شىنجاڭ

ئېنسىكلوپېدىيىسى

شىنجاڭ ئېنسىكلوپېدىيىسىنى تۈزۈش ھەيئىتى تۈزگەن

2

بۇ كىتاب جۇڭگو ئېنسىكلوپېدىيە نەشرىياتىنىڭ 2002 - يىلى 8 - ئاي 1 - نەشرى، 2002 - يىلى 8 - ئاي بېيجىڭ 1 - باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.
本书根据中国大百科全书出版社 2002 年 8 月第 1 版，2002 年 8 月北京第 1 次印刷本翻译出版。

مەسئۇل مۇھەررلىرى: توختى تۇردى، ئالىمجان تاھىر، ئۇيغۇن ئابدۇۋەلى
مەسئۇل كوررېكتورلىرى: ئاسىيە ئەخمەت، پەرىدە ئېلى، ئادالەت مەخسۇت، ئايگۈل سابىت، سەنەۋەر ئىبراھىم، زەمرە پىدائىي، گۈلشەھەر نىغمەت، رەناگۈل ئابلىمىت، ئارزىگۈل كېرىم، مۇنىرە مۇساجان

شىنجاڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى

«شىنجاڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى»نى تۈزۈش ھەيئىتى تۈزگەن

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 787×1092 مىللىمېتىر، 1/16
باسما تاۋىقى: 135 قىستۇرما ۋاراقى: 76
2005 - يىلى 8 - ئاي 1 - نەشرى
2005 - يىلى 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1—1000
ISBN 7—228—09461—1
باھاسى: 320.00 يۈەن (ئىككى توم)

ئومۇمىي مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
پايدىلىنىش قائىدىلىرى 1
تۈرلەر مۇندەرىجىسى 1
رەسىملىك قىستۇرما بەتلەر مۇندەرىجىسى 1
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى 1
تېكىست 1
تارىخ 317
جۇغراپىيە 486
تەبىئىي بايلىقلار 598
مىللەتلەر 690
دىن 728
سىياسىي - قانۇنچىلىق 883
ئىقتىساد 1113
ئىلىم - پەن 1253
مەدەنىيەت 1320
ئاخبارات - نەشرىياتچىلىق 1347
ماۋارىپ 1450
داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى 1496
تەنتەربىيە 1527
جەمئىيەت 1585
مۇھىت ئاسراش 1616
ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى 1777
زامانىمىز كىشىلىرى 1986
چوڭ ئىشلار 2019
شىنجاڭ تەتقىقاتىدا پايدىلانغان ئەسەرلەر .....

تۈرلەر مۇندەرىجىسى

ئىزاھات

1. بۇ مۇندەرىجە ئوقۇرمەنلەرنىڭ تۈرلەرنى تېپىشتا ۋە قىسقىچە بايان، تارماقلارنى ئوقۇشتا پايدىلىنىشى ئۈچۈن تۈزۈلدى ھەمدە قىسقىچە بايان بىلەن تارماقلار، تارماقلار بىلەن تارماقلار ئوتتۇرىسىدىكى قاتلاملىق مۇناسىۋەت ئىپادىلەندى.

2. ھەر قايسى تۈر، ساھە، كەسىپ ۋە مىللەتلەرنىڭ تەرتىپى ئومۇمەن ئادەتلەنگەن تەرتىپ بويىچە تىزىلدى. ئۇ قاتتىق ئىلمىي تۈرگە ئايرىش سىستېمىسىنى ئىپادىلىمەيدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئورنى، كۆلىمى ۋە ئادەم سانىنىڭ قانداقلىقىنىمۇ ئىپادىلىمەيدۇ.

3. تارىخ قىسمىدىكى تارماقلار جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغىچىلىك بولغان ۋاقىت بىلەن چەكلىنىدۇ.

4. زامانىمىز كىشىلىرى تۇغۇلغان ۋاقتى بويىچە تىزىلدى.

ئىقتىساد

ئىقتىساد 883
[ئۇنىۋېرسال ئىقتىساد]
[ماكرو ئىقتىساد باشقۇرۇش ئورگانلىرى]
ئاپتونوم رايونلۇق تەرەققىيات - پىلان كومىتېتى 895
ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد - سودا كومىتېتى 895
ئاپتونوم رايونلۇق ئاشقى سودا - ئىقتىساد ھەمكارلىق نازارىتى 896
[مەبلەغ سېلىش]
پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۈككە مەبلەغ سېلىش 896
ئاساسىي قۇرۇلۇشقا مەبلەغ سېلىش 897
تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە مەبلەغ سېلىش 898
مەركەزنىڭ مەبلەغ سېلىشى 898
[ئىقتىساد قۇرۇلمىسى]
ئۇچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 899
سانائەت، بېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسى 900
مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى 900
ئەسىر ھالقىيدىغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات
ئىستراتېگىيىسى 901
رايونلار ئىقتىسادىنىڭ جايلاشتۇرۇلۇشى 902
ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى 903
[خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئۇنىۋېرسال كۆرسەتكۈچى]
ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 904
ئومۇمىي ھاسىلات 904
تارىلغۇسىز سېلىنما 904
دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 904
دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە تۇرمۇش ئىستېمالى ... 905
شەھەر ئاھالىسى ئىلكىدىكى ئوتتۇرىچە كىرىم 906
شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئىستېمال مەۋجىسى 906
[ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى]
بېزا ئىسلاھاتى 907
كارخانا ئىسلاھاتى 909
پىلان تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 911
مەبلەغ سېلىش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 911
مالىيە تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 912
باج تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 913
سودا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 914
ماددىي ئەشيا ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 914
ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 915

پاختا ئوبوروت تۆزۈلمىسى ئىسلاھاتى 915
تەسىنات - سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ تۆزۈلمە ئىسـ
لاھاتى 916
تاشقى سودا تۆزۈلمە ئىسلاھاتى 917
پۇل مۇئامىلە تۆزۈلمە ئىسلاھاتى 918
باھا ئىسلاھاتى 919
ماڭاش تۆزۈمى ئىسلاھاتى 920
يېزا ئىگىلىكى 920
تېرىقچىلىق 923
بۇغداي 923
كۆممىقوناق 924
شال 924
كېۋەز 925
قىزىلچا 926
ياغلىق دان 926
كەندىر تۈرىدىكىلەر 927
ياڭيۇ 927
پىلە - ئۇجمىچىلىك 927
قۇلماق 928
چارۋىچىلىق 929
شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى 929
جۇڭگو مېرىنوس قويى 930
ئالتاي قويى 930
ئىلى ئېتى 931
شىنجاڭنىڭ قوڭۇر كالىسى 931
شىنجاڭ ئېشكى 931
شىنجاڭنىڭ قوش لوكىلىك تۆگىسى 932
ئورمانچىلىق 932
تاغلىق رايونلاردىكى تەبىئىي ئورمانلىق 933
دەريا جىلغىسى ئورمىنى 934
چۆل دەريا قىرغىقى ئورمىنى 934
تۆزلەڭلىكتىكى سۈنئىي ئورمانلىق 935
«ئۇچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى 935
كۆكيار ئورمان بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى 935
تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى لاۋزېڭكۇ ئېكولوگىيە-
لىك قۇرۇلۇشى 936
ئېتىز - ئېرىق ئورمان تورى 937
باغۋەنچىلىك 937
قۇمۇل قوغۇنى 938
ئۈزۈم 938
نەشپۈت 939
ئالما 939
ئانار 939
ئەنجۈر 940
ياڭاق 940
ئۈرۈك 940
پىستە 941
بادام 941
قۇمۇل چىلىنى 942
ئالقات 942
سۇ مەھسۇلاتلىرى كەسپى 943
سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى 943
سۇ ئامبارلىرى 944
قىزىلسۇ ئامبىرى 944
ئۇلۇغاۋات سۇ ئىنشائاتى تۆگۈنى قۇرۇلۇشى ... 945
تاڭبا كۆل سۇ ئامبىرى 945
سۇغىرىش رايونى 946
سۇ باشلاش تۆگۈنى قۇرۇلۇشى 946
سۇ تېجەش قۇرۇلۇشى 946
سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى 947
ئادەم، چارۋىلار ئىچىدىغان سۇ قۇرۇلۇشى
..... 947
كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، سۇ ئىچىش شا-
رائىتىنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى 948
ئېرىتىش دەريا سىنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇ-
رۇلۇشى 948
كارىز 949
شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق سال-
راۋاجلاندۇرۇش 950
پاختا بازىسى قۇرۇلۇشى 951
چارۋىچىلىق بازىسى قۇرۇلۇشى 951
2817 تۇرى 953
خوتەندىكى ئۈزۈم كارىدورى 953
كۆكتات ۋە قوشۇمچە يىمەلىكلەر قۇرۇلۇشى 954
شورلۇق تۇپراقلارنى ياخشىلاش 954
يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باش-
قۇرۇش 955
ئالاھىدە يېزا ئىگىلىكى 956
ستېرىئولۇق يېزا ئىگىلىكى 957
يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىسى 958
يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش 958
يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق ۋە چار-
ۋىچىلىق مەيدانلىرى 959
يېزىلاردا نامراتلارنى يۆلەش 959
يېزا - بازار كارخانىلىرى 960
[نۇقتىلىق يېزا - بازار كارخانىلىرى]

شىنجاڭ ئەنخۇ كارخانا گۇرۇھى 961
شىنجاڭ ئەگىرىتاغ توقۇمىچىلىق (گۇرۇھى)
چەكلىك شىركىتى 962
كورلا شەرق ئوقەتچىلىك گىۇرۇھ شىركىتى
..... 963
ھايىنغولىن ئوبلاستى ئەيچاڭ ساناقەت باش شىر-
كىتى 963
ئۇرۇمچى ناھىيىسى باجاخۇ يېزا - ئىگىلىك،
ساناقەت سودا باش شىركىتى 964
ساناقەت 964
ساناقەت قۇرۇلمىسى 966
ساناقەتنىڭ جايلىشىشى..... 967
نېفىت ساناقىتى 968
نېفىت، تەبىئىي گاز چارلاش 969
نېفىت، تەبىئىي گاز ئېلىش 970
نېفىت، تەبىئىي گاز پىششىقلاپ ئىشلەش 971
غەربىنىڭ گازىنى شەرقە يەتكۈزۈش 971
پولات - تۆمۈر ساناقىتى..... 972
توقۇمىچىلىق ساناقىتى..... 972
پاختا توقۇمىچىلىق كەسپى 973
يۇڭ توقۇمىچىلىق كەسپى 974
يىپەك توقۇمىچىلىق كەسپى 974
ئىلمە توقۇمىچىلىق كەسپى..... 974
رەڭلىك مېتال ساناقىتى 975
بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ساناقىتى..... 976
مېخانىرال رۇدا كېنى ساناقىتى..... 976
يېنىك ساناقەت..... 977
تۇز ئىشلەپ چىقىرىش ساناقىتى 977
شېكەر ئىشلەپ چىقىرىش ساناقىتى..... 977
ھاراق ئىشلەپ چىقىرىش ساناقىتى 978
كۆن - خۇرۇم، مويلۇق تېرە ئىشلەپ چىقىرىش
كەسپى..... 978
قەغەز ۋە قەغەز بۇيۇملارنى ئىشلەش كەسپى
..... 978
گۆھەر، قاشتاش پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى
..... 979
كونسېرۋا ئىشلەپ چىقىرىش كەسپى 979
سىللىي ئالاھىدە بۇيۇملار ئىشلەپ چىقىرىشى
..... 979
تېببىي دورىگەرلىك كەسپى..... 979
خىمىيە ساناقىتى 980
خىمىيۋى ئوغۇت ساناقىتى..... 981
بىرىكمە ماتېرىياللار ئىشلەش كەسپى 981
كاۋچۇك ئىشلەش كەسپى 981
ئىشقار مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپ چىقىرىش كەسپى
..... 982
كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى خىمىيە ساناقىتى
..... 982
ماشىنىسازلىق ساناقىتى 982
دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى يا-
ساش كەسپى 983
ئېلېكترىك ماشىنا - مېخانىزملار ۋە ئەسۋاب -
ئۈسكۈنىلىرىنى ياساش كەسپى 983
قاتناش - تىرانسپورت ئۈسكۈنىلىرىنى ياساش
كەسپى..... 984
مەخسۇس ئۈسكۈنىلەرنى ياساش كەسپى 985
مېتال بۇيۇملارنى ياساش كەسپى..... 985
ئېلېكتر ئېنېرگىيە ساناقىتى 985
داۋانچىلىق شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى..... 986
كۆمۈر ساناقىتى 986
ئورمانچىلىق ساناقىتى 987
[نۆۋەتتىلىق كارخانىلار]
شىنجاڭ نېفىتلىك شۆبە شىركىتى 987
تۇرپان - قۇمۇل نېفىت شىركىتى..... 988
تارىم نېفىتلىك شۆبە شىركىتى 989
ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە ساناقىتى باش زاۋۇتى
..... 989
شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست پولات - تۆمۈر (گۇ-
رۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى..... 990
شىنجاڭ ئالاھىدە ترانسفورماتور پاي چەكلىك
شىركىتى..... 991
شىنجاڭ تۇنخي پاي چەكلىك شىركىتى 991
شىنجاڭ جۇڭخي پاي چەكلىك شىركىتى 992
شىنجاڭ قۇلماق پاي چەكلىك شىركىتى..... 992
شىنجاڭ ئەگىرىتاغ يۇڭ توقۇمىچىلىق پاي چەگە-
لىك شىركىتى..... 993
شىنجاڭ توقۇمىچىلىق ساناقىتى (گۇرۇھى) شىر-
كىتى 993
شىنجاڭ گۇاڭخۇي كارخانا گۇرۇھى 993
شىنجاڭ دېلۇڭ (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلە-
يەت شىركىتى..... 994
مېيكي خەلقئارا ئۆي جاھازلىرى چەكلىك پاي
شىركىتى..... 994
شىنجاڭ لوپنۇر توقۇمىچىلىق (گۇرۇھى) چەگە-
لىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 995
خوتەن پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى..... 995

شىنجاڭ سىفاڭ گۈرۈھى 996
خوتەن يىپەكچىلىك فابرىكىسى 996
شىنجاڭ دېۋاڭ ئىلمە توقۇلما چەكلىك مەسئۇ-
لىيەت شىركىتى 997
گېئولوگىيە كۆك تاماكا گۈرۈھى شىنجاڭ تاماكا
ياساش زاۋۇتى 997
شىنجاڭ مەنتەي ھاراقچىلىق چەكلىك مەسئۇ-
لىيەت شىركىتى 998
شىنجاڭ پىۋا گۈرۈھى 998
خوتەن ئەتىرگۈل ھاراقچىلىق شىركىتى 999
شىنجاڭ دورا زاۋۇتى 999
شىنجاڭ جۇڭيى دورا باش زاۋۇتى 1000
شىنجاڭ تەڭرىتاغ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى
(گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى
..... 1000
شىنجاڭ تۇنخي ئېلېكتر، ماشىنا - ئېلېكتر
ئەسۋابلىرى ياساش چەكلىك مەسئۇلىيەت
شىركىتى 1001
ماناس ئېلېكتر چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى
..... 1001
ئۇرۇمچى كانچىلىق (گۇرۇھى) چەكلىك مەس-
ئۇلىيەت شىركىتى 1002
شىنجاڭ قۇمۇل كان ئىشلىرى ئىدارىسى 1002
شىنجاڭ ئېۋىرغۇل كۆمۈر كېنى 1002
ئۇرۇمچى شەھەرلىك گىلەمچىلىك باش زاۋۇتى
..... 1003
[داخلىق مەھسۇلاتلار]
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئالىي دەرىجىلىك قوي
يۇڭى پوپايكىسى، ئۇچكە تېۋىتى پوپايكىسى..... 1003
«ئاشەن» ماركىلىق مويلۇق تېرە ۋە خۇرۇم
كىيىملەر 1004
«جىنتا» ماركىلىق ئىنچىكە يىپىلىق يۇڭلۇق
توقۇلما 1004
شىنجاڭ — 2A تىپلىق كومبايىن 1004
«شىنتي» ماركىلىق 9 تىپلىق يۇرۇشلۇق
ترانسفورماتور 1005
«دېۋاڭ» ماركىلىق ئىسسىق سافلايدىغان پاختا
يېپتىن توقۇلغان سۈپەتلىك ئېچ كىيىم ... 1005
«تېغبك» ماركىلىق جىياجياگەي ئىچىملىكى
..... 1005
«گۈاڭخۇي» ماركىلىق گىرانت تاش ماتېرىيال
..... 1006
«كەيزي» ماركىلىق پەمىدۇر قىيامى 1006
«كوئېنلۇن» ماركىلىق بالون 1006
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئىنچىكە تارالغان پاختا
يىپ 1006
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق OE يىل ئارقىلىق
ئېگىرىلگەن يىپ 1006
«خوتەن قاشتېشى» ماركىلىق ساپ پاختا يىپ
..... 1007
«قىزىلتاغ» ماركىلىق غالتەكلىك ساپ پاختا
يىپ 1007
«شاتو» ماركىلىق يىپەك يۇرۇشلۇك مەھسۇ-
لاتلار 1007
«بوغدا كۆلى» ماركىلىق تېرىلغۇ ئۇزۇن
تالاسى 1007
«بوغدا كۆلى» ماركىلىق پۇركۈمە يېقىلغۇ..... 1007
«بوغدا كۆلى» ماركىلىق ئۇرىيە 1008
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ھەممىياب ئوق مېيى،
يېنىك سالياركا يۇرۇشلۇكلىرى 1008
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق پولئېتىلېن 1008
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئاپتوموبىلغا ئىشلىتىلە-
دىغان قوغۇشۇنسىز بېنزىن 1008
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق گىدراۋلىك مېيى 1008
«شىنمۇ» ماركىلىق يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى
نىڭ بېشى ۋە تېغى 1009
شىنشۇ «XINXU» ماركىلىق ئاككۇمۇلياتور
..... 1009
«شىنجاڭ» ماركىلىق پىۋا 1010
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق سېمونت 1010
سەنتەي لاۋجياۋ تېچۇ يۇرۇشلۇك ھاراقلىرى..... 1010
«شىنجاڭ» ماركىلىق لېۋودېكسترو ئېفېدرىن
گىدروخلورىد 1010
«خۇلى» ماركىلىق ئاپتوموبىل ياپىلاق پۇرژۇ-
نىسى 1011
[قاتناش - ترانسپورت]
تۆمۈرىول ترانسپورتى 1011
لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈرىولىنىڭ غەربىي بۆ-
لىكى 1012
2 - ئاسىيا - ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋ-
رۈكى 1012
لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈرىولى قوش لىنىيىسى
..... 1012
جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈرىولى 1013
ئۇرۇمچى ئوگزالى 1013
ئالاتاۋ پورتى بېكىتى 1013

ھېيجاڭ پويىز ئەترىتى 1014
100 چاقىرىملىق بوران رايونى..... 1014
ناشيول ترانسپورتى 1015
دۆلەت ناشيولى 1015
ئۆلكە ناشيولى 1016
جۇڭگو - پاكىستان ناشيولى..... 1016
قوملۇق ناشيولى 1016
تۇرپان - ئۈرۈمچى - داخۇاڭشەن يۇقىرى دە-
رىجىلىك ناشيولى 1016
ئۈرۈمچى - كۇيتۇن تېز سۈرەتلىك ناشيولىسى
..... 1017
تەكرىتاغدىكى مايتاغ - كۆچا ناشيولى 1017
كەڭداي ناشيولى 1017
ناشيول كۆۋرۈكى 1017
ناشيول تونىلى 1018
زاۋا داۋبېنى 1018
پۇقرالار ئاۋىئاتسىيەسى 1018
ئاپتونوم رايونىمىز ئىچىدىكى ھاۋا لىنىيەسى
..... 1019
دۆلەت ئىچى ھاۋا لىنىيەسى 1019
خەلقئارا ھاۋا لىنىيەسى 1019
ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودرومى 1019
قەشقەر ئايرودرومى 1020
خوتەن ئايرودرومى..... 1020
نېفىت - گاز يەتكۈزۈش تۈرۈبا يولى 1020
پوچتا ئىشلىرى..... 1020
شىنجاڭنىڭ پوچتا ماركىسى 1021
«ئۇچ ۋىلايەت» پوچتا ماركىسى 1021
پوچتا تېز ئاپتوموبىلى 1021
تېلېگراف 1022
[ھازىرقى زامان خەۋەرلىشىش تورى]
كومپيۇتېرلىق ئالاقە تورى 1022
مىكرو سۇنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش تورى
(VSAT تورى) 1023
جامائەت كۆپ ۋاستىلىك خەۋەرلىشىش تورى
..... 1023
رەقەملىك - سانلىق مەلۇمات تورى (DDN
تورى) 1023
خەۋەرلىشىش ئوپتىك كابېلى 1023
جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭ رەقەم-
لىك مىكرو دولقۇنى 1024
سۇنئىي ھەمراھ يەر شارى پونكتى 1024
شىنجاڭ خەلقئارا رادىئو ئىستانسىسى 1025
ئۇيغۇرچە تېلېگرامما 1025
قازاقچە تېلېگرامما..... 1026
[شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى]
شەھەر يىرىك پىلانى 1026
شەھەرلەشتۇرۇش سۈرئىتى 1026
شەھەر جامائەت ئۇل ئەسلىھەلىرى 1027
شەھەر ناشيولى ۋە كۆۋرۈكى 1027
شەھەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەش 1028
شەھەرنىڭ سۇ چىقىرىۋېتىش ۋە پاسكىنا سۇنى
بىر تەرەپ قىلىش ئەسلىھەلىرى 1028
شەھەر مۇھىت تازىلىقى 1028
شەھەرنى باغۋارانلاشتۇرۇش - كۆكەرتىش ... 1029
شەھەرنىڭ گاز بىلەن تەمىنلەش ۋە مەركەز-
لەشتۈرۈپ ئىستقلاق بىلەن تەمىنلەش
..... 1029
[ئۇيغۇر - زېمىن كەسپى]
تۇرالغۇ ئۇيغۇر تۈزۈمى ئىسلاھاتى..... 1029
ناۋاي ئۇيغۇر تەرەققىياتى 1030
ئۇيغۇر - زېمىن سودىسى..... 1030
[شەھەر - بازار يىرىك پىلانى قۇرۇلۇشى]
كەنت - بازارنى پىلانلاش..... 1030
كەنت - بازار قۇرۇلۇشى..... 1031
چارۋىچىلارنى ئولتۇراقلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىسى
..... 1031
[يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۈرۈپ، ئاپەتتىنىڭ ئال-
دىنى ئېلىش]
يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۈرۈپ، ئاپەتتىنىڭ ئالدىنى
ئېلىش يىرىك پىلانى..... 1032
قۇرۇلۇشلارنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۈرۈش
قۇرۇلمىلىرى..... 1032
يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۈرۈش تېخنىكىسى
..... 1032
يەر تەۋرىگەن رايونىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ،
قايتا قۇرۇش..... 1033
بىناكارلىق..... 1034
شىنجاڭنىڭ بىناكارلىق ئالاھىدىلىكى 1034
[نۇقتىلىق قۇرۇلۇش]
شىنجاڭ خەيدى مېھمانسارىيى 1034
ئۈرۈمچى خەلق يولى ئۇتۇشمە كۆۋرۈكى 1035
شىنجاڭ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش (گۇرۇھى)
چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 1035
سودا 1036
توپ سېتىش كەسپى..... 1038

پارچه سېتىش كەسپى 1039
سودا ئورۇنلىرى قۇرغان سانائەت 1039
يېمەك ـ ئىچمەك كەسپى 1040
مۇلازىمەت كەسپى 1040
كىمئارتۇق سودىسى كەسپى 1040
مىللىي سودا 1041
مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلار تەمىنا-
تىغا كاپالەتلىك قىلىش 1042
ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇ-
يۇملار تەمىناتى 1042
ئاز سانلىق مىللەت ئەنئەنىۋى بايرامليرىدىكى
يەرمەنكىلەر 1043
خۇالىك ئۇنۇمبرسال توپ سېتىش بازىرى
..... 1043
دۆڭكۆۋرۈك بازىرى 1044
شىنجاڭ ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى 1044
قەشقەر ئوتتۇرا، غەربىي ئاسىيا خەلقئارا سودا
بازىرى 1045
يېزىلارنىڭ بازار سودىسى 1045
[نۇقتىلىق سودا كارخانىلىرى]
شىنجاڭ دوستلۇق (گۇرۇھى) پاي چەكلىك
شىركىتى 1046
جۇڭگو نېفىت، تەبىئىي گاز پاي چەكلىك
شىركىتىنىڭ شىنجاڭدىكى سېتىش شۆبە
شىركىتى 1046
شىنجاڭ توزچىلىق شىركىتى 1047
تەكرىتاغ سودا ساربىي 1047
خۇڭچۇنيۈەن رېستورانى..... 1047
ئىسلام كانتا رېستورانى..... 1048
شەرق شامىلى تاللا بازىرى 1048
شىنجاڭ دورىگەرلىك (گۇرۇھى) چەكلىك
مەسئۇلىيەت شىركىتى 1049
شىنجاڭ قوشۇمچە يېمەكلىكلەر (گۇرۇھى)
چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 1049
[ئاشلىق]
ئاشلىق ئوبوروتى 1050
چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئاشلىق بىلەن تەمىن-
لەش 1051
ئاشلىق ساقلاش 1052
ئاشلىق ساقلاش قۇرۇلۇشى 1052
ئاشلىق پىششىقلاش 1052
ياغ پىششىقلاش 1053
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 ـ ئاۋغۇست ئۇن زاۋۇتى
..... 1053
ئۇرۇمچى شەھەرلىك يەم ـ خەشەك شىركىتى
..... 1053
تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى..... 1054
پاختا تاۋارلىرى ئوبوروتى 1055
چەت ـ ياقا رايونلارغا سېتىلىدىغان چاي 1055
[نۇقتىلىق ماددىي ئەشيا كارخانىلىرى]
ئاپتونوم رايونلۇق پاختا گۇرۇھى شىركىتى.....1055
ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك ۋاسىتىلىرى
گۇرۇھى شىركىتى 1056
ماددىي ئەشيا ئوبوروتى 1056
شىنجاڭ مېتال ماتېرىياللار چەكلىك مەس-
ئۇلىيەت شىركىتى 1057
شىنجاڭ ماشىنا ـ ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى چەك-
لىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 1058
شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى، يېنىك سانائەت
باش شىركىتى 1058
ناشقى سودا 1059
ئىمپورت ـ ئېكسپورت تاۋارلىرىنى تەكشۈرۈش،
كارانتىن قىلىش 1060
چېگرا سودىسى 1061
ناشقى مەبلەغ كىرگۈزۈش..... 1062
ناشقى ئىقتىساد ھەمكارلىقى 1062
جۇڭگو شىنجاڭ ئۇرۇمچى ناشقى ئىقتىساد ـ
سودا يەرمەنكىسى 1063
شىنجاڭ ناشقى ئىقتىساد ـ سودا (گۇرۇھى)
چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 1063
[نۇقتىلىق ناشقى سودا كارخانىلىرى]
شىنجاڭ خەلقئارا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق شىر-
كىتى..... 1064
جۇڭگو شىنجاڭ خەلقئارا كۆرگەزمە مەركىزى...1064
[ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى]
ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى (ھەم-
كارلىق رايونى) 1065
ئۇرۇمچى ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات را-
يونى 1065
ئۇرۇمچى يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا كەسپىي تە-
رەققىيات رايونى 1066
چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى 1067
[مالىيە، پۇل مۇئامىلە]
مالىيە 1067
مالىيە كىرىسى 1068

مالىيە چىقىمى 1068
مالىيەدىن قوشۇمچە پاردەم بېرىش 1069
مالىيە خام چوتى سېرتقىدىكى مەبلەغ 1069
يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات فوندى 1069
باج 1070
ئېكسپورتتا باج قايتۇرۇش (كەچۈرۈم قىلىش) 1070
پۇل مۇئامىلە 1070
جۇڭگو خەلق بانكىسى ئۈرۈمچى مەركىزي تار-
ماق بانكىسى 1071
دۆلەت تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇش ئىدارىسى
ئۈرۈمچى شۇبىسى 1072
جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونلۇق ئۈرۈمچى پۇل مۇئامىلە باشقۇرۇش -
نازارەت قىلىش ئىش باشقارمىسى 1073
سودا بانكىسى 1073
جۇڭگو يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى
..... 1073
شەھەر - يېزا ئىناۋەتلىك قەرز كوپېراتىپى 1074
ئۆلكە دەرىجىلىك غەيرىي بانكا پۇل مۇئامىلە
ئاپپاراتى 1074
بانكا ئامانەت - قەرز پۇلى 1074
ئامانەت پۇل 1075
قەرز پۇل 1075
ئاكسىيىچىلىك 1075
ئاكسىيە بازىرى 1076
ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتچىلىقى 1076
ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا ئاپپاراتى 1077
[باھا]
باھا تىزگىنلەش 1077
شىنجاڭدىكى تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھا-
ھاسى ئومۇمىي ئىندېكسى 1078
يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى
رىنى سېتىۋېلىش باھا ئىندېكسى 1079
سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ باھا ئىندېكسى 1080
تۇراقلىق مۇلۇك سېلىنمىسى باھا ئىندېكسى
..... 1080
ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت 1080
ئىجتىمائىي كاپالەت 1081
قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى 1082
ئەمگەك كۆچى بازىرى 1083
كەسىپي ماھارەت بويىچە تەربىيىلەش 1083
ئالاھىدە تۇرمۇش ماتاش ئۇلچىمى 1084
ئەمگەك توختامىسى ۋە كوللېكتىپ توختام
تۈزۈمى 1084
رايون پاردەم پۇلى 1084
ئىقتىسادىي تەپتىشلىك خىزمىتى 1084
تاشقى مەبلەغ تەپتىشلىكى 1085
پۇل مۇئامىلە تەپتىشلىكى 1085
مالىيە - باج تەپتىشلىكى 1086
ئىقتىسادىي جاۋابكارلىق تەپتىشلىكى 1086
سودا - سانائەت مەھسۇرىي باشقۇرۇش 1087
ئىچكى - تاشقى مەبلەغ كارخانىلىرىنى رويخەتكە
ئېلىپ باشقۇرۇش 1087
ئادىل سودىغا دائىر قانۇن ئىجرالىسى 1087
يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى ۋە
ئۇنى باشقۇرۇش 1088
ماركا تىزىملىتىش ۋە نازارەت قىلىپ باشـ
قۇرۇش 1089
ئېلاننى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش 1089
بازارنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش 1090
ئىقتىسادىي توختاملارنى نازارەت قىلىپ باشقۇـ
رۇش 1090
ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغـ
داش 1090
[ساياھەتچىلىك]
ساياھەت باشقۇرۇش ئاپپاراتى 1090
ساياھەتچىلىك كەسپى 1091
ساياھەت بايلىقى 1092
[ساياھەت لىنىيىسى ۋە ساياھەت نۇقتىسى]
[ئۈرۈمچى، سانجى ساياھەت لىنىيىسى]
قىزىلتاغ 1093
خەلق باغچىسى 1094
شۇيموگۇ مەنزىرىلىك رايونى 1094
سۇ ئوستى باغچىسى 1095
ئاسىيانىڭ جۇغراپىيىلىك مەركىزى 1095
ئەنسەن مەنزىرىلىك رايونى 1096
ئۈرۈمچى دەريا مەنبەسى مۇزلۇق رايونى 1097
دۆڭدى بۇتخانىسى 1097
لاۋىنگگۇ سىلىتسىيىلاشقان ياغاچلىق 1097
ئىدىقۇت ئۇيغۇر بۇددا ئىبادەتخانىسى 1097
ئايۇۋاي تەبىئىي مەنزىرگاھى 1097
چىڭگېداخۇ كۆلى ساياھەت رايونى 1098
بېيخۇ كۆلى 1098
[تۇرپان ساياھەت لىنىيىسى]

ئوت ماكانى تۇرپان 1098
بۇيلۇق 1098
جۇڭگو يىپەك يولى تۇرپان ئۇزۇم بايرىمى ... 1099
قۇمۇلدىكى قەدىمىي تۇرلار 1099
ئاقتاش مەنزىرگاهى 1099
[بورتالا، ئىلى سايامەت لىنىيىسى]
گۇيتاش جىلغىسى 1099
قەدىمكى ئۇسۇنلار قەبرىستانلىقى 1100
تەلكە مەنزىرگاهى 1100
ئىلى توققۇز سۇمۇل خارابىسى 1100
لىن زېشۇ خاتىرە سارىيى 1101
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرى قەبرىستانلىقى 1101
نارات يايلىقى مەنزىرگاهى 1102
[ئالتاي، چۆچەك، شىخەنزە سايامەت لىنىيىسى]
قېيىنلىق باغچىسى 1102
كېپىنەك جىلغىسى 1102
ئارىشاق 1103
بەيشاخۇ كۆلى 1103
باردا‌قۇل قىياتاش رەسىملىرى 1103
كونا قاراماي 1103
[ئاقسۇ، بايىنغولىن سايامەت لىنىيىسى]
چولاق - كىچىك ئەجدىها كۆللىرى 1104
كۇچا مىڭئۆيلىرى 1104
جاۋخولى ئىبادەتخانىسى 1105
قىزىل قاغا تۇرى 1105
لىن جىلۇ خاتىرە سارىيى 1105
ئۇچتۇرپاندىكى مۇلجەر تاغ 1106
ئونسۇ سۇلتان قەبرىسى ئاتا مازىرى 1106
ئاخۇنكۇ بىلەن ئالتۇن ساھىل (جىنساتەن) 1106
[قەشقەر، قىزىلسۇ، خوتەن سايامەت لىنىيىسى]
كاۋاتتا قەلئەسى 1107
قەشقەر چولاق بازىرى 1107
قەدىمىي ياڭاق شاهى ۋە قەدىمىي ئەنجۇر شاهى 1107
[ئالاهىدە سايامەت]
قۇملۇق ئېكسپېدىتسىيە سايامىتى 1107
قاتناش ۋاستىلىرى (ئاپتوموبىل، موتسىكلىت، ۋېلىسىپىت) سايامىتى 1108
تاغقا چىقىش ئېكسپېدىتسىيە سايامىتى 1108
دەريادا ئېقىپ سايامەت قىلىش 1108
چاڭغا تېيىلىش سايامىتى 1108
2000 - يىللىق جۇڭگو دۆلەت ئىچى سايامەت يەرمەنكىسى 1109
سايامەت كوپېراتىپلىرى ۋە مېھمانسارايلار ... 1109

ئىلىم - پەن

تەبىئىي پەنلەر 1113
[ئىلىم - پەننى باشقۇرغۇچى ۋە تەتقىق قىلغۇچى ئورگانلار]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخ- نىكا كومىتېتى 1120
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پاتېنت ئىدارىسى 1121
دۆلەت 305 تۈر ئىشخانىسى 1121
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇچۇرلاشتۇرۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى 1121
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۇبۆسى 1122
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ فىزىكا تەتقىقات ئورنى 1122
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنى 1123
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى 1123
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇرۇمچى رەسەتخانىسى 1124
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى 1124
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاشلىق زىرائەتلىرى تەتقىقات ئورنى 1125
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىسادىي زىرائەت تەتقىقات ئورنى 1125
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەتقىقات ئورنى 1125
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇ- سۇملۇك ئاسراش تەتقىقات ئورنى 1125
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى تۇپ- راق، ئوغۇت تەتقىقات ئورنى 1126
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى يادرو تېخنىكىسى، بىئولوگىيە تېخنىكىسى تەتقىقات ئورنى 1126
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى

مىكرو ئورگانىزم تەتقىقات ئورنى..... 1126
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى
يېزا ئىقتىسادى ۋە پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىـ
رى تەتقىقات ئورنى 1127
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى
زىرائەت سورتلىرى بايلىقى تەتقىقات ئورنى
..... 1127
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى
باغۋەنچىلىك ئورنى 1127
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى
ئانالىز قىلىش - ئۇلچەش مەركىزى 1127
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى
تۇرپان ئۈزۈن تالالىق پاختا تەتقىقات ئورنى
..... 1128
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى ... 1128
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى
چارۋا - مال تەتقىقات ئورنى 1129
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى
مال دوختۇرلۇق تەتقىقات ئورنى..... 1129
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى
ئوتلاق تەتقىقات ئورنى..... 1129
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى يەم -
خەشەك تەتقىقات ئورنى 1130
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەن -
تېخنىكا ئۇچۇرلىرى تەتقىقات ئورنى..... 1130
شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى
جۇڭگو-ئاۋسترالىيە قوي تەتقىقات مەركىزى
..... 1130
شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلىرى ئاكادېمىيىسى
..... 1130
شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلىرى ئاكادېمىيىسى
ئورمانچىلىق پەنلىرى تەتقىقات ئونى..... 1131
شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلىرى ئاكادېمىيىسى
ئورمان بەرپا قىلىپ قوغدىنى تىزگىنلەش تەتـ
قىقات ئورنى 1131
شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى ۋە سۇ ئېلېكتر ئىلمىي
تەتقىقات ئورنى 1131
شىنجاڭ شامال ئېنېرگىيىسى تەتقىقات ئورنى
..... 1132
شىنجاڭ خوتەن پىلىچىلىك ئىلمىي تەتقىقات
ئورنى..... 1132
شىنجاڭ تەتتەربىيە ئىلمىي تەتقىقات ئورنـى
..... 1133
شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى
..... 1133
شىنجاڭ پەن - تېخنىكا سىياسەتلىرى تەتقىقات
ئورنى..... 1133
شىنجاڭ پولات - تۆمۈر تەتقىقات ئورنى 1133
شىنجاڭ بىناكارلىق ئىلمىي تەتقىقات يـۇرتى
..... 1134
شىنجاڭ قۇرۇلۇش ماتېرىيـاللىرى تـەتقىقات
ئورنى..... 1134
شىنجاڭ ماشىنىسازلىق تەتقىقات يۇرتى..... 1134
شىنجاڭ ئېلېكترون تەتقىقات ئورنى..... 1135
شىنجاڭ كۆمۈر ئىلمىي تەتقىقات ئورنى 1135
شىنجاڭ توقۇمىچىلىق پـەن - تېخنىـكـسى
تەرەققىيات يۇرتى..... 1135
شىنجـاڭ يېنىك سانـائەت لايىھـلەش تەتقىقات
يۇرتى 1136
شىنجاڭ قاتناش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى 1136
شىنجاڭ ئاشلىق - ماي ئىلمىي تەتقىقات ئورنى
..... 1136
شىنجاڭ يېڭى ئېنېرگىيە تەتقىقات ئورنى..... 1137
شىنجاڭ جۇڭگو تېبابىتى تەتقىقات ئورنى..... 1137
شـىنجاڭ يەرلـىك كېسـەللىكلەرنىڭ ئالدىنى
ئېلىش، يوقىتىش تەتقىقات ئورنى 1137
شىنجاڭ دورا تەتقىقاتى ئورنى 1137
شىنجاڭ جۇڭگوچە - مىللىيچە تېبابەتچىلىك
دورىلىرى تەتقىقات ئورنى 1138
شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى لايىھلەش تەتقىقات
يۇرتى..... 1138
شىنجاڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيـە ئىـلمىي
تەتقىقات ئورنى 1138
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ماتېماتىكا - فىزىكـا
تەتقىقات ئورنى 1139
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرغاق رايونلارنىڭ ئېـ
كولوگىيىلىك مۇھىتى تەتقىقات ئورنى 1139
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەمەلىي قوللىنىشچان
خىمىيە تەتقىقات ئورنى 1139
[پەن - تېخنىكىنـى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە
مۇلازىمەت ئورگانلىرى]
شىنجاڭ ئۇزۇم، مېۋە - چېۋىلەرنى ئۇزلەشـ
تۇرۇش، تەتقىق قىلىش مەركىزى 1139
شىنجاڭ پەن - تېخنىكا ئاخباراتـى تەتقىقـات
ئورنى..... 1139

شىنجاڭ ئېلېكترونلۇق ھىسابلاش مەركىزى 1140
شىنجاڭ ئاتالمىش قىلىش، سىناق قىلىش مەركىزى 1140
شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئالماشتۇرۇش مەركىزى 1140
شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سارىيى 1140
[پەن ـ تېخنىكا كوللېكتسىيلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى 1141
شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى 1140
شىنجاڭ تۆمۈرىيول ئىلمىي جەمئىيىتى 1141
شىنجاڭ سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى 1142
شىنجاڭ خەۋەرلىشىش ئىلمىي جەمئىيىتى ... 1142
شىنجاڭ ئامىۋى بىناكارلىق ئىلمىي جەمئىيىتى 1142
شىنجاڭ تاشيول ئىلمىي جەمئىيىتى 1142
شىنجاڭ تۆپراق ـ ئوغۇت ئىلمىي جەمئىيىتى 1142
شىنجاڭ چارۋىچىلىق ـ مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى 1143
شىنجاڭ تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى 1143
شىنجاڭ مىللىي تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى 1143
شىنجاڭ نېفىت ئىلمىي جەمئىيىتى 1143
شىنجاڭ ئېكولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى 1144
شىنجاڭ دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى 1144
[پەن ـ تېخنىكا مۇزەيپەقىمىيەتلىرى]
شىنجاڭ بوغدا ئاق تۇتىتلىق ئۆچكىسى يېڭى نەسىلىنىڭ يېتىشتۇرۇلۇشى 1144
كېۋەزنى كەڭ سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ يۇرۇشلەش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش 1145
تارىم ئويمانلىقى بوستانلىقىدا ساپ پاختا مەھسۇلاتىنى يۇز كىلوگرامغا يەتكۈزۈشتىكى يۇرۇشلەشكەن تېخنىكىنى كېڭەيتىش 1145
يوتا ھەربىكەتچان سۈڭكىنى ئالماشتۇرۇش تېخنىكىسىنى تەجرىبە ـ تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ كلىنىكىدا قوللىنىلىشى 1145
كۆمۈرلۈكلەردە كۆمۈر قاتلاملىرىدىكى كەڭ كۆلەملىك تەبىئىي ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخنىكىسى ئۈستىدىكى تەتقىقات 1146
شىمالىي شىنجاڭ رايوندىكى مىس، ئالتۇن، نىكېل، خروم كانلىرى بويىچە زور بايقاشلارنى باھالاش 1146
4LD—2 ئاپتوماتىك ئوق ئېتىملىق كومبايىنى 1147
شىنجاڭنىڭ 300～500 يىللىق سۇ رايى، كىلىمات تەرتىپىنىڭ تۇرغۇزۇلۇشى ۋە ئۇنى لىتىلىشى 1147
«شىنجاڭ قىزىلچىسى ـ 6»نى يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى تەتقىقاتى 1147
تارىم ئويمانلىقىدىكى بوستانلىقلاردا تۇنىنلىق ئاشلىق ئېتىزى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش 1148
قەشقەر ۋىلايىتىدە مىليون مول ئاشلىق زىرائەت لىنىيىسى «ئىككى خىل بالدۇر پىشار سورتنى يۇرۇشلەشتۇرۇش» يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۇسۇلىنى تۇرۇش تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى 1148
شىنجاڭنىڭ يەرلىك فتور، ئارمىنلىرى ۋە ئۇلاردىن تەڭ زەھەرلىنىش ئۇستىدىكى تەتقىقات 1148
يېڭى قوغۇن سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش ۋە كېڭەيتىش 1149
A تىپلىق ئاقسىل كېسىلىنىڭ توخۇ ئىمبرىئون ئارقىلىق ئاجىزلاشتۇرۇلغان ۋىرۇسىنىڭ توشقان بەدىنىدە رېئاكسىيىلەشتۇرۇلگەن ۋاكسىنىسى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە ئونىڭ قوللىنىلىشى 1149
O تىپلىق ئاقسىل كېسىلىنىڭ توخۇ ئىمبرىئون ئارقىلىق ئاجىزلاشتۇرۇلغان ۋىرۇسىنىڭ توشقان بەدىنىدە رېئاكسىيىلەشتۇرۇلگەن ۋاكسىنىسى 1149
خەلق ئىچىدىكى قاش ئۆستۇرۇش دورىلىرى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە قاش قەلەمنى ئىخ 1150
كالا، قوي تۇرەلمىلىرىنى كۆچۈرۈش تەتقىقاتى 1150
6GXT—2 تىپلىق قويۇقلاشتۇرۇلغان مېۋە شەربىتىنى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنىڭ يۇرۇشلەشكەن ئوسكۇنىلىرى 1151
ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ يېزىق ئۇچۇرلىرىنى كومپىيۇتېردا ئونۇبرسال بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى 1151
سۈلياۋ يوپۇق ئۈستىدىن سۇغىرىش تېخنىكىسى 1152

يېڭى قىچىشقاق دورىسىنى تەتقىق قىلىپ ياساش 1152
چۈما F1 يەككە كلون ئانتېتىلاسى ۋە ئۇنىڭ تەكشۈرۈش تېخنىكىسىدا قوللىنىلىشى 1152
شىنجاڭدا قۇملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىز- گىنلەش تەدبىرلىرى ئۈستىدىكى ئۇنۇمۇرسال تەتقىقات 1152
«جەنۇبىي شىنجاڭ تېۋىتلىك ئۆچكىسى» نىڭ يېڭى سورتىنى يېتىشتۇرۇش ۋە كۆپەيتىش 1153
قۇرۇق ئۇزۇمنى پىششىقلاپ ئىشلەش تېخنولو- گىيىسى ۋە ئۇسكۇنىلىرى تەتقىقاتى ھەم ئۇ- نىڭ قوللىنىلىشى 1154
شىنجاڭ قارا كۆل قويىنىڭ كۆپ كېزەكلىك تېپىنى يېتىشتۇرۇش 1154
قۇنۇپ ئوربېتىسىدىكى مېتېئورولوگىيە سۇنئىي ھەمراھى ماتېرىياللىرىنى كومپيۇتېردا بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى 1154
پارقىراق يۇزلۇك، يۇڭلۇق خۇرۇمنى تەتقىق قىلىپ ياساش 1155
ئۇزۇمنى سوغۇق چىلاپ قۇرۇتۇش تېخنىكىسى 1155
چىرا ناھىيىسىدە كۆچمە قۇمنى تىزگىنلەش سىناق تەتقىقاتى 1155
EQD2060E/H تىپلىق 1.5 تونناللىق قۇملۇق ئاپتوموبىلى 1156
قىچا كىسلاتاسى تەركىبى تۆۋەن بولغان خەردەل تېپىدىكى يازغى قىچا يېڭى سورتى «شىنجاڭ قىچىسى - 5» 1156
ياغلىق دان زىرائەتلىرى يېڭى سورتلىرىنى يې- تىشتۇرۇپ كېڭەيتىش ۋە ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى تەتقىقاتى 1156
سۇ مەھسۇلاتلىرىنى يۇقىرى زىچلىقتا يىلمان ئېقىن سۇدا بېقىپ يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش سىستېمىسى 1157
شىنجاڭ بۇغدىيىنىڭ ئىلا سۇيەتلىك سورتلىرىنى يې- تىشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئۆستۇرۇش تېخ- نىكىسى تەتقىقاتى 1157
كۆكتوقاي يەر تەۋرەش بېرىلما بەلۋېغى تەتقىقاتى 1157
جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۇرىولىدىكى شېغىللىق، بورانلىق رايونىنىڭ قۇم - بوران ئېقىمىنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە يولنى قۇمنىڭ زىيانداشلىقىدىن ساقلاش تېخنىكا- سى 1158
ژارونكىسمان قاچىدا قۇم ھەيدەش تېخنىكىسى ۋە ئۇنىڭ قوللىنىلىشى 1158
ئاشلى مىس - سىنىك كانلىرى ھاسىل بولۇش بەلۋېغىنىڭ كان ھاسىل بولۇش شارائىتى ۋە نۇقتىلىق كان ياتىلمىرىنى ئۇنۇمۇرسال باھا- لاش تەتقىقاتى 1158
شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى ئاساسلىق رەڭلىك قىسمەت مېتال كان ياتىلمىرىنىڭ كان ھاسىل بولۇش مەزگىلىدىكى ئىزوتوپ- لۇق خرونولوگىيىسى تەتقىقاتى 1159
شىنجاڭ قۇملۇق تاشيولىنى ياساش تېخنىكىسى تەتقىقاتى 1159
ئۇلكە دەرىجىلىك مېتېئورولوگىيە ئۇچۇرلىرىنى تەقسىملەپ ئۇنۇمۇرسال بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى 1160
كۆكتوقاي - مورى - قۇمۇل - لىيۈيۈەن - ئاقسۇ ئۇنۇمۇرسال گېئوفىزىكىلىق چوڭقۇر- لۇق ئۇلچەش كەسمە يۈزى 1160
شىنجاڭ قاپلىق قۇرت كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتى 1160
ئىلا سورتلۇق ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يېتىشتۇرۇش 1161
پەۋقۇلئاددە يۇقىرى ھوسۇللۇق يازلىق بۇغداي سورتى «شىنجاڭ يازغىسى - 6»نى يېتىشتۇ- رۇش ۋە كېڭەيتىش 1161
ئاشى ئالتۇن كان ياتمىسىنى كونترول قىلىش قانۇنىيىتى ۋە ئۇنىڭ سىرتقى نىشان رايو- نلىرىنى باھالاش تەتقىقاتى 1161
قۇلماق ئېكستركتىدىكى α— كىسلاتادا ئىزومېر- لىشىش بىلەن تېتراگىدروئىزومانىنت تېخنولو- گىيىسى ۋە ئۇنى ئېچىش، ئىشلىتىش تەتقىقاتى 1162
110 كىلوۋولتلۇق 9 تىپلىق بىر قاتار چوڭ تېپتىكى ئېلېكتر ترانسفورماتورلارنى تەتقى- قىلىپ ياساش 1162
شاخ - شۇمبىنى ئوكسگېنسىز ئېچىتىدىغان ئاكتىپ تاياقچە باكتېرىيە تەتقىقاتى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى 1162
چوڭ تېپتىكى شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ مەشغۇلات تېخنىكىسى 1163

سوغۇق ئېلېكترماگنىتلىق كاتۇشكىنىڭ ئېلېكتر قارشىلىقىنى تېمپېراتۇرا ئارقىلىق تولۇقلاش تەجرىبىسى 1163
ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە ئاۋاز - تەسۋىر - بېزىق بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن ئۇچۇر بىر تەرەپ قىلىش مۇھىتى ۋە ئەملىي سىستېما 1163
شالنى قۇرغاق يەردە شالاڭ تىكىش تېخنىكىسى 1164
جىنى كىرگۈزۈش ۋە كېڭەيتىش 1164
كېۋەزنى كەڭ كۆلەمدە يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۈسۈلدا تۇرۇشنىڭ ئۇنۇمۋىرسال يۇرۇشلەشكەن تېخنىكىسى تەتقىقاتىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۇلگە كۆرسىتىش 1164
دۆلەت 305 توري 1165
CMOS توك يولى رادىئاتسىيە ئېففېكتى ۋە مىكرو ئېلېكترونلۇق دېتاللارنىڭ رادىئاتسىيىسىگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىش تېخنىكىسى ئىشلىتىلىشى 1166
ئارپا يوللۇغ داغ چىپار يوپۇرماق كېسىلى ۋىرۇسى ھەققىدىكى تەتقىقات 1166
2034 خام نېفتىنىڭ ئىمولىسىيىلىنىشىنى بۇزغۇچى دورىنى تەتقىق قىلىپ ياساش 1166
يۇلغۇن ئۇرۇقدىشى ئۇسۇملۇكلىرىنى ئۇنۇمۇرسال تەتقىق قىلىش ۋە كەڭ كۆلەمدە ئۇسۇملاشتۇرۇپ قوللىنىش 1167
شىنجاڭنىڭ ئازوتلۇق، فوسفورلۇق ئوغۇتلىرىنىڭ خوراش ئەھۋالىنى ئىزوتوپلۇق تەتقىق قىلىش ۋە ئونىڭدىن تېجەشلىك پايدىلىنىش 1167
مىكرو جانلىقلارنىڭ كىسلاتالىق پروتېئىنازاسى ئارقىلىق مويلۇق تېرىنى يۇمشىتىش يېڭى ھۆنەر - سەنئىتى 1168
جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدىكى قۇرغاق رايونلار ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىش ۋە ئۇنى تەڭشەش تەتقىقاتى 1168
تارىم ئويمانلىقىدىكى كۆچار ئالدىنقى قۇرۇقلۇق ئوستىگە شۇڭغۇغان بەلۋاغ تۈزۈلمىسىنى ئانالىز قىلىش ۋە نىشانلىق باھالاش 1169
دىئامېتىرى تەڭشىلىپ مومېنتى ئۆزگەرتىلگەن، ئېنېرگىيە تېجەيدىغان نېفىت پومپىسىنى تەتقىق قىلىپ ياساش 1169
ئىلغار ئېلېكترونلۇق ئالىيومىن قەغەز ئىشلەپ چىقىرىشنى تەتقىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش 1169
تارىم دەريالىق غول ئېقىنلىرىنى تىزگىنلەش ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ئاسراش تەتقىقاتى 1170
[ئىلىم ئالماشتۇرۇش]
شىنجاڭ ياشلار ئىلىم - پەن يىللىق يىغىنى 1170
تارىم ئويمانلىقىنىڭ نېفىت بايلىقى توغرىسىدىكى سۆھبەت يىغىنى 1171
شىنجاڭنىڭ يېقىنقى مەزگىللەردىكى تەبىئىي ئاپەتلىرى مۇھاكىمە يىغىنى 1171
شىنجاڭ خەمىيىۋى ئوغۇتتىن پايدىلىنىش ئۇنۇمى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئىستراتېگىيىسى مۇھاكىمە يىغىنى 1172
شىنجاڭ تەڭرىتاغ گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1172
جۇڭگو شىنجاڭ بىلەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونلىرىغا باب مېۋىلىك دەرەخ ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1172
جۇڭگو، ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستان، تاجىكىستان خەلقئارالىق كېۋەزچىلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1172
جۇڭگو شىنجاڭ خەلقئارالىق ئەنئەنىۋى تېببىي دورىگەرلىك ئىلىم ئالماشتۇرۇش يىغىنى 1173
ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا رايونلىرىنىڭ سۇ بايلىقى ۋە مۇھىتى توغرىسىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي يىغىن 1173
تارىم دەريالىق ھەۋزىسىنىڭ سۇ بايلىقى، مۇھىتى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش ئىلمى مۇھاكىمە يىغىنى 1173
2 - نۆۋەتلىك ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ سىجىل تەرەققىياتى بويىچە خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1174
تەكلىماكان قۇملۇقى خەلقئارالىق ئىلىم - پەن يىغىنى 1174
بوغدا بىئوسفېراسى مۇھاپىزەت رايونى خەلقئارا مۇھاكىمە يىغىنى 1174
خەلقئارا قۇرغاق تۇپراق تۇرلىرى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1174
قۇرغاق رايونلاردا كارىز سۇيى بىلەن سۇغىرىش بويىچە خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1175
قۇرغاق رايونلارنىڭ تەبىئىي بايلىقىنى ئېچىش

ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1175
خەلقئارا ئۆسۈملۈك باغچىلىرى جەمئىيىتى ئاسىيا شۆبىسىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1175
[پەن - تېخنىكا گېزىت - ژۇرناللىرى]
«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىلمى» 1176
«ئوتخور ئۆي چارۋىلىرى» 1176
«ئونتۇرا ئاسىيا ئۆچۈرلىرى» 1176
«شىنجاڭ پەن - تېخنىكا گېزىتى» 1177
«قۇرغاق رايون تەتقىقاتى» 1177
«قۇرغاق رايون جۇغراپىيىسى» 1177
«شىنجاڭ چارۋىچىلىقى» 1177
«شىنجاڭ گېئولوگىيىسى» 1177
«يەرلىك كېسەللىك ئاخباراتى» 1178
«شىنجاڭ مېتېئورولوگىيىسى» 1178
«شىنجاڭ رەڭلىك مېتالچىلىقى» 1178
«بىلىم — كۆچ» 1178
«پەن ۋە تۇرمۇش» 1178
[پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش]
خۇا لوگېڭنىڭ شىنجاڭدا يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇشى 1179
دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ پەن - تېخنىكا ساپاسىنى ئۆستۈرۈش قۇرۇلۇشى پىلانى 1179
شىنجاڭ بويىچە 100 نەپەر مۇتەخەسسىسنىڭ 100 مەيدان پەن - تېخنىكا دوكلاتى بېرىش پائالىيىتى 1180
قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى 1180
ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەر-لىرى كۆرگەزمىسى 1181
ب د ت بالىلار فوندى جەمئىيىتى ھەمكارلىقىدىكى تۇر 1181
قۇرغاق رايونلار بايلىقى ۋە مۇھىتى بويىچە ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى بازىسى 1182
ئۇرۇمچى ياشلار - ئۆسمۈرلەر ئاستروئومىيە بىلىملىرى بويىچە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى 1182
يېزا كەسپىي تېخنىكا جەمئىيەتلىرى بىرلەشمىسى 1182
[پەن - تېخنىكا قورال كىتابلىرى]
«ئىلىم - پەن باشقۇرۇش قوللانمىسى» 1183
«شىنجاڭ چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق تېخنىكىسى قوللانمىسى» 1183
«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى قوللانمىسى» 1183
«شىنجاڭ ئومۇرتقىلىق ھايۋانلىرى تەزكىرىسى» 1184
«شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ئاساسىي قائىدە كادىرلىرىنىڭ ئەملىي تېخنىكا قوللانمىسى» 1184
«جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ پەن - تېخنىكا قورال كىتابلىرى قوللانمىسى» 1184
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاشيول خەرىتىلىرى توپلىمى» 1185
«جۇڭگو يىپەك يولى لۇغىتى» 1185
«شىنجاڭ ئۇيغۇر بىناكارلىقىدىكى نەقىشلەر» 1185
«خەنزۇچە - ئىنگلىزچە - ئۇيغۇرچە تېببىي لۇغەت» 1185
«خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە ئىلېكتر تېخنىكىسى لۇغىتى» 1185
«تەڭرىتاغ گەۋدىسىنىڭ ئۆزگىرىپ بېرىشى» 1186
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جۇغراپىيىسى» 1186
«تاغلىق رايون يوللىرىنى قار ئاپىتىدىن مۇداپىئە قىلىش» 1186
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى» 1187
«شىنجاڭنىڭ نۇقتىلىق رايونلىرىدا بوز يەر بايلىقلىرىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش» 1187
«ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ جۇغراپىيىلىك مەركىزىدىن ئىبارەت ساياھەت بايلىقى ۋە ئۇنى ئېچىش» 1187
«شىنجاڭنىڭ يەر شەكلى ھەققىدە ئومۇمىي بايان» 1188
«بوستانلىق تەرەققىياتى ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قۇرۇلۇشى» 1188
«شىنجاڭ جۇغراپىيىسى قوللانمىسى» 1188
«شىنجاڭ لىشاينكىلىرى» 1189
«ئورتاق سىستېمىلىق ئاددىي مولېكۇلا ئوربىتىسى نەزەريىسى» 1189
«چارۋا مال تۇرەلمىسى قۇرۇلۇشى» 1189

«گۆش قويى ئىشلەپ چىقىرىش تېخنىكىسى»
..... 1189
«ئامىنو كىسلاتاسىنى ئانالىز قىلىش سانلىق
مەلۇماتلىرى قوللانىسى» 1189
«شىنجاڭنىڭ تېرىقچىلىق بايلىقىنى ئېچىش ۋە
مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش» 1190
«شىنجاڭدىكى قۇملۇقلار ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىپ
پايدىلىنىش» 1190
«شىنجاڭ دورا ئۆسۈملۈكلىرى تەكشۈرىسى»
..... 1190
«چۆل شورلۇق تۇپرىقى» 1190
«شىنجاڭدا قۇملۇقلىشىشنى ۋە قۇم - بوران
ئاپىتىنى تىزگىنلەش» 1191
«شىنجاڭ ئۆسۈملۈكلىرى تەكشۈرىسى» 1191
«تەكلىماكان قۇملۇقى رايونىدىكى تۇپراق ۋە
يەر بايلىقى» 1192
«تەكلىماكان قۇملۇقى رايونىدىكى سۇ بايلىقىنى
باھالاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش» 1192
[ئىلمىي تەكشۈرۈشلەر]
شىنجاڭنى ئۇنۇمچان ئىلمىي تەكشۈرۈش
..... 1192
ئالتۇنتاغ تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىنى ئۇنۇم
چان ئىلمىي تەكشۈرۈش 1193
تەكلىماكان تۆمۈر چوققا رايونىنى ئىلمىي
تەكشۈرۈش 1193
شىنجاڭدىكى بايلىقلارنى ئېچىش بويىچە ئۇنۇم
چان ئىلمىي تەكشۈرۈش 1194
تەكلىماكان قۇملۇقىنى ئۇنۇمچان ئىلمىي
تەكشۈرۈش 1195
قارا قورۇم تېغى - كوئېنلۇن تېغى رايونىدىكى
ئىلمىي تەكشۈرۈش 1195
لوپنۇر كۆلىنى ئۇنۇمچان ئىلمىي تەكشۈرۈش
..... 1196
ياۋا تۆگە ھەققىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي
تەكشۈرۈش 1196
شىنجاڭنىڭ يايلاق بايلىقىنى تەكشۈرۈش 1197
شىنجاڭ ھايۋاناتلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەل
لىكلەرنى تەكشۈرۈش 1197
شىنجاڭنىڭ بوز يەر بايلىقىنى ئۇنۇمچان تەك
شۈرۈش 1198
تارىم دەريالىق ۋادىسىدىكى بايلىقنى تېلېتېخنىك
كىلىق تەكشۈرۈش 1198
ئىجتىمائىي پەن 1198
[باشقۇرۇش ۋە تەتقىقات ئاپپاراتلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە -
ئىجتىمائىي پەنلەرنى پىلانلاش رەھبەرلىك
گۇرۇپپىسى 1204
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى 1204
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇي-
غۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى پارتىيە تا-
رىخى تەتقىقات 1205
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆ-
كۈمىتى ئىقتىساد تەتقىقات مەركىزى
..... 1205
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىق-
تىساد تەتقىقات ئورنى 1206
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ
تەتقىقات ئورنى 1206
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى دىن
تەتقىقات ئورنى 1206
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىل-
لەتلەر تەتقىقات ئورنى 1207
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل
تەتقىقاتى ئورنى 1207
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇي-
غۇرا ئاسىيا تەتقىقات ئورنى 1207
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىل-
لەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى 1208
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى قا-
نۇنشۇناسلىق تەتقىقات ئورنى 1208
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى
ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيە-
سى تەتقىقات ئورنى 1208
شىنجاڭ ئۇنۇمچان ئىتتىپاقى ئۇيغۇرا ئاسىيا مەدەنـ
يەت تەتقىقات ئورنى 1208
شىنجاڭ يېزا پۇل مۇئامىلە تەتقىقات ئورنى
..... 1208
ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى ئىقتىساد
تەتقىقات ئورنى 1209
شىنجاڭ مالىيە ئىلمىي تەتقىقات ئورنى 1209
شىنجاڭ ستاتىستىكا ئىلمىي تەتقىقات ئورنى
..... 1210
شىنجاڭ مۇھەتتىشلىك ئىلمىي تەتقىقات ئورنى
..... 1210
ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى بازار ۋە
باھا تەتقىقات ئورنى 1210

شنجاڭ ئويرات موڭغوللىرى مەدەنىيىتى ئىلمى
مىي تەتقىقات ئىشخانىسى 1210
شنجاڭ ئىقتىسادىي تېخنىكا ئاخبارات تەتقىقات
ئورنى..... 1210
شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئالتايشۇناسلىق تەتقىقات
ئورنى..... 1211
شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نوپۇس تەتقىقات ئورنى
..... 1211
شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى
..... 1211
[ئىلمىي تەشكىلاتلار]
شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي
پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى 1211
شنجاڭ ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتى 1212
شنجاڭ مالىيە ئىلمىي جەمئىيىتى 1212
شنجاڭ ئەمگەك ئىلمىي جەمئىيىتى..... 1212
شنجاڭ پۇل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1213
شنجاڭ كارخانىچىلار ئىلمىي جەمئىيىتى..... 1213
شنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي ئىلمىي
جەمئىيىتى 1213
شنجاڭ سودا ـ سانائەت مەۋرىي باشقۇرۇش
ئىلمىي جەمئىيىتى 1213
شنجاڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1214
شنجاڭ پەلسەپە ئىلمىي جەمئىيىتى..... 1214
شنجاڭ قانۇنشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1214
شنجاڭ ئادۋوكاتلار جەمئىيىتى 1214
شنجاڭ گۈزەللىك بەدىئىي جەمئىيىتى
..... 1214
شنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئىلمىي
جەمئىيىتى 1215
شنجاڭ ئون ئىككى مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي
جەمئىيىتى..... 1215
شنجاڭ دىنشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى..... 1215
شنجاڭ مىللەتلەر تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1215
شنجاڭ تەرجىمانلار جەمئىيىتى 1216
شنجاڭ ئىلمىي سوتسىيالىزم ئىلمىي جەمئى
يىتى 1216
شنجاڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىدىيە ـ
سىياسىي خىزمىتى تەتقىقات جەمئىيىتى
..... 1216
شنجاڭ پارتىيە قۇرۇلۇشى تەتقىقات جەمئىيىتى
..... 1216
شنجاڭ بازار ماركېتىنگ ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1217
شنجاڭ تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتى 1217
شنجاڭ سودا ئىگىلىكى ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1217
بۇگۈنكى زامان شىنجاڭ تارىخى ئىلمىي
جەمئىيىتى 1217
قازاق تىل مەدەنىيىتى ئىلمىي جەمئىيىتى
..... 1218
جۇڭگو ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تەتقىقات
جەمئىيىتى..... 1218
جۇڭگو «جاڭغىر» تەتقىقات جەمئىيىتى..... 1218
جۇڭگو «ماناس» تەتقىقات جەمئىيىتى 1218
[ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى]
«بوستانلىق ئىگىلىكى ھەققىدە» 1219
«قىسقىچە شنجاڭ تارىخى» 1219
«ئۇيغۇر تارىخى» 1219
«شنجاڭدىكى قەدىمكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت
يادىكارلىقلىرى» 1219
«ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى» 1219
«ئۇسۇن تەتقىقاتى» 1219
«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» 1220
«قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» 1220
«قىرغىزلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» 1220
«يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى» 1220
«تۇرپاننىڭ قەدىمكى دەۋر مەدەنىيىتى» 1220
«مايتىرى سىمىت» نىڭ تراڭكرىپسىيىلىك
تەرجىمە نۇسخىسى 1220
«شنجاڭدىكى دىنلار» 1221
«يېڭى جۇڭگودىكى شنجاڭ» 1221
«ئىقتىسادىي ئۇنۇم توغرىسىدا» 1221
«ماركسىنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيە سىستېمىسى»
..... 1221
ئۇسمۇرلەر ماتارىپى تەتقىقاتى 1221
«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىسى
توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش» 1222
«ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيە
نىڭ مىللەتلەر سىياسىتى» 1222
«قازاق تارىخى ۋە ئېتنوگرافىيىسى توغرىسىدا

ئومۇمىي بايان» 1222
«ئۇيرات موڭغۇللىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى»
..... 1222
«شىنجاڭ ئىنقىلابى تارىخى» 1222
«شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان ئىقتىسادىي تېخنىكا قۇرۇلۇشى» 1223
«شىبە تارىخى» 1223
«ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قۇقەند خانلىقى ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى شىنجاڭ» 1223
«شىنجاڭنىڭ سوۋېت (رۇسىيە) بىلەن بولغان سودا تارىخى (1600 — 1990)» 1223
«شىنجاڭ تەڭرىتىغىغا ئويۇلغان جىنسىي ئەزاغا تېۋىنىش قىياتاش رەسىملىرى» 1223
«شىنجاڭ مىللىي سودىسى» 1224
تۇرپاننىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىكىگە ئائىت قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر ئۈستىدە تەتقىقات» 1224
جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ تارىخىي چوڭ ئىشلار خاتىرىسى 1224
«جۇڭگو نوپۇسى. شىنجاڭ تومى» 1224
«مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» 1224
«شىنجاڭ ئاشقى سودىسى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» 1225
«شىنجاڭ چارۋىچىلىق ئىگىلىكى ھەققىدە ئومۇمىي بايان» 1225
سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن شىنجاڭنىڭ چېگرا ئېغىزلىرى 1225
«شىنجاڭ ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» 1225
«شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ ھازىرقى ۋەزىيىتى» 1225
«جۇڭگو تاجىكلىرى» 1226
«ماۋزېدۇڭ ئىقتىسادىي ئىدىيىسى ۋە بۈگۈنكى دەۋردىكى جۇڭگو» 1226
«يېپەك يولىنىڭ يايلاق لىنىيىسىدىكى تاش ھەيكەللەر ئۈستىدە تەتقىقات» 1226
«شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ئۆلكىلەر ئارا كۆچۈشى ھەققىدە تەتقىقات» 1226
«شىنجاڭنىڭ بازار ئىگىلىكى تەرەققىياتى ھەققىدە تەتقىقات» 1226
«شىنجاڭدىكى دىنىي مەسىلىلەر ھەققىدە تەتقىقات» 1226
«جۇڭگو شىنجاڭنىڭ قەدىمكى ئىجتىمائىي تۈزۈمۈش تارىخى» 1227
«تۈرك تارىخى» 1227
«2000 - يىللىق شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ھەققىدە تەتقىقات» 1227
«شىنجاڭنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە سانائەت سىياسىتىگە ئائىت تەتقىقات» 1227
«تارىم نېفىت گازىنى قىدىرىپ تەكشۈرۈش قۇرۇلۇشى ۋە شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتى» 1228
«ئاسىيا - ياۋروپا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى ھەققىدە تەتقىقات» 1228
«يېڭى دېموكراتىزملىق ئىنقىلاب مەزگىلىدە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي كۈرىش خاتىرىلىرى» 1228
«شىنجاڭ ئىقتىسادى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان»
..... 1228
«غەربىي يۇرت تەرجىمە تارىخى» 1229
«قازاق مەدەنىيەت تارىخى» 1229
[ئىجتىمائىي پەن ژۇرناللىرى]
«غەربىي يۇرت تەتقىقاتى» 1229
«شىنجاڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىكى» 1229
«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» 1229
«ھەقىقەتنى ئىزدەش» 1230
«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» 1230
«ئۇيرات تەتقىقاتى» 1230
[ئىلىم ئالماشتۇرۇش]
«تىل ۋە تەرجىمە» 1230
يېپەك يولى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1230
ئاپتونوم رايونلۇق تۈركىي تىللار ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1231
ئۇيغۇر تارىخى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1231
ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى
..... 1231
جۇڭگو دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1232
مەملىكەتلىك مىللىي سودا نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1232
مەملىكەتلىك مىللەتلەر تىل - يېزىقى تەرجىمە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1233
مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چېگرا

رايون پۈل مۇئامىله مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1233
جۇڭگو غەربىي قىسىم ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى ئىقتىسادىي تەرەققىيات مەسىلىسى مۇھاكىمە يېغىنى 1233
ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر لىن زېشۇينىڭ شىنجاڭغا پىالىنىپ كەلگەنلىكىنىڭ 145 يىللىقىنى خاتىرىلەش ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1233
جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1234
شىنجاڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1234
قەھرىمانلىق ئېپوسى «ماناس» ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1235
شىنجاڭنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىشى ۋە غەربىي ئاسىيا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1235
سوتسىيالىزمنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى ۋە شىنجاڭ ئىسلاھاتى نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1236
غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ئىسلام دىنى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1236
تۆتىنچى ئۈۋەتلىك مەملىكەتلىك مىللەت نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1236
«جاڭخىر» خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1237
يېپەك يولىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇرۇمچى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1238
XX ئەسىر غەربىي يۇرتنى تەكشۈرۈش ۋە تەنقىد قىلىش خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1238
90 ـ يىللار ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە جۇڭگو ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1239
«قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1239
ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات مۇساپىسى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى
..... 1240
جۇڭگو غەربىي يۇرت كىمروراتىشۇناسلىق ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1240
ئاپتونوم رايونلۇق بىرلەشمە تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1240
شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلىرىدا «ئىككى تۈپ ئۆزگىرىش»نى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ قىيىن نۇقتىسى ۋە تەدبىر مۇھاكىمە يېغىنى 1241
ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى ۋە XX ئەسىر ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادىي خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1241
جۇڭگو يېپەك يولى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1242
[قورال كىتابلار]
«شىنجاڭ تارىخ لۇغىتى» 1242
«خەنزۇچە ـ ئىنگلىزچە ـ ئۇيغۇرچە تېزراق لىق ئىبارىلەر لۇغىتى» 1242
«غەربىي شىمالىي مىللەتلەر لۇغىتى» 1242
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن تۈرىدىكى لۇغەتلەر جەدۋىلى 1243
[تەزكىرە]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى 1246
«شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» ھەرقايسى كەسپىي تومۇرلىنىڭ نەشر قىلىنىش جەدۋىلى 1246
«شىنجاڭ يىلنامىسى» 1248
«شىنجاڭ ستاتىستىكا يىلنامىسى» 1248
1951 — 1952 ـ يىللىرى جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش 1248
50ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش 1249
شىنجاڭدا تۇنجى قېتىم ئېلىپ بېرىلغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرۈش 1249
پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يېزا ئىقتىسادىنىڭ تىپىك تەكشۈرۈلۈشى 1250
شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ يېزىقىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1250
شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ جەمئىيەت تارىخىنى تەكشۈرۈش 1250

كىروران قەدىمكى شەھىرىنى تارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش..... 1250
شىنجاڭ موڭغۇللىرىنىڭ جەمئىيەت تارىخىنى تەكشۈرۈش..... 1251
جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى نۇقتىلىق ناھىيە (شەھەر) لەردىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئارخېئولوگىيىلىك ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش 1251
خوتەن بوستانلىقىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىش بىلەن ئېكولوگىيىلىك ئىقتىسادى توغرىسىدا ئۇنۇ- ۋېرسال تەكشۈرۈش 1252
شىمالىي شىنجاڭدا يېزا ئىگىلىك بىلەن چارۋە- چىلىقنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش 1252

مەدەنىيەت

مەدەنىيەت 1253
[باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى 1258
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسى 1258
[سەنئەت تەتقىقات ئاپپاراتلىرى]
شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقات ئورنى 1259
شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى 1259
شىنجاڭ رەسساملىق ئاكادېمىيىسى 1260
شىنجاڭ ھۆسنىخەت ۋە رەسىم تەتقىقات يۇرتى 1260
شىنجاڭ كۆسەن تاشكېسىر تەتقىقات ئورنى ... 1260
[ئويۇن قويۇش تەشكىلاتلىرى]
شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1261
شىنجاڭ ئوپېرا ئۇسكى 1261
شىنجاڭ دراما ئۇسكى 1261
شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى 1262
شىنجاڭ ھەربىي رايون سەنئەت ئۇسكى 1262
شىنجاڭ جەڭجۇي تىياترى ئۇسكى 1262
شىنجاڭ سېرك ئۇسكى 1263
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1263
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1263
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1263
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇل دراما ئۇسكى 1264
قەشقەر ۋىلايەتلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1264
خوتەن يېڭى قاشتېشى ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1264
شىنجاڭ ئىلى شىبە ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1265
يەكەن ناھىيىلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى 1265
قۇتۇبى ناھىيىلىك شىنجاڭ ئەلنەغمە تىياتىر ئۇسكى 1265
تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىلىك سەنئەت ئۇسكى 1266
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى 1266
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى 1267
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىـ- يات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى 1267
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكانتلار جەمئىيىتى 1267
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى 1268
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تىياترچىلار جەمئىيىتى 1268
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەتـ- كارلار جەمئىيىتى 1268
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق فوتوگرافلار جەمئىيىتى 1268
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەتتاتلار جەمئىيىتى 1269
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنوچىلار جەمئىيىتى 1269
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تېلېۋىزىيە سەنئەتكارلىرى جەمئىيىتى 1269
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سېركچىلار جەمئىيىتى 1269
[ئەدەبىي ئەسەرلەر]
«شىنجاڭ قەھرىمانلىرى مىللەتلەر ھېكايىلىرىدىن

«تاللانما» 1270
«شىنجاڭنىڭ 30 يىللىق ئەدەبىي ئىجادىيەتلىرىدىن تاللانما» 1270
«شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يېڭى دەۋردىكى ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن تاللانما» 1270
«ل. مۇتەللىپ شېئىرلىرىدىن تاللانما» 1270
«تەڭرىتاغدىكى قىشلاق ناخشىسى» 1271
«قىساس يالقۇنى» 1271
«نېمىشبەخت شېئىرلىرىدىن تاللانما» 1271
«تېيىپجان ئېلىيوف شېئىرلىرىدىن تاللانما» 1271
«بۇلبۇل بىلەن باھار» 1272
«كىگىز ئۆيدىن دۇنياغا يۇزلىنىش» 1272
«غەربكە كۆچۈش كۈيى» 1272
يېڭى چېگرا شېئىرلىرى 1273
«ئەۋلىيا تاغ» 1273
«شىپپىدە توختاش» 1273
«چېنىقىش» 1273
«دولان دەرياسى بويىدا» 1274
«قازاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا» 1274
«قاراماي تەسىراتلىرى» 1274
«ۋاڭ يۈخۇ ھېكايە، نەسرلىرىدىن تاللانما» 1274
«قاۋسىلقان ھېكايە، نەسرلىرىدىن تاللانما» 1274
«ۋاڭ مېڭنىڭ شىنجاڭ تېمىسىدىكى ھېكايە، نەسرلىرىدىن تاللانما» 1275
«جۇڭخۇا قىممەتلىك ئەسەرلىرى. جۇتاۋ تومى» 1275
«قىزىلتاغ باتۇرلىرى» 1275
«كۆرەشچان يىللار» 1275
«ئىزدىنىش» 1276
«ئويغانغان زېمىن» 1276
«ئارمان چوققىسىدا» 1276
«بۈكە باتۇر» 1276
«تەقدىر» 1277
«قەھرىمانلار» 1277
«نورمان بوۋاي بىلەن ئوۋ ئىتى بارس» 1277
«تەڭرىتاغ ئېتىكچىدىكى ئەسكەرلەر» 1278
«ئەسكەر ماشىنىسى» 1278
«چېگرا رايونىدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپلار» 1278
[سەنئەت ئەسەرلىرى]
[ئويۇن تىزىملىكى، تىياتىر تۈرلىرى]
«فۇنچەم» 1278
«ماۋجۇشىغا يېقىندىن ئەگىشىمىز» 1279
«غېرىب ـ سەنەم» 1279
«تاغ ئاتا، سۇ ئانا» 1279
ئۇيغۇر ئوپېراسى «قىزىل چىراغ» 1280
«ئەرشىتىكى ھەسەن ـ ھۈسەن» 1280
«غەربىي يۈرتقا مۇھەببەت» 1280
«يۇلغۇنلۇق» 1280
«قۇدىلىشىش» 1281
«مەلىكە جېيۇ» 1281
«مۇقام ئەجدادلىرى» 1281
«گۈلەمخان» 1282
«لوپ كەنتىدىكى ئىشلار» 1282
«چۆل قىزى» 1282
«ماۋۇ ئاكا بىلەن گادو سىگىل» 1282
«سالقا بىلەن سەمەن» 1283
«ئۇيغۇر دراممىسى» 1283
شىنجاڭ ئەلنەغمە تىياتىرى 1283
[كىنو، تېلېۋىزىيە]
«قەسەن بىلەن جەمىلە» 1284
«مۇز تاغقا كەلگەن مېھمان» 1284
«بوستانلىقتىكى تەنتەنە» 1284
«يىراقتىكى ئۇچقۇنلار» 1284
«ئىككى ئەۋلاد» 1284
«تەڭرىتاغ قىزىل گۈلى» 1285
«يول باشلىغۇچى» 1285
«ئارتىس بولمايدىغان قىز» 1285
«مەمەت ھەققىدە پاراڭ» 1286
«ئامانىنساخان» 1286
«ۋىجدان» 1286
«ئانامنىڭ توغۇلغان كۈنى» 1286
«قۇملۇقتىكى ئادىللىق» 1287
[مۇزىكا، ئۇسسۇل]
«غەربىي قىسىم مېلودىيىسى» 1287
«ساپ مۇھەببەت چوشى — ۋاڭ لوبىن ناخشىلىرىدىن تاللانما» 1287
«شىنجاڭ ياخشى» 1287
«گۈل نېمىشقا شۇنچە قىزىل» 1288
«قاراماي ناخشىسى» 1288

«يايلاق كېچىسى» 1288
«چېگرا رايونىنىڭ ھەممىلا يېرى جياڭنەندىن قېلىشمايدۇ» 1288
«يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ ئەڭ گۈزەل» 1289
«تارىم دەرياسى» 1289
«تەڭرىتاغدا ھېسىن ـ ھۈسەن نۇرى» 1289
«تەكىنىڭ ئاستىدا» 1289
«ئۈزۈم ئۈزۈش» 1290
«چىنە ئۈسسۈلى» 1290
«تەخسە ئۈسسۈلى» 1290
«دولان سەنىمى» 1290
«دولان گۈلى» 1291
«بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي» 1291
ئەتلەس ھەققىدە خىياللار 1291
[گۈزەل سەنئەت، فوتوگراف]
شىنجاڭ ماي بويىاق رەسىملىرى 1292
شىنجاڭنىڭ جۈڭگوچە رەسىملىرى 1293
شىنجاڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىملىرى
..... 1293
شىنجاڭنىڭ بەدىئي مۇزەيلىرى 1294
[خەتتاتلىق]
ئۇيغۇر خەتتاتلىقى 1295
خەنزۇ خەتتاتلىقى 1296
شىبە خەتتاتلىقى 1296
[سىرىك]
شىنجاڭنىڭ سىركچىلىكى 1296
«داۋازلىق» 1297
[خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەتىجىلىرى]
«ماناس» 1297
«جاڭغىر» 1298
«گېسار» 1299
«ئوغۇزنامە» 1299
«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن تاللانما» 1330
«ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» 1300
«قازاق خەلق چۆچەكلىرىدىن تاللانما» 1300
«قازاق ئىپوسلىرى» 1301
«شىنجاڭنىڭ مىللىيچە قوشاقلىرى» 1301
«شىنجاڭنىڭ مىللىيچە ماقال ـ تەمسىللىرى»
..... 1301
«شىبە خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى» 1302
«نەسىردىن ئەپەندى ھەققىدە ھېكايىلەر» 1302
«نەسىردىن ئەپەندىنىڭ قىزىقارلىرى» 1302
«نەسىردىن ئەپەندىنىڭ (ئەپەندىلىرى)» ـــ
شىنجاڭنىڭ خەلق ئارىسىدىكى يۇمۇرلۇق ھېكايىلىرى» 1303
«شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئۆچ چوڭ توپلىمى» 1303
«جۇڭگو خەلق ناخشىلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومى» 1303
جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ خەلق ئۇسسۇللىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى 1304
«جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ خەلق مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» 1304
«جۇڭگو تىياتىر مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» 1304
«جۇڭگو تىياتىر تەزكىرىسى. شىنجاڭ تومى»
..... 1305
[ئەدەبىيات ـ سەنئەت ژۇرناللىرى]
«تارىم» ژۇرنىلى 1305
«جۇڭگو غەربىي يۇرت ئەدەبىياتى» 1305
«شۇغىلا» 1306
«چولپان» 1306
«شىنجاڭ قىرغىز ئەدەبىياتى» 1306
«ئىلى دەرياسى» 1306
«قەشقەر ئەدەبىياتى» 1307
«شىنجاڭ خۇيزۇ ئادەبىياتى» 1307
«تارىم غۇنچىلىرى» 1307
«خۇاشيا ئۇسسۇلىرى» 1307
«دۇنيا ئەدەبىياتى» 1307
«ئەدەبىي تەرجىمىلەر» 1308
«مىللىي يازغۇچىلار» 1308
«بۇلاق» 1308
«مىراس» 1308
«مۇرا» 1309
«شىنجاڭ سەنئىتى» 1309
«غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى» 1309
«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 1310
«شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» 1310
«يىپەك يولى ساياھىتى» 1310
[ئاممىۋى مەدەنىيەت پائالىيىتى]
«مەشرەپ» 1310
ئاقسىلار ئېيتمىشى 1311
قومۇز چېلىپ ناخشا ئېيتىش 1311
[ئورۇن ـ ئىدارىلەر]
شىنجاڭ ئاممىۋى سەنئەت سارىيى 1312
ئۈرۈمچى خەلق تىياتىرخانىسى 1312

ئۇرۇمچى ئىتتىپاق تىياتىرخانىسى..... 1312
ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى
..... 1313
ئۇرۇمچى ياشلار - ئۆسمۈرلەر سارىيى..... 1313
شىنجاڭ ھەربىي رايون ھەربىيلەر كۇلۇبى .....
..... 1313
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كۇتۇپخانا
..... 1314
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسى 1313
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ
شۇبۆلۈمىنىڭ كۇتۇپخانىسى 1314
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانا
..... 1315
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىي
..... 1315
شىنجاڭ گېئولوگىيە - كان مەھسۇلاتلىرى
كۆرگەزمىخانىسى 1316
[مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رايون دە-
رىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلى-
دىغان ئورۇنلىرى 1316
شىنجاڭ تەۋەسىدىكى مەملىكەت بويىچە مەدە-
نىيەت يادىكارلىقلىرى ئۇقتۇرۇلۇق قوغدىلىدى-
غان ئورۇنلار..... 1317
شىنجاڭنىڭ سىرت بىلەن سەنئەت ئالماشتۇرۇش
پائالىيىتى 1318
شىنجاڭنىڭ سىرت بىلەن مەدەنىيەت يادى-
كارلىقلىرىنى ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى
..... 1318

ئاخبارات - نەشرىياتچىلىق

ئاخبارات - نەشرىياتچىلىق 1320
[ئورگان، كوللېكتىپ]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات -
نەشرىيات ئىدارىسى 1323
شىنجاڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىدارىسى
..... 1323
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات
خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتى..... 1324
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىياتچى-
لار جەمئىيىتى 1324
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەتبەئە
تېخنىكىسى جەمئىيىتى 1325
[گېزىت، ژۇرنال]
«شىنجاڭ گېزىتى» 1325
«شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» 1325
«ئاسىيا كىنىكى» 1326
«شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» 1326
«ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» 1327
«ياشانغانلار ساغلاملىق گېزىتى» 1327
«ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» 1328
«ئىلى گېزىتى» 1328
«قەشقەر گېزىتى»..... 1328
«قىزىلئۇ گېزىتى» 1329
«بايىنغولىن گېزىتى» 1329
«بورتالا گېزىتى» 1330
«سانجى گېزىتى» 1330
«چاپچال گېزىتى»..... 1330
«شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە گېزىتى»
..... 1331
«شىنجاڭ ياچېيكا تۇرمۇشى» 1331
«شىنجاڭ ياشلىرى» 1331
«سەھەر» 1332
«شىنجاڭ ئايالىرى» 1332
«ھەمراھ» 1332
«قانۇنچىلىق» 1333
«بۇگۈنكى زامان ئاخباراتچىلىقى» 1333
«مەبلەغ ۋە قۇرۇلۇش» 1333
«چېگرا مۇداپىئە تۇرمۇشى» 1334
[رادىئو، تېلېۋىزىيە]
شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى 1334
شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 1334
شىنجاڭ ئىقتىساد تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
..... 1335
شىنجاڭ سىملىق رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىستان-
سىسى..... 1335
تەڭرىتاغ كىنو ستودىيىسى 1336
شىنجاڭ كىنو تارقىتىش، قويۇش شىركىتى
..... 1326
ئۇرۇمچى خەلق رادىئو ئىستانسىسى 1336
قەشقەر ۋىلايەتلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
..... 1337
ئىلى خەلق رادىئو ئىستانسىسى..... 1337
ئىلى ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى..... 1337

شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتى..... 1346
شىنجاڭ شىنخۇا 3 ـ باسما زاۋۇتى..... 1346
شىنجاڭ 1 ـ تاۋغۇست باسما زاۋۇتى 1346

ماتارىپ

ماتارىپ 1347
[ھەرقايسى مىللەتلەر ماتارىپى]
ئۇيغۇر ماتارىپى..... 1354
خەنزۇ ماتارىپى 1355
قازاق ماتارىپى 1355
خۇيزۇ ماتارىپى..... 1356
قىرغىز ماتارىپى 1356
موڭغۇل ماتارىپى 1356
تاجىك ماتارىپى 1357
شىبە ماتارىپى 1357
مانجۇ ماتارىپى 1357
ئۆزبېك ماتارىپى 1358
رۇس ماتارىپى 1358
داغۇر ماتارىپى 1358
تاتار ماتارىپى..... 1358
[ماتارىپ باشقۇرۇش ئورگانلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ
نازارىتى..... 1359
ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماتا-
رىپ تەپتىشلىكى ئىشخانىسى..... 1359
ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم
مەكتەپلىرىگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش كو-
مىتېتى 1360
ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي ماتارىپ بويىچە ئۆز-
لۈكسىز ئۆگەنگۈچىلەردىن ئىمتىھان ئېلىش
كومىتېتى 1360
[ماتارىپ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىياتى]
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ «211 قۇرۇلۇشى»
..... 1360
ئىچكى جايلارنىڭ شىنجاڭنىڭ ئالىي ماتارىپىغا
ياردەم بېرىش ھەمكارلىق يىغىنى..... 1361
چەت ئەلگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىش..... 1361
تەييارلىق ماتارىپى..... 1362
ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارغا قارىتىلغان ساۋات-
سىزلىقنى تۈگىتىش ماتارىپى 1362
باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش 1363
توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇم-
شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى
..... 1337
جۇڭگو ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ شىنجاڭ شۆ-
بىسى 1338
[نەشرىيات]
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1338
شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى
..... 1339
شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى
..... 1339
شىنجاڭ گۈزەل ـ سەنئەت فوتو سۈرەت
نەشرىياتى 1340
ئىلى خەلق نەشرىياتى 1340
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1340
قىزىلسۇ قىرغىز نەشرىياتى 1340
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1341
شىنجاڭ ئۇن ـ سىن نەشرىياتى 1341
شىنجاڭ ئېلېكترون نەشرىياتى 1341
[كىتاب تارقىتىش]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا
كىتابخانىسى 1341
ئۈرۈمچى شەھەرلىك شىنخۇا كىتابخانىسى
..... 1342
شىنجاڭ كىتابلار 2 ـ دەرىجىلىك توپ تارقا-
تىش بازىرى 1342
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق چەت ئەل
يېزىقى كىتابخانىسى 1342
[نۇقتىلىق كىتابلار]
«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» 1343
«ئۇيغۇر 12 مۇقامى» 1343
«يىپەك يولى تەتقىقاتى مەجمۇئەسى» 1343
«غەربىي يۇرتنى ئېكسپېدىتسىيە قىلىش،
تەكشۈرۈش مەجمۇئەسى» 1343
«كۆسەن تاش ئۆڭكۈرلىرى» 1344
«جۇڭگو شىنجاڭ تام رەسىملىرى» 1344
«قازاق گۈل ـ نەقىشلىرى» 1344
«جۇڭگو. شىنجاڭ» 1345
«تۇركىي تىللار دىۋانى» نىڭ تەرجىمە قىلىنىپ
نەشر قىلىنىشى 1345
«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تەرجىمە قىلىنىپ نەشر
قىلىنىشى 1345
[باسمىچىلىق كارخانىلىرى]
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى 1345

لاشتوزوش 1364
دۆلەتنىڭ نامرات رايونلارغا قارىتىلغان مەجبۇرىي
يەت ماتارىپى قۇرۇلۇشى 1366
ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىلىق بىلەن
ئوقۇش 1367
ساپا ماتارىپى تەجرىبە رايونى 1368
نىشانلىق ئوقۇتۇش تەجرىبىسى 1368
خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش 1368
قوش تىلدا دەرس ئوتۇش سىنىقى 1369
مىللىي ۋە خەنزۇ ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ-
لىرىنى قوشۇۋېتىش 1369
چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ياتاقلىق مەكتەپلەر
..... 1369
يېزا ماتارىپىنى ئومۇمىيلاشتۇرۇش ئىلاھ قىلىش
..... 1369
ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى دەرسلىك
قۇرۇلۇشى 1372
ئاز سانلىق مىللەت ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ
تىپى 1373
خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىھانى 1374
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەجبۇرىي
يەت ماتارىپىنى يولغا قويۇش چارىسى» ... 1374
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ماۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش نىزامى» 1374
«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش قانۇنى، نى يولغا
قويۇش چارىسى» 1375
[ھەر دەرىجە ھەر تۈردىكى مەكتەپ ماتارىپى]
گۈدەكلەر ماتارىپى..... 1375
ئۇرۇمچى 1 - بالىلار باغچىسى..... 1376
ئۇرۇمچى شەھەرلىك قىزىل بايراق بالىلار
باغچىسى..... 1376
ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئايالار بىرلەشمىسى
بالىلار باغچىسى..... 1376
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق قىزىل بايراق
بالىلار باغچىسى..... 1377
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - بالىلار
باغچىسى..... 1377
شىخەنزە شەھەرلىك تەجرىبە بالىلار باغچىسى
..... 1377
قەشقەر ۋىلايەتلىك مىللىي بالىلار باغچىسى
..... 1378
باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى 1378
شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ تەجرىبە باشلانغۇچ مەكتىپى..... 1379
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ
..... 1379
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ
..... 1379
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 5 - باشلانغۇچ مەكتەپ
..... 1380
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 22 - باشلانغۇچ مەكتەپ
..... 1380
داچېڭ تاتار مىللىي يېزىسى مەركىزىي مەكتىپى 1381
دانەنگۇ ئۇزبېك مىللىي يېزىسى مەركىزىي
مەكتىپى 1381
ساۋەن ناھىيىلىك 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ
..... 1381
ئاشىلى داغۇر مىللىي يېزىسى باشلانغۇچ مەكتىپى 1381
چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ 1382
كورلا شەھەرلىك لىمەن باشلانغۇچ مەكتىپى
..... 1382
كۈيۇ ئۇمىد باشلانغۇچ مەكتىپى 1382
لىن جىلۇ باشلانغۇچ مەكتىپى 1382
ئېكىساق باشلانغۇچ مەكتىپى 1383
كونا ئۇلۇغچات يېزىسى مەركىزىي مەكتىپى
..... 1383
مەكىت ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ
..... 1383
قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ
مەكتەپ 1384
ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپى 1384
شىنجاڭ تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپى 1386
ئۇرۇمچى 1 - ئاۋغۇست ئوتتۇر مەكتىپى..... 1386
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ
..... 1387
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ
..... 1387
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 8 - ئوتتۇرا مەكتەپ
..... 1387

ئۇرۇمچى شەھەرلىك 13 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1388
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1388
ئۇرۇمچى تۆمۈريول ئىدارىسى 3 - ئوتتۇرا مەكتىپى 1389
ئۇرۇمچى نېفىت-خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى 1 - ئوتتۇرا مەكتىپى 1389
خۇاڭتۇلياك خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى 1389
گۈچۈك ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1390
شىخەنزە شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1390
قاراماي شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1391
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى 1391
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1391
تاریاغاتاي ئۆلكەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1391
چۆچەك شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1392
ئالتاي ئۆلكەتلىك 1 - تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 1392
ئالتاي ئۆلكەتلىك 2 - تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 1393
كۇيتۇن شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1393
ئىلى ئۆلكەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1393
غۇلجا شەھەرلىك رۇس مەكتىپى 1394
غۇلجا شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1394
غۇلجا شەھەرلىك 8 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1394
چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1394
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى 1395
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1395
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1396
يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپ 1396
مالەن مەكتىپى 1396
ئاقسۇ ئۆلكەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1397
ئاقسۇ ئۆلكەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1397
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1397
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1397
قەشقەر ئۆلكەتلىك ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى 1398
قەشقەر ئۆلكەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1398
يەكەن ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1398
تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپ 1399
خوتەن ئۆلكەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1399
خوتەن ئۆلكەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1399
قۇمۇل ئۆلكەتلىك 1 - ئوتتۇر مەكتەپ 1400
قۇمۇل ئۆلكەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1400
تۇرپان ئۆلكەتلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپ 1400
تۇرپان شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1400
ئالاھىدە ماتارىپ 1401
شىنجاڭ مېيىپلار كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتىپى 1401
ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس - گاچىلار مەكتىپى 1402
ئاقسۇ ئۆلكەتلىك جوڭشەن گاس - گاچىلار مەكتىپى 1402
قەشقەر ئەما، گاس - گاچىلار مەكتىپى 1403
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق گاس - گاچىلار مەكتىپى 1403
قاراماي شەھەرلىك ئەما، گاس - گاچىلار مەكتىپى 1404
كەسپىي تېخنىكا ماتارىپى 1404
شىنجاڭ نېفىت مەكتىپى 1405
شىنجاڭ سودا مەكتىپى 1405
شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف مەكتىپى 1406
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك مەكتىپى 1406
ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ترانسپورت مەكتىپى 1407
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش مەكتىپى 1407
شىنجاڭ ماشىنىسازلىق ئېلېكترون سانائىتى مەكتىپى 1407
شىنجاڭ مالىيە مەكتىپى 1408
قەشقەر مالىيە - سودا مەكتىپى 1408
شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى مەكتىپى 1408

شىنجاڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى مەكتىپى..... 1409
شىنجاڭ توقۇمچىلىق ساناڭتى مەكتىپى..... 1409
شىنجاڭ سۇ ئىنشائاتى سۇ ئېلېكتر مەكتىپى
..... 1409
قۇلجا تېببىي مەكتىپى..... 1410
ئۇرۇمچى شەھەرلىك تېببىي مەكتەپ..... 1410
قەشقەر ۋىلايەتلىك تېببىي مەكتەپ..... 1410
ئىلى چارۋىچىلىق مال دوختۇرلۇق مەكتىپى
..... 1411
شىنجاڭ ساھارەت تەنتەربىيىسى ھەربىكتى
مەكتىپى..... 1411
كورلا شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي
مەكتەپ..... 1412
پۇكاڭ شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي
مەكتەپ..... 1412
ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەس-
پىي مەكتەپ..... 1412
چۆچەك شەھەرلىك كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا
مەكتەپ..... 1413
شىنجاڭ نېفىت ئالىي تېخنىك ئىشچىلار مەك-
تىپى..... 1413
شىنجاڭ خىمىيە ساناڭتى تېخنىك ئىشچىلار
مەكتىپى..... 1413
قۇمۇل تۆمۈرىول تراڭسپورتى تېخنىك ئىشچى-
لار مەكتىپى..... 1414
ئىلى ۋىلايەتلىك تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى
..... 1414
پېداگوگىكا ماتارىپى..... 1414
شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1416
قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى..... 1417
ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى..... 1417
سانجى پېداگوگىكا تېخنىكومى..... 1418
خوتەن پېداگوگىكا تېخنىكومى..... 1418
شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتى..... 1419
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ماتارىپ ئىن-
ستىتۇتى..... 1419
شىنجاڭ بالىلار باغچىسى پېداگوگىكا مەكتىپى
..... 1420
شىنجاڭ موڭغۇل پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1420
شەخەنزە پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1420
ئۇرۇمچى شەھەرلىك پېداگوگىكا مەكتىپى... 1421
سانجى پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1421
ئىلى 1 ـ پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1422
ئىلى 2 ـ پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1422
تارباغاتاي ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى... 1422
ئالتاي ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1423
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پېداگوگىكا
مەكتىپى..... 1423
تۇرپان ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1423
قۇمۇل پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1423
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پې-
داگوگىكا مەكتىپى..... 1424
ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1424
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق پېداگو-
گىكا مەكتىپى..... 1424
قەشقەر پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1425
يەكەن پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1425
خوتەن ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى..... 1426
ئادەتتىكى ئالىي ماتارىپ..... 1426
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1428
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1429
شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1430
شىنجاڭ ساناڭت ئىنستىتۇتى..... 1431
شىنجاڭ مالىيە ئىقتىساد ئىنستىتۇتى..... 1432
شىنجاڭ نېفىت ئىنستىتۇتى..... 1432
شىنجاڭ مەدەنىيەت ئىنستىتۇتى..... 1433
شىنجاڭ ساناڭت ئالىي تېخنىكومى..... 1434
شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابىتى تېخنىكومى..... 1434
ئۇرۇمچى كەسپىي ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1435
چوڭلار ماتارىپى..... 1435
شىنجاڭ ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى
..... 1437
شىنجاڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرلار ئىنستى-
تۇتى..... 1437
شىنجاڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەدلىيە باش-
قۇرۇش كادىرلار ئىنستىتۇتى..... 1438
شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى
..... 1438
ئۇرۇمچى چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى..... 1439
قەشقەر چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى..... 1439
ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئىشچى ـ
خىزمەتچىلەر تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1439
شىنجاڭ بىناكارلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر
ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1440
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىشچى ـ
خىزمەتچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى..... 1440

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىشچى -
خىزمەتچىلەر ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي
مەكتىپى 1441
شىنجاڭ يېزا - ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە
مەكتىپى 1441
شىنجاڭ جۇڭخۇا بوغالتىرلىق سىرتتىن ئوقۇش
مەكتىپى 1442
قاراتال بازارلىق دېھقان - چارۋىچىلار مەدەنىي
يېەت تېخنىكا مەكتىپى 1442
تازغۇن يېزىلىق دېھقان - چارۋىچىلار مەدەنىي
يېەت - تېخنىكا مەكتىپى 1442
لوتۇيى بازارلىق يېزا ئىگىلىك پەنلىرى مائارىپ مەركىزى..... 1442
[مائارىپ ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كادىر-
خانا ۋە ئورگانلار]
شىنجاڭ مائارىپ پەن - تېخنىكا ئۇرنى
..... 1443
شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1443
شىنجاڭ مائارىپ گېزىت - ژۇرنال ئىدارىسى
..... 1444
شىنجاڭ مائارىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
..... 1444
شىنجاڭ ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى تەمىنلەش باشقۇرۇش باش پونكىتى 1445
[مائارىپ ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كوللېكتىپ]
شىنجاڭ مائارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى 1445
شىنجاڭ مائارىپ فوندى جەمئىيىتى 1445
شىنجاڭ مائارىپ خىزمەتچىلىرى ئالماشتۇرۇش
جەمئىيىتى..... 1445
شىنجاڭ ئالىي مائارىپ جەمئىيىتى 1446
شىنجاڭ چوڭلار ئالىي مائارىپ تېخنىكا
جەمئىيىتى..... 1446
[مائارىپ ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرى]
«شىنجاڭ مائارىپ تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى
تەتقىقاتى» 1446
«شىنجاڭ مىللەتلەر مائارىپى تەتقىقاتى» 1446
«شىنجاڭ مائارىپى يىللىق مەجمۇئەسى» 1446
«شىنجاڭ مائارىپى چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»
..... 1447
«شىنجاڭ مائارىپ تارىخى ماقالىلىرى» 1447
«شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەتلەر ئۆسمۈرلىرىنىڭ ئەقلىي ئىقتىدار ساپاسى تەرەققىيات
سەۋىيىسى ۋە تەدبىرلىرى تەتقىقاتى» 1447
[مائارىپ گېزىت - ژۇرناللىرى]
«شىنجاڭ مائارىپى» 1447
«شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1447
«شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»
..... 1448
«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1448
شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1448
«شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1448
«شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىسادى» 1449

داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى

داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى 1450
[باشقۇرۇش ئورگانلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە
نازارىتى..... 1456
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ۋەتەنپەرۋەر-
لىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى 1457
سەھىيە ئىسلاھاتى 1457
[داۋالاش ئورگانلىرى]
[ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك دوختۇرخانىلار]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى..... 1458
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر
تېبابەت دوختۇرخانىسى 1459
شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارمىقىدىكى
1 - دوختۇرخانا 1459
شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارمىقىدىكى
2 - دوختۇرخانا 1460
شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارمىقىدىكى
جۇڭيى تېبابەت دوختۇرخانىسى 1461
[كارخانا دوختۇرخانىلىرى]
ئۈرۈمچى شەھەرلىك تۆمۈرىيول ئىدارىسى مەر-
كىزىي دوختۇرخانىسى 1461
شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى باش
دوختۇرخانىسى 1462
[مەخسۇس بۆلۈم دوختۇرخانىلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۆسمە
كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى 1453

ئۇرۇمچى شەھەرلىك باللار دوختۇرخانىسى 1463
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 4 - خەلق دوختۇرخانىسى 1464
ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىك- لىرى دوختۇرخانىسى 1464
شىنجاڭ ياشانغانلار كېسەللىكلىرى دوختۇر- خانىسى 1465
شىنجاڭ «جيايىن» ئەرلەر كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى 1455
[جۇڭگو، سللىيچە داۋالاش ئورگانلىرى]
سانجى خويزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق جۇڭىيى تېبابەت دوختۇرخانىسى 1465
قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخا- نىسى 1466
خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوخ- تۇرخانىسى 1467
ئالتاي ۋىلايەتلىك قازاق تېبابەتچىلىك دوختۇر- خانىسى 1467
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭ- غۇل تېبابەت دوختۇرخانىسى 1468
[ئالدىنى ئېلىش، ساقلىقنى ساقلاش ئورگان- لىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە- يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى 1468
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تۇبېر- كۇلىوز (سىل) نىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش تەتقىقات ئورنى 1469
ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپاراتى 1470
[دورا تەكشۈرۈش ئورگانلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دورا تەك- شۈرۈش ئورنى 1470
قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتى 1471
ئۇرۇمچى شەھەرلىك قان مەركىزى 1471
[تەتقىقات ئورگانلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەت تەتقىقات ئورنى 1471
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يۇرەك-قان تومۇر كېسەللىكلىرى تەتقىقات ئورنى 1472
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئېخىنوكوك كېسەللىكى كلىنىكىلىق تەتقىقات ئورنى 1472
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوخ- تۇرخانىسىنىڭ كلىنىكىلىق دورىگەرلىك تەت- قىقات ئورنى 1473
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق باللار كېسەللىكلىرى تەتقىقات ئورنى 1473
[تېخنىكىلىق مۇلازىمەت مەركىزى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سۈپەتلىك تۇغۇش - سۈپەتلىك تەربىيىلەش مەركىزى 1473
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كلىنىكىلىق تەكشۈرۈش مەركىزى 1473
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تېببىي ئۇچۇر مەركىزى 1474
شىنجاڭ تېببىي تەجرىبە ھايۋانلىرى مەركىزى 1474
شەھەرلەردىكى تېببىي خادىملار بېزىلارغا بېرىپ مۇلازىمەت قىلىش 1474
سەھىيە تېخنىكىلىرى بىلىم ئاشۇرۇش تەر- بىيىسى 1474
[يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش]
چوڭانىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 1475
يود يېتىشمەسلىك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1475
ئېخىنوكوك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1476
يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1477
يەرلىك ئارسېندىن زەھەرلىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1477
بروتسېللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1478
[يوقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش]
ۋىرۇسلۇق جىگەر يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1478
ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1479
خولېرانىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1480
بەزگەكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1481

شىنجاڭ قاناشلىق قىزىتمىسىنىڭ ئالدىنقى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1481
ماغاۋ كېسىلىنىڭ ئالدىنقى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1482
جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنقى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش 1483
تۇبېركۇلىوز (سىل) نىڭ ئالدىنقى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1484
كېزىكنىڭ ئالدىنقى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1485
كالا ئازار كېسىلىنىڭ ئالدىنقى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 1486
پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش 1487
رادىئوئاكتىپلىقتىن ساقلىنىش سەھىيسى 1488
[ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى]
ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دوختۇرخانىسى 1488
[ئۇيغۇر تېبابىتىدىكى ئالاھىدە داۋالاش]
ئاق كېسەل (بەرەس) نى داۋالاش 1489
قوۋم بىلەن داۋالاش 1490
سۈنۈقنى تېڭىپ داۋالاش 1490
قازاق تېبابەتچىلىك - دوختۇرخانىسى 1490
موڭغۇل تېبابەتچىلىك - دوختۇرخانىسى 1491
[تېبابەتكە دائىر ئىلمىي ئەسەرلەر]
«جۇڭگو تېببىي قامۇسى تارماق تومى: ئۇيغۇر تېبابەت قامۇسى» 1492
«ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا تەزكىرىسى» 1492
«ئىغنوكوك كېسەللىكى» 1492
«شىنجاڭ رادىئوئاكتىپ نۇر تېببىي پېنى ۋە سەھىيە مۇداپىئەسى» 1493
«ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك نەزەرىيە ئاساسلىرى» 1493
«شىنجاڭ غاجىغوچى ھايۋانلار تەزكىرىسى» 1493
«شىنجاڭ بۇرگە تۇرىدىكىلەر تەزكىرىسى» ... 1493
«شىنجاڭ سالجا تۇرىدىكىلەر تەزكىرىسى» ... 1493
[تېببىي ژۇرناللار]
«شىنجاڭ تېببىي ئىلمى» 1494
«شىنجاڭ جۇڭيى تېبابەتچىلىك-دوختۇرخانىسى» 1494
«شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنقى ئېلىش تېببىي ئىلمى» 1494
«ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دوختۇرخانىسى» 1495

تەنتەربىيە

تەنتەربىيە 1496
[ئۇرگانلار]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ئىدارىسى 1499
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى 1499
[تەنتەربىيە مەيدان - سارايلىرى]
ئۇرۇمچى نەنبىن تەنتەربىيە مەيدانى 1500
ئۇرۇمچى بەيگە مەيدانى 1500
ئۇرۇمچى گاز مىلتىق سارىيى 1501
ئۇرۇمچى ئوقيا ئېتىش، چېلىشىش سارىيى 1501
ئۇرۇمچى قارىغا ئېتىش مەيدانى 1501
ئۇرۇمچى شىمالىي شىنخۇا يولى تەنتەربىيە سارىيى 1501
ئۇرۇمچى شۇيشىگۇ مۇز تېيىلىش مەيدانى ... 1501
كۇيتۇن تەنتەربىيە مەركىزى 1502
قاراماي تەنتەربىيە مەركىزى 1502
شىخەنزە تەنتەربىيە مەركىزى 1503
قەشقەر تەنتەربىيە سارىيى 1503
كورلا تەنتەربىيە سارىيى 1503
ئۇرۇمچى قىزىلتاغ سۇ ئۆزۈش سارىيى 1504
ئۇرۇمچى تۆمۈرىول ئىدارىسى سۇ ئۆزۈش مەشىق مەركىزى 1504
ئۇرۇمچى نېفىت- خىمىيە باش زاۋۇتى سۇ ئۆزۈش مەشىق مەركىزى 1504
ئىلى تەنتەربىيە سارىيى 1505
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1505
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2- نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1505
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 3- نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1506
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 4- نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1506
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1506
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1507
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئېغىرلىقنى يېڭىش تەنھەرىكەت 1507

شنجالك ئويغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 8 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى..... 1507
شنجالك ئويغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى..... 1508
شنجالك ئويغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۆنجى نۆـ ۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنـ هەرىكەت يىغىنى 1509
شنجالك ئويغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2 ـ نۆـ ۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنـ هەرىكەت يىغىنى 1509
شنجالك ئويغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 ـ نۆـ ۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنـ هەرىكەت يىغىنى 1509
شنجالك ئويغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 4 ـ نۆـ ۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنـ هەرىكەت يىغىنى 1510
مەملىكەتلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىلـ لەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنى..... 1510
[ماھارەت تەنتەربىيىسى]
يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكىتى..... 1510
ئوقيا ئېتىش تەنھەرىكىتى 1511
قارىغا ئېتىش تەنھەرىكىتى..... 1511
چېلىشىش تەنھەرىكىتى 1512
ئات ئويۇنى تەنھەرىكىتى 1512
بوكس تەنھەرىكىتى 1513
ۋېلىسىپىت تەنھەرىكىتى..... 1513
رۇداۋچە چېلىشىش تەنھەرىكىتى 1513
ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتى..... 1514
ۋالىبول تەنھەرىكىتى 1514
پۇتبول تەنھەرىكىتى 1515
ئاۋتا مودېل تەنھەرىكىتى 1515
موتوسكلىت تەنھەرىكىتى 1515
تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش تەنھەرىكىتى 1515
فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش تەنھەرىكىتى 1516
چاڭغا تېيىلىش تەنھەرىكىتى 1516
ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تەنھەرىكىتى 1516
تىكتاك توپ تەنھەرىكىتى 1517
گىمناستىكا تەنھەرىكىتى 1517
پلانېر تەنھەرىكىتى..... 1517
تاغقا چىقىش تەنھەرىكىتى 1518
[ئاممىۋى تەنتەربىيە]
مەكتەپ تەنتەربىيىسى 1518
ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى 1518
شەھەرلەردىكى مەھەللە تەنتەربىيىسى 1519
دېھقان ـ چارۋىچىلار تەنتەربىيىسى 1519
ياشانغانلار تەنتەربىيىسى..... 1520
مېيىپ ـ مەجرۇھلار تەنتەربىيىسى 1520
يېنىك ئاتلېتىكا يۈرتى 1521
مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيىلەر 1521
[ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنتەربىيىسى]
تۈگە بەيگىسى 1522
ئات بەيگىسى 1522
ئات يورغىلىتىش مۇسابىقىسى 1523
مىللىيچە چېلىشىش 1523
ئوغلاق تارتىشىش 1524
ئوقيا ئېتىش 1524
ئىلەڭگۈچ 1524
چامباشچىلىق..... 1525
خەلقئارا شاھمات 1526
[تەنتەربىيە ئىگىلىكى]
تەنتەربىيە لاتارىيە بېلىتى 1526
تاغقا چىقىش ساياھىتى 1526

جەمئىيەت

[جەمئىيەت] 1527
[نوپۇس]
ئومۇمىي نوپۇس سانى 1527
نوپۇس زىچلىقى..... 1527
نوپۇسنىڭ رايونلار ئارا جايلىشىشى 1528
نوپۇسنىڭ مىللەتلەر بويىچە تارقىلىشى..... 1528
نوپۇسنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى..... 1529
نوپۇسنىڭ قېرىلىشىش دەرىجىسى..... 1529
مېيىپلار نوپۇسى 1529
يېزا نوپۇسى 1529
غەيرىي يېزا نوپۇسى 1530
شەھەر ـ بازار نوپۇسى..... 1530
ئەگەك يېشىدىكى نوپۇس 1530
ئىشتىكى نوپۇسنىڭ ساھەلەر بويىچە جايلـ ىشىشى..... 1531
ئىشتىكى نوپۇسنىڭ كەسىپلەر بويىچە جايلـ ىشىشى..... 1531
ئىشتا بولمىغان نوپۇس 1532
100 ياشتىن ئاشقان بوۋاي ـ مومايلار..... 1532

بىرىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1532
ئىككىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1533
ئۈچىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1533
تۆتىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1533
بەشىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1534
[نىكاھ، ئائىلە]
توي قىلىش پېشىدىكى نوپۇس 1535
نوپۇسنىڭ يۆتكىلىشى 1535
نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسى 1535
نوپۇسنىڭ جىنس قۇرۇلمىسى 1536
توي قىلمىغان نوپۇس 1536
توي قىلغان نوپۇس 1537
نوپۇسنىڭ مۇلچەرلەنگەن ئوتتۇرچە ئۆمرى ... 1537
نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى 1537
نوپۇسنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى 1537
نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 1538
خەنزۇلار نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 1538
ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 1539
خەنزۇلار نوپۇسنىڭ يىللىق ئوتتۇرچە كۆپىيىش نىسبىتى 1539
ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ يىللىق ئوتتۇرچە كۆپىيىش نىسبىتى 1539
نىكاھتىن ئاجراشقان نوپۇس 1540
قايتا نىكاھلانغان نوپۇس 1540
تۇنجى قېتىم نىكاھلانغانلارنىڭ ئوتتۇرچە يېشى 1540
نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش 1541
چەتكە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرى 1542
جىنگىلوڭ مۇھاجىرلارغا، شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارغا ۋە چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرى 1543
قانۇنغا خىلاپ نىكاھ ئىشلىرى 1543
نىكاھ ئىشلىرى بويىچە مۇلازىمەت قىلىش ئاپپ چارىتى 1544
يېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش 1544
چەتكە چىقىشلىق بولغان يېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش 1544
[پىلانلىق تۇغۇت]
ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى 1545
ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات-تەربىيە مەركىزى 1546
ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت پەن تېخنىكا ئورنى 1546
نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت بويىچە نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈرۈمى 1546
كۆچمە نوپۇسنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى 1547
تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى 1547
سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەش 1548
ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى 1548
خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى 1549
تۇغۇت نىسبىتىنىڭ رايونلار ئارا پەرقى 1549
شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 1550
ۋە تەشكىلىي تۈزۈلۈشى 1550
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 1550
خەلق گۇڭشىسى مەزگىلدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى 1552
«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى 1552
ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش مەزگىلدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى 1553
[ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى]
يېزا - بازارلارنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ... 1554
مىللىي يېزا 1555
ئاھالە كومىتېتى 1556
كەنت كومىتېتى 1557
كەنت ئاھالىلىرى ئاپتونومىيىسى 1557
ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ياردىمى 1558
ئاپەتتىن كېيىن قايتا قۇرۇش 1559
ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئىشانە توپلاش 1559
يېزىلاردىكى ھەمكارلىشىپ ئاشلىق ۋە مەبلەغ توپلاش ئۇيۇشمىسى 1560
شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى 1560

[ئىجتىمائىي پاراۋانلىق]
يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە
لىملەرنى بېقىش 1560
ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى..... 1561
ياشانغانلار ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى 1561
بالىلار ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى..... 1562
روھىي كېسەللەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى
..... 1562
ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كارخانىلىرى 1563
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پاراۋانلىق مۇھىت ئائىلە
راش ئوسكونىلىرى زاۋۇتى 1563
شەھەر ئىجتىمائىي رايون مۇلازىمىتى 1565
يېزىلاردىكى ياشانغانلار ئىجتىمائىي سۇغۇرتىسى
..... 1565
جۇڭگو ئۈرۈمچى SOS بالىلار كەنتى 1566
ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە مۇكاپ
پاتلىق ئىئانە توپلاش..... 1567
شىنجاڭ خەير - ساخاۋەت باش ئويۇشمىسى.....1567
دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش 1568
[ئېتىبار بېرىش، يار - يۆلەكتە بولۇش]
قوش ھىمايە قىلىشتىكى ئۇلگىلىك شەھەر (ناھىيە) 1569
ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە،
تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش 1569
نەپىقە ئۇلچىمى 1570
شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار شانلىق نام -
ئىسىملار خاتىرىسى 1571
ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى..... 1572
شەرەپ بىلەن ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن مەيىپ ھەربىيلەر دوختۇرخانىسى 1572
ھەربىي سەپتىن بوشىغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان، چېكىنگەن ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتى 1572
ھەربىي قىسىمدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنىڭ دەم ئېلىشى 1573
[خەلق تەشكىلاتلىرى]
ئىجتىمائىي تەشكىلات 1573
[مەيىپلار]
ئاپتونوم رايونلۇق مەيىپلار بىرلەشمىسى 1574
شىنجاڭ مەيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى
..... 1575
مەيىپ بالىلار مەجبۇرىيەت ماارىپى..... 1575
مەيىپلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشى 1575
مەيىپلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش..... 1576
مەيىپلارنى داۋالاپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش 1577
مەيىپلار سەنئەت ئۇمىكى 1577
كۆرۈش سەزگۈسى بىرىنچى — جۇڭگو
ھەربىكتى..... 1578
ئىئانە توپلاپ مەيىپلارغا ياردەم بېرىش 1578
[مۇھاجىرلار ئىشلىرى]
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار
ئىشلىرى ئىشخانىسى..... 1579
شىنجاڭغا چەت ئەل ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتى
..... 1880
جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار 1580
چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلار 1581
ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار 1581
مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرى 1582
ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى 1582
ئاپتونوم رايونلۇق كېيىنكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش خىزمىتى كومىتېتى 1582
ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار فوندى جەمئىيىتى
..... 1583
ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار ئۈنۈمپىرىستچىلىق
..... 1583
شىنجاڭ ياشانغانلار ياتقى..... 1583
ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى 1583

مۇھىت ئاسراش

مۇھىت ئاسراش..... 1585
[مۇھىت ئاسراش ئاپپاراتلىرى]
ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىت ئاسراش كومىتېتى 1589
ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى
..... 1590
ئاپتونوم رايونلۇق تەرەققىي قىلدۇرۇش - گۈلەندۈرۈش - مۇھىت ئاسراشنى تەكشۈرۈش كومىتېتى 1591
شىنجاڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلچەش مەركىزى پونكتى..... 1591
ئاپتونوم رايونلۇق رادىئاتسىيىلىك مۇھىتنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش پونكتى 1592
ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش پونكتى 1592

شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئۇچۇرلىرى مەركىزى 1593
ئاپتونوم رايونلۇق كەسپىي مۇھىتنى نازارەت قىلىش ئاپپاراتى 1593
[مۇھىت ئەھۋالى]
ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ھاۋا مۇھىت بۇلغىنىش ئەھۋالى 1594
سانائەت كېرەكسىز سۇلىرىنى چىقىرىۋېتىش مىقدارى 1594
سانائەت كېرەكسىز گازى قويۇپ بېرىش مىقدارى 1595
سانائەتنىڭ گۈڭگۇرت(N) ئوكسىدى قويۇپ بېرىش مىقدارى 1595
سانائەتتىن قويۇپ بېرىلىدىغان ئىس - تۈتەك مىقدارى 1596
سانائەتتىن چىقىدىغان چاڭ - توزان مىقدارى 1597
سانائەتتىن چىقىدىغان قاتتىق ئاشلاندۇق مىقدارى 1597
[مۇھىت بۇلغىنىشتىن ساقلىنىش]
ئىس - تۈتەك تىزگىنلىنىدىغان رايون..... 1598
مۇھىت شاۋقۇنى ئۆلچەمگە يەتكەن رايون 1598
سانائەتتە بۇلغىنىشنى تۇزۇش ئەسلىھەلىرى ... 1598
سانائەتتە «ئۈچ ئاشلاندۇق» تىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش..... 1599
[رادىئاتسىيەلىك مۇھىت]
شىنجاڭ مۇھىتىنىڭ تەبىئىي رادىئوئاكتىپ لىق مەۋىسى 1599
ئېلېكتروماگنىت رادىئاتسىيەلىك بۇلغىنىش مەنبەسى..... 1599
رادىئوئاكتىپلىق بۇلغاش مەنبەلىرى 1600
[تەبىئىيلىكنى قوغداش]
ئېكولوگىيەلىك ئۇلۇغ كۆرسەتكۈچ رايونى قۇرۇلۇشى سىناق نۇقتىسى 1600
تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى باشقۇرۇش 1601
ئالتۇنتاغ تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون ... 1601
بايىنبۇلاق ئاق قۇ تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1602
قاناس تەبىئىي مەنزىرىسى قوغدىلىدىغان رايون 1602
قاراماياللى تېغى تۇياقلىق ھايۋانلار تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1602
قورغاس تۆت پەنجىلىك قۇرۇقلۇق تاشپاقىسى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1603
غەربىي تەڭرىتاغ تەڭرىتاغ شەمشادى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1604
بۇغدا چوققىسى خەلقئارا ئادەم ۋە بىئوسفېرا قوغداش رايونى 1604
بوغدا كۆلى تەبىئىي مەنزىرىسى قوغدىلىدىغان رايون..... 1605
تۆمۈر چوققىسى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1605
ئىلى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1605
غەربىي تەڭرىتاغ دۆلەت دەرىجىلىك ياۋا ياڭاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1606
گەنجاخۇ سۆكسۈك ئورمىنى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1606
تارباغاتاي ياۋا بادام تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1606
تارىم توغراق ئورمىنى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1607
تاشقورغان ئەتىۋارلىق ھايۋانلار تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1607
بۇلغىن قۇنىدۇز تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1608
ئالتۇنتاغ - لوپنۇر ياۋا تۆگە تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1608
ئارىشاڭ شىنجاڭ سىبىرىيە سەمەندەرى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1608
ناز - چۆلبت چىملىق تۈزلىكى ئوتلاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1609
سىنتاش تاغلىق ئوتلاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون 1609
گۈچۈك چۆللۈك ۋە بېرىم چۆللۈك ئوتلاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1609
ئىلى قارا ھەرە تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون..... 1610
[تەبىئىي ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى تۇزۇش]
تارىم دەرياسىنى ئەتراپلىق تۇزۇش 1610
قۇملۇشىنى ئۇنۇملۇك تۇزۇش 1611
تۇپراقنىڭ شورلىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەش 1612
[مۇھىت تەكشۈرۈش]
دۆلەت دەرىجىدىن تىزگىنلىنىدىغان، ھاۋا سۈ-

پىتى نازارەت قىلىنىدىغان شەھەرلەر 1612
دۆلەت تەرىپىدىن تىزگىنلىنىدىغان يەر ئۈستى سۇ مەنبەلىرى 1612
شەھەر رايونىدىكى مۇھىت شاۋقۇنى 1613
شەھەر قۇنكسىيىلىك رايونلىرىدىكى شاۋقۇن..... 1613
بۇلغاش مەنبەلىرىنى نازارەت قىلىش خاراكتېرى.
لىك ئۇلچەپ تەكشۈرۈش 1613
چۈللۈكلەرنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ئۆزگەرتىش 1614
يەر ئۈستى سۇيىنىڭ مۇھىت سۇپىتى 1614
شەھەرلەرنىڭ ھاۋا مۇھىتى سۇپىتى 1615

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى 1616
[بىكتۇەننىڭ ئورگانلىرى]
بىكتۇەننىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتى 1624
بىكتۇەننىڭ مۇستەقىل پىلان تۈزۈشى 1625
[بىكتۇەنگە قاراشلىق شىلار]
يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 1625
يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 1626
يېزا ئىگىلىك 3 - شىسى 1626
يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى 1627
يېزا ئىگىلىك 5 - شىسى 1627
يېزا ئىگىلىك 6 - شىسى 1627
يېزا ئىگىلىك 7 - شىسى 1628
يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى 1628
يېزا ئىگىلىك 9 - شىسى 1629
يېزا ئىگىلىك 10 - شىسى 1629
قۇرۇلۇش - بىناكارلىق 1 - شىسى 1629
يېزا ئىگىلىك 12 - شىسى 1630
يېزا ئىگىلىك 13 - شىسى 1630
يېزا ئىگىلىك 14 - شىسى 1631
بىكتۇەننىڭ سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتلىرى 1631
بىكتۇەندىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى 1631
بىكتۇەندىكى تەپتىش ئورگانلىرى 1632
بىكتۇەندىكى سوت ئورگانلىرى 1632
بىكتۇەندىكى ئەدلىيە ئورگانلىرى 1633
بىكتۇەندىكى ئادۋوكاتلار ئاپپاراتلىرى..... 1633
[بىكتۇەننىڭ ئىدىيەۋى - سىياسىي خىزمىتى]
بىكتۇەننىڭ سىياسىي خىزمەت رەھبىرىي كا.
دىرلار تۈزۈلمىسى 1634
بىكتۇەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۇمۇن - مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت نىزامى 1634
«بىكتۇەندىكى لىيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيەۋى - سىياسىي خىزمەت نىزامى» 1635
«بىكتۇەندىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ خىزمەت نىزامى» 1635
«بىكتۇەننىڭ تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئىدىيەۋى خىزمەتنى ياخشىلاش، كۈچەيتىش توغرىسىدىكى قارارى» 1635
«بىكتۇەننىڭ سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، سودا كارخانىلىرىدىكى ئىدىيەۋى-سىياسىي خىزمەتنى كۈچەيتىشكە دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدىكى پىكرى» ... 1635
بىكتۇەن سىياسىي خىزمەت يىغىنى 1636
بىكتۇەننىڭ سىياسىي خىزمەت پائالىيىتى..... 1636
بىكتۇەننىڭ مەنىۋى مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتى 1636
بىكتۇەننىڭ قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش 1637
بىكتۇەن جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش 1638
بىكتۇەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 1638
[بىكتۇەننىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتلىرى]
بىكتۇەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 1639
جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى كومىتېتى 1640
بىكتۇەن ئاياللار بىرلەشمىسى 1640
بىكتۇەن ئىگىلىكى..... 1641
بىكتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىكى تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى..... 1643
بىكتۇەننىڭ سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق - سودا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 1643
بىكتۇەن كارخانا گۇرۇھى قۇردى 1644
[بىكتۇەننىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى]
بىكتۇەن ئىقتىسادىنىڭ جايلىشىشى 1644
بىكتۇەننىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى 1645
بىكتۇەننىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە

ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى 1646
بىكتۇەننىڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات
قىممىتى 1647
بىكتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات
قىممىتى 1648
بىكتۇەننىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي
قىممىتى 1648
[بىكتۇەننىڭ دۆلەت زېمىنى بايلىقى]
بىكتۇەننىڭ يەر بايلىقى..... 1648
بىكتۇەننىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى 1649
بىكتۇەندىكى باغلىق يەرلەر 1649
بىكتۇەندىكى ئورمان يەرلىرى 1649
بىكتۇەندىكى ئوتلاقلار 1650
بىكتۇەندىكى تۇرالغۇ ئۆي ۋە زاۋۇت ـ كانلار
ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەر 1650
بىكتۇەن سۇ دائىرىسى 1651
بىكتۇەندىكى پايدىلىنىلمىغان يەرلەر 1651
[بىكتۇەننىڭ يەردىن پايدىلىنىش پىلانى]
بىكتۇەننىڭ يەردىن پايدىلىنىش ئومۇمىي
پىلانى 1651
بىكتۇەننىڭ ئاساسىي ئېتىز ـ ئېرىق مۇھايە-
زەت پىلانى 1652
بىكتۇەندىكى يەردىن پايدىلىنىشنىڭ رايۇن-
لارغا ئايرىلىشى..... 1652
بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكى..... 1652
بىكتۇەن تېرىقچىلىقى..... 1655
بىكتۇەن كېۋەز تېرىقچىلىقى 1656
بىكتۇەن شېكەر ماتېرىياللىرى زىرائىتى 1657
بىكتۇەن ئورمانچىلىقى 1657
بىكتۇەن باغۋەنچىلىكى 1658
بىكتۇەن چارۋىچىلىقى 1659
بىكتۇەن چارۋىچىلىقىدىكى ئالاھىدە باقمىچىلىق
..... 1659
بىكتۇەن چارۋىچىلىقىدىكى يېتىشتۈرۈش سىس-
تېمىسى 1659
بىكتۇەن بۇغا باقمىچىلىقى ۋە ئۇنىڭدىن چىق-
قان مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش..... 1660
بىكتۇەن بېلىقچىلىقى..... 1661
بىكتۇەن يېزا ـ بازار كارخانىلىرى 1661
بىكتۇەندىكى ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى 1662
[بىكتۇەننىڭ ئېتىز ـ ئېرىق سۇ ئىنشائاتى]
بىكتۇەننىڭ سۇ تېجەش قۇرۇلۇشى 1662
بىكتۇەننىڭ سۇغىرىش رايونى قۇرۇلۇشى 1663
بىكتۇەندىكى چوڭ سۇ ئامبارلىرى..... 1663
بىكتۇەننىڭ سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى 1663
بىكتۇەننىڭ سۇ ئېلىكتر قۇرۇلۇشى 1664
بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلاشتۇرۇلۇشى
..... 1664
بىكتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىسى
..... 1666
بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرە-
لىشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش..... 1666
بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ ھەر تەرەپلىمە تە-
رەققىي قىلدۇرۇلۇشى 1667
بىكتۇەننىڭ نامراتلارنى يۆلەش تەرەققىياتى ... 1667
بىكتۇەن مائاس دەريالىق ۋادىسىدىكى كېۋەز
تېرىش چەكلەنگەن رايونىنى ئاچتى..... 1668
بىكتۇەن قورۇ ئىگىلىكى 1668
بىكتۇەن سانائىتى 1668
بىكتۇەن توقۇمىچىلىق سانائىتى..... 1671
شىنجاڭ شەھەرنى 1ـ ئاۋغۇست يۈك توقۇمە-
چىلىق «گۈزۈھى» چەكلىك مەسئۇلىيىتى
شىركىتى 1672
شىنجاڭ شەھەرنى 1 ـ ئاۋغۇست پاختا توقۇ-
مىچىلىق گۈزۈھى شىركىتى..... 1672
شىنجاڭ ۋۇجياچۇ بىرلەشمە پاختا توقۇمىچە-
لىق فابرىكىسى 1673
ئۈرۈمچى يۇڭخۇڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى.....1673
شىنجاڭ كۆيۈتۈن پاختا توقۇمىچىلىق فابە-
رىكىسى 1674
شىنجاڭ خۇڭخۇڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى.....1674
بىكتۇەننىڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى...1674
شىنجاڭ بايىنغولىن تاشپاختا كېنى 1675
شىنجاڭ بېيتۈن چېرمىتال قەغەز زاۋۇتى..... 1675
شىنجاڭ يېشىل قارىغاي قۇرۇلۇش ماتېرىيالە-
لىرى خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى..... 1676
شىنجاڭ شەھەرنى ئەتىگەن سېمونت زاۋۇتى ... 1676
شىنجاڭ كازىۋەن سېمونت زاۋۇتى 1676
بىكتۇەننىڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى سانائىتى
..... 1677
بىكتۇەن ماشىنىسازلىق سانائىتى 1677
شىنجاڭ سۇ ئاستى پومپىسى زاۋۇتى 1678
شىنجاڭ كەپشەر چوكىسى زاۋۇتى..... 1678
شىنجاڭ كىچىك ئاپتوموبىل زاۋۇتى..... 1679
شىنجاڭ 4 ـ ئىستانوك زاۋۇتى 1679
بىكتۇەن كۆمۈرچىلىك سانائىتى 1679

شەھەرنى ئەسەن كۆمۈر كېنى 1680
داخۇاڭشەن كۆمۈر كېنى 1680
قوشتولغاي كۆمۈر كېنى 1680
بىكتۇەننىڭ خىمىيە سانائىتى..... 1681
شىنجاڭ تېمىنىي پاي چەكلىك شىركىتى (گۇ-
رۇھى) 1681
شىنجاڭ ۋۇنئۇڭ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى..... 1682
بىكتۇەننىڭ قەغەزچىلىك سانائىتى..... 1682
شىنجاڭ شەھەرنى قەغەزچىلىك زاۋۇتى 1682
شىنجاڭ خۇگۇڭ قەغەزچىلىك زاۋۇتى 1683
بىكتۇەن شۆبەر سانائىتى 1683
شىنجاڭ شەھەرنى 1 ـ ئاۋغۇست شۆبەر چەك-
لىك شىركىتى 1684
شىنجاڭ خۇگۇڭ شۆبەر زاۋۇتى 1684
شىنجاڭ قورغاس شۆبەر زاۋۇتى 1685
شىنۇ شۆبەر چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى
..... 1685
[بىكتۇەننىڭ يېمەكلىك سانائىتى]
شىنجاڭ كۇيتۇن يېشىل يوپۇرماق يېمەكلىك-
لەر شىركىتى 1685
شىنجاڭ ئېيىنور بىرلەشمە گۇۋاش پىششىقلاپ
ئىشلەش باش زاۋۇتى 1685
شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش سودا مەھسۇ-
لاتلىرى گۇرۇھى 1685
شەھەرنى يېمەكلىكلەر زاۋۇتى 1686
بىكتۇەننىڭ ھاراقچىلىق سانائىتى 1686
شىنجاڭ ئىلى ھارىقى باش زاۋۇتى 1686
شىنجاڭ شەھەرنى ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتى..... 1687
شىنجاڭ غەربىي بۇرت ھاراقچىلىق چەك-
لىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 1687
بىكتۇەن بىناكارلىقى 1687
بىكتۇەن تەكشۈرۈش ـ ئۆلچەش ـ لايىھىلەش
ئاكادېمىيىسى 1688
بىكتۇەننىڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش نازارەتچى-
لىكى 1689
بىكتۇەن 1 ـ بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى
..... 1689
جىيەنشەن ئالاھىدە ماشىنىلاشقان قۇرۇلۇش
شىركىتى 1689
كۇئېنلۇن نازارەتچىلىك شىركىتى..... 1690
قۇرۇلۇش باھاسى بويىچە مەسلىھەت بېرىش
مەركىزى 1690
بىكتۇەن ئۆي ـ زېمىن كەسپى..... 1690
بىكتۇەننىڭ تۇرالغۇ ئۆي ئۆزۈمى ئىسلاھاتى
ۋە قۇرۇلۇشى 1691
بىكتۇەننىڭ داڭلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى..... 1691
«ئىلى» ماركىلىق ساقلانغان ۋە ئالاھىدە ئاق
ھاراقلار 1692
«ئاق تېرەك» ماركىلىق ئالاھىدە ھاراق 1692
«ۋۇجياچۇ» ماركىلىق سۇ ئاستى پومپىسى
..... 1692
«قارلىق قارىغاي» ماركىلىق سېپتا تەۋەت
رەخت 1693
«ئاق قار لەيلىسى» ماركىلىق ساپ پاختا
رەخت 1693
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق تېتىتقۇ 1693
«لۇبيۇەن» ماركىلىق ئاق شۆبەر 1693
«بوستان» ماركىلىق ئاق شۆبەر 1693
«ئىتتىپاق» ماركىلىق ساپ سودا پاراشوكى..... 1694
«ئەپەندى» ماركىلىق سوپۇن پاراشوكى 1694
«فاڭتىك» ماركىلىق ساپ پاختا توقۇلما ئىچ
كىيىملەر 1694
«تەڭرىتاغ» ماركىلىق كەپشەر چوكىسى 1695
«پۇلبي» ماركىلىق ناتىرى سۇلفات 1695
«ياشى» ماركىلىق كۆيدۇرۇلگەن شۇلتا 1695
«بوشۇ» ماركىلىق مەدەنىيەت قەغىزى 1695
«خۇاشدەن» ماركىلىق كالتىسىي ئىچىملىكى
..... 1695
«غەربىي شىمال بۆرىسى» ماركىلىق خۇرۇم
كىيىم ـ كېچەكلەر 1695
«ياشى» ماركىلىق پولۇننىل خلورىد دېۋىرقاي
..... 1696
«يېشىل قارىغاي» ماركىلىق سىمونت 1696
«شىنگۇڭ» ماركىلىق سىمونت..... 1696
بىكتۇەننىڭ قاتناش ئىشلىرى 1696
بىكتۇەننىڭ تاشيول قۇرۇلۇشى..... 1697
بىكتۇەننىڭ ئاپتوموبىل تىرانسپورتى 1697
كۇيتۇن يولۇچىلار تىرانسپورت بېكىتى 1698
بىكتۇەن 1ـئاپتوموبىل تىرانسپورت شىركىتى
..... 1698
بىكتۇەن 2ـئاپتوموبىل تىرانسپورت شىركىتى
..... 1698
شىنجاڭ ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە شىركىتى 1699
[بىكتۇەننىڭ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى]
يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى ياسىغان ھەيۋەتلىك
تارىم كۆۋرۈكى 1700

پېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسى ياسىغان ھەيۋەتلىك زەرەپشان كۆۋرۈكى 1700
بېگىتۈەننىڭ 3 ـ كەسپى 1700
بېگىتۈەندىكى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىگىلىك 1701
بېگىتۈەننىڭ دۆلەت ئىچى سودىسى..... 1701
[بېگىتۈەننىڭ سودىسى ۋە ماددىي ئەشياسى]
بېگىتۈەننىڭ سودا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى..... 1702
بېگىتۈەننىڭ ماددىي ئەشيا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى.....1702
[بېگىتۈەننىڭ تاۋار ئوبوروتى]
بېگىتۈەننىڭ ئاشلىقى 1703
بېگىتۈەننىڭ ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 1703
بېگىتۈەننىڭ ئاشلىق، ياغ زاپىسى 1704
[بېگىتۈەننىڭ پاي چېكى بازارغا سېلىنغان شىركەتلىرى]
شىنجاڭ تېخنىي چەكلىك پاي شىركىتى 1705
شىنجاڭ تېخنىكا ئىقتىساد ـ سودا چەكلىك پاي شىركىتى 1705
شىنجاڭ تارىم پېزا ئىگىلىكى ئۈنۈمبرسال تەرەققىيات چەكلىك پاي شىركىتى 1705
شىنجاڭ ئىلى ئالاھىدە رايونى ئوقەتچىلىك چەكلىك پاي شىركىتى 1705
شىنجاڭ جۇڭجى ئوقەتچىلىك چەكلىك پاي شىركىتى 1706
[بېگىتۈەننىڭ سودا ساراي، مېھمانخانىلىرى]
بەيخۇاسۇن مال سېتىۋېلىش مەركىزى 1706
لەيۈەن مېھمانسارىيى 1706
بەشيۇلتۇز سارىيى..... 1707
خۇادۇ مېھمانسارىيى 1707
لىخۇا كاتتا مېھمانسارىيى 1707
[بېگىتۈەننىڭ نۇقتىلىق ئوبوروت كارخانىلىرى]
بېگىتۈەن ماددىي ئەشيا ۋە مەھسۇلات گۈرۇھى شىركىتى 1708
بېگىتۈەن تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى بىرلەشمىسى..... 1708
[بېگىتۈەننىڭ پۇل مۇئامىلە، مۇغۇرتا ئىشلىرى]
جۇڭگو پېزا ئىگىلىك بانكىسى شىنجاڭ بىكى تۈەن شۆبە بانكىسى 1709
بېگىتۈەن مۇغۇرتا شىركىتى 1709
[بېگىتۈەننىڭ تاشقى ئىقتىساد ـ سودىسى]
بېگىتۈەننىڭ ئېكسپورت تاۋارلىرى 1709
بېگىتۈەننىڭ ئىمپورت تاۋارلىرى 1710
بېگىتۈەننىڭ تاشقى سودا پىلانى ئايرىم تۈزۈلمىدىغان بولدى 1711
بېگىتۈەننىڭ چېگرا سودىسى 1712
شىخەنزە ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى 1712
بېگىتۈەننىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى 1713
بېگىتۈەننىڭ تاشقى ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى 1713
بېگىتۈەننىڭ چەت ئەل مەبلىغىدىن پايدىلىنىشى 1714
بېگىتۈەن سىرتتىن كىرگۈزگەن، مەسلىكەت ئىچىدە بىرلەشكەن چوڭ تۈرلەر 1714
بېگىتۈەننىڭ ۋېيتنامغا يارىدەم بەرگەن «سەككىز مەيدان، بىر مەكتەپ» تۈرى 1716
بېگىتۈەن دېھقان ئىشچىلىرى چەت ئەلدە كۆكتات تېرىدى 1716
بېگىتۈەننىڭ تۆلەم سودىسى 1716
بېگىتۈەننىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرى 1716
[بېگىتۈەننىڭ شەھەر قۇرۇلۇشى]
شىخەنزە شەھىرى 1717
[بېگىتۈەننىڭ مۇھىت ئاسرىشى]
بېگىتۈەننىڭ مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى 1717
بېگىتۈەننىڭ مۇھىتقا بولغان تەسىرىنى باھالاش مەركىزى 1717
بېگىتۈەن مۇھىت ئۆلچەپ تەكشۈرۈش مەركىزىي پونكىتى 1718
بېگىتۈەن مۇھىتنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش باش پونكىتى..... 1718
بېگىتۈەننىڭ سانائەتتىكى ئوچ تاشلاندۇقتىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىشى 1718
بېگىتۈەننىڭ قۇملۇقنى ھەر تەرەپلىمە تىزگىنلەش ئىشى 1719
[بېگىتۈەننىڭ پەن ـ تېخنىكىسى]
بېگىتۈەننىڭ پەن-تېخنىكىلىق باشقۇرۇش سىستېمىسى 1719
شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسى 1720
بېگىتۈەننىڭ مال ـ چارۋىچىلىق تەتقىقاتى..... 1721
بېگىتۈەننىڭ پېزا ئىگىلىكى تەتقىقاتى..... 1721
بېگىتۈەننىڭ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تەتقىقاتى 1722
بېگىتۈەننىڭ سانائەت، قاتناش تەتقىقاتى..... 1722
بېگىتۈەننىڭ ئۆزگىچىلىككە ئىگە تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق تەتقىقاتى 1723

[بىگتۇەننىڭ ئىلمىي تەشكىلاتلىرى]
بىگتۇەننىڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 1723
بىگتۇەننىڭ ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدىيىسى تەتقىقات ئۇيۇشمىسى 1724
بىگتۇەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمىتى تەتقىقات ئۇيۇشمىسى 1724
[بىگتۇەننىڭ پەن - تېخنىكا پائالىيەت نەتىجىلىرى]
بىگتۇەننىڭ پەن - تېخنىكا ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى 1725
بىگتۇەننىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى سورتىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇشى 1725
بىگتۇەننىڭ تەبىئىي پەنگە ئائىت ئەسەرلىرى 1726
بىگتۇەننىڭ سۇلياۋ بويۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنىڭ كېڭەيتىلىشى 1727
جۇڭگو مېرىنوس قويى (شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تىپى) نىڭ تاللاپ يېتىشتۇرۇلۇشى 1727
ۋە كۆپەيتىش سىستېمىسى 1727
بىگتۇەن ئارال پاختىسى «ئارمىيە - دېڭىز 1- نومۇر» نىڭ ئۇرۇقىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش ئۇسۇلى 1728
بىگتۇەننىڭ شورلۇقلارنى ياخشىلىشى 1729
[بىگتۇەننىڭ ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى]
«بىگتۇەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - چېگرىنى قوغداش تارىخى» 1729
«يېپەك يولىدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تەتقىقاتى» 1729
«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەنىدە ئىسلاھات ۋە تەرەققىيات» 1730
«بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - چېگرىنى قوغداش ۋە بازار ئىگىلىكى» 1730
«جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش توغرىسىدا ئومۇمىي مۇلاھىزە» ... 1730
«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەننىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ۋە ئۇنىڭ ئاساسلىق يۆنىلىشى توغرىسىدا ئىلمىي تەتقىقات» 1730
«جۇڭگو بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىسادىنى ناسلىقى» 1731
«100 ناھىيە - شەھەر ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەكشۈرۈشكە دائىر جۇڭگونىڭ دۆلەت ئەھۋالى چۈشەندۈرۈلگەن كىتابلار — شىخەنزە تومى» 1731
«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەننىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا زامانىۋى كارخانا تىپىدىكى ئورنىتىش توغرىسىدا ئىزدىنىش» 1731
[بىگتۇەننىڭ يېڭىدىن تۈزۈلگەن تەزكىرىسى]
بىگتۇەن تەزكىرىسى 1731
[بىگتۇەننىڭ قورال كىتابلىرى]
«بىگتۇەن يىلنامىسى» 1732
«بىگتۇەننىڭ ستاتىستىكا يىلنامىسى» 1732
[بىگتۇەننىڭ ژۇرناللىرى]
«شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەن - تېخنىكىسى» 1732
«شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىسادى» 1733
«بىگتۇەن قۇرۇلۇشى» 1733
«شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1733
«تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1733
«بىگتۇەن پارتىيە مەكتىپى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1734
«بىگتۇەن ئىشچىلار ھەربىكتى» 1734
«بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مېدىتسىناسى» 1734
«بىگتۇەن ماتارىپ ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1734
بىگتۇەن ماتارىپى 1735
بىگتۇەن ماتارىپ كومىتېتى 1735
بىگتۇەننىڭ بالىلار تەربىيىسى 1736
بىگتۇەن باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى 1736
[بىگتۇەننىڭ ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپى]
بىگتۇەن 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1737
بىگتۇەن 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 1737
بىگتۇەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى 1738
[بىگتۇەننىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ماتارىپى]
شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكومى 1738
بىگتۇەن ساقچى مەكتىپى 1739
شىخەنزە سەھىيە مەكتىپى 1739
بىگتۇەن مىللىي پېداگوگىكا مەكتىپى 1739
[بىگتۇەننىڭ ئادەتتىكى ئالىي ماتارىپى]
شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى 1740
تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى 1740
[بىگتۇەننىڭ چوڭلار ئالىي ماتارىپى]

بىگتۇەن پارتىيە مەكتىپى 1741
بىگتۇەن رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى
..... 1742
بىگتۇەن يېزا ئىگىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە
مەكتىپى 1742
يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى يېزا ـ بازار كار-
خانىلىرى كادىرلار باشقۇرۇش ئىنستىتۇتىنىڭ
بىگتۇەن شۆبىسى 1743
بىگتۇەن مەدەنىيىتى 1743
بىگتۇەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى
..... 1745
بىگتۇەن مەدەنىيەت پائالىيەت مەركىزى 1745
بىگتۇەن ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تىجارىتىنى
باشقۇرۇش مەركىزى 1746
[بىگتۇەننىڭ سەنئەت تەشكىلاتلىرى]
بىگتۇەن ناخشا ـ ئۇسسۇل، دراما ئۆمىكى
..... 1746
بىگتۇەن سېرك ئۆمىكى 1747
بىگتۇەن مېڭجىن چىنجۇ تىياتىرى ئۆمىكى
..... 1747
بىگتۇەن يۇجۇ تىياتىرى ئۆمىكى 1748
[بىگتۇەننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى]
[ھېكايە]
«ئارمىيە قىزى» 1748
«جەمەت سىرى» 1718
«گېنېرال جەڭ مەيدانىدا» 1748
[شېئىر]
«تىرىلگەن دېڭىز» 1748
[ئەدەبىي ئاخبارات]
«تەڭرىتاغ جەڭ ناخشىسى» 1749
«تەڭرىتاغ باغرىدا» 1749
[كىنو]
«ھايات ئۇچقۇنى» 1749
«ھەربىي بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش ناخشىسى» 1749
[تېلېۋىزىيە]
«ئۇلار يەنە بىگتۇەندە قالدى» 1749
«بىگتۇەن چېگرىسىدىكى تۇەن ـ مەيدانلارغا
سەپەر» 1749
«قەدىمىي يېپەك يولىدا بوز يەر ئۇزلەشـ
تۇرۇش» 1750
«ئاخىرقى قاقاسلىق» 1750
«تەڭرىتاغقا چىققان ئايال» 1750
[ناخشا]
«ۋەتەن زېمىنى قەلبىمدە» 1750
«سىزگە تۇنتۇم بىر دەستە گۈل» 1751
«سۇيگۈگە تولغان ئىلى دەريالىرى» 1751
[مۇزىكا]
«بۇركۇت نېيى سۇيگۈسى» 1751
«پامىردا باھار» 1751
[ئۇسسۇل]
«پامىر ئۇسسۇلىرى» 1751
«قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن» 1751
[سېرك]
«تۇرمۇش مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ» 1752
[فوتو سۈرەت]
«مەرھۇملار روھىغا تەزىيە» 1752
«پاكلىق» 1752
[گۇزەل سەنئەت]
«چۆل ـ جەزىرىدىكى يېڭى ناخشا» 1753
«يالقۇنتاغدا قونۇش» 1753
[مۇزېي، خاتىرە سارىيى]
جۇئېنلەي زۇڭلىنىڭ خاتىرە ھەيكىلى 1753
«ھەربىي بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش مۇزېيى» 1753
ئەي چىڭ شېئىرلىرى خاتىرە سارىيى 1754
[كىتابخانا]
ھەربىي بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش كىتابخانىسى
..... 1754
[بىگتۇەننىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئورۇنلىرى
ۋە پائالىيەتلىرى]
بىگتۇەننىڭ چېگرا رايون مەدەنىيەت كار-
خانىسى قۇرۇلۇشى 1754
بىگتۇەننىڭ «مامكاپ پىلانى» نى يولغا قويۇشى
..... 1754
بىگتۇەننىڭ «مەدەنىيەتتە ئىلغار تۇەن ـ مەي-
دان» قۇرۇلۇشى 1755
بىگتۇەننىڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت پائالىيىتى ... 1755
بىگتۇەن ئۇسسۇلىر مەدەنىيەت ـ سەنئەت پائا-
لىيىتى 1755
بىگتۇەننىڭ چوڭ تىپتىكى مەدەنىيەت ـ سەنئەت
پائالىيەتلىرى 1756
بىگتۇەن مەتبەئچىلىكى 1757
[بىگتۇەننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ژۇرناللىرى]
«بوستان» 1758
«يېشىل شامال» 1758
بىگتۇەننىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى ... 1758
بىگتۇەن سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىـ

تانسسى..... 1759
بىگتۇەننىڭ ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىشلىرى..... 1759
«بىگتۇەن گېزىتى» 1760
بىگتۇەننىڭ تەتقىقاتچىلىق ئىشلىرى 1761
بىگتۇەننىڭ سەھىيە ئىشلىرى 1762
شەھەرنى ئۇنۇمۇرلىتىشنىڭ تېببىي ئىشى.
تىتۇتى قارمىقىدىكى 1 ـ دوختۇرخانا 1762
بىگتۇەن دوختۇرخانىسى..... 1763
بىگتۇەن ئۆسمە كېسەللىكلىرىنى رادىئوتاكتىپ
لىق داۋالاش مەركىزى 1763
بىگتۇەن يۇرەككە قوزغاتقۇچ سېلىش مەركىزى
..... 1764
بىگتۇەننىڭ سەھىيە كېسەللىكىنىڭ ئالدىنقى
ئېلىش پونكتى..... 1764
بىگتۇەن مەركىزىي قان پونكتى 1764
بىگتۇەن تېببىي دورا شىركىتى 1765
بىگتۇەننىڭ داۋالاش ـ سەھىيە ساھەسىدە
قولغا كەلتۈرگەن تەتقىقات نەتىجىلىرى..... 1765
[بىگتۇەننىڭ خەلق ئىشلىرى]
بىگتۇەننىڭ قوش ھىمايە قىلىش، نەپىقە
ئىشلىرى 1765
بىگتۇەننىڭ ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇلغان ۋە
چېكىنىگەن ئەسكەرلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش
ئىشلىرى 1766
بىگتۇەننىڭ ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇش، ئىشانە
توپلاش ئىشلىرى 1766
بىگتۇەننىڭ پاراۋانلىق كارخانىلىرى 1767
بىگتۇەننىڭ تەيۋەنگە قارشىلىغان خىزمەت ئاپ-
چاراتى 1767
بىگتۇەننىڭ مىللەت، دىن ئىشلىرىنى باشقۇ-
رۇشى 1768
بىگتۇەننىڭ ئاھالە قۇرۇلما ئەھۋالى 1768
بىگتۇەنگە نوپۇس كۆچۈرۈش ئەھۋالى 1769
چېگرا رايونغا يارەمگە كەلگەن ياشلار 1770
بىگتۇەن ئىچكىرىدىن ئوقۇغۇچى كىرگۈزدى..... 1771
بىگتۇەندىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر 1771
بىگتۇەننىڭ پىلانلىق تۇغۇت ئىشلىرى 1771
[بىگتۇەننىڭ ئەمگەك ئىجتىمائىي سۇغۇرتىسى]
بىگتۇەننىڭ ئىجتىمائىي سۇغۇرتىسى 1772
بىگتۇەننىڭ قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇ-
لۇشى..... 1773
بىگتۇەننىڭ ئەمگەك كۈچلىرى بازىرى 1773
بىگتۇەننىڭ كەسپىي تېخنىكا تەربىيە ئىشلىرى
..... 1774
بىگتۇەننىڭ كەسپىي تېخنىكا بېكىتىش
ئىشلىرى 1774
بىگتۇەننىڭ ئەمگەك نازارەتچىلىكى 1774
بىگتۇەننىڭ ياشانغانلار خىزمىتى 1775
بىگتۇەن ياشانغانلار ئۇنۇمۇرىستېتى 1776
بىگتۇەندىكى 100 ياشلىق كىشىلەر 1776

زامانىمىز كىشىلىرى

[پارتىيە، ھۆكۈمەت ساھەسىدىكىلەر]
ۋۇ كەيجاك 1777
لۇي جەنرېن 1777
ۋاڭ فېڭ 1777
شۇي لىچاڭ..... 1778
جاڭ باڭيىڭ..... 1779
لى چۈەن 1779
جۇ رېنشەن 1780
جاۋ شۇگۇڭ..... 1780
ۋۇ گۇاڭ 1780
ۋاڭ ئېنماۋ 1781
زېڭ دى 1782
گاۋ فېڭ 1782
سەيپىدىن ئەزىزى..... 1782
دېڭ لىچۈن 1783
لى گۇاڭ..... 1783
لىيۇ شاڭ 1783
لىن بوسەن 1783
خۇاڭ لوبەن..... 1784
چى گو..... 1784
لو رۇڭ 1784
بەي چېڭمىڭ 1785
خەن جىڭساۋ..... 1785
ياڭ كي 1786
لى چۈەنچۈن..... 1786
ۋاڭ جېنۇبەن..... 1786
لى يۈنخي 1786
خۇ لياڭ 1787
ئەنۋەر جاكولىن 1787
خۇاڭ چېڭ 1787
لى جيا يۈ 1788
چېن شىغۇ 1788
شارشېبېك سىدنى 1788

ئىرغالى ئابۇلخايىر 1789
شى گېلك 1789
تۆمۇر داۋامەت 1789
لى شۇشەن 1790
سۇك خەنلياك 1790
لياك گويىك 1790
قېيۇم باۋۇدۇن 1791
جاك فۇسېن 1791
ئابدۇرېھىم ھامۇت 1791
ئىسمائىل تىلىۋالدى 1791
جۇ شېڭتاۋ 1792
جاك ۋېنيۇ 1792
ۋاك لېچۈەن 1792
خۇ جيايەن 1793
جۇ گوفۇ 1793
جاك شيۇمىك 1793
ئەسقەت كەرىمباي 1793
ۋۇ دۇنفۇ 1794
ياك گاك 1794
مەخسۇت تىيىپوف 1794
ۋاك خېتىك 1795
جاك فېڭچى 1795
مۇسايوف سىدىق 1795
رېن گېبەي 1796
قۇسايىن سىيابايوف 1796
خۇاك يۇچېن 1796
سەيدۇللا سەيپۇللايوف 1797
تۇرسۇن ئاتاۋۇللا 1797
ئامانتۇر بايزاق 1797
لىيۇ سىسۇك 1798
ما سىكلياك 1798
جاك شاۋپىك 1799
يۇ جەنلىك 1799
ئابلىز مۇھەممەت 1799
ئابدۇرېھىم لىتىپ 1799
قۇربانئەلى ئوسمانوف 1800
خوجا ئەخمەت ئابلايوف 1800
ماھمۇر قاسىم 1800
جاك سىشۇ 1801
قېدىرباي 1801
شۇي پېك 1801
تۇرباپىر 1802
ھامۇدۇن نىياز 1802
ئامىنە غاپپار 1802
ما سۇنلياك 1803
شيې فۇپىك 1803
شې خۇك 1803
يۇسۇپ مۇھەممىدى 1803
سۇي گۇاڭخۇا 1804
خوجىخان ھاكسوف 1804
سۇلايمان نىيەتقابىل 1804
قادىس جانابىل 1804
مىجىت ناسىر 1805
جاك خېك 1805
لى فېڭزى 1805
ما جيەنگو 1805
خەلچەم ئىسلام 1806
ئاسەنبەك تۇردى 1806
بۇرھان شەئىدى 1806
ياك خېتىك 1807
لىيۇ زىمو 1807
گاۋ جىنچۈن 1807
شىن لەنتىك 1807
مەمتىمىن ئىمىنوف 1808
سۇك جىخي 1808
تيەن جۇك 1808
جاك سىمىك 1809
ئابلا زاكىروف 1809
ئەسقەت ئىسھاقوف 1809
ئىمىنوف خەمىت 1809
پاتىخان سۇگۇربايوف 1809
توختى ساپىر 1810
ئىسمائىل ئەھمەد 1810
خۇاك باۋجاك 1810
ۋاك خۇبيىۇ 1810
غوپۇر ئابدۇللا 1810
ئابلەت ئابدۇرىشىت 1810
مەمتىمىن زاكىر 1811
ئابدۇقادىر ئەسىردىن 1811
دەلىلقان ماسقان 1811
شيۇك خۇبيىن 1811
جاك يۇەنچۈن 1812
جاك جۇ 1812
لىيۇ يى 1812
ئەركىن ئىمىرباقى 1812
ئىمىن مەخسۇم 1812

يۇسۇپقان كۆنباي 1813
ئابدۇرېھىم ھەسەنوف..... 1813
ياقۇپ دامولا سادىر ھاجى 1813
مەخمۇتجان مەخسۇم 1813
جالاڭ شىگۈلاڭ..... 1813
خامى ئاسىلقان 1814
ما پىڭلىن..... 1814
مۇھەممەت نىياز قارى 1814
خەن يۈۋېن 1814
داشاپ 1815
لۇ شۇبىلاڭ..... 1815
سىدىق مۇسايوف 1815
فېلاڭ دا 1815
جالاڭ جۇڭتاۋ..... 1816
مۇھەممەت ئەيسا ئايبولد 1816
مېلاڭ شۇلىن 1816
قەمبەرخان ئەمەت 1817
ئىسمائىل ياسىنوف 1817
ياڭ يىچىلاڭ 1817
ئەنۋەرخان بابا 1817
لى جىڭشۇەن..... 1818
فۇ ۋېن..... 1818
جاغدا بابارىكوف 1819
جاۋ گەنچىلاڭ..... 1819
مىرەخمەت ئىسمائىل..... 1819
گاۋ ۋېنشياڭ..... 1819
ھارۇنخان ھاجى 1820
چېلاڭ خاۋ..... 1820
جالاڭ يى 1820
ۋاڭ شىجېن..... 1820
تاھىر مەمتىلى..... 1820
فېلاڭ داجېن 1821
بادەي..... 1821
لۇي چېيەنشۇن 1821
ئىبراھىم روزى 1822
دىيار قۇماش 1822
ۋۇ جياخي 1822
مىجىت قۇربان..... 1822
ياسىن ناسىر 1823
جانابىل..... 1823
شامىلاڭ 1823
ۋاڭ يۈسەن 1823
ماۋ دېخۇا..... 1824
جۇ جېنجۇلاڭ..... 1824
ۋاڭ خەنرۇ 1824
يۇسۇپ ئەيسا 1824
پاشا ئىشان 1825
بېكمۇھەممەت مۇسا 1825
جالاڭ گۇيتىلاڭ 1825
لى دۇڭخۇي 1825
شي جىچياڭ..... 1826
جالاڭ يۈيجۇلاڭ 1826
مەرجى 1826
ئابدۇرېھىم ئىمىن ھاجى 1826
خۇاڭ چاڭيۈەن..... 1826
[ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى]
تاۋ سيۇ 1827
جاۋ شىگۈاڭ..... 1827
چېن دېفا 1828
تاۋ جىنچۇ 1828
ياڭ زۇڭشىلاڭ 1829
جۇ جيۈيىن 1829
لىيۇ يىسۈن 1829
گۇ جىمىلاڭ 1830
چېلاڭ يۈچاڭ..... 1830
سۇن يىندۇلاڭ 1830
پېي جۈيۇ 1830
لىن خەيجىلاڭ..... 1831
زېلاڭ رۇچىلاڭ..... 1831
جېن زىمىلاڭ..... 1832
جالاڭ جۇڭخەن 1832
لى تىڭجى..... 1833
خي جېنشىن..... 1833
ۋاڭ جېنىدۇلاڭ 1833
چېن شى 1833
ۋاڭ جىلۇلاڭ..... 1834
دۇ خەيلىن 1834
جالاڭ جيېچىلاڭ 1834
كۇلاڭ رۇيىۋن 1835
خي جىڭنەن 1835
لىن يۇلاڭ 1835
لى جىڭشەن 1836
ياڭ گۇەنجى 1836
ياڭ خۇەنشېلاڭ 1836
زېلاڭ جىغۇ..... 1837
شېن شاۋشىلاڭ 1837

لیۇ بىگجىلىك 1837
شى جى 1837
جاۋ يۇجىلىك 1838
شيې گاۋجۇك 1838
ۋالىك شۇچىن 1838
پىلىك شۇچىلىك 1839
ماۋ نەيشۇن 1839
لیۇ شۇاڭچۇەن 1840
لو چۇەنيۇەن 1840
گو گالىك 1840
ئىسمائىل مەخسۇت 1841
لى چى 1841
جىن يۇنخۇي 1841
لى شۇجۇەن 1842
ۋالىك چۇەنيۇ 1842
دىلىك ۋېنبىن 1842
تالىك يۇنفۇ 1843
باتاي كۇپىلىك 1843
چېن دېمىن 1843
ۋالىك جيەنجېن 1843
چېن جۇلىك 1844
ماۋ گوچىن 1844
ۋالىك گۇيجىن 1844
جالىك لىبو 1844
خۇا شى 1845
جۇ جيەنفەن 1845
كالىك كېجيەن 1845
نى خاۋمېي 1845
مەمتىمىن ئابدۇرېھىم 1846
خۇ جاۋجالىك 1846
جيالىك شەن 1846
خۇا شىغېي 1847
جالىك چىڭلى 1847
[ھەربىي ساھەدىكىلەر]
پىلىك دېخۇەي 1847
لو جالىك 1848
گەن زۇچالىك 1848
گو پىلىك 1849
شيا ياۋتالىك 1849
ما شياۋشيەن 1850
ۋالىك جېن 1850
جالىك شىچيەن 1851
لولىك شۇجىن 1851
لو يۇەنفا 1851
ليياۋ مىلىك 1852
جالىك شيەنيۇ 1853
راۋ جېڭشى 1853
زو چى 1854
يالىك يۇلىك 1854
دۇن شېڭيۇن 1855
ۋۇ كېخۇا 1855
گۇ جىڭشىلىك 1856
شيۇلىك خۇالىك 1856
لەي گۇاڭشۇن 1857
خې شېڭگۇي 1857
شيې جېڭخاۋ 1857
گۇلىك شىگيې 1858
يالىك شيۇشەن 1858
گو لىنشيالىك 1859
تەن كەييۇەن 1860
خۇ خۇاجۇ 1860
جۇ جياشىلىك 1861
شىلىك يۇەنلىلىك 1861
چېن خەيخەن 1861
لیۇ جېن 1862
شياۋ سىملىك 1862
لۇ جىڭشۇەن 1862
تەن شەنخې 1863
لیۇ فاشيۇ 1863
جىلىك سەنشىلىك 1864
شۇي گوشيەن 1864
شياۋ چۇەنفۇ 1864
يالىك جې 1865
رېن جېن 1865
جۇلىك گۇاڭگو 1865
فەن شىجىلىك 1865
زېلىك گۇاڭسىلىك 1865
خې خۇاجالىك 1866
لى جاۋسىلىك 1866
ساۋ سىملىك 1866
خې جياچەن 1867
لى قېڭيۇ 1867
لى چاڭلىن 1868
جىن جۇڭفەن 1868
ما خۇڭشەن 1868
جالىك يېڭسىلىك 1868

جيالك لىندۇلك 1869
يەن جىنشياك 1869
لى شۇاڭشياك 1870
ما سېن 1870
ۋېي يۈجۇ 1870
زۇنۇن تېيپۇف 1871
ساۋدانوف زاھىر 1871
خې لىنجاۋ 1871
كالك لىزې 1871
رېن شۇتيەن 1872
چى چيەنزې 1872
خۇالك رۇيشياك 1872
جىلك جىۋېن 1872
لۇ كېجيې 1872
لى شۇەنخۇا 1873
لىيۇ خەيچىلك 1873
شۇ گۇالك 1873
ۋالك شۇرۇي 1873
ۋالك گۇاڭزىلك 1874
لىيۇ لىلك 1874
ۋالك فۇجى 1874
گو شىلك 1874
مەرغۇپ ئىساقكوف 1875
دۇەن شۇيگۇالك 1875
گاۋ خۇەنچالك 1875
ئەزىزوف قاسىم 1875
جالك چاڭكۇي 1875
ۋالك تۇلك 1875
ئابدۇۋاھىت ئۇلاتايوف 1876
لىيۇ شۇسەي 1876
جالك دېغۇ 1876
لى جېڭجۇلك 1876
جىن يۇشۇەن 1876
ۋالك يۇ 1877
تالك گۇاڭسەي 1877
مامۇتوف تۇرسۇن 1877
دۇەن چاڭجىن 1877
ۋالك ئېنچىلك 1878
يۇ رۇيلىن 1878
جالك مىگرۇ 1878
جالك جېنتالك 1878
لى تۇلك 1879
ۋالك كې 1879
جالك گۇاڭخۇي 1879
پەن جاۋسىن 1879
تاۋ جى 1880
لۇي چۇنخې 1880
ۋالك لىجۇلك 1880
چېن دېلىن 1880
دۇەن شىكالك 1881
جاۋ شىجۇلك 1881
ياۋ تيېشەن 1881
لىن سەيۇېن 1881
روزى ھوشۇر 1881
فالك دېڭخۇا 1882
يەن چۇڭخۇ 1882
ۋالك ۋېيجېن 1882
جالك جىپىلك 1882
بو بىگياۋ 1882
لېي يىنخەي 1883
جۇلك فايۇ 1883
چېن شۇ 1883
خەن گۇيلياك 1883
لى تىگيۇەن 1883
لېي شىگپىلك 1884
لېي گۇاڭيىن 1884
جۇ يۇڭشۇن 1884
جالك يۇنلياك 1884
چۇ يەنخەن 1884
چيۇ چۇەنشىلك 1885
مېي شىگرۇن 1885
خو بى 1885
جالك ۋۇ 1885

[پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكىلەر]

يۇ مىگيۇ 1886
تۇ جى 1886
فەن جياجۇ 1887
جۇ ماۋشۇن 1887
خۇ بىلك 1887
جالك شۇزۇ 1887
چېن شەنىمك 1888
فېلك جاۋكۇن 1888
ياۋ بىگلى 1888
لى خۇيزىلك 1889
لىيۇ خېتيەن 1889
چياۋ رويۇ 1889

چيەن جۇڭشى 1889
شۇي مىڭچيەن 1890
لى شىلىك 1890
پېك جيامۇ 1891
چېن دېخۇاك 1891
لياك كۇاڭيى 1891
جۇ يۈچاۋ 1892
ۋاك ئېنبو 1892
دۇ ۋېنخۇي 1892
تاك چىجاۋ 1893
ۋۇ مىڭجۇ 1893
جياك مىڭيۇ 1893
خي بىڭشيەن 1894
شيا شى 1894
ياك يىمىن 1894
چا چاۋجېك 1895
چېن جېڭۇ 1895
چى ۋېنگۇك 1895
ۋاك گوچۇەن 1896
لىيۇ مىڭتىك 1896
ئوۋ ياڭجيا 1897
جاك لياڭچېن 1897
لىيۇ شۇرېن 1897
جاك يۈنشېك 1898
جۇ ۋېنجېن 1898
لى شۇگاك 1899
چەي جۇنجيې 1899
لىيۇ جېنكۇن 1899
ئۇركىنبەك 1900
ۋاك شۇجى 1900
جاك شۇۋېن 1900
جاك جياباۋ 1901
باقى يۈسۇپ 1901
شېن باۋفەن 1901
يەن رۇڭلياك 1902
كاك يۈجۇ 1902
جىن خۇڭيۇەن 1903
چېن ۋېنخەي 1903
خۇاك ۋېنفاك 1904
خۇ جۇشەن 1904
لىيۇ جياجىن 1904
جاك شۇەنباك 1904
ۋېن بىڭجاۋ 1905
زۇ ۋېنلياك 1905
جاك كۇن 1906
لۇ چۇنخېك 1906
پېك چىلياك 1906
لىيۇ جېڭخۇا 1907
فەن زىلى 1907
ساۋ شۇبى 1908
شى يۈخۇ 1908
خەمىت ھاكسوفى 1908
يىن جىنجاك 1909
كۇلادان سەكەنوۋا 1909
خي خۇڭيىلك 1909
ما يىڭجۇن 1910
لىيۇ چىڭخۇا 1910
جۇ لىڭرېن 1911
سايىپ مۇسادىلىين 1911
لى ۋېيچى 1911
ھوشۇر ئىسلام 1912
شۇ مېيخۇي 1912
جۇ جۇنلىن 1912
لۇ چيۇجياك 1913
خالمۇرات غوپۇر 1913
خۇاك بى 1914
جۇ شۇنيۇ 1914
گۇ باۋ 1914
سۇ بېيخەي 1915
ئۇيغۇر سايرانى 1915
چېن خۇا 1915
ئىبراھىم مۇتىھى 1916
نىغمەت مىڭجانى 1916
ئابدۇرېھىم تىلەشوۋى ئۇتكۇر 1916
ۋاك جىڭلېي 1916
گو پىڭلياك 1917
ئابدۇسالام ئابباس 1917
فاك لى 1917
لىيۇ گۇەنجاك 1918
شۇ سىيى 1918
لىيۇ شىگەن 1918
ۋاھاپ خېۋىر 1919
مىرسۇلتان ئوسمانوف 1919
باۋۇدۇن توختى 1919
جۇ جىنجى 1919
شەرىپىدىن ئۆمەر 1920

خەمىت تۆمۈر 1920
ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن 1920
نىزام ئىسمايىل 1920
ما جۈنمىن 1921
يالقۇ فارېن 1921
ئاۋۇت توختى 1921
جى داچۈن 1922
ۋالقۇ بىگخوجا 1922
ئابدۇشۈكۈر تۇردى 1922
سەي سەنجىن 1923
ئېردەنى 1923
شۇ زۇڭجېك 1923
لىيۇ جىشاۋ 1924
باۋ دۇنچۈەن 1924
سەي جىنسۇك 1924
چېن خۇيشېك 1925
ئەۋبلقان قالى 1925
ياقۇپ مىرزاقانوف 1925
ئابدۇكېرىم راخمان 1926
كاكەش قايىرجان 1926
[مەدەنىيەت ساھەسىدىكىلەر]
نىمشېھىت 1926
ئەسقەر تاتاناي 1926
قاسىمجان قەمبىرى 1926
ئەي چىلك 1927
زۇنۇن قادىر 1927
لىيۇ شاۋژۇ 1928
ئابدۇشۈكۈر يالقۇن 1928
دۇ پېڭچېك 1928
توختى باقى 1929
ئەلقەم ئەختەم 1929
گو جىنەن 1929
ۋېن جې 1929
ۋالقۇ يۈخۇ 1930
قاۋسىلقان قوزىبايوق 1930
دېلك پۇ 1930
ماغاز رازدان 1930
ئىمىن تۇرسۇن 1930
ئابدۇكېرىم خوجا 1931
جۇ دىلك 1931
جۇ فېي 1931
چېن گالك 1931
ئەزمقان تىشان 1932
تېيىپجان ئېلىيوف 1932
ئەن جىلك 1932
ئۆمەر غازى 1932
لېي ماۋكۇي 1933
ۋالقۇ مىلك 1933
مۇھەممەتجان سادىق 1933
خاۋ گۇەنجۇك 1933
قېيۇم تۇردى 1934
رەخىم قاسىم 1934
شاكەن ئوڭالباي 1934
زوردۇن سابىر 1934
ئورازقان ئەخمەت 1934
جۇماباي بىلال 1935
ئىرىسىبېك ئاۋغان 1935
داۋنەندەي 1935
لۇ تيەنمىك 1935
يالقۇ مۇ 1935
مەمتىمىن ھوشۇر 1936
جالقۇ دېپى 1936
جۇ تاۋ 1936
يالقۇ لىيەن 1937
جۇ جېڭباۋ 1937
بەي يەن 1937
ۋالقۇ لوبىن 1937
لى بەنمۇ 1938
يۈسۈپ ماماي 1938
شۇ شۇجى 1938
سىراجىدىن زەپەر 1939
ۋەن تۇڭشۇ 1939
ھۈسەنجان جامى 1939
ئايشەم كېرىم 1940
ھاجى راخمان 1940
تيەن گې 1940
غازى ئەمەت 1940
سۇن لىلك 1941
يالقۇ زۇچۈەن 1941
فەن دىڭدىك 1941
ئامان مۇقان 1942
گۇلك جەنشىن 1942
خەمىت ئىسقاق 1942
خې مېڭداۋ 1942
ئايتىللا 1943
جاۋ چېڭئەن 1943

گۇالك چۈنلەن 1943
قۇرمانبېك 1944
كېرىم ئابدۇگۇل 1944
تۇرسۇن يۇنۇس 1944
شۇ چونگۇالك 1944
ما يۇمېي 1945
خەلچەم سىدىق 1945
پاتىخە مالىك 1945
ئابدۇكېرىم نەسرىدىن 1945
دىلبەر يۇنۇس 1945
باھارگۇل ئىمىن 1946
ئايتۇرسۇن 1946
تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان 1946
دىلنار ئابدۇللا 1946
ئادىل ھوشۇر 1947
[ئاخبارات ـ نەشرىيات ساھەسىدىكىلەر]
گاۋ لىۋ 1947
لىن فۇ 1947
ئابلىز نازىرى 1948
مياۋ فېك 1948
جالك يېخەن 1948
ئابباس بۇرھان 1948
ساتادەت ئىمىن 1949
ئابلىز ئابدۇرېھىم 1949
غەيرەت ئابدۇللا 1949
[ماتارىپ ساھەسىدىكىلەر]
جالك فەن 1949
ژېن فېيرەن 1950
جالك دۇڭيۇ 1950
مىك مېيشېك 1950
گاۋ لىن 1950
ژېن خۇخوا 1951
نۇسرەت شەھىدى 1951
ھاكىم جاپپار 1951
جالك ياك 1952
[تەنتەربىيە ساھەسىدىكىلەر]
خۇ شۇجيې 1952
تۇرسۇن قالى 1952
ساۋ شىدې 1952
چېك خۇڭيەن 1953
رازاق مۇھەممەت 1953
جەي لەنچاۋ 1953
چيەن يۇكەي 1953
جەمىلە 1953
لىۋ لىتيەن 1954
ژالك جېڭجالك 1954
چېن چاۋخوا 1954
يىلك خۇي 1954
جالك چۈەن 1955
ياك مىك 1955
گۈلەرەم مۇھەمد 1955
يۇ شۇبىن 1955
جېك لىن 1956
رۇ گۇالك 1956
ئابىلجان 1956
گۇ مېيجېن 1957
گۇ جىگلىن 1957
بو جەنۇبي 1957
ياك شېڭنيەن 1957
نۇرلان 1958
ما كەي 1958
دەي جيەنخوا 1958
ئالىمجان 1958
لىۋ گۇيخوا 1958
يۇ ژېي 1959
پاتىگۇل ھەسەن 1959
چېك شۇگو 1959
با يۇڭشەن 1959
گۇ ساۋشېك 1960
ئەسقەر 1960
ئۇچا 1960
چېن جىبىن 1960
ھاجى 1961
خەن شىنپىك 1961
دەي جۇن 1961
مامۇرېك 1962
خي خەيجالك 1962
لىۋ يەنفېي 1962
ئادىلجان 1963
لى ژېنجيې 1963
جېڭس 1963
ئىلى باتۇر 1964
لىۋ خۇك 1964
سۇن گۇاڭلياك 1964
لىۋ جۇك 1964
پەرىدە 1965

ئابدۇشۇكۇر مەجىت 1965
جى يۇلۇڭ 1965
دولقۇن 1965
نۇرزىيە 1966
جانانگۈل 1966
جىلگىر 1966
ئەكرەم ئىسھاق 1966
ئابدۇراخمان ئابلىكىم 1966
چېن دېشېڭ 1967
لىۋ لىنا 1967
ئىلىنۇر 1967
زېڭ بو 1967
فۇ لىڭلى 1967
لەن خۇڭ 1968
[قەھرىمان ۋە نەمۇنىچىلار]
تاۋ شۇشىيەن 1968
شالۇ دېيۈەن 1968
سۇ چاڭفۇ 1968
ۋالۇ ۋېي 1969
دۇڭ فېڭمىڭ 1969
جۇ جىچىن 1969
دۇ يىنۋا 1970
قۇربان يۈسۈپ 1970
ۋالۇ زەيشىڭ 1970
سۇن گوچېڭ 1971
توختى مامۇت 1971
لىۋ شىشيۇڭ 1971
ۋۇ دىگيۇن 1972
لياڭ لۇڭجى 1972
ئايىمخان خېلىل 1972
ئەن چىڭمىڭ 1973
سۇلتانالى 1973
دۇ شيەندۇڭ 1973
فەن شېڭگاۋ 1974
ۋالۇ شۇجۇڭ 1974
لى زۇڭتاڭ 1974
ئا جىنشىڭ 1975
ۋالۇ شۇلى 1975
[دىنىي ساھەدىكىلەر]
ما لياڭجۇن 1975
ھامۇت 1975
زەيدىن ئابدىن مەۋلەۋى 1976
ما خوڭبىن 1976
گەن جيې 1976
ئابدۇغەنى 1976
ھۇسەيىن 1976
سەلەي 1976
سەمەت مەخسۇم 1977
شېرىپجان 1977
ما جېڭجۇڭ 1977
ھارۇنخان 1977
ئابدۇللا 1977
ئابدۇۋەلى 1978
ما ئەنتەي 1978
يۇنۇس قۇربان 1978
گۇڭمىڭ جياڭباچورۇم 1978
مەمەت سەلەي 1978
شيا لۇەن 1979
[ئىنقىلابىي قۇربانلار]
چېن جېنيا 1979
چياۋ گوچېن 1979
چى تيەنمېن 1980
ۋۇ ماۋلىن 1980
لىۋ دىيەنيىڭ 1980
لۇ شاۋۋېي 1981
ئاۋۇل توقا 1981
جالۇ دەيرۇڭ 1981
قادىر ھېزىم 1981
ياڭ جېڭلۇ 1981
دۇ خۇڭلياڭ 1982
لو گۇاڭشى 1982
ۋالۇ جۇڭدىيەن 1982
شۇ شىنجيەن 1983
خې چاڭفۇ 1983
ما جيەنجۇن 1983
ئادىل ئىسىن 1983
چېن يۇشىن 1984
لۇ جيەنخوي 1984
ۋالۇ جىڭپىڭ 1984
سىبرجان 1984
گۇ شۇۋېن 1984
ۋۇ يۇڭ 1985
رەھمەت موللامەت 1985
تيەن چۇڭفېڭ 1985

رەخلىك قىستۇرما بەتلەر مۇندەرىجىسى

تۇرپان - قۇمۇل نېفتلىكىدە سەھەر 33
قاراماي نېفتلىكىدىن ماي ئېلىنماقتا..... 33
ئونتۇزا تارىم ا - نومۇرلۇق نېفت قۇدۇقىدىن
يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نېفت - گاز ئېتىلىپ
چىقتى 33
شىنى قۇمۇقىدىكى نېفت ۋە تەبىئىي گاز
ئېقىنى 33
تۇرپان - قۇمۇل نېفتلىك بازىسى..... 33
ئۇرۇمچى نېفت - خىمىيە سانائىتى باش زا-
ۋۇتى 34
مايتاغ ئېتىلىن زاۋۇتىنىڭ ئېتىلىن يىمىرىش
قۇرۇلمىسى 34
«1- ئاۋغۇست» پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتى ... 34
مانا ئېلېكتر ئىستانسىسى 34
داۋانچىڭ شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى ... 34
شىنجاڭ —2ۇ تېپلىق كومبايىن 35
بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىندى..... 35
ئۇرۇمچى «1 - ئىيۇل» پاختا توقۇمچىلىق گۈ-
رۇھى 35
ئەلا سۈپەتلىك ئۇزۇن تالالىق پاختا بازىسى ... 35
توشۇلۇش ئالدىدىكى قوغۇنلار 35
ئۇزۇم 36
كورلا نەشپۈتى..... 36
ئۇرۇمچىدىكى سۇلياۋ لاپاس ئىچىگە تېرىلغان
كۆكتاتلار 36
تەكرىتاغدىكى يازلىق ئوتلاق 36
ئىلى ئېتى 36
ئالتاي تېغى باغرىدىكى توگىلەر 36
ئۇرۇمچىدىكى شەھەر ئايلاندۇرۇپ بېنا قىلىنغان
100 مىڭ مولۇق ئورمان 37
ئاق قېيىن ئورمىنى 37
كۆكيار ئورمان بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى..... 37
قىزىل سۇ ئامبىرى..... 37
ئۇرۇمچى ژوگزالى 38
ئۇرۇمچى خەلقئارا ئايرودرومى..... 38
تۇرپان - ئۇرۇمچى - داخۇاڭشەن يۇقىرى دەرە-
جىلىك تاشيولى 38
قۇمۇلۇق تاشيولى 38
پويىز قەشقەر شەھىرىگە كەلدى 38
ئۇرۇمچى خۇالىڭ سودا شەھەرچىسى 39
شىنجاڭ دوستلۇق گۈرۈھى..... 39
يېڭا بازىرىدىكى چوڭ بازار..... 39
شىنجاڭ ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى 39
ئۇرۇمچى يۇقىرى يېڭى تېخنىكا تەرەققىيات را-
يونى..... 40
خوتەن گىلىمى..... 40
ئۇرۇمچى ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات را-
يونى..... 40
توشۇلۇش ئالدىدىكى پاختىلار 40
ئۇرۇمچى تاشقى ئىقتىساد-سودا يەرمەنكىسى 40
ئۇيغۇرچە ئۇسسۇللۇق ناخشا — «بىزنىڭ شىنجاڭ
ياخشى جاي» 41
ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئورۇندالماقتا..... 41
خاماندىكى دولان ئۇسسۇلى 41
ئۇيغۇر دولان مۇقامى..... 41
ئۇسسۇل — «غەربتىكى دۆمباق ئاۋازى»..... 41
كۈسەن ئۇسسۇلى..... 42
قازاقلارنىڭ ئاقىنلار ئېيتىشىشى..... 42
خۇيزۇچە ئۇسسۇللۇق ناخشا — «گۈل ۋە ئۈ-
مۈر» 42
قىرغىزلارنىڭ قۇمۇز چېلىپ ناخشا ئېيتىشى ... 42
موڭغۇللارنىڭ جاڭغىر ئېيتىشىشى 42
تاجىكلارنىڭ «بۈركۈت ئۇسسۇلى» 43
شىبەلەرنىڭ قوش كىشىلىك ئۇسسۇلى 43
ھېكايە فىلىم — «ۋىجدان» 43
ئۇيغۇر ئوپېراسى — «غېرىب - سەنەم» 43
دراما — «مەلىكە جيھىۋ» 43
دراما — «لوپ كەنتىدىكى ئىشلار» 44
شىنجاڭ ئەلنەغمە تىياتىرى — «قۇدىلىشىش» ... 44
داڑاز سەنئىيا بوغۇزىدىن ئۆتمەكتە..... 44

غازى ئەمەت سىزغىنان مىلى بويىچە رەسىم — «مۇقام» 44
شۇي شۇجى سىزغان جۇڭگوچە رەسىم — «يىپەك يولىدىكى تۇنگە قوڭغۇرىقى» 54
مەكتەتكى دېھقان رەسساملارنىڭ سىزغىنان رەسىملىرى 45
نىياز كېرىم يازغان ئۇيغۇرچە مۇسىقەت 45
ئۇرۇمچى خەلق تىياتىرخانىسى 45
ئاپتونوم رايونلۇق كۇتۇپخانا 45
ئاپتونوم رايونلۇق موزېي 45
شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە بىناسى 46
تەكرىتبغىنىڭ ئىچكىرىسىدىكى قازاق چارۋىچىلار قازاقچە تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆرەمكتە 46
ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە تۆت خىل يېزىقتىكى «شىنجاڭ گېزىتى» 46
تەكرىتاغ 1 - نومۇرلۇق مۇزلۇقىغا سايامەت ... 46
ئۇرۇمچى نەسەندىكى جۇيخۇاتەي 46
بوغدا كۆلى 47
قاناس كۆلى 47
باغراش كۆلىدىكى ئالتۇن ساھىل 47
ئىدىقۇت قەدىمى شەھىرىگە سايامەت 47
نارات يايلىقى مەنزىرىگاھى 47
تۇرپان ئۇزۇم بايرىمى 48
تۇرپاندىكى بۈيلۇققا سايامەت 48
تۇرپاندىكى كارىز 48
نادام يىغىلىشى 48
قۇملۇق ئېكسپېدىتسىيە سايامىتى 48
باشئەگىم 48
شىنجاڭ. پەن - تېخنىكا ساربىيى 49
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى 49
ئۇرۇمچى مۇنئىي ھەۋرا يەر شارى پونكىتى ... 49
ئۇرۇمچى رەسەتخانىسىنىڭ 2.5 مېتىرلىق راديئو تېلېسكوپى 49
گۈما ناھىيىسىنىڭ تونىلىق ئاشلىق ئۇلگە كۆرسەتىش ئېتىزى 49
ماناس ناھىيىسىنىڭ كەڭ يۈپۈقلۇق كېۋەز ئۇلگە كۆرسەتىش ئېتىزى 49
جۇڭگو مېرىنوس ساغلىق قويى (شىنجاڭ تىپى) 50
پەن - تېخنىكا خادىملىرى بوغدا ئاق تۇتىلىق ئۇچقىسىنىڭ يېڭى نەسلىنى يېتىشتۈردى ... 50
بىر قېتىمدا يەتتە تۈياق ساپ نەسىللىك ھولىتىن مۇزېي ئېلىندى 50
گېئوفىزىكىلىق چارلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق كان ئىزدەش 50
شىنجاڭ 3 - نۇۋەتلىك ياشلار ئىلىم - پەن يىللىق يىغىنى 50
دۆلەت 863 تۈرى ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە ئاۋاز-تەسۋىر ئۇچۇرىنى باھالاش يىغىنى 50
پەن - تېخنىكىنى يېزىلارغا يەتكۈزۈش 51
شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەرنىڭ 2-قېتىملىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى 51
ئاپتونوم رايونلۇق 3- نۇۋەتلىك ئىجتىمائىي پەن بويىچە ئەلا نەتىجىلەر مۇكاپاتىنى تارقىتىش يىغىنى 51
«قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 51
يېڭى دەۋردىكى مىللەت ۋە دىن نەزەرىيىسى مۇھاكىمە يىغىنى 51
«ماناس» خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ... 51
«90 - يىللاردا ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە جۇڭگو» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 52
ئىجتىمائىي پەنگە دائىر قەرەللىك ژۇرناللار ... 52
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى 52
شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى 52
شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسى 52
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى پىراكتىكا ئۇستىدە 52
ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 53
بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستلىق مۇزېي
غۇل تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى 53
قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى 53
شىنجاڭ مالەن ئوتتۇرا مەكتىپى 53
ئۇلۇغچات ناھىيىسى كونا ئۇلۇغچات يېزىسى باشلانغۇچ مەكتىپى 53
كۇچار ناھىيىلىك لىن جىلىۋ باشلانغۇچ مەكتىپى 53
كورلا شەھەرلىك لىسن باشلانغۇچ مەكتىپى ... 54
بۇرچىن ناھىيىلىك ياتاقلىق مەكتەپ 54

گۈدەكلەرنىڭ ئەقلىي تەرەققىياتىغا يېتەكچىلىك قىلىش 54
ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش ۋە تەرجىمە قىلىش 54
ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى 55
ۋۇ دېگىۋن چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ چار-ۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى داۋالىماقتا 55
ئۇيغۇر تېبابىتى مۇتەخەسسىسى كېسەلگە دىئاگ-نوز قويماقتا 55
ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ ئام-بۇلاتوربىە بىناسى 55
ئۇرۇمچى بالىلار دوختۇرخانىسىنىڭ يېڭى تۈغۇل-غان بوۋاقلار بالىنتىسى 55
قۇم بىلەن داۋالاش 56
چارۋىچىلارغا ئېخىنوكوك (قاپلىق قۇرت) كېسە-لىلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلىش 56
دوختۇرلار ۋە دورىلارنى يېزىلارغا يەتكۈزۈش ... 56
كوچىدا خالىسانە كېسەل كۆرۈش 56
ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە يۇقۇملۇق كېسەل-لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى 56
شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكىتۈرى ... 57
جۇڭبىلەي زۇڭلى چېگرا رايونغا يارەم بېرىۋات-قان شاڭخەيلىك ياشلار بىلەن كۆرۈشتى 57
شىخەنزە ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش موزېي 57
جۇڭبىلەي زۇڭلى خاتىرە مۇنارى 57
دېڭ شياۋپىڭ، ژاڭ جېنلار شىنجاڭ ئىشلەپ-چىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكىتۈرىنى كۆزدىن كەچۈردى 57
چېگرا رايونغا يارەم بەرگىلى كەلگەن شاڭخەي-لىك ياشلارنى قارشى ئېلىش 58
بېكىتۈرىنىڭ ماشىنىلاشقان بوز يەر ئېچىپ ئېتىز بەرپا قىلىش ئىشلىرى 58
يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىنىڭ سالا ئېتىزلىرى ... 58
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ يول-ئورمان بەلۋېغى 58
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ تاش ئېرىقى ... 58
بېكىتۈرىن ئايروپىلان بىلەن دېھقانچىلىق دورىسى چاچماقتا 59
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايوندىكى تېجەشلىك پۈركۈپ سۈغىرىش 59
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايوندا شالدىن مىسول ھوسۇل ئېلىندى 59
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايوندا قىزىلچىلار كۆل-شۇاتسىيە قىلىنماقتا 60
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ شارول گۈش كالىلىرى 60
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ ئىنچىكە يۇڭ-لۇق قويلىرى 60
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايوندا بېقىلىۋاتقان بۇغىلار 60
يېزا ئىگىلىك 3ـشىنىڭ شياۋخەيزى سۇ ئام-بىرى 60
تارىم دەريالىق تۈغىنى 60
ژوجياچۇي سۇ ئاستى پومپىسى زاۋۇتىنىڭ مەھ-سۇلاتلىرى 61
شىخەنزە «1ـ ئاۋغۇست» پاختا توقۇمىچىلىق فاب-رىكىسى 61
يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىنىڭ قەنت زاۋۇتى ... 61
ئىلى ھاراق باش زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتلىرى 61
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ پەمىدۇر قە-يامى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى 61
بېكىتۈرىنىڭ يۇك ئاپتوموبىللىرى 62
بېكىتۈرىن ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى لەنجۇ ـ شىن-جاڭ تۆمۈر يولىنىڭ قوش لىنىيە قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى 62
شىخەنزە شەھىرى 62
شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى 62
شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇ-تىنىڭ ئوقۇنقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرى تەجرىبە ئىشلىمەكتە 62
103 ـ تۈرىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئېتىز بېشىدا كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى ئۆگەن-مەكتە 63
بېكىتۈرەن دوختۇرخانىسى 63
بېكىتۈرەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ ھويلىسى... 63
بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايوندىكى ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى تۇرۇبا سۇ-يى ئىچتى 63

بىگتۈەن ئىشچى-خىزمەتچىلىرى «زېمىن قەل-
جىمدە» نى ئېيتماقتا 63
بىگتۈەن مەنئەت ئۆمىكى ناخشا-ئۇسسۇل ئورۇن-
دىماقتا 64
«ئۇزۇن مەپەر ناخشىسى» 64
سېرىك — چىراغ ئويىنتىش 64
يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى بوز يەر ئۆزلەش-
تۇرۇش رايونى تەنھەرىكەت يېغىنى 64
بىگتۈەن خەلىق ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشق
ئۇستىدە 64
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يەر شەكلى
خەرىتىسى 65
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوندىكى مىللەتلەر-
نىڭ جايلىشىش خەرىتىسى 66
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئېنېرگىيە،
قېزىلما بايلىقلىرىنىڭ تارقىلىش خەرىتىسى ... 66
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىم قېز-
ىلما بايلىقلىرىنىڭ جايلىشىش خەرىتىسى ... 67
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قاتناش خە-
رىتىسى 68
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ساياھەت خە-
رىتىسى 69
شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىگتۈەنىنىڭ
دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلە-
رىنىڭ جايلىشىش خەرىتىسى 70
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي
رايونلارغا بۆلۈنۈش خەرىتىسى 71

ئىقتىساد

ئىقتىساد شىنجاڭ جۇڭگودىكى ئۆلكە ۋە ئاپتو-نوم رايونلار ئىچىدە يەر مەيدانى ئالاق چوڭ، بايلىقى مول، تەرەققىيات يوشۇرۇن كۈچى غايەت زور بولغان رايونلارنىڭ بىرى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ-رۇلغاندىن بۇيان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلى-شىپ تىرىشىشى ئارقىسىدا، شىنجاڭدا يەر - جاھانىي زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتا غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

1. خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئەمەلىي كۈچى ئۈزلۈكسىز كۈچەيدى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگە-رى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى ئىنتايىن ئارقىدا ئىدى. 1949 - يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش-نىڭ ئومۇمىي قىممىتى 684 مىليون يۈەنلا ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 85.7% نى، سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 14.3% نى ئىگىلەيتتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلا-تىنىڭ قىممىتى 176 يۈەنلا ئىدى. XX ئەسىرنىڭ كېيىنكى 50 يىللىرى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى غايەت زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى، ئىقتىسادىي كۈچى ئۈز-لۈكسىز كۈچەيدى، بۇنى ئومۇمەن تۆۋەندىكى تۆت مەز-گىلگە ئايرىشقا بولىدۇ:

خەلق ئىگىلىكى ئەسلىگە كەلگەن ۋە «بىرىنچى بەش يىللىق پىلان» يولىغا قويۇلغان مەزگىل (1950~1957) بۇ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى ئومۇ-يۈزلۈك ئەسلىگە كېلىپ، سوتسىيالىستىك سانائەتلە-شىشكە قەدەم تاشلانغان باسقۇچ بولۇپ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات بىرقەدەر تېز بولدى. 1952 - يىلىغا كەل-گەندە، خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋەزىپە-سىنى ئورۇندىدىلا، شۇ يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 791 مىليون يۈەنگە، كىشى بە-شىغا توغرا كېلىدىغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇ-مىي قىممىتىنى 166 يۈەنگە يەتكۈزدى. 1957 - يىلى «1- بەش يىللىق پىلان»نى ئومۇمىيۈزلۈك ئورۇندىلا، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 1 مىليارد 466 مىليون يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 260 يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 1952 - يىلىدىكىدىن 85.57% ۋە 60.84% ئاشۇردى. بۇ مەزگىلدە ئاشلىق بىلەن ئۈزۈ-مىزنى تەمىنلەپ ئېشىنىپ، سانائەتنى يوقلۇقتىن بار-لىققا كەلتۈرۈپ، بىر تۈركۈم نېفىت، رەڭلىك مېتال، ئېلېكتر قۇۋۋىتى، كۆمۈر، پولات - تۆمۈر، ماشىنا-سازلىق، بىناكارلىق ماتېرىيالى، پاختا يىپ، بوياقچە-لىق، يېپەكچىلىك، ئورمانچىلىق ۋە ئاشلىق، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش كارخانىلىرىنى بېكىندىن قۇرۇپ، خەلق ئىگىلىكىدە ياخشى تەرەققىيات ۋەزىيە-تىنى بارلىققا كەلتۈردى.

«چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە خەلق ئىگىلە-كىنى تەڭشەش مەزگىلى (1958~1965) 1958 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭ پۈتۈن مەملىكەت بىلەن بىر-لىكتە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «خەلق كوم-مۇنىسى» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئىقتىسادنى راسا يۇكسەلدۈردى ۋە راسا چېكىندۈردى. ئىچكى ئىش-لەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى بىراقلا 1960 - يە-لىدىكى 2 مىليارد 520 مىليون يۈەنگە يەتكۈزۈپ، 1962 - يىلى يەنە زور دەرىجىدە تۆۋەنلىتىپ 1 مىليارد 772 مىليون يۈەنگە چۈشۈرۈپ قويدى. يېزا ئىگىلە-كى، يېنىك سانائەت ۋە ئېغىر سانائەتنىڭ نىسبىتى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلدى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلە-رى ئۇدا ئىككى يىل كېمەيىپ، بازار تەمىناتى ئىنتا-يىن جىددىيلىشىپ كەتتى، خەلقنىڭ تۇرمۇشى خېلى قىيىنلاشتى. 1963 - يىلىدىن باشلاپ، مەركەز ئوتتۇ-رىغا قويغان «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» فائىدىسىنى زور كۈچ بىلەن ئىزچىللاشتۇ-رۇپ، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ۋە ئىقتىسادنىڭ جايلىشىشىنى ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن تەڭشەپ، ئاسا-سىي قۇرۇلۇش كۆلىمى ۋە شەھەر ئاھالىسىنى قەتئىي قىسقارتىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئازايتىپ، دې-ھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە يېنىك سانائەت، توقۇمىچە-لىق سانائىتى، يېمەكلىك سانائىتى ئىشلەپچىقىرىشىنى كۆچەيتىپ، قىيىن ھالەتتىن تېزدىن قۇتۇلدى. 1965- يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممە-

تىنى قايتا 2 مىليارد 419 مىليون يۇەنگە يەتكۈزۈپ، كىشى ېېشىغا توغرا كېلىدىغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 312 يۇەنگە ئۆرلىتىپ، 1957 - يىلىدىكىدىن 65% ۋە 16.8% ئۆستۈردى، شۇنىڭ بىلەن خەلق ئىگىلىكى ېېڭىۋاشتىن ياخشى يۆنىلىشكە قاراپ تەرەققىي قىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلى (1966 ~ 1976) بۇ مەزگىلدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ تەسىرى بىلەن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە سانائەتنىڭ ئېشىشى ئاستىلاپ كەتتى، بازار كاساتلاشتى، ئوبوروت تۆۋەنلىدى. 1966 - يىلىدىن 1976- يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18.6% لا ئۆرلىدى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 1.69% تىن ئۆرلىدى؛ ېېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلاتنىڭ قىممىتى 2 مىليارد 50 مىليون يۇەندىن 1 مىليارد 910 مىليون يۇەنگە، كىشى ېېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 27.8% كە، پاختا 54.7% كە، ياغ- لىقدان 26.2%كە، چارۋا سانى 33.3% كە چۈ- شۈپ قالدى، ئاشلىق، ياغلىق دان، شېكەر ۋە گۆش بىلەن ئۆزىمىزنى تەمىنلىيەلمىگەنلىكتىن، باشقا ئۆل- كىلەردىن يۆتكەپ كېلىشكە موهتاج بولدۇق.

خەلق ئىگىلىكى مۇقىم، تېز تەرەققىي قىلغان مەزگىل (1979 ~ 2000) ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنى ئىقتى- سادنى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تارى- خىي بۇرۇلۇش ياسىدى. بۇ مەزگىلدە، ج ك پ مەركە- زىي كومىتېتىنىڭ توغرا لۇشىيەننىڭ يېتەكچىلىكىدە، قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاش ئارقىلىق شىنجاڭ ئىقتىسا- دىي قۇرۇلۇشنى مەركەز، ئىسلاهات ۋە ئېچىۋېتىشنى تۈرتكە قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ئىسلاهات، تەرەققىيات ۋە مۇقىملىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قە- لىپ، بايلىق ئۈستۈنلۇكىنى ئايلاندۇرۇش ئىستراتېگە- يىسى ۋە شىنجاڭنى پەن - ماتارىپ ئارقىلىق گۈللەن- دۈرۈش شۇنىڭدەك ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇپ، ئۇل ئەسلىمە قۇرۇ- لۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتىپ، ئىقتىساد قۇرۇل- مىسىنى پەيدىنپەي تەڭشەپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئىقتىسادىي كۆچىنى كۆرۈنەرلىك ئاشۇرۇپ، خەلق ئى- گىلىكىدە پۈختا ۋە تېز تەرەققىي قىلىش يېڭى مەزگە- لىگە قەدەم قويدى. 2000 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقى- رىش ئومۇمىي قىممىتىنى 136مىليارد 436 مىليون يۇەنگە يەتكۈزۈپ، 1978- يىلدىكىدىن 7.7 ھەسسە ئا- شۇردى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 10.3% تىن ئاشۇر- دى؛ كىشى ېېشىغا توغرا كېلىدىغان ئىچكى ئىشلەپچە- قىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 1978 - يىلدىكى 313 يۇەندىن 2000 - يىلدىكى 7470 يۇەنگە يەتكۈزۈپ، 4.94 ھەسسە ئاشۇردى؛ يەرلىك مالىيە كىرىمىنى 9 مىليارد 550 مىليون يۇەنگە يەتكۈزۈپ، 1978 - يىلدىكىدىن 12.4 ھەسسە ئاشۇردى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 12.5% تىن ئاشۇردى.

2. ېېزا ئىگىلىكى سىجىل تەرەققىي قىلدى

2000 - يىلى ېېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلاتى- نىڭ قىممىتى48 مىليارد 720 مىليون يۇەنگە يېتىپ، 1978 - يىلدىكىدىن 3.9 ھەسسە ئاشتى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 7.5% تىن ئاشتى. ئاساسلىق ېېزا ئىگە- لىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ قىممىتى زور دەرىجىدە ئاشتى. 2000 - يىلى ئاشلىق مەھسۇلاتى 1949 - يىلدىكى 847 مىڭ 700 تونىدىن 8 مىليون 86 مىڭ تونناغا يېتىپ، 8.54 ھەسسە ئاشتى، بۇنىڭ بىلەن ئۆزىمىزنى تەمىنلەپ ئېشىنىدىغان بولدۇق، يەنە ئاز مىقدارىدىكى ئاشلىقنى ئىچكى جايلاردىكى ئۆلكە، ئاپتو- نوم رايونلارغا ساتىۋىق ۋە چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلدۇق. پاختا مەھسۇلات مىقدارى 1949 - يىلە- دىكى 5 مىڭ 100 تونىدىن 1 مىليون 500 مىڭ تونناغا يەتتى، يەنى 293 ھەسسە ئاشتى، پاختا مەھسۇ- لات مىقدارىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي پاختا مەھسۇلات مىقدارىنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئىگىلىدى، سېتىۋېلىش مىقدارى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئۈچتىن بىرىدىن ئارتۇق- راقىنى ئىگىلەپ، مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىش رايونىغا ئايلىنىپ قالدى. ياغلىق دان مەھسۇلاتى 1949 - يىلدىكى 28 مىڭ 700 تونىدىن 601 مىڭ 400 تونناغا يېتىپ، 19.95 ھەسسە ئاش- تى. قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىشى يوقلۇقتىن بارلىققا كە- لىپ، 2000 - يىلى 2 مىليون 926 مىڭ 500 تونناغا يېتىپ، جۇڭگودىكى قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىدە- غان چوڭ بازىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چېۋە 1949 - يىلدىكى 100 مىڭ 600 تونىدىن 3 مىليون 29 مىڭ تونناغا يېتىپ، 29 ھەسسە ئاشتى. ېېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شا- راىتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى، 2000 - يىلىغا كەل- گەندە (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈنى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ) ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئىشقا سېلىنى- غان سۇ ئامبىرى 371 گە، ئامبار سىغىمچانلىقى 4 مىليارد 517 مىليون كۇپ مېتىرغا يېتىپ، غول ئۆس- تەڭ، تارماق ئۆستەڭ، ئوق ئېرىق، كۆك ئېرىق قا-

تارلىق تۆت دەرىجىلىك ئېرىق ـ ئۆستەڭ 351 مىڭ 800 كىلومېتىر ياسىلىپ، ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 2 مىليون 257 مىڭ گېكتارغا كېڭەيدى؛ قولىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋەت كۆچى 8 مىليون 511 مىڭ 700 كىلوۋاتقا، ماشىنا بىلەن تېرىش، ئۇرۇق سېلىش ۋە يىغىۋېلىش دەرىجىسى 92،% 80 ۋە 26% كە، يېزا ئىگىلىك پەن-تېخنىكا نەتىجىسىنى كېڭەيتىش نىسبىتى 50% كە، پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ يېزا ئىقتىسادىنى يۈكسەلدۈرۈشتىكى تۆھپە ئۈلۈشى 35% كە يېتىپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن بەش پوئىنت يۇقىرى بولدى.

چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى پۈختا قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلدى. 1949 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە قولىدىكى چارۋىنىڭ سانى 10 مىليون 382 مىڭ 200 دىن 45 مىليون 246 مىڭ 700 گە يەتتى، يەنى 3.36 ھەسسە كۆپەيدى؛ ئومۇمىي گۆش 50 مىڭ 600 تونىدىن 900 مىڭ تونىغا يېتىپ، 16.78 ھەسسە ئاشتى؛ قوي يۈڭى مەھسۇلاتى 6800 تونىدىن 69 مىڭ 800 تونىغا يېتىپ، 9.26 ھەسسە كۆپەيدى؛ كالا سۈتى 21 مىڭ تونىدىن 725 مىڭ 400 تونىغا يېتىپ، 33.54 ھەسسە ئاشتى. چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى خېلى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە جەمئىي بەرپا قىلىنغان سۈنئىي ئوتلاق 1 مىليون 133 مىڭ گېكتارغا، ياخشىلانغان ئوتلاق 1 مىليون 176 مىڭ گېكتارغا، قاشالانغان ئوتلاق 816 مىڭ 600 گېكتارغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئەلا سورتلۇق ئۈي ھايۋانلىرىنى كۆپەيتىش ۋە كېڭەيتىش زور كۈچ بىلەن چىڭ تۇتۇلۇپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا چارۋا بېقىش ئىشلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى.

يېزا ـ بازار كارخانىلىرى تەدرىجىي زورايدى. 2000 ـ يىلىغا بارغاندا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى 316 مىڭ 500 گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 806 مىڭ 400 گە، تىجارەت كىرىمى 30 مىليارد 715 مىليون يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج پۇلى 1 مىليارد 4 مىليون يۈەنگە، باجدىن كېيىنكى ساپ پايدىسى 1 مىليارد 918 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1979 ـ يىلىدىكىدىن 19.29 ھەسسە، 3 ھەسسە، 7.99 ھەسسە، 159 ھەسسە، 21.56 ھەسسە ئاشتى، يېزا ـ بازار كارخانىلىرى يېزا ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشتە كەم بولسا بولمايدىغان ھاياتىي قوشۇن بولۇپ قالدى.

ئېتىز ـ ئېرىق ئورمان توري قۇرۇلۇشى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. بولۇپمۇ XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن بۇيان، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن قانات يايدۇرۇلغان « ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمان قۇرۇلۇشى سىستېمىسى كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمگە ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە سۈنئىي ئورمانلىقنىڭ ساقلىنىش كۆلىمى 886 مىڭ 200 گېكتارغا يەتتى، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 1978ـ يىلىدىكى 1.03% تىن 1.92% كە يەتتى، 11 ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە 80 ناھىيە، شەھەرده ئېتىز ـ ئېرىق ئورمان توري ئىشقا ئاشۇرۇلدى، 45 ناھىيە، شەھەر دۆلەت بەلگىلىگەن تۈزلەڭلىكنى كۆكەرتىش ئۆلچىمىگە يېتىپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن بىر يېشىل توساق بەرپا قىلدى.

3. سانائەتنە تۈرى بىر قەدەر تولۇق، مەلۇم كۆلەمگە ئىگە زامانىۋى سىستېما بارلىققا كەلدى

51 يىللىق قۇرۇلۇش ئارقىلىق شىنجاڭ نېفىت، كۆمۈر، ئېلېكتر قۇۋۋىتى، پولات ـ تۆمۈر، ماشىنا-ئاسۋابلىق، توقۇمىچىلىق سانائىتى، بىناكارلىق ماتېرىيالى، خىمىيە سانائىتى، تېببىي دورا، يېنىك سانائىتى، يېمەكلىك، ئورمانچىلىق، رەڭلىك مېتال قاتارلىق تۈرى بىر قەدەر تولۇق بولغان سانائەت سىستېمىسى بارلىققا كەلتۈردى. 2000 ـ يىلى شىنجاڭدا سانائەت كارخانىسى 70 مىڭ 23 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ كارخانا 51 گە، ئوتتۇرا كارخانا 126 گە، كىچىك كارخانا 69 مىڭ 846 گە يەتتى. بارلىق سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتىدە چوڭ كارخانىلارنىڭ 57 مىليارد 49 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 53.75% نى ئىگىلىدى؛ ئوتتۇرا كارخانىلارنىڭ 10 مىليارد 698 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 10.08% نى ئىگىلىدى؛ كىچىك كارخانىلارنىڭ 38 مىليارد 382 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 36.17% نى ئىگىلىدى. سانائەت ئىقتىسادىنىڭ كۆچى كۆرۈنەرلىك كۈچەيدى. 2000 ـ يىلى شىنجاڭدا سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 106 مىليارد 129 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 9 ھەسسە ئاشتى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 11.1% تىن ئاشتى؛ دۆلەت ئىلكىدىكى سانائەت ۋە سېتىش كىرىمى 5 مىليون يۈەندىن تۆۋەن بولغان دۆلەت ئىلكىدە بولمىغان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي مۆلكى جەمئىي 170 مىليارد 881 مىليون يۈەنگە يەتتى، پايدا ۋە باج ئومۇمىي سوممىسى 16 مىليارد 227 مىليون يۈەنگە يەتتى. ئاساسلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى زور دەرىجىدە ئاشتى. 1978 ـ

يىلىغا سېلىشتۇرغاندا، 2000 - يىلى ئېلىنغان نېفىت 18 مىليون 484 مىڭ 300 تونىنىغا يېتىپ، 4.23 ھەسسە ئاشتى، كۆمۈر 27 مىليون 989 مىڭ تونىنىغا يېتىپ، 1.59 ھەسسە ئاشتى؛ توك ھاسىل قىلىش مىقدارى 18 مىليارد 299 مىليون كىلوۋات • سائەتكە يېتىپ، 7.64 ھەسسە ئاشتى؛ پولات 1 مىليون 97 مىڭ تونىنىغا يېتىپ، 11.88 ھەسسە ئاشتى؛ سېمونت 8 مىليون 956 مىڭ 700 تونىنىغا يېتىپ، 10.45 ھەسسە ئاشتى؛ يېمپ 334 مىڭ 300 تونىنىغا يېتىپ، 10.78 ھەسسە ئاشتى؛ شېكەر 307 مىڭ 600 تونىنىغا يېتىپ، 13.42 ھەسسە ئاشتى؛ شۇ يىلى سائەت ئىقتىسادى ئۇنۇمىنىڭ ئۇنۇمچىرسال كۆرسەتكۈچى 147.6% كە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 73.5 پوئىنت ئېشىپ، شىنجاڭ تارىخىدىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلىپ، دۆلەت كارخانىلىرىنى ئۈچ يىلدا نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش نىشانى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

سائەت كارخانىلىرىنىڭ تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش سەۋىيىسى ئۆزلۈكسىز ئۆستى. 1978 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە، شىنجاڭنىڭ سائەت ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى جەمئىي 130 مىليارد 723 مىليون يۈەن، يېڭىلاش ۋە ئۆزگەرتىش مەبلىغى جەمئىي 38 مىليارد 549 مىليون يۈەن ئورۇندىلىپ، زور بىر تۈركۈم سائەت كارخانىلىرى يېڭىدىن قۇرۇلۇپ ۋە ئۆزگەرتىلىپ، سائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى كېڭەيتىلىپلا قالماستىن، كارخانىلارنىڭ تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلۈپ، كارخانىلارنىڭ تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى ئۆزلۈكسىز كۈچەيتىلدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سائەت كارخانىلىرى ئىگە بولغان ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى 105 كە، يېرىم ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى 573 كە يەتتى؛ قۇراشتۇرۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن سائەت ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ھەممىسىدە 1990 - يىللاردىكى ئۈسكۈنە 58.9% نى ئىگىلەيدۇ، 1980 - يىللاردىكى ئۈسكۈنە 33.4% نى ئىگىلەيدۇ؛ چوڭ، ئوتتۇرا سائەت كارخانىلىرىنىڭ ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى ئىچىدە خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەنلىرى 17.2% نى ئىگىلەيدۇ، دۆلىتىمىز ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەنلىرى 28% نى ئىگىلەيدۇ. ھازىر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 45 چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىدا ئۆزىنىڭ پەن تەتقىقات ئاپپاراتى قۇرۇلدى، بىر تۈركۈم كارخانىلار بىلەن پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى ئالىي مەكتەپلەر ئارا مۇقىم ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلدى، ئىشلەپچىقىرىش، ئوقۇتۇش ۋە تەتقىقات ئىشلىرىنى بىر-لەشتۈرۈش قەدىمى تېزلىتىشكە باشلىدى؛ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سائەت كارخانىلىرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك يېڭى مەھسۇلاتتىن 4536 نى ياراتتى، چوڭ - چوڭ يېڭى تېخنىكىدىن 705 نى كېڭەيتتى، 509 مەھسۇلاتنا خەلقئارا ئۆلچەمنى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار ئۆلچەمنى قوللاندى، 108 مەھسۇلات ئاپتونوم رايونلىق داڭلىق مەھسۇلاتى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

4. ئۇل ئەسلىھەلەر قۇرۇلۇشى ئومۇمىيۈزلۈك ئىلگىرى سۈرۈلدى

1949 - يىلىدىن ئىلگىرى، شىنجاڭنىڭ سۇ ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن ئاز، تۆمۈر يول يوق ئىدى، تاشيولدا ماشىنا قاتنىغان مۇساپىسى ئىنتايىن قىسقا، يول ئەھۋالى ئىنتايىن ناچار، ئۇل ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن ئاز ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، دۆلەتنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى ئارقىسىدا، شىنجاڭ كەڭ كۆلەملىك ئۇل ئەسلىھە قۇرۇلۇشىنى يولغا قويدى. 1978 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تۇراقلىق مۇلۇككە سالغان مەبلىغى جەمئىي 417 مىليارد 375 مىليون يەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 2000 - يىلى 61 مىليارد 38 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 46.1 ھەسسە كۆپەيدى؛ يىلىغا ئوتتۇرىچە 19.1% تىن ئاشتى. زور بىر تۈركۈم سۇچىلىق، قاتناش، خەۋەرلىشىش قۇرۇلۇشى قاتارلىق نۇقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرلىرى كەينى - كەينىدىن پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىكى « بوغما ھالەت» نىڭ چەكلىمىسى پەسەيتىلىپ، مەبلەغ سېلىش مۇھىتى زور كۈچ بىلەن ياخشىلاندى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭ ئېتىز - ئېرىق سۇ قۇرۇلۇشى (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈنى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ) نى قەتئىي بوشاشماي ئېلىپ بېرىپ، بۇ قۇرۇلۇشقا جەمئىي 15 مىليارد 44 مىليون يۈەن مەبلەغ سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1978 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە11 مىليارد 74 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، زور بىر تۈركۈم سۇچىلىق قۇرۇلۇشىنى پۈتتۈردى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئومۇمىي سۇ تەمىنات مىقدارى 33 مىليارد 773 مىليون كۇب مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك سۇ تەمىناتى 32 مىليارد 901 مىليون كۇب

مېتىرغا، سانائەت سۇ تەمىناتى 404 مىليون كۇب مېتىرغا، شەھەر ـ بازار ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش سۇ تەمىناتى 468 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا كۈچلۈك كاپالەتلىك قىلىندى.

قاتناش قۇرۇلۇشى ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققي قىلدى. شىنجاڭدا تۆمۈر يول، تاشيول، ئاۋىئاتسىيە ۋە تۇرۇبا ترانسپورتى ئۈزلۈكسىز ماسلاشقان ستېرېئولوق قاتناش توري بارلىققا كەلدى. 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ تۆمۈر يول تىجارەت مۇساپىسى 3010 كىلومېتىرغا يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 1.92 ھەسسە كۆپەيدى؛ تاشيولدا ماشىنا قاتنىغان مۇساپە 34 مىڭ 585 كىلومېتىرغا يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىن 0.45 ھەسسە كۆپەيدى؛ خەلق ئاۋىئاتسىيە ئىشلىرى تېز تەرەققي قىلدى، خەلقئارا ۋە ئىچكى ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىدىن جەمئىي 69 دانا قاتناش باشلاندى، ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي مۇساپىسى 152 مىڭ 900 كىلومېتىرغا يەتتى؛ نېفىت ۋە گاز يەتكۈزۈش تۇرۇبىسى 2696 كىلومېتىرغا يېتىپ، شۇ يىللىق تۇرۇبا ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن نېفىت ۋە گاز 18 مىليون 400 مىڭ تونناغا يەتتى. پۈتۈن دۇنيانىڭ دىققىتىنى قوزغايدىغان غەربىنىڭ گازىنى شەرققە يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشى (ئۇرۇمچىدىن شاڭخەيگىچە) تۈتۈش قىلىنىشقا باشلىدى.

پوچتا ـ تېلېگراف، خەۋەرلىشىش قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتى خېلى تېز بولدى. پۈتۈن شىنجاڭنى قاپلايدىغان ئوپتىك كابېل غول لىنىيىسى ۋە ئاسىيا ـ ياۋروپا ئوپتىك كابېل قۇرۇلۇشىنىڭ شىنجاڭ بۆلىكىدە پروگراممىلىق ئالماشتۇرۇش، ئوپتىك تالالىق ئالاقە، رەقەملىك مىكرو دولقۇن، سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق خەۋەرلىشىش، كۆچمە خەۋەرلىشىش قاتارلىق مۇكەممەل زامانىۋى خەۋەرلىشىش سىستېمىسى ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلىندى. 2000 ـ يىلى پوچتا ـ تېلېگراف كەسىپىنىڭ ئومۇمىي تىجارەت مىقدارى 4 مىليارد 730 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 99.6 ھەسسە ئاشتى.

5. ئىقتىساد قۇرۇلمىسى تەدرىجي ياخشىلاندى

گۈج كەسىپ قۇرۇلمىسى كۈنسايىن مۇۋازىنەتلاشتى

1952 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممەت نىسبىتى 74.64:99.21:27.13 ئىدى. بىرىنچى كەسىپنىڭ نىسبىتى ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، بىرىنچى ئورۇندا تۇراتتى ھەم تېپىك يېزا ئىقتىسادى ئەندىزىسى ئىدى. 60 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ۋە 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، ئىككىنچى كەسىپنىڭ كۆپەيمىش قىممىتى بىرىنچى كەسىپنىڭكىدىن ئىككى قېتىم ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىرىنچى كەسىپ ئېغىر دەرىجىدە چېكىنىپ كەتكەن ئەھۋالدا ئىشقا ئاشۇرۇلغانىدى، شۇڭا ئۇ نورمال بولمىغان قۇرۇلما ئۆزگىرىشى ھېسابلىنىتتى. 1980 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئۈچ كەسىپنىڭ سالمىقى 43.40:26.40:31.19 بولۇپ، يەنە «1 ـ، 2 ـ، 3 ـ» دېگەن كەسىپ ئەندىزىسى ئەسلىگە كەلدى. 80 ـ يىللاردىن بۇيان، بىرىنچى كەسىپ زور كۆچ بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈش ۋە تەرەققي قىلدۇرۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىككىنچى، ئۈچىنچى كەسىپنىڭ تەرەققىياتى تېزلىتىلدى. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئۈچ كەسىپنىڭ سالمىقى 21.1:43.0:35.9 غا ئۆزگىرىپ، «2 ـ، 3 ـ، 1 ـ» دېگەن ئەندىزە پەيدا بولدى، بۇ كەسىپ قۇرۇلمىسى قاتلىمىنىڭ يۇقىرى دەرىجىگە قاراپ قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

يېزا ئىگىلىكى، سانائەتنىڭ تەرەققىياتى كۈنسايىن مۇكەممەللىشىۋاتىدۇ

ئاساسلىقى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا ئاساسىي جەھەتتىن يېپىق ھالەتتىكى يېرىم خىل بولغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىقتىسادى ھۆكۈم سۈرەتتى، يېقىنقى زامان سانائىتى يوق دېيەرلىك ئىدى. بىرىنچى بەش يىللىق پىلانىدىكى قۇرۇلۇشلار يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، 1978 ـ يىلىغا كەلگەندە، سانائەتلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى ئىككى قېتىملىق ئېغىر ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتى يەنىلا يىلىغا ئوتتۇرىچە 11.6% لىك سۈرئەت بىلەن ئېشىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ يىلىغا ئوتتۇرىچە 4.2% لىك سۈرئەت بىلەن ئېشىشىغا قارىغاندا بىر ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى، بۇنىڭ بىلەن سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى 61.79% كە يەتتى. لېكىن بۇ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئاستا تەرەققي قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىدى، شۇ سەۋەبتىن سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكنىڭ نىسبىتى بۇزۇلۇپ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات تولىمۇ مۇقىم بولمىدى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى ۋە تەرەققي قىلىشىنى كۆچەلۈك ئىلگىرى سۈردى. 1978 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرىچە 7.5% لىك يۇقىرى سۈرئەت

بىلەن سىجىل ئېشىپ باردى؛ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئۇل-لۇق ئورنىنى كۆچەيتىش بىلەن بىرگە سانائەتنىڭ ئې-شىشى يەنىلا يېزا ئىگىلىكىگە باشلامچى بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 11% لىك سۈرئەت بىلەن ئېشىش هالىتىنى ساقلاپ قالدى. 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك مەھسۇ-لات قىممىتى بىلەن سانائەت مەھسۇلات قىممە-تىنىڭ نىسبىتى 46.31:54.68 بولۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ماسلىشىشقا يۈزلەندى، خەلق ئىگىلىكىدە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلغان، سانائەتنى يېتەكچى قىلغان ئەندىزە ئاساسىي جەھەتتىن بارلىققا كەلدى.

يېنىك سانائەت بىلەن ئېغىر سانائەتنىڭ قۇرۇلما-سى تەدرىجىي سەرخىللاشتى 50 - يىللاردا ئېغىر سانائەتنى ئالدىن تەرەققي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى سانائەتلەشتۇرۇش فاكتورىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئېغىر سانائەتنىڭ ئېشىشى بىر مەھەل ناھايىتى تېز بولغان-دى. 1959 - يىلى ئېغىر سانائەت مەھسۇلاتى قىممە-تىنىڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتى قىممىتىدە ئىگە-لىگەن سالمىقى 58.66% كە يېتىپ، ئېغىر سانائەتكە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان، يېنىك سانائەتكە بەكرەك سەل قارايدىغان ئەھۋال كۆرۈلۈپ، كۆندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك سانائەت بويۇملىرىنىڭ تەمىناتىغا تەسىر يەتكەنىدى. 1962 - يىلدىن 1970 - يىلىغىچە، ئېغىر سانائەتنىڭ سالمىقى ئازراق تۆۋەنلەپ، 44%~ 49% ئارىلىقىدا ئايلىنىپ كەلدى. 1978-يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سانائىتى يېڭى تەرەققى-يات مەزگىلىگە قەدەم قويدى، يېنىك سانائەتنى كۆچەپ تەرەققي قىلدۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، نېفىت ۋە نېفىت خىمىيە سانائىتى يېتەكچى كەسىپ قىلىنغان ئېغىر سانائەتنى ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن تەرەققي قىل-دۇرۇپ، ئېغىر سانائەت نىسبىتىنى تەدرىجي ئۆرلەت-تى. 2000 - يىلى شىنجاڭنىڭ يېنىك سانائەت بىلەن ئېغىر سانائەتنىڭ نىسبىتى 41.26:59.73 بولۇپ، ئېغىر سانائەت يېتەكچى قىلىنغان سانائەت قۇرۇلمىسى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. ئېغىر سانائەتتە قازمچىلىق ۋە خام ئەشيا سانائىتى ئاساس قىلىنىپ، نېفىت، نېفىت خىمىيە سانائىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى سانائەت ئومۇ-مىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 45.9% نى ئىگىلىدى. ئېغىر سانائەتنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىدا پىششىقلاش، قازمچىلىق، خام ئەشيا - ماتېرىيال سانائىتىنىڭ نىسبىتى 71.12:98.47:31.39 بولدى. يېنىك سانائەتتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى خام ئەشيا قىلىنغان پىششىقلاش سانائىتى 90.56% نى ئىگىلىدى.

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسى تەدرىجىي مۇۋاپىقلاشتى ئىسلاهات، ئېچىۋېتىش بولغا قويۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭنىڭ يېزا ئاۋار ئىگىلە-كى تەرەققىياتى ئاستا ئىدى. 1978 - يىلى يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە دېھقانچە-لىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئومۇ-مىي مەھسۇلاتى قىممىتىنىڭ سالمىقى 88.3% كە يەتتى، يېزا ئىگىلىكىدىن باشقا كەسىپلەر (سانائەت، بىناكارلىق، تىرانسپورت، سودا ۋە يېمەك - ئىچمەك كەسىپلىرى) پەقەت 11.7% نىلا ئىگىلىدى. دېھقان-چىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئو-مۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە دېھقانچىلىقنىڭ 74.51% نى، چارۋىچىلىقنىڭ 23.53% نى، ئورمان-چىلىقنىڭ 1.78% نى، بېلىقچىلىقنىڭ 0.18% نى ئىگىلىدى. دېھقانچىلىقتا يەنە ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىشلەپچىقىرىشى ئاساس قىلىندى، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 76.47% نى ئىگىلىدى؛ ئىقتىسادىي زى-رائەت تېرىلغۇ كۆلىمى ئارانلا 16.98% نى ئىگىلە-دى؛ يەم - خەشەك زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 6.55% نى ئىگىلىدى. ئىسلاهات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلاشتۇرۇلۇشى ۋە يېزا ئاۋار ئىگىلىكىنىڭ تە-رەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ، يېزىلارنىڭ كەسىپ قۇ-رۇلمىسى بىرلا خىل بولغان ۋەزىيەت تەدرىجي ئۆزگە-رىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئاساسىي گەۋدە قى-لىنغان يېزىلارنىڭ ئىككىنچى، ئۈچىنچى كەسىپلىرى خېلى زور دەرىجىدە تەرەققي قىلدى. 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى 59.5% كە تۆۋەنلىدى. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىمە-تىدە ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ ئېشىش سۈرئىتى خېلى تېز بولغانلىقتىن، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتى قىممىتە-نىڭ سالمىقى يەنىلا 74% كە يەتتى. تېرىقچىلىقتا ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ سالمىقى 66.42% كە تۆۋەنلىدى؛ ئىقتىسادىي زىرائەتلەر-نىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 12.53% كە ئۆرلىدى، بولۇپمۇ پاختىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى خېلى تېز بولدى، تېرىلغۇ كۆلىمى ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 9.29% نى ئىگىلىدى. ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ مەھسۇلات قىممىتى سالمىقى تېرىقچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 70%نى ئىگىلىدى.

6. ئىقتىسادنىڭ جايلاشتۇرۇلۇشى تەدرىجي مۇۋاپىقلاشماقتا

شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، جايلارنىڭ بايلىق ئۈس-

تۈنلۈكى ئوخشاش ئەمەس، جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتى سەۋىيىسىدە مەلۇم پەرق بار، شۇڭا ھەركىمنىڭ ئۆزگىچە ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى مۇڭاپىق. شۇ جايىنىڭ شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈش، ئارتۇقچە لىقنى جارى قىلدۇرۇپ يېتەرسىزلىكنى تۇكتىش، ئۇستۇنلۇكتىن ئۆزئارا پايدىلىنىش، رايونلار بويىچە ئىش تەقسىم قىلىش، ئورتاق تەرەققىي قىلىش پرىنسىپى بويىچە، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادنى جايلاشتۇرۇشى ئومۇمەن تۆۋەندىكى بەش رايونغا بۆلۈنىدۇ: تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى رايونى، بۇ ئۈرۈمچى شەھىرى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە شىخەنزە، كۇيەتتۇن، قاراماي، شىخۇ شەھەرلىرى شۇنىڭدەك ساۋەن ناھىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونى، بۇ ئىلى (كۇيتۇن بۇنىڭ سىرتىدا)، تارباغاتاي (ساۋەن بىلەن شىخۇ بۇنىڭ سىرتىدا). بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە ئالتاي قاتارلىق تۆت ئوبلاست، ئوبلاستنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ شەرقىي شىمال رايونى، بۇ قۇمۇل ۋە تۇرپان ئوبلاستىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇب رايونى، بۇ قەشقەر ئوبلاستى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە خوتەن قاتارلىق ئۈچ ئوبلاست، ئوبلاستنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شەرقىي شىمال رايونى، بۇ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بىلەن ئاقسۇ ئوبلاستىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ مەركىزى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇب رايونى ۋە شىمالىي شىنجاڭ رايونىنىڭ غەربىي رايونىدا ئىدى. 1949 - يىلى بۇ ئىككى رايونىڭ ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئاپتونوم رايون بويىچە 46.65% ۋە 25.17% نى ئىگىلەيتتى، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى رايونى، شەرقىي شىنجاڭ رايونى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شەرقىي شىمال رايونىنىڭ ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى بولسا 11.92%، 6.48% ۋە 9.78% نى ئىگىلەيتتى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، سانائەتلەشتۈرۈشنىڭ ئىلگىرىلىشى شۇنىڭدەك لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يولى، شىمالىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىدا پويىز قاتنىشىغا ئەگىشىپ، ئۈرۈمچى شەھىرى مەركەز قىلىنغان تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى رايونى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىپ، ئىقتىسادىي ئورنى ئۈزلۈكسىز ئۆرلىدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 47.23% نى ئىگىلەپ، شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ يادرولۇق رايونى بولۇپ قالدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شەرقىي شىمال رايونىمۇ تارىم نېفىت - گاز بايلىقىنىڭ چارلاپ ئېچىلىشى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ تۈرپاندىن كورلىغىچە بولغان بۆلىكىدە پويىز قاتنىشى بىلەن، تېز سۈرئەتتە ياش كىشىلەر ئوردىسى ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئاپتونوم رايون بويىچە 17.13%نى، ئىقتىسادىي كۆچى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىككىنچى ئورۇننى ئىگىلىدى. چەت - ياقا رايونغا جايلاشقان، قاتنىشى قولايسىز بولسىمۇ يەنىلا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىۋاتقان جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇب رايونى ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونىنىڭ ئىقتىسادىي ئورنى تېزدىن تۆۋەنلەپ، ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئاپتونوم رايون بويىچە 12.76% ۋە 15.86% نى ئىگىلەيدىغان بولۇپ قالدى.

ھازىر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كەسىپلەردە رايونلار بويىچە ئىش تەقسىم قىلىۋېلىش ۋەزىيىتى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى ئىقتىسادىي بەلۋاغدا خېلى تېز تەرەققىي تاپقان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بار، ئۇ شىنجاڭنىڭ ئاشلىق، قىزىلچا، پەمىدۇر قىياسى، كۆكتات، باقمىچىلىق بازىسى ۋە سۈپەت لىك پاختا چىقىدىغان رايونىدۇر؛ بۇ رايونىنىڭ سانائەت ئاساسى بىر قەدەر كۆچلۈك، سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى ئاپتونوم رايون بويىچە 67.4% نى ئىگىلەيدۇ، نېفىت ۋە نېفىت - خىمىيە سانائىتى، كۆمۈر، ئېلېكتر قۇۋۋىتى، پولات - تۆمۈر، بىناكارلىق ماتېرىيالى، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك سانائىتىنى ئاساس قىلغان، تۈرى بىر قەدەر تولۇق بولغان زامانىۋى سانائەت سىستېمىسى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى؛ قاتناش - خەۋەرلىشىش، ئېچىكى - تاشقى سودا، پۇل مۇئامىلە، سۇغۇرتا، ئۇچۇر مەسلىھەتچىلىكى قاتارلىق ئۈچىنچى كەسىپمۇ خېلى تېز تەرەققىي تاپتى، دېمەك بۇ رايون شىنجاڭدا تەرەققىيات يوشۇرۇن كۈچى ئەڭ كۆچلۈك بولغان رايون ھېسابلىنىدۇ. شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونى شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بازىسى، ئاشلىق، چارۋىچىلىق، ياغلىق دان، قىزىلچا ئاساسلىق چىقىدىغان رايونىدۇر، شۇنداقلا مەملىكەت بويىچە رەڭلىك مېتال ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتال، ئالتۇن ئىشلەپچىقىرىش بازىسىدۇر، بۇ رايونىنىڭ كۆن - خۇرۇم، توقۇمىچىلىق، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ۋە يېمەكلىك سانائەتلىرى دەسلەپكى كۆلەم ھاسىل قىلدى. شەرقىي شىنجاڭ رايونى مەملە-

كەت بويىچە مۇھىم ئۇزۇن تالالىق پاختا، ئۇزۇم ۋە قوغۇن ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، سانائەتتە نېفىت، كۆمۈر، تۇز خىمىيە سانائىتى، تۆمۈر، مىنېرال رۇدا ئېلىشنى ئاساس قىلىدۇ ھەمدە زاپاس مىقدارى 100 مىليون تونىنغا يېتىدىغان مىس رۇدىسى بايلىقى مەۋجۇت. يېقىن كەلگۈسىدە مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ مىس رۇدىسى ئېلىش ۋە تاۋلاش بازىسى بولۇپ قالىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شەرقىي شىمال رايونى شىنجاڭدىكى يېڭىدىن گۈللىنىۋاتقان سانائەت رايونى بولۇپ، يېزا ئىگىلىكىدە ئاشلىق، پاختا، قىزىلچا، مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز ۋە پەمىدور قىيامىنى ئاساس قىلىدۇ، سانائەتتە نېفىت ۋە نېفىت خىمىيە سانائىتى، بىناكارلىق سانائىتى، قەغەزچىلىك، توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ رايوندا تارىم نېفىتلىكى ۋە تەبىئىي گازلىقى كەڭ كۆلەمدە ئېچىلغان. لىقتىن، شىنجاڭ ئىقتىسادىنى ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولۇپ قالدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇب رايونى دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ، ئاشلىق، پاختا، مېۋە- چېۋە، قوغۇن - تاۋۇزنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ شىنجاڭنىڭ پاختىچىلىق ۋە مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئاساسلىق بازىسى ھېسابلىنىدۇ؛ سانائەت ئاساسى ئاجىز، توقۇمىچىلىق (جۈملىدىن يېپەكچىلىك) ، يېمەكلىك ۋە مىللىي قول سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ رايوندا يېقىنقى بىر قانچە يىلدا نېفىت ۋە گاز بايلىقى بايقالدى، شۇڭا ئىستىقبالدىن ئۈمىد بار.

7. ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسالاھاتى تەدرىجىي چوڭقۇرلاشتى

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شىنجاڭ ئۇز جايىنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، مەركەزنىڭ ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش توغرىسىدىكى بىر قاتار فاكتىچە - سىياسەتلىرىنى ئىستايىدىل ئىجرا قىلىپ، يېزا - قىشلاقلاردىن شەھەرگىچە، كارخانىلاردىن ئىقتىسادىي تۈرىمۇشنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگىچە، يەككە تۈر بويىچە ئىلگىرىلەشتىن ھەر تەرەپلىمە يۈرۈشلەشتۈرۈشكىچە تەرتىپ بويىچە ئىلگىرىلەپ، ئىسلاھاتنى تەدرىجىي چوڭقۇرلاشتۇردى، بۇ جەريانداغى ئومۇمەن مۇنۇ تۆت باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى: بىرىنچى باسقۇچى 1979 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتا ئىسلاھات يېزىدىن باشلىنىپ، خەلق گۈزىشىنى تۇزۇلمىسى بىكار قىلىنىپ، ئائىلىلەر بويىچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ شەھەردە كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقى كېڭەيتىلىپ، ئىسلاھات سىنىقى يولغا قويۇلدى. ئىككىنچى باسقۇچى 1984 - يىلدىن 1991- يىلىغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتا ج ك پ 12 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ « ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى قارار» نىڭ ئاساسىدا، كارخانا ئىسلاھاتىنى چۈرىدەپ، شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويدى. ئۈچىنچى باسقۇچى 1992 - يىلدىن 1997 - يىلىغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتا ج ك پ 14- قۇرۇلتىيىدا بېكىتىلگەن سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىش نىشانى بويىچە، ئىسلاھاتنى نۇقتىلىق بۆسۈش، بىر پۈتۈن ئىلگىرىلەش باسقۇچىغا كىرگۈزۈپ، داۋاملىق تۇردە كارخانا ئىسلاھاتىنى مەركىزىي ھالقا قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ماكرولۇق باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى، ئوبوروت تۈزۈلمىسى، ئىجتىمائىي كاپالەت تۈزۈلمىسى ۋە تۇرالغۇ تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتلىرىنى ئېلىپ بارىدى. ئۈتىنچى باسقۇچى، 1997- يىلىدىن كېيىن بولۇپ، بۇ باسقۇچتا ج ك پ 15- قۇرۇلتىيىنى بەلگە قىلىپ، ئىسلاھاتنى ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىشنىڭ ئاچقۇچلۇق باسقۇچىغا كىرگۈزدى. 20 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان، ئىسلاھات ئاساسلىقى تۆۋەندىكى ئالتە جەھەتتە ئېلىپ بېرىلدى:

يېزا - قىشلاقلاردا ئائىلە بويىچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئاساس قىلىنغان، بىر تۇتاش باشقۇرۇش بىلەن تارقاق باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلاملىق ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرى دېھقانچىلىق رايونىدا ئائىلە بويىچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغان دېھقان ئائىلىسى 95% كە يەتتى، 1985 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدىمۇ چارۋىنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە بېرىش ۋە ئوتلاقلارنى ھۆددە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئائىلە بويىچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددە ئېلىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىدە چىڭ تۇرۇش ئاساسىدا، يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش پائال يولغا قويۇلۇپ، باشلامچى كارخانىلار ۋاستە قىلىنىپ، تارقاق دېھقان ئائىلىلىرى كەڭ بازار بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈش،

مەھسۇلاشتۇرۇش ۋە بازارلاشتۇرۇش قەدىمى زور دە- رىجىدە ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچى- قىرىشى يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلدى.

كارخانىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشتۇرۇش مەركىز لىشىش، كارخانا ئىسلاھاتى ئىلگىرى سۈرۈلدى شەھەر ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا، شىنجاڭ باش- تىن - ئاخىر دۆلەت كارخانىلىرى ئىسلاھاتىنى مەركە- زىي ھالقا قىلىپ، كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىنى كېڭەيتىش، ئىككى قەدەمگە بۆلۈپ يولغا قويۇلغان پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىش، ھۆددە ئې- لىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، كارخانا ئىگىلىك باشقۇرۇش مېخانىزمىنى ئۆزگەرتىش قاتارلىق باسقۇچلۇق ئىسلاھاتلارنى باشتىن كەچۈرگەن- دىن كېيىن، كارخانا ئىسلاھاتى تۈزۈمىدە يېڭىلىق يارىتىشنىڭ ئاچقۇچلۇق باسقۇچىغا قاراپ يەنىمۇ تەرەق- قىي قىلدى. ئاساسلىقى زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى ئور- نىتىش يۆنىلىشى بويىچە، شىركەت تۈزۈمى ۋە پاي تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىش يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت ئىقتىسا- دى ئىستراتېگىيىلىك تەڭشىلىپ، « چوڭلىرىنى تۈ- تۈش، كىچىكلىرىنى قويۇۋېتىش» قاتارىغا ئىزچىللا- شتۈرۈلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە دۆلەت كارخانىلىرى ۋە دۆ- لەت پاي كونترول كارخانىلىرى ئىچىدىكى 171 چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىدىن 121 ى شىركەتلەشتۈرۈلدى، بۇ- نىڭ ئىچىدە 19 پاي چەكلىك شىركىتى ۋېۋىسكا ئېسىپ پاي چېكىنى بازارغا سالدى؛ ھەرخىل كارخانا گۈرۈھ- لىرىدىن 100 نەچچىسى قۇرۇلدى؛ 7000 دىن ئارتۇق دۆلەت كىچىك كارخانىسىنىڭ 80% تىن ئارتۇقراقى ھەرخىل شەكىلدە تۈزۈلمە تۈزگەرتتى.

مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى تەڭشىلىدى ۋە ئىسلاھ- ئىلىندى ئۆزۈندىن بۇيان شىنجاڭدا بىرلا خىل بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ- تۇرغان مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى شەكىللەنگەنلىكتىن، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن بولغان ئەھۋالغا تولىمۇ ماس كەلمەيتتى ھەم ئۇ ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا پايدىسىز ئىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇ- يان، شىنجاڭ بىر قاتار فاكتور - سىياسەتلەرنى تۈ- زۈپ ۋە يولغا قويۇپ، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا ئىگىلىكنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇردى ھەمدە پاي تۈزۈمى، پاي ھەمكارلىق تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇپ، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا ئىگىلىكنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇردى ھەمدە پاي تۈزۈمى، پاي ھەمكارلىق تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئونوملۇك رېئاللىششى شەكلى ئۈستىدە پائال تۈردە ئىزدەندى. 2000 - يىلى ساناقات ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە دۆلەت پاي كونترول ئىقتىسادى 53.1%نى، دۆلەت ئىقتىسادى 24.4%نى، كوللېكتىپ ئىقتىسادى 6.86%نى، شەھەر - يېزىلاردىكى يەككە ئىگە- لىك 6.18%نى، خۇسۇسىي ئىگىلىك 3.31%نى، باشقا ئىگىلىك تىپلىرى 6.16%نى ئىگىلىدى. ئىجتى- مائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسىدا دۆلەت ئىقتىسادى 28.5%نى، كوللېك- تىپ ئىقتىساد 4.6%نى، شەھەر - يېزىلاردىكى يەككە ئىگىلىك 40.5%نى، خۇسۇسىي ئىگىلىك 6.1%نى، باشقا ئىگىلىك تەركىبلىرى 20.3%نى ئىگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن دۆلەت ئىقتىسادى يېتەكچى قىلىنغان، كۆپ خىل ئىقتىساد تەركىبى ئورتاق راۋاج- لانغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

گۈللىنىۋاتقان تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى ۋە بازار سىستې- مىسىنىڭ بەرپا قىلىنىشى ئىسلاھات، ئېچىۋې- تىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى تەدرىجىي بە- كار قىلىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى- نى سېتىۋېلىش باھاسىنى پۈختا قەدەم بىلەن ئۆستۈ- رۈپ ۋە تەدرىجىي قويۇۋېتىپ، ساناقات ئىستېمال بۇ- يۇملىرىنىڭ ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ مۇت- لەق كۆپ قىسمىنىڭ باھاسىنى قويۇۋېتىپ، دېھقانلار- نىڭ شەھەرگە كىرىپ سودا قىلىشىغا، كارخانىلارنىڭ ئۆز مەھسۇلاتىنى ئۆزى سېتىشىغا، ئۆز ئالدىغا مال كىرگۈزۈشىگە ۋە باھانى ئۆز ئالدىغا بېكىتىشىگە، قىسمەن كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئېكسپورت قىلىش- غا رۇخسەت قىلىپ، شىنجاڭدىن چىقىرىلىدىغان تاۋار- لارنىڭ چەكلىمىسىنى تەدرىجىي بىكار قىلىپ، كۆپ شەكىللىك، كۆپ يوللۇق ئوبوروت تورىنى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئىختىساسلىقلار، ئەمگەك كۈچى، تېخنىكا، ئۇچۇر، ئۇي - زېمىن، ئاكسىيە، كاپىتال قاتارلىق ئىشلەپچە- قىرىش ئامىللىرى بازىرىنىمۇ يوقلۇقتىن بارلىققا كەل- تۈرۈپ، تەدرىجىي تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىقتىسادنىڭ بازارلىشىش دەرىجىسىنى كۆرۈنەرلىك ئاشۇردى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەرخىل بازاردىن 1427 سى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بازىرى 80، ئىستېمال

بۇيۇملىرى بازىرى 1322، ئىشلەپچىقىرىش ئامىللىرى بازىرى 25. دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ تاۋارلىق ئىشلەپچىقىرىش نىسبىتى %75تىن ئېشىپ كەتتى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ %85 ىدىن ئارتۇقراقى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ %95ىدىن ئارتۇقراقى ۋە ماناپئات ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ %95ىدىن ئارتۇقراقىنىڭ باھاسى بازاردا شەكىللىنىدۇ. غان بولدى، دېمەك بازارنىڭ بايلىق تەقسىملەشتىكى ئوللۇق رولى كۈنسايىن كۈچەيدى.

كادىرلار تۈزۈمى، ئەمگەك ـ ماڭاش تۈزۈمى، ئىجتىمائىي كاپالەت تۈزۈمى ۋە تۇرالغۇ تۈزۈمى ئىسلاھاتى تەدرىجىي ئىلگىرى سۈرۈلدى بىر تۇتاش ھۆددە ئالىدىغان ۋە بىر تۇتاش تەقسىم قىلىدىغان ئىشقا ئو-رۇنلىشىش تۈزۈمى ئۆزگەرتىلىپ، كارخانىلاردا ئەمگەك توختام تۈزۈمى ئاساس قىلىنغان كۆپ خىل ئىش-چى ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ دۆلەت ئورگان-لىرىدا ئەنئەنىۋى كادىرلار تۈزۈمىدىن دۆلەت مەمۇرلى-رى تۈزۈمىگە ئۆتۈش ئىشقا ئاشۇرۇلدى ھەمدە پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبىرىي كادىرلىرىنى ئاشكارا تاللاپ ئۆس-تۈرۈش ۋە ۋەزىپىگە تەيىنلىنىدىغانلارنى ئېلان قىلىش تۈزۈمى تەدرىجىي يولغا قويۇلدى، كەسىپىي ئورۇنلاردا تەكلىپ بىلەن ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. تەق-سىمات تۈزۈمى ئىسلاھاتىدا ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىشنى ئاساسىي گەۋدە قىلىش، كۆپ خىل تەقسىمات شەكلى تەڭ مەۋجۇت بولۇش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇ-لۇپ، مەبلەغ، تېخنىكا قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ئا-مىللىرىمۇ تەقسىماتقا قاتنىشىشقا باشلىدى. 1993 ـ يىلى كارخانىلارنىڭ ماڭاش تەقسىماتىدا ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقى ئومۇميۈزلۈك ئەملىيلەشتۈ-رۈلدى، 1995 ـ يىلى ئەڭ تۆۋەن ماڭاش تۈزۈمى ئورنىتىلدى ھەمدە ئەڭ تۆۋەن ماڭاش ئۆلچىمى ئىلگە-رى- ئاخىر بولۇپ ئىككى قېتىم تەڭشەلدى. 2000- يىلى ئەمگەك كۆچلىرى بازىرىدا ماڭاش يېتەكچى باھا ئورنى تۈزۈمىنى ئورنىتىش قەدىمى زور كۆچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، كارخانا تەقسىماتى ئۆچۈن بازار مېخانىزمى تەدرىجىي كىرگۈزۈلدى. شەھەر ـ بازارلار-دىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىجتىمائىي سۇغۇرتا تۈزۈمى ئىسلاھاتى تەدرىجىي يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت ۋە ئورۇنلار بىر تۇتاش ھۆددە ئېلىۋېلىش چارىسى ئۆزگەر-تىلىپ، دۆلەت، ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇن ۋە شەخسلەر مەسئۇلىيەتنى تەڭ ئۈستىگە ئېلىش تۈزۈمى يولغا قو-يۇلدى. تۇرالغۇ تۈزۈمى ئىسلاھاتى تۇرالغۇ تەقسىملەپ بېرىشتىن پۇلغا سېتىپ بېرىش يۆنىلىشىگە قاراپ تە-رەققىي قىلىپ، ئۇيىنى پاراۋانلىق ھېسابىدا تەقسىملەش تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، تۇرالغۇ سېتىش بازىرى بار-لىققا كەلدى. شەھەر ـ بازارلاردىكى ئىشچى - خىزمەت-چىلەرنىڭ ياشانغاندا كۆتۈنۈش ئاساسىي سۇغۇرتىسىدا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئورۇنلار بىر تۇتاش ھەملەش چارىسى يولغا قويۇلدى، داۋالاش سۇغۇرتىسى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلماقتا ھەمدە ئىشسىزلار سۇغۇرتا تۈزۈمى ۋە شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش ئۆلچىمى كاپالىتى تۈزۈمى ئورنى-تىلدى، 2000 ـ يىلى ئىش ئورنىدىن قېلىپ قالغان ئىشقا ئورۇنلىشىش مۇلازىمەت مەركىزىگە كىرگەن ئىشچى ـ خىزمەتچىنىڭ ھەممىسى ئاساسىي تۇرمۇش كاپالەت پۇلى ئالدى.

ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىساد باشقۇرۇش فۇنكسىيىسى ئۆزگەرتىلدى ئىلگىرىكى مەمۇرىي ۋاستە ۋە بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان ئاساس قىلىنمىدىغان باشقۇرۇش ئەندىزىسى ئۆزگەرتىلىپ، ئىقتىسادىي ۋاستە ئاساس، بايلىقنى بازار ئارقىلىق تەقسىملەش ئۇل قىلىنغان ماكرولۇق تەڭشەش نىشانىغا قاراپ ئۆزگەرمەكتە. دۆ-لەتنىڭ بىر تۇتاش ئىسلاھات لايىھىسى بويىچە، شىنجاڭ پىلان، مەبلەغ، مالىيە، پۇل مۇئامىلە قاتارلىق ماكرو-لۇق تەڭشەش تۈزۈلمىسى ۋە ئاپپارات ئىسلاھاتىنى پائال ھەم پۇختا ئىلگىرى سۈردى. پىلان، مەبلەغ سېلىش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى جەھەتتە، پىلان بويىچە باشقۇ-رۇش دائىرىسىنى كىچىكلىتىپ، مىكرولۇق ئىقتىسادقا بىۋاستە ئارىلىشىشنى زور دەرىجىدە ئازايتىپ، بازار-نىڭ تەڭشەش دائىرىسىنى كېڭەيتتى؛ ئۈلگەت، ئوب-لاست، شەھەرلەر ۋە كارخانىلارنىڭ تۈر تەستىقلاش ھوقۇق دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، كۆپ مەنبەلەشكەن مەبلەغ سېلىش سۇبېيېكتى تۈزۈلمىسىنى ئورنىتىپ، دەرىجە بويىچە باشقۇرۇش ئاساسىدىكى مەبلەغ سېلىش ئەندىزىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلتۈردى؛ تۈرگە قانۇنىي ئىگە مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، مەبلەغ سېلىش خەتىرىنى چەكلەش مېخانىزمىنى ئورنىتىشقا باشلىدى. مالىيە، باج تۈزۈل-مىسى ئىسلاھاتى جەھەتتە، XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىل-لىرىنىڭ باشلىرىدا ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ «كىرىم بىلەن چىقىمنى ئايرىۋېتىش، دەرىجە بويىچە ھۆددە ئې-لىپ باشقۇرۇش» ، «باج تۈرىنى ئايرىش، كىرىم بى-لەن چىقىمنى تەكشۈرۈش، دەرىجە بويىچە ھۆددە ئې-لىش» ئاساسىدىكى مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويىدى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا نورمىلىق بېرىلىدىغان يارەم پۇلنى ھەر يىلى %10

تىن ئاشۇرۇپ بېرىش چارىسىنى يولغا قويۇپ، شىنجاڭ مالىيىسىنىڭ ياخشى يۈرۈشۈشىگە كاپالەتلىك قىلدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ مەركەز شىنجاڭغا نورمىلىق بېرىلىدىغان يارەم پۇلىنى ھەر يىلى 10% تىن ئاشۇرۇپ بېرىش چارىسىنى يولغا قويدى. 1992- يىلدىن باشلاپ، شىنجاڭ باشقا سەككىز ئۆلكە، شەھەر بىلەن «باج ئايرىش توزۇمى» سىنىقىنى يولغا قويۇپ، باج ئايرىش توزۇمى ئاساسىدىكى مالىيە باشقۇرۇش توزۇلمىسى ۋە يېڭى باج سىستېمىسىنىڭ بەرپا قىلىنىشىنى ئوڭۇشلۇق ئىلگىرى سۈرۈپ، شىنجاڭ يەرلىك مالىيە كىرىمىنىڭ پۈختا قەدەم بىلەن ئېشىش ھالىتىنى ساقلاپ قالدى. پۈل مۇئامىلە توزۇلمىسى ئىسلاھاتى جەھەتتە، 1983 - يىلى گوۋۈيۈەن جۇڭگو خەلق بانكىسىدا مەركەز بانكىسىنىڭ فۇنكسىيەسىنى مەخسۇس يۈرگۈزۈشنى قارار قىلغاندىن كېيىن، شىنجاڭدا جۇڭگو بېزا ئىگىلىك بانكىسى، سودا - سانائەت بانكىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى، جۇڭگو بانكىسىنىڭ شىنجاڭ شۇبسى قاتارلىق تۆت چوڭ سودا بانكىسى شۇنىڭدەك جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ شىنجاڭ شۇبسىنى كەينى - كەينىدىن ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە ئايرىپ قۇردى ھەمدە بېزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسىنىڭ شىنجاڭ شۇبسى ۋە دۆلەت تەرەققىيات بانكىسىنىڭ شىنجاڭ شۇبسىدىن ئىبارەت ئىككى سىياسەت خاراكتېرلىك بانكىنى قۇرۇپ، پاي تۈزۈمىنى يولغا قويىدى. غان سودا بانكىسى — قاتناش بانكىسىنىڭ ئۈرۈمچى شۇبسىنى كىرگۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بانكىدىن باشقا پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، شەھەر - يېزىلاردىكى ئامانەت قەرز كوپېراتىپلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. مۇشۇ ئاساستا ئۈرۈمچى شەھەرلىك سودا بانكىسى قۇرۇلدى. شىنجاڭدا مەركەز بانكىسىنىڭ ماكرولۇق تەڭشەش ۋە نازارەت قىلىپ باشقۇرۇشى ئارقىسىدا، ھەر خىل پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى ئىش تەقسىم قىلىپ ھەمكارلىشىدىغان، فۇنكسىيىدىن ئۈزۈلمەي پايدىلىنىدىغان پۈل مۇئامىلە سىستېمىسى ئاساسىي جەھەتتىن بارلىققا كەلدى. ئاپپارات ئىسلاھاتى جەھەتتە، ئۇنىۋېرسال ئىقتىسادىي تارماقلار ۋە قانۇن ئىجرا قىلىنىشى نازارەت قىلىپ باشقۇرغۇچى تارماقلار كۆچەيتىلىپ، كەسىپىي ئىقتىساد باشقۇرغۇچى تارماقلار ئىخچاملاشتۇرۇلۇپ، بىكار قىلىنىپ ۋە قوشۇۋېتىلىپ، ھۆكۈمەت بىلەن كارخانىنى ئايرىۋېتىش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، مەمۇرىي تەستىق تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ئىش ېچىرىش ئۇنۇمى ئۆستۈرۈلدى.

8. سىرتقا ئېچىۋېتىش دالىرىسى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىلدى

چ ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شىنجاڭ «ھەر تەرەپ-لىمە ئېچىۋېتىش، غەربكە مايىل بولۇش» ، «سىرتتىن كىرگۈزۈپ ئىچكى جەھەتتە بىرلىشىش، شەرق بىلەن بىرلىشىپ غەربتىن چىقىرىش» فاكتورىنىڭ چاقى تۆ-رۈپ، ئۆزگىچە بايلىق ئۈستۈنلۇكى ۋە جۇغراپىيىلىك ئۈستۈنلۈكىنى جارى قىلدۇرۇپ، كۆپ تەرەپلىمە، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ خىل شەكىللىك ۋە كۆپ ئىقتىدارلىق بولغان سىرتقا ئېچىۋېتىش ئەندىزىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلتۈردى.

پورت خىزمىتى ئونچىلىغان تەرەققىي قىلدى

شىنجاڭنىڭ ھازىرقى پورتى 25، بۇنىڭ ئىچىدە بىرىنچى خىلدىكى پورت 16 (ئىچكى ھاۋا تىرانسپورت پورتى ئىككى، قۇرۇقلۇق تىرانسپورت پورتى 14) . ئىككىنچى خىلدىكى پورت توققۇز، دېمەك ئاپتونوم رايونىمىز مەملىكەت بويىچە پورت سانى كۆپرەك بولغان ئاپتونوم رايونلارنىڭ بىرى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيانقى 21 يىللىق قۇرۇلۇشتا، شىنجاڭدىكى پورتلارنىڭ زور كۆپ قىسمىدا بىرلەشمە تەكشۈرۈش ئىسلىھەسى تولۇقلاندى، پورت تاشيولى، ئېلېكتر قۇۋۋىتى، خەۋەرلىشىش، ئىسسىنىش كاپالىتى قاتارلىق ئەسلىھەلىرى ئاساسىي جەھەتتىن يۈرۈشلەشتى، پورتلارنىڭ تىرانسپورت ئىقتىدارى زور دەرىجىدە كۆچەيدى. 2000 - يىلى شىنجاڭ تۆمۈر يول پورتلىرىنىڭ ئومۇمى پورت - ئېكسپورت مال مىقدارى 4 مىليون 250 مىڭ تونناغا يەتتى، تاشيول مال تىرانسپورتىنىڭ چېگرىدىن كىرگەن - چىققان مال مىقدارى 669 مىڭ تونناغا يەتتى.

تاشقى سودىدا تۈسىنىش خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەش بولدى

2000 - يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭ دۇنيادىكى 99 دۆلەت ۋە رايون بىلەن ئىقتىساد - سودا مۇناسىۋىتى ئورناتتى، چېگرىدىكى 33 ناھىيە، شەھەرنى ئېچىۋەتتى. مەركەز ئۈرۈمچى ۋە غۇلجا، بورتالا، چۆچەك، كۇيتۇن، شىخەنزە قاتارلىق ئالتە شەھەردە ئوچ ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رايونى، بىر يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىلىق كەسىپ تەرەققىيات رايونى ۋە ئوچ چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونىنى قۇرۇپ چىقتى ھەمدە توققۇز نۆۋەتلىك ئۈرۈمچى تاشقى ئىقتىساد - سودا يەرمەنكىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزدى. 2000 - يىلى شىنجاڭنىڭ تاشقى سودا ئىمپورت -

ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليارد 264 مىليون دوللارغا يېتىپ، ئالدىنقى يىلىدىكىدىن %28.27 ئاشتى، يەنى 1978 - يىلىدىكىدىن 97.4 ھەسسە ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىمپورت 1 مىليارد 60 مىليون دوللارغا يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 74.7 ھەسسە ئاشتى؛ ئېكسپورت 1 مىليارد 204 مىليون دوللارغا يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 132.77 ھەسسە ئاشتى. بولۇپمۇ چېگرا سودىسى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىپ، 1 مىليارد 319 مىليون دوللارغا يېتىپ، 1999- يىلىدىكىدىن %29 ئېشىپ، پۈتۈن شىنجاڭ- نىڭ ئىمپورت- ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسىنىڭ %25.58نى تەشكىل قىلدى.

ئاشقى مەبلەغ كىرگۈزۈش كۆلىمى تەدرىجىي كې-

ڭەيتىلدى 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاشقى مەبلەغ توختامىدىن 1281ى تۈزۈلدى، توختام مەبلىغى 3 مىل- يارد 657 مىليون دوللارغا يەتتى، ئەملىي پايدىلىنى- لىدىغان ئاشقى مەبلەغ 2 مىليارد 556 مىليون دوللارغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سىرتقا قەرز بېرىش توختام تۈرى 116 بولۇپ، توختامدىكى مەبلەغ 2 مىليارد 173 مىل- يون دوللارغا يەتتى، ئەملىي پايدىلىنىلىدىغان ئاشقى مەبلەغ 1 مىليارد 883 مىليون دوللارغا يەتتى؛ چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ بىۋاستە مەبلەغ سېلىش توختام تۈرىدىكى 1117سى بولۇپ، توختامدىكى مەبلەغ 1 مىل- يارد 60 مىليون دوللارغا، ئەملىي پايدىلىنىلىدىغان ئاشقى مەبلەغ 387 مىليون دوللارغا يەتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭدا ئۆچ خىل شە- كىلدىكى كارخانىلىرىدىن 371 ى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچە- دە شېرىكلەشكەن كارخانىدىن 286سى، ھەمكارلاشقان كارخانىدىن 24ى، چەت ئەل سودىگەرلىرى ئوڭچە باش- قۇرۇۋاتقىنىدىن 58ى، پاي تۈزۈمىدىكى كارخانىدىن ئۇ- چى بار. شىنجاڭغا مەبلەغ سالغان چەت ئەل سودىگەرلە- رى 80 - يىللارنىڭ بېشىدىكى ئاسىيا دائىرىسىدىن تەدرىجىي ھالدا ياۋروپا ۋە شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسە- دىكى 35 دۆلەت ۋە رايونغا كېڭەيدى.

9. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى كۆ- رۈنەرلىك ئاشتى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇ- يان، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆز- لۈكسىز ئۆستى، تۇرمۇش سۇپىتى كۆنسايىن ياخشىلا- دى. ھازىر مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ كە- يىش- تۇيۇش مەسىلىسى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل بول- دى، ئۇلار ھالىق سەۋىيىگە قەدەم قويماقتا. 2000 - يىلى شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئىلكىدىكى ئوتتۇ- رىچە كىرىم 8517.28 يۈەن، دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 1618 يۈەن بولۇپ، 1978 - يىلىدىكى- دىن 17.24 ھەسسە ۋە، 12.60 ھەسسە ئاشتى؛ شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئىستېمال چىقىمى 4665.5 يۈەن، دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە تۇرمۇش ئىستېمال چە- قىمى 1236.45 يۈەن بولۇپ، 1980 - يىلىدىكىدىن 10.15 ھەسسە ۋە 7.11 ھەسسە ئاشتى. شەھەر - يېزا ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى 4921 يۈەن بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 85.7 ھەسسە ئاشتى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭدا 1 مىليون 320 مىڭ نامرات ئاھالىنىڭ كىيىش - تويۇش مەسە- لىسى ھەل قىلىندى، يېزا نامرات ئاھالىسىنىڭ %75ى نامراتلىقتىن قۇتۇلدى؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلىق نىسبىتى 1994- يىلىدىكى %20تىن %4.4 كە تۆۋەنلىدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 30 نامرات ناھىيە، شە- ھەردىكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 1138 يۈەنگە يېتىپ، 1993 - يىلىدىكىدىن 573 يۈەن كۆپەيدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇ- يان، شىنجاڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتا كىشىنىڭ دىق- قىتى ئېتىبارىنى تارتقۇدەك غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلەر ئېرىشتى. لېكىن، جۇڭگونىڭ دېڭىز بويىدىكى رايون- لىرىغا سېلىشتۇرغاندا، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئىش- لەپچىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيىسى يەنىلا بىر قەدەر تۆ- ۋەن، ئىقتىسادىنى بازارلاشتۇرۇش ۋە زامانىۋىلاشتۇ- رۇش دەرىجىسى ئانچە يۇقىرى ئەمەس، پۈتۈن مەملە- كەت ئىقتىسادىنىڭ ئوتتۇرىچە تەرەققىيات سەۋىيىسىگە يېتىشۇېلىش ۋە ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتىش ئۈچۈن يە- نىلا ئۇزۇن مۇددەت جاپالىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكە توغرا كېلىدۇ. يېڭى ئەسىردە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى بىلەن گوۋۇيۈەن جۇڭگونىڭ غەربىي رايونى- نى كەڭ ئېچىش ئىستراتېگىيىلىك تەدبىرىنى چىقار- دى. بۇ ھەم شىنجاڭغا تېپىلغۇسىز پۈرسەت يارىتىپ بەردى، ھەم شىنجاڭنى كەسكىن خىرىسقا يۈزلەندۈر- دى. شىنجاڭ غەربىي رايونىنى كەڭ ئېچىش داۋامىدا مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا ئىگە. شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونىنى كەڭ ئېچىش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇشتىكى ئاساسىي تەسەۋۋۇرى دېڭ شىياۋپىڭ نەزەر- يىسى ئۇلۇغ بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئاپتونوم رايو- نىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئىنتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە

سەپەرۋەر قىلىپ، خەلقنى بېيىتىش ۋە ئاپتونوم رايونىمىز مىزنى قۇدرەت تاپقۇزۇشنى نىشان قىلىپ، بازارنى يېتەكچى قىلغان ئوستۇنلۇككۇ ئىگە بايلىقلارنى ئايلاندۇرۇش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇپ، ئىقتىساد-نىڭ ئېشىش سۈرئىتىنى ۋە ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈشنى مەركەز قىلىپ، تۈرۈمدە يېڭىلىق يارىتىش، ئېچىۋېتىش دائىرىسىنى كېڭەيتىش ۋە شىنجاڭنى پەن - ماتاريال ئارقىلىق گۈللەندۈرۈشنى تۈرتكە قىلىپ، ئىقتىساد قۇرۇلمىسىنى پائال تەڭشەپ، تۈزۈلۈك كەسىپلەرنى زورايتىش ۋە ئۈزلۈكسىز ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بولغا مېڭىپ، مۇھىم نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، باشقىلارنى ۋە كۆچلۈكلەرنى يۆلەپ، يېڭى رايونلار ۋە كەسىپلەرنىڭ ئېشىش نۇقتىسىنى ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن يېتىلدۇرۇپ، توپۇس، بايلىق، مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىياتنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ماددىي مەدەنىيەت تۇرمۇش سەۋىيىسى ۋە ئىجتىمائىي مەدەنىيىتىنىڭ دەرىجىسىنى ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈرۈپ، 2010 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 2000 - يىلىدىكىدىن بىردىن ئارتۇق قىلىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ گۈللىنىشى ۋە ھەممە مىللەتلىرىنىڭ ئورتاق بايىشاتلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ زور تۆھپە قوشۇشتىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايونلۇق تەرەققىيات - پىلان كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنى باشقۇرىدىغان ئۇنۇمبرسال تارمىقى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ مىڭدۇ يولى 16 - نومۇرلۇق قورودا. ئاساسلىق فۇنكسىيىسى: شىنجاڭنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا دائىر ئىستراتېگىيىلىك نىشانى ۋە چوڭ - چوڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ ئوتتۇرىغا قويۇش؛ شىنجاڭنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا دائىر ئۇزۇن مۇددەتلىك، ئوتتۇرا مۇددەتلىك يېرىك پىلانى ۋە يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلارنىڭ تەرەققىيات پىلانىنى شۇنىڭدەك ئۇل ئەسلىھە، تۈزۈرۈك كەسىپلەر ۋە ئۈچىنچى كەسىپ قاتارلىقلارنىڭ مەخسۇس تەرەققىيات يېرىك پىلانىنى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاكسىيە تارقىتىش پىلانى ۋە دۆلەت ئىقتىسادى، خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم تاۋارلارنى زاپاس ساقلاش پىلانىنى تۈزۈش ھەمدە پىلانىنىڭ ئىجرا-سىنى نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈش؛ ئالاقىدار ھەر تەرەپلىمە تەڭ-

ئاپتونوم رايونلۇق پىلان يىغىنى

پۈتكۈلاشتۇرۇش پىلانلىرىنى تۈزۈپ، پۈتكۈل جەمئىيەت-نىڭ تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياجىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى-نى ھەر تەرەپلىمە ئوبدان تەڭپۈڭلاشتۇرۇش. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش بولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭ بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلاننى پەيدىنپەي بىكار قىلىپ، خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات يۈزلىنىشىنى تەڭقىلىش، ئوتتۇرا، ئۇزۇن مۇددەتلىك تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ۋە يېرىك پىلاننى تۈزۈش، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كەسىپ سىياسىتىنى چىقىرىشقا قارىتى. مۇشۇ ئاساستا، بۇ كومىتېت شىنجاڭنىڭ ماكرولۇق ئىقتىسادنى مۇلچەرلەش، كۆزىتىش، تەھلىل قىلىپ تەڭقىلىش ۋە ئۇچۇر ئېلان قىلىش ئىشلىرىنى كۈچەيتىپ، پىلاننىڭ يېتەكچىلىك رولىنى جارى قىلدۇردى ھەمدە پىلان تارمىقى بىلەن مالىيە، باج، بانكا تارمىقى قاتارلىق ئۇنۇمبرسال ئىقتىسادىي تارماقلارنىڭ ئالاقىسىنى قويۇقلاشتۇرۇپ، ھەرخىل ئىقتىسادىي پىشاڭلارنىڭ ماسلاشتۇرۇش رولىنى جارى قىلدۇردى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد - سودا كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى باشقۇرىدىغان ۋە ئىقتىسادىي ھەرىكەتنى تەشكىللەيدىغان، ماسلاشتۇرىدىغان ئۇنۇمبرسال تارمىقى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىي دوستلۇق يولى 179 - نومۇرلۇق قورودا. ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى نىشانىنى تەڭقىلىش، ئوتتۇرا، ئۇزۇن مۇددەتلىك يېرىك پىلاننى تۈزۈش خىزمىتىگە قاتنىشىش؛ ئومۇمىي مىقدارنى تەڭپۈڭلاشتۇرۇش ۋە جەمئىي-سلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ماكرولۇق

ئىگىلىكنى تەھلىل قىلىش، نازارەت قىلىش ۋە ماسلاش-تۇرۇش؛ ئاپتونوم رايونلۇق كەسىپ سىياسىتى ئومۇ-مىي پىلانى ۋە كەسىپ قۇرۇلمىسى سىياسىتى شۇنىڭ-دەك كەسىپ رايونلىرى سىياسىتىنى تۈزۈش ۋە يولغا قويۇشقا قاتنىشىش؛ ئاپتونوم رايونىمىز بازارلىرىنى يېتىلدۇرۇش، قۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا يېتەك-چىلىك قىلىش؛ كارخانا ئىلاھات لايىھىسىنى تۈزۈش ۋە يولغا قويۇشنى تەشكىللەپ، كارخانا باشقۇرۇش ۋە ساھە باشقۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش؛ كارخانىلارنىڭ تېخنىكا تەرەققىياتى خىزمىتىنى باشقۇرۇپ، كارخانى-لارنىڭ مەھسۇلات سۈپىتىنى ماكرولۇق باشقۇرۇش، داڭلىق ماركا ئىستراتېگىيىسىنى تەشكىللەپ يولغا قو-يۇشقا مەسئۇل بولۇش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ مالىيە، پۇل مۇئامىلە پىلانلىرىنى تۈزۈشكە قاتنىشىش، ئىقتىسادىي ھەرىكەت داۋامىدىكى مالىيە ۋە پۇل مۇئامىلە ساھەسىگە چېتىلىدىغان سىياسەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنى ھەر تەرەپلىمە ماسلاشتۇرۇش؛ ئىچكى - تاشقى سودىنى ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ۋە جىپسلاشتۇرۇشنى ماسلاشتۇرۇش؛ ئۇچ خىل شەكىلدىكى كارخانىلارنىڭ تۇر تۈرغۇزۇشىنى تەستىقلاش ھەمدە ئۇلارنى ماسلاشتۇ-رۇش، باشقۇرۇش خىزمىتىگە قاتنىشىش؛ دۆلەت ئە-چى- سىرتىدىكى ۋە ئاپتونوم رايون ئىچى - سىرتىدىكى ئىقتىسادىي ئۇچۇرلارنى ئىگىلەپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئىقتىسادى ئۇچۇن تەدبىر تۈزۈش ۋە كارخانا، جەمئى-يەت ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى سودا - ئىقتىساد ھەمكارلىق نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆ-كۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونىنىڭ تاشقى سودا، تاشقى مە-لەغ، تاشقى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشلىرىنى ئۇن-ۇچرسال باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك تارمىقى. ئادرې-سى: ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئىنتىپاق يولى 11 - نو-مۇرلۇق قورودا. قارمىقىدا 15 ئۆلىيەتلىك، ئوبلاست-لىق، شەھەرلىك تاشقى ئىقتىساد - سودا كومىتېتى (ئىدارىسى) ۋە بىۋاسىتە قاراشلىق ئاپتونوم رايون دە-رىجىلىك 13 تاشقى سودا كەسىپي شىركىتى شۇنىڭدەك بىر كۆرگەزمە مەركىزى بار. ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى: پارتىيىنىڭ تاشقى ئىقتىساد - سودا ئىشلىرىنى تەرەق-قىي قىلدۇرۇشقا دائىر فائېجىن، سىياسەت ۋە قانۇن-نىزاملىرىنى ئىجرا قىلىش، شىنجاڭنىڭ ئەھلىيىتىگە قاراپ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ تاشقى ئىقتىساد - سودا تە-رەققىيات يىرىك پىلانى، ئىستراتېگىيىسى، يېرلىك نە-زاملىرى، يۇرۇشلەشتۇرۇش سىياسەتلىرى ۋە باشقۇ-رۇش چارىلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ تۈزۈپ چىقىش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ تاشقى سودا يىللىق پىلانى ۋە سودا چەت ئەل پۇلى كىرىم - چىقىم پىلانىنى تۈزۈپ يول-لاش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋار-لىرىنى باشقۇرۇش ھوقۇقى، تەقسىملەش نورمىسى، تاۋار ماركىسى، ساقلاش - توشۇش ۋە دۆلەت ئىچى-سىرتىدىكى ھەرخىل تاشقى ئىقتىساد - سودا تىجارەت كارخانىلىرىنى قۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىش، ھەرخىل ئىقتىساد - سودا، كۆرگەزمە، يەرمەنكە پائالىيەتلىرى ۋە باشقا تاشقى ئىقتىساد - سودىغا چېتىلىدىغان پائال-يەتلەرنى ئۆتكۈزۈش شۇنىڭدەك چەت ئەل سودىگەرلە-رىنىڭ مەبلەغ سېلىشى، چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرىنىڭ قەرز پۇل بېرىشى، چەت ئەللەردىكى ھۆددىگەرلىك قۇ-رۇلۇشلىرى ۋە ئەمگەك مۇلازىمەت ھەمكارلىقى، سىرت-قا ياردەم بېرىش ۋە سىرتنىڭ ياردىمىنى قوبۇل قە-لىش، تاشقى ئىقتىساد - سودا ۋە ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق ئىشلىرىنى تەستىقلاشنى باشقۇرۇش ۋە يې-تەكچىلىك قىلىش، نازارەت قىلىش؛ ئاپتونوم رايون-لىق ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ باھاسى، باج، ئېكسپورت باج قايتۇرمىسى، كرېدىت، مالىيە - بوغالتىرلىق، ستاتىستىكا شۇنىڭدەك تاشقى ئىقتىساد-سودا تايانچ كارخانىلىرىنىڭ دۆلەت مۇلكىنىڭ قىممە-تىنى ساقلاش ۋە ئاشۇرۇش، چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىلارنىڭ ئالاقىدار قانۇن - نىزام، توختاملىرىنىڭ ئىجرا سىنى تەكشۈرۈش؛ ئاپتونوم را-يونىنىڭ تاشقى سودا ھەمكارلىق ۋەزىيىتىنى تەھلىل قىلىش، تاشقى تەشۋىقات، تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىش ۋە تاشقى ئىقتىساد - سودا ساھەسىدىكى ئىختىساسلىق-لار تەلىپىنى مۇلچەرلەش ۋە ئۇلارنى يېتىشتۈرۈش قا-تارلىق ئىشلارغا تەشكىلاتچىلىق ۋە يېتەكچىلىك قىلىش-تىن ئىبارەت.

پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ-رۇلغاندىن تارتىپ 2000 - يىلىغىچە، شىنجاڭ پۈتۈ-كۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە جەمئىي 431 مىل-يارد 11 مىليون يۈەن مەبلەغ سالدى، جەمئىي سالغان مەبلەغ نىسبىتى %40 تىن ئېشىپ كەتتى. شىنجاڭ-نىڭ پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە سالغان مەبلىغى ئىچىدە مەركەزنىڭ سالغان مەبلىغى 232 مىل-يارد 576 مىليون يۈەن بولۇپ، %53.97 نى ئىگىلەيدۇ؛ يەرلىكنىڭ سالغان مەبلىغى 198 مىليارد 435 مىليون يۈەن بولۇپ، %46.03نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ

ئىچىدە دۆلەت ئورۇنلىرىنىڭ سالغان مەبلىغى پېتەكچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، يەنى 352 مىليارد 110 مىليون يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 81.69% نى ئىگىلەيدۇ؛ كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ سالغان مەبلىغى 17 مىليارد 675 مىليون يۈەن بولۇپ، 4.10% نى ئىگىلەيدۇ؛ شەھەر - يېزىلاردىكى شەخسلەرنىڭ سالغان مەبلىغى 31 مىليارد 759 مىليون يۈەن بولۇپ، 7.4% نى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭنىڭ تۇراقلىق مۇلۇككە سالغان مەبلىغى تاشقى ئاممىلىق كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىچكى ئاممىلىق كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپى بويىچە، نۆۋەتتىلىق ھالدا ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ۋە تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە ئىشلىتىلىدۇ. پۈتكۈل تۇراقلىق مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغ ئىچىدە ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ 261 مىليارد 213 مىليون يۈەن بولۇپ، 60.60% نى ئىگىلەيدۇ؛ يېڭىلاش، ئۆزگەرتىشكە سېلىنغان مەبلەغ 63 مىليارد 326 مىليون يۈەن بولۇپ، 14.69% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئۇي - زېمىن ۋە باشقا ئىشلارغا سېلىنغان مەبلەغ 55 مىليارد 493 مىليون يۈەن بولۇپ، 12.88% نى ئىگىلەيدۇ. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، تاشقى مەبلەغ شىنجاڭنىڭ تۇراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش ساھەسىگە تەدرىجىي ھالدا كىردى. 1981 - يىلى شىنجاڭنىڭ پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە سالغان مەبلىغى ئىچىدە تاشقى مەبلەغ سومما جەھەتتىن 28.0% نىلا ئىگىلەيتتى، 2000 - يىلغا كەلگەندە 3.03% نى ئىگىلەيدىغان بولدى، تاشقى مەبلەغتىن پايدىلىنىش سوممىسى 334.2 ھەسسە كۆپەيىپ، 1 مىليارد 850 مىليون يۈەنگە يەتتى. جەمئىي پايدىلىنىدىغان تاشقى مەبلەغ 2 مىليارد 566 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شۇ مەزگىلدىكى پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغ يىغىندىسىنىڭ 6.26% نى ئىگىلىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، شەھەر- يېزىلاردىكى يەككىلەرنىڭ سالغان مەبلىغى تەدرىجىي جانلاندى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە شەھەر - يېزىلاردىكى يەككىلەرنىڭ سالغان ئومۇمىي مەبلەغ سوممىسى 4 مىليارد 520 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1981 - يىلىدىكىنىڭ 182.03 ھەسسىسىگە بارابەر كەلدى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 31.5% تىن ئېشىپ باردى.

ئاساسىي قۇرۇلۇشقا مەبلەغ سېلىش «1- بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىن «5 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىگىچە، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا جەمئىي سېلىنغان مەبلەغ 11 مىليارد 918 مىليون يۈەنگە يەتتىپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 14% تىن ئاشتى. 1979 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە جەمئىي سېلىنغان مەبلەغ 248 مىليارد 999 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1979 - يىلى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ سوممىسىنىڭ 20.8 ھەسسىسىگە باراۋەر كەلدى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 16.8% تىن ئاشتى. 90 - يىللاردىن كېيىن، يىللىق مەبلەغ سېلىش كۆلىمى تېز كېڭەيدى. 1992 - يىلى يەنە 10 مىليارد يۈەندىن ئېشىپ كەتتى، 1996 - يىلى يەنە 20 مىليارد يۈەندىن ئېشىپ كەتتى، 2000 - يىلى 39 مىليارد 275 مىليون يۈەنگە يەتتى. بارلىق ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى ئومۇمىي سوممىسىدا بىرىنچى كەسىپنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ ئومۇمىي سېلىنغان مەبلەغنىڭ 8.9% نى، ئىككىنچى كەسىپنىڭ 5.55% نى، ئۈچىنچى كەسىپنىڭ 35.4% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىكىگە سېلىنغان مەبلەغ سوممىسى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ سوممىسىنىڭ 10.7% نى ئىگىلىدى، قاتناش - ترانسپورت ۋە پوچتا تېلېگراف كەسپىنىڭ 13.2% نى ئىگىلىدى، ئېنېرگىيە سانائىتىنىڭ 39.8% نى ئىگىلىدى. 1952- يىلدىن بۇيان، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا مەبلەغ سېلىش ئارقىلىق دۆلەت ئىقتىسادى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك چوڭ، ئوتتۇرا تۇرلەردىن 176 سى پۈتۈن تۇرۇلدى، جەمئىي يېڭىدىن كۆپەيتىلگەن تۇراقلىق مۇلۇك 213 مىليارد 52 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ جەمئىي يېڭىدىن قوشۇلغان ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى: تاۋلانغان تۆمۈر 882 مىليۇن 800 تونىنغا، تاۋلانغان پولات 205 مىليۇن 800 تونىنغا، پروكاتلانغان پولات 982 مىليۇن تونىنغا، ئېلىنغان كۆمۈر 12 مىليون 572 مىليۇن 900 تونىنغا، گېنېراتور سىغىمچانلىقى 3 مىليون 569 مىليۇن 500 كىلوۋاتقا، ئېلىنغان نېفىت 26 مىليون 900 تونىنغا، سېمونت 5 مىليون 162 مىليۇن 200 تونىنغا، پاختا يىپ 811 مىليۇن ئورچۇقلۇق، يۇڭ يىپ 33 مىليۇن 400 ئورچۇقلۇق، زاۋۇت شېكىرى 273 مىليۇن 900 تونىنغا، يېڭىدىن ياسالغان تۆمۈر يول رېلىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2646 كىلومېتىرغا، يېڭىدىن ياسالغان تاشيول 26 مىليۇن 835 كىلومېتىرغا، يېڭىدىن ياسالغان نېفىت يەتكۈزۈش تۇرۇبا يولى 174 كىلومېتىرغا يەتتى.

تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە مەبلەغ سېلىش «6 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە سېلىنغان مەبلەغ يىلىغا ئوتتۇرىچە 8.7% تىن ئاشتى، «7 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە 17% كە ئۆرلىدى، «8 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە يىلىغا ئوتتۇرىچە 24% تىن ئاشتى. 1981 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە سېلىنغان جەمئىي مەبلەغ 63 مىليارد 120 مىليون يۈەنگە يېتىدۇ. مەبلەغ سېلىش مەنبەسىدىن قارىغاندا، مەركەزنىڭ سالغان مەبلىغى 67.8% نى، يەرلىكنىڭ سالغان مەبلىغى 32.13% نى ئىگىلەيدۇ. مەبلەغ سېلىنغان كەسىپلەرنىڭ تەقسىملىنىشىدىن قارىغاندا، بىرىنچى كەسىپكە سېلىنغان مەبلەغ 57.4% نى، ئىككىنچى كەسىپكە سېلىنغان مەبلەغ 33.5% نى، ئۈچىنچى كەسىپكە سېلىنغان مەبلەغ 9% نى ئىگىلىدى. يېزا ئىگىلىكىدە تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە سېلىنغان مەبلەغ 6 مىليارد 856 مىليون يۈەن بولۇپ، 12.7% نى ئىگىلىدى؛ يېنىك سانائەتكە سېلىنغان مەبلەغ 7 مىليارد 700 مىليون يۈەن بولۇپ، 14.26% نى ئىگىلىدى؛ ئېغىر سانائەتكە سېلىنغان مەبلەغ 20 مىليارد 590 مىليون يۈەن بولۇپ، 38.13% نى ئىگىلىدى. 1981 ـ يىلىدىن بۇيان، يېڭىلاش ۋە ئۆزگەرتىش ئارقىلىق پۈتكۈرۈلگەن جەمئىي تۈر 27مىڭ 500 بولۇپ، جەمئىي يېڭىدىن كۆپەيتىلگەن تۈراقلىق مۇلۇك 56 مىليارد 435 مىليون يۈەنگە يېتتى. تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە مەبلەغ سېلىش ئارقىلىق ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە يېڭىدىن ئاشۇرۇلغان ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى: تاۋلانغان تۆمۈر 481 مىڭ تونىنا، تاۋلانغان پولات 785 مىڭ تونىنا، ئېلىنغان كۆمۈر 4 مىليون 826 مىڭ 900 تونىنا، گېنېراتور سىغىمچانلىقى 407مىڭ 300 كىلوۋات، ئېلىنغان نېفت 2 مىليون 349مىڭ 800 تونىنا، سۇلفات كىسلاتاسى (100%لىك قويۇقلۇقتىكىسىگە سۈندۈرۈلغاندا) 122 مىڭ 800 تونىنا، بىرىكمە ئاممىياك 329 مىڭ 600 تونىنا، خىمىيىۋى ئوغۇت (100%) 94 مىڭ 400 تونىنا، سۇلياۋ 29مىڭ 64تونىنا، سېمونت 5 مىليون 778 مىڭ تونىنا، پاختا يىپ 547 مىڭ تۇر. چۇق، يۇڭ يىپ 34 مىڭ 200 تۇرچۇق، زاۋۇت شېكىرى 179 مىڭ 100 تونىنا، زاۋۇت قەغىزى ۋە تاختا قەغەز 109 مىڭ 500 تونىنا، ئۇنۇملۇك سۇغۇرىش كۆلىمى 2 مىليون 96 مىڭ مو، يېڭىدىن ياسالغان تاشيول 6.680 كىلومېتىر، يېڭىدىن ياسالغان مىكرو دولقۇنلۇق توك يولى 4139 كىلومېتىر، شەھەر تېلېفونىنىڭ ئاپتوماتىك كوممۇتاتورى 1 مىليون 105 مىڭ.

«6ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىن بۇيان شىنجاڭنىڭ پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۈراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش ئاساسىي ئەھۋالى

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

مەزگىل	پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۈراقلىق مۇلۇككە سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ	دۆلەت ئورۇنلىرى			كوللېكتىپ ئورۇنلار ساقلىغان مەبلەغ سوممىسى	شەھەر ـ يېزىدىكى يەككىلەر ساقلىغان مەبلەغ سوممىسى	باشقا ئورۇنلار ساقلىغان مەبلەغ سوممىسى
		ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى سوممىسى	يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش مەبلىغى سوممىسى	ئۆي ـ زېمىن ۋە باشقىلار			
«6 ـ بەش يىللىق پىلان»	1 491 299	856 802	284 338	212 718	69 874	68 467	
«7 ـ بەش يىللىق پىلان»	3 319 729	1 618 803	623 792	575 182	2 110 011	290 941	
«8 ـ بەش يىللىق پىلان»	11 622 193	6 629 667	1 807 162	1340 179	545 089	808 879	
«9 ـ بەش يىللىق پىلان»	24 994 604	14 725 882	3 151 703	1 761 422	915 968	2 016 388	2 423 241

مەركەزنىڭ مەبلەغ سېلىشى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادنىڭ ئەسلىگە كېلىش مەزگىلى 2000 ـ يىلىغىچە داۋاملاشتى، بۇ مەزگىلدە مەركەز سالغان مەبلەغ شىنجاڭنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش ئومۇمىي مەبلىغىنىڭ 60.53% نى ئىگىلىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇرۇنقى 30 يىلدىكىنىڭ 17.77 ھەسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 18%لىك سۈرئەت بىلەن ئاشتى. سېلىنما سېلىش سالمىقى يەنمۇ زورايدى. 1981 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ ئىچىدە مەركەز سالغان مەبلەغ 62.69% نى ئىگىلىدى، مەبلەغ سېلىش ئومۇمىي سوممىسى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇرۇنقى 30 يىلدىكىنىڭ 17.77 ھەسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 18%لىك سۈرئەت بىلەن ئاشتى.

1981 ـ يىلىدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ يېڭىلاش ۋە ئۆزگەرتىشكە سېلىنغان ئومۇمىي مەبلىغى ئىچىدە مەركەز مالىغان مەبلەغ 67.8%نى ئىگىلەپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش ئومۇمىي مەبلىغىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىدىن ئېشىپ كەتتى، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 18.9% لىك سۈرئەت بىلەن ئاشتى. مەركەزنىڭ مەبلەغ سېلىش جەھەتتىكى كۆچلۈك مەدىتى ئارقىسىدا، 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭدا جەمئىي 477 سۇ ئامبىرى ياسالدى، ئومۇمىي ئامبار سىغىمچانلىقى 6 مىليارد 720 مىليون كۇب مېتىرغا، يىللىق سۇ باشلاش مىقدارى 33 مىليارد 100 مىليون كۇب مېتىرغا يەتتى؛ ئېلېكتر قۇۋۋىتىنىڭ ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 3 مىليون 957مىڭ 300 كىلوۋاتقا يەتتى، 35 كىلوۋولتلۇقتىن يۇقىرى توك يەتكۈزۈش لىنىيىسىدىن 21 مىڭ 255 كىلومېتىر يا. سالدى؛ ماشىنا قاتنىغان تاشيول مۇساپىسى 34 مىڭ 600 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ۋە دەرىجىلىك بولمىغان تاشيول 24 مىڭ 236 كىلومېتىرغا يەتتى؛ تىجارەت باشلانغان تۆمۈر يول مۇساپىسى 3010.2 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوش لىنىيىلىك مۇساپە 987 كىلومېتىرغا يەتتى؛ خەلق ئاۋىئاتسىيە ئايرودرومى 11گە، ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسى 69غا، ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي مۇساپىسى 152مىڭ 941 كىلومېتىرغا؛ ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسپى لىنىيىسى 79 مىڭ 700 يولغا، سىغىمچانلىقى 114 مىڭ يول بولىكىگە، ئاپتونوم رايونىمىزدا شەھەر ـ يېزا تېلېفون ئابونتلىرى ئومۇمىي سانى 1 مىليون 913 مىڭ ئائىلىگە يەتتى. XX ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرى مەركەز مەبلەغ سېلىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى شىنجاڭنىڭ نېفىت چارلاش ـ ئېچىش ئىشلىرىغا قارىتتى، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ نېفىت ۋە نېفىت خىمىيە سانائىتى ئۈچقانداق تەرەققىي قىلدى. «7 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، نېفىت سانائىتىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ جەمئىي 5 مىليارد 60 مىليون يۈەن ئىدى؛ «8 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە 27 مىليارد 540 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ «9 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە تېخىمۇ كۆپەيىپ 46 مىليارد 937 مىليون يۈەنگە يېتىپ، «7 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكىدىن 8.28 ھەسسە كۆپەيدى.

ئۇچ كەسىپ قۇرۇلمىسى جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد قۇرۇلمىسىدا يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى يېتەكچى قىلىنغان باسقۇچتىن سانائەتلىشىشنىڭ تۈۋەن باسقۇچىغا ئۆزگىرىش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى. 1952 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ 1ـ، 2 ـ، 3 ـ كەسىپلىرىنىڭ ئېشىش قىممىتى نىسبىتى 74.64:99.21:27.13 ئىدى، بۇنىڭدا 1 ـ كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى 2 ـ كەسىپنىڭ 3 ھەسىسىگە، 3 ـ كەسىپنىڭ 5 ھەسىسىگە باراۋەر كېلەتتى. « چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە، يۇقىرى سۈرئەتكە بىر تەرەپلىمە ھالدا بېرىلىپ كېتىپ، ئەملىيەتتىن ئايرىلغان ھالدا سانائەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىمىز ئۈچۈن، 1960 ـ يىلى 2ـ كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى 1 ـ كەسىپنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى، لېكىن مۇنداق « 2ـ، 1ـ، 3ـ» دېگەن كەسىپ قۇرۇلمىسى ئەندىزىسى قىسقىغىنا ئىككى يىللا ساقلىنىپ قالدى، 1962 ـ يىلىغا كەلگەندە ـيەنە «1ـ، 2ـ، 3ـ» دەيدىغان دەسلەپكى كەسىپ قۇرۇلمىسى ئەندىزىسىگە قايتىپ كەتتى. 1975 ـ يىلى 2ـ كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى 1 ـ كەسىپنىڭكىدىن يەنە بىر قېتىم ئېشىپ كەتتى، بۇ چاغدا 1ـ، 2ـ، 3 ـ كەسىپلەرنىڭ ئېشىش قىممىتى نىسبىتى 87.39:38.43:75.16 گە ئۆزگەردى؛ لېكىن 1 ـ كەسىپ ئېغىر چېكىنگەن ئەھۋالدىمۇ قۇرۇلمىنىڭ غەيرىي نورمال ئۆزگىرىشى تۈپەيلىدىن، مۇنداق « 2ـ، 1ـ، 3ـ» دەيدىغان قۇرۇلما ھالىتى يەنە ئارانلا بەش يىل داۋام قىلدى. 1980 ـ يىلىغا كەلگەندە، 1 ـ كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتىنىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى يەنە 2ـ كەسىپنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى، بۇ ئۇچ كەسىپ قۇرۇلمىسى يەنە « 1 ـ، 2ـ، 3ـ » دېگەن قۇرۇلما ئەندىزىسىگە قايتىپ كەتتى، يەنى ئۇنىڭ سالمىقى 40:26.40:31.19 بولدى. ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىشنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىغا ئەگىشىپ، 1 ـ كەسىپ ئۈزلۈكسىز كۆچەيتىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، 2ـ، 3ـ كەسىپلەرمۇ خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. 1992 ـ يىلىغا كەلگەندە، 2 ـ كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى 1 ـ كەسىپنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى ھەمدە تەدرىجىي ھالدا يېتەكچى ئورۇننى ئىگىلىدى. بۇ مەزگىلدە 3 ـ كەسىپمۇ خېلى تېز تەرەققىي قىلدى،

ئۇنىڭ ئېشىش قىممىتىنىڭ ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى تېزدىن ئۆر- لىدى ھەمدە 1990 - يىلى 1 - كەسىپىنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە شۇ- جاڭنىڭ 1-، 2-، 3- كەسىپلىرىنىڭ نىسبىتى 12.21:01.43:87.35 بولدى، شۇنىڭ بىلەن 2-، 3- كەسىپ ئاساس قىلىنغان كەسىپ قۇرۇلمىسى ئەڭ دەسلىپى تىكلىنىشكە باشلىدى.

شىنجاڭنىڭ ئوچ كەسىپنىڭ ئاساسلىق يىللاردىكى ئېشىش قىممىتى نىسبىتى

بىرلىكى: %

يىللار	ئېچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى	1 - كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى	2 - كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى	3 - كەسىپنىڭ ئېشىش قىممىتى
1952	100	64.74	21.99	13.27
1960	100	36.79	43.88	19.33
1962	100	46.62	34.45	18.93
1975	100	39.87	43.38	16.75
1980	100	40.43	40.26	19.31
1990	100	34.53	30.48	35.00
1992	100	28.46	36.70	34.84
2000	100	21.12	43.01	35.87

سانائەت، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسى 1952- يىلى شىنجاڭنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئو- مۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 936 مىليون يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بىلەن سانا- ئەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ نىس- بىتى 5.76:5.23 ئىدى. « چوڭ سەكرەپ ئىلگىرە- لەش» مەزگىلىدە، سانائەت ھالقىپ تەرەققىي قىلدۇ- رۇلغانلىقتىن، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ قىم- مىتى 1959 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلا- تىنىڭ قىممىتىدىن ئېشىپ كەتتى؛ لېكىن كېيىنچە يېزا ئىگىلىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئوڭۇشسىزلىق- قا ئۇچرىدى. خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەڭ- شىلىشىگە ئەگىشىپ، 1963 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يەنە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىن ئېشىپ كەتتى. يېزا ئىگىلىك- نىڭ ئوللۇق ئورنى كۈچەيتىلگەندىن كېيىن، سانائەت- نىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىنى ئۈزلۈكسىز ئۈستۈرۈش كېرەك ئىدى. 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى بىلەن سانائەت ئومۇمىي مەھ- سۇلاتىنىڭ قىممىتى ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت 31.46: 68.54 بولدى. 2000 - يىلى سانائەتتە يېنىك سانا- ئەت بىلەن ئېغىر سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممە- تىنىڭ نىسبىتى 41.26:59.73 بولدى، ئېغىر سانا- ئەتتە ئاساسلىقى قازمىچىلىق بىلەن خام ئەشيا سانائىتى ئاساس قىلىندى، ئېغىر سانائەتنىڭ ئېچكى قۇرۇلمە- سىدا پىششىقلاش سانائىتى بىلەن قازمىچىلىق ۋە خام ئەشيا سانائىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى نىسبىتى 71.12:98.47:31.39 بولدى. شىنجاڭ يېزا ئى- گىلىكىنىڭ ئېچكى قىسمىدىكى تېرىقچىلىق باشتىن - ئاخىر مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەپ كەلدى، ئۇنىڭ مەھ- سۇلات قىممىتىنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چار- ۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى باشتىن - ئاخىر 70%تىن يۇقە- رى بولدى. 1952 - يىلى ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 82.65 %نى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەر 12.14%نى ئىگىلىگەنىدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆ- لىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 42.7% كە چۈشۈپ قال- دى؛ ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئومۇ- مىي تېرىلغۇ كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 53.8% كە ئۆرلىدى، يۇنىڭ ئىچىدە ئېشىشى ئەڭ تېز بولغىنى كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى، يەنى ئۇ 1952 - يىلىدىكى 3.25%تىن 2000 - يىلىدىكى 29.88%كە ئۆرلىدى.

مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن تارتىپ 70 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىغىچە، پىلانلىق ئىگىلىك تۈزۈلمىسىدە، شىنجاڭدا بىرلا خىل بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىك جا- ھانىي قاپلىغان ۋەزىيەت شەكىللەنگەنىدى. 1978 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە دۆلەت سانائىتى مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سالمىقى 89.18%نى، كوللېكتىپ سانائەت مەھسۇلات قىمە- تىنىڭ سالمىقى 10.88%نى ئىگىلىدى؛ ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سومما- سىدا دۆلەت ئىگىلىكى 95.54%نى، كوللېكتىپ ئى- گىلىك 2.4%نى ۋە باشقا ئىقتىسادىي تەركىبلەر 3.06%نى ئىگىلىدى. مۇنداق مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمە-

سى شىنجاڭنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتى سەۋىيىسى تۆۋەن بولغان ھالەتكە تولىمۇ ماس كەلمەي، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى چەكلەپ قويدى ۋە ئۇنىڭغا توسالغۇ بولدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىلەن ھۆكۈمەتنى بىر قاتار ئالاقىدار سىياسەتلەرنى تۈزۈپ چىقىپ ۋە يولغا قويۇپ، شەھەر كوللېكتىپ ئىقتىسادى، يېزا - بازار كارخانىلىرى، يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىك ۋە چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىلار قاتارلىق كۈچ خىل ئىقتىسادىي تەركىبلەرنى رىغبەتلەندۈرۈش، قوللاش ۋە زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەمدە پاي تۈزۈمى ئىسلاھاتى، پاي ھەمكارلىق تۈزۈمى ئىسلاھاتى قاتارلىق ئىسلاھاتلارنى يولغا قويۇش ئارقىلىق ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئۇنۇملۇك رېئاللاشتۇرۇش شەكلى ئۈستىدە پائال ئىزدىنىپ، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان، كۆپ خىل مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىك ئورتاق تەرەققىي قىلغان خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ ئەندىزىسىنى تەدرىجىي بارلىققا كەلتۈردى. 2000 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتىدە دۆلەت سانائىتىنىڭ قىممىتى 24.4% كە، دۆلەت پاي كونترول سانائىتى مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 53.1% كە، كوللېكتىپ سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ قىممىتى 6.86% كە، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىقتىساد تېپىدىكى مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سالمىقى 15.65% كە يەتتى؛ ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سومما سىدا دۆلەت ئىقتىسادى 28.5% كە، كوللېكتىپ ئىقتىسادى 4.6% كە، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىقتىساد 66.9% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭدىن ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىقتىسادنىڭ شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەندىزىسىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

شىنجاڭنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئىقتىساد تېپىلىشىدىكى سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئاساسلىق يىللاردىكى نىسبىتى

بىرلىكى: %

يىللار	سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتى	دۆلەت سانائىتى	كوللېكتىپ سانائىتى	ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىقتىساد تېپىدىكى سانائەت
1950	100	3.51	0.01	96.48
1955	100	40.98	6.09	52.93
1967	100	0.00	5.94	94.06
1980	100	0.02	11.06	88.92
2000	100	15.65	6.86	77.49

ئىزاھات: 2000 - يىللىق دۆلەت سانائىتى دۆلەت پاي كونترول سانائىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شىنجاڭدىكى ئوخشاش بولمىغان ئىقتىساد تېپىدىكى ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش سوممىسىنىڭ ئوخشاش بولمىغان يىللاردىكى سالمىقى

بىرلىكى: %

يىللار	ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسى	دۆلەت ئىقتىسادى	كوللېكتىپ ئىقتىسادى	ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا ئىقتىسادلار
1950	100	9.03	0.46	90.51
1955	100	40.97	17.87	41.16
1980	100	90.04	4.25	5.71
1998	100	36.42	5.95	57.63
2000	100	28.50	4.60	66.90

ئەسىر ھالقىيدىغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى جۇڭگونىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئۈچ قەدەمگە بۆلۈپ مېڭىش توغرىسىدىكى ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «10 - بەش يىللىق پىلان» توغرىسىدىكى تەكلىپىگە ئاساسەن، شىنجاڭ يېڭى ئەسىردە دۆلەتنىڭ غەربىي رايونىنى كەڭ ئېچىش ئىستراتېگىيىسىنىڭ تۇرتكىسىدە، تەرەققىياتنى ئاساسىي تېما، ئىقتىسادىي قۇرۇلمىنى تەڭشەشنى ئاساسىي لىنىيە، تۈزۈلمىدە يېڭىلىق يارىتىش ۋە پەن - تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىشنى تۈرتكە، ئىقتىسادنىڭ ئېشىش سۈپىتى ۋە ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈشنى مەركەز، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆزلۈكسىز ياخشىلاشنى مەۋقە ۋە مەقسەت قىلىپ، بازار يېتەكچى قىلىنغان بايلىق ئۈستۈنلۈكىنى ئايلاندۇرۇش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇپ، مۇھىم نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش، ياخشىلىرى ۋە كۈچلۈكلىرىنى يۆلەش، تۈرلۈك كەسىلەرنى زورايتىش، ئۆزگىچە ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولغا مېڭىپ، نوپۇس، بايلىق ۋە مۇھىت بىلەن ئىقتىساد ۋە جەمئىيەت-

نىڭ ئىمكانىيەتلىك سەجمل تەرەققىياتىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ماددىي مەدەنىيەت تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ۋە ئىجتىمائىي مەدەنىيەتنى دەرىجە-سىنى ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈردى. شىنجاڭنى مەملىكەت بويىچە ئالغا چوڭ سۇپەتلىك تاۋار پاختا بازىسى، سۇپەت-لىك يىپ، سۇپەتلىك رەخت ئىشلەپچىقىرىش بازىسى ۋە مۇھىم ئاشلىق، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چىۋە ۋە قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاش بازىسى شۇنىڭدەك جۇڭگونىڭ غەربىدىكى مۇھىم نېفىت - تەبىئىي گاز ۋە نېفىت - تەبىئىي گاز خىمىيە سانائىتى بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىش پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىقتىسادىنى ئاشۇرۇشتىكى يېڭى مۇھىم تايانچ نۇقتا بولۇپ قالدى. «10 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچكى ئىشلەپچە-قىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئې-شىش سۈرئىتى %90 كە يەتكۈزۈلىدۇ، شەھەر - بازار ئاھالىسىنىڭ ئىلكىدىكى ئوتتۇرىچە كىرىم يىلىغا %7 چامىسىدا ئاشۇرۇلىدۇ، دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ساپ كىرىمى ئوتتۇرىچە 150 يۈەن چامىسىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. XXI ئەسىرنىڭ ئوتتۇ-رىلىرىغا بارغاندا، خەلق ئىگىلىكى ئومۇميۈزلۈك يۇقۇ-رىلىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتىمىز پۈتۈن مەملىكەت-نىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈلۈپ، ئېكولوگى-يىلىك مۇھىتنى ئاسراش ۋە گۈللەندۈرۈشتە كۆرۈنەر-لىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىنىپ، بوستانلىق كۆلىمى كې-ڭەيتىلىپ، كۆلىمى ئوخشاش بولمىغان، ئۆزگىچىلىكى بولغان بىر تۈركۈم زامانىۋى شەھەر بەرپا قىلىنىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سە-ۋىيىسىگە يەتكۈزۈلۈپ، نوپۇس، بايلىق، مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىيات ياخشى ئايلىنىش ئىزىغا سېلىنىپ، ئىقتىساد گۈللەنگەن، جەمئىيەت تە-رەققىي تاپقان، سىياسىي ۋەزىيەت مۇقىم بولغان، مىل-لەتلەر ئىناق بولغان، تاغ - دەريالىرى گۈزەل بولغان زامانىۋى شىنجاڭ قۇرۇپ چىقىلىدۇ.

رايونلار ئىقتىسادىنىڭ جايلاشتۇرۇ-لۇشى XX ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكى تەرەق-قىياتتا شىنجاڭنىڭ رايونلار ئىقتىسادى جايلاشتۇرۇش-دا غايەت زور ئۆزگىرىش يۈز بەردى. 1949 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز ئىقتىسادىنىڭ مەركىزى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇبىي رايونى، ئۇنىڭدىن قالسا شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونى ئىدى، ئىقتىساد ئۇلۇشى پۈتۈن شىنجاڭ ئىقتىساد ئومۇمىي مىقدارىنىڭ %46.65 ى ۋە %25.17 نى ئىگىلەيتتى. شىنجاڭ-نىڭ سانائەتلىشىش مۇساپىسىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگ-شىپ، سانائەتنى جايلاشتۇرۇشى ئاساسلىقى تەڭرىتېغە-نىڭ شىمالىي ئېتىكى رايونىغا مايىللاشتى، بۇ رايون-نىڭ ئىقتىسادىي ئورنى ئۇزلۇكسىز ئۆرلىدى، 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئىقتىساد ئۇلۇشى پۈتۈن شىنجاڭ ئى-قتىساد ئومۇمىي مىقدارىنىڭ %47.23 نى ئىگىلەپ، شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ يادرولۇق رايونى بولۇپ قالدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شەرقىي شىمال رايونىنىڭ ئى-قتىسادى تېز سۈرئىتىدە يۇكسىلىپ، ئىقتىساد ئۇلۇشى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە %17.13 نى ئىگىلە-دى؛ ئەمما يەنىلا دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇبىي رايونى ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونىنىڭ ئى-قتىسادى ئورنى تېزدىن تۆۋەنلەپ كەنتى. ھازىر بۇ رايونلارنىڭ ئىقتىساد ئۇلۇشى ئاپتونوم رايونىمىز بوي-ىچە %12.76 نى ۋە %15.86 نى ئىگىلەيدىغان بولۇپ قالدى. شەرقىي شىنجاڭ رايونىنىڭ 1949 - يىلدىكى ئىقتىساد ئۇلۇشى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە %6.48 نى ئىگىلەيتتى، 2000 - يىلى ئۇ %7.02 نى ئىگىلىدى.

دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 51 يىلدىن بۇيانقى تەرەققى-يات ۋە قۇرۇلۇش ئارقىلىق، شىنجاڭدا لەنجۇ - شىن-جاڭ تۆمۈر يولى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنى ئاساسىي ئوق قىلغان، تاشيول غول لىنىيىسىنى قو-شۇمچە ئوق قىلغان، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى-دىكى ئۇنۇمۇبرسال ئىقتىساد بەلۋېغىنى يادرو قىلغان، رايون خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي مەركەز شەھەرلىرى ۋە چېگرىدىكى پورت شەھەر - بازارلارنى تايانچ نۇقتا قىل-غان ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى جايلاشتۇرۇش ئەندە-زىسى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلدى. كەسىپلەر-نىڭ رايونلار ئىش تەقسىماتىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن شە-كىللەندى. تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى رايونىدا يېزا ئىگىلىكى بىر قەدەر تەرەققىي تاپقان بولۇپ، شىن-جاڭنىڭ ئاساسلىق ئاشلىق بازىسى ۋە قىزىلچا، پەم-دۇر قىيامى، كۆكتات، باقمىچىلىق قاتارلىق ئىشلەپ-چىقىرىش بازىسى شۇنىڭدەك سۇپەتلىك پاختا ئىشلەپچە-قىرىش رايونى ھېسابلىنىدۇ؛ سانائەت ئاساسى نىسپىي ھالدا بىر قەدەر ياخشى، نېفىت ۋە نېفىت - خىمىيە سانائىتى، پولات - تۆمۈر، بىناكارلىق ماتېرىيالى، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق ۋە يېمەكلىك سانائىتىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىدۇ، تۈرى بىر قەدەر تولۇق، سانا-ئەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئاپتونوم رايونىمىز

بويىچە %4.67نى ئىگىلەيدۇ؛ قاتناش ۋە خەۋەرلەشىش، سودا، پۇل مۇئامىلە ۋە سۇغۇرتا، ئۇچۇر مۇلازىمىتى قاتارلىق ئۇچىنچى كەسىپ بىر قەدەر تەرەققىي تاپقان. شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي رايونى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، رەڭلىك مېتال تەرەققىياتى ۋە توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك سانائىتىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇھىم ئاشلىق، قەزىلچا، چارۋىچىلىق ۋە ئالتۇن، رەڭلىك مېتال شۇنىڭدەك ئاز ئۇچرايدىغان مېتال ئىشلەپچىقىرىش بازىسى ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي شىنجاڭ رايونى مەملىكەت بويىچە مۇھىم ئۇزۇن تالالىق پاختا، ئۇزۇم، قوغۇن ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ، سانائەتتە نېفىت، كۆمۈر، تۇز خىمىيە سانائىتى ۋە تۆمۈر، مېتاللۇرگىيە رۇدىسى قېزىشنى ئاساس قىلىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شەرقىي شىمال رايونى يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىقى ئاشلىق، پاختا، قىزىلچا، قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە ـ چېۋە، پەمىدۇر قىياسىنى ئاساس قىلىدۇ، سانائەتتە نېفىت، خىمىيە سانائىتى، بىناكارلىق ماتېرىيالى، توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. تاربىم نېفىتلىكىنى چارلاش ـ ئېچىش نەتىجىسىدە، بۇ رايون شىنجاڭ ئىقتىسادىنى ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولۇپ قالدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمال رايونى يېزا ئىگىلىكىدە پاختا، قوغۇن ـ تاۋۇز ۋە مېۋە ـ چېۋىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ شىنجاڭنىڭ مۇھىم پاختا، قوغۇن ـ تاۋۇز ۋە مېۋە ـ چېۋە ئىشلەپچىقىرىش بازىسىدۇر؛ بۇ رايوننىڭ سانائەت ئاساسى بىر قەدەر ئاجىز بولۇپ، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتى، يېمەكلىك ۋە مىللىي قول سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ.

شىنجاڭنىڭ «10 ـ بەش يىللىق پىلان» پروگراممىسىدا ئاساسى بىر قەدەر كۆچلۈك، رايون ئۆزەللىكى بار، ئاشۇرۇش يوشۇرۇن كۈچى زور بولغان تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى ئىقتىساد بەلۋېغىنى ئالدى بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۇنى خېلى كۆچلۈك دەرىجىدە يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى بولغان، ئاساسى مۇكەممەل، ئېچىۋېتىش دەرىجىسى يۇقىرى، قۇرۇلمىسى مۇۋاپىق بولغان ئاشقى تېپلىق، كۆپ ئىقتىدارلىق، زامانىۋىلاشقان ئىقتىسادىي رايونغا ئايلاندۇرۇپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى تېخىمۇ ياخشى يېتەكلەش ۋە ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىش كېرەكلىكى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلدى. باشقا رايونلار ئەھمىيىتىنى ئاساس قىلىپ، پائال ئىنتىلىپ، بايلىقلىغا، رايون سېلىشتۇرما ئۈستۈنلۈكىگە ۋە ئىلگىرى شەكىللەنگەن رىقابەت ئۈستۈنلۈكىگە تايىنىپ، ئۆزىگە خاس بولغان ھەمدە ھاياتىي كۈچكە تولغان رايون ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى كېرەك.

ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى

شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى 1982 ـ يىلى باشلاندى، « ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، خەۋپ- خەتەرنى تەڭ ئۈستىگە ئېلىش، ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇرۇپ، يېتەرسىزلىكنى تۈگىتىش» پرىنسىپى بويىچە، ئۈستۈنلۈككە ئىگە بايلىقنى ئېچىپ پايدىلىنىشنى چۆرىدەپ، ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى ۋە دۆلەت ئىچىدە خېرىدار ۋە مەبلەغ جەلپ قىلىش سالمىقىنى زورايتتى. شىنجاڭ غەربىي شىمالىدىكى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار بىلەن بىرلىكتە « خەلقئارا چوڭ ئۆتۈشمە يولنى بىرلىكتە قۇرۇپ، غەربتىن ئېكسپورت قىلىش يولىغا بىرلىشىپ مېڭىش» ، بىر پۈتۈن ئۇسۇتۈنلۈكنى جارى قىلدۇرۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا ھەتتا ياۋروپا بازارلىرىنى بىرلىكتە ئېچىپ، چوڭ ئېچىۋېتىش ئارقىلىق چوڭ ئېچىشنى ئىلگىرى سۈرۈش دېگەن ئومۇمىي تەسەۋۋۇرنى بىرلىكتە ئوتتۇرىغا قويدى؛ غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە ھەمكارلىق رايونى، خۇاڭخې ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى قاتارلىق رايون ئىقتىسادىي تەشكىلاتلىرىغا ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ قاتناشتى؛ شاڭخەي شەھىرى، تيەنجىن شەھىرى، جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋە شەنزۇڭ ئۆلكىسى بىلەن ئۆلكە دەرىجىلىك ئۆزئارا ياردەم بېرىپ، سىستېما بويىچە نامراتلارنى يۆلەش ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى؛ پۈتۈن مەملىكەتتىكى 30 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايون بىلەن شۇنىڭدەك دۆلەتنىڭ 10 نەچچە مىنىستىرلىك، كومىتېت، نەچچە ئون چوڭ كارخانا گۇرۇھى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى 300 دىن ئارتۇق ئۇلايەت، ئوبلاست، شەھەر ۋە ناھىيە بىلەن كەڭ ئىقتىساد- تېخنىكا ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى، 15 ئۇلايەت، ئوبلاست، شەھەر پۈتۈن مەملىكەتتىكى 50 نەچچە ئۇلايەت، شەھەر، ناھىيە بىلەن دوستانە ھالدا سىستېما بويىچە ھەمكارلىشىش ۋە ئۆزئارا ياردەم بېرىش مۇناسىۋىتى ئورناتتى. 1984 ـ يىلىدىن 2000ـ يىلىغىچە، جەمئىي ئەملىيلەشتۈرگەن ۋە ئىجرا قىلغان ئىقتىساد- تېخنىكا ھەمكارلىق تۈرى 11 مىڭ 362 گە، توختام سوممىسى 26 مىليارد 14 مىليون يۈەنگە، كىرگۈزگەن مەبلەغ 8 مىليارد 16 مىليون يۈەنگە، كىرگۈزگەن ھەرخىل تېخنىكا ئىختىساسلىقلىرى 50 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قېتىمغا، ئورۇنلارنى يۆلەك قىلـ

غان داڭلىق ۋە سۈپەتلىك مەھسۇلات 395كە، يېڭىدىن قۇرۇلغان شەھەرسىمان، شەھەرچىلىك، پاي تۈزۈمىدىكى ئىچكى بىرلەشمە كارخانىلار 500 نەچچىگە، ئورۇندالغان سودا ۋە مادديي ئەشيا هەمكارلىق ئومۇمي سوممىسى 12 مىليارد 979 مىليون يۈەنگە يەتتى. ئىچكى ئىقتىساد ـ تېخنىكا هەمكارلىقى كەڭ تۈردە يولغا قويۇلدى، ئۇ شىنجاڭنىڭ ئەۋزەل بايلىقتىن ئېچىپ پايدىلىنىش ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلما توغرىسىدىكى ئىستراتېگىيىلىك تەڭشەش قەدىمىنى تېزلىتىپ، ئەمگەكچىلەرنىڭ ساپاسى ۋە كارخانىلارنىڭ رىقابەت ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىش قەدىمىنى تېزلىتىشتە ياخشى تۈرتكىلىك رول ئويناندى.

ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ بارلىق ئىجتىمائىي ئاخىرقى مەھسۇلاتى ۋە ئەمگەك ـ مۇلازىمەت قىممىتىنىڭ يىغىندىسىدۇر. ئۇ پۇل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ شۇنداقلا بارلىق ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئومۇمىي نەتىجىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئۇنۇمۇبرسال كۆرسەتكۈچ هېسابلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 136 مىليارد 436 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئۆزگەرمەس باها بويىچە هېسابلىغاندا، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 7.7 هەسسە، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 10.3% تىن ئاشتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 7470 يۈەنگە يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 4.94 هەسسە، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 8.4% تىن ئاشتى. شىنجاڭنىڭ پۈتۈن مەملىكەت ئىقتىسادىدىكى ئورنى پۈختا قەدەم بىلەن ئۆرلىدى، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ مەملىكەت بويىچە ئىگىلىگەن سالمىقى 1978 ـ يىلىدىكى 1.08% (ئۆلكە، شەھەرلەر ئىچىدە 26 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ) تىن 2000ـ يىلىدىكى 1.5% (25 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ) گە ئۆرلىدى. غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ئىچىدە، شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 1978 ـ يىلىدىكى 3 ـ ئورۇندىن 2000 ـ يىلىدىكى 2 ـ ئورۇنغا ئۆتتى، شەنشى ئۆلكىسىدىنلا كېيىن تۇرىدۇ.

ئومۇمىي هاسىلات بىر دۆلەت (ياكى رايون) ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ مەلۇم مەزگىلدىكى بارلىق مالليرى ۋە مۇلازىمىتىنىڭ قىممىتىدۇر، ئۇ يېڭىدىن كۆپەيگەن قىممەتنىمۇ، يۆتكەلگەن قىممەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي هاسىلاتى 342 مىليارد 832 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 8.5 هەسسە، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 10.83% تىن ئاشتى. بۇ شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ئىقتىساد كۆلىمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئارىلىقتىكى سېلىنما ئارىلىقتىكى سەرپىيات دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ مال ئىشلەپچىقىرىش ياكى تەمىنلەش ۋە مۇلازىمەت جەريانىدا سەرپ قىلىنغان ۋە ئىستېمال قىلىنغان بارلىق تۇراقسىز مۇلۇك مالليرى ۋە مۇلازىمىتىنىڭ قىممىتى بولۇپ، دائىم تۇرۇشلۇق ئورۇننى كۆرسىتىدۇ، ئادەتتە ئۇ سېتىۋالغۇچىلارنىڭ باھاسى بويىچە هېسابلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ئارىلىقتىكى سېلىنمىسى 188 مىليارد 402 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي هاسىلاتنىڭ 58% نى ئىگىلىدى؛ 1978 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ئارىلىقتىكى هاسىلاتى 4 مىليارد 283 مىليون يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي هاسىلاتنىڭ 52.3% نى ئىگىلىگەنىدى. بۇ ئارىلىقتىكى سېلىنمىنىڭ نىسبىتى ئۆزلۈكسىز ئېشىۋاتقانلىقى هەم ئۇنىڭ ئېشىشى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ ئېشىشىدىن يۇقىرى ئىكەنلىكى، كارخانىلارنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇمى تۆۋەنلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

دېهقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 2000 ـ يىلى شىنجاڭ دېهقانلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 1618.08 يۈەنگە يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 12.6 هەسسە، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە 12.6% تىن كۆپەيىپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 42.38%، 1990 ـ يىلىدىكىدىن 1.37 هەسسە ئاشتى. شىنجاڭ دېهقانلىرى كىرىمىنىڭ ئاساسلىق ئالاهىدىلىكى: (1) دېهقانلار كىرىمىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى ـــ ئائىلە ئىگىلىكى ساپ كىرىمىنىڭ سىجىل ئېشىشى. 2000 ـ يىلى بۇ جەهەتتىكى كىرىم كىشى بېشىغا 1451.33 يۈەنگە يېتىپ، دېهقانلار ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمىنىڭ 89.69% نى ئىگىلەپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 50%، 1990 ـ يىلىدىكىدىن 1.4 هەسسە كۆپەيدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 ـ كەسىپنىڭ كىرىمى كىشى بېشىغا 1303.08 يۈەنگە يېتىپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 49.93%، 1990 ـ يىلىدىكىدىن 2.1

ھەسسە ئاشتى. 3 ـ كەسپىنىڭ كىرىمى كىشى بېشىغا 242.17 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 1995 ـ يىلىدىكى 53.38%، 1990 ـ يىلىدىكىدىن 1.7 ھەسسە ئاشتى. (2) ئەمگەك ئىش ھەققى كىرىمى مۇقىم ئاشتى. 2000 ـ يىلى بېزا ئاھالىسىنىڭ ھەر خىل ئەمگەك ئىش ھەققى كىرىمى كىشى بېشىغا 104.58 يۈەندىن توغرا كېلىپ، دېھقانلار ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمىنىڭ 6.41% نىلا ئىگىلەپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 62.21%، 1990 ـ يىلىدىكىدىن 85% ئاشتى. (3) بېزا ئائىلىلىرىنىڭ يۆتكەلمە كىرىمى ۋە مال ـ مۈلۈك كىرىمى تۆۋەنلەشكە يۈزلەندى. 2000 ـ يىلى دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە يۆتكەلمە كىرىمى ۋە مال ـ مۈلۈك كىرىمى 62.17 يۈەن بولۇپ، دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمىنىڭ 3.84% نىلا ئىگىلەپ، 1998 ـ يىلىدىكىدىن 17.12%، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 40.44% تۆۋەنلەپ كەتتى.

شىنجاڭ بېزا ئائىلىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىم جەدۋىلى

بىرلىكى: يۈەن

كۆرسەتكۈچ	1990-يىل	1995-يىل	1999- يىل	2000- يىل
ساپ كىرىم	683.47	1136.45	1473.17	1618.08
كىرىم مەنبەسى بويىچە ئايرىغاندا:				
ئەمگەك ئىش ھەققى كىرىمى	56.53	64.47	109.19	104.58
ئائىلە تىجارىتى ساپ كىرىمى	612.70	967.59	1299.46	1451.33
يۆتكەلمە كىرىم ۋە مال ـ مۈلۈك كىرىمى	14.24	104.39	64.52	62.17
كىرىم خاراكتېرى بويىچە ئايرىغاندا:				
(1) ئىشلەپچىقىرىش ساپ كىرىمى	669.23	1032.06	1408.65	1555.91
1ـ كەسىپ كىرىمى	576.03	869.11	1148.97	1303.08
2ـ كەسىپ كىرىمى	3.56	5.06	8.61	10.66
3ـ كەسىپ كىرىمى	89.46	157.89	251.07	242.17
(2) غەيرىي ئىشلەپچىقىرىش ساپ كىرىمى	14.24	104.39	64.52	62.17

دېھقانلارنىڭ ئوتتۇرىچە تۇرمۇش ئىستېمالى

شىنجاڭ بېزا ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشچە، 2000 ـ يىلى شىنجاڭ دېھقانلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە تۇرمۇش ئىستېمال چىقىمى 1236.45 يۈەنگە يېتىپ، 1995 ـ يىلىدىكى ئوتتۇرىچە 941.58 يۈەندىن 294.87 يۈەن كۆپەيىپ، 31.32% ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە يېمەكلىك چىقىمى ئوتتۇرىچە 618.17 يۈەنگە يېتىپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 31.10% ئاشتى؛ كىيىم ـ كېچەك چىقىمى ئوتتۇرىچە 114.26 يۈەن بولۇپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 4.7% تۆۋەنلىدى؛ تۇرالغۇ چىقىمى ئوتتۇرىچە 170.89 يۈەنگە يېتىپ، 1995ـ يىلىدىكىدىن 40.98% ئاشتى؛ ئائىلە ئۈسكۈنە ـ بۇيۇملىرى ۋە مۇلازىمىتى چىقىمى ئوتتۇرىچە 45.74 يۈەن بولۇپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 18.70% تۆۋەنلىدى؛ داۋالىنىش ۋە ساقلىقنى ساقلاش چىقىمى ئوتتۇرىچە 73.67 يۈەنگە يېتىپ، 1995ـ يىلىدىكىدىن 73.61% ئاشتى؛ قاتناش ۋە خەۋەرلىشىش چىقىمى ئوتتۇرىچە 61.04 يۈەنگە يېتىپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 71.03% ئاشتى؛ مەدەنىيەت ـ مائارىپ ۋە كۆڭۈل ئېچىش چىقىمى ئوتتۇرىچە 105.98 يۈەنگە يېتىپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 63.30% ئاشتى. 2000 ـ يىلى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇش ئىستېمالىنى 1995 ـ يىلىغا سېلىشتۇرغاندا، ئىستېمال قۇرۇلمىسى جەھەتتە ئاساسلىقى تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە: (1)

1995 ـ يىلىدىكىدىن 0.95 پوئىنت ئاشتى. (3) 2000ـ يىلى يېمەكلىك چىقىمىنىڭ سالمىقى 50% (ئېنگېل كوئېففىتسېنتى) بولۇپ، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 0.08 پوئىنت تۆۋەنلىدى، يەنى ئۆزگىرىش ناھايىتى ئاز بولدى.

شىنجاڭ يېزا ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى جەدۋىلى

كۆرسەتكۈچ	2000-يىلى	1999-يىلى	1995-يىلى	2000-يىلدىن يىلدىن 1999-يىلغا سېلىشتۇرغاندا ئۆسۈش سۈرئىتى(%)	2000-يىلدىن يىلدىن 1995-يىلغا سېلىشتۇرغاندا ئۆسۈش سۈرئىتى(%)
دېھقانلار ساپ كىرىمى	1618.08	1473.17	1136.45	9.8	42.38
تۇرمۇش ئىستېمال چىقىمى	1236.45	1282.49	941.58	-3.59	31.32
1. يېمەكلىك	618.17	686.37	471.54	-9.93	31.10
2. كىيىم - كېچەك	114.26	119.81	119.9	-4.63	-4.70
3. ئائىلە بويۇملىرى	45.74	50.84	56.26	-10.03	-18.70
4. داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش	73.69	72.84	47.96	+1.14	53.61
5. قاتناش، ئەۋەرلىشىش	61.04	59.03	35.69	+3.40	71.03
6. مەدەنىيەت، ماۋاپ، رىم، كۆڭۈل ئېچىش	105.98	107.75	64.9	-1.64	63.30
7. تۇرالغۇ	170.89	147.52	121.22	+19.90	40.98
8. پارچە تاۋارلار	46.69	38.33	24.1	+21.81	93.73

شەھەر ئاھالىسى ئىلكىدىكى ئوتتۇرىچە كىرىم

شىنجاڭ شەھەر ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەترىتىنىڭ نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشىچە، 2000 ـ يىلى شىنجاڭ شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئىلكىدىكى ئوتتۇرىچە كىرىم 5817.28 يۈەنگە يېتىپ، 1999 ـ يىلىدىكى ئوتتۇرىچە 5428.91 يۈەندىن 388.37 يۈەن كۆپەيىپ، 7.15% ئاشتى؛ 1995 ـ يىلىدىكى ئوتتۇرىچە 4251.41 يۈەندىن 1565.87 يۈەن كۆپەيىپ، 36.83% ئاشتى. 2000 ـ يىلى شەھەر ئائىلىلىرى دۆلەت ۋە كوللېكتىپ ئىقتىسادىي ئورۇنلىرىدىن كەلگەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاش خاراكتېرلىك كىرىمى 3730.43 يۈەنگە يېتىپ، ئىلكىدىكى كىرىمدە ئىگىلىگەن سالمىقى 64.13% نى ئىگىلىدى. شەھەر ئائىلىلىرى كىرىمىنىڭ كۆپەيىشىدە، كى ئاساسلىق سەۋەبلەر: (1) دۆلەتنىڭ كىرىم تەقسىمات سىياسىتىنىڭ تەڭشىلىشى تۈپەيلىدىن، شەھەر ـ بازارلاردىكى كىرىمى ئاز ئائىلىلەرنىڭ كىرىمى كۆپەيىشلىپ، « ئۈچ كاپالەت سىزىقى» ئۆلچىمى ئۆستۈرۈلىدى شۇنىڭدەك ئورگان، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشى ۋە دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققانلارنىڭ دەم ئېلىش، پېنسىيە پۇلىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈش تەدبىرى قوللىنىلدى؛ (2) شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ دەم ئېلىش ۋە پېنسىيە پۇلى، باشقا ئەمگەك ۋە يەككە ئەمگەك قاتارلىق ماڭاشتىن سىرتقى كىرىملىرى كۆرۈنەرلىك كۆپەيدى. 2000 ـ يىلى شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە دەم ئېلىش، پېنسىيە پۇلى كىرىمى 1246.18 يۈەنگە يېتىپ، ئىلكىدىكى كىرىمنىڭ 21.43%نى ئىگىلەپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 26.58% ئاشتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئۆز ئورنىدىن ئالغان باشقا كىرىمى 234.41 يۈەن بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 21.09% تۆۋەنلىدى. باشقا مۇلۇكچىلىكتىكى ئورۇنلاردىن ئالغان ئەمگەك كىرىمى 50 يۈەن بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 49.97% تۆۋەنلىدى.

شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئىستېمال سەۋىيىسى

شىنجاڭ شەھەر ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەترىتىنىڭ نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشىچە، 2000 ـ يىلى شىنجاڭ شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئىلكىدىكى ئوتتۇرىچە ئىستېمال چىقىمى 4665.50 يۈەنگە يېتىپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 8.01%، 1995 ـ يىلىدىكىدىن 44.66% ئاشتى، دېمەك بەش يىل ئىچىدە شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئىستېمالىدا خېلى زور ئۆزگىرىش بولدى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى داۋاملىق ئۆرلىدى. بىرىنچىدىن، ئائىلە بېشىغا توغرا كېلىدىغان نوپۇس سانى داۋاملىق ئازايدى. 2000 ـ يىلى شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە نوپۇسى 3.18 بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 0.63% ئازايدى؛ 1995 ـ يىلىدىكىدىن 0.26 ئادەم ئازايدى، يەنى 7.56% تۆۋەنلىدى. ئىككىنچىدىن، شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ تۇرمۇش ئىستېمالى ئۆرلىدى، ئىستېمال قۇرۇلمىسىدا يېڭى ئالاھىدىلىك كۆرۈلدى: (1) يېمەكلىك ۋە كىيىم ـ كېچەك چىقىمى مۇقىم بولدى. 2000 ـ يىلى شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ كى-

شى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يېمەكلىك چىقىمى 1701.61 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن 0.19% تۆۋەنلىدى، 1995 - يىلىدىكىدىن 14.56% ئاشتى؛ يېمەكلىك چىقىمىنىڭ ئىستېمال چىقىمىدا ئىگىلىگەن سالمىقى (يەنى ئېنگېل كوئېففىتسېنتى) 36.42% بولۇپ، 1995 - يىلىدىكىدىن 9.6 پونكىت تۆۋەنلىدى. شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە كىيىم - كېچەك چىقىمى 616.26 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن 5.92%، 1995 - يىلىدىكىدىن 6.83% ئاشتى. (2) تۇرالغۇ ۋە مەدەنىيەت - ماتا-رىپ، كۆڭۈل ئېچىش چىقىمى پەيدىنپەي قىزىق نۇقتى-غا ئايلانماقتا. 2000 - يىلى شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تۇرالغۇ چىقى-مى 328.82 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن 10.33%، 1995 - يىلىدىكىدىن 1.1 ھەسسە ئاش-تى؛ ئوتتۇرىچە مەدەنىيەت- ماتارىپ ۋە كۆڭۈل ئېچىش چىقىمى 608.64 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن 7.57%، 1995 - يىلىدىكىدىن 1.1 ھەسسە ئاشتى. (3) داۋالىنىش، ساقلىقنى ساقلاش ۋە قاتناش، خە-ۋەرلىشىش چىقىمىنىڭ ئېشىش سۈرئىتى تېز بولدى. 2000 - يىلى شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە داۋالىنىش، ساقلىقنى ساقلاش چىقىمى 354.93 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن 39.68%، 1995 - يىلىدىكىدىن 1.7 ھەسسە ئاشتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان قاتناش، خەۋەرلىشىش چىقىمى 358.75 يۈەن بولۇپ، 1999- يىلىدىكىدىن 26.69%، 1995- يىلىدىكىدىن 94.06% ئاشتى. (4) ئائىلە ئۇسكۇنە-لىرى ۋە بۇيۇملىرى ئۆزلۈكسىز يېڭىلاندى. 2000- يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن چىقىم 456.65 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن 7.30%، 1995 - يىلىدىكىدىن 92.73% ئاشتى. بۇنىڭ ئىچى-دە كۇندىلىك چىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ ئوت-تۇرىچە چىقىمى 259.70 يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلى-دىكىدىن 9.2%، 1995 - يىلىدىكىدىن 1.21 ھەسسە ئاشتى. 2000 - يىلى شەھەر ئائىلىلىرىنىڭ ئاساسلىق چىداملىق ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ 100 ئائىلىدە بو-لۇش ئەھۋالى: رەڭلىك تېلېۋىزور 102.57، توڭلاتقۇ 73.84، كىر ئالغۇ 51.94، سىن ئاپپاراتى 39.33، فوتو سۈرەت ئاپپاراتى 96.38، سۇ ئىسىتقۇچ 18.50، بۇس تارتقۇ 52.65، يان تېلېفون 4.3، ئائىلە كومپيۇتېرى 09.7.

شىنجاڭ شەھەر ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى جەدۋىلى

پىرلىكى: يۈەن

كۆرسەتكۈچ	2000 - يىلى	1999 - يىلى	1995 - يىلى	2000 - يىلى بىلەن 1999 - يىلى سېلىشتۇرما سېستىمىسى (%)	2000 - يىلى بىلەن 1995 - يىلى سېلىشتۇرما سېستىمىسى (%)
ئىگىلىگەن كىرىمى	5817.28	5428.91	4251.41	7.15	40.13
ئىستېمال چىقىمى	4665.50	4319.37	3225.26	8.01	44.66
1. يېمەكلىك	1701.61	1704.84	1485.34	-0.19	14.56
2. كىيىم - كېچەك	616.26	581.82	576.85	5.92	6.83
3. ئائىلە بۇيۇملىرى	456.65	425.60	236.94	7.30	92.73
4. داۋالاش، ساقلىق ساقلاش	354.92	254.10	133.61	39.68	1.7ھەسسە
5. قاتناش، خەۋەرلەشتۈرۈش	358.75	283.18	184.87	26.69	94.06
6. مەدەنىيەت - ماتارىپ، كۆڭۈل ئېچىش	608.64	565.79	287.10	7.57	1.1ھەسسە
7. تۇرالغۇ	328.82	298.02	153.32	10.33	1.1ھەسسە
8. پارچە تاۋارلار	239.85	206.02	167.23	16.42	43.43

يېزا ئىسلاھاتى 1978 - يىلى ئېچىلغان ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئۇمۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخ-شاشلا، شىنجاڭنىڭ ئىسلاھاتى ئالدى بىلەن يېزىدا بۆ-سۈش ھاسىل قىلىپ، ئۇمۇمىيۈزلۈك ئىسلاھاتقا باشلام-چى بولۇپ، خەلق ئىگىلىكىنىڭ مىجىل تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئۇمۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. شىنجاڭدىكى يېزا ئىسلاھاتىنىڭ مۇساپىسى ئۇمۇمەن تۆۋەندىكى ئۈچ باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى:

بىرىنچى باسقۇچى (1979 ~ 1984 - يىللار) يېزا ئىسلاھاتىنىڭ باشلىنىش باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ ئىسلاھاتنىڭ مەزمۇنى ۋە ئاساسلىق مېۋىسى ئائىلە بو-يچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددە ئېلىش مەسئۇلە-يىتىنى تۆزۈمىنى يولغا قويۇپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇش بىلەن تارقاق باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلام-لىق ئىگىلىك باشقۇرۇش تۆزۈلمىسىنى ئورنىتىپ، دېھقانلارنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەتتە تۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىغا ئېرىشتۈرۈپ، يېزا ئىشلەپچە-قىرىش كۈچلىرىنى ئىنتايىن زور دەرىجىدە ئازاد قە-لىپ، يېزا ئىقتىسادىنىڭ تېز تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتو-

نوم رايونىمىز بويىچە يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدا يەرنى ئائىلىلەرگىچە ھۆددە بېرىش، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋىنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە بېرىش ۋە ئوت-لاقنى ئائىلىلەرگە ھۆددە بېرىشتىن ئىبارەت ئائىلە بويىچە ھۆددە ئېلىپ باشقۇرۇش ئىسلاھاتى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى. ئائىلە بويىچە مەسئۇلىيەتنى لەشتۇرۇپ ھۆددە ئېلىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويۇش جەريانىدا، ئاپتونوم رايون تېرىقچىلىق پىلانى، ماشىنا بىلەن يەر ئاغدۇرۇپ تېرىشنى، سۈغىرىش-نى، چوڭ - چوڭ تېخنىكىلىق تەدبىرلەرنى، ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت « بەش بىرلىككە كەلتۈرۈش» تەجرىبىسىنى يولغا قويۇپ، دېھقانلارنىڭ ئائىلە بويىچە ھۆددە ئېلىپ باشقۇرۇش ئاكتىپلىقى بىلەن كوللېكتىپنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىنى بىرلەشتۈرۈپ، مەلۇم مەزگىل ئىچىدە شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىدە بىر تۇتاش باشقۇرۇش بىلەن تارقاق باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلاملىق ئى-گىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويۇش ۋە يېزا ئىگىلىكى ئۇچۇن ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت قىلىشتا ئىجابىي رولىنى جارى قىلدۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر-گە، 1983 - يىلىدىن باشلاپ، خەلق كومۇناسىنىڭ «ئۇچ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىك، ئەترەت ئاساس» دې-گەن كونا تۈزۈلمىسىنى بىكار قىلىش خىزمىتى ئىشلە-نىپ، 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن خەلق كومۇناسىنى ئايرۇبتىش، يېزا - بازارلىق ھۆكۈمەت، كەنت ئاھالە كومىتېتى قۇرۇش ئىسلاھاتى ئاساسىي جەھەتتىن ئو-رۇندالدى.

ئىككىنچى باسقۇچى (1985 ~ 1991 - يىللار) يېزا ئىسلاھاتى كومۇمىيۇزلۇك ئىلگىرى سۈرۈلگەن باس-قۇچ ھېسابلىنىدۇ ئىسلاھاتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: (1) بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە بىر تۇتاش سېتىش تۈزۈمى بۇزۇپ تاشلىنىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلە-رى ئوبوروتى جانلاندۇرۇلدى. 1985 - يىلى 4 - ئايدىن باشلاپ ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، توختام بويىچە سېتىۋېلىشقا ئۆزگەر-تىلدى، بۇغداي، گۈرۈچ ۋە كۆمىسقوناقتىن باشقا ئاش-لىق تۇرلىرى بازارغا ئەركىن سېلىندى. قوي يۇڭى، تېرە قاتارلىق بەش خىل چارۋا مەھسۇلاتىدا ئاساس سان بويىچە ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى، چوشقا، كالا، قوي قاتارلىقلارنى بىر تۇتاش سېتىۋې-لىش ۋە پىلان بويىچە سېتىۋېلىش چارىسى بىكار قىلى-نىپ، يېتەكچىلىكى بولغان كېڭىشىپ سېتىۋېلىش ۋە سېتىش چارىسى يولغا قويۇلدى ھەمدە چوشقا گۆشى، كالا گۆشى، كۆكتات، تۇخۇم ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرى قاتارلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىڭ باھاسى كەينى - كەينىدىن قويۇۋېتىلدى. پاختىدا بىر تۇتاش سېتىۋې-لىش چارىسى بىكار قىلىنىپ، توختام بويىچە ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، قالغانلىرىدا ئار-تۇق سېتىۋېلىنغىنىغا باھا قوشۇش چارىسى يولغا قويۇل-دى. (2) يېزا - بازار كارخانىلىرى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، يېزا كەسىپ قۇرۇلمىسى تەڭ-شەلدى. 1991 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە يېزا - بازار كارخانىلىرى 145 مىڭ 800 گە، كەسىپ-كارلار 472 مىڭ 300 گە، تىجارەت كىرىمى 2 مىل-يارد 990 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 260 مىليون يۈەن كىرىم يارىتىلدى، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 137 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇلارنىڭ ھەممىسى 1984 - يىلىدىكىدىن ھەسسىلەپ كۆپەيدى. (3) يېزا ئىگىلە-كىنىڭ ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت سىستېمىسى را-ۋاجلاندۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. « بەش بىر-لىككە كېلىش» مۇلازىمىتىگە تەشكىللەنگەندىن سىرت، دۆلەتنىڭ كەسىپى ئىقتىساد - تېخنىكا مۇلا-زىمەت تارماقلىرى يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت سىستېمىسىدا ئاساسلىق ۋە باشلامچىلىق رو-لىنى جارى قىلدۇردى.

ئۈچىنچى باسقۇچى (1992 ~ 2000 - يىللار) يېزا ئىسلاھاتى داۋاملىق چوڭقۇرلاشتۇرۇلغان مەزگىل ھېسابلىنىدۇ بۇ مەزگىلدە بازار مۇبىيكتىنى يېتىل-دۈرۈش، بازار سىستېمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، يېزا ئىگىلىكىگە بولغان ماكرولۇق يېتەكچىلىك ۋە قوغداشنى كۈچەيتىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنىدى. (1) يەر ھۆددىگەرلىك مۇلازىمىتى مۇقىملاشتۇرۇلۇپ، يەر ھۆددە مۇددىتى ئۇزارتىلدى. 1997 - يىلىدىن 1999-يىلىغىچە ئاپتونوم رايون مىقياسىدا يەر، ئوتلاق ھۆددە مۇددىتىنى 30 يىل ئۇزارتىش خىزمىتى ئورنىتىلىپ، يەر ھۆددىگەرلىك مۇلازىمىتى ھەقىقىي تۈردە مۇقىملا-شتۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. (2) يەككە ۋە خۇسۇسىي ئىگىلىك تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، ھازىر ئۇ-لارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى پۈتكۈل ناھىيە ئىقتىسادىدا ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. (3) يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازار سىستېمىسى مۇكەممەللەشتۈ-رۈلۈپ، يېزا ئىقتىسادىنى بازارلاشتۇرۇش قەدىمى تېز-لىتىلىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ۋەزىپە بەل-گىلەپ سېتىۋېلىش تۈرى ۋە سانى تەدرىجىي ئازايتىلدى ھەمدە باھانى بازاردا شەكىللەندۈرۈشكە قاراپ ئۆزگەر-

دى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاساسلىق ئاشلىق تۇرلىرى ۋە پاختىدا يەنىلا ۋەزنىە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش چارىسى يولغا قويۇلغاندىن سىرت، باشقا يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلدى، يە- نە بازار نورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللىنىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بازىرى، ئەم- گەك كۈچى بازىرى، تېخنىكا بازىرى، كاپىتال بازىرى قاتارلىقلارمۇ پېتىلدۇرۇلۇپ، دۆلەت، كوللېكتىپ، يەككىلەر ۋە بىرلەشمە تىجارەت خاراكتېرلىك كۈچ مەي- دانلىك بازار سۇبېيېكتى شەكىللىنىپ، بارغانسېرى كۆپلىگەن دېھقانلار يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئو- بورۇت ساھەسىگە بىۋاستە كىردى. (4) يېزا ئىگىلە- كىنى كەسىپلەشتۇرۇپ باشقۇرۇش ئۇسۇلىدە پائال ئىز- دىنىلدى. شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۇ- رۇش XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرا، كې- يىنكى مەزگىلىدە ئومۇميۈزلۈك باشلاندى، 2000- يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە يېزا ئىگە- لىكىنى كەسىپلەشتۇرۇش تەشكىلاتى 539غا، كەسىپ- لەشتۇرۇلگەن تەشكىلاتلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 9 مىل- يارد 440 مىليون يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە باشلا- چى كارخانىلاردىن 270ى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 7 مىليارد 80 مىليون يۈەنگە يەتتى، سېتىش كىرىمى 100 مىليون يۈەندىن ئاشىدىغان باشلامچى كارخانىلارنىڭ سانى 32 گە يەتتى. يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۇرۇش تەشكىلاتلىرى 1 مىليون 260 مىڭ دېھقان ئائىلىسىگە تەسىر كۆرسەتتى ۋە ئۇلارنى بېتەك- لىدى، بۇ تەخمىنەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى دېھقانلار ئائىلىسى ئومۇمىي سانىنىڭ %60نى ئىگىلەيدۇ، بۇ- نىڭ ئىچىدە بىۋاستە يېتەكلەنگەن دېھقان ئائىلىسى تەخمىنەن %20نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىنى كە- سىپلەشتۇرۇپ باشقۇرۇش سىستېمىسىنىڭ ئېتىدائىي شەكلى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. يېزا ئىگىلە- كىدىكى بىر قىسىم ئۆزگىچە كەسىپلەردە رايونلاشتۇ- رۇپ جايلاشتۇرۇش، كۆلەملەشتۇرۇپ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كەسىپلەشتۇرۇپ باشقۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، شۇ جايىنىڭ ئۆزگىچە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

كارخانا ئىسلاھاتى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇ- يان، شىنجاڭنىڭ دۆلەت كارخانىلىرى ئىسلاھاتى تەدرە- جىي چوڭقۇرلاشتى، بۇ خىزمەت ئومۇمەن تۆۋەندىكى تۆت باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى:

بىرىنچى باسقۇچ (1978 ~ 1986 - يىللار) ئوقۇتۇش كېڭەيتىلىپ، پايدا ئۈتۈنۈشۈپ بېرىلىدى نۆۋەتلىق قىلىپ دۆلەتنىڭ ۋە كارخانىلارنىڭ مەسئۇلە- يىتى، ھوقۇق ۋە مەنپەئەت مۇناسىۋىتى تەڭشەلدى. 1981 - يىلى ھوقۇقنى كېڭەيتىش ئىسلاھاتى دۆلەت سانائەت كارخانىلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 1983 - يىلى دۆلەت كارخانىلىردا بىرىنچى قەدەمدىكى پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1984 - يىلىدىن باشلاپ ئىككىنچى قەدەمدىكى پايدىنى باجغا ئۆزگەرتىش خىزمىتى باشلاندى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆ- رۈش ھوقۇقى (جۈملىدىن ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەت- تىن پىلانلاش ھوقۇقى) ، مەسئۇلاتىنى سېتىش ھوقۇ- قى، مەسئۇلاتنىغا باھا قويۇش ھوقۇقى، ماددىي ئەشيانى تاللاپ سېتىۋېلىش ھوقۇقى، مۇكاپات پۇلىنى ئىشلە- تىش ھوقۇقى ۋە بىرلەشمە تىجارەت قىلىش ھوقۇقى يەنمۇ كېڭەيتىلدى.

ئىككىنچى باسقۇچ (1987 ~ 1991 - يىللار) تا مۇددەت ئىلمىي باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت ئۈزۈمى ئو- مۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى ئىگىدارلىق ھوقۇقى بە- لەن باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ئايرىۋېتىش پرىنسىپىغا ئا- ساسەن، شىنجاڭدىكى دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق مۇددەگەرلىكى 1987 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا باشلاندى، ئىككىنچى قېتىملىق مۇددەگەرلە- كى 1990 - يىلى 9 - ئايدا باشلاندى، مۇددەگەرلىكنى يولغا قويغان دۆلەت كارخانىلىرى خام چوت ئىچىدىكى دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ %95نى تەشكىل قىلدى. مۇد- دە ئىلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت ئۈزۈمى يولغا قويۇل- غان كارخانىلاردا زاۋۇت باشلىقى (دىرېكتور) ئومۇ- يۈزلۈك مەسئۇل بولۇش، پارتىيە تەشكىلاتى نازارەت قىلىپ كاپالەتلىك قىلىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەر دېموكراتىك باشقۇرۇش ئاساسىدىكى كارخانا رەھبە- لىك ئۈزۈلمىسى ۋە تەشكىللەپ باشقۇرۇش ئۈزۈمى ئو- مۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى.

ئۈچىنچى باسقۇچ (1992 ~ 1997 - يىل 7 - ئاي) تا دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىكى زىددىيەتلەر ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن ھەل قىلىنىپ، مېخانىزم ئالماشتۇرۇش ۋە ئۈزۈمدە يېڭىلىق يارىتىش سىنىقى ئىلمىي بېرىلدى ئالدى بىلەن مەملىكەت بو- يىچە 100 سىناق نۇقتىسىغا كىرگۈزۈلگەن ئىككى كار- خانا ۋە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تاللانغان سەككىز كارخانىدا زامانىۋى كارخانا ئۈزۈمى ئورنىتىش سىنىقى ئىلىپ بېرىلىپ، زامانىۋى كارخانا ئۈزۈمىنى بەرپا قە-

لىشىنىڭ ئۇنۇملۇك يوللىرى ئوستىدە پائال ئىزدىنىل-
دى. 1993 - يىلى شىنجاڭدا تۇنجى بولۇپ پاي چېكە-
نى بازارغا سالغان شىركەت شىنجاڭ خوڭيۇەن ھاۋالە
مەبلەغ پاي چەكلىك شىركىتىنىڭ « يېڭى خوڭشىن»
A پاي چېكى شېنجېندا ۋۇسكا ئاستى. 1996 -
يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭدا پاي چېكى با-
زارغا سېلىنغان جەمئىي ئالتە شىركەتنىڭ پاي چېكى
شاڭخەي ۋە شېنجېن ئاكسىيە بىرژىلىرىدا بازارغا سې-
لىنىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، چوڭ شىركەت ۋە چوڭ
گۇرۇھ ئىستراتېگىيىسى ئاكتىپ يولغا قويۇلدى.
1996 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭ يېتەك-
چى كەسىپ ۋە ئۇستۇنلۇككە ئىگە كەسىپلەرنى تايانچ
قىلىپ، ھەرخىل كارخانا گۇرۇھىدىن 97نى تەشكىل-
لىدى، ئۇلارنىڭ تىجارەت ئومۇمىي كاپىتالى 5 مىليارد
يۈەندىن ئېشىپ كەتتى. 1996 - يىلىدىن باشلاپ،
ئۇرۇمچى ۋە شىخەنزە شەھىرىدە كاپىتال قۇرۇلمىسىنى
سەرخىللاشتۇرۇش سىنىقى كەينى - كەينىدىن ئومۇ-
يۈزلۈك باشلاندى. تۇنجى تۇركۈمدىكى قوشۇۋېتىش،
ۋەيران قىلىش ۋە خادىملارنى ئازايتىپ ئۇنۇمنى ئۆستۈ-
رۈش پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن 48 كارخانىنىڭ 47 سىدە
پىلان بويىچە يولغا قويۇپ تاماملاندى، ئۇلارنىڭ ھېسابتا
تۇرۇپ قالغان قەرزى ۋە ناچار ھېسابىدىكى 696 مىل-
يون يۈەن پۇل ھېسابتىن كۆتۈرۈۋېتىلدى. قوشۇۋې-
تىش، ۋەيران قىلىش ۋە خادىملارنى ئازايتىپ ئۇنۇمنى
ئۆستۈرۈش ئارقىلىق مۇلۈكنى قايتا تەشكىللەش ۋە
ئەمگەك كۈچلىرى قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئىشى ئىلگە-
رى سۈرۈلۈپ، ساقلانما مۇلۈكتىن ئۇنۇملۇك پايدىلە-
نىلدى.

تۇتنىچى باسقۇچ (1997 - يىلى 9 - ئايدىن نويابن) تۇزۇمدە بېيجىڭلىق يارىتىش ۋە مېخانىزمنى ئۆزگەرتىشنىڭ ھەل قىلغۇچ باسقۇچى بولدى

ج ك پ 14 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 5 -
ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ۋە 15 - قۇرۇلتايىنىڭ روھىغا
ئاساسەن، پۈتكۈل دۆلەت ئىقتىسادىنى جانلاندۇرۇش
كۆزدە تۇتۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ دۆلەت كارخانىلىرىدا
ئىستراتېگىيىلىك ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش تەدرىجي
يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت ئىقتىسادىنىڭ جايلاشتۇرۇلۇشى
ۋە قۇرۇلمىسى ئىستراتېگىيە جەھەتتىن تەڭشەلدى.
2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، زامانىۋى كارخانا
تۈزۈمىنى ئورنىتىش تەلىپى بويىچە، شىنجاڭنىڭ
چوڭ، ئوتتۇرا دۆلەت تايانچ كارخانىلىرى شىركەت تۈ-
زۈمى ۋە گۇرۇھ بولۇپ تەشكىللىنىش ئاساسلىق شە-
كىل قىلىنىپ ئىسلاھ قىلىنغانلىرى 70% چامىسىنى
ئىگىلىدى، ھەرخىل كارخانا گۇرۇھىدىن 100 نەچچە-
سى تەشكىللەندى؛ پاي چەكلىك شىركىتىدىن 60ى
(بۇنىڭ ئىچىدە پاي چېكى بازارغا سېلىنغان شىركەت
19) قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي پاي دەسمايىسى 4
مىليارد 300 مىليون پايغا، ئومۇمىي مۇلكى 27 مىل-
يارد يۈەنگە، ئومۇمىي مەسئۇلات قىممىتى 79 مىليارد
300 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شىنجاڭ ئىچكى ئىشلەپ-
چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ تەخمىنەن 58% نى
ئىگىلىدى. 2000 - يىللىق مەلۇماتتا ئاشكارىلىنىشىچە، پاي چېكى بازارغا سېلىنغان 19 شىركەتنىڭ پايدا
ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 255 مىليون يۈەنگە
يېتىپ، ھەربىر پاينىڭ ئوتتۇرىچە پايدىسى 0.244
يۈەن (مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرىچە پايدا 0.203
يۈەن) گە، ئوتتۇرىچە ساپ مۇلۈك كىرىم نىسبە-
تى 9.55% (مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرىچە پاي نىسبە-
تى 7.66%) كە يەتتى. 1997 - يىلىدىن بۇيان،
ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 132 كارخانىدا قوشۇۋېتىش ۋە
ۋەيران بولۇش سىياسىتى يولغا قويۇلدى، ئۇلارنىڭ
بانكىدىكى ھېسابتا تۇرۇپ قالغان قەرزى ۋە ناچار ھېسا-
بىدىكى 13 مىليارد 770 مىليون يۈەن پۇلى ھېسابتىن
كۆتۈرۈۋېتىلدى، بۇ 1996 - يىلىدىكى دۆلەت كارخانا-
لىرى ئومۇمىي قەرزىنىڭ 15.3% نى ئىگىلەيدۇ،
بۇنىڭ بىلەن كارخانىلارنىڭ ئوتتۇرىچە قەرز نىسبىتى
11 پوئىنت تۆۋەنلىدى. قەرزدارلىقنى پايدارلىققا ئۆز-
گەرتىش سىنىقى قىلىۋاتقان 17 كارخانا پۇل مۇئامىلە
مۇلكى باشقۇرۇش شىركەتلىرى بىلەن پۈتۈنلەي قەرز-
دارلىقنى پايدارلىققا ئۆزگەرتىش كېلىشىمى ئىمزالا-
دى، كېلىشىم ئومۇمىي سوممىسى 5 مىليارد 780
مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 13 كېلىشىم
تەستىق ئارقىلىق يولغا قويۇلدى. قەرزدارلىق پايدار-
لىققا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، يۇقىرىقى 17 كارخانا-
نىڭ ئوتتۇرىچە ئاكتىپ - پاسسىپ نىسبىتى ئەسلىدە-
كى 76% تىن 46% كە تۆۋەنلىدى. دۆلەت كارخانا-
لىرى ئىسلاھاتتا قىيىن ھالەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ « ئۈچ
يىللىق نىشانى» ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى.
2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭدىكى
زىيان تارتىۋاتقان چوڭ، ئوتتۇرا 107 دۆلەت كارخانا-
سىدىن 70ى زىيانىنى تۈگىتىپ قىيىن ھالەتتىن قۇتۇل-
دى. يەرلىكنىڭ ئىلكىدىكى 514 دۆلەت كارخانىسى
230 مىليون يۈەن پايدا ئالدى، ئالدىنقى يىلى بىلەن
سېلىشتۇرغاندا، زىيانىنى تۈگىتىپ پايدىنى ئاشۇرۇش
سوممىسى 280 مىليون يۈەنگە يەتتى. سانى كۆپ ۋە
دائىرىسى كەڭ بولغان دۆلەت، كوللېكتىپ كەچىك

كارخانىلىرىدا شۇ جايىنىڭ شارائىتىغا قاراپ ئىش كۈن رۇش، تۈرگە ئايرىپ پېتەكلەش ۋە ئايرىم - ئايرىم هالدا ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، بىرلەشتۈرۈش، قوشۇ- ۋېتىش، ئىجارە بېرىش، هۆددە ئېلىپ باشقۇرۇش ۋە پاي هەمكارلىق تۈزۈمى، سېتىش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەرنى قوللىنىش ئارقىلىق قويۇۋېتىش ۋە جانلاندۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى دۆلەت تېپ كېچىك كارخانىلىرىدىن تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتكەنلىرى 80% تىن ئېشىپ كەتتى. تۈزۈلمە ئۆزگەرتىش ئارقىلىق بىر تۈركۈم كېچىك كارخانىلار مېخانىزمىنى ئۆزگەرتىپ، هاياتىي كۈچىنى ئاشايان قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى.

پىلان تۈزۈلمىسى ئىسلاهاتى 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1984 - يىلىغىچە، شىنجاڭنىڭ پىلان تۈزۈلمىسى ئىسلاهاتى ئىزدىنىش باسقۇچىدا ئىدى. 1985 - يىلىدىن 1992 - يىلىغىچە بولغان مەزگىل، شىنجاڭنىڭ پىلان تۈزۈلمىسى ئىسلاهاتى باشلانغان هەمدە خېلى زور تەرەققىياتقا ئېرىشكەن باسقۇچ بولدى. 1985 - يىلىدىن باشلاپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلان پۈتۈنلەي بىكار قىلىنىپ، ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچلىرىدىلا يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلان يولغا قويۇلدى. 1992 - يىلىغا كەلگەندە، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا دائىر ئەسلىدىكى 69 بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلان كۆرسەتكۈچى 19 غا ئازايتىلدى، سانائەت قاتناشتىكى پىلان بويىچە باشقۇرۇلىدىغان مەھسۇلات تۈرى 374 خىلدىن 140 خىلغا ئازايدى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئاۋار ئوبوروتنى پىلانلىق باشقۇرۇشتا، پىلان بويىچە باشقۇرۇلىدىغان تۈرلەر 1985- يىلىدىكى 51 خىلدىن 1994 - يىلىدىكى 11 خىلغا ئازايدى. ئاشقى ئىقتىساد - سودا جەهەتتە پىلان بويىچە باشقۇرۇلىدىغان تۈرلەر زور دەرىجىدە ئازايتىلدى، دۆلەت باشقۇرىدىغان ۋە ئېكسپورتقا چېك قويۇلىدىغان تۈرلەرنى هېسابقا ئالمىغاندا، ئاپتونوم رايون باشقۇرىدىغان ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ تۈرلىرى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلىپ، باهاسى بازار ئەهۋالىغا قاراپ قويۇلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، زامانىۋى ئۇسۇل ۋە ئۇچۇر ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ پىلان خىزمىتى ئۆز چۈن مۇلازىمەت قىلىندى. پىلان تۈزۈلمىسى ئىسلاهاتى ئارقىلىق پىلان بويىچە باشقۇرۇش دائىرىسى كىچىكلىتىلىپ، مىكرولۇق ئىقتىسادىي هەرىكەتلەرگە بولغان مەمۇرىي ئارىلىشىش زور دەرىجىدە ئازايتىلىپ، بازار- نى تەڭشەش دائىرىسى كېڭەيتىلدى.

مەبلەغ سېلىش تۈزۈلمىسى ئىسلاهاتى شىنجاڭ 1981 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ خام چوت پىلانى ئىچىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشى مەبلەغى، دۆلەت ئىچىدىكى بانكىلارنىڭ قەرز پۇلى، تاشقى مەبلەغدىن پايدىلىنىش، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ زاپاس مالىيە كۈچى ۋە ئۆلچەت، ئوبلاست، شەهەرلەر شۇنىڭدەك نازارەت، ئىدارىلەرنىڭ ئۆزى غەملىگەن مەبلەغنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۈنۈمبرسال ئاساسىي قۇرۇلۇش پىلانىنى تۈزۈشكە باشلىدى. 1998 - يىلىدىن باشلاپ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇش، تېخنىكا ئۆزگەرتىش، ئومۇمىي خەلق ۋە كوللېكتىپ، يەككىلەر سالغان مەبلەغنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ تۇراقلىق مەبلەغ سېلىنمىسى ئۈنۈمبرسال پىلانىنى تۈزۈشكە باشلىدى هەمدە بۈيرۇق خاراكتېرلىك پىلان ۋە يېتەكچى پىلان ئارقىلىق باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش پائالىيىتىنى ماكرو جەهەتتىن تىزگىنلىدى ۋە يېتەكلىدى. بىر قانچە قېتىم هوقۇقنى تۆۋەنگە بېرىش ئارقىلىق، 1993 - يىلى ئاپتونوم رايون يەنە ئۆلچەت، ئوبلاست (شەهەر) لەر شۇنىڭدەك ئوچۇق شەهەرلەر ۋە كارخانىلارغا مەبلەغ سېلىش تۈرىنى تەستىقلاش هوقۇقىنى يەنمۇ قويۇۋېتىپ، دەرىجە بويىچە باشقۇرۇلىدىغان مەبلەغ سېلىش ئەندىزىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندۈردى، مەبلەغ سېلىش جەهەتتىكى مەسلىهەتچىلىك خىزمىتى ۋە تۈر تەدبىرى چىقىرىشتىن ئىلگىرىكى مەسلىهەتچىلىك - باها بېرىش خىزمىتىنى كۈچەيتتى، هۆكۈمەت سالغان مەبلەغنى ئىشلىتىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئورناتتى، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مالىيىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلەغنىڭ تىجارەت خاراكتېرلىك فوندىنى مەبلەغ سېلىش شىركەتلىرى باشقۇرۇپ ۋە تىجارەت قىلىپ، هەقلىق دوسلىتىپ ئىشلىتىشنى يولغا قويدى. «9- بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، شىنجاڭ مەبلەغ سېلىش تۈزۈلمىسى ئىسلاهاتىنىڭ سالمىقىنى زورايتتى: بىرىنچىدىن، تۈر كاپىتالى تۈزۈمىنى ئورناتتى؛ ئىككىنچىدىن، ئاپتونوم رايون ئىگىلىگەن مەبلەغنى ئاساسلىقى دېهقانچىلىق، سۇچىلىق، قاتناش ۋە خەۋەرلىشىش، ئېنېرگىيە، مۇهىم خام ئەشيا - ماتېرىيال قاتارلىق ئۇل كەسىپلەر، ئۇل

ئەسلىمە تۈرلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى، پەن ـ تېخنىكا، مائارىپ ئىشلىرى ھەم ئىجتىمائىي ئىشلار قۇرۇلۇشىغا ئىشلەتتى؛ ئۇچىنچىدىن، مەبلەغ سېلىش خەۋپ ـ خەتىرىنى تىزگىنلەش مېخانىزمىنى كۈچەيتىپ، قانۇنىي ئىگە مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى ئاكتىپ يولغا قويدى؛ تۆتىنچىدىن، مەبلەغ سېلىش پىلانىنى باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى ياخشىلاپ، پىلان تۈزۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى يىللىق خىزمەت مىقداردىن يىللىق سېلىنمىدىغان مەبلەغقە بۇراپ، مەبلەغ سېلىش ئومۇمىي مىقدارى ۋە قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ـ تىزگىنلەشنى تۇپ مەنبەسىدىن باشلىدى؛ بەشىنچىدىن، مەبلەغ سېلىش بازىرى مۇلازىمەت سىستېمىسىنى يېتىلدۈرۈش قەدىمىنى تېز-لەتتى. ھازىر شىنجاڭدا مەبلەغ سېلىش مۇبىيەكتىنى كۆپ مەنبەلەشتۈرۈش، مەبلەغ سېلىش تەدبىرىنى قاتلاملارغا بۆلۈش، مەبلەغ سېلىش يوللىرىنى كۆپ مەنبەلەشتۈرۈش، مەبلەغ سېلىش ئۇسۇلىنى كۆپ خىل-لاشتۇرۇش، مەبلەغ سېلىشنى بازارلاشتۇرۇش يېڭى ئەندىزىسى بارلىققا كەلدى، بۇنىڭ بىلەن ھەرخىل مەبلەغ سېلىش مۇبىيەكتلىرىنىڭ ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى.

مالىيە تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 1980 ـ يىل-لىدىن باشلاپ شىنجاڭ مالىيىسىدە ئىلگىرى تۈزۈتىلگەن يولغا قويۇلغان « بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، دەرىجە بويىچە باشقۇرۇش» تۈزۈلمىسى« كىرىم بىلەن چىقىمنى ئايرىش، دەرىجە بويىچە ھۆددە ئېلىش» يېڭى تۈزۈلمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: 1979ـ يىللىق يەرلىك خام چوتتىكى كىرىم بىلەن چىقىم سانى-نى ھېسابلاپ يۇقىرىغا تاپشۇرۇلىدىغان ياكى ياردەم بېرىلىدىغان ئاساس سان قىلىپ، بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك؛ دۆلەت مالىيىسىدىن شىنجاڭغا بېرىلىدىغان ياردەم پۇل سوممىسىنى يىلدا بىر بېكىتىشنى بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەس-لىككە ئۆزگەرتىش، بەش يىل ئىچىدە ئاشقان قىسمىنى پۈتۈنلەي يەرلىككە قالدۇرۇش؛ مەركەز خام چوتىنىڭ شىنجاڭغا بېرىلىدىغان نورمىلىق ياردەم پۇلىنى ھەر يىلى %10 تىن ئاشۇرۇپ بېرىش قاتارلىقلار ئىدى. بۇ يېڭى بەلگىلىمە ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ مالىيە كۈچى تېزدىن كۈچەيدى. يېڭى تۈزۈلمىدە يەنە دۆلەت مالىيىسىنىڭ ئىمكانىيىتىگە قاراپ، ئىقتىسادى تەرەققىي تاپقان رايونلارغا ياردەم بېرىش تەرەققىيات مەبلىغى تۇرغۇزۇپ، مەركەز مەبلەغ ئاجرىتىدىغانلىقى ھەققىدە ئېنىق ۋەدە بېرىلدى. 1988 ـ يىلىدىن باشلاپ، مەركەز مالىيىسىنىڭ شىنجاڭغا نورمىلىق بېرىلىدىغان ياردەم پۇلىنى ھەر يىلى %10 تىن ئاشۇرۇپ بېرىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە 1987 ـ يىللىق ئاساس سان بويىچە نورمىلىق ياردەم بېرىش، يەنى 1 مىليارد 529 مىليون يۈەنگە مۇقىملاشتۇرۇش، بۇنى تاكى 1991 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى.

1991 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن « جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە يولغا قويۇشقا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ئۇقتۇ-رۇش » نى چىقىرىپ، دۆلەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا يولغا قويغان ئالاھىدە سىياسىتى ۋە ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى ئۆزگەرتمەي ساقلاپ قېلىش، مەر-كەزنىڭ مالىيە خام چوتىغا كىرگۈزۈلگەن « ئىقتىسادى تەرەققىي تاپقان رايونلارغا ياردەم بېرىش تەرەققىيات مەبلىغى» «8 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە ھەر يىلى 800 مىليون يۈەندىن تەدرىجىي ھالدا 1 مىليارد 100 مىليون يۈەنگە كۆپەيتىلىدىغانلىقى، يېڭىدىن كۆ-پەيتىلگەن مەبلەغنىڭ كۆپ قىسمى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى ئاساسىي قاتلامنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىق-تىسادىي تەرەققىياتىغا ئىشلىتىلىدىغانلىقى بەلگىلەندى.

1994 ـ يىلى باج ئايرىش ئاساسىدىكى مالىيە باشقۇ-رۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: ئىش ھوقۇقى بىلەن مالىيە ھوقۇ-قىنى بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن، مەركەزنىڭ كىرىمى بىلەن يەرلىكنىڭ كىرىمى باج تۈرى بويىچە ئايرىلىدۇ، يەرلىك مالىيە ئاساسلىقى شۇ جايدىكى ھا-كىمىيەت ئورگىنىنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئىش-لارنى يۈرۈشتۈرۈش ئېھتىياجىغا كېتىدىغان چىقىمنى ئۇستىگە ئالىدۇ. مەركەزنىڭ مۇقىم كىرىمى مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: تاموژنا بېجى، تاموژنا ۋاكالىتەن ئالىدىغان ئىستېمال بېجى ۋە قوشۇلما قىممەت بېجى، ئىستېمال بېجى، مەركەز كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بې-جى، بانكىدىن باشقا پۈل مۇئامىلە كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى، تۇمۇر يول، باش بانكىلار، باش سۇغۇر-تا شىركىتى قاتارلىق تارماقلار يىغىپ تاپشۇرىدىغان كىرىم، مەركەز كارخانىلىرىنىڭ يۇقىرىغا تاپشۇرىدە-غان پايدىسى. يەرلىكنىڭ مۇقىم كىرىمى مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: تىجارەت بېجى (بانكىلار، تۇمۇر يول ۋە سۇغۇرتا باش شىركىتى يىغىپ تاپشۇرىدىغان تىجارەت بېجى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ) ، يەرلىك كارخانە-لارنىڭ تاپاۋەت بېجى (بانكىلار، پۈل مۇئامىلە كارخا-نىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ) ، يەرلىك

كارخانىلارنىڭ يۇقىرىغا تاپشۇرىدىغان پايدىسى، شەخسىلەر تاپاۋەت بېجى، شەھەر - بازارلارنىڭ قۇرۇلۇش ئاسراش بېجى، ئۆي - زېمىن بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنى ئىشلىتىش بېجى، ماركا بېجى، قان بېجى، دۆلەت پېرىنى ھەقلىق ئىشلىتىش كىرىسى، ۋەھاكازا. مەركەز بىلەن يەرلىك تەڭ بەھرىمەن بولىدىغان كىرىم قوشۇلما قىممەت بېجى، بايلىق بېجى، ئاكسىيە سودىسى (ماركا) بېجىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قوشۇلما قىممەت بېجىنىڭ 75% دىن مەركەز بەھرىمەن بولىدۇ، 25% دىن يەرلىك بەھرىمەن بولىدۇ؛ بايلىق بېجى ئوخشاش بولمىغان بايلىققا قاراپ ئايرىلىدۇ، دېڭىز - ئوكيان نېفىت بايلىقى بېجى مەركەزگە تەڭلۇق بولىدۇ؛ باشقا بايلىق باجلىرى يەرلىككە تەڭلۇق بولىدۇ؛ ئاكسىيە سودىسى (ماركا) بېجىنىڭ 88% دىن مەركەز بەھرىمەن بولىدۇ؛ 12% دىن يەرلىك بەھرىمەن بولىدۇ.

باج تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى باج تۈزۈمى دۆلەت بېجىغا دائىر نىزاملار، باج تۈزۈلمىسى ۋە باج ئېلىش - باشقۇرۇش تۈزۈمى قاتارلىق ئوچ تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1979 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە، پىلانلىق تاۋار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىگە ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، شىنجاڭ ئەسلىدىكى باج تۈزۈمىنى تەڭشىدى ۋە ئىسلاھ قىلدى. 1994 - يىلىدىن كېيىن، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەلىپى بويىچە، ئەسلىدىكى باج تۈزۈمىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىسلاھ قىلىپ، باج تۈزۈمىنى يېڭىۋاشتىن ئورناتتى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: (1) ئوبوروت بېجىسى تۈزۈمىسى ئىسلاھاتى. يېڭى ئوبوروت بېجى تۈزۈلمىسىدە ئاساسلىقى خەلقئارادىكى ئوبوروت بېجى تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىش توغرىسىدىكى ئادەتتىكى ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ، قېلىپلاشقان قوشۇلما قىممەت بېجى مەركەز قىلىنغان، ئىستېمال بېجى بىلەن تىجارەت بېجى قوشۇلما قىممەت بېجى ئېلىنغان يېڭى ئوبوروت بېجى سىستېمىسى ئورنىتىلدى. (2) تاپاۋەت بېجى تۈزۈمى ئىسلاھاتى. دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى، كوللېكتىپ كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى، خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى قوشۇۋېتىلىپ، كارخانا تاپاۋەت بېجى قىلىندى، بىرلىككە كەلگەن ئىچكى مەبلەغ كارخانىلىرىنىڭ تاپاۋەت بېجى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ شەخسىي كىرىمنى تەڭشەش بېجى، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى كىشىلەرنىڭ شەخسىي تاپاۋەت بېجى ۋە شەھەر - يېزىلاردىكى يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ تاپاۋەت بېجىغا قوشۇۋېتىلىپ، بىرلىككە كەلگەن شەخسىي تاپاۋەت بېجى تۈزۈمى ئورنىتىلدى. (3) باشقا سودا - سانائەت بېجى تۈزۈمى ئىسلاھاتى. ئاساسلىقى بايلىق بېجى ئېلىش دائىرىسىنى كېڭەيتىش، يەر قوشۇلما قىممەت بېجى ئېلىشنى باشلاش، بازار سودىسى بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، يېقىلغۇ ماي ئالاھىدە بېجى، مۇكاپات پۇلى بېجى ۋە ماشاش تەڭشەش بېجى بىكار قىلىنىپ، ئالاھىدە ئىستېمال بېجى ئىستېمال بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. (4) دېھقانچىلىق بېجى تۈزۈمى ئىسلاھاتى. ئەسلىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلات ئىلىرى بېجى، ئەسلىدىكى مەھسۇلات بېجى ۋە ئەسلىدىكى سودا - سانائەت بىر تۇتاش بېجىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇ مەھسۇلاتلىرى بېجى تۈرى دېھقانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى بېجىغا قوشۇۋېتىلدى. ئىسلاھاتتىن كېيىن تەسىس قىلىنغان باج تۈرى ئەسلىدىكى 37 دىن 23 كە كېمەيتىلىپ، باج تۈزۈمىنى ئاددىيلاشتۇرۇش بىلەن يۇقىرى ئۇنۇمنىڭ بىرلىكى تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەلىپىگە ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، باج ئايرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1994 - يىلى شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ئالدى بىلەن دۆلەت باج ئىدارىسى بىلەن يەرلىك باج ئىدارىسىنى ئايرىۋەتتى. دۆلەت باج ئىدارىسى قوشۇلما قىممەت بېجى، ئىستېمال بېجى ۋە مەركەز كارخانىلىرى تاپاۋەت بېجى ئېلىشقا مەسئۇل بولىدۇ؛ يەرلىك باج ئىدارىسى تىجارەت بېجى، شەخسىي تاپاۋەت بېجى، قېزىلما بايلىق بېجى، ئۆي - زېمىن بېجى، يەر ئىشلىتىش بېجى، قان بېجى قاتارلىق باج تۈرلىرىنى ئېلىشقا مەسئۇل بولىدۇ. يېڭى باج تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سودا - سانائەت بېجى كىرىمى ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ئەگىشىپ تېز سۈرئەتتە ئېشىش مەزگىلىگە قەدەم قويدى. ئۆزگەرىش باھا بويىچە ھېسابلىغاندا، 1994 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە، شىنجاڭنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە GDP سى 9.73% ئاشتى، شۇ مەزگىلدىكى سودا - سانائەت بېجى كىرىمى بولسا 20.5% لىك ئېشىش سۈرئىتىنى ساقلاپ قالدى. 1994 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە شىنجاڭنىڭ دۆلەت بېجى ۋە يەرلىك باج كىرىمى جەمئىي 67 مىليارد 375 مىليون يۈەن ئورۇندالدى، بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ دۆلەت باج ئىدارىسىنىڭ جەمئىي ئورۇندىغىنى 44 مىليارد 300 مىليون يۈەن، شىنجاڭ يەرلىك باج ئىدارىسىنىڭ ئورۇندىغىنى جەمئىي 23 مىليارد 75 مىليون يۈەن بولدى.

سودا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ سودا تۈزۈلمىسىدە بازار ئىگىلىكى نىشانىغا قاراپ ئاساسلىقى تۆۋەندىكى ئۈچ ئىسلاھات يولغا قويۇلدى: (1) پىلان بويىچە باشقۇرۇلىدىغان تاۋارلانى ئازايتىپ، تاۋار باھاسىنى تەدرىجىي قويۇۋېتىش. 1978 ـ يىلى پىلان بويىچە باشقۇرۇلىدىغان تاۋار تۈرى 188 گە يەتكەنىدى، ھازىر ئۇلار پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلدى. تاۋار باھاسىمۇ 1993 ـ يىلىدىن كېيىن پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلدى. (2) تاۋار سېتىۋېلىش ـ سېتىش تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىندى. 1981 ـ يىلى بىرلا خىل بولغان بىر تۈتاش سېتىۋېلىش ۋە سېتىشنى ھۆددە ئېلىش شەكلى بىكار قىلىنىپ، زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش ۋە تاللاپ سېتىۋېلىش خىللىرى قاتارلىق كۆپ خىل سېتىۋېلىش ئۇسۇللىرى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، كارخانىلارنىڭ ئۆزى سېتىشنىڭ رۇخسەت قىلىنىدى، ئۇنىڭدىن كېيىن، سودا بىلەن ساناقەت، ساناقەت بىلەن ساناقەت ئوتتۇرىسىدىكى ئومۇمىي سېتىش، ۋاكالەتچىلىك ۋە بىرلەشمە تىجارەتنى بىرلىشىش چارىسى تەدرىجىي تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1983 ـ يىلىدىن باشلاپ، كوللېكتىپ، خۇسۇسىي ئىگىلىك ۋە يەككە ئىگىلىكتىكى توپ سېتىشقا يول قويۇلدى، تەسىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ شەھەرگە كىرىپ توپ سېتىشىغا رۇخسەت قىلىنىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبلىرى، كۆپ خىل تىجارەت شەكلى، كۆپ خىل ئوبوروت يوللىرى ۋە ئاز ھالقىلىق تاۋار ئوبوروت تۈزۈلمىسى تەدرىجىي ئورنىتىلدى. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ھەرخىل توپ سېتىش بازىرىدىن 23ى قۇرۇلۇپ، ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىكى ئاساسلىق شەھەرلەردە چوڭ ـ ئوتتۇرا توپ سېتىش بازارلىرى ئاساس قىلىنغان، باشقا شەھەرلەردە كىچىك توپ سېتىش بازارلىرى ئاساس قىلىنغان تاۋار بازىرى ئەندىزىسى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلدى. (3) كارخانا تىجارەت مېخانىزمى ئۆزگەرتىلىپ، مۇلۈك ھوقۇقى تۈزۈمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. 1985 ـ يىلىدىن باشلاپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كىچىك پارچە سېتىش كارخانىلىرىنى ئۆزگەرتىش، مەسئۇلات ئۆزگەرتىش ۋە ئىجارە بېرىش قاتارلىق ئۇچ خىل شەكىلدە قويۇۋېتىش تىجارىتى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن، يەنە «دۆلەت ئىلكىدە بولۇش، خەلق باشقۇرۇش» چارىسى يولغا قويۇلدى. 1987 ـ يىلىدىن باشلاپ ھۆددە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇمۇزلۇك يولغا قويۇلۇپ، ماۋاش ئومۇمىي سوممىسى بىلەن ئىقتىسادىي ئۈنۈم چېتىلىدىغان بولدى. 1992ـ يىلى دۆلەت سودا كارخانىلىرىدا تىجارەت، باھا، تەقسىمات ۋە ئىشچى ئىشلىتىشنى قويۇۋېتىشتىن ئىبارەت «ئۈچ قويۇۋېتىش» يولغا قويۇلۇپ، كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقى كېڭەيتىلدى. 1985ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1993 ـ يىلى 3 ـ ئايغىچە، دۆلەت سودا كارخانىلىرى زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى قۇرۇش ۋە مۇلۈك ھوقۇقى تۈزۈمى ئىسلاھاتىنىڭ سالمىقىنى زورايتىپ، بىرلىشىش، قوشۇۋېتىش، ۋەيران بولۇش، سېتىش، پاي تۈزۈمى، ھۆددىگەرلىك، ئىجارە ئىسلاھاتلىرىنى ئېلىپ بارىدى، تۈزۈلمە ئۆزگەرتىش كۆلىمى %70 تىن ئاشتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكتىن باشقا سودىنىڭ تەرەققىيات قەدىمى تېزلىتىلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسىدا ئومۇمىي مۇلۈكچىلىكتە بولمىغان سودىنىڭ سالمىقى %66.9 كە يەتتى.

مادديي ئەشيا ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى ئاساسلىق ئىسلاھات مەزمۇنى: (1) مادديي ئەشيانىڭ پىلان بويىچە تەقسىم قىلىنىشىنى باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىش. پىلان بويىچە تەقسىم قىلىنغان مەھسۇلاتلار 1980 ـ يىلى 837 خىلغا يەتتى، 1993 ـ يىلى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلدى، بازار ئارقىلىق تەڭشەش ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى. (2) مادديي ئەشيا باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىندى. 1995 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئاپتونوم رايون مادديي ئەشيا ئىدارىسى بىلەن سودا نازارىتىنى قوشۇپ يېڭى سودا نازارىتىنى قۇرۇپ، ساھە بويىچە پىلانلاش، باشقۇرۇش ۋە يېتەكچىلىك قىلىشنى بىر تۇتاش يولغا قويدى. (3) مادديي ئەشيا كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مېخانىزمىنى ئىسلاھ قىلىپ، بىر كەسىپنى ئاساس قىلىش، كۆپ خىل تىجارەتنى يولغا قويۇش، ئىگىلىك باشقۇرۇش مېخانىزمى ۋە ئومۇمىنى ئۆزگەرتىش چارىسىنى يولغا قويدى. 80 ـ يىللارغا قەدەم قويغاندىن بۇيان، كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبى، كۆپ خىل ئوبوروت يوللىرى تەڭ مەۋجۇت بولغان ھەمدە ئۆزئارا رىقابەتلىشىدىغان يېڭى ئەندىزە تەدرىجىي بارلىققا كەلدى. بازار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، دۆلەت مادديي ئەشيا كارخانىلىرى ئۆز كەسپىنى تايانچ قىلىپ، كۆپ خىل تىجارەتنى زور كۈچ بىلەن ئېچىپ، كارخانىنىڭ ئىچكى باشقۇرۇشىنى كۈچەيتىپ، ۋاكالەتلىك تۈزۈمىنى ئاكتىپ سىناق قىلىپ

لىپ، پاي چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركەتلىرىنى قۇ- رۇپ، ھەرخىل ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بازىرى ۋە كونا مېتال سودىسى بازىرىنى ئېچىپ، ماددىي ئەشيا كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن يېڭى يول ئېچىپ بېرىپ، ماددىي ئەشيا ئوبوروت يوللىرىنى گۈللەندۈر- دى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى دۆلەت ماددىي ئەشيا كارخانىلىرىنىڭ سېتىش ئومۇمىي سو- مىسى 3 مىليارد 934 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 903 مىليون يۈەنگە، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليارد 31 مىليون يۈەنگە يەتتى.

ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىس- لاھاتى جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەس- لەپكى مەزگىلدە، شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئوبوروت تۈ- زۈلمىسىدە دۆلەت سودا تارمىقىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئەركىن سېتىۋېلىش - سېتىش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. 1957 - يىلى 7 - ئايدىن 1985 - يىلى 3 - ئايغىچە بىر تۈتاش سېتىۋېلىش، بىر تۈتاش سې- تىش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاشلىق كارخانىلىرى ئۇششۇق تىجارەت قىلدى. 1985 - يىلى 4 - ئايدىن 1993 - يىلى 3 - ئايغىچە، پىلاننى ئاساس قىلىش، بازارنى قوشۇمچە قىلىش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. 1993 - يىلى 4 - ئايدىن 1995 - يىلى 3 - ئايغىچە ئاشلىق ئوبوروتىدا باھا، بازار ۋە تىجارەتتىن ئىبارەت ئۈچىنى قويۇۋېتىش چارىسى يولغا قويۇلدى. ئاشلىق سېتىۋېلىشتا ئەسلىي پىلاندىكى سان ئاساسىدا 60% سېتىۋېلىش مىقدارى ساقلاپ قېلى- نىپ، 40%ى قويۇۋېتىلدى. شەھەر - يېزىلاردا ئاش- لىقنى بىر تۈتاش سېتىۋېلىش بىكار قىلىنىپ، ئاشلىق سېتىۋېلىش كىنىشكىسى ۋە ئاشلىق بېلىتىنى ئىشلە- تىش توختىتىلدى. 1996 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاشلىق تارماقلىرى ئاشلىق سىيا- سىتى خاراكتېرلىك كەسىپ بىلەن سودا خاراكتېرلىك تىجارەتنى ئايرىۋېتىشتىن ئىبارەت « ئىككى لىنىيىلىك ھەرىكەت» تۈزۈلمىسىنى يولغا قويدى. 1998 - يىلى 5 - ئايدىن باشلاپ ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمىسى يەنمۇ چوڭقۇر ئىسلاھ قىلىنىپ، مەركەز بىلەن يەرلىك ھۆ- كۈمەتنىڭ ئاشلىق جەھەتتىكى ئىش ھوقۇقىنى ئايرىۋې- تىش، ھۆكۈمەت بىلەن كارخانىنى ئايرىۋېتىش، ئاش- لىقنى زاپاس ساقلاش بىلەن تىجارەت قىلىشنى ئايرىۋې- تىش، مالىيە ھېسابىدىكى كونا قەرز بىلەن يېگى قەرز- نى ئايرىۋېتىش سىياستى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى 6- ئايدىن باشلاپ، دۆلەت ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىش كارخانىلىرى ئاشلىقنى بولۇشىغا سېتىۋېلىپ، ئولۇ با- ھادا سېتىپ، مەبلەغنى يېپىق ھالەتتە يۇرۇشتۇرۇپ، ئاشلىق كارخانىلىرى ئىسلاھاتىنىڭ قەدەمىنى تېزلەت- تى. 1999 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئاشلىقنى قوغداش باھاسى بويىچە سېتىۋېلىش دائىرە- سىنى كېڭەيتتى، خوتەننى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاپ- تونوم رايونىمىز بويىچە كۆمىسقوناقنى ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى بىكار قىلىندى ھەمدە قوغداش باھاسى بويىچە سېتىۋېلىش دائىرىسىدىن چېكىنىپ چىقتى، باھانىڭ شەكىللىنىش مېخانىزمى بازارغا يەنە- مۇ يېقىنلاشتى؛ ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە بۇغداي سېتىۋېلىش باھاسى تۆت باھا رايونغا ئايرىلىپ، قوغ- داش باھاسى بىلەن ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش باھا- سى ئوخشاش قىلىندى؛ گۈرۈچتە ئىككى باھا رايونغا ئايرىلدى، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىنغاندىن باشقا گۈ- رۈچ بازاردا قويۇۋېتىلدى، باھاسى بازار ئەھۋالىغا قا- راپ قويۇلدى؛ دۆلەت ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىش كارخانىلىرى ئاپتونوم رايونىمىز سىرتىغا ساتقان ئاش- لىقنا مۇۋاپىق يارەم پۇل بېرىلدى، 1998 - يىلىدىن ئىلگىرى ئاشلىقلارنى 1999 - يىلىدىكى ئاش- لىق سېتىۋېلىش باھاسى ئاساسىدا سېتىشقا، تەستىق- لىنىن ئۆتكەن باشلامچى كارخانىلارنىڭ بۇۋاستە يېزە- لارغا بېرىپ ئاشلىق سېتىۋېلىشىغا رۇخسەت قىلىندى. 2000 - يىلىدىن باشلاپ، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر- لەر ئارا بۇيرۇق خاراكتېرلىك يۆتكەش پىلانى يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلانغا ئۆزگەرتىلدى. بۇ قېتىمقى ئىسلا- ھاتنىڭ ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك بولدى، كارخانىلارنىڭ زىيان تارتىش دەرىجىسى تۆۋەنلىدى، كارخانىلارنىڭ ئىچكى ئىسلاھاتى تېزلىتىلدى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئە- دارىسى خادىملىرىنىڭ ئۆچتىن ئىككى قىسمى قىسقار- تىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئاشلىق ساھەسىدە- كى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشى تارقاقلاشتۇرۇلدى. تۈزۈلمە ئۆزگەرتكەن كارخا- نىلار 338 گە يېتىپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانىلارنىڭ 66%ىنى ئىگىلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان يېگى كارخانا ھەرىكىتى مېخانىزمى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلدى.

پاختا ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلا- ھاتى 1954 - يىلىدىن 1984 - يىلىغىچە شىنجاڭ پاختا ئوبوروتىدا بىر تۈتاش سېتىۋېلىش ۋە بىر تۈتاش

سېتىش تۈزۈمى شۇنىڭدەك ئالدىن سېتىۋالغانلارنى مۇ-كاپاتلاش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، سېتىۋېلىش باھا-سىنى ئۆستۈرۈش ئاساسىدا باھا سىرتىدا يارىدەم پۇل بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، پاختىنىڭ ئاشۇرۇپ سې-تىۋېلىنغان قىسمىغا باھا قوشۇپ مۇكاپاتلاش چارىسىنى يولغا قويۇپ، پاختىكارلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە سې-تىش ئاكتىپلىقىنى ئۆستۈردى. 1983 - يىلى پاختى-دىن مول ھوسۇل ئېلىندى، شۇنىڭ بىلەن پاختىنىڭ بازاردىكى تەمىناتى كەڭتاشا بولدى. 1984 - يىلى سېتىۋېلىش مىقدارى 194 مىڭ 700 تونناغا يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى. 1985 - يىلىدىن 1996 - يىلىغىچە دۆلەت يېزا ئىگىلىك مە-ھسۇلاتلىرىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە ۋەزىپە بەلگە-لەپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى چۈشۈرمەيدىغان بولدى، پاختا ئوبوروت تۈزۈلمىسى توختام بويىچە ۋەزىپە بەلگە-لەپ سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، پاختا سېتىۋېلىش، يۆتكەش ۋە تەمىنلەشتە يەنىلا پىلانلىق باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى ۋە تەمىنلەش باھاسى يولغا قويۇلۇپ، تەمىنات - سودا كوپېراتىپلە-رى بىر تۇتاش تىجارەت قىلىدىغان بولدى. 1996 - يىلى گوۋۇيۈەن ئۆلكىلەر ئارا يۆتكەپ چىقىرىلىدىغان ۋە كىرگۈزۈلىدىغان پاختىغا قارىتا دۆلەت پىلانىنىڭ بېتەكچىلىكىدە تەمىنلىگۈچى بىلەن ئېھتىياجلىق تەرەپ-نى بىۋاستە ئۇچراشتۇرۇش، ئىككى تەرەپ بىر - بىرىنى تاللاشتىن ئىبارەت تەمىنات ئۇسۇلىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. پاختا يەرمەنكىسىنىڭ قەرەل-لىك ھالدا ئېچىلىشى پاختا ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلا-ھاتىدا زور قەدەم تاشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. 1997 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە پاختا بازىرى تەدرىجىي قويۇۋېتىلىپ، دۆلەتنىڭ ماكرولۇق تەڭ-شەش- تىزگىنلىشى ئارقىسىدا، يېڭىچە ئىشلەپچىقى-رىش ۋە سېتىش مۇناسىۋىتى ئورنىتىلدى. دۆلەتنىڭ ئالاقىدار سىياسەت، تەدبىرلىرىگە ئاساسەن، شىنجاڭ پاختا ئوبوروت تۈزۈلمىسىنى يەنمۇ ئىسلاھ قىلدى، ئاساسلىق مەزمۇنى: بازاردا رىقابەتلىشىش مېخانىزمىنى كىرگۈزۈپ، پاختا ئوبوروت يوللىرىنى كېڭەيتتى؛ 2- دەرىجىلىك پاختا پونكىتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، پاختا چىقىدىغان ناھىيىلەردىكى پاختا كارخانىلىرى بە-ۋاستە ساتىدىغان، توقۇمىچىلىق كارخانىلىرى بىۋا-سىتە سېتىۋالىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئوبوروت ھالقىسى ئازايتىلدى؛ پاختا سۈپىتى ۋە بازار نازارەتچە-لىكى كۈچەيتىلىپ، شىنجاڭ پاختىسىنىڭ ئابرۇيى قوغداپ قېلىندى؛ بەزى پاختا رايونلىرىدا پاختىنى كە-سىپلەشتۈرۈش قەدىمى باشلاندى. 2000 - يىلى شىد-جاڭنىڭ ئومۇمىي پاختا مەھسۇلاتى 1 مىليون 500 مىڭ تونناغا، سېتىۋېلىنغان پاختا 1 مىليون 407 مىڭ 200 تونناغا، سىرتقا سېتىلغان پاختا 922 مىڭ 700 تونناغا (ئېكسپورت قىلىنغان پاختا 22مىڭ تونناغا) يەتتى.

تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 1978 - يىلى شىنجاڭ تەمىنات - سودا بىرلەشمە تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشنى باشلاپ، رەھ-بەرلىك بەنزىسىنى تەرتىپكە سېلىشنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كارخانىنىڭ مالىيە باشقۇرۇشىنى كۈچەيتتى. ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمە-نىڭ ئاساسلىق شەكىللىرى: مەبلەغ نورمىسىنى بېكە-تىش، پايدىنى ھۆددە ئېلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش؛ پايدا نورمىسىنى بېكىتىش، ئاشقان پاي-دىنى تەقسىم قىلىش، ۋەزىپە ئورۇندىيالمىغانلارنى جا-زالاش؛ سېتىشنى، مەبلەغنى ۋە خىراجەتنى بېكىتىپ، ئاشۇرۇپ ساتقان قىسمىغا قاراپ نىسبەت بويىچە مۇكا-پاتلاش؛ نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇش، نومۇر قويۇپ مۇ-كاپات ھېسابلاش؛ مەبلەغ نورمىسىنى بېكىتىش، سې-تىۋېلىش - سېتىش نورمىسى بويىچە رەسمىيەت ھەققى ئېلىش؛ ساتقىنىغا قاراپ ھەق ھېسابلاش، تۇراقلىق ماڭاشقا پىرسەنت قوشۇش قاتارلىقلار. بۇ چارىلەر خېلى ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تەمىنات - سودا ھەمكارلىق كوپېراتىپىنىڭ تەشكىلىي جەھەتتىكى ئاممىۋىلىقى، باشقۇرۇش جەھەتتىكى خەلق-چىلىقى، تىجارەت جەھەتتىكى جانلىقلىقى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلاردا ئەزالار-نىڭ پاي دەسمايىسىنى ئېنىقلاش، پاي چېكىنى كېڭەي-تىش ۋە پايدا تەقسىم قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇل-دى، ئەزالار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، رەھبەرلىك بەنزە-سى سايلىنىپ، دېموكراتىك باشقۇرۇش يولغا قويۇل-دى. 1984 - يىلى ئەمگەك ۋە كادىرلار تۈزۈمى جە-ھەتتە يېڭى بۆسۈش ھاسىل قىلىش، دېھقانلارنىڭ پاي قوشۇشىغا چەك قويۇش جەھەتتە بۆسۈش ھاسىل قە-لىش، ئەسلىدىكى تىجارەت دائىرىسى ۋە مۇلازىمەت ساھەسىگە چەك قويۇش جەھەتتە بۆسۈش ھاسىل قە-لىش، تەقسىمات تۈزۈمىگە چەك قويۇش جەھەتتە بۆ-سۈش ھاسىل قىلىش، باھا باشقۇرۇشقا چەك قويۇش جەھەتتە بۆسۈش ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت « بەشتە بۆسۈش ھاسىل قىلىش» چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ئاپ-

تونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك تەمىنات ـ سودا ھەمكارلىق كوپېراتىپلىرى ئىگىلىك باشقۇرۇشتا ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىنى كېڭەيتىش ۋە مۇلازىمەت ساھەسىنى كېڭەيتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىندى. 1986 ـ يىلى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ يۇرۇشلۇق ئەسكەن مۇلازىمىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلەشمىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش كەسىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، كۆپ خىل ئىگىلىك شەكلىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، يېزا سودا تور نۇقتىلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، پەن ـ تېخنىكا ۋە ماتارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىشتىن ئىبارەت « ئالتە تەرەققىي قىلدۇرۇش» ئالا. ھىدە ئېتىبار بىلەن چىڭ تۇتۇلدى. 1989 ـ يىلى كارخانا گۈرۇھى تەشكىل قىلىنىپ، بۆلۈپ سېتىۋېلىش، بىرلىشىپ سېتىش ۋە بىرلىشىپ سېتىۋېلىش، بۆلۈپ سېتىش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1992 ـ يىلى چوڭچىڭنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىدا «تۆتىنى قو. يۇۋېتىش» (تىجارەتنى، باھانى، ئىشچى ئىشلىتىشنى ۋە تەقسىماتنى قويۇۋېتىش) تەجرىبىسىنى ئۆگىنىش ئاساسىدا، كارخانىلار بازار رىقابىتىگە دادىل قويۇۋېتىلىپ، «تۆمۈر تاۋاق» ، «داش قازان تامىقى» بۇزۇپ تاشلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تەمىنات ـ سودا ھەمكارلىق كوپېراتىپ كارخانىلىرى ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ تىجارەت ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى، ئىسلاھاتنىڭ دائىرىسى 80% تىن ئېشىپ كەتتى. 2000 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدە يۈرۈشلەشكەن مۇلازىمەت ۋە پاختا يۈرۈشلەشكەن مۇلازىمىتى يەنمۇ يولغا قويۇلۇپ، ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلىپ، بىر تۈركۈم « چەت ـ ياقىدىكى، كىچىك، پايدىسى ئاز، زىيان تارتىۋاتقان» ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ۋە قوشۇۋېتىلىپ، دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئورتاق گەۋدە ئەندىزىسى ئوستىدە پائال تۈردە ئىزدىنىلىپ، ھەرخىل كەسىپى كوپېراتىپلاردىن 40 نەچچىسى قۇرۇلدى.

تاشقى سودا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەلىپى بويىچە، شىنجاڭ تاشقى سودا تۈزۈلمىسىدە تۆۋەندىكى ئۈچ جەھەتتە تەكشەش ۋە ئىسلاھاتنى يولغا قويدى: (1) تاشقى سودا تىجارەت ئۈسۈلى ئىسلاھاتى. 80 ـ يىللارغا قەدەم قويغاندىن بۇيان، شىنجاڭدىكى تاشقى سودا دۆ. لەت كەسىپى شىركەتلىرى ئىمپورت ـ ئېكسپورت تىجارەت ھوقۇقىغا ئېرىشىپ، ئىلگىرىكى سىرتقا ئېكسپورت قىلىشتا دۆلەت بىر تۇتاش يۆنىكەش، ئىمپورتتا دۆلەت بىر تۇتاش تەڭشەپ ھەل قىلىشتىن ئىبارەت پاسسىپ ھالدا بېقىنىدىغان تىجارەت ئۈسۈلىنى ئۆزگەر. تىپ، خەلقئارا بازارغا بىۋاستە كىرىپ، خەلقئارا ئا. دەت بويىچە ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلدى. (2) تاشقى سودا تىجارەت مېخانىزمى ئىسلاھاتى. 1995 ـ يىلى تاشقى سودا تىجارىتىدە ۋاكالەتلىك تۈزۈمى يولغا قويۇ. لۇپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا ـ زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان بولدى؛ تېخنىكا بىلەن سودىنى بىرلەشتۈرۈش، ماناپەت بىلەن سودىنى بىرلەشتۈرۈش ۋە ئىمپورت بىلەن ئېكسپورتنى بىرلەشتۈرۈش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1988 ـ يىلى دۆلەت تاشقى سودا كارخانىلىرى ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆددىگەرلىكى مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇپ، ئىلگىرىكىدەك تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ ئېكسپورتنى كېڭەيتىش جەھەتتىلا ئاكتىپلىقى بولمىدىغان، پايدا ـ زىيان جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالمايدىغان ئەھۋالنى ئۆزگەرتتى. 1996 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ تاشقى سودا سىستېمىسىدا ئىگىلىك باشقۇرۇش ھۆددىگەرلىكى مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، كارخانىنىڭ قا. نۇندا بەلگىلەنگەن ۋەكىلىنىڭ نىشان مەسئۇلىيىتە تۈزۈ. مى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، كارخانىنىڭ ئىچكى مالىيە باشقۇرۇشى كۈچەيتىلدى. 1998 ـ يىلى. دىن باشلاپ، كارخانا تۈزۈمىدە يېڭىلىق يارىتىش، يېڭىلىق يارىتىش سىناق نۇقتىلىرىنى تەشكىللەش ۋە پاي چېكى تارقىتىشقا تەييارلىق كۆرۈش خىزمەتلىرى زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇلۇپ، دۆلەت تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ خەلقئارالىشىش، كەسىپلىشىش، ئو. قەتلىشىش، گۈرۈھلىشىش يۆنىلىشىگە قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا يېتەكچىلىك قىلىندى. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، دۆلەت تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ ئىسلاھات دائىرىسى 100% كە يەتتى. (3) تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى تەڭشەلدى. 1999 ـ يىلىغا كەلگەندە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئىمپورت ـ ئېكسپورت ھوقۇقى بولغان ھەرخىل كارخانىلار 459 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تاشقى سودا كارخانىلىرى 87 گە، سودا ۋە ماددىي ئەشيا كارخانىلىرى 10 غا، ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆز ئالدىغا ئىمپورت ـ ئېكسپورت قىلىدىغان كارخانىلار 64 كە، پەن تەتقىقات، ئاكادېمىيە ئورۇنلىرى بەشكە، چېگرىدىكى ئاز سوممىلىق سودا كارخانىلىرى 293 كە يەتتى.

پۇل مۇئامىلە تۈزۈلمە ئىسلاھاتى 1978 ـ يىلىدىن 1993 ـ يىلىغىچە، شىنجاڭنىڭ پۇل مۇئامىلە كەسپىدە 1 ـ قېتىملىق ئىسلاھات باشلاندى: (1) پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى كۆپ خىللاشتۇرۇلدى، خەلق بانكىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كەسپىي بانكىلار (سودا ـ سانائەت بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، جۇڭگو بانكىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى)، سۇغۇرتا شىركىتى، پۇل مۇئامىلە ھاۋالە مەبلەغ سېلىش شىركىتى، ئاكسىيە شىركىتى، مالىيە شىركىتى، پۇل مۇئامىلە ئىجارە شىركىتى، شەھەر ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى ۋە گۈرۈخانا قاتارلىقلار قۇرۇلدى. (2) مەركىزىي بانكا تۈزۈلمىسى بەرپا قىلىنىپ، بىۋاستە تەڭشەش ـ تىزگىنلەش بىلەن ۋاستىلىك تەڭشەش ـ تىزگىنلەش بىرلەشتۈرۈلگەن پۇل مۇئامىلە ماكرولۇق تەڭشەش ـ تىزگىنلەش دەسلەپكى قەدەمدە يولغا قويۇلدى. 1984ـ يىلىدىن باشلاپ، جۇڭگو خەلق بانكىسى مەركىزىي بانكىنىڭ فۇنكسىيىسىنى مەخسۇس يۈرگۈزۈپ، خەلقئارا ئاقچىغان ئامانەت پۇل تەييارلىق فوندى نسبىتى، تەكرار دېسكونت ئۈسۈمى، ئۈسۈم نسبىتى، مەركەز بانكىسىنىڭ قەرز پۇلى ۋە قەرز پۇل چەكلىك سوممىسى قاتارلىق پۇل سىياسىتى قوراللىرىنى قوللىنىشقا باشلاپ، پۇلنىڭ ئومۇمىي مىقدارىنى تىزگىنلەپ، كرېدىت قۇرۇلمىسىنى تەڭشىدى. (3) كۆپ خىل پۇل مۇئامىلە قوراللىرى ۋە كۆپ خىل كرېدىت ئۈسۇللىرى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. دۆلەت كرېدىتى ۋە سودا كرېدىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، زايوم، پاي چېكى، ئۆتۈنۈشكە بولىدىغان كۆپ سوممىلىق ئامانەت تالونى، سودا ۋېكسىلى قاتارلىق كۆپ خىل كرېدىت قوراللىرى مەيدانغا كەلدى. (4) پۇل مۇئامىلە بازىرى خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. شىنجاڭدىكى بانكىلار ئارا كەسىپداشلار ئۆتنە ـ يېرىم قېلىش بازىرى ئورۇمچىنى مەركەز قىلغان ھالدا تور بولۇپ شەكىللەندى. كاپىتال بازىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، خەزىنە چېكى، كارخانا زايومى، پاي چېكى قاتارلىقلارنى تەستىق ئارقىلىق بازاردا ئېلىش ـ سېتىشقا بولىدىغان بولدى. (5) تاشقى پېرېۋوت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ۋە تاشقى پېرېۋوت تىن پىرسەنت قالدۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەمدە ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى پېرېۋوت تەڭشەش مەركىزى قۇرۇلدى.

1994 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ پۇل مۇئامىلە كەسپىدە بازار ئىگىلىكى مىزانى بويىچە، پۇل مۇئامىلە مېخانىزمىنى ئۆزگەرتىشنى مەركەز قىلىپ، يەنە بىر قېتىم ئىسلاھاتنى يولغا قويۇپ، پۇل مۇئامىلە كەسپىنى سوتسىيالىستىك بازار پۇل مۇئامىلە ئىزىغا سالدى. ئىسلاھاتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنلىرى: (1) مەبلەغ يۆتكەش مېخانىزمى ئۆزگەرتىلىپ، كرېدىت مەبلىغىنى تاۋارلاشتۇرۇش ۋە مەبلەغ يۆتكەشتۇرۇشنى بازارلاشتۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، كرېدىت مەبلىغىنى تەمىنلەش تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلاشقان كرېدىت تۈزۈمى دەسلەپكى قەدەمدە ئورنىتىلدى. (2) بانكا تىجارەت مېخانىزمى ئۆزگەرتىلىپ، كەسپىي بانكىلارنى كارخانىلاشتۇرۇش ئىسلاھاتى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، سودا بانكىسى سىستېمىسى بەرپا قىلىندى، سودا ـ سانائەت بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، جۇڭگو بانكىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى قاتارلىق تۆت چوڭ كەسپىي بانكىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىلىرى دۆلەت ئىلكىدىكى شېرىكسىز سودا بانكىسىغا تەدرىجىي ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭدىن باشقا، قاتناش بانكىسىنىڭ ئورۇمچى شۆبىسى قۇرۇلدى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك سودا بانكىسى تەشكىللەندى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ۋە دۆلەت تەرەققىيات بانكىسىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ سىياسەت خاراكتېرلىك بانكا تەسىس قىلىنىپ، سىياسەت خاراكتېرلىك پۇل مۇئامىلە كەسىپلىرىنى ئۈستىگە ئالدى. (3) مەركىزىي بانكىنىڭ مېخانىزمى ئۆزگەرتىلدى. 1995 ـ يىل 3ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى «جۇڭگو خەلق بانكىسى قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىغا سىياسەت خاراكتېرلىك قەرز پۇلىنى بۇۋاستە بەرمەيدىغان بولدى، مەركىزىي بانكىنىڭ مەبلەغ باشقۇرۇش ھوقۇقى، كرېدىت ئومۇمىي مىقدارىنى تەڭشەش ـ تىزگىنلەش ھوقۇقى قاتارلىق ھوقۇقلار باش بانكىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، پۇل مۇئامىلىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش، تەكشۈرۈپ ستاتىستىكىلىق تەھلىل قىلىش، بانكا ئىلكىدىكى پۇلنى توغرا لىنىيىلىك يۆتكەپ بېرىش، دۆلەت خەزىنىسىنى باشقۇرۇش، نەق پۇل يۆيىرۇپ بېرىش، تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇش ۋە بىرلەشمە بانكىلار ئېنىقلىغان يەتتە تۈرلۈك فۇنكسىيە ئېنىق يولغا قويۇلدى. 1998 ـ يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسى ئاپپاراتىنى ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق شۆبە بانكىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، ئۇلايەتلىك، شەھەرلىك شۆبە بانكىلار مەركىزىي تارماق بانكىغا بۇۋاستە قاراشلىق شىئەن شۆبە بانكىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1998 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ

كۆنى كىرىدىت مەبلىغىنىڭ كۆلىمىنى باشقۇرۇش مەبـ
لەغنى ئاكتىپ ـ پاسسىپ نىسبىتى بويىچە باشقۇرۇشقا
ئۆزگەرتىلىپ، پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتىنى نازارەت قـ
لىپ باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. (4) بىۋاستە مەبلەغ
يۆرۈشتۈرۈش مېخانىزمى يارىتىلدى ۋە مۇكەممەللەش
تۈرۈلدى. شاڭخەي ۋە شېنجېندىكى ئىككى ئاكسىيە
بىرژىسىنىڭ قۇرۇلۇپ تىجارەت باشلىشى ۋە دۆلەتنىڭ
زايوم بازىرىنى قويۇۋېتىشىگە ئەگىشىپ، ئاپتونوم را
يون 1993 ـ يىلىدىن كېيىن، « شىنجاڭ ئاكسىيە
شىركىتى» ، «شىنجاڭ ئاكسىيە تىزىملاش شىركىتى» ،
«شىنجاڭ ئاكسىيە سودا مەركىزى» ، « خەزىنە چېكى
سودا مەركىزى» قاتارلىقلارنى كەينى ـ كەينىدىن قۇـ
رۇپ چىقتى ھەمدە شۇ جايدىكى ۋە باشقا جايدىكى ھاۋالە
ئاپپاراتلىرىنىڭ شىنجاڭدا ئاكسىيە تىجارەت تور نۇقتـ
سى قۇرۇشىغا رۇخسەت قىلدى. 1999 ـ يىلىنىڭ
ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاكسىيە تىجارەت ئورنىدىن 24نى
قۇردى. (5) پۈل مۇئامىلە بازىرى مېخانىزمى كۆچەيـ
تىلدى. 1994 ـ يىلىدىن 1996 ـ يىلىغىچە پۈل
مۇئامىلە تەرتىپى ئوڭشىلىپ، قېلىپلاشقان پۈل بازار
لىرى قۇرۇلدى؛ ئىجتىمائىي سۇغۇرتا بىلەن سودا سۇـ
غۇرتىسىنى ئايرىپ باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ،
سۇغۇرتا بازىرى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى؛ ھازىرقى ئۇـ
سۇم تۇزۇلمىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، كەسىپداشلار ئارا
ئۇتنە ـ يېرىم قىلىدىغان ئۇسۇم قويۇپ بېرىلىپ،
ئۇسۇمنى بازاردا شەكىللەندۈرۈش مېخانىزمى تەدرىجي
بارلىققا كەلدى. (6) تاشقى پېرىۋوت مېخانىزمى يەنـ
مۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1994 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ
1 ـ كۈنىدىن باشلاپ، تاشقى پېرىۋوت نىسبىتى ئىزغا
سېلىنىپ، بازار تەمىنات ـ تەلىپىنى ئاساس قىلىدـ
غان، بىرلا خىل بولغان، باشقۇرۇلىدىغان لەيلىمە پې
رىۋوت نىسبىتى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى؛ بانكا پېرىۋوت
راسچوتى قىلىش ۋە پېرىۋوت سېتىش تۇزۇمى يولغا
قويۇلۇپ، تاشقى پېرىۋوتتىن پىرسەنت قالدۇرۇش ۋە
ئۇنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش چارىسى بىكار قىلىندى؛ بان
كىلار ئارا تاشقى پېرىۋوت سودا بازىرى قۇرۇلۇپ،
پېرىۋوت نىسبىتىنى شەكىللەندۈرۈش مېخانىزمـ
سى ياخشىلاندى.

باھا ئىسلاھاتى شىنجاڭ باھا ئىسلاھاتىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: (1) نامۇۋاپىق باھا سىستېمىسى تەڭشىلىپ، باھا مۇناسىۋىتى راۋانلاشتۇـ رۇلدى. 1978 ـ يىلىدىن 1988 ـ يىلىغىچە، شىنـ جاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلـ
رىنى سېتىۋېلىش باھاسى جەمئىي % 355.1، يەنى يىلىغا ئوتتۇرىچە % 7.13 تىن ئۆرلىدى. شۇ مەزگىلـ
لىك يېزا سانائەت بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش باھاسى يىلىغا ئوتتۇرىچە 6% تىن ئۆرلىدى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئالماشتۇرۇش سېلىشـ
تۇرما باھا پەرقى يەنمۇ كىچىكلىدى. شۇ مەزگىلدە يەنە قېزىلما، خام ئەشيا ـ ماتېرىيال ۋە ئېنېرگىيە قاتارلىق ئۇل مەھسۇلاتلارنىڭ باھاسى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈلدى. (2) باھا مېخانىزمىنى ئىزغا سېلىش جەريانىدا، باھا ئومۇمىي سەۋىيىسىنىڭ نىسپىي مۇقىمـ
لىقى ئاساسىي جەھەتتىن ساقلاپ قېلىندى. 1978 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە پارچە سېتىلغان مال باھاسىنىڭ يىلىغا ئوتتۇرىچە ئۆر
لەش نىسبىتى 6.46% بولدى، مال باھاسىنىڭ ئۆر
لەش نىسبىتى ئىقتىسادنىڭ ئېشىش نىسبىتى ۋە ئاھالە كىرىمىنىڭ كۆپىيىش نىسبىتىدىن تۆۋەن بولدى. بو
لۇپمۇ 1998 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، مال باھاسىنىڭ پارچە سېتىلىش سەۋىيىسى مەنپىي ئۆسۈش ھالىتىدە تۇردى. (3) ئۇنۇملۇك بولغان باھا تەڭـ
شەش ـ تىزگىنلەش سىستېمىسى بەرپا قىلىندى. 20 يىللىق باھا ئىسلاھاتى ئارقىلىق باھا تەڭشەش ـ تىز
گىنلەشنى باشقۇرۇش ئۇسۇلىدا مەمۇرىي ۋاستىنى ئا
ساس قىلىشتىن ئىقتىسادىي ۋاستىنى ئاساس قىلىشقا
بۇرۇلۇش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، ئىقتىساد ۋاستىسى، قا
نۇن ۋاستىسى ۋە تېگىشلىك مەمۇرىي ۋاستە جانلىق
ئىشلىتىلگەن تەڭشەش ـ تىزگىنلەش سىستېمىسى بەر
پا قىلىنىپ، سانائەت ئىستېمال بۇيۇملىرى ۋە كۆپ
قىسىم يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلـ
رىنىڭ سېتىۋېلىش باھاسى تەدرىجي قويۇۋېتىلىپ، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە ئۈيغۇنلاشقان بازار باھاسى مېخانىزمى تەدرىجي بارلىققا كەلدى. 1997 ـ يىلىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىجتىمائىي تاۋارلار
نىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسىدا بازارنىڭ تەڭشەش باھا سالمىقى 92.9% نى ئىگىلىدى؛ ئىشـ
لەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىش ئومۇمىي سوممـ
سى ئىچىدە بازاردا تەڭشەلگەن باھا 61.4% نى ئىگىلىدى؛ يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇـ
لاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى ئىچىدە با
زاردا تەڭشەلگەن باھا 42.5% نى ئىگىلىدى، دېمەك بازار مېخانىزمى بازارنى شەكىللەندۈرۈش جەريانىدا يە
تەكچى رول ئوينىدى. 2000 ـ يىلى ئىچكى ـ تاشقى بازارنىڭ تەمىنات ـ تەلەپ ئەھۋالىنى ۋە شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى تولۇق نەزەرگە ئېلىش شەرتى ئاسـ

تىدا، بۇغداي سېتىۋېلىشتا سۈپەتلىك بۇغدايغا ياخشى باها قويۇش، سۈپىتىگە قاراپ باها قويۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، پاختا سېتىۋېلىش ۋە قىزىلچا سېتىۋېلىش يېتەكچى باھاسى تەڭشىلىپ، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، باها قانۇنچىلىق قوزغۇشى ئۇزلۇكسىز كۈچەيتىلىپ، باھانى قانۇن بويىچە تىزگىنلەش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، باھانى نازارەت قىلىپ تەكشۈرۈش يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، بازار باھاسى تەرتىپى ئوڭشىلىپ، بازار باھاسى ھەرىكىتى قېلىپلاشتۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقارغۇچىلار ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتى قوغدالدى.

ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى ماڭاش تۈزۈمى ئەمگەك سەرپىياتى ۋە ئەمگەك ئىش ھەققىنى ھېسابلاش مەقسىتىدە چىقىرىلغان بىر يۈرۈش مۇكەممەل ھېسابلاش سىستېمىلىق مىزان ھېسابلاش ھۆججەتلىرىدۇر. 1952 - يىلىدىن 1953 - يىلى 7 - ئايغىچە، شىنجاڭدا 1 - قېتىملىق ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. ئىسلاھاتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: بىرلىككە كەلگەن «ماڭاش بىرلىكى» نى ماڭاش ھېسابلاش بىرلىكى قىلىش ھەمدە بىرلىككە كەلگەن ماڭاش بىرلىكى تەركىبىدىكى ناتۇرال بۇيۇم تۇرى ۋە سانىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يېڭى ماڭاش دەرىجىسى تۈزۈمىنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئورنىتىشتىن ئىبارەت بولدى. دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ زور كۆپ قىسمىدىكى ئىشچىلار ئارىسىدا سەككىز دەرىجىلىك ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئاز سانىدىكى ئىشچىلار ئارىسىدا يەتتە دەرىجىلىك ياكى ئالتە دەرىجىلىك ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ئۈنگدىن باشقا، كەسىپ، كارخانا تۇرى بويىچە بىر قانچە ماڭاش ئۆلچىمى ئايرىم-ئايرىم ئىجرا قىلىندى. بۇ قېتىمقى ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتىدا ئەمگەكنىڭ قاراپ ئىش ھەققى بېرىش پرىنسىپى ئاساسىي جەھەتتىن ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ماڭاش ئۆستۈرۈش دائىرىسى 83% بولدى. 1956 - يىلى 2- قېتىملىق ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، يېڭى ماڭاش ئۆلچىمى يولغا قويۇلۇپ، ماڭاش بىرلىكى تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، ئىشچىلارنىڭ ماڭاش ئۆلچىمىنى بىۋاستە پۇل ئارقىلىق بەلگىلەش چارىسى يولغا قويۇلدى؛ كەسىپلەرنىڭ بىرلىككە كەلگەن بەلگىلىمىسى بويىچە ماڭاش ئۆلچىمى تۈزۈلۈپ، ئوخشاش بولمىغان كەسىپتىكى ئىشچىلار-نىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تېخنىكا ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئوخشاش بولمىغان ماڭاش دەرىجىسى تۈزۈمى ئورنىتىلدى؛ كارخانا ئىشچى- خىزمەتچىلىرى ۋە دۆلەت ئورگىنى خادىملىرى شۇنىڭدەك تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ماڭاش دەرىجىسى تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىندى؛ ئىشقا قاراپ بېرىلىدىغان ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، مۇكاپات تۈزۈمى ۋە قوشۇمچە پۇل تۈزۈمى يا-شىلاندى. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 328 مىڭ ئىشچى- خىزمەتچى بۇ قېتىمقى ماڭاش ئىسلاھاتىغا قاتناشتى. 1985 - يىلى 3 - قېتىملىق ماڭاش تۈزۈمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. كارخانىلاردا ماڭاش ئومۇمىي سوممىسى بىلەن تىجارەت نەتىجىسى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى چېتىپ تۇراقسىزلاشتۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ماڭاشى شۇ كىشىنىڭ تۇھپىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ۋە ئەمگەك نەتىجىسى بىلەن چېتىلدى. دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسىپى ئورۇنلاردا ۋەزىپە ماڭاشى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان قۇرۇلما ماڭاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. كارخانىلار بىلەن دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسىپى ئورۇنلار-نىڭ ماڭاش تۈزۈمى ئايرىۋېتىلدى. بۇ قېتىمقى ئىسلاھاتتا ماڭاش ئۆلچىمى ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ ۋە قوشۇۋېتىلىپ، ماڭاشنى دەرىجە بويىچە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى، ماڭاش ئۆستۈرۈش دەرىجىسى خېلى زور بولدى. 2000 - يىلى ئەمگەك كۆچلىرى بازىرىدىكى ماڭاش يېتەكچى باھا ئورنى تۈزۈمىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا تەقسىم قىلىشى ئۈچۈن بازار مېخانىزمى كىرگۈزۈلدى ھەمدە 132 كارخانىدا كارخانا تىجارەتچىلىرىنىڭ يىللىق ماڭاش تۈزۈمى سىنىقى يولغا قويۇلدى.

يېزا ئىگىلىكى شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكى — سۈغۇرۇش تېپىدىكى بوستانلىق يېزا ئىگىلىكى. پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە سۈغۇرىلىدىغان بوستانلىق كۆلىمى 58 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، يەر كۆلىمىنىڭ 3.54% نى ئىگىلەيدۇ. سۈغۇرۇشقا ئىشلىتىلىدىغان سۇ ئاساسەن ھەرقايسى تاغ تىزمىلىرىدىكى مۇزلۇقلار ۋە توپلانغان قارلاردىن كېلىدۇ، يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق بايلىق مەنبەسى مول. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن ئىدى. 1949 - يىلى شىنجاڭدا ئاران 1 مىليون 210 مىڭ گېكتار تېرىلغۇ يەر بار بولۇپ، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 847 مىڭ 700 تونىنا، پاختا ئومۇمىي مەھ-

سۇلاتى 5000 تونىنا، ياغلىق دان ئومۇمىي مەھسۇلاتى 28 مىڭ 700 تونىنا، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا سانى 10 مىليون 380 مىڭ تۇياق ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ يار- تىيە 11- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئىلاھات، ئېچىۋېتىش دولقۇنىنىڭ تۇرتكىسىدە، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە يېزا ئىقتىسادى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندى، بۇ ئاساسلىقى تۆۋەندىكى بىرقانچە جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ:

يېزا ئىقتىسادى تېز سۈرئىتتە ئاشتى 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 48 مىليارد 720 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 3.9 ھەسسە ئاشتى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مەھسۇلات قىممىتى مەملىكەت بويىچە 3 - ئورۇنغا ئۇنتى؛ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 1618 يۈەن بولۇپ، 1978- يىلىدىكىدىن 12.6 ھەسسە ئاشتى؛ يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي سانى 316 مىڭ 500 گە، يېزا - بازار كارخانىلىرىدا ئىشقا ئورۇنلاشقانلار 806 مىڭ 400 نەپەرگە يەتتى، مەھسۇلات قىممىتى 30 مىليارد 221 مىليون يۈەن بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 200 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى، 2 مىليارد 922 مىليون يۈەن پايدا - باج يارانتى.

يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى زور دەرىجىدە ئاشتى 2000- يىلىنى 1987- يىلىغا سېلىشتۇرغاندا، ئاشلىقنىڭ ھەر گېكتار بىرلىك مەھسۇلاتى 5595 كىلوگرام بولۇپ، 2.49 ھەسسە ئاشتى؛ پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 1485 كىلوگرام بولۇپ، ئۈچ ھەسسە ئاشتى؛ ياغلىق داننىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 1935 كىلوگرام بولۇپ، 2.79 ھەسسە ئاشتى؛ شېكەر ماتېرىياللىرىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 52515 كىلوگرام بولۇپ، 4.67 ھەسسە ئاشتى. 2000 - يىلى ئاساسلىق زىرائەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى مۇنداق بولدى: ئاشلىق 8 مىليون 86 مىڭ تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 1.19 ھەسسە ئاشتى؛ پاختا 1 مىليون 500 مىڭ تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 26.3 ھەسسە ئاشتى؛ ياغلىق دان 601 مىڭ 400 تونىنا بولۇپ، 1978- يىلىدىكىدىن 4.8 ھەسسە ئاشتى؛ شېكەر ماتېرىياللىرى 2 مىليون 629 مىڭ 500 تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 16.87 ھەسسە ئاشتى؛ قوغۇن- تاۋۇز، مېۋە، كۆكتات ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1 مىليون 510 مىڭ 300 تونىنا، 1 مىليون 518 مىڭ 700 تونىنا ۋە 5 مىليون 278 مىڭ 400 تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 2.43 ھەسسە، 9.86 ھەسسە ۋە 4.78 ھەسسە ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا سانى 45 مىليون 246 مىڭ 700 تۇياق، ئومۇمىي گۆش مەھسۇلاتى 900 مىڭ تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 82.7% ۋە 8.33 ھەسسە ئاشتى. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىقدارى ناھايىتى زور دەرىجىدە ئاشتى. 2000 - يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئاشلىق مىقدارى 1978 - يىلىدىكى 300.1 كىلوگرامدىن كۆپىيىپ، 446.6 كىلوگرامغا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە 6 - ئورۇنغا ئۇنتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن پاختا مىقدارى 1987 - يىلىدىكى 4.46 كىلوگرامدىن كۆپىيىپ 82.8 كىلوگرامغا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە 1 - ئورۇنغا ئۇنتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ياغلىق دان مىقدارى 1987 - يىلىدىكى 8.35 كىلوگرامدىن كۆپىيىپ، 33.2 كىلوگرامغا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە 11- ئورۇنغا ئۇنتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن شېكەر ماتېرىياللىرى مىقدارى 1987- يىلىدىكى 13.3 كىلوگرامدىن كۆپىيىپ، 161.6 كىلوگرامغا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە 5 - ئورۇنغا ئۇنتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە چارۋا سانى 1987 - يىلىدىكى 3.42 تۇياقتىن كۆپىيىپ 3.80 تۇياققا يەتتى.

يېزا ئىگىلىك كەسىپ قۇرۇلمىسى تەدرىجىي سەرخىللاشتى 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 1978 - يىلىدىكى 88.3% تىن 59.5% كە تۆۋەنلىدى. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە بېلىقچىلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىش بولىدى. 2000 - يىلى دېھقانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى يەنىلا 1 - ئورۇندا بولۇپ، 74%نى ئىگىلىدى؛ ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1.7%، 23.5%، 0.8% نى ئىگىلىدى. تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى بىرقەدەر زور بولدى. 1987 - يىلى ئاشلىق زىرائەتلىرى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەر، يەم - خەشەك زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلىش كۆلىمى نىسبىتى 55.6:98.16:47.76 ئىدى؛ 2000- يىلى 22.4:12.53:66.42 گە تەڭشەلدى. ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ كۆلەم سالمىقى 8.33 پىرسەنت پوئىنتى تۆۋەنلىدى. ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ كۆلەم

سالمىقى 36.14 پىرسەنت پوئىنتى ئاشتى. ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش كۆلىمى ئىچىدە كېۋەز كۆلىمى زور ھەجىمدە ئېشىپ 64.81% تىنى ئىگىلىدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىچىلىقنىڭ سالمىقى ئاشتى. 2000 - يىلى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بېقىلغان چارۋا 25 مىليون 334 مىڭ 400 تۇياق بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى چارۋا ئومۇمي سانىنىڭ 56% تىنى ئىگىلىدى. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ تاۋار نىسبىتى. ھۆ 1987 - يىلىدىكى 30% تىن كۆپەيىپ، 2000 - يىلى تەخمىنەن 75%كە يەتتى.

ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. 2000 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆرىندىن باشقا، پۈتۈن شىنجاڭدا ھازىر پايدىلىنىدىغان ۋاقتىغا سۇ ئامبىرى 371، ئومۇمي سۇ ساقلاش ئىقتىدارى 4 مىليارد 517 مىليون كۇب مېتىر؛ سۇ باشلاش ئۆستىكى 351 مىڭ 800 كىلومېتىر، يىللىق سۇ بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 33 مىليارد 377 مىليون كۇب مېتىر؛ يۇرۇشلەشكەن - ماشىنىلاشقان قوۋزۇق 34 مىڭ دانە. 2000 - يىلى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ ئۈنۈملۈك سۇغىرىلىش كۆلىمى 2 مىليون 257 مىڭ گېكتار بولۇپ، ئومۇمي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 99% تىنى ئىگىلىدى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمي قۇۋۋىتى 8 مىليون 511 مىڭ 700 كىلوۋات بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 4.1 ھەسسە ئاشتى؛ يېزىلارنىڭ توك ئىشلىتىش مىقدارى 1978- يىلىدىكى 320 مىليون كىلوۋات - سائەتتىن كۆپەيىپ، 2 مىليارد 455 مىليون كىلوۋات - سائەتكە يېتىپ، 6.6 ھەسسە ئاشتى؛ خىمىيىۋى ئوغۇت يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 1 مىليون 866 مىڭ 700 تونىنا (ئەملي بۆيۇم) غا يەتتى، بۇ ئارقىلىق ئومۇمي ئىشلىتىش مىقدارىنىڭ 95.35% نى كاپالەتلىك قىلىغىلى بولىدۇ.

ئىلمىي ئوسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلدى. زىرائەت سورتلىرى بەش يىل ئەتراپىدا بىر قېتىم يەڭگۈشلىنىپ يېڭىلاندى. كۆممە قوناق، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، قىچا، تاۋۇز، قوغۇن ۋە بىر قىسىم كۆكتاتلاردا ئاساسىي جەھەتتىن شالغۇت سورتلار ئىشلىتىلدى. 1999 - يىلى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش كۆلىمى 1 مىليون 918 مىڭ گېكىتارغا يېتىپ، ئومۇمي تېرىلىش كۆلىمىنىڭ 60% تىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى؛ خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىش مىقدارى 2 مىليون تونىنغا يېقىنلىشىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 8.3 ھەسسە ئاشتى؛ تۆپراقنى ئۆلچەپ نىسبەت بويىچە ئوغۇتلاش تېخنىكىسى 340 مىڭ گېكتارغا كېڭەيتىلدى؛ كومپيۇتېر ئارقىلىق دەل ئاگىنوز قويۇش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ كېسەللىك، زىيانداش ھاشارات ئاپىتىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش. ئىلگە توغرىلىق دەرىجىسى 95% تىن ئاشتى؛ پۈركۈپ سۇغىرىش، تېمىتىپ سۇغىرىش قاتارلىقلار ئارقىلىق تېجەپ سۇغىرىش كۆلىمى 1 مىليون 492 مىڭ گېكتارغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، بۇغداي، كۆممىقوناقنىڭ بالدۇر پىشار سورتلىرىنى يۇرۇشلەشتۈرۈپ تېرىش، كېۋەزنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش، خىمىيىۋى ئوسۇلدا ئۆسۈشنى ئىلگىرى سۈرۈش، خىمىيىۋى ئوسۇلدا تىزگىنلەش، «پاكار، زىچ ئۆستۈرۈپ بالدۇر يېتىلدۇرۇش» تېرىقچىلىق تېخنىكىسى، چارۋىچىلىقتىكى توڭلىتىلغان ئىسپېرمىنى ئىشلىتىپ نەسىلەندۈرۈش ۋە تۆرەلمىنى كۆچۈرۈش تېخنىكىسى قاتارلىق تېخنىكىلار ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلدى، «ئۈچ ساقلاش، بىر پىششىقلاش» ئۇسۇلى ئارقىلىق پىششىقلاپ ئىشلەنگەن ئوت - چۆپ ھەر يىلى 4 مىليون تونىنىدىن ئاشتى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا «پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى كەلكۈلەمدە 120 كىلوگرامغا يەتكۈزۈشتىكى قېلىپلاشقان ئۇسۇلۇش تېخنىكىسى» نى ئۆز ئىچىگە ئالغان 134 تۈرلۈك يېزا ئىگىلىك ئەملي تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش تۈرى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم داڭلىق مارکىلار، داڭلىق مارکىلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى يېتىشتۈرۈلدى، يېزا ئىگىلىكىدىكى پەن - تېخنىكىنىڭ تۆھپە نىسبىتى 35% كە يەتتى.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تەدرىجىي مۇۋاپىقلاشتى. شىنجاڭدا ئۆزۈندىن بۇيان جەنۇبتا دېھقانچىلىق، شىمالدا چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش، تەك ھالەت داۋاملىشىپ كەلگەن. تۆمۈر يولىنىڭ ئۇرۇمچىگە تۇتىشىشىغا ھەمدە غەربكە قاراپ ئۆزىرىشىغا ئەگىشىپ، شىمالي شىنجاڭ تۆمۈر يول لىنىيىسى بويىدىكى دېھقانچىلىقنىڭ راۋاجلىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن بۇيان، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە بازار ئىگىلىكىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن جايلارنىڭ سۇ، تۇپراق، يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق ۋە مادديي بايلىق قاتارلىق تەبىئي بايلىقلىرى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېچىلدى ۋە ئۇلاردىن تېخىمۇ ياخشى پايدىلىنىلدى، يېزا ئىگىلىكىنىڭ جايلاشىشى تەدرىجىي مۇۋاپىقلاشتى. 90 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، ئىلى دەريا ۋادىسى، تەڭرىتاغ شىمالي ئېتىكىدىكى تۈزلەڭلىك ۋە ئاقسۇ دەريا

سى ۋادىسى، يەكەن دەريالىق ۋادىسى قاتارلىق تۆت تاۋار ئاشلىق بازىسى بەرپا قىلىنىپ، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئاشلىقتا ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېشىنىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. يېقىنقى يىللاردا، يەنە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىشىنى مۇستەھكەملەش، راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىللە، تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى تۈزلەڭلىك پاختىچىلىق رايونى بەرپا قىلىنىپ، جەنۇبىي، شىمالىي شىنجاڭدا پاختىچىلىقنى ئورتاق راۋاجلاندۇرۇشتەك ھالەت شەكىللەندى. ياغلىق دان ئىشلەپچىقىرىشدا شىمالىي شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىدا قىپچاق، زىغىر، تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە مايلىق ئاپتاپپەرەس، چىگىت، تارىم ئويمانلىقىدا چىگىت، زىغىر ئاساس قىلىنىدى. شېكەر ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىشدا غەربتە ئىلىدىن شەرقتە گۇچۇڭغىچە، جەنۇبتا قاراشەھەر ئويمانلىقى ۋە ئاقسۇغىچە بولغان ھەر قايسى شېكەر زاۋۇتلىرىنى مەركەز قىلغان قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بەرپا قىلىندى. قوغۇن - تاۋۇز، باغۋەنچىلىكتە تۈمۈر يول لىنىيىسى ئەتراپلىرى مۇھىم نوقتا قىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان قوغۇن، ئۈزۈم، نەشپۈت، كونسېرۋا پەسىدۇرى ھەمدە باشقا داڭلىق، سۈپەتلىك مەھسۇلاتلار زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇلدى. چارۋىچىلىقتا ئىلى دەريا ۋادىسىنىڭ، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى تاغلىق رايون، ئالتاي تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتەكى، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى ۋە بايىنبۇلاق يايلىقىدا ئىنچىكە يۈڭلۈق قوي ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بەرپا قىلىندى ھەمدە كەڭ دېھقانچىلىق رايونلىرى ۋە شەھەر - بازارلارنىڭ ئەتراپىدا خىلى كۆلەمگە ئىگە بولغان چارۋا، ئۈي قۇشلىرى، سۈ مەھسۇلاتلىرى باقمىچىلىقى راۋاجلاندۇرۇلدى. ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا تاغلىق رايون تەبىئىي ئورمانلىرىنى يەتمىشتۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش، قوغداش، مۇزاپىق كېسىش بىلەن بىللە، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمانلىرى، ئىقتىسادىي ئورمانلار ھەمدە چۆل، قۇملۇقلاردىكى توغراقلىق، چاتقاللىقلار زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭ بوستانلىقىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ئاساسىي جەھەتتىن ياخشىلاندى.

ئېرىقچىلىق شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلىدىغان زىرائەتلەر 50 نەچچە خىل بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئۇلۇكە ۋە ئاپتونوم رايونلار ئىچىدە ئۆستۈرۈلىدىغان زىرائەت تۈرى بىرقەدەر كۆپ بولغان رايونلارنىڭ بىرى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق - پۇرچاق تۇرىدىكىلەر 14 خىل؛ ئىقتىسادىي زىرائەتلەر 16 خىل؛ قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات تۇرىدىكىلەر 20 نەچچە خىل؛ يەم - خەشەك، كۆك ئوغۇت زىرائىتى تۆت خىل. 2000 - يىلى تېرىقچىلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 36 مىليارد 54 مىليون يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 74% نى ئىگىلىدى، 1978 - يىلىدىكىدىن 4.6 ھەسسە ئاشتى. شۇ يىلقى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 3 مىليون 388 مىڭ 800 گېكتار بولدى. 80 - يىللاردىن بۇيان، تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكى، ئىلى دەريا ۋادىسى ۋە قاراشەھەر، باي ئويمانلىقى قاتارلىق جايلاردىكى دېھقان-چىلىق رايونلىرىدا يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئېلىش يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى، تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئەتراپىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىش «ئىككى خىل بالدۇر پىشار سورتنى ماسلاشتۇرۇش» ۋە «قۇر ئارىسىغا تېرىش، كىرىشتۇرۇپ تېرىش» قا ئۆزگەرتىلدى، تېرىقچىلىق تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنغان كۆلەم 710 مىڭ گېكتارغا يەتتى، ئادەتتە مەھسۇلات 5 - 7 ئۇلۇش ئاشتى. تېرىقچىلىق ئىگىلىك كۆلىمى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى. كېۋەز ئۆستۈرۈش كۆلىمى 10 مىڭ گېكتار-دىن ئاشىدىغان ناھىيىدىن 1987 - يىلى ئاران بىرى بار ئىدى. 1999 - يىلى كۆپىيىپ 20 گە يەتتى. ئۈزۈم، قوغۇن، قۇلماق، نەشپۈت ۋە شوخلا قاتارلىق داڭلىق، ئالا سۈپەتلىك، ئالاھىدە مەھسۇلات-لارنى ئۆستۈرۈشكە مۇزاپىق كېلىدىغان رايونلاردا خىلى چوڭ كۆلەمدىكى ئىشلەپچىقىرىش بازىلىرى قۇرۇلۇپ، كۆلىمى 100 مىڭ گېكتارغا يېقىنلاشتى. ئەسلىدە ئېتىز ئەتراپلىرىدا، يول بويلىرىدا ئۆستۈرۈلىدىغان ئاپتاپپەرەس، زاراڭزا، ئالقات قاتارلىقلاردىمۇ ئايرىم - ئايرىم ھالدا بەزى ئۇلايەت - ئوبلاستلاردا نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچەئون مىڭ گېكتاردىن ئاشىدىغان مەركەز-لەشتۈرۈپ ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى شەكىللەندى ھەمدە كۆپىنچىسى ئۆستۈرۈش، پىششىقلاپ ئىشلەش، سېتىش يۇرۇشلەشكەن مۇلازىمەت قىلىش مېخانىزمىغا ئىگە بولدى.

بۇغداي شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ھەم كۆزگى بۇغداي، ھەم يازغى بۇغداي ئۆستۈرۈلىدىغان ئاز سانلىق رايونلارنىڭ بىرى، كۆلىمى ئادەتتە ئالتە ئۇلۇش ۋە تۆت ئۇلۇش بولماقتا. ئاساسلىقى ئىلى، تارباغاتاي، سانجى، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا

ئۆستۈرۈلىدۇ، بۇ جايلاردىكى تېرىلىش كۆلىمى پۈتۈن شنجاڭدىكى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 70%~75% نى ئىگىلەيدۇ. 2000 - يىلى پۈتۈن شنجاڭ بويىچە تېرىلغۇ بۇغداي كۆلىمى 839 مىڭ گېكتار، بىرلىك مەھسۇلاتى 4845 كىلوگرام بولۇپ، مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇننى ئىگىلىدى؛ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 405.3 تونىنا، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كەلگەن مىقدارى 223.8 كىلوگرام بولۇپ، مەملىكەت بويىچە 7 - ئورۇننى ئىگىلىدى. 1987 - يىلى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، 2000 - يىلى تېرىلىش كۆلىمى گەرچە 37.79% ئازايغان بولسىمۇ، لېكىن بىرلىك مەھسۇلاتى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 2.63 ھەسسە ۋە 1.2 ھەسسە ئاشتى. شنجاڭنىڭ بۇغدىيى يۇقىرى ھوسۇللۇق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئەلا سۈپەتلىك. ئاقسىلىنىڭ ئوتتۇرىچە مىقدارى 13.05% بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى، يەرلىك سورت بولغان قەشقەر ئاق يازغى بۇغدىيىنىڭ ئاقسىل تەركىبى تېخىمۇ يۇقىرى بولۇپ 15.9% كە يېتىدۇ؛ ھۆل ئون تىلىپسى 15%تىن ئىگىلەيدۇ، بۇ ئېچكىرىدىكى فۇچۇ چاڭ ئۇننىڭكىدىن ئۈچ پىرسەنت يۇقىرى؛ لىزىن كىسلاتاسى تەركىبى 0.36% بولۇپ، مەملىكەتلىك ئوتتۇرىچە سانى بىلەن تەڭلىشىدۇ. سورت بايلىق مەنبەسى كۆپ بولۇپ، 370 نۇسخىدىن ئارتۇق يەرلىك سورت بار، بۇنىڭ ئىچىدە كۆزگى بۇغداي 155 نۇسخا، يازغى بۇغداي 223 نۇسخا، ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئادەتتىكى بۇغداي، زىچ باشاقلىق بۇغداي، قانتىق داناق بۇغداي، كونۇسسمان بۇغداي، پولشا بۇغدىيى، شەرق بۇغدىيى ۋە شنجاڭ بۇغدىيىدىن ئىبارەت يەتتە سورتقا تەۋە. بۇنىڭ ئىچىدە شنجاڭ بۇغدىيى (شال باشقىسمان بۇغداي) پەقەت شنجاڭدىلا بار. ئىشلەپچىقىرىشتا كەڭ كۆلەمدە ئۆستۈرۈلۈۋاتقانلىرىدىن «شنجاڭ كۆزگىسى» سىستېمىسىدىكى، «شنجاڭ يازغىسى» سىستېمىسىدىكى سورتلار ۋە سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن سورتلار جەمئىي 34 خىلغا يېتىدۇ. (رەڭ-لىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 35 - بېتىدىكى «بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىنىدى» غا قارالسۇن)

كۆممىقوناق 2000 - يىلى شنجاڭ بويىچە كۆممىقوناق تېرىلغان كۆلەم 382 مىڭ 400 گېكتار بولۇپ، ئاشلىق ئومۇمىي تېرىلىش كۆلىمىنىڭ 26.5%تىنى ئىگىلەپ، 1987 - يىلىدىكىدىن 0.39% ئازايدى؛ بىرلىك مەھسۇلاتى 7800 كىلوگرام (مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا)، ئومۇمىي مىقدارى 2 مىليون 982 مىڭ 200 تونىنا بولۇپ، 1987 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 2.59 ھەسسە ۋە 1.2 ھەسسە ئاشتى. ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىنىڭ جايلىشىشى مۇنداق: ئالتاي ۋىلايىتى ۋە چۆچەك ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي قىسمى ئەتىيازدا بالدۇر پىشار كۆممىقوناق تېرىلىدىغان رايون بولۇپ، كۆلىمى پۈتۈن شنجاڭدىكى كۆممىقوناق كۆلىمىنىڭ 2.0%نى، مەھسۇلاتى 3.3%نى ئىگىلەيدۇ؛ تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، ئىلى دەريا جىلغىسى ۋە قاراشەھەر، باي ئويمانلىقى ئەتىيازدا ئارا پىشار ۋە كەنجى كۆممىقوناق تېرىلىدىغان رايون بولۇپ، كۆلىمى 34.5%نى، مەھسۇلاتى 44.5%نى ئىگىلەيدۇ؛ تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئەتراپلىرى ئەتىيازدا كەنجى كۆممىقوناق تېرىلىدىغان ۋە يازدا ئېگىزغا بالدۇر پىشار ۋە ئارا پىشار كۆممىقوناق تېرىلىدىغان رايون بولۇپ، كۆلىمى 62.3%نى، مەھسۇلاتى 51.3%نى ئىگىلەيدۇ؛ تۇرپان ئويمانلىقى ۋە قۇمۇل شەھىرى يازدا كۆممىقوناق تېرىلىدىغان رايون بولۇپ، كۆلىمى 1.2%نى، مەھسۇلاتى 0.9%نى ئىگىلەيدۇ. سورت بايلىقىدىن يەرلىك سورتتىن 300 نۇسخىدىن ئارتۇق يەرلىك سورت بار، ئاساسلىقى خوتەن، قەشقەردىن ئىبارەت ئىككى ژىلايەنكە مەركەزلەشكەن ھەمدە كۆپىنچىسى قانتىق دانلىق تىپتا بولۇپ، سۇيىتى ياخشى؛ سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن ۋە ئۈزى يېتىشتۇرگەن نۇرغۇن ئاتچىشى تېپلىق كۆممىقوناق سورتلىرى بار بولۇپ، مەھسۇلاتى يۇقىرى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، 50 - 60 سورت ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلىتىلىدى.

شال شال — شنجاڭدىكى ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى. 2000 - يىلى 78 مىڭ 200 گېكتار يەرگە تېرىلغان بولۇپ، 1987 - يىلىدىكىدىن 40.2% ئازايدى؛ بىرلىك مەھسۇلاتى 7725 كىلوگرام (مەملىكەت بويىچە بىر پەسىللىك شال رايونلىرى ئىچىدە 1 - ئورۇندا)، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 603 مىڭ 500 تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1.98 ھەسسە ۋە 1.2 ھەسسە ئاشتى. شال ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى 10℃ دىن يۇقىرى ياكى 10℃ قا تەڭ يىللىق يىغىندى تېمپېراتۇرىسى 2500℃~4200℃ قىچە بولغان دەريا ۋادىسىدىكى ساھىلىق يەرلەرگە، تىنما تۈزلەڭلىكىنىڭ چەتلىرىگە ياكى بۇلاق سۇيى چىقىپ تۇرىدىغان جايلارغا جايلاشقان. ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى شىمالىي شنجاڭنىڭ شىما-

لىي قىسمى ئىنتايىن بالدۇر پىشار شال تېرىلىدىغان رايون بولۇپ، ئۆسۈپ ـ يېتىلىش مەزگىلى 120 كۈن بولغان سورتلار تېرىلىدۇ، كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭدىكى شال كۆلىمىنىڭ 3%نى ئىگىلەيدۇ، گېكتار بېرىلىش مەھسۇلاتى 3500~4000 كىلوگرام؛ تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى ۋە ئىلى دەريا جىلغىسى چىلگە شال ۋە ئارا پىشار شال رايونى بولۇپ، ئۆسۈپ ـ يېتىلىش مەزگىلى 120~140 كۈن بولغان سورتلار تېرىلىدۇ، گېكتار بېرىلىش مەھسۇلاتى 7100~11000 كىلوگرام بولۇپ، كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭدىكى شال كۆلىمىنىڭ 30%نى، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 40%نى ئىگىلەيدۇ، بۇ يۇقىرى ھوسۇللۇق رايون ھېسابلىنىدۇ؛ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمى تارايشار شال ۋە كەنجى شال رايونى بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىلىش مەزگىلى 130~150 كۈن بولغان سورتلار تېرىلىدۇ، كۆلىمى 36% نى ئىگىلەيدۇ، گېكتار بېرىلىش مەھسۇلاتى 5500~7500 كىلوگرام، بۇ 2- ئورۇندا تۇرىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇق رايون ھېسابلىنىدۇ؛ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمى كەنجى شال ۋە ئېكىزىغا تېرىلىدىغان شال رايونى بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىلىش مەزگىلى 120~160 كۈن بولغان سورتلار تېرىلىدۇ، كۆلىمى 31%نى ئىگىلەيدۇ، گېكتار بېرىلىش مەھسۇلاتى 6000~6500 كىلوگرام، بۇ ئونتۇرا ھوسۇللۇق رايون. سورت بايلىقىدىن 20 چە يەرلىك سورت بار، ئۇلار سوغۇچاق شال بىلەن يۇمىلاق شال تارىسىدىكى ئىككىلەمچى يۇمىلاق شال سورتلىرى بولۇپ، سۇپىتى ياخشى، مەھسۇلاتى يۇقىرى، شىنجاڭدىلا ئۇستۇرۇلىدۇ؛ سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن سورتلار 20 نەچچە بولۇپ، 60 ـ، 70 ـ يىللاردا ئاساسلىق ئۇستۇرۇلىدىغان سورت بولغان؛ شىنجاڭنىڭ ئۇزۇن مۇددەت يېتىشتۇرۇلىدىغىنى 30 سورت بولۇپ، 80 ـ يىللاردىن بۇيان ئاساسلىق ئۇستۇرۇلىدىغان سورت ھېسابلىنىپ كەلمەكتە.

كېۋەز 2000 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە 1 مىليون 12 مىڭ 400 گېكتار يەرگە كېۋەز تېرىلغان (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن تالالىق كېۋەز 49 مىڭ 300 گېكتار) بولۇپ، 1987 ـ يىلىدىكىدىن 5.7 ھەسسە ئاشتى؛ بېرىلىش مەھسۇلاتى 1485 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 500 مىڭ تونىنا (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن تالالىق پاختا 61 مىڭ 600 تونىنا) بولۇپ، ئىككىلىسىدە مەملىكەت بويىچە 1 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. 1978 ـ يىلىدىكىدىن ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 3 ھەسسە ۋە 27.3 ھەسسە ئاشتى. 1900 ـ يىلىدىكى ئۇلچەپ بېكىتىلگەن قارىغاندا، ئوتتۇرىچە تالا دەرىجىسى 1.37 (مەملىكەت بويىچە 3.58)، بۇنىڭ ئىچىدە بىرىنچى دەرىجىلىكى 77.6% نى ئىگىلەيدۇ (مەملىكەت بويىچە 2.98%)، ئوتتۇرىچە تالا ئۇزۇنلۇقى 29 مىللىمېتىر (مەملىكەت بويىچە 27.37 مىللىمېتىر)، 29 مىللىمېتىردىن ئاشىدىغانلىرى 93.2% نى ئىگىلەيدۇ (مەملىكەت بويىچە

پاختىدىن مول ـ ھوسۇل ئېلىندى

35.47%) ، 1999 - يىلى ئەسلىي پاختا، چىگىت ۋە چىگىت ئايرىش كەسىپلىرىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 13 مىليارد 510 مىليون يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 29.4% نى ئىگىلىدى؛ ئېكسپورت قىلىش ئارقىلىق يارىتىلغان تاشقى پېرېۋوت سوممىسى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئومۇمىي تاشقى پېرېۋوت سوممىسىنىڭ 12.3% نى ئىگىلىدى. ئېتىلمىغان پاختا ئېكسپورتى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە تەخمىنەن 30% نى ئىگىلىدى. ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى تۆۋەندىكىدەك جايلاشقان: جەنۇبىي شىنجاڭ پاختىچىلىق رايونى، تارىم ئويمانلىقىنىڭ ھەرقايسى دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى كېۋەز تۈستۇرۇلىدىغان 35 ناھىيىنى ۋە 40 نەچچە تۈەن - مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كېۋەزلىك كۆلىمى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 65% ۋە 62% نى ئىگىلەيدۇ؛ شىمالىي شىنجاڭ پاختىچىلىق رايونى، تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى تۈزلەڭلىكنىڭ غەربىي ۋە ئوتتۇرا قىسمى ھەمدە ئىلى دەريا ۋادىسىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئۈچ ناھىيە (شەھەر) نى ۋە 49 تۈەن - مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كېۋەزلىك كۆلىمى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 31% ۋە 33% نى ئىگىلەيدۇ؛ شەرقىي شىنجاڭ پاختىچىلىق رايونى، تۈرپان ئويمانلىقى ۋە قۇمۇل شەھىرىدىكى كېۋەز تۈستۇرۇلىدىغان تۆت ناھىيە (شەھەر) نى ۋە توققۇز تۈەن - مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كېۋەزلىك كۆلىمى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 4% ۋە 5% نى ئىگىلەيدۇ. سورت بايلىقى: 1985 - يىلىغىچە توپلانغان ۋە ساقلانغان سورت ماتېرىيالى 1136 نۇسخا، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇقلۇق كېۋەزنى 770 نۇسخا، ئۇزۇن تالالىق كېۋەز 315 نۇسخا، ئاسىيا كېۋەزنى 35 نۇسخا، ياۋا كېۋەز ئون نۇسخا، ئەرەب كېۋەزنى ئالتە نۇسخا. ئىشلەپچىقىرىشتا ئاساسلىق تۈستۇرۇلۇۋاتقان سورتلاردىن قۇرۇقلۇق كېۋەزنىڭ «KK-1543» ، «C-3713» ، «C-1470» ، «108Ф» ، «Д-80» ، چوڭ غوزلىق كېۋەز، «ھەربىيلەر كېۋەزنى -1» ھەمدە جۇڭگو كېۋەزنى، لياۋنىڭ كېۋەزنى، شىنجاڭ قۇرۇقلۇق چىلىگە كېۋەزنى، شىنجاڭ قۇرۇقلۇق ئارا پىشار كېۋەزنىگە ئوخشاش بىر قاتار سورتلىرى بولۇپ، جەمئىي 20 نەچچە سورتى بار، ئۇزۇن تالالىق كېۋەزنىڭ «5476-Y» ، «8763-Y» ، «شىنجاڭ ئارال كېۋەزنى» ، «ھەربىيلەر ئارال كېۋەزنى - 1» ھەمدە شىنجاڭ ئارال كېۋەزنى لىنىيەسىدىكى سورتلاردىن ئون نەچچە سورتى بار.

قىزىلچا XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا رۇس دېھقانلىرى ئىلىغا كىرگۈزۈپ تۈستۇرۇشكە باشلىغان. 2000 - يىلى شىنجاڭ بويىچە 78 مىڭ 500 گېكتار يەرگە قىزىلچا تېرىلغان بولۇپ، 1987 - يىلىدىكىدىن 2.15 ھەسسە ئاشتى؛ بىرلىك مەھسۇلاتى 52515 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 2 مىليون 926 مىڭ 500 تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 4.67 ھەسسە ۋە 16.87 ھەسسە ئاشتى. شىنجاڭ قىزىلچىسىنىڭ مەھسۇلاتى، قەن تەركىبى يۇقىرى، قىزىلچا تالاسسىنىڭ قەن تەركىبى نىسبىتى 16~18 گرادۇس، بىرلىك مەھسۇلاتى مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى. ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى سانجى ئوبلاستى، ئىلى، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدە بولۇپ، كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 67% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئاقسۇ، بايىنغولىن، ئالتايدىكى قىزىلچا كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 29% نى ئىگىلەيدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ چۆنەكلەپ تېرىش ۋە مۇڭاپىق زىچ تېرىش كېڭەيتىلدى، ھەر گېكتار مەھسۇلاتى سۇلياۋ يوپۇق يېپىلمىغان يەردە ئۈستۈرۈلگىنىدىكىدىن 22.5% ئاشتى.

ياغلىق دان قىچا، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، زەغىر، خاسلىق، زاراڭىزا، كۈنجۈت قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 2000 - يىلى شىنجاڭ بويىچە 310 مىڭ 100 گېكتار يەرگە ياغلىق دان زىرائەتلىرى تېرىلغان (بۇنىڭ ئىچىدە قىچا، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، زىغىر ئايرىم - ئايرىم ھالدا 96 مىڭ گېكتار، 157 مىڭ گېكتار ۋە 25 مىڭ 900 گېكتار) بولۇپ، 1987 - يىلىدىكىدىن 107 مىڭ 900 گېكتار ئاشتى؛ بىرلىك مەھسۇلاتى 1935 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 601 مىڭ 400 تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم- ئايرىم ھالدا 2.79 ھەسسە ۋە 4.82 ھەسسە ئاشتى. قىچا ئۈستۈرۈلىدىغان ئاساسلىق رايونلار ئىلى، تارباغاتاي، سانجى، بايىنغولىن قاتارلىق بەش ۋىلايەت، ئوبلاستتا بولۇپ، كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭدىكى قىچا ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىنىڭ 75% نى ئىگىلەيدۇ. ياغلىق ئاپتاپپەرەس ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئاساسلىق رايونلار سانجى، شىخەنزە، ئىلى، تارباغاتاي، بورتالا قاتارلىق ۋىلايەت - ئوبلاستلاردا بولۇپ، كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ياغلىق ئاپتاپپەرەس ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىنىڭ 60%~70% نى ئىگىلەيدۇ.

دۇ. 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياغلىق ئاپتاپپە-رەس شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ياغ بىرلىك مەھسۇلاتى باشقا ياغلىق دانلارغا قارىغاندا 30%~50% يۇقىرى بولغانلىقتىن، شىنجاڭ يېمەك-لىك ياغ يېتىشمەيدىغان رايوندىن ناھايىتى تېزلا يېمەك-لىك ياغ مول رايونغا ئايلاندى. زىغىر ئىشلەپچىقىرىدى-غان ئاساسلىق رايونلار ئىلى، سانجى، ئاقسۇ، قەش-قەر، خوتەن قاتارلىق ۋىلايەت. ئوبلاستلاردا بولۇپ، كۆلىمى ۋە مەھسۇلاتى پۈتۈن شىنجاڭدىكى زىغىر ئىش-لەپچىقىرىلىدىغان رايونلارنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. زاراڭزا ئاساسەن تاربۇغاتاي، ئىلى، سانجى قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت، ئوبلاستنا ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە تەخمىنەن 70%نى ئىگىلەيدۇ. كونجۇت ئاساسەن ئۇرۇمچى ئوبلاستىدا ئىشلەپچىقىرىلە-دۇ، خاسىڭ توقسۇن، يەكەن ناھىيىلىرىدە بىرقەدەر كۆپ.

كەندىر تۇرىدىكىلەر چىگە كەندىرى، قىزىل كەندىر ۋە ياۋا كەندىرى تۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چىگە كەندىرى ۋە قىزىل كەندىر 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلە-رىدا شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇلجا ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردا ئۇستۇرۇلگەن. 2000 ـ يىلى شىن-جاڭ بويىچە 7100 گېكتار يەرگە چىگە كەندىرى تېرىل-غان بولۇپ، 1987 ـ يىلىدىكىدىن 66.7 ھەسە ئاشـ-تى، چىگە ئومۇمىي مەھسۇلاتى 34 مىڭ 600 تونىنا بولدى. ياۋا كەندىر (لوپنۇر كەندىرى) ھەرقايسى چوڭ دەريالارنىڭ تۆۋەن سازلىق يەرلىرىگە جايلاشقان، 60ـ يىللاردا كۆلىمى تەخمىنەن 560 مىڭ گېكتار بولۇپ، ئۇنىڭ پېرىمى ئاقسۇ ۋىلايىتىدە. ئۇنىڭ ئىچىدە بىرقە-دەر باراقسان تۆسكەن كۆلەم 176 مىڭ گېكتار، ئومۇ-مىي چىگە مەھسۇلاتى 123 مىڭ تونىنا بولۇپ، بۇ 100 مىڭ گېكتار كېۋەزنىڭ مەھسۇلاتىغا باراۋەر كېلىدۇ. ياۋا كەندىر تالا سۇپىتىنىڭ ئەلا بولۇشى، يۇقىرى تەم-چىراتۇرىغا، چىرىشكە چىداملىقى جەھەتتە كېۋەز، چە-گە كەندىرىگە قارىغاندا ئۇستۇنلۇككە ئىگە. ئۇنىڭ ئوت-تۇرىچە تالا ئۇزۇنلۇقى 50~90 سانتىمېتىر، ئىنچىكە-لىكى 18~26 مىكرون، چىگلىقى 38.7 گرام، بۇ قۇي يۇڭى ۋە پاختىغا قارىغاندا 3~8 ھەسسە يۇقىرى. 60 ـ نومۇرلۇق ئىنچىكە ياۋا كەندىر يىپى ياكى 120ـ نومۇرلۇق ئارىلاشما ئىنچىكە يىپتىن خادانى، ۋالتىن، ماجۇن دوردۇنى قاتارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك كىيىم ماتېرىياللىرىنى توقۇغىلى بولىدۇ. ياۋا كەندىرنىڭ يىلتىزى، غولى، يوپۇرمىقىدا كۆچلۇك گلۇكوزىد، پو-لىئۇرونىد ۋە ھەرخىل فلاۋونلار مول بولۇپ، ئۇلاردىن دورا ياسىغىلى بولىدۇ.

ياڭيۇ شىنجاڭدا ھەم ئاشلىق، ھەم كۆكتات قىلىندىغان زىرائەت بولۇپ، كۆكتات قىلىش ئاساس قىلىنىدۇ. 1999 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە 17 مىڭ 300 گېكتار يەرگە ياڭيۇ تېرىلغان بولۇپ، 1987 ـ يىلىدىكىدىن 33.4% ئازايىدى؛ بىرلىك مەھسۇلاتى 26596 كىلوگرام بولۇپ، 1987 ـ يىلىدىكىدىن 1.68 ھەسسە ئاشتى؛ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 460 مىڭ تونىنا بولۇپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن بىر ھەسسە ئاشتى. ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى ئۇرۇمچى، سانجى، ئىلى، تاربۇغاتاي قاتارلىق تۆت ۋىلايەت (ئوبلاست، شە-ھەر) نىڭ بىرقەدەر سالقىن دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بولۇپ، كۆلىمى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 75%~80%نى ئىگىلەيدۇ. 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ياڭيۇ غول ئۇچىنى ۋىرۇسسىزلاندۇرۇش تېخنى-كىسى كېڭەيتىلگەن ھەمدە ئىچى قارىيىش كېسىلىدىن

پىلە ـ ئۇجمىچىلىك

مۇداپىئە كۈرۈلگەندىن كېيىن، ياڭيۇ مەھسۇلاتى كۆ-رۈنەرلىك ئاشتى. ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ، ساۋەن، كۆ-نەس، نىلقا قاتارلىق ئاساسلىق ياڭيۇ ئىشلەپچىقىرىلە-دىغان ناھىيە، شەھەرلەردە ھەر گېكتار ياڭيۇنىڭ مەھ-سۇلاتى 10~20 تونىندىن كۆپىيىپ، 25~32 تونىنـ-غا يەتتى. شىنجاڭ ياڭيۇسى يۇقىرى ھوسۇللۇق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە سۇپىتى ئەلا، دانىسى چوڭ، يەككە ئېغىرلىقى ئادەتتە 250 گرام ئەتراپىدا، چوڭلـ-رى 600 ~ 1000 گرامغا يېتىدۇ، كراخمال تەركىبى 20%~24% دائىرىسىدە. ئاساسلىق ياڭيۇ سورتلىرى-دىن گۈچۇڭ ئاق ياڭيۇسى، كېيىي، ۋۇمېڭ، غالىبـ-يەت ـ1 ۋە يېڭىدىن يېتىشتۇرۇلۇپ چىققان بورتالا ياڭيۇسى قاتارلىقلار بار.

پىلە ـ ئۇجمىچىلىك شىنجاڭنىڭ پىلە باقمـ-

چىلىقى ۋە ئۇجمە ئۆستۈرۈشى 2000 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. 1999 - يىلى شىنجاڭدا 150 مىليون تۈپ ئۇجمە بار بولۇپ، يىلىغا 2 مىليون 250 مىڭ تونىنا ئۇجمە يوپۇرمىقى چىقىدۇ، شىنجاڭنىڭ ئۆزىدە بېتىشتۈرۈلگەن ئادەتتىكى پىلە ئۇرۇقى 158 مىڭ قۇتا، بېتىشتۈرۈلگەن ئادەتتىكى پىلە ئۇرۇقى 11 مىڭ تاختا، تاللاپ يېتىشتىرىلگەن پىلە كېپىنىكى 2200؛ بېقىلغان پىلە 191 مىڭ قۇتا، ھەربىر قۇتىنىڭ پىلە غوزىكى مەھسۇلاتى 17.4 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 3300 تونىنا (مەھسۇلات قىممىتى 2365 يۈەن) بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 133 مىڭ قۇتا، 5.4 كىلوگرام ۋە 2625 تونىنا ئاشتى. مەھسۇلات مىقدارى جياڭسۇ، جېجياڭ، ئىنخۇي قاتارلىق ئۇلكىلەرنىڭ كەينىدە بولۇپ، مەملىكەت بويىچە 5 - ئورۇندا تۇرىدۇ، پىلە غوزىكىدىن مەشۇت چىقىش نىسبىتى مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرا سەۋىيىدىن يۇقىرى. 50-، 60-يىللاردا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، بىر پىلە - ئۇجمە چىلىك تەتقىقات ئورنى (لوپتا) ۋە تۆت پىلە ئۇرۇقچىلىق مەيدانى (قاراقاش، يەكەن، قەشقەر يېڭىشەھەر، ئاقسۇلاردا) قۇرۇلدى. ئاساسلىق پىلە - ئۇجمىچىلىك رايونلىرى خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىدىكى 26 شەھەر (ناھىيە) گە جايلاشقان. ئۇجمە سورت بايلىقى جەمئىي 138 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قارا ئۇجمە تىپىدىكىسى 48، ئاق ئۇجمە تىپىدىكىسى 56، قىزىل ئۇجمىسى تىپىدىكىسى 12، گۈڭگاك ئۇجمىسى تىپىدىكىسى 21، شاتۇت ئۇجمە تىپىدىكىسى بىر؛ سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن سورتلاردىن خۇسۇك ئۇجمىسى قاتارلىق ئون نەچچىسى بار؛ شىنجاڭنىڭ ئۆزىدە بېتىشتۈرۈلگەن سورتلاردىن خوتەن ئاق ئۇجمىسى، «لوكاك - 5»، «لوشەن -1» ۋە «لوكاك -1» قاتارلىقلار بار. شىنجاڭنىڭ ئۆزىدە بېتىشتۈرۈلگەن پىلە نەسىللىرىدىن خۇاشىن ۋە «شىنجاڭ پىلىسى -2» قاتارلىقلار بار.

قۇلماق 1960 - يىلىدىن باشلاپ ئۇرۇمچى «1-مايى» دېھقانچىلىق مەيدانىدا سىناق قىلىپ تېرىلىشقا باشلىغان، نەتىجىدە مەھسۇلاتى يۇقىرى، سۈپىتى ئىدىيەلىك بولۇپ، كۆپ پايدا ئېلىنغان. كېيىن يەنە - يەنە تېرىلىپ، تېز راۋاجلانغان. 2000 - يىلى 3000 گېكتار تېرىلىپ، قۇرۇق چېچەك بىرلىك مەھسۇلاتى 211.6 كىلوگرامغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 9554 تونىنا يەتكەن. شىنجاڭ قۇلمىقىنىڭ سۈپىتى ئىدىيەلىك بولۇپ، قۇرۇق چېچەكنىڭ يۇمشاق سېلولا تەركىبى 17.1% — 18%، كىسلاتا تەركىبى 8.13% بولۇپ، ھەممىسى يۇتۇن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى. داغلىق چىگدۇ پۈسى ئىشلەپچىقىرىشتا مەھسۇس شىنجاڭ قۇلمىقى ئىشلىتىلىدۇ. ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى سانجى، شىخەنزە، ئۇرۇمچى، ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا جايلاشقان. «شىنجاڭ رافىنلىزىسى» ئاساسلىق تېرىلمۇاتقان سورت ھېسابلىنىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «ۋۇيەن -4، - 2، -6» قاتارلىق سورتلار تېرىلمۇاتىدۇ. ئىلى، تارباغاتاينىڭ تاغلىق رايونلىرىدا يەرلىك سورت — ياۋا قۇلماق بار بولۇپ، ئۇنى يەنە ھاراق ئىشلەش خام ئەشياسى قىلغىلى بولىدۇ.

شىنجاڭ قۇلمىقى

چارۋىچىلىق چارۋا، ئۇي قۇشلىرى باقمىچىلىقى بىلەن شۇغۇللىنىپ گۆش، سۈت، تۇخۇم، يۇڭ، تېرە قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. ھازىر كەسىپ، ئىشلەپچىقىرىش شەكلىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارىماي، ئادەتتە يەنە ئوتلىتىپ بېقىشنى ئاساس قىلغان ئوتلاق چارۋىچىلىقى، ئېغىل - قوتاندا بېقىشنى ئاساس قىلغان دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ئائىلە باقمىچىلىقى ۋە تۇجۇپىلەپ باشقۇرۇلىدىغان زاۋۇتلاشتۇرۇلغان چارۋىچىلىق دەپ ئايرىلىدۇ.

شىنجاڭ — جۇڭگودىكى بەش چوڭ چارۋىچىلىق رايونىنىڭ بىرى. 1949 - يىلى شىنجاڭ بويىچە قولدا قالغان چارۋا 10 مىليون 380 مىڭ تۇياق، يىللىق قوي يۇڭى مەھسۇلاتى 6578 تونىنا ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىقنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، كەڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «كۆرەش قىلماسلىق، بۆلمەسلىك، سىنىپ ئايرىماسلىق» ۋە «چارۋا ئىگىلىرى ۋە چارۋىچىلاردىن ئىبارەت ھەر ئىككى تەرەپكە پايدىلىق بولۇش» سىياسىتى يولغا قويۇلدى ھەمدە چارۋىچىلىق ھەرقايسى جەھەتلەردە قولايلاشقا ۋە يارەمگە ئېرىشتى، شىنجاڭ چارۋىچىلىقى تېزدىن ئەسلىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيانقى 20 نەچچە يىل شىنجاڭ چارۋىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتى ئەڭ ياخشى بولغان مەزگىل بولدى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە قولدا قالغان چارۋا 45 مىليون 246 مىڭ 700 تۇياقتا، يىل ئاخىرىدا قولدىن چىقىرىلغان چارۋا 28 مىليون 376 مىڭ تۇياقتا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تاۋار چارۋا 17 مىليون 928 مىڭ 800 تۇياق، تاۋار نىسبىتى 73%؛ گۆش مەھسۇلاتى 900 مىڭ تونىنغا، قوي يۇڭى مەھسۇلاتى 66 مىڭ 700 تونىنغا، كالا سۈتى مەھسۇلاتى 725 مىڭ 400 تونىنغا، ئۇچەك تەۋەتى 13. 893 تونىنغا يەتتى؛ كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېسابىي بىلەن تەۋغرا كەلگەن گۆش 50. 7 كىلوگرام، سۈت 44. 1 كىلوگرام بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتلىك ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن 2. 7 كىلوگرام ۋە 6. 89 ھەسسە يۇقىرى بولدى. 2000 - يىلى چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 11 مىليارد 415 مىليون يۈەنگە يەتتى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 1999 - يىلىدىكىدىن 144. 91 يۈەن كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىقتىن كىرگەن كىرىم 54 يۈەن.

شىنجاڭدا 51 مىليون 360 مىڭ 500 گىكتار تەبىئىي ئوتلاق بار، بۇنىڭ ئىچىدە پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق 48 مىليون گىكتار. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ، شىنجاڭنىڭ كەڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سۈنئىي ئوتلاق بازىسى بەرپا قىلىش مەركىزى قىلىنغان چارۋىچىلارنى مۇقىم ئولتۇراقلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلۇپ، ئەنئەنىۋى كۆچمە باقمىچىلىق ئۇسۇلى ئۆزگەرتىلدى، تۆت پەسىلدە كۆچۈپ يۈرۈپ چارۋا بېقىش يازى، كۈز پەسىللىرىدە يايلىتىپ بېقىش، قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە قوتاندا بېقىشقا ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تەبىئىي ئوتلاقلار ئاسرالدى ۋە ياخشىلاندى. 2000 - يىلىغىچە، جەمئىي بەرپا قىلىنغان سۈنئىي ئوت - چۆپ يېرى 1 مىليون 133 مىڭ گىكتار، ياخشىلانغان ئوتلاق 1 مىليون 176 مىڭ گىكتار؛ مۇقىم ئولتۇراقلاشقان، يېرىم مۇقىم ئولتۇراقلاشقان چارۋىچى 125 مىڭ 400 ئائىلە بولۇپ، ئۇلارنىڭ نىسبىتى 1994 - يىلىدىكى 49. 5% تىن كۆپەيىپ، 84. 8% كە يەتتى؛ يېرىمىغا يېقىن چارۋىنى قىش، ئەتىيازدا قوتاندا بېقىش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرى چارۋىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتى كۆچمە لۇك ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ئوتلاقنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى قوغدالدى.

دېھقانچىلىق رايونلىرى چارۋىچىلىقى — شىنجاڭ چارۋىچىلىقىنىڭ مۇھىم قىسمى. 1984 - يىلى تېرىقچىلىقنى ئاساس قىلغان جەنۇبىي شىنجاڭ، شەرقىي شىنجاڭدىكى يەتتە ۋىلايەت، ئوبلاستتا جەمئىي 15 مىليون 300 مىڭ تۇياق (دانە) چارۋا بار بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى چارۋا سانىنىڭ 50. 6% نى ئىگىلىدى؛ ئەمما ئۇلارنىڭ گۆش مەھسۇلاتى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە 31% نى، قوي يۇڭى مەھسۇلاتى ئاران 28% نى، كالا سۈتى مەھسۇلاتى ئاران 19. 3% نى، تەمىنلىگەن تاۋار تىرىك قوي ئاران 20% نى ئىگىلىدى. 90 - يىللاردىن كېيىن، دېھقانچىلىق رايونلىرى چارۋىچىلىقىنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتى كۆرۈنەرلىك تېزلىدى. 2000 - يىلىغا بارغاندا، دېھقانچىلىق رايونلىرى چارۋىچىلىقى چارۋا تۇياق سانى جەھەتتە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىن ئېشىپ كېتىپلا قالماستىن، بەلكى گۆش، سۈت قاتارلىق مەھسۇلاتلىرىمۇ پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدىغان بولدى.

شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى شىنجاڭدىكى ھەم يۇڭ، ھەم گۆش چىقىدىغان ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىنىڭ قىسقارتىلىپ ئاتىلىشى. يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى 1954 - يىلى تەستىقلاپ نام بەرگەن جۇڭگودىكى تۇنجى ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي. كۈنەس نەسىللىك

قوي فېرمىسىنىڭ 1980 - يىلى تۇلچەپ بېكىتىشىگە قارىغاندا، شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئونتۇرىچە يۇڭ مەھسۇلاتى 22 .13 كىلوگرام، يېتىلگەن ساغلىقنىڭ ئونتۇرىچە يۇڭ مەھسۇلاتى 5.37 كىلوگرام، ساپ يۇڭ نىسبىتى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 47%؛ يۇڭ تۇزۇنلۇقى 7.2～9.3 سانتىمېتىر، ئىنچىكلىكى 60 - 64 تالغىچە، يەنى 64 تال (22.18 مىكرون) ئاساس قىلىنغان. يۇڭى قىرقىۋېلىنغاندىن كېيىنكى قوچقارنىڭ ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى 92.3 كىلوگرام، ساغلىقنىڭ ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى 51.1 كىلوگرام، گۆش چىقىش نىسبىتى 48% . ھازىر تەخمىنەن 4 مىليون تۇياق شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى بار، ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى ئىلى، تارباغاتاي، بورتالا ھەمدە سانجى قاتارلىق ژىلايەت - ئوبلاستلاردا. ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ياخشى، يەنە ماسلىشىچانلىقى كۈچلۈك، ئىرسىيەت خۇسۇسىيەتلىرى مۇقىم بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلىرى بولغاچقا، بۇ نەسىل يېتىشتۈرۈلگەندىن بۇيان، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەرقايسى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلارغا (تەيۋەن ئۆلكىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) 300 مىڭ دىن ئارتۇق نەسىللىك قوي يەتكۈزۈپ بېرىپ، ھەرقايسى ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، بىۋاستە قاراشلىق شەھەرلەرنىڭ شۇ جايلاردىكى يەرلىك قوي نەسىللىرىنى ياخشىلاشتىكى ئاساسلىق ئەلا نەسىل بولۇپ قالدى.

جۇڭگو مېرىنوس قويى 1985 - يىلى 12-ئايدا دۆلەت ئىقتىساد كومىتېتى ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - بېلىقچىلىق مىنىستىرلىقى بىرلىكتە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغان ھەمدە نام بەرگەن جۇڭگو ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى يېڭى نەسلى. 1972 - يىلى دۆلەتنىڭ ئاۋسترالىيەدىن بىر قىسىم ئاۋسترالىيە مېرىنوس نەسىللىك قوچقارلارنى كىرگۈزۈپ شىنجاڭ، جىلىن، ئىچكى موڭغۇل، خېيلۇڭجياڭ قاتارلىق ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىكى نۇقتىلىق نەسىللىك قوي فېرمىلىرىدا بېقىشقا تەقسىم قىلدى. 1977 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى شىنجاڭ كۈنەس نەسىلىك قوي فېرمىسى، زىنىچۈەن نەسىللىك قوي فېرمىسى ۋە ئىچكى موڭغۇل گاداسۇ نەسىللىك قوي فېرمىسى، جىلىن چاگەنخۇا نەسىللىك قوي فېرمىسى قاتارلىق تۆت مەيداندا پىلانلىق، تەشكىللىك ھالدا ھەمكارلىشىپ نەسىل يېتىشتۈرۈش خىزمىتىنى ئېلىپ بارىدى. 1993 - يىلى نەسىللىك ئىنچىكە يۇڭلۇق قويلارنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش دۆلەتنىڭ «6 - بەش يىللىق پىلان» دىكى پەن - تېخنىكىدا ئۆتكەلگە ھۆجۈم قىلىش تۈرلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. جۇڭگو مېرىنوس ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىنىڭ نەسىللىك رېمىدىن ئاساسلىقى شىنجاڭ تېپىدىكى ۋە شىنجاڭ ھەر بىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تېپىدىكى نەسىللەر بولۇپ، ئۇ ۋەتتە 1 مىليون 930 مىڭ تۇياقتا يەتتى. جۇڭگو مېرىنوس قويىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ياخشى بولۇپ، يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى 92.6 كىلوگرام، ئونتۇرىچە يۇڭ مەھسۇلاتى 14 كىلوگرام؛ يېتىلگەن ساغلىقنىڭ (1 - دەرىجىلىك) ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى 43.7 كىلوگرام، ئونتۇرىچە يۇڭ مەھسۇلاتى 6.41 كىلوگرام؛ ساپ يۇڭ نىسبىتى 55% تىن يۇقىرى؛ يۇڭ تۇزۇنلۇقى 9～12 سانتىمېتىر، ئىنچىكىلىكى ئاساسەن 64 تال (22 مىكرون) (رەڭ-لىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 50 - بېتىگە قارالسۇن)

ئالتاي قويى

ئالتاي قويى قازاق قويىنىڭ بىر تارمىقى، ھەم گۆش، ھەم ياغ چىقىدىغان يىرىك يۇڭلۇق قوي، شىنجاڭدىكى ئەلا نەسىللىك يەرلىك گۆش قويى. تۇتاش يۇڭى غەيرىي سۈپەتلىك بولۇپ، قىلچىق يۇڭلىرى كۆپ، يۇڭسىنىڭ رەڭگى ئاساسەن قوڭۇر قىزىل. قۇيرۇقسىنىڭ يوغان بولۇشى ئۇنىڭ نەسىل ئالاھىدىلىكى. ئاساسلىقى شىنجاڭ ئالتاي ۋىلايىتىدىكى بۇرۇلتوقاي، كۆكتوقاي، چىڭگىل، ئالتاي، بۇرچىن، جېمىنەي ۋە قاباقاتارلىق يەتتە ناھىيە (شەھەر) دە بېقىلىدۇ. ھازىر 1 مىليون 500 مىڭ تۇياقچە بار. ئالتاي قويىنىڭ تېنى تېمەن ۋە ساغلام، يىرىك بېقىشقا چىداملىق، يايلىتتىپ بېقىشقا مۇڭاپىق كېلىدۇ ھەمدە بالدۇر يېتىلىش، تېز ئۆسۈش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، بولۇپمۇ پاختىلان گۆشى ئىشلەپچىقىرىشقا مۇڭاپىق كېلىدۇ. يېڭى ئېلىنغان ئەركەك تۇلۇنىنىڭ ئونتۇرىچە ئېغىرلىقى 5.23 كىلوگرام، چىشى قوزىنىڭ ئېغىرلىقى 5.03

كىلوگرام؛ تۆت ئايلىق بولۇپ ئېمىشتىن توختىغان ئەركەك پاقلاننىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 93 .38 كىلوگرام، چىشى قوزىسىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 36 .36 كىلوگرام؛ 18 ئايلىق بولغان ئەركەك پاقلاننىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 79 .69 كىلوگرام؛ ساغلىقىنىڭ ئېغىرلىقى 31 .55 كىلوگرام، يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 98 .92 كىلوگرام، ساغلىقىنىڭ ئېغىرلىقى 56 .67 كىلوگرام. گۆش چىقىش نىسبىتى 51%~53%، قۇيرۇقىنىڭ پۈتۈن تەن ئېغىرلىقىدىكى نىسبىتى 15%~18%.

ئىلى ئېتى شىنجاڭدىكى ئەلا نەسىللىك ئاتلار-نىڭ بىرى. ئاساسلىقى شىنجاڭ ئىلى ۋىلايىتىدىكى موڭغۇلكۆرە، تېكەس، كۇنەس، توققۇزتارا، نىلقا قا-تارلىق ناھىيىلەردە بېقىلىدۇ. ھازىر 100 مىڭ تۇياقچە بار. ئىلى ئېتىنىڭ يېتىشتۇرۇلۇشى XX ئەسىرنىڭ 20-يىللىرى باشلانغان بولۇپ، ئاساسلىقى سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن ئورلوف، ئىندون قاتارلىق نەسىللىك ئات-لار ئارقىلىق ئىلى رايونىدىكى قازاق ئېتىنىڭ نەسلى ياخشىلانغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە سۈپەت ئېتىتېپاقىدىن كىرگۈزۈلگەن ئورلوف، دون، بۇدیونـ-نىي قاتارلىق ئەلا نەسىللىك ئاتلار ھەمدە موڭغۇلكۆرە، نەسىللىك ئات فېرمىسى قاتارلىق ئاساسلىق ئات فېر-مىلىرىدىكى ئاساسلىق بايتاللارغا قارىتا پىلانلىق مې-تىسلاشتۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش ۋە توغرىسىغا چې-تىشتۇرۇپ تۇراقلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئىلى ئېتى يې-تىشتۇرۇلۇپ چىقىلغان. ئىلى ئېتى مىنىشكىمۇ، سا-پان ـ ھارۋىلارغا قېتىشقىمۇ بولىدىغان نەسىل بولۇپ، تېنى تېمەن ۋە تەكشى، كۆكرىكى يېتىلگەن، پۇتلىرى توز بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. 1980 ـ يىلىدىكى ئۆلچەپ بېكىتىشكە ئاساسلانغاندا، يېتىلگەن ئايغىرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 3 .148 سانتىمېتىر، كۆكرەك ئايلانىمىسى 3 .171 سانتىمېتىر، تۇياق ئايلانىمـ-سى 4 .19 سانتىمېتىر؛ بايتالنىڭ ئېگىزلىكى 0 .141 سانتىمېتىر، كۆكرەك ئايلانىمىسى 6 .166 سانتىمېتىر، تۇياق ئايلانىمىسى 5 .17 سانتىمېتىر. مىنگەندىكى سۈر-ئەت ئىقتىدارى 1981 ـ يىلى 5 ـ ئايدىكى ئۆلچەشتىن قارىغاندا، 1000 مېتىرغا بىر مىنۇت 83 .15 سې-كۇنت، 1600 مېتىرغا 2 مىنۇت 7 .8 سېكۇنت، 3200 مېتىرغا 4 مىنۇت 32 .25 سېكۇنت، 50 كىلومېتىرغا 1 سائەت 42 مىنۇت 31 سېكۇنت، 100 كىلومېتىرغا 7 سائەت 31 مىنۇت 52 سېكۇنت بولغان. ئىلى ئېتى-نىڭ گۆش، سۈت ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى بىرقەدەر ياخشى بولۇپ، يېتىلگەن ئاتنىڭ تېنى ئېغىرلىقى 350~380 كىلوگرامغا، گۆش چىقىرىش نىسبىتى 50%~54.5% كە، ساپ گۆش نىسبىتى 40%~44% كە يېتىدۇ؛ 120 كۈنلۈك سۈت مىقدارى بىر قۇلۇن ئېمىتىۋاتقان ئەھۋالدا 648 كىلوگرامغا يېتىدۇ. (رەڭ-لىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 36 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى شىنجاڭدا يېتىشتۈ-رۈلگەن ھەم سۈت ئېلىنىدىغان، ھەم گۆش ئېلىنىدىغان كالا نەسلى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كەڭ كۆ-لەمدە تارقالغان بولۇپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي قا-تارلىق جايلارنى ئاساس قىلغان. ھازىر نەسىل ئۇلچە-مىگە يەتكەن شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى 20 مىڭ تۇياقچە بار، بۇنىڭ ئىچىدە نەسلى ياخشىلانغان كالا 300 مىڭ تۇياق. ئۇ شىنجاڭنىڭ يەرلىك سېرىق كالىسىنى چەت ئەلدىن كىرگۈزۈلگەن شۇۋېتسارىيە قوڭۇر كالىسى ئالا-تاۋ كالىسى ۋە ئاز ساندىكى كاستروم كالىسىنى ئاساسلىق قىلىش ئارقىلىق ئوتتۇز نەچچە يىل نەسىلەندۈرۈش ۋە قانداش تاللاش ئارقىلىق يېتىشتۈرۈپ چىقىلغان. تېنى ئوتتۇراھال، يۇڭلىرى، تېرىسى قوڭۇر رەڭلىك، ئۈس-تىدە كۆل رەڭ ئاق ياكى سارغۇچ دۈمبە سىزىقى بار، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، قانداش سوغۇق، تومۇز ئىسسىقلارغا ۋە يىرىك بېقىشقا چىداملىق كېلىدۇ، يايـ-لىتىپ بېقىشتا ئىقتىدارى ياخشى، كېسەللىككە تاقا-بىلچانلىقى كۈچلۈك. ئەسلىدە «شىنجاڭ ئوتلاقلىرىدە-كى قوش ئىشلىتىلىدىغان كالا» دەپ ئاتالغان، كېيىن 1987 ـ يىلى رەسمىي «شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى» دەپ نام بېرىلگەن. ئۇچتىن ئارتۇق تۇغقان يېتىلگەن سىيـ-رىنىڭ 305 كۈنلۈك سۈت مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3500 كىلوگرام كېلىدۇ، چارۋىچىلىق رايونىدا 150 كۈنلۈك سۈت بېرىش مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1724 كىلوگرامغا يېتىدۇ. سۈتنىڭ ماي نىسبـ-تى 4.06%. 18 ئايلىق موزاينىڭ ئېغىرلىقى 230 كىلوگرامدىن 250 كىلوگرامغىچە كېلىدۇ. گۆش چې-قىش نىسبىتى 47% تىن ئاشىدۇ؛ يېتىلگەن كالىنىڭ ئېغىرلىقى 450~500 كىلوگرامغا، گۆش چىقىش نىسبىتى 52% كە يېتىدۇ.

شىنجاڭ ئېشەكى شىنجاڭدىكى بىر خىل يەر-لىك ئېشەك نەسلى، كىچىك تېپىكى ئېشەك تۈرىگە كىرىدۇ. ئاساسلىقى شىنجاڭدىكى قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ ۋە قۇمۇل، تۇرپان قاتارلىق جايلارغا تارقالغان،

شىمالىي شىنجاڭدا بېقىلىدىغىنى بىرقەدەر ئاز. ھازىر پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە 1 مىليون تۆيا‌قتىن ئارتۇق شىنجاڭ ئېشىكى بار. شىنجاڭ ئېشىكىنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، قاتتىق سوغۇققا، تومۇز ئىسسىققا، يەرنىڭ بېقىشقا چىداملىق كېلىدۇ. كېسەللىككە تاقابىل‌چانلىقى كۈچلۈك، ئىشلىتىلىش ئىقتىدارى ياخشى، دېھقانلارنىڭ قىسقا ئارىلىقتىكى قاتناش ۋە تراڭسپورتىدىكى ئاساسىي قاتناش قورالىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئاساسلىقى مىنىش، ئوستىگە نەرسە ئارتىپ يۆتكەش، ھارۋا تارتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇلارچەشتىن قارىغاندا، يالغۇز ئېشەكنىڭ تارتىپ توشۇش مىقدارى 600 كىلوگرامغا، قىسقا ئارىلىقتا ئوستىگە ئارتىپ توشۇش مىقدارى 150 كىلوگرامغا يېتىدۇ. بويىنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە تەخمىنەن 100 سانتىمېتىر، تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 100 ـ 110 سانتىمېتىر كېلىدۇ. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى شىنجاڭ ئېشەكلىرىگە «گۈەنجوك ئېشكى» نىڭ قېنى كىرگۈزۈلگەچكە، بويى بىرقەدەر ئېگىز بولۇپ، 120~130 سانتىمېتىرغا، بەدەن ئۇزۇنلۇقى 130~150 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. شىنجاڭ ئېشكىنىڭ يۈڭ رەڭگى كۆپىنچە كۈل رەڭ بولىدۇ (سۇس كۈل رەڭ ياكى قېنىق كۈل رەڭنى ئۇز ئىچىگە ئالىدۇ).

شىنجاڭنىڭ قوش لوكىلىق تۈگىسى جۈڭگودىكى ئاساسلىق تۈگە نەسلى بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا كەڭ تارقالغان. ھازىر 160 مىڭ تۆياقچە تۈگە بار. شىنجاڭدا تۈگە بېقىشنىڭ تارىخى ئۇزۇن، «خەننامە» نىڭ 96 ـ جىلدى «غەربىي يۈرت خاتىرىسى» دا: «پشامشان خەلقى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، سۈت، ئوت ـ چۆپ قوغلىشىپ كۆچۈپ يۈرىدۇ، ئېشەك، ئات، قوش لوكىلىق تۈگە باقىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن، يۇ 2000 يىل ئىلگىرىلا شىنجاڭدا تۈگە باقىچىلىقى خېلى كۆلەمگە ئىگە بولغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. تارىختا جۈڭگونىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ سودا بېرىش ـ كېلىشىنى راۋاجلاشتۇرغان يېپەك يولىدا ئاساسلىقى «قۇمۇق كېمىسى» دەپ نام ئالغان تۈگە مىنىش، مال توشۇشتىكى قاتناش قورالى قىلىنغان. شىنجاڭنىڭ قوش لوكىلىق تۈگىسى يوغان، ئېگىز بولۇپ، چىداملىقلىقى ئىنتايىن ياخشى؛ ئىسسىققا، سوغۇققا، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق، يۈكى ئادەتتە قوڭۇر رەڭ، سارغۇچ رەڭ ياكى سۇس قىزىل رەڭ بولىدۇ، ئاق رەڭلىكلىرى بىرقەدەر ئاز. يېتىلگەن تۈگىنىڭ ئېگىزلىكى 170 سانتىمېتىردىن 180 سانتىمېتىرغىچە بولىدۇ. تۇمشۇقى ئۇچلۇق، كالپۇكى ئۇزۇن ھەمدە ھەربىكەتچان بولۇپ، «Z» شەكلىدە ئېگىلگەن. دۇمبىسىدە ئىككى لوكىسى (ماي خالتىسى) بولىدۇ، لوكا ئېگىزلىكى 25~40 سانتىمېتىر، ئىككى لوكىنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن 30 سانتىمېتىر كېلىدۇ. جەينەك، بېغىش، كۆكرەك ۋە تىز ئارقىسى قاتارلىق يەرنىتە ئورۇندا مۇڭگۈزسىمان تەگلىك بولۇپ، تۈگە ئورنىدىن تۇرغاندا قوغداش رولىنى ئوتەيدۇ، تۈگە يۈكى بىرقەدەر ياخشى بولغان ئىسسىقلىق ساقلاش ئىقتىدارىغا ئىگە. شىنجاڭنىڭ قوش لوكىلىق تۈگىسى ئادەتتە يىلىغا بەش كىلوگرامدىن كۆپرەك يۇڭ بېرىدۇ، يېتىلگەن تۈگە لەرنىڭ گۈش بېرىش نىسبىتى 50%~52% كە يېتىدۇ. گۈش مەھسۇلاتى 160 كىلوگرامدىن 200 كىلوگرامغىچە بولىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 36 ـ بېتىدىكى ئالتاي تاغ باغرىدىكى تۈگە توپىغا قارالسۇن)

ئورمانچىلىق شىنجاڭدا ھازىر بار بولغان ئورمانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان يەر كۆلىمى 7 مىليون گېكتار، بۇنىڭ ئىچىدە ئورمانلىق يېرى 6 مىليون 564 مىڭ 100 گېكتار، چاتقاللىق ئورمان يېرى 91 مىڭ گېكتار، شالاڭ ئورمان يېرى 103 مىڭ 800 گېكتار، تېخى ئورمان بولۇپ شەكىللەنمىگەن ئورمان بىنا قىلىنىدىغان يەر 11 مىڭ 500 گېكتار، «تۆت ئەتراپ» قا تىكىلگەن دەرەخ كۆلىمى 10 مىڭ گېكتار، ئۆسۈڭاتقان دەرەخنىڭ ئومۇمىي زاپاس مىقدارى 313 مىليون كۇب مېتىر. شىنجاڭنىڭ ئورمان بايلىق مەنبەسى تاغ‌لىق رايونىدىكى تەبىئىي ئورمان ۋە تۈزلەڭلىكتىكى چۆل، دەريا جىلغىلىرىدا قايتا تۈسكەن ئورمان ۋە تۈز‌لەڭلىكتىكى سۈنئىي بەرپا قىلىنغان ئورمانىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمىدىن تەركىب تاپقان. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، 11 ۋىلايەت، ئوبلاست، 80 ناھىيە، شەھەر، ئېغىز ـ ئېغىزلارنى ئورمان توري بىلەن قاپلاش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى، 45 ناھىيە، شەھەر تۈزلەڭلىكلەرنى بوستانلاشتۇرۇش ئۆلچىمىگە يەتتى، شىنجاڭ بويىچە ئېغىزلارنىڭ 93%ى ئورمان توري تەرىپىدىن ئۇنۇملۇك مۇھاپىزەت قىلىنىدى. ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەرلەرنى بوستانلاشتۇرۇشنىڭ قاپلاش كۆلىمى «8 ـ بەش يىللىق پىلان» نىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى 24.2% تىن يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ 27.34% كە يەتتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاممۇي يېشىللاشتۇرۇلغان يەرلەر 5.1 كۋادرات مې-

تىردىن كۆپەيىپ 21.6 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، توق-
قۇز شەھەر باغۋارانلاشقان شەھەر ئۇلچىمىگە يەتتى.
تاغلىق رايونلاردا يېڭىلىنىپ ئورمان بەرپا قىلىنغان
ئومۇمىي كۆلەم 14 مىڭ گېكتار بولۇپ، ئومۇمىي
كېسىلىش كۆلىمى 13 مىڭ 770 گېكتاردىن ئېشىپ
كەتتى، كېسىلگەن دەرەخ ئورنىدا دەرەخ سورتلىرىنى
يېڭىلاش نىسبىتى، سۇنئىي ئۈسۈلدا يېڭىلاپ ماقلاپ
قېلىش نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 98.1%
ۋە 95.1% كە يېتىپ، ئورمان كۆلىمى ۋە زاپاس
ماقلىنىش مىقدارىنىڭ قوش ئېشىشى ئىشقا ئاشۇرۇل-
دى. ئاپتونوم رايون بويىچە مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان
تۈزلەڭلىكتىكى تەبىئىي ئورمان 379 مىڭ 600 گېك-
تار؛ قامال قىلىنىپ يېتىشتۇرۇلۇۋاتقان تەبىئىي ئور-
مان 87 مىڭ 460 گېكتار، بۇنىڭ ئىچىدە 48 مىڭ
گېكتارى يېتىلگەن ئورمانغا ئايلاندى. چۆل - جەزىرىگە
ئايلىنىۋاتقان يەرلەرنى ئونۇمۇبرسال تىزگىنلەپ ئۆزلەش-
تۈرۈش كۆلىمى 193 مىڭ 900 گېكتار. 2000 -
يىلى تېرىقچىلىقتىن بوشىتىلىپ ئورمانچىلىققا، ئوت -
چۆپ ئۈستۈرۈشكە قايتۇرۇلغان كۆلەم 20 مىڭ 200
گېكتار. پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئورمان كۆلىمى 1
مىليون 978 مىڭ گېكتار، ئورمانىنىڭ قاپلاش نىسبە-
تى 1978 - يىلىدىكى 1.03% تىن كۆپەيىپ 2000-
يىلى 1.92% كە يەتتى. پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئورمان-
چىلىق ئېكولوگىيە سىستېمىسىنىڭ رامكىسى دەسلەپ-
كى قەدەمدە شەكىللەندى، بوستانلىقلارنىڭ تەبىئىي ئا-
پەتكە تاقابىلچانلىقى كۈچەيدى، بۇ ئارقىلىق چارۋىچە-
لىق رايونلىرى ۋە بوستانلىق چېتىنىڭ چۆللىشىش
يۈزلىنىشى ئۈنۈملۈك توسۇپ قېلىندى. دەرەخ تۈرلە-
رى، ئورمان تۈرلىرى قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ۋە 16
ئىقتىسادىي ئورمان تاۋار بازا ناھىيىسىنى بەرپا قىلىش
ئارقىلىق، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئىقتىسادىي ئورمان كۆ-
لىمى 1978 - يىلىدىكى 47 مىڭ 300 گېكتاردىن
كۆپەيىپ، 2000 - يىلىدىكى 263 مىڭ 400 گېك-
تارغا يەتتى. يىلىغا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان قۇرۇق،
ھۆل مېۋە 1 مىليون 530 مىڭ تونىنا، مەھسۇلات
مىقدارى 2 مىليارد 100 مىليون يۈەنگە يەتتى. ئىقتى-
سادىي ئورمان يېزىلاردىكى يېڭى ئىقتىسادىي يۈكسە-
لىش نۇقتىسىغا ئايلاندى. 20 يىلدىن بۇيان، ئورمان-
چىلىق كارخانىلىرى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇ-
شىنى جەمئىي 8 مىليون 300 مىڭ كۇب مېتىردىن
ئارتۇق تاۋار ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى، يۇقىرىغا
تاپشۇرۇلغان پايدا - باج 400 مىليون يۈەندىن ئارتۇق
بولدى.

تاغلىق رايونلاردىكى تەبىئىي ئورمانلىق

بۇ تەبىئىي چوشكەن ئۇرۇقتىن پاكى بىخلىنىشتىن شە-
كىللەنگەن ئورماننى كۆرسىتىدۇ. تاغلىق رايوندىكى
تەبىئىي ئورمانلار — شىنجاڭنىڭ ئورمانچىلىق بايە-
لىق مەنبەسىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى. بۇلار ئاساسلىقى
ئالتاي تېغى، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي ئە-
تەكلىرىگە جايلاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە تەڭرىتاغنىڭ شە-
مالىي ئېتىكىدە ئەڭ كۆپ، ئالتاي تېغى، كۆڭېنلۇن
تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى ۋە جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ
غەرب قىسمىدىكى تاغلىق رايونلارغىمۇ تارقالغان. تاغ-
لىق رايوندىكى تەبىئىي ئورمانلار ئادەتتە دېڭىز يۈزىدىن
1300～2800 مېتىر ئېگىزلىككە جايلاشقان. كۈن-
گەي، نەم بولغان تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە
3100 مېتىرغا يېتىدۇ. تاغلىق رايون تەبىئىي ئورمان-
لىقىنىڭ ئاساسلىق دەرەخ سورتلىرى شەمشاد ۋە بال
قارىغايدىن ئىبارەت ئىككى خىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
تاغ تېرىكى، قېيىن قاتارلىق كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ-
لەرمۇ ئاز مىقدارda تارقالغان. ئالتاي تېغى ئورمانچە-
لىق رايونى شىنجاڭ بال (يوپۇرماق تاشلايدىغان) قارە-
غەيسىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، يەنە شىنجاڭ شەمشا-
دى، شىنجاڭ بەش تىكەنلىك قارىغىيى، شىنجاڭ ئاق
قارىغىيى قاتارلىقلار تارقالغان. دەريا جىلغىسى رايون-
لىرىدا ۋە دەريالارنىڭ ئىككى قىرغىقىدا شىنجاڭ شە-
شادى ۋە شىنجاڭ بال (يوپۇرماق تاشلايدىغان) قارىغە-
يى ئۆزئارا ئارىلىشىپ كەتكەن ئورمانلىقلار بار، يەنە
ياۋروپا تاغ تېرىكى، ئاق قېيىن قاتارلىقلار ئاساس قە-
لىنغان قايتا ئۈسكەن ئورمانلار بار. تەڭرىتاغ ئورمان
رايونىدىكى ئۈستۈنلۈككە ئىگە دەرەخ سورتى تەڭرىتاغ
شەمشادى بولۇپ، ئىلى دەريا ۋادىسىدا شىنجاڭ ياۋا
مېۋە ئورمىنى بار. تەڭرىتېغىنىڭ شەرقىدىكى ئورمان-
لاردىكى ئاساسلىق دەرەخ سورتى شىنجاڭنىڭ بال (يو-
پۇرماق تاشلايدىغان) قارىغىيى. تاغلىق رايوندىكى تەبە-
ئىي ئورمان يېرى كۆلىمى 1 مىليون 740 مىڭ گېك-
تار بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئورمان يېرى كۆلىمە-
نىڭ 29.2% نى ئىگىلەيدۇ. ئورمان بار يەر كۆلىمى
940 مىڭ گېكتار، بۇ پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئورمان بار
يەر كۆلىمىنىڭ 58.8% نى ئىگىلەيدۇ. ئۈسۈۋاتقان
دەرەخلەرنىڭ زاپاس مىقدارى 292 مىليون كۇب مېتىر
بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئۈسۈۋاتقان دەرەخلەر ئومۇ-
مىي زاپاسى مىقدارىنىڭ 83% نى ئىگىلەيدۇ. (رەڭ-
لىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 21 - بېتىدىكى «تەڭرىتاغدە-
كى چەكسىز ئورمان» غا قارالسۇن)

دەريا جىلغىسى ئورمىنى شىنجاڭدىكى ئىچ-كى قۇرۇقلۇق دەريالىرىنىڭ مەنبەسىنىڭ ئاستى قىسـ-مىدىكى تاغ جىلغىسى ئارىسىنى بويلاپ تاغ ئامزىدىن چىققۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ئىككى قىرغاقتا جايلاشقان بىر خىل مۇستەقىل ئورمان تېپىنى كۆرسىتىدۇ. دەريا جىلغىسى ئورمىنىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدا يېڭنە يوپۇر-ماقلىق ئورمان بىلەن ئارىلىشىپ تۇتاشقان بولىدۇ، تۆۋەن ئېقىمىدا بولسا چۆل دەريا قىرغىقى ئورمىنى بىلەن تۇتاشقان بولىدۇ ھەمدە دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىمى ئەتراپىدا ئالۋ كۆپ بولىدۇ. دەريا جىلغىسى ئورمىنىدا تېرەك ـ سۆگەت ئالمىلىسىدىكى دەرەخلەر ئالۋ كۆپ. يەنە ئەملىكنى ياغىش كۆرىدىغان شەمشاد، قېيىن، كـ-چىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن قاتارلىقلار بار. شىنجاڭـ-نىڭ دەريا جىلغىسى ئورمىنى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئۈچ رايونغا بۆلۈنگەن: بىرىنچى، ئالتاي ـ تاربىغاتاي دەريا جىلغىسى رايونى، بۇ ئېرتىش دەريا‌سى ۋە ئۇنىڭ تارماق ئېقىمى بولغان ئۈلۈڭگور دەريا‌سى قاتارلىق دەريا ئېقىنلىرى ئېقىپ ئۆتىدىغان تاغ جىلغىلىرىنى ئۆز ئـ-چىگە ئالىدۇ، بۇ شىنجاڭدىكى تەبىئىي تېرەك، سۆگەت ئورمىنى ئالۋ مەركەزلىك جايلاشقان جاي ھېسابلىنـ-ىدۇ. ئاساسلىق تۈرلىرىدىن ساي تېرىكى ئورمىنى، كۆمۈش تېرەك ئورمىنى، ياۋروپا قارا تېرەك ئورمىنى ۋە ھەرخىل سۆگەت ئورمانلىرى بار. ئىككىنچى، تەڭـ-رىتاغ جىلغىسى رايونى، بۇ تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئې-تىكىدىكى ئىلى دەريا‌سى، بورتالا دەريا‌سى، ماناس دەر-يا‌سى، قۇتۇبى دەريا‌سى، ئۈرۈمچى دەريا‌سى ۋە تەڭرـ-تاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى قارا شەھەر دەريا‌سى، كۆنچى دەريا‌سى، ئاقسۇ دەريا‌سى قاتارلىق ئېقىنلار ئې-قىپ ئۆتىدىغان تاغ جىلغىسى رايونلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆلىمى ئالتاي ـ تاربىغاتاي رايونلىرىغا ئاسا-سىي جەھەتتىن تەۋە كېلىدۇ، لېكىن ئورمان ئەھۋالى، بايلىق مەنبەسى بىرقەدەر ئارقىدا قالغان. تەڭرىتاغ جىلغىسى ئورمانلىرىنىڭ ئاساسلىق سورت تۈرلىرىدىن يوپۇرماقلىق تېرەك، ئىلى تېرەك ئورمىنى، ئەرمۇدۇن ئورمىنى ۋە سۆگەت ئورمىنى قاتارلىقلار بار. ئۈچىنـ-چى، پامىر ـ كۆنلۈن تېغىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى دەريا جىلغىسى رايونلىرى، بۇ غەربتە قىزىلسۇ ئويماڭـ-لىقىدىن باشلىنىپ، شەرقتە چەرچەن دەريا‌سىغىچە بو-لىدۇ، بۇ قەشقەر دەريا‌سى، يەكەن دەريا‌سى، قاراقاش دەريا‌سى، يۇرۇڭقاش دەريا‌سى، كېرىيە دەريا‌سى، چەر-چەن دەريا‌سىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ جايلار چۆل كىلىماتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، چۆل دەريا ئورمـ-ىنى تاغ جىلغىسى رايونى ئىچىگە كىرگەن بولىدۇ. شۇڭلاشقا، بۇ جايدا باشقا جايلاردىن ئالاھىدە بولغان تېرەك، سۆگەت ئورمىنى بار. مەسىلەن، كۆنىلۈن تېرەك ئورمىنى، پامىر تېرەك ئورمىنى ۋە سۆگەت ئورمىنى قاتارلىقلار. بايلىق مەنبەسىنى تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، ئالتاي، ئىلى، تاربىغاتاي قاتارلىق ئۈچ جاي-نىڭ دەريا جىلغىسى ئورمىنى يەر كۆلىمى 144 مىڭ 900 گېكتار، ئورمان بار يەر كۆلىمى 25 مىڭ 400 گېكتار (بۇ دەريا جىلغىسى چاتقال ئورمىنىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ)، ئۈسۈمۇلتان دەرەخلەرنىڭ زاپاس مىقدارى 2 مىليون 847 مىڭ كۇب مېتىر.

چۆل دەريا قىرغىقى ئورمىنى چۆل جايلارغا خاس بولغان دەريا قىرغاقلىرىدىكى كارىدور شەكىلدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخ ئورمـ-ىنى كۆرسىتىدۇ. تارقىلىش جەھەتتە، ئۇنىڭ يۇقىرى چېكى دەريا جىلغىسى ئورمىنىغا تۇتاشقان، تۆۋەن چې-كى چۆل چاتقاللىرى، شورلاشقان چىملىقلار قاتارلىقلار بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن. ئاساسلىق ياغاچ غوللۇق دەرەخلەردىن توغراق ئورمىنى، قاپاق تېرەك ئورمىنى، قارىياغاچ ئورمىنى ۋە جىگدە ئورمىنى قاتارلىقلار بار. توغراق شىنجاڭنىڭ چۆللۈكلىرىگە كەڭ تارقالغان بىر خىل يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ تۈرى، تارىم ئويمانـ-لىقىدىكى تارىم دەريا ۋادىسىغا ئالۋ مەركەزلىك جايلاش-قان بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى توغراق ئورمانلىقىنىڭ تەخمىنەن 60%~80%نى ئىگىلەيدۇ، كارىدور ھالـ-قىدىكى دەريا قىرغىقى ئورمانلىرىنى شەكىللەندۈر-گەن، كۆلىمى 176 مىڭ 700 گېكتار. قاپاق (سۈر) تېرەك توغراق ئىككىلەمچى ئۈرۈقدىشىغا تەۋە بولغان دەرەخ تۈرى، شۇنداقلا چۆل دەريا قىرغىقى ئورمىنىدە-كى توپلىشىپ ئۆسىدىغان دەرەخ تۈرلىرىنىڭ بىرى. قاپاق تېرەكنىڭ تارقىلىش دائىرىسى كەڭ ئەمەس، دۇنيادا مەركىزىي ئاسىيا، بالقاش، سىر ـ ئامۇ دەريا-سى قاتارلىق جايلارغا تارقالغان، جۇڭگودا پەقەت شىنـ-جاڭغىلا تارقالغان، تارىم ئويمانلىقىنىڭ غەربىي جەنۇ-بىي قىسمىغا تەبىئىي جايلاشقان. بولۇپمۇ، شىمالىي كەڭلىك 37°~41°، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 75°30′~80° ئارىسىدىكى يەكەن دەريا‌سى، قەشقەر دەريا‌سى، خوتەن دەريا‌سى ئەتراپىدىكى دەريا قىرغىقى ساىلىقلىرى ۋە يەر ئاستى سۇ ئورنى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان دەريا قىر-غاقلىرىغا جايلاشقان. قارىياغاچ ئورمانلىقلىرىنىڭ يۇ-قىرى چېكى تاغنىڭ ئالدىنقى قىسمىدىكى دەريا جىلغـ-ىسى تېرەك، سۆگەت ئورمىنى بىلەن تۇتاشقان، تۆۋەندە بولسا توغراق، جىگدىلىك، شالاڭ ئۆسكەن ئورمانلار

ياكى چۆل چانقاللىرى بىلەن تۇتاشقان. ئۇ — چۆل دەريا قىرغىقى ئورمىنىنى تەشكىل قىلغۇچى دەرەخ تۈرلىرىنىڭ بىرى. شىمالىي كەڭلىك 41°30′～44°30′ قىچە، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 81°15′～93°قىچە بولغان جايلارغا تەبىئىي جايلاشقان. قاتتىق پوستلۇق مېۋە، جىگدە ئورمانلىقى ئاساسلىقى تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمى، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ھەرقايسى دەريالار، ماناس دەرياسى، كۆيتۈن دەريالىرى، گۈرتۇ، چىگشور دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىنلىرى ۋە ئېبىنۇر كۆلى، ئىلى دەريا قاتارلىق جايلارغا جايلاشقان. تارىم دەريا ۋادىسى (يەكەن دەريا، خوتەن دەريا، ئاقسۇ دەريالىرى ئۇز ئېچىگە ئالىدۇ) چۆل ئورمانلىقى (چۆل دەريا قىرغىقى ئورمىنىنى ئۇز ئېچىگە ئالىدۇ) نىڭ كۆلىمى 2 مىليون 415 مىڭ 300 گېكتار، ئورمان بار يەر كۆلىمى 118 مىڭ گېكتار. شالاڭ ئورمان يەر كۆلىمى 528 مىڭ گېكتار، چانقال ئورمىنى كۆلىمى 701 مىڭ 700 گېكتار، ئۆسۈڭانقان دەرەخ ئومۇمىي زاپاس مىقدارى 13 مىليون 922 مىڭ كۇب مېتىر.

تۈزلەڭلىكتىكى سۈنئىي ئورمانلىق

بوستانلىق دېھقانچىلىق رايونلىرى ۋە قۇملۇققا يېقىن بولغان دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ چەت ياقىلىرىدىكى سۈنئىي بەرپا قىلىنغان ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى، قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈش - قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش ئورمىنى، ئوتۇن ئورمىنى، ماتېرىيال ئورمىنى، ئىقتىسادىي ئورمان قاتارلىق ئورمان تۈرلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. سۇغىرىلىدىغان ئورمان ۋە مۇھاپىزەت ئورمىنى ئىقتىدارىغا ئىگە، شۇنىڭدەك كۆپ خىل ئېشلارغا ئىشلەتكىلى بولۇش، دەرەخ تۈرى بىر خىل بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. شىنجاڭدا رەھبەرلىكى بولغان، پىلانلىق، مەقسەتلىك ھالدا كەڭ كۆلەمدە سۈنئىي ئورمان بەرپا قىلىش 1949 - يىلىدىن كېيىن تەدرىجىي باشلانغان. 2000 - يىلىغىچە شىنجاڭ بويىچە سۈنئىي ئورمانىنىڭ جەمئىي ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 886 مىڭ 200 گېكتار، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز- ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى 362 مىڭ 200 گېكتار، ماتېرىيال ئورمىنى 81 مىڭ 600 گېكتار، ئوتۇن ئورمىنى 94 مىڭ گېكتار، ئالاھىدە ئىشلارغا ئىشلىتىلىدىغان ئورمان 11 مىڭ 800 گېكتار، ئەتراپقا تىكلىگەن دەرەخ 100 مىڭ گېكتارغا يېقىن؛ ئۆسۈڭانقان دەرەخنىڭ ئومۇمىي زاپاس مىقدارى 29 مىليون 550 مىڭ كۇب مېتىر. 1996 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى سۈنئىي ئۇسۇلدا بەرپا قىلىنغان ئورمان 27 مىڭ 400 گېكتار، بۇنىڭ ئىچىدە 2000- يىلى سۈنئىي ئۇسۇلدا بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 61 مىڭ 800 گېكتار. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 37 - بېتىدىكى «ئۇرۇمچىدىكى شەھەر ئايلاندۇرۇپ بىنا قىلىنغان 100 مىڭ مولۇق شەھەر ئورمان» غا قارالسۇن)

«ئۇچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى بۇ دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدىكى نۇقتىلىق تۈرلەرنىڭ بىرى. دۆلەت ئۇچ شىمال رايونى (شەرقىي شىمالنىڭ غەربىي قىسمى، شىمالىي جۇڭگونىڭ شىمالىي قىسمى، غەربىي شىمالنىڭ كۆپ قىسىم رايونلىرى) نىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، 1978- يىلى بۇ رايوندا «ئۇچ شىمال» ئىھاتە ئورمان سىستېمىسى بەرپا قىلىشنى قارار قىلدى. شىنجاڭ «ئۇچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى قۇرۇلۇشىدىكى نۇقتىلىق قۇرۇلۇش را- يونىغا كىرگۈزۈلدى. 1 - قارارلىق قۇرۇلۇش 1978- يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە ئېلىپ بېرىلدى، شىنجاڭ بويىچە ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلىنغان ئومۇمىي كۆلەم 180 مىڭ گېكتار بولۇپ، ۋەزىپە %50 ئاشۇرۇپ ئو- رۇندالدى. ئىككىنچى قارارلىق قۇرۇلۇش 1986 - يىلىدىن 1995 - يىلىغىچە ئېلىپ بېرىلدى، كۆلىمى 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشتىكى 53 ناھىيە (شەھەر) دىن كۆپىيىپ 86 ناھىيە (شەھەر) ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەندىكى 153 بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش تۈەن - مەيدانغا كېڭەيدى، 248 مىڭ گېكتار سۈنئىي ئورمان بەرپا قىلىش پىلانلانغاندى. ئەملىيەتتە ئورۇ- دالغان ئورمان بەرپا قىلىش كۆلىمى 314 مىڭ 800 گېكتارغا يەتتى. 3 - قارارلىق قۇرۇلۇش 1996 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە ئېلىپ بېرىلدى، 258 مىڭ گېكتار سۈنئىي ئورمان بەرپا قىلىش، 522 مىڭ 500 گېكتار يەرنى قامال قىلىپ ئورمان يېتىشتۇرۇش پىلا- لانغاندى. 2000 - يىلىغىچە، ئەملىيەتتە 260 مىڭ گېكتار ئورمان بەرپا قىلىندى، 538 مىڭ گېكتار يەر قامال قىلىنىپ ئورمان يېتىشتۇرۇلدى، ئىھاتە ئورمە- نى سىستېمىسىنىڭ رامكىسى ئاساسىي جەھەتتىن شە- كىللەندى.

كۆكيار ئورمان بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى

ئاقسۇ ۋىلايىتى ئۇز جايىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ياخشىلاش مەقسىتىدە، ۋىلايەتتىكى سۇ ئىشلىرى، ئور- مانچىلىق، قاتناش، شەھەر قۇرۇلۇشى قاتارلىق تارماق-

لارنى ھەمكارلىشىپ مەبلەغ سېلىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ۋىلايەتتىكى نەچچە ئون مىڭ ئامما خالىسانە كۆچەت تىكىش شەكلىنى قوللىنىپ، قۇم بوران مەنبەسى بولغان كۆكيار (ئاقسۇ شەھىرى ئونسۇ ناھىيىسىدىكى قۇم بوران زىيىنىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 80°15′～80°19′ ، شىمالىي كەڭلىك 40°11′～41°20′ ئارىسىدىكى شەرق - غەرب كەڭلىكى تەخمىنەن تۆت كىلومېتىر، جەنۇب - شىمال ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتىر بولغان سوزۇنچاق شەكىلىك سېرىق توپىلىق جاي) دا كەڭ كۆلەملىك ئورمان بىنا قىلىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بارىدى. پۈتكۈل قۇرۇلۇش ئورمانچىلىقنى ئاساس قىلغان. ئىھاتە، ئىقتىساد، باغۋەنچىلىك، كۆكئول ئېچىش، مايا‌ھەت، پەن - تەتقىقات قاتارلىق فۇنكسىيەلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن سىستېما قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت. قۇرۇلۇشنىڭ ئومۇمىي پىلانلانغان كۆلىمى 66.266 گېكتار. 1986-يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدىن باشلاپ رەسمىي قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1998 - يىلىغىچە جەمئىي ئورۇندالغان ئورمان بەرپا قىلىش كۆلىمى 33.233 گېكتار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىقتىسادىي ئورمان 66.126 گېكتار، ئىھاتە ئورمىنى 66.106 گېكتار. بۇ جەريانداتىكىلىگەن ھەرخىل دەرەخلەر 1 مىليون 980 مىڭ تۇپ، خالىسانە كۆچەت تىكىشكە قاتناشقان ھەربىي ۋە پۇقرالار 550 مىڭ ئادەمگە يەتتى. سۇ ئىشلىرى تارماقلىرى مەبلەغ ئاجرىتىپ ھەر دەرىجىلىك ئېرىق - ئۆستەڭلەردىن 250 كىلومېتىر ياسىدى، 1084 سۇ ئىنشائاتىنى يۈرۈشلەشتۈردى، 520 مىڭ كۇب مېتىر توپا قۇرۇلۇشىنى قىلدى، قاتناش تارماقلىرى ئورمان رايونىنىڭ مەخسۇس يولىدىن 5.124 كىلومېتىرنى، ئاسفالت يولىدىن 8.15 كىلومېتىرنى ياسىدى. ئورمانچىلىق، سۇچىلىق تارماقلىرى يەتتە ماشىنىلاشقان قۇدۇق قازدى، يەتتە سۇ مۇنارىسى ياسىدى، 11 مىڭ كۇبادرات مېتىر ئۈي سالدى، 28 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ھەرخىل سىم لىنىيىلىرىنى قۇراشتۇردى. بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئېلىپ بېرىلىشى كۆكيار ۋە ئاقسۇ ۋىلايەتى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي مۇھىتىنى ياخشىلاپ، ئېكولوگىيىلىك ئونۇمى، ئىقتىسادىي ئونۇمى، ئىجتىمائىي ئونۇمىنى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈردى. 1995-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 1302 تونىنا ھەرخىل ھۆل مېۋە ئىشلەپچىقىرىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 654 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى. 1999 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى مۆلچەرلىنىشىچە 15 مىليون 188 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 37 - بېتىگە قارالسۇن)

تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى لاۋفېڭكۇ ئېكولوگىيىلىك قۇرۇلۇشى لاۋفېڭكۇ — تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شىنجاڭدىكى داڭلىق شامال رايونلىرىنىڭ بىرى. شامال رايونى شەرق - غەرب يۆنىلىشىدە چۆچەك ئويمانلىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، شامالدا يىمىرىلگەن ئومۇمىي كۆلەم 5 مىليون 300 مىڭ گېكتارغا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 8000 گېكتار، ئوتلاق تەخمىنەن 2 مىليون 100 مىڭ گېكتار. شامال رايونىدا ئوتتۇرىچە شامال سۈرئىتى سېكۇنتىغا 9 مېتىر بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا سېكۇنتىغا 40 مېتىرغا يېتىدۇ. پۈتۈن يىلدا 8 بالدىن يۇقىرى بوران كۈپ بولغاندا 50 نەچچە قېتىم چىقىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن ئىلگىرى، قىش پەسلىدە قاتتىق بوران بۇ جايدا قارلىق شۇرغانىنى شەكىللەندۈرۈپ، قاتناشنىڭ توسۇلۇپ قېلىشى، ئاپتوموبىللارنىڭ كۆمۈلۈپ قېلىشى، ئادەملەرنىڭ ياردىدار بولۇشى ۋە ئۆلۈشى قاتارلىق قەبىھ ۋەقەلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. ناچار ئېكولوگىيىلىك مۇھىت چۆچەك ئويمانلىقىدىكى ھەرقايسى ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنى چەكلەپ تۇرۇۋاتقان بوغما ئېغىز بولۇپ قالغانىدى. 1992 - يىلى لاۋفېڭكۇنىڭ بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈپ قارنى توسۇش قۇرۇلۇشى تۈرىنى تۈرغۇزۇش تەستىقلاندى. 1993 - يىلىنىڭ بېشىدىن تارتىپ كەڭ كۆلەمدە يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، ئاساسلىقى كۆچەت تىكىپ، ئوت - چۆپ تېرىش ئاساس قىلىنغان بىئولوگىيىلىك تىزگىنلەش قۇرۇلۇشى ۋە قۇدۇق قېزىش، ئېرىق - ئۆستەڭ ياساش ئاساس قىلىنغان سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى. بۇ تۈردىكى ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى تىزگىنلەش رايونىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 28 كىلومېتىر، كەڭلىكى ئۈچ كىلومېتىر، مەركىزىي رايوندىكى بىئولوگىيىلىك تىزگىنلەش كۆلىمى 84 كۇبادرات كىلومېتىر (8400 گېكتار). سەككىز يىللىق قۇرۇلۇش ئارقىلىق جەمئىي 5300 گېكتار ئېكولوگىيىلىك ئورمان بەرپا قىلىندى، 1300 گېكتار ئوتلاق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى، 120 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىپ يۇرۇشلەشتۈرۈلدى، 80 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى توك يەتكۈزۈش لىنىيىسى قۇرۇلدى، 54 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى سۇ سىڭمەس ئۆستەڭ، 5000 كىلومېتىردىن ئارتۇق ئېرىق، 85 كىلومېتىر يول ياسالدى. نۆۋەتتە، لاۋفېڭكۇ قۇرۇلۇش

رايوندا ئاساسىي جەھەتتىن ياغاچ ھوللۇق دەرەخلەر ئاساس قىلىنغان، ياغاچ ھوللۇق دەرەخلەر بىلەن چاتال، ئوت - چۆپ بىرلەشتۈرۈلگەن، بۆلەكلەر بىلەن تور بىرلەشتۈرۈلگەن دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ئۇزۇنارا بىر - بىرىنى تولۇقلايدىغان، تەڭپۇڭلاشقان ۋە ماسلاشقان تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك سىستېما شەكىللەندى. قۇرۇلۇش رايونى ئىچىدىكى ئىچكى كىلىمات كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى، شامال سۈرئىتى 47% تۆۋەنلىدى، نەملىك 2%～5% ئاشتى، پارغا ئايلىنىش مىقدارى 5%～20% ئازايدى، تۇپراقنىڭ ئورگانىك ماددا تەركىبى ئاشتى، ئۆسۈملۈك يېپىنچە-لىرى ئىلگىرىكى نوقۇل قۇرغاقچىلىقتا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىدىن ھەرخىل مۇتەدىل ھەمدە نەم شارائىتتا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىغا ئۆزگەردى، ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىنىڭ قاپلاش دەرىجىسى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، تۇپراقنىڭ بوراندا يىمىرىلىش كۆلىمى زور ھەجمىدە ئازايدى. ئۇلۇغچىتىن قارىغاندا، 1995 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە لاۋغېڭ-كۇ قۇرۇلۇش رايونى ئىچىدە قىش پەسلىدە توپلانغان قار 50 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، ئۇ ئېرىگەندىن كېيىنكى سۇ مىقدارى 20 مىليون كۇب مېتىردىن ئاشىدۇ، بۇ بىر ئوتتۇرا تىپتىكى سۇ ئامبىرى قۇرغان بىلەن باراۋەر بولۇپ، يەر ئاستى سۇ مەنبەسىنى ئۇنۇم-لۈك تولۇقلىدى. شامال رايوندا قاتناش ترانسپورت ئاساسىي جەھەتتىن راۋانلاشتى.

ئىتىز - ئېرىق ئورمان ئورى بۇ، ئىتىز - ئېرىق ئەتراپىدىكى 100 مېتىر دائىرە ئىچىدىكى ئىمارەت ئورمىنىدىن شەكىللەنگەن ئىتىز - ئېرىق ئىمارەت ئورمان تورىنى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭدىكى ئىتىز - ئېرىق ئىمارەت ئورمان قۇرۇلۇشى XX ئەسىر 50 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا باشلانغان بولۇپ، تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي شىمالىدىكى ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەيدانلىرىغا تارقالغان. 1963 - يىلى شىنجاڭدا «ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننى يۆنىلىش قىلىپ، گۈڭ-شېنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئومۇمىيۈزلۈك پىلان-لاپ تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇرۇش» تىن ئىبارەت ئىتىز-ئېرىق ئىمارەت ئورمىنى قۇرۇلۇشى فاكتورىنى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، «كىچىك تور، تار ئورمان بەلۋېغى» دىن ئىبارەت ئورمان توري ئەندىزىسى يولغا قويۇلدى، بەشتە ياخشى يېزا (ياخشى سالا ئىتىز، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى يول، ياخشى ئاھالىلەر ئوقتۇمى) قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئې-تىز - ئېرىق ئورمان توري بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشىنىڭ يۇقىرى دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، شۇنداقلا ئىتىز - ئېرىق ئورمان تورىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ تۈت ئۆلچىمى تۈزۈپ چىقىلدى: بىرىنچى، ئىتىز - ئېرىق ئىمارەت ئورمىنىنىڭ تېرىلغۇ يەرلەرنى مۇھاپىزەت قىلىش كۆلىمى جەنۇبىي، شەرقىي شىنجاڭ رايونلىرىدا 90% تىن يۇقىرى، شىمالىي شىنجاڭدا 80% تىن يۇقىرى بولۇش؛ ئىككىنچى ئورمان بەلۋاغلىرىنىڭ يەر-نى ئىگىلەش نىسبىتى خوتەن، تۇرپان ۋىلايەتلىرى ۋە قۇمۇل شەھىرى قاتارلىق ئىنتايىن قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدىغان، قۇم - بوران زىيىنى ئېغىر بولغان رايونلار-دا 10% تىن ئاشقان بولۇش؛ قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاق-سۇ، بايىنغولىن قاتارلىق ۋىلايەت - ئوبلاستلاردىكى كىلىمات شارائىتى بىرقەدەر ناچار، قۇم - بوران زىيى-نى بىرقەدەر ئېغىر بولغان رايونلاردا 8%تىن يۇقىرى بولۇش؛ تەبىئىي كىلىمات شارائىتى بىرقەدەر ياخشى، قۇم بوران زىيىنى بىرقەدەر يېنىك رايونلاردا 6%تىن يۇقىرى بولۇش؛ ئۈچىنچى، ئورمان تورىنى ئادەتتە 200 ـــ 250 مو ئارىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئايرىم جايلاردا بۇنى كېڭەيتىپ 300 مو دائىرىسىدە ئىگىلەش؛ تۆتىنچى، ئورمان توربەدىكى ئورمان بەلۋاغلىرى تو-لۇق، تەكشى تارقالغان، قۇرۇلمىسى مۇڭلاپسىق بولۇش، دەل - دەرەخلەرنىڭ ساقلىنىپ قېلىش نىسبىتى 80% تىن يۇقىرى بولۇش. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئېتىز - ئېرىق ئىمارەت ئورمىنى-نىڭ جەمئىي ساقلىنىپ قالغان كۆلىمى 362 مىڭ 200 گېكتار، بۇ ئارقىلىق 93%تىن ئېتىز - ئېرىق ئورمان تورىنىڭ ئۇنۇملۇك مۇھاپىزىتىگە ئېرىشتۈرۈل-دى.

باغۋەنچىلىك شىنجاڭنىڭ ئەزەلدىن «مېۋە - چېۋە ماكانى» دېگەن نامى بار. 2000 - يىلى ئەمەلىي بار بولغان قوغۇن - تاۋۇز، مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى 249 مىڭ گېكتار، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 3 مىليون 29 مىڭ تونا. بۇنىڭ ئىچىدە قوغۇن - تاۋۇز 55 مىڭ 900 گېكتار، بىرلىك مەھسۇلاتى 27 مىڭ 18 كىلوگ-رام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 510 مىڭ 300 تونا بولۇپ، بىرلىك ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1978 - يىلىغا قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا 95.7% ۋە 2.43 ھەسسە ئاشتى؛ مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى 193 مىڭ 100 گېكتار بولۇپ، بىرلىك مەھسۇلاتى 7866 كىلوگرامغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 518 مىڭ

700 تونىنغا يەتتى، بىرلىك مەھسۇلاتى، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1978 ـ يىلىغا قارىغاندا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1.25 ھەسسە ۋە 9.86 ھەسسە ئاشتى. ئۇزۇم كۆلىمى ۋە مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ 1/3 نى ئىگىلىدى، قېلىن پوستلۇق قوغۇننىڭ مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى قوغۇن مەھسۇلاتىنىڭ 1/5 تىن يۇقىرى. كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە مىقدارى 122.1 كىلوگرام بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئونتۇرۇپچە مىۋىسىدىن 2.46 ھەسسە ئاشتى، بۇ دۇنيا بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان مىۋىسىدىن 53.7% يۇقىرى. باغۋەنچىلىكنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليارد 390 مىليون يۈەن بولۇپ، دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 7.1%نى ئىگىلىدى. شىنجاڭنىڭ ئۇزۇمى، قوغۇنى، نەشپۈتى مۇپتەتىلا بولۇشى، پۇرىقى، رەڭگى، تەمىنىڭ ياخشى بولۇشى بىلەن مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدا داڭلىق. پىستە، بادام، ئەنجۈر قاتارلىقلار ھەم يېمەكلىك مېۋە، ھەم دورا ماتېرىيالى بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئاز ئۇچرايدىغان مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ، قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋىلىك دەرەخ سورت بايلىقى ئىنتايىن مول، مېۋىلىك دەرەخنىڭ 16 ئائىلىدىكى 78 تۈرى، 17 ئۇزگەرگەن تۈرى، جەمئىي 900 خىلدىن ئارتۇق سورتى بار؛ قوغۇن سورتى 315، تاۋۇز سورتى 219، چەت ئەللەردىن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 1100 دىن ئارتۇق مېۋىلىك دەرەخ سورتى، 2200 دىن ئارتۇق قوغۇن سورتى، 180 دىن ئارتۇق تاۋۇز سورتى كىرگۈزۈلدى، يېڭىدىن 80 مېۋىلىك دەرەخ سورتى، 40 نەچچە قوغۇن ـ تاۋۇز سورتى يېتىشتۈرۈپ چىقىلدى.

قۇمۇل قوغۇنى قوغۇننىڭ ئۇستۈرۈلۈش تارىخى 2000 يىلدىن ئاشىدۇ. ئۇ ئۇزۇنگە خاس تەم ئالاھىدىلىكى ۋە ئېسىل سۈپىتى بىلەن مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى بازارلاردا تونۇلغان. 1999 ـ يىلى قوغۇن تېرىلغان كۆلەم 22 مىڭ گېكتار، بىرلىك مەھسۇلاتى 19 مىڭ 541 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 434 مىڭ تونىنا بولۇپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 31.7%، 62.8% ۋە 117% ئاشتى. كۆلىمى، مەھسۇلاتى ۋە كىشى بېشىغا توغرا كېلىش مىقدارى جەھەتلەردە مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. تۇرپان ئويمانلىقى ۋە قۇمۇلدىن چىققان قوغۇن ئەڭ ياخشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پىچاندىن چىققان قوغۇننىڭ داڭقى ئەڭ ياخشى، قۇمۇل قوغۇنىنىڭ قەتەركىبى 12 ـ 16 گرادۇس، يۇقىرى بولغاندا 20 گرادۇسقا يېتىدۇ، باشقا قوغۇن تۈرلىرىگە قارىغاندا 1.5~3 گرادۇس يۇقىرى تۇرىدۇ؛ تەركىبىدە ۋىتامىن A، B، C ۋە كالتسىي، فوسفور قاتارلىق ئېلېمېنتلار مول؛ تەركىبىدىكى تۆمۈر مىقدارى توخۇ، بېلىق گۆشىنىڭكىدىن 2~3 ھەسسە يۇقىرى، كالا سۈتىنىڭكىدىن 17 ھەسسە يۇقىرى، قوغۇن يۇرەكنىڭ ئىقتىدارىنى ياخشىلاشقا، جىگەرنى قوغداشقا ۋە قان ئىشلەش ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە پايدىلىق. يەرلىك سورتلاردىن جەمئىي 214ى بار. بۇنىڭ ئىچىدە بىرقەدەر داڭلىق بولغان مەدەنىي سورتلاردىن سېرىق چىلگە، ناشېكەر، سېرىق كۆكچى، ئايسىخان كۆكچى قاتارلىقلار بار. تاللاپ يېتىشتۈرگەن سورتلاردىن خانىش، خۇاڭزۇيشەن، يېشىل گۆھەر، يېڭى خانىش قاتارلىقلار بار. (رەڭلىنىڭ قىستۇرمىسا ۋاراقنىڭ 35 ـ بېتىدىكى «توشۇلۇش ئالدىدىكى قوغۇنلار»غا قارالسۇن)

ئۇزۇم شىنجاڭدىكى تېرىلىش كۆلىمى ئەڭ كۆپ بولغان باغۋەنچىلىك زىرائىتى. ئۇستۇرۇلۇش تارىخى 2000 يىلدىن ئاشىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن بۇيان، ھاراق ئىشلەش، قۇرۇتۇش ۋە ھۆل پېتى يېيىش، سىرتقا سېتىش قاتارلىقلارنىڭ ئېھتىياجىغا ئەگىشىپ، ئۇزۇم كۆلىمى ۋە مەھسۇلاتى كۆپلەپ ئاشتى. 2000 ـ يىلى ئۇزۇم ئۇستۇرۇلگەن كۆلەم 59 مىڭ 100 گېكتار، بىرلىك مەھسۇلاتى 11 مىڭ 576 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 683 مىڭ 600 تونىنا. ئۇزۇم ئۇستۇرۇلىدىغان رايونلار ئاساسلىقى تۇرپان ئويمانلىقى ۋە قۇمۇلغا جايلاشقان. ئۇزۇم ئۇستۇرۇلۇش كۆلىمى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئۇزۇم كۆلىمىنىڭ يېرىمىدىنمۇ كۆپ، مەھسۇلاتى 2/3 قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭ ئۇزۇمى يۇقىرى ھوسۇللۇقى ۋە سۈپىتىنىڭ ئەلالىقى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. تەركىبىدىكى ئېرىشچان قاتتىق مادداى مىقدارى 19%~21%، قەنت تەركىبى 16 ـ 18 گرادۇس بولۇپ، شىمالىي جۇڭگو رايونىدىكى مەھسۇلاتلارغا قارىغاندا 2~3 گرادۇس يۇقىرى. يەرلىك سورتلار 100 خىلدىن ئاشىدۇ. ئەلا سۈپەتلىك سورتلاردىن كىشمىش ئۇزۇم، مۇناقى، ئاق كىشمىش، خوتەن قىزىل ئۇزۇمى قاتارلىقلار بار. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 36 ـ بېتىگە قارالسۇن)

نەشپۈت ياۋروپا نەشپۈتى بىلەن جۇڭگو ئاق

نەشپۈتنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا سورتى. دەسلەپكى مەزگىلدە كورلا ئەترابىدا يېتىشتۈرۈلۈپ راۋاجلاندۇ. رۇلغان بولغاچقا، كورلا نەشپۈتى دەپ ئاتىلىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ ، 60 ـ يىللىرىدا نەشپۈت ئۈستۈ. رۇلۇش كۆلىمى 1600 گېكتارغا يەتمەيتتى، مەھسۇلاتى ئاران نەچچە يۈز تونىا ئىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، نەشپۈت مەھسۇلاتى ۋە سۈپە. تى زور ھەجىمدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، نەشپۈت كۆلىمى 33 مىڭ 900 گېكتارغا يەتتى، يۇنىڭ ئىچىدە يېتىلگەن نەشپۈت دەرىخىنىڭ كۆلىمى 13 مىڭ گېكتار، سىرتىڭ مەھسۇلاتى 15 مىڭ كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 194 مىڭ 800 تونىا. ھەر يىلى 1000 تونىدىن ئارتۇق ئېكسپورت قىلىـ نىپ، 2 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن كۆپرەك ئاشقى پىرىۋوت بارىتىلىۋاتىدۇ. نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش را. يونلىرى ئاساسلىقى بايىنغولىن ئوبلاستىدىكى ھەرقايسى شەھەر، ناھىيە ۋە ئۆمن ـ مەيدانلارغا جايلاشقان. نەشـ پۈتنىڭ مېۋىسى چوڭ بولۇپ، يەككە مېۋىسىنىڭ ئېـ غىرلىقى 90ـ 180 گرام كېلىدۇ. پوستى نېپىز، ئېتى سۈلۈق، شىرىنلىق، تەملىك، پۇراقلىق ۋە تاتـ لىق. تەركىبىدە ئاقسىل، ماي، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر ۋە ھەرخىل قېرىسىنتلار ۋە ۋىتامىن B_1، ۋىتامىن B_2، ۋىتامىن C قاتارلىق ئوزۇقلۇق ماددىلار مول. تېبابەتچىلىكتە ئۆپكىنى ياشارتىش، يۆرەك ئىقتىدارىنى ياخشىلاش، ئۆسۈزلۇقنى قاندۇرۇش، يۆتەلنى توختـ تىپ بەلغەمنى يۇمشىتىش، ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زە. ھەرنى تازىلاش قاتارلىق رولىلارغا ئىگە. كورلا شەھىرى سايدۇق باغۋەنچىلىك مەيدانى ئىشلەپچىقارغان نەشپۈت 1996 ـ يىلى خۇڭگو يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىسىدە كۈمۈش مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋا. راقنىڭ 36 ـ بېتىگە قارالسۇن)

ئالما شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مېۋە. بازارغا چە. قىشى كېيىن، سالقىنغا بىرقەدەر چىداملىق، سىرتقى كۆرۈنۈشى كۆركەم، تەمى ياخشى بولۇپ، قىش پەسلى ۋە باش ئەتىيازدىكى ئېھتىل مېۋە ھېسابلىنىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىن ئىلگىرى ئالما ئىشلەپچە. قىرىش رايونى ئاساسلىقى ئىلىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاساسلىق سورتلاردىن يازلىق لىمون، كۈزلۈك لىمون ۋە ئاپورت ئالمىلىرى بار ئىدى. 50ـ يىللارنىڭ ئاخىر. قى مەزگىللىرىدە گوگۇڭ، خۇڭ يۈەنشۇەي، چىڭئـ ياڭجاۋ قاتارلىق سورتلار كىرگۈزۈلدى. ئىلىدىن باشقا تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە بىرقەدەر زور تەرەققـ ياتقا ئېرىشتى. 80 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ئالا سۈپەتلىك خۇڭگۇشى ئالمىسى كىرگۈزۈلۈپ، ئالما ئۈستۈرۈلۈش كۆلىمى تېخىمۇ كېڭەيىپ، ئىلى ۋە ئاقسۇدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ ئالما ئىشلەپچىقىرىش رايونى شەكىللەندى. كۆلىمى بىر مەزگىلدە 47 مىڭ گېكتارغا يەتتى، 2000 ـ يىلىدىكى كۆلىمى 34 مىڭ 600 گېكتار، بىرلىك مەھسۇلاتى 8662 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھـ سۇلاتى 299 مىڭ 700 تونىا بولدى. شىنجاڭ ئالمـ سىنىڭ دانىسى چوڭ، ئېتى ياخشى، شىرنىسى كۆپ، تەمى تاتلىق، پۇراقلىق، قەنت تەركىبى ئادەتتە 15 ـ 17 گرادۇس ھەمدە تەركىبىدە كۆپ خىل ۋىتامىنلار بار. نۆۋەتتە ئۈستۈرۈلۈۋاتقان ئاساسلىق سورتلاردىن خۇڭگۇشى، چىڭشياڭجاۋ، گوگۇڭ قاتارلىقلار بار. ئـ لىمدىكى ياۋا مېۋە سورتلىرى ئالما سورتلىرىنى يېتىش. تۇرۇشتىكى سۈپەتلىك سورت بايلىقى ھېسابلىنىدۇ.

ئانار

ئانار جاڭچىەن غەربىي يۈرتقا ئەلچىلىككە كەلـ گەندە، ئوتتۇرا شەرقتىن كىرگۈزۈلگەن، ئۈستۈرۈ. لۈش تارىخى 2000 يىلدىن ئاشىدۇ. ئاساسلىق ئىشلەپـ چىقىرىلىدىغان جايلار قاغىلىق، قەشقەر كونا شەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر، گۇما، يەكەن قاتارلىق ناھىيە ـ شەھەرلەرگە تارقالغان. يېتىلگەن ئانار دەرىخى كۆلىمى 2200 گېكتار، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 2600 تونىا. يەككە تۈپ مەھسۇلاتى ئادەتتە 15 كىلوگرامدىن 25 كىلوگرامغىچە، ئەڭ چوڭ يەككە مېۋىسىنىڭ ئېغىرلـ قى 1.5 كىلوگرامغا يېتىدۇ، ئادەتتىكى ئېغىرـ لىقى 0.3 كىلوگرامدىن 1.3 كىلوگرامغىچە، ھەر گېكتارنىڭ مەھسۇلاتى 15 مىڭدىن 22 مىڭ 500 كـ. لوگرامغىچە. شىنجاڭ ئانىرى تاتلىق ئانار ۋە ئاچچىق ئانار دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. تاتلىق ئانارنىڭ قەنت تەركىبى 12~15 گرادۇس، كاربون ـ مۇ بـ.

رېكىملىرىنىڭ مىقدارى 17%، ھەر 100 گرامىنىڭ تەركىبىدە 11 مىللىگرام ۋىتامىن، 2.5% سېللولوزا، 0.8% مىنېرال ماددا ۋە 0.8% ئورگانىك كىسلاتا بار. مېۋىسىنى ھۆل يېگەندە قانىنى تولۇقلايدۇ، پارازىت قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ، تولغاقنى توختىتىدۇ. 20 نەچچە خىل يەرلىك ئانار سورتى بار.

ئەنجۈر ئەنجۈر ئۇرۇقدىشىغا كىرىدۇ. تاك سۈ-لالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىلا ئۆستۈرۈلۈشكە باشلىغان. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن شنجاڭ بويىچە يېتىلگەن ئەنجۈر كۆلىمى 3900 گېكتار، بىر-لىك مەھسۇلاتى 2126 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلات

ئەنجۈر

8290 تونىنا، ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى ئا-تۇش، قەشقەر كونا شەھەر، قەشقەر، قاغىلىق، خو-تەن، ئاقسۇ، كورلا ۋە تۇرپان قاتارلىق ناھىيە ـ شە-ھەرلەرگە جايلاشقان. شنجاڭ ئەنجۈرلىرىنىڭ سورتى ئەلا، ئۈزۈقلۇق تەركىبى مول، بۇنىڭ ئىچىدە ئاتۇش-تىن چىققانلىغان ئەنجۈر ئەڭ ياخشى. ھۆل مېۋىسىنىڭ قەنت تەركىبى 14 ~ 17 گرادۇس، يۇقىرى بولغاندا 19.3 گرادۇسقا يېتىدۇ. بۇ ئىچكىرى ئۆل-كىلەرنىڭكىگە قارىغاندا 3~5 پىرسەنت پۇتۇنتى يۇقە-رى. ئاقسىل تەركىبى 4.3%، مىنېرال ماددا تەركە-بى 2.4%؛ يەنە كاروتىن ۋە ۋىتامىن A، ۋىتامىن C، ئامىنو كىسلاتاسى، كالتسىي ۋە تۆمۈر قاتارلىق تەركىبلەر بار. ئەنجۈر بەدەننى قۇۋۇەتلەش، ئۇچەينى نەملەش، ئىشتەينى ئېچىش، سۈت كېلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، قىزىتما قايتۇرۇش، يالللۇغنى يوقىتىش، تولغاقنى، يۆتەلنى توختىتىش، خولېستېرىننى تۆۋەن-لىتىش قاتارلىق روللارغا ئىگە. شنجاڭدا ئۆستۈرۈلە-دىغان سورتلاردىن شنجاڭ بالدۇر پىشار ئەنجۈرى، كېيىن پىشار ئەنجۈرى ۋە سېرىق ئەنجۈر قاتارلىقلار بار.

ياڭاق شنجاڭدىكى ئەڭ قەدىمىي دەرەخ تۈرلە-رىنىڭ بىرى. ئەسلىدە پەقەت دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرى ئەتراپىدا پارچە ـ پۇرات ئۆستۈرۈلەتتى. خوتەن، قارا-قاش، قاغىلىق قاتارلىق جايلاردا نەچچە يۈز مىللىق ياڭاق دەرەخلىرى بار. دەرەخ تاجسىمىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 600~700 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ، بىر تۈپتىن 200~300 كىلوگرام ياڭاق ئالغىلى بولە-دۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاقسۇ قەشقەر قاتار-لىق رايونلار تۇنجا ياڭاق ئورمانلىقىنى بەرپا قىلدى. 2000 ـ يىلى ساقلاپ قېلىنغان ياڭاق دەرىخى كۆلىمى (يالغۇز تۈپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) 868.5 گېك-تار، بىرلىك مەھسۇلاتى 13 مىڭ 814 كىلوگرام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 11 مىڭ 899 تونىنا بولغان. ياڭاق ئىشلەپچىقىرىدىغان رايونلار ئاساسلىقى خوتەن، قەش-قەر، ئاقسۇ بولۇپ، بايىنغولىن ئوبلاستى ئۇلاردىن كېيىن تۇرىدۇ، تۇرپان ۋىلايىتى ۋە قۇمۇلدا ئاز مىق-داردا تارقالغان. شنجاڭ ياڭىقىنىڭ مەھسۇلاتى يۇقە-رى، سۈپىتى ئەلا، ئادەتتە ھەر كۋادرات مېتىر دەرەخ تاجسى سايە چۈشۈرگەن كۆلەمدە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ياڭاق مېغىزى 0.45 كىلوگرام، يەككە مېۋە ھەجمى 35~40 كۇب سانتىمېتىر، مېغىز چىقىش نىسبىتى 50% ~ 65%، ياغ تەركىبى نىسبىتى 65%~70%، قانتىق پوستلۇق مېۋىسىنىڭ تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلىرى دۆلەتنىڭ ئەلا دەرىجە تۆلچىمىگە يە-تى. ئەلا سۈپەتلىك ياڭاق دەرىخى سورتلىرىدىن «ۋۇ 417»، «شىنشىن ـ 2» ۋە يېڭىدىن تاللاپ يې-تىشتۇرۇلگەن سورتتىن «شىنۋېن 185»، «شىنۋېن 81»، «شىنفېن 179»، «شىنۋېن 333»، شىنفېڭ، شىنگۇاڭ، شىنلۇ قاتارلىقلار بار.

ئۈرۈك شنجاڭ تاتلىق ئۈرۈكىنىڭ ئەسلىي يۇر-تى بولۇپ، ئۆستۈرۈلۈش تارىخى 1000 يىلدىن ئاشە-دۇ. ئۈرۈكىنىڭ ئۆستۈرۈلۈش كۆلىمى ئۈزۈم، ئالمە-دىن قالسىلا 3 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. 1999 ـ يىلى يېتىلگەن ئۈرۈك دەرىخى كۆلىمى 22 مىڭ 300 گېك-تار، بىرلىك مەھسۇلاتى 7130 كىلوگرام، ئومۇمىي

مەھسۇلاتى 159 مىڭ تونىنا بولۇپ، مەھسۇلات قىممىتى تەخمىنەن 450 مىليون يۈەنگە يەتتى. ھۆل پېتى ئىسسىق شىمال قىلىنىدىغان ئۈزۈك كۆپىنچە ئاپتونوم رايون ئىچىدە سېتىلىدۇ. تەخمىنەن ئوچتىن بىر قىسمى ئۈزۈك قېقى، ئۈزۈك خورمىسى قىلىپ ئىشلىنىپ سىرتقا سېتىلىدۇ. ئۈزۈك ئاساسلىقى جەنۇبىي شىنجاڭ، شەرقىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. ئىلى دەريا ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا، غەربىي قىسمىلىرىدىكى ھەرقايسى ناھىيە ـ شەھەرلەر ھەم تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى بۇرلەڭلىكلەرگە ئاز مىقدارda تارقالغان. شىنجاڭ ئۈزۈكىنىڭ سورت سوپىسى ئىلا، تەمى ئۈزۈكىچە ياخشى بولۇپ، مەملىكەت

ئۈزۈك پادىشاھى «مەمەت ئۈزۈكى»

بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە كۆچا، پىچانىنىڭ ئاق ئۈزۈكى قىممەتلىك مېۋە ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، خوتەن ۋىلايىتىدىكى 35 سورتىنىڭ ئوتتۇرىچە قەنت تەركىبى 20.2 گرادۇس، ئىلىدىكى 25 سورتنىڭ ئوتتۇرىچە قەنت تەركىبى 17.8 گرادۇس بولغان. شىنجاڭ ئۈزۈكى مېغىزنىڭ ئەت نىسبىتى 91%~94% كە يېتىدۇ. تولۇق ستاتىستىكىغا قارىغاندا، 120 دىن ئارتۇق يەرلىك سورت بار. بۇنىڭ ئىچىدە تاتلىق ئۈزۈك سورتى 114 بولۇپ، 95% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ نىسبەت مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

پىستە دورا قىلىپ ئىشلىتىلىشى ئاساس قىلىنغان، ھەم دورا، ھەم يېمەكلىك بولىدىغان قۇرۇق مېۋە. ئەسلىي يۇرتى ئوتتۇرا شەرق، 1300 يىل ئىلگىرى شىنجاڭغا كىرگۈزۈلۈپ ئۈستۈرۈلگەن. ئەسلىدىكى ئۈستۈرۈلۈش كۆلىمى ئانچە كۆپ ئەمەس ئىدى. يېقىنقى بىرقانچە يىلدىن بۇيان، بىرقەدەر تېز راۋاجلانىدى. كۆلىمى تەخمىنەن 30 نەچچە گېكتار بولۇپ، مەھسۇلاتى كۆلىمى تېخى شەكىللەنمىگەن. مېۋىسى بىرقەدەر كىچىك، يەككە مېۋىسىنىڭ ئېغىرلىقى 0.7 ـ 1.5 گرام، ياغ تەركىبى 57.3%، ئاقسىل تەركىبى 21.0%، قەن تەركىبى 11%، مىنېرال مادىدا تەركىبى 2.9%، مېللولوزا تەركىبى 3.6%. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كاروتىن ۋە ۋىتامىن B_1، B_2، C، D قاتارلىقلار بار. پوستىسى، يوپۇرمىقى ۋە ياغىچى تەركىبىدە 5%~12% تانىن بار. پىستىنىڭ بۇرەكنى قوزغاش، ئاشقازاننى ساغلاملاشتۇرۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، جىنسىي ئاجىزلىقنى ياخشىلاش، ھەزىم قىلىش ياخشى بولماسلىققا شىپا بولۇش قاتارلىق رولىلىرى بار. ئۇ ئۇيغۇر تېبابىتىدىكى بىر خىل مۇھىم دورا ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنى قۇرۇق مېۋە قاتارىدا ئىستېمال قىلغاندىن باشقا يەنە، پىچىنە، پىرەسلىك، ماروژنا قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشتىكى خۇرۇچ قىلىشقا بولىدۇ.

بادام بادام بۇنىڭدىن 1300 نەچچە يىل ئىلگىرى پېرسىيەدىن كىرگۈزۈلگەن. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ. يەكەن، قاغىلىق، پوسكام، قەشقەر كونا شەھەر، قەشقەر يېڭى شەھەر، قەشقەر، يېڭىسار قاتارلىق ناھىيە ـ شەھەرلەر ئاساسلىق ئۆستۈرۈلىدىغان جايلار ھېسابلىنىدۇ. XX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا جەمئىي يېتىلگەن بادام دەرىخى 15 مىڭ 400 گېكتار، يىللىق قۇرۇق مېۋە مەھسۇلاتى 4400 توننىدىن ئارتۇق بولدى. بادامنىڭ ئوزۇقلۇق تەركىبى مول بولۇپ، تەركىبىدە 50% ياغ، 28% ئاقسىل، 10% شېكەر، 0.91% تويۇنمىغان مايى كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار. بادام ھەم يېمەكلىك قىلىنىدىغان، ھەم دورا قىلىپ ئىشلەتكىلى بولىدىغان قۇرۇق مېۋە ھېسابلىنىدۇ. تېبابەتچىلىكتە دەلىلەنگەن كېسەل، ئاشقازان كېسىلى، زۇكام، بالىلاردىكى تۇتقاقلىق قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشتا ماسلاشتۇرۇپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئۇيغۇر تېبابىتىدە بادام مېغىزى كۆپ ھاللاردا دورا خۇرۇچى قىلىنىدۇ. سورت بايلىقى جەھەتتە ھازىر 24 مەھەللىۋى جىنسسىز ئەلا سورتنىڭ بارلىقى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. ئونىۋ ناھىيىسى جام يېزىسىدا سورت بايلىقى كۆچەتزارلىقى بەرپا قىلىنغان بولۇپ، ئۇ يەردە 8000 تۇپتىن ئارتۇق جىنسسىز ئەلا لىنىيە ساقلانغان. ھازىر ئۆستۈرۈلۈۋاتقان سورتلاردىن يۇمشاق پوستلۇق تاتلىق بادام، تاتلىق بادام، قېلىن پوستلىق بادام قاتارلىق ئۈچ لىنىيە، 30 نەچچە سورت بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكا-

دېمىسىي يەنە سىناق قىلىش ئارقىلىق شۇڭخۇەن، ۋەنفېك، دوگو، جىپىي، شۇڭخىبو، خەنفېك قاتارلىق ئالتە يېڭى ئىلا سورت لىنىيىسىنى تاللاپ چىقتى.

قۇمۇل چىلىنى ئۆزىگە خاس ئالاھىدە سورت سۈپىتىگە ۋە شىپالىق قىممىتىگە ئىگە. ئۆلچەپ بېكە-تمىشتىن قارىغاندا، قۇمۇل چىلىنىنىڭ ئوتتۇرىچە ھۆل مېۋە ئېغىرلىقى 17 گىرام، ئېڭ يۇقىرى بولغاندا 32.1 گرامغا يېتىدۇ. ئەت نىسبىتى 96%، ئومۇ-مىي قەنت تەركىبى 69.7%، ئاقسىل تەركىبى 50% ، بولۇپمۇ ۋىتامىن تەركىبى ئىنتايىن مول، ھەر يۈز گرام ھۆل مېۋە ئىچىدە 215.5 مىللىگرام ۋىتامىن بار. يەنە سىنىك، بور، ئادەمگە ئېھتىياجلىق بولغان 18 خىل ئامىنو كىسلاتاسى ۋە شىپالىق قىممىتىگە ئىگە لائۇرىك كىسلاتا، لاچىندانە كىسلاتاسى، مەي كىسلاتا-سى، لىنول كىسلاتاسى، ئاراخىدىك كىسلاتاسى بار.

قۇمۇل چىلىنى

خەلق ئارىسىدا «چىلاننى پەرىشتىلەر يەر يۈزىگە تېرە-غان» دېگەن رىۋايەت بار. 1994 ـ يىلى مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى كۆرگەزمىسىدە كۆمۈش مۇكاپاتقا، 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك داڭ-لىق، ئىلا، ئالاھىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى كۆر-گەزمىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1996 ـ يىلى، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، كۇنمىڭ دۇنيا باغۋەنچىلىك كۆرگەزمىسىنىڭ ئالتۇن مۇكاپاتىغا ۋە شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىكى داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلى قۇمۇل چىلىنى 2500 گېكە-تاردىن كۆپرەك كۆلەمگە يەتتى، ئىشلەپچىقىرىش كۆ-لىمى 67 گېكتار (1000 مو) دىن يۇقىرى بولغان سەككىز چىلان بازىسى بار، مېۋىگە كىرگەن كۆلىمى 800 گېكتار، چىلان مەھسۇلاتى 1340 تونناغا.

ئالقات XX ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىنىڭ باش-لىرىدا ئىنگىلىزلار ئالقات ئىلا سورتى كىرگۈزۈلۈپ، 80 ـ يىللاردا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بەرپا قىلىنغان، ئۆستۈرۈلۈش كۆلىمى تېز كېڭەيگەن. 1999 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە پېتىلگەن ئالقات كۆلىمى 4500 گېكە-تار، قۇرۇق مېۋە بىرلىك مەھسۇلاتى 1555 كىلوگ-رام، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 7000 تونىغا بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 75 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئاساس-لىقى تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى يىللىق ئورت-تۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10°C باكى ئوتتۇرىسى يۇقىرى،

ئالقات

يىللىق يىغىندى تېمپېراتۇرا 3500°C قا يېتىدىغان ئىلە-لىق دېھقانچىلىق رايونلىرىغا جايلاشقان. بولۇپمۇ جىلىك ناھىيىسىنىڭ ئالقىتى يۇقىرى مەھسۇلاتلىق، ئىلا سۇ-پەتلىك ھېسابلىنىدۇ. قۇرۇق مېۋىسىنىڭ مىك تال دان ئېغىرلىقى 164.25 گرام، ئومۇمىي قەنت تەركىبى 55%، پولى ساخارىد تەركىبى 10%، ھەر يۈز گرام ئالقات تەركىبىدىكى ۋىتامىن C، D_1، D_2لارنىڭ تەر-كىبى ئايرىم- ئايرىم ھالدا 24.3 مىللىگرام، 2 مىللىگرام، 1.4 مىللىگرام كېلىدۇ. قىزىلچا ئىشقارى تەركىبى 0.91%، ئوتنىڭدىن باشقا يەنە كۆپ خىل مىكرو ئېلېمېنتلار بار. ئاساسلىق سورتلاردىن ئىگىرى شاخلىق ئالقات، غەربىي شىمال ئالقىتى، ماۋ-شىڭ ئالقىتى، زەيگو ئالقىتى ۋە يېڭىدىن كىرگۈزۈل-گەن نىڭشا ئالقىتى قاتارلىقلار بار.

سۇ مەھسۇلاتلىرى كەسپى تەپسىلي سۇ يۈزى ياكى سۇ يۈزىدىن پايدىلىنىپ بېلىقچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، پەن تەتقىقات، ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارىدىغان كەسىپنى كۆرسىتىدۇ. بۇ، دېگىز تاتلىق سۇ مەھسۇلاتلىرىنى تۇتۇش، سۇنئىي بېقىش ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتىن ئىبارەت ئۇچ ئاساسلىق قىسمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1949 - يىلى شىنجاڭنىڭ بېلىق مەھسۇلاتى ئاران 172 تونىنا بولۇپ، 1960- يىلى 5700 تونىغا، 1986 - يىلى 11 مىڭ 320 تونىغا يەتكەن. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى 20 يىل شىنجاڭنىڭ بېلىقچىلىق كەسپى تەرەققىياتىدا نەتىجىلەر ئەڭ شانلىق بولغان مەزگىل بولدى، سۇ مەھسۇلاتلىرى- نىڭ يىللىق كۆپەيىش نىسبىتى 39.5% كە يەتتى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە سۇ مەھسۇلاتلىرى كەسپىدە ئىشلەۋاتقانلار 18 مىڭ 177 كىشىگە يەتتى، سۇ مەھسۇلاتلىرى بېقىش كۆلىمى 69 مىڭ 806 گېكتار، بۇلاردا بېلىق، راك، قىسقۇچ پاقا قاتارلىق 30 نەچچە خىل سۇ مەھسۇلاتى بېقىلىدۇ. بېلىق مەھسۇلاتى 60 مىڭ 65 تونىنا، بېلىقچىلىق كەسپىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 333 مىليون 930 مىڭ يۈەنگە يەتتى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن سۇ مەھسۇلاتلىرى مىقدارى 5.3 كىلوگرام بولدى. شىنجاڭدا سۇنئىي ئۇسۇلدا سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىش ئىشلەپچىقىرىشى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ بېلىجان، بېلىق نەسىللىرىنى يېتىشتۇرۇش، كۆلچەكتە بېقىش، سۇ ئامبىرىدا بېقىش قاتارلىق كۆپ خىل بېقىش شەكىللىرى شەكىللەندى. بۇنىڭ ئىچىدە، كۆلچەكتە بېقىش كۆلىمى 103 مىڭ 840 گېكتار، سۇ ئامبىرىدا بېقىش كۆلىمى 43 مىڭ 735 گېكتار بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئومۇمىي سۇ مەھسۇلاتلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 14.9% ۋە 62.6% نى ئىگىلىدى. بۇ ئىككى خىل بېقىش ئۇسۇلى شىنجاڭدا سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىشنىڭ ئاساسلىق شەكلى ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭدىكى بېلىقلارنىڭ يەرلىك نەسىللىرىدىن شىخۇ بېلىقى كەنجى ئائىلىسىدىكى ئىلى پانتاق بېلىقى، شىنجاڭ يالاڭ قوش كالپۇك بېلىقى، داغلىق قوش كالپۇك بېلىقى، سالمون ئائىلىسىدىكى تايمېن بېلىقى، كىچىك تەڭگىچە بېلىق ھەمدە ئامېيۇرۇس ئائىلىسىدىكى شىمالىي قۇتۇپ ئامېيۇرۇس بېلىقى قاتارلىقلار بار. سىرتتىن كەلتۈرۈلگەنلىرىدىن «تۆت چوڭ ئۆي بېلىقى» (كۆك چىپار بېلىق، لاقا بېلىق، خاپان باش بېلىق، ئاق ئامۇر بېلىقى) ۋە كارپ بېلىقى، ھاۋاز بېلىقىدىن باشقا، يەنە رەڭگارەڭ سالمون بېلىقى، ئېگىز ئاق سالمون، ئۇرا كۆز ئاق سالمون، يۇمىلاق باش قارا لېش بېلىقى، چوڭ كۆمۈش بېلىق، ساقاللىق سوم بېلىقى، لوفىي بېلىقى، تاتلىق سۇ ئاق پامپۇس بېلىقى، كۆمۈش تاپان بېلىقى، پېڭزې تاپان بېلىقى قاتارلىق ئەلا نەسىللىرى بار.

سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى بۇ ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى مەركەز قىلغان يېزىلاردىكى بەشتە ياخشى يېزا قۇرۇلۇشى، سۇنى ياخشىلاپ كېسەل- نىڭ ئالدىنى ئېلىش قۇرۇلۇشى، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى، سۇ ئېلېكتر ۋە يېزىلارنى ئېلېكترلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى، دەريا ئېقىنى، ۋادىلىرىنى تىزگىنلەش ۋە ئېچىش ھەمدە سۇچىلىق پەن- تېخنىكىسى تەتقىقاتى ۋە قوللىنىشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1949 - يىلى 10 - ئايدىن ئىلگىرى شىنجاڭ بويىچە ئاران 1657 چوڭ - كىچىك ئېرىق - ئۆستەڭ، مىڭدىن ئارتۇق كارىز ۋە مۇكەممەل بولمىغان ئۇچ سۇ ئامبىرلا بار ئىدى. جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىدا ناھايىتى زور تەرەققىياتلار بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە (شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) سۇ ئىنشائاتىغا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 15 مىليارد 44 مىليون يۈەن، ياسالغان سۇ ئامبىرى 387، بۇنىڭ ئىچىدە نورمال ئىشلەۋاتقان سۇ ئامبىرى 371، ئامبار سىغىمى 4 مىليارد 517 مىليون كۇب مېتىر، يىللىق سۇ تەمىنلەش مىقدارى 33 مىليارد 773 مىليون كۇب مېتىر؛ ياسالغان توسما 11 مىڭ 662 كىلومېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسلىق توسما 2087 كىلومېتىر. ياسالغان ھەرخىل سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭلىرى 236 مىڭ 400 كىلومېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ سىغىمى ئۆستەڭ- ئېرىق 82 مىڭ 200 كىلومېتىر؛ ھەرخىل ئېرىق- ئۆستەڭ قۇرۇلۇشلىرى 465 مىڭ، يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن، ماشىنىلاشقان قۇدۇق 38 مىڭ 700 دانە؛ پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە سۇغىرىش كۆلىمى 3 مىليارد 888 مىڭ گېكتار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 2 مىليون 257 مىڭ گېكتار، ئىچكى جەھەتتە سۇ تېجەش كۆلىمى 1 مىليون 266 مىڭ گېكتار؛ ياسالغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 565، ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 868 مىڭ 100 كىلوۋات، يىلىق توك چىقىرىش مىقدارى 3 مىليارد 53 مىليون

كىلوۋات- سائەت. مۇ، تۆپراقنى ساقلاش خىزمىتى گەرچە كېيىن باشلانغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ جەھەتتە- كى قەدەم تېز تاشلاندى. 2000 - يىلىغىچە، مۇ، تۆپراق ئېقىپ كېتىدىغان يەرلەرنى تىزگىنلەش كۆلىمى 68 مىڭ 800 گېكتارغا يەتتى.

مۇ ئامبارلىرى دەريا ئېقىنى، تاغ جىلغىسى، تۆۋەن سازلىق يەرلەر ۋە يەر ئاستى مۇ ئۆتكۈزۈش قاتلىمى بولغان جايلاردا مۇ توسمىسى ياكى توغان يا- ساش ئارقىلىق شەكىللەنگەن مۇ ساقلايدىغان سۇنئىي كۆللەرنى كۆرسىتىدۇ. 1940 - يىلىدىن 1946 - يىلىغىچە شىنجاڭ بويىچە جەمئىي ئوچ مۇ ئامبىرى ياسالغان بولۇپ، ئومۇمىي مۇ ساقلاش مىقدارى 30 مىليون كۇب مېتىر ئىدى. 1949 - يىلىدىن كېيىنكى، شىنجاڭدىكى مۇ ئامبارلىرى قۇرۇلۇشى (ئىشلەپچىقە- رىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نى ئاساسىي جەھەتتىن بەش مەزگىلگە بۆلۈشكە بولىدۇ: 1950 - يىلىدىن 1957 - يىلىغىچە بولغان مەزگىل قۇرۇلۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلى بولۇپ، جەمئىي 29 مۇ ئامبىرى ياسالدى، ئۇلارنىڭ ئامبار سىغىمچانلىقى 397 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تىپ- تىكى مۇ ئامبىرى ئالتە، كىچىك تىپتىكى مۇ ئامبىرى 23 بولۇپ، قۇرۇلۇش سۈپىتى بىرقەدەر ياخشى بول- دى. 1958 - يىلىدىن 1965 - يىلىغىچە مۇ ئامبارلە- رى قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتى تېز بولغان مەزگىل بولدى. بۇ مەزگىلدە جەمئىي 110 تېمىز مۇ ئامبىرى ياسالدى. ئۇلارنىڭ ئامبار سىغىمچانلىقى 1 مىليارد 739 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تىپتە- كى مۇ ئامبىرى تۆت، ئوتتۇرا تىپتىكى مۇ ئامبىرى 24، كىچىك تىپتىكى مۇ ئامبىرى 82. بۇ مەزگىلدە ياسالغان مۇ ئامبارلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە سۈپەت مە- سىلىسى ساقلاندى. 1966 - يىلىدىن 1975 - يىلىغىچە بولغان مەزگىل، يەنى دەل «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلى بولۇپ، بۇ مەزگىلدە جەمئىي 142 مۇ ئامبە- رى ياسالدى، ئۇلارنىڭ ئامبار سىغىمچانلىقى 2 مىليارد 53 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تىپتىكى مۇ ئامبىرى بەش، ئوتتۇرا تىپتىكى مۇ ئامبىرى 34، كىچىك تىپتىكى مۇ ئامبىرى 103، بۇ مەزگىلدە ياسال- غان مۇ ئامبارلىرىنىڭ قۇرۇلۇش سۈپىتى ناچار، مە- سىلىلەر بىرقەدەر كۆپ بولدى. 1976 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە بولغان مەزگىلدە ئەسلىدە بار بولغان 195 مۇ ئامبىرنىڭ قارىتا خەتەرلىك ئامىللارنى تۈگە- تىپ مۇستەھكەملەش ئېلىپ بېرىلدى ھەمدە يېڭىدىن 204 مۇ ئامبىرى ياسالدى، ئۇلارنىڭ ئامبار سىغىمچان- لىقى 1 مىليارد 568 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تىپتىكى مۇ ئامبىرى ئوچ، ئوتتۇرا تىپ- تىكى مۇ ئامبىرى 27، كىچىك تىپتىكى مۇ ئامبىرى 174. 1986 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بولغان مەزگىلدە 18 مۇ ئامبىرى ياسالدى. ئۇلارنىڭ ئامبار سىغىمچانلىقى 1 مىليارد 733 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تىپتىكى مۇ ئامبىرى بەش، ئوتتۇرا تىپتىكى مۇ ئامبىرى 13. شىنجاڭدىكى مۇ ئامبارلىرى قۇرۇلۇشىنىڭ ئالاھىدىلىكى: بىرىن- چى، تۈزلەڭلىكتىكى مۇ ئامبارلىرىنى ئاساس قىلغان. مۇ ئامبارلىرىنىڭ %90تىن كۆپرەكى تۈزلەڭلىكتىكى مۇ ئامبارلىرى؛ ئىككىنچى، ئامبار توسمىلىرى توپا توسمىنى ئاساس قىلغان، %95 تىن كۆپرەكى توپا توسما؛ ئۈچىنچى، ئۇلىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى بىر- قەدەر ئاددىي؛ تۆتىنچى، ئادەتتە كەلكۈن ئاققۇزۇش ئەسلىھەلىرى قۇرۇلمىغان.

قىزىل مۇ ئامبىرى شىنجاڭدىكى ئاقسۇ ۋىلا- يىتى باي ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىدە، ئۇگەن دەريا- نىڭ غول ئېقىنى بولغان مۇزارت دەريا سىنىڭ تارماق ئېقىمى بولغان قىزىل دەريا سىنىڭ تۈتاشقان جايىدا. 1985 - يىلى 10 - ئايدا ئاساسىي گەۋدە قۇرۇلۇشى باشلانغان بولۇپ، 1995 - يىلى 10 - ئايدا تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى. بۇ مۇ ئامبىرى كۆچلۈك يەر تەۋرەش رايونىدا قۇرۇلغان بولۇپ، قۇرۇلۇشنىڭ گېئولوگىيە- لىك شارائىتى مۇرەككەپ، بولۇپمۇ F_2 ھەرىكەتچان ئۆ- زۈك قاتلامدا قۇرۇلغان چوڭ تىپتىكى ئونئوبرسال مۇ ئىنشائاتى تۈگۈن قۇرۇلۇشى ھېسابلىنىدۇ. سىناق تە- رىقىسىدە ئىشلىتىش ئەھۋالى شۈنى كۆرسىتىپ بەردە- كى، قۇرۇلۇشنىڭ لايىھىلىنىشى مۇۋاپىق، سۈپىتى ئەلا، باشقۇرۇلۇشى ئىلمىي بولغان. بۇ مۇ ئامبىرى كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىپ، سۇغىرىشنى ئاساس قىل- غان، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە توك چىقىرىش ۋە سۇ مەھسۇ- لاتلىرى باقمچىلىقى قاتارلىق ئونئوبرسال ئونئومۇ- بار. ئامبارنىڭ كۆلىمى 44 كۋادرات كىلومېتىر، ئو- مۇمىي ئامبار سىغىمچانلىقى 640 مىليون كۇب مېتىر، كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئامبار سىغىمچانلىقى 130 مىليون كۇب مېتىر. ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئومۇ- مىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 26 مىڭ كىلوۋات، يە- لىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 134 مىليون كىلوۋات - سائەت توك چىقىرالايدۇ. ھازىرقى سۇغىرىش كۆلىمى 200 مىڭ گېكتارغا يەتتى، 1999 - يىلى تارىختا ئاز

كۆرۈلىدىغان ئالاھىدە كەلكۈنلى توسۇپ قالالىدى. كەلكۈن پەللىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 2308 كۇب مېتىر بولغاندا، سۇ ئامبىرىنىڭ كەلكۈن پەللىسىنى تۆۋەنلىتىش ئارقىلىق تۆۋەنگە چۈشكەن ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 400 كۇب مېتىر دىن ئېشىپ كەتمەيدى، شۇ يىلى تۆۋەنكى ئېقىمغا 660 مىليون كۇب مېتىر سۇغۇرۇش سۇيىنى تەڭشەپ بەردى، سۇغۇرۇش كۆلىمى 2 مىليارد 213 مىڭ 300 گېكتارغا، توك چىقىرىش مىقدارى 130 مىليون كىلو-ۋات ـ سائەتكە يەتتى. (رەڭلىك فىتۇرما ۋاراقنىڭ 37 ـ بېتىگە قارالسۇن)

ئۇلۇغاۋات سۇ ئىنشائاتى توگۇنى قۇرۇلۇشى

لىمىنى 46 مىڭ گېكتار كۆپەيتكىلى، تۆۋەنكى ئېقىنى مىڭ ئاساسىي جەھەتتىن كەلكۈن زىيىنىغا ئۇچرىماسلىققا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. بۇ سۇ ئامبارلىرى تۆۋەنكى ئېقىندىكى ئىلگىرى قۇرۇلغان ئىككى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئۇنۇملۇك توك تەمىنلەش مىقدارىنى 45 مىليون كىلوۋات ـ سائەت ئاشۇرىدۇ. خوتەن دەريالىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى يېشىل كارىدور-نىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ئاسراشقا كاپالەتلىك قىلالايدۇ.

تاغدا كۆل سۇ ئامبىرى ئالتاي شەھىرى-نىڭ جەنۇبىدىكى 37 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قىران دەريالىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان. لايىھىلەنگەن ئومۇمىي ئامبار سىغىمچانلىقى 180 مىليون كۇب مېتىر كېلىدۇ. بۇ قۇرۇلۇش 1976ـ يىلى 8 ـ ئايدا باشلانغان بولۇپ، 1978 ـ يىلى 10ـ ئايدا پۈتكەن. قۇرۇلۇشقا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 6 مىليون 900 مىليون يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 6 مىليون 450 مىڭ يۈەن، ئومۇمىي سۇ ئامبار سىغىمچانلىقى لايىھىدىكى ئۆلچەمگە يەتكەن. بۇ قۇرۇلۇشتا 1981 ـ يىلىدىن بۇيان ھەر يىلى 110 مىليون كۇب مېتىر كەلكۈن سۇيىنى تەڭشەپ ساقلاپ، ھەر يىلى 20 مىڭ گېكتاردىن ئارتۇق كۆلەمدىكى ئېتىز ـ ئوتلاقلارنى سۇ بىلەن تەمىنلىدى. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە كەلكۈنىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ سۇغۇرۇش ئارقىلىق، جەمئىي 300 مىليون يۈەن دىن ئارتۇق بىۋاستە ئىقتىسادىي ئۇنۇم قولغا كەلتۈرۈلدى. سۇ مەھسۇلاتلىرى باقمىچىلىقى 200 دىن ئارتۇق ئادەمگە ئىشقا ئورۇنلىشىش پۈرسىتى يارىتىپ بەردى، ھەر يىلى بازارنى 200 تونىدىن ئارتۇق تاۋار بېلىق بىلەن تەمىنلىدى. 320×3 كىلوۋاتلىق گېنېراتورلار گۈرۈپپىسىنىڭ توك چىقىرىشى بىلەن ئالتاي شەھىرىدىكى توك بىلەن تەمىنلەش جىددىي بولۇش ئەھ-

ۋالى ياغشىلاندى. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە سۇ ئامبىرىنىڭ سىغىمى كەسىپى دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى.

سۇغىرىش رايونى سۇنىڭ بەرپا قىلىنغان سۇغىرىش ئەسلىھەلىرى ئارقىلىق كونترول قىلىنىدۇ. غان ئېتىز رايونىنى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭدىكى سۇغـ رىش رايونلىرى ئاساسلىقى ھەرقايسى دەريا ئېقىنلـ رى، سۇ لىنىيىلىرىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى تۈزلەڭ جايلارغا جايلاشقان. 1949 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا سۇغىرىش كۆلىمى ئاران 112 مىڭ 100 گېكتار بو. لۇپ، 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پۈتۈن شىنجاڭدىكى سۇغىرىش كۆلىمى 3 مىليون 388 مىڭ گېكتارغا يېتىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 64 مىڭ 200 گېكتاردىن ئېشىپ باردى. تىپىك سۇغىرىش رايونلىرىدىن مانا سۇغىرىش رايونى، ئۈرۈمچى دەريا. سى سۇغىرىش رايونى، يەكەن دەريا سى ۋادىسى سۇغـ رىش رايونى، ئىلى قاش دەريا سى سۇغىرىش رايونى، ئۆگەن دەريا سى سۇغىرىش رايونى قاتارلىقلار بار. ھەر. قايسى سۇغىرىش رايونلىرىدىكى سۇ توسمىلىرى، سۇ ئۆتكۈزگۈچلىرى، سۇ چۆشۈرگۈچلىرى، كۆۋرۈكلەر ۋە سۇئۆگۈچلەر قاتارلىق قۇرۇلۇشلار ۋاقىتلىق قۇرۇ. لۇشلاردىن مەڭگۈلۈك قۇرۇلۇشلارغا قاراپ راۋاجلىنىش جەريانىنى باشتىن كەچۈردى. ھازىر شىنجاڭدا، ھەر. خىل سۇغىرىش رايونلىرىدىن جەمئىي 170 ى بار. ئۈلارنىڭ مۇقىم مۇلۈك ئەسلىي قىممىتى 10 مىليارد 781 مىليون يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبـ لەغ 8 مىليارد 935 مىليون يۈەن، ئامما ئۆزى جۇغلـ غان مەبلەغ 1 مىليارد 846 مىليون يۈەن؛ ياسالغان ھەر دەرىجىلىك ئۆستەڭ بېشى 110، ھەر دەرىجىلىك سۇ باشلاش ئۆستىكى 300 مىڭ كىلومېتىر.

سۇ باشلاش تۈگۈنى قۇرۇلۇشى سۇنى سۇ مەنبەسىدىن سۇ ئىشلىتىلىدىغان رايونغا يەتكۈزۈشتىكى ئارا توسما قۇرۇلۇشى. 1949 ـ يىلىدىن ئىلگىرى، پۈتۈن شىنجاڭدىكى دەريا ـ ئۆستەڭلەرنىڭ سۇ باشلاش ئۆستەڭ باشلىرىنىڭ ھەممىسىدە شاخ، بورىلارنى بە. سىش، قوزۇق قېقىش، تاش تاشلاش قاتارلىق ۋاقىتـ لىق قۇرۇلمىلار ئىدى، سۇغىرىش رايونلىرى كەل. كۈن، قۇرغاقچىلىقنىڭ خەۋپىگە دائىم ئۇچراپ تۇراتـ تى. 1950 ـ يىلىدىن 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ياسالغان دەريا ـ ئۆستەڭلەرنىڭ سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى (سۇ توسمىسى) 110غا يەتـ تى، بۇنىڭ ئىچىدە توسمىدىن ئۆتكەندىكى ئېقىم مىقدارى 20 ـ 100 كۇب مېتىر دەپ لايىھىلەنگەنلىرى 14، سىغىمى 101~1000 كۇب مېتىر دەپ لايىھىلەنگەنلىرى 88، سىغىمى 1001 كۇب مېـ تىردىن يۇقىرى بولغانلىرى سەككىز. ئاساسلىق ئۆسـ تەڭ بېشى تۆۋەندىكىلەر: بىرىنچىسى، ئەگمە يول شەكىلـ لىك ئۆستەڭ بېشى، مەسىلەن، يەكەندىكى كاچۇلاق ئۆستەڭ بېشى، قەشقەر قىزىل دەريا سى 1 ـ دەرىجىلىك سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسىنىڭ ئۆستەڭ بېشى، ئاقسۇ دەريا سىدىكى غەربىي چوڭ كۆۋرۈك ئېلىكتر ئىستانـ سىسىنىڭ سۇ باشلاش تۈگۈنى، ئىلى قاش دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى ئۆستەڭ بېشى قاتارلىقلار بار، بۇ خىل ئۆستەڭ باشلىرى ئادەتتە چوڭ ـ ئوتتۇرا دەريالار ئۆستىگە قۇرۇلغان؛ ئىككىنچى، ئاستى قاشالىق شە. كىلدىكى ئۆستەڭ بېشى، كۆپىنچە شىمالىي شىنجاڭ ۋە تۇرپان، قۇمۇل ۋىلايەتلىرىدىكى كىچىك ئېرىق ـ ئۆس. تەڭلەرگە ياسالغان. بۇ كەلكۈن مەزگىلىدە يۇتكىلىدە. غان دانىچىلار بىرقەدەر چوڭ، يانتۇلۇقى بىرقەدەر تىك بولغان دەريا. ئۆستەڭلەرگە مۇۋاپىق كېلىدۇ؛ ئۇچىد. چىسى، قاتلام شەكىللىك ئۆستەڭ بېشى، مەسىلەن، خوتەن قاراقاش دەريا سى ئۆستەڭ بېشى قاتارلىقلار. ئۈلارنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى ئۆستەڭ بېشىنىڭ يۇ. قىرى ـ تۆۋەن ئېقىنىدا تۇز سىزىقلىق تىزگىنلەش باسقۇچى شەكىللەندۈرۈلگەن بولۇپ، تىك قۇدۇق ياكى ئاسما تاختا ئارقىلىق ئېقىن ئايرىۋېتىلىدۇ. يۇقىرى قاتلىمىدىكىسى ئارقىلىق سۇزۇك سۇ باشلىنىدۇ، تۆ. ۋەن قاتلىمىغا قۇملار چىقىرىلىدۇ؛ تۆتىنچى، دەريا توسمىسى شەكىللىك ئۆستەڭ بېشى، مەسىلەن، ئاقسۇ دەريا سىدىكى تارىم دەريا توسمىسى، ئۆگەن دەريا سى بېشىدىكى كەلكۈننى بۆلگۈچى تۆگۈن، ئۆچتۇرپان چوڭ ئېرىق ئۆستەڭ بېشى قاتارلىقلار. بۇ خىل ئۆستەڭ بېشى پۈتۈن شىنجاڭدا بىرقەدەر كەڭ تارقالغان؛ بە. شىنچى، توغانسىز سۇ باشلاش ئۆستەڭ بېشى، بۇ بىر خىل قەدىمىي سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى بولۇپ، ئادەتتە ئەگمە جايدىن سۇ باشلىنىدۇ. قۇرۇلۇشى بىرقەدەر ئاد. دىي، سۇ باشلاش مىقدارى بىرقەدەر ئاز بولىدۇ.

سۇ تېجەش قۇرۇلۇشى سۇ تېجەشكە ئالاقىدار قۇرۇلۇشلارنىڭ ھەممىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ سۇ تېجەش قۇرۇلۇشى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئاساسلىقى ئېتىز ـ ئېـ رىق سۇ ئىنشائاتلىرى جەھەتتىكى سۇ تېجەش تىپىدىكى قۇرۇلۇشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تىزگىنلەنمەيدىغان سۇ بايلىقلىرىنى ئادەم كۈچى بىلەن تىزگىنلەيدىغان سۇ بايلىقلىرىغا ئايلاندۇرۇشنى ۋە باشقا بارلىق سۇ تېجەش

تېپىدىكى قۇرۇلۇشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1999 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە جەمئىي ياسالغان سۇ سىغىمى ئۆستەلەك 82 مىلياد 200 كىلومېتىر، ئۆستەلەك ـ ئېرىقلاردا سۇ ئىشلىتىش كوئېففىتسېنتى 0.48، يەنە لىغا 600 مىليون كۇب مېتىر سۇ تېجەپ قىلىنىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تېجەپ سۇغىرىش تېخنىكىسى راۋاجلاندى. بىرىنچى، پۈركۈپ سۇغىرىش: بىرلىك سۇغىرىش سۇ مىقدارىنى 50% ئازايتقىلى بولىدۇ؛ ئىككىنچى، تېمىتېپ سۇغىرىش، سۇ تېجەش ۋە مەھسۇلات ئاشۇرۇش كۆلىمى كۆزۈندىلىك بولىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، يوپۇق ئۆستىدىن سۇغىرىش، يەنى سۇلياۋ يوپۇق يېيىپ ئۆستۈرگەن ئاساستا، ئەسلىدىكى ئۆستەگە يېيىش چۈنەك تاختىسى ئىچىگە يېيىشقا ئۆزگەرتىلىدۇ، سۇغىرىشمۇ ئەسلىدىكى چۈنەكلەپ سۇغىرىشتىن كىچىك تاختىلاپ يوپۇق ئۈستىدىن سۇغىرىشقا ئۆزگەرتىلىدۇ. ئۇنىڭ سۇ تېجەش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش، سۇغىرىش سۇپىتى ياخشى بولۇشتەك ئۈنۈمى بار. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە سۇلياۋ يوپۇق ئۈستىدىن سۇغىرىلغان كۆلەم 545 مىڭ 700 گېكتارغا يەتتى؛ تۈتىنچى، تۆۋەن بېسىملىق تۇرۇبا ئارقىلىق سۇ يەتكۈزۈپ سۇغىرىش، بۇنىڭدا ھەم سۇ بايلىق مەنبەسىنى تېجەپ قالغىلى، ھەم سۇ چىقىرىشتىكى توك سەرپىياتىنى ئازايتقىلى، قۇم-بوراننىڭ سۇ باشلاش ئېرىقلىرىنى كۆمۈۋېتىشىدىن ساقلانغىلى، كېسەللىك ۋە زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ سۇ ئارقىلىق تارقىلىشىنى ئازايتقىلى بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئۇ دېھقانلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلى سۇ تېجەپ سۇغىرىش كۆلىمى جەمئىي 1 مىليون 265 مىڭ 900 گېكتار بولۇپ، شۇ يىلقى ئەمەلىي سۇغىرىش كۆلىمىنىڭ 43%نى ئىگىلىدى. شىنجاڭدا يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەدبىرلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق، يەنە لىغا 400 مىليون كۇب مېتىر سۇ تېجەپ قېلىنىدى.

سۇ ئېلىكتر قۇرۇلۇشى شىنجاڭ سۇ ئېنېرگىيە مەنبەسىنىڭ نەزەرىيىۋى زاپاس مىقدارى 33 مىليون 600 مىڭ كىلوۋات بولۇپ، مەملىكەت بويىچە 4 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئېچىشقا بولىدىغىنى 19 مىليون 960 مىڭ كىلوۋات. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئېچىلغىنى 868 مىڭ 100 كىلوۋات بولۇپ، ئېچىشقا بولىدىغان مىقدارنىڭ 3.4%نى ئىگىلىدى؛ قۇرۇلغان سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسى 565، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېپىتكىسى 10، كىچىك تېپىتكىسى 555، گېنېراتور سىغىمى 868 مىڭ 100 كىلوۋات، يىلىغا چىقىرىلىدىغان توك مىقدارى 3 مىليارد 53 مىليون كىلوۋات ـ سائەت. يېزىلاردا سۇ ئېلىكتر قۇرۇلۇشى ئارقىلىق دەسلەپكى قەدەمدە ئېلىكترلەشتۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇرغان ناھىيە. لەرنى بەرپا قىلىش سۇ ئېلىكتر قۇرۇلۇشىدىكى مۇھىم يول. «7 ـ ۋە 8 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىللىرىدە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، بەش ناھىيە، ئىككى شەھەرلەرنى سۇ ئېلىكتر قۇرۇلۇشى ئارقىلىق دەسلەپكى قەدەمدە ئېلىكترلەشتۈرگەن ناھىيە بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى ئورۇندالدى. بۇ ناھىيە ـ شەھەرلەردىكى توك چىقىرىش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ گېنېراتور سىغىمىغا لىقى سىناق ئېلىپ بېرىلىشتىن ئىلگىرىكى 66 مىڭ 800 كىلوۋاتتىن كۆپىيىپ، 113 مىڭ كىلوۋاتقا يەتتى، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 177 مىليون كىلوۋات ـ سائەتتىن كۆپىيىپ، 242 مىڭ كىلوۋات ـ سائەتكە يەتتى، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن توك مىقدارى 217 كىلوۋات ـ سائەتتىن كۆپىيىپ 389 كىلوۋات ـ سائەتكە يەتتى؛ توكنى ئائىلىلەرگە يەتكۈزۈش نىسبىتى 85.17%تىن كۆپىيىپ 97%كە يەتتى. «9 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە شىنجاڭدا يەنە 18 ناھىيە ئۇچىنچى تۈركۈمدىكى يېزىلاردا سۇ ئېلىكتر قۇرۇلۇشى ئارقىلىق دەسلەپكى قەدەمدە ئېلىكترلەشتۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇرغان ناھىيىلەرنى بەرپا قىلىش قاتارىغا كىردى. بۇ ئېلىكترلەشكەن ناھىيىلەر بەش يىل ئىچىدە يېگىدىن توك چىقىرىش گېنېراتور سىغىمى 120 مىڭ كىلوۋات ئاشۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. نەتىجىدە يېزىلاردىكى كەنت ـ بازارلارغا توك يەتكۈزۈش نىسبىتى 100%كە، كەنتلەرگە توك يەتكۈزۈش نىسبىتى 95%كە يەتتى، ئائىلىلەرگە توك يەتكۈزۈش نىسبىتى 90%تىن ئاشتى.

ئادەم، چارۋىلار ئىچىدىغان سۇ قۇرۇلۇشى كەڭ دېھقان، چارۋىچىلار ۋە چارۋىلارنىڭ دۆلەت بەلگىلىگەن سۇ سۇپىتى ئۆلچىمىگە يەتكەن سۇنى ئىچىشىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان قۇرۇلۇش. شىنجاڭدىكى كۆپ قىسىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئاساسلىقى دەريا، ئۆستەڭ، ئېرىق سۈلىرى ئىچىلىدۇ، نۇرغۇن جايلاردا سۇ قىسى بولۇش مەزگىلى بىرىم يىلدىن ئاشىدۇ، سۇ ئىچىش شارائىتىنى ياخشىلاش زۆرۈر بولغان ئاھالە 10 مىليونغا يېتىدۇ. چارۋا 20 مىليون تۇياقتىن ئارتۇق. شىنجاڭدىكى ئادەم، چارۋىلار ئىچىدىغان سۇ قۇرۇلۇشى ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. بىرىنچى باسقۇچ، 1987 ـ يىلىدىن

1994 ـ يىلىغچە بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يېزا-لاردىكى ئادەم، چارۋىلار ئىچىدىغان سۇ قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 340 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 38 مىليون يۈەن، ئاپتو-نوم رايون سالغان مەبلەغ 132 مىليون يۈەن، ۋىلايەت، ناھىيىلەر ۋە ئامما جۇغلىغان مەبلەغ 170 مىليون يۈەن بولۇپ، بۇ ئارقىلىق 2 مىليون 414 مىڭ 200 كىشە-نىڭ، 3 مىليون 368 مىڭ چارۋىنىڭ سۇ ئىچىش مەسىلىسى ھەل بولدى. ئىككىنچى باسقۇچ، 1995 ـ يىلىدىن 1997ـ يىلىغچە بولۇپ، جەمئىي 1 مىليارد 77 مىليون مەبلەغ سېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 340 مىليون يۈەن، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ناھىيىلەر سالغان مەبلەغ 314 مىليون يۈەن، ئامما جۇغلاپ سالغان مەبلەغ 423 مىليون يۈەن بو-لۇپ، بۇ ئارقىلىق 4 مىليون 599 مىڭ 600 ئادەم،

تۇرۇپا سۇيى دېھقانلارنىڭ ئائىلىلىرىگە ئومۇملاشتى

19 مىليون 288 مىڭ 700 تۇياق چارۋىنىڭ سۇ ئىچىش مەسىلىسى ھەل قىلىندى؛ ئۇچىنچى باسقۇچ، 1998ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغچە بولۇپ، 2 مىليون 13 مىڭ 600 ئادەمنىڭ ۋە 11 مىليون 931 مىڭ 400 تۇياق چارۋىنىڭ سۇ ئىچىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش پىلانلاندى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغچە، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە سۇ ئىچىش شارائىتى ياخشىلانغان ھەم-دە ئىچىدىغان سۇيى سۇ سۈپىتى ئۆلچىمىگە يەتكەن ئاھالە 9 مىليون 27 مىڭ 500 كىشىگە يېتىدۇ. بۇ، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە سۇ ئىچىش شارائىتىنى ياخشـ-لاش زۆرۈر بولغان ئاھالىنىڭ 91.33% نى، پۈتۈن شىنجاڭدىكى يېزا ئاھالىسىنىڭ 87.21% نى ئە-گىلەيدۇ. 2005 ـ يىلىغا بارغاندا، سۇ ئىچىش شارا-ئىتىنى ياخشىلاش زۆرۈر بولغان رايوندىكى ئادەم، چار-ۋىلارنىڭ سۇ ئىچىش مەسىلىسىنى پۈتۈنلەي ھەل قىلىپ بولۇش پىلانلاندى.

كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، سۇ ئىچىش شارائىتىنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى ئاھالىلەرنىڭ سۇ ئىچىش شارائىتىنى ياخشىلاپ، سۇ مەنبەسى تېپىلمايدىغان يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان ئىچىملىك سۇ قۇرۇلۇشى. 1987 ـ يىلىدىن ئىلگىرى نۇرغۇنلىغان دېھقان ـ چارۋىچىلار سەھىيە ئۆلچىمىگە يەتمىگەن ئېرىق، ئۆستەڭ سۇلىرىنى، كۆل-چەك سۇلىرىنى ياكى تەركىبىدە فتور ئۆلچەمدىن ئې-شىپ كەتكەن تېپىز قاتلاملىق يەر ئاستى سۇلىرىنى ئىچكەچكە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سۇ سۈپىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان سۇ ۋاستىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ۋە سۇ تۆپەيلىدىن پەيدا بولغان يەرلىك كېسەللىكلەر كۆپ قېتىم يۈز بەردى. مەسە-لەن، فتوردىن زەھەرلىنىش، يوقاق، خولىرا، بەز-گەك، باكتېرىيە خاراكتېرلىك تولغاق، يۇقۇملۇق جە-گەر يالليۇغى قاتارلىقلار. 1978 ـ يىلىدىن ئىلگىرى فتور داغلىق چىش كېسىلگە گىرىپتار بولغانلار 866 مىڭ 500 كىشى، فتورلۇق ئۈستىخان كېسىلىگە گە-رىپتار بولغانلار 3807 كىشىگە يەتتى. يوقاق كېسىلى ئاساسلىقى تەركىبىدە يود مىقدارى تۆۋەن بولغان سۇ ياكى يېمەكلىكلەرنى ئۇزۇن مۇددەت ئىستېمال قىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدۇ. 1987 ـ يىلىدىن ئىلگە-رى، شىنجاڭ بويىچە يوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بول-غانلار 1 مىليون 400 مىڭ كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ خەۋپىگە ئۇچرىغان ئادەم سانى 6 مىليون ئىدى. مەھە-يە ئۆلچىمىگە يەتمىگەن سۈنى ئىچىش تۆپەيلىدىن دېھ-قانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوتتۇرا ھېساب بە-لەن ھەر 100 مىڭ كىشى ئىچىدە 1528.2 كىشى كېسەل بولاتتى. بۇ كېسەللىكنىڭ شىنجاڭدا پەيدا بولۇش نىسبىتى مەملىكەت بويىچە 1 ـ ئورۇندا ئىدى. 1999ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغچە، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە يېزىلارنىڭ سۇ ئىچىش شارائىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، جەمئىي 1 مىليارد 526 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سۇ ئىچىش شارائىتىنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلغاچقا، ھەرخىل سۇ ۋاستىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ۋە سۇ تۆپەيلىدىن پەيدا بولىدىغان يەرلىك كېسەللىكلەر كۆرۈنەرلىك ئا-زايدى. يېزا ـ بازارلارنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلىنىشى ھەر كۈنى كىشى بېشىغا 40 ـ 60 لىتىرغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، سۇ ئېلىپ كېلىشكە كېتىدىغان 660 مىڭ ئەمگەك كۈچى تېجەپ قېلىندى.

ئېرتىش دەرياسىنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى قارامىي نېفىتلىكىدىكى سانائەت، شەھەر ـ بازار ۋە دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلە-رىنى ئادەم ۋە چارۋىچىلار ئىشلىتىدىغان سۇ بىلەن تەمىنلەش ئاساس قىلىنغان، قوشۇمچە يېزا ئىگىلىكـ-دىكى سۇغىرىش، توك چىقىرىش ۋە مۇھىت ئۈچۈن

ئىشلىتىلىدىغان سۇدىن ئونىۋېرسال پايدىلىنىش مەق-
سىتى قىلىنغان سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى. بۇ سۇ
مەنبەسى قۇرۇلۇشى — «635» سۇ ئىنشائاتى تۈ-
گۈنى، 646. 133 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى سۇ باشلا-
ش ئۆستىگى، 184. 217 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى
غەربىي ئوق ئۆستەڭ ۋە ئىشخىرقى قىسىمدىكى
سۇ تەقسىم ئامبىرى — قېچى سۇ ئامبىرىدىن
تەركىب تاپقان. «635» سۇ ئىنشائاتى تۈگۈنى بۇرۇل-
غوقاي ناھىيىسى ئىچىدە بولۇپ، توسما ئۆستىدە كونت-
رول قىلىنغان ئېگىز كۆلىمى 16 مېتر كۈادرات كىلو-
مېتىر، كۆپ يىللاردىن بۇيانقى ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدا-
رى 3 مىليارد 190 مىليون كۇب مېتىرغا يەتتى. بۇ
تۈگۈن چوڭ (2) تىپلىق قۇرۇلۇش بولۇپ، ئومۇمىي
سۇ ئامبار سىغىمچانلىقى 282 مىليون كۇب مېتىر،
توسمىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 70. 6 مېتىر. بۇ
سېغىز تويا، شېغىللىق تاش توغان. قۇرۇلۇش يۇنكە-
دىن كېيىن 75% كاتالەت نىسبىتى بولغاندا، يىلىغا
840 مىليون كۇب مېتىر سۇنى باشلىغىلى بولىدۇ.
يۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكىنى 190 مىليون كۇب مېتىر سۇ
يىلەن تەمىنلىگىلى، سۇغىرىش كۆلىمىنى 66 مىڭ
667 گېكتار ئاشۇرغىلى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى
ئارقىلىق يىلىغا 124 مىليون كىلوۋات ـ سائەت توك
چىقارغىلى بولىدۇ. «635» سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى
1996 ـ يىلى 3 ـ ئايدا باشلانغان بولۇپ، 1997 ـ
يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25ـ كۈنى ئېقىم توسۇش ئىشقا
ئاشۇرۇلدى. 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايدا بىخەتەر سۇ
ساقلاش باھالىشىدىن ئۆتتى. «635» سۇ ئىنشائاتى
تۈگۈنى ۋە باش غول ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى باشلانغاندىن
تارتىپ، 1999ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي سېلىنە-
غان مەبلەغ 1 مىليارد 104 مىليون 530 مىڭ يۈەن،
ئورۇندالغان توپا قۇرۇلۇشى 23 مىليون 310 مىڭ
كۇب مېتىر، تاش قۇرۇلۇشى 17 مىليون 110 مىڭ
كۇب مېتىر، بېتون قۇرۇلۇشى 630 مىڭ كۇب مې-
تىر.

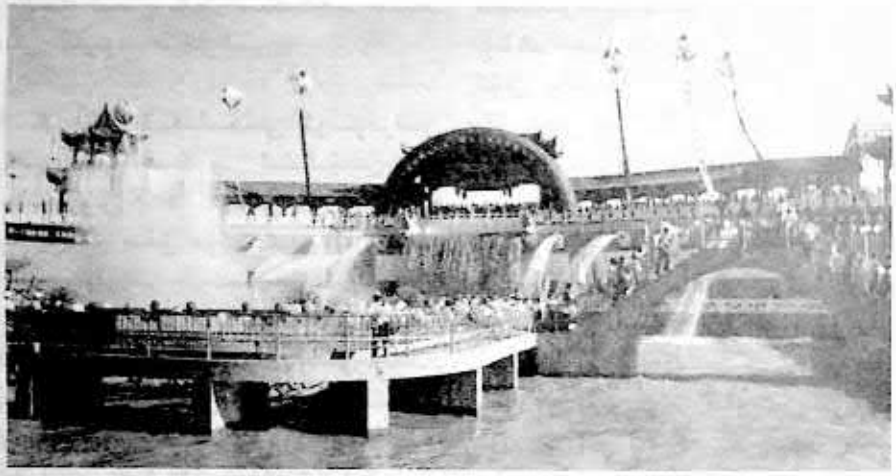

ئېرىنىش دەريالىسىنىڭ سۇ يىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى— فاراماي جېۋلۇڭتەن

كارىز شىنجاڭدىكى ئەمگەكچى خەلقىنىڭ يەر ئاستى سۇ ئۆستىگى قۇرۇشتىكى بىر ئىجادىيىتى. شىنجاڭدىكى ئالاھىدە قۇرغاق بولغان تۇرپان ئويمانلىقىدا يەلپۈگۈچسىمان تىنما قاتلامنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى يەر ئاستى سۇلىرى ۋە تاغ تىزمىلىرىنىڭ يەر ئاستىدىكى سۇلىرىنى تېگى قۇدۇق قېزىش ھەمدە يەر ئاستىدا تونېل قېزىپ تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق شەكىللەنگەن يەر ئاستىدىكى ئېرىق ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدا سۇنى سۇ ئېھتىياجلىق ئورۇنغا باشلاپ كېلىپ، سۇغىرىش ۋە تۇرمۇشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. شىنجاڭدا ئار-
خېئولوگىيە خىزمەتچىلىرى XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىل-
لىرىدا توقسۇن ناھىيىسى كۆجەي بازىرىدا ئۆستىگە سۇ
لىنىيىسى، قۇدۇق، بۇلاقلار ئويۇلغان قىياتاش سىز-
مىلىرىنى بايقاپ، ئۇنى بۇنىڭدىن 2300 يىل ئىلگىرە-
كى خارابە دەپ پەرەز قىلغان، بۇ كارىزنىڭ تۇرپاندىكى
ئەمگەكچى خەلقلەر تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغانلىقى ۋە
راۋاجلاندۇرۇلغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. كارىزدا شۇ جاي-
دىكى يەرنىڭ يانتۇ بولۇشىدىكى ئالاھىدىلىكىدىن ئەپ-
چىل پايدىلىنىلغان، بىرقەدەر تەكشى بولغان يانتۇلۇق-
تىن يەر ئاستى ئېرىقىنى قېزىپ، سۇنى يېغىپ ھەم
ساقلاپ، سۇ چىقىرىش قوراللىرىدىن پايدىلانماي يەر
ئاستى سۇيىنى ئۆزلۈكسىدىن يەر يۈزىگە ئېقىپ چىقىشقا

يېتەكلىگەن. كارىز تارىختا غايەت زور رول ئوينىغان، يۇگۇنكى كۈندىمۇ يەنىلا كىشىلەرنىڭ يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىشىگە ئېرىشمەكتە. هازىر كارىزنى ئۆزگەرتىش سىنىقى ئېلىپ بېرىلماقتا. بېتون تۇرۇبىلار ئارقىلىق يەر ئاستى ئېرىقلىرى مۇستەھكەملىنىپ سۇ-نىڭ يەر ئاستى ئېرىقلىرىدا سىڭىپ زىيانغا ئۇچرىشى ئازايتىلماقتا. شۇنىڭ بىلەن سۇنىڭ ئوچۇق ئېرىق - ئۆستەڭلەردە سىڭىپ، پارغا ئايلىنىپ زىيانغا ئۇچرىشى-نىڭ ئالدى ئېلىنىپ، هەر يىلى ئېرىق ئۆستەڭلەردىكى لاي- لاتقىلارنى تازىلاشقا كېتىدىغان ئەمگەك كۈچى تەجەملەكتە. 1998 - يىلىدىكى ستاتىستىكىدىن قارىغاندا، تۇرپان، پىچان، توقسۇن، قۇمۇل قاتارلىق تۆت ناهىيە، شەهەردە يەنىلا ئىشلىتىلۇاتقان كارىز 608، ئومۇمىي سۇ چىقىرىش مىقدارى سېكۇنتىغا 7.05 كۇب مېتىر، بۇ كارىزلار ئارقىلىق جەمئىي 10 مىڭ 600 گېكتار يەر سۇغىرىلىدۇ، بۇ مۇشۇ تۆت ناهىيە، شەهەرنىڭ ئومۇمىي سۇغىرىش كۆلىمىنىڭ 13.9% نى ئىگىلەيدۇ (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 48 - بېتىدىكى «تۇرپاندىكى كارىز» غا قارالسۇن)

شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق راۋاجلاندۇرۇش شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق راۋاجلاندۇرۇش 1988 - يىلى باشلانغان. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتى دۆلەت بىلەن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پاختا، قىزىلچا بازىلىرىنى ئېچىش قۇرۇلۇشى كېلىشىمنامىسى» ئىمزالاپ كەلگۈ كۆلەمدىكى پاختا، قىزىلچا بازا قۇرۇلۇشىنى باشلىدى. 1991 - يىلدىن 1993 - يىلىغىچە بۇنىڭغا ئوتلاق قۇرۇلۇشى مەزمۇنى قوشۇلدى ھەمدە پاختا، قىزىلچا بازىسى ۋە ئوتلاق قۇرۇلۇشى تۈرى يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق راۋاجلاندۇرۇش دەپ ئاتىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئىقتىسادىي شارائىتى ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇهىتىغا ئاساسەن، «جەنۇبىي شىنجاڭدا پاختا ئىشلەپچىقىرىش، شىمالىي شىنجاڭدا قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئوتلاق قۇرۇلۇشىنى راۋاجلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت ئومۇمىي راۋاجلاندۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇشى بېكىتىلدى، يەنى جەنۇبىي شىنجاڭدا پاختىچىلىق بازىسى قۇرۇلۇشى ئاساس قىلىنمىدۇ؛ ئېقىن ۋادىلىرىنى تىزگىنلەش خىزمىتى بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق-سال راۋاجلاندۇرۇش بىرلەشتۇرۇلىدۇ؛ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئۇل مۇئەسسەسىلەر شارائىتىنى ياخشىلاپ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ زاپاس كۈچىنى كۈچەيتىش مۇهىم نۇقتا قىلىنغان هالدا سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى، سۇيېتىلىك ئۇرۇقلارنى كۆپەيتىش سىستېمىسى ۋە پەن-تېخنىكا كېڭەيتىش سىستېمىسى قۇرۇلۇشى گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ؛ مەركەزلەشتۇرۇش بىلەن تارقاق راۋاجلاندۇرۇش بىرلەشتۇرۇلۇپ، كۆلەم ئىگىلىكى يولغا قويۇلۇپ، كۆلەم ئۈنۈمى جارى قىلدۇرۇلىدۇ.

1988 - يىلدىن 1999 - يىلىغىچە بولغان 12 يىلدا شىنجاڭ بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق راۋاجلاندۇرۇش تۈرىگە سېلىنغان مەبلەغ جەمئىي 3 مىلىيارد 431 مىليون يۈەن (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ، تۆۋەندىكى شۇنداق)، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئاجرانغان يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق راۋاجلاندۇرۇش مالىيە مەبلىغى 857 مىليون يۈەن، يەرلىك مالىيەسىنىڭ يۈرۈشلەشتۇرۇش مەبلىغى 534 مىليون يۈەن، كوللېكتىپ ۋە ئاممىنىڭ ئۆزى جۇغلىغىنى 1 مىليارد 368 مىليون يۈەن، بانكا بەرگەن قەرز پۇل 316 مىليون يۈەن، باشقا مەبلەغلەر 356 مىليون يۈەن؛ دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ بۇنىڭغا چىقارغان ئەمگەك كۈنى 174 مىليون ئىش كۈنى بولۇپ، جەمئىي 503 مىڭ 700 گېكتار ئونتۇرا-لا، تۆۋەن هوسۇللۇق ئېتىز ئۆزگەرتىلدى، 294 مىڭ 100 گېكتار تېرىقچىلىق قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان بوز يەر ئېچىلدى، 503 مىڭ 700 گېكتار سۇنىمي ئوتلاق بەرپا قىلىندى، 48 مىڭ 400 گېكتار ئوتلاق ياخشىلاندى. 38 مىڭ 100 گېكتار ئىمهات ئورمىنى ۋە ئىقتىسادي ئورمان بەرپا قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىلە، تور رايوندا ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتىنى ئاساس قىلغان بىر تۈركۈم ئۇل مۇئەسسەسىلەر قۇرۇلدى، جەمئىي 33 كىچىك تىپتىكى سۇ ئامبىرى ياسالدى؛ 54 مىڭ 100 كىلومېتىر ئېرىق- ئۆستەڭ قېزىلدى ۋە راۋانلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كەنتلەر سۇ سىڭىمى قىلىپ ياسىغان ئېرىق - ئۆستەڭ 11 مىڭ 100 كىلومېتىر، كۆمۈلگەن يەر ئاستى تۇرۇبىسى 194.75 كىلومېتىر، يېڭىدىن كېڭەيتىلگەن ۋە يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن ماشىنىلاشقان قۇدۇق 4457. ئۇ-نىڭدىن باشقا، 3177.92 كىلومېتىر توك ئۆزىتىش لىنىيىسى يۇرۇشلەشتۇرۇلدى، 12 مىڭ 200 كىلومېتىر ئىر ماشىنا كۆچى بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش يولى ياسالدى، 14 مىڭ 400 دانە (يۇرۇش) چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتورلار ۋە ئۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇلغان يېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى سېتىۋېلىندى. قۇرۇلغان تور رايونلىرىدا «قۇرغاقچىلىققا سۇغارغىلى بولىدىغان، هۆلچىلىكتە توختام سۈلارنى چىقىرىۋەتكىلى بولىدە-

هان، ئېتىزلار سالالاشقان، ئورمانلار تورلاشقان، ئې-
رىق - ئۆستەڭلەر ئۆزئارا تۇتاشقان، يوللار راۋانلاش-
قان» ئۇلۇچەملىك ئېتىز - ئېرىقلار شەكىللەندى. يېزا
ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇبرسال راۋاجلاندۇرۇش ئارقىلىق ئىن-
تايىن كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە ئېكو-
لوگىيىلىك ئۈنۈم قولغا كەلتۈرۈلدى. تور رايونى ئې-
چىدە يېڭىدىن 297 مىڭ 300 گېكتار سۇغىرىش كۆ-
لىمى كۆپەيدى، سۇغىرىش شارائىتى ياخشىلانغان كۆلەم
449 مىڭ 900 گېكتارغا يەتتى، يېڭىدىن كۆپەيگەن
ئېتىز - ئېرىق، ئىھاتە ئورمىنىڭ مۇھاپىزەت قىلىش
دائىرىسى 273 مىڭ 300 گېكتارغا يەتتى. تور رايونى
ئىچىدىكى ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ
يېڭىدىن ئاشقان ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى: ئاشلىق
436 مىڭ 200 تونىنا، پاختا 125 مىڭ 500 تونىنا،
قىزىلچا 1 مىليون 153 مىڭ 700 تونىنا، ياغلىق دان
23 مىڭ 200 تونىنا، قوروڭ ئوت - چۆپ 170 مىڭ
300 تونىنا، گۆش 5700 تونىنا. تور رايونى ئىچىدىكى
دېھقان چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىل-
لىق ساپ كىرىمى تور رايونى بولمىغان رايونلاردىكىگە
قارىغاندا، 250 يۈەن ئەتراپىدا يۇقىرى بولدى. كېڭەز
بازىسىدىكى نۇقتىلىق راۋاجلاندۇرۇلغان قەشقەر، ئاق-
سۇ، خوتەن، قىزىلسۇدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت، بىر
ئوبلاستتا 1995 - يىلى كېڭەز كۆلىمى تور يولغا قويۇ-
لۇشتىن ئىلگىرىكى 1987 - يىلىغا قارىغاندا، 255
مىڭ 600 گېكتار كۆپەيدى، پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى
1987 - يىلىدىكى 117 مىڭ تونىدىن كۆپىيىپ 483
مىڭ 200 تونىغا يېتىپ 221.11% ئاشتى؛ دېھقانلار-
نىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ساپ كىرىمى
375 يۈەندىن كۆپىيىپ 1100 يۈەنگە يەتتى.

پاختا بازىسى قوروڭلۇشى 1995 - يىلى شىن-
جاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈ-
مىتى «پاختا، نېفىت» نى مەركەز قىلغان ئۆزەللىككە
ئىگە بايلىق مەنبەسىنى ئايلاندۇرۇش ئىستراتېگىيىسى-
نى يولغا قويۇپ، XX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭنى
مەملىكەت بويىچە ئەڭ زور تاۋار پاختا ئىشلەپچىقىرىش
بازىسى قىلىپ قوروڭ چىقىش تەسەۋۋۇرىنى ئوتتۇرىغا
قويدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: 1996 - يىلىدىن
2000 - يىلىغىچە تېرىقچىلىق قىلىشقا مۇڭاپىق كېلە-
دىغان 333 مىڭ 300 گېكتار بوز يەر ئېچىلىدۇ؛ 42
مىڭ 100 كىلومېتىر سۇ سىڭىمى ئۆستەڭ ياسىلىدۇ،
يېڭىدىن 36 سۇ ئامبىرى قوروڭلىدۇ ياكى كېڭەيتىپ
قوروڭلىدۇ، ئالتە يېڭى ئېرىق - ئۆستەڭ قېزىلىدۇ،
7200 دىن ئارتۇق ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلىدۇ،
ئومۇمىي سۇ تېجەش مىقدارى 4 مىليارد 800 مىليون
كۇب مېتىرغا يەتكۈزۈلىدۇ؛ 400 مىڭ گېكتار ئوتتۇ-
را، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىز ئۆزگەرتىلىدۇ. 2000 -
يىلىغىچە كېڭەز ئۆستۈرۈش كۆلىمى 1 مىليون 66 مىڭ
700 گېكتارغا، ئومۇمىي مەھسۇلاتنى 30 مىليون
دەنگە يەتكۈزۈش نىشانى ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. بۇ تۈرگە
سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 11 مىليارد 140 مىليون
يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە، دۆلەت سالغان مەبلەغ 1 مىليارد
يۈەن، يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇبرسال راۋاجلاندۇرۇش
مەبلىغى 250 مىليون يۈەن، دۆلەت تەرەققىيات بانكە-
سى بەرگەن قەرز پۇل 2 مىليارد 400 مىليون يۈەن،
ئاپتونوم رايونىمىز ئۆزى جۇغلىغىنى 7 مىليارد 464
مىليون يۈەن بولىدۇ. قوروڭلۇش تۈرلىرى پۈتۈن شىن-
جاڭدىكى 10 ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ 48 ناھىيە (شە-
ھەر) گە ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قوروڭلۇش بىڭتۇەننىڭ
توققۇز يېزا ئىگىلىك شىسى، ئىدارىسىدىكى 102 تۈەن-
مەيدانغا تارقالدى. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەم-
ئىي ئورۇندالغان مەبلەغ سېلىنمىسى 5 مىليارد 560
مىليون يۈەن، جەمئىي ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر 266-
مىڭ 700 گېكتار، ئۆزگەرتىلگەن ئوتتۇرا، تۆۋەن
ھوسۇللۇق ئېتىز 300 مىڭ گېكتار؛ ئورۇندالغان سۇ
ئىنشائاتى قوروڭلۇش تۈرى 35، جەمئىي كۆپەيگەن سۇ
مىقدارى تەخمىنەن 600 مىليون كۇب مېتىر، يېڭىدىن
كۆپەيگەن ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 233 مىڭ 300
گېكتار، ياخشىلانغان سۇغىرىش كۆلىمى 4 مىليون
مو. سۇپەتلىك ئورۇقلۇق چىگىت كۆپەيتىش سىستېمە-
سى ۋە پەن - تېخنىكا مۇلازىمەت سىستېمىسى تېخىمۇ
كۈچەيتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 2000- يىلى
شىنجاڭنىڭ پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 30 مىليون دەن-
گە يېتىپ، 1995 - يىلىدىكىدىن 10 مىليون 300
مىڭ دەن كۆپەيدى؛ ساپ پاختا مو مەھسۇلاتى 1995-
يىلىدىكى 87 كىلوگرامدىن ئېشىپ 99 كىلوگرامغا
يەتتى، شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ئەڭ زور تاۋار پاختا
بازىسىغا ئايلاندى.

چارۋىچىلىق بازىسى قوروڭلۇشى دۆلەت ۋە
ئاپتونوم رايون «چارۋىچىلىقنى رايونلاشتۇرۇش يىرىك
پىلانى» غا ۋە ئالاقىدار شارائىتلارغا ئاساسەن، چارۋە-
چىلىق مەھسۇلاتلىرىنى مەخسۇس ئىشلەپچىقىرىش را-
يونلىرىنى ئايرىپ چىقتى. ئاساسلىقى گۆش كالىسى
ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي ئىشلەپ-
چىقىرىش بازىسى ۋە تۇياتىلىك ئۆچكە ئىشلەپچىقىرىش

بازىسى بار.

كۆش كالىسى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى 1979 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى پۈتۈن مەملىكەتتىكى 14 ئاساسلىق كالا بېقىلىدىغان ئۆلكە، ئاپتونوم رايـون-لاردا ناۋار كالا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. 1980 ـ يىلى بازا قۇرۇلۇشى پىلانى رەسمىي يولغا قويۇلدى. شىنجاڭدىكى غۇلجا، كۆنەس، تېكەس، موڭغۇلكۈرە، نىلقا، چۆچەك، دۆربىلجىن، شىخۇ، چاغانتوقاي، قوبۇقسار، بۈرچىن، ئالتاي، ئارىشاڭ، خېجىڭ قاتارلىق 14 ناھىيە (شەھەر) بازا ناھىيىلىرى دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون نەسىللىك بۇقا سېتىۋېلىش، سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ماشىنىلىرىنى سېپلەش، توڭلىتىلغان ئىسپېرما سۈ-يۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى ۋە يەتكۈزۈش ماشىنىلىرى قاتارلىق جەھەتلەردە زور كۈچ بىلەن قول-لىنىدى. بازا قۇرۇلۇشىدا بىرقەدەر ياخشى نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى. 14 ناھىيە (شەھەر) دە بەش يىل ئىچىدە ساپ ئاشقان، قولدا قالغان كالا 110 مىڭ تۇياق، نەسلى ياخشىلانغان كالا 14 مىڭ تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي كالا سانىنىڭ 37.7% نى ئىگىلىدى. 1985 ـ يىلى سېتىپ چىقىرىلغان ناۋار كالا 89 مىڭ تۇياق بولۇپ، 1980 ـ يىلىدىكىگە قارىغاندا بىر ھەسسىدىن كۆپرەك قاتلاندى. كۆنەس، دۆربىلجىن، غۇلجا، ئالتاي قاتارلىق تۆت ناھىيە (شەھەر) مەملىكەت بويىچە ناۋار كالا بازىسى قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە (شەھەر) بولۇپ باھالان-دى. 1995 ـ يىلىدىن باشلاپ، دۆلەت شاخ ـ شۇمبا بىلەن كالا بېقىشتا ئۇلگە كۆرسىتىش تۈرىنى يولغا قويدى، شىنجاڭ بۇ تۈرنى يولغا قويۇشنى گۆش كالىسى بازىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈشنى قارار قىلدى، ھەمدە كۆچار، يەكەن، قاغىلىق قاتارلىق ناھىيىلەرنى گۆش كالىسى ئىشلەپچىقىرىش بازا ناھىيىسى قىلىپ كۆپەيتتى.

ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي ئىشلەپچىقىرىش بازىسى XX ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدا، دۆلەت يېزا ئىگىلىك مە-ىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن ئىلى، تارباغاتاي ۋە بورتالادىن ئىبارەت ئىككى ۋىلايەت، بىر ئوبلاستنا ئىنـ-چىكە يۇڭلۇق قوينىڭ نەسلىنى ياخشىلاش، كېڭەيتىش-نى مەركەز قىلغان «ئىلى، تارباغاتاي، بورتالادىكى 1 مىليون ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي ئۇلگە قۇرۇلۇشى» يولغا قويۇلدى. 1972 ـ يىلىغىچە بۇ ئىككى ۋىلايەت، بىر ئوبلاستقا قاراشلىق ئوخشاش سوپەتلىك ئىنچىكە يۇڭ-لۇق قوي 1 مىليون 509 مىڭ تۇياقنا يېتىپ، ئالدىن بەلگىلەنگەن 1 مىليون 500 مىڭ تۇياقلىق كۆرسەتكۈچ ئورۇندالدى. 1995 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق بەن-تېخنىكا كومىتېتى بىلەن چارۋىچىلىق بازارىنى بەنە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىككى ۋىلايەت، بىر ئوبلاستنا 2 مىليون تۇياق سوپەتلىك جۇڭگو مېرىنوس قوي (شىـ-جاڭ تېپىدىكى) نى كۆپەيتىش، نەسلىنى ياخشىلاش تۈرىنى يولغا قويدى ھەمدە 1998 ـ يىلى تاماملىدى. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بەنە كونىس، ئىكەس، موڭغۇلكۈرە، توققۇزتارا، نىلقا، قورغاس، غۇلجا، چاپچال، ئارىشاڭ، بورتالا، دۆربىلجىن، جۇچەك، سا-ۋەن، شىخۇ، ماناس، سانجى، فۇكاڭ، قارا شەھەر، باغراش، باي ۋە ئونسۇ قاتارلىق 21 ناھىيە (شەھەر) نى ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قاتا-رىغا كىرگۈزدى.

چارۋىچىلىق بازىسىدىكى قويلار

تۈرتلىك تۈچكە كىشىلەپچىقىرىش بازىسى

1995- يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدا «1 مىليون تۈياق تۈرتلىك تۈچكىنى كېڭەيتىش، نەسلىنى ياخشىلاش تۈ- رى» يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. تۈرتلىك تۈچكە كىش- لەپچىقىرىش ئاساسى بىرقەدەر ياخشى بولغان ئاقسۇ ۋىلايىتى، قىزىلسۇ ئوبلاستى ۋە ئالتاي شەھىرى، چىگ- گىل ناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، تولى ناھىيە- سى، بۈگۈر ناھىيىسى، ئارا تۈرۈك ناھىيىسى، بار- كۆل ناھىيىسى، مورى ناھىيىسى، ئۈرۈمچى ناھىيىسى ۋە نىيە ناھىيىسى قاتارلىقلار تۈرتلىك تۈچكە ئىشلەپ- چىقىرىش بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى. 1998 - يىلى 1 مىليون تۈرتلىك تۈچكىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش، كېڭەيتىش كۆرسەتكۈچى ئورۇندالدى.

2817 تۇرى دۇنيا ئاشلىق پلان مەھكە- مىسى (WFP) نىڭ ئاشلىق يارىدەم تۇرى. بۇ تۇرنىڭ WFP دىكى رەت نومۇرى 2817 بولغاچقا، قىسقارتىلىپ 2817 تۇرى دەپ ئاتالغان. تۇرنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: مۇنئىي ئوت- چۆپ، بوغۇز يېرى بەرپا قىلىش، چار- ۋىچىلارنى مۇقىم ئولتۇراقلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ چارۋىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبا- رەت. 1985 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگو ھۆكۈمىتى بۇ تۇر ھەققىدە WFP غا ئىلتىماس قىلدى، WFP شۇ يىلى 8 - ئايدا بۇ تۇرنى تۇرغۇزۇشنى ماقۇللىدى ھەمدە 1987 - يىلى 9 - ئايدا جۇڭگو ھۆكۈمىتى بىلەن بۇ تۇرنى يولغا قويۇش ھەققىدە كېلىشىمنامە ئىمزالىدى. بۇ كېلىشىمنامىدە 1988 - يىلىدىن باشلاپ بەش يىل ئىچىدە WFP 103 مىڭ 200 تونىنا بۇغدايىنى ھەقسىز يارىدەم قىلىدۇ، شىنجاڭ بۇنىڭغا 40 مىليون 500 مىڭ يۇەن خەلق پۇلىنى يۇرۇشلەشتۇرۇش تۇرى قىلىپ سە- لىپ، ئالتاي، بۇرچىن، بۇرۇلتوقاي ۋە كۆكتوقاي ناھىيىلىرىدە سۇغىرىش، توختام سۇلارنى چىقىرىۋە- تىش ئېرىق - ئۆستەڭلىرى، سالا ئېتىزلىرى، ئورمان بەلۋاغلىرى، يوللىرى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن سۇن- ئىي ئوت - چۆپ بوغۇز يېتىشتۇرۇش يېرىدىن 30 مىڭ 900 گېكتار، ئورمان يېرىدىن 4500 گېكتارنى يۇ- رۇشلەشتۇرۇپ تۇر رايونىدىكى چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇ- راقلىشىشى، يېرىم ئولتۇراقلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرە- دۇ، دەپ بەلگىلەنگەن. 1991 - يىلى 6 - ئايدا، بۇ تۇر WFP نىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىك ياھالىشىدىن ئۆتتى ھەمدە تۇر مۇددىتىنى بىر يېرىم يىل ئۇزارتىش، يەنە 5352 تونىنا ئاشلىق يارىدەم بېرىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ تۇردە WFP نىڭ جەمئىي 108 مىڭ 600 تونىنا يارىدەم ئاشلىقى قوبۇل قىلىندى. بۇ تۇر 1994 - يىلى ئورۇندالدى. 1995 - يىلى WFP نىڭ ئاخىرقى مەزگىللىك ياھالىشىدىن ئۆتتى. تۇر رايونىدا ئەملىيەتتە ئېچىلغان يېر 33 مىڭ 400 گېكتار، بۇ- نىڭ ئىچىدە سۇنئىي ئوتلاق 22 مىڭ 800 گېكتار، بەرپا قىلىنغان ئورمان 3000 گېكتار، سازلىقلارنى قامال قىلىپ ئورمان يېتىشتۇرۇلگەن كۆلەم 2300 گېكتار؛ يېڭىدىن ياسالغان ئېرىق - ئۆستەڭ ۋە زەي- كەشلەر 4 مىڭ 851 كىلومېتىر، سۇ سىڭمەس ئۆس- تەڭ 105.7 كىلومېتىر، چارۋا يولى 781 كىلومې- تىر، ئورۇندالغان تۇپراق قۇرۇلۇشى مىقدارى 5583 كۇب مېتىر. تۇر رايونى ئىچىدە يەنە يېڭىدىن 13 چارۋا ئەسسالەندۇرۇش پونكتى، ئالتە ئوتتۇرا، ياشلانغۇچ مەكتەپ، بەش ماگىزىن قۇرۇلدى، 20 يۇرۇش قۇياش ئېنېرگىيىسى ئارقىلىق توك چىقىرىش ئۈسكۇنىسى قۇ- رۇلدى، جەمئىي 6848 ئائىلە مۇقىم ئولتۇراقلاشتى.

*خوتەندىكى ئۈزۈم كارىدورى شىنجاڭدىكى خوتەن خەلقى شۇ جايىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى ئا- جىز بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىنى چىقىش قىلىپ، ئېتىز- لاردىكى يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۈزۈم تىكىش ئارقە- لىق شەكىللەندۈرگەن پىشىل كارىدور. خوتەندىكى ئۈ- زۈم كارىدورى 1984 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان بولۇپ 1999 - يىلىغىچە 1700 كىلومېتىردىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە مېۋىگە كىرگىنى 1500 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، سېمونت تۈۋرۈكلۈك جازا قىلىنغىنى 1500 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. ئۈزۈم كارىدورىنىڭ مۇنداق ئۈچ خىل تىپى بار: بىرىنچى، بىر تەرەپلىك ئۈزۈم كارىدورى، يەنى يولنىڭ بىر تەرىپىگە ئۈزۈم تىكىل- گەن، يەنە بىر تەرىپىگە ماتېرىيال ئورمىنى ياكى ياڭاق قاتارلىق ئىقتىسادىي ئورمان تىكىلگەن، ئۈزۈم جازىسى بىر يۈزلۈك يانتۇ شەكىلدە ياسالغان؛ ئىككىنچى، ئاھا- لىلەر ئولتۇراق رايونىدىكى ئۈزۈم كارىدورى. بۇنىڭدا ئاھالىلەر ئولتۇراق جايلىرىدىكى يولنىڭ ئىككى تەرىپە- گە ئۈزۈم تىكىلگەن، ئۈزۈم جازىسى ئۆينىڭ ئۆگزىسى شەكىللىك قىلىنغان؛ ئۈچىنچى، قوش قۇرلۇق ئۈزۈم كارىدورى. ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمان تورى ئىچىدە سالا ئېتىز ئارىسىدىكى ئېتىز - ئېرىق يوللىرىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۈزۈم تىكىلگەن ھەمدە ئۆي ئۆگزىسى شەكىلدە جازا ئورنىتىلغان. ھەر مىڭ مېتىر ئۈزۈم كارىدورىنىڭ ئۈزۈم مەھسۇلاتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12.3 تونىنغا يەتكەن. ھەر كىلوگرام ئۈزۈمنىڭ باھا- سىنى 0.6 يۇەن ھېسابلىغاندا، ھەر مىڭ مېتىر ئۈزۈم

كارىدورىنىڭ ئوتتۇرىچە مەھسۇلات قىممىتى 7300 يۈەندىن ئاشىدۇ، بۇ چوڭ تېتىزلارغا تېكىلىگەن ئۈزۈم مەھسۇلات قىممىتىنىڭ تۆت ھەسىسىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. ئۈزۈم كارىدورى بوشلۇقنى كۆپ ئىگە- لەش، يەرنى ئاز ئىگىلەشتەك ئەۋزەللىكىگە ئىگە بو- لۇپ، ھەر مىڭ مېتىر ئۈزۈم كارىدورىنىڭ ئەملىيەتتە ئىگىلىگەن تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 3.8 مو، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 8.2 مو بولىدۇ، يەنى 3.8 مو تېرىلغۇ يەردە 12 مونىڭ مەھسۇلاتىنى ئالغىلى بولىدۇ. ئۈزۈم كارىدورى خوتەندىكى بىر ئېسىل مەنزىرە بولۇپ قال- دى.

«كۆكتات ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر قۇرۇلۇ- شى» بۇ قۇرۇلۇش 1990 - يىلىدىن باشلاپ يولغا قويۇلغان. ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ھەر- قايسى جايلىرى «كۆكتات ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر قۇرۇلۇشى» غا ئىھەر باشلىقى، ھاكىملار مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى ئەستايىدىل يولغا قويۇپ، تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش تەدبىرلىرىنى ئەملىيلەشتۈرۈپ، كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشى، تەمىنلىشىنى يېگى پەللىگە كۆتۈردى. 1999 - يىلىغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە قۇرۇلغان تاۋار كۆكتات بازىسى كۆلىمى 46 مىڭ 700 گېكتار، كۆكتات پارنىكى، لاپىسى كۆلىمى 6000 گېكتارغا يەتتى، يىلىغا 10 مىڭ تونىنا گۈش ئىشلەپچە- قىرىدىغان ناھىيە، شەھەردىن 17ى، يىلىغا 1000 تونىنا گۈش ئىشلەپچىقىرىدىغان يېزىدىن 149ى، يىلىغا 100 تونىنا گۈش ئىشلەپچىقىرىدىغان كەنتىدىن 149ى؛ ئۇي قۇشلىرى تۇخۇم ئىشلەپچىقىرىش بازىسىدىن 10ى، كا- لا- قوي بازىسىدىن 17ى؛ قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى توپ- پارچە سېتىش بازىسىدىن 93ى بەرپا قىلىندى. 2000- يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە كۆكتات ئومۇمىي مەھسۇلاتى 5 مىليون 918 مىڭ 400 تونىنغا يەتتى (640 مىڭ تونىنا ياڭىيۇ تۈرىدىكى كۆكتاتلارنى ئۈز ئىچىگە ئالمىدۇ)، بۇ 1990 - يىلىدىكىدىن 1.8 ھەسسە كۆپ؛ گۈش ئومۇمىي مەھسۇلاتى 900 مىڭ تونىنغا يەتتى، بۇ 1990 - يىلىدىكىدىن 1.95 ھەسسە كۆپ؛ سۈت تۈرىدىكىلەرنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 782 مىڭ 300 تونىنغا يەتتى، بۇ 1990 - يىلىدىكىدىن 1.20 ھەسسە كۆپ، ئۇي قۇشلىرى، تۇخۇم مەھسۇلاتى 185 مىڭ 300 تونىنغا يەتتى، بۇ 1990 - يىلىدىكى- دىن 1.94 ھەسسە كۆپ؛ سۇ مەھسۇلاتلىرى ئومۇمىي مەھسۇلاتى 60 مىڭ 65 تونىنا بولۇپ، 1990 - يىلىدىكىدىن 1.2 ھەسسە كۆپ. 2000 - يىلى شىن- جاڭ بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كۆكتات 6. 320 كىلوگرام، گۈش 48.7 كىلوگرام، سۈت 4. 42 كىلوگرام، تۇخۇم 10 كىلوگرام، سۇ مەھسۇلاتلە- رى 3.25 كىلوگرام بولۇپ، ھەلق تۇرمۇشىنىڭ كۆپ خىللىشىش ئېھتىياجىنى ئۇنۇملۇك قاندۇردى. بازار- نىڭ تەمىنلەش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ياز پەسلىدە كۆك- تات بىلەن تەمىنلەش مىقدارى ئاساسىي جەھەتتىن تەڭ- پۈك بولدى، بازارغا چىققان مەھسۇلات تۈرلىرى 100 خىلدىن ئاشتى؛ قىش پەسلىدە يېگى كۆكتاتلارنىڭ مىق- دارى كۆرۈنەرلىك ئاشتى، تۈرى 50 نەچچە خىلغا يەت- تى، بۇ ئارقىلىق ئىلگىرى ئېچكىرى ئۆلكىلەردىن كۆكتات كىرگۈزۈپ تەمىنلەشتەك ھالەت ئاساسىي جە- ھەتتىن ئۆزگەرتىلدى، ئاپتونوم رايون بويىچە ئاساسلىق شەھەرلەرنىڭ كۆكتات قىس مەزگىلىدە يېگى كۆكتاتلار بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەش نىسبىتى ئىلگىرى 30% كە يەتمەسلىكتىن كۆپىيىپ، نۆۋەتتە 70% كە يەتتى.

شورلۇق تۈپراقلارنى ياخشىلاش شىنجاڭدا تۈپراقنىڭ شورلىشىش بىرقەدەر ئېغىر ھەم كۆلىمى زور، تارقىلىشى كەڭ. ئىستاتىستىكىغا قارىغاندا، 1999 - يىلى پەقەت يەرلىكتە (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) شورلاشقان تۈپراق كۆلىمى 718 مىڭ گېكتار بولۇپ، يەرلىكتىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 33% نى ئىگىلىگەن. بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا، ئېغىر دەرىجىدە شورلاشقان تۈپراق شورلۇق تۈپراق ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 46% تىن كۆپرە- كىنى ئىگىلەيدۇ، شىنجاڭدا شورلۇق تۈپراقلارنى ياخ- شىلاشنىڭ ئەڭ بالدۇرقى چارىسى شورسىز سۇ بىلەن ئېقىتىش، شورنى باستۇرۇش ئارقىلىق ياخشىلاش بول- غاندى. كېيىن يەنە سۇغىرىش، ئوغۇتلاشنى مەركەز قىلغان ياخشىلاش تەدبىرلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، ئۇ- نىڭدىن كېيىن يەنە سۇغىرىش، توختام سۈلارنى چىقە- رىۋېتىش، يەر تۈزلەش، ئوغۇتلاش، كۆچەت تىكىش، ئوت - چۆپ ئۆستۈرۈش قاتارلىقلارغا ئەڭ ئەھمىيەت بېرىلگەن ياخشىلاش فاكتورى يولغا قويۇلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن، «بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىپ، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىش، ژادىلارنى پىلانلاپ، ئۇنۇ- ملۇق تىزگىنلەش، جايلارنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا قا- راپ ئىش كۆرۈپ، كېسىلگە قاراپ دورا بېرىش» تىن ئىبارەت فاكتور بويىچە شورلۇق تۈپراقلارنى ياخشىلاش ئېلىپ بېرىلدى. 1999 - يىلى ياخشىلانغان شورلۇق تۈپراق 800 مىڭ گېكتارغا يەتتى.

يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش بازارنى يېتەكچى قىلىپ، باشلامچى كارخانىلارنىڭ يېتەكلىشىگە تايىنىپ، يېزا ئىگىلىكىدىكى ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىلگىرىكى، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى، ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىنكى ھەرقايسى ھالقىلارنى تۇتاشتۇرۇپ مۇكەممەل كەسىپ سىستېمىسىغا ئايلاندۇرۇش، تېرىقچىلىق - باقمىچىلىق - پىششىقلاپ ئىشلەش، ئىشلەپچىقىرىش - پىششىقلاپ ئىشلەش - سېتىش، سودا - سانائەت - يېزا ئىگىلىكىنى بىر گەۋدە قىلغان ھالدا ئىگىلىك باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، سىستېمىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئورگانىك بىرلىشىدىغان، ئۆزئارا ئىلگىرى سۈرىدىغان ۋە پايدا - مەنپەئەتتە ئۆزئارا تولۇقلايدىغان مېخانىزمنى شەكىللەندۈرۈپ، بايلىق مەنبەلىرىنى سەرخىللاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىكى بىر خىل يېڭى تىپتىكى يېزا ئىگىلىكىدىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى. شۇنداقلا يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسى مۇنداق ئۇچ باسقۇچنى بېسىپ ئۆتتى:

بىرىنچى باسقۇچ، يېزا ئىلاھاتى باشلانغاندىن تارتىپ 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان مەزگىل، بۇ — يېزا ئىگىلىكىدىكى كەسىپلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش ئومۇمىيۈزلۈك باشلانغان باسقۇچ. بولۇپمۇ «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىگە كىرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشنى تېزلىتىش ھەققىدىكى پىكىر» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش خىزمىتىگە بولغان كونكرېت تەكشۈرۈشنى كۈچەيتتى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىكى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشىدا كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەرخىل يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش تەشكىللىرىدىن 539 ى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىقتىكىسى 341، چارۋىچىلىقتىكىسى 112، باشقا ئالاھىدە كەسىپلەردىكىسى 88؛ كەسىپلەشتۈرۈش تەشكىللىرىنىڭ مۇقىم مۇلۈك ئومۇمىي قىممىتى 9 مىليارد 440 مىليون يۈەن بولدى. ھەرخىل كەسىپلەشتۈرۈش تەشكىللىرى ئىچىدە باشلامچى كارخانىلار 270، ئۇلارنىڭ مۇقىم مۇلۈك ئومۇمىي قىممىتى 7 مىليارد 80 مىليون يۈەن بولدى. سېتىش كىرىمى 100 مىليون يۈەندىن ئاشقان باشلامچى كارخانىلار 32، كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش ئارقىلىق يېتەكلەنگەن دېھقان ئائىلىسى 1 مىليون 260 مىڭ ئائىلە بولۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىدىكى دېھقان ئائىلىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 60% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىۋاستە يېتەكلىگەن دېھقان ئائىلىلىرى دېھقان ئائىلىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 20% نى ئىگىلىدى.

شۇنجاڭدا يېزا ئىگىلىكىدىكى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ تەشكىلىي شەكلى ئاساسەن تۆۋەۋۈتىلىشىگە ئەگىشىپ، يېزا ئىگىلىكىدە رايونلاشقان ئورۇنلاشتۇرۇش، كەسىپلەشكەن ئىشلەپچىقىرىش تەدرىجىي شەكىللەندى ھەمدە يېزىلاردا كەسىپى ئائىلىلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە قىسمەن رايونلاردىكى يېزا ئىگىلىك - سانائەت - سودا، ئىشلەپچىقىرىش - پىششىقلاپ ئىشلەش - سېتىش، سودا - سانائەت - يېزا ئىگىلىكى بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن ئىقتىسادىي ھەمكارلىق گەۋدىلىرى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. شۇنداقلا بىلەن، يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشتا دەسلەپكى سىناق قىلىش ۋە ئىزدىنىش باشلاندى.

ئۇچىنچى باسقۇچ، 1992 - يىلىدىن كېيىنكى باسقۇچ بولۇپ، بۇ — يېزا ئىگىلىكىدىكى كەسىپلەشتۈرۈپ باشقۇرۇش ئومۇمىيۈزلۈك باشلانغان باسقۇچ. بولۇپمۇ «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىگە كىرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشنى تېزلىتىش ھەققىدىكى پىكىر» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش خىزمىتىگە بولغان كونكرېت تەكشۈرۈشنى كۈچەيتتى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىكى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشىدا كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەرخىل يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش تەشكىللىرىدىن 539 ى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىقتىكىسى 341، چارۋىچىلىقتىكىسى 112، باشقا ئالاھىدە كەسىپلەردىكىسى 88؛ كەسىپلەشتۈرۈش تەشكىللىرىنىڭ مۇقىم مۇلۈك ئومۇمىي قىممىتى 9 مىليارد 440 مىليون يۈەن بولدى. ھەرخىل كەسىپلەشتۈرۈش تەشكىللىرى ئىچىدە باشلامچى كارخانىلار 270، ئۇلارنىڭ مۇقىم مۇلۈك ئومۇمىي قىممىتى 7 مىليارد 80 مىليون يۈەن بولدى. سېتىش كىرىمى 100 مىليون يۈەندىن ئاشقان باشلامچى كارخانىلار 32، كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇش ئارقىلىق يېتەكلەنگەن دېھقان ئائىلىسى 1 مىليون 260 مىڭ ئائىلە بولۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىدىكى دېھقان ئائىلىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 60% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىۋاستە يېتەكلىگەن دېھقان ئائىلىلىرى دېھقان ئائىلىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 20% نى ئىگىلىدى.

شۇنجاڭدا يېزا ئىگىلىكىدىكى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ تەشكىلىي شەكلى ئاساسەن تۆ-

ۋەندىكى بەش خىل: بىرىنچى، باشلامچى كارخانىلار يېتەكلەش تىپى؛ ئىككىنچى، كەسىپىي بازار يېتەكلەش تىپى؛ ئۈچىنچى، مۇلازىمەت تەشكىللىرى، كەسىپىي جەمئىيەتلەر، ھەمكارلىق تەشكىللىرى يېتەكلەش تىپى؛ تۆتىنچى پەن ـ تېخنىكىدا ئۇلگە كۆرسىتىش ئار-قىلىق يېتەكلەش تىپى؛ بەشىنچى، دېھقانچىلىق، چار-ۋىچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى، كەسىپىي چوڭ ئا-ئىلىلەر يېتەكلەش تىپى. بۇنىڭ ئىچىدە باشلامچى كار-خانىلار يېتەكلەش تىپىدىكىلەر كەسىپلەشتۈرۈش تەش-كىللىرى ئىچىدە 50% دىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. مۇلازىمەت تەشكىللىرى يېتەكلەش تىپىدىكىلەر كەسىپ-لەشتۈرۈش تەشكىللىرى ئىچىدە 20% نى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭدىكى يېزا ئىگىلىكىدە كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگە-لىك باشقۇرۇشتا، پايدا ـ مەنپەئەتنى تۇتاشتۈرۈش ۋە يۈرۈشلەشتۈرۈشنىڭ ئاساسلىق شەكلى توختام تۈزۈش، پايدىدىن نىسبەت بويىچە قايتۇرۇش، پاي قوشۇپ ھەم-كارلىشىش، كاپالەت باھاسىدا سېتىۋېلىش، ئالدىن زا-كالەت پۇلى بېرىش، قايتا ئىجارىگە ئېلىش، ئىجارىنى ئۈتكۈزۈپ بېرىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئە-چىدە، توختام تۈزۈش شەكلى مەنپەئەتنى باغلاشنىڭ ئاساسلىق شەكلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىل پايدا ـ مەنپە-ئەتنى باغلاش شەكلىنى قوللانغانلار كەسىپلەشتۈرۈش تەشكىللىرىنىڭ 48%نى ئىگىلەيدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە-كى كەسىپلەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشنى راۋاجلاند-ۇرۇش جەريانىدا، بازار ئارقىلىق تەرتىپكە سېلىش، بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق شىنجاڭدا بىر تۈركۈم باشلا-نىش نۇقتىسى بىرقەدەر يۇقىرى، بەلگىلىك بازار ئې-چىش ئىقتىدارىغا ۋە كۆلەمگە ئىگە باشلامچى كارخانا-لار بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتې-رىگە ئىگە بولغانلىرىدىن تۇنخي گۇرۇھى، دېلوك گۇ-رۇھى، شىنتيەن خەلقئارا ھاراقچىلىق كەسىپى، تيەن-سەي پەن ـ تېخنىكا شىركىتى، تايۇەن شىركىتى قاتار-لىقلار بار. باشلامچى كارخانىلارنىڭ يېتەكلىشى ئارقە-سىدا پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان پەسىدۇر، سەۋزە، زا-راڭزا، قىزىل لازا، ھاراق ئىشلىنىدىغان ئۈزۈم، ئال-مات، رەڭلىك پاختا، ئۇرۇق ۋە ئانار قاتارلىق ھۆل مېۋىلەر، ياۋا مېۋىلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەلگىلىك كۆلەمدىكى ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، سېتىشنى يۈرۈشلەشتۈرگەن باش-لامچى كارخانىلار زىنجىرى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىل-لەندى. سوت مەھسۇلاتلىرى، گۆش مەھسۇلاتلىرى، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭى، چىگە كەندىرى، چاكاندا قاتارلىق بەزى ئالاھىدە كەسىپلەردىكى كەسىپلەر زە-جىرىمۇ دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. بۇ ئارقىلىق شىنجاڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە كەسىپلەرنىڭ شەكىللىنىشى تېزلىتىلىپ، شىنجاڭدا بايلىق ئەۋزەل-لىكىدىن ئىقتىساد ئەۋزەللىكىگە بۇرۇلۇش تېزلىتىل-دى.

ئالاھىدە يېزا ئىگىلىكى شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، تەبىئىي جۇغراپىيىلىك مۇھىتى ئالاھىدە، سۇ، تۇپراق، يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق بايلىق مەنبەسى شارا-ئىتى ئەۋزەل. جانلىقلار تۈرلىرى بايلىق مەنبەسى مول بولۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى را-ۋاجلاندۇرۇشتا ئۆزىگە خاس ئەۋزەللىككە ئىگە. نۇرغۇن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ تۈرلىرى ئالاھىدە، سۈرەت سۈپىتى ئەلا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن تالا-لىق پاختا، قۇلماق، پەمىدۇر، ئۈزۈم، قوغۇن، نەش-پۈت، قەغەز، ياڭاق، ئەنجۇر، بادام، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭى قاتارلىقلار ئۇزۇن مۇددەتلىك تەرەققىيات جەريانىدا روشەن شىنجاڭ ئالاھىدىلىكىنى شەكىللەن-دۈرگەن. XX ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرلىرىدا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى جايلار تەرەققىيات يۆنىلىشىنى ئىگىلەپ، پۈرسەتنى چىڭ تۇ-تۇپ، تەپەككۇر يولىنى تەڭشەپ، يېزا ئىگىلىكىنى يۇكسەلدۇرۇش شەكلىنى ۋاقتىدا ئۆزگەرتتى. ئىلگىرە-كى ئاساسلىق مەھسۇلاتنىڭ ئېشىشىنى قوغلىشىشتىن ئالاھىدىلىك، سۈپەت ۋە ئۈنۈمنى گەۋدىلەندۈرۈشكە ئۆزگەردى، جايلارنىڭ ئالاھىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلا-تلىرى كۆلىمى ئۆزلۈكسىز كېڭىيىپ، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە يېزا ئىگىلىك كەسىپلەر سىستېمە-سى تەدرىجىي شەكىللەندى. بۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادە-سى: بىرىنچى، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نىسبىتى تۆۋەنلىدى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ نىسبىتى زور ھەجمىدە ئاشتى. ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلىش كۆ-لىمى نىسبىتى 1995 ـ يىلىدىكى 52.2% تىن تۆۋەن-لەپ 2000ـ يىلى 42% كە چۈشتى، ئىقتىسادىي زىرا-ئەتلەرنىڭ نىسبىتى 38.7% تىن يۇقىرى كۆتۈرۈل-ۈپ 44.2% كە يەتتى. بۇ، ئالاھىدىلىككە ئىگە يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنى ئىمكانىيەت بىلەن ته-مىنلىدى؛ ئىككىنچى، پاختا ئىشلەپچىقىرىشى مىسلى كۆرۈلمىگەن ھالدا راۋاجلاندى. پاختا ئىشلەپچىقىرىش شىنجاڭدىكى ئەڭ زور ئالاھىدىلىككە ئىگە كەسىپ. ھازىر شىنجاڭ پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئەڭ زور ئەلا سۈپەتلىك پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ قالدى. 2000 ـ يىلى پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 30 مىليون

دەندىن ئېشىپ، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ ئۇچتىن بىرىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئۈچىدە ئۇزۇن تالالىق پاختا، تەبىئىي رەڭلىك پاختا مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئومۇمىي مەھسۇلاتنىڭ 90%تىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى؛ ئۇچىنچى، راۋۇن خاراكتېرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار مەلۇم كۆلەمگە ئىگە بولدى. ئۇششاق مەھسۇلاتلار چوڭ كەسىپلىشىش يۆنىلىشىگە قاراپ راۋاجلاندى، پەمىدۇر، زاراڭزا، ئالمىلار، لازا قاتارلىق ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئالاھىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى «قىزىل كەسىپلەر»نى شەكىللەندۈردى ھەمدە شىنجاڭدىن چىقىپ دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازارلارغا يۈزلەندى. بۇنىڭ ئىچىدە، زاراڭزا مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى زاراڭزا ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 80%نى ئىگىلىدى. زاراڭزا يېغى، زاراڭزا چېچىكى، زاراڭزا پاراشوكى، زاراڭزا ھارىقى، زاراڭزا چېيى قاتارلىق يۇرۇشلەشكەن مەھسۇلاتلار «يېشىل مەھسۇلات» گۈۋاھنامىسىگە ئېرىشتى. پەمىدۇر قىيامى ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ كۆلىمى تېز كېڭەيىپ، شىنجاڭ ئاسىيا بويىچە بىرىنچى، دۇنيا بويىچە ئىككىنچى چوڭ ئىشلەپچىقىرىش بازىسىغا ئايلاندى، خەلقئارا بازارغا چىقتى. لازا قىيامىنىڭ مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى لازا قىيامى مەھسۇلاتىنىڭ 60%نى ئىگىلىدى. ئالقات مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئالقات مەھسۇلاتىنىڭ 50%تىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى؛ تۆتىنچى، ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىككە ئىگە كەسىپلەر پارچە - پۇرات، تارقاق ھالەتتىن كۆلەملىشىشكە قاراپ راۋاجلاندى. قىزىلچا شېكەرچىلىكى تەرەققىي قىلىپ، 1 مىليون مو تېرىلغۇ كۆلىمگە ئىگە، 4 مىليون تونىنا خام ئەشيا، 500 مىڭ تونىنا شېكەر ئىشلەپچىقىرالايدىغان كۆلەمگە ئىگە بولدى، ئەتىجىدە شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە تۆت چوڭ شېكەر ئىشلەپچىقىرىش رايونى قاتارىغا كىردى ھەمدە مەملىكەت بويىچە ئالتە چوڭ قىزىلچا شېكىرى ئىشلەپچىقىرىش رايونى بولۇپ قالدى. قۇلماق مەھسۇلاتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى قۇلماق مەھسۇلاتىنىڭ 60%تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئالتە چوڭ قۇلماق ئىشلەپچىقىرىش بازىسىغا ئايلاندى. ئۇزۇم كۆلىمى 1 مىليون موغا يېقىنلىشىپ، مەھسۇلاتى تەخمىنەن 700 تونىنغا يېتىپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئۇزۇم مەھسۇلاتىنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئىگىلىدى، مەملىكەت بويىچە ئالتە چوڭ ھۆل يېتى ئىستېمال قىلىنىدىغان ئۇزۇم، قۇرۇتۇلىدىغان ئۇزۇم، ھاراق ئىشلىنىدىغان ئۇزۇم ئىشلەپچىقىرىش بازىلىرىنى قۇرۇشنىڭ تەرەققىيات قەدىمى تېزلىتىلمەكتە. نەشپۈت، ئۇرۇكمۇ مەملىكەت بويىچە مۇھىم ئورۇنىنى ئىگىلىدى، ئۇستۇرۇلۇش كۆلىمى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 33 مىڭ 300 گېكتار، 46 مىڭ 700 گېكتارغا يەتتى. ئانار، ياڭاق قاتارلىق مېۋە ئىشلەپچىقىرىشمۇ كۆلەمگە ئىگە بولدى. جۇڭگو تېبابەتچىلىكى دورا ماتېرىيالىلىرى، ئۇستىقۇددۇس قاتارلىق ئالاھىدىلىككە ئىگە مەھسۇلاتلارمۇ تەدرىجىي تۈردە كۆلەملەشتۈرۈپ تېرىلىشقا باشلىدى. بۇغا، گۆش كەپتىرى قاتارلىق ئالاھىدىلىككە ئىگە باقمىچىلىقلاردىمۇ كۆلەملەشتۈرۈپ ئىشلەپچىقىرىش باشلاندى. ئالاھىدە يېزا ئىگىلىكى كۆچلۈك تەرەققىيات يۈزلىنىشى بىلەن، كەڭ تەرەققىيات ئىستىقبالىنى نامايان قىلماقتا.

ستېرېئولۇق يېزا ئىگىلىكى بەلگىلىك رايوندىكى يەر كۆلىمىدە يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق، مائارقان، زامان شەرتلىرىدىن پايدىلىنىپ، كۆپ قاتلاملىق ئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق، كۆپ خىل جانلىقلار ئورتاق ياشايدىغان ستېرېئولۇق باقمىچىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇق، يۇقىرى ئۈنۈملۈك تۈزۈپىلەنگەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شەكلىنى كۆرستىدۇ. ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تەرەققىياتىنى شىنجاڭنىڭ، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئالاھىدە تەبىئىي جۇغراپىيىلىك شارائىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى بەلگىلىگەن. ستېرېئولۇق يېزا ئىگىلىكى شىنجاڭدىكى، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شەكلىگە ئۇچ خىل شەكلى بار: بىرىنچى، تەكشىلىك قۇرۇلمىسى، يەنى ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ قۇر ئارىسىغا تېرىش، كىرىش، تۇرۇپ تېرىش، شال بىلەن قۇرغاق يەر زىرائەتلىرىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، بىر يەرنى بىر خىل ئىشلەتمەي كۆپ خىل ئىشقا ئىشلىتىشكە ئۆزگەرتىش، يىلدا بىر ھوسۇل ئېلىشنى يىلدا بىرقانچە قېتىم ھوسۇل ئېلىشقا ئۆزگەرتىش، زىرائەتلەرنى ئېگىزغا تېرىش كۆرسەتكۈچىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش قاتارلىقلار. بۇ خىل قۇرۇلما يەنە ئىككى خىل شەكىلدە بولىدۇ: بىرىنچىسى، قايتا ئۆسۈش شەكلى، يەنى يازلىق يېغىندىن ئىلگىرى پەسلىنى ئۆتكۈزۈۋېتەلمەسلىك ئۈچۈن كىرىشتۇرۇپ تېرىش ۋە ئېگىزغا تېرىش؛ ئىككىنچىسى، ئورتاق ئۆسۈش شەكلى، يەنى يەرنىڭ بوشلۇقىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئوخشاش بولمىغان زىرائەتلەرنى ئورتاق ئۆسۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت. 1999 - يىلى شىنجاڭدا بۇغداي ئارىسىغا كىرىشتۇرۇپ

تېرىپ ياكى ئېگىزغا كومىسقوناق تېرىپ ستېرىئولۇق ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى كېڭەيتىلگەن كۆلەم 166 مىڭ 700 گېكتارغا يەتتى؛ ئىككىنچى، تىك قۇرۇلما، يەنى بوشلۇقتىن تولۇق پايدىلىنىپ تېرىقچىلىقنى ستېرىئو-لۇق يۇنىلىشكە قاراپ راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. خوتەن ۋىلايىتىدە 166 مىڭ 700 گېكتار تېرىلغۇ يەر-دىكى 11 مىڭ 100 سالا ئېتىزلىقنىڭ ھەممىسىنى ئورمان تورىغا پۈركەش، سالا ئېتىزلاردىكى ئېرىقچىلار ئەتراپى-غا ئۈجمە تىكىش، چوڭ ئېتىزلاردا ئۈجمە بىلەن ئاشـ-لىقنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش، ئۈجمە بىلەن كېۋەزنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش، ئۈجمە بىلەن ئاشلىق زىرائەتلـ-رىنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش، ئۈجمە بىلەن كېۋەزنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش يولغا قويولدى. بەزى ئورمان بەل-ۋاغلىرىغا يەنە بېدە تېرىلدى. ئۇچىنچى، زەنجىرسىمان قۇرۇلما. بۇنىڭدا چوڭ ئېتىز ۋە ھويلا ـ ئارام‌لارنىڭ ئەۋزەللىكى تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، پىششىقلاپ ئىشلەش بىرلەشتۈرۈلگەن، سودا ـ سانائەت ـ يېزا ئىگىلىكى بىر گەۋدە قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى شەكىل-لەندى. نۆۋەتتە، خوتەن ۋىلايىتىدە ئۈستۈن قاتلىمدا دەرەخ، تۈۋەن قاتلىمدا ئوت ـ چۆپ ئۈسىدىغان قوش قاتلاملىق ئوتلاق 16 مىڭ 700 گېكتارغا يەتتى، ئېـ-نىز- ئېرىق ئورمان بەلۋېغىغا كىرىشتۇرۇپ تېرىلغان بىدە 17 مىڭ 300 گېكتارغا يەتتى، بۇ ئارقىلىق ئاشـ-لىق، ئىقتىسادىي زىرائەتلەر، ئوت ـ چۆپتىن ئىبارەت ئۈچ تەركىبلىك تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسى شەكىللەندى.

يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىسى شىنجاڭدا XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىن تارتىپ، تەدرىجىي ھالدا ئۈنۈمۈرسال كۆزىتىش سىستېمىسى، كۆپ قاتلاملىق ئۈچۈر تور سىستېمىسى، ھاۋا رايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش ـ سىگنال بېرىش سىستېمـ-سى، كىلىمات ئۈنۈمۈرسال مۇلازىمەت سىستېمىسى، مېتېئورولوگىيە ئۈنۈمۈرسال مۇلازىمەت سىستېمىسى، قىسمەن ھاۋارايىغا سۈنئىي تەسىر كۆزىتىش مەشغۇ-لات سىستېمىسى، سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق يېراقتىن كۆزىتىش سىستېمىسى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان مېتېئورولوگىيە زامانىۋى كەسىپى تېخنىكا سىستېمـ-سى بەرپا قىلىندى. شىنجاڭ مېتېئورولوگىيە ئىستان-سىسى 14 ۋىلايەت، ئوبلاستلىق مېتېئورولوگىيە ئىس-تانسىسىدىن تەركىب تاپقان 15 مېتېئورولوگىيە ئىس-تانسىسى ھەمدە 106 يەر يۈزى مېتېئورولوگىيىلىك كۆزىتىش پونكىتى ۋە 14 ھاۋا بوشلۇقىنى كۆزىتىش پونكىتى، ئىككى شامال كۆزىتىش پونكىتى، ئۈچ دۆ-لەت دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك سىناق پونكىتى، بىر كېۋەز مېتېئورولوگىيە مەركىزى، بەش كېۋەز مېتې-ئورولوگىيە كەسىپى ئىستانسىسى قاتارلىقلار شىنجاڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىنى قاپلـ-ىغان مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسى، پونكىتلىرى تور--نى شەكىللەندۈردى؛ يەنە 37 يېزا ئىگىلىك مېتېئورو-لوگىيە كۆزىتىش پونكىتى، 11 قۇياش رادىئاتسىيىسـ-نى كۆزىتىش پونكىتى، 16 ھاۋارايى رادارى ھەمدە بىر مېتېئورولوگىيە سۈنئىي ھەمرىيى يەر يۈزى پونكىتى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان كۆپ قاتلاملىق ئۈنۈمۈر-سال مېتېئورولوگىيە ئۈچۈرلىرىنى كۆزىتىش سىستې-مىسى بارلىققا كەلدى. بۇ سىستېما پۈتۈن شىنجاڭنىڭ رايون خاراكتېرلىك ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بې-رىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، يېزا ئىگـ-لىك ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك قوللىدى. شىنجاڭنىڭ ھاۋا رايىغا سۈنئىي تەسىر كۆرسىتىش مەشغۇلاتى كۆلىمى مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ، ھازىر 111 ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇندا بۇ خىز-مەت قانات يايدۇرۇلدى، بۇنىڭغا ئىككى ئايروپىلان، PMS زەررىچە كۆزىتىش سىستېمىسىدىن بىر يۈرۈش، 587 زېنىت توپ، 66 راكېتا مەشغۇلات سىستېمىسى ئىشلىتىلىپ، 450 مەشغۇلات نۇقتىسى تەسىس قىلىنـ-دى، 18 رەقەملەشكەن ھاۋارايى رادارى بار، بۇ ئارقـ-ىلىق 30 مىليون مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەر قوغداپ قېلىنىپ، ھەر يىلى 40 مىليون يۈەندىن ئارتۇق ئىقـ-تىسادىي زىيانىنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، ھەر يىلى بىۋاسىتە ۋە ۋاستىلىك ھالدا نەچچە يۈز مىليون ئىقتىسادىي ئۇنۇم يارىتىلدى.

يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش شىنجاڭدىكى بۇغداي، كۆمىسقوناق، شال، كېۋەز قا-تارلىق ئاساسلىق زىرائەتلەرنىڭ يەر ئاغدۇرۇش، يەر رەتلەش، ئۇرۇق سېلىش، كۈلتىۋاتسىيە قىلىش، ئۇ-سۇملۇك ئاسراش، ھوسۇل يىغىش، ئاشلىق، كېۋەزنى دەسلەپكى قەدەمدە پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق مەشغۇ-لات تۈرلىرىگە كېرەكلىك بولغان ماشىنىلارنى كۆرسـ-تىدۇ. ھازىر كېۋەزنى يىغىۋېلىشتىن باشقا، قالغانلـ-ىرى ئاساسىي جەھەتتىن يۇرۇشلەشتى، تېرىقچىلىق كەسىپىنىڭ ئۈنۈمۈرسال ماشىنىلىشىش دەرىجىسى 70% كە يېقىنلاشتى، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇشنىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدىكى تۇھپە نىسبىتى 20% كە يېقىنلاشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخـ-

رىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنـ
لىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 8 مىليون 511 مىڭ 700
كىلوۋات بولۇپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 4.1 ھەسسە
ئاشتى؛ چارۋىچىلىق ماشىنلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى
57 مىڭ 207 كىلوۋات بولۇپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن
8.38 ھەسسە ئاشتى؛ چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى تراك-
تورلار 62 مىڭ 202 دانە بولۇپ 2.04 ھەسسە ئاش-
تى؛ يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان سۇغىرىش،
توختام سۈلارنى چىقىرىش ماشىنلىرى 38 مىڭ 918
دانە (يۇرۇش) بولۇپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 69.6%
ئاشتى، بىر تۇركۈم ئىلغار ماشىنلاشقان پۈركۈپ سۈ-
غىرىش، تېمىتىپ سۇغىرىش تېخنىكىلىرى ۋە قۇرغاق
رايونلاردىكى ماشىنلاشقان تېرىقچىلىق تېخنىكىلىرى
ئىشلەپچىقىرىشتا كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلدى. ئاساسلىق
مەشغۇلات تۈرلىرىنىڭ ماشىنلىشىش دەرىجىسى يەر
ئاغدۇرۇشتا 92% كە، ئۇرۇق سېلىشتا 80% كە،
بۇغداي يىغىۋېلىشتا 64% كە يەتتى.

يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق ۋە
چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى
ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىدىن باشقا، يەر-
لىك باشقۇرىدىغان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەن-
چىلىك مەيدانلىرىنى كۆرسىتىدۇ. 1999 ـ يىلىنىڭ
ئاخىرىغچە، بار بولغان يەرلىك دۆلەت ئىلكىدىكى دېھ-
قانچىلىق مەيدانى 46 (جۈملىدىن باغۋەنچىلىك مەيدانى
17)، چارۋىچىلىق مەيدانى 117گە يەتتى. دۆلەت ئىل-
كىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدىكى جەمئىي نوپۇس
190 مىڭ 474 كىشى، ئەمگەك كۈچى 78 مىڭ 892
كىشى، تېرىلغۇ يەر 86 مىڭ 100 گېكتار، مۇقىم
مۈلۈك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 710 مىليون
يۈەن، يېزا ئىگىلىك ماشىنلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى
233 مىڭ كىلوۋات، چوڭ ـ كىچىك تىپتىكى تراك-
تورلار 6310. 2000 ـ يىلى يەرلىك دۆلەت ئىلكىدە-
كى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ئىشقا ئاشۇرغان ئىچكى
ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 826 مىليون يۈەن
بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 12.3% ئاشتى، كىشى
بېشىغا توغرا كېلىدىغان ساپ كىرىم 435 يۈەن بولۇپ،
1999 ـ يىلىدىكىدىن 274 يۈەن ئاشتى؛ جەمئىي ئىش-
لەپچىقارغان ئاشلىق 143 مىڭ 500 تونىا، پاختا 35
مىڭ 100 تونىا، شېكەر ماتېرىياللىرى 40 مىڭ 100
تونىا، مېۋە 69 مىڭ 900 تونىا، قوغۇن ـ تاۋۇز،
كۆكتات 114 مىڭ 100 تونىا بولدى. شۇ يىلى يەرلىك
دۆلەت ئىلكىدىكى چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ئىشقا ئا-
شۇرغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى
752 مىليون يۈەن بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن
6.2% ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 4
مىليون 565 مىڭ 100 تۇياق، گۈش، سۈت، يۇڭ
مەھسۇلاتى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 57 مىڭ 100 تونىا،
64 مىڭ 700 تونىا ۋە 5800 تونىا، كىشى بېشى-
غا توغرا كېلىدىغان كىرىم 1755.1 يۈەن بو-
لۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 6.4 ھەسسە ئاشتى.

يېزىلاردا نامراتلارنى يۆلەش پارتىيە ۋە ھۆ-
كۈمەت يېزىلاردىكى نامرات ئاھالىنىڭ قورسىقى توق،
كىيىمى پۈتۈن بولۇش مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن
قوللانغان مەخسۇس تەدبىر. شىنجاڭنىڭ يېزىلاردىكى
نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئۈچ
باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ: بىرىنچى باسقۇچ، 1978 ـ
يىلىدىن 1985 ـ يىلىغىچە بولغان باسقۇچ. بۇ باسقۇچ-
تا، يېزىلاردىكى نامرات ئاھالىنىڭ قورسىقى توق،
كىيىمى پۈتۈن بولۇش مەسلىسىنى ھەل قىلىشتا،
ئاساسلىقى ئائىلىلەر بويىچە مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇش
ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇش
ئاساس قىلىنغان يېزا ئىقتىساد تۈزۈمى ئىسلاھاتىغا تا-
يانىدى، نەچچە يىللىق جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق،
شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى نامرات ئاھالىنىڭ نىسبىتى زور
ھەجمدە تۆۋەنلىدى، مۇتلەق نامرات ئاھالە 5 مىليون
320 مىڭ كىشىدىن ئازىيىپ، 2 مىليون 490 مىڭغا
چۈشتى؛ ئىككىنچى باسقۇچ، 1986 ـ يىلىدىن 1993ـ
يىلىغىچە بولغان باسقۇچ. بۇ باسقۇچتا يېزىلاردىكى نام-
راتلارنى يۆلەش بىر مۇھىم خىزمەت قاتارىدا پارتكوم،
ھۆكۈمەتلەرنىڭ خىزمىتىدىكى كۈندىلىك ئىشلار كۈن
تەرتىپىگە قويۇلدى. بىرىنچى، رەھبەرلىك كۈچەيتە-
لىپ، نامراتلارنى يۆلەشتە نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇ-
لىيەت تۈزۈمى ئورنىتىلدى. 1987 ـ يىلى ئاپتونوم
رايونلۇق نامراتلارنى يۆلەش ـ تەرەققىيات ئارقىلىق
يۆلەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى ھەم قارىمـ
قىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى؛ ئىككىنچى، نامرات
رايونلارغا بېرىلىدىغان مەخسۇس مەبلەغ ۋە ماددىي ئەشيا
سېلىنمىسى كۆپەيتىلدى، ئاپتونوم رايون جەنۇبىي
شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت، ئوبلاست (خوتەن، قەشقەر
ۋىلايەتلىرى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى) ۋە
شىمالىي شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى جەم-
ئىي 27 نامرات ناھىيىنى نامراتلارنى يۆلەشتىكى مۇ-
ھىم نۇقتا قىلىپ بېكىتتى. سەككىز يىلدىن بۇيان،
بۇ جايلارغا مالىيىنىڭ نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغىدىن

848 مىليون 810 مىڭ يۈەن، ئىش تېپىپ بېرىش ئارقىلىق قۇتقۇزۇش مەبلىغىدىن 466 مىليون 320 مىڭ يۈەن، نامراتلارنى يۆلەش قەرز پۇلىدىن 319 مىليون 570 مىڭ يۈەن سېلىندى، ھەر يىلى نامراتلار-نى يۆلەش ئۈچۈن 20 مىڭ تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن باشقا پىلاندىن سىرت يەنە بىر تۈركۈم ئادەتتىكى باھادىكى ئاپتوموبىل، سۇلياۋ يوپۇق، پولات ماتېرىياللىرى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىياللىرى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى؛ ئۇچىنچى، ئاش-لىق مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش ئاساسىدا نامرات ئائىلە-لەرنىڭ ھويلا - ئارام ئىگىلىكىنى ۋە كۆپ خىل ئىگە-لىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنى يار - يۆلەك بولدى ھەمدە نامرات رايونلاردىكى كەڭ دېھقان - چارۋىچىلار ئارىسىدا ئىلىم - پەن بىلىملىرى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكىلار كېڭەيتىلدى؛ ئۈتىنچى، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ماسلاشقان ھالدا «ئوبوروت چارۋىسى» ئارقىلىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولدى. كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ جاپاغا چى-داپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىلىق يېزىلاردىكى نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارا-تىلدى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان 27 نامرات ناھىيىدىكى دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ساپ كىرە-مى 1985 - يىلىدىكى 208 يۈەندىن كۆپەيىپ 1993-يىلى 565 يۈەنگە يەتتى، مۇتلەق نامرات ئاھالىلەر 2 مىليون 490 مىڭ كىشىدىن ئازىيىپ 1 مىليون 760 مىڭ كىشىگە چۈشتى. ئۈچىنچى باسقۇچ، 1994-يى-لىدىن 2000 - يىلىغىچە بولغان باسقۇچ. شىنجاڭ دۆلەتلىك «يەتتە يىلدا 80 مىليون دېھقانىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش بويىچە ئۈتكەلگە ھۆجۇم قىلىش پى-لانى» غا ئاساسەن «1 مىليون كىشىنىڭ قورسىقى توق، كىيىمى پۈتۈن بولۇش قۇرۇلۇش پىلانى» نى تۈزۈپ چىقتى، ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى، ماددىي كۈچلەرنى مەركەزلەشتۈرۈپ، پىلانلىق، تەشكىللىك ھالدا كەڭ كۆلەمدىكى نامراتلارنى يۆلەش بويىچە مۇس-تەھكەم قورغانغا ھۆجۇم قىلىش كۈرىشىنى ئېلىپ بار-دى. يەتتە يىل ئىچىدە يېزىلاردىكى مۇتلەق نامرات ئاھالىلەرنىڭ قورسىقى توق، كىيىمى پۈتۈن بولۇش مەسىلىسى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلىندى. بىرىن-چى، مەركەزلەشكەن تۈتاش كەتكەن نامرات رايونلارنىڭ مەسىلىسى نۇقتىلىق ھەل قىلىندى. نامراتلارنى يۆلەش دائىرىسى جەھەتتە دۆلەت بېكىتكەن 25 نامرات ناھىيە، ئاپتونوم رايون بېكىتكەن 17 نامرات ناھىيە، 19 نام-رات يېزىنى ئاپتونوم رايون مەركەزلەشتۈرۈپ يۆلىدى. نامرات ناھىيىلەردىن ھاشىلاردىكى پارچە - پۈرات نام-رات ئاھالىلەرنى يۆلەشكە شۇ جايدىكى ھۆكۈمەتلەر مەسئۇل بولدى؛ ئىككىنچى، نامراتلارنى يۆلەش مەبلە-غى ئەڭ نامرات رايونلارغا نۇقتىلىق ئىشلىتىلدى؛ ئۈ-چىنچى، نامراتلارنى يۆلەشتىكى كونكرېت ئوبيېكتلار مەسىلىسىدە نامرات ناھىيىلەردىكى نامرات يېزا - كەنتلەر ۋە نامرات ئاھالىلەر مۇستەھكەم قورغانغا ھۈ-جۇم قىلىش نىشانى قىلىندى. 1994 - يىلىدىن 2000- يىلىغىچە، نامرات ناھىيىلەرگە سېلىنغان ھەر-خىل نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغى جەمئىي 544 مىليون يۈەن بولۇپ، بۇ ئارقىلىق نامرات رايونلارنىڭ قىياپە-تىدە چوڭقۇر ئۆزگىرىش بولدى. نامرات رايونلاردىكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 460 كىلوگ-رامدىن يۇقىرى بولدى، 30 نامرات ناھىيىدىكى دېھقان-لارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ساپ كىرىمى 1994 - يىلىدىكى 640 يۈەندىن كۆپەيىپ 2000 - يىلى 1138 يۈەنگە يەتتى. «يەتتە يىلدا 80 مىليون دېھقانىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش بويىچە ئۈتكەلگە ھۆجۇم قىلىش پىلانى» نى يولغا قويۇش جەريانىدا، شىنجاڭدا 1 مىليون 320 مىڭ نامرات ئاھالىنىڭ قور-سىقى توق، كىيىمى پۈتۈن بولۇش مەسىلىسى ھەل قىلىنىپ، پىلانىنىڭ %75 ى ئورۇندالدى؛ يېزىلاردىكى مۇتلەق نامرات ئاھالىلەر 1993 - يىلىدىكى 1 مىليون 760 مىڭ كىشىدىن ئازىيىپ 2000 - يىلىدىكى 440 مىڭ كىشىگە چۈشتى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق را-يونلىرىدىكى نامراتلارنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى 1994- يىلىدىكى %20 تىن ئازىيىپ %4.4 كە چۈش-تى.

يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىسلاھات، ئېچە-ۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭدا يېزا - بازار كارخانىلىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، كىچىك-لىكتىن زورايدى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرى 316 مىڭ 500 گە يەتتى، بۇ كارخانىلاردا ئىشلەۋاتقان كىشىلەر 806 مىڭ 400 گە يېتىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى يېزا ئەمگەك كۈچى ئومۇمىي سانىنىڭ %21.5 نى ئىگىلىدى؛ تىجارەت كىرىمى 3 مىليارد 715 مىليون يۈەن (ئىشلەپچىقە-رىش - قۇرۇلۇش بىلگىلەنمىگەن ئۈز ئىچىگە ئالمايدۇ، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) بولۇپ، 1999- يىلىدىكىدىن %12 ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇلما قىممەت 7 مىليارد 457 مىليون يۈەن بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلەپ-چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ %5.46 نى ئىگىلە-

دى. بۇ، پېزىلاردىكى ئىجتىمائىي قوشۇلما قىممەتنىڭ 26.25% نى ئىگىلەيدۇ؛ سانائەتنىڭ قوشۇلما قىممىتى 3 مىليارد 342 مىليون يۈەن بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭ سانائەت قوشۇلما قىممىتىنىڭ 7.92% نى ئىگىلەيدۇ؛ باجدىن كېيىنكى ساپ پايدا 1 مىليارد 918 مىليون يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرىدىغان باج 1 مىليارد 4 مىليون يۈەن بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى يەرلىكتىكى مالىيە كىرىمىنىڭ 6.74% نى ئىگىلەيدۇ؛ دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئىش ھەققى خاراكتېرلىك كىرىمى 382.4 يۈەن بولۇپ، دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمنىڭ 23.63% نى ئىگىلىدى. پېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تىجارەت كىرىمى 100 مىليون يۈەندىن ئاشقان ناھىيە - شەھەرلەر 55 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1 مىليارد يۈەندىن ئاشقان ناھىيە سەككىز، 10 مىليون يۈەندىن ئاشقان ناھىيە 375؛ بۇنىڭ ئىچىدە 51 پېزا (بازار) نىڭ 100 مىليون يۈەندىن ئاشتى؛ 5 مىليون يۈەندىن ئاشقان كەنت-لەر 255، بۇنىڭ ئىچىدە 100 مىليون يۈەندىن ئاشقان كەنت 12، ئەڭ يۇقىرى بولغىنى ئۇرۇمچى ناھىيىسى ئەرگۈڭ پېزىسى باجاخۇ كەنتى بولۇپ، 576 مىليون 690 مىڭ يۈەنگە يەتتى. تىجارەت كىرىمى 1 مىليون يۈەندىن ئاشقان پېزا- بازار كارخانىلىرى 1031، بۇنىڭ ئىچىدە 100 مىليون يۈەندىن ئاشقىنى سەككىزگە يەتتى.

شىنجاڭدىكى پېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كۆلەملەشتۈرۈپ ئىگىلىك باشقۇرۇشى راۋاجلانماقتا. ئەنخۇ كارخانا گۈرۇھى، تەڭرىتاغ گۈرۇھى شىركىتى، كورلا شەرق ئوقەتچىلىك شىركىتى، باينىغولىن تەيجاڭ سانائەت باش شىركىتى، ئۇرۇمچى باجاخۇ پېزا ئىگىلىك-سانائەت سودا باش شىركىتى قاتارلىق پۈتۈن شىنجاڭدا ھەممە پۈتۈن جۈڭگودا بەلگىلىك تەسىرگە ئىگە كارخانا گۈرۇھلىرى ۋە نۇقتىلىق تايانچ كارخانىلار ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كەلدى. 34 كارخانا مەملىكەت بويىچە چوڭ - ئوتتۇرا تىپتىكى پېزا ئىگىلىك كارخانىسى دەپ ئېتىراپ قىلىندى، ئۇچ كارخانىغا دۆلەت دەرىجىلىك پېزا - بازار كارخانا گۈرۇھى دەپ نام بېرىلدى. پېزا- بازار كارخانىلىرى ئەسلىدىكى تارقاق ئورۇنلاشتىن نىسپىي مەركەزلىشىشكە، تۈتاش راۋاجلاندۇ-رۇشقا ئۈزگەردى. بىر تۈركۈم كەسىپي كەنتلەر، كەسىپي پېزىلار بارلىققا كېلىپ، بىر تۈركۈم كەسىپي بازارلار قۇرۇلۇپلا قالماستىن، يەنە پېزا - بازار كارخانىلىرى كىچىك رايونى بەرپا قىلىندى، پېزا- بازار كارخانىلىرىنىڭ جۇغلىنىش دەرىجىسى 20% كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇتۇبى ناھىيىسى پېزا - بازار سانائىتى كىچىك رايونى ۋە ئۇرۇمچى ناھىيىسى ئەنخۇ كىچىك رايونىغا مەملىكەت بويىچە پېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئۆلگە كۆرسىتىش رايونى دەپ نام بېرىلدى. باينىغولىن ئوبلاستىدىكى شىنىر پېزا - بازار كارخانىلىرى كىچىك رايونى، ئۇرۇمچى ناھىيىسى باجاخۇ قاتارلىق ئالتە پېزا- بازار كارخانىلىرى كىچىك رايونىغا مەملىكەت بويىچە پېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ شەرق بىلەن غەربىنىڭ ھەمكارلىشىشىدا ئۆلگە كۆرسىتىش رايونى دەپ نام بېرىلدى. «شىنخۇ» ماركىلىق ئىنچىكە توقۇلغان سوكنا، «شىنچۈن» ماركىلىق پېزا ئىگىلىك زىرائەت-لىرىگە ئىشلىتىلىدىغان ئوغۇت، «كىروران» ماركىلىق ساپ پاختا توقۇلما يىپى، «كارسىدىن» ماركىلىق ساپ پاختا كىيىملىرى يۇرۇشلەشكەن مەھسۇلاتلىرى، «ئۇيغۇن» ماركىلىق قوي يۇڭى پوپايكىسى قاتارلىق بەش خىل پېزا - بازار مەھسۇلاتى شىنجاڭنىڭ داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلاتى دەپ باھالاندى، بەزى مەھسۇلاتلار خەلقئارا بازارغا كىردى. پېزا - بازار كارخانىلىرى يېڭى بىر ئەۋلاد دېھقانلارنى يېتىشتۈردى، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى بىلدىغان، باشقۇرۇشقا ماھىر بولغان دېھقان كارخانىچىلار قوشۇننىنى شەكىللەندۈر-دى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەقدىرلىگەن مۇنەۋۋەر پېزا - بازار كارخانىچىلىرى 10؛ پېزا - بازار كارخانىچىلىرى 100، ئاپتونوم را-يون بويىچە ئەڭ ياخشى پېزا - بازار كارخانىلىرى باشلىقلىرى (دىرېكتور، باش دىرېكتور) 14؛ مۇنەۋ-ۋەر پېزا- بازار خانىلىرىنىڭ زاۋۇت باشلىقلىرى (دى-رېكتور، باش دىرېكتور)، مۇدىرىيەت مۇدىرى 84؛ پېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن مۇكاپاتلانغان مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر پېزا - بازار كارخانىچىسى بىر؛ پېزا - بازار كارخانىچىلىرى 15؛ مەملىكەت بويىچە پېزا - بازار كارخانىلىرى زاۋۇت باشلىقلىرى (دىرېكتور، باش دىرېكتور) 14.

شىنجاڭ ئەنخۇ كارخانا گۈرۇھى ئۇرۇمچى ناھىيىسى چەمداۋان پېزىسى باشقۇرغان كارخانا. شىن-جاڭ بويىچە تۇنجى نېفىت تۇرۇبا زاپچاسلىرى زاۋۇتىنى يادرو قىلىپ، 22 مۇستەقىل قانۇنىي ئىگە كارخانا بىلەن بىرلىشىپ قۇرغان كەسىپتىن، مۇلۇكچىلىكتىن ھالقىغان چوڭ تىپتىكى كارخانا گۈرۇھى. بۇ كارخانا گۈرۇھى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى يېقىن شە-ھەر ئەتراپى رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى ئەۋزەل، قاتناش، ئالاقىلىشىش شارائىتى قولاي-لىق، ئۇل مۇئەسسەسىلىرى مۇكەممەل. ئىگىلىگەن

يەر كۆلىمى 20 گېكتار، بۇ كارخانا گۈرۈھىدا جەمئىي 1200 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، سانائەت، ئۇي ـ زېمىن ئېچىش، سودا، ئىمپورت ـ ئېكسپورت سودىسى، مۇلۇك مەبلەغ سېلىنمىسى قاتارلىق كۆپ خىل

نەخۇ كارخانا گۈرۈھى

كەسىپلەرگە ئىگە. 1996ـ يىلىدىن باشلاپ، ئارقا-ئارقىدىن 80 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى مەبلەغ سېلىپ قۇرغان شىنجاڭ نەخۇ تەجرىبە پەرزەنتلەر مەكتىپى ۋە شىنجاڭ نەخۇ سايامەت مەكتىپىنى قۇردى. بۇ گۈرۈھنىڭ كەسىپ دائىرىسى پۈتۈن مەملىكەتتىكى 26 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونغا تارقالغان ھەمدە ئاۋسترالىيە، قازاقىستان، قىرغىزستان، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە شياڭگاڭ رايونى ھەر يىلى ئىقتىسادىي ـ سودا ئالاقىسىنى ساقلاپ كەلمەكتە. 1997 ـ يىلى 7ـ ئايدا «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەتلىك يېزا ـ بازار كارخانىسى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1999 ـ يىلى «1ـ ماي ئەمگەك مېدالى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ تەخرىتاغ توقۇمىچىلىق (گۈرۈھى) چەكلىك شىركىتى ھەمكارلىشىپ مەبلەغ سېلىپ قۇرۇلغان كارخانا بولۇپ، قۇتۇبى ناھىيىسىدىكى «تەخرىتاغ سانائەت باغچىسى رايونى» غا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 273 گېكتار كېلىدۇ. ھازىر بۇ شىركەتتە 1450 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەنلەر 265 كىشى، قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىمى 165 كىشى، مالىـ مۇلكى 543 مىليون يۈەن؛ ئومۇمىي كۆلىمى 120 مىڭ ئۇرچۇق، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئىنچىكە تارايدىغان ئايلانما ئۇرچۇق 60 مىڭ، ئاپتوماتىك يەل ئارقىلىق ئېگىرىلىدىغىنى 5752 تال؛ ئىلغار تاسمىلىق تولۇق يەتتە يۇرۇش، ئىنچىكە تاراش ماشىنىسى بەش يۇرۇش، ئاپتوماتىك يىپ ئوراش ماشىنىسى 20 يۇرۇش، تولۇق ئاپتوماتىك يەل ئارقىلىق ئېگىرىش ماشىنىسى 18

شىنجاڭ تەخرىتاغ توقۇمىچىلىق (گۈرۈھى) چەكلىك شىركىتى

دانە، شۇنىڭدەك ئىمپورت قىلىنغان تاسمىلىق تولۇق يۇرۇشلەشكەن يىپ ئېگىرىش ئۇسكۇنىلىرى ھەمدە يۇقىرى تۆن يۇرۇشلۇك پاختا ۋە يىپلارنىڭ سۈپىتىنى تەكشۈرۈش ئۇسكۇنىلىرى بار. خەلقئارا سەۋىيىدىكى ئىلغار تېخنىكىلارنى قوللىنىش نىسبىتى 85% تىن يۇقىرى، شىنجاڭدا تۇنجى بولۇپ، 100% لىك «يۇتونلەي توجۇ-پىلەپ ئىشلەنگەن، ئۇلاقسىز يىپ» ئېگىرىشنى ئىشقا ئاشۇردى. 2000 ـ يىلى ئىشقا ئاشۇرغان مەھسۇلات قىممىتى 210 مىليون 138 مىڭ يۈەن، ئىشقا ئاشۇرۇلغان سېتىش كىرىمى 200 مىليون 600 يۈز مىڭ يۈەن، پايدا ـ باج 3 مىليون 680 مىڭ يۈەن بولدى. مەھسۇلات جەھەتتە ئىنچىكە ئېگىرىلگەن J80S-J20S پاختا يىپى ۋە توقۇلمىدا ئىشلىتىلىدىغان OE20S-OE7S يىپى ئاساس قىلىنغان، مەھسۇلات سۈپىتى «ئۈست 97 ئاخباراتى» دىكى 5%~10% كىچە بولغان سەۋىيىگە يەتكەن. «يەتتە يۇلتۇز» ماركىلىق ئىنچىكە توجۇپىلەپ ئىشلەنگەن يىپ داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. «قۇمۇل قوغۇنى» ماركىـ

ىلىق ئىلمە توقۇلما يىپى 2000 - يىلى 7 - ئايدا ئاپتونوم رايونىمىز يېڭى مەھسۇلاتلارنى باھالىشىدىن ئۆتتى، بازارغا سېلىنغاندىن كېيىن خېرىدارلارنىڭ بىردەك ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. شىركەتكە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «چولپان كارخانا» دېگەن نامنى بەردى. بۇ شىركەت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 1996-يىلى، 1999- يىلى ناشقى سودا ئېمپورت - ئېكسپورتىنى ئۆزى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ۋە پاختا سې- تىۋېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، تىجارەت قىلىش ھو- قۇقىغا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك «كارخانا تېخنىكا مەركىزى» دەپ ئېتىراپ قىلىنىدى. ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك بانكىسى تەرىپىدىن «AAA» دەرىجىلىك ئىناۋەتلىك كارخانا دەپ باھالاندى، دۆلەت بوقۇمچىلىق كارخانىلىرى جەم- ئىيىتى تەرىپىدىن 50 كۇچلۇك «باشلامچى كارخانا گۇرۇھى» دەپ باھالاندى.

كورلا شەرق ئوقەتچىلىك گۇرۇھ شىركىتى دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا ئىككىنچى دەرىجىلىك كارخانىسى. ئۇنىڭغا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 180 مىليون يۈەن. يۇنىڭ ئىچىدە سېموت راۋۇنىنىڭ ئومۇمىي مۆلكى 169 مىليون يۈەن. بۇ گۇرۇھ شىركىتى سېمونت ئىشلەپچىقىرىشنى يېتەكچى قىلىپ، بىناكارلىق قۇرۇ- لۇشى ۋە قۇراشتۇرۇش، ناش يول تىرانسپورتى، سودا، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى، سايا ھەتچىلىك، نېفىت - خىمىيە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش، ئۆي - زېمىن ئېچىش قاتارلىقلار بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنى- دۇ. بۇ كارخانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 1050 كىشى، يۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپ ، تېخنىكۇم پۈتۈ- تۈرگەنلەر 210 كىشى، كەسپىي تېخنىكا خادىم 137 كىشى. يادرولۇق كارخانىسى كورلا شەھەرلىك 1 - سېمونت زاۋۇتى 1977- يىلى قۇرۇلغان. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون نۇقتىلىق يۆلەيدىغان 500 يېزا - بازار كارخانىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. 20 يىللىق جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك يارىتىش، ئەسلىدە- كى مەھەللىۋى خۇمداندىن يەرلىك تىك خۇمدانغا، ئاي- لانما يوللۇق خۇمداندىن بەشنچى دەرىجىلىك سۇسېپىد- رىيىلىك پارچىلاش خۇمدىنىغا راۋاجلاندى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بەش شۆبە شىركەت، ئۈچ شۆبە زاۋۇت قۇردى. 1994 - يىلى ئەسلىدىكى ئوقەتچىلىك باش شىركىتى «مەملىكەت بويىچە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى مىلك يېزا - بازار كارخانىسى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1995 - يىلى بۇ شىركەت ئىشلەپچىقارغان ئادەتتىكى سىلىكات 525 نومۇرلۇق سېمونت ئىككىنچى نۇقۇمتلىك جۇڭگو يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

بايىنغولىن ئوبلاستى تەيچاڭ سانائەت باش شىركىتى شىنجاڭدىكى كۆلىمى ئەڭ زور بولغان يې- زا- بازار كارخانىسى. ئۇنىڭ ئەسلىي نامى 1988 - يىلى قۇرۇلغان ئىلى يىپ - چىگە توقۇمىچىلىق فابرى- كىسى ئىدى. 10 يىللىق تىرىشىش ئارقىلىق ھازىر تەيچاڭ سانائەت باش شىركىتىگە ئايلاندى. 1999 - يىلىغىچە بۇ شىركەت 100 مىڭ ئۇرچۇقلۇق كۆلەمدىكى پاختا يىپى زاۋۇتى، يىلىغا 24 مىڭ توننا كېۋەز بوتقە- سى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت، 15 مىڭ كىلوۋاتلىق قالدۇق ئىسسىقلىقتىن پايدىلىنىپ توك چىقىرىش ئىس- تانسىسى، يىللىق پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 200 مىڭ دەن بولغان ئىككى چىگىت ئايرىش زاۋۇتى ھەمدە شاڭخەي خېڭچې ئۈي - زېمىن تەرەققىيات شىركىتى قاتارلىق كەسىپلەرگە ئىگە بولدى. بۇ شىركەتنىڭ ھال - مۇلۇك ئومۇمىي سوممىسى 660 مىليون يۈەن؛ ئىشچى- خىزمەتچىسى 3000 دىن ئارتۇق، يۇنىڭ ئى- چىدە ھەرخىل كەسپىي تېخنىكا خادىملار 600 كىشى. باش شىركەت دۆلەت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تە- رىپىدىن «مەملىكەت بويىچە يېزا - بازار كارخانىلىرى- نىڭ شەرق بىلەن غەربنى بىرلەشتۈرۈش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش رايونى» دەپ نام بېرىلدى ھەمدە مەمۇرىي

بايىنغولىن تەيچاڭ سانائەت باش شىركىتى پاختا يىپ ئېگىرىش فابرىكىسىنىڭ توقۇمىچىلىق سېخى

بازار تەسىس قىلىندى، بۇ يېزا - بازار كارخانىلىرى- نىڭ كىچىك بازارلار قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشە- دىكى بىر ئۇلگە بولۇپ قالدى. بۇ شىركەت ئىشلەپچە- قارغان «كىرۇران» ماركىلىق 27.8tex پاختا ئىلمە توقۇلما يىپى 1995 - يىلى دۆلەت يېزا ئىگىلىك مە- نىستىرلىقى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە يېزا بازار

كارخانىلىرى داخىلىق ماركىلىق مەھسۇلات دەپ باھالاندى. 1996- يىلى شىنجاڭدىكى داخىلىق ماركىلىق مەھسۇلات دەپ ئېتىراپ قىلىندى.

ئۈرۈمچى ناھىيىسى باجاخۇ يېزا ئىگىلىك-سانائەت - سودا باش شىركىتى يېزا - بازار كارخانىسى. 1984- يىلى قۇرۇلغان، ئۈرۈمچى شەھىر-رىنىڭ شىمالىي شەھەر ئېتراپى رايونىدىكى شەھەر بەلەن يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى «مەملىكەت بويىچە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى يېزا - بازار كارخانىسى» دېگەن نام بەردى.

سانائەت جۈملىخوجا خەلق جۈمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا، شىنجاڭدا پەقەت 363 سانائەت كارخانىسى (بۇنىڭ ئىچىدە 347 سى خۇسۇسىي قول سانائەت كارخانىسى ۋە يەككە قول سانائەت) ، 947 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 80 مىليون 183 مىڭ يۈەن (1952 - يىللىق ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) بولۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 14.3% نى ئىگىلەيتتى. 1950 - يىلى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى كىيىم - كېچەك ۋە يېمەك - ئىچمەكنى تېجەپ مەبلەغ توپلاپ زاۋۇت قۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ سانائەت قۇرۇلۇشىنى باشلىدى. ئۇچ يىللىق ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدە، نېفىت، كۆمۈر، ئېلېكتر قۇۋۋىتى، پولات - تۆمۈر، رەڭلىك مېتال، ماشىنىسازلىق، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، توقۇمىچىلىق قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى يېقىنقى زامان سانائەت كارخانىسىدىن 95ى قۇرۇلدى. مەسىلەن، لىيۇداۋ-ۋان كۆمۈر كېنى، 1 - ئىيۇل توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ، 1 - ئاۋغوست پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، ئۆكتەبىر ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى قاتارلىقلار. جۈملىگو سوۋېت ئىتتىپاقى كېلىشىمىگە ئاساسەن، جۈملىگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى نېفىت، رەڭلىك مېتال ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتالنى شېرىكلىشىپ ئاچتى. 1952 - يىلى، سانائەت كارخانىسى 771گە، مەھسۇلات قىممىتى 220 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1949 - يىلىدىكىدىن 1.4 ھەسسە ئاشتى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 29.4% تىن ئېشىپ كەلدى.

«1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، دۆلەت 407 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ قاراماي نېفىتلىكى، ۋېيخۇلىيالىق ئېلېكتر ئىستانسىسى، شىنجاڭ سىمونت زاۋۇتى، خوتەن يىپەكچىلىك فابرىكىسى، شىنجاڭ ئۇن زاۋۇتى قاتارلىق كارخانىلارنى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن شىركەتكە قاراشلىق بوغدا كۆلى ئىلمە توقۇمىچىلىق شىركىتى ئىشلەپچىقارغان «ئۇۋىيۇن» ماركىلىق قوي يۇڭىدىن ئىشلەنگەن پوپايكا ۋە باجاخۇ خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى مەخسۇس ئىشلەپچىقارغان «شىنچۇن» ماركىلىق بىرىكمە ئوغۇت شىنجاڭ بويىچە داخىلىق ماركىلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. باش شىركەتكە 1994 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى «مەملىكەت بويىچە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى يېزا - بازار كارخانىسى» دېگەن نام بەردى.

ئۈرۈمچى ناھىيىسى باجاخۇ يېزا ئىگىلىك-سانائەت - سودا باش شىركىتى رەڭلىك باسما زاۋۇتى

ئاخىرىغىچە جەمئىي 20 كوللېكتىپ كارخانا، ئىككى ھەمكارلىشىپ مەبلەغ سالغان كارخانا قۇرۇلدى. شۇ يىللىق تىجارەت كىرىمى 110 مىليون يۈەنگە يېتىپ شىنجاڭ بويىچە تۆنجى 100 مىليون يۈەنلىك كەنتكە ئايلاندى، «شىنجاڭدىكى بىرىنچى كەنت» دەپ ئاتالدى. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ شىركەتنىڭ پولات تۇرۇبا زاۋۇتى، سەنياڭ شىركىتى، 1 - پولات زاۋۇتى مەخسۇس ئىشلىتىدىغان خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، رەڭلىك باسما زاۋۇتى، ئالىيۇمىن ماتېرىياللىرى زاۋۇتى، بوغدا كۆلى ئىلمە توقۇمىچىلىق شىركىتى قاتارلىق 19 كارخانىسى بار بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە مەھسۇلات قىممىتى 50 مىليون يۈەندىن ئاشىدىغان كارخانا بەش. شۇ يىلى پۈتۈن شىركەت بويىچە ئىشقا ئاشۇرۇلغان تىجارەت كىرىمى 576 مىليون 690 مىڭ يۈەن، ئىشقا ئاشۇرۇلغان پايدا - باج 40 مىليون يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 18 مىليون يۈەن، دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ساپ كىرىمى 6092 يۈەن. بۇ

سانائەت كارخانىسى 1396 غا كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت كارخانىسى 260 غا يەتتى. 1957 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 445 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1952 - يىلىدىكىدىن 1.02 ھەسسە ئاشتى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 20% ئاشتى.

1958 - يىلى باشلانغان «2 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، سانائەتكە 1 مىليارد 191 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، شۇ مەزگىلدە سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 37.9% نى ئىگىلىدى. قارامايدىغان قىتئىلىكى، مايتاغ نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى ۋە 1 - ئاۋغۇست يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، قەشقەر توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ئىلى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى ۋە يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قاتارلىق نۆۋەتتىلىق كارخانىلار يېڭىدىن قۇرۇلدى ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇلدى. 1962 - يىلى، سانائەت كارخانىسى 2252 گە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت كارخانىسى 1225 كە يەتتى. كېيىنكى ئۇچ يىلدا «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» خاتا فاكتورىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئېغىر سانائەت ھەددىدىن زىيادە تەكتىلىنىپ، سانائەت نىسبىتى ئېغىر دەرىجىدە يۇقۇرى بولدى. سانائەت كارخانىسىنىڭ سانى 1960 - يىلىدىكى 3274 تىن 1965 - يىلى 1993 گە كېمەيدى؛ مەھسۇلات قىممىتى 1960 - يىلىدىكى 2 مىليارت 17 مىليون يۈەندىن 1965 - يىلى 1 مىليارد 377 مىليون يۈەنگە ئازىيىپ 31.73% تۆۋەنلىدى. ئۇچ يىللىق تەڭشەش ئارقىلىق، ئېغىر سانائەت بىلەن يېنىك سانائەتنىڭ سالمىقى 1960 - يىلىدىكى 35.7:64.5 تىن 1965- يىلى 54.7:45.3 كە تەڭشەلدى. 1958 - يىلىدىن 1965 - يىلىغىچە، سانائەتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرىچە 13.7% تىن ئېشىپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە ئېشىش سۈرئىتىدىن يۇقىرى بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، شىنجاڭنىڭ سانائىتى ئېغىر ئوگۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىدى. 1976 - يىلىغا كەلگەندە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليارد 408 مىليون يۈەن بولۇپ، 10 يىلدا يىلىغا ئوتتۇرىچە 3.7% تىن ئېشىپ كەلدى، بۇ شىنجاڭنىڭ سانائەت تەرەققىياتى ئەڭ ئاستا بولغان مەزگىل.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ سانائىتى مۇقىم، تېز تەرەققىي قىلدى، ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى، ماناس ئېلېكتر ئىستانسىسى، مايتاغ ئېتىلىن قۇرۇلۇشى قاتارلىق بىر تۈركۈم زامانىۋى كارخانىلار ئىلگىرى - كېيىن قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. «6 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتىگە قارىتا « ئالتە جەھەتتە ئېتىبار بېرىش» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى تېزلىتىلدى. 90 - يىللارغا كەلگەندە، نېفىت ئېچىش، خىمىيە مۇھىم نۇقتىسى غەربكە يۆتكىلىپ، نېفىت سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى تېزلىتىلدى. 51 يىللىق قۇرۇلۇش ئارقىلىق، شىنجاڭدا بايلىقنى دەسلەپكى قەدەمدە پىشىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنغان، تۈرى بىر قەدەر تولۇق سانائەت ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسى بەرپا قىلىندى، سانائەت خەلق ئىگىلىكىدە يېتەكچى ئورۇننى ئىگىلىدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، سانائەت كارخانىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى 70 مىڭدىن ئېشىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 18 ھەسسە ئاشتى؛ سانائەت قوشۇلما قىممىتى 42 مىليارد 200 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى 30.9% كە يەتتى، شۇ يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 106 مىليارد 129 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1949 - يىلىدىكىدىن 384 ھەسسە ئاشتى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 12.4% تىن ئېشىپ كەلدى؛ 1978 - يىلىدىكىدىن توققۇز ھەسسە ئېشىپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 11.1% تىن ئېشىپ كەلدى. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تۇراقلىق مۇلۇك ئەسلى قىممىتى 138 مىليارد 756 مىليون يۈەنگە، مەھسۇلات سېتىش كىرىمى 82 مىليارد 126 مىليون يۈەنگە، ئىشقا ئاشۇرغان پايدا 9 مىليارد 50 مىليون يۈەنگە، پايدا - باج ئومۇمىي سوممىسى 16 مىليارد 230 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 29 ھەسسە، 28 ھەسسە، 20 ھەسسە، 25 ھەسسە ئاشتى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلارنىڭ مەھسۇلات مىقدارى ھەسسىلەپ ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت 18 مىليون 484 مىڭ 300 تونناغا يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 24.4 ھەسسە؛ تەبىئىي گاز 3 مىليارد 539 مىليون 30 مىڭ كۇپ مېتىرغا يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 15.1 ھەسسە؛ كۆمۈر 27 مىليون 989 مىڭ تونناغا يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 1.59 ھەسسە؛ توك تارقىتىش مىقدارى 18 مىليارد 299 مىليون كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، 1978- يىلىدىكىدىن 7.64 ھەسسە؛ پولات 1 مىليون 97 مىڭ تونناغا يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن

11.97 ھەسسە؛ سېمونت 8 مىليون 956 مىڭ 700 تونناغا يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 10.46 ھەسسە؛ يىپ 334 مىڭ 300 تونناغا يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 10.94 ھەسسە ئاشتى. سانائەت قۇرۇلمىسى ئۆزلۈكسىز سەرخىللاشتى، يېنىك سانائەت بىلەن ئېغىر سانائەتنىڭ سالمىقى 1978 ـ يىلىدىكى 41.62 : 58.38 دىن 2000 ـ يىلى 41.26 : 73.59 غا ئۆزگەردى. بۇ سانائەت قۇرۇلمىسىنىڭ ئېغىر سانائەت، خىمىيە سانائەت تېپىدىكى قۇرۇلمىغا قاراپ ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. سانائەت ساھە قۇرۇلمىسىدىن قارىغاندا، نېفىت، كۆمۈر، ئېلېكتر قۇۋۋەت قاتارلىق ئېنېرگىيە سانائىتى ۋە توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى ئاپتوماتىك رايونىمىز خەلق ئىگىلىكىنىڭ تۈۋرۈك كەسپى بولۇپ قالدى. 2000 ـ يىلى بارلىق مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانىلار ۋە مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون يۇەندىن يۇقىرى بولغان غەيرىي دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ قوشۇلما قىممىتى ئېنېرگىيە، نېفىت، تەبىئىي گاز ئېچىش ۋە نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى قوشۇلما قىممىتى 66.7% نى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى كەسپى 5.6% نى، توقۇمىچىلىق كەسپى 5.32%نى، يېمەكلىك سانائىتى 4.5% نى ئىگىلىدى؛ نېفىت، توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى قاتارلىق تۆت چوڭ ساھەنىڭ قوشۇلما قىممىتى بارلىق سانائەت قوشۇلما قىممىتىنىڭ 82.12% نى ئىگىلىدى. تۈزۈلمىنى ئۆزگەرتىش، ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ئارقىلىق، 126 كارخانا گۈرۈھى، 546 چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، 20 پاي چەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ھەرىلى يارىتىلغان يېڭى مەھسۇلات 300 ~ 400 خىلغا يەتتى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى دەپ باھالانغىنى 108 خىل.

سانائەت قۇرۇلمىسى ئاساسەن تۆۋەندىكى بىر قانچە خىل تىپ بار: (1) يېنىك سانائەت، ئېغىر سانائەت قۇرۇلمىسى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، شىنجاڭنىڭ سانائىتى ئاساسەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى خام ئەشيا قىلغان يېنىك سانائەت ئىدى، 1949 ـ يىلى يېنىك سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 77 مىليون يۇەن بولۇپ (1952 ـ يىلىدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى)، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 96% نى ئىگىلەيتتى؛ ئېغىر سانائەت مەھسۇلات قىممىتى پەقەت 4% نى ئىگىلەيتتى ھەمدە كۆپىنچىسى ماشىنا رېمونت قىلىش ۋە كۆمۈر قېزىش كەسپىي ئىدى. كېيىن ئېغىر سانائەتنى ئالدىن تەرەققىي قىلدۇرۇش سىياسىتى ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، ئېغىر سانائەت نىڭ سالمىقى يىلدىن ـ يىلغا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1978 ـ يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭنىڭ يېنىك سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 270 مىليون يۇەن بولۇپ، بارلىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى 41.62% كە تۆۋەنلىدى؛ ئېغىر سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئىگىلىگەن سالمىقى 58.38% كە ئۆرلىدى. «6 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق سانائىتىگە قارىتا «ئالتە جەھەتتە ئېتىبار بېرىش» سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقتىن يېنىك سانائەتنىڭ سالمىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، 1985 ـ يىلى 44.38% نى، 1990 ـ يىلى 49.35% نى ئىگىلىدى. نېفىت ئېچىشنىڭ غەربىي رايونلارغا يۆتكىلىشىگە ئەگىشىپ، ئېغىر سانائەتنىڭ سالمىقى بىر قەدەر تېز كۆپەيدى، 1990 ـ يىلىدىكى 50.65% تىن 2000 ـ يىلى 73.59% كە كۆتۈرۈلدى. ئېغىر سانائەتنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىدا، پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىي بىلەن قازمىچىلىق سانائىتى، خام ئەشيا سانائىتىنىڭ سېلىشتۇرمىسى 71 : 12.98 : 47.31 : 39 بولدى. يېنىك سانائەت ئىچىدە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى خام ئەشيا قىلغان پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى 90.56% نى ئىگىلىدى. (2) سانائەتنىڭ ساھە قۇرۇلمىسى. 1952 ـ يىلى ئاساسلىق سانائەت تارماقلىرىنىڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى مۇنداق ئىدى: يېمەكلىك سانائىتى 24.1% نى، توقۇمىچىلىق سانائىتى 21.7% نى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى 13.8% نى، كۆن ـ خۇرۇم سانائىتى 9.4% نى، نېفىت سانائىتى 6.8% نى، ئورمانچىلىق سانائىتى 6.6% نى ئىگىلەيتتى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ساھە قۇرۇلمىسىدا خېلى چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىپ، نېفىت سانائىتى بىرىنچى ئورۇنغا كۆتۈرۈلدى. 2000 ـ يىلى ئاساسلىق ساھەلەر سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقىنىڭ رەت تەرتىپى مۇنداق: نېفىت سانائىتى 45.90% نى، يېمەكلىك سانائىتى 9.18% نى، توقۇمىچىلىق سانائىتى 8.52% نى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى 6.05% نى، ماشىنىسازلىق سانائىتى 5.48% نى، ئېلېكتر سانائىتى

5.11%نى، پولات - تۆمۈر سانائىتى 3.88% نى، كۆمۈر سانائىتى 2.96%نى ئىگىلىدى. (3) ئىقتىسادىي تېپى قۇرۇلمىسى. XX ئەسىرنىڭ 50-يىللىرىدا، خۇسۇسىي ئىگىلىك ۋە يەككە ئىگىلىكنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، ساپ ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى ئىقتىسادىي قۇرۇلما ئورنىتىلدى. 1957 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى بارلىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 75.2%نى، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 19.1%نى ئىگىلىدى، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 5.2% نىلا ئىگىلىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسىدا ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. 2000 - يىلى بىلەن 1978 - يىلىنى سېلىشتۇرغاندا، دۆلەت سانائىتى ۋە دۆلەت كونترول قىلغان سانائەتنىڭ سالمىقى 91.4%تىن 49.77%كە تۆۋەنلىدى، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سانائەتنىڭ سالمىقى 10.86% تىن 6.34% كە تۆۋەنلىدى، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا سانائەتنىڭ سالمىقى 0.04%تىن 16.17% كە ئۆرلىدى. (4) كارخانىلارنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتى. زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىنىڭ ئورنىتىلىشى ۋە كاپىتالنىڭ ئېقىشى ھەم كاپىتالنىڭ قايتا تەشكىللىنىشىگە ئەگىشىپ، كارخانىلارنىڭ كۆلىمى ئۆزلۈكسىز زورايدى. 2000 - يىلى شىنجاڭدا چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلار 177 گە، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 67 مىليارد 747 مىليون يۈەنگە، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 30 مىليارد 496 مىليون يۈەنگە، مۇلكى 132 مىليارد 250 مىليون يۈەنگە، ئىشقا ئاشۇرغان پايدا - بېجى 14 مىليارد 892 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا كۆمۈردىن يۇقىرى سانائەت كارخانىسىنىڭ 79.51% نى، 85.53% نى، 77.39% نى ۋە 91.77% نى ئىگىلىدى.

سانائەتنىڭ جايلىشىشى ئاساسەن ئۇرۇمچىنى ۋە ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىكى مەركىزىي شەھەرلەرنى ئوق مەركىزى قىلىپ، تۆمۈر يول ۋە تاشيول غول لىنىيىسى ياقىسىغا جايلاشتى. شەرقىي شىنجاڭ، جەنۇبىي شىنجاڭغا قارىغاندا، شىمالىي شىنجاڭدا سانائەتنىڭ سالمىقى چوڭ. 2000 - يىلى شىمالىي شىنجاڭدا يېزا ۋە يېزىدىن يۇقىرى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 72مىليارد 259 مىليون يۈەن بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 74.74% نى ئىگىلىدى؛ جەنۇبىي شىنجاڭدا سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليارد 618 مىليون يۈەن بولۇپ، 17.19%نى ئىگىلىدى؛ شەرقىي شىنجاڭدا (قۇمۇل، تۇرپان ۋىلايىتى) سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليارد 799 مىليون يۈەن بولۇپ 8.07%نى ئىگىلىدى. سانائەت چوڭ، ئوتتۇرا شەھەرلەرگە كۆپرەك مەركەزلەشكەن. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 24 مىليارد 470 مىليون يۈەن بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 25.31% نى ئىگىلىدى؛ قاراماي شەھىرىنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 29 مىليارد 4 مىليون يۈەن بولۇپ، 30%نى ئىگىلىدى. نېفىت ئېچىش جۇڭغار ئويمانلىقى، تارىم ئويمانلىقى ۋە تۇرپان، قۇمۇل ئويمانلىقىغا جايلاشقان، 2000 - يىلى نېفىت مەھسۇلات مىقدارى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن شىنجاڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 49.77%، 34.80% ۋە 15.42% نى ئىگىلىدى. نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساسەن شىمالىي شىنجاڭدىكى ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتى، مايتاغ نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتى ۋە قاراماي ماي ئايرىش زاۋۇتىغا مەركەزلەشكەن، جەنۇبىي شىنجاڭدا پەقەت 200 مىڭ تونناپ پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە پوسكام ماي ئايرىش زاۋۇتى بار. پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى، شىمالىي شىنجاڭدا ئۇرۇمچى، شىخەنزە، بورىتالا ۋە كۇيىتۇن شەھەرلىرىگە جايلاشقان، جەنۇبىي شىنجاڭدا خوتەن، قەشقەر، كورلا ۋە ئاقسۇ شەھەرلىرىگە جايلاشقان، قىسمەن ناھىيىلەردە كىچىك پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىلىرى بار. يۇڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ئاساسەن شىمالىي شىنجاڭنىڭ رايونىدىكى شىخەنزە شەھىرى، غۇلجا شەھىرى، ئۇرۇمچى شەھىرى، مانجى شەھىرى، بېيتۇن، چۆچەكلەرگە جايلاشقان. يىپەك سانائىتى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى خوتەن شەھىرىگە مەركەزلەشكەن. شېكەرچىلىك سانائىتى شىمالىي شىنجاڭدا شىخەنزە، ئىلى ۋىلايىتى، تارباغاتاي ۋىلايىتى، مانجى ئوبلاستى، بورىتالا شەھىرى، كۇيىتۇن شەھىرى ۋە بېيتۇنغا جايلاشقان، جەنۇبىي شىنجاڭدا بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە ئاقسۇ ۋىلايىتىگە جايلاشقان. كۆن - خۇرۇم سانائىتى ئاساسەن شىمالىي شىنجاڭدىكى ئالتاي ۋىلايىتى، ئىلى ۋىلايىتى، مانجى ئوبلاستى ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىگە جايلاشقان، جەنۇبىي شىنجاڭدا پەقەت بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستىدا مەلۇم كۆلەملىك كارخانا بار. سېمونت سانائىتى پۈتۈن شىنجاڭدىكى

ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا جايلاشقان، ئۇرۇمچى شەھىرىدە مەھسۇلات مىقدارى ئاڭ كۆپ. كۆمۈر سانائى ئىتى ئاساسەن سانجى ئوبلاستى، ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە قۇمۇل ۋىلايىتىگە مەركەزلەشكەن، ئىلى، تارباغاتاي، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىدىمۇ مەلۇم كۆلەمدىك كارخانا بار. ئېلېكتر سانائىتى، قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىنىمى 50 مىڭ كىلوۋاتتىن يۇقىرى گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى ئاساسەن ئۇرۇمچى شەھىرى، سانجى ئوبلاستى، شىخەنزە شەھىرى ۋە مايتاغقا مەركەزلەشكەن، مۇ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىدە بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىنىمى ئاڭ چوڭ، شامال كۈچى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ داۋانچىڭ رايونىغا مەركەزلەشكەن. ئالتۇن كېنى ئېچىشتا، شىنجاڭدا مەھسۇلات مىقدارى 10 مىڭ مەردىن ئاشىدىغان بەش ناھىيە، شەھەر بار، بۇلار غۇلجا ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، قاپا ناھىيىسى، تولى ناھىيىسى ۋە قۇمۇل شەھىرىدىن ئىبارەت. پولات ـ تۆمۈر سانائىتى ئۇرۇمچى شەھىرىگە مەركەزلەشكەن، كۆنەس قاتارلىق جايلاردا ئاز مىقداردا ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ماشىنىسازلىق سانائىتى ئۇرۇمچى، سانجى، شىخەنزە، غۇلجا، قۇمۇل، كورلا، قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق چوڭ، ئوتتۇرا شەھەرلەرگە مەركەزلەشكەن؛ ھەرقايسى ناھىيە، شەھەرلەردە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش زاۋۇتلىرى بار، ئاساسى بىر قەدەر ئاجىز.

نېفىت سانائىتى بۇنىڭدىن 1300 نەچچە يىل ئىلگىرىلا، «شىمالىي سۇلالىلەر تارىخى» دا كۆچار ئەتراپىدا نېفىت ئالامىتى بارلىقى خاتىرىلەنگەن. 1909 ـ يىلى، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئەمەلدارلىرى رۇسىيەدىن نېفىت قېزىش ماشىنىسى سېتىۋېلىپ مايتاغدا 20 مېتىر چوڭقۇر نېفىت قۇدۇقى بۇرغىلىغان ھەمدە چەككىلەش قازىنى سېتىۋېلىپ نېفىت ئايرىغان. 1936 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھەمكارلىشىپ مايتاغ نېفىت ئايرىش زاۋۇتىنى باشقۇرۇپ، كۈندە 170 تونىنا بىر تەرەپ قىلالايدىغان تۇراقلىق بېسىملىق چەككىلەش قۇرۇلمىسىنى قۇرۇپ چىققان. 1949 ـ يىلىغا قەدەر، جەمئىي 14 مىڭ 152 مېتىر قۇدۇق بۇرغىلىنىپ، 11 مىڭ 497 تونىنا نېفىت ئېلىنغان، 11مىڭ تونىنا نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەنگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگو ـ سوۋېت ئىتتىپاقى نېفىت پاي شىركىتىنى ھەمكارلىشىپ شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمالىدىكى بىر قىسىم باشقۇرۇش ھوقۇقىنى كېلىشىم تۈزدى، مايتاغ نېفىت كانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە راۋاجلاندۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ قىسمەن رايونلىرىدا نېفىت گېئولوگىيىلىك چارلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. 1954 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ھەمكارلىشىش ئاياقلاشتى، جەمئىي 175 مىڭ تونىنا نېفىت ئىشلەپچىقىرىلدى، 173 مىڭ تونىنا نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەندى، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 55 مىليون يۈەنگە يەتتى. 1955 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، يېقىلغۇ سانائىتى مىنىستىرلىقى شىنجاڭ نېفىت شىركىتى قۇرۇلدى، 10 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى قاراماي 1 ـ نومۇرلۇق قۇدۇقتىن نېفىت چىقتى. چارلاشنى كېڭەيتىش ئارقىلىق، جۇڭغار ئويمانلىقىدا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بەيكۆچۈەن، ۋۇنبرخې، خوشئەنزۇي، چىگۇ قاتارلىق نېفىتلىك بايقالدى. 1960 ـ يىلى قاراماي نېفىتلىكى ئىشلەپچىقارغان نېفىت 1 مىليون 663 مىڭ تونىنغا يېتىپ، پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 34.79% نى ئىگىلەپ، مەملىكەت بويىچە شۇ چاغدىكى ئاڭ چوڭ نېفىتلىك بولۇپ قالدى. مايتاغ نېفىت ئايرىش زاۋۇتى ۋە يېڭىدىن قۇرۇلغان قاراماي نېفىت ئايرىش زاۋۇتىنىڭ بىر قېتىمدا نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 1 مىليون تونىنىدىن ئېشىپ كەتتى. ئارقىدىن تارىم، تۇرپان ئويمانلىقىدا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ نېفىت چارلاش ئېلىپ بېرىلىپ، چىغلىق، سىڭگىم ئېغىزى نېفىتلىكى ئىلگىرى ـ كېيىن بايقالدى. 1977 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا كۆكيار نېفىت ـ گاز رايونى بايقالدى. ئۇرۇمچى نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتىنىڭ 1 ـ قارارلىق قۇرۇلۇشى بولغان 1 مىليون 500 مىڭ تونىنلىق بېسىملىق كېمەيتىپ نېفىت ئايرىش قۇرۇلمىسى 1978 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. بۇ زاۋۇت ئارقىدىن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 300 مىڭ تونىنلىق بىرىكمە ئاممىياك، 150 مىڭ تونىنلىق پلاتىنا ـ رېنىي ئارقىلىق قايتا رەتلەش، 400 مىڭ تونىنلىق كېچىكتۇرۇپ كوكسلاشتۇرۇش قاتارلىق قۇرۇلمىلارنى پۈتكۈزدى ھەمدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى، 1979 ـ يىلى نېفىت ـ خىمىيە مەھسۇلات مىقدارى 3 مىليون 807 مىڭ تونىنغا يەتتى.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، نېفىت سانائىتى تېز تەرەققىي قىلدى. نېفىت ـ گاز بايلىقىنى چارلاش جەھەتتە ئۇزلۇكسىز بۆسۈش خاراكـ

تېرلىق ئىلگىرىلەشلەر قولغا كەلدى، تەكشۈرۈپ گە-
نىقلانغان نېفىت ۋە تەبىئىي گازنىڭ گېئولوگىيىلىك
زاپاس مىقدارى خېلى زور دەرىجىدە كۆپەيدى، جۈ-
مۇر، تارىم، تۇرپان، قومۇلدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ
نېفىت ـ گاز رايونى شەكىللەندى. 2000 ـ يىلىغا
قەدەر، ئۈچ چوڭ ئويمانلىقتا ئىلگىرى ـ كېيىن چار-
لاش ئارقىلىق بايقالغان نېفىت ـ گاز رايونى 60 قا
يەتتى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان نېفىتنىڭ گېئولوگىيە-
لىك زاپاس مىقدارى جەمئىي 2 مىليارد 483 مىليون
تونىا، تەبىئىي گازنىڭ زاپاس مىقدارى 600 مىليارد
كۇب مېتىردىن ئارتۇق، ئېرىشكىلى بولىدىغان نېفىت-
نىڭ زاپاس مىقدارى ۋە ئىلىنمىغان نېفىتنىڭ زاپاس
مىقدارى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەت بويىچە 3 ـ
ئورۇندا ۋە 1 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. 2000 ـ يىلى شىن-
جاڭنىڭ نېفىت ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 18 مىل-
يون 484 مىڭ 300 تونىا، تەبىئىي گاز مەھسۇلات
مىقدارى 3 مىليارد 539 مىليون 30 مىڭ كۇب مېتىر
بولۇپ، مەملىكەت بويىچە 3 ـ ئورۇندا تۇردى؛ پىش-
قىلاپ ئىشلەنگەن نېفىت مىقدارى 10 مىليون 13 مىڭ
200 تونىا، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 48
مىليارد 633 مىليون يۈەن، تۇراقلىق مۇلۇك ساپ
قىممىتى 48 مىليارد 308 مىليون يۈەن، پايدا ئومۇ-
مىي سوممىسى 8 مىليارد 139 مىليون يۈەن، پايدا-
باج ئومۇمىي سوممىسى 12 مىليارد 813 مىليون يۈەن
بولدى.

1999 ـ يىلى، نېفىت ۋە نېفىت ـ خىمىيە سانا-
ئىتىدە ئىستراتېگىيىلىك قايتا تەشكىللەش يولغا قويۇ-
لۇپ، ئەسلىدىكى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارە-
سى، تارىم نېفىتلىكى قوماندانلىق شتابى، تۇرپان،
قومۇل نېفىتلىكى قوماندانلىق شتابى ۋە ئۈرۈمچى نې-
فىت ـ خىمىيە باش زاۋۇتنىڭ يادرولۇق كەسىپىي
قىسمى ئەسلىدىكى ئورنىدىن ئايرىۋېتىلىپ، ئايرىم قۇ-
رۇلۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا شىنجاڭ نېفىتلىك شىر-
كىتى، مايتاغ نېفىت ـ خىمىيە سانائەت شىركىتى،
تارىم نېفىتلىك شىركىتى، تۇرپان، قومۇل نېفىتلىك
شىركىتى ۋە ئۈرۈمچى نېفىت ـ خىمىيە سانائەت شىر-
كىتى قۇرۇلدى. يېڭىدىن قۇرۇلغان شىركەتلەر جۈڭگو
نېفىت ـ تەبىئىي گاز گۇرۇھى پاي كونترول قىلغان
جۈڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز پاي چەكلىك شىركىتىگە
قارايدىغان رايونلاردىكى شۆبە شىركەتلەردۇر. ئەسلىدە-
كى غەربىي شىمال نېفىت ـ گېئولوگىيە ئىدارىسى
جۈڭگو شىنخىلىق نېفىتلىك غەربىي شىمال شۆبە شىر-
كىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، جۈڭگو نېفىت ـ خىمىيە
گۇرۇھى شىركىتىگە تەۋە بولدى. ھەرقايسى نېفىت ۋە
نېفىت ـ خىمىيە شىركەتلىرى « نېفىت شىركىتى»
تەرەققىيات ئەندىزىسى بويىچە، سۈبېيېكتىنى ئىخچام-
لاپ، قوشۇمچە كەسىپلەرنى ئايرىۋېتىپ، يوشۇرۇن
كۈچلەرنى قېزىپ ئۇنۇمنى ئاشۇرۇپ، تەننەرخىنى تۆ-
ۋەنلىتىپ، مەملىكەت ئىچىدىكى ۋە خەلقئارا بازاردىكى
رىقابەت كۈچىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە تىرىشماقتا.

نېفىت، تەبىئىي گاز چارلاش 1905~1909-
يىللىرى، روسىيە گېئولوگى A.B ئوبرۇچېف جۈڭغار
ئويمانلىقىغا ئۈچ قېتىم كېلىپ گېئولوگىيىلىك تەك-
شۈرۈش ئېلىپ بارغان. 1927 ـ يىلى، جۈڭگو،
شۆبىتسىيە بىرلىكتە غەربىي شىمال ئىلىم ـ پەن تەكشۈ-
رۈش ئۈمىكى تەشكىللەپ، جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىما-
لىي شىنجاڭلاردا گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ
بارغان. 1935 ـ يىلى، جۈڭگو گېئولوگى شيې جيا-
رۇڭ ئاقسۇ، باي ئەتراپىنىڭ نېفىت گېئولوگىيە ئەھۋا-
لىنى تەكشۈردى. 1935 ~ 1942 ـ يىللىرى سوۋېت
ئىتتىپاقى گېئولوگى جۈڭغار ئويمانلىقىنىڭ قىسمەن
رايونلىرىدا ۋە تارىم ئويمانلىقىنىڭ چېتىدىكى رايونلاردا
كەڭ دائىرىدە لىنىيە خاراكتېرىنى ئالغان نېفىت گېئو-
لوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان، مايتاغ ئەتراپىدا
بۇرغىلاش ماشىنىسى ئارقىلىق نېفىت چارلىغان.
1942 ـ يىلى، گېئولوگ خۇاڭ جىچاڭ باشچىلىقىدە-
كى جۈڭگو گېئولوگىيە تەكشۈرۈش ئەترىتى تەڭرىتە-
غىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا نېفىت گېئولوگىيىلىك
تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، « شىنجاڭ نېفىتلىكىنىڭ
گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش دوكلاتى » نى يې-
زىپ چىققان.

جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-
يىن، 1951 ـ يىلدىن باشلاپ، يەر يۈزىدە گېئولوگى-
يىلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش، گېئوفىزىكىلىق
چارلاش (جۈملىدىن سۇنئىي يول بىلەن يەر تەۋرىتىش
ۋە يەر تەۋرەتمەي فىزىكا ـ خىمىيىلىك چارلاش ئېلىپ
بېرىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، ھاۋادىن ئېغىرلىق كۈ-
چى بويىچە ماگنىتلىق تۈلچەش، سۇنئىي ھەمراھ تېلې-
تېخنىكىسى، قۇدۇق بۇرغىلاش، قۇدۇق ئۈلچەش، قۇ-
دۇق خاتىرىلەش، نېفىت سىناش، ئىشخانىدا تەتقى
قىلىش قاتارلىق كۆپ خىل ۋاستىلار ئومۇملاشتۇرۇپ
تەتبىق قىلىنىپ، شىنجاڭدا كەڭ كۆلەملىك نېفىتنى
گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ۋە چارلاش خىزمىتى ئې-
لىپ بېرىلدى. 1999 ـ يىلىغا قەدەر، شىنجاڭدا نې-
فىت گېئولوگىيىلىك چارلاش جەھەتتە ئىككى ئۈلچەم-

لىك يەر تەۋرىتىش ئاز كەم 170 مىڭ مېتىر (بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭغار ئويمانلىقى 152 مىڭ 799 مېتىر، تۇرپان، قۇمۇل نېفتلىكى 2 مىڭ 733 مېتىر، تارىم قوماندانلىق شتابى 11 مىڭ 373 مېتىر)، ئۇچ ئۆل-چەملىك يەر تەۋرىتىش 16 مىڭ كۋادرات مىڭ مېتىر-دىن ئارتۇق (بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭغار ئويمانلىقى 14 مىڭ 980 كۋادرات مىڭ مېتىر، تۇرپان، قۇمۇل نېفتلىكى 118 كۋادرات مىڭ مېتىر، تارىم قوماندانلىق شتابى 816 كۋادرات مىڭ مېتىر، غەربىي شىمالىي نېفت ئىدارىسى 1853 كۋادرات مىڭ مېتىر)، قېزىپ چارلاش قۇدۇقى 3000 دىن ئارتۇق، ئومۇمىي قېزىپ كىرىش 6 مىليون مېتىردىن ئارتۇق ئورۇندالدى. شىنجاڭدا نېفت ۋە تەبىئىي گاز چارلاش جەھەتتە مۇ-ھىم بۆسۈش ۋە ئىلگىرىلەش قولغا كەلتۈرۈلدى. جۇڭ-غار ئويمانلىقىدا جەمئىي چارلاپ ئېنىقلانغان نېفتىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 1 مىليارد 730 مىل-يون تونىنا، تەبىئىي گاز 65 مىليارد 300 مىليون كۇب مېتىر، ئۇنتۇرا قىسىمدا سەينەن نېفتلىكى بايقالدى ۋە ئېچىلدى، غەربىي شىمال تەرەپتە شىنى نېفتلىكى ئېچىلدى، 1 مىليون تونىنا دەرىجىلىك ئىككى قۇملۇق نېفتلىكى پۈتكۈزۈلدى. 10 يىلغا يېقىن تىرىشىش ئار-قىلىق، تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي، ئوتتۇرا قىسـ-مى، بۈگۈرنىڭ جەنۇبىي قىسمى قاتارلىق جايلاردا ئىل-گىرى - كېيىن بولۇپ مۇھىم بايقاشلار بولدى، 20 ئەچە نېفتلىك - گازلىق چارلاپ ئېنىقلاندى، جەمئىي چارلاپ ئېنىقلانغان نېفتىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 508 مىليون تونىنا، تەبىئىي گازنىڭ زاپاس مىقدارى 527 مىليارد 313 مىليون كۇب مېتىر؛ تۇر-پان، قۇمۇل ئويمانلىقىدا 1987 - يىلى ئومۇميۈزلۈك ئۇنۇمۇرسال چارلاش ئېلىپ بېرىلىپ، ئىلگىرى - كې-يىن بولۇپ 20 نېفتلىك - گازلىق بايقالدى ۋە چارلاپ ئېنىقلاندى، جەمئىي چارلاپ ئېنىقلانغان نېفتىنىڭ گې-ئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 245 مىليون تونىنا، تە-بىئىي گازنىڭ زاپاس مىقدارى 72 مىليارد 700 مىل-يون كۇب مېتىر.

شىنجاڭ جۇڭگودىكى نېفت ۋە تەبىئىي گاز ئې-چىش ئىستىقبالى ئەڭ ياخشى ئۆلكە، رايونلارنىڭ بە-رى. دۆلەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى 1987 - يىلى ئېلان قىلغان ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا نېفتىنىڭ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن بايلىق مىقدارى 20 مىليارد 560 مىليون تونىنا، تەبىئىي گاز بايلىق مىقدا-رى 103 مىڭ مىليارد كۇب مېتىر بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن مەملىكەتنىڭ قۇرۇقلۇقتىكى نې-فىت، تەبىئىي گازنىڭ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن بايلىق مىقدارىنىڭ %30 ۋە %34نى ئىگىلەيدىكەن. 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭدا جەمئىي چارلاپ ئېنىقلانغان نېفتىنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن مەملىكەت ۋە شىنجاڭنىڭ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن بايلىق مىقدارىنىڭ %2.46نى ۋە %11.08نى، تەبىئىي گازنىڭ گې-ئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن مەملىكەت ۋە شىنجاڭنىڭ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن بايلىق مىقدارىنىڭ %1.39نى ۋە %5.15نى ئىگە-لەيدۇ.

نېفت، تەبىئىي گاز ئېلىش نەچچە ئون يىل-دىن بۇيان بولۇپمۇ يېقىنقى 10 نەچچە يىلدىن بۇيان كەڭ كۆلەملىك چارلاپ ئېچىش ۋە قۇرۇلۇش قىلىش ئارقىلىق، جۇڭغار ئويمانلىقىدىكى شىنجاڭ نېفتلىك شىركىتى، تارىم ئويمانلىقىدىكى تارىم نېفتلىك شىر-كىتى ۋە شىنشاڭ نېفتلىك غەربىي شىمال شۆبە شىر-كىتى، تۇرپان ئويمانلىقىدىكى تۇرپان، قۇمۇل نېفت-لىك شىركىتىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ نېفت بازىسى شەكىللەندى. 2000 - يىلى، نېفت سانائىتىدە يىلىغا 17 مىليون 800 تونىنا نېفت، 4 مىليارد 500 مىليون كۇب مېتىر تەبىئىي گاز ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولدۇق. نېفت ۋە تەبىئىي گاز مەھسۇلات مىقدا-رى ئايرىم - ئايرىم ھالدا پۈتۈن مەملىكەت نېفت ۋە تەبىئىي گاز مەھسۇلات مىقدارىنىڭ %11.7 ۋە %13.11 نى ئىگىلەيدۇ. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، شىنجاڭدا نېفت مەھسۇلات مىقدارى يىلىغا %7.5تىن ئېشىپ كەلدى، شىنجاڭ جۇڭگو نېفتىنىڭ مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئۇلانما رايونى بو-لۇپ قالماقتا. جۇڭغار ئويمانلىقىدا كونا نېفتلىك مۇ-قىملاشتۇرۇلۇش ئاساسىدا، نۇقتىلىق ھالدا جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ غەربىي شىمال چېتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى ۋە جەنۇبىي چېتى چارلاپ ئېچىلىپ، «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە مۇھىم بۆسۈش قولغا كەلتۈرۈلدى، نېفت مەھسۇلات مىقدارى يىلىغا ئوتتۇرچە 300 مىڭ تونىنلىق سۈرئەتتە ئېشىپ كەلدى، 2000- يىلى نې-فت مەھسۇلات مىقدارى 9 مىليون 200 مىڭ تونىنغا يېتىپ، پۈتۈن شىنجاڭ نېفت مەھسۇلات مىقدارىنىڭ %49.77نى ئىگىلەپ، شىنجاڭنىڭ ئاساسىي نېفت-لىكى بولۇپ قالدى. تارىم ئويمانلىقى جۇڭگودىكى نې-فت، گاز بار ئەڭ چوڭ ئويمانلىق، ئالدىن مۆلچەرلە-نگەن نېفت، گاز بايلىقى 19 مىليارد 100 مىليون

تۇرپان - قومۇل نېفتلىكىدە سەھەر
جاۋ جۇنژەن فوتوسى

قاراماي نېفتلىكىدىن مايى ئېلىنىۋاتقان «شىنجاڭ نېفت
باشقۇرۇش ئىدارىسى» رەسىملەر توپلىمىدىن ئېلىندى

ئوتتۇرا تارىم 1 - نومۇرلۇق نېفت قۇدۇقىدىن يۇقىرى مەھسۇلاتلىق
نېفت - گاز ئېتىلىپ چىقتى ۋەن تۈشياڭ فوتوسى

شىنى قۇملۇقىدىكى نېفت ۋە تەبىئىي گاز ئېقىنى
شيې چېڭشىن فوتوسى

تۇرپان - قومۇل نېفتلىك بازىسى
تۇرپان - قۇمۇل نېفتلىك بازىسى تەمىنلىگەن

مايتاغ ئېتىلىش زاۋۇتىنىڭ ئېتىلىش يىمىرىش
قۇرۇلمىسى ئادىل فوتوسى

ئورۇمچى نېفىت - خىمىيە ساناشتى
چېن جىيەنخۇاڭ فوتوسى

«1- ئاۋغۇست» پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتى «1 - ئاۋغۇست» پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتى تەسىلىگەن

داۋانچىڭ شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى
شۇ جۇن تەسىلىگەن

ماناس ئېلېكتر ئىستانسىسى ماناس
ئېلېكتر ئىستانسىسى تەسىلىگەن

بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئېلىنىدۇ. ئالى دېجۇن فوتوسى

شىنجاڭ — 2A تىپلىق كومبايىن دۇ چېدنزو فوتوسى

ئورۇمچى «ا ـ ئىۋل» پاختا توقۇمچىلىق گۈرۇھى

«ا ـ ئىۋل» پاختا توقۇمچىلىق گۈرۇھى تەسىلىگەن

ئەلا سۈپەتلىك ئۇزۇن تالالىق پاختا بازىسى
ۋالى دېجۇن فوتوسى

توشۇلۇش ئالدىدىكى قوغۇنلار

لى جىنشاڭ فوتوسى

ئۈزۈم «ئۈرۈمچى» رەسىملەر توپلىمىدىن ئېلىندى

كورلا ئەشپۈتى يۈسۈپ مۇھەممەت فوتوسى

ئۈرۈمچىدىكى سۇلياۋ لاپاس ئىچىگە تېرىلغان
كۆكتاتلار تېن چى فوتوسى

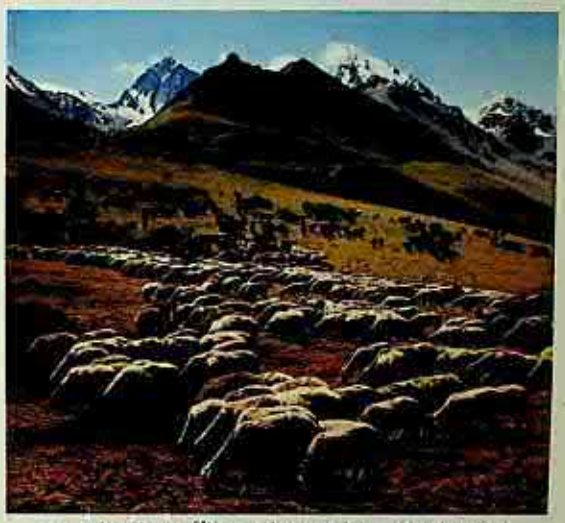

ئەگرىتاغدىكى يازلىق ئوتلاق ۋالى دېجۈن فوتوسى

ئىلى ئېتى ۋۇ چۈنجەن فوتوسى

ئالتاي تېغى باغرىدىكى تۆگىلەر لو ۋاڭخاۋ فوتوسى

ئاق قەيسەن ئو بجۇن فوتوسى

كۆكيار ئورمان بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى
يۇ يەنلىن فوتوسى

ئۇرۇمچىدىكى شەھەر ئايلاندۇرۇپ بىنا قىلىنغان
100 مىڭ مولۇق ئورمان دۇ چيەنزو فوتوسى

قىزىل سۇ ئامبىرى خەن شۆجاڭ فوتوسى

ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودرومى يەن ۋوچياڭ فوتوسى

ئۈرۈمچى ۋوگزالى سۇڭ شىجياڭ فوتوسى

ئۈرۈمچى - داخۇاڭشەن يۇقىرى دەرىجىلىك تاشيولى جاۋ جېنشياڭ فوتوسى

يويىز قەشقەر شەھىرىگە كەلدى «شىنجاڭ» رەسساملار توپلىمىدىن ئېلىندى

قۇمۇق تاشيولى سۇڭ شىجياڭ فوتوسى

چۇڭچى خۇالىياڭ سودا شەھەرچىسى جاۋ جۇنئەن فوتوسى

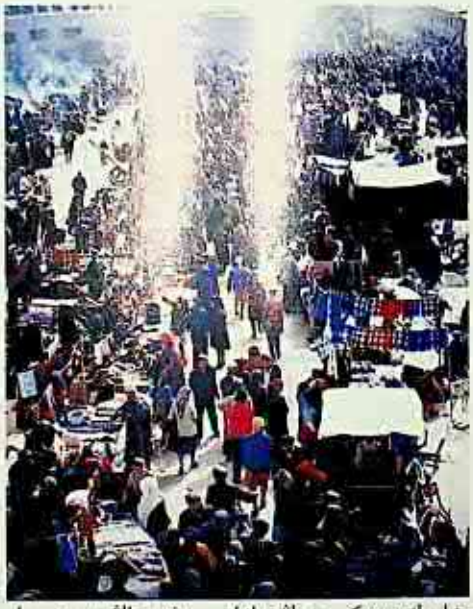

پېزا بازىرىدىكى چوڭ بازار «شىنجاڭ» رەسىملەر توپلىمىنىڭ ئىنگلىزچە نەشرىدىن ئېلىندى

شىنجاڭ دوستلۇق گۈزۈمى دوستلۇق گۈزۈمى تەسىلىگەن

شىنجاڭ ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى تەسىلىگەن

ئۈرۈمچى يۇقىرى بېگى تېخنىكا تەرەققىيات رايونى
دۇ چېەنزو فوتوسى

خوتەن گىلىمى چېن دېسىڭ فوتوسى

ئۈرۈمچى ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى دۇ چېەنزو فوتوسى

ئۈرۈمچى ناشقى ئىقتىساد ـ سودا يەرمەنكىسى
دۇ چېەنزو فوتوسى

توشۇلۇش ئالدىدىكى پاختىلار لياۋ جۈيەن فوتوسى

تونىنا بولۇپ، دۆلەت نېفىت ۋە تەبىئىي گاز چارلاپ ئاچىدىغان نۇقتىلىق رايون، 2000 - يىلى نېفىت مەھسۇلات مىقدارى 6 مىليون 430 مىڭ تونىنىغا يې-تىپ، شىنجاڭنىڭ نېفىت ئىشلەپچىقىرىدىغان يېڭى كۆچى بولۇپ قالدى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەز-گىلىدە، تارىم ئويمانلىقى شىمالىي رايونىدا نېفىت ئىشلەپچىقىرىش مۇقىم ئېشىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تەبىئىي گاز چارلاش ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى، پە-قەت كېلا 2 - قۇدۇقىنى چارلاش ئارقىلىق ئېنىقلانغان تەبىئىي گاز زاپاس مىقدارى 250 مىليارد 600 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، دۆلەتنىڭ «غەربنىڭ گازىنى شەرققە يەتكۈزۈش» قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇشى ئۈچۈن بايلىق ئاساسى سېلىندى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ تۇرپان شەھىرى ۋە پىچان ناھىيىسى چېگرىسىدا ئوتتۇرا تېپىتىكى بىر قانچە نېفىتلىك - گازلىق ئېچىلدى، 2000 - يىلى 2 مىل-يون 850 مىڭ تونىنا نېفىت ئىشلەپچىقىرىلىپ، شىن-جاڭ نېفىت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالدى.

نېفىت، تەبىئىي گاز پىششىقلاپ ئىشلەش جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ تەدرىجىي جۈملىدىن غەربىي شىمال رايونىدىكى ئەڭ چوڭ نېفىت - خىمىيە سانائەت بازىسى بولۇپ قالدى. 2000 - يىلىغا قەدەر، شىنجاڭنىڭ بار ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسى 90 يۈرۈش، نېفىتنى بىر قېتىملىق پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 16 مىليون 650 مىڭ تونىنا بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارىنىڭ 7.9% نى ئىگىلەيدۇ؛ شۇ يىلى 9 مىليون 921 مىڭ 200 تونىنا نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەپ، پۈتۈن مەملىكەت نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش مىقدارىنىڭ 5.5%نى ئىگىلە-دى. شىنجاڭ يىلىغا 42 مىڭ تونىنا پولىتېستېر، 5 مىڭ تونىنا ئۆزۈن تالا، 15 مىڭ تونىنا قىسقا تالا، 120 مىڭ تونىنا پولىئېتىلېن، 140 مىڭ تونىنا پولىپروپې-لېن، 40 مىڭ تونىنا ئېتىلېن گلىكول، 30 مىڭ تونىنا مېتانول، 20 مىڭ تونىنا بىرىكمە كاۋچۇك ئىشلەپچىقە-رىش ئىقتىدارىغا ئىگە، نېفىت ئايرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇلياۋ، خىمىيىۋى تالا قاتارلىق ئۈنۈمۈرسال ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە نېفىت - خىمىيە سانائەت سىستېمىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلىپ، نېفىت - خىمىيە سانا-ئىتى بازىسىنى شەكىللەندۈردى. شىنجاڭ نېفىت شىر-كىتىنىڭ قاراماي نېفىت ئايرىش زاۋۇتى ۋە مايتاغ نې-فىت - خىمىيە شىركىتى ئاساسەن نېفىت ئايرىش، خىمىيە سانائەت، ئېتىلېن ۋە سىلىقلاش مېيىنى يېتەك-چى مەھسۇلات قىلغان. ئۈرۈمچى نېفىت - خىمىيە شىركىتى نېفىت ئايرىش، خىمىيە سانائەت، پولىئېس-تېر، خىمىيە ئوغۇتنى يېتەكچى مەھسۇلات قىلغان. مايتاغ نېفىت ئايرىش زاۋۇتى «تەڭرىتاغ» ماركىلىق، قاراماي نېفىت ئايرىش زاۋۇتى «يىلوڭ» ماركىلىق، ئۈرۈمچى نېفىت- خىمىيە شىركىتى « بوغدا» ماركى-لىق داڭلىق، ئەلا يۇرۇشلۇق مەھسۇلاتلارنى شەكىللەن-دۈردى. نېفىت - خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى شىن-جاڭنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرغاندىن سىرت، خېلى بىر قىسمى ئىچكى جايلارغا سېتىلدى، ئايرىم مەھسۇلاتلار چەتئەللەرگە سېتىلدى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن بېن-زىن، سىلىيارکا شىنجاڭدا يەقەت 40% چە ئىستېمال قىلىنىدۇ، قالغان قىسمى ئاپتونوم رايونىمىز سىرتىغا سېتىلىپ، قېرىنداش ئۆلكە، شەھەرلەرنىڭ قۇرۇلۇ-شىغا ياردەم بېرىلىدۇ.

غەربنىڭ گازىنى شەرقىگە يەتكۈ-زۈش جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى گوۋۇيۈەنى يولغا قويۇشنى قارار قىلغان غەربنىڭ گازىنى شەرقىگە يەتكۈ-زۈش تۇرۇبا يولى قۇرۇلۇشى، دۆلەت يولغا قويغان غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش ئىستراتېگىيە-سىنىڭ بەلگە خاراكتېرلىك تۈرى. ئاساسىي غول تۈ-رۇبا يولى غەربتە شىنجاڭ تارىم ئويمانلىقى بۈگۈرنىڭ جەنۇبىدىكى نېفىتلىك - گازلىقتىن شەرقىگە قاراپ باش-لىنىپ، گەنسۇ، نىڭشيا، شەنشى، سەنشى، خېنەن، ئەنخۇي ۋە جياڭسۇلارنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئاخىرى شاڭ-خەي شەھەر رايونىغا يەتكۈزۈلىدۇ، جۈملىدىن غەربىي قىسمى، ئوتتۇرا قىسمى، شەرقىي قىسمىدىكى توققۇز ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، ئو-مۇمىي ئۇزۇنلىقى 4200 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى ئۇزۇنلۇقى 1200 كىلو-مېتىر. 2001 - يىلى تۇرۇبا ياتقۇزۇلۇپ، 2003 - يىلى پۈتۈن لىنىيە تۇتاشتۇرۇلىدۇ. بىرىنچى قارارداا هەر يىلى 12 مىليارد كۇب مېتىر گاز يەتكۈزۈلىدۇ، سېلىنمىدىغان مەبلەغ كۆلىمى 120 مىليارد يۈەن. ها-زىر چارلاپ ئېنىقلانغان پۈتۈن ئويمانلىقتىكى تەبىئىي گازنىڭ گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 527 مىليارد 300 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، يىلىغا 12 مىليارد كۇب مېتىر تەبىئىي گاز يەتكۈزۈلگەندە مۇقىم 15 يىل ئىشلەپچىقىرىش تەلىپىنى قاندۇرالايدۇ. مۇلچەرلىنە-

شۇنداق 2001 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا، چارلاپ ئېنېرگىيەلىنىدىغان ۋە كونترول قىلىنىدىغان گېئولوگىيە-لىك زاپاس مىقدارى 1000 مىليارد كۇب مېتىر ئۇچۇق-رىسكە يېتىشى مۇمكىن. غەربىنىڭ گازنى شەرققە يەت-كۇزۇش قۇرۇلۇشى شىنجاڭنىڭ تەبىئىي گاز ئېچىش، تۇرۇبا يولى ئارقىلىق يەتكۇزۇش ۋە خىمىيە سانائىتە-نىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ئەھمىلي كۆچىنى ئاشۇرىدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جۇڭگونىڭ شەرقىي قىسمىدىكى رايونلار-نىڭ ئېنېرگىيە قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاپ، چاڭجىياڭ دەرياسى دېلتىسى سانائەت قۇرۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىپ ئەلالىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئالاقىدار كەسىپلەرگە تۈرتكە بولۇپ، ئىقتىسادنىڭ تېخىمۇ تېز، تېخىمۇ ياخشى راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

پولات - تۆمۈر سانائىتى 1951 - يىلى 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، شىنجاڭدىكى تۇنجى پولات - تۆمۈر بىرلەشمە كارخانىسى — شىنجاڭ 1 - ئاۋغوست پولات - تۆمۈر زاۋۇتى ئۇرۇمچى تۇدۇڭخابادا قۇرۇلۇشقا باشلىدى ھەمدە پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىش-تۈرۈلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە قۇمۇل پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، خېجىڭ پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، ئىلى پولات-تۆمۈر زاۋۇتى، تېمۇرتاۋ پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، يۇ-جىن پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، ئۇرۇمچى 2- پولات-تۆمۈر زاۋۇتى ۋە يامانسۇ تۆمۈر كېنى قاتارلىق ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قاراشلىق پولات - تۆمۈر كارخانىلىرى ۋە ژىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ پولات - تۆمۈر كارخانىلىرى قۇرۇلدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، پۈتۈن شىنجاڭدىكى پولات - تۆمۈر سانائىتى يېپىق تېپتىن ئوچۇق تېپكە، نوقۇل ئىشلەپچىقىرىش تېپىدىن ئىشلەپچىقىرىش - تىجارەت تېپىگە بۇرۇلۇشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش، پەن - تەتقىقات، لايىھىلەش، ماتارىپنى بىر گەۋدە قىلغان، بىر قەدەر كۆچلۈك ئەھمىلي كۆچكە ئىگە پو-لات- تۆمۈر سانائىتى سىستېمىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندۈردى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا بار دۆلەتنىڭ زامانىۋى چوڭ تېپتىكى پولات - تۆمۈر كار-خانىسى بىر، دۆلەتنىڭ يەرلىك ئوتتۇرا، كىچىك تېپ-تىكى پولات - تۆمۈر كارخانىسى بەش، يېزا، بازار كوللېكتىپ ۋە يەكە كارخانا 198، ئىشچى - خىزمەتچى 23 مىڭ 437 نەپەر بولۇپ، يىلىغا 1 مىل-يون 700 مىڭ تونىنا پولات ئىشلەپچىقىرىش، 1 مىليون 200 مىڭ تونىنا تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش، 1 مىليون 880 مىڭ تونىنا پولات ماتېرىيالى ئىشلەپچىقىرىش ئىق-تىدارى بار. 2000 - يىلى، مۇستەقىل ھېسابات قى-لىدىغان سانائەت كارخانىسىدىن 27 سى بولۇپ، سانا-ئەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 902 مىليون يۈەن، پايدا- باج ئومۇمىي سوممىسى 343 مىليون يۈەن، پايدا 193 مىليون يۈەن بولدى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلارنىڭ مىقدارى: چويۇن 1 مىليون 64 مىڭ تونىنا، پولات 1 مىليون 97 مىڭ تونىنا، پولات ماتېرىيالى 1 مىليون 313 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1995- يىلىدىكىدىن 53.1%، 70.6% ۋە 97% ئاشتى.

توقۇمىچىلىق سانائىتى جۇڭخۇا خەلق جۇم-ھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا بىرمۇ زا-مانىۋى توقۇمىچىلىق كارخانىسى يوق ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، توقۇمىچە-لىق سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى ئومۇمەن تۆت باسقۇچنى بېسىپ ئۆتتى. (1) بىرىنچى باسقۇچ ئىقتىسادنى ئەس-لىگە كەلتۈرۈش ۋە «1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1950~1957 - يىللىرى) . ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، 1-ئىيۇل بوياش - گۈل بېسىش فابرىكىسى، خوتەن يە-پەكلىك فابرىكىسى قاتارلىقلار قۇرۇلدى. ئاساسى قۇ-رۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ سەككىز يىلدا جەمئىي 60 مىليون 490 مىڭ يۈەن ئورۇندالدى. 1957 - يىلى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 35 مىليون 640 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ 1952 - يىلىنىڭ 14 ھەسسىگە تەڭ. (2) ئىككىنچى باسقۇچ «2 - بەش يىللىق پىلان» ۋە ئۇچ يىللىق تەڭشەش مەزگىلى (1958 ~1965 - يىللىرى) . ئاساسىي قۇرۇلۇشقا سېلىنغان مەبلەغ سەككىز يىلدا جەمئىي 147 مىليون يۈەن ئو-رۇندالدى. 1965 - يىلى توقۇمىچىلىق سانائىتى ئومۇ-مىي مەھسۇلات قىممىتى 192 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1957 - يىلىدىكىنىڭ 5.4 ھەسسىگە تەڭ بولدى، يىلىغا ئوتتۇرىچە 23.3% تىن ئېشىپ كەلدى، بۇ شىنجاڭنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى بىر قەدەر تېز تە-رەققىي قىلغان مەزگىل. (3) ئۈچىنچى باسقۇچ «مە-دەنىيەت زور ئىنقىلابى» ۋە قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاش مەزگىلى (1966 ~ 1980 - يىللىرى) . بۇ مەزگىلدە توقۇمىچىلىق سانائىتى ئېغىر توسالغۇلارغا ئۇچرىدى، «3 - بەش يىللىق پىلان» ، «4 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىللىرىدە پەقەت 43 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنـ-دى، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوت-تۇرىچە 4.2%تىن ئاشتى؛ «5 - بەش يىللىق پىلان»

مەزگىلىدە تەرەققىياتى سەل تېز بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇ-
رىچە 12.9% تىن ئاشتى. (4) تۆتىنچى باسقۇچ تە-
رەققىياتى زور بولغان مەزگىل (1981~2000 - يىل-
لىرى). «6 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئاسا-
سىي قۇرۇلۇشقا 353 مىليون يۈەن، پېتىلاش، ئۆز-
گەرتىشكە 141 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، تۇراق-
لىق مۇلۈككە سېلىنغان مەبلەغ ئۆتكەن 31 يىلدا سې-
لىنغان مەبلەغنىڭ يېغىندىسىدىنمۇ 138 مىليون يۈەن
كۆپ بولدى. «7 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە،
تۇراقلىق مۇلۈككە سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 1 مىل-
يارد 281 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شىنجاڭنىڭ توقۇمە-
چىلىق سانائىتىگە بىر قەدەر كۆپ مەبلەغ سېلىنغان
بەش يىل بولدى، يېڭىدىن كۆپەيگەن پاختا يېپ ئىگە-
رىش ئۈرچۈقى 547 مىڭ ئۈرچۈق، يۇڭ يېپ ئىگە-
رىش ئۈرچۈقى 52 مىڭ 900 ئۈرچۈق، خىمىيىۋى
تالا، كەندىر توقۇمچىلىق بارلىققا كېلىشكە، يېڭا-
بازار توقۇمچىلىق كارخانىسى گۈللىنىشكە باشلىدى.
1990- يىلى توقۇمچىلىق سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇ-
لات قىممىتى 3 مىليارد 132 مىليون يۈەنگە يېتىپ،
1985- يىلىنىڭ 3.95 ھەسىسىگە تەڭ بولۇپ، يە-
نىغا ئوتتۇرىچە 41% تىن ئاشتى، بۇ ئېشىش سۈرئىتى
ئەڭ تېز بولغان بەش يىل بولدى. 1997 - يىلىنىڭ
ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭنىڭ پاختا توقۇمچىلىق
ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى 1980 - يىلىدىكى 238 مىڭ
ئۈرچۈقتىن 2 مىليون 20 مىڭ ئۈرچۈققا، يۇڭ توقۇ-
مچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى 17 مىڭ 400 ئۈر-
چۈقتىن 127 مىڭ 700 ئۈرچۈققا كۆپەيىپ،
ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەملىكەت بويىچە 7 - ئورۇندا
ۋە 8 - ئورۇندا تۇردى، پاختا توقۇمچىلىق، يۇڭ
توقۇمچىلىق، بوياش - گۈل بېسىش، يىپەك، ئىلمە
توقۇمچىلىق، خىمىيىۋى تالا، كەندىر توقۇمچىلىق،
كىيىم - كېچەك قاتارلىق تۈرى بىر قەدەر تولۇق،
جايلىشىشى خېلى مۇۋاپىق، دەسلەپكى كۆلەمنى ھازىر-
لىغان كەسىپلەر سىستېمىسى شەكىللەندى. ھازىر بار
كارخانا 565، كەسىپكارلار 160 مىڭ نەپەر. 2000-
يىلى، توقۇمچىلىق سانائىتى مەھسۇلات قىممىتى 8
مىليارد 690 مىليون يۈەنگە، پايدا - باج ئومۇمىي
سوممىسى 364 مىليون يۈەنگە، ئېكسپورتقا تاپشۇرغان
مال قىممىتى 1 مىليارد 284 مىليون يۈەنگە يېتىپ،
ئاپتونوم رايونىمىز خەلق ئىگىلىكىدىكى تۈرۈك كە-
سىپنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

پاختا توقۇمچىلىق كەسپى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدىكى تۈرۈك كەسىپلەرنىڭ بى-
رى. ھازىر بار كۆلىمى ھالقىسىمان يېپ ئىگىرىش 1
مىليون 830 مىڭ ئۈرچۈق، يەل ئارقىلىق ئىگىرىش
50 مىڭ تال؛ كارخانا 75 بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى
13 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرگە تارقالغان، بۈنىڭ
ئىچىدە دۆلەتنىڭ چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىسى 16، يېزا-
بازار كارخانىسى 20، چەت ئەل مەبلىغى كارخانىسى
بىر، 30 مىڭدىن ئارتۇق ئۈرچۈقى بار كارخانا پەقەت
29؛ كەسىپكار ئىشچى - خىزمەتچى تەخمىنەن 100
مىڭ نەپەر. مەھسۇلاتنىڭ كۆپۈنچىسى دەسلەپكى قەدەم-
دە پىششىقلاپ ئىشلەنگەن پاختا يېپ مەھسۇلاتلار بو-
لۇپ، مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن شىنجاڭ توقۇمچىلىق
سانائىتى مەھسۇلات قىممىتىنىڭ تەخمىنەن 75%نى
ئىگىلەيدۇ. پاختا توقۇمچىلىقنىڭ ئومۇمىي ئۈسكۈنە-
سى ئىچىدە XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىكى بىر
قەدەر ئىلغار سەۋىيىدىكىلىرى تەخمىنەن 20%نى،
80 - يىللاردىكى ئادەتتىكى سەۋىيىدىكىلىرى تەخمىنەن
70% نى ئىگىلەيدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى مەم-
لىكەت بويىچە 7 - ئورۇندا تۇرىدۇ، لېكىن ئىنچىكە
ئىگىرىلىگەن يېپ، توقۇنچىسى يوق يېپ ۋە موكىسز
رەختىنىڭ نىسبىتى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سە-
ۋىيىسىدىن تۆۋەن. ئوتتۇرىچە ئاكتىپ - پاسسىپ نىس-
بىتى 84%. ھازىر قۇرۇلمىنى تەڭشەپ ۋە قايتا تەش-
كىللەپ، گورۇھلىشىش يولىغا مېڭىۋاتىدۇ. پۈتۈن
شىنجاڭدىكى پاختا توقۇمچىلىق كارخانىلىرى ئىچىدە
ISO9000 خەلقئارا سۈپەت گۇۋاھلىق بېرىشىدىن ئۆت-
كەن كارخانىلار ئىچىدە يەنە توقۇمچىلىق چەكلىك
شىركىتى، شىنجاڭ توقۇمچىلىق گورۇھى 2- فابرە-
كىسى، شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست پاختا توقۇمچىلىق
فابرىكىسى، مانجى پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى،
كورلا پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى، قۇمۇل شىبىلى
پاختا توقۇمچىلىق چەكلىك شىركىتى، ۋۇجياچۇي
پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى، بورتالا پاختا توقۇمە-
چىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، دېۋاڭ ئىلمە
توقۇمچىلىق چەكلىك شىركىتى، كۇيتۇن پاختا توقۇ-
مچىلىق فابرىكىسى، ساۋەن پاختا توقۇمچىلىق فابرە-
كىسى قاتارلىق 10 پاختا توقۇمچىلىق كارخانىسى بار.
بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە كارخانىنىڭ مەھسۇلاتى شىنجاڭنىڭ
داڭلىق مەھسۇلاتى دېگەن نامغا ئېرىشتى. 2000 -
يىلى پاختا توقۇمچىلىق سانائىتى مەھسۇلات قىممىتى
5 مىليارد 461 مىليون يۈەنگە، ئىشلەپچىقىرىلغان پاخ-
تا يېپ 334 مىڭ 300 تونناغا، پاختا رەخت 280
مىليون مېتىرگە، بويالغان، گۈل بېسىلغىنى 18

مىليون 9. 606 مېتىرگە، ئېكسپورتقا تاپشۇرغان مال قىممىتى 992 مىليون يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 4 مىليارد 967 مىليون يۈەنگە يەتتى.

يۇڭ توقۇمىچىلىق كەسپى شىنجاڭدىكى تۆت جى زامانىۋى يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسى — شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسى 1963 - يىلى قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، ئىنچىكە ئېگىرىش كۆلىمى 5000 ئۇرچۇق. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭدا بار يۇڭ توقۇمچىلىق كارخانىسى 28، بۇنىڭ ئىچىدە، دۆلەتنىڭ چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىسى توققۇز، يېزا-بازار تايانچ كارخانىسى بىر، كەسىپكارلار تەخمىنەن 12 مىڭ نەپەر؛ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى مەملىكەت بويىچە 8 - ئورۇندا تۇرىدۇ؛ 128 مىڭ ئۇرچۇق بار، بۇنىڭ ئىچىدە، ئىنچىكە يۇڭ ئېگىرىش 90 مىڭ ئۇرچۇق، يىرىك يۇڭ ئېگىرىش 8 مىڭ 700 ئۇرچۇق، مەشۇت يىپ 9مىڭ 642 ئۇرچۇق. ئومۇمىي ئۈسكۇنە ئىچىدە 90 - يىللاردىكى سەۋىيىدىكىلىرى تەخمىنەن 18%نى، 80 - يىللاردىكى ئادەتتىكى سەۋىيىدىكىلىرى تەخمىنەن 58% نى ئىگىلەيدۇ. مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن شىنجاڭ توقۇمچىلىق سانائىتى مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 20%نى ئىگىلەيدۇ. مەھسۇلات هەرخىل ئىنچىكە ئېگىرىلگەن يۇڭ مەھسۇلاتلارنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا يىرىك ئېگىرىلگەن يۇڭ توقۇلما، يۇڭ يىپ، يۇڭ ئەدىيال قاتارلىقلار. شىنجاڭ 2 - يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسىنىڭ «جىنتا» ماركىلىق ئىنچىكە ئېگىرىلگەن يۇڭ توقۇلمىسى، 1 - ئاۋغۇست يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسىنىڭ «شۆسوڭ» ماركىلىق ئىنچىكە ئېگىرىلگەن يۇڭ توقۇلمىسى، بۈرچىن ناھىيىلىك يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسىنىڭ «شېنخۇ» ماركىلىق يىرىك، ئىنچىكە ئېگىرىلگەن يۇڭ توقۇلمىسى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى قىلىپ باھالاندى. 2000 - يىلى يۇڭ توقۇمچىلىق سانائىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 422 مىليون يۈەن، ئىشلەپچىقىرىلغان يۇڭ توقۇلما 7 مىليون 540 مىڭ مېتىر، يۇڭ يىپ 1 مىڭ 184 تونا، سېتىلىش سوممىسى 335 مىليون يۈەن، ئېكسپورتقا تاپشۇرۇلغان مال قىممىتى 2 مىليون 868 مىڭ يۈەن بولدى.

يىپەك توقۇمچىلىق كەسپى شىنجاڭنىڭ تارىخىغا ئائىد، كەسىپلىرىنىڭ بىرى. 1954 - يىلى شىنجاڭ يىپەكچىلىك فابرىكىسى قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، شىنجاڭنىڭ يىپەك ئىشلەپچىقارمايدىغان تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى. هازىر 10 كارخانا بار، كۆپ قىسمى خوتەن ۋىلايىتىگە مەركەزلەشكەن، كەسىپكارلار تەخمىنەن 3000 نەپەر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ يىپ تارتىش ئىقتىدارى 22 مىڭ 600 تالغا، يىپەك ئېگىرىش ماشىنىسى 885 دانىگە، يىپەك توقۇش ئىقتىدارى 2520 ئۇرچۇققا، يىلىغا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان خام يىپەك 149 تونناغا، هەرخىل يىپەك گەزلىمە 2 مىليون 100 مىڭ مېتىرغا، ئېكسپورتقا تاپشۇرۇلغان مال قىممىتى 3 مىليون يۈەنگە يەتتى، ئاساسەن غەربىي ئاسىيا رايونىغا ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

ئىلمە توقۇلما سايامەت مەھسۇلاتلىرى

ئىلمە توقۇمچىلىق كەسپى 50 - يىللىنىڭ ئاخىرى باشلاندى، 1978 - يىلىدىن كېيىن تەرەققىيات قەدىمى تېزلىتىلدى. هازىر بار ئىلمە توقۇلما كارخانەسى 31، بۇنىڭ ئىچىدە پاختا توقۇلما كارخانىسى سەككىز، دۆلەت ئىلكىدىكى غوللۇق شېرىكلەشكەن كارخانا ئىككى (شىنجاڭ ئىلمە توقۇمچىلىق فابرىكىسى، يۈڭخۇڭ ئىلمە توقۇمچىلىق باش فابرىكىسى)، يۇڭ ئىلمە توقۇمچىلىق كارخانىسى 23، غوللۇق كارخانا بىر (تەڭرىتاغ يۇڭ توقۇمچىلىق پاي چەكلىك شىركىتى). كەسىپكارلار تەخمىنەن 2000 نەپەر، كارخانىلار ئاساسەن ئۇرۇمچى رايونىغا مەركەزلەشكەن. ئىلمە توقۇمچىلىق كارخانىلىرىنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى

پوتون شىنجاڭ توقۇمچىلىق سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ تەخمىنەن 8%نى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭ تەڭرىتاغ يۇڭ توقۇمچىلىق پاي چەكلىك شىركىتىنىڭ «تەڭرىتاغ» نامليق تاۋار ماركىسى شىنجاڭدىكى تۇنجى جۇڭگونىڭ مەشھۇر ماركىسى بولۇپ باھالاندى. شىنجاڭ ئىلمە توقۇمچىلىق فابرىكىسى شىنجاڭ دېۋۈڭ ئىلمە توقۇمچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، يۇقىرىقى ئىلمە توقۇمچىلىق باش فابرىكىسى «فاڭتىڭ» گۇرۇھى بولۇپ تەشكىللىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ. «دېۋۈڭ» بىلەن «فاڭتىڭ» نىڭ مەھسۇلاتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1999 - يىلى ئىلمە توقۇمچىلىق كەسپى مەھسۇلات قىممىتى 677 مىليون 300 مىڭ يۈەن، سېتىش سوممىسى 617 مىليون 300 مىڭ يۈەن، باج 32 مىليون 683 مىڭ يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان پايدا 21 مىليون 91 مىڭ يۈەن بولدى.

رەڭلىك مېتال سانائىتى شىنجاڭنىڭ رەڭلىك مېتال سانائىتى خېلى بالدۇر باشلانغان، 1949 - يىلدىن ئىلگىرى مىس، ۋولفرام، لىتىي قاتارلىق ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار ۋە رەڭلىك مېتاللار ئېچىلغان، 1950 - يىللىرىنىڭ ئاخىرى جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى رەڭلىك مېتاللار ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار پاي چەكلىك شىركىتى تەشكىللەپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئالتاي، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدە كۆكتوقاي كان ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە قەشقەر كان ئىشلىرى ئىدارىسىنى قۇردى. 1955 - يىلى 1 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى پېيىنى قايتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ شىركەت دۆلەت كارخانىسىغا ئايلاندى، نامى شىنجاڭ رەڭلىك مېتال شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 51 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ رەڭلىك مېتال سانائىتى ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ زورىيىپ، ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار، ئالتۇن، ئالىيۇمىن، مىس، ۋولفرام قاتارلىقلارنى ئېچىش، تاللاش، تاۋلاشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دەسلەپكى كۆلەمنى ھازىرلىغان رەڭلىك مېتال سانائىتى سىستېمىسى بەرپا قىلىنىدى. 2000 - يىلى، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 41 گە، مۇلكى 3 مىليارد 195 مىليون يۈەنگە، كەسپكارلار 11 مىڭ 878 نەپەرگە؛ ئۇرۇندالغان ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 522 مىليون يۈەنگە، قوشۇلما قىممەت 436 مىليون يۈەنگە، ئىشقا ئاشۇرغان مەھسۇلات سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 461 مىليون يۈەنگە، پايدا 55 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە، پايدا- باج ئومۇمىي سوممىسى 121 مىليون 950 مىڭ يۈەنگە؛ 10 خىل رەڭلىك مېتالنىڭ مەھسۇلات مىقدارى 38 مىڭ 800 تونناغا يېتىپ، پوتون مەملىكەت رەڭلىك مېتال ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 0.6%نى ئىگىلىدى. مەھسۇلاتلار ئىچىدە مىسنىڭ مەھسۇلات مىقدارى 431 توننا، ۋولفرام مەھسۇلات مىقدارى 1900 توننا، ئالىيۇمىن مەھسۇلات مىقدارى 32 مىڭ 200 توننا، ئالتۇن مەھسۇلات مىقدارى 187 مىڭ سەر بولۇپ، پوتون مەملىكەتتىكى ھەرقايسى ئۆلكىلەر بويىچە 7 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

شىنجاڭ رەڭلىك مېتال سانائىتى شىركىتى شىنجاڭ رەڭلىك مېتال سانائىتىدىكى ئاساسلىق كارخانا، شۇنداقلا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىردىنبىر ئېچىش، تاللاش، تاۋلاش، گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش، پەن تەتقىقات، لايىھىلەش قاتارلىق ئۈنۈملۈك ئىقتىدارنى ھازىرلىغان چوڭ تېپتىكى بىرلەشمە كارخانا، ئىشلەپچىقىرىدىغان ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار مەملىكەت بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ، لىتىيلىق تۇز، ۋولفرام ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىمۇ مەملىكەت بويىچە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ شىركەت تارمىقىدىكى قارا تۆمۈر مىس، ۋولفرام كېنى يىلىغا 7000 تونىنا ۋولفرام ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى شەكىللەندۈردى؛ فوكالك تاۋلاش زاۋۇتى يىلىغا 2400 تونىنا ۋولفرام، 5000 تونىنا مىس ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى شەكىللەندۈردى؛ ئاشى ئالتۇن كانى دۆلىتىمىز ئىچىدە سىمولا ئۈسۈلى ئارقىلىق ئالتۇن ئېلىش ھۈنەر - سەنئىتىنى تۇنجى قېتىم قوللىنىپ، ئالتۇن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى مەملىكەت بويىچە تۇنىنلىق ئالتۇن كانلىرىنىڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتكۈزدى. ئۈرۈمچى لىتىيلىق تۇز زاۋۇتىنىڭ لىتىيلىق تۇز مەھسۇلات مىقدارى پوتون مەملىكەت ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 90% تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى دۇنيا بويىچە 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. 2000 - يىلى، بۇ كارخانىنىڭ تۇراقلىق مۇلۈك ئەسلى قىممىتى 1 مىليارد 188 مىليون يۈەنگە، ساپ قىممىتى 767 مىليون يۈەنگە، ئىشقا ئاشۇرغان سېتىش كىرىمى 507 مىليون يۈەنگە يەتتى. شىنجاڭ جوڭخې پاي چەكلىك شىركىتى ئالىيۇمىن ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساسىي كەسىپ قىلغان پاي چېكى بازارغا سېلىنغان شىركەت، يىلىغا 30 مىڭ تونىنا قۇيما ئالىيۇمىن، 5000 تونىنا شەكىللىك ئالىيۇمىن ماتېرىيالى، 2000 تونىنا يۇقىرى بېسىملىق ئېلېكترون ئالىيۇمىن ياپراقچىسى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى شەكىللەندۈردى.

بىناكارلىق ساھەسىدىكى سانائىتى

1949- يىلىدىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا پەقەت قولدا قۇ- يۇلىدىغان خىش ۋە قۇم - شېغىل ماتېرىياللىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان ھۈنەرۋەنلىك كارخانىلىرى بار ئە- دى. 51 يىل جاپالىق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق، بىنا- كارلىق سانائىتى تەرەققىي قىلىپ تۈرى خېلى تولۇق ھەمدە مەلۇم كۆلەمگە ئىگە سانائەت سىستېمىسى شە- كىللەندۈرۈپ، شىنجاڭدىكى تۈۋرۈك كەسىپلەرنىڭ بە- رى بولۇپ قالدى. 2000 - يىلى جەمئىي بار بىناكار- لىق ماتېرىياللىرى كارخانىسى 1094، ئىشچى - خىز- مەتچى 120 مىڭدىن ئاشتى؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلا- ت قىممىتى 6 مىليارد 419 مىليون يۈەن بولۇپ، 1978 - يىلىنىڭ 1. 10 ھەسسىسىگە تەڭ، يىلـ- غا ئوتتۇرىچە %1. 11 ئاشتى. سانائەت ئومۇمىي مەھ- سۇلات قىممىتىنىڭ پۈتۈن شىنجاڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن سالمىقى 1978 - يىلىدىكى %5. 4 تىن 2000 - يىلى %6. 05 كە كۆ- تۈرۈلدى. ئاساسلىق بىناكارلىق ماتېرىياللىرى مەھسۇ- لاتلىرىدىن سېمونت، تازىلىق فارفورى، خىش، مای قەغەز، تاشپاختا، گرانىت تاختای ماتېرىياللىرى، ئەي- نەك پولات بۇيۇملىرى، تام خىش، گەچ تاختا قاتارلىق 60 چوڭ تۈر، 400 دىن ئارتۇق مەھسۇلات تۈرى بار. 2000 - يىلى سېمونت ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 10 مىليون تونىنىغا، سېمونت مەھسۇلات مىقدارى 8 مىل- يون 956 مىڭ 700 تونىنىغا يەتتى، مەھسۇلات قىممە- تى بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى مەھسۇلات قىم- مىتىنىڭ %38نى ئىگىلىدى، سېمونت مەھسۇلات مىقدارى ئىچىدە، يېڭى تېپتىكى قۇرۇتۇش ئۈسۈلى ھۈنەر سەنئىتى بويىچە ئىشلەنگەن سېمونت ۋە *425 يۇقىرى نومۇرلۇق سېمونت (ئالاھىدە خىلدىكى سې- مونتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ سالمىقى ئايرىم - ئايرىم ھالدا %28 ۋە %31كە يەتتى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، مېتاللوئىدلارنى ئىنچىكە پىششىقلاپ ئىشلەش مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئىگىلىگەن سالمىقى يەنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، تاش ماتېرىياللە- رى سانائىتى تېز راۋاجلاندى، ياپىلاق تاش، تاش ماتې- رىياللىرىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى 801 مىڭ كۇادرات مېتىرگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە %43. 6 ئېشىپ، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتىدىكى يېڭى ئېشىش نۇقتىسى بولۇپ قالدى. بىناكارلىق تازىلىق فارفورى كەسپى تەدرىجى ئىزغا چۈشتى، 2000 - يىلى يىلىغا 400 مىڭ دانە ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش لىنىيە- سى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تازىلىق فارفورىنى ئىشلەپچىقىرالمايدىغان تارىخىغا خا- تىمە بېرىلدى. يېڭى تېپتىكى بىناكارلىق ماتېرىياللە- رى، ئانئورگانىك مېتاللوئىد يېڭى ماتېرىياللىرىمۇ مە- لۇم دەرىجىدە راۋاجلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە، يېڭى تېپتە- كى تام ماتېرىياللىرى دەسلەپكى كۆلەمنى ھازىرلاپ، مەھسۇلات تۈرى 20 نەچچىگە يەتتى. پۈتۈن ساھە بويە- چە قولغا كەلتۈرۈلگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 200 دىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە 23 تۈر ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر يېڭى مەھسۇلات مۇكاپاتىغا، 52 تۈر دۆلەتنىڭ ئۆلكە، مىنىستىرلىقىدىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 10 كارخانىنىڭ 11 مەھسۇلاتى « شىنجاڭ- نىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. شىن- جاڭ تېيانشان سېمونت پاي چەكلىك شىركىتى ۋە شىن- جاڭ گۈزەلخوجا تاش ماتېرىياللىرى پاي چەكلىك شىر- كىتىنىڭ پاي چېكى بازارغا سېلىنىپ، شىنجاڭ بىنا- كارلىق ماتېرىياللىرى ساھەسىدىكى تايانچ كارخانا بو- لۇپ قالدى.

مىنېرال رۇدا كېنى سانائىتى

شىنجاڭنىڭ مىنېرال رۇدا كان مەھسۇلاتى بايلىقى مول، تۈرى تولۇق، ھازىر بايقالغىنى 84 خىل، ئېچىپ پايدىلىنىل- غىنى 40 نەچچە خىل، بۇنىڭ ئىچىدە ئاق چىرىستال، ۋېرمىكۇلىت، دالا شپاتى، بېنتونىت قاتارلىقلارنىڭ زاپاس مىقدارى مەملىكەت بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ، ماگنېزىت، گرانىت، تاشپاختا، گەچ قاتارلىقلارنىڭ زاپاس مىقدارىمۇ ناھايىتى مول. مىنېرال رۇدا كېنى سانائىتى XX ئەسىر 50 - يىللىرىنىڭ ئاخىرقى مەز- گىلى باشلاندى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان- دىن بۇيان تېز تەرەققىي قىلىپ، ھازىر چارلاش، ئې- چىش، تاللاش، پىششىقلاپ ئىشلەش ئۆزئارا بىرلەشتۈ- رۈلگەن، تۈرى بىر قەدەر تولۇق كەسىپ بولۇپ قالدى. «9 - بەش يىللىق پىلان» نىڭ ئالدىنقى ئۈچ يىلىدا، مىنېرال رۇدا كېنى سانائىتىدە جەمئىي يارىتىلغان تاش- تى پېرېۋوت تەخمىنەن 8 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بولۇپ، مەھسۇلاتى ئامېرىكا، ياپونىيە، ئاۋسترالىيە، تايلاند قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە شىياڭگاڭ، تەيۋەن رايونلە- رىغا ئېكسپورت قىلىندى. 2000 - يىلى مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت كارخانىسىدىن 172سى بار بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 47 مىڭ 66 نەپەر؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليارد 307 مىليون يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 1 مىليارد 330 مىليون يۈەن، مەھسۇلات سېتىش كىرىمى 3

مىليارد 239 مىليون يۈەن، پايدا 412 مىليون يۈەن، پايدا- باج ئومۇمىي سوممىسى 616 مىليون يۈەن بولدى.

يېنىك سانائەت شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدىكى نۇقتىلىق كەسىپلەرنىڭ بىرى. 1949 - يىلى، شىنجاڭدا جەمئىي 130 يېنىك سانائەت زاۋۇتى بولۇپ، كۆپىنچىسى قول ھۈنەرۋەنلىك كارخانىسى ئىدى، ئىشچى - خىزمەتچى ئومۇمىي سانى 1مىڭ 417 نەپەر، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 80 مىليون 183 مىڭ يۈەن ئىدى. (1952 - يىلىدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) 51 يىل ئىچىدە ئىلىم-پەن ئارقىلىق، مەلۇم كۆلەمنى ھازىرلىغان، تېخنىكىلىق جابدۇقلىنىشى مەلۇم سەۋىيىگە يەتكەن، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە يېنىك سانائەت سىستېمىسى شەكىللەندى. غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش ئىستراتېگىيىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ۋە يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭ ئالاھىدىلىككە ئىگە يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈش ۋە ئالاھىدىلىككە ئىگە سانائىتنى راۋاجلاندۇرۇشنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشنىڭ مۇھىم مەزمۇنى قىلىدى، پەمىدۇر، قۇلاق، ئۈزۈم، زاراڭزا، ئالقات، ئوسما، مېۋە - چېۋە، گۈش تورلىرى، سۈت مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلارنى خام ئەشيا قىلغان ئالاھىدىلىككە ئىگە پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى تېز ئەۋج ئېلىپ، شىنجاڭنىڭ سانائەت ئىگىلىكىدىكى مۇھىم ئورنى كۈنسايىن گەۋدىلىك بولماقتا. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ يېنىك سانائىتىدە (توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) جەمئىي بار كارخانا 43 مىڭ 229غا، ئىشچى - خىزمەتچى 140 مىڭدىن ئارتۇقتا يەتتى؛ بۇ 37 ھاۋا، 10 مىڭغا يېقىن مەھسۇلات تۈرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تۈرى بىر قەدەر مۇكەممەل، يۇنىڭ ئىچىدە، شېكەر، ھاراق، كونسېرۋا ئىشلەپچىقىرىش، كۆن - خۇرۇم قاتارلىق ساھەلەر مەملىكەت بويىچە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇ يىلى ئورۇندالغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليارد 514 مىليون يۈەن بولۇپ، ئاساسلىق مەھسۇلاتلارنىڭ مىقدارى مۇنداق: شېكەر 307 مىڭ 600 تونىا، ماشىنىدا ئىشلەنگەن قەغەز ۋە قەغەز تاختا 102 مىڭ تونىا، پېۋا 184 مىڭ 800 تونىا، ئاق ھاراق 66 مىڭ 900 تونىا، سۈلياۋ بۇيۇملار 80 مىڭ تونىا، كونسېرۋا 310 مىڭ تونىا. قىزىلچىدا شېكەر ئىشلەش، پەمىدۇر قېيمىسى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكا سەۋىيىسى مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ.

تۈز ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى شىنجاڭنىڭ كۆل تۈزى، كان تۈزى بايلىقى ئىنتايىن مول، بۇرۇندىنلا «تۈزسىز يەر يوق» دېگەن گەپ تارقالغان، چارلاپ ئېنىقلانغان زاپاس مىقدارى 30 مىليارد تونىغا يېتىدۇ. 1958 - يىلى ئۇرۇمچى داۋانچىڭنىڭ يەنخۇ رايونىدا قۇرۇلغان يەنخۇ خىمىيە سانائەت زاۋۇتى شىنجاڭنىڭ تۇنجى زامانىۋى تۈز ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 60 - يىللاردا لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۇر يولىدا پويىز قاتنىغاندىن كېيىن، تۆمۇر يول بويىدا يېڭىدىن تورپان، پىچان، قۇمۇل يەتتە قۇدۇق قاتارلىق تۈز پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتلىرى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ تۈز ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بىر يېڭى دەۋرگە كىردى. كېيىنكى يىللاردا ئۆزگەرتىپ قۇرۇش ئارقىلىق، شىنجاڭ يەنخۇ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى، تورپان چىچان خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى، قۇمۇل يەتتە قۇدۇق خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى دۆلىتىمىز ئىچىدىكى ئەڭ ئىلغار بولغان ۋاكۇئۇمدا تۈز ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، تۈز مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتىنى يەنمۇ يۇقىرى كۆتۈردى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا بار تۈز ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى 20گە، يىللىق تۈز ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2 مىليون تونىغا ئۆچۈرىسىگە، 2000 - يىلى ئىشلەپچىقىرىلغان تۈز 317 مىڭ 800 تونىغا يەتتى.

شېكەر ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى شىنجاڭ يېنىك سانائىتىدىكى تۈۋرۈك كەسىپلەرنىڭ بىرى. 1959 - يىلى 12 - ئايدا، شىنجاڭدىكى تۇنجى كۈنىگە 1000 تونىا قىزىلچا بىر تەرەپ قىلالايدىغان زامانىۋى شېكەر زاۋۇتى 1 - ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى شىخەنزىدە قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، بۇ غەربىي شىمال رايونى بويىچە ئەڭ چوڭ شېكەر زاۋۇتى ئىدى. 2000 - يىلى شېكەر ئىشلەپچىقىرىشنى گۈرۈھلەشتۈرۈش، كۆلەملىشىش يۆنىلىشىگە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، دۆلەت شېكەر ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىنى ئىستراتېگىيىلىك تەڭشىدى. پۈتۈن شىنجاڭدا جەمئى بار شېكەر زاۋۇتى سەككىز، يىللىق شېكەر ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 600 مىڭ تونىا. 2000 - يىلى ئىشلەپچىقىرىلغان شېكەر 307 مىڭ 600 تونىا بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى مەملىكىتىمىزنىڭ قىزىلچىدا شېكەر ئىشلەپچىقىرىدىغان رايونلىرى ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1

مىليارد 22 مىليون يۈەن.

ھاراق ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى شىنجاڭنىڭ ھاراق ئىشلەپچىقىرىش كەسپى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە، قەدىمكى غەربىي يۈرت جۇڭگو ئۇزۇم ھارىقىنىڭ مەنبەسى ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھاراق ئىشلەپچىقىرىش كەسپى تەدرىجىي راۋاجلاندى. مەھسۇلاتى ئاساسەن ئاق ھاراق، پۈتا ۋە ئۇزۇم ھارىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ. ھازىر يىلىغا 120 مىڭ تونىا ئاق ھاراق، 350 مىڭ تونىا پۈتا، 30 مىڭ تونىا ئۇزۇم ھارىقى ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى شەكىللەندى. 2000 - يىلى بار ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانا 56، شۇ يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 75 مىڭ 400 تونىا بولدى. پۈتا ئىشلەپچىقىرىش يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، 1978 - يىلى شىنجاڭدىكى تۇنجى پۈتا زاۋۇتى — شىنجاڭ پۈتا زاۋۇتى ئۇرۇمچىدە قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى، كېيىن يەنە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 10 پۈتا ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تىپتىكى پۈتا كارخانىسى ئۈچ . 2000 - يىلى شىنجاڭنىڭ پۈتا مەھسۇلات مىقدارى 186 مىڭ 300 تونىا بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرى بار ئۇزۇم ھارىقى ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى 14، مەھسۇلات مىقدارى 7500 تونىا بولدى. شىنجاڭنىڭ ھاراق ئىشلەپچىقىرىش خام ئەشياسى ئۈز جايىدىن چىقىدىغان ئەلا سۈپەتلىك قىزىل قوناق، كۆممىقونىاق، ئارپا، قۇلماق، ئۇزۇم قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ، ئىشلەپچىقىرىش ھۈنەر - سەنئىتى ۋە تېخنىكىسى خېلى پىشقان. قىسمەن ئاق ھاراق، ئۇزۇم ھاراق مەھسۇلاتلىرى ئاپتونوم رايونىمىز سىرتىدىكى بازارلاردا داڭلىق. 2000 - يىلى شىنجاڭنىڭ ھاراق ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى مەھسۇلات قىممىتى 1 مىلىيارد 709 مىليون يۈەنگە يەتتى.

كۆن - خۇرۇم، مويلۇق تېرە ئىشلەپچىقىرىش كەسپى شىنجاڭنىڭ كۆن - خۇرۇم قول ھۈنەرۋەنچىلىكى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، ئىلى، خوتەن، كۇچا قاتارلىق جايلارنىڭ كۆن - خۇرۇم، خۇرۇم ئاياغ، ئۇتۇك قاتارلىق قول ھۈنەرۋەنچىلىك مەھسۇلاتلىرى يىراق - يېقىنغا داڭلىق ئىدى. 1949 - يىلى، شىنجاڭدا يىلىغا ئىشلەپچىقىرىدىغان تېرە 118 مىڭ پارچە، خۇرۇم ئاياغ 314 مىڭ كىشىلىك (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇتۇك 305 مىڭ كىشىلىك) بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 500 مىڭ يۈەنگە يەتمەيتتى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كۆن - خۇرۇم سانائىتى تېز راۋاجلاندى. 1962 - يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭدا بار كۆن - خۇرۇم سانائىتى كارخانىسى 106 گە يەتتى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ- نىڭ كۆن - خۇرۇم سانائىتىدە كۆن - خۇرۇم، خۇرۇم ئاياغ ئىشلەپچىقىرىش، خۇرۇم مەھسۇلاتلار، مويلۇق تېرە مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت تۆت سىستېما شەكىللەندى، يېڭى سورتلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. «ئاشەن» ماركىلىق خۇرۇم كىيىم ئىلگىرى مەملىكەت ئىچىدىكى 10 چوڭ ھەقىقىي خۇرۇم كىيىم پادىشاھىنىڭ بىرى ئىدى. 90 - يىللاردىن كېيىن، مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى، رەڭگى ۋە سورتى بازار رىقابىتىگە ئۇيغۇنلىشالمىغانلىقتىن بىر مۇنچە كارخانىلار بازاردىن چېكىنىپ چىقتى، پەقەت ئاشەن كۆن - خۇرۇم گۇرۇھى قاتارلىق ئاز سانداكى بىر قانچە كارخانا ئىشلەپچىقىرىشنى داۋاملاشتۇرماقتا. 2000 - يىلى جەمئىي ئىشلەپچىقىرىلغان كۆن - خۇرۇم 1 مىليون 774 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر، خۇرۇم ئاياق 721 مىڭ 100جۈپ، خۇرۇم كىيىم - كېچەك 46 مىڭ دانە بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 107 مىليون يۈەنگە يەتتى.

قەغەز ۋە قەغەز بۇيۇملارنى ئىشلەش كەسپى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭنىڭ قەغەز چىلىك كەسپى مەلۇم دەرىجىدە راۋاجلانغان، لېكىن ئاساسىي جەھەتتىن قول ھۈنەرۋەنلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئىدى. شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان قەغەز ئىشلەش سانائىتى 1961 - يىلى باشلاندى، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 900 تونناللىق ئۇرۇمچى 1 - قەغەزچىلىك زاۋۇتى شۇ يىلى رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. 1978 - يىلى شىنجاڭنىڭ ماشىنىدا ئىشلەنگەن قەغەز ۋە قەغەز تاختا مەھسۇلات مىقدارى 9 مىڭ 800 تونىغا، 2000 - يىلى 176 مىڭ 500 تونىغا يەتتى. قەغەز مەھسۇلاتلىرى 50 نەچچە خىل بولۇپ، ئالىي، ئوتتۇرا، تۆۋەن سۈپەتلىكلىرى تولۇق. 2000 - يىلى يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 737 مىليون يۈەنگە يەتتى. شىنجاڭنىڭ قەغەز چىلىكىدە ئاساسەن شۇ يەردىن چىقىدىغان قوي مۇش، كېۋەز شېخى، شال، بۇغداي پاخلىلى، ياۋايى كەندىر قاتارلىقلار خام ئەشيا قىلىنىدۇ، لېكىن تېخنىكا، ئۇسكۇنە مەۋىيىسى بىر قەدەر تۆۋەن، كۆپىنچىسى

ىناق ئۇسكۇنىلەرنىڭ كۆپىنچىسى 60 - يىللاردىكى مەھسۇلاتلار، قەغەزچىلىك زاۋۇتلىرىنىڭ ئاساسى كۆ- لىمى كىچىك، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى تۆۋەن، ئىشلەپچىقىرىش ھۈنەر - سەنئىتىمۇ خېلى ئارقىدا.

گۈھەر، قاشتاش پىششىقلاپ ئىشلە- ىش كەسپىي شىنجاڭنىڭ گۈھەر، قاشتاش بايلە- قى ئىنتايىن مول. بولۇپمۇ خوتەن قاشتېشىنىڭ سۈپە- تى ياخشى ھەم پۈختا، رەڭگى ئوچۇق ھەم سىلىق بولۇپ، قاشتاش ئويۇپ پىششىقلاپ ئىشلەشتىكى ئالىي دەرىجىلىك خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ، قاشتاش ئويمىچە- لىق كەسپى شىنجاڭدا قەدىمدىن تارتىپ بار ئىدى. ھۆكۈمۈتىمىز خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئا- تونوم رايونلۇق قول سانائەت تارماقلىرى خەلق ئارىسە- غا تارقالغان ھۈنەرۋەنلەرنى تەشكىللەپ ھەمدە ئۇلارنى ئىچكى جايلارغا ئۆگىنىشكە ئەۋەتىپ، شىنجاڭنىڭ قاش- تاش پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىنى تەدرىجى ئەسلىگە كەلتۈردى. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭنىڭ قاشتاش پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى تېز راۋاجلاندى، بىر تۈركۈم قاشتاش ئويمىچىلىق ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن كۆرگەزمىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1999 - يىلى، شىن- جاڭنىڭ قاشتاش پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىدە ئو- رۇندالغان مەھسۇلات قىممىتى 150 مىليون يۈەنگە، ئېكسپورت قىلىپ يارىتىلغان تاشقى پېرىۋوت 5 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى.

كونسېرۋا ئىشلەپچىقىرىش كەسپى شىنجاڭنىڭ كونسېرۋا سانائىتى خېلى كېيىن بەرپا قىلىنىدى، XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن ئىلگىرى، پەقەت بىر قانچە كىچىك مېۋە كونسېرۋا زاۋۇتلىرى بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى ئاز، سۈپىتى تۆۋەن ئىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىن- جاڭنىڭ كونسېرۋا سانائىتى تېز راۋاجلاندى، بۈنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقى پەمىدۇردىن ئىشلەنگەن كونسېرۋا ئېچىلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى. پەمىدۇر مەھسۇلاتلىرى كەسپىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بېزا ئىگىلىكىنى تايانچ قىلغان، خەلقئارا بازارغا يۈزلەنگەن، تېز يېتىلىۋاتقان سىرتقا يۈزلەنگەن كەسىپ. 1999 - يىلى شىنجاڭنىڭ يىللىق كونسېرۋا مەھسۇلات مىقدارى 321 مىڭ تونىنا، بۈنىڭ ئىچىدە پەمىدۇردىن ئىشلەنگىنى 310 مىڭ تونىنا بولۇپ، 96.57% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. شىن- جاڭنىڭ پەمىدۇردىن ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلىرى پۈتۈن مەملىكەت ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 83%نى ئىگىلەيدۇ، سۈپەت جەھەتتە، ئېكسپورت مىقدارى جە- ھەتتە مەملىكەت بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

مىللىي ئالاھىدە بۇيۇملار ئىشـ- لەپچىقىرىشى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاھە- دە بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش شىنجاڭنىڭ بىر قەدەر ئالاھىدە سانائەت تۈرى. مىللىي ئالاھىدە بۇيۇملار ئە- چىدە ئۇيغۇرلارنىڭ پىچىقى، گۈللۈك دوپپىسى، مىل- لىيچە كەشتە بۇيۇملىرى قاتارلىقلار يەنە سايا- ھەت ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مىللىي ئالاھىدە بۇيۇملار سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، سىياسەت جەھەتتە، مالىيە جەھەتتە زور كۈچ بىلەن يۆلەپ كەلدى. 1999 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا جەمئى بار مىللىي ئالاھىدە بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانا 218 بولۇپ، ھەرقايسى ئازسانلىق مىللەتلەرگە ئېھتىياجلىق 10 چوڭ تۈردىكى نەچچە 100 خىل مەھسۇلاتنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ، يىل- لىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 194 مىليون يۈەن.

تېببىي دورىگەرلىك كەسپى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭنىڭ دو- رىگەرلىك ئىشلەپچىقىرىشى قول ئىشى ئىشلەپچىقىرە- شىدا توختاپ قالغانىدى. 1958 - يىلى شىنجاڭ دورا زاۋۇتى ۋە شىنجاڭ جۇڭيى دورىسى باش زاۋۇتى قۇرۇل- دى، بۇ شىنجاڭنىڭ دورىگەرلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ زامانىۋى دورىگەرلىك سانائىتى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. 1984 - يىلى دورىگەرلىك ساھەسىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، دورىگەرلىك تېز تەرەققىي قىلىش مەزگىلىگە قەدەم قويدى، خىمىيىۋى خام ئەشيا دورىلە- رى ۋە ئۇنىڭدىن ئىشلەنگەن دورا ياسالمىسى، جۇڭيىچە تەييار دورىلار، مىللىيچە دورىلار، جۇڭيىچە دورا ئە- چىملىكى ۋە تابلېتكىسى، ساقلىقنى ساقلاش بۇيۇملە- رى، مەھىيە ماتېرىياللىرى، تېببىي داۋالاش ماشىنا- سايمانلىرى ۋە دورا ئوراش ماتېرىياللىرىنى ئىشلەپچە- قىرىدىغان، تۈرى بىر قەدەر تولۇق دورىگەرلىك سانا- ئەت سىستېمىسى تەدرىجى قۇرۇلدى، دورا شەكلى كۆپ خىل بولغان رويخەتكە ئېلىنغان 470 خىل دورا ياسال- مىسى مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىپ، شىنجاڭنىڭ دورا ماتېرىياللىرى بايلىقىغا تايىنىپ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، چۇچۇكبۇيا يۈرۈشلۈك

دورا مەھسۇلاتلىرى، ئېغىدرىن ۋە ئۇنىڭدىن ئىشلەنگەن يۇرۇشلۇك دورا ياسالمىلىرى، قارلەيلىسى يۇرۇشلۇك دورا مەھسۇلاتلىرى، كالتسي تولۇقلايدىغان ياسالمىلار، ساقلىقنى ساقلاش يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلىرى ۋە ئۇيغۇر تېبابىتى يۇرۇشلۇك تەييار دورا مەھسۇلاتلىرى ئاساس قىلىنغان مەھسۇلات قۇرۇلمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندۈرۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىدرىن خام ئەشيا دورىلىرىنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 100 مىليون يۈەندىن ئېشىپ، مەھسۇلات مىقدارى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ %70 تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ (تۈز كېسلاتاسى دېكسترولاكتىك ئېغىدرېتنىڭ ئېكسپورت مىقدارى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ %80نى ئىگىلەيدۇ) ، شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئېغىدرىن خام ئەشيا دورىسى ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە ئېكسپورت قىلىدىغان بازا بولۇپ قالدى. «شىنجاڭ» مارکىلىق ئېغىدرىن ھىدروخلور، «تەڭرىتاغ» مارکىلىق گلىتسررىن مونوئامونات، «خۇاشىدەن» مارکىلىق ئېجياۋ كالتسي ئېچىملىكى، «تېغىك» مارکىلىق جياجيا كالتسي ئېچىملىكى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى. مۇرەككەپ قار لەيلىسى كاپسۇلى، قار لەيلىسى ئوكۇل سۇيۇقلىقى ۋە ئۇنتىكى تاشنى چۈشۈرۈش تابلېتكىسى قاتارلىق ئۈچ خىل مەھسۇلات دۆلەتنىڭ قوغدىلىدىغان جۇڭگو دورىسى مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى. سىنىستىرلىق تارقاتقان ئۇلچەمگە كىرگۈزۈلگەن ئۇيغۇر تېبابىتى دورا ماتېرىيالى 115 خىل، دورا ياسالمىسى قىلىنغىنى 87 خىل. ھازىر قۇرۇلغان ئۇيغۇر تېبابىتى دورا زاۋۇتى ئۈچ بولۇپ، 16 خىل سورتتىكى ئۇيغۇر تېبابىتى دورا ياسالمىسى ئىشلەپچىقىرىلىپ، ئۇيغۇر تېبابىتى دورىلىرىنى سانائەتلەشتۈرۈپ رۇپ ئىشلەپچىقىرىش دەسلەپكى قەدەمدە ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 2000 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا بار دورىگەرلىك كارخانىسى 64 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇڭىيىچە تەييار دورىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىسى 24) ، ئىشچى ـ خىزمەتچى 6000 نەپەردىن ئارتۇق؛ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 564 مىليون يۈەن بولۇپ، ئورۇندالغان سانائەت قوشۇلما قىممىتى 162 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان پايدا ـ باج 47 مىليون 340 مىڭ يۈەن، پايدا 8 مىليون 180 مىڭ يۈەن.

خىمىيە سانائىتى بۇ شىنجاڭدىكى مۇھىم ئاساسي خام ئەشيا سانائىتى تارمىقى. شىنجاڭ چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى نېفىت ـ گاز بايلىقى، كۆمۈر بايلىقى ئەڭ مول رايونلارنىڭ بىرى، خىمىيە سانائىتى خام ئەشيا بايلىقى ئىنتايىن مول، چارلاپ ئېنىقلانغان خىمىيە سانائىتى خام ئەشيا كان بايلىقىدىن فوسفور رودىسى، گۈڭگۇرتلۇك تۆمۈر رودىسى، تەبىئىي گۈڭگۇرت، تاش تۇز، شور، نىتراتىن، ماگنىي تۇزلىرى، تەبىئىي ئىشقار، كالىي تۇزى، سېرپېنتىن قاتارلىق 20 نەچچە خىلى بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان لوپنور كۆلى رايونىدا كالىي تۇزى بايقالدى، زاپاس مىقدارى 129 مىليون تونناغا يېتىدۇ. تۇرپاندا جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ نىتراتىن بايلىقى چارلاپ ئېنىقلاندى. چارلاپ ئېنىقلانغان تاش تۇزنىڭ زاپاس مىقدارى 1 مىليارد 700 مىليون تونا، كەلگۈسىدىكى زاپاس مىقدارى 600 مىليارد تونىدىن ئارتۇق؛ شورنىڭ زاپاس مىقدارى 335 مىليون تونا. سورتى ۋە زاپاس مىقدارىدىن قارىغاندا، شىنجاڭنىڭ خىمىيە سانائىتى بايلىقى يۇرۇشلەشكەن ۋە تولۇق بولۇپ، ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئۈستۈنلۈككە ئىگە. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆمۈر، تۇز قاتارلىق خام ئەشيا ماتېرىياللارنىڭ زاۋۇتقا كېلىش باھاسى ئادەتتە دۆلەت ئىچىدىكى ئورتۇرچە باھادىن تۆۋەن، شۇڭا ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى بىر قەدەر تۆۋەن بولۇشتەك رىقابەت ئۈستۈنلۈكىگە ئىگە. 51 يىللىق تەرەققىيات ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ خىمىيە سانائىتى دەسلەپكى ئاساسقا ئىگە بولدى. ھازىر خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلەش كەسپى، كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەش كەسپى، ئاساسي خىمىيە خام ئەشياسى ئىشلەش كەسپى ۋە ئورگانىك (بىرىكمە ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) خىمىيە ئۆي بۇيۇملارنى ئىشلەش كەسپى قاتارلىق 10 نەچچە ساھە بار. 2000ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە خىمىيە سانائىتىدىكى مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 59 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا كارخانا 11؛ كارخانا مۇلكى 3 مىليارد 999 مىليون يۈەن، كەسىپ كارلار 17 مىڭ نەپەر؛ ئورۇندالغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 825 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان مەھسۇلات سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 766 مىليون يۈەن، پايدا سومما 168 مىليون يۈەن، پايدا ـ باج ئومۇمىي سومما 281 مىليون يۈەن. ھازىر 300 نەچچە خىل خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتى ئىشلەپچىقىرىلىدىغان بولۇپ، ئاساسلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى مۇنداق: بالون 1 مىليون 400 مىڭ يۈرۈش، ئازوت 1 مىليون 280 مىڭ تونا، سۇسىز ناترىي سۇلفات 271 مىڭ تونا، ناترىي بىخرومات 7000 تونا، كالىي نىترات 10 مىڭ تونا. 2000ـ يىلى ئەملىي ئىشلەپچىقىرىلغان بىرىكمە ئاممىياك 947 مىڭ 500 تونا، ئۇرىيە 713 مىڭ

400 تونىا، كۆيدۈرگۈچى ئىشقار 51 مىڭ 800 تونىا، سۇلفات كىسلاتاسى 71 مىڭ 500 تونىا، كالتسىي كار- بىد 51 مىڭ 700 تونىا، كالىي نىتىرات 1مىڭ 847 تونىا (10% گە سۇندۇرۇلغان)، پولى ئېستېر 48 مىڭ تونىا.

خىمىيىۋى ئوغۇت سانائىتى شىنجاڭنىڭ خىمىيە سانائىتىدىكى ئاساسلىق ساھەنىڭ بىرى. ئازوت- لۇق ئوغۇت ئىشلەپچىقىرىش ئاساس قىلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە فوسفورلۇق ئوغۇت، كالىيلىق ئوغۇت ۋە ئارىلاشما ئوغۇت ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. 1959 ـ يىلىدىن باشلاپ كىچىك ئازوتلۇق ئوغۇت زاۋۇتى، كىچىك فوس- فورلۇق ئوغۇت زاۋۇتى قۇرۇلۇشى باشلاندى، 40 يىل- لىق تەرەققىيات ئارقىلىق، ھازىر يىلىغا 747 مىڭ تونىا بىرىكمە ئاممىياك، 1 مىليون 280 مىڭ تونىا ئۇرىيە، 90 مىڭ تونىا ئاممونىي نىتىرات، 293 مىڭ تونىا فوسفورلۇق ئوغۇت ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى شەكىللەندى. 1998 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ بىرىكمە ئا- ممىياك ۋە ئۇرىيە مەھسۇلات مىقدارىنىڭ پۈتۈن مەملە- كەت مەھسۇلات مىقدارىدىكى سالمىقى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 2.18% ۋە 3.16% نى ئىگىلىدى. 2000 ـ يىلى خىمىيىۋى ئوغۇتنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى بىرىكمە ئاممىياك 947 مىڭ 500 تونىا، ئۇرىيە 713 مىڭ 500 تونىا، فوسفورلۇق ئوغۇت 16 مىڭ 900 تونىا بولدى. شىنجاڭنىڭ ئازوت ئوغۇت سانائىتىدە ئە- يىنى گاز ۋە ئېغىر ماي خام ئەشيا قىلىنىدۇ، جەمئى ئۈچ ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى بار، يەنى ئۈرۈمچى نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى شىركىتى، شىنجاڭ خىمە- يىۋى ئوغۇت زاۋۇتى ۋە پوسكام نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى شىركىتى. شىنجاڭدا فوسفورلۇق ئوغۇتنىڭ ئاساسىي سورتى ئاممونىي فوسفات ۋە ئاددىي كالتسىي سۇپېرفوسفات. 1991 ـ يىلى شىنجاڭ سانجى خىمىيە- ۋى ئوغۇت زاۋۇتىدا 30 مىڭ تونناللىق ئاممونىي فوس- فات قۇرۇلمىسى قۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈ- رۈلدى، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ يۇقىرى قويۇقلۇق فوسفورلۇق ئوغۇت ئىشلەپچىقىرالمايدىغان تارىخىغا خا- تىمە بېرىلدى. شىنجاڭدا كالىيلىق ئوغۇت ئىشلەپچىقە- رىش بىپقىنقى بىر قانچە يىلدىن باشلاپ راۋاجلاندى، ئاساسلىق سورتى كالىي نىتىرات ۋە كالىي سۇلفات.

بىرىكمە ماتېرىيالـلار ئىشلـەش كەسـ- پى ئاساسلىقى بىرىكمە سمولا، بىرىكمە ماتېرىيال، بىرىكمە تالا مونومېر ۋە پولىمېرلىرى ئىشلەپچىقىرىلە- دۇ، بۇ « ئۈچ چوڭ بىرىكمە ماتېرىيال» دەپ ئاتىلە- دۇ. ئاساسىي مەھسۇلاتلار پولى ئېتىلېن، پولى پروپە- لېن، پولى ۋىنىل خلورىد، بۇتادىئېنلىق كاۋچۇك، پارافتالىك كىسلاتا، پولى ئېستېر قاتارلىقلاردۇر. 1965 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئۈرۈمچى نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى ۋە مايتاغ ئېتىلېن قۇرۇلۇشى يىلىغا 42 مىڭ تونىا پولى ئېستېر، 75 مىڭ تونىا پارافتالىك كىسلاتا، 5 مىڭ تونىا دىلۇن ئۈزۈن تالا- سى، 15 مىڭ تونىا دىلۇن قىسقا تالاسى، 120 مىڭ تونىا پولى ئېتىلېن، 70 مىڭ تونىا پولى پروپىلېن، 20 مىڭ تونىا بۇتادىئېنلىق كاۋچۇك ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى شەكىللەندۈردى. 2000 ـ يىلى شىنجاڭدا بىرىكمە ماتېرىياللارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانىدىن ئالتىسى بار بولۇپ، سۇلياۋ سمولا ۋە پولىمېرلار مەھ- سۇلات مىقدارى 300 مىڭ تونىغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچە- دە پولى ۋىنىل خلورىد 33 مىڭ 100 تونىا، پولى ئېتىلېن 130 مىڭ 600 تونىا، پولى پروپىلېن 136 مىڭ 600 تونىا، بىرىكمە كاۋچۇك 19 مىڭ 500 تونىا، پارافتالىك كىسلاتا 81 مىڭ 900 تونىا، پولى ئېستېر 48 مىڭ 700 تونىا.

كاۋچۇك ئىشلەش كەسپى 40 يىللىق تەرەق- قىيات ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ كاۋچۇك ئىشلەش كەس- پى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ خىمىيە سانائىتى ساھەسىدە- كى بىر مۇھىم ساھە بولۇپ قالدى. 1975 ـ يىلىدىن 1998 ـ يىلىغىچە، شىنجاڭنىڭ بالون مەھسۇلات مىق- دارى ھەر يىلى ئوتتۇرىچە 23.8% لىك سۈرئەتتە ئېشىپ كەلدى. 1998 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرى مەھسۇلات قىممىتى 573 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يەرلىك خىمىيە سانائىتى مەھسۇلات قىممىتى- نىڭ 37.7% نى ئىگىلىدى. 1999 ـ يىلى كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرى قوشۇلما قىممىتىنىڭ ئاپتونوم رايون- مىز يەرلىك خىمىيە سانائىتى سىستېمىسىنىڭ قوشۇلما قىممىتىدىكى سالمىقى 45.15% بولدى. شىنجاڭدا ھازىر بار كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانا 11. شىنجاڭ كۆئېنلۇن پاي چەكلىك شىركىتى شىنجاڭدىكى بىردىنبىر ئاپتوموبىل بالونى ئىشلەپچىقە- رىدىغان كارخانا، ھازىر يىلىغا 1 مىليون 400 مىڭ يۈرۈش ئەلا سۈپەتلىك يانتۇ كېسىشكەن بالون ئىشلەپ- چىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە ھەمدە « كۆئېنلۇن» مار- كىلىق داڭلىق مەھسۇلاتنى يارىتىپ، ئىستېمالچىلار- نىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. ھازىر 1 مىليون يۈ- رۈش مېرىدىئان بالون ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدىنقى مەزگىلىدىكى خىزمەتلىرى ئىشلىنىۋاتىدۇ، بۇ يېقىندا يولغا قويۇلۇپ، يانتۇ كېسىشكەن بالوننىڭ دە- رىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئەۋلادىنى يېڭىلاپ مېرە- دىئان بالون ئىشلەپچىقىرىشنى ئىشقا ئاشۇرماقچى.

ئىشقار مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىش كەسپى ئاساسىي مەھسۇلاتى كۆيدۇرگۈچى ئىشقار ۋە ساپ ئىشقار، بۇ ئىككى خىل مەھسۇلات يېمەكلىك تۇزىنى خام ئەشيا قىلىدۇ، ئۇ مۇھىم تۇز خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتى. بۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭ لىتىي-لىق تۇز زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان لىتىي گىدروكسىدنى بىرخىل ئىشقار مەھسۇلاتى. شىنجاڭدا كۆيدۇرگۈچى ئىشقار ئىشلەپچىقىرىش XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرى-دىن باشلىرىدىن باشلاپ تەرەققىي قىلغان. كۆيدۇرگۈ-چى ئىشقار ئىشلەپچىقىرىش چىرتىش ئۇسۇلىدىن ئې-لېكتروز توسقۇچى پەردە ئۇسۇلىغا، ئاندىن كېيىن تە-رەققىي قىلىپ ئىئونلۇق پەردە ئۇسۇلىغا ئۆتتى، ھۆنەر-مەنئەت تېخنىكا سەۋىيىسى ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈ-رۈلدى. 1995 - يىلى 10 - ئايدا، شىنجاڭ خلورلۇق ئىشقار زاۋۇتى 20 مىڭ تونىنا ئىئونلۇق پەردە ئۇسۇلى ئارقىلىق كۆيدۇرگۈچى ئىشقار ئىشلەيدىغان ۋە 10 مىڭ تونىنا پولى ۋىنىل خلورىد ئىشلەيدىغان قۇرۇلمىنىڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشىنى تاماملاپ ئىشلەپچە-قىرىشقا كىرىشتۈردى، بۇ شىنجاڭنىڭ خلور ئىشقار سانائىتىنى يېڭى بىر سەۋىيىگە كۆتۈردى. 1998 - يىلىغا كەلگەندە، ئاساسلىق كۆيدۇرگۈچى ئىشقار ئىش-لەپچىقىرىدىغان تۆت كارخانىنىڭ كۆيدۇرگۈچى ئىشقار ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 41 مىڭ 700 تونىنا ئىدى. 2000 - يىلى 51 مىڭ 800 تونىنا ئىشقار ئىشلەپچىقى-رىلدى. شىنجاڭ ساپ ئىشقار ئىشلەپچىقىرىش جەھەت-تە، 1993 - يىلىدىن ئىلگىرى پەقەت تار كۆلەمدە تەبىئىي ئىشقار ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئورۇن ئالماشتۇ-رۇپ يېڭى ماددا ھاسىل قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ساپ ئىشقار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن چەكلىنەتتى. 1993 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ قۇمۇل ئىشقار زاۋۇتى خلورلۇق ئىشقار ئۇسۇلى ھۆنەر - مەنئىتىنى قوللىنىپ يىلىغا 80 مىڭ تونىنا ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسىنى پۈتكۈز-دى، شۇنىڭدىن باشلاپ زامانىۋى ساپ ئىشقار ئىشلەپچە-قىرىش راۋاجلاندى. 2000 - يىلى 73 مىڭ 500 تونىنا ساپ ئىشقار ئىشلەپچىقىرىلدى.

كۆندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى خىمىيە سانائىتى ئاساسەن يۇيۇش بۇيۇملىرى، سەرەڭگە، قۇرۇق باتارېيە، ئۇچ يېلىم (سۆڭەك يېلىمى، تېرە يېلىمى، يار يېلىمى) ، خۇشبۇي ماددىلار، مۇئەتتەر ۋە پەرداز بۇيۇملىرى، باسما مېيى، ئاياغ مېيى قاتارلىق ساھەلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئۇرۇمچى كۆندە-لىك ئىستېمال بۇيۇملىرى خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى، شىنجاڭ سەرەڭگە زاۋۇتى، شىنجاڭ باتارېيە زاۋۇتى قاتارلىق كارخانىلار قۇرۇلدى. نەچچە 10 يىللىق تە-رەققىيات ئارقىلىق، يۇيۇش بويۇملىرى ئىشلەپچىقىرە-دىغان كارخانىلار ئېگىز مۇنار پاراشوك پىۋركىۇش ھۆنەر - مەنئىتىنى قوللىنىپ كىر يۇيۇش پاراشوكى ئىشلەپچىقارماقتا، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 60 مىڭ تونىنىدىن ئاشىدۇ. پەرداز بۇيۇملىرى ساھەسى ئىچكى جايلاردىكى ئىلغار كارخانىلار بىلەن بىرلىشىش ئارقىلىق تەبىئىي خۇشبۇي ماددىلار، مۇئەتتەردىن پاي-دىلىنىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتە-نى ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈردى. باشقا ساھەلەر يىل-دىن - يىلغا كىچىكلەپ كەتتى، مەسىلەن، سەرەڭگە، ئۇچ خىل يېلىم، باسما مېيى قاتارلىقلار. شىنجاڭدىكى كۆندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى خىمىيە سانائىتى ساھە-سىدە بىر قەدەر داڭلىق بولغان كارخانىلار ئۇرۇمچى كۆندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى خىمىيە سانائىتى زاۋۇ-تى، ۋۇتۇڭ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى، ئوسما پەرداز بۇيۇملىرى چەكلىك شىركىتى قاتارلىقلاردۇر. « ئەپەن-دى» مارکىلىق كىر يۇيۇش پاراشوكى، « قار لەيلە-سى» مارکىلىق قۇرۇق باتارېيە، ئوسما يۇرۇشلۇك پەرداز بۇيۇملىرى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ داڭلىق مەھ-سۇلاتىدۇر.

ماشىنىسازلىق سانائىتى 1898- يىلى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ماشىنا - ئۇسكۇنىلەر سې-تىۋېلىشقا مەبلەغ ئاجرىتىپ دىخۇا (ھازىرقى ئۇرۇمە-چى) دا شىنجاڭ ماشىنا ئىدارىسى (كېيىن ئىسمى شىنجاڭ ھەربىي سانائەت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى) نى قۇرۇپ، ئاساسەن قورال - يارىغلارنى رېمونت قىلىش ھەمدە مىس پۇل قۇيۇش بىلەن شۇغۇللاندى. 1949 - يىلىغا كەلگەندە شىنجاڭدا پەقەت ئىككى ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى ۋە بىر كىچىك تېپتىكى ھەربىي قورال - يارىغلارنى رېمونت قىلىش زاۋۇتى بار بولۇپ، 30 دانە ستانوك، 274 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى، يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنى 1957 - يىلىق ئۆزگەرمەس باھا بويىچە سوندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 1 مىليون 816 مىڭ يۈەن ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرى-يىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى رېمونت قىلىشتىن ياساشقىچە، تەقلىد قىلىپ ياساشتىن ئۆزى لايىھىلەپ ياساشقىچە، يەككە سايمانلار-نى ياساشتىن قىسمەن يۇرۇشلەشكەن ئۇسكۇنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىشقىچە بولغان تەرەققىيات جەريانىنى بې-سىپ ئۆتتى. ھازىر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئې-لېكتر سايمانلىرى، ئاپتوموبىل، نېفىت - خىمىيە سا-نائىتى ئۈنۈمبرسال ماشىنىلىرى، ستانوك سايمانلىرى، مېخانىكىلىق ئاساسىي دېتاللار، ئېغىر تېپتىكى كان

ماشىنا سايمانلىرى، ئەسۋاب - پرىبورلار، يېمەكلىك ۋە ئوراش ماشىنا - سايمانلىرى، مېتال بۇيۇملار قاتارلىق كۆپ خىل تۈرلەر بار، 1200 نەچچە خىل سورت، 10 مىڭغا يېقىن ئۆلچەمدىكى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 2000 - يىلى بار ئېلېكتر - ماشىنا سانائىتى كارخانىسى 1200 بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچى 80 مىڭدىن ئارتۇق؛ بۇنىڭ ئىچىدە مەھسۇلات قىممىتى 100 مىليون يۈەندىن ئاشىدىغان كارخانا ئالتە، ئىشقا ئاشۇرغان پايدىسى 10 مىليون يۈەندىن ئاشقان كارخانا ئۈچ. ئېلېكتر - ماشىنا سانائىتىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ۋە ئېلېكتر تېخنىكىسى، ئېلېكتر سايمانلىرىدىن ئىبارەت ئىككى نۇقتىلىق ساھەنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر گەۋدىلىك، ئىشلەپچىقىرىشى مەركەزلىشىشى، مەھسۇلاتلارنىڭ تېخنىكىلىق ئالاھىدىلىكى قىممىتى خېلى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ يېغىندىسى ئېلېكتر - ماشىنا سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ تەخمىنەن 70% نى ئىگىلەيدۇ، شىنجاڭ ئالاھىدە ترانسفورماتور پاي چەكلىك شىركىتى، شىنجاڭ بىرلەشمە ماشىنىسازلىق (گۇرۇھى) شىركىتى، شىنجاڭ ئاپتوموبىل زاۋۇتى قاتارلىقلار ۋەكىللىكىدىكى مۇئەييەن سەۋىيىگە ئىگە بىر تۈركۈم چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلار شەكىللەندى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ترانسفورماتور، توك سىمى، كابېل، ئاككۇمۇلياتور، كەيپىر چوكىسى، كىچىك تۆت چاقلىق تراكتور، كومبايىن، شامالدۇرغۇچ، پار قازان قاتارلىق 20 خىل مەھسۇلات ئاپتونوم رايونىمىز داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى. بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭ — 2 تېپلىق ئۆزى ماڭىدىغان كومبايىن، ئوتتۇرا، كىچىك تېپتىكى تراكتور، قۇملۇقتا قاتنايدىغان دالا ئاپتوموبىلى، يۇقىرى ئۈنۈملۈك مۇھىت ئاسراش سانائەت پار قازىنى، توك سىمى، كابېل، ئېلېكتر دۇنگاتېل، ئاكسۇمۇلىيا- تور S9 ۋە S10 تېپلىق ئېلېكتر ترانسفورماتور، يېڭى تېپلىق ئېنېرگىيە تېجەيدىغان ماي تارتىش ماشىنىسى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ۋە ئېلېكتر سىغىملىق پارتلىتىش تېخنىكىسى قاتارلىق تېخنىكىلارنى ئېچىش جەھەتلەردە دۆلىتىمىز ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتۇق. بۇ مەھسۇلاتلار دۆلىتىمىز ئىچىدىكى بازارلارغا كىرىپلا قالماستىن، خەلقئارا بازارلارغمۇ كىرىپ، شىنجاڭنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى ئۈچۈن شۆھرەت قازاندى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭ ماشىنىسازلىق ساھەسىنىڭ تۇراقلىق مۇلۇك ساپ قىممىتى 3 مىليارد 21 مىليون يۈەن، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليارد 811 مىليون يۈەن، سېتىش كىرىمى 2 مىليارد 990 مىليون يۈەن؛ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئاپتونوم رايونىمىز سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 5.48% نى ئىگىلەپ، ھەرقايسى ساھەلەر ئىچىدە 5 - ئورۇندا تۇردى.

دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش كەسپى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش كەسپى ئاددىي دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرىنى ياسايتتى ۋە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلاتتى. ھازىر ئالتە چوڭ تۈردىكى 100 نەچچە خىل مەھسۇلاتنى ئىشلەپچىقىرالايدىغان، مەلۇم لايىھەلەش ئىقتىدارى ۋە سېتىش، ياساش كۆلىمىگە ئىگە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى سانائىتى سىستېمىسى بەرپا قىلىندى. ئاساسەن چوڭ، ئوتتۇرا تېپتىكى چاقلىق تراكتور، چاتمىلىق سوقا، سېيالكا، يوپۇق يېيىش ماشىنىسى، كۆلتىۋاتور، كومبايىن، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان مۇ ناسوسى، ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى، يەم - خەشەك توغراش ماشىنىسى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. شىنجاڭ بىرلەشمە ماشىنىسازلىق (گۇرۇھى) شىركىتى، شىنجاڭ چۆكمە ناسوس زاۋۇتى قاتارلىقلار مەملىكىتىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ساھەسىدە مەلۇم تەسىرگە ئىگە كارخانىلار بار. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش كەسپى «7 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىن بۇيان، شىنجاڭ ماشىنىسازلىق سانائىتىدىكى 1 - چوڭ ساھە بولۇپ كەلدى، مەھسۇلات قىممىتى ماشىنىسازلىق سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئىگەلەيدۇ. 1999 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش، رېمونت قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا جەمئىي 64، ئىشچى - خىزمەتچىسى 11 مىڭ 628 نەپەر، يىل ئاخىرىدىكى تۇراقلىق مۇلۇك ئەسلى قىممىتى 996 مىليون يۈەن، ساپ قىممىتى 696 مىليون 800 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئورۇندالغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 52 مىليون يۈەنگە، ئىشقا ئاشۇرۇلغان سېتىش كىرىمى 970 مىليون يۈەنگە يەتتى.

ئېلېكتر بىلەن ماشىنا - مېخانىزملار ۋە ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرىنى ياساش كەسپى ئېلېكتر تېخنىكىسى ئېلېكتر سايمانلىرى دەپ قىسقارتىلىدۇ. ئېلېكتر سايمانلىرى ئاساسلىقى ئېلېكتر ماتورى، ئېلېكتر ئاپپاراتى، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر ئىسسىتىش ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر ئېرىتىش ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر ئىسسىقلىق ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر ئىزولياتسىيە ماتېرىيالى، ئېلېكتر كابېل ۋە سىملار قاتارلىق ئون چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. ئېلېكتر سايمانلىرى ساھەسىدە

تىپ ئاتلىدۇ، توك چىقىرىش، توك يەتكۈزۈش، توك تەقسىملەش ۋە توك ئىشلىتىش ئۈسكۈنىلىرى شۇنىڭ- دەك ئېلېكتر تېخنىكىسى ئەۋاب - ئۈسكۈنىلىرى ۋە ئالاھىدە ئىشلىتىلىدىغان ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى قاتار- لىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان كۆچلۈك ئېلېكترنى ئا- ساس قىلغان كەسىپ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، شىنجاڭدا بىرلا كوپې- راتسىپ خاراكتېرىدىكى كىچىك كارخانا ئېلېكتر سايمان- لىرىنى رېمونت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان- دى. 1958 - يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭدا ئېلېكتر تېخنىكىسى، ئېلېكتر سايمانلىرى سانائىتى تەرەققي قىلدۇرۇلۇشقا باشلاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۇ- رۇمچى پار قازان زاۋۇتى، شىنجاڭ تېيانشان ماشىنىساز- لىق زاۋۇتى، سانجى ئۈنىۋېرسال ئېلېكتر ماشىنىلىرى زاۋۇتى، شىنجاڭ توك سىمى زاۋۇتى قاتارلىق بىر تۈركۈم كارخانىلار قۇرۇلدى ۋە ئۆزگەرتىپ قۇ- رۇلدى. «8 - بەش يىللىق پىلان» دىن كېيىن، شىن- جاڭدا ئېلېكتر تېخنىكىسى، ئېلېكتر سايمانلىرى سانا- ئىتىنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتىدىكى تۈۋرۈك سا- ھەلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. شىنجاڭ ئالاھىدە ترانس- فورماتور پاي چەكلىك شىركىتى، شىنجاڭ ئېلېكتر ماشىنىسى، ئېلېكتر سايمانلىرى ياساش شىركىتى، ئۇرۇمچى ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى باش زاۋۇتى، شىنجاڭ تەڭرىتاغ پار قازان زاۋۇتى، ئۇرۇمچى پار قازان باش زاۋۇتى، سانجى ئۆكلىيۇچاتىل زاۋۇتى ۋەكىللىكىدىكى مۇئەييەن كۆلەمنى ھازىرلىغان بىر تۈركۈم كارخانىلار قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، شىنجاڭ ئالاھىدە ترانسفور- ماتور پاي چەكلىك شىركىتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتىدىكى بىردىنبىر پاي چېكى با- زارغا سېلىنغان شىركەت. شىنجاڭدىكى ئېلېكتر تېخ- نىكىسى، ئېلېكتر سايمانلىرى كارخانىلىرى تەخمىنەن 20 تۈرلۈك مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرالايدۇ، ئاساسلىقى ترانسفورماتور، سانائەت پار قازىنى، ئېلېكتر دۆڭگا- تېل، توك سىمى، كابېل، ئاككۇمۇلياتور، كەپشەر چوكىسى، يۇقىرى، تۆۋەن بېسىملىق ئۆكلىيۇچاتىل قا- تارلىقلار. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا بار ئېلېكتر تېخنىكىسى، ئېلېكتر سايمانلىرى ساھەسىدە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 20، تۈراقلىق مۇلۈك ئەس- لىي قىممىتى 1 مىليارد 153 مىليون يۈەن، ساپ قىممىتى 839 مىليون يۈەن بولۇپ، ئورۇندىغان سانا- ئەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 249 مىل- يون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 214 مىليون يۈەن، پايدىسى 128 مىليون يۈەن بولدى.

قاتناش - ترانسپورت ئۈسكۈنىلىرىنى يا-ساش كەسپى ئاساسەن ئاپتوموبىللارنى قۇراشتۇ- رۇش، ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرۇش، رېمونت قىلىش شۇنىڭدەك ئاپتوموبىل زاپچاس - دېتاللىرىنى ياساش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1927 - يىلى دىخۇا (ئۇرۇمچى) دا تۇنجى ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى قۇرۇل- غان. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدا پەقەت يەتتە كىچىك رېمونت زاۋۇتى بار ئىدى. كېيىن 15 ئاپتومو- بىل رېمونت زاۋۇتى دۆلەتنىڭ ئاپتوموبىل، ئۆزگەر- تىپ قۇراشتۇرۇلغان ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانىلار تىزىلىكىگە كىرىپ، پۈتۈن ئاپتوموبىلنى قۇراشتۇرۇش، ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بىلەن شۇغۇللاندى. ھازىر شىنجاڭ ئاپتوموبىل زاۋۇ- تى، شىنجاڭ مەخسۇس ئاپتوموبىل زاۋۇتى، شىنجاڭ 1 - ئاپتوموبىل زاۋۇتى، شىنجاڭ تەڭرىتاغ ئاپتوموبىل زاۋۇتى قاتارلىق توققۇز كارخانا يەنىلا دۆلەتنىڭ تىزى- لىكىگە كىرگۈزۈلدى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى دۆڭ- غىلىك يۈرۈشلۈك يۈك ئاپتوموبىلى، قۇملۇق ئاپتوموبى- لى، يولۇچى توشۇش ئاپتوموبىلى، ئۆزى تۆكمىدىغان ئاپتوموبىل، چاتما ۋاگون، يېرىم چاتما ۋاگون، ماي باكلىق ئاپتوموبىل، ساندۇقلۇق ئاپتوموبىل، قۇرۇ- لۇش مۇلازىمىتى ئاپتوموبىلى قاتارلىقلاردۇر. ئاپتومو- بىل زاپچاس - دېتاللىرىنى ياسايدىغان نۇقتىلىق كارخا- نىلار 20 دىن ئارتۇق، دۆڭغىلىك، جىيىغالىق، سانتانا، شيالى شۇنىڭدەك ئىمپورت قىلىنغان بەزى ئاپتوموبىل- لارنىڭ زاپچاسلىرىنى ياساش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئا- ساسلىق مەھسۇلاتلىرى پورشىن، پورشىن ھالقىسى، ئوق كۆزنىكى، پولات ھالقا، ماي باكى، رېسسورلۇق پۈرژىنا قاتارلىق 60 نەچچە خىل. 2000 - يىلى، شىنجاڭدا قاتناش - ترانسپورت ئۈسكۈنىلىرىنى ياساش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇستەقىل ھې- سابات قىلىدىغان كارخانا 41، تۈراقلىق مۇلۈك ئەس- لىي قىممىتى 1 مىليارد 4 مىليون يۈەن، ساپ قىممىتى 737 مىليون يۈەن بولۇپ، ئورۇندىغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 695 مىليون يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 115 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان سېتىش كىرىمى 684 مىل- يون يۈەن بولدى.

مەخسۇس ئۇسكۇنىلەرنى ياساش كەسپى كان، ئاشلىق ـ ماي، توقۇمچىلىق، قەغەز ئىشلەش، كاۋچۇك، نېفىت، خىمىيە سانائىتى قاتارلىق 19 تۈرلۈك مەخسۇس ئۇسكۇنىلەرنى ياساش سانائىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شىنجاڭدا مەخسۇس ئۇسكۇنىلەرنى ياساش كەسپى شىنجاڭنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتىدىكى ئاجىز ساھە، كارخانا ئاز، سەۋىيىسى تۆۋەن، تەرەققىياتى ئاستا. ھازىر شىنجاڭ نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، شىنجاڭ 3 ـ ستانوك زاۋۇتى، شىنجاڭ ئاشلىق ـ ماي پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسازلىق باش زاۋۇتى، شىنجاڭ كۆمۈر كان ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، شىنجاڭ رەڭلىك مېتالچىلىق ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، مايتاغ نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى ماشىنىسازلىق چەكلىك شىركىتى قاتارلىق ئاز سانداكى كارخانىلارلا نېفىت ۋە خىمىيە سانائەت ئۇسكۇنىلىرى، ئاشلىق ـ ماي ماشىنىلىرى، كان ماشىنىلىرى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ياساش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى ماي تارتىش ماشىنىسى ۋە 1 ـ، 2ـ، 3 ـ تۈردىكى بېسىم قاچىسى، نېفىت ماشىنىلىرىنىڭ سەپلىمىلىرى، كان ۋاگونى، كان قېزىش ماشىنىلىرى سەپلىمىلىرى، ياغ تارتىش ماشىنىسى قاتارلىقلار. 2000 ـ يىلى بار مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 49 ، تۈراقلىق مۇلۈك ئەسلىي قىممىتى 1 مىليارد 109 مىليون يۈەن، ساپ قىممىتى 821 مىليون يۈەن بولۇپ، ئورۇندىغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 777 مىليون يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 110 مىليون يۈەن، سېتىش كىرىمى 7 مىليون 9 مىڭ يۈەن بولدى.

مېتال بۇيۇملار ياساش كەسپى مېتال رامىلىمىنى خام ئەشيا، ماتېرىيال قىلىپ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ۋە كۇندىلىك تۇرمۇشتا بىۋاستە ئىشلەتكىلى بولىدىغان مەھسۇلاتلارنى ياسايدىغان ساھە. شىنجاڭدا مېتال بۇيۇملارنى ياسايدىغان كارخانىلارنىڭ سانى بىر قەدەر كۆپ، لېكىن كۆلىمى ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا بىر قەدەر كىچىك، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى يۇقىرى ئەمەس. ھەرقايسى ناھىيىلەردە مېتال بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان كىچىك كارخانىلار بار. ھازىر بار ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ كارخانىلار شىنجاڭ ئىمال ساپال بۇيۇملار باش زاۋۇتى، شىنجاڭ يېنىك سانائەت ماشىنىسازلىق شىركىتى، شىنجاڭ تۆمۈر بۇيۇملار زاۋۇتى، شىنجاڭ مېتال سىم ماتېرىياللىرى بۇيۇملىرى زاۋۇتى، ئۈرۈمچى كۆرەك زاۋۇتى، مايتاغ جېنشىڭ ئوقەتچىلىك شىركىتى قاتارلىقلاردۇر. ئىمال ساپال بۇيۇملار، تۆرلۈك مېتال قۇرۇلمىلار، ئىسىنىش تۆرۈبا يولى زاپچاسلىرى، مېتال ئىشىك ـ دېرىزىلەر، تۆمۈردىن ياسالغان كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىق 12 تۈرلۈك ئاساسىي مەھسۇلاتى بار. 2000 ـ يىلى شىنجاڭدا مېتال بۇيۇملار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 44، تۈراقلىق مۇلۈك ئەسلىي قىممىتى 386 مىليون يۈەن بولۇپ، ساپ قىممىتى 230 مىليون يۈەن، ئورۇندىغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 796 مىليون يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 203 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان سېتىش كىرىمى 693 مىليون يۈەن بولدى.

ئېلېكتر ئېنېرگىيە سانائىتى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدىكى ئازساندىكى شەھەر ـ بازارلاردا كىچىك تېپتىكى توك چىقىرىش ئۇسكۇنىلىرى بار ئىدى. 1949ـ يىلى شىنجاڭدا پەقەت قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمى 998 كىلوۋاتلىق دىزېل گېنېراتورى بار بولۇپ، يىلىغا ئاران 2.97 كىلوۋات/سائەت توك چىقىراتتى. 51 يىلدىن بۇيان، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيە سانائىتىدە يېتەرلىك تەرەققىياتلار قولغا كەلتۈرۈلۈپ، دەسلەپكى كۆلەمنى ھازىرلاپ، ئوت ئېلېكتر ئاساس، سۇ ئېلېكتر قوشۇمچە قىلىنغان ئېلېكتر ئېنېرگىيە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسى شەكىللەندۈرۈلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمى 4 مىليون 458 مىڭ 600 كىلوۋاتقا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە، سۇ ئېلېكتر 868 مىڭ 100 كىلوۋات بولۇپ، ئومۇمىي قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمىنىڭ 20.1% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئوت ئېلېكتر (ماي، گاز ئېلېكتىرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 3 مىليون 519 مىڭ 900 كىلوۋات بولۇپ، ئومۇمىي قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمىنىڭ 78.2% نى ئىگىلەيدۇ؛ شامال كۈچى ئېلېكتىرى تەخمىنەن 70 مىڭ 600 كىلوۋات بولۇپ، ئومۇمىي قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمىنىڭ 1.76% نى ئىگىلەيدۇ. ئەڭ چوڭ ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى ماناس ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى بولۇپ، قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمى 600 مىڭ كىلوۋات، ئەڭ چوڭ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى داشەنكۇ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بولۇپ، قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمى 80 مىڭ كىلوۋات. مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ شامال كۈچى ئېلېكتر

ئىستانسىسى شىنجاڭدا قۇرۇلدى، ئومۇمىي قۇراشتۇرۇلما ماشىنا سىغىمى 68 مىڭ 800 كىلوۋات. پۈتۈن شىنجاڭدا بار 35 كىلوۋاتلىقتىن يۇقىرى توك يەتكۈزۈش سىم يولى 820، ئۈزۈنلۈقى 21 مىڭ 466 كىلومېتر؛ بۇنىڭ ئىچىدە، 220 كىلوۋولتلىق سىم يولى 16 تال، ئۈزۈنلۈقى 1516 كىلومېتر. 35 كىلوۋولتلىق لۇقتىن يۇقىرى ترانسفورماتور ئىستانسىسىدىن 705 قۇرۇلدى، توك ئۆزگەرتىش سىغىمچانلىقى 7 مىليون 976 مىڭ 600 كىلوۋولت؛ بۇنىڭ ئىچىدە، 220 كىلوۋولتلۇق ترانسفورماتور ئىستانسىسى سەككىز، سىغىمچانلىقى 1 مىليون 359 مىڭ كىلوۋولت. 2000-يىلى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ توك چىقىرىش مىقدارى 18 مىليارد 299 مىليون كىلوۋات/سائەت، بۇنىڭ ئىچىدە، سۇ ئېلېكتر تەخمىنەن 3 مىليارد 53 مىليون كىلوۋات/سائەت بولۇپ، ئومۇمىي توك چىقىرىش مىقدارىنىڭ %16.68 نى ئىگىلەيدۇ؛ ئوت كۆچى بىلەن توك چىقىرىش مىقدارى 15 مىليارد 71 مىليون كىلوۋات سائەت بولۇپ، ئومۇمىي توك چىقىرىش مىقدارىنىڭ %82.35 نى ئىگىلەيدۇ؛ شامال كۈچى توك چىقىرىش مىقدارى 175 مىليون كىلوۋات/سائەت بولۇپ، ئومۇمىي توك چىقىرىش مىقدارىنىڭ %0.97 نى ئىگىلەيدۇ. ھازىر شىنجاڭدا بىرلىككە كەلگەن ئېلېكتر تورى تېخى شەكىللەنمىدى، ئاساسلىقى شىنجاڭ ئاساسىي ئېلېكتر تورى، ئىلى ئېلېكتر تورى، ئالتاي ئېلېكتر تورى، بايىنغولىن ئېلېكتر تورى، قەشقەر-قىزىلسۇ ئېلېكتر تورى ۋە خوتەن ئېلېكتر تورى قاتارلىق ئالتە مۇستەقىل توك تەمىنلەيدىغان رايون ئېلېكتر تورى بار. «9-بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، شىنجاڭ ئاساسىي ئېلېكتر تورىنىڭ ئۈزارتىلىشى، قاپلىنىشى تېزلىتىلىپ، توك تەمىنلەش دائىرىسى ئۈرۈمچى شەھىرى، سانجى ئوبلاستى، تۇرپان ۋىلايىتىدىن قومۇل ۋىلايىتى، بورتالا ئوبلاستى ۋە تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ چېگىچە كېڭەيتىلىپ، شەرق-غەرب ئۈزۈنلۈقى 1000 كىلومېتر، جەنۇب-شىمال ئۈزۈنلۈقى 350 كىلومېتر، قاپلاش كۆلىمى 220 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان ئۈرۈمچى ئېلېكتر تورىنى شەكىللەندۈردى. ئىلى قاتارلىق 110 كىلوۋولتلۇق، 35 كىلوۋولتلۇق توقۇز مۇستەقىل ئېلېكتر تورىنىڭ قاپلاش كۆلىمىنى تەدرىجى كېڭەيدى، ئېلېكتر تورىنىڭ تەڭ دەرىجىلىك يۈرگۈزۈلۈشى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1996-يىلى 1-ئايدا، شىنجاڭ توكسىز ناھىيە مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. يېزا ئېلېكتر تورىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۆزگەرتىلىشىگە ئەگىشىپ، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىغا توك يەتكۈزۈلۈش نىسبىتى %95 كە يەتتى.

داۋانچىڭ شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا 40 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدىكى داۋانچىڭ شامال رايونىدا. 1999-يىلى ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن شامال كۈچى گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى 132، توك چىقىرىش قۇۋۋىتى 68 مىڭ 800 كىلوۋات. بۇنىڭ ئىچىدە، شىنجاڭ شامال ئېنېرگىيىسى شىركىتى قارمىقىدىكى 1-شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى 30، سىغىمى 10 مىڭ 900 كىلوۋات؛ شىنجاڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى قارمىقىدىكى 2-شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى 102، سىغىمى 57 مىڭ 800 كىلوۋات. شىنجاڭدا شامال كۈچىدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىش 1986-يىلى باشلانغان بولۇپ، تۇنجى 100 كىلوۋاتلىق شامال كۈچى گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى شۇ يىلى 12-ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. كېيىن يەنە 10 يىلغا يېقىن ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىپ دانىيە ھۆكۈمىتىنىڭ ئېتىبارلىق قەرزىدىن ئىككى قارار پايدىلىنىش ئارقىلىق، كىچىك كۆلەملىك ئۇلگە كۆرسىتىش خاراكتېرىدە 500×1 كىلوۋات+500×13 كىلىدىغان 1-شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە 300×19 كىلوۋات+500×4 كىلىدىغان 2-شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى ئايرىم-ئايرىم ھالدا قۇرۇلدى. 1995-يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭنىڭ شامال كۈچىدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىش تەجرىبە قىلىش، ئۇلگە كۆرسىتىشتىن كۆلەملىك راۋاجلاندۇرۇش باسقۇچىغا كىردى، شىنجاڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى يولغا قويغان «قوش قوشۇش» قۇرۇلۇشى بەلگە قىلىنىپ شىنجاڭنىڭ شامال كۈچىدىن توك ھاسىل قىلىش قۇرۇلۇشى كۆلەملىك تەرەققىي قىلىشقا قەدەم قويدى. 2-شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى يېڭىدىن 600×78 كىلوۋاتلىق گېنېراتورلار گۇرۇپپىسىنى، 1-شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسى 450×3 كىلوۋات+500×3 كىلوۋات+600×10 كىلوۋاتلىق گېنېراتورلار گۇرۇپپىسىنى كۆپەيتىپ، دۇنيادىكى چوڭ تىپتىكى شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسىلىرى قاتارىغا كىردى. ھازىر يەككە گېنېراتورنىڭ ئەڭ چوڭ قۇۋۋىتى 6000 كىلوۋات، ئېگىزلىكى 46 مېتىر. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 34-بېتىگە قارالسۇن)

كۆمۈر سانائىتى شىنجاڭنىڭ كۆمۈر بايلىقى

زاپاس مىقدارى كۆپ، تارقىلىشى كەڭ، سورتلىرى تولۇق، سۈپىتى ئىلا، ئالدىن مۆلچەرلەنگەن زاپاس مىقدارى 1818 مىليارد 200 مىليون تونىنا بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت كۆمۈر بايلىقى مۆلچەرلەنگەن مىقدارىنىڭ 40.7% نى ئىگىلەپ، مەملىكەت بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ. چارلاپ ئېنىقلانغان كۆمۈر چىقىدىغان جاي 129، زاپاس مىقدارى 10 مىليارد تونىنىدىن ئارتۇق چوڭ تېپتىكى كۆمۈرلۈك ئالتە جايدا بايقالدى. 2000- يىلى چارلاپ ئېنىقلانغان جەمئىي زاپاس مىقدارى 96 مىليارد 943 مىليون تونىنغا، كېپىللىك قىلىنىدىغان زاپاس مىقدارى 95 مىليارد 881 مىليون تونىنغا يەتتى. كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش دەسلەپكى كۆلەمنى ھازىرلىدى، 2000 - يىلى كۆمۈر مەھسۇلات مىقدارى 27 مىليون 980 مىڭ تونىنغا، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليارد 309 مىليون يۈەنگە، ئىشقا ئاشۇرۇلغان پايدا 159 مىليون يۈەنگە يەتتى. دۆلەت ئىلكىدىكى ئوچ چوڭ نۇقتىلىق كان رايونىنىڭ كۆلەملىك ئىشلەپچىقىرىش يىللىق ئىقتىدارى 6 مىليون 430 مىڭ تونىنغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى كان ئىشلىرى ئىدارىسى (ئېلېكتر، كۆمۈر بازىسى) نىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 3 مىليون 50 مىڭ تونىنا، قۇمۇل كان ئىشلىرى ئىدارىسى (سىرتقا يۆتكىلىدىغان كۆمۈر بازىسى) نىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2 مىليون 600 مىڭ تونىنا، ئېۋىرغول كۆمۈر كانى (ئاساسلىق كوكس كۆمۈر بازىسى) نىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 780 مىڭ تونىنا. يەرلىك كۆمۈر كانلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، يىلىغا 300 مىڭ تونىنىدىن ئارتۇق ئىشلەپچىقىرىدىغان ناھىيە (شەھەر) كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش كانلىرى 24 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە، ئۇرۇمچى، مىچۇەن، باي، قۇمۇل بۇقسار قاتارلىق يەتتە ناھىيە (شەھەر) نىڭ يىللىق كۆمۈر مىقدارى 1 مىليون تونىنىدىن ئاشىدۇ. دۆلەت ئىلكىدىكى، يەرلىككى قاراشلىق دۆلەت ئىلكىدىكى كۆمۈر كانلاردا تارتىپ چىقىرىش، توشۇش، شامال ئۇتكۈزۈش، چىقىرىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش پۈتۈنلەي ئىشقا ئاشۇرۇلدى. دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق كۆمۈر كانلىرىدا كۆمۈر قېزىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش دەرىجىسى 60.85% كە، قېزىپ كىرىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش دەرىجىسى 27.72% كە يەتتى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق كۆمۈر كانلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. 1998 - يىلى 8 - ئايدا، ئۇرۇمچى كان ئىشلىرى ئىدارىسى، قۇمۇل كان ئىشلىرى ئىدارىسى، ئېۋىرغول كۆمۈر كېنىدىن ئىبارەت دۆلەتنىڭ ئوچ نۇقتىلىق كۆمۈر كارخانىسى بەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتۈ. كۆزۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئومۇمىي مىقدارى ئېشىپ قېلىش، ئۇنۇمى تۆۋەن بولۇش ۋە بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، دۆلەت كۆمۈر ساھەسىگە قارىتا «قۇدۇقنى تاقاش، مەھسۇلاتنى كېمەيتىش» سىياسىتىنى يولغا قويدى، تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق ئاپتونوم رايون بويىچە قانۇنسىز ۋە جايلىشىشى نامۇۋاپىق بولغان 668 كان قۇدۇقى تاقىۋېتىلدى، مەھسۇلات مىقدارى 6 مىليون 580 مىڭ تونىنا كېمەيتىلدى.

ئورمانچىلىق سانائىتى ئىنجانىڭ ئورمانچىلىق سانائىتى 1949 - يىلىدىن كېيىن تەدرىجىي راۋاجلىنىپ، نوقۇل ياغاچ ماتېرىيالى ئىشلەپچىقىرىشتىن ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرى كۆپ خىللىشىشتەك جەريانىنى بېسىپ ئۆتتى. ياغاچ ماتېرىيالى مەھسۇلاتى 50 - يىللاردىكى يىلىغا 10 مىڭ كۇب مېتىردىن ئارتۇق ئىشلەپچىقىرىلىشتىن 50 - يىللارنىڭ ئاخىرى 800 مىڭ كۇب مېتىر ئىشلەپچىقىرىلىشقا كۆپەيدى. «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىن باشلاپ كېسىپ كەچەك قويۇش يولغا قويۇلدى، ياغاچ ماتېرىيالى مەھسۇلاتى 70- يىللاردا يىلىغا 500 نەچچە مىڭ كۇب مېتىر ئىشلەپچىقىرىلىشتىن يىلىغا 300 مىڭ كۇب مېتىرچە ئىشلەپچىقىرىلىشقا كېمەيتىلدى. 1998 - يىلى دۆلەت تەبىئىي ئورمانلىقنى قوغداش سىياسىتىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، ياغاچ ماتېرىيالى مەھسۇلات مىقدارى يەنمۇ كېمەيتىلدى. 2000 - يىلى 95 مىڭ 500 كۇب مېتىر ياغاچ ماتېرىيالى ئىشلەپچىقىرىلدى. شۇ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا بار ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىسى جەمئى 186گە، ساناق ئەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 839 مىليون يۈەنگە يەتتى.

شىنجاڭ نېفىتلىك شۆبە شىركىتى جۇڭگو نېفىت - تەبىئى گاز پاي چەكلىك شىركىتىگە ئەزا كارخانا. ئۇنىڭ ئاساسى جۇڭگو - سوۋېت ئىتتىپاقى نېفىت پاي شىركىتى ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ پايىنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەندىن كېيىن، 1955 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ يېقىلغۇ سانائىتى مىنىستىرلىقى شىنجاڭ نېفىت شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1956 - يىلى 7 - ئايدا نامى نېفىت مىنىستىرلىقى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1962 - يىلى 3 - ئايدا ئىدارە ئورگىنى ئۇرۇمچىدىن قارامايغا يۆتكەلدى. 1986 - يىلى 12 - ئايدا

قارىمىقىدىكى ئۇرۇمچى نېفىت ـ خىمىيە باش زاۋۇتى جۇڭگو نېفىت ـ خىمىيە باش شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1989 ـ يىلى قارىمىقىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ نېفىت چارلاش شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تارىم نېفىت چارلاش ـ ئېچىش قوماندانلىق شتابىغا قوشۇۋېتىلدى. 1999 ـ يىلى كېيىنكى بېرىم يىلدا، جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز گۇرۇھى شىركىتى ئۆزىگە ئەزا نېفىت ـ گاز كارخانىلىرىغا قارىتا ئىستراتېگىيىلىك قايتا تەشكىللەش، تۈزۈمىنى ئۆزگەرتىشنى يولغا قويدى، ئەسلىدىكى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى نېفىت قۇرۇلۇش تېخنىكىسى مۇلازىمەتسىنى ئاساس قىلغان ساقلانما كارخانا ۋە ئاساسلىق نېفىت ـ گاز ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانىلاردىن ئىبارەت ئىككى قىسىمغا ئايرىۋېتىلدى. ئالدىنقىسى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى نامىنى ساقلاپ قالدى، كېيىنكىسى جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز پاي چەكلىك شىركىتى شىنجاڭ نېفىتلىك شۇبە شىركىتى بولدى. ئەسلىدىكى مايتاغ نېفىت ـ خىمىيە باش زاۋۇتىنىڭ يادرولۇق قىسمى بولغان مايتاغ نېفىت ـ خىمىيە شىركىتىمۇ جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز پاي شىركىتى مايتاغ نېفىت ـ خىمىيە شۇبە شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، 2000 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ « ئايرىۋېتىش، ئايرىم قۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە ھەرقايسى ئورۇنلار مۇستەقىل ئىگىلىك باشقۇردى. 1999 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تارىم غەربىي جەنۇبىي چارلاپ تەكشۈرۈش تەرەققىيات شىركىتى تارىم نېفىتلىك چارلاپ تەكشۈرۈش تەرەققىيات قوماندانلىق شتابىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شىنجاڭ نېفىتلىك شۇبە شىركىتى تەرەققىي قىلىپ نېفىت ـ تەبىئىي گاز چارلاپ تەكشۈرۈش، ئېچىش، نېفىت ئايرىش، سېتىشنى بىر گەۋدە قىلغان، تۈرى تولۇق چوڭ تېپتىكى بىرلەشمە كارخانا بولۇپ قالدى، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ جۇڭغار ئويمانلىقى، تارىم ئويمانلىقىدا قارامايى، بەيكۆچۆن، خوشاۋشەن، ئۆشكىلىك، كۆكيار، شىنى، سەينەن قاتارلىق 23 نېفىتلىك ـ گازلىقنى بايقىدى ۋە ئاچتى، جەمئىي چارلاپ ئېنىقلىغان نېفىت گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 1 مىليارد 730 مىليون تونىا، تەبىئىي گاز گېئولوگىيىلىك زاپاس مىقدارى 65 مىليارد 300 مىليون كۇب مېتىر؛ ئىشلەپچىقارغان نېفىت 157 مىليون تونىا، ئىشلەپچىقارغان تەبىئىي گاز 24 مىليارد 380 مىليون كۇب مېتىر، پىششىقلاپ ئىشلىگەن نېفىت 79 مىليون 920 مىڭ تونىا؛ 300 نەچچە خىل تۈرلۈك نېفىت ۋە نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە، دۆلەتلىك ئالتۇن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەھسۇلات ئىككى خىل، كۈمۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەھسۇلات سەككىز خىل، ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك ئالا مۇپەتتىلىك مەھسۇلات 65 خىل. قارامايى نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتىنىڭ «يىلۇڭ» ماركىلىق يۇرۇشلۇق مەھسۇلاتلىرى «شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، يۇرۇشلەشكەن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى نېفىت 10 مىليون تونىا، بىر قېتىملىق پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان نېفىت 3 مىليون تونىا، تەبىئىي گاز 2 مىليارد 230 مىليون كۇب مېتىر، نېفىت يەتكۈزۈش 18 مىليون تونىا، گاز يەتكۈزۈش 780 مىليون كۇب مېتىر؛ تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ئەسلى قىممىتى 34 مىليارد 67 مىليون يۈەن، ساپ مەھسۇلات قىممىتى 20 مىليارد 800 مىليون يۈەن بولدى. 2000 ـ يىلى ئىشلەپچىقارغان نېفىت 9 مىليون 200 مىڭ تونىا، تەبىئىي گاز 1 مىليارد 580 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى نېفىتلىك ـ گازلىقلار ئىچىدە 4 ـ ئورۇندا تۇردى؛ نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش مىقدارى 2 مىليون 500 مىڭ تونىا، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 19 مىليارد 73 مىليون يۈەن، مەھسۇلات سېتىش كىرىمى 14 مىليارد 972 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان پايدا-باج ئومۇمىي سوممىسى 6 مىليارد 79 مىليون يۈەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 33 ـ بېتىدىكى «قارامايى نېفىتلىكىدىن ماي ئېلىنماقتا» غا قارالسۇن)

تۇرپان ـ قۇمۇل نېفىت شىركىتى جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز پاي چەكلىك شىركىتىگە تەۋە. 1991 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان. قۇمۇل شەھىرىنىڭ غەربىي بۇرجىكىگە جايلاشقان. ئاساسلىق تۇرپان ـ قۇمۇل ئويمانلىقىدىكى نېفىت ـ گازنى چارلاش، ئېچىش قۇرۇلۇشىغا مەسئۇل. تۇرپان ـ قۇمۇل نېفىتلىكىنىڭ نېفىت ـ گاز ئىشلەپچىقىرىش بازىسى پىچان ناھىيىسى چېگرىسىدا، پىچان، ۋېنمى، ئېدىرلىق، خۇڭلىەن قاتارلىق 15 نېفىتلىكتىن باشقا، يەنە بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان نېفىت، گاز ساقلاش ـ توشۇش ئەسلىھەلىرى ۋە ئونىڭ بىلەن يۇرۇشلەشكەن سۇ، ئېلېكتر، خەۋەرلىشىش، يول توري بار. 2000 ـ يىلىغا قەدەر يىلىغا 3 مىليون 400 مىڭ تونىا نېفىت، 1 مىليارد كۇب مېتىر تەبىئىي گاز ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ھازىرلىدى. مىڭدىن ئارتۇق نېفىت قۇدۇقى بولۇپ، يىلىغا 3 مىليون تونىا نېفىت ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 1999 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو نېفىت ـ تەبىئىي گاز

گۇرۇھى شىركىتىنىڭ قايتا تەشكىللەش، تۈزۈمنى ئۆزگەرتىش تەلىپى بويىچە تۇرپان - قۇمۇل نېفىتلىكى يادرولۇق كەسىپ بىلەن غەيرىي يادرولۇق كەسىپنى ئايرىپ تۇرپان - قۇمۇل نېفىتلىك شىركىتى (جۈڭگو نېفىت - تەبىئىي گاز پاي چەكلىك شىركىتىگە بۆلۈنۈپ چىقىرىلىپ، ئاساسلىق نېفىت چارلاپ تەكشۈرۈش، ئېچىش قىلىش (سېيسمىك مەسئۇل) قۇرۇپ ئادەم، مالىيە ۋە ماددىي ئىشلەپچىقىرىش مۇلازىمەت قاتارلىق كەسىپلەرگە

رۇمچى نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى بولۇپ، 1999 ـ يىلى قايتا تەشكىللىنىپ تۈزۈمى ئۆزگەرتىلدى. ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمال ئەتراپىدىكى تەخمىنەن 20 كىلومېتىر جايغا جايلاشقان، 18 كۋادرات كىلومېتىر جايىنى ئىگىلەيدۇ، تۈرپان ـ ئۈرۈمچى ـ داخۇاڭشەن يۇقىرى سۈرەتلىك تاشيولىغا قوشنا، جۇغراپىيىلىك ئورنى ئەۋزەل، قاتناش شارائىتى قولايلىق. بۇ زاۋۇت 1975 ـ يىلى 4 ـ ئايدا قۇرۇلۇش باشلاپ 1985 ـ يىلى پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن، ماي ئايرىش، خىمىيەۋى ئوغۇت، سۇلياۋ، خىمىيەۋى تالا ئىشلەپچىقىرىشنى بىر گەۋدە قىلغان نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى. ھازىر بار تۇراقلىق مۇلۇك ئەسلىي قىممىتى 8 مىليارد 459 مىليون يۈەن، تۇراقلىق مۇلۇك ساپ قىممىتى 5 مىليارد 344 مىليون يۈەن، ئىشچى ـ خىزمەتچى 5366 نەپەر، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك كارخانىسى، دۆلەتنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك كارخانىسى، مەملىكەت بويىچە ئالاھىدە چوڭ تىپلىق نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى كارخانىسى. قارمىقىدا ماي ئايرىش زاۋۇتى، خىمىيەۋى ئوغۇت زاۋۇتى، خىمىيەۋى تالا زاۋۇتى، تېرمو ئېلېكتر ئىستانسىسى، سۇلياۋ زاۋۇتى ۋە ئېنېرگىيە زاۋۇتى قاتارلىق ئالتە ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى، 24 يۆرۈش ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسى بار، ئالتە چوڭ تۈردىكى 68 خىل نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتىنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ، يىللىق بىر قېتىملىق نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 5 مىليون تونىنا. 2000ـ يىلى پىششىقلاپ ئىشلىگەن نېفىت 3 مىليون 450 مىڭ تونىنا، مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليارد 103 مىليون يۈەن، سېتىش كىرىمى 7 مىليارد 76 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان پايدا ـ باج 18 مىليون 550 مىڭ يۈەن. بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقارغان «بوغدا» مارىكىلىق يۇرۇشلۇك خىمىيە ـ سانائىتى مەھسۇلاتلىرى ئىچىدە بىر خىلى دۆلەتنىڭ كۆمۈش مۇكاپاتىغا، 12 خىلى ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك داڭلىق مەھسۇلات ياكى ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. كارخانا ئىلگىرى ـ كېيىن مەملىكەتلىك «1 ـ ماي» ئەمگەك مۇكاپاتىغا ھەمدە «مەملىكەت بويىچە مۇھىتنى گۈزەل زاۋۇت»، «ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن» دېگەن شەرەپلىك نامىلارغا ئېرىشتى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 34 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغوست پولات ـ تۆمۈر (گۈرۈھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى چوڭ تىپتىكى دۆلەت كارخانىسى، ئورنى ئۈرۈمچى شەھرىنىڭ غەربىي ئەتراپىغا 38 كىلومېتىر كېلىدىغان جايغا جايلاشقان. 1951 ـ يىلى قۇرۇلغان، 50 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان، تەرەققىي قىلىپ مىليون تونىنا دەرىجىلىك چوڭ تىپلىق پولات ـ تۆمۈر بىرلەشمە كارخانىسى بولۇپ قالدى. تىزىملانغان كاپىتالى 1 مىليارد 497 مىليون 400 مىڭ يۈەن، ئاساسلىق پولات ـ تۆمۈر تاۋلاش، پروكاتلاش، پىششىقلاپ ئىشلەش، قارا مېتال ماتېرىياللىرى، شىختا (رۇدىغا قوشۇپ پىچقا سېلىنىدىغان سەپلىمە ماتېرىيال)، مېتاللۇرگىيە ئۇسكۇنىلىرى ۋە باشقا مېتاللۇرگىيە مەھسۇلاتلىرى، بىنا-كارلىق ماتېرىياللىرىنى سېتىش، ئىمپورت ـ ئېكسپورت قىلىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 2000 ـ يىلى كارخانا تىزىملىكىدە بار ئىشچى ـ خىزمەتچى 21 مىڭ 110 نەپەر، ئومۇمىي مۇلكى 8 مىليارد 69 مىليون يۈەن؛ ئۈرۈندىغان سانائىت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليارد 476 مىليون يۈەن، قوشۇلما قىممەت 1 مىليارد 319 مىليون يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان سېتىش كىرىمى 2 مىليارد 768 مىليون يۈەن، پايدا-باج 373 مىليون يۈەن، پايدا 23 مىليون 870 مىڭ يۈەن. قارمىقىدا يامانئو كانچىلىق شىركىتى، دېۋۈالىق ئىلمە توقۇمىچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىنجاڭ جۇڭگالىق مېتاللورگىيە ئىمپورت ـ ئېكسپورت شىركىتى قاتارلىق 17 تولۇق مەبلەغكە ئىگە بالا شىركەت بار. 2000 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغوست پولات ـ تۆمۈر گورۇھى، خېبېي خەندەن پولات ـ تۆمۈر گۈرۇھى، جياڭسۇ لىيەنچاڭ گۈرۇھى، شىنجاڭ خۇاشۇن سانائەت ـ سودا شىركىتى ۋە شىنجاڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە مەبلەغ سېلىش شىركىتى بىرلىكتە تەشەببۇس قىلىپ تەشكىللىگەن شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغوست پولات ـ تۆمۈر پاي چەكلىك شىركىتى رەسمىي ۋۇجۇدقا ئېلىپ كىلىش باشلىدى. 1999 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ISO 9002 خەلقئارا سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشىدىن ئۆتتى. ئىشلەپچىقارغان $\phi 10-\phi 40mm$ رېزىبىلىق پولات دۆلەت تۈندىجى تۈركۈمىدە تەكشۈرۈشى كەچۈرۈم قىلغان پولات، رېزىبىلىق پولات، ماي تارتىش تىرىكى قىلىدىغان پولات «مېتاللۇرگىيە مەھسۇلاتلىرى سۈپىتى بويىچە ئالتۇن لوڭقا مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. رېزىبىلىق پولات، سىم ماتېرىيال، تۆمۈر پولات، كەپشەر چوكىسى پولىتى، سىلىق يۇمىلاق پولات چىۋىق، يېپىسى پولات «شىنجاڭ-نىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 34 ـ بېتىدىكى «1 ـ ئاۋغوست پولات ـ تۆمۈر باش زاۋۇتى» غا قارالسۇن)

شىنجاڭ ئالاھىدە ترانسفورماتور پاي چەك-

لىك شىركىتى باش شتابى سانجى شەھىرىدە، ئۇ- رۇمچى خەلقئارا ئايرودرومىغا 18 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۈرۈمچى - كۇيتۇن يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولىغا تۇت كىلومېتىر كېلىدۇ. كارخانىنىڭ ئومۇمىي مۇلكى 1 مىليارد 653 مىليون يۈەن، ساپ مۇلكى 860 مىليون يۈەن؛ ئالتە تولۇق مەبلەغگە ئىگە بالا شىركىتى ۋە ئالتە پاي كونترول قىلغان شىركىتى سىجۇەن، شەنشى، ئىچكى قاتارلىق جايلارغا جايلاشقان. ھازىر شىنجاڭ- نىڭ ئېلېكتر - ماشىنا ساھەسىدىكى بىردىنبىر پاي چېكى بازارغا سېلىنغان شىركەت. كارخانىسىنىڭ ئىش- چى - خىزمەتچىلىرى 1300 دىن ئارتۇق، يۇنىڭ ئىچى- دە، ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكىۋىدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 65% كە يېتىدۇ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 28 ياش. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، كارخانا يەن - تېخنىكا تەرەققىياتىغا، زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى ئورنىتىشقا ئالىنىپ، تېز تەرەققىياتقا ئېرىشتى. ئوسكونە، تېخنىكا ئىقتىدارى جەھەتتە ھازىرقى خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. ئې- لېكتر - ماشىنا مەھسۇلاتلىرىنى يېتەكچى قىلغان، ئۇچۇر كەسپى، نور تېخنىكىسى، مېخانىكىلىق پىششىقلاپ ئىشلەش، ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى، بىناكارلىق ھۆددىگەرلىكى، پۈل مۇئامىلە، ئاكسىيە قاتارلىق ساھەلەرگە چېتىلىدىغان ساھە، رايون، مۇ- لۇكچىلىك تۈزۈمى ۋە دۆلەت ھالقىپ ئىگىلىك باشقۇ- رۇش ئېلىپ بارىدىغان كارخانا گۇرۇھىنى بەرپا قىل- دى. ئاساسىي مەھسۇلاتى بولغان توك سىمى كابېلى، ترانسفورماتور دۆلتىمىز ئىچىدىكى 20 گە يېقىن ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونغا ھەمدە شەرقىي جەنۇ- بىي ئاسىيا، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى، شۇنىڭدەك ئافرىقىدىكى دۆلەت ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ. 2000 - يىلى شىركەتنىڭ ئاساسلىق ئىگىلىك كەسپىي كىرىمى 996 مىليون 850 مىڭ يۈەن، ئىشقا ئاشۇرغان ساپ

شىنجاڭ ئالاھىدە ترانسفورماتور پاي چەكلىك شىركىتى

پايدىسى 93 مىليون 150 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلۇكتىن مەنپەئەتلىنىش نىسبىتى 11.36%، ھەربىر پاينىڭ پايدىسى 0.37 يۈەن بولدى. كارخانا ئىلگىرى - كې- يىن بولۇپ « مەملىكەت بويىچە 1 - ماي ئەمگەك مۇكاپاتى ئىلغار كوللېكتىپى» ، « دۆلەت دەرىجىلىك يۇقىرى يېڭى تېخنىكىلىق كارخانا» دېگەن نامغا ۋە «مەملىكەت بويىچە كارخانا باشقۇرۇشتا كۆزگە كۆرۈنە- گەن تۆھپىكار 100 كارخانا مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

شىنجاڭ تۇنخي پاي چەكلىك شىر- كىتى ئاساسى 1983 - يىلى قۇرۇلغان سانجى ئوب- لاستى تۇدۇڭخابا سىمونت زاۋۇتى ئىدى. 1993 - يىلى 7 - ئايدا سانجى ئوبلاستلىق بىناكارلىق ماتېرىياللىرى

شىنجاڭ تۇنخي پاي چەكلىك شىركىتى

سودا - سانائەت باش شىركىتى، شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتى، گۇاڭجۇ شەھىرى سۇيخەي ماددىي ئەشيا شىركىتى بىرلىشىپ ھازىرقى شىركەتنى قۇردى. ئۇرنى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى سا- جى شەھىرىدە، شىمالىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى ۋە 312 دۆلەت يولى زاۋۇتنىڭ يېنىدىن ئۆتىدۇ. 1996 - يىلى شائخەي ئاكسىيە بىرژىسىدا پاي چېكى بازارغا سېلىن- دى. شىركەتنىڭ ئومۇمىي پاي دەسمايىسى 172 مىل- يون 200 مىڭ پايغا يەتتى. 2000 - يىلى ئومۇ- مىي مۇلكى 1 مىليارد 900 مىليون يۈەن، ئاسا- سى ئىگىلىك كەسپىي كىرىمى 454 مىليون يۈەن، ساپ پايدىسى 46 مىليون 540 مىڭ يۈەن، ساپ مۇ- لۇكتىن مەنپەئەتلىنىش نىسبىتى 12.69%، ھەربىر پاينىڭ پايدىسى 0.24 يۈەن بولدى. قارىسىقىدا تۇدۇڭ- خابا سىمونت زاۋۇتى، جۇڭگو - شياڭگاڭ شېرىكلەش- كەن چاڭلۇڭ ئاق سىمونت چەكلىك شىركىتى، تۇنخي ئاكتىپ ھاك زاۋۇتى، چاڭلۇڭ يېڭى تېپلىق بىناكار- لىق ماتېرىياللىرى سانائەت شىركىتى قاتارلىق 13 كار- خانا بار. ھەر يىلى 1 مىليون تونىنا سىمونت ئىشلەپچې- قىرىدۇ، سىمونت تۈرى تولۇق بولغان ئالاھىدە سې- مونت ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانا. 1993 - يىلى

شىركەت شىنجاڭ سانائىتىدىكى 100 كۆچلۈك كارخانا ۋە شۇ ساھەدىكى 10 كۆچلۈك كارخانىنىڭ بىرى بولۇپ باھالاندى. 1994 ـ يىلى « تۇنخي» ماركىلىق سېمونت شىنجاڭنىڭ تۇنجى داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى. 1995 ـ يىلى، شىركەت مەملىكەت بويىچە بىنا كارلىق ماتېرىياللىرى ساھەسىدىكى 10 مۇنەۋۋەر كارخانا ۋە شىنجاڭدىكى 10 چوڭ مۇنەۋۋەر كارخانا بولۇپ باھالاندى.

شىنجاڭ جۇڭخي پاي چەكلىك شىركىتى ئاساسى ئۇرۇمچى ئالىيۇمىن زاۋۇتى ئىدى. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى قەشقەر شىمالىي يولى 18 ـ نومۇر. شىنجاڭنىڭ سانائەت كارخانىلىرى ئىچىدە« شىركەت قانۇنى » بويىچە جەمئىيەتتىن مەبلەغ توپلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق قۇرۇلغان تۇنجى پاي چەكلىك شىركىتى. تىزىمغا ئالدۇرغان كاپىتالى 103 مىليون 389 مىڭ يۈەن. پاي چىكى 1996 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شاڭخەي ئاكسىيە بىرژىسىدا بازارغا سېلىندى. بۇ شىركەت شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ ئالىيۇمىن تاۋلاش، پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىسى، شۇنداقلا شىنجاڭدا زامانىۋى كارخانا تۇزۇمىنى ئورنىتىش سىناق قىلىنغان تۇنجى تۈر. كۆمىدىكى ئورۇن ۋە مەملىكەت بويىچە نۇقتىلىق يۆلىنىدىغان 1000 چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىنىڭ بىرى. ھازىر يىلىغا 22 مىڭ 500 تونىنا ئاددىي ئالىيۇمىن نۇسخىسى، 5000 تونىنا ساپ ئالىيۇمىن نۇسخىسى، 6000 تونىنا مانتېيورلار ئالىيۇمىن تاياقچىسى، 8000 تونىنا ئالىيۇمىن قېتىشمىسى، 25 مىڭ تونىنا كاربونلۇق بۇيۇملار، 2 مىڭ تونىنا ئېلېكترون ئالىيۇمىن قەغەز، 225 تونىنا بىرىكمە مېتال قەغەز ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىركەتنىڭ تىزىملىكىدە بار ئىشچى ـ خىزمەتچى 1662 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 258 نەپەر؛ مۇلۇك ئومۇمىي قىممىتى 894 مىليون يۈەن. 2000 ـ يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 414 مىليون 240 مىڭ يۈەن، ئومۇمىي پاي دەسمايىسى 103 مىليون 390 مىڭ پاي، ئاساسى ئىگىلىك كەسپىي كىرىمى 417 مىليون 827 مىڭ يۈەن، پايدا ئومۇمىي سوممىسى 39 مىليون 270 مىڭ يۈەن، ساپ پايدىسى 23 مىليون 300 مىڭ يۈەن، ھەربىر پاينىڭ پايدىسى 0.242 يۈەن، ساپ كىرىم نىسبىتى 11.32% بولدى.

شىنجاڭ قۇلماق پاي چەكلىك شىركىتى 1993 ـ يىلى 4 ـ ئايدا تىشانلىق مەبلەغ توپلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق قۇرۇلغاندى، تىزىمغا ئالدۇرغان كاپىتالى 10 مىليون يۈەن. 1997 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى جەمئىيەتكە ئاشكارا ئوبوروت قىلىنىدىغان 30 مىليون A پاي تارقاتتى ھەمدە پاي چىكى شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شاڭخەي ئاكسىيە بىرژىسىدا بازارغا سېلىندى. ھازىر، شىركەتنىڭ ئومۇمىي پاي دەسمايىسى 128 مىليون پايغا يەتتى. ئىگىلىك دائىرىسى قۇلماق، قۇلماقتىن ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلار، پۈڭا ئارپىسى، خۇش پۇراق جەۋھەر، خۇش پۇراق ماتېرىيال ۋە باشقا يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، تىجارەت قىلىش، خىمىيە سانائەت خام ئەشيالىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، پاختا يىپ، پاختا رەخت، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ۋە باشقا يېمەكلىكلەر تىجارىتى قىلىش، ئۆي ـ زېمىن ئېچىش ۋە تىجارەت قىلىش ۋاھاكازا. 2000 ـ يىلىغا قەدەر ئومۇمىي مۇلكى 1 مىليارد 200 مىليون يۈەنگە يېقىنلاشتى، ساپ مۇلكى 500 مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتتى، قارمىقىدا 11 تارماق ۋە شۆبە شىركەت بار، پاي كونترول قىلغان ئوچ بالا شىركىتى بار. 2000 ـ يىلى ئاساسلىق تىجارەت كىرىمى 615 مىليون 740 مىڭ يۈەن، ساپ پايدىسى 93 مىليون 570 مىڭ يۈەن، ھەربىر پاينىڭ پايدىسى 0.41 يۈەن، ساپ مۇلۇكتىن مەنپەئەتلىنىش نىسبىتى 21.84% بولدى. پاي كونترول قىلغان بالا شىركىتى بولغان لۇيجىن قۇلماق مەھسۇلاتلىرى چەكلىك شىركىتىنىڭ قۇلماق كەسپى پوتۇن مەملىكەت قۇلماق مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 60% دىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ، پوتۇن مەملىكەتنىڭ قۇلماق ساھەسىدە يەتكەچى رول ئوينايدۇ؛ پۈڭا ئارپىسىنىڭ يىللىق كەسىپ مىقدارى تەخمىنەن 150 مىڭ تونىنا. «شىنرۇي» ماركىلىق دانچە قۇلماق دۆلەت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتى ۋە شىنجاڭنىڭ ئۆزگىچە داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. پاي چەكلى تىزگىنلەنگەن بالا شىركىتى — شىنجاڭ شېنىنېي بىئو بۇيۇملار چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئىتالىيە ۋە ئېلىمىزدىكى ئىلغار ئۇسكۇنىلەرنى كىرگۈزۈپ، سۈپەتلىك سەۋزە سورتى — ياپونىيىنىڭ «شىنخېيتىيەن ۋۇسۇن ئادەم گىياھى» نى خام ئەشيا قىلىپ، يىلىغا قويۇلدۇرۇلغان سەۋزە شىرنىسىدىن 3000 تونىنا، يېڭى سەۋزە شىرنىسى ۋە بىرىكمە ئېچىملىكىدىن 1000 تونىنا ئىشلەپ چىقىرالايدۇ. 1997 ـ يىلى «شېنىنېي» ماركىلىق سەۋزە شىرنىسى ئىستېمالچىلار ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن مەھسۇلات بولۇپ باھالانغان. 1999 ـ يىل 3 ـ ئايدا، «شېنىنېي» ماركىلىق سەۋزە شىرنىسى يۇرۇشلۇق مەھسۇلاتى دۆلەتنىڭ AA دەرىجىلىك يېشىل مەھسۇلات گۇۋاھلىنامىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ تەڭرىتاغ يۇڭ توقۇمىچىلىق پاي چەكلىك شىركىتى 1980 - يىلى ئۈرۈمچى يۇڭ ئېگىرىش شىركىتى، شىياڭگاڭ تەڭرىتاغ يۇڭ ئېگىرىش چەكلىك شىركىتى، شىياڭگاڭ خەلقئارا پاختىچىلىق چەكلىك شىركىتى، شىنجاڭ تەمىنات - سودا كوپىراتىپى شىركىلىشىپ قۇرغان. 1995 - يىلى چەكلىك پاي شىركىتىگە ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭچۈەن بولىدا. 1998 - يىلى 4 - 9 - كۈنى A پايدىن 47 مىليون ئولۇشنى جەمئىيەتكە ئاشكارا تارقاتتى. ھازىرقى ئومۇمىي پاي دەسمايىسى 187 مىليون 820 مىڭ ئولۇش، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت پېيى 85 مىليون 491 مىڭ 800 ئولۇش بولۇپ 45.52%نى، تاشقى مەبلەغ پېيى 50 مىليون 962 مىڭ 800 ئولۇش بولۇپ، 27.13%نى، ئىجتىمائىي جامائەت پېيى 47 مىليون ئولۇش بولۇپ، 25.02%نى، قانۇنىي ئىگە پېيى 4 مىليون 365 مىڭ 400 ئولۇش بولۇپ، 2.33%نى ئىگىلەيدۇ. ھازىر 2700 خادىمى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكومدىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 400 دىن ئارتۇق؛ يىلىغا 1300 تونىنا ھەرخىل يىپ، 3 مىليوندىن ئارتۇق ھەرخىل پوپايكا ئىشلەپچىقىرىدۇ. يۇقىرى دەرىجىلىك «تەڭرىتاغ» ماركىلىق قوي يۇڭى پوپايكىسىنىڭ 70%تى ئاساسەن ئامېرىكا، كانادا، ئىتالىيە، فرانسىيە، ياپونىيە قاتارلىق 10 نەچچە دۆلەت ۋە رايونغا سېتىلىدۇ، يىلىغا 30 مىليون دوللار ئەترا. پىدا تاشقى پېرېۋوت يارنىدۇ. 1987 - يىلدىن 1992- يىلىغىچە، شىركەت بەش قېتىم مەملىكەت بويىچە ئون چوڭ ئەڭ ياخشى شېرىك كارخانا، ئۈدا ئالتە يىل مەملىكەت بويىچە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى 500 كارخانىنىڭ بىرى بولۇپ باھالاندى. 1997- يىلى «تەڭرىتاغ» ماركىلىق يۇرۇشلۇق قوي يۇڭى پوپايكىلىرىنىڭ ئىچكى بازارنى ئىگىلەش نىسبىتى 6.385%گە، شىنجاڭ بازىرىنى ئىگىلەش نىسبىتى 85%گە يەتتى. 2000- يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 763 مىليون 783 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 175 مىليون 220 مىڭ يۈەن، پايدىسى 28 مىليون 786 مىڭ يۈەن بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 35 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ گۈاڭخۇي كارخانا گۇرۇھى 1994- يىلى قۇرۇلغان. ئۇ ئەسلىدە 1989 - يىلى قۇرۇلغان گۈاڭخۇي سودا - سانائەت چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئىدى. دەسلەپتە كەسىپ ئالماشتۇرغان يەتتە نەپەر ھەربىي باشقۇرغان، ئىشنى 400 مىڭ يۈەن قەرز مەبلىغى بىلەن باشلاپ، تەدرىجىي زورايتقان. 1998 - يىلىدىن بۇگۈنگىچە ئۇ دۆلەت كارخانىسىنىڭ تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتىشكە پائال قاتنىشىپ، ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ 16 كارخانىنى قوشۇۋېلىپ پېيىنى كونترول قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت كارخانىسىدىن چىلىق، ئىلمە توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك، سودا، پەن - تەتقىقات بىر گەۋدە قىلىنغان زامانىۋى چوڭ كارخانا گۇرۇھى قىلىپ تەشكىللەندى. ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى 192 مىڭ ئۈرچۈق، ئومۇمىي مۆلكى 1 مىليارد 720 مىڭ يۈەن، يەل ئارقىلىق ئىگىرىشى 6952 ئۇچ (بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىدىن كىرگۈزۈلگىنى 2592 ئۇچ)، رەخت توقۇش ماشىنىسى 2500 پاي (بۇنىڭ ئىچىدە موكىسىز توقۇش ماشىنىسى 204 پاي)، ئىلمە توقۇلما يۇمىلاق ماشىنىسى 50 پاي، بويا-پىلىقى 3 لىنىيە. ھازىر 65%ئومكونىسى دۆلىتىمىزدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. ھەرخىل پاختا يىپ، پاختا رەخت، ئىلمە توقۇلما رەختى، كىيىم - كېچەك، كارتۇات بۆيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. «تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئىنچىكە تارالغان يىپلىرى، OE يۇرۇشلۇك پاختا يىپلىرى «شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى» دەپ نامغا ئېرىشتى. 1999 - يىلى (AOQC) ۋە(CQC) دىن ئىبارەت قوش گۇۋاھلىقتىن ھەمدە ISO9002 سۈپەت سىستېمىسى گۇۋاھلىقىدىن ئۆتتى. شىنجاڭ توقۇمىچىلىق گۇرۇھى شىركىتى مەملىكەت بويىچە سىناق قىلىنىۋاتقان 120 چوڭ كارخانا گۇرۇھىنىڭ بىرى، «ئىككى يىپ، ئىككى رەخت» نى ئۆز ئالدىغا ئېكسپورت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. 1999 - يىلى ئېكسپورت سوممىسى 40 مىليون دوللاردىن ئېشىپ كەتتى، ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۆز ئالدىغا ئېكسپورت قىلىدىغان كارخانىلار ئىچىدىكى كۆپ ئېكسپورت قىلىدىغان كارخانا. 2000- يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 763 مىليون 783 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 175 مىليون 220 مىڭ يۈەن، پايدىسى 28 مىليون 786 مىڭ يۈەن بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 35 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى (گۇرۇھى) شىركىتى ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي ئارشاڭ يولى 12 - نومۇردا. ئۇ ئەسلىدە شىنجاڭ 1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق باش فابرىكىسى ئىدى، 1952 - يىلى قۇرۇلغان. 1988 - يىلى توقۇمىچىلىق، بويا-

12 سى بار. ئومۇمىي مۇلكى 1998 ـ يىلىنىڭ بېشىدىكى 1 مىليارد 243 مىليون يۈەندىن 5 مىليارد 362 مىليون يۈەنگە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 2400 نادەمدىن 19 مىڭ 300 نادەمگە كۆپەيدى. ئۇ تاش ماتېرىيال پىششىقلاش، ئۆي ـ زېمىن كەسىپى، ئاپتوموبىل (ئۆزگەرتىپ) قۇراشتۇرۇش، غىزالىنىش ـ كۆڭۈل ئېچىش، تور ئېچىش، ماشىنا ـ ئېلېكتىر سودىسى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىقلار بىر قەدەر قىلىنغان شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ خۇسۇسىي كارخانا گۇرۇھىنىڭ بىرى. 2000 ـ يىلى تىجارەت ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليارد 241 مىليون يۈەن، پايدىسى 473 مىليون يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىمى ئودا بەش يىل 10 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى بولدى. كارخانا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ «ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئىلغار خۇسۇسىي كارخانا»، «باج تاپشۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامىلارغا ئېرىشتى. گۇاڭخۇي كارخانا گۇرۇھى ئالدى بىلەن شىنجاڭدىكى زاپاس مول، سۇپىتى ياخشى تەبىئى گىرانىت تاش بايلىقىنى ئېچىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 430 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ گۇاڭخۇي تاش ماتېرىيال چەكلىك پاي شىركىتىنى قۇردى، بۇ ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ تاش ماتېرىيال پىششىقلاش كارخانىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. 1999 ـ يىلى A پايدىن 50 مىليون ئۇلۇش تارقىتىپ، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى خۇسۇسىي كارخانا پاي كونترول‌لۇقىدىكى پېيى بازارغا سېلىنغان شىركەت بولۇپ قالدى. بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، گۇاڭخۇي گۇرۇھى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ نۇرغۇن چوڭ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كارخانىلارنى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارنى قوشۇۋالدى. مۇلۇكنى زور كۆلەمدە قايتا تەشكىللەش ۋە ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق، گۇاڭخۇي ئۆي مۇلۇك تەرەققىياتىنى يېتەرلىك زېمىن بىلەن تەمىنلىدى. 1999 ـ يىلى تەرەققىي قىلدۇرغان ئومۇمىي كۆلەمى 614 مىڭ كۋادرات مېتىرغا، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 642 مىليون 587 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىقتىدارى، بازار ئىگىلەش نىسبىتى ئاپتونوم رايونىمىز ئۆي مۇلۇك كەسىپىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرۇپ، غەربىي شىمال رايونىدىكى «10 ياخشى ئۆي زېمىن كارخانىسى» بولۇپ باھالاندى. گۇاڭخۇي كارخانا گۇرۇھى تەرەققىياتقا ئەھمىيەت بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەر تەۋرەش ئاپىتى، كەلكۈن ئاپىتى يۈز بەرگەن جايلار ۋە نامرات جايلاردىكى ئاھالىگە پۇل ـ مال ئىئانە قىلىپ كەلدى. 10 يىلدىن بۇيان جەمئىي 30 مىليون يۈەندىن ئارتۇق ياردەم قىلدى. 1999 ـ يىلى «شەرەپ يۈلتۇزى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ دېلۇڭ (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى خەلق باشقۇرۇشىدىكى چوڭ كارخانا. 1986 ـ يىلى قۇرۇلغان. بۇرۇن شىنجاڭ دېلۇڭ خەلق ئارا ئوقەتچىلىك باش شىركىتى ئىدى، 1998 ـ يىلى گۇرۇھى شىركەت قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى ئەدەبىيات ـ سەنئەت يولى 2 ـ نومۇر. دىكى خۇڭيۈەن سارىيىنىڭ 6 ـ قەۋىتىدە. رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 200 مىليون يۈەن. تىجارەت دائىرىسى پەمىدۇر قىيامى ۋە ئونىڭ يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلىرى، مېۋە ـ چىملىكلىرى، سېمونت ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، ئاپتوموبىل زاپچاسلىرى، ئۆچكە تېرىسى ۋە زىغىر چىگىتى قاتارلىق توقۇلما بۇيۇملار، يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى قاتارلىق ئەنئەنىۋى سانائەت مەھسۇلاتلىرىغا مەبلەغ سېلىش، ئۈنى ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاش، تىجارەت قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، يەنە سایاھەت بايلىقىنى ئېچىش ۋە سایاھەت بايلىقى قۇرۇلۇشى ھەمدە پۇل مۇئامىلە ساھەسىگە مەبلەغ سېلىش ئىشلىرى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. 1994 ـ يىلىدىن باشلاپ پۇل مۇئامىلە بازىرىنى تەنقىق قىلىشقا كىرىشتى ھەمدە پۇل مۇئامىلە كاپىتالى بىلەن كەسىپكە مەبلەغ سېلىشنى بىرلەشتۈرۈپ ئۈستىمدە ئىزدىنىپ، دەسلەپكى كاپىتال يۇرگۈزۈشنى باشلىدى. 1996 ـ ۋە 1997 ـ يىلى پاي چېكى بازارغا سېلىنغان ئۇچ چوڭ شىركەت ـــ تۇنجى پاي چېكى، شياڭخوجۇ، شېنياڭ قېتىشما پاي چېكىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك سېتىۋېلىپ، مۇلۇكنى قايتا تەشكىللەش، مۇلۇك قۇرۇلمىسىنى ياخشىلاش ئارقىلىق، تېز تەرەققىي قىلىش نىشانىغا يەتتى. 2000 ـ يىلى تۇنۇگۈنكى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، شىركەتتىكى يادرو كارخانىلارغا قارىتا ئىستېراتېگىيىلىك باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، ئەنئەنىۋى كەسىپلەرنى پۈتۈنلەپ، كارخانىنىڭ يادرولۇق رىقابەت كۈچىنى ئاشۇردى. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، گۇرۇھى شىركەتنىڭ ئومۇمىي مۇلكى 6 مىليارد 500 مىليون يۈەن، پايدا ـ ببجى 120 مىليون يۈەنگە يەتتى.

مېيكې خەلقئارا ئۆي جاھازلىرى چەكلىك پاي شىركىتى شىنجاڭ مېيكې گۇرۇھى خەلقئارا

ياساش چەكلىك شىركىتىدىن ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان. قۇرغۇچىلىرى شىنجاڭ مېيكې ئوقەت چەكلىك شىركىتى، تەيۋەن تەيشىڭ يافاچ ئەسۋابلار چەكلىك مەسئۇلىيەت چەكلىك شىركىتى، غەربىي تەكلىتاغ ئورمانچىلىق ئىدارىسى، ئالتاي تېغى ئورمانچىلىق ئىدارىسى كۆكتوقاي ئورمانچىلىق مەيدانى، ئاپتونوم رايونلۇق تېخنىكا مەكتەپ سىلىش شىركىتىدىن ئىبارەت. ئۇ جۇڭگودىكى بىردىن بىر قارىغاي ياغىچىدىن ئۆي جاھازلىرى ياساپ ئېكسپورت قىلىدىغان مەخسۇس زاۋۇت، شۇنداقلا ئا- سىيادىكى ئەڭ چوڭ قارىغاي ياغىچى ئۆي جاھازلىرى ئېكسپورت بازىسى، شىنجاڭدىكى بىردىن بىر مەھسۇلا- تنى 100% ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پېرېۋوت يارىتە- دىغان كارخانا. 1996 - يىلىدىن باشلاپ ئۇدا تۆت يىل ئېكسپورت قىلىپ تاشقى پېرېۋوت يارىتىشتىكى ئىلغار كارخانا، AAA دەرىجىلىك ئىشەنچلىك كارخانا بولۇپ باھالاندى. 1999 - يىلى ئېكسپورتتىن 40 مىليون دوللار يارىتتى. شىركەت يەنە يېڭى سىستېمىنىڭ ئور- مان بايلىقىنى تەرتىپ ئېچىپ، شىركەتنىڭ تەرەققە- ياتىنى ئىشەنچلىك بايلىق كاپالىتىگە ئىگە قىلدى. 2000 - يىلى 11 - ئايدا، شىركەتنىڭ پاي چېكى شاڭخەي ئاكسىيە بىرژىسىدا بازارغا سېلىندى. شۇ يە- لى ئاساسلىق كەسىپ كىرىمى 236 مىليون 60 مىڭ يۈەن، ساپ پايدىسى 37 مىليون 150 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلۈك كىرىم نىسبىتى 6.31%، ھەر بىر ئۇلۇشتىن كىرگەن كىرىم 0.67 يۈەن بولدى.

شىنجاڭ لوپنۇر توقۇمىچىلىق (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى دۆلەت ئىلكىدە- كى پېيى تىزگىنلەنگەن چوڭ توقۇمىچىلىق كارخانە- سى. ئورنى ئۈزۈن تالالىق باختا چىقىدىغان بايىنغولىن ئاپتونوم ئوبلاستىدا. ھازىرقى مۇلكى 1 مىليارد 443 مىليون يۈەن، كۆلىمى 200 مىڭ ئۇرچۇققا يېقىن؛ 1505 پاي توقۇش ماشىنىسى بار، 24 مىڭ توننا پاتلاش ۋە 15 مىڭ كىلوۋات / سائەت ئىسسىتىپ توك ھاسىل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە، 200 مىڭ مو ئېتە- زى، 4 باختا زاۋۇتى، 7829 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. مۇئەييەن كۆلەم ۋە ئىمەلىي كۆچكە ئىگە سودا، سانائەت، يېزا ئىگىلىك بىر گەۋدىلەشكەن گۈرۇھ ھې- سابلىنىدۇ. يىلىغا 25 مىڭ 500 توننا باختا يىپ، 36 مىليون 500 مىڭ مېتىر باختا رەخت ئىشلەپچىقە- رالايدۇ. 2000 - يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئو- مۇمىي قىممىتى 599 مىليون 70 مىڭ يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 169 مىليون 488 مىڭ يۈەن، پاي- دا- باج 107 مىليون 10 مىڭ يۈەن بولدى. ئاددىي تارالغان ۋە ئىنچىكە تارالغان ساپ باختا يىپ، يەل ئارقىلىق ئېگىرلىگەن يىپ، ئەنلۇن ئۈزەكلىك يىپ ھەمدە ساپ باختا ئوتتۇراھال سىيامبۇ، سىپتا سىيام- بۇ، شاكا، ئەقلىد ماموق رەخت، پۈچۈ قاتارلىق 10 نەچچە خىل مەھسۇلاتى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئەنلۇن ئۈ- زەكلىك يىپنىڭ ئەتىقى قىلىپ ئىشلىنىشى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقىنى تولدۇردى. شىركەت «ئىككى يىپ، ئىككى رەخت» نى ئۈز ئالدىغا ئېكسپورت قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىشكەن بولۇپ، 1999- يىلى 3849 تونىنا باختا يىپ، 3 مىليون 280 مىڭ مېتىر باختا رەخت ئېكسپورت قىلىپ، 15 مىل- يون 620 مىڭ دوللار تاشقى پېرېۋوت يارىتتى. شۇ يىلى شىركەت ISO9002 سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۈ- ۋاھلىقىدىن رەسمىي ئۆتتى. شىركەت ئىشلەپچە- قارغان «بوجاڭ» ماركىلىق مەھسۇلاتىنىڭ نامىغا جۇڭ- گو كارخانىچىلار باشقۇرۇش جەمئىيىتى تەرىپىدىن «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20 يىلدىن بۇيانقى ئەڭ تەسىر كۆچىگە ئىگە مەھسۇلات نامى» دە- گەن نام بېرىلدى، «بوجاڭ» ماركىلىق، «كروران» ماركىلىق ساپ باختا ئىلمە - توقۇلما يىپ ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. مەھسۇلاتى شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ۋە ياۋروپا - ئام- رىكا قاتارلىق جايلارغا سېتىلىدۇ.

خوتەن پاختا توقۇمىچىلىق فابـ- رىكىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 - دەرىجىلىك كارخا- نىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ تايانچ توقۇمىچىلىق كارخانە- لىرىنىڭ بىرى. 1969 - يىلى قۇرۇلغان. باختا يىپ ئېگىرىش، باختا رەخت توقۇش، يىپەك، شايى ئېگە- رىش بىر گەۋدە قىلىنغان ئۇنۇمۇرسال توقۇمىچىلىق كارخانىسى، ئورنى خوتەن شەھىرىدە. ھازىر باختا يىپ ئېگىرىش 40 مىڭ 560 ئۇرچۇق (1998 - يىلى 10 مىڭ ئۇرچۇق ئازايتىلدى)، يەل ئارقىلىق ئېگىرىشتىن 336 ئوچ، ئاپتوماتىك موكا ئالماشتۇرۇپ توقۇش ما- شىنىسىدىن 360 پاي، يىپەك ماشىنىسىدىن 300 پاي، شايى، يىپ ئورچۇقىدىن 2400 دانىسى بار؛ مۇلۇك ئومۇمىي سوممىسى 220 مىليون 217 مىڭ يۈەن؛ ئىشچى - خىزمەتچىسى 2580، ئازسانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 69%نى ئىگىلەيدۇ. بۇ فاب- رىكىنىڭ «خوتەن قاشتېشى» ماركىسى بىلەن رويخەت- كە ئالدۇرغان مەھسۇلاتلىرىدىن ئىنچىكە تارالغان 42-، 32-، 21 - نومۇرلۇق ساپ باختا يىپ، ئاددىي

تارالغان 16 ـ ، 10 ـ نومۇرلۇق يىپ، يەل ئارقىلىق ئېگىرىلگەن 16 ـ ، 10 ـ نومۇرلۇق يىپ؛ يىپەك تۇرىدىكى مەھسۇلاتىدىن 120N/2،60N/2 تىۋىتى كۆيۈ- دۇرۇلگەن مەشۇت بار. زاۋۇتنىڭ «خوتەن قاشتېشى» ماركىلىق يۈرۈشلۈك پاختا يىپلىرى 1995 ـ يىلى 12ـ ئايدا ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. مەھسۇلاتى ئاساسلىقى بېيجىڭ، جياڭسۇ، جېجياڭ، شەنداڭ، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئۆل- كە، شەھەرلەرگە سېتىلىدۇ، ھازىر «خوتەن قاشتې- شى» ماركىسى تەسىر شەكىللەندۈردى. 2000 ـ يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 117 مىل- يون 728 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 93 مىليون 194 مىڭ يۈەن، پايدا ـ باج 10 مىليون 447 مىڭ يۈەن بولدى.

شىنجاڭ سفاك گۈرۈھى غەربىي شىمال را- يونىدىكى بىردىن بىر شېكەرچىلىكنى باشلامچى قىلغان كارخانا گۈرۈھى. ئۇ بۈرۈن شىنجاڭ ئىلى شېكەر زاۋۇتى ئىدى. ئورنى قورغاس ناھىيىسىدە. گۈرۈھ- نىڭ قارمىقىدا ئىلى سفاك شېكەرچىلىك چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىننىڭ شېكەرچىلىك شىر- كىتى، ئىلى دەريالىق ھاراقچىلىق شىركىتى، يىمپي يىپەك ـ ئېچمەك شىركىتى قاتارلىق يەتتە شىركەت بار، ئاق شېكەر، يىپەكلىك ئىسپىرتى، دانچە يەم ـ خەشەك، ئاق ھاراق، ئېچىملىك، سوغۇق يىپەكلىك ئىشلەپچىقىرىش، يەر ئېچىش، دۆلەت ئىچى ـ سىرتـ- دىكى سودا ئىشلىرى تىجارىتى بىر گەۋدە قىلىنغان چوڭ تېپتىكى ئۇنىۋېرسال كارخانا گۈرۈھى ھېسابلـ- نىدۇ. 1203 نەپەر خادىمى بار، تۈراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلىي قىممىتى 205 مىليون يۈەن. شېكەرچىلىك ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى كۈنىگە 6000 تونىنا قىزىلچە- خى بىر تەرەپ قىلالايدۇ، يىلىغا 60 مىڭ تونىنا ئاق شېكەر، 20 مىڭ تونىنا يۇمشاق ئاق كەمپۇت، 8000 تونىنا يىپەكلىك ئىسپىرتى، 25 مىڭ تونىنا دانچە يەم- خەشەك ئىشلەپچىقىرالايدۇ. ئاق ھاراقچىلىقىدا 5000 تونىنا ھاراق ئېچىتالايدۇ، 8000 تونىنا ئاق ھاراقنى ئۇراپ قاچىلىيالايدۇ. يىپەك ـ ئېچمەكچىلىكىدە يىلىغا 3600 تونىنا تەبئىي يۇڭا مېۋە ئېچىملىكى، سوغۇق يىپەكلىك ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 2000 ـ يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 193 مىليون 832 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 184 مىليون 286 مىڭ يۈەن، پايدا ـ بېجى 35 مىليون 366 مىڭ يۈەن بولدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇدا مەملىكەت بويىچە ئېكسپورت قىلىپ پېرېۋوت يارىتىشتىكى مۇنەۋۋەر كارخانا، مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر يېنىك سانائەت كارخانىسى، سۈپەت ـ ئۇنۇم تەكشۈرۈش كارخانا، ئاپتو- نوم رايون يېنىك سانائەت ساھەسىدىكى خەنگاك پولات زاۋۇتىدىن ئۆگىنىپ، باشقۇرۇشنى تۈزۈش بويىچە ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالاندى. ئاساسلىق يېتەكچى مەھسۇلاتى ـــ «سفاك» ماركىلىق ئاق شېكەر. كەر «شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى» دېگەن نامغا ئېرىشتى، رويخەتكە ئالدۇرغان «سفاك» نامىلىق تاۋار ماركىسى شىنجاڭنىڭ داڭلىق تاۋار ماركىسى بولۇپ باھالاندى. كارخانا ISO9002 سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈپ، يېشىل يېمەكلىك گۇۋاھنامە- سىغا ئېرىشتى. ئىلى دەريالىق ھاراقچىلىق شىركىتى يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە كونا زاۋۇت، ئۇنىڭغا « ئىزە- چىل ئىناۋەتلىك كارخانا» دېگەن نام بېرىلدى. گۈرۈھ ئىسپورت ـ ئېكسپورت تاشقى سودا ھوقۇقى ۋە ئاز سوممىلىق چېگرا سودىسى ھوقۇقىغا ئىگە. مەھسۇلاتى مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرى ۋە يابونىيە، گېرمانـ- يە، ئىتالىيە، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ.

خوتەن يىپەكچىلىك فابرىكىسى دۆلەت كارخانىسى. ئورنى خوتەن شەھىرىدە. 1964 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇ غوزەك يىغىش ـ قۇرۇتۇش، يىپەك تارتىش، توقۇش، بوياش، كىيىم ـ كېچەك تىكىش

خوتەن يىپەكچىلىك فابرىكىسىنىڭ ئايال ئىشچىسى

بىر گەۋدە قىلىنغان يىپەكچىلىك ـ بوياقچىلىق بىر- لەشمە كارخانىسى بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە يىپەكچىلىك ساھەسىدىكى باشلامچى كارخانا ھېسابلىنىدۇ. ھازىر 983 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار، يۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 85%

دىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ؛ يىپەك تارتىش ماشىنىسىدىن 7200ى، يىپەك توقۇش ماشىنىسىدىن 300 ى ۋە ئىككى يۇرۇش بويۇش ـ رەتلەش لىنىيىسى بار؛ يىلىغا 150 تونىنا يىپەك، 3 مىليون مېتىر تاۋار ئىشلەپچىقىرالايدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئەڭ چوڭ تاز سانلىق مىللەتلەر بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇت ھېسابلىنىدۇ. ئۇدا ئالتە يىل تازسانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان مۇنەۋۋەر كارخانا بولۇپ باھالاندى، گۇۋاھنامە، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتىدىكى نەمۇنە ئورۇن» دېگەن نام بېرىلدى. بۇ زاۋۇت ئىشلەپچىقارغان « شاتو» مارىكىلىق يۇرۇشلۇك يىپەك مەھسۇلاتلىرىنىڭ تورى 20 دىن، نوسخىسى 100 دىن ئاشىدۇ. ئاساسلىق يېتەكچى مەھسۇلاتىدىن يىپەك يۇرۇشلۇكلىرى، ئويما گۈللۈك تىك تېۋىتلىق يۇرۇشلۇكلىرى، ئويما گۈللۈك تېۋىتلىق يۇرۇشلۇكلىرى، ئەتلەس يۇرۇشلۇكلىرى، گىرە توقۇلما يىپەك يۇرۇشلۇكلىرى، شارپا، يېپىنچا ۋە سالىمەت يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلىرى بار. 1998 ـ يىلى « شاتو» مارىكىلىق يىپەك يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى ھەمدە «ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتلاش مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 10 مىليون 458 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 15 مىليون 46 مىڭ يۈەن بولدى.

شىنجاڭ دېۋاڭ ئىلمە توقۇلما چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ دۆلەت ئىلكىدىكى ئىلمە توقۇلما تايانچ كارخانىسى. ئورنى ئۈرۈمچى شىمالىي بېيجىڭ يولى 11 ـ نومۇردا. يەر كۆلىمى 77 مىڭ 800 كۋادرات مېتىر. 1998 ـ يىلى شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغوست پولات ـ تۆمۈر (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىنجاڭ تېخنىكا ئۈزگەرتىش، مەبلەغ سېلىش شىركىتى، شىنجاڭ توقۇمچىلىق سانائىتى (گۇرۇھى) شىركىتى ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئىلمە ـ توقۇلما زاۋۇتى ئاساسىدا زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىگە ئۈزگەرتىش ئارقىلىق بىرلىكتە مەبلەغ سېلىپ قۇرۇپ چىققان. پاي دەسمايىسىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 25 مىليون يۈەن. ھازىر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 630 دىن ئاشىدۇ. يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك باشقۇرغۇچىلىرى ئاساسىدا يۇقىرى دەرىجىلىك تەربىيە كۆرگەنلەر %60نى، كەسپىي تېخنىكا ۋە باشقۇرغۇچى خادىملار ئاساسىدا يۇقىرى دەرىجىلىك تەربىيە كۆرگەنلەر %56 نى ئىگىلەيدۇ. يىلىغا 1 مىليون 200 مىڭ قۇر ئالىي دەرىجىلىك ساپ پاختا ئىلمە توقۇلما ئىچ كىيىمى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 90 ـ يىللار. دىن بۇيان، كارخانا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ گېرمانىيە، ياپونىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەر، دىن ۋە تەيۋەن، شىاڭگاڭ رايونىدىن ئىلمە توقۇلما ماشىنىسى، بوياقچىلىق ماشىنىسى، تىكىش ئۈسكۈنىلىرىدىن يۈزنى كىرگۈزگەن ھەمدە كومپيۇتېر ئارقىلىق لايىھىلەشنى يولغا قويۇپ، « مەملىكەتلىك CAD سىستېمىسىنى ئىشلىتىش بويىچە ئۈلگە كۆرسىتىش كارخانىسى» بولۇپ باھالاندى. ئۈز ئالدىغا ئېكسپورت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. بۇ شىركەت ئىشلەپچىقارغان « دېۋاڭ» مارىكىلىق سۈپەتلىك ساپ پاختا ئىلمە توقۇلما ئىچ كىيىم يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتى 1997 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى. ھازىر يۇمشاق ئىسسىق پاختا، نېپىز پاختا، ئىنچىكە قىيپاش يوللۇق، ئىقتىدارلىق رەتلەش، رەڭلىك پاختا، كەندىر چىگىسى، گۈللۈك ئۈي ئىچى بۇيۇملىرى قاتارلىق 10 چوڭ يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتى بار، پاسونى 100 دىن ئاشىدۇ. «جۇڭگودىكى مودا كىيىم رەختى»، «ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇنەۋۋەر يېڭى مەھسۇلاتى»، « ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى» قاتارلىق دۆلەت دەرىجىلىك ۋە ئۆلكە دەرىجىلىكتىن بولۇپ 30 نەچچە شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. 1998 ـ يىلى مەھسۇلاتى جۇڭگو ئىستېمالچىلارنىڭ قوغداش فوندى جەمئىيىتى تەرىپىدىن «ئىستېمالچىلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن (داڭلىق) مەھسۇلات» بولۇپ باھالاندى. 1999 ـ يىلى ئېكسپورتتىن 2 مىليون دوللار تاشقى پىرېۋوت ياراتتى. 2000 ـ يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 33 مىليون 844 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 33 مىليون 821 مىڭ يۈەن بولدى.

گېنېرال كۆك تاماكا گۇرۇھى شىنجاڭ تاماكا ياساش زاۋۇتى شىنجاڭدىكى بىردىنبىر دۆلەت ئىلكىدىكى تاماكا ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى. بۇرۇنقى نامى شىنجاڭ تاماكا زاۋۇتى ئىدى. 1960 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئورنى كۇيتۇن شەھىرىدە. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كۆك تاماكا مونوپول ئىدارىسى (شىركىتى) تەۋەلىكىدە. 1999 ـ يىلى 10 ـ ئايدا گېنېرال كۆك تاماكا گۇرۇھى چەكلىك شىركىتىگە قوشۇلغان. ھازىر 1975 نەپەر خادىمى بار، بۇنىڭ

ئىچىدە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم مەلۇماتىدىكىلەر 185؛ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلىي قىممىتى 283 مىلـ يون يۈەن. ئەنگلىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيىنىڭ ۋە ئېلىمىزنىڭ مەخسۇس كۆك تاماكا پىششىقلاشقا ئىشلـ تىلىدىغان ئىلغار ئۈسكۈنىسىدىن 22 (دانە) يۈرۈشى بار، مۇكەممەل بولغان فىزىكىلىق، خىمىيىلىك تەكـ شۈرۈش ئۈسكۈنىلىرى ۋە كۆك تاماكا سۈپىتىنى نازا ـ رەت قىلىش 3 ـ دەرىجىلىك تەكشۈرۈش پونكتى بار، يىلىغا 200 مىڭ يەشىك ئېسىل، ئوتتۇراھال تاماكا ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ھازىرلىغان. «قارلەـ لىسى» ماركىلىق تاماكا خۇشپۇراقلىقى، تەمىنىڭ ساپلىقى بىلەن ئىستېمالچىلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشـ تى. «قارلەيلىسى» ماركا نامى ئاپتونوم رايونىنىڭ داڭـ لىق تاۋار ماركىسى بولۇپ ھاسلاندى. مەھسۇلاتى ئېلـ مىزدىكى ھەرقايسى جايلارغا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى دۆلەتلەرگە سېتىلىدۇ. ئۇدا كۆپ قېتىم دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون تارقاتقان تۈرلۈك شەرەپلىك ناملارغا ئېرىشكەن بولۇپ، يەنە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مە ـ نىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ ھاسلاندى. 2000 ـ يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچە ـ قىرىش قىممىتى 231 مىليون يۈەن، سېتىش كىرىمى 236 مىليون يۈەن، پايدا ـ بېجى 111 مىليون يۈەن بولدى.

شنجاك سەنتەي ھاراقچىلىق چەكلىك مەسـ ئۇلىيەت شىركىتى ئاپتونوم رايونىمىز ھاراقچىلـ قىدىكى تايانچ كارخانىلارنىڭ بىرى. 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇرنى شنجاك جىمسار ناھىيىسى سەنتەي بازىرىدا. ھازىرقى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلىي قىممـ قىتى 30 مىليون 234 مىڭ يۈەن، ئىشچى ـ خىزمەتچـ ىسى 630. جۇڭگودىكى 500 چوڭ ئىچىملىك ياساش كارخانىسىنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 100 كۆچـ لۈك كارخانىنىڭ بىرى. يەر كۆلىمى 140 مىڭ كۋادـ رات مېتىر. 1996 ـ يىلى جۇڭخۇا ھاراق مەدەنىيىتى بويىچە مۇنەۋۋەر كارخانا ۋە چولپان كارخانا قىلىپ بېكىتىلگەن. يىللىق سېتىش مىقدارى ئاپتونوم رايونـ ىمىزدىكى ئوخشاش ساھەلەر ئىچىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاساسلىق پېتەكچى مەھسۇلاتىدىن «سەنتەي» ماركىلىق سەنتەي لاۋجياۋ، سەنتەي تېچۇ يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتى 40 يىللىق مەر ـ كىدە كۆرسىتىلگەن مەھسۇلات بولۇپ ھاسالان ـ دى. 2000 ـ يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 110 مىليون 342 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 82 مىليون 726 مىڭ يۈەن، پايدا ـ بېجى 14 مىليون 93 مىڭ يۈەن بولدى.

شنجاك پىۋا گۇرۇھى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى چوڭ شىركەت ـ شنجاك پىۋا (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى بىلەن تۆت بالا شىركەت (سانجى پىۋا چەكـ لىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، قورغاس پىۋا چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، ئىنەك يۈيۈملىرى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ۋە ئاقسۇ پىۋا چەكلىك مەسئۇـ لىيەت شىركىتى) 1998 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى تەشكىللىنىپ قۇرغان. گۇرۇھنىڭ باش شىتابى

شنجاك پىۋا گۇرۇھى

ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي شىنخۇا يولىدا. يەر كۆلـ مى 255 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىرقى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 780؛ يىللىق پىۋا ئىشلەپچىقىرىش ئىقـ تىدارى 120 مىڭ تونىنا، مەھسۇلاتىنىڭ پۈتۈن شىنجاڭ ـ دا بازار ئىگىلەش نىسبىتى %50 دىن يۇقىرى؛ ئومۇـ مىي مۇلكى 294 مىليون يۈەن، ئومۇمىي قەرزى 151 مىليون يۈەن، مۇلۇكدارنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتى 143 مىليون يۈەن، گۇرۇھنىڭ قەرز نىسبىتى %36.51. ھازىرقى شنجاك بويىچە كۆلىمى ئەڭ چوڭ، تىجارەت ئەھۋالى ئەڭ ياخشى پىۋا ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى ھېسابلىنىدۇ. 12 گرادۇسلۇق، 11 گرادۇسلۇق پىۋا، قارا پىۋا، مېۋە تەملىك پىۋا، پاسىلداق قوتۇلۇق پىۋا

قاتارلىق 10 نەچچە خىل پۇلا بۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلىرى. ئى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 1984 - يىلى مەملىكەت بويىچە پۇلا ساھەسىدىكى سۈپەت باھالاشتا كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى ھېسابلىنىدۇ. « شىنجاڭ پۇلىسى» تاۋار ماركىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ داڭلىق ماركىسى. 1997 - يىلىدىن باشلاپ، كارخانا تېز تەرەققىي قىلىدىغان تۆۋەن تەڭ نەرخلىق كېڭىيىش باسقۇچىغا قەدەم قويۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى كىچىك پۇلا كارخانىلىرىنى سېتىۋېلىش، قوشۇۋېلىش، پېيىنى كونترول قىلىش ئارقىلىق، 100 مىليون يۈەندىن ئارتۇق زاپاس مۇلۇكى ئى جانلاندۇردى. سانجى بوفېك پۇلا زاۋۇتى، قورغاس پۇلا زاۋۇتى، شىنجاڭ كوندىلىك ئەينەك زاۋۇتى، ئاقسۇ پۇلا زاۋۇتى سېتىۋېلىنغان ۋە قوشۇۋېلىنغاندىن كېيىن، ھەممىسى زىيان تارتىشتىن پايدا ئېلىشقا ئۆزگەردى ھەمدە شىركەت تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1996 - يىلى، 1997 - يىلى پايدىسى 1 مىليون يۈەنگە يەتمەيتتى، 1998 - يىلى 8 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يەتتى، كارخانا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى پايدا - باجنى كۆپ تاپشۇرىدىغان كارخانا قاتارىغا ئۆتتى . 2000 - يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 103 مىليون 358 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 99 مىليون 973 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 34 مىليون 755 مىڭ يۈەن بولدى.

خوتەن ئەتىرگۈل ھاراقچىلىق شىركىتى بۇرۇن خوتەن ئەتىرگۈل ئۈزۈم ھاراقى زاۋۇتى ئىدى، 1998 - يىلى 4 - ئايدا خوتەن ئۆلكىلىك ئىنىڭ ۋەيران بولغان مېۋە شەربىتى زاۋۇتىنى سېتىۋېلىپ ئالغاندىن كېيىن، نامىنى خوتەن ئۆلكىلىك ئەتىرگۈل ھاراقچىلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتكەن. ھازىر شىركەتنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 12 مىليون 460 مىڭ يۈەن؛ خادىمى 97، ھەممىسى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى مەلۇماتلا ئىگە. 2000 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 14 مىليون 670 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 18 مىليون يۈەن، پايدىسى 1 مىليون 400 مىڭ يۈەن بولدى. 7. 566 گېكتار مېۋە- بازىسى قۇرۇپ، 6100 تۆتۈن دېھقانىنى بېيىش يولىغا يېتەكلەپ، خوتەننىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈپ باشقۇرۇشىغا تۆھپە قوشتى. شىركەت ئىككى دەرىجىلىك مەھسۇلات سۈپىتىنى باشقۇرۇش سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان بولۇپ، مەھسۇلاتنىڭ لايىقەتلىك نىسبىتى كۆپ يىللاردىن بۇيان %100 بولۇپ كەلدى، ئۇدا ئۇچ يىل خوتەن ۋىلايىتى تەرىپىدىن « توختامغا ئەمىيەت بېرىدىغان، ۋەدىسىدە تۇرىدىغان» كارخانا بولۇپ باھالاندى. شىركەت تىجارەت تاكتىكىسى ۋە كارخانا مەدەنىيىتى قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ماركا نامى ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويدى. شىركەتنىڭ « خوتەن» دېگەن ماركا نامى رويخەتكە ئېلىندى. شىركەت ئەسلىدىكى مەھسۇلات تۈرى ئاساسىدا، يەن - تەتقىقات ئارقىلىق ئېچىش سالمىقىنى زورايتىپ، ئەتىرگۈل ھارىقى، ئانار ھارىقى، مەيزاپ، پىننە ھارىقى قاتارلىق تۆت چوڭ بۇرۇشلۇك 30 نەچچە خىل مەھسۇلات ئىشلەپ چىقاردى. بۇنىڭ ئىچىدە، «خوتەن كانتا ھارىقى» ، «مەيزاپ» قاتارلىق مەھسۇلاتلىرى بەك بازار تېپىپ، بېيجىڭ، شاڭخەي، نەنجىڭ، كۇنمىڭ قاتارلىق جايلارغا سېتىلىۋاتىدۇ. 2000 - يىللىق فرانسىيە «پارىژ داڭلىق چاي، داڭلىق ھاراق كۆرگەزمىسى» دە «خوتەن» ماركىلىق پىننە ھارىقى ئالاھىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «خوتەن» ماركىلىق ئانار ھارىقى 2 - نۆۋەتلىك خەلقئارا ھاراق مەدەنىيىتى بايرىمىدىكى ھاراق تۈرلىرىنى باھالاشتا ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «خوتەن» ماركىلىق مەھسۇلاتلىرى ئاپتونوم رايون كۆرسەتكەن مەھسۇلاتلار قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

شىنجاڭ دورا زاۋۇتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تېببىي دورا ساھەسىدىكى دۆلەتنىڭ تايانچ كارخانىسى. 1992 - يىلى دۆلەت ئىقتىساد - سودا كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقىلىق، چوڭ ئىككىنچى تېپتىكى ئۈنۈملۈك دورا كارخانىسى قىلىپ بېكىتىلگەن. مەملىكەت بويىچە 149 نۇقتىلىق تېببىي دورا سانائىتى كارخانىسىنىڭ بىرى. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى لىيۇشەن يولى 8 - نومۇردا. يەر كۆلىمى 18 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىرقى ئومۇمىي مۇلكى 119 مىليون يۈەن، مۇلۇك قەرز نىسبىتى %48.7؛ 775 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى %24 نى ئىگىلەيدۇ، كەسپىي دورىگەردىن توققۇزى بار. لىشۇ تابلېتكىسى، لۇڭشا تابلېتكىسى قاتارلىق ئېغىدىرىن يۇرۇشلۇك دورىلىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد - سودا كومىتېتىنىڭ 1999- يىللىق داڭلىق، ئەلا تېببىي دورا مەھسۇلاتلىرى تەرەققىيات يېرىك پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن. 14 چوڭ تۈر بويىچە 200 خىل ۋە ئۆلچەمگە يېقىن خام دورا ماتېرىيالى، دورا ئىشلەپچىقىرالايدۇ. خام دورا ماتېرىياللىرىدىن ئاساسلىقى ئېغىدىرىن، ئېغىدىرىن ئېكستراكت تالقىنى، تېررامىتسىن، چوچوكېۋيا سىنە-

كى قاتارلىقلار بار، دورا مەھسۇلاتىدىن ئاساسلىقى ئاسما ئوكۇل، يېڭنە ئوكۇلى، تالقان ئوكۇلى، تابلېتكا، كاپسۇل، سۈيۇق دورا قاتارلىق دورا تېپلىرى ئاساس قىلىنىدۇ. مەھسۇلاتىدىن ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ بىرى دۆلەتنىڭ كۆمۈش مۇكاپاتىغا، 12سى ئاپتونوم رايونلۇق داڭلىق، ئەلا مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 - يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 64 مىليون 231 مىڭ يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 20 مىليون 155 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 55 مىليون 33 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 4 مىليون 352 مىڭ يۈەن بولدى.

شىنجاڭ جۇڭيى دورا باش زاۋۇتى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى جۇڭيى دورىلىرى ۋە مىللىي دورا ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇتنىڭ كارخانا. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ھازىرقى مۇلكى 70 مىليون 327 مىڭ يۈەن؛ 358 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ھەرخىل كەسىپى تېخنىكا خادىملار تۇتتىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. يېقىنقى 20 يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مۇرەككەپ قار لەيلىسى كاپسۇلى، دەنشچىلىك تابلېتكىسى، سۇلىلىك تابلېتكىسى، بىگدۇڭاك چىلانمىسى قاتارلىق 40 خىلدىن ئارتۇق دورىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان. بۇنىڭ ئىچىدە مۇرەككەپ قار لەيلىسى كاپسۇلىنىڭ داۋالاش ئۈنۈمى ئۆزگىچە بولۇپ، شياڭگاڭ، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا بازارلىرىدا ئىنتېنىك سېتىلىۋاتىدۇ، دۆلەت ئىچى- سىرتىدا كۆپ قېتىم مۇكاپاتقا ئېرىشتى، ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ داڭلىق، ئەلا، ئۆزگىچە مەھسۇلاتى ھەم- دە شىنجاڭ جۇڭيى دورا باش زاۋۇتىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى يېتەكلەيدىغان باشلامچى مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ. 1999 - يىلى، مۇرەككەپ قار لەيلىسى كاپسۇلى، دەنشچىلىك تابلېتكىسى دۆلەت قوغدايدىغان جۇڭيى دورىلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 2000 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 37 مىليون 595 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 36 مىليون 614 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 5 مىليون 868 مىڭ يۈەن بولدى.

شىنجاڭ تەڭرىتاغ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى بۇرۇنقى شىنجاڭ سېمونت زاۋۇتى بىلەن شىنجاڭ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى - خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتىدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ دۆلەت كارخانا- سىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىپ، 1998 - يىلى 12 - ئايدا تەشكىللىنىپ قۇرۇلغان دۆلەت ئىلكىدىكى شېرىكسىز گۇرۇھى شىركەت. ئورنى ئۇرۇمچى شەرقىي ساڭغاڭگۇ يولى 55 - نومۇر قوشۇمچە 1 - نومۇردا. يەر كۆلىمى 3 مىليون 240 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئاپتونوم رايون قوللاپ تەرەققىي قىلدۇرۇدىغان يەتتە چوڭ ساھەدىكى گۇرۇھى شىركەتلەرنىڭ بىرى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، مۇلۇك ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليارد 352 مىليون يۈەنگە، مۇلۇك قەرز نىسبىتى 49.79% كە يەتكەن؛ جەمئىي 4630 نەپەر خادىمى بار. شىركەتتە ئاپتونوم رايونىمىز بىناكارلىق ساھەسىدىكى بىردىنبىر كارخانا تېخنىكا تەرەققىيات مەركىزى بار. 2000 - يىلى پايدىسى 62 مىليون 30 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ھازىر تەڭرىتاغ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ئوقەتچىلىك چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، تەڭرىتاغ سېمونت بۇيۇملىرى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى - خىمىيە سانائىتى ئوقەتچىلىك چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىنجاڭ دېپەي چاقچۇق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، تەڭرىتاغ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى گۇرۇھى ئۈچۈن - زېمىن تەرەققىيات شىركىتى قاتارلىق بەش بالا شىركىتى؛ شىنجاڭ تەڭرىتاغ سېمونت چەكلىك پاي شىركىتى، شىنجاڭ گونۇك تۇرۇبا چەكلىك پاي شىركىتى، شىنجاڭ تەڭرىتاغ بىناكارلىق قۇراشتۇرۇش قۇرۇلۇشى باش شىركىتى، شىنجاڭ تەڭرىتاغ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى - ماشىنىسازلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىنجاڭ لىباۋ سېمونت چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قاتارلىق پاي چېكى كونتروللىنىدىغان بەش بالا شىركىتى؛ ئۇرۇمچى شەھەرلىك بەخت پاراۋانلىق ئوراش - قاچىلاش زاۋۇتىدىن ئىبارەت بىر پاي قوشقان شىركىتى بار. بۇنىڭ ئىچىدە تەڭرىتاغ سېمونت پاي شىركىتى 1999- يىلى 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى پېيىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بازارغا سېلىپ، 266 مىليون يۈەن مەبلەغ يىغدى؛ 2000 - يىلى ھەر بىر ئۇلۇش ساپ مۇلۇكتىن كىرىم قىلىش نىسبىتى 10.13% بولدى. گۇرۇھنىڭ ئاساسلىق يەتكەچى مەھسۇلاتلىرى ۋە تىجارەت تۈرلىرى سېمونت، سېمونت بۇيۇملىرى، تازلىق چاقچۇقلىرى، ئۈچۈن - زېمىن، بىناكارلىق، ماشىنىسازلىق، تىرانسپورت ۋە سۇلياۋ پولات ئىشلەش دېرىزە، ساپال دانچىلىرى قاتارلىق يېڭى بىناكارلىق ماتېرىياللىرىدىن ئىبارەت. «تەڭرىتاغ» ماركىلىق سېمونت، «تۇنجى» ماركىلىق سېمونت، «بوغباق» ماركىلىق سېمونت بۇيۇملىرى،

« دېپەي» تازىلىق چاقچۇقلىرى قاتارلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ ماركا نامى پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا خېلى يۇقىرى كىناۋەتكە ۋە بازار ئىگىلەش نىسبىتىگە ئىگە. سېمونت ۋە سېمونت بۇيۇملىرى 1999 - يىلى ۋە 2000 - يىلى ISO9000 سۈپەت سىستېمىسى گۇۋاھلىقىدىن ئۆتتى. تازىلىق چاقچۇق مەھسۇلاتى 2000 - يىللىق ئاپتونوم رايونلۇق تېخنىكا نازارەتچىلىكى ئىدارىسىنىڭ ئارىلاپ تەكشۈرۈشىدە 100% لايىقىتلىك بولدى.

شىنجاڭ تۈنجى ئېلېكتر، ماشىنا - ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ياساش چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى دۆلەتلىك 2 - دەرىجىلىك كارخانا، بۈرۈقچى ماشىنىسازلىق - ئېلېكترون سانائىتى مىنىستىرلىقىنىڭ نۇقتىلىق كارخانىسى. بۇرۇن شىنجاڭ ئۈنىۋېرسال ئېلېكتر ماشىنا زاۋۇتى ئىدى. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئورنى سانجى شەھىرىدە. يەر كۆلىمى 490 مىڭ كۋادرات مېتىر. تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلي قىممىتى 112 مىليون يۈەن؛ ئىشچى - خىزمەتچىسى 1201 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنژېنېر، تېخنىك خادىملار 182 نەپەر، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار سەككىز نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 69 نەپەر، خادىملىرىنىڭ 80% دىن كۆپرەكى تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن. كارخانا Y يۈرۈشلۇك ئوچ فازلىق بىماس قەدەملىك ئېلېكتر ماتور، قۇدۇقتا ئىشلىتىلىدىغان سۇ پومپىسى، ئېلېكتىر ترانسفورماتور ۋە ئاپتوموبىلغا ئىشلىتىلىدىغان قوغۇشۇن كىسلاتالىق قوزغاتقۇچ ئاككۇمۇلياتور قاتارلىق ئۇنۋېرسال ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانا. تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كۆلىمى ئالدى چوڭ ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرى ياسايدىغان كارخانىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى، مەھسۇلاتلىرى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىغا سېتىلىدۇ. شىركەت ئىشلەپچىقارغان «شىنبېي» ماركىلىق ئېلېكتر ترانسفور ماتور، «شىندا» ماركىلىق ئېلېكتر ماتور، «شىنشۇ» ماركىلىق قوغۇشۇن كىسلاتالىق ئاككۇمۇلياتور يۈرۈشلۇك مەھسۇلاتلىرىغا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن داڭلىق مەھسۇلات دېگەن نام بېرىلدى. شىركەت 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق « پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە ئۈلگىلىك كارخانا» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1998 - يىلى شىركەت قارمىقىدىكى چوڭ ئوچ خىل مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانىلار ئارقا - ئارقىدىن ISO9000 ۋە ISO9001 سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتتى. 1997 - يىلى تۈنجى گۈرۈھنىڭ كىرگەندىن كېيىن، كارخانىغا يېڭى ھاياتى كۈچ قوشۇلدى. 2000 - يىلى سانائەت ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 94 مىليون 880 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 79 مىليون 790 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 8 مىليون 500 مىڭ يۈەن بولدى.

ماناس ئېلېكتر چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى چوڭ 1 - تېپتىكى دۆلەت كارخانىسى، دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىمىز «7 - بەش يىللىق پىلان»، «8 - بەش يىللىق پىلان» دىكى نۇقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرى. ھازىرقى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلي قىممىتى 1 مىليارد 588 مىليون يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 1518 نەپەر، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئومۇمىي سىغىمى ئەڭ چوڭ زامانىۋىلاشقان ئوت ئېلېكتر كارخانىسى. ئورنى ماناس ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرى غەربىدە. 1986 - يىلى قۇرۇلغان. ئومۇمىي سىغىمى 600 مىڭ كىلوۋات، پۈتۈن ئاپتونوم رايون توك تورىنىڭ توك بېرىش مىقدارىنىڭ 60% نى ئىگىلەيدۇ. 1999 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنىگە قەدەر جەمئىي 27 مىليارد 317 مىليون كىلوۋات - سائەت توك تارقاتقان، تەمىنلىگەن توك مىقدارى 25 مىليارد 95 مىليون كىلوۋات - سائەتكە، ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 520 مىليون يۈەنگە يەتكەن؛ جەمئىي 1 مىليارد 61 مىليون يۈەن باج تاپشۇرۇپ، ماناس ناھىيىسىدىكى بىرىنچى ئەڭ كۆپ باج تاپشۇرغۇچى بولۇپ قالغان. 1999 - يىلى شىنجاڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسىم تەننەرخى بىلەن پۈتۈن شىركەتنىڭ ئىككىدىن بىر قىسىم توك تارقىتىش ۋەزىپىسىنى تاماملاپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى تەرەققىياتى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپە قوشقان. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايون ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى سىستېمىسى بويىچە تۇنجى توك ئىسراپچىلىقى يوق زاۋۇت، تۇنجى دۆلەت دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن. دۆلەت ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى تەرىپىدىن بىخەتەر، مەدەنىي ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆلچەمگە يەتكەن كارخانا بولۇپ باھالاندى، « مەملىكەت بويىچە ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى تارمىقىنىڭ كۆكەرتىش خىزمىتىدىكى 400 ياخشى ئورۇن» ، « مەملىكەت بويىچە ئۈسكۈنە باشقۇرۇشتىكى مۇنەۋۋەر كارخانا» ، « دۆلەت ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى شىركىتى سىستېمىسى بويىچە كارخانىنى جان - دىل بىلەن ئىشچىلار سىنىپىغا تايىنىپ باشقۇرۇشتىكى ئىل-

غار ئورۇن» قاتارلىق شەھەرلىك نامىلارغا ئېرىشتى. 2000 - يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 485 مىليون يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 223 مىليون يۈەن، پايدا - بېجى 56 مىليون 9 مىڭ يۈەن بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 34 - بېتىگە قارالسۇن)

ئۈرۈمچى كانچىلىق (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا بۈيۈسته قاراشلىق 1 - خىل دۆلەت ئىلكىدىكى كۆمۈرچىلىك كارخانىسى، ئاساسلىق ئېنېرگىيە كۆمۈرى ۋە پۈقرالار كۆمۈرى ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاش بازىسى. ئورنى ئۈرۈمچى دۇڭشەن رايونى ئۈرۈمچى - گۇچېڭ تاشيولى 50 - نومۇردا. ئەسلىي 1979 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان ئۈرۈمچى كانچىلىق ئىدارىسى ئىدى. 2001 - يىلى 2 - ئايدا تۈزۈلمىسى ئۆزگەرتىلىپ، كۆمۈر، ئېلېكتر، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، مېتال، سۇلياۋ ماتېرىياللىرى، يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلار بىر گەۋدە قىلىنغان چوڭ تېپتىكى ئۇنۇمۇبرسال ئىقتىسادىي گەۋدە قىلىپ قۇرۇلغان. لايىھىدىكى خام كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يىلىغا 4 مىليون 700 مىڭ تونىنا، كۆمۈر قېزىشنىڭ ماشىنىلىشىش نىسبىتى %70 دىن يۇقىرى. يىلىغا 4 مىليون تونىنا كۆمۈرنى يۇيۇپ، تاسقاپ پىششىقلىيالايدۇ. رويخەتكە ئالدۇرغان «ۋۇمېي 1 - نومۇرلۇق» ، « ۋۇمېي 2 - نومۇرلۇق » پاكىز كۆمۈرى ئۈرۈمچى رايونىدىكى مۇھىم ئاسراش ئۇلچىمىگە يەتكەن كۆمۈر ھېسابلىنىدۇ. شىركەت مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليارد 66 مىليون 330 مىڭ يۈەن. 2000 - يىلى 2 مىليون 330 مىڭ تونىنا خام كۆمۈر ئىشلەپچىقارغان بولۇپ، ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 292 مىليون 800 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 274 مىليون 170 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 34 مىليون 950 مىڭ يۈەن بولدى.

شىنجاڭ قۇمۇل كان ئىشلىرى ئىدارە سى دۆلەت ئىلكىدىكى زامانىۋى چوڭ كارخانا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاساسلىق كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش بازىلىرىنىڭ بىرى. لايىھىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يىلىغا 2 مىليون 800 مىڭ تونىنا، ئورنى قۇمۇل شەھىرىنىڭ غەربىدىن 74 كىلومېتىر يىراقلىقتا. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئومۇمىي كۆلىمى 989 كۋادرات كىلومېتىر. كان رايونى قۇدۇق دائىرىسىدە كى كۆمۈر زاپىسى 1 مىليارد 500 مىليون تونىنغا يېتىدۇ، بۇ يېپىشماس كۆمۈر تۇرىگە كىرىدۇ، ھازىر 44 مىليون تونىنىسى قېزىلىپ بولدى. تاۋار كۆمۈرنىڭ كۈل نىسبىتى %8تىن تۆۋەن، گۇڭگۇرت تەركىبى %0.4 تىن تۆۋەن، تاش نىسبىتى %0.9 تىن تۆۋەن، سۇ تەركىبى %13 تىن تۆۋەن، ئىسسىقلىق چىقىرىشى 5800 ~ 7500 كىلوكالورىيە / كىلوگرام بولۇپ، كۈل تەركىبى ئاز، گۇڭگۇرت تەركىبى بەك ئاز، فوسفور تەركىبى ئاز، ئىسسىقلىقى يۇقىرى ئىلا سۇپەتلىك ئېنېرگىيە كۆمۈرى ۋە گازلاشتۇرۇش كۆمۈرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىدارە ئىشلەپچىقارغان « سەندۇلىك» ماركىلىق ئىلا سۇپەتلىك كۆمۈر ئاپتونوم رايون مۇشۇق سۇپەت ئۇلچەش مەركىزىنىڭ ئۇلچىشىدە مۇھىت ئاسراش ئۇلچىمىگە يەتكەن، ئۈرۈمچى A رايونىنىڭ ئىشلىتىش ئۇلچىمىگە ئۇيغۇن بولۇپ، ئىستېمالچىلار تەرىپىدىن ئىشەنچلىك مەھسۇلات دەپ تەرىپلەنگەن، ئاساسلىقى گەنسۇنىڭ خېشى كارىدورى ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى جايلارنى تەمىنلەيدۇ. كان رايونىدا سىغىمى 21 مىڭ كىلوۋاتلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى، 25 مىڭ ئۇرچۇق، 120 پاي رەخت توقۇش ماشىنىسى بىلەن جابدۇقلانغان يىڭۋا توقۇمىچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، جابدۇقلىرى سەرخىل، تېخنىكا كۈچى زور رېمونتچىلىق شىركىتى ۋە ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى بار. ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، «بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئىلغار ئىدارە» ، «كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» ، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتىدىكى ئۈلگىلىك ئىدارە» ، «سۇپەت ئۇلچەملەشتۇرۇلگەن ئىدارە» قاتارلىق ناملارغا ئېرىشتى . 2000 - يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 329 مىليون 310 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 325 مىليون 720 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 31 مىليون 350 مىڭ يۈەن بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 17 - بېتىدىكى « قۇمۇل سەندۇلىك ئۇستى ئوچۇق كۆمۈر كېنى» غا قارالسۇن)

شىنجاڭ ئېۋىرغۇل كۆمۈر كېنى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىر قەدەر چوڭ كوكس كۆمۈرى چىقىدىغان جاي. ئورنى ئۈرۈمچى نەشەن كان رايونى ئېۋىرغۇلدا. 1965 - يىلى قۇرۇلغان. ھازىر 3288 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، مۇلكى 379 مىليون يۈەن. 2000 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 88 مىليون 858 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 89 مىليون 895 مىڭ يۈەن، پايدا - بېجى 11 مىليون 60 مىڭ

يۈەن بولدى. كان رايونىنىڭ سانائەت ئومۇمىي زاپىسى 500 مىليون تونىنىدىن ئارتۇق. لايىھىدىكى يىللىق خام كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 780 مىڭ تونىنا، ئەملي يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 1 مىليون تونىنا، ئېلىش، قېزىش قاتارلىق ئىلغار زامانىۋى ئىش-لەپچىقىرىش ئۇسكۇنىلىرىگە ئىگە. ئاساسلىقى گاز كۆ-مۈر، ياغلىق كۆمۈر، كوكس كۆمۈرى، ئاچ كۆ-مۈر(ئاز كۈللۈك، ئاز گۈڭگۈرتلۇك، ئاز فوسفور-لۇق) قاتارلىق كوكس كۆيدۈرۈلىدىغان كۆمۈرلەرنى ئىشلەپچىقىرىدۇ، يېقىنقى يىللاردا يەنە 2 ـ دەرىجىلىك مېتاللورگىيە كوكسى ۋە مېتال ئاۋلاش كوكسىنى مۇ-ۋەپپەقىيەتلىك ئاچتى. كان رايونىدا لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 750 مىڭ تونىنىلىق كۆمۈر يۇيۇش زاۋۇتى، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 80 مىڭ تونىنا كوكس زاۋۇتى ۋە3×3000KW كان ئېغىزى ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. تاشقى سودا ئىمپورت ـ ئېكسپورت ھوقۇقىغا ئىگە. 1982 ـ يىلىلا كوكسى خەلقئارا بازارغا سېلىنىپ، ياپونىيە، سىنگاپور، مالاي-سىيا قاتارلىق دۆلەتلەرگە سېتىلغان. 1997 ـ يىلى شىنجاڭ كۆمۈرچىلىك قۇرۇلۇشى شىركىتىنى قوشۇ-ۋالغاندىن كېيىن، كارخانىنىڭ ئەملي كۆچى يەنمۇ ئاشتى. ھازىر كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىل-غان، بىناكارلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى (ساپال دانچىسى، كۆتەك خىش، كۆپ تۆشۈكلۈك خىش) ئىش-لەپچىقىرىشنى قوشۇمچە قىلغان چوڭ تېپتىكى ئۇنۇ-ۋېرسال دۆلەت كارخانىسى بولۇپ قالدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك گىلەمچىلىك باش زاۋۇتى مەملىكەت بويىچە مىللىي بۇيۇملار ۋە دۆلەت سايامەت تاۋارلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشقا بېكە-تىلگەن زاۋۇت. ئۇرنى ئۈرۈمچى شەھىرى جىڭئەرلۇ يولى 40 ـ نومۇردا. 1980 ـ يىلى قۇرۇلغان. كارخا-نىنىڭ ھازىرقى مۇلۇك ئومۇمىي قىممىتى 56 مىليون 450 مىڭ يۈەن؛ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 190 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ۋە ئوتتۇرا دەرىجە-لىك ئىنژېنېر، تېخنىك خادىملار 60 نەپەر. زاۋۇت رايونى كۆلىمى 12 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېقىن. 1995 ـ يىلى بېلگىيە فاندېۋى شىركىتىنىڭ 4000 ـ ADR92 قوش دەستىلىك توقۇش CAD لايىھىلەش سىستېمىسى ۋە بىر يۈرۈش يۇيۇش، بوياش، توم ئېگىرىپ رەتلەش ئۇسكۇنىسىنى كىرگۈزگەن. ھازىر يۇڭنى توم ئېگە-رىش، يېرىم توم، يېرىم ئىنچىكە ئېگىرىش ئۈرچۈقە-دىن 1320 دانىسى بار، يىلىغا 65 مىڭ دانە يۇقىرى ئەدىيال، 13 مىڭ كۋادرات مېتىر قول گىلىمى، 267 مىڭ كۋادرات مېتىر ماشىنا گىلىمى ئىشلەپچىقىرالايـ-دۇ. 2000 ـ يىلى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 3 مىليون 669 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ زاۋۇت ئىشلەپ-چىقارغان «يىپەك يولى» ماركىلىق قول گىلىمى، «بوغدا كۆلى» ماركىلىق يۇقىرى ئەدىيال ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر مەھسۇلات، مەملىكەتلىك مىللىي بۇيۇملار بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى، مەملىكەتلىك يېنىك سانا-ئەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئېكسپورت مەھسۇلاتى مىس مېدا-لى ۋە مەملىكەت بويىچە سايامەت مەھسۇلاتى مىس مېدا-لىغا ئېرىشتى. «بوغدا كۆلى» ماركىلىق يۇقىرى ئەدىيال ئۈدا ئۈچ يىل « شىنجاڭدىكى خېرىدارلار رازى بولغان مەھسۇلات» بولۇپ باھالاندى. 1996 ـ يىلى تېخنىكا ئۆزگەرتكەندىن كېيىن ئىشلەپچىقارغان « چولپان» ماركىلىق ماشىنا گىلىمى دۆلەت گىلەم تەكشۈرۈش مەركىزىنىڭ تەكشۈرۈشىدە 10 تۈرلۈك ئىقتىدار كۆر-سەتكۈچىنىڭ ھەممىسى ئالا سۈپەتلىك بولۇپ چىقىپ، جۇڭگونىڭ داڭلىق گىلىمى بولۇپ باھالاندى.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئالىي دەرىجىلىك قوي يۇڭى پوپايكىسى، ئۇچكە تۈۋىتى پوپايكـ-سى شىنجاڭ تەڭرىتاغ يۇڭ توقۇمىچىلىق چەكلىك پاي شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئالا سۈپەت-لىك ئۇچكە تۈۋىتى ۋە ئىنچىكە قوي يۇڭى خام ئەشيا قىلىنىپ، ياپونىيە، ئىتالىيە، گېرمانىيە قاتارلىق دۆ-لەتلەردىن كىرگۈزۈلگەن ئىلغار تېخنىكا ۋە ئىلغار ئۇسكۇنىلەر ئارقىلىق، ئىلغار يۇڭ ئېگىرىش، ئىلىپ توقۇش ھۈنەر ـ سەنئىتى بىلەن خەلقئارا ئۇلچەم بويىچە ئىنچىكە ئىشلەنگەن، خام ئەشياسى ساپ، رەڭگىنىڭ چىداملىقى ياخشى، رەڭگى ئوچۇق، ستېرېئولوقى كۆچلۈك، سوزۇلۇشچانلىقى ياخشى، يېنىك، يۇمشاق، راھەت بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئىنچىكە يىپ بىلەن توقۇلغان قوي يۇڭى پوپايكىسى چىداملىقى يۇقە-رى، ئېلاستىكلىقى چوڭ، يوللىرى ئوچۇق، تۈز، سىلىق، پېتى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئە-گە. يىپەك ـ تۈۋىتلىق پوپايكا ساپ ئۇچكە تۈۋىتىگە يىپەك ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلەنگەن، تالالىرى ئىنچىكە، قويۇق، پارقىراق، سىلىق، كىرىشمەيدۇ، ئېلاستىك-لىقى ياخشى، يۇمشاق، پۇختا. مەھسۇلاتلىرى ئامېر-

كا، كانادا، ئىتالىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، شۋېتسا-
رىيە، ياپونىيە ۋە شياڭگاڭ قاتارلىق 10 نەچچە دۆلەت

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئالىي دەرىجىلىك قوي يۇڭى
پوپايكىسى، ئۇچكە تۈتى پوپايكىسى

ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ. 1994 - يىلى تۇنجى تۇركۈم-
دىكى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى،
1996 - يىلى خەلقئارا سودا جەمئىيىتى تەرىپىدىن
توقۇلما كىيىم ۋە سۈپەت خەلقئارا ئالتۇن مۇكاپاتى
بېرىلگەن.

«ئاشەن» ماركىلىق مويلۇق تېرە ۋە خۇرۇم كىيىملەر ئالتاي تېرە - خۇرۇم گۇرۇھى چەكلىك شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭ ئالتاينىڭ ئەلا سۈ-
پەتلىك قوي تېرىسىنى خام ئەشيا قىلىپ، چەت ئەلنىڭ
ئىلغار تېخنىكىسى ۋە ھۈنەر - سەنئىتىنى قوللىنىپ
ئىشلەپچىقارغان. بۇ مەھسۇلات يۇمشاق، يېنىك، ئىس-
سىق ساقلايدۇ، ئېسىل، دەۋر تۈيغۇسىغا ئىگە. موي-
لۇق تېرە كىيىملەر دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق يېڭى
مەھسۇلات بولۇپ ئىلگىرى - كېيىن ئۆلكە، مىنىس-
تىرلىق، دۆلەت دەرىجىلىك 10 نەچچە چوڭ مۇكاپاتقا
ئېرىشكەن. 1994 - يىلى جۇڭگو خۇرۇم سانائىتى
جەمئىيىتى تەرىپىدىن غەربىي رايون بويىچە تۇنجى تۇر-
كۈمدىكى «ھەقىقىي خۇرۇم بەلگىسى» ئېسىلغان مەھ-
سۇلات دەپ بېكىتىلگەن. 1995 - يىلى يېنىك سانائەت
باش جەمئىيىتى تەرىپىدىن «جۇڭگودىكى ھەقىقىي خۇ-
رۇم بەلگىسى بار داڭلىق مەھسۇلات» دېگەن نام بېرىل-
گەن، 1996 - يىلى جۇڭگو خۇرۇم جەمئىيىتى تەرە-
پىدىن «96 - يىللىق جۇڭگودىكى ھەقىقىي خۇرۇم
شاھى» دېگەن نام بېرىلگەن. بۇ مەھسۇلاتلار دۆلىتى-
مىز ئىچىدە سېتىلىدۇ ھەمدە شياڭگاڭ، ياپونىيە،
مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى، گېرمانىيە ۋە
شۋېتسىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ.

«جىنستا» ماركىلىق ئىنچىكە يىپلىق يۇڭلۇق توقۇلما شىنجاڭ 2 - يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكا-
سىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئەلا سۈپەتلىك ئىنچە-
كە قوي يۇڭىدىن پايدىلىنىپ، ياپونىيە، ئىتالىيە،
گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن كىرگۈزۈلگەن ئىلغار
تېخنىكا ۋە ئۈسكۈنىلەردە ئىشلەنگەن. مەھسۇلاتنىڭ
سۈپىتى ياخشى، كۆيە چوشمەسلىك، ماي يۇقماسلىق،
كۆيمەسلىك، ئېلېكتر ستاتىكىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قا-
تارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. 1994 - يىلى تۇنجى
تۇركۈمدىكى «شىنجاڭدىكى داڭلىق ماركا» دېگەن نام-
غا ئېرىشكەن ھەمدە شىنجاڭدىكى ئەلا، يېڭى مەھسۇلات
بويىچە 1 - دەرىجىلىك ۋە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا،
دۆلەت توقۇمىچىلىق باش جەمئىيىتىنىڭ «
ۋېيېبېرجيا» لوڭقىسى مۇكاپاتىغا، تۇنجى تۇۋەتلىك
خەلقئارا توقۇلما رەختلەر ۋە قوشۇمچە مانېرىياللار
كۆرگەزمىسىنىڭ كومۇتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شۇ
يىلى جۇڭگو ئىستېمالچىلارنى قوغداش قوندى ۋە دۆلەت
يۇڭ توقۇلما بۇيۇملىرىنىڭ سۈپىتىنى نازارەت قىلىش
- تەكشۈرۈش مەركىزى تەرىپىدىن ئىستېمالچىلارنىڭ
ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن مەھسۇلات بولۇپ باھالانغان.
مەھسۇلات شياڭگاڭ، ياۋروپا، ئامېرىكا قاتارلىق دۆ-
لەت ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ.

شىنجاڭ — 2A نېپلىق كومبايىن شىنجاڭ كومبايىن (گۇرۇھى) شىركىتى شىنجاڭ كومبايىن زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ماشى-
نىلىرى تەتقىقات يۇرتى بىلەن ھەمكارلىشىپ كەشپ
قىلغان مەھسۇلات. دۆلىتىمىز ئىچىدە ئالدىنقى قاتار-
دىكى سەۋىيىگە ئىگە، قۇرۇلمىسى مۇۋاپىق ھەم يىغىن-
چاق، ئىشلىتىلىشى ئاددىي، ئىشەنچلىك، كۆپ خىل
ئىشلارغا ئىشلەتكىلى بولىدۇ، كۆپ خىل ئىقتىدارغا
ئىگە، ھەم بۇغداي ئورۇغلى بولىدۇ، ھەم شال، قىچا
ۋە زاراڭزا ئورۇغلى بولىدۇ، ئۇرۇلۇپ چۈشمەي
ھېچنېمە بولمايدۇ، يامغۇر كۈنلىرىمۇ ئىشلەتكىلى بو-
لىۋېرىدۇ، شۇڭا خېرىدارلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئې-
رىشكەن. 1995 - يىلى 5 - ئايدا مەملىكەتلىك 2-
نۆۋەتلىك سانائەت كارخانىلىرى تەرەققىياتى
بويىچە غايەت زور مۇۋەپپەقىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن،
يەنە شۇ ئايدا، خېبېي بازىرىدا «95 - يىللىق يېزا
ئىگىلىك ماشىنىلىرى بويىچە بازىرى ئىتتىك داڭلىق
ماركا» دېگەن نامغا، 12 - ئايدا 2 - نۆۋەتلىك جۇڭگو
ياڭلىق يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا كۆرگەزمىسىدە
خوجى ئالتۇن ھەيكىلى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ھەمدە
دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتى قاتارلىق بەش مىنىس-
تىرلىق - كومىتېت تەرىپىدىن 1995 - يىللىق دۆلەت

دەرىجىلىك ئۇقتىلىق يېڭى مەھسۇلات بولۇپ باھالان-غان. 1997 - يىلى دۆلەتنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققى-ياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. بۇ مەھسۇلات خېبېي، شەنشى، سەنشى، جياڭسۇ قاتارلىق ئون نەچچە ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونغا سېتىلى-دۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 35 - بېتىگە قارالسۇن)

«شىنتې» ماركىلىق 9 تېپلىق يۇرۇشلۇك ترانسفورماتور شىنجاڭ ئالاھىدە ترانسفورماتور چەكلىك پاي شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. 1997 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالان-غان، شۇ يىلى 110KV دەرىجىدىن تۆۋەن ئېلېكتىر ترانسفورماتورىدىن350 مىڭ KVA ئىشلەپچىقىرىلغان. دۆلەتنىڭ «9 - بەش يىللىق» ئۇقتىلىق تېخنىكا ئۆز-گەرتىش تۈرىگە كىرگۈزۈلۈپ، 149 مىليون يۈەن مەب-لەغ سېلىنىپ، چەت ئەلدىن ئىلغار ئۈسكۈنە ئۆزەكلىك توغرىسىغا كېسىش لىنىيىسى، بار ئارقىلىق قۇرۇلۇش ئوسكۇنىسى كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ئاپتونوم رايون دەرە-جىلىك تېخنىكا مەركىزى قۇرغان، ISO9001، ISO9002 گۇۋاھلىقى ۋە ئامېرىكىنىڭ FMRC گۇۋاھلىقى، ئەنگلىيىنىڭ UKAS گۇۋاھلىقىدىن ئۆتە-كەن. 1998 - يىلى يەنە ISO 14001 مۇھىت باشقۇ-رۇش گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن. ھازىر 330 KV دەرىجە-دىن تۆۋەن ترانسفورماتورىدىن يىلىغا 6 مىليون 500 مىڭ KVA ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

«دېۋاڭ» ماركىلىق ئىسسىق ساقلايدىغان پاختا يىپتىن توقۇلغان سۈپەتلىك ئىچ كىيىم شىنجاڭ دېۋاڭ ئىلمە توقۇلما چەكلىك مەسئۇلىيەت

«دېۋاڭ» ماركىلىق ئىسسىق ساقلايدىغان پاختا يىپتىن توقۇلغان سۈپەتلىك ئىچ كىيىم شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئىنچىكە تارالغان ساپ پاختا يىپ خام ئەشيا قىلىنىپ، ياپونىيە، تەيۋەن، شياڭگاڭ-دىن كىرگۈزۈلگەن ئىلغار ئۈسكۈنىلەردە توقۇپ ئىش-لەنگەن. ھازىر مەھسۇلاتلىرى سەككىز چوڭ يۇرۇش بويىچە 60 نەچچە خىلغا كۆپەيتىلدى، يەنى يۇمشاق - ئىسسىق يۇرۇشلۇك ئىچ كىيىملەر، ئىنچىكە چەمبەر سىزىقلىق يۇرۇشلۇك ئىچ كىيىملەر، پارقىراق يۇمشاق قوي يۇڭى ئىچ كىيىملىرى، سىلىق رەتلەنگەن ئىچ كىيىملەر، قاپارتما گۈللۈك پاختا يىپ يۇرۇشلۇك ئىچ كىيىملەر، ئازادە يۇرۇشلۇك ئىچ كىيىملەر، ئوقۇ-غۇچىلار يۇرۇشلۇك ئىچ كىيىملىرى ۋە رەڭلىك يۇرۇش-لۇك ئىچ كىيىملەردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە تۇنجى چوڭ يۇرۇشلۇك مەھسۇلات ئاپتونوم رايونىنىڭ يېڭى مەھسۇلاتلارنى باھالىشىدىن ئۆتتى. 1997 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھا-لاندى ھەمدە جۇڭگو جەمئىيەت تەكشۈرۈش ئىشلىرى ئورنىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈپ، « جۇڭگودا ئېتىراپ قىلىنغان داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلات» دېگەن نام بە-رىلدى.

«تېغىك» ماركىلىق جىياجىياگەي ئى-چىملىكى شىنجاڭ تېغىك دورىگەرلىك چەكلىك شىركىتى ئىشلەپچىقارغان 3 - ئەۋلاد ئۇنۇملۇك كالتە-سىي تولۇقلاش دورىسى. بۇ مەھسۇلاتنىڭ كالتسىي تەركىبى يۇقىرى بولۇپ، ھەر 10ml دا 150mg كالتە-سىي ئېلېمېنتى بار. ئۇ سۈيۇق ئىئون كالتسىي بول-غاچقا ھەمدە قوبۇل قىلىنىشى ئالتە چوڭ ۋاستە ئارقە-لىق ئىلگىرىلىتىلگەچكە، قوبۇل قىلىپ پايدىلىنىش نىسبىتى يۇقىرى؛ سىنىك بىلەن يودنى تەڭ تولۇقلايدۇ. 1995 - يىلى جۇڭگو سۈپەتلىك تۇغۇش، سۈپەتلىك بېقىش جەمئىيىتى تەرىپىدىن تۇنجى قېتىم بېكىتىلگەن كالتسىي تولۇقلاش مەھسۇلاتى سۈپىتىدە پۈتۈن مەملە-كەت بويىچە ئىشلىتىشكە كۆرسىتىلگەن، 1996 - يە-لى شىنجاڭنىڭ داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان، 1997 - يىلى سىچۈەن ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن « 97' سىچۈەن مال سېتىۋېلىشتا تۇنجى تاللانغان ماركا نامى» بولۇپ باھالانغان، 1998 - يىلى، مەملىكەت بويىچە كالتسىي دورىسى پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 1999 - يىلى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق تاۋار ماركىسى بولۇپ باھالانغان. ھازىر يىلىغا 420 مىليون تال ئىش-لەپچىقىرىلىدۇ، يىللىق سېتىش سوممىسى 100 مىل-يون يۈەندىن ئاشىدۇ، ھازىر ھەممىباب تېپىدىكى، بالىلار تېپىدىكى، ئونتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلار تە-

چىدىكىدىن ئىبارەت ئۈچ يۈرۈشلۈكى شەكىللەندى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 35 - بېتىگە قارالسۇن)

«گۈڭخوي» ماركىلىق گرانىت تاش ماتېرىيال شىنجاڭ گۈڭخوي تاش ماتېرىيال چەكلىك پاي شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. ھازىر 20 نەچچە تۈرى ئىشلەپچىقىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە «شىنجاڭ-خۇڭ»، «شۇڭخۇاچىڭ»، «تىيەنشەنسۇي»، «خېيبېڭ-خۇا» قاتارلىق 13 تۈرى رەڭگى ساپ، دانچىسى ئۇششاق، كرىستالى يۇمشاق، گۈلى تەكشى، چىداملىقى يۇقىرى، پارچىلىنىشى ئاز بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، كوزۇر مەھسۇلات بولۇپ قالدى. 1996-يىلى دۆلەت قۇرۇلۇش مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «جۇڭگودىكى بىناكارلىق ماتېرىياللىرى بويىچە سۈپىتى ئۈلگىچىمگە يەتكەن مەھسۇلات» ئىچىدە بېرىدىغان تاش ماتېرىيال ماركا نامى بولۇپ باھالانغان، 1997 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە ئۈدا «شىنجاڭ-نىڭ داڭلىق ماركىلىق مەھسۇلاتى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

«كەيزي» ماركىلىق پەمىدۇر قەيامى شىنجاڭ كەيزي پەمىدۇر يېمەكلىكلىرى چەكلىمىك مەسئۇلىيىتى شىركىتى (بۇرۇنقى نامى باغراش ناھىيىلىك پەمىدۇر يېمەكلىكلىرى زاۋۇتى) نىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭ پەمىدۇرىنىڭ سۈپىتى ياخشى، ئېتى قېلىن، قىزىل پىگمېنت تەركىبى يۇقىرى، ئۇنىڭدا ئىشلەنگەن پەمىدۇر قېيامىنىڭ قىزىل پىگمېنت تەركىبى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى سەۋىيىدە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى زەمبۇرۇغ تەركىبى ئىنتايىن ئاز بولۇپ، دۆلىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى خېرىدارلارنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشكەن. 1997 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان، 1998 - يىلى 9 - ئايدا ISO9002 خەلقارا سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن. بۇ مەھسۇلات ياۋروپا - ئامېرىكا، ئوتتۇرا شەرق، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، ياپونىيە ۋە كورىيە بازارلىرىغا سېتىلىدۇ.

«كوئېنلۇن» ماركىلىق بالون شىنجاڭ كاۋچۇك زاۋۇتى بىلەن چېڭداۋ 2 - كاۋچۇك زاۋۇتى بىرلىشىپ ئىشلىگەن مەھسۇلات. «خۇاڭخەي» نىڭ داڭلىق بالون ئىشلەش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، بەش قېتىم زور تېخنىكا ئۆزگەرتكەندىن كېيىن، مەھسۇلات سۈپىتى مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتكەن. 1994 - يىلى تۇنجى تۈركۈمدىكى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى دەپ بېكىتىلگەن، 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن «ئىستېمالچىلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن مەھسۇلات» بولۇپ باھالانغان. بۇ مەھسۇلات پۈتۈن مەملىكەتكە سېتىلىدۇ ھەمدە پاكىستان، قازاقستان، ئافغانستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 1 مىليون يۈرۈشتىن، سېتىش كىرىمى 700 مىليون يۈەندىن ئاشىدۇ.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئىنچىكە تارالغان پاختا يىپ شىنجاڭ پاختا توقۇمچىلىق سانائىتى (گۇرۇھى) شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئەلا سۈپەتلىك پاختىسى خام ئەشيا قىلىنىپ، ئىلغار ھۈنەر - سەنئەت ۋە ئۇسكۇنىلەر بىلەن سىپتا پىششىقلاپ ئىشلەنگەن. بۇ پاختا يىپ چىگ، رەڭگى ئاق، پارقىراق، غولى تەكشى، پاختا توگۈنى ئاز، نۇقسانى ئاز، تىۋىتى ياخشى، سۈپىتى مۇقىم، ئالىي دەرىجىلىك يۈپقا توقۇلمىلارغا ۋە ئىلمە توقۇلمىغا ئىشلىتىشكە بولىدۇ. 1994 - يىلى تۇنجى تۈركۈمدىكى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. بۇ مەھسۇلات شىياڭگاڭ، ياپونىيە، سىنگاپور، كورىيە، كۈۋەيت، ئامېرىكا، غەربىي ياۋروپا قاتارلىق 18 دۆلەت ۋە رايونغا سېتىلىدۇ.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق OE يەل ئارقىلىق ئېگىرىلگەن يىپ شىنجاڭ توقۇمچىلىق سانائىتى (گۇرۇھى) شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئەلا سۈپەتلىك پاختىسى خام ئەشيا قىلىنىپ، چېخىتسىن كىرگۈزۈلگەن SN — BD200 تىپلىق ئايلانما ئېگىرىش ماشىنىسى بىلەن ئىلگىرى - كېيىن، 100tex، 97tex، 83.3tex، 58.3tex، 48.6tex، 41.7tex، 36.4tex، 32.4tex قاتارلىق يۈرۈشلۈك مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلغان. مەھسۇلات سۈپىتى شىياڭگاڭ خۇازۇن AA دەرىجىلىك ئۈلچىمگە يەتكەن، مەھسۇلاتنىڭ كۆپ قىسمى شەرقىي جۇڭگو، شىمالىي جۇڭگو ۋە گۇاڭدۇڭلارغا سېتىلىدۇ ھەمدە ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. 1997 - يىلى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. كېيىن ياپونىيە توپوتا شىركىتىنىڭ JAT600 يەل ئارقىلىق توقۇش ماشىنىسى كىرگۈزۈلۈپ، OE يەل ئارقىلىق ئېگىرىلگەن يىپتىن ئوتتۇرا دەرىجىلىك ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك پادىچىلار رەختى توقۇپ چىققان، بۇ

رەھبەت ئىستېمالچىلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئۇچرىشىدۇ.

«خوتەن قاشتېشى» مارکىسلىق ساپ پاختا يىپ خوتەن پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى مەسئۇلىيىتىنىڭ ئىلا سۈپەتلىك پاختىسى خام ئەشيا قىلىنىپ، چەت ئەللىنىڭ ئىلغار تېخنىكا ۋە ئۇسكۇنىلىرىنى كىرگۈزۈپ، ئىلغار ھۈنەر ـ سەنئەت قوللىنىپ سېپتا پىششىقلاپ ئىشلەنگەن. مەھسۇلات رەڭگى ئاق، ئارىلاشما ئاز، ئىچكى سۈپىتى ئوبدان، بويىلىش خۇسۇسىيىتى ئىنتايىن ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ئىستېمالچىلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئۇچرىشىدۇ. 1995 ـ يىلى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى قىلىپ بېكىتىلگەن. مەھسۇلاتنىڭ كۆپ قىسمى جياڭسۇ، جېجياڭ، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق ئىقتىسادي تەرەققىي قىلغان رايونلارغا سېتىلىدۇ ھەمدە چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

«قىزىلتاغ» مارکىسلىق غالىتەكلىك ساپ پاختا يىپ شىنجاڭ لوپنور توقۇمچىلىق (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئىلا سۈپەتلىك پاختىسى خام ئەشيا قىلىنىپ، ئىلغار ھۈنەر ـ سەنئەت ئارقىلىق سېپتا پىشىقلاپ ئىشلەنگەن. ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى، رەڭگى ئاق، غولى تەكشى، نۇقسانى ئاز، چىلىك، تۇرلۇك فىزىكىلىق كۆرسەتكۈچلىرى ئۇلچەم دائىرىسىدە بولۇپ، سۈپىتى مۇقىم، خۇسۇسىيىتى ياخشى. 1 ـ دەرىجىلىك نىسبىتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 99.89% بولۇپ، خۇارۇن A دەرىجىلىك سەۋىيىسىدىن يۇقىرى. 1995 ـ يىلى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان، ئىلىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازاردا يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە.

«شاتو» مارکىسلىق يىپەك يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلار خوتەن يىپەكچىلىك فابرىكىسىنىڭ مەھسۇلاتى. خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئىلا سۈپەتلىك يىپىكى خام ئەشيا قىلىنىپ، چەت ئەلدىن كىرگۈزۈلگەن ئىلغار تېخنىكا ۋە ئۇسكۇنىلەر بىلەن ئىشلەپ چىقىرىلغان. 1998 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان ھەمدە «ئاپتونوم رايونلىق پەن ـ تېخنىكا مۇئەييەنلەشتۈرۈش لوكالىي مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى «99' ئۇرۇمچى يەرمەنكىسىنىڭ ئەڭ ياخشى مەھسۇلات مۇكاپاتى» غا، شۇ يىلى يەنە جۇڭگو دىكى داڭلىق تاۋار دېگەن نامغا ئېرىشكەن. «شاتو» مارکىسلىق يىپەك يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىردىنبىر مەھسۇلات نامى بار يىپەك مەھسۇلاتى بولۇپ، مەھسۇلات ئىلىمىزدە، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا ئىناۋەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، ئەتراپىمىزدىكى دۆلەتلەر ۋە ئوتتۇرا ئاسيا، غەربىي ئاسيا دۆلەتلىرىدىمۇ داڭقى بار. خوتەن يىپەكچىلىك فابرىكىسى قەدىمىي يىپەك يولىدىكى «يىپەك مەرۋايىتى» دەپ تەرىپلىنىدۇ.

«بوغدا كۆلى» مارکىسلىق تېرىلغۇ ئۇزۇن تالاسى ئۇرۇمچى نېفىت ـ خىمىيە شىركىتى خىمىيىۋى تالا زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. بۇ زاۋۇت يالپۇنىيە جۇڭخاك شىركىتىنىڭ پاتېنت تېخنىكىسىنى كىرگۈزگەن، قۇرۇلۇش لايىھىسىنى فرانسىيە دېشىنبۇ شىركىتى ئۈستىگە ئالغان، 1993 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. مەھسۇلاتى دۆلەتنىڭ ئۇلچىمى بويىچە قانتىق تەكشۈرۈلىدۇ، ئىلا دەرىجىلىك نىسبىتى 98% تىن يۇقىرى، سۈپىتى مۇقىم، ئاساسلىق سۈپەت كۆرسەتكۈچلىرى ـــ ئالاھىدە يېپىشقاقلىقى (n)، ئېرىش نۇقتىسى، DEG تەركىبى، قېتىشىش دانىچىسى قاتارلىقلار دۆلەت ئۇلچىمىدىكى ئىلا دەرىجىلىكتىن ئۈستۈن، توقۇلۇش ۋە بويۇلۇش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولۇپ، خېرىدارلارنىڭ ياشى باھاسىغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان، ئىلىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا سېتىلىدۇ.

«بوغدا كۆلى» مارکىسلىق پۈركىمە يېقىلغۇ ئۇرۇمچى نېفىت ـ خىمىيە شىركىتى نېفىت ئايرىش زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئىلا سۈپەتلىك خام نېفتىدىن پىششىقلاپ ئىشلەنگەن، مەھسۇلاتنىڭ ئىلا دەرىجىلىك نىسبىتى 100% كە يەتكەن. "1 پۈركىمە يېقىلغۇ 1981 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە بىرلەشمە باھالاشتا 1 ـ لىككە ۋە 12 يەككە تۇر بويىچە 1 ـ لىككە ئېرىشكەن؛ 1982 ـ يىلى، نېفت مىنىستىرلىقى ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتى دېگەن نامغا ئېرىشكەن؛ 1995 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە بىرلەشمە تەكشۈرۈشتە 3 ـ لىككە ئېرىشكەن، شۇ يىلى، دۆلەتنىڭ ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتى كۆمۈش مېدالىغا ئېرىشكەن. 1995 ـ يىلىدىن باشلاپ "3 پۈركىمە ـ يېقىلغۇ ئىشلەپچىقىرىلغان، ھەر قېتىملىق ئارىلاپ تەكشۈرۈشتە، فىزىكىلىق ۋە خىمىيىۋىلىك كۆرسەتكۈچلىرى ئىلا بولۇپ چىققان. بۇ مەھسۇلات يۇنىنەن، گۈيجۇ، سىچۈەن، گەنسۇ قاتارلىق جايلارغا

سېتىلىدۇ، خېرىدارلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىدىكەن.

«بوغدا كۆلى» ماركىلىق ئوزۇقلۇق ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە شىركىتى خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئىلا سۇيۇقتلىك خام نېفىتىنى خام ئىشيا قىلىپ، يايونىيە، گوللاندىيەدىن كىرگۈزۈلگەن تېخنىكا ۋە ئۈسكۇنىلەردە ئىشلەنگەن. دۆلەت ئۆلچىمى قاتتىق ئىجرا قىلىنىدۇ، 10 يىل جەمئىي ئوتتۇرىچە ئومۇمىي ئۇرىيە تەركىبى 46.6%، بىئۇرېت تەركىبى 0.8%، سۇ تەركىبى 0.4%، دانىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى 98%، تۇرلۇك كۆرسەتكۈچلىرى دۆلەت ئۆلچىمىدىكى ئىلا دەرىجىلىك كۆرسەتكۈچكە يەتكەن ياكى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن، ئىلا دەرىجىلىك نىسبىتى 100%كە يەتكەن. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلا سۇيۇقتلىك مەھسۇلاتى دېگەن نامغا ئېرىشكەن، 1988 - يىلى خىمىيە سانائىتى مىنىستىرلىقىنىڭ ئىلا سۇيۇقتلىك مەھسۇلاتى دېگەن نامغا ئېرىشكەن، 1993 - يىلى، 1994 - يىلى ۋە 1995 - يىلى ئۈدا ئۈچ يىل دۆلەت خىمىيىۋى ئوغۇت سۇيۇق كۆزىتىش مەركىزىنىڭ ئارىلاپ تەكشۈرۈشىدە دۆلەتنىڭ ئىلا دەرىجىلىك سۈيىسىگە يەتكەن، 1994 - يىلى، شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. بۇ مەھسۇلات ئاپتونوم رايونىمىز ئىچى - سىرتىدا سېتىلىدۇ.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ھەممىباب ئوق مېيى، يېنىك سانايارکا يۇرۇشلۇكلىرى مايتاغ نېفىت - خىمىيە شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئوق مېيى ياخشى تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق خۇسۇسىيەتكە، يېيىشقاقلىق، تېمپېراتۇرا خۇسۇسىيىتىگە ۋە سىلىقلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، پارلىنىشتىن ئېغىرلىقىنى يوقىتىشى ئاز بولۇپ، مەملىكەت بويىچە مۇشۇ شىركەتتىلا چىقىدۇ. ئاساسلىقى تۆمۈر يول ئاپتوموبىللىرىنىڭ سىيرىلما ئوقىنى سىلىقلاشقا ئىشلىتىلىدۇ، تۆمۈر يول ئاپتوموبىللىرىنىڭ ئاستى - ئۈستى سىيرىلما تاختىسى ۋە ھەرخىل چولۇك، يۇرۇننا، كۆتۈرۈش خادىسى قاتارلىقلارنى سىلىقلاشقا ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ، بۇ مايىنى ئىشلەتكەندە قىش ۋە يازدا ماي ئالماشتۇرۇش ھاجەتسىز. يېنىك سانايارکا يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلىرى ئوت ئېلىش، كۆيۈش، قوزغىتىش ۋە ئوكسىدلاپ تۇراقلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى ۋە پارتلاشچانلىقى كۆچلۈك بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىككە ئىگە، مىنىستىرلىق ۋە ئۆلكىلىك ئىلا مەھسۇلات دەپ نامىلارغا ئېرىشكەن. 1995 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى دەپ بېكىتىلگەن.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق پولىئېتىلېن مايتاغ نېفىت - خىمىيە شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭنىڭ ئىلا سۇيۇقتلىك خام نېفتىنى خام ئىشيا قىلىپ ئىشلەنگەن. شىنجاڭنىڭ خام نېفتىنىڭ قېتىشىش نۇقتىسى تۆۋەن بولغاچقا، ئىشلەپچىقىرىلغان پولىئېتىلېن خېلى ياخشى ئىسسىقلا چىداش ۋە سوغۇققا چىداش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، خىمىيىۋىلىك مۇقىملاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى ياخشى، پولىئېتىلېن زەھەرسىز، تەمسىز، پۇراقسىز ئاق دانچە بولۇپ، يۇقىرى زىچلىق ۋە تۆۋەن زىچلىق دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىلىدۇ. يۇقىرى زىچلىق پولىئېتىلېن 0.938 ~ 0.960 بولىدۇ، خېلى يۇقىرى قاتتىقلىق ۋە ئۇزۇنسىلىككە ئىگە، مېخانىكىلىق چىداملىقلىقى ياخشى، دىئېلېكتىرىك خۇسۇسىيىتى، مۇھىت كۆچىيىشىگە چىداملىق، پارچىلىنىشچانلىقى ياخشى، تۆرۈبا ماتېرىيالى، تاختاي ماتېرىيالى، يوپۇق، قاچا، چۆشۈك ۋە ھەرخىل ئەسۋاب دېتاللىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ؛ تۆۋەن زىچلىق پولىئېتىلېن 0.918 ~ 0.935 بولىدۇ، ئۇرۇلۇشقا بەرداشلىق بېرىشى، يېرىلىشقا بەرداشلىق بېرىشى ياخشى، كىلاتا، ئىشقار، ئورگانىك ئېرىتمىلەرغا چىداملىق، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان سۇلياۋ يوپۇق، قەغەز رەڭلىك ئوراش يوپۇقى، بىرىكمە يوپۇق، تۆرۈبا ماتېرىيالى، تاختاي ماتېرىيالى، توك سىمى، كابېل قاتارلىقلارنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. 1997 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى قىلىپ بېكىتىلگەن.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق ئاپتوموبىلغا ئىشلىتىلىدىغان قوغۇشۇنسىز بېنزىن مايتاغ نېفىت - خىمىيە شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. 70 -، 90 -، 93-، 95-، 97 - نومۇرلۇق قوغۇشۇنسىز بېنزىنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پارتلاشقا قارشىلىقى، كۆيۈشى، ھورغا ئايلىنىشى ياخشى، تولۇق كۆيىدۇ، داشقىلى ئاز، چىرىتمەيدۇ، قوغۇشۇن تەركىبى يوق، بېنزىن ئارقىلىق قوزغىتىلىدىغان ماشىنىلارغا يېقىلغۇ قىلىنىدۇ. 1997 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى قىلىپ بېكىتىلگەن، بازىرى ناھايىتى ئىنتايىن.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق گىدراۋلىك مېيى مايتاغ نېفىت ئايرىش زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى.

شىنجاڭ خام نېفىتىنىڭ قېتىشىش نۇقتىسى تۆۋەن، سۇپىتى ياخشى، بۇ زاۋۇتتىن چىققان گىدراۋلىك مېيى سىلىق، ئوكسىدلىنىشقا قارشى، داتلىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، كۆپۈكلىشىشكە قارشى، ئېمۇلسىيىلەشتۈرۈشكە قارشى بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. بۇ- نىڭ ئىچىدە HL گىدراۋلىك مېيىنىڭ تۇراقلىقلىقى ياخشى، ماي ئالماشتۇرۇش دەۋرى ئۇزۇن، ئاساسلىقى ھەرخىل ھەممىياب ستانوكلارنىڭ ئاساسىي ئوق ساندۇ- قى، چىشلىق چاق ساندۇقلىرىنى سىلىقلاش ۋە تۆۋەن بېسىملىق سۈيۇقلۇق بېسىملىق سىستېمىلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئىشلىتىلىش تېمپېراتورىسى 0℃~80℃ ؛ HM سۈركىلىشكە قارشى گىدراۋلىك مېيى بىلەن T ئاكرىلون كاۋچۇكى ياخشى ماسلىشىش- چانلىققا ئىگە، ئاساسلىقى سۈيۇقلۇق بېسىم ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان ئوتتۇرا، يۇقىرى بېسىملىق سۈيۇق- لۇق بېسىملىق سىستېمىلارغا ئىشلىتىلىدۇ، ئىشلىتە- لىش تېمپېراتورىسى 5℃~80℃ ؛ HV تۆۋەن تېمپې- راتۇرلىق سۈركىلىشكە قارشى گىدراۋلىك مېيىنىڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرلىق خۇسۇسىيىتى HM مېيىنىڭكىدىن ياخشى، پومپىدا يەتكۈزۈش ۋە سوغۇق پېتى قوزغىتىش خۇسۇسىيىتى ياخشى، سوغۇق جايلاردا ۋە قىش كۈنلىرى سىرتتا ئىشلەتكىلى، ئاساسلىقى سۈ- يۇقلۇق بېسىم ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان ئوتتۇ- را، يۇقىرى بېسىملىق سۈيۇقلۇق بېسىملىق سىستېمە- لىرىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ مەھسۇلات ئىستېمالچىلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن، 1997 ـ يىلى شىنجاڭدە- كى داڭلىق مەھسۇلات قىلىپ بېكىتىلگەن.

«شىنمۇ» ماركىلىق يۇڭ قىرقىش ماشىنە- سىنىڭ بېشى ۋە تىغى شىنجاڭ بىرلەشمە ماشىنە- سازلىق (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى يۇڭ قىرقىش ئۈسكۈنىلىرى زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئەلا سۈپەتلىك ۋانادي قېتىشمىسى تىغ ماتېرىيالىدىن قىزىتىپ بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسىدا ياسالغان. تىغ چىڭ، ئۆرۈشمىچانلىقى ياخشى، سۈركىلىشكە چى- داملىق، ئۇتكۇرلىشىشى ياخشى، دۇنياىدىكى ئوخشاش بولمىغان جايلاردا، ئوخشاشمىغان پەسلەدە، ئوخشاش بولمىغان قويلارنى قىرقىشقا باب كېلىدۇ. يەنە ئات، بۇغا، كالا قاتارلىقلارنى قىرقىشقا بولىدىغان ماشىنا بېشى ۋە تىغى بار، ئۇ تېرىنى زەخمىلەندۈرمەيدۇ، يۇڭنى تارتىشى ياخشى. بۇ زاۋۇت 40 يىللىق يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى ئىشلەش تارىخىغا ئىگە. 1995 ـ يىلىدىن باشلاپ مەھسۇلاتى يېڭى زېلاندىيە، ئاۋسترا- لىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە سېتىلىشقا باشلىغان، بۇ دۆ- لەتلەردە سېتىش شىركەتلىرى بار. ئېكسپورت مىقدارى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىس- مىنى ئىگىلەيدۇ. 1996 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. 1998 ـ يىلى دۆلەتنىڭ ئالاقىدار ئورگىنى يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى ۋە تىغىنى 1 ـ دەرىجىلىك مەھسۇلات دەپ بېكىتكەن. 1999 ـ يىلى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن يېزا ئىگىلىكى خەلقئارا كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شىنشۇ «XINXU» ماركىلىق ئاكـ كۇمۇلياتور شىنجاڭ تۇنخي ئېلېكتر ماشىنا ـ ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ياساش چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى تەۋەلىكىدىكى شىنجاڭ شىنشۇ ئاككۇمۇلياتور چەكلىك مەسئۇلىيىتى شىركىتى (بۇرۇنقى شىنجاڭ ئاككۇمۇلياتور زاۋۇتى) نىڭ مەھسۇلاتى. يىلىغا 500 مىڭ دانە ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىدىن ئاپتوموبىلنى قوزغىتىشقا ئىشلىتىلىدىغان قوغۇشۇن كىسلاتالىق ئاككۇمۇلياتور، موتسىكلىتقا ئىشلىتىل- ىدىغان قوغۇشۇن كىسلاتالىق ئاككۇمۇلياتور ۋە كلاپان كونتروللىغۇچلۇق ھەممىلانما ئاككۇمۇلياتورلار بار. «XINXU» ۋە « جىنلىك» ماركىسى رويخەتكە ئېلىنـ غان. مەھسۇلاتلىرى يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىلىق ھۇنە- رى بىلەن ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، ئىنتايىن ياخشى قۇرۇق زەرەتلەش ۋە تۆۋەن تېمپېراتوردا قوزغىتىش خۇسۇسـ يىتىگە ئىگە، خۇسۇسىيىتى خەلقئارادىكى ئىلغار سەۋە- يىگە يېتىپ، دۆلىتىمىز ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇ- رىدۇ. «XINXU» ماركىلىق ئاككۇمۇلياتور 1994 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان، بۇ شىركەت جۇڭگو ئاككۇمۇلياتور سۇپىتىنى تەكشۈ- رۈش مەركىزى ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش ئارقا سەپ بۇسى تەرىپىدىن ھەربىيلەر ئىشلىتىدە- غان ئاككۇمۇلياتورنى نۇقتىلىق تەمىنلەش كارخانىسى قىلىپ بېكىتىلگەن. 1997 ـ يىلى، بۇ مەھسۇلات شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تېخنىكا نازارەتچىلـ كى ئىدارىسى تەرىپىدىن تۇنجى تۈركۈمدىكى تەكشۈ- رۈش كەچۈرۈم قىلىنغان مەھسۇلات قىلىپ بېكىتىل- گەن. 1998 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، كارخانا GB/TI9002—ISO9002 ئۆلچىمىنىڭ 3 ـ تەرەپ — جۇڭگو ئىمپورت ـ ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ سۇپىتىگە گۇۋاھلىق بېرىش مەركىزى (CQC) ۋە گېرمانىيە تېخنىكا نازارەتچىلىكى جەمئىيىتى (TUV) نىڭ گۇ- ۋاھلىقىدىن ئۆتۈپ، بىرلا ۋاقىتتا دۆلەت ئىچى ۋە سىر-

تىنىڭ گۈزاھلىقىدىن ئۆتكەن ئاز ساندىكى ئاككۇمۇلياتور زاۋۇتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. 1999 - يىلى «XINXU» تاۋار ماركىسى شىنجاڭنىڭ داڭلىق تاۋار ماركىسى بولۇپ باھالانغان.

«شىنجاڭ» ماركىلىق پىۋا شىنجاڭ پىۋا (گۈرۈھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئىمپورت قىلىنغان ئاۋسترالىيە بۇغدىيى ۋە شىنجاڭدىن چىقىدىغان ئىلا سۇيۋەتلىك ئارپا، ئىلا دەرىجىلىك گۈرۈچ، ئىلا دەرىجىلىك قۇلماق ۋە تەڭرىتاغ دىكى يەر ئاستى سۇيىدە ئېچىتىپ ئىشلىنىدۇ. رەڭگى سارغۇچراق، سۈزۈك، كۆپۈكى ئاق، ئۇششاق، رومكىدا ئۇزۇن تۇرىدۇ، قۇلماق پۇرىقى ئېنىق، تەمى مەززىلىك، تەڭشىلىشى ياخشى، ئۇزگىچە پۇراقتا ئىگە. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «مىنىستىرلىق بويىچە ئىلا»، «ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلا»، «يەرلىك داڭلىق ھاراق» دېگەن نامىلارغا ۋە مەملىكەتلىك پىۋا ساھەسىدىكى باھالاشتا كۆمۈش لوقمىغا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى شىنجاڭنىڭ تۇنجى تۈركۈمدىكى داڭلىق مەھسۇلاتى قىلىپ بېكىتىلگەن، 1995 - يىلى، «95 - يىللىق مەملىكەتلىك پىۋا ساھەسىدىكى ئىلا سۇيۇقلىك مەھسۇلات» دېگەن نامغا ئېرىشكەن، 1999 - يىلىي ISO9002 سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن. بۇ مەھسۇلات تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىغا، ئىچكىرى ئۇلكىلەرگە، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى دۆلەتلەرگە سېتىلىدۇ.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق سېمونت شىنجاڭ تەڭرىتاغ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى گۈرۈھى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. «تەڭرىتاغ» ماركىلىق 525 - نومۇرلۇق، 425 - نومۇرلۇق ئادەتتىكى سىلىكات سېمونت قاتارلىق بەش خىل مەھسۇلات دۆلەتنىڭ ئىلا سۇيۇقلىك مەھسۇلاتى بويىچە كۆمۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، C دەرىجىلىك ئوتتۇرا گۈڭگۇرتكە قارشى نېفىت قۇدۇقى سېمونتى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن 1991 ~ 1993 - يىللىق يېڭى مەھسۇلاتلار «ئالتۇن ئات مۇكاپاتى» 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، 325 - نومۇرلۇق قاتتىق سىلىكات سېمونتى، 425-نومۇرلۇق ئوتتۇرا ئىسسىق سىلىكات سېمونتى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلا سۇيۇقلىك مەھسۇلات بويىچە ئالتۇن ئات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تۇنجى تۈركۈمدىكى داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالانغان، ئىستېمالچىلار تەرىپىدىن «ئىشەنچلىك مەھسۇلات» دەپ تەرىپلەنگەن.

سەنتەي لاۋجياۋ تېچۇ يۇرۇشلۇك ھاراقلىرى جىمسار ناھىيىسى سەنتەي ھاراق زاۋۇتىنىڭ ئاساسلىق پېتەكچى مەھسۇلاتى. ئىنئەنۇي «لاۋژۇزىك» ئىشلەپچىقىرىش ھۇنىرى ۋە ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىسى قوللىنىلىپ، سۈنئىي ئۇسۇلدا گەمىدە ئۇزۇن مۇددەت ئېچىتىلىپ، تەڭشەپ ياسىلىدۇ. خۇش پۇراق، سلىق، ئېچىشلىك، تەمى ئوبدان تەڭشەلگەن، تەمى ئۇزۇنغىچە ئېغىزدىن كەتمەسلىك ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. 1994 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاق ھاراقلار گۈزاھنامە بېرىش يىغىنىدا، سەنتەي لاۋجياۋ،

سەنتەي لاۋجياۋ تېچۇ يۇرۇشلۇك ھاراقلىرى

سەنتەي تېچۇ، بېيتىڭ داچۇ شىنجاڭدىكى سەككىز چوڭ داڭلىق ھاراق ئىچىدە ئالدىنقى ئۇچىنچى بولۇپ باھالانغان؛ شۇ يىلى 12 - ئايدا، شىنجاڭنىڭ تۇنجى تۈركۈمدىكى داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. بېيجىك، شاڭخەي، تيەنجىن، شەندۇڭ، شەنشى، خۇبېي، گەنسۇ قاتارلىق 18 ئۆلكە، شەھەرگە سېتىلىدۇ.

«شىنجاڭ» ماركىلىق لېۋودېكسترو ئېفىدرىن گىدروخلورىد شىنجاڭ دورا زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. شىنجاڭدىن چىقىدىغان سۇيۇقلىك چاكاندا خام ئەشيا قىلىنىپ، ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش ھۇنىرى بىلەن ئىشلىنىدۇ. بۇ مەھسۇلات ئاق رەڭلىك خىرىستالسىمان تالقان بولۇپ، ئاساسلىقى زىققا كېسىلى، بۇرۇن شىلىق پەردىسى قاناشتىن كېلىپ چىققان پۇتۇپ قېلىش كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. 1983 - يىلى، دۆلەت تېببىي دورا باش ئىدارىسىنىڭ ئىلا سۇيۇقلىك مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان، 1984 - يىلى، دۆلەتنىڭ ئىلا سۇيۇقلىك مەھسۇلاتى كۆمۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 1994 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلا-

تى بولۇپ باھالانغان.

«خۇلى» ماركىلىق ئاپتوموبىل ياپىلاق پۈرۈ-ژىنىسى شىنجاڭ پولات - تۆمۈر ياپىلاق پۈرۈژىنىسى چەكلىك شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. يىللىق ئىشلەپچى-قىرىش ئىقتىدارى 12 مىڭ تونىنا. شىنجاڭ 1 - ئاۋ-غۇست پولات - تۆمۈر چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئىشلەپچىقارغان ئىلاستىكسلىق ياپىلاق پولات ماتېرىيالى ئىشلىتىلىدۇ، تاۋلاش، بېسىشتىن ياپىلاق پۈرۈژىنا قە-لىپ ياساشقىچە پۈرۈشلەشكەن ئىشلەپچىقىرىش شەكىل-لەندۈرۈلگەن. «خۇلى» ماركىلىق ئاپتوموبىل ياپىلاق پۈرۈژىنىسى ئىشلەپچىقىرىشتا سۈپىتى قەتئى ISO9002 ئۆلچىمى بويىچە كونترول قىلىنىدۇ، مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتى كاپالەتلى ئىشەنچلىك. ئاساسلىق يېتەكچى مەھسۇلاتلىرىدىن ئازاد CA1141، شەرق شامىلىEQ140 يۈرۈشلۈكلىرى ئاپتونوم رايون بويىچە «ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات» دېگەن نامغا ۋە «ئالتۇن ئات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. «خۇلى» ماركىلىق ياپىلاق پۈرۈژىنا 1995 - يىلى، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى دەپ بېكىتىلگەن. 1999 - يىلى، جۇڭگو كارخانا باشقۇرۇش جەمئىيىتى، جۇڭگو كارخا-نىچىلار جەمئىيىتى، جۇڭگو كارخانا گېزىتى ئىدارە-سى، كارخانا باشقۇرۇش ژۇرنىلى بىرلىكتە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20 يىلدىن بۇيانقى ئەڭ زور تەسىر كۆچىگە ئىگە داڭلىق مەھسۇلات دېگەن نامنى بەرگەن.

تۆمۈر يول ترانسپورتى 1958 - يىلى 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يولە-نىڭ رېلىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز چېگ-رىسى ئىچىگە يانتۇزۇلۇپ، شىنجاڭدا تۆمۈر يول بول-ماسلىق تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى. 1962 - يىلى 12- ئاينىڭ 2 - كۈنى رېلىس ئاپتونوم رايوننىڭ مەركىزى شەھىرى ئۈرۈمچىگىچە يانتۇزۇلدى. 1971 - يىلى 7- ئايدا، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ 1 - قەرەللىك قۇرۇلۇشى تۈرپاندىن كورلىغچە بولغان بۆلىكىدە ئىش باشلىنىپ، 1979 - يىلى 8 - ئايدا رېلىس كورلىغچە يانتۇزۇلدى. 1985 - يىلى 5 - ئايدا، لەنجۇ - شىن-جاڭ تۆمۈر يولىنىڭ غەربىي بۆلىكى (ئۈرۈمچىنىڭ غەربىدىن ئالاتاۋ ئېغىزىغچە) ياسىلىشقا باشلىنىپ، 1990- يىلى 8 - ئايدا رېلىس ئالاتاۋ ئېغىزىغچە يانتۇزۇلدى. لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ قوش لىنىيىسى 1992 - يىلى 9 - ئايدا باشلىنىپ، 1994 - 9 - ئايدا پۈتتى. جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ 2 - قەرەللىك قۇرۇلۇشى كورلىدىن قەشقەر-گىچە بولغان بۆلىكى 1996 - يىلى 9 - ئايدا باشلى-نىپ، 1999 - يىلى 5 - ئايدا رېلىس قەشقەرگىچە يانتۇزۇلۇپ، شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قاتناش باشلاندى. 1986 - يىلى، ئاپتونوم رايونىمىز چېگرە-سى ئىچىدە تۆمۈر يولدا سۈرەش پاراۋۇزلاشتۇرۇلدى؛ 1989 - يىلى، چېگرا ئىچىدىكى پۈتۈن لىنىيىدە ئې-لىكتر كۆچى تۇتاشتۇرۇلدى. 2000 - يىلى 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى تۆمۈر يولدا سۈرئەت ئۆچىنچى قېتىم تېزلىتىلگەندىن كېيىن، لەنجۇ - شىنجاڭ تۆ-مۈر يولىنىڭ ئاساسلىق لىنىيىسىدىكى يولۇچىلار پويە-زىنىڭ ئەڭ تېز سۈرئىتى 140 كىلومېتىر /سائەتكە يەتتى، ئۈرۈمچىدىن بېيجىڭغا يېتىپ بېرىش ۋاقتى 48 سائەتتىن بېرىسىگە، ئۈرۈمچىدىن شاڭخەيگە يېتىپ بې-رىش ۋاقتى 51 سائەتتىن بېرىسىگە قىسقاردى. 2000- يىلى، ئۈرۈمچى تۆمۈر يول ئىدارىسىنىڭ تۆ-مۈر يول تىجارەت مۇساپىسى 3010.2 كىلومېتىر، يولۇچىلار مىقدارى 11 مىليون 470 مىڭ ئادەم، يولۇ-چىلارنى يۆتكەش مىقدارى 9 مىليارد 740 مىليون ئادەم /كىلومېتىر؛ يۈك مىقدارى 41 مىليون 992 مىڭ تونىنا، يۈك يۆتكەش مىقدارى 35 مىليارد 500 مىليون تونىنا /كىلومېتىر؛ ترانسپورت كىرىمى بەش مىليارد 94 مىليون 800 مىڭ يۈەن بولغان. ئۈرۈمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى ھازىر يولۇچىلار ئالاھىدە تېز پويىزىدىن بەش جۈپ، ئىدارە ھالقىغان يولۇچىلار تېز پويىزىدىن بىر جۈپ، ئىدارە ھالقىغان ئادەتتىكى يولۇ-چىلار پويىزىدىن بەش جۈپ، خەلقئارا يولۇچىلار پويە-زىدىن بىر جۈپ، باشقۇرۇش دائىرىسى ئىچى - سىر-تىدىكى يولۇچىلار تېز پويىزىدىن بەش جۈپ، باشقۇ-رۇش دائىرىسى ئىچىدىكى ئادەتتىكى يولۇچىلار پويىز-دىن ئىككى جۈپ، باشقۇرۇش دائىرىسى ئىچىدىكى ئا-دەتتىكى يولۇچىلار ئاستا پويىزدىن تۆت جۈپنى ئىشقا سالدى. ئۈرۈمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى 1994 - يىلە-نىڭ ئاخىرىدا 1199 كۈن چوڭ ۋە زور پويىز ۋەقەسى سادىر قىلىندى، 1996 - يىلى 2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى 1600 كۈن جاۋابكارلىقى چوڭ ۋە زور پويىز ۋەقەسى سادىر قىلىندى، 1999 - يىلى 12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى 1400 كۈن چوڭ، زور پويىز ۋەقەسى سادىر قىلىندى، 2000 - يىلى پۈتۈن يىل چوڭ ۋە زور پويىز ۋەقەسى سادىر قىلىندى.

لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ غەر-

بىي بۆلىكى شىمالىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى (ئۇ-رۇمچىنىڭ غەربىدىن ئالاتاۋ ئېغىزىغىچە) دېيىلىدۇ. بۇ جۇڭگودىكى تۇنجى مەركەز بىلەن يەرلىك شېرىكلىشىپ ياسىغان غول لىنىيىلىك تۆمۈر يول. 1985 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ياساش باشلانغان، 1990 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى رېلىس ئاخىرقى نۇقتا بولغان ئالاتاۋ ئېغىزى بېكىتىگىچە يانتۇ زۇلۇپ، 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى پويىز رەسمىي قاتنىغان. شىمالىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىدا جەمئىي 12 مىليون 658 مىڭ كۇب مېتىر توپا ـ تاش توشۇلغان، چوڭ كۆۋرۈكتىن 11ى، ئوتتۇراھال ۋە كىچىك كۆۋرۈكتىن 130ى، سۇئۆتۈچتىن 1073ى، ھەرخىل ئۆي ـ ئىمارەتتىن 324 مىڭ كۋادرات مېتىر ياسالغان، پاراۋوزدىن 29ى، يولۇچىلار ـ يۈك ئايتوموبىلىدىن 118ى سەپلەن-گەن، جەمئىي 785 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. تۆمۈر يول تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىنى بويلاپ غەربكە قا-راپ سانجى، قۇتۇبىي، ماناس، شىخەنزە، ساۋەن، كۇيتۇن، شىخۇ، جىڭ، بورتالا قاتارلىق توققۇز ناھە-يە، شەھەرنى بېسىپ ئۆتىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 460 كىلومېتىر. تۆمۈر يول بويى قېزىلما بايلىق مول، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش تە-رەققىي قىلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى داڭلىق سانائەت كارىدورى ھېسابلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى، جەمئىي 6 مىليون 436 مىڭ تونىنا يۈك، 1 مىليون 739 مىڭ ئادەم / قېتىم توشىغان، ترانسپورت كىرىمى 605 مىليون 98 مىڭ يۈەن بولدى.

2 ـ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇق-لۇقى كۆۋرۈكى شىمالىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى 1990 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى قازاقىستاننىڭ تۈركىستىن تۆمۈر يولى بىلەن تۇتاشتۇرۇلۇپ، پويىز قاتناپ، جۇڭگونىڭ لىيەنيۇنگاڭدىن ئۈدۈل گوللاندىيە-نىڭ روتتېردام پورتىغا بېرىپ، 2 ـ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈكىنى ھاسىل قىلغان. ئۇ ئا-سىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن ئۆتۈپ، تىنچ ئوك-يان ۋە ئاتلانتىك ئوكيانىدىن ئىبارەت ئىككى ئىقتىسادىي چەمبەردىكى كونتېينېر ئەشيا ئوبوروتىنى تۇتاشتۇرىدە-غان بولغاچقا، « ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈكى» دېيىلىدۇ. بۇنىڭدىن بۇرۇن ئاسىيا ـ ياۋ-روپانى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان، شەرقتە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ناخوتكا پورتىدىن باشلىنىپ، غەربتە ئوتتۇرا يەر دېڭىز پورتىغا بارىدىغان سىبىرىيە چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈكى، يەنى 1 ـ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈكى بار ئىدى. 2 ـ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈكىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 11 مىڭ 300 كىلومېتىر كېلىدۇ، جۇڭگو چېگرىسى ئى-چىدىكىسى 4 مىڭ 134 كىلومېتىر. توشۇش ئارىلىقى 1 ـ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈكىدىن 1000 كىلومېتىر قىسقا. شەرقىي « كۆۋرۈك بېشى» لىيەنيۇنگاڭنىڭ توڭلاش مەزگىلى يوق، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە توختىماي مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلىدۇ. « كۆۋرۈك بېشى» كۆپ بولۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، پورتلار ئوتتۇرىسىدىكى توشۇش مىقدارىنى ئۇزارتا تەڭ-شىگىلى بولىدۇ، شەرقىي جەنۇبتىكى دېڭىز بويلىرى ۋە شياڭگاڭ قاتارلىق جايلار بىلەن ئالاقىسى تېخىمۇ قولايلىق، مال ئوبوروتىنىڭ جەلپ قىلىش دائىرىسى كەڭ. 2 ـ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقى كۆۋرۈ-كىنىڭ تۇتاشتۇرۇلۇشى ۋە ئىشقا كىرىشتۇرۇلۇشى بە-لەن، قەدىمكى « يىپەك يولى» قايتىدىن جۇلالىنىپ، ئاسىيا ـ ياۋروپا خەلقئارا بىرلەشمە ترانسپورتىنى تە-خىمۇ قولاي يول بىلەن تەمىن ئەتتى، بۇ ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقا قاتارلىق جايلارنىڭ ئىقتىسادى، سودا، ترانسپورت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈ-رۈپ، جۇڭگونىڭ غەربىي رايونى بىلەن دېڭىز ياقىسى-دىكى جايلارنىڭ ئېچىۋېتىش قەدىمىنى تېزلەتىپ، «ئىككى يۆنىلىش بويىچە ئېچىۋېتىش» تەك پايدىلىق ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈرۈپ، پۈتكۈل چوڭ غەربىي شە-ھالنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش ۋە تەرەققىي قىل-دۇرۇشقا پايدىلىق.

لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولى قوش لىنىيىسى شەرقتە گەنسۇ ۋۇۋېينىڭ جەنۇبىدىن باش-لىنىپ، غەربتە شىنجاڭ ئۇرۇمچىنىڭ غەربىي ۋوگزا-لىغا بارىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1622 كىلومېتىر، بۇنىڭ 635 كىلومېتىرى لەنجۇ تۆمۈر يول ئىدارىسە-نىڭ باشقۇرۇشىدا، 987 كىلومېتىرى ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا. بۇ جۇڭگو تۆمۈر يول قۇرۇلۇشى تارىخىدىكى بىرلا قېتىمدا تاماملانغان قوش لىنىيە قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن مۇساپىسى ئەڭ ئۇزۇن تۇر ھېسابلىنىدۇ. 1992 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ياسىلىشقا باشلىغان، 1994 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى پىلاندىن بىرىيل بۇرۇن پۈتكەن. جەمئىي 2 مىليارد 145 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، 12 تۇنېل (جەمئىي 5005 مېتىر) قېزىلغان، چوڭ، ئوت-تۇراھال ، كىچىك كۆۋرۈكتىن 95ى سېلىنغان، 25

ژوگزال ئۆزگەرتىلگەن. لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۇر يولـ
نىڭ قوش لىنىيىسى پۈتكەندىن كېيىن، يېقىنقى مەز-
گىلدىكى ترانسپورت ئىقتىدارى 25 مىليون تونىدىن
30 مىليون تونىغا يەتكەن، ئۆزۈن مەزگىللىك تراند-
پورت ئىقتىدارى 50 مىليون تونىغا يېتىشى مۇمكىن،
بۇنىڭ بىلەن غەربىي شىمال ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ
تۆمۈر يول ترانسپورت كۈچى جىددىي بولۇش ئەھۋالى
ئاساسەن تۈگىتىلىدۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يـولى شەرقـتە
لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ تۇرپان ژوگزالىدىن
باشلىنىپ، غەربتە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇھىم بازار
قەشقەر شەھىرىگە بارىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى
1470.4 كىلومېتىر. جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولـ
نىڭ 1 ـ قەرەللىك قۇرۇلۇشى تۇرپاندىن كورلىغىچە
بولغان بۆلىكى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 495.4 كىلومې-
تىر، بۇ بۆلەك 1971 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى
باشلىنىپ، 1979 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى
پۈتكەن. ئۇلىغا جەمئىي 34 مىليون 770 مىڭ كۇب
مېتىر تاش ـ توپا كەتكەن، 462 كۆۋرۈك سېلىنغان،
تۇنېلىدىن 30ى (بۇنىڭ ئىچىدە 1000 مېتىردىن
ئۇزۇن تونىل 11، كۆسەن تونېلىنىڭ ئۇزۇنلۇقى
6152 مېتىر) قېزىلغان، جەمئىي 1 مىليارد 125
مىليون يۇەن مەبلەغ سېلىنغان. كورلىنىڭ غەربىدىن
قەشقەرگىچە بولغان بۆلىكى جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر
يولى قۇرۇلۇشىنىڭ 2ـ قەرەللىك قۇرۇلۇشى بولۇپ،
1996 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى باشلانغان. بۇ
بۆلەك تەكرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكى، تارىم ئويمانلـ
قىنىڭ شىمالىنى بويلاپ غەربكە قاراپ بۈگۇر، كۇچا،
توقسۇ، ئاقسۇ، ماراليېشى، ئاتۇشتىن ئۆتۈپ، قەشـ
قەرگە بارىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 975 كىلومېتىر. بۇ بۆلەك
دۆلەتنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك تاق لىنىيىلىق تۆمۈر يولى
بولۇپ، پىلانلانغان ئومۇمىي تەخمىن چوتى 5 مىليارد
880 مىليون يۇەن، پۈتۈن لىنىيىدە ئىچىدىن يانىدىغان
دۆڭگاتېللىق پاراۋوز سۇرەيدۇ. يىرىك پىلاندىكى تراند-
پورت ئىقتىدارى مۇنداق: كورلىدىن ئاقسۇغىچە بولـ
غان بۆلىكىدە، يولۇچىلار پويىزى تۆت جۈپ، يۈك
توشۇشى يىلىغا 12 مىليون تونناً ئاقسۇدىن قەشقەر-
گىچە بولغان بۆلىكىدە، يولۇچىلار پويىزى ئۈچ جۈپ،
يۈك توشۇشى يىلىغا 10 مىليون تونا. 1999 ـ يىلى
5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، رېلىس ئاخىرقى نۇقتا ـــ
قەشقەرگىچە ياتقۇزۇلۇپ، 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى
پويىز رەسمىي قاتنىدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ
38 ـ بېتىدىكى «پويىز قەشقەر شەھىرىگە كەلدى» گە
قارالسۇن)

ئۇرۇمچى ژوگزالى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونىنىڭ مەركىزى ئۇرۇمچى شەھىرى سايباغ رايونـ
نىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدىكى ياماڭلىق تېغىنىڭ ئېتـ
كىگە جايلاشقان. يەر كۆلىمى 200 مىڭ كۋادرات مې-
تىر. يولۇچى توشۇش، يۈك توشۇش، كۆپ خىل ئـ
گىلىك بىر گەۋدە قىلىنغان ئۇنۇبرسال 1 ـ دەرىجـ
لىك بېكەت. 1963 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى
ئىشلىتىشكە باشلىغان. يىلمۇيىل كېڭەيتىپ قۇرۇش
ئارقىلىق، بېكەتنىڭ قىياپىتىدە زور ئۆزگىرىش بولـ
غان، بېكەت لىنىيىسى 6 دىن 12 گە، يۈك لىنىيىسى
3 تىن 6 گە كۆپەيتىلگەن. 1984 ـ يىلى يېڭى سېلىنـ
غان پويىز كۆتۈش بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىلىشكە تاپشۇـ
رۇلدى، ئۈچ كۆتۈش زالىنىڭ كۆلىمى 2601 كۋادرات
مېتىرغا يېتىدۇ. پۈتۈن پويىز بويىچە، پارچە، كونتېـ
نېر كەسمىنى بېجىرىدىغان يۈك مەيدانى 114 مىڭ 511
كۋادرات مېتىر، يۈك سۈپىسى 32 مىڭ 20 كۋادرات
مېتىر كېلىدۇ، قاچىلاش ـ چۈشۈرۈش ماشىنىسىدىن
68ى، كارخانىلار مەخسۇس لىنىيىسىدىن 6سى، زا-
ۋۇت رايونى ھاۋالە بىلەن باشقۇرىدىغان بېكەتتىن 2سى
بار. 2000 ـ يىلى، پۈتۈن بېكەتنىڭ يۈك چىقىرىش
مىقدارى 350 مىڭ تونىنا، يولۇچى چىقىرىش مىقدارى
3 مىليون 290 مىڭ ئادەم قېتىمغا، يولۇچى توشۇش
كىرىمى 560 مىليون يۇەنگە يەتكەن. ئومۇمىي لىنىيـ
دىكى چوڭ بېكەتلەر باھالىشىدا سەككىز قېتىم «مەدە-
نىيەتلىك پويىز بېكىتى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن. ئۇ-
رۇمچى ژوگزالى يۈك مەيدانى 1980 ـ يىلىدىن باشلاپ
ئۈدا 19 يىل «پۈتۈن لىنىيە بويىچە ئەلا سۈپەتلىك يۈك
مەيدانى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما
ۋاراقنىڭ 38 ـ بېتىگە قارالسۇن)

ئالاتاۋ پورتى بېكىتى دۆلەتنىڭ 1 ـ خىلدە-
كى پورت بېكىتى. 1990 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 12ـ
كۈنى جۇڭگو لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولى قازاقىستان
تۈركىستان تۆمۈر يولى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغاندىن كې-
يىن، شۇ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئالاتاۋ پورتى
بېكىتى ئېچىلغان. بۇ پورت ئاساسلىقى خەلقئارا بىر-
لەشمە ترانسپورت يۈكىنى يۆتكەش، ئالماشتۇرۇپ قا-
چىلاش ۋە يولۇچىلارنى توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۈتەيدۇ.
ئۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بورتالا موڭغۇل
ئاپتونوم ئوبلاستى چېگرىسىدىكى ئالاتاۋ تېغى بىلەن

تارباغاتاي تېغى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، قازاقىستاندىكى پورت بېكىتى دروزبا بېكىتىگە 15. 12 كىلومېتىر كېلىدۇ. يولۇچى توشۇش، يۈك توشۇش، يۆتكەش، قاتناش - چىلاش - چۈشۈرۈش، تاپشۇرۇش - تاپشۇرۇۋېلىش قاتارلىق بەش سېخ ۋە بىر كۆپ مەنبەلىك باشقۇرۇش مەركىزى بار. پويىز بېكىتىدە ئۆلچەملىك رېلىس، كەڭ رېلىس توغرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئالماشتۇرۇپ قاچىلاش مەيدانىدا ئىككى خىل رېلىس قاتارىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئۆلچەملىك رېلىستىن 17سى، كەڭ رېلىستىن 12 سى بار، بېكەت لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 5. 28 كىلومېتىر. يولۇچىلار بېكىتى ئۆيىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 4883 كۋادرات مېتىر. ئالماشتۇرۇپ قاچىلاش رايونىدا ئال-ماشتۇرۇپ قاچىلاش لىنىيىسىدىن بەشى بار، ئەڭ چوڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئىقتىدارى 36 تونىنا. ئال-ماشتۇرۇپ قاچىلاش 3 - ئامبىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 6696 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ بىپىق ئالماشتۇرۇپ قاچىلاش ئامبىرى دېگەن نامى بار. يىللىق يۈك ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى 5 مىليون تونناغا يېتىدۇ. بۇ بېكەت 1991 - يىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى جۇڭگو - قازاقىستاننىڭ رايون خاراكتېر-لىك يۈك تىرانسپورتىنى يولغا قويغان، 1992 - يىلى 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى يولۇچىلار تىرانسپورتىنى يولغا قويغان، 1992 - يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يەنە خەلقئارا يۈك بىرلەشمە تىرانسپورتىنى يولغا قويغان. 1999 - يىلى، پۈتۈن لىنىيە بويىچە خەلقئارا يۈك بىرلەشمە تىرانسپورتىنىڭ ئېشىش سۈرئىتى ئەڭ تېز پورت بولۇش سۈپىتىدە، ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى تەرىپىدىن «خوجايىنلىق ئۇلگە كوللېكتىپى» دېگەن نام بېرىلگەن. 2000 - يىلى يىللىق يۈك ئۆتكۈزۈش مىقدارى 4 مىلىئ 200 تونىنا بولۇپ، 1998 - يىلىدىكىدىن %78 ئاشقان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 16 - بېتىدىكى «ئالاتاۋ ئېغىزى پورتى» غا قارالسۇن)

بېيجىڭ پويىز ئەترىتى 1969 - يىلى 9 - ئايدا تەشكىللەنگەن، 12 سىمېنا - گۇرۇپپىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇرۇمچىدىن بېيجىڭ غەربىي ۋوگزالىغا بارىدىغان 69/70 قېتىملىق ئالاھىدە تېز، ھاۋا تەڭشەش گۇچلۇك يولۇچىلار پويىزىدا توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. بېرىپ - كېلىشى 7536 كىلومېتىر، شىنجاڭ، گەنسۇ، شەنشى، خېنەن، خېبېي، بېيجىڭ قاتارلىق ئالتە ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونىنى بېسىپ ئۆتىدۇ، داڭلىق يۈز چاقىرىملىق بوران رايونى، تۇرپان ئوت ماكانى، 30 چاقىرىملىق شامال ئېغىزى ۋە

بېيجىڭ پويىز ئەترىتى ئىلغار كوللېكتىپى

شىئەن شامال ئامبىرىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. 30 نەچچە يىلدىن بۇيان، پويىز ئەترىتى «خەلقنىڭ ئۆمۈر بويى خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ» دېگەن خىزمەت مەۋقە-سىدە ئىزچىل چىڭ تۇرۇپ، پۈتۈن لىنىيىدىكى بېيە-جىڭغا قاتنايدىغان پويىزلارنى باھالاشنا 16 قېتىم بە-رىنچى بولغان، ئۆمۈرىيول مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «قىزىلبايراق پويىزى» دېگەن نام بېرىلگەن. پويىز ئەت-رىتىگە قاراشلىق بېيجىڭ 3 - گۇرۇپپىسى پارتىيە ياچېيكىسى ئۆمۈرىيول مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «مەم-لىكەت بويىچە 10 قىزىلبايراق پارتىيە ياچېيكىسى» بولۇپ باھالانغان، پويىز خادىمى ۋاڭ رۇيلىنىڭ ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن «كەسىپ ئەخلاقى بويىچە قوش ئون ياخشى ئۇلگە» قىلىپ تۇرغۇزۇلغان.

100 چاقىرىملىق بوران رايونى لەنجۇ - شىنجاڭ ئۆمۈر يولىنىڭ شىنجاڭ چېگرىسىدىكى لياۋ-دۇندىن غەربكە قاراپ، پارچە ساقال بىلەن جىنشۇي بېكىتى ئارىلىقىدىكى ھەمكارلىق خىزمەت رايونى بو-لۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى توپتوغرا 100 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يەردە بوران قانتتىق، بوران چىقىش ۋاقتى ئۇزۇن بولغاچقا، كىشىلەر «100 چاقىرىملىق بوران رايونى» دەپ ئاتايدۇ. قەدىمكى زامانلاردا «خېيفېڭ-چۈەن» دەپ ئاتالغان. تۇرپان ئويمانلىقىدىكى ئىككى چوڭ بوران ئېغىزىنىڭ بىرى. ھەر يىلى ئەتىياز، ياز ۋە كۈزدە، تۇرپان ئويمانلىقىدا يەر ئۇستى رادىئاتسىيە-سى كۈچىيىپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەيدۇ، ئويمان-لىقنىڭ ئىچى - سىرتىدا ئىنتايىن زور ھاۋا بېسىمى پەرقى شەكىللىنىدۇ - دە، ھاۋا شىددەتلىك كونۋېكسە-

يىلىشىپ، قاتتىق غەربىي شىمال بورىنى شەكىللىنىدۇ. ھەر يىلى سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئۇچ ئاي چىقىدۇ، 12 بالدىن يۇقىرى قاتتىق بورانمۇ پات - پات چىقىپ تۇرىدۇ. بوران تۆمۈر يول ترانسپورتىغا ئويلاپ يەتكۈسىز قىيىنچىلىقلارنى ئېلىپ كېلىدۇ. تۆمۈر يول ئىدارىسى بوران رايونىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 7929 مېتىر كېلىدىغان بوراندىن مۇداپىئىلىنىش تېمىدىن 16 بۆلەك ياساپ، تۆمۈر يول ترانسپورتىنىڭ بورانغا تاقا-بىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان.

ناشيول ترانسپورتى 1949 - يىلىنىڭ ئا-خىرىدا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ناشيول قاتناش مۇسا-پىسى ئاران 3361 كىلومېتىر بولۇپ، ئوتتۇرىچە ھې-سابتا 500 كۇۋادرات كىلومېتىر يەردە ئاران بىر كىلو-مېتىر ناشيول بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يول يۈزى ئىنتايىن ناچار ئىدى. پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر-خىل ئاپتوموبىلدىن 317 سى بار ئىدى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزى كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ناشيول تراڭسپورت ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، قىسمەن دۆلەت يولى، ئۆلكە يولى ۋە پورت ناشيوللىرى كەينى-كەينىدىن ياسالدى ۋە ئۆزگەرتىپ ياسالدى. تۇرپان - ئۈرۈمچى - داخۇاڭشەن يۇقىرى دەرىجىلىك ناشيولى ۋە ئۈرۈمچى - كۇيتۇن تېز سۈرئەتلىك ناشيولى 1998 - يىلى ۋە 2000 - يىلى ئارقىدىن پۈتۈپ قاتناش باشلاندى، بۇ ئاپتونوم رايونىمىز ناشيول قۇرۇلۇشى-نىڭ يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ناشيول قاتناش ئومۇمىي مۇسا-پىسى 34 مىڭ 600 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچى-دە يۇقىرى دەرىجىلىك، ئىككىنچى دەرىجىلىك ناشيول 24 مىڭ 236 كىلومېتىرغا يەتتى؛ 16 ۋىلايەت، ئوبلا-ست، شەھەرنىڭ ھەممىسىدە ئاسفالىت يول ياسالدى، ناھىيە، يېزا ناشيولىنىڭ ئومۇمىي مۇساپىسى 16 مىڭ 845 كىلومېتىرغا، ئاپتوموبىل قاتنىيالايدىغان يېزا يوللىرى 50 مىڭ كىلومېتىرغا يەتتى؛ ھەرخىل پۈقرا ئاپتوموبىللىرى 369 مىڭ 700 گە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 7.88 ھەسسە ئاشتى. 2000 - يىلى توشۇلغان يۈك 270 مىليون تونناغا، يۈك ئوبوروتى 27 مىليارد 290 مىليون تونا / كىلومېتىرغا، يولۇ-چىلار توشۇش مىقدارى 218 مىليون 700 مىڭ ئادەم قېتىمغا، يولۇچىلار ئوبوروت مىقدارى 15 مىليارد 800 مىليون ئادەم قېتىمغا يەتتى. پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا ئۆلكىلەر ئارا ئېچىلغان يول 74 كە، ئۆلا-يەت، ئوبلاست، شەھەر ھالقىغان يولۇچىلار ناشيولى 408 گە، ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر دائىرىسىدىكى يولۇچىلار ناشيولى 1580 گە يەتتى. ئەتراپىمىزدىكى قوشنا دۆلەتلەرگە ئېچىلغان 12 ناشيول پورتىدا خەلقئا-را يولۇچىلار - يۈك ئاپتوموبىل ترانسپورت يولىدىن 48 ى ئېچىلدى، شۇ يىلى، چېگرىدىن چىققان - كىر-گەن يولۇچىلارنى توشۇش مىقدارى 111 مىڭ 950 ئادەم قېتىمغا، يۈك توشۇش مىقدارى 669 مىڭ 89 تونناغا يەتتى.

دۆلەت ناشيولى مەملىكەت خاراكتېرلىك سە-ياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئاساسلىق غول لىنىيىلىك ناشيوللارنى، جۈملىدىن خەلقئارا ناشيول، دۆلەت مۇداپىئەسى ناشيولىنى كۆرسىتىدۇ. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز چېگ-رىسى ئېچىدە دۆلەت ناشيولىدىن 7 سى بارلىققا كەل-دى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9083 كىلومېتىرغا يېتە-دۇ. بۇنىڭ ئېچىدە دۆلەت يولى 216 - لىنىيىسى (ئالتاي - ئۈرۈمچى - بالغۇنتاي) نىڭ پۈتۈن لىنىيە-سى ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئېچىدە بولۇپ، ئۇ-زۇنلۇقى 865 كىلومېتىر كېلىدۇ؛ دۆلەت يولى 217 - لىنىيىسى (ئالتاي - مايتاغ - كۇچا) نىڭ پۈتۈن لىنىيىسى ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئېچىدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 1090 كىلومېتىر كېلىدۇ؛ دۆلەت يولى 218 - لىنىيىسى (غۇلجا - كورلا - چاقىلىق) نىڭ پۈتۈن لىنىيىسى ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئېچىدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 1124 كىلومېتىر كېلىدۇ؛ دۆلەت يولى 219 - لىنىيىسى (قاغىلىق - شىچەنخې-لازى) نىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1449 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇنىڭ 686 كىلومېتىرى ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئېچىدە؛ دۆلەت يولى 312 - لىنىيىسى (شاڭخەي - خېغېي - شىئەن - لەنجۇ - ئۈرۈمچى - غۇلجا) نىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4819 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇنىڭ 1851 كىلومېتىرى ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئېچىدە؛ دۆلەت يولى 314 - لىنىيىسى (ئۈ-رۈمچى - قەشقەر - خونجىراپ) نىڭ پۈتۈن لىنىيىسى ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئېچىدە، ئۇزۇنلۇقى 1733 كىلومېتىر؛ دۆلەت يولى 315 - لىنىيىسى (شىنىڭ - چاقىلىق - قەشقەر) نىڭ ئومۇمىي ئۇزۇن-لۇقى 3015 كىلومېتىر، بۇنىڭ 1734 كىلومېتىرى

ئاپتونوم رايونىمىز چېگرىسى ئىچىدە.

ئۆلكە تاشيولى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەركىزى شەھىرى ۋە ئاساسلىق ئىقتىسادىي رايونلارغا تۇتىشىدىغان، دۆلەت يولىغا تەۋە بولمىغان ئۆلكىلەر ئارا چېگرا پورتلىرىغا بارىدىغان ئاساسلىق تاشيوللارنى كۆرسىتىدۇ. 2000 - يىلى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دۆلەت ستاتىستىكىسىغا كىرگۈزۈلگەن ئۆلكە يولىدىن 68ى بار، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6938 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇنى رايونلار بويىچە ئايرىغاندا، ئۇرۇمچى شەھىرىدە 497 كىلومېتر، قۇمۇل ۋىلايىتىدە 230 كىلومېتر، تۇرپان ۋىلايىتىدە 126 كىلومېتر، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا 172 كىلومېتر، خوتەن ۋىلايىتىدە 125 كىلومېتر، ئاقسۇ ۋىلايىتىدە 648 كىلومېتر، قەشقەر ۋىلايىتىدە 512 كىلومېتر، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدا 715 كىلومېتر، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدا 785 كىلومېتر، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا 197 كىلومېتر، ئىلى ۋىلايىتىدە 633 كىلومېتر، تارباغاتاي ۋىلايىتىدە 799 كىلومېتر، ئالتاي ۋىلايىتىدە 893 كىلومېتر، شىخەنزە شەھىرىدە 547 كىلومېتر، قاراماينا 29 كىلومېتر.

جۇڭگو - پاكىستان تاشيولى جۇڭگو شىنجاڭدىكى قەشقەردىن پاكىستاننىڭ تاكتى دېگەن يېرىگە بارىدىغان خەلقئارا تاشيول. قارا قۇرۇم تاشيولىمۇ دەپ يىلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1032 كىلومېتر، بۇنىڭ 416 كىلومېترى جۇڭگو چېگرىسى ئىچىدە، 616 كىلومېترى پاكىستان چېگرىسى ئىچىدە. تاشيول قەشقەردىن باشلىنىپ، قەشقەر كونا شەھەر، ئوپال، توقاي، بۇلۇڭكۆل، تاشقورغان، دابدا، قونجىراپ، قاراقۇرۇم تېغىدىكى قونجىراپ داۋىنىدىن ئۆتۈپ پاكىستان چېگرىسىغا كىرىپ، دېيا، پاسۇ، خونزا، نېرتې، گىلگىت، بادان، پىشاۋۇرلاردىن ئۆتۈپ تاكتىغا بارىدۇ. جۇڭگو - پاكىستان تاشيولىنىڭ سىرتقى بۆلىكى 1966 - يىلى ياسىلىشقا باشلىنىپ، 1979 - يىلى پۈتۈپ قاتناش باشلانغان، بۇ يول جۇڭگونىڭ ياردىمىدە ياسالغان. بۇ دۇنيادىكى مەشھۇر ئېگىزلىكتىكى تاشيول بولۇپ، قارا قۇرۇم تېغىدىن ئۆتۈپ، ھىندۇقۇش تېغىنى ياقىلاپ ھىمالايا تېغىغا كىرىدۇ. ياساش ۋەزىپىسى ئىنتايىن مۇشكۈل بولغان. گېئولوگىيىلىك ئاپەت كۆپ، لانقا - شېغىللىق ئېقىن، قار كۆچۈش، تۆپە سىيرىلىش ئاپەتلىرى ئادەمنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يەتكۈزۈپ تۇرىدۇ. يارىدەم بىلەن قۇرۇلۇش قىلىش داۋاملىدا، جۇڭگو تەرەپ 20 مىڭدىن ئارتۇق تاشيول ئىشچىسى چىقارغان، مالىيە كۆچى ۋە ماددىي كۈچ جەھەتتە غايەت زور بەدەل تۆلىگەن. شۇڭا، جۇڭگو - پاكىستان تاشيولى جۇڭگو - پاكىستان دوستلۇق تاشيولى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

قۇمۇلۇق تاشيولى شىمالدا دۆلەت يولى 314 - لىنىيىسىدىكى بۈگۈر نېفىتلىكىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا دۆلەت يولى 315 - لىنىيىسىدىكى نىيە ناھىيە سىگە بارىدۇ، تاشيول تەكلىماكان قۇمۇلۇقىنى توغرا سىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 565 كىلومېتر كېلىدۇ. 1992 - يىلى ئىش باشلىنىپ، 1995 - يىلى پۈتۈپ قاتناش باشلانغان. بۇ تاشيولنى ياساش جەريانىدا قۇم ئۆلىنى يەرلىك ماتا بىلەن پۈختىلاش، يول ئۆلىنى قۇرۇق چىگدىش قاتارلىق يېڭى تېخنىكا، يېڭى ھۈنەر ۋە يېڭى ئۇسۇل قوللىنىلغان، لايىھىسى مۇۋاپىق بولۇپ، كۆچمە قۇمۇلۇقتا ئۇزۇن، ئۇتتۇرا ھال يۇقىرى دەرىجىلىك تاشيول ياساشتىكى دۇنياۋى قىيىن مەسىلە مۇۋەپپەقىيەتلىك ھەل قىلىنغان ھەمدە جۇڭگوچە قۇمۇلۇقتا تاشيول ياساشنىڭ بىر يۇرۇش تېخنىكىسى شەكىللەندۈرۈلگەن، بۇ جۇڭگونىڭ قۇمۇلۇق تاشيولى ياساش تېخنىكىسىنىڭ خەلقئارادا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. قۇمۇلۇق تاشيولىنىڭ ياسىلىشى رايونلارنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ياخشىلاشقا پايدىلىق بولدى، شۇنداقلا خوتەن بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىقىنى 500 كىلومېتر قىسقارتىپ، تارىم نېفىتلىكىنىڭ ئېچىش - قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا زور تۈرتكە بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 38 - بېتىگە قارالسۇن)

تۇرپان - ئۇرۇمچى - داخۇاڭشەن يۇقىرى دەرىجىلىك تاشيولى دۆلەتنىڭ ئاساسلىق غول تاشيولىنىڭ بىر بۆلىكى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 283.3 كىلومېتر. 1995 - يىلى 3 - ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1998 - يىلى 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى پۈتۈن لىنىيىدە قاتناش باشلانغان. تۇرپان - ئۇرۇمچى - داخۇاڭشەن تاشيولى قۇرۇلۇشىدا شىنجاڭ تاشيول تارىخىدىكى تۇنجى تۇنجى يارىتىلغان، يەنى تۇنجى قېتىم دۇنيا بانكىسى قەرز پۇلى (قىسمەن) كىرگۈزۈلگەن، تۇنجى قېتىم خەلقئارا رىقابەتلىك خېرىدار چاقىرىش ئۇسۇلى قوللىنىلغان، تۇنجى قېتىم خەلقئارا « فىيدىكى» ماددىسى بويىچە باشقۇرۇلغان، قۇرۇلۇش تۇنجى قېتىم ھەر تەرەپ

رەپلىمە، ئومۇمىي جەريان بويىچە نازارەت قىلىنغان ۋە باشقۇرۇلغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 38 - بېتىگە قارالسۇن)

ئۇرۇمچى - كۇيىتۇن تېز سۇرئەتلىك تاشيولى شەرقتە ئۇرۇمچىنىڭ ئولانباي-دىن باشلىنىپ، غەربتە كۇيتۇن شەھىرىنىڭ شەرقىگە بارىدۇ. ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دۇنيا بانكىسى قەرز پۇلى (قىسمەن) نى كىرگۈزۈپ ياسىغان 2 - تاشيو-لى. 1997 - يىلى 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ياسلىشقا باشلىنىپ، 2000 - يىلى 11 - ئاينىڭ 3 - كۈنى قاتناش باشلانغان. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 265.5 كىلو-مېتىر. تولۇق يېپىقلىق، تولۇق ئۇنۇشمە كۆۋرۈكلۈك تاشيول ھېسابلىنىدۇ. يول يۈزىنىڭ كەڭلىكى 26 مې-تىر، ئاپتومۇبىللارنىڭ ماڭىدىغان سۈرئىتى

ئۇرۇمچى - كۇيتۇن تېز سۇرئەتلىك تاشيولى

80 ~ 120 كىلومېتىردا چەكلىنىدۇ. مەملىكەتلىك تاشيول قۇرۇلۇشىدىكى مۇنەۋۋەرلىرى بويىچە ياسىلە-ۋاتقان 2 - دەرىجىلىككە ئېرىشكەن. ئۇرۇمچى - كۇي-تۇن تېز سۇرئەتلىك تاشيولى دۆلەتنىڭ نۆۋەتلىق قۇ-رۇلۇش تۈرى، ئۇ لىيەنيۈنگاڭ — قورغاس دۆلەت يولى 312 - لىنىيەسىنىڭ مۇھىم بۆلىكى بولۇپ، لىنىيە بويىدىكى ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشتە زور رول ئويناپدۇ.

تەڭرىتاغدىكى مايتاغ - كۆچار تاشيولى شىمالدا مايتاغدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا كۆچاردا ئاخىر-لىشىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 562 مىڭ مېتىر. تەڭ-رىتاغنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدە-غان بولغاچقا، تەڭرىتاغ تاشيولىمۇ دېيىلىدۇ. 1974 - يىلى ياساش باشلىنىپ، 1985 - يىلى رەسمىي قاتناش باشلانغان. جاپالىق ئىشلەش شارائىتى جۇڭگو-نىڭ تاشيول قۇرۇلۇشى تارىخىدا ئاز ئۇچرايدۇ. پۈتۈن لىنىيىنىڭ 300 كىلومېتىرى ئېگىز ۋە تىك كەتكەن تاغلار، چوڭقۇر جىلغىلار، بىر كىلومېتىرغا يېقىن بۆلۈكى تىك قىيا. يەنە ئالتە كىلومېتىرى «بوشلۇق» ۋە يىل بويى قار ئېرىمەيدىغان ئۇچ مۇز داۋان. قۇرۇ-لۇش قىسمى ئون يىل داۋاملا ئىككى يەردىكى «يول-ۋاس ئېغىزى» نى بوي سۇندۇرغان. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇ-قى 3352 مېتىر كېلىدىغان ئۇچ تونېل تەشكەن. ئو-مۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1918 مېتىر كېلىدىغان 65 كۆۋ-رۈك سالغان. سۇڭگوچتىن 1303 نى ياسىغان. 5. 258 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا قاردىن مۇداپىئەلىنىش كارە-دورى ياسىغان. يول ئۈلىغا 23 مىليون 996 مىڭ كۇب مېتىر تاش - توپا قازغان. بۇ جۇڭگو تاشيول تارىخىدىكى مۇجىزە ھېسابلىنىدۇ.

كەڭساي تاشيولى دۆلەت يولى 312 - لىنە-يىسى ئۇرۇمچى - غۇلجا تاشيولىنىڭ سايرام كۆلىدىن چىگىخوزىغچە بولغان بۆلىكى. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 79 مىڭ 500 مېتىر. تەلكە تېغىغا جايلاشقان. 1997 - يىلى 9 - ئايدا كەڭساي تاشيولىنى ئۆزگەر-تىپ ياساش قۇرۇلۇشى پۈتۈپ قاتناش باشلانغان، سە-مونت يول يۈزىنىڭ كەڭلىكى 12 مېتىر كېلىدۇ. ئاپتومۇبىللارنىڭ پۈتۈن لىنىيىدىن ئۈتۈشۈش ۋاقتى بۇرۇنقى تۆت سائەتتىن بىر سائەتكە قىسقارغان. ئۆز-گەرتىپ ياساش جەريانىدا تونجى قېتىم يۇنىلىشلىك پارتلىتىش تېخنىكىسى قوللىنىلىپ، مۇۋەپپەقىيەت قا-زىنىلغان.

تاشيول كۆۋرۈكى 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى شىنجاڭ بىرمۇ مەڭگۈلۈك كۆۋرۈك يوق ئىدى. پەقەت ۋاقىتلىق ياغاچ كۆۋرۈكتىن 400 نەچچىسى بار ئىدى. 1958 - يىلى تونجى مەڭگۈلۈك كۆۋرۈك — قۇتۇبى چوك كۆۋرۈكى ياسالغان، شۇنىڭدىن كېيىن يانتۇ تار-تىلغان بالداقلىق كۆۋرۈك، ئەگمە لىملىق كۆۋرۈك،

يەكەن دەرياسىدىكى مەكىت كۆۋرۈكى

ئالدىن كۆچمىنىش T تىپلىق پولات قۇرۇلما قاتارلىق كۆپ خىل كۆۋرۈكلەر بارلىققا كەلدى. 1 ـ دەرىجىلىك تاشيول، تېز سۈرئەتلىك تاشيوللارنىڭ ياسىلىشىغا ئە- گىشىپ، ئۇزۇنۇرا ئۇتۇشلىك ئۇتۇشمە كۆۋرۈك، ئايـ رىمىلىق ئۇتۇشمە كۆۋرۈكلەر مەيدانغا كېلىپ، شىنـ جاڭنىڭ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشىنىڭ يېڭى سەھىپىسىنى ئېچىپ بەردى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، 3664 كۆۋرۈك سېلىندى، ئۇزۇنلۇقى جەمئىي 94 مىڭ 76 سوزۇلما مېتىر كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، ئالاھىدە چوڭ كۆۋرۈك بەش، ئۇزۇنلۇقى 4503 سو- زۇلما مېتىر؛ چوڭ كۆۋرۈك 110، ئۇزۇنلۇقى 17 مىڭ 442 سوزۇلما مېتىر؛ ئوتتۇراھال كۆۋرۈك 531، ئۇزۇنلۇقى 28 مىڭ 254 سوزۇلما مېتىر.

تاشيول تونىلى 1979 ـ يىلىدىن ئىلگىرى شىنجاڭدا تاشيول تونىلى يوق ئىدى. 1979 ـ يىلىدىن كېيىن، كەينى ـ كەينىدىن ئۇچ تاشيول تونىلى ياسالـ دى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3349 مېتىر كېلىدۇ. بۇ ئۇچ تونىلنىڭ ھەممىسى تەڭرىتاغ تاشيولىدا بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 3200 مېتىر ئېگىز كېلىدۇ. 1 ـ نومۇرلۇق تونىل (قاشلىگىن تونىلى) كۇيىتون دەريـ سى بىلەن قاش دەرياسىنىڭ سۇ بۆلگۈچىدىكى قاشلـ گىن داۋىنىدا، ئۇزۇنلۇقى 340 مېتىر كېلىدۇ، 1977 ـ يىلى ئىش باشلىنىپ، 1979 ـ يىلى پۈتكەن. بۇ تونىل جۇڭگودىكى دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئېگىز تونىل ھېسابلىنىدۇ. 2 ـ نومۇرلۇق تونىل (ئۈشمولغاي تونىلى) قاش دەرياسى بىلەن كونەس دەرياسىنىڭ سۇ بۆلگۈچى ئۈشمولغاي داۋىنىدا، ئۇزۇنلۇقى 1115 مې- تىر، 1979 ـ يىلى ئىش باشلىنىپ، 1989 ـ يىلى پۈتكەن. بۇ تونىلنىڭ يەر تۈزۈلۈش ئەھۋالى مۇرەك- كەپ، ئىشلەشتىكى قىيىنلىق دەرىجىسى جۇڭگودىكى « ئەڭ» ھېسابلىنىدۇ. 3 ـ نومۇرلۇق تونىل (تەلـ مەت تونىلى) تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي تىزمىدىكى تەلـ مەت داۋىنىدا، ئۇزۇنلۇقى 1894 مېتىر، 1979 ـ يىلى ئىش باشلىنىپ، 1985 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى قاتـ ناش باشلانغان. بۇ تونىل جۇڭگونىڭ دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىردىن ئېگىز تاغلىقتىكى ئەڭ ئۇزۇن تاش- يول تونىلى ھېسابلىنىدۇ.

زاۋا داۋىنى 30 نەپەر ئۇيغۇر يول ئاسراش ئىشچىسىدىن تەشكىللەنگەن، خوتەن تاشيول باش ئۇ- چاستكىسى قاراقاش تاشيول بۆلىكىنى ئاسراشقا مەس- ئۇل. بۇ تاشيول بۆلىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ گىرۋىكىدىكى قاراقاش ناھىيىسى بىلەن قاپىلىق ناھە- يىسى تۇتىشىدىغان چۆللۈكتە بولۇپ، تەبىئىي شارائـ تى ئىنتايىن ناچار ئىدى. بۇ داۋاندا چۆل بايقاۋاندا ئېتىز ئېچىپ، مېۋىلىك باغ بەرپا قىلغان، كۆكتاتلار- نى تېرىغان. تاشيولدا كاشىلا چىقسا ۋە يولۇچىلار تۆ- رۈپ قالسا، ئۇلار دەرھال يېتىپ كېلىپ يارەملـ شىپ، تاماق، ياتاق بىلەن تەمىنلەپ، يولۇچىلارنىڭ قەلبىنى ئىللىتقان. 1990 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە « 10 ياخشى» يول ئاسراش داۋاسىنىڭ بىرى بولۇپ باھالانغان.

پۇقرالار ئاۋىئاتسىيىسى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلى 7ـ ئايدىن 1954 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە لەنجۇدىن باشلـ نىپ، جۇچۇەن، قۇمۇل، دىخۇا (ھازىرقى ئۈ- رۈمچى) ، غۇلجىدىن ئۈتۈپ، ئالمۇتىغا بارىدىغان ھاۋا لىنىيىسى ۋە دىخۇادىن باشلىنىپ، كۇچا، ئاقسۇدىن ئۈتۈپ قەشقەرگە بارىدىغان ھاۋا لىنىيىسى ئې- چىلغان. 1956 ـ يىلى خوتەن، ئالتاي پۇقرالار ئاۋىئاتسىيىسى پونكىتى قۇرۇلغان ھەمدە ئايروپىلان قاتنىغان. 1959 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن 1984 ـ يىل 12 ـ ئايغىچە قاراماي، چۆچەك، كۆكتوقاي، كورلا، چەرچەن قاتارلىق ئاۋىئاتسىيە پونكىتلىرى ئارقا ـ ئار- قىدىن ياسالغان. 1985 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە شىركىتى قۇرۇلغان. 1999 ـ يىلىغا كەلگەندە شىركەت 21 دانە يولۇچىلار ئايروپىلا- نىغا ئىگە بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە 86 تىپلىق جۇغى كەڭ يولۇچىلار ئايروپىلانىدىن ئۈچ Ty—154 تىپلىق ئايرو- پىلانىدىن بەش، بوئىڭ 757 تىپلىق يولۇچىلار ئايروپە- لانىدىن ئالتە، بوئىڭ 737 تىپلىق ئايروپىلانىدىن ئىكـ كى، ATR—72 تىپلىق ئايروپىلانىدىن بەشى بار ئىدى. ھازىر ئايرودۇرومدىن 11ى (ئۈچ ھەربىي ـ پۇقرالار ئايرودرومىنى ئۈز ئىچىگە ئالىدۇ) بار. 2000 ـ يىلـ نىغا كەلگەندە، 69 ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىگە ئىگە بولدى، ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 152 مىڭ 900 كىلومېتىر كېلىدۇ؛ 53 مىڭ 864 سائەت- لىك ھەرخىل ئۈچۈشلارنى تاماملاپ، 46 يىل تراڭـ سپورت ئۈچۈشى ۋە ھاۋا مۇداپىئەسىدە بىخەتەر بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ كەلگەن؛ پۈتۈن يىلدا ئورۇندىغان تراڭسپورت ئومۇمىي يۈتكەش مىقدارى 373 مىليون تونىنا كىلومېتىر، يولۇچىلار توشۇش مىقدارى 1 مىلـ يون 670 مىڭ ئادەم قېتىم، پوچتا مېلىنى توشۇش مىقدارى 35 مىڭ تونىنا؛ ئاساسلىق تىجارەت كىرىمى

2 مىليارد 480 مىليون يۈەن، پايدىسى 28 مىليون 90 مىڭ يۈەن بولغان. ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە مەشغۇلاتى. تى زور تەرەققىي قىلغان. 2000 - يىلى 56 مىڭ 570 قېتىم ئۇچۇشنى تاماملىغان، مەشغۇلات كۆلىمى 181 مىڭ گېكتارغا يەتكەن.

ئاپتونوم رايونىمىز ئىچىدىكى ھاۋا لىنىيىسى 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى شىنجاڭدا ئاران قۇمۇل — دىخۇا (بۆگۈنكى ئۈرۈمچى) — غۇلجا- دىن ئىبارەت بىرلا ھاۋا لىنىيىسى، ھاۋا پونكىتىدىن ئاران ئۇچى بار ئىدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركەزى كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاۋىئاتسىيە توشۇش ئىشلىرى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلدى. 1999 - يىلىغا كەلگەندە، ئۈرۈمچىدىن خوتەن، ئالتاي، قاراماي، چۆچەك، كۆكتوقاي، چەرچەن، قەشقەر، غۇلجا، كۇچا، ئاقسۇ، كورلا قاتارلىق 11 ھاۋا لىنىيىسى ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىز مەملىكەت بويىچە چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى ئىچكى ھاۋا لىنىيىسى ئەڭ ئۇزۇن (ئۈلكە) رايون بولۇپ قالغان.

دۆلەت ئىچى ھاۋا لىنىيىسى جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1953 - يىلى 1 - ئايىنىڭ 1 - كۈنى ئۈرۈمچىدىن لەنجۇ، شىئەن ھاۋا لىنىيىسى ئېچىلغان، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ۋە چوڭ تېپتىكى رېئاكتىپ يولۇچىلار ئايروپىلانىنىڭ كىرگۈزۈلۈشىگە ئەگىشىپ، دۆلەت ئىچىدىكى ھاۋا لىنىيىسى ئۈزلۈكسىز كۆپەيتىلدى. 2000 - يىلى شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى ھاۋا لىنىيىسى 61 گە، ھاۋا لىنىيىسى ئومۇمىي مۇساپىسى 89 مىڭ 745 كىلومېتىرغا يەتتى، بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، چېڭدۇ، خاربىن، خاڭجۇ، شىئەن، دالىيەن، جېڭجۇ، فۇجۇ، شيامېن، دۇنخۇاڭ، ۋېنجۇ، لەنجۇ، چياڭشا، شېنجېن، شېنياڭ، گۇيلىن، شىنىڭ، تيەنجىن، جىنەن، چىڭداۋ، كۇنمىڭ، چاڭجۇ، يەنتەي، چۈڭچىڭ، نىڭبو، ۋۇخەن، خەيكۇ، جاڭجياجيې، ئەنچىڭ، خۇاڭشەن، لىيەنيۈنگاڭ، نەنچاڭ قاتارلىق شەھەرلەرگە قاتنايدۇ؛ يەنە ئۈرۈمچى - چۆچەك - شياڭگاڭ رايونى ھاۋا لىنىيىسى ئېچىلدى، بۇ لىنىيىنىڭ مۇساپىسى 1 مىڭ 323 كىلومېتىر كېلىدۇ.

خەلقئارا ھاۋا لىنىيىسى 1939 - يىلى 9 - ئايىنىڭ 9 - كۈنى، جۇڭخۇا مىنگو قاتناش مىنىستىرلىقى ئىتتىپاقى دائىرلىرى بىلەن « جۇڭگو - سوۋېت ئىتتىپاقى ئاۋىئاتسىيە كېلىشىمى» ئىمزالاپ، قۇمۇل - دىخۇا - ئالمۇتا ھاۋا لىنىيىسىنى باشقۇرۇپ، شۇ يىلى 12 - ئايىنىڭ 5 - كۈنى رەسمىي قاتناش باشلىغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ خەلقئارا ھاۋا لىنىيىسىنى ئارقا - ئارقىدىن ئاچتى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، خەلقئارا ھاۋا لىنىيىسى يەتتىگە كۆپەيدى، بۇ ئۈرۈمچىدىن ئالمۇتا، تاشكەنت، يېڭى سىبىرىيە، موسكۋا، ئىستانبۇل، بىشكەك، يېكاتېرىنبۇرگقا بارىدىغان لىنىيىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئومۇمىي مۇساپىسى 14 مىليون 27 كىلومېتىر كېلىدۇ.

ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودرومى جۇڭگونىڭ غەربىدىكى كۆزنەك ئايرودروم، شۇنداقلا ياۋروپا - ئاسىيا ھاۋا يولىدىكى زاپاس ئايرودروم. ئۈرۈمچى شەھرىنىڭ مەركىزىگە 16.8 كىلومېتىر كېلىدۇ. جۇڭخۇا مىنگو دەۋرىدە ياسالغان، ئەسلىدىكى چاپقۇسى 1800 مېتىر ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر قانچە قېتىم كېڭەيتىپ ياسالغان. 1971 - يىلى ئۈرۈمچى ئايرودروم خەلقئارا ئايرودرومى ئۆلچىمى بويىچە كېڭەيتىپ ياسىلىپ، چاپقۇسى 3200 مېتىرغا ئۇزارتىلغان. ئۇچۇش رايونىنىڭ دەرىجىسى 4D گە يەتكۈزۈلۈپ، ئاز كەم 60 ئايروپىلان قونالايدىغان بولغان. 1993 - يىلى ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودرومىنىڭ ئۇچۇش رايونى 4E ئۆلچىمى بويىچە كېڭەيتىپ ياسالدى، يېڭى چاپقۇسى 3600 مېتىر بولۇپ، خەلقئارادىكى ھەرقانداق چوڭ ئايروپىلان ئۇچا-لايدۇ ۋە قونالايدۇ. ئايرودرومنىڭ يەر كۆلىمى 8 مىليون 201 مىڭ 84.710 كۋادرات مېتىر، ئايروپىلان مەيدانى 1 مىليون 23 مىڭ 78.71 كۋادرات مېتىر، ھاۋا پونكىتى بىناسى 20 مىڭ 558 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلىغىچە، ئۈرۈمچى ئايرودرومىنى ئۈزگەرتىپ ۋە كېڭەيتىپ ياساش 2 - قەرەللىك قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 546 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، خەۋەرلىشىپ يول كۆرسىتىش، ھاۋا رايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش، چىراغ قاتارلىق بىخەتەرلىك كاپالىتى جەھەتتە خەلقئارا سەۋىيىگە ئىگە ئۈسكۇنىلەر ئىشلىتىلدى ھەمدە چات ئارىسى 115 مېتىر كېلىدىغان، غەربىي شىمال بويىچە ئەڭ چوڭ ئايروپىلان رېمونت ئۆيى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ قوشۇمچە سېخلار ياسالدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 38 - بېتىگە قارالسۇن)

قەشقەر ئايرودرومى شىنجاڭدىكى 2 - چوڭ ئايروپورت. ئۇرنى قەشقەر شەھرىنىڭ شىمالىدىكى 6.4 كىلومېتىر يەردە. 1953 - يىلى ياسالغان، بۇرۇنقى چاپقۇسى توپا، ئۇزۇنلۇقى 1800 مېتىر، كەڭلىكى 50 مېتىر ئىدى. 1984 - يىلى قەشقەر ئايرودرومىنىڭ ئۆچۈش رايونى 4D ئۆلچىمى بويىچە ئۆزگەرتىپ ياسالغان، يېڭى چاپقۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2800 مېتىر، كەڭلىكى 45 مېتىر كېلىدۇ. يەر كۆلىمى 263 مىڭ 07.577 كۋادرات مېتىر، ئايروپىلان سۇپىسى 2 مىليون 343 مىڭ 3.78 كۋادرات مېتىر، ئايروپىلان كۇتۇش بىناسىنىڭ ئۈنۈمچىرسال ئىشلىتىلىدىغان ئۆيى 4 مىڭ 856 كۋادرات مېتىر. بىر قەدەر ئىلغار خەۋەرلىشىپ يول كۆرسىتىش، ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش، چىراغ يورۇقى قاتارلىق بىخەتەرلىك كاپالىتى جەھەتتىكى ئۇسكۇنىلەر سەپلەنگەن. 1993 - يىلى 4 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن قەشقەر ئايرودرومى پورتى ئېچىۋېتىلدى، قەشقەردىن قىرغىزستاننىڭ ئوش، ئۆزبېكىستاننىڭ ئەنجانغا بارىدىغان ھاۋا لىنىيىسى ئېچىلدى.

خوتەن ئايرودرومى خەلقئارا ھاۋا قاتنىشىنىڭ زاپاس ئايرودرومى، ھەربىي - پۇقرالۇق ئايرودرومى. ئورنى خوتەن شەھرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى 12 كىلومېتىر يېرىدە. ئۆڭكۆلۈ مىنگو دەۋرىدە سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلانلىرىنىڭ ئۆڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىشىدە مۇددىئا ئەشيا توشۇشى ئۈچۈن ئاددىي ئايرودروم ياسالغان، بۇرۇنقى چاپقۇسى 1800 مېتىر ئىدى. ئۆڭكۆلۈ خەلق ئۆمۈرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1956 - يىلى 5 - ئايدا خوتەن ئايرودرومى رەسمىي ياسالغان. 1957 - يىلى پۈتۈپ، ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلغان. 1964 - يىلى ھاۋا ئارمىيىسى خوتەن ئايرودرومىنى كېڭەيتىپ ياسىغان، ئۆچۈش رايونىنى 4D ئۆلچىمى بويىچە ياسىغان. چاپقۇسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2800 مېتىر، كەڭلىكى 50 مېتىر قىلىپ ياسالغان، 8.75 تونناغىچە تۆۋەن ئېغىرلىقتىكى ئايروپىلان ئۇچالايدۇ - قونالايدۇ. ئايروپىلان توختاش مەيدانىغا چوڭ، ئونتۇراھال، كىچىك ئايروپىلانلاردىن 30 ى سىغىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن، خوتەن ئايرودرومى يەنە بىر قانچە قېتىم كېڭەيتىپ ياسالغان. 1999 - يىلى خوتەن ئايرودرومىنىڭ يەر كۆلىمى 549 مىڭ 58.608 كۋادرات مېتىرغا، ئايروپىلان سۇپىسى 396 مىڭ 181 كۋادرات مېتىرغا، ئايروپىلان ساقلاش بىناسى 1354 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

نېفىت - گاز يەتكۈزۈش تۇرۇبا يولى بىخەتەر، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە، نېفىتلىكتىكى ئىشلەپچىقىرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇشتا تەڭداشسىز رولىنى جارى قىلدۇرغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە قاراماي - مايتاغ نېفىت يەتكۈزۈش تۇرۇبا يولى، قاراماي - ئۇرۇمچى نېفىت يەتكۈزۈش تۇرۇبا يولى، قاراماي - ئۇرۇمچى چەكلەنگەن ماي يەتكۈزۈش تۇرۇبا يولى، سەينەن نېفىتلىكى - شىشى نېفىتلىكى- قاراماي تەبىئىي گاز يەتكۈزۈش تۇرۇبا يولى ۋە كۇچا - پىچان نېفىت - گاز يەتكۈزۈش ئۇزۇن تۇرۇبا يولى ئارقا - ئارقىدىن ياسىلىپ پۈتكەن. ئومۇمىي سانى 44 كە يەتكەن. نېفىت - گاز يەتكۈزۈش مۇساپىسى 2 مىڭ 696 كىلومېتىر كېلىدۇ. 2000 - يىلى نېفىت يەتكۈزۈش ئىقتىدارى 18 مىليون 400 مىڭ تونناغا، گاز يەتكۈزۈش ئىقتىدارى 760 مىليون كۇب مېتىرغا، ماي يۆتكەش مىقدارى 3 مىليارد 200 مىليون تونىنا كىلومېتىرغا يەتكەن.

پوچتا ئىشلىرى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا پوچتا ئىدارىسىدىن 26سى، پوچتىخانىدىن 13ى، پوچتا ۋاكالەت ئورنىدىن 72سى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1958 - يىلىغىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا پوچتا ئىدارىسى، پوچتىخانا 725 كە كۆپەيدى، پوچتا يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9 مىڭ 992 كىلومېتىرغا يەتكەن، %86 شەھەر، ناھىيىدە ئۆزى ئاچقان ئاپتوموبىل پوچتا يولى تۇتاشتۇرۇلغان، ھاۋا پوچتا يولى ۋە پويىز پوچتا يولىمۇ كەينى - كەينىدىن ئېچىلىپ، پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈش تېزلىتىلگەن. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پوچتا، خەۋەرلىشىش ئىشلىرىدا تارىخىي خاراكتېرلىق ھالقىش بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پوچتا ئىدارىسى، پوچتىخانا 1 مىڭ 392 گە، پوچتا يولى 134 مىڭ كىلومېتىرغا، پوچتا ئاپتوموبىل 621 گە يەتتى. ئاپتوموبىل پوچتا يولى ئاساس، تۆمۈر يول، ھاۋا ترانسپورتى قوشۇمچە قىلىنغان، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنى قاپلىغان، پۈتۈن مەملىكەتكە تۇتاشقان، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بارىدىغان ستېرېئولۇق ئۆتۈشمە پوچتا توري شەكىللەندى.

ئاپتونوم رايونىمىز ئىچىدىكى پوچتا يوللانمىلىرى بىر كۈندىن ئۇچ كۈنگىچە نىشانغا يەتكۈزۈلمەيدۇ. پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىز پوچتا ئىشلىرى ئۇنىۋېرسال هېسابلاش ماشىنىسى تورىمۇ ئىشقا كىرىشتى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئېلېكترونلاشقان پوچتا ئىدارىسى، پوچتىخا- نىدىن 469 ى بارلىققا كەلدى، 100 دىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايون بىلەن پوچتا ئالاقىسى قىلالايدۇ. شۇ يىلى ئىنجاق پوچتىسى 56 مىليون 340 مىڭ پارچە خەت- چەك، 1 مىليون 600 مىڭ پارچە ئىچكى يوللانما، 1 مىليون 240 مىڭ پارچە تېز يوللانما يەتكۈزگەن، پوچتا پۇل ئامانەت قالدۇق سوممىسى 6 مىليارد 865 مىليون يۈەنگە يەتكەن؛ هەرخىل كەسىپتىن كىرگەن كىرىم 590 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئۈتكەن يى- لىدىكىدىن 10.63% ئاشقان.

ئىنجاڭنىڭ پوچتا ماركىسى جۇڭخۇا مىنگو دەۋرىدە جۇڭخۇا پوچتىسى ئىشلەتكەن « ئىنجاڭ ئۇل- كىسىدىلا ئىشلىتىلىدۇ» دېگەن خەت بېسىلغان پوچتا ماركىسى ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى پوچتا باش ئىدارىسى تارقاتقان « ئىنجاڭنىڭ مەزمۇنى ئاساسى تېما قىلىنغان» پوچتا ماركىلىرىنىڭ هەممىسى « ئىنجاڭ پوچتا ماركىسى» دېيىلەتتى. مىنگونىڭ تۇنجى يىلى (1912 - يىلى) دىن 1949 - يىلى 9 - ئايغىچە، ئىنجاڭدا ئىشلىتىلگەن « ئىنجاڭ ئۇلكىسىدىلا ئىشلە- تىلىدۇ» دېگەن خەت بېسىلغان پوچتا ماركىسى جەم- ئىي 24 يۈرۈش، 264 دانە ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى پوچتا ماركىسى هەممىدىن كۆپ بولۇپ، 15 يۈرۈش، 189 دانە؛ ئاۋئاتسىيە پوچتا ماركىسى ئىككى يۈرۈش 31 دانە؛ خاتىرە پوچتا ماركىسى ۋە ئالاهىدە پوچتا ماركىسى يەتتە يۈرۈش 44 دانە. 1983 - يىلى- دىن 1999 - يىلىغىچە پوچتا - تېلېگراف مىنىستىر- لىقى ئىنجاڭنىڭ مەزمۇنىنى ئاساسى تېما قىلىپ تارقاتقان پوچتا ماركىسى جەمئىي 10 يۈرۈش، 29 دانە بولۇپ، ئۇلار « ئاقنۇ» ، « ئىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى» ، « يىلپىز» ، « ياۋا ئۆچكە» ، « ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتى چوڭ خىمىيىۋى ئوغۇت قۇرۇلۇشى» ، « لەي- لەك» ، «ياۋا تۇغا» ، «قوملۇقنى كۆكەرتىش» ، «تەكلىماكان چۆلىدىكى بوغدا كۆلى» ، « قارا تايغان بۇغا» لاردىن ئىبارەت، بۇنىڭ ئىچىدە خاتىرە پوچتا ماركىسى- دىن بىر يۈرۈش، تۆت دانىسى بار.

«ئۇچ ۋىلايەت» پوچتا ماركىسى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي «ئۇچ ۋىلايەت» ئىنقىلابى مەزگىلىدە تارقاتقان پوچتا ماركىسى. « ئۇچ ۋىلايەت» ۋاقىتلىق هۆكۈمىتى پوچتا - خەۋەرلىشىش ئىشلىرىنىڭ ئېهتىيا- جىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، 1945 - يىلى 2 - ئايدا « يۇلتۇز - گاي سۈرەتلىك» پوچتا ۋە باجغا تەلەپ ئىش- لەتكىلى بولىدىغان بىر يۈرۈش، ئىككى دانە ماركا باسقان، بىر دانىسى كۆك رەڭدە، بەش يۇەنلىك، بىر دانىسى قىزىل رەڭدە، 10 يۇەنلىك ئىدى. بۇ ماركا « ئۇچ ۋىلايەت» تارقاتقان پۇلنىڭ بىرلىكى بىلەن تەڭ بولۇپ، هەم خەتكە چاپلىغىلى، هەم باج ماركىسى ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولاتتى. 1945 - يىلى 9 - ئاي- نىڭ 15 - كۈنى، « ئۇچ ۋىلايەت» هۆكۈمىتى جۇڭخۇا پوچتىسىنىڭ پوچتا ماركىسى ۋە بىرلەشمە هۆكۈمەت مەزگىلىدە شىنجاڭ پوچتا ئىدارىسى تەمىنلىگەن پوچتا ماركىسى ئۈستىگە روميا شەكىللىك ياغاچ تامغىنى قە- زىل سۈرۈغقا تەككۈزۈپ بېسىپ، پوچتا ماركىسىنىڭ ئەسلىي قىممىتىنى ئۆزگەرتمەي، «ئۇچ ۋىلايەت» نىڭ پۇلىغا ئوخشاش تارقىتىشنى قارار قىلغان. بۇ ماركا هەم پوچتا ماركىسى، هەم باج ماركىسى ئورنىدا ئىش- لىتىلگەن، ئىلى، تارباغاتاي، بورتالا قاتارلىق جايلاردا تارقىتىلغان، ئۇتاكى 1948 - يىلىغىچە ئىشلە- تىلگەن. 1949 - يىلى 2 - ئايدا يەنە بىر يۈرۈش، تۆت دانە «ئەمگەكچى خەلق سۈرىتى» پوچتا ماركىسى تارقىتىلغان. بۇ پوچتا ماركىسى 1950 - يىلى 4 - ئايغىچە ئىشلىتىلگەن.

پوچتا تېز ئاپتوموبىلى شىنجاڭ پوچتىسىدا كەشپ قىلىنغان پوچتا يوللانمىلىرىنى ئادەم دەم ئالما- ئاپتوموبىلىنى توختاتماي، كېچە - كۈندۈز سەپنا ئالمە- شىپ كۆچ ئۇلاپ هەيدەپ يەتكۈزىدىغان پوچتا ئاپتوموـ بىلىنىڭ قىسقارتىلمىسى. 1958 - يىلى شىنجاڭ پوچ- تىسى ئۈرۈمچىدىن قۇمۇل، قورغاس (غۇلجا) ، كور- لا، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن پوچتا غول لىنىيىسىدە پوچتا تېز ئاپتوموبىلى تەشكىللىگەن. ئۈرۈمچىدىن خو- تەنگىچە 2200 كىلومېتىر بولۇپ، ئەڭ تېز بولغاندا 56 سائەتتە يېتىپ باراتتى؛ ئۈرۈمچىدىن قورغاسقىچە 665 كىلومېتىر بولۇپ، ئەڭ تېز بولغاندا 24 سائەتتە يېتىپ باراتتى. پوچتا تېز ئاپتوموبىلىغا مەسئۇل پوچتا ئاپتوموبىلى ترانسپورت باشقارمىسى 1959 - يىلى مەملىكەتلىك سانائەت - قاتناش، ئاساسىي قۇرۇلۇش، مالىيە - سودا سىستېمىسى بويىچە « مەملىكەتلىك ئىلغار كوللېكتىپ » دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 1985 - يىلى ئۈرۈمچىدىن قەشقەر، غۇلجىغا بارىدىغان

پوچتا غول لىنىيىسىدە پوچتا تېز ئاپتوموبىلى — «خەت - چەك، گېزىت يەتكۈزۈش تېز ئاپتوموبىلى» نى قايتىدىن ئىشقا سالدى. 1993 - يىلى 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، تېز ئاپتوموبىلنى خوتەنگىچە ئۇزارتتى، يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغا، ئۈرۈمچىدىن بېيتۈنگە، قارامايدىن چۆچەككە تېز پوچتا يولى ئېچىپ، پوچتا توشۇش مۇددىتىنى تېزلەتتى، بۈنىڭ بىلەن پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈش سۈرئىتى ئو-مۇمىيۈزلۈك ئۈچ كۈندىن بەش كۈنگىچە تېزلىگەن. 1999 - يىلى، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا كېچە - كۈندۈز توختاتماي ماڭدۇرۇش، ئۈزۈن يولدا كۈچ ئو-لاش ئۈسۈلى يولغا قويۇلۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئىچى-دە پوچتا يوللانمىلىرىنى بىر كۈندىن ئۈچ كۈنگىچە يەتكۈزۈش نىشانى ئىشقا ئاشتى.

تېلېگراف جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇ-لۇش ھارپىسىدا، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا تېلېگراف ئىدارىسىدىن 15ى، تېلېگرامما ئۆيىدىن 13ى، تېلېگ-رامما يولىدىن 89ى، ئۈزۈن يوللۇق تېلېگراف سىم يولىدىن 3 مىليون 129 مىڭ مېتىر، شەھەر تېلېفونى ئالماشتۇرۇش ئاپپاراتى سىغىمىدىن 7 مىليون 100 مىڭ توپكا، سۆزلىشىش ئاپپاراتىدىن 540 ى بار ئى-دى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-يىن، پوچتا - تېلېگراف ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىل-دى. 1968 - يىلىغا كەلگەندە ئاپتونوم رايونىمىڭ ئۈ-زۈن يوللۇق تېلېگراف خەۋەرلىشىش ئاساسىي رامكىسى شەكىللەندى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، پوچتا خەۋەرلىشىش ئىشلىرىنى زا-مانىۋى تېخنىكا ئارقىلىق ئۆزگەرتىش قەدىمى تېزلەتە-لىپ، ئىلگىرى كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچىدىن شىخەنزە-ئارقىلىق كۇيتۈنگىچە بولغان 254 مىڭ مېتىر ئۈزۈن يوللۇق ماس كابېلى، ئۈرۈمچىدىن تۇرپانغىچە بولغان 183 مىڭ 600 مېتىر ئوپتىك كابېلى ۋە تۇرپاندىن قەشقەرگىچە بولغان، كۇيتۈندىن غۇلجىغىچە بولغان رە-قەملىك مىكرو دولقۇنلۇق غول سىم ياتقۇزۇلدى ھەمدە 1984 - يىلى 3000 ۋاتلىق ئۈرۈمچى سۈنئىي ھەمراھ يەر ئۆستى پونكىتى قۇرۇلدى، ئۈنگۈدىن كېيىن، ئارقا - ئارقىدىن قەشقەر، غۇلجا، كۇچا، خوتەن، ئالتاي، چۆچەك سۈنئىي ھەمراھ يەر ئۆستى پونكىتىلە-رى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە سۈنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش تورى بويىچە ئەڭ چوڭ ئاپە-تونوم رايون (ئۆلكە) بولۇپ قالدى. 1988 - يىلى سىغىمى 256 سىملىق ئاپتوماتىك تېلېگرامما يوللاش ئۈسكۈنىسى قۇراشتۇرۇلدى، ئۇلايەت، ئوبلاست، شە-ھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھەممىسى مەملىكەتلىك ئاپتوماتىك تېلېگرامما يوللاش توربىغا كىردى. 1994 - يىلى 9-ئايدا لەنجۇدىن ئۈرۈمچىگىچە بولغان ئوپتىك كابېل ئىشقا سېلىنىپ، شىنجاڭدىن سىرتقا چىقىدىغان توك يولىدىن 1143 ى كۆپىيىپ، شىنجاڭدىن ئىچكىرىگە بولغان ئۈزۈن يوللۇق خەۋەرلىشىش راۋان بولماسلىق ئەھۋالى تۈپتىن ئۆزگەرتىلدى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئوپتىك كا-بېل غول لىنىيىسى قۇرۇلۇشى يەنمۇ تېزلەتىلدى، سانلىق مەلۇمات تورى قۇرۇلۇشىدا يېڭى ئىلگىرىلەش بارلىققا كەلدى، IP تېلېفون تورى، 136/169 تورىنى بىرىكتۈرۈش قۇرۇلۇشى ۋە NDD تورى (رەقەملىك-سانلىق مەلۇمات تورى)، كۆپ ۋاستىلىك خەۋەرلە-شىش تورىنىڭ سىغىمىنى كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى ھەمدە 11 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرنىڭ ATM (بىماس قەدەملىك يۆتكەش ئەندىزىسى) كەڭ تاسمىلىق تور قۇ-رۇلۇشى يولغا قويۇلدى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايو-نىمىزنىڭ ئۈزۈن يوللۇق كەسىپ تېلېگراف يولى 50 مىڭ 400 گە يەتتى، ئۈزۈن يوللۇق ئاپتوماتىك ئال-ماشتۇرۇش ئاپپاراتىدا 103 مىڭ لىنىيە ئۆچى ئېچىل-دى، ناھىيىدىن يۇقىرى شەھەرلەرنىڭ ھەممىسى مەم-لىكەتلىك ئۈزۈن يوللۇق بىۋاستە ئېلىش توربىغا كىر-دى. ئاپتونوم رايونىمىز تېلېگراف كەسىپىنىڭ ئومۇمىي مىقدارى 4 مىليارد 580 مىليون يۈەنگە، مۇقىم تېلې-فون ئابونېنتىسى 2 مىليون 137 مىڭغا، ئېنتېرنېت توربىغا تىزىمغا ئالدۇرغان ئابونېنتى 60 مىڭ 800 گە، سىمسىز چاقىرغۇ ئابونېنتىسى 1 مىليون 674 مىڭ 700 گە، كۆچمە تېلېفون ئابونېنتى 780 مىڭغا يەتتى.

كومپيۇتېرلىق ئالاقە تورى دۇنيادىكى ھەر قايسى جايلار ۋە تارماقلاردىكى كومپيۇتېرلار ئۆچۈر باش ئامبىرىغا ساقلاپ قويغان ئۆچۈر بايلىقىنى تېلېگ-راف خەۋەرلىشىش تورى ئارقىلىق چېتىپ، خەۋەرلە-شىپ ۋە ئۆچۈر ئالماشتۇرۇپ، بايلىقتىن ئەڭ بەھرە-مان بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان تور. ھازىر ئۇرۇمچى ۋە 15 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردىكى تېلېگراف ئىدا-رىلىرىدە ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، نومۇر ئېلىش ئۈچ ئېغىزى ئومۇ-مىي سانى 10 مىڭ 720 گە يەتتى، ئۈنىڭدا تېلېفون نومۇرى ئېلىش ۋە ISDN ئابونېنتىسىدىن 180 مىڭنى، مەخسۇس سىملىق ئابونېنتىسىدىن 1510 نى قوللىغىلى بولىدۇ؛ IP تېلېفونى تولۇق تورلۇق ئابونېنتى تېرمىنا-

لى 2160 قا يەتتى.

مىكرو سۈنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش تورى (VSAT تورى) كىچىك سۈنئىي ھەمراھ يەر ئوسـتى پونكىتلىرىنى تورلاشتۇرۇشتىن بەرپا قىلغان تېـلىگراف خەۋەرلىشىش سىستېمىسى. بۇ سىستېما ئاساسلىقى بىر ئاساسىي پونكىت ۋە ئابونېنتلار تۇرۇشلۇق جايلارغا قۇراشتۇرۇلغان نۇرغۇن يېراق تېرمىنالـلىق VSAT كىچىك پونكىتلاردىن تەركىب تاپقان بولـىدۇ. بۇنىڭدا تېلېفون، فاكس، كومپيۇتېر ئۇچۇرى قاتارلىق كۆپ خىل خەۋەرلىشىش كەسپى بىلەن تەمىن ئەتكىلى بولىدۇ. 1994 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، شىنجاڭ پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ياپونىيە NEC شىركىتى بىلەن VSAT خەۋەرلىشىش ئوسكۇنىسى كىرگۈزۈش كېلىشىمى تۈزگەن، NEC شىركىتى شۇ قەرەرلىك قۇرۇلۇشنىڭ تولۇق ئاساسلىق پونكىت ئوسكۇنىلىرى ۋە تور تۈرۈبىسى سىستېمىسى ھەمدە 40 سانلىق مەلۇمات پونكىتى، 15 سانلىق مەلۇمات ـ تېلېفون بىرلەشمە پونكىتى، 2Mb/s ئالتە سەغمىلىق سۇزۇك خەۋەرلىشىش يولى پونكىتى ۋە ئىككى ئېلىپ يۈرۈشكە ئېپلىك سانلىق مەلۇمات ـ تېلېفون بىرلەشمە كۆپ ھەرەكەتلىك پونكىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 63 يېراق تېرمىنال VSAT كىچىك پونكىتى بىلەن تەمىنلىگەن. 1995 ـ يىلـى 3 ـ ئايدا ئىشلىتىلىشكە باشلىغان.

جامائەت كـۆپ ۋاسىتىلىق خـەۋەرلەرلىشىش تورى جامائەت تېلېفون تورى، كۆچمە خەۋەرلىشىش تورى ۋە سانلىق مەلۇمات خەۋەرلىشىش تورى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كۆپ خىزمەتلىك ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش تورى. ئۇ كومپيۇتېر تېخنىكىسى، خەۋەرلىشىش تېخنىكىسى ۋە ئۇچۇر تېخنىكىسىنى بىر گەۋدە قىلغان، جەمئىيەتنى يېزىق، تاۋۇش، سۈرەت قاتارلىق كۆپ ۋاسىتىلىق ئۇچۇر مۇلازىمىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئۇچۇر تەكشۈرۈش، سوراش، ئېلېكترونلۇق پوچتا يوللانمىسى، ھۆججەت يەتكۈزۈش، يېراقتىن خاتىرىلەش، ئىدارە، رايونلار تورى قاتارلىق كۆپ خىل تور ئىقتىدارىغا ئىگە. بۇ توردا بىرلا ۋاقىتتا ئېلېكترونلۇق پىلان تاختىسى، ئۇزۇتارا زىيارەت قىلىش ئويۇنى، ئاكسىيە سودىسى ۋە ئېلېكترونلۇق سودا، كۆرۈنۈش تەلەپ قىلىش قاتارلىق كەسپىلەرنى ئاچقىلى بولىدۇ. 1997 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى جامائەت كۆپ ۋاسىتىلىك خەۋەرلىشىش تورى (شىنجاڭ يىپەك يولى قىزىق لىنىيـسى) رەسمىي ئېچىلدى ھەمدە 1998 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئىشلەشكە كىرىشتۈرۈلدى.

رەقەملىك ـ سانلىق مەلۇمات تورى (DDN تورى) رەقەملىك ئۇچۇر يولى ئارقىلىق رەقەملىك بەلگە يوللايدىغان خەۋەرلىشىش تورى. شۇ جايدىكى يوللاش سىستېمىسى، يەنى ئابونېنتلار يوللاش سىستېمىسى (ئابونېنتلار ئايلانما يولى)، تەكرار ئىشلىتىلىدىغان يوللاش سىستېمىسى ۋە ماس قەدەملىك سائەت، لىنىك تەمىنلەش سىستېمىسى، تور باشقۇرۇش سىستېمىسىدىن تەركىب تاپقان. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ رەقەملىك ـ سانلىق مەلۇماتلىق تورى 1994 ـ يىلى ئالدى بىلەن ئۈرۈمچىدە قۇرۇلۇشقا باشلىغان، نۆۋەتتىدىن نۆۋەتتىغا سانلىق مەلۇماتلىق خەۋەرلىشىش، سۈرەت، لىنىك خەۋەرلىشىش، كەڭ رايونلاردىكى ھىسابلاش ماشىنىلىرىنى تورلاشتۇرۇش، ئېلېكترونلۇق خەت ساندۇقى، فاكس ساقلاش ـ يۆتكەپ تارقىتىش، كۆرۈنەرلىك خەرىتە ـ يېزىق، تېلېۋىزىيە يىغىنى، ئىناۋەتلىك كارتىنى تەكشۈرۈش، گۇرۇپپىلارغا ئايرىش تورى، تاۋۇشلۇق ئۇنۇمۇبرسال ئۇچۇر سىستېمىسى قاتارلىق ئابونېنتلار لىنىيىسى ياكى ئارىلىق لىنىيىسى قىلىپ ئىشلىتىش، يانكا كەسپى، سۈغۇرتا كەسپى، پاي چېكى كەسپى، ھەرخىل بېلەت زاكاز قىلىش كومپيۇتېر سىستېمىسىنى ئۇلاش، قىسمەن تور بىلەن كەڭ رايونلاردىكى تورنى ئۇلاش، سانلىق مەلۇمات ئامبىرىنى تەكشۈرۈش، تورنى نازارەت قىلىپ كونترول قىلىش سىستېمىسى قاتارلىق كەسپىلەر ئارقا ـ ئارقىدىن يولغا قويۇلغان. 2000 ـ يىلى، سانلىق مەلۇماتلىق ۋە كۆپ ۋاسىتىلىق خەۋەرلىشىش كەسپىي ئابونېنتىسى 98 مىڭ 229 غا، سانلىق مەلۇماتلىق خەۋەرلىشىش ئاساسىي كەسپىي ئابونېنتىسى 5 مىڭ 898گە، قوشۇلما قىممەت ئابونېنتىسى 123 مىڭغا يەتتى.

خەۋەرلىشىش ئوپتىك كابېلى ئۈرۈمچىدىن تۇرپانغىچە بولغان ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىش ئوپتىك كابېلى. 1990 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئىشلەشكە كىرىشتۈرۈلگەن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 183 كىلومېتىر، شىنجاڭنىڭ ئۇزۇن يوللۇق رەقەملىك ئوپتىك تېخنىكىسىنى خەۋەر يەتكۈزۈش ۋاستىسى قىلىپ ئىشلىتىلىدىغان يولنى ئاچقان. ئۇنىڭدىن كېيىن 1994 ـ يىلى 8 ـ ئايدا يۆتكەن شىئەن ـ لەنجۇ ـ ئۈرۈمچى

ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىش ئوپتىك كابېلى دۆلەتلىك «8 ـ بەش يىللىق» پىلانىدىكى نۆقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرى، شۇنداقلا مەملىكەتلىك «سەككىز توغرىسىغا، سەككىز ئۇزۇنىسىغا» ئېلىپ بېرىلغان تايانچ ئوپتىك كابېل قۇرۇلۇشىنىڭ بىرى. شىئەن ـ لەنجۇ ـ ئۈرۈمچى ئوپتىك كابېلىنىڭ ئومۇمىي مۇساپىسى 3130 كىلومېتىر، ئۇ شەنشى، نىڭشىيا، گەنسۇ، شىنجاڭدىكى 39 شەھەر، ناھىيىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. شىنجاڭ بۆلىكى شەرقتە شىڭشىڭشيادىن باشلىنىپ، غەربتە ئۈرۈمچىدە توختايدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 867.02 كىلومېتىر. ئۈرۈمچىدىن غۇلجىغىچە بولغان ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىش ئوپتىك كابېلى 1994 ـ يىلى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 816.53 كىلومېتىر، ئۇ سانجى، قۇتۇبى، ماناس، شىخەنزە، ساۋەن، كۇيتۇن، شىخۇ، جىڭ، قورغاس ۋە ۋۇتەينىڭ غەربىدىكى ئارىلىق بېكەتتىن بورتالاغا بارىدۇ، بەش ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ئالتە ناھىيە، 40 نەچچە يېزا ـ بازارنى تۇتاشتۇرىدۇ. «9 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە يەنە ئارقا ـ ئارقىدىن ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 644 كىلومېتىر كېلىدىغان كور-لىدىن غۇلجىغىچە بولغان ئايلانما يول ئوپتىك كابېلى ۋە ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1432 كىلومېتىر كېلىدىغان ئۈرۈمچى ـ كورلا ـ چاقلىق ـ ماڭيەن ئوپتىك كابېلى پۈتتى، بۇنىڭ بىلەن يول بويىدىكى شەھەرلەر-نىڭ ئۇزۇن يوللۇق خەۋەرلىشىش كەسپىگە كۆندىن ـ كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئېھتىياجى قاندۇرۇلۇپلا قال-ماستىن، بەلكى جۇڭگونىڭ غەربىي رايونىدىن ئوتتۇرا ئاسىيا، ياۋروپاغىچە بولغان خەۋەرلىشىش يولى بىلەن تەمىن ئېتىلدى. بۇ ئىككى ئوپتىك كابېلى شىئەن ـ لەنجۇ ـ ئۈرۈمچى ئوپتىك كابېلى بىلەن ھالقىسىمان قۇرۇلمىنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، خەۋەرلىشىش تورىنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە ئىشەنچلىكىنى ئاشۇرغان.

جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭ رەقەملىك مىكرو دولقۇنى جەنۇبىي شىنجاڭ رەقەملىك مىكرو دولقۇنى ۋە شىمالىي شىنجاڭ رەقەملىك مىكرو دولقۇنىنىڭ قىسقارتىلمىسى. جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭ رەقەملىك مىكرو دولقۇنى قۇرۇلۇشى XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرى باشلانغان، 1994 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدە جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ تايانچ رەقەملىك مىكرو دولقۇن سىستېمىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشكەن. جەنۇبىي شىنجاڭ رەقەملىك مىكرو دولقۇنى شىمالدا تۇرپاندىن باشلىنىپ، جەنۇبتا خوتەنگە بارىدۇ، كورلا، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلەرنى كېسىپ ئۆتىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2.1297 كىلو-مېتىر؛ شىمالىي شىنجاڭ رەقەملىك مىكرو دولقۇنى شەرقتە ئۈرۈمچىدىن باشلىنىپ، سانجى، شىخەنزىنى كېسىپ ئۆتۈپ، كۇيتۇنگە كېلىپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ، شىمالىي قىسمى قارامايدىن ئۆتۈپ، ئالتايغا بارىدۇ، غەربىي قىسمى بورتالادىن ئۆتۈپ غۇلجىغا بارىدۇ، ئو-مۇمىي ئۇزۇنلۇقى 5.753 كىلومېتىر. بۇ سىستېما قوللانغان سىغىم 2×34Mb/s، يەنى 480 يول× 2 (ئىككى يۆنىلىشىنىڭ ھەربىرى 960 يول). جەنۇبىي ۋە شىمالىي يول بويلاپ جەمئىي 40 نەچچە مىكرو ئارىلىق بېكەت قۇرۇلغان.

سۇنئىي ھەمراھ يەر شارى پونكىتى يەر يۈزىگە قۇرۇلغان، ئالەم جىسمىنى ئوبېيېكت قىلغان سىمسىز خەۋەرلىشىش پونكىتى. شىنجاڭ تەجرىبە پونكىتى ئۈرۈمچى شەھىرىك جەنۇبىي بېيجىڭ يولى تېلېگراف ئىدارىسى شەھەرلىك 3 ـ شۆبە ئىدارىسىنىڭ قورۇلمىدا. 1982 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى تەجرىبە قىلىش تاماملانغان. 1987 ـ يىلى بېيجىڭدىن ئۈرۈمچىگىچە بولغان سۇنئى ھەمراھ توك يولى كۆپەيتىلىپ، تۇنجى قېتىم چاستوتىسى تەكرار ئىشلىتىلمەيدىغان، تەڭشەلمە چاستوتىلىق، چاستوتىسى كۆپ جايدىن تورمۇزلىنىدىغان ئۇسكۇنە قۇراشتۇرۇلغان. 1988 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، جۇڭگونىڭ 331 ـ شەرق 2A ئەملىي خەۋەرلىشىش سۇنئىي ھەمراھىنى قويۇپ بېرىشىگە ماسلىشىش ئۈچۈن 2 ـ پونكىت قۇرۇلۇپ، ۋاقتىنچە بېيجىڭ مەركىزى پونكىتىنىڭ ئورنىدا مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۈچ يۈرۈشلۈك تېلېۋىزىيە پروگراممىسىنى ئۇلاپ تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا 1 ـ پونكىت كېچەيتىپ ياسالدى. 1987 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، گوۋۇيۈەن ئېلېكترون گۇللەندۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى «سۇنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش رەقەملىك توپ يولى (IDR) سىناق قۇرۇلۇشى» ۋەزىپىسىنى چۈشۈرۈپ، ئۈنى ئۈرۈمچى ـ گۇاڭجۇ سۇنئىي ھەمراھ يەر شارى پونكىتى ئارىلىقىدا ئېلىپ بارىدى، لايىھىدىكى سىغىمى 30 يول بولدى. 1990 ـ يىلى 2 ـ ئايدا پۈتۈپ، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى. 1989 ـ يىلى، كانادا يارىدەم قىلغان ۋاقىت ئادرېسلىق سۇنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش ئۇسكۇنىسى ئۈرۈمچى پونكىتىدا قۇراشتۇرۇلدى، 1990 ـ يىلى 3 ـ ئايدا تەڭشەش تاماملاندى،

يۇنىڭدا تەقلىدىي تاۋۇش ۋە يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن سۇرئەتلىك رەقەملىك خەۋەرلىشىش ھەمدە 30 يوللۇق PCM (پولس كودى تىزگىنلەنگەن) تىل چاستوتىلىق قاتارلىق توك يولى خەۋەرلىشىش ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. 1990 - يىلى 8 - ئايدا IDR 2 - قەرەللىك رەقەملىك توك يولىنىڭ سىغىمىنى كېڭەيتىش تاماملىنىپ، 12 يۇنىلىش ئېچىۋېتىلدى، توك يولىنىڭ ئومۇمىي سانى 1200 تالغا يەتتى. 1987 - يىلدىن باشلاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كۆچا، غۇلجا، خوتەن، قەشقەر، چۆچەك ۋە ئالتاي قاتارلىق ئالتە كىچىك سۇنئى ھەمراھ خەۋەرلىشىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، سۇنئى ھەمراھ خەۋەرلىشىش تورى شەكىللەندۈرۈلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 49 - بېتىدىكى «ئۇرۇمچى سۇنئىي ھەمراھ يەر شارى پونكىتى» غا قارالسۇن)

شىنجاڭ خەلقئارا رادىئو ئىستانسىسى سىمسىز خەۋەر قوبۇل قىلىش - تارقىتىش سىستېمىسىدىن تەشكىللەنگەن، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتى بىلەن سىمسىز خەۋەرلەشكىلى بولىدىغان ئەسلىھە. 1958 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، شىنجاڭ خەلقئارا خەۋەر قوبۇل قىلىش - تارقىتىش ئىستانسىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، خەۋەر تارقىتىش ئىستانسىسى سانجىدا، خەۋەر قوبۇل قىلىش ئىستانسىسى مىچۈندە قۇرۇلدى. ئىستانسىدا ھەرخىل خەۋەر قوبۇل قىلىش - تارقىتىش ئاپپاراتىدىن 25ى، قوشۇمچە ئېلېكتر كۆچى، ئانتېننا، يىراقتىن كۆزىتىش قاتارلىق ئۇسكۇنىلەر قۇراشتۇرۇلغان. 1984 - يىلدىن باشلاپ، بۇ ئىستانسا يېڭى قۇرۇلغان شىنجاڭ سىمسىز خەۋەرلىشىش ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. 1994 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، سۇنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش سىستېمىسى، مىكرو دولقۇنلۇق ئېلىپ ئاڭلىتىش سىستېمىسى، قىسقا دولقۇنلۇق خەۋەرلىشىش سىستېمىسى، ئېلېكتر كۆچى سىستېمىسى، سىمسىز چاقىرىش - خەۋەرلىشىش سىستېمىسى قاتارلىق ئاساسلىق ئۇسكۇنىلەرگە ئىگە بولدى. سۇنئىي ھەمراھ خەۋەرلىشىش، سىمسىز چاقىرىش، تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى يەتكۈزۈش، قىسقا دولقۇنلۇق تېلېگراممىلار، سىمسىز توك يولىنى ئىجارىگە بېرىش، ۋاكالەتەن رېمونت قىلىش ۋە سىمسىز خەۋەرلىشىش قۇرۇلۇشىنى ۋاكالەتەن بېجىرىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1998 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، سىمسىز خەۋەرلىشىش كەسپى پوچتا - تېلېگراف چوڭ تورىدىن ئايرىپ چىقىرىلىپ، شىنجاڭ گوشىڭ چاقىرىش شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

ئۇيغۇرچە تېلېگراممۇ شىنجاڭ تېلېگراف ئارمىقى XX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرلىرىدا ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى يولغا قويغان؛ ئۇيغۇرچە ھەرپنى يېقىن كېلىدىغان لاتىن ھەرپىگە تەرجىمە قىلىپ، ئاپپاراتتا بىۋاسىتە يەتكۈزگەن. يۇنىڭدا خەنزۇچىنى تەرجىمە قىلىش تەرتىپى قىسقىراپ، ھەم ئۇيغۇر ئاممىسىغا قولايلىق يارىتىلغان، ھەم ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنىڭ ئەسلىي ئورگىنالىدىكى سۆز - جۈملىلەر ۋە قانۇنىيەتلىرى ساقلاپ قېلىنىپ، ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنىڭ تولۇق ۋە توغرا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىنغان. لېكىن، بۇ يولغا قويۇلۇپ ئۇزۇنغا بارمايلا توختىتىلغان. 1950 - يىلى 5 - ئايدا، غەربىي شىمال ئارمىيە ھۆكۈمەت كومىتېتى « 1950 - يىللىق غەربىي شىمال قاتناش خىزمىتى پىلانى توغرىسىدىكى قارار» نىڭ 1 - ماددىسىدا « ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تېلېگراممۇ يوللىشىغا قولايلىق بولۇشىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى ئىشلىتىشنى تەقىق قىلىپ سىناش» نى ئوتتۇرىغا قويغان. 1951 - يىلى 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، دىخۇا (بۈگۈنكى ئۇرۇمچى) دىن غۇلجا ئارىلىقىدا ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى سىناق قىلىنغان. 1951 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى يولغا قويغان شەھەر، ناھىيە 23 ئىدى، 1955 - يىلى 43 كە يەتكەن، 1965 - يىلى پۈتۈنلەي ئومۇمىلاشقان. 1986 - يىلى، شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى « ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى» غا تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، خەت تەرجىمىسىنى قېلىپلاشتۇرۇپ، ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنىڭ تۈرى ۋە مەشغۇلات قېلىپ بىرتەرەپ قىلىش تەرتىپىنى بىرلىككە كەلتۈردى. 1987 - يىلى، شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئەنجىڭ خەۋەرلىشىش ئۇسكۇنىلىرى زاۋۇتى بىلەن ھەمكارلىشىپ ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە بىرلەشتۈرۈلگەن تېلېگراف ئاپپاراتىنى تەقىق قىلىپ ياساپ چىقتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى خەۋەرلىشىش ئىشى ئاپتوماتلىشىشقا قاراپ چوڭ بىر قەدەم تاشلىدى. بۇ تېخنىكا 1989 - يىللىق پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىقىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ھازىر پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ناھىيىدىن يۇقىرى شەھەرلەر، قىسمەن يېزا - قىشلاق ۋە تۆمۈرەيدانلارنىڭ ھەممىسىدە ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنى يولغا قويۇلدى.

قازاقچە تېلېگراممىلار 1958 - يىلى 8 - ئاي- نىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئۇرۇمچى بىلەن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى غۇلجا شەھەرلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئارىلىقىدا قازاقچە تېلېگراممىلار يوللاشنى سىناق قىلىشنى قارار قىلدى. ھەمدە ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنىڭ ئۇسۇلىغا تەقلىد قىلىپ، 31 قازاقچە ھەرپىنى يېقىن ئاھاڭى بويىچە لاتىن ھەرپىگە تەرجىمە قىلىپ « قازاقچە ۋە لاتىنچە ھەرپ سېلىشتۇرما جەدۋىلى» نى تۈزۈپ چىقتى. تېلېگراممىلار تارقاتۇچى ئىدارە قازاقچە تېلېگراممىنى سېلىشتۇرما جەدۋەل بويىچە لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىدۇ ھەمدە تېلېگراممىنىڭ ئىزاھات كاتەكچىسىگە « QN» ھەرپىنى يېزىپ قويۇپ، ئاپپاراتتا تارقىتىدۇ؛ تاپشۇرۇۋالغۇچى ئىدارە تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، سېلىشتۇرما جەدۋەل بويىچە قازاقچىغا تەرجىمە قىلىپ، ئاندىن تېلېگراممىلارنى تاپشۇرۇۋالغۇچىغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. بىر ئايدەك سىناق قىلىش ئارقىلىق، شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بۇ كەسپنى رەسمىي يولغا قويغان. بۇ كەسىپ ئاساسلىقى قازاقلار مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان ئىلى، چۆچەك، ئالتاي قاتارلىق ئۇچ ئۆلايەتتە ۋە باركۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىدە يولغا قويۇلغان، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى قازاق ئاھالىسى بار ناھىيىلەرمۇ قازاقچە تېلېگراممىلارنى كەسپىنى يولغا قويغان. قازاقچە تېلېگراممىنىڭ باشقۇرۇش قائىدىسى، ھەق ھېسابلاش چارىسى، ھەق ئېلىش ئۇلچىمى ئۇيغۇرچە تېلېگراممىنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولغان.

شەھەر بىرىنچى پىلانى XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىلا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بەزى ئاساسلىق شەھەرلەر شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئومۇمىي پىرىنسىپ پىلانىنى تۈزۈپ، شەھەر كۆلىمىنى بېكىتىش، قۇرۇلۇش تۇرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، كونا شەھەر رايونىنى ئۆزگەرتىشلەردە پائال بېتەكچىلىك رول ئوينىغان. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 19 شەھەر، 66 ناھىيە بازىرى ئومۇمىي پىرىنسىپ پىلان تۈزۈگەن، كۆپىنچىسى تەستىقلانغان، قىسمەنلىرى يولغا قويۇشقا تەستىقلانغان. بۇ شەھەر پىرىنسىپ پىلانلىرىدا ئوخشاش بولمىغان شەھەر ئالاھىدىلىكلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇسلۇبى ئوخشاش بولمىغان شەھەر قىياپىتى شەكىللەندۈرۈلگەن.

1993 - يىلى « لۇڭخەي —— لەنجۇ - شىنجاڭ رايونى شەھەر - بازار سىستېمىسى پىرىنسىپ پىلانى شۇ جاڭ بۆلىكىنىڭ ئۇنىۋېرسال پىرىنسىپ پىلانى» تاماملاندى. شىنجاڭ پىرىنسىپ پىلانى بۆلىكى شەرقتە قۇمۇلدىن باشلىنىپ، غەربتە بورتالاغا بارىدۇ، قۇمۇل، تۇرپان، ئۇرۇمچى، سانجى، شىخەنزە، كۇيتۇن، قاراماي، ئىلى، تارباغاتاي، بورتالا، بايىنغولىن، ئاقسۇ قاتارلىق سەككىز ۋىلايەت، ئوبلاست، 12 شەھەر، 42 ناھىيە، 36 مۇستەقىل تۈزۈلمىدىكى بازارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 1 مىليون 93 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. پىرىنسىپ پىلاندا، ئالاقىدار رايونلارنىڭ شىنجاڭدىكى ھەتتاكى 2 - ئاسىيا - ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكىدىكى ئورنى ۋە رولى، تۆمۈر يول، تاشيول بويىدىكى شەھەر - بازارلارنىڭ تەرەققىيات تارىخى، ھازىرقى ئەھۋالى ھەمدە شەھەرلەرنىڭ تەبىئەت شارائىتى، قېزىلما بايلىقنى ئېچىش بىلەن سانائەتنى جايلاشتۇرۇش شارائىتى، رايون ئورنى بىلەن قاتناش شارائىتى، سۇ بايلىقى شارائىتى، سايامەت بايلىقنى ئېچىش شارائىتى، شەھەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئۇل شارائىتى، شەھەر ئەسلىھەلىرى شارائىتى ۋە مەبلەغ سېلىش مۇھىتى قاتارلىق جەھەتلەر ئەتراپلىق، ئىلمىي تەھلىل قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئالاھىدە چوڭ شەھەرلەرنى مۇۋاپىق تىزگىنلەش، چوڭ شەھەرلەرنى پىلانلىق يېتىلدۈرۈش، ئوتتۇراھال شەھەرلەرنى نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئۇزگىنچە كىچىك شەھەرلەرنى مۇناسىپ تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئاپتونوم رايونىمىزدىكى شەھەر - بازار تەرەققىياتىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك فاڭجېنى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

شەھەرلەشتۈرۈش سۈرئىتى 1949 - يىلى شىنجاڭدا دېخۇا شەھىرى (ھازىرقى ئۇرۇمچى شەھىرى) دىن ئىبارەت بىرلا شەھەر بار ئىدى، ئاھالىسى 60 مىڭ، شەھەر رايونىنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن 10 كۋادرات كىلومېتىر ئىدى؛ ناھىيە بازىرىدىن 78 ى بار ئىدى؛ شەھەر - بازارلاردىكى ئومۇمىي ئاھالە 529 مىڭ 300، شەھەرلەشتۈرۈش سەۋىيىسى 12.2% ئىدى.

1952 - يىلى غۇلجا ۋە قەشقەر ئىككى شەھەر تەسىس قىلىندى. خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى ۋە «1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، شەھەر تەسىس قىلىنغان شەھەرلەر ۋە شەھەر - بازارلار- نىڭ ئاھالىسى تەدرىجىي كۆپەيدى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز شەھەر - بازار-

لىرىدىكى يېزا نوپۇسىدىن باشقا ئاھالە 940 مىڭ 700 گە، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 16.86% كە يەتتى.

1958 - يىلى قاراماي شەھىرى تەسىس قىلىندى. 1958 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە شەھەر- بازار ئاھالىسى راسا كۆپەيىپ، راسا ئازايغان. دەسلەپ «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» نىڭ تەسىرىدە، شەھەر - بازار ئاھالىسى بىنورمال كۆپەيىپ، 1958 - يىلدىكى 1 مىليون 143 مىڭ 700 دىن 1960 - يىلدىكى 1 مىليون 808 مىڭ 400 گە، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 23.26% كە يەتكەن. 1961 - يىلدىن كېيىن، خەلق ئىگىلىكى تەڭشىلىپ، شەھەر - بازار ئاھالىسى راسا ئازايتىلدى. 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شەھەر - بازار ئاھالىسى 1 مىليون 337 مىڭ 400 گە، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 16.95% كە چۈشكەن.

1966 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش توختاپ قېلىش، تېڭىرقاپ قېلىش ھالىتىدە بولدى، شەھەر - بازارلاردىكى يېزا نوپۇسىدىن باشقا ئاھالىنىڭ كۆپەيىشى بىلەن ئاھالىنىڭ تەبىئىي كۆپەيىشى ئاساسەن تەڭپۇڭ بولدى. 1975 - يىلى كۆيتۇن شەھىرى تەسىس قىلىندى. 1975 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى شەھەر - بازار ئاھالىسى 2 مىليون 198 مىڭ 400 گە، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 19.04% كە يەتتى.

1976 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە، شىخەنزە، كورلا، قۇمۇل شەھىرى تەسىس قىلىنىپ، شەھەر تەسىس قىلىنغان شەھەر سەككىزگە يەتتى. 1980 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز شەھەر - بازارلىرىدىكى يېزا نوپۇسىدىن باشقا ئاھالە 2 مىليون 833 مىڭ 800گە، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 22.08% كە يەتتى.

80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىشى، ئىقتىساد ۋە جەمئىيەتنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، شەھەرلەشتۈرۈش سۈرئىتى راسا تېزلەشتى. 1983 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ سانجى، چۆچەك، ئالتاي، تۇرپان، ئاقسۇ، خوتەن، بورتالا، ئاتۇش قاتارلىق سەككىز شەھەر تەسىس قىلىنىپ، شەھەر تەسىس قىلىنغان شەھەر 16 گە يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى شەھەر - بازار ئاھالىسى 4 مىليون 167 مىڭ، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 27.80% كە يەتتى. 1992 - يىلدىن كېيىن، فۇكالك، شىخۇ، مىچۈەن قاتارلىق ئۈچ شەھەر تەسىس قىلىندى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدا شەھەر 19غا، شتاتلىق بازار 196 گە، شەھەر - بازار ئاھالىسى 6 مىليون 231 مىڭغا، شەھەرلىشىش سەۋىيىسى 43.75% كە يەتتى.

شەھەر جامائەت ئۇل ئەسلىھەلىرى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىردىنبىر شەھەر تەسىس قىلىنغان دىخۇا شەھىرى (ھازىرقى ئۈرۈمچى شەھىرى) دە جامائەت ئۇل ئەسلىھەلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى. 1949 - يىلدىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، شەھەر جامائەت ئۇل ئەسلىھەلىرى قۇرۇلۇشى ئۈزلۈكسىز كۈچەيتىلىپ، كۆلىمى تەدرىجىي كېڭەيتىلگەن. 1950 - يىلدىن 2000 - يىلغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ شەھەر ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 9 مىليارد 797 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. بۇنىڭ ئىچىدە 1979 - يىلدىن كېيىن سېلىنغان مەبلەغ 9 مىليارد 686 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. 2000 - يىلى 2 مىليارد يۈەن مەبلەغ سېلىنغان بولۇپ، ئەڭ كۆپ مەبلەغ سېلىنغان بىر يىل بولغان.

شەھەر تاشيولى ۋە كۆۋرۈكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دىخۇا شەھىرى (ھازىرقى ئۈرۈمچى شەھىرى) دە 34 تاشيول بار ئىدى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 36.1 كىلومېتىر، 80%تىن كۆپرەكى شېبىل يول ئىدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئۈرۈمچىدىكى 19 كوچا يولىغا ئاسفالىت ۋە بېتون يانتۇزۇلۇپ، شەھەر رايونى تاشيول سىستېمىسى تەدرىجىي شەكىللەندى. 80 - يىللاردىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ شەھەر تاشيولى قۇرۇلۇشى مىسلىسىز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدى. ئاقسۇ شەھىرى، كورلا شەھىرى شەھەر تاشيولىنى يۇقىرى باشلىنىش نۇقتىسى، يۇقىرى ئۆلچەم بويىچە كەينى - كەينىدىن ئېلىپ بېرىپ، ئاپتونوم رايونىمىز شەھەر تاشيولى قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 1959 - يىلى پۈتكەن ئۈرۈمچى چوڭ كۆۋرۈكى ئاپتونوم رايونىمىز شەھەرلىكى تۇنجى پولات چۇڭقىلىق بېتون كۆۋرۈك ھېسابلىنىدۇ. 1960 - يىلى ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي پويىز ئىس-

تانسىدا ياسالغان ئېللىپسسىمان ئۆزئارا ئۆتۈشمە لىنىك كۆۋرۈكى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئەڭ بۈرۈن ياسالغان ئۆتۈشمە كۆۋرۈك ھېسابلىنىدۇ. 1985 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر كۆۋرۈكى ـــ ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى ئۆتۈشمە كۆۋرۈكىدە قاتناش باشلاندى. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 19 شەھەردە 2 مىڭ 809 كىلومېتىر تاشيول ياسالدى، كىشى بېشىغا 10.2 كۋادرات مېتىردىن توغرا كېلىدۇ؛ شەھەر كۆۋرۈكىدىن 253ى ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 25ى ئۆتۈشمە كۆۋرۈك. شۇ يىلى، ناھىيە شەھەرلىنىڭ تاشيولى 1 مىڭ 616 كىلومېتىرغا، كۆۋرۈك 394 كە يەتتى.

شەھەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەش 1959 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھىرى بىلەن قاراماي شەھىرلىنىڭ تۇرپا سۇيى زاۋۇتى ئارقا ـ ئارقىدىن پۈتۈپ، ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، ئىككى زاۋۇتنىڭ ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى كۈنىگە 20 مىڭ تونىنا، سۇ يەتكۈزۈش تۇرۇبىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 74 كىلومېتىر ئىدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىز شەھەر ئاھالىسىنىڭ تۇرپا سۇيى ئېچىش تارىخى باشلاندى. 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئەڭ چوڭ شەھەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى ـــ ئۈرۈمچى ساييوپۇ سۇ مەنبەسى سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، بۇنىڭ كۈندىلىك سۇ تەمىنلەش ئىقتىدارى 80 مىڭ تونىنا. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 19 شەھەردە تۇرپا سۇيى زاۋۇتىدىن 42سى قۇرۇلدى، سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى كۈنىگە 2 مىليون 919 مىڭ 400 كۇب مېتىرغا، سۇ بىلەن تەمىنلەش تۇرۇبىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4 مىڭ 448 كىلومېتىرغا، تۇرپا سۇيى ئىشلىتىدىغان ئاھالە 4 مىليون 183 مىڭ 600 گە، تۇرپا سۇيى ئىشلىتىشنى ئومۇملاشتۇرۇش نىسبىتى %81.98كە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن تۇرمۇشقا ئىشلىتىدىغان سۇ مىقدارى كۈنىگە 165.05 لىتىرغا، يىللىق سۇ بىلەن تەمىنلەش ئومۇمىي مىقدارى 496 مىليون كۇب مېتىرغا يەتتى. شۇ يىلى، 66 ناھىيىدە تۇرپا سۇيى زاۋۇتى 76گە، سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى كۈنىگە 756 مىڭ 100 كۇب مېتىرغا، سۇ بىلەن تەمىنلەش تۇرۇبىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2 مىڭ 502 كىلومېتىرغا، تۇرپا سۇيى ئىشلىتىشنى ئومۇملاشتۇرۇش نىسبىتى %87.14كە، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كۈندىلىك سۇ ئىشلەتىش مىقدارى 81.34 لىتىرغا، يىللىق سۇ بىلەن تەمىنلەش ئومۇمىي مىقدارى 116 مىليون 900 مىڭ كۇب مېتىرغا، تۇرۇبا سۇيى ئىشلىتىدىغان ئاھالە 1 مىليون 718 مىڭ 200 گە يەتتى.

شەھەرنىڭ سۇ چىقىرىۋېتىش ۋە پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش ئەسلىھەلىرى ئاپتونوم رايونىمىز 1959 ـ يىلىدىن باشلاپ ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە قاراماي شەھىرىدە سۇ چىقىرىۋېتىش ئەسلىھەسى قۇرۇپ، 20 كىلومېتىر سۇ چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىسى ئورنىتىلغان. 1979 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھىرىدە كۈنىگە 2 مىڭ كۇب مېتىر پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان ئېتىلما ئېقىم ھاۋا ئارقىلىق كۆپۈكلەشتۈرۈپ پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش تەجرىبە پونكىتى يېسالغان. 1983 ـ يىلى قاراماي شەھىرىدە كۈنىگە 15 مىڭ كۇب مېتىر پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى قۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا، سانجى شەھىرى شامال كىرگۈزۈش ئارقىلىق كۆپۈكلەشتۈرۈش ھۈنەر ـ سەنئىتىدىن پايدىلىنىپ، پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى قۇرغان. 1999 ـ يىلى، ئۈرۈمچى شەھىرىدە كۈنىگە 200 مىڭ كۇب مېتىر پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان زامانىۋى زاۋۇت پۈتكەن، بۇ زاۋۇتتىن چىققان سۇنىڭ سۈپىتى دۆلەتنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك قويۇپ بېرىش تۆلچىمىگە يەتكەن. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 19 شەھەردە جەمئىي 2008 كىلومېتىر سۇ چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى، سۇ چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىسىنىڭ زىچلىقى 4.24 كىلومېتىر/كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ؛ پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتىدىن 21ى ياسالدى، پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى كۈنىگە 770 مىڭ كۇب مېتىرغا، يىللىق بىر تەرەپ قىلىش مىقدارى 196 مىليون كۇب مېتىرغا، پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىش نىسبىتى %58.3كە يەتتى. شۇ يىلى ناھىيە شەھەرلىنىڭ سۇ چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىسى 703 كىلومېتىرغا، پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى 12گە، يىللىق بىر تەرەپ قىلىش مىقدارى 12 مىليون 370 مىڭ كۇب مېتىرغا، پاسكىنا سۇ بىر تەرەپ قىلىش نىسبىتى %28.1كە يەتتى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 24 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شەھەر مۇھىت تازىلىقى 2000 ـ يىلىنىڭ

ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 19 شەھەر-ده مۇھىت تازىلىقى ئىشچى - خىزمەتچىسى 5010 كىشىگە؛ خەلق باشقۇرۇشىدىكى تازىلىق قوشۇنى 7622 كىشىگە؛ مۇھىت تازىلىقى ماشىنىسى 767گە؛ ئامما-ۋى ھاجەتخانا 1684گە، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ بىلەن تازىلا-يدىغان ھاجەتخانا 1131 گە يەتتى. شۇ يىلى 32 مىليون 240 مىڭ كۋادرات مېتىر كۆلەم جاي تازىلاندى؛ بۇ-نىڭ ئىچىدە ماشىنا ئارقىلىق تازىلانغان يەر 5 مىليون 950 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، يىلىغا 2 مىليون 590 مىڭ تونىنا تۇرمۇش ئەخلىتى، 157 مىڭ 600 تونىنا گەندە توشۇلدى، ئەخلەت ۋە گەندىنى زىيانسىزلاند-ۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىش نىسبىتى 87.12% كە يەت-تى. مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پاكىز شەھەر-لەرنى تەكشۈرۈپ باھالاش پائالىيىتىدە كورلا، كۆز-تۈن، شىخەنزە قاتارلىق شەھەرلەر مەملىكەت بويىچە پاكىز شەھەر، ئاقسۇ، سانجى، بورتالا قاتارلىق شەھەر-لەر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە پاكىز شەھەر بولۇپ باھالاندى.

شەھەرنى باغۋارانلاشتۇرۇش - كۆكەر-تىش 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە باغۋارانلاشتۇرۇلغان بوستانلىق كۆلىمى 191 مىليون 240 مىڭ گېكتارغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە جامائەت بوستانلىقىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 2280.55 گېكتار بولۇپ، كىشى بېشىغا 6.36 كۋادرات مېتىردىن توغرا كېلىدۇ؛ باغۋارانلاشقان رايونلارنىڭ كۆكەرتە-لىش نىسبىتى 29.1% كە يەتتى. باغۋارانلاشقان ئالتە شەھەرنىڭ كۆكەرتىلىش نىسبىتى 35% تىن ئېشىپ كەتتى. شۇ يىلى شىنجاڭدىكى شەھەرلەردە 84 باغچە قۇرۇلۇپ، كۆلىمى 1568 گېكتارغا يەتتى؛ كۆچەتلىك 1165 گېكتارغا يەتتى. 1999 - يىلدىن 2000 - يىلىغىچە شىخەنزە شەھىرى، ئاقسۇ شەھىرى، غۇلجا شەھىرى، سانجى شەھىرى، كۇيتۇن شەھىرى ۋە كۇ-نەس ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، بۇرچىن ناھىيە-سى، بۇگۇر ناھىيىلىرىگە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى باغۋارانلاشقان شەھەر ياكى باغۋارانلاش-قان ناھىيە بازىرى دەپ نام بېرىلدى.

شەھەرنى گاز بىلەن تەمىنلەش ۋە مەركەز-لەشتۈرۈپ ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش شىنجاڭ نېفىت، نېفىت - خىمىيە سانائىتىنىڭ تەرەققىيا-تى شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ يېقىلغۇ قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدى. 1974 - يىلىدىن باشلاپ، سۇيۇقلاندۇرۇلغان نېفىت گازىنى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلىتىش ئومۇملاشتۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە 16 شەھەردە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ سۇيۇقلاندۇرۇلغان نېفىت گازىنى ساقلاش ئىس-لىمىسى قۇرۇلدى، گاز ساقلاش ئىقتىدارى 6482 تون. ئىغا يېتىپ، پۈتۈن يىلدا 244 مىڭ تونىنا گاز تەمىنلە-نىپ، گاز ئىشلەتكۈچى ئاھالە 3 مىليون 57 مىڭ كىشىگە، گازنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 92.84% كە يەتتى. 385 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا تەبىئىي گاز تۇرۇ-بىسى ياتقۇزۇلۇپ، يىللىق گاز بىلەن تەمىنلەش مىقدا-رى 3 مىليون 850 مىڭ كۇب مېتىرغا، گاز ئىشلەتكۈ-چى ئاھالە 269 مىڭ 900 كىشىگە يەتتى. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 16 شەھەردە رايون خاراكتېرلىك مەركەزلەشتۈرۈپ ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش قۇرۇ-لۇشى ئېلىپ بېرىلىپ، 2000 - يىلى تەمىنلىگەن ئىسسىقلىق 1638 تونىنا /سائەتكە، تەمىنلىگەن ئىس-سىق سۇ 6145 مېگاۋاتقا يەتتى؛ يىل بوي تەمىنلىگەن پار 5 مىليون 540 مىڭ تونىنىغا، ئىسسىق سۇ 52 مىليون 40 مىڭ مىليون / كىلو جوئۇلغا؛ ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش كۆلىمى 51 مىليون 696 مىڭ كۇۋاد-رات مېتىرغا، مەركەزلەشتۈرۈپ ئىسسىقلىق بىلەن تە-مىنلەشنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 42.6 پىرسەنتكە يەتتى.

تۇرالغۇ ئۆي تۇزۇمى ئىسلاھاتى شىنجاڭنىڭ شەھەر بازارلىرىدىكى تۇرالغۇ ئۆي تۇزۇمى ئىسلاھاتى 1986 - يىلى شىخەنزە شەھىرىنىڭ ھۆكۈمەت ئۆيلىرى-نى ئېتىبارلىق سېتىشىدىن باشلانغان. شۇنىڭدىن كې-يىن، ئۈرۈمچى، شىخەنزە، تۇرپان، قەشقەر، چۆچەك شەھىرى ۋە نىلقا، بارىكۆل، مورى، جىمىسار ناھىيە-سى قاتارقا - قاتارلىق ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنى ئېتىبارلىق سېتىش، ھۆكۈمەت ئۆيلىرىدە ئۆي كاپالەت فوندى تە-سىس قىلىش، يېڭى ئۆيگە يېڭى ئىجارە ھەققى ئېلىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەبلەغ توپلاپ ئۆي سېلىش، ھۆكۈمەت كونا ئۆيلىرىنىڭ ئىجارە ھەققىنى ئاستا - ئاستا ئۆستۈرۈش قاتارلىق بەش يەككە تۈردە ئىسلاھات سىنىقى ئېلىپ بارىدى. 90 - يىللاردىن بۇيان، ئۆي تۇزۇمى ئىسلاھاتى ئومۇمىيۈزلۈك ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1998 - يىل 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن باشلاپ، شىنجاڭنىڭ شەھەر - بازارلىرىدىكى ئو-رۇنلاردا تۇرالغۇ ئۆيلەرنى تەقسىملەپ بېرىش توختىتە-لىپ، ئۆي تەقسىماتىنى پۈللاشتۇرۇش پەيدىنپەي يولغا

قويۇلدى. 2000 ـ يىلى ئۆي جامائەت فوندىنى تاپشۇ-رۇش نىسبىتى تەڭشەلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭنىڭ شەھەر ـ بازارلىرىدا جەمئىي 51 مىليون 719 مىڭ كۋادرات مېتىر ھۆكۈمەت ئۆيى سېتىلىپ، سېتىشقا بولىدىغان ھۆكۈمەت ئۆي كۆلىمى-نىڭ 85.4% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ىلەن 17 مىليارد 900 مىليون يۈەن مەبلەغ يىغىۋېلىندى؛ تۇرالغۇ ئۆي جامائەت فوندى 3 مىليارد 978 مىليون يۈەن توپلا-نىپ، توپلىنىش نىسبىتى 70% كە يەتتى؛ تۇرالغۇ ئۆي پۇل مۇئامىلە ئىشلىرى يەنمۇ راۋاجلاندۇرۇلۇپ، شەخسلەرنىڭ ئۆي سېلىشىغا جەمئىي 300 مىليون يۈەندىن ئارتۇق قەرز پۇل تارقىتىلدى، قەرز پۇل بې-رىلگەن ئائىلىلەر 25609 ئائىلىگە يەتتى، تۇرالغۇ ئۆي جامائەت فوندىسىنىڭ شەخسلەرگە تەتىللۇق سومما-سى 750 مىليون يۈەنگە يەتتى. 2 ـ دەرىجىلىك تۇرالغۇ ئۆي بازىرى سودىسى يولغا قويۇلۇپ، ئۇرۇمچى قاتار-لىق 8 شەھەردە رەسمىي ۋۇيسكا ئېسىپ تىجارەت باش-لاندى.

ناۋار ئۆي تەرەققىياتى 1984 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە ئۆي ـ زېمىن تەرەققىياتىغا جەمئىي 19 مىليارد 386 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، پۈتكۈزۈلگەن ناۋار ئۆي كۆلىمى 13 مىليون 522 مىڭ 800 كۋادرات مېتىرغا، سېتىلغان ناۋار ئۆي 12 مىليون 19 مىڭ 300 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭ بويىچە ناۋار ئۆي تەرەققىياتىدا تېز ئۆسۈش ۋەزىيىتى بارلىققا كەل-دى. 2000 ـ يىلىلا ناۋار ئۆي قۇرۇلۇشىغا 5 مىليارد 210 مىليونى يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، ئالدىنقى يىلىدە-كىدىن 102.72% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناۋار تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشىغا 4 مىليارد 920 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، ئالدىنقى يىلىدىكىدىن 130.98% تىن ئاش-تى. شۇ يىلى ناۋار ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمى 7 مىليون 540 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناۋار تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمى 6 مىليون 500 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى؛ ئەمەلىي سېتىلغان ناۋار ئۆي كۆلىمى 2 مىليون 390 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سېتىلغان ناۋار تۇرالغۇ ئۆي كۆلىمى 2 مىليون 260 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى؛ ناۋار ئۆي-نىڭ ھەر كۋادرات مېتىرىغا ئوتتۇرىچە سېتىلىش باھا-سى 1464 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناۋار تۇرالغۇ ئۆيىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىرىدىن ئوتتۇرىچە سېتىلىش باھاسى 1363 يۈەنگە يەتتى، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج ۋە قوشۇمچە خىراجەت 177 مىليون يۈەنگە، ئەمەلىي پايدا 127 مىليون يۈەنگە يەتتى. ناۋار ئۆي تەرەققىياتى بارا ـ بارا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققى-ياتىغا تۈرتكە بولىدىغان يېڭى ئېشىش نۇقتىسىغا ئايلا-ماقتا.

ئۆي ـ زېمىن سودىسى 1985 ـ يىلىدىن ئېتى-بارەن ئالدى بىلەن ئۇرۇمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھىرى-دە يولغا قويۇلۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن شەھەر ـ بازار-لىرىدا پەيدىنپەي يۈكسەلدى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر شىنجاڭنىڭ ئۆي ـ زېمىن سودىسىدا پۈتۈشۈش ئومۇ-مىي كۆلىمى 9 مىليون 921 مىڭ 900 كۋادرات مې-تىرغا، پۈتۈشۈش سوممىسى 6 مىليارد 566 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ ئۆي ـ زېمىن سودىسىدا تۇرالغۇ ئۆي جەھەتتە پۈتۈشكەن كۆلەم 8 مىليون 893 مىڭ 700 كۋادرات مېتىرغا، پۈتۈشۈش سوممىسى 5 مىليارد 304 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ شەھەر ـ بازارلاردىكى ئۆيلەرنىڭ ئىجارىگە بېرىلگەن ئومۇمىي كۆلىمى 2 مىل-يون 384 مىڭ 900 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىجارىگە بېرىلگەن تۇرالغۇ ئۆي كۆلىمى 843 مىڭ كۋادرات مېتىرغا، ئىجارە ئومۇمىي كىرىمى 110 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇرالغۇ ئىجارە كىرىمى 5 مىليون 170 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

كەنت ـ بازارلارنى پىلانلاش 20 ـ ئەسىر-نىڭ 60 ـ يىللىرى ھەمدە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى، شىن-جاڭنىڭ يېزىلىرىدا تەبىئىي شەكىللەنگەن بازار ۋە كەنتلەر بىر تۇتاش پىلانلانمىغان، جايلىشىشى قالايمە-قان، ئۈيلىرى ئاددىي، يوللىرى ناھايىتى ناچار ئىدى. 1964 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم جايلارنى «ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى يول، ياخشى ئېرىق ـ ئۆستەك، ياخشى ئاھالىلەر ئول-تۇراق نۇقتىسى» بەرپا قىلىشقا چاقىردى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدا كەنت ـ بازارلارنى پىلانلاش خىز-مىتى تەشكىللىنىپ، رەھبەرلىكى بولغان ھالدا ئىشلە-ندى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ يۈكسىلىشى-گە ئەگىشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كەنت ـ بازار پىلانلاش خىزمىتى يەنمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇ-رۇلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە 112 شتاتلىق بازار ئومۇمىي جەھەتتىن پىلانلا-ندى، بۇ شتاتلىق بازار ئومۇمىي سانىنىڭ 91.06% نى ئىگىلەيدۇ؛ 87 شتاتلىق بازار قۇرۇلۇش پىلانى تەڭ-شەپ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، بۇ شتاتلىق بازار ئو-

مۇمىي سانىنىڭ 76.99% نى ئىگىلەيدۇ؛ 570 تەبىئىي بازار ئومۇمىي پىلانى تۈزۈلدى، بۇ تەبىئىي بازار ئومۇمىي سانىنىڭ 81.55% نى ئىگىلەيدۇ؛ 13 مىڭ 637 كەنت قۇرۇلۇشى پىلانلاندى، بۇ كەنت ئومۇمىي سانىنىڭ 56.76% نى ئىگىلەيدۇ؛ كەنت - بازار قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلگەن پەر 1 مىليون 140 مىڭ 500 گېكتارغا يەتتى.

كەنت - بازار قۇرۇلۇشى 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە كەنت - بازار تۇرالغۇ ئۆي كۆلىمى 183 مىليون 147 مىڭ 200 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئارىلاش قۇرۇلمىلىق، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشى كۆلىمى 54 مىليون 339 مىڭ 400 كۋادرات مېتىرغا يېتىپ 29.67% نى ئىگىلىدى؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمى 16.82 كۋادرات مېتىرغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئەلنى ئىشلىتىلىدىغان تۇرالغۇ كۆلىمى 12.81 كۋادرات مېتىرغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ياتاق ئۆي كۆلىمى 9.3 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كەنت - يېزىلىرىدىكى جامائەت قۇرۇلۇش كۆلىمى 23 مىليون 570 مىڭ 100 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئارىلاش قۇرۇلمىلىقى 8 مىليون 582 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى، ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قۇرۇلۇش كۆلىمى 12 مىليون 260 مىڭ 600 كۋادرات مېتىرغا، بۇنىڭ ئىچىدە ئارىلاش قۇرۇلمىلىقى 5 مىليون 217 مىڭ 100 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. شۇ يىلى شىنجاڭ بويىچە تۇرۇبا سۇيىدىن بەھرىمەن بولغان كەنت - بازار 6570 كە، شۇ ئىشلەتكۈچى ئاھالە 6 مىليون 418 مىڭ 400 كىشىگە، تۇرۇبا سۇيىنىڭ ئومۇمىلىشىش نىسبىتى 54.04% كە يەتتى، توك يەتكۈزۈلگەن كەنت - بازار 14 مىڭ 294 كە يېتىپ 92.13% تەبىئىي بازار ۋە 56.3% كەنتكە توك يەتكۈزۈلدى؛ كەنت - بازار يوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 68 مىڭ 362 كىلومېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالت ياتقۇزۇلغان يول 52 مىڭ 698 كىلومېتىرغا يېتىپ 77% نى ئىگىلىدى؛ يۇقىرى دەرىجىلىك، 2 - دەرىجىلىك يول 5483 كىلومېتىرغا يېتىپ، ئاسفالت ياتقۇزۇلغان يولنىڭ 10.4% نى ئىگىلىدى؛ شتاتلىق بازارلارنىڭ باغۋارانلاشقان بوستانلىق كۆلىمى 3184 گېكتارغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە جامائەت بوستانلىقى كۆلىمى 522 گېكتارغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان جامائەت بوستانلىقى كۆلىمى 4.74 كۋادرات مېتىرغا يەتتى؛ تەبىئىي بازارلارنىڭ بوستانلىق كۆلىمى 775 گېكتارغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە جامائەت بوستانلىقى كۆلىمى 706 گېكتارغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان جامائەت بوستانلىقى كۆلىمى 3.52 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

چارۋىچىلارنى ئولتۇراقلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى

1985 - يىلىدىن كېيىن، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ھەرىكەتچىلىك ھۆكۈمەتلەر تارىختىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن دالىدا مال بېقىش، تۆت پەسىلدە ئوتلاقتىن كۆچۈرۈش، سۇ، ئوت - چۆپلەرگە قاراپ ئولتۇراقلىشىدىغان تۇرمۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراقلىشىشى، يېرىم ئولتۇراقلىشىشىنى يۈكسەلدۈرۈش يېرىك پىلانىنى ئومۇمىيۈزلۈك تۈزۈپ چىقتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئولتۇراقلاشقان، يېرىم ئولتۇراقلاشقان چارۋىچىلار ئائىلىسى 125 مىڭ 400 گە يېتىپ، چارۋىچىلار ئائىلىسى ئومۇمىي سانىنىڭ

چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراقلىشىش نۇقتىسى

84.8% نى ئىگىلىدى. چارۋىچىلارنىڭ ئولتۇراقلىشىشى، يېرىم ئولتۇراقلىشىشىدا ئۇچ تۈرلۈك شەكىل قوللىنىلدى: (1) دۆلەت مەركەزلىك مەبلەغ سېلىپ، مەركەزلىك كۆچۈرۈپ، مەركەزلىك ئولتۇراقلاشتۇرىدى. (2) ئاۋۇلنى (كىچىك كەنتنى) بىرلىك قىلىپ، نىسبىي ھالدا مەركەزلەشتۈرۈپ ئولتۇراقلاشتۇرۇلدى، ئىچكى قىسىمدا شەخسلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە قاراپ، مۇۋاپىق خىزمەت تەقسىم قىلىندى، بەزىلەر مال باقسا، بەزىلەر باقمىچىلىق ۋە كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللاندى. (3) چوڭ جەھەتتە تارقاقلاشتۇرۇلۇپ، كىچىك جەھەتتە مەركەزلەشتۈرۈلدى، سۇ مەنبەسى، يەرنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى قاتارلىقلارغا ئاساسەن، ئون

نەچچە ئائىلە ياكى نەچچە ئون ئائىلە بىر يەرگە ئولتۇ-راقلاشتۇرۇلدى. سانجى ئوبلاستىدىكى ناھىيىلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە مۇشۇنداق شەكىل قوللىنىلدى.

يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش يىرىك پىلانى شىنجاڭ يەر كۆپ تەۋرەيدىغان رايون بولۇپ، XX ئەسىرنىڭ 80 - يىل-لىرىدىن بۇيان يەر تەۋرەش جانلانغان مەزگىل ھېسابلە-نىدۇ. 1976 - يىلى تاڭشەندە يەر تەۋرىگەندىن كې-يىن، دۆلەت ئۇرۇمچىنى مەملىكەت بويىچە يەر تەۋرەش-كە تاقابىل تۇرىدىغان 38 نۇقتىلىق شەھەر قاتارىغا كىرگۈزدى. 1988 - يىلى 4 - ئايدا، ئاپتونوم رايون تۆت شەھەر، 10 ناھىيىنى يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرە-دىغان 1 - خىلدىكى نۇقتىلىق شەھەر - بازار دەپ، 8 شەھەر، 10 ناھىيىنى يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرىدە-غان 2 - خىلدىكى نۇقتىلىق شەھەر - بازار دەپ بېكىتتى. 1993 - يىلىدىن باشلاپ، ئۇرۇمچى شەھە-رىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش، ئاپەتنىڭ ئالدە-نى ئېلىش يىرىك پىلانى تۈزۈلدى. 90 - يىللارنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرىدىغان شەھەر - بازارلىرى قاتار-غا كىرگۈزۈلگەن شەھەر، ناھىيىلەردە يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش يىرىك پىلا-نىنى تۈزۈش خىزمىتى تاماملاندى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭدىكى يەر تەۋرەش دەرىجىسى 7 بال-دىن يۇقىرى رايونلاردىكى 18 شەھەر، 64 ناھىيە بازە-رىدا يەر تەۋرەشتىن مۇداپىئىلىنىش، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش يىرىك پىلانى تۈزۈلدى، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇ-نى: يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش ئەسلىھەلىرىنى را-يونلارغا ئايرىش تەدبىرى، يەر تەۋرەشتىن چەتلىتىپ، ئاھالىلەرنى تارقاقلاشتۇرۇش تەدبىرى، شەھەرلەرنىڭ ھاياتلىق خىزمىتىدىكى ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبە-رى، ئىككىلەمچى ئاپەتتىن ساقلىنىش تەدبىرى، يەر تەۋرەش ئالدىدىكى جەددىي ئەھۋالغا تاقابىل تۇرۇش تەييارلىقى ۋە يەر تەۋرىگەندىن كېيىنكى خەتەردىن، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش تەدبىرى ھەمدە يەر تەۋرەشكە تاقا-بىل تۇرۇپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش خادىملىرىنى تەربىيىلەش، تەشۋىقات - تەربىيە، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەشقى ۋە ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش مانىۋېرى تەدبىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ ئاسا-سىي نىشانى ئاساسىي كۆچلۈكلۈك دەرىجىسىگە تەڭ يەر تەۋرەش تەسىرىگە ئۇچرىغاندا، ئەجەللىك سىستېمىلار-نى ئېغىر تەسىرگە ئۇچراتماسلىق، مۇھىم سانائەت، كان - كارخانىلار نورمال ئىشلەيدىغان ياكى ئىشلەپچە-قىرىشنى تېز ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان بولۇش، خەلق تۇرمۇشى ئاساسىي كاپالەتكە ئىگە بولۇش، شەھەرلەر پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالماسلىقتىن ئىبارەت.

قۇرۇلۇشلارنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇ-رۇش قۇرۇلمىلىرى قۇرۇلۇش تارماقلىرى يېڭە-دىن سالىدىغان قۇرۇلۇشلاردا جاي تاللاش، تۈر باھا-لاش، لايىھىلەش، قۇرۇلۇش قىلىش، تەكشۈرۈپ ئۆتە-كۈزۈۋېلىش ھالقىلىرىدا يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش تەلىپىنى، يەر تەۋرەشتىن ئىلگىرىكى يوشۇرۇن ئاپەتنى تۈگىتىش، يەر تەۋرەش ئاپىتىنى يېنىكلىتىش مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى قەتئىي ئەستىن چىقارماسلىق لازىم. 1989 - يىلدىن باشلاپ يېڭىدىن سېلىنىدىغان قۇرۇ-لۇشلارنى لايىھىلەش، قۇرۇلۇش قىلىش چېرتيوژىنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش قۇرۇلمىلىرىنى قاتتىق تەكشۈرۈشتە چىڭ تۇرۇلۇپ، يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش قۇرۇلمىلىرىنىڭ سۈپىتى ئۈنۈملۈك تىزگىن-لەندى. 1978 - يىلىدىن بۇيان، سېلىنغان قۇرۇلۇش-لارغا يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش بويىچە مۇستەھكە-لەش خىزمىتى باشلاندى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە 174 مىليون 999 مىڭ يۈەن مۇستەھكەملەش خىراجىتى چىقىرىلىپ، سانائەت ۋە ئامىۋى قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرىدە ئىشلىتىلىدىغان 4 مىليون 987 مىڭ كۋادرات مېتىر قۇرۇلۇش مۇستەھە-كەملەندى. يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش قۇرۇلمىلە-رى بولغان ياكى يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش بويىچە مۇستەھكەملەنگەن قۇرۇلۇشلار 1985 - يىلىدىن بۇيا-نى يەر تەۋرەشلەردە ئەملىي سىناقتىن ئۆتتى.

يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش تېخنىكىسى 1976 - يىل تاڭشەندىكى يەر تەۋرەشتىن كېيىن، كۆپ قەۋەتلىك خىش ئۆيلەر، سانائەت زاۋۇتلىرى ۋە قۇرۇلمىلارنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش بويىچە مۇستەھكەملەش خىزمىتى شىنجاڭ ۋە مەملىكەتنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش پەن - تەتقىقاتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولۇپ قالدى، بىر مۇنچە قۇرۇلۇشلاردا يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش بويىچە مۇستەھكەملەش تېخ-نىكىلىق تەدبىرلىرى ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كەلتۈ-رۈلدى. ئاساسلىق تەدبىرلەر: خىش بىلەن قوپۇرۇلغان قۇرۇلمىلارغا بېسىم ئارقىلىق سېمونت لاي ماتېرىيا-لى، خىش تامغا ئىسكاپ سىخلاش، خىش تام سىرتىغا سېمونت لاي قاتلىمى سۈركەش ياكى پولات سىم تور-

لۇق سېمونت قاتلىمى چاپلاش، خىش تامنى قېلىنلا-
تىش، پولات تارتقۇ ئورنىتىش، پولات چۈشۈق، بېتون
قۇرۇلمىلىق تۈۋرۈك ياكى ئەگمە لىم (ياكى ئەگمە
پولات لىم) ئورنىتىش، پولات چۈشۈرلىق بېتون قۇ-
رۇلمىلىق يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش تېمى قو-
شۇش، تاياڭ ياكى كۆتۈرگۈ كۆپەيتىش، لىم سىرتىغا
قىرلىق پولات ياكى پولات چۈشۈرلىق سېمونت قاتلىمى
ياكى پولات چۈشۈرلىق بېتون قاتلىمى كۆپەيتىش، خىش
تۇرخۇن سىرتىغا ياپلاق پولات چەمبەر تور ياكى پولات
چۈشۈرلىق بېتون قاتلىمى ئورنىتىش قاتارلىقلاردىن ئى-
بارەت. بۇ تېخنىكىلىق تەدبىرلەر ئاپتونوم رايونىمىز-
نىڭ ئوخشاش بولمىغان قۇرۇلۇش (قۇرۇلما) لىرىنى
يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش بويىچە مۇستەھكەملەش
خىزمىتىدە كەڭ دائىرىدە قوللىنىلدى، يېقىنقى يىللار-
دىن بۇيان، ئالاقىدار تارماقلار ئۇرۇمچى شەھىرىدە يۇ-
لات چۈشۈرلىق بېتون تام بىرىكمە قۇرۇلما سىستېمىسى
قىلىنغان خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق تۇرالغۇلارنى
سىناق تەرىقىسىدە سېلىپ، سەككىز بالدىن يۇقىرى
يەر تەۋرەيدىغان رايوندا يەتتە قەۋەتلىك تۇرالغۇلار يەر
تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش قۇرۇلمىسى مەسىلىسىنى
ھەل قىلدى. بۇ قۇرۇلۇشلارنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل
تۇرۇش يېڭى تېخنىكا تەتقىقاتى نەتىجىسى 1998 - يىلى
دۆلەت قۇرۇلۇش مىنىستىرلىقىنىڭ پەن - تېخنىكا
تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىش-
تى.

يەر تەۋرىگەن رايونىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، قايتا قۇرۇش 1985 - يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئۇلۇغچات ناھىيىسىدە 7.4 بال يەر تەۋرەپ، ناھىيە بازىرى ئاساسىي جەھەتتىن تۈزلىنىپ كەتتى. 2317 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچراپ، 20 ئادەم ئۆلدى، 200 دىن ئارتۇق ئادەم يارىلاندى، ئىقتىسادىي زىيان 62 مىليون 630 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغ-چات ناھىيە بازىرى باشقا جايغا كۆچۈرۈلۈپ قايتا سې-لىندى. يېڭى شەھەر قۇرۇلۇشى 1986 - يىلى 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى باشلىنىپ، 1989 - يىلى 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى پۈتتى. يېڭى شەھەر قۇرۇلۇشىغا 51 مىليون 830 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە، دۆلەت 37 مىليون يۈەن ئاجراتتى. ئاپتونوم رايون 10 مىليون 690 مىڭ يۈەن ئاجراتتى، شىنجاڭ-دىكى ھەرقايسى سىستېمىلار ساھە بويىچە 4 مىليون 140 مىڭ يۈەن يارەم قىلدى؛ قۇرۇلۇشنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 124 مىڭ 400 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. يېڭى شەھەر رايونى سانائەت رايونى، ئاھالىلەر تۇرمۇش رايو-نى، جامائەت قۇرۇلۇشى رايونى، مەركىزىي رايون، ئاساسىي يولنىڭ چاقىلەكسىمان ئورۇنلاشتۇرمىسى، ئاساسىي ۋە 2 - دەرىجىلىك يول بولۇپ سەككىز كە-چىك رايونغا بۆلۈندى. جامائەت قۇرۇلۇشى كۆلىمى 23 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 10 مىليون 580 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. شەھەر مەۋزېيستى قۇرۇ-لۇشىغا 11 مىليون 377 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغچات شىنجاڭ بويىچە سۇ تەمىنلەش، يۇندى چىقىرىۋېتىش تۇرۇبىلىرى ھەممە ئائىلىگە كىر-گەن تۇنجى ناھىيە بازىرى بولۇپ قالدى. ئورگان، مەكتەپ، دوختۇرخانا قاتارلىق جامائەت قۇرۇلۇشلىرىدا مەركەزلەشتۇرۇپ ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش ئومۇ-مىيۈزلۈك ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. تۇرالغۇ ئومۇمىي كۆلە-مى 60 مىڭ 586 كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، 16 مىليون 328 مىڭ 300 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. ناھىيە بازىرى-دىكى 1043 ئائىلە ئاھالىنىڭ ھەممىسى يېڭى ئۆيگە كۆچۈپ كىردى. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر ئائىلە-گە توغرا كېلىدىغان تۇرالغۇ كۆلىمى 60 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. ھەربىر يۇرۇش تۇرالغۇدا مېھمانخانا، ئاشخانا ۋە تازىلىق ئۆيى بار بولدى. يېڭى شەھەرنىڭ سودا مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى تولۇق بولۇپ، ئۇنىڭ تور نۇقتىلىرى پۈتۈن شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىدە بار بولدى. يەنە 600 كۋادرات مېتىرلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرىنۇ قۇرۇلدى. 1989 - يىلى ئۇلۇغچاتنىڭ يېڭى ناھىيە بازىرى دۆلەت قۇرۇلۇش مە-ئىستىرلىقى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە ناھىيە بازار-لىرىنى پىلانلاش قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە دەپ باھالاندى.

1991 - يىلى 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى كەلپىن ناھىيىسىدە 6.5 بال يەر تەۋرىگەندىن كېيىن، ئۇچ يىل ئەسلىگە كەلتۈرۈش، قايتا قۇرۇش ئارقىلىق 50 مىڭ كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇ-رۇش ئەسلىھەسى بار يېڭى ئۆي سېلىندى. 7800 كۋادرات مېتىر كۆلەمدىكى كونا ئۆيلەر پۈختىلاندى. يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرالايدىغان ئۇچ يېڭى كەنت قۇرۇلدى.

1993 - يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىدە 6 بال يەر تەۋرىگەندىن كېيىن، 2530 ئائىلىلىك دېھقانغا 110 مىڭ كۋادرات مېتىر كۆلەمدە يېڭىدىن يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرىدىغان ئۆي سېلىندى؛ دېھقانلارنىڭ 78 مىڭ 900 كۋادرات مېتىر ئۆي پۈختىلاندى؛ يېڭىۋاشتىن 23 مەكتەپ، ئۇچ دوخ-

تۇرخانا سېلىندى؛ سىناق قىلىنىدىغان ئۇچ كەنتتە سۇ تەمىنلەش ئەسلىمىسى ۋە توك تەمىنلەش لىنىيىسى قۇرۇلدى.

1996 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى پەيزاۋات ـ ئاتۇشتا 6.9 بال يەر تەۋرىدى. 1997 ـ يىلى بۇ جايدا يەنە ئۇدا يەتتە قېتىم 6 بالدىن يۇقىرى يەر تەۋرىدى. يەر تەۋرىگەندىن كېيىن، يېڭىۋاشتىن ئالتە ئۇلكە كۆرسىتىش كەنتى، 2679 دېھقان ئۆيى سېلىندى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 85 مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق، يېڭىۋاشتىن 90 مەكتەپ سېلىندى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 32400 كۋادرات مېتىر.

بىناكارلىق 1949 ـ يىلىدىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ بىناكارلىقى ئىنتايىن قالاق ئىدى. شۇ يىللاردا بىناكارلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئۇچ مىڭ كىشىگە يەتمەيتتى. بىناكارلىق ئومۇمىي قىممىتى ئاران 9 مىليون 770 مىڭ يۈەن ئىدى. 51 يىل تىرىشىش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ بىناكارلىقى تۈرلىرى تولۇق، كەسىپلىرى يۈرۈشلەشكەن كەسىپ سىستېمىسى بولۇپ شەكىللەندى. 1949 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە شىنجاڭنىڭ بىناكارلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 191 مىليارد 656 مىليۇن يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 1991 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە بولغان 10 يىلدا 128 مىليارد 975 مىليون يۈەن مەھسۇلات قىممىتى ئورۇنلىنىپ، ئالدىنقى 41 يىلنىڭ 2.05 ھەسىسىگە توغرا كەلدى؛ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن قۇرۇلۇش تۈرى 60 مىڭغا يېقىنلاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا تېپتىكى سۇچىلىق، سانائەت، قاتناش تۈرلىرى 199 غا يەتتى؛ پۈتكەن ئۆي ـ ئىمارەت كۆلىمى 171 مىليون كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 2000 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدا يۇقىرى دەرىجىلىك بىناكارلىق كارخانىسى 690 گە يېتىپ، يارانقان بىناكارلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 23 مىليارد 495 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئاشۇرما قىممىتى 5 مىليارد 873 مىليون يۈەنگە يەتتى، ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇش كۆلىمى 22 مىليون 414 مىڭ 800 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. شۇ يىلى بىناكارلىق ئومۇمىي كىرىمى 26 مىليارد 596 مىليون يۈەنگە، يىل ئاخىرىدىكى كاپىتال 8 مىليارد 928 مىليون يۈەنگە، كۆچمە مۇلۇك 18 مىليارد 551 مىليون يۈەنگە يەتتى.

شىنجاڭنىڭ بىناكارلىق ئالاھىدىلىكى شىنجاڭنىڭ نۇرغۇن بىنالىرى مىللىي ئالاھىدىلىكە ئىگە. ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىق قىسقا تەبرىكلەش يۇزىسىدىن سېلىنغان خەلق سارىيى، چەت ئەللىك مېھمانلار سارىيى قاتارلىق بىر تۈركۈم ئېسىل قۇرۇلۇشلار شۇنىڭدىن كېيىنكى بىنالارنى لايىھىلەشكە خېلى زور تەسىر كۆرسەتتى، شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشلىرىنى لايىھىلەشتە دەۋر روھى، يەرلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي ئۇسلۇبنى گەۋدىلەندۈرۈش جەھەتتە كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. ئۇيغۇرلارنىڭ بىناكارلىق ئۇسلۇبى ۋە ئالاھىدىلىكىنى بەلگە قىلغان شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئالاھىدىلىكىنى مۇنداق بىرنەچچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ: (1) تەكشىلىك ئورۇنلاشتۇرمىسى ئەركىن، جانلىق بولۇپ، كۆپىنچە ھاللاردا بىر ـ بىرىگە ماس بولۇش قاتارلىق شەكىل ئۇقۇملىرىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ، شۇنداقلا ئۆز ئالدىغا ئۇسلۇپ شەكىللەندۈرىدۇ؛ (2) ئاشقى كۆرۈنۈشى ئاددىي ۋە ئۆزگىرىشچان بولۇپ ئىزنالىرى ئىنتايىن ئېنىق، گورىزونتال سىزىقى ئىنتايىن گەۋدىلىك، سىزىقلىرى ئاددىي قېنىق؛ (3) ياي، ئۇچلۇق ياي، گۈمبەز شەكىللىك ئۆگزە ۋە مۇنار شەكلى ئارقىلىق بىنانىڭ ئىزنالىرى يارقىن كۆرۈنۈشكە ئىگە قىلىندۇ ھەمدە ئۇيغۇر بىنالىرىنى پەرقلەندۈرىدىغان بەلگە قىلىنىدۇ؛ (4) بىرلەشتۈرۈلگەن جايلار ئۆزگىچە ئۇسۇلدا بىر تەرەپ قىلىنغان. ئۆيئىچىنىڭ بېزىلىش شەكلى خىلمۇخىل بولۇپ، بەكمۇ ئۆزگىرىشچان؛ (5) تۈزۈلۈك ئىزناسى ۋە تۈزۈلۈك شەكلى ئالاھىدىلىككە ئىگە؛ (6) ئۆيئىچى ـ سىرتىدىكى بېزەكلەر كۆپىنچە ھەرخىل زىرائەت سخېمىلىرى، يۈلتۈز، ئاي، ئايەت، لەرنى ئاساس قىلىدۇ، تاملار كۆپىنچە گەجدە نەقىشلەنىدۇ، تورۇسقا سىزىلىدۇ، گۈللۈك رەسىم سىزىلىدۇ. ئۆي سىرتى خىش بىلەن نەقىشلىنىدۇ؛ (7) دائىم ئىشلىتىلىدىغان رەڭ كۆك ـ يېشىل بولۇپ، چۆل ۋە قۇملۇققا كۆچلۈك سېلىشتۇرما قىلىنىدۇ؛ (8) شۇ جاينىڭ شارائىتىغا قاراپ يەرلىك ئورۇندىكى مول بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ئىشلىتىلىدۇ، بۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇر ئۇستىلارنىڭ كارامەت تېخنىكىسى ۋە ئىجادىيەت ئىقتىدارى بولغاچقا، قۇرۇلۇشلاردىن قويۇق مىللىي ئۇسلۇپ ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىك گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ.

شىنجاڭ خەيدى مېھمانسارىيى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى خەلق مەيدانىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. ئىگىلىگەن كۆلىمى 4320 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش ئومۇمىي كۆلىمى 55 مىڭ 345.52 كۋادرات مېتىر،

32 قەۋەت، ئېگىزلىكى 136.6 مېتىر بولۇپ، كۆركەم، ئىقتىدارى مۇكەممەل، ئەسلىمىلىرى تولۇق، XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىكى سەۋىيىگە ۋە زامانىۋى ۋې پۈراققا ئىگە ئالىي دەرىجىلىك مېھمانساراي. ئۇنى شىنجاڭ بىناكارلىق لايىھىلەش تەتقىقات يۈرتى لايىھىلىگەن، شىنجاڭ 1 - بىناكارلىق شىركىتى سالغان. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 1 - دەرىجىلىك ئېسىل قۇرۇلۇش لايىھىسى مۇكاپاتىغا ۋە جۇڭگو بىناكارلىق قۇرۇلۇشى لۇبەن مۇكاپاتىغا (دۆلەت دەرىجىلىك ئېسىل قۇرۇلۇش مۇكاپاتىغا) ئېرىشكەن. ئۇ يان بىنا ۋە مۇنار بىنادىن تەركىب تاپقان. پۈتكۈل يان بىناغا كۆپ ئىقتىدارلىق ئەسلىمىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلغان، 5- قەۋەتنىڭ ئۆگزىسىگە ئۈيۈشچى چوڭلۇش كۆلچىكى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. 18 - قەۋەتتىن 30 - قەۋەتكىچە رېستۇراننىڭ ئۆلچەملىك مېھمان كۇتۇش ئۆيى، 31-، 32 - قەۋەتلىرى ھەشەمەتلىك مېھمانخانا بولۇپ، جەمئىي 318 يۇرۇش مېھمان كۇتۇش ئۆيى بار. دەرىجىدىن تاشقىرى يۇقىرى قەۋەتلىك بىنالارغا قويۇلغان تەلەپ بويىچە، ئىككى پاناھلىنىش قەۋىتى ئورۇنلاشتۇرۇلغاندىن باشقا، بىنانىڭ ئۆگزىسىگە تىك ئۇچار ئايروپىلانىڭ قونۇشۇش سۇپىسى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. بۇ بىنا ئىچى سىلىندىر شەكىللىك، سىرتى رامكا شەكىللىك بولۇپ، ئۇنىڭ سىرتىدىكى مۇنار بىنانىڭ تۆت قىيپاش تۇۋرۇكى ئارقىلىق يان بىناغا چىشلەشتۈرۈۋېتىلگەن. تاشقى تۆز، قىيپاش سىزىقلىرى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈپ، مۇۋاپىق سېلىشتۇرما قىلىنغان، يان بىنا تەرتىپلىك كىرىشتۈرۈلگەن. تاشقى بېزەك جەھەتتە، يەردىن ئۈچ مېتىر ئېگىزلىكتە گۈيخۇا گۈللۈك مەرمەر تاش ئىشلىتىلگەندىن باشقا، قالغان قىسمى بىرىكمە ئاليۇمىن تاختا ۋە كۆرۈنمەس قىلىپ رامكىلاشقان ئەينەك ئارقىلىق بېزەكلەنگەن، بىنا ناھايىتى كۆركەم كۆرۈنىدۇ. بۇ مېھمانساراي 1994 - يىلى 7 - ئايدا سېلىنىشقا باشلاپ، 1997 - يىلى 9 - ئايدا پۈتكەن. شىنجاڭدىكى تونجى ئۇلاد بەش يۇلتۇزلۇق ئىككى مېھمانساراينىڭ بىرى.

ئۇرۇمچى خەلق يولى ئۇتۇشمە كۆۋرۈكى ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى تونجى ئۇتۇشمە كۆۋرۈك. ئۇ ئۇرۇمچى خەلق يولى بىلەن خېيلۇڭجيانىڭ يولى ۋە ساي يولى تاشيولى ئۇتۇشكەن ئورۇنغا جايلاشقان. ئۇنىڭغا جەمئىي 16 مىليون 940 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنغان. ئۇنى تاشيول لايىھىلەش يۈرتى لايىھىلىگەن. تاشيول ئىدارىسى كۆۋرۈك قۇرۇلۇش ئەترىتى سالغان، ئېسىل قۇرۇلۇش دەپ باھالانغان. كۆۋرۈكنىڭ ئۈزۈنلۇقى 83.86 مېتىر، كەڭلىكى 31 مېتىر؛ كۆۋرۈك گەۋدىسىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي غول يولىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 530 مېتىر، كەڭلىكى 36 مېتىر؛ جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان غول يولىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 950 مېتىر، كەڭلىكى 26 مېتىر؛ تۆت ئاپتوموبىل يولىنىڭ كەڭلىكى 12 مېتىر، ئومۇمىي ئۈزۈنلۇقى 2013 مېتىر؛ ئۈچ مېتىر كەڭلىكتە تۆت پىيادىلەر يولى بولۇپ، ئومۇمىي ئۈزۈنلۇقى 2576 مېتىر. كۆۋرۈك ئۇستىدە 15 مېتىر كەڭلىكتىكى تېز سۈرئەتلىك ئاپتوموبىل يولى، ئىككى يېنىدا 3.5 مېتىر كەڭلىكتىكى ئاستا سۈرئەتلىك ئاپتوموبىل يولى ۋە 4.5 مېتىر كەڭلىكتىكى پىيادىلەر يولى بار. كۆۋرۈك ئۇستى ئاسفالتلانغان بېتون يول بولغاندىن تاشقىرى، باشقا جايلىرى پۈتۈنلەي سېمونت - بېتون يول. كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىدا يەنە ئۈيغۇرلارنىڭ بىناكارلىق ئۇسلۇبى بويىچە سېلىنغان راۋاق بار. ئۇ تۇشمە كۆۋرۈكتىن، ئىككى قاسنىقىدىن سائىتىگە 6000 موتورلۇق قاتناش قورالى، 7000 موتورسىز قاتناش قورالى ئۆتەلەيدۇ، بۇ غول يولنىڭ ئۆتۈشكەن جايىدىكى 16 توقۇنۇش نۇقتىسى توگىتىلىپ، ئاپتوموبىللارنىڭ راۋان قاتنىشى ۋە پىيادىلەرنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىندى.

شىنجاڭ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئۇ چارلاش - لايىھىلەش، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى قىلىش، ئۇسكۇنىلەرنى قۇراشتۇرۇش، بېزەكچىلىك، ئۆي - زېمىن تەرەققىياتى، ماددىي ئىشىيا تەمىنلەش - سېتىش، ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى، ئىختىساسلىقلارنى تەربىيىلەش، يول، كۆۋرۈك سۇ قۇرۇلۇشى قاتارلىقلار بىر گەۋدە قىلىنغان چوڭ تىپتىكى ئۇنۇۋېرسال ئىقتىسادىي بىرلەشمە گەۋدە. ئۇ قىسقارتىلىپ شىنجاڭ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش گۇرۇھى دېيىلىدۇ. بۇ گۇرۇھ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، شىنجاڭ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش باش شىركىتىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىپ، 1999 - يىلى 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى رەسمىي ۋۇجۇدقا ئېيىپ قۇرۇلغان. گۇرۇھ تەركىبىدىكى شىنجاڭ 1 -، 2 -، 3 -، 4 - بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى قاتارلىق كارخانىلار ئۆزلىرىنىڭ ئېسىل قۇرۇلۇش سۈپىتى ئارقىلىق، كۆپ قېتىم «ئىلغار

قۇرۇلۇش كارخانىسى»، «مەملىكەت بويىچە ئېسىل قۇرۇلۇش كارخانىسى» دېگەندەك شەرەپلىك نامىلارغا ئېرىشكەن، ئۇ شىنجاڭنىڭ بىناكارلىق ساھەسىدە ناھايىتى يۇقىرى شۆھرەتكە ئىگە. 2000 - يىلى گۇرۇھ شىركىتىدە جەمئىي 17 كارخانا ISO9000 ئۆلچەم گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈپ، بىناكارلىقتا يېڭەتەر كارخانىلار ئۆلچىمىگە يېتىش نىسبىتى 100% كە يەتتى؛ 70% كارخاندا زامانىۋى كارخانا ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، مەبلەغ سېلىش سۈبيېكتى كۆپ مەنبەلەشتۈرۈلدى.

شىنجاڭ بىناكارلىق - قۇرۇلۇش گۈرۈھى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھوقۇق بېرىشى ئاساسلىق مال - مۈلۈك تىجارىتى قىلىپ، دۆلەت قۇرۇلۇش مۇناسىۋەتلىرىنى تارقاتقان قۇرۇلۇش قىلىشنى باش ھۆددىگە ئالغۇچى 1 - دەرىجىلىك كارخانا سالاھىيىتى دەرىجىسى ۋە قانۇنىي ئىگە سالاھىيىتىگە ئېرىشتى، شۇنداقلا دۆلەت تاشقى ئىقتىساد - سودا مۇناسىۋەتلىرى بەرگەن تاشقى ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى تىجارەت ھوقۇقىغا ئېرىشتى. 2000 - يىل تىجارەت ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليارد 900 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش قىلىش ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليارد 368 مىليون يۈەنگە يەتتى. قۇرۇلۇشنى پۈتكۈزگەن كۆلىمى 2 مىليون 230 مىڭ كۋادرات مېتىرغا، قۇرۇلۇشنىڭ ئەلا بولۇش نىسبىتى 62% كە يەتتى. قۇرۇلۇش كارخانىلىرى خادىملىرىنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 19 مىڭ 174 يۈەن/ئادەمگە يەتتى. بۇ گۇرۇھقا تەۋە قۇرۇلۇش كارخانىلىرى ۋە بىناكارلىق لايىھىلەش، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى 16 يىلدىن بۇيان 80 نەچچە تۈردىكى قۇرۇلۇش لايىھىسىدە دۆلەت، مەمۇرىستىرلىق، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئېسىل بىناكارلىق لايىھىلەش مۇكاپاتىغا، ئىككى تۈرلۈك قۇرۇلۇش مۇكاپاتىغا جۈملىگە بىنكارلىق قۇرۇلۇشى لۇبەن مۇكاپاتىغا (دۆلەت دەرىجىلىك ئېسىل قۇرۇلۇش مۇكاپاتى)، 35 تۈردە مىنىستىرلىق، ئاپتونوم رايونىنىڭ سۈپەتلىك قۇرۇلۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى، 500 دىن ئارتۇق قۇرۇلۇش ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سۈپەتلىك قۇرۇلۇش بولۇپ باھالاندى.

سودا بۇ تاۋار ئوبوروتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ساھە ھېسابلىنىدۇ. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سودا ئىشلىرى تەرەققىياتى ئاساسەن تۆۋەندىكى باسقۇچلارنى بېشىدىن كەچۈردى.

ھەلق ئىگىلىكىنى مەملىكە كەلتۈرۈش مەزگىلى

1949 - يىلى 12 - ئايدا ئۆلكىلىك سودا نازارىتى ۋە ئۆلكىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا شىركىتى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ سودا خىزمىتىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇپ، سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى ۋە ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1950 - يىلىنىڭ بېشىدا، شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورنى 570 مىڭ توپ پاختا رەخت، 500 تونىنا تۇرلۇك مال، 1000 يەششىك ئاپتوموبىل زاپچاسى كىرگۈزۈشنى ئۈيۈشتۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 6 مىليون 250 مىڭ مېتىر گۈللۈك رەخت، 1600 تونىنا چاقماق قەنت ئىمپورت قىلىپ، دۆلەتنىڭ تاختاي باھاسىدا بازارغا سېلىپ، مال باھاسىنى مۇقىملاشتۇردى. 1952 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيۈروسى قىسىملارنىڭ سودىسىنى پۈتۈنلەي دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا تارماقلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلىپ شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىسىنىڭ كۆچىنى زورايتتى.

پىلانلىق ئىگىلىك مەزگىلى 1953 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە، جەمئىي 37 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بىر تۈركۈم كەسىپىي شىركەتلەر قۇرۇلدى، بىر تۈركۈم تىجارەت تور - نۇقتىلىرى ۋە ئامبار ئەسلىھەلىرى قۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلىندى. 1956 - يىلى خۇسۇسىلار ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ئاساسىي جەھەتتىن تاماملانغاندىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا شىنجاڭنىڭ ئوبوروت ساھەسىدە يېتەكچى ئورۇننى ئىگىلىدى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ساھەسىدە تۇرلۇك مال، يېمەكلىك قاتارلىق كەسىپلەردە ئاپتوموبىل رايون دەرىجىلىك 12 كەسىپىي شىركەت، ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك 79 كارخانا، ناھىيە دەرىجىلىك ۋە ناھىيە دەرىجىلىكتىن تۆۋەن 645 مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا بارلىققا كەلدى. 1957 -

يىلى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمى سوممىسى 894 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1952 ـ يىلىدىكىدىن 1.4 ھەسسە ئاشتى؛ پاختا رەخت، شېكەر قاتارلىق ئاساسلىق تاۋارلار بىلەن تەمىنلەش مىقدارى خېلى زور دەرىجىدە ئاشتى. 1958 ـ يىلىدىن باشلانغان «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە، بازاردا مال قىس بولۇپ، تاۋار تەمىناتى ئېغىر قېيىنچىلىققا ئۇچرىدى. بۇ چاغدا سودا تارماقلىرى زور تۇركۈمدىكى سۈپىتى ناچار، باھاسى قىممەت، ھەتتا ئىشلىتىش قىممىتى بولمىغان مەھسۇلاتلارنى قارىغۇلا. رچە سېتىۋېلىپ كىرگۈزدى. بۇنىڭ بىلەن بۇنۇن شىد. جاڭنىڭ سودا سىستېمىسى جەمئىي 80 مىليون يۈەدىن ئارتۇق زىيانغا ئۇچرىدى، بۇ راۋاس ئومۇمى سوم. مىسىنىڭ 16% نى ئىگىلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى

ئۈرۈمچى جوڭشەن يولى سودا كوچىسى

ئۇچ يىللىق خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش مەزگىلىدە، بەزى مۇھىم تاۋارلاردا بىر تۇتاش سېتىۋېلىپ، سېتىش ھوقۇقىنى ئىگىلەش، بېلەتلىك تەمىنلەش ۋە «قىممەت باھالىق تاۋار» ئالاھىدە تەدبىرى يولغا قويۇلدى. شۇ- نىڭ بىلەن بىللە يېزىلاردىكى بازار سودىسى قويۇۋېتىـ لىپ، قېيىنچىلىق مەزگىلىدىن ئۆتۈۋېلىندى. 1965ـ يىلى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 200 مىليون يۈەنگە يېتىپ، بازار تەمىناتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. 1966 ـ يىلىدىن 1976 ـ يىلىغىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگـ- لىدە، كوپېراتسىيە كارخانىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇـ لۇپ، قوشۇۋېتىلگەنلىكى، ئۇششاق سودىگەر، تىجارەتـ چىلەر چەكلەنگەنلىكى، يېمەك ـ ئىچمەك، مۇلازىمەت تور ـ نۇقتىلىرى زور مىقدارداۋ تازايتىلغانلىقى؛ يېزـ لاردىكى بازارلار تاقۇېتىلگەنلىكى تۈپەيلىدىن، سېتـ ۋېلىش تەس بولۇش، سېتىش تەس بولۇش، تاماق يېيىش تەس بولۇش، مېھمانخانىدا يېتىش، چاچ ئالدۇـ رۇش تەس بولۇش قاتارلىق قېيىنچىلىق ۋەزىيىتى كېـ لىپ چىقتى، خەلق تۇرمۇشىدا ئىنتايىن قۇلايسىز ئەھـ ۋال يۈز بەردى. لېكىن، سودا سىستېمىسىنىڭ 1ـ سېپىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قاتمۇ قات قېيىنچـ لىقلارنى يەڭگەنلىكتىن، سېتىۋېلىش ـ سېتىش خىزـ مىتىدە يەنىلا خېلى ياخشى نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى. 1976 ـ يىلى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 2 مىليارد يۈەنگە يېتىپ، 1966 ـ يىلىدىـ كىدىن 53% ئېشىپ، ئوتتۇرىچە يىللىق ئېشىش نىسـ بىتى 5.3% بولدى.

مىسلاھات، ئىچىۋېتىش مەزگىلى 1978 ـ يىلى ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، سودا خىزمىتىدە چېكـ دىن ئاشقان «سولچىل» ئىدىيىنىڭ تەسىرى تىرىشىپ تۇرغانلىقى، «ئىچكى جەھەتتىن جانلاندۇرۇش، سىرتـ قا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش» فاكتىنى ئەستايىدىل ئىزـ چىللاشتۇرۇلۇپ، كۆپ خىل ئىقتىسادىي تەركىب، كۆپ خىل ئىگىلىك شەكلى، كۆپ خىل ئوبوروت يولـ لىرى تەڭ مەۋجۇت بولغان، ھالقىسى ئاز، ئېچىۋېتىلـ گەن ئوبوروت ۋەزىيىتى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللـ نىپ، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە ماس كېلىدـ غان، بىرلىككە كەلگەن، يۇقىرى ئۈنۈملۈك، راۋان، تەرتىپلىك، تەڭشەپ ـ تىزگىنلىگىلى بولىدىغان تاۋار ئوبوروت سىستېمىسى پەيدىنپەي شەكىللەندى ۋە ئۇزـ لۇكسىز مۇكەممەللەشتى، بۇ تۈۋەندىكى جەھەتلەردە ئـ

پادىلىنىدۇ: (1) بازار گۈللىنىپ، ئاۋاتلاشتى، سە-تىش تېز ئاشتى. 2000 - يىلى شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 37 مىليارد 450 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ كىشى بېشىغا پارچە سېتىلىش سوممىسى 2028 يۈەندىن توغرا كەلدى. بۇلار 1978-يىلىدىكىدىن 14 ھەسسە ۋە 9.14 ھەسسە ئاشتى. بار-لىق تاۋاردا بېلەتلىك تەمىنلەش چارىسى ئەمەلدىن قال-دۇرۇلدى. (2) ئىجتىمائىي سودا قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىش بولدى، كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبى تەڭ راۋاجلاندى. 2000 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكى، كوللېك-تىپ، يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىك ۋە باشقا ئىقتىسادىي تەركىبلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پار-چە سېتىش سوممىسى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 28.5%، 4.6%، 40.5%، 6.1%، 20.3% بولدى. (3) ئىجتىمائىي سودا قوشۇنى ئۆزلۈكسىز كېڭەيدى. 2000 - يىلى توپ سېتىش، پارچە سە-تىش سودىسى ۋە تاماق، ئىچىملىك سودىسى خادىملە-رى 709 مىڭ 100 كىشىگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 1.4 ھەسسە ئاشتى. (4) سودا، يېمەك-ئىچمەك، مۇلازىمەت تور - نۇقتىلىرىنىڭ زىچلىقى ئېشىپ، ئاممىنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن قولايلاشتى. 2000 - يىلى توپ، پارچە سېتىش سودىسى، تاماق، ئىچىملىك، ئىجتىمائى مۇلازىمەت جەھەتتىكى قانۇنى ئىگە كارخانىلار 12 مىڭ 485 كە، كارخانىنىڭ پائالـ-يەت ئورنى 36 مىڭ 628 گە، يەككە سودا قىلغۇ-چىلار، يېمەك - ئىچمەك، ئىجتىمائىي مۇلازىمەت تە-جارەتچىلىرى 313 مىڭ 394 كە يېتىپ، سودا، يې-مەك - ئىچمەك تور - نۇقتىسى ھەر مىڭ كىشىگە 6.9 دىن توغرا كېلىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن خېلى زور دەرىجىدە ئاشتى. (5) تاۋار باھاسى دەسلەپكى قەدەمدە راۋانلاشتى. 1999 - يىلىغا كەلگەندە تاۋار باھاسى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىلدى، شۇنداقلا ھەرخىل باھالارنىڭ سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتى راۋانلاشتۇرۇلۇپ، دۆلەت ما-لىيىسىنىڭ باھا يارىدەم پۇلى بېرىش يۇكى يېنىكلىتىل-دى. (6) كۆلەمى بىرقەدەر چوڭ زامانىۋى سودا كار-خانىلىرى راۋاجلىنىشقا باشلىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭ بويىچە چوڭ تېپىتكى چاتما سېتىش دۇكىنى ئالتىگە، بۇنىڭ ئىچىدە بىۋاستە تىجا-رەت قىلىدىغان دۇكان 32 گە يەتتى؛ يىللىق سېتىش سوممىسى 100 مىليون يۈەندىن ئاشىدىغان چوڭ تېپىتـ-كى ئۇنىۋېرسال سودا سارايلىرى، مال سېتىۋېلىش مەركەزلىرى ئالتىگە، پاي چېكىنى بازارغا سالغان كار-خانا ئىككىگە يەتتى. پاي چېكىنى بازارغا سالغان شىد-جاڭ دوستلۇق (گۇرۇھى) پاي چەكلىك شىركىتىنىڭ يىللىق سېتىش سوممىسى 1 مىليارد 150 مىليون يۈەنگە يېتىپ، تىجارەت قىلغان تاۋار تۈرى 70 مىڭ خىلدىن ئاشتى. ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر-لەردىمۇ يىللىق سېتىش سوممىسى 50 مىليون يۈەندىن ئاشىدىغان بىر تۈركۈم ئوتتۇرا تېپىتكى تايانچ پارچە سېتىش كارخانىسى بار. بۇ چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلار جايلارنىڭ بازارلىرىدا يېتەكچى رول ئوينىماقتا. (7) تۈرلۈك يېڭى تېپىتكى تاۋار توپ تارقىتىش قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە تۈرلۈك تاۋار سودىسى بازىرى 1427 گە، يىللىق پۈتۈشۈش سوممىسى 24 مىليارد 190 مىليون يۈەنگە يەتتى.

توپ سېتىش كەسپىي بۇ مەركەزلىك ھالدا قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ سېتىش ياكى مەر-كەزلىك ھالدا سېتىش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلمىدىغان كۆپ مىقدارلىق سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ساھەنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ بىر بېشى ئىشلەپچىقىرىشقا، بىر بېشى پارچە سېتىشقا چېتىلىدۇ، بۇ پائالىيەت تاۋار ئوبوروتىدا ئاچقۇچلۇق ئورۇندا تۇرىدۇ. 1949 - يىل 12 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا نازارىتى ۋە ئۆلكە-لىك سودا شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەرقايسى ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلەردە شۆبە، تارماق ئاپپاراتلە-رى قۇرۇلۇپ، مال مەنبەسى زور كۆچ بىلەن ئۈيۈشتۈ-رۈلۈپ، بازار ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشقا ۋە خەلق تۇرمۇشىغا ئېھتىياجلىق ماددىي ئەشيالار تەمىنلە-نىشكە باشلىغان. «1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلە-دە ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دۆلەت ئىلكىدىكى توپ سېتىش ئاپپاراتلىرى 700 دىن، كەسىپكارلار 10 مىڭدىن ئاشقان. 1956 - يىلى ئۆلكە دەرىجىلىك كەسىپىي شىركەتلەر ئورۇمچى، تۇرپان، قۇمۇلدا ئارقا - ئارقىدىن 2 - دەرىجىلىك توپ سېتىش پونكىتى قۇرۇپ، ئۆلكىلىك شىركەت چۈشۈرگەن پىلان بويـ-چە، مەركەزنىڭ 1 - دەرىجىلىك توپ سېتىش پونكىتـ-لىدىن بىۋاستە مال كىرگۈزگەن. شۇنداقلا، ئاپتونوم

رايونىمىز ئىچىدىكى يەرلىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى ۋە تىرىك ماللارنى سېتىۋالغان. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا دۆلەت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ زاۋۇتلارنىڭ ئۆزى مال سېتىش، تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ مال كىرگۈزۈشىگە، كوللېكتىپ سودا ئورۇنلىرى، خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ توپ سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا رۇخسەت قىلىپ، ئەسلىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرى توپ ساتىدىغان بىرلا خىل ئوبوروت يولى بولۇش ۋەزىيىتى بۇزۇپ تاشلاندى. 1992 - يىلى «باھا، پىلان، تىجارەت دائىرىسى قويۇۋېتىلدى». دۆلەت ئىلكىدىكى سودا ئورۇنلىرىنىڭ ئەسلىدىكى قاتمال توپ سېتىش تۈزۈلمىسى بۇزۇپ تاشلاندى. دۆلەت ئىلكىدىكى بارلىق توپ سېتىش، پارچە سېتىش كارخانىلىرىنىڭ ھەممىسى تېجەشلىك، مۇڭلۇق بولۇش پرىنسىپى بويىچە، مال كىرگۈزىدىغان ئورۇنلارنىڭ ياخشىلىرىنى ئەركىن تاللاپ مال كىرگۈزىدىغان، تۈركۈم بويىچە، كېڭىشىپ باھا قويىدىغان بولدى. 1993 - يىلىدىن كېيىن، جايلارنىڭ تاۋار توپ سېتىش بازارلىرى تېز تەرەققىي قىلدى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە يىللىق سودا سوممىسى 1 مىليارد يۈەندىن ئاشىدىغان «خۇالىك» ئۇنۇمىرسال توپ سېتىش بازىرى، ئۇرۇمچى سودا شەھەرچىسى، تولۇن ئاي راۋۇقى، بېيجىڭ قاتارلىق توپ سېتىش بازارلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. سانجى ئوبلاستىدىمۇ ئونتۇرا ئاسىيا سودا شەھەرچىسى قاتارلىق توپ سېتىش بازارلىرى قۇرۇلدى. ھۆلارنىڭ يىللىق توپ سېتىش سوممىسى ئۇنۇمىرسال ئىمپورت رايونىمىزنىڭ توپ سېتىش سودىسى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 20% دىن ئېشىپ كەتتى، يېڭى توپ سېتىش، تىجارەت شەكلى ۋە بازار ئەندىزىسى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى.

پارچە سېتىش كەسپى 1949 - يىلى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئاۋارلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى ئاران 180 مىليون يۈەن ئىدى. 1950 - يىلى 221 مىليون يۈەنگە يەتكەنىدى. خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، 1996 - يىلى ئىجتىمائىي ئاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 1950 - يىلىدىكىدىن بەش ھەسسىگە يېقىن ئاشتى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئاۋار ئوبوروت ساھەسىدىكى ئىسلاھاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە چوڭ، ئوتتۇرا تېپتىكى كەسىپى، ئۇنۇمىرسال سودا سارايلىرى ۋە سودا بازارلىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قۇرۇلدى. بولۇپمۇ ئۇرۇمچى شەھىرىدە تەرەققىيات ئالدى تېز بولۇپ، تاللا دۇكانلىرى، زەنجىرسىمان سودا دۇكانلىرى، مەخسۇس سودا دۇكانلىرى ئالدى كۆپ قۇرۇلدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە چەكتىن يۇقىرى پارچە سېتىش سودىسى قىلىدىغان قانۇنىي ئىگە كارخانا 131 گە، پائالىيەت قىلىدىغان ئورۇن 135 كە يەتتى. ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 37 مىليارد 450 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1950 - يىلىدىكىدىن 169 ھەسسە، 1978 - يىلىدىكىدىن 15 ھەسسە ئاشتى. يىللىق پارچە سېتىش سوممىسى 100 مىليون يۈەندىن ئاشىدىغان چوڭ تېپتىكى پارچە سېتىش كارخانىلىرىدىن دوستلۇق سودا سارىيى، تىيانشان تۇرلۇق ماللار سارىيى، تيانشان سودا سارىيى قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى. ئۇلارنىڭ پارچە سېتىش سوممىسى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىلكىدىكى سودا سىستېمىسىنىڭ ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 30% نى ئىگىلىدى.

سودا ئورۇنلىرى قۇرغان سانائەت سودا ئورۇنلىرى قۇرغان سانائەت يېرىم ئىسرلىك تەرەققىيات ئارقىلىق، يېرىم ماشىنلاشقان، ماشىنلاشقان قاسساپلىق، پىششىقلاش، سوغۇق ساقلاش، ھاراق ئىشلەش، مېۋە - چېۋە، قەنت - گىزەك، تورت - پىرەنىك، ئىچىملىك، كونسېرۋا، سوت مەھسۇلاتلىرى، ئاچچىقسۇ، جىياڭيۇ، تېمتەقۇ، دۇغۇ مەھسۇلاتلىرى، پەمىدۇر قىيامى، كۆكتات پىششىقلاش، بىسكۋىت، خىمىيە، دورا ياساش، كىيىم - كېچەك، ئاياغ - باش كىيىم، مەتبەئە، ماشىنا - سايمان رېمونت قىلىش - ياساش، توك ئىسكىلاتى، قۇراشتۇرۇش، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى قاتارلىق 20 ساھەگە يەتتى، بۇ ساھەلەردىكى ئونتۇرا، كىچىك تېپتىكى كارخانا 200 گە يېقىن، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 14 مىڭ، 2000 - يىلى شىنجاڭ بويىچە سودا ئورۇنلىرى قۇرغان سانائەت مال - مۇلۇك ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد يۈەندىن ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم مۇلۇك قىممىتى 570 مىليون يۈەن؛ سودا ئورۇنلىرى قۇرغان سانائەت

نىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 380 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 10 ھەسسىگە يېقىن ئاشتى؛ ئوزۇنلىغان پايدا - بېجى 25 مىليون يۈەنگە يەتتى. 2000 - يىلى 27 خىل مەھسۇلات ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ سودا مىنىستىرلىقى ۋە شىنجاڭنىڭ سۈ-پەتلىك مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 7 خىل مەھ-سۇلات مەملىكەت بويىچە بالىلار بۈيۈمى يەرمەنكىسى مۇكاپاتى ۋە ئالتۇن بۇغا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

يېمەك - ئىچمەك كەسپى 1952 - يىلى يۇتۇن شىنجاڭنىڭ يېمەك - ئىچمەك كەسپىدە ئاران 4323 تور - نۇقتا، 7713 كەسپكار بولۇپ، كۆپىنچە-سى كىچىك كۆلەمدىكى تور - نۇقتىلار ئىدى. ئىسلا-ھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشلەپچىقىرىش ئېچىۋېتىلگەندىن بۇيان، يېمەك - ئىچمەك ساھەسىدە تارىخىي ئۆزگىرىش بول-دى. كۆپ خىل ئىقتىسادىي تەركىب تەڭ تەرەققىي قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش - مۇلازىمەت ئىقتىدارى مىس-لىسىز سەۋىيىگە يەتتى. ھازىر يېمەك - ئىچمەك بازا-رىدا تۆۋەندىكى ئالاھىدىلىكلەر بارلىققا كەلدى: (1) شىنجاڭنىڭ مىللىي يۇرتىنى جارى قىلدۇرىدىغان ئەن-ئەنىۋى ئاشپۇزۇللار بارلىققا كەلدى. تاۋا كاۋاپ، پو-لو، سامسا، پەرمۇدە، مەززىلىك ئۆپكە - ھېسىپ، كاللا - پاقالچاق، شىنجاڭ لەڭمىنى، كاۋاپ، يۇتازا قاتارلىق قويۇق مىللىي پۇراقتا ئىگە تاماملار جۇڭگو قورۇمىلىرى جەمئىيىتى تەرىپىدىن «جۇڭخوا داڭلىق تاماملىرى» دەپ بېكىتىلىپ، ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلىپ، بازارغا يېڭى مەزمۇن قوشتى. (2) ئالىي، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك تاماملار ئومۇميۈزلۈك تە-رەققىي قىلىپ، جەمئىيەتنىڭ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ خىل ئېھتىياجىغا لايىقلاشتى. (3) يەرلىك ئالاھىدە-لىككە ئىگە، ئاممىباب تېز تاماملار ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلدى. شىنجاڭ بويىچە مەخسۇس تىجارەت قىلىدىغان تېز تاماملار كارخانىلىرى 1995 - يىلىدىكى ئىككىدىن 10 غا يەتتى، ئۇنىڭ كۆلىمى كېڭىيىپ دەرىجىسى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈلدى. (4) ھەرخىل قورۇمىلار-نىڭ ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلىشقا ئەھمىيەت بېرە-لىپ، خاسلىققا ئىگە مۇلازىمەت قانات يايدۇرۇلدى. مەسىلەن، تاللا تاتام، دورىلىق تاتام، ھېيت - بايرام-لاردىكى ئائىلە زىياپىتى تاماملىرى قاتارلىقلار ئالاھىدە راۋاجلاندۇرۇلۇپ، تاتام، ئىچىملىك ئىستېمالى ئىلگە-رى سۈرۈلدى، بۇ تاتام، ئىچىملىك بازىرىغا تۈرتكە بولدى. شۇنداقلا، ساھەنىڭ يېڭى تەرەققىيات نۇقتىسى-غا ئايلاندى. 2000 - يىلى شىنجاڭ بويىچە يېمەك - ئىچمەك كەسپى تور - نۇقتىسى 71 مىڭ 400 گە، تاتام، ئىچىملىك پارچە سېتىش سومىسى 3 مىليارد 820 مىليون يۈەنگە يېتىپ، بۇلار 1980 - يىلىدىكى-دىن 14.48 ھەسسە ۋە 3.86 ھەسسە ئاشتى.

مۇلازىمەت كەسپى بۇ مۇلازىمەت مەھسۇلا-تلىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە مۇلازىمەت تىجارىتى قىلى-دىغان ساھەنى كۆرسىتىدۇ. بۇلار مېھمانخانا، ساتى-راشخانا، يۇيۇنۇش كۆلچىكى، يۇيۇش - بوياش، سۈ-رەت تارتىش، خەت ئويۇش، كومىسسىيون، كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى رېمونتى ۋە باشقا تۇرمۇش مۇلازى-مەت ساھەلىرىنى كۆرسىتىدۇ. تارىختا شىنجاڭنىڭ مۇلازىمەت ساھەسى بىرقەدەر ئارقىدا قالغان. دۇكانلا-رى ئاز، كۆلىمى كىچىك، كەسپكارلىرى ئاز ئىدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن مۇلازىمەت كەسپى خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەل-گەندە، شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي مۇلازىملىق قىلى-دىغان قانۇنىي ئىگە كارخانا 2563 كە، كارخانىنىڭ پائالىيەت ئورنى 6463 كە، رويخەتكە ئالدۇرغان مە-لىغى 7 مىليارد 800 مىليون يۈەنگە يەتتى.

كىم ئارتۇق سودىسى كەسپى كىم ئارتۇق سودىسى ئاشكارا باھا تالىشىش شەكلىدە مەلۇم بۇيۇم ياكى مال - مۈلۈك ھوقۇقىنى ئەڭ يۇقىرى باھا قويغۇ-لارغا سېتىپ بېرىدىغان سودا - سېتىق ئۇسۇلىنى كۆرسىتىدۇ. كىم ئارتۇق سودىسى پائالىيىتىدە ئالاقە-دار قانۇن، مەمۇرىي نىزاملارغا رىئايە قىلىش، ئاشكا-را، لىللا، ئادىل بولۇش، لەۋزىدە تۇرۇش پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىش كېرەك. شىنجاڭنىڭ كىم ئارتۇق سودا-سى كەسپى 1996 - يىلى «كىم ئارتۇق سودىسى قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن باشلاندى، پۈتۈن مەملىكەتتىن 10 يىل كېيىن قالدى. 1999 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ كىم ئارتۇق سودىسى جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، شىنجاڭ بويە-چە كىم ئارتۇق سودىسى قىلىدىغان كارخانا 42 گە يېتىپ، كەسپكارلىرى 500 دىن ئاشتى، مەسئۇل كىم

ئارتۇق سودىگىرى 48 گە يەتتى. 1997 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، كىم ئارتۇق سودىسى 742 قېتىم ئېلىپ بېرىلىپ، پۈتۈشۈش سوممىسى 1 مىليارد 900 مىليون يۈەنگە يەتتى. ھازىر تېخنىكا، جياشىك، شىنخا، قۇمۇل كىم ئارتۇق سودىسى كارخانىسى قاتارلىق 6 تاياچ كارخانا بارلىققا كېلىپ، ئۇلارنىڭ سوددىدا پۈتۈشۈش سوممىسى ئومۇمىي سودا سوممىسىنىڭ 80% نى ئىگىلىدى. شىنجاڭنىڭ كىم ئارتۇق سودىسى باشلانغاندا، سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە دۆلەت ئوبوروت قىلىشقا يول قويغان ئاز مىقدارىدىكى مەھسۇلاتلا ئاساسەن قىلىرىنى ئاساس قىلغان، قوشۇمچە بىر قىسىم ھۆكۈمەت مەددىي ئەشيالىرى كىم ئارتۇق قىلىپ سېتىلغان. كېيىنچە ۋەيران بولغان كارخانىلارنىڭ مال ـ مۈلكى ۋە كارخانىلارنىڭ بىكار تۇرغان ئۈسكۈنىلىرى، ئۆي ـ مۈلۈك، يەر ئىشلىتىش ھوقۇقى قاتارلىقلارغا كېڭەيتىلدى ھەمدە شەكىللىك مۈلۈكنى كىم ئارتۇق قىلىپ سېتىشتىن شەكىلسىز مۈلۈكنى كىم ئارتۇق قىلىپ سېتىشقا پەيدىنپەي كېڭەيتىلدى.

مىللىي سودا ئۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان سودا خىزمىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شەكىللەنگەن ئالاھىدە سودا شەكلى بولۇپ، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. كۆپ يىللاردىن بۇيان، پارتىيە ۋە دۆلەت مىللىي سودىنى ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى ھەمدە بەزى ئالاھىدە سىياسەتلەرنى قوللاندى.

مىللىي سودا ناھىيىسىنى ئايرىپ، ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن قىلىش 1963ـ يىلىدىن 1992 ـ يىلىغىچە، مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ تۆت قېتىملىق تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، شىنجاڭدا «مىللىي سوددا ئۈچ تۈرلۈك ئېتىبار» دىن بەھرىمەن بولىدىغان (باج، قەرز پۇل جەھەتلەردىكى ئېتىبار) ناھىيىدىن مورى، تاشقورغان قاتارلىق 55 ناھىيە ئايرىلدى. 1998 ـ يىل 4 ـ ئايدا چۆچەك، بورتالا شەھەرلىرى مىللىي سودا ناھىيىسى (شەھىرى) قاتارىغا كىرگۈزۈلمىدى، شۇنىڭ بىلەن مىللىي سودا ناھىيىسى (شەھىرى) دىن 53 ى قالدى.

مىللىي سودا كارخانىلىرىغا مەبلەغ، پايدا، باھا، ئۈسۈم، باج جەھەتلەردە ئېتىبار بېرىش سىياسىتى يولغا قويۇلدى

ئۈزىدە بار مەبلەغ 1952 ـ يىلى 2 ـ قېتىملىق مەملىكەتلىك مىللىي سودا خىزمىتى يىغىنىدا، مىللىي سودا شىركەتلىرىنىڭ 80% مەبلەغىنى دۆلەت چىقىرىدۇ، 20% مەبلەغىنى بانكا قەرز بېرىدۇ دەپ بەلگىلەندى. 1963 ـ يىلى دۆلەت «مىللىي سوددا ئۈچ تۈردە ئېتىبار بېرىلىدىغان» ناھىيىلەرنىڭ مىللىي سودا كارخانىلىرىغا ئۈزىدە بار مەبلەغى ئۈچۈن دۆلەت تەرىپىدىن ئاجرىتىپ بېرىلىدىغان نىسبىتى، پارچە سېتىش كارخانىلىرىنىڭ 80%، توپ سېتىش كارخانىلىرىنىڭ 50% بولىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى. 1978 ـ يىلى توپ سېتىش بىلەن پارچە سېتىشنى تەڭ يولغا قويىدىغان كارخانىلارنىڭ يۆقىرىدىكى نىسبىتى 50% بولىدىغانلىقى، تاۋاردىن باشقىلارغا بېرىلىدىغان مەبلەغ تولۇق ئاجرىتىپ بېرىلىدىغانلىقى بەلگىلەندى. 1981 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىلكىدىكى مىللىي سودا كارخانىلىرىغا ئۈزىدە بار مەبلەغ ئۈچۈن مالىيىدىن ئاجرىتىپ بېرىشكە تېگىشلىك مەبلەغ 156 مىليون يۈەن ئىدى، ئەمەلىيەتتە بولسا 101 مىليون يۈەن ئاجرىتىلدى.

پايدىدىن نىسبەت قالدۇرۇش 1952 ـ يىلى 2ـ قېتىملىق مەملىكەتلىك مىللىي سودا يىغىنىدا، مىللىي سودا كارخانىلىرىنىڭ پايدىدىن قالدۇرىدىغان نىسبىتى 15% بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەندى، كېيىن 20% كە ئۆستۈرۈلدى؛ 1979 ـ يىلى سودا مىنىستىرلىقى، مالىيە مىنىستىرلىقى 1980 ـ يىلىدىن باشلاپ مىللىي سودا كارخانىلىرىنىڭ پايدىدىن قالدۇرىدىغان نىسبىتى 50% بولىدۇ، يەمەك ـ ئىچمەك، مۇلازىمەت كەسىپلىرىنىڭ پايدىدىن قالدۇرىدىغان نىسبىتى 1974 ـ يىلىدىكى 70% تىن 80% كە ئۆستۈرۈلىدۇ دەپ بەلگىلىدى. 1963 ـ يىلىدىن 1982 ـ يىلىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭدىكى مىللىي سودا ناھىيىلىرىنىڭ پايدىدىن قالدۇرغان نىسبىتى 74 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

باھا يارىدەم پۇلى 1958 ـ يىلى ئاپتونوم رايون لۇق خەلق ھۆكۈمىتى چاقلىق، چەرچەن، ئاقچى، تاشقورغان، نىيە ناھىيىلىرىنىڭ سانائەت بۇيۇملىرىنى سېتىش باھاسىدا، شۇ يىلدىن باشلاپ، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى يولغا قويۇشنى بەلگىلىدى. 1964 ـ يىلى يەنە قوغداش باھاسى يولغا قويۇلىدىغان رايوننى ئەسلىدىكى 5 ناھىيىدىن 40 ناھى

يىگە كۆپەيتىشنى، كىرىسىن، سەرەڭگە، چاي، پاختا رەخت، ئىلمە ـ توقۇلما بۇيۇم، تۇز، شېكەر قاتارلىق ئاساسلىق سانائەت بۇيۇملىرى بىلەن تەمىنلەشتە، ئالاھىدە يۇقىرى باھا چېكىنى يولغا قويۇشنى، بىر قىسىم يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشتا ئالاھىدە تۆۋەن باھا چېكىنى يولغا قويۇشنى بەلگىلەيدى. 90 ـ يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، تاۋار باھاسىنىڭ قويۇۋېتىلىشىگە ئەگىشىپ، باھا ياردەم پۇلى ئەمەلىيەتتە ئەمەلدىن قالدى.

تۆۋەن تۆسۈملۈك قەرز پۇلى 1981ـ يىلى 3 ـ پەسىلدىن باشلاپ، مىللىي سودا ناھىيىلىرى ۋە مىلىيار ئىشلىتىدىغان بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان كارخانىلارغا بانكىدىن بېرىلىدىغان قەرز پۇلىنىڭ ئايلىق ئۆسۈمى 0.33% بويىچە ھېسابلاندى. 1986 ـ يىلى 0.42% كە ئۆزگەرتىلدى، كېيىن يەنە 0.705% كە ئۆستۈرۈلدى. 1988 ـ يىلى 0.58 پىرسەنتكە چۈشۈرۈلدى. مۇشۇ بويىچە ھېسابلىغاندا، شىنجاڭدىكى 55 مىللىي سودا ناھىيىسىگە 1988 ـ يىلدىن 1990ـ يىلىغىچە ئۆسۈمدە 190 مىليون يۈەن ئېتىبار بېرىلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە نورمال كۆچمە مەبلەغ قەرز پۇل ئايلىق ئۆسۈمى بويىچە 2.4 لىنىق ئېتىبار ئۆسۈم نىسبىتى ئىجرا قىلىندى. ئېتىبار بېرىلگەن ئۆسۈم كارخانىنىڭ ئۆزىدە بار كۆچمە مەبلەغنى تولۇقلاشقا ئىشلىتىلدى. شۇ يىلى 4 ـ پەسىلدىن باشلاپ، مىللىي سودا ناھىيىسى ئەمەس ناھىيىلەردىكى باشقا مىللىي سودا كارخانىلىرىغا ئېتىبار بېرىلىدىغان ئۆسۈم نىسبىتى نورمال كۆچمە مەبلەغ قەرز پۇلىنىڭ ئايلىق ئۆسۈمى 2.4 لىنىق ئېتىبارلىق نىسبەت بويىچە ئىجرا قىلىندى.

باجنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش 1986 ـ يىلىدىن بۇيان «مىللىي سودىدا ئۇچ تۈرده ئېتىبار بېرىلىدىغان» ناھىيىلەرنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىلىرىدىكى يىللىق پايدىسى 3000 يۈەندىن تۆۋەن بولغانلىرىنىڭ تىجارەت باجى كەچۈرۈم قىلىندى، سودا ئورۇنلىرى باشقۇرغان سانائەتتىن تاپاۋەت باجى پۈتۈنلەي ئېلىنمىدى. 1992 ـ يىلى مىللىي سودا ناھىيىلىرىدىكى دۆلەت بىلەن ھەمكارلاشقان مىللىي سودا كارخانىلىرىنىڭ يىللىق پايدىسى 20 مىڭ يۈەندىن تۆۋەن بولغانلىرىنىڭ تىجارەت باجى 30% ~ 50% كېمەيتىپ ئېلىنىدى، يىللىق پايدىسى 10 مىڭ يۈەندىن تۆۋەن بولغانلىرىدىن تاپاۋەت باجى ئېلىنمىدى، يىللىق پايدىسى 10 مىڭ يۈەنگىچە بولغانلىرىنىڭ تاپاۋەت باجى 50% كېمەيتىپ ئېلىنىدى. «8 ـ بەش يىللىق» پىلان مەزگىلىدە يېڭىدىن قۇرۇلغان مىللىي سودا كارخانىلىرىنىڭ تىجارەت باجى 50% كېمەيتىپ ئېلىنىدى، تاپاۋەت باجى ئۇچ يىلغىچە كەچۈرۈم قىلىندى. گۇۋژۇيۈەن يەنە: 1998 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ، مىللىي سودا تور ـ نۇقتىلىرىنى قۇرغۇچى كارخانىلار، مىللىيلارغا كېرەكلىك بۇيۇملارنى نۇقتىلىق ئىشلەپچىقارغۇچى كارخانىلارنىڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىش يارىدىمى ۋە ئۆسۈم يارىدىمىنى مەركەز مالىيىسى 50%، يەرلىك مالىيە 50% كۆتۈرىدۇ؛ 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن، مىللىي سودا ناھىيىلىرىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك دۆلەت ئىگىدىكى مىللىي سودا كارخانىلىرى ۋە تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى كارخانىلىرىغا سېتىش قەرز پۇلى بېرىلگەن ئەمەلىي تاپشۇرغان قوشۇلما قىممەت بېجىنى ئالدى بىلەن ئېلىپ، كېيىن 50% قايتۇرىدۇ، ناھىيەدىن تۆۋەن (ناھىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) دۆلەت ئىگىدىكى مىللىي سودا كارخانىلىرى ۋە ئاساسىي قاتلام تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ سانتان مالىلىرىدىن قوشۇلما قىممەت بېجى ئالمايدۇ دەپ بەلگىلىندى.

مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلار تەمىناتىغا كاپالەتلىك قىلىش (« ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار تەمىناتى»غا قارالسۇن)

ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار تەمىناتى سودا تارماقلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلارنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۈرىش بۇيۇملىرىنى تەمىنلەش خىزمىتىدە كۆپ خىل ئالاھىدە سىياسەت ۋە تەدبىرلەرنى قوللانىدى: (1) ئالاھىدە ئېھتىياجلىق ئاساسىي تاۋارلارنى پىلانغا كىرگۈزۈپ، تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلدى. (2) مىللىيلار ئىشلىتىدىغان بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇردى. XX ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىدا ئورۇمچى، قەشقەر، غۇلجا شەھىرى مىللىيلارغا كېرەكلىك بۇيۇملار ئىشلەپچىقىرىش بازىسىغا ئايلاندى. 80ـ يىللارغا كەلگەندە مىللىيلارغا ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلاردا ئۆزىمزنى تەمىنلەش نىسبىتى 86% كە يەتتى.

مىللىيلار ئىشلىتىدىغان بىر قىسىم تاۋار - دۇردۇن، قارا چايدىن باشقا، تاۋارلاردا ئۆزىمىزنى قامداپلا قالماستىن، ئۇلارنى سىرتقىمۇ يۆتكىگىلى بولىدىغان بولدى. (3) شۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىپ، شۇ جايدا تەمىنلەندى. بەزى سورتى كۆپ، ئۇلچىمى مۇرەككەپ، يەرلىك مىللىي خۇسۇسىيىتى كۈچلۈك، تەلەپ پەرقى زور، ئىستېمال ئېھتىياجى ئاز ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملاردا سودا ئورۇنلىرى خام ئەشيا ئاجرىتىپ بېرىش، شۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىپ، شۇ جايدا تەمىنلەش چارىسى قوللىنىلدى. مىللىيلارنىڭ زىبۇ زىننەتلىرىگە دۆلەت ھەر يىلى ئالتۇن، كۈمۈش ئاجرىتىپ بېرىپ، ئورۇمچى، قەشقەر، غۇلجىدا نۇقتىلىق ئىشلەپچىقىرىلىدى. (4) مىللىي ئەنئەنىۋى بايراملاردا تەمىنات كۆپەيتىلدى. (5) دۆلەت ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىلمايدىغان ياكى ئاز ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مىللىيلارغا ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملاردا ئاز سوممىلىق سودا ئۈيۈشتۇرۇلدى ياكى بۇنداق بۇيۇملار مالغا مال ئالماشتۇرۇش سودىسى ئارقىلىق قوشنا دۆلەتلەردىن ئىمپورت قىلىندى.

ئاز سانلىق مىللەت ئەنئەنىۋى بايراملىرىدىكى يەرمەنكىلەر شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بەزى ئەنئەنىۋى بايراملىرى مەزگىلىدە يەرمەنكە پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. مەسىلەن، موڭغۇللارنىڭ نادام يىغىلىشى ھەر يىلى 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئالدى - كەينىدە بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سايرام كۆلى بويىدا، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ بايىنبۇلاق يايلىقىدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. شۇ چاغدا، ئەتراپتىكى ناھىيە، شەھەر، تۈمەن - مەيدانلاردىكى ئامما ۋە يۈز نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى دېھقان - چارۋىچىلار بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ، چوڭ - كىچىك، قېرى - ياش دېمەي بۇ جايغا كېلىپ يىغىلىشقا قاتنىشىدۇ. مول ھوسۇلنى بىرلىكتە تەبرىكلەپ، بايرامنى مۇبارەكلەپ، بەيگە، ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش، قىز قوۋار، ئۈسسۇل ئويناش پائالىيەتلىرىنى كۆرىدۇ، يەنە تاۋار سېتىۋالىدۇ، ئوبلاست، ناھىيە، تۈمەن - مەيدانلىق سودا تارماقلىرى، يەككە تىجارەتچىلەر بۇ يەرگە توپلىشىپ، يايما يايىدۇ. يەرمەنكىدە ھەرخىل دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى ۋە باشقا تاۋارلار تولۇق بولۇپ، سودا ئىنتايىن جانلىنىپ كېتىدۇ. ستاتىستىكىغا قارىغاندا، يۇقىرىدىكى ئىككى جايدىكى سودا سوممىسى ئەلۋەتتە كۆپ بولغاندا 1 مىليون 600 مىڭ يۈەن ۋە 2 مىليون يۈەنگەن يەتكەن.

خۇالىلىق ئۇنۇمۇبرسال توپ سېتىش بازىرى ئۇ چوڭ تېپتىكى ئۇنۇمۇبرسال توپ سېتىش بازىرى، شۇنداقلا خەلق باشقۇرۇشىدىكى كارخانا. ئۇ شىنجاڭ خۇالىلىق سانائەت سودا (گۇرۇھى) چەكلىك شىركىتىنى ئاساسى گەۋدە قىلغان كارخانا بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي ساي يولىغا (شىخۇاڭ شەرقىي يولىغا) جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 1.57 گېكتار. پۈتۈپ تىجارەتكە كىرىشتۇرۇلگەن كۆلىمى 320 مىڭ كۋادرات مېتىر. توپ سېتىش بازىرىنىڭ ئاساسىي بىناسى خۇالىلىق سودا شەھەرچىسى 1997 - يىلى پۈتۈكۈزۈلۈپ، تىجارەتكە كىرىشتۇرۇلگەن، ئۇنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 198 مىڭ كۋادرات مېتىر. بىنا ئىچىدە خېرىدار ۋە ماللارنى يۇقىرى - تۆۋەن توشۇيدىغان 34 لىنىيە ۋە سۇرۇلمە پەلەمپەي بار. ئۇنىڭغا ئۇچۇر تورى سىستېمىسى سەپلەنگەن، 8 مېتىر كەڭلىكتىكى ماتور-لۇق قاتناش ۋاستىسى يولى بىنانىڭ 5 - قەۋىتىگە تۇتىشىدۇ. كۆرگەزمىگە ئىشلىتىلگەن كۆلىمى 25 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پولات جازىلىق كۆرگەزمە زالى 13 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭغا خەلقئارا ئۇلچەمدىكى كۆرگەزمە ئورنى ئورۇنلاشتۇرغىلى بولىدۇ. كۆپ ئىقتىدارلىق زالنىڭ كۆلىمى 6500 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ھازىر ئۇ بىناكارلىق ۋە بېزەك ماتېرىياللىرى، ئائىلە جاھازلىرى، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىدىن ئىبارەت ئۇچ چوڭ كەسىپىي بازارنى ئاساسى گەۋدە قىلغان، سودا، كۆرگەزمە، بېزەكچىلىك - رېمونت، تاشقى سودا، تاغام، ئىچىملىك، كۆڭۈل ئېچىش بىر گەۋدە قىلىنغان بازار قۇرۇلمىسىنى شەكىللەندۈردى. 1998 - يىلى 11 - ئايدا دۆلەتنىڭ 2 - دەرىجىلىك ئېغىزى قۇرۇلۇپ، ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. 1999 - يىلى 6 - ئايدا دۆلەت ئىقتىساد - سودا كومىتېتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق تاۋارلارنى توپ ساتىدىغان بازىرىنىڭ تۇنجى تۈركۈمىدىكى ئالاقىلىشىش ئورنىغا ئايلاندى. 2000 - يىلى بۇنىڭغا كىرگەن ئاپتونوم رايونىمىز ئىچى - سىرتىدىكى مۇقىم تىجارەتچى 4200 ئائىلىلىك

بولۇپ، كەسىپكارلىرى 20 مىڭ كىشىگە يەتتى، تىجا- رەت تۈرى 12 مىڭدىن ئاشتى، كۈنلۈك خېرىدار مىقدا- رى 100 مىڭ كىشىگە، ئاپتوموبىل مىقدارى 8 مىڭغا يەتتى، يىللىق سېتىش سوممىسى 2 مىليارد يۈەندىن ئاشتى. يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج سوممىسى 103 مىل- يون يۈەنگە يېتىپ، ئادەملەر ئېقىمى، مالالار ئېقىمى، مەبلەغ ئېقىمى، ئۇچۇر ئېقىمى گىرەلىشىپ كەتكەن ئاۋات ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈردى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 39 - بېتىدىكى ئۇرۇمچى شەھىرى «خۇالىڭ سودا شەھەرچىسى» گە قارالسۇن)

دۆڭكۆۋرۈك بازىرى ئۇ مەخسۇس مىللىي بۇيۇملار سودا بازىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ئۇرۇمچى شە- ھىرى مىللىي سودا پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى چەكلىك شىركىتىگە قارايدۇ. ئۇ ئۇرۇمچىدىكى ئازادلىق جەنۇ- بىي يولىدىكى دۆڭكۆۋرۈك ئېتراپىغا جايلاشقان، ئورنى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 310 مېتىر، ئۇ مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىستېمال بۇ- يۇملىرى ئۇنىۋېرسال بازىرى ۋە مەيلە - ساياھەت قە- لىپ مال سېتىۋالىدىغان ئورۇنلاردىن بىرى. ئىگىلە- گەن يەر كۆلىمى 10 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭ 2500 مۇقىم پەشتاختا، 40 مىڭ كۋادرات مېتىر تىجارەت كۆلىمى، 3000 كەسىپكارى بار. يىلىغا 2 مىليون جۈڭگولۇق، چەت ئەللىك ساياھەتچىنى كۈتۈۋا- لىدۇ. ئۇنىڭ كۈندىلىك بازارغا سالغان تاۋارلىرىدىن كۈندىلىك سانائەت ئىستېمال بۇيۇملىرى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار، يەرگە سالە- دىغان، تامغا ئاسىدىغان گىلەم، ئائىلىنى بىزەيدىغان رەخت بەدىئىي بۇيۇملىرى، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى، مىللىيچە تاماملار قاتارلىق 22 خىل تۈردىكى، 20 مىڭ سورت- تىن ئاشىدىغان بۇيۇم بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق قول ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇمى، ئەرەب ئەللىرى، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەش- مىسىنىڭ ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە شىنجاڭنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىدىن قۇرۇق ئۈزۈم، قاق ۋە مەز- زىلىك تاماملار مەملىكەت بويىچە شۆھرەت قازانغان. بۇ ساراي سېلىنغان 50 نەچچە يىلدىن بۇيان، كۆپ قېتىم مەملىكەت بويىچە مەدەنىي بازار، ئاپتونوم رايون دەرە- جىلىك ئىلغار كوللېكتىپ دېگەن شان - شەرەپكە ئې- رىشكەن. 2000 - يىلى دۆڭكۆۋرۈك بازىرىنى ئۇرۇمە- چى شەھىرىدىكى خەلق ھاشقۇرۇشىدىكى كارخانا - چۇاڭتىيەن شىركىتى قوشۇۋالغان. بۇ شىركەت 100 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئىككى كورپۇس يېڭى ئۇنىۋېرسال بىنا سېلىپ، 60 مىڭ كۋادرات مېتىر كۆلەمنى كېڭەيتىشنى پىلانلىدى. بۇ بازار چوڭ تېمە- كى مىللىي سودا بازىرى قىلىپ ئۇزگەرتىلمەكچى.

شىنجاڭ ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى شىنجاڭ ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى گۇرۇھى — ساھە، رايون ئاتلىغان پاي تۇزۇمىدىكى، چوڭ تېپتىكى ئۇنىۋېرسال ئىقتىسادىي گەۋدە. ئۇنىڭ قول ئاستىدا پېيى تىزگىنە- لىنىدىغان 10 تارماق شىركەت، ئىككى چوڭ بازار بار: (1) ياجۇڭ سودا شەھەرچىسى — شىنجاڭ ئىچى - سىرتىغا ۋە ئېتراپتىكى دۆلەتلەرگە يۈزلەنگەن ئۆلكە دەرىجىلىك ئۇنىۋېرسال توپ سېتىش بازىرى. ئۇ سانجى شەھىرىنىڭ ئۇرۇمچى - غۇلجا غەربىي يولە- ىدىكى 24 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان، ئۇ شىمالىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر ۋە چېگرا ئېغىزلىرىغا بارىدىغان مۇھىم جاي. 1994- يىلى پۈتۈپ تىجارەتكە كىرىشتۇرۇلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 29.9 گېكتار. ئۇنىڭغا 2 مىليارد 770 مىل- يون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. تىجارەت كۆلىمى 200 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭ ئىچىدە 10 تىجارەت يايمىسى بار. 2000 - يىلى بۇنىڭغا كىرىپ تىجارەت قىلغانلار 3000 ئائىلىگە، كەسىپكارلار 8600 كىشىگە يەتتى. كۈنلۈك خېرىدار مىقدارى 20～30 مىڭ ئادەم قېتىمغا، كۈنلۈك سودا سوممىسى 3 مىليون يۈەنگە يېتىدۇ. ھازىر ئاپتوموبىل، كىيىم - كېچەك، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى، قوشۇمچە يېمەكلىك- لەرنى توپ سېتىشنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان، قوشۇ- مچە خىمىيە سانائىتى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، كۆكتات، مېۋە - چې- ۋە، گۆش، سۈت، ئۇي قۇشلىرى، تۇخۇم قاتارلىقلار- نى توپ ساتىدىغان بازار ئەندىزىسى شەكىللەندى. سودا شەھەرچىسىنىڭ تىجارەت ئەسلىھەلىرى، مۇلازىمەت سىستېمىسى تولۇق. يەنە كونا مالالار سودا بازىرى، ئىسكىلاتتىكى مالالارنى تەڭشەش مەركىزى، كىم ئار- تۇق سودىسى ۋە ۋاكالەتچىلىك مەخسۇس مۇلازىمەتلىرى-

مۇ بار. ئۇ شىنجاڭدىكى چەت ئەللىك ساياھەتچىلەر ئۈقتىلىق مال سېتىۋالىدىغان بازار بولۇپ، ئۇ ئاز مىقدارلىق چېگرا سودىسى ۋە ساياھەت تاۋارلىرى سودىسىدا ئىمپورت - ئېكسپورت ھوقۇقىغا ئىگە. 2000-يىلى 2 - ئايدا دۆلەتلىك 2 - تۈركۈملۈك چېگرا ئېغىزى قىلىپ قۇرۇلغان. (2) ياجۇك ماشىنا - ئېلېكتر سايمانلىرى بازىرى. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئالتاي يولىدىكى 281 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 9.1 گېكتار، ئۇنىڭغا 205 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. 2002 - يىلى ئومۇمىيۈزلۈك پۈتكۈزۈلۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلىدۇ. ئۇ شىنجاڭدا تۇرۇپ، پۈتۈن مەملىكەتلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا مۇلازىمەت قىلىدىغان، ماشىنا - ئېلېكتر سايمانلىرى سودىسى قىلىدىغان كارخانا، شۇنداقلا سودىگەرلەر توپ، پارچە سېتىش كەسپىنى يولغا قويىدىغان چوڭ تىپتىكى دەرىجىدىن تاشقىرى بازار. (رەڭلىك قىسمى تۇرما ژاراقتىنىڭ 34 - بېتىگە قارالسۇن)

قەشقەر ئوتتۇرا، غەربىي ئاسىيا خەلقئارا سودا بازىرى ئوچۇق تىپتىكى ئۇنىۋېرسال سودا بازىرى بولۇپ، قەشقەر شەھىرىنىڭ شەرقىي ئېتراپىدە-كى تۆمەن دەريالىق بويىغا جايلاشقان، 314 - دۆلەت يولىغا يانداش. ئىگىلىگىرى ئۇ قەشقەر شەھەرلىك ئۇنىۋېرسال بازار ئىدى. 1982 - يىلى قۇرۇلغان. 1993 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. بۇ بازار باشتا 0.66 گېكتار يەرنى ئىگىلىگەن. 1999-يىلى 2 گېكتارچە كۆلەمگە كېڭەيتىلگەن. ئۇنىڭغا جەمئىي 200 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنغان. ئۇ-نىڭغا 10 نەچچە سودا بىناسى سېلىنغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 98 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ. ئۇنىڭدا 3000 مۇقىم يايما ئورنى، 3200 ۋاقىتلىق يايما ئورنى بار، كەسپكارلىرى 6500 كىشى. ئۇنىڭ ئىچىدە مىللىيلار ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار، تاۋار - دۇردۇن، رەخت، كېيىم - كىچەك، ئاياغ، باش كە-يىم، خۇرۇم مال، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، ئۆي جاھازىلىرى، ئاشلىق، مايى، قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە-چېۋە، كۆكتات، ئاشخانا، ئىچىملىك، چارۋا - مال، ئۆي قۇشلىرى بازىرىدىن ئىبارەت 21 كەسپىي بازار بار، تىجارەت تۈرى 9 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا، ياپونىيە، كورىيە، پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ مەھسۇلاتلىرى بار. بۇ بازار قەشقەر، ئاتۇش، كونا شەھەر، يېڭى شەھەر، ئاقتۇ قاتارلىق ئىككى شەھەر، ئۇچ ناھىيىدىكى 300 دىن ئارتۇق يېزىدىكى 1 مىليون ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرى خىزمەت قىلىپلا قالماستىن ، يەنە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تەسىر كۆرسىتىپ، ئەتراپتىكى دۆلەتلەرگىمۇ چېتىلىدۇ. 1992-يىلى قەشقەر چېگرا ئېغىزىنىڭ ئېچىۋېتىلىشىگە ئەگىشىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەش-مىسىدىكى دۆلەتلەر ۋە پاكىستانىنىڭ ساياھەت قىلىپ مال سېتىۋېلىش ئۈمىدىكىلىرىدىن 980 نى كۆتۈرۈلدى. بازارنىڭ كۈنلۈك خېرىدار مىقدارى 100 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئېشىپ، چەت ئەل مۇخبىرلىرى تەرىپىدىن «ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ بازار» دەپ تەرىپلەندى. 1999 - يىلى كۈنلۈك خېرىدار مىقدارى 60 مىڭ ئادەم قې-تىمدىن، يىللىق تاۋار كىرگۈزۈش - چىقىرىش مىقدا-رى 19 مىڭ تونناىدىن ئېشىپ، يىللىق مال سېتىش سومىسى 380 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1982-يىلى-دىكىدىن 3 ھەسسە ۋە 2.5 ھەسسە ئاشتى. ئىلگىرى دۆلەت سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئۇنىڭغا ئالتە قېتىم «ئىلغار سودا بازىرى» دەپ نام بەردى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت مەمۇ-رىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن قېلىپلاشقان، ئۇل-چەملەشكەن بازار دەپ باھالاندى. ھازىر ئۇ قەشقەردىكى مۇھىم ساياھەت مەنزىرىلىك نۇقتىسى ۋە ئۇزۇنچە مال سېتىۋېلىش مەركىزى بولۇپ قالدى.

يېزىلارنىڭ بازار سودىسى ئۇ يېزىلاردىكى يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار ۋە بىر قىسىم سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ قەرەللىك ياكى قەرەلسىز سودا سورۇنى-نى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى بازار سودىسى ئەنئەنىۋى بازار ئاساسىدا راۋاجلانغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغى-نىدىن كېيىن، شىنجاڭدا يېزا - بازار سودىسىدا بازار-غا سېلىنىدىغان تاۋارلارنىڭ دائىرىسى ۋە بازا سودىسىغا قاتنىشىدىغان ئوبيېكتلار كەڭ قويۇۋېتىلدى. جايلار ئۆزلىرى قۇرۇۋالغان، ئۆزئارا قامال قىلىدىغان ماددىي ئەشيا تەكشۈرۈش پونكتلىرىنى بىكار قىلىپ، يېزىلا-رنىڭ بازار سودىسىنى تېز ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە

راۋاجلاندۇردى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر يېـ زىلارنىڭ سودا بازارلىرى قۇرۇلۇشىغا 100 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنىپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 10 مىليون كۋادرات مېتىرغا يېقىنلاشتى، بازار 723 كە يېتىپ، يىللىق پۈتۈشۈش سوممىسى 584 مىليون 660 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئىقتىدارى تولۇق، مال كىـ گۈزۈش ـ چىقىرىش مىقدارى زور، كۆلەملەشكەن، دەرىجىسى يوقىرىلىغان يېڭا بازارلىرى ئۈزلۈكسىز مەيدانغا كەلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 39 ـ بېتىمدىكى «يېڭا بازىرىمدىكى چوڭ بازار» غا قارالسۇن)

شىنجاڭ دوستلۇق (گۈرۈھى) پاي چەكلىك شىركىتى ئۇ چوڭ تىپتىكى ئۇنۇمۇرسال پاي تۈزۈـ مىدىكى كارخانا بولۇپ، ئۈرۈمچى شىمالىي دوستلۇق يولىغا جايلاشقان. 1998 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سودا سىستېمىسىدىكى تۇنجى ئەڭ چوڭ گۈرۈھلاشقان پاي تۈزۈمىدىكى شىركەت، ئۇنىڭ تەركىبىدە دوستلۇق سودا سارىيى، تەڭرىتاغ تۈرلۈك ماللار سودا سارىيى، تەكسە باھا مەيدانى، دوستلۇق رېستورانى، تاشقى ئىقتىساد ـ سودا شۆبە شىركىتى قاتارلىق بەش كارخانا ۋە دوستلۇق ئېلان چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، تېخنىكا ئېلېكترون چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شاڭخەي شېڭيۇ بىئو ـ تېخنىكا چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قاتارـ لىق ئۆچ پېيى تىزگىنلىنىدىغان شىركەت بار. تەڭرـ تاغ تۈرلۈك ماللار داڭلىق شىركىتى كېلىشىمنى ھا ـ ۋالە بىلەن باشقۇرغۇچى كارخانا ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ئۇنىڭ 3166 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، 1 مىليارد يۈەنـ لىك مۇقىم مۇلكى بار. تىجارەت كۆلىمى 98 مىڭ كۋادرات مېتىر، تىجارەت قىلىدىغان تاۋار تۈرى 78 مىڭ خىل. 1998 ـ يىلى پارچە سېتىش سوممىسى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە 100 كۆچلۈك سودا كارخانـ سى ئىچىدە ئالدىنقى 30 ـ كارخانا قاتارىغا كىرگەن، مەملىكەت بويىچە 41 چوڭ سودا كارخانىسى ئىچىدە ئالدىنقى 22 ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ شىركەت شۇ يىلى جۇڭگو ئىستېمالچىلارنى قوغداش فوندى جەمئىيىتى تارقاتقان «1998 ـ يىللىق ئىستېمالچىلارنى قوغداش لوڭقىسى ئالىي مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى سېتىش سوممىسى 1 مىليارد 150 مىليون يۈەنگە، ساپ مۇلۇك پايدا نىسبىتى 6.54% كە، ئومۇمىي پاي دىرى 256 مىليون 640 مىڭ پايغا، ساپ پايدىسى 29 مىليون 670 مىڭ يۈەنگە، ھەربىر پايىنىڭ پايدىسـ سى 0.12 يۈەنگە يەتتى. گۈرۈھنىڭ يادرو قاتلىمىدىكى تايانچ كارخانا ـ تىيانشان تۈرلۈك ماللار سودا سارىيى، دوستلۇق سارىيى «مەملىكەت بويىچە سىياسىي ـ ئىدـ يىۋى خىزمەتتە مۇنەۋۋەر كارخانا»، «مەملىكەت بويـ چە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئەڭ ياخشى 100 كارخانا» نىڭ بىرى، «مەملىكەت بويىچە مال باھا، ئۆلچەم سىيا ـ سەت، قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىجرا قىلىشتا ئەڭ ياخشى ئورۇن»، «مەملىكەت بويىچە لەۋزىدە تۇرىدىغان سودا سارىيى، يالغان مال يوق بازار»، «ئاپتونوم رايون بويىچە خېرىدارلارغا خىزمەت قىلىشتا ئىلغار ئو ـ رۇن»، «ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىي ئورۇن»، «ئاپتونوم رايونىمىزدىكى توختامغا ئەھمىيەت بېرىشتە، لەۋزىدە تۇرۇشتا ئىلغار ئورۇن» قاتارلىق 20 نەچچە تۈرلۈك ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك شەھەرلىك ناملارغا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 39ـ بېتىگە قارالسۇن)

جۇڭگو نېفىت، تەبىئىي گاز پاي چەكلىك شىركىتىنىڭ شىنجاڭدىكى سېتىش شۆبە شىركـ تى جۇڭگو نېفىت، تەبىئىي گاز پاي چەكلىك شىر ـ كىتى— شىنجاڭ رايونىدا تەييار مايى تىجارىتى قىلىدـ غان چوڭ تىپتىكى كەسىپي كارخانا. ئۇ ئەسلىدىكى شىنجاڭ نېفىت باش شىركىتى ئاساسىدا 1998 ـ يىلى 6 ـ ئايدا يېڭىۋاشتىن قۇرۇلغان. ئۇ ئۈرۈمچى شەھـ ـ رى دېموكراتىيە يولىغا جايلاشقان. ئۇ جۇڭگودىكى 500 چوڭ مۇلازىمەت كارخانىسى ھەمدە ساھە كارخانـ ـسىنى باھالاپ سېلىشتۇرۇشتا، مۇلازىمەت ساھەسى بو ـ يىچە 2 ـ بولغان. ئۇ دەسلەپ 1954 ـ يىلى قۇرۇلـ غان. 45 يىل تىجارەت قىلىش ئارقىلىق، بولۇپمۇ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشلەپچىقىرىشلىگەندىن بۇيان، كۆلىمى تېز كېڭىيىپ، تەييار مايى سېتىش كىرىمى يىلمۇ ـ يىل ئېشىپ، ئۇدا نەچچە يىل 100 مىليون يۈەندىن ئارتـۇق پايـدا ـ باج تاپشـۇرغان. 2000 ـ يىلى ئومۇمىي مال ـ مۇلكى 2 مىليارد 296 مىليون يۈەنگە، سېتىش سوممىسى 4 مىليارد 296 مىليون يۈەنگە يەتكەن. ئۇنىڭ كەسىپي مايى ئىسكىلا ـ تى، مايى ئېغىتىش تۈرۈبا لىنىيىسى، تۆمۈر يول مال ئورنى، ترانسپورت ئاپتوموبىلى، ئۈزىنىڭ مايى باك

ئاپتوموبىلى، ماي قاچىلاش پونكتلىرى ۋە زامانىۋى لاشقان تەييار ماي ساقلاش، توشۇش، يۆتكەش، سې. تىش ئەسلىمىلىرى بار. ئۇنىڭغا بىۋاستە قاراشلىق 19 كارخانا، ۋاكالىتەن باشقۇرىدىغان ناھىيە دەرىجىلىك 66 شىركىتى بار. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قوشۇنى ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇمدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 30 تىن ئارتۇق.

شىنجاڭ تۈزچىلىق شىركىتى ئۇ دۆلەت ئىلكىدىكى تۈزچىلىق مونوپول تىجارىتى كارخانىسى بولۇپ، 1963 ـ يىلى قۇرۇلغان. تۈزچىلىقنى باشقۇ. رۇش ئىدارىسى بىلەن بىر يۇرۇش ئادەم ئىشلىتىپ، ئىككى ژونۇسكا ئاسقان. بۇ شىركەت شىنجاڭ بويىچە تۈز سېتىش خىزمىتىنى بىر تۇتاش باشقۇرىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا مەملىكەت ئىچى. دە ئىچىدىغان تۈز قىس بولۇپ كەتكەندە، شىنجاڭنىڭ تۈزچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى تېز تەرەققىي قىلىپ، ئاپ. تونوم رايونىمىزدىكى «ئۇچ يۇقىرى» كەسىپ قاتارىغا كىرگەن. ئىچىدىغان تۈزنىڭ يىللىق سېتىلىش مىقدا. رى 300 مىڭ تونىنىدىن تېز كۆپەيىپ، 1 مىليون تونىنىدىن ئاشقان. 1989 ـ يىلى يىللىق سېتىش مىقدا. رى 1 مىليون تونىنىدىن ئاشقان. 1989 ـ يىلى يىللىق سېتىش مىقدارى 1 مىليون 500 مىڭ تونىنغا يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلغان. تۈز مەھ. سۇلاتلىرى مەملىكەت بويىچە 20 ئۆلكە، شەھەر، ئاپ. تونوم رايونغا سېتىلغان، يىللىق پايدا بېجى 100 مىل. يون يۈەنگە يېقىنلاشقان. 90 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلە. رىدا مەملىكەت ئىچىدىكى تۈزچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى يۇكسىلىپ، سېتىش مىقدارىدىن ئېشىپ كەتتى. ئاپتو. نوم رايونىمىزنىڭ سىرتقا ھەر يىلى ساتقان تۈزى 100 مىڭ تونىنغىمۇ يەتمەدى. شىركەت بۇ چاغدا خىزمەت. ئىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى با. زارنى پائال ئېچىشنى ئاساس قىلىشقا يۆتكەپ، ئىلگە. رى ـ كېيىن بولۇپ، قۇمۇل، تۇرپان، ئۈرۈمچى، كۇيتۇن، ئىلى، بايىنغولىن ئوبلاستى، ئاقسۇ، خوتەن قاتارلىق جايلاردا ۋىلايەت دەرىجىلىك سەككىز تۈزچە. لىق شۆبە شىركىتى ۋە تۈزچىلىق شۆبە ئىدارىسى قۇر. دى، 70% تىن ئارتۇق ناھىيە، شەھەردە مۇناسىپ ئاپپارات قۇرۇپ، پۈتۈن شىنجاڭنى قاپلىغان تۈزچىلىق تىجارەت تورىنى قۇرۇپ چىقتى. 2000 ـ يىلى شىنـ جاڭدا 330 مىڭ تونىنا تۈز ئىشلەپچىقىرىلىپ، 352 مىڭ تونىنا تۈز سېتىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون سىرتىغا سېتىلغىنى 24200 تونىنا، ئاپتونوم رايون ئىچىدە سېتىلغىنى 327 مىڭ 300 تونىنا)؛ ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك شىركەتكە بۇۋاستە قاراشلىق كارخا. نىلارنىڭ سېتىش كىرىمى 37 مىليون 530 مىڭ يۈەنگە يەتتى. دۆلەتكە ئاپشۇرۇلغان پايدا ـ باج 1 مىليارد يۈەندىن ئاشتى. (1990 ـ يىلىدىن كېيىنكىلەردە تۈز بېجى يوق)

تەڭرىتاغ سودا سارىيى دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ تىپتىكى ئۇنۇمۇرسال كارخانا بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى داشىزى ئاۋات بازار مەركىزىگە جايلاشقان. سودا ساراي ئاساسىي بىناسىنىڭ تىجارەت كۆلىمى 26 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭ ئىچىدە ھاۋا تەڭشىگۈچ، چاتما ئوق مۇداپىئە، قوش يوللۇق توك لىنىيىسى، ئاپتوماتىك پەلەمپەي، مال توشۇش لىفتى قاتارلىق زامانىۋى ئەسلىھەلىرى بار. ئۇنىڭدا تۇرلۇك ماللار، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، يېمەكلىك، تا. ئام، ئىچىملىك، كۆڭۈل ئېچىش بۇيۇملىرى بۆلۈمـ دىن ئىبارەت 11 بۆلۈم بار، 60 مىڭ خىلدىن ئارتۇق تاۋار تىجارىتى قىلىدۇ. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئومۇمىي مال ـ مۈلۈك قىممىتى 259 مىليون يۈەن، مۇقىم مۈلۈك قىممىتى 194 مىليون يۈەن، شۇ يىلـ دىكى سېتىش سوممىسى 92 مىليون 680 مىڭ يۈەن بولدى. سودا سارىيى دەسلەپتە 1951 ـ يىلى قۇرۇل. غان. ئەسلىي ئىسمى «1 ـ تاۋغۇست» سودا سارىيى ئىدى، ئۇ قىسىملارنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى مۇناسىۋىتى بىلەن سېلىنغان. 1955 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقـ. رىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. 1975ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك توقۇمىچىلىق بۇيۇم. لىرى شىركىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلغان. 1978ـ يىلى جۇڭگو ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى «مەم. لىكەت بويىچە لەۋزىدە تۇرىدىغان ئورۇن» دەپ باھالـ. غان. ئاپتونوم رايونلۇق ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى بۇ سودا سارىيىغا 1999～2000 ـ يىللىق سودا مۇلازى. مەت كەسپىدە «لەۋزىدە تۇرىدىغان ئورۇن» دەپ نام بەرگەن.

خۇڭچۇنيۇەن رېستورانى ئۇزاقتىن بۇيان مەشھۇر، سودا مىنىستىرلىقى «جۇڭخۇانىڭ پېشـ

ۋاسسى» دەپ نام بەرگەن تاتام، ئىچىملىك كارخانە-
سى. 1904 - يىلى قۇرۇلغان، دەسلەپكى ئىسمى
«ئۈرۈك گۈلى كەنتى» (شىخىۋاسۇن) ئىدى، 1940 -
يىلى خۇڭچۇنيۈەنگە ئۆزگەرتىلگەن. ئۈرۈمچى شەھىرى
جۇڭسەن يولىدىكى شياۋشىزىغا جايلاشقان. 1980 -
يىلى كېڭەيتىپ قۇرۇش 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشى باش-
لانغان. 1994 - يىلى كېڭەيتىپ قۇرۇش 2 - قارار-
لىق قۇرۇلۇشى پۈتكەندىن كېيىن، قۇرۇلۇش كۆلىمى
11 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، ئىككى يۈلتۈز دەرە-
جىلىك رېستوران بولغان. ئۇنىڭ ئومۇمىي مۇلۇك
قىممىتى 73 مىليون يۈەن. رېستوران ئىچىدە مېھمان-
خانا بۆلۈمى، تېجەشلىك مېھمانخانا، باغ ئىچىدىكى باغ
ئاشخانىسى، غەربچە تاللا تاماقخانىسى، ئاۋام تېز تاماق
يەتكۈزۈش مەركىزى، كالا گۆشى ئۈگرىخانىسى، غەرب-
چە تورت تاماقخانىسى، كېچىلىك بەزمىخانا قاتارلىق
توققۇز شۆبە بۆلۈم بار. مېھمانخانا ئىچىدە 13 يۇرۇش
ھەشەمەتلىك ياتاق، 156 يۇرۇش ئۈلچەملىك ياتاق بار،
24 سائەت يۇيۇنىدىغان ئىسسىق سۇ، يېپىق يوللۇق
تېلېۋىزور، مەركىزىي ھاۋا تەڭشىگۈچ، مەملىكەت ئى-
چى - سىرتىغا بىۋاستە ئۇلىنىدىغان ئۈزۈن يوللۇق
تېلېفون قاتارلىق ئۇنىۋېرسال يۇرۇشلۇك مۇلازىمەت
ئەسلىھەلىرى بار. ئۇ ئىلگىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى
2 - دەرىجىلىك كارخانا، شەھەر دەرىجىلىك ئىلغار
كارخانا، مەدەنىي ئورۇن، ھەرتەرەپلىمە تۈزۈشتە ئىل-
غار ئورۇن دېگەندەك شەرەپلىك ناملارغا ئېرىشكەن.
2000- يىلىدىكى تىجارەت كىرىمى 25 مىليون 80
مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىسلام كانتا رېستورانى ئۈزاقتىن بۇيان
مەشھۇر، 1993 - يىلى سودا مىنىستىرلىقى «جۇڭخۇا
پېشۋاسى» دەپ نام بەرگەن، ئەسلىي نامى مۇسۇلمانلار
1- ئاشخانىسى ئىدى، كېيىن ئىسلام رېستورانىغا ئۆز-
گەرتىلگەن. ئۈرۈمچى شەھىرى جۇڭسەن يولىدىكى دا-
شىزىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان. 1955 - يىلى
سېلىنغان، 1991 - يىل يېڭىۋاشتىن سېلىنغان.
1995 - يىلى 2 - قېتىم كېڭەيتىلگەندىن كېيىن،
ئاساسىي گەۋدە قۇرۇلۇشى 19 قەۋەتكە، قۇرۇلۇش كۆ-
لىمى 15 مىڭ 558 كۋادرات مېتىرغا يەتكەن. قۇرۇ-
لۇشنىڭ مىللىچە پۈرىقى قويۇق. ئۇ ئاپتونوم رايون-
مىزدىكى تۇنجى يېمەكلىك، ياتاق، سۇ ئۇزۇش، كۆ-
ڭۈل ئېچىش بىرگەۋدە قىلىنغان ئۇچ يۇلتۇزلۇق، چەت-
كە ئالاقىدار دۆلەت ئىلكىدىكى مۇسۇلمانلار رېستورا-
نى. ئۇنىڭ ھەشەمەتلىك ئىچكىرى - تاشقىرى ئۈيلە-
رى، ئۇلچەملىك ياتاقلىرىدىن 110 يۇرۇش بار، زال
ئاشخانىسى، زىياپەت زالى، ئەزىز مېھمانلار زالى ۋە
مەززىلىك تاتامىلار زالى بولۇپ، ھىر قېتىمدا 500 ئادەم
غىزالىنالايدۇ. قوشۇمچە ناخشا - ئۇسسۇل زالى، ئۇ-
ۋۇلاش مۇنچىسى، شاھماتخانا، ھۆسن تۈزەش ساتراش-
خانىسى، سودا مەركىزى ۋە يىغىن زالى قاتارلىق ئۇنۇ-
ۋېرسال، يۇرۇشلۇك ئەسلىھەلىرى بار. مال - مۇلۇك
ئومۇمىي قىممىتى 50 مىليون يۈەن، ئالاھىدە تاماق،
قورۇمىلىرىدىن تونۇر كاۋىپى، دۇملەنگەن كالا گۆشى،
يۆمشاق پىشۇرۇلغان قوۋۇرغا گۆشى، خۇڭمېي كەپتەر
گۆشى، دۇخوپكىدا پىشۇرۇلغان مەززىلىك قوي گۆ-
شى، باقالى، يۇتازا، شېكەر خوشىگى، پەرمۇدە، پېتىر
مانتا قاتارلىقلار بولۇپ، جۇڭگولۇق، چەت ئەللىك
مېھمانلارنىڭ ئالمىشىغا سازاۋەر. 1999 - يىلى مەم-
لىكەت بويىچە 4 - نۆۋەتلىك ئاشپەزلىك مۇسابىقىسىدا
بەش ماھىر نەپىس قوي گۆشى تالاسى، تۆگە تاپىنى
دۇملىمىسى، قامچىلانغان گۈللەر، مول ھوسۇل قاتار-
لىق قورۇمىلىرى، سوغۇق سەيلىرى، غىزالىرى ئار-
قىلىق بەش ئالتۇن مېدال، ئۇچ كۆمۈش مېدالغا ئې-
رىشتى. ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى 1 - مۇسۇلمانلار رېستو-
رانى دېگەن چىرايلىق نامى بار. 2000 - يىلىدىكى
تىجارەت كىرىمى 14 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

شەرق شامىلى تاللا بازىرى بۇ ئۈرۈمچى
شەھىرىدىكى چوڭ تېپتىكى كۆكتات، قوشۇمچە يېمەك-
لىكلەرنى تاللاپ سېتىۋالىدىغان باشلامچى كارخانا.
1996 - يىلى ئەسلىدىكى شەرق شامىلى قوشۇمچە
يېمەكلىكلەر بازىرى ئاساسىدا، تۈزۈمنى ئۆزگەرتىش،
تەييارلىق بىلەن تەشكىللەش، كۆپ مەنبەلىك مەبلەغ
جەلپ قىلىش ئارقىلىق 1998 - يىلى 5- ئايدا يېڭە-
دىن سېلىنىشقا باشلاپ، 1999 - يىلى 10- ئايدا
پۈتكۈزۈلگەن. بۇ بازار ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ بېيىمبە-
دىكى ئاۋات جايىغا جايلاشقان. بەش قەۋەتلىك دەرىجە-
دىن تاشقىرى بازار تېمىدىكى بىنادا ئاپتوماتىك پەلەم-
چەيدىن 6 سى بار. تىجارەت ئورنىنىڭ كۆلىمى 8 مىڭ
كۋادرات مېتىر. خىزمەت ئورنىدىكى ئىشچى - خىز-
مەتچىسى 271 كىشى. تىجارەت قىلىدىغان تاۋارى 30
مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ. ئاپتونوم رايون ئىچى - سىر-
تىدىكى 30 نەچچە زاۋۇت بىلەن كەسپىي ھەمكارلىق

مۇناسىۋىتى ئورناتقان. تاۋارلار بىۋاسىتە كىرگۈزۈ-لۈپ، بىۋاسىتە سېتىلىدۇ. ئالاقىدار تاۋارلارنىڭ پايدا نىسبىتى 10% ~ 30% كە يېتىدۇ. بۇ بازارنىڭ پارچە سېتىش باھاسى 10% ~ 50% چۈشۈرۈلگەن. بۇ بازار ئىناۋەتكە ئەمىيەت بېرىدۇ، شەھەرلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى ئۇنىڭغا شەھەر-دەرىجىلىك «لەۋزىدە تۇرىدىغان ئورۇن» دەپ شەرەپ-لىك نام بەردى. ئالاقىدار ئورۇنلار ئۇنىڭغا «ئۆلچىمى لايىقەتلىك بازار»، تىجارەتتە «ئىشەنچلىك كارخانا» دەپ نام بەردى. بۇ دەرىجىدىن تاشقىرى بازار قاتنىق دېتال يۇرۇشلىك ئەسلىھەلىرى سېلىنمىسىنى كۆپەي-تىپ، POS ئۇچۇر باشقۇرۇش سىستېمىسىنى يولغا قويۇپ، ئىسكىلاتتا ساقلاش، مالىيە، كادىرلار ئىشلە-رىنى كومپيۇتېر ئارقىلىق باشقۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇر-دى. تاللا بۆلۈمى ئېلېكترونلۇق نازارەت قىلىپ تىز-گىنلەش سىستېمىسىنى سەپلىدى. 2000 ـ يىلى سې-تىش كىرىمى 55 مىليون 8 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، پايدا نىسبىتىنى 18.33% كە يەتكۈزۈپ، يۇقىرىغا 3 مىل-يون 190 مىڭ يۈەن پايدا ـ باج تاپشۇردى.

شىنجاڭ دورىگەرلىك (گۈرۈھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى شىنجاڭ تېببىي دورا سا-ھەسى ئىلىم ـ پەن، سانائەت، سودىنى بىر گەۋدە قىلغان دۆلەتنىڭ چوڭ تېپتىكى كارخانا گۈرۈھى. ئۇ ئەسلىدىكى تېببىي دورا باش شىركىتىگە بىۋاسىتە قا-راشلىق كارخانىلار ۋە ئۆلىيەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلىك دورىگەرلىك كارخانىلىرىدىن تەركىب تا-پقان. 2000 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى رەسمىي ۋۇشىكا ئېسىپ، تىجارەتكە كىرىشكەن. ئۇ ئۈرۈمچى شەھىرى شىنمىن يولى 9 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاش-قان. ئۇ ئاساسلىقى جۇڭگوچە، غەربچە دورىلار، جۇڭ-گوچە دورا ماتېرىياللىرى، داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى، خىمىيىلىك سۇيۇقلۇقلار، ئەينەك ئەسۋابلار، جۇڭگو-چە، غەربچە دورا سۇيۇقلۇقلىرى ۋە خىمىيىلىك خام ئەشيالىق دورىلارنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش ئىشلە-رىنى باشقۇرىدۇ. ئۇنىڭ رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 160 مىليون يۈەن. 2000 ـ يىلىي گۈرۈھ باش شىركىتىنىڭ مال ـ مۇلۇك قىممىتى 1 مىليارد 468 مىليون يۈەنگە، ساپ مۇلۇك قىممىتى 370 مىليون يۈەنگە، تېببىي دورا سانائىتى ئومۇمىي قىممىتى (ئۆز-گەرمەس باھا بويىچە) 107 مىليون يۈەنگە، سانائەتنىڭ ئاشقان قىممىتى 43 مىليون 50 مىڭ يۈەنگە، تېببىي دورا سودىسى سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 464 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 28 مىليون يۈەن پايدا يارىتىلدى. بۇ گۈرۈھ تەركىبىدە شىنجاڭ دورا زاۋۇتى، شىنجاڭ جۇڭگوچە دورىلار باش زاۋۇتى، شىنجاڭ يېڭى ئالاھە-دە، مىللىيلارغا ئېھتىياجلىق دورىلار شىركىتى، شىنجاڭ تېببىي دورا شىركىتى، شىنجاڭ جىنگۈي پارچە سېتىش چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، ئۈ-رۈمچى شەھەرلىك تېببىي دورا باش شىركىتى ۋە باشقا ئۈلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك دورا شىركەتلىرى بولۇپ 28 شىركەت بار. شىنجاڭ دورا زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان ئېغىدىرىن 1984 ـ يىلى دۆلەتنىڭ سۈپەت مۇكاپاتىغا ئېرىشتى، 1995 ـ يىلى ئاپتونوم رايون ئۇنىڭغا سۈپەتلىك مەھسۇلات دەپ نام بەردى؛ چوڭۇك بۇيا سىنك كاپسۇلى 1986 ـ يىلى دۆلەتنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك دورا سۈپىتى مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا، 1992 ـ يىلى سىنگاپورنىڭ يېڭى مەھسۇلاتلار ئالتۇن شىر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلى شىنجاڭ دورا زاۋۇتىنىڭ كۆپ سىغىملىق ئوكۇل سۈيۇقلۇقى سېخى دۆلەتنىڭ GMP گۇۋاھلىقىدىن ئۆتتى.

شىنجاڭ قوشۇمچە يېمەكلىكلەر (گۈرۈھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئۇ دۆلەت ئىلكى-دىكى چوڭ تېپتىكى قوشۇمچە يېمەكلىكلەر كارخانا-سى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كۆلىمى ئەڭ چوڭ، كۆ-چى ئەڭ كۈچلۈك شېكەر، ھاراق، يېمەكلىك، قوشۇمە-چە يېمەكلىك ئوبوروت قىلىدىغان كارخانا گۈرۈھى ھېسابلىنىدۇ. 1997 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئەسلىدىكى شىنجاڭ شېكەر، ھاراق، قوشۇمچە يېمەكلىك باش شىركىتى، شىنجاڭ كۆكتات، يېمەك ـ ئىچمەك مۇلا-زىمەت باش شىركىتى، شىنجاڭ يېمەكلىك باش شىر-كىتىنىڭ مۇلۇك ھوقۇقىنى قايتا تەشكىللەش، تۈزۈمە-نى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق قۇرۇلغان، ئۈرۈمچى شەھە-رى خۇاڭخې يولى 83 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. تور ئادرېسى: WWW.XJ—fushi—com.cn. بۇ گۈ-رۈھ گۆش، شېكەر، ھاراق، قاپلىق تاماكا، تېتىتقۇ، سۇ مەھسۇلاتلىرى، ئۈي قۇشلىرى، تۇخۇم قاتارلىق تاۋارلارنى توپ، پارچە سېتىشنى ۋە تاۋار، ئىچىملىك مۇلازىمىتىنى باشقۇرىدۇ، قوشۇمچە پىششىقلاش، ساق-لاش، توشۇش، يەتكۈزۈپ بېرىش، توڭلىتىش ئىسكە-لاتىنى قۇراشتۇرۇش، رېمونت قىلىش، توڭلىتىش

ئۇسكۇنىلىرى ۋە زاپچاسلىرى تىجارىتى قىلىدۇ، مۇسـ تەقىل تاشقى سودا ھوقۇقى ۋە ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى تىجارىتى ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ھازىر بار ئومۇمىي مال ـ مۇلۇك قىممىتى 576 مىلـ يون يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە مۇقىم مۇلۇك قىممىتى 244 مىليون يۈەن بولۇپ، تاۋار ئىسكىلاتى، سودا ساراىيى، چوڭ مېھمانخانا، توڭلىتىش ئىسكىلاتى، تـ جارەت تور ـ نۇقتىلىرى قاتارلىق 230 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدىغان تىجارەت ئەسلىھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، يەنە مەخسۇس لىنىيە تۆمۈر يولىمۇ بار. ئا. لىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 26% نى ئىگىلەيدۇ، ئوتتۇرا قاتلامدىن يۇقىرى باشقۇرغۇچىلارنىڭ 95% نىڭ ئوتتۇ. را، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بار. بۇ گۇرۇھنىڭ ئانا شىركىتىنىڭ رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 84 مىليون 600 مىڭ يۈەن ئۇنىڭ قول ئاسـ تىدا 8 كەسپىي شىركەت، 3 چوڭ مېھمانساراي ۋە 14 تولۇق مەبلەغلىق شىركەت، توت تىجارەت بۆلۈمى، ئىككى پاي قوشقان كارخانا، بىر پېيى تىزگىنلىنىدە. غان كارخانا ۋە 30 دىن ئارتۇق تىجارەت تور ـ نۇقتە. سى بار، سېتىش بولى ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى 60 نەچچە ناھىيە شەھەرگە تۇتىشىدۇ، مەملىكەت بويىچە 30 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايون بىلەن كەسپىي ئالاقىسى بار، شۇنداقلا مەركەز ۋە يەرلىكىنىڭ گۆش زاپىسى تەييارلاش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالغان. 2000 ـ يىلى تاۋارلارنى سېتىش سوممىسى 242 مىلـ يون 590 مىڭ يۈەنگە، پايدا ـ ببجى 3 مىليون 939 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئاشلىق ئوبوروتى ئۇ پۈتۈن ۋاسىتە قىلىپ ئاشلىق تاۋارلىرىنى ئالماشتۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. يەنە ئاشلىق تاۋارلىرىنى ئايلاندۇرۇش دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ سېتىۋېلىش، يۆتكەش (ئىمپورت ـ ئېكسپورت قىلىش. مۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ساقلاش، پىششىقلاش، سېتىش ھالقىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئادەتتە يەنە ئاشلىق، ياغ تاۋارلىرى ئوبوروتىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جۈڭ. خۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىمـ جاڭدا 1950 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ پۈتۈن ئۆلكـ. ىنىڭ غەللە پاراق ئېلىش ۋە ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئىشلـ. ىتىدىغان ئاشلىقنى سېتىۋېلىشنى باشقۇردى. 1956 ـ يىلى خۇسۇسى سودا ـ سانائەتكە سوتسىيالىستىك ئۆزـ گەرتىش كىرگۈزۈش تاماملانغاندىن كېيىن، ئاشلىق تاۋارلىرى ئوبوروتى پۈتۈنلەي دۆلەت ئىگىلىكى ئىزىغا چۈشۈرۈلدى. 1957 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاشلىق، ياغنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ـ بىر تۇتاش سېتىش يولغا قويۇلدى. 8 ـ ئايدا ئاشلىق، ياغ سودا بازىرى تاقۇ. تىلدى. شۇندىن كېيىنكى 20 يىلدا، ئاشلىق تاۋارلـ. رى ئوبوروتىنى دۆلەتنىڭ ئاشلىق تارماقلىرى مۇستە. قىل ئىگىلىدى. ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە (شەھەر) نىڭ ئۈچ دەرىجىلىك ئاشلىق ئا. چاراتلىرى دۆلەتنىڭ پىلانىغا ئاساسەن ئاشلىق ئوبورو. تىنى باشقۇردى. 1957 ـ يىلدىن 1978 ـ يىلىغىچە بولغان 22 يىلدا جەمئىي 13 مىليارد 754 مىليون كىلوگرام ئاشلىق سېتىلدى؛ چ ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كې. يىن، ئاشلىق، ياغنى سېتىۋېلىش، سېتىش، يۆت. كەش، ئامبارداا ساقلاشنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش ئەندـ. ىزىسى ئۆزگەرتىلىپ، ئاشلىق، ياغ بازار سودىسى قو. يۇۋېتىلىپ، كۆپ يوللۇق تىجارەت يولغا قويۇلدى. 1985 ـ يىلى ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش توختام ئارقىلىق سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلدى، بىر قىسىم ئاز مىقدارلىق سورتلۇق ئاشلىق، ياغ تىجارىتى دۆلەتنىڭ توختاملىق سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى ئورۇنلانغاندىن كې. يىن پەيدىنپەي قويۇۋېتىلدى. ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇ. رۇلۇش بىكىتۈەنى، تەمىنات سودا كوپېراتىپى، يېزا ـ بازار كارخانىلىرى قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كار. خانىلار، كوللېكتىپ كارخانىلار ۋە يەككە ئاشلىق تىجا. رەتچىلەرنىڭ ھەممىسى ئاشلىق، ياغ تىجارىتى پائالىيە. تىگە قاتناشتى، دېھقانلارمۇ ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋې. لىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىغاندىن كېيىن، ئۆزى ئىشـ لەپچىقارغان ئاشلىق، ياغنى بازاردا ساتىدىغان بولدى. 1979 ـ يىلىدىن 1990 ـ يىلىغىچە بولغان ئاشلىق يىلىدا شىنجاڭنىڭ ئاشلىق تارماقلىرى كېلىشىم باھادا 1 مىليارد 752 مىليون كىلوگرام ئاشلىق سېتىۋالدى. بۇ تەكسە باھا ۋە كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 10.20% نى ئىگىلەيدۇ؛ كېلـ. شىم باھادا 1 مىليارت 577 مىليون كىلوگرام ئاشلىق ساتتى. بۇ تەكسە باھا ۋە كېلىشىم باھادا سېتىلغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 10.47% نى ئىگىلەيدۇ. كېلـ. شىم باھادا 189 مىليون 640 مىڭ كىلوگرام ياغ سېتىۋالدى، بۇ تەكسە باھا ۋە كېلىشىم باھادا سېتىۋې. لىنغان ياغنىڭ 20.02% نى ئىگىلەيدۇ؛ كېلىشىم باھادا 184 مىليون 870 مىڭ كىلوگرام ياغ ساتتى.

بۇ تەكشە باھا ۋە كېلىشىم باھادا ساتقان يىغىنىڭ 31.93% نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئاپتونوم رايون سىرتىغا كېلىشىم باھادا 10 مىليون 690 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق، 56 مىليون 770 مىڭ كىلوگرام ياغ سانتى. ئاشلىق زاپىسى زور دەرىجىدە ئاشتى. 1990 - يىلى بازار سودىسىدىكى ئاشلىق سودىسى سومىسى 144 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلىدىكىدىن 1.18 ھەسسە ئاشتى. 1992 - يىلى 4- ئايدا شىنجاڭ ئاشلىق - ياغ توپ سېتىش بازىرى قۇرۇلدى. 1993- يىلى 4 - ئايدا ئاشلىق سېتىش قويۇۋېتىلدى. 1996- يىلىدىن باشلاپ، سىياسەت خاراكتېرلىك كەسىپ بىلەن تىجارەت خاراكتېرلىك كەسىپ بىر - بىرىدىن ئايرىلدى. 1998 - يىلى شىنجاڭ بويىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق - ياغ مەركىزى توپ سېتىش بازىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 3 دەرىجىلىك ئاشلىق، ياغ توپ سېتىش بازىرىدىن 88 ى پەيدىنپەي، قۇرۇلدى، ئاشلىقنى توپ سېتىشتا بازارغا كىرىش ئىجازىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى بازار سودىسىدا ئاشلىق تۈرىدىكىلەرنىڭ سودا سومىسى 1 مىليارد 789 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1990 - يىلىدىكىدىن 11.42 ھەسسە ئاشتى. 2000- يىلى ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى تۈزلۈكسىز چوڭقۇرلاشتۇرۇلۇپ، دېھقانلارنىڭ ئارتۇق ئاشلىق قوغداش باھاسىدا كەڭ كۆلەمدە سېتىۋېلىندى. ئاشلىقنى يۇرۇشمە باھادا سېتىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، كارخانىنىڭ تۈزۈمىنى ئۆزگەرتىش خىزمىتى چىڭ تۇتۇلدى، ئاشلىق سېتىشنى ئىلگىرى سۈرۈش كۈچەيتىلىپ، باشلامچى كارخانىلارنىڭ بۇاسىتە يېتەكلارغا بېرىپ ئاشلىق سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىندى. 2000- يىللىق ئاشلىق يىلىدا، ئاپتونوم رايون بويىچە 1 مىليارد 430 مىليون كىلوگرام ئاشلىق، 56 مىليون 220 مىڭ كىلوگرام ياغ سېتىۋېلىندى، 1 مىليارد 620 مىليون كىلوگرام ئاشلىق، 47 مىليون 180 مىڭ كىلوگرام ياغ سېتىلدى، «غەربىي دېھقان»، «تەڭرىتاغ»، «مىچۇەن»، «ئالتۇن شەھەر»، «تەيكۇن»، «كاڭدا»، «بىشى» قاتارلىق سەككىز تۈرلۈك ئاشلىق، ياغ مەھسۇلاتى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى داڭلىق مەھسۇلات دەپ باھالاندى.

چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش بۇ دۆلەتنىڭ ئاشلىق تارماقلىرى چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلارنىڭ نورما ئاشلىقىنى ۋە چارۋا مالىلارنىڭ يەم - خەشەك ئاشلىقىنى تەمىنلەشنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، چارۋىچىلىق رايون ئىشلىتىدىغان ئاشلىق ئەركىن سېتىۋېلىناتتى ياكى يەككە سودىگەرلەر يۇلۇق، تېرە قاتارلىق چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىغا ئاشلىق ئالماشتۇراتتى. 1954 - يىلىدىن باشلاپ، ئاشلىق تارماقلىرى دېھقانچىلىق رايونى بىلەن چارۋىچىلىق رايونى تۇتاشقان جايلاردا ياكى يۇلۇق - تېرە توپلىنىدىغان، تارقىلىدىغان جايلاردا نۆۋەتمۇ قۇرۇپ ئۇلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى. 1958 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ، چارۋىچىلارنىڭ ئاشلىقىدا چارۋىچىلارنىڭ يېشى، ئەمگەك سىجىللىقىغا قاراپ نورما بەلگىلەندى، چارۋىچىلىقتىكى يەم - خەشەك ئىش قىلىدىغان چارۋا مال، ئاشلىق چارۋا مال قاتارلىق ئوخشاش بولمىغان چارۋا مالىغا قاراپ نورما بەلگىلەندى. چارۋا مال باققانلارغا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە قوشۇمچە يارەم بېرىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشلىق تارماقلىرى تارقاتقان ئاشلىق تەمىنلەش كېنىشكىسى بويىچە تەمىنلەندى. 1960 - يىلىدىن 1978 - يىلىغىچە دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن رايونلاردا چارۋىچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاشلىقنى ئالدى بىلەن يېزا ئىگىلىك گۇڭشىلىرىدىن تەڭشەش، يەتمىگەن قىسمىنى دۆلەت تەمىنلەش سىياسىتى ئىجرا قىلىندى. 1979 - يىلىدىن باشلاپ بۇ سىياسەت دۆلەت پۈتۈنلەي بىر تۇتاش سېتىپ بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئاشلىق تارماقلىرى چارۋىچىلىق رايونىدا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 157 ئاشلىق پونكىتىنى يېڭىدىن كېڭەيتىپ، ئۆزگەرتىپ قۇردى. كۆچمە ئاشلىق تەمىنلەش ئاپتوموبىلىدىن 118 نى سەپلىدى. 1993- يىلى 4 - ئايدا ئاشلىق سېتىش باھاسى قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، نىيە قاتارلىق 28 ناھىيە (شەھەر) دىكى چارۋىچىلار نورما ئاشلىقىغا تۇر بويىچە ئادەمگە قوشۇمچە يارەم بېرىلدى، ھەر يىلى مالىيىدىن 15 مىليون يۈەن بېرىلدى، بۇ 1998 - يىلى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرۇلدى، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، چارۋا مالىلارنى قوغداش يەم - خەشىكىنى ئاشلىق تارماقلىرى دىرىنى ساقلاپ، ئاز پايدا ئېلىش ئاساسىدا تەمىنلىدى. 1979 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە بولغان ئاشلىق يىلىدا ئاشلىق تارماقلىرى چارۋىچىلىق رايونلىرىنى تەكشە باھالىق 2 مىليارد 73 مىليون كىلوگرام ئاشلىق بىلەن تەمىنلىدى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 109 مىليون كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ. 1998 - يىلى 4 - ئايدىن باشلاپ، چارۋىچىلىق رايونلىرى كۆ-

رەكلىمك نورما ئاشلىق، يەم - خەشەكلەرنى ئاشلىق تارماقلىرى تاختاي ياھادا تەمىنلەپ تەلەپنى قاندۇردى. بازاردىكى ئاشلىق باھاسى تۆۋەنرەك بولغاچقا، 1998- يىلىدىن باشلاپ ئاشلىق تارماقلىرى چارۋىچىلىق رايون- لىرىنى تەمىنلەيدىغان ئاشلىق يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 36 مىليون كىلوگرامغا چۈشۈرۈلدى.

ئاشلىق ساقلاش بۇ ئاشلىقنىڭ ئۇشلەپچىقە- رىش ساھەسىدىن ئىستېمال ساھەسىگە كىرگەنگىچە ئو- بورۇت ساھەسىدە تۇرغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ. جۈڭ- خۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىل- دە، شىنجاڭ بويىچە ھەر دەرىجىلىك دۆلەت ئىلكىدىكى ئاشلىق ئامبارلىرىنىڭ سىغىمچانلىقى 152 مىليون كە- لوگرام (پۈقرالارنىڭ ئۆيىنى، ئىبادەتخانىلارنى ئىجا- رىگە ئالغاندىن كېيىن سىغىمچانلىقىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئىدى، ئۇلاردا 30 مىليون كىلوگرام ئاشلىق ساقلا- غان. 1953 - يىلىدىن باشلاپ ئاشلىق زاپىسى يىلمۇ- يىل ئاشتى. 1957 - يىلى 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا 160 مىليون كىلوگرامغا، 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا (شۇ يىلى 4 - ئايدىن كېيىن يىلىنىڭ 3 - ئېيىغىچە بولغان ئاشلىق يىلىدا) زاپاس 647 مىليون كىلوگرام- غا يەتتى. 2000 - يىلى زاپاس 2 مىليارد 800 مىليون كىلوگرامغا يېتىپ، 1949 - يىلىدىكىدىن 92.3 ھەسسە، 1979 - يىلىدىكىدىن 3.33 ھەسسە ئاشتى.

ئاشلىق ساقلاش قۇرۇلۇشى 1950 - يىلە- دىن باشلاپ دۆلەت بىر تۇتاش ئاشلىق ساقلاش قۇرۇلۇ- شى ئېلىپ باردى. باشتا خىش - ياغاچ قۇرۇلمە- لىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇسلۇبىدىكى ئامبار ئاساس قىلىندى. 70 - يىللاردىن باشلاپ خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق ئامبارغا ئۆزگەرتىلدى. 80 - يىللاردىن كېيىن، زامانىۋى پولات تاختا ئامبار، ئۈرە سىلىندىر شەكىللىك ئامبار سېلىندى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭ بويىچە ئامبارلارنىڭ ئومۇمىي سى- غىمچانلىقى 4 مىليارد 569 مىليون كىلوگرامغا يەت- تى. بۇنىڭ ئىچىدە 50 مىليون كىلوگراملىقتىن يۇقە- رى چوڭ تىپتىكى ئامباردىن تۆتى، 15 مىليون 10 مىڭ كىلوگرامليقتىن 50 مىليون كىلوگرامليققىچە ئوتتۇرا تىپتىكى ئامباردىن 66 سى بار. بۇ ئامبارلاردا مۇكەممەل قۇرۇتۇش، تازىلاش، يەتكۈزۈش ئوسكۇنە- لىرى ۋە تەكشۈرۈش - لابوراتورىيە بۆلۈملىرى بار. كۆپىنچىسىدە ئېلېكترونلۇق تېمپېراتۇرا ئۆلچەش قۇ- رۇلمىسى بار. تۆت ئامباردا تۆمۈر يول مەخسۇس لىنە- يىسى بار. ئادەتتىكى كىچىك ئامبارلاردىمۇ تازىلاش، يەتكۈزۈش ئەسلىھەلىرى ۋە تەكشۈرۈش، لابوراتورىيە ئەسۋابلىرى بار. پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ساقلاش ئىشلىرىدا شامال ئۆتۈشتۇرۇش، ھىم پىچەتلەش، ما- شىنىدا قۇرۇتۇش، تۆۋەن تېمپېراتۇرا، تۆۋەن ئوكسى- گېن، تۆۋەن دورا مىقدار ئاساسىدا قۇرۇت ئۆلتۈرۈش قاتارلىق ئىلمىي يېڭى تېخنىكىلىق تەدبىرلەر قوللا- نىلىپ، ئاشلىقنى بىخەتەر ساقلاشقا كاپالەتلىك قىلىندى.

ئاشلىق پىششىقلاش شىنجاڭنىڭ ئاشلىق پىش- شىقلىشى ئاساسلىقى بۇغداي ئۈنى تارتىش، شال ئاق- لاشتىن ئىبارەت، بۇنىڭدىن باشقا يەنە كۆممىقوناق ئۈ- نى تارتىش، جۈگەرى ئاقلاش، سۆك، تېرىق ئاقلاشمۇ بار. ئاشلىق پىششىقلاشتا تارىختا ئاساسلىقى تۇغمەن، موپاڭدا ئۈن تارتىش، گۈرۈچ ئاقلاش ئۇسۇلى قوللا- نىلغان. 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، شىنجاڭ بويىچە 9844 تۇغمەن بار ئىدى. 1951 - يىلى ئۆلكىلىك سانائەت نازارىتى ئۇرۇمچىدە خەلق ئۈن زاۋۇتى قۇردى (كېيىن 1 - ئاۋغۇست ئۈن زاۋۇتىغا قوشۇلۇپ كەتتى) 1954 - يىلى شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست ئۈن زاۋۇتى ۋە قەشقەر 1 - ئاۋغۇست ئۈن زاۋۇتى بۇتۇپ ئىشقا كىرىش- تۈرۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن ئۈن زاۋۇتلىرى قۇرۇلدى. ماشىنا ئارقىلىق پىششىقلاش پەيدىنپەي تۇغمەن، موپاڭ- نىڭ ئورنىنى باستى. 1957 - يىلى ئونسۇ ۋە ئاقسۇدا ماشىنىدا گۈرۈچ ئاقلاش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە 70 - يىللاردىن كېيىن، ئاساسلىق شال تېرىيدىغان ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇ- لۇش بىكتۇەننىڭ تۈەن - مەيدانلىرى ۋە يېزا - بازار- لار ئۆز ئالدىغا گۈرۈچ ئاقلاش زاۋۇتى قۇردى. ئۇلار- نىڭ پىششىقلاش ئىقتىدارى ۋە مەھسۇلاتى تېزلا ئاشلىق تارماقلىرىنىڭكىدىن ئېشىپ كەتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئاشلىق تارماقلىرىدا 71 ئۈن زاۋۇتى (سېخى) بار بولدى، يىللىق پىششىقلاش ئىقتىدارى 1 مىليون 485 مىڭ تونناغا يەتتى؛ گۈرۈچ ئاقلاش زاۋۇتىدىن تۆتى بار بولۇپ، يىللىق پىششىقلاش ئىقتىدارى 44 مىڭ 600 تونناغا يەتتى. 2000 - يىلى ئەملىي تارتىلغان ئۈن 451 مىڭ تونناغا، ئاقلانغان گۈرۈچ 9200 تونناغا يەتتى. ئۈن مەھسۇلاتلىرىدىن

ئالاھىدە ئون، ئۆلچەملىك ئوندىن باشقا، يۇغداي ئۇد-ۇرمىسى، دانىچە ئون ۋە مەخسۇس ئىشلىتىدىغان ئون قاتارلىقلار؛ گۈرۈچتىن دەرىجىدىن تاشقىرى گۈرۈچ، ئۆلچەملىك گۈرۈچتىن باشقا، يۇيۇلمايدىغان گۈرۈچ، ئوزۇقلۇق گۈرۈچ بار.

ياغ پىششىقلاش شىنجاڭدا ئاساسلىقى قىچا يېغى، چىگىت يېغى، زىغىر يېغى، كۈنجۈت يېغى قاتارلىق يافلار تارتىلىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 80- يىللىر-دىن باشلاپ گازىر يېغى، زاراڭزا يېغىمۇ كۆپەيدى. شىنجاڭنىڭ تارىخىدا ئاساسلىقى چىغىرقتا ياغ تار-تىش، جۈۋازدا ياغ تارتىش ئوسۇلى قوللىنىلغان. 1952 - يىلى شىنجاڭ بويىچە شەخسەرنىڭ ياغ تارتى-دىغان جۈۋازخانىسى 4 مىڭدىن كۆپرەك ئىدى. 1954 - ۋە 1955 - يىللىرى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە ئۆلكىلىك ياغ شىركىتى چاقچەكسمان بېسىملىق ياغ تارتىش ماشىنىسىنى كىرگۈزۈپ، زاۋۇت قۇرۇپ ئىشقا كىرىشتۈردى. 1956 - يىلىدىن كېيىن يەنە بىر تۈركۈم ياغ زاۋۇتى قۇرۇپ، چاقچەكسمان بېسىملىق ماشىنىدا ياغ تارتتى. 1971 - يىلىدىن كېيىن، شىياپە-دى، يەكەن قاتارلىق جايلاردا چىلاپ ياغ چىقىرىش سېخلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 80- يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يۇقىرىدىكى ئۈسۈللار ئاساسەن شاللىۋېتىلدى. 1985 - يىلى شىنجاڭ بويىچە چىلاپ ياغ چىقىرىدىغان سېخ 15 كە يېتىپ، ئىستېمال ئۆلچىمىگە توشتى. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ياغ شىركىتى ياپونىيەدىن زىرائەت يېغىنى تارتىدىغان ئۈسكۈنە ۋە مارگارىن چىقىرىش ئۈسكۈنىسى كىرگۈز-دى. 1989 - يىلى موڭغۇلكۈرە ئاشلىق - ياغ زاۋۇتى كۈنىگە 100 تونىنا ياغ تارتىدىغان سېخ قۇرۇپ چىقتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە ئاشلىق تارماقلىرىدىكى زىرائەت ياغ زاۋۇتلىرى (سېخلىرى) 163 كە يەتتى. ياغ تارتىش ئىقتىدارى 845 مىڭ تونىنغا يەتتى. 2000 - يىلى ئىشلەپچىقىرىلغان يە-مەكلىك ياغ 116 مىڭ 900 تونىنغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە چىلاپ تارتىلغان ياغ 31 مىڭ 400 تونىنغا يەتتى. يېمەكلىك ياغ بىرلا خىل 2 - دەرىجىلىك ياغدىن ئالاھىدە ياغ، 1 - دەرىجىلىك ياغ. ئالىي قورۇ-ما يېغى، سارىماي ۋە مارگارىن قاتارلىق كۆپ خىل سورتقا يەتتى.

ئوزۇمچى شەھەرلىك 1 - ئاۋغۇست ئون زاۋۇتى ئۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوڭ تىپتىكى كارخانا بولۇپ، ئوزۇمچى شەھىرىنىڭ ساقماقگۈ رايو-نىدىكى 29 - نومۇلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1954 - يىلى رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن، باشتا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكنى تېجەپ مەبلەغ توپلاپ قۇرغان بو-لۇپ، شىنجاڭدىكى تۇنجى ماشىنلاشقان، چوڭ تىپتىكى ئون تارتىش كارخانىسى ئىدى. 1956 - يىلى سانائەت نازارىتى مىستېمىسى ئاشلىق تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئوتكۈزۈپ بەرگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 148 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ھازىر ئۇنىڭ چەت ئەلدىن كىرگۈزۈلگەن ئىككى يۈرۈش زامانىۋى دەرىجىدىكى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى، ئىككى يارىمچى سېخى، سىغىمچانلىقى 16 مىڭ تونىلىق سېلىندىر شەكىللىك ئاشلىق ساقلاش ئامبىرى بار. مۇقىم مۇلۇك قىممىتى 110 مىليون يۈەن، يىللىق ئون تارتىش ئىقتىدارى 125 مىڭ تونىنا، ئۇنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىدىن 1 - دەرىجىلىك ئالاھىدە ئون، ئۆلچەملىك ئون ۋە دانىچە ئون، تورت ئونى قاتارلىق 10 نەچچە سورتى بار. مەھسۇلاتلىرىنىڭ رويخەتكە ئالدۇرغان سودا مار-كىسى «غەربىي دىيار» دەپ ئاتىلىدۇ، ئاساسلىق مەھ-سۇلاتلىرىدىن 1 - دەرىجىلىك ئالاھىدە ئون، ئۆلچەم-لىك ئونغا سودا مىنىستىرلىقى ۋە ئاپتونوم رايون «سۈپەتلىك ئون» دەپ نام بەرگەن، بۇ زاۋۇت ئەسلە-دىكى دۆلەت ئىلكىدىكى ئاشلىق پونكىتلىرىدىن پايدە-لىنىپ، ئوزۇمچىدە 218 «غەربىي دىيار» ئونى مەخ-سۇس تىجارەت دۇكىنى قۇردى. شىنجاڭ دائىرىسىدە 40 باش ۋاكالەتچى سودىگەر بەلگىلەپ، پۈتۈن شىنجاڭ-غا تارقالغان تىجارەت تورى شەكىللەندۈردى. 2000 - يىلى 862 مىڭ تونىنا ئون تارتتى، مەھسۇلاتنىڭ زاۋۇت-تىن چىققان چاغدىكى لايىقەتلىك نىسبىتى 100% كە يەتتى. ئۇنىڭ «غەربىي دىيار» ئونى ئاپتونوم رايون-مىزدىكى داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. يىللىق سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 149 مىل-يون يۈەنگە يېتىپ، كىشى بېشىغا 2050 يۈەن پايدا يارىتتى.

ئوزۇمچى شەھەرلىك يەم - خەشەك شىركە-تى ئۇ دۆلەت ئىلكىدىكى يەم - خەشەك مەخسۇس ئىشلەپچىقىرىش - تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانا بولۇپ، 1956 - يىلى قۇرۇلغان، 2 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. 1976 - يىلى يېڭىۋاشتىن قۇرۇلغان، ئوزۇمچى شەھىرىنىڭ ئەنەنچۇي يولىغا جاي-لاشقان. بۇنىڭغا قاراشلىق يەم - خەشەك زاۋۇتى

1985 ـ يىلى قۇرۇلغان. ھازىر 4 ئىشلەپچىقىرىش سېخى، 1 يەم ـ خەشەك خۇرۇچى بىرلەشمە زاۋۇتى، 29 مىڭ تونىنا تەييار مەھسۇلاتى، خام ئەشيا ـ ماتېرىـ يال ئامبىرى ۋە 300 تونىنا سۇ تەركىبى يۇقىرى كۆمـ مىقوناقنى قۇرۇتۇش ئەسلىھەسى بار. يىللىق ئىشلەپـ چىقىرىش ئىقتىدارى 60 مىڭ تونىنا. مەھسۇلاتلىرىنىڭ دانىچە يەم، تالقان يەم ۋە ئارىلاشما يەم قاتارلىق 8 سىستېمىدىكى 43 خىل سورتى بار. مەھسۇلاتلىرىدىن رويخەتكە ئالدۇرغان ماركىسى «ئالتۇن شىر»، «ئالـ تۇن شىر» ماركىلىق تۇخۇم گورمونى سىستېمىسىدىـ كى بىرىنكمە يەم ۋە گۈش چوجىسى يېمىگە سودا مىنىـ ستېرلىقى ۋە ئاپتونوم رايون سۈپەتلىك مەھسۇلات دەپ نام بەرگەن. بۇ شىركەت ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىـ لىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى تەجرىبە مەيدانى بىلەن بىرـ لىشىپ ئىشلەپ چىقارغان يەم ـ خەشەك خۇرۇچى شىنـ جاڭدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى. بۇ شىركەتكە 1993 ـ يىلى پۈتۈن مەملىكەتلىك يەم ـ خەشەك ساھەسـى «100 كۆچلۈك كارخانىلىرى» دەپ نام بەردى. 2000 ـ يىل ئىشلەپ چىقارغان بىرىنكمە يەم 28 مىڭ تونىنغا، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 40 مىليون 810 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 110 مىڭ يۈەنگە، كىشى بېشىغا ئوغرا كېلىدىغان پايدىسى 1392 يۈەنگە يەتتى.

تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى ئۇ كوپېراتىپ ئەزالىرى پاي قوشۇپ، دېھقانلارنىڭ مەھسۇلاتىنى سېـ تىشىپ بېرىدىغان ۋە دېھقانلارغا تاۋار تەمىنلەپ بېرىدىـ غان دېھقانلارغا تەۋە ھەمكارلىق ئىقتىسادىي تەشكىلات ھېسابلىنىدۇ. ئۇ شەھەر، يېزا ـ بازارلىرىنىڭ تاۋار ئوبوروتىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئاساسىي يول. 1950 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھەمكارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى (قىسقارتىلىپ ھەمكارلىق ئىدارىسى دېيىلـ دۇ) قۇرۇشنى قارار قىلدى، ئۇنىڭ قول ئاستىدا تەمىنات ـ سودا باش كوپېراتىپى قۇرۇپ، ئۇنى كە. سىپ باشقۇرىدىغان ئورۇن قىلدى. 1951 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا 10 ۋىلايەت شەھەر دەرىجىلىك كوپېراتىپ، 41 ناھىيە دەرىجىلىك كوپېراتىپ ۋە 88 ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپى قۇرۇلدى. 1958 ـ يىلىدىن كېيىن بۇلار نەچچە قېتىم قوشۇۋېتىش، تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، ئەسلـ دىن قالدۇرۇشنى بېشىدىن كەچۈردى. 1975 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق تەمىنات ـ سودا كوپېرا. تىپى بېكىتۋالىشتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1989 ـ يىلى چولۇق تېخنىكى بىرلەشمە كارخانا قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى، ئۇنىڭ ئاساسلىق فۇنكسىيىسى: پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىـ رىنىڭ تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ۋە تەرەققىيات يە. رىك پىلانىنى مۇھاكىمە قىلىپ تۈزۈپ چىقىش، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تەمىنات، سودا كوپېراتىپلىرى. نىڭ ئىسلاھات ۋە تەرەققىياتىغا يېتەكچىلىك قىلىش؛ ھەر دەرىجىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ قانۇنى ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغداش؛ مۇھىم ئىشلەپـ چىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى تىجارىتى قىلىش، ئۇنى ماسـ لاشتۇرۇش ۋە باشقۇرۇش، دېھقانلارنى تاۋار ئىشلەپچـ قىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە تەشكىللىك ھالدا بازارغا كىرىشكە يېتەكلەپ، شەھەر ـ يېزا ئىقتىسادىنى راۋاج. لاندۇرۇشقا مۇلازىمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئا. ساسلىق تىجارەت دائىرىسى: پاختا، مۇھىم يېزا ئىگە. لىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى (خىمىيىۋى ئو. غۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى، سۈلياۋ يوپۇق، ئونتۇ. را، كىچىك تېخنىكى دېھقانچىلىق قۇراللىرى) سېتىۋە. لىش ـ سېتىشنى تەشكىش؛ كوندىلىك بۇيۇملار ۋە كېرەكتىن چىققان، كونا ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋە. لىش، يەرلىك مەھسۇلاتلار، مېۋە ـ چېۋىلەر، چاي، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ـ سېتىش؛ تاۋار ئىمپورت ـ ئېكسپورت كەسپى؛ ئۆي ـ زېمىن تەرەققىياتى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا پاختا، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستە. لىرى، كوندىلىك ئۇششاق ـ چۈششەك ماددىي ئەش. يالارنى يىغىۋېلىش، يەرلىك مەھسۇلات، مېۋە ـ چې. ۋە، تاشقى ئىقتىساد ـ سودا، ئۆي ـ زېمىن تەرەققىيا. تى، چاي قاتارلىق 7 خىل كەسىپي شىركەت قۇرۇلدى، شۇنداقلا قازاقىستانىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە سودا ۋاكا. لەت ئورنى قۇردى، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسـ دىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر، شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرى، ئونتوزرا ئاسىيا دۆلەتلىرى، ياپونىيە، ئامېرىكا، ئەنگـ لىيە، گېرمانىيە، شىمالىي ئافرىقا قاتارلىق دۆلەت ۋە رايون. لار بىلەن سودا ئالاقىسى ئورناتتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن سىستېمىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 45 مىڭ 433 كىشىگە، مۇستەقىل ھېسابات ئورنى 987 گە يەتتى، تاۋار سودىسى (توپ سېتىش) بازىرى 34 كە، يىللىق سودا سوممىسى 567 مىليون يۈەنگە يەتـ تى. 2000 ـ يىلى پۈتۈن سىستېما بويىچە سېتىۋېلىنـ غان تاۋار سوممىسى 13 مىليارد 424 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلىدىكىدىن 17.31% ئاشتى؛ تاۋار

سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 16 مىليارد 583 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلىدىكىدىن 8.82% ئاشتى؛ ساپ پايدىسى 142 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 3 يىللىق زىيان تارتىش ۋەزىيىتى ئۆزگەرتىلدى؛ دۆلەتكە تاپ-شۇرغان باج ئومۇمىي سوممىسى 396 مىليون يۈەنگە يەتتى.

ياختا تاۋارلىرى ئوبوروتى شىنجاڭ - جۇڭ-گودىكى ئاق چوڭ ياختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، ئۇ-زۇن تالالىق ياختا چىقىدىغان بىردىنبىر رايون، مەملە-كەت ئىچى - سىرتىدا شۆھرەتكە ئىگە. شىنجاڭ ياخت-سى ئۆز جايىنىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇغان قىبرىنداش ئۆل-كە، ئاپتونوم رايونلارغا سېتىلغاندىن باشقا، يەنە ياپو-نىيە، شۇېيتسارىيە، رۇمىنىيە، پولشا، چېخوسلوۋا-كىيە، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى قاتارلىق 20 نەچچە دۆلەت ۋە شىياڭگاڭ رايونىغىمۇ سېتىلىدۇ. 1954 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە 856 مىڭ 900 تونىنا سۈپەتلىك پاختا سىرتقا يۆتكەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن تالالىق پاختا 166 مىڭ 400 تونىنغا يېتىدۇ. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 1 مىليون 407 مىڭ 200 تونىنا پاختا (25 مىڭ 700 تونىنا ئۇزۇن تالالىق پاختا) سېتىۋېلىندى، سىرتقا سېتىلغان پاختا 922 مىڭ 700 تونىنغا (ئېكسپورت قىلىنغىنى 22 مىڭ تونىنا)، ئاپتونوم رايون ئىچىگە تەمىنلەنگىنى 186 مىڭ 900 تونىنغا يەتتى. پاختا شىنجاڭنىڭ سىرتقا يۆتكەيدىغان ۋە ئېكسپورت قىلىدىغان ئاساسلىق تاۋارلى-رىدىن بىرى بولۇپ قالدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراق-نىڭ 40 - بېتىدىكى «توشۇلۇش ئالدىدىكى پاختىلار» غا قارالسۇن)

پاختا سېتىش ستاتىستىكا جەدۋىلى بىرلىكى: تونىنا

يىلى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە: رايون ئىچى	رايون سىرتى	ئېكسپورت قىلىنغىنى
1955	7200	5072	1816	400
1960	30450	12975	8155	9320
1965	33565	20379	13189	
1970	67824	35757	32067	
1975	37990	19472	18518	
1980	66861	40991	21370	4500
1985	216826	57576	27292	67693
1990	342330	111945	162058	68327
1998	676080	116942	532439	26699
1999	683871	122454	506820	54597
2000	110800	186900	900700	22000

چەت - ياقا رايونلارغا سېتىلىدىغان چاي ئۇ چەت - ياقىلاردىكى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا سېتىلىدىغان چاينى كۆرسىتىدۇ. پىششىقلاپ، پرېس-لاپ قايتا ئىشلەنگەن چاي ئاۋام تىلىدا تاختا چاي، پرېسلانغان چاي دېيىلىدۇ. ئۇ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلىرىنىڭ تۇرمۇشىدىكى زۆرۈر بۇيۇم. خەلق ئە-چىدە «بىر كۈن چاي بولمسا بولمايدۇ» دېگەن سۆز بار. چەت - ياقا رايونلارغا سېتىلىدىغان چاينىڭ سورت-لىرىدىن قارا چاي، تاشچاي، يېشىل كۆرەك چاي، قارا كۆرەك چاي ۋە قىزىل چاي قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلار-نىڭ ھەممىسى دۆلەتنىڭ نۆقتا قىلىنغان زاۋۇتلىرىدا ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. قارا چاي ئاساسلىقى خوتەندە ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ، ئۈيغۇر، خۇيزۇ، شىبە، تاتار مىللەتلىرى ئىچىشكە ئادەتلەنگەن. تاشچاي، قىزىل چاي ئاساسلىق خۇبېيدە ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ، قازاق مىللىتى ئىچىشكە ئادەتلەنگەن. يېشىل كۆرەك چاي، يەنە كۆك چاي، چوڭ چاي، كونا چاي دېيىلىدۇ، ئاساسلىقى خۇبېيدىن چىقىدۇ، موڭغۇللار ئىچىشكە ئا-دەتلەنگەن. قارا چاي ئاساسەن خۇبېدا ئىشلەپ چىقىرى-لىدۇ، خۇيزلار ئىچىشكە ئادەتلەنگەن. قىزىل چاي يەنە قىزىل ئەينۈلا چاي دېيىلىدۇ، قىرغىز، تاجىك، رۇس-لار ئىچىشكە ئادەتلەنگەن. شىنجاڭدا 1950 - يىلى چەت - ياقا رايونلارغا 1667 تونىنا چاي سېتىلغان، 2000 - يىلى 5135 تونىنا سېتىلدى. 1960 - يىلى-دىن كېيىن خام ئەشيا سېتىۋېلىش باھاسى ئۆسكەچكە، چەت - ياقا رايونغا سېتىلىدىغان چاينىڭ يۆتكەش باھا-سىمۇ ئۆستى، لېكىن سېتىش باھاسى تەڭشەلمىدى، ئۇ سىياسەت خاراكتېرلىك زىيان قاتارىغا كىرگۈزۈ-لۈپ، مەركەز مالىيىسى تەرىپىدىن باھا قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلدى. 1978 - يىلىدىن 1984 - يىلىغىچە مەركەز مالىيىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ چەت - ياقا رايونلارغا سېتىلىدىغان چېيىغا 37 مىليون 260 مىڭ يۈەن باھا ياردەم پۇلى بەردى. 1985 - يىلىدىن كېيىن باھا راۋانلاشتۇرۇلۇپ، قوشۇمچە ياردەم ئەمەل-دىن قالدۇرۇلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق ياختا گۈرۇھى شىركىتى ئۇ چوڭ تىپتىكى ياختا تىجارىتى كارخانىسى بولۇپ، مەخسۇس ياختا سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، 1992 - يىلى 4 - ئايدا قۇرۇلغان، ئۇرۇمچى شەھىرى يېڭىجىياڭ يولىنىڭ جەنۇبىدا، ئەس-لىدە ئاپتونوم رايونلۇق تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ياختا تىجارىتى باشقارمىسى ئىدى. بۇ گۈرۇھ شىركە-

تىنىڭ كەسىپ دائىرىسى: دۆلەتنىڭ ھاۋالىسى بىلەن پاختا (پاختا قىسقا تىلىنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، كەندىر قاتارلىقلارنى سېتىشۇبلىش، يۆتكەش، تەمىنلەش ـ ساقلاش ۋە ئېكسپورت قىلىش كەسپىنى؛ پاختا ئېتىش زاۋۇتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تېخنىكا باشقۇرۇشى، پاختا پىششىقلاش ماشىنا ـ سايمانلىرى، زاپچاسلىرى ۋە ئوراش ماتېرىياللىرىنى تەمىنلەشكە؛ پاختا تەكشۈرۈش خىزمىتى ۋە تەكشۈرۈش ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلىرىنى تەمىنلەشنى ئۈستىگە ئالغان. شىركەت كە بۈاستە قاراشلىق تىجارەت ئاپپاراتىدىن داخىلەن، كورلا، ئۈرۈمچىدىكى 3 شۆبە شىركىتى، تۆمۈر يول مەخسۇس لىنىيىسى بار؛ شۇنداقلا قەشقەر، ئاقسۇ، مارالۇبشى، شىخەنزە، كۇيتۇنلەردە پاختا زاپاس ئامبىرى بار. 2000 ـ يىلىدىكى ئومۇمىي مال ـ مۇلۇك قىممىتى 6 مىليارد 400 مىليون يۈەن بولۇپ، سېتىش كىرىمى 4 مىليارد 600 مىليون يۈەنگە يەتتى. 1990 ـ يىلى شىركەت ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلەن بىرلىشىپ، پاختا تەتقىقات ئورنى قۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىشىدا ئىلغار تېخنىكا قوللىنىشقا تۆھپە قوشتى. شىركەتكە كۆپ قېتىم سودا مىنىستىرلىقى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك تەمىنات ـ سودا باش كوپېراتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يېزا ئىگىلىكىنى قوللاش، پاختا سېتىۋېلىش، يۆتكەش، تەمىنلەش ـ تەكشۈرۈش، بوغالتىرلىقنى كومپيۇتېرلاشتۇرۇش، پاختىنى ئامبارداا ساقلاش قاتارلىق تۈرلەردە ئىلغار ئورۇن دەپ نام بەردى. 1993 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 500 چوڭ مۇلازىمەت كارخانىسىنىڭ بىرى بولۇپ باھالاندى، 1994 ـ يىلى مەملىكەتلىك سودا كارخانىلىرى «ئالتۇن كۆۋرۈك» مۇكاپاتىغا، 1997 ـ يىلى پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق پاختىچىلىقنى گۈللەندۈرۈش مۇكاپاتىغا، 1999 ـ يىلى «كۆمۈش جۇلا» ماركىلىق پاختىدا ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەلا ماركا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك ۋاستىلىرى كۆرگەزمىسى ئۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتى قىلىدىغان چوڭ كارخانا بولۇپ، 1993 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شىنخۇا جەنۇبىي يولىدا. ئەسلىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارەت بۆلۈمى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتى باشقارمىسى ئىدى. 1971 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. ھازىرقى تىجارەت دائىرىسى: خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىسى، يېزا ئىگىلىك مۇلياۋ يوپۇقى، ئونتۇرا، كىچىك تېپتىكى دېھقانچىلىق قورال ـ لىرى، چارۋىچىلىق قوراللىرى، ئات ـ ھارۋا جابدۇقلىرى، باغۋەنچىلىك قوراللىرى قاتارلىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت. بۈاستە قاراشلىق ئورۇنلاردىن كورلا، داخىيەن ۋە ئۈرۈمچىدە ئوچ شۆبە شىركەت بار، ھەرقايسىسىنىڭ تۆمۈر يول مەخسۇس لىنىيىسى بار. ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت ئوچ دەرىجىلىك مۇلازىمەت تورى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى، زىرائەت دوختۇرخانىسى، مۇداپىئە ماشىنا ئەترىتى، تېخنىكا مەسلىھەتچىلىكى ئورنى، دورا، ئوغۇت سەپلەش پونكىتى بار، بۇلار قېلىپلاشتۇرۇپ باشقۇرۇلىدۇ. شىركەتتە يەنە مەخسۇس ئىشلىتىدىغان ئوغۇت زاۋۇتى، خالتا توقۇش زاۋۇتى بار. ئىشلەپ چىقىرىلغان پاختا، بۇغداي، ياغ ـ لىقدان قاتارلىقلارنىڭ مەخسۇس مال ـ مۇلۇك قىممىتى 1 مىليارد 100 مىليون يۈەنگە، سېتىش كىرىمى 1 مىليارد 200 مىليون يۈەنگە يەتتى. شىركەت جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى بىلەن بىرلىشىپ قۇرغان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تەتقىقات ئورنىنىڭ بىر قىسىم تورلىرى مىنىستىرلىقى ئۆلكە دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى، دۆلەت دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. سودا مىنىستىرلىقى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى باش شىركىتى تەرىپىدىن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى مەخسۇس تىجارىتى، تەمىنلەش، مۇلازىمەتتە ئىلغار ئورۇن دەپ نام بېرىلدى. 1993 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ 500 مۇلازىمەت كارخانىسىنىڭ بىرى بولۇپ باھالاندى. 1999 ـ يىلى «يېزا ئىگىلىكى، يېزىلار، دېھقانلار» ماركىلىق بىرىكمە ئوغۇتى ئاپتونوم رايون بويىچە ئېسىل ماركا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ماددىي ئەشيا ئوبوروتى ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئوبوروتى ساھەسىنى كۆرسىتىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىدا مەركەز شىنجاڭغا تەقسىم قىلىپ بەرگەن ماددىي ئەشيالارنى مالىيە نازارىتىنىڭ ماددىي ئەشيا تەمىنلەش باشقارمىسى ۋە سودا نازارىتىنىڭ سودا شىركىتى سېتىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە قۇرۇلۇشنى ئۈستىگە ئالغان شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق

ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تەمىنلەشنى ئۈيۇشتۇردى. 1960 - يىلى 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ ئىشچى باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ مائارىپ ئىشچى خىزمەتـ
چى بىر تۈتاش، مەركەزلىك باشقۇردى، بىر تۈتاش تەقسىم قىلىنىدىغان، مىنىستىرلىق باشقۇرىدىغان مائارىپ ئىشچالار ھەققىدە ئىلتىماس سۇنۇش ۋە ئۇلارنى تەقسىملەش، يۆتكەش، تەمىنلەشكە مەسئۇل بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونـ لۇق مائارىپ ئىشچا باشقۇرۇش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالـ دۇرۇلدى، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشك ئېچـ ۇۋېتىلگەندىن بۇيان، مائارىپ ئىشچا ئوبوروتى خېلى زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. 1993 - يىلى شىنجاڭ بويىچە دۆلەت ئىلكىدىكى مائارىپ ئىشچا سىستېمىسىنىڭ سەـ نىش كىرىمى 4 مىليارد 89 مىليون يۈەنگە، پايدىسى 82 مىليون 400 مىڭ يۈەنگە، مۇقىم مۇلۇك قىممىتى 200 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلىدىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 3 ھەسسە، 1.7 ھەسسە ۋە 2.37 ھەسسە ئاشتى. 1994 - يىلى ئاپتونوم رايون مائارىپ ئىشچا تەمىنلەش - سېتىش يوللىرىنى ئومۇمـ يۈزلۈك كەڭ قويۇۋېتتى، سانائەت بۈيۇملىرىنى ئۆزى سېتىش دائىرىسى تېز كېڭەيدى، كوللېكتىپ، خۇسۇـ سىي ئىگىلىك، يەككە تىجارەتچىلەر مائارىپ ئىشچا سەـ نىشقا پائال قاتناشتى، كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبى، كۆپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇسۇلى، كۆپ ئوبوـ روت يولى بولغان قۇرۇلما دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنـ دى. پۈتۈن شىنجاڭنىڭ مائارىپ ئىشچا سىستېمىسىدا ھازىر بار ئامبار رايونى 2 مىليون 200 مىڭ كۇادرات مېتىر كېلىدۇ، ئامبار قۇرۇلۇشى كۆلىمى 220 مىڭ كۇادرات مېتىرغا يېتىدۇ، مال لاپىسى 60 مىڭ كۇادـ رات مېتىرغا، ئۈستى ئوچۇق مال مەيدانى 1 مىليون 160 كۇادرات مېتىرغا، تۆمۈر يول مەخسۇس لىنىيـ سى 4 مىڭ مېتىرغا، كۆپ خىل ئىشلەپچىقىرىش ۋا ـ ستىلىرى بازىرى 81 گە يېتىدۇ. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مائارىپ ئىشچا سىستېمىسى سەـ نىۋالغان مال ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 903 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلىدىكىدىن 17.5% ئاشتى؛ سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليارد 31 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 13.5% ئاشتى؛ ئامبارىدىكى مال ئومۇمىي سوممىسى 178 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 11.3% ئاشتى.

شىنجاڭ مېتال ماتېرىياللار چەكلىك مەسـ ئۇلىيەت شىركىتى ئۇ دۆلەت ئىلكىدىكى ماشىنا ـ ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرى مائارىپ ئىشچالىرى ئوبوروتى قـ ىلىدىغان چوڭ تىپتىكى كارخانا. 1962 - يىلى قۇرۇلـ غان. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى بېيجىڭ جەنۇبىي يولـ دا. ئۇ ئىلگىرى شىنجاڭ مېتال ماتېرىياللار شىركىتى ئىدى. 1999 - يىلى تۈزۈلمىسى ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ھازىرقى نامىنى قوللانغان، رويخەتكە ئالدۇرـ غان مەبلىغى 124 مىليون يۈەن، مۇھىم مۇلۇك قىمـ مىتى 83 مىليون يۈەن. تىجارەت كىرىمى 300 مىلـ يون يۈەن. شىركەت ئاساسلىقى ھەرخىل تىپتىكى قارا مېتال ماتېرىياللار، رەڭلىك مېتال ماتېرىياللارنى باش ـ قۇرىدۇ ۋە ئامبارىدا ساقلاش، توشۇش مۇلازىمىتى، يۇـ گىمە قاتالتىرنى كېسىپ پىششىقلاش ئىشلىرىنى قىلـ ىدۇ. ئەنشەن پولات زاۋۇتى بىلەن بىرلىشىپ ئىشلەپ چىقارغان ھەرخىل تىپتىكى كەپشەرلەنگەن تۇرۇبا خەلقئارا ISO9002 سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتـ كەن. ئۇ قوشۇمچە نېفىت، تەبىيار ماي، نېفىت ـ خىمىيە مەھسۇلاتى، قۇرۇلۇش ماتېرىيالى، خىمىيە سانائىتى خام ئەشياسى، ماشىنا ـ ئېلېكتر ئۇسكۇنىلـ ىرى ئاپتوموبىل زاپچاسلىرى ۋە مېھمانخانا، ئاشخانا، ئىچىملىك مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭغا قاراشلىق ئورۇنلاردىن ئاساسلىقى «شىنجاڭ جىنـ جەن» ، «شىنجاڭ جىنگې» ، «شىنجاڭ دىگاڭ» ، ئۈـ رۈمچى شەھىرىدىكى «جىنسالق» ، «جىنشۇەن» ، جە ـ نۇبىي شىنجاڭدىكى «جىنكەي» قاتارلىق چەكلىك مەسـ ئۇلىيەت شىركەتلىرى، يېقىلغۇ زاۋۇتى، شىنجاڭ «جىنيۇەن» تۇرۇبا كەپشەرلەش زاۋۇتى، ۋاڭدېغۇ مەيـ خانىسى، شىنجاڭ چىيەنشىلۇق پولات ماتېرىياللار بازـ ىرى قاتارلىق 10 نەچچە كارخانا بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى شىمالىي پويىز ئىستانسىسىغا جايلاشقان «جىنسالق» ساقلاش، توشۇش چەكلىك مەسـ ئۇلىيەت شىركىتى ئىگىلىگەن يىر 360 مىڭ كۇادرات مېتىر، ئامبار كۆلىمى 17300 كۇادرات مېتىر. 2000 مېتىر تۆمۈر يول مەخسۇس لىنىيىسى بار، ئۇ شىنجاڭدىكى پولات ماتېرىياللىرى توپلىنىپ، تارقىلـ ىدىغان ئالقا چوڭ جاي، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى «جىنـ كەي» مېتال ماتېرىياللار چەكلىك مەسئۇلىيەت شىر ـ كىتىنىڭ كۆلىمى 570 مىڭ كۇادرات مېتىر، ئامبار كۆلىمى 20 مىڭ كۇادرات مېتىرغا يېقىن بولۇپ، كورلا شەھىرىگە، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت ـ ئوبلاستىنىڭ قاتناش بوغۇزىنىڭ بېشىغا جايلاشقان، ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى يوشۇرۇن كۇچى ئالقا كۆچلۈك بولغان پولات ماتېرىياللىرى توپلىنىپ، تارقىلىدىغان،

ماددىي ئەشيالار ئۆتىگى. يۇقىرىدىكى ئىككى شىركەت 1995~1996 - يىللىرى مەملىكەت بويىچە ماددىي ئەشيا ئوبوروتىدا ئاڭ كۆچلۈك 500 كارخانا ئىچىدە 289 - ۋە 200 - ئورۇنغا ئۆتتى. 1997 - يىلى مەملىكەت بويىچە ماددىي ئەشيا سىستېمىسىدىكى ئالدىنقى قاتاردىكى 100 كۆچلۈك كارخانا قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز كەسىپ ئەخلاقى قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلى شىنجاڭدىكى AA دەرىجىلىك ئىناۋەتلىك كارخانا دەپ باھالاندى.

شىنجاڭ ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ئۇ دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ تىپتىكى خىمىيە سانائىتى ۋە تۇرمۇش ۋاستىلىرى ماددىي ئەشيالىرى ئوبوروتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كارخانا. 1963 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى خېيلۇڭجياڭ يولىدىكى 21 - نومۇرلۇق شىنجاڭ ماشىنا - ئېلېكتر بىناسىدا. ئۇ ئىلگىرى جۇڭگو ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى شىركىتىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى باش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1999 - يىلى 10 - ئايدا تۈزۈلمىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق شىنجاڭ ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى (دۆلەتنىڭ ئۆز ئالدىغا مەبلەغ سالغان كارخانىسى) بولۇپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭ رويخەتكە ئالدۇرغان كاپىتالى 40 مىليون 30 مىڭ يۈەن. شىركەتنىڭ ھازىرقى تىجارەت سورۇنى 5000 كۋادرات مېتىر، ئامبار كۆلىمى 22 مىڭ كۋادرات مېتىر، مال مەيدانى كۆلىمى 133 مىڭ كۋادرات مېتىر، تۆمۈر يول مەخسۇس لىنىيىسى 400 مېتىر، ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئىككى ئاپتوموبىل، موتسىكلىت مەخسۇس شۆبە شىركىتى ۋە ئىككى پېيى تىزگىنلىنىدىغان بالا شىركىتى، بىر پاي قوشقان بالا شىركەت، باشقا جايدىكى بەش شۆبە شىركەت، بىر ئاۋار سۈپىتىنى تەكشۈرۈش ئورنى، بىر ئاپتوموبىل رېمونت مەركىزى، بىر موتسىكلىت رېمونت مەركىزى بولۇپ، ئۇلار ئۇرۇمچى شەھىرى، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭ، بېيجىڭ قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. تىجارەت دائىرىسى دۆلەت مەخسۇس تۇر بويىچە تەستىقلاشنى بەلگىلەنگەنلىرىدىن باشقا يەنە ماشىنا - ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، مەھسۇلاتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1994 - يىلى تەستىق ئارقىلىق ئۆز سىستېمىسىدىكى تاۋارلارنى ئىمپورت - ئېكسپورت قىلىش تىجارەت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن، شۇنداقلا ئۆز سىستېمىسىدىكى ئورۇنلار ھاۋالىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئىمپورت - ئېكسپورت كەسپىنى ۋاكالىتەن بېجىرىدۇ. 1999 - يىللىق سېتىش سوممىسى 786 مىليون 670 مىڭ يۈەنگە، دۆلەتكە تاپشۇرغان ھېجى 9 مىليون 270 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1998 - يىلىدىن باشلاپ، باش شىركەت ئۆدا نۇرغۇن يىل توختامغا ئەمەل قىلىپ، لەۋزىدە تۇرغان كارخانا ۋە ئالاھىدە ئىشەنچلىك كارخانا بولۇپ باھالاندى. 1991~1993 - يىللىرى مەملىكەت بويىچە ماشىنا-ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى شىركىتى سىستېمىسىدىكى مۇلازىمىتى ئەلا ئورۇن، مەملىكەت بويىچە ئىچكى سودا سىستېمىسىدىكى سۈپەت باشقۇرۇشتىكى ئەلا ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز مىزدىكى ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەتتە ياخشى كارخانا بولۇپ باھالاندى. 1999 - يىلى ئىچكى سودا ئىدارىسى ئۇنىڭغا ناۋار ئوبوروت كارخانىلىرى ئىچىدىكى 1 - دەرىجىلىك ۋاكالەتچى سودىگەر دەپ شەرەپلىك نام بەردى.

شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى، يېنىك سانائەت باش شىركىتى ئۇ دۆلەت ئىلكىدىكى ماددىي ئەشيا ئوبوروتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان چوڭ كارخانا بولۇپ، 1962 - يىلى قۇرۇلغان. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىدا. ئۇ ئىلگىرى ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت - خىمىيە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى شىركىتى ئىدى. 1976 - يىلى خىمىيە سانائىتى ۋە يېنىك سانائەت بىلەن قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ئىككى شىركەتكە بۆلۈندى. 1991 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى. باش شىركەت ئاساسلىقى خىمىيە سانائىتى خام ئەشياسى ۋە مەھسۇلاتلىرى، پۇقرالار ئىشلەتمىدىغان پارتلىتىش ئەسۋابلىرى، سۇلياۋ خام ئەشياسى ۋە بۇيۇملىرى، كەندىر، كىگىز بۇيۇملىرى، كاۋچۇك، بالون ۋە كاۋچۇك بۇيۇملىرى، سانائەتتە ئىشلىتىدىغان ئىلمە - توقۇلما بۇيۇملار، سانائەتتە ئىشلىتىدىغان ئۇرۇبە، نىترو ئامىن قاتارلىقلار تىجارىتىنى قىلىدۇ. ئۇنىڭ قول ئاستىدا بەش شۆبە شىركەت، ئۈچ تىجارەت بۆلۈمى ۋە بىر پېيى تىزگىنلىنىدىغان كارخانا «چىڭغىلىڭ» سۇلياۋ بۇيۇملىرى چەكلىك شىركىتى بار. شىنجاڭدا تۆت شۆبە سېتىش ئورنى بار. شاڭخەي، بېيجىڭ، شېنجېنىدا ئىش بېجىرىش ئورنى بار. سېتىش مەركىزىنىڭ تىجارەت كۆلىمى 790 كۋادرات مېتىر، ئامبار كۆلىمى 23 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر. شۇنداقلا تۆمۈر يول مەخسۇس لىنىيىسى ۋە بىر يۈرۈش

قاچىلاش- چۈشۈرۈش، توشۇش، كىران ئۈسكۈنىلىرى بىلەن بولغان سودا ئاساسەن توختىدى، شەرقىي يۈزلىنىش، سىرتقا ئېكسپورت قىلىشقا مال يۆتكەپ بېرىلىش، تېخنىكا قاتارلىق پورتلارنىڭ ۋاسىتىلىك ھالدا كاپىتالىستىك دۆلەتلەر ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن رايونىغا مال ئېكسپورت قىلىشقا مال تەمىنلەپ بېرىلدى؛ ئىمپورتنىمۇ دۆلەت تاشقى سودا سىستېمىسىنىڭ ھەرقايسى ئىمپورت - ئېكسپورت شىركەتلىرى زاكاز قىلىپ يۆلۈپ بەردى ياكى مەملىكەت ئىچىدە تەڭشەپ ھەل قىلدى، يۆلارنىڭ مىقدارى كۆپ بولمىدى. 1965 - يىلى ئېكسپورت بىراقلا 12 مىليون 530 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا چۈشۈپ قالدى. 1970 - يىلى تېخىمۇ تۆۋەنلەپ، 380 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا چۈشۈپ قالدى. بۇ چاغدا دۆلەت پىلانى بويىچە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئاشلىق، پاختا، ياغ، گۆشلەرنى ئېكسپورت قىلىش پۈتۈنلەي توختىتىلىدى. چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتىمۇ زور دەرىجىدە ئازىيىپ كەتتى. 1969 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭ پاكىستانىنىڭ گىلگىت رايونى بىلەن چېگرا سودىسىنى قانات يايدۇردى، لېكىن سودا ئومۇمىي سوممىسى چەكلىك بولدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ تاشقى سودىسى ئەسلىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى. ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىمۇ خېلى زور ئۆزگەرىش بولدى. نېفىت مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت قىلىشتىن ئېكسپورت قىلىشقا يۆزلەندى، يۇڭ يىپ، رەخت، تۇغە يۇڭى كىيىم - كېچەك لىرى، گىلەم قاتارلىقلار شىنجاڭنىڭ تايانچ ئېكسپورت تاۋىرىغا ئايلاندى. يېقىندىن بارلىققا كەلگەن بىر تۈركۈم يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار، مەسىلەن، قۇمۇل قوغۇنى، كىشمىش ئۈزۈم، چۇچۇكبۇيا، چۇچۇكبۇيا مەلھەمى، ئارپا بەدىيان، قۇلماق، ئاق ساماق قاتارلىقلار ئاساسلىق ئېكسپورت تاۋىرى بولۇپ قالدى. 1980 - يىلغا كەلگەندە ئېكسپورت ئومۇمىي قىممىتى 17 مىليون 100 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا ئۈرلىدى.

1981 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بولغان مۇددەت ئىچىدە شىنجاڭنىڭ تاشقى سودىسى تېز راۋاجلانغان مەزگىل بولدى. 1981 - يىلىدىن باشلاپ ئىمپورت - ئېكسپورت كەسپىنى ئۈزى باشقۇرۇشقا باشلىدى، شۇنداقلا قوغۇن، نەشپۈت، ئۈزۈم، ساماق، بۇغا يۇمران مۇڭگۈزى، يۇمنمىك پاراشوكى، ئالقات، زاراڭزا، پاختا، چۇچۇكبۇيا بۇيۇملىرى، پەمىدۇر قىيامى، قۇلماق دانچىسى، سۇسىزلاندۇرۇلغان كۆكتات مۇھىم نۇقتا قىلىنغان ئېكسپورت تاۋارلىرى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇرۇلدى. ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرى 54 تۈر 600 سورتقا يەتتى. تاشقى سودا ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى 1979 - يىلىدىكى 24 مىليون

1950 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە ئارىلىق ئىنىجاڭنىڭ تاشقى سودىسى باشلانغان، تەرەققىي قىلغان مەزگىل بولدى. بۇ مەزگىلدە شىنجاڭ تاشقى سودا باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تاشقى سودا كارخانىلىرىنى تېز قۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئاساسىي سودا ئوبيېكتى قىلىپ، ئارتۇق - كەمنى، بار - يوقنى تەڭشەش ئاساسىدا مالغا مال ئالماشتۇرۇش سودىسىنى قانات يايدۇردى. ئىمپورت قىلىنغان تاۋارلار ئاساسلىقى ئاپتونوم رايون ئىچىدە جىددىي ئېھتىياجلىق بولغان ئاپتوموبىل، يېزا ئىگىلىك ماشىنلىرى، سانائەت، كان ئۇسكۈنىلىرى، پولات ماتېرىياللىرى، نېفىت ماتېرىياللىرى، سېمونت، خىمىيۋى ئوغۇت قاتارلىق سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بولدى؛ ئېكسپورت قىلىنغان تاۋارلار ئاساسلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق دەسلەپكى مەھسۇلاتلىرى، جۈملىدىن تېرە، ئۈچەي، پاختا، يىپەك، ماي، كالا، قوي گۆشى، قۇرۇق مېۋە، ۋە رەڭلىك مېتال قېزىلمىلىرى قاتارلىقلار بولدى. ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى ئومۇمىي سوممىسى 150 - يىلىدىكى 1 مىليون 300 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىدىن 1960 - يىلى 73 مىليون 180 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىپ، 4.42 ھەسسە ئاشتى.

1963 - يىلىدىن 1980 - يىلىغىچە ئارىلىق ئىنىجاڭنىڭ تاشقى سودىسى زور دەرىجىدە ئازايغان، ئاستا ئۆرلىگەن مەزگىل بولدى. بۇ مەزگىلدە سوۋېت

360 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىدىن 1994 - يىلى 1 تىرىل- يون دوللارلىق ئوتكەلدىن ئوتتى؛ 2000 - يىلى 2 مىليارد 264 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىپ، 1979 - يىلىدىكىدىن 94.3 ھەسسە ئاشتى. 2000- يىللىق ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 204 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 7.30% نى، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 0.48% نى ئىگىلىدى؛ ئېكسپورت تاۋارلىرى 99 دۆلەت ۋە رايونغا سېتىلدى؛ سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ ئېكسپورت سوممىسى 844 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىپ، ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 70.1% نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى ئىمپورت ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 60 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى، ئىمپورت تاۋارلىرى 47 دۆلەت ۋە رايوندىن كەلدى؛ سانائەت بۇيۇملىرى ئىمپورت سوممىسى 595 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىپ، ئىمپورت ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 50.13% نى ئىگىلىدى.

شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم يىللىرىدىكى ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى ئومۇمىي سوممىسى بىرلىكى: 10 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى

يىلى	ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى	ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى	ئىمپورت ئومۇمىي سوممىسى
1950	13 مىليون 500 مىڭ	6 مىليون 370 مىڭ	7 مىليون 130 مىڭ
1955	50 مىليون 580 مىڭ	19 مىليون 650 مىڭ	30 مىليون 930 مىڭ
1980	31 مىليون 600 مىڭ	17 مىليون 100 مە	14 مىليون 500 مىڭ
1999	1 تىرىليون 765 مىليون 340 مىڭ	1 تىرىليون 27 مىليون 430 مىڭ	737 مىليون 910 مىڭ
2000	2 تىرىليون 264 مىليون	1 تىرىليون 204 مىليون 9 مىڭ	1 تىرىليون 59 مىليون 910 مىڭ

ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋارلىرىنى تەكشۈرۈش، كارانتىن قىلىش خەلقئارا سودىنىڭ ئادەتتىكى قائىدىسى بويىچە، مەخسۇس تەكشۈرۈش، كارانتىن ئاپپاراتى ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋارلىرىنى (ھايۋانات - ئۆسۈملۈك ۋە ئۇلارنىڭ مەھسۇلاتلىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) سۈپىتى ئۆلچىمى، سانى، ئورۇلۇشى ۋەھىيە كارانتىنى قاتارلىق جەھەتلەردە تەكشۈرۈلىدۇ، كارانتىن قىلىنمىدۇ ۋە نازارەت قىلىپ باشقۇرۇلىدۇ. 1999 - يىلى 8 - ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە شىنجاڭ ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋارلىرىنى تەكشۈرۈش ئىدارىسى، ئۇرۇمچى ھايۋانات - ئۆسۈملۈكلەر كارانتىن ئىدارىسى، ئۇرۇمچى ۋەھىيە كارانتىن ئىدارىسى قوشۇلۇپ، شىنجاڭ چېگرىدىن كىرىش - چىقىشتا تەكشۈرۈش، كارانتىن قىلىش ئىدارىسى قىلىپ قۇرۇلۇپ شىنجاڭدا چېگرىدىن كىرىگەن - چىققان خادىملار ۋە ئىمپورت- ئېكسپورت قىلىنغان تاۋارلارنى تەكشۈرۈش، كارانتىن قىلىش ۋە نازارەت قىلىپ باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋارلىرىنى تەكشۈرۈش كارانتىن قىلىش تارمىقى تەكشۈرۈپ لايىقەتلىك بولغاندىن كېيىن، مۇناسىۋەتلىك گۇۋاھنامە بېرىدۇ. تەكشۈرۈلمىگەن، كارانتىن قىلىنمىغان ياكى تەكشۈرۈش، كارانتىندىن ئۆتەلمىگەن مەھسۇلاتلارنى ئېكسپورت قىلىشقا، مەملىكەت ئىچىدەكى بازارلارغا سېتىشقا يول قويۇلمايدۇ. شىنجاڭ چېگرىدىن كىرىش - چىقىشقا تەكشۈرۈش، كارانتىن قىلىش ئىدارىسى قەشقەر، قونجىراپ، ئاقسۇ، كورلا، ئىلى، قورغاس، ئالاتاۋ ئېغىزى، ئالتاي، جېمنەي، چۆچەك، تورغات، قۇمۇل، ئۇرۇمچى ئايرۇپورتى قاتارلىق ئۇلاپەت، ئوبلاست، شەھەر، چېگرا پورتلىرىدا تارماق، شۆبە ئاپپارات قۇرغان، ئۇلار ئۆزىگە قارىشلىق رايون ئىچىدىكى يۇقىرىدىكى خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە مەسئۇل بولىدۇ.

ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋارلىرىنى تەكشۈرۈش، كارانتىن قىلىش

چېگرا سودىسى ئۇ قوشنا دۆلەتلەر بىلەن تۇتاشقان چېگرارايوندا ئېلىپ بېرىلىدىغان سودىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ ئۆزئارا بازار سودىسى، چېگرىدىكى ئاز سوممىلىق سودا، چېگرىدىكى يەرلىك سودا دەپ ئۈچ خىل شەكىلگە بۆلۈنىدۇ.

چېگرا سودىسى

شىنجاڭ چېگرا سىزىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5400 كىلومېتىر بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىچكى موڭغول، رۇسىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان قاتارلىق سەككىز دۆلەت بىلەن چېگرىلىنىدۇ. چېگرا سودىسى ئىزچىل تۈردە شىنجاڭنى خەلقئارا بازار بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان، قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بولغان ئىقتىساد - سودا ئالاقىسىنى راۋاجلاندۇرىدىغان مۇھىم كۆۋرۈك بولۇپ كەلدى. 1950 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە، شىنجاڭ ئاشقى سودىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان ئاشقى سودا ئاساس قىلىنىپ، چېگرا سودىسى سوممىسى ئىزچىل تۈردە ئېشىپ باردى. 1960 - يىلى شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى 73 مىليون 122 مىڭ دوللارغا

1991 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بولغان چېگرا سودىسى سوممىسى

بىرلىكى: 10 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى

يىل	ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى	ئېكسپورت	ئىمپورت
1991	7138	3576	3562
1992	31055	15500	15555
1993	57712	28906	28806
1994	51267	23932	27335
1995	69450	27562	41888
1996	73131	18647	54484
1997	74993	22962	52031
1998	86953	37599	49354
1999	102314	57329	44985
2000	131970	58020	73950

يەتتى. خەلقئارا ۋە ئىچكى سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، 1963 - يىلىدىن 1983 - يىلىغىچە شىنجاڭدىكى چېگرا پورتلىرى ئارقا - ئارقىدىن تاقىلىپ، شىنجاڭنىڭ سوۋېت بىلەن بولغان چېگرا سودىسى 20 يىلدىن ئارتۇق ئۈزۈلۈپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ چېگرا سودىسى تارىخىي چېكىنىش دەۋرىگە قەدەم قويدى.

ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، جۇڭگونىڭ ئاشقى سىياسىتىنىڭ تەڭشىلىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭ 1986 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان چېگرا سودىسىنى رەسمىي ئەسلىگە كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما كۆلىمى ئانچە چوڭ بولمىدى، 1988 - يىلى ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى ئاران 36 مىليون دوللار بولدى، بۇ شىنجاڭنىڭ ئاشقى سودا ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 8.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن كېيىن، شىنجاڭ ئاشقى سودا دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، « ئىككى لىنىيىنى قويۇۋېتىش» (چېگرا سودىسى لىنىيىسى، تۆمۈريول لىنىيىسى)، سودا ئارقىلىق چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈش تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنى تۈزدى. 1992 - يىلى يەنە چېگرا سودىسىنى راۋاجلاندۇرۇشقا دائىر 41 ماددىلىق سىياسەت تۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ چېگرا سودىسىنى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىشتەك يېڭى باسقۇچقا ئېلىپ كىردى. شۇ يىلى چېگرا سودىسى ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسى 320 مىليون دوللارغا يېتىپ، 1991 - يىلىدىكىدىن 2.2 ھەسسە ئېشىپ، شىنجاڭنىڭ ئاشقى سودا ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 42.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا، شىنجاڭ پورتلىرىنىڭ 16نى ئېچىپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىچكى موڭغول، رۇسىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، پاكىستان، تاجىكىستان قاتارلىق ئالتە قوشنا دۆلەت بىلەن چېگرا سودىسى ئېلىپ بارىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قازاقىستان بىلەن بولغان سودا سوممىسى ئەڭ كۆپ. 2000 - يىلى چېگرا سودىسى ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 319 مىليون دوللارغا يېتىپ، شىنجاڭ

نىڭ ئىمپورت ـ ئېكسپورت ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 58.29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. چېگرا سودىسىنىڭ تەرەققىياتى شىنجاڭ چېگرا ئاھالىلىرى بازىرىنىڭ تېز راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولدى. 2000 ـ يىلىلا شىنجاڭ چېگرا ئاھالىلىرى بازىرىنىڭ سودا سوممىسى 582 مىليون يۈەنگە، بازارغا كىرگەنلەر 77 مىڭ 900 ئادەم قېتىمغا، ياڭ ئومۇمىي سوممىسى 122 مىليون يۈەنگە يەتتى.

تاشقى مەبلەغ كىرگۈزۈش بۇ تاشقى مەبلەغدىن پايدىلىنىش دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سىرتتىن ئالغان قەرز پۇل، چەت ئەل سودىگەرلىرى بېۋاستە سالغان مەبلەغ ۋە چەت ئەل سودىگەرلىرى سالغان باشقا مەبلەغلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1980 ـ يىلىدىن 2000ـ يىلىغىچە شىنجاڭ تاشقى مەبلەغ تۆختامىدىن جەمئىي 1281 نى ئىمزالىدى. توختام سوممىسى 3 مىليارد 685 مىليون دوللارغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سىرتتىن قەرز ئېلىش توختامى تۆرى 120، توختام مەبلىغى 2 مىليارد 327 مىليون دوللار، ئەملىي ئىشلىتىلگىنى 1 مىليارد 971 مىليون دوللار؛ چەت ئەل سودىگەرلىرى بېۋاستە مەبلەغ سېلىش توختامى تۈرى 1117، توختام مەبلىغى 1 مىليارد 60 مىليون دوللار، ئەملىي ئىشلىتىلگىنى 559 مىليون دوللار؛ چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ باشقا مەبلەغ (تۆلەم سودىسى، پىشقەدەم ـ قۇراشتۇرۇش، خەلقئارا ئىجارىچىلىك جەھەتلەردە) دىن ئەملىي ئىشلىتىلگىنى 324 مىليون دوللار. 1980 ـ يىلى جۇڭگو ـ چەت ئەل شېرىكچىلىكىدىكى كارخانا ـــ ئېگىرتاغ يۇلۇق توقۇمىچىلىق چەكلىمىسى شىركىتى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭدىكى چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان تۇنجى كارخانا بولۇپ قالدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا، چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانا 371 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەمكارلىشىپ باشقۇرغان كارخانا 286، شېرىك كارخانا 24، چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ شېرىكسىز كارخانىسى 58، پاي تۇزۇمىدىكى تاشقى مەبلەغ كارخانىسى ئۇچ بولۇپ، 33 دۆلەت ۋە رايونغا چېتىلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاساسلىقى شياڭگاڭ ۋە تەيۋەن، ئۇنىڭدىن قالسا ئامېرىكا، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى دۆلەتلەر، ياپونىيە، كورېيە قاتارلىقلار. چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلىغىدىكى كارخانىلار ئاساسلىقى ئۇرۇمچى، غۇلجا، سانجى، تۇرپان، بايىنغولىن قاتارلىق ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرگە تارقالغان. بۇنىڭ ئىچىدە داڭلىق چەت ئەل مەبلىغى كارخانىلىرىدىن تەڭرىتاغ يۇلۇق توقۇمىچىلىق چەكلىمىسى شىركىتىدىن باشقا، مېيىكى ئۆڭى جاھازلىرى پاي چەكلىمىسى شىركىتى، يىدا توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرى چەكلىمىسى شىركىتى، تۇڭيى يېمەكلىك چەكلىمىسى شىركىتى، تەڭرىتاغ دورىگەرلىك چەكلىمىسى شىركىتى، ئۇرۇمچى جېڭدا چارۇچىلىق چەكلىمىسى شىركىتى، فۇيېي سەنئاۋلۇ قۇلىلىق چەكلىمىسى شىركىتى، خەيدې مېھمانخانىسى قاتارلىقلار بار.

تاشقى ئىقتىساد ھەمكارلىقى بۇ سىرتتىن قۇرۇلۇش ھۆددىگە ئېلىش، ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقى، سىرتقا مەبلەغ سېلىش، كۆپ تەرەپلىمە ھەقسىز ياردەمىنى قوبۇل قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (1) سىرتتىن قۇرۇلۇش ھۆددىگە ئېلىش، ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقى ۋە سىرتقا مەبلەغ سېلىش جەھەتتە. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ سىرتتىن قۇرۇلۇش ھۆددىگە ئېلىش ۋە ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقى تۈرىدىن 62 نى تەستىقلىدى، توختام سوممىسى 69 مىليون 671 مىڭ دوللارغا، سىرتقا ئەۋەتىلگەن ئەمگەك مۇلازىمەتچىسى 6000 كىشىگە يەتتى. سىرتقا مەبلەغ سېلىش تۈرىدىن 18نى تەستىقلىدى، سالغان مەبلەغ سوممىسى 3 مىليون 753 مىڭ 500 دوللارغا يەتتى. (2) كۆپ تەرەپلىمە ھەقسىز ياردەمنى قوبۇل قىلتۇرۇش جەھەتتە. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ كۆپ تەرەپلىمە ھەقسىز ياردەم تۈرىدىن 71 نى قوبۇل قىلتۇردى. ھەقسىز ياردەم سوممىسى 90 مىليون دوللارغا يەتتى. بۇ پۇل ئاساسلىقى سۇ ـ تۇپراقنى ئېچىش، يېزا ئىگىلىكى، مۇھىت ئاسراش، داۋالاش ـ ساقلىق ساقلاش، مەدەنىيەت ـ ماارىپ، نامرات‌لارنى يۆلەش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلدى. ھەقسىز ياردەم قىلغان تەشكىلات ۋە دۆلەتلەر ب د ت تەرەققىيات پىلان مەھكىمىسى، بالىلار فوندى جەمئىيىتى، ئاھالە فوندى جەمئىيىتى، ئاشلىق ـ يېزا ئىگىلىك تەشكىلاتى، ياۋروپا ئىتتىپاقى، ياپونىيە، كانادا، يېڭى زېلاندىيە، ئاۋسترالىيە، دانىيە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (3) تېخنىكا ئىمپورت ـ ئېكسپورتى ۋە سىرتقا ياردەم بېرىش جەھەتتە. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، تېخنىكا ۋە ئۇسكۇنە ئىمپورت ـ ئېكسپورت سوممىسى 35 مىليون 875 مىڭ دوللارغا يەتتى. سىرتقا ياردەم بېرىش خىزمىتى 1992ـ يىلىدىن باشلاندى، بۇ ئاساسلىقى جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ

ئونتۇزا ئاسىيا دۆلەتلىرىگە بەرگەن ياردەمنى كۆرسەتمەيدۇ. ئومۇمىي ياردەم سوممىسى 190 مىليون يۈەنگە يېتىدۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا گانا ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلۇشىغا 2 مىليون يۈەن ياردەم بېرىلدى.

جۇڭگو شىنجاڭ ئۇرۇمچىسى تاشقى ئىقتىساد - سودا بەرمەنكىسى جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدىكى كۆلىمى ئەڭ زور ئۇنىۋېرسال خەلقئارا بەرمەنكە قىسقارتىپ ئۇرۇمچى بەرمەنكىسى 1992 - يىلىدىن باشلاپ بولغا قويۇلغان. ھەر يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 8 - كۈنىگىچە شىنجاڭ خەلقئارا كۆرگەزمە مەركىزىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئۇرۇمچى بەرمەنكىسى يەنە ئاسىيا - ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى ئارقىلىق، جۇڭگونىڭ شەرقى ۋە غەربىدىكى بازارلار بىلەن ئونتۇزا ئاسىيا ۋە ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرنىڭ چوڭ بازارلىرىنى زىچ باغلاپ، يېڭى بازار ئېچىشتىكى كۆۋرۈك

جۇڭگو شىنجاڭ ئۇرۇمچى تاشقى ئىقتىساد - سودا بەرمەنكىسى

ۋە كۆزنەك بولۇپ كەلدى. ئۇرۇمچى بەرمەنكىسىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى: ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى (چېگرا سودىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئۇستىدە كېڭىشىش؛ سىرت بىلەن بولغان ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى (سىرتتىن مەبلەغ، تېخنىكا كىرگۈزۈش، تۇرلەرنى بىرلىشىپ باشقۇرۇش، ئۇچىنى كەلتۈرۈش، بىرنى تولۇقلاش قۇرۇلۇش ھۆددىگەرلىكى، ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئۇستىدە كېڭىشىش، دۆلىتىمىزنىڭ شەرقى ۋە غەربىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ھەمكارلىقى (چېگرا سودىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، تاشقى ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى (دۆلىتىمىزنىڭ ئۆلكە، رايون، شەھەرلىرى ئونتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تۈرى، مۇلۇك ھوقۇقى سودىسى ماددىي ئەشيا ئالاقىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئۇستىدە كېڭىشىش؛ يېڭى مەھسۇلات، يېڭى تېخنىكا، يېڭى تۇرلەرنى كۆرگەزمە قىلىشتىن ئىبارەت. كۆرگەزمە زالىنىڭ سىرتىدا يەنە 7650m² لىق مەيدان بولۇپ، چوڭ تېپتەكى ماشىنا، ئۇسكۇنىلەرنى قويغىلى بولىدۇ. 1992 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە ئۇرۇمچى بەرمەنكىسى جەمئىي توققۇز نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى، ئاسىيا قىتئەسى، ياۋروپا قىتئەسى ۋە ئامېرىكا قىتئەسىدىن بولۇپ جەمئىي 73 دۆلەتتىن ھەمدە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن رايونلىرىدىن كەلگەن 23 مىڭدىن ئارتۇق سودىگەر بەرمەنكىگە كەلدى، 30 نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن 200 دىن ئارتۇق كارخانىچى كۆرگەزمىگە قاتناشتى. جۇڭگودىكى ھەرقايسى ئۆلكە، رايون، شەھەرلەردىن كېلىپ كۆرگەزمىگە قاتناشقان كارخانا 6200 دىن ئاشىدۇ (بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭنىڭ كارخانىلىرى 50% ئەتراپىدا). توققۇز نۆۋەتلىك ئۇرۇمچى بەرمەنكىسىدە تاشقى ئىقتىساد ھەمكارلىق ۋە سودا پۈتۈشۈش سوممىسى 12 مىليارد 793 مىليون دوللارغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە تاشقى سودا پۈتۈشۈش سوممىسى 9 مىليارد 118 مىليون دوللار (ئىچكى ئېكسپورت پۈتۈشۈش سوممىسى 4 مىليارد 858 مىڭ دوللار، ئىمپورت زاكاز سوممىسى 4 مىليارد 260 مىليون دوللار)، تاشقى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تۈرى پۈتۈشۈش سوممىسى 3 مىليارد 675 مىليون دوللارغا يەتتى. ئىچكى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تۈرى ۋە ئىچكى سودا پۈتۈشۈش سوممىسى 70 مىليارد 28 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىچكى جەھەتتە بىرلىشىش تۈرى پۈتۈشۈش سوممىسى 29 مىليارد 934 مىليون يۈەن، ئىچكى سودا پۈتۈشۈش سوممىسى 40 مىليارد 347 مىليون يۈەن. يەرمەنكىگە دۆلىتىمىزدىكى 30 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايوندىن بولۇپ جەمئىي 70 مىڭدىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 40 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ تاشقى ئىقتىساد-سودا (گۇرۇھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى بۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇنىۋېرسال تاشقى سودا كارخانىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسلىي نامى ــ شىنجاڭ تاشقى ئىقتىساد سودا باش شىركىتى. بۇ شىركەت ئۇرۇمچى شەھىرى ئىنتىپاق يولىغا جايلاشقان. 1990 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بولغان 11 يىلدا دۆلەت تاشقى ئىقتىساد سودا ھەمكارلىق مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن ئۈدا

جۇڭگودىكى ئىمپورت سوممىسى ئەڭ كۆپ 500 تاشقى سودا كارخانىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلىدى. 1999-يىلى شىركەتنىڭ سودا سوممىسى 260 مىليون يۈەنگە يەتتى. شۇ يىلى بۇ شىركەت پېيىنى تىزگىنلىگەن شىنتېيەن خەلقئارا ئوقەت شىركىتىنىڭ پېيى بازارغا سېلىندى، ئۇنىڭ قارمىقىدا تولۇق مەبلەغلىك بالا شىركەتتىن سەككىزى، پېيى تىزگىنلىنىدىغان بالا شىركەتتىن ئىككىسى بار. تىجارەت تۈرلىرى: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكىدىكى كۆپ مىقدارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، يۇقىرى پەن - تېخنىكىلىق مەھسۇلاتلار، پولات ماتېرىياللىرى، پاختا، خىمىيىۋى ئوغۇت، ئاشلىق - ياغ، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، سۈلياۋ، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، ماشىنىسازلىق مەھسۇلاتلىرى، كومپيۇتېر قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇ شىركەتنىڭ تىجارەت شەكلى كۆپ خىل بولۇپ، مال ئالماشتۇرۇش سوممىسى نەق پېرېۋوتلۇق سودا، ئۈتەك سودىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تاشقى سودا تىرانسپورتىنى ۋاكالىتەن بېجىرىدۇ، ئىچكى جەھەتتە سېتىش كەسپى بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنىدۇ. ھازىر مېھمانخانا - ئاشپۇزۇل مۇلازىمىتى، سايahەت قىلغاچ مال سېتىۋېلىش، ئۆي - زېمىن تەرەققىياتى قاتارلىق 3 - كەسىپ بىلەنمۇ شۇغۇللىنىۋاتىدۇ. ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ شىنجاڭ ۋە خوشۇت ئېغىدىرىن مەھسۇلاتى چەكلىك شىركىتى، شىنجاڭ كەيزې پەمىدۇر قىياسى چەكلىك شىركىتىگە تېخنىكا ئۆزگەرتىش ۋە ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى كىرگۈزۈش ئۈچۈن نەچچە 10 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئېغىدىرىن ۋە پەمىدۇر قىياسىنى پاي شىركىتىنىڭ تۈزۈلۈك كەسپى ۋە گۈزۈھ شىركىتىنىڭ يېڭى پايدا ئاشۇرۇش نۇقتىسىغا ئايلاندۇرىدى. 2001 - يىللىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، بۇ شىركەتنىڭ 2001 - يىللىق ئومۇمىي دەسمايىسى 235 مىليون 180 مىڭ پايغا، ئاساسىي تىجارەت كىرىمى 86 مىليون 590 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ساپ پايدا نىسبىتى 13.7% بولغان.

شىنجاڭ خەلقئارا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق شىركىتى بۇ چوڭ تىپتىكى دۆلەت تاشقى ئىقتىساد - سودا كارخانىسى بولۇپ، تىجارەت دائىرىسى: تاشقى مەبلەغدىن پايدىلىنىش تېخنىكا كىرگۈزۈش تۈرلىرىنى تەشكىللەيدۇ ۋە بېجىرىدۇ. چەت ئەل قۇرۇلۇشلىرى ۋە چېگرا ئىچىدىكى تاشقى مەبلەغ قۇرۇلۇشلىرىنى ھۆددىگە ئالىدۇ. خەلقئارا ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقى، سىرتقا ئىقتىسادي ياردەم بېرىش ۋە ئىمپورت - ئېكسپورت تاۋار سودىسى كەسپىنى بېجىرىدۇ. بۇ شىركەت 1986 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى 116 - نومۇرغا جايلاشقان. 10 نەچچە يىلدىن بۇيان بۇ شىركەت قائىدىلىك تىجارەت قىلىشتا چەك تۇرۇپ، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى دۆلەتلەر ۋە غەربىي ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا، ئافرىقا، شەرقىي ياۋروپا، غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىدە پائال بازار ئاچتى، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقئارا بازىرىدا تاشقى ئىقتىساد ھەمكارلىقى ۋە سودا كەسپىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇردى؛ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا قەرز پۇل ئورنىدا بېرىلگەن 58 مىليون شۇۋېتسارىيە فرانكى قىممىتىدىكى ماددىي ئەشيانى ئاغدۇرۇش، پايدىلىنىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى؛ قىرغىزىستان، تاجىكىستان، پاكىستان، ئۆكرائىنا، گانا قاتارلىق دۆلەتلەردە 12 تۈرلۈك ھۆددىگەرلىك قۇرۇلۇشنى تاماملىدى: جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ئايرىم - ئايرىم ھالدا قازاقىستان، تۈركمەنىستان ھۆكۈمىتىگە 30 مىليون يۈەنلىك تاۋار قەرز پۇلى بېرىش ۋە قىرغىزىستان، تاجىكىستان، بېلورۇسىيە، ئۆكرائىنا، پاكىستان، ئافغانىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئىقتىسادي ياردەم بېرىش ۋەزىپىسىنى بېجىردى؛ تاجىكىستان ھۆكۈمىتىنى 50 مىليون ياردەم قەرز پۇلى بىلەن تەمىنلىدى؛ ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە شېرىك كارخانا قۇردى؛ 10 نەچچە دۆلەتكە 5000 دىن ئارتۇق ئەمگەك مۇلازىمىتى خادىمى ئەۋەتتى. 2000 - يىلى شىركەتنىڭ ئومۇمىي مۇلكى 893 مىليون يۈەنگە، ئىمپورت - ئېكسپورت سودا سوممىسى 340 مىليون دوللارغا يەتتى.

جۇڭگو شىنجاڭ خەلقئارا كۆرگەزمە مەركىزى بۇ ئىمپورت - ئېكسپورت تىجارەت ھوقۇقىغا ئىگە ئۈنۈمۈرسال مۇلازىمەت ئاپپاراتى بولۇپ، 1992 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق كۆرگەزمە سارىيىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق قۇرۇلغان، ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى دوستلۇق يولىدا بولۇپ، شىمالىي تەرىپى شىنجاڭ خەلق سارىيى بىلەن قوشنا. ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىساد، سودا، مەدەنىيەت ئىشلىرى كۆرگەزمە پائالىيىتى مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. قارىمىقىدا كەسپىي بۆلۈم، ئىلان شىركىتى، ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى، سايahەت ئىدارىسى، ئۆي جاھازلىرى چەكلىك شىركىتى ۋە بوجۇڭ ئوقەتچە-

لىك چەكلىك شىركىتى بار. ئومۇمىي كۆلىمى 63 مىڭ كۆادرات مېتىر بولۇپ، 14 كۆرگەزمە زالى بار؛ زال ئىچى كۆلىمى 150 مىڭ كۆادرات مېتىر بولۇپ، 800 دانە خەلقئارا ئۆلچەملىك يايما ئورنى (3 مېتىر×3 مېتىر) قۇرغىلى بولۇپ، زال سىرتىنىڭ كۆلىمى 7650 كۆادرات مېتىر. بۇ مەركەزنىڭ ئۇسكۇنىلىرى ئىلغار، ئىقتىدارى مۇكەممەل، مۇلازىمىتى يۇرۇشلۇشكەن، قاتنىشى قولايلىق، ئەتراپىدىكى مۇھىت گۈزەل بولۇپ، ئاساسلىقى دۆلىتىمىز ئىچىگە مۇلازىمەت قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا دۇنياغا يۈزلىنىپ، خەلقئارا كۆرگەزمە، دۆلىتىمىز كۆرگەزمىلىرى، سودا كېڭىشى، پەن ـ تېخنىكا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەيدۇ ۋە بېجىرىدۇ. جۈملىگو ۋە چەت ئەل سودىگەرلىرىنى مال سېتىۋېلىش، ساياھەت، خەۋەرلىشىش، قاتناش، ئېلان، مەسلىھەتچىلىك قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە ئۇنۇملۇق مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ مەركەزنىڭ 2000 ـ يىللىق تىجارەت مۇلازىمىتى كىرىمى 6 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1992 ـ يىلىدىن باشلاپ، ھەر نۆۋەتلىك ئۇرۇمچى ئىقتىساد ـ سودا يەرمەنكىسىنى غەلىبىلىك ئۆتكۈزۈپ، دۆلىتىمىز ئىچى ـ سىرتىدىكى مېھمانلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى (ھەمكارلىق رايونى) 1992 ـ يىلىدىن باشلاپ، گۇۋۇيۈەن تەستىقلىغان ئۈرۈمچى ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى، يۇقىرى يېڭى تېخنىكا كەسىپي تەرەققىيات رايونى، غۇلجا، چۆچەك، بۆرتالا چېگرا ئىقتىسادي ھەمكارلىق رايونى ۋە ئاپتونوم رايون لۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلىغان كۈيتۈن، شىخەنزە ئىقتىسادي تەرەققىيات رايونى ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلۇشقا باشلاپ، ھازىر دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى. تەرەققىيات رايونلىرى باشقۇرۇش كومىتېتى « ئاپ-پارات كىچىك بولسىمۇ، ئىجتىمائىي ئىشلار دائىرىسى ۋە مۇلازىمەت دائىرىسى كەڭ بولۇش» پرىنسىپى بويىچە، ئىخچام، يۇقىرى ئۈنۈملۈك، ئەمەلىي ئىش بېجىرىدىغان ھەربىكەت مېخانىزمىنى بەرپا قىلدى. « كونا شەھەر ئاساسىدا، يېڭى رايون بەرپا قىلىش» پرىنسىپى بويىچە، تەرەققىيات رايونىنىڭ ئومۇمىي پىلانىنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تۈزۈپ چىقىپ، ئۇل ئەسلىھە قۇرۇلۇشىنى كۈنسېرى مۇكەممەللەشتۈردى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭنىڭ تەرەققىيات رايونى (ھەمكارلىق رايونى) نىڭ ئومۇمىي پىلانىدىكى كۆلىمى 66.464 گېكتارغا، ئورۇندالغان ئۇل ئەسلىھە سېلىنما سوممىسى 1 مىليارد 567 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ پۈتۈنلەي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەن كارخانا 1210 يەتتى، يۈنىڭ ئىچىدە جۈملىگو، چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىدىن 68ى، ئىچكى جەھەتتە بىرلەشكەن كارخانىدىن 628ى بار. 2000 ـ يىلى سانائەت مەھسۇلاتى قىممىتى 5 مىليارد 37 مىليون يۈەنگە، تاپشۇرۇلغان باج 530 مىليون يۈەنگە يەتتى. تاشقى سودا ئىمپورت ـ ئېكسپورت سوممىسى 251 مىليون دوللارغا يەتتى، يۈنىڭ ئىچىدە ئىمپورت سوممىسى 142 مىليون دوللار، ئېكسپورت سوممىسى 109 مىليون دوللار بولدى.

ئۈرۈمچى ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى بۇ تەرەققىيات رايونى 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، شەھەر رايونىغا جايلاشقان. ئۈرۈمچى ئايرودرومى ۋە ۋوگزال مال تىرانسپورت پونكىتىغا يېقىن. بۇ رايوننىڭ تارمىقىدىكى دۆلەت تەستىقلىغان 34.4 كۋادرات كىلومېتىر يەرنىڭ 3.5 كۋادرات كىلومېتىرى ئېچىلىپ، 355 تۇر تۇرغۇزۇلدى، ھەر كۋادرات كىلومېتىرغا 1 مىليارد 60 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرنىڭ ئېكسپورت تاشقى پېرىۋوتى 14 مىليون 980 مىڭ دوللارغا، ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرنىڭ ئۇل ئەسلىھە سېلىنمىسى 49 مىليون 526 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئېكسپورت سوممىسى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 25 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ھەربىر كىشىنىڭ يىللىق ئەمگەك ئىشلەپچىقىرىش نىسبىتى 173 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەرەققىيات رايونىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش سېلىنمىسى 1 مىليارد 284 مىليون يۈەنگە، يۈنىڭ ئىچىدە ئۇل ئەسلىھە سېلىنما سوممىسى 267 مىليون يۈەنگە يەتتى. تەرەققىيات رايونىدا 100 مىڭ توچكىلىق پروگراممىلىق تېلېفون ئىدارىسى، خەلقئارالىق پوچتا ئايرىش ـ تەكشۈرۈش مەركىزى، پوچتا ئىدارىسى، خەلقئارا پوچتا تىرانسپورت ئىدارىسى، كۆچمە خەۋەرلىشىش ئىدارىسى قاتارلىق تۈرلەر قۇرۇلۇپ، توك بىلەن تەمىنلەش ۋە خەۋەرلىشىش ئىشلىرىغا تولۇق قولايلىق يارىتىلدى. 220 مىليون يۈەن مەبلەغ كىرگۈزۈلۈپ، پوچتا ـ تېلېگراف مەكتىپى، چوڭ تىپتىكى تەنتەربىيە سارىيى قۇرۇلدى. تەرەققىيات رايونىدىكى خەلقئارا پورتلاردىن مال ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلىدى، يېڭىدىن قۇرۇلغان خەلق-

ئارا سايامەت مال سېتىۋېلىش بازىرى، گۈاڭخو سودا شەھىرى قاتارلىقلارمۇ ئومۇمىيۈزلۈك تىجارەتكە كىرىش-تى. تەرەققىيات رايونىغا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كە-سىپ سىياسىتىگە ئۈيغۇن كېلىدىغان يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىلىق تۈرلەر كىرگۈزۈلدى، كىرگۈزۈلگەن مە-لەغ 3 مىليارد 749 مىليون يۈەنگە يەتتى. تەرەققىيات رايونىغا كىرگەن كارخانا 994 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت كارخانىسىدىن 146 سى، چەت ئەل سودىگەر-لىرى مەبلەغ سالغان كارخانىدىن 34 ى بار؛ چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىلارنىڭ ئېكسپورت تاشقى پېرېۋوتى 117 مىليون دوللارغا يەتتى. 100 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنغان كارخانا ئىك-كى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى 270 مىليون يۈەن مە-لەغ سېلىنغان گۈاڭخۇي تاش ماتېرىياللىرى پاي چەك-لىك شىركىتى مەملىكىتىمىزدىكى ئالدى چوڭ تاش ما-تېرىياللىرىنى پىششىقلاش كارخانىسى، شۇنداقلا پاي چېكى بازارغا سېلىنغان تۇنجى تاش ماتېرىياللىرى كار-خانىسى ھېسابلىنىدۇ؛ 100 مىليون يۈەن مەبلەغ سې-لىنغان شىنجاڭ - تەيۋەن شېرىكچىلىكىدىكى مېيكې خەلقئارا ئۆي جاھازلىرى چەكلىك شىركىتى جۇڭگودە-كى ئالدى چوڭ قارىغاي ئۆي جاھازلىرى پىششىقلاش ئېكسپورت كارخانىسى بولۇپ، مەھسۇلاتلىرىنىڭ ھەم-مىسى ئامېرىكا ۋە كاناداغا ئېكسپورت قىلىنىدۇ. تە-رەققىيات رايوندا ئۆز بايلىقىمىزدىن پايدىلىنىپ ئىن-چىكە پىششىقلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان سىرتقا يۈز-لەنگەن كارخانا ۋە تۈرلۈك كەسىپلەر دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، تە-رەققىيات رايونىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 1 مىليارد 566 مىليون يۈەنگە، ئورۇندالغان سودا - سانائەت باج كىرىمى 460 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ تاشقى سوداسىدىن يارىتىلغان ئېكسپورت پېرېۋوتى 175 مىليون دوللارغا يەتتى؛ يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىلىق كارخانا-لاردىن تۇتى بار بولۇپ، 12 تۈرده پەن - تېخنىكا نەتىجىسىگە ئېرىشتى، 10 تۈرلۈك يېڭى مەھسۇلات يارالتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكىتىمىز بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان تۈرلەردىن ئەتىۋارلىق توپا ئېلېك-ھېنت سىلىتىسى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئەسلىگە كەل-تۈرۈش ئىدىيىسى ئارقىلىق ماگنىي تاۋلاش تۈرلىرى بار. ئۇ تەرەققىيات رايونىنىڭ 2000 - يىللىق يۇقە-رى، يېڭى تېخنىكىلىق مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 240 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئاپتونوم رايونى-مىز سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 47 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. مەھسۇلاتلىرى ئامېرىكا، ياپونىيە، ئاۋسترالىيە، كانادا قاتارلىق 14 دۆلەت ۋە رايونغا سېتىلىشقا باشلىدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 40- بېتىگە قارالسۇن)

ئۇرۇمچى يۇقىرى يېڭى تېخنىكا كەسىپلىرى

تەرەققىيات رايونى بۇ تەرەققىيات رايونى 1992 - يىلى 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقى بىلەن دۆلەتلىك يۇقىرى يېڭى تېخنىكا كەسىپلىرى تەرەق-قىيات رايونى قىلىپ بېكىتىلدى. ئۇ ئۇرۇمچى شەھە-رى بېيجىڭ جەنۇبىي يولىغا جايلاشقان. ئومۇمىي پلان-دىكى كۆلىمى 9.8 كۋادرات كىلومېتىر، دەسلەپكى قەدەمدە ئىچىلغان كۆلەم 2.4 كۋادرات كىلومېتىر. يەتتە 7 يىل ئىچىدە بۇ رايونغا سېلىنغان ئۇل ئەسلىمە قۇرۇلۇش مەبلىغى 311 مىليون يۈەن. ئورۇندالغان ئاساسىي قۇرۇلۇش تۇرى سېلىنمىسى 640 مىليون يۈەن بولۇپ، 1.6 كۋادرات كىلومېتىرلىق «يەتتىنى راۋانلاشتۇرۇش، بىرنى تۇزەش» قۇرۇلۇشى ئاساسەن تاماملاندى؛ قۇرۇلۇش باشلىغان كۆلەم 649 مىڭ 100 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 369 مىڭ كۋادرات مېتىر دائىرىنىڭ قۇرۇلۇشى تاماملاندى؛ تەرەققىيات رايوندا يېڭىدىن 109 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر يول ياسىلىپ، كۆكەرتىش كۆلىمى 60 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى. ئەسلىمە مۇھىتى قۇرۇلۇشى كۈنسېرى مۇكەممەللە-شىپ، مەبلەغ سالغۇچىلار ئۈچۈن، سۇ، توك، پار، قاتناش، خەۋەرلىشىش، پوچتا، تۇرالغۇ، ئىش بىلەن بىر-ىش جەھەتلەردە قولايلىق يارىتىلدى. 2000 - يىل-نىڭ ئاخىرىغىچە، يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا تەرەققە-يات رايوندا رويخەتكە ئېلىنغان قانۇنىي ئىگە كارخانا-سى 636 گە، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۈچ خىل مەبلەغ كارخانىسى 56 كە يەتتى؛ يولغا قويۇلغان يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا تۇرى 300 گە، تاۋارلاشتۇرۇلغان تۇر 134 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلىتىمىزنىڭ ۋە ئاپتو-نوم رايونىمىزنىڭ «مەشئەل پىلانى» غا كىرگۈزۈلگەن تۇردىن 43 ى بار؛ تېخنىكا، سانائەت، سودا ئومۇمىي كىرىمى 5 مىليارد 726 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلمۇ-يىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 46.4% تىن ئاشتى؛ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 2 مىليارد 688 مىل-يون يۈەنگە يېتىپ يىلمۇيىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 55.9% ئاشتى؛ ئورۇندالغان باج كىرىمى 427 مىل-يون يۈەنگە يېتىپ، يىلمۇيىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 62.7% ئاشتى؛ ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي قىممىتى 228 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلمۇيىل ئوتتۇرا

هېساب بىلەن %5.106 ئاشتى. (رەسمىلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 40 - بېتىگە قارالسۇن)

چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى بۇ چېگرا رايونىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئەۋزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان، سىرتقا يۈزلەنگەن ئىقتىساد ۋە يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىنى ئاساس قىلغان، سودا - سانائەت، تىجارەتنى بىرلەشتۈرگەن كۆپ قاتلاملىق، كۆپ يۆنىلىشلىك ئۇنۇملۇق ئىقتىسادىي رايون ھېسابلىنىدۇ. 1992 - يىلى شىنجاڭدا چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونىدىن ئۇچى قۇرۇلدى. بۇلار: غۇلجا شەھەر چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى، چۆچەك چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونى ۋە بۆرتالا چېگرا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونىدىن ئىبارەت. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ ئۈچ ھەمكارلىق رايونى ئۈزلىكسىز ئەسلىھە سېلىنمىسى جەمئىي 208 مىليون يۈەن سالىدى؛ 113 ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى قۇرۇش تەستىقلاندى (بۇنىڭغا جەمئىي 711 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى)، بۇنىڭ ئىچىدە ئۈچ خىل مەبلەغ كارخانىسىدىن سەككىزى بار بولۇپ، جەمئىي 40 مىليون 500 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى؛ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 1 مىليارد 972 مىليون يۈەنگە، باج كىرىمى 229 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ تاشقى سودا ئىمپورت - ئېكسپورت سوممىسى 329 مىليون دوللارغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمپورت سوممىسى 114 مىليون 925 مىڭ 100 دوللار، ئېكسپورت سوممىسى 49 مىليون 584 مىڭ 900 دوللار. ھەمكارلىق رايونىدىكى تۈرلەر ئاخبارات قەغەزچىلىكى، ئىسپىرت، ياغاچ ماتېرىيالىرىنى پىششىقلاش، يېمەكلىك پىششىقلاش، كىيىم - كېچەك، قۇرۇلۇش ماتېرىيالىرى، ئېلېكتر سايمانلىرى، يەم - خەشەك پىششىقلاش، سودا ۋە كۆڭۈل ئېچىش كەسىپلىرىگە چېتىلىدۇ.

مالىيە بۇ دۆلەتنى سۈبېيېكتىپ قىلىپ، ھۆكۈمەتنىڭ كىرىم - چىقىم پائالىيىتى ئارقىلىق، قىسمەن ئىجتىمائىي بايلىقنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنى ئادا قىلىش ۋە جەمئىيەتنىڭ ئاممىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىقتىسادىي پائالىيەتنى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭ مالىيە ساھەسى يەرلىك مالىيىگە، شۇنداقلا مىللىي ئاپتونومىيە لىنىك يەرلىك مالىيىگە تەۋە بولۇپ، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى: ئاز سانلىق مىللەت رايونىنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئارقىدا، يەرلىكنىڭ مالىيە كۈچى نورمال مالىيە چىقىمى ئېھتىياجىنى قامدىيالماسلىقتەك رېئاللىقنى كۆزدە تۇتۇپ، دۆلەت تۈزۈلمە، سىياسەت، سېلىنما جەھەتتە زور دەرىجىدە قوللايدۇ. 1950 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە دۆلەت شىنجاڭغا جەمئىي 89 مىليارد 460 مىليون يۈەن مالىيە ياردەم پۇلى بەردى. دۆلەتنىڭ مالىيە جەھەتتە زور كۈچ بىلەن قوللىشى — شىنجاڭدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تەرەققىياتى ۋە ئورتاق گۈللىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ مۇھىم كاپالىتى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ مۇھىم ئىپادىسى.

ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭ مالىيە تۈزۈلمىسى جەھەتتە، ئىلگىرىكى يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈۋېلىش، بىرتۇتاش كىرىم - چىقىم قىلىشتەك تەمىنلەش خاراكتېرىدىكى باشقۇرۇش ئۇسۇلىغا خاتىمە بېرىپ، باج ئايرىش تۈزۈمى ئاساسىدىكى دەرىجە بويىچە باشقۇرۇشتەك مالىيە تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلدى؛ باج تۈزۈمى جەھەتتە، ئىلگىرىكى پىلانلىق ئىگىلىك تەسىرىدىكى نوقۇل باج تۈزۈمى قۇرۇلمىسىدا بۆسۈش ھاسىل قىلىپ، قوشۇلما قىممەت بېجى ئاساس قىلىنغان، ئىستېمال بېجى ۋە تىجارەت بېجى قوشۇمچە قىلىنغان يېڭى تېپتىكى ئوبوروت باج تۈزۈمىنى بېكىتىپ، شەخسلەر تاپاۋەت بېجى تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈردى؛ دۆلەت كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ۋە پايدا تەقسىماتىدا، ئىلگىرىكى دۆلەت كارخانىلىرى مەمۇرىي ئورگان سۈپىتىدە ئۈز قارمىقىدىكى ئورۇنلارنى بىۋاسىتە باشقۇرۇش ئۇسۇلىغا خاتىمە بېرىپ، كارخانىنىڭ سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى داۋامىدىكى مۇستەقىل سۈبېيېكتلىق ئورنىنى بېكىتىپ، دۆلەت بىلەن كارخانا ئوتتۇرىسىدىكى تەقسىمات مۇناسىۋىتىنى راۋانلاشتۇردى؛ مالىيە مەنبەسى قۇرۇلۇشى جەھەتتە، ئىلگىرىكى پەقەت دۆلەت كارخانىلىرىغىلا تايىنىشتەك قاتمال مالىيە مەنبەسى قۇرۇلمىسىنى ئۈزگەرتىپ، دۆلەت ئىگىلىكى سىرتىدىكى مالىيە مەنبەلىرىنى ئېچىپ پائال كېڭەيتتى، 3 - كەسىپ قاتارلىق يېڭى مالىيە مەنبەلىرىنى تەرتىپكە يېتىلدۇردى؛ مەبلەغ غەملەش جەھەتتە، بېكىنمە خاراكتېرلىك مالىيە باشقۇرۇش قارىشىنى ئۆزگەرتىپ، دۆلەت ئىچى - سىرتىدىن مەبلەغ يۇرۇشتۇرۇش يوللىرىنى كېڭەيتىپ، دۆلىتىمىز ئىچى - سىرتىدىكى، ئاپتونوم رايونىمىز ئىچى - سىرتىدىكى پايدىلىنىشقا بولىدىغان مالىيە كۈچىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئىشلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلدۇردى.

خەلق ئىگىلىكىنىڭ سىجىل، تېز تەرەققىي قىلىشى ۋە مالىيە تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىشى شىنجاڭنىڭ مالىيە كىرىمىنىڭ بىرقەدەر يۇقىرى ئېشىش سۈرئىتىنى ساقلىشىغا مۇستەھكەم ئاساس ۋە تۈزۈلمە كاپالىتى يارىتىپ بەردى. 1950 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە شىنجاڭنىڭ مالىيە كىرىمى 22 مىليون 180 مىڭ يۈەندىن 14 مىليارد 940 مىليون يۈەن (مەركەزگە ئاغدۇرۇپ بېرىلگەن ئىككى خىل باجنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) گە يېتىپ، يىلىغا 13.71% ئېشىپ، مەملىكەت بويىچە مالىيە كىرىمىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېشىش سەۋىيىسىدىن يۇقىرى بولدى. ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمى 66 مىليون 960 مىڭ يۈەندىن 20 مىليارد 540 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا 15.8% ئاشتى. گەرچە ئىلاھات ـ ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ مالىيىسىدە ئۆز ـ ئۆزىنى تەمىنلەش ئىقتىدارى تەدرىجىي ئۆسۈشتەك ياخشى ۋەزىيەت بارلىقا كەلگەن بولسىمۇ، يەرلىكنىڭ ئىلكىدىكى مالىيە كۈچ يېتەرسىز، مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ۋە ئېھتىياج ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت يەنىلا ئىنتايىن گەۋدىلىك، 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ ساپ قالدۇق مالىيە چىقىمى 15 مىليارد 210 مىليون يۈەن بولدى. شۇ يىلى ناھىيە (شەھەر) دەرىجىلىك مالىيىنىڭ مالىيىدە ئۆز ـ ئۆزىنى تەمىنلەش نىسبىتى 62.27% بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۆز ـ ئۆزىنى تەمىنلەش نىسبىتى 50% تىن يۇقىرى ناھىيە (شەھەر) دىن 35ى، 30% ~ 50% كېچە بولغان ناھىيە (شەھەر) دىن 14ى، 30% تىن تۆۋەن ناھىيە (شەھەر) دىن 47 سى بار.

مالىيە كىرىمى بۇ دۆلەت قىسمەن ئىجتىمائىي بايلىقنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنى ئادا قىلىش، جەمئىيەتنىڭ ئامىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا سەرپ قىلىدىغان مالىيە كاپالىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدا ئاساسلىقى تۈرلۈك مەجبۇرىي باج سىياسىتى، زايوم تارقىتىش قاتارلىق ۋاستىلەر ئارقىلىق مەبلەغ غەملىنىدۇ، مۇناسىپ سىياسەت، قانۇن ـ نىزام، تۈزۈملەر قاتتىق ئىجرا قىلىنىپ، تۈرلۈك باج كىرىمى ۋەزىپىسى ئورۇندىلىدۇ. ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا، شىنجاڭنىڭ مالىيە كىرىمى 2000 ـ يىلى 9 مىليارد 550 مىليون يۈەن (مەركەزگە ئاغدۇرۇپ بېرىلىدىغان ئىككى خىل باج كىرىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) گە يېتىپ، 1950 ـ يىلىدىكىدىن 476.5 ھەسسە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17.44% ئاشتى. كىرىم قۇرۇلمىسىمۇ يېڭا ئىگىلىك بېجىنى ئاساس قىلىشتىن سودا ـ سانائەت بېجىنى ئاساس قىلىشقا ئۆزگەردى. 2000 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ باج كىرىمىدە سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمى 90.92 نى، يېڭا ئىگىلىك بېجى كىرىمى 9.08% نى ئىگىلىدى.

مالىيە چىقىمى بۇ ھۆكۈمەتنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئامىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ۋە ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغان مەبلەغ. نىڭ يىغىندىسىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا ئۇ مالىيە نىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشى، ھۆكۈمەتنىڭ ماكرولۇق ئىقتىسادنى كونترول قىلىشىدىكى مۇھىم تەدبىر ھېسابلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ مالىيە ئومۇمىي چىقىمى 1950 ـ يىلىدىكى 66 مىليون 960 مىڭ يۈەندىن 20 مىليارد 540 مىليون يۈەنگە يەتتى. 1950 ـ يىلىدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ مالىيە ئومۇمىي چىقىمى 158 مىليارد 224 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلىغا ئوتتۇرىچە 15.8% ئېشىپ، مالىيە كىرىمىنىڭ ئېشىش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولدى. تۈرلۈك مالىيە چىقىمى ئىچىدە يېڭا ئىگىلىك ياردەمى چىقىمى 1955 ـ يىلىدىكى 10 مىليون يۈەندىن 1999 ـ يىلى 1 مىليارد 280 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 127 ھەسسە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.41% ئاشتى. 1961 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە يېڭا ئىگىلىك ئومۇمىي مىللىتلىرىنىڭ 1/6 قىسمى مەركەزلىك ھالدا سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئىشلىتىلىپ، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ 1964 ـ يىلىدىكى تېرىلغۇ كۆلىمى 1961ـ يىلىدىكىدىن ئۈچ ھەسسە، ئاشلىق مەھسۇلات مىقدارى 1962 ـ يىلىدىكى 100 مىڭ توننىدىن 1965 ـ يىلى 250 مىڭ تونناغا كۆپەيمەي، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ تاۋار ئاشلىق تەمىناتىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئەينى چاغدىكى جەنۇبنىڭ ئاشلىقىنى شىمالغا يۆتكەشتەك پاسسىپ ھالەتكە خاتىمە بەردى. 1989 ـ يىلى مالىيىنىڭ يېڭا ئىگىلىك مىللىتىمىدا يېڭا ئىگىلىكىنى ئومۇمۇيۈزلۈك ئېچىش مەبلىغى يەنە كۆپەيتىلىپ، 1996 ـ يىلى مالىيىدىن نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغى تەسىس قىلىنىدى. 1999 ـ يىلى بۇ ئىككى خىل مەبلەغ 5 مىليارد 979 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يېڭا ئىگىلىك مىللىتىمىسى مالمىقى يەنمۇ ئاشۇرۇلدى. شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت، ماتارىپ، پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە ئىشلىرى چىقىمىمۇ داۋاملىق كۆپەيىپ، 1950 ـ يىلىدىكى

1 مىليون 780 مىڭ يۈەندىن 2000 - يىلى 4 مىليارد 827 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىلنىغا %16.50 كۆپەيىپ، ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىنىڭ ئۆرلەش سەۋىيىسىدىن ئېشىپ كەتتى، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىدا ئىگىلىگەن نىسبەتمۇ %2.65 تىن %23.5 كە يەتتى. ئاساسىي قۇرۇلۇش ۋە كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى قېزىش، تېخنىكا ئۆزگەرتىش چىقىمى پىلانلىق ئىگىلىك مەزگىلىدە مالىيە چىقىمىنىڭ خېلى زور سالمىقىنى ئىگىلەيتتى، ئاز دەتتە %40 ئۆپچۆرىسىدە بولاتتى؛ ئىلاھات، ئېچىۋېتىشتىن كېيىن، مەبلەغ سېلىش سۇبيېكتىنىڭ كۆپ مەنبەلىشىشىگە ئەگىشىپ، بۇ سالماق بارغانسېرى تۆۋەنلىدى. 2000 - يىلى بۇ ئىككى خىل چىقىم ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليارد 500 مىليون يۈەنگە يېتىپ، مالىيە چىقىمى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ %12.17 نى ئىگىلىدى.

مالىيىدىن قوشۇمچە يارىدەم بېرىش شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيىۋى، تارىخىي شارائىتى قاتارلىق ئامىللار تۈپەيلىدىن، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئارقىدا قالغاچقا، يەرلىك مالىيە كىرىمى نورمال مالىيە چىقىمىنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ، نورمال چىقىمىنىڭ خېلى زور بىر قىسمىنى مەركەز مالىيىسى يارىدەم قىلىدۇ. مالىيە تۈزۈلمىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، مەركەز مالىيە يارىدەمنىڭ تۈرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. 1994 - يىلى «باج ئايرىش تۈزۈمى» دىكى مالىيە تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇشتىن بۇرۇن، مەركەزنىڭ مالىيە يارىدەمى ئاساسلىقى تۈزۈلمە يارىدەمى، مەخسۇس يارىدەم ۋە باشقا يارىدەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. باج ئايرىش تۈزۈمىدىكى مالىيە تۈزۈلمىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، مەركەزنىڭ مالىيە يارىدەمىنىڭ تۈرى كۆپەيىپلا قالماي، يارىدەم سوممىسىمۇ ئېشىشقا باشلىدى. 2000 - يىلى مەركەز مالىيە يارىدەمى تۈرىگە باج قايتۇرۇش يارىدەمى، يۆتكەپ چىقىم قىلىش يارىدەمى، زايوم كۆپەيتىپ تارقىتىش يارىدەمى قاتارلىقلار قوشۇلدى. 1950 - يىلى مەركەزنىڭ مالىيە يارىدەمى 51 مىليون 260 مىڭ يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق مالىيە چىقىمىنىڭ 78 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەنىدى. 2000 - يىلى 11 مىليارد 900 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شۇ يىللىق مالىيە چىقىمىنىڭ %57.9 نى ئىگىلىدى.

مالىيە خام چوتى سىرتىدىكى مەبلەغ بۇ دۆلەت ئورگىنى، كەسىپي ئورۇنلار ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىڭ ھۆكۈمەت فۇنكسىيىسىنى ئادا قىلىش ياكى ۋاكالىتەن يۈرگۈزۈش ئىۋچۇن، دۆلەتنىڭ قانۇن - نىزام، قائىدىلىرى ۋە قانۇنىي كۆچكە ئىگە بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن دۆلەتنىڭ خام چوت بويىچە باشقۇرۇلۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىگەن تۈرلۈك مالىيە خاراكتېرلىك مەبلەغنى يېغىش، ئېلىشى، ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە ئىشلىتىشىنى كۆرسىتىدۇ. 1992 - يىلىدىن بۇرۇن، خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ دائىرىسى يەرلىك مالىيە تارمىقى، مەمۇرىي - كەسىپي ئورۇنلار ۋە دۆلەت كارخانىلىرى، مەسئۇل تارماق قاتارلىق ئۈچ چوڭ بۆلەكنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. 1993 - يىلى يېڭى كارخانا مالىيە بوغالتىرلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت كارخانىلىرىنىڭ خام چوت سىرتىدىكى مەبلىغى خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ قاتارىدا باشقۇرۇلمايدىغان بولدى، خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ پەقەت يەرلىك مالىيە تارمىقى ۋە مەمۇرىي، كەسىپي ئورۇنلارنىڭكىنىلا ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولدى. 1996 - يىلى گوۋۈيۈەننىڭ «خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» بۇغا ئاساسەن، يېزا بازارلار بىرتۇتاش غەملىگەن مەبلەغ ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت فوندى خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ دائىرىسىگە، يەرلىك مالىيە تارمىقى باشقۇرىدىغان خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ خام چوت بويىچە باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. 1998 - يىلىدىن باشلاپ، خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ ئىجتىمائىي كاپالەت فوند كىرىمى ۋە يەرلىك مالىيە تارمىقىنىڭ خام چوت سىرتىدىكى كىرىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدىغان بولدى. ھازىر خام چوت سىرتىدىكى كىرىم پەقەت مەمۇرىي، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ خام چوت سىرتىدىكى كىرىمى ۋە يېزا - بازارلار ئۆزى بىرتۇتاش غەملىگەن كىرىمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1978 - يىلى شىنجاڭنىڭ خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ ئومۇمىي كىرىمى 690 مىليون يۈەن بولۇپ، شۇ يىللىق يەرلىك مالىيە ئومۇمىي كىرىمى بىلەن تەڭپۇڭلاشقان. 2000 - يىلى خام چوت سىرتىدىكى مەبلەغ كىرىمى 5 مىليارد 283 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 7.6 ھەسسە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن %9.7 ئاشتى.

يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات فوندى بۇ يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق ئېچىشقا نۆۋەتلىق ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس يېزا ئىگىلىك يارىدەم مەبلىغىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىقى تېرىلغۇ يەر ئىگىلەش بېجى

كىرىمىنىڭ ھەممىسىنى، يېزا ئىگىلىك ئالاھىدە مەھـ
سۇلاتلىرى بېجىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى، يېزىلارـ
دىكى يەككە خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتچىلەر ۋە يېزىلارـ
دىكى خۇسۇسىي كارخانىلاردىن ئېلىنىدىغان باجنىڭ
ئالدىنقى يىلدىكىدىن ئاشقان قىسمى، دۇنيا بانكىسى
قەرز پۇلىنىڭ 25 پىرسەنتى ۋە چەت ئەل ھۆكۈمىتى،
خەلقئارا پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتىنىڭ مەخسۇس قەرز
پۇلى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ. يېزا ئىگىلىك
تەرەققىيات فوندىنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى: ئونتۇـ
را، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزلارنى ئۆزگەرتىش، دېھقانـ
چىلىققا باب قاقاس يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش، تاشلۇۋـ
تىلگەن تېرىلغۇ يەرلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، يېزا
ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا دائىر يېڭى تېخنىكىلارنى
كېڭەيتىش، قۇرۇلۇپ بولغان چوڭ، ئونتۈرا سۇ ئامـ
بىرى سۇغىرىش رايونلىرىنى كېڭەيتىش، سۇچىلىق
قۇرۇلۇشى، نۇقتىلىق ئۈرۈق يېتىشتۈرۈش بازىسى،
نۇقتىلىق ئىقتىسادىي ئورمانلىق، نۇقتىلىق سۇ مەھـ
سۇلاتلىرى بازىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى كېڭەيـ
تىپ تەتبىقلاش ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققـ
ىياتى ئۈسۈم يارەملىك قەرز پۇلى قاتارلىقلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ. دۇنيا بانكىسى قەرز پۇلىدىن
ئاجىرىتىپ بېرىلگەن 25% مەبلەغ ئاساسلىقى يېزا
ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، چوڭ ـ چوڭ سۇچىلىق،
ئورمانچىلىق قۇرۇلۇشى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
چەت ئەل ھۆكۈمىتى ۋە خەلقئارا پۇل مۇئامىلە تەشكىلاـ
تى قەرز پۇلى ئالدى بىلەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقـ
ىرىشى ۋە يېزا ئىگىلىك سانائىتى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.
2000 ـ يىلىغا قەدەر، شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك
تەرەققىيات فوندى چىقىمى 3 مىليارد 618 مىليون
يۈەنگە يېتىپ، 11 مىليون 967 مىڭ مو قاقاسلىق
ئېتىزلىقنى ئۆزگەرتىلدى، 652 مىڭ مو ئورمان بىنا
قىلىندى 54 مىڭ كىلومېتىر ئۆستەڭ ۋە زەيكەش
رېمونت قىلىندى، كۆۋرۈك، سۇئىگۈچ، تاقاق قاتارـ
لىق ياندۇسما ئەسلىھەدىن 144 مىڭى ياسالدى.

باج بۇ دۆلەتنىڭ ئۆز فۇنكسىيىسىنى يۈرگۈـ
زۈشكە كېرەكلىك ھەقسىز مالىيە كىرىمىنى قولغا
كەلتۈرۈشتىكى مۇھىم تەدبىرى، شۇنداقلا دۆلەتنىڭ
ئۆز سىياسىي ھوقۇقىغا تايىنىپ شەكىللەندۈرگەن ئالاـ
ھىدە ئىجتىمائىي تەقسىمات مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىدۇ
ئۇ قانۇنلۇق، مەجبۇرىي، ھەقسىز بولۇشتەك ئالاھىدـ
لىككە ئىگە. 1955 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونى قۇرۇلغاندا، سودا ـ سانائەت باج كىرىمى ئاران
102 مىليون يۈەن ئىدى. 8 ـ بەش يىللىق پىلان
مەزگىلىدە، شىنجاڭنىڭ سودا ـ سانائەت باج كىـ
رىمى يىلىغا ئونتۈرا ھېساب بىلەن 24% ئۆسۈپ سەۋـ
ئاشتى. 1998 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ باج كىرىمىدە تۇنـ
جى قېتىم مىليارد يۈەنلىك بۆسۈش ھاسىل قىلىنىپ،
سودا ـ سانائەت باج كىرىمى 1978 ـ يىلىدىكىدىن 27
ھەسسە، 1955 ـ يىلىدىكىدىن 100 ھەسسە كۆپەيدى.
2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ دۆلەت بېجى، يەرلىك باج
كىرىمى 15 مىليارد 360 مىليون يۈەنگە يەتتى. باج
كىرىمىنىڭ ئېشىشى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققـ
ىياتى ۋە تۇرلۇك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك
ئىلگىرى سۈردى.

ئېكسپورتتا باج قايتۇرۇش (كەچۈرۈم قىلىش) بۇ خەلقئارا سودا كەسپىدە جۈڭگو تاموزنـ
سىغا مەلۇم قىلىنغان ئېكسپورت مالىلىرىنىڭ دۆلىتىـ
مىز ئىچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ھالقىلىرى ۋە ئوبوروت
ھالقىلىرىدا باج قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، تاۋـ
شۇرۇشقا تېگىشلىك قوشۇلما قىممەت ئىستېمال بېجى
قايتۇرۇلىدۇ ياكى ئېلىنمايدۇ. بۇ خەلقئارا سودىدا داـ
ئىم قوللىنىلىدىغان، ھەرقايسى ئەللەر قوبۇل قىلغان،
ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ئېكسپورت مالىلىرىنىڭ ئادىل رەـ
قابەتكە قاتنىشىشىنى ئىلھاملاندۇرىدىغان باج تەدبىرى،
شۇنداقلا جۈڭگونىڭ ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭمۇ باجسىز
ياكى ئاز باج بىلەن خەلقئارا بازار رىقابىتىگە قاتنىشىـ
شىغا شارائىت يارىتىپ بېرىدىغان سىياسەت سىياسەت
تەدبىرىدۇر. شىنجاڭ بۇ خىزمەتنى 1985 ـ يىلى باشـ
لىغان 1994 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، تاشقى
سودا كەسپىدىكى ئېكسپورتتا باج قايتۇرۇش سوممىسى
1 مىليارد 420 مىليون يۈەنگە يېتىپ، شىنجاڭدىكى
تاشقى سودا كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك
قوللىدى.

پۇل مۇئامىلە بۇ پۇل ئوبوروتى ۋە ئىناۋەتلىك
قەرز پائالىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئاتلىشى. جۈملىدىن خەلق
جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، شىنجاڭنىڭ پۇل
مۇئامىلە كەسپى ئىنتايىن قالاق ۋە قالايمىقان بولۇپ،
پۇلنىڭ قىممىتى كۈنىگە نەچچە قېتىم چۈشۈپ كېتەتـ
تى. ئالتۇن تەڭگە ۋە ئۈلۈك پۇلى ئەملدىن قېلىشقا
يۈزلىنىپ، ناچار خاراكتېرلىك پۇل پاخالىلىقى كېلىپ
چىقىپ، ھەر مىللەت خەلقىگە ئىنتايىن ئېغىر ئاپەتلەرـ
نى ئېلىپ كەلگەنىدى.

1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شىنجاڭ

تىنچ ئازاد بولغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى بىۋاسىتە روكرات كاپىتال بانكىسىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 1950 - يىلى 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلدى، جايلاردىمۇ تارماق ئاپپا-راتلار قۇرۇلۇشقا باشلىدى. يېزا ئىناۋەتلىك قەرز كو-پىراتىپى تەشكىللەندى. 1951 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭدا ئۈيغۇرچە يېزىقتىكى خەلق پۇلىنى تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە شىنجاڭ كۆمۈش تەڭگە چېكى ئوبوروتىنى توختاتتى. 1952 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئالتۇن - كۆمۈش باشقۇرۇش پەرمانى ئېلان قىلىنىپ، سېرىق ئالتۇن، كۆمۈش، تېڭەنگاڭ (شىنجاڭدا 1952 - يىلىدىن بۇرۇن ئوبوروت قىلىنغان تەڭگە پۇل) نى خەلق بانكىسى بىر-تۇتاش يىغىۋېلىپ ئايرىۋاشلاپ، بازاردا باھا قويۇش، ئوبوروت قىلىشنى مەنئى قىلدى، پۇل تۇزۇمىنى بىر-لىككە كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ پۇل مۇئامىلە بازىرىدە-كى قالايمىقانچىلىقنى، ناچار خاراكتېرلىك پۇل پاخالل-ىقىنى خاتىمە بەردى.

1978 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە، ئەنئەنىۋى پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ بازار ئىگىلىكىگە ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭنىڭ پۇل مۇئامىلە سىستېمىسى ۋە ئۇنىڭ ھەرىكەت مېخانىزمىدا مۇنداق بەزى ئۆزگىرىش-لەر بولدى: پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتى كۆپ مەنبەلىشىپ، خەلق بانكىسىدىن باشقا مەخسۇس بانكا (سودا - سانائەت بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، جۇڭگو بانكا-سى، قۇرۇلۇش بانكىسى)، سۇغۇرتا شىركىتى، پۇل مۇئامىلە ھاۋالە مەبلەغ سېلىش شىركىتى، ئاكسىيە شىركىتى، مالىيە ئىشلىرى شىركىتى، پۇل مۇئامىلە ئىجارە شىركىتى، شەھەر ئىناۋەتلىك قەرز كوپىراتىپى ۋە گۈرۈھانىلار قۇرۇلدى؛ مەركەز بانكىسىنىڭ تۇزۇل-مىسى ئورنىتىلىپ، بىۋاسىتە تەڭشەش - تىزگىنلەش بىلەن ۋاسىتىلىك تەڭشەش - تىزگىنلەش بىرلەشتۈ-رۈلگەن ماكرولۇق تەڭشەش - تىزگىنلەش تەدرىجىي يولغا قويۇلدى، تۇرلۇك پۇل مۇئامىلە قورالى ۋە تۇر-لۇك ئىناۋەت ئۈسۈلى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى؛ پۇل مۇئامىلە بازىرى بىرقەدەر تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قە-لىپ، بانكىلار ئارا ئۆتتە مەبلەغ بازىرى ئۈرۈمچىنى مەركەز قىلغان ھالدا تور بولۇپ شەكىللەندى، كاپىتال بازىرى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، دۆلەت خەزىنە چې-كى، كارخانا زايومى، پاي قاتارلىقلارنى تەستىق ئارقە-لىق بازاردا سېتىش ۋە سېتىۋېلىشقا بولىدىغان بولدى؛ پېرېۋونتا پىرسەنت قالدۇرۇش تۇزۇمى يولغا قويۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق پېرېۋوت تەڭشەش مەركىزى قۇرۇلدى.

1994 - يىلىدىن كېيىن، جۇڭگودا سوتسىيالىس-تىك بازار ئىگىلىكى تۇزۇلمىسىنىڭ تەدرىجىي بەرپا قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭنىڭ پۈتۈل مۇئامىلە كەسپى سوتسىيالىستىك بازار پۈتۈل مۇئامىلىسى ئىزىغا كىردى. سودا - سانائەت بانكىسى، يېزا ئىگىلىك با-نكىسى، جۇڭگو بانكىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى قاتارلىق تۆت مەخسۇس بانكىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى تەدرىجىي تۈردە دۆلەتنىڭ مۇستەقىل مەبلەغ سودا با-نكىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، قاتناش بانكىسى ئۇرۇمچى شۆ-بىسى ۋە جۇڭگو يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى، دۆلەت تەرەققىيات بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى قۇرۇلدى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك سودا بانكىسى تەشكىللەپ قۇرۇلدى. 1990 - يىلىدىن كېيىن، شاڭ-خەي، شېنجېن ئاكسىيە سودا ئورنىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تىجارەتكە كىرىشىشى ھەمدە دۆلەتنىڭ زايوم بازىرىنى قويۇۋېتىشىگە ئەگىشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭ ئاكسىيە شىركىتى، شىنجاڭ ئاكسى-يە تىزىملاش شىركىتى، شىنجاڭ ئاكسىيە سودا مەر-كىزى، زايوم سودا مەركىزى قاتارلىقلار قۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدىكى پۈتۈل مۇئا-مىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ تۈرلۈك ئامانەت پۇل قالدۇق سوممىسى 186 مىليارد 350 مىليون يۈەنگە، تۈرلۈك قەرز پۇل قالدۇق سوممىسى 140 مىليارد 310 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، ئايرىم - ئايرىم ھالدا 55.5 ھەسسە ۋە 76.5 ھەسسە ئاشتى؛ ئاكسىيە سودا ئومۇمىي سوممىسى 200 مىليارد 960 مىليون يۈەنگە يەتتى.

جۇڭگو خەلق بانكىسى ئۇرۇمچى مەركىزىي تارماق بانكىسى بۇ جۇڭگو مەركەز بانكىسىنىڭ ئۆلكە مەركىزىدە تۇرۇشلۇق ئاپپاراتىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگو خەلق بانكىسى شىتەن شۆبىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. 1998 - يىلى 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى سابىق جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى خەلق بانكىسىنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈل-مىسى ئىسلاھاتىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، جۇڭگو خەلق بانكىسى ئۇرۇمچى مەركىزىي تارماق بانكىسى سا-بىق جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى بىلەن ئۇرۇمچى شەھەرلىك شۆبىسە-نى قوشۇۋېتىش ئارقىلىق تەشكىللەندى. 1999 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ فونكسىيەسىنى

ئادا قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى ئۇز قارىمىقىدىكى رايونلارنىڭ مەمۇرىي خاراكتېرلىك قانۇنىي ئىشلىرىغا پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتى شۇنداق جايلاردا قۇرغان شۇئېبە ئاپپاراتى ۋە ئۇز قارىمىقىدىكى

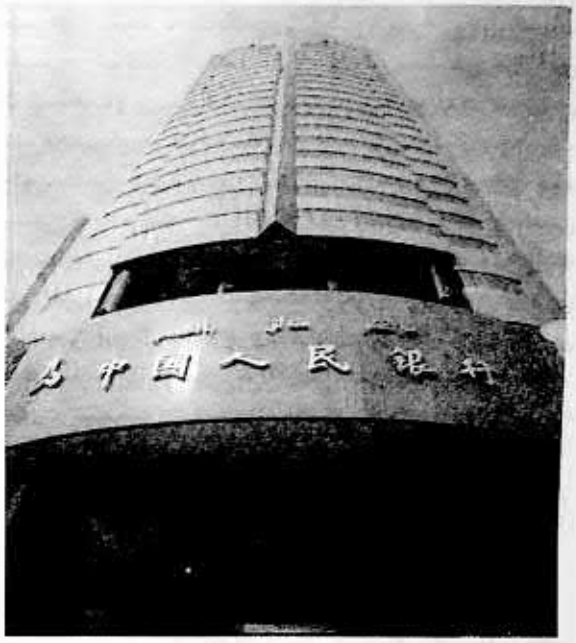

جۇڭگو خەلق بانكىسى ئۇرۇمچى مەركىزىي تارماق بانكىسى

رويخەتكە ئېلىنغان قانۇنىي ئىگە پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتىنى دائىملىق نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش؛ ئۇز قارىمىقىدىكى رايونلارنىڭ تارماق بانكىدىن ھالقىغان پۈتۈن مۇئامىلە باشقۇرۇش - نازارەت قىلىش ئىشلىرىنى ماسلاشتۇرۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش؛ ئۇز قارىمىقىدىكى پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئۇچۇرى ۋە خەتەر ئەھۋالىنى يىغىنچاقلىشى، تەھلىل قىلىش ۋە يۇقىرىغا مەلۇم قىلىشتىن ئىبارەت. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۇ يەنە شۇ ئەن شۇئېبە بانكىسى بەرگەن ھوقۇقىغا ئاساسەن، بىۋاسىتە باشقۇرۇش - نازارەت قىلىش ياكى يارەملىشىپ باشقۇرۇش - نازارەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ھەمدە ئۇچۇرلاشنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش، خەۋپ - خەتەر ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىش خىزمىتىنىمۇ ئۇز ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، باش بانكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ پۈتۈن مۇئامىلە مۇلازىمەت كەسىپىگە رەھبەرلىك قىلىدۇ ۋە ئۇنى باشقۇرىدۇ. ئەمدىكى جۇڭگو بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۇئېبىسىنىڭ پۈتۈن تارقىتىش، تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇش، تەكشۈرۈپ ستاتىستىكىلاش، پەن - تېخنىكا چېقىمى دۆلەت خەزىنىسى دىرېكتورلۇقى، بىخەتەرلىك قوغداش قاتارلىق قىسمەن كەسىپلەرنى ئۆزىگە ئىگو خەلق بانكىسى ئۇرۇمچى مەركىزىي تارماق بانكىسى بېجىرىدۇ.

دۆلەت تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇش ئىدارىسى ئۇرۇمچى شۇئېبىسى بۇ ئىدارە دۆلەت تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇش ئىدارىسى شىنجاڭ شۇئېبىسى ۋە ئۇرۇمچى شۇئېبە ئىدارىسىنى قوشۇۋېتىش ئارقىلىق تەشكىللەنگەن بولۇپ، 1998 - يىلى 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ۋۇيۈسكا ئېسىپ قۇرۇلغان، 1999 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يېڭى تۈزۈلمە بويىچە رەسمىي تىجارەتكە كىرىشكەن. 1999 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بۇ ئىدارە ئەسلىي ئۈستىگە ئالغان پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ تاشقى پېرېۋوت كەسىپىي بازىرىغا كىرىشىنى تەستىقلاش، چەت ئەل پۇلى بايلىقى سۇيىتى ۋە خەۋپ - خەتەر بويىچە نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ تورگە ئايرىلىشى بويىچە، ئايرىم - ئايرىم ھالدا جۇڭگو خەلق بانكىسى ئۇرۇمچى مەركىزىي تارماق بانكىسىنىڭ مۇناسىپ نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش تارمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى: خەلقئارا كىرىم - چىقىم ستاتىستىكا جارىسىگە ئاساسەن، پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ خەلقئارا كىرىم - چىقىم ستاتىستىكا ئۇرۇمچى، ئىجراسىنى ئەھۋالىنى نازارەت قىلىش، بەلگىلىمە بويىچە خەلق بانكىسىنى خەلقئارا كىرىم - چىقىم ستاتىستىكا سانلىق مەلۇماتلىرى بىلەن تەمىنلەش؛ پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ تاشقى پېرېۋوت سودا بازىرىدىكى سودا ھەرىكىتى ۋە تاشقى پېرېۋوت بازىرىنىڭ يېتىلىشى، تەرەققىياتى ۋە ئالاقىدار ئىشلارنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش؛ پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ خەلقئارا راسچوت، پېرېۋوت راسچوتى ۋە تاشقى پېرېۋوت سېتىش تاشقى پېرېۋوت، چەت ئەل پۇلىنى ئايرىۋېلىش ۋە ئىمپورت - ئېكسپورتنى تەكشۈرۈپ ھېساباتقا ئالغان سىياسەت، قانۇن - نىزاملارنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش؛ پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ چېگرا سىرتىغا قەرز بېرىش، زايوم تارقىتىشىغا دائىر كونكرېت ئىشلىرىنى تەستىقلاش؛ غەيرىي بانكا پۈتۈن مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ چېگرا سىرتىدا ھېساب ئېچىشىغا دائىر ئىشلارنى تەستىقلاش؛ بەلگىلەنگەن تاشقى پېرېۋوت بانكىسىنىڭ ئۇز ئىلكىدىكى

تاشقى پېرېۋوت راسچوتى ۋە تاشقى پېرېۋوت سېتىش ئىشلىرىنى تەكشەش، نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش، پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ تاشقى پېرېۋوت تىجارىتى داۋامىدا، تاشقى پېرېۋوت باشقۇرۇشقا ئائىت سىياسەت، قانۇن ـ نىزاملارنى ئىجرا قىلىش ئەمۇالىنى تەكشۈرۈش ھەمدە ئۇنىڭغا خىلاپ قىلمىشلارغا جازا بېرىشتىن ئىبارەت 2000 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ تاشقى پېرېۋوت راسچوتى ۋە تاشقى پېرېۋوت سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 89 مىليون دوللارغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە راسچوت سوممىسى 425 مىليون دوللار، تاشقى پېرېۋوت سېتىش سوممىسى 664 مىليون دوللار.

جۈملىدىن خەلق بانكىسى شۆبىسىنىڭ ئۇرۇمچى پۇل مۇئامىلە باشقۇرۇش ـ نازارەت قىلىش ئىش باشقارمىسى بۇ جۈملىدىن خەلق بانكىسى شۆبىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئاپپاراتى بولۇپ، 1998 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى قۇرۇلغان، 1999 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ يېڭى تۈزۈلمە بويىچە رەسمىي ئىشقا كىرىشكەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى: شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنى نەق مەيدانداپ تەكشۈرۈش، جۈملىدىن دۆلەت بانكىسى 1 ـ دەرىجىلىك شۆبىسىنى نەق مەيدانداپ تەكشۈرۈش؛ ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە ئۇلايەت دەرىجىلىك شەھەرلەرنىڭ پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتىنى مەخسۇس تەكشۈرۈش؛ خەلق باش بانكىسى ياكى شۇنىڭ شۆبە بانكىسىنىڭ تۇرۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، شىنجاڭنىڭ سىرتىدىكى پۇل مۇئامىلە ئاپارتلىرىنى نەق مەيدانداپ تەكشۈرۈش ۋە مەخسۇس تەكشۈرۈش ھەمدە مەمۇرىي جازا تەكلىپى بېرىش، مەسئۇلىيىتى بار ئالاقىدار كىشىگە ئىنتىزام جازاسى بېرىش تەكلىپى بېرىش؛ باش بانكا ۋە شۇنىڭ شۆبىسى تاپشۇرغان قانۇن ـ بەلگىلىمىگە خىلاپ چوڭ ـ چوڭ دېلولارنى تەكشۈرۈش ۋە بىر تەرەپ قىلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش؛ باش بانكا ۋە شۇنىڭ شۆبە بانكىسىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش، مەمۇرىي تەپتىش تارمىقىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە، قانۇن ـ ئىنتىزامغا خىلاپ دېلولارنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، بىر تەرەپ قىلىش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇش.

سودا بانكىسى بۇ بانكىنىڭ شىنجاڭدا ئۈچ تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) جۈملىدىن دۆلەت مۇستەقىل مەبلەغ سودا بانكىسى جۈملىدىن سودا ـ سانائەت بانكىسى، جۈملىدىن يېزا ئىگىلىك بانكىسى، جۈملىدىن خەلق قۇرۇلۇش بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، بۇ تۆت بانكىنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇقى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 51 مىليارد 912 مىليون يۈەن، 24 مىليارد 840 مىليون يۈەن، 12 مىليارد 283 مىليون يۈەن ۋە 39 مىليارد 176 مىليون يۈەنگە يەتتى، قەرز پۇل قالدۇق سوممىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 31 مىليارد 777 مىليون يۈەن، 22 مىليارد 910 مىليون يۈەن، 9 مىليارد 223 مىليون يۈەن ۋە 21 مىليارد 737 مىليون يۈەنگە يەتتى. (2) پاي تۈزۈمىدىكى سودا بانكىسىدىن قاتناش بانكىسى ئۇرۇمچى شۆبىسى بار بولۇپ، 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ بانكىنىڭ تۈرلۈك ئامانەت پۇل ۋە قەرز پۇل قالدۇق سوممىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 4 مىليارد 480 مىليون يۈەن ۋە 2 مىليارد 730 مىليون يۈەنگە يەتتى. (3) يەرلىك شەھەرلىك سودا بانكىسىدىن ئۇرۇمچى شەھەرلىك سودا بانكىسى بار بولۇپ، 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، بۇ بانكىنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇق سوممىسى 4 مىليارد 710 مىليون يۈەنگە، قەرز پۇل قالدۇق سوممىسى 3 مىليارد 160 مىليون يۈەنگە يەتتى.

جۈملىدىن يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى بۇ جۈملىدىن سىياسەت خاراكتېرلىك بانكا بولۇپ، 1995 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى قۇرۇلغان. بۇ بانكىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى دۆلەتنىڭ قانۇن ـ نىزام، بەلگىلىمىلىرى ۋە فاكتېن ـ سىياسەتلىرىگە ئاساسەن، دۆلەت ئىناۋەتنىنى ئاساس قىلىپ، سىياسەت خاراكتېرلىك يېزا ئىگىلىك كرېدىت مەبلىغى غەملەش دۆلەت بەلگىلىگەن سىياسەت خاراكتېرلىك يېزا ئىگىلىك پۇل مۇئامىلىسى كەسپىنى بېجىرىش، مالىيە خاراكتېرلىك يېزا ئىگىلىك ياردەم مەبلىغى ئاجرىتىش، بۇ ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە يېزا ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئاساسلىق كەسىپ دائىرىسى: گوۋۇيۈەن بېكىتكەن، جۈملىدىن خەلق بانكىسى مەبلەغ ئورۇنلاشتۇرغان ھەمدە مالىيەدىن ياردەم ئۆسۈمى بېرىلىدىغان ئاشلىق، پاختا، چوشقا گۆشى، شېكەر قاتارلىق ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ دۆلەت مەخسۇس زاپاس قەرز پۇلى، ئاشلىق، پاختا، ياغ قاتارلىق يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش

لىش قەرز پۇلى، ئاشلىق، پاختا، ياغ يۆتكەش سې-
تىش، توپ سېتىش قەرز پۇلى، پاختا - چىگە سىستې-
مىسىنىڭ پاختىنى دەسلەپكى پىششىقلاش قەرز پۇلى
كەسپىنى بېجىرىش؛ كەسپىي دائىرىسىدە ھېساب ئاچ-
قان كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئامانەت پۇل، را-
چوت ئىشلىرى، گوۋۇيۈەن ۋە جۇڭگو خەلق بانكىسى
تەستىقلىغان باشقا كەسىپلەرنى بېجىرىشتىن ئىبارەت.
2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، تۇرلۇك ئامانەت پۇل
قالدۇقى 2 مىليارد 549 مىليون يۈەنگە، تۇرلۇك قەرز
پۇل قالدۇق 22 مىليارد 577 مىليون يۈەنگە يەتتى؛
جەمئىي تارقىتىلغان ئاشلىق، پاختا، ياغ قەرز پۇلى
17 مىليارد 865 مىليون يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ
ئىچىدە پاختا قەرز پۇلى 11 مىليارد 235 مىل-
يون يۈەن.

شەھەر - يېزا ئىناۋەتلىك قەرز كوپېراتىپى بۇ شەھەر - يېزا ھەمكارلىق پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتى بولۇپ، يەككە سودا - سانائەتچى-
لەر، دېھقانلار ۋە شەھەر - يېزا كوللېكتىپ ئىگىلىكى-
دىكى تەشكىلاتلارنىڭ پاي قوشۇشى بىلەن تەشكىللەن-
گەن، پاي ئىگىلىرى باشقۇرىدىغان، ئاساسلىقى پاي
قوشقۇچىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قانۇنىي ئىگە
سالاھىيىتىگە ئىگە پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتىدۇر. ئىناۋەت-
لىك قەرز كوپېراتىپى ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرە-
دۇ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدۇ، پايدا - زىيىنىغا
ئۆزى ئىگە بولىدۇ. شىنجاڭدىكى تۇنجى يېزا ئىناۋەت-
لىك قەرز كوپېراتىپى 1954 - يىلى قۇرۇلغان.
2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدىكى ئىناۋەت-
لىك قەرز كوپېراتىپى 1435 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە
شەھەر ئىناۋەتلىك قەرز كوپېراتىپىدىن 153 ى بار
بولۇپ، ئامانەت پۇل، قەرز پۇل قالدۇقى ئايرىم -
ئايرىم ھالدا 4 مىليارد 630 مىليون يۈەن ۋە 2 مىل-
يارد 130 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ يېزا ئىناۋەتلىك قەرز
كوپېراتىپىدىن 1282سى بار بولۇپ، ئامانەت پۇل،
قەرز پۇل قالدۇقى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 8
مىليارد 840 مىليون يۈەن ۋە 4 مىليارد 140
مىليون يۈەنگە يەتتى.

**ئۇلكە دەرىجىلىك غەيرىي بانكا پۇل مۇئا-
مىلە ئاپپاراتى** ھازىر بۇ خىل ئاپپاراتتىن شىنجاڭ
خەلقئارا ھاۋالە مەبلەغ شىركىتى، شىنجاڭ پۇل مۇئا-
مىلە ئىجارە چەكلىك شىركىتى، شىنجاڭ خۇڭيۈەن
ھاۋالە مەبلەغ پاي چەكلىك شىركىتى، شىنجاڭ جىن-
شىن ھاۋالە مەبلەغ پاي چەكلىك شىركىتى قاتارلىقلار
بار. ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا ھاۋالە ئامانەت - قەرز
پۇلى ۋە مەبلەغ سېلىش كەسىپلىرىنى، ھەمدە مەبلەغ
يۆرۈشتۇرۇش خاراكتېرلىك ئىجارىكەشلىك ۋە باھالىق
ئاكسىيە كەسىپلىرىنى بېجىرىدۇ. خۇڭيۈەن ھاۋالە
شىركىتى (ھازىرقى نامى خۇڭيۈەن ئاكسىيە جامائەت
گۇرۇھلىقى) شىنجاڭدىكى پاي چېكى بازارغا سېلىنغان
تۇنجى شىركەت. بۇ شىركەتنىڭ 2000 - يىلىنىڭ
ئاخىرىدىكى ئومۇمىي مۇلكى 5 مىليارد 92 مىليون
يۈەن بولۇپ، 1999 - يىلىدىكىدىن %34.63 ئاشـ-
تى؛ ئومۇمىي پاي دېرى 518 مىليون 740 مىڭ يۈەن،
2000 - يىللىق پايدىسى 81 مىليون 760 مىڭ يۈەن
بولۇپ، ھەر 10 پاينىڭ پايدىسى 0.5 يۈەن. (باجنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)

بانكا ئامانەت - قەرز پۇلى ئامانەت پۇل
بانكا مەبلەغنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى بولۇپ، ئامانەت
پۇل قويۇشقا تەشكىللەش ۋە جەلپ قىلىش بانكىنىڭ
دائىملىق مۇھىم كەسپى؛ قەرز پۇل بانكىنىڭ كرېدىت
مەبلەغنى پۇل بېرىپ تۇرۇش شەكلى ئارقىلىق
يۆرۈشتۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. 1950 - يىلـ-
دىن 1978 - يىلىغىچە، شىنجاڭدىكى پۇل مۇئامىلە
ئاپپاراتلىرىنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇقى 22 مىليون 90
مىڭ يۈەندىن 3 مىليارد 207 مىليون 470 مىڭ يۈەنگە
يېتىپ، 144 ھەسسە كۆپەيدى؛ قەرز پۇل قالدۇقى 1
مىليون 830 مىڭ يۈەندىن 1 مىليارد 825 مىليون
540 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 997 ھەسسە كۆپەيدى. ئىـ-
لاھات - ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئىقتـ-
سادنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، پۇل مۇئا-
مىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ ئامانەت - قەرز پۇلىمۇ تېز ئۆر-
لەشكە باشلىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، تۇر-
لۇك ئامانەت پۇل قالدۇقى 186 مىليارد 350 مىليون
يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 58.2 ھەسسە
كۆپەيدى؛ تۇرلۇك قەرز پۇل قالدۇقى 140 مىليارد
310 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلىدىكىدىن
77.95 ھەسسە كۆپەيدى. كرېدىت كىرىم - چىقىم
ئومۇمىي سوممىسىدىن قارىغاندا، كۆپىنچە يىللاردا ئا-
مانەت سوممىسى قەرز سوممىسىدىن كۆپ بولغان.
قەرز پۇل قۇرۇلمىسىدىن قارىغاندا، پاختا ۋە يېزا ئى-
گىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋې-
لىش مىقدارى كۆپ، نېفىت، نېفىت خىمىيە، مېتال-
لۇرگىيە، ئېلېكتر، يېنىك سانائەت، قاتناش قاتارلىق
تۈزۈلۈك كەسىپلەر سىلىنمىسى بىرقەدەر يۇقىرى بول-

غاچقا، بۇ كەسىپلەرگە بېرىلگەن سودا قەرز پۇلى ۋە تۇراقلىق مۇلۈك قەرز بولىدۇ بىرقەدەر كۆپ بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭنىڭ سودا قەرز پۇل قالدۇقى 47 مىليارد 650 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي قەرز پۇل قالدۇقىنىڭ 34% نى ئىگىلىدى؛ تۇراقلىق مۇلۈك قەرز پۇل قالدۇقى 31 مىليارد 330 مىليون يۈەنگە يېتىپ، قەرز پۇل ئومۇمىي قالدۇقىنىڭ 22.3% نى ئىگىلىدى.

ئامانەت پۇل بۇنىڭ ئىككى خىل شەكلى بار: (1) كارخانا ئامانەت پۇلى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدىكى كارخانىلارنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇقى 64 مىليارد 838 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1978 - يىلدىكى 920 مىليون يۈەندىن 70.45 ھەسسە ئاشتى؛ ئومۇمىي ئامانەت پۇل قالدۇقىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى 40.48 پىرسەنتكە يېتىپ، 1978 - يىلدىكىدىن 16.5 پىرسەنت يۇقىرى ئۆرلىدى. (2) خەلق ئامانەت پۇلى. ئىلاھات - ئېچىۋېتىشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدىكى شەھەر - يېزىلارنىڭ ئامانەت پۇلىنىڭ ئېشىش نىسبىتى ئىنتايىن ئاستا ئىدى. 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدىكى پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرىنىڭ شەھەر - يېزا ئاھالىلىرى پۇل ئامانەت قالدۇقى 90 مىليارد 850 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1979 - يىلدىكىدىن 130 ھەسسە ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە قەرەلمىك پۇل ئامانىتى قالدۇقى 65 مىليارد 360 مىليون يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي ئامانەت پۇل قالدۇقىنىڭ 72% نى ئىگىلەيدۇ.

قەرز پۇل بۇنىڭ تۆت خىل شەكلى بار: (1) سودا - سانائەت قەرز پۇلى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ قىسقا مۇددەتلىك سانائەت قەرز پۇل قالدۇقى 24 مىليارد 300 مىليون يۈەن، قىسقا مۇددەتلىك سودا قەرز پۇل قالدۇقى 29 مىليارد 200 مىليون يۈەن، ئوتتۇرا، ئۇزۇن مۇددەتلىك تۇراقسىز مەبلەغ قەرز پۇل قالدۇقى 12 مىليارد 380 مىليون يۈەن، ئاساسىي قۇرۇلۇش قەرز پۇل قالدۇقى 15 مىليارد 90 مىليون يۈەن، تېخنىكا ئۆزگەرتىش قەرز پۇلى 6 مىليارد 920 مىليون يۈەنگە يېتىپ، تۇرلۈك قەرز پۇل ئومۇمىي قالدۇقىدىكى نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 17.3%، 20.8%، 8.8%، 10.76% ۋە 4.9% نى ئىگىلىدى. (2) ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى مەخسۇس قەرز پۇلى. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى مەخسۇس قەرز پۇلى قالدۇقى 1 مىليارد 900 مىليون يۈەن بولدى. بۇ خىل قەرز پۇلنىڭ ئۈسۈم نىسبىتى تۆۋەن، ئۇ سىياسىي

بانكا كارخانىلارنىڭ قەرز پۇل ئېلىشىنى قوللىماقتا

خاراكتېرلىق قەرز پۇل ھېسابلىنىدۇ. 1998 - يىلى 5 - ئايدا، بۇ خىل قەرز پۇلنىڭ كۆپ قىسمى ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات بانكىسىنىڭ بېجىرىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. (3) يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى. بۇنىڭدا يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى بازىسى قۇرۇلۇشى ۋە يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاشنى ئاساس قىلغان باشلامچى كارخانىلار ۋە كارخانا گۇرۇھلىرىنى قوللاش مۇھىم نۇقتا قىلىنىدۇ. 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلىنىڭ ئومۇمىي قالدۇق سوممىسى 8 مىليارد 410 مىليون يۈەن بولۇپ، 1978 - يىلدىكى 99 مىليون 510 مىڭ يۈەننىڭ 84.5 ھەسسىسىگە يەتكەن. (4) يېزا - بازار كارخانىلىرى قەرز پۇلى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز يېزا - بازار كارخانىلىرى قەرز پۇلىنىڭ قالدۇق سوممىسى 1 مىليارد 719 مىليون يۈەن بولۇپ، قەرز پۇل ئومۇمىي قالدۇق سوممىسىنىڭ ئاران 1.22% نى ئىگىلىگەن.

ئاكسىيىچىلىك ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاكسىيە تارقىتىش، ئۆتۈنۈپ بېرىش، سودىلىشىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ساھەسىنى كۆرسەتمەيدۇ. 1990 - يىلىدىن بۇرۇن، ئاپتونوم رايونىمىز تارقاتقان زايومنى ئۆتۈنۈپ بەرگىلى بولمايتتى، ئاكسىيە سودا پائالىيىتى يوق ئىدى. 1990 - يىلىدىن كېيىن، زايوم، كارخانا زايومى ۋە شىركەت پاي چېكىنى ئۆتۈنۈپ بېرىش ۋە ئېلىش - سېتىش بازىرى بارلىققا كەلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاكسىيە تارقىتىش ۋە ئېلىش - سېتىش ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان ئاكسىيە شىركىتى، ئاكسىيە تىزىملاش شىر-

كىتى، ئاكسىيە سودا مەركىزى، ھاۋالە مەبلەغ سېلىش شىركىتىنىڭ ئاكسىيە تىجارەت بۆلۈمى ۋە ۋاستە-چى ئاپپاراتلار (جۈملىدىن بوغالتىرلار ئىش ئورنى، ئىقتىسادىي تەپتىش ئىش ئورنى، ئادۇوكاتلار ئىش ئورنى، مۇلۇك باھالاش ئىش ئورنى، ئاكسىيە مەسلىھەت-چىلىك شىركىتى) بارلىققا كەلدى. 1998 ـ يىلى، شىنجاڭ ئاكسىيىچىلىك جەمئىيىتى دۇنياغا كەلدى، 1999ـ يىلى، جۇڭگو ئاكسىيە نازارەتچىلىك جەمئىيە-تى ئورۇمچى ئاكسىيە نازارەتچىلىك ـ باشقۇرۇش خاس ۋەكىلى ئىش ئورنى قۇرۇلدى. 1999ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئاكسىيە قانۇنى» يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاكسىيە-چىلىكى تەدرىجىي قانۇن ۋە قائىدە ئىزغا چۈشتى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاكسىيىچىلىك ئاپپاراتى ئورۇم-چى شەھىرىنى مەركەز قىلىپ، سانجى، تۇرپان، شە-خەنزە، قۇمۇل، كورلا، ئاقسۇ، غۇلجا، قاراماي قاتار-لىق شەھەرلەرگە تارقالدى، پاي چېكى بازارغا سېلىنە-غان شىركەتلەرمۇ ئورۇمچىدىن سانجى، شىخەنزە، ئاق-سۇ ۋىلايىتىگىچە كېڭەيدى، ۋاستىچى ئاپپاراتلار ئاپ-تونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىغا تارقالدى. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، پۈتۈن ئاپتونوم رايو-نىمىزدا مەخسۇس ئاكسىيە تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنە-دىغان شىركەت ئىككىگە، ئاكسىيە تىجارىتى بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللىنىدىغان ھاۋالە مەبلەغ سېلىش شىر-كىتى نۆتكە، ئاكسىيە تىجارەت بۆلۈمى 26گە، ئاكسىيە كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىش سالاھىيىتىگە ئىگە ۋاستە-چى ئاپپارات 13كە، ئاكسىيە كەسپكارلىرى 1120 كىشىگە يەتتى.

ئاكسىيە بازىرى ئاكسىيە تارقىتىش، ئۆتۈ-نۈپ بېرىش ۋە ئاكسىيە سودىسى ئېلىپ بېرىلىدىغان بازار. قەرز چېكى تارقىتىش، ئۆتۈنۈپ بېرىش بىلەن چەك ئالماشتۇرۇش، نەقلەشتۇرۇشنى ھېسابقا ئالمىغان-دا، ئاپتونوم رايونىمىزدا 20 ـ ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا پاي چېكى تارقىتىش ۋە پاي چېكى سودىسى باشلانغان. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تۇنجى ئاك-سىيە تىجارەت ئاپپاراتى «شىنجاڭ ئاكسىيە شىركىتى» 1992 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى رەسمىي ئىش باشلاپ، ئۇرۇمچىدىكى پاي چېكى سودىسى بىلەن شۇ-غۇللانغۇچىلارنى پۈتۈن مەملىكەتتىكى پاي چېكى بازە-رىغا كىرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. 1994 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تۇنجى پاي چېكى بازارغا سېلىنغان شىركەت شىنجاڭ خۇڭيۈەن ھاۋالە مەبلەغ سېلىش چەكلىك پاي شىركىتى جەمئىيەتكە جامائەت پېيى تارقاتقى ھەمدە شېنجېندىكى ئاكسىيە سودا ئورنىدا تاختاي ئېسىپ پېيىنى بازارغا سالدى. شۇنىڭدىن كېيىن، شىنجاڭ جۇڭخې، بەيخۇا-سۈن، خۇيتۈڭ سۈچېلىقى، دوستلۇق گۇرۇھى، شىن-جاڭ تۇنخې، قۇلماق، تەڭرىتاغ پاي چېكى، شىنجاڭ تىەنيې، ئالاھىدە ترانسفورماتور، شىنتىيەن گوجى، تەڭرىتاغ توقۇمىچىلىقى، شىننۇڭ تەرەققىياتى، ئىلى ئالاھىدە ھارۋىقى، شىنجۇڭجى، گۇڭخۇي پاي چېكى، خەلقئارا ئوقەتچىلىك، مېيكې پاي چېكى، تىەنلى يۇقە-رى پەن ـ تېخنىكىسى قاتارلىق 18 خىل پاي چېكى ئارقا ـ ئارقىدىن شاڭخەي ۋە شېنجېندىكى سودا ئو-رۇنلىرىدا تاختاي ئېسىپ بازارغا سېلىندى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدە-كى پاي چېكى سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئاچقان ئاكسىيە ئىسچوتى 792 مىڭغا، پاي چېكى سودىسىنىڭ ئومۇمىي سومىسى 200 مىليارد 960 مىليون يۈەنگە، ئىشانە قىلىنغان مەبلەغ 6 مىليارد 180 مىليون يۈەنگە يەتكەن. 2000 ـ يىلى، پاي چېكى بازارغا سېلىنغان 19 شىركەتنىڭ 18ى پايدا ئالغان، 1ى زىيان تارتقان، پايدا ـ زىيان بالانسلاشتۇرۇلغاندىن كېيىنكى ساپ پايدا 1 مىليارد 75 مىليون يۈەن بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 26.55% ئاشقان؛ ھەربىر پاينىڭ ساپ مۇلۇك كىرىم نىسبىتى 9.55% بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى سەۋىيىسىدىن 20% يۇقىرى بولغان.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا تىجارىتى 1945 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، سابىق شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا بانكىسى تۇنجى بولۇپ شىنجاڭ سۇغۇرتا كەسپىنى يولغا قويغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتى شىنجاڭ شۆبىسى (جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسى قارمىقىدا) قۇرۇلۇپ، ئوت ئاپىتى، يۇك توشۇش، ئاپتوموبىل سۇغۇرتىسى ۋە ئاددىي ئادەم سۇغۇرتىسى قاتارلىق 10 سۇغۇرتا تۈرىنى يولغا قويە-غان. 1958 ـ يىلى، خەلق كومۇنىسى يولغا قويۇل-غاندىن كېيىن، ئېلىمىزدە سۇغۇرتا كەسپى توختىتىل-غان، بۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا كەسپى پۈتۈنلەي توختىغان. 1978 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا ئاپپاراتى دۆلەت سۇر-تىنىڭ سۇغۇرتا كەسپىنى ئېجىرىشكە باشلىدى، ئىك-

كىنچى يىلى 4 ـ ئايدا دۆلەت ئىچىدىكى سۇغۇرتا كەسىپى تەدرىجىي ئىسلاھ قىلتۇرۇلدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا كەسىپى تېز تەرەققىي قىلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتى، جۇڭگو ئۆمۈر سۇغۇرتىسى شىركىتى، جۇڭگو تىنچ ئوكيان سۇغۇرتا شىركىتى، جۇڭگو ئامانلىق سۇغۇرتا شىركىتى شىنجاڭدا شۆبە شىركەتلىرىنى قۇردى، بۇنىڭغا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى سۇغۇرتا شىركىتىنى قوشقاندا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا كىرىسى 1980 ـ يىلىدىكى 800 مىڭ يۈەندىن 2 مىليارد 821 مىليون 660 مىڭ يۈەنگە، سۇغۇرتا تۈرى 10 نەچچىدىن 500 دىن ئارتۇقىغا يېتىپ، پۈل ـ مال سۇغۇرتىسى، مەسئۇلىيەت سۇغۇرتىسى، ئىناۋەت سۇغۇرتىسى، ئۆمۈر سۇغۇرتىسى، تاسادىپىي يارىلىنىش سۇغۇرتىسى ۋە سالامەتلىك سۇغۇرتىسى تەك تەرەققىي قىلغان ئۈزىيەت دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. سۇغۇرتا كەسىپى تېز تەرەققىي قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سۇغۇرتىنىڭ ئىقتىسادىي تۆلەم بېرىش فۇنكسىيىسى خېلى ياخشى جارى قىلدۇرۇلدى. پەقەت 2000 ـ يىلىلا، سۇغۇرتا شىركىتى جەمئىي بەرگەن تۆلەم پۇلى ۋە سۇغۇرتا پۇلى 971 مىليون 390 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئاپەتتىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، تۈۋى ـ ماكانىنى قايتىدىن قۇرۇپ، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سۇغۇرتا ئاپپاراتى پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا سۇغۇرتا ئىشلىرى ئاپپاراتىدىن 375ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلكە دەرىجىلىك ئاپپاراتتىن ئالتىسى، ۋىلايەت، شەھەر دەرىجىلىك ئاپپاراتتىن 54ى، ناھىيە دەرىجىلىك ئاپپاراتتىن 315ى بار؛ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 3228گە يېتىدۇ. 2000 ـ يىلى، جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتى شىنجاڭ شۆبىسى، جۇڭگو ئۆمۈر سۇغۇرتىسى شىنجاڭ شۆبىسى، جۇڭگو تىنچ ئوكيان سۇغۇرتا شىركىتى ئۈرۈمچى شۆبىسى، جۇڭگو ئامانلىق سۇغۇرتا شىركىتى ئۈرۈمچى شۆبىسىنىڭ سۇغۇرتا پۇلى 835 مىليون يۈەن، 1 مىليارد 147 مىليون يۈەن، 186 مىليون يۈەن ۋە 268 مىليون يۈەن بولغان؛ تۆلەم پۇلى ۋە بەرگەن سۇغۇرتا پۇلى 383 مىليون يۈەن ۋە 318 مىليون يۈەن، 44 مىليون يۈەن ۋە 38 مىليون يۈەن بولغان.

باھا تىزگىنلەش ئاساسلىقى باھانىڭ ئومۇمىي سەۋىيىسىنى تىزگىنلەشنى كۆرسىتىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن بۇيان، 20 يىللىق ئىسلاھات ئارقىلىق، باھا تىزگىنلەشتە مەمۇرىي ۋاستىنى ئاساس قىلىشتىن ئىقتىسادىي ۋاستىنى ئاساس قىلىشقا ئۆتۈپ، ئىقتىساد، قانۇن ۋە زۆرۈر مەمۇرىي ۋاستە جانلىق قوللىنىلغان تىزگىنلەش سىستېمىسى شەكىللەنگەن. (1) ئىقتىسادىي تىزگىنلەش ۋاستىسى. ئاپتونوم رايونىمىزدا ئاشلىق خەۋەپ ـ خەتەر فوندى ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر باھاسىنى تەڭشەش فوندى تۈزۈلمى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. ئاشلىق باھاسى خەۋەپ ـ خەتەر فوندىدا دۆلەتنىڭ بىرتۇتاش بەلگىلىمىسى بويىچە ھەر يىلى 200 مىليون يۈەن ئەملىيلەشتۈرۈلىدۇ. 1998 ـ يىلىغا كەلگەندە، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ۋىلايەت، ئوبلاست بار 15 شەھەر ۋە 40 نەچچە ناھىيە شەھىرىدە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر باھاسىنى تەڭشەش فوندى تۈزۈمى ئورنىتىلدى. (2) باھاغا ئائىت قانۇن ـ نىزاملار سىستېمىسى قۇرۇلۇشى. بىر قانچە يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايون ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي ھەق باشقۇرۇش نىزامى»، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەق ئېلىش ئىجازەتنامىسى باشقۇرۇش چارىسى»، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەق ئېلىشنى يىللىق تەكشۈرۈشنى باشقۇرۇش چارىسى»، «ئاۋار ۋە مۇلازىمەتتە باھاسىنى ئېنىق يېزىش بەلگىلىمىسى»، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ باھا ئۆستۈرۈشنى ئىلتىماس قىلىش ۋە ئەنگە ئېلىپ باشقۇرۇش چارىسى»، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ باھادا ئالدامچىلىق قىلىش ۋە قاقتى ـ سوقتى قىلىپ كۆپ پايدا ئېلىشنى چەكلەش ۋاقتىلىق چارىسى»، «ھۆكۈمەتنىڭ باھا تەدبىرىدە ئىسپات ئاڭلاش چارىسى» قاتارلىق بىر قاتار باھاغا ئائىت يەرلىك نىزاملارنى ئېلان قىلىپ يولغا قويدى. جايلار دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ قانۇن ـ نىزاملىرىغا ئاساسەن، شۇ جايىنىڭ ھەزى كونكرېت يولغا قويۇش تەپسىلىي قائىدە ـ سىنى تۈزۈپ چىقتى. شىنجاڭدا باھا قانۇن ـ نىزام سىستېمىسىنىڭ تەدرىجىي بەرپا قىلىنىشى بىلەن ئىسلاھات نەتىجىلىرىنى مۇستەھكەملەش، بازارنىڭ باھا ھەرىكىتىنى قېلىپلاشتۇرۇش، باھاسى يېڭى مېخانىزمـ

نى نورمال يۈرۈشتۈرۈش قانۇنلىقلار قانۇن كاپالىتىگە ئىگە بولدى. (3) مەمۇرىي ۋاستە. باھا تىزگىنلەش نىشانى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر باھا تىزگىنلەش نىشانى، ئاشلىققا ۋالىي، ئوبلاست باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى، كۆكتاتقا شەھەر باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى ئورناتتى. باھا تىزگىنلەش نىشانى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىغا كىرگۈزۈلۈپ، خەلق قۇرۇلتىيىمىزنىڭ قارارى چىقىپ ماقۇللاشنى سۈنۈلۈپ، مەجبۇرىيەت تۈرىنى ئالدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ستاتىستىكا تارماقلىرى ھەر ئايدا مالالارنىڭ پارچە سېتىلىش باھا ئىندېكسى ۋە ئاھالىنىڭ ئىستېمال باھا ئىندېكسىنى ئېلان قىلىدىغان بولدى. باھانى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش سالمىقى ئاشۇرۇلۇپ، باھانى قالايمىقان ئۆستۈرۈش، قالايمىقان ھەق ئېلىش، كۆپ پايدا ئېلىش ھەرىكەتلىرى ئۈنۈملۈك تىزگىنلىنىپ، كارخانىلار، ئاھالىلەر ۋە دېھقانلارنىڭ يۈكى يېنىكلەتىلىپ، بازار باھاسى تەرتىپى قوغدالدى.

شىنجاڭدىكى تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى ئومۇمىي ئىندېكسى بۇ بازاردىكى مالارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى ئومۇمىي سەۋىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى ئىپادىلەيدىغان كۆرسەتكۈچ بولۇپ، ئادەتتە ئىندېكسلىق ئونتۈرىچىلاش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ، يەنى مەلۇم مەزگىلدىكى پارچە سېتىلىش باھاسى ئاساس قىلىنىپ، ۋەزىنلىك تەڭشەپ ئونتۈرىچىلاش فورمۇلىسى ئارقىلىق ھېسابلاپ چىقىلىدۇ. ئۇ پۈتۈن جەمئىيەتتىكى تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سەۋىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە دەرىجىسىنى ھەمدە ئونىڭ شەھەر - يېزا ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش چىقىمىغا بولغان تەسىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭدا تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى ئومۇمىي ئىندېكسى M ھالىتىدە داۋالغۇپ تۇردى، 1978 - يىلىدىكى 101.4 تىن 1989 - يىلى 116.7 گە ئۆرلىدى، 1990 - يىلى 104.1 گە چۈشۈپ، 1994 - يىلى 125.7 گە ئۆرلىدى، ئارقىدىنلا يەنە 2000 - يىلى 98.3 كە چۈشتى. XX ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ئۇچ يىلىدا مەنپىي ئۆسۈش ھالىتىگە ئۆتۈپ، ئالدىنقى يىللاردىكىدىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا 0.3، 3.8 ۋە 1.7 پىرسەنت پوئىنتى تۆۋەنلىدى. 23 يىل ىدىن بۇيان، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.46 پىرسەنتتىن ئۆسۈپ باردى.

شىنجاڭدىكى تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى ئومۇمىي ئىندېكسى جەدۋىلى
(ئالدىنقى يىلى =100)

يىل	ئومۇمىي ئىندېكس	يېمەك-لىك-تۇ-رىدىكى	كىيىم - كېچەك، تاياق، باش كىيىم	ھۆججەت، ئەرچە دورىلار	يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى
1978- يىلى	101.4	101.5	100.0	100.1	99.8
1979- يىلى	103.5	103.5	99.8	101.3	100.2
1980- يىلى	194.2	106.0	100.6	102.6	101.5
1981- يىلى	101.6	102.3	100.5	100.1	100.3
1982- يىلى	100.2	102.0	98.5	100.2	100.5
1983- يىلى	101.5	101.3	99.8	103.7	102.8
1984- يىلى	103.1	101.8	100.1	104.8	111.9
1985- يىلى	108.1	113.0	104.5	103.1	107.2
1986- يىلى	106.7	110.0	103.2	101.6	101.9
1987- يىلى	107.1	109.6	106.5	105.2	102.3
1988- يىلى	114.6	120.3	111.5	113.4	108.5
1989- يىلى	116.7	110.1	118.9	121.9	111.4
1990- يىلى	104.1	102.3	109.3	105.0	108.3
1991- يىلى	108.0	111.5	105.0	103.7	105.1
1992- يىلى	108.1	111.7	13.6	106.4	108.0
1993- يىلى	112.6	116.9	103.8	115.7	110.1
1994- يىلى	125.7	126.6	119.0	113.1	126.6
1995- يىلى	116.7	1216.6	119.0	113.1	126.6
1996- يىلى	108.8	111.3	109.8	110.2	115.5
1997- يىلى	101.8	98.5	104.7	106.5	106.5
1998- يىلى	99.7	99.7	100.6	101.4	100.8
1999- يىلى	96.2	92.6	98.5	100.0	97.0
2000- يىلى	98.3	96.4	99.8	102.6	97.9

شىنجاڭ ئاھالىسىنىڭ ئىستېمال ياھا ئومۇمىي ئىندېكسى ۋە
تۇرگە ئايرىلىش شەكلى جەدۋىلى (ئالدىنقى يىلى =100)

يىل	ئاھالە- نىڭ ئىستې- مال ياھا ئومۇ- مىي ئىندې- كسى	يېمەك- لىك تۇ- رمىكە- لەر	تاشلىق	كۆكتات تۇرمە- كلەر	كېچىم - كىچەك تۇرمە- كلەر	تاشلە ساي- مالىلە- رى ۋە لازىمە- لىرى	داۋالاش ئەسۋا- بىلە- رى ۋە ساقلىق ساقلاش بۇيۇم- لىرى	قاتناش ۋە خە- ۋەرلە- شىش قورال- لىرى	ماكارىپ، كۆڭۈل ئېچىش، ئوقۇ- تۇش تۈرى بۇيۇملىرى	تۇرالغۇ	مۇلازە- مەت تۈ- رى
1978	101.2	101.5	100.0	110.4	100.0	99.9	100.1		101.1		100.0
1979	99.0	103.5	100.0	100.2	99.8	100.3	101.3		100.0		99.9
1980	102.8	106.0	99.9	111.2	101.1	100.6	102.6		101.2		100.2
1981	101.6	102.3	100.4	100.1	99.9	100.5	100.1		100.4		100.7
1982	100.6	102.0	100.1	104.5	99.3	98.5	100.2		100.0		100.4
1983	102.2	101.3	100.1	104.7	102.8	99.8	103.6		99.7	102.9	
1984	102.4	101.8	97.5	108.4	102.1	100.1	104.1		98.5		107.1
1985	107.8	113.1	110.1	157.4	101.2	104.5	103.1		101.1		103.2
1986	107.6	110.0	104.2	105.9	102.5	103.2	101.6		100.8		105.3
1987	107.2	109.6	102.1	118.2	104.7	106.5	105.2		101.7		106.1
1988	114.7	120.3	106.6	144.1	111.5	111.7	113.4		107.9		109.5
1989	116.0	113.1	109.5	93.1	118.9	117.2	121.9		121.1		104.7
1990	105.0	101.5	100.4	108.0	109.3	104.8	105.0		99.8		107.4
1991	108.6	111.5	115.8	124.2	105.0	104.0	103.7		99.4		113.4
1992	108.6	111.7	128.0	108.4	103.6	104.2	106.4		98.7		114.3
1993	113.0	116.9	128.2	109.3	103.8	109.1	115.7		102.2		115.7
1994	126.7	135.9	142.1	139.2	117.9	115.8	123.4	109.3	114.9	122.1	121.8
1995	119.7	124.9	134.3	125.4	117.2	109.7	114.3	101.1	106.9	121.2	119.8
1996	110.5	110.3	116.4	128.0	109.5	107.3	111.6	99.9	109.8	114.6	117.5
1997	103.7	99.1	105.4	92.3	103.7	101.2	101.6	100.8	106.3	111.6	122.3
1998	100.2	99.4	96.9	109.5	100.3	98.1	104.0	96.4	97.9	103.6	106.7
1999	97.4	93.2	94.5	90.4	98.7	99.0	100.7	95.7	9.5	101.7	110.1
2000	99.4	95.9	88.5	93.4	99.7	98.9	101.1	94.2	97.1	103.9	113.9

يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ياھا ئىندېكسى تۈرلۈك يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئونتۇرچە ياھاسىنى ئاساس قىلىپ، ۋەزىنلىك ئونتۇرچە سانىنى تېپىش فورمۇلىسى ئارقىلىق ھېسابلاپ چىقىلىدۇ. بۇ ئىندېكس دۆلەتنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورنى ۋە دېھقانلاردىن يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ياھا سەۋىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى ۋە ئۇنىڭ يۇزلىنىشىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. 1978- يىلىدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ياھاسى ئالدىنقى يىللاردىكىدىن 10 پوئىنت ئېشىپ كەتكەن يىلدىن ئالتىسى بار بولۇپ، بۇلار ئىزچىل - ئىزچىل ھالدا 1979 - يىلىدىكى 113.8، 1987- يىلىدىكى 115.6، 1988 - يىلىدىكى 119.6، 1993 - يىلىدىكى 113، 1994 - يىلىدىكى 149.3 ۋە 1995 - يىلىدىكى 129.1دىن ئىبارەت. 1997 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ياھاسى مەنپىي ئېشىش ھالىتىدە بولۇپ، ئالدىنقى يىللاردىكىدىن ئايىرىم - ئايىرىم ھالدا 0.4، 2.10، 7.19 پوئىنت چۈشۈپ كەتتى. 2000 - يىلى قايتىدىن 1.1 پوئىنت ئۆرلىدى. 23 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭدا يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ياھاسى يىلىغا 7.7% تۆرلەپ، ئوخشاش مەزگىلدىكى تاۋار- لارنىڭ پارچە سېتىلىش ياھاسىنىڭ 1.24 پوئىنتلىق يىللىق ئېشىش ھەجمىدىن تۆۋەن بولدى.

شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش باھاسى ئومۇمىي ئىندېكس جەدۋىلى
(ئالدىنقى يىلى =100)

يىل	ئومۇمىي ئىندېكسى	ئاشلىق تۇرىدىغان كىشىلەر	باغتا	چارۋا مەھسۇلاتى تۇرىدىغان كىشىلەر	كۆكتات
1978-يىلى	103.1	100.4	108.0	100.0	101.2
1979-يىلى	113.8	116.2	105.0	112.8	114.9
1980-يىلى	108.9	100.0	108.0	119.8	11.8
1981-يىلى	107.2	101.1	100.0	100.2	112.4
1982-يىلى	106.5	100.1	100.0	100.3	100.0
1983-يىلى	107.6	100.0	100.0	101.4	101.8
1984-يىلى	102.0	99.7	96.2	99.9	102.6
1985-يىلى	107.9	98.8	95.1	118.9	113.9
1986-يىلى	107.7	99.6	108.0	118.9	113.9
1987-يىلى	115.6	102.0	107.0	127.7	107.5
1988-يىلى	119.6	107.7	109.0	127.7	107.5
1989-يىلى	108.2	111.3	115.0	103.1	102.1
1990-يىلى	100.7	105.2	145.0	83.1	101.2
1991-يىلى	106.4	106.8	108.0	101.2	109.0
1992-يىلى	98.4	101.9	83.0	121.1	121.3
1993-يىلى	113.0	109.7	118.0	114.2	111.8
1994-يىلى	149.3	155.6	147.0	146.3	120.8
1995-يىلى	129.1	137.5	136.0	117.1	112.1
1996-يىلى	105.0	107.3	105.0	102.4	127.8
1997-يىلى	96.0	97.6	97.4	87.2	81.8
1998-يىلى	89.8	93.1	87.3	84.7	120.5
1999-يىلى	80.3	85.6	61.5	90.8	90.7
2000-يىلى	101.1	96.3	126.7	112.4	107.1

ساناقەت بويۇملىرىنىڭ باھا ئىندېكسى بۇ ساناقەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ زاۋۇتتىن چىقىش باھاسى سەۋىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش يۈزلىنىشى ۋە ئۆزگىرىش دەرىجىسىنى ئىپادىلەيدىغان نىسبىي سان بولۇپ، ئادەتتە پىرسەنت (%) ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. 2000 - يىلى شىنجاڭدا ساناقەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ زاۋۇتتىن چىقىش باھاسى ئىندېكسى 129.4 كە يەتمەي، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 29.4 پىرسەنت پوئىنتى ئېشىپ كەتتى. بۇ 90 - يىللاردىكى ئۆرلەش ھەجمى ئەڭ يۇقىرى بولغان بىر يىل ھېسابلىنىدۇ. شۇ يىلى ساناقەت مەھسۇلاتى باھاسىنىڭ ئۆرلىشىگە سەۋەبچى بولغان ئاساسلىق ئامىل نېفىت باھاسىنىڭ ئۆرلىشى بولدى. 15 ئاساسلىق ساناقەت تارمىقى ئىچىدە، نېفىت ساناقىتى باھاسىنىڭ ئۆرلىشى 86.58% كە يېتىپ، ساناقەت تارماقلىرى ئىچىدە 1 - ئورۇنغا ئۆتۈپ، باشقا ساناقەت مەھسۇلاتلىرى باھاسىنىڭ ئۆرلەپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولدى، شۇ يىلى ئېغىر ساناقەت باھاسىنىڭ ئۆرلىشى 38.56 پىرسەنتكە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قېزىش ساناقىتىنىڭ 58.45%، خام ئەشيا ساناقىتىنىڭ 13.56%، پىششىقلاش ساناقىتىنىڭ 3.76% بولدى؛ يېنىك ساناقەت باھاسىنىڭ ئۆرلەش ھەجمى 5.03% بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى خام ئەشيا قىلىنغان يېنىك ساناقەت مەھسۇلاتى باھاسىنىڭ ئۆرلىشى نىسبىتى 5.46% بولدى. شۇ يىلى شىنجاڭدا ساناقەت خام ئەشيا ماتېرىياللىرى، يېقىلغۇ، ئېنېرگىيە قاتارلىقلارنىڭ سېتىۋېلىش باھاسى ئالدىنقى يىلدىكىدىن 17.02% ئۆرلىدى.

تۇراقلىق مۇلۇك سېلىنمىسى باھا ئىندېكسى بۇ تۇراقلىق مۇلۇك سېلىنما سومىسى باھا سەۋىيىسىنىڭ ئۆزگىرىش يۈنىلىشى ۋە ئۆزگىرىش دەرىجىسىنى ئىپادىلەيدىغان نىسبىي سان بولۇپ، ئادەتتە پىرسەنت (%) ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. 2000 - يىلى شىنجاڭدا تۇراقلىق مۇلۇك سېلىنمىسىنىڭ باھا ئومۇمىي سەۋىيىسى ئالدىنقى يىللاردىكىدىن 4.6% ئۆرلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە بىناكارلىق قۇرۇلۇشى باھاسى 0.2% ئۆسىدى، باشقا باھا 5.6% ئاشتى، ئۆسكۈنە - سايمان باھاسى 6.6% ئاشتى. بىناكارلىق قۇرۇلۇشى قۇرۇلۇشى باھاسىنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرىدە، ئادەم كۆچى باھاسى 2.3%، ماشىنا ئىشلىتىش باھاسى 2.4%، ماتېرىيال باھاسى 7.1% ئۆرلىدى.

ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت ئەمگەك خىزمىتى دۆلەت ۋە كارخانا ئەمگەك مۇناسىۋىتى مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئىشلىگەن تۈرلۈك خىزمەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى. ئىجتىمائىي كاپالەت بولسا پۇقرالار ياشانغاندا، كېسەل بولۇپ قالغاندا، مەيىپ بولۇپ قالغاندا، ئىشسىز قالغاندا، تۇغقاندا، ئۆلگەندە، ئاپەتكە ئۇچرىغاندا ۋە تۇرمۇشتا قىيىنچىلىققا يولۇققاندا، ھۆكۈمەت ۋە جەمئىيەتنىڭ قانۇن بويىچە ئۇلارنى ماددىي ياردەم بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئاساسىي تۇرمۇش ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان تۈزۈمدۇر. شىنجاڭنىڭ ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت خىزمىتىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسىنى ئوچ مۇھىم نۇقتا قىلىش، ئىككى ھەقىقىي كاپالەت، بىرتۇتاشتىن ئىبارەت بىر قانچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ. ئوچ مۇھىم نۇقتا تۆۋەندىكىلەرنى كۆرسىتىدۇ: (1) ئىشسىزلار ۋە دۆ-

لەت كارخانىلىرىدىكى ئىش ئورنىدىن قالغانلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 2000 - يىلى شىنجاڭدا 320 مىڭ كىشى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشسىزلاردىن 107 مىڭ 800 كىشى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى ئىشتىن قالغان دۆلەت كارخانىلىرى ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن 540 مىڭ كىشى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. (2) ياشانغانلار كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇلدى. 1998 - يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، شىنجاڭدا نېفىت، تۈمۈريول، ئاۋىئاتسىيە، پوچتا - تېلېگراف، ئېلېكتر، رەڭلىك مېتال، پۈل مۇئامىلە، كۆمۈرچىلىك قاتارلىق سەككىز ساھەنىڭ ياشانغانلار كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى بىرتۇتاش غەملەش ئىشى يەرلىكتىن بىرتۇتاش غەملەشكە ئۆزگەرتىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىز كارخانىلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاساسىي كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى تۈزۈمى بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك بىرتۇتاش غەملەش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى جەمئىيەتتىن بىرتۇتاش غەملەشكە قاتناشقان خىزمەتچى سانى 1 مىليون 53 مىڭغا يەتتى. (3) داۋالىنىش سۇغۇرتىسى تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1999 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ يېڭى داۋالىنىش سۇغۇرتىسى تۈزۈمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، داۋالىنىش سۇغۇرتىسىغا قاتناشقانلار سانى 882 مىڭغا يېتىپ، قاتنىشىشقا تېگىشلىكلەر سانىنىڭ 45 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئىككى كاپالەت تۈۋەندىكىلەرنى كۆرسىتىدۇ: (1) دۆلەت كارخانىلىرىدىكى ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىغا ھەقسىز كاپالەتلىك قىلىندى. 1998 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ، قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزىگە كىرگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاساسىي تۇرمۇش خىراجىتىدىن بەھرىمەن قىلىش نىشانى ئىشقا ئاشۇرۇلدى. (2) دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلارغا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى پۇلى تارقىتىشقا ھەقسىز كاپالەتلىك قىلىندى. 1998 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ، كارخانىلاردىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلارنىڭ كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى پۇلى ۋاقتىدا، تولۇق تارقىتىپ بېرىلدى، بېگىدىن نېسى قالدۇرۇش ئەھۋالى كۆرۈلمىدى. بىرتۇتاش دېگىنىمىز، ئىجتىمائىي سۇغۇرتىنى بىرتۇتاش باشقۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ.

ئىجتىمائىي كاپالەت ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك ئىقتىدارىنى ۋاقىتلىق ياكى مەڭگۈلۈك يوقاتقان چېغىدا ياكى خىزمەتتىن قالغان مەزگىلىدە، ئۇلارنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، قانۇن بويىچە مەجبۇرىي يولغا قويۇلىدىغان سۇغۇرتا تۈزۈمىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەنە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىجتىمائىي سۇغۇرتىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ ياشانغانلار سۇغۇرتىسى، داۋالىنىش سۇغۇرتىسى، ئىش ئۈستىدە يارىلىنىش سۇغۇرتىسى، ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسى، تۇغۇت سۇغۇرتىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1986 - يىلى شىنجاڭدا ئىشچى- خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمەت كۆتۈنۈش سۇغۇرتا تۈزۈمى ۋە دۆلەت كارخانىلىرىدىكى ئەمگەك توختامى تۈزۈمىدىكى ئىشچىلارنىڭ پېنسىيەگە چىققاندا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1989 - يىلى شىنجاڭنىڭ كوللېكتىپ كارخانىلار ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ياشانغاندا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى جەمئىيەتتىن بىرتۇتاش غەملەش خىزمىتى نورمال ئىزغا كىردى. 1998 - يىلى شەھەر-بازار خۇسۇسىي كارخانىلىرى، يەككە سودا - سانائەت چىلەر ۋە ئۇنىڭ كەسپكارلىرىنىڭ ئاساسىي كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى چارىسى مەيدانغا چىقتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭدا كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسىنى جەمئىيەتتىن بىرتۇتاش غەملەشكە قاتناشقان خىزمەتتەكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى 1 مىليون 53 مىڭ 19 غا كەلتى؛ سۇغۇرتا ھەققى تاپشۇرغانلار 1 مىليون 15 مىڭ 413 كە يېتىپ، سۇغۇرتىغا قاتناشقانلار سانىنىڭ 96.4% نى ئىگىلىدى؛ تاپشۇرۇلغان سۇغۇرتا ھەققى 2 مىليارد 578 مىڭ 410 يۈەنگە، ئەمەلىي يىغىلغان سومما 251 مىڭ 341 يۈەنگە يېتىپ، يىغىش نىسبىتى 97.5% نى ئىگىلىدى؛ كەم قىسىمغا تاپشۇرۇلىدىغان يىغىشقا تېگىشلىك كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى ھەققى 50 مىليون 470 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىغىش - تاپشۇرۇش نىسبىتى 100% بولدى؛ بىرتۇتاش غەملەش دائىرىسىدىكى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلار 347 مىڭ 341 ئادەمگە، تارقىتىشقا تېگىشلىك كۆتۈنۈش پۇلى 2 مىليارد 903 مىليون 580 مىڭ يۈەنگە، ئەمەلىي تارقىتىلغىنىمۇ 2 مىليارد 903 مىڭ 580 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كۆتۈنۈش پۇلى جەمئىيەتتىن تارقىتىلىدىغان دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلار سانى 236 مىڭ 273 كە يېتىپ، تارقىتىش نىسبىتى

68% بولدى. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز مىزنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىش كۈنۈش سۈغۇرتا چارىسى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشسىزلىق سۈغۇرتا فوندىنى يىغىش، تاپشۇرۇش، باشقۇرۇش ۋە تارقىتىش ئىشلىرى كۈچەيتىلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىشسىزلىق سۈغۇرتىسىغا قاتناشقانلار سانى 1 مىليون 221 مىڭغا يېتىپ، پۈتۈن بىر يىلدا 130 مىڭ 200 ئىشسىز خادىم ئىشسىزلىق پۇلىدىن ئوخشىمىغان دەرىجىدە بەھرىمەن بولدى. 1993 - يىلى كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش ئۈستىدە يارىلىنىش سۈغۇرتىسى ۋە داۋالىنىش سۈغۇرتىسى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. يېڭى داۋالىنىش سۈغۇرتىسى تۈزۈمى 1999 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن كېيىن رەسمىي سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1995 - يىلى شىنجاڭدا تۇغۇت سۈغۇرتىسى تۈزۈمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭدا جەمئىي 268 مىڭ كىشى ئىش ئۈستىدە يارىلىنىش سۈغۇرتىسىغا قاتنىشىپ، پۈتۈن بىر يىلدا ئىش ئۈستىدە يارىلىنىش، كەسپىي كېسەل تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر 345 كە يەتتى؛ 255 مىڭ كىشى تۇغۇت سۈغۇرتىسىغا قاتنىشىپ، پۈتۈن يىلدا تۇغۇت سۈغۇرتىسى تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولغان ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر 4211 گە يەتتى؛ 882 مىڭ ئادەم ئاساسىي داۋالىنىش سۈغۇرتىسىغا قاتناشىپ، قاتنىشىشقا تېگىشلىك ئادەم سانىنىڭ 45% نى ئىگىلىدى.

قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بۇ جەمئىيەتنىڭ ئەمگەك كۈچى بايلىقىنى قايتا تەقسىملەيدىغان ئىجتىمائىي سىستېما قۇرۇلۇشى بولۇپ، ھۆكۈمەت، كارخانا، ئەمگەكچى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئىدارە كۈچ تەرەپنىڭ ئاكتىپلىقى تولۇق قوزغىتىلىپ، سىياسەت جەھەتتە يۆلەش ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمىتى تەدبىرىدىن ئومۇميۈزلۈك پايدىلىنىپ، كارخانا ئورۇنلاشتۇرۇش، شەخسلەر ئۆزى خىزمەت تېپىش ۋە جەمئىيەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇزۇنارا بىرلەشتۇرۇلۇپ ئىشسىزلار ۋە ئىشتىن قالغانلار قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدۇ. 1996 - يىلى شىنجاڭدا «قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى پىكىر» ئېلان قىلىنىپ، شىنجاڭدىكى بارلىق شەھەرلەرنىڭ 1997 - يىلى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇپ، ئارقا تۇق ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى كۆپرەك تارقاقلاشتۇرۇپ، ئىشتىن قالدۇرۇلغانلار سانىنى ئازايتىش ۋە ئاۋۇال تارقاقلاشتۇرۇپ ئاندىن ئىشتىن قالدۇرۇش تەلەپ قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، تۆۋەندىكى تەدبىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى: (1) سىياسەت جەھەتتىن يېتەكلەش كۈچەيتىلدى. ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دۆلەت كارخانىلىرىدا قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزى قۇرۇش توغرىسىدىكى يولغا قويۇش پىكىرى» قاتارلىق قېلىپلاشقان ھۆججەتلەر ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىنىپ، كارخانىلارنىڭ ئىش ئورنىدىن قالغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشى تەرتىپى قېلىپلاشتۇرۇلدى. (2) قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزى قۇرۇلۇپ، ئىش ئورنىدىن قالغانلارنى باشقۇرۇش توختامى ئىمزالاشقا تەشكىللەندى. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭدىكى ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇشنى يولغا قويغان كارخانىلارنىڭ ھەممىسىدە قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزى قۇرۇلۇپ، ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھەممىسى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزىگە كىرگۈزۈلۈپ، مۇلازىمەت مەركىزى بىلەن باشقۇرۇش كېلىشىمى ئىمزالىدى. (3) ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاساسىي تۇرمۇش خراجىتى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزىنىڭ مەخسۇس ھېسابىتىغا كىرگۈزۈلۈپ، قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزى ئۇلۇچەم بويىچە تارقىتىپ بېرىدى. (4) ئەمەلىي تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەش چىقىمىنى تۆتۈلۈپ، قايتا ئىشقا ئورۇنلىشىش ئىقتىدارى ئۆستۈرۈلىدى. 1998 - يىلى شىنجاڭدا ئېتىراپ قىلىنغان قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە نۇقتىلىق تەربىيىلەش ئورنى 126 گە، بېكىتىلگەن تەربىيىلەش ئىش ئورنى 97 گە يېتىپ، 51 مىڭ 900 نەپەر ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىنى ئەمەلىي تېخنىكا بويىچە تەربىيىلىدى، تەربىيىلەنگەندىن كېيىنكى قايتا ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى 80 پىرسەنتكە يەتتى. (5) تارقاقلاشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرۇش يوللىرى كېڭەيتىلىپ، ئىش ئورنىدىن قالغانلارنى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۈرئىتى تېزلىتىلدى. 1998 - يىلى شىنجاڭدا جەمئىي 45 قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بازىرى، 38 قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇ-

رۇش قۇرۇلۇشى تۈرلىرى يولغا قويۇلدى، ئادەم ئىش-لەتكۈچى ئورۇنلارنىڭ بۈيرۇق خاراكتېرلىك قوبۇل قىلىش ۋە ئىش ئورنىدىن قالغانلارنى ئىلھاملاندۇرۇش خاراكتېرلىك قوبۇل قىلىش سالمىقى كۈچەيتىلدى ھەمدە ئىش ئورنىدىن قالغانلار ئۆزى خىزمەت تېپىشقا پائال يېتەكلەندى. شۇ يىلى شىنجاڭدىكى 93 مىڭ 800 نەپەر ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش نىسبىتى 55.37% كە يەتتى. قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىشتىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدە دۆلەت ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشقانلار 27 مىڭ 500 گە يېتىپ، ئىشتىن قالغانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 29.3% نى؛ غەيرىي دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلارغا ئورۇنلاشقانلار 19مىڭ 700 گە يېتىپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 21%نى؛ يەككە تىجارەتچىلەر 46مىڭ 600 گە يېتىپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 49.68% نى ئىگىلىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت مەركىزىدە قېلىپ قالغان ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى 105 مىڭ 451 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىكىنىڭ 63 مىڭ 750 ئادەم، بىكتۇەتنىڭ 41 مىڭ 701 ئادەم.

ئەمگەك كۆچى بازىرى بۇ دۆلەتنىڭ ماكرولۇق تەڭشەش - تىزگىنلىشى ئاستىدا، بازار مې-خانىزمىدىن پايدىلىنىپ، ئەمگەك كۆچى تەمىنات - ئېھتىياج مۇناسىۋىتىنى تەڭشەيدىغان سوروڭ ۋە تور، شۇنداقلا سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى مىستېمىسى-نىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. بۇ يەنە ئەمگەك مۇلازى-مەت بازىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 1993 - يىلى 4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نازارىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەمگەك مۇلازى-مەت بازىرىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى»نى تارقا-تىپ، شىنجاڭدا ئەمگەك مۇلازىمىتى بازىرى ئېچىش ۋە ئۇنى يۈرۈشتۇرۇش ئىشلىرىنى سىياسەت ئاساسى بىلەن تەمىن ئەتتى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەركىزىي ئەمگەك كۆچى بازا-رى ئۈرۈمچىدە دادۇغلىق ئىش باشلىدى، ئاساسلىقى ئۈچۈر مەسلىھەتچىلىكى، خىزمەت ئىزدىگۈچىلەرنى تە-زىملاش، ئادەم ئىشلەتكۈچىلەرنى تىزىملاش، كەسىپ تونۇشتۇرۇش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئالماشتۇ-رۇش، توختام ئىمزالاش، كەسىپي تەربىيىلەش، ئىش كۆتۈش سۇغۇرتىسى، ياشانغانلار كۆتۈنۈش سۇغۇرتىسى قاتارلىق مۇلازىمەت تۈرلىرىنى يولغا قويدى. ئارقىدىن-لا، ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە ۋە بەزى چوڭ كارخانىلارنىڭ ئەمگەك مۇلازىمەت بازىرىمۇ ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭدىكى كەسىپ تونۇشتۇرۇش ئاپپاراتى 305 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەر دەرىجىلىك ئەمگەك كاپالەت تارماقلىرى ئۈيۈشتۇرغان كەسىپ تونۇشتۇرۇش ئاپپارا-تىدىن 197 بار. 2000 - يىلى جەمئىي 207 مىڭ 700 ئادەم - قېتىم ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەمگەك كاپا-لەت تارمىقى قۇرغان كەسىپ تونۇشتۇرۇش ئاپپاراتى تونۇشتۇرغانلىرى 172 مىڭ 100 ئادەم - قېتىمغا يېتىدۇ.

كەسىپي ماھارەت بويىچە تەربىيىلەش بۇ مەلۇم تۈردىكى ئالاھىدە بەلگىلەنگەن كەسىپي ئىش ئور-نىغا تېخى كىرمىگەن ياكى ئاللىقاچان كىرىپ بولغان ئەمگەكچىلەرگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان كەسىپي ما-ھارەت جەھەتتىكى تەربىيىلەشنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئا-ساسلىقى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغۇچىلارغا قارىتىلىدۇ. ئۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ تەربىيىلەش ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئۆز ئۆسۈش تەلىپىگە ئاساسەن تەربىيىلەشنى ئۆز ئۆزى تاللىدۇ. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان-دىن كېيىن تېخنىك ئىشچىلارنى تەربىيىلەشتە خىزمەت-تىن يوق ئىشچىلارنى كەسىپ ئالماشتۇرۇش بويىچە تەر-بىيىلەش ئاساس قىلىنىدىغان بولدى، بۇنىڭدىكى ئا-ساسلىق مەقسەت ئۇلارغا ئىشقا ئورۇنلىشىش شارائىتى ھازىرلاپ بېرىشتىن ئىبارەت. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كەسىپي ماھارەت بويىچە تەربىيىلەش خىزمىتى رەسمىي ئىزغا سېلىنىپ، تەربىيىلەش شەكلى كۆپ خىللاشتى. نەزەرىيە ماھارىتى بويىچە تەربىيىلەشتە خىزمەتتىن ئايرىپ تەربىيىلەش، خىزمەتتىن بىرىم ئايرىپ تەربىيە-لەش، ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئۆگىنىش، سىرتقى-تىن ئوقۇتۇش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلىپ، مەش-غۇلات ماھارىتى بويىچە تەربىيىلەش ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدا ئىشقا ئورۇن-لاشتۇرۇش بويىچە تەربىيىلەش ئاپپاراتىدىن 71ى، كەسىپي تەربىيىلەش ئاپپاراتىدىن 312 سى، قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە نۆقتىلىق تەربىيىلەش ئورنى-دىن 126 سى قۇرۇلۇپ، ئىشقا ئورۇنلىشىش سالاھى-يىتىگە ۋە يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك تېخنى-كا ماھارىتىگە ئىگە تېخنىك ئىشچىلارنى تەربىيىلىدى.

ئەلگە تۆۋەن ماتاش ئۇلچىمى ھۆكۈمەت تارماقلىرى بىرلىك ۋاقىتتىكى ئەلگە تۆۋەن ماتاش سومىسىنى كۆرسىتىدۇ، ئادەتتە ئاي ياكى مائەتتى بىرلىك قىلىپ بېكىتىلىدۇ. شىنجاڭدا كارخانىلارنىڭ ئەلگە تۆۋەن ماتاش كاپالىتى تۈزۈمى 1995 - يىلى ئورنىتىلىدى، 1996 - يىلى ۋە 1998 - يىلى ئەلگە تۆۋەن ماتاش ئۇلچىمى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئىككى قېتىم تەڭشەلدى. 1999 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، شىنجاڭدىكى كارخانىلارنىڭ ئەلگە تۆۋەن ماتاش ئۇلچىمى يەنە 30% ئۆستۈرۈلۈپ، ئەسلىدىكى 10 ئۇلچەمدىن سەككىز ئۇلچەمگە تەڭشەلدى. ئۇرۇمچى رايونىدىكى كارخانىلارنىڭ تەڭشەلگەندىن كېيىنكى ماتاش ئۇلچىمى ھەربىر ئادەمگە ئېيىغا 340 يۈەندىن توغرا كېلىدۇ.

ئەمگەك توختامى ۋە كوللېكتىپ توختام تۈزۈمى ئەمگەك توختامى تۈزۈمى ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇن بىلەن ئەمگەكچى ئوتتۇرىسىدا باراۋەر كېڭىشىش ئارقىلىق، ئەمگەك توختامىغا ئىمزا قويۇش شەكلىدىن پايدىلىنىپ، ئىككى تەرەپنىڭ مەسئۇلىيىتى، ھوقۇق، مەنپەئەت ۋە ئەمگەك مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان يېڭى ئادەم ئىشلىتىش تۈزۈمىنى كۆرسىتىدۇ. 1982 - يىلى شىنجاڭدا ئەمگەك توختامى تۈزۈمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇشقا باشلىدى. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 2 مىليون 42 مىڭ ئىشچى - خىزمەتچى ئەمگەك توختامى ئىمزالىدى، بۇ ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى سانىنىڭ 73.4% نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت كارخانىلىرى ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 1 مىليون 846 مىڭ بولۇپ، توختامغا ئىمزا قويۇش نىسبىتى 99.7%؛ كوللېكتىپ كارخانىلار ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 95 مىڭ بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 40.5%؛ خۇسۇسىي كارخانىلار ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 46 مىڭ بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 43.8%؛ خۇسۇسىي كارخانىلار ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 55 مىڭ بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 11.2% كە يەتتى. كوللېكتىپ توختام ئىشچىلار ئۈيۇشمىسى بىلەن كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە ئۇلارنىڭ مەمۇرىي مەسئۇل ئورگىنى، يالغۇچى ھەمدە يالغۇچى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا شەكىللەنگەن ئەمگەك تەشكىلاتى، ئەمگەك شارائىتى، تۈرمۇش شارائىتىنى ياخشىلاشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان يازما كېلىشىمنامىنى كۆرسىتىدۇ. 1996 - يىلى شىنجاڭدا كوللېكتىپ توختام تۈزۈمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدا جەمئىي 3177 كارخانا كوللېكتىپ توختام ئىمزالىدى، بۇ ئىمزا قويۇشقا تېگىشلىك كارخانا سانىنىڭ 65% نى ئىگىلەيدۇ، 1 مىليون 568 مىڭ ئىشچى - خىزمەتچىگە چېتىلىدۇ، قاپلاش نىسبىتى 83% كە يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت كارخانىسىدىن 2497 سى بار بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 70% كە يېتىدۇ؛ چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىدىن 39ى بار بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 70% كە يېتىدۇ؛ يېزا - بازار كارخانىسى ۋە كوللېكتىپ كارخانىدىن 381 ى بار بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 69% كە؛ خۇسۇسىي كارخانىدىن 261 ى بار بولۇپ، توختام ئىمزالاش نىسبىتى 35% كە يەتتى.

رايون بارەدەم پۇلى دۆلەت تۈزۈپ چىققان بىرتۇتاش ماتاش سىياسىتى، ماتاش تۈزۈمى ۋە ماتاش ئۇلچىمى ئاساسىدا، جايلارنىڭ تەبىئىي مۇھىتى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى مال باھاسى ۋە ئاھالە تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا ئاساسەن تۈزۈپ چىقىلغان ئوخشاش بولمىغان بارەدەم پۇلى ئۇلچىمى ھەمدە شۇنىڭغا ئاساسەن خىزمەتچىلەرگە مۇقىم بارەدەم پۇل بېرىش تۈزۈمىدىن ئىبارەت. 1950 - يىلى 9 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى ئېلان قىلغان « شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ ئومۇم ئىگىلىكىدىكى كارخانا - زاۋۇتلىرىنىڭ ماتاشىنى تەڭشەش ۋاقتىلىق چارىسى» دە شۇ ئادەمنىڭ ئۇلچەملىك ماتاش ئاساس مائىغا 15% چېگرا رايون مۇلازىمەت ھەققى قوشۇپ بېرىش بەلگىلەنگەن. 1960 - يىلى 3 - ئايدىن باشلاپ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى كادىرلار، ئىشچىلارنىڭ ماتاشىدىكى 15% چېگرا رايون بارەدەم پۇلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىشچىلارنىڭ رايون بارەدەم پۇلى «ئىككى بار جەمسى يوق» بولۇش چارىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى، يەنى ماتاشنى ساقلاپ قېلىش چارىسى ۋاقتىنچە يولغا قويۇلۇپ، رايون بارەدەم پۇلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. لېكىن، ماتاش ئومۇمىي سوممىسى ئازايتىلمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن رايون بارەدەم پۇلى ئورنىغا رايون تۇرمۇش پۇلى بارەدەمى دەسمىتىلدى.

ئىقتىسادىي تەپتىشلىك خىزمىتى مۇستەقىل ئىقتىسادىي تەپتىش ئاپپاراتى ۋە ھاۋالە

قىلىنغان مەخسۇس خادىملار دۆلەتنىڭ ئالاقىدار پەرماد-
لىرى، تۈزۈملىرى ۋە بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن، مۇ-
ئەييەن تەرتىپ ۋە ئۇسۇل بويىچە، تەپتىشلەنگۈچى گو-
رۇپپىنىڭ ئىقتىسادىي ھەرىكىتى، مالىيە كىرىم - چىقـ-
مى ۋە ئىقتىسادىي ئۇنۇمىنى تەكشۈرۈپ، تەھلىل قى-
لىپ، ئۇنىڭ ئەينەنلىكى، قانۇنىيلىقى ۋە ئۇنۇملۇكلۇ-
كىنى باھالايدىغان ۋە يەكۈن چىقىرىدىغان ئىقتىسادىي
نازارەتچىلىك پائالىيىتىدىن ئىبارەت. 1983 - يىلـ
دىن 2000 - يىل ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدـ-
كى ھەر دەرىجىلىك ئىقتىسادىي تەپتىش ئورگانلىرى
ئالاقىدار 67 مىڭ 224 ئورۇننى تەپتىشلىدى ھەمدە
مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان ئورۇن-
لارنى دۆلەتنىڭ قانۇنلىرى ۋە مەمۇرىي قائىدە - نىزام-
لاردىكى بەلگىلىمە بويىچە ئايرىم - ئايرىم بىر تەرەپ
قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك
1 مىليارد 343 مىليون 920 مىڭ يۈەن پۇلدىن 714
مىليون 190 مىڭ يۈەن پۇل تاپشۇرۇلدى؛ مالىيە بۆ-
رۇما پۇلى ۋە يارىدەم پۇلىدىن 187 مىليون 810 مىڭ
يۈەن ئازايتىلدى، 1 مىليارد 144 مىليون 710 مىڭ
يۈەن مەبلەغ ئەسلىي يوللىغا قايتۇرۇلدى، كىرىمنى ئا-
شۇرۇپ چىقىمنى تېجەش سوممىسى 175 مىليون 520
مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەپتىشلەش
ئارقىلىق ئەدلىيە، مەمۇرىي تەپتىش، ئىنتىزام تەكشۈ-
رۈش تارماقلىرىغا 113 پارچە دېلو ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى،
261 كىشىگە مەمۇرىي جەھەتتىن چارە كۆرۈش تەكلىپى
بېرىلدى. ئىقتىسادىي تەپتىش خىزمىتى ئارقىلىق، دۆ-
لەت ئورگانلىرى، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار، پۇل
مۇئامىلە سۇغۇرتا ئاپپاراتلىرى؛ جۈملىدىن چەت ئەل كار-
خانىلىرى شۇنىڭدەك خەلقئارا پۇل مۇئامىلە تەشكىلاـ
تلىرىنىڭ قەرز پۇلىدىن پايدىلىنىپ يولغا قويۇلغان قۇ-
رۇلۇش تۈرلىرى ۋە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ
يارىدەم تۈرلىرىنىڭ مالىيە كىرىم - چىقىم ئەھۋالى
ئۈستىدىكى نازارەتچىلىك كۈچەيتىلىپ، دۆلەتنىڭ ما-
لىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامى قوغدالدى، تۈرلۈك قۇرۇ-
لۇش ئىشلىرىنىڭ ساغلام تەرەققىياتىغا كاپالەتلىك قە-
لىندى.

ئاشقى مەبلەغ تەپتىشلىكى دۇنيا بانكىسى
قەرز پۇل تۈرى، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى يارىدەم
تۈرى، جۈملىدىن - چەت ئەل شىركەتچىلىك - ھەمكارلىق
كارخانىلىرىنىڭ ئاشقى قەرز ئىشلىتىش ئەھۋالى ئۈس-
تىدىكى ئىقتىسادىي تەپتىشلىكىتىن ئىبارەت.
1984 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە، ئاپتونوم رايو-

لۇق ئىقتىسادىي تەپتىش ئىدارىسى دۆلەت ئىقتىسادىي
تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ بەرگەن ھوقۇقىنى قوبۇل قە-
لىپ، دۇنيا بانكىسى قەرز پۇل تۈرىدىن جەمئىي 20نى
تەپتىشلىدى، بۇ قاراماي نېفىت تۈرى، يېزا ئىگىلىك
ئېچىش تۈرى، تارىم يېزا ئىگىلىك مۇھىرىش ۋە مۇ-
ھىت ئاسراش قۇرۇلۇشى تۈرى، يۇقۇملۇق كېسەل ۋە
يەرلىك كېسەلنى تىزگىنلەش تۈرى، جۈملىگو مۇھىت
تېخنىكىسى يارىدەم تۈرى، ئاز سانلىق مىللەت رايونلـ-
رىنىڭ ئاساس ماتارىپ تۈرى، ئۇرۇمچى - كۇيتۇن
يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولى تۈرى قاتارلىقلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بىرلەشكەن دۆ-
لەتلەر تەشكىلاتى يارىدەم تۈرىدىن بىرنى، يەنى
«2817» ئوت - چۆپ تەرەققىيات تۈرىنى تەپتىلەپ،
ئاخىرقى مەزگىللىك تەپتىشلىكنى تاماملىدى؛ ياۋروپا
ئىتتىپاقى يارىدەم تۈرىدىن بىر سۈتچىلىك تۈرىنى تەپـ-
تىشلىدى. 1993 - يىلىدىن باشلاپ، جۈملىگو - چەت
ئەل شىركىچىلىكىدىكى كارخانىلار تەپتىشلەندى،
1999 - يىلى ئاخىرىغىچە جۈملىگو - چەت ئەل شىركـ-
چىلىك كارخانىسىدىن جەمئى توققۇزى تەپتىشلەندى.
1995 - يىلى ئاشقى قەرز تەپتىشلىكىنى ئېلىپ بە-
رىپ، شىنجاڭ چوڭ مېھمانخانىسى چەكلىك شىركىتى
ۋە ئىلى شېكەر زاۋۇتىنىڭ 14 مىليون 460 مىڭ
دوللارلىق ئاشقى قەرزنى ئىشلىتىش ۋە قايتۇرۇش ئەھـ-
ۋالىنى نۇقتىلىق تەپتىشلىدى. 2000 - يىل ئاخىرى-
غىچە، جەمئىي 849 ئورۇن تەپتىشلىنىپ 167 مىلـ-
يون 440 مىڭ يۈەن ئىنتىزامغا خىلاپ سوممىسى
تەكشۈرۈپ چىقىلدى.

پۇل مۇئامىلە تەپتىشلىكى 1985 - يىلى
شىنجاڭ پۇل مۇئامىلە تەپتىشلىكى سىناق قىلىنىشقا
باشلىدى. 1986 - يىلى پۇل مۇئامىلە تەپتىشلىكى
بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان تۈرىگە كىرگۈزۈلۈپ،
سودا - سانائەت بانكىسى سىستېمىسىنىڭ مالىيە
كىرىم - چىقىم تەپتىشلىكى بىرتۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇل-
دى، ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 41 تارماق ئاپپا-
رات تەپتىشلەندى. 1987 - يىلى قۇرۇلۇش بانكىسى
سىستېمىسىدىن جەمئىي 71 تارماق ئاپپارات تەپتىشلـ-
ىمە، 16 مىليون 330 مىڭ يۈەن ئىنتىزامغا خىلاپ
سوممىسى تەكشۈرۈپ چىقىلدى. 1988 - يىلى ئىقتىسادىي
تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ بەرگەن ھوقۇقىغا ئاساسەن،
سۇغۇرتا شىركىتى شىنجاڭ شۆبىسى ۋە ۋىلايەتلىك،
ناھىيىلىك تارماق شىركەتلەر بولۇپ جەمئىي 62 ئاپپا-
رات تەپتىشلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ 5 مىليون 260

مىڭ يۈەن تەكشۈرۈپ چىقىلدى. 1989 - يىلى پۈل مۇئامىلە تەپتىشلىكىدە مەركەزنىڭ مالىيىنى قىسىش قاتىجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، خەلق بانكىسى سىستېمىسىدىكى 23 تارماق ئاپپارات تەپتىشلەندى، سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ 18 ئاپپاراتى ۋە يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ 17 ئاپپاراتى نۆقتىلىق تەپتىشلەندى. 1993 - يىلى كرېدىت سىياسىتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا تۇنجى قېتىم تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى. 1996 - يىلى جۇڭگو بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۇبۈسى. جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۇبۈسى، جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۇبۈسى سىستېمىسىدىكى سەككىز ئاپپارات نۆقتىلىق تەپتىشلەندى. 1997- يىلى تۇنجى قېتىم شىنجاڭ خەلقئارا ھاۋالە مەبلەغ شىركىتى ۋە ئىلى ئوبلاستلىق، قەشقەر ۋىلايەتلىك ھاۋالە مەبلەغ شىركەتلىرىنىڭ مۇلكى، قەرزى، پايدا - زىيان ئەھۋالىنىڭ ئېنېنلىكى تەپتىشلەندى. 1998 - يىلى شىنجاڭ ئاكسىيە شىركىتى ۋە ئۈنىڭ شۆبىلىرى تەپتىشلىنىشكە باشلىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭ بويىچە جەمئىي 604 پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتى تەپتىشلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ 650 مىليون 900 مىڭ يۈەن پۈل تەكشۈرۈپ چىقىلدى، مالىيىگە تاپشۇرۇلۇشقا تېگىشلىك 15 مىليون 420 مىڭ يۈەن پۈلدىن 7 مىليون 890 مىڭ يۈەن پۈل مالىيىگە تاپشۇرۇلدى.

مالىيە - باج تەپتىشلىكى 1985 - يىلى نۆقتىدا سىناق قىلىنغان، 1986 - يىلى رەسمىي ئې- لىپ بېرىلغان. تەپتىشلىكىنىڭ مۇھىم نۆقتىسى كىرىم جەھەتتە مالىيە كىرىمىنى ئېلىپ قېلىش، يوشۇرۇش ۋە مەبلەغ يۆتكىۋېتىش، ھوقۇقتىن ھالقىپ باج كېمەيتىش - كەچۈرۈم قىلىش، قائىدىگە خىلاپ پۈلنى خەزىنىگە قايتۇرۇش ۋە قائىدىگە خىلاپ قەرزنى قايتۇرۇش قاتارلىق ئەھۋاللار بار - يوقلۇقى، چىقىم جەھەتتە يالغان چىقىم كۆرسىتىش، بۇيرۇلغان پۈلنى چىقىم قىلىۋېتىش، ھەر خىل باھا يارىدەم پۈلىنى كۆپ مەلۇم قىلىپ كۆپ ئېلىۋېلىش، قالايمىقان مەبلەغ توپلاپ ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەر بار - يوقلۇقىنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت. 1986 - يىلى شىنجاڭ بويىچە جەمئىي ناھىيە دەرىجىلىك 15 مالىيە - باج تارمىقى تەپتىشلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ 5 مىليون 710 مىڭ يۈەن پۈل تەكشۈرۈپ چىقىلدى. 1988 - يىلى 58 ۋىلايەت، ناھىيە مالىيە - باج تارمىقى تەپتىشلەندى، قىزىل رەقەم چىققان 22 ناھىيىنىڭ مالىيە نەق پۇلى نۆقتىلىق تەپتىشلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ 22 مىليون 780 مىڭ يۈەن پۈل تەكشۈرۈپ چىقىلدى. 1989 - يىلى مالىيە - باج تەپتىشلىك دائىرىسى 30% كە يېتىپ، جەمئىي 58 ۋىلايەت، ناھىيە مالىيە - باج تارمىقى تەپتىشلەندى. 1993 - يىلى 88 مالىيە - باج تارمىقى تەپتىشلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا دەرىجىلىك 22 مالىيە تارمىقى بار. 1995 - يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك ئىقتىسادىي تەپتىش ئورگانلىرى « ئىقتىسادىي تەپتىش قانۇنى» نىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، شۇ دەرىجىلىك خام چوت ئىجرائىنى تەپتىشلەش- نى ئارقا - ئارقىدىن يولغا قويۇپ، شۇ دەرىجىلىك ھۆكۈمەتكە شۇ دەرىجىلىك خام چوتنىڭ ئىجرائىنى تەپتىشلەش نەتىجىسىنى دوكلات قىلدى ھەمدە ھۆكۈ- مەتنىڭ ھاۋالىسىگە بىنائەن شۇ دەرىجىلىك خەلق قۇ- رۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا ئىقتىسادىي تەپتىش خىز- مىتىدىن دوكلات بەردى. 2000 - يىلىغىچە، شىنجاڭ بويىچە تەپتىشلەنگەن مالىيە - باج تارمىقى 1449 غا، تەكشۈرۈپ چىقىلغان قائىدە - ئىنتىزامغا خىلاپ سومما 12 مىليارد 883 مىليون 620 مىڭ يۈەنگە، مالىيىگە تاپشۇرۇلۇشقا تېگىشلىك پۈل 611 مىليون 760 مىڭ يۈەنگە، مالىيىگە تاپشۇرۇلغان پۈل 187 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىقتىسادىي جاۋابكارلىق تەپتىشلىكى 1998 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە، شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك ئىقتىسادىي تەپتىش ئورگانلىرى پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ھاۋالىسىنى ئېلىپ، 853 ئىقتىسادىي جاۋابكارنىڭ ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتىدىكى ئىقتىسادىي جاۋابكارلىقىنى تەپتىشلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيە، ھۆكۈمەت كادىرى 644 (نازارەت دەرىجىلىك كادىر بىر، باشقارما دەرىجىلىك كادىر 89، بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر 554) ، دۆلەت كارخانىلىرى ۋە دۆلەت پاي كونترول‌لۇقىدىكى كارخانا رەھبىرى 209 نا بېتىدۇ. تەپتىشلەش ئارقىلىق ئىنتىزامغا خىلاپ 591 مىليون 590 مىڭ يۈەن تەكشۈرۈپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە جازالاشقا قارار قىلىنغان سومما 76 مىليون 130 مىڭ يۈەن، ئاتاپ تۆزىتىش تەلەپ قىلىنغان سومما 515 مىليون 460 مىڭ يۈەن؛ سېزىلگەن شەخسىي ئىقتىسادىي مەسىلە سومىسى 2 مىليون 810 مىڭ يۈەن، ئىچكى خىيانەت 1 مىليون 200 مىڭ يۈەن، ئىشلىتىۋېلىنغان ھۆكۈمەت پۈلى 1 مىليون

490 مىڭ يۈەن؛ ئىنتىزام تەكشۈرۈش - مەمۇرىي تەپتىش ئورگانلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ئادەم 32، ئەدلىيە ئورگانلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ئادەم 16.

سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش دۆلەتنىڭ سودا - ئىقتىساد سۇبېيېكتلىرى ئارىسىدىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت پائالىيىتىنى نازارەت قىلىشى ۋە باشقۇرۇشىدىن ئىبارەت. ئۇ دۆلەتنىڭ ئىقتىساد باشقۇرۇش فۇنكسىيىسىنىڭ تەركىبىي قىسمى خەلق ئىگىلىكى باشقۇرۇش سىستېمىسىدا نازارەتچىلىك سىستېمىسىغا مەنسۇپ بولۇپ، قانۇندا بېرىلگەن مەمۇرىي ئارىلىشىش ۋە مەمۇرىي جازالاش ھوقۇقىغا ئىگە، ئۇ دۆلەتنىڭ مەمۇرىي قانۇن ئىجرا قىلىش ئورگىنى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي سىياسىتى، قانۇن - پەرمانلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش؛ سودا - سانائەت چىلەر. خۇسۇسىي كارخانىلارنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن نازارەت قىلىپ، قانۇنىي تىجارەتنى قوغداش، قانۇنسىز ھەرىكەتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش؛ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرتىپنى قوغداش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئوبوروتنى جانلاندۇرۇش، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 1955 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، شىنجاڭدىكى سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش خىزمىتى ئورگانلىرى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، گوۋۈيۈەن سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدا قارار چىقاردى. شىنجاڭدا 1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىمۇ تېزلىكتە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ۋە قۇرۇلۇپ، تۈرلۈك كەسىپلىرى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتى. سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگانلىرى دۆلەت كارخانىلىرى ئىسلاھاتىنى زور كۈچ بىلەن قوللاپ، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، تاۋار ماركىسى ئىستراتېگىيىسىنى پائال يولغا قويدى؛ بازار ئىقتىسادىي تەرتىپىنى بولغان نازارەتچىلىكنى كۈچەيتىپ، ئىچكى - تاشقى مەبلەغ كارخانىلىرىنى رويخەتكە ئېلىپ باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئەستايىدىل ئىشلىدى، ئادىل سودىغا دائىر قانۇنلارنى ئىجرا قىلىشتا چەك تۇرۇپ، ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى ھەقىقىي قوغداپ، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش خىزمىتىدە ئومۇمىيۈزلۈك يېڭى ۋەزىيەت ياراتتى.

ئىچكى - تاشقى مەبلەغ كارخانىلىرىنى رويخەتكە ئېلىپ باشقۇرۇش 2000 - يىلى ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە رويخەتكە ئېلىنغان تۈرلۈك كارخانا 63 مىڭ 488 كە، رويخەتتىكى مەبلەغ 117 مىليارد 820 مىليون يەنگە يەتتى، بۇ كارخانىلار ئىچىدە پاي ھەمكارلىق كارخانىسى 929، چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 6653 كە يېتىدۇ؛ رويخەتكە ئېلىنغان چەت ئەلگە چېتىشلىق تۈرلۈك كارخانا 371، بۇنىڭ ئىچىدە چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانا 58، سېلىنما ئومۇمىي سوممىسى 11 مىليارد 140 مىليون دوللار، رويخەتكە ئېلىنغان كاپىتال 750 مىليون دوللارغا يېتىدۇ. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىچكى مەبلەغ كارخانىلىرىنىڭ يىللىق تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 92.3% كە، رويخەتتىن ئۆچۈرۈلگەن كارخانا 438 گە، «ئۈچ يوق» بولۇپ بىكار قىلىنغان كارخانا 603 كە يەتتى؛ تاشقى مەبلەغ كارخانىلىرىنىڭ يىللىق تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 97.4% كە، قانۇن بويىچە تىجارەت كىنىشكىسى تارتىۋېلىنغىنى 90 غا يەتتى.

ئادىل سودىغا دائىر قانۇن ئىجراسى سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگانلىرىنىڭ كارخانا، كەسىپى ئورۇنلار ۋە شەخسلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئوبوروت ساھەسىدىكى قانۇنغا خىلاپ چوڭ - چوڭ ھەرىكەتلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت. قانۇنغا خىلاپ چوڭ - چوڭ ھەرىكەت دېگەنلىك كىنىشكىسىز تىجارەت قىلىش، قويمىچىلىق، زومىگەرلىك بېسىمدارلىق، مال باھاسىنى قەستەن ئۆستۈرۈۋېتىش، قىممەتكە ئىگە ھەر خىل ئاكسىيىلەرنى ھاۋىنغا سېتىش، ساختا، ناچار مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش قاتارلىق سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش قائىدە - نىزاملىرىغا خىلاپ قىلمىشلارنى كۆرسىتىدۇ. 1979 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە، شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي

باشقۇرۇش تارماقلىرى ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قانۇن ـ قائىدىلەرگە خىلاپ دېلولاردىن جەمئىي 121 مىڭ پار. چىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. دېلو ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليارد 310 مىليون يۈەنگە، جەرىمانە مۇسادىرە پۇلى 176 مىليون يۈەنگە يېتىدۇ؛ بۇ دېلولار ئىچىدە 10 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى چوڭ دېلو 2881 پارچە، ئەدلىيە ئورگانلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگىنى 510 پارچە، 627 ئادەمگە يېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر مەزگىلدە، دۆلەت ئەركىن ئىلىپ ـ سېتىشنى مەنئى قىلىغان ياكى چەك قويغان مۇھىم تاۋار دېلوسى 2754 پارچە، جەرىمانە، مۇسادىرە پۇلى 24 مىليون 710 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. 1996 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايوندىكى سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش سىستېمىسىدا «ئادىل سودىغا دائىر قانۇن ئىجرا قىلىش» ۋە « سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئوبراز قۇرۇلۇشى يىلى» پائالىيىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلۇپ، «ساختا تاۋار قىلمىشىغا زەربە بېرىش، ناچار تاۋار قىلمىشىنى تۈزەش» خىزمىتى قانۇن ئىجرا قىلىش ھەرىكىتىدىكى ھەممىدىن مۇھىم ئىش قاتارىدا تۇتۇلدى. 2000 ـ يىل ئاخىرىغىچە، جەمئىي تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنغان ساختا؛ ناچار تاۋار دېلوسى 7509 پارچىغا، كۆرسىتىلگەن قىممىتى 330 مىليون يۈەنگە، جەرىمانە ـ مۇسادىرە پۇلى 2 مىليون 430 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ 50 نەچچە چوڭ تۈردىكى 130 نەچچە تۈرلۈك، ئومۇمىي سوممىسى 120 مىليون دولارلىق ئاشىدىغان ساختا، ناچار تاۋار كۆيدۈرۈۋېتىلدى، ساختا تاۋار ياسايدىغان 1094 قارا ئۇۋا يوقىتىلدى.

يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى

ۋە ئۇنى باشقۇرۇش شىنجاڭنىڭ يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىكى ئەگرى ـ توقاي تەرەققىيات جەريانىنى باشتىن ئۆتكۈزدى. 1949 ـ يىلى شىنجاڭدا 18 مىڭ 400 يەككە سودا ـ سانائەتچى بار ئىدى، 1952 ـ يىل ئاخىرىغىچە تەرەققىي قىلىپ 74 مىڭ 900 غا يەتتى. ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا بولغان سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، 1956 ـ يىل ئاخىرىغىچە، يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر ئازىيىپ 31 مىڭ 800 گە چۈشۈپ قالدى، 1965 ـ يىل ئاخىرىغىچە تېخىمۇ ئازىيىپ 8362گە چۈشۈپ كەتتى. « مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، شەھەر ـ يېزىلاردىكى يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر دېگۈدەك « قىرقىپ تۈگىتىلدى». 1978 ـ يىل ئاخىرىغىچە شىنجاڭدا ئاران 4168 يەككە سودا ـ سانائەتچى قالدى.

پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، شىنجاڭدا « ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى بىر قانچە سىياسەت بەلگىلىمىسى» ، «يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش نىزامى» قاتارلىق ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىن باشقا ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا ئىلھام بېرىدىغان بىر قاتار سىياسەتلەر تارقاـ تارقىدىن تۈزۈپ چىقىلدى. 2000 ـ يىل ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە رويخەتكە ئېلىنغان يەككە سودا ـ سانائەتچى

ئاپتونوم رايونلۇق يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى

407 مىڭغا، كەسىپكارلار 608 مىڭغا يېتىپ، 1979ـ يىلىدىكىدىن 96.6 ھەسسە ۋە 120 ھەسسە كۆپەيدى؛ رويخەتكە ئېلىنغان مەبلەغ 5 مىليارد 440 مىليون يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 440 مىليون يۈەنگە، شۇ يىللىق سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 14 مىليارد 650 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن 8.1%، 9.7% ۋە 5.3% ئاشتى. شۇ يىل ئاخىرىغىچە، رويخەتكە ئېلىنغان خۇسۇسىي كارخانا 18 مىڭ 989غا، كەسىپكارلار 224ـ مىڭغا، رويخەتكە ئېلىنغان مەبلەغ 15 مىليارد 430 مىليون يۈەنگە، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليارد 150 مىليون يۈەنگە، شۇ يىللىق سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 9 مىليارد 880 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1999 ـ يىلىدىكىدىن ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 29.7%، 28.6%، 40.9%، 281.9% ۋە 163.9% ئاشتى. 2000 ـ يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىڭ يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىك ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 32 مىليارد 120 مىليون يۈەنگە يېتىپ، پۈتۈن شىنجاڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ

شەھەر - يېزىلاردىكى يەككە سودا - سانائەت-
چىلەرنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى ستاتىستىكا
قىلىش جەدۋىلى(1979~2000 - يىلى)

يىللار	سودا-سانائەت چې ئ. قىممىتى	كەسىپ كارلار	روبغانكە ئىلىنغان مەبلەغ(تو. مەن يۈەن)	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (تۆمەن يۈەن)	سېتىش كىرىسى (تۆمەن يۈەن)	ئىستېمال يۈەنلىرى پارچە سېتىلىش سومىسى (تۆمەن - يۈەن)
1979 - يىلى	4168	5021	97			
1980 - يىلى	11475	150.48	48			
1981 - يىلى	20797	29267	633	3388		
1982 - يىلى	31451	43536	1132		6579	
1983 - يىلى	105510	151227	15539	37045	24083	
1984 - يىلى	168249	24539	44443		115044	65801
1985 - يىلى	190284	279157	46822		172991	98195
1986 - يىلى	190284	279157	46822		172991	98195
1987 - يىلى	203495	300998	51199	44601	147876	118357
1988 - يىلى	214782	317987	59817	66055	167449	149451
1989 - يىلى	180948	276352	71093	85341	210618	185111
1990 - يىلى	193502	294785	69506	66207	197931	168055
1991 - يىلى	212074	312959	79788	66721	199520	172072
1992 - يىلى	241736	359703	99013	89654	244425	210785
1993 - يىلى	280132	429984	142001	115568	336097	291385
1994 - يىلى	301984	444950	189682	75728	613631	457259
1995 - يىلى	327925	486170	248423	87854	923553	598967
1996 - يىلى	333496	493951	327247	96437	061743	691550
1997 - يىلى	337021	511191	365461	100798	142748	705507
1998 - يىلى	387281	572196	451472	122208	291991	734682
1999 - يىلى	108152	612243	503807	131377	391391	847899
2000 - يىلى	406660	607514	544441	144058	465099	869857

23.5% نى ئىگىلىدى. شۇ يىلى يەككە سودا - سانائەت چىلەر ۋە خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ جەمئىي تاپشۇرغان بېجى 1 مىليارد 790 مىليون يۈەنگە يېتىپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون سودا - سانائەت بېجىنىڭ 9.12 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. مانا بۇلار يەككە، خۇسۇسىي ئىگىلىك شەنجاڭ ئىقتىسادىنى تېز تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ يېڭى يۇكسىلىش نۇقتىسىغا ئايلانغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

يېزا - بازار خۇسۇسىي كارخانىلىرىنىڭ
تەرەققىيات ئەھۋالى ستاتىستىكا
جەدۋىلى (1989~2000 - يىلى)

يىللار	ئائىلىلەر	كەسىپ كارلار	تىزىملانغان مەبلەغ(10 مىڭ يۈەن)	ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	سېتىش كىرىسى (10 مىڭ يۈەن)	ئىستېمال يۈەنلىرى پارچە سېتىلىش سومىسى(10 مىڭ يۈەن)
1989 - يىلى	901	21323	10170	8412	3479	4369
1990 - يىلى	822	19554	11154	7231	3983	4162
1991 - يىلى	951	20132	13721	8948	8481	8090
1992 - يىلى	1359	26327	26937	19192	20297	18065
1993 - يىلى	2940	48607	90598	89915	45295	22049
1994 - يىلى	4680	73669	190165	65607	81402	48229
1995 - يىلى	7004	91724	370196	77935	108038	66242
1996 - يىلى	9083	106667	563512	86006	193161	109969
1997 - يىلى	10549	125394	720400	109811	248034	155248
1998 - يىلى	12614	147138	885718	136593	297811	196912
1999 - يىلى	14637	1740221	094991	161141	374529	246217
2000 - يىلى	18989	2237291	543265	615456	988321	700402

ماركا تىزىملىتىش ۋە نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش 1979 - يىلى جۇڭگو ماركا تىزىملاش تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئاپتونوم رايون بويىچە ھەر دەرىجىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگىنى 186 سودا ماركىسىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىدى، سودا ماركىلىرىنى باشقۇرۇش، نازارەت قىلىش ئارقىلىق ماركىغا دەخلى - تەرۇز قىلىش ھەرىكىتى توختىتىلدى، ساختا ماركىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، كارخانىلارنىڭ شىنجاڭدا داڭلىق ماركا يارىتىشىغا مەدەت بېرىلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 6382 ماركا تىزىملاندى، بۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىلى ئىلتىماس قىلىپ يېڭىدىن تىزىملانغان ماركا 2700 گە يەتتى. شۇ يىلى ماركا قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغانلار دېلودىن جەمئىي 426 سى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىپ، كارخانىلارنىڭ ماركا ئىشلىتىش ھوقۇقىنى قوغداش ئۈچۈن تۆھپە قوشتى.

ئىلاننى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش 1979-يىلىدىن بۇرۇن، شىنجاڭدا شىنجاڭ گېزىتىلا قوشۇمچە ئىلان كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىاتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلان تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن 1280 گە، كەسپكارلار

8747گە، يىللىق ئېلان تىجارەت سوممىسى 430 مىل-
يون يۈەنگە يەتتى. بۇ مەزگىلدە ئاپتونوم رايون بويىچە
2400دىن ئارتۇق (قېتىم) جامائەت پاراۋانلىقى ئېلا-
نى ئىشلەندى ۋە ئېلان قىلىندى، قانۇنغا خىلاپ ئېلان
دېلوسىدىن 1929 پارچىسى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قە-
لىنىپ، ئېلان بازارلىرىنىڭ مۇھىتى ساپلاشتۇرۇلدى.

بازارنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش 2000-
يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايون بويىچە تۈر-
لۈك بازارلار 1427 بولۇپ، يىللىق پوتۇشۇش سومما-
سى 24 مىليارد 190 مىليون يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ
ئىچىدە ئىستېمال بۇيۇملىرى بازىرى 1322 بولۇپ،
يىللىق پوتۇشۇش سوممىسى 15 مىليارد 710 مىليون
يۈەنگە يەتتى؛ ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىياللىرى بازىرى
25 بولۇپ، يىللىق پوتۇشۇش سوممىسى 1 مىليارد
620 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ ئىشلەپچىقىرىش ئامىللىرى
بازىرى 25 بولۇپ، يىللىق پوتۇشۇش سوممىسى 6
مىليارد 860 مىليون يۈەنگە يەتتى. شەھەر مەركەز،
يېزا - بازارلار تايانچ قىلىنغان چوڭ، ئوتتۇرا ھال ۋە
كىچىك بازارلار بىرلەشتۇرۇلگەن، ئۇنۇمۇرساللىشىش
بىلەن مەخسۇسلىشىش يۇرۇشلەشكەن، توپ تارقىتىش
بىلەن پارچە سېتىش تەڭ ھازىرلانغان، ئىستېمال بۇ-
زارلىرى بىرقەدەر مۇكەممەل، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسى-
تىلىرى بازىرى دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولغان، ئىش-
لەپچىقىرىش ئامىللىرى بازىرى جۇشقۇنلۇقىنى نامايان
قىلىشقا باشلىغان بازار تورى ۋەزىيىتى دەسلەپكى قە-
دەمدە بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، قانۇن
ئىجرا قىلىش سالمىقى ئاشۇرۇلۇپ، مەخسۇس تەرتىپكە
سېلىپ ۋە تۈزەپ، ئاپتونوم رايون بويىچە تېببىي دورا
سېتىۋېلىش، سېتىش داۋامىدىكى سودا پارىخورلۇق دە-
لوسىدىن 127 سى، قانۇنسىز ئاشلىق سېتىۋېلىش دە-
لوسىدىن 539 ى، قانۇنسىز پاختا سېتىۋېلىش، پىش-
شقلاپ تىجارەت قىلىش دېلوسىدىن 457 سى تەكشۈ-
رۈپ بىر تەرەپ قىلىنىپ، بازارلارنىڭ سودا تەرتىپى
ياخشى قوغدالدى.

**ئىقتىسادىي توختاملارنى نازارەت قىلىپ
باشقۇرۇش** 1983 - يىلى « ئىقتىسادىي توختام
كېسىم نىزامى» ئېلان قىلىنغان كۈندىن
باشلاپ 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايون-
دىكى ھەر دەرىجىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇ-
رۇش ئورگانلىرىدا توختام تالاش - تارتىش ئىشلىرىنى
مەمۇرىي مۇرەسسە قىلىش مەركىزىدىن جەمئىي 112
سى قۇرۇلۇپ، ئىقتىسادىي توختام تالاش - تارتىش
دېلوسىدىن 5808ى مۇرەسسە قىلىنىپ، 1 مىليارد
346 مىليون يۈەن توختام تالاش - تارتىش سوممىسى
ھەل قىلىندى، توختامغا خىلاپ تۆلەم سوممىسىدىن
40 مىليون يۈەن تۆلىتىۋېلىندى، ئالاقىدار تەرەپكە
ھەمكارلىشىپ 370 مىليون يۈەن ئىقتىسادىي زىيان
قايتۇرۇۋېلىندى؛ جەمئىي تىزىملانغان كارخانا رەھ بۇ-
يۇمى 1009 بولۇپ، قىممىتى 3 مىليارد 820 مىليون
يۈەن؛ 75مىڭ 304 نۇسخا ئىقتىسادىي توختام تەكشۈ-
رۈلدى، بۇنىڭ بېكىتىلگەن سوممىسى 17 مىليارد 303
مىليون يۈەن، ئالاقىدار تەرەپكە ھەمكارلىشىپ 810
مىليون يۈەن ئىقتىسادىي زىيان قايتۇرۇۋېلىندى؛ 74
مىڭ 604 نۇسخا ئىقتىسادىي توختام باھالاندى، بۇ-
نىڭ ئىچىدىكى خېرىدارلىق سوممىسى 17 مىليارد
800 مىليون يۈەن. 1994 - يىلىدىن 2000 - يىلە-
نىڭ ئاخىرىغىچە قانۇنغا خىلاپ ئىقتىسادىي توختام
دېلوسىدىن 607 سى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قە-
لىندى، بۇنىڭ بېكىتىلگەن سوممىسى 444
مىليون يۈەن.

**ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى
قوغداش** ئاساسلىقى ئىستېمالچىلارغا مەسلىھەت بې-
رىش مۇلازىمىتى ئېلىپ بېرىلدى، دۆلەت ۋە ئاپتونوم
رايونىنىڭ ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى
قوغداشقا دائىر قانۇن، قانۇن - نىزام ۋە سىياسەتلىرى
پائال تەشۋىق قىلىندى، تاۋار ۋە مۇلازىمەت سۈپىتى،
باھاسى، ئۆلچىمى، نازىلىقى قاتارلىق جەھەتلەردە نازا-
رەت قىلىپ ۋە باشقۇرۇپ، ئىستېمالچىلارنىڭ ئەرز
ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ ۋە مۇرەسسە قىلىپ، ئىستېمال-
چىلارنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق - مەنپەئىتىگە زىيان كەل-
تۈرگەن تۈرلۈك دېلولار تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنە-
دى. 1994 ~ 2000 - يىللىرى ئاپتونوم رايوندىكى
ھەر دەرىجىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيەتلىرى تۈرلۈك
ئەرز - شىكايەتتىن جەمئىي 114 مىڭدىن كۆپرەكنى
قوبۇل قىلدى، بۇنىڭدىن 102 مىڭىنى مۇرەسسە قىلىپ
ھەل قىلىپ، ئىستېمالچىلار ئۈچۈن 69 مىليون 650
مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيانىنى قايتۇرۇپ بەردى.
1997 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىستېمالچىلار جەم-
ئىيىتى دۆلەت سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش
ئىدارىسى ۋە جۇڭگو ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى تەرىپە-
دىن مەملىكەت بويىچە ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق -
مەنپەئىتىنى قوغداشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ دېگەن
نامغا ئېرىشتى.

ساياھەت باشقۇرۇش ئاپپاراتى شىنجاڭ ئۇي-

ھۆر ئاپتونوم رايونلۇق سايامەت ئىدارىسى 1979 ـ يىلى 3 ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونىنىڭ سايامەت ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك تارمىقى. ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە ئارقا ـ ئارقىدىن سايامەتچىلىك مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى، بەزىلىرى ناھىيە ئىشلار، مۇھاجىرلار ئىشلىرى ئىشخانىسى بىلەن بىرلىشىپ ئىشلىدى. سايامەتچىلىك مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئاساسلىق فۇنكسىيىسى: (1) دۆلەتنىڭ سايامەتچىلىك خىزمىتىگە دائىر قانۇنچان، سىياسەتلىرىنى ۋە قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش، ئۇز رايونىنىڭ سايامەت خىزمىتىگە دائىر سىياسەت، قانۇن ـ نىزام، قائىدە، تەپسىلىي پرىنسىپلىرىنى ۋە سايامەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك نىشانى، ئوتتۇرا، ئۇزاق مەزگىللىك ۋە يىللىق پىلانلىرىنى قانۇن بويىچە تۈزۈپ چىقىش ۋە يولغا قويۇش، ئۇز جايىنىڭ سايامەت تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنى مۇھاكىمە قىلىپ ۋە ئالغا سىلجىتىپ، ئالاقىدار تارماقلارغا ھەمكارلىشىپ سايامەت بازارلىرىنى يېتىلدۈرۈش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ (2) ئۇز جايىنىڭ سايامەت چىلىكىنى، جۈملىدىن سايامەت خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە ماسلاشتۇرۇش، سايامەت بايلىقىنى تەكشۈرۈش، پىلانلاش، ئېچىش ۋە قوغداش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ساھە بويىچە باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش؛ (3) ئۇز جايىنىڭ سايامەت كەسپىنىڭ ئۇلچەملىرىنى تۈزۈپ چىقىش ۋە يولغا قويۇش، سايامەت كارخانىلىرىنى نازارەت قىلىش، يېتەكلەش ۋە تەكشۈرۈش، سايامەت بازارلىرىنىڭ نورمال تەرتىپىنى قوغداش؛ (4) سايامەتنىڭ ئومۇمىي ئوبرازىنى تەشۋىق قىلىشقا تەشكىللەش؛ (5) سايامەتكە دائىر قاتناش، سايامەت باھاسى، سايامەت مەدەنىيىتى، سايامەت تاۋارلىرىنى يارىتىش تىجارىتى داۋامىدىكى چوڭ ـ چوڭ مەسىلىلەرنى كېلىشتۈرۈپ ھەل قىلىش؛ (6) دۆلەت ۋە يەرلىك سايامەتنىڭ تەرەققىيات ئىشلىرىغا سالغان مەبلىغىنى باشقۇرۇش ۋە مۇۋاپىق ئىشلىتىش؛ (7) پۈتۈن ساھە بويىچە كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەشنى ۋە خادىملار سالاھىيىتىگە گۇۋاھلىق بېرىش خىزمەتلىرىنى تەشكىللەش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش؛ (8) ئۇز جايىنىڭ سايامەتچىلىكىنىڭ ستاتىستىكا، ئۇچۇر ۋە مالىيە تەپتىشلىكى خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش؛ (9) دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سايامەتچىلەرنىڭ سايامەت ھەققىدىكى ئەرز ـ شىكايەتلىرىنى باشقۇرۇش، ساھەلەردىكى ناتوغرا ئىستىل ۋە بەلگىلىمىلەرگە خىلاپ ھەر خىل قىلمىشلارنى تۈزەش؛ (10) تۈۋەن دەرىجىلىك سايامەت مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرىنىڭ خىزمەتلىرىنى كەسپىي جەھەتتىن يەتەكلەش، ھۆكۈمەت ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تارماقلار تاپشۇرغان باشقا خىزمەتلەرنى بېجىرىش.

سايامەتچىلىك كەسپى ئاپتونوم رايونىنىڭ تۈۋرۈك كەسىپلىرىنىڭ بىرى. سايامەتچىلىكنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققى قىلىشىغا ئەگىشىپ، سايامەتچىلىك كەسپىنىڭ ئورنى تەدرىجىي مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە ھازىر 38 خەلقئارالىق سايامەت كوپىراتىپى، 143 ئىچكى سايامەت كوپىراتىپى بار. 1999 ـ يىلى شىنجاڭ سايامەت گۇرۇھى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قۇرۇلدى. 2000 ـ يىلى شىنخەيەن خەلقئارا گۇرۇھى، گۇاڭخۇي گۇرۇھى، خۇڭدا گۇرۇھى، دېلوك گۇرۇھى، خۇالىك گۇرۇھى ۋە شۇنىڭدەك ئەمەلىي كۈچكە ئىگە بەزى كارخانىلار تۈرلۈك ئۇسۇل ئارقىلىق مەبلەغ سېلىپ سايامەتچىلىك كەسپىگە قاتنىشىپ، شىنجاڭنىڭ سايامەتچىلىك كەسىپنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ھاياتىي كۈچ بېغىشلىدى. ھازىر ئاپتونوم رايون بويىچە چەت ئەلگە چېتىشلىق مۇقىم مېھمانسارايدىن 196 سى، يۇلتۇز دەرىجىلىك مېھمانسارايدىن 161 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە بەش يۇلتۇز دەرىجىلىكتىن ئىككىسى، تۆت يۇلتۇز دەرىجىلىكتىن سەككىزى، ئۈچ يۇلتۇز دەرىجىلىكتىن 31ى، ئىككى يۇلتۇز دەرىجىلىكىدىن 93ى، بىر يۇلتۇز دەرىجىلىكىدىن 17سى بار؛ ھاۋا تەكشۈگۈچىسى بار ھەر خىل سايامەت تىرانسپورت ئاپتوموبىللىرى 850 دىن ئېشىپ، تورلاشقان سايامەت كۇتۇۋېلىش سىستېمىسى بارلىققا كەلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە 10 سىڭدىن كۆپرەك سايامەت خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنگلىز، ياپون، فرانسۇز، نېمىس، رۇس، چاۋشيەن، خەنزۇ تىللىرىدا تەرجىمە قىلىپ سايامەتكە يېتەكچىلىك قىلىدىغانلار 1000 كىشىدىن ئارتۇق، 200 دىن كۆپرەك كىشى باش دىرېكتور، بۆلۈم دىرېكتورى سالاھىيەت كىنىشكىسىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلى، ئاپتونوم رايون بويىچە كۇتۇۋېلىنغان چەت ئەل سەياھەتچىلىرى 256 مىڭ 100 ئادەم قېتىم بولۇپ، 94 مىليون 936 مىڭ 800 دوللار پېرېۋوت يارىتىلدى. 1978 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە، جەمئىي كۇتۇۋېلىنغان چەت ئەل سايامەتچىلىرى 2 مىليون 396 مىڭ 300 ئادەم قېتىم بولۇپ، 711 مىليون 500 مىڭ دوللار پېرېۋوت يارىتىلدى. خەلقئارا چېگرىدىن كىرىش سايامەتنىڭ شىددەتلىك تېز تەرەققىي قىلىشى شىنجاڭنىڭ سودىدىن باشقا تاشقى پېرېۋوت كىرىمىنىڭ

مۇھىم مەنبەسى بولۇپ قالدى. دۆلەت ئىچى ساياھەتچىلىكى ساياھەتچىلىك تەرەققىياتىدىكى غايەت زور بىر بازارغا ئايلاندى. 2000 - يىلى كۈنتۈۋېلىنغان دۆلەت ئىچىدىكى ساياھەتچىلەر 7 مىليون 578 مىڭ 100 ئادەم قېتىم بولۇپ، ساياھەتتىن بولغان كىرىم خەلق پۈلى بويىچە 6 مىليارد 267 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ چېگرا سىرتىغا چىقىپ ساياھەت قىلغانلار 4535 ئادەم قېتىم بولۇپ، شىنجاڭ ساياھەتچىلىك تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالدى؛ ئاپتونوم رايون بويىچە ساياھەتچىلىكتىن بولغان ئومۇمىي كىرىم 7 مىليارد 55 مىليون يۈەن خەلق پۈلىغا يەتتى. مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسىدىكى ئاللەردىن مال سېتىۋالغاچ ساياھەت قىلىشمۇ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى. 1992 - يىلى، ئاپتونوم رايون لۇق ساياھەت ئىدارىسى شىنجاڭنىڭ سەككىز دۆلەت بىلەن چېگرىداش، 15 ئېچىۋېتىلگەن چېگرا ئېغىزى بولۇشتەك ئۈستۈنلۈكىگە ئاساسەن، «چېگرا بويلىرىنى ئېچىۋېتىشنى ئالدىنقى سەپ، چېگرا بويلىرىنى ئېچىۋېتىشنى ئارقا تىرەك» قىلىشتەك ئىستراتېگىيىلىك فاكتورنى تۈزۈپ چىقىپ، جۇڭگونىڭ غەربكە ئېچىۋېتىشتىكى ئالدىنقى سېپىنى پائال بەرپا قىلىپ، شىنجاڭ ساياھەتچىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈردى.

ساياھەت بايلىقى شىنجاڭ ساياھەتچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئۈزگىچە ئەۋزەل بايلىق ئۈستۈنلۈكىگە ئىگە. 1993 - يىلى، بېيجىڭ ۋە شىنجاڭدىن 20 نەپەر مۇتەخەسسىس، ئالىم «شىنجاڭنىڭ ساياھەت بايلىقىنى تەكشۈرۈش ئۈمىكى» نى تەشكىللەپ، 13 مىڭ كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ساياھەت بايلىقىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. تەكشۈرۈش ماتېرىيالىدىن مەلۇم بولۇشىچە، شىنجاڭ ساياھەت بايلىقىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئومۇمىي مىقدارى زور، تۈرى تولۇق، قاتلىمى يۇقىرى، بىرىكمىسى ئالا، ئىقتىدارى كۈچ، ئىستىقبالى ياخشى. «جۇڭگو ساياھەت بايلىقىنى تەكشۈرۈش قائىدىسى» (سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش ئورنىغالى) دىكى بايلىقنى تۈرگە ئايرىش سىستېمىسى بويىچە ئۈچ چوڭ مەسچىت. غەربىي رايون ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بۇ ئاجايىپ مول ئانتروپولوگىيىلىك مەنزىرىلەر يالغۇز غايەت زور ئىلمىي ئارخېئولوگىيىلىك قىممەتكە ۋە ئېكسكۇرسىيە قىممىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى جۇڭگو ۋە چەت ئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ غەربىي رايونىنىڭ سىرلىق تۇغۇنىنى تېپىش ھەۋىسىنى زور دەرىجىدە قوزغىماقتا.

شىنجاڭنىڭ تاغ - دەريالىرى گۈزەل. ھەيۋەتلىك ئانتروپولوگىيىلىك ساياھەت بايلىقى قەدىمكى « يىپەك يولى» دۇر. شىنجاڭنىڭ ساياھەت بايلىقى دەل قەدىمكى « يىپەك يولى» دىكى ئۈچ ئاساسىي لىنىيىنى تايانچ رامكا قىلغان، ئۇ يەنە تارماق لىنىيە بويىچە ھەر تەرەپكە تۇتىشىپ، رايونلارغا ئايرىلىپ جايلاشقان. قەدىمكى « يىپەك يولى» نىڭ شىنجاڭ چېگرىسىدىكى 5000 نەچچە كىلومېتىرلىق لىنىيىسىدە نەچچە يۈز قەدىمىي شەھەر خارابىسى، قەدىمىي تۇرا، مىڭتۆۋى، قەدىمكى بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، قەدىمكى ئېتىز خارابىسى قاتارلىق قەدىمكى ئىزلار ۋە خارابىلەر قالدۇرۇلغان، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنىدىن 14ى، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنىدىن 154 ى بار. قەدىمكى شەھەر خارابىلىرى قەدىمىي « يىپەك يولى» نى بويلاپ توپلىشىپ ۋە كۆلەملىشىپ ئورۇنلاشقان بولۇپ، دۇنيا بويىچە قەدىمكى شەھەر سانى ئەڭ كۆپ، ئەڭ مۇكەممەل ساقلانغان جاي، شۇڭا «دۇنيا قەدىمكى شەھەرلەر مۇزېيى» دەپ ئاتالغان. مەسىلەن، جەنۇبىي يولدىكى كېروران قەدىمىي شەھىرى، مىرەن قەدىمىي شەھىرى، نىيە خارابىلىكى؛ ئوتتۇرا يولدىكى تۇرپان ۋىلايىتىگە جايلاشقان شەنشەن يارغول قەدىمىي شەھىرى، ئىدىقۇت قەدىمىي شەھىرى؛ شىمالىي يولدىكى تاغ سۇلالىسى دەۋرىگە تەۋە بېشبالىق قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى خارابىسى ۋە ئىلى جياڭجۇن مەھكىمىسى قاتارلىقلار ئەنە شۇنداق جايلاشقان. سەنئەت خەزىنىسى دەپ ئاتالغان مىڭتۆۋى ئىبادەتخانىسى خارابىلىكى ئاپتونوم رايون بويىچە 14 جايدا بولۇپ، جەمئىي 900 غار ساقلانغان. مەسىلەن، بۇددا دىنى شەرقە تارقالغاندىن كېيىنكى تۇنجى غار — قىزىل مىڭتۆۋىدە 10 مىڭ كۆادرات مېتىرغا يېقىن تام رەسىملىرى ساقلانغان بولۇپ، ئۇ جۇڭگو بويىچە پەقەت دۇنخۇاڭ مىڭتۆۋىدىن كېيىنلا تۇرىدىغان تام رەسىملەرى سەنئىتى خەزىنىسى ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭ دۇنيا بويىچە قۇرۇق جەسەت ئەڭ كۆپ چىققان، ئەڭ مۇكەممەل ساقلانغان رايونىنىڭ بىرى. مىللىي ئۇسلۇبقا ئىگە قەدىمىي ئىمارەت، قەدىمىي خارابىلەرمۇ بار، مەسىلەن، قەشقەردىكى ھېيتگاھ مەسچىتى جۇڭگو بويىچە ئەڭ چوڭ مەسچىت. غەربىي رايون ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بۇ ئاجايىپ مول ئانتروپولوگىيىلىك مەنزىرىلەر يالغۇز غايەت زور ئىلمىي ئارخېئولوگىيىلىك قىممەتكە ۋە ئېكسكۇرسىيە قىممىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى جۇڭگو ۋە چەت ئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ غەربىي رايونىنىڭ سىرلىق تۇغۇنىنى تېپىش ھەۋىسىنى زور دەرىجىدە قوزغىماقتا.

شىنجاڭنىڭ تاغ - دەريالىرى گۈزەل. ھەيۋەتلىك

شىنجاڭدا كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئەڭ تارتىدىغان

ئېگىز تاغلار، كەلك ئوتلاقلار، پايانسىز قۇملۇقلار، گۈزەل بوستانلىقلار، قويۇق ئورمانلار، چوڭقۇر كۆل ۋە دەريا ـ ئېقىنلار، ئاجايىپ سىرلىق مۇزلۇقلار نۇر- غۇن، ئالەك ئېگىز، ئالەك تۆۋەن، ئالەك ئىسسىق، ئالەك سوغۇق، ئالەك چولاق، ئالەك ئۈزۈن بولۇشتەك « دۇنيا بويىچە ئالەك» بىلەن « جۇڭگو بويىچە ئالەك» دەپ ئاتال- غان ئىنتايىن مول تەبىئىي سايامەت بايلىقلىرىنى ۋۇ- جۇدقا كەلتۈردى. ئىپتىدائىي ئېكولوگىيىلىك سىستې- ما شىنجاڭدا تۈرلۈك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون- دىن 23 نى يارانتى، بۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 15 مىليون 940 مىڭ 500 گېكتار بولۇپ، مەملىكەت بويىچە قۇرۇلغان تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون ئو- مۇمىي كۆلىمىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭدا ياۋروپا ـ ئاسىيا قۇرۇقلۇقىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، « ئاسىيا كىندىكى» ئۇرۇمچى شە- ھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى يۇقىرىڭ يېزىسىغا جايلاش- قان. ئۇرۇمچى شەھىرى دېڭىز ئوكيانىدىن ئالەك يىراق شەھەر. شىنجاڭ جۇڭگو بويىچە ئۆزىگە قوشنا دۆلەت ئالەك كۆپ، دۆلەت چېگرا سىزىقى ئالەك ئۇزۇن، قۇرۇق- لۇق يولىدا ئېچىۋېتىلگەن پورتى ئالەك كۆپ رايون. شىنجاڭدا جۇڭگو بويىچە ئالەك چولاق ئىچكى قۇرۇقلۇق ئوياملىقى ـــ تارىم ئوياملىقى بار. تۇرپان ئوياملىقى جۇڭگو بويىچە ئالەك ئىسسىق جاي. دۇنيا بويىچە 2 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان تۆۋەن جاي ـــ ئايدىڭ كۆل (دېڭىز يۈزىدىن 43 . 154 مېتىر تۆۋەن) دەل تۇرپان شەھىرىدە. شىنجاڭدا يەنە دۇنيا بويىچە 2 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان ئېگىز چوققا ـــ چوگىر چوققىسى (دېڭىز يۈزىدىن 8611 مېتىر ئېگىز) ۋە جۇڭگو بويىچە ئالەك چولاق، دۇنيا بويىچە 2 ـ چولاق قۇملۇق ـــ تەكلىماكان قۇملۇقى بار. « ھالاكەت دېڭىزى» نىڭ شىمالىي چې- تىدە جۇڭگو بويىچە ئالەك ئۇزۇن ئىچكى قۇرۇقلۇق دەريالىق ـــ تارىم دەريالىق ئۈركەشلىمەكتە. باغراش كۆلى جۇڭگو بويىچە ئالەك چولاق ئىچكى تاتلىق سۇ كۆ- لى. شىنجاڭنىڭ بۈگۈردىن نىيىگە كېسىپ ئۆتىدىغان قۇملۇق تاشيولى دۇنيا بويىچە ئالەك ئۇزۇن قۇملۇق تاشيولىدۇر (522 كىلومېتىر) . شىنجاڭنىڭ شىمالى- غا جايلاشقان جۇڭغار ئويمانلىقىدىكى سىلىتسىيلاشقان ياغاچ، ياردالك يەر شەكلى دۇنيادىكى مۆجىزات دەپ ئاتالغان. زىچ توپلاشقان سايامەت بايلىقى سايامەتچىلەر- نى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە «دۇنيادىكى ئالەك» ۋە «جۇڭگو- دىكى ئالەك» نىڭ قىياپىتىدىن بىۋاستە ھۇزۇرلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

شىنجاڭ جۇڭگودىكى كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئول- تۇراقلاشقان رايون، مىللەتلەرنىڭ كىيىم ـ كېچەك، ئۇزۇق ـ تۈلۈك، تۇرار جاي ۋە يۇرۇش ـ تۇرۇشلە- رى، تىل ـ يېزىقى، ئەدەبىيات ـ سەنئىتى، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم ، ھېيت ـ بايرام مۇراسىملە- رى، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق پائالىيەتلىرىدە مول ۋە رەڭگارەڭ مەدەنىيەت يۇغۇرۇل- غان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر مىللەت خەلقى مېھماندوست، ئاق كۆڭۈل ۋە مەرد بولۇپ، ئالەك جانلىق، ئالەك شوخ ۋە ئالەك جەلپكار ئانتروپولوگىيىلىك سايامەت بايلىقىنى بەرپا قىلغان. ئوغلاق تارتىشىش، ئات بەيگە- سى، قىز قوغلاش قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەن- ئەنىۋى تەنتەربىيە ھەرىكىتى سايامەتچىلەرگە ئۆنتۈلغۇ- سىز تەسىر قالدۇرىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قول ھۈنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرىنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ، ئۈزگىچە ئۇسلۇبقا ئىگە؛ تونۇر كاۋاپ، پولۇ، لەڭمەن قاتارلىق تاماملىرى تېخىمۇ ئۈزگىچە ئالا- ھىدىلىككە ئىگە.

قىزىلتاغ ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇرۇمچىنىڭ سىمۋولى ھېسابلىنى- دۇ. تاشقى قىياپىتى قىزىل بولغاچقا قىزىل تاغ دەپ ئاتالغان. قىزىل تاغنىڭ ئۈزۈنلۇقى 1500 مېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 1000 مېتىر بولۇپ، يۇنىلىشى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان. ئالەك ئېگىز يېرى دېڭىز يۈزىدىن 910 مېتىر ئېگىز. غەربىي تەرىپىدىكى قىزىل تاغ تۈمشۇقى چوققۇر ھالەك ۋە تىك قىيا بولۇپ، چوققە- غا 5 . 10 مېتىر ئېگىزلىكتە كۆك خىشتىن توقۇلۇ- قەۋەتلىك راۋاق ياسالغان. رېۋايەت قىلىنىشىچە، قە- زىلتاغ بوغدا كۆلىدىن ئۆچۈپ كەلگەن ناھايىتى چوڭ بىر قىزىل ئەجدىھا بولۇپ، ئۇنى كىشىلەر ئىلاھ ئۇر- نىدا كۆرىدىكەن، قەدىمكىلەر ئۇنى ئەتىۋارلاپ سەجدە قىلىدىكەن. قەدىمكى قىزىلتاغ نەزىر ـ چىراغ مۇرا- سىملىرىنى ئۆتكۈزىدىغان سورۇن ئىكەن. چىڭ سۇلا- لىسىنىڭ جيا‌چىڭ 4 ـ يىلى (1799 ـ يىلى) بۇ يەردە « ئاسمان ئىلاھى ئىبادەتخانىسى» (« قىزىل ئىبادەتخانا» دەپمۇ ئاتالغان) سېلىنىپ، كىشىلەرنىڭ يىراقتىن بوغدا تېغىغا ئاتاپ نەزىر ـ چىراغ قىلىشىغا ئىشلىتىلگەن. شۇ يىللاردا تاغ ئاستىدىكى ئۇرۇمچى دەريالىق دائىم تاشقىنلاپ، كەلكۇن كېلىپ ئاپەت كەل- تۈرگەچكە كىشىلەر ئۇنى سۇ ئەجدىھاسى كۆنمىگەنلىك- تىن بولغان دەپ قارىغان؛ قىزىلتاغ ئۇدۇلىدىكى مىڭ مېتىرغا يەتمەيدىغان جايدىكى يامالىق تېغى بىلەن بىر- لىشىپ دەريا سۇيىنى توسىۋاقچى دەپمۇ رېۋايەت قىلىنى- غان. « تاغنى تىنچلاندۇرۇش» ئۇچۇن چىڭ سۇلالە- سىنىڭ باش بۇغى شالك ئەن چېيەنلوڭنىڭ 53 ـ يىلى

ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى قىزىلتاغ

(1788 ـ يىلى) قىزىلتاغ بىلەن ياماڭلىق تېغىغا بىرىدىن « ئەجدىھانى تىنچلاندۇرۇش گۈمبىزى راۋۇقى» سالدۇرغان، قىزىلتاغدىكى راۋاق 200 نەچچە يىللىق تارىخنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، مۇكەممەل ساقلانغان. جۈملىدىن خۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 50 نەچچە يىل قۇرۇلۇش ۋە باشقۇرۇش ئارقىلىق، قىزىلتاغ 500 نەچچە مىڭ كۈۋادرات مېتىر يەرنى ئىگىلىگەن تاغ ئۈستى باغچىسىغا ئايلىنىپ، تاغقا چىقىدىغان قارامايى يولى، پەلەمپەيلىك يول ۋە ھاۋادىن ئۆتىدىغان فۇنىكۇلىيور، سالقىنداش راۋۇقى، يىراقنى كۆرۈش راۋۇقى، ئاسمان پەلەك چاق، لىن زېشۇينىڭ ھەيكىلى قاتارلىق ئەسلىمە ھەيكەل ۋە سايامەت نۇقتىلىرى قۇرۇلۇپ، كىشىلەرام ئالىدىغان، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئومۇمىي مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىدىغان ياخشى جايغا ئايلاندى.

خەلق باغچىسى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان، ئەسلىي «تۆگىلىك باغچىسى» دېيىلەتتى، ئىادەتتە «غەربىي باغچا» دەپ ئاتىلىدۇ. قىزىلتاغ باغچىسى بىلەن بىر دەريا ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. يەر كۆلىمى 25 گېكتار كېلىدۇ. ئۈرۈمچى شەھىرى بويىچە ئەڭ بۈرۈن قۇرۇلغان باغچا. ئىلگىرى بۇ يەر ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى بىر پارچە سازلىق ۋە كۆل بولۇپ، ئەترابى قەدىمكى ئورمانلار بىلەن ئورالغانىدى. چىڭ سۇلالىسى چېنلوڭنىڭ 20 ـ يىلى (1755ـ يىلى) ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلغاندا بۇ جايىنى ئەمەلدارلارنىڭ ئارام ئېلىش گاھىغا ئايلاندۇرۇۋالغان. گۇاڭشۈنىڭ 9 ـ يىلى (1883 ـ يىلى) باغچا قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1918 ـ يىلى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ياڭ زېڭشىن ئۈنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ، كۆل ئاستىنى تازىلاتىپ، قىرغاقلىرىنى ياساتقان ھەمدە كۆل بويىدا قۇياشقا تەلپۈنگەن قىزىل سۈمۈرغ راۋۇقى ياساتقان؛ كېيىن يەنە سۇ ئىلاھى بۇتخانىسى، شەپەق راۋۇقى، باھار راۋۇقى، جەنۇبتىكى كۆلى راۋۇقى سېلىنغان ھەمدە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى مۇشاۋىر جى شىياۋلەننىڭ مەنسەپتۇرۇلۇشىغا ئائىت ئۈرۈمچىگە چۈشۈرۈلگەنلىكىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن بەزمەخانا قاتارلىقلارنى ياساتقان. قىزىل سۈمۈرغ قۇياشقا تەلپۈنۈش راۋۇقى بۇ باغچىدىكى ئاساسلىق قۇرۇلۇش بولۇپ ئوتتۇرىسىدىكى ئاساسلىق بىنا كەلگ، ئىككى تەرىپىدىكى يان بىنالارنىڭ تۈزۈلۈش ۋە لىملىرى نەقىشلەنگەن، قەدىمىي پۈراق چىقىپ تۇرىدۇ. پۈتكۈل قۇرۇلۇش قۇياشقا قارىتا قانات قاققان قىزىل سۈمۈرغقا ئوخشايدۇ. قۇياشقا تەلپۈنۈش راۋۇقىنىڭ ئىككى تەرىپىدە داڭلىق جىيەنخۇ كۆلى بولۇپ، كۆل يۈزىنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن 18 مىڭ كۈۋادرات مېتىر كېلىدۇ، كۆلنىڭ مەركىزىگە قۇرۇلمىسى ئېچىلما، ئۈسلۇبى ئالاھىدە كۆل مەركىزى راۋۇقى سېلىنغان بولۇپ، ئوچ تۈۋرۈكلۈك ئەگمە كۆۋرۈك ئارقىلىق كۆل قىرغىقىغا تۇتىشىدۇ. باغ ئىچى ئاسمان ـ پەلەك ئېگىزلىكىتىكى دەل ـ دەرەخ ۋە ياپ ـ يېشىل ئوت ـ چۆپلەر بىلەن قاپلانغان. چىغىر يوللار بىلەن باغقا تۇتىشىپ تۇرىدىغان باغ ئىچىدىكى باغلار، ئاجايىپ ـ غارايىپ كۆرۈنىدىغان «خرۇستال ئوردا» ۋە ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرى كىشىلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئۆسمۈر بالىلارنىڭ كۆڭۈل ئاچىدىغان ئوبدان جايغا ئايلانغان. باغچىدا گۈل كۆرگەزمىسى، تەشتەك گۈلى كۆرگەزمىسى، مۇز ئويمىلىرى كۆرگەزمىسى قاتارلىق ھەر خىل كۆرگەزمىلەر دائىم ئۆتكۈزۈلۈپ، نۇرغۇن سايامەتچىلەرنى جەلپ قىلىدۇ.

شۇيموگۇ مەنزىرىلىك رايونى ئۈرۈمچى شەھەر رايونىنىڭ شەرقىي شىمالى قىسمىغا جايلاشقان، شەھەر مەركىزىدىن تەخمىنەن بەش كىلومېتىر يىراق. شۇيموگۇ ئۈزۈنچاق جىلغا، ئۈزۈنلۇقى مىڭ مېتىر كېلىدۇ. گۇاڭشۈنىڭ 33 ـ يىلى (1907 ـ يىلى) شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری ۋالىڭ شۈنەن بۇ جايدا سۇ توگمىنى ياساتقانلىقتىن بۇ نام بىلەن ئاتىلىپ قالغان. بۇنىڭدىن ئىلگىرى گۇاڭشۈنىڭ 8 ـ يىلى (1882 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىنكى

تۇنجى باش مۇپەتتىشى پەن شياۋسۇ بۇ جايدىكى بۇلاققا تاتاپ ئابىدە تىكلەپ خەت ئويدۇرغۇزۇپ، ئۇنى « مۇ-شبكچۇەن بۇلىقى» دەپ ئاتىغان. كۇاڭشۇنىڭ 14 - يىلى (1888 - يىلى) سى شى تەرىپىدىن ئەسلى چۇشۇرۇلۇپ شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن زەي چىمۇ بۇ جايدا قائىدىگە ئەمەل قىلىش راۋىقى سالدۇرغان.

كۆپ يىللاردىن بۇيان قايتا تەرتىپكە سېلىنىپ، كېڭەيتىپ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق بۇگۈنكى كۆندە شۇيموگۇدا ئېرىق - ئېقىن، سالقىنداش راۋىقى، كىچىك ئۆتۈشمە كۆۋرۈك، چىملىق، ئۇرۇملۇك ۋە ئالمىلىق باغ، قېيىن دەرىخى، ئاي تېرەك قاتارلىق باغ ۋە ئورمانلىقلار بەرپا قىلىندى؛ سۇرۇك بۇلاق بۇتخانە-سى، ئاي شەھىرى، ھاۋا بوشلۇقىدىن سەيلى قىلىش يولى قاتارلىق ئەسلىھەلەرمۇ بار. جىلىغا ئىچىدە چوڭ - كىچىك نەچچە ئون بۇلاقتىن چىققان سۇ ئېقىن ھاسىل قىلىپ، جىلغىدا بوجىمىلى ئېقىپ ئۆرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر بۇلاقتىڭ سۈيى مۇقىم

شۇيموگۇ مەنزىرىلىك رايونى

30℃~28℃ ئارىلىقىدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە مول كالسي، ناترې، گۇڭگۇرت، فوسفور قاتارلىق 10 خىل ئېلېمېنت بار، گىدرو سۇلفىد بىلەن دىئازولۇق ناترې كاربوناتلىق ئارىشاق سۇيى رېماتىزم، ساختا رېماتىزم، كۆمۈرچەك ئۆسۈۋېلىش، تەڭگە تەمرەتكە، ھۆل تەمرەت-كە، ئولتۇرغۇچ سۆڭەك نېرۋىسى ئاغرىش قاتارلىق كۆپ خىل كېسەللەرنى داۋالاشتا ئونۇملۇك بولۇپ، بۇ يەر سايامەتچىلەرنىڭ ھاردۇقىنى چىقىرىپ، كېسىلنى داۋالايدىغان ياخشى جاي. 1982 - يىلى بۇ جايدا ئار-شاق سۇيى ئارقىلىق ئۆۋۈلاپ داۋالايدىغان دوختۇرخانا قۇرۇلۇپ، چەت ئەللەردىن داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى كىر-گۈزۈلدى، نۇرغۇن كىشىلەر بۇ يەردە يېتىپ داۋالاندى.

سۇ ئۈستى باغچىسى باغ سەيلىسى، كۆكۈل ئېچىش، ئىستىراھەت، مال سېتىۋېلىش بىر گەۋدە قىلىنغان كۆپ ئىقتىدارلىق چوڭ تېپتىكى ئۇنىۋېرسال كۆكۈل ئېچىش - سەيلى قىلىش مەركىزى، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى كۆلىمى ئەڭ چوڭ، ئۈسكۈنىلىرى ئەڭ ياخشى، تۈرلىرى ئەڭ كۆپ سەيلى - سايامەت قىلىش باغچىسى. ئۇ ئۇرۇمچىنىڭ شەھەر رايونىغا جايلاشقان. سۇ ئۈستى باغچىسى ئۇچتاش سۇ ئامبىرىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان، تاغ - ئېدىر، باغ - ئورمان ۋە كۆكۈل ئېچىش مەيدانلىرى بىلەن ئومۇملاشتۇرۇلۇپ يۇرۇش-لەشتۇرۇلگەن. باغچا ئىچىدە تەبىئىي بۇلاق، سازلىق ئوت - چۆپلۈكى، چاتقاللىق ۋە ئورمان بەلۋاغلىرى، گۈللۈك، چىملىق، سۈنئىي توسما، بىرىكمە فونتان، قەدىمكىگە تەقلىد قىلىپ ياسالغان بىناكارلىق قۇرۇلۇ-شى ۋە چوڭ تېپتىكى ئۇنىۋېرسال سەيلى - سايامەت ۋە كۆكۈل ئېچىش مەيدانلىرى قاتارلىقلار بار.

ئاسىيانىڭ جۇغراپىيىلىك مەركىزى

ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ يوڭفېك يېزىسى باۋجياساۋزى كەنتىگە جايلاشقان، شەرقىي ئۇزۇنلۇق "52′19°87، شىمالىي كەڭلىك "37′40°43، ئۇرۇمچى شەھىرىگە 30 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇنى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمى-يىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنىدىكى ئالىملار ئىلمىي ئۇلچەش ئارقىلىق بېكىتكەن بولۇپ، ئۇنى «ئا-سىيا كىندىكى» دەپ ئاتىغان. «ئاسىيا كىندىكى» نىڭ بېكىتىلىشى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئاسىيا چوڭ قۇرۇق-لۇق جۇغراپىيىسىدىكى مەركىزي شەھەرلىك ئورنىنى بەلگىلىدى، بۇ يەرگە «ئاسىيا كىندىكى» بەلگە قىلىن-غان خاتىرە مۇنار تىكلەنگەن، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى

ئاسىيانىڭ جۇغراپىيىلىك مەركىزى

18 مېتىر، مۇنار شار A ھەرپ شەكلىدە بولۇپ Asia نى، يەنى ئاسىيانى بىلدۈرىدۇ؛ مۇنارنىڭ چوققا-سىغا دىئامېتىرى 2.5 مېتىر كېلىدىغان داتلاشمايدە-غان پولات شار ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، يەر شارىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ؛ پولات شارنىڭ ئاستى مەركىزى

مۇنار ئۆلى مەركىزىدىكى كىچىكلەتكەن ئاسىيا خەرىتە-سىنىڭ ئاسىيا مەركىزىگە تىك قارىتىلغان. «ئاسىيا كىندىكى» خاتىرە مۇنارى ئەتراپىدا ھەر خىل سايا‌ھەت ئەسلىمىلىرى سېلىنمۇاتىدۇ.

ئەنسەن مەنزىرىلىك رايونى ئومۇمەن ئۇ-رۇمچىنىڭ جەنۇبىدىكى تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان مەنزىرىلىك رايونلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. كەڭ-لىكى تەخمىنەن 50 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ جايدىكى تەڭرىتاغنىڭ تارمىقى قاراۋۇچىڭ تېغى شەرقتىن غەرە-كە سوزۇلغان بولۇپ، تاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدە جەنۇ-بىي بىلەن شىمالىي پاراللېل ئورۇنلاشقان 10 نەچچە جىلغا بار، ئاز بىر قىسىم چوڭ جىلغىلار تاغدىن ھال-قىپ تەڭرىتېغىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە جايلاشقان قارلىق داۋان ۋە مۇزلۇق چوققىدىن ئۆتىدۇ. شەرقتىن غەربكە قاراپ مىياۋئەرگۇ، شۇيشىگۇ، بەنفاڭگۇ، شەرقىي بەي-ياڭگۇ، داشگۇ، غەربىي بەيياڭگۇ، گەنگۇ قاتارلىق تەبىئىي جىلغىلار بار.

غەربىي بەيياڭگۇ مەنزىرىلىك رايونى دېڭىز يۈزى-دىن 1800~2000 مېتىر ئېگىز. دەريا ـ ئېقىن، جىلغا، ئوتلاق، ئورمانلىق ۋە شارقىراتمىلار بۇ جاينىڭ ئاساسلىق مەنزىرىسىنى ھاسىل قىلغان. جىلغىنىڭ ئاستى كەڭ ۋە تەكشى، سۇلىرى شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدۇ، ئاق تېرەكلىرى قويۇق بولۇپ، گۈل ـ گە-ياھلار خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدۇ. ياز ۋە كۈز پەسىل-لىرى بۇ جاي تەكشى يېيىلغان يېشىل گىلەمدەك

ئەنسەن مەنزىرىلىك رايونىدا دائىم ئۇچرايدىغان مىللىي ئۇرۇپ ـ ئادەت مەنزىرىلىرى

چىرايلىق بولۇپ، پورەكلەپ ئېچىلغان ھەر خىل تاغ گۈللىرى بىلەن قاپلىنىپ، كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. جىلغىنى بويلاپ يۇقىرىغا 1600 مېتىر ماڭسا، شەم-شادلىققا بارغىلى بولىدۇ. ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى ئوخشاش بولمىغاچقا، كۈنگە قاراپ تۇرىدىغان دۆلگە ئوت-لاق بولۇپ، چېگرىسى ئېنىق ئايرىلغان ئىككى خىل تاغ مەنزىرىسىنى ھاسىل قىلغان. جىلغىنىڭ ھېشىدا بىر شارقىراتما بولۇپ، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 40 مې-تىر كېلىدۇ، 6~8 ـ ئايلاردىكى سۇ مول مەزگىللەر-دە شارقىراتمىنىڭ كەڭلىكى ئۇچ مېتىردىن ئاشىدۇ. غەربىي بەيياڭگۇدا ساناتوريىە، سايا‌ھەت مېھمانخانىسى ۋە قازاق كىگىز ئۆيلىرى قۇرۇلغان. سايا‌ھەتچىلەر كە-گىز ئۆيگە كىرىپ مېھمان بولۇپ ئەنگەن چاي، بوغۇر-ساق، قوي گۆشى قاتارلىقلارغا ئېغىز تېگىپ، قازاق مىللىتىنىڭ ئۇرۇپ ـ ئادەتلىرىدىن بەھرە ئالىدۇ. قازاق مىللىتىنىڭ ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىش، قىز قوغ-لاش قاتارلىق ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ئويۇنلىرىنىمۇ كۆ-رەلەيدۇ.

غەربىي بەيياڭگۇنىڭ غەربىي تەرىپى گەنگۇ جۇخۋا-تەي بولۇپ، بۇ جاينىڭ بىر شەكلى ئىنتاسىن تەكشى ۋە تۈز، سۇيىنىڭ كەڭلىكى 300~500 مېتىر كېلە-دۇ، ئۇزۇنلۇقى نەچە مېتىرغا بارىدۇ. سۇيىنىڭ قىر-غىقى بويىدىكى جىلغىنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن يۈز مېتىرغا يېتىدۇ. يار ۋە كۈز پەسىللىرى ياۋا جۇخار گۈلى ئېچىلىپ، ھەممە يەرنى قاپلايدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە مەرۋەرەك، چايئوت، ئېيىقتاپان، تەڭلىكئوت قاتارلىق رەڭگارەڭ ئۆسۈملۈكلەرمۇ بولۇپ، رەڭلىك كېپىنەك-لەر ئۇنىڭ ئۈستىدە بەخرامان ئۇچۇپ ئويناىدۇ. ھېيىت ـ بايرام كۈنلىرى قازاق چارۋىچىلار بۇ يەردە ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدۇ. (رەڭلىك قىز-تۇرما ژاراقنىڭ 46 ـ بېتىدىكى «ئۇرۇمچى نەسەندىكى جۇخۋاتەي» گە قارالسۇن)

مياۋئېرگۇ داشگۇنىڭ شەرقىي يېنىدا بولۇپ، غەربىي جاۋېشەن تېغىغا تۇتىشىدۇ. چىڭ سۇلالە-سىنىڭ گۈاڭشۇ يىللىرىدا جىلغا ئېغىزىدا سۇ ئىلاھى بۇتخانىسى قۇرۇلغانلىقتىن مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان. جىلغىنىڭ ئۇزۇنلۇقى سەككىز كىلومېتىر بولۇپ، جىلغىدىكى ئېقىنلار ئاساسلىقى بۇلاق سۇيى بىلەن تو-لۇقلىنىدۇ. جىلغىنى بويلاپ يۇقىرىغا قاراپ ماڭسا قا-تار تاغلار كۆرۈنىدۇ، ئىككى تەرەپتىكى ئورمانلار بۇك ـ باراقسان بولۇپ، ئوت ـ چۆپ ۋە يېشىللىق بىلەن تولغان، مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى سالقىن. جىلغە-نىڭ بېشى ئىككى چوققا ئارىسىغا جايلاشقان بولۇپ، تىك چۈشكەن شارقىراتما بىلەن ناھايىتى كۆركەم كۆ-رۈنىدۇ. بۇ جاينىڭ 7 ـ ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇ-رىسى 16°C بولۇپ، تومۇز كۈنلىرى سايا‌ھەت قىلىد-غان ياخشى جاي.

ئۇرۇمچى دەريا مەنبەسى مۇزلۇق رايونى ئۇرۇمچى دەريا مەنبەسى بەلۋېغىدا جايلاشقان. بۇ يەردە جەمئىي 124 مۇزلۇق بولۇپ ئومۇمىي كۆلىمى 35.7 كۋادرات كىلومېتىر، زاپاس مۇ مىقدارى تەخمىنەن 1.09 كۋادرات كىلومېتىر. مۇزلۇق تۈرگال مۇزلۇقى، جىلغا مۇزلۇقى، تاغ كېسىلمىلىك مۇزلۇق قاتارلىق شەكىلدە ئېگىز تاغنىڭ چوققىسى بەلەن جىلغا ئارىلىقىغا تارقالغان. قۇياش نۇرى ئاستىدا بۇ مۇزلۇقلار خرۇستالدەك ۋال - ۋۇل چاقناپ تۇرىدۇ. تەڭرىتاغ 1 - نومۇرلۇق مۇزلۇق ئۇزۇنلۇق ئېچىدىكى ئەڭ داڭلىق مۇزلۇق ھېسابلىنىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 46 - بېتىگە قارالسۇن)

دۇڭدى بۇتخانىسى گۈچۈڭ ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىن 20 كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان. چىڭ سۇلالىسى چېيەنلۇڭنىڭ 57 - يىلى (1792 - يىلى) ياسالغان. ھازىر گۈەندى بۇتخانىسى، چېڭخۇاڭ بۇتخانىسى، نياڭنياڭ بۇتخانىسى بولۇپ، شەرقتىن جەنۇبقا قاراپ قاتار تۇرغۇزۇلغان. بۇتخانا ئىچىدە مۇكەممەل ساقلانغان لاي ھەيكەل، خىش ئويمىلىرى، تام رەسىملەر ۋە ھەر خىل نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈش جابدۇقلىرى قاتارلىقلار بار. 1994 - يىلى ساڭجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن نۇقتىلىق قوغدىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى قىلىپ بېكىتىلدى.

لاۋېڭگۇ سىلىتسىيلاشقان ياغاچلىقى بۇ جاي جەنۇبتىن گۈچۈڭ ناھىيە بازىرىغا 110 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ جايدىكى قەدىمىي ئورمانلارنىڭ قاتمىسى ئورۇنلىشىش كۆلىمى ۋە مۇكەممەل ساقلىنىش نىسبىتى جەھەتتە دۇنيا بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ ھەمدە دىنوزاۋۇر قاتمىسى بىلەن بىر يەر قاتلىمىغا تەۋە. ئۇچ يېرىم كۋادرات كىلومېتىر دائىرىدە 1000 تۈپتىن ئارتۇق سىلىتسىيلاشقان ياغاچ بايقالغان. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئۇزۇنى 26 مېتىر بولۇپ دۇنيا بويىچە 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ. تېخىمۇ ھەيۋەتلىك يېرى شۇكى، بىر ئېگىزلىكتە ئۇزۇن - قىسقىلىقى ئوخشاش بولمىغان 104 تۈپ دەرەخ قاتمىسى ناھايىتى زىچ ھالدا تىك تۇرغان بولۇپ، دۇنيادىكى تەڭدىشى يوق «سىلىتسىيلاشقان ياغاچلىق ئورمىنى» نى ھاسىل قىلغان. بۇ دەل - دەرەخ قاتمىلىرى بىلەن دىنوزاۋۇر قاتمىسى ئوخشاشلا 100 مىليون يىلدىن ئىلگىرىكى يۇرا دەۋرىدە شەكىللەنگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 13 - بېتىگە قارالسۇن)

گىدىقۇت ئۇيغۇر بۇددا ئىبادەتخانىسى جەمئىي ھىسار ناھىيىسىنىڭ بېيتاڭ كونا شەھىرى ئەربىدىن 700 مېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان. ئەربىي چوڭ بۇتخانا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، قۇرۇلۇش شەكلىنىڭ ئېسىللىقى جەھەتتە بۇنىڭغا ئوخشاش خارابىلىك شىمالىي شىنجاڭدا ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. بۇ بۇددا خارابىلىكى گۇۋزىيۇەن تەرىپىدىن دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق قوغدىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى قىلىپ بېكىتىلدى. بۇتخانا ئالدى جەنۇبقا قارىتىپ سېلىنغان بولۇپ، ئاساسىي بىنا، شەرقىي ۋە غەربىي بىنا قاتارلىق بۇتخانا سارايلىرى بار. ئاساسلىق سارايىنىڭ مەركىزىگە قويۇلغان پارچە بۇت ھەيكىلىنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدۇ. ئاساسىي سارايىنىڭ شەرقىي يېنىدىكى سارايدا ساقلانغان 15 بۇت تەكچىسى رېمونت قىلىنغان. تەكچى ئىچىدىكى بۇتنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ھەقىقىي ئادەمگە ئوخشايدۇ. شەرقىي يان سارايدا ئۇخلاپ ياتقان ھالەتتە تۇرغان بۇت بولۇپ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 13 مېتىر كېلىدۇ، بېشى شىمالغا، ئايىغى جەنۇبقا قارىتىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ تېپتىكى تام رەسىملىرى «سارىزانىڭ پارچىلىنىشى»، «شاھزادىنىڭ سەپەرگە چىقىشى» قاتارلىقلار بار، ھەممىسى ئاساسەن مۇكەممەل ساقلانغان. ئېنىقلىنىشىچە، بۇ بۇددا ئىبادەتخانىسى تاڭ، سۇڭ دەۋرلىرىدە قۇرۇلۇپ، مىڭ دەۋرىنىڭ باشلىرىدا ئۇ رۇشتا ۋەيران بولغانىكەن.

ئايۇۋ ساي تەبىئىي مەنزىرىگاھى مىچۇەن ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 43 كىلومېتىر كېلىدىغان جايغا جايلاشقان، بۇغدا چوققىسىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە تەۋە. «شياشۇڭگۇ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئىلگىرى جىلغىدا قوڭۇر رەڭلىك ئېيىق كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇنداق ئاتالغان. ئەتراپىدا ئېيىق ئۆڭكۈرى، قىسقىتاش جىلغىسى (شىشاگۇ)، ئوت - چۆپ تەكچە، ئاسمانتەكچە، شۇيموگۇ شارقىراتمىسى قاتارلىق تەبىئىي لاندشافتلار بار. بۇ جاي قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ تەبىئىي فېرمىسى بولۇپ، قويۇق مىللىي ئۇرۇپ - ئادەتكە ئىگە. مىچۇەن، ئۇرۇمچىلەردىن ئايۇۋ سايغا بارغۇچە ئاددىي تاشيول بار. مەنزىرگاھنىڭ ئۆزىدە مېھمانخانا بولۇپ، سايا‌ھەتچىلەرنى قونالغۇ ۋە تاماق بىلەن تەمىنلەيدۇ.

چىڭگىداخۇ كۆلى سايباھەت رايونى ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 6 - دىۋىزىيىسى تۇرۇشلۇق جاي ۋۇجياچۇگە جايلاشقان، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ شىمالىدىن 51 كىلومېتىر يىراقلىقتا. مېڭجىن سۇ ئامبىرى تاياڭ قىلىنىپ 9.5 كىلومېتىر تۇغان ۋە بېتونلۇق مۇداپىئە تېمى سېلىنغان، ئۇنىڭدىن باشقا كۆل ئونتۇرىسىغا رېستوران، ئەتراپىغا سۇ ئۈزۈش مەيدانى، بېلىق تۇتۇش مەيدانى، ئورمان باغچىسى قاتارلىق مەنزىرىگاھ ۋە ئەسلىمىلەر قۇرۇلغاچقا، ئۈزگىچە ئالاھىدە بىر سايباھەت رايونىغا ئايلانغان.

چىڭگىداخۇ كۆلى سايباھەت رايونى

بېيخۇ كۆلى شىخەنزە شەھىرىنىڭ شىمالىدىن 20 كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان. سايباھەتچىلىك، باقمىچىلىق ۋە سۇغىرىش ئىشلىرى بىر گەۋدە قىلىنغان. ئەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى يەلپۈگۈچ-سىمان تىندۇرمىدىكى بۇلاق سۇيى بىلەن ھاسىل بولغان تاشما بەلۋاغ بولۇپ، ئاساسلىقى بۇلاق سۇيى بىلەن ماناس دەرياسىدىن كەلگەن كەلكۈن سۇيىنى توسۇپ تۇرىدۇ. 1985 - يىلى رەسمىي بېيخۇ كۆلى دەپ نام بېرىلگەن. كۆلىمى 11 كۋادرات كىلومېتىر، كۆلدە ئاق قۇ، ياۋا غاز قاتارلىق نەچچە 10 خىل سۇ قۇشلىرى بار، بېلىق، راك، سەدەپ قۇلۇلىسى قاتارلىقلار مول. 21 كۋادرات كىلومېتىر يەرنى ئىگىلەيدىغان سايباھەت رايونى قۇرۇلدى، يالغان تاغ، قەدىمكى راۋاق، لەنشىكچى راۋىقى، شياۋياۋتىڭ راۋىقى، ياۋيوتىڭ راۋىقى قاتارلىق 20 نەچچە ئورۇندا مەنزىرە نۇقتىسى بار. « قۇمۇلۇقتىكى گۈزەل ماكان» دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ئوت ماكانى تۇرپان ئۈرۈمچىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 187 كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان. 2000 نەچچە يىلدىن بۇرۇنلا « يىپەك يولى» دىكى مۇھىم بازار ئىدى. سايباھەتچىلەر ئوت ماكانى تۇرپانغا كەلسىلا « جۇڭگودىكى ئەڭ» نىڭ ئۇچىنى ناھايىتى تېزلا ھېس قىلالايدۇ. بىرىنچىدىن، ئەڭ ئىسسىق. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 98.4 كۈن 35℃ بولىدۇ، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 1975 - يىلى 7-ئاينىڭ 13 - كۈنى، 48.9℃غا، يەر يۈزى تېمپېراتۇرا 83.3℃غا يېتىپ، ئىسمى - جىسمىغا لايىق «جۇڭگودىكى ئەڭ ئىسسىق جاي» بولۇپ قالغان. ئىككىنچىدىن، ئەڭ قۇرغاق. بۇ جايىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاران 16 ملليمېتىر بولۇپ، يازلىق پەسلى بۇنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. يەنىدە ئاسمانىنى قارا بۇلۇتلار قاپلاپ، قانىتىق يامغۇر ياغمىسۇ، لېكىن ھاۋا بوشلۇقىدىلا ئاساسەن پارغا ئايلىنىپ كېتىپ، يەر يۈزىگە چۈشەلمەيدۇ. بۇ يەردىكى ھاۋانىڭ نەملىكى 0 بولۇپ « جۇڭگودىكى ئەڭ قۇرغاق جاي» ھېسابلىنىدۇ. ئۈچىنچىدىن، ئەڭ ئۆۋەن. جۇڭگودىكى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكىنىڭ « نۆللۈك نۇقتىسى» تۇرپان شەھىرى يار بېرىسىنىڭ يارباغ كەنتىگە توغرا كېلىدۇ. « نۆللۈك نۇقتىسى» دا بىر بۇرۇش ئۆي سېلىنغان بولۇپ، ئۆينىڭ ئىچىدە « نۆللۈك نۇقتىسى» بەلگىسى تۇرغۇزۇلغان، بۇ ساياھەتچىلەرنىڭ قاتناشقى قىزىقىشىنى قوزغايدۇ. شەھەر رايونىنىڭ جەنۇبىدىن 60 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان ئايدىڭ كۆلىنىڭ كۆل يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 154.43 مېتىر تۆۋەن بولۇپ، تۆۋەنلىك دەرىجىسى پەقەت ئۆلۈك دېڭىزدىنلا كېيىن تۇرىدۇ، دۇنيا بويىچە 2 - چوڭ ئويمانلىق ھېسابلىنىدۇ. («جۇغراپىيە» قىسمىدىكى «تۇرپان» ، «ئايدىڭكۆل» گە قارالسۇن)

بۇيلۇق تۇرپان شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى يالقۇنتاغنىڭ غەربىي چېتىگە جايلاشقان. بۇيلۇق-نىڭ ئۈزۈنلۇقى سەككىز كىلومېتىر، كەڭلىكى 500 مېتىر. بۇيلۇقنىڭ ئىچىدە ئېرىق - ئېقىنلار كۆپ، دەل - دەرەخلەر بۇك - باراقسان بولۇپ، ھاۋا كىلىماتى نەمخۇش ، سالقىن، تاقىر يالقۇنتاغ بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ قالغان. بۇيلۇقتا 4000 گېكتاردىن كۆپرەك ئۈزۈملۈك بار، يىلىغا 6000 تونناдىن ئارتۇق ھۆل ئۈزۈم، 300 تونناдىن ئارتۇق قۇرۇق ئۈزۈم ئىشلەپ چىقىرىدۇ. ئۈزۈمنىڭ سورت - تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئەلا سورتلاردىن كىمىش، سايۋا، ئەتىر، قاشقىر، بىجاقى، قارا ئۈزۈم، سۆكسوك قاتارلىق ئۈزۈملەر بار. كىمىش ئۈزۈمنىڭ «يېشىل مەرۋايىت» دەپ نامى بار، ئۇنىڭدىكى شېكەر تەركىبى

20%~40% كە يېتىدۇ. بۇيلۇقتا سايامەتچىلەرنى كۆ- تۈۋلىش پونكىتى، كۆكئول ئېچىش ئورنى، ئۈزۈملۈك باغ، ئۈزۈم كۆرگەزمىسى، تۇرپان ئاھالىلەر ئولتۇراق ئۆيى قاتارلىق ئەسلىمەلەر بار بولۇپ، تومۇز ئىسسىق- تىن خالىي ياخشى جاي. (رەسىملىك قىسقۇرما ۋاراقنىڭ 48 - بېتىگە قارالسۇن)

جۇڭگو يىپەك يولى تۇرپان ئۈزۈم بايرىمى 1990 - يىلىدىن باشلاپ ھەر يىلى 8 - ئايدا تۇرپان شەھىرىدە « جۇڭگو يىپەك يولى تۇرپان ئۈزۈم بايرىمى» ئۆتكۈزۈلۈپ، 2000 - يىلغا قەدەر 10 نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى. ئۇ سايامەت، ئىقتىساد، سو- دا، مەدەنىيەتنى ئاساسىي گەۋدە، « ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، ھەمكارلىق ۋە تەرەققىيات» نى باش تېما قىلغان. ئۇنىڭ مەقسىتى « يىپەك يولى» نىڭ يول ئېچىش روھىنى جەۋلان قىلىپ، تاشقى ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى كېڭەيتىش، شىنجاڭنى ۋە تۇرپاننى يەنمۇ تەشۋىق قىلىش، تۇرپاننىڭ نامىنى چىقىرىش، جۇڭگو- نىڭ غەربىي رايونىدىكى ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەتتۇر. يېقىنقى بىرقانچە يىلدىن بۇيان ئۈزۈم بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش مەزگىلى بىلەن ئۇرۇمچى ئىقتىسادىي سودا يەرمەنكىسىنىڭ ئېچىـ- لىش ۋاقتى بىرلا ۋاقىتتا كېلىپ قالغاچقا، ھەر يىلى ئۇرۇمچى يەرمەنكىسى ئۆتكۈزۈلۈش ھارپىسىدا ئۈزۈم بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ. (رەسىملىك قىسقۇرما ۋاراقنىڭ 48 - بېتىگە قارالسۇن)

قۇمۇلدىكى قەدىمىي تۈرلار تۇر قەدىمكى زاماندىكى ئۇرۇشلاردىكى سىگنال بېرىش سىستېمىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ياسالغان ۋاقتىنى نېرىسى غەربىي خەن دەۋرىگىچە، يېقىنى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگىچە سۈرۈشتۇرۇشكە بولىدۇ. قۇمۇل چېگرىسىغا تەۋە تۈرلا- ر شەرقتە شىڭشىڭشيادىن باشلىنىپ، غەربتە پىچانغە- چە، شەرقىي شىمالدا تاشۇبلىققىچە، شىمالدا باركۆلگە- چە، جەنۇبدا يۇمبىگۈەندىن كروران يولىغىچە جايلاش- قان. سەنتاگخۇدىن ئارا تۈرۈك ۋە موڭغۇلىيە چېگرە- سىغىچە يول بويى تۈرلارنىڭ خارابىسى بار. ھازىر قۇمۇلدا ھەرقايسى دەۋرلەرگە مەنسۇپ تۈرلاردىن 51 بار، بۇنىڭ ئىچىدە قۇمۇل شەھىرىدە 19ى، باركۆل ناھىيىسىدە 29ى، ئاراتۈرۈك ناھىيىسىدە ئۈچى بار. 51 تۈرنىڭ ئىچىدە تۆتى تاغ سۇلالىسىگە تەۋە بولغاندىن باشقا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە سېلىنغان، ئۇنىڭ ئىچىدىكى سەككىزىنى چىڭ سۇلالـ- سى تاغ سۇلالىسى دەۋرىدە سېلىنغان تۈرلار ئاساسدا ئۆزگەرتىپ قۇرغان. ھازىر قەدىمىي تۈرلار خارابىسى ئاغ زىچ جاي باركۆل ناھىيىسىدىن سارچوقتا يېزىسـ- غىچە بارىدىغان لىنىيىدە بولۇپ، 13 قەدىمىي تۈرلار بىر لىنىيىدە تۆتىشىپ، يىراقتىن بىر - بىرىگە قارـ- شىپ تۇرىدۇ. باركۆلدىكى خۇسۇن تۈر خارابىسىنىڭ ئېگىزلىكى 12 مېتىر بولۇپ، قۇمۇل ۋىلايىتى بويىچە ئاغ ئېگىز تۇرا ھېسابلىنىدۇ.

ئاقتاش مەنزىرىگاھى ئوتلاق فېرمىسى، ئىپتىدائىي ئورمانلىق، ئىستىراھەت كەنتلىرىدىن تەر- كىب تاپقان سايامەت رايونى. شەرقىي تەڭرىتاغ ئاسا- سىي چوققىسى — قارلىق تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان. قۇمۇل شەھىرىگە 70 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاقتاش غايەت زور بىر كۆزارتىسى سۈپەت ئۇل تاش بو- لۇپ، قاش تېشىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ رەڭگى سۇزۇك ھەم ئاق بولۇپ، ئەتراپى گىلەمدەك يېشىل ئوت - چۆپ بىلەن قاپلانغان. مەنزىرە رايونىنىڭ غەر- بىي، شىمالىي يېنى كۆز يەتمەيدىغان ئارا تۈرۈك يېيىڭـ- غىر ئوتلىقى بىلەن باركۆل ئوتلىقىغا تۇتىشىدۇ، شەر- قىي ۋە جەنۇبىي تەرىپى كەڭ دائىرىدە قىزىل قارىغاي، شەمشاد، ئاق قېيىن قاتارلىق دەرەخلەر ئاساس قىلىنـ- غان ئىپتىدائىي ئارىلاشما ئورمانلار بىلەن قاپلانغان. بۇ يەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى تەخمىنەن 2300 مېتىر كېلىدۇ. ئاق ئۆيلەرنى ياپيېشىل ئورمانلار ئو- راپ تۇرىدۇ، قويۇ پادىلىرى كۆك ئاسماندىكى ئاق بۇ- لۇتقا ئوخشايدۇ. بولۇپمۇ 7 - ، 8 - ئايلار مەزگىلىدە، ھاۋا كىلىماتى سالقىن، راھەت، ھاۋاسى ئوچۇق بو- لۇپ، تاغ گۈللىرى بەس - بەستە ئېچىلىپ، مەنزىرـ- سى ناھايىتى گۈزەل كۆرۈنىدۇ. 20 نەچچە يىل ئىلگـ- رى قازاق چارۋىچىلىرى مۇشۇ يەردە سايامەتچىلىك كۆ- تۈۋلىش پونكىتى قۇرۇپ، ئاق ئۆي ۋە ياغاچ ئۆيلەرنى سېلىپ، مىللىيچە يېمەكلىكلەر تىجارىتى بىلەن شۇ- غۇللىنىپ، بۇ يەرنى سايامەت ئىستىراھەت كەنتىگە ئايلاندۇرغان.

گۈيتاش جىلغىسى (گۈەيشىگۈ) بورتالا شەھىرىنىڭ شىمالىدىن 48 كىلومېتىر يىراقلىققا جاي- لاشقان. يەرلىك مۇڭغۇللار بۇ يەرنى قاپۇتقا جىلغىسى (تۇز جىلغا دېگەن مەنىدە) دەپ ئاتايدۇ، قازاقلار ئۇنى كۆيتاش جىلغىسى دەپ ئاتايدۇ. جىلغىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، جىلغىدىكى چوڭ - كىـ- چىك ھەرقانداق تاش ۋە تاش چوققىلىرىنىڭ ئۈستىدە

چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشىمايدىغان، شەكلى ھەر خىل تۆشۈكلەر بار. ئادەملەر بۇ جىلغىدا ماڭسا ئۇنىڭغا تۆر-لۈك « تاش ئويمىلار» ، تۆگە، كەركىدان، مۈشۈك ئېيىق، تىمساھ، يولۋاس ۋە قوزىغا ئوخشاش ھەر خىل شەكىلدىكى تاشلار، بامبۇك، موگو، بۇتخانا پەشتىقى، سالقىنداش راۋنقى، شەيتانلىق قىلغان ئادەمنىڭ يۈزى شەكىلدىكى ھەر خىل كۆرۈنۈشلەر ماڭدامدا بىر ئۆچ-راپ، كۆزنى چاقنىتىپ تۇرىدۇ. ئەملىيەتتە گۈيتاش جىلغىسىدىكى بۇ ئالامەتلەر ماگمىنىڭ ماگما جىنسىغا ئېقىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان جايى بولۇپ، قىزى-كىلىق يىمىرىلىش ئاساس قىلىنغان قۇرغاق ھاۋا كىلى-مات شارائىتىدا پەيدا بولغان غەلىتە ۋە ئاجايىپ تەبىئىي لاندشافتتۇر. گۈيتاش جىلغىسىدا تارىختىن بۇرۇنقى نەچچە 10 پارچە تاش رەسىملىرىمۇ بايقالغان. جىلغا ۋە توقايلىقتا نۇرغۇن ئېقىنلار ۋە شارقىراتمىلار، خۇش پۇراقلىق ئوت ـ چۆپ ۋە ياپيېشىل دەل ـ دەرەخلەر، چارۋا پادىلىرى ۋە ئاق ئۆيلەرمۇ بار. ھازىر بۇ جاي ساياھەت رايونىغا ئايلاندى.

گۈيتاش جىلغىسى

قەدىمكى ئۇسۇنلار قەبرىستانلىقى جىلغا ناھىيىسى ۋە ئۇنىڭ شەرقىي جايلىرىغا تارقالغان. چوڭ تۈدۈنىڭ ئاستى ئايلانمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 200 ~ 300 مېتىر. ئېگىزلىكى 7~8 مېتىر كېلىدۇ. ھەر-بىر بۆلەكتە 3~5 ياكى 20 نەچچە قەبرە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالىي يۆنىلىش بويىچە تىزىلغان ھەمدە تاق سان بويىچە توپلانغان. XX ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرى-دىن بۇيان قېزىش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق بۇ قەبرە-لەرنىڭ ھەممىسى تىك كولانغان ئىچ يەرلىكى بار قەبرە-لەر ئىكەنلىكى، چوڭ قەبرىلەردىكى ئىچ يەرلىكتە مې-يىت ساندۇقى ۋە تاۋۇت، ھەمدەپنە قىلىنغان قۇل ۋە نۇرغۇن چارۋا ـ مال، قاچا ـ قۇچا قاتارلىق نەرسىلەر-نىڭ بارلىقى بايقالغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 3 ـ بېتىگە قارالسۇن)

تەلكە مەنزىرىگاھى سايرام كۆلى رايونىدىن غۇلجىغا تۇتىشىدىغان تەڭرىتېغىنى كېسىپ ئۆتكەن 28 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر جىلغا. جىلغىدا تەبىئىي توسما بولۇپ جايلاشقان تەلكە داۋانى بولغانلىقتىن تەلكە جىلغىسى دەپمۇ ئاتالغان. ئېنى يىللاردا مۇشۇ داۋان چېگىزخانىنىڭ غەربكە يۈرۈش قىلىش قوشۇنىنى غۇلجا سىرتىدا توسۇپ تۇرغان. چېگىزخانىنىڭ 2 ـ ئوغلى چاغاتاي بۇيرۇقىغا بىنائەن تاغنى تەشتۇرۇپ 70 كىلومې-تىردىن ئارتۇق ئۇزۇنلۇقتا تاغ يولى ياساتقان. كېيىن يەنە قايتا رېمونت قىلىنغان. ھازىر تەلكە جىلغىسىنىڭ يولى كېڭەيتىپ ياسىلىپ، قارامای يانقۇزۇلدى، بىر يولدا ئىككى ئاپتوموبىل يانداشىپ ماڭالايدۇ. تاغ ئۈس-تىدىن تۆۋەنگە قارىساق، تاغ يولى خۇددى يىلانغا ئوخ-شايدۇ، بىر بېشى تاغ چوققىسىغا، بىر بېشى چوڭقۇر جىلغىغا تۇتىشىدۇ، ئوتتۇرىسى ئەگرى ـ توقاي كۆزۈ-نىدۇ. جىلغىنىڭ ئىككى تەرىپى قانموقات تاغ ـ داۋان ۋە دەل ـ دەرەخلەر بىلەن قاپلىنىپ، بېشىللىققا پۈر-كەنگەن، تاغ سۇلىرى شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرىدۇ. باھار ۋە ياز پەسلى پۈتۈن تاغ باغرى ياۋا ئالما چېچىكى، ياۋا ياڭاق چېچىكى، ياۋا دولانا چېچىكى ۋە ياۋا ئۈزۈك چېچىكى بىلەن تولۇپ، ھەر خىل ياۋا مېۋە چېچەكلىرى بەس ـ بەستە ئېچىلىدۇ. قىش كىرگەندىن كېيىن جىلغا كۆمۈش تونغا ئورالغان بولسىمۇ قارىغايلار يەنىلا جۇشقۇن ۋە مەزمۇت بولۇپ، دەسلەپكىدەكلا ياپيېشىل كۆرۈنىدۇ. تەلكى جىلغىسىنىڭ تاغ ـ داۋانلىرىدا نۇر-غۇن ئەتىۋارلىق ھايۋانلار، مەسىلەن يىلپىز، بۇغا، ئۇلار قاتارلىقلار بار. داڭلىق ۋە قىممەتلىك دورا ماتې-رىيالىرى، مەسىلەن، سوغىگول، قانتېپەر، كە-رەش، ئاق چۆغلۇق، تۆگىقۇلاق، قىزىل چۆغلۇق، دۇخو، نېلۇپەر، ياۋا كەشمىر قاتارلىق ئەتىۋارلىق دورا ئۆسۈملۈكلىرىمۇ ئاز ئەمەس. بۇنىڭ سۇيىتى ياخشى ۋە ساپ، مەھسۇلات مىقدارىمۇ كۆپ. (« جۇغراپىيە» قىسمىدىكى «تەلكى جىلغىسى» غا قارالسۇن)

ئىلى توققۇز سۇمۇل خارابىسى چىڭ سۇلا-لىسىنىڭ چېگىنلۇك دەۋرىدە ئىلى رايونىغا بولغان ھۆ-كۈمرانلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن بۇ جايدا ئىلى جىياڭجۈ-نى تەسىس قىلىنىپ، كۈرە شەھىرى قۇرۇلغان ھەمدە ئۇنىڭ ئەتراپىدا خوينىن، سۇيدىك، گۇاڭخۇي، غۇلجا، چاغانسۇ (جەندې) ، گۈڭچېن، شىچۈن، تەلكە دەپ

سەككىز ھەمراھ قەلئە قۇرۇلۇپ، بىرتىۇتاش «ئىلى توققۇز سۇمۇلى» (ياكى ئىلىدىكى توققۇز قەلئە) دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. ھازىر بۇ قەلئىلەرنىڭ كۆپىنچىسى خارابىلىككە ئايلاندى. ئەڭ ياخشى ساقلانغىنى «ئىلى توققۇز سۇمۇلى» نىڭ بېشى دەپ ئاتالغان كۆرە قەلئە- سى بولۇپ، ئەينى چاغدا جۇڭگونىڭ غەربىي چېگرىسى- دىكى ھەربىي، سىياسىي مەركىزى ۋە ئىلى جياڭجۈن مەھكىمىسىنىڭ تۇرۇشلۇق جايى ئىدى («تارىخ» قىسمىنىڭ «ئىلى جياڭجۈن مەھكىمىسى» گە قارال- سۇن). كۆرە شەھىرى يېڭى ۋە كونا ئىككى شەھەرگە ئايرىلغان بولۇپ، دەسلەپتە 1871 - يىلى قۇرۇلغان. چارروسىيە ئىلىنى بېسىۋالغاندىن كېيىن ئۇنى پۈتۈن- لەي ۋەيران قىلىۋەتكەن. 1882 - يىلى چىڭ سۇلالە- سى ئەسكەر ئەۋەتىپ ئىلىنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، كونا شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى 7.5 كىلومېتىر يىراقتىكى جايغا كونا شەھەر بويىچە يېڭى شەھەر، يەنى ھازىرقى كۆرە شەھىرىنى قۇرۇپ چىققان. شەھەر مەر- كىزىگە بىر قوڭغۇراقلىق راۋاق سېلىنغان. شەھەر ئىچىدە ھازىرمۇ جياڭجۈن مەھكىمىسىنىڭ خارابىلىكى ساقلانماقتا، ھويلا ئىچىدىكى ئوتتۇرا زال، چىغىر يول- لار، كارىدور، جياڭجۈن راۋىقى قەدىمىي پۇراق بىلەن ھېلىھەم ساقلانماقتا. تارىختىكى خوڭ لياڭجى، چې يۈنشى، لىن زېشۇ، دېك يەنجېن، شۇسوك قاتارلىق مەنسەپى چۈشۈرۈلۈپ ئۆەتىلگەن مەشھۇر زاتلار كۆرەدە شانلىق نەتىجە يارىتقان. لىن زېشۇ خەلقنى باشلاپ سۇ- چىلىق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىپ، ئېرىق - ئۆستەك ياساپ، خەلقنە بەخت - سائادەت يارىتىپ، ئىلى جياڭ- جۇنى ۋە يەرلىك پۇقرالارنىڭ ھۆرمىتىگە ئە ئىشەنچە- سىگە ئېرىشكەن. توققۇز سۇمۇل ئىچىدە گۈاڭخۇي قەلئەسى ئەڭ مەشھۇر بولۇپ، بۇ قەلئەنىڭ ئەسلىي نامى ئوكۇر بارسۇق دەپ ئاتىلا- تتى. جۇڭغار تىلىدا « قومۇشلۇق» دېگەن مەنىنى بىل- دۈرىدۇ، يەرلىك خەنزۇلار ئۇنى « لۇڭبېگۇ» دەپ ئاتىغان؛ جەندې قەلئەسىنىڭ ئەسلىي نامى « چاغانسۇ» بولۇپ، « سۇزۇك سۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، يەرلىك ئاھالىلەر ئۇنى « چىڭسۇزا» دەپ ئاتايدۇ. « ئىلى توققۇز سۇمۇلى» دىن باشقا بىرقانچە قەدىمىي شەھەر خارابىلىرىمۇ بار، ئۇنىڭ بىرى غۇلجا ناھىيەسى- نىڭ تۇرپانىيۇزى يېزىسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاش- قان «ئالتۇنلۇق قەلئەسى» بولۇپ، تاڭ سۇلالىسى دەۋ- رىدە غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ ۋاقتىلىق پايتەختى بول- غان؛ يەنە بىرى قورغاس پورتىدىن 13 كىلومېتىر يىراقتىكى جايغا جايلاشقان ئالمىلىق قەدىمىي شەھەر خارابىلىكى بولۇپ، چاغاتاي خانلىقىنىڭ سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى بولغان. («تارىخ» قىسمىنىڭ «ئالمىلىق قەدىمىي شەھىرى» گە قارالسۇن)

لىن زېشۇ خاتىرە سارىيى غۇلجا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايونىغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 10 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلە- مى 2000 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. كۆرگەزمە زالىدا سۈرەت ۋە ئەدەبىي بۇيۇملاردىن 2000 نەچچە خىل نەرسە بار. ئەپيۇن ئۇرۇشى پارتلاپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، ئەپيۇننى چەكلەش ۋە ئەنگلىيەگە قارشى تۇرۇش بىلەن شان - شۆھرەت قازانغان مىللىي قەھرىمان لىن زېشۇ چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى تەرىپىدىن مەنسىپى چۈشۈرۈ- لۈپ غۇلجىغا ئەۋەتىلگەن. ئۇ قېيىن شارائىتتا قالغان بولسىمۇ داۋاملىق ۋەتەنگە ساداقەتمەنلىك بىلدۈرگەن. غۇلجىدا تۇرغان ئىككى يىل ئىچىدە ئۇ بوز يەرلەرنى ئۆلچەپ، سۇچىلىق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىپ، خەلقنە بەخت يارىتقانلىقى ئۈچۈن ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھۆر- مىتى ۋە ھىمايىسىگە ئېرىشكەن.

ئىلى لىن زېشۇ خاتىرە سارىيى

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرى قەبرىستانلىقى غۇلجا شەھىرىنىڭ غەربىي رايونىدىكى خەلق باغچىسىغا جايلاشقان. 1959 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يېرى 35 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ. قۇربانلار قەبرىستانلىقى خاتىرە مۇنارىنىڭ يۇزىگە ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۇچ خىل يېزىقتا ماۋ زېدۇڭنىڭ 1949 - يىلىدىكى «مىل- لىي ئازادلىق ۋە خەلق دېموكراتىك ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ قۇربان بولغان ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مۇنۇنوف، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، دەلىلخان سۇگۇربايوف، لوجى قاتارلىق يولداشلارنىڭ روھىي

مەڭگۈ هايات!» دېگەن بېغىشلىمىسى ئويۇلغان. قەبرىستانلىق كۆرگەزمە زالىغا قۇربانلارنىڭ هايات چېغىدىكى سۈرەتلىرى، ئىشلەتكەن بۇيۇملىرى ۋە تارىخىي ماتېرىياللار قويۇلغان. 1996 - يىلى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، مەدەنىيەت يا-دىكارلىقلىرى ئىدارىسى، كومسومۇنستىك ياشلار ئىتتى-پاقى مەركىزىي كومىتېتى، ئازادلىق ئارمىيە باش سە-ياسىي بۆسى تەرىپىدىن ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە بازىسى دەپ نام بېرىلگەن.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرى قەبرىستانلىقى

نارات يايلىقى مەنزىرىگاهى كۆنەس ناھى-يىسىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان. بۇ جايىنىڭ يايلىقى كەڭ، ئېقىن سۇلىرى مول بولۇپ، سان - ساناقسىز سۈزۈك بۇلاق سۇلىرى ئېقىپ تۇرىدۇ، شە-ئار ئورمانلىرى بۈك - باراقسان هەم قويۇق، هەمدە يەرلىرى گۈللەر بىلەن تولغان، چارۇچىلارنىڭ ئاق ئۆيلىرى ئۇ يەر - بۇ يەرلەرگە جايلاشقان. بۇ يەردە ئەتىۋارلىق قوش ۋە ئاجايىپ هايۋانلار بىرقەدەر كۆپ، بولۇپمۇ بۇغا كۆپ بولغانلىقتىن، «بۇغا ماكانى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. هەر يىلى 6 - ئايدىن كېيىن، چارۇچىلار بۇ يەردە كاتتا يىغىلىش ئۆتكۈزىدۇ. يايلاق ئەتراپىدىكى نارات داۋىنى كۆنەس دەرياسىنىڭ ئاساسلىق تارماق ئې-قىنى بولغان چاقچى دەرياسىنىڭ بېشى هېسابلىنىدۇ، بۇ جاي هەم قەدىمكى «يىپەك يولى» نىڭ ئەڭ ئىستاغقا تۇتىشىدىغان مۇهىم ئۆتكىلى. هازىر بۇ يەردىكى خەتەر-لىك هاۋالار راۋان يولغا ئۆزگەردى. ئەڭ ئىستاغدىن كې-سىپ ئۆتىدىغان مايتاغ - كۆچا يولى نارات ئارقىلىق شىمالدىن مايتاغقا، غەربتىن غۇلجا شەهىرىگە تۇتىشى-دۇ، شەرقتىن بالغۇنتاي ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە، جەنۇبى كۆچاغا تۇتىشىدۇ.

قېيىنلىق باغچىسى ئالتاي شەهىرىنىڭ شىما-لىدىكى قىران دەريا-سى ئەتراپىغا جايلاشقان. ئىگىلەن-گەن يەر كۆلىمى 420 كۇادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. باغچا دەريا قىرغىقىنى بويلاپ 2000 مېتىر سوزۇلى-دۇ، يەتتە كىچىك ئارال (دۆمبىل) دىن تەركىب تاپقان. كىچىك ئارالار تاش كۆۋرۈك بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. باغچا قېيىن دەرىخى، سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن قاپلانغان، تېرەك تۇۋى چاقاللىق ۋە يېشىل ئوت - چۆپ، رەڭگارەڭ گۈل - گىياهلار بىلەن پۈر-كەنگەن. سۇزۇك ئېقىنلارنىڭ شىلدىرلىغان ئاۋازى قۇ-لاق تۇۋىگىزدىن كەتمەيدۇ. (رەڭلىك فىلىمغا ئارات-نىڭ 37 - بېتىگە قارالسۇن)

كېپىنەك جىلغىسى بۇرۇلتوقاي ناهىيىسى شىمالىي قۇبلىق تېغىغا جايلاشقان، ناهىيە بازىرىدىن 150 كىلومېتىر، ئالتاي شەهىرىدىن 60 كىلومېتىر يىراقلىقتا. ئۇ ئالتاي شەهىرىنىڭ سۇقىران دەريا-سىنىڭ شىمالىدىن دەكنۇمۇت كانىغا تۇتىشىدىغان بىر گۈزەل جىلغا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 6000 مې-تىر كېلىدۇ، دېگىز يۈزىدىن 1400 مېتىر ئېگىز. بۇ يەرنىڭ تۆت ئەتراپى ئېگىز تاغلار بىلەن ئورالغان. قىش پەسلى ئىللىق، ياز پەسلى سالقىن بولۇپ، دەل-دەرەخ، بۇلاق سۇيى، يۇمران ئوت - چۆپ ۋە گۈل-گىياهلار بار. هەر يىلى 6~7 - ئايلاردا ئەچچە ئون مىڭ رەڭلىك كېپىنەكلەر بۇ يەرگە توپلىشىدۇ، ناهايە-تى زىچ توپلاشقان كېپىنەكلەر كۆزنى قاماشتۇرىدۇ. ئەكشۇرۇشتىن مەلۇم بولۇشىچە، بۇ يەردىكى كېپىنەك-لىك تۈرى يۈز خىلدىن ئاشىدىكەن. كۆزسىمان كېپە-نەك، يىپەك كېپىنەك، يىلپىز كۆزلۈك كەندىر كېپە-نەك، چاققاق كەندىر كېپىنىكى، سېرىق كېپىنەك قاتارلىق كېپىنەكلەر بار. بۇنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى دۇنـ-يادا ئاز ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، گەۋدىسى ناهايىتى چوڭ، رەڭگى جۇلالىق بولغان شامال كېپىنىكى كېپە-

نەكلەر ئىچىدىكى ئەتىۋارلىق سورت ھېسابلىنىدۇ. ساھەتچىلەر بۇ يەرگە كېلىپ كېپىنەكلەرنى كۆرسە، دائىم ئۇنىڭغا مەپتۇن بولۇپ، بۇ جايدىن كەتكۈسى كەلمەيدۇ.

ئارىشالق بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىنىڭ قارامغاي يېزىسىغا جايلاشقان، ناھىيە بازىرىغا 140 كىلومېتىر، كېپىنەك جىلغىسىغا 20 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاددىي تاغ يولى بىلەن بارغىلى بولىدۇ. «ئارىشالق» موڭغۇل تىلىدا ئىسسىق بۇلاق جىلغىسى، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. جىلغا گەۋدىسى تىك بولۇپ، قويۇق ئورمان بىلەن قاپلانغان. جىلغا ئىچىدە غەلىتە تاشلار بولۇپ، ئۇنىڭ بەزىلىرى ئادەم شەكلىگە ئوخشايدۇ، بەزىلىرى خۇددى قاتۇرۇپ قويۇلغان ھايۋانلارغا ئوخشايدۇ. ئارىشالق بۇلىقى ئاساسلىقى جىلغىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغ ئېتىكىگە تارقالغان بولۇپ، ئالتاي تېغىنىڭ بىر يېرىلما بەلۋېغىغا جايلاشقان. بۇ يەردە 24 بۇلاق بولۇپ، كۆپىنچىسى ئىسسىق بۇلاق، سۇنىڭ ئىسسىقلىقى 30℃~60℃ ئارىلىقىدا تۇرىدۇ. يۇرەك بۇلاق، قان بۇلاق، سوغۇق بۇلاق، سۈت بۇلاق، ئاشقازان بۇلاق، يىلان بۇلاق قاتارلىق ھەر خىل نام بىلەن ئاتالغان بۇلاقلار كىشىگە ناھايىتى سىرلىق تۇيغۇ بېرىدۇ. سۈت بۇلاقنىڭ سۈيى سۈتتەك ئاق بولۇپ، ھەر ئۈچ سېكۇنتتا بىر قېتىم شىمالغا قاراپ 0.8 مېتىر ئېگىزلىكتە پۇركۈلۈپ چىقىدۇ؛ ئاشقازان بۇلىقىنىڭ سۈيى بىلەن ئاشقازان كېسىلىنى داۋالىغىلى بولىدۇ؛ سوغۇق بۇلاقنىڭ سۈيى سوغۇقراق؛ قان بۇلاق قىزىل جىنس قاتلىمىدىن چىققانلىقتىن، سۈيى قىزىل كۆرۈنىدۇ؛ يۇرەك بۇلاقنىڭ سۈيى خۇددى ئادەمنىڭ يۈرىكى سالغىنىغا ئوخشاش رەتلىق ھالدا چىقىپ تۇرىدۇ؛ يىلان بۇلاقتا دائىم ئادەمگە زىيان يەتكۈزمەيدىغان ئىككى مۇلايىم يىلان توغرىسىغا يېتىۋالىدۇ. ئارىشاڭنىڭ يېنىغا بىرمۇنچا سېلىنغان، ئەك چوڭ مۇنچىغا بىر ۋاقىتتا 10 نەچچە كىشى كىرىپ يۇيۇنالايدۇ. سۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى 50℃ ئەتراپىدا بولىدۇ.

بەيشاخۇ كۆلى ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشى بىكىتۈەنىنىڭ 185 - تۈەن تەۋەلىكىگە جايلاشقان، قاباناھىيىسىگە 60 كىلومېتىر، جۇڭگو بىلەن قازاقىستان چېگرىسىغا 2.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 650 مېتىر ئېگىز. ئۇدۇل بارغىلى بولىدىغان تاشيول بار. بەيشاخۇ كۆلى قۇم بارخانلىرى بىلەن ئورالغان قۇملۇق ئىچىدىكى كۆل بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا بولغان ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 800 مېتىر، شەرقتىن غەربكە بولغان كەڭلىكى تەخمىنەن 600 مېتىر، شەكلى كۆك پۇرچاققا ئوخشايدۇ. كۆل قىرغىقى ۋە ئەتراپىدا پەرقى ئىنتايىن زور كىلىمات ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ئاستىدا ئۆسىدىغان ھەر خىل يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ: كۆلنىڭ تۆت ئەتراپى 1~4 مېتىر ئېگىزلىكتىكى قويۇق قومۇشلۇق ۋە ئېگىز بىلەن قاپلانغان، سۇ ئىچىدە ياۋا نېلۇپەر گۈلى بار، كۆل ئەتراپىدا 50 مېتىر دائىرە ئىچىدە ئېگىز ھەم قويۇق بوز تېرەك، ئاق تېرەك، ئاق قېيىن ئارىلاشقان ئورمان بەلۋېغى بار، 50 مېتىر سىرتىدىكى قۇم - بارخانلىرىدا بولسا ئېرتىش دەريا تېرىكى، دولانا، ئاق تېرەك، تېۋىلغا قاتارلىقلار بار. بەيشاخۇ كۆلى قۇملۇق ئىچىدىكى بىردىنبىر چوڭقۇر كۆل بولۇپ، سۇيى زۇمرەتتەك كۆك ۋە سۈزۈك، يىراقتىكى ئالتۇن رەڭلىك قۇمتاغ-تاشلىرى سۇ يۈزىگە چۈشۈپ تۇرىدۇ. بۇ جاي قۇم ئارىسىغا جايلاشقانلىقى ۋە قويۇق ئورمان ئىچىگە يوشۇرۇپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن باشقىلار تەرىپىدىن ئۇزاقتىچە بىلىنمەي كەلگەنىدى. كۆلنىڭ سۇ مەنبەسى ۋە شەكىلىنىش سەۋەبلىرى قاتارلىقلارمۇ ئىلىم خادىملىرىنىڭ تەتقىق قىلىشىنى كۈتمەكتە.

باردا قۇل قىياتاش رەسىملىرى چاغانتوقاي ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن 18 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بارلىق تېغىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن 1100 نەچچە مېتىر ئېگىز. قىياتاش رەسىملىرى كەڭلىكى 100 نەچچە مېتىر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 50 مېتىر دائىرىگە تارقالغان، جەمئىي 100 نەچچە قىياتاش رەسىمى بار. كۆپىنچىلىرىدە ئۆچكە، ئات، كالا، ئېيىق ۋە بۈغا قاتارلىق ھايۋانلار مەزمۇن قىلىنغان. تۇرمۇش پۈرىقى بىرقەدەر قويۇق بولغان ئادەم رەسىملىرىمۇ بار. بۇ قىياتاش رەسىملىرىنىڭ ئەڭ چوڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.2 مېتىر، ئەڭ كىچىكى پەقەت 10 سانتىمېتىر كېلىدۇ. كۆپىنچە رەسىملەرنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى ئوچۇق بولۇپ، نەپىس سىزىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە دىئامېتىرى ئالتە سانتىمېتىر كېلىدىغان ئالتە سىملىق چاق سىزىلغان بولۇپ، شۇ دەۋردە بۇ يەردىكى ئاھالىلەرنىڭ ھارۋا ئىشلىتىشنى بىلمىدىغانلىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

كونا قاراماي قاراماي شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىن ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان. X X ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا ئۇيغۇر بوۋاي سېلىمباي

دائىم جۇڭخارنىڭ غەربىي قىسمىدىكى چۆل ـ جەزىر-لەردە يۈرگەن. ئۇ ئېگىزلىكى 13 مېتىردىن ئاشمايدۇ. غان بىر قارا تۆپىلىكتىن سىرغىپ چىققان «قاراماي» نى قاپقىغا قويۇپ، ئۆينگە ئېلىپ كېلىپ، ئوت يېقىپ تاماق ئېتىشكە ئىشلەتكەن. 50 ـ يىللاردىن باشلاپ بۇ يەردە دۇنياغا مەشھۇر نېفىت شەھىرى قورۇلۇپ، قارا-ماي دەپ ئاتالغان. « قاراماي» ئۇزاق يىللاردىن بېرى سىرغىپ چىقىپ نۇرغۇن ئاسفالت دۆڭلىرىنى پەيدا قىلغان. ئەڭ چوڭ ئاسفالت دۆڭسىنىڭ ئېگىزلىكى 13 مېتىر، كۆلىمى 2.0 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. ماينىڭ سۇپىتى تۆۋەن، ئۈيۈشما ماي. بۇ ئاسفالت دۆڭىسى كونا قاراماي دەپ ئاتالغان. 1982 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كونا قارامايدا ئېگىزلىكى ئوچ مېتىرغا يېقىن كېلىدىغان بىر تاش ئويما خاتىرە مۇنارى بىلەن ئېشەك ئۈستىدە راۋاب چېلىۋاتقان بىر ئۇيغۇر بوۋاينىڭ ھەيكىلى تىكلەندى. نېفىت ئىشچىلىرى ۋە ساياھەتچىلەرنىڭ ئارام ئېلىش، كۆڭۈل ئېچىش ئۈ-چۈن 1983 ـ يىلى كونا قارامايدىن جەنۇبىي تەرەپتىكە كۆلىمى 13 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان قاراماي باغچىسىمۇ قورۇلدى.

كونا قاراماي باغچىسى

چوڭ ـ كىچىك ئەجدىھا كۆللىرى كۆچا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا جايلاشقان، كۆچا ناھىيە بازىرىغا 137 كىلومېتىر كېلىدۇ. چوڭ ئەجدىھا كۆلى دېڭىز يۈزىدىن 2700 مېتىر ئېگىز، سۇ يۈزى كۆلىمى تەخمىنەن ئوچ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي جەنۇبىي يېنى تاغ شەمشاد ئورمىنى بىلەن قاپلا-نغان، غەربىي تەرەپتىكى تاغ باغرى ياپيېشىل چىمەن-زارلىق. كۆل يۈزىگە قارلىق چوققا سايە تاشلاپ تۇر-ىدۇ، كۆل ۋادىسىدا گۈللەر بەس ـ بەستە ئېچىلغان. چوڭ ئەجدىھا كۆلى ھەققىدە تاڭ شۇەنزاڭنىڭ «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى» نامـ-لىق ئەسىرىدە: « كۇسەن شەھىرىنىڭ شىمالىدا چوڭ كۆل بار، كۆل ئىچىدە ئەجدىھا بار، ئەجدىھا كېچىسى كۆلدىن ئۇچۇپ چىقىپ، دوستى بايتال بىلەن جۇپلە-شىپ قالغان، شۇنىڭ بىلەن ئەجدىھا بالىسى تۇغۇلغان ...» دەپ خاتىرىلەنگەن. چوڭ كۆل ۋادىسىدا شىمالىي تاغ چوڭ كۆل مەنزىرىلىك رايونى قورۇلۇپ، بەش مەنزىرىلىك نۇقتا ئېچىلىپ، تۇت مېھمانخانا سې-لىندى. ئۇنىڭ ئالدى ئېگىز ـ پەس تاش توسمىسى بىلەن توسۇلغان بولۇپ، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر، كەڭلىكى 1~2 مېتىر كېلىدۇ، ئوستى قار-لىق چوققىدىكى شەمشاد بىلەن قاپلانغان. ساياھەتچىلەر-نىڭ قونۇشى ۋە دەم ئېلىشىغا قولايلىق بولسۇن ئۈ-چۈن، كۆل ۋادىسىدىكى تۆزلەڭلىككە سېلوندىن ياسالغان نەچچە ئون رەڭگارەڭ چەمبىرەكسىمان چېدىر ئۆي سې-لىنغان. چوڭ كۆلنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىن تەخمىنەن ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتىكى جايدا كىچىك كۆل بولۇپ، سۇيى سۈزۈك، ئەتراپى شەمشاد، چاتقاللىق بىلەن ئورالغان، مەنزىرىسى تەبىئىي ھەم بېقىشلىق. چوڭ ـ كىچىك ئەجدىھا كۆللىرىنى يەرلىكلەر چوڭ، كىچىك كۆل دەپ ئاتايدۇ، ئەمەلىيەتتە بۇ كۆللەر كۆچا دەرياسىنىڭ مەنبەسىدىن يىغىلىپ قالغان سۇدىن ھا-سىل بولغان. سۇ چىقىش ئېغىزىغا توسما ئورنىتىلغان بولۇپ، كەلكۈن مەزگىلىدە توسما ئېتىلىپ ئىككى كۆل-گە كۆپرەك سۇ يىغىۋالغىلى بولىدۇ؛ سۇ قىس مەزگىل-دە توسما ئېچىۋېتىلىپ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدۇ.

كۆچا مىڭئۆيلىرى كۆچا مەركەز قىلىنغان، ئاقسۇ، لوپنۇر، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قاتارلىق جايلاردىكى كەلگە رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، قەدىمكى دۆلەت كۇسەن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ يەر «يىپەك يولى» نىڭ شىمالىي ئۆتكىدىكى مۇھىم تۈگۈ-نى بولغانلىقى، يەنە كېلىپ تەكرىتاغدىن ھالقىپ يىپەك يولىنىڭ يېڭى شىمالىي ئۆتكى بىلەن تۇتىشىدىغانلىقى ئۈچۈن، قەدىمدىن تارتىپلا ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم جاي بولۇپ كەلگەن، مەدەنىيەت خارابىلىرى ھەممە يەر-گە تارقالغان، بۇنىڭ ئىچىدە قەدىمكى مىڭئۆي ھەمـ-دىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. كۇسەندىكى مىڭئۆي جۇڭگو غار سەنئىتىدە ئالاھىدە ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، ئۇ سانىنىڭ كۆپلۈكى، دەۋرىنىڭ بۇرۇنلۇقى، تۇرىنىڭ موللىقى، بۇددا كەيپىياتىنىڭ قويۇقلۇقى، جۇڭگو بـ-لەن غەرب ئوسلۇبىنىڭ بىرلەشتۈرۈلۈشى، بەدىئىي

قىممەتلىك يۇقىرىلىقى قاتارلىق تەرەپلەردە ئىپادىلەنىدۇ، شۇڭا جۇڭخۇانىڭ گۈھىرى دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. ھازىر كۆسەن مىڭتۆۋىدىن 13 جايدا جەمئىي 566 غار ساقلانغان بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن جەنۇبىي ئېتىكىدىكى 250 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى داڭلىرىگە تارقالغان. مىڭتۆۋىدىكى غارلارنىڭ ئاز - كۆپلۈكى بويىچە تىزىلغاندا، ئۇلار قىزىل مىڭتۆي («تارىخ» قىسمىدىكى «قىزىل مىڭتۆيى» گە قارالسۇن)، قۇمتۇرا مىڭتۆيى («تارىخ» قىسمىدىكى «قۇمتۇرا تاشكېمىرى» گە قارالسۇن)، سىمېسىم مىڭتۆيى («تارىخ» قىسمىدىكى «سىمېسىم مىڭتۆيى» گە قارالسۇن)، قىزىل قاغا مىڭتۆيى («تارىخ» قىسمىدىكى «قىزىل قاغا مىڭتۆيى» گە قارالسۇن)، مازار پاقا مىڭتۆيى (كۆچار)، تېتىر مىڭتۆيى (باي)، سۇ بېشى مىڭتۆيى (كۆچار)، توغراق مىڭتۆيى (ئونسۇ)، توغراقئېقىن مىڭتۆيى (توقسۇ)، تۈرتام مىڭتۆيى (ئونسۇ)، توغراقلىق مىڭتۆيى (ئونسۇ) لاردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە كۆچا دىن بايغىچە بولغان ئارىلىقتىلا توققۇز مىڭتۆي بولۇپ، 520 غار مۇشۇ جايغا مەركەزلەشكەن. كۆسەن مىڭتۆيى سەنئىتى جۇڭگونىڭ قەدىمىي سەنئەت بايلىقىنى بېيىتقان، ئالاھىدە تارىخىي ئورۇنغا ئىگە مىڭتۆيدۇر.

جاۋخولى ئىبادەتخانىسى كۆچا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىن 23 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان. سۇ بېشى ئىبادەتخانىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ۋېي، جىن دەۋرىدە قۇرۇلغان. كۆلىمى ناھايىتى چوڭ بولغاچقا، بىر مەزگىل خاتا ھالدا «سۇ بېشى قەدىمىي شەھىرى» دەپمۇ قارالغان. «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۈرت خاتىرىسى» دە: «قاقاس شەھەرنىڭ شىمالىدىن 40 نەچچە چاقىرىم يىراقلىقتىكى تاغقا تۇتىشىدۇ، تاغ ئارىلىقىدا بىر دەريا بار، ئىككى ئىبادەتخانا بولۇپ، ھەممىسى جىياۋخولى ئىبادەتخانىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئەمما، شەرقىي ئىبادەتخانىسى بىلەن غەربىي ئىبادەتخانىسى ئىختىيارىي ئاتىلىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. ھازىرقى جاۋخولى ئىبادەتخانىسىنىڭ خارابىسى ئارىلىقىدا توققا چاقىغۇ دەريا سى بولۇپ، ئۇنى شەرقىي ۋە غەربىي ئىككى ئىبادەتخانىسىغا ئايرىيدۇ. شەرقىي ئىبادەتخانا تاغ باغرىغا قۇرۇلغان بولۇپ، ئاستىدا بۇتخانا مۇنارى، ئۇي خارابىلىرى ساقلانغان، رەتلىك، ھەممىسى چالمىدىن سېلىنغان. تامنىڭ ئېگىزلىرى ئون مېتىردىن ئاشىدۇ. قەۋەتلىك راۋاقلار بولۇپ، خېلى ھەيۋەتلىك سېلىنغان. بۇتخانا ئىچىدە ئۇچ ئېگىز مۇنار بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە تۆرۈپ ئىبادەتخانىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىنى كۆرگىلى بولىدۇ. غەربىي ئىبادەتخانىنىڭ 318 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا قورغان تېمى بار، ئۇمۇ چالما كەسەكتىن قوپۇرۇلغان، ئېگىزلىكى ئون مېتىردىن ئاشىدۇ. قورغان تېمى ئىچىدە بىرقانچە ئېغىزلىق ئۇي، بىرقانچە ئېگىز مۇنار ساقلانغان، شىمالىي تەرىپىدە بۇددا غارىمۇ بولۇپ، غار تېمىدا كۆسەن يېزىقى ۋە بۇددا راھىبلىرىنىڭ سىزما رەسىملىرى بار. جاۋخولى ئىبادەتخانىسى ھازىر ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى. (رەسىملىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 2 - بېتىگە قارالسۇن)

قىزىل قاغا تۇرى شىنجاڭدا ساقلانغان ئەڭ ھەيۋەتلىك تۇرلارنىڭ بىرى، كۇچانىڭ شىمالىدىكى تۈزلۈق سۇ جىلغىسىنىڭ شەرقىي يېنىغا جايلاشقان، ناھىيە بازىرىدىن 13 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا «قىزىل قاغا»، «قىزىل تۈمشۇقلۇق قاغا» يەكسى «قىزىل قاراۋۇلخانا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ھازىرقى ئېگىزلىكى 16 مېتىر، شەرق بىلەن غەربنىڭ ئاستى ئايلانما ئۇزۇنلۇقى ئالتە مېتىر، جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ كەڭلىكى 5.4 مېتىر، ئاستى كەڭ، ئۈستى ئىنچىكە بولۇپ، ئاساسىي گەۋدىسى توپىنى چىڭداش ئارقىلىق پۈتتۈرۈلگەن، ئۈستى قىسمى چالما - كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان، ئۈزاق يىللاردىن بېرى خوراش تۆپەيلىدىن، ئۈل قىسمى چۆكۈپ ئويمانلىق ھاسىل بولۇپ قالغان. (رەسىملىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 3- بېتىگە قارالسۇن)

لىن جىلۇ خاتىرە سارىيى لىن جىلۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى لىن ۋېيلياڭ بولۇپ، گۇاڭدۇڭنىڭ تەيشەن ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى (1916~1943). 1938 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ چېن تەنچىۋ، ماۋ زېمىنلار بىلەن بىرلىكتە ياپونغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ خىزمىتىنى قانات يايدۇرغان، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى (ھازىرقى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى) نىڭ ئىلمىي مۇدىرى، كۇچا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەپ گەۋدىلىك نەتىجە يارىتقان. 1942 - يىلى 9 - ئايدا مىلىتارىست شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، ئىككىنچى يىلى 9 - ئايدا باتۇرلارچە قۇربان بولغان. لىن جىلۇ خاتىرە سارىيى لىن جىلۇ كۇچادا ھاكىم بولغان مەزگىلدە خىزمەت قىلغان، ياشىغان جايغا سې-

لىنىغان، يەنى كۆچا ناھىيىسى كونا شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا. 1977~1978 - يىللىرى ئەسلىدىكى ئور- نىغا خاتىرە سارىيى سېلىنىپ، ئىنقىلابىي قۇربان ئول- تۇرغان ئۆي بىلەن قۇربانىنىڭ ئىنقىلابىي ئىش - ئىز- لىرى كۆرگەزمىخانىسى دەپ ئايرىلغان. كونا ئۆي ئىش- خانا، ئارخىپخانا ۋە ياتاقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كۆر- گەزمىخانىغا تارىخىي سۈرەتلەر، خەت - چەكلەر ۋە مەرھۇم ھايات چېغىدا چىقارغان ژۇرنال «ئۇركەش» قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلار قويۇلغان. («تارىخ» قىسمىدىكى «لىن جىلۇ» غا قارالسۇن)

ئۇچتۇرپاندىكى مۇلجەر تاغ ئۇچتۇرپان نا- ھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. تاغدىكى قۇلۇلە تاش قاتمىسىنىڭ بەزىلىرى قارلىغاچنىڭ بېشىغا، بەزە- لىرى قارلىغاچنىڭ قانىتى ياكى قۇيرۇقىغا ئوخشايدۇ، شۇڭا قارلىغاچ تېغى دېگەن نامى بار. ئەملىيەتتە قۇلۇ- لە قېپىنىڭ تاش قاتمىسىدىن ھاسىل بولغان تاغ. مۇل- جەر تېغىنىڭ بەل قىسمىدا «خەن، تاڭ دەۋرىدە قەدەم يەتكەن» دېگەن سۆز ئويۇلغان بىر ئېگىز تاش ئابىدە تىكلەنگەن بولۇپ، ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ ئىككى خەن ۋە تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىلا ئېچىكىرى بىلەن ئايرىل- ماس تارىخى بارلىقى بايان قىلىنغان.

ئۇچتۇرپاندىكى مۇلجەر تاغ

ئونسۇ سۇلتان قىرمىش ئاتا مازىرى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىن 60 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن 1700 مېتىر ئېگىز. بۇ يەر ئاجايىپ - غارايىپ سىرلار بىلەن تولۇ- غان. بىرىنچىدىن «ئاجايىپ - غارايىپ»، بۇ يەرنىڭ كۆپىنچە جايلىرى چۆل ۋە قاقاسلىق بولسىمۇ، پەقەت مۇشۇ جايدا بۇك - باراقسان تەبىئىي بوستانلىق پەيدا بولۇپ قالغان. ئىككىنچىدىن «غەلىتە»، بوستانلىقتا غەلىتە شەكىلدىكى قەدىمىي سۆگەتلىك بولۇپ، بەزىلە- رى دۇم يانقان شەكىلدە، بەزىلىرى ئوڭدىسىغا يانقان شەكىلدە، بەزىلىرى تىك، بەزىلىرى ئەگرى - مايماق شەكىلدە بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ ئۆسكەن. ئۈچىن- چىدىن «سىرلىق»، دۆڭ ئۈستىدە بىر بۇلاق بار، بۇلاق سۈيى باغنىڭ ھەممە يېرىگە بېرىپ، بوستانلىقنى نەمخۇش ھالەتتە ساقلىغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى كېسەلنى داۋالاپ، تەننى ساغلاملاشتۇ- رىدىكەن. ئاقسۇ، ئونسۇ، كۇچا، باي ھەتتا قەشقەردىن كىشىلەر يولنى يىراق كۆرمەي دائىم بۇ بۇلاقنىڭ سۇ- يىنى ئېچكىلى كېلىدىكەن. ئۆتىنچىدىن «غەيرىي»، تاغدا مازار بارىكەن، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەرەبلەر بۇ يەرگە ئىسلام دىنى تارقاتقىلى كېلىپ مۇشۇ جايدا ۋاپات بولغانلىقتىن، بۇ يەر ئەترابتىكى مۇسۇلمانلار تاۋاپ قىلىدىغان «مۇقەددەس جاي» بولۇپ قالغان. 1992 - يىلى بۇ يەردە باغ - ۋاران باشقۇرۇش ئاپپاراتى قۇرۇلۇپ، دەرۋازا بىلەن ۋادىكىنىڭ نام سېلىنغان، باغ ئىچىگە يول ياسىلىپ، ساياھەتچىلەر كونتوۇرلىنغان. ھازىر باغ ئىچىدە غەلىتە دەرەخلەر ئاساسلىق مەنزىرە بولۇپ، «تىرىلگەن سۆگەت»، «ئاشىق - مەشۇق دەرە- خى»، «پېلەككە تۇتاش ئىشەك» «تاداللىق تېمى»، «ئەجدىھانىڭ دېگىزنى قوچىشى»، «مىڭ يىللىق تە- رەك»، «تىماھنىڭ كۆلدىن چىقىشى»، «يىل- تىزسىز قەدىمىي تېرەك» قاتارلىق ناملاردىكى مەنزىرە- لەر ئېچىلدى. ساياھەت پەسىللىرى، بولۇپمۇ ئىسلام دىنىي بايراملىرىدا بۇ يەر ئاجايىپ قىزىپ كېتىدۇ.

ئاخۇنكو بىلەن ئالتۇنساھىل (جىنساتەن) باغراش كۆلى ۋادىسىدىكى ئىككى ساياھەت رايونىدۇر. ئاخۇنكو باغراش كۆلىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كورلا شەھىرىگە 37 كىلومېتىر كېلىدۇ. سۇدا ئېچىدە قومۇش ۋە نېلۇپەر بار. ئاساسلىق مەنزىرىلىك نۇقتىلاردىن كۆل مەركىزىدىكى قۇش ئارىلى، ئاشقىلار ئارىلى، سۇ ئۈستى سۇپىسى، سۇ تېيىلىش تاختىيى، ئاشىق - مەشۇق قولۇقى، رېزىنكە قېيىق، كۆككە كۆتۈرۈلۈش پاراشوتى قاتارلىقلار بار. ئالتۇنساھىل سا- ياھەت رايونى خوشۇت ناھىيە تەۋەلىكىدە بولۇپ، كورلا شەھىرىگە 170 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يەردىكى قۇم ساھىلىنى مەملىكىتىمىزدىكى بەزى داڭلىق دېڭىز بويى ساھىللىرىگە سېلىشتۇرغىلى بولىدۇ. ساياھەتچىلەر كۆككە چىقىش پاراشوتىدا ئاسمانغا چىقىپ قۇشلار بە- لەن بەسلىشەلەيدۇ، ماتورلۇق قېيىققا چىقىپ، دولقۇن يېرىپ ئۆزەلەيدۇ. ھېيت - بايرام كۈنلىرى بۇ يەر

سايامەتچىلەر بىلەن تولۇپ كېتىدۇ، رەڭگارەڭ سۇ ئۇ-
زۇش كېسىملىرى، ھەر خىل كۆنلۈكلەر گۈزەل مەنزە-
رە لىنىيىسىنى ھاسىل قىلىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما
ۋاراقنىڭ 12 - بېتىدىكى «باغراش كۆلى» گە قا-
رالسۇن)

كاۋانتا قەلئەسى قەشقەر شەھىرى دۆلەتباغ يولىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. مىلادىيە 74~91 - يىل-
لار ئارىلىقىدا شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر
سەركەردىسى بەن چاۋ تۇنتۇپ تۇرغان قەلئەنىڭ خارابە-
سى. بەن چياۋ بۇ يەرنى بازا قىلىپ، ھونلارغا قارشى
تۇرۇپ، غەربىي يۇرتنى تىنچىتىپ، مەركىزىي ھاكە-
مىيەتنىڭ غەربىي يۇرتقا بولغان ھۆكۈمرانلىقىنى ئەس-
لىگە كەلتۈرگەن ھەمدە « يىپەك يولى» نى قايتىدىن
ئېچىش ئىمكانىيىتىنى ياراتقان. ھازىرقى قەلئە ئىلگە-
رىكى قەدىمىي قەلئە خارابىسى ئاساسىدا ياسالغان. بەن
چاۋنىڭ ھەيكىلى مەركەز قىلىنىپ، قەبرە يولىنى بوي-
لاپ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىگە 36 پالۋانىڭ ھەيكىلى
قاتار تىكلەنگەن، ئۇزۇنلۇقى 36 مېتىر. ئېگىزلىكى
ئوققۇز مېتىر كېلىدىغان بىرنەچچەمىتىرلىك شەكىلدىكى
قاپارتما توسما تام ئۇنىڭغا تارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان،
دەرۋازا، قەدىمىي راۋاق، ئابىدەخانا، سېپىل، تۈرا
سۇپىسى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار سېلىنغان، كۆلىمى بىر
گېكتار كېلىدۇ.

قەشقەر چوڭ بازىرى قەشقەر شەھرىنىڭ
شەرقىي شىمالىدىكى تۈمەن دەرياسىنىڭ شەرقىي قىر-
غىقىغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 80 مىڭ
كۋادرات مېتىردىن ئاشىدۇ. قەشقەر شەھىرى، ھەتتا

قەشقەر چوڭ بازىرى

ئاپتونوم رايون بويىچە كۆلىمى ئەڭ چوڭ باغ - ۋارانلا-
شقان ئۇنىۋېرسال بازار. 2000 يىللار ئىلگىرى، بۇ
يەر « يىپەك يولى» دىكى تاۋارلار توپلىنىدىغان ۋە
تارقىتىلىدىغان جاي ئىدى. نۇرغۇن چەت ئەللىك سايا-
ھەتچىلەر قەشقەر چوڭ بازىرىنى « ئونتۇرا ئاسىيا-
كى مادديي ئەشيالار يەرمەنكىسى» دەپ ئاتايدۇ. چوڭ
بازار ھەر خىل رەخت، كىيىم - كېچەك، تۇرلۇك
مالالار، قول ھۈنەر - سەنئەت مەھسۇلاتلىرى، يۇڭ ،
تېرە، ئاياغ، چارۋا - مال، يۇرۇشلەشكەن جابدۇقلار،
ياغاچ ماتېرىياللىرى، ئۆي سەرەمجانلىرى، رېمونت
مۇلازىمەت تۈرلىرى ۋە كونا مالالار قاتارلىق مەخسۇس
تۈردىكى بازارلاردىن تەركىب تاپقان، ئىچىدە 5000
دىن ئارتۇق مال سېتىش يايىسى تەسىس قىلىنغاندىن
باشقا بىر يېمەك - ئىچمەك كوچىسىمۇ بار. تاۋارلارنىڭ
تۈرى ۋە خىلى تولۇق، بولۇشقا تېگىشلىك نەرسىلەرنىڭ
ھەممىسى بار.

قەدىمىي ياڭاق شاھى ۋە قەدىمىي ئەنجۈر شاھى قەدىمىي ياڭاق شاھى خوتەن شەھىرىدىن 15
كىلومېتىر يىراقلىقتىكى باغچى يېزىسىغا جايلاشقان،
دەرەخنىڭ يېشى 560 يىلدىن ئېشىپ، ئاساسلىق غولى
كاۋاك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا بۈك -
باراقسان شاخلىنىپ، يىلىغا 6000 دىن ئارتۇق ئەلا-
سۈپەتلىك ياڭاق بېرىدۇ. قەدىمىي ئەنجۈر شاھى خوتەن
ناھىيىسىنىڭ لايقا يېزىسىدا بولۇپ يېشى 400 يىلدىن
ئاشقان بولسىمۇ، يەنىلا يېڭى شاخلىرى بۈك - باراق-
سان، دەرەخ تاجى 700 كۋادرات مېتىرغا يېقىن يەرنى
ئىگىلەيدۇ، ئەنجۈر شاھى، دېگەن نامغا مۇناسىپ. بۇ
ئىككى تۈپ دەرەخ 1983 - يىلى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ
نۇقتىلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قاتارىدا قوغدىلىدە-
غان ئوبېكتى قىلىپ بېكىتىلدى.

قۇملۇق ئېكسپېدىتسىيە سەل ياھىتى شىنجاڭدىكى قۇملۇقنىڭ كۆلىمى 420 مىڭ
كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. تەخمىنەن مەملىكەت
بويىچە قۇملۇق كۆلىمىنىڭ 58% نى ئىگىلەيدۇ. تەك-
لىماكان قۇملۇقى جۇڭگو بويىچە بىرىنچى، دۇنيا بويى-
چە ئىككىنچى ئاقما قۇملۇق ھېسابلىنىدۇ. كروران
قەدىمىي شەھىرى، مىرەن قەدىمىي شەھىرى قاتارلىق
قەدىمىي ئىزلارنى مۇشۇ بىيابان كەڭ قۇملۇقتىن تاپقە-
لى بولىدۇ. قۇربانتوڭغۇت قۇملۇقى جۇڭگو بويىچە

ئىككىنچى چوڭ قۇملۇق بولۇپ، قوش ئۆركەشلىك تۆگە، بۇغا، جەرەنگە ئوخشاش نۇرغۇن ئەتىۋارلىق ياۋا يى ھايۋانلار ياشايدۇ. چەكسىز كەتكەن قۇملۇقتا

قۇملۇقتىكى ئېكسپېدىتسىيە ساياھىتى

ئالۇۋۇن، سىرلىق سۆرەتلىك قۇم، شامالدا يىمىرىلگەن يەر شېكىلى» ئېزىتقۇ شەھىرى»، يارداڭ مەنزىرىسى ۋە ئاجايىپ كۆركەم قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە ئولتۇرۇشى قاتارلىق نۇرغۇن ئاجايىپ - غارايىپ تەبىئىي لاندشافتلارنمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ ئىككى چوڭ قۇملۇققا ماشىنا بىلەنمۇ، ئاتلىق ۋە تۆگىلىك ياكى پىيادە مېڭىپمۇ ئېكسپېدىتسىيە ساياھىتى ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ.

قاتناش ۋاستىلىرى (ئاپتوموبىل، موتوسىكلىت، ۋېلىسىپىت) ساياھىتى شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، قاتناش لىنىيىسى ئۇزۇن، ھەر خىل ئاپتوموبىللار، موتسىكلىتلارنى ئۆزى ھەيدەپ ۋە ۋېلىسىپىت مىنىپ ساياھەت قىلىشقا باب كېلىدۇ. ھەر خىل ئۇلچەمدىكى كوچ سىناش مۇسابىقىلىرىنى ئوتكۇزۇشكىمۇ بولىدۇ. ئۆزى ماشىنا ھەيدەپ ساياھەت قىلىشتەكى ھەر خىل ئەۋزەللىكلىرى جۈملىدىن ۋە چەت ئەللىك ساياھەتچىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. ھەر يىلى گېرمانىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە قاتارلىق ئەللەردىن كەلگەن ساياھەتچىلەر ۋە مەملىكەت ئىچىدىن كەلگەن ساياھەتچىلەر بۇ يەردە تۆركۈم - تۆركۈم بويىچە قاتناش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ساياھەت قىلىدۇ.

تاغقا چىقىش ئېكسپېدىتسىيە ساياھىتى شىنجاڭدا «تاغلار بۇۋىسى» پامىر ئېگىزلىكىنى باشلىغان نۇقتىسى قىلغان — جەنۇبىي قىسمىدا شەرققە سوزۇلغان قاراقۇرۇم تېغى، كۇئېنلۇن تېغى، ئالتۇن تاغ، ئونتۇرا قىسمىدا شەرققە سوزۇلغان تەڭرىتېغى، شىمالىي قىسمىدا ئالتاي تېغى بار. بۇ تاغ تىزمىلىرى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىك ۋە جەزبىدارلىققا ئىگە بولۇپ، دېگىز يۈزىدىن 7000 مېتىردىن ئاشىدىغان تاغ چوققىسىدىن 16سى بار. ھازىر 11 تاغ چوققىسى سىرتقا

تاغقا چىقىش ئېكسپېدىتسىيە ساياھىتى

ئېچىۋېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوغىر چوققىسى (8611 مېتىر)، جەسۇر بۇلۇڭ I چوققىسى (8086 مېتىر)، بۇلۇڭ ئارت چوققىسى (8047 مېتىر)، جەسۇر بۇلۇڭ I چوققىسى (8034 مېتىر). قوڭۇر چوققىسى(7719 مېتىر)، مۇزتاغ چوققىسى(7546 مېتىر)، تۆمۇر چوققىسى (7435.3 مېتىر)، مۇزتاغ (7262 مېتىر)، مۇزتاغ چوققىسى (6973 مېتىر)، بوغدا چوققىسى (5445 مېتىر) بار.

دەريادا ئېقىپ ساياھەت قىلىش شىنجاڭدا 460 دىن كۆپرەك دەريا بار. چوڭ-كىچىك دەريالاردىن تارىم دەريىسى، خوتەن دەريىسى، زەرەپشان دەريىسى، ئاقسۇ دەريىسى، ئۆگەن دەريىسى، قايدۇ دەريىسى، ئىلى دەريىسى، دۇربىلجىن دەريىسى، ئېرتىش دەريىسى، ئۇلۇغ-كۈر دەريىسى، بورتالا دەريىسى ۋە ماناس دەريىسى قاتارلىقلار بار. ئېرتىش دەريىسى بىلەن ئىلى دەريىسى قاتارلىق دەريالار تاشقى دەريا بولغاندىن سىرت، باشقا دەريالارنىڭ ھەممىسى ئىچكى دەريالار. بۇ دەريالارنىڭ ھەممىسىدە ئېقىپ ساياھەت قىلىشقا بولىدۇ.

چاڭغا تېيىلىش ساياھىتى شىنجاڭنىڭ

قىش پەسلى ئۇزۇن، تەڭرىتېغى، ئالتاي تاغلىرىنىڭ يەر شەكلى، قار ئەھۋالى ياخشى بولۇپ، قىش پەسلىدە چاڭغا تېيىلىش ساياھىتى ئۆتكۈزۈشكە ناھايىتى باب كېلىدۇ. ئۇرۇمچى، ئىلى، ئالتاي قاتارلىق جايلاردا ئون نەچچە چاڭغا تېيىلىش مەيدانى قۇرۇلدى. « شىنجاڭ قىش پەسلىلىك چاڭغا - كانكى تېيىلىش ساياھىتى» چاڭغا ۋە كانكى تېيىلىش، يېپىك يولى مەنزىرە-سىنى تاماشا قىلىشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان.

قىش پەسلىلىك چاڭغا تېيىلىش مەيدانى

2000 - يىللىق جۇڭگو دۆلەت ئىچى سايا-ھەت يەرمەنكىسى 2000 - يىلى 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئۆتكۈ-زۈلدى، مەملىكەت بويىچە 31 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايون ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن ئىككى ئالاھىدە مەمۇرىي رايون ئۆمەك تەشكىللەپ بۇ يىغىنغا قاتناشتى. 36 يەرمەنكە ئۆمىكى، 1747 ساياھەت كارخانىسىدىكى 5500 دىن ئارتۇق رەسمىي ۋەكىل ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق غەيرىي رەسمىي ۋەكىل يەرمەنكىگە قاتنىشىپ، جەمئىي 24 مىڭ تۈر ئىمزالاندى. توختام سوممىسى 498 مىليون يۈەنگە يەتتى، مۇددىتا توختامى بويىچە پۈتۈشكەن ئومۇمىي سومما 2 مىليارد 30 مىليون يۈەن-گە، مۇددىتا بويىچە تەشكىللىنىدىغان ئۆمەك تەركىبى-دىكى خادىملار 17 مىليون 600 مىڭ ئادەم قېتىمغا يەتتى.

ساياھەت كوپىراتىپلىرى ۋە مېھمانا-سارايلار شىنجاڭدا ھازىر 38 خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى، 143 دۆلەت ئىچى ساياھەت كوپىراتىپى بار. چەت ئەلگە چېتىلىدىغان نۆقتىلىق مېھمانسارايلار 196، يۇلتۇز دەرىجىلىك مېھمانسارايلار 161. (جەد-ۋەلدىن كۆرۈڭ)

شىنجاڭ خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپلىرى

نامى	ئادرېسى	تىجارەت دائىرىسى
شىنجاڭ ساياھەت گۇرۇپپا چەكلىك مەسئۇلىيەت شىر-كىتى	ئۇرۇمچى شەھىرى شىنخۇا شىمالىي يولى 51 - نومۇر	چېگرىدىن كىر-گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ-لەت ئىچى سايا-ھەتى، چەت ئەلگە چىقىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇش، ئايـ-روپىلان بېلىتىنى ۋاكالىتەن سېتىش قاتارلىقلار
شىنجاڭ چەت ئەل سايـاھـەت باش شىركىتى	ئۇرۇمچى شەھىرى شىنخۇا شىمالىي يولى 51 - نومۇر	چېگرىدىن كىر-گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ-لەت ئىچى سايا-ھەتى، چەت ئەلگە چىقىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇش، ئايـ-روپىلان بېلىتىنى ۋاكالىتەن سېتىش قاتارلىقلار
شىنجاڭ جۇڭگو تەبىئەت خەلقئارا ساياھەت كوپىرا-تىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى شىنخۇا شىمالىي يولى 51 - نومۇر	چېگرىدىن كىر-گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ-لەت ئىچى سايا-ھەتى، چەت ئەلگە چىقىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇش، ئايـ-روپىلان بېلىتىنى ۋاكالىتەن سېتىش قاتارلىقلار
شىنجاڭ جۇڭگو سايا-ھەت كۇپىرا-تىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى شىنخۇا شىمالىي يولى 51- نومۇر	چېگرىدىن كىر-گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ-لەت ئىچى سايا-ھەتى، چەت ئەلگە چىقىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇش، ئايـ-روپىلان بېلىتىنى ۋاكالىتەن سېتىش قاتارلىقلار
ش ئۇ ئا ر جۇڭگو سايا-ھەت كوپىرا-تىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى شىنخۇا شىمالىي يولى 51 - نومۇر	چېگرىدىن كىر-گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ-لەت ئىچى سايا-ھەتى، جۇڭگو سايا-ھەت باش كوپىرا-تىپىنىڭ چەت ئەل-گە چىقىپ سايا-ھەت قىلىشنى ۋا-كالىتەن بېجىرىش ئورنى، ئايروپـ-لان بېلىتىنى ۋا-كالىتەن سېتىش قاتارلىقلار

شىنجاڭ جۇڭگو باشلار ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى قۇرۇلۇش بولى 9- نومۇر	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى؛ جۇڭگو باشلار ساياھەت باش كوپىراتىپىنىڭ چەت ئەلگە چىققىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇشنى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئورنى
شىنجاڭ خەلقئارا تەنتەربىيە ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى گۈيچۇ يولى 312- نومۇر	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
ئۇرۇمچى مەدەنىيەت ساياھەت شىركىتى	ئۇرۇمچى شەھىرى ئىستىقبال يولى 51 - نومۇر	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
ئۇرۇمچى تۇمۇر يولى خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي خېنەن يولى 12 - نومۇر تۇمۇرىيول قۇرۇلۇش سانئىي 7 - قەۋەت	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ خەلقئارا دوستلۇق ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى جاڭجياڭ يولى 40 - نومۇر ئۇرۇمچى دەريالىق سانئېنىڭ 4 - قەۋىتى	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ ئالتۇن كۆۋرۈك فولكلور خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي شىنخۇا يولى 51 - نومۇر	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ كاڭخۇي خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى چەنۇبىي ساي يولى 16 - نومۇر	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ ئاۋئات سىمىيە خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى مېھمان كۇتۇش يولى 46- نومۇر (دۇڭپو خەلقئارا ئايرپورتى)	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ دادى خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 6 - نومۇر جىڭدۇ كىچىك راي. يونى 202 — 7 — 5 ئۆي	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ مىللەتلەر خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى بېيجىڭ دېموكراتىيە يولى 9- نومۇر (ئاپتونوم رايون. لۇق تېببىي دوراشىركىتىنىڭ 9 - قەۋىتى)	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
ئۇرۇمچى شىنجاڭ تۇمۇر يول خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى خېنەن يولى 2 - نومۇر (ئۇرۇمچى تۇمۇريول ئىدارىسى. حى ئىشخانا بىنا. سىنىڭ 808 - ئۆيى)	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
ئۇرۇمچى شۇندا خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى (شىركىتى)	ئۇرۇمچى شەھىرى قۇرۇلۇش يولى 3- نومۇر لەيۈەن مېھمانسارىيى شىمالى بىنا 2- قەۋەت	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ ئىقتىساد - سودا خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى ئىستىقبال يولى 45 - نومۇر 2 - نومۇرلۇق خەلقئارا سارايىنىڭ 8 - قەۋىتى	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى خۇاڭخې يولى 30 - نومۇر (شىنجاڭ خۇڭنۇ مېھمانسارى. بىنا7 - قەۋىتى)	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ خۇيتوك دۆلدۇل خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى چەكلىك شىركىتى	ئۇرۇمچى شەھىرى خۇاڭخې يولى 22 - نومۇر خۇيتوك سارىيى. خىنگ 8 - قەۋىتى	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ دېڭىز يۇغىزى خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 5 - نومۇر (جۇڭخار مېھمانخانىسىنىڭ 12- قەۋىتى)	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى
شىنجاڭ غەربىي يۈرت خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى دېموكراتىيە يولى 67 - نومۇر	چېگرىدىن كىرگۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆلەت ئىچى ساياھىتى، جۇڭگو ئايال. لار ساياھەت باش كوپىراتىپىنىڭ چەت ئەلگە چىققىرىپ ساياھەت قىلدۇرۇشنى ۋاكالىتەن بېجىرىش ئورنى، ئايروپىلان بېلىتى ۋاكالىتەن بېجىرىش

شىنجاڭ پوستان جۇڭگو ساياھەت كوپىراتىپى	ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 71 - نومۇر تۇز سارىيى- نىڭ 4 - قەۋىتى	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى، جۇڭگو ساياھەت باش كوپىرا- تىپىنىڭ چەت ئەل- گە چىقىپ ساياھەت قىلىشنى ۋا- كالىتەن ھەجىرىش ئورنى
شىنجاڭ شىنتېبەن (شىنجياڭ) خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى چەكلىك شىركىتى	ئۈرۈمچى شەھىرى قىزىلستاغ يو- لى 40 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
ئۈرۈمچى تەڭرىتاغ خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئۈرۈمچى شەھىرى يەنشەن يولى 32 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
ئىلى خەلقئارا سا- ياھەت كوپىراتىپى	غۇلجا شەھىرى غەربىي شىنخوا يولى 8 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ غۇلجا خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	غۇلجا شەھىرى ئەخمەتجان كوچە- سى 81 - نومۇر قۇرۇلۇش بانكا- سى سارىيى- نىڭ 2 - قەۋە- تى	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
غۇلجادۇلدۇل خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	غۇلجا شەھىرى ئا- زادلىق يولى 102- نومۇر (غۇلجا شەھىرلىك مۇزكۆ- ل ھەت قوشۇمچە بە- ناسى)	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ تارغاباتاي ۋىلايىتى خەلقئارا ساياھەت كوپىرا- تىپى	چۆچەك شەھىرى ئىۋرلىۋق يولى دوستلۇق مېھمان- خانىسى ئىچىدىكى ئوك تەرەپ 1 - بىنا	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ چۆچەك ياۋروپا - ئاسىيا ساياھەت كوپىرا- تىپى	چۆچەك شەھىرى ئورلۇق يولى خەلق ئاۋنا تاسىيە مېھمانخانىسىنىڭ 2 - قەۋىتى	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ قاناس خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	ئالتاي شەھىرى باغچا يولى 204- نومۇر ۋىلايەتلىك ساياھەت مېھمانخا- نىسى شىمالىي بە- ناسىنىڭ 2 - قە- ۋىتى)	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
تەڭرىتاغ - بۇغدا كۆلى خەلقئارا سا- ياھەت كوپىراتىپى	ئۇرۇمچى شەھىرى	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
تۇرپان جۇڭگو خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	تۇرپان شەھىرى باشلار يولى 41 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ بايىنغو- لىن خەلقئارا سايا- ھەت كوپىراتىپى	كورلا شەھىرى شەرقىي بايىن بو- لى	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
ئاقسۇ كونسەن خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	كۇچا ناھىيە غەر- بىي تەڭرىتاغ يولى 93 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
قەشقەر جۇڭگو خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	قەشقەر شەھىرى سەمەن يولى 144- نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
قەشقەر جۇڭگو ساياھەت كوپىرا- تىپى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىر- كىتى	قەشقەر شەھىرى سەمەن يولى 144 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ خوتەن خەلقئارا ساياھەت كوپىراتىپى	خوتەن شەھىرى غەربىي تاماباغ يو- لى 23 - نومۇر	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى
شىنجاڭ ئالاتاۋ ئىغىزى خەلقئارا ساياھەت كوپىرا- تىپى	ئالاتاۋ ئىغىزى پورتى	چېگرىدىن كىر- گۈزۈپ ساياھەت قىلدۇرۇش، دۆ- لەت ئىچى ساياھەتچى

بەش يۇلتۇز دەرىجىلىك مېھمانسارايلار

نامى	ئادرېسى
ئۈرۈمچى كۆمۈش ئاستانە مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي شىمال يولى 39 - نومۇر
شىنجاڭ خەيدى مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شەرق شا- مىلى يولى 1 - نومۇر

تۆت يۇلتۇز دەرىجىلىك مېھمانسارايلار

نامى	ئادرېسى

شىنجاڭ ئىستىراھەت مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي شىنخۇا يولى 168 - نومۇر
شىنجاڭ خۇڭفۇ مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى خۇاڭخې يولى 26 - نومۇر
شىنجاڭ يەر شارى مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 2 - نومۇر
گۈزەل جۇڭخۇا مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي شىنخۇا يولى 5 - نومۇر
شىنجاڭ مەشئەل مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى ئالماس شەھەر-چىسى 18 - نومۇر
شىنجاڭ يېڭى دەۋر مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي دوستلۇق يولى 7 - نومۇر
شىنجاڭ تۇرپان - قۇمۇل نەغمە مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شەرقىي جيانگسۇ يولى 9 - نومۇر
تارىم نەپىسە مېھمانخانىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى 24 - نومۇر
ئىسلام كاتتا مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى 22 - نومۇر
ئۈرۈمچى شەھەر مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى قىزىل بايراق يولى 119 - نومۇر
شىنجاڭ يىپەك يولى مېھمانخانىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى يەنشەن يولى 52 - نومۇر
شىنجاڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى مېھمانخانىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى دېموكراتىيە يولى 57 - نومۇر
دوستلۇق مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي دوستلۇق يولى 14 - نومۇر
لەييۈەن مېھمانخانىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش يولى 3 - نومۇر
بەش يۈلتۈز مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى بەش يۈلتۈز يولى 17 - نومۇر
لىخۇا مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي شىمال يولى 65 - نومۇر
شىنجاڭ يىلولۇك مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي قاراماي يولى 20 - نومۇر قوشۇمچە 1 - نومۇر
شىنجاڭ شىنرولۇك مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 20 - نومۇر
شىنجاڭ ئالتۇن ئاشلىق مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي شىنخۇا يولى 80 - نومۇر

شىنجاڭ گوتەي مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى ئالتاي يولى 15- نومۇر
شىنجاڭ مايتاغ مېھمانخانىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي قاراماي يولى 20 - نومۇر قوشۇمچە 4 - نومۇر
شىنجاڭ شىخەنزە مېھمانخانىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي شىمال يولى 10 - نومۇر
شىنجاڭ خۇادۇ مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 23 - نومۇر
شىنجاڭ خۇيىيۈەن مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى شىنجاڭ جەنۇبىي يولى 9 - نومۇر
شىنجاڭ ژېنجۇ مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى خەيسەلمۇڭجىڭ يولى 23 - نومۇر
شىنجاڭ خۇەنتوڭ مېھمانسارىيى	ئۈرۈمچى شەھىرى لۇيۈەن كوچىسى 100 - نومۇر
ئىلى ئالاھىدە مېھمانسارىيى	غۇلجا شەھىرى غالىبىيەت يولى 98 - نومۇر
كۇيتۇن ھەربىي بوز يەر ئۇزلۇكسىز شتوروش مېھمانخانىسى ئۈنچە بىناسى	كۇيتۇن شەھىرى شەرقىي ئىتتىپاق يولى 12 - نومۇر
مايتاغ مېھمانخانىسى	مايتاغ شەھىرى داچىڭ يولى
خەيتاڭ مېھمانسارىيى	قاراماي شەھىرى
قاراماي مېھمانخانىسى	قاراماي شەھىرى دوستلۇق يولى 96 - نومۇر
كۇيتۇن شەرق خەلقئارا مېھمانسارىيى	كۇيتۇن شەھىرى جەنۇبىي ئىتتىپاق يولى 46 - 1 - نومۇر
ئالتۇن كۆۋرۈك مېھمانسارىيى	ئالتاي شەھىرى ئازاد يولى
سانجى ئويلاستىلىق باغۋاران مېھمانخانىسى	سانجى شەھىرى شەرقىي ئىگىبىيەن يولى 28 - نومۇر
بايىنغولىن مېھمانخانىسى	كورلا شەھىرى شەرقىي خەلق يولى
يىپەك يولى بوستان مېھمانخانىسى	تۇرپان شەھىرى ياشلار يولى 41 - نومۇر
شىخەنزە مېھمانخانىسى	شىخەنزە شەھىرى شەرقىي ئايلانما يولى 4 - نومۇر
ئاقسۇ مېھمانخانىسى	ئاقسۇ شەھىرى غەربىي شىنخۇا يولى 9 - نومۇر
ئاقسۇ دوستلۇق مېھمانخانىسى	ئاقسۇ شەھىرى مېھمان كۆۋرۈك يولى 42 - نومۇر

ئىلىم - پەن

تەبىئىي پەنلەر شىنجاڭ — تارىختىكى «يىپەك يولى» نىڭ مۇھىم تۈگۈنى، ئۇنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك پەن - تېخنىكىسى تەرەققىياتىنىڭ خېلى چوڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، غەربىنىڭ بەزى ئىلغار پەن - تېخنىكىلىرىنمۇ قوبۇل قىلغان. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ پەن - تېخنىكىسى ئۆچەندەك تەرەققىي قىلىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتا بارغانسېرى زور رول ئوينىماقتا.

قەدىمكى زامان پەن - تېخنىكىسى غەربىي خەن سۇلالىسىدىن جاڭ چەن غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە كەلگەندىن كېيىن، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىلىرى ۋە مەدەنىيىتى غەربىي يۇرتقا تارقىلىپ، تارىم بوستانلىقىدىكى شەھەر دۆلەتلىرىنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيىتىدە غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈردى. غەربىي خەن سۇلالىسىدىن ۋې ، جىن ۋە جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەرگىچە بولغان نەچچە يۈز يىل جەريانىدا، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكىنىڭ يىپەك، تۇمۇر ئەسۋابلىرى ۋە ھەرخىل قول ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى غەربىي يۇرتقا كىردى. غەربىي يۇرتنىڭ ئۈزۈم، بېدە، ئانار، زىغىر، ياڭاق ۋە خۇش پۇراق ماتېرىياللىرى، كۆن - خۇرۇم، يۇڭ توقۇلما قاتارلىق مەھسۇلاتلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە تارقالدى.

سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە، يىپەك يولى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئاۋاتلاشتى. غەربىي يۇرتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ئۆچەندەك راۋاجلىنىپ، ئىقتىسادى يەنمۇ تەرەققىي قىلدى. دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك ۋە چارۋىچىلىق بەلگىلىك كۆلەمگە ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە، قول سانائىتىمۇ بىر قەدەر گۈللەندۈرۈشتە خېلى زور رول ئوينىدى. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە بىر تۈركۈم تاز سانلىق مىللەت ئالىم، مۇتەخەسسىسلىرى مەيدانغا كېلىپ، جۈڭگونىڭ قەدىمكى زامان پەن - تېخنىكىسىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپىلەرنى قوشتى. يەنيۈنىڭ بىرىنچى يىلى (1314 - يىلى) ئۇيغۇر ئاگرونومى لۇمىشەن يازغان «تېرىقچىلىق - پىلىچىلىك ئاساسلىرى» دېگەن كىتاب — تېرىقچىلىق پائالىيەتلىرى ئاي پەسلى بويىچە خاتىرىلەنگەن مەخسۇس ئەسەر، شۇنداقلا قەدىمكى جۈڭگونىڭ دېھقانچىلىققا ئاساس كارخانىلىرى پەيدا بولدى، تېبابەتچىلىك، دورىگەرلىك ئىلمىمۇ تەرەققىي قىلدى. ئۇيغۇرغوللۇق ئۇيغۇر تېۋىپ جام بالىق ئادەم تېننىنى ئاناتومىيە قىلىشنى تەتقىق قىلىپ، «ئادەم تېننىنى تەكشۈرۈش» ۋە «جەسەتنى رەسىملىك چۈشەندۈرۈش» دېگەن كىتابلارنى يازغان. تاڭ دەۋرىدىكى مەشھۇر تېۋىپ سۈن سىمياۋ «تېبابەت توغرىسىدا پاراڭلار» ناملىق كىتابىدا، ئۇزۇنلۇق غەربىي يۇرتتىكى كەسىپداشلىرى بىلەن ئۇزاقتىن رېتسىپ ئالماشتۇرغانلىقىغا ئائىت مەزمۇنلارنى بايان قىلغان. جۈڭگو تېبابىتىدىكى «ئىچكى كېسەللىكلەر دەستۇرى» ، «دېھقانچىلىق پىرى تۈزگەن ئۆسۈملۈك دورىلار دەستۇرى» قاتارلىق كلاسسىك ئەسەرلەر ئەينى چاغلاردا ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت ئالىملىرى ئاستىرونومىيە ساھەسىدىمۇ نۇرغۇن مۇڭ«پىچەقسىيەتلەرگە ئېرىشتى. دۇنخۇاڭ، تۇرپانلاردىن تېپىلغان ئۇيغۇر يازما ھۆججەتلىرىدە كالېندارچىلىق ۋە ئاستىرولوگىيىگە ئائىت كۆپلىگەن خاتىرىلەر بار.

سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، غەربىي يۇرت جۈڭگودا ئەڭ بالدۇر كاربونلۇق پولات ئىشلەپچىقىرىدىغان رايونلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. مەتبەئە تېخنىكىسى تەرەققىي قىلىپ، ياغاچ ئويما مەتبەئەچىلىكى پەيدا بولدى. دورىگەرلىك ۋە بوياقلاردىن پايدىلىنىش تېخنىكىسى بىر قەدەر ئىلغارلاشتى. غەربىي يۇرتنىڭ پاختىسى ۋە ئۇنى تېرىش تېخنىكىسى گەنسۇدىكى خېشى كارىدورىرى ئارقىلىق خۇاڭخې دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنىغا تارقىلىپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشتە خېلى زور رول ئوينىدى. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە بىر تۈركۈم تاز سانلىق مىللەت ئالىم، مۇتەخەسسىسلىرى مەيدانغا كېلىپ، جۈڭگونىڭ قەدىمكى زامان پەن - تېخنىكىسىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپىلەرنى قوشتى. يەنيۈنىڭ بىرىنچى يىلى (1314 - يىلى) ئۇيغۇر ئاگرونومى لۇمىشەن يازغان «تېرىقچىلىق - پىلىچىلىك ئاساسلىرى» دېگەن كىتاب — تېرىقچىلىق پائالىيەتلىرى ئاي پەسلى بويىچە خاتىرىلەنگەن مەخسۇس ئەسەر، شۇنداقلا قەدىمكى جۈڭگونىڭ دېھقانچىلىققا ئا-

ئىت ئۈچ چوڭ كلاسسىك ئەسىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ تېببىي مۇئەسسەسىنى خۇسۇسىي يۈەن سۇلالىسى ئوردىسىدا يېمەك ـ ئىچمەك ئەمچى ۋەزىرى بولغان، ئۇ يېمەك ـ ئىچمەك ئارقىلىق داۋالاش ئۇسۇلى ۋە ئوزۇقلۇقلارنىڭ تازىلىقى ئۈستىدە بىر قەدەر چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، جۇڭگودىكى تۇنجى تروفولوگىيىلىك ئەسەر ـ «يېمەك ـ ئىچمەك ئاساسلىرى» نى يازغان. ئاسترونوم جامالىدىن جۇڭگو بىلەن چەت ئەل لەرنىڭ ئاسترونومىيە ئەسۇابلىرىنى ياساش تېخنىكا سىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئاسمان جىسىملىرىنى كۆزىتىش ئەسۇابى، تەرەپ بەلگىلگۈچ، يانتۇلۇقنى ئۆلچىگۈچ، تەكشىلىكنى ئۆلچىگۈچ، دائىرىنى ئۆلچىگۈچ، گلوبۇستا ئۇزۇنلۇق ۋە كەڭلىك ئەك ئاۋۋال ئېنىق ئېپادىلەنگەن. 1271 ـ يىلى يۈەن سۇلالىسى جامالىدىننى ئۇيغۇر رەسەتخانىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەپ، ئاسمان ھادىسىلىرى تەتقىقاتى، ئاسترونومىيە ئەسۇابلىرىنى ياساش ۋە يېڭى ھىجرىيە كالېندارىنى تۈزۈش ئىشلىرىنى قانات يايدۇردى. مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە دېڭىز قاتنىشىنىڭ گۈللىنىشىگە ئەگىشىپ قۇرۇقلۇقتىكى «يېمەك يولى» كۇندىن ـ كۈنگە خاراپلىشىپ، ئىلگىرىكى چوڭ يوللار قۇلايسىز ئىچكى قۇرۇقلۇققا ئايلىنىپ قېلىش نەتىجىسىدە، تاشقى دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسى بارغانسېرى ئازىيىپ، غەربىي يۇرت ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە پەن ـ تېخنىكا جەھەتتە بارا ـ بارا ئارقىدا قالدى. بىراق ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان تېرىقچىلىق، سۇ ئىشلىرى، چارۋىچىلىق، قۇرۇلۇش قاتارلىق ساھەلەر يەنىلا بەلگىلىك تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بولغان «كارىز» بىلەن سۇغىرىش تېخنىكىسى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە يەنمۇ كېڭەيتىلدى، تۇرپان دېھقانچىلىقىنىڭ «ئۈچ ئۇلۇشى ئېرىق ـ ئۆستەڭ سۇيى بىلەن، يەتتە ئۇلۇشى كارىز سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدىغان» بولغان. قۇرۇلۇش تېخنىكىسى جەھەتتە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيىنلۇك يىللىرىدا ياسالغان تۇرپان ئىمىن ژالىڭ مۇنارى شەكىل ۋە قۇرۇلمىسى جەھەتتىن ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە.

يېقىنقى زامان پەن ـ تېخنىكىسى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىن مىنگوتنىڭ باشلىرىغچە، شىنجاڭ نىڭ يېقىنقى زامان پەن ـ تېخنىكىسى بىخلىنىشقا باشلىغان دەۋر بولدى. 1893 ـ يىلى سىملىق تېلېگراف يولغا قويۇلۇشقا باشلىغاندىن تارتىپ، 1933 ـ يىلى تۇنجى غەربىچە تېببابەت دوختۇرخانىسىنىڭ قۇرۇلۇشى يېقىنقى زامان پەن ـ تېخنىكىسىنىڭ شىنجاڭدا تەرەققىي قىلىشقا باشلىغانلىقىنىڭ ئىپادىسى بولدى. شىنجاڭدىن نۇرغۇن خادىم ياۋروپا ۋە ئىچكىرى جايلارغا تەكشۈرۈشكە بېرىپ، بىرمۇنچە تېخنىكا ۋە ئۇسكۇنە لەرنى كىرگۈزدى. چەت ئەلنىڭ تېخنىك خادىملىرىنى يالالاپ ئىشلىتىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ماشىنىسازلىق ئىدارىسى، ئاپتوموبىل ترانسپورت ئىدارىسى، توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ئېلېكتر ئىستانسىسى، كۆن ـ خۇرۇم زاۋۇتى، سىمسىز تېلېگراف ۋە سىملىق تېلېفون كەسپى، دېھقانچىلىق تەجرىبە مەيدانلىرى، ھاۋا رايىنى كۆزىتىش پونكىتى قاتارلىقلارنى قۇرۇپ، يېقىنقى زامان سانائىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. 1934 ـ يىلى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىلەر تېخنىكا مەسلىھەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلىنىپ، ئەلا چارۋا سورتى كىرگۈزۈلدى، سورتلۇق قوي فېرمىسى قۇرۇلۇپ، سورت يېتىلدۇرۇش تەجرىبە بىسى قانات يايدۇرۇلدى؛ 1936 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يەنە بىر تۈركۈم يېڭى دېھقانچىلىق سايمانلىرى سېتىۋېلىنىپ، زىرائەتلەرنىڭ يېڭى سورتى كىرگۈزۈلۈپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ قالاق ھالىتى ئۆزگەرتىلدى. 40 ـ يىللاردا، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن بىر تۈركۈم پەن ـ تېخنىكا خادىمى تەكلىپ بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ، ئۆلكىلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى ۋە دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىقنى يېڭىلاش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1944 ـ يىلى، ئۆلكىلىك پىلان چىلىك كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ئىچكىرى جايلاردىن 40 تىن ئوشۇق پىلانچىلىك مۇتەخەسسىسى شىنجاڭغا كېلىپ، ئىلغار پىلانچىلىك تېخنىكىسىنى تارقاتتى. شۇ يىلى، شىنجاڭ بويىچە تۇنجى قان زەردابى زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، ئادەم ۋە چارۋىلارغا ئىشلىتىلىدىغان قان زەردابى ۋاكسىنىسى ئىشلەپچىقىرىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭ گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ـ تەتقىقات ئورنى ۋە شىنجاڭ سۇ قۇرۇلۇشى تەكشۈرۈش ـ ئۆلچەش باش ئەترىتى قۇرۇلۇپ، گېئولوگىيە ۋە سۇ ئىنشائاتى بويىچە تەكشۈرۈش ئىشلىرى قانات يايدۇرۇلدى. 1945 ـ يىلى، مەركىزىي سانائەت تەجرىبە تەتقىقات ئورنىنىڭ دېخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) تەجرىبە خىزمىتى پونكىتى قۇرۇلدى. تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە،

20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا، پۈتۈن ئۇلكىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرى ئاران 560 تىن ئارتۇق ئىدى. دەسلەپتە قۇرۇلغان بىر قانچە تەتقىقات ئاپپاراتلىرى راسخوت قىيىنچىلىقى، ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئاددىي بولۇشى، ئىختىساسلىقلارنىڭ كەمچىلىكى تۈپەيلىدىن يا ئوتتۇرا يولدا خىزمىتىنى توختاتتى، يا ئىسمى بار، جىسمى يوق هالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇش تولىمۇ ئاستىلىشىپ كەتتى.

هازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسى 1949-يىلى 9 - ئايدا، شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شىنجاڭنىڭ ئىلىم - پەن ئىشلىرىدا يېڭى سەھىپە ئېچىلدى. شىنجاڭنىڭ هازىرقى زامان پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى ئومۇمەن تۆت باسقۇچنى بېسىپ ئۆتتى.

1949 ~ 1954 - يىللىرى دەسلەپكى شەكىللىنىش باسقۇچى بولدى. 50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە، دۆلەت زور بىر تۇركۇم پەن - تېخنىكا خادىمىنى شىددىلىك جاكارتا ئۆتەتتىپ، تەبىئىي بايلىقلارنى تەكشۈرۈش، گېئولوگىيىلىك كان مەھسۇلاتلىرىنى تەكشۈرۈش، سۇ ئىنشائاتلىرىنى پىلانلاش - لايىھىلەش، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقتا ئېسىل سورتلارنى يېتىشتۈرۈش قاتارلىق پەن - تېخنىكا خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، نۆۋەتتىكى ئاساسىي ماتېرىياللارنى توپلاپ، بىر تۇركۇم تاز سانلىق مىللەت كەسىپىي تېخنىكا خادىملىرىنى تەربىيىلىدى، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتىلمىگەن دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا تېخنىكا - تەجرىبە كېڭەيتىش ئاپپاراتلىرى كەينىدىن قۇرۇلدى ۋە بەلگىلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. 1954 - يىلى جۇڭگو بويىچە تۇنجى ئۆلاد يۇڭى هەم گۈشى ئىلىنىدىغان ئالا سورت-لۇق قوي — شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۈرۈلدى.

1955 ~ 1965 - يىللىرى ئۈسۈپ - يېتىلىش باسقۇچى بولدى. ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ماسلىشىش ئۈچۈن، 1955 - يىلى شىنجاڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكا ئومۇمىي پىلانىنى قۇرۇلدى. 1956 - يىلى جۇڭگو بويىچە تۇنجى ئۆلاد يۇڭى هەم گۈشى ئىلىنىدىغان ئالا سورت-لۇق قوي — شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۈرۈلدى.

1955 ~ 1965 - يىللىرى ئۈسۈپ - يېتىلىش باسقۇچى بولدى. ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ماسلىشىش ئۈچۈن، 1955 - يىلى شىنجاڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكا ئومۇمىي پىلانىنى قۇرۇلدى. 1956 - يىلى جۇڭگو بويىچە تۇنجى ئۆلاد يۇڭى هەم گۈشى ئىلىنىدىغان ئالا سورت-لۇق قوي — شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۈرۈلدى. شۇ يىل-لىرىدا ئاخىرىدا، هەر قايسى ئىلايەت، ئوبلاست (شە-هەر)، ناھىيە ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇ-لۇش بىكىتىلمىگەن هەر قايسى يېزا ئىگىلىك دۆنزىيە-لىرىدە پەن - تېخنىكا كومىتېتلىرى، پەن - تېخنىكا جەمئىيەتلىرى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە مۇستەقىل پەن تەتقىقاتى ئاپپاراتلىرى تەرەققىي قىلىپ 34 كە، پەن تەتقىقاتى خادىمى 2069 قا يەتتى. ئاپتو-نوم رايون دەرىجىلىك 26 مەخسۇس تەبىئىي پەن ئىل-مىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى، تۈرلۈك پەن - تېخنىكا خادىملىرى كۆپىيىپ 50 مىڭ ئادەمگە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە 10 مىڭغا يېقىن ئاز سانلىق مىللەت خادىمى بار). يەنە 3000 غا يېقىن ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەجرىبە گۇرۇپپىلىرى كەڭ يېزا - قىشلاقلاردا جانلىنىپ، پەن تەتقىقاتى، كېڭەيتىش، باشقۇرۇش، مۇلازىمەت ئۇزاتارا ماسلاشتۇرۇلغان پەن - تېخنىكا خىزمەت تورى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى ئىل-گىرى - كېيىن بولۇپ 1000غا يېقىن پەن - تېخنىكا خادىمىدىن تەشكىللەنگەن كۆپ كەسىپ، كۆپ پەن بو-يىچە تەكشۈرۈش قوشۇنىنى شىنجاڭغا ئۆەتتىپ، كەڭ كۆلەملىك ئىلمىي تەكشۈرۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1965 - يىلىدىكى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغا-لىقىنىڭ 10 يىللىقىغا ئائىت ستاتىستىكا ماتېرىيالىغا ئاساسلانغاندا، ئاپتونوم رايون بويىچە قولغا كەلتۈرۈلگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى 600 دىن ئاشقان، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پەن-تېخنىكىسى ۋە بايلىقلارنى تەكشۈرۈشتە قولغا كەلتۈ-رۈلگەن نەتىجە 83% نى ئىگىلەيدۇ. 1966~1976 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى 10 يىلدا شىنجاڭنىڭ پەن- تېخنىكا ئىشلىرى ئېغىر بۇزغۇنچى-لىققا ئۇچرىدى. پەن - تېخنىكىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى-لىرى، ئاممىۋى پەن - تېخنىكا تەشكىلاتلىرى بىر مەزگىل تارقىتىۋېتىلدى، بەزى پەن تەتقىقاتى ئاپپاراتى-لىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، نۆۋەتتە پەن - تېخنىكا خادىمى زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى ياكى كەسىپىي ئىش ئورنىدىن مەجبۇرىي ئايرىلدى، پەن تەتقىقاتى ئۇسكۇنە-لىرى ۋە ماتېرىياللىرى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

1978 - يىلى، ئىشىك سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن ۋە ئىسلاهات ئېلىپ بېرىلغاندىن بۇيانقى جۇش ئۇرۇپ را-ۋاجلانغان باسقۇچ. 1978 - يىلى ئاپتونوم رايون ئاپتو-نوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ خىزمەتلە-رىنى كۆچەيتىش توغرىسىدا قارار چىقاردى ھەمدە ئاپ-

تونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى، مەركەزنىڭ تەستىقى بىلەن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئارقىدىنلا، ئاپتونوم رايونلۇق ئۆلچەم ـ سۈپەت ئىدارىسى، ئاپتونوم رايونلۇق يەر تەۋرەش ئىدارىسى قۇرۇلدى؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى ۋە ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر)، ناھىيىلەردىمۇ پەن ـ تېخنىكىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى؛ كەينىدىن قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇستەقىل تەقسىمات ۋە تەرەققىيات ئاپپاراتلىرى (تەبىئىي پەن ۋە تېخنىكا ساھەسى، پەن ـ تېخنىكا ئۇچۇرلىرى ۋە ماتېرىيال ئاپپاراتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 127 گە، ئالىي مەكتەپلەردىكى تەتقىقات ۋە تەرەققىيات ئاپپاراتلىرى 62 گە، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ تېخنىكا تەرەققىياتى ئاپپاراتلىرى 75 كە يەتتى. ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت ۋە ناھىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتلىرى ۋە پەن ـ تېخنىكا جەمئىيەتلىرى يەنمۇ كۆچەيتىلىپ، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلمىي جەمئىيەتلەر (جەمئىيەت، تەتقىقات جەمئىيەتلىرى) تەرەققىي قىلىپ 108 گە؛ ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر)، ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيەتلىرى قاتارىمقىدىكى ئىلمىي جەمئىيەتلەر (جەمئىيەت، تەتقىقات جەمئىيەتلىرى) 1090 گە يەتتى. 337 يېزا (بازار) دا پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، 743 يېزا (بازار) دا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 2000 دىن ئارتۇق يېزىدا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش مەركىزىي گۇرۇپپىسى، 960 يېزىدا كەسپىي ـ تېخنىكا جەمئىيىتى (تەتقىقات جەمئىيىتى) قۇرۇلدى. زاۋۇت، كان پەن ـ تېخنىكا جەمئىيەتلىرىدىن 100 دىن ئارتۇقى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە 115 پەن ـ تېخنىكىدا ئۇلگە كۆرسىتىش بېزىسى، 1500 دىن ئارتۇق پەن ـ تېخنىكىدا ئۇلگە كۆرسىتىش كەنتى، 51800 دىن ئارتۇق پەن ـ تېخنىكىدا ئۇلگە كۆرسىتىش ئائىلىسى بارلىققا كەلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، پەن ـ تېخنىكىنى ئۆزلەشتۈرۈش ـ ئالماشتۇرۇش مەركىزى (پونكىتى) دىن 72، پاتېنت باشقۇرۇش ئىدارىسىدىن بىر ۋە پاتېنت ۋاكالەتچىلىك ئاپپاراتىدىن ئالتە، ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تېخنىكا نازارەتچىلىك ئاپپاراتىدىن 107 سى قۇرۇلدى ھەمدە ئاپتونوم رايونغا قاراشلىق ئاناليز قىلىش ـ ئۇلچەش مەركىزى، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش مەركىزى، ئىلىم ـ پەن ئەسۋابلىرى شىركىتى ۋە پەن ـ تېخنىكا گېزىتى ئىدارىسى، پەن ـ تېخنىكا ـ سەھىيە نەشرىياتى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى. نۆۋەتتە ھۆكۈمەت، ئالىي مەكتەپ، كارخانا ۋە خەلق ئورتاق بەرپا قىلغان، پەن ئۇرلىرى ۋە كەسىپلەرى بىر قەدەر يۇرۇشلەشكەن، جايلىشىشى ئاساسەن مۇۋاپىق بولغان پەن ـ تېخنىكا سىستېمىسى شەكىللەندى. پەن ـ تېخنىكا ئىشلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشى ئارقىسىدا، پەن ـ تېخنىكا خىزمەتلىرىدە مول نەتىجە ۋە غايەت زور ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1978 ـ يىلىدىن بۇيان، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە نەچچە مىڭ تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجىسى قولغا كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە، 187 تۈر دۆلەت ۋە مىنىستىر ـ كومىتېت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا (تەبىئىي پەن مۇكاپاتى، كەشپىيات مۇكاپاتى، پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 2777 تۈر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتلىرىغا ئېرىشكەن. 1978 ـ يىلىدىن بۇيانقى پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى نەتىجىلىرى ئاساسەن تۆۋەندىكى بىر قانچە جەھەتتە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، يېزا ئىگىلىكى — خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى، 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايون زور بىر تۈرکۈم پەن ـ تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى دېھقانچىلىق رايونلىرىغا ئەۋەتىپ، پەن ـ تېخنىكىدا ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ سورتىنى ياخشىلاش ۋە يېڭى سورتلارنى يېتىشتۇرۇش، ئەلا، يۇقىرى مەھسۇلاتلىق زىرائەتلەرنى ئۇنۇمبرسال ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى، يېزا ئىگىلىكىدىكى كېسەللىك ۋە قۇرت ئاپىتىنىڭ ئۇنۇمبرسال ئالدىنى ئېلىش، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزلارنى ئۆزگەرتىش، شورلۇق تۇپراقنى ياخشىلاش ھەمدە تېرىلغۇ يەرلەرنى بوراندىن مۇداپىئە قىلىپ، قۇمنى تىزگىنلەش قاتارلىق جەھەتلەردە بىر قاتار ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى قولغا كەلتۈردى ھەمدە ۋاقتىدا ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ئومۇملاشتۇرۇپ قوللاندى. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1978 ~ 1995 ـ يىللىرى، پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئېشىشىغا قوشقان تۆھپىسى 33% كە يەتكەن. 1978 ~ 1998 ـ يىللىرى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن (ئېتىراپ قىلىنغان) ۋە نام بېرىلگەن 26 خىل دېھقانچىلىق زىرائىتىنىڭ يېڭى سورتى 360 تىن

ئاشتى، چەت ئەللەردىن 300 خىلدىن ئارتۇق ئىلا سورتلۇق زىرائەت كىرگۈزۈلدى ھەمدە سىناق تەرىقە- سىدە تېرىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلدى، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە كېڭەيتىلگەن يېڭى سورت 500 دىن ئاش- تى. ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ يېڭى سورتلىرى ئۇچ قېتىمدىن بەش قېتىمغىچە يېڭىلىنىپ، ھەر قېتىم يېڭىلانغاندا مەھسۇلات مىقدارى 10%~30% ئاشتى، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ مۇ- ھىم ۋە كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇشچانلىقىمۇ كۈرۈ- لەرلىك ياخشىلاندى. زىرائەتلەرنى ئۈنۈپبرسال ئۈستۈ- رۈش تېخنىكىسى جەھەتتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ كېڭەيتىلىشى شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىر- شىنى كۈرسەتكۈچلىشىش، قېلىپلىشىش ۋە كۆلەملە- شىش ئىزىغا سالدى. مەسىلەن، مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۈستۈرۈشكە ئائىت يۇرۇشلەشكەن تېخنىكىنىڭ ئومۇ- لاشتۇرۇلۇشى بىلەن شىنجاڭنىڭ كېۋەزچىلىك كۆلىمى ۋە ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلات مىقدارى پۈتۈن مەملە- كەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتتى. جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا «توننىلىق ئېتىز» لاردىكى ئۈنۈپبرسال ئۈس- تۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتۇرۇ- لۇشى بىلەن يېرى ئۈنۈمسىز دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى ھەسسىلەپ ئاشتى . شىنجاڭ جۈڭ- گونىڭ ئاساسلىق چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسى ئەنئەنىۋى چارۋىچىلىق- نى ئۆزگەرتىشتە ئىنتايىن مۇھىم بولۇپلا قالماي، يەل- كى زامانىۋى يىرىك يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇ- رۇشنىڭمۇ جىددىي ئېھتىياجى. ئاپتونوم رايون چارۋا مالىلارنىڭ ئېسىل سورتىنى يېتىشتۇرۇش، كېسەللىك- لەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش، تۈجۈپلەپ بې- قىش، ئاقسىللىق، يېڭى يەم - خەشەكلەرنى ئېچىتىپ تەييارلاش ھەمدە بىئولوگىيىلىك تېخنىكىلارنى ئۆز- لەشتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن مۇھىم ئەت- جىلەرنى قولغا كەلتۈردى. شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، ئىلى ئېتى، شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى، شىنجاڭ ئەلتەبەر قوزىسى، شىنجاڭ ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەش- تۇرۇش ئورنىنىڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى، جۈڭگو مې- رىنوس قويى، شىنجاڭ ئاق تۇشتلىق ئۆچكىسى، شىن- جاڭ ئاق چوشقىسى ۋە شىنجاڭ قارا گۆشلۈك چوشقە- سى قاتارلىق ئون نەچچە ئىلا چارۋا سورتىنى يېتىشتۈر- دى! چەت ئەل ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن سىمېنتال كالىسى، لىياۋنىڭ تۇشتلىق ئۆچكىسى، ساففولك قو- يى، دورسېت قويى، چوڭ يوركشىر چوشقىسى ھەمدە «يېڭى شالغۇت 579» تۇخۇم توخۇسى قاتارلىق بىر تۈركۈم چارۋا، قۇش سورتلىرىنى كىرگۈزدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىئولوگىيىلىك تېخنىكا نەتىجىلىرى تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، توڭلىتىلغان ئىسپېرما بىلەن ئەسسىلەندۈرۈش ۋە تۈرەلمە كۆچۈرۈش تېخنىكا- سى قوللىنىلىپ، 1 مىليون تۈياق جۈڭگو مېرىنوس قويى، 1 مىليون تۇشتلىق ئۆچكە ۋە 1 مىليون گۈش قويى بازىسىنى كېڭەيتىش ۋەزىپىسى ئارقا - ئارقىدىن تېز سۈرئەتتە تاماملاندى، ئالىي سورتلۇق، يۇقىرى مەھسۇلاتلىق ئىنەكنى شالغۇتلاشتۇرۇش مۇۋەپپەقىيەت- لىك ئورۇندىلىپ، بۇ بازىلارنى شەكىللەندۈرۈش ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى تۈجۈپلەشتۈرۈشتە ھالقىلىق رول ئويناندى. ھازىر شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىڭ سانى، يەككە تەنناڭ يۇڭ بېرىش كۆرسەتكۈچى مەملە- كەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئىككىنچى، سانائەت - قاتناش ساھەسىدە، 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايون پەن - تېخنىكا ئارقىلىق سانائەتنى گۈللەندۈرۈش بويىچە نەچچە يۈز تۈرنى يولغا قويدى. مەسىلەن، نۇقتىلىق تەرەققي قىلدۇرۇلغان «شىنجاڭ — 2 - كومبايىن» مەملىكەت ئىچىدىكى 70% بازارنى ئىگىلىدى. «110KVA چوڭ تىپلىق ترانسفورماتور» نىڭ تېخنىكا تەركىبى يۇقىرى بولغاچقا، شەرقى جەنۇبىي ئاسىيا ۋە ئەتراپتىكى دۆلەت- لەرگە سېتىلماقتا. «ئىلېكترلىق ئېرىتىپ پارتلىتىش تېخنىكىسى» ۋە «جەينەكسمان كاچالكا» نىڭ قىيىن- لىق دەرىجىسى يۇقىرى، بازار ئىستىقبالى ئىنتايىن ياخشى. دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق ئۆتكەلگە ھۆجۈم قىلىش تۈرى بولغان «4MZ—2 تىپلىق ئاپتوماتىك پاختا تې- رىش ماشىنىسى» سىناق قىلىپ ياسىلىپ ۋە نەق مەي- دانىدا ئىشلىتىلىپ، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلگەندىن ۋە ئۇ- نىڭ كۆپ خىل ئىقتىدارى خەلقئارادىكى ئوخشاش تې- خىكى ماشىنىلارنىڭ سەۋىيىسىگە يەتتى ياكى ئېشىپ كەتتى. دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق ئۆتكەلگە ھۆجۈم قىلىش تۈرى بولغان «يۇقىرى قۇۋۋەتلىك شامال كۆچى گېنېرا- تورى» نىڭ دۆلىتىمىزدە ئىشلىنىش نىسبىتىنى ئا- شۇرۇش تەتقىقاتىدا زور ئىلگىرىلەش بولدى، بۇ تەتقى- قات نەتىجىسى ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلىتىلگەندىن كې- يىن، تەننەرخ كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى ۋە جۈڭگونىڭ شامال كۆچى گېنېراتورىنى مۇستەقىل ئىشلەپ چىقا- رىشىغا بەلگىلىك ئاساس سېلىندى. «شىنجاڭ قۇملۇق تاشيولىنى ياساش تېخنىكىسى» تەتقىقات نەتىجىسى كۆچمە قۇملۇقتا ئالىي دەرىجىلىك تاشيول ياساش تېخ- نىكىسىدىكى قىيىن مەسىلىنى ھەل قىلدى. قۇملۇق تاشيولىنىڭ قۇرۇلۇشى تارىم ئويمانلىقى نېفىتلىكىنى

ئېچىشنى ئاساسىي ئەسلىھە بىلەن تەمىنلەپلا قالماي، بەلكى يەنە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ چەت ـ ياقا رايونلىرى بىلەن ئىقتىسادى نىسبەتەن تەرەققىي قىلغان شىمالىي شىنجاڭ رايونلىرىنىڭ قاتناش مۇناپىسىنى زور دەرىجىدە قىسقارتتى. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئۇچىنچى، 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ئۇچۇر تېخنىكىسى ۋە ئۇچۇر مۇلازىمەت سىستېمىسى قۇرۇلۇشىمۇ بەلگىلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ئۇزۇن مۇددەت «شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل ـ يېزىق ئۇچۇرلىرىنى مىكرو كومپيۇتېردا ئۇنۇملۇق بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى» 1993 ـ يىلى دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بۇ تېخنىكا مىللىي تىل ـ يېزىقنى ئۇچۇرلاشتۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پەن ـ تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. «شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ يېزىقى بويىچە كۆپ ۋاستە تېخنىكىسى تەتقىقاتى» نەتىجىسى دۆلەت ئىچىدىكى ئوخشاش تېخنىكىلارنىڭ ئىلغار سەۋىيىسىگە يېتىپ، ئىلگىرىلەپ، پەن ـ تەتقىقاتى ئىشلىرىدا كەڭ قوللىنىلماقتا. ئاپتونوم رايون 1990 ـ يىلى «DILALOG» خەلقئارالىق چاتما ئاپپاراتلىق تەكشۈرۈش سىستېمىسىنى ئاچتى، ئۇنىڭ ئۇچۇر سىغىمچانلىقى 490 مىليونغا، ۋاقىت ئاتلاش ئارلىقى يۈز يىلدىن ئاشىدۇ، ناھايىتى كۆپ كەسىپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇشۇ ئاساستا، يەنە 2 ـ دەرىجىلىك توردا ئىزدەش سىستېمىسى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇمچى، سانجى، قۇمۇل، شىخەنزە قاتارلىق رايونلاردا بىرلا ۋاقىتتا كىرەكلىك ئۇچۇرلارنى ئىزدەش ئىمكانىيىتى تۇغۇلۇپ، جەمئىيەتتىكى ھەر قايسى ساھەلەرنىڭ ئۇچۇرغا بولغان ئېھتىياجى قانائەتلەندۈرۈلدى. يېقىندا يەنە ئامېرىكا «INTERNET» پەن ـ تېخنىكا، ماتارىپ ئۇچۇرلىرىنى ئىزدەش سىستېمىسى ئېچىلدى، بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ مول ئىلىم ـ پەن، ماتارىپ ئۇچۇر بايلىقى ۋە ئەڭ ئىلغار ئۇچۇرلارنى ئالماشتۇرغىلى بولىدىغان بولدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئالاقىلىشىش سۇنئىي ھەمراھى سىگنالىنى قوبۇل قىلىش سىستېمىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەمدە ئاسىيا، تىنچ ئوكيان رايونلىرىنىڭ تېلېۋىزىيە ئۇچۇرلىرىنى قوبۇل قىلغىلى ۋە بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدۇ.

تۆتىنچى، ئىلغار تېخنىكىنى سانائەتلەشتۈرۈش جەريانىنى تېزلىتىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون «مەشئەل» پىلانى ۋە «ئۇچقۇن» پىلانىنى تۈزۈپ يولغا قويدى. «مەشئەل» پىلانى سىلىنمىسى نىسبەتەن كۆپ، مەسئۇلات قىممىتى يۇقىرى بولغان يېڭى تېخنىكىنى ئۆزلەشتۈرۈش تۈرىنى كۆرسىتىدۇ. چەكلىك نىشان بويىچە مۇھىم نۇقتىلارنى بۆسۈپ ئۆتۈش پرىنسىپىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ھازىرغا قەدەر بۇ پىلاننىڭ 52 تۈرى ئەملىيلەشتۈرۈلدى. «ئۇچقۇن» پىلانى ئاساسلىق يېڭى تېخنىكا، يېڭى مەھسۇلات ۋە يېڭى ھۈنەر ـ سەنئەتنى ئومۇملاشتۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تۈرىدىن جەمئىي 421 ى ئەملىيلەشتۈرۈلدى. بۇ ئىككى چوڭ پىلاننىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن پۈتۈن ئاپتونوم رايون كارخانىلىرىنىڭ پەن ـ تېخنىكا سەۋىيىسى ئۆز ئالدىغا يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، بىر تۈركۈم يېڭى پەن ـ تېخنىكا مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپ چىقىرىلدى. 1992 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايوندا ئۇرۇمچى يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا تەرەققىيات رايونى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 11 ـ ئايدا، گوۋۇيۈەن ئۇنى دۆلەت دەرىجىلىك يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا تەرەققىيات رايونى قىلىپ تەستىقلىدى. نۆۋەتتە تەرەققىيات رايونىغا كىرگەن كارخانا 599 غا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىلىق كارخانا 270، ئۇچ خىل مەبلەغ كارخانىلىرى 41 بولۇپ، تەرەققىيات رايونى دەسلەپكى كۆلەمنى شەكىللەندۈردى. 20 يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايوندىكى خەلق باشقۇرغان پەن ـ تېخنىكا كارخانىلىرى يېڭى مېخانىزم ۋە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى قوللىنىپ، تېخنىكىغا تايىنىپ، ئۆزلۈكسىز يېڭىلىق يارىتىپ، ئاكتىپلىق بىلەن ئىلگىرىلەپ، كىچىكلىكتىن زورايدى. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، ھازىرغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە خەلق باشقۇرغان پەن ـ تېخنىكا كارخانىلىرى 600 دىن ئېشىپ، ئۇلار تەتقىق قىلىپ ئاچقان يېڭى مەھسۇلات 191 گە يەتتى. بۇ كارخانىلار ئۆزلىرىنىڭ تېخنىكا ۋە مەھسۇلات ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بازار رىقابىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىقتىسادىي ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇپ، يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىنىڭ سانائەتلىشىش جەريانىنى تېزلەتمەكتە.

بەشىنچى، ئىلھامات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئاپتونوم رايوننىڭ ئاساس خاراكتېرلىك تەتقىقات، سىجىل تەرەققىي قىلىش تەتقىقاتى، خەلقئارالىق پەن ـ تېخنىكا ھەمكارلىقى، سىياسەتتىن مەس-

لىمەت بېرىش، ئىلمىي ئالماشتۇرۇش ۋە ئەمگەكچى-لەرنىڭ پەن - تېخنىكا ساپاسىنى ئۆستۈرۈش جەھەت-لەردىكى خىزمەتلىرى ئۈنۈملۈك كۆچەيتىلدى. 1989-يىلى ئاپتونوم رايون «تەبىئىي پەنلەر فوندى» نى قۇر-دى. دۆلەت چەت رايونلارنىڭ ئاساس خاراكتېرلىك تەت-قىقاتىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن دۆلەتنىڭ «تەبىئىي پەنلەر فوندى» تەركىبىدە مەخسۇس «رايونلارنىڭ ئىلىم- پەن فوندى» نى تەسىس قىلدى. ئاپتونوم رايونىمىز نۇقتە-لىق يارىدەم بېرىلىدىغانلار قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1989 ~ 1999 - يىللىرى ئاپتونوم رايون ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 400 دىن ئارتۇق تەتقىقات تېمىسىغا يارىدەم بېرىپ، نۇرغۇن نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. دۆلەتنىڭ ئۈدا بىر قانچە نۆۋەتلىك «بەش يىللىق پىلان» نىڭ مۇھىم تۈرى «شىنجاڭنىڭ قېـ-زىلما بايلىقلىرىنى گېئولوگىيىلىك، گېئوخىمىيە-لىك، گېئوفىزىكىلىق ئۇنۇمۇرسال تەتقىق قىلىپ ئې-ھىتىياجىنى تېزلىتىش» (قىسقارتىلىپ دۆلەت 305 تۈ-رى دەپ ئاتىلىدۇ) تىن ئىبارەت بولدى. 10 نەچچە يىللىق كۆپ پەنلەر، كۆپ كەسىپلەر بويىچە ھەمكارلە-شىپ ئۆتكەلگە مۇجۇم قىلىش ئارقىسىدا، شىمالىي شىنجاڭنىڭ گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى توغرىسىدا كۆپلىگەن ماتېرىياللار قولغا كەلتۈرۈلۈپ، نەچچە ئون مۇھىم كان بەلۋېغى بايقالدى ۋە بەلگىلەندى. 200 گە يېقىن جايدىن كان تېپىلدى، بىر تۈركۈم پەن تەتقىقاتى ئاساسىدىكى پەرەزلەر تاپشۇرۇلۇپ، بەزى يېڭى، مۇ-ھىم كان شەكىللەنگەن بەلۋاغلار بايقالدى، 20 دىن ئارتۇق ئورۇندا چوڭ تېپتىكى كان ۋە 10 دىن ئارتۇق ئورۇندا ئېچىش بازىسى شەكىللىنىپ، غەربىي رايون-لارنى كەڭ ئېچىش يېڭى كان زاپىسى ئاساسى بىلەن تەمىنلەندى. دۆلەت شىنجاڭنىڭ سىجىل تەرەققىياتىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، «غەربىي شىمالنىڭ سۇ بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇ-ھىتنى قوغداش تەتقىقاتى (شىنجاڭ قىسمى)» ۋە «جۇڭگونىڭ 21- ئەسىردىكى كۈن تەرتىپى» ئېچىدىكى «شىنجاڭ چىرا ناھىيىسىدىكى قۇملۇق - بوستانلىق ئۆتكۈنچى بەلۋېغىنى ئۇنۇمۇرسال ئۇلگە كۆرسىتىپ تەت-قىق قىلىش» تۈرىنى «9 - بەش يىللىق» پەن - تېخنىكا بويىچە ئۆتكەلگە مۇجۇم قىلىش پىلانىغا كىر-گۈزدى. بۇ ئىككى تۈرلۈك تەتقىقاتتا مۇھىم نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلۈپ، شىنجاڭنىڭ بوستانلىقلىرىدىكى ئې-كولوگىيىلىك يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىدا يېتەكچىلىك ۋە ئۇلگىلىك رول ئويناماقتا. شىنجاڭنىڭ قۇملۇقلە-شىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە سىجىل تەرەققىي قىلىش جەھەتتىكى خىزمەتلىرى خەلقئارا جەمئىيەتنىڭ يۇك-سەك باھاسىغا ئېرىشتى. «چىرا ناھىيىسىدىكى كۆچمە قۇملۇقنى تىزگىنلەش» ۋە «كەلكۇن سۈيىدىن پايدىلە-نىپ سۇغىرىش ئارقىلىق كەڭ دائىرىدىكى يۇلغۇنلۇق-لارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تېخنىكىسى» دىن ئىبارەت ئىككى تۈردىكى تەتقىقات نەتىجىسى ب د ت مۇھىت، پىلان مەھكىمىسى (UNEP) نىڭ «چۆللىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا پۈتۈن يەر شارى بويىچە ئەڭ ئالىي تۆھپە مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى (ھازىرغا قەدەر بۇ خىل مۇكاپات پۈتۈن دۇنيا بويىچە سەككىز تۈرگە بېرىلگەن بولۇپ، جۇڭگو ئىككى تۈرده مۇكاپاتقا ئېرىشتى).

ئالتىنچى، پەن - تېخنىكىدا تاشقى ھەمكارلىق يەنمۇ كۆچەيتىلدى. نۆۋەتتە، شىنجاڭ بىلەن پەن - تېخنىكىدا ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتقان دۆلەت ۋە رايون 50 تىن، چېتىشلىق ساھە 30 دىن ئاشتى. دۇنيادىكى تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر بىلەن بولغان پەن - تېخنىكا ھەمكارلىقىدا، يۇقىرى پەن - تېخنىكا-نى تەرەققىي قىلدۇرۇش، مەبلەغ كىرگۈزۈش، قوبۇل قىلىش ۋە يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارىنى كۆچەيتىش مۇھىم نۇقتا قىلىندى؛ ئەتراپىتىكى دۆلەتلەر ۋە تەرەق-قىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەت بىلەن بولغان ھەمكارلىقتا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغ - ئورمانچىلىق، رەڭ-لىك مېتال، يەر تەۋرەشنى تەتقىق قىلىش ساھەلىرىدە ئۈزۈلمەي پايدا يەتكۈزۈش، ئالماشتۇرۇش ئاساس قىلىن-دى. ھۆكۈمەت پەن - تېخنىكا ساھەسىنىڭ تەدبىر مەسلىھەتچىلىكى خىزمىتىگە ئەھمىيەت بەردى. 1991-يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇتەخەسسىسلەر مەسلىھەت بېرىش ئۆمىكى قۇرۇلدى ھەمدە ئىش بېجىرىش ئاپپارا-تى تەسىس قىلىنىپ، مۇتەخەسسىس، ئالىملارغا مۇلا-زىمەت قىلدى ۋە مۇتەخەسسىس - ئالىملارنىڭ مەسلە-ھەت، تەكلىپلىرىنى توپلاپ رەتلىدى. 1998 - يىلى 12 - ئايغىچە، مۇتەخەسسىسلەر مەسلىھەت بېرىش ئۆ-مىكى 109 قېتىم مۇھىم مەسلىھەت بېرىش ۋە-زىپىسىنى ئورۇنداپ، «تەدبىر مەسلىھەتچىلىكى ماقالىلىرى توپلىمى»، «21 - ئەسىرگە يۈزلەنگەن تەرەققىيات پىكىر يولى»، «شىنجاڭ تۇنجى نۆۋەتلىك تەدبىر مەسلىھەتچىلىك مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» قاتارلىق مەخسۇس ئەسەرلەرنى نەشر قىلدۇردى؛ مۇتەخەسسىس مەسلىھەتچىلەر يازغان پىكىر - تەكلىپ، مەسلىھەت 458 پارچىگە يەتتى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق مۇكۈمىتىگە 90 تۈرلۈك مۇھىم تەكلىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەر قايسى ئىلمىي تەشكىلاتلار كۆپلىگەن ئىل-

سىي ئالماشتۇرۇش ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرى نى قانات يايدۇردى، نۇرغۇن ئىلمىي تەشكىلاتلارنىڭ پەن ھالقىغان ئۇنىۋېرسال مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش يېغىنى بارغانسېرى كۆپەيدى. پەننى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيەتلىرى ۋە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تۈرلىرى كۆندىن - كۈنگە مۇكەممەللەشتى. 1989 - يىلىدىن بۇيان، ھەر يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى دېھقان-چىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «قىش پەسىللىك پەن-تېخنىكا پائالىيىتى» قانات يايدۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت دېھقان، چارۋىچىلىرىدىن 10 مىليون ئادەم (قېتىم) تەربىيىلىنىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ئۈچۈن 10 مىڭدىن كۆپرەك دېھقان تېخنىك ئۇنۇڭان باھالاپ بېرىلدى. ھەر دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتلىرى، ئىتتىپاق كومىتېتلىرى «ئۇچ-قۇن» پىلانىنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا ئىلغار، ئەمەلىي قوللىنىشچان تېخنىكىلارنىڭ قوللىنىلىشى ۋە كېڭەيتىلىشىگە بىرلەشتۇرۇپ، تۈرلۈك تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەش كۆرسىلىرىدىن 12 مىڭ 500 قارار ئېچىپ، يېزا، بازارلارغا تۈرلۈك كەسىپىي - تېخنىكا خادىملىرىدىن 1 مىليون ئادەم (قېتىم) دىن كۆپرەكنى، ياش «ئۇچقۇن» پەن - تېخنىكا باشلامچىلىرىدىن 2700 دىن كۆپ خادىمنى تەربىيىلەپ بېرىدى. 1991 - يىلىنىڭ 7 - ئايىدا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى پەن - تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تايىنىپ ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش قارارىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «پەن - ماۋارىپ ئارقىلىق شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش» ستراتېگىيىسىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇش ئۈچۈن، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر مۇناسىپ سىياسەت ۋە تەرەققىيات پىلانلىرىنى تۈزۈپ چىقىپ، پەن - تېخنىكا ۋە ماۋارىپ سېلىنمىسىنى كۆپەيتىپ، پۈتۈن جەمئىيەتنى پەن - تېخنىكا ۋە ماۋارىپقا ئومۇميۈزلۈك ئەھمىيەت بېرىدىغان قىلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك تارماق بولۇپ، 1959 - يىلى 2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى قۇرۇلغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناملىق ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت پەن - تېخنىكا ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1973 - يىلى 9 - ئايدا ھازىرقى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەجبۇرىيىتى: بىرىنچى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ پەن - تېخنىكا خىزمىتىگە ئائىت قانۇنلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۈرۈش، ئاپتونوم رايونىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك پىلانىنى تۈزۈش؛ پەن - تېخنىكا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنىڭ لايىھە ۋە تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقىش، مەمۇرىي، ئىقتىسادىي ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ، پەن - تېخنىكا خىزمىتىنى تەڭشەشنى كۈچەيتىپ، پەن- تېخنىكا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ پەن - تېخنىكا جەھەتتىكى يۈكسىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ئىككىنچى، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا مۇناسىۋەتلىك زور مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىغا يېتەكچىلىك پىلانىنى، بەش يىللىق پىلانىنى ۋە يىللىق پىلانىنى تۈزۈش ھەمدە بۇ پىلانىنى يولغا قويۇشقا تەشكىللەش؛ ئۇچىنچى، مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن بىرلىكتە، ئاپتونوم رايونلۇق پەن تەتقىقاتى ئورۇنلىرىنى باشقۇرۇش، پەن - تېخنىكا ئاپپاراتلىرىنىڭ ئىلگىرى سۈرۈش ئىسلاھات ۋە تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش. ئاپتونوم رايوندىكى خەلق باشقۇرۇشىدىكى پەن - تېخنىكا كارخانىلىرىغا ۋە يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا تەرەققىيات ئىلغار بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن قىلىش ۋە باشقۇرۇش ھەمدە يۇقىرى، يېڭى تېخنىكىلىق كارخانىلارنى باھالاش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە باشقۇرۇش؛ تۆتىنچى، ئاپتونوم رايونلۇق تەبىئىي پەنلەر ۋە يۇمشاق پەن ساھەسىدىكى پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى باشقۇرۇش، پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى باھالاپ بېكىتىش ۋە كېڭەيتىش خىزمىتىنى تەشكىللەش. «تېخنىكا توختامى قانۇنى» نى يولغا قويۇشقا تەشكىلات چىلىق قىلىش؛ بەشىنچى، پەن - تېخنىكىغا دائىر تاشقى ئىشلار خىزمىتىنى باشقۇرۇش، زور پەن - تېخنىكا ھەمكارلىقى ۋە تېخنىكا ئالماشتۇرۇشقا ئائىت زور ئىشلارغا، تېخنىكا چېقىرىش ۋە كىرگۈزۈشكە، تېخنىكا يېڭىلىقلىرىنى قوبۇل قىلىشقا تەشكىللەش؛ ئالتىنچى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىرى، پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش ۋە تېخنىكا مۇلازىمىتى خىزمىتىنى باشقۇرۇش، پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان 3 - كەسىپنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق ساھەلەرنى گۈللەندۈرۈش، پەن - تېخنىكا ئارقىلىق ۋىلايەت، ناھىيىلەرنى گۈللەندۈرۈش خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ يەتتىنچى، پەن - تېخنىكا خادىملىرىغا ئائىت سىياسەت، قانۇن - بەلگىلىمىلەرنى تۈزۈشكە قاتنىشىش، گەۋدە-

لىك تۈمپە قوشقان پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى مۇكا- پاتلاشنى تەشكىللەش ۋە بولغا قوبۇش؛ سەككىزىنچى، «پاتېنت قانۇنى»نى يولغا قويۇشنى تەشكىللەش، ئاپتو- نوم رايونلىق پاتېنت خىزمىتىنى باشقۇرۇش، ئاپتونوم رايونلىق بىلىم مولۇك ھوقۇقىنى قوماش، ماسلاشتۇ- رۇش ۋە ئۇنىڭغا بېنەكچىلىك قىلىش؛ توققۇزىنچى، ئاپتونوم رايونلىق ھەرقايسى تارماقلىرى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش سىستېمىسى ۋە مەركەزلىك شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرىلىق پەن - تېخنىكا خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پاتېنت ئىدارىسى كەسپىي ئورۇن. ئونىڭ ئاساسى 1985 - يىلى 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق پاتېنت باشقۇرۇش باشقارمىسى. 1991 - يىلى 8 - ئايدا ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئورۇنچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىغا جايلاشقان. ئاساسلىق فۇنكسىيىسى: «پاتېنت قانۇنى» قانۇنلۇق مۇناسىۋەتلىك قانۇن - بەلگىلىمىلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۇرۇش، ئاپتونوم رايونلىق پاتېنت كەسپىنىڭ تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى، پىلانى ۋە ئاپتونوم رايون- لىق پاتېنت خىزمىتى سىياسىتى، بەلگىلىمىلىرىنى تۈزۈشكە تەشكىللەش؛ پاتېنت ماجىرالىرىنى قانۇن بو- يىچە بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولۇش، ساختا پاتېنت قىلمىشلىرىنى ۋە پاتېنت ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلىش قىلمىشلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش؛ پەن - تېخنىكا، ئىقتىساد، سودا پائالىيەتلىرىدىكى پاتېنت خىزمەتلىرىنى پىلانلاش، باشقۇرۇش؛ جايلار، تارماقلار ۋە كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ پاتېنت خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئاپتونوم رايونلىق پاتېنتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ۋە ئالماشتۇرۇش پائالىيە- تىنى قانات يايدۇرۇشنى تەشكىللەش؛ ئاپتونوم رايون- لىق پاتېنت ئەمەلىيلىرىدىن پايدىلىنىش ۋە پاتېنت ئۇ- چۇرى تورىغا، ئۇچۇر مۇلازىمىتى خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش؛ پاتېنت ئاساسى قىلىنغان شەكىلسىز مۇلۇكنى باھالاش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش؛ ئاپتونوم را- يونلىق پاتېنت قانۇنى ۋە ئىجتىمائىي مۇلازىمەت سە- تېمىسىنى قۇرۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە ئۇنى تەكشەش، پاتېنت مۇلازىمىتى ئاپپاراتلىرى ۋە پاتېنت ۋاكالەتچىلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەس- ئۇل بولۇش.

دۆلەت 305 نۇر ئىشخانىسى تولۇق نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى دۆلەت 305 نۇر ئىشخانىسى. كەسپىي ئورۇن. دۆلەت 305 نۇر كومىتېتى (1985 - يىلى 3 - ئاينىڭ 4- كۈنى دۆلەت پىلان كومىتېتى، دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، دۆلەت گېئولوگىيىلىك قېزىلما بايلىق مىنىستىرلىقى، جۇڭگو رەڭلىك مېتال سانائىتى باش شىركىتى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلىق مۇنا- سىۋەتلىك تارماقلىرىدىن بولۇپ 19 كىشىدىن تەركىب تاپقان) ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىدىن ئىبا- رەت ئىككى تەرەپ تەڭ رەھبەرلىك قىلىدۇ. كومىتېتلىك خىزمەتلىرىنى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومى- تېتى ۋاكالىتەن باشقۇرىدۇ. 1986 - يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي قارىسىي يولى 2 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئونىڭ ئاساسلىق مەجبۇرىيىتى مۇنداق: بىرىنچى، دۆلەتلىك پەن- تېخنىكىدا ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىش 305 نومۇرى باشقۇ- رۇش خىزمىتىگە ۋە تەشكىللەش، ماسلاشتۇرۇش خىز- مىتىگە مەسئۇل بولىدۇ؛ ئىككىنچى، مەخسۇس تېما- لىق تەتقىقاتلىق ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ۋە دائىملىق ئەھۋالىنى باشقۇرىدۇ؛ ئۈچىنچى، تۈرلەرنىڭ يولغا قو- يۇلۇشىغا شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ ۋە ئۆزەل مۇھىت بىلەن تەمىنلەيدۇ؛ تۆتىنچى، ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىشقا قاتناشقان ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى تۈرلۈك مۇلازىمەت بىلەن تەمىن- لەيدۇ؛ بەشىنچى، 305 نۇر بىلەن مۇناسىۋەتلىك تار- ماق، رايونلارنىڭ خىزمەت مۇناسىۋىتىنى ماسلاشتۇرۇ- دۇ؛ ئالتىنچى، گېئولوگىيىلىك پەن تەتقىقاتى بىلەن چارلاپ تەكشۈرۈش بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن مۇناسىۋەت- لىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىدۇ؛ يەتتىنچى، خەلقئا- رالىق ھەمكارلىق تەتقىقاتى، خەۋپ - خەتەرلىك چارلاپ تەكشۈرۈش ۋە بىرلەشمە تەرەققىياتقا ئالاقىدار تۈرلەرنى باشقۇرىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇچۇر- لاشتۇرۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇ- رۇپپىسى ئىشخانىسى كەسپىي ئورۇن. ئونىڭ ئاساسى 1984 - يىلى 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى قۇرۇلغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومپيۇتېر ئىشلە- تىشنى ئومۇملاشتۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپ- پىسى ئىشخانىسى. 1996 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىغا جايلاشقان. ئاساسلىق مەجبۇ-

رىيىتى مۇناق: بىرىنچى، خەلق ئىگىلىكىنى ئۆچۈرۈ-لاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ئالاقىدار فاكتورنى، سىياسەت، بەلگىلىمىلەرنى ھەمدە ئاپتونوم رايونىمىز شىنجاڭنىڭ ئۆچۈرلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا مۇناسىۋەتلىك يوليو-رۇق، بەلگىلىمىلىرىنى ئىزچىلاشتۇرىدۇ ۋە ئىجرا قى-لىدۇ؛ ئاپتونوم رايونىمىز خەلق ئىگىلىكىنى ئۆچۈرۈ-لاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى، كومپيۇتېر تېخنىكىسىنى كې-ڭەيتىش ۋە ئىشلىتىش، ئېلېكترون ئۆچۈر سانائىتى-نىڭ تەرەققىياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىستراتېگىيە، فاك-تور، سىياسەتلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ، تەرەققىيات پىلانى ۋە زور يىللىق پىلانلارنى تۈزىدۇ. ئىككىنچى، ئاپتونوم رايونىمىز كەسىپ ھالقىغان زور ئۆچۈر قۇرۇ-لۇشى تۈرلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىنى تەشكىللەيدۇ ۋە ماسلا-شتۇرىدۇ، ئاپتونوم رايونىمىز «ئالتۇن كۆۋرۈك، ئال-تۇن كارتا، ئالتۇن ئۇتكەل» قاتارلىق مىستېمىلىق تۈر قۇرۇلۇشلىرىنىڭ پىلان، لايىھىلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ۋە ئىجرا قىلىشقا ئالاقىدار ماسلاشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ. ئۈچىنچى، ئاپتونوم را-يونىمىز چوڭ تېپتكى كومپيۇتېر ۋە ئېلېكترونلۇق ئۆچۈر تېخنىكىسىنى ئۈمۈملاشتۇرۇش، ئىشلىتىش تۈرلىرىنى بەلگىلەش، مەبلەغ تەييارلاش، تەشكىل-لەش، ماسلاشتۇرۇش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولىدۇ. تۆتىنچى، ئاپتونوم رايونىمىز كومپيۇتېرنى ئومۇملاش-تۇرۇش، كومپيۇتېر يۇمشاق دېتاللىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىز ئې-لېكترونلۇق ئۆچۈر ساھەسىدىكى ئىختىساسلىق خادىم-لىرىنى يېتىشتۈرۈش خىزمىتىنىڭ پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپ، كومپيۇتېرغا ئائىت سەۋىيە ئىمتىھانى، كومپ-يۇتېرغا ئائىت ئىجتىمائىيلاشقان تەربىيىلەش ۋە تەك-شۈرۈپ باھالاشنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بو-لىدۇ. بەشىنچى، ئاپتونوم رايونىمىز كومپيۇتېر ئۆچۈر تورىنى دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارالىق تورغا تۇتاشتۇ-رۇش، رايون نامىنى باشقۇرۇش - ماسلاشتۇرۇش ۋە تېخنىكىلىق نازارەت قىلىش، باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆ-بىسى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇ-رۇشلۇق ئۇنىۋېرسال تەبىئىي پەنلەر تەتقىقاتى ئاپپاراتى. 1957 - يىلى قۇرۇلغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ شۆبە ئاكادېمىيە ۋە ئۇ-نىڭ قارمىقىدىكى تەتقىقات ئورۇنلىرى يەرلىكنىڭ باش-قۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. 1978 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يو-لى 40 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئۇنىڭ تەركى-بىدە ھازىر شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ فىزىكا تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ خە-مىيە تەتقىقات ئورنى، ئۇرۇمچى ئاسترونومىيە پونكتى قاتارلىق تەتقىقات ئورۇنلىرى بار. دالىدا كۆزىتىش - تەجرىبە قىلىش پونكتىدىن سەككىزى، ھۆججەت ئۇ-چۇر مەركىزىدىن بىرى ۋە ئىلىم - پەن ئەسۋابلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساش مەركىزىدىن بىرى بار. ئاساسلىق تەتقىقات ئوبيېكتلىرى: بوستانلىق ئېكولوگىيە سىستې-مىسى ۋە بوستانلىق يېزا ئىگىلىكى، شىنجاڭ چۆل مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ۋە چۆللىشىشنى تىزگىن-لەش؛ قۇرغاق رايونلاردىكى جانلىقلار بايلىقىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىش؛ بىئوخىمىيە ۋە قۇر-غاق رايون جانلىقلار بايلىقىنى ئېچىش؛ كومپيۇتېر ئارقىلىق تىزگىنلەش ۋە كومپيۇتېر ئۆچۈر سىستې-مىنى تەتقىق قىلىش، ئېچىش؛ VLBI ئۇزۇن ئاساسىي لىنىيىلىك ئىنتېرفېرېنسىيە سىستېمىسى ئارقىلىق يەر ئۆلچەش تەتقىقاتى ۋە ئاسمان جىسىملىرى فىزىكا-سى، ئىمپۇلىسلىق يۇلتۇز تەتقىقاتلىرىدىن ئىبارەت. 14 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 1106 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پەن - تېخنىكا خادىمى 797، ئالىي تەتقىقاتچى 227. شۆبە ئاكادېمىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى 980. دۆلەت، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيە-سى، ئاپتونوم رايون ۋە باشقا مىنىستىرلىق - كومە-تېتلارنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن تۇر 253. ماگىستىر ئۇنۋانى بېرىش ئورنىدىن ئۇچى، ماگىستىر تەربىيە-لەش نۇقتىسىدىن توققۇزى بولۇپ، ئۇلار يېتىشتۈر-گەن ماگىستىر سانى 300 دىن، بىرلىشىپ يېتىشتۈر-گەن دوكتور 50 تىن ئاشىدۇ؛ ئۇلار نەشر قىلغان مەخسۇس ئەسەر 42، ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالە 3428 پارچە؛ 30 دىن ئارتۇق دۆلەت بىلەن پەن - تېخنىكا ئالماشتۇرۇش ۋە تۈرلەر بويىچە ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتقان؛ يۇقىرى، يېڭى پەن - تېخنىكا كارخانىلىرىغا كىرگەن پەن - تېخنىكا خادىمى 136، پەن - تېخنىكا كارخانىلىرىنىڭ يىللىق سېتىش كىرىمى 35 مىليون يۈەن.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ فى-زىكا تەتقىقات ئورنى يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك رادى-ئاتسىيە ئېنېرگىتىكى، رادىئاتسىيەگە بولغان قارشىلىقنى مۇستەھكەملەش ۋە رادىئاتسىيە پوسولوگىيىسى،

كومپيۇتېر ئۇچۇرى ۋە قۇرۇلۇش تېخنىكىسىنى تىز- گىنلەشنى، سەزگۈر ماتېرىياللارنىڭ مىكرو قۇرۇلما- لىرىنىڭ كرىستال چېگرىسى ۋە فۇنكسىيىلىك ماتېرە- ياللارنى تەتقىق قىلىدۇ. 1961 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇر- لۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 213 ئىشچى - خىزمەت- چىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 62 نەپەر ئالىي تەتقىقات خادىمى بار. 3520 يۈرۈش (دانە) تورلۇك پەن تەتقىقا- تى ئەسۋاب - ئۈسكۇنىسى بار. ماتېرىيال قۇرۇلمىسى- نى ئانالىز قىلىش، ماتېرىياللارنى تەكشۈرۈش، ماتې- رىيال تەييارلاش ھۇنەر - سەنئىتى، كۇبالىت مەنبەسى- نى ئېنىقلاش، تېزلەتكۈچ، يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ فىزىكا تەتقىقات ئورنىنىڭ سىنتزور ئىشلەپچىرىش لىنىيىسى

ئەسۋابلارنىڭ رادىئاتسىيىستى فىزىكىلىق تەكشۈ- رۈش، كومپيۇتېر تورى، MIS نى ئېچىش، ئۇزلەشتۈ- رۈش قاتارلىق بىر يۈرۈش تەجرىبخانىلىرى بار. تە- تقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 271، مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 85، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ۋە ئۇلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 79 بو- لۇپ، 22 تۈرە پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن. بۇ تەتە- قىقات ئورنى گۇرۇپپەن ئۇنۋان كومىتېتى تەستىقلىغان، ئېلېكترون ماتېرىياللىرى ۋە زاپچاسلىرى، كومپيۇ- تېرنى ئىشلىتىش تېخنىكىسى كەسىپلىرى بويىچە ما- گىستىر تەربىيىلەش نۇقتىسى. 70 - يىللاردا، مەملە- كەت ئىچىدە تۇنجى بولۇپ MOS يېرىم ئۆتكۈزگۈچ دېتاللىرىنىڭ رادىئاتسىيە ئېففېكتىنى تەتقىق قىلىپ، دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشتى.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ خى- مىيە تەتقىقات ئورنى قوللىنىشچان، ئېچىش خاراك- تېرلىك تەتقىقات ئاپپاراتى. 1960 - يىلى قۇرۇلغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن، نامى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خىمىيە تەتقىقات ئورنى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1978 - يىلى قايتىدىن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى- نىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 137 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 30 نەپەر ئالىي تەتقىقات خادىمى بار. 730 دىن ئارتۇق ئەسۋاب، ئۈسكۇنىسى، 20 دىن ئارتۇق چوڭ تىپتىكى نازۇك ئۈسكۇنىسى بار. تەتقىقات ئورنى قۇ- رۇلغاندىن بۇيان قولغا كەلتۈرگەن پەن تەتقىقاتى نەتە- جىسى 140 تىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭدىن 40 نەچچە- سى دۆلەت، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە ئۇلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك مۇكاپاتكا ئېرىشكەن، 96 تۈرە دۆلەتنىڭ تورلۇك پاتېنتلىرىغا ئىلتىماس سۇ- نۇپ، 29 تۈرە پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشتى. ئۇ ئورگا- نىك خىمىيە كەسپى بويىچە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى بې- رىشكە ھوقۇقلۇق ئورۇن.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئې- كولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى 1998- يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيە- سى شىنجاڭ بىئولوگىيە، توپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى (1961 - يىلى قۇرۇلغان) بىلەن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى (1965 - يىلى قۇرۇلغان) بىرلەشتۈرۈپ تەشكىللەن- گەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسلىقى چۆل مۇھە- ىتىنى چوڭ ئارقا كۆرۈنۈش، بوستانلىق ئېكولوگىيە سىستېمىسىنى مۇھىم نۇقتا قىلغان ئاساستا، تورلۇك ئېكولوگىيىلىك سىستېمىلارنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ، ئېكولوگىيە- لىك سىستېمىنى قوغداش ۋە قۇرۇشنىڭ مۇۋاپىق يولى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، بوستانلىق ئىگىلىكىنىڭ سىجىل تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ئىلمىي ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. ھازىر 376 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پەن تەتقىقاتى خادىملىرى 294، ئالىي ئۇنۋانى بارلار 108 (تەتقىقاتچى 23). بۇ تەتە- قىقات ئورنى (ئىلگىرىكى ئىككى تەتقىقات ئورنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تورلۇك پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرىدىن 450 نى قولغا كەلتۈردى، 200 نەچچە تۈرە مۇكاپاتقا

ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى تۈرده ب د ت نىڭ UNEP مۇكاپاتىغا، 20 تۈرده دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بۇ ئورۇننىڭ مۇھىم پەنلىرى، تەبىئىي جۇغراپىيە، گۇمانىتار جۇغراپىيە، بوتانىكا، تۆپراقشۇناسلىق، زوئولوگىيە كەسىپلىرى بويىچە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى بېرىش ھوقۇقى بار. «قۇرغاق رايون جۇغراپىيىسى» ۋە «قۇرغاق رايونلار تەتقىقاتى» دىن ئىبارەت خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە پەسىللىك ئىلمىي ژۇرناللارنى چىقىرىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 49- بېتىگە قارالسۇن).

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇرۇمچى رەسەتخانىسى ئەسلىي نامى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇرۇمچى سۇنئىي ھەمراھنى كۆزىتىش پونكتى بولۇپ، 1957 - يىلى 11 - ئايدا قۇرۇلغان، 1987- يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1999 - يىلى دۆلەت ئاستىرونومىيىلىك كۆزىتىش مەركىزىگە قاتنىشىپ، شىنجاڭدىن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلىم يېڭىلاش سىناق نۇقتىسىغا قاتناشقان تۇنجى ئىدارە بولۇپ قالدى. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 66 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، 51 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمى، 13 نەپەر ئالىي تەتقىقاتچىسى بار. بۇ رەسەتخانا رادىئو ئاستىرونومىيىسىنى نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش نىشانى قىلىدۇ، ئۇنىڭ 2 مېتىرلىق ئۆك ئۇزۇن ئاساسىي لىنىيىلىك رادىئو نېتېرفېرومېتر (VLBI) سىستېمىسى، سۇنئىي ھەمراھنى كۆز بىلەن كۆزىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان تېخنىكىلىق قۇرۇلمىسى، قۇياش خروموسفېرا تېلېسكوپى ۋە GPS گېئودېزىيىلىك سىستېمىسى بار. دۇنيا بويىچە تۇنجى يەر شارى سۇنئىي ھەمراھىنى ئىز قوغلاپ كۆزىتىشكە قاتناشقان. 1961 - يىلى سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ سۇنئىي ھەمراھنى كۆزەتكۈچىلەر يىغىنى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شۇنا تاقىم ئارالىرىنى بىرلەشمە تەكشۈرۈش، ئامېرىكا «ئاسمان بوشلۇقى تەجرىبە خانىسى» سۇنئىي ھەمراھ پارچىلىرىنى كۆزىتىش، سوۋېت ئىتتىپاقى «ئالەم 1402» بەلگىلىك يادرو سۇنئىي ھەمراھىنىڭ پارچىلىرىنى ئىز قوغلاپ كۆزىتىش، جۇڭگونىڭ «بىر راكېتا ئارقىلىق قويۇپ بېرىلگەن ئۈچ سۇنئىي ھەمراھ» نى ئىز قوغلاپ كۆزىتىش ۋە ئوربىتىنى تەكشۈرۈپ ئالدىن مەلۇمات بېرىش، يەرنى سۇنئىي ھەمراھ ئارقىلىق ئېنېرگىيىلىك تەكشۈرۈش قاتارلىق پەن تەتقىقاتى ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئېلىش جەريانىدا، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، مەملىكەتلىك ئىلىم - پەن يىغىنى مۇكاپاتىغا، دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، شۇنىڭدەك دۆلەت مۇداپىئەسى پەن - تېخنىكا كومىتېتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارقاتقان كۆپ خىل مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 49 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى زىرائەتلەرنىڭ يېڭى سورتىنى ناللاپ يېتىشتۇرۇش، ئىلغار ئۇسۇتۇرۇش تېخنىكىسى ۋە بىئوتېخنىكا قاتارلىق ساھەلەردە تەتقىقات، ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپپارات. 1964 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى شىنجاڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق پەن-لىرى تەتقىقات ئورنى. ئۇرۇمچى شەھىرى ئەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 2267 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانلى بارلار 419 نەپەر (جۇڭگو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيىسى 1 نەپەر ئاكادېمىكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 974

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى

بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكىنى 89 تۈر (قېتىم)، ئۇلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك مۇكاپاتكا ئېرىشكىنى 212 تۈر (قېتىم). ئۇزلىرى يېتىشتۇرۇپ كېڭەيتكەن يېڭى زىرائەت سورتى 130 دىن، سىرتتىن كىرگۈزگەن، كېڭەيتكەن يېڭى زىرائەت سورتى 100 دىن، تەمىنلىگەن يېڭى تېخنىكا، يېڭى مەھسۇلات، يېڭى دېھقانچىلىق ماشىنىسى 110 تۈردىن ئاشىدۇ. 21 تۈرده دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە دۆلەتلىك «863 پىلانى» ئىچىدىكى ئالتە تۈرگە رىياسەتچىلىك قىلغان. مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى، ئامېرىكا قاتارلىق 30 نەچچە

دۆلەت ۋە رايون بىلەن پەن - تېخنىكا ئالماشتۇرۇش ۋە ھەمكارلىقنى قانات يايدۇرۇپ، بىئو تېخنىكا، كې- سەلگە ئاقابىلىقان سورت يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى ۋە ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى قاتارلىق تېخنىكىلارنى كىر- گۈزدى، كىرگۈزگەن گېرمېپلازما بايلىقى 20 مىڭ خىلغا يېقىنلىشىدۇ، كىرگۈزۈلگەن نەتىجىدىن 150 تۈرنى قولغا كەلتۈردى. جۈڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شۇنىڭدەك 10 نەچچە ئۆلكە، شەھەر- لىك يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقاتى ئورنى ۋە ئالىي مەك- تەپلىرى بىلەن ئۇزاق مەزگىللىك پەن - تېخنىكا ھەم- كارلىقى مۇناسىۋىتى ئورناتتى. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق تىللىرىدا «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى»، «يېزا پەن - تېخنىكىسى» قاتارلىق ژۇرناللارنى نەشر قىلە- دۇ.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاشلىق زىرائەتلىرى تەتقىقات ئورنى ئاشلىق زى- رائەتلىرىنىڭ يېڭى سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش، يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمىرسال تېخنىكىسى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى تەتقىق قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپپارات. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. بۇغداي سۈ- پىتىنى ئىنالمز قىلىدىغان تولۇق يۇرۇشلۇك ئۇسكۇنە- لىرى بار. ھازىر 56 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 19 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 124، بۇنىڭدىن ئۈچ تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 22 تۈر ئۆلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ھەر- خىل زىرائەتلەردىن جەمئىي 35 يېڭى سورتنى تاللاپ يېتىشتۇرۇپ، 60 مىليون مو يەرگە كېڭەيتتى. يەتتە پارچە مەخسۇس ئەسەرنى نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىسادىي زىرائەت تەتقىقات ئورنى كېۋەز، قە- زىلچا، مايلىق زىرائەت، زاراڭزا قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ ئىرسىيەتلىك سورتلىرىنى يېتىلدۇ- رۇش، ئەندىزىلىك ئۇستۇرۇش، سورت بايلىقىنى تەت- قىق قىلىش ۋە ئۇلكە كۆرسەتمە كېڭەيتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپپارات. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇ- غا جايلاشقان. ئاساسلىق ئەسۋاب - ئۇسكۇنىلىرىدىن پاختا تالاسىنى يۇقىرى ئۈنلۈمىلىك ئانالىز قىلىش ئەس- ۋابى، كىچىك تېپتىكى يېپ ئېگىرىش ماشىنىسى، ئۈنلىرا بىنەپشە نۇر سپېكتروفوتومېترى، بىئوسىك- روسكوپ، ئۇرۇق سۈپىتىنى تېز تەكشۈرۈش ئەسۋابى قاتارلىقلار بار. ھازىر 71 ئىشچى - خىزمەتچىسى بو- لۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 12 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 95 بولۇپ، بۇنىڭدىن 12 تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 21 تۈر ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. كې- ڭەز، قىزىلچا، مايلىق دان قاتارلىق يۇقىرى مەھسۇلات- لىق ئەلا سورتتىن 30 نى يېتىشتۇرگەن، 311 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، مەخسۇس ئەسەردىن سەك- كىزنى نەشر قىلدۇرغان.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەتقىقات ئورنى 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھە- رى نەنجاڭ يولى 1 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئۇنىڭ يەنە «يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ چارۋە- چىلىقنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەتقىقات ئورنى»، «شىن- جاڭ يېزا بازار كارخانىلىرىنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەتقە- قات ئورنى» دېگەن ۋىۋىسكىلىرىمۇ بار. ھازىر 64 كەسپىي تېخنىك خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 25 كىشى ئالىي ئۇنۋانغا ئېرىشكەن. ئاساسلىق مەھسۇلات ۋە تېخنىكا مۇلازىمىتى تۈرلىرىدىن: سۇلياۋ يوپۇق قالدۇقلىرىنى يىغىۋېلىش ماشىنىسى، كېۋەز شادىسىنى يىغىۋېلىش ماشىنا - ئۇسكۇنىلىرى، يەم - خەشەك پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى، تۇپراقنى بوشىتىپ، تولۇقلاپ تېرىش ماشىنىسى، پاختا ئاقسىلدىن ئا- رىلاشما يەم - خەشەك ياساش، پارنىك قۇرۇلۇشى، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى يىغىپ پىششىقلاپ ئىشلەش ما- شىنىسى، قۇرۇق ئۇزۇمنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشە- نىسى، چۆپ يىغىش ماشىنا - ئۇسكۇنىلىرى قاتارلىق- لار بار. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 140 تىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە بەش تۈرلۈك نەتىجە ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تە- رەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «شىنجاڭ يېزا ئىگە- لىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش» ژۇرنىلىنى ۋە قازاقچە «دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسى» ژۇر- نىلىنى نەشر قىلدۇ.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى

ئۆسۈملۈك ئاسراش تەتقىقات ئورنى ئاساسلىق زىرائەتلەرنى ئۆسۈملۈك ئاسراش جەھەتتىن تەتقىق قىلىش ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1955 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى: دىن كۆپ ئىقتىدارلىق مىكروسكوپ، ستېرېئوسكوپ، سۈيۇقلۇق خروماتومېترى قاتارلىقلار بار. ھازىر 37 پەن ـ تەتقىقات خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 12 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. قولغا كەلتۈرگەن پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى 73 بولۇپ، بۇنىڭدىن ئىككى تۈر دۆلەتلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 56 تۈر ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭنىڭ كېۋەز، بۇغداي، كومىسقوناق قاتارلىق زىرائەتلىرىگە ماس كېلىدىغان ئۈرۈق دارىلىغۇچىنىڭ ئوچ خىل تۈرىنى ئۈزلىرى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان ۋە ئاچقان. پەن ـ تېخنىكا مەخسۇس ئەسىردىن 21 نى نەشر قىلغان، 416 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى تۇپراق، ئوغۇت تەتقىقات ئورنى يېزا ئىگىلىك تۇپراق بايلىقىنى تەكشۈرۈش ۋە ياخشىلاپ پايدىلىنىش، يۇقىرى مەھسۇلاتلىق زىرائەتلەرنى ئۇنۇمۇرسال تېرىش تېخنىكىسى، زىرائەتلەرنى كۆچلەندۈرگۈچى ئوغۇت ۋە زىرائەتلەرگە مەخسۇس ئىشلىتىلىدىغان بىرىكمە (ئارىلاشما) ئوغۇت، ئېتىزلارنى سۇغىرىش ۋە سۇنى تېجەش تېخنىكىسى جەھەتلەردىكى تەتقىق قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش بىلەن، شۇنىڭدەك يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشلىرىنى تەكشۈرۈپ لايىھىلەش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 140 تەن ئارتۇق ئىلمىي ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلىرى بار. ھازىر 49 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 13 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. قولغا كەلتۈرگەن پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى 100 دىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە بەش تۈر دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاتىغا، 35 تۈر ئۆلكە ـ مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 208 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، سەككىز پارچە ئەسەر نەشر قىلدۇرغان.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى يادرو تېخنىكىسى، بىئولوگىيە تېخنىكىسى تەتقىقات ئورنى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى رادىئاتسىيە يىلىك ئالداپ سورت يېتىشتۇرۇش، ئىزوتوپلۇق ئىز كۆرسىتىشنىڭ دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىشى، ئىرراديئاتسىيىلىك ساقلاش تېخنىكىسى ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھۈجەيرە قۇرۇلۇشى قاتارلىق تەتقىقاتلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1960 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاتوم ئېنېرگىيىسى تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1992 ـ يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 61 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 21 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان، قولغا كەلتۈرگەن پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى 38 تۈر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوچ تۈر دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 22 تۈر ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يازغى بۇغداي سورتىدىن بەشنى يېتىشتۇرگەن، بۇنىڭ ئىچىدىكى «شىنجاڭ يازغىسى ـ 2»، «شىنجاڭ يازغىسى ـ 6» دۆلەت ملىك سورت قاتارىغا ئۆتۈپ، شىنجاڭدىكى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 70 پرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ يېتىشتۈرگەن شال سورتى تۆت بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە «شىنجاڭ شېلى ـ 1» چىلگە شال كۆلىمىنىڭ 60% نى ئىگىلىگەن. ئۇلار ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالە 300 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىكرو ئورگانىزم تەتقىقات ئورنى ئۈزگىچە ئېكولوگىيىلىك ئالاھىدە ئىقتىدارلىق گىن بايلىقىنى ۋە ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن: يەتتە لىتىرلىق توڭلۇق ئاپتوماتىك ئېچىتىش باكى، يۇقىرى سۈرئەتلىك سېنتىرىفۇگ، توڭلىتىپ قۇرۇتقۇچى قاتارلىقلار بار. ھازىر 61 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 15 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. قولغا كەلتۈرگەن پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى 52 تۈر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى تۈرى ئۆلكە ـ مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئىككىسى تۈرى ب د ت «TITS» پەن ـ تېخنىكا كەشپىياتى، يېڭىلىق يارىتىش يۇلتۇزى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلىرى 300 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېزا ئىقتىسادى ۋە پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىرى تەتقىقات ئورنى يېزا ئىگىلىك بايلىقلىرىنى سەپلەش، يېزا ئىقتىسادى، يېزا ئىگىلىك سىستېما قۇرۇلۇشى، بوستانلىقلاردىكى ئېكولوگىيىلىك يېزا ئىگىلىكى، بايلىقلارنى ئېچىپ پايدىلىنىش ۋە پىلانلاش، يېزا ئىگىلىك ئۇچۇرلىرى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇلار دىن مەسلىھەت بېرىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1996 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىدىكى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى زامانىۋىلاشتۇرۇش تەتقىقات ئورنى ۋە يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا ئاخباراتى تەتقىقات ئورنى بىرلەشتۈرۈلۈپ قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى ئەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئۇنىڭ يەنە «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېزا ئىگىلىك ئىنشائاتلىرىنى چارلاش - لايىھەلەش ئورنى»، «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇچۇرلىرى مەركىزى»، «شىنجاڭ يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى يەر تەتقىقاتى ئورنى» قاتارلىق ۋۇنۇسكىلىرىمۇ بار. ھازىر 52 نەپەر كەسپىي تېخنىك خادىمى بولۇپ، بۇ- نىڭ ئىچىدە 18 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 90 دىن ئارتۇق پەن تەتقىقاتى تۈرىنى تاماملىغان، قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 73 تۈر بولۇپ، بۇنىڭ ئىككى تۈرى دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 22 تۈرى ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىدا «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىلمى» ۋە «يېزا پەن - تېخنىكىسى» ژۇرناللىرىنى چىقىرىدۇ.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى زىرائەت سورتلىرى بايلىقى تەتقىقات ئورنى زىرائەت سورتلىرى بايلىقىنى توپلاش، كىرگۈزۈش، تاللاش، باھالاش، ساقلاش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىش قاتارلىق تەتقىقاتلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. يۇزمىڭ خىل زىرائەت سورتى بايلىقىنى سىغدۇرالايدىغان ئوتتۇرا مەزگىللىك ساقلاش ئىسكىلاتىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭدا دۇنيادىكى 40 نەچچە دۆلەت (رايون) نىڭ، جۈملىدىن گوۋدىكى 20 نەچچە ئۆلكە، شەھەرنىڭ ۋە شىنجاڭنىڭ ئاساسلىق زىرائەت سورتلىرى بايلىقىدىن 57 تۈر، 30 مىڭغا يېقىن نۇسخىسى ساقلىنىدۇ. ھازىر 20 ئىشچى-خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بەش كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 10 تۈر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بىر تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئۈچ تۈر ئاپتونوم رايونلىق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 100 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، ئىككى پارچە مەخسۇس ئەسەر تۈزگەن.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى باغۋەنچىلىك ئورنى شىنجاڭنىڭ داڭلىق، ئالاھىدە مېۋىلىك دەرەخ سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش ۋە كىرگۈزۈش، كۆچەتلەرنى تېز كۆپەيتىش، ئۈستۈرۈشىنى خىمىيىلىك كونترول قىلىش، يېڭى پېتى ساقلاش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق تەتقىقات ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. مېۋە - چېۋىلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى ۋە ئادەتتىكى ئانالىزاتورى بار. ھازىر 70 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 17 نەپەر (جۈملىگو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيىسىنىڭ بىر ئاكادېمىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 88 تۈر بولۇپ، بۇنىڭدىن 10 دىن ئارتۇق تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 20 دىن ئارتۇق تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، بىر تۈر دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن. «ئۇزۇم قۇرۇتۇش دورىسى»، «نەشپۈت گۈلى چىنىسىنى چۈشۈرۈش دورىسى» ۋە قوغۇننى تۈپراقسىز ئۈستۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ كەلگۈسىدە قوللىنىلىشى ياخشى ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم ئېلىپ كەلدى. ئۇلار پەن - تېخنىكىغا ئائىت 10 پارچە مەخسۇس ئەسەر نەشر قىلدۇرغان.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئانالىز قىلىش - ئۆلچەش مەركىزى زىرائەت سۈ-پېتى، ئۇرۇق، تۈپراق، ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى، يېمەكلىك، يەم - خەشەك، سۇ سۈپىتى قاتارلىق 250 دىن ئارتۇق ئانالىز قىلىش، ئۆلچەش تۈرىنى تەكشۈرۈش، ھايۋانات، ئۆسۈملۈكلەر ۋە ئۇرۇس قاتارلىقلارنىڭ ئۇلترا مىكرو قۇرۇلمىسىنى ئېلېكترون مىكروسكوپ ئارقىلىق كۆزىتىش، زىرائەت، گۈل - گىياھلارنى توقۇلمىلىق يېتىشتۈرۈش، تېز كۆپەيتىش تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1982 - يىلى

قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى ئەنجاڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. يەنە «يېزا ئىگىلىك مەمۇرىستىرلىقى دېھقانچىلىق مەسئۇلاتلىرىنىڭ سۈپەتسىز نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش، ئۆلچەش مەركىزى (ئۇرۇمچى)» دېگەن ۋىۋىسكىنىمۇ ئاسقان. 20 يۈرۈش (دانە) تىن كۆپرەك ئۆلچەش، سىناش، ئانالىز قىلىش ئۈسكۈنىلىرى ۋە چوڭ ئوتتۇرا تىپتىكى ئەسۋاب، ئۈسكۈنىلىرى بار. هازىر 57 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 15 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى 20 تۈر بولۇپ، بۇنىڭدىن بىر تۈرى دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، يەتتە تۈرى ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى تۈرپان ئۇزۇن تالالىق پاختا تەنتقىلات ئورنى ئۇزۇن تالالىق پاختا سورتىنى يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇستۇرۇش، ئەلا سورتلارنى يېتىشتۇرۇش، زىياندash هاشاراتلارنىڭ زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەنتقاتى، تېخنىكا كەبىگەيتىش ۋە بۇغداي، كۆممىقوناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى تەنتقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1954 - يىلى قۇرۇلغان. تۈرپان شەھىرى مۇنار يولىغا جايلاشقان. ئاساسلىق ئۈسكۈنە - ئەسۋابلىرىدىن ئالاھىدە پاكىز رۇستەك، تېرموستات، چىگىت ئايرىش ماشىنىسى، كېۋەز ئۇرۇقىنىڭ تۈتىنى چۇشۇرۇش ماشىنىسى، مىكروسكوپ قاتارلىقلار بار. هازىر 40 ئىشچى-خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. پەن تەنتقاتى نەتىجىسى توققۇز بولۇپ، ئۇچى دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، يەتتىسى ئاپتونوم رايونلىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. تۆۋەندىكى 2 - ، 4 - ، 5 - ، 9 - قاتارلىق ئۇزۇن تالالىق پاختىنىڭ يېڭى سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرگەن، بۇنىڭدىن «شىنخەي - 5» ۋە «شىنخەي - 9» تۈرپان رايونىدا ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورتقا ئايلىنىپ، كېڭەيتىلگەن ئومۇمىي كۆلىمى 1 مىليون موغا يەتكەن. ئۇلار يېتىشتۇرگەن مەككىز خىل بۇغداي سورتى، ئۇچ خىل كۆممىقوناق سورتى تۈرپان رايونىدا ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورتلارغا ئايلاندى.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى هايۋانات بىئولوگىيىسى تېخنىكىسى، ئۇي هايۋانلىرىنى كۆپەيتىش ۋە سورت يېتىلدۈرۈش، ئېسىل ئوت - چۆپ ئۇرۇقلىرىنى يېتىلدۈرۈش، مال دوختۇرلۇق - دورىگەرلىك، هايۋانلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈملىرى قاتارلىق ساهەلەردىكى تەنتقات ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. پەن - تېخنىكا مىنىستىرلىقى ئېتىراپ قىلغان، كالا تۇرەلمىسىنى كۆچۈرۈش تېخنىكىسى بويىچە تايانچ ئورۇن. 1982 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىدىكى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى چارۋا مال تەنتقات ئورنى، مال دوختۇرلۇق تەنتقات ئورنى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتى ئوتلاق تەنتقات ئورنىنىڭ قوشۇلۇشىدىن قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 38 مىڭ كۇۋادرات مېتىر كېلىدۇ. تورلۇك ئۈسكۇنە - ئەسۋابلىرىدىن 215 ى بار. هازىر 410 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 97 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان،

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى

قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 300 تۈر-دىن ئاشىدۇ. بۇنىڭدىن 13 تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 166 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يېقىنقى مەزگىللەردە دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن نەتىجىلىرىدىن: «كالا تۇرەلمىسىنى كۆچۈرۈشنى تەنتىق قىلىش ۋە قوللىنىش»، «O تىپلىق ئاقسىل كېسەللىكىنىڭ توخۇ ئېمبرىئونى ئارقىلىق ئاجىزلاشتۇرۇلغان ۋىرۇسنىڭ توشقان بەدىنىدە رېئاكسىيىلەشتۇرۇلگەن ۋاكسىنىنى تەنتىق قىلىش ۋە كەبىگەيتىش» قاتارلىقلار بار. ئۇلار ئۈستىگە ئالغان دۆلەتلىك «863» پىلانىدىكى تەنتقات تېمىسى «ئۆشكىنىڭ سوت بېزىدە ئىسپاتلەنگەن ئادەم ئىنسۇلىنىنى ئىپتىدائىي جانلىقلار بىلەن رېئاكسىيىلەشتۇرگۈچى»، دۆلەت تەبىئىي پەنلەر فوندى جەمئى-

يېتىشلىك تەتقىقات تېمىسى «شىنجاڭ ئىلا سۈپەتلىك ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىنىڭ AFLP گېنىنىڭ ئاتلىسىنى ئىشلەش» ، «كالا تېنىدىن ئېلىنغان تۇخۇمنى تەنسىق سىرتىدا يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى تەتقىقاتى» قاتارلىق- لاردا زور ئىلگىرىلەش بولدى. ئۇلار 1050 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى، 10 پارچە مەخسۇس ئە- سەرنى نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى

چارۋا - مال تەتقىقات ئورنى ھايۋانلارنى ئىرسىيەت- لىك يېتىشتۇرۇش، ھايۋانلارنىڭ كۆپەيمىشى ۋە ئوزۇق- لىنىشى قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەتقىقات ۋە تېخنىكا كېڭەيتىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1959 - يىلى قۇرۇل- غان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قارىماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى- دىن B تىپلىق ئولترا ئاۋاز دولقۇنلۇق دېئاگنوز قوي- غۇچ، توڭلىتىش ئەسۋابى قاتارلىقلار بار. ھازىر 54 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 11 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. 110 دىن ئارتۇق پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، بۇنىڭدىن يەتتە تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 64 تۈر ئۇلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «ئىلا سورتلۇق ئىنە- چىكە يۇڭلۇق قوي» ، «قاراكۆل قويى» قاتارلىق ئىلا سورتلارنى يېتىشتۇرگەن. «كالا تۇرۇلمىسىنى كۆچۈ- رۈش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش» تۈرى پەن - تېخنىكا مىنىستىرلىقىنىڭ نۆقتىلىق پەن - تېخنىكا نەتىجىلە- رىنى كېڭەيتىش پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئاپتو- نوم رايونلىق ئىچى - سىرتىدىكى 30 دىن ئارتۇق ناھىيە - شەھەرگە كېڭەيتىلگەن. 300 دىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىپ، 10 نەچچە پارچە مەخسۇس ئەسەر نەشر قىلدۇرغان. ياپونىيە، يېڭى زېلاندىيە، ئاۋسترالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تەتقىقات ئاپپاراتلە- رى بىلەن ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتقان.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى

مال دوختۇرلۇق تەتقىقات ئورنى تارقىلىشچان كې- سەللىك ۋە پارازىت قۇرت كېسەللىكىگە دېئاگنوز قو- يۇش ئۇسۇلى ۋە ئىممۇنىتېت تېخنىكىسىغا ئائىت مولې- كۇلا بىئولوگىيىسى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئۇي ھايۋانلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىك ۋە پارازىت قۇرت كېسەللىكىگە دېئاگنوز قويۇش، ئېپىدېمىئولو- گىيىلىك تەكشۈرۈش، ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئېلىش تېخنىكىسىنى قوللىنىش تەتقىقاتى، چارۋا - مال دورىلىرىنى ياساش، بىئولوگىيىلىك مەھسۇلاتلارنى ئې- چىش، ئىشلەپ چىقىرىش، كلىنىكىلىق مال دوختۇر- لۇق تېخنىكىسى ۋە تارقىلىشچان يۇقۇملۇق كېسەللىك- لەرنىڭ ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تېخنە- كىسىدىن مەسلىھەت بېرىش، مۇلازىمەت قىلىش ۋە ئۇنى كېڭەيتىش قاتارلىقلارنى يايدۇرىدۇ. 1953- يىلى قۇرۇلغان، ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 18 يۇرۇش ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرى بار. ھازىر 86 ئىش- چى- خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭدىن 30 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. بروتسېللىيۇز كېسىلى، سىل كېسىلى، كۆيدۈرگۈچى قۇرت كېسەللىكى، ئېغىنوككوز كېسەل- لىكى قاتارلىقلارغا دېئاگنوز قويۇش سۈيۇقلۇقى ۋاك- سىنا، مەدده چۇشۇرۇش دورىلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان ھەمدە ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىققان. بەش تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 50 تۈر ئۇلكە- مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 350 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى

ئوتلاق تەتقىقات ئورنى ئوتلاق دېھقانچىلىقى، ئوتلاق ئېكولوگىيىسى ۋە سىستېمىسىنىك فۇنكسىيەسىنى قوغداش قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەتقىقات، ئېچىش بە- لەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇم- چى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن ئوپتە- كىلىق مىكروسكوپ، بىئوخىمىيىلىك ئۈستۇرۇش ساد- دۇقى قاتارلىقلار بار. ھازىر 71 ئىشچى - خىزمەتچە- سى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 19 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 60 تۈر بولۇپ، بۇنىڭدىن بىر تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 37 تۈر ئۇلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئې- رىشكەن. ئاساسلىق نەتىجىلىرى: «بىنەم - چۆلدە ياۋا سۈيۈرگە ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى ۋە ئۇنى تولۇقلاپ تېرىش، سورتىنى ياخشىلاش تەدبىرلىرى ئۈستە- دىكى تەتقىقات» ، «شىنجاڭنىڭ ئوتلاق بايلىقى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۈستىدىكى تەتقىقات» ، «ئوتلاق- لاردىكى شۇئاق يىلتىز قوڭغۇزنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتى» قاتارلىقلار. ئۇلار «شىندو - 2» ساق-

لىنىدىغان يەم - خەشەك ئېچىتىش كۆممىقوننىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك يېتىشتۈرگەن بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدا كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتۇرۇلماقتا. ئۇلار ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالە 400 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى يەم - خەشەك تەتقىقات ئورنى كۆشكۆچى ئۇيغۇر ھايۋانلىرىنىڭ يىرىك يەم - خەشىكىدىن پايدىلىنىش، ئاقسىل بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇش ھەمدە چوڭ قېرىنلىق ھەيۋانلار مىكرو بىئولوگىيىسى، يەم - خەشەك پىشىقلاپ ئىشلەش، تىزگىنلەش، ئۇيغۇر ھايۋانلىرىنىڭ يەم - خەشكىنى باشقۇرۇش ۋە ھايۋانلارنى بوردىاش تېخنىكىسى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەم - خەشەك، ئوت - چۆپ، يېمەكلىك، گۈش تۇرلىرى ھەمدە تۇپراقنى ئانالىز قىلىش، تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ. 1998 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 33 يۇرۇش (دانە) ئەسۋاب - ئۈسكۇنىسى بار. ھازىر 24 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بەش كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. يەتتە تۈرلۈك پەن - تەتقىقاتى نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن، بۇنىڭدىن تۆت تۈرى ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «جۇڭگو مېرىنوس قوينىنى بېقىش ئۇلچىمى»، «قوي بوردىاش يېگى تېخنىكىسى»، «جۇڭگو - ئاۋسترالىيە ھەمكارلىقىدىكى قوي بېقىش تەتقىقاتى» ۋە «مىنېرال مادىدىلىق خۇرۇچلارنى تەتقىق قىلىپ ياساش» قاتارلىق ئاساسلىق نەتىجىلىرى بار. ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلىرى 70 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىرى تەتقىقات ئورنى ئۇنىڭ ئاساسى شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەن - تېخنىكا ئاخباراتى تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1997 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1983 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 36 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە توققۇز كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. ئۇنىڭ كەسىپ دائىرىسى: چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسىغا دائىر ساندىق مەلۇماتلار ئامبىرىنى تەكشۈرۈش - ئىزدەش، پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى ئېنىقلاش، تۇرلەرنى ئىز قوغلاپ باھالاش، چارۋىچىلىق ئىگىلىكىنى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش، پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنىڭ ئىلمىي مۇۋاپىقىيەتلىك ئىلمىي ماقالە 400 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى يەم - خەشەك تەتقىقات ئورنى كۆشكۆچى ئۇيغۇر ھايۋانلىرىنىڭ يىرىك يەم - خەشىكىدىن پايدىلىنىش، ئاقسىل بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇش ھەمدە چوڭ قېرىنلىق ھەيۋانلار مىكرو بىئولوگىيىسى، يەم - خەشەك پىشىقلاپ ئىشلەش، تىزگىنلەش، ئۇيغۇر ھايۋانلىرىنىڭ يەم - خەشكىنى باشقۇرۇش ۋە ھايۋانلارنى بوردىاش تېخنىكىسى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەم - خەشەك، ئوت - چۆپ، يېمەكلىك، گۈش تۇرلىرى ھەمدە تۇپراقنى ئانالىز قىلىش، تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ. 1998 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 33 يۇرۇش (دانە) ئەسۋاب - ئۈسكۇنىسى بار. ھازىر 24 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بەش كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. يەتتە تۈرلۈك پەن - تەتقىقاتى نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن، بۇنىڭدىن تۆت تۈرى ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «جۇڭگو مېرىنوس قوينىنى بېقىش ئۇلچىمى»، «قوي بوردىاش يېگى تېخنىكىسى»، «جۇڭگو - ئاۋسترالىيە ھەمكارلىقىدىكى قوي بېقىش تەتقىقاتى» ۋە «مىنېرال مادىدىلىق خۇرۇچلارنى تەتقىق قىلىپ ياساش» قاتارلىق ئاساسلىق نەتىجىلىرى بار. ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلىرى 70 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىرى تەتقىقات ئورنى ئۇنىڭ ئاساسى شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەن - تېخنىكا ئاخباراتى تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1997 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1983 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 36 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە توققۇز كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. ئۇنىڭ كەسىپ دائىرىسى: چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسىغا دائىر ساندىق مەلۇماتلار ئامبىرىنى تەكشۈرۈش - ئىزدەش، پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى ئېنىقلاش، تۇرلەرنى ئىز قوغلاپ باھالاش، چارۋىچىلىق ئىگىلىكىنى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش، پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنىڭ ئىلمىي مۇۋاپىقىيەتلىك ئىلمىي ماقالە 400 پارچىدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى جۇڭگو - ئاۋسترالىيە قوي تەتقىقات مەركىزى چارۋا - مال دوختۇرلۇقىغا دائىر بىئولوگىيە تېخنىكىسى تەتقىق قىلىش ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بىئولوگىيىلىك قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، قوي - كاللارنى كۆپەيتىش تېخنىكىسى ۋە تۇرمىلىمە قۇرۇلۇشى، زامانىۋى سورت يېتىلدۈرۈش تېخنىكىسى، گېن يۆتكەش تېخنىكىسى قاتارلىق مۇھىم ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1991 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شەرقىي قاراماي يولى 21 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. تەتۇر مىكروسكوپ، ھۈجەيرە بىرلەشتۈرۈش ماشىنىسى، ئېلېكتروفورېز سىستېمىسى قاتارلىق 119 يۇرۇش ئىلىم - پەن ئۈسكۇنىلىرى بار. ھازىر 23 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. ئۇلار تاماملىغان «جۇڭگو - ئاۋسترالىيە قوي تەتقىقاتى» تۇرى بېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى، دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دۆلەت پىلان كومىتېتى، دۆلەت چەت ئەللىك مۇتەخەسسىسلەر ئىدارىسىدىن ئىبارەت تۆت مىنىستىرلىق - كومىتېت بىرلىشىپ تارقاتقان «مەملىكەت بويىچە چەت ئەللەرنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىنى كىرگۈزۈشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. بىر تۇرە ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ھازىر دۆلەتنىڭ «863» پىلانىدىكى بىر تۇرنى، دۆلەت تەبىئىي پەن فوندى تۇرىدىن ئۈچ تۇرنى ئۈستىگە ئالدى.

شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلىرى ئاكادېمىيىسى ئېتىز ئىھاتە ئورمىنى، ئورمان بەرپا قىلىش قۇمنى تىزگىنلەش، چۆللىشىشنى تىزگىنلەش، داۋلىق، ئەلا سورتلۇق، ئالاھىدە، سىرەك ئىقتىسادىي ئورمانلار، تەبىئىي ئورمانلارنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە ئورماندىكى كېسەللىك ۋە ھاشارات زىيانداشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئەلا سورتلۇق دەل - دەرەخلەرنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش، سۈنى تېجەپ ئورمان بەرپا قى-

لمش جەھەتلەردىكى تەتقىقات ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇل-لىنىدۇ؛ تەبىئىي ئورمانلارنى مۇھاپىزەت قىلىش قۇ-رۇلۇشى، ئېكولوگىيىلىك قۇرۇلۇش ۋە مېۋىلىك ئور-مان كەسپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مۇھىم نۇقتا قىل-غان تېخنىكا يېگىلاش قۇرۇلۇشى، باغ - ئورمانلارنى

شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى

لايىھىلەش، قاقاس ناغارنى ئورمان بەرپا قىلىپ كۆ-كەرتىش قانارلىق ئورمانچىلىق پەن - تېخنىكىسىدىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ. ئەسلىدە 1959 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلەرى تەتقىقات ئورنى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسى 1955 - يىلى قۇرۇلغان «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق پەنلەرى تەتقىقات ئورنى» نىڭ ئورمانچىلىق تەتقىقات ئىشخانىسى ئىدى. 1984 - يىلى دەرىجىسى ئاكادېمىيىگە ئۆستۈ-رۈلۈپ، نامى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئورۇمچى شەھىرى شىمالىي ساي يولى 64 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 230 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 39 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۇانى بار. پەن-تېخنىكا نەتىجىسى 200 تۈردىن ئارتۇق بولۇپ، بۇ-نىڭدىن بەش تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 48 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرە-جىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىش-كەن. شىنجاڭ ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنۇۋېرسىتېتى ئورمانچىلىق ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلىشىپ «شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلىدۇ.

شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلىرى ئاكادېمىيە-سى ئورمانچىلىق پەنلىرى تەتقىقات ئورنى ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى باھالاش، ئۆسۈملۈك ئېكو-لوگىيىسى، سۇ مەنبەلىرىنى ساقلاش، ئورمان تىجارە-تى، يېڭى ئورمانلىق بەرپا قىلىش، باغلارنى كۆكەر-تىش، ئورمانلىقلارنى مۇھاپىزەت قىلىش، ئۇسۇمە-لۇك فىزىئولوگىيە - بىئوخىمىيىسى، توقۇلما يە-تىشتۇرۇش، مايسا يېتىشتۇرۇش، ئېسىل سورت يە-تىشتۇرۇش، ئورمان ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئورمانلىق توپىرىقى، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئورمانچىلىق ماشىنىلىرى ساھەلىرىدىكى تەتقىقات، ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1959 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي ساي يولى 64-نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 58 نەپەر ئىشچى-خىزمەتچىسى، 51 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمى بار، بۇنىڭ ئىچىدە 14 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۇانى بار. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 100 تۈردىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ 20 تۈرى ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرە-جىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىش-كەن. 20 دىن ئارتۇق كۆكەرتىش پىلانىنىڭ لايىھە-نى ۋە بىر قىسىم قۇرۇلۇش ئىشئاتىنى تاماملىغان.

شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلىرى ئاكادېمىيە-سى ئورمان بەرپا قىلىپ قۇمنى تىزگىنلەش تەد-قىقات ئورنى چۆللىشىشنى تىزگىنلەش، قۇرغاق را-يونلاردا سۇنى تېجەش، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قۇرۇ-لۇشى، ئىقتىسادىي ئورمانلىق ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرى ئورمانلىقىنى يېتىشتۇرۇش، زاۋۇتلاشقان مايسا يېتىش-تۇرۇش خىزمىتى قاتارلىق ساھەلەردىكى تەتقىقات - ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1959 - يىلى قۇرۇل-غان. ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي ساي يولى 64 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 61 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە توققۇز كىشى ئالىي ئۇنۇان ئالغان. پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 40 تۈردىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدىن تۆت تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 22 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى ۋە سۇ ئېلېكتر ئىل-مىي تەتقىقات يۇرتى سۇ ئىشلىرى، سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى تۈرلىرى بويىچە ئىلمىي تەجرىبە، تەكشۈ-رۈپ ئۆلچەش، تېخنىكا تەتقىقاتى، چارلاش، پىلانلاش ۋە لايىھىلەش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. سۇنى تېجەپ سۇ-غىرىش، سۇ ۋە تۇپراقنى ياخشىلاش، سۇ بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش، چوڭ توسمىلارنىڭ بىخەتەرلىكە-نى نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش، دەريا سۇ قۇرۇلۇ-شى مودېلى سىنىقى، ماتېرىيال ۋە قۇرۇلمىلار تەجرە-بىسى قاتارلىق ساھەلەردىكى تەتقىقات ۋە تېخنىكا كې-

كەيتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ. ئۇلار سۇ - تۇپراقنى قوغداش بويىچە دۆلەتلىك A دەرىجىلىك لايا- قەتكە، جۇڭگو ئۇلچەم ئېتىراپنامىسىنىڭ CMA لاياقىتىگە، سۇ ئېلېكتر ۋە بىناكارلىق ئۇنۇمۇبرسال تەجرىبىخانىسى لاياقىتىگە، تەكشۈرۈش، لايىھىلەش ۋە تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش لاياقىتىگە ئىگە. 1958- يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى شنجاڭ سۇ ئىشلىرى ۋە سۇ ئېلېكتر تەتقىقات ئورنى ئىدى. «مەدە- نىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تارقىتىۋې- تىلگەن. 1978 - يىلى قايتا قۇرۇلغان. 1997 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي خۇڭيەن يولى 2 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاش- قان. 40 يۇرۇش (دانە) دىن ئارتۇق چوڭ - ئوتتۇرا

شنجاڭ سۇ ئىشلىرى ۋە سۇ ئېلېكتر ئىلمىي تەتقىقات يۇرتى

تىپلىق ئىلمىي ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرى بار. 150 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، تۇرلۇك كەسىپي تېخ- نىكا خادىملىرى 80% نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 21 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 200 گە يېقىن سۇ ئېلېكتر تەتقىقات تۇرىنى، 400 دىن ئارتۇق تېخنىكە- دىن مەسلىھەت بېرىش ۋە مۇلازىمەت تۇرىنى تاماملە- غان، ئۇنۇمۇبرسال سۇ تېجەش بويىچە ئۇلگە كۇرىستىش رايونىدىن 10 دىن ئارتۇقنى قۇرغان. 79 تۇرلۇك پەن - تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭدىن 14 تۇر ئۇلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، ئىككى تۇر دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن. بەش پارچە مەخسۇس ئەسەر نەشر قىلدۇرغان، 300 پارچىدىن ئارتۇق ئىل- مىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شنجاڭ شامال ئېنېرگىيىسى تەتقىقات ئور- نى دۆلەت ئىچىدىكى شامال ئېنېرگىيىسىنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. غان تۇنجى ئاپپاراتى. چەت ئەللەرنىڭ شامال ماشىنە- لىرى تېخنىكىسىنى كىرگۈزۈش، قوبۇل قىلىش، ئۆزلەشتۈرۈش، دۆلەت ئىچىدە چوڭ تىپتىكى شامال كۈچى گېنېراتورلار گۇرۇپپىسىنى تەتقىق قىلىپ يا- ساش ۋە سانائەتلەشتۈرۈشنى ئەملگە ئاشۇرۇش، چوڭ تىپتىكى شامال ئېلېكتر مەيدانلىرىنى قۇرۇپ باشقۇ- رۇش ۋە شامال كۈچى ئېلېكتر سانائىتىگە ئائىت تېخ- نىكا مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1985 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى شنجاڭ سۇ ئېلېكتر تەتقە- قات ئورنى (سۇ ئېلېكتر قىسمى) بولۇپ، 1997 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى خېيلوڭجاڭ يولى 19 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 40 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالتە كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. دۆلەتنىڭ «9 - بەش يىللىق پىلانىدىكى» پەن - تېخنىكا ئارقىلىق ئۇنكەلگە ھۇجۇم قىلىش تۇرى بولغان «چوڭ تىپتىكى شامال كۈچى گېنېراتورلار گۇرۇپپىسىنى تەتقىق قىلىپ يا- ساش»نى ئۈستىگە ئېلىپ، دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن. «شامال كۈچى يايلىقىنى ئاپتوماتىك خاتىرىلەش ئەسۋابى» سۈچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «بە- ماس قەدەملىك ئېلېكتر ماتورىنى بۇشاق قوزغىتىش قۇرۇلمىسى»، «600 كىلوۋاتلىق شامال كۈچى گېنېرا- تورلار گۇرۇپپىسى» ۋە «كىچىك تىپلىق ئېلېكتر بە- سىمىنى ئۆزگەرتىش پونكىت - زاۋۇتلىرىدا ئىشلىتە- لىدىغان ئۆزۈلمەس ئېلېكتر مەنبەلىك ئېكران» ئېيە- نىشتېيىن كەشپىيات مەركىزى تارقاتقان خەلقئارالىق مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شنجاڭ خوتەن پىلىچىلىك ئىلمىي تەتقىقات ئورنى قۇرغاق رايونلارنىڭ پىلىچىلىكىدە ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكىنى ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنە- دىغان تەتقىقات ئاپپاراتى، 1943 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى خوتەن مەشۇت تەجرىبە مەيدانى ئىدى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن نامى خوتەن پىلە ئورۇقى مەيدانى دەپ، 1956 - يىلى ھا- زىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. لوپ ناھىيىسىنىڭ يورۇڭ- قاش بازىرىغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 35.7 گېكتار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تەجرىبە قىلىش ۋە ئۈزمە ئۆستۈرۈش بېغى 0.9 گېكتارنى ئىگىلەيدۇ. 77 ئىشچى خىزمەتچىسى بولۇپ، بەش كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 64 تۇرلۇك پەن - تېخنىكا نەتىجىسى بولۇپ، بۇنىڭ بىر تۇرى دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەق-

قىياتى مۇكاپاتىغا، سەككىز تۈرى ئۆلكە - مىنىستىر-لىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 70 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، تۆت پارچە مەخسۇس ئەسەرنى ھەمكارلىشىپ يېزىپ نەشر قىلدۇرغان. «شىنجاڭ پىلىچىلىكى» نامـ-لىق قەرەللىك ژۇرنالنى نەشر قىلدۇ.

شىنجاڭ تەنتەربىيە ئىلمىي تەتقىقات ئورنى تەنتەربىيە ھەربىكەتلىرى، ئوزۇقلۇق، سالامەتلىكنى ئاسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ئۇچۇر - ئاخبارات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپپارات. 1981 - يىلى قۇـ-رۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 1 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. تەجرىبە ۋە تەكشۈرۈش ئەسۋابلىرـ-دىن يۈرەك - ئۆپكە ئىقتىدارىنى تەكشۈرۈش ئەسۋابى، ئۇچ يوللۇق ئېلېكترو كاردىئوگراف، فىزىئولوگىيـ-لىك، بىئوخىمىيىلىك تەكشۈرگۈچ، سۈرەت، يېزىق بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى، توك بىلەن داۋالاش، چېنىقىش سايمىنى قاتارلىقلار بار. 18 ئىشچى - خىز-مەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ كىشى ئالىي ئۇنـ-ۋان ئالغان. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجـ-سى يەتتە تۈر بولۇپ، بۇنىڭدىن ئىككى تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «شىنجاڭ تەنتەربىيىسى» ژۇر-نىلىنى نەشر قىلدۇ.

شىنجاڭ مۇھىت تاسراش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى قۇرغاق مۇھىت تەتقىقاتى، مۇھىت بۇلغىنىش-لىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىش، ئېچىش ۋە مۇلازىمەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دۆلەتلىك «قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىتقا بولغان تەسىرىنى با-ھالاش سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى (A دەرىجىلىك)»، مۇھىت بۇلغىنىشنى تۈزەش بويىچە «مەخسۇس قۇرۇ-لۇشلارنى لايىھىلەش گۇۋاھنامىسى (B دەرىجىلىك)» كە ئېرىشكەن. 1976 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 38 - نومۇرلۇق قورۇ-غا جايلاشقان. 30 يۇرۇش (دانە) تىن ئارتۇق نازۇك ئەسۋابلىرى بار. 91 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 21 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. 69 تۈرلۈك پەن تەتقىقاتى نەتىجىسى بولۇپ، بۇنىڭدىن ئىـ-كى تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 20 تۈر ئۆلكە مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. مۇھىت ئاسراش تېخنىكىسى مۇلازىمىتى تۈرىدىن 300 دىن ئارتۇقنى تاماملىغان. بەش تۈرە دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن، بەش پارچە مەخسۇس ئەسەر نەشر قىلدۇرغان، ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىلىرى 300 پارچىدىن ئاشىدۇ. «شىنجاڭ مۇھىت تاسراش» ناملىق پەسسىلىك ژۇرنالـ-نى نەشر قىلدۇ.

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا سىياسەتلىرى تەتـ-قىقات ئورنى پەن - تېخنىكا سىياسەتلىرىنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. پەن - تېخنىكىنى باشقۇـ-رۇش، پەن - تېخنىكا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى، تاشقى ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى، پەن - تېخـ-نىكا بىلەن ئىقتىسادنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش، سانائەت تېخنىكىسىدا يېڭىلىق يارىتىش، پەن - تېخنىكا تەرەـ-قىياتى ۋە رايونلار تەرەققىياتى، تەرەققىيات ۋە مۇھىت قاتارلىق ساھەلەر بويىچە تەتقىقاتنى قانات يايدۇرىدۇ. 1987 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. خادىر 22 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچـ-ىدە ئالتە كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. جەمئىي 16 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭدىن 12 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىسى 200 دىن ئاشىدۇ. «غەربكە ئېچىۋېتىشتىكى پەن - تېخنىكا سىياسىتى»، «شىنـ-جاڭغا تېخنىكا كىرگۈزۈش ئىستراتېگىيىسى» قاتارلىق ئەسەرلەرنى نەشر قىلدۇرغان.

شىنجاڭ پولات - تۆمۈر تەتقىقات ئورنى كان تاللاش، كۆيدۈرۈپ كاللەكلەشتۈرۈش، مېتال تاۋلاش، پولات پروكاتلاش، مېخانىكىلىق ئىقتىدارىنى تەكشۈـ-رۈش، مېتاللوگرافىيىلىك ئانالىز، خىمىيىلىك ئانا-لىز، دەخلى - تەرۈزسىز دەز تېپىش تېخنىكىسى سا-ھەلىرى بويىچە تەتقىق قىلىش ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇل-لىنىدۇ. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتى مەركىزىي تەجرىبە - تەتقىقات ئىشخانىسى بولۇپ، 1992 - يىلى شىنجاڭ پولات - تۆمۈر شىركىتى پەن - تېخنىكا باشقارمىسى بىلەن بىرلىشىپ قۇرۇل-

غان. ئۈرۈمچى شەھىرى تۆدۈنخابا رايونى شىنگاڭ يو-لىغا جايلاشقان. 26 يۈرۈش پەن تەتقىقاتى ئۇسكۇنىسى بار. ھازىر 101 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. پەن - تېخنىكا نەتىجىسى 100 تۈرگە يېتىدۇ، بۇنىڭدىن 19 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، بىر تۈر ب د ت TIPS پەن-تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىش، كەشپ قىلىش يۇلتۇزى مۇكاپاتىغا، ئىككى تۈر دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن. 60 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ بىناكارلىق ئىلمىي تەتقىقات يۈرتى بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، قۇرۇلۇشنى ماتېرىياللىرى، بىناكارلىق ماشىنىلىرى ھەمدە قۇرۇلۇشنى ئېلېكتر-لىك ئاپتوماتلاشتۇرۇش قاتارلىق ساھەلەر بويىچە تەتقى-قات، لايىھىلەش، تېخنىكا ئېچىش، سىناش - ئۆل-چەش، قۇرۇلۇش قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە مەسلە-ھەت بېرىش مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

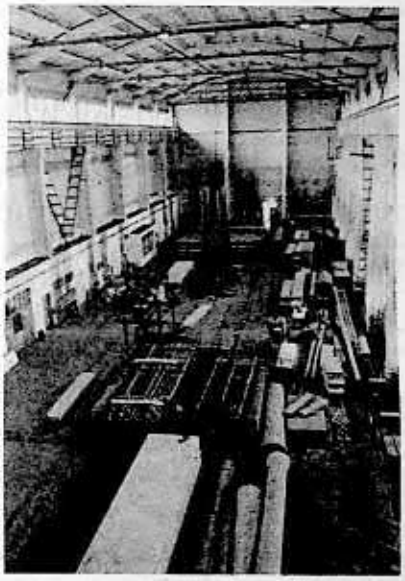

شىنجاڭ بىناكارلىق ئىلمىي تەتقىقات يۈرتى يېڭى تېپتىكى قۇرۇلۇش ماتېر-ىياللىرىنى تەتقىق قىلماقتا

1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنجاڭ بىنا-كارلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1994 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۈرۈمچى شەھىرى غەر-بىي باجاخۇ يولى 4 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 700 يۈرۈش (دانە) دىن كۆپرەك ئەسۋاب - ئۇسكۇنە-سى بار. ھازىر 155 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 21 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. 177 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەل-تۈرگەن. بۇندىن 16 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرە-جىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىش-كەن. ئاساسلىق نەتىجىلىرىدىن: «چوڭ بېتون تاختا ۋە چارچاپنىڭ يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇشچانلىقى ئۇستىدىكى تەجرىبە ۋە تەتقىقات»، «تۆشۈك تېشىپ قويۇلىدىغان قوزۇقنىڭ شىنجاڭ رايونىدا قوللىنىلىشى ئۇستىدە تەتقىقات»، «ئالاھىدە يېنىك ساپال قۇمىنى ئېچىش ۋە ئىشلىتىش»، «قىش پەسلىدە سېمونت ئار-قىلىق قۇرۇلۇش قىلىش تېخنىكىسى ئۇستىدە تەتقى-قات»، «گاز گەجدىن ياسالغان ئىسسىقلىق ساقلاش مەھسۇلاتى»، «سۇ كۆپەيتىدىغان پېرلىتلىق ئىسسىق-لىق ساقلاش بۇيۇمى»، «بېتونغا ئارىلاشتۇرۇلىدىغان يۇرۇشلۇك مەھسۇلاتلار» قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى تەتقىقات ئورنى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى يېڭى تېخنىكىسى، يېڭى مەھسۇلاتلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئېچىش، كېڭەي-تىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؛ 100 مىڭ تونناسلىقتىن تۆۋەن نەمدەش ۋە قۇرۇتۇش ئۈسكۈ-نىكى ئايلانما خۇمدانلارنى، تىك خۇمدانلارنى، يېڭى تېپتە-كى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى كارخانىلىرىنى ئۇزگەر-تىش، كېڭەيتىپ قۇرۇش تورلىرىنى ئۇستىگە ئالغان؛ سېمونت، خىش - كاھىش، تام ماتېرىياللىرى، ئىس-سىقلىق ساقلاش ماتېرىياللىرى، بېزەكچىلىك ماتېر-ىياللىرى قاتارلىق 140 خىلدىن ئارتۇق مەھسۇلاتنى نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ. 1978 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 74 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 15 يۈرۈش ئەسۋاب - ئۇسكۇنىسى بار. ھازىر 63 ئىشچى-خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 15 كىشىنىڭ ئا-لىي ئۇنۋانى بار. 31 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا نەتىجىسى-نى قولغا كەلتۈرگەن، بۇنىڭدىن ئۈچ تۈر ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىش-كەن.

شىنجاڭ ماشىنىسازلىق تەتقىقات يۈرتى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى، يېزا ئىگە-لىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىلىرى، يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنە-لىرى، مېتال ماتېرىياللار، قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش، ئاپتوماتىك كونترول قىلىش، ماشىنا ۋە

ئېلېكتر ئوسكۇنىلىرىنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش جەھەتـ
لەردىكى تەتقىقات ۋە تېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.
1960 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي
بېيجىڭ يولى 41 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان.
خادىر 135 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭدىن 26
كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. قولغا كەلتۈرگەن پەن -
تېخنىكا نەتىجىسى 600 تۈردىن ئاشىدۇ. بۇنىڭدىن بىر
تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئې-
رىشكەن. 17 تۈر ئۇلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك

شىنجاڭ ماشىنىسازلىق تەتقىقات يۈرتى

پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 16
تۈر دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن. يېقىنقى مەزگىللەردە
يارانقان ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى: كېۋەز ئۈرۈقىنى
پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان يۇرۇشلۇك ئوسكۇنىلەر، قۇل-
ماقنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان يۇرۇشلۇك ئوسكۇنە-
لەر، پەمدۇر مۇرابباسى، پەمدۇر تالقىنى، پەمدۇر
قىيامى ئىشلەپچىقىرىدىغان ھالقىلىق ئوسكۇنىلەر، قو-
يۇلدۇرۇلغان سەۋزە قىيامى ئىشلەپچىقىرىش، پىششىق-
لاپ ئىشلەش ئوسكۇنىلىرى، ئوت - چۆپ يىغىش ما-
شىنىسى، چۆپ باغلاش ماشىنىسى، سوزۇش - ئوراش
ماشىنىسى، ھاۋا سۇمۇرىدىغان (ھاۋا پۈركۈيدىغان)
كومبايىن، ئائىلىلەردە ئىشلىتىلىدىغان قۇياش ئېنېر-
گىيىلىك سۇ ئىسىتقۇچ مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلار
بار.

شىنجاڭ ئېلېكترون تەتقىقات ئورنى

ئېلېكترونلۇق ئۈچۈر تېخنىكىسى ساھەسىدىكى ئې-
چىش، تەتقىق قىلىش، كېڭەيتىش، قوللىنىش،
سىستېما توپلاشتۇرۇش ۋە تېخنىكا مۇلازىمىتى بىلەن
شۇغۇللىنىدۇ. 1978 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى
شەھىرى ئىتتىپاق يولى 49 - نومۇرلۇق قورۇغا جاي-
لاشقان. تۈرلىرى تولۇق ئېلېكترونلۇق ئەسۋاب -
ئوسكۇنىلىرى بار. خادىر 86 ئىشچى - خىزمەتچىسى
بولۇپ، بۇنىڭدىن 16 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. پە-
تېخنىكا نەتىجىلىرى 100 تۈردىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ كۆمۈر ئىلمىي تەتقىقات ئورنى

قاتتىق تىرىگۇچ تاختىنى ئالدىن پارتلىتىپ بىر تەرەپ
قىلىش، ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈر، لەڭگەر توۋرۇك-
لۇك تىرەك، قاتتىق كۆمۈرنى يۇمشىتىش، كۆمۈر
قېزىشنى ئۇنۇمۇپرسال ماشىنىلاشتۇرۇش، كۆمۈركانلە-
رىدا بىخەتەر توشۇش ساھەسىدىكى تەتقىقات ۋە تېچىش
بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1959 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈ-
رۈمچى شەھىرى ئەنچاڭ يولى 28 - نومۇرلۇق قورۇغا
جايلاشقان. خادىر 91 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ،
بۇنىڭ ئىچىدە 30 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. ئاساس-
لىق نەتىجىلىرىدىن: «شىنجاڭ كۆمۈرلۇكلىرىدىكى
كەڭ دائىرىلىك كۆمۈر قاتلاملىرىدا يوز بەرگەن تەبە-
ئىي ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنە-
لەش تېخنىكىسى» دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى
مۇكاپاتىغا، «شىنجاڭ ئۇيغۇر كۆمۈر كېنىنىڭ قاتـ
تىق تىرىگۇچ تاختىسىنى باشقۇرۇش ئۇسۇلى ئوستىدە-
كى تەتقىقات» قاتارلىق سەككىز تۈر ئاپتونوم رايونلۇق
پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. سەك-
كىز تۈرده دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشتى. «شىنجاڭ كۆ-
مۈرچىلىك پەن - تېخنىكىسى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلە-
دۇ.

شىنجاڭ توقۇمىچىلىق پەن - تېخنىكىسى تەتقىقات يۈرتى

توقۇمۇچىلىق، بويـاش، گـۈل
بېسىـش، كىيىم - كېچەككە ئائىت يېڭى ھۈنەر -
سەنئەت، يېڭى مەھسۇلات، يېڭى تېخنىكىلارنى تەتقى
قىلىش، ئېچىش، پاختا، يۇڭ، يىپەك، كەندىر، خە-
سىيىلىك تالا خام ماتېرىياللىرىنىڭ فىزىكىلىق، خە-
سىيىلىك ئىقتىدارىنى ئانالىز قىلىش ۋە تەكشۈرۈش
بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1978 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسـ
لىي نامى شىنجاڭ قوي يۇڭى تەتقىقات ئورنى ئىدى.
1997 - يىلى شىنجاڭ توقۇمۇچىلىق ئىلمىي تەتقىقات
ئورنى بىلەن بىرلىشىپ تەتقىقات يۈرتى بولۇپ قۇرۇل-
غان. ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي شىنخۇا يولى 34 -
نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. مەخسۇس توقۇلما بۇيۇم-
لارنى ئۆلچەش - سىناشتا ئىشلىتىلىدىغان 67 يۈرۈش
ئەسۋاب - ئوسكۇنىسى بار. خادىر 60 كەسىپىي تېخنىكا
خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 10 كىشىنىڭ ئالىي

ئۇنۇڭى بار. 40 تۇردىن ئارتۇق پەن - تېخنىكا نەتىجە- سىنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭدىن سەككىز تۇر ئۆل- كە- مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققە- ياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇلار ئاچقان مەھسۇلاتلار- دىن: «يۇڭ توقۇلمىلارنى يۇيىدىغان قويۇقلاندۇ- رۇلغان دورا»، «پاختا توقۇلمىلىرىنى يۇمشىتىش دورىسى» قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ يېنىك سانائەت لايىھىلەش تەتقىقات يۇرتى يېنىك سانائەتكە ئائىت تەكشۈرۈش، لايىھىلەش ۋە تەتقىق قىلىش، شۇنىڭدەك يېنىك سانائەت مەھسۇلا- تلىرىنىڭ سۈپىتىنى نازارەت قىلىش - تەكشۈرۈش، قۇرۇلۇشنى نازارەت قىلىش، قۇرۇلۇشنى ھۆددىگە ئې- لىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. تەكشۈرۈش - لايىھىلەش ۋە ئىلمىي تەتقىقاتنى يېمەكلىك، كۆن - خۇرۇم ۋە ئۇلاردىن ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلار، قەغەز، كوندىلىك ئەينەك بۇيۇملىرى، توز، سۇلياۋ بۇيۇملار ۋە خەلق بىناكارلىقىنى ئاساس قىلىدۇ. يېنىك سانائەت بويىچە لايىھىلەشتە A دەرىجىلىك، قۇرۇلۇشتا مەسلىھەت بې- رىشتە A دەرىجىلىك، بىناكارلىق بويىچە لايىھىلەشتە B دەرىجىلىك، قۇرۇلۇشلارنى تەكشۈرۈشتە ۋە نازارەت قىلىشتا B دەرىجىلىك سالاھىيەتكە ۋە 1 -، 2 - دەرىجىلىك بېسىم قاچىلىرىنى لايىھىلەشتە دۆلەت قانۇ- نىدا بەلگىلەنگەن سالاھىيەت گۇۋاھنامىسىگە ئىگە. 1959 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى شىنجاڭ يېنىك سانائەت ئىلمىي تەتقىقات تەجرىبىخانىسى بو- لۇپ، 1979 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جۇڭخەن يولى 102 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 120 تېخنىك خادىمى بو- لۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 39 كىشى ئالىي ئۇنۇان ئالغان. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپلىق يېنىك سانائەت بويىچە تەكشۈرۈش - لايىھىلەش تۈرى- دىن 300 گە يېقىن تۈرنى تاماملىغان، 22 تۈر ئاپتو- نوم رايونىنىڭ مۇنەۋۋەر قۇرۇلۇش لايىھىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 50 تۈرگە يېقىن پەن - تېخنىكا نەتىجىسى- نى قولغا كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭدىن يەتتە تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تە- رەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئاساسلىق نەتىجىلىرى- دىن: «شىنجاڭنىڭ ياۋا مېۋە-بايلىقىنى ئېچىش، پايدىلىنىش ئۇسۇتىدىكى تەتقىقات»، «شىنجاڭ ئالىي دەرىجىلىك ئۇزۇم ھارىقى تەتقىقاتى» قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ قاتناش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى 1980 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جىڭيې يولى 17 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. تاش- يول، كۆۋرۈك، قاتناش ئىنشائاتلىرىنى تەكشۈرۈش، لايىھىلەش ۋە نازارەت قىلىش، ئاپتوموبىللارنىڭ سۈپە- تىنى نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش لايىقىستىگە ئىگە. ھازىر 128 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 28 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۇانى بار. 58 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭدىن 25 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، جۈملىدىن «شىنجاڭ قۇملۇق تاشيولىنى ياساش تېخنە- كىسى تەتقىقاتى» 1994 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكا- پاتقا ئېرىشكەن. بۇ ئۇرۇن «تارىم قۇملۇق نېفتلىكى تاشيولىنىڭ قۇرۇلۇش تېخنىكىسى تەتقىقاتى» (1995- يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 10 چوڭ پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيىتىنىڭ بىرى بولغان. 1996 - يىلى دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن) نى ئۈستىگە ئالغان ئا- ساسلىق ئورۇن. ئۇ شىنجاڭ تاشيول ئىلمىي جەمئىيە- تى بىلەن بىرلىكتە «شىنجاڭ قاتناش پەن - تېخنىكە- سى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلىدۇ.

شىنجاڭ ئاشلىق - ماي ئىلمىي تەتقىقات ئورنى ياغ، ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەش، ئاشلىق - ماي، يېمەكلىكلىرى، ئاشلىق - مايىنى ساقلاش، ئاش- لىقنى قۇرۇتۇش، ئاشلىق بىر تەرەپ قىلىش ماشىنە- لىرى، ئاشلىق - ماي پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاپتومات- لاشتۇرۇش جەھەتلەردىكى تەتقىقات ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئاشلىق - ماي ئامبىرى (زاۋۇتى) ھۇنەر - سەنئىتى، بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىنى لايىھىلەش، قۇرۇلۇشلارنى نازارەت قىلىش ۋە تېخنىكا مەسلىھەت بېرىشنى ئۈستىگە ئالغان. 1976 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي شىنخۇا يولى 78 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاش- قان. ھازىر 46 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ- دىن 13 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۇانى بار. 40 تۈرلۈك پەن- تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭدىن 14 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، بىر قىسىم نەتىجىلىرى ئالتە ئۆلكە - شەھەردىكى 24 زا- ۋۇت ياكى پەن تەتقىقاتى ئورۇنلىرىغا ئۆتۈنۈپ بېرىل-

گەن. بەش تۈرە، دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ يېڭى ئېنېرگىيە تەتقىقات ئورنى

قۇياش ئېنېرگىيىسى فوتوتېرمالىدىن، فوتو ئېلېكتر-دىن پايدىلىنىدىغان مەھسۇلاتلارنى تەتقىق قىلىش، ئې-چىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1978- يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنجاڭ قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1984 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۈرۈمچى شەھرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىغا جايلاشقان. ھا-زىر 54 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچى-دە 10 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 30 تۇردىن ئارتۇق پەن - تېخنىكا تەتقىقاتچىلىرىنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭ ئىچىدىن ئىككى نۇر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. مە-لىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا 100 پارچىگە يېقىن ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. «شىنجاڭنىڭ قۇياش ئېنېرگىيە-سى بايلىقى ۋە ئۇنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتىگە باھا»، «شىنجاڭ ئېنېرگىيە قوللانىسى» دېگەن كىتابلارنى نەشر قىلدۇرغان. ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن قۇياش ئېنېرگىيىلىك سۇ ئىسىتقۇچ، فوتو ئېلېكتر مەنبە-سى قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ جۇڭگو تېبابىتى تەتقىقات ئورنى

جۇڭگو تېبابىتى بىلەن ۋە جۇڭگو - غەرب تېبابىتى بىرلەشتۈرۈلگەن كلىنىكا تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ھەمدە شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو تېبابىتى ئىنستىتۇتىنىڭ كلىنىكا، ئوقۇتۇش، پراكتىكا ۋەزى-پىلىرىنى ئۈستىگە ئالغان. 1974 - يىلى قۇرۇلغان. ئۈرۈمچى شەھرى شىمالىي ئازادلىق يولى 29 - نو-مۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسلىق ئەسۋابلىرىدىن رېنتگېن، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق ئايپا-رات، كۆپ پارامېتىرلىق كۆزەتكۈچ قاتارلىقلار بار. شۇبە دوختۇرخانىسى بار. ھازىر 162 ئىشچى - خىز-مەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 19 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 137 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش تەتقىقات ئورنى ئەسلىي نامى شىنجاڭ تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمىي تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1960 - يىلى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۈرۈمچى شەھرى شورېۋلاق 1 - كوچا 4 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق قىممەتكە ئىگە ئالتە يۈرۈش ئۈسكۇنە - ئەسۋابى بار. 1988 - يىلى سەھىيە مىنىس-تىرلىقىنىڭ قاپلىق قۇرت كېسەللىكلىرىنى ئالدىنى ئې-لىش، يوقىتىش بويىچە تەرىبىلەش بازىسى بولۇپ قۇرۇلۇپ، قاپلىق قۇرت كېسەللىكلىرىنى ئالدىنى ئې-لىش، يوقىتىش تەتقىقاتى ۋە كەسپىي خادىملارنى تەر-بىيىلەشنى ھەمدە شىنجاڭ قارا بەزگەك كېسەللىكلىرىنى ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتى ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. ھازىر 244 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 42 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 103 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا

تەتقىقات ئورنى بولۇپ قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي شىنخۇا يولى 9 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپلىق ئىلىم ـ پەن ئوسكۇنىلىرىدىن گاز خروماتوگرافى، سۇيۇقلۇق خروماتوگرافى، ئولترا بىنەپشە نۇر سپېكتروسكوپى، ئېنفىرا قىزىل نۇر سپېكترۇسكوپى، 90 مېگاگېرتسلىق يادرو ماگنىتلىك رېزونانس سپېكتروسكوپى، توت يوللىشلىك فىزىئولوگىيە ئەسۋابى، يېرىم ئاپتوماتلىك بىئوخىمىيىلىك ئەسۋاب قاتارلىلار بار. بۇ ئورۇندا يەنە پېيى كونترول قىلىنىدىغان جۇڭگو ـ ئامېرىكا ھەمكارلىقىدىكى ئىككى پەن ـ تېخنىكا كارخانىسى بار، ئۇلار: شىنجاڭ شەرق ئوسما گىرىم بۇيۇملىرى چەكلىك شىركىتى ۋە شىنجاڭ غەرب جياستىي دورىگەرلىك چەكلىك شىركىتىدىن ئىبارەت. ھازىر 80 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 16 كىشىنىڭ ئالىي ئوقۇۋانى بار. 22 تۇرلۇك پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. توت تۇر دۆلەت پاتېنتىغا، 10 تۇر تاۋار ماركا ھوقۇقىغا ئېرىشكەن. تەتقىق قىلىپ ئاچقان مەھسۇلاتلىرىدىن ئوسما يۇرۇشلۇك قاش قەلەمى، چاچ يۇيۇش سۇيۇقلۇقى، لەۋ سۇرۇغ، شۇنىڭدەك كۆز دورىسى، قۇلاق دورىسى، كلامبتسىن كاپسۇلى، ئانار ئايالار تازىلىق سۇيۇقلۇقى قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ جۇڭگوچە ـ مىللىيچە تېبابەتچىلىك دوختۇرلىرى تەتقىقات ئورنى جۇڭگو تېبابەتچىلىك دوختۇرلىرى، مىللىي تېبابەتچىلىك دوختۇرلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياسايدىغان ۋە ئاچىدىغان ئورۇن. 1986ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى شىنجىن يولى 9ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 39 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە توققۇز كىشىنىڭ ئالىي ئوقۇۋانى بار. 40 تۇردىن ئارتۇق پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭدىن ئۇچ تۇر ئۆلكە ـ مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يۈز پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، «شىنجاڭنىڭ مىللىي تېبابىتىدە دائىم قوللىنىلىدىغان مۇرەككەپ دورىلار» قاتارلىق ئەسەرلەرنى نەشر قىلدۇرغان. تەتقىق قىلىپ ياسىغان ۋە ئاچقان گۈي ـ لۇسەنشېن، ئېجياۋجېنجۇ ياڭيېنگاۋ، قار لەيلىسى بۇغا مۇڭگۈزى ھارىقى قاتارلىق 20 خىلدىن ئارتۇق مەھسۇلاتى بار.

شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى لايىھىلەش تەتقىقات يۇرتى چېرىشتىن ساقلىغۇچى ئالاھىدە ھاك، سۇيۇق CO_2 نى ئاجرىتىۋېلىش تېخنىكىسى، سۇنى بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى، نېفىتلىكلەردە ئىشلىتىلىدىغان يارەمچى دورىلار، يۇقىرى مولېكۇلىلىق ماتېرىياللار قاتارلىق ساھەلەرگە ئائىت تەتقىقات ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. خىمىيە سانائىتى، تېببىي دورا، بىناكارلىق، شەھەر مەمۇرىيىتى، مۇھىت ئاسراش، بېسىم قاچىلىرى قاتارلىق جەھەتلەردىكى قۇرۇلۇشلارنى لايىھىلەشنى ئۇستىگە ئالغان. خىمىيە سانائىتى بويىچە لايىھىلەشتە A دەرىجىلىك، بىناكارلىقتا B دەرىجىلىك لايىقتەك، شۇنىڭدەك شەھەر مەمۇرىيىتى، مۇھىت ئاسراش، بېسىم قاچىلىرى جەھەتلەردىكى قۇرۇلۇشلارنى لايىھىلەش ۋە مەسلىھەت بېرىش لايىقىتىگە ئىگە. 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان. 1965 ـ يىلى نامى ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت نازارىتى تەجرىبە ـ تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1979 ـ يىلى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى چېمەنتاڭجاڭ يولىغا جايلاشقان. گاز خروماتوگرافى، ئاتوم ئابسورپسىيە سپېكتروسكوپى قاتارلىق پەن تەتقىقاتى ۋە ئارقا ئالقىتكى سىناق ئۈسكۇنىلىرى بار، كومپيۇتېر، رەقەملەشتۇرگۈچ، لازېرلىق پلوتتېر، رەڭلىك پۈركۈمە پلوتتېر ۋە كەسپىي يۆمشاق دېتاللار سەپلەپ بېرىلگەن. ھازىر 126 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 42 كىشىنىڭ ئالىي ئوقۇۋانى بار. 67 تۇرلۇك پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭدىن بىر تۇر ئاپتونوم رايونلىق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يەتتە تۇر دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر لايىھە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «شىنجاڭ خىمىيە ـ سانائىتى» ۋە «شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى ئۇچۇرلىرى» دېگەن ژۇرناللارنى نەشر قىلدۇ.

شىنجاڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىلمىي تەتقىقات ئورنى رەقەملىك كۆرۈنمە چاستوتا، ئاۋاز چاستوتىسى مەھسۇلاتلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساش ۋە ئېچىش، شىنجاڭدىكى مىللەتلەر تىل ـ يېزىق ئۇچۇرلىرىنى كومپيۇتېردا بىر تەرەپ قىلىش، رادىئو ـ تېلېۋىزىيىگە مۇناسىۋەتلىك ئىستېمال تاۋاردىكى ئېلېكترون مەھسۇلاتلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساش ۋە ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1980 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 20 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئوقۇۋان ئالىمانلار بەش كىشى. ئاساسلىق نەتىجىلىرىدىن «شىنجاڭ ئاز

سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئۆچۈرلارنى كومپيۇتېردا ئۇنۇملۇق بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى ۋە ئۇنى ئېچىش» ، «ئۇيغۇرچە، قازاقچە رەڭلىك ھەرپ يۈمشاق دېتالى» قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ماتېماتىكا - فىزىكا تەتقىقات ئورنى ماتېماتىكا، فىزىكا تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن. ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1993 - يىلى 2 - ئايدا قۇرۇلغان. بەش نەپەر ئوقۇتۇش، تەتقىقات خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تۆت نەپەر پروفېسسور بار. بۇ تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۆلكە - مىنىستىرلىقتىن يۇقىرى دەرىجىلىك تەتقىقات تۈرىدىن توققۇزنى ئۈستىگە ئالغان. 113 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. 11 تۈرلۈك پەن تەتقىقاتى نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭدىن ئىككى تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرغاق رايونلار-نىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى تەتقىقات ئورنى قۇرغاق رايونلارنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن. ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1993 - يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان. توققۇز نەپەر ئوقۇتۇش، تەتقىقات خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى پروفېسسور، ئىككى دوتسېنت بار، مۇھىت پەنلىرى (سانائەت پەنلىرى) بويىچە ماگىستىر نۇقتىسى تەسىس قىلىنغان. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۆلكە، مىنىستىرلىقتىن يۇقىرى دەرىجىلىك تەتقىقات تۈرىدىن سەككىزنى ئۈستىگە ئېلىپ، 7 مىللىيون 830 مىڭ يۈەن راسخوتقا ئېرىشكەن. ئالتە تۈرلۈك پەن تەتقىقاتى نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. 260 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. «خۇنەن، گۈيجۇ، گۇاڭشى ئۇسۇلۇك فائونالىنىڭ نامليرى» ، «جۇڭگو قۇرغاق رايون ئۇسۇلۇكلىرى فائونال جۇغرافىيىسى» ۋە «قۇرغاق رايونىنىڭ سىستېمىلىق ئۆزگىرىشى ئۈستىدە ئىزدىنىش» ناملىق ئۇچ كىتابنى تۈزگەن.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەمەلىي قوللىنىشچان خىمىيە تەتقىقات ئورنى خىمىيە تەتقىقاتى ئورگىنى، ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1996 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. 10 نەپەر ئوقۇتۇش، تەتقىقات خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ پروفېسسور، بەش دوتسېنت بار. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پەن تەتقىقاتى تۈرىدىن سەككىزنى ئۈستىگە ئالغان. 100 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. 13 تۈرلۈك پەن تەتقىقاتى نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. ئىككى تۈردە پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن. ئالتە تۈردىكى نەتىجىسى ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇزۇم، مېۋە - چېۋىلەرنى ئۇزۇلەشتۇرۇش، تەتقىق قىلىش مەركىزى تاۋۇز، قوغۇن ۋە ئۇزۇمنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇزلەشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1979 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى تۇرپان ۋىلايەتلىك ئۇزۇم، قوغۇن - تاۋۇز تەتقىقات ئورنى ئىدى. پېچان ناھىيىسىدىكى قوشتۇگەمەنگە جايلاشقان. 3.13 گېكتار دۆلەت دەرىجىلىك، ئىلا سورتلۇق قوغۇن - تاۋۇز ئۇرۇقى يېتىشتۇرۇش بازىسى، 40 گېكتار پەن تەتقىقاتى تەجرىبە بازىسى بار. ھازىر 70 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 30 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. بۇنىڭدىن بىر تۈر دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، 12 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئاساسلىق نەتىجىلىرىدىن «قوغۇننىڭ بىر قاتار يېڭى سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش» ، «ئۇزۇمنىڭ تاۋار-لىق خاراكتېرىنى كۈچەيتىش ۋە بايلىق مەنبەسىنى ئېچىش، پايدىلىنىش تەتقىقاتى» قاتارلىقلار بار. 45 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا ئۇچۇراتى تەتقىقات ئورنى خەلقئارا ۋە دۆلەت ئىچىدە چاتما كومپيۇتېر ئارقىلىق يېڭى ئۇچۇرلارنى ئىزدەش، ئىنگلىز، رۇس، ياپون، نېمىس، ئۇيغۇر، قازاق تىللىرى بويىچە تەرجىمە قىلىش، ئونتۇرا غەربىي ئاسىيانىڭ پەن - تېخنىكا ۋە ئىقتىسادىنى تەتقىق قىلىپ، ھۆججەتلەردىن پايدىلىنىشقا مەسلىھەت بېرىش، ئىناۋەتلىك دەللەللەش، پەن-تېخنىكىغا ئائىت ئۇن - سىنىلىق فىلىملەرنى تەھرىرلەش - ئىشلەش ھەمدە خىزمەتنى ئاپتوماتلاشتۇرۇش ئۇسكۇنىلىرىنى سېتىش، رېمونت قىلىش قاتارلىقلار

بىلەن شۇغوللىنىدۇ. 1975 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇ- رۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىغا جايلاشقان. ھازىر 76 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچى- دە 13 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 1983 - يىلدىن بۇيان 10 تۇرە ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجە- لىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇيغۇر، خەنزۇ تىللىرىدا «ئونتۇرا ئاسىيا ئۇچۇرلا- رى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلدۇ.

شىنجاڭ ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش مەركىزى يەنە بىر نامى شىنجاڭ كومپيۇتېرنى قوللىنىش تەتقىقا- تى ئورنى. كومپيۇتېر يۇمشاق دېتالى تېخنىكىسى، تور تېخنىكىسى، كۆپ ۋاستە تېخنىكىسى، سانلىق مەلۇ- مات ئامبىرى تېخنىكىسى، شۇنىڭدەك سانائەتنى تەرتىپ بويىچە تەكشۈرۈش، كونترول قىلىش قاتارلىق جەھەت- لەردىكى تەتقىقات ۋە ئېچىش بىلەن شۇغوللىنىدۇ. 1978 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ھازىر 36 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭدىن ئالتە كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 60 تۇردىن ئارتۇق پەن - تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈر- گەن، بۇنىڭدىن 11 تۈر ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجە- لىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا، بىر تۈر دۆلەت پاتېنتىغا ئېرىشكەن. 100 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، 30 دىن ئارتۇق كىتاب نەشر قىلدۇرغان.

شىنجاڭ ئانالىز قىلىش، سىناق قىلىش مەركىزى يەنە بىر نامى شىنجاڭ ئانالىز قىلىش، سىناق قىلىش تەتقىقات ئورنى. ئانالىز قىلىش، سىناق قىلىش مۇلازىمىتى، تەجرىبە تېخنىكىسى ۋە ئۇسۇلى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە لابورانتلارنى تەربىيەلەش بىلەن شۇغوللىنىدۇ. 1978 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 40 - نومۇرلۇق قورۇ- غا جايلاشقان. 17 يۇرۇش چوڭ، ئونتۇرا تىپلىق نازۇك ئانالىز قىلىش - سىناق ئەسۋابلىرى بار. ھازىر 36 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. ئاپتونوم رايونىنىڭ ئۆز- كەلگە ھۆجۇم قىلىش تورى، تەبئىي پەن فوندى قول- لىغان تېما تەتقىقات تۈرىدىن بولۇپ 13 تۈرنى مۇستە- قىل ياكى ھەمكارلىشىپ ئىشلىگەن. 1979 - يىلدىن بۇيان مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ژۇرناللاردا 80 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە، 50 پارچىدىن ئارتۇق تەرجىمە ماقالە ئېلان قىلغان. ئۇچ تۈردە دۆلەت پاتېن- تىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ پەن - تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇ- رۇش، ئالماشتۇرۇش مەركىزى يېڭى تېخنىكا، يېڭى مەھسۇلاتلارنى كىرگۈزۈش ۋە ئېچىش، تېخنىكا نەتىجىلىرىنى كېڭەيتىپ قوللىنىش، خەلقئارا ۋە دۆلەت ئىچىدە پەن - تېخنىكا ھەمكارلىقى ۋە ئال- ماشتۇرۇش، تېخنىكا ئۇتۇنۇپ بېرىش ۋە تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش بىلەن شۇغوللىنىدىغان ئورۇن. 1984 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىغا جايلاشقان. ھازىر 24 ئىشچى - خىز- مەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بەش كىشى ئالىي ئۇن- ۋان ئالغان. كىرگۈزگەن، ئاچقان، كېڭەيتكەن پەن- تېخنىكا تۈرى 60 تىن ئاشىدۇ. 500 قېتىمدىن ئارتۇق پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش خىزمىتىنى ئىش- لىگەن. بىر تۈردە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 36 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا سارىيى چوڭ تېپىد- كى ئۇنۇمۇرسال پەن - تېخنىكا پائالىيىتى سورۇنى. ئۇرۇمچى شەھىرى بېيجىڭ يولىنىڭ جەنۇبىي ئېغىزىغا جايلاشقان. 1985 - يىلى 10 - ئايدا پۈتكەن. ئاساسىي بىنانىڭ 10 قەۋىتى بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ كۇۋادىرات مېتىر كېلىدۇ. ئىچىدە كۆرگەزمە زالى، ئىلمىي دوكلات زالى، پەن، ماتارىيقا ئالمىشتۇرۇش دوكلات زالى، پەن، تېخنىكا پائالىيىتى سورۇنى - تېلېۋىزىيە زالى ۋە ئېلېكترلەشكەن دەرسخانا، ئىلمىي ئالماشتۇرۇش ئۆيى قاتارلىق ئەسلىھەلەر بار، ئۇنىڭدىن باشقا تۇرمۇش مۇلازىمىتى بىنانىڭ بار. بۇ سارايدا بىرلا ۋاقىتتا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى، پەن - تېخنىكا كۆرگەزمىسى، مۇتەخەسسىسلەر دوكلات بە- رىش پائالىيىتى، ئىلمىي ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخ- نىكىدىن مەسلىھەت بېرىش ۋە تەربىيەلەش، پەن - تېخنىكا ئۈن - سىن فىلىملىرىنى ئىشلەش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرغىلى بولىدۇ. سارايغا پائا- لىيەتكە قاتنىشىشقا كېلىدىغانلارنىڭ سانى ھەر يىلى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 100 مىڭ ئادەم (قېتىم) غا يېتىدۇ. ھازىر 81 ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 5 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 49 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن -

تېخنىكا جەمئىيىتى ئاپتونوم رايونلۇق ھەرقايسى تەبىئىي پەن ئىلمىي جەمئىيەتلىرى، جەمئىيەتلەر، تەتقىقات جەمئىيەتلىرى ۋە ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيەتلىرىدىن تەشكىل تاپقان ئاممىۋى پەن - تېخنىكا تەشكىلاتى. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 2 - نومۇر-لۇق قورۇغا جايلاشقان. ئۇنىڭ ئاساسى 1956 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى بولۇپ، 1960 - يىلى 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئېچىلغان ئاپتونوم رايونلۇق پەن-تېخنىكا جەمئىيىتى 1 - قۇرۇلتىيىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بولۇپ رەسمىي قۇرۇلغان. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پائالىيىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولغان. 1978 - يىلى 3 - ئايدا پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن. 1995 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى نىزامى»نى ئېلان قىلىپ، ئۇنىڭ قانۇنىي ئورنىنى تىكلىدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 5 - ئومۇمىي يىغىنى

ئاپتونوم رايون دەرجىلىك ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەت، تەتقىقات جەمئىيەتلىرىدىن 107 سى بولۇپ، 11496 نەپەر شەخسىي ئەزاسى، 553 كوللېكتىپ ئەزاسى بار. ئاساسلىق ۋەزىپىسى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلغان ھالدا، دۆلەت ئېچى ۋە سىرتىدا ئىلمىي ئالماشتۇرۇش ۋە پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، ئىلغار تېخنىكىلارنى كېڭەيتىش؛ سىياسەتتىن تەكلىپ بېرىش ۋە پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش؛ ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرگە پەن - تېخنىكا تەربىيىسى بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش؛ پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتكە پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنىڭ پىكىر تەكلىپلىرىنى ئىنكاس قىلىشتىن ئىبارەت. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، «قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى» ، «ساپا قۇرۇلۇشى» ، «ياشلار ئىلىم - پەن يىلى» ، «تەبىئىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر ئىلمىي ماقالىلەرنى باھالاش» ، «پەن-تېخنىكا مۇنبىرى» ، «قەھرىمانلارنى تەربىيىلەش قۇرۇلۇشى» قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، جەمئىيەتتە خېلى زور تەسىر قوزغىدى.

شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1963 - يىلى 4 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرىدە شىمالىي دوستلۇق يولىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق گېئولوگىيە - كانچىلىق نازارىتى قورۇسىغا جايلاشقان. قارمىقىدا 14 كەسىپىي كومىتېت تەسىس قىلىنغان. 3000 ئەزاسى بار. ئۇ شىنجاڭ گېئولوگىيە پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك، ئۇ دائىم مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئىلىم ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخنىكا تەكشۈرۈش، پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ. شىنجاڭ گېئولوگىيىسى قەدىمكى ۋولكان ژۇرنىلىنى تەھرىرلەپ نەشر قىلىدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم «ئىلغار ئىلمىي جەمئىيەت» دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ تۆمۈرىول ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1980 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي خېنەن يولىدىكى ئۇرۇمچى تۆمۈرىول ئىدارىسى قورۇسى ئىچىگە جايلاشقان. 2645 نەپەر ئەزاسى بار. ئۇ تۆمۈرىول پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان تۇۋرۇك. ئۇ دائىم مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئىلىم ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخنىكىسىدىن مەسلىھەت بېرىش ۋە تېخنىكا مۇلازىمىتى، تۆرلۈك تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئېچىش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرىدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا

جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ سۈچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1960 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى خېيلۇڭجيانڭ يولىدىكى سۈچىلىق نازارىتى قورۇسى ئىچىگە جايلاشقان. 3893 نەپەر ئەزاسى بار. ئۇ كەڭ سۈچىلىق پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك بولۇپ، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى سۇ ئىنشائاتى تۇرلىرىگە مەسلىھەت بېرىشكە قاتناشتۇرۇش، ھەۋز پەلانىنى تۈزۈش، قۇرۇلۇش تۇرلىرى تەكلىپنامىسى

شىنجاڭ سۈچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە ئىلمىي دوكلات يىغىنى

ۋە پەن تەتقىقاتى بويىچە باسقۇچلۇق دوكلات بېرىش جەھەتلەردە گەۋدىلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن مەسلىھەت بېرىش جەمئىيىتى تارقاتقان «مۇنەۋۋەر مەسلىھەت بېرىش نەتىجىسى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ خەۋەرلىشىش ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1984 - يىل 9 - ئايدا قۇرولغان. ئۇرۇمچى شەھىرى خۇاڭخې يولىغا جايلاشقان. 1538 ئەزاسى بار. تېلېگراف پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك، دائىم ئىلىم ئالماشتۇرۇش، يېڭى تېخنىكا، يېڭى مەھسۇلات دوكلات يىغىنى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرىدۇ، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى كارخانىلارغا، بازارغا يۈزلىنىشكە تەشكىللەيدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ ئاممىۋى بىناكارلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1960 - يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جۇڭخەن يولىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش نازارىتى قورۇسىغا جايلاشقان. قارمىقىدا 18 كەسىپىي كومىتېت تەسىس قىلىنغان. 2800 نەپەر ئەزاسى بار. كەڭ ئاممىۋى بىناكارلىق پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك بولۇپ، دائىم ئىلىم ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرىدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ تاشيول ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1979 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى خۇاڭخې يولىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى قورۇسىغا جايلاشقان. قارمىقىدا يەتتە كەسىپىي كومىتېت تەسىس قىلىنغان. 1913 نەپەر ئەزاسى بار. تاشيول پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك بولۇپ، دائىم ئىلىم ئالماشتۇرۇش، يەنىنى ئومۇملاشتۇرۇش، زېھىن سىناش مۇسابىقىلىرى ۋە مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرىدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ تۇپراق - ئوغۇت ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1959 - يىلى 11 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنجاڭ تۇپراق ئىلمىي جەمئىيىتى بولۇپ، 1996 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىدىكى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى قورۇسىغا جايلاشقان. 512 ئەزاسى بار. تۇپراق - ئوغۇت ساھەسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك بولۇپ، دائىم ئىلىم ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى يېزىلارغا چۈشۈپ

نەق مەيدانداً مەسلىھەت بېرىشكە تەشكىللەيدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار ئىلمىي جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1961 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي شىنخۇا يولىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتى قورۇسىغا جايلاشقان. قارمىقىدا چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، ئوتلاقچىلىق قاتارلىق ئوچ كەسىپى كومىتېت تەسىس قىلىنغان. 1248 نەپەر ئەزاسى بار. ئۇ چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكىسى خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك. «شىنجاڭ چارۋىچىلىقى» ناملىق قەرەللىك ژۇرنالنى نەشر قىلىدۇ.

شىنجاڭ تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى.

شىنجاڭ تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ 1990 - يىللىق باش كاتىپلىرى يىغىنى

1951 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭخۇا تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى. ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزدا ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان ئىلمىي تەشكىلات. ئۇرۇمچى شەھىرى لوڭچۈەن يولىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق بەھىيە نازارىتى قورۇسىغا جايلاشقان. قارمىقىدا 11 شۆبە جەمئىيەت تەسىس قىلىنغان. 10567 نەپەر ئەزاسى بار. ئۇ تېببىي پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك بولۇپ، دائىم ئىلىم ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش، پەن - تېخنىكا لەرنى قانات يايدۇرۇپ، ھەر قايسى شۆبە جەمئىيەتلەرنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرىدۇ. «شىنجاڭ تېبابەتچىلىكى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلىدۇ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ مىللىي تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1982 - يىلى 11 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھىرى يەنئەن يولىدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابىتى دورا تەتقىقات ئورنى قورۇسىغا جايلاشقان. 618 نەپەر ئەزاسى بار. ئۇ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرلۇقى ساھەسىدىكى پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك. ئىلىم ئالماشتۇرۇش، پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئاساسىي قاتلامىلارغا خىزمەت قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە ياخشى ياراتقان. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ نېفىت ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي كوللېكتىپ. 1979 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. قارامايۋاي شەھىرى جۇڭغار يولىغا جايلاشقان. شىنجاڭ نېفىت ئىدارىسى، تارىم نېفىت چارلاش - ئېچىش قوماندانلىق شتابى، تۇرپان - قۇمۇل نېفىت چارلاش - ئېچىش قوماندانلىق شتابى، غەربىي شىمال نېفىت - گېئولوگىيە ئىدارىسى، ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە سانائىتى باش شىركىتى، شىنجاڭ نېفىت ئىنستىتۇتى قاتارلىق ئالتە كوللېكتىپ ئەزا ئورنى، 20 كەسىپىي كومىتېتى، 4266 نەپەر ئەزاسى بار. ئۇ شىنجاڭنىڭ نېفىت ساھەسىدىكى پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك. ئۇ تەشكىللىگەن تۇرلۇك ئىلىم ئالماشتۇرۇش ۋە مۇھاكىمە پائالىيەتلىرى ئونتوزرا ھېساب بىلەن يىلىغا 25 قېتىمغا يېتىدۇ. «شىنجاڭ نېفىت گېئولوگىيىسى»، «بۇرغىلاش ھۈنەر - سەنئىتى»، «نېفىت گېئولوگىيىسى ئۇچۇرلىرى» قاتارلىق ژۇرناللارنى نەشر قىلىدۇ.

شىنجاڭ ئېكولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1990 -

يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 38 ـ نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. قارىسىقىدا ئۈچ كومىتېت تەسىس قىلىنغان. 26 كوللېكتىپ ئەزاسى، 405 ئەزاسى بار. شىنجاڭنىڭ ئېكولوگىيە ـ مۇھىت ئىناسراش ساھەسىدىكى پەن ـ تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈك. ئۇ كۆپ قېتىم بىر قانچە جەمئىيەت بىلەن بىرلىشىپ، كۆپ پەنلەر بويىچە ئۇنۇملۇق خەلقئارالىق ماكتېرلىك، چوڭ تېمىتىكىلى ئىلمىي مۇھاكىمە ۋە سىياسەتتىن تەكلىپ بېرىش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزگەن، ھەر يىلى ئېكولوگىيە ۋە مۇھىت ئىناسراش دوكلات يىغىنى، تەربىيىلەش كۇرسى قاتارلىقلارنى ئۆتكۈزىدۇ. شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلگەن.

شىنجاڭ ئېكولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداشنى تەشۋىق قىلماقتا

شىنجاڭ دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1961 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئۇرنى ئۈرۈمچى شەھىرى نەنجاڭ يولى 38 ـ قورۇدا، ھازىر قارىسىقىدا زىرائەت، تۇپراقچىلىق، ئۆسۈملۈك ئاسراش، باغۋەنچىلىك، ئاتوم ئېنېرگىيىسى، پىلىچەلىك، ئۇجمىچىلىك، ئۈرۈقچىلىق، يەر، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشى، كېۋەز، ھەسەلچىلىك، قوغۇن ـ تاۋۇز ـ مېۋە، تېرىقچىلىق ۋە سۇغىرىش قاتارلىق 15 شۆبە ئىلمىي جەمئىيەت ۋە تەتقىقات جەمئىيىتى بار. جەمئىيەت ئەزاسى 4500 دىن ئاشىدۇ. بۇ جەمئىيەت شىنجاڭدىكى دېھقانچىلىق پەن ـ تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى ئۆزئارا باغلاپ تۇرىدىغان ۋاستە. دائىم مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئىلمىي ئالماشتۇرۇشلارنى قانات يايدۇرىدۇ، سىياسەت جەھەتلەردە تەكلىپلەرنى بېرىدۇ، پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش، تەكشۈرۈش، لېكسىيە سۆزلەش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ، بۇ جەمئىيەت «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىلمى» قاتارلىق قەرەللىك ژۇرناللارنى تەھرىرلەپ نەشر قىلدۇرىدۇ. ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ئۇدا 10 يىل مول ھوسۇل ئېلىشتىكى ئىلغار ئورۇنلارنى باھالاشتا، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

شىنجاڭ دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى

ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئىلغار جەمئىيەت دەپ نام بېرىلدى.

شىنجاڭ بوغدا ئاق تۇتىتلىق ئۆچكىسى يەڭگى نەسلىنىڭ يېتىشتۇرۇلۇشى ئۈرۈمچى شەھىرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى ئۇستىگە ئالغان، ئىلىشات مالىك رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. بۇنىڭدا لياۋنىڭ ياۋا ئۆچكىسى (تاغ ئۆچكىسى) ئانا ئەجداد، شىنجاڭ ئۆچكىسى ئانا ئەجداد قىلىنىپ، كۆپ مەنبەلىك شالغۇت يېتىشتۇرۇلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، زامانىۋى ئىرسىيەت، نەسىل يېتىشتۇروش، كۆپەيتىش تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ، ئىللاپ توغرىسىغا چېتىش، تۈرۈپ كۆپەيتىپ، پايدىلىق گېنلىرى ساپ بىرلەشتۈرۈلگەن ۋە دىققەتنى يېلەنگەن ياۋا ئۆچكە بايلىقىنى تۇنجى قېتىم ئۆچكىنىڭ يېڭى نەسلىنى يېتىشتۇرۇشتە قوللىنىپ، ئۆي ئۆچكىسى بىلەن ياۋا ئۆچكە (تاغ ئۆچكىسى) ئوتتۇرىسىدا يىراق تۇغقانلار ئارا شالغۇتلاشتۇرۇش ئېلىپ بېرىلغان؛ ياۋا ئۆچكىنىڭ تۇنجى يۇمشاق، قويۇق، توم، تېنى چوڭ بولۇشتەك گېن ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆچۈرۈش ئارقىلىق يۇقىرى مەھسۇلاتلىق، تۇنجى يۇمشاق، ماسلىشىچانلىقى كۈچلۈك بولغان شىنجاڭ ئاق تۇتىتلىق ئۆچكىسىنىڭ يېڭى نەسلى يېتىشتۇرۇپ چىقىلىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە

خەلقئارادا ھازىرغا قەدەر ھەل بولماي كەلگەن تۈرت مەسىلىنى ئاشۇرۇش، تۈرت تالاسنى توملىتىش مەسىلىسى مۇڭەپپەقىيەتلىك قىلىندى. يېڭى نەسلىنىڭ يېتىشتۈرۈلۈۋاتقىنىغا 18 يىل (1978 ~ 1996) بولدى؛ ھازىر تېتىدە ياڭا ئۆچكە قېنى بولغان ھەم بولمىغان ئىككى چوڭ تېپتىكى يېڭى نەسىل تۈرتىلىق ئۆچكىدىن 30 مىڭ 300 تۇياق (بۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە دەرىجىلىكى 56.4% نى ئىگىلەيدۇ)، تۇرلۈك ئىرسىيىەت تېپىدىكى ياخشىلانغان شالغۇت نەسىل ئۆچكىدىن 500 مىڭ تۇياقتىن كۆپرەك يېتىشتۈرۈپ چىقىلدى. بۇ نەتىجە 1997 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 50 - بېتىدىكى «پەن - تېخنىكا خادىملىرى بوغدا ئاق تۈرتىلىق ئۆچكىنىڭ يېڭى نەسلىنى يېتىشتۈردى» گە قارالسۇن)

كېڭەزنى كەڭ سۈلياۋ يۈپۈق يېپىپ يۇرۇشلەشتۈرۈپ ئۇستۇرۇش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق تېخنىكا كېڭەيتىش باش پونكىتى ئوستىگە ئالغان، لى شىجياڭ رىياسەتچىلىك قىلىپ تاماملىغان. كەڭلىكى 1.4 مېتىر بولغان سۈلياۋ يوپۇق (كەڭ يوپۇق) يېپىپ كېڭەز ئۇستۇرۇش تېخنىكىسىدا، ئادەتتىكى كەڭلىكى 0.7 مېتىر بولغان سۈلياۋ يوپۇق (تار يوپۇق) يېپىپ كېڭەز ئۇستۇرۇش تېخنىكىسىغا قارىغاندا، مەسۇلات 10%تىن كۆپرەك ئاشىدۇ، شۇنىڭدەك ئىنتايىن كۆرۈنەرلىك بولىدۇ. سۇ تېجەش، ئوت - چۆپ يوقىتىش، ئەمگەك كۈچىنى تېجەش، بالدۇر يېتىلىش، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى يۇقىرى كۆتۈرۈش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. بۇ تېخنىكا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاساسلىق پاختا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئون رايوندا يولغا قويۇلدى. 1995 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە ئۇچ يىلدا جەمئىي كېڭەيتىلگەن كۆلەم 10 مىليون 91 مىڭ 900 مو، ئوتتۇرىچە مو بېشى مەھسۇلاتى 86.01 كىلوگرام بولۇپ، تار يوپۇق يېپىپ ئۇستۇرۇلگەن كېڭەز قارىغاندا، 8.76 كىلوگرام يۇقىرى بولدى، مەھسۇلات ئېشىش نىسبىتى 11.34% بولدى، ھەر مونىڭ ساپ پايدىسى 126.4 يۈەن ئاشتى، ئومۇمىي مەھسۇلات 88 مىليون 405 مىڭ كىلوگرام ئاشتى، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 326 مىليون يۈەن ئاشتى. يېڭىدىن كۆپەيگەن ئومۇمىي ساپ پايدىسى 1 مىليارد 275 مىليون يۈەن بولدى، سېلىنما - ھاسىلات نىسبىتى 1:2.75 بولدى. بۇ تۈر 1997 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە، بىرىنچى دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

تارىم ئويمانلىقى بوستانلىقىدا ساپ پاختا مەھسۇلاتىنى يۇز كىلوگرامغا يەتكۈزۈشتىكى يۇرۇشلەشكەن تېخنىكىنى كېڭەيتىش شىنجاڭ ئۈيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئوستىگە ئالغان، جاڭ جېننەن رىياسەتچىلىك قىلىپ ئورۇندىغان. 1990 - يىلىدىن تارتىپ مەكىت ناھىيىسىدە ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى يۇز كىلوگرامغا يەتكۈزۈش تېخنىكىسى تەتقىقاتى ۋە ئۇلۇغ كۆرسىتىش قانات يايدۇرۇلدى. 1994 - يىلىدىن باشلاپ، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە ناھىيە، يېزىلارنى بىرلىك قىلغان ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى يۇز كىلوگرامغا يەتكۈزۈشنىڭ يۇرۇشلەشكەن تېخنىكىلىرى ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىلدى. بۇنىڭدا ئاساسلىقى پاكار، زىچ ئۇستۇرۇپ بالدۇر يېتىلدۇرۇش تېخنىكا سىستېمىسى بەرپا قىلىنىپ كەڭ سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ كېڭەز ئۇستۇرۇش كېڭەيتىلدى، تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ ئوغۇتلاش يولغا قويۇلۇپ، پۈتۈن جەريانىدا خىمىيىلىك ئۇسۇلدا تەڭشەپ تىزگىنلەش ۋە كېسەللىك، زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ ئۇنۇمۇبرسال ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش قاتارلىق بەش ھالقىلىق تېخنىكا يولغا قويۇلدى. تۈت يىلدىن بۇيان، ناھىيە، يېزىلارنى بىرلىك قىلغان ھالدا ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتى 100 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلگەن كۆلەم جەمئىي 8 مىليون 520 مىڭ 600 موغا، مو بېشى مەھسۇلاتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 108.33 كىلوگرامغا يەتتى. مەكىت، يوپۇرغا، ئاۋات، شايار، ئاقسۇ، مارالبېشى، خوتەن قاتارلىق جايلار كۆپ يىللاردىن بۇيان ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى 100 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن ناھىيە (شەھەر) بولۇپ قالدى. ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى 100 كىلوگرامغا يەتكۈزۈشتىكى يۇرۇشلەشكەن تېخنىكىلارنىڭ كېڭەيتىلىشىگە ئەگىشىپ بۇ ئۇچ ۋىلايەتتە تۈت يىلدا پاختا مەھسۇلاتى جەمئىي 191 مىڭ 900 تونىنا ئاشتى، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليارد 363 مىليون يۈەن ئاشتى؛ ساپ پايدا 1 مىليارد 428 مىليون يۈەن كۆپەيدى.

يوتا ھەربىكەتچان سۈڭنىكنى ئالماشتۇرۇش تېخنىكىسىنى تەجرىبە - تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنىڭ كلىنىكدا قوللىنىلىشى لەنجۇ ھەربىي رايونى ئۇرۇمچى باش دوختۇرخانىسى ئوستىگە ئالغان، شى

جەنىمەن رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. سۆڭەك ئۇرۇش-كىسىنى سىناق قىلىش، موم ئارقىلىق تەقلىد قىلىپ ئىشلەش، جەسەتنى ئاناتومىيە قىلىپ قۇيۇپ بەلگىلەش ئارقىلىق، ھەربىرىدە-چان پەللىنىڭ يېڭىدىن ئالماشتۇرۇلغان يوتا سۆڭىكىگە قان يەتكۈزگىلى بولىدىغان-لىقىنى دەللىلىگەن. ئۇ سۇنئىي بوغۇملار-نىڭ ئىقتىدارى ۋە روللىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۇنۇمىگە ئىگە بولۇپ، سۇنئىي بوغۇملارنىڭ ئۇمرى ئۇزۇن بولماسلىقتەك يېتەرسىزلىكىنى تۈگىتىدۇ، بوغۇمنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ئەكىلگە كەلتۈرۈش، پۈت قىسقىراپ يىگىلەش، مېڭىشقا قولايسىز بولۇشتەك يېتەرسىزلىكلەرنىڭ ئورنىنى تولۇقلىدى. مۇسكۇل، قان تومۇر، پەيدىن ئىبارەت ئۇچىنى بىرلەشتۈرۈپ قان بىلەن تەمىنلىگەندە، نوقۇل قان تومۇرى ئوپېراتسىيىسىگە قارىغاندا، كۆپ ئوڭايلا ۋە ئىشەنچلىك بولىدۇ. كلىنىكىدا تۆت خىل ئوخشاش بولمىغان ھەربىرىدە-چان يوتا سۆڭەك بېشىنى ئالماشتۇرۇپ داۋالاش ئۇسۇلىنى ئوخشاش بولمىغان 42 كېسەلگە قوللىنىپ، داۋالاش ئۇنۇمىنىڭ ئىشەنچلىك ئىكەنلىكى ئىپىساتلاندى. ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلارنىڭ تۇرلۇك سەۋەب بىلەن پەيدا بولغان يانپاش سۆڭىكى زەخمىلىنىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاشتىكى بوشلۇق تولدۇرۇلدى. بۇ تۈر 1997 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

يوتا ھەربىدەچان سۆڭىكىنى ئالماشتۇرۇش تېخنىكىسىنى تەجرىبە تەتقىق قىلىش

كۆمۈرلۈكلەردە كۆمۈر قاتلاملىرىدىكى كەك كۆلەملىك تەبىئىي ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخنىكىسى ئۇستىدىكى تەتقىقات شىنجاڭ كۆمۈر ئىلمىي تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، لۇي‌جاۋ شۇڭ باشچىلىقىدا تاماملانغان. شىنجاڭ كۆمۈرلۈكلىرىدىكى ئوت ئاپىتىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئاساس پەنلەرنى چىقىش قىلىپ، كۆمۈرلۈكلەردىكى ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىپ ئاچقان. بۇ تۈردىكى نەتىجىلەر كۆمۈرنى تەبىئىي تىزگىنلەش، ئەڭ زور شامال مىقدارى، قاپلىنىش قېلىنلىقىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى، ئېرىتمە كىسىر-گۈزۈلىدىغان كاۋاكلارنىڭ ئارىلىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى، كىسىرگۈزگەن سۇ مىقدارىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى،

كۆمۈرلۈكلەردە كەك كۆلەملىك ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئە كۆرۈش

يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا چارلاش ئۇسۇلى، تۆشۈك تېشىپ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا پارىلىنىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى قايلىنىش قېلىنلىقىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى، ئېرىتمە كىسىرگۈزۈلىدىغان كاۋاكلارنىڭ ئارىلىقىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى، كىسىرگۈزگەن سۇ مىقدارىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى، تۆشۈك تېشىپ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا پارىلىنىش ئۇسۇلى قاتارلىقلار دۆلەت ئىچىدە تۇنجى ئىجادىيەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ تېمىنىڭ ئومۇمىي گەۋدە بويىچە تەتقىقات سەۋىيىسى مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتتى، ئۇنىڭ نەتىجىلىرى ئەمەلىيەتتە قوللىنىلىپ، ئوچ يىلدىن بېرى 5 مىليون 395 مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي ئۇنۇم ھاسىل قىلدى، دۆلەتنىڭ كۆمۈر بايلىقىنى قوغداپ، ئاتموسفېرانىڭ بۇلغىنىشىنى يەڭگىللەتتى. رايونلارنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ياخشىلىدى.

شىمالىي شىنجاڭ رايونىدىكى مىس، ئالتۇن، نىكېل، خروم كانلىرى بويىچە زور بايقاشلارنى باھالاش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلار نازارىتى (ئىدارىسى) ئۆز ئۈستىگە ئالغان، جاڭ لياڭچېن رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. بۇ تۈر دۆلەتلىمىزنىڭ «7 - بەش يىللىق پىلان»، «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىللىرىدە ئورۇنلاشتۇرۇلغان يېڭى بىر نۆۋەتلىك قېزىلما بايلىقلارنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق چارلاش پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ تۈردە ئون يىلدىن بۇيان قولغا كەلگەن مۇھىم نەتىجىلەرنى «ئوچ چوڭ بۆسۈش» ھاسىل قىلىش، ۋە «ئىككى چوڭ يېڭىلىق يارىتىش» قا، يەنى

گېئولوگىيىلىك كان ئىزدەشتىن چوڭ بۇسۇش ھاسىل قىلىش، زاپاسىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش جەھەتتە چوڭ بۇسۇش ھاسىل قىلىش، قېزىلما بايلىق بازىسى جەھەتتە چوڭ بۇسۇش ھاسىل قىلىش ، كان ھاسىل بولۇش ئەزىرىيىسى جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىشقا، چارلاش - تۇكشۇرۇش تېخنىكىسى جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىشقا يې- غىنچاقلاشقا بولىدۇ. بۇ تۈردە دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى 30 نەچچە خىل يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۇسۇل قوللىنىلىپ، پەرق ئېتىش قىيىن ۋە يوشۇرۇن كانلارنى ئا قارىتا زاماۋىنۇى چارلاپ تەكشۈرۈش تېخنىكا - ئۇسۇل سىستېمىسى بەرپا قىلىندى، شىنجاڭنىڭ ئەھەلىيىتىگە ئۆيغۇن كېلىدىغان كان ھاسىل بولۇش نەزەرىيىسى، كان ھاسىل بولۇش مودېلى ۋە قېزىلما بايلىقلارنى چارلاپ تەكشۈرۈش، باھالاشنىڭ ئەڭ ياخشى تېخنىكا، ئۇسۇل ئونۇبرسال مودېلى ئىجاتچانلىق بەلەن ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ، يېڭىدىن 200 گە يېقىن كان ئورنى بايقالدى ۋە باھالاپ چىقىلدى. توققۇز ئوڭ رۇندىكىسى ئەڭ مۇھىمى ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئالاھىدە ئونوملۇك مىس رۇدىسى زاپىسى مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا ئوتتى. بۇ تۈر ئومۇمىي جەھەتتە خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يېتىپ، 1997 - يىلى مەملىكەت بويىچە 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكىدا يۇكسىلىش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

4LD-2 ئاپتوماتىك ئوق ئېقىملىق كومبايىن

شىنجاڭ كومبايىن زاۋۇتى ئۇستىگە ئالغان، ۋاڭ چاڭ- غاڭ رياسەتچىلىك قىلىپ ئورۇندىغان. بۇ بىر خىل ئىلغار، يۇقىرى ئونوملۇك، ئىشەنچلىك بولغان ئوتتۇرا كېچىك تىپتىكى ئاپتوماتىك ئوق ئېقىملىق كومبايىن بولۇپ، شال ئورۇشنى ئاساس قىلىدۇ. قوبۇل قىلىش مىقدارى ھەر سېكۇنتتا ئىككى كىلوگرامدىن ئاز بولماي- دۇ. ئوتتۇرا كېچىك تىپتىكى ئوق ئېقىملىق مەخسۇس تەگلىك، كېچىك ناسقاش تاختىسى ئورنىتىلغان، پەلەمپەيسىمان، قاسىراقسىمان غەلۋىر ئورنىتىلغان. ئىقتىدارى بىسرقەدەر ياخشى بولغان. چاڭ - توزان يوقىتىش قۇرۇلمىسى بار، يېغىۋېلىش مۇھىم- ئىغا ماسلىشىشچانلىقى ۋە پۈتكۈل كومبايىننىڭ ئىشەنچلىكى جەھەتتە دۆلەت ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى، ئونۇبرسال ئىقتىدارى دۆلەتنىڭ ئۆلچىمىگە يەتكەن بۇ مەھسۇلاتنىڭ جۇڭگو كومبايىن بازىرىنى ئىگە- لەش نىسبىتى 70% كە يېتىدۇ، ئۇ جۇڭگودىكى داڭلىق مارکىلىق كومبايىن بولۇپ، 1995 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭنىڭ 300 ~ 500 يىللىق سۇ رايى، كىلىمات تەرتىپىنىڭ تۇرغۇزۇلۇشى ۋە ئىشلىتى- لىشى شىنجاڭ مېتېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى ئۇستى- گە ئالغان، لى جياڭفېڭ رياسەتچىلىكىدە تاماملانغان يۇرۇشلۇك تەتقىقات تېمىسى بولۇپ، «قۇمۇلنىڭ يىل ھالقىسى كىلىماتولوگىيىسى تەتقىقاتى» دىن باشقا، «تارىم دەريا- سىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىمىدىكى دەرەخ- لەرنىڭ يىل ھالقىسى كىلىماتولوگىيىسى تەتقىقاتى» ، «ئالتاي رايونىنىڭ يىل ھالقىسى كىلىماتولوگىيىسى تەتقىقاتى» ، «ئىلى رايونى يىل ھالقىسى كىلىماتولوگىيىسى، دېندروگىدرولوگىيىسى تەتقىقاتى» نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1981 ~ 1992 - يىللىرى تۆت ۋىلايەت، 17 ناھىيىدىن 658 ئەۋرىشكە ئېلىپ، يىل ھالقىسى تەرتىپىدىن 964 نى تۈرغۇزۇپ، يىل ھالقىسى جەدۋىلىدىن 65 نى تۈزۈپ چىققان. بۇ ئىشقا 178 ئادەم، 55 ئورۇن قاتنىشىپ، 25 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىنغان. مەملىكەت ئىچىدە بىردىنبىر 820 كۋادرات مېتىرلىق يىل ھالقىسى ئامبىرىنى قۇرغان. كېيىنكى ئوچ تۈرلۈك نەتىجىنىڭ ئالدىنقى ئىككىسى دۆلەت ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن دەپ، كېيىنكى بىرى ئومۇمىي جەھەتتىن دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سە- ۋىيىگە، قىسمەن جەھەتتىن خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن دەپ بېكىتىلدى. ئالتاي دېندروگىدرولو- گىيىسى تەتقىقاتى دۆلەت ئىچىدىكى بوشلۇقنى تولدۇر- غان. ئىلى دەريا- سىنىڭ سىرغىم چوڭقۇرلۇقى مەيدانى- نى تۈرغۇزۇش، سۇ بايلىقىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئانالىز قىلىش جەھەتلەردە خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. ئاقما قۇم رايونىدىن ئەۋرىشكە ئېلىپ، سىرغىم چوڭ- قۇرلۇقى مەيدانىنى تۈرغۇزۇش ۋە سۇ بايلىقىنى ئانالىز قىلىش جەھەتلەردە يېڭى تەتقىقات ساھەسى ئېچىلدى. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى 20 نەچچە خىل پەندە قوللىنىپ، ئېقىن مىقدارى، كىلىمات قاتارلىقلارنىڭ كەلگۈسى ئۆزگىرىشىدىن ئالدىن مەلۇمات بەردى.

«شىنجاڭ قىزىلچىسى - 6» نى يې- تىشتۇرۇش ۋە ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيە- سى ئۇستىگە ئالغان، لىيۇ جېڭ رياسەتچىلىك قىلىپ ئورۇندىغان. بۇ تۈردە قىزىلچا مايىسىنى قەغەز قۇتىدا يېتىشتۇرۇپ كۆچۈرۈپ تىكىش تېخنىكىسى كىرگۈزۈ- لۈپ، قوبۇل قىلىنىش ئارقىلىق، شىنجاڭدىكى قۇرغاق

شارائىتتا ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكا ـــ قەغەز قۇتىدا يازدا مايسا يېتىشتۇرۇپ ئېڭىزغا كۆچۈرۈپ تىـ كىش ۋە قىزىلچا ئۇرۇقىنى دورىلاش رېتسىپى ئىجاد قىلىندى. چەت ئەلنىڭ ئۇرۇق دورىلاش رېتسىپى قۇرـ غاق رايونلاردا قوللانغاندا، مايسىنىڭ ئونۇشى تەس بو ـ لۇش مەسلىسىنى ئالدى بىلەن ھەل قىلدى. قىزىلچا قوڭۇر داغ كېسىلى، چۆرگىلىمە تون پەرۋانىسىنىڭ پەيدا بولۇش ۋە تارقىلىش قانۇنىيىتىنى ئېنىقلاپ چىـ قىپ، ئوخشاش بولمىغان مەزگىللەردىكى، ئوخشاش بولمىغان مەھسۇلات سەۋىيىسىدىكى قىزىلچا كېسەللىك ھاشاراتلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ يوقىتىش كۆرسەتـ كۈچى ئونتۇرىغا قويۇلدى. قىزىلچا غۇجمەك يىلتىز كېسىلىگە قارىتا، ئېنىزدا تەكشۈرۈش ۋە مىكروسكوپتا كۆزىتىش ئارقىلىق بۇ كېسەللىكنىڭ تۆت خىل تۈرـ ىنىڭ بارلىقى ئېنىقلاپ چىقىلدى ھەمدە ئالدىنى ئېـ لىش ـ يوقىتىش تەدبىرلىرى ئونتۇرىغا قويۇلدى. باھا ـ لاپ بېكىتىلىپ كېڭەيتىلگەن «شىنجاڭ قىزىلچىسى ـ 6» نىڭ مەھسۇلات ئاشۇرۇش نىسبىتى ئادەتتىكى سورتلارغا قارىغاندا 16.5% تىن يۇقىرى بولدى، بۇ تېخنىكا 225 مىڭ گېكتار يەردە كېڭەيتىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى قىزىلچا كۆلىمىنىڭ 70% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى. بۇ تەتقىقات تېمىسىدا ئۈچ يىلدا جەمئىي 156 مىليون 100 مىڭ 500 يۈەن ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىلىپ، 1995 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاـ تىغا ئېرىشتى.

تارىم ئويمانلىقىدىكى بوستانلىقلاردا تونـ نىلىق ئاشلىق ئېتىزى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۈستـ گە ئالغان، دىڭ جېڭرۇڭ رىياسەتچىلىك قىلىپ ئو ـ رۇندىغان. تونىنا ئاشلىق ئېتىزى تېخنىكىسى ـ ئاشلىق بىرلىك مەھسۇلاتىنى زور ھەجىمدە يۇقىرى كۆتۈرۈپ، يىلىغا ھەر مودىن بىر تونىنا ئاشلىق ئېلىشتىكى بىر تۇرلۇك ئۇنۇمۇبرسال دېھقانچىلىق تېخنىكىسى. تۆر يول ـ غا قويۇلۇشتىن ئىلگىرىكى ئۈچ يىلدا (يەنى 1988 ـ يىلىدىن 1990 ـ يىلىغىچە) خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، قىزىلسۇدا ئاشلىقنىڭ ئونتۇرچە بىرلىك مەھسۇلاتى 230.2 كىلوگرام، يىلدا ئىككى ھوسۇل ئېلىنغىنىنىڭ 466.8 كىلوگرام ئىدى. 1991ـ يىلىدىن 1993ـ يىلـ غىچە، خوتەن، يەكەن دەريالىق ۋادىسىدىكى ئالتە ناھـ يە، بىر شەھەردىكى 500 مىڭ مو كۆلەمدە تونىنلىق ئاشلىق ئېتىزى تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى. 1993ـ يىلى بۇ پىلان ۋاقتىدا ئاشۇرۇپ ئورۇندالغاندىن كېيىن، 1994 ـ يىلى تارىم ئويمانلىقىدىكى بوستانلىقلاردا ئو ـ مۇمىيۈزلۈك كېڭەيتىلدى. بەش يىلدا جەمئىي كېڭەيـ تىلگەن تونىنلىق ئاشلىق ئېتىزى كۆلىمى 3 مىليون 486 مىڭ 200 مو، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 1037.5 كىلوگرام بولدى. خوتەن شە ـ ھىرى ئۇدا ئۈچ يىل «تونىنا ئاشلىق شەھىرى» دېگەن نامنى ساقلىدى. ئۈنىڭدىن باشقا ئالتە «تونىنا ئاشلىق يېزىسى» بارلىققا كەلدى، بەش يىلدا جەمئىي ئاشقان ئاشلىق 1 مىليارد 393 مىليون كىلوگرام بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 49 ـ بېتىدىكى «گۈما ناھىيىسىنىڭ تونىنلىق ئاشلىق ئۈلگە كۆرسىتىش ئېـ تىز» غا قارالسۇن)

قەشقەر ۋىلايىتىدە مىليون مو ئاشلىق زىرا ـ ئەتلىرىدە «ئىككى خىل بالدۇر پىشار سورتنى يۈرۈشلەشتۈرۈش» يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۈستۈـ رۈش تېخنىكىسى كېڭەيتىلدى بۇ تۈرنى قەشقەر ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق باشقارمىسى ئۈستىگە ئالغان، لى دېخۇڭ رىياسەتچىلىك قىلغان، 1998 ـ يىلى ئو ـ رۇندالغان. بۇ تۈردە «ئىككى خىل بالدۇر پىشار سورتـ نى يۈرۈشلەشتۈرۈپ» يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى بۇسۇش ئاغزى قىلىنىپ، ئېڭىزغا تېرىش كۆرسەتكۈچى كۆپەيتىلىپ، تۇجۇپىلەپ باشقۇرۇش، بىرلىك مەھسۇلاتقا ھۇجۇم قىلىش، ئومۇمىي مەھسۇـ لاتنى كۆپەيتىش تېخنىكا تەدبىرى قوللىنىلدى، ئۈچ يىل ۋاقىت ئىچىدە ئىككى خىل بالدۇر پىشار سورتنى يۈرۈشلەشتۈرۈش تېخنىكىسى كېڭەيتىلگەن كۆلەم 1 مىليون موغا يېتىپ، ئىككى پەسلىدىكى بىرلىك مەھـ سۇلات 650 كىلوگرامغا يەتتى، 1/3 ئاشلىق كۆلىمىدە 1/2 ئاشلىق مەھسۇلاتى ئېلىندى، پۈتۈن ۋىلايەتتىكى 11 ناھىيە، شەھەردە ئۈچ يىلدا جەمئىي كېڭەيتىلگەن كۆلەم 2 مىليون 178 مىڭ موغا، كۆپەيـ گەن ئاشلىق 390 مىليون كىلوگرامغا، ئومۇمىي مەھـ سۇلات قىممىتى 146 مىليون 920 مىڭ 700 يۈەنگە، يېڭىدىن كۆپەيگەن ساپ پايدا 24 مىليون 242 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى.

شىنجاڭنىڭ يەرلىك فىتور، ئارسېنلىرى ۋە ئۇلاردىن تەك زەھەرلىنىش ئۈستىدىكى تەتقىقات شىنجاڭ تېببىي ئونۇېرستېتى ئۈستىگە ئالغان، ۋاڭ گوچۈەن رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. ئۈنىڭدا تېببىي ساھەدىكى يېڭى تېما ـــ فىتور، ئارسېنلاردىن تەك زە ـ

ھەرلىنىش توغرىسىدا تۇنجى قېتىم سىستېمىلىق خەۋەر بېرىلگەن. بۇ تەتقىقاتتا كېسەللىك كۆرسەتكۈچى ۋە سۈبكلىنىكا تىپلىق ئەتراپ نېرۋا ياللۇغى، تېرە راكى، ئاق ئالدىنقى مەزگىلدىكى پاتولوگىيىلىك ئۆزگىرىشى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى كۆز قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ھايۋانلار ئۈستىدە جىددىي، توپلىنىشچان، ئۆزگىرىشچان ۋە سوزۇلۇشچان خاراكتېرلىك توكسىكولوگىيىلىك تەجرىبە ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، كلىنىكىلىق تەتقىقاتنى تولۇقلىدى. تەتقىقاتتا، ساپ فتوردىن زەھەرلىنىش، ساپ ئارسېنىدىن زەھەرلىنىش ۋە ئۇلارنى نورمال سېلىشتۇرۇش كۆرۈنۈشى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ مۇۋاپىقلىشىش فتوردىن، ئارسېنىدىن ۋە ئۇلاردىن تەك زەھەرلىنىشتىن ئىبارەت ئۇچ تەتقىقات ساھەسىنى تەشكىل ئېتىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئىلىم ساھەسىنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى.

يېڭى قوغۇن سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش ۋە كېڭەيتىش ئىشىنى ئالدى بىلەن ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى باغۋەنچىلىك تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، ۋۇ مىڭجۇ رىياسەتچىلىك قىلىپ ئورۇندىغان. «6 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە شىنجاڭدا تۇنجى تۈركۈمدىكى ئىلا سۇيەتلىك ئادەتتىكى يېڭى سورتلاردىن خەنشياۋ، شىنجاڭ قوغۇنى - 1 (خانىش) ۋە شىنجاڭ قوغۇنى - 2 (نىلۇپەر) لەر يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى. «7 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە يۇقىرىقى نەتىجىلەر ئاساس قىلىنغان ھالدا جۇڭگودىكى تۇنجى تۈركۈمدىكى شالغۇتلاشتۇرۇلغان ئىلا سۇيەتلىك قوغۇن يېڭى سورتلىرى يېتىشتۇرۇلۇپ چىقىلدى ھەم ئىشلەپچىقىرىشتا قوللىنىلدى: قەنت تەركىبى يۇقىرى بولغان ئىلا سۇيەتلىك نىلۇپەر سورتى ئاتلىق، ئانىلىق قىلىنىپ، ئىلا سۇيەتلىك ئارا پىشار يېڭى سورت شىنجاڭ قوغۇنى شالغۇت - 6 (خۇڭگەنلۇ) يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى؛ ئىلا سۇيەتلىك، توشۇشقا چىداملىق خانىش سورتى ئاتلىق، ئانىلىق قىلىنىپ، ئىلا سۇيەتلىك ئارا، كېيىن پىشار يۇقىرى ھوسۇللۇق شىنجاڭ قوغۇنى شالغۇت - 7 يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بالدۇر پىشار، ئىلا سۇيەتلىك يېڭى سورت شىنجاڭ قوغۇنى شالغۇت - 9 (خۇاڭزۇيشېن) يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى. شۇنداق قىلىپ، ئىككى بەش يىللىق پىلان ئىچىدە قۇمۇل قوغۇنىنىڭ سورتلىرى تۇنجى قېتىم يېڭىلاندى، بالدۇر، ئارا، كېيىن پىشار سورتلىرى يۇرۇشلەشتۈرۈلدى، قوغۇن بىلەن تەمىنلەش ۋاقتى ئۇزارتىلدى. ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش ۋە تاۋار قوغۇن بازىرىنى يۇرۇش-لەشتۇرۇلۇپ، ئىلا سۇيەتلىك شالغۇت يېڭى سورتلار تېزدىن كېڭەيتىلىپ قوللىنىلدى، ھازىر بۇ سورتلار شىنجاڭدىكى تۇمۇر يول بويلىرىدىكى تاۋار قوغۇن ئىشلەپچىقىرىش بازىرىنىڭ تەخمىنەن 90% نى ئىگىلەپ، ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورت بولۇپ قالدى.

يېڭى قوغۇن سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش ۋە كېڭەيتىش

A تىپلىق ئاقسىل كېسىلىنىڭ تۇخۇ ئىمپېرىئونى ئارقىلىق ئاجىزلاشتۇرۇلغان ۋىرۇسىنىڭ توشقان بەدىنىدە رېئاكسىيىلەشتۈرۈلگەن ۋاكسىنىسى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە ئۇنىڭ قوللىنىلىشى شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى مال دوختۇرلۇق تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، چېلا ژېنيۇن رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. A تىپلىق ئاق-سىل كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، جۇڭگو ئاق-سىلىنىڭ چاشقان بەدىنىدە ۋىرۇسى ئۈستۈرۈلۈپ ئاجىز-لاشتۇرۇلغان A تىپلىق ۋاكسىنىسىنى تەتقىق قىلىپ كېڭەيتكەندى. بىراق، بىخەتەر بولمىغاچقا، ئۇششاق چارۋىلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىنى، بوغاز چارۋىلارنىڭ ھامىلە تاشلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، ئۇنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈنۈمى تۆۋەن (50%) ئىدى. مۇشۇ ئاساستا، بۇ تۈر ئاقسىلىنىڭ چاشقان بەدىنىدە ۋىرۇسى ئۈستۈرۈپ ئاجىزلاشتۇرۇلغان A تىپلىق ۋاكسىنىسىنى ژېناددىن ئەملەش ئارقىلىق 13 كۈنلۈك بولغان توخۇ تۆرەلمىسىگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ، توخۇ تۆرەلمىسىدە 100 نەچچە ئەۋلادقىچە يېتىشتۇرۇش (تەقلىد قىلىپ ئىشلەش) ئارقىلىق، توخۇ بەدىنىدە ئاجىزلاشتۇرۇلغان ۋاكسىنا قىلىپ يېتىشتۇرۇپ، ئاندىن ئۇنى توشقانغا ماس ۋاكسىنغا ئايلاندۇردى. ئۇنى كالا، قوي، تۆگە، چوشقا ۋە ئۇلارنىڭ تۆرەلمىلىرىگە كۆپلەپ ئەملەش ئارقىلىق، ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىنىڭ زور دەرىجىدە ئاشقانلىقى، ئالدىنى ئېلىش

نىسبەتىنىڭ 50% تىن كۆتۈرۈلۈپ 95% تىن ئاشقان. لىقى ئىسپاتلاندى. ئىممۇنىلانغان كالا ۋە چوشقىغا ئىش. لىتىلگەندە زەھەرنى قايتۇرۇش ئىقتىدارىنىڭ 88% كە يەتكەنلىكىنى، ئىمۇنىتېت مەزگىلىنىڭ 4 ـ ئايدىن 6ـ ئايغىچە باردىغانلىقى ئېنىقلاندى. ئۇ مەملىكەت ئىچىدىكى كالا، قوي، تۈگە، چوشقىلارغا ئورتاق ئىش. لىتىلىدىغان A تىپلىق ئاقسىل كېسىلىنىڭ بىردىنبىر جانلىق ۋاكسىنىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

○ تىپلىق ئاقسىل كېسىلىنىڭ توخۇ ئىمپېرىيونى ئارقىلىق ئاجىزلاشتۇرۇلغان ۋىرۇسىنىڭ توشقان بەدىنىدە رېئاكسىيىلەشتۈرۈلگەن ۋاكسىنىسى شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى مال دوختۇرلۇق تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، چېك ۋېنيۇەن رىياسەتچىلىك قىلغان. بۇ تۈردە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئاددىي زەھەر ئازايتىش ئۇسۇلى يېڭىلىنىپ، چاشقان — توخۇ ئىمپېرىيونى — توشقان ئىنكاسىدىن ئىبارەت كۆپ مەنبەلىك زەھەر ئازايتىش ئۇسۇلىغا ئايلاندۇرۇلدى، توقۇلمىغا يۆتكەپ يېتىلدۇ. رۇش ئارقىلىق، توخۇ تۈرەلمىسىگە ماسلاشتۇرۇشتەك قىمىن ئۇتكەلدىن بۈسۈپ ئۈتۈلدى. كېسەللىك ئالامىتى ۋە قان ئېقىمى بويىچە ئەملەش تېخنىكىسى ئارقىلىق، ۋىرۇسنىڭ زەھەرنى تىزگىنلەش، ئەملەنگەن توخۇ تۈرەلمىسىنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. بۇ ۋاكسىنا بىخەتەر بولۇپ، ئالدىنى ئېلىش بويىچە ئوكۇل قىلىش زىچلىقى 50% ~ 95% كىچە يۇقىرى سەۋىيىگە كۆتۈرۈلدى. قوغداش نىسبىتى 80% تىن ئېشىپ، ئىممۇنىتېت مەزگىلى تۆت ئايدىن ئالتە ئايغىچە ئۇزارتىلدى. بۇنىڭ بىلەن مۇشۇ ساھەدىكى مەملىكەت ئىچىدىكى بوشلۇق تولدۇرۇلۇپ، خەلقئارا ئىلغار سەۋىيە قولغا كەلتۈرۈلدى. 1995 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بۇ ۋاكسىنىنى ئىشلەش، سىناق قىلىش قائىدىسى، سۈپەت ئۆلچىمى، چۈشەندۈرۈش قوللانمىسىنى ئېلان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېڭى مال دوختۇرلۇق دورىسى كىنىشكىسى تارقىتىپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى ئىشلىتىشكە كۆرسەتكەن يېڭى مەھسۇلاتقا ئايلىنىپ، پۈتۈن مەملىكەتتە ئىشلىتىلدى.

خەلق ئىچىدىكى قاش ئۆستۈرۈش دورىلىرى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە قاش قەلەمنى ئىختىرا قىلىش شىنجاڭ دورا تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، لیۇچېڭخۇا رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. دەسلەپتە، ئۇلار ئۇيغۇرلار ئىشلىتىپ كېلىۋاتقان «ئوسما» دېيىلمىدىغان بىر خىل قاش ئۆستۈرگۈچى ئۆسۈملۈك. تىن قاش ئۆستۈرگۈچى دورىنى ئايرىۋېلىپ قاش قەلەمىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان. بۇ خىل قاش ئۆستۈرگۈچ — قاشنى گۈزەللەشتۈرۈش، قاشنىڭ ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە. قاش قەلەمىنى ئىشلەتكەندە، قاش يىرىك، قويۇق، قارا، پارقىراق بولۇپ، رەڭگى تەبىئىي ئوسكە كىرىدۇ. كىلىنىكىلىق تەجرىبىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ئۇنىڭ قاشنى ئۆستۈرۈش، ئاسراشتىكى ئۇنۇملۈك بولۇش ئۇسۇلىي نىسبىتى 93.5% بولۇپ، 100 ئادەمنىڭ تېرىسىگە داغ چۈشۈرۈپ غىدىقلاش تەجرىبىسىدە بىرەر ئادەمگىمۇ رېئاكسىيە بەرمىگەن، قانۇنىي نارمالىنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقىلىق، تورلۇك تېخنىكا كۆرسەتكۈچلىرى

خەلق ئىچىدىكى قاش ئۆستۈرۈش دورىلىرى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە قاش قەلەمنى ئىختىرا قىلىش

دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن كەلگەنلىكى ئىسپاتلانغان. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى پارىژ كەشپىيات كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن لوگىغا مۇكاپاتىغا، «جەنۋە» كۈمۈش مۇكاپاتىغا ھەمدە دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدا 12 قېتىم چوڭ مۇكاپاتقا، 6 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو پاتېنت ئالتۇن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ھازىر جۇڭگو ـ ئامېرىكا شېرىكچىلىكىدە ئىشلەپ چىقىرىلىپ سېتىلماقتا.

كالا، قوي تۈرەلمىلىرىنى كۆچۈرۈش تەتقىقاتى شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى چارۋا مال تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان. گۇڭچىڭ رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. كالا، قويلارنىڭ كۆپلەپ تۇخۇم ئاجرىتىشى، قوي تۈرەلمىسىنى ئاددىي كۆچۈرۈش ئۇسۇلى، كالىنىڭ توڭلىتىلغان تۈرەلمىسىنى پارچىلاپ كۆچۈرۈپ، ئوخشاش تۇخۇمدىن قوشكېزەك تۇغدىغان كالا ئېلىش، قوينىڭ تۆت ئۇلۇشلۇق تۈرەلمىسىنى

كۆچۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن. توغلىتىلغان كالا تۆرەلمىسىنى ئىنچىكە نەيچە ئارقىلىق كىرگۈزۈش، قوي تۆرەلمىسىنى ئاددىي كۆچۈرۈش ئۇسۇلى مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى سەپتىيىگە يەتتى. بۇ جەھەتتە مەملىكەت ئىچىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، 1991 - يىلى ئاپتونوم رايونلىق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1993 - يىلى دۆلەتلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

2 - 6GXT تىپلىق قويۇقلاشتۇرۇلغان مېۋە شەربىتىنى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنىڭ يۇرۇشلەشكەن ئۇسكۇنىلىرى شىنجاڭ ماشىنىسازلىق تەتقىقات ئورنى ئوستىكە ئالغان، كۆپ شىتو رياسەتچىلىكىدە ئاملانغان. تەتقىق قىلىپ ياساش خىزمىتى 1987 - يىلى باشلىنىپ، 1988 - يىلى تۇنجى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1989 - يىلى سۇبەت تەكشۈرۈش ئارمالىرىنىڭ تەكشۈرۈشى ۋە يېڭى مەھسۇلات باھالىشىدىن ئۆتتى. 1990 - يىلى تەكشۈرۈپ تاپشۇرۇۋېلىشتىن ئۆتتى. 2 - 6GXT تىپلىق قويۇقلاشتۇرۇلغان مېۋە شەربىتى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى ئاساسلىق 35 ماشىنا - ئۇسكۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭدا يۇقىرى ئونۇملۇك ئۇۋىتىش، ئۆزلۇكسىز ئالدىن قىزىتىش، گاز بېرىپ پرېسلاش ئارقىلىق شەربەت ئېلىش، ۋاكۇئوملۇق ھاۋاسىزلاندۇرۇش، زىيادە يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا پەيتلىك مىكروب ئۆلتۈرۈش، يۇقىرى سۈرئەتتە سېنتىرىغۇگلۇق ئايرىش، پار ماگنىزۇپ مۇئەتتەر ئېلىش، مەركەزدىن قاچما پەردە پارلىنىش، شۇنىڭدەك پۈتۈن لىنىيە جەريانىنى تۆرۈبا يولى بويىچە ماگنىزۇرۇش، CIP يۇيۇش، كومپيۇتېر بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان تېمپېراتۇرا، بېسىم، ئېقىم مىقدارىنى تەڭشەش سىستېمىسى بار. ھەرخىل مېۋىلەرگە قارىتا تۆت تۈرلۈك بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىلگىرىكى ئۇسكۇنە تەتقىق قىلىپ ياسىلىپ، بۇ ئىشلەپ چىقىرىش لىنىيىسى ئالما، نەشپۈت، ئۈرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم، ئۇجمە، ئازغان، قوغۇن، قۇرۇق مېۋە - چېۋە قاتارلىق كۆپ خىل مېۋىلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئېقتىدارىغا ئىگە قىلىندى. بۇ ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى دۆلەتلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى تەرىپىدىن «ئۇچقۇن پىلانى» دىكى 3 - تۈركۈمدە ئىشلىتىشكە تونۇشتۇرۇلغان تېخنىكىلىق ئۇسكۇنە قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ئاپتونوم رايونلىق 3 - نۆۋەتلىك كەشپىيات ۋە يېڭى تېخنىكا كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ يېزىق ئۇچۇرلىرىنى كومپيۇتېردا ئۇنۇمۇېرسال بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى شىنجاڭ ئۇنۇمۇېرسىتېتى ئوتتە گە ئالغان. ۋۇ زۇڭياۋ رياسەتچىلىكىدە 1992 - يىلى تاماملانغان. بۇ تور ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، خەنزۇ، ئىنگلىز قاتارلىق كۆپ مىللەت يېزىقىغا ئائىت MS-DOS ۋە Windows3. X مەشغۇلات سىستېمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئاپتوماتىك شەكىل تالىلاش، ئاپتوماتىك قىستاش، قىسقۇرۇش، ئۇچۇرۇش، ئارلاش تەھرىرلەش، كۆپ خىل يېزىق ئامبىرى، تەڭسىز كەڭلىكتىكى بەلگىلىمەرنى بىر تەرەپ قىلىش، بوغۇمغا ئايرىش، گۇللۇك رامكا مەشغۇلاتى،

ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ يېزىق ئۇچۇر-لىرىنى كومپيۇتېردا ئۇنۇمۇېرسال بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى

سۈرەت مەشغۇلاتى، بەت مەشغۇلاتى، يېزىقنى پەرقلەندۈرۈش قاتارلىق كۆپ خىل ئېقتىدارغا ئىگە. بۇ تېخنىكا كۆپ خىل تىل- يېزىقنى بىر تەرەپ قىلىش، تىل تاۋۇشىنى پەرق ئېتىش، يېزىقنى پەرق ئېتىش، كۆپ خىل تىلنىڭ سۆزلىرىنى ئىزدەش، كۆپ خىل تىلنىڭ يېزىق ئۇچۇرلىرىنى باشقۇرۇش، كۆپ خىل تىلنى ماشىنا ئارقىلىق ئۆزئارا تەرجىمە قىلىش قاتارلىق ساھەلەردە كەڭ قوللىنىلماقتا. بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭدىكى ئوڭدىن سولغا يېزىلىدىغان مىللىي يېزىقلار بىلەن خەنزۇ، غەرب يېزىقلىرىنى ئارلاش تەھرىرلەش، ماس بىر تەرەپ قىلىش زور يېڭىلىق بولۇپ، مەملىكەت

ئىچىدە مۇشۇ ساھەدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى، پۈتۈن تېخنىكا مەملىكەت ئىچىدە شۇ تۈردىكى تېخنىكا بويىچە ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى.

سۇلياۋ يوپۇق ئۈستىدىن سۇغۇرۇش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش ئاپتونوم رايونلۇق سۇ ئىشلىرى نازارىتى سۇ باشقۇرۇش باش پونكىتى ئۈستىگە ئالغان، فېلك گودۇ رىياسەتچىلىك قىلغان. 1992 ـ يىلى تاماملانغان. سۇلياۋ يوپۇق ئۈستىدىن سۇغۇرۇش تېخنىكىسى ـــ دۆلەت رەسمىي بېكىتكەن يېزا ئىگىلىكىدىكى سۇ تېجەشتە كېڭەيتىلىدىغان تۈر، سۇ تېجەش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك. ئادەتتە 30% تىن كۆپرەك سۇنى تېجەپ قالىدۇ. ئەڭ يۇقىرى بولغاندا تېجەپ قالىدىغان سۇ مىقدارى 70% كە يېتىدۇ، ھەر مودا 200 كۇب مېتىرچە سۇنى تېجەپ قالىدۇ. سۇغۇرۇشنىڭ تەكشىلىك دەرىجىسى 0.88 ـ 0.9 غا يېتىپ، چۈنەكچىلەپ سۇغارغانغا قارىغاندا 15% ـ 20% يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ. 1999 ـ يىلىدىن 1992 ـ يىلىغىچە بۇ تېخنىكا كېڭەيتىلگەن كۆلەم 250 مىڭ گېكتار بولۇپ، جەمئىي 640 مىليون كۇب مېتىر سۇ تېجەپ قېلىنغان.

يېڭى قىچىشقاق دورىسىنى تەنتەك قىلىپ ياساش شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى مال دوختۇرلۇق تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، لى ئۆيچىلىك رىياسەتچىلىكىدە 1992 ـ يىلى تاماملانغان. بۇ خىل دورا دېھقانچىلىق، تېبابەتچىلىك، مال دوختۇرلۇق دورىلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقى بىرلەشتۈرۈلگەن. يۇقىرى ئۇنۇملۇك كانا ئۆلتۈرۈش دورىسى بولۇپ، 666 دورىسىنىڭ ئورنىدا ئۆي ھايۋانلىرىنى يۇيۇش ئارقىلىق، ئۇلاردىكى قىچىشقاقنى ئاساس قىلغان تاشقى پارازىت قۇرتلارنى يوقىتىدىغان يېڭى مال دوختۇرلۇق دورىسىدۇر. بۇ دورىنى ياساشتا سىنىك، گۈڭگۇرت، فوسفورلارنىڭ كۆپ خىل تەسىر كۆرسىتىش، ئۇنۇمى يۇقىرى، زەھىرى تۆۋەن، ئۆلتۈرۈشى تېز، مۇھىت ۋە ھايۋانلار تېنىدە ئاسان ئوكسىدلىنىش، سۇدا پارچىلىنىش خۇسۇسىيىتىدىن، شۇنىڭدەك بىئودېگرادات-سىيىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىلغان؛ گۈڭگۇرت قويۇپ بېرىشنى كېچىكتۈرگۈچ قىلىنغاچقا دورىنىڭ ئۈمرى ئۇزارتىلغان؛ كۆمۈر يېغىدىكى فېنول ئۇنۇم ئاشۇرغۇچ قىلىنغاچقا، قىچىشىشنى توختىتىش، كلىنىكىلىق ئا-

لاھەتلەرنى پەسەيتىش كۆچى ئاشۇرۇلۇپ، ماسلىشىپ قۇرت ئۆلتۈرۈش ئۇنۇمىگە يەتكەن. بۇ دورا پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئون نەچچە ۋىلايەت، ئوبلاستتىكى 30 غا يېقىن ناھىيە، شەھەرده ۋە گەنسۇ، ئىچكى موڭغۇل قاتارلىق جايلاردا ئومۇملاشتۇرۇپ قوللىنىلدى. 50 مىليون تۇياقتا يېقىن قوي شۇ دورا بىلەن يۇيۇلدى.

چۇما F1 يەككە كلون ئانتىتېلاسىي ۋە ئۇنىڭ تەكشۈرۈش تېخنىكىسىدا قوللىنىلىشى شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان. شۇ بىكچېن رىياسەتچىلىكىدە 1990 ـ يىلى تاماملانغان. ئۇلار ھۈجەيرە يۈتكەش ۋە يەككە كلون ئانتىتېلاسىي تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، چۇما F1 يەككە كلون ئانتىتېلاسىي چىقىرىدىغان مۇرەككەپ ئۈسمە ھاسىل قىلىپ، چۇما F1 يەككە كلون ئانتىتېلاسىي، چۇما F1 يەككە كلون ئانتىتېلاسىي سەزگۈرلەشتۈرگۈچى قىسىمل ھۈجەيرىسى، خرېن پېروكسىد ئېنزىم بەلگىلىك چۇما FI يەككە كلون ئانتېتېلاسى، ئىممونولوگىيىلىك ساپ چۇما FI ئانتىگېنى، FI بەلگىلىك چۇما FI ئانتىگېنى قاتارلىق بەش خىل ئىممۇنودىئاگنوز رېئاكتېنتىنى تەنتەك قىلىپ ياساپ چىقتى. چۇما باكتېرىيىسى، چۇسىنىڭ ئالاھىدە ئانتىگېنى بىلەن ئانتىتېلاسىنى تەكشۈرۈش تېخنىكىسىنى كۆپ جەھەتتىن ياخشىلىدى ۋە يېڭىلىدى. يۇقىرى سۈپەتلىك دىئاگنوز رېئاكتېنى بىلەن مۇكەممەل تېخنىكىنى بىرلەشتۈرۈپ بەرپا قىلىنغان بۇ يېڭى ئۇسۇل، يېڭى تەرتىپ مەشغۇلاتقا قولايلىق، بىخەتەر، تېز، نەتىجىسى ئۇراقلىق، ئالاھىدە سەزگۈر بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، دالا نەق مەيدانلىرىدا قوللىنىشقا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

شىنجاڭدا قۇملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ تىزگىنلەش تەدبىرلىرى ئۈستىدىكى ئۇنۇملۇق بىرسال تەتقىقات جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، شيا شۇنچېك رىياسەتچىلىك قىلغان. 1987 ـ يىلى ئورۇندالغان. بۇ تەتقىقات قۇمنى تۇراقلاشتۇرىدىغان ئەلا سۈپەتلىك ئۇسۇملۇكلەرنىڭ ئېكولوگىيىلىك، بىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى تەتقىقاتى، قۇمنى تۇراقلاشتۇرىدىغان ئەلا سۈپەتلىك ئۇسۇم-

لۇكلەرنىڭ سورتلىرىنى كىرگۈزۈپ كۆندۈرۈش تەتقىقاتى ۋە قوملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش تەدبىرلىرى تەتقىقاتىدىن ئىبارەت ئوچ قىسمىدىن تەركىب تاپقان. ئېكولوگىيە، بىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى تەتقىقاتى جەريانىدا نۇقتىلىق هالدا تەلىك فاكتور تەتقىقاتى چىڭ تۇتۇلۇپ، قوينى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئۈسۈملۇكلەرنى تالاش ئوچۇن تەرىپىۋى ئاساس يارىتىلدى؛ سورتلارنى كىرگۈزۈپ كۆندۈرۈش جەھەتتە 85 خىل يېڭى سورت مۇۋەپپەقىيەتلىك هالدا كىرگۈزۈلدى. 172 خىل سورت ئۈسۈملۇكلەر باغچىسىدا ئۈستۈرۈلدى، بۇ مەلىكەت ئىچىدە ئۇزىگە خاس ئالاھىدىلىكنى نامايان قىلدى؛ قوملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش تەدبىرلىرى تەتقىقاتى جەريانىدا، سوئى يىغىپ ئورمان بىنا قىلىش، قوينى يۇنكەپ ئورمان بىنا قىلىش، كوزدە سوغىرىپ ئورمان بىنا قىلىش قاتارلىق ئوچ تەدبىر مۇۋەپپەقىيەتلىك سىناق قىلىندى. سوئى يىغىپ ئورمان بىنا قىلىشتا تىكلىگەن كۆچەتلەرنىڭ ساقلاپ قېلىنىش نىسبىتى 80.95% كە يەتتى، قوينى يۇنكەپ ئورمان بىنا قىلىشتا ساقلاپ قېلىنغانلارنىڭ نىسبىتى 80.90% كە يەتتى، ئەڭ دەسلەپكى يىللاردا 60% كە يەتكەنىدى، كوزدە سوغىرىپ ئورمان بىنا قىلىش تەدبىرلىرىنى قوللانغاندا، ساقلاپ قېلىنىش نىسبىتى 95% تىن ئاشتى. بۇ تەتقىقات قوينى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئۈسۈملۇكلەرنىڭ ئېكولوگىيىلىك، بىئولوگىيىلىك تەتقىقاتى جەريانىدا دۆلەت ئىچىدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى، ئۇلار كەشپ قىلغان ئوچ خىل قوملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش تەدبىرلىرى ئەمىلىيەتكە ئاشۇرۇلۇپ بەردى، بۇ مەملىكەت ئىچىدە يېڭىلىق يارىتىش خاراكتېرىگە ئىگە. شىنجاڭدىكى هەرقايسى قوملۇق رايونلىرىدا قوملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش جەريانىدا بۇ تەدبىرلەر ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلماقتا.

«جەنۇبىي شىنجاڭ تۈۋتىلىق ئۇچقىسى» نىڭ يېڭى سورتىنى يېتىشتۇرۇش

ئاقسۇ ئۇلايەتلىك ئۇچقە تەتقىقات مەركىزى ئوستىگە ئالغان. شى بولۇپ رياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. بۇ تۈرە لياۋنىڭ تۈۋتىلىق ئۇچقىسىنى ئاتىلىق، يەرلىك ئۇچقىنى ئانىلىق قىلىپ مېتىسلاشتۇرۇش ئارقىلىق نەسىل ياخشىلانغان. نەسلى ياخشىلانغاندىن كېيىنكى «جەنۇبىي شىنجاڭ تۈۋتىلىق ئۇچقىسى» نىڭ بىرلىك تۈۋت مەھسۇلاتى 69 گرامدىن 130.4 گرامغا، ئاق يۇڭى ئاساسەن ئىنىڭ بولۇشى نىسبىتى 62.2% تىن 89.4% كە، ئالاھىدە دەرىجىلىك ۋە 1 - دەرىجىلىك ئۇچكە بولۇش نىسبىتى 5.12% تىن 13.2% كە يەتتى. كەڭ كۆلەملىك مېتىسلاشتۇرۇپ نەسىل ياخشىلاش ئاساسىدا ۋىلايەت، ناهىيە، يېزىدىن ئىبارەت ئوچ دەرىجىلىك سورت يېتىشتۇرۇش تەشكىلى ۋە ئوچ دەرىجىلىك مۇنارسىمان ئاۋۇتۇش سىستېمىسى بەرپا قىلىندى. چېتىشتۇرۇپ تۇراقلاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى داۋاملىق قوللىنىش ئارقىلىق، 8 تۇرلۇك تۇغرا لىنىيىلىك مېتىسلاشتۇرۇپ گۇرۇپپىلاش تەجرىبىسى ئېلىپ بېرىلىپ، $(F3\times F3)\times(F3\times F3)$ ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان تۇغرا لىنىيىلىك شالغۇتلاشتۇرۇش

جەنۇبىي شىنجاڭ تۈۋتىلىق ئۇچقىسىنىڭ يېڭى سورتى

گۇرۇپپىسى تاللاپ چىقىلدى. 20 يىل تىرىشىش ئارقىلىق، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇهىتىغا ماس كېلىدىغان، يۇقىرى مەھسۇلاتلىق، ئىرسىيەتچانلىقى مۇقىم بولغان «جەنۇبىي شىنجاڭ تۈۋتىلىق ئۇچقىسى» نىڭ يېڭى سورتى يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى. نۇۋەتتە، بۇ خىل يېڭى سورت ئاقسۇ ۋىلايىتىدە 76 مىڭ 116 تۇياقتا يەتتى. يېتىلگەن تېكە - ئۇچكىلەرنىڭ تۈۋت مىقدارى 4.594 ۋە 287 گرام، بىر ياشلىق تېكە - ئۇچكىلەرنىڭ تۈۋت مىقدارى 269 ۋە 5.248 گرام بولماقتا. تۈۋت تالاسىنىڭ دىئامېتىرى 15.27 مىكرو مېتىردىن نۇۋەن. «جەنۇبىي شىنجاڭ تۈۋتىلىق ئۇچقىسى» دۇنياغا داڭلىق ئورېنبۇرگ ئوشكىسىگە سېلىشتۇرغاندا، مەھسۇلات مىقدارى يۇقىرى بولۇپلا قالماي، يەنە تۈۋتى ئىنچىكە ۋە ئاق بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. بۇ تۈر ئومۇمىي سۈپىتىمى جەھەتتە دۆلەت ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى دەپ باهالاندى. 1992 - يىلى دۆلەت ئوچقۇن پىلانىنىڭ 2 -

دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1998 ـ يىلى ئاپتو-نوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى بويى-چە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

قۇرۇق ئۇزۇمنى پىششىقلاپ ئىشلەش تېخ-نولوگىيىسى ۋە ئۇسكۇنىلىرى تەتقىقاتى ھەم ئۇ-نىڭ قوللىنىشى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادې-مىيىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، جۇ جېنجۇڭ رياسەتچىلىك قىلغان، 1988 ـ يىلى ئورۇندالغان. بۇ ئۇسكۇنىدە قۇرۇق ئۇزۇمگە قارىتا زاۋۇتلاشتۇرۇلغان ھالدا قايتا پىششىق-لاپ ئىشلەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىنچىكىلەپ پىششىقلاپ ئىشلەش تېخنولوگىيىسى مۇنداق: ساپىقـ-نى ئېلىش ـــ ئارىلاشمىلارنى چىقىرىۋېتىش ـــ دەرىجىگە ئايرىش ـــ يۇيۇش ـــ سۇيىنى قۇرۇتۇش ـــ مايلاش ـــ ئوراپ قاچىلاش. بۇ 28 ئۇسكۇنىدىن تەركىب تاپقان ئىشلەپچىقىرىش ئاقما لى-نىيىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلات-لارنىڭ سۈپىتى ئامېرىكىنىڭ قۇرۇق ئۇزۇم پىششىقلاپ ئىشلەشتىكى دۆلەت ئۆلچىمىگە يەتتى، شۇ ئارقىلىق جۇڭگودا قۇرۇق ئۇزۇمنىڭ خام ئەشيا شەكلىدە، يېرىم مەھسۇلات شەكلىدە بازارغا چىقىشىدەك تارىخ ئۆزگە-رىلىپ، دۆلەت ئىچىدىكى بوشلۇق تولۇقلاندى، بۇ 20-ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ باشلىرىدىكى خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى.

شىنجاڭ قارا كۆل قويىنىڭ كۆپ كېزەكلىك تىپىنى يېتىشتۇرۇش شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى چارۋا مال تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئال-غان، شى مېيىنىڭ رياسەتچىلىكىدە 1989 ـ يىلى تاماملانغان. 1975 ـ يىلى جۇڭگونىڭ يەرلىك ئەلا سورتلۇق قويى بولغان خوياڭ قويىنىڭ كۆپ كېزەكلىك گېنى قارا كۆل قويىغا كۆچۈرۈلدى. تەتقىقات جەريانـ-دىكى ئىرسىيەت تەجرىبىسى بۇ نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي تېخنىكىنىڭ كەڭ ئەمەلىيلىككە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. مەسىلەن، كۆپ كېزەكلىك گېنىنىـ-ڭ بەرپا قىلىشى ۋە تاللاش؛ قارا رەڭلىك قارا كۆل قويى بىلەن ئاق رەڭلىك خوياڭ قويىنى چېتىشتۇرۇش؛ قارا رەڭنىڭ ئاق رەڭگە بولغان ئاشكارا ئېغىپكتى؛ بۆزغۇن يۇڭنىڭ توز يۇڭغا بولغان ئاشكارا ئېغىپكتى؛ ئەتراپ قات پروگېستېروتى، LH، 17β—E2 بىلەن تۇخۇم سىلىش سانىنىڭ مۇناسىۋىتى قاتارلىقلار. 1989 ـ يىلى كۆپ كېزەك تېپىدىكى قوي 2586 تۇياقتا، تۆل بېرىش نىسبىتى ئەسلىدىكى 103% تىن 160% (185%～150%) كە يەتتى. يېڭى تىپلىق قويىنىڭ ئاشقى ئالاھىدىلىكى قارا كۆل قويى بىلەن ئوخ-شاش بولۇپ، ئەركەكلىرى ئارىسىدا مۇڭگۈزى يوقلا-رى كۆپرەك. پىلىسمان بۇدۇر يۇڭىنى ئاساس قىلغان ئال ئەلتېرە قوزىلىرى 98.5% كە يەتتى، ئۇلارنىڭ تۇغۇلۇش ئېغىرلىقى: بىر كېزەك ئەركەك، چىشى قوزىلارنىڭ 4.9±0.8 كىلوگرام، 4.6±0.7 كىلوگرام، قوشكېزەك قوزىلارنىڭ 3.9±0.6 كىلوگرام، 3.7±0.6 كىلوگرام، ئۈچ كېزەك قو-زىلارنىڭ 2.9±0.7 كىلوگرام، 2.8±0.5 كىلوگرام بولدى. كۆرپە يۇزى: بىر كېزەك قوزىلار-نىڭ پارچە/1942±267cm²، قوشكېزەك قوزە-لارنىڭ پارچە/1754±333cm²، ئۈچ كېزەكلەر-نىڭ پارچە /1600 ± 272cm²؛ ھەر 100cm² كۆرپىسىنىڭ ماس ئېغىرلىقى: 10.71 گرام، 9.81 گرام، 8.35 گرام كېلىدۇ؛ كۆرپىلەر يېنىك، پارقىراق، ئېلاستىكىلىقى ياخشى، ئېنى چوڭ. تۆل-لەش نىسبىتى يەنە 60% ئاشۇرۇلغاندىمۇ، تېرە ۋە گۆش جەھەتتىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈم يەنىلا يۇقىرى بو-لۇپ، چەت ئەللەردىكى ئوخشاش تىپلىق قوي جەھەتتە-كى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى.

قۇتۇپ ئوربېتىسىدىكى مېتېئورولوگىيە سۇنئىي ھەمراھى ماتېرىياللىرىنى كومپيۇتېردا بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى ئۇرۇمچى مېتېئو-رولوگىيە سۇنئىي ھەمراھى يەر يۇزى پونكتى ئۇستىگە ئالغان، ۋۇجىيۇڭ رياسەتچىلىك قىلغان. ئەينى چاغ-دا، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا، تېخى كومپيۇتېر سىـ-ستېمىسى يوق ئەھۋال ئاستىدا، مىكرو كومپيۇتېرغا ئائىت ئەڭ يېڭى تېخنىكا ئەتىجىلىرىگە ئېرىشىپ، ساد-لىق مەلۇماتلارنى ئەمەلىي ۋاقىتتا تېز سۈرئەتتە ماشـ-ىنغا كىرگۈزۈش ئۇلاش ئېغىزى، سۈرەت، شەكىللەر-نى كۆپ يوللۇق بىر تەرەپ قىلىش، ئالدىن بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق بىر قاتار تېخنىكىلىق قىيىن مەسىلـ-لەرنى ھەل قىلىپ، كومپيۇتېردا ماتېرىياللارنى ئالدىن بىر تەرەپ قىلىش، سۈرەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، ھەر خىل مۇقىم مىقدارلىق بىر تەرەپ قىلىش ۋە مەھسۇلات ھاسىل قىلىش ئىشلىرىنى ئەملگە ئاشۇر-

دى. باھالىغۇچى مۇتەخەسسىسلەر بۇ سىستېما توغرا- سىدا بىرەك: ئومۇمىي لايىھىسى مۇۋاپىق، سىستېما قۇرۇلمىسى ئۈزگىچە، يېڭى، ئىقتىدارى تولۇق، قول- لىنىش دائىرىسى كەڭ، ئۇ بايلىق سۈنئىي ھەمراھ- لىك ماتېرىياللىرىنى ۋە باشقا ماتېرىياللارنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان كۆپ پەن، يۇقىرى تېخنىكا نەتىجىسى بو- لۇپ، مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى، دېدى. ئۇ ھازىر مەملىكەت ئىچىدە كەڭ دائىرىدە ئۇ- مۇلاشتۇرۇپ قوللىنىلماقتا. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايونلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرە- جىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

پارقىراق يۇزلۈك، يۇڭلۇق خۇرۇمنى تەنتەق قىلىپ ياساش شىنجاڭ ئاشەن خۇرۇمچىلىق گۇرۇھى چەكلىك شىركىتى ئۈستىگە ئالغان، يۇ مىخنۇي رېيا- سەتچىلىكىدە، 1988 - يىلى تاماملانغان. پارقىراق يۇز- لۈك، يۇڭلۇق خۇرۇم قوي تېرىسىنى مېخانىكىلىق ۋە خىمىيىلىك ئۇسۇلدا كۆپ قېتىم تەكرار بىر تەرەپ قىلىش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق ياسىلىدۇ، قوي تېرىسىنىڭ يۈڭى بىر تەرەپ قىلىنغاندىن كېيىن تۇز، يۇمشاق، پارقىراق بولىدۇ. تېرە يۈزى پىششىق- لاش، سىلىقلاش، بوياش ئارقىلىق يۇمشاقلىقى، پار- قىراقلىقى، سىلىقلىقى ئاشۇرۇلىدۇ. يۇنىڭدىن تىكىل- گەن كىيىم - كېچەكلەر يارىشىملىق، ئىسسىق، ئازادە بولىدۇ. سىلىقلاش، مايىسزلاندۇرۇش ۋە لاكلاش تېخ- نىكىلىرى يۇنىڭدىكى ھالقىلىق تېخنىكا ھېسابلىنىدۇ. بۇ خۇرۇم ئەملىكتىن ساقلاش ۋە ستاتىك ئېلېكتر جەھەتتىن بىر تەرەپ قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ لاكلا- غان قەۋىتى سۇ ئۆتمەس، يۇمشاق، پەردە قەۋىتى مۇس- تەھكەم، كونىراشقا ۋە خىمىيىلىك چىرىشقا تاقابىل تۇرۇشى ياخشى بولۇشتەك ئىقتىدارلارغا ۋە بەزى تازە- لىق ئىقتىدارلىرىغا ئىگە قىلىنغان بولۇپ، مەسئۇلات سۈپىتى مەملىكەت ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە، خەلقئارادا ئوتتۇراھال سەۋىيىگە يەتكەن.

ئۇزۇمنى سوغۇق چىلاپ قۇرۇتۇش تېخنىكىسى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمە- يىسى باغۋەنچىلىك تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، لۇچۇنشاڭ رىياسەتچىلىك قىلىپ، 1988 - يىلى تاما- لىغان. بۇ تېخنىكىنى قوللانغاندا، قۇرۇق ئۇزۇمنىڭ سۈپىتى ئادەتتە بىرىنچى دەرىجىلىك سېتىۋېلىش ئۆل- چىمىگە يېتىدۇ، سېرىق ھەرە ۋە قۇشقاچ - قۇشلارنىڭ زىيان سېلىشىدىن ساقلىنىپ، قۇرۇق ئۇزۇم ھاسىلات نىسبىتىنى يۇقىرى كۆتۈرگىلى، زىيانغا ئۇچرىشىنى 10% ئەتراپىدا ئازايتقىلى بولىدۇ. 1986 - يىلىدىن 1988 - يىلىغىچە، تۇرپان، پىچان، قۇمۇل، خوتەن، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئۇزۇمنى سوغۇق چە- لاپ قۇرۇتۇش تېخنىكىسى ئارقىلىق 830.05 تونىنا ئۇزۇم قۇرۇتۇلدى، سۈپىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەچكە ساپ پايدىسى 1 مىليون 241 مىڭ 500 يۈەن ئاشتى، ئىشلەپچىقىرىشتىكى سېلىنما (دورا) بىلەن ئاشقان ساپ ئۇنۇمنىڭ نىسبىتى 1:15 بولدى. تېخنىكا سە- لىنمىسى بىلەن ھاسىلات نىسبىتى 1:183 بولدى.

چىرا ناھىيىسىدە كۆچمە قۇمنى تىزگىنلەش سىناق تەتقىقاتى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىن- جاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، جاڭ خېنيەن رىياسەتچىلىك قىلىپ 1988 - يىلى تاماملىغان. بۇ تەتقىقاتتا شۇ جاينىڭ ياز پەسلىدە- كى مول كەلكۈن بايلىقىدىن پايدىلىنىپ، ياز پەسلىدە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىشتىكى قىيىن ئۇتۇكەل- لەرگە ھۇجۇم قىلىنىپ، ئۇزۇنگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە قۇمنى ئونۇۋېرسال تىزگىنلەش سىستېمىسى يارە- تىلدى. قۇرغاق، سۇ كەمچىل، قۇم بوران كۆپ بول- غان رايونلاردا قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈش، قۇمنى تىز- گىنلەشتىكى تۆۋەن سەرپىياتلىق، يۇقىرى ئونۇملۇك، ئاددىي، قولايلىق، ئەملىي قوللىنىلىدىغان بىر يۈ- رۈش تېخنىكا خۇلاسىلەپ چىقىرىلدى، ئالتە يىل تىرە- شىش ئارقىلىق 10 مىڭ گېكتار تەبىئىي ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۆسۈملۈك يېپىنـ- چىلىرىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 50% تىن 60%كىچە يەتتى، كۆچمە قۇملار 4 - 5 كىلومېتىر كەينىگە چېكىندى؛ 7000 گېكتار كۆلەمدە كۆچمە قۇمنى تىز- گىنلەش ئۇلگىسى بەرپا قىلىندى؛ 200 گېكتار تېرىلـ- غۇ يەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. قۇم بوران ئالدىنقى سېپىگە جايلاشقان 38 تەبىئىي كەنتنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى قوغداپ قېلىندى، كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان دېھقانلار قايتىدىن ئۆز جايلىرىغا قايتىپ كەلدى، بۇ ئارقىلىق چىرا ناھىيىسىدىكى دېھقانلارنىڭ كىرىمى 2.5 ھەسسە ئاشتى. بۇ تەتقىقاتنىڭ سېلىنما- ھاسىلات نىسبىتى 1:7.5 بولدى. 1991 - يىلى چىرا

ناميىسى بۇ مۇڭپېقە. يىتى ئۇچۇن، مەملىكەت بويىچە «قۇمنى تىزگىنە. لەشتىكى ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1995- يىلى 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى دۇنيا بويىچە تۇنجى «چۆللىشىش ۋە قۇرغاقچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش كۈنى» دە، ب د ت مۇھىت پىلانلاش مەھكە. مىسىنىڭ «يەر شارىدىكى يەرلەرنىڭ ناچارلاپ كېتە. شى ۋە چۆللىشىشنى تىزگىنلەش مۇڭپېقىيە. تى مۇكاپاتى» غا ئېرىشە. تى.

چىرا ناميىسىدە، كۆچمە قۇمنى تىزگىنلەش سىناق ئەتىقاتى ب د ت مۇھىت پىلانلاش مەھكىمىسىنىڭ «يەر شارىدىكى يەرلەرنىڭ ناچارلاپ كېتىشى ۋە چۆللىشىشنى تىزگىنلەش مۇڭپېقىيتى مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

EQD2060E/H تىپلىق 1.5 تونناملىق قۇمـ لۇق ئاپتوموبىلى شىنجاڭ ئاپتوموبىل زاۋۇتى ئۇمـ تىگە ئالغان، ۋۇزۇڭجى رىياسەتچىلىكىدە 1988 - يە. لى تاماملانغان. بۇ خىل ئاپتوموبىل تونناژى كىچىك، ئۇتۇش ئىقتىدارى يۇقىرى ئاپتوموبىل بولۇپ، يولسىز رايونلاردىكى قاتناش - تراسپورتقا ئىشلىتىلىدۇ. نە. غەت، گېئولوگىيە تارماقلىرىنىڭ دالىدا چارلاش ۋە قۇملۇقتىكى تراسپورت ئىشلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قا. دۇرۇپ، جۇڭگودا كىچىك تونناژلىق 4×4 تىپلىق قۇملۇق ئاپتوموبىلى بولماسلىقتەك بوشلۇقنى تولدۇر. دى. بۇ ئاپتوموبىلغا EQD230 تىپلىق قۇملۇق ئاپتومو. بىلى ئاساسدا Gummins 6B تىپلىق دىزىل موتور سەپلىنىپ، ئاپتوموبىلنىڭ ھەرىكەت ئىقتىدارى ئاشۇ. رۇلغان، ئۇنىڭغا دىنامىك ئايلىنىش قۇرۇلمىسى ئورنە. تىلغان. شۇڭا كۆچلۈك ئۇتۇشچانلىققا ۋە ناھايىتى ياخ. شى مەشغۇلاتچانلىققا ئىگە. ئۇنىڭ ئاساسلىق كۆرسەتـ كۈچلىرى: ئالدى يۇقىرى سۈرئىتى 90 كىلومېتىر /سائەت، ئالدى چوڭ يامىشىش كۆرسەتكۈچى 5.7%، ماي سەرپىياتى 18 لىتىر/100 كىلومېتىر. بۇ ئاپتو. موبىلدىن جەمئىي 600 دىن كۆپرەك سېتىلدى.

قىچا كىسلاتاسى تەركىبى تۆۋەن بولغان خەرەدەل تېپىدىكى يازغى قىچا يېڭى سورتى «شىنجاڭ قىچىسى - 5» شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تەتقىقات ئورنى ئۈز ئۇستىگە ئالغان، ۋاڭ جاۋمۇ رىياسەتچىلىك قىلغان، 1989 - يىلى ئورۇندالغان. بۇ سورت ئاۋسترالىيەدىن كىرگۈزۈلگەن «زېمىك - 2» مېتېئورولوگىيىلىك رەڭ سېپكترى يېرىمدان ئۇسۇلى ئارقىلىق تاللىغاندىن كېيىن، بەش قىچا كىسلاتاسى ئۇرۇقىنى ئاساسلىق قىلىپ بۇ تەتقىقات ئورنى يېتىشتۇرۇپ چىققان يۇقىرى ھوسۇللۇق سورت لىنىيىسى 707 نى ئاتالمىش قىلىپ شالغۇتلاشتۇرۇش ئارقىلىق، ئۇدا بەش ئەۋلاد ئېتىزدا تاللاش، باشقا جايدا ئەۋلاد كۆپەيتىش ۋە نەچچە يۈز مىڭ قېتىملىق سورت سۈپىتىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق يېتىشتۇرۇپ چىققان جۇڭگودىكى بىرىنچى ئەۋلاد خەرەدەل تېپىدىكى تۆۋەن قىچا كىسلاتالىق سورت. بۇ سورت دۆلەت ئىچىدىكى بوشلۇقنى تولدۇر. غان، بۇ سورتنى رايونلاشتۇرۇش سىنىقىغا قاتناشتۇر. غاندا، ھەر گېكتار مەھسۇلاتى 2640 كىلوگرامغا يەتـ تى، ئۇسۇپ يېتىلىش مەزگىلى 85 كۈن ئەتراپىدا، بۇ سورت دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1500 مېتىردىن يۇقىرى بولغان سوغۇق تاغلىق رايونلاردا تېرىشقا ياكى تۆزلەڭلىك رايونلاردا ئېڭىزغا تېرىشقا مۇۋاپىق كېلە. دۇ، جەمئىي كېڭەيتىلگەن كۆلىمى 41 مىڭ 300 گېكتار.

ياغلىق دان زىرائەتلىرى يېڭى سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇپ كېڭەيتىش ۋە ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى تەتقىقاتى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇستىگە ئالغان، ۋاڭ جاۋمۇ رىياسەتچىلىك

رەس، زاراڭزا يېگى سورتىدىن ئالتىسى يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى. 1550 نۇسخىدىن ئارتۇق زاراڭزا سورت بايـ لىقى باھالاپ چىقىلدى ۋە ئۇرۇقى كۆپەيتىلىپ ئامبارغا كىرگۈزۈلدى، بۇ مەملىكەت بويىچە ئامبارغا كىرگۈـ زۈلگەن ئومۇمىي سانىنىڭ 63.4% نى ئىگىلەپ، جۈڭـ گو بويىچە زاراڭزىنى ئامبارغا كىرگۈزۈشتىكى ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتتى. سورت يېتىشتۇرۇش نەزەرـ يىسى، تېخنىكىسى، ئۇسۇلى جەھەتتە كۆپ تۈرلۈك يۇسۇش خاراكتېرلىك مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلتۈرۈلـ دى. خەردەل تېپىدىكى قىچىنىڭ ئولىگو سۇلفوزىدلىق سورت بايلىقلىرىنى كىرگۈزۈش ۋە ياخشىلاش، يېگىلا ـ ش جەھەتتىكى نەتىجىلەر دۆلەت پەن ـ تېخنىكا كومـ تېتى ۋە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن دۆلەتـ نىڭ 8 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى قىچا ئۇتۇكـ لىگە ھۇجۇم قىلىشتىكى تۆت زور مۇۋەپپەقىيەتنىڭ بىرى دەپ ئېتىراپ قىلىندى، ئۇچ يىلدا جەمئىي كۆـ كەيتىلگەن قىچا، ياغلىق ئاپتاپپەرەس، زاراڭزا سورتـ لىرى 520 مىڭ گېكتارغا يېتىپ، خەلق ئامىمىنى ئالا سۈپەتلىك ياغ مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلىدى، چارۇچىلىقنى ئالا سۈپەتلىك، يۇقىرى ئاقسىللىق يەم ـ خەشەك بىلەن تەمىنلىدى. بۇ تەنقىقات 1996 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بەـ رىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

سۇ مەھسۇلاتلىرىنى يۇقىرى زىچلىقتا يېلـ ھان ئېقىن سۇدا بېقىپ يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش سىستېمىسى شىنجاڭ سۇ مەھسۇلاتلىرى پەن تەنقىقاتى ئورنى ئۈستىگە ئالغان، ما يۈن رىياسەتچىلىك قىلغان، 1988 ـ يىلى تاماملانغان. غەربىي شىمالدىكى سوغۇق تاغلىق رايونلاردا، لوفېي بېلىقىنىڭ ئونتۇرچە بىرلىك مەھسۇلاتى 59.56 تونىنىغا، ئېك يۇقىرى بولغاندا 89.96 تونىنىغا يەتتى. 1989 ـ يىلدىكى ئومۇمىي مەھسۇلاتى 814 تونىنىغا يەتتى. بۇ تۈر كۆلـ چەك تېپىنى لايىھىلەش، يەمچۈك رېتسىپى، پۈتۈنلەي ئاتلىق لوفېي بېلىقىنى ئىشلەپچىقىرىش، قويۇقبتىپ بېقىش ئەندىزىسى قاتارلىق جەھەتلەردە دۆلەت ئىچىدىكى لوفېي بېلىقىنى ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى جەھەتتە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتۈپ، 1989 ـ يىلى دۆلەتنىڭ ئىكـ كىنچى دەرىجىلىك «ئۈچقۇن» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ بۇغدىيىنىڭ ئالا سۈپەتلىك سورتـ لىرىنى يېتىشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى تەتقىقاتى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنـ لەر ئاكادېمىيىسى ئۈستىگە ئالغان، ۋۇ جىنۇبەن رىياـ سەتچىلىك قىلغان، 1988 ـ يىلى تاماملانغان. سورتلار ئارا چېتىشتۇرۇش ۋە رادىئاتسىيىلىك ئۆزگەرتىشنى بىرلەشتۇرۇش ئارقىلىق، كۆزگى، يازغى بۇغداي يېگى سورتى يېتىشتۇرۇپ چىقىلدى ھەمدە يېگى سورت (لـ شىيە) لەرنىڭ سورت ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇسۇپ يېتىلىش قانۇنىيىتىگە ئاساسەن، يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۈستۈرۇش تېخنىكا قائىدىسى تۈزۈپ چىقىلدى؛ جەمئىي تېرىلغان كۆزگى، يازغى بۇغداي سورت بايلىقلىرى 7537 نۇسـ خا، ھەرقايسى ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش ئورۇنلىرى تەمىنـ لىگەن، ئۇنىڭدىن بىرسال خۇسۇسىيىتى ئالا بولغان ماتېرـ يالار 245 نۇسخا؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا جايلاردا كۆپ نۇقتىدا بىر تۇتاش باھالاش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، 86 كۆزگى، يازغى بۇغداي ماتېرىياللىرىغا قارىتا ئايـ رىم ـ ئايرىم ھالدا مەھسۇلات، قۇرغاقچىلىققا، سو ـ غۇققا ۋە ھال كېسىلىگە تاقابىلچانلىق خۇسۇسىيەتلىرى باھالاپ چىقىلدى؛ 43 يازغى، كۆزگى بۇغداي سورتلـ رىنىڭ يىرىك ئاقسىل ئۇلچەپ چىقىلدى. 18 يازغى، كۆزگى بۇغداي ماتېرىياللىرىنىڭ سورت سۈپىتى باھا ـ لاپ چىقىلدى. بۇ ئارقىلىق كۆپ مىقداردىكى ئىلمىي مانلىق مەلۇماتلار توپلىنىپ بۇغداي ئالا سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇشكە ئاساس سېلىندى.

كۆكتوقاي يەر تەۋرەش يېرىلما بەلۋېغى تەدـ قىقاتى ئاپتونوم رايونلۇق يەر تەۋرەش ئىدارىسى ئۈسـ تىگە ئالغان، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېـ مىكى دىڭ گويۇ رىياسەتچىلىكىدە 1984 ـ يىلى تاماـ ـ لانغان. كۆكتوقاي يەر تەۋرەش يېرىلما بەلۋېغى ئاز ئۈچرايدىغان، كۆلىمى چوڭ، ھازىرغىچە مۇكەممەل ساقلانغان يەر تەۋرەش يېرىلما بەلۋېغى ھېسابلىنىدۇ. ئۇزاق مەزگىللىك گېئولوگىيىلىك كۆزىتىش، ئۇلچەپ خەرىتىگە ئېلىش، يەر تەۋرەشنى كۆزىتىش، ئەۋرىشكە ئېلىپ ئانالىز قىلىش ئاساسىدا يېرىلما بەلۋاغنىڭ يې ـ يىلىش ۋە تۈزۈلۈش ئالاھىدىلىكى، يېرىلما يۆتكىلىشـ ـ نىڭ خاراكتېرى ۋە سەۋەبى، يېرىلما ئەتراپىدىكى ۋە يېقىن رايونلاردىكى يەر تەۋرەش پائالىيەتلىرى، ئۇزۇل ـ ـ مىدىكى قەدىمكى يەر تەۋرەش ۋەقەلىرى قاتارلىقلار ئىنچىكە بايان قىلىنغان ۋە سىستېمىلىق تەھلىل قە ـ لىنغان ھەمدە يەر تەۋرەش پەيدا قىلغان مۇھىت، يەر تەۋرەش يېرىلمىسىنىڭ مېخانىزمى، كۈچ مەنبەسى ۋە چوڭ يەر تەۋرەشنىڭ قايتىلىنىش دەۋرى قاتارلىقلار چوڭقۇر مۇھاكىمە قىلىنغان. بۇ جۈڭگونىڭ يەر تەۋـ رەش يېرىلما بەلۋېغىنىڭ تۆنجى قېتىم چوڭقۇر ، سىسـ ـ تېمىلىق تەتقىق قىلىنىشى بولۇپ، جۈڭگونىڭ ھەرـ

كەتچان يېرىلمىنى تەتقىق قىلىش ئىشىنىڭ يېڭى بىر باسقۇچقا كىرگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىدىكى شېغىلىق، بورانلىق رايونىنىڭ قۇم - بوران ئېقىمىنىڭ ئالاھىدىلىكى ھەققىدىكى تەتقىقات ۋە يولنى قۇمنىڭ زىيانداشلىقىدىن ساقلاش تېخنىكىسى ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى ئۇستىگە ئالغان، يىن يۈكشۈن رىياسەتچىلىكىدە 1987 - يىلى تاماملانغان. چوڭ تېپتىكى، ئىلغار قۇم يىغقۇچى ھاۋا تۇنىلىنى سىناش، ئۇزۇن يىللىق كۆزىتىش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى قۇم - بوران ئېقىمىنىڭ ئالاھىدىلىكى، قانۇنىيىتى ۋە قۇم - بوران ئېقىمىنىڭ كۈچى e كۆرسەتكۈچى بويىچە ئاجىزلاۋاتقان لىقى بايقالدى. بۇ يېڭى نەزەرىيە قۇمدىن مۇداپىئەلىنىش قۇرۇلۇشىنى لايىھەلەشكە يېتەكچى قىلىنىپ، قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈشىنىڭ توغرا پرىنسىپى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، تۆمۈر يولنى قۇمدىن مۇداپىئە قىلىشنىڭ تېخنىكىلىق مەسىلىسى بىر قەدەر ياخشى ھەل قىلىنىپ، جۇڭگونىڭ شېغىللىقتىكى تۆمۈر يولنى قۇمدىن مۇداپىئە قىلىش تېخنىكىسى جەھەتتىكى بوشلۇق تولدۇرۇلدى. (رەسىمى قىستۇرما ۋاراقنىڭ 23 - بېتىدە قارالسۇن)

ۋارونكىسمان قاچىدا قۇم ھەيدەش تېخنىكىسى ۋە ئۇنىڭ قوللىنىلىشى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇستىگە ئالغان، جۇڭجۇ رىياسەتچىلىك قىلغان. «كۆچلۈك قاينام ئارقىلىق قۇم ھەيدەش ۋارونكىسى» مۇۋەپپەقىيىتى ئاساسىدا، «ۋارونكا

ۋارونكىسمان قاچىدا قۇم ھەيدەش تېخنىكىسى ۋە ئۇنىڭ قوللىنىلىشى

قاينىمىنىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە قۇم ماگنىزۇش ۋاستەسى ھەققىدىكى تەتقىقات» قاتارلىق نۇرغۇن مۇھىم تۈرلەرنىڭ ماسلاشمىسى ئارقىسىدا، لازىرلىق ئۇلچەش ئەسۋابى ۋە بەش تۈشۈكلۈك بىتوت شارى ئۇچ ئۇلچەملىك ئۇلچەش قۇرۇلمىسىنىڭ ئۇلچەپ ئانالىز قىلىشى ئارقىلىق، قۇمسىزلاندۇرۇش ۋارونكىسىدىكى ئۇچ ئۇلچەملىك سۇزۇك، دوغ سۇ ئېقىمى مەيدانىنىڭ مېخانىكىلىق خۇسۇسىيىتىنى ۋە لاي، قۇم ئېقىتىش ۋاستەسىنى چوڭقۇندۇرۇپ بېرىپ، قۇرۇلما جەھەتتە يېڭىلىق يارىتىپ ۋە ئۆزگەرتىپ ياساپ، ئىككى خىل قۇم ھەيدەش رولىنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈپ، دانىچە دىئامېتىرى 0.05 مىللىمېتىردىن چوڭ بولغان ھەر دەرىجىلىك لاي، قۇملارنى تەڭ ھەيدىيەلەيدىغان قىلدى. بۇ نەتىجە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى تەشكىللەنگەن دۆلەت ئىچىدىكى مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن دەپ باھالاندى. 1998- يىللىق ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئاشلى مىس - سىنىك كانلىرى ھاسىل بولۇش پەلۋىغىنىڭ كان ھاسىل بولۇش شارائىتى ۋە نۇقتىلىق كان ياتمىلىرىنى ئۇنىۋېرسال باھالاش تەتقىقاتى ئاپتونوم رايونلۇق 305 تۈر ئىشخانىسى ئۇز ئۇستىگە ئالغان، چېن يۈچۈەن بېتەكچىلىك قىلغان. ئاشلى مىس - سىنىك كان ھاسىل قىلىش پەلۋىغىنىڭ كان ھاسىل قىلىش ئارقا كۆرۈنۈشىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئاشلى ۋە چوڭقۇردىن ئىبارەت ئىككى يانار تاغ - چۆكۈندە ئويمانلىقىنىڭ شەكىللىنىشى، ئېۋولىيۇتسىيەسى ۋە ئۆزگىرىشى ئېنىقلاندى. 1:200000 نىسبەتلىك دېۋون دەۋرىدىكى تاغ جىنس فاتسىيەسىنىڭ قەدىمكى جۇغرافىيىلىك ئاددىي سخېمىسى سىزىپ چىقىلىپ، كان ياتمىسىنىڭ كان ھاسىل قىلىش سىستېمىسى بەرپا قىلىندى، ھەرقايسى سىستېمىلاردىكى كان ياتمىلىرىنىڭ كان ھاسىل قىلىش شارائىتى ۋە ئالاھىدىلىكى ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىچكى باغلىنىشى شەرھلەندى. ئاشلى مىس- سىنىك كان ياتمىسى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلۈپ، كان بار قاتلامىلارنىڭ ئورنى ۋە كان ھاسىل بولۇش مودېلى ياساپ چىقىلدى. كان ھاسىل بولۇشنى مۆلچەرلەش جەھەتتە چوڭ، ئوتتۇرا ماسشتابلىق مۆلچەرلەش خىزمىتى ئىشلىنىپ، 1:10000 نىسبەتلىك كان ھاسىل بولۇشنى مۆلچەرلەش خەرىتىسى سىزىپ چىقىلدى. نىشان رايونلار ئۈنۈملۈك تاللىنىپ، ئاساسلىق نىشان رايونلارغا قارىتا دەللەش ۋە بايلىق مىقدارىنى مۆلچەرلەش ئىشلىپ بېرىلدى. نىشان رايونلارنى ئۇنۇملۇق باھالاش

ئارقىلىق، مىنىنىڭ 1 مىليون 230 مىڭ تونىنا پەن تەتقىقاتى جەھەتتىكى مۇلچىرىي زاپىسى قولغا كەلتۈرۈلدى. خۇاشۇگۇ - دۇڭداگۇ چوڭ تېپتىكى مىس كانىنىڭ ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ باھالاش بازىسىدىن بىرى ناپشۇرۇلدى. جىرابايى ئالتۇن كانى تېپىلىپ ۋە باھالىنىپ، 84.92 كىلوگرام گېئولوگىيىلىك زاپاس- نىڭ ھەممىسى ناپشۇرۇلدى. تەتقىقات نەتىجىلىرى خەلقئارالىق ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن دەپ باھالىنىپ، 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بىرىنچى دەرىجە- لىك پەن - تېخنىكىدا يۈكسىلىش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى ئاساسلىق رەڭلىك قىممەتلىك مېتال كان ياتمىلىرىنىڭ كان ھاسىل بولۇش مەزگىلىدىكى ئىزوتوپلۇق خرو- نولوگىيىسى تەتقىقاتى بۇ خىزمەتنى گېئولو- گىيە - قىزىلما بايلىقلار مىنىستىرلىقىنىڭ يېڭاگې- ئولوگىيە - قىزىلما بايلىقلار تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا لى خواچاڭ رياسەتچىلىك قى- لىدۇ. بۇنىڭدا كۆپ خىل ئىلغار يىل ھېسابلاش تېخنە- كىلىرى قوللىنىلىپ، كۋارتس مىنېرالىنىڭ ئاق ئورال- ما جىسمى، مېتال مىنېراللىرى، يىمىرىلگەن مىنې- رالالار، قالدۇق رۇدا مىنېراللىرى، رۇدىلار ۋە ھەر- خىل تاغ جىنسلىرى يىل ھېسابلاش ئوبيېكتى قىلىنـ- غان. شىنجاڭنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى 21 ئاساسلىق رەڭلىك مېتال كان ياتمىلىرىنىڭ كان ھاسىل بولـ- ۇش تەسىرى، شۇنىڭدەك مۇناسىۋەتلىك گېئو- لوگىيىلىك ھادىسىلەر خرونولوگىيىسى ۋە Pb ، Sr ، Nd ، O لارنىڭ مۇقىم ئىزوتوپلىرى ۋە مىنېرال ئاقار جىسىم ئورالمىلىرىنىڭ بېسىم گېئوخە- مىيىسىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، بۇ رايوندىكى ئاساسلىق قىممەتلىك مېتال كان ياتمىلىرى- نىڭ ھاسىل بولغان ۋاقتى ئاساسىي جەھەتتىن ئېنىقلان- دى: كان ھاسىل بولۇش تارىخى ۋە ئونىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىش تراپېكتورىيىسى نۇقتىسىدىن ئاساس- لىق تېپىك كان ياتمىلىرىنىڭ ھاسىل بولۇش جەريانى شەرھلەپ بېرىلدى، كان ھاسىل قىلىش تەسىرى بىلەن يەر قوزغىلىمىلىرىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى ۋە مۇناسىۋەتلىك گېئولوگىيىلىك ھادىسىلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشى مۇ- ھاكىمە قىلىندى؛ بۇ رايوندىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق كان ياتمىلىرىنىڭ كۆپ مەزگىللىك، كۆپ باسقۇچلۇق ۋە كۆپ سەۋەبلىك كان ھاسىل بولۇش قانۇنىيىتى دە- لىللەپ چىقىلدى. شىمالىي شىنجاڭ رايوندىكى رەڭ- لىك قىممەتلىك مېتاللارنىڭ ئالتە ئاساسلىق كان ھا- سىل بولۇش مەزگىلى بارلىقى ۋە خېرسىن مەزگىلى كان پەيدا بولۇشنىڭ يۇقىرى باسقۇچى دېگەن يەكۈن خۇلاسىلەپ چىقىلدى؛ رايون ئىچىدىكى ئالتۇن كان ياتـ- مىسى ۋە ماگما تېپلىق مىس - نىكېل كان ياتمىلىرى- نىڭ تېپى ئايرىلدى ، ئىزوتوپلۇق گېئوخىمىيە نۇقتىسىدىن ئالتۇن، مىس، نىكېل ۋە مىس - سىنكلارنىڭ يوشۇرۇن كان ياتمىلىرىنى كۆپ ئورۇندىن ئىزدەش تەكلىپى ۋە Pb ئىزوتوپى ئارقىلىق كان ئىز- دەشنىڭ ئىزوتوپلۇق بەلگىلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. مۇتەخەسسىسلەر بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەنلىكىنى باھالاپ بېكىتتى.

شىنجاڭ قۇملۇق تاشيولىنى ياساش تېخنە- كىسى تەتقىقاتى شىنجاڭ قاتناش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، لى جىنۇڭ رياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. بۇ تېما ئىككى يىلدىن كۆپرەك تەتقىق قىلىنغان ۋە قۇرۇلۇش ئەھلىيىتىدىن ئۇتكۈزۈلگەن، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى ۋە تېخنىكا كۆرسەتكۈچى تۆ- ۋەندىكىدەك: بىرىنچى، تەكلىماكان قۇملۇقى توغرىسـ- دا يېڭى بىلىش ھاسىل قىلىندى ھەمدە كۆچمە قۇملۇق- نىڭ ئوتتۇرىسىدا تاشيول لىنىيىسى تاللاشنىڭ پرىن- سىپى ۋە ئەھلىي تېخنىكىسىدا بۆسۈش ھاسىل قىلىن- دى؛ ئىككىنچى، شامالدا توپلانغان قۇمنىڭ تەۋرىنە- شى، قۇرۇق چىڭدىلىشى ۋە مېخانىكىلىق خۇسۇسىيە- تى توغرىسىدا تېخىمۇ چوڭقۇر بىلىش ھاسىل قىلىن- دى، قۇم ئاساسىنى قۇرۇق چىڭداش ئۇسۇلى قوللىنى- لىپ، بەلگىلەنگەن چىڭداش دەرىجىسىگە تولۇق يەتكۈ- زۈلدى. ئۇنىڭ EO قىممىتى 100 مېگا پاسكالدىن ئېشىپ ، نورمال تەكلىبىي قىممەتتىن 70% ئارتۇق چىقتى؛ ئۈچىنچى، قۇم ئاساس قىلىن بولۇش، يول يۈزى نېپىز بولۇش يېتەكچى ئىدىيىسىگە ئاساسەن ئوت- تۇرىغا قويۇلغان توپا قۇرۇلۇشى ئۇستىگە نېپىز بىر قەۋەت شېغىل لايىھىسى ۋە ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈشلەشكەن قۇرۇلۇش قىلىش ھۈنەر - سەنئىتى نەزەرىيىۋى تەھـ- لىل ۋە سانائەت خاراكتېرلىك سىناقتىن ئۆتكەندىن كېيىن كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلدى. بۇ تېخنىكا ئىشەنچـ- لىك، مەشغۇلاتى ئاددىي، تېجەشلىك، ئومۇملاشتۇ- رۇش ئاسان بولۇپ، قۇملۇقتا تاشيول ياساشتىكى ئا- ساسلىق قىيىن مەسىلىنى ھەل قىلدى. 1993 - يىلـ- دىن 1994 - يىلى 10 - ئايغىچە قۇملۇقتىكى تېغىت تاشيولىدا ئىشلىتىلدى. مۇتەخەسسىسلەر بۇ تېخنىكـ- نىڭ مەملىكەت ئىچىدە ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەنلىكىنى باھالاپ بېكىتتى.

ئۆلكە دەرىجىلىك مېتېئورولوگىيە ئۇچۇر-لىرىنى تەقسىملەپ ئۇنىۋېرسال بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە كەسپىي مەركىزى ئۈستىگە ئالغان. جىلغا شياڭباۋ رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. بۇ سىستېما تەتقىقاتى 90 ـ يىللاردىكى تەرەققىياتقا يۈزلەنگەن. ئۆلكە دەرىجىلىك مېتېئورولوگىيە ئۇچۇرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسىنىڭ قۇرۇلما ئەندىزىسى— تەقسىملەپ ئۇنىۋېرسال بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇ سىستېما ئىككى دانە SUN خىزمىتى پونكىتىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، تارماق سىستېمىلار تور ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلغان. خەۋەرلىشىش ۋە توپلاش، تەقسىملەمە ماتېرىيال ئامبىرى، گىرافىك تولدۇرۇش، كومپيۇتېر ۋە خىزمەت پونكىتىنىڭ ھاۋا رايى ھادىسىلىرىنى كۆرسىتىشى ۋە بىر تەرەپ قىلىشى، ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش ۋە مۇلازىمەتنى قوللاش سىستېمىسى، ئەملىي كەسپىي جەريان قاتارلىقلار تورىدىكى كونترول قىلىش سىستېمىسىنىڭ باشقۇرۇشى ئارقىسىدا خىزمەت ئارتقۇزىدۇ. بۇ سىستېمىدا خەلقئارالىق ئۇلىچەمدە تەمىنلىگەن ئابونتلار ئۇلاش ئېغىزى قوللىنىلغان. ئەركىن ۋە كېڭەيتىچانلىققا ئىگە بولۇپ، ئەملىي بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى ئىنتايىن كۈچلۈك. مەنبە كودى 1 مىليون 30 مىڭ قۇر بولۇپ، ئاساسەن ئۆلكە، ۋىلايەت، دەرىجىلىك مېتېئورولوگىيە كەسپىلىرىگە ئىشلىتىلىپ، مېتېئورولوگىيە ۋە پەن تەتقىقاتى ئىشلىرىنى يېڭى بىر ئەۋلات كومپيۇتېر مۇھىتى بىلەن تەمىنلەپ، ئەنئەنىۋى ئۇچۇرلىنىش ئۇزگەرتىپ، مۇلازىمەت ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى. بۇ مەھسۇلات جەمئىيەتتىكى ھەر ساھەلەردە ئىشلەتكە.

كۆكتوقاي ـ مورى ـ قۇمۇل ـ لىۋېۋەن ـ ئاقسۇ ئۇنىۋېرسال گېئوفىزىكىلىق چوڭقۇرلۇق ئۇچۇر-لاش سىستېمىسى كەسپىي يۈزى جۇڭگو گېئولوگىيىلىك چارلاش تېخنىكىسىنى ئۇنىۋېرسال تەقىق قىلىش ئىشخانىسى ئۈستىگە ئالغان، يۇەن شۆچېك رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان. بۇ مۇڭپېقىيەت شىنجاڭ رايونىدا تۇنجى قېتىم تاماملانغان ئۇنىۋېرسال گېئوفىزىكىلىق چوڭقۇرلۇق ئۇچۇر-لاش سىستېمىسى بولۇپ، شىنجاڭدىكى كۆكتوقايدىن گەنسۇدىكى ئاقسايغىچە بولغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1270 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇنىڭدا پارتلىتىپ يەر تەۋرىتىش، گېئوئېلېكتروماگنىتلىق چوڭقۇرلۇق ئۇچۇر-لاش، يەر ئىستىقلىقى ئېقىمى، يەر ماگنىتى پەرقى ۋە كەسىپ يۈز بويىدىكى نۇقتىلىق رايونلارنى گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش قاتارلىق كۆپ خىل ئۇسۇللار قوللىنىلىپ، قىسمەتلىك ماتېرىياللار قولغا كەلتۈرۈلدى. نۆۋەتتە يۇقىرى ھارارەتلىك، يۇقىرى بېسىملىق كان جىنسلىرىنى پەرقلەندۈرۈش شەرتى ئاساسىدا، كەسمە يۈز كونتروللۇقىدىكى دائىرە ئىچىدىكى يەر تۈزۈلۈشى، لىتوسفېرا ئۈزگىرىشىگە ھۆكۈم قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسال گېئوفىزىكىلىق مودېل ۋە بىرقانچە يېڭى قاراش ئونتۇرىغا قويۇلدى، بۇلار شىنجاڭنىڭ چوڭقۇرلۇقتىكى تۈزۈلمە تەتقىقاتىدا تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. كەسمە يۈز توغرىسىدىكى ئۇنىۋېرسال ماتېرىياللار بىردەك لىتوسفېرادا پارچە، بۆلەك، چەمبەر، قاتلامدىن ئىبارەت مۇرەككەپ قۇرۇلما بارلىقىنى ئىپادىلىدى؛ كەسمە يۈز ئىچىدە 14 چوڭقۇر-لۇقتىكى يېرىق، 13 تېمىزلىقتىكى يېرىق، تۆت جايدا مانتىللىق ماددا ئېتىلىپ چىقىش بەلۋېغى، 10 قىسمەن تۈزۈلمە بەلۋېغى ئايرىپ چىقىلدى؛ كەسمە يۈز ئاستىدىكى چوڭقۇرلۇقتىكى تۈزۈلمە پەنجىسى كۆرسىتىلدى؛ شەرقى جۇڭغار رايونىنىڭ يەر پوستىنىڭ قۇرۇقلۇق پوست ئىكەنلىكى، تارىم بىلەن جۇڭغارنىڭ ئوخشاش بىر قەدىمىي قۇرۇقلۇق بۆلىكىگە تەۋە بولۇش مۇمكىنلىكى ھۆكۈم قىلىندى يەنى غەربىي يۇرت قەدىمكى قۇرۇقلۇق بۆلىكىنىڭ مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىنلىكى قىياس قىلىندى؛ رايون دائىرىسىدە چوڭقۇرلۇقتىكى تۈزۈلمىنىڭ تېمىزلىكتىكى تۈزۈلمىگە بولغان كونترولىنىڭ روشەن بولۇپ، تۈزۈلمە يۈزىدە چوڭقۇر ۋە تېمىز ئىككى تۈرلۈك يېرىق سىستېمىسى بار. چوڭقۇرلۇقتىكى يېرىق ئاستىنقى يەر پوستى بىلەن موخوروۋىچ يۈزىنى كەسكەن، تېمىزلىكتىكى بىر قاتار ئىتتىرىلمە ـ يېپىنچا تۈزۈلمىلەر جەنۇب ـ شىمال يۆنىلىشتىكى كۆچلۈك قىسىش سەۋەبىدىن ھاسىل بولغان، بۇ مۇڭپېقىيەت 29 ـ نۆۋەتلىك گېئولوگىيە يىغىنىنىڭ ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىغا كىرگۈزۈلدى.

شىنجاڭ قاپلىق قۇرت كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتى شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، سەي جۇنجيې رىياسەتچىلىك قىلغان. بۇ تۈر شىنجاڭ قاپلىق قۇرت كېسەللىكىنىڭ ئېپىدېمىئولوگىيىسى، ئىممونولوگىيىلىك دىئاگنوز قويۇش، كلىنىكىلىق دىئاگنوز قويۇش، خرۇرگىيىلىك داۋالاش ۋە دورىلىق داۋالاش قاتارلىق بەش جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قاپلىق قۇرت كېسەللىكىنىڭ ئېپىدېمىئولوگىيىسى تەت-

قىلىندا، قاپلىق قۇرت كېسەللىكى قان زەردابى ئېھىـ دىمىئولوگىيىسىنىڭ ئاساسى بەرپا قىلىنىپ، شىنجاڭ قاپلىق قۇرت كېسەللىكىنىڭ تارقىلىشى، تارقىلىش سەۋەبلىرى، زىيانلىق دەرىجىسى ۋە ئاساسىي تارقىلىش ئامىللىرى ئېگىلەندى. قاپلىق قۇرت كېسەللىكىگە ئىممۇنولوگىيىلىك دىئاگنوز قويۇش تەتقىقاتىدا، قاپـ لىق قۇرت كېسەللىكى بويىچە ۋاستىلىك قان ئۆيۈتۈش تەجرىبىسى، ئېنزىم بىرلەشمە ئىممۇنىتېتلىق ئاد سورپىسىيە تەجرىبىسى بەرپا قىلىندى. كلىنىكىدا دە ئاگنوز قويۇشنىڭ توغرىلىق دەرىجىسى 98% كە يەـ تتى. جىگەر قاپلىق قۇرت كېسەللىكىنىڭ ئەگەشمە كې سەللىكلىرىنىڭ پەيدا بولۇش پۈرسىتى ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىش ئۇسۇلى تەتقىق قىلىندى. ئوپراتسىيە تارقىلىق داۋالاش ئۇسۇلىدا جىگەر قاپلىق قۇرتىنىڭ ئىچكى خالتىسىنى پۈتۈن ئېلىۋېتىش تېخنىكىسى تۈنجى قېتىم خەۋەر قىلىندى. بۆرەك قاپلىق قۇرت كېسەللـ كىگە دىئاگنوز قويۇش ۋە ئۇنى داۋالاش تەتقىق قىلىنـ دى، بۇ ھەقتە جەمئىي 36 پارچە ئىلمىي ماقالە يېزىپ پۈتتۈرۈلۈپ، ئومۇمىي جەھەتتە خەلقئارا ئىلغار سەۋـ يىگە يەتتى.

ئەلا سورتلۇق ئىنچىكە بۇغىلۇق قوي يېتىشـ تۇرۇش شىنجاڭ كۇنەس ئەسىللىك قوي فېرمىسى ئۈستىگە ئالغان، يىلىك ئېرجىي رىياسەتچىلىكىدە 1985 - يىلى تاماملانغان. بۇ تۇر ئاۋستىرالىيىنىڭ مېرىنوس قوشقىرىنى ئاتىلىق، شىنجاڭ بوشىن 1 - ئەۋلاد ھەمدە پولۋارس ساغلىقىنى ئانىلىق قىلىپ، قوي پادىسىنى فېنوتىپلىق ۋە ئەسەب بويىچە تاللاش ھەمدە مەملىكەت ئىچىدە تۈنجى بولۇپ ساپ يۇڭ مىقدارى بويىچە سورت تاللاش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئەلا سورت تەلىپىگە ئۈيغۇن 10 مىڭ تۇياقنا يېقىن قوي يېتىشتۇـ رۇپ چىقىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېتىلگەن ساغلىق 5333 تۇياق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى روشەن، ئىرسـ يەتچانلىقى تۇراقلىق، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يۇـ قىرى، يۇڭى سۈپەتلىك، قىرقىلغاندىن كېيىنكى ئوتـ تۇرىچە ئېغىرلىقى 82.44 كىلوگرام، يۇڭ مىقدارى 6.11 كىلوگرام، ساپ يۇڭى 3.67 كىلوگرام، يۇڭـ ئىنىڭ ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇقى 10.20 سانتىمېتىر بولـ غان. سىناق قىلىش ئارقىلىق، يۇڭ سۈپىتىنىڭ ئىـ چورت قىلىنغان 56 تېپلىق ئاۋستىرالىيە يۇڭى بىلەن ئوخشاش ئىكەنلىكى، خەلقئارادىكى ئەلا سۈپەتلىك يۇڭ توقۇلما خام ئەشيالىرىنىڭكى بىلەن ئوخشاش سەۋىيىگە يەتكەنلىكى ئېنىقلانغان. تاللاپ يېتىشتۇرۇش تېخنىكـ سى ۋە ئەلا، يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نەسىل پادىلىرىنى ئۈستۈرۈش جەھەتتە خەلقئارانىڭ ئىلغار سەۋىيىسىگە يەتكەن. (رەسمىي قىستۇرما ۋاراقنىڭ 50 - بېتىگە قارالسۇن).

پەۋقۇلئاددە يۇقىرى ھوسۇللۇق يازلىق بۇغـ داي سورتى «شىنجاڭ يازغىسى - 6» نى يېتىشـ تۇرۇش ۋە كېڭەيتىش شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنـ لەر ئاكادېمىيىسى ئۈستىگە ئالغان، ۋۇ جېنلۇ رياسەتـ چىلىك قىلغان. «شىنجاڭ يازغىسى - 6» سورتىنىڭ تۈپى بىرقەدەر پاكار، يوپۇرمىقى بىرقەدەر كىچىك بو لۇپ، باشاق دان سانى مىڭ دان ئېغىرلىقىدىن ئىبارەت مەھسۇلاتنى تەشكىل قىلغۇچى ئىككى ئامىل ئەسلىدىكى ئاتىلىق، ئانىلىقلىرىدىن ئېشىپ كەتكەن، مو بېشى باشاق سانى 400 مىڭ، باشاقتىكى دان سانى 40 ۋە مىڭ دان ئېغىرلىقى 50 گرام بولغان ياخشى بىرىكىشـ تى ئىشقا ئاشۇرغان. «شىنجاڭ يازغىسى - 6» پەۋقۇلـ ئاددە يۇقىرى ھوسۇللۇق بولۇش بىلەن بىللە يەنە بالـ ىدۇر يېتىلىش، دېنىنىڭ ئاقسىل مىقدارى يۇقىرى بو لۇش، قۇرغاق ئىسسىق شارائىتىغا چىداملىقلىقى كۈچلۈك بولۇش، ماسلىشىش دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ بولۇش. تەك ئۇنىۋېرسال ئەلا خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. بۇ يازدا پىشىدىغان يازغى بۇغداي بويىچە مەملىكەت ئىچىدە ئال ىدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. 38.6 مو يەردە ئۇسۇش مەز گىلى 105 كۈن بولۇپ، مو بېشى مەھسۇلاتى 750 كىلوگرامدىن ئاشتى. پەۋقۇلئاددە يۇقىرى ھوسۇل يو شۇرۇن كۆچى جەھەتتە خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتـ تى. 1998 - يىلى مەملىكەتلىك زىرائەت سورتلىرىنى باھالاپ بېكىتىشتىن ئۆتتى ھەمدە ئىچكى موڭغۇل، ئىڭشا ۋە گەنسۇ قاتارلىق ئۆلكە ئاپتونوم رايونلاردا كەڭ كۆلەمدە ئىشلەپچىقىرىلىپ ئۇلگە كۆرسىتىلدى.

ئاشى ئالتۇن كان ياتمىسىنى كونترول قـ لىش قانۇنىيىتى ۋە ئۇنىڭ سىرتقى نىشان رايونـ لىرىنى باھالاش تەتقىقاتى ئاپتونوم رايونلۇق 305 تۈر ئىشخانىسى ئۆز ئۈستىگە ئالغان، تېمەن چاڭلې يېتەكچىلىك قىلغان. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى غەربىي تەڭرىتاغ رايونلىرىدىكى ئاخىرقى قەدىمكى ھايات ئىرا سىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدىكى قۇرۇقلۇق يانار تاغ ھەرـ كىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان، سوزۇلۇپ كېڭەيـ گەن تۇزۇلمىلەرنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ تېيىزدا ھا سىل بولغان تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئىسسىق ئېرىتمە سىستېمىسىنى تۇنجى قېتىم مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، پۈتۈن

يەر شارى دائىرىسىدە ھازىرغىچە مەلۇم بولغان تېمپېراتۇرىلىق ئىستىق ئېرىتمە. لىك ئالتۇن كېنىدىن پەرقلىنىدىغان ئۇچىنچى خىلدە. كى ئالتۇن كانلارنىڭ كان ھاسىل بولۇش تۈرۈلمىسە. نىڭ مودېلى بېكىتىپ چىقىلدى؛ كان ھاسىل بولغان تۈراسۇ يانار تاغ ئويمانلىقىدىكى بىر قاتار مۇھىم ئاسا. سىي گېئولوگىيىلىك مەسىلىلەر چوڭقۇر تەتقىق قىلە. نىپ، يانار تاغ ئويمانلىقىنىڭ جەنۇب ـ شىمال يۆنە. لىشتىكى تۈزۈلمىسى، ماگما بەلۋېغى ۋە يانار تاغ مېخا. نىزمى ئايرىم ـ ئايرىم كونترول قىلىدىغان ئالتۇن كان بەلۋېغى، كانلىقلار ۋە كان ياراتمىلارنىڭ تۈزۈلمىلەر كونترول قىلىدىغان كان مودېلىنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ كان پەيدا بولۇش ئارقا كۆرۈنۈشىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئەسلىدە مەلۇم بولغان پوتۇن يەرشارى دائە. رىسىدىكى تېپىزلىكتە ھاسىل بولغان تۆۋەن تېمپېراتۇ. رىلىق، ئىستىق ئېرىتمىلىك ئالتۇن كېنىنىڭ ئۇچ چوڭ كان پەيدا بولۇش دائىرىسىنىڭ ئاسىيا ـ ياۋروپا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ ئىچكى قىسمىغا كېڭىيىپ كە. گەنلىكى، تېپىزلىكتە ھاسىل بولغان تۆۋەن تېمپېراتۇ. رىلىق ئىستىق ئېرىتمە سىستېمىسىدىكى كىسلاتالىق سۇلفات تىپلىق، نەسا تىپلىق ئالتۇن كانلار بىلەن ھەم مۇناسىۋەتلى بولغان، ھەم پەرقلىنىدىغان كىرىنىيە. لەشكەن جىنسلار تېپىدىكى ئالتۇن كانلىرىنىڭ غايەت زور بايلىق يوشۇرۇن كۆچمە ئىگە ئىكەنلىكى تۇنجى بولۇپ بايقالدى. ئۇچ جايدىكى ئالتۇن كان ياتمىسى، 11 ئورۇندىكى ئالتۇن كان (كانلىشىش) نۆقتىسى بايە. قلىپ، ئالتۇننىڭ يېڭىدىن ئاشۇرۇلغان پەن تەتقىقاتى زاپىسى 169.5 توننىغا، بۇنىڭ ئىچىدىكى D+E دەرىجىلىك زاپاس 31.5 توننىغا، F دەرىجىلىك زاپاس 84.7 توننىغا، G دەرىجىلىك زاپاس 50.4 توننىغا يەتكۈزۈلدى. بولۇپمۇ يېڭىدىن تېپىلغان جەنۇبى، چاپ. قانچوتا قاتارلىق رايونلاردىكى ئالتۇن كان ياتمىلىرى غايەت زور ئالتۇن كان يوشۇرۇن بايلىقىغا ئىگە.

قۇلماق ئېكستركتىدىكى α — كىسلاتادا ئە. زومېرلىشىش بىلەن تېتراگىدروئىزومانىنت تېخنولوگىيىسى ۋە ئۇنى ئېچىش، ئىشلىتىش ئەنقىقاتى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوستىگە ئالغان، لىيۇكۇيغاڭ رىياسەتچىلىك قىلغان. بۇ مۇۋەپپەقىيەتنە تېترولاش بىلەن ئىزومېرلاشنى بىر قەدەمدە ئورۇنداش ئۈسۈلى قوللىنىلغان. شۇنىڭدەك، ئىشقارلىق ئالكو. گول — سۇلۇق ئېرىتمە α كىسلاتا β كىسلاتانى ھىدرو. گېنلاش ۋە ئايرىشنىڭ ۋاستىسى قىلىنغان، شۇ ئارقە. لىق مەشغۇلات جەريانىنى ئاددىيلاشتۇرۇپ، α كىسلاتا ۋە β كىسلاتانىڭ ئايرىلىش نىسبىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلە. گەن. α كىسلاتا بىلەن β كىسلاتانىڭ ئايرىلىش نىسبىتى 96%~98% كە يەتكۈزۈلدى. ئومۇمىي α — كىسلاتانىڭ ھىدروگېنلىشىپ ئۆزگىرىش نىسبىتى 7% تىن ئاشۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى شۇ خىل تېخنىكىدا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكۈزۈلدى. بۇ تۈرنىڭ تاماملىنىشى مەملىكەت ئىچىدىكى مۇشۇ ساھەدىكى بوشـ لۇقنى تولدۇردى، پەن ـ تېخنىكا سەۋىيىسى جەھەتتە دۆلەت ئىچىدىكى ئالدىنقى سەۋىيىگە يەتتى.

110 كىلوۋولتلۇق 9 تىپلىق بىر قاتار چوڭ تېپتىكى ئېلېكتر تىرانسفورماتورلارنى تەتقىق قىلىپ ياساش شىنجاڭ ئالاھىدە تىرانسفورماتور پاي چەكلىك شىركىتى تىرانسفورماتور زاۋۇتى ئۈستىگە ئال. غان، يې جۇن رىياسەتچىلىك قىلغان. لايىھەلەش، ھۆ. نەر ـ تېخنىكا، قۇرۇلما جەھەتلەردە زور يېڭىلىقلار يارىتىلغان.

شاخ ـ شۇمبىنى ئوكسىگېنسىز ئېچىتىدە. غان ئاكتىپ تاياقچە باكتېرىيە تەتقىقاتى ۋە ئۇ. نىڭ ئىشلىتىلىشى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئوستىگە ئالغان، ماۋ پېيخۇك رىياسەتچە. لىك قىلغان. چوڭ قېرىن مىكروئېكولوگىيىسى قاتە. دىسىگە ئاساسەن، نىشانلىق تاللاش، NTG لىق ئالداش ئارقىلىق تاللاپ يېتىشتۇرۇلگەن، ياغاچ تالاسىنى يۇقە. رى ئۈنۈمدە پارچىلايدىغان بەش باكتېرىيە تۈردىشى بە. لەن ئورگانىك كىسلاتا ھاسىل قىلغۇچى باكتېرىيە. باكتېرىيە تۈردىشىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ۋە بىئوخىمە. يىلىك ئالاھىدىلىكىنى تەتقىق قىلىش ئاساسىدا، ئاك. تىپ تاياقچە باكتېرىيە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى ياخشىلاپ، تولۇق ھىملانغان شارائىتتا تەكرار ئېچىتىپ ئىشلەپچىقىرىلغان ئەلا سورتلۇق باكتېرىيە خۇرۇچىنىڭ مەھسۇلات نىسبىتى بىلەن ئەي بولۇش نىسبىتىنىڭ ھەر ئىككىسى 80% تىن ئاشۇرۇلدى. شاخ ـ شۇمبىنىڭ قۇرۇلما ئالاھىدىلىكى بىلەن يەم ـ خەشەكنى ئېچىتىش. نىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ئاكتىپ تاياقچە باكتېرىيە خۇرۇچىنى ئارىلاشتۇرۇشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى تەتە. سىق قىلىنىپ، بىر تونىا شاخ ـ شۇمبىنى يەم ـ خەشەككە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۇچ گرامىلا بىرىكمە باكتېرىيە خۇرۇچى ئىشلىتىش ئۈسۈلى تېپىپ چە. قىلىدى. ئېچىتىلغان شاخ ـ شۇمبا يەم ـ خەشەكـ. دىكى لىگنوسېللۇلوزنىڭ تۈۋەنلىشى كۆرۈنەرلىك بو.

لۇپ، كۆشگۈچى مايۇانلارنىڭ ئاساسلىق ئېنېرگىيە مەنبەسى بولغان ئورگانىك كىسلاتا 67% ئۆسكەن، يەم - خەشەك بىرلىكى 2.0دىن 0.5~0.4 لەرگە يەتكەن. دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى شۇ خىل تېخنىكا بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئومۇمىي تەسەۋۋۇر، باكتېرىيە تۇرىنى تاللاپ پېتىشتۇرۇش، باكتېرىيە خۇرۇچىنى سانائەتتە ئىشلەپچىقىرىش، مۇرەككەپ باكتېرىيىلەرنى ئارىلاش-تۇرۇش، شاخ - شۇمبا يەم - خەشەكنى ئىشلەپچىقى-رىش تېخنىكىسى ۋە شەرتلىك تىزگىنلەش قاتارلىق ھالقىلىق تېخنىكىلارنىڭ ھەممىسىدە زور پېڭىلىقلار يارىتىلغان بولۇپ، دۆلەت ئىچىدىكى بوشلۇقنى تول-دۇرغان ۋە خەلقئارادا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن. نۆۋەتتە بۇ تېخنىكا مەملىكىتىمىزدىكى 20 نەچچە ئۆلكە، شە-ھەر، ئاپتونوم رايوندىكى 400 نەچچە ناھىيە ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 43 ناھىيە، 18 توۋەن- مەيدانىدا ئومۇم-لاشتۇرۇلدى.

چوڭ تىپتىكى شامال كۆچى ئېلېكتر ئىس-تانسىسى قۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ مەشغۇلات تېخنى-كىسى شىنجاڭ شامال كۆچى ئېلېكتر ئىستانسىسى ئۈستىگە ئالغان، ژالڭ ۋېنچى رىياسەتچىلىك قىلغان. داۋانچىڭ شامال كۆچى 2 - ئېلېكتر ئىستانسىسى جۈڭ-گو بويىچە تاق ئائېروگېنېراتور سغىمچانلىقى ئەڭ چوڭ، ئومۇمىي گېنېراتور قۇراشتۇرۇلۇش كۆلىمى ئەڭ زور، 10 مىڭ كىلوۋاتلىق دەرىجىدىن ھالقىپ كەتكەن تۇنجى شامال كۆچى ئېلېكتر ئىستانسىسى بو-لۇپ، بىخەتەر، تۇراقلىق، ئىشەنچلىك ۋە ئەڭ ياخشى پايدىلىنىش ئۈنۈمدارلىقى بىلەن ئېلېكتر تورىغا 100 مىليون كىلوۋات سائەتتىن ئارتۇق توك يەتكۈزۈپ بە-دى. تەتقىقات تۇرىدە ئاساسلىق: تۇر يولىغا قويۇلغان جايغا مۇۋاپىق ئائېروگېنېراتور تىپىنى تاللاش پرىنسى-پى، شامال كۆچى ئېلېكتر ئىستانسىسى مەيدانىدا گې-نېراتورلار گۇرۇپپىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، لايىھە-لەش، شامال كۆچى بايلىقى ۋە شامال كۆچى ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇش پىلانى، ئېلېكتر سىمى ئۇلاش لايىھىسى، ئائېروگېنېراتورلارنىڭ ئاساسىي لايىھىسى بىلەن تەكشۈرۈش - سېلىشتۇرۇش پرىنسىپى، قۇراش-تۇرۇش ۋە قۇرۇلۇشتا ئالاھىدە تېخنىكىلارنىڭ قوللى-نىلىشى، شامال كۆچى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئاي-لىنىشىنى باشقۇرۇش ۋە تېخنىكىلىق ئاسراش قاتىدە-سى، ئائېروگېنېراتورلارنىڭ زاپچاسلىرى ۋە ئۇلارنى دۆلەت ئىچىدە ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تېخنىكىلىق شەرت-لىرى قاتارلىق تېمىلار ئورۇندالدى. مەزكۇر تۇرنى قۇرۇش ۋە يۈرۈشتۇرۇش تېخنىكىسى دۆلەت ئىچىدە ئالدىنقى سەۋىيىگە يەتتى. ئۇسكۇنىلەر ۋە ئۇلارنى ئىش-لىتىش جەھەتتە خالقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى.

سوغۇق ئېلېكترماگنىتلىق كانتۇشكىنىڭ ئېلېكتر قارشىلىقىنى تېمپېراتۇرا ئارقىلىق تو-لۇقلاش تەتقىقاتى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىن-جاڭ فىزىكا تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان. تو ۋەنلۇ رىياسەتچىلىك قىلغان. بۇ تۈر 8 يىللىق تەتقىقات ۋە-تەجرىبە جەريانىدا بىر دانە مانگانلىق مىس سىم ئورال-غان ئېلېكتر قارشىلىقى ۋە بەش دانە تۆۋەن تېمپېراتۇ-رىلىق ئىسسىقلىققا سەزگۈر قارشىلىقتىن تەركىب تاپ-قان يانداش ئۇلانغان بىرىكمە زاپچاس ئارقىلىق، يۇقە-رى بېسىملىق، سوغۇق گېلىيىلىق ئېلېكترماگنىتلىق كانتۇشكا قارشىلىقىنى 253°C~~50°C+ لىق تېمپې-راتۇرا بىلەن تولۇقلاپ، جۇڭگونىڭ يېڭى تىپلىق توشۇ-غۇچى راكېتاسى— ئۇزۇن سەپەر Ⅱ نىڭ A، B، C قاتارلىق يۇقىرى بېسىملىق، سوغۇق گېلىيىلىق ئې-لېكترماگنىتلىق كلاپانىنىڭ ئېلېكترماگنىتلىق كانتۇشكا قارشىلىقىنى 253°C~~50°C+ لۇق تېمپېراتۇرا بە-لەن تولۇقلاش مەسلىسىنى ھەل قىلدى ۋە ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلدى. 1994 - يىلى 2 - ئايدا ئۇزۇن سەپەر Ⅱ تۇنجى قېتىم قويۇپ بېرىلدى ۋە شۇ يىلى 11 - ئايدا 2 - قېتىم مۇۋاپىقىيەتلىك قويۇپ بېرىل-دى. بۇ ھال تۆۋەن تېمپېراتۇرا بىلەن تولۇقلىغۇچى ئىسسىقلىققا سەزگۈر ئېلېكتر قارشىلىقى بىرىكمە ئە-ۋالىنىڭ ھەجمى كىچىك، يېنىك، تېمپېراتۇرا بىلەن تولۇقلاش ئۇنۇمى ياخشى، ئىشەنچلىك بولۇشتەك ئالا-ھىدىلىكلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى، خەلقئارا ئىلغار سە-ۋىيىگە يەتكەنلىكىنى چۈشەندۈردى.

ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە ئاۋاز - تەسۋىر - يېزىق بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن ئۇچۇر بىر تەرەپ قىلىش مۇھىتى ۋە ئەمەلىي سىستېما شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئۈستىگە ئالغان، ھوشۇر دىلشات رىيا-سەتچىلىكىدە تاماملانغان. ئۇ دۆلەتنىڭ 863 پىلانىنىڭ يارىدەمگە ئېرىشكەن تۇر بولۇپ، ئاساسەن ئۇچ تۈر-لۈك تەتقىقات نەتىجىسى بار: (1) كۆپ يېزىق-لىق WIN3.X، WIN95 مەشغۇلات سىستېمىسى ئۈ-چىنى ئۇزلەشتۈرۈش جەھەتتە: بىرىنچى، سىرتتىن قوشۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق WINDOWS نىڭ يادروسى ۋە تېكىست چىقىرىشنىڭ مۇناسىۋەتلىك GDI فۇنكسىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، كۆپ خىل يېزىقتىكى بىر

تەرەپ قىلىشنى ئەملگە ئاشۇردى، مەشغۇلات سىستېمىسى جەھەتتە، تەھرىرلەش، تىزىش، سانلىق مەلۇمات ئامبىرى، جەدۋەل بىر تەرەپ قىلىش، كۆپ ۋاسىتە، تور قاتارلىقلارنى قوللاش ۋە سىغدۇرۇسنى بىرىنچى دەرىجىدە ئەملگە ئاشۇردى، مىللىي يېزىقنى كىرگۈزۈش بىلەن تەڭ، ئاپتوماتىك تىپ تاللاش ۋە نۆل كەڭلىكتە كېڭەيتىپ كود تۈزۈش تېخنىكىسى ئارقىلىق، قوش يۆنىلىشتە كېڭىيىپ كەتكەن ھەرپ - بەلگىلەرنى تەھرىرلەش ۋە نۇر بەلگە ئارقىلىق ئورۇن بەلگىلەشتىكى تېخنىكىلىق قىيىن مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى؛ ئىككىنچى تەكرار قىلىش، مەشىق قىلىش، تەجرىبىخانا، بىلىم ئىزدەش، ئۆز - ئۆزىنى سىناش قاتارلىق بەش چوڭ ئىقتىدار مودۇلىغا ئىگە بولغان مىللىي يېزىقتىكى چوڭ تىپلىق، توپلاشتۇرۇلغان، كۆپ ۋاستىلىك ئوقۇتۇش دېتالىنى تەتقىق قىلىپ ئاچتى، كۆپ ۋاستىلىك چوڭ تېپتىكى بىلىم ۋە ھۆججەت ئامبىرىنى بەرپا قىلىپ، ئىزدەش، رەتكە تىزىش، ئاچقۇچ قاتارلىق قىيىن مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى، زور تۈركۈمدىكى ئاۋاز - تەسۋىر - يېزىقنى كىرگۈزۈش، تەسۋىر ۋە ھەرىكەتلىك سۈرەتلەرنى ياساش قاتارلىق بىر گەۋدىلەشتۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشنى ئىشقا ئاشۇردى. (2) 2000 دىن ئارتۇق تاۋۇش بىرلەشتۈرۈش ئىلھامىنتىغا ئىگە بولغان ئۇيغۇر تىل - يېزىقنى بىر تىللىق ئالماشتۇرۇش سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقتى. (3) ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە - ئىنگلىزچە ئۈچۈرلۈق چاقىرىش سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىپ مۇۋاپىقىيەت قازىنىپ، ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە - ئىنگلىزچە ئۈچۈرلۈق چاقىرغۇ ئىستانسىسىنى ھەمكارلىشىپ بەرپا قىلدى ۋە يۈرۈشتۈردى. بۇ نەتىجە يەككە يېزىقتىكى بىر تەرەپ قىلىشتىن كۆپ خىل يېزىقنى ئاۋاز - تەسۋىر - يېزىقنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشتەك يېڭى باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى. بۇ تېخنىكا ھازىر كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلمەكتە. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 50 - بېتىدىكى «دۆلەت 863 تېۋرى ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە ئاۋاز - تەسۋىر ئۇچۇر-خى باھالاش يىغىنى» غا قارالسۇن)

شالنى قۇرغاق يەردە شالاڭ تىكىش تېخنىكىسىنى كىرگۈزۈش ۋە كېڭەيتىش شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇستىگە ئالغان، لىياڭ نەيتاڭ رىياسەتچىلىك قىلغان. شالنى قۇرغاق يەردە شالاڭ تىكىش تېخنىكىسىنى كىرگۈزۈشتە شىنجاڭنىڭ كىلىمات ۋە تۇپراق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ماسلىشىپ چانلىق تەتقىقاتى ۋە كۆپ تەرەپلىمە تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلدى، جايلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، شىنجاڭدا شالنى قۇرغاق يەردە شالاڭ تىكىپ ئۈستۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ ئۇلۇچمى تۈزۈپ چىقىلدى ھەمدە پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىلدى، بۇ تېخنىكىنى قوللىنىش ئارقىلىق شالنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 94.9 كىلوگرام ئاشتى، ھەر مونىڭ تەننەرخى 30 - 40 يۈەن تۆۋەنلىدى، مەھسۇلاتنىڭ ئېشىش ھەجمى 10%~30% كە يەتتى، كىچىك كۆلەمدە يۇمىلاق شالنىڭ مو بېشى بىرلىك مەھسۇلاتىنى 167.3 كىلوگرام ئامغا يەتكۈزۈشتەك مەملىكەت بويىچە يۇقىرى ھوسۇل رېكورتىنى يارىتتى.

كېۋەزنى كەڭ كۆلەمدە يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۈستۈرۈشنىڭ ئۇنۇمۇبرسال يۈرۈشلەشكەن تېخنىكىسى تەتقىقاتىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۇلۇغ كۆرسەتمىسى دۆلەتنىڭ 9 - بەش يىللىق پىلانىدىكى يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسى بويىچە ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىشتىكى مۇھىم تۈرلەرنىڭ ئىچىدىكى بىر تېمىا. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۇيۇشتۇرغان، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى رىياسەتچىلىك قىلىپ يولغا قويغان. تۆت يىلدىن ئارتۇق ئەملىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، 1999 - يىلى ئاساسلىق ۋەزىپە كۆرسەتكۈچلىرى ئورۇندالدى. بىرىنچى، يۇقىرى ھوسۇللۇق، ئەلا سۈپەتلىك، كېسەللىك، ھاشارات-لارغا تاقابىلچانلىقى يۇقىرى بولغان كېۋەز سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش، كۆپەيتىش تېخنىكىسى تەتقىقاتى ۋە تەرەققىياتى جەھەتتە زور ئىلگىرىلەشلەر قولغا كەلتۈرۈلدى، بەش يېڭى سورت لىنىيىسى ئاپتونوم رايونلۇق سورت كومىتېتى تەرىپىدىن باھالاپ بېكىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە «شىنلۇزاۋ - 6» ۋە «شىنلۇزاۋ - 7» سورتلىرىنىڭ شىنجاڭ، گەنسۇ قاتارلىق جايلاردا كېڭەيتىلگەن كۆلىمى جەمئىي 7 مىليون 166 مىڭ 400 موغا يەتتى، ئەلا سۈپەتلىك، مول ھوسۇللۇق، كېسەلگە تاقابىلچانلىقى يۇقىرى كېۋەز سورتلىرىنى كىرگۈزۈش، تاللاش ۋە كېڭەيتىش جەھەتتە، كىرگۈزۈلگەن سورتلارنى باھالاش، رايونلاشتۇرۇش سىنىقى، ئىشلەپچىقىرىش سىنىقى، كېسەلگە تاقابىلچانلىقىنى باھالاش، تالا سۈپىتىنى ئۆلچەش ئارقىلىق توققۇز سورت تەكشۈرۈپ ئېتىراپ قىلىندى، بەزى سورتلار كېۋەزنىڭ سولىشىپ قۇرۇش كېسىلى يۇز بېرىدىغان رايونلاردىكى ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورتقا ئايلاندى. جەمئىي كېڭەيتىلگەن كۆلىمى

10 مىليون 957 مىڭ 500 موغا يەتتى؛ ئىككىنچى كېۋەزنى، قېلىپلاشتۇرۇپ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى جە- ھەتتە، كۆرۈنەرلىك نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى، بۇ تېخ- نىكىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق، ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى 120—135 كىلوگرامغا ئا يەتكۈزۈشتىكى ئۇنۇمۇرسال يۇرۇشلەشكەن تېخنىكا ئەندىزىسى ئاساسىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلدى. تۆت يىلدا، ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى 150 كىلوگرامغا يەتكۈزۈشتىكى ئۇلگىلىك ئېتىز جەمئىي 244 مىڭ 300 موغا، ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى 135 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش سىناق رايونى 1 مىليون 109 مىڭ 900 موغا، ساپ پاختا بىرلىك مەھسۇلاتىنى 120 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش- تىكى ئۇلگە كۆرسىتىش رايونى 5 مىليون 130 مىڭ 900 موغا يەتتى؛ ئۇچىنچى، كېۋەزنى ئىلمىي ئۇسۇلدا ئوغۇتلاش ۋە تېجەپ سۇغىرىش جەھەتتە يېڭىلىق يارە- تىلدى، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى ئاساسلىق پاختىچىلىق رايونلىرىنىڭ تۇپراق ئوزۇقلۇق ماددىلىرە- نى تەھلىل قىلىش ۋە تۆۋەن ھوسۇللۇق رايونلاردىكى توسالغۇ بولۇۋاتقان ئامىللارنى تەھلىل قىلىش ئارقە- لىق، ھەرخىل ئوزۇقلۇق ماددىلىرىنىڭ ئوغۇتلاش پا- رامېتىرى، ئېففېكتى، سۇغىرىش بىلەن ئوغۇتلاشنى ماسلاشتۇرۇش، مىكرو ئېلېمېنتلىق ئوغۇتلارنىڭ ئو- غۇت ئونۇمى قاتارلىقلار قاراتمىلىقى بولغان ھالدا تە- قىق قىلىنىپ، كېۋەزگە مەخسۇس ئىشلىتىلمىدىغان بە- رىكمە ئوغۇت تەتقىق قىلىپ مۇۋاپىقىيەتلىك ئىشلەپ- چىقىرىلدى؛ تۆتىنچى، كېۋەزدىكى زور كېسەللىك، زىياندائ ھاشاراتلارنىڭ ئونۇمۇرسال ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش تېخنىكىسى جەھەتتە يېڭى بۇسۇش قولغا كەل- تۈرۈلدى، تەتقىق قىلىش، سىناق قىلىش، ئۇلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق كېۋەزنىڭ تەبىئىي كۇشەندىلىرى ۋە زىياندائ ھاشاراتلارنىڭ پەيدا بولۇش قانۇنىيىتى ھەمدە توپ تۈرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيەتلە- رى ئېنىقلاپ چىقىلدى، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىل- غان ئۇنۇمۇرسال ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش تەدبىرلە- رى تەبىئىي كۇشەندىلەرنى ساقلاپ قېلىپ، زىياندائ ھاشاراتلارنى تىزگىنلەشتىن تەبىئىي كۇشەندىلەرنى كۆ- پەيتىپ، زىياندائ ھاشاراتلارنى تىزگىنلەشكە يۇكسەل- دى، بۇ ئارقىلىق كېۋەزلىكتىكى زىياندائ ھاشاراتلار- نىڭ سىجىل ئالدىنى ئېلىش - يوقىتىش مەقسىتى ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

دۆلەت 305 تۈرى 1985 - يىلىي 3 - ئايىنىڭ 4 - كۈنى، دۆلەت پىلان كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ تەستىقى بىلەن، «شىنجاڭنىڭ قېزىلما بايلىقلىرىنى تېز ئېنىقلاش بويىچە گېئولوگىيىلىك، گېئوفىزىكىلىق، گېئوخىمىيىلىك ئونۇمۇرسال تەتقە- قات» «7 - بەش يىللىق پىلان» نىڭ پەن تەتقىقاتى پىلانىدىكى دۆلەتنىڭ نوقتىلىق ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىش تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن. بۇ تۈر ھەققىدىكى تەتقىقاتقا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى رىياسەتچىلىك قىلدى. بۇ تۈرنى يولغا قويۇش جەريانە- دا، مەملىكەت بويىچە، ئاشكارە خېرىدار چاقىرىش ئۇ- سۇلى قوللىنىلىپ، 21 ئۆلكە، شەھەرنىڭ 103 تەتقە- قات ئورنىدىكى 1500 دىن ئارتۇق پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى تەتقىقات خىزمىتىگە قاتنىشىشقا جەلپ قىلىندى. ئۇدا ئۇچ «بەش يىللىق پىلان» دا يولغا قوي- دى. ئالدىنقى 10 يىلدا 273 تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجە- سىنى قولغا كەلتۈرۈپ، دۆلەتنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقە- لىق، ئومۇمىي جەھەتتىن خەلقئارانىڭ ئىلغار سەۋىيە- سىگە يەتتى. 50 نەچچە تۈر دۆلەت، ئۆلكە دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛ 41 مۇھىم كان ھاسىل قىلىش بەلۋېغى ۋە 181 كان ئىز- دەش نىشانى بايقالدى ۋە بەلگىلەندى. ئىلمىي تەتقىقات ئارقىلىق ئالدىن مۆلچەرلەنگەن زاپاس ئىچىدە 510 تون- نا ئالتۇن، 4 مىليون 290 مىڭ تونىا مىس - نىكېل، 7 مىليون 160 مىڭ تونىا قوغۇشۇن - سىنىك بار، ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىسادىي تارماقلىرىنىڭ ماسلە- شىشى بىلەن 10 تۈرۈندا چوڭ تېپتىكى تەرەققىيات بازىسى ۋە ئىككى ئالتۇن - مىس ئېچىش بەلۋېغىنى شەكىللەندى. «9 - بەش يىللىق پىلان» دىكى ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىش تۈرى يولغا قويۇلغاندا، ئاساسىي گېئو- لوگىيە تەتقىقاتىدا يەنە كۆرۈنەرلىك ئىلگىرىلەش بار- لىققا كەلدى. بولۇپمۇ شىنجاڭنى كېسىپ ئۆتكەن 2000 كىلومېتىرلىق گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە ھەققە- دىكى تەتقىقات خىزمىتى خەلقئارا گېئولوگىيە ساھەسە- دىكى دىققىتىنى تارتىپ، شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسىم يەر پوستى تۈزۈلمىسى تەتقىقاتىنى يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈر- دى؛ كان مەھسۇلاتلىرى تەتقىقاتىدا يېڭى بايقاشلار قولغا كەلتۈرۈلمەكتە. شىمالىي لوپنۇر ئويمانلىقىدىكى گالو- گېنلىق سۇ ئاستىدىكى كالىيلىق تۈز كانى قاتارلىق بىر تۈركۈم چوڭ تېپتىكى كان ياتمىلىرىنىڭ بايقىلىشى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ كۆچلۈك دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى. بۇ تۈر ئۆلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك 54 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 - دەرىجە- لىك مۇكاپاتتىن بەشى، 2 - دەرىجىلىك مۇكا-

پاتىتىن 16 سى بار.

CMOS توك يولى رادىئاتسىيە ئېغىپكتى ۋە مىكرو ئېلېكترونلۇق دېتاللارنىڭ رادىئاتسىيە-گە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى كۆچەيتىش تېخ-نىكىسىنىڭ ئىشلىتىلىشى دۆلەت مۇداپىئەسى پەن ـ تېخنىكا خىزمىتى كومىتېتىنىڭ، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ، دۆلەت تەبىئىي پەنلەر فوندىنىڭ ياردەمگە ئېرىشكەن تۇر. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى شىنجاڭ فىزىكا تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان. بېيە-جىڭ يېرىم ئۆتكۈزگۈچ دېتاللار 3 ـ زاۋۇتى ھەمكارلە-قىدا تاماملانغان. بۇ تۈردە سۈنئىي ھەمراھ ۋە باشقۇرۇ-لىدىغان بومبا سىستېمىسىنىڭ يېڭى تىپتىكى مىكرو ئېلېكترونلۇق دېتاللىرى رادىئاتسىيىگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىنى كۆچەيتىش تېخنىكىسى رادىئاتسىيە ئېغ-نىكتى ۋە رادىئاتسىيىگە قارشى يېڭى مۇھىتى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەتقىق قىلىندى. 1978 ـ يىلى بۇ مۇۋەپ-پەقىيەت باھالاشتىن ئۆتتى. بۇ نەتىجە ئارقىلىق ئوتتۇ-را كۆلەملىك CMOS توك يولى، CCD ۋە PIN قاتارلىق دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن سۈنئىي ھەمراھقا ئىشلىتىلىدىغان دېتاللارنىڭ ئىشونلىشىش رادىئاتسىيە-سىنىڭ ئاجىزلىشىش ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنۇمسىزلىشىش ئەندىزىسى دۆلەت ئىچىدە تۇنجى قېتىم ئېنىقلىنىپ، چىقىمغا ئۇچرىغان ئۆلچەم دائىرىسى ۋە شۇنىڭغا مۇنا-سىۋەتلىك ئۆلچەش، ئانالىز قىلىش سىستېمىسى بەرپا قىلىندى؛ MOS قۇرۇلمىسى رادىئاتسىيىسىنىڭ زىيان-لىغا ئۇچرىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە تېخنولوگىيىلىك ئۆزگەرمە مىقدارنىڭ تەسىر قانۇنىيىتى ئېچىپ بېرىل-دى؛ بىر قاتار يېڭى ھۈنەر ـ تېخنىكا ۋە قۇرۇلما پارامېتىرلىرىنى قوللىنىپ، رادىئاتسىيىسىنى تورمۇز-لىغۇچى ئىندۇكسىيىلىك، ئوكسىدلىق زەرەت ۋە تېگ-شىش يۈزى ھالىتى چوڭىيىپ جۇغلانغان MOS مۇھىتىغا ئېرىشتى. بىرىنچى ئەۋلاد ئالىيۇمىن ئوقۇر-لۇق CMOS توك يولىنىڭ رادىئاتسىيىگە قارشى تۇ-رۇش ئىقتىدارىنى كۆچەيتىش تېخنىكىسىدا بۆسۈش ھا-سىل قىلىپ، خەلقئارادا ئوخشاش مەزگىلدىكى مۇس-تەھكەملەش سەۋىيىسىگە يەتتى. ئالەم قاتنىشى قاتار-لىق ساھەلەردە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ قوللىنىلغاندىن كې-يىن، مەملىكەت ئىچىدىكى 4000 سىستېمىدىكى رادە-ئاكسىيىگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارى كۆچەيتىلگەن توك يولى تۇركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىلىپ، يۇرۇشلەشتۇ-رۇش ئىشى تۇنجى قېتىم ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، چەت ئەل-لەرنىڭ تېخنىكا جەھەتتىكى قاملى بۆسۈپ تاشلاندى ۋە سۈنئىي ھەمراھنىڭ ئۇمۇرىنى ئۇزارتىش ئېھتىياجى قاند-ۇرۇلدى. بۇ نەتىجە 1992 ـ يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئارپا يوللۇغ داغ چىپار يوپۇرماق كېسىلى ۋىرۇسى ھەققىدىكى تەتقىقات بۇ قوللىنىش خاراك-تېرلىك ئۇل تەتقىقات تۈرى بولۇپ، 1979 ـ يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى، شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، ۋۇجياچۇ يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقاتى ئورنى بىرلىكتە ئۇستىگە ئېلىپ ئورۇندىغان. ئارپا يوللۇق داغ چىپار يوپۇرماق كېسىلى خەلقئارا كارانتىن ئوبيېكتلىرى قاتا-رىغا كىرگۈزۈلگەن، بۇ تۈردە ئېلېكترونلۇق مىكروس-كوپ ۋە قان زەردابىغا ناقابىلچان توڭلىتىلغان قۇرۇق پاراشوكنى بىرلەشتۈرۈپ قوللىنىش ئارقىلىق ئۇرۇق-تىكى ۋىرۇس نىسبىتى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى، تەكشۈرۈشنىڭ سەزگۈرلۈك دەرىجىسى يۇقە-رى بولدى. 100 دانە كېسەل تەككەن ئارپا ئۇرۇقىنى تەكشۈرگەندە، تەركىبىدە ۋىرۇس بارلىرىنىڭ نىسبىتى 73% كە يەتتى، بۇ تېرىلغاندىن كېيىن، كېسەل پەيدا بولۇش نىسبىتىنى تەكشۈرگەندىكى 72.3% كە ئىنتا-يىن يېقىنلاشىدۇ. سېرولوگىيە ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۇ-رۇقنى كارانتىن قىلىش ئاددىي، تېز، توغرا بولۇپ ئۇنى ئادەتتىكى ئۇرۇق كۆچەيتىش ئورۇنلىرىدا كېڭەي-تىشكە بولىدۇ. بۇ تۈر 1979 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا مۇۋەپپە-قىيىتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

2034 خام نېفتىنىڭ ئېمولسىيىلىنىشىنى بۇزغۇچى دورىنى تەتقىق قىلىپ ياساش دۆلەتنىڭ «6 ـ بەش يىللىق»، «7 ـ بەش يىللىق پىلان» لىرىدىكى ئۆتكەلگە مۇجۇم قىلىش تۈرى، ئاپتونوم را-يونىنىڭ نۇقتىلىق تۈرى. 1976 — 1978 ـ يىللىرى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ نېفىت ئىدارىسى شىنجاڭ 2034 خام نېفتىنىڭ ئېمولسىيىلىنىشىنى بۇزغۇچى دورىنى بىرلىكتە تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقتى ھەمدە ئەسلىدىكى سۈسىزلاندۇرۇش ھۈنەر ـ تېخنىكىسىنى ياخشىلاپ، خىمىيىلىك سۈسىزلاندۇرۇش ۋە ئىئونلۇق سۈسىزلان-دۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى باسقۇچلۇق بىر تەرەپ قىلىش ھۈنەر ـ تېخنىكىسىنى بەرپا قىلدى. ئارىلىقتىكى سىناق ۋە ئۇزاق مەزگىللىك نەق مەيداندا

ئىشلىتىش نەتىجىسى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئوخشاش تۇردىكى مەھسۇلاتلارغا سېلىشتۇرغاندا، بۇ مەھسۇلات بىر تەرەپ قىلىشقا كېتىدىغان تېمپېراتۇرا تۆۋەن، قو- شۇلىدىغان مىقدارى ئاز، خىمىيىلىك ئىقتىدارى تۇراق- لىق، كېرەكسىز سۇدىكى مايې تەركىبى ئاز بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە. ئېمولسىيىلىنىشنى بۇزغۇچى بۇ خىل دورا ۋە بۇنىڭغا ماس سۇسىزلاندۇرۇش تېخنو- لوگىيىسى 1980 - يىلى رەسمىي ئىشلىتىشكە كىرىش- تۇرۇلۇپ، كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈم ھاسىل قىل- دى. 1988 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىش- تى.

يۇلغۇن ئۇرۇقدىشى ئۇسۇملۇكلىرىنى ئۇن- ۇبرسال تەنتەق قىلىش ۋە كەڭ كۆلەمدە ئومۇم- لاشتۇرۇپ قوللىنىش قوللىنىش ۋە ئومۇملاشتۇ- رۇش خاراكتېرىدىكى نەتىجە. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمە- يىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، رىياسەتچى لېيۇمىڭتىڭ. 1989- يىلى تاماملانغان. بۇ تۈر يۇلغۇن ئۇرۇقدىشى ئۇسۇملۇكلىرىنىڭ تۈرى، تارقىلىشى، نەملىك فىزە- ئولوگىيىسى، مورفولوگىيىلىك ئاناتومىيىسى، گۈل چېڭى سپورىسى ۋە خرومۇسومى قاتارلىقلارنى سىستې- ملىق خۇلاسلەپ، بۇ ئۇرۇقداش ھەققىدىكى تەتقىقات جەھەتتە دۇنيادىكى بوشلۇقنى تولدۇرغان. كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتۇرۇپ قوللىنىش ئارقىلىق، ئوخ- شاش بولمىغان يەر شارائىتلىرىدا ئورمان بەرپا قىلىش تېخنىكىسى جەھەتتە زور پېڭىلىقلار بارلىققا كەلدى. 1987 -، 1989 - يىللىرى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونە- دا 18 مىڭ گېكتار يۇلغۇن ئورمىنى ئەسلىگە كەلتۈ- رۈلدى. بۇ نەتىجە 1995 - يىلى ب د ت مۇھىت پىلانلاش مەھكىمىسى تارقاتقان «دۇنياۋى تۇپراق ناچار- لىشىش ۋە چۆللىشىشنى تىزگىنلەشتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇلار بۇ نەتىجە ئاسا- سىدا يەنە دۇنيانىڭ ئوتكەلگە مۇجۇم قىلىش پىلانىدىكى تۈر — «كۆچمە قۇملۇقلاردا، ئېغىر دەرىجىدىكى شور- لۇقلاردا ئۆسىدىغان دەرەخ سورتلىرىنى تاللاش ۋە چې- كىنمەس ئورمان بەرپا قىلىش تەجرىبە تەتقىقاتى» نى ئۇستىگە ئېلىپ تاماملىدى. مۇشۇ نەتىجىدىن كېلىپ چىققان «يۇلغۇن ۋە بۇرە سامسىقىنى سۈنئىي ئۇسۇلدا ئەملەپ كۆپەيتىش تېخنىكىسى» دۇنيا پاتېنتىغا سۈ- نۇلدى. بۇ ھازىر بىر خىل يېڭى كەسىپ بولۇپ شەكىل- لەنمەكتە. يۇلغۇن ئۇرۇقدىشىدىكى ئۇسۇملۇكلەرنى ئۇ- نۇبرسال تەنتەق قىلىش ئاساسىدا، قۇملۇق، شورتاق يەرلەرگە كەلگەن سۇيىنى باشلاپ، يۇلغۇننى كەڭ كۆ- لەمدە ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئورمان بىنا قىلىش تېخنە- كىسىنى تەتقىق قىلىپ، سىناق رايونىدىكى يېپىنچا ئۇسۇملۇك بىلەن قاپلىنىش نىسبىتىنى 60% تىن ئا- شۇردى. كەڭ كۆلەمدىكى يۇلغۇنلارنىڭ تۈز شۇمۇ- رۇش، تۈز پارچىلاش ۋە بىئولوگىيىلىك سۇ چىقىرىش رولى نەتىجىسىدە، يەرلەرنىڭ شورلىشىش خەۋپى كە- چىكىپ، يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئورنى 1.5 مېتىردىن كۆپرەك يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، يەرنىڭ ئۈنۈمدارلىقى ئاشۇرۇلدى، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ئۇنۇملۇك ياخ- شىلاندى. نۆۋەتتە، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا 267 مىڭ گېكتار ئەتراپىدا ئومۇملاشۇرۇلدى، سېلىنما - ھاسىلات نىسبىتى 1:30 تىن يۇقىرى بولدى. شۇڭا، بۇ تۈرنىڭ رىياسەتچىسى لېيۇمىڭتىڭ ئىلگىرى - كې- يىن بولۇپ ب د ت مۇھىت پىلانلاش مەھكىمىسىنىڭ «چۆللىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش بويىچە ئەڭ ياخشى ئەملەگە ئاشۇرۇش مۇكاپاتى» غا ۋە «مەملىكەت بويىچە قۇملۇق ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا تۆھپىسى گەۋدىلىك ئىلغار شەخس» قاتارلىق شان - شەرەپلەرگە ئېرىشتى.

شىنجاڭنىڭ ئازوتلۇق، فوسفورلۇق ئوغۇت- لىرىنىڭ خوراش ئەھۋالىنى ئىزوتوپلۇق نەتەق قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن تېجەشلىك پايدىلىنىش جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپ- راق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالغان، خۇاڭ زۇڭيې رىياسەتچىلىك قىلغان. 1987 ~ 1991 - يىل- لىرى نەتەق ۋە سىناق قىلىندى. 1992 ~ 1995 - يىللىرى ئومۇمىيۈزلۈك كېڭەيتىپ قوللىنىلدى. بۇ تۈر شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا خىمىيە- لىك ئوغۇتلاردىن پايدىلىنىش نىسبىتىنىڭ تۆۋەن بو- لۇش مەسىلىسىنى زىچ چۆرىدىگەن ھالدا، قاتتىق ۋە يۇمشاق پەندىن ئىبارەت ئىككى ساھەدە ئومۇمىيۈزلۈك، سىستېمىلىق تەتقىقات قانات يايدۇرۇلدى، ماكرولۇق بىر تۇتاش پىلانلاش بىلەن مىكرولۇق ئانالىز قىلىشتىن ئىبارەت قۇش ئۇستۇنلۇك بىرلەشتۇرۇلۇپ، مۇرەك- كەپ، ھەر تەرەپلىك تەتقىقاتنى يولغا قويۇش ئەندىزىسى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. يۇمشاق پەن قىسمىدا پۈتۈن شىنجاڭدا خىمىيىۋى ئوغۇتنىڭ ئەقلىغا مۇۋاپىق ئېقىش يۆنىلىشى ۋە مىقدارى تەتقىق قىلىنىپ، «شىنجاڭ ئۈي- غۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ خىمىيىۋى ئوغۇت ئۇنۇمى ئەھ- ۋالىنىڭ 1:1000000 ماسشتابلىق جايلىشىش خەرە-

تىسى» ئاشكارا ئەشر قىلىپ تارقىتىلدى؛ قانۇنغا پەن قىسمىدا شىنجاڭنىڭ ئاساسلىق تېرىلغۇ يەرلىرىدىكى تۆپراقلاردا ئازۇتلۇق، فوسفورلۇق ئوغۇتلارنىڭ خوراش يوللىرى ۋە شۇ خىل ئوغۇتلاردىن پايدىلىنىش نىسبىتى ئۆستۈرۈش ئىزوتوپلۇق ئىز كۆرسەتكۈچ ئۇسۇلى بىلەن تەتقىق قىلىندى. بۇ نەتىجىدە خىمىيىۋى ئوغۇت-نىڭ ئۈنۈمى تۇنجى قېتىم گرافىكلاشتۇرۇلدى؛ «خى-مىيىۋى ئوغۇتنىڭ ئېقىش يوقىلىشى ۋە مىقدارى» توغ-رىسىدىكى ئۇقۇم ۋە ھۆكۈم تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇلدى؛ ئېلېكترونلۇق ئۇچۇر تېخنىكىسى ئارقىلىق ھۆججەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش تۇنجى قېتىم مىنىق تەرىقىسىدە قوللىنىلدى؛ ئىزوتوپلۇق ئىز كۆرسەتكۈچ تېخنىكىسى بىلەن ئادەتتىكى بىئولوگىيە تېخنىكىسىنى ئۈزۈكارا بىرلەشتۈرۈش ئەملگە ئاشۇرۇلۇپ، ئۇلكە دە-رىجىلىك كۆلەمدە مىنىق قىلىندى؛ ئاساسلىق تېرىلغۇ تۇپراق، بەش خىل زىرائەت، 16 خىل گۈرۈپپا ھالىتى ئاستىدىكى ئوكسىگېن يەتكۈزۈپ بېرىش، ئازوت يەتكۈ-زۈپ بېرىش ئىقتىدارى ۋە پايدىلىنىش نىسبىتى ئېنىق-لىۋېلىندى.

مىكرو جانلىقلارنىڭ كىسلاتالىق پروتېئىنا-زاسى ئارقىلىق مويلۇق تېرىنى يۇمشىتىش يېڭى ھۆنەر ـ سەنئىتى قوللىنىشچان تېخنىكا تۈرىدىكى نەتىجە. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولو-گىيە، تۇپراق، قوملۇق تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئال-غان. دىڭ جى، جۇ چىنچىڭ، گۇ ەن گۈيلەنلەر رىيا-سەتچىلىكىدە 1974 ـ يىلى تاماملانغان. كىسلاتالىق پروتېئىنازا ۋاستىسى كىسلاتاغا مايىل بولۇپ، مويلۇق تېرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە بىرقەدەر ماس كېلىدۇ. ئۇ ئىلگىرى قوللىنىلغان شورلۇق، نېيترال پروتېئىنازا-لىق ئىشلەپچىقىرىش تېخنولوگىيىسىنىڭ ئورنىنى ئالا-لايدۇ. يېڭى ھۆنەر ـ سەنئەت ئارقىلىق ئىشلەنگەن خورۇم تېخىمۇ يومشاق، نېپىز بولۇپ، خورۇم يۈز-ىنىڭ يېرىلىش ھادىسىسى ئىلگىرىكى 30% تىن 5% كە تۆۋەنلىدى، يەنە كېلىپ بۇياش ئاسان؛ پەلتۇ خورۇ-مى نەملىكتىن ساقلىنىش، سۇدا يۇيۇشقا چىداملىق بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە. بۇ تېخنىكىدا قوللا-نىلغان كىسلاتالىق پروتېئىنازا ئورنىدا شاڭخەي سانا-ئەت مىكرو ئورگانىزم تەتقىقات ئورنى ۋە شاڭخەي ئىس-پېرت زاۋۇتى تاللىغان ماتېرىيال ئىشلىتىلدى. بۇ نە-تىجە مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مويلۇق تېرە كەسپىدە كېڭەيتىپ قوللىنىلماقتا. ئۇ 1978 ـ يىللىق مەملىكەتلىك ئىلىم ـ پەن يېڭى مۇكاپاتىغا ۋە ئىختە-ساسلىقلار پەن ـ تېخنىكا يېڭى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1989 ـ يىلى بۇ تەتقىقاتقا ئىشلىتىلگەن كىسلاتا ماتې-رىيالى يەنمۇ پارچىلىنىپ، ھاياتي كۈچكە ئىگە قىلە-نىپ، خورۇم زاۋۇتلىرىدا سىناق قىلىنىش ئاقرىلىق، ئىشەنچلىك، ھۆنەر ـ سەنئەتكە ماس كېلىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى.

جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدىكى قۇرغاق را-يونلار ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئۇنى تەڭشەش تەتقىقاتى «دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق ئاساسىي تەتقىقات تەرەققىيات پىلانى» تۈرى، شەرتلىك بەلگىسى 435. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خىلىق ھۆكۈمىتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ماتارىپ مىنىستىرلىقى بىرلىكتە تەۋسىيە قىل-غان، 1999 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى باھالاش-تىن ئۆتۈپ، 2000 ـ يىلى 1 ـ ئايدا رەسمىي باشلان-غان. يېتەكچى ئالىم پەن شاۋلىڭ رىياسەتلىك قىلغان، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغرافىيە تەتقىقات ئورنى تايانچ ئورۇن بولغان. شى-جاڭنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىكى 19 تەتقىقات ئورنى ۋە ئالىي مەكتەپلەردىن 100 گە يېقىن تەتقىقات خادىمى بۇ تەتقىقاتقا قاتناشقان. غەربىي قىسمىدىكى قۇرغاق رايون-لارنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ شەكىللىنىشى، ئۆزگىرىشى، ئېكولوگىيە سىستېمىسىنىڭ قۇرۇلما-سى، ئىقتىدارى ۋە ئېكولوگىيىلىك جەريانى، زور ئې-كولوگىيىلىك مۇھىت مەسىلىسى، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى تەڭشەش ـ تىزگىنلەش ۋە باشقۇرۇش قاتار-لىق تۆت جەھەتتىكى مەزمۇن بويىچە تەتقىقات ئېلىپ بېرىلدى. قۇرغان رايونلار ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، بوس-تانلىق ئېكولوگىيىسىنىڭ بىخەتەرلىك مېخانىزمى، قۇرغان رايون ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ چېكىنىش سەۋەبى، قۇرغان رايون ئېكولوگىيە سىستېمىسىنى تەڭشەش ـ تىزگىنلەش قاتارلىق ھالقىلىق ئىلمىي مە-سىلىلەر ھەل قىلىندى. شۇ ئارقىلىق غەربىي قىسىم قۇرغاق رايون ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ شەكىللە-نىش، ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى شەرھلىنىپ، بوستانلىق-لارنىڭ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسىنىڭ مۇقىلمىقىنى ساقلاش نەزەرىيىسى، چېكىنگەن ئېكولوگىيىلىك سىستېمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قايتا قۇرۇش نەزە-رىيىسى ۋە تېخنىكىلىق يولى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بۇ-نىڭ بىلەن غەربىي قىسمىدىكى رايونلارنىڭ تەرەققىياتى-نى تېزلىتىشكە ئىلمىي ئاساس سېلىندى، مۇھىت ئىل-

مى ۋە ئالاقىدار پەنلەرنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈ-
لۈپ، «تاغ - دەريالارنى گۈزەللەشتۈرۈش پەن - تېخ-
نىكا ھەرىكىتى پىلانى» نى يولغا قويۇش ئىلمىي ئاساس
بىلەن تەمىنلەندى. بۇ تۈردىكى تەتقىقاتنى يولغا قويۇش
دائىرىسى جيالەنشەن تېخنىكا غەربى، كوئېنلۇن تېغى
سىستېمىسىنىڭ شىمالىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ، ئومۇ-
مىي يەر مەيدانى 2 مىليون 500 مىڭ كۋادرات كىلومې-
تىر كېلىدىغان كەڭ زېمىننى قاچىلاپ، جۇڭگونىڭ
دۆلەت زېمىنى كۆلىمىنىڭ 26% نى ئىگىلىدى.

تارىم ئويمانلىقىدىكى كۆچار ئالدىنقى قۇ-
رۇقلۇق ئۈستىگە شۇڭغۇغان بەلۋاغ تۈزۈلمىسى-
نى ئانالىز قىلىش ۋە نىشانلىق باھالاش تارىم
نېفىت چارلاش - ئېچىش قوماندانلىق شتابى ئۈستىگە
ئالغان، جياچېگزاۋنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان.
كۆچار رايونىدىكى ئېگىز، تىك، مۇرەككەپ تۈزۈلمە
بەلۋېغىدا قورشالما (ماي بار دائىرە) نىڭ ئەمەلىيلە-
شىش دەرىجىسى تۆۋەن بولۇش، شۇ سەۋەبتىن نېفىت
ۋە تەبىئىي گاز چارلاش قەدىمى ئېغىر چەكلىمىگە ئۇچ-
راشتەك گەۋدىلىك مەسىلىگە قارىتا، يەر تەۋرەش ماتې-
رىياللىرىنى تۇتاشتۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىش قانات يايې-
دۇرۇلۇپ، بىر يۈرۈش ئېگىز، تىك تۈزۈلمىلىك يەر
تەۋرەش تۈزۈلمىسىنى بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىسى
بارلىققا كەلتۈرۈلدى؛ گېئولوگىيىلىك ئەندىزە ھاسىل
قىلىش تەتقىقاتىدا تۇنجى قېتىم كۆچار ئالدىنقى قۇرۇق-
لۇق ئۈستىگە شۇڭغۇغان بەلۋاغىدىكى ئون تۈرلۈك تۈ-
زۈلمىنىڭ گېئولوگىيىلىك ئەندىزىسى سىستېمىلىق
ئوتتۇرىغا قويۇلدى؛ كۆپ خىل ئۈسۈللار ئارقىلىق بۇ
ئەندىزىنىڭ مۇۋاپىقلىقى ئىسپاتلىنىپ، مۇرەككەپ تۈ-
زۈلمە رايونىدا تۈزۈلمە نۇسخىسىنى بەلگىلەش، قور-
شالمىنى بايقاش ۋە ئۇنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە، جۈملە-
دىن چارلاشنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا توغرا يېتەكچىلىك
قىلىندى؛ كۆچار ئالدىنقى قۇرۇقلۇق ئۈستىگە شۇڭغۇ-
غان بەلۋاغىدىكى نىشانلانغان قاتلامنىڭ چوڭ ماشتابلىق
تۈتاش سانائەت خەرىتىسىنى ئىشلەش ئىشقا ئاشۇرۇل-
دى؛ بۇنىڭ بىلەن قاراشۇ، يېنەن، كېشىن قاتارلىق
سەككىز پايدىلىنىپ تۈزۈلمە رايونى يېڭىدىن بايقالدى
ۋە ئەمەلىيلەشتى، 25 قورشالما (ماي بار دائىرە)
بايقىلىپ ۋە ئەمەلىيلىشىپ، 13 جايدا قۇدۇق ئورنىنى
چارلاش تەكلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلدى؛ قاراشۇ - 2،
يېنەن - 2 دىن ئىبارەت ئىككىسى چوڭ گازلىق،
دابېي - 1، تۇز - 1، قاراشۇ - 3، يېنەن - 4
قاتارلىق تۆت نېفىت - گازلىق تۈزۈلمە بايقىلىپ،
تەبىئىي گازنىڭ 3 - دەرىجىلىك زاپاس مىقدارى 580
مىليارد كۇب مېتىر كۆپەيدى. مۇرەككەپ تافلىق رايون
يەر تەۋرەش ماتېرىياللىرىنى بىر تەرەپ قىلىش تېخنې-
كىسى، مۇرەككەپ تۈزۈلمىلەرنىڭ گېئولوگىيىلىك
ئەندىزىسىنى تۈرغۇزۇش ۋە ئۇنى قوللىنىش جەھەتلەردە
بىر قاتار ئىجادىي خاراكتېرلىك تەتقىقات خىزمەتلىرى
ئىشلەندى ھەمدە مول نەتىجىلەر قولغا كەلدى، غايەت
زور ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۈنۈم يارىتىلدى. بۇ نە-
تىجە 1999 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 - دەرىجىلىك
پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

دىنامىتىرى تەكشىلىپ مومېنتى ئۆزگەر-
تىلگەن، ئېنېرگىيە تېجەيدىغان نېفىت پومپىسى-
نى تەتقىق قىلىپ ياساش شىنجاڭ 3 - ئىستانوك
زاۋۇتى ئۈستىگە ئالغان، لوربنچۈەن رىياسەتچىلىكىدە
تاماملانغان. بۇ تۈردە ئادەتتىكى سىلجما لىملىق نېفىت
پومپىسىنى ئاساسىي مودېل، دىنامىكىلىق تەڭپۇڭلۇق
نىسبىتىنى ئۆستۈرۈشنى بۆسۈش ئېغىزى قىلىپ، دە-
ئامېترنى تەكشەش ۋە مومېنتنى ئۆزگەرتىش قائىدە-
سىنى قوللىنىپ، ئالاھىدە سىلجمالىم ئارقىلىق تەڭ-
شەش قۇرۇلمىسى ۋە تاكتى تەكشىلىگەن سىلجما لىم-
نىڭ ئۆزلۈكىدىن قۇلۇپلىنىش ئاپپاراتى لايىھىلەپ چې-
قىلىپ، قۇرۇلمىسى ئاددىي، ئىشەنچلىك، چىداملىق،
توك تېجەشى كۆرۈنەرلىك، پارامېترىنى تەكشەش ئا-
سان بولۇشتەك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. بۇ خىل نېفىت
پومپىسى ھازىر نېفىتلىكلەردە ئومۇميۈزلۈك قوللىنى-
لىۋاتقان ئادەتتىكى سىلجمالىملىق نېفىت پومپىسىغا
قارىغاندا تاكتى 70% ئۆزۈن، توك تېجەشى 30% تىن
يۇقىرى بولۇپ، تېخنىكا سەۋىيىسى جەھەتتە مەملىكەت
بويىچە ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. قاراماي نېفىتلىكى،
سەينەن نېفىتلىكى ۋە شەرقىي جۇڭغار نېفىتلىكلىرىدە
بۇ خىل نېفىت پومپىسىدىن جەمئىي 71 ى ئىشلىتې-
لىپ، قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشتى. ھەربىر نېفىت پوم-
پىسى ئىشلەتكۈچى ئورۇنغا 100 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا
ئۈنۈمۈرسال پايدا يارىتىپ بەردى. بۇ نەتىجە 1999 -
يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا
تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئىلغار ئېلېكترونلۇق ئالىيۇمىن قەغەز ئىش-
لەپ چىقىرىشنى تەتقىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىل-
دۇرۇش شىنجاڭ جۇڭخې پاي چەكلىك شىركىتى
ئۈستىگە ئالغان، ماۋۇبېيمىن رىياسەتچىلىكىدە تاماملا-
غان. ئىلغار ۋاستىلەردىن ۋە زامانىۋى ئەزەربېيدىن

پايدىلىنىپ، ئالىيۇمننى قايتا كرىستاللاشتۇرۇش ۋە پلاستىك دېغورماتسىيىنىڭ كرىستاللوگرافىيىلىك ھەل ركىتى تەتقىق قىلىنىپ، ئون نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىندى، ئۇنىڭ نەزەرىيىۋى مۇۋەپپەقىيىتى مېتاللۇرگىيە مىنىستىرلىقىنىڭ 1993 - يىللىق پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى بېكىتىشىدىن ئۆتتى. تەتقىق قىلىنغان ھالقىلىق تېخنىكىلار پلاستىك لىققا ئىش قوشۇش ۋە قىزدۇرۇپ ئىشلەش جەريانىدا كرىستال دانچىلىرىنىڭ يۆنىلىشىنى كونترول قىلىش تېخنىكىسى، ئېلېكترونلۇق ئالىيۇمىن قەغەزنى يۇقىرى ئۈنۈمدە ئىشلەپ چىقىرىش تېخنىكىسى ۋە مۇناسىپ مېتال ياپراقچە مەھسۇلاتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەرەققىي قىلدۇرۇلغان يۇقىرى ئۈنۈملۈك، تەكشى پروكاتلاپ ياساش ۋە بۆلەكلەرگە بۆلۈپ سوۋۇتۇش ھۈنەر - سەنئىتى ئارقىلىق ئالىيۇمىن قەغەزگە زۆرۈر بولغان ئاپپارات ۋە يۇقىرى بېسىملىق ئالىيۇمىن قەغەزنىڭ ناھايىتى يۇقىرى (100) بولغان بەت ئىگىلەش نىسبىتىگە ھەققىي كاپالەتلىك قىلىندى. ئالاقىدار تېخنىكىلاردا يارىتىلغان بېكىلمىلار دۆلەتنىڭ تۆت تۈرلۈك كەشپىيات پاتېنتىغا ئېرىشتى، يارىتىلغان ناتۇرال مەھسۇلاتلار چەت ئەللەرنىڭ شۇ خىل مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەڭلەشتى. ئاخىرى ئۇلاردىن ئۈستۈن ئورۇنغا ئۆتۈپ، خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. بۇ نەتىجە 1999 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى ئېرىشتى.

تارىم دەريالىق غول ئېقىنلىرىنى تىزگىنلەش ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ئاسراش تەدقىقاتى جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغرافىيە تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان، سۈن يۈدۈڭ رىياسەتچىلىك قىلىپ ئورۇندىغان. بۇ تەتقىقاتتا ۋاقىت تەرتىپى بويىچە تەھلىل قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق، تارىم دەريالىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى ئوچ مەنبە ئېقىن رايونىنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيانقى سۇ مىقدارى ۋە غول ئېقىنلاردىكى ھەرقايسى تىزگىنلەش پونكىتلىرىنىڭ ئېقىن مىقدارىنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈلدى؛ غول ئېقىنلارنىڭ سۈيىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ۋە سۈنى ئايلاندۇرۇش مودېلى بەرپا قىلىندى، بۇ ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى قۇرغاق رايونلاردىكى تۆت سۈنى ئۆزگەرتىش تەتقىقاتىدىكى بىر يېڭى ئىلگىرىلەش ھېسابلىنىدۇ، يەر ئاستى چوڭقۇر سۈيى بىلەن تۈپراق نەملىكىنىڭ مۇناسىۋىتى مودېلى، يەر ئاستى سۈيى بىلەن ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مودېلى تۈنجى قېتىم بەرپا قىلىندى؛ يەر ئاستى سۈيى بىلەن ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى باھالاشنىڭ مېتودلۇق سىستېمىسى ھەمدە ئاساسىي ئېكولوگىيىلىك مۇناسىۋەتنى سۈپەت بايانىدىن مىقدارلاشقان سەۋىيىگە كۆتۈرۈلدى. سازلىشىش، شورلىشىش، مۇزلاپ پېقىلاشتۇرۇش، سىگنال بېرىش ۋە قۇملىشىش قاتارلىق بەش ئېكولوگىيىلىك سۇ ئورنى ۋە مىقدارلاشقان كۆرسەتكۈچلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، قۇرغاق رايونلارنىڭ ئېكولوگىيىسىنى ئاسراش ۋە يەرلەرنىڭ چۆللىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەشنى مۇھىم پارامېتىرلار بىلەن تەمىنلىدى ھەمدە تەبىئىي ئېكولوگىيىنى ئاسراشنىڭ ئېھتىياجى، ئالاھىدىلىكى ۋە يۇشۇرۇن سۇنىڭ پارلىنىشىدىن پايدىلىنىپ، تەبىئىي ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىنىڭ سۇ ئېھتىياجىنى تەقلىدىي مۆلچەرلەپ چىقىشنىڭ نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇلىنى ئىجاد بىي ھالدا ئوتتۇرىغا قويدى. كۆپ مەزگىللىك، كۆپ سۈپىلىق يېراقتىن سېزىش تېخنىكا ئۇچۇرلىرىدىن پايدىلىنىپ، تىپىك رايونلارنىڭ تۈپراقتىن پايدىلىنىش ئەھۋالى، ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە يەرلەرنىڭ قۇملىشىش سخېمىسى سىزىپ چىقىلدى، مۇھىت ئۆزگىرىشىنىڭ مىقدارلىق سانلىق مەلۇماتلىرى ھېسابلاپ چىقىلدى ھەمدە NOAA سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق تۈپراق نەملىكىنى ۋە كەلكۈننىڭ يامرىشىنى كۆزىتىش ئۇسۇلى مودېلى ئىشلەندى، سۇ بايلىقى مەنبەلىرىنى پىلانلاش، تەدبىر بەلگىلەشنى قوللاش سىستېمىسى بەرپا قىلىنىپ، قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇپ كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس بىلەن تەمىنلىدى، بۇ تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەتلىرى يېقىنقى مەزگىلدە تارىم دەريالىرىنىڭ ئېكولوگىيىسىنى پىلانلاش، دەريا رايونىنى ئۈنۈمبرسال تىزگىنلەش قاتارلىق جەھەتلەردە كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلىپ، غايەت زور ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئۈنۈم يارىتتى. بۇ تەتقىقات تۈرى 1999 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ياشلار ئىلىم - پەن يىللىق يىغىنى 1993~1998 - يىللىرى ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئوچ قېتىم ئوتكۈزۈلدى. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى باشچىلىق قىلدى. ئۇ شىنجاڭ تارىخىدىكى تەبىئىي پەنلەر، كىرىشە پەنلەر ساھەسىدىكى كۆلىمى ئەڭ چوڭ، پەنلەر ئەڭ كۆپ، دائىرىسى ئەڭ كەڭرى، ئىلمىي سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان، ياش پەن-تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىلمىي كاتتا يىغىنى. ھەر نۆۋەتلىك يىللىق يىغىن ۋەكىللىرى 500 نادەم ئەتراپى-

دا بولدى. يىللىق يىغىن «پەن - ماشارىپ ئارقىلىق شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش، ياشلار كەلگۈسىنى يارىتىش» نى باش تېما قىلدى. ھەر نۆۋەتلىك يىللىق يىغىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە پىشقەدەم ئالىملارنىڭ يۈكسەك دىققەت - ئېتىبارىغا ئېرىشتى. يىللىق يىغىن «ياشلارنىڭ ئىشىنى ياشلار ئۈزى بېجىرىش» روھىنى تولۇق نامايان قىلدى. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى بەزى داڭلىق ياش مۇتەخەسسىسلەر تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. يىللىق يىغىننىڭ ئىجرائىيە ھەيئىتى يەنە كار-خانا، ناھىيە، يېزا رەھبەرلىرى بىلەن پەن - تېخنىكىدا ئۈزۈن مۇددەتلىك ھەمكارلىق كېلىشىمى ئىمزالدى. (رەڭلىك فىستۇرما ژاراقنىڭ 50 - بېتىگە قارالسۇن)

تارىم ئويمانلىقىنىڭ نېفىت بايلىقى توغرىسىدىكى سۆھبەت يىغىنى 1979 - يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە، 1980 - يىلى 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە، 1984 - يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە، جۇڭگو گېئولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى، جۇڭگو گېئوفىزىكا ئىلمىي جەمئىيىتى، جۇڭگو نېفىت ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىشىپ ئاچقان. 1979 - يىلىدىكى يىغىن بېيجىڭدا ئېچىلدى. يىغىننىڭ ئاساسىي كۈن تەرتىپى تارىم ئويمانلىقىنىڭ نېفىت بايلىقىنى چارلاش، ئېچىش ئەھۋالىنى مۇھاكىمە قىلىش بولدى. نېفىت سانائىتى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، باش گېئولوگ يەن دۇنشى ئويمانلىقتا نېفىت چارلاش ئەھۋالى ۋە تەجرىبىنى تونۇشتۇردى؛ گېئولوگ جۇشيا ئويمانلىقنىڭ گېئولوگىيىلىك ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ، يېقىنقى يىللاردىكى تەكشۈرۈش ھەققىدە پىكىر بەردى؛ گېئوفىزىكا ئالىمى گۇگۈڭشۇ ۋە گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمىشۇناس جاڭ ۋېنيو قاتارلىقلار ئېرىشكەن ماتېرىياللارغا ئاساسەن، تارىم ئويمانلىقىنىڭ جۇڭگونىڭ غەربىدىكى نېفىت گازى ئىستىقبالى ئەڭ ياخشى رايون ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. گۇۋۈيۈەننىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى كاڭ شىبىن، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پېي لىشېڭ قاتارلىقلار يىغىنغا قاتناشتى. 1980 - يىلىدىكى يىغىن ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. يىغىندا ئويمانلىق رايونىنىڭ گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، چۆكۈندى جىنسلار، نېفىت پەيدا قىلغۇچى جىنسلار، نېفىتنىڭ تارقىلىشى ھەمدە نېفىتلىكلەرنىڭ قىسمەن ئىستىقبالى قاتارلىق جەھەتلەردىكى نەتىجىلەر مۇھاكىمە قىلىندى. نېفىت سانائىتى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى لى جىڭ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىسمىنوف ھامۇت يىغىنغا قاتناشتى. 1984 - يىلىدىكى يىغىن ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى، گېئولوگىيە - كان مەھسۇلاتلىرى مىنىستىرلىقى، نېفىت سانائىتى مىنىستىرلىقى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى مۇتەخەسسىس، ئالىملاردىن بولۇپ 500 دىن كۆپرەك ئادەم يىغىنغا قاتناشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سۇڭ خەنلياڭ، گېئولوگىيە كان مەھسۇلاتلىرى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى شياۋگوجى، گېئولوگ خۇاڭ جىچىڭ قاتارلىقلار يىغىنغا قاتناشتى. يىغىننىڭ ئاساسلىق مۇھاكىمە تېمىسى تارىم ئويمانلىقىنى چارلاش ۋە تەتقىق قىلىش جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن يېڭى نەتىجىلەرنى، يېڭى بىلىملەرنى ئالماشتۇرۇش، چارلاشنى ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە يېڭى تەكلىپ - پىكىرلەرنى بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. يىغىن تارىم ئويمانلىقىنىڭ نېفىت بايلىقىنى چارلاش ۋە ئۇنىۋېرسال تەھلىل قىلىشنى تېزلىتىش توغرىسىدا قارار چىقاردى.

شىنجاڭنىڭ يېقىنقى مەزگىللەردىكى تەبىئىي ئاپەتلىرى مۇھاكىمە يىغىنى 1990 - يىلى 2 - ئايدا تۇنجى قېتىم ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇردى. ئاساسلىقى يېقىن كەلگۈسىدە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان تەبىئىي ئاپەتلەر ئۈنۈمۋېرسال ئانالىز قىلىنىپ مۇلچەرلەندى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 23 ئىلمىي جەمئىيەت، 32 مۇناسىۋەتلىك ئورۇن ۋە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردىن 120 مۇتەخەسسىس يىغىنغا قاتناشتى. يىغىن مەخسۇس دوكلاتتىن 17 پارچە، ئىلمىي ماقالىدىن 44 پارچە تاپشۇرۇۋالدى. يىغىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە «شىنجاڭنىڭ يېقىنقى مەزگىللەردىكى زور تەبىئىي ئاپەتلىرى ھەققىدىكى مۇلچەر تەتقىقاتى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى توغرىسىدا تەكلىپ» نى سۇندى. بۇ مۇھاكىمە پائالىيىتى كېيىنچە تەرەققىي قىلىپ شىنجاڭ ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرغان، ھەر يىلى يىل بېشىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان، شىنجاڭدىكى تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ يۈزلىنىشىنى مۇھاكىمە قىلىدىغان يىللىق يىغىنغا ئۆزگەردى.

شىنجاڭ خەمىيىۋى ئوغۇتتىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئىستراتېگىيىسى

مۇھاكىمە يىغىنى 1996 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ تۈپراقچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشچىلىقىدا ئۇ- رۇمچىدە ئېچىلدى. ئاساسلىقى خىمىيىۋى ئوغۇتنىن پايدىلىنىش ئۈنۈمىنى قانداق يۇقىرى كۆتۈرۈش مە- سىلىسى مۇھاكىمە قىلىندى، بۇ يىغىندىن ئىلگىرى ئىل- مىي جەمئىيەت مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەر، ئالىم- لارنى شىنجاڭنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىغا يېرىپ، تەك- شۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ھەمدە ئىشلەپچىقىرىشقا يېتەك- چىلىك قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى، بۇ پائالىيەت ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەھمىيەت بېرىشىگە ھەمدە زور كۈچ بىلەن قوللىشىغا ئېرىشتى، يىغىندا «شىنجاڭدا خىمىيىۋى ئوغۇتنىن پايدىلىنىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە دائىر بىرقانچە مەسىلە ھەققىدىكى تەكلىپ» شەكىللەندى ۋە بۇ تەكلىپ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىندى.

شىنجاڭ تەخىرىتاغ گېئولوگىيە ـ قې- زىلما بايلىقلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى شىنجاڭنىڭ گېئولوگىيە ـ قېزىلما بايلىق ساھەسىدىكى پەن ـ تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىلىم ئالماشتۇرۇش يىغىنى. 1995 ـ يىلىدىن 1999 ـ يىلىغىچە ئۇرۇمچىدە جەمئىي ئۈچ نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى. شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇ- يۇشتۇرۇلدى. يىغىندا، ئاساسلىقى، رايونلارنىڭ گې- ئولوگىيىلىك تۈزۈلمىسى، نېفىت ـ تەبىئىي گاز گې- ئولوگىيىسى، قاتتىق ھالەتتىكى كان بايلىقلىرىنى چارلاش، گېئوفىزىكىلىق ۋە گېئوخىمىيىلىك چارلاش، يەر تەۋرەش گېئولوگىيىسى، گىدرو تېخنە- كىلىق مۇھىت گېئولوگىيىسى قاتارلىق ساھەلەردە قولغا كەلتۈرۈلگەن يېڭى بايقاش، يېڭى مۇۋەپپەقىيەت- لەر ئالماشتۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ گېئولوگىيىلىك تۈ- زۈلمىسى، ھەرخىل قېزىلما بايلىقلارنىڭ كان ھاسىل قىلىش قانۇنىيىتىگە بولغان تونۇش چوڭقۇرلاش- تۇرۇلدۇ، نېفىت ـ تەبىئىي گاز قاتارلىق قېزىلما بايلىقلىرىنى چارلاش ـ ئېچىش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈل- دۇ. ھەرقېتىملىق يىغىندا 100 پارچىدىن ئارتۇق ئىل- مىي ماقالە تاپشۇرۇۋېلىنىدۇ.

جۇڭگو شىنجاڭ بىلەن قازاقىستان جۇمھۇ- رىيىتىنىڭ مۇتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونلىرىغا باب مېۋىلىك دەرەخ ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1992 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە، 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە ۋە ئالمۇتا شەھىرىدە ئېچىلدى. شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا جەمئىيە- تى، شىنجاڭ باغۋەنچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى ئويۇش- تۇردى. ئاساسلىقى ئىككى تەرەپنىڭ مېۋىلىك دەرەخ بايلىقى، سورتى، سورت يېتىشتۇرۇش، مايسا يېتىش- تۇرۇش، ئۆستۈرۈش، ئاسراش، يېڭى پېتى ساقلاش، مېۋىلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش، مورفولوگىيىلىك ئانا- تومىيە قىلىش، فىزىئولوگىيە، بىئوخىمىيە، ئەسۋاب- ئۈسكۈنىلەر، شۇنىڭدەك تەجرىبە ئۈسۈلى قاتارلىق جە- ھەتلەردىكى ئەڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرى ئالماشتۇرۇل- دى. ھەمكارلىشىش ۋە تەرەققىيات يۈنىلىشى مۇھاكىمە قىلىندى. جەمئىي 66 پارچە، ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇل- دى. يۇنىك ئىچىدە جۇڭگو تەرەپنىڭ 95 پارچە قازا- قىستان تەرەپنىڭ 29 پارچىنى ئىگىلەيدۇ. يىغىن مۇنە- ۋەرە مەسىلەرنى ئىككى تەرەپنىڭ باغۋەنچىلىك خادىمى ۋە تەجرىبە مەيدانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا تەشكىللىدى.

جۇڭگو، ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستان، تاجىكىستان خەلقئارالىق كېۋەزچىلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1994 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ قەشقەردە ئېچىلغان. جۇڭگو كېۋەزچىلىك ئىلمىي جەم- ئىيىتى بىلەن شىنجاڭ كېۋەزچىلىك ئىلمىي جەمئىيە- تى تەشكىللىگەن. يىغىندا ئاساسلىقى ئوتتۇرا ئاسىيادە- كى ھەر قايسى دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ كېۋەز ئۈستۈرۈش

جۇڭگو، ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستان، تاجىكىستان خەلقئارالىق كېۋەزچىلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى

تېخنىكىسى، ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش، كېسەللىك ۋە ھا- شارات زىياناشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئوغۇت ۋە ئوغۇتلاش تېخنىكىسى، پاختا تالالىرىنىڭ سۇپىتى قا- تارلىق جەھەتلەردىكى ئەڭ يېڭى تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەت-

لىرى ئالماشتۇرۇلدى. يىغىنغا 60 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇلدى. يىغىن مەزگىلىدە شىنجاڭ- نىڭ پاختىزارلىقلىرى ئېكسكۇرسىيە قىلىندى. يىغىن- دا شىنجاڭنىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىشى ۋە كېسەللىك، ھاشارات زىياندا‌شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىشىغا دائىر تەك- لىپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

جۇڭگو شىنجاڭ خەلقئارالىق ئەنئەنىۋى تېب- بىي دوكتورلۇق ئىلىم ئالماشتۇرۇش يىغىنى 1996 - يىلى 8 - ئايدا ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى، شىنجاڭ جۇڭگو تېبابىتى دوكتورلۇقى ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ مىللىي تېبابەت دوكتورلۇقى ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ يېڭە سانجىپ داۋالاش ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ جۇڭگو - غەربچە داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش تەتقىقات جەمئىيىتى تەشكىللىدى. ئاساسلىقى خەلقئارا- لىق ئەنئەنىۋى تېببىي دوكتورلۇق ساھەسىدىكى ئالغا يېڭى پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرى ئالماشتۇرۇلۇپ، شىن- جاڭنىڭ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى دوكتورلۇق ساھەسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىش مۇھا- كىمە قىلىندى. يىغىنغا 628 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇلدى.

ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا رايونلىرىنىڭ سۇ بايلە- قى ۋە مۇھىتى توغرىسىدىكى خەلقئارالىق ئىل- مىي يىغىن جۇڭگو بىلەن قازاقىستان بىرلىكتە تەش- كىللىگەن. جۇڭگو تەرەپتىن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيە- سى شىنجاڭ جۇغرا‌ىيە تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سۇچىلىق نازارىتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دۆلەت زېمىنى ئىدارىسى تەشكىللەشكە قا- تناشتى؛ قازاقىستان تەرەپتىن قازاقىستان پەنلەر ئاكا- دېمىيىسى، يېڭى تېخنىكا مىنىستىرلىقى، سۇ - ئە- لېكتر مىنىستىرلىقى تەشكىللەشكە قاتناشتى. يىغىن ئىككى باسقۇچقا بۆلۈپ ئېچىلدى، 1993 - يىلى 10 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھە- رىدە، 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە قازاقىستاننىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە بولۇپ، جەمئىي 11 كۈن ئېچىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، تەتقىقاتچى ماۋدېخۇا يىغىننىڭ ئىجرا- ئىيە رەئىسى بولدى. قانۇنىيەتنى بىلىش، مۇھىتنى ئاسراش، بايلىقنى ئېچىش، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىل- دۇرۇش يىغىننىڭ باش تېمىسى بولدى. ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا رايونلىرىنىڭ سۇ بايلىقىنى ئېچىش ۋە مۇھىت ئاسراش مەسىلىسىنى چۈرىدىگەن ھالدا، قۇرغاق رايون سۇ بايلىقىنىڭ شەكىللىنىش ۋە ئۆزگىرىش قانۇنىيە- تى، سۇ بايلىقىنى مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىش جەھەت- تىكى نەتىجە ۋە تەجرىبىلەر ئالماشتۇرۇلدى. قۇرغاق رايونلاردىكى نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى، بايلىقنى ئېچىش، مۇھىتنى ئاسراشنى ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇشنىڭ يوللىرى مۇھاكىمە قىلىندى. يىغىندا ئىلمىي ئالماشتۇرۇش بە- لەن نەق مەيدانىنى تەكشۈرۈش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلدى. يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىل 72 نەپەر بولۇپ، جۇڭگودىن 35 كىشى، قازاقىستاندىن 30 كىشى، ئامېرىكىدىن ئىككى كىشى، ياپونىيەدىن ئىككى كىشى، گېرمانىيە- دىن ئۈچ كىشى قاتناشتى. يىغىننىڭ ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى ئايرىم - ئايرىم ھالدا خەنزۇ، رۇس، ئىنگلىز بېزىقلىرىدا نەشر قىلىندى.

تارىم دەريا‌سى ھەۋزىسىنىڭ سۇ بايلىقى، مۇھىتى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1997 - يىلى 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 13 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش رىياسەتچىلىك قىلدى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغرا‌ىيە تەتقە- قات ئورنى بىلەن تارىم دەريا‌سى ھەۋزىسىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى ئۈيۈشتۇردى. بۇ بىر قېتىملىق مەملىكەت خاراكتېرلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى بولۇپ ھېسا- لىنىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھ- بەرلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى يىغىننىڭ ئېچىلىش ۋە يېپىلىش مۇراسىملىرىغا قاتناشتى ھەمدە يىغىندا سۆز قىلدى. يىغىن تارىم دەريا‌سى ھەۋزىسىنىڭ سۇ بايلىقىنى مۇۋا- يىق ئېچىپ پايدىلىنىش، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداش، باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، تارىم دەريا‌سى ھەۋزىسىنىڭ بايلىقى، مۇھىتى ۋە ئىجتىمائىي ئىگىلىكىنى سىجىل تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق مە- سىلەلەرنى چۈرىدىگەن ھالدا، مۇھاكىمە ۋە ئالماشتۇ- رۇشنى قانات يايدۇردى ھەمدە گوۋۇيۈەنگە يوللىنىدىغان «تارىم دەريا‌سى ۋادىسىنىڭ سۇ بايلىقى، مۇھىتى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى تەكلىپنامە»نى ماقۇللا- دى. پۈتۈن مەملىكەتتىن كەلگەن 120 دىن ئارتۇق ۋەكىل يىغىنغا قاتناشتى، 80 پارچىدىن ئارتۇق ماقالە تاپشۇرۇۋېلىندى، 620 مىڭ خەتلىك يىغىن ئىلمىي ماقالىلىرى توپلىمىنى نەشر قىلدى.

2 ـ نۆۋەتلىك ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ سىجىل تەرەققىياتى بويىچە خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1998 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنىگىچە ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى. يىغىن ئوتتۇرا ئاسىيا سىجىل تەرەققىياتى مۇدىرىيىتى بىلەن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى تەرىپىدىن بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرۇلدى. ئوتتۇرا ئاسىيا قۇرغاق، تۆزلەڭلىك، تاغلىق رايونلىرىنىڭ مۇھىتىنىڭ چەكلىك كۆتۈرۈش كۈچى شارائىتىدىكى سىجىل تەرەققىياتى يىغىنىنىڭ مەركىزىي قارارگاھى بولدى. ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋاڭ خۇەييۇ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ۋە تەبرىك سۆزى قىلدى. يىغىن 100 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. «ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇرۇمچى خەتبانامىسى»نى ماقۇللىدى. يىغىنغا گوللاندىيە، شۋېتسارىيە، دانىيە، ئامېرىكا، فرانسىيە، ئاۋسترالىيە، گېرمانىيە، ئەنگلىيە، شۋېتسىيە، ياپونىيە، كانادا، ھىندىستان، ئافغانىستان، نېپال، پاكىستان، تاجىكىستان، روسىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان ۋە جۇڭگو (شياڭگاڭ ئالاھىدە رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) قاتارلىق 22 دۆلەتتىن 154 ۋەكىل قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو ۋەكىلى 51 كىشى.

تەكلىماكان قۇملۇقى خەلقئارالىق ئىلمىي ـ پەن يىغىنى 1993 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنىگىچە ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى. يىغىنغا دۆلەت پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، شۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو نېفىت تەبىئىي گاز باش شىركىتى، گېئولوگىيە ـ كان مەھسۇلاتلىرى مىنىستىرلىقى، دۆلەت پىلان كومىتېتى دۆلەت زېمىنى مەھكىمىسى، دۆلەت تەبىئىي پەنلەر فوندى جەمئىيىتى، گوۋۇيۈەن قۇمنى تىزگىنلەشنى ماسلاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى بىرلىكتە ئۇيۇشتۇردى. دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى، دۆلەت پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى سۈڭ جىيەن يىغىنىنىڭ پەخرىي رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى ۋە ئېچىلىش مۇراسىمىدە تەبرىك سۆزى قىلدى. «قۇمۇلۇقنى بىلىش، مۇھىتنى قوغداش، بايلىقنى ئېچىش، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش» يىغىنىنىڭ باش تېمىسى بولدى. يىغىن گېئولوگىيە، گېئومورفىيە، تېبابەتچىلىكا ۋە نېفىت ـ گاز بايلىقى گۇرۇپپىسى؛ بىئولوگىيە گۇرۇپپىسى؛ كىلىمات، مۇھىت ۋە تارىخ گۇرۇپپىسى؛ قۇملۇقلىشىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش، قۇملۇق قۇرۇلۇشى گۇرۇپپىسى؛ گىدرولوگىيە، تۇپراق ۋە يەر بايلىقى، ئىقتىساد گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت بەش گۇرۇپپىغا بۆلۈپ ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بارىدى. يىغىنغا 15 دۆلەت ۋە رايوندىن كەلگەن 260 ئالىم قاتناشتى. يىغىن 232 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى، يىغىدىن كېيىن نەشر قىلىنغان ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىغا 73 پارچە ئىلمىي ماقالە كىرگۈزۈلدى.

بوغدا بىئوسفېراسى مۇھاپىزەت رايونى خەلقئارا مۇھاكىمە يىغىنى 1992 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. يىغىننى «ئادەم ۋە بىئوسفېرا پىلانى» جۇڭگو دۆلەتلىك كومىتېتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئورمانچىلىق نازارىتى ۋە شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى بىرلىكتە ئۇيۇشتۇردى. مۇھاپىزەت رايونلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، قۇرۇش ۋە باشقۇرۇش قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىلمىي مۇھاكىمە قىلىنىپ، مۇھاپىزەت رايونلىرىنىڭ ئۇنىمىسىنى جارى قىلدۇرۇش يىغىنىنىڭ قارالمىسى قىلىندى. ياپونىيە، قازاقىستان قاتارلىق تۆت دۆلەت ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ئالىملاردىن بولۇپ 45 كىشى يىغىنغا قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلىق مۇئاۋىن رەئىسى ماۋدېخۇا، ب د ت ماۋارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىلى ۋۇجىڭ شىخۇنلار يىغىنغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. بوغدا بىئوسفېراسى مۇھاپىزەت رايونى بوغدا كۆلى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى بىلەن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى قۇرۇلۇشچىلىق ئىنژېنېرلىق كەسىپىدىن تەركىب تاپقان. 1990 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ب د ت ماۋارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ تەستىقى بىلەن، خەلقئارا ئادەم ۋە بىئوسفېرا پىلانىنى يولغا قويۇش بويىچە جۇڭگو قۇرغاق رايونلىرىدا ھەربىر قىلىدىغان، ھەمكارلىشىدىغان ۋە ئالماشتۇرىدىغان مۇھىم بازا بولۇپ قالغان. يىغىنغا 19 پارچە ئىلمىي ماقالە ئالماشتۇرۇلدى ۋە مۇھاكىمە قىلىندى.

خەلقئارا قۇرغاق تۇپراق تۇرلىرى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1993 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. يىغىننى خەلقئارا تۇپراقشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، شەرقىي ئاسىيا، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا تۇپراقشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيەتلىرى بىرلەشمىسى، جۇڭگو تۇپراقشۇناسلىق ئىل-

مىي جەمئىيىتى بىرلىكتە ئويۇشتۇرغان، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئەنجاق تۇپراق تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى ئۈستىگە ئالغان. يېغىن جۇڭگونىڭ قۇرغاق سىرتقى قاتلام ئۇقۇمىنى تۈرغۇزغانلىقىغا يۇقىرى باھا بەردى ۋە خەلقئارانىڭ ئۇنى قوبۇل قىلىشىنى تەۋسىيە قىلدى ھەمدە خەلقئارالىق قۇرغاق تۇپراق تەتقىقات گۇرۇپپىسى ۋە قۇرغاق رايون تەتقىقات تورى قۇرۇپ، ھەر قايسى دۆلەتلەرنىڭ نەتىجە ئالماشتۇرۇشنى كۈچەيتىشنى، قۇرغاق تۇپراق تەتقىقاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش تەكلىپىنى بەردى. 19 دۆلەت ۋە رايوندىن كەلگەن 149 نەپەر ئالىم يېغىنغا قاتناشتى، خەلقئارالىق تۇپراق تۈرلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى H. Eswaran، ب د ت ئاشلىق - يېزا ئىگىلىك تەشكىلاتىنىڭ ۋەكىلى A. Souirji، ئامېرىكا يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تۇپراق ئاسراش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى Richard. W. Arnold قاتارلىقلار يېغىنغا قاتناشتى. يېغىندا ئۈچ كۈن ئىلىم ئالماشتۇرۇلدى. بەش كۈن داۋامدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. يېغىندا 127 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋېلىنىپ، 74 پارچىسى چوڭ يېغىندا ۋە گۇرۇپپا يېغىنلىرىدا ئالماشتۇرۇلدى.

قۇرغاق رايونلاردا كارىز سۇيى بىلەن سۇغىرىش بويىچە خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1990 - يىلى 8 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 10 - كۈنگىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچى ۋە تۇرپان شەھەرلىرىدە ئېچىلدى. يېغىننى جۇڭگو «ئادەم ۋە بىئوسفېرا» دۆلەتلىك كومىتېتى بىلەن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى بىرلىكتە ئويۇشتۇردى. يېغىن كارىزنىڭ پەيدا بولۇشى، تارقىلىشى، ھازىرقى ئىشلىتىلىش ئەھۋالى ۋە كەلگۈسى تەرەققىياتىنى باش تېما قىلغان ھالدا، كەڭ دائىرىدە پىكىر ئالماشتۇردى ھەمدە شىنجاڭ كارىز تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا تۈرتكە بولۇپ، ئۇنى كارىز تەتقىقاتىدىكى بىر خەلقئارالىق مەركەزگە ئايلاندۇردى. يېغىنغا قاتناشقان ۋەكىل 72 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى 22 چەت ئەللىك ۋەكىل ئىران، ياپونىيە قاتارلىق 12 دۆلەتتىن كەلگەن. يېغىن «قۇرغاق رايون كارىزلىرى ھەققىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنىنىڭ ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» (خەنزۇچە، ئىنگلىزچە قوشما بىر كىتاب) نى نەشر قىلدى. ئۇنىڭغا 39 پارچە ئىلمىي ماقالە، جۈملىدىن چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ سەككىز پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلدى. ئاپتونوم رايونلىق رەئىسى تۇمۇر داۋامەت يېغىننىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى. ئۇ ۋە سۆز قىلدى.

قۇرغاق رايونلارنىڭ تەبىئىي بايلىقىنى ئەسلىگە چۈشۈرۈش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1985 - يىلى 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 13 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى تەشكىللىدى. يېغىن قۇرغاق رايونلارنىڭ سۇ، تۇپراق بايلىقىنى مۇزاپىق ئېچىپ پايدىلىنىش، ھايۋانات، ئۆسۈملۈك بايلىقىنى قوغداش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، شور تۇپراقنى ياخشىلاپ پايدىلىنىش، قۇملۇقنى تىزگىنلەش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، مۇھىت ۋە ئېكولوگىيىلىك ئۆزگىرىش قاتارلىق بەش جەھەتتە ئالماشتۇرۇش، مۇھاكىمە ئېلىپ باردى. يېغىنغا گېرمانىيە، ئامېرىكا، سوۋېت ئىتتىپاقى، ئېنگلىيە، ياپونىيە، ئىتالىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە، ھىندىستان ۋە جۇڭگو لۇق ئالىملاردىن بولۇپ 117 كىشى قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە 21 نەپەر چەت ئەللىك ئالىم بار. يېغىن 211 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. بۇنىڭ 163 پارچىسى ئىلمىي ماقالە توپلىمىغا كىرگۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە چەت ئەللىك ئالىملارنىڭ 27 پارچە ئىلمىي ماقالىسى بار. ئاپتونوم رايونلىق رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەت، مۇئاۋىن رەئىسى سۇلۇك خەنلىياق ۋە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى يەن دۆڭشېڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى، سۇلۇك خەنلىياق بىلەن يەن دۆڭشېڭ سۆز قىلدى. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى سۇن خۇڭلىي يېپىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى.

خەلقئارا ئۆسۈملۈك باغچىلىرى جەمئىيىتى ئاسىيا شۆبىسىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنى 1997 - يىلى 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە ئۈرۈمچىدە ئېچىلدى. يېغىننى خەلقارا ئۆسۈملۈك باغچىلىرى جەمئىيىتى ئاسىيا شۆبىسى تەشكىللىگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى، تۇرپان قۇملۇق ئۆسۈملۈكلىرى باغچىسى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى جاڭسۇ ئۆلكىلىك ئۆسۈملۈك تەتقىقات ئورنى، ئەنجاق جۇڭگو ئۆسۈملۈك باغچىسى يېغىننى ئۆتكۈزۈشنى ئۈستىگە ئالدى. يېغىننىڭ باش تېمىسى «ئۆسۈملۈك باغچىلىرى ۋە سىجىل تەرەققى-

يات» بولۇپ، يېغىندا ئۆسۈملۈك تەتقىقاتى، جانلىقلار-نىڭ كۆپ خىللىقى ۋە كۆچۈرۈپ مۇھاپىزەت قىلىش، ئۆسۈملۈك باغچىلىرىنى قۇرۇش ۋە ئېچىش، ئۆسۈملۈك باغچىلىرى ئارقىلىق پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەر-بىيىسى ئېلىپ بېرىش قاتارلىق كۆپلىگەن ساھەلەردىكى تەتقىقات خىزمەتلىرى ئالماشتۇرۇلدى. يېغىنغا سەك-كىز دۆلەتتىن 155 ئالىم قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە 30 نەپەر چەت ئەللىك ئالىم بار. مەملىكەت ئىچىدىن 26 ئۆلكە، شەھەر، رايون ۋە شياڭگاڭ ئالاھىدە رايونىدىن بولۇپ 90 دىن ئارتۇق ئورۇندىن ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن 110 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدە چەت ئەللىك ئالىملارنىڭ 33 پارچە ماقالىسى بار. يېغىندىن كېيىن ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى نەشر قىلىندى.

«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىلمى» شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ يېزا ئى-گىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە شىنجاڭ دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا نەشر قىلىنىدۇ. 1958 - يىلى تەسىس قىلىنغان قوش ئايلىق، 16 فورماتلىق ژۇرنال بولۇپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىتىلى-دۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگە-لىك ئىلمىنى گۈللەندۈرۈش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچى-قىرىشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبا-رەت. ئۇ يېزا ئىگىلىك ئىلمىي تەتقىقاتىدىكى يېڭى نەتىجىلەرنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىغا دائىر يې-ڭى تەجرىبىلەرنى خەۋەر قىلىپ، يېزا ئىگىلىك ئىلمىي تەتقىقاتى، ئوقۇتۇشى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئۇچۇن مۇلا-زىمەت قىلىش، ئۇنىڭدا ئومۇمىي بايان، تەتقىقات دوكـ-لاتى، قوللىنىشچان تېخنىكا، يېزا ئىگىلىك بايلىقىنى ئېچىش، سورت بايلىقى، تەجرىبىلەر خۇلاسىسى، پەن-تېخنىكا ئۇچۇرلىرى، چەت ئەل پەن - تېخنىكىسى قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان. 1989 - يىلى مەملىكەتلىك يېزا سىستېمىسى بويىچە مۇنەۋۋەر قەرەل-لىك ژۇرنال مۇكاپاتىغا، 1997 - يىلى مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا قەرەللىك ژۇرنىلى مۇكاپاتىغا، 1999 - يىلى شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك قەرەللىك ژۇرنال مۇكاپاتىغا ئېرىش-كەن.

«ئوتتۇر ئۇيغۇر چارۋىلىرى» شىنجاڭ چارۋىچى-لىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا نەشر قىلى-نىدۇ. 1980 - يىلى تەسىس قىلىنغان. 1994 - يىلىدىن باشلاپ قوش ئايلىقتىن پەسىللىك ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن. 16 فورماتلىق، 48 بەتلىك ژۇرنال. 1993 - يىلى ئەسلىدىكى «چەت ئەل چارۋىچىلىقى - ئوتتۇر ئۇيغۇر چارۋىلىرى» دىن ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىل-گەن. ئۇ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئوتتۇر ئۇيغۇر چارۋىلىرى ھەققىدىكى يېڭى تەتقىقات نەتىجىلىرى، يې-ڭى نەزەرىيىلەر، يېڭى تېخنىكىلار، ئىشلەپچىرىش، باشقۇرۇش تەجرىبىلىرى ۋە تەرەققىيات ئەھۋالى قاتار-لىقلارنى تونۇشتۇرۇشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. ئۇ-نىڭدا كالا، قوي، ئات، تۆگە، ئۇيغۇر توشقىنى ۋە بۇغا قاتارلىق ئۇيغۇر ھايۋانلىرى ھەققىدىكى ئىرسىيەتلىك سورت يېتىلدۇرۇش، كۆپەيتىش تېخنىكىسى، بېقىش، باشقۇرۇش، ئوزۇقلاندۇرۇش، ئۇيغۇر ھايۋانلىرى فىزى-ئولوگىيىسى ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان. پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر دەرىجىلىك چارۋا مال تەتقىقاتچىلە-رى، ئوقۇتۇش خادىملىرى، ئىشلەپچىقىرىش، باشقۇ-رۇش خادىملىرىنى ئۆزىنىڭ ئوبيېكتى قىلىدۇ.

«ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇچۇرلىرى» شىنجاڭ پەن-تېخنىكا ئاخباراتى تەتقىقات ئورنى باشقۇرىدۇ. 1983- يىلى تەسىس قىلىنغان، ئەسلىي نامى «ئوتتۇرا ئاسىيا پەن - تېخنىكا ئۇچۇرلىرى» ئىدى. كېيىن «ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇچۇرلىرى» غا ئۆزگەرتىلگەن. خەنزۇ، ئۇيغۇر يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنىدۇ. ئايلىق، 16 فورماتلىق، 32 بەتلىك ژۇرنال. ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى جۇڭگو بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ پەن - تېخنىكا ئىقتىسادىي ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزۈپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىرى بە-لەن بولغان ھەمكارلىقنى ۋە تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈ-رۈش ئۇچۇن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ژۇرنالنىڭ ئاساسلىق سەھىپىلىرىدىن پەن - تېخنىكا ۋە ئىقتىساد، باھا ئۇچۇرى، سىياسەت ۋە قانۇن - نىزاملار، ئىقتىساد - سودا ئۇچۇرلىرى، ئېنېرگىيە مەنبەلىرىنى ئېچىش، مەبلەغ سېلىش سورۇنى ۋە جەمئىيەت كۆزنىكى قاتار-لىقلار بار. ئۇ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئۇچۇر، كۈتۈپخانا، ئالىي مەكتەپ، تەتقىقات ئورۇنلىرىنى، ئوتتۇرا ئاسىيا-غا ئائىت تېمىلارنى تەتقىق قىلىشنى ئۇستىگە ئالغان تەكشۈرۈپ، تەتقىق قىلغۇچى ئاپپاراتلارنى، تاشقى سو-دا، چېگرا ئېغىزى، تامۇژنا قاتارلىق چەتكە چېتىشلىق تارماقلارنى ۋە شىركەت، ئادۇوكات، مەبلەغ سالغۇچى-لار، سودا قىلغۇچىلار ۋە رۇس تىلى تەرجىمانلىرىنى ئۆزىنىڭ ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى قىلىدۇ.

«شىنجاڭ پەن - تېخنىكا گېزىتى» ئۇنىۋېرسال پەن - تېخنىكا گېزىتى، ئاپتونوم رايون- لۇق شىنجاڭنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۈللەندۈرۈش ئىشخانىسى باشقۇرۇشىدا نەشر قىلىنىدۇ. 1959 - يىلى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ تىللىرىدا نەشر قىلىنىدۇ. پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى مەۋقەنى پەن - تېخنىكا ساھەسىگە قويۇپ جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ، پەننىي بىلىملەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ، قوللىنىشچان تېخنىكىنى تارقىتىپ ۋە كېڭەيتىپ، ئىلمىي تۈرمۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، كەڭ پەن - تېخنىكا خادىملىرى ۋە دېھقان - چارۋىچىلار ئوچۇن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا ئالتۇن تۇپراق، قوللىنىشچان تېخنىكا كۆزنىكى، ساغلاملىق گۈلزارى، تۇرمۇش رۇجىكى، ئۇسىدكە تولغان دالا، پەن - تېخنىكا شەھبىلكى، ئېلېكترون مەيدانى قاتارلىق سەھىپىلەر بار. ئاساسلىق مۇشتەرىلىرى پەن - تېخنىكا خادىملىرى، پەن - تېخ- نىكىنى ئومۇملاشتۇرغۇچى خادىملار ۋە كەڭ دېھقان، چارۋىچىلاردىن ئىبارەت.

«قۇرغاق رايون تەتقىقاتى» جۇنگو پەنلەر ئا- كادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقە- قات ئورنىنىڭ باشقۇرۇشىدا نەشر قىلىنىدۇ. 1989 - يىلى تەسىس قىلىنغان، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل نەشرى بار، پەسسلىك، 16 فورماتلىق ژۇرنال. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىتىلىدۇ. ئۇ جۇنگو- نىڭ قۇرغاق رايونلىرىدىكى سۇ، تۇپراق، جانلىقلار ۋە كىلىماتتىن ئىبارەت تۆت خىل تەكرار ھاسىل بولىدە- غان تەبىئىي بايلىقنى تەتقىق قىلىشنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىپ، مۇشۇ جەھەتتىكى ئىلمىي ماقالە، تەتقىقات نەتىجىلىرى، تەكشۈرۈش دوكلاتى ۋە ئىلىم ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئېلان قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا جۇنگونىڭ قۇرغاق رايونلىرىدىكى تەبىئىي بايلىقنىڭ ئارقا كۆرۈ- نۈش ئەھۋالى، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنى ئاسراش، قوغلۇقلىشىنى تىزگىنلەش، سۇ بايلىقىدىن پايدىلە- نىش، مۇھىتنى ئاسراش، ئەتىۋارلىق ۋە يوقىلىشقا يۈزلەنگەن ھايۋاناتلارنى قوغداش جەھەتتىكى تەتقىقات ماقالىلىرىنمۇ ئېلان قىلىدۇ. پەن تەتقىقاتى ئورۇنلە- رى ۋە ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارنىڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرىغا يۈزلەنگەن.

«قۇرغاق رايون جۇغراپىيىسى» جۇنگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقە- قات ئورنىنىڭ باشقۇرۇشىدا نەشر قىلىنىدۇ. 1978 - يىلى تەسىس قىلىنغان، ئەسلىي نامى «شىنجاڭ جۇغرا- پىيىسى» ئىدى، 1985 - يىلى «قۇرغاق رايون جۇغرا- پىيىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. خەنزۇ، ئۇيغۇر تىللىرى- دا نەشر قىلىنىدىغان پەسسلىك 16 فورماتلىق ژۇر- نال، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ تارقىتىل- دۇ. ئاساسىي مەقسىتى قۇرغاق رايونلار جۇغراپىيىسە- گە دائىر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ، دۆ- لەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ ئىلمىي ئالماشتۇرۇش- نى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت. قۇرغاق رايونلار جۇغراپىيىسى ۋە ئۇنىڭ تارماق پەنلىرى، ئارىلىق پەن- لىرىگە ئائىت يېڭى نەزەرىيە، يېڭى تېخنىكا ۋە يېڭى ئۇسۇللىرىنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىدۇ. ئۇنىڭدا تەتقە- قات دوكلاتى، مەخسۇس تەتقىقات، مۇھاكىمە، تەتقىقات ئۇسۇلى ۋە ئومۇمىي بايان قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان. پەن تەتقىقاتى ئورۇنلىرى، ئالىي مەكتەپ- لەرنىڭ جۇغراپىيە تەتقىقاتچىلىرى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇ- غۇچىلىرى، شۇنىڭدەك يېزا ئىگىلىك، گېئولوگىيە، سا- ئائت - قاتناش، سايامەت ۋە پىلانلاش قاتارلىق تارماق- لاردىكى خىزمەتچىلەرگە يۈزلەنگەن.

«شىنجاڭ چارۋىچىلىقى» ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتى باشقۇرىدۇ. 1985 - يىلى تەسىس قىلىنغان. خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل تىللىرىدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلىدىغان، پەسسلىك، 16 فور- ماتلىق ژۇرنال. ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىشقا، پەن تەت- قىقاتىغا، ئاساسىي قاتلامغا يۈزلىنىپ، پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئىلىم - پەن بىلىملە- رىنى تارقىتىش، چارۋىچىلىق پەن - تېخنىكا ئۇچۇر- لىرىنى يەتكۈزۈش، چارۋىچىلىقنى ئىجتىمائىيلاشتۇ- رۇش، زامانىۋىلاشتۇرۇش ۋە ئىلمىي تەتقىقات، تەرەق- قىيات ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئىسلاھات مۇ- ھىمى، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، يايلاق قۇرۇلۇشى، تېخنىكا كېڭەيتىش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تەجرىبە دوكلاتى، سورت ياخشىلاش، ئوت- چۆپ ۋە يەم - خەشەك، چەت ئەل چارۋىچىلىقى، بېيىش يولى، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كۆپ خىل تىجارەت ۋە بىلىم رۇجىكى قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان.

«شىنجاڭ گېئولوگىيىسى» 1983 - يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان. شىنجاڭ گېئولوگىيە - قېزىل- ما بايلىقلار ئىدارىسى بىلەن شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىل-

مىي جەمئىيىتى بىرلىكتە باشقۇرغان 16 فورماتلىق پەسىللىك ژۇرنال. ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى رايون-مىزنىڭ ئىچى ـ سىرتىدا يەر شارى ئىلمى ساھەسىدىكى ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇپ ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبا-رەت. ئۇ ئىلمىي ماقالىلەرنى ئاساس قىلىدۇ، گېئولو-گىيە ئاساسىي بىلىملىرى، قېزىلما بايلىق گېئولوگى-يىسى، كان ئېچىش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ھەمدە مۇشۇ پەندىكى يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۇ-سۇللارغا ئائىت ئۇچۇرلارنى خەۋەر قىلىشنى قوشۇمچە قىلىدۇ. رايونىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەرقايسى يەر ئىلمى تارماقلىرى، پەن ـ تەتقىقاتى ئورگانلىرىدىكى يەر ئىلمى خادىملىرى ۋە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوملار-نىڭ، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرىغا يوزلىنىدۇ.

«يەرلىك كېسەللىك ئاخباراتى» 1986 ـ يە-لى تەسىس قىلىنغان. ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كې-سەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەتقىقات ئور-نى باشقۇرىدۇ. 16 فورماتلىق، پەسىللىك ژۇرنال. خەنزۇ، ئۇيغۇر يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تەجرىبە تەتقىقاتى، تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىش، ئالدى-نى ئېلىش ۋە ئۇلچەپ تەكشۈرۈش، كلىنىكىلىق داۋالاش، پەن تەتقىقاتى ۋە باشقۇرۇش، ئومۇمىي بايان ۋە ساغلاملىق تەربىيىسى قاتارلىق ساھەلىرى بار. يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش تەتقىقاتى ساھەسىدىكى پەن تەتقىقاتى، ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش، ئوقۇتۇش ۋە تەجرىبە خادىملىرىغا يوزلەن-گەن.

«شىنجاڭ مېتېئورولوگىيىسى» ئاپتونوم را-يونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىدارىسى بىلەن شىنجاڭ مې-تېئورولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدا نەشر قىلىنىدۇ. 1956 ـ يىلى تەسىس قىلىنغان. يېرىم ئايلىق، 16 فورماتلىق ژۇرنال. ئۇ پەن ـ تېخنىكىنى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا خىزمەت قىلدۇرۇشتا چېك تۇ-رۇپ، شىنجاڭنىڭ مېتېئورولوگىيە ئىشلىرىنىڭ تە-رەققىياتى ۋە مېتېئورولوگىيە ئىلمىنىڭ يۇكسىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. مېتېئو-رولوگىيە، شۇنىڭدەك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۈچىلىق قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئو-رۇنلاردىكى پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىغا يوزلەنگەن. ئۇنىڭ تەتقىقات ماقالىلىرى، تېخنىكا دوكلاتى، مېتې-ئورولوگىيە كۆزنىكى، ستانسا ـ پونكىتلار گۈلزارى، تەجرىبە تونۇشتۇرۇش ۋە ئورتاق مەنۇئى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش قاتارلىق سەھىپىلىرى بار. ئاساسلىقى مېتېئورولوگىيە پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنى، مېتېئو-رولوگىيە كەسپىدىكى يېڭى تېخنىكىلارنى، زامانىۋى باشقۇرۇش تەجرىبىلىرىنى، مېتېئورولوگىيە مۇلازىمە-تىنىڭ ئۇنۇمىنى ۋە دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى مېتې-ئورولوگىيە ئۇچۇرلىرىنى تونۇشتۇرىدۇ.

«شىنجاڭ رەڭلىك مېتالچىلىقى» شىنجاڭ رەڭلىك مېتال ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ رەڭلىك مېتال تەتقىقات ئورنى ۋە ئورۇمچى رەڭلىك مېتال لايـ-ھىلەش ـ تەتقىقات ئورنى ئورتاق باشقۇرىدۇ. 1972 ـ يىلى تەسىس قىلىنغان پەسىللىك، 16 فور-ماتلىق ژۇرنال. ئۇ، ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىد-كى رەڭلىك مېتال ساھەلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىلمىي ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسا-دىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئاساسىي مەق-سەت قىلىدۇ. گېئولوگىيە، رودا ئېلىش، كان تال-لاش، مېتال تاۋلاش، ئانالىز، ئۇلچەش، ئومۇمىي بايان، ئېلېكتر ئوسكۇنىلىرى ۋە ئاپتوماتىك كونترول قىلىش، باشقۇرۇش، ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە ئۇنۇ-ۋېرسال ئۇچۇر قاتارلىق سەھىپىلىرى بار. شىنجاڭدە-كى رەڭلىك مېتال، قىممەتلىك مېتال، ئالتۇن سېپە-دىكى پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى، كادىرلار ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە يوزلەنگەن.

«بىلىم — كۆچ» ئۇيغۇر يېزىقىدىكى، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى ئۇنۇۋېرسال ژۇرنال. ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى باشقۇرۇ-شىدا نەشر قىلىنىدۇ. 1980 ـ يىلى تەسىس قىلىنـ-غان. ئايلىق، 16 فورماتلىق، ئاشكارا تارقىتىلىدىغان ژۇرنال. ئۇ تەبىئىي پەننىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىگە دائىر ئاساسىي بىلىملەرنى ۋە ئەمەلىي تېخنىكىنى چۆ-رىدىگەن ھالدا، ماتېرىيالىزملىق دۇنيا قاراشىنى زور كۆچ بىلەن تەشۋىق قىلىدۇ؛ زامانىۋى پەن ـ تېخنىكىغا ئائىت يېڭى يوزلىنىش، يېڭى نەتىجە يېڭى ماتېرىياللار-نى تونۇشتۇرىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پەن-تېخنىكا، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ.

«پەن ۋە تۇرمۇش» ئۇيغۇر يېزىقىدىكى پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ژۇرنىلى. 1984 ـ يىلى تەسىس قى-لىنغان، 16 فورماتلىق ژۇرنال. ئاساسلىقى تۇرمۇشقا

مۇناسىۋەتلىك پەننى ساۋاتلارنى تەشۋىق قىلىدۇ، ئومۇملاشتۇرىدۇ. ئاساسلىق سەھىپىلىرىدىن سالامەت بولۇش، تۇرمۇش ساۋادلىرى، بالىلار تەربىيىسى، ئالىملار تۇرمۇشى، يېزا ئىگىلىك بىلىملىرى، مۇھىت ۋە ئېكولوگىيە، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى، ھۈسىن تۇرمۇش ۋە گۈزەللىك، بازار ۋە ئىستېمال، ياشانغانلارنىڭ تۇرمۇشىغا مەسلىھەت، ئەتراپىغىزدا قاتارلىقلار بار.

خۇا لوگېنىڭ شىنجاڭدا يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇشى 1977 - يىلى 8 - ئايدا، خۇالوگېنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، مەملىكەتلىك يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىسىدىكى 82 مۇتەخەسسىسنى باشلاپ شىنجاڭغا كېلىپ، 28 كۈن داۋاملاشقان يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلى سىلەن بىر تۇتاش پىلانلاش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇش، قوللىنىش پائالىيىتى ئېلىپ باردى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ھەلق ئىياتىرىدا مەپەرۋەرلىك چوڭ يىغىنى چاقىرىپ «يۇنۇن ئاپتونوم رايوندىكى زاۋۇت، كان، كارخانىلاردا ۋە ئاساسلىق يوز بەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدا يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نى تارقىتىپ، جايلاردىن يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى تېزدىن قانات يايدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. گۇرۇپپا ئالدى بىلەن ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ھەر قايسى زاۋۇت، كان - كارخانىلارغا چوڭقۇر چۆكۈپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىنى چۆرىدىگەن ھالدا، ھۈنەر، تېخنىكا مەسلىلىرىنى ھەل قىلدى. 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېت شەھەر بويىچە يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇش نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى، خۇا لوگېنىڭ يىغىندا يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلى ۋە بىر تۇتاش پىلانلاش ئۇسۇلى توغرىسىدا دوكلات بەردى ھەمدە شىنجاڭ سېمونت زاۋۇتى، 1 - ئىيۇل توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قاتارلىق ئۈرۈنلارغا بېرىپ كونكرېت يېتەكچىلىك قىلدى. ئاندىن، بۇ گۇرۇپپا يەنە كىچىك گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، سانجى، شىخەنزە، قاراماي، غۇلجا، تۇرپان، قۇمۇل، كورلا، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق جايلاردىكى 200 دىن ئارتۇق زاۋۇت، كان - كارخانىلارغا بېرىپ يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى، بىر تۇتاش پىلانلاش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەھەتتە 1800 تۇردىن كۆپرەك تەتقىقى قولغا كەلتۈرۈپ، ئامېرىكا خاراكتېرلىك تېخنىكا يېڭىلاش پائالىيىتىنىڭ قانات يېيىشىنى ئىلگىرى سۈردى. 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت داغدۇغىلىق ھالدا يۇقىرى دەرىجىدە ئىزدىنىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇش يۈيىچە غەلىبىنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنى ئېچىپ، ئەلا نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن 30 ئىلغار كوللېكتىپنى تەقدىرلىدى.

دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ پەن - تېخنىكا ساۋاتىنى ئۆستۈرۈش قۇرۇلۇشى پىلانى شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇستىگە ئالغان، ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - ماارىپ ئارقىلىق شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش يۈيىچە تۇنجى تۈركۈمدە يولغا قويغان تۇرى. 1993 - يىلى 7 - ئايدىن ئېتىبارەن يولغا قويۇلغان. ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، شۇنىڭدەك ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر) لىك پەن - تېخنىكا جەمئىيەتلىرى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن بىرلىكتە بىر تۇتاش پىلانلاپ، ماسلاشتۇرۇپ، تەڭ تۇتۇپ، تەڭ باشقۇرۇپ، قانلاسۇ قاتلام كۆرسەتكۈچ چۈشۈرۈپ، مەسئۇلىيەتنى ھەربىر ئادەمگىچە ئەمەلىيلەشتۈردى. «قۇرۇلۇش» نى يولغا قويۇش («قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى» نى قانات يايدۇرۇشقا بىرلەشتۈرۈش) جەريانىدا، پۈتۈن رايونىمىز بويىچە دېھقان، چارۋىچىلاردىن جەمئىي 5 مىليون 608 مىڭ ئادەم/قېتىم تەربىيىلەندى، تۇرلۇك پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ماتېرىياللىرىدىن 4 مىليون 813 مىڭ نۇسخا تۈزۈپ تارقىتىلدى، ھەرخىل قوللىنىشچان تېخنىكا كۆرسىلىرىدىن

پەن - تېخنىكا خادىملىرى دېھقان - چارۋىچىلارغا قوللىنىشچان تېخنىكا ماتېرىياللىرىنى تارقاتماقتا.

6974 قارار ئېچىلدى، دېھقانلار كەسپىي تېخنىكا تەتقىقات جەمئىيىتىدىن 994 ى قۇرۇپ چىقىلدى، پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش يۈيىچە مەدەنىي يېزا - كەنتتىن 20564 ى باھالاپ چىقىلدى، دېھقانلار تېخنىكا

كا مەكتىپىدىن 703 نى قۇرۇپ چىقىشقا ياردەم بېرىلدى. 1997 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ ماتارىپ ئارقىلىق شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسىنىڭ مۇتەخەسسىلەر گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى. شۇ يىلى 4 ـ ئايدىن ئېتىبارەن ئىككىنچى قارارلىق «دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ پەن ـ تېخنىكا ساپاسىنى ئۆستۈرۈش قۇرۇلۇشى پىلانى» (1997 ـ 2000) يولغا قويۇلدى ۋە ئوڭۇشلۇق يۈرۈشۈپ، كەڭ دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ بويىچە 100 نەپەر مۇتەخەسسىسنىڭ 100 مەيدان پەن ـ تېخنىكا دوكلاتى بېرىش پائالىيىتى 1997 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 12 ـ ئايغىچە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، ھەرقايسى بۆلۈم، كومىتېتلار، پەن ـ تېخنىكا جەمئىيەتلىرى بىرلىكتە تەشكىللىگەن. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىن 200 دىن ئارتۇق مۇتەخەسسىس، پروفېسسور زامانىمىزدىكى پەن ـ تېخنىكا، ئىقتىساد، ئىجتىمائىي تەرەققىيات قاتارلىق زور مەسىلىلەرنى چۆرىدىگەن ھالدا، شىنجاڭنىڭ ئەملىيەتتىگە بىرلەشتۈرۈپ، بايلىق مەنبەسى، مۇھىت، ئېكولوگىيە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بىئولوگىيە تېخنىكىسى، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، كارخانىلارنىڭ تېخنىكا تەرەققىياتى، خەۋىرلىشىش، ئۇچۇر، تېببابەتچىلىك قاتارلىق كەڭ پەننىي ساھەلەر بويىچە 261 مەيدان پەن ـ تېخنىكا دوكلاتى بەردى. ھەر دەرىجىلىك رەھبىري كادىرلار ۋە پەن ـ تېخنىكا خىزمەتچىلىرىدىن بولۇپ، 50 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم دوكلاتنى ئاڭلىدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى، يەنى 1995 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە جۇڭگو پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى لېكسىيە ئۇيىشتۇرۇش پروفېسسورلار تەكلىپكە بىنائەن ئاپتونوم رايونىمىزدا كى 8 نەپەر مۇتەخەسسىس بىلەن پەننى ئومۇمىلاشتۇرۇش بويىچە دوكلات بېرىش ئۇيىشتۇرۇلۇپ تەشكىللەنىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن سانجى، ئىلى، كورلىلاردا پەن ـ تېخنىكا بىرىنچى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى دېگەن مەزمۇندا جەمئىي 18 مەيدان زامانىۋى پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىدىن لېكسىيە بەرگەنىدى. ھەر دەرىجىلىك كادىرلار، ئۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى كوماندىر ـ ئەسكەرلەر، بىڭتۈەننىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىدىن بولۇپ 9000 دىن ئارتۇق ئادەم لېكسىيىنى ئاڭلىغان.

قىشلىق پەن ـ تېخنىكا پائالىيىتى 1988 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيەتلىرى مۇناسىۋەتلىك نازارەتلەر بىلەن بىللە، شىنجاڭنىڭ قىش پەسلى سىيەتەن ئۇزۇن، دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ بىغەملىشىغا قولايلىق بولۇشىدەك ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىگە زىچ بىرلەشتۈرۈپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون مىقياسىدا ئەملىي تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەشنى مەركىزي مەزمۇن قىلغان «قىشلىق پەن ـ تېخنىكا پائالىيىتى» نى قانات يايدۇردى. 1991 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بەنگۆتكىگى ئۇدا توققۇز يىل بىرلەشمە ئۇقتۇرۇش چۈشۈرۈپ، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ «شىنجاڭدىكى يېزا ـ كەنت ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قىشلىق پەن ـ تېخنىكا پائالىيىتى، نى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا دوكلات» نى نارقىتىپ، ئاپتونوم رايوندىكى

شىنجاڭ بويىچە 100 مۇتەخەسسىسنىڭ 100 مەيدان پەن ـ تېخنىكا دوكلاتى بېرىش پائالىيىتى

قىشلىق پەن ـ تېخنىكا پائالىيىتىنىڭ سەپەرۋەرلىك يىغىنى

ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار، ھۆكۈمەتلەردىن، ھەر قايسى كومىتېت، ئىشخانا، نازارەت، ئىدارە، ئالىي مەكتەپلەردىن، ئاممىۋى تەشكىلاتلاردىن ۋە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىدىن يېزا ئىگىلىكىنى پەن

- تېخنىكا تارقىلىق گۇللەندۈرۈش ئىستراتېگىيىسىنى ئەملىيلەشتۈرۈپ، «قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى» ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇشنى بىر تۈرلۈك مۇھىم خىزمەت قاتاردا چىڭ تۇتۇپ، بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ، رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، ياخشى ماسلاشتۇرۇپ، ۋەزىپىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۇنۇم ھاسىل قىلىشنى تەلەپ قىلدى. 10 يىلدىن بۇيان، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا جەمئىي 101 مىڭ 800 قارار ئەملىي تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، ھەر مىللەت دېھقان، چارۋىچىلىرىدىن 18 مىليون 262 مىڭ 400 ئادەم/قېتىم تەربىيىلەندى. تېخنىكا بويىچە تەربىيىلەش ماتېرىيالىدىن 8 مىليون 155 مىڭ پارچە بېسىپ تارقىتىلدى، 32 مىڭ مەيدان (قېتىم) پەن-تېخنىكىغا دائىر سىنتالغۇ فىلىمى قويۇپ بېرىلدى. پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىن 20 مىڭدىن ئوشۇق تۈرلۈك ئالىي، ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا خادىمى دېھقان، چىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىرىشىنىڭ بىرىنچى سەپ چىگە بېرىپ، دېھقان، چارۋىچىلارغا نەق مەيدانda دەرس سۆزلەپ، ئۇلارغا كۆرسەتىپ، 210 دىن ئوشۇق ئىلغار ئەملىي تېخنىكا تۈرىنى كېڭەيتتى. پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە تەجرىبە قىلىش، ئۇلارغا كۆرسىتىش بازىسىدىن 103 نى قۇرۇپ چىقتى. پەن-تېخنىكىدىن ئۇلارغا كۆرسىتىش ئائىلىسىدىن 1536 سى بارلىققا كەلدى، دېھقان تېخنىكلاردىن 21 مىڭنى باھالاپ چىقتى. ئەملىيەت «قىشلىق پەن - تېخنىكا پائالىيىتى» نى قانات يايدۇرۇش ھەر مىللەت دېھقان - چارۋىچىلىرىنىڭ پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشنىڭ ئۇنۇملۇك يولى ئىكەنلىكىنى، بىر تۈرلۈك مۇھىم ئاساسىي خىزمەت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى 1984 - يىلى 1 - ئايدىن 1999 - يىلى 9 - ئايغىچە، ئاپتونوم رايونلۇق پەن-تېخنىكا جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىرلىكتە ئۇدا توققۇز قارار ئۆتكۈزدى. كۆرگەزمىگە جەمئىي 3880 پارچە ئەسەر قاتناشتۇرۇلۇپ، 1519 پارچە ئەسەر مۇكاپاتلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 108 ئەسەر 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 291 ئەسەر 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 610 ئەسەر 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 353 ئەسەر مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا، 157 ئەسەر رىغبەت لەندۈرۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. مۇكاپاتلانغان ئەسەرلەر ئىچىدە، ھەر نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر كەشپىيات مۇسابىقىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكىنى 42 پارچە بولۇپ، بۇنىڭدىن سەككىز تۈر ئالتۇن مۇكاپاتقا، 12 تۈر كۈمۈش مۇكاپاتقا ئېرىشتى. كۆرگەزمە پائالىيىتى ئارقىلىق كەڭ ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىش ئېڭى كۈچەيتىلدى، ياش - ئۆسمۈرلەرنىڭ ئىجادىيەت - كەشپىيات قىزغىنلىقى ۋە ئىلىم - پەن ئۆگىنىشكە بولغان كۈچلۈك قىزىقىشى قوزغىتىلدى.

ب د ت بالىلار فوندى جەمئىيىتى ھەمكارلىقىدىكى تۇر جۈڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىلەن ب د ت بالىلار فوندى جەمئىيىتىنىڭ 1985 ~ 1989 - يىللىرىدىكى ھەمكارلىق تۈرى. 1987 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتى مەركىزى بۇ تۈرنىڭ تارماق تۈرى قىلىنىپ، ب د ت بالىلار فوندى جەمئىيىتىنىڭ 100 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىدىن كۆپرەك قىممەتتىكى ئۈسكۈنە يارىدەمگە ئېرىشتى. بۇ يارىدەملەرنىڭ ھەممىسى ئاساسىي قاتلام ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتى مەركەزلىرىگە يەتكۈزۈلدى، پەقەت خوتەن ۋىلايەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتى مەركىزىلا 20 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىلىق قوشۇمچە يارىدەم پۇلىغا، ئاپتوموبىل، سىنتالغۇ، ئېلېكتر سايمانلىرى، كۆرگەزمە، ئوقۇتۇش سايمانلىرى قاتارلىقلارغا ئېرىشتى، بۇلارنى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا، 490 مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئالدىن بەلگىلىگەن پىلاننى ئاشۇرۇپ ئورۇندىلا، 200 مىڭ ئادەم (قېتىم) ئۆسمۈر ۋە ئىلالىنى مەنپەئەتكە ئېرىشتۈردى. بۇ تۈرنىڭ 4 - ھەمكارلىق دەۋرى (1990 - 1994) «نامرات رايونلارنىڭ ئاساسىي پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكى ماڭارىپىنى، دەرستىن سىرتقى سورۇنلارنى بازا قىلغان پەن - تېخنىكا ماڭارىپىنى كۈچەيتىش» باسقۇچى بولۇپ، خوتەن ۋىلايەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتى مەركىزى شىنجاڭدىكى تارماق تۈر قىلىپ بېكىتىلدى. بۇنىڭدىن باشقا، قەشقەر ۋىلايىتى، ئاتۇش شەھىرى، كەلپىن ناھىيىسى، شىخەنزە شەھىرى، ئاراتۈرۈك ناھىيىسى، توقىلى ناھىيىسى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى قاتارلىق ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى يەتتە ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتى مەركىزى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق

پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى ئەترىتى پائالىيەتكە قاتناشقۇچى ئورۇن سۇپىتىدە بەلگىلىك يارەمگە ئېرىشتى.

قۇرغاق رايونلار بايلىقى ۋە مۇھىتى بويىچە ياش - ئۆسمۈرلەر پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى شىنجاڭ تېبكولوگىيە ۋە جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى ئۈيۈشتۇر-

غان، مەزكۇر تەتقىقات ئورنى ئۆزىنىڭ ئۆرۈشكىخانىسى، مۇناسىۋەتلىك تەجرىبىخانىلىرى ۋە ھەر قايسى دالا پونكىتلىرىغا تايىنىپ «جۇڭخۇانى، شىنجاڭنى، ئىلىم - پەننى سۆيۈش، مۇھىتنى ئاسراش» نى تېما قىلغان ھالدا، قۇرغاق رايونلارنىڭ مۇھىت ئالاھىدىلىكى، بايلىق ئەھۋالى، جۇغراپىيە بىلىملىرى، ئۆرۈشكە ياشاش جەھەتلەردە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسىنى قانات يايدۇردى. ئۇنىڭ ھازىرقى كۆرگەزمىخانىسىنىڭ كۆلىمى 500 كۋادىرات مېتىر بولۇپ، پەن-تېخنىكا نەتىجىلىرى، بايلىق ۋە مۇھىت بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش، تۆۋراق ئۆرۈشكىلىرى، ھايۋانات تېبكولوگىيىسى ئۆرۈشكىسى قاتارلىق كۆرگەزمە زالىلىرى ئالتە، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى، تېخنىك خادىملار، ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ۋە چەت ئەللىك ئالىملارغا ئېچىۋېتىلدى. 1998 - يىلى دۆلەت پەن - تېخنىكا مىنىستىرلىقى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەننى ئومۇملاشتۇرۇش، بازىسىنىڭ سىناق نۆقتىسى قىلىپ بەلگىلەندى؛ 1998- يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ماارىپ كومىتېتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىرلىكتە «ئۈرۈمچى ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا تەربىيىسى بازىسى» قۇردى؛ 1999 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى بازىسى» دەپ نام بېرىلدى؛ 1999 - يىلى 12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى دۆلەت پەن - تېخنىكا مىنىستىرلىقى، مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمى، ماارىپ مىنىستىرلىقى، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا تەربىيىسى بازىسى» دەپ نام بېرىلدى.

ئۈرۈمچى ياش - ئۆسمۈرلەر ئاستىرونومىيە بىلىملىرى بويىچە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى بازىسى 1998 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېت تەشۋىقات بۆلۈمى، دۆلەت ماارىپ مىنىستىرلىقى، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۈرۈمچى ئاستىرونومىيە پونكىتىنىڭ تەسىن كۆزىتىش بازىسىنى ياش - ئۆسمۈرلەر ئاستىرونومىيە بىلىملىرى بويىچە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى بازىسى قىلىپ بەكىتتى. 200 كۋادىرات مېتىرلىق ئاستىرونومىيە كۆزەگەزمە زالى، بىر ئاستىرونومىيە بىلىملىرى سىنئالغۇ زالى بېكىندىن ياسالدى، 50 ئادەمنى كۆتەلەيدىغان بازا ياتقى بېكىندىن قۇرۇلدى، قەدىمكى ئاستىرونومىيە ئەسۋابلىرىنىڭ مودېلى سېتىۋېلىندى. 1999- يىلى 12- ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېت تەشۋىقات بۆلۈمى، دۆلەتلىك پەن - تېخنىكا مىنىستىرلىقى، ماارىپ مىنىستىرلىقى ۋە جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۈرۈمچى ئاستىرونومىيە پونكىتىغا «مەملىكەتلىك پەننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۈرۈمچى ئاستىرونومىيە پونكىتىنىڭ 25 مېتىرلىك رادىئو تېلېسكوپىلۇق كۆزىتىش پونكىتى تۈنجى تۈركۈمدىكى دۆلەت دەرىجىلىك ياش ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا تەربىيىسى بازىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ئۈرۈمچى ياش - ئۆسمۈرلەر ئاستىرونومىيە بىلىملىرى بويىچە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى بازىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ياش - ئۆسمۈرلەر ئاسمىدا ئاستىرونومىيە بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئاستىرونومىيە كەسپىنى گۈللەندۈرۈش، مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە ئىختىساسلىق پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشنى تېزلەتتىشتە ئاكتىپ رول ئوينىماقتا.

يېزا كەسپىي تېخنىكا جەمئىيەتلىرى بىرلەشمىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى پەن - تېخنىكا ماھىرلىرىنى تايانچ قىلغان، دېھقان، چارۋىچىلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلىشىپ قۇرغان، ئىشلەپچىقىرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇشتا ئۆزئارا ھەمكارلىشىدىغان تەشكىلات. 1994 - يىلى 11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىدە قۇرۇلغان. ئۇ پەن - تېخنىكىنى يېتەكچى قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇش، بازار ئىگىلىكى ئۇچۇرلىرىنى تارقىتىش، ئەزالارنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىپ، تېخنىكا ئومۇملاشتۇرۇش، تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇشتا ئۆز ئارا ھەمكارلىشىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردۇ. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن رايونىمىز بويىچە تۆرلۈك يېزا كەسپىي تېخنىكا جەمئىيەتلىرى (تەتقىقات جەمئىيەتلىرى) 1280 گە، ئەزالىرى 41

مىڭدىن كۆپرەك ئائىلىگە يەتتى. 1999 - يىلى 8 - ئايدا شىخۇ شەھىرىدە «ئاپتونوم رايونلۇق يېزا كەسپىي تېخنىكا جەمئىيەتلىرى تەرەققىياتى مۇھاكىمە يىغىنى» چاقىرىلدى. مۇھاكىمە يىغىنى يېزا كەسپىي تېخنىكا جەمئىيەتلىرىنىڭ يېزا تۈپرىقىدا يىلتىز تارتقان يېڭىچە بىر خىل تەشكىلىي شەكىل ئىكەنلىكىنى، يېزىلاردىكى ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەت سىستېمىسىنىڭ بىر مۇھىم كۆچى ئىكەنلىكىنى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتىدا ئىلغار ئىلىم-تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا ئۈنۈملۈك رول ئويناۋاتقانلىقىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى. ئەمەلىيەت يېزا كەسپىي تېخنىكا جەمئىيەتلىرىنىڭ يېزىلارنىڭ كەسپىي قۇرۇلمىسىنى تەڭشەشكە، ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش، بازارنى يېتىشتۇرۇشكە، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كىرىمىنى بىر قەدەر تېز كۆپەيتىپ، ئۇلارنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، بېيىشىغا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. يېزىلاردىكى ئائىلە ئىگىلىكىنىڭ كەسپىلىشىشكە، ئىجتىمائىيلىشىشقا، بازارلىشىشقا، زامانىۋىلىشىشقا يۈزلىنىشى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك يول ئاچتى.

يېزا كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى ئالىقات ئىنقلاب چىقىرىشنى تەقەززا قىلماقتا

«ئىلىم - پەن باشقۇرۇش قوللانمىسى»

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى تۇنجى پەن-تېخنىكا باشقۇرۇش قورال كىتابى. ئاپتونوم رايونلۇق پەن-تېخنىكا كومىتېتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىدىكى ئىلىم - پەن باشقۇرۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 29 كىشىدىن تەركىب تاپقان تۈزۈش گۇرۇپپىسى تۈزگەن. 1987 - يىلى 4-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان چوڭ 32 فورماتلىق كىتاب. كىتاب جەمئىي 500 مىڭ خەت بولۇپ، 26 باب، 595 سۆزلەمدىن تەركىب تاپقان ھەمدە 16 پارچە مۇھىم ھۆججەت كىرگۈزۈلگەن. ئاساسلىق مەزمۇنى پەن - تېخنىكىنى باشقۇرۇش ئاساسىي بىلىملىرى، پەن - تېخنىكىغا ئائىت قانۇنچىلىق، سىياسەتلەر، پەن - تېخنىكا ۋە ئىقتىساد، پەن - تېخنىكا ۋە جەمئىيەت، تەدبىرنى ئالدىن مۆلچەرلەش، پەن - تېخنىكىنى پىلانلاش ۋە پىلان، پەن تەتقىقاتى ۋە پەن تەتقىقاتى تەشكىلاتلىرى، پەن - تېخنىكا راسخوتى، ئۇسكۇنىلىرى، نەتىجىلىرىنى باشقۇرۇش، كەشپىيات ۋە پاتېنت، پەن - تېخنىكا ئاخباراتى، مەسلىھەت سوراش، ستاتىستىكا، ئارخىپ، تاشقىي ئىشلار، پەن-تېخنىكا ۋە قانۇن، ستاندارت ۋە ئۆلچەم، پەن - تېخنىكا ئىختىساسلىقلىرى، باشقۇرۇش پرىنسىپى، نەزەريىە ۋە ئۇسۇل، پەن - تېخنىكا تارىخى، يېڭى پەن - تېخنىكا ئىنقلابى، ئارىلىق پەنلەر قاتارلىق ساھەلەردىكى ئاساسلىق بىلىم ۋە ئەمەلىي ئۇسۇللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«شىنجاڭ چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق تېخنىكىسى قوللانمىسى» چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرىدىغان قورال كىتاب. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى تۈزگەن. پۈتۈن شىنجاڭدىكى 30 دىن ئوشۇق پەن - تېخنىكا تارمىقى ۋە 210 دىن ئوشۇق پەن - تېخنىكا خادىمى دەسلەپكى ئورىگىنالغا تۈزىتىش پىكىر بەرگەن. 1976 - يىلى 1 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ، شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلغان. پۈتۈن كىتاب 440 مىڭ خەتلىك، 27 باب بولۇپ، ئۇنىڭدا چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، ئوتلاق قاتارلىق ساھەلەرگە مۇناسىۋەتلىك پەن - تېخنىكا ئاساسىي بىلىملىرى ئەتراپلىق ۋە سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلغان. ھەر دەرىجىلىك چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تېخنىك خادىملار، باشقۇرغۇچى كادىرلار ۋە كەڭ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوقۇشىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى قوللانمىسى» يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالاھىدىلىكى، ئومۇمىي ئەھۋالى ۋە ئەمەلىي تېخنىكىسى بايان قىلىنغان ئونىۋېرسال قورال كىتاب. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەشكىللىشىدە تۈزۈلگەن. تۈزۈشكە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، سۇ ئىلىكتر، مېتېئورولوگىيە قاتارلىق ئىدارىلەر، يېزا ئىگىلىك تەتقىقات ئورۇنلىرى، پونكىت، مەيدانلىرى قاتارلىق 20 دىن ئوشۇق ئورۇن

قاتناشتى. 1976 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ، شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدى. كىتاب 530 مىڭ خەت، 20 بابتىن تەركىب تاپتى. ئاساسىي مەزمۇنى شىنجاڭ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، دېھقانچىلىق مېتېئورولوگىيىسى، سۇغىرىش، مېكرو ئورگانىزم، ماشىنىسازلىق، توپراق، ئوغۇت، شورلۇقنى ئۆزگەرتىش، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي ئەسلىمىلەر قۇرۇلۇشى، يەر ئاستى سۇيىدىن پايدىلىنىش، ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش ۋە ئىلا سورتلارنى كۆپەيتىش، تېرىش ۋە نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش، ئۆسۈملۈك ئاسراش، كۆكتات، مېۋىلىك دەرەخ ۋە قوغۇن ـ تاۋۇز تۈرلىرى، پىلىچىلىك، ھەسەل ھەرىسى بېقىش، بېلىقچىلىق، ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەجرىبە شۇنىڭدەك، ئاساسلىق زىرائەت ئورۇقلىرىنى دەرىجىگە ئايرىش ئۇلچىمى قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دېھقان، چارۋىچىلار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى، يېزا ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىلىرىنىڭ ئۆگىنىش، پايدىلىنىشقا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

«شىنجاڭ ئومۇرتقىلىق ھايۋانلىرى تەزكىرىسى» شىنجاڭ ئومۇرتقىلىق ھايۋانلىرىنىڭ تارقىلىغان رايونلىرى ۋە تۈرلىرى تونۇشتۇرۇلغان قامۇس، يۈەن گويىلىڭ باش مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن. 1991ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىپ تارقىتىلغان، 620 مىڭ خەتلىك كىتاب. ئۇنىڭغا شىنجاڭنىڭ تەبىئىي شارائىتىدا ياشاپ، كۆپەيىدىغان ئومۇرتقىلىق ھايۋانلاردىن جەمئىي 35 ئەترەت، 96 ئائىلە، 773 تۈر (140 كەنجى تۈرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) توپلاپ كىرگۈزۈلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە بېلىق ئالتە ئەترەت، 10 ئائىلە، 41 تۈر (ئۇنىڭدىن سىرت كەنجى تۈر بار)، قوش ماكانلىقلار ئىككى ئەترەت، ئۈچ ئائىلە، سەككىز تۈر، ئۆمىلىگۈچىلەر ئىككى ئەترەت، سەككىز ئائىلە، 41 تۈر (ئۇنىڭدىن سىرت ئۈچ كەنجى تۈر بار)، قۇشلار 18 ئەترەت، 53 ئائىلە، 387 تۈر (ئۇنىڭدىن سىرت 95 كەنجى تۈر بار). ھايۋانلار يەتتە ئەترەت، 22 ئائىلە، 135 تۈر (ئۇنىڭدىن باشقا 41 كەنجى تۈر بار). كىتابتىن ئەترەت، ئائىلە ۋە تۈرلەرنى ئۆز تۈرى بويىچە بىرمۇ بىر بەردىن سىستېمىلىق ئىزدەپ تاپقىلى بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئاساسلىق مورفولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكلىرى، ئۇلچىمى، جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى، ياشاش ئادىتى ۋە كەنجى تۈرلەرنىڭ ئايرىلىشى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلغان ھەمدە 428 خىل ھايۋاننىڭ رەسىمى قوشۇمچە قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا، كەلگە ھايۋانات خىزمەتچىلىرى ۋە ھەۋەسكارلىرىنىڭ پەرقلەندۈرۈشىگە قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن، 23 خىل ئۇيۇ ببلىقى ۋە 54 خىل ئۇيۇ ھايۋان ـ قۇشلىرى سورتلىرىنىڭ تىزىمى كۆرسىتىلگەن.

«شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كۆرسانتلارنىڭ ۋە ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ ئەمەلىي تېخنىكا قوللانمىسى» شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى ئىلغار ئەمەلىي تېخنىكىلار توپلانغان قورال كىتاب. ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى تۈزگەن، ۋېي لىيۈگېن رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن. 1996 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى (K) نەشر قىلىپ تارقاتقان. كىتاب جەمئىي 620 مىڭ خەتلىك، چوڭ 16 فورماتلىق بولۇپ، يەتتە بۆلۈم، 35 بابتىن تەركىب تاپقان. ئاساسىي مەزمۇنى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكى ھەققىدە ئومۇمىي بايان، دېھقانچىلىق ئاساسىي بىلىملىرى، ئىشلەپچىقىرىش، ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى، باقمىچىلىق، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئېنېرگىيە ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ساقلاش ـ توشۇش، دەلدەرەخ يېتىشتۈرۈش ۋە كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. «قوللانما» ئىخچام، چۈشىنىشلىك بولۇپ، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشكە قۇلايلىق.

«جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ پەن ـ تېخنىكا قورال كىتابلىرى قوللانمىسى» تەبىئىي پەنلەر، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى ۋە شۇلارغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلار ئومۇملاشتۇرۇلغان جۇڭگو ـ چەت ئەل نەشرى بۇيۇملىرىنى ئىزدەشتە قوللىنىلىدىغان قورال كىتاب. يىغىنجاقلىق باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن. 1991 ـ يىلى 4ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتقان. 16 فورماتلىق، پۈتۈن كىتاب 884 مىڭ خەت كېلىدۇ. تۈرلەر بويىچە رەتكە تىزىلغان بولۇپ، 12 قىسىمغا بۆلۈنگەن، جەمئىي 3288 كىتاب كىرگۈزۈلگەن. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇچىسى 1824 خىل، ياپونچىسى 280 خىل، ئىسپانچىسى 862 خىل، رۇسچىسى 322 خىل.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ كۆ- تۈپخانىسى ۋە شۆبە ئاكادېمىيىسىگە قاراشلىق بەش تەت- قىقات ئورنى (پونكىتى) نىڭ كىتاب - ئاخبارات ئىشخا- نىلىرىدا ساقلىنىۋاتقان قورال كىتابلار ئاساس قىلى- نىپ، نۇرغۇن تىللاردىكى قورال كىتابلارنىڭ ھەممە- سى قارىقويۇق كىرگۈزۈلگەن.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاش- يول خەرىتىلىرى توپلىمى» كەسپىي قورال كى- تاب. سەي يىجى، جۇمىڭدى، ئىمام سېيىتلار تۈز- گەن. 1997 - يىلى 8 - ئايدا خەلق قاتناش نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتقان. 32 فورماتلىق. ئۇنىڭ مەزمۇ- نى ۋە سخېمىلىرى جۇڭگو گېئودېزىيە پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى، دۆلەت گېئودېزىيە ئىدارىسى خەرىتىلىرىنى تەكشۈرۈش ئىشخانىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گېئودېزىيە ئىدارە- سى، ئاپتونوم رايونلۇق يەر ناملىرى كومىتېتى قاتار- لىق ئورۇنلاردىكى مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن كۆپ قې- تىم تەكشۈرۈپ چىقىلغان. بۇ توپلام شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەسىدىكى دۆلەت يولى، ئۆلكە يولى، ناھىيە يولى، يېزا (بازار) يولى، مەخسۇس ئىشلىتىلە- دىغان تاشيوللار ۋە بىكىتۈەننىڭ تۈەن - مەيدان يوللا- رى، ئورمانچىلىق رايونلىرىدىكى يوللار، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يوللار، كان رايونى يوللىرى، سايامەت يوللىرى، شۇنىڭدەك ياسلىۋاتقان يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول قاتارلىق بارلىق يوللارنى ۋە ئۇلارنىڭ يۇنىلە- شى، نومۇرى، مۇساپىسى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئو- مۇميۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرگەن.

«جۇڭگو يېپەك يولى لۇغىتى» قەدىمكى يې- پەك يولىدىكى ئىجتىمائىي، تارىخىي، جۇغراپىيىلىك بىلىملەر ئىخچام، ئامما باب تونۇشتۇرۇلغان قورال كى- تاب. شۆجيې باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن. 1994 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. ئۇنىڭ مەزمۇنى تارىخىي ئىزلار، جۇغراپىيە، قاتناش، قەدىمكى ۋە ھازىرقى مىللەتلەر، تارىخىي شەخسلەر، مەدەنىيەت - سەنئەت، ئۆرپ - ئادەت، تەسىس قە- لىش، تۇرغۇزۇش ئىشلىرىنىڭ تارىخىي جەريانى، يىل- نامە تۈزۈش قاتارلىق سەككىز جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جەمئىي 400 سۆزلەم بولۇپ، تۇرلەر بويىچە ئاچقۇچ، پىنيىنلىق ئاچقۇچ ۋە يېپەك يولىنىڭ لىنىيە خەرىتىسى قاتارلىقلار قوشۇمچە قىلىنغان. كەڭ پەن- تېخنىكا خادىملىرى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار، خىز- مەتچىلەر، ساياھەتچىلەر، ئىقتىساد سەھەسىدىكىلەرنىڭ تەتقىق قىلىشى ۋە ئوقۇشىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر بىناكارلىقىدىكى نەقىش- لەر» ئۇيغۇرلارنىڭ بىناكارلىق سەنئىتى، ئۇسلۇبى، قۇرۇلما ئالاھىدىلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن قورال كى- تاب. لىيۇ دېڭلىڭ، جاڭ خېڭدې، خەن لىيەنبىنلار تۈزگەن. 1984 - يىلى 3 - ئايدا خەلق گۈزەل - سەنئەت نەشرىياتىدا نەشر قىلىنغان. سەككىز تۈرگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئىشىك - دېرىزە كېشەكلىرىنىڭ بېزەكلىرى، كۆزنەك بالداقلىرى، نەقىشلىرى، پېشاي- ۋان، چوققا لىملارنىڭ بىرىكمە نەقىشلىرى، تۈۋرۈك بېشى ۋە ئۇلىنىڭ نەقىشلىرى، تامنىڭ سىرتقى يۈزە- نىڭ چاسا خىشلىرىنىڭ، ئوچۇق سۇپىلارنىڭ نەقىشلە- رى، ئۆي ئىچىنىڭ تام زىننەتلىرى، ئويۇق زىننەتلە- رى، ئۆي ئىچى ۋە سىرتىنىڭ توغرىسىغا ئىشلەنگەن تۇتاش بېزەكلىرى، تام مەش زىننەتلىرى، تورۇستىكى بېزەك كاتەكچىلىرىنىڭ زىننەتلىرى، ئاسما چىراغ بې- زەكلىرى، مەسچىتلەرنىڭ مۇنار - گۈمبەزلىرىنىڭ زىننەتلىرى، ئويۇقسىمان تەشمە نەقىشلىك تام قاتارلىق ياغاچ - كاھىش ئويمىلىرى، رەڭلىك سىزمىلار، رەڭ- لىك ئەينەك، گەچ نەقىشلىرى قاتارلىق 2420 نەقىش كىرگۈزۈلگەن. ئۇيغۇرلارنىڭ بىناكارلىق سەنئىتىگە ۋارىسلىق قىلىش، ئۇنى ئەۋج ئالدۇرۇش ۋە تەتقىق قىلىشتا ئىلمىي پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

«خەنزۇچە - ئىنگلىزچە - ئۇيغۇرچە تېببىي لۇغەت» تېبابەتچىلىك، دورىگەرلىك ۋە داۋالاش، سە- ھىيە، باشقۇرۇشقا ئائىت خەنزۇچە - ئىنگلىزچە، ئۇي- غۇرچە يېزىقلىرىدىكى سىلىشتۇرما لۇغەت. تەلئەت سا- بىت تۈزگەن. 1997 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ پەن - تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى (W) نەشر قىلغان. دائىم قوللىنىلىدىغان داۋالاش، دورىگەرلىك ۋە سەھىيە ئاتالغۇلىرىدىن 30 مىڭدىن كۆپرەكى كىرگۈزۈلگەن. بونىڭ ئىچىدە ئۆسۈملۈك دورا ئاتالغۇسىدىن 400 ى بولۇپ، سىلىشتۇرما شەكىل قوللىنىلغان. تېبابەتچە- لىك ئوقۇتۇشى ۋە تېببىي تەرجىمە خىزمەتچىلىرى، داۋالاش، دورىگەرلىك، سەھىيە خادىملىرى، پەن - تېخنىكا ئاخباراتى خادىملىرى ۋە باشقا پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ پايدىلىنىشىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

«خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە ئىلېكتر تېخنىكىسى لۇغىتى» ئىلېكتر سانائىتى بىلىملىرى ھەققىدىكى

ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە سېلىشتۇرما لۇغەت، لېيۇگوباۋ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن. 1988 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. فورماتى 32، باسما تاۋىقى 25.29 بولۇپ، جەمئىي 30 مىڭ ئاتالغۇ كىرگۈزۈلگەن. مەزمۇنى ئېلېكتر تېخنىكىسى، سۇ كۇچى، تېرمودىنامىكا، گىدروميخانىكا، ئېلېكترو خىمىيە، ئېلېكتر تېخنىكىسى ماتېرىياللىرى، ئوپتىكا، ئاكۇستىكا، ئېلېكتر ستاتىكى، فىزىكا، ئېلېكتر ماگنىت ئىلمىي، تېلېمېخانىكا، رادىئو، كرىستال لامپا، ئېلېكترون لامپا ۋە كومپيۇتېر قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سۆز تاللاشتا، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ساناقىتى جەھەتتىكى خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە كىتابلاردا دائىم ئۇچرايدىغان تېخنىكا ئاتالغۇلىرى ئاساس قىلىنغان.

«تەڭرىتاغ گەۋدىسىنىڭ ئۆزگىرىپ بېرىشى» جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنىدىكى تەتقىقاتچى ۋاڭ شۇجى قاتارلىق 5 نەپەر مۇتەخەسسىس يازغان. 1986 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئىلىم ـ پەن نەشرىياتى نەشر قىلغان. كىتاب 8 باب 26 پاراگرافقا بۆلۈنگەن بولۇپ، تەخمىنەن 280 مىڭ خەت كېلىدۇ. ئۇ جۇڭگونىڭ تەڭرىتېغى تەتقىق قىلىنغان تۇنجى مەخسۇس ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. كىتابتا تەڭرىتاغنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى توغرىسىدا: تەڭرىتاغ پۈرۈلمىلىك ئۆزۈلمە بۆلەكلىك تاغ ئەمەس، بەلكى ئۆزۈلمە بۆلەكنىڭ كۆتۈرۈلۈشىدىن ھاسىل بولغان دېگەن يېڭى قاراش ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، تەڭرىتاغنىڭ تەرەققىيات تارىخى ئېنىق ئېنىق ئۇچ باسقۇچقا بۆلۈنگەن: بىرىنچى باسقۇچى، تەڭرىتاغ رايونى قەدىمكى ھايات ئېراسى دەۋرىدىكى دېڭىز تەۋەسىنىڭ چۆكۈش، پۈرۈلمىنىڭ كۆتۈرۈلۈش دەۋرى قەدىمكى تەڭرىتاغ بولغان؛ ئىككىنچى باسقۇچتا، كۆتۈرۈلۈپ چىققان قەدىمكى تەڭرىتاغ يەنە ئوتتۇرا ھايات ئېراسى، دەسلەپكى 3 ـ دەۋردىكى سويۇلۇش ۋە تەكشىلىنىشنى باشتىن كەچۈرۈپ، يالانما تۈزلەڭلىك دەۋرىگە كىرگەن؛ 3 ـ باسقۇچى قەدىمكى تەڭرىتاغ يالانما تۈزلەڭلىكىنىڭ ئاخىرقى 3 ـ دەۋرى. كىتابتا ئىچكى ـ تاشقى كۆچىنىڭ رول ئويىنىشى جەريانىدىن، ئاخىرقى 3 ـ دەۋردىن بۇيانقى تەڭرىتاغ گەۋدىسىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىش جەريانى نۆقتىلىق مۇھاكىمە قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە يېڭى تۈزۈلمە ھەرىكىتى، مۇزلۇق ۋە ئېقىنىنىڭ تەڭرىتاغ گەۋدىسىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانلىرىدىكى رولىمۇ تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جۇغراپىيىسى» جۇڭگو جۇغراپىيىسىگە ئائىت بىر يۈرۈش مەجمۇئەنىڭ بىرى. ياڭ لىپۇ يازغان. 1989 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. پۈتۈن كىتاب 15 بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، 260 مىڭ خەت كېلىدۇ. كىتابتا، دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى شىنجاڭنىڭ تەبىئىي شارائىتى ۋە تەبىئىي بايلىقى ھەققىدە ئېلىپ بېرىلغان كۆپ قېتىملىق، كەڭ كۆلەملىك ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ۋە سىستېمىلىق تەتقىقات ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنىۋېرسال تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، رايون ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۈرۈلۈپ، جۇغراپىيە كەسپى بويىچە تۈرلەرگە ئايرىپ يېزىپ چىقىلغان. ئالدىنقى ئالتە باب پۈتۈن رايون خاراكتېرلىك ئومۇمىي بايان بولۇپ، شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى، قۇرغاق مۇھىتنىڭ شەكىللىنىشى، يېزا ئىگىلىكىدە قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى، سانائەت، كان ـ كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتى، شۇنىڭدەك شەھەر ـ بازارلارنىڭ تارقىلىشى ۋە قانىتاش قۇرۇلۇشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنە جۇغراپىيىلىك رايونلارغا ئايرىش ۋە بۆلۈشنىڭ پرىنسىپى ۋە ئاساسىمۇ ئىخچام شەرھلەنگەن. كىتابتا تەبىئىي شارائىت ئالاھىدىلىكىگە ۋە مەۋرىي رايونلارغا بۆلۈنۈشىگە ئاساسەن، پۈتۈن شىنجاڭ سەككىز رايونغا، يەنى شىمالىي شىنجاڭ ئۇچ رايونغا، جەنۇبىي شىنجاڭ بەش رايونغا بۆلۈنگەن. 7 ـ بابتىن 14 ـ بابقىچە، تارماق رايونلار جۇغراپىيىسى بولۇپ، ھەربىر رايوننىڭ تەبىئىي شارائىتى، ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى بايان قىلىنغان. ئاخىرقى شىنجاڭدىكى يەر نامىلىرىنىڭ بىر قەدەر قالايمىقان بولۇش ئەھۋالىغا قارىتا، يەر نامىلىرىنى قېلىپلاشتۇرۇش ۋە قوللىنىش ئۇچۇق بايان قىلىنغان.

«تاغلىق رايون يوللىرىنى قار ئاپىتىدىن مۇداپىئە قىلىش» خۇ رۇجى قاتارلىقلار تۈزگەن، 1990 ـ يىلى 3 ـ ئايدا پەن ـ تېخنىكا ھۆججەتلىرى نەشرىياتى نەشر قىلغان. كىتاب 10 باب، 41 پاراگراف بولۇپ، 167 مىڭ خەت كېلىدۇ. ئۇ جۇڭگونىڭ يېقىنقى 30 يىلدىن بۇيانقى تاغلىق رايون يوللىرىنى قار ئاپىتىدىن مۇداپىئە قىلىش تەتقىقاتىنىڭ خۇلاسىسى. كىتابتا ئاساسلىقى، تەڭرىتاغ رايونىدىكى يوللارنىڭ قار ئاپىتىگە ئۇچراش ئەھۋالى سىستېمىلىق تەكشۈرۈلگەن ۋە خۇلاسىلەنگەن. قار كۆچكۈنى ۋە شۇرغىنىنىڭ شە-

كىللىنىشى، ھەربىتى، فىزىكىلىق ئالاھىدىلىكى، ئا- پەت - تۈرلىرى، شۇنىڭدەك تاشيوللارنى قار ئاپىتىدىن مۇداپىئە قىلىشنىڭ ئۇسۇل - تەدبىرلىرى قاتارلىقلار ئايرىم - ئايرىم بايان قىلىنىپ، قار ئاپىتى رايونلىرىدا تاشيول لىنىيىسىنى تاللاشنىڭ ئاساسىي پرىنسىپى ئوتۇرىغا قويۇلۇپ، جۈملىدىن تاشيوللىرىنى قار ئاپىتىدىن مۇداپىئە قىلىش ۋە تاشيول قۇرۇلۇشىنى ئىلمىي ئا- ساسلار بىلەن تەمىنلىگەن.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى» «جۇڭگونىڭ ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى مەجمۇئە- سى» نىڭ بىرى. شي شياڭفاڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن. 1991 - يىلى 8 - ئايدا شىنخۇا نەشرىياتى نەشر قىلغان. كىتاب بەش بۆلۈم 29 بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، تەخمىنەن 200 مىڭ خەت كېلىدۇ. شىنجاڭنىڭ بايلىقى، مۇھىتى، نوپۇسى، ئىقتىسادى، شەھەر ۋە رايون- لىرى (ئىقتىسادىي رايونلىرى) نىڭ ئاساسلىق ئالاھىدە- لىكى، ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش تە- رەققىياتىنىڭ جايلىشىشى نىسبەتەن سىستېمىلىق بايان قىلىنغان؛ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ۋە كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىنغان. شىنجاڭنىڭ ئۆزىنىڭ شەرت - شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرگەن ئاساستا دۆلەت زېمىنى بايلىقىنى ئېچىش ۋە تۇزۇش پىلانىنى ئىلمىي ئاساسلار بىلەن تەمىنلىگەن. بۇلار ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە جايلىشىشىنى تەڭشەش مۇھىم- ئى ئاساس ۋە تۇزۇش جەھەتلەردە پايدىلىنىش قىممە- تىگە ئىگە.

«شىنجاڭنىڭ نۇقتىلىق رايونلىرىدا بۇز يەر بايلىقلىرىدىن مۇڭلاپىق پايدىلىنىش» شىنجاڭ بۇزيەر بايلىقىنى ئۇنۇملۇق ئىزدەش ئەترىتى تۈزگەن، 1985 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. كىتاب بەش باب، 22 پاراگرافقا بۆلۈنگەن بولۇپ، تەخمىنەن 470 مىڭ خەت كېلىدۇ. كى- تاب شىنجاڭ بۇزيەر بايلىقىنى ئۇنۇملۇق ئىزدەش ئەترىتى دالىدا سەككىز يىل (1975~1982) تەكشۈ- رۈش ئېلىپ بېرىپ ئېرىشكەن ئەمەلىي ماتېرىياللارنى ۋە ئىلگىرىكىلەرنىڭ مۇناسىۋەتلىك مۇجمەللىرىنى سىستېمىلىق رەتلەش ۋە خۇلاسىلەش ئاساسىدا يېزىپ چىقىلغان. شىنجاڭدىكى تۆت نۇقتىلىق بۇزيەر رايونى، يەنى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي رايونى، جەنۇبىي رايونى، ئالتاي رايونى ۋە ئىلى رايونىنىڭ يەر، سۇ، ئوتلاق، ئورمان، بېلىقچىلىق قاتارلىق يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايلىقلىرىنىڭ سانى، سۈپىتى ۋە تارقىلىشى ئەتراپلىق شەرھلەنگەن؛ ھەر قايسى بۇز يەر رايونلىرى- نىڭ يەرنى ئاساس قىلغان تەبىئىي بايلىقلارنى ئېچىپ پايدىلىنىشىنىڭ يۆنىلىشى ۋە يولى ئوتتۇرىغا قويۇلغان؛ تەبىئىي مۇھىتنىڭ ئۆزگىرىش يۆزلىنىشى ئۈستىدە ئىزدىنىلگەن، ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىدە ساقلىنى- ۋاتقان چوڭ مەسىلىلەر مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىنغان. بۇز يەرلەرنى باھالاش ئۇسۇلىنى ياخشىلاش ئاساسىدا، ئۆز رايونىنىڭ يەر بايلىقىنى باھالاشقا بىر قەدەر مۇۋاپىق كېلىدىغان پرىنسىپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە «بۇز يەر» ئۇقۇمىغا يېڭى تەبىر بېرىل- گەن.

«ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ جۇغراپىيىلىك مەركىزىدىن ئىبارەت ساياھەت بايلىقى ۋە ئۇنى ئېچىش» ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى- نىڭ نۇقتىلىق پەن تەتقىقاتى نەتىجىسى، پەن شۇن قاتارلىقلار تۈزگەن. 1994 - يىل 12 - ئايدا شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى نەشر قىل- غان. پۈتۈن كىتاب يەتتە بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، 160 مىڭ خەت كېلىدۇ. ئالدىنقىلارنىڭ خىزمىتى ئاساس- داء، نەق مەيداندا تەكشۈرۈشكە بىرلەشتۈرۈپ ئىنچىكە ئۆلچەپ، پۈختا ھېسابلاپ، ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ جۇغراپىيىلىك مەركىزىنىڭ ئورنى بېكىتىلدى. مەر- كىزي نۇقتا 87°21′E ، 43°41′N غا جايلاشقان بولۇپ، ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ يوڭفېڭ يېزىسى تەۋەسىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇ ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى مۇڭازىنەتلىك مەركىزي ئورۇنغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز - ئوكيان- دىن ئەڭ يىراق، چوڭ قۇرۇقلۇق دەرىجىسى ئەڭ كۈچ- لۈك جاي. ئاسىيانىڭ مەركىزي رايونىنىڭ ئورنى ھەققىدىكى تەتقىقات مەلۇم جاينىڭ مەركىزىنى ئۆل- چەش- ھېسابلاشنىڭ مۇقەددەمىسىنى باشلاپ بەردى. ئۇ دۇنيادا مونوپول خاراكتېرلىك قۇرۇقلۇق ساياھەت بايلىقى ئەھمىيىتىگە ئىگە. ئەسەردە «ئاسىيانىڭ مەر- كىزي رايونى» نىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىۋى شارائىتى، ئالاھىدىلىكى، شۇنىڭدەك ئىجتىمائىي ئەھۋالى ۋە مۇ- ھىتى قىسقىچە بايان قىلىنىپ، «ئاسىيانىڭ مەركىزي رايونى» نىڭ ساياھەت بايلىقىنىڭ تىپى ۋە ئالاھىدىلىكى سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلغان ھەمدە بۇ رايون ئىچىدىكى مەنزىرىلىك جايلارغا باھا بېرىلگەن، رايون ساياھەت بايلىقىنى ئېچىش توغرىسىدىكى پىكىر ۋە پايدىلىنىش

تەسۋۋرلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«شىنجاڭنىڭ يەر شەكلى ھەققىدە ئومۇمىي بايان» يۇەن فاڭسي، ماۋ دېخۇا قاتارلىقلار تۈزگەن. 1994- يىلى 8 - ئايدا مېتېئورولوگىيە نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب ئىككى قىسىم، 11 باب، 42 پاراگرافقا بۆلۈنگەن. تەخمىنەن 250 مىڭ خەت كېلىدۇ. كىتابتا مۇزلۇق يەر قىياپىتى، ئېقىنلارنىڭ يەر قىياپىتى، قۇرغاق جايلارنىڭ يەر قىياپىتى، شامالدا ھاسىل بولغان يەر قىياپىتى، سېرىق توپىلىق جايلارنىڭ يەر قىياپىتى، ۋولقان - لاۋا- لىق يەر قىياپىتىنىڭ ئاساسىي شەكلى، پەيدا بولۇش تېپى، قۇرۇلما ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇلارنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى، مۇھىت ئاسراش، تەبىئىي ئاپەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قاتارلىق مەسىلىلەر ئايرىم - ئايرىم شەرھىلەنگەن، ھەربىر خىل يەر قىياپىتى تېپىنىڭ مەيدانى ۋە جايلاشقان ئورنى ستاتىستىكا قىلىنىپ، دىئاگرامما بىلەن كۆرسىتىلگەن، شىنجاڭ يەر قىياپىتى تېپى 1:1000000 لىك خەلقئارالىق ماسشتاب بويىچە توققۇز رايونغا بۆلۈنگەن. ھەرقايسى رايونلاردىكى يەر قىياپىتى بىلەن ئونىڭ شەكىللىنىش تېپى، يانتۇ يەردىكى سۇ، تۆپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشى ۋە ئۇنى تىزگىنلەش مەسىلىسى شەرھىلەنگەن، ئوندىن باشقا تۆزلەك رايونلارنىڭ يەر پوستىنى تەشكىل قىلىدىغان ماددىلار، يانتۇلۇق، تاغلىق رايونلاردىكى تاغ جىنسلىرىنىڭ خۈسۈسىيىتى ۋە تۈرى ۋە يەر قىياپىتىنىڭ يېشىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر بايان قىلىنغان. بۇ كىتاب گېئومورفولوگىيە جەھەتتىكى مەخسۇس تەتقىقات ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئۈچۈن مۇھىم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

«بوستانلىق تەرەققىياتى ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قۇرۇلۇشى» جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى- نىڭ «8 - بەش يىللىق» پىلانىدىكى مۇھىم پەن تەتقىقاتى تۈرى ۋە دۆلەت تەبىئىەت فوندى ياردەم بەرگەن تىۋر. خۇاڭ ۋېنفاڭ قاتارلىقلار تۈزگەن. 1998 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ پەن - تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى نەشر قىلغان. كىتاب ئۇنىۋېرسال قىسىم (بىرىنچى قىسمى بەش باب، 15 پاراگراف؛ ئىككىنچى قىسمى سەككىز باب، 24 پاراگراف) ۋە مەخسۇس قىسىم (10 مەخسۇس دوكلات) قا بۆلۈنگەن بولۇپ، تەخمىنەن 400 مىڭ خەت كېلىدۇ. شىنجاڭ بوستانلىقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قۇرۇلۇشىنى مەركەز قىلغان ھالدا ئۈچ قاتلامغا بۆلۈنگەن: بىرىنچى، ئاساسىي نەزەرىيە- گە، جۈملىدىن بوستانلىقنىڭ ئۇقۇمى، تۈرى، شەكىل- لىنىش، ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى، بوستانلىق سىستېمە- سىنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە ئالاھىدىلىكى، بوستانلىق قۇ- رۇلۇشى، بوستانلىقلارنى ماسلاشتۇرۇپ تەرەققىي قىل- دۇرۇش ھەققىدىكى تەتقىقات ئۇسۇلى قاتارلىقلارغا ئە- ھمىيەت بېرىلگەن؛ ئىككىنچى تېپىك بوستانلىق (تۈر- پان ۋە پىچان بوستانلىقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بايلىقىنى ئېچىش، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققى- يات، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ۋە يوشۇرۇن كۈچ، بوستان- لىقنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى، ئىق- تىسادىي تەرەققىيات بىلەن ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قۇ- رۇلۇشىنى ئۆزئارا ماسلاشتۇرۇش ئەندىزىسىنى بەرپا قىلىش ئوتتۇرىغا قويۇلغان؛ ئۈچىنچى بوستانلىقلارنىڭ شەكىللىنىش، ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى قاتارلىق مەسە- لىلەر ھەققىدە مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، بوس- تانلىقلارنى ئومۇميۈزلۈك ئانالىز قىلىپ ۋە شەرھلەپ، بوستانلىقلارغا ئىلمىي تەبىر بېرىپ، «بوستانلىقشۇ- ناسلىق» نىڭ ئاساسىي رامكىسىنى قۇرۇپ، بوستانلىق- لارنىڭ سىجىل تەرەققىياتىنىڭ يولى ۋە ھەرىكەتلەندۈر- گۈچ كۈچىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

«شىنجاڭ جۇغراپىيىسى قوللانمىسى» شىنجاڭنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىسى ۋە ئىجتىمائىي جۇغ- راپىيىسىگە ئائىت ئاساسىي ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قورال كىتاب. شىنجاڭ جۇغراپىيە ئىلمىي جە- مىيىتى تۈزگەن. 1993 - يىلى 3 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. پۈتۈن كىتاب تەبىئىي جۇغراپىيە بىلەن ئىجتىمائىي جۇغراپىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جەمئىي 15 باب بولۇپ، 550 مىڭ خەت كېلە- دۇ. تەبىئىي جۇغراپىيە قىسمى، شىنجاڭنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، يەر شەكلى ۋە گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى، كىلىماتى، قۇرۇقلۇق گىدرولوگىيىسى، تۆپرىقى، ئۆ- سۈملۈك ۋە ھايۋاناتلىرى ھەققىدىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغان 40 يىل- دىن بۇيان جۇغراپىيە ۋە ئونىڭغا ئالاقىدار پەنلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى زور تۈركۈمدىكى ئالىملار ئۈزۈن مەز- گىل كۆزەتكەن، تەكشۈرگەن، ئانالىز قىلغان ۋە تەت- قىق قىلغان تەبىئىي جۇغراپىيىگە ئائىت سانلىق مەلۇ- ماتلار توپلانغان. ئىجتىمائىي جۇغراپىيە قىسمىغا شىنە- جاڭنىڭ سىياسىي، نوپۇس، شەھەر، سانائەت، يېزا

ئىگىلىكى، قاتناش ترانسپورتى، تاشقى سودا ۋە سودا، ساياھەت، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى جۇغراپىيىلىك ساد- لىق مەلۇماتلىرى كىرگۈزۈلگەن.

«شىنجاڭ لىشاينىكلىرى» شىنجاڭنىڭ ئۇ- سۇملۇق تەتقىقاتىدىكى مەخسۇس ئەسەر. ئابدۇللا ئاب- باس قاتارلىقلار يازغان. شىنجاڭ پەن - تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى 1998 - يىلى نەشر قىلغان. 320 مىڭ خەت كېلىدۇ. بۇ كىتاب دۆلەت تەبىئىي پەن فوندى جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ پەن - تېخنىكا كومىتە- تى تەبىئىي پەن فوندى جەمئىيىتى ياردەم بەرگەن پەن تەتقىقاتى نەتىجىسى. ئۇنىڭدا شىنجاڭدىكى 40 جايدىن چىقىدىغان 6000 لىشاينىك ئەۋرىشكىسى تۇرلەر بويىچە باھالانغان، بۇ 268 تۈرنى، ئاسكوسلۇق زەمبۇرۇغ تېپىغا قاراشلىق 81 ئۇرۇقداشنى، 31 ئائىلە، سەككىز ئەترەتنى ۋە چالا لىشاينىكلارنىڭ ئۆت ئۇرۇقدىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 36 سى جۇڭگو بويىچە يېڭىدىن خاتىرىگە ئېلىنغان. 182سى شىنجاڭ بويىچە يېڭىدىن خاتىرىگە ئېلىنغان. بۇ كىتاب شىنجاڭ- نىڭ لىشاينىكولوگىيە، لىشاينىك ئۆسۈملۈكلىرى جۇغراپىيىسى، لىشاينىك ئۆسۈملۈكلىرى سىستېمە- سى، لىشاينىك ئۆسۈملۈكلىرى بايلىقى جەھەتلەردىكى ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەپ، «شىنجاڭ ئۆسۈملۈكلە- رى تەزكىرىسى» گە كىرگۈزۈلمىگەن تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەر جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى. كىتاب شىنجاڭ لىشاينىكلىرىنى چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىش، لىشاينىك بايلىقىنى ئېچىپ پايدىلىنىش، ۋە مۇھىتنى ئاسراش ئىشلىرىنى ئاساسىي ماتېرىياللار بىلەن تەمىن- لىدى.

«ئورتاق سىستېمىلىق ئاددىي مولېكۇلا ئور- ېبىتىسى نەزەرىيىسى» كۆپ ئىنمىيىسى تەتقىقاتىغا دائىر مەخسۇس ئەسەر. لىيۇيوتاڭ يازغان. 1980- يە- لى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. 200 مىڭ خەت كېلىدۇ. شۇڭ ئارقىلىق ئاددىيلاشقان مولېكۇلا ئورېبىتاسى نەزەرىيىسى (HMO) نىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىنى، دولقۇن فۇنكسىيىسىنى ھېسابلاش ئۇ- سۇلىنى ۋە ئۇنىڭ ئورگانىك خىمىيىدە قوللىنىشىنى ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە ئۆتۈش تەرتىپى بويىچە بايان قىلغان. يەنە ئېلېكترونلۇق رەقەملىك كومپيۇ- تېرنى ئىشلىتىش، ئورگانىك مولېكۇلىلارنىڭ ئېلېكتر- رونلۇق ئابسورپسىيە سپېكترى، خىمىيىلىك رېئاكسىە- يىنىڭ ئاكتىپلىقى، مالېكۇلا ئورېبىتىسىنىڭ سىممېتر- رىيىلىك ساقلىنىش قائىدىسى ۋە رېئاكسىيىسىنىڭ ئا- روماتىك تىپىنى ماسلاشتۇرۇشنىڭ ئۆتكۈنچى ھالەت نە- زەرىيىسى قاتارلىقلارنىمۇ تەسۋىرلەپ ئۆتكەن. بۇ كە- تاب دۆلىتىمىزدىكى ئۇرغۇن ئالىي مەكتەپلەردە ئاسپە- رانتلار دەرسلىكى قىلىپ ئىشلىتىلمەكتە.

«چارۋا مال تۇرەلمىسى قۇرۇلۇشى» چارۋا مال تۇرەلمىسى قۇرۇلۇشىنى بايان قىلىدىغان مەخسۇس ئەسەر. گوجىچىن قاتارلىقلار يازغان. 1998 - يىلى جۇڭگو پەن - تېخنىكا نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قە- لىنغان. 32 فورماتلىق، رەڭلىك مۇقاۋىلىق، 320 مىڭ خەتلىك كىتاب. كىتابتا تۇرەلمە قۇرۇلۇشىنىڭ تەتقىقات تارىخى، ئالڭ يېڭى تەتقىقات نەتىجىلىرى تو- ئۇشتۇرۇلغان. تۇرەلمە كۆچۈرۈش، سىرتتىن ئۇرۇق- لاندۇرۇش، ئەركەك - چىشنى پەرق ئېتىش، تۇرەل- مىنى كلونلاش، گىن كۆچۈرۈش قاتارلىق مەزمۇنلار نۇقتىلىق بايان قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب جەمئىي سەك- كىز بابقا بۆلۈنگەن بولۇپ، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپ- لىككە ئۆتۈش تەرتىپى بويىچە بايان قىلغان، يېزىق بىلەن رەسىم بىرلەشتۈرۈلگەن.

«گۈش قويى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى» بۇ مەملىكەت بويىچە «ئۇچقۇن پىلانى» مەجمۇئەسىنىڭ بىرى. داۋ لاڭزو تۈزگەن. جۇڭگو يېزا ئىگىلىك نەش- رىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلغان. 32 فورماتلىق، رەڭلىك مۇقاۋىلىق، 410 مىڭ خەتلىك كىتاب. كىتاب- تا ساغلىقنى ئۇرۇقلاندۇرۇشتىن بۇرۇنقى ئەتلەندۇرۇش- تىن تارتىپ سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇشقىچە، بوغاز بول- غاندىن تارتىپ تۆللىگۈچە، قوزىنى بېقىشتىن تارتىپ ئەمچەكتىن ئايرىپ بوراشقىچە بولغان پۈتۈن ئىشلەپ- چىقىرىش جەريانى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق تونۇشتۇ- رۇلغان. كىتابنىڭ مەزمۇنى بېقىش، ئۇرۇقلاندۇ- رۇش، بوراش، كۆپەيتىش، نەسىل يېتىشتۇرۇش، نەسىل، قوي يۈڭى ۋە ئائىلىدە قوي بېقىش قاتارلىق سەككىز بابقا بۆلۈنگەن. كىتاب تېيىزلىقتىن چوڭقۇر- لۇققا ئۆتۈش تەرتىپى بويىچە يېزىلغان ئامما باب، چۈ- شىنىشلىك بولۇپ، يېزىق بىلەن رەسىم بىرلەشتۈرۈل- گەن.

«ئامىنو كىسلاتاسىنى ئانالىز قىلىش ساد- لىق مەلۇماتلىرى قوللانمىسى» ۋاڭ يۈنفاڭ قاتار- لىقلار تۈزگەن. 1990 - يىلى پەن - تېخنىكا ھۆججەت- لىرى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. كىتابتا

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاساسلىق ئاشلىق، يەم ـ خەشەك، ئوت ـ چۆپ ئامىنو كىسلاتالىرىنى ئانالىز قىلىش، تەتقىق قىلىش جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى قوللىنىپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئېلىنغان 210 ئەۋرىشكە ھەققىدىكى ئانالىز سانلىق مەلۇماتلىرى توپلانغان. بۇ ئەۋرىشكىلەر 40 نەچچە تۈرنى، 150 نەچچە سورتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 18 خىل ئامىنو كىسلاتا ئانالىزىدىن باشقا يەنە ئاقسىل، ياغ، سۇ تەركىبى قاتارلىقلار ھەققىدىكى ئانالىزىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە ئامېرىكا، كانادالارنىڭ دۆلەتلىك يەم-خەشەك تەركىبى قوللانمىسىدىكى ئامىنو كىسلاتاسىنىڭ مىقدارى ھەققىدىكى سانلىق مەلۇماتلار قوشۇمچە قىلىنغان.

«شىنجاڭنىڭ تېرىقچىلىق بايلىقىنى ئېچىش ۋە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش» جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بايلىقىنى ئېچىش بويىچە ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ئېتىنىڭ «شىنجاڭنىڭ تېرىقچىلىق بايلىقىنى ئېچىش ۋە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش» تەتقىقات تېمىسى گۇرۇپپىسىنىڭ 1985 ~ 1989 ـ يىللىرىدىكى تەكشۈرۈشى ۋە تەتقىقاتى ئاساسىدا، باش تۈزگۈچى جاڭ يۈنشېڭ، خۇاڭ چۈڭجىلار «شىنجاڭنىڭ تېرىقچىلىق تەرەققىياتى ۋە ئۇنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش»، «شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياجنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش»، «شىنجاڭنىڭ پاختىچىلىق بازىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە قۇرۇش يولى»، «شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن تىپى ۋە تەرەققىيات يولى» قاتارلىق سەككىز پارچە تەتقىقات دوكلاتىدىن تۈزۈلگەن توپلام. كىتابتا شىنجاڭ تېرىقچىلىقىنىڭ تەبىئىي، ئىقتىسادىي شارائىتى تەھلىل قىلىنىپ، شىنجاڭ تېرىقچىلىقىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئورنى دەللىلەنگەن. شىنجاڭ تېرىقچىلىقىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش، قۇرۇلمىنى تەڭشەش ۋە تەرەققىيات ئىستىقبالى، ئاساسلىق زىرائەت تاۋار بازىلىرىنىڭ تارقىلىشى، كۆلىمى ۋە قۇرۇلۇش يولى، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۈرۈش تەدبىرى قاتارلىقلارغا قارىتا كونكرېت تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇ تەتقىقات نەتىجىلىرى مەركەزنى ۋە شىنجاڭنى يېزا ئىگىلىك بايلىقىنى ئېچىش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش پىلانىنى تۈزۈشتە ئىلمىي ئاساس بىلەن تەمىنلىدى. پۈتۈن كىتاب 400 مىڭ خەتلىك بولۇپ، 1989 ـ يىلى ئىلىم ـ پەن نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.

شىنجاڭدىكى قۇملۇقلار ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىپ پايدىلىنىش» شىنجاڭنىڭ قۇملۇقلىرى ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىپ پايدىلىنىش ئەتراپلىق، سىستېمىلىق شەرھىلەنگەن تۇنجى ئىلمىي ئەسەر. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. 1978 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب 158 مىڭ خەت كېلىدۇ. ئۇنىڭدا شىنجاڭدىكى قۇملۇقلارنىڭ تارقىلىشى، شەكىللىنىشى، تۈرلىرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرى، قۇملۇق رايونلىرىدىكى قۇم بورىنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتى ۋە ئۇنىڭ زىيىنى، شىنجاڭ قۇملۇق رايونلىرىنىڭ سۇ، تۇپراق، جانلىقلار بايلىقى، شۇنىڭدەك قۇملۇقلارنى ئۆزگەرتىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇللىرى شەرھىلەنگەن.

«شىنجاڭ دورا ئۆسۈملۈكلىرى تەكشۈرۈلىسى» شىنجاڭنىڭ جۇڭگو ئۆسۈملۈك دورىلىرىغا ئائىت بىر قەدەر مۇكەممەل تۇنجى ئىلمىي ئەسىرى. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. پۈتۈن كىتاب 258 مىڭ خەتلىك بولۇپ، 300 پارچە ئۆسۈملۈك رەسىمى بېرىلگەن. جەمئىي ئۈچ قىسىم بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1977 ـ يىلى، 1981 ـ يىلى، 1984ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. شىنجاڭدىكى 300 خىل جۇڭگوچە ئۆسۈملۈك دورا شەكلى، تارقىلىشى، دورىلىق قىسمى، تەركىبلىرى، توپلاش ئۇسۇلى، ئاساسلىق شىپالىق رولى جەھەتلەردىن تۈرلەر بويىچە نوتۇشتۇرۇلغان ھەمدە ھەر بىر خىل ئۆسۈملۈكنىڭ نامى، ئائىلە ئەۋلىكى، ئىلمىي نامى، دورا نامى، ئۇيغۇرچە نامى، سىزما سۈرىتى بېرىلگەن. ئىسمداش ئۆسۈملۈكلەر ۋە كوپ ئىسملىك ئۆسۈملۈكلەر ئېنىق ئايرىلغان بولۇپ، جۇڭگوچە ئۆسۈملۈك دورىلارنى ئىشلىتىش جەھەتتىكى قالايمىقانچىلىق تۈزىتىلگەن.

«چۆل شورلۇق تۈپرىقى» جۇڭگونىڭ رايون خاراكتېرلىك شورلۇق تۈپراق تەتقىقاتىغا ئائىت تۇنجى مەخسۇس ئەسىرى. لى شۈگاڭ، ۋاڭ جۇچىۋۇلار تۈزگەن. 1988 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان 300 مىڭ خەتلىك كىتاب.

قىنگلىزچە نۇسخىسى جۇڭگو مېتېئورولوگىيە نەشرىيا- تى تەرىپىدىن 1997 - يىلى نەشر قىلىندى. پۈتۈن كىتاب 12 باب بولۇپ، ئۇنىڭدا: چۆل يەرنىڭ شەكىل- لىنىشىدىكى تەبىئىي شارائىتلار؛ مۇتىدىل بەلۋاغ چۆل- لىرىنىڭ شورلىشىشى ۋە ئۇزگىرىشى؛ شورتاڭ يەرلەر- نى ئۆزلەشتۈرۈش ۋە ياخشىلاش؛ چۆل شورتاڭلىقىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تۈرلىرى؛ چۆل شورتاڭلىقلىرىنىڭ خىمىيىلىك، فىزىكىلىق، مىنېرالوگىيىلىك، ئورگا- نىك ماددىلىق، بىئولوگىيىلىك، ئوغۇتلۇق ئالاھىد- لىكلىرى؛ چۆل شورتاڭلىقىنىڭ مىكرو ئېلېمېنتلە- رى، سۇغىرىش رايونلىرىدىكى تۇپراقنىڭ ئىككىلەمچى شورلىشىشنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى دېگەندەك ئوخ- شاش مەسىلىلەر ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئەتراپلىق شەرھلەنگەن. بۇ كىتابتا ئونتۈرپغا قويۇلغان چۆل شور- تاڭلىقى ھەققىدىكى يېڭى ئۇقۇم ۋە سۈدا ئېرىشچان ئىشقارلىقنى دەرىجىگە ئايرىش كۆرسەتكۈچى دۆلەت ئە- چى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ يۇكسەك دەققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى.

«شىنجاڭدا قۇملۇقلىشىشنى ۋە قۇم - بوران ئاپىتىنى تىزگىنلەش» شىنجاڭنىڭ قۇم - بوران ئاپىتىنى تىزگىنلەش ۋە قۇملۇقلىشىشنىڭ ئالدىنى ئە- لىش تەتقىقاتى نەتىجىلىرىنىڭ خۇلاسىسى. شيا شۇن- چاڭ، جى چۈگۈن، جۇ شىگجيا، جاڭ خېنيەن، خۇاڭ پېيجىن، پەن بورۇڭ قاتارلىقلار تۈزگەن. 1991- يىلى 9 - ئايدا پەن - تېخنىكا نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب 280 مىڭ خەت كېلىدۇ. ئىنگلىزچە نۇسخىسى 1993 - يىلى پەن - تېخنىكا نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. كىتابتا شىنجاڭدىكى قۇملۇقلارنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە مۇھىت ئۆزگىرىشىنى مۇھاكىمە قىلىش ئاساسىدا قۇم - بوران ئاپىتىنىڭ يۈز بېرىش، تەرەققىي قىلىش مە- سىلىلىرى ئانالىز قىلىنغان، مۇداپىئە كۆرۈشنىڭ ئا- ساسىي تەدبىرلىرى ئونتۈرپغا قويۇلغان ھەمدە شىنجاڭدا قۇم - بوران ئاپىتىنى تىزگىنلەش ۋە قۇملۇقلىشىش- نىڭ ئالدىنى ئېلىشقا دائىر كونكرېت ئۇسۇل ۋە تەجرە- بىلەر تېمىك مەسىللار ئارقىلىق ئەتراپلىق تونۇشتۇ- رۇلغان بولۇپ، مۇھىم نەزەرىيىۋى ئەھمىيەتكە ۋە ئە- مەلىي قوللىنىش قىممىتىگە ئىگە.

«شىنجاڭ ئۆسۈملۈكلىرى تەزكىرىسى» «شىنجاڭ ئۆسۈملۈكلىرى تەزكىرىسى» نى توزۇش ھەي- ئىتى تۈزگەن. ئۇ جەمئىي ئالتە تومغا بۆلۈنگەن بو- لۇپ، ھازىرغا قەدەر تۆت تومى، بەش قىسىم نەشردىن چىقىپ بولدى. 1 - تومنى يالاڭ چاڭيۇ، شېن گۈەنە- يەن، ماۋزۇمېيلار تۈزگەن. 1993 - يىلى 4 - ئايدا شىنجاڭ پەن - تېخنىكا مەھىيە نەشرىياتى تەرىپە- دىن نەشر قىلىنغان(قالغان تومىرىمۇ ئوخشاش) ، ئۇ 400 مىڭ خەتلىك بولۇپ، پتېرىدلار تىپىغا كىرىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن 16 ئائىلە، 23 ئۇرۇقداش، 55 سورتنى، يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تىپىدىكى تۆت ئائىلە، 10 ئۇرۇقداش، 51 سورتنى، يېپىق ئۇ- رۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تىپىدىكى قوش كېچىك يوپۇر- ماقلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تال - تېرەك ئائىلىسىدىن سۇ قامچىتوتى ئائىلىسىگىچە جەمئىي 10 ئائىلە، 22 ئۇ- رۇقداش، 253 سورت (كەنجى سورت، ئۆزگەرگەن سورت، ئۆزگەرگەن تىپ) نى ۋە 93 پارچە رەسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئالىدۇ. 2 - تومى لويلا ئائىلىسىدىن ئەتىرگۈل ئائىلىسىگىچە بولغان ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئىككى قىسىمغا بۆلۈنگەن. ئۇ- نىڭ بىرىنچى قىسمىنى ماۋزۇمېي، لىيۇزۇگو، پى شە- ڭ، پەن شياۋلىڭلار تۈزگەن بولۇپ، 1994 - يىلى 8 - ئايدا نەشر قىلىنغان. 550 مىڭ خەت كېلىدۇ. ئۇ 13 ئائىلە، 97 ئۇرۇقداش، 443 سورت، 33 ئۆزگەرگەن سورت، ئۇچ كەنجى سورت ۋە بىر ئۆزگەر- گەن تىپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. 102 پارچە رەسىم قىستۇرما قىلىنغان. 2 - قىسمىنى ئەن جېگشى، جۇ گۈيلىڭ، يالاڭ چاڭيۇ، خەن يىڭلەن، لى شۆيۇ، جاڭ يەنفۇلار تۈزگەن، 600 مىڭ خەتلىك بولۇپ، 1995- يىلى 5 - ئايدا نەشر قىلىنغان. بۇ سەككىز ئائىلىدىكى 123 ئۇرۇقداشنى، 453 سورتنى ۋە 37 ئۆزگەرگەن سورتنى، سەككىز ئۆزگەرگەن تىپنى ئۆز ئىچىگە ئالە- ىدۇ. ئۇنىڭغا 99 پارچە رەسىم قوشۇمچە قىلىنغان. 5- تومنى ئەن جېگشى، ۋېي يەن، دىلشات، شېن گۈەنە- يەن، چۈداتۇڭلار تۈزگەن. 620 مىڭ خەتلىك بول- ۇپ، 1999 - يىلى 9 - ئايدا نەشر قىلىنغان. بۇ مەخسۇس مۇرەككەپ گۈل ئائىلىسىگە بېغىشلانغان تۇم بولۇپ، 115 ئۇرۇقداشنى، 538 سورتنى، بىر كەنجى سورتنى، 39 ئۆزگەرگەن سورتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭغا 122 پارچە رەسىم قوشۇمچە قىلىن- غان. 6 - تومنى شۇي نەيرەن، سۇي دافاڭ، لىيۇ گوجۇن، ماۋزۇمېي، لىڭ چياۋجېن، لى شۆيۇ، يەن پىڭلار تۈزگەن. 1996 - يىلى 12 - ئايدا نەشر قىلىن- غان، 1 مىليون 50 مىڭ خەت كېلىدۇ. بۇ مەخسۇس تاق پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرگە بېغىشلانغان تۇم بولۇپ، 19 ئائىلىدىكى 127 سورتنى، 63 كەنجى (ئۆزگەر-

گەن) سورتنى، ئىككى ئۆزگەرگەن تىپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭغا 220 پارچە رەسىم قوشۇمچە قىلىنغان.

«تەكلىماكان قۇملۇقى رايونىدىكى تۇپراق ۋە يەر بايلىقى» جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەكلىماكان قۇملۇقىنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغان. پۈتۈن كىتاب 289 مىڭ خەت بولۇپ، «تۇپراق» ۋە «يەر بايلىقى» دىن ئىبارەت ئىككى قىسىم، سەككىز بابقا ئايرىلغان. ئۇنىڭدا تەكلىماكان قۇملۇقى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلارنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەھۋاللىرى، تۇپراقنىڭ شەكىللىنىشى، يېمىلمىشى ۋە قۇم - بوران تۇپرىقىنىڭ تۇرلەرگە ئايرىلىش سىستېمىسى ۋە تۇرلىرى ھەققىدىكى قىسقىچە بايان؛ تۇپراق تەركىبىدىكى ئېلېمېنتلارنىڭ ئارقا كۆرۈنۈش قىممىتى ۋە تۇپراق تەركىبىدىكى مىكرو ئورگانىزملار؛ تۇپراق تۇرلىرى ۋە يەر بايلىقى؛ يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش تارىخى ۋە بوستانلىقلارنىڭ شەكىللىنىشى، ئۆزگىرىش جەريانلىرى؛ يەر بايلىقلىرىنى ئېچىپ پايدىلىنىشنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا بولغان تەسىرى ۋە يەر بايلىقىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنى قوغداش تەدبىرلىرى؛ يەر بايلىقىنىڭ نوپۇسقا بولغان بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى قاتارلىقلار سىستېمىلىق شەرھلەنگەن.

«تەكلىماكان قۇملۇقى رايونىدىكى سۇ بايلىقىنى باھالاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش» جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەكلىماكان قۇملۇقىنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغان مەخسۇس ئەسەرلەر. ئىككى قىسىمغا بۆلۈنگەن. 1 - قىسىم يالڭ شۇ، ۋۇ شېنيەن، لى مىڭخۇا، گاۋيۈنجۇ، لۇ مىڭچياڭ، لىشىن، شۇيۇپىڭ قاتارلىقلار تۈزگەن؛ 2- قىسمىنى لى جىندۇك، چېن ۋېي، شۇ فېڭلىن، خۇڭ لى (مەسلىھەتچى) قاتارلىقلار تۈزگەن. ئۇنىڭغا 11 پارچە مەخسۇس دوكلات قوشۇمچە قىلىنغان. 1993 - يىلى 12 - ئايدا ئىلىم - پەن ئەدەبىيات نەشر قىلىنغان بولۇپ، 448 مىڭ خەت كېلىدۇ. بۇ كىتابتا تەكلىماكان قۇملۇقى رايونىنىڭ يەر ئۈستى ۋە يار ئاستى سۇلىرىنىڭ تولۇقلىنىش مەنبەسى، ئالمىشىش مۇناسىۋىتى، چىقىرىش قانۇنىيىتى، گىدروكېئوخىمىيىلىك ئۆزگىرىپ بېرىش قانۇنىيىتى، سۇ مىقدارىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە جايلىشىشى تۇنجى قېتىم سىستېمىلىق شەرھلەنگەن، قۇملۇقتىكى سۇ بايلىقى مىقدارى تەخمىنچوت قىلىنغان، ئىستېمال قىلىنىدىغان سۇنى پاكلاشتۇرۇش تەدبىرلىرى تەتقىق قىلىنغان ھەمدە قۇملۇق رايونلىرىدىكى سۇ بايلىقىنى مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىش ھەققىدىكى تەكلىپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

شىنجاڭنى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ تەشكىللىشىدە 1956 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە داۋاملا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلغان. 1960 - يىلى ئۆڭى ئىچىدە خۇلاسىلەش باسقۇچىغا ئوتكەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى قارىمىقىدىكى جۇغراپىيە تەتقىقاتى ئورنى، گېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى، تۇپراق تەتقىقاتى ئورنى، ئۆسۈملۈك تەتقىقات ئورنى، ھايۋانات تەتقىقات ئورنى، ھاشارات تەتقىقات ئورنى، تەنجىك جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى ۋە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى، بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، بېيجىڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى، شەرقىي جۇڭگو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، جياڭشى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەر ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى، چارۋىچىلىق نازارىتى قاتارلىق ئورۇنلار، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى، ئۇنىڭدەك M. 3 . مورکونيوف باشچىلىقىدىكى 10 نەچچە نەپەر سوۋېت ئىنتېپاقى ئالىمىنى تەكشۈرۈشكە قاتناشتى. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىلىم يۇرتىنىڭ ئەزاسى جۇلىسەن تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ ئەترەت باشلىقى بولدى. تەكشۈرۈش ئەترىتى تەبىئىي جۇغراپىيە، گېئومورفىيە، كىلىماتولوگىيە، گىدرولوگىيە، گىدروگېئولوگىيە، تۇپراقشۇناسلىق، بوتانىكا، زوئولوگىيە، ئېنتومولوگىيە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئىقتىسادىي جۇغراپىيە قاتارلىق كەسىپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، تەكشۈرۈشكە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 250 نەچچە ئادەم قاتناشتى، ئۇلار دۆلەتنىڭ پەن - تېخنىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ 12 يىللىق پىلانىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان «شىنجاڭ، چىڭخەي، گەنسۇ، ئىچكى موڭغۇل رايونلىرىنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ۋە ئۇنى ئېچىش لايىھەسىنى تەتقىق قىلىش ۋە شىنجاڭ رايونىنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق جەھەتلەردىكى تەبىئىي شەرت - شارائىتىنىڭ ئالاھىدە-

لىكى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، ئۇنى ئۆزگەرتىش تەد- بىرلىرىنى تەكشۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش» ۋەزىپىتىگە ئاساسەن تەشكىللەنگەن. بۇ، شىنجاڭنى ئىلمىي تەكشۈ- رۈش تارىخىدىكى كۆلىمى ئەڭ زور بىر قېتىملىق تەك- شۈرۈش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1956 - يىلى تەڭرىتاغ- نىڭ شىمالىدىكى ئالتاي رايونىنىڭ دېھقانچىلىق، ئور- مانچىلىق، چارۋىچىلىق تەبىئىي بايلىقلىرى تەكشۈرۈل- دى ھەمدە ماناس دەرياسى ۋادىسىدىكى ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەيدانلىرى مەخسۇس تەتقىق قىلىندى. 1957 - يىلقى تەكشۈرۈش ماناس دەرياسى ۋادىسىنى مۇھىم نۇقتا قىلغان ھالدا، ئىلى، تارباغاتاي ۋىلايەتلە- رنىڭ ۋە شەرقىي تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېـ- تىكىسىگە كېڭەيتىلدى. 1958 - يىلى جەنۇبىي شىن- جاڭ رايونىغا يۈتكەلدى. 1959 - يىلى جەنۇبىي شىن- جاڭ رايونى داۋاملىق تەكشۈرۈلدى. ئەمما مۇھىم نۇقتا كوتېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە قويۇلدى. شۇ- نىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شىمالىي شىنجاڭدىكى ئېرتىش دەريالىرى، ئۆلۈغچوڭ دەريالىرى تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونـ- نىڭ يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايلىقلىرىنى ئېچىپ پايدـ- لىنىش ۋە يېزا ئىگىلىكىنى مۇزاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش- نىڭ يېراق كەلگۈسى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر» ۋە يېزا ئىگىلىك بايلىقلىرىدىن پايدىلىنىشتىكى زور مەسىلـ- لەرگە ئائىت مەخسۇس تېمىدىكى ئون دوكلات ئوتتۇرىغا قويۇلدى. «شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى»، «شىنجاڭنىڭ يەر شەكلى»، «شىنجاڭنىڭ كىلىماتى ۋە ئۇنىڭ يېزا ئىگىلىكى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى»، «شىنجاڭنىڭ تۇپراق جۇغراپىيىسى»، «شىنجاڭنىڭ يەر ئاستى سۇيى»، «شىنجاڭ گىدروگرافىيىسى»، «شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىقى»، «شىنجاڭنىڭ چارۋىچـ- لىقى»، «شىنجاڭنىڭ قوش ۋە ھايۋاناتلىرى»، «شىن- جاڭ يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن ئىقتىسادىي جەھەتتە پايدىلىنىش»، «جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شورتاق يەرلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئۇنى ياخشىلاش» قاتار- لىق 10 نەچچە پارچە مەخسۇس ئەسەر كەينى - كەينىدىن يېزىلىپ نەشر قىلىندى. شىنجاڭنى ئۇنىۋېرسال ئىلـ- مىي تەكشۈرۈش خىزمىتى شىنجاڭنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۈل سېلىپ بەردى، شىنجاڭنىڭ پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنىڭ تەرەـ- قىياتى ئۈچۈن زور تۆرتكىلىك رول ئوينىدى.

ئالتۇنتاغ تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىنى ئۇـ- نىۋېرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش جۇڭگو پەنلەر ئاكا-

دېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ رىياسەتچىلـ- كىدە 1985 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان. تەكشۈرۈشكە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپـ- راق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى ۋە شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش تەتقىقات ئورنىدىن بولۇپ 30 نەچچە ئادەم قاتناشتى، بۇ تەكشۈـ- رۈش گېئولوگىيە، يەر شەكلى، گىدرولوگىيە، مۇز- لۇق گىدرولوگىيىسى، مېتېئورولوگىيە، قۇملۇق، تۇپراق، ھايۋانات، ئۆسۈملۈك، يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەسى ۋە جەمئىيەت، ئىقتىساد قاتارلىق كەسىپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. بېسىلغان مۇساپە 5000 كىلومېـ- تىردىن ئاشتى. تەكشۈرۈلگەن دائىرە 100 مىڭ كۇۋا- دىرات كىلومېتىرغا يېقىنلاشتى. 250 نەچچە خىل ھاي- ۋانات ئەۋرىشكىسى، 180 خىل قۇش ئەۋرىشكىسى، 6000 خىلدىن ئارتۇق ھاشارات ئەۋرىشكىسى، 433 خىل يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىسى، شۇنداقلا كۆپ مىقداردىكى سۇ، تۇپراق، قۇم ئەۋرىش- كىلىرى توپلاندى. 200 يۆگەم پىلىۋنكىلىق رەسىمگە تارتىلدى، تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى مەنزىرىسىگە ئا- ئىت تۆت قىسىم تېلېۋىزىيە فىلىمى ئىشلەندى. 31 پارچە ئىلمىي ماقالە ۋە دوكلات تەييارلاندى، مۇھاپىزەت رايونىنىڭ يەر شەكلى، تۇپرىقى، ئۆسۈملۈك يېپىنچە- لىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن 1:500000 خەرىتە ۋە شەر- قىي كوتېنلۇن — ئالتۇنتاغ رايونىدىكى ھايۋانات جۇغـ- راپىيىسىنىڭ 1:2000000 لىك رايونلارغا ئايرىلىش خەرىتىسى سىزىپ چىقىلدى، مۇھاپىزەت رايونىنىڭ ئومۇمىي پىلانىغا ئائىت تەكلىپ پىكرى ئوتتۇرىغا قو- يۇلدى. تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، بەزىبىر يېڭى بايقاش، يېڭى تونۇشلار قولغا كەلدى. بىئولوگـ- يە، جۇغراپىيە ئىلمىنىڭ نۇرغۇن ساھەلىرىدىكى بوش- لۇقلار تولدۇرۇلدى.

تەڭرىتاغنىڭ تۆمۈر چوققا رايونىنى ئىلمىي تەكشۈرۈش 1977 - يىلى دۆلەت ئۈيۇشتۇرغان تۆمۈر چوققىغا چىقىش پائالىيىتى ئاساسىدا، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ سەككىز تەتقىقات ئورنى ۋە يەرلىكتىكى بەش تەتقىقات ئاپپاراتى، ئالىي مەكتەپلەردىن بولۇپ 50 نەپەر پەن تەتقىقاتى خادىمى بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە قاتناشتى. 1977 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا تۆمۈر چوققا رايونى يەنە بىر قېتىم ئۇنىۋېرسال ئىلمىي

تەكشۈرۈلگەن بولۇپ، تەكشۈرۈش كۆلىمى 9000 كۈۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى. بۇ جۈملىدىن جۇڭگونىڭ جۇمۇلاڭما چوققىسى، شىشاباڭما چوققىسىنى تەكشۈرگەندىن كېيىن ئۇچىنچى قېتىم بىر قەدەر چوڭ كۆلەملىك ئېگىز تاغلىق رايونىنى ئۈنۈمۈبرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش بولۇپ هېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا جۇڭگودا ئېگىز تاغلارنى تەكشۈرۈشتە تۇنجى قېتىم جەنۇب ۋە شىمالدىكى ئىككى يانتۇ يۈزنى تولۇق كەسمە يۈز بويىچە تەكشۈرۈش بولۇپ، جەنۇب، شىماللارنىڭ ۋېرتىكال زونالىق تەقسىمىدا ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، تەڭرىتاغنىڭ تەدرىجى ئۆزگىرىشى ھەققىدە نۇرغۇنلىغان يېڭى بىلىملەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى؛ بۇ رايوننىڭ گېئولوگىيىلىك دەۋرىدە سۇيترووېك بەلۋاغ مۇھىتىنىڭ مەۋجۇتلۇقى دەللىلەندى؛ مۇكەممەل بىر يۇرۇش مۇز دەۋرى ۋە مۇز دەۋرلىرى ئارىلىقىغا تەۋە چۆكۈندى كەسمە يۈز ۋە تېخىمۇ قەدىمىي ئاق بۇلۇڭ مۇز دەۋرىنىڭ تىپىك كەسمە يۈزى بايقالدى، مۇز دەۋرىنى ئايرىش توغرىسىدا يېڭى قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى؛ بۇ رايوندىكى جانلىقلار ئەھۋالى ئۈنۈمۈبرسال، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، نۇرغۇن يېڭى خاتىرىلەر، يېڭى بايقاشلار قولغا كەلدى، پەقەت بېكىتىلگەن ھاشارات تۈرلىرى ئىچىدىلا 42 يېڭى تۈر بار. ئىنسانلارنىڭ تەڭرىتاغنى ئېچىشتىكى تارىخىي رولىنى شەرھلەش ۋە بايلىقلاردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش جەھەتلەردە بەزى پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. تەكشۈرۈش تاماملانغاندىن كېيىن، گېئولوگىيە ۋە قەدىمكى جانلىقلار، مۇزلۇق ۋە كىلىمات، تەبىئىي جۇغرافىيە، جانلىقلار قاتارلىق تۆت ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى ۋە بىر فوتو سۈرەتلەر توپلىمى نەشر قىلىندى.

شىنجاڭدىكى بايلىقلارنى ئېچىش بويىچە ئۈنۈمۈبرسال تەكشۈرۈش جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئۈنۈمۈبرسال تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە 1985- يىلىدىن 1989 - يىلىغىچە ئېلىپ بېرىلغان. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات ئورۇنلىرى، دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك مىنىستىرلىق - كومىتېتلىرىنىڭ پەن تەتقىقات، ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى، ئالىي مەكتەپلەر بىلەن شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مۇھىت ئىلمى تەتقىقات ئورنى قاتارلىق پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى يېزا ئىگىلىك، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق، تۇپراق، ھاۋارايى، سانائەت، قاتناش، ئېنېرگىيە، مۇھەت، ئىقتىساد قاتارلىق كەسىپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 50 تەن ئارتۇق ئورۇندىن 250 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمى بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە قاتناشتى. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈش 50 - يىللاردا شىنجاڭنىڭ تەبىئىي بايلىقلىرىنى ئۈنۈمۈبرسال تەكشۈرۈشتىن كېيىنكى، شىنجاڭنىڭ بايلىقلىرىنى ئېچىش مەقسەتىدىكى يەنە بىر قېتىملىق چوڭ كۆلەملىك ئۈنۈمۈبرسال تەكشۈرۈش بولۇپ، مۇھىم نۇقتا بايلىقلارنى ئېچىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا قويۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ، ئىقتىسادىي ئەھمىيىتى بىلەن تېخىمۇ زىچ بىرلەشتۈرۈلدى، تەكشۈرۈشنىڭ نىشانى: تەبىئىي بايلىقلار، تەبىئىي شارائىت ۋە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي شارائىتلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ باھالاش ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى ئېچىش جەھەتتىكى يوشۇرۇن كۆچىنى، مۇھىتنىڭ سىغىمچانلىقىنى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات يۆنىلىشىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، 20- ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 21- ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرى تەرەققىياتىنىڭ جايلىشىش ئىستىقبالىنىڭ ئاددىي تەسۋىرىنى سىزىپ چىقىپ، قۇرۇلۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ۋە ۋاقىت تەرتىپىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، شىنجاڭنى ئېچىشنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك پىلانىنى تۈزۈشنى ئىلمىي ئاساسلار بىلەن تەمىنلەشتىن ئىبارەت. مۇشۇ نىشانىنى چۆرىدىگەن ھالدا، سەككىز جەھەتتىن تەكشۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇلار سۇ، تۇپراق بايلىقىلىرىدىن مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىش ۋە سۇ، تۇپراق ئىلك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاش؛ يېزا ئىگىلىكىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە تاۋار ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇرۇلۇشى؛ ئېنېرگىيىگە بولغان ئېھتىياجنى مۆلچەرلەش ۋە ئېنېرگىيە بايلىقلىرىنى ئېچىپ پايدىلىنىش؛ سانائەتنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى ۋە سانائەت بازىلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى؛ قاتناش ترانسپورتنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى ۋە ترانسپورت تورىنىڭ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى؛ ئۈنۈمۈبرسال ئىقتىسادىي رايونلارغا ئايرىش؛ مۇھىت ئۆزگىرىشى ۋە ئۈنۈمنى نۇقتىلىق رايونلار (شەھەرلەر) تەرەققىي قىلدۇرۇلغاندىن كېيىنكى مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرى، شۇنىڭدەك خەلق ئىگىلىكىنىڭ يېراق كەلگۈسىدىكى ئىستراتېگىيىسىنى مۆلچەرلەش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ. 1985- يىلى تەكشۈرۈش دائىرىسى ئاساسەن شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا بولۇپ، تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكى ۋە ئىلى رايونى مۇھىم نۇقتا قىلىندى؛ 1986 - يىلى تەكشۈرۈش دائىرىسى ئاساسەن جەنۇبىي شىنجاڭ

رايوندا بولۇپ، قەشقەر، خوتەن، قىزىلسۇدىن ئىبا-رەت ئۈچ ۋىلايەت، ئوبلاست مۇھىم نۇقتا قىلىندى؛ 1987- يىلى شەرقىي شىنجاڭدىكى تۇرپان، قۇمۇل ۋىلايەتلىرى، جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئاقسۇ ۋىلايىتى، با-يىنغولىن ئوبلاستى ۋە كۇچار ناھىيىسى، تەڭرىتاغنىڭ ئونتۇرا بۆلىكىدىكى تاغلىق رايونلار، شىمالىي ئېتەك-تىكى مەركىزىي رايونلار ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى ئېپە-مۇر كۆلى رايونلىرى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلدى. 1988- يىلىدىن 1989 - يىلىغىچە نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ماتې-رىياللىرىنى تەھلىل قىلىش، رەتلەش ۋە خۇلاسىلەش باسقۇچىغا ئۆتۈپ، 17 تومۇق شىنجاڭنىڭ بايلىقلىرى-نى ئېچىش بويىچە ئۈنۈمبرسال تەكشۈرۈش دوكلاتى توپلىمى نەشر قىلىندى ھەمدە يەنە كەينىدىن 16 پارچە مەخسۇس ئەسەر يېزىپ نەشر قىلىنىدىغان بولدى. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈش شىنجاڭدىكى ئىلمىي تەكشۈرۈش تارىخىدىكى قاتناشقان ئورۇنلار ئەڭ كۆپ، كۆلىمى ئەڭ زور، كەسىپ تۈرلىرى ئەڭ تولۇق، خەلق ئىگىلىكى قۇرۇلۇشى بىلەن ئەڭ زىچ بىرلەشتۈرۈلگەن بىر قېتىملىق ئۈنۈمبرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش بولۇپ، شىنجاڭنىڭ 21 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى تەرەققىياتىنى كۆچلۈك قوللىدى. مەزكۇر تەكشۈرۈش نەتىجىسى 1990 - يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى-نىڭ 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكا-پاتىغا ئېرىشتى.

تەكلىماكان قۇملۇقىنى ئۈنۈمبرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش دۆلەت كومىسسارى، دۆلەت پەن - تېخ-نىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى سۈڭ جيەننىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۈيۇشتۇرۇلدى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو نېفىت - تەبىئىي گاز باش شىركىتى، دۆلەت پىلان كومىتېتىنىڭ دۆلەت زېمىنى مەھكىمىسى، گې-ئولوگىيە - قېزىلما بايلىق مىنىستىرلىقى، دۆ-لەت پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققە-يات مەھكىمىسى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايو-نلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىكتە رەھبەرلىك قىلدى، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى جۇڭگو پەنلەر ئاكا-دېمىيىسىدە تەسىس قىلىندى، تەكشۈرۈش خىزمىتىگە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپ-راق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى رىياسەتچىلىك قىلدى، 13 ئورۇندىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 100 دىن ئوشۇق خادىم بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشكە قاتناشتى. 1987 - يىلى 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى تەكشۈرۈش ئەترىتى ئورۇمچى شەھىرىدە قۇرۇلدى، تەتقىقاتچى شىا-شۇنچىڭ ئەترىت باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. 1987- يىلى 9 - ئايدا ئەترىت قۇملۇققا كىرگەندىن تارتىپ 1991 - يىلى 10 - ئايدا ئونتۇرا تارىم ھاۋا رايى پونكىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانغا قەدەر، دالىدىكى تەك-شۈرۈش تۆت يىل داۋاملاشتى. 1988 - يىلى ۋە 1989- يىلى پۈتۈن ئەترەت كېرىيە دەريالىق بىلەن خوتەن دەريالىق بويىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. ئۇ-نىڭدىن باشقا ۋاقىتلاردا مەخسۇس تېمىلار بويىچە ئايـ-رىم - ئايرىم ھەرىكەت قىلدى. تەكشۈرۈش جەريانىدا، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، قۇملۇقنىڭ ئونتۇرىسىدا مەنشىيى #1 ۋە ئونتۇرا تارىم #1 دا جۇڭگو بويىچە پەقەت ئىككىلا قۇملۇق ھاۋارايى پونكىتى قۇرۇلغانـ-دى. قۇم - بورانلىق يەر شەكلى، 4 - دەۋر، گېئو-خىمىيە، ئورگانىزملار بايلىقى، يەر بايلىقى، ئارخېئو-لوگىيە، مۇھىت قاتارلىق مەخسۇس تېما گۇرۇپپىلىرى ۋە ماتېرىيال، فىلىمغا ئېلىش، سىنئالغۇغا ئېلىش گۇرۇپپىلىرىمۇ زور مىقداردىكى بىرىنچى قول ماتېرې-يالالارغا ئېرىشىپ، ئىلىم - پەندىكى بوشلۇق تولدۇ-رۇلدى. تەكشۈرۈشتە، لىنىيە بويىچە تەكشۈرۈش ۋە نۇقتا بەلگىلەپ تەكشۈرۈش ئۇسۇلىنى بىرلەشتۈرۈلدى، نۇقتا، لىنىيە، كۆلەم بىرلەشتۈرۈلدى، گۇمانىتار پەن-لەر بىلەن تەبىئىي پەنلەر ئۇسۇلىنى بىرلەشتۈرۈلدى، بۇ قېتىملىق تەكشۈرۈش تەكلىماكان قۇملۇقى تارىخىدا كۆلىمى ئەڭ زور، ۋاقتى ئەڭ ئۇزۇن، دائىرىسى ئەڭ كەڭ، پەنلەر بىر قەدەر تولۇق، ئىلمىي مەزمۇنى ئەڭ مول بىر قېتىملىق تەكشۈرۈش بولۇپ، 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

قارا قۇرۇم تېغى — كۇئېنلۇن تېغى رايونـ-دىكى ئىلمىي تەكشۈرۈش 1987~1992 - يىللـ-رى ئېلىپ بېرىلغان. 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا باش-لانغان چېگرە - شىزاڭ ئېگىزلىكىنى ئۈنۈمبرسال ئىلمىي تەكشۈرۈشنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى. دۆلەت-لىك تەبىئىي پەنلەر فوندى كومىتېتى ئىقتىسادىي يار-دەم قىلغان ھەم قوللىغان چوڭ تۈر، شۇنداقلا جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى نۇقتىلىق قوللىغان ئاساسىي تەت-قىقات تۈرى. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى چېگرە - شىزاڭ ئېگىزلىكىنى ئۈنۈمبرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتى تەشكىللىگەن، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى قارمىقىدىكى 16 تەتقىقات ئورنى ۋە بىر قىسىم ئالىي مەكتەپلەرنىڭ 50 تىن ئارتۇق ئىلمىي خادىمى قاتناشقان بولۇپ، 20 نەچچە كەسىپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جۇڭـ-

گو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاكادېمىك سۇن خۇڭلىي تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولغان. تەكشۈرۈش رايونى غەربتە پامىر ئېگىزلىكىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ شەرقتە كوئېنلۇن تېغى ئېغىزىغىچە، جەنۇبتا قارا قورۇم تېغى ۋە چاڭ ـ تاڭ ئېگىزلىكىنىڭ شىمالىدىكى كۆكشىل تاغلىرىغىچە، شىمالدا كوئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي قانىتىغىچە بولۇپ، تەكشۈرۈش كۆلىمى تەخمىنەن 400 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا بارىدۇ. بۇ رايون چىڭخەي ـ شىزاڭ ئېگىزلىكىگە ئالاقىدار گېئولوگىيىگە دائىر بەزى مۇھىم مەسىلىلەرنى شەرھلەشتە مەسىلىنىڭ تۈگۈنى ساقلانغان رايون بولۇپ، شەرقىي تېتىسنىڭ شەكىللىنىشى، ئۆزگىرىشى ۋە بۆلەكلەرنىڭ سوقۇلۇش مېخانىزمىنى تەتقىق قىلىشتىكى ئاچقۇچلۇق رايون ھېسابلىنىدۇ. بۇ تۈر بويىچە ئىشلەنگەن تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش خىزمىتى ئېگىزلىكنىڭ شەكىللىنىشى، تەدرىجىي ئۆزگىرىشى، جانلىقلار رايونى سىستېمىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى، تەبىئىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى ۋە تەدرىجى ئۆزگىرىش يۈزلىنىشى قاتارلىق زور مەسىلىلەر ھەققىدىكى بىلىشنىڭ چوڭقۇرلىشىش ۋە مۇكەممەللىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپلا قالماي، بەلكى پۈتۈن يەر شارى مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىشىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ رايونلارنىڭ بايلىقىنى ئېچىپ پايدىلىنىش، تاغلىق رايونلاردىكى تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تەبىئەتنى مۇھاپىزەت قىلىش، شۇنداقلا بۇ رايونلارنىڭ سېجىل تەرەققىياتىنى زۆرۈر ئىلمىي ئاساسلار بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

لوپنۇر كۆلىنى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ تەشكىللىشى، شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى ۋە شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن 1980 ـ يىلىدىن 1981 ـ يىلىغىچە ئېلىپ بېرىلغان. تەكشۈرۈشكە گېئولوگىيە، يەر شەكلى، تۇپراق، ئۆسۈملۈك، ھايۋانات، خىمىيە، تارىخىي جۇغراپىيە قاتارلىق كەسىپلەرگە ئالاقىدار 30 نەچچە ئىلمىي خادىم قاتناشتى. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى پېڭ جياۋمو تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. 1980ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى پېڭ جياۋ ئىز ـ دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىپ قازا قىلغاندىن كېيىن، مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى شىياشۇنچېڭ ئەترەت باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. تەكشۈرۈش ئەترىتى 1980 ـ يىلى 5 ـ، 6 ـ ئايلاردا، 11 ـ، 12 ـ ئايلاردا ۋە 1981ـ يىلى 5 ـ، 6 ـ ئايلاردا لوپنۇر رايونىغا ئۈچ قېتىم ئېچىكىرلەپ كىردى. ئۇلارنىڭ تەكشۈرۈش لىنىيىسى 5000 كىلومېتىرغا، تەكشۈرۈش كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى، تەكشۈرۈش دائىرىسى شەرقتە شىمالىي تاغ ئېدىرلىقىدىن باشلىنىپ، غەربتە تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىغىچە، جەنۇبتا ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىگىچە، شىمالدا قۇرۇق تاغقىچە بولغان دائىرىنى كېڭەيدى. تەكشۈرۈش جەريانىدا كۆل ئوتتۇرىسىدا بۇرغىلاپ تەكشۈرۈش، قۇدۇق قېزىش ئارقىلىق سۇ ئەۋرىشكىسى، كېرىن ئەۋرىشكىسىدىن نەچچە يۈزى، ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىسىدىن 120 سى توپلاندى. تارىخىي يادىكارلىقلاردىن 30 نەچچىسى يىغىۋېلىندى. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈش ئارقىلىق 32 پارچە مەخسۇس تېمىدىكى ئىلمىي ماقالە ۋە دوكلات تاماملاندى، «لوپنۇر كۆلىنى ئىلمىي تەكشۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش» سەرلەۋھىلىك ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى ۋە «سىرلىق كوپنۇر كۆلى» رەسىملەر توپلىمىنى نەشر قىلدۇردى. تەكشۈرۈش نەتىجىسى 1981 ـ يىلى شىنخۇا ئاگېنتلىقى تەرىپىدىن شۇ يىلقى شىنجاڭدىكى بەش چوڭ نەتىجىنىڭ بىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

ياۋا تۈگە ھەققىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي تەكشۈرۈش بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى مۇھىت پىلانلاش مەھكىمىسى بىلەن جۇڭگو دۆلەتلىك مۇھىت ئاسراش باش ئىدارىسىنىڭ خەلقئارالىق ھەمكارلىقتىكى تەتقىقات تۈرى. شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى، ب د ت مۇھىت پىلانلاش مەھكىمىسى ۋە شىنجاڭ مۇھىتنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش مەركىزىي پونكىتى ئۈستىگە ئالغان، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى پىلان مەھكىمىسىنىڭ ئەمەلدارى جان خېيل ۋە شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئىلمىي تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى يۈەن گو يىڭ تەشكىللەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1995 ـ يىلىدىن 1999 ـ يىلىغىچە بولغان بەش يىلدا 30 مىڭ كىلومېتىرغا يېقىن مۇساپىنى بېسىپ، دۇنيادا چالا ـ بۆلا ساقلىنىپ قالغان، قوش لوكىلىق ياۋا تۈگىلەر تارقالغان تۆت رايونىنى، يەنى جۇڭگو ـ موڭغۇلىيە چېگرىسىغا

دىكى تاشقى ئالتاي چوڭى، گاشۇن چوڭى، تەكلىماكان قۇملۇقى ۋە ئالتۇنتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىنى تەكشۈرىدى. لوپنۇر كۆلى رايونىدىكى ئادەمسىز رايونغا ئالتە قېتىم كىرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق، نۆۋەتتە دۇنيادىكى قوش لوكىلىق ياۋا تۆگىنىڭ تارقىلىشى، سانى، ياشاش مۇھىتى ۋە ھەرخىل ئېكولوگىيىلىك خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشى ئېنىقلاندى. قوش لوكىلىق ياۋا تۆگىنىڭ سانى 730 دىن 880 تۇياقتېچىلا قالغان بولۇپ، مۇشۇك ئېيىقتىنمۇ ئاز بولغان دۇنياۋى ئەتىۋارلىق ھايۋان بولۇپ قالغانلىقىنى دەللىلىدى. DNA ئانالىزى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، قوش لوكىلىق ياۋا تۆگىنىڭ ئۆي تۆگىسىنىڭ كىگە قارىغاندا ئۇچ دانە گېن زەنجىرى كۆپىيىپ قالغان، بۇ ئۇنىڭ ئۆي تۆگىسىگە ئوخشىمايدىغان باشقا بىر تۈر ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ تۈر قوش لوكىلىق ياۋا تۆگىنى قوغداشنى ئىلمىي ماتېرىيال بىلەن تەمىن ئېتىپ، لوپنۇر كۆلى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى پىلانىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى.

شىنجاڭنىڭ يايلاق بايلىقىنى تەكشۈرۈش

دۆلەتنىڭ 1978 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە بولغان پەن - تېخنىكا پىلانى پروگراممىسىدىكى يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايلىقىنى تەكشۈرۈش ۋە يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش تەتقىقات تۈرىنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى. بۇنىڭغا ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتى رياسەتچىلىك قىلدى. تەكشۈرۈشكە شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ يايلاق تەتقىقات ئورنى، يايلاق باش پونكىتى، 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتى، شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتى، شۇنىڭدەك پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلىق يايلاق تەكشۈرۈش ئەترەتلىرى قاتناشتى. تەكشۈرۈش خىزمىتىگە جەمئىي 300 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى، 1980 - يىلىدىن 1988 - يىلىغىچە تۈرلۈك تەكشۈرۈش ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندىدى. ئاساسلىق نەتىجىلەر تۆۋەندىكىچە: 1:100000 ماسشتابلىق ئوتلاق تىپى خەرىتىسى، ئوتلاقتىن پايدىلىنىشنىڭ ھازىرقى ئەھۋال خەرىتىسى سىزىپ چىقىلدى؛ مۇشۇ ئاساستا 1: 200000 ماسشتابلىق ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىرىگە ماس خەرىتىلەر تۈزۈلدى؛ 1:500000 ماسشتابلىق ۋە 1:1000000 ماسشتابلىق شىنجاڭنىڭ يايلاق بايلىقى خەرىتىسى سىزىپ چىقىلدى؛ پۈتۈن شىنجاڭدىكى ناھىيە، ۋىلايەت (ئوبلاست) ۋە ئاپتونوم رايوندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك ئورۇنلىنىڭ ئوتلاق بايلىقى سانلىق مەلۇمات ماتېرىيالى تۈزۈپ چىقىلدى. ناھىيە ۋە ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىلدى. «شىنجاڭدىكى يەم - خەشەك قىلىنىدىغان ئاساسلىق ئۆسۈملۈكلەر تەزكىرىسى» (1 - ، 2 - قىسىم)؛ «شىنجاڭ ئوتلاق ئۆسۈملۈكلىرى ئىسمىلىكى»؛ «شىنجاڭنىڭ ئوتلاق بايلىقى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش» قاتارلىق مەخسۇس ئەسەرلەر نەشر قىلىندى؛ «1:1000000 ماسشتابلىق جۇڭگو ئوتلاق بايلىقى خەرىتىسى» تۈزۈپ نەشر قىلىندى.

شىنجاڭ ھايۋاناتلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش

يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش تەلەپ - چىگە ئاساسەن، 1986 ~ 1990 - يىللىرى ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ رياسەتچىلىكىدە ئېلىپ بېرىلغان. ئاپتونوم رايوندىكى ماتارىپ، پەن تەتقىقاتى ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئورۇنلىرى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى كەسپىي رەھبەرلەر، تېخنىك خادىملار ۋە مۇتەخەسسىسلەردىن بولۇپ 952 كىشى قاتناشتى. تەكشۈرۈش 46 ئاي داۋاملاشتى. بۇ قېتىمقى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش پۈتۈن شىنجاڭدىكى 15 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، 87 ناھىيە (شەھەر)، 836 يېزا - بازار، 21 نەسىللىك چارۋا (ئۆي قۇشلىرى) فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، 460 مىڭ چارۋا، 21 خىل ھايۋان، 161 خىل ھايۋانات يۇقۇملۇق كېسەللىكى تەكشۈرۈلدى. 19 خىل سېرولوگىيىلىك دىئاگنوز قويۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، تەكشۈرۈلگەن تۈرلۈك ھايۋانلار 1 مىليون 490 مىڭ تۈياق قېتىمغا يەتتى، جەمئىي 8049 نەپەر تېخنىك خادىم ۋە دېھقان - چارۋىچى تەكشۈرۈش ۋە ئەۋرىشكە ئېلىش خىزمىتىگە قاتناشتى. شىنجاڭ ھايۋاناتلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئاساسىدا، شىنجاڭنىڭ تۆنجى مال دوختۇرلۇق تارىخىي كىتابى — «شىنجاڭ ھايۋاناتلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش ۋە ئالدىنى ئېلىش» دېگەن ئەسەر پۈتكۈزۈلدى. بۇ كىتاب، شىنجاڭ ھايۋاناتلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ قوزغىلىش ۋە تارقىلىشىنىڭ تارىخى ھەم ھازىرقى ھالىتى سىستېمىلىق بايان قىلىنىپ، شىنجاڭ ھايۋاناتلىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىلىش قانۇنىيىتى ۋە ئالاھىدىلىكى شەرھلەنگەن.

شىنجاڭنىڭ بوز يەر بايلىقىنى ئۇنۇمۇرسال تەكشۈرۈش دۆلەتنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى پىلانىدىكى نۆۋەتلىق تۈرلەرنىڭ بىرى. ئاپتونوم رايون لۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى رىياسەتچىلىك قىلدى، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى بىلەن سابىق شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسىنىڭ چارلاش ـ لايىھىلەش 2 ـ شۆبە يۈرتى بىرلىكتە «شىنجاڭنىڭ بوز يەر بايلىقىنى ئۇنۇمۇرسال تەكشۈرۈش ئەترىتى»نى تەشكىللىدى. بۇ ئەترەت تۈپراق، گىدرولوگىيە، سۇچىلىق، مېتېئورولوگىيە، يەر قىياپىتى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، يايلاق، ئۆسۈملۈك، ئىقتىسادىي جۇغراپىيە، يەر پىلانلاش، سۇ مەسئۇلاتلىرى ۋە خەرىتە سىزىش، ئانالىز قىلىش قاتارلىق كۆپ كەسىپتىن تەشكىل تاپتى. تەكشۈرۈش ئەترىتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تۈزلەڭلىك، تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىدىكى تۈزلەڭلىك، ئالتاي ۋىلايىتى (تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە ئىلى ۋىلايىتى قاتارلىق تۆت نۆۋەتلىق رايونىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈلگەن كۆلەم 654 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى. تەكشۈرۈشتە، يەر بايلىقىنى مەركەز قىلغان ھالدا سۇ، تۈپراق، ئوتلاق، ئورمان قاتارلىق يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايلىقلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە ئۇنۇمۇرسال باھالاشقا بىرلەشتۈرۈپ، تەكشۈرۈلگەن رايونلارنى ئېچىپ پايدىلىنىش يۆنىلىشى ۋە شۇنىڭغا ئائىت پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. تۈرلۈك كەسىپى خەرىتىلەردىن 28 يۈرۈشى سىزىلدى، تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ستاتىستىكا ماتېرىياللىرىدىن 68 خىلى تۈزۈپ چىقىلدى. 2 مىليون خەتلىك تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىپ چىقىلدى. بۇ تەكشۈرۈش 1984 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا ۋە جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك پەن-تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

تارىم دەريا ۋادىسىدىكى بايلىقنى تېلېتېخنىكىلىق تەكشۈرۈش 1983 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دۆلەت زېمىنى ئىدارىسى رىياسەتچىلىك قىلدى، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ بىئولوگىيە، تۈپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنى ئۇستىگە ئالدى. بىر قەدەر ئىلغار بولغان تېلېتېخنىكا قوللىنىلىپ تەبىئىي بايلىق تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈلگەن كۆلەم 40 كۋادرات كىلومېتىرغا، تەكشۈرۈش ۋاقتى بەش يىلغا، قاتناشقان ئادەم 30 غا يەتتى. 1983 ـ يىلى 5 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە، تېلېتېخنىكا ئەترىتى ئايروپىلاندىن سۈرەتكە ئېلىشقا ماسلىشىپ ماس قەدەملىك دېگۈدەك تەكشۈرۈپ، ئۇچ غول لىنىيىنى، 48 توغرا لىنىيىنى كېسىپ ئۆتتى، 92 تەكشۈرۈش نۇقتىسىغا قەدەم باستى، نۇرغۇنلىغان ئوقۇش نۇقتىلىرى (ئەۋرىشكە يەرلەر)نى خاتىرىلىدى، زور مىقتارداكى تۈپراق، سۇ، ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىلىرىنى توپلىدى، نۇرغۇنلىغان ئۇلگە يەر ۋە يەردىكى ئاساسلىق مۇقىم ماددىلارنىڭ سېپىكتىرى ئۇلچەندى. 1984 ـ يىلىدىن 1986 ـ يىلىغىچە دالىدا تولۇقلىما تەكشۈرۈش، ئەۋرىشكە خەرىتىسىنى تەكشۈرۈپ دەلىللەش، ئېنىقلىق دەرىجىسىنى ئۇلچەش ئىشلىرى قايتا ئىشلىنىپ، يەر قىياپىتى، دەريا سىستېمىسى، يەر تىپى، يەر بايلىقى، يەردىن پايدىلىنىش، قۇملۇشش، يېپىنچا ئۆسۈملۈك، توغراقلىق ۋە ئوتلاق قاتارلىق توققۇز تۈر، 314 كەڭلىك 1:100000 ماسشتاب بويىچە مەخسۇس سىستېمىلاشقان خەرىتە سىزىش تاماملاندى. 30 پارچە دوكلات ۋە ئىلمىي ماقالە يېزىلدى. 1000 پارچىدىن ئارتۇق مەنزىرە رەسىمى تارتىلدى. بۇ تەكشۈرۈشلەر تارىم دەريا ۋادىسىنى تىزگىنلەش ۋە ئېكولوگىيە قۇرۇلۇشىنى ئىلمىي ئاساس بىلەن تەمىنلىدى.

ئىجتىمائىي پەن شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ساھەسىدىكى ئىلمىي پائالىيەتلەرنى ئاك دەسلەپ خەن سۇلالىسى دەۋرىدىن سۇرۇشتۇرۇشكە بولىدۇ. لېكىن، 1949 ـ يىلىدىن ئىلگىرى بۇ ساھەدىكى ئىلمىي پائالىيەتلەرنىڭ تەرەققىياتى ئىنتايىن ئاستا بولدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماركسىزم ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى قىلغان شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن ئىشلىرى تەرەققىي قىلىشنىڭ ھەقىقىي قەدىمىنى باشلىدى ھەمدە سوتسىيالىزم ئىشلىرىنىڭ ئالغا بېسىش قەدىمىگە ئەگىشىپ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىدى، كۈندىن ـ كۈنگە گۈللەندى.

تارىخىي تەرەققىيات ئەھۋالى خەن سۇلالىسى دەۋرىدىن جۈڭخۇا مىنگو مەزگىلىگىچە قانات يايغان ئىلمىي تەتقىقات ئاساسلىق تەرجىمە، تىلشۇناسلىق، ئەدەبىيات، تارىخشۇناسلىق ۋە يەرلىك تەزكىرە تۈزۈش قاتارلىق جەھەتلەرگە مەركەزلەشكەن. خەن ۋە تاڭ سۇلالىلىرى مەزگىللىرىدىكى تەرجىمە ئىشلىرىدا، بۇددا نوملىرىنى تەرجىمە قىلىش ئەڭ ئالغان بولۇپ، بۇنىڭدا

شىنجاڭنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىشقا كېرەكلىك نۇر-غۇن قىممەتلىك ماتېرىياللار قالدۇرۇلغان. تىل ۋە ئەدەبىيات جەھەتتە، قارا خانىيلار سۇلالىسى مەزگىلى-دىكى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دې-ۋانى»، يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ چوڭ ھەجىملىك داس-تانى «قۇتادغۇبىلىك» ۋەكىللىكىدىكى ئەسەرلەر شىن-جاڭنىڭ ئەينى چاغدىكى تىل - ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن ئىجادىيەت جەھەتتە قازانغان نەتىجىلىرىنى ئەكس ئەتتۈردى. تارىخشۇناسلىق تەتقىقاتى جەھەتتە، مىلا-دىيە سۇلالىسىدىن ئىلگىرى پەقەت مىرزا مۇھەممەد (مىرزا ھەيدەر كۆرەگان) نىڭ «تارىخى رەشىدىي» قاتارلىق ئازغىنا تەتقىقات نەتىجىلىرىلا بار ئىدى. چىڭ سۇلالە-سىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگە كەلگەندە، تەتقىقات خې-لى زور دەرىجىدە راۋاجلىنىپ شىنجاڭنىڭ يەرلىك تا-رىخى ۋە مىللەتلەر تارىخىغا ئائىت بىر تۈركۈم مۇھىم ئىلمىي قىممىتى بار ئەسەرلەر بارلىققا كەلدى. مەسە-لەن، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى شاھ مەھمۇت جۇرا-سىنىڭ «تاۋارىخ»، مۇھەممەت سادىق قەشقەرىنىڭ «خوجىلار تەزكىرىسى»، چى يۈنشىنىڭ «غەربىي يۇرت-نىڭ جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى»، زىيا ئۆنۈۋۇنىڭ «جۇڭ-گونىڭ غەربىي يۇرتىنى باشقۇرۇش تارىخى: (جۇڭخوا مىنگو مەزگىلى)» قاتارلىقلار. چىڭ سۇلالىسى دەۋرە-ىدە ھۆكۈمەت دائىرىلىرى تەرىپىدىن توزۇلگەن شىنجاڭ تەزكىرىسىگە ئائىت «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەز-كىرىسى»، «شىنجاڭ ھەققىدە ئومۇمىي چۈشەنچە»، «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» قاتارلىقلار بار. بۇلارغا شەخسىي ئاپتورلار تەرىپىدىن يېزىلغان ئەسەر-لەرنى قوشساق يۈز خىلدىن ئاشىدۇ.

XX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىغا كەلگەندە، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ راۋاجىغا ئەگىشىپ، يۇ شيۈسۈڭ، لىن جىلۇ، دۇ جۇڭيۈەن، شېن يەنبىڭ، جاڭ جۇڭشى قاتارلىق بىر تۈركۈم جۇڭ-گو كومۇنىستلىرى ۋە ۋەتەنپەرۋەر زاتلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەت قىلدى. نەتە-جىدە، پەلسەپە، ئىقتىسادشۇناسلىق قاتارلىق ئىلمىي ساھەدىكى تەتقىقاتقا يېڭىدىن كۈچ بولۇندى. جاڭ جۇڭشى، شېن جىيۈەن قاتارلىقلار ئىلگىرى - كېيىن شىنجاڭ ئىنستىتۇتىدا «يېڭى پەلسەپە»، «جۇڭگو ئىنقىلابى تارىخى»، «دۇنيا ئىنقىلابى تارى-خى» ۋە «ماتېرىيالىزملىق دىئالېكتىكا» قاتارلىق دەرسلەرنى تەسىس قىلدى. ماۋزېدۇڭنىڭ «ئۇزۇنغا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش ھەققىدە»، «يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە» قاتارلىق ئەسەرلىرى ھەمدە شېن جىيۈەننىڭ «ئىجتىمائىي پەن ساۋاتلىرى ئوقۇشلۇقى»، شۇ دەۋىر-نىڭ «ئىقتىسادشۇناسلىق ھەققىدە»، جاڭ جۇڭشىنىڭ «يېڭى پەلسەپە ھەققىدە» ۋە «جۇڭگو يېقىنقى زامان ئىنقىلابى تارىخى» قاتارلىق ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلە-رى نەشر قىلىندى.

جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىش جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئومۇمەن مۇنداق ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ:

1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ھارپىسىغىچە بولغان مەزگىل بۇ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن ئىشلىرىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەزگىلدە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭ شۇبىسى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئىشخانىسى (1949 - يىلىنىڭ ئاخىرى)، تارىخ تەتقىقات ئىشخانا-سى (1956 - يىلى)، پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن گۇرۇپپىسى (1960 - يىلى)، ئارخېئولوگىيە تەتقى-قات ئورنى (1960 - يىلى)، مىللەتلەر تەتقىقات ئور-نى (1962 - يىلى) قاتارلىق بىر بۆلۈك كەسپىي تەتقىقات ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى ئاپتو-نوم رايونلۇق پارتكوم سىياسىي - نەزەريىۋى ژۇرنال «شىنجاڭ قىزىل بايرىقى» نى تەسىس قىلدى. شۇنىڭ-دىن ئېتىبارەن، شىنجاڭدا كەسپىي ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات ئاپپاراتى بىلەن ئىجتىمائىي پەن نەزەريىۋى ژۇرنىلى ھەم كەسپىي ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى تەتقىقات خادىملىرىنىڭ يوق بولۇش ھالىتىگە خاتىمە بېرىلدى. 1960 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى ۋە بىر قىسىم ئالىي مەكتەپلەردە پەلسەپە، سىياسىي ئېقتىساد، ئىلمىي سوتسىيالىزم، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى تارىخى، تىل - ئەدەبىيات ۋە ماتېماتىكا قاتارلىق پەنلەرنى ئوقۇتۇش ۋە تەتقىق قىلىش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات خىزمىتىگە ئاساس سېلىندى. بۇ مەزگىلدىكى ئىلمىي تەتقىقات پائالىيىتىدە، بىر تەرەپتىن ماركسىزم كلاسسىكلىرىنىڭ ئەسلىي ئەسەرلىرىنى ئىزاھلاش خا-راكتېرلىك تەتقىقات ئېلىپ بېرىلىپ، ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ ئاساسىي پرىنسىپ-لىرى بىلەن ئومۇمىي ساۋاتلىرى ئومۇملاشتۇرۇلغان ۋە تەشۋىق قىلىنغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات خادىملىرى مەركەزلىك ھالدا شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالى، مىللەتلەر مەسىلە-

سى، يەرلىك تارىخى، مىللەتلەر تارىخى، مىللەتلەر تىل ـ يېزىقى قاتارلىقلارنى سىستېمىلىق تەكشۈرۈپ تەتقىق، قىلدى شۇنىڭدەك ئاساراتەتقىلەرنى كەڭ كۆلەملىك تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئىلمىي قىممەتلى بار بىر تۈركۈم تەكشۈرۈش دوكلاتىنى يېزىپ چىقتى، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، شىبە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر. نىڭ قىسقىچە تارىخى، تەزكىرىسىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ ئارقىلىق ھەر دەرىجىلىك پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنى تەدبىر بەلگىلەشتە كېرەكلىك بولغان نەزەرىيىۋى ئاساسلارنى تەمىنلىدى ھەمدە بىر تۈركۈم ھەر مىللەت ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى.

1966 ـ يىلىدىن 1976 ـ يىلىغىچە بولغان ئون يىللىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بۇ مەزگىلدە ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتىنىڭ نورغۇن پائالىيەتلىرى ئاساسىي جەھەتتىن توختاپ قالدى، تەتقىقات خادىملىرى زەربىگە ئۇچرىدى.

1978 ـ يىلىدىكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ كومىتېتىنىڭ يىغىنىدىن كېيىنكى مەزگىل بۇ مەزگىلدە ئىجتىمائىي پەن ئىشلىرى يېڭىۋاشتىن ساغلام تەرەققىيات يولىغا چۈشۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز، ناھايىتى ياخشى نارىخىي مەزگىلگە كىردى. بۇنىڭ ئىسپاتلىرى تۆۋەندىكىچە: بىرىنچى، 1978 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن بىر قىسىم ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئەسلىگە كەلدى، قۇرۇلدى ھەم ئۇلارنىڭ خىزمىتى كۈچەيتىلدى. 1981 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى قۇرۇلدى (يەنى تارىخ، مىللەت، دىن، ئىقتىساد، تىل، مىللەتلەر ئەدەبىياتى، قانۇن، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ماركسىزم ـ لېنىنىزم ـ ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى قاتارلىق توققۇز تەتقىقات ئورنى تەسىس قىلىندى). شۇ يىلى 9 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پارتىيە تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللارنى توپلاش كومىتېتى قۇرۇلدى (بۇ كومىتېتنىڭ نامى 1996 ـ يىلى پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى). ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىۋېرسال سىياسىي نەزەرىيە تەتقىقات ئاپپاراتلىرىنى تەسىس قىلىش بىلەن بىرۋاقتىتا، يەنە پۈل مۇئامىلە، پىلانلىق ئىگىلىك، مالىيە، مۇپەتتىشلىك، مال باھاسى، ماتېرىيال، مىللەتلەر ـ دىن سىياسىتى ۋە ئاساسەن تەۋە كەسىپىي تەتقىقات ئورۇنلىرىنى ئارقا ـ ئارقىدىن قۇردى ياكى ئەسلىگە كەلتۈردى. ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەرمۇ نوپۇس، ئوتتۇرا ئاسىيا، ئىقتىساد، ئانتروپولوگىيە، غەربىي يېۋرت ئەدەبىياتى، ئالتايشۇناسلىق، دۇنخۇاڭ تۇرپانشۇناسلىق، ئاكسىيە ۋە كارخانا قاتارلىق 20 دىن ئارتۇق كەسىپىي تەتقىقات ئورۇنلىرىنى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قۇرۇپ چىقتى. 1984 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ يەرلىك تەزكىرە تۈزۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1990 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە دېڭ شىياۋپىڭ نەزەرىيىسى تەتقىقاتى بىلەن تەشۋىقاتىنى كۈچەيتىپ، جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىزم ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، دېڭ شىياۋپىڭ نەزەرىيىسىنى تەتقىق قىلىش مەركىزىدىن بەشى قۇرۇلدى. ئىككىنچى، پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات خىزمىتىگە قارىتا رەھبەرلىكنى كۈچەيتتى. 1984 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە ئىلمىي جەمئىيەت. لەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى (بۇ بىرلەشمىنىڭ نامى 1991 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى). بۇ بىرلەشمە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىجتىمائىي پەن سىستېمىسىدىكى ئىلمىي جەمئىيەتلەرنى بىر تۇتاش باشقۇرۇپ، ئىلمىي تەتقىقات پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەشكە مەسئۇل بولدى. 1992 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنلەرنى پىلانلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئىلكىدە ئىشخانا تەسىس قىلىندى. ئىشخانا مەخسۇس دۆلەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن تەرەققىياتىنى ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاش ۋە نۇقتىلىق ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات تېمىلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭ راسخوتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1993 ـ يىلى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر نەتىجىلىرىنى باھالاپ مۇكاپاتلاش ۋاقتىلىق چارىسى» تۈزۈلۈپ يولغا قويۇلدى. 1996 ـ يىلى ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاپ مۇكاپاتلاشنى باشقۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى (بۇ ئىشخانا ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسىدە تەسىس قىلىندى.

دى) . ئۇچىنچى، ئىجتىمائىي پەن خادىملىرى قوشۇنى ئۆزلۈكسىز زورايدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىجتىمائىي پەن كەسپىي تەتقىقات خادىملىرى ۋە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى كەسپىي ئوقۇتقۇچى ۋە تەتقىقات خادىملىرىنىڭ ئومۇمىي سانى 3600 دىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىملىرى 1500 دىن ئارتۇق، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 1000 نەپەر. تۇنىنچى زور بىر تۈركۈم ئىلمىي جەمئىيەت، تەتقىقات جەمئىيىتى قاتارلىق ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلاتلار ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كەلدى. 1979 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتى، تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتى، پەلسەپە ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى ئىلمىي تەشكىلاتلار 101 گە، ئەزالىرى تەخمىنەن 70 مىڭغا يېتىپ، ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئالىي مەكتەپ، پارتىيە مەكتىپى، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە تارماقلارغا تەۋە تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئاممىۋى تەشكىلات قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان، ئۆزئارا ماسلاشقان، بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، بىر - بىرىنى تولۇقلايدىغان، تۈرلىرى بىرقەدەر مۇكەممەل ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى. ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرى جانلىنىپ، بىر قاتار كۆپ مەنبەلىك ئىلمىي مۇھاكىمە ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرى تەشكىللەندى. بۇنىڭ ئىچىدە، مەملىكەت ۋە خەلقئارادا تەسىر پەيدا قىلغان ئىلمىي پائالىيەتلەر100قېتىمدىن ئاشىدۇ. بەشىنچى، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىكى»، «غەربىي يۇرت تەتقىقاتى»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى»، «ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش»، «ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇچۇرلىرى»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى»، «تىل ۋە تەرجىمە» قاتارلىق ھەرخىل تىل - يېزىقتىكى ئىجتىمائىي پەنگە ئائىت 30 خىلدىن ئارتۇق ژۇرنال نەشر قىلىندى. تەتقىقات ساھەسى كېڭىيىپ، تەتقىقات سۈپىتى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈلۈپ، زور بىر تۈركۈم تەتقىقات نەتىجىلىرى قولغا كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايوندا ئىجتىمائىي پەنگە ئائىت مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاپ تەقدىرلەش پائالىيىتى تۆت قېتىم ئېلىپ بېرىلدى. بۇ پائالىيەتكە سۈنۈلغان ھەرخىل تەتقىقات نەتىجىلىرى 6200 تۈر بولۇپ، بۇنىڭدىن 1149 تۈر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرلەشىگە ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتىنىڭ ئالاھىدىلىكى شىنجاڭ يەر مەيدانى كەڭ، تارىخى ئۇزۇن، ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن تۇتىشىدۇ، كۆپ مىللەت، كۆپ خىل دىن بار رايون. يەرلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي خۇسۇسىيەتكە باي مۇشۇ زېمىندا يىلتىز تارتقان شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ئىشلىرى كۆپ مىللەت مەدەنىيىتى بىلەن رايون مەدەنىيىتىنىڭ ئۇنۇپرسال تەسىر بېرىدە، يېقىنقى 50 يىلدىن بۇيان، ئىلىم - پەن قۇرۇلۇشىدىن تارتىپ تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ شەكىللىرىگىچە ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلدى.

شىنجاڭ رايون ئالاھىدىلىكى ئۈچ مىللىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولدى. شىنجاڭنىڭ يەرلىك تارىخى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر تارىخى، مىللەت نەزەرىيىسى بىلەن مىللەتشۇناسلىق، دىنىي مەسىلىلەر، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقى بىلەن ئەدەبىياتى، ئاسار ئەتىقە، ئارخېئولوگىيە ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مەسىلىسى قاتارلىقلار پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ يۇكسەك دەرىجىدە ئىزچىل ئەھمىيەت بېرىشى ئارقىلىق، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئىجتىمائىي پەن خادىملىرىنىڭ تىرىشچانلىقىدىن ۋە تەتقىق قىلىدىغان مۇھىم نۇقتىسىغا ئايلاندى. بۇ جەھەتتە زور بىر تۈركۈم مەملىكەت، ھەتتا خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدە بەلگىلىك تەسىر قوزغىغان تەتقىقات نەتىجىلىرى ۋۇجۇدقا چىقتى. بىرىنچى، چېگرا رايون تارىخى تەتقىقاتى جەھەتتە، شىنجاڭدىكى تارىخشۇناسلار «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (ئۈچ قىسىم)، «قاراخانىيلار سۇلالىسى تارىخىدىن ئومۇمىي بايان»، «قىسقىچە جۇڭغار تارىخى»، «قىسقىچە ئۇيغۇر تارىخى»، «قىسقىچە قازاق تارىخى»، «قىسقىچە قىرغىز تارىخى»، «قىسقىچە شىبە تارىخى»، «قىسقىچە تاتار تارىخى»، «قىسقىچە ئۇيرات موڭغۇللىرى تارىخى» (1 - ، 2 - قىسىم)، غەربىي شىمالىي ئۇنۇپرسىتېتى، لەنجۇ ئۇنۇپرسىتېتى، گەنسۇ يېدا-گوگىكا ئۇنۇپرسىتېتى، شىنجاڭ ئۇنۇپرسىتېتى ۋە شىنجاڭ مىللەتلەر تەتقىقات ئورنى بىرلىكتە تۈزگەن «چارروسىيىنىڭ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىي چېگرا رايونىغا تاجاۋۇز قىلىش تارىخى»، ۋاڭ جېلەينىڭ باش مۇھەررلىرلىكىدە تۈزۈلگەن «ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى»، لىيۇزشياۋنىڭ «ئۇيغۇر تارىخى» (1 - ، 2 - قىسىم)، شۇ زۇڭجېڭنىڭ «تۈرك تارىخى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئەسەرلەر جۇڭگونىڭ تارىخ تەتقىقات ساھەسىدە

كى بوشلۇقنى تولدۇردى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگۈچە، يەرلىك تەزكىرە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئورۇنلار ھەرخىل تەزكىرە كىتابلىرىدىن 90 خىلدىن ئارتۇقراقىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى. 1980 ـ يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭدا پارتىيە تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللارنى يىغىش، توپلاش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مىللەتلەرنىڭ تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللارنى توپلاش، تۈزۈپ نەشر قىلىش خىزمىتى ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ئىككىنچى مىللەت نەزەرىيىسى بىلەن مىللەتشۇناسلىق تەتقىقاتى جەھەتتە، 1953 ـ يىلى نەشر قىلىنغان «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا ـ كەنتلىرى» ناملىق كىتاب «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىجتىمائىي تارىخىي ماتېرىياللىرى مەجمۇئەسى» گە كىرگۈزۈلۈپ، 1979 ـ يىلى تۈزىتىلىپ قايتا نەشر قىلىندى. 1950 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا يېزىلغان دوكلاتلارمۇ توپلام قىلىنىپ، «شىنجاڭ چارۋىچىلىق رايونلىرى» دەگەن نامدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى. يېقىنقى 20 يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ھەمكارلىشىپ يېزىپ نەشرقىلدۇرغان «مارکسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتى» ناملىق ئەسەر شىنجاڭدىكى ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرى تەسىس قىلغان «مىللەت نەزەرىيىسى ۋە مىللەتلەر سىياسىتى» دەرسلىكى بىر تۈتاش قوللانمىسى قىلىندى. ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات خادىملىرى كوللېكتىپ تۈزگەن «شىنجاڭدىكى تارىخىي شەخسلەر»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، «پانتىسلامىزم ۋە پانتۈركىزم ھەققىدە تەتقىقات»، «جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى» قاتارلىق ئەسەرلەر ھەمدە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى گېزىت، ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان مۇشۇ مەسىلىلەر تەتقىقاتىدىكى نۇرغۇنلىغان ئىلمىي ماقالىلەر دىققەت ـ ئېتىبارغا ۋە ياخشى باھاغا ئېرىشتى. ئۇچىنچى، دىنىي مەسىلە تەتقىقاتى جەھەتتە، لى تەييۇ قاتارلىقلارنىڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «شىنجاڭدىكى دىنلار»، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى دىن تەتقىقات ئورنى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن «جۇڭگو شىنجاڭ رايونىدىكى ئىسلام دىنى تارىخى» (1 ـ، 2 ـ قىسىم)، «قىسقىچە شىنجاڭ ئىسلام تارىخى»، «ئاتېشىزم تەرىپىسى ئوقۇشلۇقى»، لى كاڭنىڭنىڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «ماركسىزملىق دىن قارىشى ئوقۇشلۇقى»، جاۋ جېنىمىڭ قاتارلىقلارنىڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «يېڭى مەزگىلدىكى شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ۋە دىنىي مەسىلە ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىق بىر تۈركۈم ئەسەرلەر نەشر قىلىنىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى دىنشۇناسلىق ساھەسىدىكىلەرنىڭ بىرقەدەر يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى. تۇنجىچى، ئارخېئولوگىيە تەتقىقاتى جەھەتتە، شىنجاڭدىكى ئارخېئولوگىيە خادىملىرى تۈزۈپ نەشر قىلدۇرغان «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيىسىنىڭ 30 يىلى» ناملىق مەخسۇس توپلام ۋە چوڭ ھەجىملىك ئاسارئەتىقە رەسىملىك توپلىمى «يېپەك يولى»، «شىنجاڭدىن قېزىۋېلىنغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، «شىنجاڭدىكى قەدىمكى مىللەتلەر مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، «شىنجاڭ تارىخىي مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، «ئۇيغۇن تەتقىقاتى» قاتارلىقلار شىنجاڭنىڭ قەدىمكى دەۋرىدىكى مىللىي مەدەنىيىتى بىلەن تونۇشۇشنى مول ئەمەلىي ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلىدى. بەشىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ يېزىقى ۋە ئەدەبىياتى تەتقىقاتى جەھەتتە، «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ ھازىرقى، زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى، كلاسسىك چوڭ ھەجىملىك داستان «قۇتادغۇبلىك» نىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمىي، نەسرىي يەشمىسى ۋە خەنزۇچە تەرجىمىسى نەشر قىلىندى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىدىن زور بىر تۈركۈمى ۋە مۇزىكىلىق يېگانە ئەسەر «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» قېزىپ يىغىۋېلىنىپ، رەتلەپ تەرجىمە قىلىنىپ نەشردىن چىقتى. خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە، ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە، قازاقچە ـ خەنزۇچە، خەنزۇچە ـ قازاقچە قاتارلىق ئون نەچچە خىل لۇغەت، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز تىللىرىغا ئائىت كۆپ خىل گرامماتىكا دەرسلىكلىرى ۋە شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىنىڭ ئىملا لۇغەتلىرى تۈزۈلۈپ نەشر قىلىندى. قىرغىزلارنىڭ ئېپوسى «ماناس» ۋە موڭغۇللارنىڭ ئېپوسى «جاڭغىر» ھەم «گېسار» يىغىۋېلىنىپ، رەتلىنىپ ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىندى. شىنجاڭدىكى 12 ئاز سانلىق مىللەتنىڭ قىسقىچە ئەدەبىيات ئەھۋالى يېزىلىپ، ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىندى. يەنە «شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتىغا ئائىت ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى»، «شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئوبزورىغا ئائىت ماقالىلەر توپلىمى» ۋە «تا-

جىك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» قاتارلىق ئەسەرلەر نەشر-
دىن چىقتى.

*نەزەرىيە ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، رې-
ئاللىق ئۈچۈن خىزمەت قىلىنىدى.* 1978 - يىلىدە-
كى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ 11 - نۆ-
ۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنى-
دىن بۇيان، پۈتۈن پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتە-
سى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشقا يۆتكىلە-
شىگە ئەگىشىپ، ئىقتىسادشۇناسلىق تېز سۈرئەتتە
نۇقتىلىق قىزىق پەنگە ئايلاندى. تەتقىقات خادىملىرى
كۆپەيىپلا قالماستىن، بەلكى تەتقىقات ساھەسى كېڭە-
يىپ، شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ ھەممە تارماقلىرىغا تۆ-
كاشتى. ئىلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20
نەچچە يىلدىن بۇيان، ھەر مىللەت مۇتەخەسسىس، ئا-
لىملىرى دەۋرىنىڭ ئېغىمىنى چىڭ تۇتۇپ خەلقنى بېيە-
تىپ، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قە-
لىپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش تەرەققىيات
ئىستراتېگىيىسى، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، تۈ-
رلىمە ئىلاھاتى قاتارلىق زور مەسىلىلەرنى چۈرىدىگەن
ئاساستا ئومۇمىيۈزلۈك تەتقىقات ئېلىپ بارىدى، نەتىجە-
دە، «شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى توغرىسىدا
ئومۇمىي بايان»، «شىنجاڭنىڭ تەرەققىيات ئىسترا-
تېگىيىسى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى
ئېچىش»، «بوستانلىق ئىگىلىكى توغرىسىدا»، «شىن-
جاڭنىڭ پولات - تۆمۈر ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى»،
«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەننىڭ
ئىلاھاتى ۋە تەرەققىياتى»، «ئاسىيا - ياۋروپا ئىكە-
كىنچى چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى ھەققىدە تەتقىقات»،
«شىنجاڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ھازىرى ۋە
كەلگۈسى»، «ئۇرۇمچى ئىقتىسادىي - تېخنىكا تەرە-
قىيات رايونىنى ئېچىش تەپەككۇرى ۋە ئۇنى يولغا قو-
يۇش شەكلى» قاتارلىق بىر تۈركۈم يۇقىرى سۈپەتلىك
ئەسەرلەر، مەخسۇس دوكلاتلار، تەكلىپ - تەدبىرلەر
ۋە ئىلمىي ماقالىلەر نەشر قىلىنىپ، رەھبەرلىكىنىڭ
سىياسەت بەلگىلىشىنى ۋە ئەمەلىي خىزمەت ئورۇنلىرى-
نى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. بۇلارنىڭ
ئىچىدىكى بىر قىسىم مۇھىم كۆز قاراشلار، ئالايلۇق،
شىنجاڭدا زور كۆلەملىك دېھقانچىلىق تەرەققىياتى
ئىستراتېگىيىسى بىلەن بايلىقلارنى ئېچىش ئىستراتې-
گىيىسى، «سىرتتىن كىرگۈزۈپ ئىچكى قىسىمدا بىر-
لىشىش»، «شەرق بىلەن بىرلىشىپ غەربكە چىقى-
رىش» ۋە «ئومۇمىي دائىرىلىك ئېچىۋېتىش، غەربىي
قىسىمغا مايىل بولۇش» قاتارلىق مۇھىم كۆز قاراشلار
ئەمەلىي خىزمەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن قوبۇل قىلى-
نىپ، جەمئىيەتتىكى ھەر ساھەنىڭ تولۇق مۇئەييەن-
لەشتۈرۈشىگە ئېرىشتى. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللى-
رىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، پۈتۈن رايونىمىزدىكى
كەڭ كادىر ۋە ئاممىنىڭ دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسىنى
چوڭقۇر ئۆگىنىشى ۋە ئىگىلىۋېلىشىغا يارىدەم بېرىپ،
رايونىمىزنىڭ ئىسلاھات، تەرەققىيات، مۇقىملىقى دا-
ۋاسىدا كۆرۈلگەن ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش
ئۈچۈن، نەزەرىيە خادىملىرىنىڭ قېتىرقىنىپ تەتقىق
قىلىش نەتىجىسى بولغان «دېڭ شياۋپىڭنىڭ سوتسىيا-
لىزمنىڭ ماھىيىتى توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىنىڭ پەل-
سەپىۋى ئالاھىدىلىكى» قاتارلىق بىر تۈركۈم ئىلمىي
ماقالىلەر گېزىتتە ئېلان قىلىندى؛ «دېڭ شياۋپىڭ
نەزەرىيىسى ۋە شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى» قاتارلىق كە-
تابلار نەشر قىلىندى. «پائىسلامىزم، پانتۈركىزم-
نىڭ شىنجاڭدا تارقىلىش تارىخى توغرىسىدا»، «ئۇد-
مۇرا ئاسىيا سىياسىي ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىيات تار-
خى، ھازىرقى ھالىتى ۋە شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقى»
قاتارلىق بىر تۈركۈم تەتقىقات مۇۋەپپەقىيەتلىرىمۇ
شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا ئائىت رېئال مە-
سىلىلەرنى بىۋاستە تەتقىق قىلغاچقا، جەمئىيەتتە خېلى
زور تەسىر پەيدا قىلدى.

*ئاساسىي نەزەرىيە تەتقىقات ساھەسى ئۈزلۈكسىز
كېڭەيدى* پەلسەپە تەتقىقاتى جەھەتتە ماركسىزملىق
پەلسەپىنى ئۈزلۈكسىز چوڭقۇر تەتقىق قىلىشتىن
سىرت، يەنە تەبىئەت دىئالېكتىكىسى، لوگىكا، ئېتىكا
قاتارلىق پەلسەپىنىڭ تارماقلىرىغا ئائىت تەتقىقاتمۇ
چوڭقۇرلاشتى. بولۇپمۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ
پەلسەپە ئىدىيىسىگە ئائىت تەتقىقاتتا خۇشاللىنارلىق
ئىلگىرىلەش بولدى. ئىقتىساد نەزەرىيىسى، جەمئىيەت-
شۇناسلىق، تالانتشۇناسلىق، پائالىيەت ئىلمى، رەھ-
بەرلىك ئىلمى، نوپۇسشۇناسلىق، قانۇنشۇناسلىق، پې-
داگوگىكا، ئېتنوگرافىيە، ئۇچۇر باشقۇرۇش ۋە
ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەسىلىسى قاتارلىق ئىلىم ساھە-
لىرىدىكى تەتقىقاتنىمۇ يېڭى نەتىجىلەر قولغا كەلدى.
بۇنىڭ ئىچىدە، سەي شەنجىنىڭ «قۇتادغۇبىلىك»
نىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىسى توغرىسىدا دەسلەپكى تەتقى-
قات»، يۈسۈپ قاسىمنىڭ «ئىقتىسادىي ئۇنۇم توغرى-
سىدا»، ۋاڭ شۇەنچېيەننىڭ «ماركسنىڭ ئىقتىسادىي
نەزەرىيە سىستېمىسى»، ئىسلامجان شېرىپنىڭ «ئادەم
ۋە ئادەمنىڭ ئىقتىدارى»، جاقىپ مىرزاقانىنىڭ «قازاق
تارىخى ۋە ئۇلارنىڭ ئېتنوگرافىيىسى توغرىسى-
دا ئومۇمىي بايان»، خۇاڭ گاڭنىڭ «شېئىرىي سەز-

ئەت»، لى ۋېيشيانىڭ «ئۆسمۈرلەر ماۋارىپى ھەققىدە تەتقىقات»، جاۋ جىنبىڭنىڭ «ماۋزېدۇڭنىڭ ئىقتىسادىي ئىدىيىسى ۋە بۈگۈنكى جۇڭگو» شۇنىڭدەك جى شېنيىڭ قاتارلىقلار يازغان «شىنجاڭدىكى يەتتە مىللەت ئۆسمۈر-لىرىنىڭ ئەقلىي تەرەققىياتى ھەققىدە تەتقىقات» قاتار-لىق بىر بۆلۈك كىتاب، تەتقىقات دوكلاتى، ئىلمىي ماقالىلەر ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئاپتونوم رايون تەرىپە-دىن 1 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىسى مۇ-كاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنلەرنى پلانلاش رەھ-بەرلىك گۇرۇپپىسى بۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنلەرنى تەتقىق قىلىش، پلانلاشقا رەھبەرلىك قىلىدىغان، تەشكىللەيدىغان، ماسلاشتۇرىدىغان ئورگان. 1992 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇنىڭ تەركىبىدە ئىشخانا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، قىسقارتىلىپ «ئىجتىمائىي پەنلەرنى پلانلاش ئىشخانىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاساسلىق مەجبۇرىيىتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات خىزمىتىگە بىر تۇتاش رەھبەرلىك قى-لىپ، پۈتۈن رايوننىڭ پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مەزگىللىك تەرەققىيات پىلانى ۋە يىللىق پىلانىغا ھەمدە ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات پىلانىغا كىرگۈزۈلىدىغان تې-مىلارنى باھالاش، تۈرغۇزۇش ۋە راسخوت يارىدىمى بې-رىش قاتارلىق كۇندىلىك باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ ئە-مەلىيلىشىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، ھەيدەكچى-لىك قىلىشقا مەسئۇل. 1993 - يىلىدىن 2000- يىلىغىچە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تەتقىقات پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن تېما 246 بولۇپ، ئۇنىڭغا بې-رىلگەن ئىقتىسادىي راسخوت 1 مىليون 480 مىڭ يۈەنگە يەتكەن. تەتقىقات تۈرلىرى مۇھىم تېما، نۇقتە-لىق تېما، ئادەتتىكى تېما، ياشلار تېمىسى ۋە ئۆزى تاللاپ ئۆز راسخوتى بىلەن ئىشلەيدىغان تېمىلاردىن تەركىب تاپقان. تېمىلارنى تۈرغۇزۇش شەكلى 1997- يىلىدىن ئىلگىرى شەخسلەر ئىلتىماس قىلغاندىن كې-يىن، مۇتەخەسسىسلەر گۇرۇپپىسى باھالاپ تەستىق-لاش تۈزۈمىدە ئىدى، 1998 - يىلىدىن كېيىن ھاۋالە قىلىش، خېرىدار چاقىرىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 51 - بېتىگە قارالسۇن).

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىجتىمائىي پەنلەرنىڭ ئۇنىۋېرسال تەتقىقات ئورگىنى بولۇپ، 1981 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ كوچىسىدا. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئىشچى - خىزمەتچى-لەر سانى 210 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى

مىللەت خادىملىرىنىڭ سانى 48% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ خىزمەتتىكى تەتقىقاتچى 21 نەپەر. كاندىدات تەتقىقاتچى 51 نەپەر. مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق گەۋدە-لىك تۆھپە كۆرسەتكەن مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس شەر-پىگە ئېرىشكەنلەر 13 نەپەر، ھۆكۈمەتنىڭ ئالاھىدە تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولغۇچىلار 21 نەپەر. ئاكادېمىك-يىدە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەتقىقات ئورنى، ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى، قانۇن تەت-قىقات ئورنى، مىللەتلەر تەتقىقاتى ئورنى، دىن تەتقىقات ئورنى، ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات ئورنى، مىللەتلەر ئەدە-بىياتى تەتقىقات ئورنى، تىل تەتقىقات ئورنى ۋە تارىخ تەتقىقات ئورنى قاتارلىق توققۇز تەتقىقات ئورنى، كۈ-تۈپخانا، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇر-نال نەشرىياتى قاتارلىق 11 فۇنكسىيىلىك كەسپىي ئو-رۇن تەسىس قىلىنغان. بۇنىڭدىن باشقا يەنە شىنجاڭ تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى تەتقىقات مەركىزى، شىن-جاڭ خەلقئارا مەسىلىلەر تەتقىقات مەركىزى، غەربىي يۇرت تەتقىقات مەركىزى ۋە دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى تەتقىقات مەركىزى قاتارلىق غەيرىي مەۋرىي تەشكىلىي تۈزۈلۈشىگە ئىگە تۆت تەتقىقات مەركىزى قۇرۇلـ-دى. ئاكادېمىيىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا 230 مىڭ پارچە كىتاب ساقلانماقتا. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادې-مىيىسىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتىدە، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى بىلەن مىللىي خۇسۇسىيىتى گەۋ-دىلەندۈرۈلۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى

بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئالغا بېسىشى ۋە ئىجتىمائىي مۇ-
قىملىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان زور نەزەرىيىۋى مەسـ
لە ۋە رېئال مەسىلىلەر مۇھىم تەتقىقات نۇقتىسى قى-
لىنىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر پۈتۈن ئاكا-
دېمىيە يېزىلىپ ۋە تەرجىمە قىلىنىپ نەشردىن چىق-
قان ئەسەر 210 پارچىدىن ئاشتى. ئىلمىي ماقالە ۋە
تەتقىقات دوكلاتى قاتارلىقلار 8000 پارچىدىن ئاشتى.
ئۇلكە ۋە مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇكاپاتقا
ئېرىشكەنلەر 200 نەپەرگە يەتتى. ئامېرىكا، يا-
پونىيە، ئاۋسترالىيە، رۇسىيە، تۈركىيە، ئەزەربە-
جان، قازاقستان، قىرغىزستان ۋە تۈركمەنستان
قاتارلىق 18 دۆلەتنىڭ تەتقىقات ئورگىنى ھەم ئۇلارنىڭ
تەتقىقات خادىملىرى بىلەن دوستانە بارىدى - كەلدى
قىلىنىپ، ئىلىم ئالماشتۇرۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى پارتىيە تا-
رىخى تەتقىقات ئىشخانىسى شىنجاڭنىڭ يەرلىك
پارتىيە تارىخىنى تەتقىق قىلىش ئاپپاراتى. 1981- يە-
لى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتـ
يىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى
پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى يىغىش كومىتېتى ئاسا-
سىدا قۇرۇلغان بولۇپ، 1983 - يىلى 11 - ئايدا
پارتىيە تارىخى خىزمەت كومىتېتىغا، 1994 - يىلى
ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئورنى ئۈرۈمچى شەھـ
رى جىيەنكاڭ يولى 2 - نومۇرلۇق قورۇ. ئاساسلىق
ۋەزىپىسى شىنجاڭنىڭ يەرلىك پارتىيە تارىخىغا ئائىت
ماتېرىياللارنى يىغىش، تۈزۈش ۋە شىنجاڭنىڭ يەرلىك
پارتىيە تارىخى، ھازىرقى زامان پارتىيە تارىخى تەتقىقا-
تىنى تەشكىللەش ۋە يولغا قويۇشتىن ئىبارەت. بۇ ئور-
گانىنىڭ شتاتىدا 32 نەپەر خادىم بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە
يۇقىرى دەرىجىلىك ئۈنۈملۈك بارلار 2000 - يىلىنىڭ
ئاخىرىغىچە يەتتە نەپەرگە يەتتى. 20 يىلدىن بۇيان
قولغا كەلتۈرگەن ئاساسلىق نەتىجىلىرى تۆۋەندىكىچە:
دېموكراتىك ئىنقىلاب مەزگىلىگە ئائىت پارتىيە تارىخى
ماتېرىياللىرى توپلاپ قۇنتۇزۇۋېلىندى؛ «جۇڭگو ئىش-
چى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسى غەربىي يۇنىلىش سول
تارماق ئەترىتى شىنجاڭدا»، «ياپونغا قارشى ئۇرۇش
مەزگىلىدە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى
ئىنقىلابىي پائالىيىتى» قاتارلىق بىر تۈركۈم جۇڭگو
كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى تارىخىغا ئا-
ئىت مەجمۇئەلەر تۈزۈلۈپ نەشر قىلىندى؛ سوتسىيا-
لىزم مەزگىلىدىكى پارتىيە تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار
پارتىيە تارىخىغا ئائىت چوڭ ئىشلار خاتىرىسى مۇھىم-
دە تۈزۈلۈپ، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىن-
جاڭ تارىخىغا ئائىت چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، «جۇڭ-
گو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭنىڭ يەرلىك
تارىخى» (1 - توم)، «ھازىرقى زامان شىنجاڭ
تارىخى» قاتارلىق ئەسەرلەر نەشر قىلىندى. شىنجاڭ-
نىڭ ھازىرقى زامان تارىخىغا ئائىت ئاساسلىق تەتقىقات
نەتىجىلىرى: «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلـ
ىنىشى»، «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»،
«شىنجاڭ مىللەت نەزەرىيىسى ۋە مىللەتلەر سىياسـ
تى» (ئۇچ توم) قاتارلىق كۆپلىگەن تارىخىي ئەسەرلەر
ۋە ماتېرىياللار مەجمۇئەسى شۇنىڭدەك بىرنەچچە يۈز
پارچە ئىلمىي ماقالىلەر يېزىلىپ نەشر قىلىندى؛ ئالا-
قىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە «پارلاق مۇساپە»،
«چېن تەنچيۇ»، «تارىخنىڭ تاللىشى» قاتارلىق تېلې-
ۋىزىيە ھۆججەتلىك فىلىمى ۋە تېلېۋىزىيە تىياتىرى
سۈرەتكە ئېلىندى. ئون تۆردىن ئارتۇق تەتقىقات نەتـ
جىسى مەركەز ۋە ئۇلكە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇنەۋ-
ۋەر تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىقتىساد تەتقىقات مەركىزى
ئىقتىسادىي سىياسەت، ئىقتىسادىي قانۇن - مىزانلارنى
تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئاپپاراتى. ئورنى ئۈرۈمچى
شەھىرى جۇڭشەن يولىدا. 1983 - يىلى 10 - ئايدا
قۇرۇلغان، 1986 - يىلىدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق
ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھات كومىتېتى بىلەن بىرلـ
ىشىپ ئىشلىدى. 1997 - يىلى 8 - ئايدا ئاپتونوم
رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بەنگۈتىنىڭ باشقۇرۇشـ
ىغا ئۆتۈپ، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق
ھۆكۈمىتى تەتقىقات ئىشخانىسى» دېگەن ۋىۋىسكىنى
ئاستى. شتاتىدا 25 نەپەر خادىم بار. ئۇلارنىڭ ئاساسـ
لىق ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتـ
ىنىڭ مەركىزىي خىزمىتى بىلەن پۈتۈن ئاپتونوم رايون-
ىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدىكى زور مەسىلىلەرنى
چوڑىدىگەن ھالدا تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىپ، ھۆكۈ-
مەتكە تەدبىر ۋە تەكلىپ بېرىشتىن ئىبارەت. ئۇلار
«شىنجاڭنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە كەسىپ سىياسـ
تى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭنىڭ كەسىپ قۇرۇل-
مىسى ۋە كەسىپ سىياسىتىگە ئائىت ئومۇمىي تەسۋـ
ۋۇر ئۇستىدە ئۈنۈملۈك تەتقىقات»، «ياۋروپا - ئاسـ
يا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى ۋە شىنجاڭـ
نىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ھەققىدە تەتقىقات»، «تا-

رىم نېفىت ـ گاز بايلىقىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈش قۇرۇلۇشى ۋە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ھەققىدە تەتقىقات» ، «شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ ئېشىش شەكلى ۋە ئېشىش سۈپىتى ھەققىدە تەتقىقات » قاتارلىق زور تېمىلارنى تەشكىللەپ تاماملىدى ھەمدە 100 پارچىگە يېقىن تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش دوكلاتىنى تاپشۇرىدى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ، «ئاپتونوم رايونلۇق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار ئىسلاھاتى مۇھاكىمە يىغىنى» ، «پاي چېكى تۈزۈمى ۋە شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» قاتارلىق چوڭ، ئوتتۇرا تېپىتكى

نى تەتقىق قىلدى. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تەتقىقات تېمىسىدىن ئون نەچچىنى ئىشلىدى. مەخسۇس ئەسەردىن ئون پارچىنى، تەرجىمە ئەسەردىن سەككىز پارچىنى، ئىلمىي ماقالىدىن 300 نەچچە پارچىنى ئېلان قىلدى. ئون قېتىم شىنجاڭنىڭ دىن ئىشلىرىغا ئائىت ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنى بۇ تەتقىقات ئورنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىغا قارىشلىق مىللەتلەر تەتقىقاتى ئورنىنىڭ مىللەت نەزەرىيىسى، مىللەتلەر سىياسىتى تەتقىقات ئىشخانىسى ئاساسىدا 1984 - يىلى قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى توققۇز نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات تەتقىقاتچى بەش نەپەرگە يەتكەن. ئۇلار ئاساسلىقى شىنجاڭ رايونىنىڭ مىللىي ئىجتىمائىيىتىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرمۇش شەكلى، زامانىۋىلىشىشقا يۈزلىنىش، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتى ۋە پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلغان. ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش خىزمىتىگە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئىجتىمائىي مۇقىملىق مەسىلىلىرىنى چۆرىدىگەن نەزەرىيە تەتقىقات خىزمىتىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى. مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن فوندى تۈرىدىن ۋە ئالاقىدار ئورۇنلار ھاۋالە قىلغان تەتقىقات تېمىسىدىن ئون نەچچىنى ئورۇنلىدى. ئالتە پارچە ئەسەر، بەش پارچە ئومۇملاشتۇرۇشقا ئائىت ئامما باب كىتاب نەشر قىلدۇردى. 200 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ۋە كۆپلىگەن تەكشۈرۈش دوكلاتلىرىنى ئېلان قىلدى.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنى بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ تىل تەتقىقات ئىشخانىسى ئاساسىدا 1978 - يىلى قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى 12 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات تەتقىقاتچى ئۈچ نەپەرگە يەتكەن. تەتقىقات ئورنى ئاساسلىقى ئۇيغۇر ۋە قازاق تىللىرىنى نۇقتا قىلغان ھالدا تۈركىي تىللارنى تەتقىق قىلىدۇ؛ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىنىڭ قوللىنىلىشى، تەرەققىياتىدىكى نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ؛ ئۇيغۇر ۋە قازاق تىللىرىدا قورال كىتابلارنى تۈزىدۇ. «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى (ئۈچ تومлуق)، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەلەپپۇز قائىدىلىرى ۋە تەلەپپۇز لۇغىتى»، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى دىئالېكتىلىرى»، «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەر لۇغىتى»، «ھازىرقى زامان قازاق تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (1 - توم) قاتارلىق مەخسۇس ئەسەرلەر، تەرجىمە ئەسەرلەر ۋە قورال كىتابلار ھەمدە 700 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە، تەرجىمە ماقالە ۋە ھەر خىل ئاممىباب ماقالىلەرنى نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات ئورنى بۇ تەتقىقات ئورنى 60 - يىللاردا قۇرۇلغان جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمى قارمىقىدىكى سىياسىي نەزەرىيە تەتقىقات ئىشخانىسى ئاساسىدا 1980 - يىلى تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 12 نەپەر تەتقىقات خادىمى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تەتقىقاتچى بىر نەپەر، كاندىدات تەتقىقاتچى ئۈچ نەپەرگە يەتكەن. شىنجاڭنىڭ بۇرۇن قۇرۇلغان خەلقئارا مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان مەخسۇس ئاپپاراتى. ئاساسلىقى شىنجاڭنىڭ ئوتتۇراپىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كىچىك ئاسىيادىكى ھەر قايسى دۆلەتلەرنىڭ سىياسى، ئىقتىسادى، مىللەت ۋە دىن قاتارلىق جەھەتلىرىدىكى تەرەققىيات ئەھۋالى ۋە ئۇلارنىڭ جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىنىڭ بىخەتەرلىكى، جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا قارىتا تەسىرى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئاساسىي نەزەرىيە مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ. بۇ تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى، مىللەتلەر مەسىلىسى، ئىقتىسادىي سودا مۇناسىۋىتى، مەدەنىيەت ئېقىمى قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن فوندى تۈرى، شۇنىڭدەك جەمئىيەت ھاۋالە قىلغان تەتقىقات تېمىلىرىدىن ئون نەچچىنى ئىشلەپ پۈتتۈردى. مەخسۇس ئەسەردىن ئالتە پارچىنى، ئومۇملاشتۇرۇشقا ئائىت ئاممىباب ئوقۇشلۇقتىن بەش پارچىنى نەشر قىلدۇردى. مەتبۇئاتتا ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە كىچىك ئاسىياغا ئائىت تەتقىقات ماقالىلىرى، تەرجىمە ماقالىلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللاردىن 1000 پارچىگە يېقىن ئېلان قىلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مەركىزىي خىزمەتلىرىگە ماسلاشقان هالدا ئەزەرىيە تەتقىقاتى پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ. تەتقىقات ئورنى ئۆزىنىڭ «دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى ۋە شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە كىتابىنى يېزىپ ياكى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى، 220 پارچىدىن ئارتۇق ماقالە ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە پارچە ئەسەر ئۆلكە ۋە مىنىستىر دەرىجىلىك. تىن يۇقىرى مۇكاپاتلارغا كۆپ قېتىم ئېرىشتى. بۇ تەتقىقات ئورنى يەنە شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى تەتقىقات مەركىزى خىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئۈيۇشتۇرۇش ۋە نەزەرىيە تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈز ئۈستىگە ئالغان.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيەت تەتقىقات ئورنى ئوتتۇرا ئاسىيا مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىيارات بولۇپ، 1988 ـ يىلى قۇرۇلغان. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى 20 نەپەرگە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور بەش نەپەر، دوتسېنت تۆت نەپەر. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۆلكە ۋە مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تەتقىقات تۈرىدىن 18 نى ئۈستىگە ئالغان، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەتلىك ئىجتىمائىي پەن فوندى تۈرى توققۇز. مەزكۇر تەتقىقات ئورنى مەسئۇللۇقىدا 15 پارچە كىتاب تۈزۈلگەن، مەككىز پارچە ئەسەرنى تۈزۈشكە قاتناشقان. 235 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. ئالتە پارچە تەتقىقات نەتىجىسى ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنلىرى بويىچە مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ يېزا پۇل مۇئامىلە تەتقىقات ئورنى يېزا پۇل مۇئامىلىسى نەزەرىيە تەتقىقات ئورگىنى بولۇپ، 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان. 1992 ـ يىلىدىكى ئورگان ئىسلاھاتىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1994 ـ يىلى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. بۇ ئورۇننىڭ ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 19 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقات خادىمى يەتتە نەپەر بولۇپ، بۇنىڭدىن ئىككى نەپىرى يۇقىرى ئۇنۋانلىق خادىم. 1987ـ

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەتقىقات ئورنى 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى بەش نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات تەتقىقاتچى ئىككى نەپەر. دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى بىلەن شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى تېمىسى ئاساسىي تەتقىقات نىشانى قىلىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مەركىزىي خىزمەتلىرىگە ماسلاشقان هالدا نەزەرىيە تەتقىقاتى پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ. تەتقىقات ئورنى ئۆزىنىڭ «دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى ۋە شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە كىتابىنى يېزىپ ياكى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى، 220 پارچىدىن ئارتۇق ماقالە ئېلان قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە پارچە ئەسەر ئۆلكە ۋە مىنىستىر دەرىجىلىك. تىن يۇقىرى مۇكاپاتلارغا كۆپ قېتىم ئېرىشتى. بۇ تەتقىقات ئورنى يەنە شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسى تەتقىقات مەركىزى خىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئۈيۇشتۇرۇش ۋە نەزەرىيە تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈز ئۈستىگە ئالغان.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى قانۇنشۇناسلىق تەتقىقات ئورنى 1984 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىدىكى نامى پەلسەپە ـ قانۇن تەتقىقات ئورنى ئىدى، 1990 ـ يىلى هازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى سەككىز نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تەتقىقاتچى بىر نەپەر، كاندىدات تەتقىقاتچى ئىككى نەپەر. بۇ تەتقىقات ئورنى ئاساسلىقى ئاپتونوم رايونىنىڭ قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىدا يولۇققان قانۇنشۇناسلىق نەزەرىيىۋى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق هۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلەشى، ئاپتونوم رايونىنىڭ «ئىككى مەدەنىيلىك» قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، قانۇنشۇناسلىققا ئائىت كىتابتىن 15 نى تۈزىدى ۋە ئۇنى تەھرىرلەشكە رەھبەرلىك قىلدى، 100 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، «قانۇن هۆججەتلىرىنى قانداق يېزىش كېرەك»، «ئەمەلىي قوللىنىلىدىغان قانۇنلار هەققىدە مەسلىھەت»، «جىنايەتچىلەرنى ئۆزگەرتىش هەققىدە ئىزدىنىش» قاتارلىق ئەسەرلەر ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ئىلمىي تەتقىقات ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەتقىقات ئورنى 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان. 2000ـ

يىلى «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پۇل مۇئامىلە تەتقىقات تورى» قۇرۇلغان. مەزكۇر تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، «يېزا مەبلىغى ۋە يېزا كرېدىت مەبلىغى مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات»، «يېزا پۇل مۇئامىلە تۈزۈلمە ئىسلاھات مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات»، «يېزا پۇل مۇئامىلىسى يېزا بازار كارخانىلىرى بىلەن يېزا قوش قاتلاملىق ئىگىلىكنى قوللاپ ئىجتىمائىيلاشقان مۇلازىمەتنى كۈچەيتىش ھەققىدە تەتقىقات»، «سودا بانكىلىرىنىڭ ناچار مۇلۈكنى بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىقلارنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلغان. 2000 - يىلىغا قەدەر ئالاقىدار ئىلمىي جەمئىيەتلەر بىلەن بىرلىشىپ 50 قېتىمدىن ئارتۇق ھەرخىل مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ۋە سۆھبەت يىغىنلىرىنى ئۇيۇشتۇردى. بۇ يىغىنلاردا ئالماشتۇرۇشقا سۇنۇلغان ئىلمىي ماقالە ۋە تەكشۈرۈش دوكلاتى 800 پارچىدىن ئاشتى؛ «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ يېڭىلىق يارىتىش ئىستراتېگىيىسى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىق ئون نەچچە مۇھىم تەتقىقات تېمىلىرىنى ئوتۇرىغا قويدى، «شىنجاڭ پۇل مۇئامىلىسى ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، «يېزا پۇل مۇئامىلە نەزەريىسىنى يېڭىلاش ھەققىدە ئىزدىنىش» قاتارلىق ئون پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇرىدى، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىدا ئوچ مىليون خەتلىك ماتېرىيال تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلدى. مەزكۇر تەتقىقات ئورنى ئۆزىگە باغلانغان ئىلمىي جەمئىيەتلەر بىلەن بىرلىكتە «شىنجاڭ يېزا بازار پۇل مۇئامىلىسى» ژۇرنىلىنى تەسىس قىلدى (بۇ قوش ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىل - يېزىقىدا نەشر قىلىنىدۇ).

ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى ماكرولۇق ئىقتىسادىي نەزەريە ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدىغان ئورگان بولۇپ، 1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ ئىقتىساد تەتقىقات بۆلۈمى ئاساسىدا قۇرۇلغان. بېكىتىلگەن شتاتى 22 ئىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانى بار خادىملار ئوچ نەپەرگە يەتتى. بۇ تەتقىقات ئورنىنىڭ ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى مىڭدې يولى 16 - نومۇر. بۇ تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، 30 دىن ئارتۇق تۈردىكى تەتقىقات تېمىلىرىنى ئۆز ئالدىغا ياكى باشقا ئورۇنلار بىلەن بىرلىشىپ ئىشلىدى. بۇ تورلەردىن «شىنجاڭنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە كەسىپ سىياسىتى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭنىڭ مۇقىم مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش قۇرۇلمىسى، شەكلى ۋە تەدبىرى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ھازىرى ۋە كەلگۈسى» قاتارلىق 20 نەچچە پارچە ئەسەر يېزىلىپ ياكى توزۇلۇپ نەشر قىلىندى. «شىنجاڭغا مەبلەغ، تېخنىكا كىرگۈزۈش ئىستراتېگىيىسى ۋە تەدبىرى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭنىڭ سانائەت مەھسۇلاتى بازىرى توغرىسىدا مۇلچەر ۋە تەتقىقات» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە نۇقتىلىق تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش دوكلاتى يېزىلدى. 12 تۈرلۈك نەتىجە ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ مالىيە ئىلمى تەتقىقات ئورنى بۇ، مالىيە ئىقتىسادىي خىزمەت تەتقىقات ئاپارات بولۇپ، 1980 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى مىڭدې يولى 16 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىملىرى 13 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار ئوچ نەپەر. تەتقىقات ئورنىنىڭ مەركىزىي ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايوننىڭ مالىيە ئىقتىسادىي خىزمىتىنى چۈرىدەپ، نەزەريىۋى مۇھاكىمە، تېما تەتقىقاتى ۋە ئىلمىي پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇستىگە ئالغان ۋە پۈتتۈرۈپ بولغان ئاساسلىق تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن مەملىكەتلىك مالىيە مىنىستىرلىقى ھاۋالە قىلغان تۆرلەردىن «سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى شارائىتىدىكى مالىيە فۇنكسىيىسىنىڭ ئالمىشىشى»، «مىللىي رايونلار كارخانىلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ھەققىدە تەتقىقات»، ئاپتونوم رايونلۇق نۇقتىلىق تۆرلەردىن «مالىيە - باج تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ئاپتونوم رايونىمىز ئىگىلىكىگە قارىتا تەسىرى ۋە بۇ ھەقتىكى تەتقىقات»، «شىنجاڭ مالىيىسىنىڭ نامراتلارنى يۆلەش ئۈنۈمى مەسىلىسى ۋە تەدبىرى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭ مالىيىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات»، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد تەتقىقات مەركىزى بىلەن ھەمكارلىشىپ ئۇرۇنلىغان مەملىكەتلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ نۇقتىلىق تۈرى «تارىم نېفىتلىكىنى ئېچىپ پايدىلىنىشتىكى مەنپەئەت تەقسىماتى ۋە ئالاقىدار كەسىپلەر بويىچە ئىجتىمائىي مۇلازىمەت مۇئەسسەسىلىرىگە كېرەكلىك مەبلەغ مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىقلار بار. «شىنجاڭنىڭ مالىيە يىلنامىسى» ۋە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش دوكلاتلار توپلىمى قاتارلىق

30 خىلدىن ئارتۇق كىتابچىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇرۇدى. ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىل - يېزىقىدا چىقىدىغان «شىنجاڭ مالىيە بوغالتىرلىقى» ژۇرنىلىنى نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ ستاتىستىكا ئىلمىي تەتقىقات ئورنى ستاتىستىكا نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىي تەتقىقات ئاپپاراتى بولۇپ، 1986 - يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي تىنچلىق يولى 2 - قورۇدا. 2000 - يىلىغىچە تەتقىقات خادىمى سەككىز نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۈنۈملۈك نى بارلار ئۈچ نەپەر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە «شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكىدە مول ھوسۇل ئېلىشنى باھالاش كۆرسەتكۈچ سىستېمىسى ۋە تەتقىقات تەدبىرى» ، «شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ ئېشىش شەكلىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئائىت نورمىلىق ئانالىز تەتقىقاتى» قاتارلىق ھەرخىل تەتقىقات تۈرلىرىدىن 68 نى ئورۇنلىدى. بۇنىڭدىن 21 تۈر ئۆلكە دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شىنجاڭ مۇپەتتىشلىك ئىلمىي تەتقىقات ئورنى مۇپەتتىشۇناسلىق نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىي مەسىلىنى تەتقىق قىلىدىغان ئاپپاراتى بولۇپ، 1984 - يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى 49 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىلمىي تەتقىقات خادىمى 11 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك مۇپەتتىش ئۈچ نەپەر. بۇ تەتقىقات ئورنىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: مۇپەتتىشلىك ئىلمىي ئەمەلىي تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇش ۋە شىنجاڭ مۇپەتتىشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى كاتىبات باشقارمىسىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، «تەك دەرىجىلىك مالىيە مۇپەتتىشلىكىنىڭ خەتىرى ۋە تەدبىرى» ، «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار ئىسلاھاتى ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار مۇپەتتىشلىكىنىڭ نەشانى ھەم شەكلى» قاتارلىق تەتقىقات تېمىلىرىدىن 28 تۈرنى ئۈستىگە ئېلىپ ئورۇنلىدى. ھەرخىل تۈردىكى مۇپەتتىشلىك نەزەرىيىسىگە ئائىت مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى 20 نەچچە قېتىم ئۇيۇشتۇردى.

ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى بازار ۋە باھا تەتقىقات ئورنى باھا نەزەرىيىسى ۋە باھا سىياسىتىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدىغان ئاپپاراتى. 1986 - يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى 45 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتچى خادىمى تۆت نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك تەتقىقات خادىمى بىر نەپەر. بۇ ئورۇن قۇرۇلغاندىن بۇيان، «مىللىي رايونلارنىڭ باھا مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات» ، «يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ھەققىدە تەتقىقات» ، «باھانى باشقۇرۇش فۇنكسىيىسى ۋە ئاپپارات مەسىلىسى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىق دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلمىي تەتقىقات تېمىسىدىن 20 تۈردىن ئارتۇقراقىنى ئورۇنلىدى؛ «شىنجاڭنىڭ بازار ۋە مال باھا ئىسلاھاتى» ، «شىنجاڭ رايونىنىڭ مال باھاسى توغرىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلەرنى نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇختەسىل مەدەنىيىتى ئىلمىي تەتقىقات ئىشخانىسى ئۇيغۇر مۇختەسىل رېنىسانس تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئاپپاراتى. 1989 - يىلى 8 - ئايدا قۇرۇلغان. تۇرۇشلۇق جايى ئۈرۈمچى شەھىرى جىنىمىن يولىدا. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى بەش نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۈنۈملۈك بارلار ئىككى نەپەر. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: ئۇيغۇر مۇختەسىل رېنىسانس تارىخى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت تەتقىقاتىنى تەشكىللەش ۋە قانات يايدۇرۇش؛ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا تارقىتىلىدىغان «ئۇيغۇر تەتقىقاتى» ناملىق مۇختەسىل پەسىللىك ژۇرنالنى تۈزۈپ نەشر قىلىشتىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ئىقتىسادىي تېخنىكا ئاخبارات تەتقىقات ئورنى ئىقتىسادىي تېخنىكا ئۇچۇر - ئاخبارات نەزەرىيىسى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىدىغان ئاپپاراتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي سودا ئۇچۇر مەركىزىنىڭ ۋەزىپىسىنمۇ تەك ئاسىدۇ. بۇ ئاپپارات 1984 - يىلى 5 - ئايدا قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى 18 نەپەرگە يەتكەن. تەتقىقات ئورنىنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 179 - نومۇر. بۇ تەتقىقات ئورنىنىڭ مەملىكەتلىك ئىقتىساد سودا كومىتېتى بىلەن ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى ئوبلاست، شەھەرلىرىدىكى كومپيۇتېر، ئۇچۇر تورى ۋە ئالاقىدار چوڭ كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات ئۇچۇرىنى باغلاپ تۇرىدىغان سانلىق مەلۇمات ئامبىرى قاتارلىقلارنى قۇرغان. «شىنجاڭ

ياخشا — «بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي»
سۈك شجاڭ فوتوسى

خاماندىكى دولان ئۇسسۇلى
لى جىتىڭ فوتوسى

ئۇيغۇر 12 مۇقامى ئورۇندالماقتا «ئۇرۇمچى»
رەسسامەر توپلىمىدىن ئېلىندى

ئۇسسۇل — «غەربتىكى دۆڭباق ئاۋازى» يەكەن
ناھىيىلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكى تەسىلىگەن

ئۇيغۇر دولان مۇقامى لىياڭ لى فوتوسى

كۆسەن ئۆسمۈلى سۈلۈك شىجىلىق فوتوسى

خويزۇچە ئۆسمۈللۈق ناخشا — «گۈل ۋە ئۆسمۈر»
سانجى خويزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىللىي
ناخشا ـ ئۆسمۈل ئۆمىكى تەمسىلىگەن

قازاقلارنىڭ ئاقسىلاز ئېيتىشىشى
گۈ شاۋدۇلۇق فوتوسى

قىرغىزلارنىڭ قۇمۇز چېلىپ ناخشا ئېيتىشى «شىنجاڭ
مەدەنىيەت ـ مەنئەت جەۋھەرلىرى»دىن ئېلىندى

موڭغۇللارنىڭ جاڭغىر ئېيتىشىشى ن . جورگېنتو فوتوسى

ناجىكلارنىڭ «يۇركۈت ئۇسسۇلى»
ناجىك ناخشا - ئۇسسۇل ئۇيغۇر تەسىلىگەن

شىپەلەرنىڭ قوش كىشىلىك ئۇسسۇلى
شىپە ناخشا - ئۇسسۇل ئۇيغۇر تەسىلىگەن

ھېكايە فىلىم — «ۋىجدان» مەدەنىيەت نازارىتى تەسىلىگەن

ئۇيغۇر ئوپېراسى — «غېرىب - سەنەم»
مەدەنىيەت نازارىتى تەسىلىگەن

دراما — «مەلىكە جېپىيۇ»
شىنجاڭ دراما ئۇيۇشى تەسىلىگەن

دراما — «لوپ كەتتىدىكى ئىشلار» شىنجاڭ دراما ئۈمىكى تەمىل

شىنجاڭ ئەلنەغمە تىياتىرى — «قۇدىلىشىش»
قۇتۇبى ئەلنەغمە تىياتىر ئۈمىكى تەمىللىگەن

دارۋاز سەنشيا بوغۇزىدىن ئۆتمەكتە
ئۆتكۈر نىجات فوتوسى

غازى ئەمەت سىزغان ماي بويۇق رەسىم — «مۇقام»
غازى ئەمەت تەمىللىگەن

شۇي شۇجى سىزغان جۇڭگوچە رەسىم — «يىپەك يولىدىكى تۇڭە قوڭغۇرىقى» «شىنجاڭ مەدەنىيەت - سەنئەت جەۋھەرلىرى»دىن ئېلىنىدى

مەكتتىكى دېھقان رەسساملارنىڭ سىزغان رەسىملىرى «شىنجاڭ مەدەنىيەت - سەنئەت جەۋھەرلىرى»دىن ئېلىنىدى

نىياز كېرىم يازغان ئۇيغۇرچە ھۆسنىخەت نىياز كېرىم تەسىملىگەن

ئۇرۇمچى خەلق تىياتىرخانىسى چى شياۋشەن فوتوسى

ئاپتونوم رايونلۇق كۈتۈپخانا چى شياۋشەن فوتوسى

ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي چى شياۋشەن فوتوسى

شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە بىناسى
جاڭ يىن فوتوسى

تەكرىتىغىناق ئىچكىرىسىدىكى قازاق چارۋىچىلار قازاقچە
تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆرمەكتە رادىئو ـ
تېلېۋىزىيە ئىدارىسى تەمىنلىگەن

ئۇيغۇرچە ، خەنزۇچە ، قازاقچە ، موڭغۇلچە ئۈچ خىل يېزىقتىكى
«شىنجاڭ گېزىتى» جاڭ تاۋ فوتوسى

تەكرىتاغ 1 ـ تومۇرلۇق مۇزلۇقنىڭ ساياھەت
شىنجاڭ جۇغرافىيە تەتقىقات ئورنى تەمىنلىگەن

ئۈرۈمچى تەسەندىكى جۇيخۇاڭ
جاۋ جۇنئەن فوتوسى

بوغدا كۆلى سۈرەت شىجاڭ فوتوسى

قاناس كۆلى خەن دېلىن فوتوسى

باغراش كۆلىدىكى ئالتۇن ساھىل «يايىنغۇلىن» رەسىملەر توپلىمىدىن ئېلىندى

ئىدىقۇت قەدىمىي شەھىرىگە ساياھەت سۈرەت شىجاڭ فوتوسى

نارات يايلىقى مەنزىرىگاھى لى يۈگۈاڭ فوتوسى

تۆرپاندىكى بۆيلۇقنا ساياھەت لو شياۋيۈن فوتوسى

تۆرپان ئۈزۈم بايرىمى مەدەنىيەت-بازارلىق ئەسىملىگەن

تۆرپاندىكى كارىز سۈن جياجياڭ فوتوسى

نادام يېغىلىشى سۈن جياجياڭ فوتوسى

ياشىغۇچىم سۈڭ شىجياڭ فوتوسى

قۇملۇق ئېكسپېدىتسىيە ساياھىتى
سۈڭ شىجياڭ فوتوسى

ناشقى ئىقتىسادىي سودىسىنىڭ يۈزۈشتۈرۈلۈشى ۋە باشقۇرۇلۇشى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسەرنى توزۇپ نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئالتايشۇناسلىق تەتقىقات ئورنى ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىدىكى تىل - ئەدەبىيات ۋە فولكلورى تەتقىقاتى ئاپپاراتى بولۇپ، 1993 - يىلى قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى توققۇز نەپەر بولۇپ، بۇ- نىڭ بىر نەپىرى پروفېسسور، ئىككى نەپىرى دوت- سېنت. ئۇلار ئاساسلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى يازما يادىكارلىقلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ، مونگغوللارنىڭ ئېپو- سى «جاڭغىر» نى تەرجىمە قىلىدۇ، توپلايدۇ ۋە شۇ- جاڭ فولكلورى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇلارنىڭ ۋە مىنىستىر دەرىجە- لىكتىن يۇقىرى تەتقىقات تۈرىدىن تۆتتىنى ئورۇنلىدى. بەش پارچە كىتابنى توزۇپ نەشر قىلدۇردى، 124 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نوپۇس تەتقىقات ئورنى نوپۇس مەسىلىسىنى تەتقىق قىلىدىغان ئاپپا- رات بولۇپ، 1987 - يىلى قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەتقىقات خادىمى سەككىز نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور بىر نەپەر، دوتسېنت ئىككى نەپەر. بۇ تەتقىقات ئورنى ئاساسلىقى ئاز سانلىق مىللەت- لەرنىڭ نوپۇسى، قۇرغاق رايونلارنىڭ نوپۇسى ۋە بايلە- نى، مۇھىتى ھەم سېجىل تەرەققىياتى، نوپۇسنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشى ۋە ئەمگەك كۈچى بايلىقى، چوڭ ياشلىقلار مەسىلىسى، ئاياللار مەسىلىسى، شۇنىڭدەك نامرات ئاھالىلەر مەسىلىسى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلە- دۇ. بۇ تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئۇلارنىڭ ۋە مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى سەككىز تەتقىقات تۈ- رىنى توزۇشكە مەسئۇل بولغان كىتابى تۆت پارچە، باشقا ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە توزۇشكە قاتناشقان كى- تابى ئون پارچە، ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالىسى 86 پارچىگە يېتىدۇ. ئۇچ تۈردىكى تەتقىقات نەتىجىسى ئا- ئونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئاپپارات، 1995 - يىلى قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر تەتقىقات خادىمى سەككىز نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى نەپىرى پروفېسسور، ئۈچ نەپىرى دوتسېنت. ئاساسلىقى رايون ئىقتىسادى ۋە خەلقئارالـ- ـشىش، رايون ئىقتىسادىي تەرەققىيات نەزەرىيىسى ۋە سىياسىتى ھەم ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى ئىقتىساد- ىنىڭ سېجىل تەرەققىياتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ. مەزكۇر تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇلارنىڭ ۋە مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تۆت تەتقى- قات تۈرىگە مەسئۇل بولدى. ئۈچ پارچە كىتابنى ئۈز مەسئۇللۇقىدا توزۇپ نەشر قىلدۇردى، 38 پارچە ئىلـ- ـمىي ماقالە ئېلان قىلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتـ- ـمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەرنىڭ ئا- ـمۇمىي تەشكىلاتلىرىنىڭ بىرلەشمىسىدۇر. 1984 - يـ- ـىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن بىرلەشمىسى» بولۇپ، 1991 - يىلى 12 - ئايدا ھا- زىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شە- ھىرى جىنىيەن يولىدا. ئاساسلىق ۋەزىپىسى: باشقۇ- رۇش تەۋەسىدىكى ھەرقايسى ئىلمىي جەمئىيەتلەرنىڭ خىزمەتلىرىنى ماسلاشتۇرۇپ باشقۇرۇش، ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە شەھەرلىك ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىلىرىگە كەسپىي جەھەتتىن يېتەكچىلىك قە- لىش؛ نەزەرىيە ئىلمىي تەتقىقاتى ۋە ئىجتىمائىي پەن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش پائالىيىتىنى تەشكىللەپ يولغا قويۇش ئارقىلىق ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە خىزمەت قە- لىش؛ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاۋالە- سى بويىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاپ مۇكاپاتلاشنى ئۇيۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت. بىرلەشمىنىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتى ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا سايلام ئار- قىلىق ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. رەئىس بىر نەپەر، كەسپىي مۇئاۋىن رەئىس تۆت نەپەر، قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىس بىرنەچچە نەپەر بولىدۇ. جەمئىي شتاتى 50 نەپەر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بىرلەشمە قاتنىمىقىدىكى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلمىي جەمئىيەتلەر 101 گە، ئۇنىڭ ئەزالىرى 70 نەچچە مىڭغا يەتتى. 12 ۋىلايەت، ئاپتونوم ئوبلاست ۋە شەھەردە ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. ئاپتونوم را- يونلۇق ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىسلاھات، ئې-

چۈېتىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىكى مۇھىم نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەم شىنجاڭچە ئالا-ھىدىلىككە ئىگە ئىلمىي نەزەرىيە مەسىلىلىرىنى چۆر-ىدەپ ھەرخىل شەكىلدىكى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش پائالىيىتىنى تەشكىللەپ قانات يايدۇردى، ھەرخىل چوڭ تېپتىكى خاس تېمىلىق ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىن-لىرىدىن 70 نەچچە قېتىم ئاچتى. تۈزۈپ نەشر قىلا-دۇرغان ئىلمىي ئەسەرلىرى، ئىلمىي ماقالىلەر توپلا-مى ۋە ماتېرىياللار توپلىمى سەككىز خىلدىن ئاشتى. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نە-تىجىلىرىنى باھالاپ مۇكاپاتلاش پائالىيىتىنى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ تۆت قېتىم ئېلىپ باردى. بۇنىڭدا جەم-ئىي 1149 تۈر مۇكاپاتلاندى ھەم ئۇلارغا ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرنامىسى بېرىلدى. ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە قازاق تىل ـ يېزىقىدا ئۇنىۋېرسال نەزەرىيىۋى ئىلمىي ژۇرنال مۇنبەر (شىنجاڭ ئىجتىما-ئىي پەنلەر مۇنبىرى) نى، «ئۇيغۇرات تەتقىقاتى» نى نەشر قىلىپ تارقاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى پەسىللىك ژۇر-نال. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 51 ـ بېتىدىكى «ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەرنىڭ ۋەكىللەر قۇرۇل-تىيى» غا قارالسۇن)

شىنجاڭ ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات. 1979 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەخسىي ئەزاسى 180 نەپەرگە، كوللېكتىپ ئەزاسى 20 گە يەتتى. مەزكۇر ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنىڭ ئەمەلىيەتكە زىچ بىرلەشتۈ-رۈپ، ئىقتىسادىي نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەر ئىل-مىي تەتقىقاتى بىلەن ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق ئىلمىنىڭ قۇ-رۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئاپتونوم رايون ئىقتىسا-دىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈش ئۈ-چۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئى-يەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ئىق-تىساد نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»، «تۈ-زەش، تەرتىپكە سېلىش ۋە ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇ-رۇش نەزەرىيە مۇھاكىمە يىغىنى» قاتارلىق مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ئون نەچچە قېتىم ئۇيۇشتۇردى. «تۈرپان رايونىنىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىك تەرەققىيات پىلانى»، «توققۇزاق ناھىيىسىنىڭ نامراتلىقنى تۈگىتىپ بېيىش پىلانى» قاتارلىق چوڭ پىلانلارنى تۈزۈشكە قاتناشتى؛ «شىنجاڭدا بازار سىستېمىسىنى يېتىلدۈرۈش ۋە تەرەق-قىي قىلدۇرۇش مەسىلىسى»، «شىنجاڭدا غەيرىي دۆ-لەت ئىگىلىكىدىكى ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلـ-دۇرۇش مەسىلىسى»، «ئاپتونوم رايوندا دۆلەت ئىگە-لىكىدىكى كارخانىلار تۈزۈمىنى ئۆزگەرتىش، كارخانە-لارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، ئۆزگەرتىش ۋە ئۇنۇ-ۋۇبرسال ئىسلاھات تەپەككۇرى» قاتارلىق كۆپ خىل نۇقتىلىق تېمىلارنى ئورۇنلىدى يا كى بىرلىشىپ ئو-رۇنلىدى.

شىنجاڭ مالىيە ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات، 1980 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى مىڭدې يولى 16 ـ نو-مۇر. 2000 ـ يىلى شەخسىي ئەزاسى 130 نەپەردىن ئاشقان، كوللېكتىپ ئەزاسى 27گە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ مالىيە ـ ئىقتىساد خىزمـ-ىتىنىڭ مەركىزىي ۋەزىپىلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائا-لىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق ئاپتونوم رايونىنىڭ مالىيە ـ ئىقتىساد خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، شۇ-جاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش-تىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىنىڭ مالىيە قېينىچىلىقىنى تۈگىتىش ۋە مالىيە تۈزۈلمە ئىسلاھاتى قاتارلىق زور نەزەرىيە ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى مەركەز قىلغان ھالدا، ئىلگە-رى- كېيىن بولۇپ، 40 قېتىمدىن ئارتۇق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنى ئۇيۇشتۇردى. «غەربىي شىمالىي رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى تېزلىتىشتىكى ما-لىيە بېجى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك سىياسەت تەتقىقا-تى»، «پاختا ئىشلەپچىقىرىش ۋە رايونىمىزنىڭ مالىيە كىرىمىگە مۇناسىۋەتلىك تەھلىل» قاتارلىق دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىم تەتقىقات تۈرىدىن 40 نەچچە-ىنى ئورۇنلىدى.

شىنجاڭ ئەمگەك ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات بولۇپ، 1986 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي تىنچلىق يولى 203 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلى جەمئىيەتنىڭ شەخسىي ئەزاسى 565 نەپەرگە، كوللېك-تىپ ئەزاسى 56 گە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى ئەم-گەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت ساھەسىدىكى ئىلمىي تەت-

قىلىش ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت ئىلمىي نەزەريىسىنى بېيىتىپ ۋە راۋاجلاندۇرۇپ، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىشقا ئورۇنلىشىش، ئىجتىمائىي كاپالەت تۈزۈمى ئىلاھاتى، تەربىيىلەش ۋە كەسپىي ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش قاتارلىق جەمئىيەتنىكى قىزىق نۇقتا، قىيىن نۇقتا مەسىلىلىرىنى مەركەز قىلغان ھالدا، 40 قېتىم-دىن ئارتۇق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى؛ «شىنجاڭدىكى ئەمگەك مەسىلىسى تەتقىقاتىغا ئائىت توپلام» قاتارلىق كىتابلارنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ پۈل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات. 1980 - يىلى 8- ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 20 - نومۇر. 2000 - يىلى شەخسىي ئەزاسى 530 نەپەردىن ئاشقان، كوللېكتىپ ئەزاسى 19 غا يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى پۈل مۇئامىلە نەزەريىسى ۋە ئەمەلىيىتىگە ئائىت ئىلمىي تەتقىقات، ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى پائال قانات يايدۇرۇپ پۈل مۇئامىلە خىزمىتىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «مەملە-كەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چەت - چېگرا رايونلار پۈل مۇئامىلە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»، «شىنجاڭ-نىڭ تاشقى پىرېۋوت ۋە تاشقى قەرزنى باشقۇرۇش ئىل-مىي مۇھاكىمە يىغىنى» قاتارلىق مۇھاكىمە يىغىنلار-دىن ئون نەچچە قېتىم ئۆتكۈزدى. «شىنجاڭنىڭ ئىقتە-سادىي تەرەققىياتىدىكى بايلىق ئىستراتېگىيىسى تەتقىقا-تى»، «شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك قۇرۇلمىسى ۋە ئۇنۇمى توغرىسىدىكى تەكشۈرۈش ۋە ئانالىز» قاتارلىق زور تەتقىقات تۈرلىرىنى ئۈستىگە ئالدى ۋە ئىشلەپ پۈتتۈر-دى.

شىنجاڭ كارخانىچىلار ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات. 1984 - يىلى 4 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دۇڭفېڭ يولى 8 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شەخسىي ئەزاسى 112 نەپەرگە، كوللېكتىپ ئەزا-سى 345 كە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى كارخانا ئىسلا-ھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، تىجارەت مېخانىزمىنى ئال-ماشتۇرۇش، ھازىرقى زامان كارخانا تۈزۈمىنى ئورنە-تىش، كارخانا باشقۇرۇشنى كۆچەيتىش ۋە كارخانىچە-لار قوشۇنىنى يېتىشتۇرۇش قاتارلىق مۇھىم نەزەريە-ۋى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى چۈرىدەپ، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1980 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئەنجاڭ يولى 42 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شەخسىي ئەزاسى 320 نەپەرگە، كوللېكتىپ ئەزاسى يەتتىگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگى-لىكى ۋە يېزا - كەنت ئىقتىسادىي ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىياتىدىكى زور نەزەريىۋى، ئەمەلىي مەسىلەر-نى يېقىندىن چۈرىدىگەن ھالدا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قە-لىش ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇپ، تەد-بىر بەلگىلىگۈچى ۋە ئەمەلىي خىزمەت قىلغۈچى ئورۇن-لارنى تەكلىپ - تەدبىر بىلەن تەمىنلەپ، شىنجاڭنىڭ يېزا - كەنت ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سىلجە-تىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، «شىنجاڭنىڭ يېزا - كەنت بازار ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش»، «ئىككى ئۆزگىرىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ يېزا - كەنت ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشنى تېزلە-تىش» قاتارلىق مەسىلەرنى دەۋر قىلغان ھالدا، ئون نەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۇيۇشتۇردى؛ «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئېشىش مەسىلىسى ھەق-قىدە تەتقىقات» قاتارلىق مۇھىم تەتقىقات تېمىلىرىنى ئۈستىگە ئېلىپ ئورۇنلىدى؛ «دەۋر ئالمىشىش مەزگە-لىدىكى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكى» ناملىق ئىلمىي ماقا-لىلەر توپلىمىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇ-رۇش ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1992 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇل-غان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 56 - نومۇر. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى 39. ئاساسىي مەقسىتى سوتسىيالىستىك بازارنى نازا-رەت قىلىش - باشقۇرۇش ۋە مەمۇرىي قانۇن ئىجرا قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئى-لىم ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇپ، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، نوپۇز-

لۇق بازار نازارىتى باشقۇرۇش مېخانىزمى بىلەن مەمۇ-رىي قانۇن ئىجرا قىلغۇچى ئورگانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبا-رەت.

شىنجاڭ ئۇنتۇرا ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات، 1984 - يىلى 11 - ئايدا قۇرۇلغان. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئەسلىدىكى نامى ئونتۇرا ئاسىيا مەسىلىلىرى تەتقىقات جەمئىيىتى ئىدى. 1992 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆز-گەرتىلگەن. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 16 - نومۇر. 2000 - يىلىغىچە ئەزاسى 150 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى ئونتۇرا ئاسىا-ياغا ئالاقىدار ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئىلمىي پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىش، ئىجتىمائىي مۇقىملىق ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئالاقىدار ئورۇن-لار بىلەن بىرلىشىپ «90 - يىللاردىكى ئونتۇرا ئاسىا-يادىكى بەش دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە جۇڭگو»، «ئون-تۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات مۇساپە-سى توغرىسىدا خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» قاتارلىقلارنى ئۇيۇشتۇردى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراق-نىڭ 52 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ پەلسەپە ئىلمىي جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1979 - يىلى 10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى قۇرۇلغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئەزاسى 200 نەپەرگە يەتكەن. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شە-ھىرى جىيەنكاڭ يولى 2 - نومۇر. ئاساسىي مەقسىتى ئىلمىي تەتقىقاتنى، تەشۋىقات ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىككى مە-دەنىيىتى قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن خىز-مەت قىلىشتىن ئىبارەت، يەنى بۇ ئىلمىي جەمئىيەت ماركسىزملىق پەلسەپىنىڭ ئاساسىي نەزەرىيىلىرىنى تەتقىق قىلىش بىلەن بىرۋاقىتتا، دىئالېكتىك ماتېرىيا-لىزمنىڭ ئەمەلىيەت داۋامىدا قوللىنىلىش تەتقىقاتىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى مەسىلىسى»، «ماددا بىلەن ئاڭ، ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى مەسىلىسى»، «سوتسىيالىزمنىڭ ماھىيە-تى مەسىلىسى» قاتارلىق تېمىلاردا ئون نەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ياكى ئىلمىي دوكلات يىغىنى ئۇيۇشتۇردى.

شىنجاڭ قانۇنشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1980 - يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 27 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئەزالىرى 1480 نەپەرگە يەتكەن. بۇ ئىل-مىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى قانۇنشۇناسلىق تەتقىقاتىنى، ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى ۋە قانۇن مۇلازىمە-تى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ دېموكراتىك قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈ-رۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، «غەربىي شىمال-دىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون بويىچە قانۇنشۇنا-لىق نەزەرىيىسى مۇھاكىمە يىغىنى»، «شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى قوغداشتىكى قانۇن مۇلازىمىتى مۇھاكىمە يىغىنى»، «شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە قا-نۇنچىلىق قۇرۇلۇشى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» قا-تارلىق يىغىنلارنى ئۇتكۇزدى.

شىنجاڭ ئادۇوكاتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كەسىپىي ئادۇوكاتلارنىڭ تە-لەپچان تەشكىلاتى بولۇپ، جۇڭخۇا ئادۇوكاتلار جەمئە-يىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1982 - يىلى قۇرۇل-غان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 27 - نومۇر. 1982 - يىلى 4 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيە نازارىتى ئۈرۈمچى شەھىرىدە تۇنجى قېتىملىق ئادۇوكاتلار قۇ-رۇلتىيىنى ئۇتكۇزدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ ئادۇوكاتلار جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى 221 گە، شەخسىي ئەزاسى 1817 نەپەرگە يەت-تى.

شىنجاڭ گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەر جەم-ئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەرنىڭ تەلەپچان تەشكىلاتى بولۇپ، جۇڭگو گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەر جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئە-زاسى. ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى خەلق يولى 27 - نومۇر. 1993 - يىلى 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيە نازارىتى ئۈرۈمچى شەھىرىدە بىرىنچى قېتىم-لىق گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەر قۇرۇلتىيى ۋە ئاپتونوم

رايونلۇق گۇژاهلىق بېرىش جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش چوڭ يىغىنىنى ئوتكۈزدى ھەمدە تۈنجى قارارلىق ھەيئەت ۋە دائىمىي ھەيئەتلەرنى سايلاپ چىقتى. 1998- يىلى 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 31 - كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق گۇژاهلىق بەرگۈچىلەر جەمئىيىتى ئورۇمچى شەھىرىدە ئىككىنچى قېتىملىق گۇژاهلىق بەرگۈچىلەر قۇرۇلتىيىنى ئوتكۈزۈپ، تۈزىتىش كىرگۈزگەن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گۇژاهلىق بەرگۈچىلەر جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى»، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گۇژاهلىق بەرگۈچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىق بەدىلىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى» ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گۇژاهلىق بەرگۈچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا ئالاقىلىشىش گۇرۇپپىسى قۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى» نى ماقۇللىدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1993 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى يەنئەن يولى 46 - نومۇر. 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئەزاسى 156 نەپەرگە يەتكەن. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى توپلاش، قەدىرلەش، تەرجىمە قىلىش ۋە رەتلەپ نەشر قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت جاري قىلدۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىلگىرى تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا ئائىت ئەسەرلەردىن «بايازا»، «مەشھۇرى شېئىرلىرى»، «ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» قاتارلىق كۆپ خىل كىتابلارنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ ئۇن ئىككى مۇقام تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1989 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى يەنئەن يولى 46 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئەزاسى 850 گە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى «ئۇيغۇر ئۇن ئىككى مۇقامى» دىن ئىبارەت مەدەنىيەت مىراسىنى يىغىش، رەتلەش، تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنى ھەمدە بۇ نىڭغا ئائىت ئىلمىي تەتقىقات، ئىلىم ئالماشتۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئاساسلىق تەتبىقى يەنىمۇ، رەتلەش ئارقىلىق 13 توملۇق «ئۇيغۇر ئۇن ئىككى مۇقامى» نى ۋە بۇ ساھەدىكى كۆپ خىل تەتقىقات ئەسەرلىرىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى. بۇ ئۇن ئىككى مۇقامنىڭ بەش سىزىقلىق نوتىسى ۋە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە تېكىستى، ئۇيغۇرچە تېكىستنىڭ لاتىنچە ترانسكرىپسىيىسى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى ۋە ئىزاھاتى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تۆت قېتىم مەملىكەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئويۇشتۇردى. ئۇن ئىككى مۇقامنى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات - سەنئىتىنى ناماياں قىلىدىغان تۆت تېلېۋىزىيە فىلىمى ئىشلىدى؛ 16 - ئەسىردە ئۆتكەن مۇقام ئۇستازى ئاماننىساخاننىڭ قەبرىسىنى رېمونت قىلىپ ھەيكىلىنى تۇرغۇزدى.

شىنجاڭ دىنىشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1985 - يىلى 5 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۇرۇمچى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 16 - نومۇر. 2000 - يىلىنچە ئەزاسى 150 گە يەتكەن. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى دىنشۇناسلىق ۋە رېئال دىنىي مەسىلىلەر تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، دىننى سوتسىيالىزم بىلەن ماسلىشىشقا يېتەكلەپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىلگىرى تەرەققىياتى ۋە مۇقىملىقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۆز ئالدىغا ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن بىرلىشىپ «غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون بويىچە ئىسلام دىنى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»، «بازار ئىگىلىكى شارائىتىدىكى مىللەت، دىن مەسىلىلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى»، «بىرلىك مەپ، دىنىي ئىشلار ۋە سىياسىي قانۇن خىزمىتى سۆھبەت يىغىنى» قاتارلىق نەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيىتى ۋە 20 نەچچە مەيدان دوكلات يىغىنى ئويۇشتۇردى. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ بىر پارچە تەتقىقات نەتىجىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 - لىككە ئېرىشىپ مۇكاپاتلاندى.

شىنجاڭ مىللەتلەر تەتقىقاتى ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1984 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى:

ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 16 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىغچە ئەزاسى 240 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى شىنجاڭنىڭ ئىلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە بازار ئىگىلىكى شارائىتىدىكى مىللەتلەر خىزمىتى يوقىلىقان زور نەزەرىيىۋى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى چۆرىدىگەن هالدا، ئىلمىي مۇهاكىمە ۋە تەدبىر تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەنىمىزنىڭ بىرلىكىنى قوغداش، شىنجاڭنىڭ تۈتقە زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، مىللەتشۇناسلىق ئىلمى قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتىنى تېزلىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، بىر قېتىم مەملىكەتلىك مىللەت نەزەرىيىسى مۇهاكىمە يىغىنى، ئىككى قېتىم مۇشۇ ساهەگە ئالاقىدار ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىلمىي مۇهاكىمە يىغىنى ئۆيۈشتۇردى. قاراتمىلىقى بىرقەدەر يۇقىرى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش پائالىيىتىدىن بىرنەچچە قېتىم ئېلىپ باردى.

شىنجاڭ تەرجىمانلار جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1981 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جىنىيەن يولى. شىنجاڭ تەرجىمانلار جەمئىيىتىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى تەرجىمە خىزمىتى تەتقىقاتى ۋە ئالاقىدار ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ تەرجىمە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شەخسىي ئەزاسى 3000 نەپەرگە، كوللېكتىپ ئەزاسى 13 كە يەتتى. تەرجىمانلار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۆز ئالدىغا ياكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە «مەملىكەتلىك مىللەتلەر تىل ـ يېزىق تەرجىمىسى ئىلمىي مۇهاكىمە يىغىنى» قاتارلىق ئىلمىي پائالىيەتلەرنى كۆپ قېتىم ئۆتكۈزدى. تەرجىمە ئىلمىنى توغرىسىدا لېكسىيە يىغىنى ۋە هەرخىل تەربىيىلەش كۇرسلىرىدىن ئون نەچچە قېتىم ئۆيۈشتۇردى، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەرجىمانلار جەمئىيەتلىرى بىلەن ئالاقە ئورناتتى ۋە ئىلىم ئالماشتۇردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغول ۋە قىرغىزدىن ئىبارەت بەش مىللەتنىڭ تىل ـ يېزىقىدا چىقىرىلىدىغان پەسىللىك ژۇرنال «تىل ۋە تەرجىمە» نى نەشر قىلىپ تارقاتماقتا.

شىنجاڭ ئىلمىي سوتسىيالىزم ئىلمىي جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1982 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي ئارقا كوچا 22 ـ نومۇر. 1993ـ يىلى ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىش جەمئىيىتى بىلەن بىرلەشكەن، 2000 ـ يىلىغچە ئەزاسى 300 نەپەردىن ئاشقان. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئىلمىي سوتسىيالىزم ئاساسىي نەزەرىيىسى جەهەتتىكى ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، جۇڭگوچە ئالاهىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىزم نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، تەن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، «ئىلمىي سوتسىيالىزمدا چىڭ تۇرۇش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇش»، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقى ۋە تەرەققىياتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش»، «پارتىيە 15 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ روهىنى ئۆگىنىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش» قاتارلىق تېمىلاردا بىرنەچچە ئون قېتىملىق ئىلمىي مۇهاكىمە يىغىنىنى ئويۇشتۇردى.

شىنجاڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئەدەبىيە ـ سىياسىي خىزمىتى تەتقىقات جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1984 ـ يىلى 4 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جىيەنكاڭ يولى 2 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى 131 گە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئەدەبىيە ـ سىياسىي خىزمىتى نەزەرىيە تەتقىقاتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر قوشۇنىنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنى ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈرۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇقىملىقى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۆز تەۋەسىدىكى هەرقايسى ئورۇنلارنىڭ 4500 قېتىمدىن ئارتۇق مۇهاكىمە پائالىيىتىنى تەشكىللىدى ۋە ماسلاشتۇردى. يېزىلغان ئىلمىي ماقالە، تەكشۈرۈش دوكلاتى ۋە تەجرىبە ماتېرىياللىرى 36 مىڭ پارچىدىن ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە، 300 تۇردىن ئارتۇق تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شىنجاڭ پارتىيە قۇرۇلۇشى تەتقىقات جەمئىيىتى ئامىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1990 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى:

ئۈرۈمچى شەھىرى جىيەنكالق يولى 2 - نومۇر. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئەسلى نامى شىنجاڭ پارتىيە قۇرۇلۇشى ئىلمىي جەمئىيىتى بولۇپ، 1993 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 2000 - يىلىنىڭ ئا-خىرى بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى 68 گە، شەخسىي ئەزاسى 53 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتىنىڭ نەزەرىيە تەتقىقاتى ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيە قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىش، شىنجاڭ-نىڭ ئىسلاھات، تەرەققىيات ۋە مۇقىملىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتىدىكى قىزىق نۇقتا، قىيىن نۇقتا ۋە مۇھىم نۇقتا قاتارلىق مەسىلىلەرنى دەۋر قىلىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئون قېتىم مەخسۇس تېمىدىكى نەزەرىيە يىغىنلىرىنى ئۆيۈشتۈردى؛ يەتتە پارچە ئىلمىي ماقالە-لەر توپلىمىنى توزۇپ نەشر قىلدۇردى.

شىنجاڭ بازار مارکېتىنىڭ ئىلمىي جەم-ئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1997 - يىلى 4 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈم-چى شەھىرى يەنئەن يولى 46- نومۇر. 2000 - يىلى بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى 50 كە، شەخسىي ئەزاسى 130 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەق-سىتى ئىلمىي تەتقىقات، ئىلىم ئالماشتۇرۇش ۋە مۇنا-سىۋەتلىك ساھەلەر بويىچە مەسلىھەت بېرىش پائالىيە-تىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق شىنجاڭ كارخانىلىرىنىڭ بازار مارکېتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە، بازار رىقابەت ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشكە خىزمەت قىلىشتىن ئىبا-رەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، «شىنجاڭ زەنجىرسىمان تىجارىتى ئىستراتېگىيىسى ۋە سەنئىتى»، «ئاپتونوم رايونىنىڭ مارکېتىگى ۋە ئىچكى ئېھتىياجنى كېڭەيتىش» قاتارلىق ھەرخىل تېپتىكى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ئون نەچچە قېتىم ئۆت-كۈزدى؛ مارکېتىنىڭ ئىلمى بويىچە تەربىيىلەش كۇرس-لىرىنى 25 قارار ئېچىپ 2000 دىن ئارتۇق ئادەمنى تەربىيىلىدى؛ كۆپ قېتىم مۇتەخەسسىسلەر لېكسىيە سۆزلەش پائالىيىتى ئۈيۈشتۈردى.

شىنجاڭ تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1979 - يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 16 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرى جەمئىيەتنىڭ شەخسىي ئەزاسى 200 نەپەرگە، كوللېك-تىپ ئەزاسى 14 كە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق شىنجاڭ تارىخشۇناسلىقىنىڭ گۈل-لەپ ياشنىشى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ۋە شىنجاڭنىڭ ئىجتىما-ئىي مۇقىملىقىنى ساقلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىشىپ، خەلقئا-رالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنى ئۇچ قېتىم ئۆتكۈز-دى؛ ئىلمىي دوكلات يىغىنلىرىنى ئون نەچچە قېتىم ئۈيۈشتۈردى؛ «شىنجاڭ تارىخىغا ئائىت يۇرۇشلۇق مەجمۇئە» نى يېزىشقا تەشكىللەپ، بۇنىڭدىن ئالتە قە-تىمنىڭ ئورىگىنالىنى پۈتتۈردى.

شىنجاڭ سودا ئىگىلىكى ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكە-لات. 1983 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي شىنخۇا يولى 17 - نومۇر. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرى بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ شەخسىي ئەزاسى 2800 نەپەرگە، كوللېكتىپ ئەزاسى 25 كە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى سودا ئىگىلىكى نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەرنى چۆرىدەپ، بولۇپ-مۇ ئاپتونوم رايون سودا ئىگىلىكىنىڭ تۇرۇلمە ئىسلا-ھاتىدا كۆرۈلگەن يېڭى ئەھۋال، يېڭى مەسىلىلەرنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، ئىلمىي تەتقىقات پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، تەدبىر ۋە تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قو-يۇپ، ئاپتونوم رايون بازار ئىگىلىكى تۇرۇلمىسىنىڭ ئورنىتىلىشى ۋە سودا ئىگىلىكىنىڭ نەزەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇ-رۇلغاندىن بۇيان، «شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىلىرىنىڭ تەشكىلي قۇرۇلمىسىنى سەر-خىللاشتۇرۇش»، «ئاپتونوم رايونلۇق دۆلەت ئىگىلە-كىدىكى كارخانىلارنىڭ زىيانىنى پايدىغا ئالماشتۇرۇش تەدبىرى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۆ-رىدىگەن ھالدا، 167 قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۈيۈشتۈردى. مۇھاكىمە يىغىنى 800 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. بۇ ئىلمىي جەمئىيەت «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىلىرى تىجارىتىنى باشقۇرۇش ئەھۋالى توغرىسىدا تەتقىقات» قاتارلىق مۇ-ھىم تەتقىقات تېمىلىرىنى ئۆز مەسئۇللۇقىدا ئىشلەپ پۈتتۈردى.

بۇگۈنكى زامان شىنجاڭ تارىخى ئىل-مىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي

تەشكىلات. 1994 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جىيەنكاڭ يولى 2 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى 17 گە، شەخسىي ئەزاسى 96 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى شىنجاڭنىڭ بۈگۈنكى زامان تارىخىنى تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە «ئاپتونوم رايوننىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلىبىسىنىڭ 50 يىللىقىنى خاتىرىلەش»، «شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قويىنىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۈتۈۋېلىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ۋە شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقى» قاتارلىق نەزەرىيە مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى ئۈيۇشتۇردى. «ياپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ زور ئېھتىمالى» ناملىق ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردى.

قازاق تىل مەدەنىيىتى ئىلمىي جەمئىيىتى ئامما‌ۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1993 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي شىنخۇا يولى 41 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئەزاسى 300 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى قازاق تىل مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي مىراسلىرىنى قېزىش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل مەدەنىيىتى ئىشلىرىنى گۈللەپ ـ ياشنىتىش. 1980 ـ يىللاردىن كېيىن، ئۇنىڭ كەسپىي ئىشلىرىنى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى ۋاكالىتەن باشقۇرىدىغان بولدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى جەمئىيەتنىڭ ئەزاسى 320 نەپەرگە يەتتى. بۇ ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئاساسىي مەقسىتى ئونتۇرا ئاسىيا مەسىلىلىرىگە ئائىت تەتقىقاتتىن قانات يايدۇرۇپ، خەلقئارالىق ئىلىم ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى كۈچەيتىپ ھەمدە جۇڭگوغا ۋاكالىتەن بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ماتارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ رەياسەتچىلىكىدىكى ئونتۇرا ئاسىياشۇناسلىق ئىلمىي پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىشتىن ئىبارەت. ئىلمىي جەمئىيەت ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئىككى قېتىم خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى، بىر قېتىم مەملىكەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى.

جۇڭگو «جاڭغىر» تەتقىقات جەمئىيىتى ئامما‌ۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1991 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 ـ نومۇر. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئەزاسى 230 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى، «جاڭغىر» ئىلمىي تەتقىقات پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، موڭغۇل يېزىقىدىكى «جاڭغىر» توپلىمىنى ۋە خودۇم موڭغۇل يېزىقىدىكى «جاڭغىر» ئەدەبىي ئوقۇشلۇقىنى تەھرىرلەپ نەشر قىلدۇردى؛ «جاڭغىر» خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئۈيۇشتۇردى. نۆۋەتتە، «جاڭغىر» توپلىمىنى ۋە «جاڭغىر» غا ئائىت ماتېرىياللارنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىش، نەشرگە يوللاش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

جۇڭگو «ماناس» تەتقىقات جەمئىيىتى ئامما‌ۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1995 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 ـ نومۇر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئەزاسى 150 نەپەرگە يەتكەن. ئاساسىي مەقسىتى قەھرىمانلىق ئېپوسى «ماناس» ئىلمىي تەتقىقاتى ۋە بۇ ھەقتىكى ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. ئاساسلىق نەتىجىلىرى «ماناس» ئېپوسىنىڭ قىرغىز يېزىقىدىكى تولۇق تومىنى تۈزۈپ، نەشر قىلدۇرۇشقا قاتناشتى. «ماناس» ئېپوسىغا ئائىت ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىنىڭ قىرغىز يېزىقىدىكى 2 ـ توپلىمىنى نەشر قىلدۇردى.

ئۇيغۇر تىل مەدەنىيىتى ئىلمىي جەمئىيىتى ئامما‌ۋى خاراكتېرلىك ئىلمىي تەشكىلات. 1979 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 4 ـ نومۇر. ئىلمىي جەمئىيەتنىڭ ئەسلىدىكى نامى جۇڭگو ئونتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتى بولۇپ، 1992ـ يىلى 2 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. بۇ تەتقىقات جەمئىيىتى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ماتارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ قارمىقىدىكى خەلقئارا ئونتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1990 ـ يىلى مەركىزى جەمئىيەتنىڭ كاتىبات باشقارمىسى شىنجاڭدا تەسىس

«بوستانلىق ئىگىلىكى ھەققىدە» ئىقتىسادىي مەسىلىلەر تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. لیوجاجىن يازغان. 1995 - يىلى 11-ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، خەت سانى 300 مىڭ. ئەسەردە قۇرغاق رايونلار بوستانلىق ئېكولوگىيە سىستېمىسىنىڭ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، قۇرغاق رايونلار-دا ئىقتىسادىي ئۆنۈم بىلەن ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش تەسەۋۋۇرى دەلىللەنگەن. بۇ، مەملىكەت ئىچىدە بوستانلىق ئېكولوگىيە ئىقتىسادىغا ئائىت تۇنجى ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. 1997 - يىلى مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇش» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«قىسقىچە شىنجاڭ تارىخى» يەرلىك تارىخ تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنى يازغان. 1980 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. جەمئىي ئۈچ قىسىم، 820 مىڭ خەت. ئەسەردە ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى تاش قوراللار دەۋرىدىن باشلاپ تاكى 1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى شىنجاڭ رايونىنىڭ تارىخى سىستېمىلىق بايان قىلىنغان. ئەسەر 1985 - يىلى تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا ئالاھىدە دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ئۇيغۇر تارىخى» بۇ مەملىكىتىمىز بويىچە ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى سىستېمىلىق بايان قىلىنغان ئىلكى تومۇق تۇنجى ئەسەر. لیۇ زىشياۋ يازغان. بىرىنچى قىسمى مەسىلىلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1985 - يىلى 8 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى تەخمىنەن 500 مىڭ. ئەسەردە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن ئىلگىرىكى چاغلاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بايان قىلىنغان. ئەسەر تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئەسەرنىڭ ئىككىنچى قىسمى 1996 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو ئىجتىمائىي پەن نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 730 مىڭ. بۇ تومدا ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن تارتىپ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانغا قەدەر بولغان 100 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بايان قىلىنغان.

«شىنجاڭدىكى قەدىمكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىغا ئائىت سۆزەتلىك ماتېرىياللار توپلىمى. شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە ئورنى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن، 1985 - يىلى دۆلەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. ئەسەرگە ئىپتىدائىي جەمئى-يەتتىن تارتىپ مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەرخىل مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە يا-دىكارلىق ئىزنالىرى، يادىكارلىق ئىزنالىرى رەسىملىرىدىن 347 پارچىسى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. ئەسەردە 1949 - يىلىدىن كېيىنكى 30 نەچچە يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئارخېئولوگىيە خىزمىتى ساھەسىدىكى تەتقىقات نەتىجىلىرى ئومۇميۈزلۈك خۇلاسىلەنگەن. شىنجاڭدىكى قەدىمكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى سىستېمىلىق بايان قىلىنغان. ئەسەر تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى» ۋاڭ جېلەي يازغان. تارىخ تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. 1980 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو ئىجتىمائىي پەن نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 220 مىڭ. ئەسەردە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىپتىدائىي مەدەنىيىتى، مىلادىيە-دىن ئىلگىرىكى VI ئەسىردىن مىلادىيىنىڭ VII ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى مىللەتلەرنىڭ گۈللىنىشى، خارابلىشىشى ۋە مەدەنىيەت ئۆزگىرىشى قاتارلىق مەزمۇنلار بايان قىلىنغان. بۇ ئەسەر جۇڭگو ئالىملىرى تۇنجى قېتىم يازغان بىرقەدەر سىستېمىلىق ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى ھېسابلىنىدۇ. 1985- يىلى شىنجاڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ئۇسۇن تەتقىقاتى» شىنجاڭنىڭ قەدىمكى دەۋرىدىكى مىللەتلەر تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. ۋاڭ مىڭ-جې، ۋاڭ بىڭخۇالار بىرلىشىپ يازغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1983 - يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 120 مىڭ. مەزمۇنى يازما يادىكارلىقلار ۋە ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرىياللار ئاساسىدا بايان قىلىنغان ئۇسۇن تارىخىدىكى بىرنەچچە چوڭ مەسىلە، ئۇسۇن تارىخىي ماتېرىياللىرىنىڭ تىزىمى، غەربىي خەن دەۋرىدىكى ئۇسۇنلارغا ئائىت چوڭ ئىشلار يىلنامىسى ۋە-

نىگىدەك ئۇسۇن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كىتابقا يەنە ئۇسۇن تارىخىغا ئائىت تۆت پارچە خەرىتە كىرگۈزۈلگەن.

«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» بۇ دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلۈگەن «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر قىسقىچە تارىخى مەجمۇئەسى» نىڭ بىرى بولۇپ، ئۇيغۇر سايراق قاتارلىق ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە باشقا مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئالىملار بىرلىكتە يازغان. 1989 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 300 مىڭ. ئەسەردە ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك مەنبەسى، دىن مەدەنىيىتى، تۇرمۇش ئادىتى ۋە ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ گۇللىنىپ تاكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانغا قەدەر ئارىلىقتىكى تارىخى سەھىپىلىرى، ئىخچام بايان قىلىنغان.

«قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر قىسقىچە تارىخى مەجمۇئەسى» نىڭ بىرى بولۇپ، نەشر مەھسۇلاتى (قازاق) يازغان. 1987ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 200 مىڭ. ئەسەردە قازاقلارنىڭ ئېتنىك مەنبەسى، قازاق مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە XX ئەسىرنىڭ 40 ـ يىللىرىدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى قازاقلارنىڭ ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى تارىخى ۋە قازاقلارنىڭ مەدەنىيىتى، ئۇرۇپ ـ ئادەتلىرى سىستېمىلىق بايان قىلىنغان.

«قىرغىزلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر قىسقىچە تارىخى مەجمۇئەسى» نىڭ بىرى. ئاساسلىقى گو پىڭلىياڭ، دۇرۇڭكۈن قاتارلىقلار قەلەم تەۋرەتكەن. 1986 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 150 مىڭ. ئەسەردە قىرغىزلارنىڭ ئېتنىك مەنبەسى، دىن مەدەنىيىتى، تۇرمۇش ئۇرۇپ ـ ئادىتى ۋە مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشتىن تارتىپ 1949 ـ يىلىنىڭ ئالدىغىچە ئارىلىقتىكى تارىخى قىسقىچە بايان قىلىنغان. 1991 ـ يىلى 2 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 2ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى» مۇزىكا مەدەنىيىتى تەتقىقاتىغا ئائىت ئىلمىي ئەسەر، جۇ چىڭ. جاۋ يازغان. 1987 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. ئەسەر ئىككى قىسىم، توققۇز باب، خەت سانى 350 مىڭ، 139 پارچە قىستۇرما رەسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. 1 ـ قىسىمدا قەدىمكى زاماندىكى يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى تەتقىق قىلىنغان. بۇنىڭدا ئاساسلىقى مۇزىكىسى ۋەكىللىكىدىكى غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى. نىڭ تەرەققىيات تارىخى ئۇستىدە ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىلغان. 2 ـ قىسىمدا ھازىرقى زامان يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى تەتقىق قىلىنغان. بۇنىڭدا ئاساسلىقى ئۇيغۇر مۇزىكا مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشنى مەركەز قىلغان ھالدا، غەربىي يۇرت مۇزىكا مەدەنىيىتى بىلەن ئىسلام دۆلەتلىرى ۋە رايونلىرىدىكى مۇزىكا مەدەنىيىتىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان. ئاپتور سېلىشتۇرما تەتقىقات ئۇسۇلى ۋە كۆپ خىل پەن، ھەرخىل ھالەت ۋە كۆپ نۇقتىدىن چىقىش قىلىپ، يىپەك يولىدىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر. نىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتى ۋە شۇنىڭغا ئالاقىدار جەھەتلەر ئۇستىدە ئىزدىنىپ، خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدىكى بەزى كونا قاراشلارغا قارىتا گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىنىڭ يېڭى قاراشلىرىنى بايان قىلغان.

«تۇرپاننىڭ قەدىمكى دەۋر مەدەنىيىتى» «يىپەك يولىغا ئائىت يۇرۇشلۇق مەجمۇئە» نىڭ بىرى، ئاممىباب تارىخىي ئوقۇشلۇق، ۋاڭ بىڭخۇا يازغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1989 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 160 مىڭ. ئاپتور تۇرغۇن ھۆججەتلىك ماتېرىيال ۋە كۆپ يىللىق ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلما تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن پايدىلىنىپ، تۇرپان رايونىنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي ماتېرىياللارنى تەپسىلىي تونۇشتۇرۇش ئارقىلىق تۇرپان بوستانلىقىنىڭ جۇغراپىيىلىك مۇھىتى، تارىخىي مەدەنىيىتى ۋە مىللىي ئۆرپ ـ ئادىتى قاتارلىقلارنى تەسۋىرلىگەن.

«مايتىرى سىممىت» نىڭ تىرانسكرىپسىيىلىك تەرجىمە نۇسخىسى ئەسەرنى ئىسرائىل يۇسۇپ، دولقۇن قەمبىرى ۋە ئابدۇقەييۇم خوجىلار بىرلىكتە تەتقىق قىلىپ، رەتلەپ ۋە تىرانسكرىپسىيىگە ئېلىپ تەرجىمە قىلغان. مەسئۇلتىن ئوسمانوف، خاۋ گۈەنجۇڭ قاتارلىقلار ئۇستىدىن كۆرۈپ بېكىتكەن. جۇڭگودا بايقالغان ئەڭ قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى

«مايترى سىمىت» نىڭ قوليازما نۇسخىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا ھەم خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىندى. ئەسەرنىڭ ترانسكرىپسىيىلىك خەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسى تۆت باب بولۇپ، ئۇ ئەسلى تېكىستنىڭ ترانسكرىپسىيىسى، شەرھىسى، گرامما-تىكىلىق تەركىب ۋە قوشۇمچىلار، قىسقارتىلما بەلگە-لەر، «مايترى سىمىت» قومۇل نۇسخىسىنىڭ سۆزەتكە ئېلىنغان تىزىم جەدۋىلى، ئەسلى تېكىستنىڭ سۆزىتى قاتارلىق بىرنەچچە مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئەسەر قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا مەدەنىيىتى تارىخى ئى تەتقىق قىلىشنى ناھايىتى مۇھىم ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى.

«شىنجاڭدىكى دىنلار» دىنىي مەسىلىلەر تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. باش تۈزگۈچى لى تەيۋ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1988- يىلى 1 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 260 مىڭ. ئاپتور يىغقان نۇرغۇن ھۆججەتلىك ماتېرىيالىرى ۋە ئېلىپ بارغان چوڭقۇر ئىجتىمائىي تەكشۈرۈشلىرى ئاساسىدا شىنجاڭ رايونىدىكى دىنلارنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى سىستېمىلىق تونۇشتۇرغان.

«يېڭى جۇڭگودىكى شىنجاڭ» «يېڭى جۇڭگو» ناملىق يۇرۇشلۇك مەجمۇئەنىڭ شىنجاڭ تومى بولۇپ، ئۇنى «يېڭى جۇڭگودىكى شىنجاڭ» تېما گۇرۇپپىسى تۈزگەن. 1991 - يىلى يېڭى جۇڭگو نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 620 مىڭ، جەمئىي يەتتە قىسىم، 40 بابتىن تەركىب تاپقان. كىتابتا تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە شىنجاڭنىڭ 1949 - يىلىدىن 1987 - يىلىغىچە بولغان 38 يىللىق ۋاقىت ئىچىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىي، پەن - تېخنىكا ۋە ماۋارىپ قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەرەققىيات ئەھۋالى ئومۇمىيۈزلۈك بايان قىلىنغان، ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ تەرەققىيات جەريانىدىكى تەجرىبە - ساۋاقلىرى تەھلىل قىلىنغان ۋە خۇلاسىلەنگەن. بۇ ئەسەر 1994 - يىلى 3 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە مۇنەۋۋەر ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر نەتىجىلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ئىقتىسادىي ئۇنۇم تۇغرىسىدا» ئىقتىسادىي مەسىلىلەر تەتقىق قىلىنغان ئەسەر. ئاپتورى يۈسۈپ قاسىم، 1991 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 350 مىڭ. ئەسەر مادديي ئىشلەپچىقىرىش ماتېرىياللىرى تارماقلىرىنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇم كۆرسەتكۈچلىرى سىستېمىسىنى سېلىشتۇرما ئانالىز ۋە بىرقەدەر سىستېمىلىق تەتقىق قىلىپ، مىللىي رايونلارنىڭ ئىقتىسادي ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇشنىڭ ئۇنۇملۇك يوللىرى ھەققىدە ئىزدىنىپ يېڭى قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئەسەر 1994 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 3 - نۆۋەتلىك ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر نەتىجىلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ماركسنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيە سىستېمىسى» ماركسنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيىسى تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. ۋاڭ شۇەنچىەن يازغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1992 - يىلى 8 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 420 مىڭ. بۇ ئەسەر ماركسنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيە سىستېمىسىنىڭ شەكىللىنىشىنى ئاساسىي لىنىيە قىلىپ، ماركسنىڭ ئىقتىسادي نەزەرىيە سىستېمىسىنىڭ مەزمۇنى ۋە مېتودىنى چوڭقۇر سىستېمىلىق شەرھلەپ، ئىقتىسادي نەزەرىيىسى بىلەن ھازىرقى زامان ئىقتىسادي تەرەققىياتىنىڭ ئەمەلىيىتى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈپ، تاۋار ئىگىلىكى بىلەن ئىجتىمائىيلاشقان چوڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتىنىڭ مەملىكىتىمىزدىكى سىرتىدىكى ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدىكى ئىپادىلىنىشىنى تەھلىل قىلىپ چۈشەندۈرگەن. ئەسەر 1997 - يىلى 4 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر نەتىجىلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ئۇسمۇرلەر ماۋارىپى تەتقىقاتى» ماۋارىپ نەزەرىيىسى تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. ئاپتورى لى ۋېيشيا، 1992 - يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ ئۇنۇۋېرسىتېتى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 159 مىڭ. ئاپتور پىداگوگىكا، پسىخولوگىيە نۇقتىسىدىن ئۇسمۇرلەرنىڭ ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىقتىدارىنىڭ يېتىلىشى، ئوقۇتقۇچىنىڭ ھېسسىيات تەربىيىسى، ئائىلە باشلىقىنىڭ دېموكراتىك تەربىيىسى ۋە ئۇسمۇرلەرنىڭ ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلىشى قاتارلىق جەھەتلەرنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلغان. پۈتۈن ئەسەرنىڭ مەزمۇنى تەجرىبە لايىھىسى، ئۇسمۇرلەرنى تەربىيىلەشنىڭ ئۇنۇملۇك يوللىرى ۋە قوشۇمچە ماتېرىيال قاتارلىق ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان. ئەسەر 1994 - يىلى 3 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر نەتىجىلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«قۇتادغۇبىلىك، نىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىسى توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش» پەلسەپە تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. ئاپتورى سەي شەنجەن. بېيجىڭ شەرق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1992 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 185 مىڭ. ئاپتور ئۇيغۇرلارنىڭ كلاسسىك نادىر ئەسىرى «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ پەلسەپىۋى ئىدىيىسىنى بىرقەدەر چوڭقۇر ۋە سىستېمىلىق تەھلىل قىلغان. مەزكۇر نادىر ئەسەردە ئىپادىلەنگەن تەپەككۇر شەكلىنىڭ بىۋاسىتە خاراكتېرلىك ئوبرازلىق تەپەككۇر، بىلىم خاراكتېرلىك لوگىكىلىق تەپەككۇر ۋە ساددا دىئالېكتىكىلىق تەپەككۇردىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسلىنىپ، رەت ئۇچ ئاساسلىنىڭ بىرلەشمىسى ئىكەنلىكى؛ كىشىلىك ھاياتىنىڭ پەلسەپىۋى قائىدىلىرى چوڭقۇر ۋە ھەسرەتلىك بولىدىغانلىقى؛ ئېتىكىلىق قاراشنىڭ ئادىللىقىنى مەركەز قىلىپ، ئادالەت، بەخت ـ سائادەت، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە قانائەتتىن ئىبارەت تۆت ئاساسىي ئۇلۇغمەنى رامكا قىلغان ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىدىيە سىستېمىسى ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئەسەر جۇڭگو پەيلاسوپلىرىنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقاتىدىكى تۈنجى ھاسىلاتى. ئەسەر 1994 ـ يىلى 3 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتى» نەزەرىيە تەرىبىسىگە ئائىت ئوقۇشلۇق. شۇ يۇچىڭ، لىيۇ گۈەنجاڭ قاتارلىقلار يازغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1983 ـ يىلى 9 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 120 مىڭ. ئەسەردە مىللەت ۋە مىللەتلەر مەسىلىسىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتى، ماركسىزمنىڭ مىللەتلەر مەسىلىسى ھەققىدىكى نېگىزلىك قائىدىسى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مىللەتلەر سىياسىتى، جۇڭگونىڭ مىللەتلەر مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشتىكى ئەمەلىي تەجرىبىلىرى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى راۋاجلاندۇرۇش قاتارلىق نەزەرىيىۋى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەر شەرھىلەنگەن. كىتاب نەشر قىلىنغاندىن كېيىن پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت كادىرلىرى، ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنىڭ «مىللەت نەزەرىيىسى ۋە مىللەتلەر سىياسىتى» تەربىيىسى ئوقۇشلۇقى بولدى. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«قازاق تارىخى ۋە ئېتنوگرافىيىسى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» قازاق تارىخى ۋە ئېتنوگرافىيىسىگە ئائىت مەدەنىيەت تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. جاقىپ مىرزاقان يازغان. قازاقچە نۇسخىسى 1992 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. 2000 ـ يىلى ئەنزۇچە تەرجىمە نۇسخىسى نەشردىن چىققان. خەت سانى 280 مىڭ. ئەسەردە تارىخىي يازما يادىكارلىقلار، خەلق ئىچىدىكى شەجەرە ۋە ئارخېئولوگىيىلىك يادىكارلىقلارغا ئاساسلىنىپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى تارىخشۇناسلارنىڭ مۇنازىرىلىشىپ كەلگەن مەسىلىلەر بويىچە ئىزدىنىپ، قازاق خەلقىنىڭ كېلىپ چىقىشى، تارىخىي تەرەققىياتى، ئۆرپ ـ ئادەت، ئېتىقاد قاتارلىقلارنىڭ مەدەنىيىتى بىرقەدەر سىستېمىلىق، ئومۇميۈزلۈك تونۇشتۇرۇلۇش بېرىلگەن بولۇپ، ئاپتورنىڭ تېگىشلىك قاراشلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئەسەر 1994 ـ يىلى 3 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ئۇيغۇرات مۇڭغۇللىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى» ئۇيغۇرات مۇڭغۇللىرىنىڭ تارىخى تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي ئىشلار كومىتېتى مىللەتلەر مەسلىسىگە ئائىت بەش خىل يۇرۇشلۇق مەجمۇئەنى تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ ئۇيغۇشتۇرۇشىدا يېزىلغان. ئەسەرنىڭ 1 ـ قىسمى لىيۇ زىشياۋنىڭ رياسەتچىلىكىدە، 2 ـ قىسمى فېڭ شىشېنىڭ رياسەتچىلىكىدە يېزىلغان. ئەسەر 1992 ـ ۋە 1996 ـ يىللىرى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا تۈنجى قېتىم ئۇيغۇرات مۇڭغۇللىرىنى مەخسۇس تەتقىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ تارىخىي تەرەققىيات ئەھۋالىنى سىستېمىلىق، ئومۇميۈزلۈك بايان قىلغان ئەسەر. ئەسەردە ئۇيغۇرات مۇڭغۇللىرىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات مۇساپىسى، قانۇنىيىتى ۋە ئۇلارنىڭ جۇڭگودىن ئىبارەت بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك دۆلەتنى بەرپا قىلىشتەك تارىخىي مۇساپىسىدىكى رولى تولۇق بايان قىلىنغان.

«شىنجاڭ ئىنقىلابى تارىخى» يەرلىك ئىنقىلابى تارىخ تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. جۇ پېيمىن يازغان.

غان. 1993 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىيا- تى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 300 مىڭ. ئەسەردە يۇشيۇسۇڭ، چېن تەنچيۇ قاتارلىق بىر بۆلۈك جۇڭگو كومموپستلىرنىڭ شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي پا- ئالىيىتى خاتىرىلەنگەن؛ شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلا- بىنىڭ پارتلاش مەۋەبى بايان قىلىنغان؛ سوۋېت ئىتتى- پاقى ۋە كومموپستىك ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ شېڭ شە- سەي بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تەھ- لىل قىلىنغان. شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىش سىرى يورۇتۇلۇپ، تارقىلىپ يۈرگەن بەزى بولمىغۇر گەپلەر تۈزىتىلگەن. ئەسەردە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ پار- تىيە قۇرۇلۇشى، ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، يەر ئىسلاھا- تى، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ۋە سوتسىيا- لىستىك ئۆزگەرتىش قاتارلىق مۇھىم مەسىلىلىرى نۇقە- تىلىق تەتقىق قىلىنىپ، ئاساسلىق تارىخىي تەجرىبىلەر يەكۈنلەنگەن.

«شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان ئىقتىسادىي تېخنىكا قۇرۇلۇشى» شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇ- رۇلۇش تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. سۇڭ لىڭ قاتارلىقلار يازغان. 1993 - يىلى شىنجاڭ پەن - تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 240 مىڭ. ئەسەردە 1840 - يىلىدىن 1949 - يىلىغىچە بولغان يۈز يىلدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئىچىدىكى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تېخنىكا قۇرۇلۇشى ۋە يېزا - بازار قۇرۇلۇشىنىڭ تارىخىي مۇساپىسى سۆز- لىنىپ، ئۇنىڭ قانۇنىيىتى ۋە تەجرىبە ساۋاقلىرى يە- كۈنلىنىپ، شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان قۇرۇلۇشىنى پايدىلىق ئۇلگە بىلەن تەمىن ئېتكەن.

«شىبە تارىخى» مىللەت تارىخىغا ئائىت ئە- سەر. خېلىلىق، تۇڭ كېلىلار بىرلىكتە يازغان. 1993 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 370 مىڭ. ئەسەر شىبە مىللىتىنىڭ ئېتنىك مەنبەسى، يىراق قە- دىمكى زاماندىن تارتىپ يۇەن ۋە مىڭ سۇلالىلىرى دەۋ- رىدىكى شىبەلەرنىڭ ئەجدادى، چىڭ سۇلالىسى ۋە جۇڭخۇا مىنگو مەزگىللىرىدىكى شىبەلەر ۋە ئۇلار- نىڭ مەدەنىيىتى، ئۇرۇپ - ئادەتلىرى، دىنىي ئېتىقادى قاتارلىقلار سىستېمىلىق بايان قىلىنغان.

«ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قۇقەند خانلىقى ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى شىنجاڭ» «جۇڭگو چېگرا رايون تارىخى تەتقىقاتىغا ئائىت يۈرۈشلۈك مەج- مۇئە» نىڭ بىرى. پەن جەپىڭ يازغان. جۇڭگو ئىجتە- مائىي پەن نەشرىياتى تەرىپىدىن 1991 - يىلى 9 - ئايدا نەشر قىلىنغان، خەت سانى 170 مىڭ. كىتابتا يىللار تەرتىپى بويىچە قۇقەند خانلىقى بىلەن چىڭ سۇلا- لىسى دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنىڭ ئوخشاشمىغان تەرەققىيات باسقۇچلىرى ھەمدە مۇشۇ خىل مۇناسىۋەتنى ئىلگىرى سۈرگۈچى ھەرخىل ئامىل- لارنى تەتقىق ۋە بايان قىلىش ئارقىلىق، جۇڭگو شىن- جاڭنىڭ يەرلىك تارىخىنى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىشقا مۇھىم ماتېرىيال ھازىرلىغان.

«شىنجاڭنىڭ سوۋېت (رۇسىيە) بىلەن بول- غان سودا تارىخى (1600 - 1990)» تاشقى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت تارىخى تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. لى شېڭ يازغان. 1993 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرە- ياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 650 مىڭ. ئەسەردە چىڭ سۇلالىسى، جۇڭخۇا مىنگو ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدىن ئىبارەت ئوخشىمىغان ئۇچ تارىخىي مەزگىلدىكى، يەنى XVII ئەسىرنىڭ دەس- لەپكى مەزگىللىدىن بۇيانقى 400 نەچچە يىللىق شىن- جاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى (رۇسىيە) بىلەن قىلىشقان سودا تارىخى بىرقەدەر سىستېمىلىق بايان قىلىنغان. ئىككى تەرەپ سودىسىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشلە- رى ماكرولۇق جەھەتتىن تەھلىل قىلىنىپ، كونكرېت تا- رىخىي پاكىت ئاساسىدا ئوخشىمىغان تارىخىي مەزگىل- دىكى شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى (رۇسىيە) بىلەن ئېلىپ بارغان سودىسىنىڭ خاراكتېرى ۋە ئالاھىدىلىكى دەلىللەنگەن.

«شىنجاڭ تەڭرىتېغىغا ئويۇلغان جىنسىي ئەزالارغا تېۋىنىش قىياتاش رەسىملىرى» ئىلمىي تەتقىقات ئەسىرى. ۋاڭ بىڭخۇا يازغان. مەدەنىيەت يادە- كارلىقلىرى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1991 - يىلى 6 - ئايدا نەشر قىلىنغان. 30 مىڭ خەتلىك بۇ ئەسەرگە 120 پارچە قىستۇرما سۈرەت كىرگۈزۈلگەن. شىنجاڭ قۇتۇبى ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تەڭرىتېغىنىڭ كاڭجاش- مىنزى بۆلىكىدىكى چوڭ ھەجىملىك جىنسىي ئەزالارغا تېۋىنىش قىياتاش رەسىملىرىدە ئىپادىلەنگەن قەدىمكى زاماندىكى جىنسىي ئەزالارغا تېۋىنىش كۆز قارىشى،

شۇنىڭدەك ئىپتىدائىي تەپەككۇر، ئىپتىدائىي دىن ۋە ئىپتىدائىي ئۇسسۇل ھەم ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتى قاتارلىقلار ئۇستىدە ئومۇميۈزلۈك ئانالىتىك تەتقىق يۈرگۈزۈلگەن؛ قىياتاش رەسىملىرى بىلەن ھىندىستاننىڭ ئېپوپىسى «رامايانا» ۋە ئىرانىنىڭ لۇرىستان دېگەن يېرىدىن قېزىۋېلىنغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى قاتارلىق مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنغان.

«شىنجاڭ مىللىي سودىسى» «جۇڭگو مىللىي سودىسى» ناملىق مەجمۇئەنىڭ بىرى. «شىنجاڭ مىللىي سودىسى» نى يېزىش گۇرۇپپىسى مۇ شاڭلىنىڭ رياسەتچىلىكىدە يېزىپ چىققان. جۇڭگو سودا نەشرىياتى 1993 ـ يىلى 4 ـ ئايدا نەشر قىلغان، جەمئىي ئالتە باب، خەت سانى 269 مىڭ. كىتابتا مىللىي سودا نەزەرىيىسى، مىللىي سودىنىڭ ئالاھىدىلىكى، مىللىي سودا كارخانىلىرىنىڭ باشقۇرۇلۇشى ۋە مىللىي سودا كادىرلىرىنى تەربىيىلەش، مىللىيلارغا ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلارنى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن تەمىنلەش قاتارلىق مەسىلىلەر سىستېمىلىق بايان قىلىنغان. چېگرا رايون سودىسىنىڭ نەزەرىيىسى بىلەن ئەمەلىيىتى، شىنجاڭنىڭ تەرەققىي قىلغان رايونلار بىلەن پەرقى ۋە تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى قاتارلىقلار مۇ تەتقىق قىلىنغان.

تۈرپاننىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىكىگە ئائىت قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر ئۇستىدە تەتقىقات» قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان ئىجتىمائىي ئىگىلىكىگە ئائىت يازما يادىكارلىقلارغا ئائىت ئەسەر. لى جىڭۈېي يازغان. خەت سانى 370 مىڭ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1996 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. كىتابتا جۇڭگونىڭ تۈرپان رايونىدىن قېزىۋېلىنغان قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ئىجتىمائىي ئىگىلىكىگە ئائىت ۋەسىقىلەردىن 107 پارچىسى ئالتە تۈر بويىچە كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ھەربىر پارچە ۋەسىقىنىڭ ترانسكرىپسىيىسى، شەرھىسى، تەرجىمىسى ۋە كونكرېت چۈشەندۈرۈلۈشى بېرىلگەن. بۇ، ئىپتىدائىي ماتېرىيال، شەرھلىك دەلىل ۋە ئىزدىنىش ئۇسۇلى ئۇزۇنا بىرلەشتۈرۈلگەن ئىلمىي ئەسەر.

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ تارىخىي چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» كىتابنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسى فۇ ۋېننىڭ باش رياسەتچىلىكىدە تۈزگەن. جەمئىي ئىككى قىسىم، 1 ـ قىسىمى 1993 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، خەت سانى 200 مىڭ. بۇنىڭدا 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 1991 ـ يىلى 12 ـ ئايغا قەدەر 42 يىل جەريانىدا شىنجاڭدا يۈز بەرگەن مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەر خاتىرىلەنگەن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەرقايسى سىستېما تەشكىلاتلىرى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ رەھبەرلىك قىلىپ بارغان سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشىنىڭ تارىخىي قىياپىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ماتېرىياللارنىڭ زور كۆپچىلىكى تۇنجى قېتىم ئاشكارا ئېلان قىلىنغان. كىتاب يىلنامە تۈزۈش ئۇسۇلىغا بىلەن مۇھىم ۋەقەلەرنى ئىزچىل خاتىرىلەپ مەڭگۈ ئۇسلۇبى بىرلەشتۈرۈش شەكلىدە تۈزۈلگەن، ئەمما يىلنامە تۈزۈش ئۇسلۇبى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ.

«جۇڭگو نوپۇسى. شىنجاڭ تومى» رايون خاراكتېرلىك نوپۇسشۇناسلىق تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. جۇ چۇڭجىڭنىڭ رياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن، جۇڭگو مالىيە ـ ئىقتىساد نەشرىياتى تەرىپىدىن 1990 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 293 مىڭ. ئەسەر جۇڭگونىڭ 2 ـ قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ماتېرىياللىنى ئاساس قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تەبىئەت، ئىقتىساد ۋە ئىجتىمائىي شارائىتىنى چىقىش قىلىپ، شىنجاڭنىڭ نوپۇسىنىڭ سانى، تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، كۆچۈش، تارقىلىش، جىنسىي ئايرىمىسى، ياش قۇرامى، نىكاھ ـ ئائىلە، مىللەت، ساپا، پىلانلىق تۇغۇت ۋە كەلگۈسى تەرەققىيات يۈزلىنىشىگە ئائىت مۇلچەر قاتارلىق نېگىزلىك نوپۇس ھادىسىسى ۋە مەسىلىسىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئەسەر شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكىنى، بولۇپمۇ نوپۇس ئالاھىدىلىكىنى مۇكەممەل ئەكس ئەتتۈرگەن. 2 ـ قېتىملىق شىنجاڭنىڭ پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى نەزەرىيىسىگە ئائىت ئەسەر. مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى توغرىسىدا ئومۇمىي بايانىنى يېزىش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن يېزىلغان. 1986 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. كىتاب جەمئىي

ئون باب، خەت سانى 133 مىڭ. كىتابتا مىللىي تېر-
ېتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ ماھىيىتى، ۋەز-
چىسى، يېتەكچى ئىدىيىسى ۋە ئاساسىي پرىنسىپى،
ئاپتونومىيە ھوقۇقىنىڭ مەزمۇنى، يولغا قويۇلۇشى،
ئاپتونومىيىلىك جايلار بىلەن دۆلەتنىڭ ئۆزئارا مۇناسە-
ۋىتى، ئاپتونومىيىلىك جايلاردىكى مىللەتلەرنىڭ مۇنا-
سىۋىتى قاتارلىق مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنغان.

**«شىنجاڭ تاشقى سودىسى توغرىسىدا ئومۇ-
مىي بايان»** شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك تەقسىماتىغا ئائىت
مەخسۇس ئەسەر. لىۋېەن چۈن، لىۋجەنپۇ ۋە خۇزۇيۈن
قاتارلىقلار تۈزگەن. 1987 - يىلى شىنجاڭ خەلق
نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب
توققۇز باب، خەت سانى 200 مىڭ. كىتابتا شىنجاڭ
تاشقى ئىقتىسادىي سودىسىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى
ئورنى ۋە ئالاھىدىلىكى، باشقۇرۇش ئاپپاراتى ۋە تۈزۈل-
مە ئىسلاھاتى، ئاساسلىق چېگرا ئېغىزلارنىڭ ئېچىلە-
شى ۋە قۇرۇلۇشى، تاشقى مەبلەغنىڭ كىرگۈزۈلۈشى
ۋە ئىشلىتىلىشى قاتارلىقلار بايان قىلىنغان. شىنجاڭ
تاشقى ئىقتىسادىي سودىسىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە
تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى تەتقىق قىلىنغان.

**«شىنجاڭ چارۋىچىلىق ئىگىلىكى ھەققىدە
ئومۇمىي بايان»** شىنجاڭ ئىگىلىكى تەتقىقاتىغا ئا-
ئىت مەجمۇئەنىڭ بىرى. ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچە-
لىق نازارىتىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشىدا كوللېكتىپ يېزىل-
غان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1986 -
يىلى نەشر قىلىنغان، خەت سانى 200 مىڭ. بۇ كىتاب-
تا شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق بايلىقى، بۇ بايلىقنىڭ تار-
قىلىشى، رايون ئايرىمىسى ۋە باشقۇرۇش قاتارلىق مۇ-
ناسىۋەتلىك ئەھۋاللار ئومۇمىيۈزلۈك تونۇشتۇرۇلغان.
شىنجاڭ چارۋىچىلىقىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئا-
شۇرۇشنىڭ ئۈسۈل ۋە تەدبىرلىرى تەتقىق قىلىنغان.

**«سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن شىنجاڭنىڭ چېگرا
پورتلىرى»** شىنجاڭنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋې-
تىشكە ئائىت مەجمۇئە. ئابلەت ئابدۇرېشىت، خەن شۆ-
چىلەر رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن. شىنجاڭ خەلق نەش-
رىياتى تەرىپىدىن 1993 - يىلى نەشر قىلىنغان. خەت
سانى 200 مىڭ. كىتابتا شىنجاڭ چېگرا پورتلىرىنىڭ
قۇرۇلۇشى تارىخى، ھازىرقى ئەھۋالى ۋە تەرەققىيات
ئىستىقبالى قاتارلىقلار ئومۇمىيۈزلۈك تونۇشتۇرۇلغان.
كىتابتا شىنجاڭ بىلەن چېگرىلىنىدىغان قوشنا دۆلەت-
لەرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى قاتارلىق ئالاقىدار ماتېرە-
يالالار كىرگۈزۈلگەن. كىتاب 1994 - يىلى 3 -
نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇ-
ھىم نەشرىيات تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك
مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

**«شىنجاڭ ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەق-
قىياتى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان»** شىنجاڭ
ئىقتىسادىي تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. باش
تۈزگۈچى جىن يۈنخۇي. 1993 - يىلى شىنجاڭ خەلق
نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 690
مىڭ. ئەسەرنىڭ مەزمۇنى يېزىقچە چۈشەندۈرۈش ۋە
ستاتىستىكىلىق ماتېرىيالدىن ئىبارەت ئىككى قىسمىنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېزىقچە قىسمىدا شىنجاڭنىڭ ئا-
ساسلىق ئەھۋالى ھەم 1949 - يىلدىن 1989 - يىلە-
غىچە بولغان 40 يىل داۋامىدا شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي
قۇرۇلۇشى ھەمدە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدا قولغا كەل-
تۈرۈلگەن ئاساسلىق نەتىجىلەر تونۇشتۇرۇلغان؛ كە-
تابتا شىنجاڭدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا
تېپتىكى كارخانىلارنىڭ تىزىملىكى، قىسمەن كارخانە-
لارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى قاتارلىق ستاتىستىكىلىق ما-
تېرىيالالار كىرگۈزۈلگەن. ئەسەر 1994 - يىلى 3 -
نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇ-
ھىم نەشرىيات نەتىجىلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا
ئېرىشكەن.

**«شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ ھازى-
رى ۋە كەلگۈسى»** ئىقتىسادىي مەسىلىلەر تەتقىقا-
تىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. باش تۈزگۈچى خەن شۆچى.
1996 - يىلى ئىقتىساد باشقۇرۇش نەشرىياتى تەرىپە-
دىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 670 مىڭ. بۇ ئەسەر
«جۇڭگو ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ ھازىرى ۋە كەلگۈ-
سى» ناملىق مەجمۇئەنىڭ يەرلىك تومۇرىدىن بىرى.
ئەسەردە شىنجاڭنىڭ تەبىئىي بايلىق ئەھۋالى ۋە ئىقتە-
سادىي تەرەققىيات مۇھىتى بىلەن شەرت - شارائە-
تى ئومۇمىيۈزلۈك تونۇشتۇرۇلغان. شىنجاڭ ئىقتىسا-
دىي تەرەققىياتىنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى، كۆزلىگەن
نىشانى، ئاساسلىق ۋەزىپىسى ۋە يۆنىلىشى، سىياسىتى
قاتارلىقلار شەرھلەنگەن. ئەسەردە يەنە ئاپتونوم رايوندە-
كى ئاساسلىق كەسىپ، ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست،
شەھەر ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭ-
تۈەنىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەھۋالى، كەلگۈسى
تەرەققىيات تەسەۋۋۇرى ھەمدە بىر قىسىم نۇقتىلىق

كارخانىلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە ئىستىقبالى قاتارلىقلار ئايرىم ـ ئايرىم تونۇشتۇرۇلغان. ئەسەر 1997ـ يىلى 4 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«جۇڭگو تاجىكلىرى» تاجىك مىللىتى تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. شېرىن قۇربان، مەدەلخان ۋە دۇۋەن شيۇلەر بىرلىكتە تۈزگەن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەشرىياتى تەرىپىدىن 1994 ـ يىلى 3ـ ئايدا ئەشر قىلىنغان. خەت سانى 245 مىڭ. بۇ مەملىكەت ئىچىدە جۇڭگو تاجىكلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى بايان قىلغان تۇنجى ئەسەر بولۇپ، مەزمۇنى جۇغرافىيە، تارىخ، دىنىي ئېتىقاد، ئۆرپ ـ ئادەت، تىل ـ يېزىق ۋە ئەدەبىيات قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

«ماۋزېدۇڭ ئىقتىسادىي ئىدىيىسى ۋە بۈگۈنكى دەۋرىمىزكى جۇڭگو» ماۋزېدۇڭ ئىقتىسادىي ئىدىيىسى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىنغان ئەسەر. ئاپتورى جاۋ جېڭىك. 1994ـ يىلى شىنجاڭ خەلق ئەشرىياتى تەرىپىدىن ئەشر قىلىنغان. ئەسەر تۆت قىسىم، 24 باب، خەت سانى 590 مىڭ. ئەسەردە ماۋزېدۇڭ ئىقتىسادىي ئىدىيىسىنىڭ مەيدانغا كېلىش شەرت ـ شارائىتى ۋە ئۇنىڭ دەسلەپكى بىخى، شەكىللىنىشى، تەرەققىياتى قاتارلىق ئۇچ باسقۇچى ھەمدە ئۇنىڭ بۈگۈنكى دەۋر جۇڭگو ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن بولغان مۇھىم مۇناسىۋەتى قاتارلىقلار ئومۇمىيۈزلۈك بايان قىلىنغان. بۇ مەملىكەتنىڭ «8 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن تېما.

«يېپەك يولىنىڭ يايلاق لىنىيىسىدىكى تاش ھەيكەللەر ئۇستىدە تەتقىقات» يايلاقتىكى تاش ھەيكەللەر تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. ۋاڭجىبو، چى شاۋشەنلەر يازغان. 1996 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق ئەشرىياتى تەرىپىدىن ئەشر قىلىنغان. جەمئىي ئون باب، خەت سانى 300 مىڭ. كىتابقا قوشۇمچە مەزمۇنلار، پايدىلىنىدىغان ھۆججەتلەر، 316 پارچە رەسىم ۋە ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشى قاتارلىقلار قوشۇمچە قىلىنغان. ياۋرو ـ ئاسىيا يايلاقلىرىدىكى تاش ھەيكەللەرنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى، نامى، مىللەت تەۋەلىكى، ئەھمىيىتى ۋە شىنجاڭدىكى تاش ھەيكەللەرنىڭ تارقىلىشى، ئالاھىدىلىكى قاتارلىقلار ئومۇمىيۈزلۈك تەھلىل قىلىنغان.

ئاپتور مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا مەزكۇر تېمىغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىيالларنى ۋە بۇ ھەقتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىنى قوبۇل قىلىش بىلەن بىللە بىر قاتار يېڭى قاراشلىرىنىمۇ ئوتتۇرىغا قويغان.

«شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ئۆلكىلەر ئارا كۆچۈشى ھەققىدە تەتقىقات» نوپۇس ئىلمىگە ئائىت ئىلمىي ئەسەر. ياڭ جېڭ يازغان. شىنجاڭ خەلق ئەشرىياتى تەرىپىدىن 1996 ـ يىلى ئەشر قىلىنغان. خەت سانى 220 مىڭ. ئەسەردە شىنجاڭنىڭ نوپۇسى، بايلىقى، مۇھىتى ۋە خەلق ئىگىلىكىگە ئائىت ماتېرىياللار ئاساسىدا شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ كۆچۈش تارىخىي مۇساپىسى، باسقۇچى، كۆچۈشىنىڭ سەۋەبى ۋە نەتىجىسى، كۆچۈشىنىڭ ھەرخىل شەكلى، كۆچۈش مەنبەسى ۋە ئورۇنلىشىشى، شۇنىڭدەك شىنجاڭنىڭ يۆتكىلىشچان نوپۇسى قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىنچىكە، ئومۇمىيۈزلۈك تەھلىل قىلىنغان ۋە باھا بېرىلگەن. شىنجاڭنىڭ ئەمگەك كۈچى جەھەتتىكى ئېھتىياجى ۋە تەلەپلىرىنىڭ سىلىشتۇرمىسى شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ئۆلكىلەر ئارا كۆچۈشىنىڭ ئاق تۇپكى سەۋەبى دەپ قارىلىپ، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ئۆلكىلەر ئارا كۆچۈش نورمىسى قىلىپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«شىنجاڭنىڭ بازار ئىگىلىكى تەرەققىياتى ھەققىدە تەتقىقات» ئىقتىسادىي مەسىلىلەرگە ئائىت تەتقىقات ئەسىرى. باش تۈزگۈچىلەر ۋاڭ شۇەنجۇەن، جاۋ جېنمىڭ، فاڭ ۋېنجې، پىڭ چېڭۋۇ. ئەسەر ئىككى قىسىم، توققۇز بۆلۈم، 34 باب، خەت سانى 560 مىڭ. شىنجاڭ خەلق ئەشرىياتى تەرىپىدىن 1995 ـ ۋە 1996 ـ يىللىرى كەينى ـ كەينىدىن ئەشر قىلىنغان. بۇ كىتاب شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 1994 ـ يىلىدىن 1996 ـ يىللار ئارىلىقىدىكى نۇقتىلىق تەتقىقات تۈرى بولۇپ، تېما گۈرۈپپىسى تەرىپىدىن كوللېكتىپ يېزىلغان. كىتابتا شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات تارىخى، ھازىرقى ئەھۋالى، ئىچكى ـ تاشقى ئامىللار ۋە تەرەققىيات يۆزلىنىشى قاتارلىق بىرقانچە زور مەسىلە سىستېمىلىق تەتقىق قىلىنىپ بايان قىلىنغان ھەمدە يولغا قويۇشقا بولىدىغان بىر مۇنچە تەدبىر خاراكتېرلىك تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«شىنجاڭدىكى دىنىي مەسىلىلەر ھەققىدە تەتقىقات» دىنىي مەسىلىلەر تەتقىقاتىغا ئائىت مەخ-

سۈس ئەسەر. ۋالى ۋېنخېك يازغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1995 - يىلى 2 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 150 مىڭ. ئەسەردە شىنجاڭنىڭ دىنىي خىزمەت ئەھلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ سوتسىيالىزم مەزگىلىدىكى دىنىي مەسىلىلەرگە ئائىت تۈپكى كۆز قاراش ۋە سىياسىتى شەرھلەنگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىنكى دىنىي خىزمەتنىڭ ئاساسلىق تەجرىبىلىرى يەكۈنلەنگەن ھەمدە سوتسىيالىزم-نىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا دىنىي مەسىلىلەرنى توغرا تونۇش ۋە دىننى سوتسىيالىزم بىلەن ماسلاشتۇرۇشنى قانداق يېتەكلەش، شۇنداقلا نۆۋەتتىكى دىنىي خىزمەتتىكى بەزى قىزىق مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنغان.

«جۇڭگو شىنجاڭنىڭ قەدىمكى ئىجتىمائىي تۈزۈمۈش تارىخى» شىنجاڭنىڭ قەدىمكى زامان تارىخى تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. باش تۈزگۈچى شۇ زۇڭجېك. 1997 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 550 مىڭ. مەككىز باب ۋە قوشۇمچە تارىخىي يازما يادىكارلىقلار مۇندەرىجىسىدىن تەركىب تاپقان. ئاپتور تارىخ ۋە جەمئىيەت ئاساسى بولغان ئادەم شۇنىڭدەك ئۇنىڭ تۈزۈمۈش كەچۈرۈش شەكلىنى ئومۇميۈزلۈك نەزەردە تۇتۇپ، چىن سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى دەۋر، ئىككى خەن دەۋرىدىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئالدىنقى مەزگىللىرىگىچە بولغان ئارىلىقتىكى جۇڭگو شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈمۈشى، دىنىي ئېتىقادى ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتى قاتارلىقلارنى ئومۇميۈزلۈك تەتقىق قىلغان. بۇ ئەسەر مەملىكەتلىك ئىجتىمائىي پەن فونىدىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە ئېرىشكەن كوللېكتىپ تەتقىقات تۈرى.

«تۈرك تارىخى» قەدىمكى زامان مىللەتلەر تارىخىغا ئائىت ئەسەر. شۆزۇڭجېك يازغان. جۇڭگو ئىجتىمائىي پەن نەشرىياتى تەرىپىدىن 1992 - يىلى 4 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 660 مىڭ. ئەسەردە سىياسىي تارىخنى تۇنجا قىلىپ، ئىجتىمائىيەت، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەرنى قوشۇمچە قىلىپ، تۈرك مىللىتىنىڭ شەكىللىنىش، گۈللىنىش ۋە خارابلىشىش جەريانىنى ئومۇميۈزلۈك، سىستېمىلىق تەتقىق قىلىپ، تۈرك تارىخىنىڭ ئاساسىي قىياپىتىنى سۈرەتلىگەن. ئاپتور ئەسەرنى يېزىشتا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئالاقىدار ماتېرىياللارنى پايدىلىنىپ، بىر قاتار مۇھىم تارىخىي پاكىتلارنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ ياكى توغرىلاپ، ئىلىم ساھەسىدە تارىخىي يۇرگەن بىر قىسىم ئەنئەنىۋى قاراشلارنى ئاڭدۇردى. بىر قاتار يېڭى پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، تۈرك تارىخى تەتقىقاتى ساھەسىدىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇردى.

«2000 - يىللىق شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ھەققىدە تەتقىقات» شىنجاڭنىڭ ئىقتىساد تەتقىقاتىغا ئائىت مەجمۇئەنىڭ بىرى. ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى، دۆلەت زېمىنى ئىدارىسى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى 260 نەپەر ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىشتىراكىدا تۈزۈلگەن. باش تۈزگۈچىلەر جىن يۈنخۇي، لىيۇ زۇڭخاۋ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1990 - يىلى 1 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 200 مىڭ. ئەسەردە شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ مۇھىتى، تەرەققىيات ئىستراتېگىيە شەكلى ۋە نىشانى، ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىشى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى قاتارلىق مۇھىم نەزەرىيىۋى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەر ئومۇميۈزلۈك تەتقىق قىلىنىپ، مۇناسىپ تەدبىر - پەسكەرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئەسەر ئومۇمىي چوشقىنچە ۋە 13 بابتىن تەركىب تاپقان ھەمدە مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرى ۋە شىنجاڭنىڭ بىرقانچە ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلىرى قاتارلىق تۆت پارچە ستاتىستىكىلىق جەدۋەل قوشۇمچە قىلىنغان.

«شىنجاڭنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى ۋە سانائەت سىياسىتىگە ئائىت تەتقىقات» شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ئائىت مەجمۇئەنىڭ بىرى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىقتىساد تەتقىقات مەركىزى، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتى قاتارلىق ئالاقىدار تارماق ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى 100 نەپەر دىن ئارتۇق ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىشتىراكىدا تۈزۈلگەن. باش تۈزگۈچىلەر: خۇاڭ باۋجاڭ، لىيۇ زۇڭخاۋ، ۋۇچېك، جۇ جۇڭچى. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1990 - يىلى 9 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 405 مىڭ. بۇ ئەسەر ئومۇمىي چوشقىنچە ۋە 21 بابتىن تەركىب تاپقان. ئەسەردە كەڭ مەنىدىكى تەبىئىي بايلىق نۇقتىسىدىن شىنجاڭنىڭ بايلىق

لىقىنى تەھلىل قىلغان ۋە ئۇنىڭغا باھا بەرگەن. مىقدار ئانالىزى ۋە سۈپەت ئانالىزىدىن ئىبارەت ئىككى ئۈسۇل- نى بىرلەشتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش، سەرخىللاشتۇرۇشنىڭ ئاساسلىق تەپەككۇ- رى، 2000 - يىللىق شىنجاڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە سەرخىللاشتۇرۇشنىڭ ئاساسلىق شەكلى ۋە ئۇزگىرىشىنىڭ يۆزلىنىشى قاتارلىق مەسە- لىلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك تەھلىل قىلىپ بايان قىلغان؛ شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىغا ئويغۇن بىر قاتار سانائەت سىيا- سىتىگە ئائىت تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«تارىم نېفىت گازىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈش قۇرۇلۇشى ۋە شىنجاڭ ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىيا- تى» ئىقتىساد تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. ۋۇ چېڭ، ياڭ سۈمىن، لياڭ دىگاڭ قاتارلىقلار يازغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1998 - يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 380 مىڭ. ئەسەردە تارىم نېفىت گاز بايلىقىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈپ ئېچىش سۇر- ئىتىنى تېزلىتىش ئارقىلىق يەرلىكنىڭ ئىقتىسادىي تە- رەققىياتىنى يېتەكلەش مەسىلىسى نۇقتىلىق بايان قە- لىنغان. ئاساسىي مەزمۇنى: تارىم نېفىت گاز بايلىقە- نى قېدىرىپ تەكشۈرۈپ ئېچىش قۇرۇلۇشىنىڭ ئىس- تىقبالى ۋە مۇمكىنچىلىك تەھلىلى، تەبىئىي گازنى پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن خىمىيە سانائىتى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك باشقا كەسىپلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش؛ تارىم نېفىت گازىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈش قۇرۇلۇشى- نىڭ قاتناش - ترانسپورت، سۇ بايلىقىنى ئېچىش، مۇھىت ئاسراش قاتارلىق مەسىلىلەردىن ئىبارەت. كە- تابتا نېفىت گازىنى قېدىرىپ تەكشۈرۈش قۇرۇلۇشى ۋە يەرلىك ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى يېتەك- لەشكە ئائىت تەپەككۇر، نىشان ۋە سىياسىي تەكلىپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«ئاسىيا - ياۋروپا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇق- لۇق كۆۋرۈكى ھەققىدە تەتقىقات» ئىقتىساد تەتـ- قىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. باش تۈزگۈچىلەر: ياڭ فارېن، لۇ فاكي. شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى تەرىپىدىن 1994 - يىلى نەشر قە- لىنغان. كىتاب جەمئىي 11 باب، خەت سانى 180 مىڭ. كىتابتا ئاسىيا - ياۋروپا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكىنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى ئىنىيـ- سىنىڭ ئىقتىسادىي مۇھىتىنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، كۆۋرۈك بويلىرىدىكى ئۆلكە، رايون (بولۇپمۇ شىنجاڭ رايونى) نىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەھۋالى ۋە قۇرۇ- لۇش ئىستىقبالى ھەمدە رايون ئىگىلىكى بىلەن كۆۋ- رۈك رولىنىڭ ئۆزگىرىشى تەسىر كۆرسىتىش مۇناسىۋىتى قاتارلىقلار مۇھاكىمە قىلىنغان. خەلقئارا لىنىيە بويـ- دىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ۋە قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى ترانسپورتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنىپ، تېگىشلىك پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«يېڭى دېموكراتىزملىق ئىنقىلاب مەزگىلـ- دە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنـ- جاڭدىكى ئىنقىلابىي كۈرەش خاتىرىلىرى» جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپـ- تونوم رايونلۇق كومىتېتى پارتىيە تارىخى خىزمىتى كومىتېتى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن. باش تۈزگۈچى گۈەن جىلىيەن قاتارلىقلار. ئازادلىق ئارمىيە نەشرىياتى تەرـ- چىدىن 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 110 مىڭ. كىتابتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي كۈرەش جەريانى، يېڭى دېموك- راتىزملىق ئىنقىلاب مەزگىلىدە جۇڭگو كوممۇنىستىلـ- رىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى يېتەكلەپ، جاھانگىرلىككە، بولۇپمۇ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇپ، شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ۋە قۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈشتەك تارىخىي ئەھۋال ۋە جۇڭگو كوممۇنىسـ- تىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭغا قوشقان كۆزگە كۆرۈنەر- لىك تۆھپىلىرى خاتىرىلەنگەن. كىتاب 1- نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇ- ھىم تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ ئىقتىسادى تۇغرىسىدا ئو- مۇمىي بايان» ئىقتىساد تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقـ- تىساد تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. باش تۈزگۈچى چېن خۇا. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1985 - يىلى 8 - ئايدا نەشر قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب سەككىز قىسىم، 48 باب، خەت سانى 430 مىڭ. كىتابتا شىنجاڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي كەسىپ، تارماق- لىرى ۋە ئىقتىسادىي تۈرمۇشىنىڭ ھەرقايسى جەھەتلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تارىخىي رەۋىشتە ئەسلەنگەن ۋە ھازىرقى ھالىتى تەھلىل قىلىنىپ، شىنجاڭنى ئېچىش، قۇـ-

رۇش خىزمىتىنى ئاساسىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ.

«غەربىي يۇرت تەرجىمە تارىخى» تەرجىمە تارىخى تەتقىقاتىغا ئائىت مەخسۇس ئەسەر. باش تۈزگۈچى پروفېسسور رازاق مەتنىياز. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى شەرىياتى تەرىپىدىن 1994 - يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 240 مىڭ. بىرىنچى قول خاتىرىلەرنى ئاساس قىلىپ، ھەرقايسى مىللەتلەردە يېزىلغان يىلنامە تارىخىنى مۇھىم يېڭى ئوچى قىلغان ھالدا غەربىي يۇرت تەرجىمە ئىشلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، قەدىمكى دەۋر غەربىي يۇرتتىكى ھەر قايسى مىللەت تىللىرىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىش بەلەن بىللە، شەرقىي خەن، تاڭ، سۇڭ، يۈەن، مىڭ ۋە چىڭدىن ئىبارەت ھەرقايسى سۇلالىلەردىكى تىللارنىڭ تارقىلىشى، تەرجىمە تىللىرىنىڭ تۈرى، تېپى، دائىرىسى، ئورنى، ۋاقتى قاتارلىقلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا بايان قىلىنغان. شۇنداقلا ھەرقايسى دەۋرلەردىكى داڭلىق تەرجىمانلار ۋە ئۇلارنىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرى تونۇشتۇرۇلغان.

«قازاق مەدەنىيەت تارىخى» ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيەت تارىخى تەتقىقاتىغا ئائىت ئەسەر. سۇبخەي يازغان. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1989- يىلى نەشر قىلىنغان. خەت سانى 452 مىڭ. زىيارەت، ئەمەلىي تەكشۈرۈش ۋە تەتقى توپلىغان تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلىنىپ قازاق مىللىتىنىڭ ئېتنىك مەنبەسى، نامى، پاتېرئارخال - فېئودالىق تۈزۈمى تونۇشتۇرۇلغان. قازاق مىللىتىنىڭ قەدىمكى زاماندىكى ئوۋچىلىق - چارۋچىلىق مەدەنىيىتى، پاتېرئارخال - فېئودالىق مەدەنىيىتى ھەمدە ئۇلارنىڭ قارا قىتان(غەربىي لىياۋ)، يۈەن سۇلالىسى ۋە قازاق خانلىقى مەزگىلىدىكى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكى، تەرەققىيات ۋە تۆھپىسى بايان قىلىنغان. قازاقلارنىڭ پەلسەپە، ئىلىم - پەن، تېبابەتچىلىك، كالېندار، دىن، ئەدەبىيات، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ھەيكەلتىراشلىق ۋە كەشتىچىلىك قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىختىرا ۋە نەتىجىلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

«غەربىي يۇرت تەتقىقاتى» ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال. 1991 - يىلى نەشر قىلىنغان. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. پەسىللىك ژۇرنال، ھازىرقى تەراۋى 1200. بۇ ئەسلىدىكى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ مەدەنىيەت - تارىخ قىسمى. باشقۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى. ژۇرنالنىڭ نامىنى جاۋپۇچۇ ئەپەندى يېزىپ بەرگەن. ژۇرنالنىڭ شىنجاڭنىڭ يەرلىك تارىخى، مىللەتلەر تارىخى، مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تارىخى، ئىقتىساد تارىخى، يېپەك يولى تەتقىقاتى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقە، دۇنخۇاڭشۇناسلىق، تۇرپانشۇناسلىق، مىللەتلەر ئەدەبىيات - سەنئىتى، تىلى، مەدەنىيەت تەتقىقاتى قاتارلىق سەھىپىلىرى بار. مەملىكەت بويىچە مىللەتشۇناسلىق تېپىدىكى خەنزۇچە يادرولۇق ژۇرنال. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە مۇنەۋۋەر ئىجتىمائىي پەن ژۇرنىلى.

«شىنجاڭ ئىجتىمائىي ئىلىملىرى» ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال. 1991- يىلى نەشر قىلىنغان. مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. قوش ئايلىق، تىراژى 800. بۇ ئەسلىدىكى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنىڭ ئىجتىمائىي ئىلىملىك قىسمى. باشقۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى. ژۇرنالدا جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرى ۋە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىلەن ئىجتىمائىي يۇكسىلىشىدىكى زور رېئال ۋە نەزەرىيىۋى مەسىلىلەر تەتقىق قىلىنغان ماقالىلەر ھەمدە شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىنى زىچ دەۋر قىلىپ، ماركسىزم، لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە دېڭ شىياۋپىڭ نەزەرىيىسى شەرھىلەنگەن ماقالىلەر بېسىلىدۇ. ژۇرنالدا ئىقتىساد نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى، ئىلمىي سوتسىيالىزم، مىللەت ۋە دىن، قانۇنشۇناسلىق تەتقىقاتى قاتارلىق سەھىپىلەر بار.

«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال. باشقۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئۇيغۇر ۋە قازاق تىل - يېزىقلىرىدا چىقىرىلىدىغان پەسىللىك ژۇرنال. ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنىڭ تىراژى 1000، قازاقچە نۇسخىسىنىڭ تىراژى 800. ژۇرنالنىڭ ئۇيغۇرچىسى 1981- يىلى، قازاقچىسى 1990 - يىلى نەشر قىلىنغان. ژۇرنالدا سىياسىي - ئىقتىساد، تىل - ئەدەبىيات، تارىخ - ئارخېئولوگىيە، قانۇنشۇناسلىق، پەلسەپە-

پە، دىنشۇناسلىق، پسىخولوگىيە، مەشھۇر شەخسلەر ۋە ئۇيغۇر، قازاق تەتقىقاتى قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان.

«ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىز- دەش» ئۇنىۋېرسال سىياسىي نەزەريە ژۇرنىلى. 1978 - يىلى نەشر قىلىنغان. باشقۇرغۇچى ئورۇن: جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى پارتىيە مەكتىپى. ژۇرنال ئۇيغۇر، خەنزۇ تىل - يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنىدۇ. ھەر ئىككىلا نۇسخىسى قوش ئايلىق. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنىڭ تىراژى 8500، خەنزۇچە نۇسخىسىنىڭ تىراژى 6500. ژۇرنالدىكى ئاساسلىق سەھىپىلەر: نەزەريە تەتقىقاتى، ئىقتىساد تەتقىقاتى، مىللەت - دىن مەسىلىلىرى تەتقىقاتى، مۇقىملىق ۋە تەرەققىيات، پارتىيە قۇرۇلۇشى، قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى، كارخانا ئىسلاھاتى، مەدەنىيەت مۇنبىرى، ناھىيىلىك پارتكوم سېكرېتارلىرى مۇنبىرى، ژىلايەت - ئوبلاستلارنىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىكى، چېرىكلىككە قارشى تۇرۇپ پاك - دىيانەتلىك بولۇش، مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى، پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلۇشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ژۇرنال شىنجاڭنىڭ رايون ئەھۋالى ۋە ئىسلاھات، تەرەققىياتىدىكى ئەمەلىي مەسىلىلەر تەتقىقاتىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ.

«شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلىرى» ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال. باشقۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۈچ خىل تىل - يېزىقتا نەشر قىلىنىدىغان پەسىللىك ژۇرنال. ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ يېزىقىدىكىسى 1988 - يىلى، قازاق يېزىقىدىكىسى 1990 - يىلى نەشر قىلىنغان. مەملىكەت ئىچىدىلا تارقىتىلىدۇ. ژۇرنالنىڭ ئۇيغۇرچە نۇسخىسىنىڭ تىراژى 3500، خەنزۇچىسىنىڭ 1100، قازاقچىسىنىڭ 1000. ژۇرنالنىڭ ئاساسلىق سەھىپىلىرى ماركسىزملىق نەزەريە تەتقىقاتى، پەلسەپە تەتقىقاتى، ئىقتىسادىي مەسىلىلەر تەتقىقاتى، مىللەت نەزەريىسى تەتقىقاتى، دىنىي مەسىلىلەر تەتقىقاتى، قانۇنشۇناسلىق تەتقىقاتى، چېگرا رايون تارىخى تەتقىقاتى، تىل تەتقىقاتى ۋە ئىلمىي پائالىيەتلەر ئۈچۈرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ژۇرنال ئەڭ يېڭى تەتقىقات نەتىجىلىرى بىلەن يانا ۋە ئوتتۇرا ياش ئالىتورلارنىڭ ئىجادىي پىكىرلىرىنى ئىلان قىلىشقا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ.

«ئۇيغۇرات تەتقىقاتى» ئۇيغۇرات موڭغۇللىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەسىللىك ئىلمىي ژۇرنال. شىنجاڭ ئۇيغۇرات موڭغۇللىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىش ئىشخانىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. 1989 - يىلى نەشر قىلىنغان. موڭغۇل يېزىقىدا چىقىرىلىدۇ. بۇ ژۇرنال 1991 - يىلىدىن ئىلگىرى مەملىكەت ئىچىدىلا تارقىتىلاتتى. 1992 - يىلىدىن كېيىن مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدىغان بولدى. ھەربىر سانىنىڭ تىراژى 800. ژۇرنالدا ئاساسلىقى ئۇيغۇرات موڭغۇللىرىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئېتنوگرافىيىسى، تىل - ئەدەبىياتى قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەتقىقات نەتىجىلىرى ئېلان قىلىنىپ، ئىلىم ئالماشتۇرۇش ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

«تىل ۋە تەرجىمە» تىل ۋە تەرجىمە ساھەسىدىكى ئىلمىي ژۇرنال. باشقۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق تەرجىمانلار جەمئىيىتى. ژۇرنال ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، قىرغىز، موڭغۇلدىن ئىبارەت بەش مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىدا نەشر قىلىنىدۇ. ئۇيغۇرچىسى 1982 - يىلى نەشر قىلىنغان. قوش ئايلىق ژۇرنال. خەنزۇچە، قازاقچە، قىرغىزچە نۇسخىلىرى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان. موڭغۇلچە نۇسخىسى 1986 - يىلى نەشر قىلىنغان، ھەممىسى پەسىللىك ژۇرنال. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ئۇيغۇرچىنىڭ تىراژى3500، باشقا يېزىقتىكى نۇسخىلىرىنىڭ تىراژى 2000. ژۇرنالدا ئاساسلىقى: تىل - يېزىق سىياسىتى، مىللەتلەر تىل - يېزىقى تەتقىقاتى، سۆز - ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئىملا قائىدىسى تەتقىقاتى، دىئالېكت تەكشۈرۈش، تۈركىي تىللار تەتقىقاتى ئۇچۇرلىرى، مىللەتلەر تىلى تەرجىمە نەزەريىسى ۋە ئەمەلىيىتى، تەرجىمە تارىخى ھەققىدە سۆز قاتارلىق سەھىپىلەر بار.

يەكەن يولى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1979 - يىلى 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. باشقۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ تارىخ ئىلمىي

جەمئىيتى. يەنىنىڭ كۈن تەرتىپىگە قويۇلغان مەسىلىلەر: يېپەك يولىنىڭ شەرق ۋە غەربىنىڭ ئىقتىسادىي مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدىكى رولى؛ ئالدىنقى چىن سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى دەۋرىدىكى يېپەك يولى؛ خەن سۇلالىسى ، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى يېپەك يولى؛ جۇڭگونىڭ شىمالىدىكى مىللەتلەر بىلەن يېپەك يولى-نىڭ مۇناسىۋىتى؛ قەدىمكى دەۋردىكى غەربىي شىمالىي مىللەتلەرنىڭ يېپەك يولىنىڭ شەكىللىنىشىگە قوشقان تۆھپىسى؛ يېپەك يولىنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىچىدىكى بىرنەچچە لىنىيىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئىلمىي مۇھاكىمە يەنىنغا شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتشۇناسلىق تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئار-خېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، شىنجاڭ مۇزېي قاتارلىق 20 نەچچە ئورۇندىكى تارىخ، ئارخېئولوگىيە، تىل ۋە دىنشۇناسلىق تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەر قاتناشتى. يەنىن 20 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

ئاپتونوم رايونلۇق تۈركىي تىللار ئىلمىي مۇھاكىمە يەنىنى ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ تىل ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىكتە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئىككى قېتىم تۈركىي تىللار ئىلمىي مۇ-ھاكىمە يەنىنى ئۆتكۈزدى. بىرىنچى قېتىملىقى 1980- يىلى 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى. ئىككىنچى قېتىملىقى 1982 - يىلى 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 24- كۈنگىچە نىلقا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلدى. مۇھا-كىمە يەنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى تۈركىي تىللار تەتقىقاتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ، مەۋجۇت مەسىلىلەر، مىللەتلەر تىل - يېزىقىنىڭ ئۆلچەملىشىشى، سۆز - ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش شۇنىڭدەك يېڭى ئۇقۇم-لارنى قانداق ئىپادىلەش، يېڭى يىكىر - ئېقىمغا ئا-ئىت سۆز- ئاتالغۇلارنى قانداق بېكىتىش قاتارلىق مە-سىلىلەرنى چۆرىدىگەن ئاساسىتا مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىل-دى. ھەر ئىككىلا قېتىملىق ئىلمىي مۇھاكىمە يەنىنغا بېيجىڭ ۋە شىنجاڭدىكى ئالاقىدار تەتقىقات ئورۇنلە-رى، ئالىي مەكتەپلەر ۋە نەشرىيات ئورۇنلىرىدىن بو-لۇپ 190 غا يېقىن مۇتەخەسسىس، ئالىم قاتناشتى. ئىككى قېتىملىق يەنىن جەمئىي 98 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدە، ئىبراھىم مۇتە-ئىنىڭ «ئۇيغۇرتە تۈركىي تىللار تەتقىقاتىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر»، نىغمەت مىجانىنىڭ «تۈركىي تىللار دۇئانى، بىلەن ھازىرقى زامان قازاق تىلىنىڭ ئوزئارا مۇناسىۋىتى»، ئابدۇسالام ئابباسىنىڭ «ئۇيغۇر تىلىدىكى تۇراقلىق ئىبارىلەر توغرىسىدا»، گېلىڭ شى-ىنىڭ «قەدىمكى تۈركىي تىل ئابىدىلىرى ۋە ئۇنى ئوقۇش توغرىسىدا تەتقىقات» قاتارلىق مۇھىم ئىلمىي ماقالىلەر بار.

ئۇيغۇر تارىخى ئىلمىي مۇھاكىمە يەنىنى بۇ يەنىن 1980 - يىلى 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. ئۇيۇشتۇرغۇچى ئورۇن: شىنجاڭ تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتى. مۇھاكىمە يەنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك مەنبەسى، ئۇيغۇر مىل-لىتىنىڭ شەكىللىنىشى، ئۇيغۇرلارنىڭ غەربكە كۆچۈ-شى ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەننىڭ تارىخىي مەدەنىيىتىگە قوشقان تۆھپىسى قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۆرىدىگەن ھالدا، كەڭ ۋە چوڭقۇر مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلغان. مۇھاكىمە يەنىنغا جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمى-يىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنى، غەربىي شىمال ئۇنى-ۋېرسىتېتى، لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتى، جېجىياڭ ئۇنىۋېر-سىتېتى، جياڭشى پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە شىن-جاڭدىكى مىللەتلەر تارىخى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇ-چى ئالاقىدار مۇتەخەسسىس، ئالىملاردىن جەمئىي 88 كىشى قاتناشقان. يەنىن 30 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالغان. بۇنىڭ ئىچىدە، گۇباۋ-نىڭ «ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئېتنىك مەنبەسى توغرىسىدا يېڭى ئىزدىنىش»، چىڭ سۇلونىڭ «ئۇيغۇرلارنىڭ شىنجاڭدا تارقىلىشى توغرىسىدا يېڭى ئىزدىنىش»، مۇ بىخەينىڭ «ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئېتنىك مەنبەسى توغ-رىسىدا دەسلەپكى مۇلاھىزە»، گوپېڭلياڭنىڭ «ئۇي-غۇرلارنىڭ غەربكە كۆچۈشى توغرىسىدا»، چەن بۇ-چۈەننىڭ «ئۇيغۇرلارنىڭ غەربكە كۆچۈشى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر بەگلىكى» قاتارلىق مۇھىم ئىلمىي ماقالىلەر بار.

ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى ئىلمىي مۇھاكىمە يەنىنى بۇ يەنىن 1984 - يىلى 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. شىنجاڭ قانۇنشۇناسلىق جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەلسەپە -

قانۇنشۇناسلىق تەتقىقاتى ئورنى بىرلىكتە ئويۇشتۇر-
غان. يىغىننىڭ مەركىزىي تېمىسى: مىللىي تېررىتور-
يىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ تۈپ نەزەرىيىسى، مىل-
لىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ئورۇنلىرىنى قۇ-
رۇشنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپى ۋە مىللىي تېررىتورىيە-
لىك ئاپتونومىيە جايلىرىنىڭ بۆلۈنىشى، ئاپتونومىيە
ئورگانلىرىنىڭ مىللىي تەركىبى ۋە ئۆزىگە ئۆزى خوجا
بولۇش ھوقۇقى، جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسە-
يالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى يەنمۇ راۋاجلاندۇ-
رۇش، ئاپتونومىيىلىك جايلاردىكى ئاز سانلىق مىللەت
كادىرلار مەسىلىسى، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونو-
مىيە جايلىرىنىڭ ئىقتىسادىي قانۇن تۈزۈمۈ، ئاز
سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈ-
رۇش، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە جايلىرىدە-
كى مىللەتلەر تىل - يېزىق سىياسىتى، مىللەتلەر
باراۋەرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈ-
چەيتىش، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى-
نىڭ تۈپ پرىنسىپى قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەرنى
چۈرىدىگەن ھالدا ئومۇمىيۈزلۈك مۇھاكىمە ئېلىپ بې-
رىلغان. يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى
دائىمىي كومىتېتى مىللىي ئىشلار ھەيئىتى، ئاپتونوم
رايونلۇق مىللىي ئىشلار كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق
سىياسىي قانۇن ئورگانلىرى، ئالىي مەكتەپلەر ۋە ھەر-
قايسى تەتقىقات ئورۇنلىرىدىن بولۇپ جەمئىي 120 كە-
شى قاتناشتى. يىغىن جەمئىي 56 پارچە ماقالە تاپشۇ-
رۇۋالدى. يىغىندىن كېيىن «مىللىي تېررىتورىيىلىك
ئاپتونومىيە قانۇنى، مىللەت نەزەرىيىسى، مىللەتلەر
سىياسىتى ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» نەشر قىلىندى.

جۇڭگو دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇنا-
سلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشچىلىقىدا جۇڭگو دۇن-
خۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ
ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئاپتونوم رايونلۇق
مەدەنىيەت نازارىتى ۋە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قاتار-
لىق ئورۇنلار بىرلىكتە ئويۇشتۇرغان. 1985 - يىلى
8 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى
شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. يىغىننىڭ مەركىزىي تېمە-
سى: دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىقىنىڭ خەلقئارادىكى
تەسىرى ۋە ئۇنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتىگە قوشقان تۆھپە-
سى، دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىققا ئائىت يازما يادىكار-
لىقلار مۇنداقىسى ۋە قەدىمىي ئەسەرلەر شەرھىسى؛
قەدىمكى زامانداكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يېزىقى،
دىنى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يىغىندا يەنە ھېيجىڭ،
شىنجاڭ، لەنجۇ قاتارلىق جايلاردىكى ئالاقىدار ئورۇن-
لاردا دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىق ماتېرىياللىرى مەر-
كىزى قۇرۇش، دۇنخۇاڭ - تۇرپانشۇناسلىققا ئائىت
تەرجىمە ئەسەرلەر مەجمۇئەسى بىلەن ماتېرىياللار مەج-
مۇئەسىنى نەشر قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە
مۇزاكىرە قىلدى. يىغىنغا ھەرقايسى ئۆلكە، ئاپتونوم
رايون ۋە شياڭگاڭدىن ھەمدە ئامېرىكا، گېرمانىيە،
ياپونىيە، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردىن
جەمئىي 154 كىشى كېلىپ قاتناشتى. يىغىن 105
پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. مۇھاكىمە يىغىنى
تاپشۇرۇۋالغان ۋە يىغىندا ئالماشتۇرۇلغان مۇھىم ئە-
سەر ۋە ئىلمىي ماقالىلەر: «دۇنخۇاڭدا ساقلانغان ۋە-
سىقىلەرنىڭ مۇندەرىجىسى ئۈستىدە قايتا ئىزدىنىش»،
«دۇنخۇاڭ - تۇرپان ۋەسىقىلىرى ۋە ۋې، جىن، جەنۇ-
بىي - شىمالىي سۇلالىلەر، سۇي، تاڭ سۇلالىلەر تا-
رىخى توغرىسىدا تەتقىقات»، «ئىدىقۇت خانلىقىنىڭ يەر
ئىگىدارچىلىق تۈزۈمى شەكلى توغرىسىدا ئىز-
دىنىش»، «دۇنخۇاڭچە يېزىلغان كېلىشىمنامىنىڭ
1-، 2 - سى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىقلاردىن ئىبا-
رەت.

مەملىكەتلىك مىللىي سودا نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو سودا ئىقتىسادى
ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن شىنجاڭ سودا ئىقتىسادى
ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىكتە ئويۇشتۇرغان. 1985 -
يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 16 - كۈنگىچە
ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. يىغىننىڭ مەركە-
زىي تېمىسى: بىرىنچى، مىللىي سودىنىڭ ئۇقۇمى،
خاراكتېرى، ئورنى ۋە رولى؛ ئىككىنچى، ئاز سانلىق
مىللەتلەر رايونىدىكى مىللىي سودىغا قارىتا ئالاھىدە
ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويۇشنىڭ نەزەرىيە-
ۋى ئاساسى ۋە ئۇنىڭ زۆرۈرىيىتى؛ ئۈچىنچى ئاز سان-
لىق مىللەتلەر رايونلىرىدا مىللىيلارغا ئالاھىدە ئېھتى-
ياجلىق بولغان تاۋارلارنى ئىشلەپچىقىرىش خىزمىتىنى
قوللاش مەسىلىسى توغرىسىدا؛ تۆتىنچى، ئاز سانلىق
مىللەتلەر رايونلىرىدا تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلان-
دۇرۇپ، تاۋار ئوبوروتىنى جانلاندۇرۇش مەسىلىسى
توغرىسىدا؛ بەشىنچى، ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىشنى تېز-
لىتىپ، مىللىي سودا كادىرلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەت-
چىلىرىنىڭ ساپاسىنى ئۈستۈرۈش مەسىلىسى قاتارلىق-
لاردىن ئىبارەت. مۇھاكىمە يىغىنىغا 22 ئۆلكە، ئاپتو-
نوم رايون ۋە بۇاستە قاراشلىق شەھەرلەردىكى ئالاقە-

دار ئالىي مەكتەپ، پەن تەتقىقات ئورگانلىرىدىن كەلگەن 140 نەپەر كىشى قاتناشتى. يىغىن 48 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. يىغىندىن كېيىن «مەملىكەتلىك تۈنجى قېتىملىق مىللىي سودا نەزەرىيىسى مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ژۇرنىلى» نى تۈزۈپ نەشر قىلىدى.

مەملىكەتلىك مىللەتلەر تىل - يېزىقى تەرجىمە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو تەرجىمانلار جەمئىيىتى، شىنجاڭ تەرجىمانلار جەمئىيىتى، مىللەتلەر نەشرىياتى ۋە مەركىزىي مىللەتلەر تىل - يېزىقى تەرجىمە ئىدارىسى بىرلىشىپ ئۈيغۇرغان. 1985 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىردە ئۆتكۈزۈلگەن. يىغىنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى پەن - تېخنىكا ئاتالغۇلىرىنى ۋە ھەرقايسى كەسىپ ئاتالغۇلىرىنى تەرجىمە قىلىش ماھارىتى ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئالاقە - ھۆججەتلىرى، مىللەتلەر ئەدەبىياتى، قەدىمكى كىتابلارنى، مالنامىلەرنى چۈشىنىش، ترانسكرىپسىيە قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۈرىدىگەن ھالدا مۇھاكىمە قىلىش بولدى. يىغىن يەنە ھەرقايسى مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى ئاپپاراتى بىلەن تەرجىمە ئاپپاراتلىرىنى قۇرۇش ۋە ئۇنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، مىللەتلەر تىل - يېزىقى تەرجىمانلار قوشۇنىنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، «قوش تىللىق» ماتارىيىنى ئومۇملاشتۇرۇش مەسىلىلىرىنمۇ مۇھاكىمە قىلىپ، تېگىشلىك تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. يىغىنغا مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مىللەتلەر تىل - يېزىقى تەرجىمە خادىملىرىدىن جەمئىي 138 كىشى قاتناشتى. يىغىن 88 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چېگرا رايون پۈل مۇئامىلە مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو پۈل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ پۈل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىشىپ ئۈيغۇرغان. 1985 - يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىردە ئۆتكۈزۈلدى. مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى: ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چېگرا رايون ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىيات، مەبلەغ يۆتكىلىشىنىڭ ئالاھىدىلىكى، قانۇنىيىتى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چېگرا رايونلارنىڭ ئىقتىسادىي ئىستراتېگىيىلىك ئورنىنى ئومۇميۈزلۈك تونۇش؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چېگرا رايون ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ماس كېلىدىغان پۈل مۇئامىلە سىياسىتىنى يولغا قويۇش؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە چېگرا رايوندا پۈل بىلەن تەمىنلەش سۇرئىتىنىڭ ئېشىش مەسىلىسى قاتارلىقلارنى مۇھاكىمە قىلىش بولدى. يىغىن يەنە سىرتقا قارىتىلغان پۈل مۇئامىلە سىياسىتىنى تەكشۈرۈش، تاشقى مەبلەغ ۋە تېخنىكا كىرگۈزۈشنى، كېڭەيتىش قاتارلىق مەسىلىلەرنىمۇ مۇزاكىرە قىلدى. يىغىنغا گۇاڭشى، يۈننەن، گۈيجۇ، شىزاڭ، گەنسۇ، نىڭشيا، چېڭخەي، ئىچكى موڭغول ۋە شىنجاڭ قاتارلىق توققۇز ئۆلكە، ئاپتونوم رايون پۈل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە بىر قىسىم ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، شەھەرلىك خەلق بانكىلىرىنىڭ مەسئۇللىرى، مالىيە ئىقتىساد كەسىپىدىكى ئالىي مەكتەپلەردىن كەلگەن مۇتەخەسسىس، ئالىملاردىن جەمئىي 86 كىشى قاتناشتى. يىغىن 38 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

جۇڭگو غەربىي قىسىم ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرى ئىقتىسادىي تەرەققىيات مەسىلىسى مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىقتىساد تەتقىقات جەمئىيىتى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي ئىشلار كومىتېتى بىرلىكتە ئۈيۈشتۇرغان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى. 1986 - يىلى 7 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىردە ئۆتكۈزۈلدى. مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى: بىرىنچى، «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدىكى ئوتتۇرا شەرق، ئوتتۇرا ۋە غەربتىن ئىبارەت ئۈچ ئىقتىسادىي بەلۋاغنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسى؛ ئىككىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ تاۋار ئىگىلىكى تەرەققىياتىنى تېزلىتىش مەسىلىسى؛ ئۈچىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش مەسىلىسى؛ تۆتىنچى، ھەرجاي ئۆز ئەھۋالىغا قاراپ رايون ئىگىلىكى تەرەققىياتى ئىستراتېگىيىسى پىلانىنى تۈزۈش بىلەن كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەكشەش مەسىلىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يىغىنغا غەربىي قىسىم رايونلار ۋە بېيجىڭ، خۇنەن، جىلىن قاتارلىق 13 ئۆلكە، شەھەر ۋە ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن 86 نەپەر ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن 72 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر لىن زېشۈينىڭ شىنجاڭغا پالىنىپ كەلگەنلىكىنىڭ 145 يىللىقىنى خاتىرىلەش ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى شىنجاڭ پەل-

سەپە - ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي جەمئىيەتلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي جەمئى-يەتلەر بىرلەشمىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى، ئىلى ۋىلايەتلىك پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي جەمئىيەتلەر بىرلەشمىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش‌گۇرۇپپىسى قاتارلىقلار بىرلەشىپ ئۆتكۈزگەن. 1986 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە غۇلجا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. يىغىنىڭ

لىن زىشۈينىڭ پالىنىپ شىنجاڭغا كەلگەنلىكىنىڭ 145 يىللىقىنى خاتىرىلەش ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشقان ۋەكىللەر لىن زىشۈينىڭ رەھبەرلىكىدە ياسالغان سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشىنى تەكشۈرمەكتە

مەركىزي تېمىسى: بىرىنچى، لىن زىشۈينىڭ چېگرا قۇرۇلۇشى ئىدىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى؛ ئىككىنچى، لىن زىشۈينىڭ شىنجاڭغا پالىنىپ كەلگەندىن كېيىنكى ئۇچ يىل (1843 — 1845) ئىچىدە سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇپ، شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاپ، بوز يەر ئۆز-لەشتۈرۈپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى چارلاپ تەكشۈرۈپ، شىنجاڭنى ئېچىش ۋە قۇرۇش ئىشىغا قوشقان زور تۆھپىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يۇنگدىن باشقا خە-لى كۆپ ماقالىلەردە لىن زىشۈينىڭ ئاز سانلىق مىل-لەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتىنى ماسلاشتۇرۇشقا دىق-قەت قىلغانلىقى ھەققىدىكى ئەھۋاللارمۇ بايان قىلىن-غان. يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر يەنە ئەينى چاغدا لىن زىشۈي تۇرغان چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى خۇيزۇ-ئىلى جاڭجۇن مەھكىمىسى ۋە لىن زىشۈي تەشەببۇس ۋە تەشكىلاتچىلىق قىلىپ ياسىغان داخۇاڭچۇ ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى قاتارلىق ئورۇنلارغا بېرىپ نەق مەيداننى تەكشۈردى. يىغىنغا مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرى-دىن كەلگەن 116 نەپەر ئالىم، مۇتەخەسسىس قاتناش-تى. يىغىنغا لىن زىشۈينىڭ ئەۋلادلىرىدىن لىن چىڭ قاتارلىق تۆت كىشى تەكلىپ بويىچە ئىچكىرىدىن كە-لىپ قاتناشتى. يىغىن جەمئىي 53 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ماتارىپى ئىلمىي جەمئىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى تەتقىقات جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى ۋە شىنجاڭ ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيەتلىرى بىرلىشىپ ئۆ-يۇشتۇرغان. 1986 - يىلى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ئورۇمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. بۇ قېتىمقى مۇھاكىمە يىغىنى ئەسلىتە جۇڭگو ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ 3 - قېتىملىق يىللىق يىغىنى-دىن ئىبارەت. مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ مەركىزى تېمى-سى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تەركىزى كو-مىتېتىنىڭ ماتارىپ توزۇلمىسى ئىسلاھاتى توغرىسىدا-كى قارارى» نى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە «توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ قانۇنى» نى يولغا قويۇش ھەم ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىنىڭ ئەمەلىيىتىنى چىقىش قە-لىپ، مىللىي ماتارىپنىڭ ئورنى، مىللىي ئاساستىكى ماتارىپنىڭ مۇھىملىقى، مىللىي ماتارىپنىڭ ئالاھىدە-لىكى، مىللىي ماتارىپ تەتقىقاتى قاتارلىق زور نەزەر-ىيۋى ئەمەلىي مەسىلىلەرنى كەڭ تۈردە ئوقتىلىق مۇ-ھاكىمە قىلدى. يىغىنغا مەملىكەت بويىچە 22 ئۆلكە، شەھەر ۋە ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن 85 نەپەر ماتارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس ۋە باشقۇرغۇچى خادىملار قاتناشتى. يىغىن جەمئىي 132 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

شىنجاڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، گوۋۇيۈەن ئىقتىسادىي تېخنىكا ۋە ئىجتى-مائىي تەرەققىيات تەتقىقات مەركىزى بىلەن گوۋۇيۈەن ئىقتىساد باشقۇرۇش تەتقىقات مەركىزى بىرلىكتە ئۆ-يۇشتۇرغان. 1986 - يىلى 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن. يىغىنىنىڭ مەر-كىزي تېمىسى: بىرىنچى، مەركەز ۋە گوۋۇيۈەندىكى ئالاقىدار تارماقلارغا شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققى-يات ئەھۋالىنى دوكلات قىلىپ تونۇشتۇرۇش؛ ئىككىن-

چى، ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ شۇ- جاڭنىڭ يېراق كەلگۈسى پىلانى ۋە «7 - بەش يىللىق پىلانى» نىڭ كېيىنكى تۆت يىلىدىكى ئىقتىسادىي تە- رەققىيات تەپەككۇرىنى دەللىلەش، شۇنجاڭنىڭ تەرەق- قىيات ئىستراتېگىيىسىنىڭ بېتەكچى يۆنىلىشىنى بە- لۇ تولۇقلاپ مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ ئۇچىنچى، مەر- كەزنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىدىكى رەھبەر ۋە مۇتەخەس- سىسلەرنى شۇنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئەقىل - پاراسەت كۈرسىتىشكە تەكلىپ قىلىش قاتار- لىقلاردىن ئىبارەت. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى سۈلۈك خەنلىيالۇق يىغىندا «شۇنجاڭنىڭ 7 - بەش يىللىق پىلانى، نىڭ كېيىنكى تۆت يىلىدىكى ئىق- تىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنىڭ بېتەكچى يۆ- نىلىشى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئاپ- تونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى غوالۇق باۋجالۇق «شۇنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ھەققىدە تەسەۋۋۇر» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. يىغىنغا مەملىكەتلىك ئىقتىساد كومە- تېتى، مەملىكەتلىك پىلان كومىتېتى قاتارلىق ئورۇن- لارنىڭ مەسئۇللىرى، بىر قىسىم ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات يۇرتلىرىدىكى مەشھۇر مۇتەخەسسىس، ئالىملار، بېيجىڭ، شاڭخەي، تيەنجىن، سەنشى، گەن- سۇ، نىڭشيا، چىڭخەي قاتارلىق ئۆلكە، شەھەر ۋە ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن 181 نەپەردىن ئارتۇق ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن ئەھلى شۇنجاڭنىڭ تەرەققىيات ئىست- راتېگىيىسىنى تونۇش ۋە باھالاش، يېڭا ئىگىلىك ۋە چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، قاتناش - ترانسپورت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش، بايلىقلارنى قېزىپ تەكشۈرۈشنى كۈچەيتىش، تاۋار ئىقتىسادىنى را- ۋاجلاندۇرۇش، ئۇل مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىنى كۈچەي- تىش، قۇرۇلۇش مەبلىغى توپلاش ۋە ئىلھامات، ئېچە- ۋېتىشنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت 11 جەھەتتىكى مەسىلىنى چۈرىدىگەن ھالدا ئەستايىدىل مۇھاكىمە يۈر- گۈزدى، نۇرغۇن سەممىي ۋە بېتەكچى خاراكتېرلىك پىكىرلەرنى ئونتۇرىغا قويدى.

قەھرىمانلىق ئېپوسى «ماناس» ئىلمىي مۇ- ھاكىمە يىغىنى شۇنجاڭ قىرغىز تىل - مەدەنىيەت- تارىخ تەتقىقات جەمئىيىتى، جۇڭگو فولكلور تەتقىقات جەمئىيىتى شۇنجاڭ شۆبىسى بىرلىكتە ئۈيۈشتۈرغان. 1986 - يىلى 12 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. يىغىننىڭ مەركىزىي تېمىسى قەھرىمانلىق ئېپوسى «ماناس» نىڭ مەيدانغا كېلىش دەۋرى، تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، ئېپوسىدىكى شامانىزمنىڭ تەسىرى ۋە ئۇنىڭدا ئىپادىلە- نگەن مىللەتلەر مۇناسىۋىتى، دىنىي ئۆرپ - ئادەتلەر، ئېپوسنىڭ ئىدېئولوگىيىلىكى، بەدىئىيلىكى، ئىجتىمائىي قىممىتى، ئېپوستا تىلغا ئېلىنغان يەر ناملىرىنىڭ تە- تقىلىنىشى قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۈرىدىگەن ھالدا چوڭقۇر مۇھاكىمە يۈرگۈزۈلدى. يىغىنغا 46 نەپەر ئالىم، مۇتەخەسسىس قاتناشتى. 23 پارچە ئىلمىي ما- قالە سۇنۇلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 51 - بېتىدىكى «ماناس»، خەلقنارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغى- نى» غا قارالسۇن)

شۇنجاڭنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئې- چىۋېتىشى ۋە غەربىي ئاسىيا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى شۇنجاڭ پەلسەپە - ئىجتىما- ئي پەن ئىلمىي جەمئىيەتلەر بىرلەشمىسى بىلەن شۇ- جاڭ غەربىي ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىكتە ئۇ- يۇشتۇرغان. 1987 - يىلى 12 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. يى- غىننىڭ مەركىزىي تېمىسى: شۇنجاڭنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگە- يىسى بىلەن شۇنجاڭنىڭ ئىشكىنى غەربىي ئاسىياغا ئېچىۋېتىش يولى بىلەن شەكىلى قاتارلىقلاردىن ئىبا- رەت. يىغىن ئونتۇرىغا قويغان تەپەككۇر ۋە تەكلىپلەر تۆۋەندىكىچە: «شەرق بىلەن بىرلىشىپ غەربكە چىقى- رىش، ئومۇمىيۈزلۈك ئېچىۋېتىش»؛ چېگرا رايونىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، مەبلەغ سېلىش مۇھىتىنى ياخشىلاش؛ چېگرا ئېغىزلىرىنى ئې- چىۋېتىش، ئۈرۈمچى شەھىرى قاتارلىق نۇقتىلىق شە- ھەرلەردە ئىقتىسادىي پەن - تېخنىكا ئېچىۋېتىلگەن را- يونلىرىنى تەسىس قىلىش؛ ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، رىقابەت كۈچىگە ئىگە ئېكس- پورت كەسپى ۋە مەھسۇلاتلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش؛ ئېكسپورت تاۋارلىرىنى پىششىقلايدىغان ئىشلەپچىقى- رىش بازىلىرىنى بەرپا قىلىپ، ياخشى پىششىقلانغان، ئىنچىكە ئىشلەنگەن سۇپەتلىك مەھسۇلاتلارنىڭ نىسبە- تىنى ئاشۇرۇپ، ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش؛ پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش؛ شۇنجاڭ بىلەن ئىچكىرى ئۆلكىدىكى رايونلارنىڭ توغرا لىنىيىلىك بىرلىشىش كۈچىنى ئاشۇرۇپ، سودا - سانائەت تىجارىتى ۋە تېخ- نىكا ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىپ، ئېكسپورت تاۋارلىرى- نىڭ تاشقى پىرېۋوت تېپىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش؛

ھەرخىل شەكىللەرنى قوللىنىپ، غەربىي ئاسىيا مەبلەغنى شىنجاڭغا مايىل قىلىش قاتارلىق مەسىلىلەردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىرمۇنچە تەكلىپلەر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدى. يېغىنغا ئاپتونوم رايون ئىچى ۋە سىرتىدىن كەلگەن ئالىم، مۇتەخەسسىلەر ۋە ئەمەلىي خىزمەت ئورۇنلىرىدىن چىققان ۋەكىللەردىن بولۇپ، 130 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى.

سوتسىيالىزمنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى ۋە شىنجاڭ ئىسلاھاتى نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي جەمئىيەتلەر بىرلەشمىسى بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرغان. 1988 - يىلى 5 - ئاينىڭ 23-كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ئورۇمچى شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. يىغىننىڭ مەركىزىي تېمىسى شىنجاڭنىڭ تەبىئىي بايلىقىنى ئېچىش، ئىشكىنى غەربكە ئېچىۋېتىش قەدىمىنى تېزلىتىش، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ يوشۇرۇن كۈچى ۋە تەدبىرى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئىجتىمائىي مۇقىملىق، مەدەنىي ماتارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق مەسىلىلەرنى چۆرىدىگەن ھالدا، كۆپ تەرەپ، كۆپ قاتلاملىق چوڭقۇر مۇزاكىرە، مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن. شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ ئىستراتېگىيىسىگە قارىتا بازارنى يادرو قىلغان ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى ئۇنۇمۇبرسال تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىستراتېگىيىسىنى تۇرغۇزۇش؛ كېيىنكى ئەسىردە كەڭ كۆلەملىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئالدىن مەزگىللىك تەييارلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش؛ «ئۇستۇنلۇكى بار بايلىق، ئېتىبارلىق سىياسەت، سەرخىل تېخنىكا ئالماشتۇرۇش» نىڭ «ئۇنۇم تېپى» تەرەققىيات شەكلىنى تۇرغۇزۇش؛ مۇلۇكچىلىك تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنى پائال يولغا قويۇپ، شەخسىي ئىگىلىك ۋە خۇسۇسىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى قاتارلىقلارغا ئىلھام بېرىش قاتارلىق يېڭى قىياس ۋە تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. يىغىنغا مەملىكەتلىك مىللىي ئىشلار كومىتېتى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتوتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئالىم، مۇتەخەسسىلىرى، ئەمەلىي خىزمەت خادىملىرىدىن بولۇپ، جەمئىي 200 كىشى قاتناشتى. يىغىن 300 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ئىسلام دىنى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئىگشىيا، گەنسۇ، چىڭخەي، مەنشى ۋە شىنجاڭ قاتارلىق بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماق ۋە ئورگانلىرى بىرلىكتە تەشەببۇس قىلىپ ئۇيۇشتۇرغان ھەم نۆۋەت بىلەن رىياسەتچىلىك قىلىپ ئاچىدىغان مۇھاكىمە يىغىنى. 1980-يىلىدىن 1988 - يىلىغىچە ئىگىرى - كېيىن بولۇپ بەش قېتىم ئېچىلدى. ئالدىنقى تۆت قېتىملىقى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1980 - يىلى يىنچۈەن شەھىرىدە، 1981 - يىلى لەنجۇ شەھىرىدە، 1982 - يىلى شىنىڭ شەھىرىدە، 1983 - يىلى شىئەن شەھىرىدەئېچىلدى. بەشىنچى قېتىملىقى 1988 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ئورۇمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. بۇ يىغىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، ئاپتونوم رايونلۇق دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇش ئىدارىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە شىنجاڭ دىنشۇناسلىق جەمئىيىتى بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرغان. بەشىنچى قېتىملىق مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ مەركىزىي تېمىسى: بىرىنچى، ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىشى ۋە تەرەققىياتى؛ ئىككىنچى، غەربىي شىمالىي رايوندىكى، بولۇپمۇ شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار مەسىلىسى؛ ئۈچىنچى، ئىسلام دىنى تەتقىقاتى ۋە ئەمەلىي خىزمەتتىكى جىددىي ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم نەزەرىيىۋى ۋە ئەمەلىي مەسىلىلەر؛ تۆتىنچى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خەلقنىڭ ئېتىقاد ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يىغىنغا غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ۋە بىيجىڭ، شاڭخەي، يۈننەن، فۇجيەن، خۇنەن قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەردىكى مۇتەخەسسىس ، ئالىملار ۋە ئالاقىدار تەرەپلەرنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولۇپ، جەمئىي 112 نەپەر ۋەكىل قاتناشتى. يىغىن 79 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. ئالدىنقى تۆت قېتىملىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرى توپلام قىلىپ نەشر قىلىندى.

تۆتىنچى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مىللەت نەزەرىيىسى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو مىللەت نەزەرىيىسى ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ،

ئاكادېمىيە، گەنسۇ، جىلىندىكى يەنىيەن چاۋشىيەن ئاپتونوم ئوبلاستى قانارلىق تۆت رايوندىكى پىلەپە - ئىجتىمائي پەن ئىلمي جەمئىيەتلىرى بىرلەشمىسى بىرلىكتە ئويۇشتۇرغان. 1988 - يىلى 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە ئورۇمچى شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ مەركىزي تېمىسى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىنىڭ ئىقتىسادي مەدەنىيەت تەرەققىيات سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش؛ قانداق قىلىپ دۆلەتنىڭ «شوتا» شەكىللىك ئىقتىسادي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاپتونوم مىيە جايلىرىنىڭ ئاپتونومىيە قانۇن - مىزانلىرىنى پائال مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ ئوت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئاراۋەرلىكنىڭ چىڭ تۇرۇش.

ئۇشنىچى ئۇۋەتلىك مەملىكەتلىك مىللەت تەرەبىيسى ئىلمي مۇھاكىمە يىغىنى

سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش قانارلىقلاردىن ئىبارەت. يىغىنغا مەملىكەتتىكى 24 ئۆلكە، شەھەر ۋە ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن مۇتەخەسسىس، ئالىم ۋە مىللىي خادىملاردىن جەمئىي 168 كىشى قاتناشتى. يىغىن 126 پارچە ئىلمي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى سۈك خەنلىياڭ، ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى تۆمۇر داۋامەتلەر تەكلىپ بويىچە يىغىنغا كېلىپ، شىنجاڭنىڭ مىللەتلەر خىزمىتى ۋە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش توغرىسىدا نۇتۇق سۆزلىدى.

«جاڭغىر» خەلقئارا ئىلمي مۇھاكىمە يىغىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «جاڭغىر» تەتقىقات خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى، جۇڭگو ئىجتىمائي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون پىلەپە - ئىجتىمائي پەن ئىلمي جەمئىيەتلەر بىرلەشمىسى ۋە جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىلىرى بىرلىكتە ئويۇشتۇرغان. 1988 - يىلى 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 21 - كۈنگىچە ئورۇمچى شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. بۇ جۇڭگو «جاڭغىر» ئېپوسى تەتقىقات ساھەسىدە تۇنجى خەلقئارالىق مەخسۇس تېمىدىكى ئىلمي مۇھاكىمە يىغىنى بولۇپ، گوۋۇيۈەن ئالاقىدار تارماقلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن. مۇھاكىمە يىغىنى «جاڭغىر» ئېپوسىنىڭ مەيدانغا كېلىش دەۋرى ۋە تارىخى قىلىش رايونى، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا «جاڭغىر» ئېپوسىنىڭ توپلىنىش، رەتلىنىش ۋە تەتقىق قىلىنىش ئەھۋالى، «جاڭغىر» ئېپوسىنىڭ ئەدەبىيات تارىخىدا تۇتقان ئورنى، «جاڭغىر» ئېپوسىنىڭ مەركىزي ئىدىيىسى، بەدئىي ئالاھىدىلىكى، پەلسەپىۋى ئىدىيىسى، ئىستېتىكىلىق قىممىتى، ئېپوسىنىڭ ئانا تېمىسى، قۇرۇلمىسى ۋە ئۇنىڭ بەدئىي ئالاھىدىلىكى، ئېپوسىنىڭ نەشر نۇسخىلىرى ۋە سېلىشتۇرما تەتقىقات ئۇسۇلى قاتارلىق چوڭ - چوڭ مەخسۇس تېمىلارنى چۆرىدىگەن ھالدا چوڭقۇر مۇھاكىمە قىلغان. يىغىنغا بېيجىڭ، ئىچكى موڭغۇل، شىنجاڭدىن ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى، موڭغۇلىيە، گېرمانىيە فېدېراتسىيىسى، ئامېرىكا، فىنلاندىيە، ۋېنگرىيە، ئىتالىيە ۋە ياپونىيە قاتارلىق چەت ئەللەردىن كەلگەن 58 نەپەر مۇتەخەسسىس، ئالىم قاتناشتى. يىغىن 36 پارچە ئىلمي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. يىغىن جەريانىدا ۋەكىللەر شىنجاڭنىڭ شىخو ناھىيە سىرىكتو كەنتىگە بېرىپ، «جاڭغىرچى» لارنىڭ ئېيتىشىش پائالىيىتىنى نەق مەيدانىدا كۆردى. «جاڭغىر» ئېپوسىنى توپلاش، رەتلەش خىزمىتىگە ئائىت كىچىك تېپتىكى كۆرگەزمىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى. مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ يېپىلىش مۇراسىمىدا سوۋېت ئىتتىپاقى قارمىقىدىكى ئاپتونوم رېسپوبلىكىسى ئالىي سوۋېتىنىڭ ۋەكىلى، يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى كو. داۋېت قالماق ئاپتونوم رېسپوبلىكىسى ئالىي سوۋېت رىياسىتىنىڭ نامىدىن «جاڭغىر» ئېپوسىنى رەتلەش، تەتقىق قىلىش ۋە بۇ خىزمەتكە يېتەكچىلىك قىلىش جەھەتتە كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتقان بادەي قاتارلىق بەش نەپەر جۇڭگو ئالىمغا پەخرىي خاتىرە مېدالىنى تەقدىم قىلدى.

لى تەقدىم قىلدى. يىغىن ئەھلى «جاڭخىر» ئېپوسىنى ئومۇمىيۈزلۈك، سىستېمىلىق، چوڭقۇر تەتقىق قىلىش-نى كۆچەيتىش ۋە خەلقئارا ھەمكارلىق ئورنىتىش مە-سىلىلىرىگە قارىتا بىرنەچچە تەكلىپ بەردى.

يېپەك يولىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇرۇمچى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ماتارىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى، جۇڭگو بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ما-تارىپ، ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەت تەشكىلاتى مەملە-كەتلىك كومىتېتى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادې-مىيىسى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىرلىشىپ ئۈيۈشتۇرغان. 1990 - يىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنىگىچە ئۈتكۈزۈلگەن. بۇ قېتىمقى مۇھاكىمە پائالىيىتى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ماتارىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلا-تى قانات يايدۇرغان «دۇنيا مەدەنىيىتى تەرەققىي قىلغان 10 يىل — يېپەك يولى ئۇنىۋېرسال تەتقىقاتى» قۇر-لۇق لىنىيىسى تەكشۈرۈش پائالىيىتىنىڭ تەركىبىي قىسمى. قۇرۇلۇق لىنىيىسىنىڭ جۇڭگو بۆلىكىدىكى تەكشۈرۈش پائالىيىتى 1990 - يىلى 7 - ئاينىڭ 20-كۈنى يېپەك يولىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى بولغان قە-دىمكى شەھەر شىئەندىن باشلانغان. تەكشۈرۈش ئەترىتى جۇڭگو، پاكىستان، ياپونىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى، دا-نىيە، تۈركىيە، كورىيە، تايلاند، مىسىر، گوللاندىيە، ئىران، مېكسىكا، گېرمانىيە، موڭغۇلىيە ۋە ئامېرىكا قاتارلىق 20 نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن 75 نەپەر ئالىم ۋە مۇخبىردىن تەركىب تاپقان. ئۇلار ئاپتوموبىلغا ئول-تۇرۇپ يېپەك يولىدىكى قەدىمىي يول شىئەن - لەنجۇ — دۇنخۇاڭ — قۇمۇل — تۇرپان — كۇچا — قەشقەرلەرنى بويلاپ جۇڭگو ھۆكۈمىتى مەخ-سۇس مۇشۇ پائالىيەت ئۈچۈن ئېچىۋەتكەن مۇھىم ئې-غىز، قەدىمكى شەھەر خارابىلىرى، سەددىچىن تۇرلە-رى، تاشكېمىر ئىبادەتخانىلىرى، قەدىمكى قەبرىستان-لىق قاتارلىقلارنى تەكشۈردى. 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى قەشقەرگە يېتىپ بېرىپ، شۇ كۈنى كەچتە ئايروپىلان بىلەن ئۇرۇمچىگە كەلدى. 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 21 - كۈنىگىچە يېپەك يولى ئۇرۇمچى خەلقئارا مۇھا-كىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىن مىلادىيىدىن ئون ئەسىر ئىلگىرىكى يېپەك يولى دېگەن مەركىزىي تېمىنى چۆرىدىگەن ھالدا، يېپەك يولىنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش، يېپەك يولى تەتقىقاتى، دىن ۋە بۇددا مەدەنىيىتى، يېپەك يولى بويىدىكى مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ تىل - ئەدەبىيات تەتقىقاتى، تارىخىئولوگىيىلىك ئىزنا-لىرى ۋە مىراسلار تەتقىقاتى قاتارلىق بەش تېما بويىچە مۇھاكىمە يۈرگۈزدى. بۇ قېتىمقى مۇھاكىمە يىغىنىغا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىن كەلگەن 110 نەپەر ئا-لىم، مۇتەخەسسىس قاتناشتى. يىغىن 56 پارچە ئىل-مىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدە، جۇڭگو ئا-لىملىرى تاپشۇرغان ماقالە 22 پارچە.

XX ئەسىر غەربىي يۈرتىنى تەكشۈرۈش ۋە تەتقىق قىلىش خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو چېگرا جايلار تەتقىقات مەركىزى، شىنجاڭ ئەدە-بىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى غەربىي يۈرت تەتە-قات جەمئىيىتى، شۇڭبتسىيە دۆلەتلىك مىللەتلەر مۇ-زېيى، شۇڭبتسىيە سۇڭبن ھېدىن فوندى جەمئىيىتى بە-لەن بىرلىشىپ ئۈيۈشتۇرغان. 1992 - يىلى 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە ئۇرۇمچى شەھىرى-دە ئۆتكۈزۈلگەن. مۇھاكىمە يىغىنى غەربىي يۈرت تارى-خى، جۇغراپىيىسى، مۇھىت ئۆزگىرىشى، ئارخېئولو-گىيىسى، مەدەنىيەت - سەنئىتى، ۋەسىقىلەرنىڭ تەھە-قىقلىنىشى، تىل - يېزىقى، مىللەتشۇناسلىق، سوتسىئولوگىيە قاتارلىق مەركىزىي تېمىلارنى چۆرىدىگەن ھالدا مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن. يىغىنغا جۇڭگونىڭ ھەر-قايسى جايلىرى، شىنجاڭ ھەمدە شۇڭبتسىيە، ئامېرى-كا، ئەنگلىيە، ياپونىيە، يېڭى زېللاندىيە قاتارلىق دۆ-لەتلەردىن كەلگەن 65 نەپەر مۇتەخەسسىس، ئالىم قا-تناشتى. يىغىن ئوقۇۋز پارچە ئىلمىي ماقالە، بەش پارچە كىتاب، بىر پارچە تەرجىمە ئەسەر، ئىككى پارچە ماتېرىياللار توپلىمى تاپشۇرۇۋالدى. مۇھاكىمە يىغىنى ئايانغلاشقاندىن كېيىن تەكشۈرۈش پائالىيىتى ئېلىپ بې-رىلدى. 24 نەپەر جۇڭگولۇق ئالىم، توقۇز نەپەر چەت ئەللىك ئالىمدىن تەشكىللەنگەن «XX ئەسىر غەربىي يۈرت تەتقىقات خەلقئارا تەكشۈرۈش ئەترىتى» ئاپتومو-بىل بىلەن ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقىپ كورلا — كۇچا — ئاقسۇلارغا بېرىپ، ئۇ يەردىن تەكلىماكان چۆلىگە قۇملۇقنى كېسىپ ئۆتۈپ خوتەنگە يېتىپ باردى. ئۇ يەردىن قەدىمكى يېپەك يولىنىڭ جەنۇبىدىن شەرقگە قاراپ 20 كۈن يول يۈردى. يول بويى قەدىمكى كۆسەن خان شەھىرى، قىزىل مىڭئۆي، مازار تاغ قەلئەسى، نىيە، يوتقان، كۆمار تېغى، مەلىكەئاۋات ۋە راۋاق بۇددا ئىبادەتخانىسى قاتارلىق خارابىلىكلەرنى تەكشۈر-دى.

90 - يىللار ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى ۋە جۇڭگو ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە شىنجاڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىشىپ ئۈيغۇرغان. 1993 - يىلى 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. يىغىن 90 - يىللار ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، دىپلوماتىيە، مىللەت ۋە دىنىي ئىشلار تەرەققىياتىنىڭ يۈزلىنىشى ھەمدە ئۇنىڭ جۇڭگوغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى، ئۇنىڭ قوللىنىشقا تېگىشلىك تەدبىر قاتارلىق مەركەزلىك مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىنغان. يىغىن ئەملى بانداللىنىش قىممىتى خېلى يۇقىرى بىر قىسىم ئەدبىر - تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ باشقۇلۇق مەزمۇنىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يىغىن خاتىرىسىگە مەركەزگە بولغان. يىغىنغا مەركەزنىڭ ھەرقايسى ئالاقىدار تارماقلىرى ۋە يۇنون مەكتەپنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ماتارىپ، تەتقىقات ئورۇنلىرىدىن كەلگەن 60 نەپەردىن ئارتۇق ئالىم قاتناشتى. يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرىمۇ قاتناشتى. يىغىن 52 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. (رەڭلىك فىتۇرما ۋاراقنىڭ 52 - بېتىگە قارالسۇن)

«قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى 1986 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، تۆت قېتىم مەملىكەتلىك ۋە خەلقئارالىق «قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئوتكۈزۈلدى. مۇھاكىمە يىغىنىنى تەشكىللەشكە جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئازسانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىيات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمە، شىنجاڭ «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى قاتارلىق ئورۇنلار قاتناشتى.

1986- يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 31 - كۈنىگىچە شىنجاڭ قەشقەر شەھىرىدە «مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك «قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ئوتكۈزۈلدى، 1989 - يىلى 10 - ئاينىڭ 16- كۈنىدىن 20 - كۈنىگىچە قەشقەر شەھىرىدە «2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك «قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ئوتكۈزۈلدى؛ 1993 - يىلى 10- ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 22 - كۈنىگىچە بېيجىڭدا «قۇتادغۇبىلىك» خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئوتكۈزۈلدى؛ 1998 - يىلى 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 31 - كۈنىگىچە قەشقەر شەھىرىدە

«قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى

«جۇڭگو ئۇيغۇر ئالىمى يۈسۈپ خاس ھاجىپ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 980 يىللىقى ۋە «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنىڭ 928 يىللىقىنى خاتىرىلەش مەملىكەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى» ئوتكۈزۈلدى. 4 - قېتىملىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن 420 نەپەردىن ئارتۇق مۇتەخەسسىس، ئالىم قاتناشتى، ئۇلار يىغىنغا 273 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇردى. قىرغىزستان، قازاقستان، رۇسىيە فېدېراتسىيىسى، ياپونىيە، گېرمانىيە، موڭغۇلىيە ۋە ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن ئالىم، مۇتەخەسسىسلەر 1993 - يىلىدىكى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتى. 1986 - يىلىدىكى تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك «قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدىن كېيىن «تارىخىي مىراس «قۇتادغۇبىلىك» ھەققىدە بايان» ناملىق ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى (جەمئىي تۆت توپلام) تۈزۈپ نەشر

قىلىندى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 51- بېتىگە قارالسۇن).

ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات مۇساپىسى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئامېرىكا خەلقئارا مەسىلىلەر تەتقىقات ۋە ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە شىنجاڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتى بىرلىكتە ئۆيۈشتۈرغان. 1994 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئوتتكۇزۇلگەن. يىغىن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش دۆلەت ۋە جۇڭگو شىنجاڭ رايونىنىڭ ئىقتىسادىي ۋەزىيىتى، ئىسلاھات ئەھۋالى ۋە كەلگۈسى تەرەققىيات يۆزلىنىشىدىن ئىبارەت مۇھىم تېمىنى چۆرىدەپ، تەرەققىياتقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە بىخەتەرلىك ئامىلى، ئىقتىسادىي سودا مۇناسىۋىتى ھەم ئالاقىدار قانۇنلارنى تۈزۈتۈش ئاساسىي مۇئەسسەسە ئەھۋالى، باشقا دۆلەتلەرنىڭ بۇ رايونغا مەبلەغ سېلىش ۋە تىجارەت پائالىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلدى ۋە بۇ ھەقتە پىكىر ئالماشتۇردى. يىغىن ئەھلى نۇرغۇن قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئامېرىكا، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش دۆلەت ۋە مەملىكەت ئىچىدىن كەلگەن 40 نەپەردىن ئارتۇق مۇتەخەسسىس، ئالىم يىغىنغا قاتناشتى. بۇ، جۇڭگونىڭ ئامېرىكا ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش دۆلەتنىڭ تەتقىقات ئورگانلىرى بىلەن شۇنداقلا بىرلىشىپ ئوتكۇزگەن يۇقىرى قاتلاملىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ھېسابلىنىدۇ. يىغىننىڭ راسخوتىنى ئاساسەن ئامېرىكا تەمىنلىگەن.

جۇڭگو غەربىي يۇرت كىرورانىشۇناسلىق ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى چېگرا رايون تارىخى، جۇغراپىيىسى تەتقىقات مەركىزى ھەمدە تارىخ تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، كىروران مەدەنىيىتى تەتقىقات مەركىزى بىرلىكتە ئۆيۈشتۈرغان. 1995 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 28 ـ كۈنگىچە كورلا شەھىرىدە ئوتكۇزۇلگەن. يىغىنغا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىن كەلگەن 50 نەپەردىن ئارتۇق مۇتەخەسسىس، ئالىم قاتناشتى. مۇھاكىمە يىغىننىڭ مەركىزي تېمىسى قەدىمكى غەربىي يۇرت ۋە كىرورانىنىڭ گۈللىنىشى، خارابلىشىشى، كىروران مەدەنىيىتى تەتقىقاتى بىلەن يېقىن يولنى قايتا قۇرۇشنىڭ مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولدى. يىغىنغا 37 پارچە ئىلمىي ماقالە سۇنۇلدى. نۇرغۇن يېڭى كۆز قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇلار كىروران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تەتقىقاتىنى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. بۇ ماتېرىياللارنىڭ خېلى يۇقىرى ئىلمىي قىممىتى بار. جۇڭگو دۆلەتلىك ئاسار ئەتىقىلەرنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق يىغىندىن كېيىن بىر بۆلۈك جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك مۇتەخەسسىس، ئالىملار كىروران قەدىمكى يولىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى ھەمدە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغا كىروران قەدىمكى يولىنى قوغداش تەكلىپىنى بەردى.

ئاپتونوم رايونلۇق بىرلەشمە تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇمۇل ۋىلايەتلىك كومىتېتى ۋە شىنجاڭ گېزىتخانىسى بىرلىكتە ئۆيۈشتۈرغان. 1997 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنگىچە قۇمۇل شەھىرىدە ئوتكۇزۇلگەن. مۇھاكىمە يىغىننىڭ مەركىزي تېمىسى بىرلەشمە تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش، ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق بۇ ئىستراتېگىيىنىڭ ئاساسلىق قانۇنىيىتى ۋە مۇمكىنچىلىكىنى مۇھاكىمە قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. يىغىن قاتناشچىلىرى بىرلەشمە تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇش، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى ۋە ئالاھىدىلىكىنى چىقىش قىلىپ، رايون ئىگىلىكى تەرەققىياتىنى تېزلىتىشتىكى ئوبېكتىپ تالاش بازار ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيە-

تىگە ئۈيغۇن دەپ قارىدى. يەنىغا قاتناشقان ۋەكىللەر يەنە بۇ ئىستراتېگىيىنى يولغا قويۇشتىكى ئىدىيىۋى توسالغۇلارنى قانداق تۈگىتىش، بىرلەشمە تەرەققىيات- ئىلىق ئۇنۇملۈك تۈزۈلمىسى بىلەن يولغا قويۇش مېخا- نىزمىنى ئورنىتىشنى تېزلىتىش، كۆپ مەنبەلىك مە- ئىچەت مۇناسىۋىتىنى ماسلاشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنىڭ ھەمكارلىقى ۋە بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇ- رۇش، بىرلىككە كەلگەن ئوچۇق بازار سىستېمىسىنى قۇرۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش، رايون ئوبرازى قۇ- رۇلۇشىنى كۈچەيتىش، مەبلەغ سېلىش ۋە تۇرمۇش مۇھىتىنى ياخشىلاش قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە كونكرېت تەدبىر ۋە تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. يەنىغا ئاپتونوم رايون، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى، بىر قىسىم ئوبلاست ۋە ئىلايەت، شەھەرلەر- دىن كەلگەن 79 نەپەر ئارتۇق ۋەكىل قاتناشتى. يەنىغا 57 پارچە ئىلمىي ماقالە تاللاپ قاتناشتۇرۇلدى. يەنى- دىن كېيىن ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى تۈزۈپ نەشر قىلىندى.

شىنجاڭنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخا- نىلىرىدا «ئىككى تۈپ ئۆزگىرىش»نى ئىشقا ئا- شۇرۇشنىڭ قىيىن نۇقتىسى ۋە تەدبىر مۇھاكىمە يەنىغا ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن ساھەسى- دىكىلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ گېزىتخانىسى، شىن- جاڭ شەھەر پۈل مۇئامىلە ئىلمىي جەمئىيىتى، شىن- جاڭ كارخانىچىلار جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ ماشىنا، ئېلېكتر كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش جەمئىيىتى بىرلىك- تە ئۇيۇشتۇرغان. 1996 - يىلى 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈ- زۈلگەن. يەنىغا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار ئىس- لاھاتىدا مەۋجۇت مەسىلىلەر ۋە قىيىن نۇقتىلار ئۈستە- ىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن. يەنىغا ئوتتۇرىغا قويغان ئاساسلىق تەدبىر ۋە تەكلىپلەر دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ مۇلۇك ھوقۇقى ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، مۇلۇك ۋە ھوقۇق مۇناسىۋىتىنى ئايدىڭلاشتۇ- رۇش، كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، كارخانىلارنىڭ بايلىقىنى تەقسىملەش- نى مەرخىللاشتۇرۇش، ھەم ئەخلاقلىق، ھەم قانۇنلۇ- يەتلىك ئىختىساس ئىگىلىرىنى تاللاپ ئىشقا قويۇش، كارخانا باشقۇرۇش لاياقىتىگە ئىگە ئىختىساس ئىگىلە- رىنى كارخانىغا مەسئۇل قىلىش؛ ئىشچى - خىزمەتچە- لەرنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، باشقۇرغۇچىلار، ئىش- چى - خىزمەتچىلەر ۋە كارخانىدىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپ- نىڭ ئورتاق گەۋدىسىنى شەكىللەندۈرۈش؛ كارخانا مۇلكىگە مەسئۇللۇق قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، ئۆزگە- رىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا پايدىلىق شارائىت ھازىرلاش؛ پۈل مۇئامىلە تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى كۈچەيتىپ، ئامانەت قەرز مەبلىغىنىڭ ئىشلىتىلىشىنى يېرىك شەكىلدىن تۈزۈپىلىك شەكىلگە ئۆزگەرتىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش، پۈل مۇئامىلىنىڭ پىشاڭلىق رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، كارخانىلارنىڭ ئىككى تۈپ ئۆزگىرىشىنى ئىشقا ئاشۇ- رۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت. ئاپتونوم رايون- نىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى ۋە بىر قىسىم دۆلەت ئىگە- لىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ۋەكىللىرى ھەم مۇتەخەسـ- سىس، ئالىملار بولۇپ جەمئىي 80 نەپەردىن ئارتۇق كىشى يەنىغا قاتناشتى. يەنى 80 پارچە ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى.

ئىقتىسادنىڭ يەر شارىلىشىشى ۋە XX ئەسىر ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادىي خەلقئارا ئىل- مىي مۇھاكىمە يەنىنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى ئۇيۇشتۇرغان. 1997 - يىلى 8- ئايدا ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. يەنىنىڭ مۇھاكىمە قىلىنغان مۇھىم مەسىلىسى يەر شارى ئى- تىسادى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادىدىن ئىبارەت بول- دى. يەنىن ئىشتىراكچىلىرى يەر شارى ئىقتىسادىنىڭ يۈزلىنىشى، ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادىنىڭ ياخشىلە- نىشقا باشلىنىش ئىستىقبالى، شىنجاڭ بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادىنىڭ ھەمكارلىقى، جۇڭگو رايون ئى- تىسادى بىلەن سىياسىتىگە ئائىت تەدبىر قاتارلىق مە- سىلىلەرنى چوڭقۇر مۇھاكىمە قىلدى. يەنىنغا 100 نەپەردىن ئارتۇق مۇتەخەسسىس، ئالىم قاتناشتى. مە- ملىكەت ئىچىدىن قاتناشقان ۋەكىللەر مەملىكەتلىك تۈ- زۈلمە ئىسلاھاتى كومىتېتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيە- سى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مەر- كىزىي پارتىيە مەكتىپى ۋە بېيجىڭ، شاڭخەي، تيەن- جىن، چوڭچىڭ، گۇاڭدۇڭ، جياڭسۇ، ئىچكى موڭ- غۇل، شەنشى، خۇبېي، سەنشى، گەنسۇ، يۈننەن شۇ-

نىڭدەك شىنجاڭ قاتارلىق 13 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن. چەت ئەللىك ۋەكىللەر ئامېرىكا، ياپونىيە، ئەنگلىيە ۋە قازاقىستانلاردىن كەلگەن. بىر-لەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىمۇ يىغىنغا مەسئۇل خادىم ئەۋەتىپ قاتناشتۇردى. يىغىن 150 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە تاپشۇرۇۋالدى. 70 پارچە ماقالە چوڭ يىغىندا ئالماشتۇرۇلدى. مۇھاكىمە يىغىنىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى «ئىقتىسادىنىڭ يەر شارلىشىش ۋە XXI ئەسىر ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادى» ناملىق ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمىنى نەشر قىلدى.

جۇڭگو يېپەك يولى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى جۇڭگو ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، غەربىي شىمالىي مىللەتلەر ئىنستىتوتى ۋە شىنجاڭ ئالتاي ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمە بىرلىكتە ئۈيۈشتۇرغان. 1993 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 12 - كۈنگىچە ئالتاي شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. يىغىنىڭ مۇھاكىمە قىلغان مۇھىم مەسىلىسى يېپەك يولىنىڭ شەكىللىنىشى، ئۆزگىرىشى، تارىخىي ئورنى ھەم ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتىگە كۆرسەتكەن تەسىرى، تەرەققىيات يۈزلىنىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولغان. يىغىنغا 33 پارچە ماقالە سۇنۇلغان. بۇ ماقالىلەرنىڭ مەزمۇنى ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ تارىخى، سىياسى ، ئىقتىسادى، مىللەتلىرى، دىنىي ئېتىقادى، مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىيات - سەنئىتى قاتارلىق جەھەتلەرگە تاقىلىپ، يېپەك يولىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىش جەريانى ۋە ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن شەرھلەنگەن ۋە دەلىللەنگەن. بۇ ئارقىلىق يېپەك يولىنىڭ تارىخىي ئورنى ۋە رولى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. يىغىنغا ئىلمىمىزنىڭ يەتتە ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، شەھەرلىرىدىن ھەم فرانسىيە، ئىتالىيە، دانىيە، شۋېتسارىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن 65 نەپەر مۇتەخەسسىس، ئالىم قاتناشتى.

«شىنجاڭ تارىخ لۇغىتى» باش تۈزگۈچى جى داجۇن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1993 - يىلى 12 - ئايدا نەشر قىلىنغان. خەت سانى 1 مىلىيون. لۇغەتتە تارىختىكى غەربىي يۇرت — شىنجاڭدىكى مۇھىم قەبىلە، مىللەت، تاغ، دەريا، جۇغراپىيىلىك جايلار، شەخسلەر، ۋەقەلەر، دىنلار، قائىدە - تۈزۈملەر، ئىجتىمائىي ئىقتىساد، ۋەسىقىلەر، قەدىمكى كىتابلار ۋە ئارخېئولوگىيە قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەش مىڭدىن ئارتۇق سۆزلەم كىرگۈزۈلگەن. 1994 - يىلى 3 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر نەتىجىلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«خەنزۇچە - ئىنگلىزچە - ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەر لۇغىتى» خەنزۇچە - ئىنگلىزچە - ئۇيغۇرچە ئوچ خىل يېزىقلىق سېلىشتۇرما لۇغەت. قادىر قاۋۇز تۈزگەن. 1990 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. 32 فورمات، باسما تاۋىقى 5. 39. بۇ لۇغەتكە جەمئىي 10600 دىن ئارتۇق تۇراقلىق ئىبارە ۋە سۆز بىرىكمىلىرى كىرگۈزۈلگەن. ئۇلارنى تاللاشتا قېلىپلاشقان تۇراقلىق ئىبارىلەر ئاساس قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئادەتلەنگەن بەزى سۆزلەر، ماقال - تەمسىللەر ۋە شېئىرىي جۈملىلەرمۇ كىرگۈزۈلدى. ئۇلارنىڭ ئوقۇلۇشى، يېزىلىشى ۋە چۈشەندۈرۈلۈشىنى بېرىشتە، ھازىر ئىستېمالدا ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلىۋاتقىنى ئاساس قىلىندى.

«غەربىي شىمالىي مىللەتلەر لۇغىتى» باش تۈزگۈچى لىيۇجېيشىن. 1988 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. خەت سانى 1 مىليون 400 مىڭ. لۇغەتكە جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدا ياشىغۇچى ئۇيغۇر، خەنزۇ، موڭغۇل، قازاق، زاكزۇ، دۇڭشياڭ، تۈزۇ، سالا، باۋئەن، يوگۇر، قىرغىز، شىبە، تاجىك، ئۆزبېك، رۇس، مانجۇ، تاتار ۋە داغۇر قاتارلىق 19 مىللەتنىڭ تارىخ ۋە مەدەنىيىتى قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان سۆزلەر كىرگۈزۈلگەن. ئاخىردا لۇغەتكە مۇناسىۋەتلىك بىر قىسىم ماتېرىياللار قوشۇمچە قىلىنغان.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن تۈرىدىكى لۇغەتلەر جەدۋىلى

كىتاب ئىسمى	تاپتور	نەشر قىلىنغان ۋاقتى	نەشر قىلغان ئورۇن
«ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە - رۇسچە لۇغەت»	بۇرھان	1953	مىللەتلەر نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلىدىكى دائىم ئىشلىتىلىدىغان سۆزلەرنىڭ ئۇلۇچەملىك بېزىلىشى»	تاپتونوم رايونلۇق ئازسانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىنى تەتقىق قىلىشقا رەھبەرلىك قىلىش كومىتېتى	1957	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىملا لۇغىتى»	تاپتونوم رايونلۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىنى تەتقىق قىلىشقا رەھبەرلىك قىلىش كومىتېتى	1957	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنىڭ قىسقىچە ئىملا قائىدىسى»	تاپتونوم رايونلۇق يېزىق ئۆزگەرتىش كومىتېتى	1966	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىملا لۇغىتى»	تاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1976	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىملا سۆزلۈگى» (سىناق نۇسخىسى، ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە سېلىشتۇرما)	تاپتونوم رايونلۇق يېزىق ئۆزگەرتىش كومىتېتى	1976	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە لۇغەت»	شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى	1982	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەر لۇغىتى» (ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە سېلىشتۇرما)	ۋالى جىنبىن، ئىبلى ئابىت	1982	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر ماقال - تەمسىللىرى» ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە سېلىشتۇرما	ئالىم قادىر، جالى چۇنشى، جاۋ-شىجي	1984	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق فرازېئولوگىيىلىك بىرىكمىلەر سۆزلۈكى»	رەۋىدۇللا ھەمدۇللا	1984	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قىسقىچە ئۇيغۇر دىئالېكت سۆزلەر لۇغىتى»	غولام غۇپۇرى	1986	مىللەتلەر نەشرىياتى
«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك»	غولام غوپۇرى، مۇھەممەت تۇرسۇن ئىبراھىم، خوجا ئەخمەت يۇنۇس	1986	مىللەتلەر نەشرىياتى
«خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە پەن - تېخنىكا لۇغىتى»	تاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1987	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

«ئىنگلىزچە ـ ئۇيغۇرچە لۇغەت»	ئەۋەر پەيزۇللا	1988	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئەلىپبەسى لۇغىتى»	ئامىنە غاپپار، مەسئۇلتان ئوسما-نوف قاتارلىقلار	1988	مىللەتلەر نەشرىياتى
«قىلىپلاشتۇرۇلغان ئاتالغۇلار (1)» (خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە سېلىشتۇرما)	ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1988	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى لۇغىتى»	ئابلىمىت ئەھەت، دىلدار مەمتە-مىن	1989	شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈر-لەر نەشرىياتى
«تۈركچە ـ ئۇيغۇرچە لۇغەت»	مۆمىن ئابدۇللا	1989	مىللەتلەر نەشرىياتى
«قىسقىچە پارسچە خەنزۇچە ئۇي-غۇرچە لۇغەت»	لى شاڭ خەمىت تۇمۇر	1990	مىللەتلەر نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغە-تى» (1 — 3)	ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1992 — 1990	مىللەتلەر نەشرىياتى
«خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە تارىخىي ئا-تالغۇلار لۇغىتى»	ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومە-تېتى	1990	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«ئۇيغۇر تىلى فرازېئولوگىيىلىك ئىزاھلىق لۇغىتى»	ئابدۇسالام ئابباس	1991	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«خەنزۇچە ـ قازاقچە لۇغەت»	نايمان	1979	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قازاقچە ـ خەنزۇچە لۇغەت»	جىن بىڭجې	1980	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قازاقچە ـ خەنزۇچە تۇراقلىق ئە-بارىلەر لۇغىتى»	مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسە-سى قازاق تەھرىر بۆلۈمى	1980	مىللەتلەر نەشرىياتى
«قازاق تىلىنىڭ تۇراقلىق ئىبارە-لىرى»	ئابۇلاش، نۇربېك	1982	مىللەتلەر نەشرىياتى
«خەنزۇچە ـ قازاقچە تىلشۇناسلىق لۇغىتى»	ماكەن ئىمكانوف	1984	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قازاق تىلى ئىملا لۇغىتى»	ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1985	مىللەتلەر نەشرىياتى
«قازاقچە ـ خەنزۇچە سېلىشتۇرما سۆزلۈك»	ۋۇدىيۇ، جاڭ يۈژېن قاتارلىقلار	1985	مىللەتلەر نەشرىياتى

«خەنزۇچە - قازاقچە چەت ئەل پەر ناملىرى لۇغىتى»	مىللەت رامەت مۇقامەت جايىرباي	1987	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«خەنزۇچە - قازاقچە سىياسىي ئىختىسادشۇناسلىق لۇغىتى»	ئابدى ماناپ، باغدات، ئارىپ	1988	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«خەنزۇچە - قازاقچە قانۇن لۇغىتى»	مەركەزىي مىللەتلەر تىل-يېزىق تەرجىمە ئىدارىسى قازاق تەھرىر بۆلۈمى	1988	خەلق نەشرىياتى
«قازاقچە - خەنزۇچە لۇغەت»	نۇربەك ئەبىكېن	1989	مىللەتلەر نەشرىياتى
«قىسقىچە تودۇ موڭغۇل تىلى ئىملا لۇغىتى»	ئاپتونوم رايونلۇق يېزىق ئۇزگەر-تىش كومىتېتى	1961	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قىسقىچە خۇدۇم - تودۇ موڭغۇل تىلى سېلىشتۇرما ئىملا لۇغىتى»	ئاپتونوم رايونلۇق يېزىق ئۇزگەر-تىش كومىتېتى	1976	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«موڭغۇل تىل لۇغىتى»	چوجىتراپ بادما	1979	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قىرغىزچە - خەنزۇچە لۇغەت»	ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1980	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«داغۇر، قازاق تىلىنىڭ سېلىش-تۇرما لۇغىتى»	كەيىڭ	1982	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قىرغىز تىلىنىڭ ئىملا لۇغىتى»	ماكەلەك ئۆمەر باي	1986	قىزىلسۇ قىرغىز نەشرىياتى
«شىبەچە - مانجۇچە لۇغەت»	تۇڭ يوچۈن، خىلىك، ژۇژۇن-لىڭ، موك دىڭبو، كارتال	1987	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«قىرغىز تىلىنىڭ ئىملا لۇغىتى»	ماكەلەك ئۆمەر باي، يۇلتۇز، تۇردىبۇۋى	1989	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«يېڭى مانجۇچە - خەنزۇچە لۇ-غەت»	باش تۇزگۇچى خوزىڭمي	1994	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«موڭغۇلچە - خەنزۇچە دائىم قوللىنىلىدىغان سۆزلەر لۇغىتى»	ئىردەنى، گېرىلما	1990	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

«ھازىرقى زامان شىۋە ئەدەبىي تىـ لىنىڭ ئىملا لۇغىتى»	ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى	1992	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
«خەنزۇچە ـ قىرغىزچە لۇغەت»	ماكەلەك ئۆمەر باي	1999	شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئاپتونوم رايون بويىچە تەزكىرە خىزمىتى ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇن. ئۇ، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە تەزكىرە خىزمىتىنى ئۈيۈشتۇرۇش، ئالماشتۇرۇش، خەنزۇ ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر تېلىدا تۈزۈلگەن تەزكىرىلەرنى بېكىتىش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل، شۇنداقلا خەنزۇ ۋە ئۇيغۇر تىلـ لىرىدىكى «شىنجاڭ يىلنامىسى» نى تۈزۈش، نەشر قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل. بۇ ئورۇن ئەسلىي 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدا قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ باش مۇھەررىر ئىشخانىسى ئىـ دى. 1987 ـ يىلىغا كەلگەندە، باش مۇھەررىر ئىشخا-نىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ھازىرقى كومىتېتقا ئۆزـ گەرتىلگەن. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئىشچى-خىزمەتچىسى 47 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، يۇقىرى دەرـ جىلىك ئۇنۋانى بارلار 14 نەپەر. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى تاپشۇرغان ۋەزىپە 86 توم كەسپىي تەزكىرە كىتابىدىن تەركىب تاپقان «شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى» ۋە 110 تومлۇق ھەرقايسى ۋىلـ يەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ تەزكىرىسىنى يېزىپ چىقىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇ تەزكىرىلەرنى ئاز سانلىق مىللەت تىلىغا تەرجىمە قىلىش، تەكشۈرۈپ بېكىتىش، نەشر قىلىپ تارقىتىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇشتىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر «شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى» نىڭ مەخسۇس تومـ دىن 43 ى، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە تومـ دىن 56 سى نەشر قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدىن ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنـ غىنى 16 توم. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتـ نىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن «شىنجاڭ يىلنامـ سى» نىڭ خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە تومлىرىدىن ئايرىم-ئايرىم ھالدا 16 سى نەشر قىلىپ تارقىتىلدى. 1993 ـ يىلى 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر يەرلىك تەزكىرىلەرنى باھالاشتا «ئاقسۇ شەھىرى تەز-كىرىسى» ، «قومۇل ناھىيە تەزكىرىسى» 1 ـ دەرىجـ لىك مۇكاپاتقا؛ «بورتالا شەھىرى تەزكىرىسى» ، «با-ربكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى تەزكىرىسى» ، «شىنـ جاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى. تەپتىش تەزكىرىسى» 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئاپتونوم رايونلۇق پەل-سەپە ـ ئىجتىمائىي پەنگە دائىر مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتـ جىلىرىنى باھالاشتا «قومۇل ناھىيە تەزكىرىسى» 1990 ـ يىلى 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1997 ـ يىلى ئىككىنچى قېتىملىق مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر تەزكىرىلەرنى باھالاشتا «كۇچا ناھىيە تەزكـ رىسى» ، «شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى: چارۋىچىلىق تەزكىرىسى» 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «چۆچەك شە-ھىرى تەزكىرىسى» ، «يېزا ئىگىلىك 8 ـ دېۋىزىيە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى شىخەنزە تەزكىرىسى» ، «شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى. دىپلوماتىيە ئىشلىرى تەزكىرىسى» 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى» ھەرقايسى كەسپىي تومлىرىنىڭ نەشر قىلىنىش جەدۋىلى

(نەشر قىلغان ئورۇن: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى)

تەزكىرە ئىسمى	تۈزگۈچى	نەشر قىلىنغان ۋاقىت
«تەپتىش تەزكىرىسى»	جاڭ گوجى	1992- يىلى 11 - ئاي
«خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى»	يۈزبېچىلىك	1992 يىلى 12-ئاي
«سوت تەزكىرىسى»	دولقۇن جېن	1993 - يىلى 9 - ئاي
«يېزا ئىگىلىك تەزكىرىسى»	چېن چاڭشېلىك	1994 - يىلى 4 - ئاي

«يۇل مۇئامىلە تەكشۈرۈسى»	سۇلۇ لەنخالۇ	1994- يىلى 4 - ئاي
«مۇھاجىرلار ئىشلىرى تەكشۈرۈسى»	شۇ جېنتولۇ	1994 - 8 - ئاي
«پەن - تېخنىكا تەكشۈرۈسى، پەن - تېخنىكا مەشھۇر شەخسلىرى»	يالۇ مىيەنمىن، جۇالۇ شىكي	1994 - يىلى 10 - ئاي
«شەھەر - يېزا قۇرۇلۇش تەكشۈرۈسى»	جې ژېنشيالۇ	1995 - يىلى 4 - ئاي
«توقۇمىچىلىق سانائىتى تەكشۈرۈسى»	جې شيۇشېن	1995 - يىلى 5 - ئاي
«سودا تەكشۈرۈسى»	لى شىنچۈن	1995 - يىلى 5 - ئاي
«رادىئو - تېلېۋىزىيە تەكشۈرۈسى»	خې شاڭشيەن	1995 - يىلى 7 - ئاي
«ھاۋارايى تەكشۈرۈسى»	شۇ دېيۈەن	1995 - يىلى 12 - ئاي
«يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىقىنى ماشىنلاشتۇرۇش تەكشۈرۈسى»	خۇالۇ چېلۇ	1996 - يىلى 1 - ئاي
«ماددىي ئىشلارنى باشقۇرۇش تەكشۈرۈسى»	لى يۈنشيالۇ	1996 - يىلى 6 - ئاي
«سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تەكشۈرۈسى»	يۈچىجىن، جۇلىنشەن، جاۋېيلۇ	1996 - يىلى 6 - ئاي
«دىپلوماتىيە ئىشلىرى تەكشۈرۈسى»	شېن بىڭنيەن	1996 - يىلى 7 - ئاي
«تەمىنات سودا كوپېراتىپى تەكشۈرۈسى»	جالۇ دېجېن	1996 - يىلى 7 - ئاي
«چارۋىچىلىق تەكشۈرۈسى»	پېلۇ چېلۇ، شى جاڭكۇي	1996 - يىلى 12 - ئاي
«خەرىتە سىزىش تەكشۈرۈسى»	يالۇ ئېنگۈالۇ	1997 - يىلى 2 - ئاي
«ئەمگەك تەكشۈرۈسى»	ژالۇ يۈلەن	1997 - يىلى 2 - ئاي
«يىنىك سانائەت تەكشۈرۈسى»	شۇجىنكۈن	1997 - يىلى 5 ئاي
«مەھىيە تەكشۈرۈسى»	لى خويبېن، ياسىن تۇرسۇن	1997 - يىلى 6 - ئاي
«كۆمۈر سانائىتى تەكشۈرۈسى»	دالۇ شىيى	1997 -يىلى 9 - ئاي
«مۇپەتتىش تەكشۈرۈسى»	جې خېڭشيالۇ	1997 - يىلى 12 - ئاي
«ھەربىي ئىشلار تەكشۈرۈسى»	مىلۇ جاۋبى	1997 - يىلى 12 - ئاي
«گېئولوگىيىلىك كان مەھسۇلاتلىرى تەكشۈرۈسى»	گاۋ جۈنخي	1998 - يىلى 1 - ئاي
«سۇ ئىشلىتىش تەكشۈرۈسى»	لىيۇ ژېنفېن	1998 - يىلى 10 - ئاي
«تاشيول قاتنىشى تەكشۈرۈسى»	فەن جىنلىن	1998 - يىلى 11 - ئاي
«ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىكىتۈمى تەكشۈرۈسى»	جۇالۇ چاۋجۇن، ژالۇ چېڭداۋ، گاۋخوڭچىلۇ،	1998 - يىلى 11 - ئاي
«پوچتا - تېلېگراف تەكشۈرۈسى»	گاۋخوڭچىلۇ، جالۇ شىجۇ، لى جىۋى شياۋ يىڭلىيەن	1999 - يىلى 2 - ئاي
«نېفىت سانائىتى تەكشۈرۈسى»	ژالۇ لىيەنفالۇ	1999 - يىلى 6 - ئاي

«تۆمۈر يول تەزكىرىسى»	يۆپىجۇڭ، كالڭ كىچىن	1999 - يىلى 10 ئاي
«پولات - تۆمۈر سانائىتى تەزكىرىسى»	جالڭ چاڭچىڭ	1999 - يىلى 1 - ئاي
«مالىيە تەزكىرىسى»	گولڭ جىنىيۇ	1999 - يىلى 11 - ئاي
«ئېلېكتر ئېنېرگىيە سانائىتى تەزكىرىسى»	فالڭ جىيۈەن	1999 - يىلى 12 - ئاي

«شىنجاڭ يىلنامىسى» چوڭ تىپتىكى ماتېرىيال خاراكتېرلىك قورال كىتاب. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى تۈزۈپ نەشر قىلدۇرغان. تۇنجى نەشرى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەر يىلى ئۈيغۇر ۋە خەنزۇ تىل - يېزىقلىرىدا بىر سان نەشر قىلىنىۋاتىدۇ. يىلنامىدە شىنجاڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى خاتىرىلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ھەمدە سىياسىي قانۇن، ئاممىۋى تەشكىلات، ئىقتىساد، پەن تەتقىقات، مەدەنىيەت، ماارىپ، ساھە، تەنتەربىيە، مىللەت ۋە جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدىكى يېڭى نەتىجىلەر ئايرىم - ئايرىم تونۇشتۇرۇلىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ يېڭى تەرەققىياتى تونۇشتۇرۇلىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىققان ئىلغار شەخسلەر ۋە سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا تۆھپە قوشۇپ ۋاپات بولغان شەخسلەر خاتىرىلىنىپ، ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىق روھىي مەڭگۈ يادىلىنىدۇ. ئاپتونوم رايون ۋە پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدىكى زاتلارنىڭ شىنجاڭ تەتقىقاتىدا ھاسىل قىلغان نەتىجىلىرى تونۇشتۇرۇلىدۇ.

«شىنجاڭ ستاتىستىكا يىلنامىسى» 1989 - يىلى نەشر قىلىنغان. ئاپتونوم رايونلۇق ستاتىستىكا ئىدارىسى تۈزۈپ تەييارلاشقا مەسئۇل، جۇڭگو ستاتىستىكا نەشرىياتى نەشر قىلىدۇ. ھەر يىلى بىر سان چىقىدۇ. سانلىق مەلۇماتلار ئاساسىدا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ يېڭى نەتىجىلىرى تۆۋەندىكى 16 ساھە بويىچە ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ: ① مەمۇرىي بۆلۈنۈش ۋە تەبىئىي ئەھۋال؛ ② ئۇنۇمبېرسال؛ ③ نوپۇس ۋە ئەمگەك كۈچى؛ ④ يېزا ئىگىلىك؛ ⑤ سانائەت؛ ⑥ قاتناش - ترانسپورت ۋە پوچتا - تېلېگراف؛ ⑦ ئېنېرگىيە ۋە مادىدىي ئەشيا؛ ⑧ مۇقىم مۇلۈككە سېلىنغان مەبلەغ؛ ⑨ بىناكارلىق قۇرۇلۇش؛ ⑩ سودا ۋە مالىيە، پۇل مۇئامىلە، ئىستراخوۋانىيە؛ ⑪ مال باھاسى؛ ⑫ خەلق تۇرمۇشى؛ ⑬ ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، ماارىپ، ساھىيە ۋە باشقىلار؛ ⑭ مەبلەغ سېلىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش؛ ⑮ قوشۇمچە ماتېرىيال؛ ⑯ سودا سانائەت كارخانىلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش قاتارلىقلار.

1951 ~ 1952 - يىللىرى جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش 1951 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيۈرۇسى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادى ئەھۋالى بىلەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن يېزىلاردا يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىگىلەش ئۈچۈن، ھەم 1952 - يىلى كۈز پەسلىدىن كېيىن يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان دېموكراتىك ئىسلاھاتنا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن بىيۈرۇ تەشۋىقات بۆلۈمى، تەتقىقات ئىشخانىسى بىرلىكتە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تۆت ۋىلايەتتىكى يېزىلارنىڭ ئاساسلىق ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈلگەن رايونلار خوتەن، لوپ، قارىقاش، گۇما، قاغىلىق، يەكەن، يېڭىسار، توققۇزاق، پەيزىۋات، ئاقسۇ، ئاقسۇ كونا شەھەر ۋە كۈچا قاتارلىق 12 ناھىيە ۋە 13 تېپىك كەنتتىن ئىبارەت بولدى. تەكشۈرۈش مەزمۇنى شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى سىنىپىي مۇناسىۋەت، ئىقتىسادىي قۇرۇلما، مەدەنىيەت، ماارىپ، مىللەت، دىن ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇش قاتارلىق كۆپ تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. تەكشۈرۈش ۋاقتى ئون ئاي بولۇپ، 1952 - يىلى 5 - ئايدا ئاساسەن ئاياغلاشتى. بۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭ يېزىلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان تۇنجى قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك، سىستېمىلىق تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت. 100 پارچىدىن ئارتۇق يېزىلغان تەكشۈرۈش دوكلاتى ۋە ماقالە ئەينى چاغدىكى رەھبەرلىك ئورۇنلىرىنىڭ سىياسەت بەلگىلىشىنى تەپ-

سىلى ۋە ئىشەنچىلىك ئارقا كۆرۈنۈش ماتېرىيالى بە- لەن تەمىنلىدى، شۇنداقلا شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات ئىشلىرىنىڭ قولغا ئېلىنىشىغا ئاساس يارا- تتى. بۇ قېتىمقى تەكشۈرۈشنىڭ نەتىجىسى ئاساسلىقى 1953 - يىلى نەشر قىلىنغان ۋە 1979 - يىلى قايتا نەشر قىلىنغان «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى ئىج- تىمائىي تەكشۈرۈش» ناملىق كىتابتا ئەكس ئەتتۈرۈل- دى.

50 - يىللارنىڭ دەسلەپىدە شىنجاڭ- نىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئېلىپ بې- رىلغان ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش جۈڭگو كومۇ- نىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆ- بىسى پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ توغرا ئىز- چىللاشتۇرۇلۇشىغا خىزمەت قىلىش، شىنجاڭنىڭ چار- ۋىچىلىق رايونلىرىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان سوتسىيالىس- تىك ئۆزگەرتىش سىياسىتىنى بەلگىلەشنى ئىشەنچلىك پايدىلىنىش ماتېرىيالى بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن، 1950- يىلى 3 - ئايدىن تارتىپ ئىلگىرى - ئاخىر ئىلى، چۆچەك، ئالتاي، قۇمۇل قاتارلىق تۆت ۋىلايەتكە تەۋە 11 ناھىيىدە ئۇدا بىر قانچە يىل نۇقتىلىق تەكشۈ- رۈش ئېلىپ بارىدى. 1955 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدە جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى چارۋىچىلىق رايونلىرىغا تەكشۈرۈش ئەتىرىت ئەۋەتتى. تەكشۈرۈشنىڭ مەزمۇنى دەسلەپكى مەزگىللەردە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سە- نىپىي ئەھۋال، ئېكسپىلاتاتسىيە مۇناسىۋىتى، مال - چارۋىغا ئىگىدارچىلىق ئەھۋالى، ئىجتىمائىي ئالاھىدە- لىكى ۋە مىللەتلەر تارىخى قاتارلىق تەرەپلەرگە مەر- كەزلەشتى. 1952 - يىلى 8 - ئايدا جۈڭگو كومۇنىس- تىك پارتىيىسى شىنجاڭ بىيۇروسىنىڭ ئىككىنچى نۆ- ۋەتلىك پارتىيە ۋەكىللەر قۇرۇلتېيىدىن كېيىن تەكشۈ- رۈش خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى چارۋىچىلىق ئىش- لەپچىقىرىش، ئۆزئارا ھەمكارلىق ۋە چارۋا باققۇچى، چارۋا ئىگىسىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپ مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك سىياسەتنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى قاتارلىق مەزمۇنلارغا مەركەزلەشتى. 1988 - يىلى 1 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسى، يېزا ئىگىلىك خىزمىتى بۆلۈمى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىقتىسادى تەتقىقات جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ چارۋىچىلىق ئىقتىسادىي تەتقىقات جەمئىيىتى قاتارلىق- لار يۇقىرىقى تەكشۈرۈش نەتىجىلىرىدىن «شىنجاڭ چارۋىچىلىق جەمئىيىتى» ناملىق توپلام توزۇپ، رەس- مىي نەشر قىلىپ تارقاتتى. توپلامغا جەمئىي 96 پارچە تەكشۈرۈش دوكلاتى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، خەت سانى تەخمىنەن 700 مىڭغا يېتىدۇ.

شىنجاڭدا تۇنجى قېتىم ئېلىپ بېرىلغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەكشۈرۈش

1953- يىلى 7 - ئايدىن 12 - ئايغىچە غەربىي شىمالىي مەمۇ- رىي كومىتېتى مەدەنىيەت ئىدارىسى ئاتاقلىق ئالىم، غەربىي شىمالىي تارىخى مۇزېيىنىڭ باشلىقى پروفېس- سور ۋۇ بولۇن، گەنسۇ دۇنخۇاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىق- لىرى تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى چاڭ شۇخۇاڭ ۋە شىنجاڭ ئۇلكىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدىكى ئالاقە- دار خادىملاردىن تەركىب تاپقان غەربىي شىمالىي مەدە- نىيەت ئىدارىسى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك مەدەنىيەت يادە- كارلىقلىرى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى شىنجاڭ تەۋەسە- دىكى تارىخىي مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ ئورۇنلە- شىش ئەھۋالىنى تۇنجى قېتىم كەڭ كۆلەمدە ئومۇمىيۈز- لۈك تەكشۈردى. تەكشۈرۈش خىزمىتى مۇنداق ئىككى باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى: بىرىنچى باسقۇچتا، تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى ئىلى، چۆچەك، ئالتاي قاتارلىق ۋىلايەتلەر نۇقتا قىلىنىپ، خارابىلىك- لەر، بۆتخانىلار، قەلئەلەر، مازارلار ۋە تاش ئويما قاتارلىق 27 ئورۇن تەكشۈرۈلۈپ، تاش قورال، فار- فۇر بۇيۇم، قەدىمكى پۇل، تاش ئويما، تاشقا ئايلانغان جەسەم ۋە ھەرخىل مىللەتلەرنىڭ كىيىم - كېچىكى قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى يىغۇۋېلىنىدى. ئىك- كىنچى باسقۇچتا، تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى قۇمۇل، تۇرپان، ئاقسۇ، قەشقەر ۋە خوتەنلەر مۇھىم نۇقتا قىلىندى. تەكشۈرۈش 24 ناھىيە ۋە شەھەردىكى 13 تاشكېسەر تۈركۈمى، 660 تاشكېسەر، 13 قەدىمكى شەھەر، 14 خارابىلىك، توققۇز قەدىمكى مۇنار ئۈلى، 11 مازار، ئىككى قەدىمكى قەبرىستانلىق ۋە بىر تاش ئويما تۈركۈمى تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈشتە تاش قو- رال، فار- فۇر بۇيۇم ۋە ھەر تۈرلۈك مىللىي، كلاس- سىك كىتاب - ۋەسىقە قاتارلىق 925 پارچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى يىغۇۋېلىندى. مۇشۇ قېتىملىق ئومۇ- يۈزلۈك تەكشۈرۈش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ تارقىلىشىغا ئائىت ماتېرىياللار سىستېمىلىق يىغۇۋېلىنىپ، رەتلىنىپ گۇۋۇيۈەن، ئاپ- تونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق نۇقتىلىق قوغدىلىنىلىدىغان ئورۇن- لارنى بېكىتىشنى توغرا ۋە تەپسىلىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەپ، شىنجاڭنىڭ ئارخېئولوگىيىلىك خىزمىتە-

شاڭ ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلۇشىغا ئاساس سالـ
دى.

پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە يېزا ئىقتىسادىنىڭ تىپىك تەكشۈرۈلۈشى 1954 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك مالىيە ـ ئىقتىساد كومىتېتى قاتارلىق 11 ئۇلكە دەرىجىلىك ئورۇنلاردىن تەشكىللەنگەن تەكشۈرۈش كومىتېتى شىنجاڭنىڭ يېزا ئىقتىسادىغا قارىتا تىپىك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈش پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى مەزگىلىدىكى باش لۇشىيەننىي يەنە مۇ ئىزچىل ئىجرا قىلىش ۋە شىنجاڭنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش «1 ـ بەش يىللىق» پىلانىنى تۈزۈشكە ئىشەنچلىك ماتېرىيال ھازىرلاشنى مەقسەت قىلغان. تەكشۈرۈش مەزمۇنى: يېزا ئىقتىسادىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە دېھقانلار تۇرمۇشىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق كوپېراتىپلىرىنىڭ يولغا قويۇلۇش ئەھۋالى، يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىنكى يېزىلارنىڭ سىنىپىي ئايرىمىسىدا كۆرۈلگەن ئەھۋال، ئۆزگىرىش ۋە يېزا رەھبەرلىك خىزمىتى بىلەن يېزا ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا كۆرۈلگەن مەسىلىلەردىن ئىبارەت. تەكشۈرۈشنىڭ نەتىجىسى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى 1956ـ يىلى تۆزۈپ باسقان «شىنجاڭ يېزا ئىقتىسادىنى تەكشۈرۈش دوكلاتى» دە ئىگەن كىتابتا مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ـ يېزىقىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش 1955 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتى بىرلىكتە شىنجاڭدىكى مىللەتلەر تىل ـ يېزىقىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى تەشكىللەپ، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل ـ يېزىقىنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. تەكشۈرۈش ئەترىتىگە قاتناشقان 36 تىل ـ يېزىق خادىملىرى، ئوقۇتقۇچىلار، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بولۇپ، ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق تۆت مىللەتتىن تەركىب تاپتى. تەكشۈرۈشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى شىنجاڭدىكى تۈركىي تىللار سىستېمىسىغا تەۋە بولغان بىرنەچچە خىل تىلـ
نى؛ قوشۇمچە توڭگۇس ـ مانجۇ تىللىرى سىستېمىسـ
دىكى شىبە تىلى ۋە ھىندى ياۋروپا تىللىرى سىستېمـ
سىدىكى ئىران تىلى گۇرۇپپىسى تاجىك تىلىنىڭ شۇغـ
لان دىئالېكتى دەسلەپكى قەدەمدە تەكشۈرۈلدى. تەكـ
شۈرۈش ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىنىڭ دىئالېكت ئەھـ
ۋالى ۋە چېگرا ھالقىغان مىللەتلەر تىلىنىڭ قوللىنىش ئەھۋالىنى مەقسەت قىلدى. تەكشۈرۈش ئەترىتى ئۇيغۇر تىلى، قازاق تىلى ۋە قىرغىز تىلىدىن ئىبارەت ئۈچ تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىغا ئايرىلىپ، 27 نۇقتىدا تەكـ
شۈرۈش ئېلىپ باردى. بۇنىڭ سەككىزى مۇھىم نۇقـ
تا، ئون توققۇزى ئادەتتىكى نۇقتا قاتاردا تەكشۈرۈلـ
دى. شىبە تىلى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى شىبە تىلىنىڭ تەرەققىي قىلىش، ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، شىبە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىنىڭ تىل تاۋۇشى، گرامماتىكىسى ۋە لېكسىكىسى (لۇغەت تەركىبى) قاتارلىقلارنى دەسلەپكى قەدەمدە ئىگىلىدى.

شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونـ
لىرىنىڭ جەمئىيەت تارىخىنى تەكشۈرۈش 1956 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1961ـ يىلىغىچە مەملىكەتـ
لىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى مىللىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ تەشكىللىشى ھەم يېتەكچىلىكىدە، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنـ
لەر بۆلۈمى ۋە بېيجىڭ، شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىكى ئالىم، مۇتەخەسسىسلەر، بىر بۆلۈك ياش ئىلىم ـ پەن خادىملىرىدىن 100 نەچچە نەپەرنى باشلاپ ئون «ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ جەمئىيەت تارىخىنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى» نى تەشكىللەپ، تەڭرىتېغـ
نىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي ئېتىكىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى ئۇدا بىرـ
قانچە يىل تەكشۈردى. تەكشۈرۈشتىن مەقسەت «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تەزكىرىسى»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە جايلىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى» قاتارلىق ئۈچ يۈرۈش كىتابنى يېزىش ئۈچۈن ماتېرىيال توپلاش تىن ئىبارەت بولدى.

**كىروران قەدىمكى شەھىرىنى ئارخېئولوگـ
يىلىك تەكشۈرۈش** 1980 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 22 ـ كۈنىگىچە مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانـ
سىسى «يىپەك يولى» نى سۈرەتكە ئېلىش گۇرۇپپـ
سى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئارخېـ
ئولوگىيىلىك تەتقىقات ئورنى بىلەن بىرلىكتە ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتى تەشكىللەپ، ئارخېئولوگىيىلىك چەكلەنگەن رايونلاردىن ھالقىپ، لوپنۇرنىڭ كىندىك

رايونلىرىغچە ئىچكىرىلەپ كىرىپ، كىروران قەدىمكى شەھىرىنىڭ خارابە رايونىنى ئومۇميۈزلۈك ئىلمىي تەكشۈردى. تەكشۈرۈش ئەترىتى شەرقىي ۋە غەربىي ئەترەتكە بۆلۈندى: شەرقىي ئەترەت گەنسۇنىڭ دۇنخۇاڭ، دىن يولغا چىقىپ قەدىمكى يىپەك يولىنى بويلاپ لوپ-نۇر چۆللۈكىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تارقا ئۇڭكۇر، قۇم-تاغدىن ئۆتۈپ كىروران رايونىغا يېتىپ باردى. ئۇلار ئاساسلىقى «يىپەك يولى» نىڭ يۆنىلىشىنى تەكشۈر-دى. غەربىي ئەترەت خۇشۇتتىڭ مالدىن دېگەن يېرىدىن يولغا چىقىپ، كۆنچى دەريالىرىنىڭ شىمالىنى بويلاپ شەرققە مېڭىپ ئۇدۇل كىروران رايونىغا يېتىپ باردى. ئۇلار ئالدىنقى قارارلىق تارىخىئولوگىيىلىك تەكشۈ-رۈشنى ئىشقا ئاشۇردى. ئىككى ئەترەت كىروران قە-دىمكى شەھىرىدە ئۇچراشقاندىن كېيىن، خارابە رايونى-نى ئومۇميۈزلۈك قېزىپ تەكشۈردى. ئۇلار تۆۋەندىكى-دەك مۇھىم نەتىجىلەرگە ئېرىشتى: بىرىنچى، كىرو-ران قەدىمكى شەھىرىنىڭ ئورنى ۋە كۆلىمىنى ئېنىق ئۆلچىدى. ئۇنىڭ ئورنى شەرقىي بىرىدىنال "89°5'22 ، شىمالىي پاراللېل "40°29'55 ، يۇتۇن شەھەرنىڭ كۆلىمى 1 مىليون 82 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر. بۇنىڭ بىلەن، شۇبۇتسىيىلىنىڭ سۇبىن ھىدىن ۋە ئەنگلە-يىلىك ستەيىننىڭ كىروران قەدىمكى شەھىرىنىڭ ئور-نى توغرىسىدىكى خاتا ئۆلچىمىنى توزەتتى. ئىككىنچى، قەدىمكى شەھەردىن قېزىۋېلىنغان خەنزۇچە تارىخا يۆ-تۈكلەرنىڭ مەزمۇنىدىن كىروران قەدىمكى شەھىرىنىڭ ۋەيران بولۇش سەۋەبى ھەققىدىكى ئەسلىدىكى چۈشەنچە-مىزنى ئۆزگەرتتى. ئۈچىنچى، ئۇ يەردىن تېپىۋېلىنغان ھۆججەتلەرنىڭ ئىچىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى قوليازما ۋە باسما كىتابلار ئۇيغۇر تارىخىنى تەتقىق قىلىشقا ئىنتايىن مۇھىم ئاساسلار بىلەن تەمىنلىدى.

كىروران قەدىمكى شەھىرىنى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش

شىنجاڭ مۇزېيى جەمئىيىتى تارىخىنى تەكشۈرۈش 1982 - يىلى 6 - ئايىنىڭ 15-كۈنىدىن 8 - ئايىنىڭ 17 - كۈنىگىچە جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنى بىلەن تارىخ تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنى (تارىخ تەتقىقات ئورنىنىڭ ئاساسى) ، دىن تەتقىقات ئورنى ۋە ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلـ-تېتى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ئون نەپەر تەتقىقات خادىم-لىرىدىن تەشكىللەنگەن «شىنجاڭ مۇزېيلىرىنىڭ جەمئىيىتى تارىخىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى» شىنجاڭ را-يونىدىكى مۇزېيلار ھەققىدە ئۈنۈمبرسال تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق تود مۇزېيلىقچە، زامانىۋىچە ۋە قازاقچە بىر قىسىم تارىخىي ماتېرىياللار ۋە ئۈيغۇرات مۇزېيلىرى تارىخىغا ئائىت بىر قىسىم ماتېرىياللارنى يىغىۋالدى ھەم بىرقانچە يېڭى تەتقىقات تېمىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى نۇقتىلىق ناھىيە (شەھەر) لەردىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئارخېئولوگىيىلىك ئۈنۈمبرسال تەكشۈرۈش 1954- ۋە 1957- يىللىرىدىكى ئىككى قېتىملىق كەڭ كۆلەملىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئومۇميۈز-لۈك تەكشۈرۈشتىن كېيىن، قايتا ئېلىپ بېرىلغان مە-دەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئۈنۈمبرسال ئارخېئولوگىيە-لىك تەكشۈرۈش پائالىيىتى ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ دۆ-لەتلىك مەدەنىيەت مۇنىستىرلىقى، ئارخېئولو-گىيە ئىدارىسى بىلەن شىنجاڭ مۇزېيى بىرلىكتە ئۈيۈشتۇرغان. تەكشۈرۈش خىزمىتى 1983 - يىلى 7-

ئايدا باشلىنىپ، 1984 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئاخىرلاشقان. تەكشۈرۈش مۇساپىسى 12 مىڭ كىلومېتىر، تەكشۈرۈش نۇقتىسى 74 بولۇپ، مول نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەن. يېڭىدىن بايقالغان قەدىمكى يەتتە مۇھىم مەدەنىيەت ئىزنالىرى تۆۋەندىكىچە: بىرىنچى، تاشقۇرغان ناھىيىسىدە تۇنجى بولۇپ شىنجاڭ رايونىدىكى كونا تاش قورالالار دەۋرىگە ئائىت مەدەنىيەت ئىزنالىرى بايقالدى؛ ئىككىنچى، ئاتۇش ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىم شىنجاڭنىڭ يېڭى تاش قورالالار دەۋرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىگە مەنسۇپ ئادەمنىڭ باش سۆڭىكى بايقالدى. لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈشتە بۇ باش سۆڭەكنىڭ بۇنىڭدىن تەخمىنەن ئون مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ئادەم سۆڭىكى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى؛ ئۈچىنچى، مارالبېشى ناھىيىسىدە «چوڭتام» (تاڭ دەۋرىدىكى «چوقۇنغۇچىلارنىڭ ساراىيى» نىڭ خارابىسى) »نى مەركەز قىلغان بىكەت ـ ئۆتەڭ ، تۇرلارنىڭ خارابىلىرى بايقالدى؛ تۆتىنچى، لوپ ناھىيىسىدە خەن سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت «سامپۇل» قەبرىستانلىقى بايقالدى، مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 1 ـ ئەسىر خەن سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت مىس ئەينەك ۋە قەدىمكى دەۋر خوتەن مەھسۇلاتلىرىدىن يۈك توقۇلما بۇيۇمى قاتارلىق 1000 پارچىگە يېقىن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى دەسلەپكى قەدەمدە قېزىۋېلىندى؛ بەشىنچى، چاقلىق ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىن تەخمىنەن 700 كىلومېتىر كېلىدىغان چىمەن رايونىنىڭ يايلىقىدىن قۇم قاتلاملىق قىيا ۋە قۇرام تاشقا ئويۇلغان زاڭزۇچە تاش ئويمىلاردىن 399 پارچىسى تېپىلدى. لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈشتە بۇ بۇيۇملارنىڭ مىلادىيە VI ئەسىردە تۇبۇتلار جەنۇبىي شىنجاڭغا كىرگەندە، قالدۇرۇپ كەتكەن مىراسلار ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

خوتەن بوستانلىقىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىشى بىلەن ئېكولوگىيىلىك ئىقتىسادى توغرىسىدا ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى، تارىخ تەتقىقات ئورنى، ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى ۋە «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىدىكى ئون نەپەر تەتقىقات خادىمىدىن تەشكىللەنگەن تېما گۇرۇپپىسى 1984 ـ يىلى 5 ـ ئايدىن 7 ـ ئايغىچە شىنجاڭنىڭ خوتەن بوستانلىقىدا ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈشنىڭ مەزمۇنى: خوتەن بوستانلىقىنىڭ ئېكولوگىيىلىك ئۆزگىرىش مېخانىزمىنى چۈشىنىش، خوتەن رايونىنىڭ مۇھىت ئۆزگىرىشىدىكى تەسىرىنى ئامىل، ئىجتىمائىي ئامىل ۋە خوتەن بوستانلىقىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ياخشىلاشنىڭ ئۇنۇملۇك يوللىرى ئوستىدە ئىزدىنىشتىن ئىبارەت. تەكشۈرۈش داۋامىدا كۆپلىگەن بىرىنچى قول ماتېرىياللار قولغا كەلتۈرۈلدى.

شىمالىي شىنجاڭدا يېزا ئىگىلىك بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش 1985 ـ يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى تەشكىللىگەن شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنى قاتناشقان «شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى ئېچىش ۋە ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى» تېما گۇرۇپپىسى ئېلىپ بارغان بىر قېتىملىق مەخسۇس تەكشۈرۈش ھېسابلىنىدۇ. تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق شىنجاڭدا يېزا ئىگىلىكى بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ تۆۋەندىكىدەك ئۇنۇملۇك يوللىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى: يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدا پەسىل خاراكتېرلىك چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش؛ ئالتاي رايونىنىڭ ئېرىتىش دەرياسى بىلەن ئۇلۇغگۇر دەرياسى ئارىلىقىدىكى تۈزلەڭلىك بەلۋېغىنى ئېچىپ، ئورمانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنىڭ بىرلىشىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ شەھەر ئەتراپى رايونىنىڭ چارۋىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش؛ يېزا ئىگىلىك ئۆسۈملۈكلىرى تېرىقچىلىقىنىڭ نىسبىتىنى تەڭشەش، يەم ـ خەشەك پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىقلارنى راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

مەدەنىيەت

مەدەنىيەت شىنجاڭنىڭ مەدەنىيىتى جۇڭخۇا مىللەتلىرى مەدەنىيەت سىستېمىسى ئىچىدە ئىنتايىن روشەن رايون ئالاھىدىلىكىگە ۋە كۆپ مىللەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە رايون مەدەنىيىتى، شۇڭا تارىختا «غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى» دەپ ئاتالغان. شىنجاڭدا قەدىمدىن تارتىپ ئالتاي تىل سىستېمىسى، خەنزۇ - زاڭزۇ تىل سىستېمىسى ۋە ھىندى - ياۋروپا تىل سىستېمىسىدىكى كۆپ خىل تىللار گۇرۇپپىسىغا تەۋە ئۇلۇس ۋە مىللەتلەر ياشاپ كەلگەن. بۇ ئۇلۇس ۋە مىللەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ئەنئەنىسى شىنجاڭ مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ خىللىقى، مول مەزمۇنلۇقى ۋە رەڭدارلىقىنى شەكىللەندۈرگەن. شىنجاڭ ئۇنتۇرا تۇزلەڭلىك خۇاشيا مەدەنىيىتى، ئەرەب - پارس مەدەنىيىتى ۋە يۇنان - رىم مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ مەدەنىيەتنىڭ گىرەلەشمە تەسىرىگە ئۇچرىغان.

قىسقىچە تارىخىي تەرەققىيات ئەھۋالى

ئالدىنقى چىن سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى دەۋردە شىمالىدىكى «يايلاق يولى» ھەمدە خەن سۇلالىسىدىن مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە «يىپەك يولى» راۋان بولۇپ، شەرق بىلەن غەربنىڭ كۆپ خىل مەدەنىيىتىنىڭ ئالمىشىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن. ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا شىنجاڭدىكى مىللەتلەر يېڭى مەدەنىيەت تۈرلىرى، مەدەنىيەت مەزمۇنلىرى ۋە مەدەنىيەت شەكىللىرىنى ئۇزلۇكسىز قوبۇل قىلىپ، شىنجاڭنىڭ دۇنيادىكى تۆت چوڭ مەدەنىيىتىنىڭ قوشۇلۇش جايى بولۇشتەك ئېچىۋېتىش خاراكتېرىدىكى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. 2000 نەچچە يىللىق تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئارىسىدا چوڭ دائىرىدە ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىش، كىچىك دائىرىدە توپلىشىپ ئولتۇراقلىشىش ۋە چوڭ دائىرىدە توپلىشىپ ئولتۇراقلىشىش، كىچىك دائىرىدە ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىش شەكلى پەيدا بولغان. مىللەتلەر ئارا، ھەرخىل ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتلەر ئارا، ھەتتا رايون مەدەنىيىتى ۋە جۇڭخۇا بىر پۈتۈن ئاساسىي مەدەنىيىتى ئارا ھەم خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان، ھەم بىردەك ماسلاشقان تەبىئىي بىرىكىش ھالىتى پەيدىنپەي شەكىللەنگەن.

شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشىنىڭ ئۇزاق تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى بار. ئالدىنقى چىن سۇلالىسىدىن ئىلگىرىكى دەۋردىن ئىلگىرى خەن رايون مەدەنىيىتى، شىمالدىكى كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ئاچقان، شەرق بىلەن غەربنى تۇتاشتۇرىدىغان «يايلاق يولى» شەكىللەنگەن. غەربىي يۇرتتىكى چاڭلار ئاچقان «قاش تېشى يولى» مۇ تۇتاشتۇرۇلغان. شۇڭا، قاش تېشى، دېگىز قۇلۇلىسى ۋە يىپەك مۇشۇ مەزگىلدىكى غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ھەم چېگرا ئەتراپىنىڭ مەدەنىيەت ئالاقىسىنى تۇتاشتۇرىدىغان رىشتىگە ئايلانغان. مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭدا غەربىي يۇرت قوروقچىلىق مەھكىمىسىنى تەسىس قىلىشنىڭ ئالدى - كەينىدە خەنزۇلار زور تۈركۈمدە شىنجاڭغا كىرگەن، غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندە، تەكرىتېغىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا ئومۇميۈزلۈك ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش رايونلىرى شەكىللىنىپ، خەنزۇ مەدەنىيىتى شىنجاڭدا كەڭ دائىرىدە تارقالغان، بولۇپمۇ «يىپەك يولى» نىڭ ئېچىلىشى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بەلكە غەرب مەدەنىيىتىنى مۇشۇ جايدا قوشۇلۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتى تېخىمۇ كەڭ زېمىنغا ئىگە بولدى.

ۋې، جىن، جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرى جۇڭگونىڭ شىمالىدىكى مىللەتلەرنىڭ كەڭ كۆچكەن ۋە چوڭ ئۆزگىرىش ياسىغان دەۋرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ دەۋردە بۇددا دىنى مەدەنىيىتى مىسلىسىز زور تەرەققىياتقا ئېرىشكەن، غەربىي يۇرتتا ئۇدۇن، كۇسەن، كىنگىت (قارا شەھەر) ۋە سۇلى (قەشقەر) دىن ئىبارەت تۆت مەركەز بارلىققا كەلگەن، بولۇپمۇ كۇسەن تارىخىدا گۈللەنگەن. بۇددىزىم تاشكېمىرلىرىنىڭ ياسىلىشى، بۇ تاشكېمىرلەردىكى ھەيكەلتىراشلىق، رەسساملىق سەنئىتى غەربىي يۇرت گۈزەل سەنئىتىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرگەن؛ كۇسەن ئۇسسۇلى - نەغمىلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە گۈللىنىشى غەربىي يۇرتقا يېڭى سەنئەت ئاتا قىلغان.

سۇي، تاڭ دەۋرىگە كەلگەندە، غەربىي يۇرت مەدەنىيىتىنىڭ كۆپ خىللىقى، تەرەققىياتى ئەڭ روشەن

ئىپادىلەنگەن بولۇپ، بۇ دەۋردە غەربىي يۇرت مەدەنىيىتى بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزئارا ئالماشتۇرۇلۇشى، بىر - بىرىگە قوشۇلۇشى ئالاھىدە يۇقىرى پەللىگە چىققان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتى داۋاملىق غەربكە تارقىلىپ، خەنزۇلارنىڭ ۋاقىت ھېسابلاش ئۇسۇلى ۋە تېبابەتچىلىك ھۈنىرى غەربىي يۇرتقا كىرگەن. ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى تەكرىتېغىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا كەڭ تارقىلىپ يىلتىز تارتقان، ئەنئەنىۋى كوكئۆزىچىلارنىڭ دەستۇرلىرى غەربىي يۇرتقا كىرگەن، بولۇپمۇ ئىدىقۇت رايونىدا كەڭ دائىرىدە تارقالغان. بۇ چاغدا غەربىي يۇرت ناخشا - ئۇسۇللىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە تېخىمۇ زور تەرەققىيات كۆرسەتكەن. سوي ياڭدى توقتۇز قىسىملىق مۇزىكىنى بارلىققا كەلتۈرگەن، بۇنىڭ ئىچىدە كۇسەن مۇزىكىسى، كاڭگۇ (سەمەرقەند) مۇزىكىسى، سۇلى (قەشقەر) مۇزىكىسى، ئەنگو (بۇخارا) مۇزىكىسى ۋە شىلياڭ (كانجوت) مۇزىكىسى بار. تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئون قىسىملىق مۇزىكا بارلىققا كېلىپ، يەنە ئىدىقۇت مۇزىكىسى قوشۇلغان. سوي سۇلالىسى دەۋرىدىكى كۇسەنلىك سۇجۇب بەرباپ (پىپا) بىلەن ئۇرۇندىلىدىغان يەتتە پارچە كوي نەغمىسى (مۇقام شەكلىدىكى مۇزىكىلىق ئەسىرى) نى ئىچكى ئۇلكىلەرگە تارقىتىپ، جۇڭگو قەدىمكى مۇزىكىسىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن؛ سوي سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگە كەلگەندە، ئۇدۇنلۇق ئاتا - بالا ۋايجىرا ۋېچىرلار[1] غەربىي يۇرت رەسىملىقىنىڭ ئۆزگىچە رەسىم سىزىش ئۇسۇلى «ئويما - قويمىلىق قانۇنى» نى ئىچكىرىگە تارقاتقان، بۇنىڭ بىلەن، تاڭ سۇلالىسى دەۋرى ۋە كېيىنكى دەۋردىكى رەسساملىقىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن، ئۇنىڭدىن باشقا سوغدى مەدەنىيىتى، تۇبۇت مەدەنىيىتى، تۇرك مەدەنىيىتى، ئۇيغۇرلار مەدەنىيىتى قاتارلىقلار ئارقا - ئارقىدىن گۈللىنىپ، غەربىي يۇرت مەدەنىيەت تارىخىدا مۇھىم تەسىر پەيدا قىلغان.

بەش دەۋر ۋە لياۋ، سوڭ، جىن سۇلالىلىرى دەۋرىنگە كەلگەندە، قەدىمكى ئۇيغۇرلار زور تۈركۈمدە غەربكە كۆچۈپ ۋە جەنۇبقا سۇرۇلۇپ، تەدرىجىي ھالدا كۆچمەن چارۋىچىلىق ئىگىلىكىدىن مۇقىم ئولتۇراقلاشقان دېھقانچىلىق ئىگىلىكىگە ئۆزگەرگەن. قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۇچقاندەك راۋاجلىنىپ IX ئەسىردىن XII ئەسىرگىچە قەدىمكى ئۇيغۇرلار مەدەنىيىتى غەربىي يۇرتتا يېتەكچى ئورۇنىنى ئىگىلىگەن. قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرى نىڭ تەرەققىي قىلىشى كېيىنكى چاغلاردىكى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس سالغان. IX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن XII ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە، ئىسلام دىنى شىنجاڭغا كىرگەن، شۇنىڭدىن باشلاپ 600 نەچچە يىل ئىچىدە شىنجاڭدا ئىسلام مەدەنىيىتى ئاساسىي رامكا قىلىنغان كەڭ كۆلەملىك مەدەنىيەت بىرىكىش جەريانى بارلىققا كېلىپ، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان قەبىلە - ئۇلۇسلارنىڭ ئېتنىقادى ۋە قىممەت قارىشى سىستېمىسى، تۇرمۇش ئۇسۇلى ۋە ئۇرپ - ئادىتى، مەنىۋى تۇرمۇشى، مەدەنىيەت، ئىجادىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە توپ ئۆزگىرىش بولغان، شۇنىڭ بىلەن، ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدىن يېقىنقى زامانغىچە شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسىي ئەندىزىسى پەيدىنپەي شەكىللەنگەن.

يۇەن، مىڭ ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە موڭغۇل خاندانلىقى تەكرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىنى بىرلىككە كەلتۈردى. بۇنىڭ بىلەن، غەربىي يۇرتتا يەنە بىر قېتىم مىللەت، قەبىلە - ئۇلۇسلارنىڭ چوڭ كۆچۈشى ۋە كۆپ مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىشىش، ئۆزئارا قوشۇلۇش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى. ئۇيغۇرلار موڭغۇل قوشۇنلىرىغا ئەگىشىپ، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا جەڭ قىلدى، موڭغۇل ھاكىمىيىتى يولغا قويغان مەمۇرىي، ھەربىي ۋە مالىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قاتناشتى. بۇ ۋاقىتتا، ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بەزىلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ئولتۇراقلىشىپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ مول مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشلىتىپ، خەنزۇ مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئاجايىپ تۆھپىلەرنى قوشتى. XIV ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇيغۇر تىلى ئاساس قىلىنغان چاغاتاي تىلى شەكىللىنىپ، غەربىي يۇرتنىلا ئەمەس، بەلكى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى كەڭ رايوندا ئىشلىتىلدى، شۇنداقلا بىر خىل يەرلىك دىئالېكت دائىرىسىدىن ھالقىپ، ئورتاق ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولغان رايون خاراكتېرلىك يازما ئەدەبىي تىل بولۇپ قالدى. يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىن مىڭ، چىڭ سۇلالىسىغىچە «چاغاتاي تىلى ئەدەبىيات دەۋرى» بارلىققا كېلىپ، شائىرلار ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا

① بەزى مەنبەلەردە «ۋىسا ئىراسانگا» دەپ ئېلىنغان.

كەلدى. مىللى مۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىدىن چىڭ مۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگە قەدەر شىنجاڭ مەدەنىيىتىدە ئۇيغۇرلارنىڭ كلاسسىك مۇزىكىسى — «مۇقام» كەڭ كۆلەمدە يېغىپ، رەتلىنىپ، «12 مۇقام» نىڭ يۈرۈشلەشتۇرۇلگەن مۇزىكىسى بارلىققا كەلدى. بۇ دەۋر شىنجاڭدا يېقىنقى زامان مىللەت قۇرۇلمىسى شەكىللەنگەن دەۋر ھېسابلىنىدۇ. قازاق مەدەنىيىتى، خۇيزۇ مەدەنىيىتى، قىرغىز مەدەنىيىتى، شىبە مەدەنىيىتى، مانجۇ مەدەنىيىتى، ئۆزبەك مەدەنىيىتى، رۇس مەدەنىيىتى، داغۇر مەدەنىيىتى ۋە تاتار مەدەنىيىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى شىنجاڭ مەدەنىيىتىدە ئۆز ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلدى.

مىنگو دەۋرىگە كەلگەندە، شىنخەي ئىنقىلابى جۇڭگودا ئەڭ ئاخىرقى فېئودال خانلىقنىڭ ھاكىمىيىتىگە خاتىمە بەردى، لېكىن شىنجاڭ يەنىلا مىلىتارىستلار ۋە خانپەرەستلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا قېلىپ ئىلغار مەدەنىيەت مۇشكۈل ئەگرى - توقايلىق داۋامىدا ئىلگىرىلىدى. XX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن باشلاپ جۇڭگو كومۇنىستلىرى شىنجاڭغا كەلدى، ئۇلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئىلغار ئىنقىلابىي ئامىۋى مەدەنىيەت گۈللىنىشكە باشلىدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنى تەشۋىق قىلىش ئاساسىي تېما قىلىنغان ئەدەبىيات، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتى كەڭ دائىرىدە تارقىلىپ ۋە راۋاجلىنىپ، مىللىي ئىنقىلابىي پېئى مەدەنىيەت مەدەنىيىتىنىڭ يېتەكچى بازىسىنى ئىگىلىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىشلەر جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى يېڭىچە تەرەققىيات دەۋرىگە كىرىدى. شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك مەدەنىيەت - سەنئىتى رەڭدار تۈس ئېلىپ، گۈللەپ ياشناش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزى كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، جۇڭگو ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ يېڭى دەۋرىگە قەدەم قويدى. جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قانۇنچىلىكىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى جۇشقۇن ھاياتىي كۈچكە تولدى. مەزمۇنىدىن تارتىپ شەكلىگىچە غايەت زور، چوڭقۇر ئۆزگىرىش بولۇپ، مۇقىم راۋاجلىنىش ۋە ئومۇميۈزلۈك گۈللىنىش يولىغا كىردى.

مەدەنىيەت قوشۇنى ئۆزلۈكسىز زورىيىپ، مەدەنىيەت تاپىپاراتلىرى كونسېرى مۇكەممەللەشتى 1953- يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك (1955 - يىلى 9 - ئايدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بولدى) ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى، خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى، مۇزىكانتلار جەمئىيىتى، تىياتىرچىلار جەمئىيىتى، ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى، گۈزەل سەنئەتكارلىرى جەمئىيىتى، فوتوگرافلار جەمئىيىتى، خەتتاتلار جەمئىيىتى، كىنو - سىنارىستلار جەمئىيىتى، تېلېۋىزىيە سەنئەتكارلىرى جەمئىيىتى، سېرك چىلەر جەمئىيىتى قاتارلىق 11 ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى قۇرۇلدى. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق قاتارلىق 20 نەچچە مىللەتتىن بولغان جەمئىيەت ئەزالىرى 2000 - يىلغا قەدەر 7376 كىشىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرىدىن 1039 كىشى بار. ھازىر كۆپ مىللەتلىك، كۆپ تۈر، كۆپ خىل، كۆپ دەرىجىلىك يېڭى تېپتىكى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر قوشۇنى بارلىققا كېلىپ، ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ زورايماقتا. شىنجاڭدا ئەزەلدىن بار بولغان 13 مىللەتنىڭ ئۆزلىرىنىڭ يازغۇچى - سەنئەتچىلىرى بار بولدى، شۇنىڭدەك تېخى مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا تەسىرگە ئىگە بىر تۈركۈم مەشھۇر كىشىلەرمۇ يېتىشىپ چىقتى. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز قاتارلىق بەش خىل تىل - يېزىقتا نەشر قىلىنىدىغان ئەدەبىيات-سەنئەت ژۇرناللىرى 60 نەچچە خىلغا يەتتى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ناخشا - ئۇسسۇللىرى ئاساس قىلىنغان مۇزىكا، ئۇسسۇل، دراما، ئوپېرا، ئەلنەغمە، سېرك قاتارلىق ھەرخىل سەنئەت نومۇرلىرىنى ئورۇندايدىغان سەنئەت ئۆمەكلىرى 88 گە يېتىپ، ئارتىسلار 4000 دىن ئېشىپ كەتتى. ئەدەبىيات - سەنئەت ماتارىپى تېز راۋاجلاندى، مەدەنىيەت قوشۇنىنىڭ ساپاسى ئۈستى، بولۇپمۇ 1986- يىلى شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى (ئوتتۇرا تېخنىكومى) دەرىجىسى ئۆسۈپ شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى بولغاندىن كېيىن، 2000 - يىلغا قەدەر ئالىي تېخنىكومدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ھەرخىل سەنئەت ئىختىساس ئىگىلىرىدىن 3300 نەچچە كىشىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈردى. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن بۇيان شىنجاڭ «يېپەك يولى چېگرا رايون مەدەنىيەت كارىدورى»، «مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە»، «بىلىم قۇرۇلۇشى» دىن ئىبارەت

ئۇچ چوڭ مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايونىمىز مەدەنىيەت ئىشلىرى قۇرۇلمىسى تېخىمۇ مۇكەممەللىشىشكە يۈزلىنىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتى، سەنئەت ئاكتىيورلۇقى، ئاممىۋى مەدەنىيەت، سەنئەت ماتارىيىلى، ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى، مەدەنىي بۇيۇملار مۇزېيى، كىنو - تېلېۋىزىيە كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرى قاتارلىق تۈرلىرى مۇكەممەل بولغان مەدەنىيەت ئىشلىرى قۇرۇلمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى.

مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات ئىجادىيىتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ مول نەتىجىلەر قولغا كەلدى شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەبىيات شەكلى بولغان شېئىر - قوشاق ئىجادىيىتى ئىلگىرىكىگە ۋارىسلىق قىلىش داۋامىدا يېڭىلىنىپ كېنى - كېيىندىن پورەكلەپ ئېچىلىشقا باشلىدى؛ XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا بارلىققا كەلگەن يېڭى چېگرا شېئىرلىرى غەربىي رايونىنى ئاچقۇچىلارنىڭ ئۇلۇغۋار ئارزۇ - ئىستەكلىرى، جۇشقۇن روھى، جاسارەت - شىجائەتنىنى نامايان قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەتكە تەسىر كۆرسىتىدىغان شېئىرىيەت ئېقىمىغا ئايلاندى. ھېكايە، نەسر، بولۇپمۇ رومان ئىجادىيىتى 80 - يىللاردىن كېيىن ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىپ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل قىرغىز، شىبە قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە مۇھىم ژانىر بولۇپ قالدى. يېڭىدىن گۈللەنگەن كىنو - تېلېۋىزىيە ئەدەبىياتى، رېئالىزم ئەدەبىياتى، بالىلار ئەدەبىياتى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى. ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ سان - سۈپىتى، مەزمۇنى ۋە شەكلى قاتارلىقلاردا ناھايىتى يۇكسىلىش بارلىققا كەلدى. 80 - يىللاردىن كېيىنلا ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز ۋە شىبە قاتارلىق ئالتە خىل تىل - يېزىقتا نەشر قىلىنغان رومانلار 200 دىن ئاشتى، ھېكايە، پوۋېستلار توپلىمى، شېئىرلار توپلىمى، نەسر، ئەدەبىي ئاخبارات توپلىمى، بالىلار ئەدەبىياتى توپلىمى، ئوبزورلار توپلىمى 1000 قىسمىدىن، كىنو - تېلېۋىزىيە ئەسەرلىرى توپلىمى 400 قىسمىدىن ئېشىپ كەتتى. دۆلەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى بىلەن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى بىرلىكتە ئۆتكۈزگەن 1 - نۆۋەتلىك 6 - نۆۋەتلىككىچە مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى بويىچە «تۆلپار مۇكاپاتى» نى باھالاشتا شىنجاڭدىكى 11 مىللەتنىڭ ئوخشاش بولمىغان ژانىردىكى 85 پارچە ئەسىرى مۇكاپاتلاندى، 11 كىشى مۇنەۋۋەر ئەدەبىي تەرجىمان مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

سەنئەت ئىجادىيىتى ئۈچ خىلىون خەلىقنى رەڭدار تۇرمۇش گۈلدى ئەنئەنىۋى مىللىي مۇزىكا - ئۇسسۇللار كونىلىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ، يېڭىلىرىنى يارىتىش ئاساسىدا روشەن دەۋر مەزمۇنى ۋە قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلىندى. ناخشىلاردىن «شىنجاڭ ياخشى»، «چېگرا رايونىمىز ھەممىلا يېرى جىياگىنەندىن قىلىشماي-دۇ»، «ئەڭ گۈزەل جاي يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ»؛ ئۇسسۇللاردىن «ئۇزۇم ئۇزۇش»، «دولان سەنمى»؛ چوڭ تېپتىكى مىللىيچە ناخشا - ئۇسسۇل «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن - ھۈسەن»، «بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي»، قىرغىز ناخشا - ئۇسسۇلىدىن ئوپېراسى، «تاغ ئاتا، سۇ ئانا»، چوڭ تېپتىكى مىللىي ناخشا - ئۇسسۇل مۇزىكىسى «ئەتلەس ھەققىدە خىياللار» قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى. بۇ ئەدەبىيات سەنئەت نومۇرلىرىنىڭ ئورۇندىلىشى ۋە تارقىلىشى شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ ناخشا - ئۇسسۇل ماكانىغا يېڭى شان - شەرەپ قوشتى. ئىسلاھات يېڭىلىق يارىتىش داۋامىدا ئۇيغۇر تىياتىر سەنئىتىدە ئۇيغۇر تىياتىرى، شىنجاڭ ئوپېراسىدىن ئىبارەت ئىككى ئۆزگىچە يەرلىك تىياتىر تۈرى يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشتى. يېڭىدىن ئىجاد قىلىنغان ئېسىل تىياتىر - ئوپېرالاردىن «غېرىب - سەنەم»، «مۇقام ئەجداللىرى»، «گۈلەمخان»، مۇزىكىلىق دراما «ماۋجۇشىغا ئەگىشىمىز»، قازاق ئوپېراسى «سالقا ۋە سەمەن»، تارىخىي دراما «جېيۇ مەلىكە»، دراما «لوپ كەنتىدىكى مۇھەببەت نىداسى»، جىڭجوڭ تىياتىرى «ئەرشتىكى ھەسەن - ھۈسەن»، چىنچياڭ مۇقامى «سودا ۋە مۇھەببەت»، دراما «قۇدۇلىشش» قاتارلىقلار بار. كىنو - تېلېۋىزىيە سەنئىتى تېز تەرەققىي قىلدى، تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى ھازىرغىچە 91 قىسىم ھېكايە فىلىم ئىشلىدى، تەرجىمە قىلىپ ئىشلەنگەن ئۇيغۇرچە، قازاقچە فىلىملەر 1504 قىسمىدىن ئاشتى. 50 - يىلدىن بۇيان ئىشلەنگەن ئېسىل كىنو فىلىملىرى — «قاسەن بىلەن جەمىلە»، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە» «يول باشلىغۇچى»، «مەھەممەت ھەققىدە پاراڭ»، «ئامانىنساخان»، تېلېۋىزىيە تىياتىرى «قۇملۇقتىكى ئادىللىق»، تېلېۋىزىيە مەخسۇس فىلىمى — «غەربىي رايون سىمفونىيىسى» قاتارلىقلار مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ماي بويىاق رەسىم، جۇڭگوچە رەسىم، ئويما رەسىم، بەدىئىي سەنئەت فوتو سۈرەتلىرى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى. ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە شىبە خەتتاتلىقى يېڭىلىق يارىتىش داۋامىدا ئۆزگىچە ئۇسلۇبىنى نامايان قىلدى؛ ئۇزۇن يىل داۋاملىشىپ كەلگەن شىنجاڭ سېرىك

سەنئەتنىڭ قىياپىتى يېڭىلاندى، ئۇيغۇر داۋازلىقى كۆپ قېتىم دۇنيا جىنس رېكورتىنى يېڭىلىدى.

مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىيات، سەنئەت گەنجىنە-سى تۈپلانى، رەتلەش، تەرجىمە قىلىش، نەشر قى-لىش ۋە تەتقىق قىلىش گىشىدا مول نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى 60 ـ يىللاردا «12 مۇقام» نوتىسى ئىككى تۇم قىلىپ تۇنجى قېتىم نەشر قىلىندى. 80ـ يىللارغا كەلگەندە، شۇنداق مۇقام ئانسامبىلى، مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، كەينىدىن «ئۇيغۇر مۇقاملىرى»، «قۇمۇل مۇقاملىرى»، «دولان مۇقاملىرى»، «تۇرپان مۇقاملىرى» قاتارلىق كىتابلار ۋە VCD پلاستىنكىلىرى نەشر قىلىندى. شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا، چوڭ تېپتىكى ناخشا ـ ئۇسسۇل — «چەبدەسىيات مۇقامى»، مىللىي سىمفونىيە — «مۇقام مەرغۇللىرى» قاتارلىق بىر تۈركۈم ئېسىل نومۇرلار ئىجاد قىلىنىپ ئورۇندالدى. 1966 ـ يىلى داڭلىق ماناس داستانچىسى جۇمۇپ ماماي ئورۇندىغان «ماناس داستانى» رەتلىنىپ قىرغىز تىل ـ يېزىقىدا نەشر قى-لىندى، بۇ داستان جەمئىي سەككىز قىسىم، 18 كى-تاب، 230 مىڭ مىسرادىن ئاشىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا 80 نەچچە ماناسچى ئورۇندىغان نەچچە مىليون مىسرا-دىن تەشكىل قىلىنغان «ماناس داستانى» نىڭ باشقا نۇسخىلىرىمۇ تاللاپ رەتلىنىۋاتىدۇ. مۇڭغۇللارنىڭ قەھرىمانلىق داستانى (ئېپوسى) «جاڭغىر داستانى» مۇ مۇڭغۇل تىل ـ يېزىقىدا 14 كىتاب قىلىنىپ، نەشر قىلىندى، خەنزۇچىگە تۆت كىتاب قىلىنىپ تەرجىمە قىلىندى؛ «گېسار داستانى» مۇ ئۇچ كىتاب بولۇپ، مۇڭغۇل تىل ـ يېزىقىدا نەشر قىلىندى. بۇ ئۇچ چوڭ تارىخىي داستاننىڭ نەشر قىلىنىشى ۋە تەتقىق قىلىنى-شى شىنجاڭنى «تارىخىي داستان ماكانى» دېگەن دۇنيا-ۋى شەرەپكە ئىگە قىلدى. دۆلەتلىك سەنئەت پەن تەتقى-قاتىدا نۇقتىلىق تۈرگە كىرگۈزۈلگەن «جۇڭگو ئەلنەغ-مە ـ دراملىرى تەزكىرىسى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭ-گو خەلق ناخشىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭگو خەلق ئوسسۇللىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭگو مىللىي چالغۇ مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىن-جاڭ تومى»، «جۇڭگو ئەلنەغمە مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» نەشر قىلىنىپ دۇنياغا تونۇتۇلدى؛ جۇڭگو خەلق ئەدەبىياتى (خەلق ناخشىلىرى، ھېكمەت-لىك سۆزلەر، خەلق چۆچەكلىرى) نى توپلاش خىزمىتى 1996 ـ يىلى تاماملىنىپ، 13 مىللەتنىڭ ئالتە خىل تىل ـ يېزىقتىكى 21 توپلىمى كىتاب قىلىندى، ھازىر مۇشۇ ئاساستا تەرجىمە قىلىنىپ، تەھرىرلىنىپ خەنزۇچە نۇسخىسى دۆلەت تەۋسىيە قىلىپ ئىشلىنى-ۋاتىدۇ.

تاماشىۋى مەدەنىيەت ئىشلىرى جۇش ئورۇپ راۋاج-لاندى 2000 ـ يىلىغا قەدەر ئاماشۇى مەدەنىيەت ئورۇنلىرى 972 (ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئاماشۇى سەنئەت سارىيى بىر، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر دەرە-جىلىك ئاماشۇى سەنئەت سارىيى 15، ناھىيە (شەھەر) دەرىجىلىك مەدەنىيەت سارىيى 93، يېزا ـ بازار مەدە-نىيەت پونكىتى 863) گە؛ ئاماشۇى كۈتۈپخانا 80 گە يەتتى. 80 ـ يىللاردىن بۇيان ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىككى تۈركۈمدە «مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە» دىن 18 گە نام بېرىپ تەقدىرلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز ناھىيە «مەملىكەتلىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە» بولدى؛ ئون ۋىلايەت، ئوب-لاست، شەھەر، ناھىيە (شەھەر) گە مەدەنىيەت مە-نىستىرلىقى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە ئون مىڭ چاقىرىملىق چېگرا رايون مەدەنىيەت كارىدورى بەرپا قىلىشتا نەتىجىسى كۆزگە كۆرۈنگەن ئورۇن» دېگەن نام بېرىلدى. جايلاردىكى مىللەتلەرنىڭ ئاماشۇى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى مول مەزمۇنلۇق بولدى. ئۇيغۇرلارنىڭ «مەشرەپبى»، قازاقلارنىڭ «ئاقسىلار ئېيتىشىشى»، مۇڭغۇللارنىڭ «نادام بايرىمى»، قىرغىزلارنىڭ «قۇ-مۇز ئېيتىشىشى»، شىبەلەرنىڭ «غەربكە كۆچۈش بايـ-رىمى»، «جۇڭگو يىپەك يولى — تۈرپان ئۈزۈم بايرە-مى» قاتارلىقلار ھەم مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى سايامەت كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى، ھەم تاۋار يەرمەنكىسى، مەنزىرلىك جايلارنى سايامەت قىلىش، ئىقتىساد سودا كېڭىشى ئۆتكۈزۈش تۈرلىرى بولۇپ قالدى. بازار ئە-گىلىكى ۋە شەھەرلىشىش مۇساپىسىنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ كارخانىلار مەدەنىيىتى، مەكتەپلەر مەدەنىيە-تى، مەھەللە مەدەنىيىتى قاتارلىقلارمۇ جانلىنىپ كەتـ-تى.

مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مۇزېي ئىشلىرىنىڭ تە-رەققىياتى تېز، نەتىجىلىرى گەۋدىلىك بولدى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ئورۇنلىرى 101 گە يەتتى، بۇ 23 مۇزېي، 78 باشقۇرۇش ـ تەتقىقات ئاپپاراتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھازىر مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نۇقتىسى 4000 دىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەت بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلە-رى ئورنى 14، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى 236، بۇ ئورۇنلاردا جەمئىي 77 مىڭ 716 دانە مەدەنىيەت

يادىكارلىقلىرى ساقلانماقتا، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ 1- دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن 612 دانە- سى بار.

تاشقى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى كەڭ دا- ئىرىدە قانات يايدۇرۇلدى ئىشكنى سىرتقا ئېچىۋې- تىش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭ- نىڭ مەملىكەت سىرتى، بولۇپمۇ چېگرا ئېتراپىدىكى قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بولغان مەدەنىيەت ئالاقىسى كۈن- دىن - كۈنگە جانلىنىپ كەتتى. شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبلى، شىنجاڭ مۇقام سەنئىتى ئانسام- بلى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا - ئۇس- سۇل ئانسامبلى قاتارلىق 20 نەچچە سەنئەت ئۆمىكى چەت ئەللەرگە چىقىپ ئويۇن قويدى. ئاپتونوم رايونىمۇ روسىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان، تۈركىيە، ئىران، ئاۋسترالىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە، كورىيە، مالايسىيا، تايلاند ۋە موڭغۇلىيە قاتارلىق دۆ- لەتلەرنىڭ سەنئەت ئۆمەكلىرى ۋە يازغۇچىلىرى، سەن- ئەتكارلىرىنىڭ زىيارەت ئۆمەكلىرىنى كۈتۈۋالدى.

ئىلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئە- گىشىپ، ھازىرقى زامان يېپىك يولى ياۋروپا - ئاسىيا 2 - چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكىنىڭ تۈتاشتۇرۇلۇشى، غەربىي رايوننى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش ئىستراتېگىيە- سىنىڭ يولغا قويۇلۇشى شىنجاڭ مەدەنىيىتىنى يېڭى تە- رەققىيات پۈرسىتىگە ئىگە قىلدى. XXI ئەسىرنىڭ ئا- خىرىغا بارغاندا، شىنجاڭنىڭ مول مەدەنىيەت بايلىقى تېخىمۇ ياخشى قوغداشقا، ئېچىش ۋە پايدىلىنىشقا ئىگە بولىدۇ، مەدەنىيەت قۇرۇلۇش ئىشلىرى تېخىمۇ زور تەرەققىياتقا ئېرىشىدۇ ۋە گۈللىنىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت ئىشلە- رىنى باشقۇرىدىغان مەمۇرىي فۇنكسىيىلىك تارماق، ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72- نو- مۇر. مەزكۇر نازارەت ئەسلىي شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت ماتارىپ كومىتېتىنىڭ مەدەنىيەت باشقارمىسى ئىدى. 1953 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك مەدەنىيەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1956 - يىلى 9 - ئايدا ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى: پارتىيە ۋە دۆلەت، ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت يادى- كارلىقلىرى خىزمىتىگە ئالاقىدار فاكتورلار، سىياسەت، قانۇن، قائىدە - نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش؛ ئاپ- تونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ساھەسىدە خەلقئارا ئالماشتۇرۇش ھەم كونكرېت يولغا قويۇشنى تەشكىللەش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى

ئىشلىرىنىڭ ئوتتۇرا، ئۇزاق مۇددەتلىك پىلانى ۋە يىللىق پىلانىنى تەقسىم قىلىپ تۇرۇش ھەم تەكشۈ- رۈپ يولغا قويۇش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت ئىش- لىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا يې- تەكچىلىك قىلىش؛ مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇ- رۇشنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇ- رۇش، ئەملىيلەشتۈرۈش؛ مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلە- رى قۇرۇلۇشلىرىنىڭ جايلىشىشىنى پىلانلاش؛ مەدەنى- يەت كەسىپىگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئۇنى ماسلاشتۇ- رۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ سەنئەت، مەھەللە مەدەنىيىتى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، كۈتۈپ- خانا ئىشلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇرۇش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت بازارلىرى، تاشقى مەدەنىيەت ئىش- لىرى ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن رايونلىرىنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئالاقە خىزمەتلىرىنى ساھەلەر بويىچە باشقۇرۇش؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ كىنو - فىلىم تارقە- تىش، قويۇش خىزمەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە ئۇنى ماسلاشتۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادىكارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى ئاپتونوم رايو- نىنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان مەمۇرىي فۇنكسىيىلىك تارماق. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 325 نومۇر. 1997 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئاساسىي مەسئۇلىيىتى: پارتىيە ۋە دۆلەت، ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت يادە- كارلىقلىرى خىزمىتىگە ئالاقىدار فاكتورلار، سىياسەت، قانۇن، قائىدە - نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش؛ ئاپ-

تونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىشلىرى توغرىسىدىكى ئونتۆۋرا مەزگىللىك، ئۇزاق مەزگىللىك پىرسپېك پىلانى ۋە يىللىق پىلانىنى تەتقىق قىلىپ تۈزۈپ چىقىش ھەم تەشكىللەپ يولغا قويۇش؛ ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىشلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا يېتەكچىلىك قىلىش؛ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈش؛ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مۇئەسسەسىلىرى قۇرۇلۇشلىرىغا جايلىشىشنى پىلانلاش، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى كەسپىنى راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش ۋە ئۇنى ماسلاشتۇرۇش؛ ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، رېمونت قىلىش، مۇزېي ئىشلىرى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تاشقى ئىشلىرى پائالىيىتى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بازارلىرىنى باشقۇرۇش؛ چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشلىرىغا ئارخېئولوگىيە يېلىك خىزمەتلىرىنى بۇرۇشلەشتۈرۈش؛ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مەخسۇس راسخوتىنى باشقۇرۇش ۋە «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنى تەھرىرلەپ نەشر قىلىش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقاتى

ئۇرنى شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك تىياتىرى، مۇزىكىسى، ئۇسسۇل تەتقىقاتى ۋە سەنئەت ئارخىپىنى باشقۇرۇشنى ئوستىگە ئالغان كەسپىي ئورۇن. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يول 193 نومۇر. 1985- يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان. ھازىرقى خىزمەتچىلىرى 32 كىشى بولۇپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ، قىرغىز، جۇڭزۇ، مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن تەشكىل قىلىنغان، ئالىي ئۇنۋانى بارلار تۆت كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار توققۇز كىشى. تەتقىقات ئورنىدا تىياتىر، مۇزىكا، ئۇسسۇل تەتقىقات ئىشخانىسى ۋە سەنئەت ئارخىپخانىسى تەسىس قىلىنغان. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق سەنئەت ئىلمىي تەتقىقات تۈرلىرىدىن «جۇڭگو ئەلنەغمە - دراملىرى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭگو خەلق چالغۇ مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭگو ئەلنەغمە - مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭگو خەلق ناخشىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى»، «جۇڭگو مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، مۇزىكىلىرى چوڭ سىستېمىسى. شىنجاڭ تومى» قاتارلىقلارنى رويابقا چىقاردى. 1997- يىلى ۋە 1998 - يىلى تۈزۈش تەتقىقى كۆزدىن بولغانلىقى ئۈچۈن دۆلەتلىك مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ تەقدىرلەشى، مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى. ئەزالىرى كۆپ قېتىم مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرىگە قاتناشتى. ياپونىيە، كورىيە، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ مۇتەخەسسىس، ئالىملىرى ۋە شىياڭگاڭ، تەيۋەن رايونلىرىنىڭ مۇتەخەسسىس، ئالىملىرى بىلەن ئىلىم ئالماشتۇردى.

شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ۋە پەن تەتقىقات خىزمىتىنى ئوستىگە ئالغان كەسپىي ئورۇن. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 4 - نومۇر. 1978 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىدە شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى بولۇپ، 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، 1986 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىرقى خىزمەتچىسى 53 كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار تۆت كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار 13 كىشى، بۇ ئورۇندا ئارخېئولوگىيە بۆلۈمى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش تېخنىكا بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان چارقىلىق، كىروران قەدىمكى شەھەر خارابىسى، قۇمۇل قارا دۆۋە قەبرىستانلىقى، خېجىڭ چائوخۇ قەدىمكى مازارلىرى، لوپنۇر يېڭىپەن قەدىمكى قەبرىستانلىقى، تۇرپان يارغول قەدىمكى شەھىرى غەربىي جىلغا، شىمالىي جىلغا زەرەتكارلىقلىرىنى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش، قەدىمكى يادىكارلىقلارنى ئېنىقلاش، قېزىش ئىشلىرىغا قاتناشتى. 1988 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە جۇڭگو - ياپونىيە نىيە خارابىلىرىنى بىرلىشمە ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشكە قاتناشتى، 1991 - يىلىدىن 1994- يىلىغىچە جۇڭگو - فرانسىيىنىڭ كېرىيە ۋادىسى خارابىلىرىنى بىرلىشىپ ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشىگە قاتناشتى. نىيە خارابىلىرى ۋە يېڭىپەن قەدىمكى قەبرىستانلىقىنى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش داۋامىدا بىر تۈركۈم ئىنتايىن قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قېزىپ چىقاردى، بۇ بۇيۇملار 1995- يىلى ۋە 1997 - يىلى «مەملىكەت بويىچە ئون چوڭ ئارخېئولوگىيىلىك يېڭى بايقاش» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيىسىدە 30 يىل»،

«شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئارخېئولوگىيىسىدىكى يېڭى نەتىجىلەر»، «شىنجاڭنىڭ قەدىمكى زامان مىللەتلەر مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» قاتارلىق چوڭ تېما ۋە «يارغول قەدىمكى شەھىرى»، «شىنجاڭ چائۇخۇ جىلغىسى قەدىمكى زەرەتكارلىقى» قاتارلىق ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش، قېزىش دوكلاتى تەھرىرلىنىپ نەشر قىلىندى.

شىنجاڭ رەسسامىلىق ئاكادېمىيىسى شىنجاڭنىڭ ماي بوياق رەسمى، جۇڭگوچە رەسىم، تام رەسمى، ئويما رەسىم قاتارلىق رەسىملەر ئىجادىيىتى ۋە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپپاراتى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى 7 ـ نومۇر. 1981 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ھازىر كەسپىي رەسسامدىن 27 كىشى، ئاكادېمىيە سىرتىدىكى رەسسامدىن 27 كىشى بار؛ ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، مانجۇ، خۇيزۇ، مىياۋزۇ مىللەتلىرىدىن بولۇپ، 1 ـ دەرىجىلىك رەسسام 13 كىشى، 2 ـ دەرىجىلىك رەسسام توققۇز كىشى. بۇ ئاكادېمىيىدە جۇڭگوچە رەسىم، ماي بوياق رەسىم، تام رەسىمى، ئويما رەسىم قاتارلىق رەسىملەر ئىجادىيىتى ۋە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تۆت ئىجادىيەت ـ تەتقىقات ئىشخانىسى ھەمدە بېزەكچىلىك گۈزۈپپىسى، تەربىيىلەش بۆلۈمى، شىنجاڭ رەسىم كاردورى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. ئاكادېمىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان 90 نەچچە پارچە ھەرخىل گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايونلىق گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىدە مۇكاپاتلانغان. 1989 ـ يىلى يېڭىدىن ئىشلەنگەن تام رەسىم ـ «بوغدا كۆلىدىكى تۆچرىشىش» 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىدە «كۆمۈش مېدال» غا ئېرىشكەن؛ 1994ـ يىلى ئامان مۇقاملىق ماي بوياق رەسىمى ـ «شىمالىي شىنجاڭدا كۆز» مەملىكەتلىك مىللەتلەر بارچە گۈللەر گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىدە «كۆمۈش مېدال» غا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ھۆسنخەت ۋە رەسىم تەتقىقات بۆرتى ھۆسنخەت، رەسىم ئىجادىيىتى ۋە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپپاراتى. 1997 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئاخبارات ئىدارىسى مەركىزى باشقۇرىدىغان، ئۆز كىرىمىنى ئۆزى چىقىم قىلىدىغان مەدەنىيەت ئىشلىرى ئورنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى نۆرلۈق يول 10ـ نومۇر، بوغدا مېھمانسارىيىنىڭ شەرقىي بىناسى. ھازىر بار خەنتات ۋە رەسسامىلار 15 كىشى. بۇ ئورۇن خەنتات ۋە رەسسامىلارنىڭ تۇرمۇشقا چۆكۈپ، ياخشى تەربىيىلىنىپ، خەنتاتلىق ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، سەنئەت ئالماشتۇرۇش ۋە يېڭىلىق يارىتىشنى كۈچەيتىپ، نەزەرىيە تەتقىقاتى بىلەن ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىنى بىرلەشتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ھۆسنخەت ۋە رەسسام سەنئىتىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. خەنتات ۋە رەسسامىلارنىڭ تېپىك ئەسەرلىرىدىن «ۋەن يىننەن ھۆسنخەت ـ رەسىملىرى توپلىمى»، ۋاڭ شىجاڭ نىڭ «يېپەك يولىدىكى قوغۇن ـ تاۋۇز، مېۋە ـ چېۋىلەرنىڭ خۇش ھىدى»، «شى شىلو خەنتاتلىق توپلىمى»، «ماۋ شۆنبىڭ رەسىملىرى توپلىمى»، «تۇردى ئىمىننىڭ جۇڭگوچە رەسىملىرى توپلىمى»، «ۋاڭ جۇنبىڭنىڭ مەنزىرە رەسىملىرى توپلىمى» قاتارلىقلار بار. ۋەن بوشياڭنىڭ ھۆسنخەت ئۇسلۇبى 1993 ـ يىلى 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ھۆسنخەت ـ تامغا ئويمىلىرى كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ كۆسەن ئاشكېمىر تەتقىقات ئورنى رايون مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، باشقۇرۇش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي ئورۇن. شىنجاڭ كۆسەن رايونى (ھازىر كۇچا، توقسۇ، باي، شايار قاتارلىق جايلار)، قىزىل مىڭئۆي، قۇمتۇرا تاشكېمىرى، سىم ـ سىم تاشكېمىرى قاتارلىق سەككىز تاشكېمىردىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، باشقۇرۇش، تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان. ئورنى: باي ناھىيىسىنىڭ قىزىل يېزىسىدىكى قىزىل مىڭئۆي، 1985 ـ يىلى 7ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي باي ناھىيىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش، باشقۇرۇش ئورنى ئىدى. ھازىر بار خىزمەتچىلىرى 106 كىشى، ئالىي ئۇنۋانى بارلار ئۈچ كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار تۆت كىشى. بۇ ئورۇندا مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ئىشخانىسى، گۈزەل سەنئەت ئىشخانىسى، مەدەنىيەت تەتقىقاتى ئىشخانىسى، ئارخېئولوگىيە ئىشخانىسى، ماتېرىيال مەركىزى قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىنغان. 1994 ـ يىلى 9 ـ ئايدا «كوماراجىۋا ۋە جۇڭگو مىللىي مەدەنىيىتى ـ كوماراجىۋا تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1650 يىللىقىنى خاتىرىلەش خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە

يەغنى» نى ئۇنكۇزۇشنى ئۈستىگە ئالغان؛ 1997 - يىلى 8 - ئايدا ۋە 1998 - يىلى 9 - ئايدا «غەربىي يۇرت قەدىمكى زامان مەدەنىيىتى — تالى دەۋرىدىكى غەربنى تىنچلاندۇرغۇچى باش قورۇقچىبەگ خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغنى» ئۇنكۇزۇشنى ئىككى قېتىم ئۈستىگە ئالغان. «كۇسەن تاشكېمىرى» ، «كۇسەن سەنئىتى تەتقىقاتى» قاتارلىق مەخسۇس ئەسەرلەرنى تەھرىرلەپ نەشردىن چىقاردى. بۇ ئورۇن يەنە «جۇڭگو شىنجاڭ تام رەسىملىرى توپلىمى — قىزىل مىڭ ئۆي» قاتارلىق نۇقتىلىق كىتابلارنى تۈزۈشكە قاتناشقان.

شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مىللىي ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا سەنئىتىنى ئورۇنلايدىغان سەنئەت ئۆمىكى، ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 193 - نومۇر. ئەسلىي شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل دراما ئۆمىكىنىڭ تېياتىر ئەترىتى ئىدى. 1963 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆمىكى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن 186 ئارتىسى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 17 كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار 48 كىشى. ئۆمەكتە سەنئەت ئىشخانىسى، ئارتىسلار ئەترىتى، مىللىي ئوركېستىر ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. XX ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن بۇيان ئىجاد قىلىنىپ ئورۇندىغان ئاساسلىق ئېسىل نومۇرلاردىن: ئۇيغۇرچە ئوپېرا «قىزىل چىراغ» ، «مۇقام ئەجدادلىرى» ، ئۇيغۇرچە دراما «غېرىب - سەنەم» ، «گۈلەمخان» ؛ دراما «كۇرەش يولى» ؛ «ئانا ۋە بالا» ، «قاتىلىق يىللار» ، «قېرى يىگىتنىڭ تويى» قاتارلىقلار بار. بۇ ئۆمەك قازاقستان، قىرغىزستان، ياپونىيە ۋە گېرمانىيەلەرگە بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويغان.

شىنجاڭ دراما ئۆمىكى شىنجاڭ خەنزۇچە دراما سەنئەت ئۆمىكى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي شىمال يولى 128 - نومۇر. ئەسلىي شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ دراما ئەترىتى ئىدى. 1957 - يىلى ئۆز ئالدىغا ئىشتات ئايرىپ ئاپتونوم رايونلۇق خەنزۇچە دراما ئۆمىكى بولۇپ قۇرۇلغان. 1963 - يىلى 2 - ئايدا شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل دراما ئانسامبلىنىڭ 2 - دراما ئۆمىكى بولۇپ قوشۇلغان. 1973 - يىلى 9 - ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر خەنزۇ، خۇيزۇ، موڭغۇل، شىبە، مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن بولۇپ 102 ئارتىسى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار ئۇچ كىشى، كاندىدات

ئالىي ئۇنۋانى بارلار 15 كىشى بولۇپ، رېژىسسورلار ئىشخانىسى، ئارتىسلار ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى، تېلېۋىزىيە تىياتىرى بۆلۈمى ۋە تەجرىبە تىياتىرخانىسى تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئاساسلىق ئېسىل نومۇرلىرىدىن: ئوپېرا «ماۋجۇشىغا يېقىنداش ئەگىشىمىز»، بىر كۆرۈنۈشلۈك بالىلار درامىسى «يولۋاس بىلەن ئېيىقنىڭ ھېكايىسى»، يېڭىدىن ئىشلەنگەن تارىخىي درامىلا «جېيىۋ مەلىكە»، چوڭ تېمىتىكى مىللىي درامىلا «لوپ كەنتىدىكى ئىشلار»، «ۋۇدېگۈن» قاتارلىقلار بار.

شنجاڭ درامىلا ئوسكى ئورۇندىغان «ۋۇدېگۈن» دىن بىرسىنىڭ سۈرىتى

شنجاڭ مۇقام ئانسامبىلى شنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام مۇزىكىسى، مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇلىنى ئورۇندايدىغان سەنئەت ئۆسمىكى. 1989 ـ يىلى 3 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72 ـ نومۇر. ئەسلىي شنجاڭ مۇقام رەتلەش ـ تەتقىق قىلىش ئىشخانىسى ۋە شنجاڭ مىللىي ئورکېسىتىر ئۆسمىكى ئىدى. ھازىر ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۆزبېك قاتارلىق مىللەتتىن بولۇپ 120 ئارتىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار توققۇز كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار 24 كىشى. ئانسامبىلدا: مۇقام تەتقىقات ئىشخانىسى، ناخشا ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، ئۇسسۇل ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئېسىل نومۇرلىرىدىن: چوڭ تېمىتىكى ئۇيغۇر مۇقام ناخشا ـ ئۇسسۇلى «چەببىيات مۇقامى»، ئۇيغۇرچە درامىلا «كەروران گۈزىلى» قاتارلىقلار بار. ئۇلار «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» نىڭ مۇزىكىلىق قاپلىق لېنتىسىنى رەتلەپ ۋە كۆچۈرۈپ ئىشلىدى؛ «يېپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى»، «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىدىن پايدىلىنىپ سىمفونىيىنى قانداق ئىجاد قىلىش توغرىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلەرنى نەشر قىلدۇردى. بۇ ئانسامبىل ئەنگلىيە، پاكىستان، فرانسىيە، شۋېتسارىيە، بېلگىيە، گوللاندىيە، سۇدان، ماۋرىتانىيە، ماراكەش، تۇنىس، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە شياڭگاڭ، تەيۋەن رايونلىرىغا بىرنەچ زىيارەت ئويۇنى قويدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 41 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شنجاڭ ھەربىي رايون سەنئەت ئۆسمىكى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شنجاڭ ھەربىي رايون سىياسىي بۆسۈغا بېۋاستە قاراشلىق سەنئەت ئۆسمىكى. 1949 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى نۇرلۇق يولى 7 ـ نومۇر. ھازىر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، ئۆزبېك قاتارلىق مىللەتلەردىن بولۇپ 150 ئارتىسى بار. ئۆمەكتە: ئۇسسۇل ئەترىتى، ناخشا ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، دراما ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى، رېژىسسورلار ئىشخانىسى تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئېسىل نومۇرلىرى تۆۋەندە: ئوسسۇللاردىن «ئۇيغۇر ئوسسۇلى»، «خەنزۇ ئوسسۇلى»، «داپ ئوسسۇلى»، چوڭ تېمىتىكى ئوسسۇللۇق بورۇشلۇك كۆيلەر «ئەتلەس ھەققىدە خىياللار»؛ ناخشىلىرىدىن «ئاشۇ يىراق جايدا»، «شنجاڭ ياخشى»، «يايلاقتىكى كېچە»، «تەڭرىتاغ يەرزەنتى»، «ئەك گۈزەل جاي يەنىلا بىزنىڭ شنجاڭ»، مۇزىكىلىرىدىن «پامىردا بالىھار»؛ دراملىرىدىن «قارا قۇرۇمغا مەدھىيە»، «تەڭرىتاغ ئېتىكىدە» قاتارلىقلار بار. «ئەك گۈزەل جاي يەنىلا بىزنىڭ شنجاڭ»، «تەڭرىتاغ يەرزەنتى» 5 ـ نۆۋەتلىك، 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇشى مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. بۇ ئۆمەك مىسىر، سۇرىيە، ئېفىئوپىيە، سۇدان، لىۋان، ئافغانىستان، ۋېيتنام، سىنگاپور، ياپونىيە، ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىق ئون دۆلەت ۋە شياڭگاڭ رايونىغا بىرنەچ زىيارەت ئويۇنى قويغان.

شنجاڭ جىڭجۇي تىياتىرى ئۆسمىكى جىڭجۇي تىياتىرى ئويناىدىغان سەنئەت ئۆسمىكى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72 ـ نومۇر. ئەسلىي بېيجىڭ شەھىر شۆنۇۋ رايونلۇق شىنشىڭ جىڭجۇي تىياتىرى ئۆسمىكى ئىدى. 1960 ـ يىلى 11ـ ئايدا شنجاڭغا كۆچۈپ كېلىپ شنجاڭ جىڭجۇي تىياتىرى ئۆسمىكى بولۇپ قۇرۇلغان. 1966ـ يىلى 4ـ ئايدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىلنەغمە تىياتىرىغا قوشۇلۇپ، بۇ ئورۇننىڭ جىڭجۇي تىياتىرى ئۆسمىكى بولغان. 1978ـ يىلى شنجاڭ ئۆسمىكى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلگەن.

ئۆمەكتە: ئارتىسلار ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى تەسىس قىلىنغان. ئورۇندىغان ئەنئەنىۋى نومۇرلىرىدىن: «فەن لىخۇانى ئۈچ قېتىم چىللاش»، «جۇجياجۇاڭغا ئۈچ قېتىم ھۇجۇم قىلىش»، «نىڭگۇ مەھكىمىسىنى مالىمان قىلىش» قاتارلىقلار بار. يېڭىدىن ئىجاد قىلىپ ئوينىغان ھازىرقى زامان چىڭجۇي تىياتىرى «تەڭرىتاغ قىزىل گۈلى»، «پەرھاد-شېرىن»، «باھار دولقۇنى» قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سېرىك ماھارىتىنى كۆرسىتىدىغان سەنئەت ئۆمىكى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى ئىتتىپاق يولى 47 - نومۇر. ئەسلىي شاڭخەي يادۇلۇق سېرىك ئۆمىكى ۋە خەنجۇڭ ۋۇچياۋ 10 - سېرىك ئۆمىكى ئىدى، 1960- يىلى ئىككى ئۆمەك بىرلىشىپ چىڭخەي شىنىڭ شەھىرلىك سېرىك ئۆمىكى بولۇپ قۇرۇلدى ۋە 1961- يىلى 11- ئايدا شىنجاڭغا يۆتكىلىپ شىنجاڭ سېرىك ئۆمىكى بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر ئۈيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن بولۇپ 128 ئارتىس بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار بەش كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار 16 كىشى. ئۆمەكتە ئارتىسلار ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى، ئۆگەنگۈچىلەر ئەترىتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئوينىغان ئاساسلىق ئېسىل نومۇرلىرىدىن: «قول ھونىرى»، «قارت سېھرىگەرلىكى»، «تەخسە ئويۇنى»، «كۆسەن چىراغ ئويۇنى»، «كىچىك تۇرۇبىدىن شۇڭغۇش» قاتارلىقلار بار. بۇ ئۆمەك گېرمانىيە، مالتا، يۇگوسلاۋىيە، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، روسىيە، بېلوروسىيە، لىتۋا، مولدوۋا، تايلاند، مالايشىيا، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە زىيارەت ئويۇنى قويغان.

ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى قازاق ناخشا - ئۇسسۇل مۇزىكا سەنئەت ئۆمىكى. ئادرېسى: غۇلجا شەھىرى شىنخۇا يولىدا. ئەسلىي 20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا «شىنجاڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت» ئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ سەنئەت ئۆمىكى ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭ ئىلى سەنئەت ئۆمىكى بولۇپ قۇرۇلغان. 1954 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 100 ئارتىسى بار، ئىجادىيەت ئىشخانىسى، ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، مىللىي ئوركېستىر، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى تەسىس قىلىنغان. 50 - يىل-لاردىن بۇيان ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئېسىل نومۇرلىرىدىن: قازاق ناخشا - ئۇسسۇللۇق درامىسى «سالىقا ۋە سەمەن»، «ئالتاي تېغىدىكى بىر ئائىلە كىشىلىرى»؛ ئۇسسۇللىرىدىن «تولۇنتاي»، «قوڭغۇراقلىق پاقلان»، «ئالتۇن بېزەكلىك كۆمۈش قوڭغۇراق»؛ كوللېكتىپ ئۇسسۇللىرىدىن «قىمىز كۈيى» قاتارلىقلار بار. بۇ ئۆمەك ئاۋازى ئانچە ياڭراق بولمىغان قازاقلارنىڭ چالغۇسى دومبۇرانى يۇقىرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن ئاۋاز چىقىرالايدىغان دومبۇراغا ئۆزگەرتىپ، خەلق مۇزىكىسىنىڭ ئىپادىلەش كۈچىنى ئاشۇرغان. قازاقىستان، تۈركىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە ۋە شىاڭگاڭ رايونىغا بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويغان. 1992 - يىلى تۈركىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن «11 - نۆۋەتلىك كارىتار خەلقئارا سەنئەت بايرىمى» غا قاتنىشىپ كوللېكتىپ 1 - لىككە ئېرىشكەن.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى موڭغۇل ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا - سەنئەت ئۆمىكى. ئادرېسى: كورلا شەھىرى خەلق يولى 37 - نومۇر. 1957 - يىلى 3-ئايدا قۇرۇلغان، ئەسلىي كورلا ۋىلايەتلىك ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شىنىڭ سەنئەت ئەترىتى ئىدى. ھازىر موڭغۇل، ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇلاردىن بولۇپ 102 ئارتىسى بار، ئالىي ئۇنۋانى بارلار بىر كىشى، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار 13 كىشى. ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، ئوركېستىر، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى، ئىجادىيەت ئىشخانىسى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئاساسلىق نومۇرلىرىدىن: ئۇسسۇل «ساۋبۇردىن»، «زۇلا بايرىمىدىكى چىراغ نورى»، چوڭ تېپتىكى مۇزىكىلىق ئۇسسۇل «بايىنغولىن كۈيى»، «غەربىي قىسمىدىكى مۇڭغۇللار»، مىللىي تارىخىي ئوپېرا «ۋەتەنگە قايتىش» قاتارلىقلار بار. قىرغىزىستان، موڭغۇلىيەلەردە زىيارەت ئويۇنى قويغان.

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى قىرغىز ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا سەنئەت ئۆمىكى. ئادرېسى: ئاتۇش شەھىرى يېڭى ئۇستەڭ يولىدا. 1956 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىدىكى نامى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئىدى، 1991 - يىلى ھازىرقى نامىغا

ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 59 ئارتىسى بار، ئالىي ئۇنۋانى بارلار بەش كىشى. سەنئەت ھەيئىتى، ئۇسسۇل ئەترەتى، مۇزىكا ئەترىتى، ئوركېستىر، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئوڕۇندىغان ئاساسلىق نومۇرلىرىدىن: قومۇز تەكەش قىلىنىپ ئوڕۇندالغان ناخشا «پويىز كەلدى شىنجاڭغا»، يالغۇز كىشىلىك ئۇسسۇل «پاختىكار قىزى»، «قىممەتلىك خۇش ھىدى»، ناخشا «گۈزەل شىنجاڭ»، چوڭ تېپتىكى قىرغىزچە ناخشا ـ ئۇسسۇللۇق شېئىرىي دراما «تاغ ئاتا، سۇ ئاتا» قاتارلىقلار بار. «تاغ ئاتا، سۇ ئاتا» 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا بېيجىڭدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىغا سۇۋغا سۇپىتىدە ئوينالدى، شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. بېيجىڭ، گۇاڭجۇ، ئۈرۈمچى قاتارلىق ئون نەچچە شەھەردە ئويناندى. 1992 ـ يىلى ۋە 1998 ـ يىلى ئىككى قېتىم قىرغىزىستانغا بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويدى.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇل دراما ئۇمىكى خۇيزۇ ناخشا ـ ئۇسسۇل مۇزىكا سەنئەت ئۇمىكى، ئادرېسى: سانجى شەھىرى ساغلاملىق شەرق يولى. 1958 ـ يىلى 10ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئۇمىكى ئىدى، 1986 ـ يىلى 8ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. خۇيزۇ، خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق مىللەتلەردىن بولۇپ 79 ئار-تىس بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار توققۇز كىشى. ئىجادىيەت تەھرىرلىك ئىشخانىسى، ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئوڕۇندىغان ئاساسلىق نومۇرلىرىدىن: چوڭ تېپتىكى خۇيزۇ ئۇسسۇللۇق تىياتىرى «شۇبرغانلىقتىكى مودەن گۈل»، «ماڭۇ ئاكا بىلەن گادۇ سىڭىل»، خۇيزۇلار-نىڭ «گۈل» ناملىق ناخشا ـ ئۇسسۇلىدىكى «تىڭجۇدە-كى گۈلچىمەن»، «گۈل ـ ئۇسسۇر» قاتارلىقلار بار. بۇ ئۇمەك گەنسۇ، شەنشى، چىڭخەي، نىڭشيا، جياڭسۇ ۋە فۇجيەن قاتارلىق ئۆلكە ـ ئاپتونوم رايونلارغا ۋە قىرغىزىستانغا بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 42 ـ بېتىگە قارالسۇن)

قەشقەر ۋىلايەتلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى ئۇيغۇر ناخشا ـ ئۇسسۇل، مۇزىكا سەنئەت ئۇمىكى. ئەسلىي 1934 ـ يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتى قەشقەر شۆبىسىنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى ئىدى. 1950ـ يىلى قەشقەر ۋىلايەتلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى بو-لۇپ قۇرۇلغان، 1956 ـ يىلى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەن-ئەت ئۇمىكى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 90 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 150 ئارتىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 15 كىشى. ئۇمەكتە ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، دراما ئەترىتى، ئىجادىيەت ئىشخانىسى قاتارلىقلار تە-سىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئوڕۇندىغان نومۇرلىرى-دىن: ناخشا ـ ئۇسسۇل «خۇشخۇي يىگىت»، ئۇي-غۇرچە دراما «رابىيە ـ سەئدىن»، ناخشا ـ ئۇسسۇللۇق دراما «ئامانىسا ۋە يەتتىگاھ»، «مۇقام يۇرتىدا يېڭى كۈي»، دراما «زەرەپشان ئوعلى»، چوڭ تېپتىكى مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇل «قەشقەردە باھار» قاتار-لىقلار بار. بۇ ئۇمەك سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى، ياپون-يە، تۈركىيە، تۇنىس، فرانسىيە، پاكىستان، ئىران، ھىندىستان، ھىندونېزىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە شىاڭ-گاڭ، تەيۋەن رايونلىرىغا بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويغان.

خوتەن يېڭى قاشتېشى ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى خوتەن ۋىلايىتىلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل، مۇزى-كا، سەنئەت ئۇمىكى. ئادرېسى: خوتەن شەھىرى ناۋاق 1 ـ كوچا 1 ـ نومۇرلۇق قورۇ. ئەسلىي 1937ـ يىلى 10 ـ ئايدا قۇرۇلغان خوتەن مەدەنىيەت گۈرۈپپىسى (ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۇمىكى) ئىدى. 1950 ـ يىلى رەسمىي خوتەن ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۇمىكى بولۇپ

1965 ـ يىلى جۇ ئېنلەي زۇڭلى خوتەن يېڭى قاشتېشى ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكىدىكىلەرنى قوبۇل قىلدى

قۇرۇلغان. 1965 ـ يىلى جۇئېنلەي زۇڭلى ئۇنىڭغا «خوتەن يېڭى قاشتېشى سەنئەت ئۇمىكى» دەپ نام

قويۇپ بەرگەن. 1993 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 90 ئارتىسى بار، ئالىي ئۇنۋانى بارلار بەش كىشى. ئۇمەكتە ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، ئوركېستىر، سەھنە گۈزەل سەنئەت ئەترىتى، ئىجادىيەت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئاساسلىق نومۇرلىرىدىن: لەپەر «ئەمگەك ۋە مۇھەببەت»، «ئايال ئاشپەز ۋە زەرگەر»، ئۇسسۇل «ئالمىلىق باغدا»، چوڭ تېمىكى مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇل «دېھقان روھى» قاتارلىقلار بار. 1999ـ يىلى 10ـ ئايدا ئاقسۇ ئۇلايەتلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل سېيىدىكىلەر تەشكىللىنىپ بېيجىڭدا ئۇنكورۇلكەن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەش ـ سۇۋغا تەقدىم قىلىش ئويۇنىغا قاتنىشىپ، پايتەخت دۆلەت بايرىمىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قوماندانلىق قىلىش شتابىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. 1965 ـ يىلىدىن بۇيان بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، شەرقىي شىمال قاتارلىق جايلارغا ئالتە قېتىم تەرتىپ زىيارەت ئويۇنى قويغان. 1981ـ يىلىدىن بۇيان ياپون-ىيە، پاكىستان، قازاقىستان، تۈركىيە قاتارلىق دۆلەت-لەرگە بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويغان.

شىنجاڭ ئىلى شىبە ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمەكى شىبە ناخشا ـ ئۇسسۇل مۇزىكا سەنئەت ئۇمىكى. ئادرېسى: چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرىدا. 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى چاپ-چال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك سەنئەت ئۇمىكى ئىدى، 1997 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىل-گەن. ھازىر شىبە، خەنزۇ، قازاق، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەردىن بولۇپ 36 ئارتىسى بار. ئىجادىيەت ئىش-خانىسى، ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى، ئور-كېستىر ۋە كومپيۇتېردا مۇزىكا ئىشلەش ئىشخانىسى تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئاساسلىق نومۇرلىرىدىن: ئۇسسۇل «ئامەتلىك قوڭغۇراق سادا-سى»، «ئوۋچى ئۇسسۇلى»، «كېپىنەك ئۇسسۇلى»، ناخشا «ماۋجۇشىنىڭ مېھرى ـ شەپقىتىنى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېسىمىزدە ساقلايمىز»، مۇزىكىلىق ناخشا «شە-جە خەلقىنىڭ شادلىقى» قاتارلىقلار بار. 1992 ـ يىلى 2ـ ئايدا «شىبەلەرنىڭ مەيدان ئۇسسۇلى» 3 ـ نۆۋەت-لىك جۇڭگو سەنئەت بايرىمىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، مەدەنە-يىەت مىنىستىرلىقىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. بېيە-جىڭ، لياۋنىڭ، جىلىن قاتارلىق جايلاردا زىيارەت ئويۇنى قويغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 43 ـ بېتىگە قارالسۇن)

يەكەن ناھىيىلىك ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى ئۇيغۇر ناخشا ـ ئۇسسۇل، مۇزىكا سەنئەت ئۇمىكى. ئادرېسى: يەكەن ناھىيە بازىرىدا. ئەسلىي 1936 ـ يىلىدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈ-رۈش جەمئىيىتى يەكەن شۇبېسىنىڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى ئىدى. 1950 ـ يىلى يەكەن ۋىلايەتلىك ناخشا-ئۇسسۇل ئۇمىكى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1956 ـ يىلى يەكەن ناھىيىلىك سەنئەت ئۇمىكى دەپ نام بېرىلگەن. 1995 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 57 ئارتىسى بار، ئالىي ئۇنۋانى بارلار بىر كىشى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 14 كىشى. ئۇمەكتە ئىجادىيەت ئىشخانىسى، ئۇسسۇل ئەترىتى، ناخشا ئەترە-تى، مۇزىكا ئەترىتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئاساسىي نومۇرلىرىدىن: يال-غۇز كىشىلىك ناخشا «سەن چىرايلىق مەن ئامراق»، راۋاب بىلەن ئورۇندىلىدىغان «گۈزەل شىنجاڭ»، ئۇسسۇل «غەربتىكى دۆمباق ساداسى»، «كاچۇك سە-سىمى»، ئېيتىشىش «تۇرنى تالىشىش» قاتارلىقلار بار. ئۇزۇن يىلدىن بۇيان سەھرادا ئويۇن قويۇپ كەلگەن. 70% تىن كۆپرەك ئويۇنلىرى يېزا ـ بازار، دېھقانچە-لىق مەيدان ۋە مەۋرىي كەنتلەردە قويۇلغان. 1983ـ يىلى 1997 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆلەت مىللەتلەر كومىتېتى «ئۇلانمۇچى ئىلغار ئۇمەك (ئەت-رەت)» دەپ باھالىغان؛ 1995 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، كادىرلار مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت خىزمىتىدە ئىلغار كول-لېكتىپ» دەپ نام بېرىلگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 41 ـ بېتىگە قارالسۇن)

يەكەن ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇمىكى «كاچۇك سەسىمى»نى ئورۇندىماقتا

قۇتۇبى ناھىيىلىك شىنجاڭ ئەلنەغمە تىياتىرى ئۇمىكى شىنجاڭ ئەلنەغمىلىرىنى ئورۇنداي-غان سەنئەت ئۇمىكى. ئادرېسى: قۇتۇبى ناھىيە بازىرى-دا. 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ھازىر 38

ئارتىسى بار. ئۆمەك قۇرۇلغاندىن بۇيان خەلق ئارىسىدىن 126 ئەلنەغمە، 172 ئاھاڭ توپلاپ جەمئىيىتى 74 نومۇرنى (ئويۇن) ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان، بۇنىڭ ئىچىدە «ئەلىيۇل ئەلا بىلەن قەلەندەر»، «ئوچ ئوغۇلنىڭ ئاتا تالىشىشى»، «جاڭ لىيەننىڭ رەخت سېتىشى»، «ئالتۇن تېپىۋېلىش»، «ئائىلە دېلوسى»، «باجگىرنىڭ يېزىغا چۈشۈشى»، «قۇدىلىشىش»، «تاغدا» قاتارلىقلار بار. 1991 - يىلى 6 - ئايدا مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى «ئۇزاقتىچە يېزا - قىشلاقلاردا ئويۇن قويۇپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتنى كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان» دەپ تەقدىرلىگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 43 - بېتىگە قارالسۇن)

تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى تاجىك ناخشا - ئۇسۇل، سەنئەت ئۆمىكى. ئادرېسى: تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيە بازىرىدا. 1961 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. ھازىر 28 ئارتىسى بار. ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان ئاساسلىق نومۇرلىرىدىن: ئۇسۇل «تۆلپار ئۇسۇلى»، «مۇز تاغدىكى توي»، «بورکۈت ئۇسۇلى»، «ئانا يۇرت»، «پامىر ئېتىكىدە» قاتارلىقلار بار. 1992 - يىلى 2 - ئايدا «تاجىكلارنىڭ مەيدان ئۇسۇلى» 3 - نۆۋەتلىك جۇڭگو سەنئەت پائىرىمىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، سەنئەت پائىرىسى تەشكىلىي ھەيئىتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. بۇ ئۆمەك بېيجىڭ، خاڭجۇ، سىچۈەن، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردا ئويۇن قويغان. 1996 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە ئوچ قېتىم پاكىستانغا بېرىپ ئويۇن قويغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 43 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ئاپتونوم رايون خاراكتېرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى، ئۈلپەت، ئوبلاست، شەھەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايون خاراكتېرلىك كەسىپىي ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدىن تەشكىل قىلىنغان ئاممىۋى تەشكىلات، ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22- نومۇر. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرى بىلەن ئالاقە باغلايدىغان كۆۋرۈكى ۋە رىشتىسى. جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1958 - يىلى 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى قۇرۇلغان. تەشكىلات ئالاقە باشقارمىسى، ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيە تەتقىقات ئىشخانىسى قاتارلىق كەسىپىي ئاپپارات تەسىس قىلىنغان. سەنئەت ئوبزورى قوش ئايلىق ژۇرنال — «شىنجاڭ سەنئىتى» (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە) نى چىقىرىشقا رەھبەرلىك قىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى دەپ ئاتىلاتتى. 1959 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ بىناسى

ئەدەبىيات - سەنئەت ژۇرنىلى ئۇيغۇرچە «ئەدەبىيات - سەنئەت» ژۇرنىلى. 1958 - يىلى 9 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22- نومۇر. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرى بىلەن ئالاقە باغلايدىغان كۆۋرۈكى ۋە رىشتىسى. جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1958 - يىلى 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى قۇرۇلغان.

لاش، مۇلازىملىق قىلىش، يېتەكچىلىك قىلىش، ماس-لاشتۇرۇش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالغان. 2000 - يىلىغا قەدەر تەۋەلىكىدىكى كوللېكتىپ ئەزا بولغان تەشكىلات 20 گە يەتتى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت يازغۇچىلىرى ئىختىيارىي بىرلەشكەن كەسپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات، قىسقارتىلىپ شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى دەپ ئاتىلىدۇ. شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22-نومۇر. 1957 - يىلى 5 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىدىكى نامى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى بولۇپ، 1997 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى ۋە ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت يازغۇچىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئىجادىي خاراكتېرلىك ئەدەبىيات ئەسەرلىرىنى قاتتىقشىقا تەشكىلەپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت، ئوبزورچىلىق پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىچى - سىرتىدا ئەدەبىيات ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش، يېڭى ئەدەبلەرنى تونۇشتۇرۇش ۋە ئۇلارغا يار - يۆلەك بولۇشتىن ئىبارەت. تەركىبىي قىسمى تۈزۈمىدىكى كەسپىي يازغۇچىلار شتاتى 15 كىشى، ئەدەبىي ژۇرنال: «تارىم» (ئۇيغۇرچە)، «تاڭ نۇرى» (قازاقچە)، «چولپان» (موڭغۇلچە)، «قىرغىز ئەدەبىياتى» (قىرغىزچە)، «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» (ئۇيغۇرچە) قاتارلىق ژۇرناللىرىنى چىقىرىدۇ. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ قاتارلىق 18 مىللەتتىن بولغان ئەزالار 1600 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 150 كىشى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى بىرلەشكەن كەسپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 59 - نومۇر. 1980 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىدىكى نامى جۇڭگو خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى. 1997 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقات ئىشخانىسى، قازاق خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقات ئىشخانىسى، موڭغۇل خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقات ئىشخانىسى (ئىچىدە «جاڭغىر»، «گېسار» خىزمەت گۇرۇپپىسى بار)، قىرغىز خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقات ئىشخانىسى (ئىچىدە «ماناس» خىزمەت گۇرۇپپىسى بار)، ئېتنوگرافىيە (خەلق ئۇرپ - ئادەت) تەتقىقات ئىشخانىسى (ئەسلىدىكى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش ئىشخانىسى) قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىنغان. مەقسىتى: ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلق سەنئەتكارلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ خەلق ئارتىسلىرىدىكى ئېسىل ئەدەبىيات - سەنئەت ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۆنى جارى قىلدۇرۇپ، توپلاش، رەتلەش، تەرجىمە قىلىش، نەشر قىلىش؛ ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، خەلق مەدەنىيەت تەتقىقاتىنى كۈچەيتىپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك خەلق ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت. «مىراس» (ئۇيغۇرچە)، «مۇراس» (قازاقچە)، «مىللىي يازغۇچىلار» (خەنزۇچە) قاتارلىق ئۆچ خىل ئەدەبىي ژۇرنال چىقىرىدۇ. 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق قاتارلىق 14 مىللەتتىن بولغان ئەزاسى 650 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 70 كىشى جۇڭگو خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى مۇزىكانتلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىرلەشكەن كەسپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات، قىسقارتىلىپ شىنجاڭ مۇزىكانتلار جەمئىيىتى دەپ ئاتىلىدۇ. شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22-نومۇر. 1959 - يىلى 5 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىدىكى نامى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت مۇزىكانتلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئۆيۇشتۇرۇپ، ئېسىل مىللىي مۇزىكا مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇش، مۇزىكا ئىجادىيىتى ۋە مۇزىكا نەزەرىيە تەتقىقات مۇھاكىمە پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ، شىبە قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان

ئەزالىرى 860 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 156 كىشى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى، قارىمىقىدا ئىلمىي جەمئىيەتلەردىن پىئانىنو ئىلمىي جەمئىيىتى، گارمون ئىلمىي جەمئىيىتى، ئىسكىرىپكا ئىلمىي جەمئىيىتى، ساكس ئىلمىي جەمئىيىتى، مۇزىكا ئەدەبىياتى ئىلمىي جەمئىيىتى قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئۇسسۇلچىلىرى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىرلەشكەن كەسىپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. قىسقارتىلىپ شىنجاڭ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى دەپ ئاتىلىدۇ. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى، 1959 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 ـ نومۇر. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئۇسسۇلچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئۇيۇشتۇرۇپ، ئېسىل مىللىي ئۇسسۇل مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئۇسسۇل سەنئىتىنى گۈللەندۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت، 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ، شىبە، ئۇزبېك، تاجىك قاتارلىق مىللەتتىن 542 كىشى ئەزا بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە 120 كىشى جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تىياتىرچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت تىياتىرچىلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلەشكەن كەسىپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. قىسقارتىلىپ شىنجاڭ تىياتىرچىلار جەمئىيىتى دەپ ئاتىلىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22ـ نومۇر. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1959 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو تىياتىرچىلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئۇسسۇلچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئۇيۇشتۇرۇپ، ئېسىل مىللىي ئۇسسۇل مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئۇسسۇل سەنئىتىنى گۈللەندۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت، 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ، شىبە، ئۇزبېك، تاجىك قاتارلىق مىللەتتىن 542 كىشى ئەزا بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە 120 كىشى جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تىياتىرچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت تىياتىرچىلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلەشكەن كەسىپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. قىسقارتىلىپ شىنجاڭ تىياتىرچىلار جەمئىيىتى دەپ ئاتىلىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22ـ نومۇر. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1959 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو تىياتىرچىلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت تىياتىرچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، ئېسىل مىللىي تىياتىر مەدەنىيىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك تىياتىر سەنئىتىنى گۈللەندۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت، 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، قىرغىز قاتارلىق مىللەتتىن بولغان 600 كىشى ئەزا بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 125 كىشى جۇڭگو تىياتىرچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەتكارلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت سەنئەتكارلىرى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلەشكەن كەسىپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22ـ نومۇر. جۇڭگو سەنئەتكارلار جەمئىيىتى ۋە شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1959 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو سەنئەتكارلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئۇسسۇل ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئەزەربىيە تەتقىقاتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىش، سەنئەت ئالماشتۇرۇشنى كۆچەيتىپ، يېڭى كۆچلەرنى يۆلەش، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك گۈزەل سەنئەت ئىشلىرىنى گۈللەندۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ، شىبە، رۇس قاتارلىق مىللەتتىن بولغان ئەزاسى 891 كىشىگە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە 73 كىشى جۇڭگو سەنئەتكارلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق فوتوگرافلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت فوتوگرافلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلەشكەن كەسىپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 ـ نومۇر. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1961 ـ يىلى 3 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو فوتوگرافلار ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى. 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت فوتوگرافلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، فوتو ـ سۈرەت ئىجادىيىتى ۋە فوتو ـ سۈرەت ئەزەربىيە تەتقىقات پائالىيىتىنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، شىنـ

جاڭنىڭ سوتسىيالىستىك فوتو ـ سۈرەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت. 2000ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان ئەزاسى 824 كىشىگە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە 93 كىشى جۇڭگو فوتوگرافلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەتتاتلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى خەتتات-لار، تامغا ئويغۇچىلار، خەتتاتلىق نەزەريە خىزمەتچىلىرى ۋە ماتارىپ خىزمەتچىلىرى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىرلەشكەن كەسپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 ـ نومۇر. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1986 ـ يىلى 5ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو خەتتاتلار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى. 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەتتاتلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، جۇڭگو خەتتاتلىق سەنئىتى ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇپ، خەتتاتلىق ئىجادىيىتى ۋە نەزەريە تەتقىقات پائالىيىتىنى پائال قاناتلاندۇرۇپ، سوتسىيالىستىك خەتتاتلىق ئىشلىرى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشتىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، شىبە قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان ئەزاسى 456 كىشىگە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو خەتتاتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 86 كىشى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كىنوچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ كىنو خىزمەتچىلىرى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بىرلەشكەن ئاممىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 ـ نومۇر. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1961 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو كىنوچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت كىنوچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە تەشكىللەپ، شىنجاڭ خەلقى ياقتۇرىدىغان كىنو سەنئەتلىرىنى تەرىشىپ ئىجاد قىلىپ ۋە كىرگۈزۈپ، كىنوچىلىق نەزەرىيىسى، كىنوچىلىق تېخنىكىسى، كىنوچىلىق كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش قاتارلىق ساھەلەردە ئىلمىي مۇھاكىمە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، شىبە قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان ئەزاسى 530 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو كىنوچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 80 كىشى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تېلېۋىزىيە سەنئەتكارلىرى جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت تېلېۋىزىيە خىزمەتچىلىرى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىرلەشكەن كەسپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. 1986 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قۇرۇلغان. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. مەقسىتى: ھەر مىللەت تېلېۋىزىيە سەنئەتچىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئىلمىي مۇھاكىمە قىلىش، تېخنىكا ماھارىتى ئۈستىدە كېڭىشىش، ئەزالارنىڭ ئارزۇ ـ تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، شىنجاڭنىڭ تېلېۋىزىيە سەنئەت ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشىگە كۈچ چىقىرىشتىن ئىبارەت. ھازىرقى ئەزاسى 280 نەچچە كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو تېلېۋىزىيە سەنئەتكارلىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى 30 كىشى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سېركچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت سېركچىلىرى، سېرك سەنئىتى خىزمەتچىلىرى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىرلەشكەن كەسپىي خاراكتېرلىك ئاممىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 47 ـ نومۇر. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 1989ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى جۇڭگو سېركچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى ئىدى، 1997ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەقسىتى: ھەر مىللەت سېركچىلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ شىنجاڭنىڭ يەرلىك مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ئىگە سېرك نومۇرلىرىنى ئىجاد قىلىپ، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك سېركچىلىك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان ئەزاسى 161 كىشى، يەرلىك كوللېكتىپ ئەزاسى تۇت.

«شىنجاڭ قېرىنداش مىللەتلەر ھېكايىلىرىدىن تاللانمىلار» بۇگۈنكى زامان ھېكايىلىرى توپلىمى. «تەڭرىتاغ» (ھازىرقى «غەربىي رايون ئەدەبىياتى») ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمى تۈزگەن. شائخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتى 1960ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ بېشىدا نەشر قىلغان، 1962 ـ يىلى «ھوسۇل ئىجادىيەتلىرى» نىڭ بىرى سۈپىتىدە قايتا نەشر قىلىنغان. بۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنغان شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تۇنجى ھېكايىلىرى توپلىمى. بۇنىڭغا ئۇيغۇر يازغۇچىسى سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «تۇردى ئاخۇننىڭ خۇشلۇقى»، زۇنۇن قادىرنىڭ «چىبىنقىش»، «رودۇپاي»، قازاق يازغۇچىسى قاۋسلقاننىڭ «تۇنجى قەدەمدە»، «ئون يىللىقنىڭ ئەمگەك نەمۇنىچىسى»، موڭغۇل يازغۇچىسى كەنزەينىڭ «سەمىمىي دوستلۇق»، قىرغىز يازغۇچىسى ئوراز بېكنىڭ «قارلىق تاغدىكى قىزىل قۇياش» قاتارلىق 14 پارچە ھېكايىسى كىرگۈزۈلگەن. لاۋشى ئۇزۇننىڭ «تەڭرىتاغدىكى ئەدەبىي ئۇنچىلەر» دېگەن ئىسىرىدە بۇ كىتابنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق يازغان: «شۇنداق ئېيتالايمەنكى، مۇشۇنداق بىر ھېكايىلەردىن تاللانمىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخىدا تېخى كۆرۈلۈپ باقمىغان.»، «بۇ 14 پارچە ئەسەر مەيلى تىل جەھەتتىن ياكى ماھارەت جەھەتتىن بولسۇن، ناھايىتى ياخشى يېزىلغان.»

«شىنجاڭنىڭ 30 يىللىق ئەدەبىي ئىجادىيەتلىرىدىن تاللانمىلار» بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي مەجمۇئە. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى تۈزگەن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1979 ـ يىلى 10ـ ئايدا نەشر قىلغان. بۇ «شېئىرلار»، «ھېكايىلەر»، «نەسر»، «دراما»، «كىنو سىناريىسى» بولۇپ جەمئىي بەش كىتاب. بۇنىڭغا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان 30 يىلدىن بۇيانقى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت يازغۇچىلىرى ئىجاد قىلغان 94 (گۇرۇپپا) شېئىر، 34 پارچە ھېكايە، 39 پارچە نەسر، تۆت دراما، تۆت كىنو سىناريىسى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان 30 يىلدىن بۇيانقى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىنىڭ نادىر مېۋىلىرى نامايان قىلىنغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەپ سۈنغان ئېسىل سوۋغىسى.

«شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يېڭى دەۋردىكى ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلار» بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي مەجمۇئە. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى تۈزگەن. يازغۇچىلار نەشرىياتى 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا نەشر قىلغان. بۇ «پوۋېستلار توپلىمى»، «ھېكايىلەر توپلىمى»، «شېئىرلار توپلىمى»، «نەسرلەر توپلىمى»، «ئەدەبىي ئاخباراتلار توپلىمى» ۋە «ئەدەبىي ئوبزورلار توپلىمى» بولۇپ، جەمئىي ئالتە كىتاب، بۇنىڭغا ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيانقى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى 170 يازغۇچىنىڭ نادىر ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن، بۇنىڭدا ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيانقى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىدىكى نادىر ئەسەرلەردىن مىسالىق، ئەتراپلىق نامايان قىلىنغان. بۇ ئەسەرلەردە شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ رېئال تۇرمۇشى ۋە مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتلىرى مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. بۇ مەجمۇئە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنىڭمۇ نەتىجىسى، شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش، بىر ـ بىرىدىن ئۆرنەك ئېلىش ئۈچۈن بىر كۆزنەك بولدى.

«ل. مۇتەللىپ شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» ئاپتورى: ل. مۇتەللىپ (ئۇيغۇر). ئابدۇكېرىم خوجايېۋ (ئابدۇكېرىم خوجا، ئۇيغۇر) خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلغان. تېيىپجان ئېلىيوف كىرىش سۆز يازغان. يازغۇچىلار نەشرىياتى 1957 ـ يىلى 8ـ ئايدا نەشر قىلغان. بۇنىڭغا 1938 ـ يىلىدىن 1945ـ يىلىغىچە يېزىلغان 25 شېئىر كىرگۈزۈلگەن. بۇ شېئىرلار ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە يېزىلغان بولۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى قوتقۇزۇش ئۇلۇغ كۆرىشىنى مەدھىيىلەش شېئىرنىڭ گەۋدىلىك ئاساسىي تېمىسى. داڭلىق ئەسەر ـــ «جۇڭگو» (1938 ـ يىل) دا تومۇرىدا ئىسسىق قېنى ئۇرغۇپ تۇرغان بىر ئۆسمۈرنىڭ ۋەتىنىمىز جەدىي خەۋپ ئىچىدە قالغان مەزگىلدىكى مىللىي جاسارىتى ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئىپادىلەنگەن. «يىللارغا جاۋاب» (1943 ـ يىل) دېگەن شېئىردا سىمۇوللۇق ئۇسۇل قوللىنىلىپ ئۆتكۈر قەلبىي بىلەن قاراڭغۇ زۇلمەت كۈچلىرىنىڭ ئېغىمغا قارشى شۇملۇقلىرى غەزەپ بىلەن ئەيىبلەنگەن، ئىنقىلابچىلارنىڭ ئۈمىدۋارلىـ

تى، قورقماس قەيسەر روھى ئۇستىلىق بىلەن بايان قىلىنغان. شياۋ سەن «پورەكلەپ ئېچىلغان رەڭدار گۈل» دېگەن ئەسىرىدە بۇ شېئىرنىڭ دۇنياغا كېلىشىنى «ئۇيغۇر يېڭى شېئىرىيىتىنىڭ غايەت زور غەلبىسى» دېگەن.

«ئەڭرىتاغدىكى قىشلاق ناخشىسى»

بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىكى شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى: ۋەن جې. يازغۇچىلار نەشرىياتى 1956 - يىلى 9 - ئايدا نەشر قىلغان، خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى 1958- يىلى 9 - ئايدا تۇزىتىپ قايتا نەشر قىلغان. بۇنىڭغا «تۇرپان مۇھەببەت ناخشىلىرى»، «باغراش كۆلى بو- يىدا»، «كەشماي تاغ قوشاقلىرى»، «ئەڭرىتاغدىكى قىشلاق ناخشىسى» دېگەن تۆت گۇرۇپپا شېئىر ۋە باللا- دا (ئىپىك پوئېما)، «قازاقلار كېچىدە يەتكۈزگەن دۆلدۈل» قاتارلىق 38 شېئىر كىرگۈزۈلگەن. ئاپتور ئىسىل ئىبارىلەرنى ئىشلىتىپ، خەلق ناخشىلىرىدىكى مول جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە نازۇك ئاھاڭلاردىن پايدىلىنىپ 50 - يىللارنىڭ بېشىدىكى ھەر مىللەت شىنجاڭ خەلقىنىڭ يېڭى تۇرمۇشىنى قىزغىن مەدھىيە- لىگەن، ئۇلارنىڭ ئاددىي - سادداً، ساپ قەلبىنى، باتۇر، ئوچۇق، خۇشخۇي مىجەزىنى ۋە قىزغىن، دا- دىل، ھەقىقىي مۇھەببىتىنى تەسۋىرلىگەن. بۇ، شۇ- جاڭنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەت- كەن.

«قىساس يالقۇنى» بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىكى چوڭ ھەجىملىك داستان. ئاپتورى: ۋەن جې. جەمئىي ئۇچ قىسىم بولۇپ ئون مىڭ مىسرادىن ئاشىدۇ. 1 - قىسمى «ئەنسىز يىللار»، يازغۇچىلار نەشرىياتى تەرە- پىدىن 1959 - يىلى 8 - ئايدا نەشر قىلىنغان؛ 2- قىسمى «يايلاقتىكى توپىلاڭ»، يازغۇچىلار نەشرىياتى تەرىپىدىن 1962 - يىلى 11 - ئايدا نەشر قىلىنغان؛ 3 - قىسمى «ئويغانغان كىشىلەر»، «شاڭخەي ئەدەبە- ياتى» قاتارلىق ژۇرناللاردا بىر قىسمى ئېلان قىلىنە- غان، لېكىن كىتاب بولۇپ چىقمىغان. بۇ داس- تاندا XX ئەسىر 50 - يىللىرىنىڭ بېشىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئوسمان باندىت قوراللىق كۈچلىرىنىڭ توپىلاڭلىرىنى بېسىقتۇرغان جەڭگىۋار مۇساپىلىرى ئىپادىلەنگەن. ئاپتور كىشىنى چوڭقۇندە- غان ئىنتايىن مۇرەككەپ كۆرەش جەريانىدا ھەم پارتە- يىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ غەلبىسىنى، مىللەت- لەر ئارىسىدا، ئارمىيە بىلەن خەلق ئارىسىدا قان بىلەن يۇغۇرۇلغان دوستلۇقنى ئىپادىلىگەن، ھەم قازاقلارنىڭ ئۇرۇپ - ئادەتى، مىللىي ھېسسىياتى ۋە بارىكۆل بايلە- قىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى تەسۋىرلەپ، باھار، بۇلۇ- ۋا، سارىيە، گاۋجىمىڭ ۋە باندىتلارنىڭ كاتتۇبۇشى ئوسمان، ئابۇل مەجىن قاتارلىقلارنىڭ ئىندۇندۇئاللىق ئوبرازىنى يارىتقان. ماۋدۇن 3 - قېتىملىق مەملىكەت- لىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر قۇرۇلتىيىدا بەرگەن دوكلاتىدا بۇ داستانغا يۇقىرى باھا بېرىپ، «بۇ داستان- نىڭ مەزمۇنىدا گاھ ئالتۇن قوڭغۇراقنىڭ ساداسى ئاڭ- لانسا، گاھ تارىلىق چالغۇ، ساكسىنىڭ ياڭراق كۈيى ئاڭلىنىدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ئاھاڭى ياڭ- راق، رەڭدارلىقى روشەن»، بۇ جۇڭگو داستانلىرى ئىچىدە «باشقىچە ئۇسلۇبتا يېزىلغان ۋەكىل خاراكتېر- لىك ئەسەر» دېگەن.

«نەمشەھەت شېئىرلىرىدىن تاللانما»

بۇگۈنكى زامان شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى: نەمشە- ھەت (ئۇيغۇر). گې يىلىڭ تەرجىمە قىلغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1981 - يىلى 8 - ئايدا نەشر قىلىنغان. بۇنىڭغا ئاپتورنىڭ 1942 - يىلىدىن 1958 - يىلىغىچە يازغان 29 پارچە لىرىك شېئىرلە- رى، بىر داستانى كىرگۈزۈلگەن. بۇ، شائىر ئىجادە- يىتىنىڭ جەۋھىرى. توپلامغا دىڭ زېرىن كىرىش سۆز يېزىپ، شائىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيەت نەتىجىلىرىنى تونۇشتۇرغان. بۇ توپلامغا شائىرنىڭ XX ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا يېزىلغان لىرىك شېئىرلار «ئۇلۇغ ۋەتەن»، «شائىر ل. مۇتەللىپكە»، باللادا «پەر- ھاد»، 50 - يىللاردا يېزىلغان لىرىك شېئىر «دەۋر مۇنبىرىدە»، «كۆرگۈم كېلۈر»، «سېغىنىدىم» قاتار- لىق ۋەكىللىك ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن. بۇ شېئىر- لارنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى ئۇرغۇپ تۇرغان ۋەتەن- پەرۋەرلىك روھ تولۇپ تاشقان، ئۇسلۇبى جەھەتتە ئۇي- غۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىگە ئىجادي ۋا- رىسلىق قىلىنغان.

«تېيىپجان ئېلىيوف شېئىرلىرىدىن تاللانما» بۇگۈنكى زامان شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى: تېيىپجان ئېلىيوف (ئۇيغۇر). ۋالىڭ يىجې تەرجىمە قىلغان، گۈڭ لىيۇ كىرىش سۆز يازغان. خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى تەرىپىدىن 1982 - يىلى 7 - ئايدا نەشر قىلىنغان. تەرجىمان ئاپتورنىڭ ئۇيغۇرچە بەش قىسىم شېئىر توپلىمى ئىچىدىن شائىر ئىجادىيەتلىرە- نىڭ جەۋھەرلىرىنى تاللاپ تەرجىمە قىلغان. بۇ تۆت

تۈرگە ئايرىلىدۇ: 1. ئۇلۇغ ۋەتەننى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى مەدھىيىلەيدىغان سىياسىي لىرىكىلار. مەسىلەن: «زەپسۇ چىرايلىق كەلدى باھار»، «ۋەتەن ھەققىدە غەزەل»؛ 2. ناتوغرا ئىستىللارنى قامچىلاپ كۆچلۈك تەنقىدىي كۆچكە ئىگە ھەجۋى شېئىرلار: بۇنىڭ ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگىلىرى «ۋالاقتەگكۆرۈپىنىڭ ئۇلۇمى»، «ئاساسەن، نىڭ شىكايىتى»؛ 3. مۇھەببەت لىرىكىلىرى: بۇنىڭ ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگىلىرى «تۇگىمەس ناخشا»؛ 4. پەلسەپىۋى شېئىرلار: شائىر كۆپرەك رۇبائىيدىن پايدىلىنىپ، ئىنسان ھاياتىدىكى كىشىلىك تۇرمۇش قائىدىلىرىنى ئوبرازلىق ئوخشىتىش ئىچىگە سىڭدۈرۈۋەتكەن. بۇ شېئىرلاردا شائىرنىڭ سەمىمىي ۋەتەن، تەمكىن، ئوچۇق كۆڭۈل، يۇمۇرىستىك، زېرەك، شائىرانە پەزىلىتى ئىپادىلەنگەن. «ئۇنىڭ ئۇچۇن سالاپەتلىك ۋەتەنپەرۋەر، قەتئىيلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك، تەمكىنلىك ۋە چاققانلىق، ئوچۇق كۆڭۈللۈك ۋەتەن سىرلىق مەنىلىك بولۇش ئەزەلدىنلا قوشۇلمايدىغان ئىدى.» (گۈلچىرە ئىسرائىل سۆزى «ئانامغا تەقدىم قىلىنغان ناخشا» غا قارالسۇن)

«بۇلبۇل بىلەن باھار» بۇگۇنكى زامان شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى: ئابدۇكېرىم خوجا (ئۇيغۇر)، ئالىي يېچى، خاۋ گۇنجۇڭ تەرجىمە قىلغان. ۋالىك مىللەت كىرىش سۆز يازغان. يازغۇچىلار نەشرىياتى تەرىپىدىن 1993 ـ يىلى 7 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. بۇنىڭغا ئاپتورنىڭ ھەرخىل دەۋردىكى مۇھىم شېئىرلىرىدىن 80 پارچىسى كىرگۈزۈلگەن. توپلامدىن شائىرنىڭ شېئىر ئىجادىيىتە تەرەققىيات مۇساپىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. شېئىرنىڭ ئۇسلۇبى كۆپ خىل، لىرىك شېئىرلار، پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئىلگىرى سۈرۈلگەن شېئىرلار، ھەجۋى شېئىرلار، باللادالار بار. ئەركىن شېئىر، خەلق قوشاقلىرى، غەزەل، رۇبائىي شەكىللىرىمۇ بار. ۋەتەننىڭ باھارىنى مەدھىيىلەش، مىللەتلەر دوستلۇقىنى مەدھىيىلەش، تارىخىي ساۋاقلارنى ئەسلەش ـــ شېئىرلار توپلىمىنىڭ ئاساسلىق تېمىسى. 70 ـ 80 يىللاردا يېزىلغان «باھار ناخشىسى»، «قۇمۇل توغرىسىدا ئىككى غەزەل»، «ئەزرائىل بىلەن مەن» قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى چوڭقۇر ئەسلىمە بولۇپ، ھېسسىياتى، مەنىسى ناھايىتى چوڭقۇر، كۆچلۈك دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. بۇ شائىرنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتىدە پىشىپ يېتىلگەنلىكىنىڭ نامايەندىسى.

«كىگىز ئۆيدىن دۇنياغا يۈزلىنىش» بۇگۇنكى زامان شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى قۇربان غالى (قازاق). سەبى غازى، چالىك شىجې تەرجىمە قىلغان. يازغۇچىلار نەشرىياتى تەرىپىدىن 1982 ـ يىلى 5 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. توپلامغا ئاپتور ئۆزى «خەنزۇ ئوقۇرمەنلەرگە» دەپ كىرىش سۆز يېزىپ، شائىرنىڭ ئىجادىيەت تارىخى، شېئىر توپلىمىنىڭ نەشر قىلىنىشىدا گۈشياۋچۈەن قاتارلىق خەنزۇ شائىرلارنىڭ قىزغىن ياردىمىگە ئىگە بولغانلىقى بايان قىلىنغان. توپلامغا ئاپتورنىڭ 50 ـ 80 ـ يىللاردا ئىجاد قىلغان 32 پارچە لىرىك شېئىرى كىرگۈزۈلگەن. ئاساسىي مەزمۇنى يېڭى دەۋر يايلاققا ئېلىپ كەلگەن يېڭى تۇرمۇش، يېڭى قىياپەت مەدھىيىلەنگەن. توپلامدىكى لىرىكىلىق داستان «كىگىز ئۆيدىن دۇنياغا يۈزلىنىش» نى شائىر 1950 ـ يىلى ۋارشاۋادا ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا تىنچلىقى مۇدىرىيىتىنىڭ 2 ـ قېتىملىق يىغىنىغا قاتىنىشىپ، قايتاشىدا يازغان، داستاندا شائىرنىڭ جۇڭگو لۇق بولۇش سۈيىتى بىلەن، يۇكسەك ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى ۋە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئىپادىلەنگەن. تارىخىي غايەت زور ئۆزگىرىش ئىچىدە تۇرغان بىر ئاز سانلىق مىللەت شائىرىنىڭ يۈرەك سادالىرى بايان قىلىنغان. بۇ ئۇنىڭ داڭلىق ۋە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسىرى ھېسابلىنىدۇ.

«غەربكە كۆچۈش كۈيى» بۇگۇنكى زامان داستانى. ئاپتورى: گۈەن شىڭسەي (شىبە). پۈتۈن داستان 500 مىسرا بولۇپ، ئاپتور شىبە مىللىتى ئارىسىدا تارقالغان «كۆچۈش كۈيى» غا ئاساسەن رەتلەپ، پىششىقلاپ ئىشلەپ ئىجاد قىلغان. داستان «خەيرخوش ئانا يۇرت»، «مۇشەققەتلىك سەپەر»، «يېڭى يەر ئېچىش»، «غەربتىكى بوران ـ چاپقۇن» دېگەن تۆت قىسىمغا بۆلۈنگەن. 1764 ـ يىلى شەرقىي شىمالدا تۇرۇۋاتقان ئوچ مىڭدىن ئارتۇق شىبە ئارمىيە ۋە خەلق نىڭ چىك ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىلى چېگراسىغا سۈرگۈن قىلىنغانلىقىدەك ئېچىنىشلىق تارىخ ۋە كېيىنكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈش، يۇرت ـ ماكانىنى، دۆلەتنى قوغداشتەك تىللاردا داستان بولارلىق ئىش ـ ئىزلىرى بايان قىلىنغان. بۇ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى مەدھىيىلەيدىغان شىبە خەلقىنىڭ تارىخىي داستانى بولۇپ، شەكلى جەھەتتە خەلق ناخشىسى ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. تىلى ئاددىي، قانائەتلەندۈرەرلىك، ئوقۇغانسېرى ئوقۇغۇسى كېلىدۇ. شۇڭا، شىبە خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان. 1981 ـ يىلى 1 ـ

نۇۋەللىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە مۇنەۋۋەر داستان مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

يېڭى چېگرا شېئىرلىرى جۇڭگو شېئىرىيىتى مۇنبىرىدە XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا يېڭىدىن باش كۆتۈرگەن بىر شېئىرىيەت ئېقىمى. «يېڭى چېگرا شېئىرلىرى» «غەربىي رايون شېئىرى- قوشاقلىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە شائىرلار: چالاق ياۋ، جۇئاۋ، يالاق مۇ ۋە جالاق دېيى قاتارلىقلار. ئۇلار جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدا ياشىغان ھەم غەربىي رايونىنى ئېچىش، گۈللەندۈرۈشتەك ئىجتىمائىي ئۇرمۇش ئۇزگىرىشلىرىنىڭ تەسىرىگە، ھەم ئۇزاقتىن- ئۇزاق تارقىلىپ يۇرگەن چېگرا شېئىرلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، ئەدەبىياتنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكىنى زامانىۋى ئېچىكى مەزمۇن بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، شېئىرلاشتۇرۇپ ئىپادىلىگەن. ئۇلار يۈلغۇن، توغراق، تۇلپار، بۇركۇتلەرنى يازغان؛ كەلكە كەتكەن قۇملۇقلار، چۆل- جەزىرىلەر، قارلىق تاغ، مۇز داۋانلار، تالاق سۇلالىسى خارابىسى، يىپەك يولىنىڭ قىياپىتىنى يازغان؛ بىنەم ئاچقۇچىلارنىڭ جاپالىق ئىگىلىك يارىتىشى، ئادەم بىلەن تەبىئەتنىڭ توقۇنۇشى قاتارلىقلارنى يازغان... ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى بۇگۇنكى زامانداشلىرى يول ئاچقۇچىلار، ئىلگىرىلىگۈچىلەرنىڭ قەلبىنى ئىپادىلىگەن. ئۇلارنىڭ ژانىرلىرى ۋە ئۇسلۇبىدا گۈزەللىككە ئىنتىلىش، شۇنداقلا ئىندىۋىدۇاللىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، شۇڭا مەردانە، قەيسەر، جۇشقۇن شېئىرىي ئۇسلۇب شەكىللەنگەن بولۇپ، بۇگۇنكى زامان شېئىرىيەت تەرەققىياتىدا تېگىشلىك ئورۇنغا ئىگە.

«ئەۋلىيا تاغ» بۇگۇنكى زامان شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى جۇئاۋ. ئازادلىق ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى 1984 - يىلى 11 - ئايدا نەشر قىلغان. توپلامغا 40 پارچە لىرىك شېئىر كىرگۈزۈلگەن. ئاپتور كۆچلۈك ھاياجان بىلەن ھىمالايا تېغى، گاندىس تېغى، قاراقۇرۇم تېغىنى ساقلاۋاتقان چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرىنى مەدھىيىلىگەن. ئۇلارنىڭ كىشىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان ئۇرمۇش شارائىتىنى تەسۋىرلەپ دەۋرىمىزدىكى ھەربىيلەرنىڭ سەممىي، ۋەتەنگە جاۋاب قايتۇرۇشتەك ئۇلۇغ قىزغىن ھېسسىياتىنى ئىپادىلىگەن. توپلامدىكى شېئىرلار كىشى قەلبىنى ھاياجانغا سالىدىغان بەدىئىي كۈچكە ئىگە. 1985 - يىلى 2 - نۇۋەتلىك مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر يېڭى شېئىرلار مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«شىپپىدە توختاش» بۇگۇنكى زامان شېئىرلار توپلىمى. ئاپتورى: شېن ۋې. بەيخۇا ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى 1995 - يىلى نەشر قىلغان. «XX ئەسىر ئەدەبىيات چولپان مەجمۇئەسى» نىڭ بىر تۈرى. بۇنىڭغا ئاپتورنىڭ 90 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا يازغان 61 لىرىك شېئىرلىرى كىرگۈزۈلگەن. توپلام «يۇرتقا قايتىش يولى»، «ئەينەكتىكى ئىقرارى»، «قۇياش ئۇدۇلىدىكى شىنجاڭ»، «شىپپىدە توختاش» قاتارلىق توققۇز قىسىمغا بۆلۈنگەن. بۇ شېئىرلار جۇشقۇن، جاراڭلىق، يېڭى چېگرا شېئىرلىرىغا ئوخشىمايدۇ. ئاپتور كۆپىنچە ساپ مۇھەببەتكە تولغان نەزەرى بىلەن غەربىي شىمالدىكى كىشىلىك ھاياتنى كۆزىتىپ، جانلىق شېئىرىي ئىبارىلەر، ھاياجانغا تولغان ھېسسىيات تې ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ ھاياتلىق تۇيغۇلىرى ۋە چوڭقۇر ئەسلىمىلىرىنى ئىپادىلىگەن. «چاڭجياڭنىڭ جەنۇبىدىكى سۇ ماكانىدىكى نازۇك ھېسسىيات بىلەن غەربىي شىمالدىكى ئىپتىخارلىققا تولغان سادىدا ھېسسىيات ئوتۇنىڭ شېئىرلار توپلىمىدا بىرىكىپ كەتكەن». (يالاق كۇاڭمىڭنىڭ «ئاخىرقى سۆز» نگە قارالاق). بۇ شېئىرلار توپلىمى 1997 - يىلى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ تۇنجى نۇۋەتلىك لۇشۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«چېنىقىش» بۇگۇنكى زامان ھېكايىلەر توپلىمى. ئاپتورى: زوئۇن قادىرى (ئۇيغۇر). يۇسۇپ خوجايىق خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلغان. يازغۇچىلار نەشرىياتى 1958 - يىلى 5 - ئايدا نەشر قىلغان. توپلامغا تۆت ھېكايە كىرگۈزۈلگەن. توپلامدىكى «ماغدۇر كەلكەندە»، «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «مېھرىبان سېستىرا» 40- يىللارنىڭ ئاخىرىدا يېزىلغان. بۇنىڭدا ئاساسلىقى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دېموكراتىيە، ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى كۈرەشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. «چېنىقىش» 1956 - يىلى يېزىلغان. بۇنىڭدا سەرگەردان مەتنىيازنىڭ يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىدە چېنىقىپ، بەختلىك يېڭى تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكى ھېكايە قىلىنغان؛ ھېكايىدە ئاق كۆڭۈل، ھۇرۇن، لېكىن سەممىي، يۈمۇرلۇق خاراكتېرگە ئىگە مەتنىيازنىڭ تىپىك ئوبرازى يارىتىلغان. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ يېڭىدىن باش كۆتۈرگەن ھېكايە ئىجادىيىتىدىكى مۇھىم نەتىجىسى. 1979 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ دۆلەت قۇرۇلغاندىن بۇيانقى 30 يىللىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«دولان دەرياسى بويىدا» بۇگۈنكى زامان رومانى. ئاپتورى: جۇڤېي. شاڭخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتى 1961 ـ يىل 10 ـ ئايدا نەشر قىلغان. روماندا ئۇيغۇر ياش، يالالنما دېھقان قادىرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى ۋە مۇھەببەت ماجىرالىرى يېپ ئوچى قىلىنىپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇش ھارـ پىسىدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ دولان دەرياسى بويىدا ياشاـ ۋاتقان ئۇيغۇرلار بىلەن گومىنداڭ يەرلىك قوراللىق كۈچلىرىنىڭ كاتتىۋېشى، ئەكسىيەتچىل باي ـ پومېشـ چىكلار ئوتتۇرىسىدىكى ھايات ـ ماماتلىق كۈرەش ئەكس ئەتتۇرۇلگەن. رومانىدىكى ۋەقەلىكلەر ئەگرى ـ توقاي، تەسرلىك بولۇپ، ئاساسلىق پېرسوناژ قادىر، ئانارخان قاتارلىقلارنىڭ جانلىق ئوبرازى يارىتىلغان، قويۇق مىللىي تۇرمۇش تۇسىغا ئىگە. بۇ خەنزۇ يازغۇـ چى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇشىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەكس ئەتتۇرگەن تۇنجى رومان، دەسلەپكى نەشرىدە تىراژى 50 مىڭدىن ئېشىپ، كەڭ دائىرىدە قارشى ئېلىنىشقا ئېرىشكەن. ئىنگلىزچە چىقىدىغان «جۇڭگو ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا تۇنجى باب تەرجىمىسى بېسىلىپ، چەت ئەلـ لىكلەرگە تونۇشتۇرۇلغان.

«قازاق چارۋىچىلىق فېرمـ مىسىدا» بۇگۈنكى زامان نەسرلەر توپلىمى. ئاپتورى: بى يې. يازغۇچىلار نەشرىياتى 1957 ـ يىلى 9 ـ ئايدا نەشر قىلغان. بۇ توپلامغا ئاپتورنىڭ 50 ـ يىللارـ نىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شىنجاڭ تۇرمۇشىدىن يازغان نەسر، ئوچېركلىرىدىن 35 پارچىسى كىرگۈزۈلگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى ھەر مىللەت شىنجاڭ خەلقىنىڭ چېگرا رايونىنى گۈللەنـ دۈرۈشتىكى روھىي قىياپىتى ھەم ۋەتەنىمىزنىڭ غەرـ بىي چېگرا رايونىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل تەبىئىي مەنزىرەـ سى، مول مەزمۇنلۇق مىللىي ئورپ ـ ئادەتلىرى تەسـ ۋىرلەنگەن. كىتابتىكى «تەڭرىتاغ مەنزىرىسى»، «جەـ نۇبىي شىنجاڭ مەنزىرىسى»، «قازاق چارۋىچىلىق فېرـ مىسىدا» قاتارلىق تۆت پارچە داڭلىق ئەسەر كەڭ كىتابـ خانلارنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بولغان. «تەڭـ رىتاغ مەنزىرىسى» ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تىل ـ ئەدەبـ يات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن.

«قاراماي تەسرانلىرى» بۇگۈنكى زامان نەسرلەر توپلىمى. ئاپتورى: لېۋ شياۋۇ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1957 ـ يىلى نەشر قىلغان. بۇنىڭغا 16 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، 100 مىڭ خەتـ تىن ئاشىدۇ. شېئىرىي ھېسسىياتقا تولغان بۇ لىرىك نەسرلەردە قاراماي نېفىتلىكىنىڭ ئىگىلىك تىكلەش مەزگىلىدىكى تۇرمۇش كارتىنىسى ئەينەن ھاسىرلىـ گەن، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن نېفىتلىك قۇرغۇچىلارنىڭ گۈزەل ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن. بۇ، ئاپتورنىڭ 1999 ـ يىلى نېفىت سانائىتىنى ژانىر قىلىپ يارانغان ئەدەبىي ئىجاـ دىيەت ساھەسىدىكى گەۋدىلىك تۇھپىسى، «جۇڭخۇا تۇـ مۇر ئادەم ئەدەبىيات مۇكاپاتى» شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېـ رىشكەن.

«ۋاڭ يۈخۇ ھېكايە، نەسرلىرىدىن تالـلانما» بۇگۈنكى زامان ئەدەبىي ئەسەرلەر توپلىمى. ئاپتورى ۋاڭ يۈخۇ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985 ـ يىلى 7 ـ ئايدا نەشر قىلغان. ئاپتورنىڭ نەسر، ھېكايە، ئەدەبىي ئاخباراتلىرىدىن 18 پارچىسى كىرگۈزۈلگەن. نەسرده شىنجاڭدىكى تارىخىي ئۆزگىرىشلەر ئالاھىدە بايان قىلىنىپ، بىرمۇنچە چوڭـ چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر، تارىخىي شەخسلەر تەسۋىرلەـ گەن. ۋەكىللىك ئەسەرلىرىدىن: «دۇنيە باشلىق چىڭ يۆچاڭ»، «ئاقسۇ سىماغول»، «مۇئاۋىن رەئىس جۇدې شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈردى»، «تۇرپاندىكى ئايەتتىن قۇتقۇزۇش ئىشلىرى توغرىسىدا» قاتارلىقلار بار. ھېكايىلەرنىڭ كۆپ قىسمىدا شىنجاڭدىكى قېرىنـ داش مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشى تېما قىلىنغان. ۋەكىلـ لىك ئەسەرلىرى: «ئەخمەت بىلەن پەرىدە»، «كەچـ كۈزدىكى باھار گۈلى»، «كارىزچى رەھىم» قاتارلىقلار بار. بۇ ھېكايىلەر ئوقۇرمەنلەرگە ئىستېتىك زوق ئاتا قىلىپ، خەنزۇ يازغۇچىلارنىڭ قېرىنداش مىللەتلەرـ نىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۇرۇشىگە پايدىلىق ئىجادىي تەجرىبە يارىتىپ بەردى.

«قاۋسىلقان ھېكايە، نەسرلىرىدىن تالـ لانما» بۇگۈنكى زامان ئەدەبىي ئەسەرلەر توپلىمى. ئاپتورى: قاۋسىلقان (قازاق)، تۇزگۈچى جاڭ يۈ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1982 ـ يىلى 10 ـ ئايدا نەشر قىلغان. توپلامغا ئون پارچە نەسر، ھېكايە كىرـ گۈزۈلگەن. ۋەكىللىك ئەسەرلىرىدىن: «تۇنجى قەدەمـ دە» (1957 ـ يىلى)، «ئون يىللىقنىڭ ئەمگەك نەمۇـ نىچىسى» (1959 ـ يىلى)، «يېڭى يايلاق» (1962ـ يىلى)، «ئىسلامنىڭ تەكتۇشى»، «يېزىدا باھار» (1963 ـ يىلى) قاتارلىقلار بار. بۇ ئەسەرلەردە ئاساـ سەن 50 ـ 60 ـ يىللاردىكى قازاقلارنىڭ يايلاق تۇرمۇـ

شىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يېڭى ئىش، يېڭى كىشىلەر تەسۋىرلىنىپ، فېئودالىق ئەكسىيەتچىل ئىدىيە ۋە خۇراپاتلىق ھەرىكەتلىرى ئېچىپ تاشلانغان. بۇ ئەسەرلەر ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگودىكى قازاقلارنىڭ بۈگۈنكى زامان ھېكايە ئىجادىيىتىدە ئالغا دەسلەپكى نادىر ئەسەر دەپ ھېسابلانغان ۋە خەنزۇچە، ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلىنىپ مەملىكەت ئىچى - سىرتىغا تونۇشتۇرۇلغان.

«ۋالق مېڭىنىڭ شىنجالق تېمىسىدىكى ھېكايە، ئەسرلىرىدىن تاللانمىلار» بۈگۈنكى زامان ئەدەبىي ئەسەرلەر توپلىمى. ئاپتورى: ۋالق مېڭ؛ چېن بەيجۇڭ، شيا گۈەنجۇلار تۈزگەن. شىنجالق ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1993 - يىلى 7 - ئايدا نەشر قىلغان. توپلامغا ۋالق مېڭنىڭ ھەر مىللەت شىنجالق خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن 20 پارچە ھېكايىسى، 16 پارچە نەسرى كىرگۈزۈلگەن، 400 مىڭ خەتتىن ئاشىدۇ. بۇ توپلامدا ۋالق مېڭنىڭ شىنجالق تېمىسىدىكى قىلىنغان ئىجادىيەت نەتىجىلىرى مەركەزلىك نامايان قىلىنغان. «تۇنىنىڭ كۆزى»، «مەمەت چوڭاتنىڭ ئۈنى تۈلغان ئىشلىرى»، «ئۇزۇنىڭ جېنىسى» قاتارلىق ھېكايىلەر، «ئارىلاشما»، «زەڭگەر كۆز» قاتارلىق پوۋېستلار، «يۈرتقا سەپەر» قاتارلىق نەسرىلەردە كۆپ خىل بەدىئىي ئۇسۇل قوللىنىلىپ، 60 - 70 - يىللاردىكى شىنجالڭدىكى ئىجتىمائىي تۈرمۇش ئۆزگىرىشلىرى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ رېئال تۇرمۇشى ۋە ئۇرۇپ-ئادەتلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەرنىڭ بەدىئىي ئوبرازى يارىتىلغان، نۇرغۇن ئەسەرلىرى ئۇيغۇرچە، قازاقچىگە تەرجىمە قىلىنىپ، شىنجالڭدىكى ھەر مىللەت ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا چوڭقۇر تەسىر پەيدا قىلغان.

«جۇڭخۇا قىممەتلىك نەسرلىرى. جۇتاۋ توملىمى» بۈگۈنكى زامان ئەدەبىي ئەسەرلەر توپلىمى. ئاپتورى: جۇتاۋ. خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى 1955 - يىلى 12 - ئايدا نەشر قىلغان. بۇ تومغا 36 پارچە نەسر كىرگۈزۈلگەن. جۇڭگونىڭ غەربىي رايونىدىكى تاغ - دەريالار، داڭلىق شەخسلەر ئاساسىي تېما قىلىنىپ ئالدىنقى بىلەن تەبىئەت، ئادەم بىلەن تارىخ ئوتتۇرىسىدىكى توقۇنۇش ۋە ئىناقلىق تەسۋىرلىنىپ، ھېسسىي ھايات سىنمىقى ۋە ئەقلىي پەلسەپىلىك ئوي - پىكىرلەر غەربىي رايونىدىكى مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا گەۋدىلەندۈرۈلگەن. داڭلىرىنىڭ كەڭلىكى، تارىخىي ھېسسىياتى-نىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئۇزاققىچە جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە ئىكەنلىكى بۇ نەسرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى ھېسابلىنىدۇ، شۇڭا ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەر «غەربىي رايونىڭ كاتتا نەسرلىرى» دەپ ئاتىغان. 1997 - يىلى جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك لۇشۈن ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«قىزىل تاغ باتۇرلىرى» بۈگۈنكى زامان رومانى. ئاپتورى: قەييۇم تۇردى (ئۇيغۇر)؛ ماجۇن، مېھن، لىيۇفاجۇنلەر تەرجىمە قىلغان. 1975 - يىلى شىنجالڭ خەلق نەشرىياتى بىلەن خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتى ئورتاق ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە نەشر قىلغان. بۇ ئۇيغۇر بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتى تەرەققىيات تارىخىدا بىرقەدەر تەسىرى بار تۇنجى رومان. رومانىدا ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ تاغدىكى قار سۇلىرىنى تۆۋەنگە باشلاپ، دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى ياخشىلاش جەريانىدىكى ئۇنۇتكۇر مۇرەككەپ زىددىيەتلىك كۆرەشلىرى بايان قىلىنىپ، سابىر، تۇراخۇن، تۆمۈر بوۋاي قاتارلىقلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. بۇ ئەسەر قويۇق دەۋر تۇسىگە ۋە روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، شۇ دەۋردىكى ئەدەبىيات ئالاھىدىلىكىنىڭ تامغىسى بېسىلغان.

«كۆرەشچان يىللار» بۈگۈنكى زامان رومانى. ئاپتورى: قەييۇم تۇردى (ئۇيغۇر). بۇ تريلوگىيىنىڭ 1 - تومى «تاڭ ئالدىدا»؛ 2 - تومى «زەرەپشان ئۇستىدە نۇر»؛ 3 - تومى «باھار ناخشىسى». 2 - تومىنى لىيۇفاجۇن، لىياڭ شۇجۇڭ تەرجىمە قىلغان، شىنجالڭ خەلق نەشرىياتى 1983 - يىلى نەشر قىلغان. رومانىدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇش ھارپىسىدا بولۇپ ئوتتەن ئۇيغۇر يېزىلىرىدىكى ئۆتكۈر مۇرەككەپ سىنىپىي كۈرەش ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ دېموكراتىك ئىسلاھاتقا قاتنىشىپ، فېئودالىق ئېزىشتىن قۇتۇلۇپ، يېڭى تۇرمۇشقا ماڭغانلىقىدىن ئىبارەت جەريانى تەسۋىرلىنىپ، نامرات دېھقانلار، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى، سەھرادىكى ئوقۇتقۇچىلار، سەرگەردان ناخشىچىلار، دىنىي زاتلار ۋە ئەكسىيەتچى بەگ - غوجام قاتارلىقلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان قاتلامدىكى ئوبرازى يارىتىلىپ، پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ غەلبىسى مەدھىيىلەنگەن. بۇ ئۇيغۇر يازغۇچىسىنىڭ تۇنجى قېتىم ئۆز تىلىدا ئۇزۇنىڭ ئازادلىق تارىخىنى تەسۋىرلىگەن رومانى. رومانىنىڭ 2 - تومى 1 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدە-

بىي ئىجادىيىتىدە مۇنەۋۋەر رومان مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«ئىزدىنىش» بۇگۈنكى زامان رومانى. ئاپتورى: زوردۇن سابىر (ئۇيغۇر). شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1984 - يىلى ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغان. 1987 - يىلى خەنزۇچە نەشر قىلىنغان، ژاڭ يىجى، ماشۇجۇن لەر تەرجىمە قىلغان. 1988 - يىلى نېمىسچىگە تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنغان. ئەسەردە باش پېرسوناژ ئەلانىڭ ئۆسۈپ - يېتىلىش جەريانى يېپ ئۆچى قىلىنىپ، 50 - 60 - يىللاردىكى ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ تۇرمۇش يولى ۋە روھىي قىياپىتى ئېچىپ بېرىلگەن؛ ئۇلارنىڭ غايىسى، كەسپىي ئىشلىرى، مۇھەببەت ۋە دوستلۇقى ھەر تەرەپتىن تەسۋىرلەنگەن، ئىنتايىن «سول» سىياسىي لۇشىيەننىڭ ئۇلاردا يۇرەك پارىسى پەيدا قىلغانلىقى پاش قىلىنغان. پۈتۈن رومانداۋ ئەلا، ھاشىم، رازىيە، گۈزەلئاي، رەقىب قاتارلىق مىجەز - خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان ياش زىيالىيلارنىڭ جاڭ لىق ئوبرازى يارىتىلغان. بۇ، بۇگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا زىيالىيلارنىڭ تۇرمۇشى، تەقدىرى تېما قىلىنغان تۇنجى رومان. 1985 - يىلى 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە مۇنەۋۋەر رومان مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«ئويغانغان زېمىن» بۇگۈنكى زامان تارىخىي رومانى. ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغان. ئاپتورى: ئابدۇرەھىم ئوتكۇر (ئۇيغۇر). پۈتۈن كىتاب ئۈچ قىسىم بولۇپ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1988 - يىلى 1 - قىسمىنى، 1994 - يىلى 2 - قىسمىنى نەشر قىلغان؛ ئاپتور ۋاپات بولغانلىقتىن 3 - قىسمىنى تاماملىيالماي قالغان. ئالدىنقى ئىككى قىسمى جەمئىي 700 نەچچە مىڭ خەت. رومانداۋ 1931 - يىلى قۇمۇل قاتارلىق جايلاردىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ جەن شۇرىننىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى ئاساسىي لىنىيە قىلىنىپ، XX ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىدىن 30 - يىللارنىڭ بېشىغا قەدەر شىنجاڭدا بولۇپ ئوتكەن مۇرەككەپ ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ ھەيۋەتلىك دولقۇنلىرى تەسۋىرلىنىپ، ئوخشاش بولمىغان سىنىپ، قاتلام، مىللەتلەردىن بولغان نۇرغۇن پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ باشلىقى، كېيىن مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر پايدىلىنىپ كەتكەن خوجىنىياز، ئىككى قېتىم ئەسكەر تارتىپ شىنجاڭغا كىرىپ قالايمىقانچىلىق چىقارغان خوجىزۇ «گاسىلىك» ماجۇڭيىڭ، قالايمىقان ئۇرۇشتا ئاستا - ئاستا شىنجاڭ ھاكىمىيىتىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان مىلىتارىست شېڭ شىسەي قاتارلىق خاراكتېرى مۇرەككەپ، ئۆزگىرىشچان تارىخىي شەخسلەر. نىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. رومان ئېپوس (تارىخىي داستان) شەكلىدىكى ھەجمى چوڭ كاتتا ئەسەر بولۇپ، رېئالىزملىق ئۇسۇل بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ بەدىئىي ئەنئەنىسى ياخشى بىرىكتۈرۈلگەن، تارىخىي چىنلىق بىلەن بەدىئىي چىنلىق نىسپىي بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىي رومانچىلىق ئىجادىيىتى يېڭى سەۋىگە كۆتۈرۈلگەن. 1992 - يىلى 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە مۇنەۋۋەر رومان مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«ئارمان چوققىسىدا» بۇگۈنكى زامان رومانى. ئاپتورى: جاقىپ مىرزاقان (قازاق). شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1979 - يىلى قازاقچە نەشر قىلغان، 1982 - يىلى خەنزۇچە نەشر قىلغان، ياۋچېڭشۇن، جۇمان خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلغان. بۇ جۇڭگودىكى قازاقلارنىڭ ئەدەبىيات تەرەققىيات تارىخىدىكى تۇنجى رومان. ئەسەردە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇش ھارپىسىدا قازاق يايلاقلىرىدىكى نامرات چارۋىچىلارنىڭ كومپارتىيە رەھبەرلىكىدە شىنجاڭغا كىرگەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ، مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ ئېلىپ بارغان تەسىرلىك كۆرەشلىرى تەسۋىرلەنگەن. رومانداۋ نامرات چارۋىچى پولات، سەۋلى، زىيالىلىي ئابدىل قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان، مەلۇم دەرىجىدە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە. «ئەدەبىيات - سەنئەت گېزىتى»، «بېيجىڭ كەچلىك گېزىتى» ماقالە بېسىپ، بۇ رومانىنىڭ جۇڭگو قازاقلىرىنىڭ بۈگۈنكى زامان ئەدەبىياتىدا باشلامچىلىق ئەھمىيىتكە ئىگە ئىكەنلىكى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

«بۈكە باتۇر» بۇگۈنكى زامان تارىخىي رومانى. ئاپتورى: شەمس قۇمار (قازاق). شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1987 - يىلى نەشر قىلغان. پۈتۈن كىتاب 300 مىڭ خەتتىن ئاشىدۇ. بۇنىڭدا XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا بۈكە ۋەكىللىكىدىكى قازاق خەلقىنىڭ يۇرت - ماكان ئىزدەپ يايلاق ئاچقانلىق تارىخىي ۋەقەلىرى تەسۋىرلەنگەن. ئەسەر تارىخ بىلەن بەدىئىي چىنلىق بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئاشۇ دەۋردىكى قازاق ھۆكۈمرانلىرى ۋە ئەكسىيەتچى دائىرىلەرنىڭ يايلاق خەلقىگە ئېلىپ كەلگەن

گەن ئاپەت ۋە كۆلپەتلىرى ئېچىپ تاشلىنىپ، قازاق خەلقىنىڭ فېئودال ھۆكۈمرانلارغا قارشى تۇرغانلىقى، قۇربان بېرىشتىن قورقماي، تاغ - دەريا-لاردىن ئۆتۈپ، تالاي مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، ئەركىن تۇرمۇشقا ئىنتىلىپ، بەختلىك ئائىلە قۇرۇشتەك ئۇلۇغۋار ھەرىكىتى ۋە كۆرەش روھى مەد-ھىيىلەنگەن. رومانىنىڭ ۋەقەلىكى ئەگرى - توقاي، مۇرەككەپ، پېرسونا‌ژلارنىڭ ئوبرازى ئىنچىكىلىك بە-لەن يارىتىلغان. بۇ كىتاب ئۇچ قېتىم نەشر قىلىنغان. 1992 - يىلى 4- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە مۇنەۋۋەر رومان مۇكاپا-تىغا ئېرىشكەن.

«تەقدىر» بۇگۈنكى زامان تارىخىي رومانى. مۇئەللىپ نەشرىنىڭ نامى «ئاماتاي باۋرۇ». ئاپتورى: خاۋ. بادەي. دىڭ شىخاۋ تەرجىمە قىلغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن 1997 - يىلى نەشر قىلىنغان. بۇ، شىنجاڭدىكى مۇئەللىلارنىڭ ئانا تىلدا يېزىلغان، خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنغان تۇنجى رومانى. رومانىدا «جاڭخىرچى» ئاماتاي باۋرۇنىڭ ھايات سەرگۈ-زەشتىلىرى ئاساسىي لىنىيە قىلىنىپ، 20 - ئەسىر-نىڭ 30 - 40 - يىللىرىدا مۇئەللىلارنىڭ شىنجاڭ، گەنسۇدا ئولتۇراقلاشقان رايونلىرىنىڭ ئىجتىمائىي قە-يىپتى كەڭ دائىرىدە تەسۋىرلىنىپ، ئاشۇ ئەنسىز يىل-لاردىكى ھەرخىل سىياسىي كۈچلەرنىڭ مۇرەككەپ مۇ-ناسىۋىتى ۋە كۆرەشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، مۇئەللە-لارنىڭ ئەركىنلىك، ئازادلىققا ئىنتىلىشتەك جاپا - مۇشەققەتلىك ئەگرى - توقاي مۇساپىسى نامايان قىلىن-غان. ياش چارۋىچى ئاماتاي باۋرۇنىڭ سىياسىي توقۇ-نۇشنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىشتەك مۇرەككەپ ئوبرازى يارىتىلغان. كىتابتا قەھرىمانلىق داستانى «جاڭ-غىر» دىن ئارىيە ۋە توي - مەرىكە، ئاجرىشىش، كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق مىللىي ئۇرپ - ئادەت كارتە-نىلىرى كىرىشتۈرۈلگەن، بۇ ئارقىلىق ئۇيغۇر مۇئە-ئەللىرىنىڭ مول مەزمۇنلۇق مىللىي مەدەنىيىتى يارە-قىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

«قەھرىمانلار» بۇگۈنكى زامان يۇرۇشلۇك تا-رىخىي رومان. ئاپتورى: گوجىنەن (شىبە). 1996- يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى شىبەچە ۋە خەنزۇچە نەشر قىلغان. 1 - قىسىم «يۇرتقا مۇھەببەت»، 2 - قىسىم «ئوسۇنلارغا نەزەر»، جەمئىي 270 مىڭ خەت، جىن بىكجى كىرىش سۆز يازغان. 3 - قىسمى «دەشت بايازاۋاندىكى نۇرلۇق مەرۋايىت» تېخى نەشر قىلىنمە-غان. 1 - قىسىمدا شىبە ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر ۋە ئولارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى بولۇپ، 3000 دىن ئار-تۇق كىشى شەرقىي شىمالدىكى يۇرتىدىن XVII ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئون مىڭ چاقىرىم يول يە-سىپ، يەتكۈچە جاپا - مۇشەققەتلەرنى تارتىپ، غەربكە كۆچۈپ، ئىلى ۋادىسىدا بوز يەر ئېچىپ چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرگەن تەسىرلىك مۇساپىلىرى ئەكس ئەتتۈ-رۈلگەن؛ 2 - قىسىمدا شىبە كومانىدىر- جەڭچە-لەرنىڭ قوماندانى تۇربۇتنىڭ باشلامچىلىقىدا ئۆستەڭ چېپىپ، ئىلى دەرياسىدىن سۇ باشلاپ بوز يەر ئاچقان تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى تەسۋىرلەنگەن. رومانىدا شىبە ئوغۇل - قىزلىرىنىڭ چېگرا رايونىنى قوغداش، چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈشكە قوشقان تۆھپىلىرى، يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى قىزغىن مەدھىيىلەن-گەن؛ مىجەز - خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان نۇرغۇن كىشىلەردىن تەركىب تاپقان شىبە قەھرىمان ئوغۇل - قىزلىرىنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. بۇ شىبە ئەدەبىيات تارىخىدا ئېپوس ئالاھىدىلىكىگە ئىگە تۇنجى رومان. شىبەچە نەشرى مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر كىتاب مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇ-كاپاتقا ئېرىشكەن.

«نورمان بوۋاي بىلەن ئوۋ ئىتى بارس» بۇگۈنكى زامان ھېكايىسى. ئاپتورى: ئەكبەر مىجىت (قازاق). 1979 - يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇر-نىلىنىڭ 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان. كېيىن «ئاھ! 15 ياشلىق خالىدەم...» (خەلق ئەدەبىيات نەشرىياتى 1984 - يىلى نەشر قىلغان) دېگەن ھېكايىلەر توپلىمى-غا كىرگۈزۈلگەن. ھېكايىدە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ غالچىسى خوجايىننىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىش ئۈ-چۈن نورمان بوۋاينىڭ بىر ئوۋ ئىتىنى تارتىۋالغانلىقى، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىنمۇ بوۋايغا تۆھمەت قىلىنغانلىقى تەسۋىرلەنگەن ۋە نورمان بوۋاينىڭ رەھىمسىز پاكىت ئالدىدا غەزەپلەنگەنلىكى، كاللا ئىشلىتىپ ئويغانغانلىقى، قارشىلىق كۆرسەتكەن-لىكى جانلىق ئىپادىلىنىپ، نورمان بوۋاينىڭ ئاق كۆ-ڭۈل، ساپ دىل، خۇش چاقچاق ئوبرازى مۇۋەپپەقىيەت-لىك يارىتىلغان. ھېكايە روشەن دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، 2- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر ھېكايىلەر قاتارىدا مۇ-كاپاتقا ئېرىشكەن.

«ئەڭرىتاغ ئېتىكىدىكى ئەسكەرلەر» بۇگۈنكى زامان هېكايىسى. ئاپتورى: لى بىنكۇي. 1980 - يىلى 9 - ئايدا «ئازادلىق ئارمىيىسى ئەدەبىيات - سەنئىتى» دە ئېلان قىلىنغان. هېكايىدە ئاساسىي قۇرۇلۇش قىسىملىرىنىڭ شىنجاڭ تەڭرىتاغ ناھىيىلىنى ياسىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. هېكايىدە بىر تۈركۈم تەڭرىتاغ ئېتىكىدىكى ئەسكەرلەر دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ۋە شىنجاڭدىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ بەختىنى كۆزلەپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىش، قۇربان بېرىشتەك پىداكارلىق روهى ئىپادىلەنگەن. مۇئاۋىن يېڭجاڭ جېڭ جىتۈڭنىڭ يۈكسەك پەزىلىتى ۋە بۇگۈنكى زامان هەربىيلىرىنىڭ يارقىن ئوبرازى يارىتىلغان. تەڭرىتاغنىڭ قىياپىتى جانلىق تەسۋىرلىنىپ، هەيۋەتلىك، مۇجەسسەم كۆرۈنۈشلەر هېكايىنىڭ قىممىتىنى ئاشۇرغان. 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر هېكايىلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. كېيىن ئاپتور تاڭ دۈڭ بىلەن هەمكارلىشىپ، هېكايىنى «تەڭرىتاغ ئېتىكىدە» دېگەن نام بىلەن درامىغا ئۆزگەرتكەن. 1980 - 1981 - يىللىرى مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«ئەسكەر ماشىنىسى» بۇگۈنكى زامان هېكايىسى. ئاپتورى: تاڭ دۈڭ. 1988 - يىلى «خەلق ئەدەبىياتى» نىڭ 5 - سانىدا ئېلان قىلىنغان. هېكايىدە ئايال سانىتار چىن يۈنىڭ ئىككى قېتىم قارا قۇرۇم تېغىغا چىققانلىق سەرگۈزەشتىسى ۋە ئۇچىكى هېسسىياتلىرى بايان قىلىنغان. چېگرا مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسىدىكى شوپۇر شاڭ گۈەنشىڭنىڭ جاپا - مۇشەققەتتىن قورقماي، قاراۋۇلخانىنى ئۆز ئۈيىدەك بىلىپ، پىدا-كارلىق كۆرسەتكەن روهى ۋە ئومىدۋار، قەيسەر، چوڭقۇر مۇهەببەتكە تولغان ئىنسانىي خىسلىتى تەسۋىرلەنگەن. لېيۈەيۇ بۇ هېكايە «قارا قۇرۇم تاغ روهى» نى يېزىش ئارقىلىق «قارا قۇرۇم تېغىدىن ئىبارەت بۇ تېپىك مۇهىتتىكى تېپىك خىسلەتنى يارىتىش» دېگەن. 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك نادىر هېكايىلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1999 - يىلى يازغۇچىلار نەشرىياتى نەشر قىلغان «جۇمھۇرىيەتنىڭ 50 يىللىق داڭلىق ئەدەبىي ئەسەرلەر غەزىنىسى» هېكايىلەر توپلىمى» غا كىرگۈزۈلگەن.

«چېگرا رايونىدىكى ئاجايىپ - غارايىپلار» بۇگۈنكى زامان ئەدەبىي ئاخباراتى. مېڭ چىبي (موڭغۇل)، جاڭ لي (ئايال) بىرلىكتە يازغان. 1983 - يىلى «دەۋر» ژۇرنىلىنىڭ 1 - سانىدا ئېلان قىلىنغان، ئەسەردە 30 - يىللارنىڭ باشلىرىدا خوتەن ۋىلايىتىدە يۈز بەرگەن بىر قېتىملىق مىللىي بۆلگۈنچىلىك توپىلىڭىدا قاراقاش ناهىيىسىدىكى ئۇيغۇر سودىگەر ساقىنىڭ ئىككى خەنزۇ بالىنى قۇتقۇزۇپ چىقىپ بېقىۋالغانلىقى هېكايە قىلىنغان. باش پېرسوناژ بىلەن ئۇنىڭ ئۈيىدىكى بالىلارنىڭ بىللە ياشىغانلىقى، چوڭ بولغانلىقى تەسۋىرلىنىپ، ئىككى مىللەتتىن بولغان قان قېرىنداشلارنىڭ ئالاهىدە ئاتىلىسى تەسۋىرلەنگەن. 40 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئۇرۇش مالىمانچىلىقى بۇ ئائىلىدىكى قېرىنداشلارنى ئايرىۋەتكەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشقا - باشقا مىللەتتىن بولغان يەنفې بىلەن خالىق ئاكا - ئۇكىلارنىڭ نۇرغۇن ئەگىرى - توقايلىقلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، چېگرا شەهىرى ئۈرۈمچىدە جەم بولغانلىقى يېزىلغان. ئۇلار «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ مەسۇولى» دەپ قارىلىپ، كىشىلەر تەرىپىدىن تەرىپلەنگەن. 1985- يىلى 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك نادىر ئەدەبىي ئاخبارات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شۇ يىلى 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتىدە شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«غۇنچەم» هازىرقى زامان ئۇيغۇر دراممىسى. ئاپتورى: زۇنۇن قادىرى. 1940 - يىلى يازغان. ئەينى ۋاقىتتا ئىلى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتىنىڭ مەنئەت ئۇيۇشمىسى تونجى قېتىم سەهنىدە ئويناپ، تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن، كېيىن ئۇيغۇر هازىرقى زامان تىياتىرىنىڭ غوللۇق ئەسىرى ۋە ساقلاپ قېلىنغان دراممىسى بولۇپ قالغان. دراممىدا ياش يىللىقچى نۇرۇم بىلەن باغۋەن قىز غۇنچەمنىڭ مۇهەببەت تراگېدىيىسى تەسۋىرلەنگەن. ئۇمەر شائىيۇ چىرايلىق قىز غۇنچەمنى ۋە ئۇنىڭ بېغىنى ئىگىلىۋالغان. غۇنچەمنىڭ ئانىسى زورەخان كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، يالغاندىن ۋەسىيەتنامە ياساپ، غۇنچەمنى زورلۇق بىلەن خوتۇنلۇققا ئېلىپ، نۇرۇمغا ئوغرى دەپ بوهتان چاپلىغان. نۇرۇم گاداي دوستلىرىنىڭ ياردىمىدە يولۇاس ئېغىزىدىن قۇتۇلغان. غۇنچەم توي مەرىكىسى بولغان كېچىدە ئېچىنىشلىق ئۆلۈپ كەتكەن. غەزەپلەنگەن نۇرۇم ئۇمەر شائىيۇنىڭ قورۇسىغا ئوت قويۇۋەتكەن. دراممىنىڭ ئىلى چوڭقۇق، قۇرۇلمىسى مۇژاپىق بولۇپ، پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى ناهايىتى ياخشى يارىتىلغان. قويۇق مىللىي تۇسكە ئىگە. بۇ دراما 1981- يىلى

ئاپتونوم رايونلۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەر 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«ماۋجۇشغا يېقىنلىدىن ئەگىشىمىز» هازىرقى زامان مۇزىكىلىق دراما. شىنجاڭ دراما ئوسمىكى 1959 ـ يىلى ئىجاد قىلىپ ئوردۇندىغان. ئاپتورى: چېن شۇجەي، ساۋ چىجى؛ رېژىسسور ساۋ چىجى، كومپوزىتور ۋاڭ لۇبىاڭ. بۇنىڭدا كوچىلۇن ناغ باغرىدىكى قەد كۆتۈرگەن ئۇيغۇر دېھقان قۇربان تۇلۇمنىڭ ماۋجۇشنى سېغىنىپ، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغانلىقى تەسۋىرلىنىپ، شىنجاڭدىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داهىيغا بولغان چەكسىز قىزغىن مۇهەببىتى تولۇق نامايان قىلىنغان. مۇزىكىلىق دراما‌نىڭ شەكلى ۋە كومپوزىسىيىلىك ئۇسلۇبى بۇ دراما‌نىڭ قويۇق مىللىي ئالاهىدىلىككە ۋە يېڭىلىق بارلىققا ئىگە قىلغان. بۇ دراما 1960 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە يېيىلىپ، ئىجكى ۋە چەتئەل قاتارلىق جايلاردا ئوينىلىپ، ئاماتېئۇرلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن. مۇشۇ مەزگىلدە تەكلىپكە بىنائەن جۇڭگۇنەخەيدىكى خۇەبېرىنىڭ زالىدا بەركەر رەهبەرلىرىنىڭ قويۇپ بېرىلگەن. دراما‌دىكى كېرىشتۈرۈلگەن مۇزىكا «سالام ماۋجۇشى» يۇتۇن مەملىكەتكە كەڭ تارقالغان.

«غېرىب ـ سەنەم» يېڭىدىن تۈزۈلگەن ئۇيغۇر تارىخىي دراما‌سى. XV ئەسىردىكى ئۇيغۇر شائىرى يۈسۈپ هاجىنىڭ شۇ ناملىق داستانىغا ئاساسەن ئىشلەنگەن.

«غېرىب ـ سەنەم» دراما‌سىدىن تارتىلغان سۈرەت

1937 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ئىلى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش سەنئەت ئۇيۇشما‌سى زىيا سەمەدى ئۆزگەرتىپ تۈزگەن دراما‌غا ئاساسەن، تۇنجى قېتىم سەھنىدە ئوينىغان. 1979 ـ يىلى ئىلى ئەزىز يەنە بىر قېتىم ئۆزگەرتىپ تۈزگەن، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى ئورۇندىغان. رېژىسسور لى جۇنشىن؛ مۇزىكىسىنى رەتلىگۈچىلەر زىكرى ئەلپەتتا، غىياسىدىن بارات، هۈسەنجان جامى، ئابلىزخان ماموت قاتارلىقلار. دراما‌دا ئوتتۇرا ئەسىردىكى مەلۇم خاندانلىقنىڭ پادىشاهى شاهى ئابباس ۋە هەسەن ۋەزىرنىڭ شىكارغا چىقىپ بوغاز كېيىككە ئۇچراپ قالغانلىقى، ئۇنى ئۇلتۇرۇشكە كۆزى قىيماي پادىشاه بىلەن ۋەزىرنىڭ قۇدا بولۇش توختامى ئىمزالىغانلىقى، هەسەن ۋەزىر ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئوغلى غېرىبنىڭ شاهى ئابباسنىڭ قىزى سەنەمگە مۇهەببەت ئىزهار قىلغانلىقى ۋە بۇ ئىككىيلەننىڭ چوڭقۇر مۇهەببىتى تەسۋىرلەنگەن. يېڭى ۋەزىر شاۋاز ۋە ئۇنىڭ ئوغلى، ئوردا ياساۋۇللىرىنىڭ باشلىقى ئابدۇللا شاتىرنىڭ تەختنى تارتىۋېلىشقا تەلۋىلەرچە ئۇرۇنغانلىقى، هىيله ـ مىكىر ئىشلىتىپ، سۇيىقەست پىلانلاپ، غېرىبنى ياقا ـ يۇرتقا پالىغانلىقى هېكايە قىلىنغان. غېرىب سەھرادىكى نامرات خەلقنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا شاه ئوردىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ، قارا نىيەتچىلەرنى قەتلى قىلىپ، سەنەمنى ئەمرىگە ئالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. 80 ـ يىللاردا ئاشۇ نامدا سۈرەتكە ئېلىنىپ، بەدىئىي سەنئەت فىلىمى قىلىپ ئىشلەنگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 43 ـ بېتىگە قارالسۇن)

«تاغ ئانا، سۇ ئانا» بۈگۈنكى زامان قىرغىز ناخشا ـ ئۇسسۇللۇق شېئىرىي دراما. 1997 ـ يىلى قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى ئورۇندىغان. ئاپتورى: ئىبراهىم تۇرغانغالى، هۆرىگۈل، خي جىخۇڭ؛ باش رېژىسسور كۆرەش رەجەپ. بىرىنچى كۆرۈنۈش قار ـ مۇز ئارىسىدا يېتىلگەن مىللەت؛ ئىككىنچى كۆرۈنۈش يايلاق ـــ مىللەتنىڭ يىلتىزى؛ ئۈچىنچى كۆرۈنۈش يايلاق كۆچۈش داۋامىدا ئۆسۈپ يېتىلىش؛ تۆتىنچى كۆرۈنۈش ئۇچقاندەك يۇكسىلىۋاتقان قىرغىزلار. قىرغىز مىللىتىنىڭ تاغدەك يۇقىرى غايىسى، سۇدەك چوڭقۇر مۇهەببىتى بەدىئىي ئۇسۇلدا نامايان قىلىنغان. قىرغىز خەلقىنىڭ سوتسىيالىستىك زامانۋىلاشتۇرۇش يولىدا بۈركۈتتەك پەرۋاز قىلغان جەسۇر قىياپىتى نامايان قىلىنغان. 1997 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 ـ نۆۋەتلىك سەنئەت بايرىمىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، «مۇنەۋۋەر نۇقتىلىق نومۇر» دەپ باهالانغان. شۇ يىلى قىرغىزىستاندا ئوينالغان. 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا بېيجىڭدا جۇڭخۇا خەلق جۇمهۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەشكە قاتناشتۇرۇلۇپ سوۋغا سۇيىتىدە ئوينالغان. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» تۇرىدە «ۋېنخۇا يېڭى

ئوپېرا مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

ئۇيغۇر ئوپېراسى «قىزىل چىراغ» بۇگۈنكى زامان مىللىي ئوپېراسى. 1972-يىلى شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى شۇ ناملىق هازىرقى زامان جىڭجۇي تىياترىغا ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىشلىگەن. سەھنە ئەسەر تەرجىمانلىرى تېيىپجان ئېلىيوف، مەھممەت زۇنۇن، ئابدۇسالام، ئەلى، مۇھەممەت تاتلىق؛ كومپوزىتور زىكرى ئەلپەتتا، هۈسەنجان جامى، غىياسىدىن بارات، ئىسكەندەر سەيپۇللا، جوجى، نۇرمۇھەممەت سېيت؛ رېژىسسور ۋاڭ چېڭۈەن. ئوپېرادا ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام مۇزىكىسى ماتېريىال قىلىنىپ، شىنجاڭ مىللىي سەنئىتى سەھنىسىدە ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا نامايان قىلىنغان. مىللىي ئەنئەنىۋى سەنئەتكە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، يېڭى مىللىي تىياترلار يارىتىش ئۈچۈن تەجرىبە توپلاغان. شىنجاڭ، بېيجىڭ قاتارلىق جايلاردا ئوينالغان. 1975 - يىلى 1- ئاۋغۇست كىنو ستۇدىيىسى شۇ نامدا بەدىئىي سەنئەت فىلىمى قىلىپ ئىشلىگەن.

«ئەرشتىكى هەسەن - هۈسەن» يېڭىدىن ئىشلەنگەن تارىخىي جىڭجۇي تىياترى. 1990 - يىلى ئۇرۇمچى شەهەرلىك جىڭجۇي تىياتىر ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئوينىغان. ئاپتورلار جۇ جىيەنگو، ماجىروك، خې دېشېك. باش رېژىسسور ساۋ چىجى. بۇ جىڭجۇي تىياترىدا، تاڭ دەۋرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئىدىقۇت خانى كۈۋېنتاينىڭ غەربىي تۈرك كۈچلىرىگە بېقىنىپ، يېپەك يولىنى توسۇپ، غەربىي يۇرتنى ئىگىلەشكە ئۇرۇنغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. تاڭ تەيزۇڭ مۇراسىم مەكىمىسىنىڭ يانداش ئەدلىيە ۋەزىرى لى جيانى غەربىي يۇرتقا ئەۋەتىپ قارا شەهەر (كىنگىت) بىلەن ئالاقە باغلاپ، يېپەك يولىنى يېڭىۋاشتىن ئېچىپ، دۆلەتنى بىرلىككە كەلتۈرگەن. لى جيا ئەسلىدە ئىدىقۇتلۇق بولۇپ، غەربىي يۇرتقا بارغاندىن كېيىن ئايرىلىپ كەتكىنىگە ئون نەچچە يىل بولغان قىزى بىلەن تونۇشىدۇ. لېكىن، قىزىنىڭ غەربىي تۈرك خانزادىسىگە مەجبۇرىي ياتلىق بولغانلىقىدىن قاتتىق نارازى بولىدۇ. نەتىجىدە، كۈيئوغلى بىلەن قارشىلىشىپ قېلىپ، ئەر - خوتۇن يۈز ئۆرۈشتەك پاجىئە يۈز بېرىدۇ. لى جيا باتۇرلۇق بىلەن پىداكارلىق كۆرسىتىدۇ. كۈۋېنتاينىڭ سۇيىقەستى ئاشكارىلىنىدۇ. يېپەك يولى يېڭىۋاشتىن ئېچىلىپ، ئەتىنىڭ بىرلىكىنى قوغداش ۋە مىللەتلەرنىڭ دوستانە ئالاقىسىنىڭ زەپەر مارشى ياڭرايدۇ. بۇ جىڭجۇي تىياترى 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خۇبېەن جىنجۇي تىياترىنىڭ 200 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن بېيجىڭدا ئوينالغان. 1991 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تىياتىر كۆرىكىدە «تىياترنى گۈللەندۈرۈش بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات»، دراماتورگ مۇكاپاتى قاتارلىقلارغا ئېرىشكەن. 1992 - يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تىياترى ئىجا دىيىتىدە مىس مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«غەربىي يۇرتقا مۇهەببەت» يېڭىدىن ئىشلەنگەن تارىخىي چىنجۇي تىياترى. 1997 - يىلى ئۇرۇمچى شەهەرلىك چىنجۇي تىياتىر ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان. دراماتورگلار: جۇجيەنگو، دۇەن ۋېنچى، ماجىروك؛ باش رېژىسسور: ساۋ چىجى. بۇ تىياتىردا شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ داڭلىق سەركەردىسى بەنچاۋنىڭ غەربىي يۇرتنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن ئىقتىساد، تېخنىكا ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرگەنلىكى، غەربىي يۇرتتىكى بەگلىكلەر بىلەن ئورتاق گۈللىنىش ۋە تەرەققىيات ئۈستىدە كېڭەشكەنلىكى تېما قىلىنىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مەدھىيىلەنگەن. بەنچاۋنىڭ هەرخىل توسقۇنلۇقلار ۋە پوتلىكاشاڭلارنى يېڭىپ ئۇرۇشنى تىنچلىققا ئايلاندۇرۇپ، سۇلىي (قەشقەر) بەگلىكىنىڭ يېپەك رەخت توقۇش ئىلغار تېخنىكىسى بىلەن كانجۇت بەگلىكىنىڭ فارفور قاچا-قۇچا ياساش ئىلغار تېخنىكىسىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ، بىر - بىرىگە پايدا يەتكۈزۈش، ئۆزئارا ئىشىنىش، ئىناق - ئىجىل ئۆتۈش مەقسىتىگە يېتىپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك پادىشاهلىقىنىڭ غەربىي يۇرتتىكى بەگلىكلەر ئارىسىدىكى ئابرۇي ۋە تەسىرىنى كۈچەيتكەنلىكى تەسۋىرلەنگەن. بۇ تىياترىدا هازىرقى زامان ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، چىنچياڭ ئىلغىسىنىڭ ئاساسىي مۇقاملىرىغا غەربىي يۇرتنىڭ مۇزىكىسى ۋە ناخشا - ئۇسۇلى كىرىشتۈرۈلۈپ، يېڭىچە چىنچاڭ تىياتىر ئۇسلۇبى بارلىققا كەلتۈرۈلگەن. 1997 - يىلى 3 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ سەنئەت بايرىمىدا ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر نۇقتىلىق نومۇرى قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن.

«يۇلغۇنلۇق» هازىرقى زامان جىڭجۇي تىياترى. 1997 - يىلى ئۇرۇمچى شەهەرلىك جىڭجۇي تىياترى ئۆمىكى ئوينىغان. ئاپتورى: لى مېڭدى؛ رېژىسسور شى خۇڭتۇ (ئالاهىدە تەكلىپ قىلىنغان). بۇ جىڭجۇي تىياترىدا شىنجاڭنىڭ پەيزۇئات

ناھىيىسىدىكى يەر تەۋرەش ئاپىتى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ، چېگرا رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلق ۋە ئازادلىق ئارمىيە ھەم قوراللىق ساقچى قىسىملاردىكى كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ تەپسىلىي ئاپەت ئالدىدا زىچ ئۇيۇشۇپ، قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشىپ، ئاپەت ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، يۇرت - ماكانىنى قايتا گۈللەندۈرۈش تەك تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى، يەر تەۋرەش خادىملىرىنىڭ ئۆز - ئىنسىز تۆھپە قوشۇش، باتۇرلۇق بىلەن ئىزدىنىش روھى قىزغىن مەدھىيىلەنگەن. جەڭ جۇيى تىياتىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆسۈللىرى ۋە مۇقام مۇزىكىسى كىرىشتۈرۈلۈپ، دراما - ئەلنەغمە سەنئىتى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆسۈلى ئۆزئارا سىڭىشىپ، قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك ئۇسلۇب شەكىللەندۈرولگەن. 1997 - يىلى شىنجاڭ 3 - نۆۋەتلىك سەنئەت بايرىمىدا مۇنەۋۋەر نۇقتىلىق نومۇر قاتارىغا ئۆتكەن. 1998 - يىلى بېيجىڭدا 2 - نۆۋەتلىك جۇڭگو جىڭجوي تىياتىرى سەنئەت بايرىمىدا ئوينىلىپ، «يېڭى تىياتىر مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1999 - يىلى 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەنسۇي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«قۇدىلىشىش» بۇگۈنكى زامان شىنجاڭ چۇيىزى (مۇزىكىلىق) تىياتىرى. 1991 - يىلى قۇتۇبى ناھىيىلىك شىنجاڭ چۇيىزى تىياتىر ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان. قەلەم تەۋرەتكۈچى جۇجىيەنگو؛ رەژىسسور دۇ باۋچىن. بۇ تىياتىردا ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيان خۇيزۇ دېھقانلىرى بېيىغاندىن كېيىن ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتىپ توي مەرىكىسىنى يېڭىچە ئۆتكۈزۈپ، مەبلەغنى تېجەپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرغانلىق تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى تەسۋىرلەنگەن. بۇ كىچىك تىياتىردا يېڭى دەۋردىكى خۇيزۇ يېزىلىرىدىكى يېڭى تۇرمۇش نامايان قىلىنغان. 1996- يىلى 6 - ئايدا جىياڭسۇدا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر دراما ۋە ئەلنەغمە زامانىۋى تىياتىر كۆرىكىدە «يېڭى تىياتىر مۇكاپاتى»، «مۇنەۋۋەر ياش ئارتىس مۇكاپاتى»، «مۇنەۋۋەر كىيىم لايىھىلەش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1991 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تىياتىر كۆرىكىدە «دراما ئىنى گۈللەندۈرۈش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات» قا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىسىملار ۋاراقنىڭ 44- بېتىگە قارالسۇن)

«مەلىكە جېيۈ» يېڭىدىن ئىشلەنگەن تارىخىي دراما. 1991 - يىلى شىنجاڭ دراما ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان، قەلەم تەۋرەتكۈچى لېۋ شياۋۇ؛ باش رېژىسسور ۋاڭ چېڭۈېن. تىياتىردا غەربىي خەن سۇلالىسىدىكى مەلىكە جېيۈنىڭ غەربىي يۈرتتىكى ئۇ سۇن خانىغا ياتلىق بولغانلىق تارىخىي ۋەقە تەسۋىرلەنگەن؛ ئونتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن غەربىي يۈرت خەلقىنىڭ قان قېرىنداشلىقى، قۇدا - باجىلىق مۇناسىۋىتى بايان قىلىنغان ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ شىنجاڭنى ئورتاق ئېچىپ گۈللەندۈرۈشتەك تارىخىي نەتىجىلىرى مەدھىيىلەنگەن؛ غەربىي خەن مەلىكىسى جېيۈ، ئۇسۇن خانى ئۇنغۇمى، شۇنىڭدەك قىلىڭ لياۋ قاتارلىق ھۆرمەتكە سازاۋەر تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. پۈتكۈل دراما قىزغىن، جۇشقۇن، گۈزەل، كۆركەم، تۇرمۇشى ھەيۋەتلىك، لىرىكىلىق تۇسقا ئىگە بولۇپ، شىنجاڭنىڭ مىللىي دراما سەنئىتى ئالاھىدىلىكىنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن. بۇ دراما 1992- يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆلەتلىك مىللەتلەر كومىتېتى تارقاتقان «مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر سەھنە ئەسىرى ئىجادىيىتىدە كۆزگە كۆرۈنگەن مېدال مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىسىملار ۋاراقنىڭ 43 - بېتىگە قارالسۇن)

«مۇقام ئەجداتلىرى» يېڭىدىن ئىشلەنگەن ئۇيغۇر تىياتىرى. شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى 1996 - يىلى ئىجاد قىلىپ ئوينىغان. دراماتورگ تۇرسۇن يۇنۇس؛ باش رېژىسسور ۋاڭ چېڭۈېن؛ مۇزىكىسىنى ئىشلىگۈچىلەر ھېكىم ھەسەن، غىياسىدىن بارات، ئەبەيدۇللا تۇردى، جۇجى قاتارلىقلار. دراما 16 - ئەسىردىكى يەكەن خانلىقىنىڭ داڭلىق شائىرى، مۇزىكا ئۇستازى ئامانىساخاننىڭ ئېرى — پادىشاھ ئابدۇرەشىت خاننىڭ قوللىشى ئارقىسىدا مەكتەپ مۇشەققەت بىلەن مۇقامنى ئىجاد قىلىپ، رەتلەش بىلەن شۇغۇللىنىپ، مىللىي مۇزىكا مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى تەسۋىرلەنگەن. 1996 - يىلى خاربىندا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك ئوپېرا كۆرىكىدە «دراما مۇكاپاتى»، «رېژىسسورلۇق مۇكاپاتى»، «دىرېژورلۇق مۇكاپاتى»، «كەيىمچىلىك مۇكاپاتى» ۋە «مۇنەۋۋەر ئارتىس مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1997 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ 7- نۆۋەتلىك «ۋېنخۇا مۇكاپاتى» نىڭ «يېڭى دراما مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1999- يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەنسۇي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر

قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«گۈلەمخان» هازىرقى زامان ئۇيغۇر دراما-سى. 1996 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆمىكى بىلەن ئىلى ۋىلايەتلىك دراما ئۆمىكى بىرلىشىپ ئىجاد قىلىپ ئوينىغان. دراماتورگ جاپپار قاسىم؛ رېژىسسور ۋاڭ چېگۈبىن، مۇختار. دراما-دا XIX ئەسىردە ئىلى ۋادىسىدا تارقالغان ھەقىقىي ۋەقەلىك تەسۋىرلەنگەن: گۈلەمخان بىلەن ئەخمەتجانلىق كىچىكىدىن بىللە ئۆسكەن، ئوي - پىكرى بىر يەردىن چىقىدىغان، ئاخىر ساداقەتمەن ئاشىق - مەشۇق بولۇپ ئۆتكەن تەسىرلىك پاك مۇھەببەتى، يۇرتداشلارنىڭ تەرەپ - تەرەپتىن كۈچ چىقىرىشى ئارقىسىدا ئەنگە باشچىلىقىدىكى رەزىل كۈچلەرگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلغان بولسىمۇ، دۈش-مەنلەر كۆپ، كۈچى كۈچلۈك بولغاچقا، كۈچ ئېلىشال-ماي ھەر ئىككىسى ئۆزىنى ئىلى دەريا-سىغا تاشلاپ مۇ-ھەببەت يولىدا قۇربان بولغانلىقى تەسۋىرلىنىدۇ. 1997 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ 7 - نۆۋەت-لىك «ۋېنخۇا مۇكاپاتى» نىڭ «يېڭى دراما مۇ-كاپاتى» ، «ۋېنخۇا مۇزىكا ئىجادىيەت مۇكاپاتى» ، «ۋېنخۇا ئورۇنداش مۇكاپاتى» ۋە 6 - نۆۋەتلىك مەملە-كەتلىك مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«لوپ كەنتىدىكى ئىشلار» بۇگۈنكى زامان سەھنە كۆرۈنۈشى يوق دراما. 1997 - يىلى شىنجاڭ دراما ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئوينىغان. دراماتورگ چېڭ ۋېنلى؛ رېژىسسور لى شىفا. يۇز ياشلىق بوۋاي بىلەن ئەتىۋارلىق نەۋرىسى مەلىكەمنىڭ تەقدىرى ئاساسىي لە-نىيە قىلىنىپ، لوپ كەنتىدىكى پۇقرالارنىڭ كېسەل-لىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سۇنى ياخشىلاش داۋاملىدىكى تارىخىي ۋەقەلىكلەردىكى خۇشاللىق، قايغۇ، غەزەپ ۋە كەنت پۇقرالىرى ئارىسىدىكى ئىشقىي مۇھەببەت سەر-گۈزەشتىلىرى تەسۋىرلىنىپ، يېڭى دەۋردىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىنىڭ تەرەققىياتى، ئىلىم - پەننىڭ نادانلىق ئۈستىدىن غەلبە قىلغانلىقى، بېكىنمىچىلىك ئورنىغا ئېچىۋېتىشنىڭ دەسسىتىلگەنلىكى بايان قىلىنغان. بە-دىئىيلىك جەھەتتە ئەدەبىياتتىكى شېئىرىيەت ۋە سەم-ۋول قىلىش ئۇسلۇبى، كىنودىكى مونتاژ ۋاستىسى ئۆرنەك قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسال سەنئەتنىڭ ناخ-شا - ئۇسسۇل، ئاۋاز، نۇر - چىراغ ئۇنۇمى قاتارلىق جەھەتلەردە خېلى ياخشى ئىزدىنىش بولغان. 1997 - يىلى 12 - ئايدا بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن «جۇڭگو درامە-سىنىڭ 90 يىللىقىدىكى يېڭى تىياتىرلارنى ئالماشتۇ-رۇش كۆرىكى» دە ئوينىلىپ، «يېڭى دراما مۇكاپاتى» ، «دراماتورگ مۇكاپاتى» ، «رېژىسسورلۇق مۇكاپاتى» ، «ئۇسسۇل لايىھىلەش مۇكاپاتى» ، «كىيىم لايىھىلەش مۇكاپاتى» ، «ئارتىسلار ئورۇنداش مۇكاپاتى» غا ئې-رىشكەن. 1999- يىلى ئاپتونوم رايونلىق مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 44 - بېتىگە قارالسۇن)

«چۆل قىزى» بۇگۈنكى زامان مىللىي ئۇسـ-سۇللۇق تىياترى. 1997 - يىلى قاراماي شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمە-كى ئىجاد قىلىپ ئوينىغان. دراماتورگ يالقۇ خويجۇق؛ كومپوزىتور نۇسرەت ۋاجىدى (ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنـ-غان) ، جاۋ گوخۇا (ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان) ؛ باش رېژىسسور مىڭ ۋېنيۈەن (ئالاھىدە تەكلىپ قـ-لىنغان) . دراما-دا XX ئەسىرنىڭ 50- يىللىرىدىكى ۋەتەنپەرۋەر گېنېرال يالقۇ خۇچىڭنىڭ قىزى يالقۇ جېڭلۇ-نىڭ شىنجاڭغا كېلىپ نېفىت چارلاش جەھەتتىكى جاپا-لىق ئىزدىنىشلىرى، ئاخىرىدا قىممەتلىك ھاياتىنى تەق-دىم قىلىشتەك تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى تەسۋىرلە-نىپ، ئىگىلىك يارانتۇچىلارنىڭ قورقماس روھى ھەم ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتى مەدھىيىلەنگەن. مۇزىكا، سەھنە گۈزەل سەنئىتى، چىراغ نۇرى قاتارلىق جەھەت-لەردە يېڭى سەۋىيە يارىتىلغان. 1998- يىلى بۇ دراما مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ 8 - نۆۋەتلىك «ۋېنخۇا مۇكاپاتى» نىڭ «يېڭى دراما مۇكاپاتى» غا ۋە 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنسۇي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«ماۋۇ ئاكا بىلەن گادو سىڭىل» بۇگۈنكى زامان خۇيزۇ ئۇسسۇللۇق تىياترى. 1987 - يىلى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا - ئۇسسۇل دراما ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئوينىغان. دراماتورگ جاڭ تىيەنسەي، ۋاڭ ۋېن؛ كومپوزىتور ۋاڭ چۈەن. بۇ تىيا-تىردا خۇيزۇلارنىڭ خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن داستانى «ماۋۇ ئاكا بىلەن گادو سىڭىل» خام ماتېرىيال قىلىنىپ، ماۋۇ ئاكا بىلەن گادو سىڭىلدىن ئىبارەت بۇ خويزۇ قىز - يىگىتنىڭ ئەمگەكچان، ئاق كۆڭۈل، ئەقىللىق، باتۇر ئىكەنلىكى، مۇھەببەتكە چەكسىز سا-دىق بولۇپ، رەزىل كۈچلەرگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلغانلىقى، ئاخىرىدا دۈشمەنلەرنىڭ ئادەمى

كۆپ بولۇپ كۆچ ئېلىشالماي، ھەر ئىككىسى ئوت يالقۇنىدا كۆيۈپ، مۇھەببەت يولىدا قۇربان بولغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. بۇ دراما تونجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ سەھنە ئەسەرلىرىمىزنى قاتناشتۇرۇلۇپ «مۇنەۋۋەر دراما مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«سالىقا بىلەن سەمەن» بۇگۈنكى زامان قازاق ناخشا ـ ئۇسسۇللۇق دراممىسى. 1982 ـ يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەنئەت ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئويناغان. ئەسلىي ئاپتورى: قۇربان ئەلى، ئېر-خالى، ماقالار: رېژىسسورى مۇختار؛ كومپوزىتورى كەرىمە، زەيتۇنە، جالال چىخۇا. بۇ دراما قازاقلار ئارىسىدا تارقالغان شۇ ناملىق داستان ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن. ناھرات قازاق يېگىت سەمەن بىلەن گۈزەل مەلىكە سالىقانىڭ ئىشقىي مۇھەببىتى، خانىنىڭ ئۇلار-نىڭ ئالاقە قىلىشىغا رۇخسەت قىلمىغانلىقى تەسۋىرلەن-گەن. ئۇلار بەختلىك مۇھەببەتكە ئىنتىلىپ، تاغدىكى ئورمانزارلىققا قېچىپ بېرىۋالىدۇ. خان لەشكەرلىرىنى ئەۋەتىپ ئۇلارنى قورشىۋالىدۇ، قانتېق ئېلىشىش نەتى-جىسىدە سەمەن ئاخىر يارىلىنىدۇ. خانىنىڭ لەشكەرلە-رى سالىقانى تۇتۇۋالىدۇ. خان مەلىكىنى باشقا بىرىگە يانلىق قىلماقچى بولىدۇ، لېكىن سالىقا بۇنىڭغا بوي-سۇنماي، مۇھەببەت يولىدا قۇربان بولىدۇ. سەمەننىڭ يارىسى ساقايغاندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ، ئۆز يار-تىنىڭ قازا قىلغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ رەزىل كۆچلەر ئۈستىدىن شىكايەت قىلىدۇ. بۇ دراما 1982 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تىياتر كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، دراما يېزىش، ئۇسسۇل ئىجادىيىتى، مۇزىكا كىرىشتۇ-رۇش، كىيىمچىلىك، ئورۇندىش، سەھنە گۈزەل سەنئە-تى لايىھىلەش تۈرلىرى بويىچە مۇنەۋۋەر مۇكاپاتقا ئې-رىشكەن. 1985 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆلەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى تارقاتقان مەم-لىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر سەھنە ئەسەرلىرى ئە-جادىيىتىدە «ئىنتىپاقلىق مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

ئۇيغۇر دراممىسى شىنجاڭنىڭ يەرلىك مىل-لىي تىياتىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇيغۇر تىلىدا «ئۇيغۇر ئويۇنى» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ ئۇيغۇر تىياتىرلىرىنىڭ باش-قا خىللىرى بولغان ئوپېرا، مۇزىكىلىق دراممىلاردىن پەرقلىنىدۇ. بۇ ئويۇندا مۇزىكا ئاھاڭى ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق ئارىسىدىكى ئەزمە، ئەسرلىك ناخشا، لەپەر، خەلق ئۇسسۇللىرى ۋە چوڭ تېپتىكى يۇرۇشلىشىكەن مۇزىكا «12 مۇقام» قاتارلىق ئەنئەنىۋى مۇزىكا ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇيغۇر مۇقامىدىكى «داستان» ئەزمە ـ ئەسر ئەدەبىياتى (مەددالىلىق)، داستان قاتارلىق خەلق ئارىسىدىكى كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى بىر ـ بىرىگە سىڭىشكەن بولىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش-ىدىكى ئاساسىي ھەرىكەتلەر ئاساسىدا ماھارەت كۆرسىتە-لىدۇ. ئويۇنىنىڭ ئەملىي خاراكتېرى بىرقەدەر كۆچ-لۈك بولۇپ، بىر تەرەپتىن ناخشا ئېيتىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇسسۇل ئويناشتەك مىللىي ئالاھىدىلىك گەۋدىلەنگەن بولىدۇ. بۇ ئويۇن XX ئەسىرنىڭ 30-يىللىرى شەكىللەنگەن بولۇپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرى-يىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن «ھەممە گۈللەر تەڭ ئېچە-لىش»، «كونىدىن يېڭىسىنى يارىتىش» قاتارلىقلار يېتەكچىلىكىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ تىياتىرى يېڭى تەرەق-قىياتقا ئېرىشتى. ۋەكىللىك خاراكتېردىكى تىياتىر نو-مۇرلىرىدىن: «غېرىب ـ سەنەم»، «گۈلەمخان»، «قانلىق ئىزلار»، «رابىيە ـ سەئىدىن»، «تاھىر ـ زوھرە» قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭ ئەلنەغمە تىياتىرى شىنجاڭنىڭ يەر-لىك تىياتىرلىرىنىڭ بىر خىلى. چوڭ مۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا شەنشى ئەلنەغمىسى، چېڭخەي ئەل-نەغمىسى، شىنىڭ مۇقامى، لەنجۇ دېپى ۋە غەربىي شىمال خەلق ناخشىسى قاتارلىقلار شىنجاڭغا كىرگەن. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مۇزىكا سەنئىتىگە سىڭىشىپ ئۆزگىچە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە شى-جاڭ ئەلنەغمىسى تەدرىجىي شەكىللەنگەن. بۇندا ئەل-نەغمە شىنجاڭنىڭ قۇمۇل، بارىكۆل، شىمالىي شى-جاڭدىكى ئۇرۇمچى، سانجى، ئىلى، تارباغاتاي ۋە جەنۇ-بىي شىنجاڭدىكى كورلا، قارا شەھەر قاتارلىق جايلارغا تارقالغان بولۇپ، خەنزۇ، خۇيزۇ، شىبە خەلقىنىڭ قىزغىن ياقتۇرۇشىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ ئەلنەغمە تە-ىاتىرىنىڭ كۆيلىرى بىرلەشمە كۈي گەۋدىسىگە مەن-سۇپ. يۇقىرىدا ئېيتىلغان «تۆت چوڭ ئاھاڭ» دىن باشقا خەلق غەزەللىرىمۇ خىلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭغا خۇيزۇ، سالاز ۇ، ئۇيغۇر، شىبە قاتارلىق مىل-لەتلەرنىڭ مىللىي مۇزىكىسىمۇ قوبۇل قىلىنغان. بۇ تىياتىردا غەزەل ئاساس قىلىنىپ ھەرخىل ئويۇنلار ئوي-نىلىدۇ. مۇزىكىنىڭ مەزمۇنى مول، ھەرىكىتى تې-تىك، ئەملىي تىلى جانلىق بولۇپ، قويۇق سەھرا تۇرمۇشى تۇسىنى ئالغان بولىدۇ. 1959ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ئۇنىڭغا «شىنجاڭ ئەلنەغمىسى» دەپ رەسمىي نام بېرىپ، باشقا ئۇلكە ـ ئاپتونوم رايونلارنىڭ ئەلنەغمە تىياتىرلىرىدىن

پەرقلەندۈرگەن.

«قەسەن بىلەن جەمىلە» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلمى. شاڭخەي كىنو ستۇدىيىسى 1955 ـ يىلى ئىشلىگەن. سىناريست ۋاڭ يۈخۇ؛ رېژىسسور ۋۇيۈڭ. گاڭ. فىلىمدە 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىنكى بىر جۈپ قازاق قىز ـ يىگىتنىڭ ھىجران ئازابى، ۋىسال شادلىقى قەلەمگە ئېلىنىپ ھېكايە قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. قەسەن بىلەن جەمىلە قىزغىن مۇھەببەتلىشىدۇ. جەمىلەنىڭ ئاتىسى چارۋىدارنىڭ بېسىمى بىلەن نىكاھ ئىشلىرىغا چات كىرۋېلىپ، قىزىنى چارۋىدار جۇنۇسبەكنىڭ ئوغلىغا بەرمەكچى بولىدۇ. بۇ بىر جۈپ ئاشىق ـ مەشۇقلار قېچىپ، تاغدىكى ئورمانلىققا كىرىپ يۇشۇرۇنۇۋالىپ، ئەركىن، لېكىن جاپالىق تۇرمۇش ئۆتكۈزىدۇ. بەختسىگە قارشى گومىندالڭ قوشۇنلىرى ئۇلارنى تۇتۇۋېلىپ تۇرمىگە تاشلايدۇ. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باندىتلارنى تازىلاش داۋامىدا قەسەن بىلەن جەمىلە ئىنقىلابقا قاتنىشىپ، بۇ ئىككى ئاشىق ـ مەشۇق مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتىدۇ. فىلىم كۆچلۈك دەۋر ئالاھىدىلىكىگە، رەڭدار لىنقا ھەم قويۇق مىللىي تۇرمۇش تۇسىگە ئىگە بولۇپ، ھەر مىللەت تاماشىبىنلىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىنىشىغا ئېرىشكەن. «قازاق مىللىتىدىن چىققان ئاق «چاچلىق قىز»» دەپ تەرىپلەنگەن. 1955 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تارقاتقان 1949 ـ 1955ـ يىلىغىچە ئىشلەنگەن مۇنەۋۋەر كىنو فىلىمى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«مۇز تاغقا كەلگەن مېھمان» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلمى. چاڭچۇن كىنو ستۇدىيىسى 1961 ـ يىلى ئىشلىگەن. سىناريست، رېژىسسور بەي شىن (خېجىزۇ). فىلىمدە پامىر ئېگىزلىكىدىكى چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرى بىلەن دۆلەت چېگرىسىدىن سۇقۇنۇپ كىرگەن دۈشمەن ئىشپىيونلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەككەپ كۈرەش تەسۋىرلەنگەن. فىلىمنىڭ ۋەقەلىكى قىزىقارلىق، ئۇنىڭ ئۇستىگە، تاجىك مىللىتىنىڭ قويۇق، ئۆزگىچە ئۇرپ ـ ئادىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەچكە، تاماشىبىنلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن. ئاتاقلىق كومپوزىتور لى جېڭبالڭ تاجىكلارنىڭ خەلق ناخشىسىغا ئاساسەن، «گۈل نېمىشقا شۇنچە قىزىل» دېگەن ناخشا تېكىستىنى يېزىپ، فىلىمنىڭ قىستۇرما مۇزىكىسىنى ئىشلىگەن، بۇ ناخشا پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالغان.

«بوستانلىقتىكى تەنتەنە» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلمى. شاڭخەي خەيپەن كىنو ستۇدىيىسى بىلەن شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى 1959 ـ يىلى بىرلىكتە ئىشلىگەن. سىناريست ۋاڭ يۈخۇ، فەن يېپىڭ، لىڭ سۈڭچۈن؛ رېژىسسور جاۋمېڭ، چېن گاڭ. فىلىمدە 50 ـ يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك ھەمكارلىق كوپېراتىپى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن مۇرەككەپ زىددىيەت ۋە كۈرەشلەر تەسۋىرلەنگەن. ئاپتور خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت بىلەن دوست ـ دۈشمەن ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت، ئائىلە زىددىيىتى ۋە ئىجتىمائىي زىددىيەتلەرنى گىرەلەشتۈرۈپ تەسۋىرلەپ، ئاساسلىق پېرسوناژ ئايال ئەترەت باشلىقى ئايىمخاننىڭ ئوبرازىنى ناھايىتى جانلىق قىلىپ يارىتىلغان. فىلىم روشەن دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ۋە قويۇق ئۇيغۇر يېزىلىرىنىڭ تۇرمۇش پۈرىقىغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى تەبرىكلەشتە ئوقتىلىق سوۋغا فىلىملىرىنىڭ بىرى قىلىپ تاللانغان. 1959ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تارقاتقان مۇنەۋۋەر فىلىم مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«يىراقتىكى ئۇچقۇنلار» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلمى. شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى 1959 ـ يىلى ئىشلىگەن. سىناريست لىيۇشياۋژۇ (قەلەم تەۋرەتكۈچى)؛ رېژىسسور ئۇفەن، چېن گاڭ. فىلىمدە ئۇيغۇر ۋەتەنپەرۋەر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ قىسقا، ئەمما شانلىق ھاياتى تەسۋىرلەنگەن. ئۇنىڭ شېئىر ئارقىلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ مىللىي ئازادلىق ئۇرۇشىنى قىزغىن مەدھىيىلىگەنلىكى، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى ۋە ئاقسۇ رايونىدا خەلق ئارىسىغا چۆكۈپ، ئاممىنى قوزغاپ، گومىندالڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ھايات ـ ماماتلىق كۈرەش قىلغانلىق قەيسەر خىسلىتى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. فىلىمنىڭ كۆرۈنۈشلىرى ناھايىتى ھەيۋەتلىك بولۇپ، شېئىرىي ھېسسىيات قاينام تۇرمۇشى بىلەن ئۇيغۇن كېلىپ، XX ئەسىرنىڭ 30 ـ 40 ـ يىللىرىدىكى شىنجاڭنىڭ تارىخىي كارتىنىسى ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. بۇ شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆزى مۇستەقىل ئىشلىگەن تۇنجى ھېكايە فىلىم بولغاچقا، شىنجاڭنىڭ كىنو ـ فىلىم تەرەققىيات تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە.

«ئىككى ئەۋلاد» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلمى. شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى 1960 ـ يىلى ئىشلىگەن. سىناريست خۇڭ لىيۇ، رېن مۇ، رەخىم قاسىم.

رېژىسسور چېن گىالى، ئۇنىڭ فىلىمىدە لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يول قۇرۇلۇش ئىش ئورنى پارتكومىنىڭ شۇجىسى مىڭ يېڭنى 18 يىل ئىلگىرى ئېرى بىلەن قوشۇپ، گومىندالڭ ئەكسىيەتچىلىرى تۇتۇۋېلىپ تۇر- مىگە تاشلىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. جاۋجيۈيى قۇربان بولۇشتىن ئىلگىرى بىر مايكىسىنى تۇرمىدە تېخى يې- شىغا توشمىغان ئوغلىغا قالدۇرۇپ قويغان. مىڭ يىڭ تۇرمىداش دوستى ئالمىخانىنىڭ مۇھاپىزىتى بىلەن بالا- سىنى قۇنۇقۇرۇپ قالغان. 18 يىلدىن كېيىن، مۇدىڭ تېغىنى تۇتاشتۇرىدىغان تۆمۈر يول ئىش ئورنىدا مىڭ يىڭ مايكىغا قاراپ، كۆپ يىل ئايرىلىپ كەتكەن ئوغلى ئەلىنى تونۇۋالغان. شۇنىڭ بىلەن ئىككى ئەۋلاد كىشى- لەرنىڭ، ئىككى مىللەتنىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ۋە گۈللەندۈرۈش يولىدا ئورتاق كۈرەش قىلغانلىق تەسىر- لىك ئىش - ئىزلىرى بايان قىلىنغان.

«تەڭرىتاغ قىزىل گۈلى» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى بىلەن بېيە- جىڭ كىنو ستۇدىيىسى 1964 - يىلى ئىشلىگەن. سىناريىست ئۇلىن؛ رېژىسسور سۇي ۋې. فىلىمدە چار- ۋېچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ باشلىقىنى سا- لاشنىڭ ئالدى - كەينىدە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار بايان قىلىنىپ، يايلاقتىكى سىنىپىي كۈرەش ۋە كونا - يېڭى ئىدىيىلەرنىڭ توقۇنۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، قۇللۇق- تىن كېلىپ چىققان قازاق ئايال كومپارتىيە ئەزاسى، چارۋىچىلىق ئەترىتىنىڭ دۇيجاڭى ئايگۈلنىڭ تەسىرلىك ئوبرازى يارىتىلغان. فىلىمدە ھەرقايسى قاتلاملارنىڭ زىددىيىتى گەۋدىلىك بولۇپ، روشەن ئالاھىدىلىككە ۋە مىللىي دەۋر ئالاھىدىلىككە ئىگە. يايلاقنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى نامايان قىلىنغان. شۇڭا، فىلىم تاماشىبىن- لارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەن. بۇ فىلىم جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 15 يىل- لىقىغا تەقدىم قىلىنغان سوۋغا فىلىملىرىنىڭ بىرى.

«يول باشلىغۇچى» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى 1979 - يىلى ئىشلىگەن. سىناريىست دىڭ پۇ؛ رېژىسسور ژاڭ شىن- جۇ، شې فېي، جېڭ دۇڭتيەن. فىلىمدە 19 - ئەسىر- نىڭ ئاخىرىدا ياۋروپالىق ئېكسپېدىتسىيىچى تايلورنىڭ رىۋايەتتىكى بىر قەدىمكى شەھەرنى ئىزدەپ، قەشقەر شەھىرىگە كەلگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن. چار پادىشاھىنىڭ قەشقەردىكى كونسۇلى، روسىيىنىڭ ياش ئوفىتسېرى بىچكوفنى تايلورغا تەرجىمان ھەم يارەمچى بولۇشقا تونۇشتۇرغان. مەجبۇرىي ھالدا يولباشلىغۇچى بولغان ئىبراھىم دەھشەتلىك بېسىمغا چىدىماي، ئېكسپېدىت- سىيە ئەترىتىنى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىگە باشلاپ بېرىپ، قۇم دېڭىزىدا ھالاك قىلىشقا ئۇرۇنۇ- غان. بۇ ئىشنى بىچكوف بىلىۋالغان. ئىبراھىم دەرد يۈتۈپ ئۆلۈپ كەتكەن. ئۆلۈپ كېتىشىن ئىلگىرى يې- نىدىكى نەۋرىسى باۋۇدۇنغا ئۆچ ئېلىش توغرىسىدا ۋە- سىيەت قالدۇرغان. ئون يىلدىن كېيىن چار روسىيە- نىڭ پولكوۋنىك دەرىجىلىك ئوفىتسېرى بولغان بىچ- كوف قوشۇن باشلاپ كونا جايغا كېلىپ، تارىم دەريا- سىنى تەكشۈرىدۇ. باۋۇدۇن دادىسىغا زىيانكەشلىك قىل- غان بۇ ئالۋاستىنى تونۇپ، يالغاندىن يولباشلىغۇچى بولۇپ، بۇ تاجاۋۇزچىنى جەددىي ئېقىمغا باشلاپ كە- رىپ، كېمىسىنى ئۇرۇۋېتىدۇ. لېكىن، بىچكوف خە- تەردىن قوتۇلۇپ قېچىپ كېتىدۇ. 1949 - يىلى 12- ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا قاقاسلىقتىكى چاتاللىقتا 30 نەچچە يىل تۇر- مۇش كەچۈرگەن باۋۇدۇن باندىت تازىلاشقا چۇشكەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە يولباشلىغۇچى بولۇپ، بىچكوف بىلەن بىر مەيدان ھايات - ماماتلىق كۈرەش قىلىپ، دۇشمىنىدىن قىساس ئېلىپ، دۇشمەن بىلەن بىللە ئۆلۈپ كېتىدۇ. فىلىمنىڭ ۋەقەلىكى مۇرەك- كەپ، قىزىقارلىق بولۇپ، پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازى يارقىن يارىتىلغان. 1979 - يىلى مەدەنىيەت مىنىس- تىرلىقى تارقاتقان «مۇنەۋۋەر فىلىم» مۇكاپاتىغا ئې- رىشكەن.

«ئارتىس بولمايدىغان قىز» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى 1983- يىلى ئىشلىگەن. سىناريىست لى خۇن؛ رېژىسسور گۇاڭ چۈنلەن. فىلىمدە 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئوسۇل- چى ئامىنەنىڭ يېڭى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئۇچۇن، مەلۇم شەھەرگە كېتىۋېتىپ ئوسۇل تالانتىغا ئىگە ما- ھىرە بىلەن تونۇشۇپ قالغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. بېقە- ۋالغان ئاتىسى ئەمەت ماھىرەنىڭ ئانىسىغا ئوخشاش پېشكەللىككە ئۇچرىشىدىن ئەنسىرەپ، قىزى ماھىرە- نىڭ ئارتىس بولۇشىغا قوشۇلمايدۇ. ئەمەت ئامىنەنىڭ ماھىرەنىڭ ئۆز ئانىسى ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ، بۇ نىيە- تىدىن يانىدۇ. دۆلەت بايرىمىدا چوڭ تېپتىكى ئوس- سۇللۇق تىياتىر «تولۇن ئاي» نى ئويىنىغاندا، ئامىنە بىلەن ماھىرە ئانا - بالىنىڭ رولىغا چىقىدۇ ۋە «ئانا» دېگەن تەسىرلىك ئاۋاز تاماشىبىنلارنىڭ يۈرەك تارىسى- نى چېكىدۇ. بۇ فىلىم 1985- يىلى مەدەنىيەت مىنىس-

تىرلىقى تارقاتقان «مۇنەۋۋەر فىلىم مۇكاپاتى» غا، تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇلدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا كىنو بايرىمىدا «مۇنەۋۋەر كىنو فىلىمى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«مەمەت ھەقسىدە پارلاق» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى 1986 - يىلى ئىشلىگەن. سىنارىست دۇمەن باۋىسى، گۇاڭ چۈنلەن. فىلىمدە مەلۇم شەھەردىكى قىزىل ئەترگۈل رېستورانىنىڭ خىزمەتچىسى مەمەتنىڭ دوستىغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن، ئەر مېھمان سۈپىتىدە يېسىنىپ، «ئالىم» دېگەن نامدا يۇمۇرلۇق سۆزلەرنى قىلىپ، قىزىقارلىق خۇسۇسىيەتتى بىلەن ئايال مېھماننى دىلنارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلغانلىقى تەسۋىرلەنگەن. مەمەت ئامالىنىڭ بارچە ئۆزىنىڭ ھەقىقىي سالاھىيىتىنى يوشۇرغان بولسىمۇ، لېكىن «شەرەپلىك تازىلىق خادىمى» دېگەن ئۇسسۇلنى كۆرگەندىن كېيىن چوڭقۇر تەربىيە ئېلىپ، ھەقىقىي ئەھۋالىنى ئاشكارىلاپ، ئاخىرىدا دىلنارنىڭ مۇھەببىتىگە نائىل بولغان. بۇ فىلىم 1986 - 1987 - يىللىرى رادىئو، كىنو - تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقى تارقاتقان «مۇنەۋۋەر كىنو فىلىم مۇكاپاتى» غا ۋە جۇڭگو كىنو فىلىمى بويىچە «ئالتۇن خوراز» ئالاھىدە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«ئامانىنساخان» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى بىلەن تېەنجىن كىنو ستۇدىيىسى 1993 - يىلى بىرلىكتە ئىشلىگەن، سىنارىست سەيپىدىن ئەزىزى؛ باش رېژىسسور ژاڭ يەن؛ رېژىسسور: ژاڭ شىڭجۈن. فىلىمدە XVI ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جۇڭگو شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى يەكەن خانلىقى پادىشاھىنىڭ گۈزەل، ئاق كۆڭۈل، ئەقىللىق، ئىستىداتلىق، خەلق سەنئەتكارى ئامانىنساخان غا كۆيۈپ قالغانلىقى تەسۋىرلىنىدۇ. ئامانىنساخان جاپا- مۇشەققەتتىن قورقماي، قاتمۇقات قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، مۇكەممەل بولغان 12 مۇقامنىڭ يۇرۇشلۇك مۇزىكىلىرىنى يىغىپ رەتلەيدۇ. سىنارىيىگە 12 مۇقامنىڭ لەرزان، مۇڭلۇق مىلودىيىسى سىڭدۈرۈلۈپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئېسىل مۇزىكا ئەنئەنىسى نامايەن قىلىنغان. بۇ فىلىم 1994- يىلى رادىئو، كىنو - تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقى تارقاتقان «ھۆكۈمەت ئالاھىدە مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«ۋىجدان» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى بىلەن بېيجىڭ زىجىنچېڭ كىنوچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيىەت شىركىتى، شاڭخەي گۈەنخې كەسپىي چەكلىك شىركىتى 1998 - يىلى بىرلىكتە ئىشلىگەن. سىنارىست ژاڭ شىڭدۇڭ؛ رېژىسسور گۇاڭ چۈنلەن. فىلىمدە يەنبيەن چاۋشيەن ئاپتونوم ئوبلاستى خېلۇڭ شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ پۇل ئامانەت پونكىتىدا ئىشلەيدىغان ئۇچ ئايال خىزمەتچىسىنىڭ ۋەھشىي بۇلاڭچىلارغا قارشى ھايات - ماماتلىق كۈرىشى، دۆلەتنىڭ مال - مۈلۈكىنى قوغداپ قېلىشتىكى تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى تەسۋىرلەنگەن. ئەمدىلا 21 ياشقا كىرگەن بەيخوزاي ئىلىشش داۋامىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان، بەيخوزاينىڭ ئېرى ئىچ ئاغرىقىدا ئاچچىق يۇتۇپ، كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتكەن، گۈدەك قىزى قېيقالغان. سۈيغۇشۇن ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ پەرزەنتى جىنخۇڭلىيەننى بېقىش مەجبۇرىيىتىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۈستىگە ئالغان. «جىنخۇي»، «بەيبۇن» دەپ ئاتالغان ئىككى ئاق كۆڭۈل كىشى جىنخۇڭلىيەنگە ئىزچىل تۇرمۇش پۇل ئەۋەتىپ تۇرغان. بۇ ئىش تىللاردا داستان بولغۇدەك ھەقىقىي كىشىلىك مۇھەببەتنى پەيدا قىلغان. بۇ فىلىم 1998 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ «خوابياۋ مۇكاپاتى» غا ۋە مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 43 - بېتىگە قارالسۇن)

«ئانامنىڭ تۇغۇلغان كۈنى» بۇگۈنكى زامان ھېكايە فىلىمى. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى 1996 - يىلى ئىشلىگەن. سىنارىست لۇشۇجۈن، ژېي رۇڭسۇ؛ رېژىسسور شۇجىخۇڭ. فىلىمدە جۇمھۇرىيەت بىلەن تەڭ تۇغۇلغان ئۇيغۇر ئانا نىساخانىنىڭ ئوخشاش بولمىغان مىللەتتىن بولغان بىر جۇپ ئوغۇلنى بېقىۋالغانلىقى، ئورتاق جەڭگىۋار ھاياتتا ئانا - بالىلىق مېھرى ئورنىتىلغانلىق تەسىرلىك ئىشلىرى ھېكايە قىلىنىپ، ئاق كۆڭۈل، ئاددىي - سادا، ئادەتتىكى ئۇلۇغ ئانىنىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. بۇگۈنكى زامان ج خ كادىر - ساقچىلىرىنىڭ خەلق ئامىسىنىڭ جانجان مەنپەئىتىنى ۋە جەمئىيەتنىڭ ئۇزاققىچە ئەمىن بولۇشىنى قوغداشتەك قەھرىمانانە قىياپىتى نامايان قىلىنىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ساقچى - كادىرلار ئىتتىپاقلىقى مەدھىيىلەنگەن. بۇ فىلىم 1998- يىلى ج خ مىنىستىرلىقىنىڭ «ئالتۇن قالقان مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونـ

لۇق مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش يىل قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«قۇملۇقتىكى ئادەللىق» ئىككى قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى. 1998 ـ يىلى تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق سوت مەھكىمىسى بىرلىكتە ئىشلىگەن. سىناريىست جۇگۇاڭخۇا؛ رېژىسسور گاۋفېڭ. بۇ تېلېۋىزىيە تىياتىرى جۇگۇاڭخۇانىڭ ئەدەبىي ئاخباراتى ـــ «غەربىي قىسىمدىكى سودىيە» دېگەن ئەسىرىدىن ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن. تېلېۋىزىيە تىياتىرىدا قەشقەر ۋىلايىتى يەكەن ناھىيە كاچۇڭ يېزىسىنىڭ سوت كوللېگىيە باشلىقى، شىنجاڭدىكى مۇنەۋۋەر سوتچى ھاپىز دانىشمەن ئىش ـ ئىزلىرى ماتېرىيال قىلىنىپ، ئادىل، پاك، قانۇن ئىجراچىسى، خەلق سۆيەر ئۇيغۇر ئاساسىي قاتلام سوتچىسىنىڭ تىپىك ئوبرازى يارىتىلغان. تېلېۋىزىيە تىياتىرىدىكى يارىتىلغان جانلىق پېرسوناژلاردىن ئۇيغۇر يېزىلىرىنىڭ قويۇق تۇرمۇش ئادىتى ۋە روشەن خىسلىتى، كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان بەدىئىي سېھرىي كۈچى ناماياں قىلىنغان. 1999ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش يىل قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا، 19 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تېلېۋىزىيە تىياتىرى «ئەرشكە پەرۋاز قىلىش مۇكاپاتى» بويىچە ئالتە تۇرە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«غەربىي قىسىم مەللودىيىسى» دەۋرىمىزدىكى تېلېۋىزىيە بەدىئىي فىلىمى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 1987 ـ يىلى سۈرەتكە ئالغان. ئاپتورى گو سۈڭيۈەن؛ رېژىسسورى پەن تاۋ. فىلىم ئىسمىنى دۆلەتنىڭ ئەينى چاغدىكى مۇئاۋىن رەئىسى ۋاڭ جېن يېزىپ بەرگەن. بۇ فىلىمدە ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىي چېگرا رايونىدا ئۆلادمۇ ئۆلاد تىرىكچىلىك قىلىپ، روناق تاپقان، شۇنداقلا شانلىق مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيلىك بەرپا قىلغان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ غەربىي قىسىمدىكى ئۆزگىچە تەبىئىي مەنزىرە ۋە مۇھىتتا خېلى يۇقىرى ئېستېتىك قىممەتكە ئىگە بولغانلىقىغا مەدھىيە ئوقۇلغان، غەربىي قىسىمنىڭ شېئىرىيىتى، مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇللىرى ۋە چېگرا رايونىنىڭ مەنزىرىسى ئەپچىللىك بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، تېلېۋىزىيە ئۇنۇمۇبرسال سەنئىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى، روشەن رايون ئۆزگىچىلىكى ۋە مىللىي ئۇسلۇبى خېلى ياخشى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. 1987 ـ يىلى تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تېلېۋىزىيە مەنئىتى «يۇلتۇز مۇكاپاتى» بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«ساپ مۇھەببەت چۆشى — ۋاڭ لوبىن ناخشىلىرىدىن تاللانما» دەۋرىمىزدىكى ناخشىلار توپلىمى. ئاپتورى ۋاڭ لوبىن، جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى نەشرىيات شىركىتى 1993 ـ يىلى 3 ـ ئايدا نەشر قىلغان. ئۇنىڭغا ئاپتورنىڭ پۈتۈن ئۆمرىدىكى ئەجىر سىڭدۈرۈپ توپلىغان، رەتلىگەن ۋە ئىجاد قىلغان 700 دىن ئارتۇق ناخشىسى ئىچىدىن تالـلانغان 113 ناخشا كىرگۈزۈلگەن، توپلام ئۇچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. بىرىنچى قىسىمى: يېپەك يولىدىكى مۇھەببەت ناخشىسى بولۇپ، 86 ناخشا كىرگۈزۈلگەن، ئۇ كىشىلىك تارقالغان ئىجادىي ناخشا «ئاشۇ يىراقتىكى جايدا»، ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق غەربىي شىمالدىكى مىللەتلەرنىڭ خەلق ناخشىلىرى ئاساسىدا تۈزۈپ مۇزىكىلاشتۇرۇلغان «داۋانچىلىق قىزى»، «ھىلال ئاي چىقتى»، «ياشلىق باھار تاناسى مۇزىكىسى»، «چۈمپەر-دەكتى ئېچىۋەت»، «ئالمىخان»، «ماھىرە»، «سۆيۈملۈك ئەتىرگۈل» قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىككىنچى قىسمى: بۆلۈت مۇزىكىسى ۋە مەھبۇسلار ناخشىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا 16 ناخشا كىرگۈزۈلگەن، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى تۈرمىدە يېزىلغان ئىجادىي ناخشىلار. ئۈچىنچى قىسمى: ئىلان قىلىنمىغان ناخشىسىدىن 11 پارچە كىرگۈزۈلگەن. ئۇلار XX ئەسىرنىڭ 80ـ، 90 ـ يىللىرىدىكى يېڭى ئەسەرلەر ھېسابلىنىدۇ. توپلامنىڭ بېشىغا تەۋەنلىك ئايال يازغۇچى سەنئاۋنىڭ «جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدىكى خەلق ناخشىلىرىنىڭ پىرىغا مۇھەببەت» دېگەن ماقالىسى ۋە ئاپتورنىڭ «كىرىش سۆزى» بېرىلگەن. بەزى ناخشىلارنىڭ كەينىگە ئاپتورنىڭ ئىجادىيەت تەسىراتى ياكى ئىجادىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى توغرىسىدىكى ئىزاھات بېرىلگەن بولۇپ، بۇلار ۋاڭ لوبىننىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىنى بىلىش ۋە تەتقىق قىلىشتا ئاساسلىق ماتېرىيال بولالايدۇ.

«شىنجاڭ ياخشى» دەۋرىمىزدىكى ئىجاد قىلىنغان ناخشا. «چېگرا رايون جەڭچىلىرى ئومۇمخورى» دىكى ناخشىلارنىڭ بىرى. 1953 ـ يىلى ماھىنىڭ بىشىگە تېكىستىنى يازغان، مۇزىكىسىنى لېۋجى ئىشلىگەن. بۇ ناخشىدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ جاپاغا چىداپ ئىگىلىك يارىتىش، ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىش، گۈزەل، باي، بەختلىك سوتسىيالىستىك

شىنجاڭ قۇرۇش يولىدىكى جاسارىتى شاد ـ خۇرام، يېقىملىق ۋە نەپىس مېلودىيە تارقىلىق مەدھىيىلەنگەن. بۇ ناخشا پۈتۈن جۇڭگوغا تارقىلىپ، ھازىرغىچە ئېيتىلىپ كېلىمەكتە. 1999ـ يىلى 8ـ ئايدا «يېڭى جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو ـ تېلېۋىزىيە سەنئىتى نادىر ئەسەرلىرىدىن تاللانما» ئوپتىكىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلدى.

«گۈل نېمىشقا شۇنچە قىزىل» دەۋرىمىزدىكى كىنو ئىجادىيىتى ناخشىسى. ھېكايە فىلىم «مۇز تاغقا كەلگەن مېھمان» نىڭ قىستۇرما ناخشىسى بولۇپ، ئىسلىدە تاجىك مىللىتىنىڭ خەلق ناخشىسى ئىدى. 1961 ـ يىلى لېي جېنباڭ تېكىستنى ئۆزگەرتىپ مۇزىكىلاشتۇرغان. ناخشىدا تاجىك مىللىتىنىڭ ئاق كۆڭۈل، قىزغىن، سەمىمىي پەزىلىتى ۋە چىن سۆيگۈ مۇھەببىتى چوڭقۇر ھېسسىيات ۋە يۇمشاق مېلودىيە بىلەن ئىزھار قىلىنغان، ئۆزگىچە بەدىئىي سېھرىي كۈچكە ئىگە بولۇپ، كىشىنى ھۈزۈرلاندۇرغاچقا، كەڭ تارقىلىپ ھازىرغىچە ئېيتىلىپ كېلىمەكتە. «يېڭى جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو ـ تېلېۋىزىيە سەنئىتى نادىر ئەسەرلىرىدىن تاللانما» ئوپتىكىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلدى.

«قاراماي ناخشىسى» دەۋرىمىزدىكى ئىجادىي ناخشا. XX ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىنىڭ باشلىرىدا لۇي يۈەن تېكىستنى يېزىپ، مۇزىكىسىنى ئىشلىگەن. ناخشىدا ئازادە، قىزغىن، جاسارەتلىك مېلودىيە تارقىلىق 1 ـ ئۆلاد نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ ۋەتەنگە نېفىت تەقدىم قىلغانلىقى، جاپاغا چىداپ ئىگىلىك يارىتىپ، جاسارەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ سوتسىيالىستىك زامانۋىلاشقان قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرۇشتىن ئىبارەت قەھرىمانلىق روھىنى جارى قىلدۇرغانلىقى، جايلاردىكى ئىرادىلىك ياشلارنى ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىنى گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىشىغا ئاتلىنىشقا ئىلھاملاندۇرغانلىقى مەدھىيىلەنگەن. 1999 ـ يىلى 8 ـ ئايدا بۇ ناخشا «يېڭى جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو ـ تېلېۋىزىيە سەنئىتى نادىر ئەسەرلىرىدىن تاللانما» ئوپتىكىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلدى.

«يايلاق كەچىسى» دەۋرىمىزدىكى كىنو ئىجادىيىتى ناخشىسى. ھۆججەتلىك فىلىم «كۆك دالا» نىڭ قىستۇرما ناخشىسى. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدا تېكىستنى جاك جىيايى يازغان، تەنگې مۇزىكىسىنى ئىشلىگەن. ناخشىدا يېقىملىق ئاھالك، سەمىمىي ھېسسىيات، يايلاقتا بولغان قويۇق مۇھەببەت بىلەن كىشىلەرگە ئىلھام ۋە ئىستېتىك زوق بەخش ئېتىلگەن. 1985 ـ يىلى ب د ت ماۋارىپ، پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى ئۈنى ئوقۇشلۇققا تاللاپ، «شەرقنىڭ سېرىناداسى» [1] دەپ ئاتىغان. 1990 ـ يىلى 9 ـ ئايدا «يېڭى جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو ـ تېلېۋىزىيە سەنئىتى نادىر ئەسەرلەردىن تاللانما» ئوپتىكىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلدى.

«چېگرا رايونىنىڭ ھەممىلا يېرى جياڭنەندىن قېلىشمايدۇ» دەۋرىمىزدىكى كىنو ئىجادىيىتى ناخشىسى. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىكى ھۆججەتلىك فىلىم «بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ھەربىيلەرنىڭ جەڭ ناخشىسى» (يالغۇز كىشىلىك ئايالار ناخشىسى). تېكىستنى يۈەن يىڭ يازغان، مۇزىكىسىنى تەنگې ئىشلىگەن. ناخشىدا ئەپسى، ئازادە، ئىپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلق ئامىسى ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ھەربىيلەرنىڭ ئەمگەكچان قوللىرىغا تاپىنىپ، بەختلىك، گۈزەل يېڭى تۇرمۇش بەرپا قىلغان قەھرىمانلىق ئىش پائالىيەتلىرىگە مەدھىيە ئوقۇلۇپ، ئۆلادمۇ ئۆلاد ئوت يۈرەك ياشلار شىنجاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈش ئىشلىرىغا جەلپ قىلىنغان. بۇ ناخشا 1999 ـ يىلى 8 ـ ئايدا «يېڭى جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو ـ تېلېۋىزىيە نادىر ئەسەرلىردىن تاللانما» ئوپتىكىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلدى.

«يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ ئەڭ گۈزەل» دەۋرىمىزدىكى ئىجادىي ناخشا. 1955 ـ يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمى سەنئەت ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ سەھنىدە ئورۇنلىغان. تېكىستى جاۋ سىڭىنىڭ، مۇزىكىسى ئوبۇل توختىنىڭ، باھارگۈل ئېيتقان. ناخشىدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ شىنجاڭنى، ۋەتەنىمىزنى قىزغىن سۆيۈش، جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈش تېمىسى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ناخشىنىڭ مۇزىكىسى شوخ، راۋان بولۇپ، ئۆزگىچە مىللىي ئۇسلۇبقا ئىگە. بۇ، ئىدىيەۋىيلىكى ۋە بەدىئىلىكى خېلى ياخشى بىرلەشتۈرۈلگەن ئېسىل ناخشا. 1996 ـ يىلى 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنۇي مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى بويىـ

---

① سېرىنادا ـ مەشۇق شەنگە يېزىلغان مۇزىكىلىق ئەسەر.

«يەللا يىراق سىماڭ تاق كۆزەل»
چە «يەش يىر قۇرۇلۇشى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«تارىم دەرياسى» دەۋرىمىزدىكى ئىجادىي ناخشا. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرى تېكىستىنى چېن كېجىڭ يازغان، مۇزىكىسىنى كېرىم ئابدىگۇل ئىشلىگەن. ناخشىدا چوڭقۇر، سىلىق، ھەتتى، كەسكىن مېلودىيە بىلەن، تارىم دەرياسىنىڭ شىنجاڭنىڭ بىپايان زېمىنىنى سۇغىرىپ، يارلىق مەۋجۇداتلارغا ھاياتىي كۈچ بەخش ئېتكەنلىكى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئەمگىكى، تۇرمۇشى ۋە ئىجادىيىتىگە ئىلتىمە. پات كۆرسەتكەنلىكى ۋە نۆھپە قوشقانلىقى؛ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئانا دەريا، ئانا يۇرت دەرياسىغا بولغان چەكسىز مېھرى ـ مۇھەببىتى مەدھىيىلەنگەن. بۇ ناخشا قويۇق مىللىي پۇراق ۋە ئۆزگىچە بەدىئىي ئۇسلۇبقا ئىگە. 1999ـ يىلى 8 ـ ئايدا، «جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو ـ تېلېۋىزىيە نادىر ئەسەرلىرىدىن تاللانما» ئوپتە. كىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلگەن.

«تەڭرىتاغدا ھەسەن ـ ھۇسەن» دەۋرىمىزدىكى چوڭ تېپتىكى مىللىي مۇزىكىلىق ئۇسسۇل. 1994ـ يىلى شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلى ئىجاد قىلىپ سەھنىدە ئورۇنلىغان. باش رېژىسسور ۋاڭ چېڭۈەن. بۇ مۇزىكىلىق ئۇسسۇل بىرقانچە بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن: 1 ـ قىسمى (تارىخ قىسمى) مۇقەددىمە، تەڭرىتاغ بۆلىقى، يەنى بىرىنچى، غەربىي يۇرتنىڭ قەدىمىي مەنزىرىسى؛ ئىككىنچى، كۆسەن ئۇسسۇلى؛ ئۈچىنچى، يېپەك يولىدا چاقنىغان مەرۋايىت قاتارلىقلار. ئۈچىنچى ئىچكە ئالىدۇ. بۇلاردا جۇڭگونىڭ غەربىي رايونىدا ئاز سانلىق مىللەت ئەجدادلىرىنىڭ گۈزەل، پاي زېمىنىنى تېپىش غايىسى ئىپادىلىنىپ، قەدىمكى غەربىي يۇرتنىڭ ئۇسسۇل ـ مۇزىكىسىنىڭ بەدىئىي سېھرى كۈچى نامايان قىلىنغان. 2 ـ قىسىم (ھازىرقى زامان قىسمى) بىرىنچى، قۇملۇقتىكى ئۇسسۇل؛ ئىككىنچى، ئوتلاقتىكى شاد ناخشا؛ ئۈچىنچى، بوستانلىقتىكى تەنتەنە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ خاتىمە: تەڭرىتاغدا بالقىغان قۇياشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلاردا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ رەھىمسىز تەبىئىي مۇھىت بىلەن قىلغان كۈرىشى، كۆرەشتە بېتىلدۇرگەن سەمىمىي دوستلۇقى، مول ھوسۇل شادلىقىغا بولغان ئىشەنچ ئىپادىلەنگەن. ئۇنى كىشىلەر «غەربىي قىسىم» نىڭ رەڭدار شېئىرى مەنزىرىسى» دەپ ئاتىغان. 1995ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك «ۋېنخۇا مۇكاپاتى»، «ۋېنخۇا يېڭى نومۇرلىرى مۇكاپاتى»، «ۋېنخۇا مۇزىكا ئىجادىيىتى مۇكاپاتى»، «مەدەنىيەت جەۋھىرى ئورۇنداش مۇكاپاتى» ۋە مەملىكەتلىك مەنسۇي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «يەش يىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا كۆرسىتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«تەڭرىتاغدا ھەسەن ـ ھۇسەن»

«تەكىنىڭ ئاستىدا» دەۋرىمىزدىكى چوڭ تېما تېتىكى مىللىيچە ئۇسسۇل. 1965 ـ يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسىي بۆلۈمى سەنئەت ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئورۇنلىغان. رېژىسسور فاڭ جىنجى، ياڭ زۇڭچۈەن، سۇن لىڭ، لىۋ ۋېنمىن، خې مېڭداۋ؛ ئۇسسۇل ئىشلىگۈچى دۇەن روـيۇ، لىۋ يەنلەن، ۋاڭ لياڭتاڭ، لىۋ لىرۇڭ؛ ناخشا تېكىستى چېن جيەنيۈڭنىڭ؛ مۇزىكىسىنى تيەنگې، لىۋېيگۇەن، چيۇجىشاڭ ئىشلىگەن. ئۇسسۇلدا بىر توپ ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ قىزغىن، خۇشال ئەمگەك كۆرۈنۈشى ئارقىلىق چېگرا رايونىنىڭ مول ھوسۇللۇق

مەنزىرىسى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بەختىيار تۇرمۇشىغا بولغان تەلپۈنۈشى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈشى ناماياں قىلىنغان. بۇنىڭدا ئوبراز گۈزەل بولۇپ، قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە. بۇ مىللىچە ئۇسۇل پۈتۈن ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرىكىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«ئۇزۇم ئۇزۇش» دەۋرىمىزكى ئۇيغۇرچە يالغۇز كىشىلىك قىزلار ئۇسۇلى. 1953 - يىلى شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبىلى ئىجاد قىلىپ ئورۇنلىغان. ئۇسۇل ئىشلىگۈچى ۋە رېژىسسور ھاجى راخمان. بۇ ئۇسۇلدا ئۇيغۇر قىزنىڭ ئۈزۈمدىن مول ھوسۇل ئالغان چاغدا تەكتىگە ئاستىغا كىرىپ، مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن ساپاق - ساپاق ئۈزۈملەرنىڭ تەمىنى تېتىپ، ئەمگەك شادلىقىغا چۆمگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئۇسۇل شوخ، ئەركىن، رېتىملىق، يېقىملىق بولۇپ، قورۇلمىسى پوختا، ئۇنىڭدا ئۇيغۇر يېزىلىرىدىكى ئېتىزلارنىڭ گۈزەل كۆرۈنۈشى ناماياں قىلىنغان، 1959 - يىلى 11 - ئايدا ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئۇسۇلچىسى ئايتىللا ئاۋۇستىرىينىڭ ۋېنادا ئۆتكۈزۈلگەن 8- نۆۋەتلىك ياشلار ۋە ئوقۇغۇچىلار فېستىۋالىدا بۇ ئۇسۇلنى ئويناپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، جۇڭگو ئۇسۇلچىلار جەمئىيىتى ئۆتكۈزگەن «جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ XX ئەسىردىكى كلاسسىك ئۇسۇللىرىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاش كۆرىكى» دە «كلاسسىك ئۇسۇل ئەسەرلىرى ئالتۇن پىل مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن، 1999- يىلى 8- ئايدا «جۇڭگونىڭ سەھنە كىنو- تېلېۋىزىيە سەنئىتى نادىر ئەسەرلىرىدىن تاللانما» ئوپتىكىلىق دىسكىسىغا تاللاپ كىرگۈزۈلگەن.

«ئۇزۇم ئۇزۇش»
(دىلنار ئابدۇللا ئورۇنلىماقتا)

«چىنە ئۇسۇلى» ئۇيغۇرچە يالغۇز كىشىلىك قىزلار ئۇسۇلى. XX ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرى قەدىمكى بەرخان ئەمەت خەلق ئۇسۇلىغا ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىجاد قىلغان، كېيىن ئۆزلۇكسىز پىشىشقلاپ، بارغانسېرى مۇكەممەللەشتۈرگەن. بۇ ئۇسۇل سېرىك تۇسىگە ئىگە بولۇپ، ماھارەت قىيىنلىق دەرىجىسى ناھايىتى يۇقىرى، ئۇسۇلچى بېشىغا 2 - 6 گىچە چىنىنى دەستىلەپ قويۇپ، ئەڭ ئۇستىدىكى چىنىغا چاي قۇيۇپ، ئىككى قولىغا بىردىن تەخسە بېرىدىن چوكا ئېلىپ، مۇزىكىغا رېتىملىق تەڭكەش قىلغىنىچە، چوكا تەخسىنى چېكىپ ئۇسۇلغا چۈشىدۇ. چىنىنىڭ جايلىشىش ئۇسۇلى مۇزىكا بىلەن بىرلىشىپ، ئۇزۇگىچە بەدىنى ئۇنۇم بېرىدۇ. ئۇسۇل تۈرى تۈرۈپ تەپسىلىيلىدۇ، كىشىگە لەرزان، بېقىملىق تۇيغۇ بېغىشلايدۇ. 1994 - يىلى 12 - ئايدا بۇ ئۇسۇل «جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ 20- ئەسىردىكى كلاسسىك ئۇسۇللىرىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاش كۆرىكى» گە قاتناشتۇرۇلۇپ، «كلاسسىك ئۇسۇل ئەسىرى ئالتۇن پىل مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«چىنە ئۇسۇلى»

«تەخسە ئۇسۇلى» ئۇيغۇرچە كوللېكتىپ ئۇسۇل. 1998 - يىلى خەلچەم سىدىق ئىجاد قىلغان. بۇ ئۇسۇل جەنۇبىي شىنجاڭدىكى خەلق ئىچىدە تارقالغان تەخسە ئۇسۇلىدىن ئېلىنغان. بۇ ئۇسۇل رەڭدار، كۆركەم، رېتىمى پوختا، ئەپسۇن بولۇپ، ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ ياشلىق باھارىنىڭ سېھرىي كۈچىنى ناماياں قىلىدۇ. 1998 - يىلى 6 - ئايدا تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك «نېلۇپەر گۈلى مۇكاپاتى» ئۇسۇل مۇسابىقىسىدە 1 - دەرىجىلىك ئىجادىيەت مۇكاپاتى ۋە كوللېكتىپ 2 - دەرىجىلىك ئورۇنداش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«دولان سەنەمى» ئۇيغۇرچە كوللېكتىپ ئۇسۇل. ئۇسۇل ئىشلىگۈچى ۋە رېژىسسور ھاجى راخمان، زەينەپ سىدىق. بۇ ئۇسۇل جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى ئەنئەنىۋى «دولان ئۇسۇلى» ۋە «سەنەم» قاتارلىق خەلق ئۇسۇللىرى ئاساسىدا ئىشلەنگەن. ئۇسۇلدا ئۇيغۇر ئاممىسىنىڭ جەم بولغان چاغدىكى شاد - خۇراملىقتا چۆمگەن مەنزىرىسى ۋە يۇمۇرلۇق ھېسسىياتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇسۇل ئاددىي - سادىدا ۋە شوخ كەيپىياتتا تېز، قىزغىن، شادلىق ناخشىسى بىلەن جۈر قىلىپ ئويناپ ئىجرا قىلىنىدۇ. (رەڭلىك قىسمى

تۈرما ژاراقنىڭ 41 ـ بېتىگە قارالسۇن)

«دولان گۈلى» دەۋرىمىزدىكى چوڭ تېما-
كى مىللىيچە مۇزىكىلىق ئوسۇل. ئوسۇل 1997- يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ناخشا ـ ئوسۇل ئو-
كى ئىجاد قىلىپ ئورۇنلىغان. ئەدەبىي جەھەتتىن قەلەم تەۋرەتكۈچى ئەلى رېشىت؛ ئوسۇل ئىشلىگۈچى، رې-
ژىسسور ئەخمەت ئىمىن؛ مۇزىكىسىنى ھېكىم ھەسەن، ئەخمەت ئەلا، چاپپار سەيپى ئىشلىگەن. سەھنە گۈزەل سەنئەت لايىھىسىنى شې خۈك، پەرھات قۇربان ئىشلە-
گەن. بۇ سەھنە ئەسىرى مۇقەددىمە، قۇملۇق ئوغلى؛ 1 ـ پەردە: باتۇر ئوۋچىنىڭ ناخشىسى؛ 2 ـ پەردە: ئۇرۇق سېلىش ئوسۇلى؛ 3 ـ پەردە: دولان مېھرى؛ 4 ـ پەردە: تارىم دەرياسىنىڭ شادلىق ناخشىسى قاتار-
لىقلارغا بۆلۈنىدۇ. سەھنە ئەسىرىگە دولان مۇقامى مۇ-
زىكىسى باشتىن ـ ئاخىر سىڭدۈرۈلگەن. ئۇزگىچە بە-
دىئىي تىل ئارقىلىق دولان خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۆرەش قىلىپ، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، بەخت يارا-
تقان تەسىرلىك كۆرۈنۈشى نامايان قىلىنغان، ئىلا-
ھات، ئېچىۋېتىشنىڭ دولان خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدا غا-
يەت زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلغانلىقى كۆيلەنگەن. 1997 ـ يىلى 3- نۆۋەتلىك شىنجاڭ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلغان ھەمدە «ئېسىل نۇقتىلىق نومۇر» قاتا-
رىغا كىرگۈزۈلگەن. 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا بېيجىڭدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەشكە سۇغا قىلىش ئويۇنىغا قاتـ-
ناشتۇرۇلغان؛ شۇ يىلى 9 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىدا «بەش بىر قۇرۇلۇشى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي» دەۋرىمىزدىكى چوڭ تېمىكى مىللىيچە ناخشا ـ ئوسۇل. 1999 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ناخشا ـ ئوسۇل ئانسامبلى، شىنجاڭ ھەربىي رايون ناخشا ـ ئوسۇل ئوسكى بىرلىكتە ئىجاد قىلىپ ئو-
رۇنلىغان. بۇ نومۇر مۇقەددىمە، تەكرىتاغنىڭ شاد ناخـ-
شىسى؛ 1 ـ چۈمپەردەكنى ئېچىۋېتىش؛ 2 ـ چېگرا رايونلۇق ھەممىلا يېرى جياكىنەندىن قېلىشمايدۇ؛ 3- گۈل نەمىشقا شۇنچە قىزىل؛ 4 ـ بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي؛ خاتىمە قاتارلىق قىسىملاردىن تەركىب تاپقان. جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرگە نامى تارقالغان، كـ-
ىشكە لەززەت بېغىشلايدىغان ۋە ئۇزاققىچە ئويىنلىپ كېلىۋاتقان شىنجاڭنىڭ ئېسىل كونسېرتى بولۇپ، نـاخـشا ـ ئوسۇل «چۈمپەردەكنى ئېچىۋېتىش»، «گۈل نەمىشقا شۇنچە قىزىل» نامىلىق ئايالار يالغۇز كىشىلىك ناخشىسى؛ «ئاشۇ يېراق جايدا» نامىلىق ئەر-
لەر يالغۇز كىشىلىك ناخشىسى؛ «چېگرا رايونلۇق ھەممىلا يېرى جياكىنەندىن قېلىشمايدۇ»، «بىزنىڭ شىنجاڭ ھەممىدىن گۈزەل» نامىلىق ئايالار يالغۇز كـ-
ىشىلىك ناخشىسى؛ تۇرپانلىق كوللېكتىپ خەلق ئوسـ-
سۇلى «نازىركوم»، تاجىك مىللىتىنىڭ كوللېكتىپ ئوسسۇلى «قۇياشقا ئەڭ يېقىن كىشىلەر» ھەمدە «داپ ئوسسۇلى»، «گۈللۈك بەلۋاغ» قاتارلىق ئوسسۇل نو-
مۇرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆڭۈل قويۇپ ئىش-
لەش، رەپتىس قىلىش، پىششىقلاش ئارقىلىق پۈتكۈل ئوسسۇلنىڭ رېتىمى دولقۇنسىمان، شوخ ۋە رەڭدار بولۇپ، كىشىلەرگە يېڭىچە بەدىئىي زوق بېرىدىغان قىلىنغان، 1999 ـ يىلى 3 ـ ئايدا بېيجىڭدىكى «99- يىللىق جۇڭگونىڭ خەلقئارالىق ناخشا ـ ئوسسوللىرى پائالىيىتى» دە تۇنجى قېتىم قويۇلغان؛ شۇ يىلى 9 ـ ئايدا يەنە بىر قېتىم بېيجىڭغا ئېلىپ بېرىلىپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەش سوۋغىسى سۈپىتىدە قويۇلغان؛ 12 ـ ئايدا ئاۋمېنغا ئېلىپ بېرىلىپ، ئاۋمېنلىقلار ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى تەبرىكلەش مۇراسىمىدا قويۇل-
غان. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 41 ـ بېتىگە قا-
رالسۇن)

«ئەتلەس ھەققىدە خىياللار» دەۋرىمىزدىكى چوڭ تېمىكى مىللىي ئوسسوللۇق يۇرۇشلىشتۇرۇلگەن مۇزىكىلار. 1999 ـ يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئار-
مىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكى ئىجاد قىلىپ ئورۇنلىغان. قەلەم تەۋرەتكۈچىلەر جاۋ سىڭبىن، ۋۇمىڭچى؛ باش رېژىسسور ۋۇمىڭچى؛ مۇزىكىسىنى چېڭ داجاۋ ئىشلىگەن. بۇ ئويۇنغا ھەربىي رايونلۇق مەشھۇر يەرلىك مەھسۇلاتى «ئەتلەس» نىڭ نامى قويۇل-
غان. «بەش يۈلتۇز شەرقتىن كۆتۈرۈلۈپ، جۇڭگونى يورۇتتى» دېگەن قەدىمكى يىپەكچىلىك يىپ ئۇچى قە-
لىنغان، خاس خەلق ئوسسولى «دولان» تايانچ ئوسسۇل قىلىنغان، ۋەقەنى بايان قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ قال-
مىغان، بەلكى «تىلەك»، «ئايەت»، «توقۇمچىلىقتا تۇرتكە بولۇش»، «كىيىم ـ كېچەك» قاتارلىق يۇرۇش-
لەشتۇرۇلگەن ئوسسوللۇق مۇزىكىلاردىن تەركىب تاپ-
قان بولۇپ، قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ قىياپىتى نامايان قىلىنغان، شۇنداقلا قويۇق مىللىي پۇراق ۋە رايون ئالاھىدىلىكى جىلۋىلىنىپ تۇرىدۇ. 1999- يىلى بېيـ-

جىڭدىكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەشكە سوۋغات قىلىپ ئويناڭان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 7- نۆۋەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلغان، 1 - دەرىجىلىك مۇزىكا مۇكاپاتى، ئارتىسلار گۇرۇپپىسى 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات، سەھنە گۈزەل سەنئەت لايىھىسى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات، رېژىسسورلۇق 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات ۋە كوللېكتىپ 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ماي بويۇق رەسىملىرى ياپون باسمىخانىچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە شىنجاڭدا چوڭ جى قاتارلىق (شىبە مىللىتى) كىشىلەرنىڭ ماي بويۇق ئادەم رەسىمى ۋە تەشۋىقات رەسىملىرى بارلىققا كەلگەن. لېكىن، يېڭى رەسىم تۈرى سۈپىتىدە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن پەيدىنپەي راۋاجلانغان. XX ئەسىرنىڭ 50-، 60- يىللىرىدا ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ماي بويۇق رەسىم سامچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭغا كەلدى. شىنجاڭدىكى سەنئەت مەكتەپلىرىمۇ بىر تۈركۈم ماي بويۇق

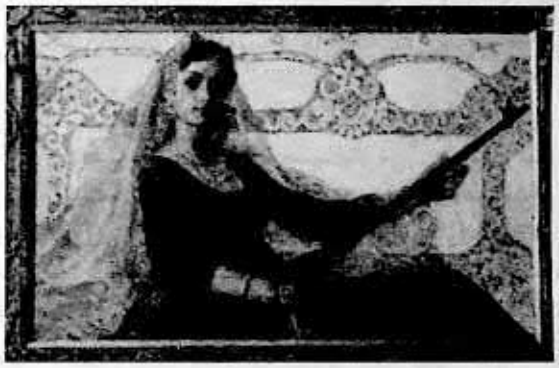

شىنجاڭ ماي بويۇق رەسىمى «شائگۈل»

رەسىم سامچىلىقىدىكى ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈردى، ئۇلار ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيىتى ۋە ماي بويۇق رەسىم ئوقۇتۇشى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بىر تۈركۈم ياش ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيەت قوشۇنىنى شەكىللەندۈردى. مەشھۇر ماي بويۇق رەسىمى لوگۇلىيۇ، چۈەن شەنشى قاتارلىقلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، شىنجاڭغا كۆپ قېتىم كېلىپ، تۈرمۇش ئۆگىنىپ، ماي بويۇق رەسىم بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى ئېچىپ، شىنجاڭنىڭ ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيىتىگە تۈرتكە بولدى. لي ياڭ، جاڭ ۋېي، غېنى، غازى ئەمەت، ئامان، لىۋكەيجى، ياڭ مىڭشەن ۋە لى شۇۋۇ قاتارلىق شىنجاڭنىڭ سەنئەت ئىنستىتوتلىرى ۋە گۈزەل سەنئەت تەشكىلاتلىرىغا مەركەزلەشكەن بىر تۈركۈم ماي بويۇق رەسساملىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رېئالىزم ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيىتى ماھارىتىنى ئۆگىنىپ، ئۇلكە قىلىش بىلەن بىللە، يەنە ئىملىق يارىتىپ، شىنجاڭنىڭ رەڭدار رېئال تۇرمۇشى، مىللەت ۋە رايون ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەشكە كۈچ چىقاردى. 1954- يىلى لي ياڭنىڭ ماي بويۇق رەسىمى «سەپەردە» مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو گۈزەل سەنئەت سارىيى ساقلاشقا قوبۇل قىلدى. 1964 - يىلى غازى ئەمەتنىڭ ماي بويۇق رەسىمى «مەسىھ جىنايەت ئوستىدە» كى سوت» جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 15 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇنكۇزولگەن مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە كۆرگەزمە قىلىنغاندىن كېيىن، باشقا باھالاشقا ئېرىشىپ. جۇڭگو گۈزەل سەنئەت سارىيى تەرىپىدىن ساقلاشقا قوبۇل قىلىندى. مەنزىرە كۆرۈنۈشى چوڭ، پېرسوناژلار راسلىقى تەكلا سىزىلغان بۇ ماي بويۇق رەسىم شىنجاڭ ماي بويۇق رەسىملىرى تەرەققىياتىنىڭ يېڭى مەۋسۇمىنىڭ نامايەندىسى. 80 - يىللاردىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ماي بويۇق رەسىملىرى ئومۇميۈزلۈك گۈللەنگەن يېڭى دەۋرگە قەدەم قويدى. تېما مەزمۇنىدىن ئېيتقاندا ئەدەبىياتنىڭ شەكلىگىچە كۆپ جەھەتتىن تەتقىق قىلىندى ۋە يېڭىلىق يارىتىلدى. شۇنداق قىلىپ غەربىي قىسمىدىكى چېگرا رايونىنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېر ۋە جانلىقلىققا ئىگە ھەر مىللەت پېرسوناژلىرىنىڭ روھىنى ئوبرازى ئارقىلىق، پۈتۈن مەملىكەتتىكى گۈزەل سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىدى. 1984 - يىلىدىكى مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە غازى ئەمەتنىڭ «مۇقام» دېگەن ئەسىرى، كېيىنكى نەسىردىننىڭ «قوزۇل مەشرىپى» دېگەن ئەسىرى كۆمۈش مېدال ۋە مىس مېدالغا ئېرىشتى. شىنجاڭنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ماي بويۇق رەسساملىرى ۋەئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن يەنە: ئابدۇكېرىم مەمەتئىلىنىڭ «بالدەك شېرىن قوغۇن ۋە مېۋىلەر»، ۋاڭ زېڭيۈەننىڭ «سۈيۇملۇك كىشىلەرنى كۈتۈۋېلىش»، غازى ئەمەتنىڭ «گىلەم ۋە ئۇيغۇرلار»، غېنىسىنىڭ «سوت سانتۇچى»، «زامانىمىز شائىرى نىمشېھىت»، ئامانىنىڭ (قازاق) «ئوغلاق تارتىشىش»، «شىمالىي شىنجاڭنىڭ كۈز پەسلى»، جاڭ ۋېينىڭ «بوغدا كۆلى»، لىۋ ەنشېڭنىڭ «بوز يەر ئاچقۇچىلارنىڭ چۈشلۈك غىزاسى»، «جەنۇبىي شىنجاڭ

مەنزىرىسى»، جالاق خۇەينىڭ «تۇرپانىڭ كەچقۇرۇنى»، كېرىم ئەسىردىنىڭ «كېرىيىلىكلەر»، «ئاللەي ناخشىسى»، مەمەت ھېيتنىڭ «باش كۆز»، «مۇڭدىشۇاتقان پېشۇالار»، سۇن لىمىڭنىڭ «دالا»، چېلاق لىنشىنىڭ «1994 - يىلىدىكى بىر قېتىملىق بايان»، ژالاق گۇۋاڭشىننىڭ «قۇياش، ئاي»، «قار قاپلىغان بوستان»، ژولېيوگىنىڭ «مۇز تاغ»، لىيۇ شېڭجۇنىڭ «سېنتەبىر» قاتارلىقلار بار. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 44 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭنىڭ جۇڭگوچە رەسىملىرى

شىنجاڭنىڭ جۇڭگوچە رەسىملىرى ئۇزاق تارىخقا ئىگە، لېكىن زامانىۋى جۇڭگوچە رەسىم ئىجادىيىتى XX ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدىن باشلانغان. ئەينى ۋاقىتتا ئىچكى ئۆلكىدىكى رەسسام سى تۇچياۋ، چالاق شۇخۇك، خەن لېرەن، جاۋ ۋاگيون قاتارلىقلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭغا كېلىپ رەسىم سىزىپ، جاھانغا غەربىي قىسمىدىكى چېگرا رايونىنىڭ تەبىئىي قىياپىتى ۋە ئېتنوگرافىك مەنزىرىسىنى نامايان قىلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن لىياڭ خۇاڭجۇ قاتارلىق جۇڭگوچە رەسىم سىزىدىغان رەسساملار شىنجاڭغا كېلىپ تۇرمۇش ئۆگىنىپ، شىنجاڭنىڭ مىللىي ئۇرۇپ - ئادەتلى، مەنزىرىسى ۋە چېگرا رايونىنىڭ تۇرمۇشىنى تېما قىلىپ رەسىم سىزدى ۋە شۇ ئارقىلىق كىشىلەرگە يېڭى ئېستېتىك تۇيغۇ بېرىپ، شىنجاڭنىڭ جۇڭگوچە رەسسامچىلىقىنى كۆچەلۈك ئىلگىرى سۈردى. XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن بۇيان، شۇي شۇجي قاتارلىق ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ جۇڭگوچە رەسىم سىزىدىغان رەسساملىرى ۋە مەركىزىي گۇرۇپ سەنئەت ئىنستىتوتى، جېجياڭ گۇرۇپ سەنئەت ئىنستىتوتى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ جۇڭگوچە رەسىم فاكۇلتېتلىرىنىڭ بىر تۇركۇم ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭغا كېلىپ، جۇڭگوچە رەسىم ئىجادىيىتى ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، جۇڭگوچە رەسىم ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلىدى. 1959- يىلى جۇڭگو گۇرۇپ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلۇپ، جۇڭگوچە رەسىم ئىجادىيىتى تەشكىللىك باسقۇچقا قەدەم قويدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، شىنجاڭنىڭ جۇڭگوچە رەسىم ئىجادىيىتى توختاپ قالدى. 1980 - يىلى جۇڭگو گۇرۇپ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ پائالىيىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، قوشۇن بېكىۋاشتىن تەشكىللىنىپ، جۇڭگوچە رەسىم ئىجادىيىتى، كۆرگەزمىسى، نەزەرىيە تەتقىقاتى ۋە سەنئەت ئالماشتۇرۇشى كۆندىن - كۈنگە جانلاندى. مەيلى تېما ياكى ماھارەت شەكلى جەھەتتە بولسۇن، كۆپ تەرەپتىن يول ئېچىپ، ئىزدىنىش ئارقىلىق، شىنجاڭ خەلق جۇڭگوچە رەسسامچىلىقىنىڭ روشەن دەۋر روھى، مىللىي ۋە رايون ئالاھىدىلىكى نامايان قىلىندى. شۇي شۇجي، شۇ چۇنگۇاڭ قاتارلىق رەسساملار جۇڭگوچە رەسسامچىلىقنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇش ئاساسىدا يېڭى ماھارەت ۋە ئۇسلۇب ئۇسۇلىنى ئىزدەپ، «تەڭرىتاغ رەسساملىرى»، «يىپەك يولى رەسساملىرى»، «چېگرا رايون رەسساملىرى»نى تەشەببۇس قىلىپ مۇئەييەن تەسىر پەيدا قىلدى. 90- يىللارىدا شىنجاڭنىڭ جۇڭگوچە رەسساملىرى يەنىلا بارچە گۈللەر بەس - بەستە ئېچىلغان گۈللەنگەن ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. كۆپ مىللەتتىن بولغان، ياشاۋاتقانلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشلار بىرلەشكەن جۇڭگوچە رەسىم ئىجادىيىتى قوشۇنى ئۇزلۇكسىز زورايدى. بىرقەدەر ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە رەسىملەردىن: شۇي شۇجىنىڭ «كۆچۈش»، «ئېگىزلىكتىكى بازار»؛ پەن دېڭخىنىڭ «ھەربىكەتچان قەلئە»، «ئەتىرگۈل تۇسىدىكى ئاي» (قېنىق رەڭلىك)؛ ۋۇچىڭخېنىڭ «كىنو كۆرگىلى بېرىش»، «بۇلۇتلار ئارا ناخشا ساداسى»؛ گۇك جىيەنشىننىڭ «يىراقتىن ئات يەتكۈزۈش» (چاتما رەسىم)، «لىن زېشۈي شىنجاڭدا»؛ شۇ چۇنگۇاڭنىڭ «ئىسقىرتىش»، «كۈسەنگە زىيارەت»؛ يې يۈجوڭنىڭ «پامىرلىقلار»، «جۇڭگونىڭ ئۆتكەن سۇلالىلىرىدىكى داڭلىق ئوسۇللار»؛ تۇرسۇن ئىمىننىڭ «قەدىمكى شەھەرنىڭ دوستلۇق مېھرى»، «ئورما ھارپىسىدا»؛ شې جياداۋنىڭ «تاش قەلئەدە تۇرۇپ قەدىمكى ئىشلارنى سېغىنىمىش»، «تەڭرى تېغىدىن ئۆتۈش»؛ لى جونىڭ «كۆز ئوتتۇرىسىدىكى داقا - دۇمباق»، «چۆلدە غىزالىنىش»؛ لېي جۇڭشۇننىڭ «بازار»، «جەنۇبىي شىنجاڭ مەنزىرىسى»؛ ما چۈەنيەنىڭ «تۇيۇق مەنزىل»؛ كۈەي جېنىبىڭنىڭ «باش كۆز» قاتارلىقلار بار. گۇك جىيەنشىننىڭ «قاش تېشى كۆلىدە ئۆچرىشىش» (تام رەسىمى) 1989 - يىلى 7- ئۆۋەتتىلىك مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىدە كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 45 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىملىرى بۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە بارلىققا كەلگەن. ئەينى ۋاقىتتا دەپ پېڭ-

يىلى، لۇشياۋفېي قاتارلىق ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ رەسسامىلىرى شىنجاڭغا كېلىپ، «شىنجاڭ گۈزىتى» دە ياغاچ ئويما ھەجۋى رەسىملىرى ۋە تەشۋىقات رەسىملىرىنى ئېلان قىلغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر تۈركۈم گۈزەل سەنئەت خادىملىرى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن بىللە شىنجاڭغا كىرگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە رەڭلىك تاش باسما رەسىملىرىدىن شۇڭ شىنيى، يۈەن شياڭ-ھەن، خۇاڭ گېجې، مۇگې، ماۋدىخۇي قاتارلىقلار بار ئىدى. 50 ـ 60 يىللاردا ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار شىنجاڭغا كېلىپ، رەڭلىك تاش باسما رەسىم ئىجادىيىتى ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىم ئىجادىيەت قوشۇنى زورايغان. 1959 ـ يىلى

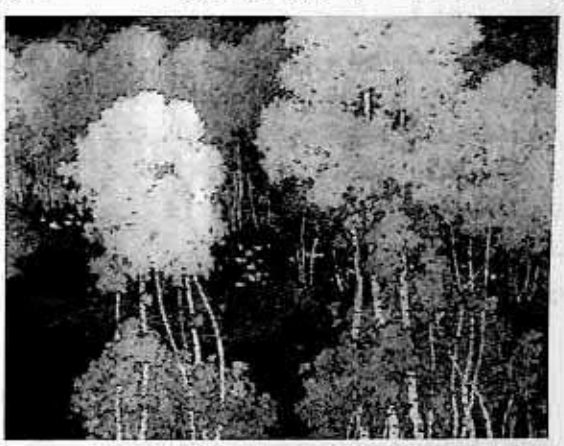

شىنجاڭنىڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىمى
«ئالتايدا كۆز»

جۇڭگو گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلغان. ئەينى ۋاقىتتا رەڭلىك تاش باسما رەسىم خېلى جانلانغان. 80 ـ يىللاردىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىم ئىجادىيىتى پەيدىنپەي گۈللەنگەن. ياشانغانلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشلار بىرلەشكەن رەڭلىك تاش باسما رەسىم ئىجادىيەت قوشۇنى ئۆزلۈكسىز زورايغان، شىنجاڭنىڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىم ئىجادىيىتى پۈتۈن مەملىكەتتە مەلۇم تەسىرگە ئىگە بولغان. 1986 ـ يىلى بېيجىڭدا «شىنجاڭدىكى ئون كىشىنىڭ رەڭلىك تاش باسما رەسىم بىرلەشمە كۆرگەزمىسى» ئۆتكۈزۈلۈپ، شۇڭ شىنيې، جاڭ خۇا، جياڭ جېنخۇا، شۆ لىجۇ، يۈ ۋېنبا، سۈن زۇڭلى، شۆ جۇچى، خۇەن ۋېيشياۋ، ۋاڭ خۇبې، فاڭ شياڭدىن ئىبارەت ئون رەسسامنىڭ ئەسىرى كۆرگەزمە قىلىنغان. 1996 ـ يىلى رەڭلىك تاش باسما رەسسامى خۇاڭ گېجې، مۇ گې، شۆ جۇچى، جاڭ خۇاڭ، گۇەن ۋېيشياۋلار جۇڭگو رەڭلىك تاش باسما رەسسامىلىرى جەمئىيىتى تارقاتقان «لۇشۈن رەڭلىك تاش باسما رەسىم مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى جياڭ جېنخۇانىڭ «باھار دولقۇنى» 9 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە ئېسىل ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭنىڭ بەدىئىي سۈرەتلىرى 1912ـ يىلى ئىلىنىڭ كۇرە بازىرىدا «جېجېن رەسىمخانىسى» تىجارەت باشلىغان، بۇ شىنجاڭنىڭ پورترېت سۈرەتچىلىكى تارىخىدىكى تۇنجى قەدەم ھېسابلىنىدۇ. 1920 ـ يىلى مىزگىن دېگەن تاتار دىخۇادا (ھازىرقى ئورۇمچىدە) «مىزگىن رەسىمخانىسى» ئاچقان. 30 ـ يىللاردىن كېيىن، دىڭ جې، جې ۋېن، جۇنخۇا رەسىمخانىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن تىجارەت باشلىغان. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا ئادەم سۈرىتى تارتىدىغان رەسىمخانا بار بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرى بىر تۈركۈم كومپارتىيە ئەزالىرى «شىنجاڭ گېزىتى» دە رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلەگەن چاغدا، گېزىتخانا بىر تۈركۈم سۈرەت تارتىش ئۇسكونىلىرىنى سېتىۋالغان. 1938 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنىدىن باشلاپ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە ھەر ئايدا بىر نۆۋەت 16 فورماتلىق سىنىك رەڭلىك تاش باسما رەسىم بېتى چىقىرىپ، ھەر سانىدا سۈرەتلەر بېسىلغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سۈرەت سەنئىتى شىنجاڭغا نوقۇل ئادەم سۈرىتى تارتىشتىن ئاخبارات سۈرىتى، بىنا سۈرىتى، نۇرغۇن بۇيۇملار سۈرىتى، مەنزىرە سۈرىتى قاتارلىق كۆپ خىللىققا قاراپ راۋاجلىنىپ، كۆپ خىل ژانىرلىق باسقۇچقا قاراپ تەرەققىي قىلغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ قىسىملاردىكى فوتوگرافچىلار قىسىم تۇر-مۇشى ۋە دەۋر ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان نۇرغۇن سۈرەتلەرنى تارتىپ، تۇنجى نۆۋەتلىك پۈتۈن ئار-مىيە سۈرەت كۆرگەزمىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1961 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو فوتو سۈرەت جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلغان، بۇنىڭ بىلەن كۆپ مىللەتلىك فوتو سۈرەتچىلەر قوشۇنى شەكىللىنىشكە باشلىغان. فوتو سۈرەت ئىشلىرى خېلى تېز راۋاجلانغان. 80 ـ يىللاردىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ فوتو سۈرەت سەنئىتى ئومۇميۈزلۈك گۈللىنىش، راۋاجلىنىش باس-

تۇنچىغا قەدەم قويغان. 1980 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ فوتو سۈرەت نەشرىياتى قۇرۇلغان. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭنىڭ 3 ـ نۆۋەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر قۇرۇلتىيىدا ئەسلەدىكى جۇڭگو فوتو سۈرەت ئىلمى جەمئىيىتى شىنجاڭ شۇبىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئىسمى جۇڭگو فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۇبىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. فوتو سۈرەت ئىجادىيىتى، كۆرگەزمىسى، نەزەرىيىۋى تەتقىقات، سەنئەت ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرى بارغانسېرى جانلانغان. كۆپ مىللەتلىك فوتو سۈرەت خىزمەتچىلىرى قوشۇنى ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ زورايغان. «جۇڭگو. شىنجاڭ»، «تەڭرىتاغ»، «قاراماي»، «ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتى جەۋھەرلىرى» قاتارلىق بىر تۈركۈم فوتو سۈرەت توپلاملىرى ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىنغان. بىر تۈركۈم فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى، مەسىلەن: ۋۇچۇنجىيەننىڭ «كارىز»، سۇڭ شىجىڭنىڭ «قىز قوغلاش»، ئابلىز ھەمدۇللىنىڭ «نەپىس ئۈسۈل»، تاك زولىنىڭ «مېنى بىر پارچە تارتىپ قويۇڭ»، ۋۇيۇشېڭنىڭ «چىرايلىق گۈل» ، گۇ تۇ-گەينىڭ «ئېلىشىش»، چىن شيەنئەننىڭ «يىپ ئېگىر-گۈچى قىز»، سۇن جيابىننىڭ «قۇملۇقتا پانتان قۇ-ياش» قاتارلىق ئەسەرلىرى خەلقارا ۋە دۆلەت ئىچىدىكى ھەرخىل فوتو سۈرەت كۆرگەزمىلىرىدە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

ئۇيغۇر خەتتاتلىقى ئۇيغۇرلار ئەرەب ھەرپىنى ئاساس قىلغان ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقىنى قوللىنىدۇ، ئۇنىڭ ئاساسلىق يېزىلىش شەكىللىرىدىن تۈز خەت نۇسخىسى، نەسخى خەت نۇسخىسى، ئەلىيە نۇسخىسى، رۇقئە خەت نۇسخىسى، تەئلىق خەت نۇسخىسى، كۈفى خەت نۇسخىسى، شەتىرەنجى كۈفى خەت نۇسخىسى، رەيھانى خەت نۇسخىسى، دىۋانى خەت نۇسخىسى، جەللى دىۋانى خەت نۇسخىسى، ئىجازەت خەت نۇسخىسى، سۈلۈس خەت نۇسخىسى، تۆۋۈئەم خەت نۇسخىسى، تەسۋىرى خەت نۇسخىسى قاتارلىقلار بار. ئۇيغۇر خەتتاتلىقىدا بامبۇك قەلەم، قومۇش قەلەم ياكى ياغاچ قەلەم ئىشلىتىلىدۇ، قەلەمنىڭ ئۇچى ياپىلاقلىنىپ، سەل قىيپاش كېسىۋېتىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن خەت سىزىقلىرىنىڭ تىكلىرى توم، توغرىسى ئىنچىكە، ياكى توغرىسى توم، تىكلىرى ئىنچىكە چىقىپ، سىزىقلار ئۆزگەرگەن جايدا ئىنچىكە ـ توم سىزىقلارنىڭ ئۆزگىرىشى ناھايىتى نەپىس كۆرۈنىدۇ. بۇ ئۇيغۇر خەتتاتلىقىنىڭ مۇھىم بەدىئىي ئالاھىدىلىكى. دەۋرىمىزدە ئۇيغۇر خەتتاتلىقى سەنئىتى تېز راۋاجلىنىپ، ئىجادىيەت قوشۇنىنىڭ دائىرىسى بارغانسېرى كېڭەيدى. ئۇنىڭ ۋە-كىللىك شەخسلىرىدىن نىياز كېرىم بار. ئۇ ئۇيغۇر خەتتاتلىقى ۋە ئۇنىڭ ئېپادىلىنىش شەكلىنى يېڭى پەل-لىگە كۆتۈرۈپ، ئەنئەنىۋى خەتتاتلىقتىكى بېزەك گۈ-زەللىكى ئۇسلۇبى قوغلىشىش ھالىتىنى بۇزۇپ تاش-لاپ، خەتتاتلىق، باسما، رەسىم، شېئىرنى بىر گەۋدە-لەشتۈرۈپ، ئەنئەنىۋى خەتتاتلىق بىلەن زامانىۋى ئېس-تېتىك زوقنى يۇغۇرۇش ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈر-دى. ئۇنىڭ «ئۇيغۇر خەتتاتلىق ئەسەرلىرى توپ-لىمى»، «ئۇيغۇر خەتتاتلىقىدىن ئارىيە»، «ئۇيغۇر خەتتاتلىق قوللانمىسى»، «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ-لەرنىڭ ئۇيغۇر خەتتاتلىقى دەرسلىكى» دېگەن ئەسەرلە-رى بار. بىرقەدەر ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئىگە ئۇيغۇر خەتتاتلىرىدىن ئابلەق ھوشۇر، ئوبۇلقاسىم مۇسىن، مۇ-ھەممەت روزىبوۋى، ھوشۇر ئېلى، جۇمە ئابدۇللا قاتار-لىقلار بار. (رەسىملىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 45 ـ بېتىگە قارالسۇن)

خەنزۇ خەتتاتلىقى خەن مىللىتى دەۋرىدىلا شىنجاڭدا خەنزۇ خەتتاتلىقى تارقالغان. جايلاردا ساقلى-نىپ قالغان ياكى تۇپراقتىن قېزىۋېلىنغان ئابىدە ئۆي-مىلىرى، قەبرە تاشلىرى، تامغىلار، پۇل ـ تەڭگىلەر، قولدا كۆچۈرۈلگەن لىشۇ (خەنزۇچە خەتنىڭ يېزىلىش شەكىللىرىدىن بىرى) نوم مۇزلىرىدە تارىختىن بۇيانقى خەتتاتلىقنىڭ ھەقىقىي ئىزنالىرى نامايان بولغان. بىر-قەدەر بالدۇرراقلىرىدىن باركۆلدىكى شەرقىي خەن مۇ-لالىسى دۇنخۇاڭ ۋالىسىنىڭ «فېي چىنجى تۇھپىكارلار ئابىدىسى» دىكى «خەن مۇلالىسى كۈسەن سول قانات سانغۇنى لىيۇ پىڭگونىڭ راۋاق مەدھىيىلىرى» دىكى «قوچۇ ئىدىقۇتلىرىنىڭ مەڭگۈ تېشى» دىكى كەيشۇ (خەنزۇچە خەتنىڭ يېزىلىش شەكىللىرىدىن بىرى) قا-تارلىق خەنزۇچە ھۆسنىخەتلەر بار. چىڭ مۇلالىسىدىن بۇيان، چېگرا رايونىنى قوغدىغان قەلەمكەش ۋەزىر ـ ۋۇزرا، ئەلەمكەش سانغۇنلار ۋە ئەمىلى تۆۋەنلىتىپ يۆتكىۋېتىلگەن ئەمەلدارلاردىن نۇرغۇنلىرى خەتتاتلىققا ماھىر ئىدى، خەتتاتلىق ئۇلارنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتكە چىداشتىكى بىر خىل ئادەتكە ئايلانغان. XX ئەسىرنىڭ 50ـ، 60 ـ يىللىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭ-نىڭ خەنزۇ خەتتاتلىقى يەنىلا جەمئىيەتتىكى بەزى خەت-تاتلىق ھەۋەسكارلىرى بىلەنلا چەكلەنگەن، ئۇلار ئا-ساسلىقى ۋېۋىسكا، بېغىشلىما، ئېلان، نورۇزنامە قا-تارلىقلاردا قوللىنىلغان، باشقا سەنئەت تۈرلىرىدىكى

يۆكسەكلىككە كۆتۈرۈلمىگەن. جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3- ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن خەتتاتلىق سەنئىتى تولۇق ئەھمىيەت بېرىلىپ، تېز راۋاجلاندۇرۇلدى، ئومۇملاش- تۇرۇلدى ۋە ئۆستۈرۈلدى. 1986 - يىلى 5 - ئايدا، جۈڭگو خەتتاتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇ- لۇپ خەتتاتلىق ئىجادىيىتى، كۆرگەزمىسى، نەزەرىيە مۇھاكىمە پائالىيەتلىرى تەشكىللىنىك قانات يايدۇرۇلۇشقا باشلىدى، شۇنداقلا مەملىكەت ئىچىدىكى خەتتاتلىق سا- ھەسىدىكىلەر بىلەن سەنئەت ئالماشتۇرۇلۇپ، خەتتات- لىق ئىجادىيىتى سەۋىيىسى ۋە نەزەرىيە سەۋىيىسى مۇنا- سىپ ئۆستۈرۈلدى. چاسا شەكلى، قوليازما شەكلى، لىشۇ شەكلى، شىڭشۇ شەكلى، ئويما شەكلى قاتارلىق- لارنىڭ ھەممىسى بارلىققا كېلىپ، بىر تۈركۈم ئەسەر- لەر مەملىكەتلىك خەتتاتلىق كۆرگەزمىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى، ياكى مۇزېي، خاتىرە سارايلىرى ئۈلارنى ساقلاشقا قوبۇل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ۋېن بۇياڭنىڭ شياۋكەي خەنزۇچە خەتنىڭ قوليازما شەكىللىرىدىن بە- رى يەلپۈگۈچ ھۆسنىخېتى 1993 - يىلى جۈڭگو خەتتات- لار جەمئىيىتىنىڭ 5 - نۆۋەتلىك خەتتاتلىق كۆرگەز- مىسىدە مەملىكەتلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى؛ يۇ شياۋشەن- نىڭ چۇ خېتى شەكلىدىكى تىك پىلاكات ھۆسنىخېتى 1996 - يىلى جۈڭگو خەتتاتلار جەمئىيىتىنىڭ 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەتتاتلىق مۇكاپاتىغا ئېرىشتى؛ جاۋ يەنلىياڭنىڭ خەتتاتلىق ئەسىرى 1988 - يىلى مەملىكەتلىك خەتتاتلىق مۇسابىقىسىدە نۇسرەت قازا- نىپ، كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى. ۋەكىللىك خاراكتې- رىغا ئىگە خەتتاتلاردىن ۋاڭ زىچۇك، ۋاڭ مېڭياڭ، لى بەنمۇ قاتارلىقلار بار.

شىبە خەتتاتلىقى شىبەلەر ئىلگىرى شياۋكەن شەكلىدە شىبەچىگە تەرجىمە قىلىنغان خەنزۇچە مەشھۇر ئەسەرلەرنى، مەسىلەن: «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە»، «سۇ بويىدا» قاتارلىقلارنى كۆچۈرۈپ يې- زىپ، شىبەچە خەتتاتلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن. XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن بۇيان، گاڭبى خەتتاتلىقى ئەۋج ئالغان. گېزىت، ژۇرنال، كىتابلارنىڭ نەشر قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، كەيشۇ شەك- لى، جۇەنشۇ شەكلى، شىڭشۇ شەكلى، تېز يېزىش شەكلى قاتارلىق بىرقانچە خىل خەت شەكىللىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ قوللاندى. شىبە يېزىقىدىكى ئەنئەنىۋى خەتتاتلىقتا خەتنىڭ بېشى قېيىق، ئايىغى بىر - بىرىگە لايىق بولۇشى، قائىدىلىك، رەتلىك ۋە بىر - بىرىگە ئۇيغۇن بولۇشى، خەت شەكلىنىڭ ئۆزگىرىشىنى بىر تۈز سىزىققا چۈشۈرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ. 80 - يىللاردىن كېيىن، شىبە خەتتاتلىق سەنئىتىگە ئىراده باغلىغان ئوتتۇرا ياش، ياش خەتتاتلار ئەنئەنىۋى خەتتات- لىق ئاساسىدا ئۇنى ئۆزگەرتتى ۋە يېڭىلىق ياراتتى. 1986 - يىلى گې تىۋكېن خەنزۇ خەتتاتلىقىنىڭ

شىبە خەتتاتلىقى ئەسەرلىرى

توچكا چېكىپ يېزىش ئالاھىدىلىكىنى ئولگە قىلىپ ۋە قوبۇل قىلىپ، «قارىغاي روھى شەكلى»، «تۇمان شەكلى»، «قارىغايلىقتىكى تۇمان» شەكلى قاتارلىقلار- نى ئىجاد قىلىپ، خەت ئۆزگىرىشىنى كۆپ خىللاشتۇ- رۇپ، جانلىق، ئۇچقۇر شەكىلگە كەلتۈرۈپ، ئەنئەنە- ۋى خەتتاتلىق شەكلىنى بۇزۇپ تاشلىدى؛ 1995 - يىلى يەنە مانجۇ يېزىقىنىڭ جۇەنشۇ شەكلى ۋە خەنزۇ يېزىقىنىڭ لىشۇ شەكلىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە بىرلەشتۇ- رۇپ، «گېلى» شەكلىنىڭ سەككىز خىل لىشۇ شەكلە- دىكى خەتتاتلىق شەكلىنى ئىجاد قىلىپ، شىبە يېزىقە- دىكى لىشۇ شەكلى بىوشلۇقىنى تولدۇردى. ئۇ تۇنجى خەنزۇچە - شىبەچە سېلىشتۇرما «گېتۈكېن خەتتاتلىق ئەسەرلىرى توپلىمى» نى نەشر قىلدۇردى؛ بىرقەدەر ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە شىبە خەتتاتلار- دىن شەنجى، گويۇڭچاڭ، فۇرخېچۇن قاتارلىقلار بار.

شىنجاڭنىڭ سىبركچىلىكى شىنجاڭنىڭ

سېرىك سەنئىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سېرىك سەنئىتى ئۇلۇكسىز راۋاجلىنىپ رونىق تاپتى، سېرىك نومۇرلىرى موللىشىپ، رەڭدارلاشتى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئويناڭغان ئاساسلىق نومۇرلاردىن بەدەننى ئېگىپ گۈلنى چىشلەپ ئېلىش، پولات سىمدا مېڭىش، گۈللۈك تەخ-سە چۆرگىلىتىش، بەدەن گۈزەللىكى، خاسىيەتلىك قامچا، قول ھۈنىرى، سېھرىگەرلىك، پۈتىدا دۈمباقنى كۆتۈرۈش، ئېغىز ماھارىتى، ئورۇندۇق قىرلاپ ئۈس-تىگە چىقىش، ھەزىللىك ئويۇنى قاتارلىق 40 نەچچە خىل نومۇر بار. بەزى سېرىك نومۇرلىرى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئاخشا - ئۇسسۇل سەنئىتىدىن ئۆرنەك قىلىنغان بولۇپ، شىنجاڭچە مىللىي ئالاھىدە-لىككە ئىگە، شۇنداقلا بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت سېرىك ئىختىساس ئىگىلىرى يېتىشتۈرۈپ چىقىلدى. 1991 - يىلى 5 - ئايدا تېيەنشەن ئىشلىگەن ۋە رېژىس-سورلۇق قىلغان، روشەنگۈل ئورۇنلىغان سېرىك قارتا ماھارىتى 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سېرىك مۇسابە-قىسىدە «ئالتۇن شىر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى؛ ئايگۈل قاتارلىقلار ئورۇنلىغان «قوشلاپ چىنە قىرلاش» «كۆ-مۈش شىر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى؛ 1998 - يىلى 9- ئايدا يۈ تېيەنشۈي ئىشلىگەن ۋە رېژىسسورلۇق قىلغان ئۇسمۇرلەرنىڭ «ئېگىزلىكتىكى پولات سىم» ماھارىتى 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئۇسمۇرلەر سېرىك مۇسا-بىقىسىغا قاتناشتۇرۇلۇپ، «ئالتۇن شىر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى؛ گۈلجان ئورۇنلىغان «كىچىك نو» «كۆمۈش شىر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋا-راقنىڭ 44 - بېتىگە قارالسۇن)

«دارۋازلىق» بۇ دەۋرىمىزدىكى ئۇيغۇر سېرىك سەنئىتى. «ئېگىزلىكتە ئارغامچىدا مېڭىش» بولۇپ، قەدىمكى چاغدا «يۈمشاق ئارغامچىدا مېڭىش» دېيىلەت-تى. تارىخىي ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، ئۇ 2000 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ئىكەن. «دارۋاز-لىق» ئۇسۇلىدىكى ئۇسۇل مىراس قىلىش ئارقىلىق ئەۋلاد-تىن - ئەۋلادقىچە داۋاملاشقان. ھاشىم جەمەتىنىڭ دار-ۋازلىقىلا 200 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. XX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا ھوشۇر مۇسا ۋارىسلىق قىلغان. ھازىر دارۋازلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئا-دىل ھوشۇر بۇ جەمەتىنىڭ 6- ۋارىسى. 1997 - يىلى 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، ئادىل ھوشۇر 13 مىنۇت 48 سېكۇنت 79 دەقىقىلىك نەتىجە بىلەن چاڭجياڭ دەرياسى ئۈستىدىن تارتىلغان چۈيتاڭشيا بوغۇزىدىكى 640.75 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى پولات سىمدىن ئۆتۈپ، جىننىس دۇنيا رېكورتى گۇۋاھنامىسى ئالغان. 2000 - يىلى 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئادىل ھوشۇر 52 مىنۇت 13 سېكۇنتلۇق نەتىجە بىلەن خېڭشەن تېغى-نىڭ ئاساسىي چوققىسى جۇرۇڭفېڭ چوققىسىدىن فۇرۇڭفېڭ چوققىسىغىچە تارتىلغان 6.1399 مې-تىر ئۇزۇنلۇقتىكى، 436 مېتىر ئېگىزلىكتىكى پولات سىمدىن ئۆتۈپ، يەنە بىر قېتىم دۇنيا جىننىس رېكور-تىنى يارىتىپ، جۇڭگو سېرىكچىلەر جەمئىيىتى تەرىپى-دىن «پەلەك باتۇرى» دەپ نام بېرىلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 44 - بېتىگە قارالسۇن)

«ماناس» قىرغىز خەلقىنىڭ خەلق ئېغىز ئە-دەبىياتىدىكى قەھرىمانى كۆيلەنگەن تارىخىي داستان، بۇ داستان قەدىمكى دەۋردىكى قىرغىز خەلقىنىڭ خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ ئەۋلادمۇ ئەۋلاد داۋاملاشقان ناخشىلە-رىدىن شەكىللەنگەن، ئەسلىدە خەلقنىڭ ئارزۇ قىلغان مىللىي قەھرىمانىغا تەلپۈنۈشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، مول خەلق رىۋايەتلىرىنى خام ماتېرىيال قىلىپ ئىپتىدا-غان داستان ئۇسلوبتا يېزىلغان ھېكايەت؛ كېيىن ئۇز-لۇكسىز پىششىقلاش، يېڭى تۇس كىرگۈزۈش ئارقىلىق بارا - بارا مول مەزمۇنغا ئىگە قىلىنغان. ئاخىرىدا ماناس ۋە ئۇنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرىنىڭ ئالەمشۇمۇل قەھرىمانلىق نەتىجىسى كۆيلەنگەن داستانغا ئايلانغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە مەخسۇس مۇشۇ داستانىنى ئېيتىدە-غان خەلق ناخشىچىلىرى «ماناسچىلار» مۇ بارلىققا كەلگەن. بۇ «ماناسچىلار» نىڭ ئېيتقان مەزمۇنىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى، ئۇسلۇبى ئوخشىمايدۇ، شۇڭا ئۇز-گەرتىلگەن، بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان داستان ژا-نىرلىرى شەكىللەنگەن. بۇنىڭ ئىچىدە جۇسۇپ ماماي-نىڭ ئېيتقىنى ئەڭ مۇكەممەل بولۇپ سەككىز قىسىم-دىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭ باش - ئايىغى تۇتاشتۇرۇ-لۇپ، بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇلغان، ئۇنى ئىلمىي ساھە-دىكىلەر «ماناس» نىڭ پلاستىنكىغا ئېلىنغان ئۇلگىلىك نۇسخىسى دەپ بىر دەك ئېتىراپ قىلغان. «ماناس» نىڭ 1 - قىسمىغا بىرىنچى ئەۋلاد قەھرىمان ماناسنىڭ ئىس-مى قويۇلغان، شۇنداقلا ئۇ پۈتكۈل داستاننىڭ ئومۇمىي نامى قىلىنغان. قالغان يەتتە قىسمى ئۇنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرىنىڭ ئەۋلاد تەرتىبى بويىچە تىزىلغان، ئۇلار «سەمەتەي»، «سەيتەك»، «كېنېنىم» «سېيىت»، «ئاسلىباچا - بېكباچا»، «سومبىلەك» ۋە «چىگىتەي» لەردىن ئىبارەت. داستان ھەر قىسمى ئۇز ئالدىغا بىر يۈرۈش ئەسەر بولۇپ، مەزمۇنى زىچ باغلانغان، ئالدى

- كەينى بىر - بىرىگە ماس كېلىدۇ، ھەجمى چوڭ كاتتا ئەسەرگە ئايلانغان. ئۇنىڭدا سەككىز ئەۋلاد قەھرىمانلىق ئالدىنقىلار يەقلىسا، كېيىنكىلەر ئىزىنى بېسىپ، قەبىلىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، قالماقلارنىڭ بۇلاڭ - تالاڭىغا ۋە قۇل قىلىشىغا قارشىلىق كۆرسەتتى، مىللەتنىڭ ھاياتلىقىنى قوغداش يولىدىكى سەپەر - جەڭلىرى تەسۋىرلەنگەن؛ ئىچكى قىسمىدىكى

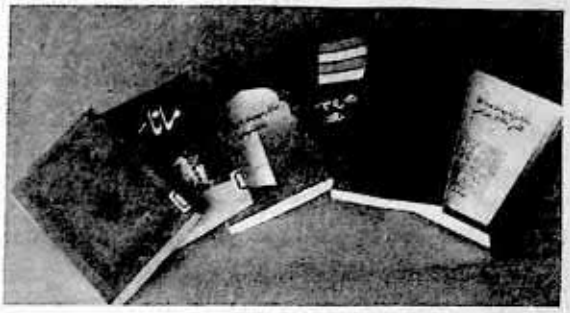

«ماناس» نىڭ قىرغىزچە نۇسخىسى

تۇرلۇك رەزىل كۈچلەرگە قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈرەش قىلغانلىقى، باشقا قەبىلىلەر بىلەن بىرلەشكەن ۋە بۆلۈنگەنلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن؛ قەدىمكى دەۋرده كى قىرغىز خەلقىنىڭ ئەركىنلىككە، بەختلىك تۇرمۇشقا ئىنتىلىش يولىدا ھارماي - تالماي كۈرەش قىلغانلىقى ئىپادىلەنگەن. داستاننىڭ ھەجمى چوڭ، ۋەقەلىكى ئەگرى - توقاي، تەسۋۋۇرى مول، ئوخشىتىشلىرى جانلىق بولۇپ، قويۇق قەھرىمانلىق تۇسى ۋە مىللەتنىڭ تۇرمۇش ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن. ئۇ، قىرغىزلارنىڭ قەدىمكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنىڭ مول، قىممەتلىك خام ماتېرىياللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ گۆھىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە قىرغىز مىللىتىنىڭ تارىخىي، مىللىي ئۇرپ - ئادىتى، تىل، دىنى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشتىكى قامۇس، شۇنداقلا مۇھىم ئەدەبىيات قىممىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە. 1961 - يىلىدىكى جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى بىرلىشىپ خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ماتېرىياللارنى توپلاش، رەتلەش، تەرجىمە قىلىش خىزمىتىنى كۆپ قېتىم تەشكىللىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، بۇ خىزمەت مەجبۇرىي ئۈزۈپ قويۇلدى. 1980 - يىلىدىن كېيىن، بۇ خىزمەتنى ئاساسلىق شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەتكارلىرى جەمئىيىتى ۋاراسلىق قىلىپ ئۇستىگە ئالدى. 1982- يىلى ئاپتونوم رايون «ماناس» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، بۇ خىزمەتكە كونكرېت رەھبەرلىك قىلدى ۋە ئۇنى ماسلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى جۇسۇپ ماماينىڭ پلاستىنكىسىنى رەتلەش، نەشر قىلىش ۋە تەرجىمە قىلىشقا قارىتتى. 1984 - يىلىدىن 1995 - يىلىغىچە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى «ماناس» داستانىنىڭ قىرغىزچە 8 قىسىم 18 توم، 220 مىڭ قۇر، 2 مىليون ھەنزىكتىن ئارتۇق نۇسخىسىنى نەشر قىلدى. داستاننىڭ ھەنزۇچە تەرجىمە خىزمىتى ئاساسەن تاماملاندى، ھازىر ماناسنىڭ تولۇق نۇسخىسى دۇنياغا كەلدى.

«جاڭگىر» بۇ موڭغۇللارنىڭ قەھرىمانلىق ھەققىدىكى داستانى (ئېپوسى)، «جاڭگىر رىۋايىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، غەربىي موڭغۇللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرى ئويرات قەبىلىسىدە بارلىققا كەلگەن، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئاساسەن قىلىپلانغان. ئۇلادمۇ ئەۋلاد «جاڭگىرچىلار» تەرىپىدىن ئېيتىلىپ، تولۇقلىنىپ، كەڭ تارقالغان. ئۇنى شىنجاڭدىكى موڭغۇللارنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ. XIX ئەسىردىن باشلاپ قوليازمىسى قولدىن - قولغا ئۆتۈپ ئوقۇلغان ۋە ساقلانغان. 1950 - يىلى شاڭخەي شاڭۋۇ باسمىخانىسى يۇەن بېيەننىڭ 1942 - يىلى دېخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) دىكى شېڭ شىسەينىڭ تورمىسىدە خاتىرىلەپ تەرجىمە قىلغان، موڭغۇل تورمىدىشى مانجى ئېيتىپ بەرگەن «خوڭغور» دېگەن پارچىسىنى نەشر قىلغان. 1978 - يىلى «جاڭگىر» خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1980 - يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى بۇ خىزمەتنى ئۇستىگە ئالدى. ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، زىيارەت داۋامىدا جۇنە، رەمپىل، پۇربە، خارچىغا، پۇرىۋجاب، مېنتىگىر قاتارلىق 100 گە يېقىن ھازىرقى «جاڭگىرچى» لار بايقىلىپ، نۇرغۇن ماتېرىيال توپلاندى، بۇلاردىن تاللاش - شاللاش، ئاز-تولۇق 14 توم ماتېرىيال تۇزۇپ بېسىلدى، مۇشۇ ئاساستا، تۆت چوڭ تومۇلۇق ئەدەبىي ئوقۇشلۇق تۇزۇپ چىقىلدى. 2000 - يىلىغا قەدەر شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تودو موڭغۇل يېزىقىدا «جاڭگىر» نىڭ ئىككى چوڭ تومىنى نەشر قىلدى، بۇ 60 باب، 100 مىڭ قۇرلۇق ھەنزۇچە تۆت تومنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئىچكى موڭغۇل خەلق نەشرىياتى يۇقىرىدىكى تومىلارنى خۇددى موڭغۇل يېزىقىدا قايتا ئوچ چوڭ توم قىلىپ نەشر قىلدى. بۇ داستاننىڭ ھەجمى چوڭ، مەزمۇنى ئىنتايىن

«جاڭگىر» نىڭ مۇقاۋلىق بوياسى

مول بولۇپ، ئۇنىڭدا ئويۇن ئەدەبلىرىنىڭ ئىختىسا-
ئى تۈرۈمى، ئېنتوگرافىيە ھالىتى، كۆچمەن چارۋە-
چىلىق تۇرمۇشى ۋە تەبىئىي مۇھىت بەتتىرىسى كەڭ
دائىرىدە تەسۋىرلەنگەن؛ ئۇلارنىڭ قەبىلىلەر ئىتتىپاقى
ئەجدادى ئۇرۇق ئالدىرخانىنىڭ ئوغلى جاڭگىر پاشچىلە-
قىدىكى 12 «يانۇر»، 32 «سەركەردە»، 8000 ئەز-
مەتنىڭ نەچچە مىليون ئاھالىنى باشلاپ، قاباھەتلىك
تەبىئەت ۋە ئۇزلىرىنى پاراكەندە قىلغان ھەرخىل ياۋ
- ئالۋاستى — ماڭغۇزغا قارشى قەيسەرلىك بىلەن كۈ-
رەش قىلىپ، گۈزەل ماكان «بومبو» نى قۇرۇش ۋە
قوغداش يولىدىكى ئۇرۇشلىرى كۆيلەنگەن، بىرقاتار
ئىجابىي، سەلبىي شەخسلەرنىڭ ئوبرازلىرى يارىتىل-
غان. داستاننىڭ قۇرۇلمىسى ئېنىق بولۇپ، ھەربىر
بابتا بىر قەھرىمان شەخس توغرىسىدىكى ۋەقەلىك مۇ-
ئەققەل بايان قىلىنغان. مۇقەددىمىدە پۈتۈن داستاننىڭ
ئاساسىي ئىدىيىسى يېغىنچاقلانغان، بابلار بىر - بىرىگە
كىرىشتۇرۇلگەن بولۇپ، داستاننىڭ بىر پۈتۈن گەۋدە-
سىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن. ئۇ «موڭغۇللارنىڭ مەخ-
پىي تارىخى»، «گېسار» بىلەن قوشۇلۇپ، موڭغۇل
ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ بۈيۈك چوققىسىنى شەكىللەندۈر-
گەن. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئەدەبىي ئوقۇشلۇقتىن ئىككى
تومى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە خەلق ئېغىز
ئەدەبىياتى نادىر ئەسەرلىرى مۇكاپاتى ۋە 1 - دەرىجىلىك
كىتاب مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«گېسار» موڭغۇللارنىڭ قەھرىمانلىق ھەققە-
دىكى داستانى (ئېپوسى). موڭغۇللار رايونىدا ئۇزاق-
قىچە تارقالغان، خەلق ئىچىدىكى سەنئەتكارلارنىڭ ئۆز-
لۈكسىز پىششىقلىشى، بېيىتىشى ۋە قايتا ئىجاد قىلە-
شى ئارقىلىق، موڭغۇل مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى
سىڭدۈرۈپ، پەيدىنپەي ئۆزگىچە مەزمۇن ۋە شەكىلگە
ئىگە موڭغۇللار داستانىغا ئايلانغان. جۈڭگودا ۋە چەت
ئەللەردىكى موڭغۇل رايونلىرىدا ئوخشاش بولمىغان يا-
كى ئۆزگەرتىلگەن تارقالمىلىرى بار بولۇپ، ئۇلار
ھۆرمەتكە سازاۋەر، باش قەھرىمان گېسار موڭغۇل
خەلقىنىڭ قەلبىدىكى غايىۋانە قەھرىمانى. شىنجاڭدا
تارقالغىنى ئويرات «گېسار» دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇ دىئا-
لېكت، تۇرمۇش ئادىتى، مەدەنىيەت ئەنئەنىسى قاتارلىق
جەھەتلەردە ئويرات مەدەنىيىتى ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بو-
لۇپ، باشقا موڭغۇلچە «گېسار» لاردىن پەرقلىنىدۇ.
1980 - يىلى شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر
جەمئىيىتى «گېسار» نى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش
جەريانىدا يەنە بىر داستان «گېسار» نىڭ ئويرات موڭ-
غوللىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغانلىقىنمۇ بايقىدى،
ھەمدە بىر قىسىم خەلق سەنئەتكارلىرى ئېيتقان «گې-
سار» نىڭ پارچىلىرىنى ئۇنتالغۇغا ئېلىۋالدى. 1985-
يىلى شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى
«گېسار» خىزمەت گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، داستاننى
توپلاش، رەتلەش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىنى پىلانلىق
قانات يايدۇردى، 1989 - يىلىغا قەدەر لۇرۇپ، گون-
چىك، جاجۇنە، رەمپىل، ئوتكا، سېنگە، رابدىن،
گېندىن ۋە ساڭجا قاتارلىق 50 نەچچە كىشىدىن «گېسار»
چىنى زىيارەت قىلىپ، 30 قاپتەك ئارتۇق ئۇنتالغۇ
ماتېرىيالىنى، ئون پارچە قەدىمكى قولىيازما ۋە باشقا
ماتېرىياللارنى توپلىدى، مۇشۇ ئاساستا، خاتىرىلەش،
تاللاش، رەتلەش، مەملىكەتلىك موڭغۇلچە «گېسار»
مەجمۇئەسى تەھرىر ھەيئىتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىـ
دىن ئۆتكۈزۈپ، 1990 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىيا-
تى تودو موڭغۇل يېزىقىدا 200 مىڭ خەتلىكتىن ئار-
تۇق، 12 بابلىق «ئويرات گېسار» نى نەشر قىلدى.
1991- يىلى ئىچكى موڭغۇل خەلق نەشرىياتى
خۇدۇم موڭغۇل يېزىقىدا ئۇنى كۆچۈرۈپ نەشر
قىلدى.

«ئوغۇزنامە» ئۇيغۇرلارنىڭ قەھرىمانلىق ھەق-
قىدىكى داستانى. «ئوغۇزخان ھەققىدە قىسسە» دەپمۇ
ئاتىلىدۇ. ئۇ مىلادىيىنىڭ VII ئەسىر ئەتراپىدا بارلىققا
كەلگەن. ئۇيغۇرلار ۋە باشقا تۈركىي تىللىق خەلق ئار-
ىسىدا تارقالغان. XIII ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرى
ئىدىقۇتنا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان، ئۇنىڭ

تىلى كېيىنكى مەزگىلدىكى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بو-
لۇپ، ھازىر قېيقالغان بىردىنبىر ئەسلىي نۇسخىسى
فرانسىيىنىڭ پارىژدىكى مىللىي كۇتۇپخانىسىدا ساقلاۋ-
ماقتا. ئۇنىڭ تارقىلىپ يۈرگەن قولىيازمىسى پارس ۋە
چاغاتاي مەدەنىيەت ـ تارىخى كىتابلىرىغا كىرگۈزۈل-
گەن. 1980 ـ يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى گېلك
شىمىن بىلەن تۈرسۇن ھەمكارلىشىپ ئىشلىگەن ئەس-
لىي نۇسخىسىنىڭ فوتو باسمىسى ھەمدە ھازىرقى زامان
ئۇيغۇر يېزىقى، خەنزۇچە مەنەن تەرجىمىسى بىرلەشتۈ-
رۈلگەن نۇسخىسىنى نەشر قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن،
لى گوشياڭنىڭ تەرجىمىسى ۋە خاۋگوەنجۇڭنىڭ نەسرىي
تەرجىمىسى بارلىققا كەلدى، نەزمى ۋە نەسرىي تەرجە-
مىسىمۇ بارلىققا كەلدى. نەزمى تەرجىمىسى 400 مىس-
را، نەسرىي تەرجىمىسى 8000 خەتتىن ئارتۇق بولۇپ،
مەزمۇنى ئىككى قىسىمدىن تەركىب تاپقان: 1 ـ قىسمى
قەدىمكى رىۋايەتلەر بىلەن باغلانغان بولۇپ، ئۇنىڭدا
ئوغۇزخاننىڭ دۇنياغا تۇرلىشى ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشى
بايان قىلىنغان، 2 ـ قىسمىدا تارىخ بىلەن ئالاقىدار
بىرمۇنچە يۇرۇش ۋە ئۇرۇشلار، بۆرىنىڭ يول باشلىشى
بىلەن ئارقا ـ ئارقىدىن غەلبە قىلىشى، ئاخىرىدا
تۆھپىكارلارغا تارتۇق بېرىشى، زېمىننى بالىلىرىغا تەق-
سىم قىلىپ بېرىشى قاتارلىق ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن.
داستاندا، ئۇرۇقداشلىق دەۋرىدىن فېئودال خانلىق قۇ-
رۇلغانغىچە بولغان تارىخىي خاھىش، قەدىمكى ئۇيغۇر
خەلقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى، تۇرمۇش، ئۆرپ-
ئادەتى، دىنىي ئېتىقادى، ئىدىيىۋى قارىشى ۋە قەبىلە-
لەرنىڭ شەكىللىنىش سەۋەبى قاتارلىقلار ئەكس ئەتتۈ-
رۈلگەن. ئوغۇزخان ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى باتۇرلارنى
قەبىلىلەر ياكى قەبىلىلەر ئىتتىپاقىنىڭ سىمۋوللۇق
ئوبرازى دېيىشكە بولىدۇ. داستان مەزمۇنى مول، قۇ-
رۇلمىسى پۇختا، يارىتىلغان ئوبرازلار چىن، جانلىق،
تىلى ئۆزگىچە ئەپسانە ـ رىۋايەتلەر ۋە تارىخىي تۇرمۇش
تەسۋىرى بىر ـ بىرىگە يۇغۇرۇلۇپ، رومانتىك تۇسكە
كىرگۈزۈلگەن، ئۇ قەدىمكى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى،
ئېتنوگرافىيىسى، ئەدەبىياتى ۋە تىلىنى تەتقىق قىلىش-
تىكى قىممەتلىك ماتېرىيال بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ مە-
دەنىيەت تارىخىدا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

«ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن تاللانما» «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر خەلق ئەدەبىياتى مەجمۇ-
ئەسى. چۆچەكلەر سىستېمىسى» 56 تومنىڭ بىرى.
لیۇفاجۇن تۈزگەن ۋە كىرىش سۆز يازغان، 1980 ـ
يىلى 7 ـ ئايدا شاڭخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتى
نەشر قىلغان، ئۇنىڭغا جاۋ شىجيې، يۈەن دىلك، لیۇ
فاجۇن قاتارلىق تەرجىمانلار تەرجىمە قىلغان ھەرخىل
خەلق چۆچەكلىرىدىن (280 مىلك خەتلىك) 152 پار-
چىسى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، نەسىردىن ئەپەندى، مول-
لا زەيدىن قاتارلىق زېرەك شەخسلەر توغرىسىدىكى چۆ-
چەكلەر، خەلق ئارىسىدىكى رىۋايەتلەر، ھايۋانلار چۆ-
چەكلىرى، مەسەل، بالىلار چۆچىكى قاتارلىقلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ شەكلى كۆپ خىل، مەزمۇنى
مول، تىلى ئىخچام، يۇمۇرلۇق، قىزىقارلىق بولۇپ،
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نەسرىي ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇ-
مىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

«ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» خەلق ئەدەبىيا-
تى توپلىمى. ئۇيغۇر يېزىقىدا نەشر قىلىنغان، تۆت
تۇم، ئابدۇكېرىم رەھمان، ئەرشىدىن، تۈرسۇن زېر-
دىن، ياسىن زىلال قاتارلىق 11 كىشى كوللېكتىپ
تۈزگەن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981 ـ يىلىدىن
1993 ـ يىلىغىچە ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىپ
توپلامغا كىرگۈزگەن داستان 22 گە يەتتى. بۇ ئەسەر-
لەر تارىختىكى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى خەلق سەنئەتكار-
لىرى تەرىپىدىن مۇزىكا بىلەن ئېيتىلىپ، خەلق ئىچىگە
كەڭ تارقالغان، يەنە كېلىپ ئەدەبلەرنىڭ قەلىمى ئار-
قىلىق كۆچۈرۈپ تارقىتىلغاچقا، ئۇزلۇكسىز پىششىق-
لىنىپ، يېڭىلىنىپ بارغان ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ خەلق با-
يان خاراكتېرلىك داستانلىرى ئىچىدىكى نادىر ئەسەر-
لەرگە ئايلانغان. بۇنىڭ ئىچىدە «غېرىب-سەنەم»، «تا-
ھىر-زۆھرە»، «پەرھاد-شېرىن» قاتارلىق مەشھۇر
مۇھەببەت داستانلىرى، قەدىمكى ئۇڭچى ئاكا ـ سىڭىل-
نىڭ ئالۋاستى ئۇستىدىن غەلبە قىلغانلىقى بايان قە-
لىنغان «چىن تۆمۈر باتۇر»، يېقىنقى دەۋردە ئاۋام
خەلقنىڭ ھۆكۈمرانلارنىڭ ئېزىشىگە قارشىلىق كۆر-
سەتكەنلىكى بايان قىلىنغان «نوزۇگۇم» ۋە «سېيىت
نوچى»، مەزمۇنى چوڭقۇر تۈرمۇش توغرىسىدىكى داس-
تان «ئادىلخان شاھ»، «شاھزادە بەھرام ۋە مەلىكە
دىلرۇز» قاتارلىقلار بار. 1998 ـ يىلى ئابدۇرۇسۇل
ئۆمەر تەھرىرلىگەن «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدىن تال-
لانمىلار» نىڭ 11 قىسمى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.

«قازاق خەلق چۆچەكلىرىدىن تاللانما» «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت خەلق ئەدەبى-
ياتى مەجمۇئەسى. چۆچەكلەر سىستېمىسى» 56 تومـ-
نىڭ بىرى. يىلك فەن تۈزگەن ۋە كىرىش سۆز يازغان.

1986- يىلى شائخەي ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى نەشر قىلغان. ئۇنىڭغا چالۇ شىجيې، جىن بىجى، شى جۇڭشياۋ، شياۋ جۇڭيى، جياۋ شايې ۋە ياۋ چېڭشۇن قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان ھەرخىل خەلق ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىدىن 100 پارچىدىن ئارتۇق 400 مىڭ خەتلىك چۆچەك كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئالەمنىڭ پەيدا بولۇشى توغرىسىدىكى ئەپسانە، خەلق ئىچىدىكى رىۋايەت، ھايۋاناتلار توغرىسىدىكى چۆچەكلەر، ئالدار كوسا، ئۇلۇغبان ھاكىم قاتارلىق پەم - پاراسەتلىك كىشىلەر ھەققىدىكى چۆچەك، قىرىق يالغان قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەزمۇنى مول، شەكلى كۆپ خىل، تىلى قىزغارلىق، يايلاق كۆچمەن چارۋىچىلىق مەدەنىيىتى ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولۇپ، قازاق مىللىتىنىڭ خەلق ئىچىدىكى نەسرىي ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

«قازاق ئېپوسلىرى» خەلق ئەدەبىياتى مەجمۇئەسى. قازاقچە نەشرى. شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن. مىللەتلەر نەشرىياتى 1982 - يىلىدىن باشلاپ، ئارقا-ئارقىدىن نەشر قىلغان، 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 16 توم نەشر قىلىندى، ئۇنىڭغا بايان خاراكتېرىدىكى 126 داستان كىرگۈزۈلدى، بۇلارنىڭ ھەممىسى قازاق ئاغىنلىرى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېيتقان، كوللېكتىپ ئىجاد قىلغان، خەلق ئەدەبـ سەنئەتكارلىرى توپلاپ رەتلىگەن داستان شەكلىدە يېزىلغان ئۈزۈن ۋەقەلىكىلەردىن ئىبارەت. داستانلارنىڭ تېمىسى كەڭ بولۇپ، ھەرقايسى دەۋرلەردىكى قازاق خەلقىنىڭ مول، رەڭدار ئىجتىمائىي تۇرمۇشى، مەدەنىيەت ئەنئەنىسى، خەلق ئەھۋالى، پسىخىك ئالاھىدىلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، ئىنسانپەرۋەرلىك روشەن بىرمۇنچە پېرسوناژلار-نىڭ ئوبرازى يارىتىلغان. ئۇنىڭ ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە بولغانلىرىدىن سىرتىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى، پاراكەندىچىلىك سېلىشىغا قارشى تۇرۇپ يۇرتنى قوغداش مەزمۇنىدىكى «ئالپامىش»، «قابانباي»، «قوبلاندى»؛ تارىخىي شەخسلەر ۋە تارىخىي ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن «ئابلايخان» (سابالاق)، «ئوسۇنلارنىڭ كەلىن كۆلەمدە كۆچۈشى»، «چىڭگىزخاننىڭ ئوچ مىراسى»؛ رىۋايەت - چۆچەكلەر، قازاق كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. «بەختىيار»، «سىرلىق دەستۇرخان»، «ياغاچ ئات»؛ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى چىنلىق - ساختىلىق، ئاق كۆڭۈللۈك - رەزىللىك ئېچىپ بېرىلگەن «ئوغرى ۋە يولۋاس»، «قۇلا مەرگەن ۋە جويان مەرگەن»، «جەمسىلە»؛ يەنە كىشىنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان مۇھەببەت داستانلىرى بار.

«شىنجاڭنىڭ مىللىيچە قوشاقلىرى» خەلق ئەدەبىياتى مەجمۇئەسى، ئەنزۇچە 1 - قىسىمدىن 4 - قىسمىغىچە نەشر قىلىندى. «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىياتى» (چۆچەك، قوشاق، ماقال - تەمسىل، داستانلار) تۆت يۇرۇش كىتابنىڭ بىرى. 1999 - يىلىغىچە جەمئىي تۆت كىتاب، يەنى «قازاق خەلق ناخشىلىرىدىن تاللانما» (1986 - يىلى نەشر قىلىنغان، ما شيۇڭغۇ تەرجىمە قىلىپ رەتلىگەن)، «ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىدىن تاللانما» (1988 - يىلى نەشر قىلىنغان، بو جاۋيۇ، لى جېنيا، ياڭ جىنشياڭ ۋە جاڭ شىرۇڭ قاتارلىقلار تەھرىرلەپ تەرجىمە قىلغان)، «موڭغۇل خەلق ناخشىلىرىدىن تاللانما» (1988 - يىلى نەشر قىلىنغان، گۈن با، ربن گويۇڭ تەرجىمە قىلىپ رەتلىگەن)، «تاجىك خەلق ناخشىلىرىدىن تاللانما» (1999 - يىلى نەشر قىلىنغان. لى جېنيا، مەدەلخان تەرجىمە قىلغان، لۇي چېڭتاۋ تۈزگەن) قاتارلىقلار. ھەر - بىر كىتابنىڭ خەت سانى تەخمىنەن 300 مىڭ، خەلق ناخشىلىرىدىن 200 - 300 ى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. تەھرىرلىك تۈزۈلمىسىدىن قارىغاندا، بۇ كىتابلار ئالتە چوڭ تۈركۈمگە بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە يېڭى خەلق ناخشىلىرى، تۇرمۇش ناخشىلىرى، مۇھەببەت ناخشىلىرى، ئالەم ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قائىدىلىرىگە ئائىت ناخشىلار، ئۆرپ - ئادەت ناخشىلىرى ۋە باشقا خىلدىكى ناخشىلار بار.

«شىنجاڭنىڭ مىللىيچە ماقال - تەمسىللىرى» خەلق ئەدەبىياتى مەجمۇئەسى، ئەنزۇچە 1-قىسىمدىن 8 - قىسمىغىچە نەشر قىلىندى. «شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر خەلق ئەدەبىياتى» (ھېكايە، قوشاق، ماقال - تەمسىل، داستانلار) ناملىق تۆت يۇرۇش كىتابنىڭ بىرى. 1978- يىلىدىن 1991 - يىلىغىچە 12 مىللەتنىڭ سەككىز قىسىم كىتابى نەشر قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، خۇيزۇ، ئۆزبېك، شىبە مىللەتلىرىنىڭ ئايرىم - ئايرىم كىتاب قىلىندى؛ تاجىك، تاتار، داغۇر، مانجۇ، رۇس مىللەتلىرىنىڭ قوشۇپ بىر كىتاب قىلىندى. بۇ سەككىز قىسىملىق ماقال - تەمسىللەر توپلىمى ئىچىدىكى خۇيزۇلارنىڭ ئەنزۇ يېزىقىدا توپلاپ

رەتلەنگەندىن باشقا، قالغان 11 تاز سانلىق مىللەتنىڭ ئۆز مىللىي يېزىقى بويىچە توپلىنىپ، خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىنغاندىن كېيىن كىتاب قىلىپ تۈزۈلدى. ھەر بىر كىتابقا 800 دىن ئارتۇق ماقال ـ تەمسىل كىرگۈزۈلدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سانى ئون مىڭغا يېقىن. مەزمۇنى ئەينى ۋاقىتتىكى سىياسىي ئەھۋال، قائىدىلەر ۋە داۋاللار، تەربىيە، ئىجتىمائىي ئالاقە، تۇرمۇش، تەبىئەت، ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقا تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

«شىبە خەلىق چۆچەكلىرى تىوپلىمى» «جۇڭگو تاز سانلىق مىللەتلەر خەلق ئەدەبىياتى مەجمۇئەسى. چۆچەكلەر سىستېمىسى» 56 تومنىڭ بىرى. جۇڭلۇ تۈزگەن ۋە كىرىش سۆز يازغان. 1991 ـ يىلى شاڭخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەشرىياتى نەشر قىلغان. ئۇنىڭغا 108 پارچە (300 مىڭ خەتلىكتىن ئارتۇق) ئەسەر كىرگۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى 91 پارچىسى شىنجاڭ چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىدە تارقالغان. يى لىخۇا، فېڭ لىيەن، بەيجىر قاتارلىق 30 چۆچەكچى ئېيتىپ بەرگەن؛ 17 پارچىسى شېنيالىڭ شەھىرى شىنجىڭ رايونلۇق مەدەنىيەت يۇرتى تۈزگەن «شىبە خەلق رىۋايەت ـ چۆچەكلىرىدىن تاللانما» دىن ئېلىنغان؛ ئۇنىڭ مەزمۇنى مول، شەكلى كۆپ خىل بولۇپ، ئەپسانە، رىۋايەت، ھايۋانات ھېكايىسى، بالىلار ھېكايىلىرى، چاقچاق، تەمسىل قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇلاردا شىبە مىللىتىنىڭ خەلق تارىخىدىكى ئەسرىي ئەدەبىياتىنىڭ ئەھۋالى، مانجۇ ـ توڭگۇس تىلىدىكى تاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تالاھىدىلىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

«ئەسىردىن ئەپسانىدى ھەقىقىدە ھېكايىلەر» ئەسىردىن ئەپسانىدىن ئىبارەت ئاجايىپ پېرسوناژنى باش قەھرىمان قىلغان، ئۇيغۇر خەلق تارىخىدىكى چاقچاق ھېكايىلىرى. بۇ ھېكايىلەر شىنجاڭدا تارقىلىپ يۈرگىنىگە نەچچە يۈز يىل بولغان، تېمىسى كەڭ، چاققان ۋە ئىخچام، مۇلاھىزىلىرى دەل جايىدا، مەسخىرە، يۇمۇر، چاقچاق تۇسى قويۇق، ئۇزۇنى ـ ئۇزى مەسخىرە قىلىش بىر ـ بىرىگە تارىلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ھەر مىللەت ئاممىسى ئۇنى بەكمۇ ياقتۇرىدۇ. ئەسىردىن ئەپسانىدى تارىخ قەدىمى بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەيدىغان، ھەممىلا يەرنى كېزىپ يۈرىدىغان ئوبراز. ئۇنىڭ ئاساسلىق مىجەز ـ خاراكتېر ئالاھىدىلىكى ھەققانىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە، مۇھەببەت ـ نەپرىتى ئېنىق، پەم ـ پاراسەتلىك، سۆز ۋە ھەرىكىتى كۈلكىلىك، گەپكە ئۇستا بولۇپ، ئۇ ئەقىل ـ پاراسەتلىك ئۇستا ھەزىلچى. ئەسىردىن ئەپسانىدى ھېكايىلىرى يەنە ئافغانىستان، ئىران، تۈركىيە، ئۆزبېكىستان قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىمۇ تارقالغان. جۇڭگودا توپلام قىلىنغان ئەسىردىن ئەپسانىدى ھېكايىلىرىنىڭ نۇسخىسى ناھايىتى كۆپ. ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە بولغانلىرىدىن «ئەسىردىن ئەپسانىدى ھەققىدە ھېكايىلەر» (1963 ـ يىلى جۇڭگو ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان، جاۋ شۇجيې تەھرىرلەپ تەرجىمە قىلغان) 1980 ـ يىلى جۇڭگو ئۆسمۈرلەر ئەدەبىياتى بويىچە نادىر ئەسەرلەر 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، بېيجىڭ شەھەرلىك ماۋارىپ ئىدارىسى «بالىلار مەدەنىيىتى ئامبىرى» غا كىرگۈزگەن، ھازىرغىچە 15 قېتىم بېسىلىپ، تىراژى بىر مىليوندىن ئاشتى؛ «ئەسىردىن ئەپسانىدى ھەققىدە ھېكايىلەر قامۇسى» (1995 ـ يىلى شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان) غا 825 ھېكايە كىرگۈزۈلگەن، خەت سانى 350 مىڭغا يېتىدۇ، 1995 ـ يىلى شىمالدىكى 15 ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىنىڭ خەلق ئەدەبىياتى نادىر ئەسەرلىرى بويىچە 1ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«ئەسىردىن ئەپسانىدىنىڭ قېرىنداشلىرى» ئۇيغۇر خەلق چاقچاقلىرى. شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1999 ـ يىلى نەشر قىلغان. ئەرشىدىن تاتلىق قاتارلىق نۇرغۇن ئادەم توپلىغان، جاۋ شۇجيې تەھرىرلەپ تەرجىمە قىلغان، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ زېرەك، پاراسەتلىك شەخسلىرىدىن مولا زەيدىن، سەلەي چاققان ۋە «دەۋرىمىزدىكى ئەسىردىن ئەپسانىدى» دەپ تەرىپلەنگەن ھېسام قۇربان قاتارلىق 23 چاقچاقچىنىڭ 250 مىڭ خەتلىك 607 پارچە چاقچىقى كىرگۈزۈلگەن. بۇ كىشىلەر راست كىشىلەر بولۇپ، ئەمگەكچان، باتۇر، مەجەزى ئوچۇق ـ يورۇق، تىلى يۇمۇرلۇق، ئۇسۇلدۇار، خۇشچاقچاق، فېئودالىلىق جەمئىيىتىنىڭ ھۆكۈمرانلىرى، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچىلىرى ۋە بارلىق چىرىك نەرسىلەرنى مەنسىتمەيدىغان مەشھۇر چاقچاقلار. بولۇپمۇ قىممەتلىك يېرى سەلەي چاققانىنىڭ ئىشلىرى بولۇپ، ئۇ 1865 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگونىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلغان قوقان دۆلىتىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى ياقۇببەگنى ئاچچىق مەسخىرە قىلىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى ئىپادىلىگەن.

«نەسىردىن ئەپەندىنىڭ ئەپەندىلىرى» — شىنجاڭنىڭ خەلق ئاربىسىدىكى يۇمۇرلۇق ھېكايىلىرى» شىنجاڭ خەلق چاقچاقلىرى توپلىمى. گۇاڭمىڭ (نۇر) گېزىتى نەشرىياتى 1986-يىلى نەشر قىلغان. ئۇنى نۇرغۇن ئادەم توپلاپ تەرجىمە قىلغان، جاۋ شىجيې تۈزگەن. ئۇنىڭغا ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، قىرغىز، شىبە، ئۇزبېك قاتارلىق يەتتە مىللەتتىن بولغان 17 پاراسەتلىك شەخسنىڭ 400 دىن ئارتۇق ھېكايىسى كىرگۈزۈلگەن. خەت سانى 230 مىڭ. بۇ شەخسلەر ئەقىللىق، پەم - پاراسەتلىك بولۇپ، ھوقۇق ۋە كۈچى بارلاردىن يىراقسىنىدۇ، زوراۋانلىقتىن قورقمايدۇ، ئۆلار ئەمگەكچى خەلقنىڭ سادىق جارچىسى. ھېكايىلەرنىڭ تېمىسى كەڭ. ئوبرازى روشەن، تىلى چوڭقۇر مەنىلىك، قىلىغان مەسخىرە ئاچچىق بولۇپ، ئۇلار قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە.

شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ئوچ چوڭ تۈپلىمى بۇ دەۋرىمىزدىكى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ خەلق چۆچەكلىرى، خەلق قوشاقلىرى ۋە خەلق ماقال - تەمسىللىرى توپلىمىنىڭ ئومۇمىي نامى، مەملىكەتلىك سەنئەت ئىلمىنى پلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى بىر تۈتاش پلانلاپ، شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى رىياسەتچىلىكىدە يولغا قويۇلغان كۆلەمى زور مەدەنىيەت سىستېمىسى قۇرۇلۇشى. 1987 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى پۈتۈن مەملىكەتلىك بىر تۈتاش پلانغا ئاساسەن، ئىلمىي بولۇش، ۋەكىللىك خاراكتېرى بولۇش، ئەتراپلىق بولۇش پرىنسىپىغا بىنائەن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر) لىرىدە، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنىڭ دۆنىزىيە (ئىدارە) لىرىدە ئومۇمىيۈزلۈك خىزمەت ئاپپاراتى قۇرۇپ، ئۆز جايلىرىدىكى چۆچەكلەر، قوشاقلار، ماقال - تەمسىللەر ۋە داستانلار قاتارلىق ئېغىزدا ئېيتىلىپ يۈرگەن ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە توپلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1995 - يىلى ناھىيە (شەھەر) دەرىجىلىك ئورۇنلاردا ئالتە خىل يېزىقتا، 13 مىللەتنىڭ خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى، قوشاقلار توپلىمى، ماقال- تەمسىللەر توپلىمى، داستانلار توپلىمى قاتارلىق 400 دىن ئارتۇق، تەخمىنەن 100 مىليون خەتلىك ماتېرىياللار توپلىمىنى ئارقا - ئارقىدىن تاللاپ، تۈزۈپ نەشر قىلدى. 1996 - يىلى شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىيات ۋە سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى ھەر مىللەت مۇتەخەسىس، ئالىملاردىن 100 دىن ئارتۇق كىشىنى تەشكىللەپ، خەلق ئەدەبىياتىغا ئائىت توپلام - ماتېرىياللارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ تاللىدى، مۇشۇ ئاساستا، شىنجاڭدىكى 13 مىللەتنىڭ ئالتە خىل يېزىقتىكى خەلق چۆچەكلىرى، قوشاقلار، ماقال - تەمسىللەر توپلىمىنىڭ خەنزۇچە نەشرى تاماملاندى.

«جۇڭگو خەلق ناخشىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» دەۋرىمىزدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ خەلق ناخشىلىرى توپلىمى بولۇپ، دۆلەتلىك سەنئەت پەن تەتقىقاتىدىكى نۇقتىلىق تۈر ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭ

«جۇڭگو خەلق ناخشىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى»

سەنئەت تەتقىقات ئورنى تۈزگەن، باش تۈزگۈچى ۋالىك بىڭلىيەن. 1999 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو ISBN مەركىزى نەشر قىلغان، ئۇنىڭغا شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، تاجىك، شىبە، ئۆزبېك، رۇس، داغۇر ۋە تاتار قاتارلىق 12 مىللەتنىڭ خەلق ناخشىلىرىدىن 1898 ى كىرگۈزۈلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر خەلق ناخشىسى 490، قازاق خەلق ناخشىسىدىن 320 ى بار. ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئېيتىلغان بارلىق خەلق ناخشىلىرىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىمۇ بار، شۇنداقلا 500 خەلق ناخشىسىنىڭ ئەسلىي تېكىستى تۇنجى قېتىم خەلقئارالىق ترانسكرىپسىيە بويىچە يېزىلدى. پۈتۈن كىتابنىڭ سۆزىتى - سۆزى، نوتىسى، تېكىستى خەنزۇچە خەتكە

مۇندۇرغاندا ئۇچ مىليون خەت. «مۇدەنخان» ، «داۋاز-چىلىق قىزى» ، «ئاۋۇلىلىق قېشىدا» ، «قەدەھ تۇتۇش ناخشىسى» قاتارلىق مەشھۇر شىنجاڭ خەلق ناخشىلىرى-نىڭ توپلامىدا ئەسلىي پۈرىقى ساقلاپ قېلىندى. 1998- يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تارقاتقان مەم-لىكەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت توپلىمى تەزكىرىسىنى تۈزۈش نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ خەلق ئۇسسۇللىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» دەۋرىمىزدىكى مىل-لەتلەرنىڭ خەلق ئۇسسۇللىرىنى توپلىمى. دۆلەتنىڭ سەنئەت پەن تەتقىقاتىدىكى نۇقتىلىق تۈرى. شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. باش تۈزگۈچى ھىممەت مەھرۇللا. 1998 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو ISBN مەركىزى نەشر قىلغان. ئۇنىڭغا شىنجاڭدىكى ھەرقاي-سى مىللەتلەرنىڭ خەلق ئۇسسۇللىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك، سىستېمىلىق توپلاش، تاللاش ئاساسىدا، ئۇيغۇر، قا-زاق، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، تاجىك، شىبە، ئۆزبېك، رۇس، داغۇر ۋە تاتار قاتارلىق 11 مىللەتنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە 52 نومۇرى توپلاپ كىر-گۈزۈلگەن. ئۇ ئاساسلىقى ئومۇمىي بايان، مىللەتلەر-نىڭ خەلق ئۇسسۇللىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش جەدۋىلى، بۇ تومنىڭ بىرلىككە كەلگەن نامى، ئاتالغۇ-لىرى، قىسقىچە بايانى، ماھارىتى (جۈملىدىن كىيىم-كېچەك، چالغۇ ئەسۋابلىرى، مۇزىكىسى، ھەرىكەت سىخېمىسى، ھەرىكەت چۈشەندۈرمىسى، مەيدان خاتىر-سى ۋە ئويناشقا دائىر ئىزاھات، سەنئەتچىلەرنى قىسقە-چە تونۇشتۇرۇش) قاتارلىق بەش قىسىمدىن تەركىب تاپقان. جەمئىي 725 مىلك خەت. ئۇنىڭدا 50 پارچە رەڭلىك سۈرەت، كىيىم - كېچەك، چالغۇ ئەسۋابلار، ساز سۆرىتىدىن 180 پارچە، ھەرىكەت سۆرىتىدىن 632 پارچە بار. 1998 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مەملىكەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت توپلىمى تەزكىرىسى-نى تۈزۈش نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ خەلق مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» دەۋرىمىزدىكى شىنجاڭ-نىڭ ھەرقايسى مىللەتلىرىنىڭ خەلق مۇزىكىلىرى توپ-لىمى. دۆلەتنىڭ سەنئەت تەتقىقاتى نۇقتىلىق تۈرى. ئۇنى شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. باش تۈزگۈچى جۇجى. 1996 - يىلى جۇڭگو ISBN مەركىزى نەشر قىلغان. ئۇ سۈرەت - ماتېرىياللاردىن تاللانما، شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ خەلق چالغۇ ئەس-ۋابلىرى جەدۋىلى، ئومۇمىي بايان، مىللىيچە خەلق مۇزىكىلىرى (جۈملىدىن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، تاجىك، شىبە، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق سەككىز مىللەتنىڭ خەلق مۇزىكىلىرى) ، مۇقام مۇزى-كىلىرى، دىنىي مۇزىكىلىرى، خەلق مۇزىكانتلىرىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى، شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەت-لەرنىڭ چالغۇ ئەسۋابلىرىنى تونۇشتۇرۇش، چالغۇ ئەسۋابلارنى ياساش چېرتيوژى قاتارلىق قىسىملاردىن تەركىب تاپقان. 1-، 2- قىسىمغا مۇلازىمەن. خەت سانى 3 مىليون، 16 پارچە رەڭلىك سۈرەت بار. 1998- يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مەملىكەت-لىك ئەدەبىيات - سەنئەت توپلاملىرى تەزكىرىسىنى تۈزۈش نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«جۇڭگو تىياتىر مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ تومى» دەۋرىمىزدىكى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى مىللەتلىرىنىڭ تىياتىر مۇزىكىلىرى توپلىمى. شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. باش

«جۇڭگو تىياتىر تەزكىرىسى. شىنجاڭ تومى»

تۈزگۈچى خۇاڭ يۈڭمىڭ. 1996 - يىلى 12- ئايدا جۇڭگو ISBN مەركىزى نەشر قىلغان. توپلامدا شىن-جاڭ تىياتىرلىرىنىڭ مۇزىكىسى ئىلمىي ئاساستا سىس-تېمىلىق تاللانغان، ئۇيغۇر تىياتىرى، شىنجاڭنىڭ چۈيزى تىياتىرى، شىبە خەندۇچۇن تىياتىرى، جىڭجۇي تىياتىرى، چىڭچياڭ تىياتىرى، يۈجۇي تىياتىرى قاتار-لىق ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە تىياتىر مۇزىكىلىرى-نىڭ توپلىمى. ئۇ ئاساسلىقى ئومۇمىي بايان، تىياتىر-لاردىكى مۇزىكا، پېرسوناژلارنى تونۇشتۇرۇش قاتارلىق ئۈچ چوڭ قىسىمدىن تەركىب تاپقان. خەت سانى 1 مىليون 380 مىڭ، 14 قىستۇرما بېتى بار. 1998 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مەملىكەتلىك ئە-دەبىيات - سەنئەت توپلىمى تەزكىرىسىنى تۈزۈش نەتى-جىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«جۇڭگو تىياتىر تەزكىرىسى. شىنجاڭ توپلىمى» دەۋرىمىزدىكى شىنجاڭنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەزكىرىسى. دۆلەتنىڭ سەنئەت پەن ـ تەتقىقات تىدىكى نۇقتىلىق تۈر، شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقات ئورنى تۈزگەن. باش تۈزگۈچى جۇجيەنگو. 1995 ـ يىلى10ـ ئايدا جۇڭگو ISBN مەركىزى نەشر قىلدى. مەزمۇنى: ئومۇمىي بايان، چوڭ ئىشلار يىلنامىسى، تىياتىر تۈرى جەدۋىلى، ئويۇن قويۇلغان سورۇنلارنىڭ جايلىشىش خەرىتىسى، تىياتىر تۈرى، تىياتىر ئىسمى، نومۇر ئو-رۇنلاش، سەھنە گۈزەل سەنئىتى، ئاپپارات، ئويۇن قويغان سورۇن، ئويۇن قويۇش تۈرپ ـ ئادىتى، قەدىم-كى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، گېزىت ـ ژۇرناللاردا-كى مەخسۇس ئەسەرلەر، رىۋايەتلەر، خاتىرىلەر، قو-شۇمچە مۇندەرىجە قاتارلىق قىسىملارنى ئۆز ئىچىگە ئال-غان. ئۇنىڭدا شىنجاڭ تىياتىر سەنئىتىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى سىستېمىلىق توپلىنىپ خاتىرىلەن-گەن، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تىياتىرچە-لىقىغا ئائىت ماتېرىياللار رەتلەنگەن بولۇپ، تىياتىر توغرىسىدىكى بىرقەدەر مۇكەممەل ھۆججەت. پۈتۈن كىتاب 1 مىليون 114 مىڭ خەتلىك بولۇپ، 12 قىسىم، تۈرما بەت، 16 پارچە رەڭلىك سۈرەت بار. 1998 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مەملىكەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت توپلىمى تەزكىرىسىنى تۈزۈش نەتىجە-سى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«تارىم» ژۇرنىلى دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ژۇرنال، ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىدۇ. ژۇرنالنىڭ ئادرې-سى ئۈرۈمچى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 نومۇر. 1951 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت چىلەر بىرلەشمىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەي-ئىتى باشقۇرغان. ژۇرنال نامى «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ئىدى. 1957 ـ يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى چىقاردى. ژۇرنال ئىسمى «تا-رىم» غا ئۆزگەرتىلدى. 1962 ـ يىلى ژۇرنال نامى «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» غا ئۆزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ژۇرنال سەككىز يىل توخ-تاپ قالدى، 1981 ـ يىلى ژۇرنال نامى «تارىم» دەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ھازىر ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، 16 فورمات 160 بەت چىقىرىلىدۇ. مەزمۇنى: ئۇيغۇر-لارنىڭ دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ئىجادىيىتىنى گۈللەندۈ-رۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىقچىلىق قىلىدىغان ھەر مىللەت يازغۇچىلار قوشۇنىنى ئىتتىپاق-لاشتۇرۇش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى يېڭى كىشىلەرنى بايقاش ۋە يۆلەش، ھەرقايسى ئاز سان-لىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات ئالماشتۇرۇشىنى كۈچەيە-تىش، ئۇيغۇر تىللىق ئوقۇرمەنلەرگە ساغلام، پايدىلىق نادىر ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلىشتىن ئىبارەت. ئۇ شىن-جاڭدىكى تارىخى ئەڭ ئۇزاق چوڭ تېپتىكى ئەدەبىي ژۇرنال بولۇپ، جۇڭگو ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەركىزى باغچىسى ۋە كۆزنىكىگە ئايلاندى. تىراژى 80 ـ يىللار-نىڭ ئوتتۇرىلىرىدا 32 مىڭدىن كۆپرەككە يەتكەن، ھا-زىر ئايلىق تىراژى 5000 نۇسخا ئەتراپىدا بولماقتا.

«جۇڭگو غەربىي يۇرت ئەدەبىـ سىياتى» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ژۇرنال. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ئادرېسى ئۈرۈمچى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 ـ نومۇر. 1956ـ يىلى 10 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. ئەسلىي ئىسمى «تيانشان» ئىدى. 1962 ـ يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» غا ئۆزگەرتىلگەن. «مەدەنىيەت زور ئىنقى-لابى» مەزگىلىدە توختاپ قالغان. 1974 ـ يىلى نەشر قىلىنىشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن، باشتا «شىنجاڭ ئە-دەبىيات ـ سەنئىتى» دەپ ئاتالغان. كېيىن «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» دېگەن ئىسمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1985 ـ يىلى ژۇرنال نامى ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەر-تىلگەن. ئايلىق ژۇرنال، 16 فورمات، بەت سانى 112. مەقسىتى: جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنىڭ مول، رەڭدار رېئال تۇرمۇشى ۋە تارىخىي كۆرۈنۈشىنى ئەكس ئەتتۈ-رۈش، ھەر مىللەت يازغۇچىلار قوشۇنىنى ئىتتىپاقلاش-تۇرۇش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش، مىللەتلەر ئارا ئەدەبىيات ئالماشتۇرۇشىنى كۈچەيتىش، يېڭى ئادەم، يېڭى ئەسەرلەرنى بايقاش ۋە ئوتتۇرىغا چىقىرىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ «يېڭى چېگرا رايون شېئىرلىرى»، «غەربىي قىسمىدىكى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى»، «شىنجاڭ ياخشى جاي»، «قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئە-دەبىيات مەھسىپسى»، «غەربىي رايوندىكى رىۋايەتلەر»، «جەمئىيەتتىكى ھالقىلىق ئەھۋال» قاتارلىق ئۆزگىچە مەھسىپلىرى بار، ئۇنىڭدا زۇنۇن قادىرنىڭ «چېنە-قىش»، «تېيىپجان ئېلىيوفنىڭ «ۋەتىنىم، جانجان ماكسانىم»، ئەيسا ئالتۇنىڭ «ياش شەھەر»، ۋاڭ مېڭنىڭ «باشقارما باشلىقى مەھەممەت ھەققىدە رەسـ ۋايەت»، «ئۇزۇم روھى»، جاڭ چېڭجىنىڭ «كونا يول»، «قارلىق يول»، ياڭ مۇنىڭ «مەن — ياش»، ئەكبەر مىجىتنىڭ «نۇرمان بوۋاي ۋە ئوۋچى ئىت بارس» قاتارلىق نادىر ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان.

«شۇغىلا» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ژۇرنال. قا- زاق تىلىدا نەشر قىلىنىدۇ. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەم- ئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 ـ نومۇر. 1953- يىلى نەشر قىلىنغان. باشتا چۈچەكتە سىناق تەرىقىسىدە تۆت سان چىقىرىلغان، كېيىن ئۈرۈمچىدە رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان. 1966- يىلى توختاپ قالغان. 1974 ـ يىلى نەشر قىلىنىشى ئىسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئىسمى «شىنجاڭ ئەدەبىيات-سەنئىتى» گە ئۆزگەرتىل- گەن. 1981 ـ يىلى ھازىرقى ئىسمى ئىسلىگە كەلتۈ- رۈلگەن. ئايلىق ژۇرنال، 16 فورمات، 128 بەت. ژۇرنالنىڭ مەقسىتى: قازاق مىللىتىنىڭ بۈگۈنكى زا- مان ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، قازاق يازغۇچىلار قوشۇنىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ئۇ- يۇشتۇرۇش، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى يېڭى كىشىلەرنى بايقاش ۋە يېتىلدۈرۈش، قېرىنداش مىللەتلەر بىلەن ئەدەبى- يات ئالماشتۇرۇشنى كۈچەيتىش، ئۇز مىللىتىدىن بول- غان ئوقۇرمەنلەرنىڭ پايدىلىق مەنىۋى ئوزۇق بېرىشتىن ئىبارەت. بۇ ژۇرنالدا شېئىر، ھېكايە، نەسىر، ئوبزور ئىلان قىلىنغاندىن باشقا، يەنە «ياشلار يېزىقچىلىق باغ- چىسى»، «بالىلار ئەدەبىياتى» قاتارلىق سەھىپىلەرمۇ بار. ئۇنىڭ ئوتلاق مەدەنىيىتى تۈسى ۋە قازاق مىللىتە- نىڭ تۇرمۇش پۈرىقى كۈچلۈك، تىراژى 80 ـ يىللاردا 7150 كە يەتكەن ئىدى. ھازىر 4000 ئەتراپىدا بولىۋا- تىدۇ.

«چولپان» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ژۇرنال، مۇڭغۇلچە يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ژۇرنال ئادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 ـ نومۇر. شىن- جاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. 1957- يىلىدىن ئېتىبارەن نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1960- يىلى توختاپ قالغان. 1977- يىلى نەشر قىلىنىشى ئىسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» (مۇڭ- غۇلچە) گە ئۆزگەرتىلگەن. 1980 ـ يىلى دەسلەپكى نامى ئىسلىگە كەلتۈرۈلگەن. قوش ئايلىق ژۇرنال. 16 فورمات، 112 بەت. 1990 ـ يىلى پۈتۈن ژۇرنال تودو يېزىقىدىن تودو ۋە خۇدۇم يېزىقى بىرلەشتۈرۈلگەن مۇڭغۇل يېزىقىغا ئۆزگەرتىلدى. مەقسىتى: مۇڭغۇل- لارنىڭ بۈگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، مۇڭغۇل يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىلان قىلىش، قوشۇمچە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەر- لىرىگە ئەھمىيەت بېرىش، شۇنداقلا پۈتۈن مەملىكەت ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى نادىر ئەسەرلەرنى تەرجىمە قە- لىپ تونۇشتۇرۇش، مىللەتلەر ئارا ئەدەبىيات ئالماشتۇ- رۇشنى كۈچەيتىش، ئۇيغۇرات موڭغۇللىرى مەدەنىيىتى ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشتىن ئىبارەت. تىراژى ئىلگىرى 2500 گە يەتكەن، يېقىنقى يىللاردا 1500 ئەتراپىدا بولۇۋاتىدۇ.

«شىنجاڭ قىرغىز ئەدەبىياتى» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ژۇرنال. قىرغىز تىلىدا نەشر قىلىنىدۇ. شىن- جاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22ـ نومۇر. 1981 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. باشتا پەسىللىك ژۇرنال بولۇپ، 16 فورمات 96 بەت ئىدى. 1988 ـ يىلى قوش ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن. 1992 ـ يىلى 128 بەتكە كۆپەيتىلگەن. مەقسىتى: قىرغىز مىللىتىنىڭ بۈگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىنى گۈل- لەندۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، قىرغىز يازغۇچىلار قو- شۇنىنى بېتمىشتۇرۇش ۋە ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، دەۋرە- مىز يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىلان قىلىش، قو- شۇمچە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىگە ئېتىبار بېرىش، قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ نادىر ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش، قىرغىز مىللىتى ئوقۇرمەنلىرىگە پايدە- لىق مەنىۋى ئوزۇق بېرىشتىن ئىبارەت. بۇ ژۇرنال ئېگىزلىك مەدەنىيىتى تۈسىگە، قىرغىز مىللىتىنىڭ قويۇق تۇرمۇش پۈرىقىغا ئىگە. تىراژى 1992 ـ يىلە- دىن ئىلگىرى 7000 ئىدى. ھازىر 4000 ئەتراپىدا. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى قىرغىز مىللىتىنىڭ نوپۇس نىسبىتى بويىچە 32 ئادەمگە بىر نۇسخىدىن توغرا كېلە- دۇ.

«ئىلى دەريياسى» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي ژۇرنال. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئويلاستلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ئاد- رېسى: غۇلجا شەھىرى ئازادلىق يولى 86 نومۇر. ئۇي- غۇرچە، قازاقچە، خەنزۇچە ئۈچ خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسى 1979 ـ يىلى 2- ئايدا نەشر قىلىنغان؛ قازاقچىسى شۇ يىلى 6 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. ئەسلىدە پەسىللىك ژۇرنال ئىدى. 1985 ـ يىلىدىن كېيىن ھەممىسى قوش ئايلىق ژۇر- نالغا ئۆزگەرتىلدى. خەنزۇچىسى 16 فورمات، 64 بەت. ئۈچ خىل يېزىقنىڭ ھەممىسىدە ئۇز مىللىتى يېزىقىدا ئىجاد قىلىنغان ھەرخىل ژانىردىكى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئىلان قىلىش ئاساس قىلىنىدۇ، شۇنداقلا

ئۇزاتا تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇلىدۇ. ھەرقايسىسى مىللەت مەزمۇنىدا خاس مۇھىم تەرەپ بار، لېكىن ژۇرنال چېگىرىش مەقسىتى بىردەكلىككە ئىگە، يەنى ۋەتەنىمىزنىڭ غەربىي چېگرا رايونىنىڭ مول، رەڭدار رېئال تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۇرۇش، ئىلمى قاراش ئاپتونوم ئوبلاستىمىزنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى يېڭى كىشىلەرنى بايقاش ۋە يۆلەش، ئىلمى ۋە ئىجادىيەتنى گۈللەندۈرۈش. ئىزچىل ئىستىك ئەدەبىيات ئىجادىيىتىنى گۈللەندۈرۈش. ئىزچىل ئىبارەت.

«قەشقەر ئەدەبىياتى» دەۋرىمىزدىكى ئۇيغۇرچە ئەدەبىي ژۇرنال. 1981 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. ئەسلىدە قەشقەر ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلغان. 1984 ـ يىلىدىن 1986 ـ يىلىغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى نەشر قىلدى. 1986ـ يىلىدىن كېيىن يەنە ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە مەدەنىيەت باشقارمىسى نەشر قىلدى. ژۇرنال ئادرېسى: قەشقەر شەھىرى شەرقىي خەلق يولى 49 نومۇر. قوش ئايلىق ژۇرنال. 16 فورمات، 126 بەت. مەقسىتى: غەربىي قىسىم چېگرا رايون تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۇرۇدىغان ھەرخىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئېلان قىلىش، قوشۇمچە ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى كلاسسىك ئەدەبىي ئەسەرلىرىگىمۇ ئېتىبار بېرىش، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىياتىنى، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈش، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى يېڭى كىشىلەرنى بايقاش ۋە يۆلەشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ «شېئىرىيەت باغچىسى»، «ھېكايە زېمىنى»، «قېرىنداش مىللەتلەر ئەدەبىياتى»، ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى كلاسسىك ئەدەبىياتى»، «ساترا ۋە يۇمۇر» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

«شىنجاڭ خۇيزۇ ئەدەبىياتى» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي قوش ئايلىق ژۇرنال، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت چىلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ژۇرنال ئادرېسى: سانجى شەھىرى جەنۇبىي يەنئەن يولى 13 ـ نومۇر. مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىغا تارقىتىلىدۇ. 1979 ـ يىلى 7 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. ئەسلى ئىسمى «بوغدا» بولۇپ، پەسىللىك ژۇرنال ئىدى. 1985 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلىپ، قوش ئايلىق ژۇرنال قىلىندى، 16 فورمات، 72 بەت. مەقسىتى: خۇيزۇ ئەدەبىياتى ۋە ئۇز رايونىنىڭ ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈشنى ئاساسىي ۋەزىپە قىلىپ، شىنجاڭ ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى خۇيزۇ يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ھەمدە غەربىي قىسىم چېگرا رايونىنىڭ تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن، باشقا مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، دەۋر روھىنى، خۇيزۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە چېگرا رايونىنىڭ رايون ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ «خۇيزۇ يازغۇچىلار كۆزنىكى»، «خۇيزۇ شەخسلىرى تەزكىرىسى»، «ئەدەبىيات كۆچەتلىكىدىكى يېڭى مايسىلار» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

«تارىم غۇنچىلىرى» دەۋرىمىزدىكى ئۇيغۇرلەرگە چىقىرىلغان ژۇرنال. ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىدۇ، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان. ژۇرنال ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 نومۇر. 1980 ـ يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان، ئايلىق ژۇرنال، 16 فورمات، 48 بەت. مەقسىتى: ئۇيغۇر ئۆسمۈر بالىلىرىنىڭ ئۆگىنىش، تۇرمۇشىغا يېقىنلىشىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا رەسىم بىلەن خەت بىرلەشتۈرۈلگەن، رەڭلىك بېسىلىدۇ، نەپىس، قىزىقارلىق ژۇرنال.

«خۇاشيا ئۆسمۈرلىرى» دەۋرىمىزدىكى ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن چىقىرىلغان ژۇرنال. 1983 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان. ژۇرنال ئادرېسى: ئۈرۈمچى غالىبىيەت يولى 100 ـ نومۇر. ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، 16 فورمات، 48 بەت. بۇ ژۇرنال مەۋقەنى شىنجاڭنىڭ قوبۇپ، پۈتۈن مەملىكەتكە يۈزلەنگەن، مەزمۇنى پەن ـ مەدەنىيەت تەربىيىسىنى ئاساس قىلغان. باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ يۇقىرى يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى قىلغان. ھازىر تىراژى 20 مىڭ.

«دۇنيا ئەدەبىياتى» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي تەرجىمە ژۇرنال. ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىدۇ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. ژۇرنال ئادرېسى: ئۈرۈمچى ئازادلىق جەنۇبىي يولى 348ـ نومۇر. 1980ـ يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، قوش ئايلىق ژۇرنال، 16 فورمات. ئوقۇرمەن ئوبيېكتى ئۇيغۇر يېزىقىنى بىلىدىغان بارلىق ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىدىن ئىبارەت. مەقسىتى: پارتىيىنىڭ «قەدىمكىنى ھازىرقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، چەت ئەلنىڭكىنى جۇڭگو ئۈچۈن

خىزمەت قىلدۇرۇش» تىن ئىبارەت ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئەمەل قىلىپ، دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەرنىڭ ھەر-خىل ژانىردىكى نادىر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇش، ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىغا ئۆرنەك ھازىرلاپ بېرىش، ئوقۇر-مەنلەرگە پايدىلىق مەنۋى ئوزۇق بېرىشتىن ئىبارەت. پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىدۇ، قوش ئايلىق تىراژى 5000 ئەتراپىدا.

«ئەدەبىي تەرجىمىلەر» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي تەرجىمە ژۇرنال. ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىدۇ، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ، ژۇرنال ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 - نومۇر. 1960 - يىلىدىن ئېتىبارەن نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەز-گىلىدە توختاپ قالغان. 1977- يىلى نەشر قىلىنىشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ژۇرنال ئىسمى «كۆۋرۈك» كە ئۆزگەرتىلگەن. 1990 - يىلى ئەسلىي ئىسمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ئايلىق ژۇرنال، 16 فورمات، 112 بەت. مەقسىتى: ئۇيغۇر يېزىقىنى بىلىدىغان ئوقۇرمەن-لەرگە پۈتۈن مەملىكەتتىكى بۈگۈنكى دەۋر مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش، قوشۇمچە قەدىمكى كلاسسىك ئەدەبىياتنىمۇ ئېتىبار بېرىش، دۆلەتنىڭ ئە-دەبىيات - سەنئەتكە دائىر فاكتېن - سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش، مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ئەدەبى-يات ئەھۋالى ۋە ئۇچۇرلىرىنى خەۋەر قىلىش؛ ئەدەبى-يات ئالماشتۇرۇشنى كۈچەيتىپ، ھەرقايسى مىللەتلەر ئەدەبىياتىنى ئورتاق گۈللەندۈرۈشكە تۈرتكە بولۇشتىن ئىبارەت. شۇنىڭ بىلەن بىللە خەنزۇچىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىدىغان ئەدەبىي تەرجىمە ئىختىساس ئىگىلى-رىنى بايقاش - يېتىشتۈرۈش، ئەدەبىي تەرجىمانلار قو-شۇنىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ۋە ئۇيۇشتۇرۇش ۋەزىپە-سىنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەت. ھازىرقى تىراژى 3000 ئەتراپىدا.

«مىللىي يازغۇچىلار» دەۋرىمىزدىكى ئەدەبىي تەرجىمە ژۇرنال، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى تە-رىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ژۇرنال ئادرېسى: ئۈرۈمچى شە-ھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22 - نومۇر. 1981- يىلى 7 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئەسلىي ئىسمى «شىنجاڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى» بولۇپ پەسىل-لىك ژۇرنال ئىدى. 1984 - يىلى قوش ئايلىق ژۇر-نالغا ئۆزگەرتىلگەن. 1986- يىلى ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلدى، 1994 - يىلى خىراجەت قىسىلىقى تۈپەي-لىدىن ۋاقتىلىق توختاپ قالغان. 1998 - يىلى نەشر قىلىنىشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، پەسىللىك ژۇرنال قىلىنغان، چوڭ 16 فورمات، 80 بەت، ش ئۇ ئا ر خەلق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. مەقسىتى: دەۋرىمىزدىكى ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى تەر-جىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇشنى ئاساس قىلىش، قوشۇمچە قەدىمكى كلاسسىك ئەدەبىياتنىكى نادىر ئەسەرلەر ۋە خەلق ئەدەبىياتى ئىسىل مىراسلىرىغىمۇ ئېتىبار بە-رىش، مىللەتلەر ئارا ئەدەبىيات ئالماشتۇرۇشنى ئىلگە-رى سۈرۈشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭ «بىپايان ئەدەبلەر دېڭىزى» ، «شېئىرىيەت دۇنياسى» ، «نادىر ئەسەرلەر ئەسلىمىسى» ، «تەرجىمە ھەققىدە» ، «خەلق ئارىسى-دىن گۈلدەستە ئېلىش» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

«بۇلاق» ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە فولك-لورغا ئائىت ژۇرنال. ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىدۇ. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. ژۇر-نال ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئازادلىق جەنۇبىي يو-لى 348 - نومۇر. 1980 - يىلىدىن ئېتىبارەن نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 16 فورمات، قوش ئايلىق ژۇر-نال. پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىدۇ. تىراژى 2000 ئەتراپىدا. مەقسىتى: ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى كلاسسىك ئەسەرلىرى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى تونۇشتۇرۇش، ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى ۋە تەتقىقات خادىملىرىغا ئۆرنەك ۋە مە-نىۋى مەھسۇلات بېرىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ «ئۇيغۇر-لارنىڭ قەدىمكى كلاسسىك ئەدەبىياتى» ، «شەرق قەدە-كى كلاسسىك ئەدەبىياتى» ، «خەلق ئېغىز ئەدەبى-ياتى» ، «ئەدەبىيات تەتقىقاتى» ، «مىللىي ئۆرپ - ئادەت تەتقىقاتى» ، «داڭلىق شەخسلەر ھەققىدىكى ھېكايە» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

«مىراس» خەلق ئەدەبىياتىغا ئائىت ژۇرنال. ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنىدۇ. ش ئۇ ئا ر خەلق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ژۇرنالنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 59 نومۇر. 1983 - يىلىدىن ئېتىبارەن نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1986 - يىلىدىن باشلاپ ئاشكارا تارقىتىلغان. پەسىللىك ژۇرنال، 16 فورمات، 96 بەت. 1999 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ قوش ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلىپ، 80 بەت چىقىرىل-

ھان. مەقسىتى: ئۇيغۇر مىللىتى ۋە باشقا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىياتىدىكى نادىر ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە ئېتنوگرافىيە تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇش، چۆچەك، قوشاق، مەسەل، ماقال - تەمسىل، يۇمۇرلۇق چاقچاقلار، ئەقلىيە سۆزلىرى، داستانلارنى بېسىپ تارقىتىش، خەلق ئۆرپ - ئادەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش، ئىلمى تەتقىقاتنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ خەلق ئەدەبىياتىدىكى كۆپلىگەن نادىر ئەسەرلەرنى بېسىپ تارقاتتى، بولۇپمۇ «جاڭغىر»، «ماناس» قاتارلىق داڭلىق داستان (ئېپوس) لارنىڭ پارچىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرۇپ، ئاپتونوم رايون ئىچى - سىرتىدا مۇئەييەن تەسىر قوزغىدى. دەسلەپ تىراژى 18 مىڭ ئىدى. ھازىر 6000 ئەتراپىدا.

«مۇزا» خەلق ئەدەبىياتىغا ئائىت ژۇرنال. قازاقچە نەشر قىلىنىدۇ. ش ئۇ ئا ر خەلق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ژۇرنالنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 59 - نومۇر. 1982- يىلىدىن ئېتىبارەن نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1986 - يىلىدىن باشلاپ ئاشكارا تارقىتىلغان، 16 فورمات، 96 بەت. 1999- يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ قوش ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلىپ، 80 بەت چىقىرىلدى. مەقسىتى: قازاق مىللىتى ۋە باشقا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى نادىر ئەسەرلەرنى تونۇشتۇرۇش، ئېتنوگرافىيە تەتقىقاتىنى تەشەببۇس قىلىشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭ «تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش»، «خەلق ئارىسىدىن گۈلھەر ئېلىش»، «ھېكايە ۋە رىۋايەت»، «داستان»، «ئېپىتەشىش»، «مىللىي ئۆرپ - ئادەت» قاتارلىق ئالاھىدە مۇقىم سەھىپىلىرى بار. ئونىڭدا قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە نۇرغۇن بايان خاراكتېرىدىكى داستانلار، ئاساسا ياقتۇرىدىغان ئېيتىشىشلار تۈزۈپ ئېلان قىلىنىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاممىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشى بېيىتىلدى. باشتا تىراژى 17 مىڭ ئىدى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان 5500 ئەتراپىدا مۇقىملاشتى.

«شىنجاڭ سەنئىتى» سەنئەت ئوبزورچىلىقى ھەققىدىكى ژۇرنال، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىل - يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇبىي يولى 22 نومۇر. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان. 1981 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان. ھەر ئىككىسى قوش ئايلىق ژۇرنال، 16 فورمات، ئۇيغۇرچىسى 112 بەت، خەنزۇچىسى 64 بەت، شۇنداقلا ئىنگلىزچە مۇندەرىجىمۇ بېرىلگەن. مەقسىتى: يېپەك يولى مەدەنىيەت - سەنئەت مىراسلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە شىنجاڭنىڭ دەۋرىمىز-دىكى سەنئەت ئىجادىيىتىنى باھالاشتا چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇيغۇرچىنىڭ ئاساسلىق سەھىپىلىرىدىن «تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش»، «سەھنە ۋە ئېكران»، «گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت»، «ئۇيغۇر خەتتاتلىقى» قاتارلىقلار؛ خەنزۇچىسىنىڭ «تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش»، «ساز - ئۈسسۇل گۈلتەكچىسى»، «رەسىملەردىن پارچىلار»، «يېپەك يولى سەنئىتىنى گۈللەندۈرۈش»، «قەدىمكى سەنئەت گۈلزارىغا زىيارەت» ۋە «غەربىي قىسىم كىنو - تېلېۋىزىيە مۇھاكىمە مۇنبىرى» قاتارلىقلار بار.

«غەربىي يۈرت مەدەنىيىتى» دەۋرىمىزدىكى ئاممىۋى مەدەنىيەت ژۇرنىلى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ژۇرنالنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىنتىپاق يولى 72 - نومۇر. 1951- يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان. ئەسلىي ئىسمى «شىنجاڭ مەدەنىيەت - سەنئىتى» ئىدى. كېيىن «ئاممىۋى كۇلۇب»، «ئاممىۋى مەدەنىيەت»، «غەربىي يۈرت سەنئەت گۈلزارى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1991 - يىلى ھازىرقى ئىسىمغا ئۆزگەرتىلدى. قوش ئايلىق ژۇرنال. 16 فورمات، 48 بەت. مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا تارقىتىلىدۇ، تىراژى 1000 دىن ئارتۇق. بۇ ژۇرنال ھەر دەرىجىلىك مەدەنىيەت تارماقلىرى ۋە جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەسىدىكى مەدەنىيەت خادىملىرىغا يۆزلەنگەن. مەقسىتى: پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مەدەنىيەت خىزمىتىگە دائىر قانۇن- سىياسەتلىرى، قانۇن - نىزاملىرى، مەدەنىيەت خىزمىتىگە دائىر ئىلغار تەجرىبىلەر ۋە پائالىيەت تۈرلىرى، نادىر دراما، مۇزىكا، ئۇسسۇل، گۈزەل سەنئەت ۋە ئاممىۋى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى ئېچىش، قوغداش، پايدىلىنىشقا دائىر ماقالىلەرنى بېسىپ ئېلان قىلىشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭ «مەدەنىيەت جەھەتتىكى ھالقىلىق نۇقتىلار»، «مەدەنىيەت ساھەسىدىكى داڭلىق شەخسلەر»، «كىشىلىك تۇرمۇش سەھنىسى»، «مەدەنىيەت كاربىدورى»، «مەدەنىيەت سايياھەتچىلىكى»،

«چەت ئەل مەدەنىيىتى» ، «غەربىي رايوندىكى رىۋايەت-لەر» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» دەۋرىمىزدىكى ئۇنىۋېر-سال ئەدەبىيات ـ سەنئەت ژۇرنىلى، ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىدا نەشر قىلىنىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتو-نوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى تەرىپىدىن چىقىرىلە-دۇ. ژۇرنالنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72 ـ نومۇر. 1951 ـ يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان. ئەسلىي ئىسمى «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەن-ئىتى» ئىدى. كېيىن «ئاممىۋى كۆلۈب» ، «ئاممىۋى مەدەنىيەت» كە ئۆزگەرتىلگەن، 1985 ـ يىلى هازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلدى. قوش ئايلىق ژۇرنال، 16 فور-مات، 80 بەت. مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ، تىراژى 10 مىڭ ئەتراپىدا، مەقسىتى: شىنجاڭ ۋە مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى ئۇيغۇر تىل-يېزىقىنى بىلىدىغان ئوقۇرمەنلەرنى ئوبيېكت قىلىپ، هەرخىل ژانىر، هەرخىل ئۇسلۇبتىكى مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، هەرقايسى مىللەت-لەرنىڭ ئەھۋالى، ئۆرپ ـ ئادىتى، مەدەنىيەت ـ سەن-ئىتىگە دائىر ماقالىلەرنى تونۇشتۇرۇش، تەتقىق قە-لىشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ «ئەدەبىيات باغچىسى» ، «تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش» ، «دۇنياغا نەزەر» ، «خەلق ئەھۋالى ۋە ئۆرپ ـ ئادىتى» ، «مەدەنىيەت ئۆ-چۈرلىرى» قاتارلىق 30 نەچچە سەھىپىسى بار. 1998ـ يىلى «شىنجاڭ بويىچە تۇنجى نۆۋەتتە باھالانغان ئىجتە-مائىي پەن تۇرىدىكى مۇنەۋۋەر ژۇرنال» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» فوتو سۈرەت-لەرنى ئاساس قىلغان، سۈرەتكە خەت قوشۇلغان ئۇنى-ۋېرسال رەسىملىك ژۇرنال، 1954 ـ يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان، شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ، ژۇرنالنىڭ ئادرېسى ئۈرۈمچى شەھىرى ياڭزىجيانگ يولى 1 ـ نومۇر. ئۇيغۇرچە، خەنزۇ-چە، قازاقچە ئۈچ خىل تىل ـ يېزىقتا چىقىدۇ. دەس-لەپ نەشر قىلىنغاندا چوڭ سەككىز فورمات، كىچىك سەككىز فورماتلىق پەسىللىك ژۇرنال ئىدى، هازىر چوڭ 16 فورماتلىق پەسىللىك ژۇرنال. مەملىكەت ئى-چى ـ سىرتىدا تارقىتىلىدۇ. 2000 ـ يىلى تىراژى 5000 ئەتراپىغا يەتتى. مەقسىتى: كۆرسەتمىلىك ئوبـ-راز ۋە جانلىق تىل بىلەن شىنجاڭنى تەشۋىق قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەتكە شىنجاڭنى بىلدۈرۈش، دۇنياغا شىن-جاڭنى تونۇتۇش، شىنجاڭنىڭ ئىلاهات ـ ئېچىـ-ۋېتىش ئىشلىرى ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا خىزمەت قىلدۇرۇش ئىبارەت. ئۇنىڭ «مەدەنىيەت يادـ-كارلىقلىرى ۋە ئارخېئولوگىيە» ، «مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت» ، «غەربىي رايون رەسىملىك كارىدورى» ، «دۇنيانىڭ هەرقايسى جايلىرىدا» ، «سۆيۈملۈك جۇڭ-گو» ، «هەربىيلەر زېمىنى» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

«يىپەك يولى ساياهىتى» ساياهەت ئۇچۇرى تارقىتىدىغان، ساياهەت پائالىيىتىنى تونۇشتۇرىدىغان، ساياهەت ئىشلىرىغا مۇلازىمەت قىلىدىغان كەسپىي ژۇر-نال. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ساياهەت ئىدا-رىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. ژۇرنالنىڭ ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى شىنجاڭ گۈزەل سەنئىتى، فوتو سۈرەت نەشرىياتى ئىچىدە. شىن-جاڭ گۈزەل سەنئىتى ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى نەشر قىلغان. 1980 ـ يىلى 8ـ ئايدىن باشلاپ نەشر قىلىنـ-غان. نەشر قىلىنغاندا، خەنزۇچە ـ ئىنگلىزچە تىل-يېزىقتا تەھرىرلىنىپ نەشر قىلىنغان. چوڭ 16 فور-ماتلىق پەسىللىك ژۇرنال. ئىنگلىزچىسى 1990 ـ يىلى توختىتىلغان، خەنزۇچىسى 1990ـ يىلدىن 1997ـ يىلىغىچە توختىتىلغان. 1998 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن، شۇنداقلا چوڭ 16 فورماـ-تا ئۆزگەرتىلگەن. مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىغا تارقىتـ-لىدۇ. يېقىنقى مەزگىلدىكى تىراژى 20 مىڭدىن ئار-تۇق. ژۇرنال مەقسىتى: شىنجاڭنىڭ تەبىئي شارائىتى ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرى، قەدىمكى ئاسار ئەتىقىلىرى، گۈزەل تاغ ـ دەريالىرىنى تەشۋىق قىلىش، پۈتۈن مەم-لىكەت ۋە دۇنياغا شىنجاڭنى بىلدۈرۈش، شىنجاڭنىڭ ساياهەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا تۆھپە قوشۇشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭ «يېڭى ساياهەت غول لىنىيىسى» ، «تاغ ـ دەريالار هەققىدە پەرەز» ، «غەربىي قىسمىنى ئېچىش» ، «سەيلە ـ ساياهەتچىلەر قوللانمىسى» ، «قە-دىمدىن هازىرغىچە» ، «يىپەك يولى هەققىدە خا-تىرە» ، «ساياهەت خەۋىرى» ، «كلاسسىك تاللانغان ئو-قۇشلۇق» قاتارلىق سەھىپىلىرى بار.

مەشرەپ ئۇيغۇرلارنىڭ خۇشال ـ خۇرام ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپىدىغان خەلق ئىچىدىكى كۆڭۈل ئېچىش بىلەن ئۆرپ ـ ئادەت بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى

ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلار ھەمىشە توي - تۆكۈن، ھېيت- بايراملاردا ياكى باشقا ئارام ئېلىش چاغلىرىدا مەشرەپ ئۇتكۈزىدۇ. مەشرەپتە ئەر - ئاياللار بىر يەرگە جەم بولۇپ، ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئوسۇل ئويناپ، شاد - خۇراملىقغا چۈمۈپ، سورۇن ئىنتايىن قىزىپ كېتىدۇ. مەشرەپلەرنىڭ ئاساسىي تۈرلىرىدىن ھېيت - بايرام مەشرىپى، تەبرىك مەشرىپى، مول ھوسۇل مەشرىپى، قارىلىق مەشرىپى، نۆۋەت بىلەن مېھمان چاقىرىش تەكلىپلىك مەشرىپى قاتارلىقلار بار. ھەرقايسى جايلارنىڭ مەشرەپلىرىنىڭ روشەن يەرلىك ئالاھىدىلىكى، مەزمۇنى، شەكلى بار. كۆلىمىمۇ ئوخشىمايدۇ، بىرمۇنچە مەشرەپلەر ئىچىدە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مەكىت ناھىيىسى ئەترابىدا «دولان مەشرىپى» ناھايىتى مەشھۇر. ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلارنىڭ يىغىلىش، كۆڭۈل ئېچىش ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇسلۇبى بىرقەدەر مەركەزلىك ساقلاپ قېلىنغان. دولان مەشرىپى سازى، ئوسۇلى، كۆڭۈل ئېچىش ۋە جازالاشنىڭ ئىبارەت ئۈچ قىسمىدىن تەركىب تاپقان. ئۇ، دولان بۇقامى مۇقەددەس مۇزىكىسى بىلەن باشلىنىدۇ. ئالدى بىلەن بىر ئادەم يالغۇز كىشىلىك ناخشا ئېيتىدۇ، ئارقىدىن كىشىلەر داپنىڭ رېتىمى بويىچە ئارقا - ئارقىدىن ئۇسۇلغا چۈشىدۇ. ئوسۇل ھەرىكەتلىرى ئاۋۋال ئاستا تاشلىنىپ، بارا - بارا تېزلىشىپ، يۇقىرى پەللىگە يېتىدۇ، مۇزىكا، داپ چېلىنىپ بولغاندىن كېيىنمۇ مەيدان چۈشمىگەنلەر «نوچى» ھېسابلىنىدۇ، ناخشا - ئوسۇل ئارىلىقىدا كۆڭۈل ئېچىش قىزىقچىلىقى بولىدۇ. ئاساسلىق جازا قورالى «دەرە» (پوتا) بولىدۇ، چاي تۇتۇش، قوشاق ئېيتىشىش قاتارلىق پائالىيەتلەر ئۇتكۈزۈلىدۇ، ئاخىرىدا ئىنتىزامغا رىئايە قىلمىغان،

مەشرەپ

ئويۇن - قىزىقچىلىق قائىدىسىنى بۇزغانلار جازالىنىدۇ، ھەرخىل قىزىقچىلىق، كۆلكىلىك ھەرىكەتلەرنى قىلىپ بېرىشكە بۇيرۇلىدۇ. مەشرەپ مىللىي ئېسىل مەدەنىيىتى ۋە ئەنئەنىۋى ئادەتلىرىنى جارى قىلدۇرۇشتا ئىجابىي رول ئويناپدۇ.

ئاقسىنلار ئېيتىشىشى قازاق خەلقى ياقتۇرىدىغان خەلق ئارىسىدىكى بىر خىل مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى. ئاقسىن — قازاق مىللىتىنىڭ خەلق ناخشىچىلىرىغا قويغان ئىسمى. ھەر يىلى يازدا قازاق چارۋىچىلار ئامما ئىسى بىرنەچچە قېتىم ئاقسىنلار ئېيتىشىشى ئۇتكۈزىدۇ، ۋاقتى قىسقا بولغانلىرى 7- 8 كۈن، ۋاقتى ئۇزاق بولغانلىرى ئون كۈن، ھەتتا يېرىم ئايغىچە داۋاملىشىدۇ. ئۇ ھەم خەلقنىڭ شېئىرىيەت ئىجادىيىتى ئۇلۇك شەكلىدە ئېيتىلغان پائالىيەت، ھەم ئاممىنىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى شەكلى ھېسابلىنىدۇ. جايلارنىڭ ئاقسىنلار ئېيتىشىشى ئاساسەن مەنزىرىسى گۈزەل يايلاقتا ئۇتكۈزۈلىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چوڭ تېپتىكى تىياتىرخانىلاردا ئۇتكۈزۈلىدىغانلارمۇ بارلىققا كەلدى، ئاقسىنلار ئېيتىشىشىدا ئاساسلىقى بىرمۇنچە ئاقسىنلار بىر تەرەپتىن دومبىرا چېلىپ، بىر تەرەپتىن ئۇلۇك ئېيتىدۇ، ئۇنىڭ مۇسابىقە خاراكتېرىمۇ بار. ئاقسىنلار ئادەتتە ئىككى كىشى قارىمۇقارشى ئورۇندا تۇرۇپ ئېيتىشىش ئارقىلىق يۇقىرى- تۆۋەنلىكنى بەلگىلەيدۇ، بىرى سوئال قويسا، بىرى جاۋاب بېرىدۇ. كىمنىڭ خەلق ناخشىلىرىنى كۆپ ئېيتقانلىقىغا، كىم تۇزگەن يېڭى ئۇلەڭنىڭ ياخشىلىقىغا قارايدۇ، بەزىدە يۇقىرى سەۋىيىلىكلەر تۇتۇشۇپ قالغاندا، كىمنىڭ تۆۋەنلىكنى ئايرىماق تەس بولۇپ قالىدۇ، گاھىدا ھەتتا تاڭ ئاتقۇچە ئېيتىشىشقا توغرا كېلىدۇ. كىشىلەرگە بەكلا ياقىدىغان ئېسىل خەلق ناخشىلىرى ئاقسىنلارنىڭ ئېيتىشىشى ئارقىلىق پۈتكۈل يايلاققا تارقىلىدۇ. بەزىلەر يەنە ھەرخىل سەنئەت نومۇرلىرىنى ئورۇندايدۇ، چېلىشىش، ئوغلاق تارتىشىش، «قىز قوۋار» ، ئات بەيگىسى قاتارلىق ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ماھارىتى پائالىيەتلىرىنى ئۇتكۈزىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاقسىنلار ئېيتىشىشى مەزگىلىدە يەنە شەھەر - يېزا ماددىي ئىشىا ئالماشتۇرۇش، ئىقتىسادى سودا يەرمەنكىسى، مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ئېكسكۇرسىيە، ساياھەتكە كەلگەن مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش پائالىيىتى ئۇتكۈزۈلىدىغان بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 42 - بېتىگە قارالسۇن)

قومۇز چېلىپ ناخشا ئېيتىش قىرغىزلارنىڭ كەسىپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرى ئۇز مىللىتى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان چالغۇ — «قومۇز»

چالىدىغان، ئۇنىڭغا جور بولۇپ ناخشا ئېيتىدىغان ئو-يۇن كۆرسىتىش پائالىيىتى. ھېيت - بايرام، توي - تۆكۈن مەزگىلى ياكى قېرىنداش، دوست - بۇرادەرلەر جەم بولغان چاغلاردا قوموز چېلىپ، ناخشا ئېيتىش، ئۇسسۇل ئويناش قاتارلىق سەنئەت پائالىيەتلىرى ئۇتكۇ-زۇلىدۇ. قوموزنى بىر ئادەم ياكى كۆپ ئادەم چالىدۇ، قوموز چېلىۋېتىپ ناخشا ئېيتىلىدۇ، ئۇنىڭدىكى ھەر-كەتلەر ئۇزگىرىشچان ھەم كۆركەم، ھەم رېتمىلىق، قىزىقارلىق بولىدۇ. ئېيتىدىغان ناخشىنىڭ مەزمۇنى كۆپىنچە يېڭى دەۋرنى ۋە بەختلىك يېڭى تۇرمۇشنى كۆيلەش، يېڭى ئادەم، يېڭى ئىشلار ۋە يېڭى پەزىلەتنى مەدھىلەشتىن ئىبارەت بولىدۇ، ئۇنىڭدا كۆڭۈل ئې-چىشقا تەربىيىنى سىڭدۈرۈش ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۇ-رۇلگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 42 - بېتىگە قارالسۇن).

شىنجاڭ ئامما ئۇسسۇلى سەنئىتى ساربىي ئاممىۋى مەدەنىيەت، سەنئەت پائالىيىتىنى تەشكىللەش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش، تەربىيە-لەش ۋە تەتقىقات خىزمىتىنى ئۇستىگە ئالغان كەسىپي ئورۇن. ئادرېس: ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 193 - نومۇر. ئەسلىدە 1953 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان شىنجاڭ مەدەنىيەت ساربىي ئىدى. (1955-يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان). 1953 - يىلى 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ئىدارىسى مۇ-زىكا خىزمىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلغان، شۇ ئاساستا 1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى مەدەنىيەت ساربىي قۇرۇش تەييارلىق باشقارمىسى قۇرۇلغان (1958 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان). 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى سەنئەت ساربىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ھازىر 43 نەپەر خىزمەتچىسى بار. ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلار-نىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي ئۇنۋان ئالغانلاردىن سەك-كىز كىشى بار. ساراينىڭ ئىچىدە سەنئەت بۆلۈمى، باللار سەنئەت بۆلۈمى، تەربىيىلەش بۆلۈمى، تەكشۈ-رۈپ تەنقىد قىلىش بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. 1992 - يىلى 2 - ئايدا بۇ ساراي ئاز سانلىق مىللەتلەر ئويۇن كۆرسىتىش ئەترىتىدىن سەككىزنى تەشكىللەپ، جەم-ئىي 160 نەچچە كىشىنى كۇنىمىدىكى 3 - نۆۋەتلىك جۇڭگو سەنئەت بايرىمىنىڭ ئاممىۋى يىغىلىش مەيدا-نىدىكى ئۇسسۇل ئويۇنىغا قاتناشتۇرۇپ، نەتىجىسى ياخ-شى بولغانلىقتىن، سەنئەت بايرىمى تەييارلىق ھەيئىتى-نىڭ كاتتا مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئۇرۇمچى خەلق تىياتىرخانىسى ئاپتونوم را-يونىمىزنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت پائالىيىتى سورۇنى. ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولىدا. ئەسلىدە مىللىي تىياتىرخانا ئىدى. 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېڭى تىياتىرخانا پۈتۈپ، ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 41 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. ئۇنىڭ ئىچىدە كەسىپي بۆلۈمى، تېخنىكا بۆلۈمى، باش-قۇرۇش بۆلۈمى، كۆپ خىل ئىگىلىك بۆلۈمى قاتارلىق-لار بار. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 9500 كۋادرات مې-تىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4900 كۋادرات مېتىر. سەھنىنىڭ كەڭلىكى 27 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 20 مې-تىر، سەھنە ئالدى قىسمىنىڭ كەڭلىكى 14 مېتىر، قوشۇمچە سەھنە كۆلىمى 80 كۋادرات مېتىر، سەھنە-نىڭ ئالدىدا چوڭ ئوركېستىرنىڭ مۇزىكا چالىدىغان سازەندىلەر ئورنى بار. تاماشىبىنلار ئورنى 1000 كە-شىلىك يۇمشاق ئورۇندۇق، ئۇستۇنكى قەۋەتتە ئايرىم-خانىلار بار. ئالدىنقى زالنىڭ ئىككى تەرىپىدە 100 گە يېقىن كىشى سىغىدۇ. كىنو- تېلېۋىزىيە قويۇش زالى بار. تىياتىرخانىنىڭ ئالدى ئىشكىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئۇيغۇر راۋابچى يىگىت بىلەن لەززان ئۇسسۇلغا چۈش-كەن قىزنىڭ ھەيكىلى بار. ئىشىك ئالدىدىكى مەيدان كەڭرى بولۇپ، مۇزىكىلىق فونتان، نۇر چاچىدىغان چىراغ بار. ئۇنىڭ قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىدا شىنجاڭنىڭ مىللىي سەنئەت ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 45 - بېتىگە قارالسۇن)

ئۇرۇمچى ئىتتىپاق تىياتىرخانىسى ئەدەبىيات - سەنئەت ئويۇنى، كىنو - تېلېۋىزىيە، سىنئالغۇ قو-يۇش پائالىيىتى ئۇتكۇزىدىغان سورۇن. ئادرېسى: ئۇ-رۇمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 1 - نومۇر. 1965- يىلى 9 - ئايدا سېلىنغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 4417 كۋادرات مېتىر، تاماشىبىن ئورنى 1114، سەھ-نە كۆلىمى 169 كۋادرات مېتىر، سەھنىنىڭ ئالدى قىسمىنىڭ كەڭلىكى 13 مېتىر، ئېگىزلىكى 15 مې-تىر، سەھنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 14 مېتىر، سەھنىنىڭ ئىككى تەرىپىدە قوشۇمچە سەھنە، سەھنىنىڭ ئالدىدا سازەندىلەر ئورنى، سەھنىنىڭ ئارقىدا گىرىم قىلىش ئۆيى، كىيىم ئالماشتۇرۇش ئۆيى، مېھمانلارنىڭ دەم ئېلىش ئۆيى بار. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئاز سانلىق مىللەت سەنئەت ئۆمەكلىرى ئويۇن قويىدىغان ئاساسلىق سو-

رۇن. ھازىر 30 نەپەر خىزمەتچىسى بار، ئۇنىڭدا كەسـپىي گۇرۇپپا، تېخنىكا گۇرۇپپىسى، سورۇن ئىشلىرى گۇرۇپپىسى، مەمۇرىي گۇرۇپپا قاتارلىقلار بار.

ئۇيغۇرچە شەھەرلىك ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى ئۇيغۇرچە رايونىدىكى ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرلۇك مەدەنىي، كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۇنىكۇزىدىغان سورۇن. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق باغچىسى يولى. 1956 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 41 مىڭ 880 كۋادرات مېتىر. كىنو - تىياتىرخانا، تانسىخانا، قىرائەتخانا، ئويۇنخانا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كىنو - تىياتىرخانا سەھنىسىنىڭ كەڭلىكى 16 مېتىر، ئېگىزلىكى 20 مېتىر، ئورۇنلۇقى 12 مېتىر، سەھنە-

ئۇرۇمچى شەھەرلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر سارىيى

ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. بۇنىڭ ئىچىدە، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بار ئوقۇتقۇچى ئوچ نەپەر، ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپى بويىچە 1 - دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى يەتتە نەپەر. ساراي ئىچىدە ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسى، گۇزەل سەنئەت بۆلۈمى، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە بۆلۈمى، ياشلارنى تەربىيىلەش بۆلۈمى، ئوقۇشتىن ئىلگىرىكى تەربىيە بۆلۈمى، ئويۇن قويۇش مەركىزى، ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا كونسۇلتاتسىيە پونكتى قاتارلىقلار بار. يىل بويى گۇزەل سەنئەت، خەتتاتلىق، مۇزىكا، ئاۋاز، ئۆسسۇل، تەنتەربىيە، كومپيۇتېر، چەت ئەل تىلى، كاتىباتلىق، مالىيە بوغالتېرلىق، رىياسەتچىلىك، ئۆسمۈرلەر سەنئىتى قاتارلىق 30 دىن ئارتۇق تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئاچىدۇ. كۇرسانتلار 12 مىڭدىن ئاشىدۇ. 1992 - يىلى، 1995- يىلى كومپۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزى كومىتېتى، دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى «مەملىكەت بويىچە ئىلغار ياشلار - ئۆسمۈرلەر سارىيى» دەپ نام بەرگەن.

شىنجاڭ ھەربىي رايون ھەربىيلەر كۇلۇبى ئارمىيە ئىچى - سىرتىدىكىلەرنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئويۇنى، كىنو قويىدىغان، خەتتاتلىق، گۇزەل سەنئەت ئەسەرلىرىنى كۆرگەزمە قىلىدىغان ۋە ھەر خىل يىغىنلارنى ئاچىدىغان پائالىيەت سورۇنى. يەنە بىر ئەسىمى «1 - ئاۋغۇست كۇلۇبى»، ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى نۇرلۇق يولى 3 - نومۇر. 1953 - يىلى سېلىنغان. 1954 - يىلى ئىشلىتىلىشكە باشلىغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 5110 كۋادرات مېتىر، تاشقى كۆرۈنۈشى بەئەينى زەنجىر تاپان تراكتورغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئىچى ھېزەكلىرىدە قەدىمىي كلاسسىك مىللىي ئۇسلۇب گەۋدىلەندۈرۈلگەن. سەھنە رامكا شەكىللىك بولۇپ، سەھنىنىڭ كەڭلىكى 15 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 23.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 24 مېتىر. سەھنىنىڭ ئالدى قىسمىنىڭ كەڭلىكى 13.6 مېتىر، قوشۇمچە سەھنىنىڭ كۆلىمى 48 كۋادرات مېتىر، سەھنىنىڭ ئالدىدا چوڭ ئوركېستر مۇزىكا ئورۇنلايدىغان سازەندىلەر ئورنى بار. تاماشىبىنلار ئورنى ئارقىسى ئېگىز،

ئالدى پەس يانتۇ شەكىلدە بولۇپ، 1080 ساپا ئورۇندۇ-قى بار. تاماشىبىنلار ئورنىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تاما-شىبىنلار دەم ئېلىش زالى، قوشۇمچە كۆرگەزمە زالى بار.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كۇتۇپ-خانا ئۇنىۋېرسال ئاممىۋى سىستېمىلىققا ئىگە مە-كىزى كۇتۇپخانا. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 4 - نومۇر. ئىلگىرى 1930- يىلى 8-ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك كۇتۇپخانا ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك خەلق كۇتۇپخانىسى دەپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان. 1955- يىلى 10 - ئايدا ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلگەن. يېڭى كۇتۇپخانا 1999- يىلى 10 - ئاينىڭ 23 - كۈنى رەسمىي ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1999 - يىلى 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ باش شۇجىسى، دۆلەت رەئىسى جياڭ زېمىن بۇ كۇتۇپ-خانىنىڭ ئىسمىنى يېزىپ بەردى. يېڭى كۇتۇپخانىنىڭ ئىگىلىگەن ئومۇمىي يەر كۆلىمى 33 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر. كىتاب ساقلاش سىغىمچانلىقى 3 مىليون پار-چە، قىرائەتخانىنىڭ ئورۇندۇقى 2500 كىشىلىك. ھا-زىر بار ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 70 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، ئالىي كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار توققۇز كىشى. كۇتۇپخانا ئىچىدە مۇندەرىجە كۆرۈش بۆلۈمى، كىتاب ئارىيەت ئېلىش بۆلۈمى، گېزىت - ژۇرنال كۆرۈش بۆلۈمى، مىللىي تىل - يېزىقتىكى ھۆججەتلەر بۆلۈمى، چەت ئەل تىل - يېزىقىدىكى ھۆج-جەتلەر - ئەسەرلەر بۆلۈمى، قەدىمكى كىتابلارنى ئالا-ھىدە ساقلاش بۆلۈمى، كونسۇلتاتسىيە بۆلۈمى قاتارلىق-لار بار. ھازىر بىر مىليوندىن ئارتۇق كىتاب ساقلا-ناقتا. بۇنىڭ ئىچىدە، ئاز سانلىق مىللەت تىل - يېزىقىدىكى كىتاب (ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، ئۆزبېكچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 100 مىڭدىن ئارتۇق، چەت ئەل تىل - يېزىقىدىكى كىتاب (رۇسچە، ئىنگلىزچە، ياپونچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 30 مىڭدىن ئارتۇق، قەدىمكى كىتابلار 100 مىڭدىن ئارتۇق. يەرلىك ھۆججەتلەر 3000 خىلدىن ئارتۇق. ئۇ نېغىز - خىمىيىسى سانائىتى، كۆمۈرچىلىك، دېھە-قانچىلىق، چارۋىچىلىق، يېنىك سانائەت، رەڭلىك مە-تال قاتارلىق ساھەدىكى كىتابلارنى مۇھىم نۇقتا قىلى-غان، ئاز سانلىق مىللەت ھۆججەت - ئەسەرلىرى ۋە شىنجاڭنىڭ يەرلىك ھۆججەت - ئەسەرلىرىنى ئالاھىدە-لىك قىلغان كىتاب ساقلاش سىستېمىسىنى شەكىللەن-دۈردى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 45 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسى كۆپ مىللەتلىك، ئۇنىۋېرسال نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپ كۇتۇپخانىسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى غالىبىيەت يولى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قورۇسى ئىچىدە. ئۇ ئىلگىرى 1935 - يىلى شىنجاڭ ئىنستىتوتى كۇتۇپخانا-سى نامى بىلەن قۇرۇلغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيە-تى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆزگەرتىپ سېلىنغان. 1960 - يىلى ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلگەن. يېڭى كۇتۇپخانا 1964 - يىلى پۈتكەن. قۇرۇلۇش كۆلىمى 10796 كۋادرات مېتىر، كۇتۇپخانا ئورۇندۇقى 600، ساقلانغان كىتاب 850 مىڭدىن ئارتۇق. بۇنىڭ ئىچىدە، خەنزۇچە كىتاب 570 مىڭدىن، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىدىكى كىتاب 150 مىڭدىن ئارتۇق. ھازىر بار خىزمەتچىسى 76 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە، ئالىي ئۇنۋانى بارلار يەتتە كىشى. كۇتۇپخانا ئىچىدە كىتاب ئېلىش بۆلۈمى، ئوبوروت بۆلۈمى، قەرەللىك ژۇرنال بۆلۈمى، كىتاب كۆرۈش بۆلۈمى، پايدىلىنىش مەسلە-ھەت بۆلۈمى ۋە تېخنىكا بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. كۇتۇپ-خانىدا كىتاب ساقلاش جەھەتتە كۆپ مىللەتنىڭ تارىخىي ۋەسىقە - ئەسەرلىرى، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ۋەسىقە - ئەسەرلىرى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىغا ئائىت ۋەسىقە - ئەسەرلىرى بولۇش ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. مەسىلەن، ئۇنىڭدا فوتوغا ئېلىنغان قول يازمىلار، «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى بۇدداتۇا، بۇيۇك تاغ دەۋرىدىكى نوم ئۆستازىنىڭ تەرجىمھالى» ، مىلادىيە XI ئەسىردىكى ئۇلۇغ ئۇيغۇر تىلشۇناسى مەھمۇد قەشقە-رىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» ، مىلادىيە XI ئەسىردىكى ئۇلۇغ ئەدىب يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇ-تادغۇبلىك» ناملىق كىتابى، ئىنگلىزچە نەشر قىلىنـ-غان «ئىسلام قامۇسى» ، «تۈرك قامۇسى» ھەمدە ئوت-تۇرا ئاسىيا تارىخىغا ئائىت ۋەسىقە - ئەسەرلەر، سو-ۋېت ئىتتىپاقى مەسلىسى تەتقىقاتىغا دائىر ھۆججەت-ماتېرىيال قاتارلىقلار ساقلانماقتا.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆ-بىسىنىڭ كۇتۇپخانىسى ئۇنىۋېرسال ماتېرىيال ئاخبارات ئورگىنى. يەنە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ماتېرىيال ئوچۇر مەركىزى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كۇتۇپخانا ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇ-

بىي بېيجىڭ يولى. 1957 ـ يىلى قۇرۇلغان، ھازىر 33 خىزمەتچىسى بار. بۇنىڭ ئىچىدە، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار ئون كىشى. ئۇنىڭدا ماتېرىيال بۆلۈمى، ئۇچۇر بۆلۈمى، تەرەققىيات بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. ھازىر ساقلىنىۋاتقان كىتابى 810 مىڭ پارچە. ماتېرىيال قۇرۇلمىسى تەبىئىي پەن ۋە يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا ساھەسىنى ئاساس قىلغان. ماتېرىياللارنىڭ تۈرى پەن ـ تېخنىكا ئۇرۇنالليرىنى ئاساس قىلغان؛ كۈتۈپخانىدا ساقلانغان چەت ئەل تىل ـ يېزىقىدىكى ژۇرناللار 120 خىل بولۇپ، شىنجاڭدىكى كۈتۈپخانىلار ئىچىدە 1 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. كاتالوگ ۋاستىسى جۈملە پەن ـ تېخنىكا ئاخبارات سىستېمىسى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان؛ ئوپتىكىلىق دىسكا كاتالوگىدا «خەنزۇ يېزىقىدىكى پەن ـ تېخنىكا ژۇرناللىرى سانلىق مەلۇمات ئامبىرى»، «جۈملە خىمىيە تەرمىلىرى سانلىق مەلۇمات ئامبىرى» بار.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپ خانا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىگە بېۋاستە قاراشلىق پەن ـ مەدەنىيەت كەسپىي ئورنى. دۆلەتنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك ئارخىپخانىسى. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى سەندۇڭ يولى 12 ـ نومۇر. 1965ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي يېتەكچىلىك باشقارمىسى، پەن ـ تېخنىكا كونسۇلتاتسىيە باشقارمىسى، تارىخىي ئارخىپلارنى ساقلاش باشقارمىسى، ھازىرقى ئارخىپلارنى ساقلاش باشقارمىسى، تېخنىكا باشقارمىسى، تەھرىرلىك ـ تەتقىقات باشقارمىسى بار. ھازىرقى خىزمەتچىسى 103 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 14 كىشى، يېڭى ئارخىپخانا 1999 ـ يىلىدىن باشلاپ ئىشلىتىلگەن. قۇرۇلۇش كۆلىمى 7218 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىقى ئاپتونوم رايونىمىز ـ دىكى ھەر دەرىجىلىك ئاپتونوم رايونىمىز ـ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى، ئالىي مەكتەپ ـ تېخنىكومىلار، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا شەكىللەنگەن مۇھىم ئارخىپلار ۋە بىر قىسىم تارىخىي ئارخىپلارنى ساقلايدۇ. ھازىر ساقلاۋاتقان ئارخىپى 220 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق، بىناكارلىق چېرتيوژلىرى 20 مىڭدىن ئارتۇق ۋە بىر قىسىم سۈرەتلەر، ئۈنئالغۇ، سىنئالغۇ ئارخىپلىرى، داڭلىق كىشىلەر ئارخىپى ۋە ۋاپات بولغان مۇھىم شەخسلەر ئارخىپى قاتارلىقلار بار. بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئارخىپتىن 20 مىڭ يۆگەم، جۇڭخۇا مىنگو دەۋرىدىكى ئارخىپتىن 46 مىڭ يۆگەم، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى توغرىسىدىكى ئارخىپتىن 306 يۆگەم، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئارخىپتىن 160 مىڭ يۆگەم بار. ھازىر جەمئىي يەتتە ئىچىۋېتىلگەن ئارخىپ 140 مىڭ يۆگەمگە يېتىدۇ. بۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرى ۋە شەخسلەر، نىڭ سىياسەت تەتقىقاتى، تارىخىي ماتېرىياللارنى تەكشۈرۈپ دەلىللىشى، خىزمەت تەكشۈرۈشى ۋە تەتقىقاتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ساقلايدىغان، كۆرگەزمە قىلىدىغان، شۇنداقلا ئالاقىدار ئىلمىي تەتقىقاتنى قانات يايدۇرىدىغان مەركىزىي ساراي. مۇزېينىڭ ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي شىمال يولى 132 ـ نومۇر. 1959ـ يىلى 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 52 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئاساسلىق بىناسى ئېگىزلىكى 30 نەچچە مېتىر كېلىدىغان قويۇق مىللىي تۈسكە ئىگە قۇببە ئۈگزىلىك كۆرگەزمە زالىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 8427 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە كۆرگەزمە زالى 7000 كۋادرات مېتىر. 1995 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئارقا ـ ئارقىدىن مەدەنىيەت يادىكارلىقلار ئامبىرى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئاسراش تېخنىكا مەركىزى ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ماتېرىياللىرى ئامبىرى قاتارلىقلار سېلىندى. ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 4600 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ھازىر بار خىزمەتچى 116 نەپەر، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 21 كىشى. مۇزېي ئىچىدە كۆرگەزمە بۆلۈمى، ئامما‌ۋى خىزمەت بۆلۈمى، ئارخېئولوگىيە بۆلۈمى، تېخنىكا بۆلۈمى، ماتېرىيال ئىشخانىسى قاتارلىقلار بار. ھازىر مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان مەدەنىيەت يادىكارلىقى 50 مىڭدىن ئارتۇق، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقى 300 دىن ئارتۇق، دائىملىق كۆرگەزمە زالىدا «شىنجاڭنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، «شىنجاڭنىڭ قەدىمكى جەسەتلىرى»، «شىنجاڭنىڭ مىللىي ئۇرۇپ ـ ئادەت يادىكارلىقلىرى»، «شىنجاڭنىڭ ئىنقىلابى مەدەنىيەت يادىكارلىقى تارىخىي ماتېرىياللىرى»، «شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىق ئارخېئولوگىيىسى جەھەتتىكى 50 يىللىق نەتىجىسى» قاتارلىقلار بار. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆلەت مەدەنىيەت يادىكارلىقلار ئىدارىسى قاتارلىقلار تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقى مۇزېي سىستېمىسىدىكى ياخشى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە بازىسى»، «مەملىكەتلىك ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر-

ىلىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە بازىسى» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 80 ـ يىللاردىن بۇيان، ياپونىيە، سىنگاپور، مالايسىيا، قازاقىستان، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن رايونىدا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 45 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ گېئولوگىيە ـ كان مەھسۇلاتلىرى كۆرگەزمىخانىسى ئۇنىۋېرسال گېئولوگىيە ئىلمى مۇزېيى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق شىمالىي يولى 16. نومۇر. 1964 ـ يىلى سىرتقا رەسمىي ئېچىۋېتىلگەن. كۆرگەزمە كۆلىمى 2400 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئاۋرىشكە، مودېل ۋە سۈرەت قاتارلىقلاردىن ئون مىڭدىن كۆپرەكى كۆرگەزمە قىلىنغان ۋە ساقلانغان، شىنجاڭدىن چىققان مىنېرال ئەۋرىشكىلىرى، مەھسۇلاتلىرى ۋە مودېللىرى، سۈرەتلەرنى كۆرگەزمە قىلىش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ مول قېزىلما بايلىقلىرى، ئۇلارنى ئېچىش ئەھۋالى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ئېچىش ئىستىقبالى تەشۋىق قىلىنىدۇ؛

گېئولوگىيە ـ كان مەھسۇلاتلىرى كۆرگەزمىخانىسى

گېئولوگىيە ئىلمىي بىلىملىرى ئومۇملاشتۇرۇلىدۇ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، گېئولوگىيىلىك چارلاشنى ئىلگىرى سۈرۈش، كانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، شىنجاڭنى گۈلـ

لەندۈرۈشكە تۆھپە قوشۇلىدۇ. 1994 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى بۇ كۆرگەزمىخانىنى «ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە بازىسى» دەپ نام بەردى. 1998 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، شەھەرلىك ماارىپ كومىتېتى «ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ ئىلىم ـ پەننى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيە بازىسى» دەپ نام بەردى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇنلىرى ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى قەدىمكى خارابىلىكلەر، قەدىمكى قۇرۇلۇشلار، قەدىمكى قەبرىلەر، تاشكېمىر ئىبادەتخانىلار، تاش ئويمىلار، تارىخىي خاتىرە ئىمارەتلىرى، ئىنقىلابىي خارابىلىكلەر، ئىنقىلابىي خاتىرە ئىمارەتلىرىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەكشۈرۈپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن بولىدۇ. 1957 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن 1999 ـ يىلى 10 ـ ئاينىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، تۆت تۈركۈمدە 236 ئورۇننى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن دەپ ئېلان قىلدى. 1957 ـ يىلى 1 ـ ئايدا 1 ـ تۈركۈمدە ئېلان قىلىنغان ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن 77 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قەدىمكى ئىمارەت ۋە تارىخىي خاتىرە ئىمارىتى ئون ئورۇن؛ تاشكېمىر، تاش ئويما 14 ئورۇن؛ قەدىمكى خارابىلىك 50 ئورۇن؛ قەدىمكى قەبرە ئۇچ ئورۇن؛ 1962 ـ يىلى 7 ـ ئايدا 2 ـ تۈركۈمدە ئېلان قىلىنغان ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن 41 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي خارابىلىكلەر ۋە ئىنقىلابىي خاتىرە ئىمارىتى سەككىز ئورۇن؛ قەدىمكى ئىمارەت ۋە تارىخىي خاتىرە ئىمارىتى يەتتە ئورۇن؛ تاشكېمىر ۋە تاش ئويما بەش ئورۇن؛ قەدىمكى خارابىلىك 17 ئورۇن؛ قەدىمكى قەبرە تۆت ئورۇن؛ 1990 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان 3 ـ تۈركۈمدىكى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن 33 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي خارابىلىكلەر ۋە ئىنقىلابىي خاتىرە ئىمارەتلىرى ئىككى ئورۇن؛ قەدىمكى ئىمارەت ۋە تارىخىي خاتىرە ئىمارەتلىرى ئالتە ئورۇن؛ تاش ئويما ۋە باشقىلار ئىككى ئورۇن؛ قەدىمكى خارابىلىكلەر 12 ئورۇن؛ قەدىمكى قەبرە 11 ئورۇن.

1999 ـ يىلى 10 ـ ئايدا 4 ـ تۈركۈمدە ئېلان قىلىندى. خان ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن 85 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قەدىمكى خارابىلىك 33 ئورۇن؛ قەدىمكى قەبرە 15 ئورۇن؛ قەدىمكى ئىمارەت 21 ئورۇن؛ تاشكېمىر ۋە تاش ئويما توققۇز ئورۇن؛ يېقىنقى زامان، ھازىرقى زامانىدىكى مۇھىم تارىخىي ئىزنالار ۋە ۋەكىللىك خاراكتېرىغا ئىگە ئىمارەتلەر يەتتە ئورۇن.

شىنجاڭ تەۋەسىدىكى مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نۆۋەتلىك قوغدىلىدىغان ئورۇنلار شىنجاڭ تەۋەسىدىكى گوۋزۇيۈەن بەكتىپ ئېلان قىلىنغان، مەملىكەت بويىچە نۆۋەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قوغدىلىدىغان ئورۇن ئوچ تۈركۈم، 14 ئورۇن، بۇنىڭ ئىچىدە 1961 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان 1 ـ تۈركۈمدىكى قەدىمكى خارابىلىك تۆت ئورۇن، 1992 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان 2 ـ تۈركۈمدىكى قەدىمكى خارابىلىك تۆت ئورۇن، قەدىمكى قەبرە ئىككى ئورۇن. 1996 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان 3 ـ تۈركۈمدىكى قەدىمكى خارابىلىك تۆت ئورۇن. بۇلارنىڭ جەدۋەللەشتۈرۈلۈش ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

شىنجاڭ تەۋەسىدىكى مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نۆۋەتلىك قوغدىلىدىغان ئورۇنلار

تۈرى	ئىسمى	ئورنى	ئېلان قىلىنغان ۋاقتى
قەدىمكى خارابىلىك	قىزىل تاشكېمىرى (خەن، سۇلالىسى دەۋرى)	باي ناھىيىسى	1961ـ يىل 3 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	قۇمتۇرا تاشكېمىرى (تاڭ، سۇلالىسى دەۋرى)	كۇچا ناھىيىسى	1961ـ يىل 3 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	ئىدىقۇت قەدىمكى شەھىرى (مىلادىيىنىڭ 500ـ640 ـ يىللار)	تۇرپان شەھىرى	1961ـ يىل 3 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	يارغول قەدىمكى شەھىرى (مىلادى 500ـ640 ـ يىللار)	تۇرپان شەھىرى	1961ـ يىل 3 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	بېزەكلىك تاشكېمىرى (تاڭ، يۈەن دەۋرى)	تۇرپان شەھىرى	1982ـ يىل 2 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	سۇلايمان ۋاڭ مۇنارى (مەسچىد)	تۇرپان شەھىرى	988ـ يىل 2 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	كىروران قەدىمكى شەھەر خارابىسى (خەن ـ جىن سۇلالىسى دەۋرى)	چارقىلىق ناھىيىسى	1988ـ يىل 2 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	بېشبالىق قەدىمكى شەھىرى خارابىسى (تاڭ سۇلالىسى دەۋرى)	جىمىسار ناھىيىسى	1988ـ يىل 2 ـ ئاي
قەدىمكى قەبرە	ئاستانە قەدىمكى قەبرىلەر توپى (جىن، تاڭ سۇلالىسى دەۋرى)	تۇرپان شەھىرى	1988ـ يىل 2 ـ ئاي
قەدىمكى قەبرە	ئاپاق غوجام مازىرى (قەبرە)	قەشقەر شەھىرى	1988ـ يىل 2 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	نىيە خارابىلىكى (غەربىي خەن ـ غەربىي جىن سۇلالىسى)	نىيە ناھىيىسى	1996ـ يىل 11 ـ ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	سۇ بېشى ساڭرام خارابىسى (جەنۇبىي ـ شىمالىي سۇلالە، تاڭ سۇلالىسى دەۋرى)	كۇچا ناھىيىسى	1996ـ يىل 11 ـ ئاي

قەدىمكى خارابىلىك	ئىلى جياڭجۇنى مەھكىمىسى (چىڭ سۇلالىسى دەۋرى)	قورغاس ناھىيىسى	1996- يىل 11 - ئاي
قەدىمكى خارابىلىك	سىم - سىم مىڭئۆيى (جىن - سۇڭ سۇلالىسى دەۋرى)	كۇچا ناھىيىسى	1996- يىل 11 - ئاي

شىنجاڭنىڭ سىرت بىلەن سەنئەت ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى چەت ئەللەر ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرىدىغان مۇھىم پائالىيەت. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ سىرت بىلەن سەنئەت ئالماشتۇرۇش شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن رايونلىرى بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشنى ئۆزئىچىگە ئالغان ھالدا بارغان. سېرى جانلاندى. ئاساسلىقى: جۈملىدىن شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم سەنئەت ئۆمەكلىرى چەت ئەللەرنىڭ سەنئەت ئۆمەكلىرى بىلەن ئۆزئارا زىيارەت قىلىپ، ئويۇن قويدى ياكى سودا خاراكتېرىدا ئويۇن قويدى؛ ئۆزئارا كىنو، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزدى؛ شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم ئاممىۋى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمەكلىرى (جۈملىدىن بالىلار سەنئەت ئۆمەكلىرى) چەت ئەلگە چىقىپ ئويۇن قويدى، شۇنداقلا ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ ئەمەلدارلىرى، مەدەنىيەت ئۆمەكلىرىنىڭ مۇتەخەسسىس، ئالىملىرى ئۆزئارا زىيارەت قىلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. 80- يىللارنىڭ باشلىرىدىن 90 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبىلى، شىنجاڭ مۇقام سەنئەت ئۆمىكى، شىنجاڭ سېرك ئۆمىكى، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى ۋە ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر - ناھىيىلەرنىڭ ئويۇن قويۇش ئۆمەكلىرى دۇنيانىڭ بەش قىتئەسىدىكى 50 نەچچە دۆلەت ۋە رايونغا بېرىپ زىيارەت ئويۇنى قويدى. 90- يىللاردا قازاقستان، قىرغىزستان، تۈركمەنستان، ئۆزبېكىستان، ئەزەربەيجان، ئىران، بېلورۇسىيە، تۈركىيە، كورېيە، پاكىستان ۋە موڭغۇلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ زىيارەت ياكى سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويۇشقا كەلگەن سەنئەت ئۆمەكلىرىنى كۈتۈۋالدى.

1995 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتىنىڭ «تەڭرىتاغ» خور ئۆمىكى ئىسپانىيىگە بېرىپ، 41 -نۆۋەتلىك «خابالىرا» ۋە «پولىفونىيە» خەلقئارا خور ئېيتىش بايرىمىغا قاتنىشىپ، «پولىفونىيە (قوش ئاۋازلىق مۇزىكا) خور ئېيتىشتا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1999 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ خور ئۆمىكى ئىتالىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن 38 - نۆۋەتلىك ئودىنى خەلقئارا خور ئېيتىش بايرىمىغا قاتنىشىپ، B گۇرۇپپىنىڭ ئارىلاش ئاۋازلىق ناخشا، ئايالار، ئەرلەر ناخشىسى بويىچە ئۈچ تۈرلۈك ئالا مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

90 - يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭ رەسساملىرىدىن غازى ئەمەت، شۇي جېجى، ئابدۇكېرىم ئەسىردىن، گۈلچە جېيەنشىن، ئامان مۇقان، ماجۇەنيې قاتارلىقلار- نىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئامېرىكا، ئاۋسترالىيە، ياپونىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە، قازاقستان، قىرغىزستان، گا- بون، كونگو ۋە كونگو (كىنشاسا) قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن رايونلىرىدا كۆرگەزمە قىلىندى. 1998- يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو شىنجاڭ شىخەنزە شەھىرىنىڭ گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى قازاقستاندا ئۆتكۈزۈلدى. 1995 - يىلى ئۈرۈمچى شەھىرى «بۈگۈنكى ئىسرائىلىيە فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى» ۋە ياپونىيە خەلقئارا ئىجادىيەت ئىلمى جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى چىتيەن دازو ئەپەندىنىڭ «ئادەم ۋە تەبىئەتنىڭ سۈزلىشىشى» ناملىق فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزدى.

شىنجاڭنىڭ سىرت بىلەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ چەت ئەللەر ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن رايونى بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتىكى مۇھىم پائالىيىتى. 80 - يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ سىرت بىلەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى بارغانسېرى كۆپەيدى. ئالماشتۇرۇشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: ئالاقىدار دۆلەتلەرنىڭ مەبلىغى، تېخنىكىسىنى كىرگۈزۈپ، شىنـ

جاڭنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت خارابىلىرى، قەدىمكى قەبرىلىرىنى بىرلىشىپ تەكشۈرۈش ۋە ئېچىش؛ ئىشلەنىنى قوبۇل قىلىپ، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ئورۇنلىرىنى مۇھاپىزەت خاراكتېرلىك رىسالە رېمونت قىلىش ۋە پۈختىلاش؛ مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن پايدىلىنىپ، چەت ئەللەردە كۆرگەزمە ئېچىش، خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ئىلىم ئالماشتۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1988- يىلىدىن 1997 - يىلغىچە جۇڭگو - ياپونىيە نىيە خارابىلىكىنى ئىلمىي تەكشۈرۈش بىرلەشمە ئەترىتى شىنجاڭنىڭ نىيە ناھىيىسىدىكى نىيە خارابىلىكىنى سەككىز قېتىم بىرلىشىپ تەكشۈردى. ئارخېئولوگىيىلىك ئېچىشتا كاروشتى يېزىقى، خەنزۇ يېزىقىدىكى تارىشا پۈتۈك، يىپەك، يۇڭ توقۇلما بۇيۇم، مىس قاچا، ياغاچ ئەسۋاب قاتارلىق قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى چىقتى. بۇنىڭ ئىچىدە، 1995 - يىلىدىكى 1 - نومۇرلۇق قەبرە ۋە ساكرام خارابىسىنىڭ ئېچىلىشىنى دۆلەت مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسىنىڭ نوپۇزلۇق مۇتەخەسسىسلىرى «مەملىكەت بويىچە ئارخېئولوگىيە ساھەسىدىكى ئون يېڭى بايقاش» نىڭ بىرى دەپ ئاتىدى. 1991 - يىلىدىن 1996 - يىلىغىچە، جۇڭگو بىلەن فرانسىيە بىرلىشىپ، كېرىيە دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىدىكى قەدىمكى خارابىلىكنى ئىلمىي تەكشۈرۈپ، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىدىن غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قەدىمكى شەھەر — باغ قۇم قەدىمكى شەھىرىنى بايقىدى. 1994- يىلىدىن 1996 - يىلىغا قەدەر شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئارخېئولوگىيىلىك تەتقىقات ئورنى ياپونىيە ژاپونىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات بۆلۈمى بىلەن ھەمكارلىشىپ، تۇرپاننىڭ يارغول قەدىمكى قەلئەسىنىڭ غەربىدىكى قەبرىستانلىقنى بىرلىشىپ، ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈپ، ساپال ئەسۋابلار، ئالتۇن ئەسۋابلار، بەش مىسقاللىق يارماق، مىس قاچىلار، سۆڭەك ئەسۋابلار،

ئاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق

ئاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق شىنجاڭ جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدىكى بىرقەدەر بالدۇر گېزىت نەشر قىلىنغان ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلارنىڭ بىرى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان 50 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ ئاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق ئىشلىرى تەدرىجىي تەرەققىي قىلدى. ھازىر بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان توزۇش، بېسىش، تارقىتىش، تەسىلەش، پەن تەتقىقات، تەلىم ـ تەربىيە سىستېمىسى تەدرىجىي بەرپا قىلىنىپ، قاتلىمى، تۈرى، تارقىتىلىش يولى، ۋاسىتىسى كۆپ بولغان نەشر قىلىش، بېسىش، تارقىتىش تورى شەكىللەندۈرۈلۈپ، شىنجاڭ ئاخبارات ـ نەشرىياتچىلىقىنىڭ زامانىۋىلىشىشقا قاراپ قەدەم تاشلىشى ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

شىنجاڭنىڭ گېزىتچىلىكى

گېزىت 1910 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى شۈەنتۇڭ-2 ـ يىلى) 3 ـ ئايدا، تۇڭمىڭخۇي «ئىلى بەيخۇا گېزىتى»نى نەشر قىلدى. گېزىتخانا ئورنى شىنجاڭ-ئىلى ئىلىدىكى خۇيىيۈەن شەھىرى (ھازىرقى قورغاس ناھىيىسىنىڭ كۆرە دېگەن يېرى) نىڭ شىمالىي چوڭ كوچىسىدا ئىدى. دەسلەپتە خەنزۇچىلا نەشر قىلىنىدى، كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇيغۇرچە، موڭغۇلچە ۋە مانجۇچە جۇچە نۇسخىلىرى نەشر قىلىنىدى. «ئىلى بەيخۇا گېزىتى» ئەينى چاغدىكى مەملىكەت ئىچىدىكى تۆت خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدىغان تۇنجى زامانىۋى گېزىت ئىدى. گېزىت 1911 ـ يىلى 11 ـ ئايدا چىقىرىلىشتىن توختىدى. 1912 ـ يىلى 2 ـ ئايدا، ئىلى جۇمھۇرىيەت تۇتۇق مەھكىمىسى «يېڭى گېزىت» دېگەن ئورگان گېزىتنى نەشر قىلدى. گېزىتخانا ئورنى يەنىلا ئىلىدىكى كۆرىنىڭ شىمالىي چوڭ كوچىسىدا بولدى. بۇ گېزىت فېئودال، مۇستەبىت توزۇمنى پاش قىلىش، بۇرژۇئا-زىيىنىڭ سىياسىيسى، ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيىتىنى تەشۋىق قىلىش جەھەتتە ئاكتىپ رول ئوينىدى. 1912-يىلى 9 ـ ئايدا، ئىلى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، «يېڭى گېزىت» چىقىرىلىشتىن توختىدى. 1913 ـ يىلىنىڭ بېشىدا، يالچىن زىكشىن «شىنجاڭ ئاخباراتى» دېگەن گېزىتنى نەشر قىلدۇردى. بۇ گېزىت 1918 ـ يىلى 8 ـ ئايدا چىقىرىلىشتىن توختىدى، كېيىن يەنە «تەڭرىتاغ گېزىتى»نى نەشر قىلدۇردى. «تەڭرىتاغ گېزىتى» قەرەلسىز نەشر قىلىنىدىغان تۆت فورماتلىق كىچىك گېزىت بولۇپ، ھۆكۈمەت ھۆججەت-لىرىنىلا ئېلان قىلاتتى، ئاخبارات يوق ئىدى. 1930-يىلى، جىن شۇرىن «تەڭرىتاغ گېزىتى»نى «تەڭرىتاغ كۈندىلىك گېزىتى»گە ئۆزگەرتتى. 1936 ـ يىلى، شېڭ شىسەي «تەڭرىتاغ كۈندىلىك گېزىتى»نى «شىنجاڭ كۈندىلىك گېزىتى»گە ئۆزگەرتىپ، خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، رۇس يېزىقلىرىدا نەشر قىلدۇردى. يا-پون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۇڭگو كومموندىستلىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ جاڭدا خىزمەت قىلىشقا خادىم ئەۋەتتى. ۋاڭ شياۋ-چۈەن، لى زۇڭلىن قاتارلىق جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەزالىرى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ رەھبەرلىكىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن، جۇڭگو كومموندىستلىك پارتىيە-سىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ سىياسىتىنى قەتئىي ئىزچىللاشتۇردى. گېزىتتە ماۋ زېدۇڭنىڭ «ئۇزۇنغا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش توغرى-سىدا»، «نۆۋەتتىكى خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشى توغرىسىدىكى سۆھبەت» قاتارلىق ماقالىلىرىنى ئېلان قىلدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش توغرىسىدىكى خەۋەرلە-رنى زور مىقدارda ئېلان قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى ئىتتىپاقلىشىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. گېزىتخانا ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي، قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇلاردا ئالتە شۆبە گېزىتخانا قۇر-دى. ھەرقايسى شۆبە گېزىتخانىلار جايلارنىڭ ئەھۋالىغا ئاساسەن، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە تۆت فورما-تلىق كىچىك گېزىت نەشر قىلدى. «ئۇچ ۋىلايەت» ئىنقىلابى مەزگىلىدە (1946—1948)، شىنجاڭدا يەنە «دېموكراتىيە گېزىتى»، «يېڭى ھايات» ۋە «ئال-غا» قاتارلىق گېزىتلەر نەشر قىلىنىدى.

1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ، 26 ـ كۈنلىرى شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولدى، 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى جۇڭگو كومموندىستلىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيوروسى ئورگان گېزىتى «شىنجاڭ گېزىتى»نى نەشر قىلدى. ئارقىدىن «خوتەن گېزىتى»، «قەشقەر گېزىتى»، «ئىلى گېزىتى»، «ئاقسۇ گېزى-تى»، «تارباغاتاي گېزىتى»، «ئالتاي گېزىتى»،

«قۇمۇل گېزىتى»، «قىزىلسۇ گېزىتى»، «بورتالا گېزىتى»، «بايىنغولىن گېزىتى» قاتارلىق ئون ژىلە يەتلىك (ئوبلاستلىق) پارتكوم ئورگان گېزىتى ۋە «چاپچال گېزىتى»، «يەكەن گېزىتى» دىن ئىبارەت ئىككى ناھىيىلىك پارتكوم ئورگان گېزىتى، شۇنىڭدەك «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى»، «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى»، «شىنجاڭ تۆمۈريول گېزىتى» قاتارلىق كەسىپىي گېزىتلەر ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىندى. 1949ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە شىنجاڭدىكى گېزىتلەر پارتىيىنىڭ ئورگان گېزىتلىرىنى ئاساس قىلىپ، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، شىبەچە ئالتە خىل يېزىقتا نەشر قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» شىنجاڭنىڭ گېزىتچىلىكىگە زور ئاپەت بولدى. جۈملىدىن كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا توختاپ قالغان گېزىتلەرنىڭ ھەممىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇنداقلا «ياشانغانلار ساغلاملىق گېزىتى»، «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق 15 خىل گېزىت يېڭىدىن نەشر قىلىندى. 1988 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ژاخبارات ـ نەشرىيات ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، گېزىتلەرنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش، باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭنىڭ گېزىتچىلىكى قېلىپلىشىش، قانۇنلىشىش يولىغا بويىچە تەرتىپلىك، ساغلام راۋاجلاندى. 90 ـ يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، يېڭىدىن يەنە ئالتە خىل رادىئو ـ تېلېۋىزىيە گېزىتى، 11 خىل بىكتۆەن شى دەرىجىلىك ئورگان گېزىتى ۋە ماارىپ، بازار ئىستېمالى، خەلق ئاۋىئاتسىيىسى، نېفىت، ئۇچۇر قاتارلىق تۈرلەردىكى گېزىتلەر نەشر قىلىندى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭدا جەمئىي 127 خىل گېزىت بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇچە گېزىت 74 خىل، ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى گېزىت 53 خىل، ئومۇمىي تىراژى 224 مىليون 900 مىڭ پارچە بولۇپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن ئىككى ھەسسە ئېشىپ، پارتىيە گېزىتلىرىنى مەركەز قىلغان، تۈرى، يېزىقى، ژانىرى كۆپ بولغان گېزىت سىستېمىسى شەكىللەندى.

ژۇرنال 1929 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت كاتىبات باشقارمىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «شىنجاڭ ھۆكۈمەت ژاخباراتى» شىنجاڭدىكى ئەڭ بۇرۇن نەشر قىلىنغان ژۇرنال ھېسابلىنىدۇ. 1935 ـ يىلى يازدا شىنجاڭ ژاۋام خەلق جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۈيۈشمىسى «جاھانگىرلىككە قارشى سەپ» دېگەن ژۇرنالنى نەشر قىلدى. 1939 ـ يىلى شىنجاڭ ئىنستىتوتى «يېڭى بىڭ ئايلىق ژۇرنىلى»نى نەشر قىلدى. 1945 ـ يىلى شىنجاڭ كومسومولىنىڭ ئىككىنچى قېتىملىق «كۆرەش» ژۇرنىلىنى نەشر قىلدى. يۇقىرىقى ژۇرناللارنىڭ كۆپىنچىسى 1949 ـ يىلىدىن بۇرۇنلا چىقىرىلىشتىن توختاپ قالدى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ژۇرنالچىلىقىدا بىرقەدەر زور تەرەققىيات بارلىققا كەلدى. 1951 ـ يىلىدىن 1966 ـ يىلىغىچە، «شىنجاڭ ماارىپى»، «شىنجاڭ قىزىل بايرىقى»، «شىنجاڭ ياچېيكا تۈرمۇشى»، «تەڭرىتاغ»، «تارىم»، «چولپان»، «تاڭ نۇرى»، «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى»، قاتارلىق 22 خىل ژۇرنال نەشر قىلىندى. 1978 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە بولغان ۋاقىت شىنجاڭنىڭ ژۇرنالچىلىقى ئەڭ تەرەققىي قىلغان دەۋر ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى مۇنداق: (1) تەرەققىيات سۈرئىتى تېز بولدى، يېڭىدىن نەشر قىلىنغان ژۇرنال 150 خىلغا يېتىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن ئىلگىرىكى ژۇرنال ئومۇمىي سانىدىن 5.8 ھەسسە ئاشتى؛ (2) ژۇرنال نەشر قىلىش دائىرىسى كېڭەيتىلدى، ژۇرنال تۈرى كۆپەيدى، ئىلگىرىكى پارتىيە قۇرۇلۇشى، نەزەرىيە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت دائىرىسىدىن سىياسىي، ئىقتىساد، پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ـ ماارىپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىك، داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش، ساياھەت، بازار، مۇھىت قاتارلىق ساھەلەرگە كېڭەيدى. (3) ژۇرناللارنىڭ سۈپىتى ئۆستى، 20 خىل ژۇرنال تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى شىنجاڭنىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى 1935 ـ يىلى قۇرۇلغان دەۋرا (ھازىرقى ئۇرۇمچى) سىملىق رادىئو ئىستانسىسىنى مۇقەددىمە قىلدى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 2ـ كۈنى شىنجاڭ سىملىق رادىئو ئىستانسىسى قۇرۇلدى، 1951ـ يىلى 3 ـ ئايدا نامى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1965 ـ يىلىغىچە، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر) لەردە سىملىق رادىئو ئۇزىللىرى ئاساسەن قۇرۇلۇپ بولدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا، ھەرقايسى ۋىلايەت (ئوبلاست) ۋە بىر قىسىم ناھىيە (شەھەرلەردە سىملىق رادىئو ئىستانسىلىرى ئاساسەن قۇرۇلۇپ بولدى.

1944 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى تەڭرىتاغ ئىقتىساد رادىئو ئىستانسىسى ئاڭلىتىشنى باشلىدى؛ 4ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ مۇزىكا ئىستانسىسى ئاڭلىتىش باشلىدى؛ 12ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، قىرغىزچە، موڭغۇلچىدىن ئىبارەت بەش خىل تىلدا ئاڭلىتىلىدىغان رادىئو پروگراممىلىرىنى سۇنۇشي ھەمراھ ئارقىلىق تارقىتىش ـ يەتكۈزۈش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 1960 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ۋە 1970 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئىككى قېتىم سىناق قىلغاندىن كېيىن، 1972 ـ يىلى رەسمىي نومۇر كۆرسىتىشكە باشلىدى ۋە 1979 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن رەڭلىك نومۇر كۆرسىتىشكە باشلىدى. 1992 ـ يىلى شىنجاڭ سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1993 ـ يىلى شىنجاڭ ئىقتىساد تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1997 ـ يىلى ئەنگىچۈيدە سەلكەت ئىچىدىكى كۆلىمى ئەڭ زور، يەتكۈزۈلىدىغان تىلى ئەڭ كۆپ، ئىقتىسادى ئەڭ تولۇق بولغان، تېخنىكا جەھەتتە خەلقئارادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان سۇنۇشي ھەمراھ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە يەر شارى پونكتى قۇرۇلۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۇچ خىل تىلدا سىمسىز، سىملىق تېلېۋىزىيە نومۇرلىرى كۆرسىتىلىشكە ۋە بەش خىل تىلدا رادىئو نومۇرلىرى ئاڭلىتىلىشقا باشلىدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پۈتۈن شىنجاڭدا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك رادىئو ئىستانسىسىدىن بىرى، ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر) دەرىجىلىك رادىئو ئىستانسىسىدىن بەشى، ئوتتۇرا، قىسقا دولقۇنلۇق تارقىتىش پونكتىدىن 41ى، تەجرىبە ئىستانسىسىدىن توققۇزى، قانىلى تەڭشىلىدىغان رادىئو تارقىتىش ئىستانسىسى، ئۇلاپ ئاڭلىتىش ئىستانسىسىدىن 501ى بارلىققا كەلدى؛ 62 يۇرۇش نومۇر تەسىس قىلىندى، 120 مىلك سائەتتىن ئارتۇق نومۇر ئىشلەندى، رادىئو ـ تىلك ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 87.91% كە يەتتى. پۈتۈن شىنجاڭدا ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن 19ى، ناھىيە دەرىجىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن 27سى، يېزا بازار رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئوزبېللىرىدىن 689 ى، تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى تارقىتىش پونكتى، ئۇلاپ يەتكۈزۈش پونكتىدىن 298ى، سۇنۇشي ھەمراھتىن قوبۇل قىلىش يەر يۈزى پونكتىدىن 1705ى بارلىققا كەلدى؛ تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىدىن 63 يۇرۇش تەسىس قىلىندى، 40 مىلك سائەتلىكتىن ئارتۇق نومۇر ئىشلەندى؛ سىملىق تېلېۋىزىيە ئابونتلىرى 900 مىڭدىن ئاشتى، 31 يۇرۇش نومۇر كۆرسىتىلدى، 30 مىلك سائەتتىن ئارتۇق نومۇر ئىشلەندى؛ تېلېۋىزىيىنىڭ ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 90.28% كە يەتتى.

نەشر قىلىش، تارقىتىش ۋە مەتبەئەچىلىك جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا قەغەز پۇل بېسىشنى ئاساس قىلىدىغان بىرلا باسما زاۋۇت بار ئىدى، مۇنتىزىم نەشرىيات، كىتاب ـ ژۇرنال تارقىتىش تارمىقى ۋە كىتاب ـ ژۇرنال باسىدىغان كارخانا يوق ئىدى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ نەشر قىلىش، تارقىتىش، مەتبەئەچىلىك ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى. 1950 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ دىخۇا شۆبىسى قۇرۇلدى (شۇ يىلى 8ـ ئايدا شىنخۇا كىتابخانىسى شىنجاڭ باش شۆبىسىگە ئۆزگەرتىلدى). 1954 ـ يىلى شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى)؛ شۇ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك شىنخۇا كىتابخانىسى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، شىنجاڭ ماارىپ نەشرىياتى ئارقا ـ ئارقىدىن قۇرۇلدى. 1938 ـ يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ باسما زاۋۇتى 1953 ـ يىلى كىتاب ـ ژۇرنال باسىدىغان زاۋۇت قىلىندى، 80 ـ يىللاردا شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 50 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتى، شىنجاڭ شىنخۇا 3 ـ باسما زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلار قۇرۇلۇپ، شىنجاڭدا كىتاب، ژۇرنال تۇزىدىغان، باسىدىغان ۋە تارقىتىدىغان سىستېما دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. جۈملىگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ لۇشيەن ـ فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان زور مىقداردىكى ئاممىباب ئوقۇشلۇقلار، تارىخ، مەدەنىيەت، ئەدەبىيات تۇرىدىكى كىتابلار ۋە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرى نەشر قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» شىنجاڭنىڭ نەشرىياتچىلىق، تارقىتىش ئىشلىرىنى ئېغىر زەربىگە ئۇچراتتى. 1978 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ نەشرىياتچىلىق، تارقىتىش، بېسىش ئىشلىرى ئەسلىگە كېلىش ئاساسىدا تېز راۋاجلاندى. 1981 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن 1998 ـ يىلى 8 ـ ئايغىچە، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، قىزىلسۇ قىرغىز نەشرىياتى، ئىلى خەلق نەشرىياتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، شىنجاڭ ئۇن ـ سىن نەشرىياتى، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت، فوتو ـ

مۇمۇت نەشرىياتى، شىنجاڭ ئېلېكترون نەشرىياتى قۇرۇلدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 17 يىل بۇيان، كۆپەيگەن كىتاب نەشر قىلىندىغان نەشرىيات لارنىڭ سانى 1951 ـ يىلىدىن 1977 ـ يىلىغىچە بولغان 27 يىلدا قۇرۇلغان نەشرىياتلار سانىنىڭ 1.75 ھەسىسىگە توغرا كەلدى. 1992 ـ يىلى ژاپونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى كىتابلارنى توپ تارقىتىش مەركىزىنى قۇردى، 1995 ـ يىلى شىنجاڭ كىتابلارنى 2 ـ دەرىجىلىك توپ تارقىتىش بازىرى قۇرۇلۇپ، 73 توپ تارقىتىش كىتابخانىسى بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كىتاب ـ ژۇرنال باسىدىغان 27 نۇقتىلىق زاۋۇت بېكىتىلدى، 800دىن ئار تۇق ھەر خىل مەتبەئە كارخانىسى تەستىقلىنىپ قۇرۇلدى. 2000 ـ يىلى، شىنجاڭدا 3418 خىل، 72 مىليون 871 مىڭ 100 پارچە كىتاب نەشر قىلىندى. 1981 ـ يىلىدىن بۇيان، «تۇركىي تىللار دىۋانى»، «كۆسەن تاش ئۆڭكۈرلىرى»، «قۇتادغۇبىلىك»، «12 مۇقام»، «يىپەك يولى تەتقىقات مەجمۇئەسى»، «جۇڭگو شىنجاڭ تام رەسىملىرى توپلىمى»، «تېبابەت چىلىك تەزكىرىسى»، «ماناس»، «جاڭغىر» قاتارلىق 20 خىلدىن ئارتۇق نۇقتىلىق كىتاب نەشر قىلىندى. 1996 ـ 1999 ـ يىللىرى 64 خىل كىتاب تۇنجى نۆۋەتلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ژاپونوم رايونلۇق كىتاب مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ژاپونوم رايونلۇق ژاخبارات ـ نەشرىيات ئىدارىسى ژاپونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پۈتۈن ژاپونوم رايونلۇق ژاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ژە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان فۇنكسىيىلىك ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. 1959 ـ يىلى شىنجاڭ رادىئو ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى تەشكىل قىلىنغان؛ 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدا نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ژاپونوم رايونلۇق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە نازارىتى دەپ ئۆزگەرتىلگەن؛ 2000 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ژاساسلىق مەسئۇلىيىتى: (1) پۈتۈن ژاپونوم رايونىنىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە تەشۋىقاتى ژە كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىجادىيىتىگە دائىر فاڭجېن، سىياسەتلەرنى مۇھاكىمە قىلىدۇ ھەم تۈزۈپ چىقىدۇ؛ (2) دۆلەتنىڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرىدۇ ژە ئەملىيلەشتۈرىدۇ؛ ژاپونوم رايونىنىڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر قائىدىلىرى ژە ئىشلار تەرەققىياتىنىڭ يىرىك پىلانىنى تۈزۈپ چىقىدۇ؛ (3) رادىئو، تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى ژاگلىتىش، كۆرسىتىش ئورگانلىرى ژە تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئىشلەش ئورۇنلىرىنى قۇرۇش ژە ئەملدىن قالدۇرۇشنى تەكشۈرىدۇ ھەمدە تەستىقلاشقا يوللايدۇ؛ (4) رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە پەن ـ نەشرىياتچىلىقىنى سىرت بىلەن ژالماشتۇرۇش، سودا ژە ھەمكارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرۇش؛ يېڭىدىن قۇرۇلغان نەشرىيات، يېڭىدىن نەشر قىلىنىدىغان گېزىت ـ ژۇرنال، ئۇن ـ سىن بۇيۇمى نەشر قىلىشىنى، ئەسەر ھوقۇقى ئورگىنى، ژاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىلارنى تەكشۈرۈش، قۇرۇشنى ئىلتىماس قىلىش قا مەسئۇل بولۇش؛ كىتاب ـ ژۇرنالنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك توپ تارقىتىش ژە گېزىت ـ ژۇرنال بېسىش ئورۇنلىرىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش؛ ژالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە نەشر بۇيۇملىرى بازارلىرىنى باشقۇرۇش، مەنئى قىلىنغان نەشر بۇيۇملىرى ژە قانۇنسىز نەشر قىلىش ھەرىكەتلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش؛ ئەسەر ھوقۇقىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، ئەسەر ھوقۇقى ئىشلىرىنى بىر ياقلىق قىلىش؛ كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنالنىڭ بېسىش ژە تارقىتىشنى باشقۇرۇش؛ ژاخبارات ـ نەشرىياتچىلىق كەسپىي تېخنىكا ئۇنۇانىنى باھالاپ بېكىتىش ژە تەكشۈرۈش خىزمىتىگە تەشكىلاتچىلىق، يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

شىنجاڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىدارىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ژاپونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. 1959 ـ يىلى شىنجاڭ رادىئو ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى تەشكىل قىلىنغان؛ 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدا نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ژاپونوم رايونلۇق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە نازارىتى دەپ ئۆزگەرتىلگەن؛ 2000 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ژاساسلىق مەسئۇلىيىتى: (1) پۈتۈن ژاپونوم رايونىنىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە تەشۋىقاتى ژە كىنو ـ تېلېۋىزىيە ئىجادىيىتىگە دائىر فاڭجېن، سىياسەتلەرنى مۇھاكىمە قىلىدۇ ھەم تۈزۈپ چىقىدۇ؛ (2) دۆلەتنىڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرىدۇ ژە ئەملىيلەشتۈرىدۇ؛ ژاپونوم رايونىنىڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر قائىدىلىرى ژە ئىشلار تەرەققىياتىنىڭ يىرىك پىلانىنى تۈزۈپ چىقىدۇ؛ (3) رادىئو، تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى ژاگلىتىش، كۆرسىتىش ئورگانلىرى ژە تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئىشلەش ئورۇنلىرىنى قۇرۇش ژە ئەملدىن قالدۇرۇشنى تەكشۈرىدۇ ھەمدە تەستىقلاشقا يوللايدۇ؛ (4) رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە پەن ـ

تېخنىكا خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ، تېخنىكىغا ئالاقىدار سىياسەت ۋە ئۇلچەملەرنى تۈزۈپ چىقىدۇ، رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە سىستېمىسىنىڭ يۇقىرى بېكى تېخنىكىنى قوللىنىشىغا دائىر ئىلمىي تەتقىقاتىغا ۋە ئې- چىپ پايدىلىنىشىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ؛ (5) بىر تۈتاش تۈزۈلگەن يىرىك پىلان، ماكرولۇق سىياسەت ۋە قانۇن، نىزاملار بويىچە رادىئو، تېلېۋىزىيە مەخسۇس تورلىرىنى كونكرېت پىلانلايدۇ ھەمدە باشقۇرىدۇ؛ (6) شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، شىنجاڭ تېلېۋىزى- يە ئىستانسىسى قاتارلىق بىۋاستە قارىشىلىق تەشۋىقات ئورۇنلىرىغا رەھبەرلىك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ زور تەشۋە- قات پائالىيەتلىرىنى ماسلاشتۇرىدۇ ۋە تەكشۈرىدۇ، ئۇ- لارنىڭ نومۇرلارنى يەتكۈزۈشىنى بىر تۈتاش تەشكىللەي- دۇ ۋە باشقۇرىدۇ؛ (7) مەملىكەتلىك كىنو ئىشلىرى- نىڭ ئومۇتۇرا ۋە ئۇزاق مەزگىللىك تەرەققىيات يىرىك پىلانىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايون كىنو ئىجادىيىتىنىڭ تېما پىلانى ۋە يىللىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى ئەمە- لىيلەشتۈرىدۇ، زور تېمىدىكى فىلىملارنى ئىجاد قە- لىش ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا تەشكىللەيدۇ؛ (8) پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە سىستې- مىسىنىڭ پەن - تېخنىكا تەتقىقات خىزمىتىگە يېتەك- چىلىك قىلىدۇ ۋە ئۇنى ماسلاشتۇرىدۇ؛ (9) ئاپتونوم رايوندىكى رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە سىستېمىسىنىڭ تاشقى ئىشلار خىزمىتىگە ئالاقىدار بەلگىلىمىلەرنى مۇ- ھاكىمە قىلىپ تۈزۈپ چىقىدۇ، رادىئو، كىنو، تېلېۋى- زىيە ئىشلىرىدا سىرت بىلەن ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن ئالاھىدە مەمۇرىي رايونى، تەيۋەن رايونى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئالماشتۇرۇش ۋە ھەمكارلىق ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ، ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ؛ (10) ئاپ- تونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆ- كۈمىتى تاپشۇرغان باشقا ئىشلارنى بېجىرىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبا- رات خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتى ئاپتونوم رايوند- كى ئاخبارات ئورۇنلىرى بىرلىشىپ تەشكىللىگەن ئا- مىۋى تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى ياڭزىجيانگ كو- چىسى 1 - نومۇر. 1956 - يىلى قۇرۇلغان، «مەدەن- يەت زور ئىنقىلابى» دا پائالىيىتىنى توختاتقان، 1985- يىلى پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن. ھازىر 100دىن ئارتۇق كوللېكتىپ ئەزاسى بار. مەقسىتى: پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ھەر مىللەت ئاخبارات خادە- مىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋ زېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، پارتىيىنىڭ لۇشيەن - فاڭجېن - سە- ياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش، ئاخبارات خىزمىتى تەج- رىبىلىرىنى يەكۈنلەش ۋە ئالماشتۇرۇش، ئاخبارات نە- زەرىيىسى ۋە ئاخبارات ئەمەلىيىتى تەتقىقاتىنى كۈچەي- تىپ، ئاخبارات كادىرلىرىنى تەربىيىلەپ، ئاخبارات خادىملىرىنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، ئاخ- بارات خىزمەتچىلىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتى- نى كاپالەتلەندۈرۈش، ئاخباراتچىلىق ئىسلاھاتىنى ئىل- گىرى سۈرۈپ، ئاپتونوم رايون ئاخبارات ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئالغا سىلجىتىش. جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېر- سىتېتى شىنجاڭ مۇخبىرلار مەكتىپىنى ماتېرىيال ئار- قىلىق ئوقۇتۇش پونكتىنى قۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاخبارات، تەشۋىقات، ئارخىپ، سودا- سانائەت باشقۇ- رۇش قاتارلىق تارماقلار ئۈچۈن ئالىي تېخنىكوم ۋە تولۇق كۇرسىنى پونكتۇرگەن ئوقۇغۇچىدىن 1400 دىن ئارتۇق كىشىنى تەربىيىلەپ بەردى. مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئاخبارات خادىملىرى ۋە ياخشى خەۋەرلەرنى كۆرسىتىش، باھالاپ تاللاش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ. جەمئىيەتنىڭ ئاخبارات - سودا تەرەققىيات شىركىتى بار، «شىنجاڭ گېزىتى»، «شىنجىن ئالاھىدە رايون گېزىتى» بىلەن بىرلىشىپ «بۈگۈنكى زامان ئاخباراتـ چىلىقى» دېگەن ژۇرنالنى نەشر قىلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق نەشرى- ياتچىلار جەمئىيىتى ئاپتونوم رايوندىكى ھەر مىل- لەت نەشرىياتچىلىرى ئىختىيارىي ھالدا بىرلىشىپ قۇر- غان تەشكىلات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 346 - نومۇر. 1991 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇل- غان. مەقسىتى: پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى نەشرىياتچە- لارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، خەلق ئۈچۈن، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يۈنىلىشىدە ۋە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سا- راش» فاڭجېننى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇش، سىرت بىلەن بولغان ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇش، كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش، نەشرىياتچىلارنىڭ قا- نۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش، شىنجاڭ نەشرى- ياتچىلىق ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش. بۇ جەمئىيەتنىڭ باھالاپ تاللىشى ۋە كۆرسىتىشى بىلەن ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئۈچ كىشى ئەك ئالىي نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتىغا، بەش كىشى مەم- لىكەت بويىچە 100 نەشرىياتچى مۇكاپاتىغا، بەش كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتۇرا - ياش، ياش كىتاب مۇھەررىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ جەمئىيەت ئۈچ

قارار ژاز سانلىق مىللەت كىتاب، ژۇرنال مۇھەررىرلە-رى كۆرسى ژاچتى، كۆرسقا جەمئىي 107 كىشى قاتـ ناشتى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ژاپتونوم رايونلۇق مەتبەئە تېخنىكىسى جەمئىيىتى شىنجاڭ مەتبەئە خادىملە-رى ۋە مەتبەئە كارخانا، كەسپىي ئورۇنلىرى، ژالاقدار ئورۇنلار ئۈز ئىختىيارىي بىلەن بىرلىشىپ قۇرغان كەسپىي خاراكتېرلىك، پايدا ژالمايدىغان ئىجتىمائىي تەشكىلات. ژادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي ژازادلىق يولى 346 ـ نومۇر. 1984 ـ يىلى قۇرۇلغان. ژاساسىي مەقسىتى: پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ژاساسىي قانۇن، قا-نۇن- نىزاملىرى ۋە فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى ئەستايـ-دىل ئىجرا قىلىش، ژاپتونوم رايوندىكى يۇتۇن مەتبەئە-چىلىك ساھەسىگە ۋە ژالاقدار ئورۇنلارغا يۇزلىنىپ، پاژالىيەتلەرنى ژاكتىپ قانات يايدۇرۇپ، ژاپتونوم رايۇ-نىمىز مەتبەئەچىلىك ئىشلىرى ئەرەقمياتىنى تېزلىتىش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇش. ھازىر جەمئىيەتنىڭ 107 كول-لېكتىپ ئەزاسى بار. ژاسسىدا گېزىت بېسىش، ژۇرنال ئەھرىرلىكى قانارلىق كەسپىي كومىتېتلار بار. ئىلگە-رى ـ ژاخىر بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇچ ژىلا-يەت، ئوبلاست مەتبەئە شۆبە جەمئىيىتى، ئىلى قازاق ژاپتونوم ئوبلاستلىق مەتبەئە شۆبە جەمئىيىتى، شىنجاڭ ژالىي مەكتەپلەر مەتبەئە شۆبە جەمئىيىتى، شىنجاڭ قاراماي مەتبەئە شۆبە جەمئىيىتى، شىنجاڭ مەتبەئە تېخنىكىسى جەمئىيىتى تور مەتبەئە شۆبىسى ۋە شىنجاڭ باسما زاۋۇت باشلىقلىرى بىرلەشمىسى قۇرۇلدى.

«شىنجاڭ گېزىتى» ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ژاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. ژاد-رېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى يالڭزجياڭ كوچىسى 1 ـ نومۇر. خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچىسى 1949 ـ يىلى 12 ـ ژاينىڭ 6 ـ كۈنى تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، ئۇي-غۇرچە، قازاقچىسى 1950 ـ يىلى 1 ـ ژايدا تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان. موڭغۇلچىسى 1950 ـ يىلى 8ـ ژاينىڭ 1 ـ كۈنى تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان. رەئىس ماۋ زېدۇڭ 1949 ـ يىلى 12 ـ ژايدا «شىنجاڭ گېزى-تى» نىڭ تۇنجى سانىنىڭ ئىسمىنى يېزىپ بەرگەن، 1965 ـ يىلى 9 ـ ژايدا 2 ـ قېتىم «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ نامىنى يېزىپ بەرگەن. خەنزۇچە نۇسخىسى سەي-شەنبە، چارشەنبە، پەيشەنبە، جۈمە كۈنلىرى ئىككى فورمات سەككىز بەت نەشر قىلىندى، شەنبە، دۈشەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى ئىككى فورمات تۆت بەت نەشر قىلى-نىدۇ، دۆلەت ئىچى ـ سىرتىغا تارقىتىلىدۇ. 2000ـ يىلى ھەر كۈنلۈك سانىدىن 136 مىڭ 425 نۇسخا تارقىتىلدى. گېزىت چىقىرىش خادىملىرىدىن 342 سى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە ژاز سانلىق مىللەت 226 نەپەر. ژاخبارات ئۇنۇانغا ئېرىشكەنلەر 334 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ژاز سانلىق مىللەت خادىملىرى 187 نەپەر. كاندىدات يۇقىرى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۇانغا ئې-رىشكەنلەر 104 نەپەر (ژاز سانلىق مىللەت ۋە خەنزۇ-لارنى ئۆز ئىچىگە ژالىدۇ). ژاساسىي مەقسىتى: پارتـ-يىنىڭ لۇشەن ـ فاڭجېن ـ سىياسەتلىرى ۋە ژاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەركىزىي خىزمەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ ئىلىم ـ پەن، مەدەنـ-يەت بىلىملىرى ۋە ئۆچۈرلارنى تارقىتىش؛ ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە يېتەكلەش، خەلق ژا-مىسىنىڭ ژاۋازىنى يەتكۈزۈش؛ سىياسىيلىقى، ئىدىيە-ۋىلىكى، يېتەكچى خاراكتېرى، ژامىۋىلىقى ۋە ئو-قۇشچانلىقىنى بىرلەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بېرىپ، ئىـ-لاھات، ئېچىۋېتىش ۋە ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىغا خىزمەت قىلىدۇ. ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى پارتىيە، ھۆ-كۈمەت كادىرلىرى، كارخانا، كەسپىي ساھەدىكىلەر، بىلىم ساھەسىدىكىلەر ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقـ-رى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە كىشىلەردىن ئىبا-رەت. گېزىتخانا يەنە «شىنجاڭ مەركىزىي شەھەر گېزى-تى» دېگەن بالا گېزىت ۋە «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇر-نىلى»، «بۇگۈنكى زامان ژاخباراتچىلىقى» دېگەن ژۇر-نالنى نەشر قىلىۋاتىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 46ـ بېتىگە قارالسۇن)

«شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى»

«شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى» ج ك پ شىنـ-جاڭ ئۇيغۇر ژاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ ئىقتىسا-

دىي خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئىقتىساد تۈرىدىكى گېزىتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي تىنچلىق يولى 14 ـ نومۇر. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېرىم كۈندىلىك نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچىسىنىڭ تۇنجى سانى ئىلگىرىكى «شىنجاڭ ئۇچۇر گېزىتى»، «شىنجاڭ ئىقتىساد يېتەكچىلىك گېزىتى» ۋە «جۇڭگو غەربىي قىسمىنى ئېچىش گېزىتى» بىرلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1991 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نەشر قىلىندى. گېزىت نامىنى يولداش دېڭ شياۋپىڭ يېزىپ بەرگەن. ئۇيغۇرچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1993 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەشر قىلىندى. ھازىر، خەنزۇچىسى كۈندىلىك گېزىت بولۇپ، دۈشەنبە، چارشەنبە، جۈمە، شەنبە كۈنلىرى ئىككى فورمات تۈرىدە نەشر قىلىنىدۇ، سەيشەنبە، پەيشەنبە كۈنلىرى ئىككى فورمات سەككىز بەت نەشر قىلىنىدۇ. ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات تۈرىدە، ھەپتىدە ئۈچ سان نەشر قىلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى مەملىكەت ئىچىدىكى تىراژى 64 مىڭ (خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). گېزىت چىقىرىش خادىملىرىدىن 74 كىشى بار، كەسپىي ئۇنۇۋانغا ئېرىشكەنلەر 54 نەپەر، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككى كىشى ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇۋانغا، توققۇز كىشى كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇۋانغا ئېرىشكەن. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ تۈرلۈك زور تەدبىرلىرى ۋە مەركىزىي خىزمىتىنى تەشۋىق قىلىش؛ ئىقتىساد، سىياسىي، مەدەنىيەت جەھەتتىكى خەۋەرلەرنى بېرىشكە ۋە ئۇچۇر تارقىتىشقا ئەھمىيەت بېرىش؛ گېزىتنىڭ نوپۇزلۇقى، ئۆتكۈرلۈكلۈكى، ئوقۇشلۇقلۇقى ۋە ئىشەنچىلىكلىكىگە ئەھمىيەت بېرىش. ئاساسلىق ئوقۇرمەنلەر ئۇيغۇر ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا كەسىپىي ئورۇنلىرىدىكى تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەر ۋە باشقۇرغۇچىلار. «ئىقتىسادىي تۇرمۇش»، «ئىجتىمائىي تۇرمۇش»، «مەدەنىيەت تۇرمۇشى»، «چوڭ قۇرۇلۇق كۆۋرۈكى قەلەمكەشلەر مەجلىسى»، «ھۆكۈمەت پەرمانلىرى ئۈستىدە ئىز قوغلاش»، «دەۋر ۋە تۇرمۇش»، «دۇنياغا نەزەر»، «ئۇچۇر ساندۇقى» قاتارلىق مەخسۇس سان، مەخسۇس بەت، مەخسۇس ئىستونلىرى بار. «مەركىزىي شەھەر ئىستېمال سەھەرلىكى» دېگەن بالا گېزىتنى نەشر قىلىۋاتىدۇ.

«ئاسىيا كىنىدىكى» شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شىمالىي ئازادلىق يولى. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېرىقتا نەشر قىلىنىدۇ. 1991 ـ يىلى 7 ـ ئايدا تۇنجى سانى نەشر قىلىنغان. گېزىت دەسلەپتە نەشر قىلىنغاندا نامى «شىنجاڭ سىياسىي كېڭەش گېزىتى» بولۇپ، خەنزۇچىسى تۇنجى فورمات تۈرىدە، ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات، تۈرىدە نەشر قىلىنىدىغان ھەپتىلىك گېزىت ئىدى. 1993 ـ يىلى 1 ـ ئايدا گېزىت نامى «ئاسىيا كىنىدىكى» دەپ ئۆزگەرتىلدى، خەنزۇچىسى ئىككى فورمات تۈرىدە نەشر قىلىنىدىغان بولدى. ئوقۇرمەنلەر ئوبېيكتى سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى، ۋەتەنپەرۋەر بىرلىك سەپ كىشىلىرى، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى كادىرلار ۋە جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدىكى زىيالىيلاردىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى تىراژى 2000 نۇسخا (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولدى. ئاساسىي مەقسىتى: مەۋقەنى بىرلىك سەپكە قويۇپ، جەمئىيەتكە يۆزلىنىپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سەپ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش؛ جەمئىيەت ئەھۋالى ۋە خەلق رايىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، جەمئىيەتتىكى ئىللەتلەرنى كۆرسىتىپ بېرىش، جەمئىيەتتىكى قىزىق نۇقتا، قىيىن نۇقتا، مەركىزىي نۇقتىغا ئەھمىيەت بېرىش، كەڭ بولۇش، چوڭقۇر بولۇش، يېڭى بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىش. «ئاسىيا كىنىدىكىدىكى مەركىزىي نۇقتىلار»، «ئاسىيا كىنىدىكىدىكى تېل ئورمىنى»، «تەكلىپ جەۋھەرلىرى»، «ھەپتىلىك پاراڭ»، «ھەيئەتلەر قامىتى»، «غەربىي يۇرت سىرتىدىكى كۆرۈنۈشلەر» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. گېزىت چىقىرىش خادىملىرىدىن 18ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت توققۇز نەپەر، ئاخبارات ئۇنۇۋانغا ئېرىشكىنى 13 نەپەر، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۇۋانغا ئېرىشكىنى ئۈچ نەپەر.

«شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» شىنجاڭ ئەدلىيە سىپىنىڭ ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك گېزىتى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ قانۇنچىلىق كومىتېتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ساغلاملىق يولى. 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تۇنجى سانى نەشر قىلىنغان. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېرىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. ھەپتىدە ئۈچ سان چىقىدۇ، خەنزۇچىسى تۆت فورمات سەككىز بەت، ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات، تۆت بەت نەشر قىلىنىدۇ. مەملىكەت ئىچى

ۋە سىرتقا تارقىتىلىدۇ. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ تىراژى 52000 نۇسخا (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولدى. گېزىت چىقىرىش خادىمىدىن 34ى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك- تىن يۇقىرى ئۇنۋانغا ئېرىشكەنلەر يەتتە نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: مەۋقەنى قانۇنچىلىققا قويۇپ، جەمئى- يەتكە يۆزلىنىپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت تۈزگەن دېموك- راتىيە ۋە قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىغا دائىر فاكتلارنى تەشۋىق قىلىش؛ دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى، قانۇن ـ نىزاملىرى ۋە ئالاقىدار قانۇنىي بىلىملەرنى تەشۋىق قە- لىش؛ قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى خە- ۋەر قىلىش، ئەدلىيە خىزمىتىدىكى تەجرىبىلەرنى ئال- ماشتۇرۇش؛ خەلق ئاممىسىنىڭ ئاۋازىنى ئىنكاس قە- لىش، ھۆكۈمەت خىزمىتىنى قانۇن جەھەتتىن نازارەت قىلىش. «مەركىزىي شەھەر جامائەت خەۋەرلىكى»، «قانۇنچىلىق جەھەتتىكى مۇھىم خەۋەرلەر»، «دېلو ئۇستىدە»، «كەڭ دائىرىلىك كۆرۈنۈش» قاتارلىق مەخسۇس ئىستونلىرى بار.

«ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» كەڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ۋە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى كادىرلىرىغا يۆز- لەنگەن ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك گېزىت. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى تەتتەرىبىيە سارىيى يولى. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە بېرىقتا نەشر قىلىنىدۇ. 1951ـ يىلى 10 ـ ئايدا تۇنجى سانى نەشر قىلىنغان. نامى «دىخۋا ئىشچە- لىرى» ئىدى. 1953 ـ يىلى «شىنجاڭ گېزىتى»گە قوشۇۋېتىلگەن. 1981 ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن، نامى «شىنجاڭ ئىشچىلار گېزىتى» دەپ قويۇلغان. 1989 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. خەنزۇچىسى ئىككى فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئۈچ سان نەشر قىلىنىدۇ؛ ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئىككى سان نەشر قىلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى ھەر سانـ- نىڭ 28 مىڭ نۇسخا (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولدى. گېزىت چىقىرىش خادىمىدىن 33ى بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى يەتتە نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ فاكتچىن ـ سىياسەتلىرى ۋە ئىشچىلار ھەرىكىتى ئىشلىرىنى تەشۋىق قىلىش، ھەر مىللەت ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئاۋازىنى ئىنكاس قىلىش؛ ئەمگەكچىلەرنىڭ قانۇنىي ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغـ- داش. گېزىتنىڭ «ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر مۇنبە- رى»، «ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى زېمىنى»، «مەخسۇس خەۋەرلەر»، «ئېقىم مەسىلىلىرىدىن مۇھىم خەۋەر- لەر»، «تەگرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا»، «ئىق- تىسادىي تۈرمۇش» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«ياشانغانلار ساغلاملىق گېزىتى» دەم ئې- لىشقا، پېنسىيەگە چىققان خادىملار ۋە ياشانغانلارغا يۆزلەنگەن كەسپىي گېزىت. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنـ- دۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى نۇرلۇق يولى. خەنـ- زۇچە، ئۇيغۇرچە بېرىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇ- چىسىنىڭ تۇنجى سانى 1986 ـ يىلى 7 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1990 ـ يىلى 12 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. خەنزۇچىسى تۆت فورمات، سەككىز بەت، ئۇيغۇرچىسى تۆت فورمات تۆت بەت نەشر قىلىنىدۇ، ئىككىلىسى ھەپتىلىك گېزىت. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىق- دارى 118 مىڭ نۇسخا بولدى. گېزىت چىقىرىش خادـ- مىدىن 16سى بار، ئاخبارات كەسپىي ئۇنۋانىغا ئېرىش- كىنى 10 نەپەر، بۇلارنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرـ- جىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى ئىككى نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ياشانغانلار، پېشقە- دەم كادىرلار خىزمىتىگە دائىر فاكتچىن ـ سىياسەتلىرـ- نى تەشۋىق قىلىش، ياشانغانلارغا بىلىم، ئۇچۇر تارقـ- تىش، ياشانغانلار خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى يەكۈن- لەش. گېزىتنىڭ «ياشانغانلار ھەققىدە پاراڭ»، «ئول- تۇرغان قۇياش مەنزىرىسى»، «داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش»، «كۈتۈنۈشنىڭ ئېپى»، «پېنسىيەگە چىقـ- قاندىن كېيىنكى تۇرمۇش»، «كۆزىتىش ۋە ئويلـ- نىش» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. قەرەلسىز ھالدا «ئاي ئاخىرىدىكى سان» نەشر قىلىنىدۇ.

«ياشانغانلار ساغلاملىق گېزىتى»

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» ج ك پ ئۈرۈمچى شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ياشلار يولى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. تۇنجى سانى 1984- يىلى 1 - ئايدا نەشر قىلىنغان، كۈندىلىك گېزىت، خەنزۇچىسى تۆت فورمات 16 بەت، ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات تۆت بەت نەشر قىلىنىدۇ. 2000- يىلى ھەر سانىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 100 مىڭ (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نۇسخا بولدى. گېزىت چىقىرىش خادىملىرىدىن 138ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 55 نەپەر، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئۈنۈمغا ئېرىشكەنلەر 33 نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: تۇغرا جامائەت پىكرى يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مەركىزىي خىزمەتلىرى، مەركىزىي ۋەزىپىلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ قىزىق نۇقتا مەسىلىلىرىگە دىققەت قىلىپ، جامائەت پىكرى ئارقىلىق نازارەتچىلىك قىلىشنى كۈچەيتىش؛ كەچلىك گېزىت ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، مەدەنىيەت تەشۋىقات سالمىقىنى ئاشۇرۇش، گېزىتنىڭ بىلىم خاراكتېرى، قىزىقارلىق بولۇشى، ئوقۇشلۇق بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىش. گېزىت ئورگان كادىرلىرى، مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار ۋە شەھەر - يېزىلاردىكى ئاممىنى ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى قىلىدۇ. «تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدا»، «تەنتەربىيە كۆزنىكى»، «ئىقتىساد ئالاھىدە سانى»، «قىزىلتاغ مۇنارى ئاستىدا»، «تىكەنلىك ئەتىرگۈل»، «تەڭرىتاغ» قوشۇمچە سانى قاتارلىق مەخسۇس بەت، مەخسۇس ئىستونلىرى بار.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»

«ئىلى گېزىتى» ج ك پ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. قازاقچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. قازاقچە، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1951 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەشر قىلىنغان، خەنزۇچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1957 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەشر قىلىنغان. خەنزۇچىسى چارشەنبە كۈنى ئىككى فورمات سەككىز بەت، دۈشەنبە، سەيشەنبە، جۈمە كۈنلىرى ئىككى فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئالتە سان نەشر قىلىنىدۇ، قازاقچىسى ئىككى فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە بەش سان نەشر قىلىنىدۇ، ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئۈچ سان نەشر قىلىنىدۇ. ئۇيغۇرچە، قازاقچىسىنىڭ «ئاي ئاخىرى بېتى» نەشر قىلىنىدۇ، خەنزۇچىسىنىڭ «ھەپتە ئاخىرى بېتى»، «شەھەر بېتى» نەشر قىلىنىدۇ. 2000 - يىلى ھەر سانىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 36 مىڭ نۇسخا (ئۈچ خىل يېزىقتى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولدى. گېزىت چىقىرىش خادىملىرىدىن 95ى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 65 نەپەر، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئۈنۈمغا ئېرىشكەنلەر 25 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت خادىملىرى ۋە خەنزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). ئاساسىي مەقسىتى: بايراقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەركەزنى چۆرىدەپ، ئومۇمىيلىق ئۇچۇن خىزمەت قىلىش، ئاساسىي قاتلامغا، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي جەڭ مەيدانىغا يۈزلىنىش. «ئىلىنىڭ جاي - جايلىرىدا»، «ئاۋامنىڭ يۈرەك سادالىرى»، «شەھەر - يېزىلاردىكى يېڭى ئىشلار»، «ھەممە ئادەم سۆزلىسۇن»، «يېزا - كەنت خەۋەرلىرى»، «شىمالىي قۇتۇپ يۇلتۇزى»، «گۈل شەھىرى ــ ئىلى» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. گېزىتخانا يەنە «ئىلى قانۇنچىلىق گېزىتى» (قازاقچە)، «ئىلى رادىئو - تېلېۋىزىيە گېزىتى» دېگەن بالا گېزىتلەرنى نەشر قىلدى.

قەشقەر گېزىتى ج ك پ قەشقەر ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئادرېسى: قەشقەر شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. ئىلگىرىكى نامى «جەنۇب گېزىتى» ئىدى. خەنزۇچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1950- يىلى 1 - ئاينىڭ 14 - كۈنى نەشر قىلىنغان. ئۇيغۇر-

چىسىنىڭ تۇنجى سانى 1950 - يىلى 5 - ئاينىڭ 1- كۈنى نەشر قىلىنغان. 1956 - يىلى 6 - ئايدا ج ك پ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق كومىتېتى ئەملدىن قال- دۇرۇلۇپ، ج ك پ قەشقەر ۋىلايەتلىك كومىتېتى قۇ- رۇلدى، «جەنۇب گېزىتى» نىڭ نامى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇيغۇرچىسى ئىككى فورمات تۇت بەت، خەنزۇچىسى تۆت فورمات تۇت بەت، ھەپتىدە ئالتە سان نەشر قىلىنىدۇ. گېزىت چېقىرىش خادىملىرىدىن 78ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 50 نەپەر، كەسپىي ئۇنۇانغا ئېرىشكەنلەر 71 نەپەر، بۇلارنىڭ ئە- چىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى يەتتە نەپەر. گېزىتنىڭ 2000 - يىلدىكى ھەر سانە- نىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 30 مىڭ نۇسخا (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). ئاساسىي مەقسە- تى: پارتىيىنىڭ لۇشيەن - فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ بىلىم، ئۇچۇر تارقىتىش؛ ئاممىنىڭ ئاۋازىنى ئەكس ئەتتۇرۇش، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداش، ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش. گېزىتنىڭ «ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش»، «ئىقتىسادىي تۇرمۇش»، «دېموكراتىيە ۋە قانۇنچە- لىق»، «پەن - تېخنىكا كۆزنىكى»، «مىللەتلەر ئىتە- تىپاقلىقى»، «قانۇن مۇنبىرى» قاتارلىق مەخسۇس بەت، مەخسۇس ئىستونلىرى بار.

«قىزىلسۇ گېزىتى» ج ك پ قىزىلسۇ قىر- غىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزى- تى. ئادرېسى: ئاتۇش شەھىرى غەربىي پامىر يولى 15- نومۇر. قىرغىزچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىق- لاردا نەشر قىلىنىدۇ. قىرغىزچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1957- يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەشر قىلىنغان، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1959 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەشر قىلىنغان. قىرغىزچىسى ئىككى فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئىككى سان نەشر قىلىنىدۇ؛ خەنزۇچىسى تۆت فورمات تۆت بەت، ھەپتە- دە ئۈچ سان نەشر قىلىنىدۇ؛ ئۇيغۇرچىسى تۆت فور- مات تۆت بەت، ھەپتىدە تۆت سان نەشر قىلىنىدۇ. 2000 - يىلى ھەر سانىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە تارقە- تىلىش نىسبىتى 6300 نۇسخا (ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكىسى ۋە خەنزۇچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولدى. گېزىت چېقىرىش خادىملىرىدىن 52سى بار، بۇلا- رنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 38 نەپەر؛ ئاخبارات ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى 48 نەپەر، كاندىدات ئالىي دەرە- جىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى بەش نەپەر. ئاساسىي مەق- سىتى: مەركەزنى چۈرىدەپ، ئومۇمىيلىق ئۇچۇن خىز- مەت قىلىش، ئاساسىي قاتلامغا يۈزلىنىش، دەۋرگە يېقىن تۇرۇپ، ئاساسىي كۆينى يانمىتىش، كۆپ خىل بولۇشنى تەشەببۇس قىلىش. «مىللەتلەر مۇھەببە- تى»، «ئاخبارات دۇردانىلىرى»، «ئۇچۇر بانكىسى»، «مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇش»، «سەنئەت كۆزنىكى» قاتار- لىق ئىستونلىرى بار.

«بايىنغولىن گېزىتى» ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئادرېسى: كورلا شەھىرى شەرقىي بايىن كو- چىسى. موڭغۇلچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1959 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەشر قىلىنغان، موڭغۇلچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1966 - يىلى 3 - ئايدا نەشر قىلىنغان. 1962 - يىلى 9 - ئايدىن 1971 - يىلى 9 - ئايغىچە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئىككى قېتىم توختىتىپ قويۇلۇپ، ئىككى قېتىم ئەس- لىگە كەلتۇرۇلگەن. خەنزۇچىسى كۈندىلىك گېزىت، تۆت فورمات سەككىز بەت، ھەپتىدە ئالتە سان نەشر قىلىنىدۇ. موڭغۇلچە، ئۇيغۇرچىسى تۆت فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئۈچ سان نەشر قىلىنىدۇ. 2000 - يىلى ھەر سانىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىق- دارى 16 مىڭ 400 نۇسخا (موڭغۇلچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بولدى. گېزىت چېقىرىش خادىملىرىدىن 76 سى (ئاز سانلىق مىللەت ۋە خەنزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بار. كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى 13 نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيىنىڭ لۇشيەن - فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى ۋاقتىدا، توغرا، جانلىق تەشۋىق قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ «ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى» دىكى يې- تەكچى مۇۋەپپەقىيەتلەر، يېڭى تەجرىبىلەر، يېڭى شەخ- سلەر، يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى تەشۋىق قىلىش، زامانىۋى ئۇچۇر، بىلىملەرنى يەتكۈزۈش؛ ئاممىنىڭ پىكرى، ساداسىنى ئىنكاس قىلىش. يەرلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرۈش. «غەربىي يۇرت سەھەر ژۇرنىلى»، «كىشىلەر ئارىسىدىكى خىلمۇخىل ئىشلار»، «تەنتەربىيە ھەققىدە سۆھبەت»، «ئىستېمال مەيدانى»، «قانۇنچىلىق كۆزنىكى»، «ئىقتىساد مۇنا- جىرى»، «ئىسلاھات ئاۋازى»، «نەشىپوتزارلىق»، «مىللىي ئۇرۇپ - ئادەت» قاتارلىق مەخسۇس بەت، مەخسۇس ئىستونلىرى بار.

«بورتالا گېزىتى» ج ك پ بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئادرېسى: بورتالا شەھىرى چىڭدىلى كوچىسى 162 ـ نومۇر. موڭغۇلچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1960 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەشر قىلىنغان، موڭغۇلچىسىنىڭ تۇنجى سانى 1982 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەشر قىلىنغان. ئۇچ خىل يېزىقتىكىنىڭ ھەممىسى تۆت فورمات تۆت بەت، ھەپتە. دە ئۇچ سان نەشر قىلىنىدۇ. گېزىتخانىدا 131 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى يەتتە نەپەر. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ تىراژى 6329 نۇسخا (ئۇچ خىل يېزىقتىكى نۇسخىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بغا يەتتى. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشيەنىدە ۋە ئاخبارات خىزمىتىنىڭ «خەلق ئۇچۇن، سوتسىيالىزم ئۇچۇن خىزمەت قىلىش» يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، ئىككى مەدەنىيەتكە كە تەڭ ئەھمىيەت بېرىش، يەرلىك ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۇرۇپ، پارتىيىنىڭ لۇشيەن ـ فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى مول مەزمۇنلۇق، جانلىق، تېتىك شەكىلدە تەشۋىق قىلىش، يەرلىك ۋە مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى تۇرلۇك ئاخباراتلارنى خەۋەر قىلىپ، ئوقۇرمەنلەرگە دەۋر ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزۈپ، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تارقىتىپ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئىشلىرىغا تۆھپە قوشۇش. «مۇھىم خەۋەرلەر»، «ئىقتىساد»، «ئۇچۇر»، «نەزەرىيە»، «قوشۇمچە سان» قاتارلىق مەخسۇس بەتلىرى بار. 1962 ـ يىلى گومورو گېزىت نامىنى يېزىپ بەرگەن. (1963 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى باشلاپ ئىشلەتىلگەن)

«سانجى گېزىتى» ج ك پ سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى، ئوبلاست بويىچە بىردىنبىر ژىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك ئۇنۇقۇبرسال خەنزۇچە گېزىت. ئادرېسى: سانجى بازىرى. تۇنجى سانى 1958 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 15ـ كۈنى نەشر قىلىنغان. ئىلگىرى تۆت فورمات تۆت بەت نەشر قىلىناتتى، 1997 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئىككى فورمات تۆت بەتكە ئۆزگەرتىلدى. 60 — 70 ـ يىللاردا سانى كۆپ قېتىم ئۆزگەرتىلگەن، 1978 ـ يىلى 1 ـ ئايدىن كېيىن ھەپتىدە ئۇچ سان چىقىدىغان قىلىپ مۇقىملاشتۇرۇلدى، سەيشەنبە، پەيشەنبە، شەنبە كۈنلىرى نەشر قىلىنىدۇ؛ 1999 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ھەپتىدە ئۇچ سان چىقىرىلىشتىن ھەپتىدە بەش سان چىقىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. گېزىتخانىدا 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 40 نەپەر گېزىت چىقىرىش خادىمى ئىشلەيدى، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى يەتتە نەپەر. 1999 ـ يىللىق ئوتتۇرىچە تارقىتىلىش مىقدارى 9550 نۇسخا بولدى. گېزىتخانا سانجى گېزىتى، چىلىك ئىلان چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنى قۇرىدى. ئاساسلىق ئوقۇرمەنلەر ئوبلاستىمىزدىكى پۇتۇن ئوبلاستىكى كەلگەن كادىرلار ۋە ئامما، سانجىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە، قوراللىق ساقچى قىسىم ئوفېتسىر، جەڭچىلىرى، زىيالىيلار، پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى، ئوقۇغۇچىلار قاتارلىق جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە كىشىلىرى. ئاساسىي مەقسىتى: ئاخبارات خىزمىتىنىڭ پارتىيىمۇسلىك پرىنسىپىدا، خەلق ئۇچۇن، سوتسىيالىزم ئۇچۇن خىزمەت قىلىش، پۇتۇن پارتىيە، پۇتۇن مەملىكەتنىڭ خىزمەت ئومۇمىيلىقى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت گېزىت چىقىرىش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىنىڭ ھەرقايسى مەزگىلدىكى لۇشيەن ـ فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى ئاكتىپلىق بىلەن تەشۋىق قىلىپ، پۇتۇن ئوبلاستتىكى ھەر مىللەت خەلقىنى سوتسىيالىزم تېمىك يېڭى سانجى قۇرۇش ئۇچۇن كۈرەش قىلىشقا رىغبەتلەندۇرۇش ۋە ئىلھاملاندۇرۇش. «ئىجتىمائىي ھەپتىلىك ژۇرنال»، «ئىقتىساد ھەپتىلىك ژۇرنىلى»، «ئايالار گېزىتى»، «تۇرمۇش»، «رەڭدار قولتۇق»، «ساياھەت»، «خەتتاتلىق بافچىسى» قاتارلىق مەخسۇس ئىستونلىرى بار.

«چاپچال گېزىتى» ج ك پ چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئادرېسى: 1956 ـ يىلى 11 ـ ئايدا غۇلجا شەھىرىدىن چاپچال ناھىيە بازار ئىچىگە كۆچۈرۈلگەن. شىبە يېزىقىدا نەشر قىلىنىدۇ. ئىلگىرىكى نامى «سۇلىنجىرغان» بولۇپ، 1946 ـ يىلى 7 ـ ئايدا تۇنجى سانى نەشر قىلىنغان. 1954 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نامى «ئىچپەنجىن» (يېڭى تۇرمۇش دېگەن مەنىدە) دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1966 ـ يىلى 6 ـ ئايدا چىقىرىلىشتىن توختىغان، 1974 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن، نامى «چاپچال گېزىتى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر تۆت فورمات تۆت بەت، ھەپتىدە ئىككى سان نەشر قىلىنىدۇ. ئورگان كادىرلىرى ۋە شەھەر، بازارلاردىكى ئاممىنى ئوقۇرمەنلەر ئوبېكتى قىلغان. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى تارقىتىلىش مىقدارى 1300 نۇسخا بولدى. ھازىر بۇ گە-

زىت ژوچۇن ئىشلەيدىغان 11 ئىشچى - خىزمەتچى بار، ئۇلارنىڭ بەشى كەسپىي تېخنىكا ئۇنۇانغا ئېرىشكەن. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيىنىڭ لۇشيەن - فاڭجېن - سىياسەتلىرى ۋە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ھۆ- كۈمەتنىڭ مەركىزىي خىزمەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ يىلنىم، ژۇچۇر تارقىتىش، ھەرقايسى سەپلەردە بارلىققا كەلگەن تىپىك تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەش ۋە كېڭەيتىش، ئىككى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى ژوچۇن خىزمەت قە- لىنىدۇ. «يېڭرتۇمىدىن خەۋەر» ، «ئىرادىلىك كىشىلە- ر» ، «يېڭىش يولى» ، «يەن - تېخنىكا باغچە- سى» ، «ۋەتىنىمىزنىڭ جاي - جايلىرىدا» ، «قانۇنچە- لىق باغچىسى» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە گېزىتى» كىنو، تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەت تۇرمۇشى كەسپىي گە- زىت. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84- نومۇر. خەتنۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلاردا نەشر قە- لىنىدۇ. 1981 - يىلى 9 - ئايدا ژوڭگو نەشر قىلىنغان. خەتنۇچىسى ژوت قورمات 24 بەت، ھەپتىدە ئىككى سان نەشر قىلىنىدۇ؛ ئۇيغۇرچىسى ژوت قورمات سەككىز بەت، ھەپتىدە بىر سان نەشر قىلىنىدۇ. 2000 - يىلى خەتنۇچىسىنىڭ ھەر سانىنىڭ پوتون مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 50 مىڭ نوسخا، ئۇي- غۇرچىسىنىڭ تىراژى 3500 نوسخا بولدى. گېزىت چىقىرىش خادىملىرىدىن 23ى بار، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى 10 نەپەر. ژوقۇرمەنلەر ژوبيېكتى: ھەر مىللەت مەدەنىيەت خىزمەتچىلىرى ۋە كەڭ رادىئو ئاڭلىغۇچىلار، كىنو، تېلېۋىزور كۆرگۈ- چىلەر ۋە ژوقۇرمەنلەر. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيىنىڭ كىنو، تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەتكە دائىر فاڭجېن، سىيا- سەتلىرىنى ژاقتىدا، توغرا تەشۋىق قىلىش، كىنو، تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تارقىتىش، رادىئو - تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى تونۇشتۇرۇش، كە- نو، تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈپ، رادىئو ئاڭلىغۇچىلار، تېلېۋىزور كۆرگۈچىلەر ژوچۇن خىزمەت قىلىش. «تۇرمۇش بوشلۇقى» ، «تەرمە- لەر» ، «ئايالار مودا پاسونلىرى» ، «شىنجاڭغا مۇ- ھەببەت» ، «ئىقتىساد ۋە تۇرمۇش» ، «داۋالاش ۋە ساغ- لاملىق» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«شىنجاڭ ياشلىرى» ياشلارنى ئاساسىي ئو- قۇرمەنلەر ژوبيېكتى قىلغان ئىجتىمائىي پەن تۇرىدىكى ژونۇنۇبرسال ژۇرنال. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى قۇ- رۇلۇش يولى. ئۇيغۇرچە يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. كوم- مۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ژونجى قىلىنىدىغان، پارتىيە ئەزالىرىغا تەربىيە بېرىدىغان ژۇ- نۇبرسال ژۇرنال. ئادرېسى: ئۇرۇمچى ساغلاملىق يو- لى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە يېزىق- لاردا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنىڭ ژون- جى سانى 1959 - يىلى 2 - ئايدا نەشر قىلىنغان،

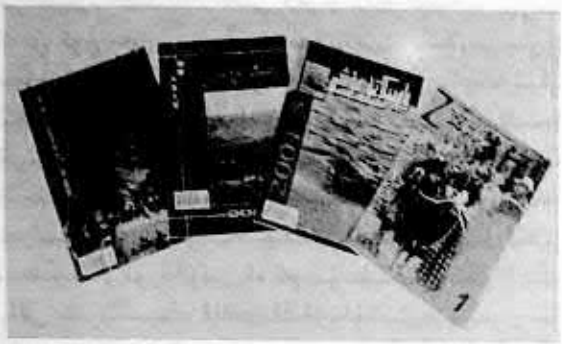

«شىنجاڭ ياچېيكا ژورنۇشى»

قازاقچىسىنىڭ ژونجى سانى 1963 - يىلى 10 - ئايدا، موڭغولچىسىنىڭ ژونجى سانى 1965 - يىلى 10 - ئايدا نەشر قىلىنغان، ژوتىلىسى 16 فورماتلىق، ئايلىق ژۇرنال. 2000 - يىلى ھەر سانىنىڭ پوتون مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 88 مىڭ 952 پارچە بولدى. ژۇرنال چىقىرىش خادىملىرىدىن 20سى بار، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى يەتتە نەپەر. ئاسا- سىي مەقسىتى: جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئاساسىي نەزەرىيىسى، ئاساسىي لۇشيەنى ۋە تۇرلۇك فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ ھەر دەرە- جىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ خىزمەت تەجرىبىسى، پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ جەڭگىۋار ئىستىھكاملىق رولى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ نەمۇنىلىك، ئاۋانگارتلىق رولە- نى تەشۋىق قىلىش؛ پارتىيىۋىلىك پرىنسىپنى چىڭ تۇرۇپ، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇشىغا چۆكۈپ، پار- تىيىنىڭ مەركىزىي خىزمەتلىرى ژوچۇن خىزمەت قە- لىش. «پارتىيە دەرسى» ، «مىللەتلەر ئىتتىپە- اقلىقى» ، «چېرنكىلىككە قارشى تۇرۇپ، پاكلىقنى تەشەببۇس قىلىش» ، «پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ساداـ سى» ، «ھەممە ئادەم سۆزلىسۇن» ، «سىياسەت مەسلە- ھەتچىسى» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«شىنجاڭ ياشلىرى» ياشلارنى ئاساسىي ئو- قۇرمەنلەر ژوبيېكتى قىلغان ئىجتىمائىي پەن تۇرىدىكى ژونۇنۇبرسال ژۇرنال. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى قۇ- رۇلۇش يولى. ئۇيغۇرچە يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. كوم- مۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ژونجى

سانى 1964 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. 16 فورماتلىق، ئايلىق ژۇرنال. 2000 ـ يىلى ھەر سانى مىلىك پۇتۇن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 65 مىڭ پارچە بولدى. ھازىر 26 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى بىر نەپەر، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى ئۈچ نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: ياشلارنى ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى، دېڭ شياۋپىڭ نەزەريىسى ئارقىلىق كوممۇنىزملىق كىشىلىك قارىشى، دۇنيا قارىشى ۋە قىممەت قارىشى تۇرغۇزۇشقا تەربىيىلەش ۋە يېتەكلەش، ياشلارنىڭ ئۆگىنىشىگە، خىزمىتىگە، تۇرمۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىپ، ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى ۋە كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش. «ئەجدادلار ئىزى»، «ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش»، «جەمئىيەتتىكى مەركىزىي نۇقتا»، «ياشلار ساداسى»، «مەكتەپ تۇرمۇشى»، «كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتى»، «بىلىم كۈچ» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. ئىدىيە، سىياسەت چېگرا رايون، مىللىي، بىلىم خاراكتېرىنى ئالاھىدىلىك قىلغان.

«سەھەر» ياشلارنى ئۇقۇرمەنلەر ئوبيېكتى قىلغان ئىجتىمائىي پەن تۇرىدىكى ئۇنۋېرسال ژۇرنال. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى قۇرۇلۇش يولى، تۇنجى نەشرى 1964 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان، ئەسلى نامى «شىنجاڭ ياشلىرى» ئىدى، 1994ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 16 فورماتلىق، ئايلىق ژۇرنال. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ پۇتۇن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 25 مىڭ پارچە بولدى. 18 ئىشچى-خىزمەتچىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى ئۈچ نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: ياشلارنى ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ۋە دېڭ شياۋپىڭ نەزەريىسى ئارقىلىق كوممۇنىزملىق كىشىلىك قارىشى، دۇنيا قارىشى، قىممەت قارىشى تۇرغۇزۇشقا تەربىيىلەش ۋە يېتەكلەش؛ كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتى، ئىككى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش. «تەكشۈرۈش»، «شەخسلەر ھەققىدە»، «ساقچىلار دۇنياسىدىكى قارا تاشلىق كىتاب»، «مۇھەببەت دەرىجىدىن تاشقىرى بازىرى»، «مەن ئائىلەمنى سۆيىمەن»، «ئىستېمال ئۇتۇقى»، «ئەر ـ ئاياللار ھەققىدە سۆھبەت»، «جان بېقىش تەدبىرلىرى» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. ياشلار تۇرمۇشىغا يېقىن تۇرۇش، دەۋر ئالاھىدىلىكىنى مەھكەم ئىگىلەش، بىلىم خاراكتېرلىك بولۇش، قىزىقارلىق بولۇش، ئوقۇشچان بولۇشنى بىر گەۋدە قىلىشنى ئۆز ئالاھىدىلىكى قىلغان.

«شىنجاڭ ئاياللىرى» شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئاياللىرى ۋە ئاياللار بىرلەشمىسى خادىملىرىنى ئاساسلىق ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى قىلغان ئۇنۋېرسال ژۇرنال. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاياللار بىرلەشمىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرىدە. ئۇيغۇرچە يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. تۇنجى سانى 1958 ـ يىلى نەشر قىلىنغان، قوش ئايلىق ژۇرنال ئىدى. 1986 ـ يىلى 16 فورمات، ئايلىق ژۇرنال قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. ئۆزلىرى تارقىتىدۇ. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 60 مىڭ پارچە بولدى. 13 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيىنىڭ ئاياللار خىزمىتىگە دائىر پائالىيەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرى ۋە بازار ئۇچۇرلىرىنى تارقىتىش؛ ئاياللار خىزمىتىدىكى تەجرىبىلەرنى تونۇشتۇرۇش، ئاياللارنىڭ ئىلغار ئىش ـ ئىزلىرىنى تەقدىرلەش؛ ئاياللارنىڭ ساداسىنى ئەكس ئەتتۇرۇش، ئاياللارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغداش. «قانۇندىن مەسلىھەت»، «دۇنيا ئاياللىرى»، «ئائىلە دوختۇرى»، «ئاياللارنىڭ زۆرۈر ئوقۇشلۇقى»، «گۈزەللىك ۋە ساغلاملىق»، «سىزگە مەسلىھەتچى بولاي» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«ھەمراھ» ھەر دەرىجىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى كادىرلىرى ۋە كەڭ ئاياللارنى ئاساسلىق ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى قىلغان ژۇرنال. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاياللار بىرلەشمىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جىنيىن 2 ـ كوچىسى 37 ـ نومۇر. تۇنجى سانى 1958 ـ يىلى 1ـ ئايدا نەشر قىلىنغان، ئەسلى نامى «شىنجاڭ ئاياللىرى» ئىدى. 1987 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نامى «ھەمراھ» قا ئۆزگەرتىلگەن. 16 فورماتلىق ئايلىق ژۇرنال. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ پۇتۇن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 30 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق بولدى. ژۇرنال چىقىرىش خادىمىدىن ئالتىسى بار، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى بىر نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيىنىڭ ئاياللار خىزمىتىگە دائىر

فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ ھەرقايسى سەپلەردىكى مۇنەۋۋەر ئايالالارنى تەقدىرلەش؛ ھەر مىللەت ئايالىرىنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىش، ئۆزى ئىگىلىك تىكلەش، ئۆزىنى ھۆرمەتلەش، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش روھىنى جارى قىلدۇرۇش؛ توغرا نىكاھ، مۇھەببەت كۆزقارىشى، ئائىلە قارىشى ۋە ساغلام تۇرمۇش ئۇسۇلىنى تەشۋىق قىلىش. «ھاياتتىن كۆرۈنۈش»، «ئادەم سەپەردە»، «ھاياتلىقتىكى بوران ـ چاپقۇنلار»، «جەمئىيەتتىكى چىنلىق»، «كۆيۈنۈش ھەرىكىتى»، «ھاياتتىكى بېشارەتلەر»، «نىكاھ قانۇنىغا دائىر مەسىلىھەت»، «ئەتىرگۈل پوتۇشۇپ قويغان»، «مۇھەببەت قولۇنقى»، «تۇرمۇش دوستى گېزىتى» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ژۇرنال بولۇپ باھالاندى.

«قانۇنچىلىق» قانۇنچىلىقنى تەشۋىق قىلىشنى ئاساس قىلىدىغان ئۇنىۋېرسال ژۇرنال. ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم قانۇنچىلىق كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت تەرتىپىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۇزەش كومىتېتى ئىشخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ساغلاملىق كوچىسى 2 ـ نومۇر. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچىسىنىڭ تونجى سانى 1996 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تونجى سانى 1997 ـ يىلى 1 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. دەسلەپ نەشر قىلىنغاندا نامى «شىنجاڭنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۇزەش» ئىدى، 1997 ـ يىلى «ئامانلىق» دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1998 ـ يىلى سېنتەبىردە ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 16 فورماتلىق، 63 بەتلىك ئايلىق ژۇرنال. ژۇرنال چىقىرىش خادىملىرىدىن 18ى بار، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى بەش نەپەر. ئوقۇرمەنلەر ئوبېكتى ئەدلىيە كادىر ساقچىلىرى ۋە ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاساسا، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىتىلىدۇ. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 69 مىڭ پارچە بولدى. ئاساسىي مەقسىتى: پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ دۆلەتنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىشقا دائىر چوڭ فاكۇلتېت ـ سىياسەتلىرى ـ دۆلەتنىڭ قانۇن ـ نىزاملىرىنى تەشۋىق قىلىش، قانۇن بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇپ، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداش؛ توغرا كەيپىياتنى جارى قىلدۇرۇپ، رەزىللىكنى قامچىلاپ، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشكە خىزمەت قىلىش. «مەركىزىي نۇقتا ھەققىدە سۆھبەت»، «قانۇن، دېلولاردىن ھەقىقىي بايان»، «جەمئىيەتتىكى كىملىك دائىرىلىك كۆزۈنۈش»، «دېلو ئىشلەش خاتىرىلىرى»، «ئەخلاق سوتى»، «ھەق ـ ناھەق»، «قانۇنچىلىق ئەدەبىياتى» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«بۈگۈنكى زامان گاخباراتچىلىقى» گاخباراتچىلىق كەسپىگە دائىر نەزەرىيە ژۇرنىلى. شىنجاڭ گاخبارات خىزمەتچىلىرى جەمئىيىتى، شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسى ۋە شېنجېن گالاھىدە رايونى گېزىتچىلىك گۇرۇھى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى ياڭزىجياڭ يولى. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە بېزىقلاردا نەشر قىلىنىدۇ. خەنزۇچىسىنىڭ تونجى سانى 1985 ـ يىلى 5 ـ ئايدا، ئۇيغۇرچىسىنىڭ تونجى سانى 1989 ـ يىلى 8 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. ئەسلى نامى «شىنجاڭ گاخبارات ساھەسى» ئىدى، 1999ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. خەنزۇچىسى 16 فورماتلىق، قوش ئايلىق، ئۇيغۇرچىسى 16 فورماتلىق، پەسىللىك ژۇرنال. ژۇرنال چىقىرىش خادىملىرىدىن ئالتىسى بار، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى تۆت نەپەر، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىتىلىدۇ. ئاساسىي مەقسىتى: ماركسىزملىق گاخباراتچىلىق خىزمىتىگە دائىر لۇشەن ـ فاڭجېن ـ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ توغرا يۆنىلىشتە چىڭ تۇرۇپ، يېڭى بىلىملەر ئۈستىدە ئىزدىنىپ، يېڭىلىق يارىتىش ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈش. ئوقۇرمەنلەر ئوبېكتى گاخبارات خىزمەتچىلىرى، گاخبارات تەتقىقاتچىلىرى، گاخبارات ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى. «گاخبارات مۇنبىرى»، «قىزىق نۇقتا ھەققىدە تەھلىل»، «نەزەر ۋە كۆزقاراش»، «سەر خىل ئەسەرلەر ھەققىدە سۆھبەت»، «مەشھۇر كىشىلەرنى زىيارەت» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. مەملىكەت بويىچە گاخبارات ساھەسىدىكى يادرولۇق ژۇرنال، تونجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ژۇرناللىرى بويىچە مۇنەۋۋەر ژۇرنال بولۇپ باھالانغان.

«مەبلەغ ۋە قۇرۇلۇش» بۈگۈنكى زامانداىكى ئىقتىساد تۈرىدىكى ئىجتىمائىي پەن ژۇرنىلى. شىنجاڭ ئۇيغۇر گاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي تەرەققىيات ۋە پىلان كومىتېتى بىلەن شىنجاڭ مەبلەغ سېلىش شىركىتى بىرلىشىپ نەشر قىلىدۇ. ئادرېسى: ئۈرۈمچى

مىڭدىلو يولى. ئاساسلىق ئوقۇرمەنلەر ئوبيېكتى ھۆكۈ- مەت تارماقلىرى، ئىلمىي تەتقىقات ئورگانلىرى، ئالىي مەكتەپلەر، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردىكى كادىرلار ۋە تەتقىقاتچىلار. تۇنجى سانى 1984 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئەشر قىلىنغان، ئەسلىي نامى «قۇرۇلۇش ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش» ئىدى. 1992 ـ يىلى 9 ـ ئايدا «مەبلەغ ۋە قۇرۇلۇش» دەپ ئۆزگەرتىلدى. 16 فورماتلىق، ئايلىق ژۇرنال. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىتىلـ ىدۇ. ئۇچ خادىم ئىشلەيدۇ، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى بىر نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىپ پېڭىلىق يارىتىش، پىراققا نەزەر سېلىپ يول ئېچىش؛ پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادقا دائىر فاكتىچن ـ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش؛ مەبلەغ سېلىش ۋە قۇرۇلۇش قىلىش جەھەتتە- كى تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ، مەبلەغ سېلىش ۋە قۇرۇ- لۇش قىلىش نەزەرىيىسى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، ئىقتىسا- دىي قۇرۇلۇش ۋە جەمئىيەتنىڭ ئالغا بېسىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش. «ئىقتىساد مۇنبىرى»، «مەبلەغ سە- لىش ئەھۋالى»، «غەربىي قىسمىنى كەڭ كۆلەمدە ئې- چىش»، «كارخانا زېمىنى»، «چىنلىق» قاتارلىق ئىستونلىرى بار.

«چېگرا مۇداپىئە تۇرمۇشى» ئىجتىمائىي پەن تۇرىدىكى ئۇنۇېرسال ژۇرنال. قوراللىق ساقچى قىسىم شىنجاڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى چېگرا مۇداپىئە باش ئەترىتى سىياسىي بۆلۈمى تەرىپىدىن نەشر قىلىنـ ىدۇ. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى. 16 فورماتلىق، قوش ئايلىق ژۇرنال. 2000 ـ يىلى ھەر سانىنىڭ پۇتۇن مەملىكەتكە تارقىتىلىش مىقدارى 8000 پارچە بولدى. ژۇرنال چىقىرىش خادىمىدىن مەككىزى بار، كەسپىي ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى ئىككى نەپەر. ئاساسىي مەقسىتى: چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرى- نىڭ ئوتتەك قىزىق ھەربىي لاگېر تۇرمۇشىنى نۇقتـ- لىق ئەكس ئەتتۈرۈش، ئىجتىمائىي قىزىق نۇقتا تېمـ- لىرىغىمۇ ئېتىبار بېرىش؛ قوراللىق ساقچى قىسىم، جامائەت خەۋپسىزلىكى چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىدا، قۇرۇلۇشتا ئومۇميۈزلۈك مەيدانغا كەلگەن ئىلغار تىپلار ۋە نەمۇنىلىك كوللېكتىپلارنى تەشۋىق قىلىپ، چىنـ- لىق، ياخشىلىق، گۈزەللىكنى جارى قىلدۇرۇش؛ مەۋقەنى چېگرا مۇداپىئەسىگە قويۇپ، پۇتۇن مەملىكەت- كە يۈزلىنىپ، پۇتۇن جەمئىيەتكە تەسىر كۆرسىتىپ، ئوقۇرمەنلەرگە يېقىن تۇرۇپ، ئىككى مەدەنىيىلىك قۇ- رۇلۇشىغا خىزمەت قىلىش. «تۇمەن چاقىرىملىق چېگـ- را مۇداپىئە لىنىيىسى»، «قوغدىغۇچىلار قامىتى»، «قىزىق نۇقتا ھەققىدە پاراڭ»، «تۇرمۇش مىلودىيـ- سى»، «مەشھۇر شەخسلەرنى زىيارەت»، «جەمئىيەت ھەققىدە»، «تۇشمۇتۇشتا» قاتارلىق ئىستونلىرى بار. 1998 ـ يىلى شىنجاڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر ئىج- تىمائىي پەن ژۇرنىلى بولۇپ باھالانغان.

شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاساسلىق رادىئو ئىستانسـ- سى. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84ـ نومۇر. دەسلەپتە 1949 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ رادىئو سىمسىز ئىستانسىسى دەپ قۇرۇلغان، شۇ يىلى نامى دېخوا خەلق رادىئو ئىستانسىسى، دەپ ئۆزگەرتىل- گەن؛ 1951 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەر- تىلگەن. 1993 ـ يىلى كەسپىي ئىستانسىلارنى قۇ- رۇپ، سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق تارقىتىلىدىغان ئىقتـ- ساد رادىئو كەسپىنى بولغا قويغان. 1994 ـ يىلى مۇزىكا قانىلى ئېچىپ، شىنجاڭ سۈنئىي ھەمراھ مۇزـ- كا ئاڭلىتىش كەسپىنى بولغا قويدى. ھازىر 509 ئىش- چى ـ خىزمەتچىسى بار، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۇانغا ئېرىشكىنى 90 نەپەر. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭـ- غۇل، قىرغىز تىللىرىدا ئاڭلىتىش بېرىدۇ. سۈنئىي ھەمراھ، ئوتتۇرا دولقۇن، قىسقا دولقۇن، تەڭشىلىدە- غان قانال قاتارلىق كۆپ خىل ئۈسۈل ئارقىلىق تارقـ- تىدۇ، تارقىتىش ماشىنىسىنىڭ ئىقتىدارى 290 كىلو- ۋات، ئۇرۇمچى، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرى ۋە ئاسىيا، تىنچ ئوكيان رايونىنى قاپلىغان. پۇتۇن كۇندە 85 سائەت ئاڭلىتىش بېرىدۇ. «نومۇرلارنى يادرو قە- لىپ، تىل، قۇلاق، كۆزلۈك رولىنى ئاڭلىق جارى قىلدۇرۇش» تېن ئىبارەت تەشۋىقات فاكتىچىندا چىڭ تۇ- رىدۇ. نومۇرلىرىدا بۇاستە ئاڭلىتىش، قىزىق لىنىيە باشلامچى قىلىنىدۇ. 191 ئىستونى بار. ئالاھىدىلىككە ئىگە ئاساسلىق پروگراممىلىرى: «60 مىنۇتلۇق شىنـ- جاڭ خەۋەرلىرى» (خەنزۇچە)؛ «بۇغدا ساداسى» (ئۇيغۇرچە)؛ «تۇرمۇش دۇنياسى» (قازاقچە)؛ «ئىقـ- تىسادىي تۇرمۇش» (موڭغۇلچە)؛ «ئۇنۇېرسال خە- ۋەرلەر» (قىرغىزچە) قاتارلىقلار.

شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاساسلىق تېلېۋىزىيە ئىس- تانسىسى. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. 1960 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سىناق تەرىقىسىدە كۆرسىتىشنى باشلىغان، ئۇزاق ئۆتـ-

شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

مەي توختىتىپ قويۇلغان. 1970 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ تەجرىبە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلغان، 1972 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1979 ـ يىلىدىن باشلاپ رەڭلىك نومۇر تارقىتىشقا باشلىغان. ھازىر 648 ئىچى ـ خىزمەتچىسى بار، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى 109 نەپەر. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق تىلى ۋە كىنو ـ تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەت، تەتقىقات قاتارلىق بولۇپ تۆت قاتالدا نومۇر كۆرسىتىدۇ. ئومۇمىي تارقىتىش ئىقتىدارى 40 كىلوۋاتتىن. نومۇرلارنى سۈنئىي ھەمراھ ئارقىلىق مەملىكەتلىك شىنجاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەھەر ـ يېزا، لىرىغا ۋە ئاسىيا، تىنچ ئوكيان رايونىغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. كۈنلۈك كۆرسىتىش ۋاقتى 70 سائەتتىن ئارتۇق. پارتىيىنىڭ تۈرلۈك فاكتىچىن ـ سىياسەتلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنى ئۆز ۋەزىپىسى قىلغان. ئاخبارات، ئىجتىمائىي تەربىيە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت، مۇلازىمەت ۋە ماۋارىپ قاتارلىق مەزمۇنلارنى چۆرىدەپ، «شىنجاڭ خەۋەرلىرىنى ئۈلاپ كۆرسىتىش»، «بۈگۈنكى سۆھبەت»، «جەمئىيەت» (قازاقچە)، «ئالتۇن كۆزنەك» (ئۇيغۇرچە) قاتارلىق 52 يىل بويى مۇقىم بولغان پروگراممىلا تەسىس قىلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 46ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئىقتىساد تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كەسپىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. ئەسلىدە شىنجاڭ رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە نازارىتى 841 ـ ئىستانسىسىنىڭ ئېلان بۆلۈمى ئىدى. 1993 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 18ـ كۈنى سابىق دۆلەت رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن رەسمىي نومۇر كۆرسىتىشكە باشلىغان، نامى تەڭرىتاغ ئىقتىساد تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى دەپ قويۇلغانىدى؛ 1996 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. مالىيىدە كىرىم ـ چىقىمغا ئۆزى مەسئۇل. ھازىر 115 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى (تەكلىپ قىلىنغان 50 كىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكەنى ئالتە نەپەر. تارقىتىش ماشىنىسىنىڭ ئىقتىدارى ئون كىلوۋات، قاپلاش دائىرىسى 150 مىڭ مېتىر، خەنزۇچە نومۇر كۆرسىتىدۇ، ھەر كۈنلۈك نومۇر كۆرسىتىش ۋاقتى 17 سائەت. «شىنجاڭ ئىقتىساد خەۋەرلىرى»، «ئىقتىساد ۋە تۇرمۇش»، «ئېكرانىنىڭ ئىچى-سىرتىدا»، «بازار ئۇچۇرلىرى»، «بىزگە ئىشىنىڭ» قاتارلىق ئون نەچچە پروگراممىسى بار. ئىستانسا قۇرۇلغان بەش يىلدىن بۇيان، 10 مىليون يۈەنلىكتىن ئارتۇق مۇقىم مۇلۈك توپلىدى.

شىنجاڭ سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاساسلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. 1993 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى سابىق دۆلەت رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن قۇرۇلغان، شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى رەسمىي نومۇر كۆرسىتىشكە باشلىغان، نامى شىنجاڭ سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئىدى، 1997 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ھازىر 259 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار (تەكلىپ قىلىنغان 105 كىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، بۇلارنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى 26 نەپەر. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق تىللىرىدا نومۇر كۆرسىتىدۇ؛ ئۆزلىرى تەسىس قىلغان ئۆنۈبرسال، كىنو ـ تېلېۋىزىيە، تەتقىقاتچىلىق قاتارلىق ئالتە يۈرۈش پروگراممىسى بار، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىكى 50 قېرىنداش ئىستانسىسىنىڭ نومۇرلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە تارقىتىدۇ. كۈندىلىك نومۇر كۆرسىتىش ۋاقتى 110 سائەت. تېخنىكا جەھەتتە مىكرو دولقۇن، نۇر كابېلى، سۈنئىي ھەمراھ قاتارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىدۇ، ئىچكى جەھەتتە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى شەھەر ـ بازارلارنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى قاپلىغان، سىرتقى جەھەتتە سۈنئىي ھەمراھ بىر قىسىم نومۇر سىگناللىرىنى مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ۋە ئاسىيا، تىنچ ئوكيان

رايونلىرىغا يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن مەملىكەت بويىچە ئۆلكە دەرىجىلىك سىملىق رادىئو، تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى ئىچىدە قاپلاش كۆلىمى ئەڭ كەڭ، تىل تۈرى ئەڭ كۆپ، نومۇرلارنىڭ يۈرۈشلىشىش سانى ئەڭ كۆپ، نومۇر كۆرسىتىش ۋاقتى ئەڭ ئۇزۇن، تەرجىمە قىلىپ ئىشلەش مىقدارى ئەڭ كۆپ، سۈنئىي ھەمراھقا كىرگەن ۋاقتى ئەڭ بالدۇر بولۇشتەك ئالتە ئەڭ يار. تىلدى. ئاخبارات، ئىجتىمائىي تەربىيە، مۇلازىمەت قاتارلىق ئالاقىدار مەزمۇندىكى پروگراممىسىدىن 32 سى بار.

تەڭرىتاغ كىنو ستودىيىسى شىنجاڭ ھېكايە فىلىم ئىشلەش كارخانىسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھەرى شىمەنخۇ يولى. 1959 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان ئەسلىي نامى شىنجاڭ كىنو ستۇدىيىسى ئىدى، 1962ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ كىنو تەرجىمە ستودىيىسىگە ئۆزگەرتىلگەن، 1979 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 395 خىزمەتچى خادىمى بار، ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، قىرغىز، ئۆزبېك، تاجىك، شىبە قاتارلىق مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى ئالتە نەپەر، كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى 28 نەپەر. ئىشلەپچىقىرىش، تېخنىكا ئىشخانىسى، بەدىئىي ئىجادىيەت ئىشخانىسى، تەرجىمە ئىشخانىسى، تېلېۋىزىيە بۆلۈمى، ئەدەبىيات بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىنغان. ستودىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان ھەر خىل كىنولاردىن 91 نى ئىشلىدى، 1504 كىنو ئۈيغۇر، قازاق تىللىرىغا تەرجىمە قىلىندى، 27 تېلېۋىزىيە تىياتىرى (139 قىسىم) ئىشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە «يول باشلىغۇچى»، «ئارتىس بولمايدىغان قىز»، «مەمەت ھەققىدە قىسسە»، «ئامانىنساخان»، «ۋىجدان» قاتارلىق مۇنەۋۋەر كىنولار، «قوم دېڭىزىدىكى تارازا» قاتارلىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئىلگىرى ئاخىر بولۇپ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا مۇكاپاتلاندى. 1991 ـ يىلى 2 ـ ئايدا بۇ ستۇدىيە «مەملىكەت بويىچە مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ ئالغا ھېسسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ كىنو تارقىتىش، قويۇش شىركىتى پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ كىنو تارقىتىش، قويۇش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان ۋە باشقۇرىدىغان ئورۇن. ئاد. رېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 54 ـ نومۇر. ئىلگىرى 1950 ـ يىلى 11 ـ ئايدا قۇرۇلغان مەركىزىي كىنو ئىدارىسى غەربىي شىمال فىلىم ئىشلەش شىركىتىنىڭ شىنجاڭ ئىش بېجىرىش ئورنى ئىدى. 1954ـ يىلى جۇڭگو كىنو تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتىنىڭ شىنجاڭ ئۇلكىلىك شىركىتى قۇرۇلدى؛ 1959 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ھازىر ئۈيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز ۋە مەزكۇرلاردىن تەركىب تاپقان 117 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار. باش دىرېكتور ئىشخانىسى، مالىيە بۆلۈمى، كەسىپىي بۆلۈم، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى كىنولارنى ئىشلەش بۆلۈمى، كىنو بازارلىرىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى، كىنو تىجارىتى بۆلۈمى، سىنئالىغو لېنتىسى باشقۇرۇش بۆلۈمى، «تەڭرىتاغ ئېكرانى» تەھرىر بۆلۈمى، كىنو ئۇسكۇنىلىرى شىركىتى، بەيجىڭ تىجارىتى ئورنى، بەخت كىنوخانىسى، 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كىنوخانىسى قاتارلىق 13 تارماق تەسىس قىلىنغان. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا كىنو تارقىتىش، قويۇش، ماشىنىلارنى رېمونت قىلىش، سەپلەش، ياساش، ئوسكۇنە بىلەن تەمىنلەش، تېخنىكىلارنى تەربىيىلەش قاتارلىق نورلار شەكىللەندى.

ئۈرۈمچى خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ رادىئو ۋاستىسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىنمېن كوچىسى 28 ـ نومۇر. 1990 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى قۇرۇلغان. ھازىر 280 (تەكلىپ قىلىنغان توققۇز كىشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى 18 نەپەر، تارقىتىش ماشىنىسىنىڭ ئىقتىدارى 17 كىلوۋات، ئوتتۇرا دولقۇن ۋە تەڭشىلىدىغان قانال ئارقىلىق ئۈرۈمچىنى قاپلىغان. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە بەش قانالدا پۈتۈن كۈن، 90 سائەت ئاڭلىتىش بېرىدۇ. ئاخبارات، مەخسۇس تېما، رىياسەتچىلەر نومۇرى قاتارلىق ھەر خىل ژانىر ۋە مەزمۇنلاردا 230 پروگراممىا تەسىس قىلىنـ

تەڭرىتاغ كىنو ستودىيىسى

ھان، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى خەنزۇچە «ئۇرۇمچى خەۋەرلەرى»، «ئۇنۇۋېرسال خەۋەرلەر»، «شەھەر خەلقى قەزىق لىنىيىسى»، «مەركىزىي شەھەر سەھەر نۆۋەتچى ئاپتوبۇسى» ۋە ئۇيغۇرچە «ئۇرۇمچى خەۋەرلىرى»، «قانۇنچىلىق ۋە جەمئىيەت» قاتارلىق پروگراممىلار بىرقەدەر ئالاھىدىلىككە ئىگە.

قەشقەر ۋىلايەتلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ تېلېۋىزىيە ئاخبارات ۋاستىسى. ئادرېسى: قەشقەر شەھىرى قىزىل دۆۋە يولى 70 - نومۇر. 1981 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى رەسمىي نومۇر كۆرسىتىشكە باشلىغان، ئەسلىي نامى قەشقەر تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى ئۆلاپ كۆرسىتىش ئىستانسىسى ئىدى، 1985 - يىلى 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى قەشقەر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قىلىپ قۇرۇلدى. 50 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، تارقىتىش ماشىنىسىنىڭ ئىقتىدارى ئۈچ كىلوۋات (پىلاندىكى ئىقتىدارى 20 كىلوۋات)، ئۈچ قاتالدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە نومۇرلار كۆرسىتىلىدۇ، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئىككى شەھەر، ئالتە ناھىيىدىكى 1 مىليون 700 مىڭغا يېقىن نوپۇسنى قاپلىغان. ھەر كۈنى سەككىز سائەت ئۆزى تەييارلىغان نومۇرلارنى كۆرسىتىدۇ. «قەشقەر خەۋەرلىرى»، «كېچىلىك خەۋەرلەر»، «قانۇنچىلىق ۋە جەمئىيەت»، «ئۇچۇر كۆزنىكى» قاتارلىق توققۇز مۇقىم پروگراممىسى بار. 1985 - يىلى تەسىس قىلىنغان «قەشقەر خەۋەرلىرى» پروگراممىسىدا پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، پەن - مائارىپ، سەھىيە قاتارلىق تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ھەر خىل ئىجتىمائىي قىزىق نۇقتا مەسىلىلىرىنى كۆرسىتىدۇ ھەم ئەھۋاللارنى خەۋەر قىلىدۇ، ھەم مەخسۇس ماقالە، مەخسۇس زىيارەت بويىچە ئىچكىرىلەپ خەۋەر بېرىدۇ.

ئىلى خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ يەرلىك رادىئو ئاخبارات ۋاستەسى. ئادرېسى: غۇلجا شەھىرى قىزىلبايراق يولى 1 - نومۇر. ئىلگىرى ئىلى ۋىلايەتلىك رادىئو ئىستانسىسى ۋە غۇلجا شەھەرلىك خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئىدى. 1998 - يىلى 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى سابىق دۆلەت رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقىنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ئىككى ئىستانسا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىلى خەلق رادىئو ئىستانسىسى دەپ نام بېرىلگەن. ھازىر 113 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇلار-

نىڭ ئىچىدە يۇقىرى دەرىجىلىك ئۈنۈملۈك ئېرىشكىنى ئۈچ نەپەر. تارقىتىش ئىقتىدارى بىر كىلوۋات، ھەر كۈنى ئۈيغۇر، خەنزۇ، قازاق تىللىرىدا ئالتە قاتالدا 114 سائەت ئاڭلىتىش بېرىدۇ، ئىلى رايونىدىكى سەككىز ناھىيە، شەھەرنى قاپلىغان. ئون نەچچە پروگراممىسى تەسىس قىلىنغان، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرچە «603 سىز ئۈچۈن مۇلازىملىق قىلىدۇ»، «بىز سىزنىڭ قېشىڭىزدا»، «دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئاڭلىتىش» ۋە خەنزۇچە «دۇنيانىڭ جايى - جايىلىرىدا»، «تەنتەربىيە دۇنياسى» قاتارلىق پروگراممىلارنى ئاڭلاش نىسبىتى بىرقەدەر يۇقىرى.

ئىلى ئۇيغۇر ئاپتونوم ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ تېلېۋىزىيە ئاخبارات ۋاستەسى. ئادرېسى: غۇلجا شەھىرى قىزىلبايراق يولى 48 - نومۇر. 1981 - يىلى 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى نومۇر كۆرسىتىشكە باشلىغان، ئەسلىي نامى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرى. نى ئۆلاپ كۆرسىتىش ئىستانسىسى ئىدى، 1984 - يىلى 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلۈپ ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 197 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. تارقىتىش ماشىنىسىنىڭ ئىقتىدارى 11 كىلوۋات، ئۆزى تەييارلىغان بىر يۈرۈش پروگراممىسىنى (ئۆز قاتالدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە كۆرسىتىدۇ) پۈتۈن كۈندە 60 سائەت كۆرسىتىدۇ. «ئاخباراتلارغا نەزەر»، «ئىقتىساد ئۇچۇرلىرى» قاتارلىق ئۆزى تەسىس قىلغان سەككىز پروگراممىسى بار.

شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى

شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ دائىمىي تۇرۇشلۇق مۇستەقىل تارماق ئورگىنى. ئادرېسى: ئۇرۇمچى نۇرلۇق يولى. 1950 - يىلى 5 - ئايدا قۇرۇلغان. باش تەھرىر ئىشخانىسى، سىياسىي ماقالە، سودا - سانائەت، يېزا، سىرتقا قارىتىلغان ئاخبارات، سۈرەتلىك زىيارەت بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىنغان. ئۇرۇمچى، ئىلى، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا مۇخبىرلار پونكىتلىرى بار. ھازىر خىزمەت قىلىۋاتقان ئادەم 40تىن ئاشىدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي مۇخبىر ئۈچ نەپەر، مۇدىر مۇخبىر سەككىز نەپەر. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا شىنجاڭ دائىرىسىدىكى مۇھىم يېڭىلىق، سۈرەتلىك ئاخبارات ۋە ھەر خىل ئۇچۇرلارنى خەۋەر قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ھەمدە شىنخۇا باش ئاگېنتلىقى ئارقىلىق مەركەزنى پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە ئىچكى

ئاخبارات ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. شىنجاڭ شۇبىسىنىڭ مۇخبىرلىرى ئەمەلىيەتكە، ئاساسىي قاتلاغا، ئامما ئاخبارىغا چوڭقۇر چۆكۈپ مۇخبىرلىق قىلىش ئىستىلىدا، ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلىش، چېگرا رايون ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئاخباراتلارنى قەزىتا چىڭ تۇرۇپ، ۋەتەنىمىز چېگرا رايونىنىڭ يېڭى قىياپىتى ۋە يېڭى ئۆزگىرىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈردى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭ ئاخبارات تەرەققىيات شىركىتى، شىنجاڭ ئاخبارات ئۆچۈرلىرى مەركىزىي، شىنجاڭ ئۇن- مىن مەركىزىي، «پايدىلىنىش خەۋەرلىرى» نىڭ شىنجاڭ ئېلان- چىلىق تارمىقىنى قۇردى، ۋىلايەت، نازارەت، ناھىيە - باشقارما ۋە بۆلۈم دەرىجىلىك رەھبىرىي كادىرلار پايدىلىنىدىغان بىر يۈرۈش ئىچكى ژۇرناللارنى نەشر قىلدى.

جۇڭگو ئاخبارات ئاگېنتلىقى شىنجاڭ شۇبىسى جۇڭگو ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ شىنجاڭدا قۇرغان ئاخبارات - خەۋەرلەر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جىنىيىن يولى ئاخبارات بىناسىنىڭ 7 - قەۋىتىدە. 1995 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. ئاساسىي مەقسىتى: ۋەتەنپەرۋەرلىك تەشۋىقات فاكتىلىرىدا چىڭ تۇرۇپ، مەۋقەنى شىنجاڭغا قويۇپ، جۇڭگونىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مۇۋاپىقىيەتلىرىنى ئىجابىي تەشۋىق قىلىش. 1992 - يىلى 8 - ئايدىن (تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتقان ۋاقىت) 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 2210 پارچە ئاخبارات ماقالىسى، 1756 پارچە سۈرەت تارقاتتى. بۇ ئورگىنال ۋە سۈرەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى جۇڭگونىڭ تەۋەن، شياڭگاڭ، ئاۋمېن رايونى ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، جەنۇبىي شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسى، غەربىي ياۋروپا ۋە ياپونىيەدىكى ئاخبارات ۋاستىلىرى تەرىپىدىن ئىشلىتىلدى. 31 مائەتلىك مەخسۇس تېمىدىكى تېلېۋىزىيە فىلىمى ئىشلىدى، بىر قىسمى ئامېرىكىنىڭ نيۇ يورك شەھىرىدىكى خەنزۇچە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، ياۋروپادىكى خەنزۇچە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ۋە سىنگاپور، فىلىپپىن قاتارلىق دۆلەتلەردىكى تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىدا كۆرسىتىلدى. يەنە ئامېرىكىدا چىقىدىغان «مۇھاجىرلار گېزىتى»، فرانسىيىدە چىقىدىغان «ياۋروپا ۋاقىت گېزىتى»، كانادادا چىقىدىغان «بۈگۈنكى جۇڭگو»، «يەر شارى ۋاقىت گېزىتى» قاتارلىق گېزىت- ژۇرناللاردا «شىنجاڭغا نەزەر» دېگەن مەخسۇس ئىستوندا بېسىلدى. 2005 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭدىكى ھازىر ئەڭ چوڭ بولغان ئاخبارات تورى تەسىس قىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى كەڭ تەشۋىق قىلىندى. بۇ ئاگېنتلىقتا ھازىر 11 ئادەم بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى ئىككى نەپەر.

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، شىبە يېزىقلىرىدا كىتاب، ژۇرنال نەشر قىلىدىغان ئۇنۋېرسال نەشر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر. 1951 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: پەلسەپە، سىياسەت، قانۇن، ئىقتىساد، تارىخ جەھەتتىكى تەتقىقات ئەسەرلىرى، لۇغەت ۋە قورال كىتابلار؛ فاكتجېن - سىياسەتلەر ۋە ئېقىم مەسىلىلىرى تەشۋىقاتىغا دائىر ئوقۇشلۇقلار؛ پارتىيە تارىخى، پارتىيە قۇرۇلۇشى نەزەرىيىسى جەھەتتىكى ئوقۇشلۇقلار ۋە يەرلىك يازغۇچىلارنى ئاساس قىلغان بۇ- گۈنكى زامان ۋە ھازىرقى زامان ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى، ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت تەقرىزچىلىكىگە دائىر مەخسۇس ئەسەرلەر. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، شىبە تەھرىر بۆلۈملىرى، ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلارنى تارقىتىش بۆلۈمى، خەنزۇچە كىتابلارنى تارقىتىش بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىنغان. نەشرىيات قۇرۇلغاندىن باشلاپ 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، جەمئىي 20 مىڭ خىلدىن ئارتۇق ھەر خىل كىتاب نەشر قىلىندى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار %70تىن كۆپىنى تەشكىل قىلىدۇ، تەخمىنەن 450 مىليون پارچە كىتاب تارقىتىلدى. 1993 - يىلىدىن بۇيان، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «ئويغانغان زېمىن»، «يېڭى مانجۇچە - خەنزۇچە لۇغەت» دېگەن ئوچ كىتاب دۆلەت كىتاب مۇكاپاتى- نى بويىچە نامزات مۇكاپاتىغا، «ماركس - ئېنگېلىسنىڭ ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىدىيىسى ھەققىدە» قاتارلىق تۆت كىتاب مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىغا، «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە لۇغەت» قاتارلىق يەتتە كىتاب جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتىغا، «قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» قاتارلىق 17 كىتاب جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا، «زوزۇڭتاڭ ۋە شىنجاڭ» قاتارلىق 69 خىل كىتاب مەملىكەت خاراكتېرلىك ھەر خىل كىتاب مۇكاپاتلىرىغا ئېرىشتى. بۇ نەشرىيات 1995 - يىلى دۆلەت ئاخبارات- نەشرىيات ئىدا-

رىسى تەرىپىدىن ياخشى نەشرىيات بولۇپ باھالاندى. سابىق مۇئاۋىن نەشرىيات باشلىقى، باش تەھرىر جالال يېخەن 2 ـ نۆۋەتلىك ئالاھ ئالىي نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتىغا تىغا ئېرىشتى، ئۇچ كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوتتۇرا ياش، ياش تەھرىر مۇكاپاتىغا، بىر كىشى مەملىكەت بويىچە 100 ياخشى نەشرىياتچى دېگەن نامغا، سەككىز كىشى دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس دېگەن نامغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 300 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تەھرىرلەر 197 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكەنلەر 53 نەپەر.

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرگە دائىر ئوقۇشلۇقلارنى نەشر قىلىدىغان كەسپىي نەشر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى غالىبىيەت يولى 109 ـ نومۇر. 1956 ـ يىلى 4 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى ئىدى، 1985 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق يېزىقلىرىدا كىتاب، ژۇرنال نەشر قىلىدۇ. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرنى ئوبيېكت قىلغان سىياسىي ـ ئىدىيە ـ ئەخلاق تەربىيىسى جەھەتتىكى ئوقۇشلۇقلار؛ بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى، چاتما رەسىم، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ئوقۇشلۇقلىرى ۋە ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر خىزمىتى، ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلىشىگە دائىر كونسۇلتاتسىيە ئوقۇشلۇقلىرى. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق تەھرىر بۆلۈملىرى ۋە تارقىتىش بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىنغان. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 5000 خىلدىن ئارتۇق ھەر خىل كىتاب نەشر قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار 73% تەن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. يېقىنقى يىللاردا نەشر قىلىنغان «كىچىك ئوقۇرمەنلەرگە» دېگەن كىتاب جۈملىگو كىتاب مۇكاپاتىغا، «قانۇن ۋە تۇرمۇش» دېگەن كىتاب جۈملىگو ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1997 ـ يىلى دۆلەت ئاخبارات ـ نەشرىيات مەھكىمىسى تەرىپىدىن ياخشى نەشرىيات بولۇپ باھالاندى، بىر كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوتتۇرا ياش، ياش تەھرىر دېگەن نامغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 103 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تەھرىر 58 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانىغا ئېرىشكەنلەر 22 نەپەر.

شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى پەن ـ تېخنىكا، سەھىيىگە دائىر ئوقۇشلۇقلارنى نەشر قىلىدىغان كەسپىي نەشر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى لوڭچۈەن يولى 66 ـ نومۇر. 1990 ـ يىلى 7 ـ ئايدا سابىق شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى ئاساسىدا قۇرۇلغان. سابىق پەننى ئومۇملاشتۇرۇش نەشرىياتى، خەلق قاتناش نەشرىياتى، خەلق تەتقىقاتى نەشرىياتى، خەلق ئەمگەك نەشرىياتىنىڭ شىنجاڭدا تەسىس قىلغان شۆبە نەشرىياتلىرى، تەھرىر بۆلۈملىرىنىڭ كەسپىي مۇشۇ نەشرىياتقا قوشۇۋېتىلدى، پەن ـ تېخنىكا (K) ۋە سەھىيە (W) دىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەشكىل قىلىندى. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل ۋە قىرغىز يېزىقلىرىدا ھەر خىل پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە ئوقۇشلۇقلىرىنى نەشر قىلىدۇ. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: يېزا پەن ـ تېخنىكىسىغا دائىر ئوقۇشلۇقلارنى مۇھىم نۇقتا قىلىدۇ، يەرلىك ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا مەخسۇس ئەسەرلىرى ۋە پەن ـ تېخنىكىغا دائىر قورال كىتابلار، سەھىيە، ساقلىقنى ساقلاشقا دائىر ئەسەرلەر، پايدىلىنىش كىتابلىرى، تېببىي ئۇنۇملۇق ۋە ئوتتۇرا تېخنىكومىلرىنىڭ دەرسلىكىلىرىنى تاللاپ نەشر قىلىدۇ. قاتناش، ئەمگەك، تەنتەربىيە، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەھەتتىكى سىياسەت، قانۇن ـ نىزام، نەزەرىيە ئەسەرلىرى، ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم دەرسلىكلىرى ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى تەربىيىلەشكە دائىر دەرسلىكلەرنى ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىدۇ. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 4000 خىلدىن ئارتۇق ھەر خىل كىتاب نەشر قىلدى. «شىپاگەرلىك بايان» (قازاقچە) دېگەن كىتاب دۆلەت كىتاب مۇكاپاتىغا، «شىنجاڭنىڭ قەدىمكى ئېكولوگىيىلىك جۇغرافىيىلىك توپى ھەققىدىكى يېڭى بايقاش ۋە تەتقىقات» (خەنزۇچە) دېگەن كىتاب جۈملىگو كىتاب مۇكاپاتىغا، «شىنجاڭ ئۆسۈملۈك كاتالوگى» قاتارلىق تۆت خىل كىتاب جۈملىگو ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ نەشرىيات 1995ـ، 1997 ـ، 1999 ـ يىللىرى ئۈچ قېتىم دۆلەت ئاخبارات ـ نەشرىيات مەھكىمىسى تەرىپىدىن ياخشى نەشرىيات بولۇپ باھالاندى. 1997 ـ يىلى شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە نەشرىياتى (K) غا دۆلەت ئاخبارات ـ نەشرىيات

مەھكىمىسى، ئەمگەك ـ كادىرلار مىنىستىرلىقى «مەملىكەت بويىچە ئاخبارات ـ نەشرىيات سىستېمىسىدىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى. سادىق موسا 6 ـ نۆۋەتلىك ئەلگە ئالىي نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يەنە، بىر كىشى مەملىكەت بويىچە 100 پاخشى نەشرىياتچى دېگەن نامغا، ئىككى كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوتتۇرا ياش، ياش تەھرىر دېگەن نامغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 180 كىشىگە يەتتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئېرىشكىنى 29 نەپەر.

شىنجاڭ گۇزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى گۇزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت كىتابلىرى، ژۇرناللىرىنى نەشر قىلىدىغان كەسپىي نەشر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 118ـ نومۇر. 1985 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى شىنجاڭ بەدىئىي فوتو سۈرەت نەشرىياتى ئىدى، 1990ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: رەسىملىك توپلام، چاتما رەسىم، بايرامىلىق رەسىم، ئاسما كالېندار، تەشۋىقات رەسىمى، رەسىم، ھۆسنخەت قاتارلىق گۇزەل ـ سەنئەت، فوتو سۈرەت ئوقۇشلۇقلىرى، گۇزەل ـ سەنئەت، فوتو سۈرەت نەزەرىيىسى، ماھارىتى ۋە گۇزەل سەنئەت، فوتو سۈرەتكە دائىر قورال كىتابلار. بۇ نەشرىيات قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 2000 خىلدىن ئارتۇق كىتاب نەشر قىلىدى. «ئۇيغۇر دولان مۇقامى» (ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە) دېگەن كىتاب دۆلەت كىتاب مۇكاپاتى بويىچە نامزات مۇكاپاتىغا، «جۇڭگو گۇزەل ـ سەنئەت تۈرلىرى توپلىمى. جۇڭگو شىنجاڭ تام رەسىملىرى توپلىمى» (خەنزۇچە ـ ئىنگلىزچە) مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇشى مۇكاپاتى» غا، «شىنجاڭ پۈللىرى» قاتارلىق ئۇچ كىتاب جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 46 نەپەرگە يەتتى، ئالىي دەرىجىلىك سەككىز نەپەر.

ئىلى خەلق نەشرىياتى قازاقچە كىتاب نەشر قىلىشنى ئاساس قىلىدىغان ئۇنىۋېرسال نەشرىيات. ئادرېسى: كۆيتۈن شەھىرى بەيجىڭ كوچىسى 14ـ نومۇر. 1977 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلغان. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: قازاق بېزىقىدا ئىدىيە، سىياسىي، پەن، مەدەنىيەت تۈرىدىكى كىتابلارنى نەشر قىلىدۇ. قازاق تەھرىر بۆلۈمى، خەنزۇ تەھرىر بۆلۈمى، تارقىتىش بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىنغان. نەشرىيات قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 800 خىلدىن ئارتۇق كىتاب نەشر قىلدى. «ئۇڭچى كۆنبى» (قازاقچە) دېگەن كىتاب دۆلەت كىتاب مۇكاپاتى بويىچە نامزات مۇكاپاتىغا، «قازاق شەجەرىسى» جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 129 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تەھرىر 36 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكىنى بەش نەپەر.

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى ئۇيغۇر بېزىقىدىكى كىتابلارنى نەشر قىلىشنى ئاساس قىلىدىغان ئۇنىۋېرسال نەشرىيات. ئادرېسى: قەشقەر شەھىرى تار يولى 14 ـ نومۇر. 1981 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: ئۇيغۇر بېزىقىدا ئىدىيە، سىياسىي، پەن ـ مەدەنىيەت تۈرىدىكى ھەر خىل كىتابلارنى، خەنزۇ بېزىقىدا ياكى ئۇيغۇر بېزىقىدا مىللەتلەر مەسىلىسى تەتقىقاتىغا دائىر ئەسەرلەرنى، مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە، ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى ئوقۇيدىغان خەنزۇچە كىتابلارنى نەشر قىلىدۇ. نەشرىيات قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 1000 خىلدىن ئارتۇق كىتاب نەشر قىلدى، «سەرسان روھ» دېگەن كىتاب جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «ئاھ، ياشلىقىم» قاتارلىق كىتابلار جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر بېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 162 نەپەرگە يەتتى، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكىنى توققۇز نەپەر.

قىزىلسۇ قىرغىز نەشرىياتى قىرغىزچە كىتاب نەشر قىلىشنى ئاساس قىلىدىغان ئۇنىۋېرسال نەشرىيات. ئادرېسى: ئاتۇش شەھىرى پامىر يولى 28ـ نومۇر. 1982 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قۇرۇلغان. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: قىرغىز بېزىقىدا ھەر خىل كىتابلارنى نەشر قىلىدۇ؛ خەنزۇ ياكى ئاز سانلىق مىللەت بېزىقىدىكى مىللەتلەر مەسىلىسى تەتقىق قىلىنغان ئەسەرلەر ۋە مىللىيچە ئالاھىدىلىككە ئىگە، قىرغىز ئو-

قۇرمەنلىرى ئوقۇيدىغان خەنزۇ يېزىقىدىكى كىتابلار. نەشرىيات قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 300گە يېقىن كىتاب نەشر قىلدى، «قىرغىز خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى» ناملىق قىسقىچە ئەۋزالى» دېگەن كىتاب مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى 26 نەپەرگە يەتتى، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكىنى ئىككى نەپەر.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى ئالىي مەكتەپ دەرسلىكلىرى ۋە پايدىلىنىش ئوقۇشلۇقلىرىنى نەشر قىلىدىغان كەسپىي نەشر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى غالىبىيەت يولى 14 ـ نومۇر. 1986 ـ يىلى 11 ـ ئايدا قۇرۇلغان. كىتاب چىقىرىش دائىرىسى: ئۇز مەكتىپىدە تەسىس قىلىنغان پەن تۈرى، كەسىپ، دەرسلەر ئېھتىياجلىق بولغان دەرسلىك، ئوقۇ ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىدىغان ماتېرىياللار، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش قورال كىتابلىرى، ئۇز مەكتىپىنىڭ ئاساسلىق كەسپىي نىشانى بىلەن بىردەك بولغان ئىلمىي ئەسەرلەر، تەرجىمە ئەسەرلەر؛ ئالىي مەكتەپ ئوقۇتۇش ئېھتىياجىغا ئۈيغۇن كېلىدىغان ئاممىباب سىياسىي نەزەرىيە ئوقۇشۇلۇقلىرى. ئۈيغۇر تەھرىر بۆلۈمى، خەنزۇ تەھرىر بۆلۈمى، تارقىتىش بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىنغان. نەشرىيات قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 1000 خىل كىتاب نەشر قىلدى، «كۆسەن تاش ئۆڭكۈرلىرى» دېگەن كىتاب جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى، «قازاقلارنىڭ مەدەنىيەت تارىخى» دېگەن كىتاب مەملىكەت بويىچە ئالىي مەكتەپ فىلولوگىيە ئىلمىي مۇكاپاتىغا ئېرىشتى، «غەربىي رايون تارىخى ۋە جۇغراپىيىسى» قاتارلىق ئىككى كىتاب مەملىكەت بويىچە ئالىي مەكتەپلەر مۇنەۋۋەر ئىلمىي ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى 33 نەپەرگە يەتتى، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكىنى ئالتە نەپەر.

شىنجاڭ ئۇن ـ سىن نەشرىياتى ئۇن ـ سىن بۇيۇمى نەشر قىلىدىغان كەسپىي نەشر ئورگىنى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى ئىتتىپاق يولى 84 ـ نومۇر. 1984 ـ يىلى قۇرۇلغان. شىنجاڭنىڭ مىللىي مۇزىكا، ناغشا ـ ئۇسۇلىنى گۇللەندۈرۈشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ جېنى بولغان AT «ئون ئىككى مۇقام» پلاستىنكىسىنى رەتلەپ نەشر قىلدى، مەدەنىيەت مىراسى بولغان AT «12 ناغرا كۈيى» نى قۇنتۇزۇڭدى ۋە نەشر قىلدى، بىر قاتار AT، CD ، VCD پلاستىنكىلىرى — «يېپەك يولى ناخشىلىرى» ناملىق دۇردانىلىرى» ۋە «غەربىي يۇرت مۇزىكا دۇردانىلىرى» نى نەشر قىلدى. MTV «ئالا گۈزەل جاي يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ» مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئۈتكۈزگەن چوڭ مۇسابىقىدە مىس مېدالغا ئېرىشتى؛ ئۈيغۇر ئۈرپ ـ ئادەتلىرىگە دائىر مەدەنىيەت تۈرىدىكى «ئالتۇن قەشقەر» دېگەن مەخسۇس فىلىم ۋە قازاقلار ياشىغان جايلارنىڭ مەنزىرىسى سۈرەتلەنگەن «ئىلى دەرياسىدىن ھاسىل بولغان خىيالىلار» دېگەن بەدىئىي فىلىم ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا سىنجۇندە ئۈتكۈزۈلگەن خەلقئارا تېلېۋىزىيە بايرىمىدا «ئالتۇن مۇشۇكچىيىق» مۇكاپاتىغا ۋە مەملىكەت بويىچە ئۈتكۈزۈلگەن تېلېۋىزىيە مۇسابىقىسىدە «ئالتۇن كۆۋرۈك» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «يېپەك يولى ناخشىلىرىنىڭ دۇردانىلىرى» ، «يېپەك يولى مۇزىكىلىرىنىڭ دۇردانىلىرى» ئاخبارات ـ نەشرىيات باش مەھكىمىسى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر تېما دەپ باھالاندى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى 37 نەپەرگە يەتتى، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكىنى بىر نەپەر.

شىنجاڭ ئېلېكترون نەشرىياتى مەدەنىيەت، ماتارىپ، پەن ـ تېخنىكا تۈرىدىكى ئېلېكترون نەشر بۇيۇملىرىنى نەشر قىلىدىغان كەسپىي نەشرىيات. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىخۇڭ يولى 118 ـ نومۇر. 1998 ـ يىلى قۇرۇلغان. CD—ROM «پارلاق 50 يىل، شىنجاڭ» دېگەن دېسكا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەرىپىدىن دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىغا سۇغا قىلىنغان مۇنەۋۋەر تۈر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى ئالتە نەپەرگە يەتتى، ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكىنى بىر نەپەر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ چوڭ تىپتىكى كىتاب تارقىتىش كارخانىسى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى 4 ـ نومۇر. 1950 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ دىخۇا شۆبىسى ئىدى، 1955 ـ يىلىدىن باشلاپ ھازىرقى نامى قوللىنىلدى. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرىنى ۋە ئۇزىنىڭ تىجارەت كەسپىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل. ھازىر 221 ئىش

چى ـ خىزمەتچىسى بار. بۇ كىتابخانا پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى 102 شىنخۇا كىتابخانىسىنى باشقۇرۇش، كەسىپكە يېتەكچىلىك قىلىش، ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش، مۇپەتتىش قىلىش، نازارەتچىلىك قىلىش، كادىرلارنى تەربىيىلەش قاتارلىق خىزمەتلەرنى زىممىسىگە ئالغان؛ تۇرلۇك دەرسلىك، كىتاب، ئۇن ـ سىن بۇيۇمى قاتارلىقلارنى توپ ۋە پارچە تارقىتىش كەسپىنى بېجىرىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى كىتابلارنى توپ تارقىتىش مەركىزىدىن ئىككىنچى قۇردى، بىرى خەنزۇ يېزىقىدىكى كىتابلارنى توپ تارقىتىش مەركىزى بولۇپ، 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان. بۇ مەركەز ئاساسلىقى مەملىكەت ئىچىدىكى نەشرىياتلار، كىتاب تارقىتىش ئورۇنلىرى نەشر قىلغان، تارقاتقان ھەر خىل خەنزۇچە كىتابلار (ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرى بۇنىڭ سىرتىدا)، مۇزىكا، ئۇن ـ سىن بۇيۇملىرىنى توپ تارقىتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەنە بىرى، ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى كىتابلارنى توپ تارقىتىش، سېتىش مەركىزى بولۇپ، 1998 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئىلگىرى ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى كىتابلار بۆلۈمى ئىدى. ئاساسلىقى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇرمەنلىرىگە مۇناسىپ كېلىدىغان ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، شىبە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ھەر خىل كىتاب، رەسىم ۋە ئۇن ـ سىن بۇيۇملىرىنى تارقىتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە چەت ئەل يېزىقىدىكى كىتابخانىمۇ بار.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك شىنخۇا كىتابخانىسى شىنجاڭنىڭ مەركىزىدىكى چوڭ تېپتىكى كىتاب تارقىتىش كارخانىسى. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 346 ـ نومۇر. 1953 ـ يىلى قۇرۇلغان. 18 ئاساسىي قاتلام كىتابخانىسى بار، بۇلار ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى يەتتە رايون، ناھىيىگە تارقالغان، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى كىتاب سېتىۋېلىش مەركىزى، غەربىي شىمال كىتاب مەركىزى، ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى كىتابلارنى تارقىتىش مەركىزى، دەرسلىك تارقىتىش مەركىزى، توپ سېتىش شىركىتى چوڭ ۋە ئونتۇرا تېپتىكى كىتابخانىلار، قالغانلىرى كەسىپىي كىتابخانىلار ياكى ئونئوبرسال كىتابخانىلار، ماگىزىنىنىڭ ئومۇمىي تىجارەت كۆلىمى 1560 كۋادرات مېتىر. تىجارەت ئۈسۈلىدا پارچە سېتىشنى ئاساس قىلىدۇ، قوشۇمچە كىتاب، ئۇن ـ سىن بۇيۇمى، ئېلېكترون نەشر بۇيۇمىنى توپ تارقىتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ھەممىدىن بۇرۇن توردىكى كىتابخانىنى ئاچتى. پۈتۈن مەملىكەتتىكى 500دىن ئارتۇق نەشرىيات نەشر قىلغان خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، ئىنگلىز، ياپون يېزىقلىرىدا نەشر قىلىنغان كىتاب ۋە ئاۋازلىق ئوقۇشلۇقلارنى تارقىتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەنە ئۇرۇمچى رايونىدا 400دىن ئارتۇق باشلانغۇچ، ئونتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرى ۋە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىر قىسىم دەرسلىكلىرىنى تارقىتىش خىزمىتىنى زىممىسىگە ئالغان. يىلىق ئوبوروت قىلىنىدىغان كىتابلارنىڭ تۇرى 80 مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ. ئۇرۇمچى شەھەرلىك شىنخۇا كىتابخانىسى 1979 ـ يىلى بىر جايغا ئۆسمۈرلەر كىتابخانىسى ئاچتى، تىجارەت كۆلىمى 100 كۋادرات مېتىردىن ئاشىدۇ. بۇ كىتابخانا ئۆسمۈرلەر ئوقۇشلۇقلىرى، ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن بالىلار ئوقۇشلۇقلىرىنى تارقىتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. قوشۇمچە ئۆسمۈرلەرگە خاس ئۇن ـ سىن، ئېلېكترون نەشر بۇيۇملىرى ۋە بىر قىسىم مەدەنىيەت، ماۋارىپ تورىدىكى كىتابلارنى تارقىتىدۇ. تىجارەت قىلىدىغان نەشر بۇيۇم تۇرى 5000 خىلدىن ئاشىدۇ.

شىنجاڭ كىتابلارنى 2 ـ دەرىجىلىك توپ تارقىتىش بازىرى كوللېكتىپ، خوجىلىقى ئىگە. لىكتىكى تەستىقلىتىش ئارقىلىق كىتابلارنى 2 ـ دەرىجىلىك توپ تارقىتىش بازىرى. ئادرېسى: ئۇرۇمچى چاڭجىياڭ يولى 41 ـ نومۇر. 1995 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان. 2 ـ دەرىجىلىك توپ تارقىتىش كىتابخانىسىدىن جەمئىي 71ى بار، تىجارەت كۆلىمى 2200 كۋادرات مېتىر. 150 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، تىزىمغا ئالدۇرغان مەبلىغى 6 مىليون يۈەن. پۈتۈن مەملىكەتتىكى 500دىن ئارتۇق نەشرىيات نەشر قىلغان ھەر خىل كىتابلارنى تارقىتىدۇ، يىلدا 5 مىليون پارچىدەك كىتاب تارقىتىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق چەت ئەل يېزىقى كىتابخانىسى 1985 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي شىنخۇا يولى 14 ـ نومۇر. ئىلگىرى ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ چەت ئەل يېزىقىدىكى كىتابلار بۆلۈمى ئىدى. ئاساسلىقى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا نەشر قىلىنغان ھەر خىل چەت ئەل يېزىقىدىكى كىتابلار، دەرسلىكلەر، ھەر خىل تىل، مۇزىكا جەھەتتىكى ئۇنىڭ ئالغۇ، سىنئالغۇ لېنتىلىرى، بىر قىسىم خەنزۇچە كىتابلارنى تارقىتىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

تىجارەت ئۇسۇلىدا پارچە سېتىشنى ئاساس قىلىدۇ. 2000 ـ يىلى كىتاب سېتىش سوممىسى 2 مىليون 430 مىڭ يۈەن بولدى.

«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» چوڭ تىپ- لىق كلاسسىك يۇرۇشلۇشكەن كىتاب. باش تەھرىرى لىيۇبىڭ، جالال خوجاچاۋ، بۇ ئەسەرلەرنى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىلىدىن كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى ئىلىم ساھەسىدىكى مۇتەخەس- سىس، ئالىملارنى كەڭ تۈردە ئۇيۇشتۇرۇپ، چوڭقۇر قىزىش، توپلاش، رەتلەش ئاساسىدا تاللاپ تۈزۈپ، تەرجىمە قىلىپ چىققان. خەنزۇچە نوسخىسىدىن ئون يۇرۇش نەشر قىلىش پىلانلانغان. بۇنىڭ ئىچىدىكى يە- راق قەدىمكى زامانىدىن ئىلىنغۇت خانلىقى دەۋرىگىچە بولغان ئاربلىقتىكى ئەسەرلەر، قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىگە مەنسۇپ ئەسەرلەر، چاغاتاي تىلىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىگە مەنسۇپ ئەسەرلەر ۋە ئوتتۇرا قەدىمكى زامان بىلەن يېقىنقى زامانغا مەنسۇپ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى (1 ـ قىسىم) چاغاتاي تىلىنىڭ كېيىنكى دەۋرىگە مەن- سۇپ ئەسەرلەر (1 ـ قىسىم) 1995 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقى مەزگىلىدە نەشر قىلىندى. توپلامغا ھەر- قايسى زامانلاردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دۇردانىلىرى مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن، ئوخشاش بولمىغان دەۋرلەر- دىكى ئۇيغۇر ئەدەبىيات پېشۋالىرىنىڭ نادىر ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن، ئوخشاش بولمىغان ئەدەبىيات تېمىلە- رى ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى بېرىلگەن بولۇپ، چوڭ- قۇر ئىدىيىۋى مەزمۇن ۋە يۇكسەك بەدىئىي تەسىرلەندۈ- رۈش كۈچىگە ئىگە، بۇنى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تەرەق- قىيات تارىخى دېيىشكە بولىدۇ. توپلامدا ھەربىر ئاپ- تونۇمنىڭ ھاياتى، ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكى ۋە كېيىنكى ئەدەبىيات تەرەققىياتىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ئوبيېكتىپ ۋە ئىخچام شەرھلەنگەن.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» ئۇيغۇرلارنىڭ يىرىك كلاسسىك مۇزىكىسى. XVI ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى يەركەن خانلىقى دەۋرىدە شەكىللەنگەن. XX ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993 ـ يىلى 12 ـ ئايدا (خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە) نەشر قىل- غان. شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى ئۇستاز تۇردى ئاخۇن ئورۇنلىغان مۇقام ئون لېنتىسى ئاساسىدا يېگىۋاشتىن رەتلەپ، ئېيتىپ، ئۇنىتالغۇغا ئېلىپ نوتىلاشتۇرۇپ چىققان. راك، چەبىيات، مۇشاۋىرەك، چارىگاھ، پەن- جىگاھ، ئۇزھال، ئەجەم، ئوشاق، بايات، ناۋا، سە- گاھ، ئىراق قاتارلىق ئون ئىككى مۇقامدىن تەركىب تاپقان، بەش سىزىقلىق نوتىسى ۋە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە تېكىستى بېرىلگەن. ھەربىر مۇقام چوڭ نەغمە، داستان ۋە مەشرەپتىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن، ھەربىر قىسىم يەنە بىرنەچچە مۇزىكىدىن تەشكىل قىلىنىدۇ. كىتابقا ئۇيغۇر خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كەلگەن 320 كۈي ۋە 2492 مىسرا ناخشا تېكىستى رەتلەپ، توپلاپ كىرگۈ- زۈلدى، ئۇيغۇرلار تارىخىدىكى مەشھۇر ئەدىبلەرنىڭ شېئىر ـ نەزمىلىرى بېرىلدى، بەزى تەكرار بولۇپ قالغان ۋە مۇزىكا ئۇدارىغا چۈشمەيدىغان ناخشا تېكىست- لىرى چىقىرىپ تاشلاندى، شۇنداق قىلىپ 12 مۇقام- نىڭ ناخشا تېكىستى تېخىمۇ تۇراقلاشتى ۋە بېيىدى.

«يىپەك يولى تەتقىقاتى مەجمۇئەسى» چوڭ تىپتىكى مەجمۇئە. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993 ـ يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلغان. مەجمۇئەدە قەدىمكى يە- چەك يولى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تارىخ، ئارخېئو- لوگىيە، مىللەت، ئىنسانشۇناسلىق، دىن، سەنئەت، مەدەنىيەت، ئەدەبىيات، ئۆرپ ـ ئادەت، نوپۇس، پەن- تېخنىكا ئالماشتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىلمىي تەتقىقاتلىنىڭ ئەڭ يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرى سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلىدۇ. بۇ مەجمۇئە 50 توم نەشر قىلىنىش پىلانلانغان. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە «يىپەك يولى ئۇستىدىكى ئارخېئولوگىيىلىك تەتقىقات»، «يىپەك يولى مەنئىتى ھەققىدىكى تەتقىقات»، «يىپەك يولى تاش رەسىملىرى تەتقىقاتى»، «يىپەك يولى- دىكى قەدىمكى ئاھالە، ئىرق، ئىنسانشۇناسلىق تەتقىقا- تى»، «يىپەك يولىدىكى تىبابەت ئىلمى بويىچە ئالماش- تۇرۇش ھەققىدىكى تەتقىقات»، «يىپەك يولىدىكى يا- لاق تاش ئادەملىرى ھەققىدىكى تەتقىقات»، «يىپەك يولى- دىكى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ھەققىدىكى تەتقىقات»، «يىپەك يولى ۋە كۆسەن تارىخى مەدەنىيىتى»، «يىپەك يولى ۋە شەرقىي چاغاتاي خانلىقى تارىخى ھەققىدىكى تەتقىقات» قاتارلىق توپلاملار نەشر قىلىندى. 1994 ـ يىلى 11 ـ ئايدا «يىپەك يولى تاش رەسىملىرى تەتقىقا- تى» دېگەن تومى 8 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتى- غا ئېرىشتى.

«غەربىي يۇرتنى ئېكسپېدىتسىيە قىلىش، تەكشۈرۈش مەجمۇئەسى» چوڭ تىپتىكى مەجمۇ-

ئە. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997 ـ يىلىدىن ئېتىبا-رەن نەشر قىلىشقا باشلىغان، 60 خىلدىن ئاتوق نەشر قىلىنىش پىلانلانغان. مەملىكەت سىرتىدىكى غەربىي يۇرتنى ئېكسپېدىتسىيە قىلغۇچى، سايياھەتچى سۆزەن-ھېدىن، ستەين، بۆش، لۇكوك، گرنېۋېغال، لاتمور، كوزلوف، پىرژېۋالىسكىي، دوتربي، پول قاتارلىقلار يازغان غەربىي يۇرت سايياھەت خاتىرىسى، تەكشۈرۈش دوكلاتى، ئىلمىي ئەسەرلەر تەرجىمە قىلىنىپ تونۇشتۇ-رۇلىدۇ. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە «لوپنورنىڭ سىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش»، «يىپەك يولى»، «ئاسىيا كىندىكىدە ئېلىپ بېرىلغان سەككىز يىللىق ئېكسپېدىتسىيە»، «جۇرۇيچاۋنىڭ غەربكە سايياھەت خا-تىرىسى»، «شىنجاڭنىڭ يەر ئاستى مەدەنىيەت بايلى-قى»، «قەشقەرگە قايتا سەپەر»، «غەربىي يۇرتنى تەك-شۈرۈش ۋە تەتقىقات»، «غەربىي يۇرتنى تەكشۈرۈش ۋە تەتقىقاتنىڭ داۋامى»، «كۆچمە كۆل»، «موڭغۇللار ۋە ئىلاھ»، «شىنجاڭنى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈ-رۈش»، «دېلومات رەپىقىسىنىڭ ئەسلىمىسى» قاتار-لىق 12 توم نەشردىن چىقتى ۋە مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدا كەڭ تەسىر قوزغىدى.

«كۆسەن تاش ئۆڭكۈرلىرى» قەدىمكى مەدە-نىيەت تەتقىق قىلىنغان مەخسۇس ئەسەر. خەن شىياڭ، جۇ يىڭرۇڭلار يازغان، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرە-ياتى 1990 ـ يىلى 12 ـ ئايدا نەشر قىلىپ تارقاتقان. بۇ كىتابتا كۆسەن تاش ئۆڭكۈرلىرىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى، ئۆزىدۇقا كېلىشتىكى ئارقا كۆرۈنۈشى، تاش ئۆڭكۈرىنىڭ قۇرۇلۇش شەكلى، تام رەسىملىرىنىڭ مەزمۇنى، يازما خاتىرىلەر تۇنجى قېتىم ئەملىي ماتې-رىياللار ئارقىلىق سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلغان. تاش ئۆڭكۈر بىلەن يىپەك يولى، كۆسەن تاش ئۆڭكۈرلىرى بىلەن گرېتسىيە، ئىران، قەندىھار، گۈپتا، ھىندىس-تان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مۇپەسسەل تەھلىل قىلىنغان، يەنە كۆسەن تاش ئۆڭ-كۈرلىرى ھەققىدىكى بەزى تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتـ-قان، يەنمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىشقا ئەرزىيدىغان مەسىلىلەر ھەققىدە مۇئەللىپنىڭ كۆزقاراشلىرى ئوتتۇ-رىغا قويۇلغان. كىتابقا تاش ئۆڭكۈرده تارتىلغان 179 پارچە رەڭلىك سۈرەت، 21 پارچە خەرىتە (تاش ئۆڭ-كۈرلەرنىڭ جايلىشىش خەرىتىسى ۋە تەكشى يۈزى خە-رىتىسى) بېرىلگەن. بۇ كىتاب جۇڭگو ئاز سانلىق مىل-لەت بېزىقىدىكى كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«جۇڭگو شىنجاڭ تام رەسىملىرى» چوڭ تېپتىكى بەدىئىي فوتو سۈرەت توپلىمى، «جۇڭگو گۈ-زەل ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ئومۇمىي تۈرى» نىڭ بىر خىلى. «جۇڭگو شىنجاڭ تام رەسىملىرى» نى تۈزۈش ھەيئىتى تۈزگەن، شىنجاڭ گۈزەل ـ سەنئەت فوتو ـ سۈرەت نەشرىياتى، تەيۋەن خەلق گۈزەل ـ سەنئەت نەشرىياتى، لياۋنىڭ گۈزەل ـ سەنئەت نەشرىياتى 1995ـ يىلى6 ـ ئايدىن 1989 ـ يىلى 10 ـ ئايغىچە بىرلىشىپ نەشر قىلغان. پۈتۈن كىتاب ئالتە توم، جۈملىدىن مەشھۇر قىزىل مىڭئۆيى بىلەن تېتىر مىڭئۆ-يىنىڭ ئۈچ توم، قۇم تۈرا تاش ئۆڭكۈرىنىڭ بىر توم، سىمسىم تاش ئۆڭكۈرىنىڭ بىر توم. تۈرپان رايونىدىكى بېزەكلىك تاش ئۆڭكۈرى، تۈيۈق تاش ئۆڭكۈرىنىڭ بىر توم. ھەربىر تومغا 200 پارچە ئەتراپىدا سۈرەت، 70 مىڭ خەتلىك سۈرەت چۈشەندۈرۈشى ۋە ئىلمىي ماقالە كىرگۈزۈلگەن. تېكىستى خەنزۇچە، ئىنگلىزچە بېرىل-گەن. بىرمۇنچە تاش ئۆڭكۈرلەردىكى تام رەسىملىرى تۇنجى قېتىم ئېلان قىلىنغان. كىتابتا ئەپسى سۈرەت ۋە سۈرەت چۈشەندۈرۈشلىرى، ئىلمىي ماقالىلەر ئارقە-لىق ئوقۇرمەنلەرگە ھەربىر تام رەسىمى بار ئۆڭكۈر، ئۆڭكۈردىكى ئورنى، ئىپادىلەنگەن مەزمۇن، تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، رەسىملەرنىڭ سىزىلىش ماھارىتى، بەدىئىي ئۇسلۇبى ۋە دىن، مىللەت، مەدەنىيەتكە ئالاقە-دار مەسىلىلەر تونۇشتۇرۇلىدۇ، قەدىمكى كۆسەن، ئە-دىقوت قاتارلىق جايلاردىكى ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەر-گە مەنسۇپ ئەپسى تام رەسىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ مەدەنە-يەت، ئېستېتىك قىممىتى مەركەزلىك تونۇشتۇرۇ-لۇپ، شىنجاڭنىڭ قەدىمكى شەرق بىلەن غەربنىڭ مەدە-نىيەت ـ سەنئەت ئالماشتۇرۇشىدا ئويناغان كۆۋرۈك-لۈك رولى جانلىق نامايان قىلىنىدۇ. بۇ كىتاب 1995ـ يىلى پۈتۈن مەملىكەت مەنبۇي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى-نىڭ «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى.

«قازاق گۈل ـ نەقىشلىرى» ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق «قازاق گۈل ـ نەقىشلىرى» تەھ-رىر ھەيئىتى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980ـ يىلى 1ـ ئايدا نەشر قىلغان (خەنزۇچە، قازاق-چە). قازاق گۈل ـ نەقىشلىرى قازاق مەدەنىيەت مە-راسلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. دوپپا، كىيىم-كېچەك، زىننەت بۇيۇملىرى، كىگىز ئۈي، شىرداق، زىلچا، ئېگەر ـ جابدۇقتىن باشلاپ ھەر خىل تۇمۇر، ياغاچ بۇيۇم قاتارلىق تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە ئىشلەپچە-قىرىش سايمانلىرىغىچە، كۆپسۈنچىسى ئەپسى گۈل ـ نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن. بۇ گۈل ـ نەقىشلەر خاس مىللىي ئۇسلۇب ۋە قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە بو-

لۇپ، قازاق خەلقىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە گۈزەل تۇرمۇش ئۇسۇلىنى جانلىق نامايان قىلىپ بېرىدۇ.

«جۇڭگو. شىنجاڭ» چوڭ تېپىكى فوتو سۈرەت توپلىمى. «جۇڭگو. شىنجاڭ» سۈرەتلىك توپلام تەھرىر ھەيئىتى، شىنجاڭ چەت ئەللەر بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتى تەھرىرلىگەن. تۈزۈر داۋاملىق مەسلىھەتچى، فىلىك داجىن، لىياڭ گويياڭ، ماۋ دېخۇالار باش مۇھەررىر بولغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى بىلەن شياڭگاڭ مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ نەشرىياتى 1989 ـ يىلى 9 ـ ئايدا نەشر قىلغان، كىيىم كۆپ قېتىم قايتا نەشر قىلىندى. مەزمۇنى تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تاغ ـ ئېقىنلارنىڭ يەر شەكلى ۋە مەنزىرىسى؛ يېپەك يولىدىكى قەدىمكى ئاسارەتىقىلەر؛ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى؛ شىنجاڭنىڭ گۈزەللىكى، بايلىقىنى نامايان قىلىدىغان مەنزىرە ۋە نەرسىلەر. كىتابقا جەمئىي 1000غا يېقىن سۈرەت ھەم خەنزۇچە، ئىنگلىزچە چۈشەندۈرۈش بېرىلگەن.

«تۇركىي تىللار دىۋانى» نىڭ تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىشى ئەسلىي نۇسخىسى تۈرك تىلىنى ئەرەب يېزىقىدا يېزىش شەكلىدە يېزىلغان. كىتابقا جەمئىي 7500 سۆز بېرىلگەن. «تۇركىي تىللار دىۋانى»نى تەرجىمە قىلىپ بېكىتىش گۈرۈپپىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1984 ـ يىلى 5 ـ ئايغىچە نەشر قىلغان. لۇغەتتە سۆز مەنىلىرىگە تەبىر بېرىشتە مول مىساللار كەلتۈرۈلگەن، زور مىقداردىكى تۇراقلىق ئىبارىلەر، ماقالىلەر، تەمسىللەر، خەلق قوشاقلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ھەرقايسى تۈرك قەبىلىلىرىنىڭ ئىجتىمائىي تارىخى، سىياسىيسى، ئىقتىسادىي، ئەدەبىيات ـ سەنئىتى، ئەقىدە ـ ئەخلاقى، فىلولوگىيىسى، ئۇرۇپ ـ ئادەتى، شەھەر يۇرتلىرى، ئۆي ـ ماكانلىرى، كىيىم ـ كېچەك، يىمەك ـ ئىچىملىكلىرى، شۇنىڭدەك تۈركلەر پائالىيەت ئېلىپ بارغان رايونلارنىڭ جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى، گۈل ـ گىياھ، دەل ـ دەرەخلەر، قۇش، ھايۋان، جان ـ جانۋارلارنىڭ ھەممىسى كىرگۈزۈلگەن. نۆۋەتتە، بۇ بۈيۈك ئەسەر چەت ئەللەردە تۈرك، ئۇزبېك، رۇس، گېرمان، ۋېنگىر يېزىقلىرىغا تەرجىمە قىلىندى ياكى قىسقارتىپ تەرجىمە قىلىندى. «تۇركىي تىللار دىۋانى»نىڭ جۇڭگو ئۇيغۇر يېزىقىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىشى شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا نىڭ قەدىمكى تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم قىممەتكە ئىگە. 1993 ـ يىلى بۇ كىتاب دۆلەت كىتاب مۇكاپاتىغا نامزات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. (« تارىخ» قىسمىدىكى «تۇركىي تىللار دىۋانى»غا بۆلىكىگە قارالسۇن)

«قۇتادغۇبىلىك» نىڭ تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىشى «قۇتادغۇبىلىك» قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدا يېزىلغان. ھازىرغىچە ئۇچ خىل قولىيازمىسى بېتىپ كەلگەن، يەنى جەنۇبى، قاھىرە، نامانگان نۇسخىلىرىدىن ئىبارەت. تۈرك، ئۆزبېك، رۇس، ئېنگلىز يېزىقلىرىغا تەرجىمە قىلىنغان نەسىر شەكىللىك نۇسخىلىرىمۇ بار. 1979 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى جۇڭگو ئالىملىرىدىن گىياھ شېمىن، ۋېي سۇيىيلەر تەرجىمە قىلغان خەنزۇچە قىسمەن تەرجىمىسىنى نەشر قىلغان. 1984 ـ يىلى، بېيجىڭ مىللەت ئەدەبىيات نەشرىياتى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنى تاماملىغان «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ لاتىن ھەرپى بىلەن تەلەپپۇزى بېرىلىپ كۆچۈرۈلگەن ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ شېئىر شەكلىدە تەرجىمە قىلىنغان بىر لەشمە نۇسخىسىنى نەشر قىلدى. 1986 ـ يىلى، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى خاۋ گۈەنجۇڭ، جاڭ خۇڭچاۋ، لىيۇ بىڭلار يۇقىرىقى بىرلەشمە نۇسخىسىغا ئاساسەن خەنزۇچە شېئىر شەكلىدە تەرجىمە قىلغان نۇسخىسىنى نەشر قىلدى. بۇ نۇسخىسى 85 باب ۋە ئۇچ قوشۇمچە نۇسخا، 13 مىڭ 290 قۇر، ئىككى مۇقەددىمىدىن تەركىب تاپتى. مانجۇ يازغۇچى لاۋشې 50 ـ يىللاردا بۇ داستان ھەققىدە توختالغاندا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «بۇ ئۇيغۇر خەلقىگە مەنسۇپ قىممەتلىك مىراسلار بولۇپ قالماستىن، ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى ھاسىل قىلغان قىممەتلىك بايلىق». بۇ كىتابنىڭ تەرجىمە نەشر قىلىنىشى شىنجاڭدا ئۆتكەن قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئىجتىمائىي تۈرمۇشى، ئىقتىسادىي تۈزۈمى، دىنىي ئېتىقادى ـ يوسۇنلىرى ۋە ئەقىدە ـ ئەخلاقى، ماۋارىپى، پەلسەپىلىك ئىدىيىسى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. (« تارىخ» قىسمىدىكى «قۇتادغۇبىلىك» كە قارالسۇن)

شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى چوڭ تېپىكى 2 ـ دەرىجىلىك مەتبەئە كارخانىسى. كىتاب ـ ژۇرنال باسىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كارخانا، شۇنداقلا بىرلەشكەن دۆلەت

لەر تەشكىلاتى ئۆسمۈرلەر فوندى شىنجاڭدا قۇرغان ئۆسمۈرلەرنىڭ دەرسلىك ۋە ئوقۇشلۇقلىرىنى باسىدۇ. غان تارماق مەركەز. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى باغ- چە شىمالىي يولى 2 - نومۇر. 1938 - يىلى قۇرۇ- لۇشقا باشلىغان، ئۆز ۋاقتىدىكى شىنجاڭ مالىيە نازار- ىتىنىڭ نازىرى جۇبىن (ماۋ زېمىن) نىڭ مەسئۇللۇقىدا قۇرۇلغان بولۇپ، پۈل بېسىشنى ئاساس قىلاتتى. 1953 - يىلى كىتاب - ژۇرنال باسىدىغان زاۋۇتقا ئۆزگەرتىلگەن. زاۋۇت رايونىنىڭ يەر مەيدانى 130 مىڭ كۋادرات مېتىر، زاۋۇت ئۆيلىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 71 مىڭ 392 كۋادرات مېتىر. ئىشچى - خىزمەتچى سانى 603، خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، موڭ- غۇل، خۇيزۇ، مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان، ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر ھەر خىل ئۇسكۇنىلەردىن 130 نەچچىسى بار، مۇقىم مۇلكى 105 مىليون يۈەن. خەن- زۇ، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، شىبە قاتار- لىق ئالتە خىل يېزىقتا ئوقۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرىنىڭ 60%ى ۋە ھەر خىل كىتابلارنى بې- سىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغاندىن سىرت، يەنە جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ ھەر خىل رەسىملىك ژۇرنال، رەسىملىك توپلام، ئاسما كالېندار، كالېندار، تاۋار ماركىسى قاتارلىق نەپىس مەتبەئە بۇيۇملىرىنى باسىدۇ. 2000 - يىلى 72 مىليون 680 مىڭ ھەرپ تىزدى، ئىككى فورماتلىق رەڭلىك مەتبەئە بۇيۇمىدىن 325 لېپس، ئىككى فورماتلىق مەتبەئە بۇيۇمىدىن تولۇق مە- جەئە 304 مىڭ لېپس باستى، 150 مىڭ لېپس كىتاب - ژۇرنال توپلىدى. 2000 - يىلى يىللىق مېتىش كىرىمى 30 مىليون 910 يۈەن بولدى، 4 مىليون 520 مىڭ يۈەن پايدا يارىتتى.

شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتى دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى مەتبەئە كارخانىسى. ئىلگىرى شىنجاڭ ياشلار باسما زاۋۇتى بولۇپ، 1958 - يىلى قۇرۇلغانىدى. 1966 - يىلى ئۈرۈمچىدىن كورلا شە- ھىرىگە كۆچۈرۈلۈپ، نامى شىنجاڭ شەرق قىزاردى باسما زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن، 1973 - يىلى 11 - ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئاساسلىقى ئوقۇتۇ- را، باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرىنى باسىدۇ. زاۋۇت يەر مەيدانى 105 مىڭ 462 كۋادرات مېتىر، ئىشلەپ- چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان يەر مەيدانى 14 مىڭ كۋاد- رات مېتىر. ھەر خىل ئۇسكۇنىلەردىن 200 نەچچىسى بار، مۇقىم مۇلكى 26 مىليون 220 مىڭ يۈەن. ئىشچى- خىزمەتچىسى 317 نەپەر، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچى 124 نەپەر بولۇپ، 39.12% نى تەشكىل قىلىدۇ. كىتاب - ژۇرنال باسى- دىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كارخانىلارنىڭ بە- رى.

شىنجاڭ شىنخۇا 3 - باسما زاۋۇتى دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى مەتبەئە كارخانىسى. ئادرېسى: ئۈ- رۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش يولى 8 - نومۇر. ئىلگىرى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 22 - بىگتۈەننىڭ باسما زاۋۇتى بولۇپ، 1951 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇ- لۇشقا باشلىغان. 1954 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقى- رىش، قۇرۇلۇش بىگتۈەننىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ، نا- مى «1- ماي» باسما زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن، بىگتۈەن- نىڭ ئىچكى گېزىت، ھۆججەتلىرى ۋە بىر قىسىم كە- تاب- ژۇرناللارنى بېسىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغا- نىدى. 1975 - يىلى 3 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ، نامى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. يەر مەيدانى 37 مىڭ 700 كۋاد- رات مېتىر، زاۋۇت ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 29 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر. ھەر خىل ئۇسكۇنىلەردىن 200 نەچ- چىسى بار. ئىشچى - خىزمەتچىسى 463 نەپەر. كە- تاب- ژۇرنال باسىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق مەتبەئە كارخانىلىرىنىڭ بىرى.

شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست باسما زاۋۇتى قىسمى- نىڭ مەتبەئە كارخانىسى، يەنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 7220 - باسما زاۋۇتى. ئادرېسى: ئۈ- رۈمچى شەھىرى بەشيۈلتۈز يولى 2 - نومۇر. 1949- يىلى 11 - ئايدا قۇرۇلغان. 1965 - يىلى نامى 8- ئاينىڭ 1 - كۈنى باسما زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن، 2000 - يىلى 4 - ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىل- گەن. شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ بۆلۈمىنىڭ تەۋەلىكىدە. يەر مەيدانى 29 مىڭ 372 كۋادرات مې- تىر، زاۋۇت ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 15 مىڭ 662 كۋاد- رات مېتىر. 308 ئىشچى - خىزمەتچىسى، 200 دىن ئارتۇق ھەر خىل ئۇسكۇنىسى بار. كىتاب - ژۇرنال باسىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كارخانىلارنىڭ بىرى.

ماتارىپ

ماتارىپ تارىخى تەرەققىيات ئەھۋالى شىنجاڭنىڭ زامانىۋى مەكتەپ ماتارىپى ئالدى دەسلەپ XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا بارلىققا كەلگەن. ئەينى ۋاقىتتا دىخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) دە، جۈملىدىن شىمالىي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى جايلىرىدا ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1906 - يىلى، شىنجاڭدا ئوقۇتۇش ۋازىرى دۇتۇڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، خۇسۇسىي مەكتەپلەرنى ئىككى دەرىجىلىك شۇتاڭ (كونىچە مەكتەپ) غا ئۆزگەرتىش ھەمدە ھەر خىل كەسىپىي شۇتاڭلارنى، خەنزۇچە شۇتاڭلارنى قۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنى قىلدى؛ ھەربىي مەمۇرىي ۋالىي لىەن كۆيزۇنى تەكلىپ قىلىپ، قانۇن ۋە سىياسىي شۇتاڭ، خەنزۇچە - رۇسچە شۇتاڭ، باشلانغۇچ مەكتەپ پىداگوگىكا شۇتاڭىنى قۇردى. «شىنجاڭنىڭ رەسىملىك تەزكىرىسى». مەكتەپ تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، 1910 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا جەمئىي تۆت ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپ، 300 ئوقۇغۇچى (كەسىپىي ئوقۇتۇقۇچىلار دەرس ئۆتىدىغان ئورۇنلاردىكى 120 ئوقۇغۇچىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) ؛ ھەر تۈرلۈك باشلانغۇچ شۇتاڭلار 600 بولۇپ، 14886 ئوقۇغۇچى؛ ئۇنىڭدىن باشقا سانغۇنلار شۇتاڭى، ساقچىلار شۇتاڭى، قۇرۇقلۇق لەشكەرلىرى شۇتاڭلىرى بولۇپ، ئۇلاردا 475 ئوقۇغۇچى بولغان. ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچىلار 758 بولۇپ، جەمئىي خىراجىتى 378 مىڭ 66 سەر كۈمۈش بولغان. ئەينى ۋاقىتتا، يۇقىرىدىكى شۇتاڭلار مانجۇ، خەنزۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى ئۈچۈنلا قۇرۇلغان، باشقا مىللەتلەردىن پەقەت خەنزۇچىنى بىلىدىغان يۇقىرى تەبىقە زاتلىرىنىڭ پەرزەنتلىرىلا ئوقۇيالىغان، ئىسلام مەدرىسىلىرى كۆپرەك بولغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرى ۋە مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە شىنجاڭدا مىللىتارىستلارنىڭ ئۇرۇش - تالاشلىرى ئۈچ ئېلىپ، سىياسىي جەھەتتىن چىرىكلەشىپ، جەمئىيەتتە داۋالغۇشلار كۆپىيىپ ئەنسىزچىلىكتە قالغانلىقتىن، مەكتەپ ئىشلىرى بىر مەزگىل روناق تاپسا، بىر مەزگىل ۋەيران بولۇپ تۇرغان. 1930 - يىلىغا كەلگەندە، پۈتۈن شىنجاڭدا 150 ئوقۇغۇچىسى بار بىرلا ئوتتۇرا مەكتەپ؛ 148 باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە 6855 ئوقۇغۇچى بولغان. شىڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقىدىكى مەزگىلدە، جۈڭگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ تۈرتكىسى ئاستىدا، «سەككىز بايانات» ۋە «ئالتە سىياسەت» ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، «ماتارىپنى كېڭەيتىش» تەشەببۇس قىلىنىپ، شىنجاڭدا ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى، ئالىي ماتارىپ، مىللىي ماتارىپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرى ماتارىپى ۋە قىزلار ماتارىپىنىڭ ھەممىسى بىرقەدەر تېز تەرەققىي قىلىپ، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن قاتارلىق جايلاردا باشلانغۇچ دەرىجىلىك پىداگوگىكا مەكتەپلىرى قۇرۇلدى. 1935 - يىلى ئەسلىدىكى قانۇن ۋە سىياسىي مەكتەپ (بۇ ئەسلىي 1924 - يىلى قۇرۇلغان رۇسچە قانۇن ۋە سىياسىي مەخسۇس مەكتەپ ئىدى) نىڭ ئاساسىدا شىنجاڭ ئىنستىتۇتى قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا، جۈڭگو كومپارتىيەسىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەزالىرىدىن لىن جىلۇ، لى يۇنيىڭ، جۇ دەنخۇا قاتارلىق 27 كىشى شىنجاڭنىڭ ماتارىپ سىستېمىسىدا خىزمەت قىلاتتى، بەزى مەشھۇر ئالىملار ۋە ئىلغار مەدەنىيەتلىك زاتلار مەسلەن، دۇ جۇڭيۈەن، شېن يەنبىڭ، جاڭ جۇڭشى، سا كۇڭلياۋ قاتارلىقلار شىنجاڭغا كېلىپ دەرس ئۆتتى، دۇ جۇڭيۈەن شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۇستىگە ئالدى. 1942- يىلىغا كەلگەندە، باشلانغۇچ مەكتەپ 2463 كە، ئوقۇغۇچىلار 271 مىڭ بىر يۈز-گە؛ ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەر سەككىزگە، ئوقۇغۇچىلار 3787 گە؛ خەلق مەكتەپلىرى 846، ئوقۇغۇچىلار 146 مىڭ 911 گە يەتتى؛ بىر بالىلار باغچىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا 153 بالا كىردى. ئوقۇش مەزمۇنى جەھەتتە، جۈڭگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپنى تەشۋىق قىلىش ئاساس قىلىنىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، مۇنەۋۋەرز بولۇشتىن قۇتۇلۇش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىپ، سوتسىيالىستىك ۋە دېموكراتىك ئىنقىلابىي ئىدىيە تەشۋىق قىلىندى. 1942 - يىلى شىڭ شىسەي گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان كومپارتىيەستلارنى تورمىگە تاشلاپ، شىنجاڭنىڭ راۋاجلىنىۋاتقان ماتارىپ ئىشلىرىنى پاجىئەلىك زىيانغا ئۇچراتتى. 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، پۈتۈن شىنجاڭدا ئاران بىرلا ئالىي مەكتەپ بولۇپ،

379 ستودېنت بار ئىدى؛ ئوتتۇرا مەكتەپ توققۇز بو-لۇپ، 2 مىڭ 925 ئوقۇغۇچى بار ئىدى؛ ئوتتۇرا تېخنىكوم 11 بولۇپ، 1975 ئوقۇغۇچى بار ئىدى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 1335 بولۇپ، 197 مىڭ 850 ئو-قۇغۇچى بار ئىدى؛ مەكتەپ يېشىدىكى بالىلارنىڭ ئو-قۇشقا كىرىش نىسبىتى 19.8%، جەمئىيەتتىكى ساۋاد-سىزلار 90% تىن يۇقىرى ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىش جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ماارىپ ئىشلىرى يېڭى تارىخىي باسقۇچقا قەدەم قويدى. جۇڭگو كومو-نىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ماارىپىنى خەلق ئاممىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، ئىشلەپچى-قىرىش ۋە قۇرۇلۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشنى تەكىتلىدى. خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش بە-لەن بىر ۋاقىتتا، كونا ماارىپقا ئىسلاھات ئېلىپ بار-دى. بۇنىڭ ئاساسلىق تەدبىرلىرى: ئەسلىدە بار بولغان مەكتەپلەرنى رەتكە سېلىپ، مەكتەپ ۋە سىنىپلارنى قوشۇش؛ دەرسلىك مەزمۇنلىرىنى ئىسلاھ قىلىپ، ماركسىزم - لېنىنىزم، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ تارىخى قاتارلىق دەرسلىكلەرنى تەسىس قىلىش؛ كونا ماارىپ باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، دېموكراتىك باش-قۇرۇشنى يولغا قويۇش ۋە تەلىم - تەربىيە بىلەن بىتەكچىلىكنى بىرلەشتۈرۈش؛ ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار قۇرغان مەكتەپلەرنى ھۆكۈمەت ئۈتكۈزۈۋېلىپ ئىدارە قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئو-قۇتقۇچىلار قوشۇننى رەتكە سېلىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسى ئۈستۈرۈلدى، ھەر يىلى يازلىق تەتىلدە ئوقۇت-قۇچىلارنى يىغىپ ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ماركـ-سىزم - لېنىنىزملىق قاراش تەربىيىسى ۋە كەسپىي ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىلدى. 1953 - يىلىدىن باشلانغان «1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، «رەتكە سېلىپ مۇستەھكەملەش، مۇھىم نۇقتىنى تەرەققىي قىلدۇ-رۇش، سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش، مەزمۇت قەدەم بىلەن ئىلگىرىلەش» فاكتورىنىڭ بىتەكچىلىكىدە، كونا جۇڭگودىن قېلىپ قالغان رايونلار، مىللەتلەر ئارىسـ-دىكى ماارىپ تەرەققىياتى تەكشى بولماسلىقتەك ئەھـ-ۋاللار ئۆزگەرتىلىپلا قالماي، بەلكى ماارىپ ئىشلىرى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئۆز رايونىنىڭ ئالاھىدىلـ-كى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكنى چىقىش قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ ماارىپىنى ئۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇپ، تاجىك، قىرغىز، موڭغۇل، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر-نىڭ ئوتتۇرا مەكتەپ ماارىپىنى يۈلەپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ماارىپ ئىشلىرىنى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇردى. 1958- يىلىدىن كېيىن، ماارىپ ئىشلـ-ىرى «سولچىللىق» نىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، بولۇپمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ھەر تۈرلۈك ماارىپ ئىشلىرى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىدى. 1978- يـ-لى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كې-يىن، دېڭ شياۋپىڭ ماارىپ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلـ-كىدە شىنجاڭنىڭ ماارىپ ئىشلىرى ساغلام تەرەققىي قىلىش يولىغا قەدەم قويۇپ، ھەر دەرىجىلىك، ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەر رەتكە سېلىنىپ ۋە ئەسلىگە كەلتۈ-رۈلۈپ، مەكتەپلەرنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشى كۈچەيتـ-لىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش تۈزۈلمىسى تىكلىنىپ، ھەر تۈرلۈك قائىدە - نىزاملار بەلگىلەن-دى، مەكتەپ باشقۇرۇش ئىدىيىسى توغرىلىنىپ، ئو-قۇتۇش تۈزۈمى ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئىسلاھ قىلـ-ىنىپ، مەكتەپلەرنىڭ ھەر تۈرلۈك خىزمەتلىرى قايتـ-دىن توغرا يولغا سېلىندى. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللـ-ىرىدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆ-كۈمىتى «يەن - ماارىپ بىلەن شىنجاڭنى گۈللەندۇ-رۇش» ئىستراتېگىيىسىنى تۈزۈپ، ماارىپنى ئالدى بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ئىستراتېگىيىلىك ئورۇن-دا قويۇپ، ماارىپ بىلەن ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش-نى، جەمئىيەتنى ئالغا باستۇرۇشنى زىچ بىرلەشتۈ-رۈپ، ماارىپنى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇردى ۋە يۇكسەلدۇردى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ماارىپىغا قارىتا، ئاپتونوم رايون تۈۋەندىكىدەك بىرقاتار كۆچلۈك تەدبىر-لەرنى قوللاندى: (1) ئاز سانلىق مىللەتلەر ماارىپىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىپ، كەسپىي پىلان ۋە مەبلەغ سېلىش جەھەتتە ئالدىن كاپالەتلىك قىلىش؛ (2) مىللەتلەر باراۋەرلىكىدە ۋە مىللىي تىل باراۋەرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەك-تەپلەردە ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدا دەرس ئوتۇش؛ (3) ئاز سانلىق مىللەتلەر مەكتەپلىرىدە «قوش تىل» دا دەرس ئوتۇشنى تەسىس قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئۆز ئانا تىلىنى ياخشى ئىگىلەش ئا-ساسىدا خەنزۇ تىلىنىمۇ ياخشى ئوگىنىپ، تەدرىجىي ھالدا «مىللىيچە ۋە خەنزۇچە تىلغا پۇختا بولۇش» نى تەلەپ قىلىش؛ (4) دىنىنىڭ ماارىپقا كاشىلا قىلماس-لىقى پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، دىنىي مەكتەپلەر مە-

سلىسىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش؛ (5) شىنجاڭدىكى تاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىنى چىقىش قىلىپ، بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، تاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تالىي ماتارىپ تەرەپىسى ئېلىش نىسبىتىگە كاپالەتلىك قىلىش؛ (6) مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش يوللىرىنى ئېچىپ، تاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پەن- تېخنىكىدا تالانتلىق خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈش.

ئۇل ماتارىپى ئۇل ماتارىپى ماتارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى، ھەر دەرىجىلىك ھۆ- كۈمەتلەر ئادەم كۇچى، ماددىي كۇچ، مالىيە كۇچى جەھەتتىن كاپالەت قىلىشقا دىققەت قىلىندى. 1988 - يىلى، ئاپتونوم رايون «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايو- نىڭ مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى يولغا قويۇش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقتى، شۇنىڭدىن باشلاپ پۈتۈن ئاپتونوم رايون مەجبۇرىيەت ماتارىپىنىڭ تايىنمدىغان قانۇنى بار بول- دى. 1995 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى 2000 - يىلىغا بارغاندا، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى 70% ئۆيچۈرىسىدىكى نوپۇس بار جايلاردا توقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئاساسەن ئومۇ- لاشتۇرۇشنى بېكىتكەندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئەملىيەتنى چىقىش قىلىپ، ئەستايىدىل يولغا قويۇپ، دەرىجىگە بۆلۈپ مەكتەپ باشقۇرۇش، دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇشتەك يېڭى تۈزۈلمە تەدرىجي شەكىللەندى، بۇنىڭ بىلەن مەجبۇرىيەت ماتارىپ مەس- ئۇلىيىتى قاتلاملىۋقاتلام ئەملىيلەشتى، ئاپتونوم را- يون، ۋىلايەت (ئوبلاست، شەھەر)، ناھىيە (شەھەر، رايون)، يېزا (بازار) قاتارلىق ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈ- مەتلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى ئايدىڭلاشتى. ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر مالىيىدىن پۈل ئاجرىتىشنى ئاساسىي يول قىلىپ، كۆپ تەرەپلەردىن خىراجەت راسلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، دۆلەتنىڭ مەجبۇرىيەت ماتارىپ قۇرۇلۇشى تۈرىنى، دۇنيا بانكىسىدىن قەرز ئېلىش تۈرىنى ئەمە- لىيلەشتۈرۈپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرى- دىكى مەكتەپلەرنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىدا «بىر بول- ماسلىق، ئىككى بولۇش» (خەتەرلىك ئۆيلەر بولماس- لىق، سىنىپ، پارتا - ئورۇندۇق بولۇش) نى ئەملىگە ئاشۇرغاندىن كېيىن، يەنە 3 مىليون 50 مىڭ كۇادرات مېتىرلىق يېڭى مەكتەپ ئۆيلىرى سېلىنىپ، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرىنى سەپلەپ، زامانىۋى ماتارىپنىڭ تېخنە- كىلىق ۋاستىسىنى تولۇقلاپ، مەكتەپ باشقۇرۇش شا- ئىتىنى ياخشىلىدى. 1995 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش ئە- ملگە ئاشتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايوندىكى 93 ناھىيە (ۋىلايەت، شەھەر) ئىچىدە 65 ناھىيە (ۋىلايەت، شەھەر) دە توقۇز يىللىق مەجبۇرى- يەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئەملگە ئېشىپ، توقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ ئومۇملاشقان نو- پۇس (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنىنى قوشـ مىغاندا) بارلىق يەرلىك ئاھالىنىڭ 69% نى ئىگىلە- دى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە بالىلار باغچىسىنىڭ سانى 832 گە يېتىپ، باغچىغا كىرگەن بالىلارنىڭ سانى 213 مىڭ 438 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 46 مىڭ 663 نەپەر)، مەخ- سۇس ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئوقۇتقۇچى 9 مىڭ 299 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرى 1996 نەپەر)؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 6718 بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2 مىليون 477 مىڭ 413 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1 مىليون 714 مىڭ 486 نەپەر)، مەخسۇس ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئوقۇتقۇچى 131 مىڭ 259 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرى 85 مىڭ 179 نەپەر)؛ ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر 1711 بو- لۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1 مىليون 132 مىڭ 912 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 724 مىڭ 566 نەپەر)، مەخسۇس ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئوقۇتقۇچى 75 مىڭ 895 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلە- رى 43 مىڭ 616 نەپەر)؛ ئالاھىدە تەلىم - تەربىيە مەكتىپى يەتتە بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 674 نە- پەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 276 نەپەر). ئوقۇش پىشقا توشقان بالىلارنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 97.03 پىرسەنت، ئوتتۇرا مەكتەپ پىشقىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبە- تى 78.73 پىرسەنت بولدى.

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ماتارىپ سۈپە- تىنى ئۈستۈرۈش ھەر دەرىجىلىك ماتارىپ تارماقلىرى ۋە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ مەركىزىي خىز- مىتى. 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدا ماتارىپ نەشرىياتى قۇرۇلۇپ، تاز سانلىق مىللەت تىل - يېزى- قىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى تۈزۈلۈپ پىششىقا باشلىدى. 2000 - يىلىغا كەلگۈچە تاز سانلىق مىللەت يېزىقىدا پىسىپ تارقىتىلغان ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى 388 مىليون پارچىگە يېتىپ، «دەرس باشلىنىشتىن بۇرۇن كىتاب كېلىپ بولۇش، ھەربىر ئوقۇغۇچىدا بىردىن كىتاب بولۇش» تولۇق ئەملگە ئاشۇرۇلدى. 1980 - يىلى مەملىكەت بويىچە تۈنجى ماتارىپ تېلېۋى- زىيە ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، ئېلېكترلەشكەن ماتارىپ-

ىناڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولدى. 1993 - يىلى دۆلەت «جۇڭگونىڭ ماۋارىپ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش تېزىسلىرى» نى تارقاتقاندىن كېيىن، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىدىكى ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى تەدرىجىي چوڭقۇرلىشىپ، ساپا ماۋارىپى يولغا قويۇلۇپ، نىشانلىق ئوقۇتۇش تەجرىبىسى، «قوش تىللىق» ئوقۇتۇش تەجرىبىسى، زامانىۋى ماۋارىپ ئىلمى تەجرىبىسىنى ۋەكىل قىلغان ھەر تۈرلۈك ئوقۇتۇشنى ئىسلاھ قىلىش تەجرىبىسى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايون ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ساپا ماۋارىپىنى ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدىكى پىكىرنى ۋە تەرتىپ مۇدىرى باھالاش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى، ماناس ناھىيىسى قاتارلىق مەككىز ناھىيە، شەھەر، ۋىلايەتنى ساپا ماۋارىپىنىڭ تەجرىبە رايونى قىلىپ بېكىتتى. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ «ئىمتىھان ماۋارىپى» تەدرىجىي يوسۇندا ساپا ماۋارىپىغا قاراپ ئۆزگەردى.

كەسپىي تېخنىكا ماۋارىپى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭ-نىڭ كەسپىي تېخنىكا ماۋارىپىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. 1950 - يىلى بانكا كادىرلار مەكتىپى قۇرۇلدى. 1952 - يىلى سودا مالىيە، قاتناش تېخنىك ئىشچىلىرى مەكتىپى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى جايلاردا زور تۈركۈملەپ يېرىم تېرىقچىلىق، يېرىم ئوقۇيدىغان دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلىرى ۋە قىزىللىشىش - مۇتەخەسسىسلىشىش مەكتەپلىرى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كەسپىي تېخنىكا مەكتەپلىرى ئاساسەن تاقىلىپ قالدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كەسپىي تېخنىكا ماۋارىپى تەرەققىياتقا ئېرىشتى. «8- بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە ھەر تۈرلۈك كەسپىي تېخنىكا مەكتەپلىرى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن 380 دىن ئارتۇق خادىم يېتىشتۈرۈپ بەردى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ كومىتېتى «كەسپىي ماۋارىپ قانۇنى» نى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، «ئاپتونوم رايونىنىڭ كەسپىي ماۋارىپ خىزمىتى يېغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، كەسپىي ماۋارىپ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى تەڭشەش خىزمىتى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تارقاتتى. جايلار ئاپتونوم رايونىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ، كەسپىي تېخنىكا مەكتەپلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىنى تەڭشىدى. مەسىلەن، قۇمۇل ۋىلايىتىدە ئەسلىدىكى يەتتە ئاددىتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكومى، چوڭلار ئوتتۇرا تېخنىكومى ۋە تەربىيىلەش يېتىشتۈرۈش ئورۇنلىرىنى قوشۇپ ئىككى مەكتەپ قۇردى: ئۇرۇمچى شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى، كورلا شەھىرى، سانجى شەھىرى ئەسلىدىكى بىرقانچە كەسپىي مەكتەپلەرنى بىرلەشتۈرۈپ بىر مەكتەپ قىلىپ قۇردى: گۈچىڭ ناھىيىسى ھۆكۈمەت بىرتۇتاش پىلانلىغان بىرلەشمە مەكتەپ قۇرۇشنى يولغا قويۇپ، كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەكتىپى، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قاتارلىق كەسپىي ماۋارىپ ئورۇنلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، چوڭلار كەسپىي ماۋارىپ مەركىزى قىلىپ قۇرۇپ چىقتى. ئاپتونوم رايون تەكشۈرۈپ تەنقىق قىلىش ئاساسىدا، مەكتەپ باشقۇرۇش شارائىتى بىرقەدەر ياخشىراق بولغان بىر تۈركۈم كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئۆزگەرتىپ، كەسپىي تېخنىكوم قىلىپ قۇردى. ئۇرۇمچى شەھىرى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قاتارلىق جايلاردىكى 36 ئاددىتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش يوللىرىنى ئىسلاھ قىلىش تەجرىبە نۇقتىلىرىنى يولغا قويۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. 1999 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا «بىرلەشتۈرۈش» ئىسلاھاتىنى يولغا قويدى. نۇقتىلىق كەسپىي تېخنىكوم مەكتەپلىرىنىڭ نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولدى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىدىن 56 سى بولۇپ، بۇنىڭ 22 سى دۆلەت دەرىجىلىك، بۇ بارلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنىڭ 15% نى ئىگىلەيدۇ. ئوتتۇرا دەرىجىلىك ماۋارىپ قۇرۇلمىسىنىڭ نوقۇللۇق ھالىتى ئۆزگەرتىلىپ، ئوتتۇرا كەسپىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى سانى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ 43.21% نى ئىگىلەيدۇ. 2000 - يىلى، ئاپتونوم رايون ئىسلاھات ئارقىلىق يېڭىدىن ئۆچ ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتىنى قۇرۇپ، 1073 نەپەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ، ئالىي كەسپىي تېخنىكا ماۋارىپىنى يېڭى تەرەققىياتلارغا ئېرىشتۈردى.

كەسپىي تېخنىكا ئوقۇتۇشىدا ئىسلاھات ئىلگىرى سۈرۈلدى. ئاپتونوم رايون كەسپىي تېخنىكا ماۋارىپىنى باھالاش مەركىزىنى قۇرۇپ، كەسپىي مەكتەپلەرنىڭ كەسپىي ئىقتىدارىنى باھالاش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك

قىلدى ۋە باشقۇردى. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە جەمئى-يەت تەرەققىياتى ئېھتىياجلىق بولغان تالانتلىق خادىم-لارنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن، شىنجاڭ خەلقىيە سانائىتى مەكتىپى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك مەكتىپى ئەنئەنىۋى ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىپ، كەسپىي ئىقتىدار مەشقىنى كۈچەيتىپ، بۆلەك شەكىللىك ئوقۇتۇش تەج-رىبىسىنى پائال قانات يايدۇردى؛ شىنجاڭ نېفىت مەك-تىپى «بىر كىتاب، كۆپ گۈۋاھنامە» نى يولغا قويۇش ئاساسىدا، تۆت يىللىق تېخنىكا پەنلىرى ئوتتۇرا تېخنى-كومىغا چوڭ تۈرلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ، زور ھەجمدە يېتىشتۈرۈشتەك ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىنى يولغا قويدى؛ ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئوقۇتۇش پروگراممىسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئوقۇتۇش بىلەن ئىشتىھان ئې-لىشنى ئايرىۋېتىپ، كەسپىي سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى بېرىش تۈزۈمى قاتارلىقلارنى يولغا قويدى.

ئالىي ماتارىپ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئېھتىيا-جىغا ئاساسەن، ئالىي ماتارىپقا قارىتا كۆپ قېتىملىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىلدى. 1957 ـ يىلىغىچە ئالىي مەكتەپلەر 1949 ـ يىلىدىكى بىر ئالىي مەكتەپتىن تەرەققىي قىلىپ بەش ئالىي مەكتەپ (شىنجاڭ ئىنىس-تىتۇتى، شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇ-تى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇ-تى) كە، ستودېنتلارنىڭ سانى 3909 نەپەرگە يەتتى. 1961 ـ يىلى تەرەققىي قىلىپ 12 گە يېتىپ، ستو-دېنتلارنىڭ سانى 6414 نەپەرگە يەتتى. 1960 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلدى. 1963 ـ يىلى دۆ-لەت «تەڭشەپ رەتكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇق-لاش، ئۆستۈرۈش» تەك سەككىز سۆزلۈك فاڭجېننى يولغا قويغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي مەك-تەپلەر رەتكە سېلىنىپ توققۇزغا ئازايتىلدى. ستودېنت-لار 6619 نەپەرگە يەتتى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگە-شىپ، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلمە-سىنى يەنمۇ تەڭشىدى. 1998 ـ يىلى شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى بىلەن شىنجاڭ جۇڭيى ئىنستىتۇتى قوشۇ-ۋېتىلىپ، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قىلىپ قۇ-رۇلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ ئۇنىۋېر-سىتېتى بىلەن شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى قوشۇۋېتە-لىپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قىلىپ قۇرۇلدى. شىنجاڭ مالىيە ئىنستىتۇتى بىلەن شىنجاڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرلار مەكتىپى قوشۇۋېتىلىپ، شىنجاڭ مالىيە ئىنستىتۇتى قىلىپ قۇرۇلدى. 1993 ـ يىلى-دىن باشلاپ، ئاپتونوم رايون شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتې-تىنىڭ دوكتورلۇق «211 قۇرۇلۇشى» غا كىرىشىنى نۇق-تىلىق قوللىدى. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايوندىكى بارلىق ئالىي مەكتەپلەر ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشتا «بىرلەشتۈرۈش» ئىسلاھاتىنى يولغا قويدى. 1999 ـ يىلى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا كادىرلار خىزمىتىنى باشقۇرۇش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، شۇ-نىڭ بىلەن بىللە ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئارقا سەپ تەمىنا-تىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇش ئىسلاھاتىمۇ باشلىنىپ كەت-تى. ئالىي مەكتەپلەردىكى ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون 1994 ـ يىلىدىن باشلاپ ھەر يىلى 15 مىليون يۈەن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، ئالاھىدە قى-يىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش ۋە تۇرمۇشىغا ياردەم بەرگەندىن باشقا، يەنە «ئىچكى جايلاردىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار شىن-جاڭلىق ئاز سانلىق مىللەت ستودېنتلىرىغا ئىقتىسادىي ياردەم بېرىش چارىسى» نى تۈزۈپ، ئىچكى جايلاردىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار شىنجاڭلىق ئاز سانلىق مىللەت ستودېنتلىرىنىڭ ئە-تىسادىي خىراجىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەر ئىچكى جە-ھەتتىن ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ئا-ساس قىلىپ ۋە بارغانسېرى ئۇنىڭ كۆلىمىنى تېخىمۇ مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ، قۇرۇلمىنىڭ يۈزلىنىشىگە ئۈيغۇن ھالدا سۈپەت ۋە ئۈنۈمىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈپ، ئىلگە-رى- كېيىن بولۇپ تۆت قېتىم كەسپىي قۇرۇلمىنى تەڭشەش ئېلىپ بارىدى، تولۇق كۇرس كەسپىنى 142 دىن 117 گە، مەخسۇس كۇرس كەسپىنى 183 تىن 120 گە ئازايتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇچ قېتىملىق ئوقۇتۇش پىلانىنى تۈزىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇ-رۇپ، ماركسىزم نەزەريىسى دەرسىنى، ئىدېيوۋى ئەخلاق دەرسىنى ئوقۇتۇشنى كۈچەيتىپ، دېڭ شياۋپىڭ نەزەريىسىنى «دەرسلىككە كىرگۈزۈش، دەرسخانىغا كىرگۈزۈش، مېڭىگە كىرگۈزۈش» خىزمىتىنى ئالغا سۈرۈپ، ئىلىم ـ پەن قۇرۇلۇشى، تەجرىبىخانا قۇرۇ-لۇشى ۋە چەت ئەل تىلى، خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىنى كۈچەيتتى. كەسپىي بىلىمنى پۇختا ئىگىلەپ، ئەمەلىي ئىقتىدارنى ۋە كومپيۇتېر ئىشلىتىش ئىقتىدارىنى ئۆس-

تۈرۈش، جۈملىدىن ئوقۇتۇشنى ئىدارە قىلىش جەھەتتە لەردە بىر قاتار ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلىپ، 1996 - يىلىدىن باشلاپ تەدرىجىي ھالدا ئالىي مەكتەپ- لەردىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلە- رى ئارىسىدا خەنزۇچە سەۋىيە ئىمتىھانى ئېلىشنى قانات يايدۇرۇپ، ئالىي ماۋارىپ ساپاسىنى ئىسلاھات جەريانى- دا ئۈزلۈكسىز ئۆستۈردى. «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئالىي مەكتەپلەر ئوستىگە ئالغان ھەر تۈر- لۈك تەتقىقات تېمىسى 1904 تۈر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە 39 تۈر مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە ئالىي مەكتەپلەردىن ئىلمىي تېخنىكا پائالە- يىتىگە قاتناشقان خادىم 53 مىڭ 679 ئادەم قېتىم بولۇپ، تەتقىقاتقا قاتناشقان ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلغان خادىم 15 مىڭ 538 ئادەم قېتىم، ۋاقىتقا سۈندۈرغاندا ھەر يىلىغا 7242 ئادەمدىن توغرا كەلدى؛ قولغا كەلتۈ- رۈلگەن ھەر تۈرلۈك تېما 4681 تۈر بولۇپ، ئېرىشكەن تەتقىقات خراجىتى 87 مىليون 220 مىڭ يۈەن؛ نەشر قىلدۇرۇلغان مەخسۇس ئىسەر 729 پارچە، ئېلان قە- لىنغان دىسسېرتاتسىيە 23 مىڭ 832 پارچە؛ باھالاش نەتىجىسى 335 تۈر بولۇپ، تەتقىقات نەتىجىسى ئىچىدە ئۆلكە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىرى 367 تۈر. 2000 - يىلىغىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايونلىق ماۋارىپ سىستېمىسىدا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن چەت ئەلگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچى 900 دىن ئاشتى. ئۆز خراجىتى بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغان ئوقۇغۇچى 1200 نەچچە ئادەم قېتىم؛ كۆتۈرۈلىنغان زىيارەتكە كەل- گەن چەت ئەل ماۋارىپ ئۆمەكلىرى 3600 ئادەم قېتىم، قوبۇل قىلىنغان چەت ئەل ئوقۇغۇچىلىرى 1000 نەچچە ئادەم قېتىم. 2000- يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بوي- چە ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپتىن 20 سى بار بولۇپ، مەكتەپتىكى ستودېنتلار 72 مىڭ 867 نەپەر (ئاز سان- لىق مىللەت ستودېنتلىرى 31 مىڭ 949 نەپەر)، مەخسۇس ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن ئوقۇتقۇچى 7924 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرى 3072 نەپەر). ئالىي مەكتەپلەر بېتىشتۈرۈپ چىققان دوكتور ئاسپى- رانتلار 25 نەپەر، ماگىستىر ئاسپىرانتلار 1757 نەپەر، تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەنلەر 177 مىڭ نەپەر. پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ھازىر دوكتورلۇق ئۇنۋانى بار ئوقۇندىن ئۈچى، دوكتورلۇق ئۇنۋانى بار كەسپىي نۇق- تىدىن توققۇزى، ماگىستىر ئۇنۋانى بار كەسپىي نۇقتى- دىن 165 ى بارلىققا كەلدى.

چوڭلار ماۋارىپى ۋە ئىجتىمائىي كۆچلەرنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇشى XX ئەسىرنىڭ 50~60 - يىل- لىرىدا شىنجاڭنىڭ چوڭلار ماۋارىپى ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىشنىلا ئاساس قىلاتتى. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايون «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ساۋاتسىز- لىقنى تۈگىتىش نىزامى» نى تۈزۈپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى تەدرىجىي قېلىپلاشتۇردى. 1992 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ ساۋاتسىزلىقنى تۈگە- تىش خىزمىتى ب د ت نىڭ ماۋارىپ، ئىلىم - پەن - مەدەنىيەت تەشكىلاتى تارقاتقان «خەلقئارا خىل- ۋەت جايلاردا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش چوڭ مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. 1999 - يىلى دۆلەت تەكشۈرۈپ ئۈتكۈزۈ- ۋالغاندا، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئاساسەن ئەملگە ئېشىپ، ياشانغانلارنىڭ ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى 98% كە يەتتى. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دېھقان - چارۋىچىلارنى پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت جەھەتتە تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. 2000 - يىلىدىكى ستاتىستە- كىغا ئاساسلانغاندا، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا - بازارلارنىڭ دېھقان - چارۋىچىلار مەدەنىيەت ۋە تېخنىكا مەكتەپلىرىدىن 841 ى قۇرۇلۇپ، ھەر يىلى 2 مىليوندىن ئارتۇق ئادەم ئوخشىمىغان دەرىجىدە تېخ- نىكىلىق تەربىيىلەنگەن. 1988 - يىلىدىن باشلاپ، نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 20% ىنى ئىگىلەيدىغان رايوندا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلار ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئىسلاھ قىلىش تەجرىبىسى قانات يايـ- دۇرۇلدى. 1999 - يىلىغا كەلگەندە ئاپتونوم رايون بويىچە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلار ماۋارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئىسلاھ قىلىش تەجرىبىسى ئېلىپ بې- رىلىۋاتقان ئوبلاست بىر، ناھىيە 19، ئۇلگە يېزا 140، ئۇلگە ئائىلە 650 مىڭ، قانات يايدۇرۇلغان «يالقۇن» پىلانى① تۈرى 1140 نەچچە بولدى. شەھەر- لەردىكى ئىشچى- خىزمەتچىلەر ماۋارىپى تارماقلىرى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ «ئىشچى- خىزمەتچىلەر ماۋارىپى خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرى- سىدىكى قارار» ىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ،

① «يالقۇن» پىلانى 1988 - يىلى سىنىەبىرە، گوۋۇيۈەننىڭ تەستىق- لىشى بىلەن مەملىكەتلىك ماۋارىپ كومىتېتى تەشكىللەپ يولغا قويغان، يېزا ماۋارىپىدا ئۈنۈملۈك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى نىشان قىلغان بىر تۈرلۈك مۇھىم تەدبىر. ئۇنىڭ ماھىيىتى يېزا ماۋارىپىنى ئىسلاھات ۋە تەرەققىيات تارقىلىق يېزىلاردىكى ئىگىلىكچىلىرىنىڭ مەدەنىيەت ۋە پەن - تېخنىكا ساپاسىنى زور كۆلەمدە ئۆستۈرۈپ، يېزىلارنىڭ ئىلىم - پەن ۋە تېخنىكىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئىشلىتىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىپ، يېزا ئىقتىسادىنى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت.

ھەر خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھەر خىل ئۇلچەمدە. كى مەكتەپلەرنى قۇرغانلىقتىن، 1997 - يىلىغا كەل. گۈچە تەربىيىلەنگەن ئىشچى - خىزمەتچى 330 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئېشىپ، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش كۆ. لىمى ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى سانىنىڭ 89% نى ئە يەتتى. 1978- يىلى شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلۇپ، يىراق مۇساپىلىك ماۋارىپ يۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە قانات يايدۇرۇلۇشقا باشلە. دى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ناھىيە دەرىجىلىك شۆبە مەكتەپلىرى 66 گە، كەسپىي مەكتەپ ئاچقان ئورۇن 26 گە، تولۇق كۇرس ۋە مەخسۇس كۇرستا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى ۋە تىزىمغا ئالدۇرۇپ ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 33 مىڭ نەپەرگە، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 9200 نەپەرگە يەتتى. 1985 - يىلى 10 - ئايدا ئاپتونوم رايوندا ئۆزلۇكسىز ئۇگىنىپ ئىم. تىھان بېرىش باشلىنىپ، 2000 - يىلىغا كەلگەندە 83 مىڭ 421 كىشى تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس، ئوتتۇرا تېخنىكومىلارنىڭ لايىھەتلىك گۇۋاھنامىسىگە ئە. رىشتى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇستە. قىل تەسىس قىلىنغان چوڭلار ئالىي مەكتىپى 23 بو. لۇپ، بۇنىڭ 17 سى ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەر قو. شۇمچە تەسىس قىلغان چوڭلار ئىنستىتۇتى (خەت ئالا. قىسى ئارقىلىق ئوقۇتۇش ئورنى، كېچىلىك ئۇنىۋېر. سىتېت) لاردا ئومۇمىي ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 92 مىڭ 147 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 20 مىڭ 815 نەپەر)؛ چوڭلار ئوتتۇرا تېخنىكومىدىن 76 سى بولۇپ، بۇنىڭغا ئادەتتىكى تېخنىكومىلاردا ئوقۇۋاتقان چوڭلار تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىنى قوشقاندا 34 مىڭ 604 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 8623 نەپەر) بولغان.

ئىجتىمائىي كۆچلەر قۇرغان مەكتەپلەرمۇ تەدرە. جىي تەرەققىي قىلماقتا. 80 - يىللارنىڭ بېشىدىن 2000 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي كۆچلەر ئاچقان بالىلار باغچىسى، باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوم ۋە ئا. لىي ماۋارىپ بويىچە ئوقۇشقا يارىدەم بېرىش ئورۇنلىرە. دىن جەمئىي 655 ى قۇرۇلدى، بۇلارنىڭ مەكتەپ قۇرۇلۇشى 486 مىڭ 900 كۋادرات مېتىر بولۇپ، سالغان مەبلىغى 606 مىليون يۈەن بولدى. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 160 مىڭ كىشىگە يە. تىپ، جەمئىي 1 مىليوندىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى قۇرۇلۇشى 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باشلانغۇچ پېداگوگىكا مەكتەپ. لىرىنى تەڭشەپ ئازايتىش، ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگو. گىكا مەكتەپلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، شىنجاڭ پې. داگوگىكا ئىنستىتۇتىنى قۇرۇش كۆسەتكۈچ قىلىنىپ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش خىزمىتى باشلاندى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىر تۈركۈم ئادەتتىكى پېداگوگىكا مەكتەپلىرى ۋە پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قۇرۇلۇپ، جەنۇبىي ۋە شە. مالىي شىنجاڭدا ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتەپلىرى، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتەپلە. رى بىللە مەۋجۇت بولۇپ تۈرۈشتەك پېداگوگىكا ماۋا. رىپ سىستېمىسى شەكىللەندى. 90 - يىللارغا كەلگەن. دە ئاپتونوم رايون بويىچە ئادەتتىكى ئالىي پېداگوگىكا مەكتەپلىرى بەشكە، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى 11 گە، ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتەپلىرى 21 گە، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتەپلىرى 49 غا يەت. تى. 2000 - يىلى ئوقۇغۇچى سانى 64 مىڭغا يەتتى.

1959 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى قې. تىملىق خەت ئالاقىسى ئارقىلىق ئوقۇتۇش ماۋارىپى خىزمەت يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، ئوقۇتقۇچىلار. نىڭ ئاپتونوم رايون، ئۆلايەت، ناھىيىدىن ئىبارەت ئۇ. ۋچ دەرىجىلىك بىلىم ئاشۇرۇش توري شەكىللەن. دى. 1987 - يىلىدىن 1994 - يىلىغىچە پۈتۈن ئاپتو. نوم رايون بويىچە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇ. چىلىرىنى كەسپىي لايىھەت گۇۋاھنامىسى ئىمتىھانىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بىرتۇتاش ئۇيۇشتۇرۇپ، 24 مىڭ 700 ئوقۇتقۇچى لايىھەت گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتى. 1993 - يىلىدىن بۇيان ئاپتونوم رايون بويىچە 20 مىڭدىن ئارتۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى خەت ئالاقىسى ئارقىلىق ئوقۇتۇش، سۈنئىي ھەمراھ رادىئو- تېلېۋىزىيە ماۋارىپى، ئۆزلۇكسىز ئۇگىنىپ ئىمتىھان بېرىشتەك «ئۈچىنى تۇتاشتۇرۇش» شەكلىدىكى كەسپىي تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇش تەربىيىسىگە قاتناشتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن ئوقۇش ئىستاژى لايا. قەتلىك بولغانلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 99.48%، 58.46%، 89.16% بولدى. 1996 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ مۇ. دىرلىرىنى بىرىنچى قارارلىق تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇش ۋەزىپىسى تاماملىنىپ، ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەك.

تەپ مۇدىرلىرىدىن 10 مىڭغا يېقىن كىشى تەربىيىلەنسە، مۇدىرلارنىڭ «گۈۋاھنامە بىلەن ئىش ئورنىغا چىقىش» تەلىپىنىڭ ئەملىيلىشىشىگە كاپالەتلىك قىلىندى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا ھەر دەرىجىلىك ھەر تۈرلۈك كەسپىي ئوقۇتقۇچىلار 242 مىڭ 185 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كەسپىي ئوقۇتقۇچى 142 مىڭ 363 نەپەر 58.78% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئاپتونوم رايون بويىچە ئالىي مەكتەپتە- كى ئىش ئورنىدىكى پروفېسسورلار 399 نەپەر، دوت- سېنت 2107 نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوم مەكتەپلەردىكى ئالىي ئۇنۋانلىق لېكتورلار 802 نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەردىكى ئالىي ئوقۇتقۇچى 3951 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپىنىڭ ئالىي ئوقۇتقۇچىلە- رى 23 مىڭ 882 نەپەر.

ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئوقۇتقۇچىلارغا سىيا- سىي جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلۈش بىلەن بىللە، كەڭ ئو- قۇتقۇچىلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتى ۋە ئولتۇراق ئۆي شا- رائىتىنى ياخشىلاشقا ئىنتايىن غەمخورلۇق قىلدى. 1994 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا، ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 509 مىليون يۈەنگە يە- تىپ يېڭىدىن قۇرۇلۇپ پۈتكەن ئۆي كۆلىمى 860 مىڭ 800 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلغان ئولتۇراق ئۆي 12 مىڭ 405 يۇرۇش بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر - بازارلاردىكى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئولتۇ- راق ئۆي كۆلىمى 1993 - يىلىدىكى ئالتە كۋادرات مېتىردىن 9.2 كۋادرات مېتىرغا ئۆستۈرۈلدى، دېھە- قانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي شارائىتىمۇ خېلى ياخشىلاندى.

1999 - يىلى 10 -ئايدا، ئاپتونوم رايون «ج ك پ مەركىزىي كومىتېت، گوۋۇيۈەننىڭ «ماۋارىپ ئىس- لاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ساپا ماۋارىپىنى ئومۇم- يۈزلۈك ئىلگىرى سۈرۈش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە» سىنى ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈش توغرىسىدىكى پە- كىر» نى تۈزۈپ، شىنجاڭ ماۋارىپى بىلەن شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى تېخىمۇ زىچ بىرلەشتۈرۈپ، «ئىلىم - پەن ۋە ماۋارىپنى گۈللەندۈرۈش» ئىستراتېگىيەسىنى يولغا قويۇپ، شىن- جاڭ ماۋارىپىنىڭ يۈكسىلىپ تەرەققىي قىلىشىغا مۇھىم تۈرتكىلىك رول ئوينىدى.

ئۇيغۇر ماۋارىپى 1942 - يىلى پۈتۈن شىد. جاڭدا 199 مىڭ 42 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇ- چىسى، 310 نەپەر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، 400 نەپەردەك پېداگوگىكا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، 445 نەپەر ئۇيغۇر مىللەتتىدىن بولغان ئوقۇتقۇچى بە- تىشتۇرۇش كۇرسلىرىنىڭ كۇرسانتلىرى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى ئادەم كۇچى، مالىيە كۇچى ۋە مادده- كۇچلەرنى توپلاپ، ئۇيغۇر مىللىتى توپلىشىپ ئولتۇ- راقلاشقان جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا باشلانغۇچ مەكتەپ- لەرنى زور كۇچ بىلەن، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى مەزمۇت قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلدۇردى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا 181 ئوتتۇرا مەك- تەپ، بەش پېداگوگىكا مەكتىپى، ئالتە ئوتتۇرا تېخنە- كوم، بىر پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرسى قۇرۇلدى. 1978 - يىلىدىن 1989 - يىلىغىچە قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، خوتەن پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەك- تىپى، خوتەن ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكى مەخسۇس كۇرس مەكتىپى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. بۇ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىشنى ئا- ساس قىلدى، باشقا ئالىي مەكتەپلەرمۇ زور تۇركۈمدە- كى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلدى. 2000 - يىلىغىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ئوقۇۋاتقان ئۇي- غۇر ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە، ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپ ستودېنتلىرى 25 مىڭ 489 نەپەر بولۇپ، بارلىق ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 34.98% نى؛ ئادەت- تىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 47 مىڭ 329 نەپەر بولۇپ، 44.97% نى ئىگىلىدى. ئادەتتىكى ئۇي- غۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى 150 بولۇپ، 62 مىڭ 240 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇيتتى، بۇ ئاپتونوم رايون بويىچە ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلە- رىنىڭ 31.4% نى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 485 بولۇپ، 489 مىڭ 570 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇيتتى، بۇ 52.4% نى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 3727 بولۇپ، 1 مىليون 348 مىڭ 130 ئوقۇغۇچىسى ئوقۇيتتى، بۇ 54.42% نى ئىگىلىدى. ئۇيغۇر مىللەتتىدىن بولغان كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 5183 بولۇپ، ئاپتونوم رايون بويىچە بارلىق كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئومۇمىي سانى- نىڭ 24.72% نى؛ كەسپىي تولۇقسىز ئوتتۇرا مەك- تەپ ئوقۇغۇچىلىرى 26 مىڭ 937 نەپەر بولۇپ، 97% نى ئىگىلىدى. ئۇيغۇرلار ئىچىدە ھەر 10 مىڭ نوپۇس ئىچىدە ئوقۇۋاتقان ئالىي مەكتەپ ستودېنتى 30.89

نەپەر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 57.36 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 59 مىڭ 332 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 163 مىڭ 404 نەپەردىن توغرا كەلدى. ھەر دەرىجەلىك مەكتەپلەردىكى ئۇيغۇر مىللەتتىدىن بولغان كەسىپىي ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى ئۆزلۈكسىز زورايماقتا. 2000 - يىلى ئالىي مەكتەپلەردىكى ئۇيغۇر كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 2227 نەپەر بولۇپ، بارلىق ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنىڭ 28.1% نى؛ ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىدىكى ئۇيغۇر كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 2828 نەپەر بولۇپ، 41.67% نى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى ئۇيغۇر كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 5270 نەپەر بولۇپ، 32.79% نى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى ئۇيغۇر كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 26 مىڭ 682 نەپەر بولۇپ، 44.59% نى؛ باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى ئۇيغۇر كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 60 مىڭ 381 نەپەر بولۇپ، 16% نى ئىگىلىدى. ئۇيغۇر مىللەتتىنىڭ ھەر تۈرلۈك ماڭارىپ ئىشلىرى ناھايىتى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى.

خەنزۇ ماڭارىپى 1949 - يىلى پۈتۈن شەنجاڭدا 15 مىڭ 423 نەپەر خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، 906 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى؛ 1034 نەپەر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، 78 نەپەر ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى؛ 709 نەپەر ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى، 58 نەپەر ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇتقۇچىسى؛ 194 نەپەر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، 22 نەپەر ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەنزۇ ماڭارىپى تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، 80~90 - يىللاردىكى ماڭارىپ ئىسلاھاتىدا كۆلىمى تۇراقلىشىشقا، قۇرۇلمىسى مۇۋاپىقلىشىشقا يۈزلەندى، ساپاسى ۋە ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە خەنزۇلار دىن بالىلار باغچىلىرىغا كىرگەن بالىلار 166 مىڭ 775 نەپەر، باغچە ئوقۇتقۇچىلىرى 7303 نەپەر؛ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 762 مىڭ 927 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 46 مىڭ 80 نەپەر؛ دېھقانچىلىق كەسىپىي ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 16 مىڭ 278 نەپەر، ئوقۇتقۇچى 2889 نەپەر؛ ئادەتتىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 301 مىڭ 550 نەپەر، ئوقۇتقۇچى 23 مىڭ 814 نەپەر؛ ئادەتتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 106 مىڭ 796 نەپەر، ئوقۇتقۇچى 8465 نەپەر؛ ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 42 مىڭ 683 نەپەر، ئوقۇتقۇچى 2955 نەپەر؛ ئالىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلار 40 مىڭ 918 نەپەر، ئوقۇتقۇچى 4853 نەپەر بولدى، ھەر 10 مىڭ نوپۇس ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1110.28 نەپەردىن، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 438.08 نەپەردىن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 155.42 نەپەردىن، ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 6211 نەپەردىن، ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپ ستودېنتلىرى 59.54 نەپەردىن توغرا كەلدى.

قازاق ماڭارىپى 1949 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە تۆت يىللىق ۋە يەتتە يىللىق تۈزۈمدىكى قازاق مەكتەپلىرىدىن 545 ى بولۇپ، 56 مىڭ 982 نەپەر ئوقۇغۇچى، 2059 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، قازاق مىللەتتىنىڭ ماڭارىپى تېز تەرەققىي قىلدى. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردە قازاق ئوقۇغۇچىلارنىڭ نىسبىتى قازاق مىللىتى نوپۇسىنىڭ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتىدىن ئېشىپ كەتتى. ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، قازاق ماڭارىپىنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىمۇ يۇتۇن ئاپتونوم رايون ماڭارىپ تەرەققىياتىنىڭ ئوتتۇرىچە سۈرئىتىدىن ئېشىپ كەتتى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە ئوقۇۋاتقان قازاق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 190 مىڭ 400 نەپەر، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 90 مىڭ 240 نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچى 9619 نەپەر، ئالىي مەكتەپ ستودېنتلىرى 3774 نەپەر بولدى. ئەمەلىيەتتە چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ماسلاشتۇرۇلغان ياتاقتا يېتىپ ئوقۇش تۈزۈمىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ئاساس قىلغان، ياتاقتا يېتىپ ئوقۇش بىلەن قاتناپ ئوقۇشنى بىرلەشتۇرۇشتەك مەكتەپ باشقۇرۇش ئۇسۇلى شەكىللىنىپ، مەكتەپ قۇرۇش شەكلى، مەكتەپ باشقۇرۇش، ئوقۇتۇشتا ئىشلىتىدىغان تىل، ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش ۋە ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى قۇرۇلۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە قازاق مىللەتتىنىڭ ئالاھىدىلىكى نامايان قىلىنىدى. نۆۋەتتە، قازاق مىللىتى ياشاۋاتقان چارۋىچىلىق رايونىدا باشلانغۇچ ماڭارىپ ئومۇملىشىپ، ساۋات-

سىزلىق ئاساسەن تۈگىتىلدى، ئايرىم جايلاردا توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ ئومۇملاشتى.

خۇيزۇ ماتارىپى 1949 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا خۇيزۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 13 نەپەر، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 95 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 4990 نەپەر ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خۇيزۇ ماتارىپىنىڭ تەرەققىياتى بىرقەدەر تېز بولدى. 1956 - يىلى ھەر دەرىجىلىك ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردىكى خۇيزۇ ئوقۇغۇچىنىڭ سانى 16 مىڭ 65 نەپەر ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خۇيزۇ ماتارىپىمۇ باشقا ھەرقايسى مىللەت ماتارىپىغا ئوخشاشلا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1979 - يىلىدىن كېيىن مۇقىملىشىش، ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىش يولىغا مېڭىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 16 خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى ۋە 55 خۇيزۇ باشلانغۇچ مەكتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە يېڭىدىن قۇرۇلدى. 1990 - يىلى خۇيزۇلار بىرقەدەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان مىڭۇەن ناھىيىسى «مەملىكەت بويىچە ئۈل ماتارىپىدىكى ئىلغار ناھىيە» بولۇپ باھالاندى. 1998 - يىلى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى، يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى جۇملىدىن خۇيزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان غۇلجا شەھىرىدە ۋە تۇرپان ۋىلايىتىدە توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئەسلىگە ئاشۇرۇلدى ۋە ساۋاتسىزلىق ئاساسەن تۈگىتىلدى. 2000 - يىلى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان خۇيزۇ ئوقۇغۇچىلاردىن ئالىي مەكتەپ ستودېنتلىرى 1084 نەپەر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوم مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 4047 نەپەر، ئادەتتىكى توتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 48 مىڭ 17 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 104 مىڭ 393 نەپەر. خۇيزۇلارنىڭ ھەر 10 مىڭ نوپۇسىغا توغرا كېلىدىغان مەكتەپتىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 13.67 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 85.59 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 516.91 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1317.10 نەپەرگە يەتتى.

قىرغىز ماتارىپى 1949 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا 17 قىرغىز باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، 850 ئوقۇغۇچى ئوقۇيتتى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى قىرغىز ماتارىپىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئالاھىدە سىياسەت ۋە تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئوقۇش يارىدەم پۇلى تەسىس قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاسراش خىراجىتى، كىيىم - كېچەك، ئۆگىنىش بۇيۇملىرى قاتارلىق جەھەتلەردە يارىدەم بېرىپ، چارۋىچىلىق رايونىدىكى ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلىپ، تۇرغۇن، كۆچمە، سەييارە قاتارلىق كۆپ خىل شەكىلدىكى مەكتەپلەرنى قۇرۇپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۇلۇغچات، ئاتۇش، ئاقچى قاتارلىق ناھىيىلەردىكى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ۋە يېزىلىرىدا ئومۇميۈزلۈك مەكتەپ قۇردى. 1952 - يىلى ئاتۇش ئوتتۇرا مەكتىپىنى قۇردى. 1958 - يىلى قىزىلسۇ قىرغىز ئوبلاستلىق پىدا گوگىكا مەكتىپىنى قۇردى. كېيىن ئارقا - ئارقىدىن تەبىئىي مەكتەپ، يېزا ئىگىلىك مەكتىپى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى مەكتىپى، مالىيە مەكتىپى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى مەكتىپى، مالىيە مەكتىپى قاتارلىق مەكتەپلەرنى قۇردى. 1980 - يىلىدىن كېيىن چارۋىچىلىق رايوندا زور كۆچ بىلەن ياتاقلىق مەكتەپ قۇردى. 2000 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا قىرغىز تىل - يېزىقىدا دەرس ئوتۇلىدىغان باشلانغۇچ مەكتەپتىن 92 ى بولۇپ، 24 مىڭ 360 نەپەر ئوقۇغۇچىسى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن 18 ى بولۇپ، 7031 ئوقۇغۇچى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن بەشى بولۇپ، 1226 ئوقۇغۇچى بار ئىدى، قىرغىزلارنىڭ ھەر 10 مىڭ نوپۇسىغا توغرا كېلىدىغان ئالىي مەكتەپ ستودېنتلىرى 81.24 نەپەر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 32.87 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 02.517 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 15.1704 نەپەرگە يەتتى.

موڭغۇل ماتارىپى 1943 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا موڭغۇل باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 3057 نەپەر ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇرۇنقى مەكتەپلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا، موڭغۇل ئوقۇتقۇچىلارنى پائال تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ، موڭغۇلچە مەكتەپلەرنى قۇردى. ھۆكۈمەت موڭغۇللارغىمۇ باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئوخشاش ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى قوللىنىپ، پىداگوگىكا ماتارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، موڭغۇلچە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تۈزۈپ نەشر قىلىپ، موڭغۇل ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ئومۇميۈزلۈك خەنزۇ تىلى دەرسى تەسىس قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى «مىللىي تىل ۋە خەنزۇچە تىلىنى پۇختا بىلىدىغان» قىلىپ يېتىشتۈردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن، پىداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدا موڭغۇل تىل - ئەدەبىيات كەسپىنى تەسىس

سىس قىلدى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا موڭغۇل تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پىداگوگىكا مەكتىپىدىن بىرى، يەنە ئىككى ئوتتۇرا دەرىجىلىك پىداگوگىكا مەكتىپى ئىچىدە موڭغۇل تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان سىنىپ قوزغىدى، ئاددىتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپتىن 24 ى، باشلانغۇچ مەكتەپتىن 47 سى بار ئىدى. ئاپتونوم رايوندا ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان موڭغۇل ئوقۇغۇچى 417 نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1494 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە 3186 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە 8531 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپتە 18 مىڭ 540 نەپەر، بالىلار باغچىسىدا 1466 نەپەر بار ئىدى. موڭغۇللارنىڭ ھەر 10 مىڭ نوپۇسىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان ئالىي مەكتەپ ستۇدېنتى 25.85 نەپەر، ئاددىتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 89.46 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 197.52 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 528.89 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1149.41 نەپەر ئىدى.

تاجىك ماتارىپى 1949 - يىلى پەقەت بىرلا تاجىك باشلانغۇچ مەكتىپى بولۇپ، 178 ئوقۇغۇچى بار ئىدى، تاجىكلار ئىچىدە 99% ئادەم ساۋاتسىز ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئالاھىدە سىياسەت قوللىنىپ، ياتاق، تاماق راسخوتىنى، ئوقۇش بۇيۇملىرىنى دۆلەت تەمىنلەيدىغان ياتاقلىق باشلانغۇچ مەكتەپ قوزغىدى، يەنە كۆچمە چېدىرلىق مەكتەپلەرنى تەرەققىي قىلدۇردى. 1954 - يىلى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تۇنجى تاجىك ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلۇپ، ئىككى باشلانغۇچ مەكتەپ كۆپەيتىپ قۇرۇلدى، بۇ مەكتەپلەردە ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئىشلىتىلەتتى. 2000 - يىلىغا كەلگۈچە پۈتۈن ناھىيەدە باشلانغۇچ مەكتەپتىن 16 سى بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 5586 نەپەر؛ ئىككى ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 895 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 282 نەپەر ئىدى. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ھەر خىل مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان تاجىك ئوقۇغۇچى 54 نەپەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 173 نەپەر، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 120 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 276 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1403 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 7519 نەپەر ئىدى. تاجىكلارنىڭ ھەر 10 مىڭ نوپۇسىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان ئالىي مەكتەپ ستۇدېنتلىرى 13.46 نەپەر، ئاددىتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 29.9 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 68.83 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 3349.88 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1875.06 نەپەرگە يەتتى.

شىبە ماتارىپى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىبە مىللىتى ئۆز مىللىتىنىڭ ئېسىل مەدەنىيىتە ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇش بىلەن بىللە، كۆپ مىللەت مەدەنىيىتىنى توپلاش ئالاھىدىلىكىنى نامايان قىلدى. باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تۆۋەن سىنىپلىرىدا شىبە تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، ئوتتۇرا مەكتەپتىن باشلاپ شىبە، خەنزۇ تىللىرىدا ئوخشاش دەرس ئۆتۈلىدۇ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئاساسەن خەنزۇ تىلىدىلا دەرس ئۆتۈلىدۇ، تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن باشلاپ چەت ئەل تىلى دەرسى تەسىس قىلىنىپ، ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرگە مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكىنى كەڭ قوللىشتا پايدىلىق شارائىت يارىتىپ بېرىلگەن. توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ تەدرىجىي ئومۇملاشتۇرۇلدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، شىبەلەرنىڭ ھەر 10 مىڭ نوپۇسىغا ئوتتۇرىچە توغرا كېلىدىغان ئاددىتتىكى ئالىي مەكتەپ ستۇدېنتلىرى 56 نەپەر، ئاددىتتىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 75.5 نەپەر، ئاددىتتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 240.75 نەپەر، ئاددىتتىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 527.75 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 953 نەپەر بولدى. ھەر 10 مىڭ نوپۇسقا توغرا كېلىدىغان ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ نىسبىتى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن سەل يۇقىرىراق.

مانجۇ ماتارىپى مانجۇلار خەنزۇلارغا ئوخشاشلا خەنزۇ تىل - يېزىق ئىشلەتكەچكە، ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتى جەھەتتە خەنزۇلار بىلەن ئاساسەن ئوخشاش سەۋىيىدە تۇرىدۇ. مانجۇ ماتارىپى ھەربىر تەرەققىيات باسقۇچىدا خەنزۇلار ماتارىپى بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. 2000 - يىلى ھەر دەرىجىلىك ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان مانجۇ ئوقۇغۇچىلار 3388 نەپەر، كەسپىي مانجۇ ئوقۇتقۇچىلار 260 نەپەر؛ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 10 مىڭ نوپۇس ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 637.74 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇ-

چىلار 498.58 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇ-ۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 27.06 نەپەر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 114.62 نەپەر، ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپ ستودېنتلىرى 50.47 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي جەھەتتە شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلىرى نىسبىتىنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدە تۇرۇۋاتىدۇ.

ئۇزبېك ماتارىپى 1943 - يىلى، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە ئۇزبېك باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 1174 نەپەر، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 35 نەپەر ئىدى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇزبېك ماتارىپى سىلىنمىسى كۆپەيتىلىپ، مەكتەپ قۇرۇش شارائىتى ياخشىلاندى، ئوقۇغۇچىلارمۇ كۆپەيدى. 1955 - يىلىدىن كېيىن، ئۇزبېك ئوقۇغۇچىلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۇيغۇر ۋە قازاق مەكتەپلىرىگە كىرىپ ئوقۇدى. ئۇزبېكلەردە ساۋاتسىزلىق ئاللىقاچان تۈگىتىلىپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپى ئومۇملاشتى. 2000 - يىلى ئۇزبېكلەردىن ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 163 نەپەر، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 137 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 262 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 529 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 717 نەپەر ئىدى. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 10 مىڭ نوپۇسقا توغرا كېلىدىغان ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار نىسبىتى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

رۇس ماتارىپى 1942 - يىلى شىنجاڭدا رۇس باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 4748 نەپەر، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن دەخۋا 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 10 سىنىپ بولۇپ، 257 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن، بىر قىسىم رۇسلار كەينى-كەينىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ياكى برازىلىيە، ئاۋسترالىيە قاتارلىق جايلارغا كۆچۈپ كەتتى. 50 - يىللارغىچە نوپۇسى تېز ئازىيىپ كېتىپ، تۇغۇلۇش مەنبەسى كەمچىل بولدى. 90 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا بىرلا رۇس باشلانغۇچ مەكتىپى، تۆت يىللىق سىنىپى، يەنە غۇلجا 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ قارىمىقىدا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئۈچ يىللىق سىنىپى بار ئىدى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان رۇس ئوقۇغۇچىلار 1566 نەپەر بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 10 مىڭ نوپۇسقا ئالىي مەكتەپ ستودېنتىدىن 55.42 نەپەر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسىدىن 94.65 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىدىن 83.313 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىدىن 6.526 نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىدىن 32.705 نەپەر توغرا كېلىپ، ئۇنىڭ نىسبىتى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

داغۇر ماتارىپى 1939 - يىلى چۆچەكنىڭ ئاشۇل يېزىسىدا داغۇر مىللىتىنىڭ بىر باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلۇپ، چۆچەككە قاراشلىق جايلاردىكى داغۇرلارنىڭ پەرزەنتلىرى قوبۇل قىلىنىپ، داغۇر تىلىنى ئاساس، خەنزۇ تىلىنى قوشۇمچە قىلىپ دەرس ئوتۇلدى. 1943- يىلى 127 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى، 1954- يىلى خەنزۇ تىلىنى ئاساس، داغۇر تىلىنى قوشۇمچە قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1955 - يىلى خەنزۇ تىلىدىلا دەرس ئوتۇشكە ئۆزگەرتىلىپ، خەنزۇ، موڭغۇل، خۇيزۇ ئوقۇغۇچىلارمۇ قوبۇل قىلىندى. 2000- يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ھەر دەرىجىلىك ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان داغۇر ئوقۇغۇچى 1200 نەپەر، داغۇر ئوقۇتقۇچى 86 نەپەر ئىدى. داغۇرلارنىڭ ھەر 10 مىڭ نوپۇسىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 20 نەپەر ئالىي مەكتەپ ستودېنتى، 47.69 نەپەر ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى، 192.31 نەپەر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، 498.46 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، 1086.15 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى توغرا كېلىدۇ.

تاتار ماتارىپى 1945 - يىلىدىن كېيىن غۇلجا، چۆچەكلەردە يەتتە يىللىق تاتار مەكتەپلىرى قۇرۇلۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوقۇتۇش تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دەرسلىكلىرى ئىشلىتىلەتتى. 1955 - يىلىدىن كېيىن نوقۇل بىر مىللەت مەكتىپى كۆپ مىللەت ئوقۇيدىغان مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، تاتار مىللىتىنىڭ نوپۇسى ئاز، ئولتۇراقلىشىشى تارقاقراق بولغاچقا ئۇيغۇر، قازاق تىلىنىمۇ قوللىنىدۇ. شۇڭا تاتار ياشلىرى ۋە ئۆسمۈرلىرى ئۇيغۇر ياكى قازاق مەكتەپلىرىدە ئوقۇدى. تاتار مىللىتىدە ساۋاتسىزلىق خېلى بۇرۇنلا تۈگىتىلگەن، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ ئومۇملاشقان. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان تاتار ئوقۇغۇچى 327 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 212 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 77 نەپەر، ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى 52 نەپەر، ئالىي مەكتەپ ستودېنتى 52 نەپەر ئىدى. ھەر 10 مىڭ نوپۇسقا توغرا كېلىدىغان ئوقۇۋاتقان

قان ئوقۇغۇچىلارنىڭ نىسبىتى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئالدىنقىراق تۇرىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماتارىپ مەمۇرىي جەھەتتىن باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك ئورگىنى. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 169 - نومۇر. 1949 ~ 1955 - يىلىغىچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ماتارىپ نازارىتى ئىدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى

1955 - يىلى شىنجاڭدا ئۆلكە ئەھلدىن قىلىپ ئاپتونوم رايون قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتىگە ئۆزگەرتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ ئىدارىسى دەپمۇ ئاتالدى. 1981 - يىلى ماتارىپ نازارىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1986 - يىلى 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى بىر تۇتاش تەييارلاش، پىلانلاش، نازارەتچىلىك قىلىش، تەكشەش ۋە مۇلازىمەت خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولدى. 2000 - يىلى 8 - ئايدا يەنە ماتارىپ نازارىتىگە ئۆزگەرتىلدى. ئاساسلىق مەجبۇرىيىتى: پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ ماتارىپ خىزمىتىنىڭ فاكىجىن - سىياسەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇشقا دائىر كونكرېت سىياسەت، تەدبىر ۋە پىكىرلەرنى بەلگىلەش ۋە تەۋرەش، يەرلىك قانۇن - نىزاملارنى لايىھەلەش؛ پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر تۈرلۈك ماتارىپ ئىشلىرىنى ئىلاھ قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشنى پىلانلاش ھەمدە تەشكىللەپ يولغا قويۇش؛ ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوم مەكتەپلىرىنى قۇرۇش، ئەھلدىن قالدۇرۇش، تەكشەش دوكلاتلىرىنى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش ۋە تەستىقلاش؛ ھەر دەرىجىلىك ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ساپاسى ۋە مەكتەپ باشقۇرۇش ئۇنۇمىگە تەپتىشلىك قىلىش، باھالاش، تەكشۈرۈش؛ ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەر، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكوم مەكتەپلەر ۋە چوڭلار ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم لىرىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش؛ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى ۋە ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىش ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش، تەرجىمە قىلىش، تەھرىرلەپ بېكىتىش، نەشر قىلىش خىزمەتلىرىگە مەسئۇل بولۇش؛ پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش قاتارلىقلار. نازارەت قارىمىقىدا ئۈل ماتارىپى، ئالىي ماتارىپ، چوڭلار ماتارىپى، كەسپىي ماتارىپ قاتارلىق 21 باشقارما (ئىشخانا) تەسىس قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئاستىدا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى، ئۇزلۇكسىز ئۆگەنگۈچىلەردىن ئىمتىھان ئېلىش ئىشخانىسى، ماتارىپ تەتقىقات ئورنى (كافېدرا)، ماتارىپ نەشرىياتى، ماتارىپ گېزىتى - ژۇرنال رېداكسىيىسى، ئېلېكترلىك ئوقۇتۇش سارىيى، ئۈسكۈنە - ئەسۋابلار تەمىنلەش پونكىتى قاتارلىق 15 كەسپىي ئورۇن تەسىس قىلىنغان. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق تىللىرىدا چىقىرىلىدىغان «شىنجاڭ ماتارىپى گېزىتى» ۋە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى تىلدا ئاڭلىتىش بېرىدىغان شىنجاڭ ماتارىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەسىس قىلىنغان.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماتارىپ تەپتىشلىكى ئىشخانىسى ماتارىپ تەپتىشلىكى، تەكشۈرۈش، باھالاش ئورگىنى. 1984 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىي ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتىنىڭ ماتارىپ تەپتىشلىكى ئىشخانىسى، ماتارىپ كومىتېتىنىڭ ماتارىپ تەپتىشلىكى ئىشخانىسى ئىدى. 1987 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى ئىچىگە تەسىس قىلىنغان. ئاساسلىق مەجبۇرىيىتى: ئوخشاش دەرىجىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى، تۆۋەن دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ماتارىپ مەمۇرىيىتى تارماقلىرىنىڭ ماتارىپ قانۇنى، قائىدە - نىزاملىرى، فاكىجىن - سىياسەتلىرىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى ۋە ماتارىپ خىزمىتى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش ئەھۋالىغا نازارەت قىلىش، تەكشۈرۈش ۋە يېتەكچىلىك قىلىش؛ ئوتتۇرا دەرىجىلىك ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن دەرىجىلىك مەكتەپلەر ۋە باشقا ماتارىپ ئورگانلىرىنىڭ ماتارىپ ئوقۇتۇش خىزمەتلىرىگە تەپتىشلىك قىلىش، باھالاش ۋە تەكشۈرۈش؛ توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار ئارىسىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش، ماتارىپقا ئومۇمىيۈزلۈك ئىلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە ساپا ماتارىپىنى

يولغا قويۇش خىزمەتلىرىگە قارىتا تەپتىشلىك قىلىش، باھالاش ۋە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش.

ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش كومىتېتى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئاسپىرانتلار ۋە ئادەتتىكى ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوملارغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشلىرىنى مەخسۇس تۇرگۈنى. 1977 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى چېنتاڭجياڭ يولى 2 ـ 17 نومۇر، كۆپ مىللەت تىلىدىكى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشلىرىنى ئىشلەش، قوبۇل قىلىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۈستىگە ئالغان. 20 نەچچە يىلدىن بۇيان «ئادىل رىقابەتلىشىش، ئادىللىق بىلەن تاللاش، ئىلالىرىنى تاللاپ قوبۇل قىلىش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش سانى ئۈزلۈكسىز زورىيىۋاتقان شارائىتتا، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى پىئال ئىلگىرى سۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. 2000 ـ يىلىغىچە ئاسپىرانتلار، ئادەتتىكى تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى ۋە چوڭلار تولۇق ۋە مەخسۇس كۇرسلىرىغا جەمئىي 560 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى ۋە جايلاردىكى شۆبە ئورۇنلاردىن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مەككىز ئورۇن، 16 شەخس مەملىكەت بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخس دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي ماتارىپ بويىچە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشلەردىن ئىمتىھان ئېلىش كومىتېتى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئالىي ماتارىپ ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ماتارىپ بويىچە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشلەردىن ئىمتىھان ئېلىشقا مەسئۇل بولىدىغان مەخسۇس ئورگان. 1984 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى تىنچلىق يولى 30 ـ نومۇر. ئاساسلىق فۇنكسىيىسى: دۆلەتكە ۋاكالىتەن ئوقۇش ئىستاژى ئاساس قىلىنغان ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشلەردىن ئىمتىھان ئېلىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىزىمغا ئالىدۇرغان ئوقۇغۇچىلىرىدىن ئىمتىھان ئېلىش ۋە خەت ـ ئالاقە ماتارىپى، سۆزلىشىش ھەمراھ ـ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ماتارىپى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ بېرىلىدىغان «ئۆچىنى ئوتاشتۇرۇش» ئىمتىھانى قاتارلىقلار، ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگۈچىلەردىن ئىمتىھان ئېلىش پىلانى تۈزۈش، ئىمتىھان سوئالى چىقىرىش، ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى كۆرسىتىپ بېرىش، ئىمتىھان قەغىزى تۈزۈش، ئۆگىنىشكە يارەم بېرىش، ئىمتىھانغا تەشكىللەش، ئىمتىھان قەغىزىنى تەكشۈرۈش، ئارخىپ تۈرغۇزۇش، ئىمتىھان ئورنىنى باشقۇرۇش، ئىمتىھان بەرگۈچىلەرنىڭ لايىقلىقىنى تەكشۈرۈش، پەنلەردىن لايىقەتلىك بولغانلارغا گۇۋاھنامە ۋە دىپلوم تارقىتىش قاتارلىقلار. 1985 ـ يىلى خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق تىللىرى بويىچە تۈنجى قېتىم ئىمتىھان ئېلىندى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ پەلسەپە، ئېكونومىكا، قانۇنچىلىق، پېداگوگىكا، ئەدەبىيات، تەبىئىي پەنلەر، سانائەت پەنلىرى، يېزا ئىگىلىك پەنلىرى، تېببىي پەنلەر قاتارلىق پەنلەردىن 72 كەسىپ بويىچە ئىمتىھان ئېلىندى. ھازىر ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملاتقان ئوقۇغۇچى 350 نەچچە مىڭ نەپەر. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، جەمئىي 94 مىڭ ئىمتىھان بەرگۈچى تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوملارنىڭ دىپلومىغا ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن 30 مىڭ كىشى بار.

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ «211 قۇرۇلۇشى» دۆلەتنىڭ ئىلىم ـ پەن ۋە ماتارىپ بىلەن مەملىكەتنى گۈللەندۈرۈش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇپ، «جۇڭگو ماتارىپ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى» نى ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان بىر تۈرلۈك ئىستراتېگىيىلىك قۇرۇلۇش. يەنى XXI ئەسىرگە يۆزلىنىپ، 100 چە ئالىي مەكتەپ ۋە بىر تۈركۈم نۇقتىلىق پەنلەرنى تەسىس قىلىشتىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە بىر قىسىم نۇقتىلىق مەكتەپلەرنى ۋە بىر تۈركۈم نۇقتىلىق پەنلەرنى خەلقئارادىكى ئوخشاش تۇردىكى مەكتەپ ۋە پەنلەرنىڭ سەۋىيىسىگە يېقىنلاشتۇرۇش ياكى يەتكۈزۈش؛ زور بىر تۈركۈم مەكتەپلەرنىڭ مەكتەپ قۇرۇش شارائىتىنى كۈرۈنەرلىك ياخشىلاپ، ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ، ئىلمىي تەتقىقاتتا بىرقەدەر زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، يەرلىك كەسىپلەرنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلاشتۇرۇش، ئومۇمىي جەھەتتىن دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىدە تۇرۇپ، تايانچلىق ۋە ئۇلگىلىك رول ئويناشتىن ئىبارەت. 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايوندا «211 قۇرۇلۇشى» غا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس مەبلەغنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كۆپ خىل تەدبىر

قوللىنىلىنىپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دۆلەتنىڭ «211 قۇرۇلۇشى» غا كىرىشكە يار - يۆلەك بولدى. تۆت يىللىق جەريانىنىڭ ئالدىنقى مەزگىللىك قۇرۇلۇ- شىنى باشتىن كەچۈرۈپ، 1996 - يىلى 10 - ئايدا دۆلەت تارماقلىرىنىڭ ئالدىن تەكشۈرۈشىنى قوبۇل قە- لىپ، 1997 - يىلى 6 - ئايدا تۇرلەرنى بېكىتىش تەكشۈرۈشىدىن ئۆتتى. 1997 - يىلى 11 - ئايدا دۆلەت پىلان كومىتېتى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى دۆلەتنىڭ «211 قۇرۇلۇشى» تۇرىدىكى ئالىي مەكتەپ، قۇرۇ- لۇشنىڭ مۇھىم مەزمۇنى نۇقتىلىق پەنلەر قۇرۇلۇشى، ئاممىۋى مۇلازىمەت سىستېمىسى قۇرۇلۇشى ۋە يۇرۇش- لەشكەن مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى بولىدۇ، دەپ تەستە- لىدى. نۇقتىلىق پەنلەر قۇرۇلۇشى يادرو قىلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل - ئەدەبىياتى، شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيىتى، شىن- جاڭنىڭ بايلىق ئېكولوگىيىسى ۋە بىئو تېخنىكىسى، شىنجاڭ رايونىنىڭ ئۇچۇر تېخنىكىسى بىلەن ئالاقە ئىشلىرى، ئەمەلىي خىمىيە ۋە ماتېرىياللار، ئەمەلىي ماتېماتىكا ۋە سىستېما قۇرۇلۇشى قاتارلىق ئالتە نۇقتە- لىق پەننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاممىۋى مۇلازىمەت سىستېمىسى قۇرۇلۇشى بولسا مەكتەپ زېمىنى توري، كۇتۇپخانا، ئاممىۋى ئوقۇتۇش مۇئەسسەسىلىرى، نۇقە- تلىق ئاممىۋى لابوراتورىيە ۋە ئەتتەرىبىيە مۇئەسسەسە- لىرى قاتارلىق بەش تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ قۇرۇلۇش نىشانى مەكتەپ زېمىنى بايلىقلىرىنى سەپ- لەپ، بايلىق مەنبەسىدىن ئورتاق پايدىلىنىشتىن ئىبا- رەت. يۇرۇشلەشكەن مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى بولسا ئو- قۇتۇش بىناسى، سۇ ۋە ئىسىتىش مۇئەسسەسىلىرى، ئۇل مۇئەسسەسىلىرى، مەكتەپ قورۇسى مۇھىتىنى بىرقەدەر زور كۆلەمدە رېمونت قىلىپ ئوڭشاش، ئۆز- گەرتىپ ياساش ۋە يېڭىلاش قاتارلىق نۇقتىلىق پەنلەر قۇرۇلۇشى، ئاممىۋى مۇلازىمەت سىستېمىسى قۇرۇلۇ- شىنى ئاۋۋال مەكتەپ قورۇسى ئۇل مۇئەسسەسە شارا- ئىتى بىلەن تەمىنلەشتىن ئىبارەت. بىرقانچە يىلدىن بۇيان، ھۆكۈمەت شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ «211 قۇرۇلۇشى» غا مەبلەغ سېلىش كۆچىنى زورايتتى. 1993 - يىلدىن 2000 - يىلغىچە، دۆلەت ۋە ئاپتو- نوم رايون ئاجرىتىپ مەخسۇس مەبلەغ 146 مىليون يۈەن بولۇپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ «211 قۇرۇ- لۇشى» نى خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەرگە ئېرىشتۈردى.

ئىچكى جايلارنىڭ شىنجاڭنىڭ ئالىي ماۋارى- پىغا ياردەم بېرىش ھەمكارلىق يىغىنى دۆلەت تەشكىللىگەن ئىچكى جايلىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ شىنجاڭغا ئاز سانلىق مىللەت كەسپىي خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈپ بېرىش پىلانىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن مەزگىللىك ئېچىلىدىغان مەخسۇس يىغىن. ماۋارىپ مىنىستىرلىقى، مەملىكەتلىك مىللىي ئىشلار كومىتە- تى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈ- مىتى بىرلىشىپ چاقىرىدۇ. ئاساسلىق ۋەزىپىسى تەرە- يىلەپ يېتىشتۈرۈش پىلانىنى يولغا قويۇش، ياردەم قىلىش - ھەمكارلىشىش تەدبىرلىرىنى مۇھاكىمە قە- لىش، ياردەم قىلىش - ھەمكارلىشىش كېلىشىمىنى ئىمزالاشتىن ئىبارەت. يىغىن 1989 - يىلى، 1992 - يىلى ۋە 1995 - يىلى بېيجىڭ ۋە ئۈرۈمچىدە ئۈچ قېتىم ئېچىلىپ، گۇۋاھنامىنىڭ 24 مىنىستىر- لىق، كومىتېتلىرىغا قاراشلىق 80 نەچچە ئالىي مەك- تەپ تەرىپىلەپ يېتىشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1990~2000 - يىلىغىچە شىنجاڭغا تەربىيىلەپ بەرگەن ئاز سانلىق مىللەت تولۇق كۇرس ۋە مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 8000 نەپەردىن ئارتۇق، نىشان- لىق ئاسپىرانتتىن 640 نەپەر، ئوقۇتقۇچى ۋە باشقۇر- غۇچى كادىرلار 2400 نەپەردىن ئېشىپ كەتتى. تۆتىن- چى قېتىملىق يىغىن 1999 - يىلى ئۈرۈمچىدە ئېچىـ لىپ، 2001~2005 - يىللىرىدىكى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشنى پىلانلاش ۋەزىپىسە- نى ئەمەلىيلەشتۈردى، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش كۆلە- مى ئالدىنقى ئۈچ قاراردىكى ھەر يىلى 800 ئادەم تەربىيىلەشتىن 1000 ئادەم تەربىيىلەشكە كۆپەيتىلدى.

**چەت ئەلگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىش 1950 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە شىنجاڭدىن 200 نەچچە كىشى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن كېيىن، دۆلەت «چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشنى قوللاش، قايتىپ كېلىشكە رىغبەتلەن- دۈرۈش، بېرىپ، كېلىشتە ئەركىن بولۇش» ئاڭچىنە- نى يولغا قويغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە چەت ئەلگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىش خىزمىتىدە زور تەرەققىيات بارلىققا كەلدى. 1978~1984 - يىللىرى چەت ئەلگە 18 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلدى، ئۇلاردىن ئىككە- سى ئاسپىرانتلىققا ئوقۇدى. 1984~1989 يىللىرى ئاپتونوم رايون بويىچە چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغان ئو- قۇغۇچى ۋە زىيارەتكە چىققان ئالىملار جەمئىي 288 كىشىگە يەتتى. 1985 - يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايون ھەر يىلى پۈل ئاجرىتىپ ئالىي مەكتەپلەرنىڭ چەت ئەلگە ئوقۇتقۇچىلارنى ئوقۇشقا ئەۋەتىشىنى، ياپو-

نىسبەتى بىرىنچى خۇسۇسىي ئۇنىۋېرسىتېت جەمئىيىتىنىڭ ئوقۇغۇچى ئەۋەتىشنى نۆقتىلىق قوللىدى. 2000 - يىلىغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغۇچى 300 كىشى (ئۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 80% نى ئىگىلەيدۇ) بولۇپ، بۇنىڭدىن ياپونىيىگە 226 كىشى، گېرمانىيە، فرانسىيە ۋە قىرغىزستانغا 74 كىشى ئەۋەتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۆلەت چەت ئەلگە ھۆكۈمەت تەرەپتىن ئوقۇغۇچى ئەۋەتىش خىزمىتىنى زور كۈچ بىلەن قوللىدى، 1985 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە شىنجاڭدىن ھۆكۈمەت چەت ئەلدە ئوقۇشقا ئەۋەتكەن ئوقۇغۇچى 305 كىشى بولدى. 1990- يىلىدىن باشلاپ چەت ئەلدىكى ئالىي تېخنىكوم-دىن يۇقىرى مەكتەپلەرگە ئۆز خىراجىتى بىلەن چىقىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلار خىزمىتىنى ئاپتونوم رايونلۇق ماارىپ تارماقلىرى باشقۇرىدىغان بولدى، 2000 - يىلىغىچە ئۆز خىراجىتى بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغانلار 1036 كىشى بولدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشتىن بۇيان ئاپتونوم رايونلۇق ماارىپ سىستېمىسىدىن دۆلەت خىراجىتى بىلەن چەت ئەلگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەنلەر 900 كىشى، ئۆز خىراجىتى بىلەن چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇغانلار 1200 نەچچە كىشى بولدى. 2000 - يىلىغىچە 500 كىشى قايتىپ كېلىپ خىزمەتكە كىرىشتى، بۇنىڭ ئىچىدە 40 نەچچە كىشى دوكتور ياكى ماگىستىرلىق ئۇنۋانىغا ئىگە بولدى.

تەييارلىق ماارىپى بۇ ئالىي مەكتەپكە كىرىش ئىمتىھانىدىن ئۆتۈپ قوبۇل قىلىنغان ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى كەسپىي ئۆگىنىشنى باشلاشتىن بۇرۇن خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشنى كۈچەيتىپ، مەدەنىيەت ئاساسىي بىلىملىرىنى پىششىقلاش خىزمىتىنى كۈرسىتىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە، ئاپتونوم رايوندىكى ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەر ئومۇمىيۈزلۈك خەنزۇ تىلى كافېدرالىرىنى تەسىس قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشىنى كۈچەيتكەنىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن تەييارلىق سىنىپلىرىنى ئېچىپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنى بىر يىلدىن ئىككى يىلغىچە خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش ۋە مەدەنىيەت ئاساسىي دەرسلىرىنى پىششىقلاش، ئاندىن كېيىن ھەرقايسى فاكۇلتېتلارغا بۆلۈپ كەسپىي ئۆگىنىشكە كىرىشتۇردى. 80 - يىللاردىن كېيىن تەييارلىق ماارىپىنىڭ شەكلى تەدرىجىي ئۆزگەرتىلىپ، تەييارلىق ماارىپىنىڭ ئوقۇتۇش ۋاقتى ئوقۇتۇش تۈزۈمىگە كىرگۈزۈلۈپ، بىر يىل قوشۇلۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ستودېنتلىرىنىڭ تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرستا ئوقۇش ۋاقتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا تۆت يىل، بەش يىل قىلىندى. تەييارلىق مەزگىلىدىكى يەغىپ باشقۇرۇش ھەرقايسى فاكۇلتېتلار بويىچە ئايرىپ باشقۇرۇشقا، ئاساسىي ئوقۇتۇش بۆلۈمى ياكى خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش بۆلۈمى ئوقۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. نۆۋەتتە، ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ھەر يىلى قوبۇل قىلىنىدىغان ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى سانى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ، شىنجاڭدىكى ئالىي مەكتەپلەرگە بىۋاستە قوبۇل قىلىنىدىغان ئاز سانلىق مىللەت ستودېنتلىرى شۇ مەكتەپتىلا تەييارلىق ماارىپىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن كەسپىي ئۆگىنىشكە كىرىشىدۇ، ئېچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىدىغان ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىرقىسمى ئاشۇ ئېچكىرىدىكى مەكتەپلەردە تەييارلىق ماارىپىنى قوبۇل قىلسا، بىرقىسمى تەييارلىق ماارىپىنى شىنجاڭدا تۇتۇشتىپ، ئاندىن ئېچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەرگە بېرىپ ئوقۇيدۇ. ئاپتونوم رايوندىكى زور بىرقىسىم ئوتتۇرا تېخنىكۇملارمۇ قوبۇل قىلىنغان ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىغا تەييارلىق ماارىپى تەربىيىسىنى يولغا قويدى.

ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارغا قارىتىلغان ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ماارىپى XX ئەسىرنىڭ 50- يىللىرىدىن باشلاپ شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلاردا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. بولۇپمۇ، 1978- يىلى ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ناھىيە، يېزىلاردا قاتلاممۇقاتلام رەھبەرلىك ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ، مەخسۇس خىراجەت ئاجرىتىپ، كەسپىي كادىرلارنى سەپلەپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇردى. 1986- يىلى ئاپتونوم رايون «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش قانۇنى» نى تارقىتىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى قانۇنىي يولغا سېلىپ، ساۋاتسىز-

لارنىڭ سانىنى زور دائىرىدە ئازايتتى. 1990 ـ يىلـ
دىكى تۇتىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكـ
شۈرۈشتە، ئاپتونوم رايون بويىچە ساۋاتسىزلىق نىسبـ
تى جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغان دەسلەپكى يىللاردىكى 90%
تىن تۆۋەنلەپ 12.75% كە چۈشۈپ، بۇنىڭ ئىچىدە
ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتى
7.8% كە چۈشكەن. 1993 ـ يىلىدىن كېيىن ساۋاتـ
سىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ،
چوڭلارنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتىنى 5% تىن ئازراق،
ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلارنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتىنى
2% تىن ئازراق چۈشۈرۈپ، ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلـ
غان كىشىلەرنىڭ ساۋاتسىزلىقنى قايتىش نىسبىتىنى
4% تىن ئازراق چۈشۈردى. 1998ـ يىلىنىڭ ئاخىرىـ
غىچە 93 ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) دە ياشلارنىڭ سا
ۋاتسىزلىقىنى تۈگىتىش ۋەزىپىسىنى ئاساسەن ئورۇنـ
لاپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن
تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى. 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا
گوۋۇيۈەننىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى بىلەن ھەر
تۈرلۈك كۆرسەتكۈچلەر دۆلەتنىڭ ھازىرقى باسقۇچتىكى
تەلىپىگە يېتىپ، شىنجاڭ پۈتۈن مەملىكەت بويىچە سا
ۋاتسىزلىق يوقىتىلغان 23 ـ ئۆلكە، ئاپتونوم رايون
بولۇپ قالدى.

ياشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش

1982 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق
ھۆكۈمىتى «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەنـ
نىڭ «ياشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى بىر
قانچە مەسىلە توغرىسىدىكى قارارى» نى تېخىمۇ ئىزچىلـ
لاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نىدا ئاپتونوم را
يون بويىچە ياشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش پىلا
نىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، 1985 ـ يىلىدىن بۇرۇن شە
ھەر، ناھىيە بازارلىرى (سانائەت، كان ـ كارخانىلارنى
ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) دا، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقان
چىلىق، چارۋىچىلىق تۈۋەن ـ مەيدانلىرىدا ۋە شەرت ـ
شارائىتى يار بېرىدىغان ناھىيىلەردە ياشلانغۇچ ماتارىپـ
نى ئومۇملاشتۇرۇپ، 1990 ـ يىلىدىن بۇرۇن ئاساسـ
كى دېھقانچىلىق ناھىيىلىرى ۋە زور بىر تۈركۈم چارۋـ
چىلىق ناھىيىلىرىدە باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇـ
رۇپ بولۇشنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. 1983 ـ يىلى
ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ خىزمىتى يىغىنى تېخىمۇ
ئېنىق قىلىپ ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ ماتارىپـ
نى ئومۇملاشتۇرۇش پىلانى ۋە ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش
تۈردى. 1984 ـ يىلى 8 ـ ئايغا كەلگەندە، ئاپتونوم
رايوندىكى 80% تىن ئارتۇق ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت)
لەردە باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ ئەمۋا
لىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئاساسىدا باشلانغۇچ ما
تارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش پىلانىنى تۈزدى. مۇشۇ مەز
گىلدە ئاپتونوم رايوندىكى ماتارىپقا مەسئۇل تارماقلار
«ئاپتونوم رايونىمىزدا ماتارىپ مىنىستىرلىقىنىڭ
«باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ ئاساسىي تە
لىپى توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» سىنى ئىزچىل
لاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» ، «ئاپتونوم را
يونىمىزدا باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىز
مىتىنىڭ بىرقانچە كونكرېت تەلىپى» ، «ئاپتونوم رايو
نىمىزدا باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى تەكشۈ
رۈپ ئۇتكۈزۈۋېلىشنى يولغا قويۇش تەدبىرلىرى (سى
ناپ يۈرگۈزۈلىدۇ)» قاتارلىق ھۆججەتلەرنى
كەينى ـ كەينىدىن تارقىتىپ، باشلانغۇچ ماتارىپىنى
ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنىڭ ئومۇميۈزلۈك قانات يە
يىشىغا تۈرتكە بولۇپ، تەكشۈرۈپ ئۇتكۈزۈۋېلىش چا
رىلىرىنى قېلىپلاشتۇردى. 1984 ـ يىلى 9 ـ ئايدا
يوپۇرغا ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ ما
تارىپ ئومۇملاشقان تۇنجى ناھىيە بولدى. شۇنىڭدىن
كېيىنكى بىرقانچە يىلدا، ئاپتونوم رايوندىكى ماتارىپقا
مەسئۇل تارماقلار باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇـ
رۇشقا نازارەت قىلىپ تەكشۈرۈش، دوكلات قىلىش،
ئالماشتۇرۇش، تەكشۈرۈپ ئۇتكۈزۈۋېلىش ئىشلىرىنى
ھەر يىلى تەشكىللەپ، ئورۇنلاشتۇرۇپ تۇردى.
1995ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە 93
ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەتتە) دە ئاشقۇرغان ناھىيىسىدىن
باشقا، ھەممىسى باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش
نى تەكشۈرۈپ ئۇتكۈزۈۋېلىشتىن ئۇتۇپ، نوپۇسنىڭ
قاپلىنىش نىسبىتى 99% تىن يۇقىرى بولدى (ئىشلەپ
چىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈنى بۇنىڭ سىرتىدا) .
1984 ـ يىلىدىن 1995 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈن
ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ يېشىدىكى
بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 94.21% تىن
97.03% كە كۆتۈرۈلۈپ، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتـ
قان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 1 مىليون 962 مىڭ 981
نەپەردىن 2 مىليون 201 مىڭ 274 نەپەرگە كۆپەيدى،

باشلانغۇچ مەكتەپتىكى كەسپىي ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئو-
قۇش تارىخى ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى-
دىن يۇقىرىلار 52.8% تىن 92.54% كە ئۆستى.
2000 - يىلى، تاشقورغان ناھىيىسىمۇ باشلانغۇچ ماتا-
رىپنى ئومۇملاشتۇرۇشنى ئالە ئاخىرقى ئەمەلگە ئاشۇر-
غان ناھىيە بولۇپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلىندى.

باشلانغۇچ مەجبۇرىيەت ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش سۈرئىتى جەدۋىلى

يىلى	ناھىيە سانى	باشلانغۇچ مەجبۇرىيەت ماتارىپىنىڭ ئومۇ-لىشىشنى ئەمەلگە ئاشۇرغان ناھىيە (شە-ھەر، ئۆلكەت) نامى
1984-يىلى	1	يوپۇرغا ناھىيىسى
1985-يىلى	14	قاغىلىق ناھىيىسى، پوسكام ناھىيىسى، قەشقەر بېگىشەھەر ناھىيىسى، كەلپىن ناھىيىسى، كورلا شەھىرى، بۈگۈر ناھىيىسى، كۇچا ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى، خوتەن شەھىرى، ئاتۇش شەھىرى، مىجۇەن ناھىيىسى
1986-يىلى	12	قاپا ناھىيىسى، چاپچال ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى، قۇكالە ناھىيىسى، لوپنۇر ناھىيىسى، چاقىلىق ناھىيىسى، توقسۇ ناھىيىسى، يەكەن ناھىيىسى، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى، يەكەن ناھىيىسى، نىيە ناھىيىسى.
1987-يىلى	11	مارالبېشى ناھىيىسى، چەرچەن ناھىيىسى، ئۈلۈغچات ناھىيىسى، قومۇل شەھىرى، سانجى شەھىرى، قۇتۇبى ناھىيىسى، تەكەس ناھىيىسى، بورتالا شەھىرى، قۇبۇقەسار ناھىيىسى، چاغانتوقاي ناھىيىسى، ئاۋات ناھىيىسى.
1988-يىلى	7	شىخەنزە شەھىرى، كۈيتۈن شەھىرى، قاراماي شەھىرى، ئۈرۈمچى شەھىرى، سايباغ رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تيانشان رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك يېڭىشەھەر رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك شۇيمۇگو رايونى
1989-يىلى	9	ئاقچى ناھىيىسى، ئۇچتۇرپان ناھىيىسى، شايار ناھىيىسى، يەنجى ناھىيىسى، باغراش ناھىيىسى، خۇشۇت ناھىيىسى، ئارشالە ناھىيىسى، چۆچەك شەھىرى، ئالتاي شەھىرى.
1990-يىلى	10	تۇرپان شەھىرى، ئۈرۈلتۇقاي ناھىيىسى، بۈرچىن ناھىيىسى، ئاقسۇ شەھىرى، باي ناھىيىسى، ئارا تۇرۇك ناھىيىسى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك دۇگسەن رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تەنسەن كان رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تۇدۇڭخايا رايونى، ئۈرۈمچى ناھىيىسى
1991-يىلى	5	خېجىلە ناھىيىسى، توقسۇن ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى، جىمسار ناھىيىسى
1992-يىلى	6	قەشقەر شەھىرى، يېڭىسار ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى، دۇربىلجىن ناھىيىسى، مورى ناھىيىسى، بارىكۆل ناھىيىسى
1993-يىلى	8	قورغاس ناھىيىسى، غۇلجا ناھىيىسى، مويۇنكۇم ناھىيىسى، توققۇزتارا ناھىيىسى، چىگگىل ناھىيىسى، چىرا ناھىيىسى، گۇما ناھىيىسى، پەيزىۋات ناھىيىسى
1994-يىلى	3	كۇنەس ناھىيىسى، تولى ناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى
1995-يىلى	6	غۇلجا شەھىرى، نىلقا ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى، كىرىيە ناھىيىسى، خوتەن ناھىيىسى، ئاقتۇ ناھىيىسى، تاشقورغان ناھىيىسى

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپنى ئو-
مۇملاشتۇرۇش 1994 - يىلى 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايون بويىچە ماتارىپ خىزمىتى يىغىنى چاقىرىپ «جۇڭگو-نىڭ ماتارىپ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىيات تېزىسلىرى»نى ئىزچىل يولغا قويۇش توغرىسىدىكى پىكىر» نى بېسىپ تارقاتىپ، ئاپتونوم رايوندا توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ نىشانى ۋە ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى ئاكتىپلىق بىلەن ئالغا ئىنتىلىش، ھەقىقەتنى ئەمەلدە-يەتتىن ئىزدەش، ھەر يەرنىڭ شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈش، ھالىغا يېقىپ ئىش قىلىش، رايونلارغا بۆلۈپ پىلانلاش، تۈرگە ئايرىپ يېتەكچىلىك قىلىش، باسقۇچ-لار بويىچە يولغا قويۇش پرىنسىپى بويىچە، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملاشتۇرۇش پىلانى ۋە يولغا قويۇش تەدبىرلىرى توغرىسىدىكى پىكىر» نى

رەسمىي بېسىپ تارقىتىپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ ئومۇمىي نىشانى ۋە يولغا قويۇش باسقۇچلىرىنى تېخىمۇ ئايدىڭلاشتۇردى. ئومۇمىي نىشانى: 2000 - يىلىغا بارغاندا پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ %70 نوپۇسىنى ئىگىلىگەن ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) لەردە توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇش، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرىش نىسبىتىنى %75 ئەتراپىدا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار سانىنى 1995 - يىلدىكى 608 مىڭدىن 780 مىڭ ئۆچچۈرىسىگە يەتكۈزۈش، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچىدا ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتىنى %65 كە يەتكۈزۈش، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار سانىنى 1995 - يىلدىكى 355 مىڭدىن 408 مىڭغا كۆپەيتىش؛ پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتىنى %98 تىن ئاشۇرۇش، مېيىپ بالىلار، ئۆسمۈرلەرنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتىنى %50 كە يەتكۈزۈپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپى ئومۇملاشقان رايونلاردا %60 كە يەتكۈزۈشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. يولغا قويۇش باسقۇچلىرى: پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى 93 ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) ئىقتىساد، جەمئىيەت تەرەققىياتى ۋە نوپۇسقا، تەربىيىلىنىش سەۋىيىسىنىڭ ئوخشىماسلىق ئەھۋالىغا قاراپ، ئۈچ تۈرگە ئايرىش. بىرىنچى خىل رايونلاردا 32 ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) بولۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون نوپۇسىنىڭ %33.5 نى ئىگىلەيدۇ. بۇلار 1997 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ بۇلۇش؛ ئىككىنچى خىل رايونلاردا 39 ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) بولۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون نوپۇسىنىڭ %38.5 نى ئىگىلەيدۇ، بۇلار 2000 - يىلىدىن بۇرۇن توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ بولۇش؛ ئۈچىنچى خىل رايونلاردا 22 ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) بولۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون نوپۇسىنىڭ %28 نى ئىگىلەيدۇ، بۇلار 2000- يىلىدىن بۇرۇن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپىنىڭ ئەتىجىلىرىنى نۇقتىلىق مۇستەھكەملەش ئاساسىدا، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ باسقۇچىدىكى بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتىنى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈپ، 2010 - يىلىدىن بۇرۇن توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇپ بۇلۇشنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك پارتكومىلار، ھۆكۈمەتلەر، ماتارىپ مەمۇرىي تارماقلىرى «ئىككى ئاساسەن» (توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇش، ياشلار ئىچىدە ساۋاتسىزلىقنى ئاساسەن تۈگىتىش) نى مۇھىملىق مۇھىم ئورۇنغا قويۇشتا تەۋرەنمەي چىڭ تۇرغانلىقتىن، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ نىشانلىق مەزمۇنلىرىنى تۈزۈمى ئەستايىدىل ئەملىيلەشتۈرۈلدى، مەركەزنىڭ مالىيە جەھەتتىن قوللىشىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىراجەت سېلىنمىسى تىرىشىپ ئاشۇرۇلدى. ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى باشقۇرۇش شارائىتى پائال ياخشىلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆل ماتارىپى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، ماتارىپ تەپتىشلىكى ۋە باھالاش تۈزۈمى مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى باھالاش ئۆلچىمىدە چىڭ تۇرۇپ، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىپ، پىلانلىق ئوقۇشلۇق يولغا قويۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. 1995 - يىلدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ھەر يىلى توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇغانلىقىنى يۇقىرىغا مەلۇم قىلغان ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) لەرنى باھالاپ، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمىتىنى تەشكىللەپ كېلىۋاتىدۇ. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا 65 ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنىپ، نوپۇسىنىڭ قاپلىنىشى 1 مىليون 460 مىڭ ئادەم (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈمىنى بۇنىڭ سىرتىدا) بولۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ يەرلىك نوپۇسىنىڭ %69 نى ئىگىلەپ، ئاپتونوم رايوندا توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنىڭ پىلانى ۋە نىشانى ئاساسىي جەھەتتىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

توقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش سۈرئىتى جەدۋىلى

يىلى	ناھىيە سانى	ئومۇمىي نوپۇزنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)	توقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرغان ناھىيە (شەھەر، رايون) لارنىڭ نامى
1995-يىلى	9	12.62	ئۈرۈمچى شەھەرلىك تىيانشان رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سايباغ رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك يېڭىشەھەر رايونى، شىخو ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، فۇكاڭ ناھىيىسى، مىچۈەن ناھىيىسى، كۇيتۇن شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى
1996-يىلى	19	21.0	ئۈرۈمچى شەھەرلىك شۇيمۇگو رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تۇدۇڭخاپا رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئەنسەن كان رايونى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك دۇڭسەن رايونى، توقسۇن ناھىيىسى، مانجى ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى، كورلا شەھىرى، بۇگۇر ناھىيىسى، چۆچەك شەھىرى
1997-يىلى	30	33.1	ئۈرۈمچى ناھىيىسى، تۇرپان شەھىرى، پىچان ناھىيىسى، قۇتۇبى ناھىيىسى، بورتالا شەھىرى، جىمىنەي ناھىيىسى، يەنجى ناھىيىسى، خۇشۇت ناھىيىسى، غۇلجا شەھىرى، نەيە ناھىيىسى، قاراماي شەھىرى
1988-يىلى	43	46.5	گۇچۇڭ ناھىيىسى، جىمىنەي ناھىيىسى، جاڭ ناھىيىسى، قۇمۇل شەھىرى، چاپچال ناھىيىسى، قورغاس ناھىيىسى، كۇنەس ناھىيىسى، باغراش ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى، خوتەن شەھىرى، ئاقسۇ شەھىرى، دۇربىلجىن ناھىيىسى، تىكەس ناھىيىسى
1999-يىلى	55	58.53	يەنجى ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى، پوسكام ناھىيىسى، ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسى، بۈرچىن ناھىيىسى، قەشقەر شەھىرى، كەلپىن ناھىيىسى، بارىكۆل ناھىيىسى، قۇيۇقسار ناھىيىسى، قاپا ناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، ئاتۇش شەھىرى
2000-يىلى	65	69	چاقىلىق ناھىيىسى، خېجىڭ ناھىيىسى، ئارشاڭ ناھىيىسى، ھورى ناھىيىسى، ئارا تۈرۈك ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، ئۇچتۇرپان ناھىيىسى، يېڭىسار ناھىيىسى، يوپۇرغا ناھىيىسى، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى

دۆلەتنىڭ نامرات رايونلارغا قارىتىلغان مەجبۇرىيەت مائارىپى قۇرۇلۇشى دۆلەتنىڭ نامرات رايونلارنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى يۆلەش ئۇچۇن، توقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپىنى پۈتۈن مەملىكەتتە ئومۇملاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشتىكى بىر خىل تەدبىرى. شىنجاڭدا مۇشۇ «قۇرۇلۇش» تۈرى پىلانغا كىرگۈزۈلگەن دۆلەت دەرىجەلىك نامرات ناھىيىدىن 25 ى، ئاپتونوم رايون دەرىجەلىك نامرات ناھىيىدىن بەشى بار، ئۇلارنىڭ دۆلەت زېمىنىدىن ئومۇمىي ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 1 مىليون 117 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايون يەر كۆلىمىنىڭ 70% نى؛ نوپۇسى 4 مىليون 400 مىڭ بولۇپ، ئاپتونوم رايون ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 26.1% نى، بۇنىڭ ئىچىدە 89% نى ئاز سانلىق مىللەت نوپۇسى ئىگىلەيدۇ. مۇشۇ تۈردىكى 30 ناھىيىگە قۇرۇلۇش پىلانى بويىچە سېلىنغان مەبلەغ 656 مىليون يۈەندىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 256 مىليون يۈەن، ئاپتونوم رايون مالىيىسىدىن سەپلەنگىنى 207 مىليون يۈەن، ۋىلايەت ۋە ناھىيىلەرنىڭ مەبلىغىدىن سەپلەنگىنى 183 مىليون يۈەن، مالىيىدىن باشقا يوللار ئارقىلىق تەييارلانغان مەبلەغ 9

مىليون 550 مىڭ يۈەن. بۇ مەبلەغ 958 باشلانغۇچ مەكتەپ، 167 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇش ۋە 689 مىڭ كۇادرات مېتىرلىق مەكتەپ ئۈيلىرىنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇشقا، 115 يۇرۇش ئەسۋاب - ئۇسكۇنە، 3 مىليون 328 مىڭ پارچە كىتاب، 220 مىڭ يالغۇز كىشىلىك پارتا - ئورۇندۇق سېتىۋېلىشقا، مەكتەپ مۇدىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى 35 مىڭ ئادەم قېتىم تەربىيىلەشكە سەرپ قىلىندى. پىلان 1998 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىل ئىچىدە ئورۇنلىنىپ بولدى. 2000 - يىلىغىچە بۇ تۈرگە كىرگۈزۈلگەن ناھىيىلەر «قۇرۇلۇش» مەبلىغى ئۈچۈن 650 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، «قۇرۇلۇش» تۈرلىرىدىكى قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىدىن 964 مەكتەپ قۇرۇش، 698 مىڭ كۇادرات مېتىر كۇلەمدىكى مەكتەپ ئۈيلىرىنى يېڭىدىن قۇرۇش ۋە يېڭىلاش، يالغۇز كىشىلىك پارتا - ئورۇندۇقتىن 195 مىڭ 251 نى ياساش، 25 مىليون يۈەندىن ئارتۇق ئوقۇتۇش ئەسۋاب - ئۈسكۇنىلىرىنى ۋە 23 مىليون 500 مىڭ يۈەنلىك كىتاب سېتىۋېلىش، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش تۈرى ئىچىدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلاردىن 31 مىڭ 605 ئادەمنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ، پىلان بويىچە «قۇرۇلۇش» ۋەزىپىسىنى ئاساسەن ئورۇنلاپ بولدى.

ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى تەرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر ماتارىپ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىنى بىرلەشتۈرۈش فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارغا ئەمگەك تېخنىكا تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، بۇ ئارقىلىق ئىقتىسادي ئۈنۈمگە ئېرىشىپ، مەكتەپ خراجىتىنىڭ كەم قىسمىنى تولۇقلاش پائالىيىتىدۇر. جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەر تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشنى مەكتەپ خىزمىتىگە كىرگۈزۈپ، نەتىجىگە ئېرىشتى. ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشنى يولغا قويغاندىن بۇيان، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش خىزمىتىگە تېخىمۇ ئېتىبار بېرىلدى. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى ۋە جايلار (ئوبلاست، شەھەر)، ناھىيىلەر (شەھەرلەر) دىكى ماتارىپ مەمۇرىي تارماقلىرى كەينى - كەينىدىن تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئىشخانىلىرىنى تەسىس قىلىپ، «باشقۇرۇش، ماسلاشتۇرۇش، مۇلازىمەت، نازارەت قىلىش» فۇنكسىيىسىگە ئەمەل قىلدى؛ مۇناسىۋەتلىك تارماقلار تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش ئوبوروت سومىسى ۋە پاردەم ئۇسۇلىغا قەرز پۇل تەسىس قىلىش بىلەن بىلله سودا - سانائەتنى باشقۇرۇش، باج يىغىش، يەر ئىشلىتىش قاتارلىق جەھەتلەردە يۇلەش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش پائالىيىتىنى تېز سۈرئەت بىلەن ساغلام تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تۈرتكە بولدى. 1990 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشنى قانات يايدۇرغان ئوتتۇرا مەكتەپ 7892 بولۇپ، بارلىق ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 83.4% نى؛ ئەملگە ئاشقان ساپ كىرىمى 44 مىليون 995 مىڭ يۈەن، ئوقۇغۇچىلارغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان كىرىم 16.13 يۈەن، تولۇقلانغان ماتارىپ خراجىتى 29 مىليون 588 مىڭ يۈەن بولۇپ، پۈتۈن ساپ كىرىمنىڭ 66% نى ئىگىلىدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايون بويىچە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشنى قانات يايدۇرۇش نىسبىتى 98% بولۇپ، ئەملگە ئاشقان ساپ كىرىم 277 مىليون 320 مىڭ يۈەن، ئوقۇغۇچىلارغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان كىرىم 74 يۈەن، تولۇقلانغان ماتارىپ خراجىتى 224 مىليون 820 مىڭ يۈەن بولۇپ، پۈتۈن ساپ كىرىمنىڭ 81% نى ئىگىلىدى، باشقا ئاشۇرۇلغان كىرىم مەكتەپ باشقۇرۇش شارائىتىنى ياخشىلاش، ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پارا-ۋانلىق ئىشلىرى ۋە ئائىلە ئىقتىسادي قىيىنچىلىقى ئېغىر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوگىنىشىگە ۋە تۇرمۇشىغا ياردەم بېرىشكە ئىشلىتىلدى.

ساپا ماۋارىپى تەجرىبە رايونى 1998 - يىلى 4 - ئايدا مەملىكەتلىك ماۋارىپ كومىتېتىنىڭ «ساپا ماۋارىپى قانات يايدۇرۇش رايونلىرىدا تەجرىبە خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش توغرىسىدا پىكىر» نىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ كومىتېتى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ تېيانشان رايونى، سايباغ رايونى، يېڭىشەھەر رايونى ۋە كورلا شەھىرى، كۇيتۇن شەھىرى، قاراماي شەھىرى، قۇمۇل شەھىرى، ماناس ناھىيىسىدىن ئىبارەت مەككىز شەھەر، رايون، ناھىيىنى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى تۇركۈمدىكى ساپا ماۋارىپىنىڭ تەجرىبە رايونى قىلىپ بېكىتىلدى. ئاپپارىلىنىڭ ئاخىرىدا ۋىلايەت، شەھەر لەرنىڭ ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرى بىلەن مەكسىمۇم تەجرىبە رايونىنىڭ ھۆكۈمەت باشلىقلىرىنى، ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرىنى چاقىرىپ «ئاپتونوم رايوندىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ساپا ماۋارىپىنى يولغا قويۇش مۇھاكىمە يىغىنى» ئېچىپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ ساپا ماۋارىپىنى قانات يايدۇرۇلغان رايونلاردىكى تەجرىبە خىزمەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. ھەرقايسى تەجرىبە رايونلىرى مەملىكەتلىك ماۋارىپ كومىتېتىنىڭ يېتەكچىلىك قىلىش پىكرىگە بىنائەن، ئۆزئۈرۈمنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ تەجرىبە پىلانى ۋە يولغا قويۇش لايىھىسىنى تۈزۈپ، ساپا ماۋارىپى ئىسلاھات تەجرىبىسىنى كەڭ قانات يايدۇردى. 1999 - يىلى 2 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ كومىتېتى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ساپا ماۋارىپىنى يولغا قويۇش تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى چاقىردى. 2000 - يىلى 9 - ئايدا، يەنە ساپا ماۋارىپى تەجرىبە رايونلىرىنىڭ خىزمەتتىن دوكلات قىلىش يىغىنى چاقىرىلىپ، تەجرىبە رايونلىرىنى كېڭەيتىش تەجرىبىلىرى يەكۈنلەندى. نۆۋەتتە، ساپا ماۋارىپى تەجرىبە رايونلىرىنىڭ ئىسلاھات تەجرىبىلىرى تېخىمۇ تەرەققىي قىلماقتا.

نىشانلىق ئوقۇتۇش تەجرىبىسى شىنجاڭ ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسى ئېچكىرىدىن كىرگۈزۈپ كېڭەيتكەن ئوقۇتۇشنى ئىسلاھ قىلىشنى نۇقتىلىق تەجرىبە قىلىش تۈرى. بۇ ئوقۇتۇش ئەندىزىسى ئامېرىكا لىق پېداگوگ ۋە پسىخولوگ ب . س . بروئومنىڭ ماۋارىپ نىشانى سىستېماتىكىسى ۋە ئۆگىنىش نەزەرىيىسىنى ئىگىلەشتىن كەلگەن بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ماۋارىپ - ئوقۇتۇش ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان، باشقۇرۇشچانلىقى كۈچلۈك بولغاچقا، ئالىي، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىپ، دەرھال دائىرە بولۇپ شەكىللەندى. 1997 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا 500 مىڭدىن ئارتۇق ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى بۇ تەجرىبىگە قاتنىشىپ، ھازىرغىچە ئاپتونوم رايوندا كۆلىمى ئەڭ چوڭ، تەسىرى ئەڭ كەڭ، ئۈنۈمى ئەڭ روشەن بولغان ماۋارىپ ئىسلاھاتى تەجرىبىسى بولۇپ قالدى، بۇ تەجرىبىنىڭ ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ سۈپىتىنى زور كۆلەمدە يۇقىرى كۆتۈرۈشتە جەھەتلەردە ئاكتىپ رولى بار.

خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىغا خەنزۇ تىلى - يېزىقىنى ئوقۇتۇش پائالىيىتى. بۇنىڭ مەقسىتى «مىللىيچە ۋە خەنزۇچە تىل - يېزىقىنى پىششىق بىلدۈرۈش» نى ئەمەلگە ئاشۇرۇش بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئومۇمىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت. ئاپتونوم رايون بېكىتكەن ئوقۇتۇش پىلانىغا ئاساسلانغاندا، ئاز سانلىق مىللەت مەكتەپلىرىدە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئۆچىنچى يىللىقىدىن باشلاپ خەنزۇ تىلى دەرسى تەسىس قىلىنىپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ھەر ھەپتىدە تۆت سائەت، ئوتتۇرا مەكتەپتە ھەر ھەپتىدە بەش سائەت ئۆتۈلىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە تەييارلىق ئوقۇتۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، ئوقۇغۇچىلار كەسپىي دەرسكە كىرىشتىن ئاۋۋال، مەركەزلەشتۈرۈپ بىر يىلدىن ئىككى يىلغىچە خەنزۇچە ئوقۇيدۇ. خەنزۇچە ئوقۇتۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، جايلار يەنە كۆپ شەكىللىك خەنزۇچە ئوقۇتۇشنى ئىسلاھ قىلىش تەجرىبىسىنى قانات يايدۇرۇپ، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپتىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىغا كەسپىي دەرسلەرنى خەنزۇچە تىلدا ئۆتۈش تەجرىبە قىلىنىۋاتىدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە قوش تىللىق دەرس

ئۆتۈش ۋە ئاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە 1 ـ، 2 ـ يىللىقتىن باشلاپ خەنزۇ تىلى دەرسى ئۆتۈش سىناق قىلىنىۋاتىدۇ.

قوش تىلدا دەرس ئۆتۈش سىنىقى بۇ ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىغا تەبىئىي پەن ئوقۇتۇش ۋە خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش مەقسەت قىلىنغان ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى تەجرىبىسى تۈرى. بۇ تەجرىبىنىڭ شەكلى: ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە قاتارلىق دەرسلەرنى خەنزۇ تىلىدا ئۆتۈپ، باشقا دەرسلەرنى ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا ئۆتۈش. بۇنىڭدىن باشقا ئىنگلىز تىلى دەرسى تەسىس قىلىشنى تولۇقسىزنىڭ بىرىنچى يىللىقىدىن باشلاپ سىناق قىلىپ ئېلىپ بېرىش، ئوقۇغۇچى شۇ رايوندىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن تاللاپ قوبۇل قىلىنىدۇ. 1992 ـ يىلى ئۈرۈمچى، قاراماي، تۇرپان ئۈچ شەھەردە ئىستىخىنىڭ ھالدا ئېلىپ بېرىلغان. ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ھۆكۈمەتلەرنىڭ قوللىشى بىلەن كۆلىمى بارغانسېرى كېڭەيمەكتە. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە 54 ئوتتۇرا مەكتەپ قوش تىلدا دەرس ئۆتۈش تەجرىبە سىنىپىدىن 142 نى ئاچتى، قاتناشقان ئوقۇغۇچى سانى 5500 بولدى.

مىللىي ۋە خەنزۇ ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنى قوشۇۋېتىش ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن خەنزۇلار ئارىلىشىپ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالىغا ماسلىشىش ئۈچۈن تەسىس قىلىنغان بىر خىل مەكتەپ باشقۇرۇش شەكلى بولۇپ، مەكتەپتىكى ھەرقايسى مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن تىلىغا قاراپ ئايرىم سىنىپ تا ئوقۇتۇلىدۇ. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا 1999~2000 ـ ئوقۇش يىلىدا، ئاپتونوم رايون بويىچە مىللىي ـ خەنزۇ بىرىكمە ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدىن 461 ى (بۇنىڭ ئىچىدە 102 ئوتتۇرا مەكتەپ، 359 باشلانغۇچ مەكتەپ بار) بولۇپ، ئاپتونوم رايوندىكى ئوتتۇرا باشلانغۇچ مەكتەپ سانىنىڭ 5.46% نى ئىگىلەيدۇ. مىللىي ـ خەنزۇ بىرىكمە مەكتەپلەر مىللىي ـ خەنزۇ ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار نىڭ ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ ئۆگىنىشىگە، ئىدىيىۋى ئەخلاقىي ساپاسىنى ۋە مائارىپ ئونۇمىنى ئۆستۈرۈشكە پايدىلىق، يەنە ئۆسمۈر بالىلاردا كىچىكىدىن «ئىككى ئايرىلالماسلىق» (خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەرمۇ خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ) دېگەن ئىدىيىنى تىكلەپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىلىق.

چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ياتاقلىق مەكتەپلەر چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ تارقاق ۋە كۆچمە ئىشلەپچىقىرىش ـ تۇرمۇش ئۇسۇلىغا ماسلىشىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مەكتەپ يېشىدىكى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ مەجبۇرىيەت مائارىپىغا كاپالەتلىك قىلىش مەقسەت قىلىنغان بىر خىل مەكتەپ باشقۇرۇش شەكلى. بۇنىڭدا دۆلەت مالىيىسى يېتىپ ئوقۇش شارائىتى ۋە بىر قىسىم تۇرمۇش يارىدەم پۇلى بىلەن تەمىنلەيدۇ، چارۋىچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى ئوچىنچى يىللىقتىن باشلاپ ياتاقلىق مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇيدۇ. 2000 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 406 ياتاقلىق مەكتەپ، 477 ئوقۇتۇش نۇقتىسى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ 286 بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 82 مىڭ 181 نەپەر؛ ئوتتۇرا مەكتەپ 114 بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 42 مىڭ 281 نەپەر. ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇقىملىق نىسبىتى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 99.1%، ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 94.27%. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ياتاقلىق مەكتەپلەر چارۋىچىلىق رايونلىرىدا توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش جەھەتلىرىدە مۇھىم رول ئوينىماقتا. (رەسمىگە قارالسۇن).

يېزا مائارىپىنى ئۇنۇملۇق ئىسلاھ قىلىش كونكرېت تەلىپى: مائارىپ سىرتىدا يېزا ئىگىلىك، پەن ـ تېخنىكا، مائارىپنى زىچ بىرلەشتۈرۈپ، يېزا ئەمگەكچىلىرىنىڭ مەدەنىيەت، تېخنىكا ساپاسىنى جارى قىلدۇرۇش، بىرلەشمە كۈچنى زور كۆلەمدە ئۆستۈ-

رۇش؛ ماڭارىپ ئىچىدە پېزىلاردىكى ئوتتۇرا ـ باشلانـ غۇچ مەكتەپلەر ۋە چوڭلار ماڭارىپى ئارقىلىق مەكتەپ قۇرۇش يۈنىلىشى، ماڭارىپ ئىدىيىسى، ماڭارىپ تۈزۈلمىسى، ماڭارىپ قۇرۇلمىسى، مەكتەپ باشقۇرۇش، ئوقۇتۇش مەزمۇنى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلى قاتارلىقلارغا ئۇنۇبرسال يۈرۈشلەشكەن ئىسلاهات يۈرگۈزۈپ، ئۇنى پېزا ئىقتىشادىنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا، يېڭى تېپتىكى دېهقانلارنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. 1989 ـ يىلى ئاپتونوم رايون مەمـ لىكەتلىك ماڭارىپ كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي تەلىپىگە ئاـ ساسەن، فۇكاڭ، تۇرپان، بۇگۇردىن ئىبارەت ئۇچ نا ـ ھىيە (شەھەر) نى دۆلەت دەرىجىلىك پېزا ماڭارىپىنى ئۇنىۋېرسال ئىسلاھ قىلىش تەجرىبە ناھىيىسى، تۇرپان شەھىرىنىڭ يار پېزىسى قاتارلىق 20 پېزا (بازار) نى دۆلەت دەرىجىلىك «يالقۇن پىلانى» نى يۈرگۈزۈشتىكى نەمۇنىلىك پېزا (بازار) قىلىپ بېكىتىپ، بىرىنچى قارارلىق پېزا ماڭارىپىنى ئۇنىۋېرسال ئىسلاھ قىلىشقا قاتناشتۇردى. 1992 ـ يىلى 11 ـ ئايدا بىرىنچى قارارـ لىق پېزا ماڭارىپىنى ئۇنىۋېرسال ئىسلاھ قىلىش تەجرـ بىسىنى يۈرگۈزۈش ئەۋالى يەكۈنلىنىپ، ئىككىنچى قارارلىق پېزا ماڭارىپىنى ئۇنىۋېرسال ئىسلاھ قىلىش خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئەسلىدىكى ئۇچ تەجرىبە ناھىيىسى بىر تەجرىبە ئوبلاستى، 19 تەجرىبە ناھىيىـ سى (شەھىرى)، 140 تەجرىبە پېزىسى (بازىرى) غا كېڭەيتىلدى.

پېزا ماڭارىپىنى ئۇنىۋېرسال ئىسلاھ قىلىشتىكى تەجرىبە قىلىنغان ئوبلاست، ناھىيە ۋە پېزىلار جەدۋىلى

	تۈرى	كىچىك جەمئىي	تەجرىبە قىلغان ئوبلاس، ناھىيە ۋە پېزىلارنىڭ نامى
بىرىنچى قارارلىق قۇرۇلۇش	تەجرىبە قىلغان ئوبلاست	1	سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى
	تەجرىبە قىلغان ناھىيە (شەھەر)	3	فۇكاڭ شەھىرى، تۇرپان شەھىرى، بۇگۇر ناھىيىسى
	تەجرىبە قىلغان پېزا (بازار)	20	فۇكاڭ شەھەرلىك جۇيۇڭگەي پېزىسى، فۇكاڭ شەھەرلىك بازار پېزىسى، مىچۇەن ناھىيىلىك گۈمۇدى پېزىسى، ماناس ناھىيىلىك تۇگۇڭ پېزىسى، مورى ناھىيىلىك مىجىر پېزىسى، ئۇرۇمچى ناھىيىلىك ئەنەنجۇي پېزىسى، شىخو ناھىيىلىك شىداگۇ پېزىسى، ئالتاي شەھەرلىك شەمىرشەك پېزىسى، ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىلىك توخۇلار پېزىسى، يەكەن ناھىيىلىك ئېگەرچى پېزىسى، پەيزىۋات ناھىيىلىك شاپتۇل پېزىسى، غۇلجا شەھەرلىك بايانداي پېزىسى، كۇنەس ناھىيىلىك ياۋا مېۋىلەرنىڭ سورتىنى ياخشىلاش مەيدانى، بۇگۇر ناھىيىلىك پېكىسار بازىرى، جىڭ ناھىيىلىك ماندانبۇلاق پېزىسى، چىرا ناھىيىلىك داماكا پېزىسى، ئاتۇش شەھەرلىك ئۇستۇن ئاتۇش پېزىسى، قومۇل شەھەرلىك پالۋانتۇر پېزىسى، تۇرپان شەھەرلىك سىڭگىم پېزىسى، تۇرپان شەھەرلىك يار پېزىسى
	تەجرىبە قىلغان ئوبلاست	1	سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى
	تەجرىبە قىلغان ناھىيە (شەھەر)	16	يەكەن ناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى، كورلا شەھىرى، تىكەس ناھىيىسى، غۇلجا ناھىيىسى، سانجى شەھىرى، ماناس ناھىيىسى، قومۇل شەھـ ـرى، ئاقسۇ كونا شەھـەر ناھىيـسى، بورتالا شـەھىرى، ئاتـۇش شەھـىرى، ئۇچتـۇرپان ناھىيىسى، ئۇرۇمچى ناھىيـسى، مىچۇەن ناھىيىسى، توقسۇ ناھىيىسى

ئىككىنچى قارارلىق قۇرۇلۇش	تەجرىبە قىلغان يېزا (بازار)	120	يەكەن ناھىيىلىك تاغارچى يېزىسى، تومۇزستەك يېزىسى ئېلىشقۇ بازىرى، قاغىلىق ناھىيىلىك ئۆگىچى يېزىسى، يېتىسلىقۇم يېزىسى، جاڭگىلئىسكى يېزىسى؛ يېڭسار ناھىيىلىك توپلۇ يېزىسى، ئۇچار يېزىسى؛ يېڭسار ناھىيىلىك توپلۇق يېزىسى، ياندۇما يېزىسى، باغچى يېزىسى؛ قەشقەر شەھەرلىك شامالباغ يېزىسى، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىلىك يېڭىئۆستەك يېزىسى؛ يوپۇرغا ناھىيىلىك گۈللۈك يېزىسى؛ مەكىت ناھىيىلىك يانتاق يېزىسى، ھاڭغىتلىق يېزىسى، يوپۇرغا ناھىيىلىك چوڭقۇرچاق يېزىسى، سېرىقبۇيا بازىرى؛ پوسكام ناھىيىلىك گۈلباغ يېزىسى، ئايكۆل يېزىسى؛ قاپا ناھىيىلىك جايلما يېزىسى؛ جېمىنەي ناھىيىلىك توپتېرەك يېزىسى؛ كۆكتوقاي ناھىيىلىك چەتئارال يېزىسى؛ كۆكتوقاي ناھىيىلىك تېمبكى يېزىسى، چىگگىل ناھىيىلىك ئارال يېزىسى، ئالتاي شەھەرلىك خوتەنلىك يېزىسى؛ لوپ ناھىيىلىك ھاڭگيا يېزىسى؛ گۇما ناھىيىلىك سانجۇ يېزىسى؛ كېرىيە ناھىيىلىك تەڭگەر يېزىسى، كۆكيار يېزىسى، قاراقاش ناھىيىلىك يېڭىيەر يېزىسى، كۇيا يېزىسى، قاراساي يېزىسى؛ خوتەن شەھەرلىك لاسكۇي بازىرى؛ خوتەن ناھىيىلىك لايقا يېزىسى؛ نىيە ناھىيىلىك نىيە يېزىسى؛ كورلا شەھەرلىك تېكچى يېزىسى؛ خوشئوت ناھىيىلىك تاغارچى يېزىسى؛ يەنجى ناھىيىلىك يۈگنىك يېزىسى؛ خېجىك ناھىيىلىك خارمۇدۇ يېزىسى؛ باغراش ناھىيىلىك چاغاننۇر يېزىسى؛ بۈگۈر ناھىيىلىك چۈنپاق يېزىسى؛ چاقىلىق ناھىيىلىك ئۈنام يېزىسى؛ چەرچەن ناھىيىلىك چوڭكۆل يېزىسى، لوپنۇر ناھىيىلىك شىكېنك يېزىسى، غۇلجا شەھەرلىك تاشكۆۋرۈك يېزىسى؛ تېكەس ناھىيىلىك قارادالا يېزىسى، چىلئۆزەك يېزىسى؛ قورغاس ناھىيىلىك كۆرە يېزىسى، لۈسگۈك يېزىسى؛ توققۇزتارا ناھىيىلىك دۆڭمەھەللە يېزىسى؛ ئۈنۈۋېرسال دېھقانچىلىق مەيدانى؛ نىلقا ناھىيىلىك نىلقا ئۆزەن يېزىسى؛ غۇلجا ناھىيىلىك ئۈيغۇر ئوچئون يېزىسى، كۆنەس ناھىيىلىك قارابۇرا يېزىسى؛ مۇڭغۇلكۆرە ناھىيىلىك ئۆزۈنبۇلاق يېزىسى، تۇرپان شەھەرلىك ئۆزۈمچىلىك يېزىسى، چاتقال يېزىسى، ئايدىڭكۆل يېزىسى، پىچان ناھىيىلىك لەمجەن يېزىسى، توقسۇن ناھىيىلىك كۆلبويى يېزىسى؛ سانجى شەھەرلىك سەنگۈك يېزىسى، دەنبا يېزىسى؛ ماناس ناھىيىلىك لىيۈخۇدى بازىرى، گۇاڭدۇڭدى يېزىسى، لوتۇيى بازىرى، قۇتۇبى ناھىيىلىك يۈەنخۇسۇن يېزىسى، جىمسار ناھىيىلىك چۈەنزەگەي يېزىسى، چىگياڭخۇ يېزىسى؛ مىچۈەن ناھىيىلىك مەنداۋبا يېزىسى، فۇكاڭ ناھىيىلىك شۈيمۇگو مەيدانى، زىنچۈەنزى يېزىسى، مەنگۈك قازاق يېزىسى؛ گۈچۈڭ ناھىيىلىك گۈچۈڭ يېزىسى، لوچىتەي بازىرى؛ قومۇل شەھەرلىك بۈلۈڭتوغراق يېزىسى، ئاستانا يېزىسى، شەھەر ئەترابى يېزىسى، غەربىي تاغ يېزىسى، بارىكۆل ناھىيىلىك داخي يېزىسى، خۇايۈەن يېزىسى، كۆلياقا يېزىسى؛ ئاراتۈرۈك ناھىيىلىك نوم يېزىسى، تۇزكۆل يېزىسى؛ ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىلىك قىزىل يېزىسى؛ كۇچا ناھىيىلىك ياقا؛ باي ناھىيىلىك بۈلۈڭ يېزىسى؛ ئۇچتۇرپان ناھىيىلىك ئاچاتاغ يېزىسى، يار كۆۋرۈك يېزىسى؛ ئاقسۇ شەھەرلىك قومباش يېزىسى، ئېگەمچى يېزىسى؛ شايار ناھىيىلىك قايلور يېزىسى، تويبولدى يېزىسى؛ ئاۋات ناھىيىلىك پاشىلىق يېزىسى؛ بورتالا شەھەرلىك چىندىل يېزىسى، ئاراتوقاي چارۋىچىلىق مەيدانى؛ ئارشاڭ ناھىيىلىك خاربۇخ بازىرى، ئاڭگىلىنگ يېزىسى؛ ئاتۇش شەھەرلىك ئاغۇ يېزىسى، ئازاق يېزىسى؛ ئۇلۇغچات ناھىيىلىك قىزىلئۆي يېزىسى؛ ئاقچى ناھىيىلىك كوسراپ يېزىسى؛ ئاقتۇ ناھىيىلىك ئاقتۇ بازىرى؛ چۆچەك شەھەرلىك قارقاباق يېزىسى، ئاشار يېزىسى؛ دۆربىلجەن ناھىيىلىك ئۇش قاراسۇ يېزىسى، شەھەر ئەترابى يېزىسى؛ ساۋەن ناھىيىلىك قورغاس يېزىسى، يۈەنشىڭگوك يېزىسى، يەنسىخەي يېزىسى؛ قۇبۇقسار ناھىيىلىك شارغەت يېزىسى، بۈستۇپ چارۋىچىلىق مەيدانى؛ چاغانتوقاي ناھىيىلىك يېڭىيەر يېزىسى، گۇراندى چارۋىچىلىق مەيدانى؛ تولى ناھىيىلىك ئاقبىلدىۋ يېزىسى

ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى دەرسلىك قوراللىرى شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك ھەر تۈرلۈك مەكتەپلەردە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، شىبەچە، روسچە يەتتە خىل يېزىقتىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئىشلىتىلىپ دەرس ئۆتۈلىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئاساسەن ئاپتونوم رايون ئىچىدە ھەل قىلىنىدۇ. 1949 ـ يىلىدىن بۇرۇن بەزى يېزىقلاردىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى تۈزۈلۈپ نەشر قىلىنغان بولۇپ، تۈرى ۋە سانى چەكلىكلا ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى يىللاردا، شىنجاڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 2 مىليون 959 مىڭ پارچە ئۇيغۇر، قازاق، روس يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى كىرگۈزۈلۈپ ئېھتىياجنى قامداپ تۇرات-تى. 1952ـ يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى تۈزۈش-نى تەشكىللىدى. 1953 ـ يىلى ئۇيغۇر، قازاق، شىبە يېزىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى تۈزۈپ نەشر قىلىنىپ ئىشلىتىلدى. 1954ـ يىلى يەنە ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدا باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن ھەرقايسى پەنلەرنىڭ ئوقۇتۇش پروگ-رامىسى (لايىھە) ۋە ئۇيغۇرچە، قازاقچە 5ـ سىنىپ-تىن 7 ـ سىنىپقىچە تىل ـ ئەدەبىيات، گرامماتىكا قاتارلىق دەرسلىك كىتابلار تۈزۈپ بېسىلدى. 1956 ـ يىلى شىنجاڭدا ماتېرىپ نەشرىياتى قۇرۇلۇپ، ئاز سان-لىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇرا ـ باشلانغۇچ مەك-تەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تۈزۈپ، تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. 1956 ـ يىلىدىن 1966 ـ يىلىغىچە بولغان ئون يىلدا ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، شىبەچە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىدىن جەمئىي 1742 خىل، 22 مىليون 770 مىڭ پارچە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى تۈ-زۈپ، تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىنىپ، ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئېھتىياجنى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلدى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەت-لىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللە-رى قۇرۇلۇشىغا تېخىمۇ ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇزۇن مۇددەتلىك مەخسۇس خىراجەت تۇرى ئاجرىتىپ، ئېنىق-جار بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ھەر خىل ئوقۇ-تۇش ماتېرىياللىرىنىڭ تۇرى ۋە تىراژىنى 1980 ـ يىلىدىكى 302 خىل، 10 مىليون 97 مىڭ پارچىدىن 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە 1211 خىل، 24 مىليون 160 مىڭ پارچىغا كۆپەيتتى. 1975 ـ يىلىدىن بۇيان شىنجاڭ ماتارىپ نەشرىياتى تەرجىمە قىلىپ تۈزگەن، تۈزۈپ نەشر قىلغان ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ھەر خىل ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى 15 مىڭ 591 خىل-غا، جەمئىي 387 مىليون 723 مىڭ پارچىغا يېتىپ، ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن ئاز سانلىق مىل-لەت يېزىقىدىكى مۇكەممەل ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوت-تۇرىلىرىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايون يەنە ئالىي مەك-تەپلەر ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتەپلىرى ئۈچۈن ئىككى تۈردىكى ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى قۇرۇلۇشىنى تەسىس قىلدى ۋە مەخسۇس خىراجەت ئاجرىتىپ، ئالىي ماتارىپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ماتارىپ ۋە چوڭلار ماتارىپى ئۈچۈن ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى قۇرۇلۇشىنىڭ قەدەمىنى تېزلەتتى. 2000 ـ يىلىغىچە تەرجىمە قىلىپ تۈزۈپ نەشر قىلىنغان ئالىي مەكتەپ-لەرنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتې-رىياللىرى 800 نەچچە خىل بولۇپ، جۇملىدىن خېلى كۆپ سانىدىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ ۋە چوڭلار مەكتەپلىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىمۇ چىقىرىلدى. باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 1997ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تەكشۈرۈش كومىتې-تى قۇرۇلدى. 2000 ـ يىلى شىنجاڭدا ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 33 خىل ئوقۇتۇش ماتېرىيا-لى، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ 29 خىل ئوقۇتۇش ماتېرىيالى ماتارىپ مىنىستىرلىقىنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يېزىق-دىكى مۇنەۋۋەر ئوقۇتۇش ماتېرىيالى مۇكاپاتىغا ئېرىش-تى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 54 ـ بېتىدىكى «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەك-تەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش ۋە تەرجىمە قى-لىش» قا قارالسۇن)

شىنجاڭ ماتارىپ نەشرىياتىنىڭ تاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى نەشر قىلىش ئەھۋالى

يىلى	ئۇيغۇرچە		قازاقچە		موڭغۇلچە		شىبەچە		قىرغىزچە		جەمئىي	
	تۈرى	سانى	تۈرى	سانى	تۈرى	سانى	تۈرى	سانى	تۈرى	سانى	تۈرى	سانى
1975	45	224.0	31	59.5	42	7.5					118	291.0
1976	78	337.8	56	83.8	50	9.6					184	431.2
1977	76	419.9	63	150.0	33	10.1					172	580.0
1978	106	628.2	86	144.8	27	8.5					219	781.5
1979	107	569.1	102	143.0	28	8.5					237	720.6
1980	135	802.8	125	198.1	42	8.8					302	1 009.7
1081	122	596.3	107	157.3	41	7.3	4	1.2	2	0.7	276	762.8
1982	157	825.0	122	205.8	38	7.4	8	1.4	8	2.9	333	1 042.5
1983	203	891.2	161	201.2	42	5.2	13	2.5	13	2.1	432	1 102.2
1984	188	950.6	136	193.6	32	4.1	21	2.4	4	9.0	381	1 159.7
1985	198	1 033.8	154	219.6	30	2.5	22	1.0	38	12.7	442	1 269.6
1986	228	1 087.4	176	268.4	31	3.2	30	1.8	68	19.3	533	1 380.1
1987	244	1 295.3	211	271.4	28	5.8	41	3.4	85	22.3	609	1 598.2
1988	218	1 161.7	198	272.4	38	9.9	43	2.6	107	22.7	604	1 469.3
1989	248	1 076.4	108	277.6	72	17.6	28	0.9	108	23.5	564	1 396.0
1990	252	1 164.4	207	308.7	87	21.8	44	2.3	120	25.5	710	1 522.7
1991	273	1 413.3	240	373.1	98	22.5	42	0.8	148	30.9	801	1 840.6
1992	3237	1 639.8	275	416.2	108	22.1	29	1.1	164	29.2	903	2 108.4
1993	310	1 817.6	276	401.5	123	26.4	33	2.0	155	36.1	897	2 283.6
1994	303	1 536.6	260	387.3	114	21.1	31	2.0	143	26.9	851	1 973.9
1995	367	1 776.4	281	358.5	100	16.0	27	1.6	133	27.1	908	2 179.6
1996	313	1 836.1	294	453.9	107	19.2	35	1.1	159	51.2	908	2 361.5
1997	318	1 768.8	301	459.6	103	20.0	29	0.9	163	36.4	914	2 285.7
1998	364	1 816.2	341	452.0	106	14.6	24	0.3	188	30.8	1023	2 313.9
1999	350	1 948.1	341	466.5	151	26.9	0	0	217	50.5	1059	2 492.0
2000	460	1 953.9	416	421.8	130	15.8	0	0	205	24.5	1211	2 416.0

تاز سانلىق مىللەت ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش تۈزۈمى ئىسلاھاتى 1952 - يىلىدىن بۇرۇن شىنجاڭدىكى تاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ تۈزۈمى بىردەك ئەمەس ئىدى. شىمالىي شىنجاڭدىكى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدا تۆت يىللىق ئوقۇتۇش تۈزۈمى، شەرقىي شىنجاڭ ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدا بەش يىللىق مەكتەپ تۈزۈمى، موڭغۇل باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە تۆت يىللىق، ئالتە يىللىق، يەتتە يىللىق تۈزۈم تەڭلا مەۋجۇت ئىدى. 1952 - يىلى كۈزدىن باشلاپ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپلىرى بىردەك بەش يىللىق تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلدى. 1953- يىلى مەكتەپ تۈزۈمىنى تەڭشەش بولۇپ، قايتا تۆت يىللىق مەكتەپ تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلدى. 1960- يىلى كۈزدىن باشلاپ، تۆت يىللىق مەكتەپ تۈزۈمى يەنە بەش يىللىق مەكتەپ تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلىپ 80 - يىللارغىچە داۋاملاشتى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ خىزمىتى يېڭىنى يۇقىرى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش، شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ ماتارىپ تۈزۈمىدىكى پەرقنى ئازايتىش ئۈچۈن، تاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ئۇچىنچى يىللىقتىن باشلاپ خەنزۇ تىلى دەرسى تەسىس قىلىشنى، شۇ يىلى كۈزدىن باشلاپ 1- يىللىقتا ئوقۇشقا كىرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن باشلاپ ئالتە يىللىق تۈزۈمنى يولغا قويۇپ، 1988 - يىلى ئۆتكەلدىن ئۆتۈپ بولۇشنى قارار قىلدى.

تاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ تۈزۈمى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇن بىردەك «ئۈچ، ئۈچ يىللىق تۈزۈم» (تولۇقسىز ئوتتۇرا ئۈچ يىل، تولۇق ئوتتۇرا ئۈچ يىل) دە ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا، يېزا ئوتتۇرا مەكتەپلىرى «ئىككى، ئۈچ يىللىق تۈزۈم»، شەھەر مەكتەپلىرىدە «ئۈچ، ئىككى يىللىق تۈزۈم» يولغا قويۇلغانىدى،

1981 ـ يىلى بەزى شەھەرلەردە «ئۇچ، ئۇچ يىللىق تۇزۇم» ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، يېزا مەكتەپلىرى يەنىلا «ئۇچ، ئىككى يىللىق تۇزۇم» نى ساقلاپ قالۇۋەردى. 1983 ـ يىلى ئاپتونوم رايون مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ-لەرنىڭ ئوقۇتۇش تۇزۇمىنى تەدرىجىي هالدا «ئۇچ، ئۇچ يىللىق تۇزۇم» گە ئۆزگەرتىشنى بەلگىلىدى. 1984 ـ يىلى كۇزدىن باشلاپ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ-لىرىنىڭ بىرىنچى يىللىقىدىن باشلاپ ئۇچ يىللىق تۇزۇمدە ئوقۇيدىغان، ئۇچ يىلدا پۈتتۈرىدىغان بولدى. هازىر پۈتۈن ئاپتونوم رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلىرى بىرده‌ك باشلانغۇچ مەكتەپتە ئالتە يىل، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۇچ يىل، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۇچ يىل ئوقۇتۇش تۇزۇ-مى يولغا قويۇلۇۋاتىدۇ.

خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى ئانا تىلى خەنزۇ تىلى بولمىغانلارنىڭ خەنزۇ تىلى سەۋىيىسىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن ئېلىنىدىغان دەرىجىلىك ئۆلچەملىك ئىمتىهان قىسقارتىلىپ HSK دېيىلىدۇ، يەنى Hanyu Shuiping Kaoshi دېگەن سۆزنىڭ قىسقار-تىلمىسى. بۇنىڭ ئىمتىهان ئوبيېكتى ئاساسەن چەت ئەللىكلەر، جۈملىگو مۇهاجىرلىرى ۋە مەملىكەت ئىچ-كىدىكى ئۇزۇنىڭ تىل ـ يېزىقى بولغان ئاز سانلىق مىل-لەتلەر. ئۇ ئۆتتە بۇ ئىمتىهان ئۈچ دەرىجە 11 باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ، 1~2 باسقۇچ ئالدىنقى تۆۋەن دەرىجىلىك سەۋ-يە، 3~5 باسقۇچ باشلانغۇچ دەرىجىلىك سەۋىيە، 6~8 باسقۇچ ئوتتۇرا دەرىجىلىك سەۋىيە، 9~11 باسقۇچ ئالىي دەرىجىلىك سەۋىيە هېسابلىنىدۇ. هەربىر باسقۇچ C,B,A ئۈچ ئايرىمىغا بۆلۈنىدۇ. شىنجاڭنىڭ خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى ئىشخانىسى ئاپتونوم را-يونلۇق ماۋارىپ نازارىتىنىڭ ئىچىدە قۇرۇلغان بولۇپ، خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى مەركىزىي شىنجاڭ مالـ-يە ئىنستىتۇتىنىڭ ئىچىدە. 1996 ـ يىلى مەملىكەت-لىك خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى ئىشخانىسىنىڭ هەمكارلىقىدا، جۈملىگو خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن رەسمىي ئىمتىهان ئېلىشنى باشلىدى. ئۇنىڭ مەقسىتى ئىلمىي ئىمتىهان ئېلىشنى يېتەكچى قىلىپ، خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش ئىسلاهاتىنى يېتەكلەش، ئاز سانلىق مىللەت ماۋارىپى سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشكە تۈرتكە بولۇش-تىن ئىبارەت. 1997 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ماۋارىپ مىنىستىرلىقى «بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەت مەك-تەپلىرىنى خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى سىناق نۇقتە-سى قىلىپ تاللاش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تار-قاتتى. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايون ئاددىتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە خەنزۇ تىلى سەۋىيە ئىمتىهانى ئېلىشنى، ئوقۇغۇچىلار ئىختىيارىي قاتنىشىشنى، ئوخ-شىمىغان دەرىجىلەر بويىچە مۇڭلۇق نومۇر قوشۇپ بە-رىپ، مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدا ئىمتىهان ئېلىش كۆلىمى ئۆز-لۈكسىز كېڭىيىپ، ئىمتىهانغا قاتنىشىدىغانلارنىڭ سا-نى بارغانسېرى ئاشتى. نۆۋەتتە، ئاپتونوم رايون بويىچە كادىرلار، ئوقۇتقۇچىلار، ئالىي ـ ئوتتۇرا، تېخنىكا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن 110 مىڭدىن ئارتۇق كىشى HSK غا قاتناشتى.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەجـ-بۇرىيەت ماۋارىپىنى يولغا قويۇش چارىسى» يەرلىك ماۋارىپ قائىدە ـ نىزامى. 1988ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 2 ـ يىغىنى مۇهاكىمە قىلىش ئارقىلىق ماقۇللاپ تارقىتىپ يولغا قويدى. جەمئىي سەككىز باب 46 ماددا. مەزمۇنى: هەر دەرىجىلىك خەلق مۇكۇمەتلىرى مەجبۇرىيەت ماۋا-رىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مۇهىم ئورۇنغا قويۇپ، پىلان تۈزۈپ، هەقىقىي تۈردە يولغا قويۇش؛ ئاپتونوم رايون بويىچە 1995 ـ يىلىدىن بۇرۇن باشلانغۇچ ماۋا-رىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇش، 2000 ـ يىلىدىن بۇرۇن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ماۋارىپىنى ئاساسەن ئومۇملاشتۇرۇپ بولۇش؛ دىنىنىڭ ماۋارىپقا دەخلى قە-لىشىنى قاتتىق مەنئى قىلىش، هەرقانداق كىشىنىڭ دىندىن پايدىلىنىپ، مەجبۇرىيەت ماۋارىپىنى يولغا قو-يۇش پائالىيىتىگە توسقۇنلۇق قىلىشىغا يول قويماس-لىق؛ ئالاهىدە تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئاز سانلىق مىل-لەتلەرنىڭ مەجبۇرىيەت ماۋارىپىنىڭ تەرەققىيات سۈر-ئىتىنى تېزلىتىش؛ چېگرا ياقىسىدىكى ناهىيىلەردىكى دېهقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار ۋە باشقا دېهقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئا-ئىلىسىدە ئىقتىسادىي قىينىچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلاردىن پارچە ـ پۇرات خىراجەتلەرنى ئالماي، دەرسلىك كىتاب-لار بىلەن هەقسىز تەمىنلەش؛ چارۋىچىلىق رايونلىرى-دىكى ياتاقلىق مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئىقتىسادىي يار-دەم بېرىش؛ دېهقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە يىراق، چەت ـ ياقا جايلارغا بېرىپ خىزمەت قىلىۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارغا شۇ يەردىكى ناهىيە، شەھەرلىك خەلق مۇكۇمەتلىرى بەلگىلىمە تۈزۈپ، ئېتىبارلىق مۇئامىلە-دىن بەهرىمەن قىلىش؛ ئاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئۇچىنچى يىللىقىدىن باشلاپ خەنزۇ تە-لىم دەرسى تەسىس قىلىشتىن ئىبارەت.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ سا-ۋاتسىزلىقنى نۇگىتىش نىزامى» يەرلىك ماۋا-

رىپ قانىدە ـ نىزامى. 1986 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 18 ـ يىغىنى مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق ماقۇللاپ تارقىتىپ يولغا قويىدى. 1992 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ 7 ـ قېتىملىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 27 ـ يىغىنىدا تۈزىتىلدى. 1986 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ 8ـنۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 23 ـ يىغىنىدا يەنە بىر قېتىم تۈزىتىلدى. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى، ئىناق خىزمەت ۋەزىپىسى بولۇپ، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ رەھبەرلىكىدە، ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) ، يېزا (بازار) لىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى ۋە مەھەللە ئىش ھەيئىتى ئورنى تەشكىللەپ يولغا قويۇش (بازار، مەھەللە ئىش ھەيئىتى ئورنى) . كەنتتىن ئىبارەت ئۇچ دەرىجىلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ۋە مەخسۇس كادىر مەسئۇل بولۇش تۈزۈمىنى ئىشقا ئاشۇرۇش بەلگىلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ئوبيېكتلىرى، شەخسىنىڭ ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلۇش ئۆلچەملىرى، ساۋاتسىزلىقنى ئاساسەن تۈگەتكەن ئورۇنلارنىڭ ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلۇش ئۆلچەملىرى، خىراجەتنىڭ كېلىش مەنبەسى، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۇسۇللىرى جۇملىدىن مۇكاپاتلاش قانۇنلۇق ئىشلارغا كونكرېت بەلگىلىمە چىقىرىلدى.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش قانۇنى، نى يولغا قويۇش چارىسى» يەرلىك قانىدە ـ نىزام، «جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش قانۇنى» غا ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ تۈزۈلگەن. 1993 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ 8 ـ قېتىملىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 4 ـ يىغىنى مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق ماقۇللاپ تارقىتىپ يولغا قويىدى. جەمئىي يەتتە باب 59 مادداغا. ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرى (ئوبلاست، شەھەرلەر) ، ناھىيە (شەھەر، ۋىلايەت) لىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش كومىتېتى قۇرۇپ، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش خىزمىتىگە كونكرېت مەسئۇل بولۇشى بەلگىلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئائىلە قوغداش، مەكتەپ قوغداش، جەمئىيەت قوغداش، ئەدلىيە جەھەتتىن قوغداش، جۇملىدىن قوغداش چارىسىگە خىلاپلىق قىلغانلارنىڭ قانۇنىي جاۋابكارلىقنى ئۈستىگە ئېلىشى قاتارلىقلار بەلگىلەنگەن.

گۈزەكلەر ماتارىپى 1949 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا پەقەت ئىككىلا يېرىم كۇنۇلۇك تۈزۈمدىكى بالىلار باغچىسى بولۇپ، بۇنىڭدا 112 بالا، 19 بالا باققۇچى بار ئىدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۈزەكلەر ماتارىپى ئىشلىرى ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ، نۇرغۇن كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلاردا كەينى ـ كەينىدىن بالىلار باغچىلىرى ۋە يەسلىلەر قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1956 ـ يىلىدىن كېيىن ئىچكى ئۆلكىلەردىن يۆتكەپ كېلىش ۋە ئاپتونوم رايون ئۆزى تەربىيىلەش ئارقىلىق باغچە تەربىيىچىلىرى قوشۇنى تولۇقلاندى ۋە كۆچەيتىلدى. 1960 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايون بويىچە 544 بالىلار باغچىسى قۇرۇلۇپ، باغچىدىكى بالىلار 19 مىڭ 744 نەپەر، تەربىيىچى ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 2094 نەپەر بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، باغچە تەربىيىسى ئىشلىرى بۈزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1979ـ يىلىدىن كېيىن، باغچە تەربىيىسى ئىشلىرى ئەسلىگە كېلىپ ۋە تەرەققىي قىلىپ، ئاپتونوم رايوندا ئارقا ـ ئارقىدىن باغچە تەربىيىسى ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئون يىللىق پىلانى ۋە باغچە تەربىيىسىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ بىر قاتار قېلىپلاشقان ھۆججەتلىرى تۈزۈلۈپ، باغچە تەربىيىسى تەدرىجىي رەۋىشتە تەربىيىلەشنى قانۇن ئارقىلىق تۈزەش، ئىلمىي ئۇسۇلدا باشقۇرۇش، كۆپ مەركەزلىك تەرەققىي قىلدۇرۇش يولغا قاراپ ماڭدى. شەھەر ـ بازارلاردا دۆلەت قۇرغان تەمىنلىك بالىلار باغچىلىرىنى باشچى قىلىپ، كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلار بالىلار باغچىسى قۇرۇشنى گەۋدە قىلغان، پۇقرالارنىڭ خۇسۇسىي باغچە قۇرۇش ئىشلىرى تېزدىن تەرەققىي قىلىشتەك يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. 1996 ـ يىلى، ئۈرۈمچى، فۇكاڭ، كۇيتۇن قاتارلىق ئۇچ شەھەر پۈتۈن مەملىكەت بويىچە باغچە تەربىيىسىدىكى ئىلغار شەھەر بولۇپ باھالاندى. دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا مەركىزىي بالىلار باغچىسى قۇرۇش ۋە باشقۇرۇشنى كۆچەيتىش بىلەن بىللە، رەسمىي ۋە غەيرىي رەسمىي بالىلار باغچىسىنى قۇرۇشنى بىللە باشقۇرۇش شەكلى تەشەببۇس قىلىنىپ، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئوقۇشتىن بۇرۇنقى بىر يىللىق تەربىيىلەنگەن بالىلارنىڭ نىسبىتى 60% تىن ئاشۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى شىنجاڭ بالىلار باغچىسى پېداگوگىكا مەكتىپى قۇرۇلدى، ئۈرۈمچى پېداگوگىكا مەكتىپى، شىخەنزە پېداگوگىكا مەكتىپى قاتارلىق ئونتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتەپلىرىمۇ باغچە ئوقۇتقۇچىلىرى سىنىپلىرىنى ئاچتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، ئۈرۈمچى كەسىپىي ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇشتىن ئاۋۋالقى ماتارىپ كەسىپىي بويىچە تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرسلار تەـ

مىس قىلىنىپ، ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش دائىرىسى شە-كىللەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، باغچە باشلىقى ۋە بالا تەربىيىلىگۈچىلەرنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش، جۈ-لىدىن گۈزەللىك ماھارىتى ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتى ئەتىجىلەرگە ئېرىشتى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە 832 بالىلار باغچىسى، باغچىدە تەربىيە-لىنىۋاتقان 213 مىڭ 438 نەپەر بالا؛ 16 مىڭ 740 نەپەر ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 9299 نەپەر، باغچە باشلىقى 923 نەپەر. بالىلارنىڭ ئوقۇش پىشىغا توشۇش-تىن ئۈچ يىل بۇرۇن باغچىگە كىرىش نىسبىتى 16.2% تىن يۇقىرى بولدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋا-راقنىڭ 54 - بېتىدىكى «گۈزەللەرنىڭ ئەقلىي ئىقتى-دارىنى يېتىلدۈرۈش تەربىيىسى» گە قارالسۇن).

ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - بالىلار باغچىسى

ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - بالىلار باغچىسى كۆپ مىللەتلىك، كۆپ تىللىق، پۈتۈن كۈنلۈك تۈ-زۈمدىكى باغچە. باغچە ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى دۆلەت قۇرۇش يولىدا. ئەسلىي 1938 - يىلى قۇرۇلغان دىخۇا شەھەرلىك قىزلار مەكتىپىنىڭ يەسلىسى ئىدى. ئىگە-للىگەن يەر كۆلىمى 6222 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4195 كۋادرات مېتىر. 14 گۈزەللەر سىنىپى بار. باغچىدە تەربىيىلىنىۋاتقان بالىلار سانى 560 نە-پەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، موڭغۇل، شىبە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى بار. ئو-قۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 77 كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 39 كىشى، ئالىي تېخنە-كوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە بولغانلار 97% نى ئىگىلەي-دۇ. ئۇزۇن مەزگىل «گۈزەللەرنى تەربىيىلەپ، جە-ئىيەتكە مۇلازىمەت قىلىپ، جاسارەت بىلەن ئىسلاھ قىلىپ، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىك يارىتىپ، باشقۇرۇشنى ئەلالاشتۇرۇپ، سۈپەتنى ئۆستۈرۈش» تەك باغچە باشقۇ-رۇشنى نىيەت قىلىپ، سۈپەت ئارقىلىق تەرەققىي قە-لىپ، گۈزەللەرنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىنى كۆپ خىل يوللار بىلەن ئېچىپ كېلىۋاتىدۇ. ئىنگلىز تىلى، ئۇسۇل، گۈزەل سەنئەت، كۆڭۈلدە ھېسابلاش، ئاككور-دىيون قاتارلىق گۈزەللەر قىزىقىدىغان سىنىپلارمۇ تە-مىس قىلىنغان. يېقىنقى بەش يىلدىن بۇيان 518 نەپەر بالىنىڭ گۈزەل سەنئەت ئەسىرى مەملىكەت بويىچە باغ-چە بالىلىرى «قوش ئەجدىھا لوكۇسى» ۋە خەلقئارا باغچە بالىلىرىنىڭ «دۇنيا تىنچلىقى رەسىملىرى كۆر-گەزمىسى» قاتارلىق مۇسابىقىلەردە برىلىيانت مېدال، ئالتۇن مېدال، كۈمۈش مېدال ۋە كوللېكتىپ مۇكاپات-لارغا ئېرىشتى.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك قىزىل بايراق بالىلار باغچىسى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە تىلدا تەربىيىلەيدىغان كۆپ مىللەتلىك ياتاقلىق باغچە. ئورنى ئۇرۇمچى غالە-بىيەت يولى 89 - نومۇر. ئاپتونوم رايونلۇق «قوش تىللىق» تەجرىبە بالىلار باغچىسىنىڭ بىرى. 1949 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي دىخۇا شەھەرلىك 2 - قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ يەسلىسى ئىدى. 1966 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 4900 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىر، پائالىيەت مەيدانى 2105 كۋادرات مېتىر. ھازىر ئون سىنىپى بار، ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەت بالىلىرىدىن 499 نەپەر بار. ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 79 كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 46 كىشى. باغچە قۇرۇلغان 50 يىلدىن بۇيان جۇڭگو - سىنگاپور بالىلار فوتو رەسىملىرى مۇسابىقىسى ۋە «قوش ئەجدىھا لوكۇقە-سى» مەملىكەتلىك بالىلار رەسىملىرى مۇسابىقىسىدە 119 ئادەم قېتىم ئالتۇن، كۈمۈش، مىس مېدالغا ئېرىشتى.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى بالىلار باغچىسى كۆپ مىللەتلىك ياتاقلىق باغچە. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى دېموكراتىيە يولى 75 - نو-مۇر. 1978 - قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 6162 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش مەيدانى 8062 كۋادرات مېتىر. ھازىر 20 سىنىپ، ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، تاتار، قىرغىز، مانجۇ، شىبە، رۇس، جۇاڭزۇ قاتارلىق مىللەت بالىلىرىدىن 1000 نەپەر بالا بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 108 كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 56 كىشى. باغچە قۇرۇلغان 22 يىلدىن بۇيان 11 مىڭدىن كۆپرەك بالا قوبۇل قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىرىلدى. «ئىنتىپاقلىق بىلەن تىرىشىپ، ئەملىي تۆھپە يارا-تىش» تەك باغچە ئىستىلى ۋە «كەسپىكە ھۆرمەت قە-لىپ، يېڭىلىق يارىتىش، جانلىق ۋە ئىتراپلىق تەربە-يىلەش» تەك ئوقۇتۇش ئىستىلىنى شەكىللەندۈردى.

بالىلارنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىنى ئېچىش، ئومۇمىيۈزلۈك ساپالىق تەربىيىلەش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە سىنىپلارنى ئېچىپ، بالىلارغا مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىپ، ھەربىرىنى قىبلىپلاشتۇردى ۋە ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلىدى. بالىلار مۇزىكىسى، ئۇسسۇل، تەنھەرىكەت ئويۇنلىرىنى كۆرسىتىش ۋە سەنئەت ئەسەرلىرى جەھەتتە مەملىكەت، ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى شەھىرى بويىچە مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق قىزىل بايراق بالىلار باغچىسى كۆپ مىللەتلىك باغچە. ئورنى غۇلجا شەھىرى ستالىن كوچىسى 61 - نومۇر. 1955 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ۋە ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ يەسلىسى بولۇپ، 1973 - يىلى ھازىرقى ئورۇنغا يۆتكىلىپ ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 11 مىڭ 96 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4972 كۋادرات مېتىر، پائالىيەت مەيدانى 6478 كۋادرات مېتىر، ھازىر 17 سىنىپ بار. تەربىيىلىنىۋاتقان بالا 757 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرى 49% نى ئىگىلەيدۇ. ئوقۇتقۇچى 40 نەپەر، بالا تەربىيىلىگۈچىلىرى ۋە باشقا خادىملار 34 نەپەر. بۇ باغچە «ئوقۇتۇش ئارقىلىق ئادەم تەربىيىلەش، ھەممە بالىلار ئۈچۈن، بالىلارنىڭ بارلىقى ئۈچۈن، ئائىلە باشلىقلىرى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش» تەك باغچە باشقۇرۇشىنى ئاساسىي مەقسەت قىلىپ، باغچە باشقۇرۇش شارائىتىنى پائال ياخشىلاپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنى ئۆستۈرۈپ، ئىلمىي باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، ئوقۇتۇش قۇرۇلمىسىنى ئەلالاشتۇرۇپ، تەربىيىلەش - ئوقۇتۇش سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى تەرىپىدىن نەمۇنىلىك بالىلار باغچىسى دەپ بېكىتىلدى. ئالتە كىشى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئائىلە تەربىيىسى بويىچە ئىلغار شەخس ۋە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1997 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە 44 ئادەم قېتىم مەملىكەت بويىچە بالىلار ھۆسنىخەت، گۈزەل سەنئەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ ئالتۇن، كۈمۈش، مىس مېدال ئالدى. يېتەكچى ئوقۇتقۇچى مۇنەۋۋەر باغۋەن مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - بالىلار باغچىسى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى خەنزۇچە ئوقۇتىدىغان باغچە. ئورنى سانجى شەھىرى شەرقىي مەدەنىيەت يولىدا. 1987 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 15 مىڭ 729 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2565 كۋادرات مېتىر، چوڭ تىپتىكى ئوينىاش - كۆڭۈل ئېچىش مەيدانى 2000 كۋادرات مېتىر. ئۈچ قېتىم كەلگە كۆلەمدە ئۆزگەرتىپ قۇرۇلۇپ، زامانىۋىلاشقان ئوقۇتۇش، ئوينىاش مۇئەسسەسىگە، ئالدىنقى قاتاردىكى تەربىيىلەش - ئوقۇتۇش سەۋىيىسىگە ئىگە باغچە بولۇپ قالدى. ھازىر 12 سىنىپ، 612 بالا بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 59 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 36 نەپەر، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بۇ باغچە ئوقۇتقۇچىلارنى ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىنى يۈرەكلىك ئېلىپ بېرىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، بالىلارنىڭ بىر كۈنلۈك پائالىيىتى، نىشانلىق ئوقۇتۇش، ئومۇملۇقنى تېما قىلىپ تەربىيىلەش، رول ئېلىش تەربىيىسى (ئېتنوتلاردا رول ئېلىپ ئويۇن قويۇش)، مەنپەن ۋە كۆڭۈلدە ھېسابلاش (قولدا ھېسابلاش بىلەن كۆڭۈلدە ھېسابلاشنى بىرلەشتۈرۈپ، ھېسابلاش مۇرئىتىنى ئۆستۈرۈش) ۋە تەربىيىلەش بىلەن ماسلاشتۇرۇلغان ياخشى مۇھىت تەسىس قىلىش قاتارلىق تېمىلار ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، دەرسلىك قۇرۇلۇشى، ئوقۇتۇش شەكلىنى دادىل ئىسلاھ قىلىپ، خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. 60 نەپەر بالا مەملىكەتلىك «قوش ئەجدىھا لوڭقىسى» ۋە «كىچىك بارچە گۈللەر» رەسىم سىزىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، 1 - ، 2 - ، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتلا، ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن ئويۇن قويۇش ۋە سەنئەتە، كۆڭۈلدە ھېسابلاش بويىچە ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، 1 - ، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات ۋە ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1995 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

شىخەنزە شەھەرلىك تەجرىبە بالىلار باغچىسى شىخەنزە شەھەرلىك (بۇرۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى) نەمۇنىلىك بالىلار باغچىسى. ئورنى شىخەنزە شەھىرى شەرقىي كىچىك يولى 23 - نومۇر. 1984 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 6000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3200 كۋادرات مېتىر. ھازىر 12 سىنىپ، 640 بالا؛ 63 ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 25 نەپەر. باغچە قۇرۇلغاندىن بۇيان، «تەجرىبە بالىلار باغچىسىنىڭ ئادىمى بولۇپ، بالىلارنى تەخمۇ ياخشى تەرەققىي قىلدۇرايلى» دېگەن باغچە ئۆلچىمىگە ئەمەل قىلىپ، يۈكسەك كەسپىي ئەخلاق، ئالدىنقى قاتاردىكى خىزمەت سۈپىتى بىلەن ئائىلە باشلىقلىرى ۋە جەمئىيەتنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەملىكەت، ئاپتونوم رايون ۋە شىخەنزە شەھىرى تەشكىللىگەن بالىلار رەسىملىرى ۋە سەنئەت نومۇرلىرى مۇسابىقىسى پائالىيەتلىرىدە 250 ئادەم قېتىم مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1990 - يىلى

ئاپتونوم رايون بويىچە گۈدەكلەر ماتارىپى بويىچە ئىلغار ئورۇن، شىخەنزە شەھىرى بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن ۋە تازىلىقتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. 2000 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئايالار مەدەنىيلىكىدە نەمۇنەلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

قەشقەر ۋىلايەتلىك مىللىي بالىلار باغچىسى ئۇيغۇرلارنىڭ نەمۇنىلىك بالىلار باغچىسى. ئورنى قەشقەر شەھىرى گۈللۈك يولى 16 ـ نومۇر. 1982ـ يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 5669 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4150 كۋادرات مېتىر. ئۈيغۇر بالىلارنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان 300 نەچچە ھەر قايسى مىللەت بالىلىرى بار، كىچىك، ئوتتۇرا، چوڭ ئۈچ دەرىجە بويىچە سىنىپقا ئايرىلغان بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى 72 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 36 نەپەر. تەربىيىلىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلار نىڭ ئويۇن قويۇش قابىلىيىتى بىرقەدەر گەۋدىلىك. 1986 ـ يىلى ئىككى قىز سۇڭ چىڭلىڭ فوندى جەمئىيىتىنىڭ مەملىكەتلىك بالىلار پىئانىنو چېلىش مۇسابىقىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى، 1987 ـ يىلى بىر ئوغۇل بالا مەملىكەتلىك ئويۇنچۇق ياساش مۇسابىقىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئوقۇتقۇچىلاردىن ئاپتونوم رايون بويىچە ۋە ۋىلايەت بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىرى 11 نەپەر.

باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىي بار بولغان باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى ئۆزگەرتىلىپ، رەتكە سېلىنىپ دۆلەت قۇرغان باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى يەنىلا دۆلەت باشقۇرۇش، جەمئىيەتلەر قۇرغان باشلانغۇچ مەكتەپلەر، دارىلئېتاملارنىڭ ھەممىسىنى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىغا ئوتكۈزۈۋېلىش، مەكتەپ باشقۇرۇش فاكۇلتېتى، ئوقۇتۇش مەزمۇنى، دەرسلىكلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە ھۆكۈمەت قارار چىقىرىپ ئىسلاھ قىلىش ئېلىپ بېرىلدى. 1957 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 492 مىڭ 260 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 424 مىڭ 544 نەپەر بولۇپ، 1953 ـ يىلىدىكىدىن 33% ئاشقان. ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1949 ـ يىلىدىكى 124 مىڭ 758 نەپەردىن، 1957ـ يىلى 303 مىڭ 944 كە كۆپەيىپ، ئۆسۈش نىسبىتى 143.6% بولدى. جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپ مەۋجۇدىيىتى باراۋەر دېگۈدەك بولدى. كېيىنكى بىرقانچە يىلدا باشلانغۇچ ماتارىپى تېخىمۇ شىددەت بىلەن تەرەققىي قىلدى. 1960 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 897 مىڭ 230 نەپەرگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 746 مىڭ 344 نەپەر، كېيىنكى بىرقانچە يىلدا تەبىئىي ئاپەت ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەڭشىلىش تەسىرىگە ئۇچراپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار سانىدا ئازىيىش كۆرۈلدى. 1964 ـ يىلىدىن كېيىن «ئىككى پۈت بىلەن يول مېڭىش» فاكۇلتېتى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، خەلق باشقۇرغان باشلانغۇچ مەكتەپلەر، قۇلايلىق باشلانغۇچ مەكتەپلەر قۇرۇلدى. 1965 ـ يىلى، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تەرەققىي قىلىپ 7015 كە، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1 مىليون 39 مىڭ 27 نەپەرگە يەتتى. 1966~1968 ـ يىللىرى پۈتۈنلەي ئوقۇش توختاپ، 1969 ـ يىلى ئوقۇتۇش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1975 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1 مىليون 861 مىڭ 263 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 996 مىڭ 377 نەپەر، مەكتەپ يېشىدىكى بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 90% ئەتراپىدا بولدى. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قالايمىقانچىلىق تۈگەپ ۋەزىيەت ئوڭۇشلىغاندىن كېيىن، باشلانغۇچ ماتارىپىنىڭ قەدىمى پوختا، ساغلام، مۇپەت ۋە ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بېرىشتەك تەرەققىيات يولىغا ماڭدى. 1980 ـ يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن «باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى بىرقانچە مەسىلەر توغرىسىدىكى قارار» نى تارقاتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى بىرقانچە يىلدا ئاپتونوم رايون ئارقا ـ ئارقىدىن باشلانغۇچ مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش، پىلانلاش، تەكشۈرۈش ئۇلچىمى ۋە تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋېلىش چارىسى توغرىسىدا بىرقاتار بەلگىلىمىلەرنى چىقىرىپ، ئەمەلىي خىزمەت جەريانىدا زور مىقدارداۋ مالىيە كۈچى ئاجرىتىپ، نۇرغۇن مۇھىم تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1986 ـ يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەجبۇرىيەت ماتارىپى قانۇنى» نىڭ تارقىتىلىپ يولغا قويۇلۇشى ۋە 1988 ـ يىلى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى يولغا قويۇش چارىسى» نىڭ ئېلان قىلىنىپ ئىجرا قىلىنىشى، باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ قەدەمىنى تېخىمۇ تېزلىتىشكە تۈرتكە بولدى. 1995 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايوندىكى ناھىيىلەردىن باشقا 93 ناھىيە (شەھەر، ئېلايەت) دە باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، ئوقۇۋاتقان باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سانى 2 مىليون 201

مىلى 274 نەپەرگە يېتىپ، مەكتەپ يېشىدىكى بالىلار-نىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى ۋە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ چىلارنىڭ تۇراقلىنىش نىسبىتى 97% تەن ئاشتى. شۇ-نىڭدىن كېيىن ئاپتونوم رايون توققۇز يىللىق مەجبۇرى-يەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ ھەر تۈرلۈك نىشا-نى ۋە ۋەزىپىلىرىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك پىلانىنى تۈزۈپ، ئونتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى ئۆلچەملەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنىڭ پىلان ۋە تەلەپلىرىنى ئونتۇرىغا قويۇپ، ئوقۇتۇشنى ئادەت بويىچە باشقۇرۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسىنى تىرىشىپ ئۆستۈرۈپ، «ئىمتىھان ماتارىپى» نىڭ نۇقسانلىرىنى پائال ئىسلاھ قىلىپ، ساپا ماتارىپى-نى ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇپ، ئاپتونوم رايوندا باشلا-نغۇچ ماتارىپىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، قانۇنلاشتۇرۇش يولىدا ئۈزلۈكسىز ئالغا باستۇردى. 2000- يىلىغىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە 6718 باشلانغۇچ مەكتەپ بو-لۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2 مىليون 477 مىڭ 413 نەپەر، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 97.03% كە، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇقىملىنىش نىسبىتى 99.4% كە، سىنىپتىن كۆچۈش نىسبىتى 95.34% كە يەتتى. تاشقورغان تا-جىك ئاپتونوم ناھىيىسىدىمۇ 2000 - يىلى باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى ئەملگە ئاشۇردى.

شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ تەجرىبە باشلانغۇچ مەكتىپى ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى نۈر-لۇق يولىدا. ئەسلىي ئۈرۈمچى 1 - پىداگوگىكا مەكتە-پى قارىمىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئىدى. ئاساسەن پىداگوگىكا مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار، پۈتتۈ-رۈش ئالدىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەربىيىلىنىش جەريا-نىدا پراكتىكا قىلىش ۋە ئەملىي پراكتىكا ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، پىداگوگىكا ئىلاھات تەجرىبىسىنى تەتقىق قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئوقۇتۇش تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە «يېغىپ ساۋات چىقىرىش» قاتارلىق ئوقۇتۇش تەجرىبىسىنى ئېلىپ باردى. 1978- يىلى 1 - پىداگوگىكا مەكتىپى ماتارىپ ئىنس-تىتۇتى قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھا-زىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئاممىبابلىق، نەمۇنىلىك، ئىلمىي تەتقىقات خاراكتېرىگە ئىگە تەجرىبە مەكتىپى بولۇپ قالدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 4169 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6920 كۋادرات مېتىر. ھازىر 25 سىنىپ، 1697 ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 290 نەپەر) بار؛ ئوقۇتۇ-چى - ئىشچى - خىزمەتچى 71 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 60 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 37 نەپەر. مەكتەپ ماتارىپ فاكۇلتېتىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئىز-چىللاشتۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا يۈزلىنىپ، ماتارىپ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، «يۈقىرى، ئونتۇرا، تۆۋەن يىللىقلارنى تەڭ تۇتۇش، پاختىلى، ئوت-تۇرا، ناچار ئوقۇغۇچىلارنى تەڭ تۇتۇش، دەرسخانا ئى-چى بىلەن سىرتىدىكى تەربىيىلەشنى تەڭ تۇتۇش» تا چىڭ تۇردى. 1980 - يىلىدىن بۇيان، جەمئىي 4543 نەپەر ئوقۇغۇچى پۈتتۈرۈپ چىقىپ، ئۆزگىچە ئالاھىدە-لىككە ئىگە كۆزنەك مەكتەپ بولۇپ قالدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ

ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى سىڭدې يولى 14 - نومۇر. ئەسلىي چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈيىنىڭ 30 - يىلى (1904 - يىلى) قۇرۇلغان دىنىۋا شەھەرلىك باشلانغۇچ شۇتاڭ ئىدى، گۈاڭشۈيىنىڭ 34 - يىلى ھۆكۈمەت باش-قۇرۇشىدىكى ئۇلگىلىك ئىككىنچى دەرىجىلىك باشلا-نغۇچ شۇتاڭغا ئۆزگەرتىلىپ، 1930 - يىلى ئۇلكىلىك باشلانغۇچ مەكتەپكە، 1943 - يىلى ئۇلكىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپكە، 1949 - يىلى دىنىۋا شەھەرلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلگەن. 1950 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 8120 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6200 كۋادرات مېتىر. ھازىر 35 سىنىپ، 2342 ئوقۇغۇچى بار؛ 104 نەپەر ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 98 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 49 نەپەر. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈ-لىدۇ. ئۇزۇن مەزگىل تىرىشىش ئارقىلىق «تىرىش-چان، ئىنتىزامچان، ئەملىي، مەدەنىيەتلىك» بولۇش-تەك مەكتەپ ئىستىلىنى، «ئاسراش، مۇكەممەل بو-لۇش، ئۆزگەرتىش، تېز بولۇش، قانتتىق بولۇش» تەك ماتارىپ ئىستىلىنى ۋە «تىرىشىپ ئۆگىنىش، ئۆگە-نىشتىن شادلىنىش، ئۆگىنىشنى بىلىش» تەك ئۆگە-نىش ئىستىلىنى تۇرغۇزۇپ، نىشانلىق ئوقۇتۇش ۋە كۆڭۈللۈك تەربىيىلەشنى بىرلەشتۈرۈشتەك ماتارىپ ئىسلاھاتى تەجرىبىسىنى قانات يايدۇرۇپ، ھەرىكەتچان دەرسنى قىلىپلاشتۇرۇپ، ماتارىپ سۈپىتىنى ئۆستۈ-رۈشنى ئىلگىرى سۈردى. كۆپ ئوقۇتقۇچى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مۇ-نەۋۋەر ئوقۇتقۇچى بولۇپ باھالاندى، بىر تۈركۈم ئوقۇت-قۇچى - ئوقۇغۇچىلار كۆپ خىل مۇسابىقە پائالىيەتلە-ردە مۇكاپاتلاندى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ

ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولىدا. 1910 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي ھۆكۈمەت قۇرغان 6 - قۇلايلىق ساۋات چىقىرىش مەكتىپى ئىدى. 1937 - يىلى دىنىۋا ناھىيىلىك 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ-

كە، 1951 ـ يىلى دىخۇا شەھەرلىك 3 ـ باشلانغۇچ مەكتەپكە، 1956 ـ يىلى ئۈرۈمچى 1 ـ پېداگوگىكا مەكتىپى قارىمىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە، 1963 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 9352 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4202 كۋادرات مېتىر. مىكرو كومپيۇتېر، تىل تاۋۇشلىرى، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، كىتاب ئوقۇش، لابوراتورىيە قاتارلىق مەخسۇس دەرسخانىلىرى بار. ھازىر 23 سىنىپ بولۇپ، 1287 ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار 239 نەپەر)؛ 68 ئوقۇتقۇچى- ئىشچى- خىزمەتچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 59 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 28 نەپەر، خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى ئالدىن سىناق قىلىش، تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇش ئۇسۇلىغا يېتەكچىلىك قىلىشنى سىناق قىلىش، ھەربىرىدىن دەرسنى سىناق قىلىش، ئېلېكترونلۇق ئوقۇتۇش تېمىسىنى سىناق قىلىش قاتارلىق كۆپلىگەن تۈرلۈك ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى سىنىقىنى ئاكتىپلىق بىلەن ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ، سەنئەت تەربىيىسى خېلى يەك ئۆزگىچە. لىككە ئىگە. 1999 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلىق زامانىۋى مائارىپ تېخنىكىسىنى سىناق قىلىش تەجرىبە مەكتىپى بولۇپ بەلگىلەندى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ «مەملەكەت بويىچە قىزىل بايراقدار ئەترەت»، «ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن» قاتارلىق ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 68 شەرەپلىك نامغا مۇيەسسەر بولدى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 18 مىڭ 600 ئوقۇغۇچى يېتىشتۇرۇپ چىقتى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 5 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئويغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى شىنخۇا جەنۇبىي يولى كۆنچى كوچىسى 3 ـ نومۇر.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 5 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ

1913 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي ئابدۇۋەلى ئىمام ۋەقپ ئۇنىڭ ئوغلى مىرزات جەنۇبىي قوۋۇق مەسچىتىنىڭ يېنىدا قۇرغان، دىنىي ئوقۇش ئاساس قىلىنغان مەكتەپ ئىدى، كېيىنچە مەدەنىيەت دەرسلىرى بىلىملىرى ئاساس قىلىنىدىغان بولغان. 1936 ـ يىلى ھۆكۈمەت باشقۇرىدىغان مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىپ، دىخۇا 7 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلىپ، تۇنجى يىللىق تۈزۈمدە قىز ـ ئوغۇللار ئايرىم سىنىپلاردا ئوقۇيدىغان بولغان. 1942 ـ يىلى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈلۈپ، دىخۇا مەركىزىي 5 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1954 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 15 مىڭ 780 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4900 كۋادرات مېتىر. ھازىر ئالتە يىللىق ئوقۇتۇش تۈزۈمى بولغا قويۇلىدۇ. 2000 ـ يىلى 29 سىنىپ، 1162 ئوقۇغۇچى، 120 نەپەر ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 114 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 24 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان مەكتەپتە پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى جەمئىي 29 مىڭ 60 نەپەر. 1998 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئىچىدە زامانىۋى مائارىپ تېخنىكىسى بويىچە تەجرىبە مەكتەپ قىلىپ بېكىتىلدى ھەمدە مەملىكەت بويىچە ئېلېكترونلۇق ئوقۇتۇشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 22 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى چاڭجىياڭ يولى 16 ـ نومۇر. 1955 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 13 مىڭ 260 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6279 كۋادرات مېتىر. 29 سىنىپ، 1516 ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 253 نەپەر)؛ 71 نەپەر ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 67 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 36 نەپەر. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەكتەپ «ئىتتىپاق بولۇش، ئىنتىزامچان بولۇش، ئۆزلەشتۈرۈش، ئالغا ئىنتىلىش» تەك مەكتەپ ئىستىلىنى تىكلەپ، «ئىلمىي تەتقىقاتنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇپ، ئادەم تەربىيىلەشنى ئاساس قىلىش» نى نىيەت قىلىپ، دەرسخانىدا ئوقۇتۇش قۇرۇلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشنى ئاساسىي بۆسۈش نىشانى قىلىپ، بەدىئىي مائارىپنى بۆسۈش ئېغىزى قىلىپ، «ھەربىر ئوقۇغۇچىنى ئومۇمىيۈزلۈك ۋە تەرتىپلىك تەرەققىي قىلدۇرۇش» پىكرىگە ئەمەل قىلىپ، كۆپ خىل تۈرلۈك ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى تەجرىبىسىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، ساپا مائارىپىنىڭ ئالدىنقى سەپىدە مېڭىپ، ئېستېتىك تەربىيىدە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە مەكتەپ بولۇپ قالدى. 1999 ـ يىلى ئاپتونوم

رايون بويىچە زامانىۋى ماكارىپ تېخنىكىسىدىكى تەجرە-
بە مەكتەپ قىلىپ بېكىتىلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇ-
يان، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە 18 ئادەم قېتىم مەملىكەت،
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر، ئۈلگىلىك ۋە
ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى، 59 ئوقۇغۇچىنىڭ
سىزغان رەسىملىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ خەلقئا-
رادىكى، دۆلەت ئىچىدىكى چوڭ مۇسابىقىلەرگە قاتنا-
شىپ ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئالتۇن، كۈمۈش، مىس
مېدالىلارغا ۋە مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.
مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 12 مىڭ 500
ئوقۇغۇچى مەكتەپ پۈتتۈردى.

داڭچۇەن ناھىيىلىك مىللىي يېزىسى مەركىزىي
مەكتىپى توققۇز يىللىق تۈزۈمدىكى ياتاقلىق مەك-
تەپ. قازاق، ئۇيغۇر تىللىرىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ئور-
نى گۈچۈك ناھىيىسى داچۇەن يېزىسىدا. 1969 - يىلى
قۇرۇلغان. 1972 - يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ
قىسمى قۇرۇلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 28 مىڭ
كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1515 كۋادرات
مېتىر. ھازىر 13 سىنىپ بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەك-
كىزى باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپلىرى، بەشى تولۇقسىز
ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپلىرى؛ 473 نەپەر ئوقۇغۇچى
بولۇپ، بۇلار تاتار، قازاق، ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ،
ئۇزبېك قاتارلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى؛ 43 ئوقۇتقۇ-
چى - ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە
تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ كەسپىي ئوقۇتقۇچىسى 15
نەپەر، باشلانغۇچ مەكتەپ كەسپىي ئوقۇتقۇچىسى 22
نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان باشلانغۇچ ۋە تولۇق-
سىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 1700
نەپەر. مەكتەپنىڭ باشقۇرۇش خىزمىتى قېلىپلاشقان
بولۇپ، ئەخلاق تەربىيىسىگە ئەھمىيەت بېرىپ، مىل-
لەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداپ، كۆپ خىل ئوقۇتۇش
ئىسلاھاتى تەجرىبىسىنى پائال قانات يايدۇرۇپ ئوقۇ-
تۇش سۈپىتىنى ئۆستۈردى.

دانەنگۇ ئۇزبېك مىللىي يېزىسى مەركىزىي
مەكتىپى قازاق تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان كۆپ مىل-
لەتلىك مەكتەپ. ئورنى موري قازاق ئاپتونوم ناھىيە-
سىنىڭ شىمالىدىكى ئاققاباق دېگەن يېرىدە. 1987 -
يىلى مىللىي يېزا قۇرۇلۇشۇپ، دۆڭگۇ (شەرقىي
جىلغا)، دانەنگۇ قاتارلىق جايلاردىكى ئۇزبېك ۋە قازاق
كۆچمەن چارۋىچىلارنى مۇقىم ئولتۇراقلاشتۇردى. مۇ-
قىم ئولتۇراقلاشقان نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ،
1989 - يىلى بۇ مەكتەپ قۇرۇلۇپ، قاتناپ ئوقۇيدىغان
ۋە ياتاقتا يېتىپ ئوقۇيدىغان ئىككى خىل شەكىل بىلەن
چارۋىچىلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى.
ھازىر مەكتەپ زېمىنىنىڭ ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 36
مىڭ كۋادرات مېتىر، مەكتەپ ئۈيلىرىنىڭ ئىگىلىگەن
كۆلىمى 345 كۋادرات مېتىر. توققۇز سىنىپ، ئۈز-
بېك، قازاق، تاتار، خەنزۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن 313
ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ
ئوقۇغۇچىسى 90 نەپەر)؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىز-
مەتچى 22 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى
20 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى مەككىز نەپەر. بۇ يېزىدە-
كى باشلانغۇچ مەكتەپ يېشىغا توشقان بالىلارنىڭ ئو-
قۇشقا كىرىش نىسبىتى 99.6% كە يېتىپ، 1998 -
يىلى «دۆلەتنىڭ نامرات رايونلارنىڭ مەجبۇرىيەت ماۋا-
رىپى قۇرۇلۇشى» تۈرىگە كىرگۈزۈلۈپ، قۇرۇلۇشى،
ھەر تۈرلۈك يۈرۈشلىشكەن ئوسكۇنىلىرى مۇكەممەل-
شىپ، ئوقۇتۇش باشقۇرۇش مەۋىيىسى تەدرىجىي يۇقە-
رى كۆتۈرۈلدى.

ساۋەن ناھىيىلىك 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ
خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈ-
مدىكى مەكتەپ. ئورنى ساۋەن ناھىيە بازىرىدا. 1996-
يىلى ساۋەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ۋە شياڭگاڭلىق شاۋ
يىغۇ ئەپەندى ئورتاق مەبلەغ سېلىپ قۇرغان. مەكتەپ-
نىڭ دەسلەپكى نامى ساۋەن ناھىيە شاۋيىغۇ باشلانغۇچ
مەكتىپى ئىدى، 1999 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەر-
تىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 19 مىڭ 538 كۋادرات
مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4830 كۋادرات مېتىر. 24
سىنىپ، 900 گە يېقىن ئوقۇغۇچى بار؛ 57 ئوقۇتقۇ-
چى - ئىشچى - خىزمەتچى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە
كەسپىي ئوقۇتقۇچى 53 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى مەك-
كىز نەپەر. 2000 - يىلىغىچە مەكتەپ پۈتتۈرگەن
جەمئىي ئوقۇغۇچى 517 نەپەر. ئەخلاق تەربىيىسى ئاسا-
سىي گەۋدە قىلىنىپ، ساپا ماكارىپى ئومۇمىيۈزلۈك يول-
غا قويۇلغان، كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچى مەملىكەتلىك
ماتېماتىكا ئولىمپىك مۇسابىقىسى ۋە «قوش ئەجدىھا
لوكۇقسى» گۈزەل سەنئەت مۇسابىقىسىدە مۇكاپاتقا ئې-
رىشتى.

ئاشىلى داغۇر مىللىي يېزىسى باشلانغۇچ
مەكتىپى ئەسلىي نامى گۈاربېنشىر داغۇر باشلانغۇچ
مەكتىپى. ئورنى چۆچەك شەھىرى ئاشىلى داغۇر مىل-
لىي يېزىسىدا. 1939 - يىلى قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىت-
تا داغۇر تىلى ئاساس، خەنزۇ تىلى قوشۇمچە قىلىنىپ
دەرس ئۆتۈلەتتى. 1954 - يىلى خەنزۇ تىلى ئاساس،
داغۇر تىلى قوشۇمچە قىلىنىپ دەرس ئۆتۈلىدىغان،
1955 - يىلىدىن كېيىن خەنزۇ تىلىدىلا دەرس ئۆتۈلە-
دىغان بولدى. 1984 - يىلى ئاشىلى داغۇر مىللىي
يېزىسى قۇرۇلدى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ ھازىرقى نام

ئاشلى داغۇر مىللىي يېزىسى باشلانغۇچ مەكتىبى

بىلەن ئاتالدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 8100 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2713 كۋادرات مېتىر. ھازىر يەتتە سىنىپ، 216 ئوقۇغۇچى؛ 18 ئوقۇتقۇچى-ئىشچى - خىزمەتچى بار. بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 17 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئۈچ نەپەر. قۇرۇلغاندىن بۇيان داغۇر مىللىتى ئوچۇن ئۇرغۇن تالانتلىق خادىملارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ بەردى.

چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ شىبە ئوقۇغۇچىلارنى ئاساس قىلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈرۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. شىبە، خەنزۇ تىلىدا قوش تىلىق دەرس ئۆتۈلىدۇ. ئورنى چاپچال ناھىيە شەھىرىنىڭ باگى كوچىسىدا. چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈيىنىڭ 7 - يىلى (1881 - يىلى) قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى ئىگگۈچىنزۇ ھەقسىز مەكتىپى ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىرقانچە قېتىملىق ئۆزگەرتىلىپ كۆچۈرۈش ئارقىلىق 1982 - يىلى ئەسلىي ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ شىبە، خەنزۇ مەكتەپ بولۇپ بۆلۈنگەندىن كېيىن، ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 30 مىڭ كۋادرات مېتىردىن كۆپرەك، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1991 كۋادرات مېتىر، باغچىسمان مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر 12 سىنىپ، 580 ئوقۇغۇچى؛ 38 ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 36 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئالتە نەپەر. 50 يىلدىن بۇيان پۈتۈرگەن جەمئىي ئوقۇغۇچى 4300 نەچچە نەپەر. يېقىنقى يىللاردىن بېرى «ترانسكرىپسىيە ئارقىلىق خەت تونۇتۇش، ئالدىن ئوقۇش - يېزىشنى بىلىش»، «زامانىۋى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش»، «نىشانلىق ئوقۇتۇش» قاتارلىق كۆپلىگەن تۈرلەردە ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى تەجرىبىسى ئېلىپ بېرىپ، «سەممىي، تىرىشچان، ئىتتىپاق بولۇش، يۇقىرى ئۈرلەش» تەك مەكتەپ ئىستىلىنى تىكلەپ، ئوقۇتۇشنىڭ سۈپىتىنى يىلدىن - يىلغا ئۆستۈردى. 1987 - يىلى مەملىكەتلىك پىئونېرلار ئەترەت خىزمىتى كومىتېتى تەرىپىدىن «قىزىل بايراقدار ئەترەت» دېگەن شەرەپلىك نام بېرىلدى. 2000 - يىلى ساۋاقداش زوياۋ مەملىكەت بويىچە بەش يۈلتۈزلۇق شۇڭقار مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

كورلا شەھەرلىك لىسەن باشلانغۇچ مەكتىپى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈرۈمدىكى خەلق باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. 1993 - يىلى مۇدىر جېن شۆيىڭ (ئايال) مەبلەغ توپلاپ قۇرغان. ئورنى كورلا شەھىرى يېڭى شەھەر رايونىنىڭ شىمىخۇا بولىدا. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 18 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. مەكتەپ ئۈيلىرى. مىڭ كۆلىمى 6800 كۋادرات مېتىر. دەسلەپتە بىر نەچچە باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپلىرىلا بار ئىدى. ھازىر 15 باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپى، 11 ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى، 1280 ئوقۇغۇچىسى؛ 82 ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 48 نەپەر. «بارلىقسىز ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن»، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بارلىقى ئۈچۈن» دېگەنني مەكتەپنىڭ ئاساسىي مەقسىتى قىلىپ، ئىلمىي باشقۇرۇشقا قاتنىشىش ئەمەل قىلىپ، ئالىملە باشلىقلىرى ۋە جەمئىيەتنىڭ ماھىتىشىغا سازاۋەر بولدى. 1994—1996 - يىللىرى ئۈدا ئۈچ يىل بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە كورلا شەھىرى بويىچە ئىجتىمائىي كۈچلەر قۇرغان ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باھالاندى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي كۈچلەرنىڭ مەكتەپ قۇرۇشى بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 54 - بېتىگە قارالسۇن)

كۇيسۇ ئۇمىد باشلانغۇچ مەكتىپى پۈتۈن كۈنلۈك تۈرۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. ئورنى باركۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى كويسۇ يېزىسى ئەرشىلى كەنتىدە. 1995 - يىلى شاڭخەي داجۇڭ ئاپتوموبىل چەكلىك شىركىتى 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ناھىيە، يېزا، كەنت ۋە جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەر 183 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ قۇرغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 16 مىڭ 730 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 730 كۋادرات مېتىر. ھازىر سەككىز سىنىپ، بىر مەكتەپكە كىرىشتىن ئاۋۋالقى تەربىيىلەش سىنىپى، ئوقۇۋاتقان 150 ئوقۇغۇچى؛ 17 ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 13 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئۈچ نەپەر. مەكتەپنىڭ «سەككىز يۇرۇشلۇك» ئوسكۇنىسى تولۇق بولۇپ، ناھىيە بويىچە كۆزنەك مەكتەپ بولۇپ

قالدى. 1997 ـ يىلى قۇمۇل رايونى بويىچە «ئىلغار مەكتەپ» دېگەن نامغا ئېرىشتى، 1998 ـ يىلى «مەمـ لىكەت بويىچە ئۈلگىلىك ئۇسسۇل باشلانغۇچ مەكتىپى» دېگەن نام بېرىلدى.

لىن جىلۇ باشلانغۇچ مەكتىپى ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە (1939 ـ يىلى)، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى لىن جىلۇ كۆچا ناھىيىسىدە ھاكىم بولۇپ تۇرغان ۋاقـ تىدا ئۆزى پىلانلاپ قۇرغان، ئۇنىڭ خانىسى چېن يىنسۇ خانىم شۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان، ئۇيغۇر، خەنـ زۇ، خۇيزۇ بىرلەشمە مەكتىپى ئىدى. ئورنى كۆچا ناھىيە شەھىرى ئىچىدە. 1976 ـ يىلى ئىنقىلابىي قۇربان لىن جىلۇ خاتىرە سارىيى يېنىغا قايتا قۇرۇـ لۇپ، ئىنقىلابىي قۇربانلىق ئىش ـ ئىزلىرىنى ئەسلەپ تۇرۇش يۇزىسىدىن ھازىرقى نامى بېرىلگەن. بۇ مەكـ تەپ خاتىرە سارىيىنى تەرىبىلەش بازىسى قىلىپ، ئوقۇغۇچىلارغا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، مەنىۋى مەدەنـ يىلىك قۇرۇلۇشىدا پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئالدىنقى قاتاردا كېتىۋاتماقتا. 1981 ـ يىلى ياشلار ئىتتىپاقى مەركـ ىزىي كومىتېتىـ تەرىپىدىن «قىزىل گۈل كوللېكـ تىپى»، 1992 ـ يىلى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئۈلگىلىك ئورۇن» دېگەن نام بېرىلدى. 1999 ـ يىلى 4 ـ ئايدا مەكتەپ كېڭەيتىلىپ يېڭىلاندى، ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 21 مىڭ 344 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4885 كۋادرات مېتىر، ئوسكۇنىلىرىدىن مىكرو كومپيۇتېر، لابوراتورىيە، تىل تاۋۇشلىرى ئىشخانـ ىسى، كۆپ ئىقتىدارلىق تەنھەرىكەت پائالىيىتى ئۆيى قاتارلىق مەخسۇس دەرسخانا ۋە ۋاسكېتبول، ۋالىبول قاتارلىق پائالىيەت مەيدانلىرى بار. ھازىر 20 سىنىپ ۋە بىر قوش تىلدا دەرس ئۆتۈلىدىغان سىنىپ، 787 ئوقـۇغـۇچـى؛ 57 ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتـ چى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 52 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى توققۇز نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلەپ چىقارغان جەمئىي ئوقۇغۇچى 4000 نەپەردىن ئارتۇق. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 53 ـ بېتىگە قارالسۇن)

ئېكسىاق باشلانغۇچ مەكتىپى ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. ئەسلىي نامى «ھۇسەينىيە باشلانغۇچ مەكتـ چى». ئورنى ئاتۇش شەھىرى ئۇستۇن ئاتۇش يېزىسـ دا. 1885 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈيىنىڭ 11ـ يىلى) 10 ـ ئايدا ئۇيغۇر سودىگەر ھۇسەيىن مۇسابايوف ۋە باھاۋىددىن مۇسابايوف ئاكا ـ ئۇكىلار قۇرغان، ئۇيغۇر ماكارىپ تارىخىدا ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان زامانـ ۋى مەكتەپ ماكارىپى خاراكتېرىدىكى باشلانغۇچ مەكـ تەپ. قۇرۇلغان ۋاقتىدا تۆت ئوقۇتقۇچى، ئوچ سـ ىنىپ، 105 ئوقۇغۇچى بولغان. 1936 ـ يىلى ھۆكۈـ مەت باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. يۇز نەچچە يىلدىن بۇيان جەمئىي 20 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن. ھازىرقى ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 53 مىڭ 946 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2186 كۋادرات مېتىر. 18 سىنىپ، 591 ئوقۇغۇچى؛ 34 ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىـ چىدە كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 30 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئوچ نەپەر. بىر مەخسۇس پۇتبول سىنىپى بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىنى پائال قانات يايـ دۇرۇپ، ئىككىنچى دەرسخانا ئېچىپ، ئوقۇغۇچىلارغا «بەشىنى سۆيۈش» تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇتۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساپاسىنى كۆرۈنەرلىك ئۆستۈردى. 1993 ـ يىلى ئاپـ تونوم رايون بويىچە تىرىشىپ ئىشلەپ، ئىقتىسادچىلـ لىق بىلەن ئۆگىنىشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاـ ندى.

كونا ئۇلۇغچات يېزىسى مەركىزىي مەكتىپى قىرغىز تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈـ زۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. ئورنى پامىر ئېگىزلىكـ ىدىكى كونا ئۇلۇغچات يېزىسىدا. 1930 ـ يىلى قۇرۇلـ غان، جۇڭگو قىرغىزلىرىنىڭ تۇنجى باشلانغۇچ مەكتەـ چى. دەسلەپ قۇرۇلغاندا كۆچمە مەكتەپ (ئات ئۈستـ ىدىكى مەكتەپ) ئىدى، 1934 ـ يىلى قىسقا ۋاقىت چاغاتاي يېزىقى ۋە لاتىن يېزىقىدا دەرس ئۆتۈلگەنىدى. 1935 ـ يىلى مۇقىم مەكتەپ قىلىپ قۇرۇلۇپ ناھىيەـ لىك ھۆكۈمەت باشقۇرىدىغان بولدى. 1937 ـ يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت كۆچكەندىن كېيىن، ياتاقلىق تۈـ زۈمدىكى مەكتەپ بولدى. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن، مەكتەپ باشقۇرۇش شارائىتى تېزدىن ياخشىلىنىش بەـ لەن بىللە، قىرغىز قىز ئوقۇغۇچىلارمۇ قوبۇل قىلـ ىنىپ ئوقۇتۇلىدىغان بولدى. 1952 ـ يىلىغىچە جەمئىي 110 قىز ئوقۇغۇچى مەكتەپتە ئوقۇدى. ھازىر ئىگىلـ گەن يەر مەيدانى 39 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2839 كۋادرات مېتىر. 19 سىنىپ، 487 ئوقۇغۇچى؛ 44 ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى بو ـ لۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 37 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى بەش نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 63 قارارداـ 20 مىڭ 194 نەپەر ئوقۇغۇـ چىنى تەربىيىلەپ چىقاردى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراق ـ

ىملىك 53 ـ بېتىگە قارالسۇن)

مەكىت ناھىيىلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئوتۇلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك توزۇمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ. ئورنى مەكىت ناھىيىسىنىڭ يېڭى بازار كوچىسىدا. ساپا ماتارىپى بويىچە ئولگىلىك مەكتەپ. ئەسلىي مەكىت ناھىيىلىك قىزلار مەكتىپى ئىدى، 1938 ـ يىلى قۇرۇلغان. ھازىرقى ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 16 مىڭ 650 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5420 كۋادرات مېتىر. 24 سىنىپ، 1210 ئوقۇغۇچى؛ 63 ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 55 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 25 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 9200 نەپەر. 1986 ـ يىلىدىن باشلاپ ماتارىپ ئوقۇتۇش ئىسلاھاتىنى باشلامچىلىق بىلەن يۈرگۈزۈپ كەلدى. كۆپ يىللاردىن بېرى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىدىيىۋى ئەخلاق ساپاسى تەربىيىسىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى يادرو قىلىپ، ئەخلاقىي تەربىيە ماتارىپىدا چىڭ تۇرۇپ، گۈزەل مەكتەپ مۇھىتى ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەبىئىتىنى تاۋلاپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يۇكسەك گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلىتى ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتىپ، مېھرىبانلىق بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى تېتىك ۋە جانلىق بولۇشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، ئۈزلۈكسىدىن قىزغىنلىق ئوقۇش كەيپىياتىنى شەكىللەندۈردى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تۆت نەپەر ئوقۇتقۇچى مەملىكەت بويىچە ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، يەتتە ئوقۇتقۇچى مۇنەۋۋەر مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ باھالاندى.

قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ پۈتۈن كۇنلۇك توزۇمدىكى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتۇلىدىغان باشلانغۇچ مەكتەپ. ئورنى قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ مەركىزىدە. ئەسلىي ئەنگلىيە دىنىي جەمئىيىتى ئىنجىلچىلار چېركاۋى XX ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە قۇرغان دىنىي جەمئىيەتنىڭ مەكتىپى بولۇپ، كېيىنچە ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدا ۋەيران بولغاندىن كېيىن، شۇ يەردىكى خەنزۇ ئاھالىسى ئۆز ئىختىيارىيلىقى بىلەن مەبلەغ توپلاپ، قەدىمكى شەھەر سېپىلىنىڭ ئىچىدىكى چېكىخۇاڭمياۋ بۇتخانىسىنىڭ يېنىغا يۆتكەپ قايتا قۇرغان. كېيىن قەشقەر ۋىلايەتلىك قىزلار مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدا كەمدىن كەم ئۇچرايدىغان قىزلار مەكتەپلىرىنىڭ بىرى ئىدى. 1939 ـ يىلى جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى لى يۇنياڭ قەشقەر مەمۇرىي رايونلۇق ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ تۇرغان مەزگىلىدە، ئۇنىڭ خانىمى ۋۇ نەيىن (جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى) مۇشۇ مەكتەپنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. كېيىن تىنچلىق باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن، 2ـ ئارمىيىنىڭ ئارمىيىگە ئەگىشىپ كەلگەن ھەربىي مەكتىپىنىڭ بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرى مۇشۇ مەكتەپكە كىرىپ، ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتكەن. ھازىر ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 16 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ كۆلىمى 3019 كۋادرات مېتىر، 28 سىنىپ، 1258 ئوقۇغۇچى؛ 61 كەسپىي ئوقۇتقۇچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئوقۇتقۇچى 16 نەپەر. يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 194 ئوقۇغۇچى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇنكۆزۈلگەن ماتېماتىكا، ماقالە يېزىش، ھۆسنىخەت، رەسىم مۇسابىقىلىرىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ھازىر بۇ مەكتەپ ۋىلايەت بويىچە كۆزنەك مەكتەپ بولۇپ قالدى.

ئىلەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ماتىرىيال 1949 ـ يىلىدىن بۇرۇن پۈتۈن شىنجاڭدا ئالىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ (بۇنىڭ ئىچىدە تۆت تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، بەش تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ) بولۇپ، بۇ مەكتەپلەردىن بەشى ئۆلكە مەركىزىي دىخۇا شەھىرىدە ئىدى؛ ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى سانى 2925 نەپەر ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 1891 نەپەر ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپ ساھەسىدە ناھىيىلەردە ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇش ئاساسەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. 1965 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپتىن 339 ى (بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 97، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 242) قۇرۇلۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 121 مىڭ 771 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 75 مىڭ 934 نەپەر بولۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 62.36% نى ئىگىلىدى. 1985 ـ يىلى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 2147 گە، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 794 كە، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 1353 كە يەتتى. 1987 ـ يىلى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 1 مىليون 46 مىڭ 403 كە، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 270 مىڭ 586 نەپەرگە، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 775 مىڭ 817 نەپەرگە يەتتى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن بۇ-

يان، ئاپتونوم رايون ئوتتۇرا دەرىجىلىك ماتارىپ قۇ-رۇلمىسىنى تەكشەش، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ماتارىپىنى زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇ-رۇش، ئاددىتىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى كونترول قىلىش، مىللىي - خەنزۇ مەك-تەپلىرىنى قوشۇۋېتىش، ئاز سانلىق مىللەتلەر مەكتەپ-لىرىنىمۇ قوشۇۋېتىش، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يا-تاقلىق مەكتەپلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق شە-كىللەر بىلەن مەكتەپلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىنى تەڭ-شەش تەدبىرلىرىنى قوللانغانلىقتىن، مەكتەپلەرنىڭ سانى بىرتاز ئازايدى؛ بىراق، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئو-قۇغۇچىلار سانى بىلدىن - بىلغا كۆپەيدى. ماتارىپنىڭ سۈپىتى ۋە مەكتەپ باشقۇرۇش ئۇنۇمى تەدرىجىي يۇقە-رى كۆتۈرۈلدى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 1711 ئوتتۇرا مەكتەپ (484 تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، 1277 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ) بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 1 مىليون 132 مىڭ 912 نەپەر (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار 198 مىڭ 639 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار 934 مىڭ 273 نەپەر) گە يەتتى. يۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 724 مىڭ 566 نەپەر (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار 91 مىڭ 843 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقانلار 632 مىڭ 723 نەپەر) گە يېتىپ، بارلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇ-غۇچىلىرى سانىنىڭ 64% نى ئىگىلىدى.

ئاپتونوم رايوندىكى ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، قىر-غىز، موڭغۇل، شىبە، روس تىللىرىدا دەرس ئۆتۈلە-دۇ. 2000 - يىلى ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 872 (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 216، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 656) بولۇپ، ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوموميي سانىنىڭ 50.96% نى ئىگىلىدى؛ مىللىي - خەنزۇ قوشۇلغان ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 102 (تولۇق ئوت-تۇرا مەكتەپ 27، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 75)؛ چارۋىچىلىق رايوندىكى ياتاقلىق ئوتتۇرا مەكتەپ 114 (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئالتە، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ 108)، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 42 مىڭ 281 نەپەر (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە 1859 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە 40 مىڭ 422 نەپەر) بولدى. ئاپتو-نوم رايون ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى قۇرۇلۇ-شىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. 1956 - يىلى شىن-جاڭ ماتارىپ نەشرىياتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەملە-كەت بويىچە بىرتۇتاش تۈزۈلگەن ئوقۇتۇش ماتېرىياللە-رىنى ئاساسىي نۇسخا قىلىپ، ئاددىتىكى پەن تۈرلىرى-نىڭ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى تەرجىمە قىلىنىپ تۈزۈپ چىقىلدى؛ تىل - ئەدەبىيات، خەنزۇ تىلى، ئىدىيە - سىياسىي، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، مىللەتلەر ئىتتې-پاقلىقى ۋە مىللىي سىياسەت قاتارلىق يەرلىك ئالاھىدە-لىككە ئىگە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئاپتونوم رايونلىق ئۈزىدە تۈزۈلۈپ نەشر قىلىندى. نۆۋەتتە، ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى سىستېمىسى مۇكەممەللەشتى.

1966 - يىلىدىن بۇرۇن، ئاپتونوم رايوندىكى ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش تۈزۈمى «ئۈچ، ئۈچ يىللىق تۈزۈم» (تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇق-سىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەرقايسىسى ئۈچ يىللىق) بولغانىدى. كېيىن كۆپ قېتىم تەكشەش ئارقىلىق، 1983 - يىلى كۆزدە قايتىدىن يەنە «ئۈچ، ئۈچ يىللىق تۈزۈم» يولغا قويۇلدى. 1981 - يىلى 10 - ئايدا 28 ئوتتۇرا مەكتەپ ئاپتونوم رايوندىكى تۇنجى تۈركۈمدىكى ياخشى باشقۇرۇلغان نۆۋەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ بەلگىلەنگەنىدى، كېيىن يەنە ئىككى مەكتەپ قوشۇل-دى. نۆۋەتلىك 30 ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئاز سانلىق مىللەت تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغىنى 14، مىللىي- خەن-زۇ قوشما مەكتىپى تۆت، خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلە-دىغان مەكتەپ 12. ئاددىتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتۇ-چىلار قوشۇننىڭ تەرەققىياتى تېز بولدى. 1949 - يىلى پۈتۈن شىنجاڭدا ئوتتۇرا مەكتەپ كەسپىي ئوقۇتۇ-چىسىدىن 172 كىشى، يۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 94 نەپەر ئىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا كەسپىي ئوقۇتقۇچى 75 مىڭ 895 نەپەر (تولۇق ئوتتۇ-را مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى 16 مىڭ 69 نەپەر، تولۇق-سىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 59 مىڭ 826 نەپەر)، يۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن 43 مىڭ 616 نەپەر (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى 7604 نەپەر، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 36 مىڭ 12 نەپەر) گە يەتتى.

شىنجاڭ تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپى

شىنجاڭ تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپى مىللىي-خەنزۇ قوشۇلغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى 3 - نومۇر. 1956 - يىلى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا قاراشلىق ئوتتۇرا مەكتەپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا قاراشلىق ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۈرۈمچى تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك 17 - ئوتتۇرا مەكتەپ قاتارلىق ناملار بىلەن ئاتالىپ، 1995 - يىلىدىن باشلاپ ھازىرقى نامى بىلەن ئاتالدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 38 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ 664 كۋادرات مېتىر. ئايرىم - ئايرىم ھالدا خەنزۇچە ئوقۇتۇش بۆلۈمى (تولۇق ئوتتۇرا)، ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇش بۆلۈمى (تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا) تەسىس قىلىنغان. 1996 - يىلىدىن باشلاپ، ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇش بۆلۈمى ئاچقان «قوش تىللىق ئوقۇتۇش سىنىپى» (ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيىنى خەنزۇ تىلىدا ئۆتۈپ، باشقا پەنلەرنى ئۇيغۇر تىلىدا ئۆتىدۇ) ۋە خەنزۇچە ئوقۇتۇش بۆلۈمى ئاچقان «تەبىئىي پەن تەجرىبە سىنىپى» گە پۈتۈن شىنجاڭدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا يۈزلەندى. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2140 نەپەر بولۇپ 39 سىنىپقا بۆلۈنگەن، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇچە ئوقۇتۇش بۆلۈمىدىن 19 سىنىپ، 920 ئوقۇغۇچى، ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇش بۆلۈمىدىن 20 سىنىپ، 1220 ئوقۇغۇچى؛ 189 ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى (ئاز سانلىق مىللەتتىن 94 نەپەر)، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 126 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 61 نەپەر. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بەش كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى مۇنەۋۋەر سىنىپ تەربىيىچىسى بولۇپ باھالاندى. 1956-يىلىدىن بۇيان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 12 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئالىي مەكتەپكە كىرگەنلەرمۇ 10 مىڭغا يېتىدۇ. 120 نەپەر ئوقۇغۇچى مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ھەر خىل پەنلەر مۇسابىقىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى، 1800 ئوقۇغۇچى ئۆلكە، شەھەر دەرىجىلىك ھەر خىل مۇسابىقىلەردە ئەلا نەتىجە قازاندى.

ئۈرۈمچى 1 - ئاۋغوست ئوتتۇرا مەكتىپى پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ. قارىمىقىدا بالىلار باغچىسى، باشلانغۇچ مەكتەپ بار. ئەسلىي 1947 - يىلى 5 - ئايدا سەنشى ئۆلكىسى لىشى ناھىيىسى داۋۇ بازىرىنىڭ ياڭجيا كەنتىدىكى جۇڭگو

ئۈرۈمچى ئۈرۈمچى 1 - ئاۋغوست ئوتتۇرا مەكتىپى

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 120- شىمالى 359- لۇ-يىنىڭ ئارمىيىگە ئەگىشىپ ئۈرۈمچىدىكى پەرزەنتلەر مەكتىپى بولۇپ، شۇ چاغلاردا «حي لۇك پەرزەنتلەر مەكتىپى» دەپ ئاتىلاتتى. 1949 - يىلى ئارمىيىگە ئەگىشىپ شىنجاڭغا كىرىپ، مەكتەپ نامىنى شىنجاڭ ھەربىي رايونى 1 - ئاۋغوست پەرزەنتلەر مەكتىپىگە ئۆزگەرتكەن. كېيىن شىنجاڭ ھەربىي رايونى پەرزەنتلەر مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1964 - يىلى 10 - ئايدا يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندە، ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 120 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 68 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 2486 نەپەر بولۇپ، 48 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ 317 ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 265 نەپەر، ئالاھىدە دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى بەش نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 71 نەپەر، مەملىكەت دەرىجىلىك پەخرىي نامغا ئېرىشكەن ئوقۇتقۇچى 18 نەپەر، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك پەخرىي نامغا ئېرىشكەن ئوقۇتقۇچى 32 نەپەر. 1981 - يىلىدىن باشلاپ تىلىدە‌بىيات ئوقۇتۇش ماتېرىيالىنى ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى تەجرىبىسىنى قانات يايدۇرۇۋاتىدۇ. 1984 - يىلى «5،4،3» (باشلانغۇچ مەكتەپ بەش يىل، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ تۆت يىل، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئۈچ يىل) ئوقۇتۇش تۈزۈمى ئىسلاھاتى بىلەن «بىر ئەجدىھا» پۈتۈن گەۋدىلىشىش ئىسلاھات تەجرىبىسىنى قانات يايدۇردى. 1998 - يىلىدىن باشلاپ توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپى باسقۇچىدىكى پۈتۈن گەۋدىلىشىش ئىسلاھاتى تەجرىبىسىنى باشلىدى. مەكتەپ قۇرۇلغان 50 نەچچە يىلدىن بۇيان جەمئىي تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 30 مىڭدىن ئارتۇق.

جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ
ۋە جۇغرافىيە تەتقىقا[illegible]

شىنجاڭ پەن - تېخنىكا ساراپىي يالڭ يۇڭكالڭ فوتوسى

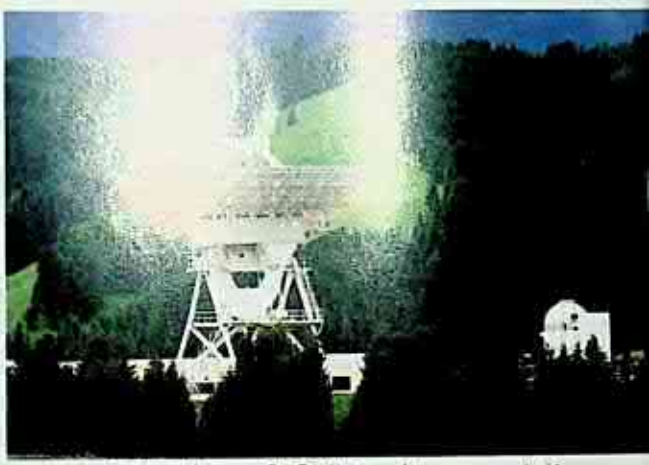

ئۇرۇمچى رەسەتخانىسىنىڭ 2.5 مېتىرلىق رادىئو
تېلېسكوپى ئۇرۇمچى رەسەتخانىسى تەسىلىگەن

ئۇرۇمچى سۇنشي ھەمراھ يەر شارى پونكتى ئۇرۇمچى
سۇنشي ھەمراھ يەر شارى پونكتى تەسىلىگەن

ماناس ناھىيىسىنىڭ كەلڭ يۇيۇقلۇق كېۋەز ئولكە كۆرسىتىش
لېنتىرى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى
ئومۇملاشتۇرۇش باش پونكتى تەسىلىگەن

گۈما ناھىيىسىنىڭ توشلىق ئاشلىق ئولكە
كۆرسىتىش لېنتىرى سۇي جيەنشىن فوتوسى

پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى بوغدا ئاق تۇنىتلىق ئۇچكىسىنىڭ
يېڭى نەسلىنى يېتىشتۈردى دۇ چېنزو فوتوسى

جۇگگو مېرىنۇس ساغلىق ... جالاق تىبى)
جۇ يۈنيۇ

گېئوفىزىكىلىق چارلاش ئۈسۈلى ئارقىلىق
كان ئىزدەش ژالاڭ لۇڭچىڭ فوتوسى

بىر قېتىمدا يەتتە تۇياق ساپ نەسىللىك
هولستېين مۇزىبى ئېلىندى گۇ جىچىن فوتوسى

دۆلەت 863 تۈرى ئۈيغۇرچە ـ خەنزۇچە ئاۋاز ـ تەسۋىر
ئۇچۇرىنى باھالاش يىغىنى ئەركىن ئابلىم فوتوسى

شىنجاڭ 3 ـ نۇۋەتلىك باشلار ئىلىم ـ پەن
يىللىق يىغىنى يالڭ يۈگاڭ فوتوسى

پەن - تېخنىكىنى يېزىلارغا يەتكۈزۈش
دۇ چېڭزو فوتوسى

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر 2-قېتىملىق
ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ۋە ئۇيغۇر رايونلۇق ئىجتىمائىي
پەن ساھەسىدىكىلەر [illegible]

ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك ئىجتىمائىي پەن بويىچە
ئالا ئەنجىلەر مۇكاپاتىنى تارقىتىش يىغىنى
ساۋ شىنشياڭ فوتوسى

«قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى
لىۋ يۈشياڭ فوتوسى

يېڭى دەۋردىكى مىللەت ۋە دىن نەزەرىيىسى مۇھاكىمە
يىغىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەن
ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسى تەمىنلىگەن

«ماناس» خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى
لو ۋاڭخاۋ فوتوسى

90- يىللاردا ئوتتۇرا ... يەش دۆلەتنىڭ
تەرەققىياتى ۋە جۇڭگو... ... ھاكىمە يېغىنى
ئاپتونوم رايونلۇق ... ئاشى ... ساھەسى
دىكىلەر بىرلە... ...گەن

ئىجتىمائىي پەنگە دائىر قەرەللىك ژۇرناللار
ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر
بىرلەشمىسى تەمىنلىگەن

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ... نجات فوتوسى

شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى چۇ سۈگمىن فوتوسى

شىنجاڭ پىداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسى شىنجاڭ
پىداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىشخانىسى تەمىنلىگەن

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچى -
ئوقۇغۇچىلىرى پراكتىكا ئۈستىدە. يالاڭ چۈنجي فوتوسى

تۇرپەنچى شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ جۇ جيالۇ فوتوسى

بايىنغولىن موڭغۇل ئايتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل
تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى لى شياۋچياڭ فوتوسى

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۈيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى
تۇرغۇنجان زۇنۇن فوتوسى

شىنجاڭ مالىن ئوتتۇرا مەكتىپى لى شياۋچياڭ فوتوسى

ئۇلۇغجات ناھىيىسى كونا ئۇلۇغجات يېزىسى
باشلانغۇچ مەكتىپى تۇرسۇنجان فوتوسى

كۆچار ناھىيىلىك لىن جىلۇ باشلانغۇچ مەكتىپى
لى شياۋچياڭ فوتوسى

كورلا شەھەرلىك لىمىن باشلانغۇچ مەكتىپى
لى شياۋچياڭ فوتوسى

بۈرچىن ناھىيىلىك باناقلىق مەكتەپ
ئالتاي ۋىلايەتلىك ماتارىپ كومىتېتى تەمىنلىگەن

گۈزەكلەرنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش تەربىيىسى يالڭ چونخي فوتوسى

ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى
تۈزۈش ۋە تەرجىمە قىلىش لى شياۋچياڭ فوتوسى

ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى «ئۈرۈمچى» رەسىملەر توپلىمىدىن ئېلىندى

ئۇيغۇر تېبابەتى مۇتەخەسسىس كېسەلگە دىئاگنوز قويماقتا سەھىيە نازارىتى تەرمىتىلىگەن

ۋۇ دېگيۇن چاۋچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ چاۋچىلارنىڭ كېسىلىنى داۋالىماقتا جورۇختاي فوتوسى

ئۈرۈمچى بالىلار دوختۇرخانىسىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلار بالنىستى سەھىيە نازارىتى تەرمىتىلىگەن

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ ئامبۇلاتورىيە بىناسى «ئۈرۈمچى» رەسىملەر توپلىمىدىن ئېلىندى

چارۋىچىلارغا ئېخىتىياجلىق (قاپلىق فورت) كېسەللىكىنىڭ
ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بىلىملىرىنى
تەشۋىق قىلىش لى رۇسىن فوتوسى

قۇم بىلەن داۋالاش
لى رۇسىن فوتوسى

دوختۇرلار ۋە دورىلارنى بېزىلارغا يەتكۈزۈش سەھىيە نازارىتى تەمىنلىگەن

ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ
ئالدىنى ئېلىش پونكىتى سەھىيە يۇقۇملۇق كېسەل-
لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى تەمىنلىگەن

كوچىدا خالىسانە كېسەل كۆرۈش
سەھىيە نازارىتى تەمىنلىگەن

ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ
خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى ساغلاملىق يولى 1-كوچا 9 - نومۇر. ئەسلىي 1891 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈيىنىڭ 17 - يىلى) قۇرۇلغان «بودا بىلىم يۇرتى» ئىدى، 1906 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئوتتۇرا ئۇقۇتۇشقا ئۆزگەرتىلگەن. كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك دەخۇا 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - تولۇق سىنىپ ئوتتۇرا مەكتەپ قاتارلىق بىرنەچچە باسقۇچنى باشتىن كەچۈرگەن. 1957 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن نامى بېكىتىلگەن. مەكتەپ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى جۇيىرېن لېيۇشى، چىڭ سۇلالە سىنىڭ ئوقۇتۇشقا يېتەكچى ئەلچىسى دۇ تۇڭ مەكتەپ مۇدىرى، تەپتىش مۇدىرى بولغان، شېڭ شىسەي ھۆكۈمەت باشقۇرغان مەزگىلدە، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى يۇي شيۇسۇڭ، لى يۇنيانىڭلار مەكتەپ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۇتتىگەن، ئىنقىلابىي قۇربان لىن جىلۇ، مەشھۇر ئەرباب لېيۇ زىپىڭ، لېيۇ بوخېڭ، شېن يەنبىڭ قاتارلىقلار بۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغان ۋە دەرس بەرگەن. شىنجاڭ «ئۈچ ۋىلايەت» ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئابباسوف ۋە ئىنقىلابىي قۇربان چياۋ گورېن، تېمەن يۈگۈي قاتارلىقلار مۇشۇ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىدى. مەكتەپ قۇرۇلغان 110 يىلدىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئوقۇغۇچى 30 مىڭدىن ئاشىدۇ. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1657 نەپەر، بۇلار 30 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى-ئىشچى - خىزمەتچى 148 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 91 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 58 نەپەر. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 25 مىڭ 733 كۋادرات مېتىر، مەكتەپ ئۈيلىرىنىڭ كۆلىمى 22 مىڭ 115 كۋادرات مېتىر، ئۇسكۇنىلىرى تولۇق بولغان كۇتۇپخانا، لابورا-تورىيە بىناسى، يىغۇ ئوقۇتۇش بىناسى ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشقا ئىشلەتىلىدىغان ئۈيلەر بار. ھەرقايسى ئىشخانىلاردا مىكرو كومپيۇتېر بار، ئېلېكترونلۇق دەرس تەييارلاش ئىشخانىسىمۇ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. كۇتۇپخانىدا 60 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانماقتا. 1983 - يىلى «ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا پائالىيىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ»، 1995 - يىلى مەملىكەتلىك ماڭارىپ كومىتېتى تەرىپىدىن «تەنتەربىيە ۋاربىلىرى مەكتىپى»، 1996 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى. ئوقۇغۇچىلار-دىن مەملىكەت، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ھەرقايسى پەنلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىلەردە مۇكاپاتلانغان-لار 109 ئادەم قېتىم. ئوقۇتقۇچىلارمۇ كۆپ قېتىم ھەر خىل پەخرىي نامларغا ئېرىشتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ياپونىيە دابەن مەھكىمىسى قۇرغان شۆكۈدۈك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، چېڭدۇ شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپ قاتارلىق مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى مەكتەپلەر بىلەن ھەمكارە مەكتەپ بولدى (رەڭلىك قىستۇرما ژاراقنىڭ 53 - بېتىگە قارالسۇن).

ئۇرۇمچى شەھەرلىك 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ
خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 66 - نومۇر. 1954 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، شۇ چاغدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتىلاتتى. 1955 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 34 مىڭ 279 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 26 مىڭ 101 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1738 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 992 نەپەر) بولۇپ، 30 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 143 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 103 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 38 نەپەر. تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئوقۇغۇچى 17 مىڭ نەپەر. ئوقۇغۇچىلاردىن مەملىكەت، ئۆلكە، شەھەر دەرىجىلىك تۈرلۈك پەنلەرنىڭ مۇسابىقىلىرىگە قاتنىشىپ مۇكاپات ئالغانلار 200 ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك 8 - ئوتتۇرا مەكتەپ
خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى شەرق شامىلى يولى 16 - نومۇر. 1916 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، شۇ چاغدا شىنجاڭ قىزلار مەكتىپى دەپ ئاتىلىپ، 1937 - يىلى ئۆلكىلىك دەخۇا قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن، 1938～1942 - يىللىرى جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى جۇدەنخۇا،

رېن يوەنگۈاڭ قاتارلىقلار مۇشۇ مەكتەپتە خىزمەت قىلغان. 1943 ~ 1946 - يىللىرى شىنجاڭ قىزلار مەكتىپى دەپ ئاتالغان. 1946 - يىلى ئوللىكلىك دەخۇا 1 - قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىگە، 1952 - يىلى دەخۇا 1 - قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1960- يىلى 8 - ئايدا قىزلار مەكتىپى بىلەن ئوغۇللار مەكتەپ چى قوشۇۋېتىلىپ، ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئەگىلىگەن يەر مەيدانى 30 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئۈيلەرنىڭ كوللىمى 23 مىڭ كۋادرات مېتىر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۇرگەن ئوقۇغۇچى 20 مىڭدىن ئاشىدۇ. 2000- يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1700 نەپەر بولۇپ، 30 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 149 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 120 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 45 نەپەر. يەنى قىسقى يىللاردىن بۇيان مەملىكەت، ئاپتونوم رايون، شەھەر دەرىجىلىك تۈرلۈك پەنلەرنىڭ مۇسابىقىلىرىگە قاتناشىپ مۇكاپات ئالغان ئوقۇغۇچى نەچچە يۈز ئادەم قېتىمغا يەتتى. 1996 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئائىلە باشلىقلىرى مەكتىپى دېگەن نام بېرىلدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 13 - ئوتتۇرا مەكتەپ

خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتۇلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك توزۇمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى بەخت يولى 25 - نومۇر. 1973 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، شۇ چاغدا مۇكەممەللەشكەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1982 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ قىسمى باغچە بالىلىرى پېداگوگىكا مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلىپ، كېيىن يەنە باغچە بالىلىرى كەسپىي پېداگوگىكا سىنىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 21 مىڭ 914 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كوللىمى 15 مىڭ 771 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2033 نەپەر بولۇپ، 28 تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى، توققۇز باغچە بالىلىرى پېداگوگىكا سىنىپىغا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى- ئىشچى- خىزمەتچىلەر 178 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 154 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 35 نەپەر، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مەملىكەت، ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن تۈرلۈك پەنلەرنىڭ مۇسابىقىلىرىگە قاتناشىپ مۇكاپات ئالغانلار 356 ئادەم قېتىم. 1997 - يىلى 10 - ئايدا مەملىكەتلىك ماتارىپ كومىتېتى «زامانىۋى ماتارىپ تېخنىكىسى تەجرىبە مەكتىپى» دەپ نام بەردى، 1999- يىلى 4 - ئايدا ئۈرۈمچى شەھىرى «ساپا ماتارىپى چىدىكى ئۈلگىلىك مەكتەپ» قىلىپ بېكىتتى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ

ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئوتۇلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك توزۇمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 68 - نومۇر. ئەسلى 1946 - يىلى قۇرۇلغان ئۈلكىلىك 2 - قىزلار مەكتىپى ۋە كېيىن قۇرۇلغان ئۈلكىلىك 2 - پېداگوگىكا مەكتىپى ئىدى. 1962 - يىلى بۇ ئىككى مەكتەپ قوشۇلۇپ ئۈرۈمچى تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئاتالدى. 1980 - يىلى مىللىي مەكتەپ، خەنزۇ مەكتەپ بولۇپ بۆلۈنۈپ، ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 47 مىڭ 123 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇش كوللىمى 9781 كۋادرات مېتىر، ئەنھەرىكەت مەيدانى 22 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىر ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار، قازاق قاتارلىق يەنە مىللەتتىن 2528 ئوقۇغۇچى 22 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى، 26 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپىدا ئوقۇيدۇ؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 242 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 167 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 40 نەپەر.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ

مەكتەپ ماتارىپ ئىسلاھاتىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ئادەتتىكى تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپلىرىنى ھەقىقىي ياخشى باشقۇرۇش بىلەن بىللە، قوش تىللىق ئوقۇتۇش تەجرىبە سىنىپى، خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشنى كۈچەيتىش سىنىپى، جۇملىدىن پۇتبول، مۇزلىكا، ئوسمۇل، گۈزەل سەنئەت قاتارلىق ئالاھىدە سىنىپلارنى ئېچىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە كۈچ چىقاردى. 1998 - يىلى تەنتەربىيە ئەنئەنىۋى تۈرلىرى مەكتىپى، بوستانلاشتۇرۇشتىكى ئىلغار مەكتەپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار

كوللېكتىپ ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن قاتارلىق شەرەپلەرگە ئېرىشتى. 20 يىلدىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئوقۇغۇچى 33 مىڭ 926 نەپەر.

ئۇرۇمچى تۆمۈريول ئىدارىسى 3 - ئوتتۇرا مەكتىپى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايونىدىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىدا. 1944 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي قانائاش سىستېمىلىقتىكى تېخنىكا روتا رىبە ئوتتۇرا مەكتىپى ئىدى. 1949 - يىلدىن كېيىن تېخنىكا تۆمۈريول ئىشچى - خىزمەتچىلەر پەرزەنتلىرى ئوتتۇرا مەكتىپى (قىسقارتىلىپ «تېخنىكا تۆمۈريول ئوتتۇرا مەكتىپى» دەپ ئاتىلىدۇ) غا ئۆزگەرتىلگەن. 1959 - يىلى لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈريولى قۇرۇلۇشى مەزگىلىدە ئۇرۇمچىگە كۆچۈرۈپ كېلىنىپ، ئۇرۇمچى تۆمۈريول ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئاتالغان. 1962 - يىلى ئۇرۇمچى تۆمۈريول 1 - ئوتتۇرا مەكتىپىگە، 1966 - يىلى مەكتەپ ئايرىلغاندىن كېيىن ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئوقۇلمىغان يەر مەيدانى 56 مىڭ كۋادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 16 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى بار بولغان ئوقۇتقۇچى-ئىشچى - خىزمەتچىلەر 147 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 107 نەپەر. ئالىي ئوقۇتقۇچى 23 نەپەر؛ ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1655 نەپەر بولۇپ، 36 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ 1959 - يىلدىن بۇيان تولۇق ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 20 مىڭدىن ئارتۇق. يېقىنقى ئىككى يىلدا مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل پەنلەرنىڭ مۇسابىقىسىدە ئوقۇغۇچىلاردىن 20 ئادەم قېتىم مۇكاپاتلاندى، ئاپتونوم رايوندا ئوتكۈزۈلگەن تۈرلۈك پەنلەرنىڭ مۇسابىقىلىرىدە 117 ئادەم قېتىم مۇكاپاتلاندى.

ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى 1 - ئوتتۇرا مەكتىپى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى دۇڭسەن رايونىدا. 1978 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان، شۇ چاغدا ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتى پەرزەنتلەر مەكتىپى دەپ ئاتىلاتتى. 1999 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئوقۇلمىغان يەر مەيدانى 58 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 16 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1385 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 208 نەپەر) بولۇپ، 35 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 137 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 123 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالا-ھىدە ئوقۇتقۇچى ئىككى نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 17 نەپەر، تىل تاۋۇشلىرى ئىشخانىسى، مۇزىكا ئىشخانىسى، گۈزەل سەنئەت ئىشخانىسى، بەدەن شەكلى ئىشخانىسى، كومپيۇتېر خانا، كۆپ ئىقتىدارلىق دەرسخانا ۋە رادىئو - تېلېۋىزىيە ئارقىلىق يىراقتىن ئوقۇتۇش سىستېمىسى تەسىس قىلىنغان. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن 8828 ئوقۇغۇچى مەكتەپ پۈتتۈردى. 1990 - يىلدىن بۇيان مەملىكەت بويىچە «مەكتەپلەردە تەنتەربىيە خىزمىتى قائىدىلىرى» نى ئىزچىللاشتۇرۇشتىكى مۇنەۋۋەر مەكتەپ، مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئۆگىنىشتىكى تەجرىبە مەكتەپ، ئۇرۇمچىدە ساپا ماڭا-رىپىنى سىناپ يولغا قويۇشتىكى نۇقتىلىق مەكتەپ قاتارلىق نامالار بېرىلدى.

خۇاڭتۇلياڭ خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى يېزا دەرىجىلىك ئىزچىل توقۇز يىللىق تۈزۈمدىكى مەكتەپ. ئەسلىي 1974 - يىلى قۇرۇلغان بوغدا شىياڭياڭ باشلانغۇچ مەكتىپى ئىدى. ئورنى فۇكاڭ شەھىرى جۇ-يۈگەي خۇاڭتۇلياڭ كەنتىدە. ئوقۇلمىغان يەر مەيدانى

خۇاڭتۇلياڭ خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى

49 مىڭ 284 كۋادرات مېتىر، مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 2900 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇ-ۋاتقان ئوقۇغۇچى 411 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت

ئوقۇغۇچىلىرى 346 نەپەر) بولۇپ، يەتتە ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى، 12 باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپىغا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 42 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 38 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئالتە نەپەر، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلگەن ئوقۇغۇچى 1362 نەپەر. 80- يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ شۇ يەرنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن بېزا ماتارىيىنىڭ ئەمەلىيىتىنى زىچ بىرلەشتۈرۈپ «ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئوقۇتۇشنى بىرلەشتۈرۈش»، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتەك ماتارىپنى ئىسلاھ قىلىش يېڭى يولىدا ئىزدىنىپ، بېزا ماتارىپىنى ئۈنۈملۈك ئىسلاھ قىلىشتىكى نەمۇنىلىك مەكتەپكە ئايلاندى. دۆلەت تارقاتقان ئوقۇتۇش پىلانىغا كاپالەتلىك قىلىش ئالدىنقى شەرتى ئاساسىدا، كەسپىي ماتارىپ مەزمۇنلىرىنى كىرگۈزۈپ، دەرسلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، مەكتەپنى پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىپ، ئىشلەپچىقىرىش فونكسىيىسى ۋە بېزا ئىگىلىك ئىلمىي تەجرىبىلىرىدىن ئۇلگە كۆرسىتىپ كېڭەيتىش بازىسىغا ئايلاندۇرۇپ، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىساد چىللىق بىلەن ئوقۇشتىن ئىبارەت ئەمگەك تېخنىكا تەربىيىلىرىدىن ئۇلگە قىلدى. 500 مو كېلىدىغان دېھقانچىلىق مەيدانى، 100 مو كېلىدىغان بېلىق بېقىش كۆلى ۋە ئاشلىق - ماي پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى بار. 1989 - يىلى مەملىكەت بويىچە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇشتەكى ئىلغار كوللېكتىپ، 1995 - يىلى پۈتۈن مەملىكەتلىك پىئونېرلار ئەترىتىنىڭ ئەمگەك ئەمەلىيىتى پائالىيىتىدە كۆرسەتكۈچىكە يەتكەن بازا، 1998 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئەمگەك تېخنىكا تەربىيىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ دېگەن نامларغا ئېرىشتى.

گۈچۈڭ ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى شىخەنزە شەھىرى شىمالىي 2 - يولىدا. ئەسلىي 1949 - يىلى 9 - ئارمىيىنىڭ پەرزەنتلەر مەكتىپى قىلىپ قۇرۇلغانىدى. 1956 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ قۇرۇلدى، شۇنداق ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكىتۈنى قۇرغان تۇنجى ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1975 - يىلى شىخەنزە شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 2000 - يىلى 7 - ئايدا شىخەنزە شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن شىخەنزە شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ قوشۇلۇپ يېڭى بىر شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى، تولۇق ئوتتۇرا بۆلۈمى ۋە مەجبۇرىيەت ئوقۇتۇش بۆلۈمى ئايرىپ قۇرۇلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 118 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 30 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 3260 نەپەر بولۇپ 69 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 313 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 262 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 52 نەپەر. 1956 - يىلىدىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن پۈتۈن يىلى مىللىي مەكتەپ، خەنزۇ مەكتەپ بولۇپ ئىككىگە ئايرىلدى، 1981 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2879 نەپەر بولۇپ، 44 سىنىپ بار ئىدى؛ ئوقۇتقۇچى- ئىشچى - خىزمەتچى 231 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 148 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى بىر نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 43 نەپەر. يېقىنقى بەش يىل ئىچىدە ئىككى نەپەر ئوقۇتقۇچى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، 16 نەپەر ئوقۇتقۇچى ئاپتونوم رايون، ئوبلاست بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى بولۇپ باھالاندى، 200 نەپەر ئوقۇغۇچى مۇسابىقىلەردە دۆلەت دەرىجىلىك، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. مەكتەپ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە ئېلېكترونلۇق ماتارىپتا ئىلغار مەكتەپ، تەجرىبىلىك ئوقۇتۇشتا ئىلغار ئورۇن، ئاممىۋى تەتقىقاتچىلىقتا ئىلغار كوللېكتىپ ۋە مەملىكەت بويىچە زامانىۋى ماتارىپ تېخنىكىسى تەجرىبە مەكتىپى دېگەن نامларغا ئېرىشتى.

شىخەنزە شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى شىخەنزە شەھىرى شىمالىي 2 - يولىدا. ئەسلىي 1949 - يىلى 9 - ئارمىيىنىڭ پەرزەنتلەر مەكتىپى قىلىپ قۇرۇلغانىدى. 1956 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ قۇرۇلدى، شۇنداق ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكىتۈنى قۇرغان تۇنجى ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1975 - يىلى شىخەنزە شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 2000 - يىلى 7 - ئايدا شىخەنزە شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن شىخەنزە شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ قوشۇلۇپ يېڭى بىر شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى، تولۇق ئوتتۇرا بۆلۈمى ۋە مەجبۇرىيەت ئوقۇتۇش بۆلۈمى ئايرىپ قۇرۇلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 118 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 30 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 3260 نەپەر بولۇپ 69 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 313 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 262 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 52 نەپەر. 1956 - يىلىدىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن پۈتۈ-

تۇرگەن ئوقۇغۇچى 19 مىڭ نەپەر. 1978 ـ يىلىدىن بۇيان ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتكۈزۈلگەن ئوقۇغۇچى 4012 نەپەر. ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە 1048 ئوقۇغۇچى مەملىكەت ۋە ئۆلكە دەرىجىلىك ھەرقايسى پەنلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىلەردە 3 ـ دەرىجىدىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشتى. مەكتەپ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مەملەكەت بويىچە تەتقىقاتنامە ۋە تارىخىقتا ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باھالاندى.

قاراماي شەھەرلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنۇك توزۇمىدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى قاراماي شەھەرلىك مەركىزىدە. 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان چاغدا قاراماي شەھەرلىك ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالغان. 1961 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 51 مىڭ 359 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر. 2000ـ يىلى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1580 نەپەر بولۇپ، 16 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى، 21 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى بار ئىدى؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى 154 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا ۋە ئالىي ئۇنۋان ئالغانلار 106 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلىنىپ، تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 30 مىڭدىن ئارتۇق، ئالىي مەكتەپ ۋە ئوتتۇرا تېخنىكومىلارغا ئۆمەتلىگەن ئوقۇغۇچى 4000 نەپەرگە يېتىدۇ. ئاپتونوم رايون بويىچە زامانىۋى ماشارىپ تېخنىكىسى تەجرىبە مەكتىپى، مەملىكەتلىك قورشاۋ شاھمىتى مايىملىرى قۇرۇلۇشىغا ئەزا ئورۇن، نېفىت سىستېمىسىدىكى ماشارىپتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى موڭغۇل تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، مەملىكەتتىكى «سەككىز ئۆلكە، رايونلىق موڭغۇل تىلى ھەمكارلىق رايونى» نىڭ نۇقتىلىق مەكتىپى. ئورنى بورتالا شەھىرى مەدەنىيەت يولى 84 ـ نومۇر. 1957 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1960ـ يىلى موڭغۇل ـ خەنزۇ قوشما ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ بولدى. 1981 ـ يىلى موڭغۇل مەكتەپ ۋە خەنزۇ مەكتەپ بولۇپ ئايرىلدى. 1994 ـ يىلى ھازىرقى نامى ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 36 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 12 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 420 نەپەر بولۇپ 12 سىنىپقا بۆلۈنگەنىدى؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى 111 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 56 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى يەتتە نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان جەمئىي يېتىشتۈرۈپ چىققان ئوقۇغۇچى 4126 نەپەر. 1988 ـ يىلى «قوش تىللىق ئوقۇتۇش تەجرىبە سىنىپى» ئېچىپ، توققۇز قارارلا 508 نەپەر ئوقۇغۇچى پۈتتۈردى.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى سانجى شەھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى 23 ـ نومۇر. 1955 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان چاغدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1966 ـ يىلىدىن كېيىن «7 ـ ماي» ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1978 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن باشلاپ ھازىرقى نامى ئىشلىتىلدى. 1982 ـ يىلى مىللىيلار بىلەن خەنزۇلار بۆلۈنۈپ، بۇ مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل مەكتەپ بولۇپ قالدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 88 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1966 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 364 نەپەر) بولۇپ، 35 سىنىپقا بۆلۈنگەنىدى؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى 164 نەپەر بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 102 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 44 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلەنگەن پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 38 مىڭ نەپەر.

تارباغاتاي ۋىلايەتلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قازاق، ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنۇك توزۇمىدىكى مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ، ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ، يەنە بىر نامى تارباغاتاي گىمنازىيىسى. ئورنى چۆچەك شەھىرى نۇر-لۇق يولى 126 ـ نومۇر. 1939 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان چاغدا شىنجاڭ تارباغاتاي ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئاتىلىپ، قازاق، ئۇيغۇر، خەنزۇ، رۇس تىللىرىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان سىنىپلىرى بار ئىدى. 1950 ـ يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەر سىنىپىغا ئۆتۈلىدىغان دىنىي دەرس بىكار قىلىنىپ، خەنزۇ تىلى ئۆتۈ-

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1-ئوتتۇرا مەكتەپ

لۇشكە باشلىدى. 1952 - يىلى چوڭچەك ئوتتۇرا مەكتەپى دەپ ئۆزگەرتىلدى، كېيىن يەنە ئىككى قېتىم نامى ئۆزگەرتىلدى. 1972 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 34 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1500 نەپەر بولۇپ، قازاق، ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۆزبېك، تاتار، قىرغىز قاتارلىق يەتتە مىللەتتىن تەركىب تاپقان، 36 سىنىپى بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 250 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 185 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 45 نەپەر. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ سەككىز كىشى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون تەربىيىدىن مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى دەپ باھالانغان. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ، مەكتەپ پۈتتۈرگەن ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى جەمئىي 30 مىڭدىن ئاشىدۇ.

چوڭچەك شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى چوڭچەك شەھىرى

چوڭچەك شەھەرلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ

خەلق كوچىسى 9 - نومۇر. 1957 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. 1958 - يىلى ئالتە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى، ئىككى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى تەسىس قىلغان، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 253 نەپەر ئىدى. 1981 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرى مەكتەپنى قىلىپ بېكىتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 100 مىڭ 50 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئۈي كۆلىمى 16 مىڭ 61 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2500 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى 500 نەپەردىن ئارتۇق)، 24 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى، 18 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 166 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 154 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 15 نەپەر، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈپ، مەكتەپ پۈتتۈرگەن ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى جەمئىي 15 مىڭ 600 دىن ئاشىدۇ.

ئالتاي ۋىلايەتلىك 1 - تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ قازاق تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان باشقىلىق ۋە پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئالتاي شەھەر رايونىدا. ئەسلىي 1950 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئالتاي تېغى ئوتتۇرا مەكتىپى ئىدى. 1953 - يىلى ئۇيغۇرچە، رۇسچە، موڭغۇلچە دەرس ئۆتۈلىدىغان سىنىپلارنىمۇ تەسىس قىلغان، ئوقۇغۇچىلارنى قاتناپ ئوقۇشتىن باشقا يېتىپ ئوقۇشقا ئۈزگەرتكەن، يېڭىدىن تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى ئاچقانىدى، مەكتەپ نامى ئالتاي ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى ئالتاي ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلدى. 2000- يىلى سېنتەبىردە ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ تۇنجان كۆلىمى 20 مىڭ 299 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1387 نەپەر بولۇپ، 30 سىنىپ (بۇنىڭ ئىچىدە موڭغۇل تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئىككى سىنىپ، قوش تىللىق دەرس ئۆتۈلىدىغان ئۈچ سىنىپ) بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 157 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپىي ئوقۇتقۇچى 110 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 18 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ۋە مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 14 مىڭ 168 نەپەر.

ئالتاي ۋىلايەتلىك 1 - تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ

ئالتاي ۋىلايەتلىك 2 - تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى ئالتاي شەھىرى جەنۈبىي ئازادلىق بولىدا. ئەسلى 1952 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان ئالتاي ناھىيىلىك خەنزۇ تىلىدا ئوقۇتۇلىدىغان تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپ ئىدى. 1957- يىلى سېنتەبىردە ئالتاي ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلىدىن باشلاپ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى ئېچىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 38 مىڭ كۋادرات مېتىر، مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ ئومۇمىي لىمى 17 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1314 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 178 نەپەر) بولۇپ، 29 سىنىپ بار؛ ئوقۇتقۇچى- ئىشچى - خىزمەتچى 125 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 96 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 20 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن، مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 12 مىڭ 187 نەپەر.

كۆيتۈن شەھەرلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ

خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى كۆيتۈن شەھىرى ئىلى يولى 75 - نومۇر. ئەسلىي جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 22 - بىڭتۈەنى 25 - شىستىك پەرزەنتلەر مەكتىپى بولۇپ، 1950 - يىلى مارتتا قۇرۇلغان. 1954 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى 7 - شىستىك پەرزەنتلەر مەكتىپى دەپ ئاتالغان، 1962 - يىلى دېھقانچىلىق 7 - شىستىك «1 - ئىيۇل مەكتىپى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1975 - يىلى كۆيتۈن شەھىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 110 مىڭ كۋادرات مېتىر، مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ ئومۇمىي لىمى 10 مىڭ 321 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2147 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 30 نەپەر) بولۇپ، 43 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 172 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 159 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 16 نەپەر، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 7000 نەپەردىن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 4000 نەپەردىن ئاشىدۇ، ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 660 نەپەر. يېقىنقى يىللاردا مەملىكەتنىڭ «9 - بەش يىللىق پىلان» دىكى ماتارىپ تېمىسىدىكى تەتقىقاتقا قاتنىشىپ، ئوقۇتۇش تەتقىقاتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچىلەر 11 ئادەم قېتىم.

ئىلى ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ قازاق

تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتە- لىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى غۇلجا شەھىرى ستالىن كوچا 5 - تار كوچا 1 - نومۇر. 1937 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 27 مىڭ 680 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇش بىنا قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆلىمى 7022 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1500 نەپەر بولۇپ، 22 سىنىپ بار ئىدى؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 124 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 82 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى

17 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن، مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 15 مىڭ 200 نەپەر.

غۇلجا شەھەرلىك رۇس مەكتىپى جۇڭگو-دىكى بىردىنبىر رۇس تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ يولغا قويۇلغان مەكتەپ.

غۇلجا شەھەرلىك رۇس مەكتىپى

ئورنى غۇلجا شەھىرى باغچە كوچىسى 46 - نومۇر. 1985 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 3850 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇش كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتىر. 1996- يىلىدىن باشلاپ، بۇرۇندىن كېلىۋاتقان چەت ئەلنىڭ ئوقۇتۇش تۈزۈمى ۋە چەت ئەلنىڭ ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى قوللىنىلىپ، رۇس ۋە خەنزۇ تىلىدا «قوش تىللىق» ئوقۇتۇش سىنىپلىرى تەسىس قىلىنىپ، رۇسچە ۋە خەنزۇچە دەرس ئوتتۇلىدۇ. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 127 نەپەر؛ كەسپىي ئوقۇتقۇچى 19 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە رۇس ئوقۇتقۇچى تۆت نەپەر، ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچى سەككىز نەپەر، خەنزۇ ئوقۇتقۇچى بەش نەپەر، شىبە ئوقۇتقۇچى ئىككى نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئىككى نەپەر.

غۇلجا شەھەرلىك 7 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى غۇلجا شەھىرىدە. 1950 - يىلى قۇرۇلۇپ، 1963 - يىلىدىن باشلاپ ھازىرقى نامى قوللىنىلىۋاتىدۇ. 1969 - يىلى مىللىي - خەنزۇ قوشما مەكتىپى ئىدى. 1977 - يىلى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۆزگەرتىلدى. ھازىرقى ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 28 مىڭ 681 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇش كۆلىمى 4146 كۋادرات مېتىر، ئوقۇ-ۋاتقان ئوقۇغۇچى 1447 نەپەر، 29 سىنىپ بار؛ ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئاساس قىلىنىپ، خۇيزۇ، قازاق، ئۆز-بېك، تاتار قاتارلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئوقۇيدۇ. ئوقۇتقۇچى 199 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى بىر نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئالتە نەپەر. مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى بىر نەپەر، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى 12 نەپەر. 2000 - يىلىغىچە ئالىي مەكتەپلەر ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكومىلارغا ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچى 3000 نەچچە نەپەر.

غۇلجا شەھەرلىك 8 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. 1950 - يىلى «ئەخمەتجان مەخسۇس كۇرس مەكتىپى» نامى بىلەن قۇرۇلغان. ئورنى غۇلجا شەھىرى سايى يولى 1 - نومۇر. 1934 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلى ئىلى گىمنازىيىسى ئىدى. 1958 - يىلى دېكابىردا نامى ئىلى 2 - پېداگوگىكا مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1966 - يىلىدىن باشلاپ ھازىرقى نامى قوللىنىلىۋاتىدۇ. 1999- يىلى 4 - ئايدا ئاپتونوم رايون بۇ مەكتەپنى زامانىۋى ماتارىپ تېخنىكىسى تەجرىبە مەكتىپى قىلىپ بېكىتتى. ھازىر قوش يۆنىلىشلىك ئىنتېراكتىۋ كونترول قىلىنىدىغان تېلېۋىزىيىلىك ئوقۇتۇش سىستېمىسى قۇرۇلدى. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 48 مىڭ 200 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 19 مىڭ 124 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2184 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 557 نەپەر)، 36 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى-خىزمەتچى 138 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 116 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 13 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلگەن، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 20 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئوقۇغۇچى جاۋ شۇاڭزېڭ دۇنيا مەكتۇپلىرى 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1999~2000 - يىلى ئوقۇغۇچى ژاڭ چىڭلىەن ئودا مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىنگلىزچە سۆزلەش ئىقتىدارى مۇسابىقىسىدە ئالاھىدە مۇكاپاتقا ۋە فىزىكا مۇسابىقىسىدە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - ئوت-

تۇرا مەكتەپ جۇڭگودىكى بىردىنبىر شىبە ئوقۇغۇچىلارنى ئاساس قىلغان، شىبە تىلى ۋە خەنزۇ تىلىدا قوش تىللىق ئوقۇتۇلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۇزۇمدىكى

چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىلىك 1- ئوتتۇرا مەكتەپ

ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ. 1948 - يىلى ئۆلچا شە. ھەر رايونىدا قۇرۇلۇپ، 1949 - يىلى چاپچال ناھىيە. سىگە كۆچۈرۈلگەن، ھازىرقى ئورنى چاپچال ناھىيە شەھىرىنىڭ چالۇگەي شەرقىي كوچىسىدا، ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 93 مىڭ 240 كۋادرات مېتىر، مەكتەپ ئۆيلىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 7709 كۋادرات مېتىر. 1988 - يىلى «ماڤارىپ ئىلمى زۇرنىلى» تۇزگەن «جۇڭگودىكى مەشھۇر مەكتەپلەر توپلىمى» غا كىرگۈ. زۇلگەن. يېقىنقى يىللاردا مەملىكەت بويىچە ئىلگىكەن. لەشكەن ماڤارىپ تەجرىبە مەكتىپى، مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار مەكتەپ قىلىپ بېكىتىلدى. 2000- يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1100 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 729 نەپەر)، 25 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 114 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپي ئوقۇتقۇچى 83 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئۇچ نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلىنىپ تولۇق سىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 1300 نەپەر. يېقىنقى يىللاردا ئوقۇغۇچىلاردىن ھەر خىل پەنلەرنىڭ مۇسابىقىلىرىگە قاتنىشىپ مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 27 ئادەم قېتىم.

باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى موڭغۇل تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ياتاقلىق تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئورنى خېجىڭ ناھىيە شەھىرى شەرقىي كوچا يولىدا. 1983 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 75 مىڭ 199 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 18 مىڭ 868 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 800 دىن ئارتۇق بولۇپ، 19 سىنىپقا بۆلۈنگەن؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 106 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسىپي ئوقۇتقۇچى 76 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى سەككىز نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغان 15 يىلدىن بۇيان تەربىيىلىنىپ مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 3472 نەپەر. (رەسىملىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 53 - بېتىگە قارالسۇن)

باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ

باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق

1- ئوتتۇرا مەكتەپ ئويغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۇزۇمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: كورلا شەھىرى بوستان يولىغا جايلاشقان، ئەسلي 1953 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان، كورلا ۋىلايەتلىك تولۇقسىز پېداگوگىكا مەكتىپى بولۇپ، 1961 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 6 مىڭ 30 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 665 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2265 نەپەر بولۇپ، 36 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ، تۆت تولۇقسىز «قوش تىل» ئوقۇتۇشىدىكى تەجرىبە سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 161 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 121 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 16 نەپەر بولۇپ، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان مەكتەپلەر ئىچىدە خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىنىپ، زامانىۋى ماڤارىپ تېخنىكىسى تەجرىبە مەكتىپى قىلىپ بېكىتىلگەن.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايونلۇق نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: كورلا شەھرى شەرقىي بايىن يولى. 1959 - يىلى 8 - ئايدا قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى كورلا ژىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1960 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، 1980 - يىلى كورلا شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، 1984 - يىلى ئىلگىرىكى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 45 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 31 مىڭ 800 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2216 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 214 نەپەر) بولۇپ، 20 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ، 15 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپقا ئايرىلغان، ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 145 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 119 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 26 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 25 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈردى، 2800 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى يۇقىرى مەكتەپلەرگە ئەۋەتىلدى.

يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: يەنجى ناھىيىسىنىڭ مەركىزىدە. ئۇ 1938 - يىلى قۇرۇلغان ئۆلكىلىك يەنجى تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئىدى. 1953 - يىلى ئۆلكىلىك يەنجى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1958 - يىلىدىن باشلاپ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپقا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولغان. 1960 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 3 - ئوتتۇرا مەكتىپى، 1966 - يىلى يەنجى ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1978 - يىلىدىن باشلاپ ھازىرقى نامى قوللىنىلغان. يەر مەيدانى 48024 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 19525 كۋادرات مېتىر. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 2000 - يىلى 1209 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 484 نەپەر) بولۇپ، 22 ئوقۇتۇش سىنىپىغا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 112 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 80 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى سەككىز نەپەر، 1979 - يىلىدىن بۇيان جەمئىي تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇچى 8576 نەپەر. 1991 - يىلى مەملىكەت تەتتەربىيىدە ئىلغار مەكتەپ دېگەن نامغا ئېرىشكەن، 1992 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئامىۋى تەتتەربىيە خىزمىتىدە كى ئىلغار ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 1995 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە بىنىك ئالىلىتىكا تەنھەرىكەتچىدىكى ئەنئەنىۋى توز مەكتىپى قىلىپ بېكىتىلگەن.

مالەن مەكتىپى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مەكتەپ. بالىلار باغچىسى، باشلانغۇچ، ئوتتۇرىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1960 - ، 1961 - ، 1962 - يىللىرى قۇرۇلغان. مەكتەپ ئورنى: خۇشئوت ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىدىكى مالەن بازىسىغا جايلاشقان. مارشال نې رۇڭجېن 1966 - يىلى ئايرىم - ئايرىم ھالدا «مالەن يوڭخۇڭ باشلانغۇچ مەكتىپى» دېگەن نامنى ۋە «مالەن يوڭخۇڭ بالىلار باغچىسى» دېگەن نامىلارنى يېزىپ بەرگەن. ھازىرقى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يەر مەيدانى 56695 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5850 كۋادرات مېتىر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 50 نەپەر، مەكتەپتىكى تولۇق، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى 300 نەپەردىن ئارتۇق بولۇپ، 1978 - يىلىدىن بۇيان جەمئىي 4300 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈردى؛ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يەر مەيدانى 36685 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5430 كۋادرات مېتىر بولۇپ، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 56 نەپەر، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 730 نەپەر؛ بالىلار باغچىسىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 32016 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 8500 كۋادرات مېتىر. مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 32 نەپەر. مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى تولۇق. دۆلەت مۇداپىئەسى پەن - تېخنىكا سانائىتى كومىتېتى، ئازادلىق ئارمىيە باش قورال- يارىغ بۆلۈمى تەرىپىدىن

يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ

كۆپ قېتىم 1 ـ دەرىجىلىك مەكتەپ، ماتارىپتا ئىلغار ئورۇن قىلىپ باھالانغان. (رەئىلىك قىستۇرما ژاراق. نىسك 53 ـ بېتىگە قارالسۇن)

ئاقسۇ ئۆلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايونلۇق نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شەھىرى جەنۇبىي چوڭ كوچا 26 ـ نومۇر. ئەسلىي 1944 ـ يىلى قۇرۇلغان ئۆلكە. لىك ئاقسۇ سانائەت مەكتىپى بولۇپ، 1950 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئاقسۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان. 1958 ـ يىلى ئاقسۇ ئۆلايەتلىك 2 ـ ئوتتۇرا قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان. 1966ـ يىلى شەرق قىزارىدى ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1972 ـ يىلىدىن باشلاپ ھازىرقى نامى قوللىنىلغان. يەر مەيدانى 60030 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 25148 كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئۆلايەتلىك مەككىز ناھىيىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا يۇزلەندۇرۇلگەن. ھازىرقى ئوقۇغۇچىسى 2261 نەپەر بولۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا 19 سىنىپتا، تولۇق ئوتتۇرا 21 سىنىپتا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 201 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 171 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 20 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 6616 نەپەر تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىسى، 11097 نەپەر تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇغۇچىسى پۈتتۈردى. مەككىز ئوقۇتقۇچى مەملىكەت بويىچە شان ـ شەرەپكە، 16 ئوقۇتقۇچى ئاپتونوم رايون بويىچە شان ـ شەرەپكە ئېرىشتى. 1983 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى تەرىپىدىن تەجرىبە ئوقۇتۇشىدا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى، 1987 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى تەرىپىدىن خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىدىكى ئىلغار ئورۇن قىلىپ باھالاندى. 1992 ـ يىلى ماتارىپ مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن مىللىي ماتارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىشلىرىدىكى ئىلغار ئورۇن قىلىپ باھالاندى.

ئاقسۇ ئۆلايەتلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شەھىرى ساغلاملىق يولى 8 ـ نومۇر. 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى ئاقسۇ ناھىيىلىك خۇيزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى ئىدى. 1960 ـ يىلى ئاقسۇ ناھىيىلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1980 ـ يىلى ئاقسۇ ئۆلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشتۈرۈلۈپ ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 40 مىڭ كۋادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىر، كۆكەرتىش كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىر. دىن ئارتۇق بۆلۈپ، يەنە 300 مو كېلىدىغان تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش بازىسى بار. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىسى 2400 دىن ئارتۇق بولۇپ، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرىدىن ئىبارەت 35 ئوقۇتۇش سىنىپىغا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 148 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 122 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 23 نەپەر، ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى بىر نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 15 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايونلۇق نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: ئاتۇش شەھىرىدە. ئەسلىي ئاتۇش ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ، 1953 ـ يىلى قۇرۇلغان. 1954 ـ يىلى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1969~1971ـ يىللىرى ناقىلىپ قالغان. 1972~1974ـ يىللىرى مىللىي ـ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان بىرلەشمە مەكتەپ قىلىپ قۇرۇلۇپ قىزىلبايراق ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ نام بېرىلگەن. 1980 ـ يىلى مىللىي ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئايرىلغاندىن كېيىن ئەسلىدىكى مەكتەپ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. يەر مەيدانى 84 مىڭ 709 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 14 مىڭ 240 كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى مەكتەپتە 1390 ئوقۇغۇچى بولۇپ، 32 ئوقۇتۇش سىنىپىغا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 173 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 132 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 18 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 18 مىڭ 246 ئوقۇغۇچى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلدى.

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ قىرغىز تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان

پۈتۈن كۇنلۇك تۇزۈمدىكى ياتاقلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: ئاتۇش شەھىرى بەخت يولى جەنۇبىي چوڭ قورۇ. 1956 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا قىزىلسۇ قىرغىز ئوتتۇرا مەكتىپى دەپ ئاتالغان. 1959ـ يىلى قىزىلسۇ پېداگوگىكا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، پېداگوگىكا سىنىپى ۋە ئادەتتە-كى ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى تەسىس قىلىنغان. 1980ـ يىلى 9 ـ ئايدا پېداگوگىكا مەكتىپىدىن ئايرى-لىپ چىقىپ ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدا-نى 51 مىڭ 948 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7380 كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى مەكتەپتە ئوقۇ-ۋاتقان ئوقۇغۇچىسى 720 نەپەر، سەككىز تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى، 11 تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى تەسىس قىلىنغان، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 87 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 67 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى يەتتە نەپەر. 1980ـ يىلىدىن بۇيان 2564 نەپەر تولۇق ئوتتۇرا مەك-تەپ ئوقۇغۇچىسى، 623 نەپەر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەك-تەپ ئوقۇغۇچىسىنى تەربىيىلەپ چىقتى. 1999 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق زامانىۋى ماۋارىپ تېخنىكا-سى تەجرىبە مەكتىپى قىلىپ تەستىقلانغان.

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئاساس قىلىنغان، ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا مەك-تەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۆقتىلىق تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: قەشقەر شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولىدا. 1956 ـ يىلى قۇرۇلغان، 1983 ـ يىلى ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 83 مىڭ 250 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 14 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى-سى 1422 نەپەر بولۇپ، 36 سىنىپقا (ئۇنىڭ ئىچىدە «قوش تىللىق» تەجرىبە سىنىپى يەتتە بولۇپ، 236 نەپەر ئوقۇغۇچى بار) ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىسى 159 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئو-قۇتقۇچى 105 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى ئىككى نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 32 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 12 مىڭ 417 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە دەرسلىرىدە «قوش تىل» ئوقۇتۇش تەجرىبىسىدە ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. ئالتە نەپەر ئوقۇتقۇچى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە مۇنەۋۋەر گۈزەل سەنئەت ئوقۇتقۇچىسى قاتارلىق نامىلارغا ئېرىشتى. 1988ـ يىلى بۇ مەكتەپ ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى تەنھەرىكەت تۈ-رىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ دەپمۇ نامىغا ئېرىشتى. 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلىم ـ پەننى سۆيۈش ھەرىكىتىدىكى ئىلغار ئورۇن، شۇنداقلا مەر-كىزىي ئىتتىپاق كومىتېتى ۋە ماۋارىپ مىنىستىرلىقى باھالاپ بېكىتكەن ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش-تىكى ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باھالاندى. (رەڭلىك قىس-تۇرما ۋاراقنىڭ 53 ـ بېتىگە قارالسۇن)

قەشقەر ۋىلايەتلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۇزۇم-دىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۆقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: قەشقەر شەھىرى مەدەنىيەت يولىدا. 1956 ـ يىلى قۇرۇلغان، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلار-دىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان. 1962 ـ يىلى قەشقەر ۋىلايىتى بىلەن قىزىلسۇ ئوبلاستىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا يۈزلەندۈرۈلگەن. 1999 ـ يىلىدىن باشلاپ، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ۋە ئۇيغۇر، خوجىزۇ، تاجىك، قىرغىز، رۇس قاتارلىق مىللەتلەر-دىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان. يەر مەيدانى 55 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 30 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 2080 نەپەر (تاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 235 نەپەر) بولۇپ، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرىدىن ئىبارەت 35 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىز-مەتچىسى 172 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇ-چى 123 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 32 نە-پەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، 20 مىڭ 248 نەپەر ئوقۇغۇچى تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇش پۈتـ-تۈردى.

يەكەن ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۇزۇم-دىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۆق-تىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: يەكەن نا-ھىيىسى ئەقسۇل ـ پاراسەت يولى 20 ـ نومۇر. 1953 ـ يىلى قۇرۇلغان، دەسلەپكى نامى يەكەن ئوتتۇ-را مەكتىپى. 1956 ـ يىلى يەكەن 1 ـ ئوتتۇرا مەكتە-پىگە ئۆزگەرتىلگەن، 1986 ـ يىلى يەكەن ناھىيىلىك مىللىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن، 1999 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن.

يەر مەيدانى 73 مىڭ 260 كۋادرات مېتىر، كۆلىمى 14 مىڭ 388 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى مەكتەپ-تە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1203 نەپەر بولۇپ، 30 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 139 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 106 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 12 نەپەر، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 15 مىڭ 508 نەپەر. 1978-يىلىدىن بۇيان 37 ئوقۇتقۇچى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك شەرەپلىك ئوقۇتقۇچى دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1999 - يىلىدىن كېيىن، دۆلەتلىك تەنھەرىكەت مەشقى ئۆلچىمىدىكى ئىلغار مەكتەپ ۋە زامانىۋى ماڭارىپ تېخنىكىسى تەجرىبە مەكتىپى بولۇپ باھالانىدى.

تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ بۇ مەكتەپ تاجىك ئوقۇغۇچىلىرىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ياتاقلىق توزۇمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: تاشقورغان ناھىيە مەركىزىدە. بۇ مەكتەپ ئەسلى 1942 - يىلى قۇرۇلغان ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ ئىدى. 1959 - يىلى 9 - ئايدا تولۇقسىز سىنىپى كۆپەيتىلگەن بولۇپ، 1972 - يىلى يەنە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرى تەسىس قىلىنغان، 1981 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ ئايرىۋېتىلىپ، مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپكە ئايلانغان. يەر مەيدانى 31 مىڭ 968 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 10 مىڭ 144 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1148 نەپەر بولۇپ، 26 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى- ئىشچى - خىزمەتچىسى 106 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 74 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى تۆت نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 5633 نەپەردىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈردى.

خوتەن ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: خوتەن شەھىرىدە. 1953 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 52 مىڭ 26 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 14 مىڭ 645 كۋادرات مېتىر، يەنە شەھەر ئەتراپىدىكى نەزەرباغ دېگەن جايدا كۆلىمى 150 مو كېلىدىغان مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى بار. مەكتەپنىڭ تۈرلۈك ئىلىم-مەلۇمات تولۇق. ھازىر تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرىنى قوشقاندا جەمئىي 32 سىنىپ، 1370 نەپەر ئوقۇغۇچى بار؛ مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 121 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 21 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغان 46 يىلدىن بۇيان، تولۇق ئوتتۇرىنى 39 قارارداد 6921 نەپەر ئوقۇغۇچى، تولۇقسىز ئوتتۇرىنى 43 قارارداد 9018 نەپەر ئوقۇغۇچى پۈتتۈردى. مەملىكەت بويىچە ئىخلاق تەربىيىسى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقىدا ئۈلگىلىك مەكتەپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 17 قېتىم مەملىكەت، ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقى، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى، قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى، خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشى، ئوقۇتۇش تەجرىبىخانىسى خىزمىتى قاتارلىقلاردا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالانغان. 66 نەپەر ئوقۇتقۇچى دۆلەت، ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەتتىلىك تەقدىرلەپ مۇكاپاتلىشىغا سازاۋەر بولغان.

خوتەن ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: خوتەن شەھىرىدە. 1959 - يىلى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى خوتەن شەھەر بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1994 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ۋىلايەتكە قاراشلىق يەتتە ناھىيە بىر شەھەردىكى خەنزۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلىرى 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، خوتەن ۋىلايىتىدىكى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان بىردىنبىر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بولۇپ قالدى. مەكتەپ كۆلىمى 38 مىڭ 960 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. ھازىر 22 سىنىپ، 900 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىسى بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 76 نەپەر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 56 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى ئون نەپەر، ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى بىر نەپەر. يېقىندا ئۈرۈمچى شەھەرى بىلەن ياردەم بېرىش - ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەندۇڭ، بېيجىڭ، جېجىياڭ قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەرنىڭ ماڭارىپ-قا ياردەم بېرىش سىپېدىكى ئوقۇتقۇچىلارنى قوبۇل قىلىپ مەكتەپنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈرىدى. مەكتەپ قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان 10 مىڭغا يېقىن ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

قۇمۇل ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ

ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايوندىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: قۇمۇل شەھىرى ئىتتىپاق يولى 29 - نومۇر. ئەسلىي 1945- يىلى قۇرۇلغان قۇمۇل تولۇقسىز پېداگوگىكا مەكتىپى. 1948 - يىلى قۇمۇل مىللىي تولۇقسىز پېداگوگىكا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1949 - يىلى يەنە قۇمۇل تولۇقسىز پېداگوگىكا مەكتىپى دەپ ئاتالىپ، 1955 - يىلى ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ھازىرقى نامى قوللىنىلغان. 1958 - يىلى 9 - ئايدىن باشلاپ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرى تەسىس قىلىنىپ مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بولغان. يەر مەيدانى 43 مىڭ 355 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 36 كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1527 نەپەر بولۇپ، 31 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىسى 193 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 149 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 19 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 13 مىڭ 534 نەپەر.

قۇمۇل ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ

خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: قۇمۇل شەھەرلىك ۋەتەن سۆيۈش جەنۇبىي يولىدا. 1945 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. 1948 - يىلى ئۆلكىلىك قۇمۇل تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1955 - يىلى قۇمۇل ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، 1977 - يىلى يەنە قۇمۇل شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلگەن، 1994- يىلى قۇمۇل شەھەرلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1995 - يىلى ۋىلايەتنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتۈپ، ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 60 مىڭ كۋادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىر. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1800 نەپەر بولۇپ 34 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 150 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 126 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى بىر نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 29 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 17 مىڭ 400 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى. ئوقۇغۇچىلاردىن 45 ئادەم قېتىم مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى پەنلەر مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ مۇكاپاتلاندى، 180 ئادەم ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

تۇرپان ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتەپ

مىللىي ۋە خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان بىرلەشمە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ، ئوقۇتۇش ئىلاھاتى تەجرىبە سىنىسى ئىلگىرى سۈرۈش ئورنى، بۇ مەكتەپ

تۇرپان ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپى
(ئادەمىيات - مەنزىرە كۆرۈنۈشى)

1994 - يىلى 4 - ئايدا يېڭىدىن تەجرىبە مەكتىپى قىلىپ قۇرۇلغان. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەكتەپ ئورنى: تۇرپان شەھىرى بىزەكلىك يولى 6 - نومۇر. يەر مەيدانى 48 مىڭ 236 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 29 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. ھازىر 16 ئوقۇتۇش سىنىپى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى تۆت تەجرىبە سىنىپىدا قوش تىللىق ئوقۇتۇش يولغا قويۇلغان. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 662 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 280 نەپەر)؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 98 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 69 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 24 نەپەر، 2000 - يىلى 168 نەپەر ئوقۇغۇچى تۇنجى قارار تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈردى.

تۇرپان شەھەرلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ

خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: تۇرپان شەھىرى يولى 2 - نومۇر. 1952 - يىلى قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا تۇرپان ناھىيە-

لىك مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئاتالغان. 1956 ـ يىلى مىللىي، خەنزۇ بىرلەشمە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1957 ـ يىلىدىن باشلاپ خەنزۇ تىلىدىكى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئېچىلىپ، مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بولغان. 1974 ـ يىلى مىللىي مەكتەپ بىلەن خەنزۇ مەكتىپى ئايرىلغاندىن كېيىن، تۇرپان ناھىيىلىك 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلگەن. 1986 ـ يىلى ناھىيە شەھەرگە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ھازىرقى نامى قوللىنىلغان. يەر مەيدانى 38 مىڭ 201 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1155 كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1563 نەپەر بولۇپ، 32 ئوقۇتۇش سىنىپىغا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 106 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 96 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى ئالتە نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 6820 نەپەر ئوقۇغۇچى تولۇقسىز ئوتتۇرىنى، 4710 نەپەر ئوقۇغۇچى تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈردى.

ئالاھىدە ماتارىپ 1959 ـ يىلى، ئاپتونوم رايون تەۋەسىدە قۇرۇلغان تۇنجى ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى ـــ ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى. دەسلىپىدە پەقەت ئىككىلا ئوقۇتۇش سىنىپى بولۇپ، 30 دىن ئارتۇقراق ئەما، گاس ـ گاچا ئۆسمۈر ئوقۇغۇچىسى ۋە 10 نەچچە نەپەر ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1978～1987ـ يىللىرى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى، شىخەنزە شەھەرلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى ۋە ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق باشقۇرۇشىدىكى مېيىپلار مەكتىپى ئارقىمۇئارقا قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئالاھىدە ماتارىپ خىزمىتىنى خەلق ئىشلار تارماقلىرى ماتارىپ تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش، شۇنداقلا خەلق ماتارىپى قاتارىدىكى مەجبۇرىيەت ماتارىپ يولىغا كىرگۈزۈشنى قارار قىلىپ، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر مەسئۇل بولۇش، دەرىجىگە بۆلۈپ مەكتەپ ئېچىش، دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇش ۋە كۆپ خىل شەكىلدىكى مەكتەپ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويۇپ، ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە بىردىن ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى قۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاداەتتىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئالاھىدە سىنىپ تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلدى. 1998ـ يىلى، ئاپتونوم رايون مەيسىپ بالىلار، ئۆسمۈرلەر سىنىپلىرىغا تىل ـ ئەدەبىيات، ماتېماتىكىدىن قوشۇمچە دەرس ئۆتىدىغان ئوقۇتقۇچىلارنى ئالاھىدە ماتارىپ قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن قىلىشنى قارار قىلىپ، ئوقۇتقۇچىلار قوشۇمچە نىسبى تۇراقلاشتۇردى. 2000ـ يىلىغا بارغاندا، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا ئەمالار مەكتىپىدىن بىرسى، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى تەسىس قىلغان ئەما بالىلار سىنىپىدىن ئىككىسى، گاس ـ گاچىلار مەكتىپىدىن يەتتىسى قۇرۇلدى، ئومۇمىي ئوقۇغۇچىسى 674 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 276 نەپەر) بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 300 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرى 68 نەپەر)؛ ئاداەتتىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە زېھنىي ئاجىزلار سىنىپىدىن قوشۇمچە 30 سىنىپ تەسىس قىلىندى، ئۇ سىنىپلاردا 305 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇدى؛ ئاداەتتىكى سىنىپلاردا ئىختىيارىي ئوقۇۋاتقان زېھنىي ئاجىز ئوقۇغۇچىلار 5631 نەپەر؛ مېيىپلارنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتىپى ئىككى بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 820 نەپەر، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 119 نەپەر. ئەما بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 4%، گاس ـ گاچا بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 6.1%، زېھنىي ئاجىز بالىلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش نىسبىتى 47.48% بولدى. يېقىندا ئاپتونوم رايونلۇق ئالاھىدە ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش مەركىزى قۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم ئالاھىدە ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە زېھنىي ئاجىز بالىلارنىڭ زېھنىي ئىقتىدارىنى تەكشۈرۈش ھەم سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خادىملىرى يېتىشتۈرۈپ چىقىلدى. ھازىر ئالاھىدە ماتارىپ مەكتەپلىرى تايانچ قىلىنغان، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئالاھىدە ماتارىپ سىنىپىنى قوشۇمچە تەسىس قىلىش ۋە مېيىپ بالىلار ھەم ئۆسمۈرلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلىش ئاساس قىلىندى، ئالاھىدە ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەركىزىي نۇقتا قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇشقا كىرىشتىن ئىلگىرى تەربىيىلەش ۋە كەسپىي ماتارىپنى پائال تەرەققىي قىلدۇرۇپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى زور كۈچ بىلەن ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئالاھىدە ماتارىپ ئەندىزىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى.

شىنجاڭ مېيىپلار كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتىپى مېيىپ ئوقۇغۇچىلارنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ.

مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي قاراماي يولى 7 ـ نومۇر. 1995 ـ يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 28 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى

شىنجاڭ مېيىپلار كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكومى كومپيۇتېر مەشغۇلات دەرسى

15 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 56 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى يەتتە نەپەر. ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى يەتتە نەپەر. بۇ مەكتەپ پۈتۈن شىنجاڭغا يۈزلەندۈرۈلگەن بولۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ھەر مىللەت مېيىپ، گاس ـ گاچا، ئەما، زېھنىي ئاجىز ياشلار قوبۇل قىلىنىدۇ. 2000ـ يىلىغا كەلگەندە، ئۈيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل قاتارلىق ئون مىللەتتىن جەمئىي 800 نەپەر دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدى. كومپيۇتېر قوللىنىش، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش بوغالتىرلىقى قاتارلىق 11 كەسىپ تەسىس قىلىنىپ، 11 ئوقۇتۇش سىنىپىغا ئايرىلدى. ھازىر مەكتەپتە بار ئوقۇغۇچى 423 نەپەر، جەمئىي ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 410 نەپەر.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى ئاپتونوم رايوندىكى تۇنجى ئالاھىدە ماڭارىپ مەكتىپى. 1959 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھىرى يۆجېن (سەكرەپ ئىلگىرىلەش) كوچىسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلار تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1965 ـ يىلى ئەرداۋان 13 ـ نومۇرغا كۆچۈرۈلگەن. 1971ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، 1985 ـ يىلى يەنە ئۈرۈمچى شەھەرلىك ماڭارىپ تارمىقىغا قايتۇرۇلغان، 1996 ـ يىلى ئەما ۋە گاسلار مەكتىپى ئايرىۋېتىلىپ، ئەسلىدىكى ئورنىغا ئەسلار مەكتىپى، قوشۇمچە ئۈۋۈلاش مەكتىپى تەسىس قىلىنىدى؛ گاسلار مەكتىپى تەبىئەن يولى 9 ـ نومۇرغا

ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى

كۆچۈرۈلدى. ھازىرقى ئەسلار مەكتىپىنىڭ يەر مەيدانى 10 مىڭ 735 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى 4 مىڭ 437 كۋادرات مېتىر؛ باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا، كەسىپىي تېخنىكوم، جۇڭىيچە ئۈۋۈلاش ئالىي تېخنىكومى، كەسىپىي جەھەتتىن تەربىيىلەشتىن ئىبارەت بەش قاتلامدا جەمئىي 16 ئوقۇتۇش سىنىپى بولۇپ، سەككىز مىللەتتىن تەركىب تاپقان 243 نەپەر ئوقۇغۇچى بار؛ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتىلىدۇ؛ خىزمەتتىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 98 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ھەم قوشۇمچە ئوقۇتقۇچى 71 نەپەر بولۇپ، ئىككى ئوقۇتقۇچىسى ئىسلگەرى ـ كېيىن بولۇپ، مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئۈۋۈلىغۇچى ماڭارىپ خىزمەتچىسى بولۇپ باھالاندى. 1997ـ يىلى مەكتەپ مۇدىرى لى لەنلۇڭ مەملىكەت بويىچە ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش ئۈلگىسى بولۇپ باھالاندى. گاسلار مەكتىپىنىڭ يەر مەيدانى 33 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5100 كۋادرات مېتىر؛ باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا، تولۇق ئوتتۇرا، كەسىپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم ماڭارىپى ۋە تېز پۈتتۈرۈش سىنىپى قاتارلىق 19 ئوقۇتۇش سىنىپلىرى بار، ئوقۇغۇچىسى 194 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 53 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 85 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 54 نەپەر، ئىككى مەكتەپ توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماڭارىپى ۋە كەسىپىي تېخنىكا ماڭارىپىنى يولغا قويغان بولۇپ، 1995 ـ يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك جۇڭشەن گاس ـ گاچىلار مەكتىپى خەلق باشقۇرۇشىدىكى ھۆكۈمەت ياردەم بە-

رىدىغان ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شەھىرى شەرقىي شەھەر ئەتراپى رايونىدا. بۇ مەكتەپ جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى ئاقسۇ كومىتېتىنىڭ جەمئىيەتتىن مەبلەغ توپلىشى ئارقىلىق 1987 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا خەلق ئىنقىلابى مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى چوڭ مەكتەپ نامىنى يېزىپ بەرگەن. 1992 ـ يىلى ئىلايەتلىك ماتا-رىپ تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ يولغا قويۇلغان. يەر مەيدانى 33 مىڭ 966 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2400 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىقى ئاقسۇ ئىلايىتى ۋە ئىشلەپ-چىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 1 ـ دىۋە-زىيىسىنىڭ ھەرقايسى تۈەن ـ مەيدانلىرىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ھا-زىر 44 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 20 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 25 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇ-تقۇچى 14 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيە-لەپ يېتىشتۈرۈلگەن ئوقۇغۇچى 125 نەپەر. خەلق ئىن-قىلابى مەركىزىنىڭ مەملىكەت بويىچە مەكتەپ باشقۇ-رۇشىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي كۆچلەرنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى ئىل-غار كوللېكتىپ دېگەن نامغا ئېرىشكەن. بۇ مەكتەپتە مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئالاھىدە ماتارىپ خىزمەتچە-سىدىن بىرى، مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىج-تىمائىي كۆچلەر مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى ئىلغار شەخسىنىڭ بىرى بار.

قەشقەر ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى مىللىي ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشتۈرۈلگەن ياتاق-لىق تۈزۈمدىكى ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى. 1978 ـ يىلى قۇرۇلغان، دەسلىپىدە ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى، كېيىن ۋىلايەتلىك ما-تارىپ تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. مەكتەپ ئورنى ئۈچ قېتىم كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، ھازىر-قى ئورنى قەشقەر شەھىرى كونا نەزەربىاغ يولى 206 ـ نومۇر. يەر مەيدانى 8325 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3800 كۋادرات مېتىر. ئەسلىي مەككىر يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىن باشلاپ باشلانغۇچ مەكتەپ ئالتە يىل، تولۇقسىز ئوتتۇرا ئۈچ يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلغان. 15 ئوقۇتۇش سىنىپى بولۇپ، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، ئۇيغۇر، خەنزۇ، خوتەن ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شەھىرى شەرقىي شەھەر ئەتراپى رايونىدا. بۇ مەكتەپ جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى ئاقسۇ كومىتېتىنىڭ جەمئىيەتتىن مەبلەغ توپلىشى ئارقىلىق 1987 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا خەلق ئىنقىلابى مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى چوڭ مەكتەپ نامىنى يېزىپ بەرگەن. 1992 ـ يىلى ۋىلايەتلىك ماتا-رىپ تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ يولغا قويۇلغان. يەر مەيدانى 33 مىڭ 966 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2400 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىقى ئاقسۇ ئىلايىتى ۋە ئىشلەپ-چىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 1 ـ دىۋە-زىيىسىنىڭ ھەرقايسى تۈەن ـ مەيدانلىرىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ھا-زىر 44 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 20 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 25 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇ-تقۇچى 14 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيە-لەپ يېتىشتۈرۈلگەن ئوقۇغۇچى 125 نەپەر. خەلق ئىن-قىلابى مەركىزىنىڭ مەملىكەت بويىچە مەكتەپ باشقۇ-رۇشىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي كۆچلەرنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى ئىل-غار كوللېكتىپ دېگەن نامغا ئېرىشكەن. بۇ مەكتەپتە مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئالاھىدە ماتارىپ خىزمەتچە-سىدىن بىرى، مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىج-تىمائىي كۆچلەر مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى ئىلغار شەخسىنىڭ بىرى بار.

قەشقەر ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى مىللىي ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشتۈرۈلگەن ياتاق-لىق تۈزۈمدىكى ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى. 1978 ـ يىلى قۇرۇلغان، دەسلىپىدە ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى، كېيىن ۋىلايەتلىك ما-تارىپ تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. مەكتەپ ئورنى ئۈچ قېتىم كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، ھازىر-قى ئورنى قەشقەر شەھىرى كونا نەزەربىاغ يولى 206 ـ نومۇر. يەر مەيدانى 8325 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3800 كۋادرات مېتىر. ئەسلىي مەككىر يىللىق ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، 1999 ـ يىلىدىن باشلاپ باشلانغۇچ مەكتەپ ئالتە يىل، تولۇقسىز ئوتتۇرا ئۈچ يىللىق تۈزۈم يولغا قويۇلغان. 15 ئوقۇتۇش سىنىپى بولۇپ، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، ئۇيغۇر، خەنزۇ، خوتەن ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شەھىرى شەرقىي شەھەر ئەتراپى رايونىدا. بۇ مەكتەپ جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتى ئاقسۇ كومىتېتىنىڭ جەمئىيەتتىن مەبلەغ توپلىشى ئارقىلىق 1987 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا خەلق ئىنقىلابى مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى چوڭ مەكتەپ نامىنى يېزىپ بەرگەن. 1992 ـ يىلى ۋىلايەتلىك ماتا-رىپ تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ، توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپ يولغا قويۇلغان. يەر مەيدانى 33 مىڭ 966 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2400 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىقى ئاقسۇ ئىلايىتى ۋە ئىشلەپ-چىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 1 ـ دىۋە-زىيىسىنىڭ ھەرقايسى تۈەن ـ مەيدانلىرىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ھا-زىر 44 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 20 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 25 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇ-تقۇچى 14 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تەربىيە-لەپ يېتىشتۈرۈلگەن ئوقۇغۇچى 125 نەپەر. خەلق ئىن-قىلابى مەركىزىنىڭ مەملىكەت بويىچە مەكتەپ باشقۇ-رۇشىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي كۆچلەرنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى ئىل-غار كوللېكتىپ دېگەن نامغا ئېرىشكەن. بۇ مەكتەپتە مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئالاھىدە ماتارىپ خىزمەتچە-سىدىن بىرى، مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىج-تىمائىي كۆچلەر مەكتەپ باشقۇرۇشىدىكى ئىلغار شەخسىنىڭ بىرى بار.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق گاس ـ گاچىلار مەكتىپى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ياتاقلىق تۈزۈمدىكى ئالاھىدە ماتارىپ مەكتىپى. مەك-تەپ ئورنى: سانجى شەھىرى ئۈرۈمچى ـ ئىلى شەرقىي يولى 36 ـ نومۇر. 1990 ـ يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 10 مىڭ 260 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2800 كۋادرات مېتىر. ھازىر توققۇز ئوقۇتۇش سىنىپى، 115 نەپەر ئوقۇغۇچىسى (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 24 نەپەر) بار؛ 34 نەپەر ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 27 نەپەر. تولۇق يېپىق شەكىللىك باشقۇ-رۇش يولغا قويۇلغان. ماتارىپ ئوقۇتۇشى خىزمىتىنى ئادەتتىكى مەكتەپلەر بىلەن تەڭ قەدەمدە يولغا قويۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، تىل ئىقتىدارى، دىققەت ئىقتىدا-رى، گۈزەللىك تەربىيىسى ئىقتىدارىدىن ئىبارەت ئۈچ جەھەتتىكى ئىقتىدار گەۋدىلەندۈرۈلگەن. گاس ئوقۇغۇ-چىلارغا نىسبەتەن ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە قاراپ تەر-بىيىلەش مەزمۇنى جەھەتتە پىسخىكا ۋە فىزىئولوگى-يىلىك كونسۇلتاتسىيە، كەيپىيات تەڭشەش، كىشىلىك ئالاقە كونسۇلتاتسىيسى، يۇقىرى ئۈرلەپ ئوقۇش ۋە ئىشقا ئورۇنلىشىش كونسۇلتاتسىيسى ئىشقا ئاشۇرۇلغان. جەمئىيەتكە ئۆز ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ساقلايدىغان، ئۆزىگە ئىشىنىدىغان، مۇستەقىل، ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان كېرەكلىك ئىقتىساس ئىگىلىرىنى يە-تىشتۈرۈپ بېرىش ئۈچۈن، مەكتەپتە تەرىشچانلىق بە-لەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئوقۇش قانات يايدۇرۇلۇپ، ئەمگەك تېخنىكىسى دەرسى تەسىس قىلى-نىپ، كەسىپىي تەربىيىلەش كۆچەيتىلگەن. ئوقۇغۇچى-

لار مەملىكەتلىك 2 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك مېيىپلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكىدە 2 ـ، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچى ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ تۆت ئالتۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن.

قاراماي شەھەرلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپى خەلق باشقۇرۇشىدىكى ھۆكۈمەت ياردەم بېرىدىغان ئالاھىدە ماۋارىپ مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: قاراماي شەھىرى خەۋەرلىشىش يولى 38 ـ نومۇر. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مېيىپلار ماۋارىپى ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان چىن جۇڭجۇەن خانىم 1986ـ يىلى ئاپرېلدا قۇرغان ھەمدە 1990 ـ يىلى 4ـ ئايغىچە مەكتەپ مۇدىرى بولغان، كېيىن قاراماي شەھەرلىك ماۋارىپ تارمىقىنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن. مەكتەپ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە پەقەت بىرنەچچە ئېغىز بىر قەۋەتلىك ئۆيىلا بولۇپ، شارائىت ئىنتايىن ئاددىي ئىدى. 1988 ـ يىلى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى مەبلەغ سېلىپ ئوقۇتۇش بىناسى ۋە ئاشخانا سالدى، 2000 ـ يىلى شەھەرلىك ھۆكۈمەت يەنە بىر قېتىم پۇل ئاجرىتىپ سىنىپ سالدۇردى. مەكتەپ كۆلىمى 8006 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1448 كۋادرات مېتىر. ئوقۇغۇچىلار قاراماي نېفىت سىستېمىسىدىن قوبۇل قىلىنىدۇ. ھازىرقى ئوقۇتقۇچىسى 13 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى ئون نەپەر، ئوقۇغۇچىلار 26 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان ئالتە قارارda 46 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. ئۇنىڭدىن نۆۋەتتىكى ئوقۇغۇچىلار شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى ۋە قاراماي شەھىرى ز

يە، داۋالاش ۋە دورىگەرلىك، سىياسىي قانۇن، پىدا-گوگىكا، تەتقىقاتچىيە، سەنئەت قاتارلىق 100 خىلغا يې-قىن كەسىپكە ئىگە بولدى. 1980 - يىلىدىن بۇيان، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتەپلەر تۇرلۈك ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىختىساس ئىگىلىرىدىن جەمئىي 309 مىڭ 696 كىشىنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 159 مىڭ 387 نەپەر؛ كەسىپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەر جەمئىي 202 مىڭ 330 ئوقۇغۇچىنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 41 مىڭ 986 نە-پەر. ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۆۋەتلىق ئوتتۇرا دە-رىجىلىك كەسىپىي مەكتەپتىن 56 سى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپ 26، تېخ-نىك ئىشچىلار مەكتىپى 13، كەسىپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 17. نۆۋەتلىق كەسىپىي مەكتەپلەر ئىچىدە 22 سى دۆلەت دەرىجىلىك نۆۋەتلىق كەسىپىي مەكتەپ بو-لۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەك-تەپ 10، تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى سەككىز، كەس-پىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ تۆت. 2000 - يىلى، ئاپتونوم رايوندا ئىگىرى - كېيىن بولۇپ قاراماي كەسىپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك كەسىپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ پېنىك سانائەت كەسىپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتلىرى قۇرۇلۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسىپىي ماتارىپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن جەمئىي 1073 نەپەر پېڭدىن قوبۇل قىلدى. 1985 - يىلىدىن باشلاپ، ئىگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭ يېزا ئىگە-لىك ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەردە كەسىپىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى سىنىپى ئېچىلدى. 1993 - يىلىدىن باشلاپ يەنە شىن-جاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى، ئۇرۇمچى كەسىپىي ئۇنىۋېرسىتېتى كەسىپىي تولۇق ئوتتۇرا (كەسىپىي ئوت-تۇرا تېخنىكوم) مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى سىستېمىلىق قوبۇل قىلدىغان ئۇقۇتقۇچىلىق سىنىپى ۋە كەسىپىي تېخنىكا تەربىيسى ئالىي تېخنىكوم سىنىپى ئېچىپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئۈچۈن بىر تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيە-لەپ بەردى. نەتىجىدە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى كەس-پىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ مەخسۇس ئوقۇتقۇچى-لىرى 1980 - يىلىدىكىدىن 12.7 ھەسسە كۆپەيدى. ئۇنىڭدىن سىرت، يەنە جۇڭخۇا كەسىپىي تەربىيىلەش جەمئىيىتى، خەلقئارا ئىگىلىك تېخنىكىسى پىداگو-گىكا ئىنستىتۇتى، گۇاڭشى يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسى-تېتى، نەنچاڭ كەسىپىي تېخنىكا ماتارىپ ئىنستىتۇتىغا ھاۋالە قىلىپ 200 دىن ئارتۇق كەسىپىي مەكتەپ مۇ-دىرلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. نۆۋەتتە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى كەسىپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مۇ-دىرلىرىنىڭ ھەممىسى ئىش ئورنى تەربىيىسىنى ئالدى. مىللىي يېزىقتىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى قۇرۇلۇشى-نى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون يېزا - كەنتلەر كەسىپىي ئوتتۇرا مەكتەپلىرى دېھقانچىلىق ئىلمى كەس-پىدىكى پۈتۈن يۇرۇشلۇك ئۆيغۇر تىلىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تۈزۈپ چىقىشقا ئۆيۈشتۈرۈپ، دۆلەت ماتارىپ مىنىستىرلىقى بىرتۇتاش تۈزۈپ چىققان ئوتتۇ-را دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتەپلەرنىڭ سىياسىي دەرس-لىك ماتېرىيالى ۋە شۇ ساھەنىڭ يەرلىك ئوقۇتۇش ماتې-رىيالى، كەسىپىي دەرس ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تەر-جىمە، نەشر قىلدۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقى-دىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىدا پېڭى تەرەققىياتلارنى بارلىققا كەلتۈردى.

شىنجاڭ نېفىت مەكتىپى دۆلەتلىك نۆۋەتلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. ئەسلىي نامى نېفىت سانائىتى مىنىستىرلىقى ئۇرۇمچى نېفىت مەكتىپى ئىدى. مەكتەپ ئورنى: قاراماي شەھىرى مايتاغ رايونى بېيجىڭ يولى 6 - نومۇر. 1956 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە قۇرۇل-غان. 1961 - يىلى مايتاغقا كۆچۈرۈلۈپ، مايتاغ نې-فىت مەكتىپى دەپ نام قويۇلغان. 1984 - يىلى 4-ئايدا ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 840 مىڭ 500 كۋادرات مېتىردىن كۆپرەك، قۇرۇلۇش كۆلىمى 150 مىڭ كۋادرات مېتىر. مۇقىم مۇلكى 120 مىليون يۈەن، كۇتۇپخانىسىدا ساقلانغان كىتاب 370 مىڭ نۇسخا، 58 تەجرىبخانا ۋە چوڭ تىپتىكى 10 مەكتەپ ئىچى پراكتىكا، تەجرىبە مەشقى بازىسىغا ئىگە بولۇپ، تېخنىكىزىيە ئوقۇتۇشى، كۆپ ۋاستىلىك ئوقۇ-تۇش ئاساس قىلىنغان زامانىۋى ئېلېكترلەشكەن ئوقۇ-تۇش مەركىزى بار. ئىش بېجىرىش ۋە باشقۇرۇشتا كومپيۇتېرلىشىش ۋە تورلىشىش ئىشقا ئاشۇرۇلغان. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى سانى 6 مىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پۈتۈن كۈنلۈك تۇرۇمدە-كى سىنىپلاردا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2181 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار 815 نەپەر)؛ ئو-قۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلەر 426 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 153 نەپەر، ئالىي لېكتور 41 نەپەر. ئېلېكتر قۇرۇلۇشى؛ ئېلېكترون قۇرۇلۇشى، نېفىت قۇرۇلۇشى، خىمىيە قۇرۇلۇشى.

ئاپتوموبىل ئىشلىتىش ۋە ربمونت قىلىش، ماشىنىساز-لىق قۇرۇلۇشى، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، سايامەتچە-لىك ۋە مېھمانخانا باشقۇرۇش، سودا سانائەت مەھسۇلاتى باشقۇرۇشى، كومپيۇتېر ئۇچۇن تېخنىكىسىدىن ئىبارەت ئون چوڭ تۈر، 40 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. مەكتەپ قۇرۇلغان 43 يىلدىن بۇيان، 20 مىڭ نەپەر-دىن كۆپرەك تۈرلۈك ئىختىساس ئېگىلىرى تەربىيىلەپ چىقىلدى. 2000 - يىلى 6 - ئايدا، قاراماي كەسپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلدى.

شنجاڭ سودا مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۆقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 70 - نومۇر. 1959 - يىلى ئىيۇندا قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 40 مىڭ 353 كۋادرات مېتىر، ئوقۇتۇش قۇرۇلۇشى كۆلىمى 26 مىڭ كۋادرات مېتىر. مالىيە بوغالتېرلىقى، بازار مار-كېتىڭ، خەلقئارا سودا، مېھمانخانا مۇلازىمىتى ۋە باش-قۇرۇش، كومپيۇتېر قوللىنىش ۋە ئۇچۇر باشقۇرۇش، سودا ئىنگلىز تىلى، ئېلېكترون سودا ئىشلىرى، كومپيۇتېر تور تېخنىكىسى، ئاشپەزلىك، كومپيۇتېر قوللىنىش ۋە سودا ئاپتوماتلىشىش، سودا نەپىس مەن-ئەتچىلىكىدىن ئىبارەت 11 خىل كەسىپ تەسىس قىلىن-غان. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى سانى 1811 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 1300 نەپەر) بولۇپ، 43 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 180 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچىلار 98 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئو-قۇتقۇچى 22 نەپەر، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئى-يەتكە 7 مىڭ 757 نەپەر ئوتتۇرا تېخنىكوم سەۋىيە-لىك، 148 نەپەر ئالىي تېخنىكوم سەۋىيىلىك ئوقۇغۇ-چى تەربىيىلەپ بەردى. 1999 - يىلى ئەنگلىيە شىمى-سى ئىنستىتۇتى بىلەن ھەمكارلىشىپ شنجاڭ شە-ھىر (ئەنگلىيە) خەلقئارا سودا ئىنستىتۇتىنى بىرلىك-تە قۇرۇپ چىقتى.

شنجاڭ پوچتا - تېلېگراف مەكتىپى دۆلەت-لىك نۆقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئوتتۇرا ئاسىيا جەنۇبىي يولى 20 - نومۇر. 1956 - يىلى قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا تولۇق-سىز تېخنىكا مەكتەپ بولۇپ، 1958 - يىلى ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي تېخنىكا مەكتەپ قىلىپ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەن. 1997 - يىلى 2 - ئايدا شنجاڭ پوچتا - تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسى كادىرلار مەك-

شنجاڭ پوچتا - تېلېگراف مەكتىپى

تىپى، شنجاڭ پوچتا - تېلېگراف تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ قايتا تەشكىللىنىپ، ئۈرۈمچى شەھىرى خۇاڭخې بولى 57 - نومۇردىن ھا-زىرقى ئورۇنغا كۆچۈرۈلگەن. يەر مەيدانى 18 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 12 مىڭ 900 كۋادرات مېتىردىن كۆپرەك. ئەسلىھەلىرى ئىلغار، مۇھىتى گۈزەل. پوچتا باشقۇرۇش، پوچتا پۇل مۇئامە-لىسى، ئۇنىۋېرسال تېلېگراف ئالاقىسى، پروگرامما-لىق ئالماشتۇرۇش، سىممېتر خەۋەرلىشىش، فوتو تالا-لىق خەۋەرلىشىش، كومپيۇتېرلىق خەۋەرلىشىش، پوچتا تېلېگراف ئېگىلىك باشقۇرۇشىدىن ئىبارەت سەك-كىز كەسىپ تەسىس قىلىنغان. 1999 - يىلىدىكى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 607 نەپەر بولۇپ، 15 ئوقۇ-تۇش سىنىپىغا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىز-مەتچىلىرى 195 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇت-قۇچى 74 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىلار ئېگىلەر 17 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىيەت ئۈچۈن تەربىيىلەپ بېرىلگەن پوچتا - تېلېگراف مەخسۇس ئىقتى-دارلىق ئېگىلىرى 10 مىڭ نەپەردىن ئاشىدۇ. 2000-يىلى 1 - ئايدا، پوچتا - تېلېگراف تەربىيىلەش مەركە-زىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئاساسلىقى پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىشچى - خىزمەت-چىلەرنى تەربىيىلەش ۋە چوڭلار ماۋارىپى بىلەن شۇغۇل-لىنىۋاتىدۇ.

شنجاڭ يېزا ئېگىلىك مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۆقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. ئەسلى نامى شنجاڭ سانجى يېزا ئېگىلىك مەكتىپى. مەكتەپ ئور-نى: سانجى شەھىرى شەرقىي مەھەللىسىدە يولىدا. 1959 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان، 1998 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 400 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 62 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر. چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، باغ-

ۋەنچىلىك، ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەت قىلىش، دېھقانچىلىق ئۇچۇر تېخنىكىسى ۋە تور قۇرۇلۇشى، يەر باشقۇرۇش، تېرىقچىلىق، ئېكولوگىيە دېھقانچىلىقى ۋە مۇھىت ئاسراش، يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش قاتارلىق 18 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلى 64 سىنىپ بولۇپ، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 2478 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار 773 نەپەر، ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 272 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكوم ۋەزىپىسىدىكى ئوقۇتقۇچى 165 نەپەر، ئالىي لېكتور 53 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان، تۈرلۈك كەسىپنى پوتتۇرگەن ئوقۇغۇچىلار 12 مىڭ نەپەردىن ئاشىدۇ. يېقىنقى ئون يىلدا 300 قارار-دىن ئارتۇق تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، 30 مىڭ ئادەم قېتىم خادىم تەربىيىلەپ چىقىلدى. 2000 - يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك كەسىپى تېخنىكا ئىنستىتوتى قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلدى.

ئۇرۇمچى تۆمۈريول ترانسپورت مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. ئەسلى ئۇرۇمچى تۆمۈريول تېخنىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى چاڭشا يولى 6 - نومۇر. 1960 - يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 160 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 30 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئاساسىي بىلىملەر، ئېلېكتر تېخنىكىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، ئىگىلىك باشقۇرۇشتىن ئىبارەت تۆت پەن، سانائەت ئېلېكتر تېخنىكىسى، ماشىنىسازلىق ئېلېكترون تېخنىكىسىنى قوللىنىش، كومپيۇتېر ۋە ئۇنى قوللىنىش، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش، يېزا - كەنت ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش، بوغالتىرلىق، سودا ئىشلىرى خىزمىتى، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت سەككىز كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ئۈيغۇرچە، خىزمۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدۇ. 2000 - يىلى بۇ مەكتەپتە 37 سىنىپ، 1176 نەپەر ئوقۇغۇچى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 65% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 155 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 81 نەپەر، ئالىي لېكتور 19 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىيەتكە تۈرلۈك كەسىپنى پوتتۇرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 6 مىڭغا يېقىن كىشىنى يېتىشتۇرۇپ بەردى.

شىنجاڭ ماشىنىسازلىق ئېلېكترون سانائەتى مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. ئەسلى نامى شىنجاڭ سانائەت قاتناش بىنا-كارلىق مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي تېنجىن يولى 4 - نومۇر. 1957 - يىلى 10-ئايدا قۇرۇلغان. 1987 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئەسلى ئۇرۇمچى ئاپتوموبىل ياساش مەكتىپى، ئۇرۇمچى ئاۋتوماتسىيە مەكتىپى ۋە شىنجاڭ ماشىنىسازلىق ئېلېكترون نازارىتى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مۇشۇ مەكتەپ بىلەن بىرلەشتۇرۇلگەن. يەر مەيدانى 78 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 42 مىڭ كۋادرات مېتىر. ماشىنىسازلىق، كەپشەرلەش، ماشىنىسازلىق-ئېلېكترونىنى بىر گەۋدىلەشتۇرۇش، كومپيۇتېر قوللىنىش بىلدىن بۇيان تۆمۈريول ترانسپورتى ۋە باشقا ساھەلەردە 7 مىڭدىن ئارتۇق تۈرلۈك كەسىپلىك ئىقتىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ چىقتى.

شىش، كومپيۇتېر توري، ئېلېكترون تېخنىكىسى، ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى قۇرۇلۇشى، سانائەت كارخانىلىرىنى ئاپتوماتلاشتۇرۇش، بوغالتىرلىق ئېلېكترونىكا لۇق ھېسابلاش قاتارلىق 22 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىسى 1969 نەپەردىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1085 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 204 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 105 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 37 نەپەر. 40 يىلدىن بۇيان بۇ مەكتەپتە 7000 نەپەردىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

شىنجاڭ مالىيە مەكتىپى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۆۋەتلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم، يەنە بىر نامى شىنجاڭ مالىيە (باج) مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى بېيجىڭ يولى 13 - نومۇر. 1956 - يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 60 مىڭ كۋادرات مېتىردىن كۆپرەك. قۇرۇلۇش كۆلىمى 40 مىڭ كۋادرات مېتىر، مۇقىم مۇلكى 26 مىليون يۈەندىن ئاشىدۇ. مالىيە، باج، بوغالتىرلىق ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش، باجنى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش، كارخانا مالىيە بوغالتىرلىقى، ئاساسىي قۇرۇلۇش مالىيە ئىشلىرى ۋە كرېدىت، پىلان ستاتىستىكىسى، سودا سانائىتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، مۇغۇرتىدىن ئىبارەت توققۇز كەسىپ تەسىس قىلىنغان. قوشۇمچە مەركىزىي مالىيە پۈل مۇئامىلە ئۇنىۋېرسىتېتى، لياۋنىڭ باج ئىشلىرى ئالىي تېخنىكوم مەكتىپىدىن ئىبارەت ئىككى مەكتەپنىڭ سىرتتىن ئوقۇتۇش پونكىتى تەسىس قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ئۇ پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە مالىيە سىستېمىسىدىكى بۆلۈم دەرىجىلىك دۆلەت مەمۇرلىرىنى تەربىيىلەش بازىسى، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ بوغالتىرلىرىنى تەربىيىلەيدىغان نۆۋەتا ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدۇ. 1999 - يىلى 40 سىنىپ بولۇپ، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلىرى 2462 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 189 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 93 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئىگە بولغانلار 20 نەپەر ئىدى. 1983 - يىلىدىن بۇيان، بۇ مەكتەپ مالىيە - باج ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىدىن جەمئىي 4115 نەپەرنى تەربىيىلەپ چىقتى. 2000 - يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتوتىغا قوشۇۋېتىلدى.

قەشقەر مالىيە - سودا مەكتىپى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۆۋەتلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: قەشقەر شەھىرى غەربىي خەلق يولى 343 - نومۇر. 1957 - يىلى 9 - ئايدا ئىسلامدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەمكارلىق كادىرلىرى مەكتىپى، بانكا كادىرلىرى مەكتىپى، سودا كادىرلىرى مەكتىپى قاتارلىقلار بىرلەشتۈرۈلۈپ قۇرۇلغان. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدۇ. يەر مەيدانى 53 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 28 مىڭ كۋادرات مېتىر. مالىيە، باج ئىشلىرى، مۇھەتتىشلىك، ستاتىستىكا، پۇل مۇئامىلە كارخانىلىرى، يېزا ئىگىلىك سودا بوغالتىرلىقى، بوغالتىرلىق ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش، سۇغۇرتا، ئاكسىيە، ھۆججەت مەخپىيەتلىكى، سايامەت، كومپيۇتېر قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلى بۇ مەكتەپتە 42 سىنىپ بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار 2318 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1060 نەپەر) ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 1268 نەپەر، ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم دەرىجىلىك سىرتتىن ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچى 1060 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىسى 154 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئوقۇتقۇچى 95 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانغا ئىگىلەر 12 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تۈرلۈك مالىيە - ئىقتىساد كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرىدىن جەمئىي 14 مىڭدىن ئارتۇق كىشى بۇ مەكتەپتە تەربىيىلەندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر 60% تىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ.

شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۆۋەتلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھەرلىك كازۇەن ئۈرۈمچى - چىتەي يولى 7 - نومۇر. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. 2000 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى تېخنىكا مەكتىپى بىلەن قوشۇۋېتىلىپ، يېڭى شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى مەكتىپى قۇرۇلغان. بۇ مەكتەپ شەرق، غەربتىن ئىبارەت ئىككى ئوقۇتۇش رايونىغا ئايرىلغان بولۇپ، يەر مەيدانى 87 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 63 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. كۇتۇپخانىدا ساقلانغان كىتاب 120 مىڭ نۇسخا. ئانئورگانىك خىمىيە سانائىتى، ئورگانىك خىمىيە سانائىتى، خىمىيە سانائىتى ھۈنەر - سەنئىتى، نازۇك خىمىيە سانائىتى، نېفىت خىمىيىسى، نېفىت چەكلەش، خىمىيە سانائىتى تەھلىلى، خىمىيە سانائىتى

ماشىنسازلىقى، كارخانا باشقۇرۇش، كاۋچوك پىشـ
شقلاش ھۇنەر ـ سەنئىتى، مۇھىت تەكشۈرۈش ھەم
كۆزىتىش، خىمىيە سانائىتى بوغالتىرلىقى، كومپيۇتېر
قوللىنىش، كومپيۇتېر تور تېخنىكىسى، ئېلېكتـ
رون سودا ئىشلىرى، ئېلېكتر ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلىرى
ھەم رېمونت قىلىش، ماشىنسازلىق ئېلېكترونىنى بىر
گەۋدىلەندۈرۈش، مۇزلىتىش ۋە ھاۋا تەڭشەش، ئەسـ
ۋاب ـ ئۈسكۈنە ۋە كەپشەرلەش كەسپىلىرى تەسىس قـ
لىنغان بولۇپ، تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پوتتۇرگەن ئوقۇ
غۇچىلارنى قوبۇل قىلىشنى ئاساس قىلىش بىلەن بىر
گە، تۆرلۈك سىرتتىن ئوقۇتۇش سىنىپلىرى ۋە كۇرس
لار ئېچىلغان. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچـ
لار 3500 ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 40% نى
تەشكىل قىلىدۇ، ئوقۇغۇچىلار 70 سىنىپقا ئايرىلغان؛
ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 400 نەپەر. بۇ
نىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 260 نەپەر، ئالىي
دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئىگىلەر 70 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇل
غاندىن بۇيان 11 مىڭدىن ئارتۇق تۆرلۈك خىمىيە سانا
ئىتى قۇرۇلۇشىدىكى ئىختىساس ئىگىلىرى تەر
بىيىلەندى.

شىنجاڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى مەكتىپى
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم
مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى مېھمان
كۆتۈش يولى 5 ـ نومۇر. 1958 ـ يىلى 9 ـ ئايدا،
ئۈرۈمچى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى تېخنىك ئىشچىلار
مەكتىپى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ قۇرۇلغان. 1997 ـ
يىلىدىن كېيىن، كادىرلار تەربىيىلەش مەركىزى،
ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەربىيىلەش مەركىزى، كەپ
شەرلىگۈچىلەرنى تەربىيىلەش مەركىزى، كەسپىي تېخ
نىكا ئىقتىدارىنى باھالاش مەركىزى، يېزا توكچىلىرى
نى تەربىيىلەش مەركىزى ۋە ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى
ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئۈزلۈكسىدىن ئىستىھان بېرىش
كونسۇلتاتسىيە مەركىزى قاتارلىقلار ئارقىسۇئارقا قۇ
رۇلدى. قۇرۇلۇش كۆلىمى 46 مىڭ 852 كۋادرات
مېتىر، فىزىكا، خىمىيە، مانتيورلۇق، ئېلېكترون،
گېنېراتور ئاسراش ۋە ئاپتوماتىك قۇرۇلما، ئىسسىق
لىق ئېنېرگىيىسى جەريانىنى ئاپتوماتلاشتۇرۇش،
ئىسسىقلىق تېخنىكىسى پار قازىنى، پار تۇرۇبىسىنى،
ماتېرىيال مېخانىكىسى، ئاقار جىسىملار مېخانىكىسى،
ناسوس ۋە شامال ماشىنىسى قاتارلىقلار تەجرىبىخانىسى
ھەم پراكتىكا زاۋۇتى قۇرۇلغان. نۇقتىلىق كەسپىلەر
دىن ئېلېكتر ئىستانسىسى ھەم ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى
ۋە ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسىنى
قوزغاش ئۈسكۈنىسى كەسپىلىرى بار. ھەنزۇ تىلىدا
ئوقۇتۇش ئاساس، ئۇيغۇر تىلى قوشۇمچە قىلىنىدۇ،
1999 ـ يىلى بۇ مەكتەپتە 39 سىنىپ، 1751
ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچـ
لىرى 281 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 128 نە
پەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار سەككىز نەپەر، 1983 ـ
يىلىدىن بۇيان جەمئىي 5014 ئوقۇغۇچى تەربىيىلەندى.

شىنجاڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى مەكتىپى
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىـ
كوم. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي
بەشيۇلتۇز يولى 23 ـ نومۇر. 1958 ـ يىلى 9 ـ ئايدا
قۇرۇلغان. 1993 ـ يىلى 7 ـ ئايدا، شىنجاڭ توقۇمـ
چىلىق سانائىتى تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى، شىنجاڭ
توقۇمىچىلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئۇنۋېرسىتېتى
بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەن. يەر مەيدانى 52 مىڭ 540
كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 30 مىڭ 450
كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇ
چىلار 1063 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى
629 نەپەر). ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى
163 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 89 نەپەر،
ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 22 نەپەر. توقۇمىچـ
لىق ھۇنەر ـ سەنئىتى، توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرى
(ماشىنسازلىقى)، پاختا تەكشۈرۈش ۋە ماركېتلىق،
كىيىم ـ كېچەك ھۇنەر ـ سەنئىتى ۋە گۈزەل سەنئەت
قاتارلىق كەسپىلەر بار. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان،
تۆرلۈك كەسپىلەردە جەمئىي 7000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇ
چى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

شىنجاڭ سۇ ئىنشائاتى سۇ ئېلېكتر مەكتـ
پى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم.
مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى شەرقىي قەشقەر
يولىدا. 1980 ـ يىلى قۇرۇلغان. 1990 ـ يىلى
شىنجاڭ سۇ ئىنشائاتى سۇ ئېلېكتر تېخنىك ئىشچىلار
مەكتىپى، خېنەي ئۇنۋېرسىتېتى ئۈرۈمچى ئوقۇتۇش
مەركىزى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ قايتا تەشكىللىنىپ،
ئوتتۇرا تېخنىكوم ئاساس قىلىنغان كۆپ قاتلاملىق
مەكتەپ باشقۇرۇش ئەندىزىسى شەكىللەنگەن. 16 كە
سىپ تەسىس قىلىنغان. يەر مەيدانى 161 مىڭ 600
كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 34 مىڭ 200
كۋادرات مېتىر. 2000 ـ يىلى بۇ مەكتەپتە 48 سە
نىپ بولۇپ، ئوقۇغۇچىلىرى 2700 نەپەر (سىرتتىن

ئوقۇيدىغانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دىن كۆپرەك؛ ئوقۇتقۇچى 180 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە 83% نى ئوتتۇرا، ئالىي دەرىجىلىك ئوتتۇرا تېخنىكوم سۈ ئىنشائاتى سۈ ئېلېكتر ئىختىساس ئىگىلىرىدىن 3663 نەپەر ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

غۇلجا تېببىي مەكتىپى خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: غۇلجا شەھىرى ياشلار كوچىسى 24 - نومۇر. بۇ مەكتەپ 1946 - يىلى 8 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان، 1950- يىلى ئۇلكىلىك تېببىي مەكتەپ دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1961 - يىلى ئۇرۇمچى تېببىي مەكتىپى غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈرۈلۈپ مەزكۇر مەكتەپ بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن ھەمدە ھازىرقى نامى قوللىنىلغان. يەر مەيدانى 40 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 30 مىڭ كۋادرات مېتىر، مۇقىم مۇلكى 18 مىليون يۈەن. داۋالاش (ئالىي تېخنىكوم) ، تەكشۈرۈش (ئالىي تېخنىكوم) ، ئالىي پەرۋىش قىلىش، تېببىي تەكشۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، جىددىي قۇتقۇزۇش جەھەتتىكى نارکوز قىلىش ۋە سالامەتلىكنى ئىسلىگە كەلتۈرۈش پەرۋىشى، مەھەللە مېدىتسىناسى، تۇغۇتقا ياردەم بېرىش، ئاياللار ۋە بالىلار، پىلانلىق تۇغۇت، مۇداپىئە مېدىتسىناسى، مېدىتسىنالىق سۇرەت، سەھىيە بوغالتىرلىقى قاتارلىق كەسىپلەر بار. بۇنىڭ ئىچىدە پەرۋىش قىلىش، جىددىي قۇتقۇزۇش جەھەتتىكى نارکوز قىلىش ۋە سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش پەرۋىشى، مېدىتسىنا تەكشۈرۈشى، تۇغۇتقا ياردەم بېرىش كەسىپلىرى كۆچلۈك ئۇزۇللىككە ئىگە. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار 1475 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1006 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 216 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىك خادىملار 156 نەپەر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 91 نەپەر، ئالىي لېكتور 24 نەپەر، تەتقىقاتچى بىر نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 13 مىڭ 50 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

غۇلجا تېببىي مەكتىپى

ئۇرۇمچى شەھەرلىك تېببىي مەكتەپ خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى خەنۇبىي دوستلۇق يولى 152 - نومۇر. 1958 - يىلى قۇرۇلغان، 1961 - يىلى تاقاپ قويۇلغان، 1975 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ قايتا قۇرۇلغان. 1995 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە تېببىي سىستېمىدىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېببىي مەكتەپلەرنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 14 مىڭ 989 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 18 مىڭ 108 كۋادرات مېتىر. ھازىر بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان 16 تەجرىبىخانىسى بار. پەرۋىش قىلىش، ئېغىز بوشلۇقى، مېدىتسىنا سۇرەتچىلىكى، ئالدىنى ئېلىش، ئاياللار ۋە بالىلار كېسەللىرىنى داۋالاش، تۇغۇتقا ياردەم بېرىش، تەكشۈرۈش، دورا-گەرلىك، يىگىنە بىلەن داۋالاش ۋە ئۇنىلاپ داۋالاش، پىلانلىق تۇغۇت، مېدىتسىنالىق گۇزەللەشتۈرۈش قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1750 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 500 دىن كۆپرەك) بولۇپ، 36 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى-خىزمەتچىلىرى 124 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي لېكتور 24 نەپەر. مەكتەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن 5000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

قەشقەر ۋىلايەتلىك تېببىي مەكتەپ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا ئەڭ بالدۇر قۇرۇلغان، كۆلىمى ئەڭ چوڭ بولغان مىللىي ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىللە ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېببىي پەنلەر كەسىپىي مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: قەشقەر شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 494 - نومۇر. 1956 - يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 100 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېقىن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 32 مىڭ كۋادرات مېتىر. مەھەللە مېدىتسىناسى، ئالدىنى ئېلىش مېدىتسىناسى، ئاياللار ۋە بالىلار سەھىيىسى، مېدىتسىنا تەكشۈرۈشى، پەر-

ۋىش قىلىش. دورىگەرلىكتىن ئىبارەت ئالتە كەسىپ

قەشقەر ۋىلايەتلىك بىنىسى مەكتەپ

تەسىس قىلىنغان. شۇنداقلا 330 كارخانىلىق ۋىلايەت دەرىجىلىك ئۇنىۋېرسال 28 دەرىجىلىك دوختۇرخانا قو- شۇمچە تەسىس قىلىنغان. بۇ مەكتەپتە ھازىر 37 سە- نىپ، 1603 نەپەر ئوقۇغۇچى بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئار سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى 1382 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى- ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 210 نەپەر (ئار سانلىق مىل- لەت ئوقۇغۇچى 164 نەپەر) بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 116 نەپەر. ئالىي دەرىجىلىك ئۇن- ۋانى بارلار 13 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن باشلاپ ھازىرغا قەدەر 7825 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئىلى چارۋىچىلىق مال دوختۇرلۇق مەكتىپى

خەنزۇچە، قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخ- نىكوم. مەكتەپ ئورنى: غۇلجا شەھىرىدە. بۇ مەكتەپ 1956 - يىلى قۇرۇلغان، دەسلەپكى نامى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا مەكتىپى بولۇپ، 1957 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق چارۋە- چىلىق، مال دوختۇرلۇق مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىل- گەن. 1960 - يىلى ئىلى يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاش- تۇرۇش كۇرسى ۋە ئىلى باغۋەنچىلىك مەكتىپى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك مەكتىپى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. ئىككىنچى يە- لى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، باغۋەنچىلىكتىن ئىبا- رەت ئىككى كەسىپ ئايرىلىپ چىقىپ، ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. 1962 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق چارۋە- چىلىق نازارىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. يەر مەيدانى 382 مىڭ 100 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 38 مىڭ 900 كۋادرات مېتىر. چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق، يايلاق، چارۋىچىلىق تىجارىتىنى باشقۇ- رۇش، مال دوختۇرلۇق سەھىيە كارانتىنى، يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىش ۋە پىششىقلاش، ئىقتىسادىي ھايۋاناتلار باقمىچىلىقى قاتارلىق توققۇز كەسىپ تەسىس قىلىنغان، 20 مەشغۇلات تەجرىبىخانىسى، ئۈچ مەك- تەپ سىرتى پراكتىكا بازىسى بار. كۇنۇپخانىدا 40 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانغان. ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل قاتارلىق 13 مىللەتتىن تەر- كىب تاپقان. 938 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇ- چىلىرى 847 نەپەر) ئوقۇغۇچى بار؛ ئوقۇتقۇچى- ئىش- چى - خىزمەتچىلىرى 186 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە مەخ- سۇس ئوقۇتقۇچى 80 نەپەر بولۇپ، ئالىي لېكتور 12 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 12 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. مەكتەپ مائارىپ ئوقۇ- تۇش ئىسلاھاتى ۋە تۇرلۇك پەن تەتقىقات پائالىيەتلىرىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، ئۇيغۇر، قازاق يېزىقىدىكى ئو- قۇتۇش ماتېرىياللىرى ۋە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش ئە- سەرلىرىنى تۈزۈپ چىقتى ھەم تەرجىمە قىلدى. 1994- يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بۇ مەكتەپنى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاشلىق تېرىغۇچى دېھە- قانلار تەشكىلاتى يارىدەم بېرىدىغان مەكتەپلەرنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتتى.

شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسى ھەربىكتى

مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخ- نىكوم. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، ئۇچ يىللىق ئوقۇش تۈزۈمىدىكى پۈتۈن كۈن- لۈك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى ناھىيىسى داۋان پېزىسى. 1980 - يىلى 10 - ئايدا ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى بىلەن شىنجاڭ نۇقتىلىق تەنتەربىيە مەكتىپى بىرلەشتۈرۈلۈپ شىنجاڭ تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپى بولغان، 1994 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆز- گەرتىلگەن. يەر مەيدانى 122 مىڭ 700 كۋادرات مې- تىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 13 مىڭ 800 كۋادرات مې- تىر. ھازىر بۇ مەكتەپتە 16 ئاددىتىكى ئوقۇتۇش سىنە- پى بولۇپ، 600 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 50% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا چوڭلار مائارىپى ئالىي تېخنىكوم سىنىپىدىن ئىككىسى ۋە ۋىلايەت، ئو- لاستلار كۇرسىدىن تۆتى بار؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 135 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 44 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى ئون نەپەر. يېنىك ئاتلېتىكا، پۈتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول،

ئوقيا ئېتىش، قارىغا ئېتىش، بوكسچىلىق، چېلىشىش قاتارلىق تەنتەربىيە تۈرلىرى تەسىس قىلىنغان، ئۇلارچەملىك ئۇيۇ سىرتى يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن بىرىسى، چىملىق پۇتبول مەيدانىدىن بىرسى، قارىغا ئېتىش، ئوقيا ئېتىش، ساغلاملىق مەشقى ئۆيلىرىدىن ھەرقايسىسىدىن بىردىن بار. مەكتەپ قۇرۇلغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، 3800 نەپەردىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، دۆلەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق كەسپىي تەنتەربىيە ئەترىتىگە 400 نەپەردىن ئارتۇق تەنھەرىكەتچىنى تەربىيەلەپ بەردى، 100 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى مەملىكەتلىك ئالىي دەرىجىلىك تەنتەربىيە ئىنستىتۇتلىرىغا ئىمتىھان بېرىپ ئۆتتى، سەككىز نەپەر تەنھەرىكەت ماھىرى، 50 نەپەردىن ئارتۇق 1 - دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى يېتىشتۈرۈپ چىقىلدى. مەكتەپ تەنھەرىكەتچىلەر ئەترىتى مەملىكەتلىك ئۆسمۈرلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 70 تۈر چېمپىيون بولدى. دۇنيا ئوقيا ئېتىش رېكورتىنى بۇزغان رۇ جيىۋك ۋە دۇنيا قارىغا ئېتىش چېمپىيونى لى ۋېنجيې قاتارلىق بىر تۈركۈم داڭلىق تەنھەرىكەتچىلەر مۇشۇ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. 1996 - يىلى دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى باھالاش ئارقىلىق بۇ مەكتەپنى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئالىي سەۋىيىلىك تەنتەربىيە زاپاس ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان 22 بازىنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتتى.

كورلا شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەكتەپ ئورنى: كورلا شەھىرى شەرقىي تەڭرىتاغ يولىدا. ئەسلى 1997 - يىلى قۇرۇلغان بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى. 1991 - يىلى كورلا شەھەرلىك 2 - كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلگەن، 1994 - يىلى شەھەرلىك كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، ھازىرقى نامى قوللىنىلغان. يەر مەيدانى 83 مىڭ 908 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 26 مىڭ 801 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ماشىنىسازلىق ئېلېكترون، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى، كومپيۇتېر قوللىنىش، ئاشپەزلىك، كېسىم-كېچەك تىكىش، سايامەت مۇلازىمىتى، بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىقى، گۈزەل سەنئەت بېزەكچىلىكى، شەھەر باغ - ئورمانچىلىقى قاتارلىق 10 نەچچە كەسىپ تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلى بۇ مەكتەپتە 20 سىنىپ بولۇپ، ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 634 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 100 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 105 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 78 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار توقسان نەپەر. 1986 - يىلدىن بۇيان بۇ مەكتەپتە 2200 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيە-لىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى، قىسقا مۇددەتلىك تەربىيە-لەنگەن ئوقۇغۇچى 5900 دىن ئارتۇق.

پۇكاك شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم. خەنزۇ تىلى ۋە قازاق تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەكتەپ ئورنى: پۇكاك شەھىرى شەرقىي شەھەر ئەتراپى رايونىدا. 1976 - يىلى قۇرۇلغان. 1998 - يىلى پۇكاك ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەكتىپى بىلەن بىرلەشكەن. يەر مەيدانى 137 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 21 مىڭ كۋادرات مېتىر. كومپيۇتېر قوللىنىش، بوغالتىرلىق ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش، مۇزىكا، ئاپتوموبىل شوپۇرلۇقى ۋە رېمونت قىلىش، ئېلېكترون توكچىلىقى، كېسىم - كېچەك لايىھىلەش ۋە تىكىش، كومپيۇتېر گۈزەل - سەنئىتى، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش، قانۇن، پۇل مۇئامىلە قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان. 2000- يىلى بۇ مەكتەپتە 30 ئوقۇتۇش سىنىپى بار بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 1240 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچى 160 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 110 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى 25 نەپەرگە يەتتى. 25 يىلدىن بۇيان بۇ مەكتەپ 8500 نەپەردىن ئارتۇق ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىك ئىقتىسادىي ئىگىلىرىنى تەربىيىلىدى، 160 قارارداردىن ئارتۇق تۈرلۈك قىسقا مۇددەتلىك كۆرسىلار ئېچىلىپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىدى.

ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى ناھىيىسى داۋان يېزىسىدا. 1987 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. ئەسلىي ئۈرۈمچى شەھەرلىك 22 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىدى، 1991 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك 2 - كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1995- يىلى ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 66 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 26 مىڭ

كۆادرات مېتىر، سودا ئىقتىسادى، بوغالتىرلىق، ئا-
مانلىق ساقلاش، بېزەكچىلىك، لايىھىلەش، ئېلانچىلىق
ۋە سۈرەتكە ئېلىش، مۇھاپىزەتچىلىك ھەم ئامىنۇي
مۇناسىۋەت، سودا رۇس تىلى، دىپلوماتىيە مۇلازىمە-
تى، سايا‌ھەتچىلىك مۇلازىمىتى، كىنىم - كېچەك
لايىھىلەش، تىككۈچىلىك، ئاشپەزلىكتىن ئىبارەت
12 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ھازىر بۇ مەكتەپتە 36
ئوقۇتۇش سىنىپى، 1247 ئوقۇغۇچى بار؛ ئوقۇتقۇچى-
ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 188 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە
مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 72 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئو-
قۇتقۇچى 28 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، بۇ
مەكتەپتە جەمئىي 3700 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيە-
لىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

چۈچەك شەھەرلىك كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا
مەكتەپ دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كەسپىي تولۇق
ئوتتۇرا مەكتەپ. خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەك-
تەپ ئورنى: چۈچەك شەھىرى باقتۇ بېك كوچىسى 5-
نومۇر. 1993 - يىلى تارباغاتاي ۋىلايەتلىك 4 -
ئوتتۇرا مەكتەپنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق قۇرۇلغان.
1996 - يىلى دۆلەت دەرىجىلىك كەسپىي ماۋارىپ
كومپيۇتېر ماھارىتى بويىچە ئۇلچەملىك تەربىيىلەش
تەجرىبە بازىسى قىلىپ بېكىتىلگەن. 2000 - يىلى 5-
ئايدا دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق كەسپىي ئوتتۇرا تېخ-
نىكوم مەكتىپى قىلىپ بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 52
مىڭ 26 كۆادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 21 مىڭ
20 كۆادرات مېتىر. تاشقى سودا رۇس تىلى، كومپيۇ-
تېر قوللىنىش قاتارلىق 11 كەسىپ، 12 تەجرىبخانا
ۋە پراكتىكا بازىسى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئىككى
پراكتىكا زاۋۇتى بار. ھازىر بۇ مەكتەپتە 22 سىنىپ،
1000غا يېقىن ئوقۇغۇچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سا-
نلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 158 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى -
ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 102 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە
ئوقۇتقۇچى 78 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى توققۇز نەپەر.
مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 1500 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇ-
چى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

شىنجاڭ نېفىت ئالىي تېخنىك ئىشچىلار
مەكتىپى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق تېخ-
نىك ئىشچىلار مەكتىپى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى
خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەكتەپ ئورنى: قاراماي
شەھىرى سەنپىك بازىرىدا، 1979 - يىلى قۇرۇلغان،
ئەسلىي شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى قاراماي
تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى بولۇپ، 1999 - يىلى 7-
ئايدا شىنجاڭ نېفىت ئالىي تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى
(قاراماي كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتىپى دەپمۇ
ئاتىلىدۇ) قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان. يەر مەيدانى
860 مىڭ كۆادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 170
مىڭ كۆادرات مېتىر. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئو-
قۇغۇچى سانى 1275 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇ-
غۇچىلىرى 669 نەپەر)، ئوقۇتۇش سىنىپى 44 بو-
لۇپ، ھەر يىلى قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلاردا 2000
ئادەم تەربىيىلىنىدۇ؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەت-
چىلىرى 493 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇ-
چى 225 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 14 نەپەر. بۇرغۇ-
لاش، نېفىت ئېلىش، توكچىلىك (مانتېپور)، كەپشەر-
لەش، كومپيۇتېر، ئاپتوموبىل شوپۇرلۇقى قاتارلىق
30 نەچچە كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ھازىر بۇ مەكتەپ
تەرەققىي قىلىپ ئونئۇبرسال كەسپىي تېخنىك تەربىيە-
لەش بازىسىغا ئايلاندى. جەمئىي 500 قارادىن ئارتۇق
كۇرس ئېچىپ، 20 مىڭدىن كۆپ تېخنىك ئىشچى تەر-
بىيىلەپ چىقتى.

شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى تېخنىك ئىشچىلار
مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق تېخنىك ئىش-
چىلار مەكتىپى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىل-
دا دەرس ئۆتۈلىدۇ. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھە-
رى شەرقىي خېنەن يولى 9 - نومۇر. 1979 - يىلى
قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 34 مىڭ كۆادرات مېتىر.
خىمىيە سانائىتى، ئېلېكترون قاتارلىق تۆت تەجرىبخا-
نا، كومپيۇتېر مەشغۇلات ئۆيى ۋە 5000 كۆدرات مېتىر
كېلىدىغان پراكتىكا زاۋۇتى بار. خىمىيە سانائىتى تۈ-
رى، مانتېيورلۇق (توكچى) تۈرى، ماشىنىسازلىق تۈ-
رى كەسپىدىن ئىبارەت 20 نەچچە كەسىپ ۋە ئالىي
دەرىجىلىك تېخنىك ئىشچىلار سىنىپى تەسىس قىلىنـ
غان. 2000 - يىلى 23 ئوقۇتۇش سىنىپى، 1000 غا
يېقىن ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇ-
غۇچىلىرى 40% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئوقۇتقۇچى -
ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 160 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە
مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 96 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۇن-
ۋانى بارلار 18 نەپەر. بۇ مەكتەپ ھازىر دۆلەت دەرىجە-
لىك كەسپىي تېخنىكا ماھارىتىنى باھالاش پونكىتى
بولۇپ قالدى. 20 يىلدىن بۇيان جەمئىي 6000 دىن
ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.
2000 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ خىمىيە سانائىتى
مەكتىپى بىلەن بىرلەشتى.

قۇمۇل تۆمۈرىيول تىرانسپورتى تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق تېخنىك مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: قۇمۇل شەھىرىنىڭ غەربىي شەھەر ئەتراپىدا. 1985 ـ يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 520 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 40 مىڭ كۋادرات مېتىر. كۆلىمى 53 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدىغان پراكتىكا مەشىق بازىسى بار، 23 مىڭ مېتىر كېلىدىغان پراكتىكا مەخسۇس لىنىيىسى بىۋاستە لەنجۇ ـ شىنجاڭ قوش رېلىسقا تۇتىشىدۇ. بازىنىڭ ئەسلىھەلىرى ھەرقايسى ئاساسلىق پويىز قاتناش ئىش تۇرلىرى كەسپىي ماھارىتىنى يېتىلدۈرۈش ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدۇ. ئىچىدىن يانىدىغان دۆڭگاتېل مۇلازىملىرى، پويىز تەكشۈرۈش خادىمى، پويىز سلېسارلىقى، ترانسپورت بەلگىلەش مەشغۇلاتى، يولۇچى ۋە مالىلارنى توشۇش ۋە لىنىيە خىزمىتى چىسى قاتارلىق يەتتە ئىش تۈرى تېخنىك سىنىپى ھەم تۆمۈرىيول ترانسپورتى، پويىز، تۆمۈرىيول قۇرۇلۇشى دىن ئىبارەت ئۈچ كەسىپنىڭ ئوتتۇرا تېخنىكوم سىنىپى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بۇ مەكتەپ ئۇرۇمچى تۆمۈرىيول ئىدارىسىنىڭ ئالاھىدە ئىش تۈرى بويىچە تەربىيىلەنگەنلەردىن ئىمتىھان ئېلىش ۋە كەسپىي ماھارىتىنى باھالاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. 2000 ـ يىلى تېخنىك ئىشچىلار سىنىپىدىن 19 ى، چوڭلار ئوتتۇرا تېخنىكوم سىنىپىدىن ئوچى بولۇپ، 777 نەپەر ئوقۇغۇچىسى (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 247 نەپەر) بار ئىدى؛ ئوقۇتقۇچى- ئىشچى- خىزمەتچىلىرى 217 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 103 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار 13 نەپەر. ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، بۇ مەكتەپ 3000 دىن ئارتۇق ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىك ئىشچىنى يېتىشتۈرۈپ، 6300 دىن ئارتۇق كىشىنى ئىش ئورنى بويىچە تەربىيىلىدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەردىن ماھارەت باھالاشتا لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى 95% تىن يۇقىرى بولۇپ، 2000 ـ يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

ئىلى ۋىلايەتلىك تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: غۇلجا شەھىرى ئايرودروم يولى 172 ـ نومۇر. 1979 ـ يىلى ئۆكتەبىردە قۇرۇلغان. كۆلىمى 89 مىڭ 244 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 32 مىڭ 937 كۋادرات مېتىر، مۇقىم مۇلكى 25 مىليون يۈەندىن ئارتۇق. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى ۋە شوپۇرلۇق، رېمونتچىلىق ۋە مانتيورلۇق، ئاشپەزلىك، پار قازان، كومپيۇتېر، باغ ـ ئورمان، ھالا تەربىيىلەش، توقۇمىچىلىق، سېلىسارلىق قاتارلىق 44 كەسىپنى ئىش تۈرى تەسىس قىلىنغان. 2000 ـ يىلى تەسىس قىلىنغان كەسىپ 15 بولۇپ، 54 سىنىپ، 1718 نەپەر ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى 1411 نەپەر) بار ئىدى؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 162 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 98 نەپەر، ئالىي ئوقۇتقۇچى 14 نەپەر. 20 يىلدىن بۇيان، تۇرلۇك تېخنىك ئىشچىلاردىن 9500 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلەندى.

پېداگوگىكا ماتارىپى 1948 ـ يىلى، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا پېداگوگىكا مەكتىپى، تولۇقسىز پېداگوگىكا ۋە ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش كۇرسلىرىدىن جەمئىي 11 ى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پېداگوگىكا ماتارىپىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولدى، بولۇپمۇ ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىشتىن بۇيان، نەتىجە ئىنتايىن كۆرۈنەرلىك بولدى.

ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا ماتارىپى 1952 ـ يىلى، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە پېداگوگىكا مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇغۇچى 5357 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇقسىز پېداگوگىكا ئوقۇغۇچىلىرى 93% نى تەشكىل قىلاتتى. 1953 ـ يىلى تولۇقسىز پېداگوگىكا ئوقۇتقۇچىلىرى كېمەيتىلىپ، تولۇق ئوتتۇرا پېداگوگىكا ئوقۇتقۇچىلىرى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1957 ـ يىلىغا كەلگەندە، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىسمەن مەكتەپلەردىن باشقىلىرىدا، تولۇقسىز پېداگوگىكا سىنىپلىرىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش بىردەك توختىتىلدى. 60 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، تولۇق ئوتتۇرا پېداگوگىكا ماتارىپى قۇرۇلمىسى، ئورۇنلاشتۇرۇلمىسى، كۆلىمى جەھەتلەردىكى ساقلانغان مەسىلىلەر ئۈستىدە زۆرۈر تەڭشەش ئېلىپ بېرىلدى، شۇنداقلا يېرىم ئىشلەش (تېرىقچىلىق) يېرىم ئوقۇش پېداگوگىكا مەكتىپىدىن تۇتى قۇرۇلدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا تولۇق ئوتتۇرا پېداگوگىكا مەكتىپىدىن 19 ى (ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى بۇنىڭ سىرتىدا) بار بولۇپ، ھەرقايسى ۋىلايەت (ئوبلاست، شەھەر) لەرگە تارالغان، كۆپ مىللەتلىك، كۆپ خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا ماتارىپى سىستېـ

مىسى شەكىللەندى. بۇنىڭ ئىچىدە مىللىيلار ۋە خەلىق ئۆلار بىرلىكتە ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى 14، ئۇيغۇر تىلىدىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى ئۈچ، قازاق، موڭغۇل تىللىرىدىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتەپلىرى قاتارلىقلار بىرلەشتۈرۈلۈپ 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئوتتۇرا دەرىجىلىك 19 پېداگوگىكا مەكتىپىدىكى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى جەمئىي 1910 نەپەر، ئوقۇغۇچىلىرى 26 مىڭ 163 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 17 مىڭ 778 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي ئوقۇغۇچى سانىنىڭ 67.95% نى تەشكىل قىلغان. 50 يىلدىن بۇيان، بۇ مەكتەپتە جەمئىي 158 مىڭ نەپەر ھەر مىللەت ئوقۇغۇچى تەربىيىلەنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا ماتارىپى 1956 - يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى بۇ ئىنستىتۇت شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوشۇۋېتىلىپ، شۇ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا قەشقەر پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەكتىپى قۇرۇلدى. 1972 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش بۆلۈمى 1976 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوشۇۋېتىلدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پۈتۈن ئاپتونوم رايونلىق ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا ماتارىپى گۈللەپ راۋاجلىنىشتەك يېڭى دەۋرگە كىردى. 1978 - يىلى 12- ئايدا، ئۈرۈمچى 1 - پېداگوگىكا مەكتىپى بىلەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش بۆلۈمىدىكى قىسمەن ئوقۇتقۇچىلارنى ئاساس قىلغان ھالدا شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلدى، شۇنداقلا قەشقەر پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەكتىپىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلۈپ، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى بولدى. ئارقىدىنلا خوتەن پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەكتىپى، ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، سانجى پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەكتەپلىرى قۇرۇلدى. ھازىرغا قەدەر ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش مۇھىم نۇقتا قىلىنغان، تولۇق، مەخسۇس كۇرسلارنىڭ ھەرقايسى كەسىپلىرى ھازىرلانغان ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا ماتارىپى سىستېمىسى شەكىللەندى. 1995 - يىلى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدا تۈنجى قېتىم ماتارىپ ماگىستىرلىق ئۇنۋانى نۇقتىسى بارلىققا كېلىپ، شىنجاڭ ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا ماتارىپىنىڭ يەنە بىر قەدەم تاشلىغانلىقىنى ئىپادىلىدى. 2000 - يىلى، ئاپتونوم رايون بويىچە ئالىي دەرىجىلىك پېداگوگىكا ئىنستىتۇتلىرىدىكى مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلار 1965 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور 57 نەپەر، دوتسېنت 437 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئادەتتىكى تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 20 مىڭ 247 نەپەر، چوڭلار ماتارىپى بويىچە سىرتتىن ئوقۇۋاتقانلار 12 مىڭ 292 نەپەرگە يەتتى. 40 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان جەمئىي 45 مىڭ نەپەردىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئادەتتىكى تولۇق، مەخسۇس كۇرسلاردا تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەشتە ئاساسلىق قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى سىرتتىن ئوقۇتۇپ تەربىيىلەش يولغا قويۇلغانىدى. 1953 - يىلى ئىلىدا مەملىكەت بويىچە تۇنجى ئىشتىن سىرتقى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى ئېچىلدى. 1960 - يىلى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلىم ئاشۇرۇش ئورنى ۋە شىنجاڭ رادىئو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلۇپ، سىرتتىن ئوقۇتۇش، رادىئو ئارقىلىق ئوقۇتۇشنى ئىبارەت ۋاستىلەر قوللىنىلىپ، ئوقۇتقۇچىلار ئىشتىن سىرت بىلىم ئاشۇرۇش ماتارىپىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇش باشلاندى. شىنجاڭ رادىئو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى 1986 - يىلى تېلېۋىزىيە ماتارىپىنى كۈچەيتىپ، نامىنى شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى قىلىپ ئۆزگەرتتى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدىن 80- يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگىچە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتى قاتارلىق خىزمەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ تولۇق، مەخسۇس كۇرس ماتارىپ ئىنستىتۇتىدىن 11 ى ۋە خىزمەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەيدىغان ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىدىن 43 ى ئار-قىسىدا قۇرۇلدى. 1979 - يىلىدىن بۇيان، ھەر دەرىجىلىك تۈرلۈك تەربىيىلەش ئاپپاراتلىرى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇش تارىخىنى تولۇقلاش ماتارىپى، ئوقۇ-

تۈش ماتېرىيالى ھەم ئوقۇتۇش ئۈسۈلىدا ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئىمتىھانى، كەسپىي لاياقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئىمتىھانى، ئوقۇتقۇچىلار ئاساسىي ماھارەت مەشقى ۋە سىرتتىن ئوقۇتۇش، سۈنئىي ھەمراھ تېلېۋىزىيە ماۋا-رېپى، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئىمتىھانىدىن ئىبارەت «ئۆچىنى تۆتاشتۇرۇش» بويىچە تەربىيىلەش قانارلىق ئومۇمىي خادىم تەربىيىلەش ۋە سىجىل ماتارىپ پائالە-يەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق ئوتتۇرا، باشلا-غۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش تارىخىي قاتلە-مى ۋە ئومۇمىي ساپاسى زور ھەجمدە يۇقىرى كۆتۈ-رۈلدى. 2000 - يىلىغىچە پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش تارىخىدا ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش ئورۇنلىرى-نى پۈتتۈرگەن ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى بولغانلار باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 99.48% نى تەشكىل قىلىپ، ئادەتتىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەك-تەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش تارىخىدا ئالىي تېخنى-كومنى پۈتتۈرگەنلەر ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرىلار تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 89.16% نى تەشكىل قىلدى.

شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى كۆپ مىللەتلىك ئالىي پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئور-نى: ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭى مېدىتسىنا يولى 19 - نومۇر. 1978 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان، ئەس-لىدىكى 1906 - يىلى قۇرۇلغان ئۈرۈمچى 1 - پېدا-گوگىكا مەكتىپى بىلەن 1972 - يىلى قۇرۇلغان شىن-جاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش بۆلۈمى ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان. يەر مەيدانى 300 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 180 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە، موڭغۇلچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. فىزىئولوگىيە ئىنستىتۇتى، قا-نۇن ئىقتىساد ئىنستىتۇتى، ماتېماتىكا، فىزىكا، ئۇچۇر ئىنستىتۇتى، تەنتەربىيە ئىنستىتۇتى، ماتارىپ پەنلىرى ئىنستىتۇتى، چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتى، ھاياتلىق ۋە مۇھىت ئىلمى ئىنستىتۇتى، مۇزىكا ئىنستىتۇتى، گۈ-زەل- سەنئەت ئىنستىتۇتى ۋە خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. 18 ئادەتتىكى پېداگوگىكا تولۇق كۇرس كەسپىي، تۆت ھەيرى پېداگوگىكا ئادەت-تىكى تولۇق كۇرس كەسپى، 21 كەسپىي ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرى قوللىنىش تۇرىدىكى مەخسۇس كۇرس كەسپى، 15 ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ھوقۇقى بېرىش كە-سىپلىرى بار. شۇنداقلا جوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى ۋە شىنجاڭ ئالىي پېداگوگىكا ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربە-يىلەش مەركىزى، شىنجاڭ قوش تىللىق ئوقۇتۇش بويىچە تەربىيىلەش مەركىزى ۋە شۇبە ئوتتۇرا مەكتە-پى، باشلانغۇچ مەكتىپى، بالىلار باغچىسى تەسىس قى-لىنغان. 39 تەجرىبىخانا بار. كۇتۇپخانىدا 400 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانغان. ھازىر ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 1486 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 752 نەپەر، پرو-فېسسور 48 نەپەر، دوتسېنت 243 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئاسپىرانتلار 54 نەپەر. ئادەتتىكى تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 6781 نەپەر، جوڭلار ماتارىپى تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 7775 نەپەر بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇغۇچە-لار ئومۇمىي سانىنىڭ 50% تىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلغان 22 يىلدىن بۇيان، ھەر مىللەت تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرىدىن 20 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى، جوڭلار ماتارىپى ئوقۇ-غۇچىلىرىدىن 10 مىڭغا يېقىن ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى. مەكتەپتە يەنە دېڭ شياۋپىڭ نەزەر-يىسى تەتقىقات مەركىزى ۋە ماتارىپ پەنلىرى تەتقىقا-تى، مەدەنىيەت ئىنسانشۇناسلىقى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي ئىقتىسادىي تەرەققىيات تەتقىقاتى، ئېلېكترون ئۇچۇر تېخنىكىسى، يېشىللىق تەتقىقاتىدىن ئىبارەت بەش تەت-قىقات ئورنى، شۇنداقلا ئەملىي خىمىيە، شىنجاڭ مىللىي ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تەتقىقاتىدىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسىي تەتقىقات بازىسى، ئۇيغۇر تىبابىتى ئىلمىي تەتقىقات مەركىزى، ئۇيغۇر تىبابىتى دوختۇرخانىسى، ئۇيغۇر تىبابىتى دورا زاۋۇتى، ئۇيغۇر تىبابىتى دورا ئىشلەپچىقىرىش ئورنى، ئۇيغۇر تىبابىتى دورا ساقلاش ئامبىرى قاتارلىق ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى بار. ئۇنىۋېرسىتېتتا ھازىر ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 1486 نەپەر، پروف

سىرتقا قارىتىلغان خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشى، مىللىي مۇ- زىكا قاتارلىق 13 تەنتىقات ئىشخانىسى تەسىس قىلىن- غان. مەكتەپ پەن تەنتىقات تۈرىدىن 67 تۈر ئۆلكە، مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئەنگلىيە، ئامېرىكا، ياپون- يە، قازاقىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىكى مەكتەپلەر ۋە تەنتىقات ئاپپاراتلىرى بىلەن ھەمكارلىق تەنتىقاتى ھەم ئىلمىي مۇھاكىمە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرى- نى قانات يايدۇردى. شۇنداقلا ئەنگلىيە، نورۋېگىيە، رۇسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى مۇتەخەسسىسلەرنى ئو- قۇتۇچىلىققا تەكلىپ قىلدى. يەنە 10 نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار بۇ مەكتەپتە خەنزۇچە ھەم ئۇيغۇر- چە ئۆگىنىۋاتىدۇ. 120 دىن ئارتۇق باش ئوقۇتقۇچى چەت ئەللەرگە ئۆگىنىش ۋە سىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىل- دى. (رەڭلىك فىلىملىرىمىز ۋاراقلىنىڭ 52 - بېتىگە قارالسۇن)

قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدىغان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىش ئاساس قىلىنغان كۆپ مىللەتلىك ئالىي پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئور- نى: قەشقەر شەھىرىدە. ئەسلى 1962 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان قەشقەر پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەكتىپى بولۇپ، 1978 - يىلى 8 - ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 256 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 170 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىر 11 فاكۇلتېت، 29 كەسىپ، تۆت ئا- ساسىي ئوقۇتۇش بۆلۈمى ۋە چوڭلار ماۋارىپ ئىنستىتۇ- تى، شۆبە ئوتتۇرا مەكتىپى قاتارلىقلار بار. كۇتۇپخانىدا 1 مىليون نۇسخىدىن كۆپرەك كىتاب ساقلانغان. تۇر- لۇك تەجرىبىخانا 30 دىن كۆپ. ھازىرقى ئوقۇتقۇ- چى- ئىشچى - خىزمەتچىسى 931 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ

قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى

ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 470 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە پروفېسسور ھەم دوتسېنتلار 117 نەپەر؛ مەك- تەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 6797 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇتقۇچە- لىرى 5510 نەپەر، چوڭلار ماۋارىپىدىن خىزمەتتىن توختاپ ۋە سىرتتىن ئوقۇيدىغانلار 1287 نەپەر، ئۇ- نىڭدىن باشقا چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى 18 نەپەر. مەك- تەپ قۇرۇلغان 38 يىلدىن بۇيان جەمئىي 23647 ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قازاقچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدىغان كۆپ مىللەتلىك ئالىي پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: غۇلجا شەھىرىدە. 1980 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇ ئەسلىي 1948 - يىلى قۇرۇلغان ئۆلكىلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەخسۇس كۇرس مەكتىپى بولۇپ، ئىلگىرى - كېيىن ئەخمەتجان مەخسۇس كۇرس مەكتە- پى، ئىلى 1 - دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ۋە ئىلى دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى دېگەن نامىلارغا ئۆزگەرتىل- گەن. يەر مەيدانى 200 مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئار- تۇق، قۇرۇلۇش كۆلىمى 100 مىڭ كۋادرات مېتىر. توققۇز فاكۇلتېت (بۆلۈم)، 19 پېداگوگىكا تۈرىدىكى كەسىپ، توققۇز غەيرىي پېداگوگىكا تۈرىدىكى كەسىپ بار. چوڭلار ماۋارىپى ئىنستىتۇتى ۋە 22 تەجرىبىخانا تەسىس قىلىنغان. كۇتۇپخانىدا 300 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 691 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 343 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار 87 نەپەر. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 3600 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچە- لىرى 2258 نەپەر) بولۇپ، قازاق، خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، موڭغۇل، شىبە، تاتار، ئۆزبېك قاتارلىق ئون نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى- دىن بولۇپ 5890 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى؛ چوڭلار ماۋارىپى ئوقۇغۇچىلىرىدىن 2039 ئوقۇغۇچى (ئامېرى- كا، گېرمانىيە، ئەنگلىيە، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىر- لەشمىسى قاتارلىق دۆلەتلەردىن خەنزۇچە، قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئۆگىنىشكە كەلگەن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچە- لارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈت- تۈردى. ئىنستىتۇتنىڭ قازاق مەدەنىيىتى تەنتىقات ئور- نى، شىنجاڭ تاڭجارىخ تەنتىقات ئۇيۇشمىسى ۋە ماۋارىپ ئىلمى تەنتىقات ئورنى قاتارلىق تەنتىقات ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىنغان. نەشر قىلغان ئىلمىي مۇھاكىمە مەخسۇس ئەسىرى 19 بولۇپ، 14 تۈرده پەن - تېخنىكا

ئەتىسى دۆلەتنىڭ مەخسۇس پاتېنتىغا ئېرىشتى.

ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى

سانجى پېداگوگىكا تېخنىكومى خەنزۇ تىلى- دا دەرس ئۆتۈلىدىغان كۆپ مىللەتلىك پېداگوگىكا تېخنىكومى. مەكتەپ ئورنى: سانجى شەھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى 17 - نومۇر. 1985 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي 1959 - يىلى قۇرۇلغان سانجى دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئىدى. ھازىرقى يەر مەيدانى 300 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 125 مىڭ كۋادرات مېتىر. جۈملىگو ئەدەبىياتى، قانۇن، ئىقتىساد، ماتېماتىكا، كومپيۇتېر، فىزىكا، خىمىيە، ئىنگلىز تىلى، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت ۋە تەتقىقاتچىلىقتىن ئىبارەت توققۇز فاكۇلتېت، 23 كەسىپ بار. قوشۇمچە چوڭلار ماتارىپى بۆلۈمى ۋە ماتارىپ، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت تەربىيىلەش مەركىزى تەسىس قىلىنغان. فىزىكا، خىمىيە تەجرىبىخانىسىدىن 30 ى، ئىككى تىل تەجرىبىخانىسى بار. كۈنۈيلىنىدا 260 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 559 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 374 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا پروفېسسور بەش نەپەر، دوتسېنت 86 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار 3987 نەپەر، سىرتتىن ئوقۇۋاتقانلار 1000 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغان 40 يىلدىن بۇيان مەكتەپ پۈتتۈرۈپ جەمئىيەتكە چىققان ئوقۇغۇچى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ.

سانجى پېداگوگىكا مەخسۇس كۇرس مەكتىپى

خوتەن پېداگوگىكا تېخنىكومى ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە دەرس ئۆتۈلىدىغان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئاساس قىلىنغان كۆپ مىللەتلىك پېداگوگىكا تېخنىكومى. مەكتەپ ئورنى: خوتەن شەھىرى غەربىي بېيجىڭ يولى 33 - نومۇر. 1978 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي 1938 - يىلى قۇرۇلغان، خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئىدى. يەر مەيدانى 120 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 46 مىڭ كۋادرات مېتىر. ماتېماتىكا، فىزىكا، بىئولوگىيە، جۇغراپىيە، جۈملىگو ئەدەبىياتى، تىل، سىياسەت، تارىخ، تەتقىقاتچىلىق سەككىز فاكۇلتېت ۋە تەييارلىق پەن، ماركسىزم - لېنىنىزم بۆلۈمىدىن ئىبارەت ئىككى بۆلۈم ھەمدە چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى تەسىس قىلىنغان. شۇنداقلا 17 كەسىپ، 150 نەپەر ئارتۇق دەرس بار. كۈنۈيلىنىدا

خانىدا 160 مىڭدىن كۆپ كىتاب ساقلانغان. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 394 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 213 نەپەر بولۇپ، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانىدىن يۇقىرى، ئۇنۋانغا ئىگە بولغانلار 60 نەپەر؛ ئۇيغۇر، قىرغىز، تاجىك، خەنزۇ، قازاق قاتارلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 2062 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 6000 نەپەردىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتى مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى نۇرلۇق يولى 8 ـ نومۇر. 1978 ـ يىلى ئەسلىدىكى ئۈرۈمچى 1 ـ پىداگوگىكا مەكتىپى (ئەسلىي 1906 ـ يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى شۇنداق) ئاساسىدا قۇرۇلغان. 1989 ـ يىلى شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پىداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. يەر مەيدانى 89 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 92 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئوقۇتۇرا مەكتەپلەردىكى خىزمەتتىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ پىداگوگىكا تۈرىگە قارىتىلغان 19 كەسىپ ۋە جەمئىيەتتىكى غەيرىي پىداگوگىكا تۈرىگە قارىتىلغان ئالتە كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۇچ خىل تىلدا دەرس ئوقۇتۇلىدۇ. كۈتۈپخانىدا 200 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانغان. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 5439 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1521 نەپەر)، سىرتتىن ئوقۇيدىغانلار 3226 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 638 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 241 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار 98 نەپەر. مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 35 مىڭ 760 نەپەر (سىرتتىن ئوقۇيدىغانلار، سۈنئىي ھەمراھ تېلېۋىزىيە

شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتى

ماتارىپى، ئۇزلۇكسىز ئۇگىنىپ ئىستىھان بېرىپ «ئۇچىنى تۇتاشتۇرغۇچى» لارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر 15 مىڭ 344 نەپەر. قوشۇمچە تەجرىبە باشلانغۇچ مەكتىپى تەسىس قىلىنغان. «شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» (پەسىللىك ژۇرنال، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە بىرلىقتا نەشر قىلىنىدۇ)، «شىنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتى ئۇتۇتى ژۇرنىلى» (ئايلىق ژۇرنال) نى چىقىرىشقا رەھبەرلىك قىلىدۇ.

ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ماتارىپ ئىنستىتۇتى مەكتەپ ئورنى: كۈيتۈن شەھىرى غەربىي بېيجىڭ يولىدا. ئەسلىي 1974 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قۇرۇلغان بىزا ئىگىلىك 7 ـ دەۋرىيىسى پىداگوگىكا مەكتىپى بولۇپ، 1981 ـ يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلىپ، 1984 ـ يىلى رەسمىي ماتارىپ ئىنستىتۇتى بولۇپ قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 570 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 60 مىڭ كۋادرات مېتىر. كۈتۈپخانىدا ساقلانغان كىتاب 140 مىڭ نۇسخا. 1.3 گېكتار كېلىدىغان بىئولوگىيە پراكتىكا بازىسى بار. قوشۇمچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەركىزي ۋە كەسپي ماتارىپ تەربىيەلەش مەركىزى تەسىس قىلىنغان. قازاقچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوقۇتۇلىدۇ. ئاساسلىقى قازاق تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە خەنزۇ تىلىنى قوللىنىدىغان باشقا مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان تولۇقسىز ئوتتۇرىنىڭ خىزمەتتىكى ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. سىياسىي، تارىخ، جۇڭگو ئەدەبىياتى، كومپيۇتېر، بىئولوگىيە، ئوجۇغراپىيە، سەنئەت، تىل قاتارلىق ئالتە فاكۇلتېت، 18 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار 1200 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 780 نەپەر، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 341 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 200 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 33 نەپەر. 2000ـ يىلىغا قەدەر 20 مىڭغا يېقىن ئوقۇغۇچى تۇرلۇك كەسىپلەردە تەربىيىلىنىپ يېتىشتۈرۈلدى ۋە ئو-

قۇدى.

شىنجاڭ بالىلار باغچىسى پېداگوگىكا مەكتىپى بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە ئالاھىدە ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيەلەشنى ئاساسىي ۋەزىپە قىلغان پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى داۋان 1 - يولىدا. 1990 - يىلى

شىنجاڭ بالىلار باغچىسى پېداگوگىكا مەكتىپى
(ئوقۇغۇچىلار بالىلار باغچىسىدا پائالىيەتكە قاتناشماقتا)

قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 41 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 25 مىڭ 750 كۋادرات مېتىر. ئۇنۇمبرسال ئوقۇتۇش بىناسى، سەنئەت بىناسى، بوران - يامغۇردىن ساقلانغىلى بولمىدىغان مەيدان قاتارلىقلار بار. مەكتەپكە كىرىش ئالدىدىكى تەلىم - تەربىيە، مەكتەپكە كىرىش ئالدىدىكى ماتارىپ باشقۇرۇش، ئالاھىدە ماتارىپ، گۈزەل سەنئەت ئارتۇقچىلىقى، مۇزىكا ئارتۇقچىلىقى، ئوسۇل ئارتۇقچىلىقى، ئېلېكترون ماتارىپى قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئويغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئوچ خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدۇ. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1897 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1129 نەپەر). ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 136 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 71 نەپەر، ئالىي لېكتور ئون نەپەر. مەكتەپ مەملىكەت بويىچە ئوتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ساغلاملىق گىمناستىكىسى مۇسابىقىسىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، شۇنداقلا پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ماتارىپ سىستېمىسىدىكى ياغلىقلىقلار تۆھپە يارىتىشتا ئۇلگە كۆرسىتىش ئورنى جەھەتتىكى ئىلغار ئورۇن، ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىرى، ئالاھىدە ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن بولۇپ، 2600 دىن ئارتۇق ئادەم تەربىيىلىنىپ چىقتى.

شىنجاڭ موڭغۇل پېداگوگىكا مەكتىپى موڭغۇل تىلىدا دەرس ئوتۇلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. ئوقۇش نۇزۇمى ئۈچ يىل. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى بايىنغولىن يولى 14 - نومۇر. 1952 - يىلى 9 - ئايدا ئەسلىدىكى ئۈرۈمچى 2 - قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ كونا ئورنىدا قۇرۇلغان، كېيىن ئىشلەپچىقىرىش بولىنىڭ كۆچۈرۈلگەن. 1960 - يىلى تاقىلىپ قالغان. 1981 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ قايتا قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 22 مىڭ 326 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 15 مىڭ 421 كۋادرات مېتىر. كۈنۈبخانىدا 30 مىڭ نوسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانغان. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئادەتتىكى ئوقۇتقۇچى، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، تەنتەربىيە، خەنزۇ تىلى، تەرجىمانلىق، رۇس تىلى، ئىنگلىز تىلى، تەجرىبە ماتېماتىكىلۇقى قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىسى 398 نەپەر، ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 74 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 42 نەپەر، ئالىي لېكتور ئالتە نەپەر. مەكتەپ قايتا قۇرۇلغاندىن بۇيان 2037 نەپەر موڭغۇل ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

شىخەنزە پېداگوگىكا مەكتىپى مەكتەپ ئورنى: شىخەنزە شەھىرى 15 - رايوندا، ئەسلى 1975-يىلى ئۆكتەبىردە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش كۇرسى ۋە يېزا ئىگە-

شىخەنزە پېداگوگىكا مەكتىپى

لىك 8 ـ دۇنيەسى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى كۇرسىنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىسىدا قۇرۇلغان شىخەنزە رايونى پېداگوگىكا مەكتىپى بولۇپ، 1979 ـ يىلى 2ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 110 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 21 مىڭ كۋادرات مېتىر. 1986 ـ يىلىدىن باشلاپ پۈتۈن شىـ جاڭدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدىغان بولدى. 1987 ـ يىلى، شىخەنزە ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىلەن شىنجاڭ رادىئو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى شىـ خەنزە شۆبە مەكتىپى ئىلگىرى ـ كېيىن قوشۇۋېتـ لىپ، ئاز ساندىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنى قوبۇل قىـ لىشقا باشلىدى. 1992 ـ يىلى 4 ـ ئايدا، شىخەنزە شەھىرى 3 ـ باشلانغۇچ مەكتىپى بۇ مەكتەپنىڭ شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپى بولدى. 1994 ـ يىلى تولۇق ئوتـ تۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىدىغان ئىككى يىللىق كەسپىي سىنىپ كۆپەيتىلدى. ھازىر مەككىز كەسىپ، 33 سىنىپ بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 1280 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇـ غۇچىلىرى 131 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتـ چىلىرى 137 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ۋە قو ـ شۇمچە ئوقۇتقۇچىلار 78 نەپەر، ئالىي لېكتور 21 نە ـ پەر. كۇتۇپخانىدا 65 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئا ـ ساسىي ماھارىتى، خەنزۇچە يېزىقنى قىلىپلاشتۇرۇش، ئەۋرىشكە ياساش قاتارلىق ھەر خىل مۇسابىقىلەردە كۆپ قېتىم مۇكاپاتلاندى. ئوقۇغۇچى لى جيەنژېن مەملىكەتـ لىك جانبازلىق مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئوتتۇرا ـ باشـ لانغۇچ مەكتەپ ۋە بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 5511 ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى، تۇرلۇك ئوقۇغۇچىلاردىن 5080 نى تەربىيىلىدى.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك پېداگوگىكا مەكتىپى كۆپ مىللەتلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتـ چى. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى ياشلار يولى 23 ـ نومۇر. 1950 ـ يىلى قۇرۇلغان. 1970 ـ يىلى ئاقلىنىپ، 1985 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈـ گەن، 1988 ـ يىلى شەھەرلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، 1996 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تەييۇەن يولىدىن ھازىرقى ئورۇنغا كۆچۈرۈلگەن. يەر مەيدانى 45 مىڭ 320 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 14 مىڭ كۋادرات مېتىردىن كۆپرەك. 11 كەسىپ، 25 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1060 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچـ لىرى 83 نەپەر)؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچـ لىرى 143 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 107 نەپەر، ئالىي لېكتور 20 نەپەر. مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىسى بەش نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، 3000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 700 دىن ئارتۇق بولۇپ، خىز ـ مەتتىكى ئوقۇتقۇچىلاردىن ماتارىپ ئوقۇش تارىخىغا ئە ـ گە 378 كىشى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇ مەكتەپ 1999 ـ يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

سانجى پېداگوگىكا مەكتىپى كۆپ مىللەتـ لىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكـ تەپ ئورنى: سانجى شەھىرى شىمالىي بوستانلىق يولى 4 ـ نومۇر. 1994 ـ يىلى 9 ـ ئايدا چىتەي پېداگوگـ كا مەكتىپى بىلەن ماناس پېداگوگىكا مەكتىپى ئاساسـ دا قۇرۇلغان. 1995 ـ يىلى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى پۈتۈن مەملىكەتتىكى 100 نۇقتىلىق مىللىي پېداگوگـ كا مەكتىپىنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتكەن. 2000 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئوبلاستلىق تەتقىقاتىيە ھەربىيە مەكتـ چى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەن. ھازىرقى يەر مەيدانى 273 مىڭ 470 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ 455 كۋادرات مېتىر. 13 كەسىپ، 30 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان، خەنزۇچە، ئۇيـ غۇرچە، قازاقچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلـ ىدۇ. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىسى 1522 نەپەر، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 190 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس، قوشۇمچە ۋەزـ پىدىكى ئوقۇتقۇچى 126 نەپەر، ئالىي لېكتور 19 نە ـ

پەر. 2000 ـ يىلىغا قەدەر 1903 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 409 نەپەر) ئوقۇش پۈتتۈردى، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىدىن 1336 كىشى (ئاز سانلىق مىللەتتىن 440 كىشى) ۋە مەكتەپ مۇدىرىدىن 391 كىشى (ئاز سانلىق مىللەتتىن 125 كىشى) تەربىيىلەندى. نەشر قىلغان مەخسۇس ئەسىرى 15 قەسىم، ئىجتىمائىي پەن قوشۇمچە ئوقۇتۇش ماتېرىيالى ئۈچ قىسىم.

ئىلى 1 ـ پېداگوگىكا مەكتىپى قازاق تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. ئىلى ۋىلايەتلىك «باغچە شەكىللىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن» 1975 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، كۆپ قېتىم كۆچۈرۈلگەن ھەم نامى ئۆزگەرتىلگەن. 1982 ـ يىلى ھازىرقى ئورنى كۆنەس ناھىيە بازىرىغا كۆچۈرۈلگەن. 1984 ـ يىلى ھازىرقى ناملىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 85 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 15 مىڭ كۋادرات مېتىر. توققۇز كەسىپ، 20 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان، 842 ئوقۇغۇچىسى بار. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 102 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 72 نەپەر، ئالىي لېكتور بىر نەپەر. 2000 ـ يىلىغا قەدەر 3937 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى، ھاۋالە ئارقىلىق تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇچى 600 نەپەر، «قوش تىللىق» ماتېماتىكا كۆچەيتىش سىنىپىنى پۈتتۈرگەنلەر 367 نەپەر، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلگەن باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى 557 ئادەم قېتىم، ئوقۇتقۇچى 954 ئادەم قېتىم. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 18 ئادەم قېتىم دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئورۇن بولۇپ تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

ئىلى 2 ـ پېداگوگىكا مەكتىپى خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدىغان كۆپ مىللەتلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. 1974 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىي قورغاس ناھىيىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. 1983 ـ يىلى 2 ـ ئايدا غۇلجا شەھىرى ئايرودروم يولى 98 ـ نومۇرغا كۆچۈپ كىرىپ، ئىيۇلدا نامى ئىلى پېداگوگىكا مەكتىپى بىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1984 ـ يىلى مارتتا ھازىرقى ناملىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 89 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 26 مىڭ كۋادرات مېتىر. كۈتۈپخانىدا 100 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. يەتتە كەسىپ، 36 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1638 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە چەدەل ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 744 نەپەر. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 193 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 136 نەپەر، ئالىي لېكتور 15 نەپەر. كۆپ يىللاردىن بۇيان، ئوقۇتقۇچىلار ئۆلكە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ژۇرنالالردا ئىلمىي ماقالە، مەخسۇس ئەسەرلەردىن 85 پارچە ئېلان قىلدى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر 6000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

تارباغاتاي ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى مىللىي ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىللە ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. بۇ مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار خەنزۇ، قازاق، ئۇيغۇر، موڭغۇل، شىبە، داغۇر، رۇس، تاتار، قىرغىز، ئۆزبېك قاتارلىق مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان. مەكتەپ ئورنى: چۆچەك شەھىرى غۇلجا يولى 243 ـ نومۇر. 1964 ـ يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 123 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 28 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئوقۇتۇش سىنىپى 25، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1000 دىن ئارتۇق بولۇپ، خەنزۇچە، قازاقچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 143 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 101 نەپەر، ئالىي لېكتور 12 نەپەر. 1993 ـ يىلى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايوندىكى ئوقۇتقۇچىلار بىرلەشمە تەكشۈرۈشىدە بىرلەشمە تەكشۈرۈش ئۆلچىمىنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشتى، شۇنداقلا تەكشۈرۈش ئۆلچىگى ئۆلارغا «چېگرا رايوندىكى بىر دەستە گۈل» دېگەن شەرەپ بېغىشلىنىسىنى يېزىپ بەردى. ئاپتونوم رايون ئۆلارغا يەنە مەنىۋى مەدەنىيلىك تە ئىلغار ئورۇن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئىلغار كوللېكتىپ دېگەن نام‌لارنى بەردى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 10 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئالتاي ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى

مىللىي ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان ئوت. تۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئور. نى: ئالتاي شەھىرى قىزىل تۇپىلىك يېزىسىدا. 1965 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا ئالتاي تېرىقچىلىق قىلىش ـ ئوقۇش پېداگوگىكا مەكتىپى دەپ ئاتالغان. 1972 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1982 ـ يىلى ئالتاي شەھىرى شىمالىي ئالتۇنتاغ يولىغا كۆچۈرۈلگەن. 1984 ـ يىلى ۋىلايەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى بىلەن قوشۇۋېتىلگەن. 1991 ـ يىلى شىنجاڭ رادىئو تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ئالتاي شۆبە مەكتىپىگە قوشۇۋېتىلگەن. ھازىرقى يەر مەيدانى 300 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 21 مىڭ كۋادرات مېتىر. توققۇز كەسىپ، 20 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 645 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 380 نەپەر). ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچى 161 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 92 نەپەر، ئالىي لېكتور 17 نەپەر، 2000 ـ يىلىغا قەدەر مەكتەپتە 5455 ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىلىق كەسپىنى پۈتتۈردى (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 701 نەپەر). يەتتە نەپەر ئوقۇتقۇچى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى بولۇپ باھالاندى. ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى ناخشا ماھىرلىرى مۇسابىقىسىدە مىللىي ئۇسلۇبتا ناخشا ئېيتىشتا 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پېداگوگىكا مەكتىپى كۆپ مىللەتلىك، كۆپ خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: بورتالا شەھىرى مەدەنىيەت يولى 25 ـ نومۇر. 1972 ـ يىلى قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 63 مىڭ 565 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 23 مىڭ 639 كۋادرات مېتىر. توققۇز كەسىپ، 21 سىنىپ تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىلىق سىنىپىدىن 18 ى، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپىدىن ئۈچى بار. موڭغۇل چە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچىدىن ئىبارەت تۆت خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ھازىرقى ئوقۇغۇچىسى 909 نەپەر. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 162 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 92 نەپەر، ئالىي لېكتور 21 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 5000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوقۇتۇپ چىقتى.

تۇرپان ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى

مىللىي ۋە خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان. ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بالىلار فوندى جەمئىيىتى تۇرلەر بويىچە ياردەم بېرىدىغان مەكتەپلەرنىڭ بىرى. مەكتەپ ئادرېسى: تۇرپان شەھىرى غەربىي بوستانلىق يولى 8 ـ نومۇر. 1976 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قۇرۇلغان، 1998 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى تۇرپان شۆبە مەكتىپى، تۇرپان باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەركىزى بىلەن قوشۇۋېتىلگەن. يەر مەيدانى 93 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 28 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر. 25 پېداگوگىكا ئوقۇتۇش سىنىپى، 12 تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇتۇش سىنىپى بار. ئۇيغۇر چە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 218 نەپەر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 140 تىن كۆپرەك، ئالىي لېكتور 20 نەپەر. مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىلىرىدىن ئۈچتە كىشى بار. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا پائالىيىتىدە ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى ئابلا قادىر ياسىغان «تۇرپان 1 ـ نومۇر» نامىلىق ئىككى ئايروپىلان بېيجىڭ ئاۋىئاتسىيە مۇزېيىدا كۆرگەزمە قىلىندى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، 5000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى پېداگوگىكا كەسپىنى، 1780 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈردى، ئوتتۇرا باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرىدىن 600 دىن ئارتۇق كىشى، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 4000 دىن ئارتۇق كىشى تەربىيىلەندى.

قۇمۇل پېداگوگىكا مەكتىپى

مىللىي ۋە خەنـ

زۇ ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان بىرلەشمە مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: قۇمۇل شەھىرى شىمالىي تەڭرىتاغ يولى 33 ـ نومۇر. 1960 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىي 1945 ـ يىلى قۇرۇلغان قۇمۇل تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئىدى. 1962 ـ يىلى تاقىۋېتىلىپ، 1972 ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1978 ـ يىلى مەزكۇر مەكتەپتە ۋىلايەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلۇپ، 1984 ـ يىلى ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قۇمۇل شۆبە مەكتىپى بىلەن قوشۇۋېتىلگەن. يەر مەيدانى 74 مىڭ 323 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 34 مىڭ 784 كۋادرات مېتىر. 34 ئوقۇتۇش سىنىپى 1500 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئادەتتىكى پېداگوگىكا سىنىپى ئوقۇغۇچىلىرى 1227 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 780 نەپەر)، تۈرلۈك ئالىي تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرى 300 نەپەر. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 210 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 126 نەپەر، ئالىي لېكتور 26 نەپەر. مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىدىن ئوتنى بار. 14 تۈرده مائارىپ ئوقۇتۇش پەن ـ تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1988 ـ يىلى قۇرۇلغان ئەمگەك تېخنىكا پراكتىكا مەركىزى 36 مىڭ 800 مو يەرگە ئىگە، ئومۇمىي مەبلىغى 54 مىليون يۈەن. بۇ مەكتەپ باقمىچىلىق، تېرىقچىلىقنى بىر گەۋدە قىلغان ئوقۇغۇچىلار ئەمگەك پراكتىكىسى بازىسىغا تەرەققىي قىلدى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 7865 ئوقۇغۇچى ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈردى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پېداگوگىكا مەكتىپى موڭغۇلچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئوتتۇلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: كورلا شەھىرى غەربىي مەدەنىيەت يولىدا، 1960 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى ساۋ جيەنجېي قاتارلىقلار 1938 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرغان شىنجاڭ ئۇلكىلىك قارا شەھەر تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئىدى. 1962 ـ يىلى تاقىلىپ قېلىپ، 1972 ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. يەر مەيدانى 36 مىڭ 951 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 23 مىڭ 258 كۋادرات مېتىر. كۇتۇپخانىدا 75 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. 34 ئوقۇتۇش سىنىپى بولۇپ، بۇ-نىڭ ئىچىدە خەنزۇ تىلى سىنىپىدىن 16 سى، موڭغۇل تىلى سىنىپىدىن بەشى، ئۇيغۇر تىلى سىنىپىدىن 13 ى بار. 2000 ـ يىلى بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇ-چى 1538 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلە-رى 143 نەپەر؛ بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 99 نەپەر، ئالىي لېكتور 16 نەپەر، 1972 ـ يىلى مەكتەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن بۇيان، جەمئىي 5865 ئوقۇغۇچى تۈرلۈك كەسىپلەرنى پۈتتۈردى.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتتۇلىدى-غان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شەھىرى مائارىپ يولى 70 ـ نومۇر. ئەسلىي 1934 ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى دارىلمۇئەللىمىن كۇرسى ئىدى. 1939 ـ يىلى ئاقسۇ بازىرى سىرتقى غەربىي قوۋۇق ئۇيغۇر مەدە-نىيەت ئۇيۇشمىسى قورۇسى ئىچىگە كۆچۈرۈلگەن، 1946 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسىگە كۆچۈرۈلگەن، 1972 ـ يىلى ۋىلايەتلىك قىزىلبايراق شەھەرىسى دېھقانچىلىق مەيدانىغا كۆچۈرۈلگەن، 1983 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈل-گەن. يەر مەيدانى 213 مىڭ 815 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 26 مىڭ 461 كۋادرات مېتىر. توققۇز كەسىپ، 40 سىنىپ تەسىس قىلىنغان، مەك-تەپتىكى ئوقۇغۇچى 1583 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1364 نەپەر)؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى 231 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخ-سۇس ئوقۇتقۇچى 137 نەپەر، ئالىي لېكتور 14 نەپەر. 2000 ـ يىلىغا قەدەر جەمئىي 16 مىڭ 754 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق پېداگوگىكا مەكتىپى قىرغىزچە، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئۈچ خىل تىلدا دەرس ئوتتۇلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك

پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئاتۇش شەھىرى جەنۇبىي سۇنىتاغ يولىدا. 1958 ـ يىلى ئوبلاستلىق قىرغىز ئوتتۇرا مەكتىپى ئاساسىدا قۇرۇلغان. 1962 ـ يىلى تاقاپ قويۇلۇپ، 1981 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1993 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوقۇتقۇچىلار بەلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قىزىلسۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق خىزمەت پونكىتى بىلەن قوشۇۋېتىلگەن. يەر مەيدانى 62 مىڭ 808 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 38 مىڭ 961 كۋادرات مېتىر، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئورمانچىلىق مەيدانى بولۇپ، يەر مەيدانى 13 گېكتار كېلىدۇ. ئالتە كەسىپ، 19 پېداگوگىكا سىنىپى تەسىس قىلىنغان، 838 ئوقۇغۇچىسى بار. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 155 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 110 نەپەر، ئالىي لېكتور 15 نەپەر. ئوچ نەپەر ئوقۇتقۇچى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنچى، مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى دېگەن نامغا ئېرىشكەن؛ يەتتە كىشى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىلغار خىزمەتچى، مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس دېگەن نامىلارغا ئېرىشكەن. بۇ مەكتەپ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋە مەدەنىي ئورۇن دېگەن نامىلارغا ئېرىشكەن. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 6500 دىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى پېداگوگىكا كەسپىنى پۈتتۈردى، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسلىرىنى پۈتتۈردى. بۇ مەكتەپتە ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرىدىن 280 كىشى، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلىرىدىن 3000 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلەندى.

قەشقەر پېداگوگىكا مەكتىپى كۆپ مىللەتلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: قەشقەر شەھىرى سەمەن يولى 494 ـ نومۇر. ئەسلىي 1935 ـ يىلى قۇرۇلغان ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى دارىلمۇئەللىمىن كۇرسى بولۇپ، كېيىن مەكتەپ ئورنى بىرنەچچە قېتىم كۆچۈش ئارقىلىق 1962 ـ يىلى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈلگەن. يەر مەيدانى 111 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 53 مىڭ كۋادرات مېتىر. كۇنۇپخانىدا 60 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ھازىر ئادەتتىكى پېداگوگىكا، خەنزۇ تىلى، ئۇيغۇر تىلى، تەتقىربىيە، گۈزەل سەنئەت، مۇزىكا، تەجرىبىدىن ئىبارەت يەتتە كەسىپ، 54 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، ئۆزبېك، قىرغىز، تاجىك، موڭغۇل قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن 2526 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 230 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 166 نەپەر، ئالىي لېكتور 18 نەپەر. ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە يەتتە كىشى مەملىكەت خاراكتېرلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. مەكتەپ 1991 ـ يىلى 6 ـ ئايدا مەملىكەت بويىچە ماڭارىپ سىستېمىسىدىكى ئىلغار ئورۇن دېگەن نامغا، 1993 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەنىۋى مەدەنىيەتلىك ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشكەن. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 25 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى بۇ مەكتەپتە تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

يەكەن پېداگوگىكا مەكتىپى ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. ئەسلىي 1944 ـ يىلى قۇرۇلغان ئۆلكىلىك يەكەن تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى بولۇپ، يەكەن ناھىيە بازىرىغا جايلاشقان. 1954 ـ يىلى يەكەن تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىنگە، 1957 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر) لىرىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 40 مىڭ 626 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 20 مىڭ 59 كۋادرات مېتىر. كۇنۇپخانىدا 40 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانغان. بۇ مەكتەپتە 57 سىنىپ بولۇپ، ئادەتتىكى پېداگوگىكا، خەنزۇ تىلى، تەتقىربىيە، تەجرىبىدىن ئىبارەت تۆت خىل كەسىپ تەسىس قىلىنغان. مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 2335 نەپەر، ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 165 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 103 نەپەر، ئالىي لېكتور سەككىز نەپەر. ئالتە نەپەر ئوقۇتقۇچى مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى دېگەن نامغا ئېرىشكەن. بۇ مەكتەپنى 1988 ـ يىلى دۆلەت ماڭارىپ كومىتېتى مەملە-

كەتلىك ئۇلگىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى قىلىپ باھالاندى. 1998 - يىلى 5 - ئايدا بۇ مەكتەپ قەشقەر ۋىلايەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىغان. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي 13 مىڭ 814 ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

خوتەن ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: خوتەن شەھىرى جەنۇبىي ئۇرۇمچى يولى 12 - نومۇر. بۇ مەكتەپ ئەسلىدە 1938 - يىلى قۇرۇلغان خوتەن ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈش كۇرسى ئىدى. يەر مەيدانى 51 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 19 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئادەتتىكى پېداگوگىكا، خەنزۇ تىلى، تەتقىقات، مۇزىكا ۋە گۈزەل سەنئەت، خەلق باشقۇرۇشىدىكى ماتارىپ قاتارلىق بەش كەسىپ، 42 ئوقۇتۇش سىنىپى تەسىس قىلىنغان، 2001 ئوقۇغۇچىسى بار. ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 192 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 145 نەپەر، ئالىي لېكتور 18 نەپەر. ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئالاھىدە ئوقۇتقۇچىدىن ئۈچى بار. 1992 - يىلىدىن بۇيان، مەكتەپ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئۇنىۋېرسال تۈزۈشتىكى ئىلغار ئورۇن، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى. 1994 - يىلى مەملىكەتلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر تېخنىكا ماتارىپى سىستېمىسىدىكى تەتقىقاتچىلىقتا ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باھالاندى. 60 يىلدىن بۇيان جەمئىي 18 مىڭ 447 ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئادەتتىكى ئالىي ماتارىپ 1949 - يىلى شىنجاڭدا پەقەت بىرلا ئالىي مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇتقۇچىسى 36 نەپەر، ئوقۇغۇچىلىرى 379 نەپەر ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952~1957 - يىللىرىدا، 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، رۇس تىلى مەخسۇس پەنلەر مەكتەپ (كېيىن تىل - ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن)، مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى، پېداگوگىكا ئىنستىتوتىدىن ئىبارەت تۆت ئالىي مەكتەپ ئارقا قۇرۇلدى. 1958 ~ 1962 - يىللىرىغىچە، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كان مېتاللورگىيە ئىنستىتۇتى، نېفىت ئىنستىتۇتى، تۆمۈرىول ئىنستىتۇتى، مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى، كۆمۈركان ئىنستىتۇتى، سەنئەت ئىنستىتۇتى، قەشقەر پېداگوگىكا مەكتىپى كۇرس مەكتىپى، شۇنداقلا شىخەنزە پېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، شىخەنزە مېدىتسىنا مەخسۇس كۇرس مەكتىپى، تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق ئون ئالىي مەكتەپ قۇرۇلدى. 1960 - يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلۇپ، كېيىن شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1962 - يىلى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، يۈقىرى كۆتۈرۈش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم مەكتەپلەر تاقاپ قويۇلدى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي مەكتەپ ئون، ئوقۇغۇچىلىرى 7740 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 3129 ئىدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئالىي مائارىپ ۋەيرانچىلىققا ئۇچراپ، 1978 - يىلىدىن كېيىن پۈختا تەرەققىيات يولىغا كىردى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي مەكتەپ تەرەققىي قىلىپ 21 گە، ئوقۇغۇچىلىرى 31 مىڭ 15 نەپەر گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 17 مىڭ 502 گە يەتتى. يېقىنقى بىرقانچە يىلدا باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە قۇرۇلمىنى تەڭشەش ئارقىلىق، مەكتەپ باشقۇرۇش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 2000 - يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەر (ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈنى ۋە نېفىت سىستېمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) جەمئىي 20 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 17 مەكتەپ يەرلىككە، ئۇچ مەكتەپ دۆلەتنىڭ مىنىستىرلىق كومىتېتلىرىغا قارايدىغان بولدى. پەن تۈرلىرى بويىچە ئايرىغاندا، ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئۇنىۋېرسىتېتتىن ئىككىسى، يېزا ئىگىلىك پەنلەر مەكتەپلىرىدىن ئىككىسى، سانائەت پەنلىرى مەكتەپلىرىدىن ئۈچىسى، تېببىي پەنلەر مەكتىپىدىن ئىككىسى، مالىيە - ئىقتىساد مەكتىپىدىن بىرى، سەنئەت مەكتىپىدىن بىرى، پېداگوگىكا مەكتىپىدىن بەشى، كەسىپىي ئۇنىۋېرسىتېتتىدىن تۆتى بارلىققا كەلدى. ھازىر دوكتورلۇق ئۇنۋانى بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە ئورۇن-

دىن ئۇچى، دوكتورلۇق نۇقتىسىدىن توققۇزى، ما- گىستىرلىق نۇقتىسىدىن 165 ى بار. تولۇق كۇرس كەسپىدىن 85 خىل، مەخسۇس كۇرس كەسپىدىن 103 خىلى تەسىس قىلىندى. كۆپ قاتلاملىق، ئوقۇلىدىغان دەرسلىرى كۆپ، كەسىپ تۇرلىرى بىرقەدەر مۇكەممەل ھەم شىنجاڭچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان ئالىي ماتا- رىپ سىستېمىسى تەدرىجىي شەكىللەندى. تۇرلۇك تا- ەتتىكى ئالىي مەكتەپلەردىكى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى ھا- زىر 7924 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور 399 نەپەر (دوكتور ېپتەكچىسى 16 نەپەر)، دوتسېنت 2017 نەپەر. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە دوكتور ئاسپىرانتلار 48 نەپەر، ماگىستىر ئاسپىرانتلار 1071 نەپەر؛ تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 72 مىڭ 867 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 31 مىڭ 949 نەپەر. 1949- يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بۇ مەكتەپ 25 دوكتور ئاسپىرانت، 1757 نەپەر ماگىستر ئاسپىرانت، 177 مىڭ 217 نەپەر تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ئوقۇ- غۇچىسى تەربىيىلەندى. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ھەر 10 مىڭ كىشى ئىچىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى ئونتوزرا ھېساب بىلەن 41.05 نەپەردىن توغرا كەلدى.

قۇرۇلمىنى تەڭشەش ئىسلاھاتى زور كۆچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھات- ما دەسلەپكى ئۇنۇم كۆرۈلدى. يېقىنقى يىللاردا بىر- لەشتۈرۈپ، ھەمكارلىشىپ مەكتەپ باشقۇرۇش تەشەب- بۇس قىلىنىپ، شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتې- تى، شىخەنزە تېببىي ئىنستىتۇتى، بىكتۇەن پېداگو- گىكا مەخسۇس كۇرس مەكتىپى بىرلەشتۈرۈلۈپ شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلدى، شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇ- تى، شىنجاڭ جۇڭگوچە داۋالاش ئىنستىتۇتى بىرلەشتۇ- رۇلۇپ شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلدى، شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ ئى- گىلىك باشقۇرۇش كادىرلار ئىنستىتۇتى بىرلەشتۇرۇ- لۇپ، شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى قۇرۇل- دى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ سانائەت ئىنس- تىتۇتى بىرلەشتۇرۇلۇپ، يېڭى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتې- تى قۇرۇلدى. 2000 - يىلىغا قەدەر، ئاپتونوم رايون- دىكى 20 ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئونتوزىچە سانى 90 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە- كى 1800 نەپەردىن 3643 نەپەرگە كۆپەيدى. كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەشتە يېڭى تەرەققىياتلار قولغا كەل- دى. كەسىپ مۇندەرىجىسىنى تۈزۈش. خىزمىتى 1998 - يىلى ئورۇندىلىپ، تولۇق كۇرس كەسپى ئىلگىرى 142 دىن 117 گە (بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىدىن كۆپەيتىلگەن 35 كەسىپ بار) تەڭشەلدى، مەخسۇس كۇرس كەسپى ئىلگىرىكى 183 تىن 120 گە تەڭشەل- دى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۆلەت يولغا قويغان «211 قۇرۇلۇش» ئاچقۇچ قىلىنىپ، نۇقتىلىق پەنلەر، نۇقتىلىق تەجرىبىخانىلار ھەمدە نۇقتىلىق ئۇنىۋېرسى- تېتلار قۇرۇلۇشى يەنمۇ كۈچەيتىلدى.

ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى پائال ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ئوقۇتۇش پەنلىرى تەتقىقات نەتىجىلىرى ئۈزلۈكسىز ئونتوزىغا چىقىشقا باشلىدى. ئاپتونوم رايون 1989 - يىلىدىن باشلاپ ئۈچ قېتىم ئالىي مەكتەپلەر مۇنەۋۋەر ئوقۇتۇش نەتىجىلىرى مۇكاپاتىنى باھالاپ كۆرسىتىش خىزمىتى ئۈيۇشتۇردى. نەتىجىدە، جەمئىي 109 تۈردە- كى نەتىجە مۇكاپاتقا ئېرىشىپ، 400 دىن ئارتۇق ئو- قۇتقۇچى تەقدىرلەندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى تۈر دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئالتە تۈر 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەر ئوستە- گە ئالغان تۈرلۈك تەتقىقات ۋەزىپىلىرى 1904 تۈر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت دەرىجىلىك تۈر 537، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تۈر 824 بولدى. باھالاش- تىن ئۆتكەن قوللىنىشقا بولىدىغان تەتقىقات تۈرى 400 دىن ئارتۇق بولۇپ، پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكىنى 30 تۈر، تۈرلۈك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكىنى 39 تۈر، نەشر قىلىنغان ئەسەر 120 قىسىم، ئېلان قىلىنغان ئىلمىي ماقالە 9157 پارچە بولدى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، ئالىي مەكتەپلەرنىڭ پەن ماتارىپ پائالىيە- تىگە قاتناشتۇرغان خادىمى يىلىغا ئونتوزىچە 13 مىڭ دىن كۆپرەككە، تەتقىقات ۋە تەرەققىياتقا قاتناشتۇرغان تولۇق مەزگىللىك خادىمى يىلىغا 3 مىڭغا يېقىنلاشتى. يىلىغا ئونتوزىچە ئېرىشكەن ھەر دەرىجىلىك تۈرلۈك تەتقىقات ۋەزىپىلىرى 800 تۈردىن يۇقىرى، قولغا كەل- تۈرگەن خىراجەت 10 مىليون يۈەندىن كۆپ بولدى.

1999 ـ يىلى ئاپتونوم رايوندىكى كۆپلىگەن ئورۇنلار بىرلىكتە ئۇستىگە ئالغان قۇرغاق رايونلارنىڭ ئىكولوگىيىسىنى ئۇنۇملۇق ئەتىقە قىلىش تۈزىدە دۆلەتنىڭ مەبلەغ يارىدەم قىلىشىغا ئېرىشكەن ئومۇمىي خىراجەت 10 مىليون يۈەنگە يەتتى، شىنجاڭ ئۇنۇملۇق ئېستىتىدىكى ياش دوكتور ئاشتى پەن شياۋلىڭ مۇشۇ تۈردىكى ئالىم ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنۇملۇق ئېستىتى ئۇستىگە ئالغان «قۇم تىزگىنلەش چارىسى» ئاپتونوم رايونلىق پەن ـ تېخنىكىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىكى 1ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. پەن ـ تېخنىكا نەتىجىلىرىنى كېڭەيتىش ۋە يۇكسەلدۈرۈش جەھەتتە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۆسۈش خاراكتېرلىك تەرەققىياتلار قولغا كەلدى، شىنجاڭ تېببىي ئۇنۇملۇق ئېستىتى تېغىك دورا ياساش زاۋۇتىنىڭ يىللىق سېتىش سوممىسى 100 مىليون يۈەنگەن يەتتى؛ شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى. ئىلغار تازىلانغان شورنى سۇسىزلاندۇرۇشنى كېڭەيتىش تېخنىكىسىنىڭ مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش قىممىتى نەچچە 10 مىليون يۈەن بولدى؛ شىنجاڭ ئۇنۇملۇق ئېستىتىنىڭ قۇلماق ئېكستراكتى ۋە ئارىلىقتىكى تەجرىبە تۈزىدە، ئۇنىڭ بىر تۈردىكى نەتىجىسى، يەنى تېخنىكا ئۆتۈنۈپ بېرىش ھەققى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە ھەمدە بېيجىڭ بەشىنچى ئوز پۈتا زاۋۇتىنىڭ 20% پاي ھوقۇقىغا ئېرىشتى.

سىرتقا قارىتا ئالماشتۇرۇش ھەمكارلىقى كەڭ كۆلەمدە قانات يايدۇرۇلۇپ، دۆلەت ئىچىدىكى مەكتەپلەر بىلەن مول مەزمۇنلۇق ھەمكارلىق ۋە ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇشتىن سىرت، ياپونىيە، ئاۋستىرالىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ھەمدە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ ئالىي مەكتەپلىرى بىلەنمۇ كۆپ خىل شەكىلدىكى ھەمكارلىق ۋە ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى. ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە چەت ئەللەرگە چىقىرىلغان ئوقۇغۇچى 1000 ئادەم قېتىمغا يېقىنلاشتى، چەت ئەللەرگە تەكشۈرۈش، زىيارەت قىلىشقا ئەۋەتىلگەن ئۆمەك (گۇرۇپپا) ئەزالىرى 1000 ئادەم قېتىمدىن ئېشىپ كەتتى. 2000ـ يىلى ئالىي مەكتەپلەر تەكلىپ قىلغان چەت ئەل ئەۋىلىكىدىكى ئوقۇتقۇچى، مۇتەخەسسىسلەر 160 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزۇن مۇددەتلىك ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان چەت ئەل ئەۋلىكىدىكى ئوقۇتقۇچى 30 نەچچە نەپەرگە، قوبۇل قىلىنغان چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى 103 كە يەتتى.

شىنجاڭ ئۇنۇملۇق ئېستىتى كۆپ مىللەتلىك، پەنلىرى كۆپ بولغان ئۇنۇملۇق خاراكتېرلىك ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپ، دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق ئۇنۇملۇق ئېستىتى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 ـ نومۇر. بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1935 ـ يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئىنستىتۇتى ئىدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە جۇڭگو كوممۇنىست پارتىيەسىنىڭ ئەزالىرى يۈي شيوسۇڭ، لىن جىلۇ، چې تېەنمىن ھەمدە مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار زات دۇ جۇڭيۈەن، ماۋدۇن، جاڭ جۇڭشى، جاۋەن قاتارلىقلار ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ مەكتەپنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتى ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان. بۇ مەكتەپنىڭ 1949 ـ يىلىدىكى ئوقۇغۇچىسى 379نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 185 نەپەر) ئوقۇتقۇچىلىرى 36 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار 14 نەپەر) ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلى شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1954 ـ يىلى

شىنجاڭ ئۇنۇملۇق ئېستىتى ئوقۇغۇچىلىرى تەجرىبە ئۈستىدە

ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئىنستىتۇتى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، 1960 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇنۇملۇق ئېستىتى رەسمىي قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 730 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 320 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىر ئۇنىڭغا قاراشلىق ئىجتىمائىي پەن، تەبىئىي پەن، سانائەت پەنلىرى، ئىقتىساد پەنلىرى، قانۇن پەنلىرى، باشقۇرۇش پەنلىرىدىن ئىبارەت ئالتە پەن، 14 ئىنستىتۇت بار، 39 تولۇق كۇرس كەسپى،

50 مەخسۇس كۇرس كەسپى تەسىس قىلىنغان. يۇنىك ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت تىلىدىكى ئەدەبىيات، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيەدىن ئىمتىھان ئوچ پەن ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق پەن ھېسابلىنىدۇ. جۈملىدىن ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - ئەدەبىياتى، ماتېماتىكا، نوپۇس- بايلىق ۋە مۇھىت ئىقتىساد ئىلمىدىن ئىمتىھان ئوچ دوكتورلۇق نۇقتىسى ۋە 35 ماگىستىرلىق نۇقتىسى بار. كۇنۇپخانىدا 1 مىليون 70 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانغان. 76 كەسپىي تەجرىبىخانىسى بار. ھازىرقى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 2498 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت خادىملىرى 1213 نەپەر) بولۇپ، يۇنىك ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 1209 نەپەر، پروفېسسور 80 نەپەر، دوتسېنت 366 نەپەر، دوكتور پېتەكچىسى ئىككى نەپەر، ماگىستىر پېتەكچىسى 63 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 15 مىڭ 23 نەپەر. يۇنىك ئىچىدە تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 7530 نەپەر، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 1784 نەپەر، ماگىستىر، ئاسپىرانتلىرى 313 نەپەر، چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار 38 نەپەر، جۈملار ماتارىپى ئوقۇغۇچىلىرى 4174 نەپەر، ئالىي كەسىپ ئوقۇغۇچىلىرى 1184 نەپەر. ئوقۇغۇچىلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، قىرغىز، شىبە، تاجىك قاتارلىق 10 نەچچە مىللەتتىن ئۇز ئىچىگە ئالىدۇ. مەكتەپتە ئوتۇرا ئاسىيا تارىخىي مەدەنىيىتى، نوپۇس، ماتېماتىكا، فىزىكا، قۇرغاق رايونلار ئېكولوگىيىسى، ئالتاي ئىلمى، ئىقتىساد، ئەدەبىي خىمىيە قاتارلىق يەتتە تەتقىقات نەقات ئورنى ۋە ئوچ تەتقىقات مەركىزى تەسىس قىلىنغان. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، پەن - تەتقىقات تۇرلىرىدىن جەمئىي 90 تۇر ئۇلۇكە، مىنىستىرلىق دەرىجىدىن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشتى، دۆلەتلىك پەن - تېخنىكىدا ئوتكەلگە ھوجۇم قىلىش تۇرى «863»، «973» قاتارلىقلارنى ئۇز ئىچىگە ئالغان ئۇزۇنمۇدا ۋە توغرىسىغا بولغان تەتقىقات تېمىسى 5042 تۇر بولۇپ، SCI دا 90 - ئورۇن ئىچىگە تىزىلىدۇ. 1978 - يىلىدىن بۇيان، ياش ئوقۇتقۇچىلارنى ئىچكىرى ئۇلكە ۋە چەت ئەللەردە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئۇزلۇكسىز تاللاپ ئەۋەتىپ تۇردى ھەمدە چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىپ كەلدى. 1985 - يىلىدىن كېيىن، چەت ئەللىك مۇتەخەسسىس، ئالىملارنى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىش، لېكسىيە سۆزلەشكە تەكلىپ قىلىشنى باشلاپ، ئامېرىكا، رۇسىيە، قازاقستان قاتارلىق دۆلەتلەردىكى مەكتەپلەر بىلەن مەكتەپلەر ئارا مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، تۇرلۇك ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇردى. 1997 - يىلى 11 - ئايدا دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى باھالاش ئارقىلىق شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى دۆلەتنىك XXI ئەسىرگە يۆزلەنگەن نۇقتىلىق قۇرۇلۇشىدىكى 100 ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىرى قاتارىغا كىرگۈزۈشنى رەسمىي تەستىقلىدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرى شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلىشىپ ھازىرقى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلدى. 50 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن جەمئىي 42 مىڭ 66 نەپەر ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 52 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى

ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك يېزا ئىگىلىك ئالىي مەكتەپ. چى. ئەسلىي نامى شىنجاڭ 1 - ئاۋغوست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى بولۇپ، جۈملىدىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - قۇرۇقلۇق ئەسكەرلەر مەكتىپى ئاساسىدا 1952- يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قۇرۇلغان. 1995- يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى قىرائەتخانىسى

شەھىرى ئەنچاڭ يولى 42 - نومۇر. يەر مەيدانى 1 مىليون كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق، قۇرۇلۇش كۆلىمى 260 مىڭ كۋادرات مېتىر. تەبىئىي پەن، سانائەت، يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق، ئىقتىساد، باشقۇرۇش قاتارلىق پەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. دوكتور، ماگىستىر ئاسپىرانتلاردىن تارتىپ تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس، ئالىي كەسىپىي ماتارىپ، جۈملار ماتارىپ-

چى قاتارلىق كۆپ قاتلاملىق ئالىي مەكتەپلەرنىڭ يېزا ئىگىلىك ماتارىپ سىستېمىسى شەكىللەنگەن. دېھقانچىلىق ئىلمى، ئورمانچىلىق ئىلمى، ھايۋاناتلار مېدىتسىنالىقى، ماشىنىسازلىق قاتتىشى، سۇ ئىنشائاتى ۋە توپا - ياغاچ قۇرۇلۇشى، ئىقتىسادىي سودا، فىلولوگىيە ئىجتىمائىي پەنلىرى، چوڭلار ماتارىپى، سىجىل ماتارىپ قاتارلىق توققۇز ئىنستىتۇت، ئوتلاقچىلىق قۇرۇلۇشى، ھايۋانات پەنلىرى، باغۋەنچىلىك، يېمەكلىك ئەر ئىلمى، كومپيۇتېر ۋە ئۇچۇر قۇرۇلۇشى، مۇھىت ئىلمى قاتارلىق ئالتە فاكۇلتېت؛ ئاساس پەن، تىل، چەت ئەل تىلى، ھەربىي تەنتەربىيە قاتارلىق تۆت ئوقۇتۇش بۆلۈمى ئايرىم - ئايرىم تەسىس قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كەسپىي ماتارىپ مەركىزى ۋە مەملىكەتلىك نۇقتىلىق قۇرۇلۇش كەسپىي ماتارىپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش بازىسى تەسىس قىلىنغان. ئوتلاق چىلىق ئىلمى، سۇ ئىنشائاتى ۋە سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ دوكتورلۇق ئىلمى ئۇنۋانى بېرىش نۇقتىسى، 29 ماگىستىرلىق ئىلمى ئۇنۋانى بېرىش نۇقتىسى ۋە 45 تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس كەسپى بار. كۇتۇپخانىدا 530 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. 70 تىن ئارتۇق تەجرىبىخانا، 4600 گېكتاردىن كۆپرەك پراكتىكا ئورمانچىلىق مەيدانى، 20 گە يېقىن پراكتىكا مەيدانى (زاۋۇت) ۋە مەكتەپ سىرتى پراكتىكا بازىسى بار. ھازىرقى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىسى 1764 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 700 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت 260 نەپەر)، پروفېسسور 68 نەپەر، دوتسېنت 332 نەپەر، دوكتور يېتەكچىسى 14 نەپەر، ماگىستىر يېتەكچىسى 206 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 12 مىڭ 12 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە دوكتورلۇق، ماگىستىرلىقتا ئوقۇۋاتقان ئاسپىرانت 202 نەپەر؛ ئادەتتىكى تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 7528 نەپەر، چوڭلار ماتارىپى ئوقۇغۇچىلىرى 4276 نەپەر، چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى ئالتە نەپەر. 50 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان، جەمئىي 40 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تۈرلۈك كەسىپلەرنى ئوقۇپ پۈتتۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئۇچتىن بىر قىسمىدىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، 1400 دىن ئارتۇق پەن - تەتقىقات تۈرى ئورۇندىلىپ، بۇنىڭ ئىچىدە 136 تۈر دۆلەت، ئۆلكە - مىنىستىرلىق دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى؛ دۆلەتلىك «853» پىلانى پەن تەتقىقات تۈرى sati گېنى تەتقىقاتى ۋە دۆلەتلىك «9 - بەش يىللىق پىلان» پاختا، ئاشلىق، يايلاق ۋە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى قاتارلىق 12 ئۆتكەلگە مۇجۇم قىلىش تۈرىنى ئۈستىگە ئېلىپ، پاختىنى پاكار، قويۇق ھەم بالدۇر ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى، تاۋۇز بىلەن قوغۇن سورتى، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي سورتى قاتارلىقلار تەتقىقاتى جەھەتتە نەتىجە ھاسىل قىلىندى. يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان دۆلەت ئىچىدىكى ژۇرناللاردا 4600 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىنىپ، بىر تۈركۈم مەخسۇس ئەسەرلەر نەشر قىلىندى. ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئامېرىكا، ئاۋسترالىيە، فىنلاندىيە، ياپونىيە، روسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى 20 نەچچە تەتقىقات ئورۇنلىرى ۋە ئۇنىۋېرسىتېتلار بىلەن ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلىپ، ئىلگىرى-كېيىن 100 نەپەردىن ئارتۇق چەت ئەللىك مۇتەخەسسىسلەر مەكتەپكە كېلىپ دەرس ئۆتۈش، لېكسىيە سۆزلەش ۋە تېخنىكا ھەمكارلىقى ئېلىپ بېرىشقا تەكلىپ قىلىندى، 300 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچى چەت ئەللەرگە چىقىپ تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ۋە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى. 1985 - يىلىدىن كېيىن، 200 نەپەردىن ئارتۇق چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى. (رەسىملىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 52 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى تېببىي ئىلىم تەربىيىسىنى تاكامۇللاشتۇرۇش ۋە داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش بىر گەۋدە قىلىنغان، جۈملىدىن، غەربىچە داۋالاش، بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئالىي مەكتەپ. بۇ مەكتەپ 1956 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى ئىدى. 1998 - يىلى شىنجاڭ جۇڭگوچە داۋالاش ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. دۆلەت رەسمىي جىياڭ زېمىن مەكتەپ نامىنى يېزىپ بەردى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭى مېدىتسىنا يولى 8 - نومۇر. يەر مەيدانى 525 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 347 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئالتە ئىنستىتۇت (جۇڭگوچە داۋالاش ئىنستىتۇتى، ئا-

ساسىي داۋالاش ئىنستىتۇتى، كلىنكىلىق داۋالاش ئىنستىتۇتى، ئاممۇي سەھىيە ئىنستىتۇتى، دورىگەر-لىك ئىنستىتۇتى، چوڭلار ماتارىپ ئىنستىتۇتى)، ئىككى بۆلۈم (فىلولوگىيە ئىجتىمائىي پەنلەر بۆلۈمى، تەنتەربىيە ماتارىپى بۆلۈمى)، ئىككى فاكۇلتېت (جۇڭگوچە داۋالاش، ئىچكى كېسەللىكلەر فاكۇلتېتى، پېڭنە بىلەن داۋالاش، ئۇيغۇرچە داۋالاش، سوڭەك، يارىلىنىش فاكۇلتېتى) تەسىس قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا قارىمە-قىدا بەش دوختۇرخانا، 2626 كېسەل كارۋىتى، ئىككى سېستىرالار مەكتىپى بار. پۈتۈن پۈتۈك تولۇق كۇرس بىلەن ماگىستىرلىقنى ئۆلاپ ئوقۇيدىغان كلىنكىلىق داۋالاش كەسپىدىن بىرى، تولۇق كۇرس كەسپىدىن سەككىزى، مەخسۇس كۇرۇسىنى 16 سى بار. ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمى (يۇرەك قان تومۇر كەسپى)، تاش-قى كېسەللىكلەر ئىلمى (ئادەتتىكى تاشقى كېسەللىك كەسپى)، ئالدىنى ئېلىش تېبىبىي ئىلمى (ئۇزۇقلۇق ۋە پېمەكلىكلەر تارىلىقى ئىلمى) ئاپتونوم رايونلۇق نۆۋەتلىك پەنلىرى قىلىمدى. دوكتورلۇق ئىلمى ئۇنۋا-نى بېرىش نۆۋەتىمىدىن ئۇچى، ماگىستىرلىق ئىلمى ئۇنۋانى بېرىش نۆۋەتىمىدىن 28 ى بار. يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى قاتارلىق ئاپتونوم رايون دەرىجە-لىك تەتقىقات مەركىزىدىن ئالتىسى ۋە 20 تەجرىبىخانا بار. كۇتۇپخانىدا 324 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانـ-غان. 2000 ـ يىلدىكى ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ۋە داۋالاش خادىملىرى 5289 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت خادىملىرى 1426 نەپەر) بولۇپ، بۇ-نىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 575 نەپەر، پروفېس-سور 55 نەپەر، دوتسېنت 137 نەپەر، ئۇزۇن مەزگىل-لىك ئوقۇتقۇچىلىقنى ئۇستىگە ئالغان چەت ئەل تەۋەلە-كىدىكى ئوقۇتقۇچى ئىككى نەپەر؛ مەكتەپتە 8600 نە-پەر ئوقۇغۇچى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىل-لەت ئوقۇغۇچىلىرى 3493 نەپەر، چەت ئەللىك ئوقۇغۇ-چى ئالتە نەپەر. 2000 ـ يىلىغا قەدەر ئوقۇتۇش پەن ـ تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن دۆلەت دەرىجىلىك مۇكا-پاتقا ئېرىشكىنى بەش تۈر، ئۇلكە مىنىستىرلىق دەرە-جىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 11 تۈر، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 131 تۈر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، تۈرلۈك كەسپىلەردە جەمئىي 26558 نەپەر ئوقۇغۇچى تەربىيىلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە دوكتورلۇقتا ئوقۇغانلار 51 نەپەر، ماگىستىرلىقتا ئو-قۇغانلار 546 نەپەر، تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 13 مىڭ 410 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 5457 نەپەر)، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 5750 نەپەر، چوڭلار ماتارىپى تولۇق، مەخسۇس كۇرس ئوقۇ-غۇچىلىرىدىن 6801 نەپەر تەربىيىلەندى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 52 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى ئۇنۇپرسال

خاراكتېرلىك ئالىي سانائەت پەنلىرى مەكتىپى. بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1953 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان، جۇڭگو ـ سوۋېت رەڭلىك مېتال شىركىتى كان تېخنىـ-كىسى مەكتىپى بولۇپ، 1958 ـ يىلى 7 ـ ئايدا شىنجاڭ كان ـ مېتالۇرگىيە ئىنستىتۇتى قىلىپ ئۆز-گەرتىلگەن. 1966 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي دوستلۇق يولى 21 ـ نومۇر. يەر مەيدانى 240 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 210 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىر بايلىق ۋە مۇھىت قۇرۇلۇشى، ئېلېكتر قۇرۇلۇشى قاتارلىق توققۇز فاكۇلتېت، بەش ئاممۇي ئوقۇتۇش تەتقىقات بۆلۈمى ۋە چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى، 33 تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس كەسپى ھەم يەتتە ماگىستىرلىق نۇقتىسى بار. 54 ئاساسىي ۋە كەسپىي تەجرىبىخانا تەسىس قىلىنغان. پراكتىكا پەن تەتقىقات زاۋۇتى، قۇرۇلۇش لايىھەلەش تەتقىقاتى قاتارلىق بىر تۈركۈم پەن ـ تېخنىكا، سانا-ئەت، سودا بىر گەۋدىلەشتۇرۇلگەن تەرەققىيات ئەمەلىي گەۋدىسىگە ئىگە. كۇتۇپخانىدا 278 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1460

شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى

نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 619 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە پروفېسسور 53 نەپەر، دوتسېنت 234 نەپەر، ماگىستىر بېتەكچىسى 30 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 9485 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 60% ئەتراپىنى تەشكىل قىلىدۇ. 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، دۆلەتنىڭ 20 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنى تەربىيىلەپ بەردى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، دۆلەتنىڭ «9 - بەش يىللىق» تېخنىكىدا ئۆتكەلگە ھۆجۈم قىلىش نۆۋىتىلىق تەتقىقات تېمىسى بولغان شىنجاڭ شامال ئېنېرگىيىسى شىركىتىنىڭ 600 كىلوۋاتلىق دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن شامال ئېنېرگىيىسى گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى سىستېمىسى، خىمىيە سانائىتى جەريانىنى تەقلىد قىلىش قاتارلىق بىر تۈركۈم پەن - تەتقىقات تۈرلىرىنى تاماملاپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر تۈر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، 167 نەپەر ئوقۇتقۇچىنى ئەنگلىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە زىيارەت قىلىش، كۆزى-تىش، بىلىم ئاشۇرۇش، ئوقۇشقا تاللاپ ئەۋەتتى. ئا-مېرىكا، ياپونىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە مۇستەقىل دۆ-لەتلەر بىرلەشمىسىدىكى بىر قىسىم دۆلەتلەردىكى 30 دىن ئارتۇق مۇتەخەسسىسنى مەكتەپكە كېلىپ دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلدى، چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىدىن 26 نەپىرنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى، شۇنداقلا چەت ئەللەردىكى بىر قىسىم ئالىي مەكتەپلەر ۋە تەتقىقات ئاپپاراتلىرى بىلەن ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. شاڭخەي قاتناش 20 دىن ئارتۇق مەكتەپ بىلەن ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتى-تى. 2000 - يىلى 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن بىرلەشتى.

شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئالىي دەرىجىلىك مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى. بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1950 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلار مەكتىپى ئىدى. 1957 - يىلى شىنجاڭ مالىيە سودا مەكتىپى قىلىپ تەڭشەلگەن، 1959 - يىلى شىن-جاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن، 1962- يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1980 - يىلى

شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى

ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شە-ھىرى شىمالىي بېيجىڭ يولى 15 - نومۇر. يەر مەيدانى 292 مىڭ 566 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 198 مىڭ 571 كۋادرات مېتىر. بوغالتىرلىق، پۈل مۇئامىلە، بازار، مالىيە، سودا سانائىتى مەمۇرىي باش-قۇرۇش، ستاتىستىكا ۋە ئۇچۇر باشقۇرۇش، قانۇنشۇ-ناسلىق، ئىقتىساد قاتارلىق سەككىز فاكۇلتېت، ئالتە ئاممىۋى ئوقۇتۇش بۆلۈمى ۋە چوڭلار مائارىپى ئىنستى-تۇتى تەسىس قىلىنغان. 11 تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس كەسپى ۋە بوغالتىرلىق ۋە پۈل مۇئامىلىدىن ئىبارەت ئىككى ماگىستىرلىق بۆلۈمىگە ئىگە. ئۇنىڭدىن باشقا شىنجاڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات تەتقىقات ئورنى، يۇمشاق پەن تەتقىقات ئورنى ۋە بوغالتىرلىق ئىشلىرى ئورنى، مۇلۇك باھالاش ئىشلىرى ئورنى، مۇپەتتىشلىك ئىشلىرى ئورنى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. كۇتۇپ-خانىدا 450 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەت-چىلىرى 848 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇ-چى 406 نەپەر بولۇپ، دوتسېنتتىن يۇقىرى ئۇنۋانى بالار 122 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 12 مىڭ 341 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاددىتىكى تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 4715 نەپەر (ئاز سان-لىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 2073 نەپەر)، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىيەتكە 40 مىڭدىن ئارتۇق مالىيە- ئىقتىساد خادىملىرىنى تەربىيىلەپ بەردى. 1994 - يىلىدىن بۇيان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ دۆلەت ۋە ئۇلكە، مىنىستىرلىق دەرىجىلىك تەتقىقات تېمىسىدىن 69 تۈرنى تاماملىدى، نەشر قىلىنغان مەخ-سۇس ئەسەر 78 قىسىم بولۇپ، كۆپ قېتىم دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا

ئېرىشتى. ياپونىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەر ۋە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى بىر قىسىم دۆلەتلەر ھەمدە دۆلىتىمىز ئىچىدىكى ئالاقىدار مەكتەپلەر بىلەن كۆپ خىل شەكىلدە ھەمكارلىق ئالماشتۇرۇش مۇناسىۋىتى ئورناتتى. دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى بىر قىسىم ئالىملار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەكتەپكە كېلىپ دەرس ئۆتتى. مەكتەپ يەنە خادىملارنى چەت ئەللەرگە زىيارەتكە، لېكسىيە سۆزلەش ۋە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتتى، شۇنداقلا ياپونىيە، كورىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن يەتتە نەپەر ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلدى. 2000 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، شىنجاڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرلار ئىنستىتۇتى بىلەن بىرلەشىپ، يېڭى شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنستىتۇتىنى قۇردى.

شىنجاڭ نېفىت ئىنستىتۇتى نېفىت كەسپى خاراكتېرىدىكى ئالىي مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 189 - نومۇر. بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1955 - يىلى قۇرۇلغان نېفىت سانائىتى مىنىستىرلىقى قارىسىدىكى ئۈرۈمچى نېفىت مەكتىپى ئىدى. 1958 - يىلى شىنجاڭ نېفىت ئىنستىتۇتى بولۇپ كېڭەيتىپ قۇرۇلۇپ، 1964 - يىلى تاقىلىپ قالغان. 1983 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، جۇڭگو نېفىت تەبىئىي گاز گۇرۇھى باش شىركىتى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قوش رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ، غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە (رايون) ۋە خېنەن، سىچۈەن قاتارلىق رايونلاردىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشقا يوزلەندۈرۈلدى. يەر مەيدانى 91 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 100 مىڭ كۋادرات مېتىر. نېفىت قىدىرىش، خىمىيە قۇرۇلۇشى، ماشىنىسازلىق، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش قاتارلىق توققۇز فاكۇلتېت (بۆلۈم)، ئالتە تولۇق كۇرس كەسپى، يەتتە مەخسۇس كۇرس كەسپى تەسىس قىلىنغان. تۇرلۇك تەجرىبىخانىدىن 11 ى بار. كۈتۈپخانىدا 160 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ھازىرقى ئوقۇنقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىسى 369 نەپەر، مەخسۇس ئوقۇنقۇچى 113 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور بىر نەپەر، دوتسېنت 29 نەپەر، باشقا كەسپىي تېخنىك خادىملار ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 35 نەپەر؛ مەكتەپتىكى تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 940 نەپەر، چوڭلار ماتارىپىغا خاس مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 33 نەپەر. 1983 - يىلى مەكتەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن بۇيان، بۇ مەكتەپ تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرسنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىدىن 2342 نەپەرنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. مەكتەپ ئىشتىراك قىلغان جۇڭگو نېفىت تەبىئىي گاز گۇرۇھى شىركىتىنىڭ پەن - تەتقىقات تارماق تېمىسى «قۇملۇق تاشيولىدىكى قۇمنى يوقىتىش ماشىنىسىنى تەتقىق قىلىپ ياساش» دۆلەتنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئىلگىرى سۈرۈش بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ مەكتەپ 1999 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو نېفىت تەبىئىي گاز گۇرۇھى باش شىركىتىگە قاراشلىق شىنجاڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەربىيىلەش مەركىزى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى ئۇنۇبرسال خاراكتېرلىك ئاددىتىكى ئالىي دەرىجىلىك سەنئەت مەكتەپ. بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1958 - يىلى شىنجاڭ ئىنستىتۇتى سەنئەت فاكۇلتېتى ئاساسىدا قۇرۇلغان شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى ئىدى. 1960 - يىلى دەرجىسى ئۆستۈرۈلۈپ شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى بولغان، 1962 - يىلى شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن، 1987 - يىلى كېڭەيتىلىپ شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى رەسمىي قۇرۇلغان. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 78 - نومۇر.

شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى

يەر مەيدانى 73 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 53 مىڭ كۋادرات مېتىر. مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، سەنئەت لايىھىلەش، ئاكتىيورلۇق، دراما، ئۇسسۇلدىن ئىبارەت ئالتە فاكۇلتېت ۋە بىر ئاساس

سېلىش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ 15 تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس كەسپى، شۇنداقلا چوڭلار ماتارىپى (كەچلىك) ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم بۆلۈمى قوشۇمچە تەسىس قىلىنغان. كۇنۇپخانىدا 61 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ئوقۇتقۇچى - ئىشچى-خىزمەتچىلىرى 404 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر 226 نەپەر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 280 نەپەر، پروفېسسور توققۇز نەپەر، دوتسېنت 55 نەپەر. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1851 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 1239 نەپەر). 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، بۇ مەكتەپ ھەر مىللەت مەنپەئەت ئىگىلىرىدىن 5500 نەپەردىن كۇپرەك تەربىيىلىدى. مەكتەپ ئىجاد قىلغان 100 دىن ئارتۇق مۇزىكا، دراما، ئۇسسۇل نومۇرلىرى ۋە 300 دىن ئارتۇق گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى ھەر خىل سەنئەت مۇسابىقىلىرىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى، كۆپلىگەن ئەسەرلىرى دۆلىتىمىز ۋە چەت ئەللەرده ساقلانماقتا. بېيجىڭ خەلق سارىيىنىڭ شىنجاڭ زالى قاتارلىق كۆپلىگەن چوڭ تېپىكى قۇرۇلۇشلارنى بېزەش - لايىھەلەش ۋە تام سۈرەتلىرىنى ئىشلەش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئامېرىكا، ئەنگلىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە ۋە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى قاتارلىق 20 نەچچە دۆلەت ۋە شاڭگالۇ، ئاۋمېن، تەيۋەن قاتارلىق رايونلار بىلەن ئىلمي مۇھاكىمە تەجرىبە ئالماشتۇرۇشنى يولغا قويۇپ، ئۆزئارا ئوقۇغۇچى ئەۋەتىشتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان 100 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە ۋە ئەرەبستان قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردا شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ناخشا - ئۇسۇللىرىنى ئويناپ، شۇنداقلا رەسىم كۆرگەزمىلىرىنى ئويۇشتۇردى. 1992 - يىلى مەكتەپ ئۆمەك تەكشىللەپ ياپونىيەدە ئۇتكۇزۇلگەن دۇنيا ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سەنئەت بايرىمىغا قاتناشىپ نومۇر كۆرسەتكەن بىرىنچى بولدى.

شىنجاڭ سانائەت ئالىي تېخنىكومى

كۆمۈرچىلىك كەسپىي خاراكتېرىدىكى ئالىي مەكتەپ. بۇ مەكتەپ ئەسلىي 1958 - يىلى قۇرۇلغان، شىنجاڭ كۆمۈركان مەكتىپى ئىدى. 1963- يىلى شىنجاڭ كۆمۈر ساناشتى ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن، 1964 - يىلى ئۈرۈمچى كۆمۈركان مەكتىپى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، 1985 - يىلى شىنجاڭ كۆمۈرچىلىك تېخنىكومى ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغان. 1994 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەكتەپنىڭ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئەنچاڭ يولى 17- نومۇر. يەر مەيدانى 66 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 63 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئىلىكتر مېخانىكا قۇرۇلۇشى، كان قېزىش قۇرۇلۇشى، بىخەتەرلىك قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت ئۈچ فاكۇلتېتى ۋە خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش تەنتىقات بۆلۈمى، ئاساس سېلىش بۆلۈمى ۋە چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى بار. ھەر خىل تەجرىبىخانىدىن 24 ى تەسىس قىلىنغان. كۇنۇپخانىدا 136 مىڭ كىتاب ساقلانغان. ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 428 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 222 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 58 نەپەر. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 2284 نەپەر، چوڭلار ماتارىپى ئوقۇغۇچىلىرى 1550 نەپەر. 1978- يىلىدىن بۇيان بۇ مەكتەپتە ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىدىن جەمئىي 6200 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابىتى تېخنىكومى

ئۇيغۇر تېبابىتىنى قېزىش، قۇنتۇزۇش، رەتلەش، ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش ئۈچۈن يۇكسەلدۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان مەملىكەت بويىچە بىردىنبىر تېببىي پەنلەر مەخسۇس كۇرس مەكتىپى، 1989 - يىلى قۇرۇلغان. مەكتەپ ئورنى: خوتەن شەھىرىدە، يەر مەيدانى 66 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئۇيغۇر تېبابىتى فاكۇلتېتى، ئۇيغۇر دورىگەرلىك فاكۇلتېتى، زامانىۋى تېببىي ئىلىم ئاساسلىرى بۆلۈمى، چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى ھەم قارىمىقىدا دوختۇرخانا تەسىس قىلىنغان، يەتتە تەجرىبىخانا، بىر ئۇيغۇر دورىگەرلىك تەنتىقات ئىشخانىسى بار. كۇنۇپخانىدا 50 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. ئۇيغۇر تېبابىتى بويىچە داۋالاش ۋە دورىگەرلىك كەسپىدىن ئىككىسى، 53 دەرسلىك تەسىس قىلىنغان. ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئوتتۇلدۇ. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 555 نەپەر بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتى بويىچە داۋالاش سىنىپىدىن بەش

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتى تېخنىكىسى

شى، ئۇيغۇر دورىگەرلىك سىنىپىدىن تۇنى، چوڭلار مەخسۇس كۇرس سىنىپىدىن ئوچى، چوڭلار تولۇق كۇرس سىنىپىدىن بىرى ئېچىلغان: ئوقۇتقۇچى- ئىشچى - خىزمەتچىسى 139 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 69 نەپەر. ئالىي ئۇنۋانى بارلار بەتتە نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇيغۇر، قازاق، تاجىك، ئۆزبېك، خەنزۇ قاتارلىق مىللەتلەر- دىن 1373 نەپەر ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلغانىدى. ئۇلار- دىن 968 نەپىرى ئوقۇش پۈتتۈردى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئۇيغۇر تېبابىتى، دورىگەرلىك ماتېرىيالىدىن 21 خىلنى تەھرىرلەش، نەشر قىلدۇرۇشقا ئۈيۈشتۇ- رۇپ، ئوقۇتۇشقا ئىشلەتتى.

ئۇرۇمچى كەسپىي ئۇنۇۋېرسىتېتى ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىك ئىقتىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلغان كەسپىي ئالىي مەكتەپ. 1985 - يىلى قۇرۇلغان. مەكتەپ ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى بەخت يولى 72 - نومۇر. يەر مەيدانى 200

ئۇرۇمچى كەسپىي ئۇنۇۋېرسىتېتى

مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 130 مىڭ كۋادرات مېتىر. يەتتە فاكۇلتېت، تۆت بۆلۈم، ئىككى مەركەز، 34 تەجرىبىخانا قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. كۇتۇپخانىدا 125 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. 2000- يىلدىكى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلە- رى 605 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئوقۇتقۇچىلار 415 نەپەر، دوتسېنتتىن يۇ- قىرى ئۇنۋانى بارلار 203 نەپەر؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇ- چىلار 6400 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 2122 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇ- يان جەمئىي 17000 نەپەرئوقۇغۇچى تۇرلۈك كەسىپلەردە تەربىيىلىنىپ ئوقۇش پۈتتۈردى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، سىنگاپور، كانادا، قازاقستان، قىرغىزستان قاتارلىق دۆلەتلەردىكى بىر قىسىم ئالىي مەكتەپلەر بىلەن ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى ھەمدە قىرغىزستان دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن قەرەللىك ھالدا ئۇزاتارا ئوقۇغۇچى ئەۋەتىشنى قارار قىلىشتى.

چوڭلار ماتارىپى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چوڭلار ماتارىپى جۇڭگو كومۇ- نىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەھمىيەت بېرىشىگە ئېرىشتى. 1950 - يىلىدىن 1966 - يىلىغىچە، چوڭلار ماتارىپى خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئاساسلىقى يېزا - كەنت چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە شەھەر - بازارلاردىكى ئاھالىلەر ئارىسىدا مەدەنىيەت ئۆگىنىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت بو- لۇپ، چوڭلارنىڭ ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوقۇش

ئاز سانلىق مىللەتلەر چوڭلار ماتارىپى

تارىخى ماتارىپى ئايرىم شەھەرلەردىلا سىناق قىلىنىشقا باشلىدى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىر قە- سىم «21 - ئىيۇل ئىشچىلار ئۇنىۋېرسىتېتى» ۋە «7- ماي» يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى ئېچىلدى. ج ك

پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 ـ ئومۇمىي-يىغىنىدىن كېيىن، چوڭلار ماتارىپى قېلىپلاشقان تە-رەققىيات يولىغا قەدەم قويدى. 80 ـ يىللارنىڭ دەس-لەپكى مەزگىلىدە، مۇھىم نۇقتا «ئىككىنى تولۇقلاش» (مەدەنىيەت تولۇقلاش، تېخنىكا تولۇقلاش) ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان چوڭلار تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەدەنىيەت دەرسلىرىنى تەكرارلاشنى قانات يايدۇرۇش بولۇپ، ھەرقايسى جايلاردا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر مەكتەپلىرى، ئىشتىن سىرتقى مەكتەپلەر كۆپلەپ ئو-تۇرغا چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇز ئالدىغا تەسىس قىلىنغان ۋە ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەر قاتا-رىدا چوڭلار ئوقۇش تارىخى ماتارىپى يەنمۇ راۋاجلاندى. 2000 ـ يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى تۇرلۇك مۇستەقىل تەسىس قىلىنغان چوڭلار ئالىي مەكتەپلىرى 23 بولۇپ، ئوقۇ-غۇچىسى 49 مىڭ 120 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 13 مىڭ 883 نەپەر)، مەخسۇس ئوقۇ-غۇچىسى 3342 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى-لىرى 976 نەپەر)؛ ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ قوشۇمچە تەسىس قىلىنغان سىرتتىن ئوقۇيدىغان، كەچلىك ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار 43 مىڭ 27 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 6932 نەپەر)؛ چوڭلار ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ 76، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلىرى 23478 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 2382 نەپەر)، مەخ-سۇس ئوقۇتقۇچىلار 2172 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 816 نەپەر)؛ چوڭلار ئوتتۇرا مەكتەپ 20 بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 6907 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 5848 نەپەر)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچە-لىرى 66 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلىرى 56)؛ چوڭلار تېخنىكا يېتىشتۇرۇش مەكتىپى 2676 بولۇپ، قوبۇل قىلىپ تەربىيىلەنگەنلەر 1 مىليون 150 مىڭ 709 ئادەم قېتىم (ئاز سانلىق مىللەر كىشىلىرى 780 مىڭ 793 ئادەم قېتىم)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلە-رى 1767 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرى 1245 نەپەر)؛ چوڭلار تولۇقسىز مەكتىپى 487 بولۇپ، قو-بۇل قىلىپ تەربىيىلەنگەنلەر 1 مىليون 142 مىڭ 210 ئادەم قېتىم (ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرى 137 مىڭ 153 ئادەم قېتىم)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلىرى 388 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرى 322 نە-ئىشچى- خىزمەتچىلەر ماتارىپى 80 ـ يىللارنىڭ باشلا-رىدا كەڭ كۆلەمدە بارلىققا كېلىپ ۋە گۈللىنىپ، دەسلەپكى مەزگىللەردە ياش ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تولۇقسىز مەدەنىيەت دەرسىنى تولۇقلاش ۋە تۇۋەن، ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېخنىكا دەرسىنى تولۇقلاش ئاساس قىلىنىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن 428 مىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچى «ئىككىنى تولۇقلاش» تا لايىقىتلىك بولدى. «7 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە يەنە 633 مىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچى ئىش ئورنى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسىغا قاتناشتى. «8 ـ بەش يىللىق پىلان»، «9ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىللىرىدە، چوڭلار ئوقۇش تارىخى ماتارىپى يەنمۇ راۋاجلاندى. 2000 ـ يىلى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى تۇرلۇك مۇستەقىل تەسىس قىلىنغان چوڭلار ئالىي مەكتەپلىرى 23 بولۇپ، ئوقۇ-غۇچىسى 49 مىڭ 120 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 13 مىڭ 883 نەپەر)، مەخسۇس ئوقۇ-غۇچىسى 3342 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى-لىرى 976 نەپەر)؛ ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ قوشۇمچە تەسىس قىلىنغان سىرتتىن ئوقۇيدىغان، كەچلىك ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار 43 مىڭ 27 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 6932 نەپەر)؛ چوڭلار ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ 76، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلىرى 23478 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 2382 نەپەر)، مەخ-سۇس ئوقۇتقۇچىلار 2172 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 816 نەپەر)؛ چوڭلار ئوتتۇرا مەكتەپ 20 بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 6907 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 5848 نەپەر)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچە-لىرى 66 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلىرى 56)؛ چوڭلار تېخنىكا يېتىشتۇرۇش مەكتىپى 2676 بولۇپ، قوبۇل قىلىپ تەربىيىلەنگەنلەر 1 مىليون 150 مىڭ 709 ئادەم قېتىم (ئاز سانلىق مىللەر كىشىلىرى 780 مىڭ 793 ئادەم قېتىم)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلە-رى 1767 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرى 1245 نەپەر)؛ چوڭلار تولۇقسىز مەكتىپى 487 بولۇپ، قو-بۇل قىلىپ تەربىيىلەنگەنلەر 1 مىليون 142 مىڭ 210 ئادەم قېتىم (ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرى 137 مىڭ 153 ئادەم قېتىم)، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلىرى 388 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرى 322 نە-

پەر) . 1981 ـ يىلىدىن بۇيان، تۇرلۈك چوڭلار ئالىي مەكتەپلىرى جەمئىي تەربىيىلىگەن تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 300 مىڭ ئادەمگە، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەنلەر 230 مىڭ ئادەمگە يەتتى. نەتىجىدە، ئادەتتىكى ماتارىپ بىلەن ئۆزئارا تولۇقلاپ، ماسلاشتۇرۇپ تەرەققىي قىلدۇرۇشتەك يېڭى ئەندىزە شەكىللەندى.

شىنجاڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۈنىۋېرسىتېتى ئەسلىي نامى شىنجاڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى ئۈنىۋېرسىتېتى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 107 ـ نومۇر. بۇ مەكتەپ 1962 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تاقىلىپ قالغان. 1974 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، شىنجاڭ ئىشچىلار سىياسىي مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن. كېيىن يەنە شىنجاڭ ئىشتىن سىرتقى ساناەت ئۈنىۋېرسىتېتى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، 1979 ـ يىلى ئىلگىرىكى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1991 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۈنىۋېرسىتېتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 2000 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، شىنجاڭ سودا تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپىگە قوشۇۋېتىلىپ، جەنۇب ۋە شىمال مەكتەپ رايونىغا ئايرىلغان، جەنۇبىي مەكتەپ رايونى ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 107 ـ نومۇر-غا، شىمالىي رايونى ئۈرۈمچى شەھىرى بەيىۋەن يولى 3 ـ نومۇرغا جايلاشقان. ئومۇمىي يەر مەيدانى 106 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 61 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىرقى ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 365 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 267 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار 87 نەپەر. ئىجتىمائىي پەنلەر ئوقۇتۇش بۆلۈمى، سىرتتىن ئوقۇتۇش بۆلۈمى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ئوقۇتۇش بۆلۈمى ۋە باشقۇرۇش فاكۇلتېتى، مالىيە ـ ئىقتىساد فاكۇلتېتى، ئېلېكترو مېخانىكا قۇرۇلۇشى فاكۇلتېتى، جۇڭگو تىلى فاكۇلتېتى، چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتى، كومپيۇتېر قۇرۇلۇشى فاكۇلتېتى، 43 تولۇق كۇرس مەخسۇس كۇرس كەسپى ۋە 19 ئالىي كەسپ تەسىس قىلىنغان. بۇ مەكتەپ تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس ۋە تېخنىك ئىشچىلار كەسپىنى پۈتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 27 مىڭ نەپەرنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى؛ شۇنداقلا ئوخشاش بولمىغان كەسىپتىكى ئوقۇغۇچىلاردىن 50 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. مەكتەپتە كۇتۇپخانا، 72 ئورۇندا پراكتىكا ۋە تەجرىبە بازىسى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، قوشۇمچە يەنە ئۇنۋېرسىتېتنىڭ سىرتتىن ئوقۇتۇش پونكىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق دۆلەت كەسپىي ماھارەت باھالاش ئورنى بار. چوڭلار ئالىي ئوقۇش تارىخى ماتارىپى ۋە ئالىي كەسپىي تېخنىكا ماتارىپى ئاساس قىلىنغان، ئىش ئورنى ئىقتىدارىنى يېتىشتۈرۈش بىلەن داۋاملىق ماتارىپقا تەلەپ ئېتىبار بېرىدىغان كۆپ شەكىللىك مەكتەپ باشقۇرۇش ئەندىزىسى شەكىللەنگەن.

شىنجاڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش كادىرلار ئىنستىتۇتى ئىگىلىك باشقۇرۇش كەسپىي خادىملارنى تەربىيىلەش ۋە يېتىشتۈرۈش ئاساس قىلىنغان چوڭلار ماتارىپى مەكتىپى. بۇ مەكتەپ 1985 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قۇرۇلغان. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدۇ. 1993 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىقتىسادىي سودا كومىتېتى يېتىشتۈرۈش مەركىزى، 1995 ـ يىلى شىنجاڭ چەتكە ئەۋەتىلىدىغان ئەمگەك كۆچلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەركىزى، 1998 ـ يىلى كارخانا تەقىقات ئورنى، 1999 ـ يىلى شىنجاڭ ئىقتىساد ـ سودا تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى تەسىس قىلىنغان. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي بېيجىڭ يولى 18 ـ نومۇر. يەر مەيدانى 60 مىڭ 697 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 35 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، كۇتۇپخانا، كۆپ ئىقتىدارلىق زال، كۆپ ۋاز-ستېلىك سىنىپ، تاۋۇش بۆلۈمى، كومپيۇتېرخانا، بوغالتىرلىق تەقلىد ئىشخانىسى قاتارلىقلار بار. كارخانا باشقۇرۇش، مالىيە ـ باج بوغالتىرلىقى، ئاممىۋى باشقۇرۇش، دىپلوماتىيە ئىقتىسادى، كومپيۇتېر ئۇچۇرى، ماركسىزم ـ لېنىنىزم فاكۇلتېتىدىن ئىبارەت ئالتە فاكۇلتېت ۋە بۆلۈم، 17 ئوقۇتۇش تەتقىقاتى بۆلۈمى، 22 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ئوقۇتۇشنى باشقۇرۇش شەكلى ئىشتىن توختاپ ئوقۇش، ئىشتىن سىرتقى ئوقۇش، سىرتتىن ئوقۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 2000 ـ يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 3602 نەپەر بولۇپ، 72 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى-

خىزمەتچىسى 256 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئو-قۇتقۇچى 113 نەپەر، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە تۆت پرو-فېسسور، 25 دوتسېنت بار. مەكتەپ قۇرۇلغان 15 يىلدىن بۇيان، بۇ مەكتەپتە 15 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇ-چى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلدى. 2000 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنىستى-تۇتى بىلەن بىرلىشىپ، شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىساد ئىنىستىتۇتى دەپ ئاتالدى.

شىنجاڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەدلىيە باشقۇرۇش كادىرلار ئىنىستىتۇتى سىياسىي قانۇن باشقۇرۇش كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەكتىپى. ئەس-لىي شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق جامائەت خەۋپسىزلىكى مەكتىپى ئىدى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى شىمالىي تېغىنجىن يولى 2 - نومۇر. بۇ مەكتەپ 1950- يىلى قۇرۇلغان، 1958 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سە-ياسىي قانۇن مەكتىپىگە، 1984 - يىلى سىياسىي قانۇن باشقۇرۇش كادىرلار مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1989 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى قاتارغا كىرگۈ-زۈلۈپ، ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. يەر مەيدانى 136 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 59 مىڭ كۋادرات مېتىر. رازۋېدكا، جامائەت خەۋپسىزلىكى، قانۇن، ماركسىزم - لېنىنىزم، جامائەت دەرسى قاتار-لىق بەش فاكۇلتېت - بۆلۈم، 35 كەسپىي دەرس تەسىس قىلىنغان. كومپيۇتېرخانىسى، ئېلېكترونلۇق ئوقۇتۇش بۆلۈمى، تەقلىد قىلىش بۆلۈمى، تەجرىبىخا-نا، مەشىق زالى قاتارلىقلار بار. ساقلانغان كىتاب 200 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق، جۇڭگو ۋە چەت ئەل يېزىقىدە-كى ژۇرناللار 3 مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ. 2000 - يىلى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 1961 نەپەر (ئاز سانلىق مىل-لەت ئوقۇغۇچىلىرى 475 نەپەر) بولۇپ، 36 سىنىپقا ئايرىلغان؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 296 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە، مەخسۇس، قوشۇمچە ۋەزە-چىدىكى ئوقۇتقۇچى 126 نەپەر، پروفېسسور، دوتسېنت-لار 41 نەپەر، يەنە قوشۇمچە قاتارغا كىرىدىغان ئالىي ئوقۇتۇغا ئىگىلەر تۆت نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغان 50 يىلدىن بۇيان، بۇ مەكتەپ جەمئىيەتكە 43 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەربىيىلەپ بەردى.

شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى

شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى-نىڭ بىراق مۇساپىلىك، ئېچىۋېتىلگەن، ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئۇنىۋېرسىتېت. 1979 - يىلى 1 - ئاي-نىڭ 1 - كۈنى قۇرۇلغان. مەكتەپنىڭ ئاساسىي قىس-مى: ئۈرۈمچى جەنۇبىي شىنخۇا يولى 41 - نومۇر. بۇ مەكتەپ جەمئىيەتكە، ئاساسىي قانلامغا، يېزىلارغا، چەت - ياقا جايلاردىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرى-غا يۇزلىنىشتە چىڭ تۇرۇپ، كۆپ قاتلام، كۆپ ئۆل-چەم، كۆپ شەكىلدە مەكتەپ باشقۇرۇشنى يولغا قوي-غان. ئوقۇش تارىخى قاتلىمىدىن تولۇق كۆرس، مەخ-سۇس كۆرس، ئوتتۇرا تېخنىكوم ھەمدە ئىش ئورنى بويىچە تەربىيىلەش، كەسپىي گۇۋاھنامە، كەسپىي تېخنىكا تەربىيىسى ۋە داۋاملىق ماڭارىپ قاتارلىق غەي-رىي ئوقۇش تارىخى ماڭارىپى بار. چوڭلاردىن تولۇق-سىز، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەنلەرنى قوبۇل قىلىش-نى ئوبيېكتىپ قىلىدۇ. مەكتەپ باشقۇرۇش شەكلى ئۆزى باشقۇرۇش، بىرلىشىپ باشقۇرۇشتىن ئىبارەت. ئوقۇش نومۇرى ئۆزۈمى يولغا قويۇلغان. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئالىي تېخنىكوم دەرىجىلىك سەككىز پەن، 21 تۈر، 159 كەسىپ، ئوتتۇرا تېخنىكوم ماڭار-چى كەسىپتىن جەمئىي 45 كەسىپ تەسىس قىلىنغان بولۇپ، «ئالىي تېخنىكومدىن تولۇق كۆرسقا ئۆزلەش»،

«رويەتكە تىزىملىتىپ كۆرۈش - ئاڭلاش» قاتارلىق ئېچىۋېتىش خاراكتېرلىك ماتارىپ سىنىقى نۇقتىسى يولغا قويۇلغان. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا ژىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىن 15 ى، ناھىيە دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە تارماق مەكتىپىدىن 51 ى ۋە ساھەلەر بويىچە مەكتەپ باشقۇرۇش ئورنىدىن 26 سى تەسىس قىلىنغان. ئاپتونوم رايون بويىچە رادىئو-تېلېۋىزىيە سىستېمىسىدىكى ئوقۇغۇچى 33 مىڭ 327 نەپەر (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 9200 نەپەر)؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 1763 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 998 نەپەر، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئوقۇتقۇچى 60 نەپەر بولۇپ، دوستېنتىن يۇقىرى ئۈنۈملۈك بارلار 128 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، بۇ مەكتەپتە 55 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈردى.

ئۈرۈمچى چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى

ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك چوڭلار ئالىي مەخسۇس كۇرس مەكتىپى. 1993 - يىلى 3 - ئايدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك ماتارىپ ئىنستىتۇتى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ئۈرۈمچى شۆبە مەكتىپىنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق قۇرۇلغان. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى بەخت يولى 36 - نومۇر. يەر مەيدانى 56 مىڭ 695 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 36 مىڭ 198 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتۇش ئۈيلىرى 18 مىڭ 200 كۋادرات مېتىر. كۆپ ئىقتىدارلىق زال، پەلەمپەيسىمان دەرسخانا، كۆپ ۋاستىلىك تاۋۇش ئۈيى، كومپيۇتېرخانا قاتارلىق ئەسلىھەلەر تەسىس قىلىنغان. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتتۇلىدۇ. جۇڭگو تىل - ئەدەبىياتى، چەت ئەل تىلى، سىياسىي ماتارىپ، كومپيۇتېر، ماتېماتىكا، فىزىكا - خىمىيە، مالىيە - ئىقتىساد قاتارلىق يەتتە فاكۇلتېت، 23 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ئىشتىن ئايرىلىپ، ئىشتىن سىرتقى، سىرتتىن ئوقۇش قاتارلىق ئوقۇتۇش شەكىللىرى قوللىنىلىدۇ. 90 ئوقۇتۇش سىنىپى بار بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 3600 نەپەر؛ ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 280 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 158 نەپەر، دوتسېنت 63 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان چوڭلار تۇرلۇك ئالىي تېخنىكوم ۋە ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن 4215 نەپەر، غەيرىي ئوقۇش تارىخىغا ئىگە كىشىلەردىن 3700 دىن ئارتۇق كىشى تەربىيىلەندى.

قەشقەر چوڭلار ماتارىپى ئىنستىتۇتى پىداگوگىكا خاراكتېرىدىكى چوڭلار ئىنستىتۇتى. مەكتەپ ئورنى: قەشقەر شەھىرى مەدەنىيەت يولى 143 - نومۇر. ئەسلىي 1960 - يىلى قۇرۇلغان قەشقەر ژىلايەتلىك سىرتتىن ئوقۇش پىداگوگىكا مەكتىپى ئىدى. 1973 - يىلى ژىلايەتلىك ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى بىلىم ئاشۇرۇش ئورنى قىلىپ قايتا تەشكىللىنىپ، 1980 - يىلى ژىلايەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش ئىنستىتۇتى قىلىپ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلگەن. 1984 - يىلى قەشقەر ماتارىپ ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1997 - يىلى 6 - ئايدا قەشقەر رادىئو- تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى شۆبە مەكتىپى، قەشقەر ژىلايەتلىك چوڭلار ئوتتۇرا تېخنىكومى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ ھازىرقى نامى بېكىتىلگەن. يەر مەيدانى 24001 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11065 كۋادرات مېتىر. كۇتۇپخانىدا 64 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. كومپيۇتېر ئۆچۈر باشقۇرۇش، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، ئالىي تېخنىكوم سىنىپى، ئىنگلىز تىلى، قانۇن، خەنزۇ تىلى قاتارلىق 30 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتتۇلىدۇ. ھازىرقى ئوقۇتقۇچى - ئىشچى - خىزمەتچىسى 180 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 113 نەپەر، دوتسېنت ئۇنۇملۇك بارلار 12 نەپەر؛ 2300 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى (ئاز سانلىق مىللەتلەر 806 نەپەر) بار. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان 8354 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى.

ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئىشچى - خىزمەتچىلەر تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك سەھىيە كادىرلىرى مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى ساڭمائگو يولى 81-نومۇر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 20030 كۋادرات مېتىر. ئەسلىي 1957 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان ئاپتونوم

رايونلۇق سەھىيە كادىرلىرى مەكتىپى ئىدى. 1958 ـ يىلى مۇشۇ ئاساستا قۇرۇلغان سەھىيە نازارىتى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى تېببىي ئۇنۇ. ۋېرسىتېتى بولۇپ، داۋالاش كەسپىدىكى خىزمەتتىكى تېببىي خادىملار قوبۇل قىلىنغان. 1967 ـ يىلى تاقـ لىپ قېلىپ، 1979 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئەسلىگە كەلتۈ. رۈلگەن، 1994 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلـ گەن. مەكتەپ باشقۇرۇش شەكلى ئىشتىن سىرتقى، ئىشتىن ئايرىلىپ ئوقۇش، بىر يىللىق تۇزۇمدىكى كەسپىي گۇۋاھنامە سىنىپى، يېرىم يىللىق تۇزۇمدىكى قىسقا مۇددەتلىك كۇرس قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. خەـ زۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. ھازىر 24 ئوقۇتۇش سىنـ پى، 1057 ئوقۇغۇچىسى (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇـ چى 360 نەپەر) بار؛ ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتـ چىلىرى 137 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 101 نەپەر، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىـ لىرى 28 نەپەر، ئالىي ئۈنۈانى بارلار 28 نەپەر. ئاسا. سىي داۋالاش ئىلمىي ئاناتومىيىسى، فىزىئولوگىيە، پاتولوگىيىلىك فىزىئولوگىيە، تۆرەلمە تۇزۇلۇشى، خىمىيە، بىئوخىمىيە، مىكرو جانلىقلار، پارازىت قۇرت، پاتولوگىيىلىك ئاناتومىيە، ئاساسىي پەرۋىشۇـ ناسلىق، دورىگەرلىك قاتارلىق 12 تەجرىبىخانا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان تۇرلۇك ئوقۇتۇش ئاسما خەرىتىلىرىدىن 2400 دىن كۆپرەك سەپلەنگەن. نۇقتىلىق ئوقۇلىدىغان پەنلەر كلىنىكىلىق داۋالاش ئىلمىي ۋە ئالىي پەرۋىش بولـۇپ، ئـۇرۇمچـ ـى ۋە قـسمەن ۋىلايەت ـ ناھىيىلەردىكى توققۇز دوخـ تۇرخانىدا كلىنىكىلىق پراكتىكا بازىسى قۇرۇلغان. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان كلىنىكىلىق داۋالاش ئىلـ مىي، يېڭنە بىلەن داۋالاش، رادىئوئاكـتىپـلىق داۋا. لاش، كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش مېدىتسىناسى، مەھـ يە باشقۇرۇش، مەكتەپ مېدىتسىناسى، فىلدشېرلىق، سېستىرالىق قاتارلىق ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم كەسپـ نى پۈتتۈرگەن ۋە بىر يىللىق تۇزۇمدىكى كەسپىي گۇـ ۋاھنامە ئېلىش ئۈچۈن ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن جەمـ ئىي 5616 نەپەر تەربىيىلەندى، 500 نەپەردىن ئارتۇق سەھىيە تېخنىكا ئىشچىلىرى ئىش ئورنى بويىچە يېتىشـ تۇرۇلدى.

شنجاك بىناكارلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۇنۇۋېرسىتېتى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۇنۇۋېرسـ تېتى، ئالىي ئۇنۇان، ئوتتۇرا تېخنىكوم، تېخنىك ئىشچىلار بىر گەۋدە قىلىنغان كۆپ قاتلاملىق، كۆپ ئۇلچەملىك ئۇنۇۋېرسال خاراكتېرلىك بىناكارلىق تۇر. ىدىكى كەسپىي تېخنىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۇ. رۇمچى غەربىي ياجياخۇ يولى 2 ـ نومۇر. 1978 ـ يىلى قۇرۇلغان. ھازىر شنجاك بىناكارلىق قۇرۇلۇش مەكتىپى، شنجاك بىناكارلىق تېخنىك ئىشچىلار مەكـ تىپى بىلەن بىرلەشتۈرۈلدى. يەر مەيدانى 48 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 40 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 274 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 148 نەپەر، ئالىي ئۇنۇانى بارلار 46 نەپەر. ئېلېكترون مانتسيورلۇقى، مېخانىكا، فىزىكا، خىمىيە، مالىيە بو. غالتىرلىق تەقلىدى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى قاتارلىق ئالتە تەجرىبىخانا ۋە ئىككى ئېلېكترلىك ئوقۇتۇش ئىش. خانىسى، بىر تىل تاۋۇشلىرى، بىر لايىھەلەش ئىشخا. نىسى، ئالتە چېرتيوژ سىزىش ئىشخانىسى، بىر كومپـ يۇتېر مەركىزى تەسىس قىلىنغان. كۇتۇپخانىدا 180 مىڭ نۇسخا كىتاب ساقلانغان. تېمىنجن ئۇنۇۋېرسىتېـ تى، شىئەن بىناكارلىق پەن ـ تېخنىكا ئۇنۇۋېرسىتېـ تى، غەربىي شىمال بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئىنىستىتۇتى مەزكۇر مەكتەپتە بىناكارلىق تۇرىدىكى مەخسۇس كۇرس ۋە مەخسۇس كۇرستىن تولۇق كۇرسقا ئۇرلەش سىرتتىن ئوقۇش پونكىتى تەسىس قىلدى. ھازىر مەكـ تەپتە 52 ئوقۇتۇش سىنىپى، 2800 دىن ئارتۇق ئوقۇـ غۇچى بار. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن باشلاپ ھازىرغا قەدەر 16 مىڭ نەپەر زۇرۇر ئىختىساس ئىگىلىرى تەربىيىلەـ دى، شۇنداقلا پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى بىناكارلىق كارخانىلىرىدىن 3000 نەپەردىن ئارتۇق تېخنىك خادىمغا سىستېمىلىق ئىش ئورنى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىپ، شنجاڭدىكى بىناكارلىق ساھەسى بويىچە چوڭلار ماتار. چى تەربىيىلەش بازىسى بولۇپ قالدى.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىشچى. خىزمەتچىلەر ئۇنۇۋېرسىتېتى چوڭلار مەخسۇس كۇرس مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: سانجى شەھىرى ساغلاملىق غەربىي يولى 8 ـ نومۇر. بۇ مەكتەپ

1981ـ يىلى قۇرۇلغان. ھازىر تەرەققىي قىلىپ ئالىي كەسىپىي تېخنىكا ماڤارىپى ۋە چوڭلار ماڤارىپى بىر گەۋدە قىلىنغان ئۇنىۋېرسال مەكتەپ بولۇپ قالدى. ئۇزى باشقۇرۇش، بىرلىشىپ باشقۇرۇش، ئىشتىن ئايرىلىپ، يېرىم ئىشتىن ئايرىلىپ ئوقۇش، ئىشتىن سىرت ئوقۇش، سىرتتىن ئوقۇش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىلدە مەكتەپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلغان. ئوقۇش تارىخى قاتلىمىدىن تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس، ئوتتۇرا تېخنىكوم، شۇنداقلا كەسىپىي گۇۋاھنامە، ئىش ئورنى بويىچە تەربىيىلەش قاتارلىق غەيرىي ئوقۇش تارىخى ماڤارىپى بار. يەر مەيدانى 253472 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 45626 كۋادرات مېتىر. تۆت كومپيۇتېرخانا ھەمدە مالىيە ـ بوغالتىرلىق تەقلىدى، ئېلېكترون تەجرىبىسى، كۆپ ۋاستىلىك دەرسخانا، كۇتۇپخانا قاتارلىق ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى بار. مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 226 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە دوتسېنت 47 نەپەر. كومپيۇتېر ئۇچۇر باشقۇرۇش، سانائەت قۇرۇلۇشى، مانتيورلۇق ۋە ئېلېكترون، سودا سانائەتنى مەۋزۇي باشقۇرۇش، بوغالتىرلىق ۋە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش، ئاممىۋى بېزنىس كاتىپلىقى، ئىشخانا ئىشلىرىنى ئاپتوماتلاشتۇرۇش، بازار ماركېتىڭ، قانۇن، ئىگىلىك باشقۇرۇش قاتارلىق 12 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 4856 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 2107 نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان تۇرلۇك كەسىپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن 10 مىڭدىن ئارتۇق تەربىيىلەندى.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتىپى كەسىپىي خاراكتېرلىك، كۆپ خىل پەنلەر ئوقۇلىدىغان ئوتتۇرا تېخنىكا مەكتەپ. مەكتەپ ئورنى: سانجى شەھىرى جەنۇبىي يەنئەن يولى 27 ـ نومۇر. بۇ مەكتەپ 1985 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 693 كۋادرات مېتىر، مۇقىم مۇلكى 10 مىليون يۈەندىن ئارتۇق. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مالىيە بوغالتىرلىقى، سانائەت ۋە ئاھالە قۇرۇلۇشى، مانتيورلۇق ھەم ئېلېكترون، ھۆججەت مەخپىيەتلىكى، ھۇنەرۋەنچىلىك ۋە گۈزەل سەنئەت، مەۋزۇي باشقۇرۇش، بوغالتىرلىق ۋە ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش، ئاممىۋى مۇناسىۋەت ۋە قالىدە ـ يوسۇن، ماشىنىسازلىق ۋە ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرى، مېھمانخانا ۋە سایاھەتچىلىك قاتارلىق 10 دىن ئارتۇق كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ئوقۇغۇچىسى 450 نەپەر. ئوقۇتقۇچى ـ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 76 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇتقۇچىسى 48 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بارلار يەتتە نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، جەمئىي 5300 نەپەردىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈردى. مەكتەپ 1997 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۈلگىلىك نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم بولۇپ باھالاندى.

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە مەكتىپى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ۋە ئۇن ـ سىن ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى قاتارلىق ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ يېراق مۇساپىلىك ئوقۇتۇشنى قانات يايدۇرغان چوڭلار ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي مەكتەپ. مەكتەپنىڭ ئاساسىي قىسمىنىڭ تۇرۇشلۇق ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 171 ـ نومۇر. بۇ مەكتەپ 1982ـ يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى مەركىزىي يېزا ئىگىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە مەكتىپى شىنجاڭ شۆبىسى، 1989ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ناھىيە، يېزىدىن ئىبارەت تۆت دەرىجىلىك مەكتەپ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغان. تەربىيىلەش ئوبيېكتى يېزا ـ كەنت ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى، دېھقان ـ چارۋىچىلار، يېزىلاردىكى تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئوقۇش تارىخى تەربىيىسى ۋە قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش ئۈزۈلمىسىدىن بىرلەشتۈرۈلگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، يېزا ئىقتىسادىي، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشى قاتارلىق تۆت تۈر، 18 كەسىپ تەسىس قىلىنغان. 12 ۋىلايەت، ئوبلاستتىكى 79 ناھىيە (شەھەر) دە شۆبە مەكتەپلىرى قۇرۇلغان، 400 دىن ئارتۇق يېزا (بازار) دا ئوقۇتۇش سىنىپلىرى تەسىس قىلىنغان. ھازىرقى مەخسۇس ۋەزىپىدىكى خادىملىرى 666 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 520 نەپەر؛ قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئوقۇتقۇچى 796 نەپەر. رويخەتتىكى ئوقۇغۇچىلىرى 18 مىڭ 745 نەپەر. ئوقۇتۇشقا ئىشلىتىلىدىغان

خان ئۆيلىرى 25 مىڭ 845 كۋادرات مېتىر، تەجرىبە پراكتىكا بازىسى 3248 مو كېلىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلغاد. دىن بۇيان جەمئىي قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى 100 مىڭ نەپەر بولۇپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەر 44 مىڭ نەپەر، ئوقۇغانلىق گۇۋاھنامىسى ئالغانلار 12 مىڭ نەپەر، 500 مىڭدىن ئارتۇق دېھقان - چارۋىچى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلدى.

شىنجاڭ جۇڭخۇا بوغالتىرلىق سىرتتىن ئو- قۇش مەكتىپى بوغالتىرلىقنى سىرتتىن ئوقۇش ئوتـ تۇرا تېخنىكوم مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى شورىۋلاق كوچىسى 16 - نومۇر. بۇ مەكتەپ 1987 - يىلى شىنجاڭ بوغالتىر كادىرلىرىنى تەربىيـ لەش مەركىزىنىڭ ياردىمى بىلەن قۇرۇلغان، 1996 - يىلى 5 - ئايدا كادىرلار تەربىيىلەش مەركىزىدىن ئايرـ لىپ چىقىپ ئۆز ئالدىغا مەكتەپ قۇرغان. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل تىلدا دەرس ئوتۇلىدۇ. پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، ئىككى كارـ خانىدا 17 كونسۇلتاتسىيە پونكىتى تەسىس قىلىنغان، ناھىيە، شەھەرلەردە 96 سىرتتىن ئوقۇش پونكىتى قۇرۇلغان. ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش، ئېلېكترون ئوقۇـ تۇشى، سىرتتىن ئوقۇشتىن ئىبارەت ئۈچىنى بىر گەۋدە قىلغان ئوقۇتۇش شەكلى قوللىنىلغان. ھازىر مەخـ سۇس، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئوقۇتۇش خادىملىرى 100 نەپەر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 54 نەپەر، قوشۇمچە ئوقۇتقۇچى 322 نەپەر. رويخەتتىكى ئوقۇغۇچى 639 نەپەر، مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان جەمئىي قوبۇل قە-لىنغان ئوقۇغۇچى 22 مىڭ 117 نەپەر، ئوتتۇرا تېخنـ كومىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 15 مىڭ 290 نەپەر، كەسپىي گۇۋاھنامە سىنىپىدا ئوقۇغانلار 2000 نەپەر-دىن كۆپرەك، باشقا مەكتەپلەر بىلەن بىرلىشىپ تەربـ يىلىگەن ئوقۇغۇچى 8 مىڭ 800 نەپەر، قىسقا مەزگىلـ لىك تەربىيىلەشنى قوبۇل قىلغانلار 1 مىليون 440 مىڭ ئادەم قېتىم بولدى.

قاراتال بازارلىق دېھقان - چارۋىچىلار مەدە- نىيەت - تېخنىكا مەكتىپى دېھقان - چارۋىچىلار، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىغا مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن تەربىيىسى ئېلىپ بارىدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەملىي تېخـ نىكا ئىقتىدارىنى يېتىشتۈرىدىغان يېزا - بازار چوڭلار ئىشتىن سىرتقى مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ئاقسۇ شە-ھىرى قاراتال بازىرىدا. بۇ مەكتەپ 1993 - يىلى قۇرۇلغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 850 كۋادرات مېتىر، 280 مو تەجرىبە پراكتىكا بازىسى بار. بازارغا قاراش-لىق 28 كەنتتە شۇبە مەكتەپ قۇرۇلغان. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، 13 مىڭ 340 نەپەردىن ئارتۇق ياش، قۇرامىغا يەتكەن دېھقان-چارۋىچىلار ۋە كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ھەر خىل تېپتىكى ماتارىپ تەربىيىسى ئالدى. بۇ مەكتەپ 1996 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك يېزا - بازارلىق دېھقان - چارۋىچىلار مەدەنىيەت تېخنىكا مەكتىپى قىلىپ بېكىتىلدى.

تازغۇن يېزىلىق دېھقان - چارۋىچىلار مەدە- نىيەت - تېخنىكا مەكتىپى دېھقان - چارۋىچىلار-نىڭ مەدەنىيەت دەرسلىرىنى تولۇقلاش ۋە ئەملىي تېخـ نىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: يېڭىشەھەر ناھىيىسى تازغۇن يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا. 1993 - يىلى يېزىلىق ھۆكۈمەت 390 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرغان. يەر مەيدانى 18 مىڭ 676 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 437 كۋادرات مېتىر، يەنە 20 مو يەردە تەجرىبە بازىسى بار. ھازىرقى باشقۇرغۇچى خادىـ لىرى ئىككى نەپەر، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى ئىككى نە-پەر، قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى ئوقۇتقۇچى يەتتە نەپەر. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 1200 نەپەر يېزا - كەنت ياشلىرى ۋە قۇرامىغا يەتكەن-لەرگە قارىتا باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەدەنىيەت دەرسى تولۇقلاندى؛ 9113 نەپەر دېھقان - چارۋىچى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىنشا-ئاتى، قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش، كۆكتات، ئىگىلىك باشقۇرۇش قاتارلىق 11 تۈردىكى ئەملىي تېخنىكا جە-ھەتتىن تەربىيىلىنىپ، تەربىيىلىنىشكە تېگىشلىك ئا-دەم سانىنىڭ 83.6% نى تەشكىل قىلدى؛ مەكتەپ يەنە ئۆز ئورنىدىكى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشكە تەشكىللەش ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى.

لوتۇبى بازارلىق يېزا ئىگىلىك پەنلىرى ما- ئارىپ مەركىزى يېزا پەن - تېخنىكا تەربىيىلەش

مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى: ماناس ناھىيىسى لوتۇيى بازىرىدا. بۇ مەكتەپ 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان. قۇرۇ-لۇش كۆلىمى 624 كۋادرات مېتىر. بۇ مەركەز سىياسىي تەربىيىنى يېتەكچى، مەدەنىيەت تەربىيىسىنى ئاساس، ئەملىي تېخنىكا جەھەتتىن يېتىشتۇرۇشنى ئاساسىي گەۋدە، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش تەربىيىسىنى مۇھىم نۇقتا قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، دېھقان، چارۋىچىلارنى ئوخشىمىغان قاتلام ۋە تېپتىكى ماتارىپ تەربىيىسىگە ئىگە قىلدى. مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان ھەر خىل تېپتىكى ئەملىي تېخنىكا كۇرستىن 269 قارار ئېچىپ، 30 مىڭ 810 ئادەم قېتىم تەربىيىلىدى. تەربىيىلىنىش ئارقىلىق 21 ئادەم دېھقانلار تېخنىك ئۇنۇانىغا ئېرىشتى، يەن ـ تېخنىكا بويىچە ئۇلگىلىك ئائىلىدىن 580 ئائىلە بارلىققا كەلدى، يەن ـ تېخنىكىدا مەدەنىيەتلىك كەنتتىن 18 ى، كەسپىي تېخنىكا جەمئىيىتىدىن ئىككىسى قۇرۇلۇپ، پۈتكۈل بازارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

شىنجاڭ ماتارىپ يەن ـ تەتقىقات ئورنى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئېلىپ بارىدىغان، ئوقۇتۇشقا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ۋە ئامېرىكا خاراكتېرلىك ئوقۇتۇش تەتقىقاتى پائالىيەتلىرىنى ئۆز-يۈشتۈرىدىغان تەتقىقات ئاپپاراتى. بۇ مەكتەپ ئۇرۇمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 17 ـ نومۇرغا جايلاشقان. 1984 ـ يىلى مايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدىكى ئاپ-ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى ماتارىپ تەتقىقات ئىشخانىسىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن. 1991 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىشخانىسىغا قوشۇۋېتىلگەن، 1992ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىشخانىسىمۇ مۇشۇ قاتارغا كىرگۈزۈلگەن. ھازىرقى خىزمەتتىكى خادىملىرى 55 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئوقۇتۇچى بارلار 23 نەپەر. ئىچكى قىسىمدا ماتارىپ نەزەرىيە تەتقىقاتى ئىشخانىسى، ئوقۇ-تۇشنى باشقۇرۇش تەتقىقاتى ئىشخانىسى، ئوقۇتۇ-را مەكتەپ ئىجتىمائىي پەنلەر ئىشخانىسى، ئوقۇتۇرا مەكتەپ تەبىئىي پەنلەر ئىشخانىسى، باشلانغۇچ مەكتەپ تەتقىقات ئىشخانىسى، خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىشخانىسى، ئۇنىۋېرسال ئوقۇتۇش تەتقىقاتى ئىشخانىسى، ئەخلاق تەربىيىسى ئىشخانىسى، تەنتەربىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت تەتقىقاتى ئىشخانىسى قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىنغان. ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ پەنلىرىنى پىلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى ئىشخانىسى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىدۇ. 2000 ـ يىلىغا قەدەر، «شىنجاڭ ماتارىپى يىللىق توپلىمى» ، «شىنجاڭ ماتارىپ تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى تەتقىقاتى» ، «ئۇيغۇر ماتارىپى تەزكىرىسى» قاتارلىق پەن ـ تەتقىقات تېمىلىرىدىن 10 دىن ئارتۇق تۈر ئورۇندالدى، كۆپلىگەن ئەسەرلەر نەشر قىلىنىپ، جۇڭگو ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل يېزىقتىكى «شىنجاڭ ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇشلۇقى» ژۇرنىلىنى مەسئۇل بولۇپ چىقاردى.

شىنجاڭ ماتارىپ نەشرىياتى ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تەھرىرلەش ـ تەرجىمە قىلىش ۋە نەشر قىلىشنى ئاساس قىلىدىغان ماتارىپ ئىشلىرى ئاپپاراتى. ئىدارە ئورنى: ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 169 ـ نومۇر. بۇ نەشرىيات 1956 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى دەرسلىك تەھرىر ـ تەرجىمە ئىشخانىسى ئاساسىدا قۇرۇلۇپ، 1962 ـ يىلى خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن يەنە خەلق نەشرىياتىغا قوشۇۋېتىلگەن. 1973 ـ يىلى يەنە ئايرىلىپ چىقىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ مەمۇرىي تارماقلىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدىكى ماتارىپ كەسپىي نەشرىياتى بولغان. 1956 ـ يىلىدىن 1966 ـ يىلىغىچە بولغان ئون يىل ئىچىدە، تەھرىرلەپ تەرجىمە قىلغان ۋە نەشر قىلغان ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، شىبەچە ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكى بەش خىل ئوقۇتۇش ماتېرىيالى 1742 خىل، 22 مىليون 700 مىڭ نۇسخا بولۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئاساسلىق دەرسلىرى، ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ئېھتىياجىنى ئاساسەن قاندۇردى. بۇ نەشرىيات ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ قايتا

قۇرۇلغاندىن كېيىن، «بارلىقىمىز بالىلار ئۈچۈن» دە- گەن نەشرىيات باشقۇرۇش ئاساسىي نىشانىدا چىڭ تۇ- رۇپ، سۈپەت ئېگىلى، نادىر ئەسەرلەر ئېگىنى ئۇزلۇك- سىز كۆچەيتتى. 1975 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە تەھرىر ـ تەرجىمە ۋە نەشر قىلىنغان ئاز سانلىق مىل- لەتلەر يېزىقىدىكى ئوقۇش ماتېرىيالى جەمئىي 15 مىلىڭ 591 خىل، 385 مىليون 523 مىڭ نۇسخا بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە خەنزۇچە يېزىقتىكى ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش كىتابلىرىغا كا- پالەتلىك قىلدى ھەمدە بىر تۈركۈم باشقا كىتابلارنى نەشر قىلدى. ھازىر باش تەھرىر، نەشر قىلىش، ئۇي- غۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە، شىبەچە، خەنزۇچە، گۇزەل سەنئەت قاتارلىق توققۇز تەھرىر ـ تەرجىمە كەسپىي بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بىلىم قۇرۇلمىسى ۋە قاتلىمى بىرقەدەر مۇۋاپىق، سە- ياسىي ساپاسى ۋە كەسپىي سەۋىيىسى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان تەھرىر ـ تەرجىمە قوشۇنىغا ئىگە. پۈتۈن نەش- رىياتنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 143 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 38 كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار.

شىنجاڭ ماۋارىپ گېزىتى ـ ژۇرنال ئىدارە- سى ئىدارە ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 169 ـ نومۇر. ئەسلىي نامى شىنجاڭ ماۋارىپ ژۇرنىلى ئىدارىسى بولۇپ، 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان، 1989 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 70 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي مۇھەررىر بىر نەپەر، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر 10 نەپەر. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە ئۈچ خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدىغان «شىنجاڭ ماۋارىپ گېزىتى» ۋە «شىنجاڭ ماۋارىپى» ژۇرنىلى، شۇنداقلا «باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كىتاب ئوقۇشلۇقى» (خەن- زۇچە)، «ماقالىلەر ئايلىق مۇنبىرى» (خەنزۇچە)؛ «ئۈمىد گۈلزارى» (ئۇيغۇرچە) قاتارلىق ژۇرناللارنى باشقۇرىدۇ.

شىنجاڭ ماۋارىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى جۇڭگو تارىخىدىكى تۇنجى ئۆلكە دەرىجىلىك ماۋارىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى. بۇ ئىستانسىنى دەسلەپتە 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئەينى ۋاقىتتا

شىنجاڭ ماۋارىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى (ماۋارىپ قانىلى) دەپ ئاتالغان، 1986 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەر- تىلگەن. ئىستانسا ئورنى: ئۈرۈمچى شەھىرى نۇرلۇق يولى 4 ـ نومۇر. ئۈرۈمچى رايونى ۋە سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ قىسمەن ناھىيە ـ شەھەرلىرىنى قاپلىغان. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل تىلدا تار- قىتىلىدۇ. دەسلەپكى مەزگىللەردە سىناق تەرىقىسىدە تارقىتىش، كۈن ئارىلاپ تارقىتىشتىن، كۈندىلىك نو- مۇر تارقىتىش مىقدارىنى 11 سائەتكە يەتكۈزۈشكىچە تەرەققىي قىلدى. 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، نومۇرلارنى تارقىتىش ۋاقتى 35 مىڭ سائەتكە يېقىنلاشتى. دائىم- لىق تەسىس قىلىنغان ماۋارىپ خەۋەرلىرى، تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى دەرسى، تېلېۋىزىيە دەرسخانىسى، مەكتەپ تۇرمۇشى، جالدۇر ـ جۇلدۇر دۇنياسى، كىنو ـ تېلېۋىزىيىدىن ھۈزۈرلىنىش قاتارلىق 14 سە- ھىپە بار. ئىچكى قىسمىدا باش تەھرىر ئىشخانىسى، تېخنىكا بۆلۈمى، خەۋەرلەر بۆلۈمى، ياشلار ـ ئۆسمۈر- لەر بۆلۈمى، تەرجىمە بۆلۈمى، ئېلان بۆلۈمى قاتارلىق- لار تەسىس قىلىنغان. ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپىنى ئېلېكترلەشتۈرۈش يۈرتى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىدۇ، شۇنداقلا ئېلېكترلەشكەن ماۋارىپنى باشقۇ- رۇش ئىشخانىسى، ئۇچۇر مەركىزى، ئۇن ـ سىن بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. ماۋارىپ يۈرتى بىلەن ئىستان-

سىستىما هازىر 82 خادىم بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 14 نەپەر. ماتارىپنى ئىلمىيلەشتۈرۈش يۈرتى ئوقۇتۇش خاراكتېرىدىكى كەسپىي ئاپپارات بولۇپ، بەلگىلىك تۈردىكى ئىلمىيلەشكەن ماتارىپ مەمۇرىي باشقۇرۇش قۇنكسىيىسىنى ئۈستىگە ئالغان، شۇنداقلا كەسپىي جەھەتتە پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلمىيلەشكەن ماتارىپ، ماتارىپ تېخنىكا خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ. بۇ ئورۇنغا 1999 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئىلمىيلەشكەن ماتارىپ جەھەتتىكى ئىلغار ئورۇن دېگەن نام بېرىلدى.

شىنجاڭ ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى تەمىنلەش - باشقۇرۇش باش پونكىتى ئونتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى تەمىنلەش - باشقۇرۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي ئورۇن. ئۇرۇمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 165 - نومۇرغا جايلاشقان. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىي نامى شىنجاڭ ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى تەمىنلەش پونكىتى بولۇپ، 1980 - يىلى شىنجاڭ ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى تەمىنلەش شىركىتىگە، 1997 - يىلى هازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. تۈت كەسپىي بۆلۈم ۋە ماتارىپ تېخنىكا قورالاندۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. خىزمەتچىسى 40 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ كىشىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك كەسپىي ئۇنۋانى بار. ئاساسلىق ۋەزىپىسى پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى خىزمىتىنى پلانلاش، ماسلاشتۇرۇش، ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش، تەمىنلەش - سەپلەش، مۇلازىمەت قىلىش، نازارەت قىلىشتىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ماتارىپ ئىلمىي مۇھاكىمە تەشكىلاتى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەقسىتى شىنجاڭنىڭ ماتارىپ ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى ۋە ماتارىپ ئىشلىرى تەرەققىيات مۇلازىمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ماتارىپ خىزمەتچىلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئۇلارنى ماتارىپ ئىلىم - پەن نەزەرىيىسى هەم ئەمەلىي مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇپ، كۆپ خىل شەكىلدىكى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئوقۇتۇش پەن - تەتقىقات پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ تەشكىلات 1979 - يىلى 12 - ئاينىڭ 18-كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ پەن - تەتقىقات ئورنىدا ئىش بېجىرىدۇ. قارىمىقىدا ۋىلايەت (ئوبلاست، شەھەر) لىك ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتىدىن 16 سى، هەرقايسى پەنلەر ئوقۇتۇش تەتقىقاتى جەمئىيىتىدىن كەسپىي كومىتېتىدىن 36 سى بار. 2000- يىلغى ئەزاسى 50 مىڭ كىشىدىن ئاشتى.

شىنجاڭ ماتارىپ فوندى جەمئىيىتى ماتارىپ مەبلىغىنى توپلاپ مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىلىرىنى تەقدىرلەپ مۇكاپاتلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىجتىمائىي تەشكىلات. 1988- يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان. ئىشخانىسى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتىدە تەسىس قىلىنغان. ماتارىپ فوندىنى تەيياراش، باشقۇرۇش ۋە ئىشلىتىش، ئوقۇتقۇچىلارنى هۆرمەت قىلىش ۋە ماتارىپقا ئەھمىيەت بېرىشنى تەشۋىق قىلىش، مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىلارنى تەقدىرلەپ مۇكاپاتلاش، ئوقۇتقۇچىلارنى ئېكسكۇرسىيە، ئۆگىنىش، دەم ئېلىپ داۋالىنىشقا ئۇيۇشتۇرۇش، مىللىي بېزنېسنىڭ ئوقۇتۇش ماتېرىيالىنى نەشر قىلىش، ئوقۇتۇش تەتقىقاتىغا مەبلەغ جەھەتتىن ياردەم بېرىش قاتارلىقلارنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. 13 يىلدىن بۇيان 14 مىليون يۈەن ماتارىپ فوندى توپلاندى، ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىكتە 49 مىڭ 500 نەپەر مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى ۋە مۇنەۋۋەر ماتارىپ خىزمەتچىلىرىنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى.

شىنجاڭ ماتارىپ خەلقئارا ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتى خەلقئارا ماتارىپ ئالماشتۇرۇش ۋە هەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئىجتىمائىي تەشكىلات. ئۇ 1986 - يىلى 6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ياپونىيە خۇسۇسىيلار ئۇنىۋېرسىتېتى جەمئىيىتى ۋە ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە، مالايشىيا، گېرمانىيە ۋە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسىدىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ ئالاقىدار ماتارىپ ئاپپاراتلىرى هەم مەكتەپلەر بىلەن ئالماشتۇرۇش ۋە هەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. 1700 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىنى چەت ئەللەرگە ئېكسكۇرسىيە قىلىش، تەكشۈ-

رۇش، يەنىمۇ قاتناشتۇردى ۋە يازلىق لاگېرغا ئەۋەتـ
تى، شۇنداقلا 3600 ئادەم قېتىم چەت ئەللەرنىڭ مائا-
رىپ تەكشۈرۈش ئۆمىكـ ـ گۇرۇپپىلىرىنى تەكلىپ
قىلدى ھەمدە كۈتۈۋالدى.

شىنجاڭ ئالىي مائارىپ جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئالىي مائارىپ ئىلمىي مۇھاكىمە تەشكىلا-
تى. 1993 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى قۇرۇلغان.
ئاساسىي مەقسىتى ئاپتونوم رايوندىكى ئالىي مەكتەپلەر
ئارا توغرىسىغا مۇناسىۋەت ۋە ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش،
ئاپتونوم رايون ئىچى ـ سىرتىدىكى ۋە خەلقئارادىكى
ئالىي مائارىپ ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماشتۇرۇش پائالـ
يىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئالىي مائارىپ نەزەرىيىسى
بىلەن ئەمەلىي مەسىلىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشقا ئۇ-
يۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت. قارىمىقىدا تۆت شۆبە جەمئى-
يەت، يەنى ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي مەكتەپلەر چەت
ئەل تىلى ئوقۇتۇش تەتقىقاتى جەمئىيىتى، كومپيۇتېر
ئاساسلىرى مائارىپ جەمئىيىتى، ئالىي مەكتەپ تەجرە-
بىخانا نەزەرىيىسى تەتقىقات جەمئىيىتى ۋە ئالىي مەك-
تەپ قوغداش جەمئىيىتى تەسىس قىلىنغان.

شىنجاڭ چوڭلار ئالىي مائارىپ تەتقىقات جەمئىيىتى ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئالىي مائارىپ ئىلمىي مۇھاكىمە تەشكىلاتى. 1990 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قۇرۇلغان. چوڭلار ئالىي مائارىپ-
نىڭ نەزەرىيىسى ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ،
ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرى ئۇستىدە ئىزدىنىش، چوڭلار ئا-
لىي مائارىپى تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، ئەزا ئورۇنلار-
نى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىچى ـ سىرتىدىكى ۋە خەلقئارا-
دىكى چوڭلار ئالىي مائارىپى ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماش-
تۇرۇش ھەم ئۇزۇنارا زىيارەت قىلىش پائالىيەتلىرىگە
قاتنىشىشقا ئۇيۇشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. ئۇنىڭغا
كوللېكتىپ ئەزا ئورۇنلاردىن 37 سى بار. ئۇ جۇڭگو
چوڭلار مائارىپى جەمئىيىتى، شىنجاڭ چوڭلار مائارىپى
جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ساھەسى بىر-
لەشمە جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى.

**«شىنجاڭ مائارىپ تەرەققىيات ئىستراتېگـ-
يىسى تەتقىقاتى»** شىنجاڭنىڭ مائارىپ تەرەققىياتـ
ىدىكى ئىستراتېگىيىلىك مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان
مەخسۇس توپلام. ئۇنىڭغا 30 پارچىدىن ئارتۇق تەتقـ
قات دوكلاتى توپلانغان بولۇپ، ئۇنىۋېرسال تەتقىقات،
مەخسۇس تېما تەتقىقاتى، سېلىنما تەتقىقاتى، تەكشۈ-
رۇش تەتقىقاتى، سېلىشتۇرما تەتقىقاتى، ئالاھىدە ياسما
قاتارلىق ئالتە قىسىمغا بۆلۈنىدۇ، خەت سانى جەمئـي
400 مىڭدىن ئارتۇق. ئۇنى شىنجاڭ مائارىپ پەن ـ
تەتقىقات ئورنى بىلەن شىنجاڭ مائارىپ فوندى جەمئـ-
يىتى بىرلىكتە تۈزگەن، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى
نەشر قىلغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مائارىپ پەن-
تەتقىقاتى «7 ـ بەش يىللىق پىلان» ىدىكى مۇھىم ۋەزىپە
ھېسابلىنىدۇ. بۇ كىتابتا بايان قىلىنغان نەزەرىيىۋى
كۆزقاراش ۋە تەدبىر تەكلىپلەر ئاپتونوم رايوننىڭ مائا-
رىپ ئىلمىي تەدبىرلىرىنى مۇھىم ئاساسلار بىلەن تە-
مىن ئەتتى. بۇ كىتاب 1994 ـ يىلى جۇڭگو مائارىپ
ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر مەخسۇس ئەسەر مۇكا-
پاتىغا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ مىللەتلەر مائارىپى تەتقىقاتى» شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپى مەسىلىلىرىنى
تەتقىق قىلىدىغان مەخسۇس توپلام. ئاپتونوم رايونلۇق
مائارىپ پەن ـ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن، مەسئۇل مۇ-
ھەررىرى ما شياڭيۇن. بۇ كىتاب كەڭ دائىرىدە تەكشۈ-
رۇپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا، شىنجاڭ ئاز سانلىق
مىللەت مائارىپى ئوقۇتۇش سۇپىتىدە ساقلانغان مەسىلـ-
لەر ۋە ئۇنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرىنى ئېچىپ بەردى
ھەمدە ناقابىل تۈرۈش تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.
ئاساسلىق يېغىلغان دوكلاتلاردىن «شىنجاڭدىكى يەتتە
مىللەت ئۆسمۈرلىرىنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت ساپاسى تە-
رەققىيات سەۋىيىسى ۋە ئۇنىڭ تەدبىرلىرى ئۇستىدىكى
تەتقىقات دوكلاتى»، «بەش مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ
مائارىپ ئىسلاھاتى تەجرىبە دوكلاتى»، «مىللىي بالىلار
ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ 1ـ، 2 ـ يىللىقلار قوش تىل
ئۆگىنىش تەجرىبە دوكلاتى»، «ئاز سانلىق مىللەتلەر
ئوقۇتۇش سۇپىتى تەسەۋۋۇرلىرى تەتقىقات دوكلاتى»
قاتارلىق ئىلمىي ماقالىلەر بار. شىنجاڭ مائارىپ نەشـ-
رىياتى 1994 ـ يىلى نەشر قىلغان.

«شىنجاڭ مائارىپى يىللىق مەجمۇئەسى» ما-

تارىپ كەسپىي ماتېرىياللىرى خاراكتېرلىك قورال كـ
تاب. 1 ـ نۆۋىتى (1949~1989) مەسئۇل مۇھەر-
رىرى چېن شېڭيۈەن، 1991 ـ يىلى 7 ـ ئايدا نەشر
قىلىنغان؛ 2 ـ نۆۋىتى (1998~1990) مەسئۇل
مۇھەررىرى ۋاڭ جيەنشاڭ، 1999 ـ يىلى 8 ـ ئايدا
نەشر قىلىنغان. ئىككىلا كىتابنى شىنجاڭ ماتارىپ
نەشرىياتى نەشر قىلىپ تارقاتقان. كىتابتا زور مىقدار-
دىكى تارىخىي ۋە مۇجمەت ماتېرىياللار ئاساس قىلىنغان
بولۇپ، شىنجاڭ ماتارىپ ئىشلىرىدا قولغا كەلگەن نە-
تىجىلەر ۋە تەجرىبە ـ ساۋاق قاتارلىق كۆپلىگەن ئۇ-
چۇر- ماتېرىياللار مۇجەسسەملەشكەن.

«شىنجاڭ ماتارىپى چوڭ ئىشلار خاتىرە-
سى» شىنجاڭ ماتارىپى تارىخىدىكى ئىشلار خاتىرىلە-
نىپ بايان قىلىنغان ماتېرىيال خاراكتېرلىك قورال
كىتاب. ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى «شىن-
جاڭ ماتارىپى يىللىق مەجمۇئەسى» تەھرىر ئىشخانىسى
تۈزگەن، شىنجاڭ ماتارىپ نەشرىياتى 1998 ـ يىلى
نەشر قىلغان. كىتابتا سىلادىيە 520 ـ يىلىدىن 1998ـ
يىلىغىچە بولغان شىنجاڭ ماتارىپى تارىخىي تەرەققىياتـ
دىكى مۇھىم ئىشلار خاتىرىلەنگەن. ئۇنىڭغا تارىخىي
دەۋرلەردىكى ھۆكۈمەتلەرنىڭ ماتارىپقا قارىتقان تەدبىر-
لىرى، ئاپپاراتلارنىڭ تەرەققىيات تارىخى، كادىرلار
ئىشلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى ھەمدە ھەر دەرىجىلىك تۈر-
لۈك ماتارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى ۋە نەتـ
جىلىرى قاتارلىقلار كىرگۈزۈلگەن.

«شىنجاڭ ماتارىپ تارىخى ماقالىلىرى»
شىنجاڭدىكى تۇنجى ماتارىپ تارىخى ئەسىرى. ئاپتورى
ما ژېنخۇا. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1998ـ
يىلى 11 ـ ئايدا نەشر قىلغان. پۈتۈن كىتاب ئۈچ باب،
11 پاراگرافقا بۆلۈنگەن بولۇپ، 260 مىڭ خەت. 1ـ
باب قەدىمىي شىنجاڭ ماتارىپى، 2 ـ باب مىنگو دەۋرـ
دىكى شىنجاڭ ماتارىپى، 3 ـ باب جۇڭخۇا خەلق جۇم-
ھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭ ماتارىپى. ئۇ
1999 ـ يىلى جۇڭگو ماتارىپ جەمئىيىتى تەرىپىدىن
«شەرق لوڭقىسى» مۇنەۋۋەر ماتارىپ نەتىجىلىرىنى باـ
ھالاشتا 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەتلەر ئۆس-
مۈرلىرىنىڭ ئەقلىي ئىقتىدار ساپاسى تەرەققىيات
سەۋىيىسى ۋە تەدبىرلىرى تەتقىقاتى» ئاپتونوم
رايونلۇق پەلسەپە ئىجتىمائىي پەنلىرى «8 ـ بەش يىلـ
لىق پىلانى» نۇقتىلىق تەتقىقات تېمىسى. شىنجاڭ ماـ
تارىپ ئىنستىتۇتىدىكى پروفېسسور جى شېنىيىڭ قاتار-
لىقلار 1993 ـ يىلى تاماملىغان. بۇ تېما شىنجاڭدىكى
ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق قاتارلىق سەككىز مىللەتنىڭ
شەھەر ـ بازارلاردىكى بەش ياشتىن 16 ياشقىچە بولغان
مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئۆسمۈر بالىلىرىنىڭ ئەقلىي ئىقـ
تىدار تەرەققىيات سەۋىيىسىنى زور مىقداردا تەكشۈرۈپ
تەتقىق قىلىپ، كۆپ تۈرده تەتقىقات نەتىجىلىرىنى قوللـ
ىغا كەلتۈرۈپ، ئاساسلىق دوكلاتنىن ئىككى پارچە،
تارماق دوكلاتنىن يەتتە پارچە ئېلان قىلدى. ئۇ 1997ـ
يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ماتارىپ پەن ـ
تەتقىقات نەتىجىلىرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكا-
پاتقا، 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي
پەنلەر مۇنەۋۋەر نەتىجىلىرى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك
مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ ماتارىپى» ئۇنىۋېرسال خاراكتېر-
لىك ماتارىپ ئايلىق ژۇرنىلى. 16 فورمات. 1951 ـ
يىلى 10 ـ ئايدا ماتارىپ نازارىتى ماتارىپ ـ پەن
تەتقىقات ئورنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئۇيغۇرچە، خەنـ
زۇچە، قازاقچە ئۈچ خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىپ،
پۈتۈن مەملىكەتتە ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ئاساسىي مە-
ھىپلىرىدىن ساپا ماتارىپى، مەكتەپ باشقۇرۇش، مەك-
تەپ مۇدىرلىرى مۇنبىرى، ئوقۇتۇش ئىسلاھاتى تەجرـ
بىسى، ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇشى، سە-
نىپ مۇدىرى، كەسپىي ماتارىپ، ئۇچۇر مەيدانى قاتار-
لىقلار بار. ئۇقۇرمەنلەر ئويىپكتى ئوتتۇرا ـ باشلانغۇچ
مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، ماتارىپ مەمۇرىي خادىملىرى
ۋە ماتارىپ تەتقىقات خادىملىرى بولۇپ، كەسپىي مەك-
تەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، بالىلار باغچىسى ئوقۇتقۇچىلىرى
ۋە پېداگوگىكا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئېتىبار بېرـ
لىدۇ. ھازىرقى تەھرىرلىرى 25 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ
ئىچىدە ئالىي مۇھەررىر بىر نەپەر، كاندىدات ئالىي
مۇھەررىر يەتتە نەپەر. 1998 ـ يىلى ئۇيغۇرچە نەشرى
بىلەن خەنزۇچە نەشرى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تۈـ

رىدە 1- دەرىجىلىك قەرەللىك ژۇرنال بولۇپ باھالان-
دى.

«شىنجاڭ ماتارىپ گېزىتى» ماتارىپ كەسىپىي گېزىتى. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۈچ خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. ئاپتونوم رايونلىق ئىچى - سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. خەنزۇچە نەشرى 1989- يىلى 7 - ئايدا نەشر قىلىنغان، ئۇيغۇرچە نەشرى 1990 - يىلى 3 - ئايدا نەشر قىلىنغان بولۇپ، ھەممىسى ئىككى فورماتلىق ھەپتىلىك گېزىت؛ قازاقچە نەشرى 1997 - يىلى رەسمىي نەشر قىلىنغان بولۇپ، ئىككى فورماتلىق 10 كۈنلۈك گېزىت. ھازىرقى تەھرىرلىرى 31 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە كىشىنىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. ئاساسلىق سەھىپىلىرىدىن قىسقا خەۋەرلەر، ئاساسىي ماتارىپ، كەسپىي ماتارىپ، چوڭلار ماتارىپى، ئالىي ماتارىپ، ئىدىيىۋى سىياسىي ماتارىپ، ساپا ماتارىپى، تەتقىقىيە، مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت ماتارىپى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى، ئۇقۇتۇش تەتقىقاتى، كىتابخانىلاردىن خەت، سىياسەت مەسلىھەتچىلىكى، گەپنى قائىدە - يوسۇنلۇق قىلىش قاتارلىقلار بار. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە نەشرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر گېزىت ۋە 10 ياخشى گېزىت بولۇپ باھالاندى.

«شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئىلمىي ژۇرنال. ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە ئۈچ خىل تىلدا نەشر قىلىنىدۇ. ئەسلىي نامى «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى». 1993 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن قىسمى خەنزۇچە نەشرى 1973 - يىلى، ئۇيغۇرچە نەشرى 1980- يىلى بارلىققا كېلىپ، 1982 - يىلىدىن باشلاپ ئاشكارا تارقىتىلغان. پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، يەرلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلەندۈرۈپ، ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماشتۇرۇش مۇلازىمىتىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. ئاساسلىق سەھىپىلىرىدىن غەربىي رايون تارىخى تەتقىقاتى، رايون ئىقتىسادىي تەتقىقاتى، ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى، يېپەك يولى مۇنبىرى، نوپۇس، ئايالىلار تەتقىقاتى، ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقاتى قاتارلىقلار بار. تەبىئىي پەن خەنزۇچە نەشرى 1975- يىلى بارلىققا كېلىپ، 1984 - يىلى ئاشكارا تارقىتىلغان؛ ئۇيغۇرچە نەشرى 1980 - يىلى بارلىققا كېلىپ، 1999 - يىلى ئاشكارا تارقىتىلغان. تەبىئىي پەن ئاساسلىرى نەزەرىيىسى، تېخنىكا ئىلمىي، ئەمەلىي پەن تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۇچۇن، ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىدۇ. قازاقچە نەشرى 1981 - يىلى بارلىققا كەلگەن. ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىدە 14 نەپەر مەخسۇس تەھرىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پروفېسسور-دىن بىر نەپەر، دوتسېنتتىن بەش نەپەر، كاندىدات ئالىي مۇھەررىردىن ئۈچ نەپەر بار. خەنزۇچە ئىلمىي ژۇرنال دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن پەن - تېخنىكىدا مۇنەۋۋەر قەرەللىك ژۇرنال بولۇپ باھالانغان، ئۇيغۇرچە ۋە قازاقچە نەشرى 1999 - يىلى ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەملىكەت بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك ئالىي مەكتەپلەر مۇنەۋۋەر ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي ژۇرنىلى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» يېزا ئىگىلىك تۇرىدىكى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال. ئەسلىي نامى «شىنجاڭ 1- ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» ئىدى. خەنزۇچە نەشرى 1965 - يىلى بارلىققا كەلگەن، پەسىللىك ژۇرنال، 1984 - يىلى «1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1988 - يىلى دۆلەت ئىچى - سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلغان، 1995 - يىلى مەكتەپ-نىڭ نامى ئۆزگەرتىلگەچكە ھازىرقى نام قويۇلغان. ئۇيغۇرچە نەشرى 1987 - يىلى بارلىققا كېلىپ، 1999- يىلى ئاشكارا تارقىتىلغان، قوش پەسىللىك ژۇرنال. نەشر قىلىشتىكى مەقسەت ئىلىم - پەن نەزەرىيىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىلمىي مۇھاكىمە ئالماشتۇرۇشنى، پەن - تېخنىكىنى ئالغا سىلجىتىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىشى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىشتىن ئىبارەت. مەزمۇنى يېزا ئىگىلىكى ئىلمى، باغۋەنچىلىك، ئۆسۈملۈكلەرنى قوغداش، چارۋىچىلىق ۋە مال دوختۇرلۇق، يايلاق، يېزا

ئىگىلىك ئىقتىسادىي، يېمەكلىكلەر ئىلمى، سۇ ئىنشائاتى ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، يېزا ئىگىلىك ئېكولوگىيىسى، مۇھىتنى ۋە بىئولوگىيە ئىلمى قاتارلىق ئاساسىي ئەزەرىيە تەتقىقاتى ۋە ئۇزلەشتۈرۈپ قوللىنىدىغان ئىلمىي مۇھاكىمە ماقالىلىرى، پەن تەتقىقات قىسقا خەۋەرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئوبيېكتى يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىملىرى، يېزا ئىگىلىك ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك باشقۇرۇش خادىملىرىدىن ئىبارەت. نۆۋەتتە، دۆلەت ئىچىدىكى 15 قەرەللىك ژۇرنال ئىچىدىكى چوڭ قۇم تاللاپ ئوقۇيدىغان ژۇرناللار قاتارىغا كىردى. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن بۇيان، مەملىكەتلىك ئالىي مەكتەپلەر تەبىئىي پەن ئىلمىي ژۇرنىلى، مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا قەرەللىك ژۇرنىلى، مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك قەرەللىك ژۇرنىلى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا قەرەللىك ژۇرناللىرى قاتارلىق سۇپىتىنى باھالاشتا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، 10 قېتىم 1 -، 2 -، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» ماتارىپ تۈرىدىكى ئىلمىي ژۇرنال. ئۇ 1980 - يىلى بارلىققا كەلگەن. پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن نەشرى خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ؛ پەلسەپە ژۇرنال؛ تەبىئىي پەن نەشرى خەنزۇچە پەلسەپە ژۇرنال، ئۇيغۇرچە قوش پەلسەپە ژۇرنال. ئۇنىڭدا غەربىي رايون ماقالىلەر توپلىمى، ماتارىپ ئوقۇتۇش تەتقىقاتى، ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل ئوقۇتۇشى تەتقىقاتى، مەدەنىيەت ئىنسانشۇناسلىقى ۋە شىنجاڭ مەدەنىيىتى تەتقىقاتى قاتارلىق مەھسىلەر بار. خەنزۇچە پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن نەشرى 1998 - يىلى شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن مۇنەۋۋەر قەرەللىك ژۇرنىلى بولۇپ باھالانغان، 1999 - يىلى يەنە مەملىكەت بويىچە 100 كۆچلۈك ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي ژۇرنىلىنىڭ بىرى بولۇپ باھالانغان؛ ئۇيغۇرچە پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن نەشرى 1999 - يىلى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئىجتىمائىي پەن ئىلمىي ژۇرنىلى بولۇپ باھالانغان.

«شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» تېببىي پەنلەر تۈرىدىكى ئۇنىۋېرسال ئىلمىي ژۇرنال. خەنزۇچە نەشرى 1978 - يىلى، ئۇيغۇچە نەشرى 1985 - يىلى بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ھەممىسىلا پەسسىلىك ژۇرنال؛ دۆلەت ئىچى - سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئىلمىي ئەسەرلەر، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، جۇڭگوچە داۋالاش ۋە جۇڭگوچە دورىلار، ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىكى، تېخنىكا ۋە چارە - تەدبىر، ئومۇمىي بايان، مۇددىتسىنا ماتارىپى تەتقىقاتى قاتارلىق مەھسىلەر بار. 1989-، 1995-، 1999 - يىللىرى ئۈچ قېتىم دۆلەت ماتارىپ مىنىستىرلىقىنىڭ «مەملىكەتلىك ئالىي مەكتەپلەر تەبىئىي پەن ژۇرناللىرى مۇنەۋۋەر تەھرىرلىك سوۋېتى» دە 3-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا قەرەللىك ژۇرناللار سوۋېتىنى باھالاشتا كۆپ قېتىم مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. خەنزۇچە نەشرى 1999 - يىلى شىنجاڭ قەرەللىك ژۇرنىلى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ مالىيە - ئىقتىسادى» ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ئىقتىساد تۈرىدىكى ئىلمىي ژۇرنال. قوش ئايلىق ژۇرنال. 1982 - يىلى شىنجاڭ مالىيە-ئىقتىساد ئىنستىتوتىدا بارلىققا كەلگەن. ئۇ خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ، دۆلەت ئىچى - سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ژۇرنالنى نەشر قىلىشتىكى ئاساسىي مەقسەت «ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش» فاكىچىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى داۋامىدىكى نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەت مەسىلىرى، شىنجاڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىيات مەسىلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىپ ھەم ئۇنى تەتقىق قىلىپ، دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى ئىقتىسادىي ساھەدە نەزەرىيىۋى تەتقىقاتنىڭ يېڭى نەتىجىلىرى، يېڭى كۆز-قاراش، يېڭى يۇزلىنىش، يېڭى ئۇچۇرلارنى يەتكۈزۈش-تىن ئىبارەت. ئۇنىڭدا ئىقتىسادىي نەزەرىيە، رايون ئىقتىسادى، كارخانىچىلار مۇنبىرى، كارخانا باشقۇ-رۇش، مالىيە، پۇل مۇئامىلە ۋە سۇغۇرتا، مالىيە بو-غالتىرلىقى ۋە مۇپەتتىشلىك قاتارلىق مەھسىلەر بار.

داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى

داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى *ئومۇمىي تا-رىخىي تەرەققىيات ئەھۋالى* جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرى-يىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭنىڭ داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى ئىنتايىن قالاق ئىدى. 1949 - يىلى شىنجاڭدا 54 لا دوختۇرخانا، 388 نەپەر سەھىيە تېخ-نىكا خادىمى (بۇلارنىڭ ئىچىدە 122 سى دوختۇر، 18ى ژراچ)، 696 كېسەل كارىۋىتى، داۋالاش ئۈسكۈنىلە-رىدىن 250 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى ۋە ئا-دەتتىكى مىكروسكوپلا بار ئىدى. ئۇ چاغلاردا ئادەتتىكى كېسەللىكلەرگىلا دىئاگنوز قويۇش - داۋالاش، يارا ئېغىزىنى تازىلاش - تېكىش، سۇنۇق تېڭىش ۋە قور-ساق قىسمىنىڭ ئاددىي ئوپېراتسىيىلىرىلا ئىشلىنەتتى. مۇھىت تازىلىقى ناچار بولۇپ، يۇقۇملۇق كېسەللىك، يەرلىك كېسەللىك، بەزگەك تارقىلىپ تۇراتتى. دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ داۋالىنىدىغان يېرى تېخىمۇ يوق ئىدى. بۇۋاقلارنىڭ ئۆلۈم نىسبىتى يۇقىرى بولغا-ندا %400-%600، ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ ئۆلۈم نىسبىتى %15، نورمۇسنىڭ ئۆلۈم نىسبىتى %8.20 بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئۆمۈر 30 ياشقا يەتمەيەت-تى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-يىن، خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال داۋالاش ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇب - شىمالىغا ئەۋەتىپ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كېسىلىنى ھەقسىز داۋالاتقۇ-زۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا سەھىيە ئىشلىرى خىراجىتى ۋە كۆپلەپ دورا، داۋالاش سايمانلىرى ئاجرىتىپ، جاي-لارنىڭ ھەر دەرىجىلىك داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتلىرى-نى قۇرۇشىغا ياردەم بەردى، ئىچكىرىدىن كۆپلىگەن تېببىي خىزمەتچىلەرنى يۆتكەپ كېلىپ، بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت تېببىي خادىملىرىنى تەربىيىلەتكۈز-دى. 1955 - يىلىدىن 1960 - يىلىغىچە، سەھىيە ئىشلىرى خىراجىتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 1949-يىلىدىكىدىن 2.5 ھەسسىدىن كۆپرەك، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بىمار-لارنى داۋالاش ھەققىنى كېمەيتىپ ھېسابلاش ۋە ھەقسىز داۋالاش ھەققى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا %60 دىن كۆپرەك، داۋالاش، سەھىيە ئاساسىي قۇرۇلۇشى سې-لىنمىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا بىر ھەسسە ئاشتى. 1965 - يىلىغا كېلىنىدە، شىنجاڭنىڭ داۋا-لاش، سەھىيە ئاپپاراتلىرى ۋە كېسەل كارىۋىتى سانى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1949- يىلىدىكىدىن 39.5 ھەسسە ئاشتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بولغان 10 يىلدا، شىنجاڭنىڭ داۋالاش، سەھىيە ئىشلىرى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى، بولۇپمۇ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دوختۇر كەمچىل، دورا ئاز بولۇش ئەھۋالى ئىنتايىن ئېغىر بولدى. 1978 - يىلى ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ داۋا-لاش، سەھىيە ئىشلىرىدا غايەت زور تەرەققىياتلار بول-دى. 2000 - يىلى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى داۋا-لاش، سەھىيە ئاپپاراتلىرى تەرەققي قىلىپ 6608 گە، بۇنىڭ ئىچىدە دوختۇرخانا 531 گە، يېزا (بازار) لىق شىپاخانا 826 گە، ساناتورىيە 8 گە، ئامبۇلاتورىيە 162 گە، مەخسۇس كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش ئورنى (پونكىتى) 16 گە، سەھە-يە مۇداپىئە پونكىتى 213 گە، ئانا - بالىلارنىڭ سالا-مەتلىكىنى ئاسراش دوختۇرخانىسى 82 گە، دورا تەك-شۈرۈش ئورگانلىرى 18 گە، تېببىي پەن تەتقىقات ئورگانلىرى 25 گە، باشقا سەھىيە ئىشلىرى ئورگانلە-رى 43 كە؛ سەھىيە خادىملىرى 122178 گە، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكىلىرى 97514 كە؛ كېسەل كار-ۋىتى 71436 گە، بۇنىڭ ئىچىدە دوختۇرخانىنىڭ كې-سەل كارىۋىتى 53008 گە يەتتى. ھەر مىڭ نوپۇسقا سەھىيە تېخنىكىلىرى 5.58 دىن، دوختۇرلار 2.49 دىن، دوختۇرخانا كېسەل كارىۋىتى 3.03 دىن توغرا كەلتۇرۇلۇپ، مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتە-تى. 50 يىلدىن بۇيان، دۆلەت شىنجاڭنىڭ سەھىيە ئىشلىرىغا جەمئىي 5 مىليارد يۈەن، سەھىيە ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا تەخمىنەن 400 مىليون يۈەن، يەنە ھەر-خىل مەخسۇس تۈر مەبلىغى سېلىپ، سەھىيە ئاپپاراتـ-لىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە سەھىيە خىزمىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى.

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ سەھىيە قۇرۇلۇشى 1980 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سەھە-يە نازارىتى «ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش، ئومۇ-يۈزلۈك ئۆستۇرۇش، نۇقتىلىق قۇرۇش» قاتارلىق بو-يىچە نۇقتىلىق ناھىيىلەرنىڭ سەھىيە ئىشلىرى قۇرۇ-لۇشىنى مۇددەت، تۈركۈمگە بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇردى،

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىرىنچى تۈركۈمدە-كى نۆۋەتلىك ناھىيىلەرگە 12 مىليون 790 مىڭ يۈەن سەھىيە ئىشلىرى ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى سالدى. 1983 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە، يىلىغا 10 مىل-يون يۈەندىن پۈل ئاجرىتىلىپ، نۆۋەتلىك ناھىيىلەر-نىڭ داۋالاش ئەسلىھەلىرىنى ياخشىلاشقا ئىشلىتىلدى. 1987- يىلى، شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ناھىيىلىك سەھىيە ئاپپاراتلىرىدىن باشقا، 576 يېزىلىق شىپاخانا، 138 رايونلۇق (يېزىلىق) ساقلىق ساقلاش ئورنى بار بولدى؛ كېسەل كارىۋىتى 12000 غا؛ سەھىيە تېخنىكىلارنى كىرگۈزۈپ، قوللا-نىپ، دىئاگنوز قويۇش، داۋالاش سەۋىيىسىنى ئۆس-تۈردى. ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق بەزى دوختۇرخانىلار يادرو ماگنىتلىق رېزونانس (MRI) ، مېڭە ۋە پۈتۈن بەدەن CT سى، رەڭلىك دوپپىلىر ئاپپاراتى، چوڭ تىپلىق رېنتگېن، تىزگىنـ-لىك ئاشقازان - ئۆچەي رېنتگېنى، ئاپتوماتىك بىئو خىمىيىلىك ئانالىز ئاپپاراتى، تالالىق ئىچكى ئەزالارنى تەكشۈرۈش ئەينىكى، سانلىق سايە ئازايتقۇچ، CO60 لىق داۋالاش ئاپپاراتى، نۇر بىلەن داۋالاش ئاپپاراتى، نۇرنى بىۋاستە چوشۇرۇپ ئۆسمىنى داۋالاش ئاپپاراتى قاتارلىق زامانىۋى دىئاگنوز قويۇش - داۋالاش ئەسلىھە-لىرىنى سېپلىدى. بەزى چوڭ دوختۇرخانىلار ئۆزۈلگەن بارماقنى ئۇلىيالايدىغان، يۈرەكنى بەدەن سىرتىدىن ھە-رىكەتلەندۈرۈپ ئوپېراتسىيە قىلالايدىغان، مېڭىنىڭ ئىچكى - تاشقى ئارتېرىيىسىنى ئۇلاش ئوپېراتسىيىسى قىلالايدىغان، يات تەنلىك بۆرەكنى كۆچۈرەلەيدىغان، قورساق ئىچىگە قورساق بوشلۇقى ئەينىكى كىرگۈزۈپ ئوپېراتسىيە قىلالايدىغان بولدى، يات گېنلىق يىلىكنى كۆچۈرۈش ئارقىلىق ئاق قان كېسىلىنى داۋالاش، قان تازىلاش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ بۆرەك زەئىپلىكىنى داۋالاش، يۈرەك كلاپانى شارچىسىنى تۇتۇش، تاجىسە-مان ئارتېرىيىنى تاللاپ سايىلەندۇرۇپ سۈرەتكە ئې-لىش، يۈرەككە قوزغىتىش سايمىنى ئورنىتىش، قان نۆكچىسىنى نۇر بىلەن ئېرىتمىش قاتارلىق داۋالاش تېخ-نىكىلىرىنى قوللىنىش جەھەتتە خېلى يۇقىرى سەۋىيە-گە يەتتى. كۆپ سانىدىكى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق دوخ-تۇرخانىلار كۆكرەك، مېڭە كېسەللىكلىرى ئوپېراتسـ-يىسىنى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىلار تاشقى كېسەللىك-لەر، سۆڭەك كېسەللىكلىرى ۋە پاتولوگىيىلىك تۇغۇت كېسەللىكلىرى ئوپېراتسىيىسىنى ئىشلىيەلەيدىغان بول-دى، شارائىتى ياخشىراق يېزا - بازارلىق شىپاخانىلار قورساقنىڭ تۆۋەنكى قىسىم ئوپېراتسىيىسىنى ۋە پىلاـ-نىڭ بىلەن شىپاخانىلارنىڭ ئومۇمىي مۇلازىمەت ئىقتـ-دارى كۆچەيدى. 1996 - يىلىدىن باشلاپ، 155 ناھـ-يە دەرىجىلىك داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتىدا، بۇلارنىڭ ئىچىدە 62 ناھىيە دەرىجىلىك دوختۇرخانىدا، 44 ناھـ-يىلىك سەھىيە پونكىتىدا، 49 ئانا - بالىلار ساقلىقنى ساقلاش پونكىتىدا تۇر تۇرغۇزۇلۇپ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلدى.

داۋالاش سەۋىيىسى ئۆستى داۋالاش تارماقلىرى مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرنىڭ داۋالاش ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ ئەھۋالىنى پائال ئىگىلەپ، ئىلغار داۋا-لاش ئەسلىھەسى، تېخنىكىلارنى كىرگۈزۈپ، قوللا-نىپ، دىئاگنوز قويۇش، داۋالاش سەۋىيىسىنى ئۆس-تۈردى. ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق بەزى دوختۇرخانىلار يادرو ماگنىتلىق رېزونانس (MRI) ، مېڭە ۋە پۈتۈن بەدەن CT سى، رەڭلىك دوپپىلىر ئاپپاراتى، چوڭ تىپلىق رېنتگېن، تىزگىنـ-لىك ئاشقازان - ئۆچەي رېنتگېنى، ئاپتوماتىك بىئو خىمىيىلىك ئانالىز ئاپپاراتى، تالالىق ئىچكى ئەزالارنى تەكشۈرۈش ئەينىكى، سانلىق سايە ئازايتقۇچ، CO60 لىق داۋالاش ئاپپاراتى، نۇر بىلەن داۋالاش ئاپپاراتى، نۇرنى بىۋاستە چوشۇرۇپ ئۆسمىنى داۋالاش ئاپپاراتى قاتارلىق زامانىۋى دىئاگنوز قويۇش - داۋالاش ئەسلىھە-لىرىنى سېپلىدى. بەزى چوڭ دوختۇرخانىلار ئۆزۈلگەن بارماقنى ئۇلىيالايدىغان، يۈرەكنى بەدەن سىرتىدىن ھە-رىكەتلەندۈرۈپ ئوپېراتسىيە قىلالايدىغان، مېڭىنىڭ ئىچكى - تاشقى ئارتېرىيىسىنى ئۇلاش ئوپېراتسىيىسى قىلالايدىغان، يات تەنلىك بۆرەكنى كۆچۈرەلەيدىغان، قورساق ئىچىگە قورساق بوشلۇقى ئەينىكى كىرگۈزۈپ ئوپېراتسىيە قىلالايدىغان بولدى، يات گېنلىق يىلىكنى كۆچۈرۈش ئارقىلىق ئاق قان كېسىلىنى داۋالاش، قان تازىلاش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ بۆرەك زەئىپلىكىنى داۋالاش، يۈرەك كلاپانى شارچىسىنى تۇتۇش، تاجىسە-مان ئارتېرىيىنى تاللاپ سايىلەندۇرۇپ سۈرەتكە ئې-لىش، يۈرەككە قوزغىتىش سايمىنى ئورنىتىش، قان نۆكچىسىنى نۇر بىلەن ئېرىتمىش قاتارلىق داۋالاش تېخ-نىكىلىرىنى قوللىنىش جەھەتتە خېلى يۇقىرى سەۋىيە-گە يەتتى. كۆپ سانىدىكى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق دوخ-تۇرخانىلار كۆكرەك، مېڭە كېسەللىكلىرى ئوپېراتسـ-يىسىنى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىلار تاشقى كېسەللىك-لەر، سۆڭەك كېسەللىكلىرى ۋە پاتولوگىيىلىك تۇغۇت كېسەللىكلىرى ئوپېراتسىيىسىنى ئىشلىيەلەيدىغان بول-دى، شارائىتى ياخشىراق يېزا - بازارلىق شىپاخانىلار قورساقنىڭ تۆۋەنكى قىسىم ئوپېراتسىيىسىنى ۋە پىلاـ-

لمق تۈغۈت ئوپېراتسىيىسىنى ئىشلىيەلەيدىغان بولدى. داۋالاش كەسپىنى بۆلۈملەرگە ئايرىش كۈنسايىن مۇكەممەللەشتى، زور بىر تۈركۈم ئۇنۇملۇق دوختۇرخانىلاردىن سىرت، يەنە بالىلار كېسەللىكلىرى، ئۆسمە كېسەللىكلىرى، ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى، روھىي كېسەللىكلەر، ياشانغانلار كېسەللىكى قاتارلىق مەخسۇس كېسەللىكلەر دوختۇرخانىلىرى قۇرۇلدى. ئاساس تەنتەقاتى، كلىنىكا تەنتەقاتى نەتىجىلىرىنىڭ بەزىلىرى مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يېقىنلاشتى ياكى يەتتى، ئۆسمە ۋە بىرمۇنچە گۇمانلىق، قىيىن كېسەللىكلەر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچىدىلا بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولدى. بىر قىسىم دوختۇرخانىلار ئىچكىرىدىكى داڭلىق دوختۇرخانىلار بىلەن تېببىي مۇكەممەللەشتۈرۈش يېراق مۇساپىلىك بىرلىشىپ دىئاگنوز قويۇش كومپيۇتېر تورى سىستېمىسىنى بەرپا قىلدى. دوختۇرخانىلارنىڭ ئىلمىي باشقۇرۇش سەۋىيىسى ئۆزلۇكسىز ئۆستى، دوختۇرخانىلارنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. «بىمارنى مەركەز قىلىش» تىن ئىبارەت داۋالاش مۇلازىمىتى ئەندىزىسى، پەرۋىش خىزمىتى ئەندىزىسى ۋە ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يادرو قىلىنغان قائىدە ـ تۈزۈملەر ھەم داۋالاش سۈپىتىنى باشقۇرۇش سىستېمىسى تەدرىجىي بەرپا قىلىندى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. بەزى دوختۇرخانىلار ئاساسىي داۋالاش مۇلازىمىتىگە كاپالەتلىك قىلىش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، ئاممىنىڭ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ مەنبەلىك داۋالاشقا بولغان ئېھتىياج ـ تەلىپىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، جەمئىيەتتىكىلەرنى ئالاھىدە ئېھتىياجلىق داۋالاش مۇلازىمىتى بىلەن تەمىنلەيدى. 1999 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا مەھەللە سەھىيە مۇلازىمىتى نۇقتىدا سىناق قىلىنىپ، مەھەللە سەھىيە مۇلازىمىتى تەشكىللىرى، ئۇنۇملۇق دوختۇرخانا، مەخسۇس كېسەللىكلەر دوختۇرخانىلىرى ئارىسىدا مۇڭلىنىش ئىش تەقسىم قىلىنغان شەھەر ـ بازار داۋالاش، ساقلىق ساقلاش مۇلازىمىتىنىڭ يېڭى سىستېمىسى تەدرىجىي بەرپا قىلىندى.

كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش ئاپپاراتلىرىغا تەكشۈرۈش ۋە ئۇلاپ چەش، ئانالىز قىلىپ تەكشۈرۈش ئەسلىھەلىرى سەپلىمىسى، ئۇلارنىڭ ئېپىدېمىيىنى كۆزىتىش ۋە ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئىقتىدارى ئۆستۈرۈلدى. 50 يىلدىن بۇيان قولغا كەلتۈرۈلگەن زور نەتىجىلەر: چېچەك تەلتۆكۈس يوقىتىلدى، ئورمان مېڭە يالليۇغى، شىنجاڭ قاناشلىق قىزىتمىسى بايقالدى ھەمدە ئۇلارنىڭ رايونلىرىغا تارقىلىشى ئېنىقلاندى، «پېللاگرا»، «چاپچال كېسىلى»، «پەيزىۋات يەغىندى ئالامىتى»، «تۇرپان قىزىتمىسى» قاتارلىقلارنىڭ سەۋەبى ئېنىقلاندى، باش تەمرەتكىسى (تاز)، ماخاۋ، تۇبېركۇلىيوز، كالا ئازار كېسەللىكى، بەزگەك بىلەن ئاغرىغۇچىلار ۋە ئۆلگۈچىلەرنىڭ نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى، خولېرا، E تىپلىق جىگەر يالليۇغى قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىلىشى ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى. بالالارنى پلانلىق ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم قازىنىلدى، 1988 ـ 1990 ـ ۋە 1995 ـ يىللىرى ئاپتونوم رايون، ناھىيە (شەھەر) ۋە يېزا (بازار) نى بىرلىك قىلغان تۆت خىل ۋاكسىنا (قىزىل ۋاكسىنىسى، يۇلۇن سۇر ماددا يالليۇغى ۋاكسىنىسى، كۆكيۆتەل، بوغما، تىتانۇس ئۇچ بىرلەشمە ۋاكسىنىسى، كالمېنت ـ گۈبرىن ۋاكسىنىسى) نى پلانلىق ئىممۇنىتېتلاش نىسبىتىنى 85% كە يەتكۈزۈش نىشانى ئەملگە ئاشۇرۇلدى. 2000 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالليۇغىنىڭ يوقۇلۇقىنى دەللىلەش نىشانىغا مەملىكەت بويىچە تەڭ قەدەمدە يېتىلدى، قىزىل، كۆكيۆتەل، بوغما، تىتانۇس قاتارلىق پلانلىق ئىممۇنىتېتلاشقا مۇناسىۋەتلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك ھالدا تۆۋەنلىدى. چوما تەبىئىي ئېپىدېمىيە مەنبەسىنىڭ تارقىلىشى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، چوما باكتېرىيەسىنىڭ ماكان ئىگىسى، تارقىتىش ۋاستىچىسى ئاساسەن ئېنىقلىنىپ، چوما ئېپىدېمىيىسى ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى. يود كەملىك كېسەللىكى (يەرلىك قالقانىەز ئىششىقى، كرېتىنىزىم كېسەللىكى قاتارلىق) ئۆزاق مۇددەت كۆزىتىلىپ، ئاش تۇزىغا يود قوشۇش ئاساس قىلىنغان ئۇنۇملۇق ئاساسىي ئىلدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەدبىرى قوللىنىلىپ، يودلۇق ماي ئوكۇل قىلىش، تۇز-لۇقتا يود دان سېلىش، ئېتىز سۇغىرىدىغان سۇغا يود قوشۇشتەك قوشۇمچە تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، يېڭى تۇغلىغان بوۋاقلاردىكى كرېتىنىزىم كېسەللىكى بىلەن زور تىپلىق يەرلىك قالقانىەز ئىششىقى ئاساسىي جەھەتتىن تۇگىتىلدى. ئىختىنوكوك كېسىلى چوڭقۇر تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىنىپ، ئالدىنى ئېلىش، داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇك چارىلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. يەرلىك قىتوردىن زەھەرلىنىش، ئارسېنىكتىن زەھەرلىنىش كېسەللىك رايونىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى ئاساسەن ئېنىقلىنىپ، قىتور بىلەن ئارسېنىكنى ئازايتىپ، سۇنىڭ

سۇپىتىنى ياخشىلاش تەدبىرى قوللىنىلدى. بىر ۋىتسىلـ
لىمىيۇزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشتا ھايۋانلار-
نى ئىسمۇنىتېتلاشنى ئاساس قىلىش تەدبىرى قوللىنىـ
لىپ، ئۇنۇم قازىنىلدى.

گراسسلۇي كېسىلىنى خىزمەتى ساھەسى كېڭەيتىلدى ئامىۋى گىگىنا كەسپىي قو-
شۇنلىرى قۇرۇلۇپ، جەمئىيەت تازىلىقىنى باشقۇرۇش
قانۇن بويىچە كۆچەيتىلدى. مۇھىت تازىلىقى جەھەتتە
زىياندا شلارنى يوقىتىپ، كېسەللىكلەرنى تۇغدىتىش،
سۇ، تەرەت ـ گەندىلەرنى باشقۇرۇش، مۇھىت تازىلـ
قى، تۇرمۇشتا ئىچىلىدىغان سۇ مەنبەسىنى ئومۇمىيۈز-
لۈك تەكشۈرۈش خىزمەتلىرى ئىلگىرى ـ كېيىن قانات
يايدۇرۇلدى. شەھەر ـ يېزىلاردا ۋەتەنپەرۋەرلىك تاز-
لىق ھەرىكىتى سىجىل قانات يايدۇرۇلۇپ، تەشۋىق
قىلىش، ئامما نى سەپەرۋەر قىلىش ۋە زىيانداشلارنى
يوقىتىپ، كېسەللىكلەرنى تۇغدىتىش، ئۇرۇپ ـ ئادەت-
لەرنى ئۆزگەرتىش مىللەت روھىنى ئۇرغۇتۇش رولىنى
ئويناندى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، «پاكىز
شەھەر»، «پاكىز ناھىيە بازىرى» بەرپا قىلىش پائا-
لىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق، شەھەر ـ بازار
ئاساسىي تازىلىق مۇئەسسەسىلىرى قۇرۇلۇشى سالمىقى
زورايتىلىپ، شەھەر تازىلىقىنى ئومۇمىي جەھەتتىن
ئوڭشاش كۆچەيتىلگەچكە، شەھەرلەرنىڭ ئومۇمىي تاز-
لىق سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. مەملىكەتلىك ۋە-
تەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى كورلا شە-
ھىرىگە ۋە پىچان، بۇگۇر ناھىيىلىرىگە ئايرىم ـ ئايرىم
ھالدا دۆلەت بويىچە پاكىز شەھەر ۋە دۆلەت بويىچە
پاكىز ناھىيە بازىرى، دەپ نام بەردى. ئاپتونوم رايون-
ىمىز بويىچە 19 شەھەردىكى 340 ئورۇندا ئەخلەتنى
يۆتكەپ توشۇش پونكىتى، 23 ئورۇندا ئەخلەتنى زىيان-
سىزلاندۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىش مەيدانى، 20 ئورۇندا
پاسكىنا سۇلارنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى بىكىندىن
سېلىنىدى، 280 ئامما ۋى ھاجەتخانا بىكىندىن سېلىنىدى،
ئۆزگەرتىپ سېلىنىدى، 360 غول يول ئۆزگەرتىلىپ،
كېڭەيتىلىپ ياسالدى. شەھەرلەرنىڭ كۆكەرتىلىش سە-
ۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. يېزىلاردا سۇنىڭ سۈپە-
تىنى ياخشىلاش، ھاجەتخانىلارنى ئۆزگەرتىش خىزمىتى
قانات يايدۇرۇلۇپ، 1995 ـ يىلىدىن 1997 ـ يىلىغىـ
چە بولغان ئۇچ يىلدا يېزىلاردا كېسەللىكلەرنىڭ ئالدى-
نى ئېلىش ئۈچۈن سۇنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاش قۇرۇ-
لۇشى ئوڭۇشلۇق تاماملىنىپ، بىرقانچە مىليون دېھـ
قان- چارۋىچىنىڭ كۆل سۈيى ئىچىش تارىخىغا خاتىمە
بېرىلدى، سۈپىتى ياخشىلانغان سۇدىن مەنپەئەتلەنگەن
نوپۇس يېزا نوپۇسىنىڭ 74% دىن كۆپرەكنى ئىگىلـ
دى. 2000 ـ يىلىغىچە، يېزىلاردا پاكىز ھاجەتخانا-
نىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 30.64% كە، مەنپەئەتلەنـ
گەن نوپۇس 3 مىليون 309 مىڭ 100 ئادەمگە يەتتى.
ئۇنىڭدىن سىرت، جەمئىي 7533 ئامما ۋى ھاجەتخانا
ئۆزگەرتىپ سېلىنىدى. يەمەكلىكلەر تازىلىقى خىزمىتى
جەھەتتە، شىنجاڭدىكى ئاساسلىق يەمەكلىكلەرنىڭ ئو-
زۇقلۇق تەركىبى ئۆلچەندى، يەمەكلىك قىلىنىدىغان
ياۋايى ئۆسۈملۈك مەنبەئى تەكشۈرۈلدى، ئىلگىرى ـ
كېيىن بولۇپ ئۇچ قېتىم ئوزۇقلۇق تەكشۈرۈش ۋە
باھالاش ئۈيۈشتۈرۈلۈپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئو-
زۇقلىنىش ئالاھىدىلىكى ۋە ئوزۇقلىنىش سەۋىيىسى
ئىگىلەندى؛ يەمەكلىكتىن زەھەرلىنىش نىسبىتى تۆۋەن-
لىدى. ئەمگەك تازىلىقى خىزمىتى جەھەتتە، زاۋۇت،
كان، كارخانىلارنىڭ گىگىنىسىنى ئۆلچەپ تەكشۈ-
رۈش، ھەرخىل كەسىپ زىيىنى، كەسپىي زەھەرلە-
نىشلەر تەكشۈرۈلۈپ، كەسىپ كېسەللىكىنىڭ ئالدى
ئېلىنىدى، داۋالاندى. رادىئاتسىيىدىن مۇداپىئەلىنىش
خىزمىتى جەھەتتە، شىنجاڭ سەھىيە مۇداپىئە تارمىقى
جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىي رايونىدىكى رادىئاتسىيە
كۆزىتىش «قاراۋۇلى» بولۇش سۈپىتى بىلەن يادرو
سىنىقى، يادرو ھادىسىسىنى كۆزىتىش خىزمىتىنى قا-
نات يايدۇردى. مەكتەپ گىگىنىسى خىزمىتى جەھەتتە،
مەكتەپ گىگىنىسىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش كۆچەيتىل-
دى، ھەر مىللەت بالىلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئەھۋا-
لى، تەن ساپاسى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىندى ھەم كۆپ
ئۆچرايدىغان بالىلار كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدى ئېلىندى،
داۋالاندى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ياشلار ـ ئۆسمۈر-
لەرنىڭ تەن ساپاسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، شەھەر ـ
يېزىلاردىكى ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ تەن ساپاسى پەرقى
كىچىكلەشكە قاراپ يۈزلەندى. سەھىيە كارانتىن خىز-
مىتى جەھەتتە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۇرۇمچى
سەھىيە كارانتىن ئورنى قاتارلىق بەش ئاپپارات قۇرۇ-
لۇپ، چېگرا ئېغىزى تازىلىق نازارەتچىلىكى ۋە يۇقۇم-
لۇق كېسەللىكلەرنى كارانتىن قىلىش خىزمىتىنى قا-
نات يايدۇردى. دورا، يەمەكلىك، سۇ مەھسۇلاتلىرى،
گىرىم بۇيۇملىرى قاتارلىق ساغلاملىقىغا مۇناسىۋەتلىك
مەھسۇلاتلارنىڭ تازىلىقىنى تەكشۈرۈپ ئۆلچەش، نازا-
رەت قىلىش كۆچەيتىلىپ، قانۇنغا خىلاپ بىر تۈركۈم
دېلولار قانۇن بويىچە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىپ،
خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقى كاپالەتلەندۈرۈلدى.

تاما ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ ئۇزاق ئۆتمەي،

شىنجاڭدا تۇغۇت ئانىسى كونىچە ئۆسۈلدا تۇغدۇرۇشنى ئۆزگەرتىش، يېڭى ئۆسۈلدا تۇغدۇرۇشنى كېڭەيتىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1979 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئايالالاردا كۆپ پەيدا بولىدىغان كېسەللىكلەرنى ئو-مۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، ئومۇمىيۈزلۈك داۋالاش ئۇدا بەش يىل قانات يايدۇرۇلۇپ، 27750 نەپەردىن كۆپ-رەك بالىياتقۇ چىقىقى بىمارى ۋە 400 نەپەردىن كۆپ-رەك سۈيدۈك ئاقمىسى بىمارى ھەقسىز داۋالاندى. ئانا ـ بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسراش بىلىملىرى تەشۋىقاتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئايالالارنى ئەمگەكتە ئاس-راشنىڭ بىرقاتار تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، ئانا ـ بالا-لارنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسراش مۇلازىمىتىنىڭ دائىرە-سى تەدرىجىي كېڭەيتىلدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرا-لىرىدىن باشلاپ، ئانا ـ بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى ئەندىزىسى نوقۇل سالامەتلىكنى ئاسراشتىن سالامەتلىكنى ئاسراش بىلەن كلىنىكىنى ئۆزئارا بىر-لەشتۈرۈشكە ئۆزگەرتىلدى. مۇلازىمەت مەزمۇنى نوقۇل مۇلازىمەتتىن سىستېمىلىق باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى. ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئايالالارنىڭ سالامەتلىكىنى ئاس-راشنى سىستېمىلىق باشقۇرۇشنىڭ قاپلاش نىسبىتى 68.8% كە، بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسراشنى سىستېمىلىق باشقۇرۇشنىڭ قاپلاش نىسبىتى 60% كە، دوختۇرخانىدا يېتىپ بوشىنىش نىسبىتى 50.93% كە يەتتى. بالىلار راخىت كېسەللىكى، ئوزۇقلۇق يېتىش-مەسلىك مەنبەلىك كەم قانلىق بىلەن كېسەللەنگۈچە-لەرنىڭ نىسبىتى يىلدىن ـ يىلغا تۆۋەنلىدى، بالىلار-نىڭ ھاياتىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزىدىغان ئۆپكە يالۇغى، ئىچ سۈرۈش كېسەللىكى بىلەن ئاغرىغۇچىلار ۋە ئۆلگۈ-چىلەر ئازايدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش قانۇنى» پائال ئىزچىللاشتۇ-رۇلۇپ، ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئايالالار ۋە بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىش مۇھىم نۇقتا قىلىنىپ، ئانىلار ۋە بوۋاقلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش تېخنىكىسى ۋە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنى سىناش ھەم قا-نۇن بويىچە باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى، ساختىلىقتىن ساقلىنىش مەقسەت قىلىنغان يېڭىچە «تۇغۇلغانلىق توغرۇلۇق تېببىي ئىسپات» ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، بوۋاقنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىش، «بوۋاقلارنى قەدىر-لەش دوختۇرخانىسى» بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، «ئانىلارنى بىخەتەرلەندۈرۈش، بالىلارنىڭ سۈپەتلىك تۇغۇلۇشى» دۇنياۋى ئېقىمغا يەنە-مۇ ماسلاشتۇرۇلدى. 133 داۋالاش، سالامەتلىك ئاس-راش ئورنى «بوۋاقلارنى قەدىرلەش دوختۇرخانىسى» قىلىپ باھالاندى. ھامىلدار، تۇغۇتلۇق ئايالالارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى ۋە بوۋاقلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى يەنمۇ تۆۋەنلىتىلدى، نىكاھلىنىشتىن ئىلگىرى سالامەتلىك ئاسراشنىڭ قاپلاش دائىرىسى ۋە دوختۇرخانىدا يېتىپ بوشىنىش نىسبىتى يىلدىن ـ يىلغا ئۆستى. 1989 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش مۇلازىمىتى بويىچە خەلقئارا ھەمكار-لىق تۈرلىرى كۆپلەپ يولغا قويۇلۇپ، چەت ئەل مەبلە-غىنى، ئىلغار باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى ۋە باب تېخنىكە-لارنى كىرگۈزۈش ئارقىلىق، ئاساسىي قاتلام ئانا ـ بالىلار سالامەتلىكىنى ئاسراش ئاپپاراتلىرىنىڭ قۇرۇلۇ-شى ئىلگىرى سۈرۈلدى ۋە كەسىپى سەۋىيىسى ئۆستۈ-رۈلدى.

جۇڭخۇا، مىللىي تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك ھەد-ىمىسىگە ئوخشىتىق قىلىندى ۋە جاڭ قىلدۇرۇلدى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتە-يە ۋە ھۆكۈمەت ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك، دورىگەرلىك-كە ئوخشىتىق قىلىش ۋە ئونى راۋاجلاندۇرۇشقا يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىپ، كۆچ تەشكىللەپ، ئۇي-غۇر، قازاق، موڭغۇل تېبابەتچىلىك، دورىگەرلىكىنى تەكشۈردى، قۇتقۇزدى، رەتلىدى ۋە يۇلىدى. 1955 ـ يىلى، قەشقەردە شىنجاڭ بويىچە 1 ـ ئۇيغۇر تېبابەتچە-لىك بىرلەشمە داۋالاش ئورنى قۇرۇلدى، كېيىن قەش-قەر ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى قىلىنىپ كې-ڭەيتىلىپ قۇرۇلدى. 60 ـ يىللاردا، «ئۇيغۇر تېبابەت-چىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان مۇرەككەپ دورىلار قوللانمىسى» ۋە «قانۇنچە» قاتارلىق مىللىي تېبابەتچە-لىك كىتابلىرى رەتلىنىپ نەشر قىلىندى. 70 ـ يىللا-ردىن بۇيان، قەشقەر، خوتەن، ئۈرۈمچى تېببىي مەك-تەپلىرىدە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئالىي، ئوتتۇرا تېخنە-كوم ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك سىنىپلىرى، سېستىرالىق سىنىپلىرى ئېچىلدى. 1983 ـ يىلى، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئاتاقلىق ئۇيغۇر تې-بابەتچىلىك تەتقىقاتچىلىرى «جۇڭگو تېببىي قامۇسى تارماق تومى: ئۇيغۇر تېبابەت قامۇسى» نى بىرلىكتە يېزىپ پۈتتۈردى. 1985 ـ يىلى، «شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا تەزكىرىسى» نىڭ 1 ـ تومى نەشر قىلىندى. 1984 ـ يىلى، ئاپتونوم رايونىمىزدا شىن-جاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تەتقىقات ئىشخانىسى، ئۇ-رۇمچىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى. خوتەن، تۇرپان، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىلىرى، ئالتاي ۋىلايە-

تىمە قازاق تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى، بايىنغولىن، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىرىدا ئىلگىرى - كې-يىن بولۇپ موڭغۇل تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىلىرى قۇرۇلدى، باشقا ۋىلايەت (ئوبلاست)، ناھىيە (شە-ھەر) لەردىمۇ جۇڭگو، مىللىي تېبابەتچىلىك داۋالاش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل قاتارلىق ئاز ساند-لىق مىللەتلەر داۋالاش ئاپپاراتلىرى 38 گە، ئاز ساند-لىق مىللەتلەر تېۋىپ - دوختۇرلىرى 1000غا يەتتى، بەزى ناھىيىلىك دوختۇرخانا ۋە يېزىلىق شىپاخانىلاردا مىللىي تېبابەتچىلىك بۆلۈملىرى تەسىس قىلىندى. دۆ-لەت جۇڭگو تېبابەتچىلىك - دوختۇرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوخ-تۇرخانىسى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق جۇڭ-گو تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى، شىخو ناھىيىلىك جۇڭگو تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىغا «مەملىكەت بو-يىچە ئۈلگىلىك جۇڭگو تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى» دەپ نام بەردى، مىچۈەن شەھىرى بىلەن غۇلجا شەھىرى مەملىكەت بويىچە يېزا جۇڭگو تېبابەتچىلىك خىزمىت-ىدىكى ئىلغار ناھىيە (شەھەر) بولۇپ باھالاندى. ئەنئە-نىۋى تېبابەتچىلىك - دوختۇرلۇق مىراسلىرىغا ۋارىس-لىق قىلىش ھەم ئۇنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، دۆ-لەت سەھىيە تارمىقى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تارىخىنى تەكشۈرۈشنى تەشكىللىدى؛ جۇڭگو، مىللىي تېبابەتچە-لىك - دوختۇرلۇق بايلىقى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈ-لۈپ، 2000 خىلدەك جۇڭگو، مىللىي تېبابەتچىلىك تەبئىي دورىسى تېپىپ چىقىلدى ھەمدە مەرزەنجۇش، چاغىرچاي، ئىت ياڭمىقى گۈلى، يېزىخو ئەمىنى، شىن-جاڭ سوغۇ گۈلى، شىنجاڭ زاراڭزا چېچىكى، شىنجاڭ قارلەيلىسى قاتارلىق دورا ماتېرىياللىرى ئۈستىدە فار-ماكولوگىيىلىك تەتقىقات ئېلىپ بېرىلدى ھەم ئۇلارنىڭ كلىنىكىلىق ئۈنۈمى كۆزىتىلدى؛ زور بىر تۈركۈم كلاسسىك تېببىي كىتابلار ۋە رېتسېپلار يىغىلىپ رەت-لەپ چىقىلدى. بىر تۈركۈم جۇڭگو، مىللىي تېبابەت-چىلىك - دوختۇرلۇق ئەسەرلىرى نەشر قىلىندى، ئاتاقلىق جۇڭگو، مىللىي تېبابەتچىلىك مۇتەخەسسىس-لىرىنىڭ ئىلمىي ئىدىيىسى، كلىنىكىلىق تەجرىبىلە-رى يەكۈنلەپ چىقىلدى ۋە كومپيۇتېردا تەقلىد قىلىن-دى؛ ھازىرقى زامان ئىلمىي نەزەريىسى ۋە تېخنىكا ۋاستىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دوختۇرلۇق ئاساسلىرى تەتقىق قىلىنىدى ھەمدە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى، جۇڭگو تېبابەتچىلىكى ۋە غەرب تېبابەت-چىلىكىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش جەھەتتە ئىزدىنىل-دى. جايلاردىكى جۇڭگو، مىللىي تېبابەتچىلىك دوخ-تۇرخانىلىرى ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك - دوختۇرلۇق نەزەريىسىنى ئاساس قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، مەخسۇس بۆلۈملەرنى كۆچەيتىپ، مەخسۇس كېسەللىكلەر قۇرۇ-لۇشىنى تۈتۈپ، ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك - دوختۇر-لۇقنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تىرىشىپ گەۋدىلەندۈرۈپ، زا-مانىۋى پەن - تېخنىكىلارنى پائال كىرگۈزۈپ، دىئاگ-نوز قويۇش - داۋالاش سەۋىيىسىنى ئۈستۈرۈپ، ئىل-مىي باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، دىئاگنوز قويۇش، داۋا-لاش، پەرۋىش خىزمىتىنى قېلىپلاشتۇردى، بولۇپمۇ شىنجاڭنىڭ ئۆزگىچە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دوختۇر-لىكى جۇڭگونىڭ ئاساسلىق ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك - دوختۇرلىكىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇزاق تارىخقا ئىگە، ئىلمىي نەزەريىسى سىستېمىلاشقان، بەرەس، دىئا-بېت، يۇرەك - قان تومۇر كېسەللىكلىرى، ھەرخىل بوغۇم يالليۇغى (رېماتىزم) نى داۋالاشتا ئۆزگىچە ئۈنۈم-گە ئىگە. 1991 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا ماتېرىياللىرى ئۆلچىمى» نى ئېلان قىلدى. 1997 - يىلى، سەھىيە مىنىستىرلىقى يەنە «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورىلىرى ئۆلچىمى» نى ئېلان قىلىپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دو-رىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش، ئىشلىتىلىشىنى قانۇ-نىي ئۆلچەم بىلەن تەمىنلىدى.

سەھىيە پەن - تېخنىكا خىزمىتى شىنجاڭنىڭ سەھىيە پەن - تېخنىكا خىزمىتىنىڭ ئاساسى ئاجىزراق ئىدى. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، سەھىيە پەن - تېخنىكا خىزمىتى كۆرۈنەرلىك ھالدا كۆچەيتى-لىپ، شىنجاڭ ھايۋانات تېببىي تەجرىبە مەركىزى ۋە شىنجاڭ تېببىي ئۇچۇر مەركىزى قاتارلىق مۇستەقىل پەن تەتقىقات، ئۇچۇر ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى، داۋالاش، سەھىيە ئورۇنلىرىدىمۇ 33 تەتقىقات ئورنى، ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ھازىر بۇ ئورۇنلاردا 300 دىن كۆپ-رەك مەخسۇس سەھىيە پەن تەتقىقات خادىمى بار. ئاپتو-نوم رايونىمىزدا يەنە ئارقا - ئارقىدىن تېببىي ئىلمىي جەمئىيىتى، دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى، تۇبېر-كۇلىيوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىلمىي جەمئىيىتى، جۇڭ-گو - غەرب تېبابەتچىلىكى تەتقىقات جەمئىيىتى، سە-ھىيە ئىقتىسادشۇناسلىق جەمئىيىتى، يېڭە سانجىش ئىلمىي جەمئىيىتى، مىللىي تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى قاتارلىق توققۇز ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇل-دى. ھازىر بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ 20 مىڭغا يېقىن ئەزا-سى بار بولۇپ، ئۇلار ئىلمىي تەتقىقات، ئىلىم - پەن

ئالماشتۇرۇش، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش، تەشۋىق قىلىش ۋە مەسلىھەت بېرىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرماقتا. تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك، سەھىيە پەن-تېخنىكىسى خىزمىتىدە باشتىن - ئاياغ كېسەللىكلەر-نىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاشنىڭ ئەھلى ئېھتىياجىنى دەۋر قىلغان ھالدا رايون ئالاھىدىلىكى، مىللەت ئالاھىدىلىكىگە ئەھمىيەت بېرىلدى. «8- بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، 131 تۈر پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى تۈر دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 64 تۈر سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە، پەن تەتقىقات تۈرى 200 گە يېتىپ، 60 پەن تەتقىقات نەتىجىسى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يەرلىك قالقان بەز ئىشىقى (پوقاق)، يەرلىك كرېتىنىزىم كېسىلى، ئېخىنوكوك، E تىپلىق جىگەر يالۇغى، خولېرا، چوما قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئائىت ئاساسى تەتقىقات، ئالدىنى ئېلىش- داۋالاش تېخنىكىسى تەتقىقاتى، جىنسىي كېسەللىكلەرگە دىئاگنوز قويۇش تېخنىكىسى ۋە سىناق دورىسى تەتقىقاتىدا ئۇنۇم قازىنىلدى، بەزى پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى مەملىكەت ئىچى ياكى خەلقئارادىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ ئېھتىياجىغا ئويغۇنلىشىش ئۈچۈن، سەھىيە پەن - تېخنىكىسىنى باشقۇرۇش ئىسلاھ قىلىنىپ، پەن تەتقىقات فوندى تەسىس قىلىندى، تېمىغا خېرىدار چاقىرىش ۋە كەسىپ-داش مۇتەخەسسىسلەر باھالاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى؛ پەن - تېخنىكىلارنى ئۆزلەشتۈرۈش تىپىدىكى بىر تۈر-كۈم ئەھلى گەۋدىلەر قۇرۇلۇپ، پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى مەھسۇلاتقا ئايلاندۇرۇش تېزلىتىلدى.

داۋالاش، دورىگەرلىك، سەھىيە تېخنىكاسىلىقى. *مەركەزلىك* جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا ئىلى يارەمچى دوختۇر (فېلدشىر) لار مەكتىپىلا بار بولۇپ، سەھىيە تېخنىكا تېخنىكاسىلىقلىرى كەمچىل ئىدى. 50 - يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تىببىي ئىنىستىتۇت، مەكتەپلەردە جەمئىي 20734 نەپەر ئالىي مەكتەپ تولۇق كۇرس، ئالىي تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى، 52302 نەپەر ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسى تەربىيىلەندى؛ دوكتور ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەش نۇقتىسىدىن ئىككىسى، ماگىستىر، ئاسپىرانتلارنى تەربىيىلەش نۇقتىسىدىن 31 ى قۇرۇلۇپ، تىببىي پەن دوكتورى، ماگىستىرلىردىن 246 سى تەربىيىلەپ چىقىلدى. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئاز سانلىق مىللەت سەھىيە ئىشخانىلىرىنى تەربىيىلەشكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. نۆۋەتتە ئاز سانلىق مىللەت سەھىيە تېخنىكىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 1/3 نى ئىگىلەيدۇ. بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت تىببىي پەن مۇتەخەسسىسلىرى ئىلىم - پەن باشلامچىلىرىدىن بولۇپ قالدى، رەھبەرلىك ئورۇنلىرىغا چىقتى. سەھىيە قوشۇننىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، كلىنىكا دوختۇرلىرىنى قېلىپلاشتۇرۇپ تەربىيىلەش، داۋاملاشما تىببىي پەن ماتارىپى بويىچە تەربىيىلەش ۋە يېزا - كەنت دوختۇرلىرىنى قېلىپلاشتۇرۇپ تەربىيىلەش، سەھىيە خادىملىرى بىلىم ئاشۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئىنىنىڭ كەسىپىي دوختۇرلار قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە ئاپتونوم رايونىمىزدا كەسىپىي دوختۇرلاردىن ساھىيەت ئىمتىھانى ئېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، داۋالاش، سەھىيە مۇلازىمىتىنىڭ سۈپىتى ھەققىي كاپالەتلەندۈرۈلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ سەھىيە ئىشلىرىغا مەسئۇل فۇنكسىيىلىك تارمىقى. ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى بۇلاقبېشى كوچىسى 66 - نومۇرلۇق قورۇ. ئەسلىي ئاساسى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سەھىيە باشقارمىسى بولۇپ، 1953- يىلى 10- ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سەھىيە نازارىتى، 1955 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1970 - يىلى 6 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى سەھىيە ئىدارىسى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1979 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە ئىدارىسى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1981 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئاساسلىق مەسئۇلىيىتى: دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ سەھىيە خىزمىتىگە ئائىت قانۇن، قائىدە - نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ ئىجرا قىلىدۇ ھەمدە كونكرېت يولغا قويۇشنى تەشكىللەيدۇ؛ ئاپتونوم رايون سەھىيە ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ ئوتتۇرا، ئۇزاق مەزگىللىك ئومۇمىي پىلانىنى ۋە يىللىق پىلانىنى مۇھاكىمە قىلىپ تۇزۇپ چىقىدۇ ۋە يولغا قويۇشنى تەشكىللەيدۇ؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ سەھىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىنى مۇ-

ھاكىمە قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ، سەھىيىنى ئومۇمىي ساھە بويىچە باشقۇرىدۇ، رايون سەھىيىسى ئومۇمىي پىلانىنى يولغا قويىدۇ، سەھىيە بايلىقىنى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرىدۇ؛ سەھىيە ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئائىت ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنى ئىز-چىل ئەملىيلەشتۈرىدۇ؛ ئىجتىمائىي ئاممىۋى گىگىنا، ساغلاملىقىغا مۇناسىۋەتلىك مەسىۋلات، داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتلىرى ۋە كەسپىي خادىملارنى قانۇن بويىچە نازارەت قىلىدۇ، باشقۇرىدۇ؛ ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى ۋە كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشنى تەشكىل-لەپ، كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە يامراپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ ۋە تىزگىنلەيدۇ؛ باشلانغۇچ ساقلىق ساقلاش، سالامەتلىك ئاسراشنى يولغا قويۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ داۋالاش، سە-ھىيە شارائىتىنى ياخشىلايدۇ؛ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تېببىي پەن تەتقىقاتى، تېببىي پەن ماتارىيىلىنىڭ تەرەق-قىيات ئومۇمىي پىلانىنى مۇھاكىمە قىلىپ تۈزۈپ چە-قىدۇ، زور داۋالاش، دورىگەرلىك، سەھىيە پەن تەتقە-قاتى ئۈتكىلىگە ھەمكارلىشىپ ھۆجۇم قىلىش ۋە باب تېخنىكىلارنى كېڭەيتىش، قوللىنىشنى تەشكىللەپ، سەھىيە قوشۇنىنىڭ كەسپىي تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرىدۇ؛ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سەھىيە خادىملە-رىنى كەسپىي داۋاملاشما ماتارىپ بويىچە تەربىيىلەشنى تەشكىللەيدۇ؛ داۋالاش، سەھىيە خەلقئارا ھەمكارلىق ۋە چەت ئەللەر بىلەن ئالماشتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى باشقۇ-رىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ۋەتەن-پەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاممىۋى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىدىغان ئاپپاراتى. ئا-ساسى 1952 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇلكىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش كومىتېتى بولۇپ، شۇ يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكە-لىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتىغا، 1955 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى-غا ئۆزگەرتىلگەن. ئاساسلىق ۋەزىپىسى: جايلار، تار-ماقلارنى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى خىزمىتى ئومۇمىي پىلانىنى تۈزۈشكە ماسلاشتۇرىدۇ، تازىلىق تەشۋىقات - تەربىيىسىنى قانات يايدۇرىدۇ، ھەر ساھە، ھەر كەسىپتىكىلەرنى ۋە كەڭ ئاممىنى زىيانداشلارنى يوقىتىپ، كېسەللىكلەرنى تۈگىتىش، جەمئىيەت تازى-لىقىنى ئومۇمىي جەھەتتىن ئوڭشاش، شەھەر - يېزى-لارنىڭ تازىلىق ئەھۋالىنى ياخشىلاپ، تازىلىق سۈپىتى-نى ئۆستۈرۈپ، سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەتنى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنى گۈلگىرى سۈرۈشكە تەشكىللەيدۇ. ئاممىۋى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇش جۈڭگو سەھىيە خىزمەتچىلىرى مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى.

ئاپتونوم رايونلۇق ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ھۆكۈمەت-نىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى، مۇناسىۋەتلىك ئىجتى-مائىي تەشكىلاتلار، شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئىشلەپ-چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى قاتارلىق تەرەپلەرنىڭ مەسئۇللىرىدىن تەشكىللەنگەن، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىگە چېتىپ قويۇلغان. ۋىلايەت (ئوبلاست، شەھەر)، ناھىيە (شەھەر) لەرنىڭ ھەم-مىسىدە مۇناسىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلغان.

سەھىيە ئىسلاھاتى جۈڭگو ئىقتىسادىي تۈزۈل-مە ئىسلاھاتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئىسلاھات-نىڭ مەقسىتى سەھىيە ئىشلىرىنى سوتسىيالىستىك با-زار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەلىپىگە تېخىمۇ ياخشى ئويغۇنلاشتۇرۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئې-شىپ بېرىۋاتقان داۋالاش - سەھىيىگە بولغان ئېھتىياج - تەلىپىنى قاندۇرۇش.

ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سەھىيە ئىسلاھاتى ئۈزلۈكسىز چوڭقۇرلاشتى. ئىسلاھاتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى تۆۋەن-دىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: رايون سەھىيىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاپ ۋە سەھىيىنى ئومۇمىي ساھە بويىچە باشقۇرۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ سەھىيە بايلىقىنى بىر تۇتاش پىلانلاش، بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە بىر تۇتاش باشقۇرۇشنى، سەھىيە ئاپپاراتلىرى، كەسپىي خادىملار، ئاممىۋى گىگىنا ۋە ساغلاملىقتا مۇناسىۋەت-لىك مەسىۋلاتلارنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش؛ ئەملىيەتنى چىقىش قىلىپ، داۋالاش بايـ-لىقىنىڭ ھەرخىل شەكىلدە قايتا تەشكىللىنىشىنى ئىل-گىرى سۈرۈپ، سەھىيە بايلىقىنىڭ ئومۇمىي ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈش؛ شەھەر سەھىيە مۇلازىمىتى سىستېمىسىنى ئىسلاھ قىلىپ، مەھەللە سەھىيە مۇلازىمىتىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، ئۇنۇمۇبرسال دوختۇرخانا، مەخسۇس كېسەللىكلەر دوختۇرخانىلىرى بىلەن مەھەللە

سەھىيە مۇلازىمىتى تەشكىللىرى مۇۋاپىق ئىش تەقسىم قىلىۋېلىش، قوش يۆنىلىشلىك يۆتكەپ داۋالاشتىن ئە- جارەت بېگى تېپتىكى سەھىيە مۇلازىمىتى سىستېمىسە- نى بەرپا قىلىش؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلە- رىنىڭ سەھىيە مۇلازىمىتى سىستېمىسىنى ئىسلاھ قە- لىپ، داۋالاش، ئالدىنى ئېلىش، سالامەتلىك ئاسراش تورىنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ شەھەر - بازارلار- دىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاساسىي داۋالىنىش مۇئەۋرتىسى تۈزۈمى ۋە يېزا داۋالىنىش كاپالەت تۈزۈ- مىنى ئىسلاھ قىلىپ، شەھەر - بازارلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە يېزىلاردىكى ئاھالىلەرنىڭ داۋالىنىشىنى كاپالەتلەندۈرۈش سەۋىيەسىنى ئۆستۈ- رۈش؛ داۋالاش ئاپپاراتلىرىنى پايدا ئالىدىغان ۋە پايدا ئالمايدىغان تۈرى بويىچە باشقۇرۇش ھەمدە ئوخشاش بولمىغان مالىيە ياردەمى، داۋالاش ھەققى باھاسى ۋە باج ئېلىش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ھەرخىل داۋالاش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئادىل، تەرتىپلىك رىقابەتلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ داۋالاشقا بولغان ئوخشاشمىغان ئېھتىياج - تەلىپىنى تېخىمۇ ياخ- شى قاندۇرۇش؛ سەھىيىگە مەبلەغ سېلىش سىياسىتە- نى تەڭشەش، ھۆكۈمەتنىڭ سەھىيە سېلىنمىسىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى — ئاممىۋى گىگىنا ۋە ئاساسىي داۋالە- نىش، سەھىيە مۇلازىمىتى ساھەسىنى كۆچەيتىش، سە- ھىيىگە سېلىنما سېلىش يوللىرىنى كېڭەيتىپ، ئومۇ- مىي مۇلۇكچىلىكتىكى سەھىيە ئاپپاراتلىرىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىش، ھەرخىل ئىگىدارلىقتىكى سەھىيە ئاپپا- راتلىرىنى ئورتاق راۋاجلاندۇرۇش فاكتورىنى چىڭ تۇ- تۇش؛ داۋالاش ئاپپاراتلىرى ئىچكى قىسمىنىڭ ھەر- كەت مېخانىزمىنى ئىسلاھ قىلىپ، داۋالاش مۇلازىمە- تىنى باشقۇرۇش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئە- گىلىك باشقۇرۇش ۋە تەننەرخنى ھېسابلاشنى كۆچەيـ- تىپ، ئارقا سەپ مۇلازىمىتىنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ كادىرلار تۈزۈمى ۋە تەقسىمات تۈ- زۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، داۋالاش ئاپپاراتلىرىنىڭ ھايا- تىي كۈچىنى ئاشۇرۇپ، تېببىي خادىملارنىڭ ئاكتىپ- چانلىقىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، داۋالاش خىزمىتە- تىنىڭ ئۈنۈمى بىلەن سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش؛ ھۆكۈمەت- تىنىڭ داۋالاش ئاپپاراتلىرىغا مالىيە جەھەتتىن ياردەم بېرىش سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، داۋالاش مۇلا- زىمىتى باھاسىنى مۇۋاپىق تەڭشەش، داۋالاش - دورا ھەققىنى ئايرىم ھېسابلاش، ئايرىم باشقۇرۇش ۋە دورا كىرىم - چىقىمىنى ئايرىم باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، دورىنى مەركەزلىك ھالدا خېرىدار چاقىرىپ سېتىۋە-

لىشنى يولغا قويۇپ، دورا راسخوتىنىڭ نامۇۋاپىق ئە- شىشىنى تىزگىنلەپ، داۋالاش ئاپپاراتلىرىنىڭ تولۇقلا- ش مېخانىزمىنى تەدرىجىي راۋانلاشتۇرۇپ، داۋالاش ئاپپاراتلىرىنىڭ ياخشى سۈيەتلىك ئايلىنىشىغا كاپالەت- لىك قىلىش؛ سەھىيە نازارەتچىلىك تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىپ، ھۆكۈمەتنىڭ سەھىيە مەمۇرىي تارمە- قىنىڭ ئىجتىمائىي سەھىيە ئىشلىرىغا قانۇن بويىچە نازارەتچىلىك قىلىشىنى كۈچەيتىش؛ ئالدىنى ئېلىش - سالامەتلىك ئاسراش سىستېمىسىنى ئىسلاھ قىلىپ، كېسەللىكلەرنى تىزگىنلەش ۋە ئالدىنى ئېلىش، سالا- مەتلىك ئاسراش ئاپپاراتلىرىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىك- لەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش ۋە ئاممە- ۋى گىگىنا مۇلازىمىتى قىلىش ئىقتىدارىنى كۈچەيـ- تىش؛ سەھىيە پەن - تېخنىكىسىنى باشقۇرۇش تۈزۈل- مىسى ۋە تېببىي پەن - ماتارىيە تورولمىسىنى ئىسلاھ قىلىپ، سەھىيە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى ۋە سەھىيە ئىختىساسلىقلىرىنى تەربىيىلەشنى تېرلىتىپ، سەھىيە تەرەققىياتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى ئومۇمىي مولۇكچىلىكتىكى داۋا- لاش، سەھىيە كەسپىي تورنى. ئۇلكە دەرىجىلىك ئۈنە- ۋىرسال ئۇچىنچى دەرىجىلىك ۸ دوختۇرخانا. ئۇرۇمچى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق
دوختۇرخانىسى دوختۇرلىرى پاناقتىكى
كېسەللەرنى تەكشۈرمەكتە

شەھىرى بوغدا يولى 91 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاش- قان. ئاساسى 1935 - يىلى 3 - ئايدا قورۇلغان دەخۋا شەھەرلىك 2 - دوختۇرخانا، شۇ يىلى 12 - ئايدا دەخۋا شەھەرلىك 1 - دوختۇرخانىغا قوشۇۋېتىلىپ، نامى دەخۋا شەھەرلىك دوختۇرخانا دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1938 - يىلى 4 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك دوختۇر- خانا، دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1943 - يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك 1 - دوختۇرخانا، دەپ ئۆزگەرتىلگەن،

1950 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن، 1955 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 66956 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 89799 كۋادرات مېتىر. ھازىر 1858 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى (بۇلارنىڭ ئىچىدە 1470 نەپىرى تېببىي خادىم بولۇپ، 189 نەپىرى ئالىي ئۇنۋانلىق خادىم، 1 نەپىرى ئالىي دوكتور، 26 نەپىرى ماگىستىر)، 1112 شتاتلىق كارىۋىتى بار. يىللىق ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 600 مىڭدىن كۆپ، رەڭ ئادەم قېتىم، يىللىق بالنىتسا يانغان بىمار 200 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم قېتىم. داۋالاش ئەسلىھەلىرىدىن CT، ECT، يادرو ماگنىتلىق رېزونانس (MR1)، سانلىق سايە ئازايتقۇچ، ئاپتوماتىك بىئو-خىمىيىلىك ئانالىز ئاپپاراتى، ئاقسىل ئۆلچەش سايىمىنى، يۈرەك ـ مېڭە ۋە قورساق قىسمىنىڭ رەڭلىك دوپپىلىر ئاپپاراتى، ئىچكى ئەزالارنى ئېلېكترونلۇق تەكشۈرۈش ئەينىكى قاتارلىق 365 ئەسلىھەسى بار. دوختۇرخانا ئۇچۇرلىرىنى باشقۇرۇش سىستېمىسى ئاساسىي جەھەتتىن ئورنىتىلىپ، كومپيۇتېردا تورلاشتۇرۇپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلغان. بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، جىددىي قۇتقۇزۇش مەركىزى، يۈرەك ـ قان تومۇر ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، نەپەس سىستېمىسى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ھەزىم قىلىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئەتتىكى ئاشقازان كېسەللىكلەر بۆلۈمى، يۈرەك ئاشقازان كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، سۈيدۈك ئاجرىتىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، سۆڭەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، شەكىل تۈزەش بۆلۈمى، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ياشانغانلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئايالىلار كېسەللىكلىرى ـ تۇغۇت بۆلۈمى ئۆزئىگىلىك ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇستۇنلۇكى بويىچە قۇرۇپ چىقىلغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 55 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېببابەت دوختۇرخانىسى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى ئۇيغۇر تېببابەت دوختۇرخانىسى بولۇپ، 1989 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇرۇمچى شەھرى يەنئەن يولىدىكى 36 ـ قورۇغا جايلاشقان. ئاساسى 1954 ـ يىلى 4 نەپەر خەلق تېۋىپىدىن قۇرۇلغان ئۇرۇمچى شەھرى تېيانشان رايونلۇق مىللىي تېببابەتچىلىك بىرلەشمە داۋالاش ئورنى بولۇپ، 1976 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئۇيغۇر تېببابەت دوختۇرخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1989 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېببابەت دوختۇرخانىسى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1991 ـ يىلى «مەملىكەتلىك ئۆلكىلىك جۈڭيى (مىللىي) تېببابەت دوختۇرخانىسى قۇرۇلۇشى» ئورنى قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. 1991 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، سەھىيە نازارىتى مۇتەخەسسىسلەرنى تەشكىللەپ باھالاپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 44357 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 21757 كۋادرات مېتىر، ھازىر 252 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە داۋالاش كەسپىي تېخنىكى 216 نەپەر، ئالىي ئۇنۋانى بار دوختۇر 21 نەپەر، كېسەل كارىۋىتى 150. دورىخانىسىدا دورا ياساش ئۈيى، ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك ئۆسۈملۈك دورىخانىسى، ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك تەييار دورىخانىسى، غەرب تېببابەتچىلىك دورىخانىسى تەسىس قىلىنغان. چوڭ تىپتىكى رېنتگېن ئاپپاراتى، B تىپلىق ئاۋازدىن تېز دولقۇنلۇق ئاپپارات، دىنامىكىلىق ئېلېكترو كاردىئوگراممىسى، پېرىم ئاپتوماتىك بىئو-خىمىيىلىك ئانالىز سايىمنى قاتارلىق 30 دىن ئارتۇق ئاساسلىق داۋالاش ئەسلىھەسى بار. كېسەللەرگە دىئاگنوز قويۇش ـ داۋالاش جەھەتتە ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەزەرىيىسىگە ئەمەل قىلىپ، ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكىنىڭ خەلق رېتسىپىلىرىنى ئۆزلەشتۇرۇپ ھەم ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، يۈرەك ـ قان تومۇر كېسەللىكلىرى، تېرە كېسەللىكلىرى، بۆرەك يالۇغى، ئاشقازان ـ ئۆچەي يالۇغى، دىئابىت كېسىلى، بوغۇم يالۇغى، ئايالىلار كېسەللىكلىرىنى ئاساسلىق داۋالايدۇ، بەرەس (ئاق كېسەل)، ئەڭگە ئەمرەتكە، ھۆل ئەمرەتكە، نېرۋا خاراكتېرلىك تېرە يالۇغى، بوۋاسىر، سۈنۈقنى داۋالاش ئۇنۇمىمۇ كۆرۈنەرلىك. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 55 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ تېببىي ئۇنۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى 1 ـ دوختۇرخانا چوڭ تىپتىكى ئۇنۋېرسال ئۇچىنچى دەرىجىلىك A دوختۇرخانا بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى شىنيى يولىغا جايلاشقان. 1954 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، يەر كۆلىمى 170 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 160 مىڭ كۋادرات مېتىر. 42 كلىنىكىلىق بۆلۈمى، 14 تېببىي تېخنىكا بۆلۈمى، ئۇنىڭدىن باشقا سەككىز ئۆلكە دەرىجىلىك تېببىي تەتقىقات ئورنى ۋە مەركىزى بار. 1993 ـ يىلى ئۇچىنچى دەرىجىلىك A دوختۇرخانىلارنى باھالاشتىن ئۆتكەن.

پۈتۈن بەدەنلىك ئايلانما شەكىللىك CT، سۈپىر ئۈتكۈر زۇشچان يادرو ماگنىتلىق رېزونانس ئاپپاراتى، ئاپتوماتىك بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز ئاپپاراتى، يۇقىرى چاستوتىلىق سىلكىتسىپ نەپەسلەندۈرۈش سايمىنى، توقۇق يۈرۈشلۈك ICU، CCU كۆزىتىش سايمىنى ۋە يېڭى تېپتىكى قوش تەكشۈرۈش ئۈچىلىق ECT قاتارلىق 90 - يىللاردا خەلقئارادا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن ئەسلىھەلىرى بار. ئامبۇلاتورىيەدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 600 مىڭ ئادەم قېتىم، يىللىق بالنىستىدا ياتقان بىمار 25 مىڭ ئادەم قېتىم، يىللىق

شىنجاڭ تېبابەت ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى 1 - دوختۇرخانا

ھەر خىل ئوپېراتسىيەلەر ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10 مىڭ ئادەم قېتىمغا يېتەلەيدۇ. يىللاردىن بۇيان قولغا كەلتۈرۈلگەن پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى ئاپتونوم رايونىمىز سەھىيە سىستېمىسى پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى ئۇمۇمىي سانىنىڭ 50%~70% نى ئىگىلەيدۇ، ئېغىنوكوك كېسەللىكىنى دىئاگنوز قويۇپ داۋالاش، كىرگۈزۈپ داۋالاش تېخنىكىسى، يىلىك كۆچۈرۈش، ئومۇرتقا تاشقى كېسەللىكلىرى قاتارلىق كۆپ تۈردىكى تەتقىقات نەتىجىلىرى مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 10 تۈرده دۆلەت دەرىجىلىك، مىنىستىرلىق، ئۆلكە دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 96 تۈرده ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 200 دىن ئارتۇق تۈرده خەلقئارا، مەملىكەت ئىچىدىكى ھەر خىل ئىلمىي يىغىن ۋە يېڭى تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1996 - يىلى ئىككى تۈرده «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى دۆلەتلىك تېببىي نۇقتىلىق پەن-تېخنىكا ئۆتكىلىگە ھۆجۈم قىلدى. ئالتە تۈرده پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشتى. 1989 - يىلىدىن بۇيان، نەتىجىلەرنى كېڭەيتىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، 13 تۈرنى كېڭەيتتى، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەش تۈر سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ نەتىجىسى، بىر تۈر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ نەتىجىسى، يەتتە تۈر سەھىيە نازارىتىنىڭ نەتىجىسى.

شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى 2 - دوختۇرخانا ئومۇمىي مۇلازىمەتكى ئۆچىنچى دەرىجىلىك A دوختۇرخانا بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى شىمىگو رايونىنىڭ چىداۋەن بولىدىكى 50 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1954 - يىلى 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى قۇرۇلۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇش بىكتۇەنىنىڭ 1 - دوختۇرخانىسى دەپ ئاتالغان. 1975 - يىلى 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى نامى شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى قارىمىقىدىكى 2 - دوختۇرخانىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1998 - يىلى 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى 2 - دوختۇرخانىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 10412 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 57484 كۋادرات مېتىر. 811 ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 560 نەپەر تېببىي خادىم (ئالىي كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 70 تىن ئارتۇق)؛ 600 كېسەل كارىۋىتى بار. كونلۇك ئامبۇلاتورىيەدە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 400 ئادەم قېتىم. دوختۇرخانىدا پۈتۈن بەدەن-لىك CT، 800 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن،

شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى 2 - دوختۇرخانىنىڭ ئامبۇلاتورىيە بىناسى

بوغۇم ئەينەكى، سانلىق سايە كېمەيتكۈچ، رەڭ-لىك دوپپىلېر ئاپپاراتى، ئاپتوماتىك بىئو - خىمىيە-لىك ئانالىز سايمىنى، دووساق ئەينەكى، قورساق بوشلۇقى ئەينەكى، قان تازىلاش سايمىنى ۋە دورا ياساش-ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى قاتارلىق چوڭ، ئوتتۇرا تېپلىق ئەسلىھەلىرى بار. نۇقتىلىق مەخسۇس كېسەل-لىكلەر بۆلۈمى سۆڭەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ۋە قولاق، بۇرۇن، يۇتقۇنچاق كېسەللىكلىرى بۆلۈمى بولۇپ، يارىلىنىش تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، نېرۋا

تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، قان تومۇر تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، گاسلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش، ئاغلاش كۆچمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئۆسمە كېسەللىكلىرى بىمارىنى ئۆسمىگە بېۋاستە دورا كىرگۈزۈپ داۋالاش ئۇسۇلى، بوشلۇق ئەينەكى تاشقى كېسەللىكلىرى تېخنىكىسى قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆز ئالاھىدىلىكى ۋە ئۈستۈنلۈكىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە، دۆلەت بويىچە ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. يۈرەك ئىچكى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، نەپەس ئىچكى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، نېرۋا ئىچكى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئىچكى ئاجراتما سىستېمىسى مەخسۇس كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئاياللار كېسەللىكلىرى، تۇغۇت بۆلۈمى، نېرۋا تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئۆسمە تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، سۆڭەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمى قاتارلىق مەخسۇس كېسەللىكلەر بۆلۈملىرىدە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى داڭلىق مۇتەخەسسىسلەر تەكلىپ قىلىنىپ قەرەللىك ھالدا كېسەل كۆرىدۇ، بالىستتا بىمارلىرىنى تەكشۈرىدۇ، بىرلەشىپ دىئاگنوز قويىدۇ، ئوپېراتسىيە قىلىدۇ، دەرس ئۆتىدۇ. شىنجاڭ سۆڭەك - بوغۇم ۋە ئەتراپ نېرۋا كېسەللىكلىرىگە دىئاگنوز قويۇش ھەم ئۇلارنى داۋالاش مەركىزى، شىنجاڭ گاسلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ۋە ئاغلاش كۆچمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزى مۇشۇ دوختۇرخانىغا يۆلەپ قويۇلغان.

شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى جۇڭگو تېببابەت دوختۇرخانىسى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى داۋالاش، سەھىيە كەسپىي ئورنى بولۇپ، ئورۇمچى شەھىرى خۇاڭخې يولىدىكى 53 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسى 1959 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭگو تېببابەت دوختۇرخانىسى بولۇپ، 1986 - يىلى شىنجاڭ جۇڭگو تېببابەتچىلىك ئىنستىتوتى قارىمىقىدىكى جۇڭگو تېببابەت دوختۇرخانىسى، دەپ ئۆزگەرتىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭگو تېببابەت دوختۇرخانىسىنىڭ نامى ساقلاپ قېلىنغان. 1989 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى قارىمىقىدىكى جۇڭگو تېببابەت دوختۇرخانىسى، دەپ ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، بىر شۆبە دوختۇرخانىسى، ئىككى ئامبۇلاتورىيىسى ۋە بىر زەھەر تاشلانقۇزۇش مەركىزى بار. 1994 - يىلى دۆلەت جۇڭگو تېببابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن ئۈچىنچى دەرىجىلىك جۇڭگو تېببابەت A دوختۇرخانىسى بولۇپ بالانغان. 1998 - يىلى دۆلەت سەھىيە مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن كلىنىكىلىق فارماكولوگىيە تەتقىقات بازىسى قىلىپ بېكىتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 27300 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 53500 كۋادرات مېتىر، 715 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۆلارنىڭ ئىچىدە 561 نەپەر جۇڭگو تېببابەتچىلىك خادىمى (ئالىي كەسپىي ئۇنۋانى بارلار 68، ماگىستىر سەككىز، دوكتور بىر)، 500 كېسەل كارىۋىتى بار. يىللىق ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 320 مىڭ ئادەم قېتىم، يىللىق بالىنستىدا ياتقان بىمار 7600 دىن كۆپرەك ئادەم قېتىم. داۋالاش ئەسلىھەلىرىدىن ئاساسلىقى رەڭلىك دوپپىلېر ئاپپاراتى، 1000 مىللىئامپېر-لىق سانلاشتۇرۇلغان رېنتگېن ئاپپاراتى، يۇقىرى بېسىملىق ئوكسىگېن بۆلۈمى، مەركىزىي كۆزىتىش سىستېمىسى، تاش پارچىلاش ماشىنىسى، سۈت بېزىنى تەكشۈرۈپ دىئاگنوز قويۇش سايمىنى، نەپەسلەندۈرۈش ماشىنىسى قاتارلىقلار بار. ئىچكى كېسەللىكلەر، تاشقى كېسەللىكلەر، ئاياللار كېسەللىكلىرى، بالىلار كېسەللىكلىرى، يېڭىنە سانجىپ داۋالاش، ئۆۋۈلاش قاتارلىق 14 كلىنىكىلىق بۆلۈمى بار بولۇپ، كەسىپلەر بويىچە 33 بۆلۈمگە بۆلۈنگەن. جىگەر، بۆرەك، ھەزىم قىلىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرى، يېڭىنە سانجىپ داۋالاش بۆلۈمى، سۆڭەك يارىلىنىش كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، مەقئەت - ئۇچەي كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يۈرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئادەتتىكى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، سۈيدۈك ئاجرىتىش سىستېمىسى تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئاياللار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئۆۋۈلاپ داۋالاش بۆلۈمى، رېھابىتىزم كېسەللىكى بۆلۈمى، كۆز كېسەللىكى بۆلۈمى ئۇقتىلىق ياكى ئىلمىي بۆلۈملەر ھېسابلىنىدۇ. 1995 - يىلى دۆلەت سەھىيە مىنىستىرلىقى، دۆلەت جۇڭگو تېببابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى، دۆلەت كادىرلار مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلگەن.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك تۆمۈر يول ئىدارىسى مەركىزىي دوختۇرخانىسى كارخانا تېپىدىكى ئۇنۋېرسال دوختۇرخانا. ئاساسى 1937 - يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان جەنجىياڭ تۆمۈر يول دوختۇرخانىسى بولۇپ، «7 - ئىيۇل» ۋەقەسىدىن كېيىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ خەنزۇ، لىيۇجۇ، چېڭدۇ قاتارلىق جايلارغا يۆتكە-

ۋېتىلگەن. 1945 - يىلى باۋتېەن تۆمۈر يولىدا پويىز قاتنىغاندا، تېەنلەن تۆمۈر يول قۇرۇلۇش ئىدارىسى تېەنشۇي تۆمۈر يولى دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلگەن، 1956 - يىلى لەنجۇ تۆمۈر يول دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، 1958 - يىلى 8 - ئايدا بىرىنچى تۆمۈر يول قۇرۇلۇش ئىدارىسى بىلەن شىنجاڭغا كىرگەن. 1961 - يىلى تۆمۈر يول مىنىستىرلىقىنىڭ ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى مەركىزىي دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، ھازىرغىچە شۇ نامدا ئاتىلىپ كەلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي خېنەن يولىدىكى 9 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. بىرقانچە 10 يىللىق قۇرۇلۇش ئارقىلىق تەرەققىي قىلىپ، داۋالاش، ئالدىنى ئېلىش، پەن تەتقىقات، ئوقۇتۇش بىر گەۋدە قىلىنغان چوڭ تىپتىكى ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانىغا ئايلىنىپ، ئۈچىنچى دەرىجىلىك A دوختۇرخانا بولۇپ باھالانغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 52880 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 41793 كۋادرات مېتىر بولۇپ، مۇقىم مەبلىغى 50 مىليون يۈەندىن ئاشىدۇ، 507 كارىۋېتى بار. يىللىق ئامبۇلاتورىيەدە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 700 مىڭ ئادەم قېتىم، يىللىق ئوپېراتسىيە مىقدارى 3000 غا يېقىن. 700 ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلار-نىڭ ئىچىدە 55 ئالىي تېخنىك خادىم بار. 42 كەسپىي بۇلۇم تەسىس قىلىنغان. داۋالاش ئەسلىھەلىرىدىن پۈتۈن بەدەنلىك CT، سانلىق سايە كېمەيتكۈچ، چوڭ C تىپلىق دەستىلىك رېنتگېن ئاپپاراتى، يۈرەكنى تەكشۈرىدىغان رەڭلىك دوپېلىر ئاپپاراتى، نۇر بىلەن داۋالاش ئاپپاراتى، تەقلىدي ئورۇن بەلگىلگۈچ، تېلېۋىزورلۇق قورساق بوشلۇقى ئەينەكى، يۈرەك - ئۆپكىنى تەكشۈرۈش ماشىنىسى، ئاپتوماتىك بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز سايمىنى قاتارلىقلار بار. ئوكسىگېن بىلەن مەركەزلىك تەمىنلەش ۋە ICU، CCU لۇق كۆزىتىش ياتاقلىرى بار. سۈڭەك يارىلىنىش تاشقى كېسەللىكلىرى بۇلۇمى تۆمۈر يول مىنىستىرلىقىنىڭ نۇقتىلىق بۇلۇمى ھېسابلىنىدۇ. يۈرەك - كۆكرەك تاشقى كېسەللىرى بۇلۇمى ئىككى بوشلۇقلۇق چاستوتا جاۋاب قايتۇرۇش تىپىدىكى يۈرەكنى فىزىئولوگىك قوزغاتقۇچ (DDDR) ئورنىتالايدۇ ھەم ئۇنى تەكشىيەلەيدۇ. يەمىنقى يىللاردىن بۇيان، 20 تۈرە ئىدارە دەرىجىلىك تىمن يۇقىرى پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە 200 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە تۆمۈر يول ئىدارىسى ھەرخىل «ئىلغار» دېگەن ناملارنى بەرگەن.

شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى باش دوختۇرخانىسى كارخانا تىپىدىكى ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانا بولۇپ، 1956 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 83000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 88000 كۋادرات مېتىر، مۇقىم مەبلىغى 160 مىليون يۈەن. 1407 ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 1139 كەسپىي تېخنىك (ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇتۇقانى بارلار 346، ئاسپىرانت ئالتە) ؛ 890 كارىۋېتى بار. 23 كلىنىكىلىق بۆلۈم، 11 تېبابەتچىلىك تېخنىكا بۆلۈمى، ئامبۇلاتورىيە، جىددىي قۇتقۇزۇش مەركىزى، مەھەللە سەھىيە مۇلازىمىتى بېتەكچىلىك مەركىزى (ئۇنىڭ ئاستىدا ئالتە ساقلىق ساقلاش مۇلازىمىتى مەركىزى، 15 ساقلىق ساقلاش مۇلازىمىتى پونكىتى تەسىس قىلىنغان. يادرو ماگنىتلىق رېزونانس (MRI)، پوتون بەدەنلىك CT، رەڭلىك B تىپلىق ئاپپارات، ئاپتوماتىك بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز سايمىنى، قان تازىلاش سايمىنى، يۇقىرى بېسىملىق ئوكسىگېن بۆلۈمى، كۆپ ۋاستىلىك پاتولوگىيىلىك سۈرەت - بېزىقلارنى ئانالىز قىلىش مىستېمىسى قاتارلىق ئىلغار داۋالاش ئەسلىھەلىرى، زامانىۋىلاشقان سالامەتلىك ئەسلىگە كەلتۈرۈش بىناسى، «جەنۇبىي» تورى ئارقىلىق يىراق مۇساپىلىك بىرلىشىپ دىئاگنوز قويۇش مەركىزى، دورا ياساش بىناسى، ھايۋانات تەجرىبىخانىسى، ئاناتومىيە بۆلۈمى قاتارلىق ئۇل مۇئەسسەسىلىرى بار بولۇپ، 200 مىڭدىن ئارتۇق نېفىت ئىشچى - خىزمەتچىسى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ئەتراپ رايوندىكى بىمارلارنى داۋالاش، ئۇلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسراش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى، شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېببىي ئىنستىتۇتى، قاراماي تېببىي مەكتەپلىرىنىڭ پراكتىكا دوختۇرخانىسى. كۆيۈك، يۈرەك ئىچكى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يۈرەك تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، مېڭە تاشقى كېسەللىكى بۆلۈمى، نارکوز، رېنتگېن بۆلۈملىرى خېلى ئەملىي كۈچكە ئىگە. ئۇ دوختۇرخانا نېرۋا تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، مىكروسكوپ ئارقىلىق ئوپېراتسىيە قىلىش، يۈرەككە نەيچە كىرگۈزۈپ تەكشۈرۈش، ئۆزاق مۇددەتلىك يۈرەك قوزغاتقۇچ ئورنىتىش، قان نوكچىسىنى نۇر بىلەن ئېرىتىش، دورا كىرگۈزۈپ رېنتگېنده تەكشۈرۈش ھەم داۋالاش قاتارلىق تېخنىكا تۈرلىرىدە تەجرىبىلەرنى توپلىدى، بولۇپمۇ كۆيگەن بىمارلارنى قۇتقۇزۇش جەھەتتە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلىرى بار. 1999 - يىلى يىللىق ئامبۇلاتورىيەدە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 905 مىڭ

ئادەم قېتىم، بالىنستىدا يېتىش مىقدارى 23 مىڭ ئادەم قېتىم، ئوپېراتسىيە قىلىنغانلار 5000 ئادەم قېتىمدىن كۆپرەك بولغان. 1987 - يىلىدىن بۇيان، ئايرىم - ئايرىم هالدا نېفىت مىنىستىرلىقى، نېفىت تەبىئىي گاز باش شىركىتى، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن مەدەنىي دوختۇرخانا بولۇپ باھالانغان. ئۇدا كۆپ قېتىم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنىلىك، ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالانغان. 1994 - يىلى دۆلەت دەرىجىلىك ئۆچىنچى دەرىجىلىك A دوختۇرخانا قاتارغا كىرگەن. 1995 - يىلى دۆلەت دەرىجىلىك بوۋاقلارنى قەدىرلەش دوختۇرخانىسى بولۇپ باھالانغان. 1996 - يىلى نېفىت تەبىئىي گاز باش شىركىتى تەرىپىدىن «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى ئىلغار دوختۇرخانا بولۇپ باھالانغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۆسمە كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسى ئۆسمە مەخسۇس كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسى بولۇپ، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىغا قارايدۇ. ئورۇمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىدىكى 30 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1989 - يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 93000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 38000 كۋادرات مېتىر. 362 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 32.76% نى ئىگىلەيدۇ. 299 كەسىپىي تېخنىكى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 91ى ئالىي ئۇنۋانلىق دوختۇر، ئۇچى دوكتور ئوقۇغۇچى، 12سى ئاسپىرانت؛ 362 كېسەل كارىۋېتى بار. ئاساسدا ئۆسمە ئاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى (جۇملىدىن باش - بويۇن، سۈت بېزى، كۆكرەك، قورساق، سۈيدۈك ئاجرىتىش سىستېمىسى)، ئاياللار ئۆسمە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، نۇر بىلەن داۋالاش بۆلۈمى، جۇڭيى - غەرب تېبابەتچىلىكى بىرلەشتۈرۈلگەن 12 كلىنىكىلىق بۆلۈمى ۋە پاتولوگىيە بۆلۈمى، لابوراتورىيا، رېنتگېن بۆلۈمى، ئىقتىدار بۆلۈمى، دورا ياساش بۆلۈمى، سايمان بۆلۈمى، ئۇچۇر بۆلۈمى، تەمىنلەش بۆلۈمى، ئامبۇلاتورىيە قاتارلىق توققۇز تېببىي تېخنىكا بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، نۇر بىلەن داۋالاش بۆلۈمى، ئاشقى كېسەللىكلەر 3 - بۆلۈمى ئۆقتىلىق بۆلۈمى ھېسابلىنىدۇ. يىللىق ئامبۇلاتورىيە-دە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 30 - 40 مىڭ ئادەم قېتىم، يىللىق بالىنستىدا ياتقانلار 4930 ئادەم قېتىم. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۆسمە كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش تەدقىقات ئورنى، ئاپتونوم رايونلۇق ئۆسمە كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش ئىشخانىسى مۇشۇ دوختۇرخانىغا يۆلەپ قويۇلغان.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك بالىلار دوختۇرخانىسى

بالىلار مەخسۇس كېسەللىكلىرى ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانا. ئاساسى 1933- يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ئۇلكىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ 1 - ئامبۇلاتورىيىسى بولۇپ، 1956 - يىلى ھۆكۈمەت خىراجىتى ھېسابىغا داۋالايدىغان ئامبۇلاتورىيىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1960 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 - خەلق دوختۇرخانىسى قىلىنىپ، ئۆزگەرتىلىپ قۇرۇلغان. 1996 - يىلى ئىككىنچى دەرىجىلىك A دوختۇرخانا بولۇپ باھالانغان. 1997 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھەرلىك بالىلار دوختۇرخانىسى دەپ رەسمىي نام بېرىلگەن. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى ساغلاملىق يولىدىكى 91 - نومۇرلۇق قورۇدا. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 12000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 42000 كۋادرات مېتىر، كەسىپكە ئىشلىتىلىدىغان ئۈيلەر كۆلىمى 30000 كۋادرات مېتىر. 400 ئىشچى-خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 338ى تېببىي خادىم، 34ى كاندىدات ئالىيدىن يۇقىرى ئۇنۋانلىق بار دوختۇر، 234 شتاتلىق كارىۋېتى بار، 10 مەخسۇس كېسەللىكلەر رايونى تەسىس قىلىنغان. ئاساسلىق كلىنىكىلىق كەسىپىي بۆلۈملىرىدىن بالىلار ئىچكى كېسەللىكلىرى 1- بۆلۈمى (نەپەس، نېرۋا، قان كېسەللىكلىرى)، بالىلار ئىچكى كېسەللىكلىرى 2 - بۆلۈمى (ھەزىم، يۈرەك - قان تومۇر، ئىچكى ئاجراتما، بۈرەك كېسەللىكلىرى)، بالىلار نېرۋىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش بۆلۈمى، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلار بۆلۈمى، بالىلار جەددىي كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، بالىلار سالامەتلىكىنى ئاسراش بۆلۈمى، بالىلار ئادەتتىكى ئاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، بالىلار سۆڭەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، بالىلار كېسەللىكلىرى تەجرىبىخانىسى بار. بالىلار كېسەللىكلىرى 1 - بۆلۈمى، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ئۆقتىلىق بۆلۈملىرى ھېسابلىنىدۇ. ئاساسلىق تېببىي تېخنىكا بۆلۈملىرىدىن رېنتگېن بۆلۈمى، لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈش بۆلۈمى، ئىقتىدار بۆلۈمى، دورا ياساش بۆلۈمى، CT خانىسى بار. پۈتۈن بەدەنلىك CT، رەڭلىك دوپپىلېر ئاپپاراتى، ئاپتوماتىك بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز ئاپپاراتى، 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى، بوۋاقلارنى نەپەسلەندۈرۈش

سايمىنى، بالىلار يۇقىرى بېسىملىق ئوكسىگېن بۆلۈ-
مى، بالىلارنى نارکوز قىلىش ماشىنىسى قاتارلىق
چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى 188 ئەسلىمەسى بار. يىللىق
ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 400 مىڭغا
يېقىن ئادەم قېتىم، ھەر يىلى بالنتسىدا ياتىدىغان بىمار
6000 دىن ئاشىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ
55- بېتىگە قارالسۇن)

**ئۇرۇمچى شەھەرلىك 4 - خەلق دوختۇرخانا-
سى** ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى روھىي كېسەللىكلەر
مەخسۇس دوختۇرخانىسى. ئاساسى 1938 - يىلى قۇ-
رۇلغان روھىي كېسەل بىمارلىرىنى يىغىۋېلىش ئورنى
بولۇپ، 1957 - يىلى 10 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرى
شور بۇلاق كوچىسىدىكى 136 - نومۇرلۇق قورۇغا
كۆچۈرۈلگەن. 1979 - يىلى 3 - ئايدا ئۇرۇمچى شە-
ھەرلىك روھىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم
ئۇلارنى داۋالاش دوختۇرخانىسىغا، 1987- يىلى 10-
ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك 4 - خەلق دوختۇرخانىسىغا
ئۆزگەرتىلدى. 1994 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونلۇق روھىي كېسەللىكلەر، ساقلىق ساقلاش مەر-
كىزى مۇشۇ دوختۇرخانىغا يۆلەپ قويۇلغان. ئىگىلىگەن
يەر كۆلىمى 38000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلە-
مى 26636 كۋادرات مېتىر بولۇپ، كۆكەرتىلىش
نىسبىتى 35% كە يەتكەن. 294 ئىشچى - خىزمەتچە-
سى (بۇلارنىڭ ئىچىدە، كەسپىي تېخنىكلار 215، ئالىي
ئۇنۋانى بارلار 17)، 324 كېسەل كارىۋىتى، يېرىم
ئاپتوماتىك بىئوخىمىيىلىك ئانالىز سايمىنى، سۈيدۇك-
نى 10 تۈر بويىچە تەكشۈرۈش سايمىنى، دىنامىكىلىق
كاردىئوگراممىسى، 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپا-
راتى، كۆپ ئۆتكۈزۈشچان ئۇخلىتىپ كۆزىتىش سايمە-
نى، مېڭە ئېلېكترو فىزىئولوگىك خىزمەت پونكىتى،
بويۇن - باش رەڭلىك دوپپىلېر ئاپپاراتى، يۇقىرى
ئۇنۇملۇك سۈيۇقلۇقتا رەڭ سپېكتورىنى ئانالىز قىلىش
سايمىنى قاتارلىقلار بار. يىللىق ئامبۇلاتورىيىدە كې-
سەل كۆرۈش مىقدارى 20 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قې-
تىم، يىللىق بالنتسىدا ياتقانلار 1500 ئادەم قېتىم.
پىسخولوگىيە جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىش ھەم پىسخو-
لوگىيىلىك داۋالاش مەخسۇس بۆلۈمى، روھىي كېسەل-
لەرنى ئەدلىيە نۇقتىسىدىن باھالاپ بېكىتىش بۆلۈمى،
روھىي جەھەتتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈش بۆلۈمى، دورىغا
كۆنۈپ قېلىشنى داۋالاش ھەم تەنتەق قىلىش بۆلۈمى،
روھىي كېسەللىكلەر مەخسۇس بۆلۈمى نۇقتىلىق مەخ-
سۇس بۆلۈملىرى ھېسابلىنىدۇ.

**ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئېغىز بوشلۇقى كې-
سەللىكلىرى دوختۇرخانىسى** كوللېكتىپ ئىگە-
لىكتىكى ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى مەخسۇس
دوختۇرخانىسى، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ
ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى بويىچە ئوقۇتۇش دوخ-
تۇرخانىسى. ئاپتونوم رايونلۇق چىش كېسەللىكلىرى-
نىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاشقا يېتەكچىلىك
قىلىش گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك
چىش كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى
داۋالاشقا يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى مۇشۇ دوخ-
تۇرخانىغا يۆلەپ قويۇلغان. ئۇ 1956 - يىلى قۇرۇل-
غاندا چىش كېسەللىكلىرى ئامبۇلاتورىيىسى ئىدى.
1988 - يىلى ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى دوختۇر-
خانىسى قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇلغان، ئۇرۇمچى شەھە-
رى جۇڭشەن يولىدىكى 147 - نومۇرلۇق قورۇغا
جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 1507 كۋادرات
مېتىر، كەسىپ ئۆيلىرى قۇرۇلۇش كۆلىمى 6383
كۋادرات مېتىر. 171 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى،
بۇلارنىڭ ئىچىدە 149 تېببىي خادىم (ئالىي ئۇنۋانى
بارلىرى يەتتە، ماگىستىرلىق ئۇنۋانى بارلىرى سەك-
كىز). كېسەل كارىۋىتىدىن 35، چىشنى ئۇنىۋېرسال
داۋالاش ئورۇندۇقىدىن 60 ى بار، يەنە چىش بۆلۈمى
CT سى، ئەگرى يۈز ئۆزۈك قەۋەتلىك رېنتگېن ئاپپارا-
تى، ئورۇندۇقلۇق تەڭرىنمە ھەرە، ئۇچ ئاچىماق نېرۋە-
نى رادىئو چاستوتىسى بىلەن داۋالاش سايمىنى، كۆپ
ئىقتىدارلىق، ئاۋازدىن تېز دولقۇنلۇق چىش يىلتىزىنى
داۋالاش سايمىنى قاتارلىق ئەسلىھەلىرى بار. ئامبۇلاتو-
رىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 120
مىڭ ئادەم قېتىم. ئاساسلىق بۆلۈملىرىدىن ئېغىز بوش-
لۇقى، جاغ (ئېڭەك)، يۈز تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈ-
مى، ئېغىز بوشلۇقى ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى،
ئېغىز بوشلۇقىنى ئوڭشاش بۆلۈمى، سۈنئىي چىش يا-
ساش مەركىزى، بالىلار چىشنى تۈزلەش بۆلۈمى،
شەكىل تۈزەش - ھۆسن گۈزەللەشتۈرۈش بۆلۈمى،
رېنتگېن بۆلۈمى، چىش ئەتراپى كېسەللىكلىرى بۆلۈ-
مى، ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردە كېسەللىكى بۆلۈمى
بار. 1995 - يىلىدىن بۇيان، يەتتە كلىنىكىلىق نەزە-
رىيە تەتقىقاتى تۈرىدە پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى مۇكا-
پاتىغا ئېرىشكەن. چىش قاپلاش، نازۇك قۇيمىچىلىق،
ئەسلىگە كەلتۈرۈش (تۈزەش) تېخنىكىسى، ئۇچ ئاچە-
ماق نېرۋىنى رادىئو چاستوتىسى بىلەن داۋالاش، جاغنى
تۈزەش تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيىسى تېخنىكە-
سى، مۇقىملاشتۇرۇپ تۈزەش تېخنىكىسى قاتارلىقلار

مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن. نۆۋەتتە ئېغىز بوشلۇقى ئامبۇلاتورىيىسىنى دېزىنفېكسىيىلەش تەرتىپىنى باشلامچىلىق بىلەن قېلىپلاشتۇرۇپ، «بىر بىمارغا بىر ماشىنا بېشى، بىر يۇرۇش سايمان ئىشلەتمەسلىك» نىشانىغا يېتىۋاتىدۇ.

شىنجاڭ ياشانغانلار كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى 1997 - يىلى قۇرۇلغان. ئاساسى 1989 - يىلى قۇرۇلغان شىنجاڭ ياشانغانلار كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئولارنى داۋالاش تەتقىقات ئورنى (خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى) بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى شىنىيولۇ يولىدىكى 17 - نومۇرلۇق قورۇنىڭ 1 - قوشۇمچە قورۇسىغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 5400 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7200 كۋادرات مېتىر. 200 دىن كۆپرەك ئىشچى - خىزمەتچىسى بار (بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار ئالتە، كاندىدات ئالىي ئۇنۋانى بارلار 31). 10 دىن ئارتۇق ئالاھىدە ئامبۇلاتورىيە ۋە تۆت كېسەل رايونى تەسىس قىلىنغان. 100 دىن كۆپرەك كېسەل كارىۋېتى ۋە 100 دىن كۆپرەك ئىلغار داۋالاش ئەسلىھەلىرى بار. ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 100 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ، يىللىق بالنىتسىدا ياتقان بىمارلار 3100 ئادەم قېتىمدىن كۆپرەك. دوختۇرخانىدا بارلىق خادىملارنى تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىش ۋە ئىش ئورنىغا رىقابەتلەشتۈرۈپ چىقىرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. ياشانغانلارنى داۋالاش، بېقىش، سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئائىلە باشقۇرۇش بىر گەۋدە قىلىنغان ياشانغانلارنى داۋالاش، بېقىش مەركىزى بېيجىڭ، تەيەنجىن، شىئەن، چېڭدۇ، كۇنمىڭ، داچىڭ قاتارلىق شەھەرلەردىكى ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە ئىچكى ئەزالاردا تاش پەيدا بولۇش كېسەللىكى مەخسۇس بۆلۈمى ئامبۇلاتورىيىسى قۇرغان، شىياڭگاڭدا تاش پەيدا بولۇش كېسەللىكىنى داۋالاش خەلقئارالىق مەركىزىنى تەسىس قىلغان.

شىنجاڭ «جىيايىن» ئەرلەر كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئىقتىدارى توسالغۇغا ئۇچراش، ئەرلەر جىنسىي يولى كېسەللىكلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش بىلەن شۇغوللىنىدىغان خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى داۋالاش ئاپپاراتى بولۇپ، 1999 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئامبۇلاتورىيە بىناسى ئۈرۈمچى شەھىرى چېيىنتاڭجىيالىڭ يولىدىكى 45 - نومۇرلۇق قورۇنىڭ قوشۇمچە 45 - قورۇسىدا، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1400 كۋادرات مېتىر. بالنىتسا بىناسى ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي بېيجىڭ يولىدىكى 39 - نومۇرلۇق قورۇدا، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىر. 110 ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 83ى تېببىي خادىم، بىر ئالىي ئۇنۋانلىق بىر دوختۇر. 110 كېسەل كارىۋېتى بار، ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 20 مىڭ ئادەم قېتىم، بالنىتسىدا ياتقان بىمارلار 300 ئادەم قېتىم. مەزى بېزى يالليۇغى كېسەللىكلىرى مەخسۇس بۆلۈمى، تۇغماسلىق كېسىلى مەخسۇس بۆلۈمى، تېرە - جىنسىي كېسەللىكلەر بۆلۈمى، جىنسىي ئىقتىدار توسالغۇغا ئۇچراش كېسىلى مەخسۇس بۆلۈمى، ئەرلەر تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ۋە ئايالالار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. رېنتگېن ئاپپاراتى، B تىپلىق ئاپپارات، ئۈرۈق سۈيىتىنى كومپيۇتېردا ئانالىز قىلىش سىستېمىسى، مىكرو دولقۇن، لازېر نۇرى ئاپپاراتى، بوشلۇق ئەينەكى قاتارلىق تەكشۈرۈش سايمان - ئەسلىھەلىرى بار. بۇ دوختۇرخانىنىڭ پروفېسسورى ئىجاد قىلغان «ئۈرۈقدان خالتىسى تېرىسى ئارقىلىق ئۈرۈق نەيچىسىنى يۇنكىتسىيە قىلىش تېخنىكىسى»، «ئۈرۈق نەيچىسىنى ئوكۇل قىلىپ توسۇش ئۇسۇلى» ۋە «ئۈرۈق نەيچىسىنى قىسىپ بوغۇش تېخنىكىسى» مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلماقتا. دوختۇرخانا باشلىقى خۇاڭ ۋېيدۇڭ ئىجاد قىلغان ھەمدە دۆلەت پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن «قوش خالتىلىق ئۇچ بوشلۇقلۇق مەزى بېزىگە سۈيۈقلۇق كىرگۈزۈپ ئېقىتىش نەيچىسى سېلىش تېخنىكىسى»، «مەزى بېزىگە سۈيۈقلۇق كىرگۈزۈپ ئېقىتىش نەيچىسى سېلىش»، «ئۇچ خالتىلىق تۆت بوشلۇقلۇق مەزى بېزىگە سۈيۈقلۇق كىرگۈزۈپ ئېقىتىش نەيچىسى سېلىش» ، شائخەي سانائەت ئۇنۇبرىستېتى بىلەن ھەمكارلىشىپ ئۇزلەشتۈرگەن «مىللىمېتىرلىق دولقۇن بىلەن داۋالاش سايمىنى» شىنجاڭ، شېنجېن، خەينەن، چۆڭچىڭ قاتارلىق جايلاردا قوللىنىلماقتا. بۇ دوختۇرخانا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قەشقەر، چۆڭچىڭ قاتارلىق جايلاردا ئەرلەر كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى ياكى داۋالاش ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ، زەنجىرسىمان ئىگىلىكنى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندۈردى.

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق جۇڭيى تېببابەتى دوختۇرخانىسى ئۇنۇبرسال جۇڭيى تېببابەتى داۋالاش ئاپپاراتى بولۇپ، 1988 - يىلى 4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى قۇرۇلغان. سانجى شەھىرىگە جايلا-

شقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 33858 كۋادرات مې-
تىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 36. 1473 كۋادرات مېتىر.
ئۆچىنچى دەرىجىلىك جۇڭخۇا تېبابەتچىلىك B
دوختۇرخانىسى بولۇپ باھالانغان. ئاپتونوم رايونىمىز-
دىكى بالىلار پالىچىنى تۈزەپ داۋالاش ئوپېراتسىيىسى
قىلالايدىغان، كۆزگە چوشكەن ئاقىنى ئېلىۋېتىپ كۆ-
رۈش قۇۋۋىتىنى، كۆرۈش قۇۋۋىتى تۆۋەنلەرنىڭ كۆ-
رۈش قۇۋۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان نۆقتىلىق دوخ-
تۇرخانىلارنىڭ بىرى. كلىنىكىلىق بۆلۈملىرىدىن ئېچ-
كى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈ-
مى، مۇڭگەك يارىلىنىش كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، يېگىنە
سانجىپ داۋالاش بۆلۈمى، كۆز كېسەللىكلىرى بۆلۈ-
مى، جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى، ئاياللار كېسەللىكلە-
رى - تۇغۇت بۆلۈمى، ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى
بۆلۈمى، نارکوز - ئوپېراتسىيە بۆلۈمى بار. تېببىي
تېخنىكا بۆلۈملىرىدىن ئىقتىدار بۆلۈمى، CT خانا،
رېنتگېن بۆلۈمى، لابوراتورىيىلىك تەكشۈرۈش بۆلۈمى
بار. بىمارلارنىڭ كېسەل كۆرسىتىشىگە قۇلايلىق بول-
سۇن ئۈچۈن، سانجى شەھەر رايوندا بەش ئامبۇلاتورىيە
تەسىس قىلغان. 240 كېسەل كارىۋىتى، 297 ئىشچى
- خىزمەتچىسى بار. كەسپىي تېخنىكلار ئىشچى -
خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 77.9% نى ئىگىلەي-
دۇ، بۆلارنىڭ ئىچىدە تۆت مۇدىر ۋراچ، 11 كاندىدات
مۇدىر ۋراچ، 70 مەسئۇل تېببىي دوختۇرلۇق تېخنى-
كى بار. ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدا-
رى 12000 ئادەم قېتىم، يىللىق بالىنتسىدا يانقان
بىمارلار 2000 ئادەم قېتىمدىن كۆپرەك. ئاساسلىق
داۋالاش ئەسلىھەلىرىدىن 5000TX لىق پۈتۈن بەدەنلىك
CT، تېلېۋىزورلۇق قورساق بوشلۇقى ئەينەكى، مەزى
بېزىنى لازېر نۇرى بىلەن داۋالاش سايمىنى، HX
رەڭلىك دوپېللېرلىق ئۇلتىرازىدن تېز دولقۇنلۇق دىئاگنوز
قويۇش سايمىنى، كۆزگە چوشكەن ئاقىنى ئېلىرتىمپ داۋا-
لاش سايمىنى، ئاپتوماتىك بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز
سايمىنى، FX لىك يۈرەكنى تەكشۈرۈش خىزمەت پون-
كىتى قاتارلىقلار بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، دوخ-
تۇرخانا جۇڭخۇا تېبابەتچىلىكىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋ-
دىلەندۈرۈپ، مەخسۇس كېسەللىكلەر بۆلۈمى قۇرۇلۇ-
شىنى كۈچەيتىپ، جۇڭخۇا تېبابەتچىلىكى، غەرب تېبا-
بەتچىلىكى، جۇڭخۇا تېبابەتچىلىكى بىلەن غەرب تېبابەت-
چىلىكى بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇچ كۆچمىك رولىنى تولۇق
جارى قىلدۇرۇپ، دوختۇرخانىدا مەخسۇس كېسەللىك-
لەر بۆلۈمى بولۇش، مەخسۇس كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە
شۇ كېسەللىك بىمارى، شۇ كېسەلنى داۋالايدىغان مەخ-
سۇس دوختۇر، مەخسۇس دورا بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇر-
دى. نۆقتىلىق بۆلۈملەرنى ئاساس قىلىپ، ئىلگىرى -
كېيىن بولۇپ سەكتە كېسىلى ئاسارىتى، دىئابېت،
جىگەر يالليۇغى، رېماتىزم قاتارلىق مەخسۇس كېسەل-
لىكلەر گۇرۇپپىسى ۋە مەخسۇس كېسەللىكلەر بۆلۈ-
مى، مەخسۇس كېسەللىكلەر ئامبۇلاتورىيىسىدىن 25 نى
قۇردى. دوختۇرخانا تەنتىق قىلىپ ياساپ چىققان يىگەن
(جىگەرگە مەنپەئەت قىلىدىغان) تابلېتى، قانىنى جانلاند-
ۇرۇپ، قاندىكى مايى مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش دەملىمە-
سى، سۇڭەك ئۆستۈرۈش تابلېتى، بەلگە شىپا كۈمىلا-
چ، يارا ساقايتىش تابلېتى، چۈشتېبلىك (دەم سىقىش
چاپلىما دورىسى) قاتارلىقلارنىڭ كلىنىكىلىق داۋالاش
ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولۇپ، كۆپ قېتىم ئاپتونوم ئوب-
لاست، ئاپتونوم رايون ۋە دۆلەتنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئې-
رىشكەن. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆ-
كۈمىتى ۋە سەھىيە مىنىستىرلىقى قاتارلىق 13 مىنىس-
تىرلىق كومىتېتى تەرىپىدىن «ئۇچ ساغلاملىق خىزمە-
تىدە ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بېرىلگەن. 1997 - يىلى
دۆلەت جۇڭخۇا تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنى باشقۇ-
رۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە نەمۇنە-
لىك جۇڭخۇا تېبابىتى دوختۇرخانىسى» دەپ نام بېرە-
لىپ، مەملىكەت بويىچە 100 كۆچلۈك جۇڭخۇا تېبابىتى
دوختۇرخانىسى قاتارىغا كىردى.

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابىتى دوخ-
تۇرخانىسى ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش ئاپپاراتى،
قەشقەر سەمەن يولى 248 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاش-
قان. 1955 - يىلى 10 - ئايدا، قەشقەر شەھىرىدىكى
داڭلىق خەلق تېۋىپلىرىدىن يۈسۈپ باقى قەشقىرى،
ھەپىزىخان مەخسۇم، ئىسمايىلجان، ئابدۇراخمان كې-
رەم قاتارلىقلار مىللىي تېبابىتى بىرلەشمە داۋالاش
ئورنى قۇرغان. 1959 - يىلى، قەشقەر شەھەرلىك
خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قەشقەر شەھەرلىك مىللىي
تېبابىتى دوختۇرخانىسى، دەپ نام بېرىلگەن. 1976 -
يىلى قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇر-
خانىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى
22049 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 15379
كۋادرات مېتىر، 243 ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۆلار-
لىك ئىچىدە 179 نەپىرى داۋالاش، سەھىيە تېخنىكى،
تۆت ئالىي ئۇنۋانى بار دوختۇر، ئالتە كاندىدات ئالىي
ئۇنۋانلىق دوختۇر بار. كېسەل كارىۋىتى 154. ئىچكى
كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى،
سۇڭەك يارىلىنىش كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، رېنتگېن

بۆلۈمى، لابوراتورىيىمخانا، ئوپېراتسىيىمخانا، دورا يا-ساش بۆلۈمى، تەمىنلەش بۆلۈمى، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تەتقىقات ئىشخانىسى قاتارلىق كەسپىي بۆلۈملىرى بار. ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 55 مىڭ ئادەم قېتىم، بالىنتسىدا يېتىش مىقدارى 2000 ئادەم قېتىم. كلىنىكىلىق دىئاگنوز قويۇپ داۋالاش ۋە پەن تەتقىقاتىنا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ھەم دورىگەرلىكە-نىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۈستۈنلۈكىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرگەن ھەمدە ئۇنى زامانىۋى داۋالاش، دو-رىگەرلىك ئىلمى بىلەن ئۇزۇنارا بىرلەشتۈرگەن. بەرەسـ-نى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىدىن پايدىلىنىپ داۋالاش جەھەتتە مول تەجرىبىگە ئىگە. بۆرەك كېسـ-لى، ئاشقازان كېسىلى، دىئابېت، ئاق كېپەكلىشىش (جاھىل تەرەتكە) كېسىلى قاتارلىق كۆمىلىق، مۇ-رەككەپ كېسەللىكلەرگە دىئاگنوز قويۇش ھەم ئۇلارنى داۋالاشتا ئۇزۇنگىچە تەرەپلىرى بار.

قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى

خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇر-خانىسى ئۇيغۇر تېبابىتى داۋالاش ئاپپاراتى بولۇپ، 1975 - يىلى قۇرۇلغان. ئاساسى 1956 - يىلى قۇ-رۇلغان خوتەن ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك داۋالاش ئورنى بولۇپ، خوتەن شەھىرى غەربىي بېيجىڭ يولىدە-كى 37 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 25974 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 13000 كۋادرات مېتىر. مۇقىم مۇلۇكنىڭ قىممىتى 8 مىليون يۈەن، ئوبوروت مەبلىغى 4 مىليون يۈەن. 150 كېسەل كارىۋىتى، 150 نەپەر ئىشچى - خىزمەتـ-چىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 15 ئالىي ئۇنۋانلىق خادىمى بار. ئامبۇلاتورىيە، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، كەسپىي بۆلۈم، دورا تەمىنلەش بۆلۈمى، دورا زاۋۇتى قاتارلىق 13 بۆلۈم تەسىس قىلىنغان. ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 50 مىڭ ئادەم قېتىم، يىلدا بالىنېتسىدا ياتىدىغان بىمارلار 2300 ئادەم قې-تىم. يۆرەك - قان تومۇر كېسەللىكلىرىنى، قاندا ماي يۇقىرىلىق، بەرەس، بوغۇم يالۇغى، تەڭگە تەمرەتكە، دىئابېت، ئىياللار كېسەللىكلىرى، ھەزىم قىلىش يولى كېسەللىكلىرى، ئەرلەر كېسەللىكلىرىنى ئۇيغۇر تېبا-بەتچىلىكى بويىچە داۋالاش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك. GMP ئۇلچىمىگە ئۇيغۇن بىر دورا ياساش زاۋۇتى، ئىلغار دورا ياساش، ئوراپ - قاچىلاش ئەسلىھەلىرى بار بو-لۇپ، 13 دورا تىپى، 147 خىل دورا ئىشلەپچىقىرالايـ-دۇ.

ئالتاي ۋىلايەتلىك قازاق تېبابەت دوختۇرخا-نىسى قازاق تېبابىتى داۋالاش، پەن تەتقىقات ئاپپارا-تى بولۇپ، 1985 - يىلى قۇرۇلغان، ئالتاي شەھىرى باغچە كوچىسىغا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 27000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6000 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئاساسلىق داۋالاش ئەسلىھەلـ-رىدىن 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى، دىنا-مىكىلىق قان بېسىم ئۇلچىگۈچ، ئېلېكتروئۇق كۆزە-تىش سايمىنى، يېرىم ئاپتوماتىك بىئوخىمىيىلىك ئانا-لىز سايمىنى قاتارلىقلار بار. 100 كېسەل كارىۋىتى، 130 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە توققۇز نەپىرى ئالىي ئۇنۋانلىق خادىمى بار. ئاساسلىق بۆلۈملىرىدىن قازاق تېبابەتچىلىك ئامبۇلاتورىيىسى، قازاق تېبابەتچىلىك ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، قا-زاق تېبابەتچىلىك تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، دورا بىلەن يۇيۇندۇرۇش (ھورداق) بۆلۈمى، سۆڭەك يارە-لىنىش كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، قان ئېلىپ، يىڭنە سانجىپ داۋالاش بۆلۈ-مى، دورا ياساش بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. ئامبۇلاتورىيە-دە كېسەل كۆرۈش يىللىق ئوتتۇرىچە مىقدارى 12000 ئادەم قېتىم. قازاق تېبابەتچىلىك دورىلىرى تەتقىقات ئىشخانىسى قازاق تېبابەتچىلىك دورىلىرىنى قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش ۋە ئۆزلەشتۈرۈپ پايدىلىنىش جەھەتتە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. خەلق ئار-ىسىدىن قازاق تېبابەتچىلىكى ئاقىلى ئۇتەي بوغداقنىڭ ئەۋلادلىرى 500 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ساقلىغان قا-زاق تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىگە ئائىت قولىيازما «شىپاگەرلىك بايانى» نى تېپىپ رەتلەپ، قەدىمكى كە-تابلار نەشرىياتىغا نەشر قىلدۇردى، خەنزۇچە تەرجىمە-

سىگە «قازاق تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك تەزكىرە-سى» دەپ ئىسىم قويۇلدى. بۇ كىتابتا 1106 خىل دورا (بۇلارنىڭ ئىچىدە دورىلىق ئۆسۈملۈك 728 خىل، دورىلىق ھايۋانلار 318 خىل، دورىلىق مىنېرال ماددىلار 60 خىل)، 4577 رېتسېپ

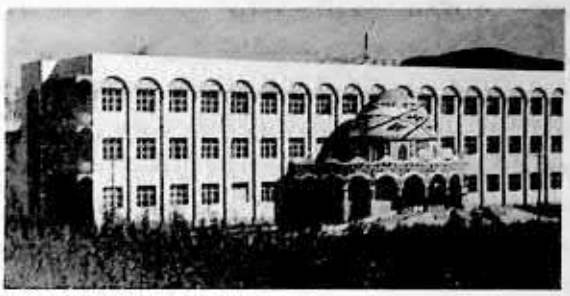

ئالتاي ۋىلايەتلىك قازاق تېبابەت دوختۇرخانىسى

خاتىرىلەنگەن. قازاق تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك تەتقىقات ئىشخانىسى يەنە «قازاق تېبابەتچىلىك رېتسېپلىرى توپلىمى» (1 ـ ، 2 ـ قىسىملىرى) «قازاق تېبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان دورا ماتېرىياللىرى»، «قازاق تېبابەتچىلىكى دىئاگنوز ئىلمى»، «قازاق تېبابەتچىلىكى نەزەرىيە ئاساسلىرى»، «ئاز سانلىق مىللەتلەر تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك خاتىرىسى» (قازاق تېبابەتچىلىك قىسمى) قاتارلىق ئەسەرلەرنى تەشكىللەپ يازدۇردى. يېقىنقى 10 يىلدىن بۇيان، 200 پارچىگە يېقىن قازاق تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك تەتقىقاتى ئىلمىي ماقالىسى مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەل-لەردە ئېلان قىلىنىپ، ئىلىم ـ پەن ساھەسى ۋە تېبىبىي پەن ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى قوزغىدى.

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق موڭغۇل تېبابەت دوختۇرخانىسى موڭغۇل تېبابىتى، داۋالاش، پەن تەتقىقات ئاپپاراتى بولۇپ، 1982 ـ يىلى قۇرۇلغان. خېجىلك ناھىيە بازىرى 1 ـ قۇرۇلۇش يولىغا جايلاشقان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 370 مىڭ كۋادرات مېتىر، داۋالاش ئۆيلىرى قۇرۇلۇش كۆلىمى 5100 كۋادرات مېتىر. 72 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 54 نەپىرى داۋالاش، ساھەسىە تېخنىكى، بىر نەپەر ئالىي ئوقۇتۇلغان خادىمى بار. ئاستىدا ئامبۇلاتورىيە، بالىنچىسا بۆلۈمى، تېببىي بۆلۈم، دورا بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. كورلا شەھىرىدە شۆبە دوختۇرخانىسى بار بولۇپ، ئونىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 2500 كۋادرات مېتىر، خادىمى 30 دىن ئاشىدۇ، داۋالاش كەسپىدىن سىرت، يەنە ئاپتونوم ئوبلاست بويىچە موڭغۇل تېبابەتچىلىك خادىملىرىنى تەربىيىلەش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان. ئاساسلىق داۋالاش ئەسلىھەلىرىدىن B تىپلىق ئاپپارات، رادىئو-كاردىئوگرامما، رېنتگېن ئاپپاراتى، ئاشقازان ـ ئۆچەي كېسەللىكلىرى بۆلۈمىنىڭ كۆپ ئىقتىدارلىق داۋالاش سايمىنى، ئاياللار كېسەللىكلىرىنى داۋالاش سايمىنى، رېماتىزمنى داۋالاش سايمىنى، سۈيدۈك ئاجرىتىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرىنى داۋالاش سايمىنى قاتار-لىقلار بار. ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرۈش يىللىق مىقدارى 15000 دىن كۆپرەك ئادەم قېتىم. 100 كە-سەل كارىۋىتى بار بولۇپ، يىلدا بالىنىمىدا ياتقانلار بىرقانچە مىڭ ئادەم قېتىمغا يېتىدۇ. دورا ياساش بۆلۈ-مى كۆمىلاچ، تالقان، كايمۇل، مەلھەم دورا قاتارلىق 180 خىلدىن كۆپرەك تەييار دورا ئىشلەپچىقىرالايدۇ. دوختۇرخانا پېشقەدەم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ رولىنى تو-لۇق جارى قىلدۇرۇپ، موڭغۇل تېبابەتچىلىك ـ دورا-گەرلىكىنى قېزىش، رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمە-تىنى ئىشلىدى. ئەنئەنىۋى ھورداق، جىنلو، غىزا يىلەن داۋالاش ئۇسۇللىرىنىڭ داۋالاش ئۈنۈمى كۆرۈ-نەرلىك.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ئۈنۈپرسال ئالدىنى ئېلىش تېببىي كەسپى ئاپپاراتى، ئاساسى شىنجاڭ ئۇلكىلىك يۇقۇملۇق كې-سەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئەترىتى. 1953 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۇلكە-لىك سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلغان بولۇپ، ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى بۇلاقبېشى كوچىسى 66 ـ قورۇدا ئىدى. 1985ـ يىلى ھازىرقى ئىسمىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1982ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى جەنۇبىي ھېيجىلك يولىدىكى 48 ـ نومۇرلۇق قورۇغا كۆچۈپ كەلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 21500 كۋادرات مېتىر، قۇ-رۇلۇش كۆلىمى 15000 كۋادرات مېتىر. 349 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 55 كاندىدات مۇدىر ۋراچتىن يۇقىرى ئۈنۈمىلىك خادىمى بار. 25 بۆلۈم، ئىشخانا تەسىس قىلىنغان. ئاساسلىق ۋەزىپىسى خولېرا، كېزىك، تولغاق، كۆيدۈرگە، ئەيدىز، شىن-جاڭ قاناشلىق قىزىتمىسى، ۋىروسلۇق جىگەر يالۇ-غى، ئۆچەي يولى پارازىت قۇرت كېسەللىكى، بەزگەك، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالۇغى، قىزىل قاتارلىق يۇقۇم-

لۇق كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش، ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ۋە شىنجاڭ بويىچە پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش، يېمەكلىكلەر گىگىنىسى، رادىئو ئاكتىپ نۇر گىگىنىسى، مۇھىت گىگىنىسى، ئەمگەك گىگىنىسى، مەكتەپ گىگىنىسىنى نازارەت قىلىش ـ كۆزىتىپ ئولچەشتىن ئىبارەت. 20 دىن ئارتۇق پەن تەتقىقات نەتىجىسى ئاپتونوم رايون ياكى سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. (رەڭلىك فىلىملىرىمىز ۋاراقلىنىڭ 56 ـ بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تۇبېركۇلىوز (سىل) ئىلمىي ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش تەتقىقات ئورنى تۇبېركۇلىوز ۋە ئۆپكە كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش تەتقىقاتى ئاپپاراتى، شىنجاڭ مولوكچىلىكىنى داۋالاش، ساقلىق ساقلاش ئورنى. ئاساسى 1954 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلغان شىنجاڭ تۇبېركۇلىوز كېسىلى كادىرلار سانانورىيىسى. 1957 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىغا قوشۇۋېتىلگەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش تەتقىقات ئورنىنىڭ ئۆپكە كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى

1958 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئۇرۇمچى شەھىر-لىك 2 ـ خەلق دوختۇرخانىسى (تۇبېركۇلىوز مەخسۇس كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى) بولۇپ قۇرۇلغان. 1977 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1984 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش، تەتقىقات ئورنى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئاپتونوم رايونلۇق تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1993 ـ يىلى ۋۇسكىغا ئاپتونوم رايونلۇق ئۆپكە كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى، دېگەن نام قوشۇپ ئېسىلغان. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى يەنئەن يولى 8 ـ نومۇرلۇق قورۇدا، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 18700 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 19900 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئۆپكە كېسەللىكلىرى دوختۇرخانىسى ۋە تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەتقىقات ئورنىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمغا بۆلۈنگەن. دوختۇرخانىدا 300 كېسەل كارىۋاتى؛ 310 ئىشچى ـ خىزمەتچى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 254 تېببىي خادىم، 32 ئالىي ئۇنۋانلىق خادىم بار. ئۆپكە ئۆسمە كېسەللىكلىرىنى داۋالاش جەھەتتە تەجرىبىسى مول بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىسلىرى بار. ئۆپكە ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، ئۆپكە تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، ئاداەتتىكى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، دىئابېت كېسەللىكى بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. ئاپتونوم رايونلۇق ئۇخلىغاندا نەپەس توسالغۇغا ئۇچراشنى داۋالاش مەركىزى مۇشۇ دوختۇرخانىدا تەسىس قىلىنغان. ئاساسلىق داۋالاش ئىسلىھە-لىرىدىن 1250 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى، ئۆپكە ئىقتىدارىنى ئۆلچەش سايمىنى، تولۇق تەركىب-لىك قان ئانالىز سايمىنى، ئاپتوماتىك بىئو ـ خىمىيە-لىك ئانالىز ئاپپاراتى، ئاپتوماتىك باكتېرىيە ئۆستۈ-رۈش ئاپپاراتى، نەپەسلەندۈرۈش سايمىنى، يۈرەكنى ئېلېكترو كاردىئوگرافتا كۆزىتىش ئاپپاراتى، دىنامىكە-لىق رادىئو كاردىئوگراممىسى، دىنامىكىلىق قان بېسىم ئۆلچىگۈچ، ئۇخلىغاندا نەپەس توسالغۇغا ئۇچراشنى كۆ-زىتىش سىستېمىسى، نارکوز قىلىش ئاپپاراتى، كانايچە ئەينەكى، مىكرو قان ئايلىنىشنى ئۆلچەش سايمىنى، تۇبېركۇلىوز باكتېرىيەسىنى تېز سۈرئەتتە تەكشۈرۈپ ئۆلچىگۈچ، دىئابېت كېسەللىكىنى ئانالىز قىلىش سايمىنى قاتارلىقلار بار. ئىچكى كېسەللەرنى ICU دا كۆ-زىتىش ئۈيى تەسىس قىلىنغان. ئۆپكە تاشقى كېسەل-لىكلەر بۆلۈمى، ئۆپكە 2 ـ ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈ-مى نۆقتىلىق بۆلۈملىرى ھېسابلىنىدۇ. يىلدا ئامبۇلا-تورىيە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 45000 ئادەم قېتىم، يىلدا بالنىتسىدا يانقان بىمار 2400 ئادەم قېتىم. تۇ-بېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش قىسمىدا 60 ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، نازارەتچىلىك بۆلۈمى، ئالدى-نى ئېلىش ـ داۋالاش ئۇنۋېرسال بۆلۈمى، سېلىشتۇ-رۇش تەجرىبىخانىسى ۋە تەتقىقات ئىشخانىسى تەسىس

قىلىنغان بولۇپ، شىنجاڭ بويىچە تۆۋېركۇلىيوزنىڭ ئال-دىنى ئېلىش - داۋالاش كەسپىگە يېتەكچىلىك قىلىش، نازارەت قىلىش ۋە تېخنىكىلىق تەربىيىلەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ، كالمېت گۈېرىن ۋاكسىنىسى ئەمە-لەش، ئاپتونوم رايون بويىچە تۆۋېركۇلىيوزنى ئىپىدىمە-ئولوگىيە بويىچە تەكشۈرۈشنى تەشكىللەيدۇ. 1992 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭدا دۇنيا بانكىسى قەرز پۇل بەرگەن تۆۋېركۇلىيوزنى تىزگىنلەش تۈرىنى يولغا قو-يۇشنى تەشكىللەشكە مەسئۇل بولۇپ، تۈر بويىچە تەربە-يىلەشنى قانات يايدۇرۇش، تۆۋېركۇلىيوز بىمارلىرىنى تارماقلار بويىچە باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش، جايلارنىڭ داۋالاش خىزمىتىگە تەكشۈرۈپ يېتەكچىلىك قىلىش، بەلغەم تەكشۈرۈش سۈپىتىنى تىزگىنلەشنى كۈچەيتىش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تۆۋېركۇلىيوز بىمار-لىرىنى بايقاش نىسبىتى ۋە ساقايتىش نىسبىتىنى كۆرۈ-نەرلىك هالدا ئۆستۈرگەن. 1996 - يىلى، مەھىيە مىنىستىرلىقى بۇ دوختۇرخانىغا تۆۋېركۇلىيوزنىڭ ئالدە-نى ئېلىش هەم ئونى داۋالاش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ، دەپ نام بەرگەن.

ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپاراتى مەخسۇس ئايالىلار - بالىلار ئۇچۇن ساقلىق ساقلاش ۋە داۋالاش مۇلازىمىتى قىلىدىغان مەھىيە ئاپپاراتى. 2000 - يىلىغىچە، شىنجاڭدا مۇستەقىل تەشكىلىي تۈزۈلۈشتىكى ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپارا-تى 82 بولدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە 12 ئۆلايەتلىك، ئوب-لاستلىق (شەھەرلىك) ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساق-لاش ئاپپاراتى، 70 ناھىيە - شەھەرلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپاراتى؛ 1993 كېسەل كارۋە-تى؛ 1928 نەپەر ساقلىق ساقلاش خادىمى (بۇلارنىڭ ئىچىدە 1515 نەپەر مەھىيە تېخنىكى) بار. مۇستەقىل بولۇپ قۇرۇلمىغان ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپاراتلىرى يەرلىكتىكى مەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەل-لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئاپپاراتلىرى بىلەن بىرلىك-تە ئىش بېجىرىدۇ، سىرتقا قارىتا ئىككى ۋەزىپىنى ئې-لىپ بارىدۇ. بىرىنچى قىسىمدا بىر تۇتاش باشقۇرۇ-لىدۇ. يەنى - بازارلىق شىپاخانىلارىدىمۇ ئادەتتە ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش مەخسۇس كادىرلىرى، هەر-بىر كەنتتە تۇغۇت ئانىلىرى بار بولۇپ، يەنى، چارۋە-چىلىق رايونلىرىدا ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش مۇلازىمەت تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەن-دى. ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئاپپاراتىنىڭ ئاساسلىق كەسپى هاممىدار - تۇغۇتلۇق ئايالىلار ۋە بالىلارنىڭ ساقلىقىنى سىستېمىلىق ساقلاش، ئايالىلار كېسەللىكلىرىنى تەكشۈرۈپ داۋالاش، بالىلار سالامەت-لىكىنى تەكشۈرۈش هەم بالىلاردىكى كەمتۈكلۈكنى تۈ-زەش، نىكاهلىنىشتىن ئىلگىرىكى ساقلىق ساقلاش، تۇغۇتتىن ئىلگىرى دىئاگنوز قويۇش، ئىلمىي ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش، پىلانلىق تۇغۇت تېخنىكىلىق مۇلازىمىتى قىلىش ۋە ئانا - بالىلار ساقلىق ساقلاش بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلىش، ئومۇملاشتۇرۇش خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دوراھ تەكشۈرۈش ئورنى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى سە-ھىيە كەسپىي ئورنى بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇ-بىي شىنخۇا يولى 9 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1957 - يىلى ئۆلكىلىك سەھىيە نازارىتىنىڭ دورا مەمۇرىيىتى بۆلۈمى ئىچىدە تەسىس قىلىنغان دورا تەك-شۈرۈش ئىشخانىسى ئىدى. 1973 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دورا تەكشۈرۈش - فارماكولوگىيىلىك تەتقىقات ئورنى بولۇپ قۇرۇلغان. 1984 - يىلى 9 - ئايدا، دورا تەكشۈرۈش دورا تەتقىقا-تىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا ئاپتونوم رايونلۇق دورا تەكشۈرۈش ئورنى بولۇپ قۇرۇلغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 10638 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تەجرە-بە بىناسىنىڭ كۆلىمى 3313 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىق سايمان - ئوسكۇنىلىرىدىن يۇقىرى ئۇنۇملۇك سۇ-يۇقلۇق خروماتوگرافى، گازخروماتوگرافى، ئاتوم ئاب-سورپسىيە سپېكتروفوتومېترى، نېپىز قەۋەتلىك خروماتوگرافى، ئۇلترا قىزىل نۇر سپېكتروفوتومې-تىرى، ئۇلترا بىنەپشە نۇر سپېكتروفوتومېترى، يال-تىراق نۇر سپېكتروفوتومېترى، باكتېرىيە تىزگىنە-لەش چەمبىرىكىنى كومپيۇتېردا ئانالىز قىلىش سايمە-نى، ئاپتوماتىك روتاتسىيە سايمىنى، ئەقلىي ئىقتىدار-لىق ئېرىدىشىش سايمىنى قاتارلىقلار بار. 83 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 73 نەپىرى هەر خىل كەسپىي تېخنىك، 16 ئالىي ئۇنۇانلىق تېخ-نىك بار. خىمىيىلىك بۆلۈم، جۇڭيى دورا بۆلۈمى، فارماكولوگىيىلىك بۆلۈم قاتارلىقلار تەسىس قىلىنـ-غان. مەھىيە نازارىتىنىڭ دورا نازارەتچىلىك ئىشخانـ-سى بىلەن دورا تەكشۈرۈش ئورنى بىرلىكتە ئىش بېجە-رىدۇ. بۇ ئورۇننىڭ كۆپ تۈردىكى تەتقىقات نەتىجىلە-رى دۆلەت ياكى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «ئۇيغۇر تېبابەتچە-لىك دورىلىرى قامۇسى» (1 - 2- قىسىملىرى) نى

تەھرىرلەپ تەشر قىلدۇرغان.

قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتى قان ئېلىپ يىغىدىغان، تەييارلايدىغان، ساقلايدىغان ھەم كىلىنىكىنى قان بىلەن تەمىنلەيدىغان جامائەت پارا- ۋانلىقى سەھىيە ئاپپاراتى، شىنجاڭ بويىچە قان مەركە- زى، مەركىزىي قان پونكىتى، ئاساسىي قاتلام قان پونكىتى ياكى مەركىزىي قان ئىسكىلاتى قاتارلىق 16 قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتى بار بولۇپ، بەلگىلەنگەن مۇلازىمەت رايونىدا قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ. ھەرخىل قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتلىرىنى تەمىس قىلىش ۋە قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش خىزمىتە- نى قانات يايدۇرۇشنى ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە مەمۇ- رىي تارمىقى تەكشۈرۈپ تەستىقلايدۇ، ئېتىراپ قىلە- دۇ، قان تەقدىم قىلغۇچى ۋە قان ئىشلەتكۈچىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، بىرقاتار قات- تىق قائىدە - تۈزۈم ۋە مەشغۇلات تەرتىپلىرى ئورنە- تىلغان. ناھىيىلىكتىن يۇقىرى سەھىيە مەمۇرىي تار- ماقلىرى قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتلە- رىنىڭ خىزمەتلىرىنى نازارەت قىلىش، باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ. شىنجاڭ بويىچە يىلىغا كىلىنىكىدا ئىشلىتىلىدىغان 30 مىليون مىللىلىتىردىن 35 مىل- يون مىللىلىتىرغىچە بولغان قانىنى قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتلىرى تەمىنلەشكە توغرا كېلە- دۇ. 1998 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قان تەقدىم قىلىش قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قو- يۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەقسىز قان تەقدىم قىلىش تۈزۈمى قانۇن بويىچە يولغا قويۇلۇپ، قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتلىرىنىڭ قان ئېلىش ئوبيېكتلىرىنىڭ ھەممىسى ھەقسىز قان تەقدىم قىلىدىغان پۇقرالار بولۇپ قالدى.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك قان مەركىزى ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى قان ئېلىش، قان بىلەن تەمىن- لەش ۋە قان بېرىشنى تەنقىق قىلىدىغان ئاپپارات بو- لۇپ، 1962 - يىلى قۇرۇلغان. دەسلەپتە قان بېرىش پونكىتى، مەركىزىي قان پونكىتى ۋە قىزىل كرېست مەركىزىي قان پونكىتى، دەپ ئاتالغان. 1997 - يىلى 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي شىمال يولىدىكى 228 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئىگە- لىگەن يەر كۆلىمى 12000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 13000 كۋادرات مېتىر، كۆكەرتىلگەن كۆل- مى 2958 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 20 مىليون يۇەن- لىك مۇقىم مۇلكى بار. ئاساسلىق ئەسلىھەلىرىدىن قان ئىسكىلاتىدا ئىشلىتىلىدىغان توڭلاتقۇ، ئۇلترا تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق توڭلاتقۇ، قان پىلاستىنكە- لىرىنى ساقلاش سايمىنى، ئاپتوماتىك فېرمېنت - ئەمۇنىتېت تەكشۈرۈش سىستېمىسى، قاننى بىئو - خىمىيىلىك ئانالىز قىلىش يېرىم ئاپتوماتىك ئاپپاراتى، فېرمېنت ئانالىز قىلىش سايمىنى، قان پلاستىنكىلە- رىنى يۇيۇش ماشىنىسى، 3000 - CS لىق قان ھۈجەي- رىلىرىنى ئاجرىتىش ماشىنىسى، سىغىمچانلىقى چوڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق توڭلىتىپ چۆكتۈرۈش ماشىنە- سى، كالىي، ناترىي ئىئونلىرىنى ئۆلچىگۈچ، سپېكتە- روفوتومېتىر، ئون مىڭدە بىرلىك ئانالىز تارازىسى، ئۇلترا پاكىز خىزمەت ئۈيى (يۇز دەرىجىلىك)، كۆچمە قان ئېلىش ئاپتوموبىلى، كومپيۇتېر تورى سىستېمە- سى قاتارلىقلار بار. 1983- يىلى 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئۇرۇمە- چى شەھىرىنىڭ پۇقرالار خالىسانە قان تەقدىم قىلىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. 1993- يىلى 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىدا «ئۇ- رۇمچى شەھىرىنىڭ پۇقرالار خالىسانە قام تەقدىم قە- لىش نىزامى» تەستىقلىنىپ، قان تەقدىم قىلىش خىز- مىتى قانۇن - تۈزۈملەشتۈرۈلدى. ھازىر 104 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 79 نەپىرى كەسپىي تېخنىك، ئوچ ئالىي ئۇنۋانلىق تېخنىك بار. توققۇز تۇردە پەن تەتقىقات تەتجىسىگە ئېرىشكەن. ئاپ- تونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھىرى بويىچە مەدەنىي ئورۇن بولۇپ باھالانغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەت تەتقىقات ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى يەنئەن يولىدىكى 36 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. ئاساسى 1982 - يىلى قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تەتقىقات ئىشخانىسى بولۇپ، 1997 - يىلى 6 - ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئاساس- لىق پەن تەتقىقات ئەسلىھەلىرىدىن ئاپتوماتىك ۷- ھې- سابلىغۇچ، BIO-RAD550 فېرمېنت ئۆلچىگۈچ، بە- ئو- خىمىيىلىك نۇر قايتۇرۇش ئاپپاراتى، توڭلىتىپ چۆكتۈرۈش سايمىنى، ئۇلترا بىنەپشە نۇر سپېكتروفو- تومېترى، PCR سايمىنى، تىك ئېلېكترو فورېز سىستېمىسى قاتارلىقلار بار. 30 نەپەر ئىشچى - خىز- مەتچى، بۇلارنىڭ ئوچ نەپىرى ئالىي ئۇنۋانلىق خادىم،

ئۇچ نەپىرى كاندىدات ئالىي ئوقۇتۇلۇق خادىم، ئىككى نەپىرى دوكتور، تۆت نەپىرى ماگىستىر، سەككىز نەپىرى باكالاۋۇر. ئۇلار زامانىۋى تېببىي پەن نەزەريىسى ۋە ئىلغار تېخنىكىنى قوللىنىپ ئۇيغۇر تېبابەت-چىلىك - دورىگەرلىكىنى تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك - پاتولوگىيىلىك ئىلمىي مەزمۇنىنى شەرھلىدى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئاساسىي نەزەريىسىدىكى مىجەز، بەدەن سۇيۇقلۇقى، قۇۋۋەت - ئەزا تەلىماتى ۋە كىلىنىك كىلىنىك دوختۇرلۇق ئاساسلىقى دېمى سىقىلىش، يۇرەك - قان تومۇر كېسەللىكلىرى، دىئابېت ۋە تېرە كېسەللىكلىرى) نى بىرقەدەر چوڭقۇر تەتقىق قىلدى. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك يېڭى دورىلىرىنى تەتقىق قىلىش، ئۆزلەشتۈرۈشكىمۇ كۈچ چىقاردى، مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە 87 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدى، 10 كىتاب يېزىپ چىقتى. دۆ-لەت، ئۇلكە دەرىجىلىك ۋە سەھىيە نازارىتى پەن تەتقىقات تېمىسىدىن 22 نى ئۈستىگە ئالدى. شىپالىق چىش چىكتىش سۇيۇقلۇقى ۋە دەم سىقىلىشنى سىرتتىن داۋالاش دورىسى پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشتى. مەملىكەت بويىچە مەھىيە سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بو-لۇپ باھالاندى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يۇرەك - قان تومۇر كېسەللىكلىرى تەتقىقات ئورنى شىنجاڭ تېببىي پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتى قارمىقىدا تەسىس قىلىنغان پەن تەتقىقات ئاپپاراتى بولۇپ، 1980 - يىلى 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قۇرۇلغان. ئاساسلىق تەتقىقات يۆنىلىشى شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق مىللەتلىرىدىكى قان بېسىم يۇقىرىلىق كېسەللىكى، تاجسىمان ئارتېرىيە بوتقىسىمان قېتىشىش مەنبەلىك يۇرەك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش، MONICA تەتقىق قىلىش، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەنلەرنىڭ يۈ-رەك - قان تومۇرىنى تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەت. تار-قىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمىي تەتقىقات ئىشخانىسى، بىئو - خىمىيىلىك تەتقىقات ئىشخانىسى، ئېلېكترىك فىزىئولوگىيىلىك بۆلۈم ۋە يۇرەك كارديولوگرامما-خانىسى تەسىس قىلىنغان. كۆپ تۈردىكى تەتقىقات نە-تىجىسى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئېخنو-كوك (قاپلىق قۇرت) كېسەللىكى كلىنىكىلىق تەتقىقات ئورنى شىنجاڭ تېببىي پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتى قارمىقىدىكى 1 - دوختۇرخانا ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، شىنجاڭ تېببىي پەنلەر ئۇنىۋېرسى-تېتىغا تەۋە. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 300 كۋادرات مېتىر. ئىككى بۆلۈم، سەككىز ئىشخانا، يەنى ئېخنو-كوك كېسەللىكى كلىنىكىلىق بۆلۈمى، ئېخىنوكوك كېسەللىكىگە ئائىت پەن - تېخنىكا مەھسۇلاتلىرى-نى ئۆزلەشتۈرۈش بۆلۈمى، ئېخنوكوك كېسەللىكى ئىممۇنىتېتخانىسى، ئېخنوكوك كېسەللىكى، دورا تەتقىقاتخانىسى، ئېخنوكوك كېسەللىكى ھۈجەيرە - توقۇلما ئۆستۈرۈشخانىسى، ئېخنوكوك كېسەللىكى مولېكۇلا بىئولوگىيىسى بويىچە تەتقىق قىلىش ئىشخانا-سى، ئېخنوكوك كېسەللىكى پاتولوگىيە - ھېستولو-گىيە بويىچە تەتقىق قىلىش ئىشخانىسى، ئېخنوكوك كېسەللىكى ئۇچۇرلىرى ئىشخانىسى، ئېخنوكوك كې-سەللىكىگە ئائىت سۈرەتلەرنى تەتقىق قىلىش ئىشخانا-سى، ئېخنوكوك كېسەللىكىنى ئېكولوگىيە - تارقى-لىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە تەتقىق قىلىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىنغان. ھازىر مەخسۇس خىز-مەتتىكى پەن تەتقىقات خادىملىرىدىن بەشى بار. قوشۇمچە خىزمەتتىكى پەن تەتقىقات خادىملىرىنىڭ ئىچىدە 10 نىڭ كاندىدات ئالىيدىن يۇقىرى ئۇنۋانى بار. چوڭ تېپتىكى سايمان - ئەسلىمىلىرىدىن تۆۋەن تېمپېراتۇر-لىق توڭلاتقۇ (ئىككى دانە)؛ تۆۋەن تېمپېراتۇرلىق چۆكتۈرۈش سايمىنى، كاربون (IV) ئوكسىدلىق ئۆس-تۈرۈش سايمىنى، فېرمېنت ئانالىز قىلىش سايمىنى، قىلقانتومۇر ئېلېكترو فورېز سايمىنى، مۇز ياساش ماشىنىسى، پاكىز سۇ قاچىلاش قورۇلمىسى، دۇم كۆمتۈرۈلگەن يالتىراق نۇر سكروسكوپى، ئونتۈرا - تۆۋەن بېسىملىق ئاقسىل ئاجرىتىش سايمىنى قاتارلىق-لار بار. ئاساسلىقى ئېخنوكوك كېسەللىكى كلىنىكى-لىق تەتقىقاتى ھەم قوللىنىش ئاساس ئۇنىۋېرسال تەتقى-قاتى، جۈملىدىن ① ئىممۇنىت ۋە مولېكۇلا بىئولوگى-يىسى تەتقىقاتى؛ ② خالتىسلىق ۋە پۈۋەكلىك ئېخنو-كوك كېسەللىكىگە سۈرەتتىشۈناسلىق (B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق ئاپپاراتى، X-ray ،CT ،MRI سۈرەتلىرى) بويىچە دىئاگنوز قويۇش؛ ③ كلىنىكىلىق داۋالاشنىڭ ئادەتتىكى تاشقى كېسەللىكلەر، يۇرەك - كۆكرەك تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، نېرۋا تاشقى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، سۈيدۈك ئاجرىتىش سىستېمە-سى كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، سۆڭەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، كۆز كېسەللىكلىرى بۆلۈمى قاتارلىقلارغا چە-

تىشلىق ئىلمىي تەتقىقاتى؛ ④ ئېخىنوكوك كېسەللە-كىنى دورا بىلەن داۋالاش ۋە يېڭى دورىلارنى ئۆزلەشتۈ-رۈپ تەتقىق قىلىپ ياشاش؛ ⑤ تەتبىقلاش ئاساس تەتقە-قاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ كلىنىكىلىق دورىگەرلىك تەتقىقات ئورنى ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 453.6 كۋادرات مېتىر بولۇپ، يېڭى دورىلارنى ئۆزلەشتۈرۈش بۆلۈمى، قاندىكى دورا قويۇقلۇقىنى تەكشۈرۈپ ئۆل-چەش بۆلۈمى، ھۈجەير، بۆلۈمى، كومپيۇتېرخانا، سا-ي-مان بۆلۈمى، ماتېرىيال بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان. 10 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ ئالىي ئۇنۋانلىق خادىم بار. يۇقىرى ئۇنۋانلۇق سۇيۇقلۇق خروماتوگرافى، يالتىراق نۇر ئانالىزاتورى، بىر دول-قۇنلۇق قوش نۇر دەستىسلىك سپېكترو فوتومېتىر، گاز خروماتوگرافى، ئۇلترا بىنەپشە نۇر سپېكتروفوتو-مېتىرى، يادرو كىسلاتا ئاقسىلىنى تەكشۈرۈپ ئۇلچەش سايمىنى قاتارلىق ئىلغار ئۈسكۈنىلىرى بار. قۇرت چۈ-شۈرىدىغان كالىزىرە دورىسى تەتقىقاتى دۆلەتلىك يېڭى دورىلارنى ئېچىش تۈرىگە كىرگۈزۈلدى. مۇرەككەپ يە-جىرىاۋ دەملىمىسىنى تەتقىق قىلىپ ياشاش ھەم ئىش-لىتىش ۋە تروزىنازا تەتقىقاتى ئاپتونوم رايو-نلىق پەن - تېخنىكا نەتىجە مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق با-لىلار كېسەللىكىلىرى تەتقىقات ئورنى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى سەھىيە پەن تەتقىقات ئورنى بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىغا يۆلەكلىك. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى بوغدا يولى 91 - نومۇرلۇق قورۇدا، 1986 - يىلى قۇرۇلغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 100 كۋادرات مېتىر. ئاساسلىق ئەسلىھەلىرىدىن ھۈ-جەير، ئۆستۈرۈش ساندۇقى، تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق چۆكتۈرۈش ماشىنىسى، ئۇلترا پاكىز خىزمەت سۆپە-سى، فېرمېنت بىرلەشمە تەكشۈرۈپ ئۇلچەش سايمە-نى، DNA نى كۆپەيتىش سايمىنى، سۇيۇق ئازوت كۆپى، 754 ئۇلترا بىنەپشە نۇر سپېكتروفوتو مېتە-رى، ئېلېكترفورېز سايمىنى، دۇم كۆمتۈرۈلگەن مىك-روسكوپ قاتارلىقلار؛ 10 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچە-سى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى كاندىدات ئالىي ئۇنۋانلىق خادىم، يەنە بىر نەپەر قايتا تەكلىپ ئىشلىتىل-گەن خادىمى بار. بەش تۈرە سەھىيە مىنىستىرلىقى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپا-تىغا ئېرىشكەن، 50 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سۈپەت-لىك تۇغۇش - سۈپەتلىك تەربىيىلەش مەركىزى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى سەھىيە پەن تەتقىقات ئورنى بولۇپ، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىغا يۆ-لەكلىك، 1993 - يىلى قۇرۇلغان. ھازىر 19 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت نەپەر پروفېسسور، ئالتە نەپەر دوتسېنت، بىر نەپەر كاندىدات تەتقىقاتچى بار. ئاساسلىق سايمان - ئەسلىھەلىرىدىن PE-480PCR لىق كۆپەيتىش سايمىنى، PR - پەۋقۇل-ئادە مىكرو مىقدارلىق يالتىراق نۇر ئانالىز ئەسۋابى ۋە ئاپتوماتىك قان پلاستىنكىلىرىنى يۇيۇش ماشىنىسى قاتارلىقلار بار. ئاساسلىق ۋەزىپىسى سۈپەتلىك تۇ-غۇش - سۈپەتلىك تەربىيىلەشنى تەتقىق قىلىش، سۈ-پەتلىك تۇغۇش - سۈپەتلىك تەربىيىلەشكە تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك قىلىش ۋە مەسلىھەت بېرىش، ئىختىساس-لىقلارنى تەربىيىلەش، سۈپەتلىك تۇغۇش - سۈپەتلىك تەربىيىلەش يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۇسۇللىرىنى كېڭەي-تىش، خەلقئارا ھەمكارلىق - ئالماشتۇرۇشنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كلىنى-كىلىق تەكشۈرۈش مەركىزى كلىنىكىلىق تەك-شۈرۈشنى باشقۇرۇش ۋە پەن تەتقىقات ئاپپاراتى بولۇپ، 1986 - يىلى قۇرۇلغان. شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسى-تېتى قارىمىقىدىكى 1 - دوختۇرخانا ۋاكالىتەن باشقۇ-رىدۇ، شتاتى ئالتە. ئاساسلىق ئەسلىھەلىرىدىن تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق تېز مۇزلىتىتە چۆكتۈرۈش سايمىنى، ئىقتىدارلىق مىكروسكوپ، يۇقىرى بېسىملىق سۇيۇق-لۇق خروماتوگرافى، ئېلېكترونلۇق ئانالىز تارازىسى، كومپيۇتېر قاتارلىقلار بار. ئاساسلىق ۋەزىپىسى شىن-جاڭدىكى 140 دوختۇرخانىنىڭ 484 تەجرىبىخانىسى-نىڭ كلىنىكىلىق خىمىيە، ئىممۇنولوگىيە، گېماتولو-گىيە ۋە باكتېرىئولوگىيە خانىلىرىنىڭ سۈپىتىنى باھا-لاش، ئاساسىي قاتلام دوختۇرخانىلىرىنىڭ سۈپەتنى كونترول قىلىشنى تەكشۈرۈش ۋە كەسپىي جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش، تېببىي تەكشۈرۈش يېڭى تېخنە-كىلىرى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى (1200 دىن كۆپ-رەك ئادەم قېتىم تەربىيىلەندى) ئېچىش، كلىنىكىلىق تېببىي تەكشۈرۈش ئىلمىي پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەش-تىن ئىبارەت.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تېببىي ئۇچۇر مەركىزى تېببىي ئۇچۇرلاردىن ئۆزلەشتۈرۈپ پايدىلىنىدىغان نوپۇزلۇق ئاپپارات بولۇپ، 1997-يىلى 8 - ئايدا قوزۇلغان. شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كۇتۇپخانىسىغا يۆلەكلىك. ھازىر 41 نەپەر خىزمەتچىسى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالتە نەپەر كاندىدات ئالىي ئۇنۋانلىق خىزمەتچىسى بار. يېغىش، يېزىش بۆلۈمى، ئالماشتۇرۇش بۆلۈمى، قىرائەتخانا، تېخنىكا بۆلۈمى، ئۇچۇر بۆلۈمى، ماتېرىيال، كىتاب ۋە ئەسەرلەرنى ئىز-دەش، ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسى تەسىس قىلىنغان. ئىچكى قىسمىنى باشقۇرۇشتا خەنزۇ يېزىقىدىكى ئەسەر - ئۇچۇر مۇلازىمەت سىستېمىسىنى قوللىنىپ، مەكتەپ توري خەلقئارا ئالاقە توربىدىن پايدىلىنىپ بايلىقتىن ئورتاق بەھرىمەن بولىدۇ.

شىنجاڭ تېببىي تەجرىبە ھايۋانلىرى مەركىزى 1995 - يىلى 1 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئولارنى داۋالاش تەتقىقات ئورنىنىڭ تەجرىبە ھايۋانلىرى بۆلۈمى ئاساسىدا قوزۇلغان. ھازىر توققۇز نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككى نەپەر ئالىي تېخنىكا ئۇنۋانلىق خادىمى بار. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 14 مو بولۇپ، ھايۋانلارنى كۆپەيتىش ئۈيلىرى ۋە قوشۇمچە ئىشلىتىلىدىغان ئۈيلىرىنىڭ كۆلىمى 1800 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ئاساسلىق ۋەزىپىسى دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتى ۋە سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ ئالاقىدار ئۆلچەملىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان تەجرىبە ھايۋانلىرىنى بېقىش، كۆپەيتىش، تەمىنلەش، تېببىي تەجرىبە ھايۋانلىرى تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، ھايۋانلارنى تېببىي نۇقتىدىن تەجرىبە قىلىش تېخنىكىسى، بەسلىمەت بېرىش ۋە ئىختىساسلىقلارنى تەربىيەلەش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، تېببىي تەجرىبە قىلىنمىدىغان ھايۋانلارنىڭ سۈپىتىنى كۆزىتىش، مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەر بىلەن ئىلىم ئالماشتۇرۇش ۋە ھەمكارلىشىشنى كۆچەيتىش، شىنجاڭ تەجرىبە ھايۋانلىرىنى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ كۈندىلىك خىزمەتلىرىنى ئۈستىگە ئېلىش.

شەھەرلەردىكى تېببىي خادىملار يېزىلارغا بېرىپ مۇلازىمەت قىلىش دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ داۋالاش، سەھىيە قوزۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، دېھقان - چارۋىچىلار ئاممىسىنىڭ داۋالىنىشىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان سەھىيە خىزمىتى تۈزۈمى بولۇپ، 1997 - يىلىدىن باشلاپ يولغا قويۇلغان. ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك سەھىيە مەمۇرىي تارماقلىرى ھەر يىلى پىلان بويىچە تەۋەلىك رايونىدىكى شەھەرلىك داۋالاش ئاپپاراتلىرىدىكى تېببىي خادىملار-دىن تەركىب تاپقان داۋالاش ئەترەتلىرىنى بەلگىلەنگەن ناھىيىلىك دوختۇرخانا ۋە يېزا - بازارلىق شىپاخانىلارغا بېرىپ خىزمەت قىلىشقا تەشكىللەيدۇ، ھەر قېتىملىق خىزمەت ۋاقتى بىر يىل بولىدۇ. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە مەمۇرىي تارمىقى جەمئىي 2017 تېببىي خادىمنى يېزىلارغا بېرىپ مۇلازىمەت قىلىشقا تەشكىللىدى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئاساسىي قاتلام داۋالاش ئاپپاراتلىرىنىڭ داۋالاش تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈپ، گۇمانلىق، قىيىن كېسەللەرنى ئۆز بىر تەرەپ داۋالىشىغا بېرىدىلا تەكچىلىك قىلىش، ياردەم بېرىش، سەپىرە داۋالاش ئىشلىرىنى ئىبارەت. داۋالاش ئەترەتلىرى ئەۋەتكەن بەزى ئورۇنلار ئاساسىي قاتلام داۋالاش ئاپپاراتلىرىغا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان داۋالاش ئەسلىھەلىرىنى ئىئانە قىلغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 56 - بېتىگە قارالسۇن)

سەھىيە تېخنىكلىرى بىلىم ئاشۇرۇش تەربىيىسى بۇ خىزمەتتىكى سەھىيە تېخنىكلىرى يۇقىرى بىر دەرىجىلىك داۋالاش سەھىيە كەسپىي ئورنىغا بېرىپ نەزەرىيە ۋە كەسپىي ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن تەربىيىلىنىش پائالىيىتى. ئاپتونوم رايونىمىزدا ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك، ناھىيىلىك، يېزىلىق داۋالاش، سەھىيە ئورۇنلىرىدا دەرىجىمۇ دەرىجە بىلىم ئاشۇرۇش تۈزۈمى تەدرىجىي ئورنىتىلدى ھەمدە سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش بازىسى، ساھەلەر بويىچە ياردەم بېرىش، سەھىيە مىنىستىرلىقى — WHO (دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى)، سەھىيە مىنىستىرلىقى — ياپونىيە شۆجۇەن ئوقۇش مۇكاپات پۇلى قاتارلىق يوللار ئارقىلىق بىر قىسىم سەھىيە تېخنىكلىرى ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە ياكى چەت ئەللەرگە بىلىم ئاشۇرۇشقا، تەنتەربىيە قىلىشقا تالالاپ ئەۋەتىلدى. ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر دەرىجىلىك، ھەر خىل بىلىم ئاشۇرغۇچىلار يىلىغا تەخمىنەن 3500 دىن ئېشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سەھىيە تېخنىكا خادىملىرىنىڭ 60% ئۆچۈرىسىنى ئىگىلىدى. يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيان، داۋاملاشما تېببىي ماتېرىيە ۋە

كلىنىكىلىق كېسەلخانا دوختۇرلىرىنى قېلىپلاشتۇرۇپ تەربىيىلەش تۈزۈمىنىڭ ئورنىتىلىشى ۋە مۇكەممەللەش-تۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، بىلىم ئاشۇرۇش تەربىيىسىدە يېڭى مەزمۇن ۋە تەلەپلەر كۆپەيدى، بىلىم ئاشۇرۇشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلار تېخنىكا ئۇنۇانىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكى بويىچە ئايرىم - ئايرىم هالدا «يېڭى بىلىم، يېڭى نەزەرىيە، يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۇسۇل» دىن ئىبارەت تۆت يېڭى مەزمۇن ئاساس قىلىنغان ۋە «ئاساسىي بىلىم، ئاساسىي مەشغۇلات، ئاساسىي ماهارەت» ئاساس قىلىنغان هالدا كەسپىي ئىقتىدار جەھەتتە ئىش ئورنىدا تەربىيىلىنىۋاتىدۇ.

چۈمانىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئونى داۋالاش چۈما قارا ئۆلۈم دەپمۇ ئاتىلىدىغان، چۈما تاياقچە باكتېرىيىسىدىن يۇقۇملىنىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان A تۈردىكى يۇقۇملۇق كېسەللىك. يۇقۇش مەنبەيى ئاساسلىقى غاجىغۇچى هايۋانلار بولۇپ، بۈرگە ئاساسلىق يۇقتۇرۇش ۋاستىچىسى هېسابلىنىدۇ. شىمالىي جاڭدا 1995 - يىلىدىن باشلاپ چۈما تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيىنى تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلۇپ، 16 كىچىك ناغىلىق جاي چۈما يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيى دەپ بېكىتىلگەن، بۇ يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيى 15 ناهىيە، شەھەرگە جايلاشقان بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 11115 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. جۇغراپىيىلىك مەنزىرە ۋە ماكان ئىگىسى هايۋانلىرىنىڭ ئالاهىدىلىكىگە ئاساسلانغاندا، شىمالىي تەڭرىتېغى كۆل رايۇنى سۇغۇرى - ئۇزۇن قويرۇقلۇق سېرىق چاشقان چۈمىسى تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيى، پامىر ئېگىزلىكى - ئالاي تېغى قىزىل سۇغۇر چۈمىسى تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيى، كونۇنلۇن - هىمالايا تېغى سۇغۇر چۈمىسى تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيى، جەنۇبىي تەڭرىتېغى كۆل رايۇنى سۇغۇرى چۈما تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئوخشاشمىغان تۈردىكى يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيىگە بۆلۈنىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە چۈمانىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئونى داۋالاش ئورۇنلىرىدىن 21 ى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە بىرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك، بەشى ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك، 15 ى ناهىيە، شەھەر دەرىجىلىك ئاپپارات. بۇلار شىنجاڭ بويىچە چۈما تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەيىنى تەكشۈرۈش ۋە چۈمانىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئونى داۋالاش، كۆزىتىش، تەتقىقات ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. هازىر ئاساسلىق ماكان ئىگىسى هايۋانلىرى، ۋاستىچى هاشاراتلارنى كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى، قان زەردابى ئىلمى بويىچە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، هايۋانلار چۈما كېسەلىنىڭ تارقىلىش دىنامىكىسى ۋە قانۇنىيىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئىگىلەندى هەم چۈمانىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئونى داۋالاشنىڭ ئونۇملۇك تەدبىرلىرى يەكۈنلەپ چىقىلدى. نۆۋەتتە ۋاقتىدا دىئاگنوز قويۇلۇپ، مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىنسىلا، مۇتلەق كۆپ ساندىكى چۈما بىمارلىرى ئاما-مەن ساقىيىپ كېتىدۇ. 1952 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە، شىنجاڭدا يۇز بەرگەن بىرقانچە قېتىملىق چۈما ئېپىدىمىيىسى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە يوقىتىلدى.

يود يېتىشمەسلىك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئونى داۋالاش يود يېتىشمەسلىك كېسەللىكى تاشقى مۇهىتتا يود كەملىكتىن ئورگانىزمنىڭ يودنى يېتەرلىك مىقداردا قوبۇل قىلالماسلىقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بىر خىل يەرلىك كېسەللىك. شىنجاڭ ياۋروپا - ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ كىندىكىگە جايلاشقان، دېڭىز - ئوكيانلاردىن يىراقتا بولغاچقا، سۇ مەنبەسىدىن تولۇقلىنىدىغىنى ئاساسلىقى مۇزلۇقتىن كېلىدىغان بولسىمۇ، ئۇزاق ۋاقىت خوراش ۋە مۇز قاتلاملىرىنىڭ كۆپلەپ پارچىلىنىشى يەر يۈزىدىكى مول يودلۇق ئۇزلەشكەن توپىلارنى يۇيۇپ كېتىپ، پۈتكۈل مۇهىتنىڭ دېڭىز - ئوكيان نەم هاۋا ماسسىسىدىن يود تولۇقلىنىشىنى قىيىنلاشتۇرۇپ، تۇپراق ۋە سۇدىكى يود مىقدارىنى ئىنتايىن ئازايتىۋېتىپ، تاشقى مۇهىتتا ئېغىر يود كەملىكىنى شەكىللەندۈرۈپ، يود كەملىك كېسەللىكىنىڭ تارقىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدىكى تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە يود كەملىك كېسەلىنىڭ تارقىلىدىغانلىقىنى، بۇلارنىڭ ئېچىدە يەرلىك قالقانىمان ئىششىق (پوقاق) بولۇپ قېلىش نىسبىتى 40% دىن يۇقىرى ناهىيىدىن 10 ى بارلىقى، ئېغىر كېسەللىك رايونلىرىدا تېپىك كرېتىنىزم كېسىلى بىلەن ئاغرىش نىسبىتىنىڭ يۇقىرى بولغاندا 1%~5% كە يېتىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. يود يېتىشمەسلىك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئونى داۋالاش خىزمىتى 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا باشلانغان بولۇپ، ئاساسلىقى ئاش تۇزىغا يود قوشۇش ئاساس قىلىنغان ئونۇملۇق ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرى قوللىنىلغان. قىسقىسى جايلار يەنە ئۇز جايلىرىنىڭ

كونكرېت ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، مايلىق يود ئېچىش ياكى ئوكۇل قىلىش، تۆزلۈققا يود دان سېلىش، ئاش-لىققا يود قوشۇش، يودلۇق چاي ئىچىش قاتارلىق ئۇ-سۇللارنى قوللىنىپ يود يېتىشمەسلىكنىڭ ئالدىنى ئې-لىپ ھەم ئۇنى داۋالاپ كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمگە ئېرىشتى. 40 يىلغا يېقىن تىرىشىش نەتىجىسىدە، چوڭ تىپلىق قالقانبەز ئىششىقى (پوقاق) ۋە تىپىك يەرلىك كرېتـ-ىنىزم كېسىلى كۆرۈنەرلىك ھالدا ئازايتىلدى، يېڭى تۈغۇلغان بوۋاقلارنىڭ قالقانبەز خىزمىتى تۆۋەنلەپ كې-تىش كېسىلىگە گىرىپتار بولۇشى ئاساسىي جەھەتتىن توسۇپ قېلىندى، پوقاق بىمارلىرى يىلدىن-يىلغا ئازايدى.

ئېخىنوكوك (قاپلىق قۇرت) كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ئېخىنوكوك كېسەللىكى ئېخىنوكوك قۇرتى كېسەللىكى دەپمۇ ئاتـ-لىدىغان، ئادەملەرمۇ، ھايۋانلارمۇ گىرىپتار بولىدىغان يەرلىك پارازىت قۇرت كېسەللىكى بولۇپ، كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمىي جەھەتتە تۆت خىلغا بۆلۈنىدۇ. شىنجاڭدا ئاساسلىق ئىككى خىلى بار، بىر خىلى كۆپ خانىلىق ئېخىنوكوك قۇرتى كېسەللىكى بولۇپ، تارقاق ھالدا تارقالغان؛ يەنە بىر خىلى ئۇششاق دانىچە ئېخىنو-كوك قۇرتى كېسەللىكى بولۇپ، ئېغىر دەرىجىدە تار-قالغان. ئىت، قوي ئېخىنوكوك قۇرتىنىڭ ئاساسلىق ماكان ئىگىسى بولسىمۇ، باشقا ئۈي ھايۋانلىرى ۋە ياۋايى ھايۋانلارمۇ ئۇنىڭ ماكان ئىگىسىگە ئايلىنىشى ھەم ئادەمنى يۇقۇملاندۇرۇشى مۇمكىن. شىنجاڭ دېھـ-قانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونى بولغاچقا، بۇ كېسەللىكـ-نىڭ ئادەم ۋە ھايۋانلارغا سالىدىغان زىيىنى ئىنتايىن ئېغىر. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئې-خىنوكوك كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملانغان بىمارلار بار. 1950 ـ يىلىدىن 1990 ـ يىللىرىغىچە، 16663 ئې-خىنوكوك كېسەللىكى بىمارى ئوپېراتسىيە قىلىنىپ داۋالانغان. ھازىر يىلىغا 2000 دىن كۆپرەك ئېخىنو-كوك كېسەللىكى بىمارى ئوپېراتسىيە قىلىنىپ داۋالـ-ىنماقتىدۇ. 1985 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلغان تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى ئاساس سىزىقى بويىچە تەكشۈـ-رۈش ئارقىلىق ئادەمنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 3.1%~31.5% ، كېسەل بولۇش نىسبىتى 0.6%~5% ، قويىنىڭ يۇقۇملـ-ىنىش نىسبىتى 3.3%~88.6% ، كالىنىڭ يۇقۇمـ-لىنىش نىسبىتى 4.5%~29.9% ، ئىتنىڭ يۇـ-قۇملىنىش نىسبىتى 28% ~ 50% ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان. شۇڭا، شىنجاڭ خەلقارا سەھىيە ئاپپاراتى تەرىپىدىن ئېخىنوكوك كېسەللىكى ئالماشتۇرۇلغان بىمارلارغا ئوپېراتسىيە قىلىپ تارقىلـ-ىدىغان رايون، دەپ بېكىتىلگەن. ئېخىنوكوك كېسەل-لىكىنىڭ تارقىلىشىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، 1987 ـ يىلى، قۇتۇبى، خوشۇت، تېكەس ناھىيىلىرىدە ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئادەملەر توپى ئارىسىدا-كى ئېخىنوكوك بىمارلىرى B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنلۇق ئاپپاراتى، رېنتگېن ۋە قان زەردابى ئىلمىي ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ ھەم ئېنىق باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، قەرەللىك قۇرت چۈشۈ-رۈش، ئائىلە ھايۋانلىرىنى بەلگىلەنگەن نۇقتىدا سويۇش قاتارلىق تىزگىنلەش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، ياخشى ئۈنۈم قازىنىلغان. ئۈنىڭدىن كېيىن قويىنىڭ كېسەل بولۇش نىسبىتى 20%كە، ئىتنىڭ يۇقۇملىنىش نىسـ-بىتى 1% كە چۈشۈرۈلگەن، كۆپلىگەن بىمارلار ئاغرـ-غان دەسلەپكى مەزگىلدىلا داۋالىنالغان، ئاپتونوم را-يونلۇق سەھىيە مەمۇرىي تارمىقى «8 ـ بەش يىلـ-لىق» ، «9 ـ بەش يىللىق» تىن ئىبارەت ئىككى بەش يىللىق ئېخىنوكوك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى يېغـ-نى ئېچىپ، ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ كېڭەيتتى؛ ئاساسىي قاتلاملارغا خادىملارنى تەربىيىلەپ بېرىپ ھەم كۆپلىگەن ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش سايمانلىرىنى سەپلەپ بېرىپ، ئالدىنى ئېلىش-داۋالاش خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كا-پالەتلىك قىلدى. 1988 ـ يىلى، سەھىيە مىنىستىرلـ-قى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كېسەل-لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش تەتقـ-قات ئورنىدا سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ ئېخىنوكوك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش جە-ھەتتە تەربىيىلەش بازىسى قۇرۇپ، مەملىكەت بويىچە ئېخىنوكوك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ۋە كۆزىتىشكە تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك قـ-ىلىش، سەھىيە مىنىستىرلىقىغا ياردەملىشىپ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئومۇمىي پىلانىنى تۈزۈش ھەم مۇنا-سىپ تەتقىقات ۋەزىپىلىرىنى ئۈستىگە ئالغۇزۇشنى قا-رار قىلدى. (رەئىلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 56 ـ بېتـ-گە قارالسۇن)

يەرلىك فىتوردىن زەھەرلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئۇنى داۋالاش يەرلىك فىتوردىن زەھەرلىنىش كىشىلەر ئىچىدىغان سۇ، يېمەكلىك، هاۋا قاتارلىقلاردىكى فىتورنىڭ مىقدارى نورمال قىممەتتىن يۇقىرى بولغان مۇهىتتا ئۇزاق مۇددەت تۇرمۇش كەچۈرۈش نەتىجىسىدە سوزۇلما خاراكتېردە زەھەرلىنىپ قالىدىغان بىر خىل يەرلىك كېسەللىك بولۇپ، يەر شارىدىكى خەسىيەلىك كېسەللىككە كىرىدۇ. ئاساسلىقى فىتور دېغىلىق چىش ۋە فىتورلۇق سۇنىڭ كېسەللىكىدە ئىپادىلىنىدۇ. شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە يەرلىك فىتوردىن زەھەرلىنىش ئېغىر بولغان كېسەللىك رايونى. 1975 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئۇلارنى داۋالاش تەتقىقات ئورنى شىنجاڭدىكى 1 - يەرلىك فىتوردىن زەھەرلىنىش كېسەللىك رايونىنى بېكىتتى. 20 نەچچە يىل كەلگەن كۆلەملىك كۆزىتىش - تەكشۈرۈش ئارقىلىق، شىنجاڭدا ئاساسلىقى ئىككى خىل تىپلىق يەرلىك فىتوردىن زەھەرلىنىش مەۋجۇت، دەپ قارىدى؛ بىرى، ئىچىدىغان سۇ تىپلىق فىتوردىن زەھەرلىنىش (يەر ئاستى سۇيى ۋە ئارشاق سۇلىرىدا يۇقىرى مىقدارداۋ فىتور ساقلانغان) بولۇپ، بېكىتىلگەن كېسەللىك رايونلىرى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرى ۋە تارىم دەريالىسىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىنىدىكى جايلار، شىمالىي شىنجاڭنىڭ كۇيتۇن، شىخەنزە بوي ئۆزلەشتۈرۈش رايونى قاتارلىقلار؛ ئىككىنچىسى، ئىچىدىغان چاي تىپلىق فىتوردىن زەھەرلىنىش (ئۇزاق مۇددەت قېنىق دەملەنگەن چاي ئىچىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ) بولۇپ، بۇ كېسەللىككە شىنجاڭدىكى ئاز ساندىكى مىللەتلەر كۆپرەك گىرىپتار بولىدۇ، كېسەللىك ئەھۋالى ئېغىرراق، ئىچىدىغان چاي تىپلىق فىتوردىن زەھەرلىنىش بىلەن ئىچىدىغان سۇ تىپلىق فىتوردىن زەھەرلىنىشنىڭ پەرقى شۇكى، ئالدىنقىسىدا فىتور دېغىلىق چىش كېسىلى يېنىك، ئەمما فىتورلۇق سۇنىڭ كېسەللىكى ئېغىر بولىدۇ. ئىچىدىغان سۇ تىپلىق فىتوردىن زەھەرلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ تۈپ تەدبىرى ئىچىدىغان سۇنىڭ تەركىبىدىكى فىتور مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككى خىل يولى بار: بىرى، تەركىبىدە فىتور مىقدارى مۇڭاپىق بولغان يېڭى سۇ مەنبەسىنى تاللاپ ئىشلىتىش؛ ئىككىنچىسى، ئىچىدىغان سۇنىڭ تەركىبىدىكى فىتورنىڭ مىقدارىنى ئۇچىكە مۇڭاپىق كېلىدىغان دائىرىگىچە تۆۋەنلىتىشتىن ئىبارەت. 80 - يىللاردا، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سۇ ئىشلار نازارىتى بىرلىكتە پۈتۈن شىنجاڭ مىقياسىدا كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن مۇنىڭ مۇهىتىنى ياخشىلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، كېسەللىك رايونىدىكى كەلگەن خەلقنى تازىلىق ئۇلچىمىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان سۇ ئىچىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىپ، كېسەللىك ئەھۋالىنى تۆۋەنلەتتى. ئىچىدىغان چاي تىپلىق فىتوردىن زەھەرلىنىشنىڭ كېسەللىك سەۋەبى، فىتورنى قوبۇل قىلىش يولى ئېنىق بولسىمۇ، چېتىلىش ئامىللىرى كۆپرەك بولغاچقا، ئۇنىۋېرسال ئوڭشاش تەدبىرلىرىنى ئۇزاق مەزگىل قوللانغاندىلا، ئاندىن ئۇنى كونترول قىلغىلى بولىدۇ.

يەرلىك ئارسېنىدىن زەھەرلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئۇنى داۋالاش ئارسېنىدىن زەھەرلىنىش ئادەتتە ئىچىدىغان سۇ تىپلىق ۋە كۆمۈر قالاشتىن بولغىنىش تىپلىق، دەپ ئىككى چوڭ تىپقا بۆلۈنىدۇ. شىنجاڭدا يەرلىك ئارسېنىدىن زەھەرلىنىش ئاساسلىق ئېنىۋۇر كۆلىدىن ماناس دەريالىسى ۋادىسىغىچە تارالغان. ئېغىر كېسەللىك رايونى شىخو ناهىيىسىنىڭ شىمالىدىكى جايلارغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى 7 - دىۋىزىيىسىنىڭ چېچەيزى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، كېسەللىك ئەھۋالى ياشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئېغىرلىشىدۇ، بالىلار يېنىكرەك ئاغرىيدۇ، ياشلار - ئوتتۇرا ياشلىقلار كۆپرەك ئاغرىيدۇ، ئەمگەك كۈچىگە مۇئەييەن تەسىرى بولىدۇ، كېسەل بولۇشتا جىنس پەرقى بولمايدۇ. 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا ئارسېنىدىن زەھەرلەنگەن بىمارلارنىڭ ئاساسلىقى تېرىسىدە ئۆزگىرىش بولاتتى، ئالدىن ئېلىش - داۋالاش ئارقىلىق، كېسەللىك ئالامەتلىرى ئاساسىي جەهەتتىن ياخشىلانغان بولسىمۇ، ئالقان - تاپان مۇڭگۈزلىشىش ۋە گەۋدە پىگمېنتى نورمالسىزلىشىش قاتارلىق بەدەن بەلگىلىرى نىسبىي هالدا، ئېغىرلاردا ئۇزاق مەزگىلگىچە ساقلىنىپ قالاتتى. 90 - يىللاردا، ئارسېنىدىن زەھەرلىنىشنىڭ ئۇزاق مەزگىللىك تەسىرى يامان سۈپەتلىك ئۆسمە ۋە يۇرەك - قان تومۇر كېسەللىكلىرى بىلەن كۆپرەك ئاغرىشتا ئىپادىلەنگەن، بولۇپمۇ يامان سۈپەتلىك ئۆسمە پەيدا بولۇش كېسەللىك رايونىدىكى ئاهالىلەرنىڭ ئاساسلىق ئۆلۈش ئامىلى بولۇپ قالغان، ئاساسلىقى تەركىبىدە ئارسېن مىقدارى تۆۋەن سۇ ئىچىش ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش چارىسى قىلىنغان. بىكتۈەن 7 -

دۇنيانىڭ چېچەيزى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ مۇنىڭ مۇپىتىنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى 1984 - يىلى پۈتۈپ، مۇنىڭ تەركىبىدىكى ئارسېن مىقدارى تۆۋەنلەتىلگەندىن كېيىن، شۇ جايدىكى تۇمان - مەيدانىدىكىلەر- نىڭ ئارسېندىن زەھەرلىنىش كېسەللىك ئەھۋالى ياخشىلىنىپ، يېڭى بىمار كۆرۈلمىگەن.

بىرۇتسىللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش بىرۇتسىللىيوز كېسىلى باكتېرىيىسى ئورگانىزمغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن كېلىپ چىقىدىغان ئاللېرگىيىلىك رېئاكسىيىلىك، ئادەم ۋە ھايۋانلار ئورتاق ئاغرىيدىغان يۇقۇملۇق كېسەلىك. ئادەملەرنىڭ بىرۇتسىللىيوز كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىشىدىكى ئاساسلىق مەنبە كېسەللەنگەن كالا، قوي، چوشقا بولۇپ، بۇغىنىڭ يۇقۇش مەنبەيى بولۇپ قېلىشىغمۇ سەل قارىماسلىق كېرەك. بىرۇتسىللىيوز كېسىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا خېلى بۇرۇنلا تارقالغان. 1960 - يىلى، ئاپتونوم رايونىمىزدا شىنجاڭ تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى تەتقىقات ئورنىنىڭ 2 - تەتقىقات ئىشخانىسى (بىرۇتسىللىيوز كېسىلى تەتقىقات ئىشخانىسى) ۋە ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ بىرۇتسىللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ئەترىتى قاتارلىق مەخسۇس ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلغان. ژىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىمۇ مۇناسىپ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئادەم ۋە ھايۋانلاردىكى بىرۇتسىللىيوز كېسىلىنى تەكشۈرۈش، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ۋە پەن تەتقىقات خىزمىتى تەشكىللىك، پىلانلىق ھالدا قانات يايدۇرۇلدى. 50 - ۋە 60 - يىللاردا، شىنجاڭدا بىرۇتسىللىيوز كېسىلى ئېپىدېمىيىسى ئاساسلىق تەكشۈرۈلدى. 70 - يىللاردا، 1 - قېتىملىق مەملىكەتلىك بىرۇتسىللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتى پائال قانات يايدۇرۇلۇپ، ئاسان يۇقۇملىنىدىغان ئادەملەر توپىغا بىرۇتسىللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەلىنىپ، چارۋىلار كارانتىن قىلىنمايلا ئوكۇل قىلىنىپ ئىمۇنىتېتلاندۇرۇلۇپ، كېسەل چارۋىلار ئايرىۋېتىلىپ ۋە بۇراقا چىقىرىلىپ، ياخشى ئونۇم قازىنىلدى. كېيىن ئادەملەرنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 5.4% كە چۈشۈپ، ئېپىدېمىيە پارتلاپ تارقىلىش نۇقتىسى ئازايدى، تېپىك بىمارلارمۇ ئاز كۆرۈلىدىغان بولدى. چارۋا ئېپىدېمىيىسى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى، 260 مىڭ تۈياق چارۋىنى تەكشۈرگەندە، يۇقۇملىنىش نىسبىتىنىڭ 1.78% كە چۈشكەنلىكى ئېنىقلاندى. بىرۇتسىللىيوز كېسىلىنى داۋالاشتا شىنجاڭ جۇڭيى تېبابەتچىلىكى بىلەن غەرب تېبابەتچىلىكىنى بىرلەشتۈرۈپ داۋالاش جەھەتتە مۇئەييەن تەجرىبىلەر توپلاندى. تۆتكۆر، سۇس تۆتكۆر ياكى سوزۇلما مەزگىلدىكى بىمارلارنىڭ ھەممىسىنى داۋالاپ ساقايتقىلى بولىدىغان ئەھۋال شەكىللەندى.

ۋىرۇسلۇق جىگەر يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ۋىرۇسلۇق جىگەر يالۇغى A، B، C، D، E، F، G دىن ئىبارەت يەتتە تىپقا ۋە TTV ۋىرۇسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان جىگەر يالۇغىغا ئايلىنىدۇ. شىنجاڭدا ئالدى دەسلەپتە خاتىرىلەنگەن جىگەر يالۇغى 1 - قېتىم 1956 - يىلى 10 - ئايدىن 1957 - يىلى 11 - ئايغىچە قاراماي كان رايونى بىلەن مايتاغ كان رايونىدا تارقالغان، 2 - قېتىم 1963 - يىلى 1 - ئايدىن 1964 - يىلى 2 - ئايغىچە چەرچەن ناھىيىسىدە تارقالغان. 20 يىلدىن كېيىن، 1984 - يىلى توقسۇن ناھىيىسىدە E تىپلىق جىگەر يالۇغى كىچىكرەك كۆلەمدە تارقالغان. 1986 - يىلى 9 - ئايدىن 1988 - يىلى 4 - ئايغىچە، شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ ئوبلاستلىرىدا E تىپلىق جىگەر يالۇغى ئىنتايىن كەڭ كۆلەمدە تارقالغان. بۇ قېتىملىق تارقىلىش ئىككى تارقىلىش مەزگىلىنى باشتىن كەچۈرگەن، 23 ناھىيە، شەھەرگىچە كېڭەيگەن، ئاغرىغان بىمار 120 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن، 705 ئادەم ئۆلگەن. بۇ بۇگۈنگىچە دۇنيا بويىچە تارقىلىش سىجىللىقى ئەڭ چوڭ، چېتىلىش دائىرىسى ئەڭ كەڭ، داۋاملىشىش ۋاقتى ئەڭ ئۇزاق بولغان بىر قېتىملىق تارقىلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە تەكشۈرۈش ئارقىلىق بۇ قېتىملىق E تىپلىق جىگەر يالۇغىنىڭ تارقىلىشىنى بىمارنىڭ چوڭ تەرىتى سۇ مەنبەسىنى بۇلغاش كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقى ئىسپاتلاندى. 1990 - يىلى 7 - ئايدىن 1992 - يىلى 6 - ئايغىچە، شىنجاڭنىڭ شەرقىدىكى تۇرپان ۋىلايىتىدە E تىپلىق جىگەر يالۇغى تارقىلىپ، 22 يېزا - بازارغىچە كېڭەيگەن، كېسەللەنگەنلەر 5077 كە يەتكەن، 13 ى ئۆلگەن. تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە تەكشۈرۈش ئارقىلىق،

كۆپلەپ بېرىش - كېسەل ۋە تۇرمۇشتا زىچ ئۇچرىشىش- نىڭ بۇ قېتىملىق تارقىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئاساسلىق سەۋەب ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان. بۇ ئىككى قېتىملىق ئېپىدېمىيە يۈز بەرگەندىن كېيىن، ھەر دە- رىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئالدىنى ئېلىش بىلەن داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش، مەمۇرىي ۋاستىلەر بىلەن تېخنىكىلىق تەدبىرلەرنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈشتەك ئۇنۇمبرسال ئال- دىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىشقا ئە- ھمىيەت بېرىپ، ساقلىق ساقلاش بىلىملىرىنى كەڭ كۆ- لەمدە تەشۋىق قىلىپ، سۇ مەنبەسى، تەرەت، يېمەكلىك ۋە بىمار بار ئائىلىلەرنى ياخشى باشقۇرۇپ، ۋەتەنپەر- ۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى («بىرنى تەشۋىق قىلىش، ئۈتنى باشقۇرۇش، بىرنى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قە- لىش») نى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىپ، ئېپىدېمىيە- نى ئەڭ زور چەكتە تىزگىنلىدى. پەن تەتقىقات جەھەت- تە، سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە كلىنىكىلىق تېببىي ئىلىم، كېسەللىك سە- ۋەبچىسى ئىلمى ۋە مولېكۇلا بىئولوگىيىسى بويىچە چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، تۆت تۈرنى «7-بەش يىللىق» ، «8- بەش يىللىق» پىلان مەزگىلىدىكى دۆ- لەتنىڭ ئۈتكەلگە ھۆجۇم قىلىش تېما تەتقىقاتىغا قاتناش- تۇرۇپ خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. بۇلارنىڭ ئىچىدە «ئېنزىم بىرلەشمە ئىممۇنىتېت سىنە- قى ئارقىلىق، E تىپلىق جىگەر يالۇغى بىمارىنىڭ تەرىتمەدىكى ئانتىگېنىنى ۋە قان زەردابىدىكى IgM ئانتىتېلاسىنى تەكشۈرۈپ ئۈلچەش تەتقىقاتى» « Eتىپلىق جىگەر يالۇغى ۋىرۇسى دانچىلىرىنى تېپىش ھەم باھالاش» ۋە «شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى جايلاردا E تىپلىق جىگەر يالۇغىنى تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى، كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى بويىچە تەكشۈ- رۈش تەتقىقاتى» 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ داۋالاش، دوختۇرخانا، سەھىيە پەن - تېخنىكا نەتىجىسى ۋە يېڭى تېخنىكا كۆرگەزمىسىدە مۇنەۋۋەر تۈرلەر بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «E تىپلىق جىگەر يالۇغىنى كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى ۋە تار- قىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە تەكشۈرۈش تەت- قىقاتى» 1993 - يىلى دۆلەتلىك 2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر- نىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىنىڭ جىگەر يالۇغى تەتقە- قات ئىشخانىسى مەملىكەتلىمىز بويىچە باشلامچىلىق بە- لەن E تىپلىق جىگەر يالۇغى ۋىرۇسىنى گېن قۇرۇل- مىسى بويىچە ئالدىنقى قېتىم بىرگە مەملىكەتلە- مىز ئىچىدە تۇنجى تۈركۈمدىكى E تىپلىق جىگەر يالۇ- غىغا دىئاگنوز قويۇش سىناق دوربىسىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقىپ، كلىنىكىدا دىئاگنوز قويۇشتا ئىشلەتـ- تى. 1992 - يىلىدىكى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىملـ- لىق ۋىرۇسلۇق جىگەر يالۇغى بىمارىنىڭ قان زەردابـ- ىنى تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە تەكشۈ- رۈش شىنجاڭدا ئادەتتىكى كىشىلەر توپىنىڭ A، B، C ۋە E تىپلىق جىگەر يالۇغى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتىنىڭ يۇقىرىراق ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، ۋى- رۇسلۇق جىگەر يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتىگە سەل قاراشقا بولمايدىغانلىقىنى، بولۇپمۇ E تىپلىق جىگەر يالۇغىنىڭ تارقىلىشى يەنىلا شىنجاڭنىڭ ۋىرۇسلۇق جىگەر يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئې- لىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى.

ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇ- نى داۋالاش ئەيدىز كېسىلى ئېرىشمە ئىممۇنىت كەملىك يېتىشىدىن ئالامەتلا بولۇپ، ئىنسانلاردا ئىمۇ- نىت كەملىك ۋىرۇسى (HIV) بىلەن يۇقۇملىنىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. HIV ئادەم بەدىنىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن، ئادەتتە 7～10 يىلدا، يۇقۇملانغۇچىنىڭ ئىممۇنىت ئىقتىدارى قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي يوقىلىدۇ، ئارقىدىنلا پۈرسەت خاراكتېرلىك يۇقۇملىنىش، ئۆسمە قاتارلىقلار پەيدا بولىدۇ. ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئۆلتۈرۈش نىسبىتى ئىنتايىن يۇقىرى، نۆۋەتتە ئۇزۇل - كېسىل داۋالاپ ساقايتىشنىڭ چارىسى بولمىسىمۇ، پۈتۈنلەي ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. HIV ئاساسلىقى يۇقۇملانغۇچى ياكى بىمارىنىڭقان، ئىسپېر- ما، جىنسىي يول ئاجرالمىلىرى، سۈتىدە ساقلىنىدىغان بولغاچقا، قاندىن، جىنسىي ئۆچرىشىشتىن يۇقىدۇ ۋە ئانىدىن بالىغا يۇقىدۇ. بۇ كېسەللىك ئەيدىز كېسىلى بىمارى ۋە يۇقۇملانغۇچى بىلەن كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆچرىشىش ۋە خىزمەتتىكى ئۆچرىشىشتىن يۇقمايدۇ. نۆۋەتتە قائىدىلىك تەكشۈرۈش ئۇسۇللىرىدىن ئاساسلە- نى HIV ئانتىتېلاسىنى تەكشۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلـ- دۇ. شىنجاڭدا بىر ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك بېكە- تىش تەجرىبىخانىسى ھەم ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردە ئەيدىز كېسىلىنى تۇنجى تەكشۈرۈش تەجرىبىخانىسى قۇرۇلدى. شىنجاڭدا ئەيدىز كېسىلى ئېپىدېمىيىسى كېيىنرەك كۆرۈلگەن بولسـ-

مۇ، تەرەققىيات سۈرئىتى تېزرەك بولدى. 1995 ـ يىلى، ئۇرۇمچىدە تۇنجى يۇقۇملانغۇچى بايقالغاندىن تارـتىپ 1999 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 3656 نەپەر ئادەم يۇقۇملانغانلىقى ئۇستىگە كەلگەـرەك تارقالغانلىقى بېكىتىلدى. شىنجاڭدا ئېيدىز كېسىلى ئېپىدېمىيىسىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى: زەھەرنى ئۆتىغا ئوكۇل قىلىشنى ئاساس قىلىسمۇ (ھەرخىل يۇقۇملىنىش يوللىرىنىڭ تەخمىنەن 97% نى ئىگىلەيدۇ)، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، جىنسىي مۇناسىۋەتتىن يۇقۇش نىسبىتى يىلدىن ـ يىلغا ئېشىۋاتىدۇ، يۇقۇملانغۇچىلار ئاساسلىقى ئۇرۇمچى ۋە غۇلجا شەھەرلىرىگە مەركەزلەشكەن؛ ئەرلەرنى ئاساس قىلىسمۇ (يۇقۇملانغۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ تەخمىنەن 93% نى ئىگىلەيدۇ)، ئايالالارنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى يىلدىن ـ يىلغا ئېشىۋاتىدۇ؛ ياشلار ـ ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ، 20 — 39 ياشلىق يۇقۇملانغۇچىلار 90% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئىشسىزلار ۋە يەككە سودا ـ سانائەتچىلەر كۆپرەك بولۇپ، 48.5% ۋە 33.5% نى ئىگىلەيدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئالدىنى ئېلىشنى، تەشۋىقات ـ تەربىيىلەشنى ئاساس قىلىش، پۈتۈن جەمئىيەتتىكىلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ ئورتاق قاتناشتۇرۇش، ئۇنىۋېرسال ئوخشاشلىقنى توپ تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقىش بىلەن بىرگە ھۆكۈمەت رەھبەرلىكى قىلىش، كۆپ تارماقلار ماسلىشىش ھەم ئالدىنى ئېلىش، پۈتۈن جەمئىيەتتىكىلەر ئورتاق قاتنىشىشتەك ئېيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى تىزگىنلەش سىستېمىسىنى بەرپا قىلىپ، ئېيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشقا پايدىلىق ئىجتىمائىي مۇھىت شەكىللەندۈردى.

خولېرانىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خولېرا يايسىمان باكتېرىيىسىدىن يۇقۇملىنىش كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان، ئۆچەي يوللىرىدا بولىدىغان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەللىك بولۇپ، بۇ خولېرا دېيىلىدۇ، A تىپلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرگە كىرىدۇ. 1964 ـ يىلى، شىنجاڭدا ئېلىتو خولېراسى تارقالغان. بۇ خولېرانىڭ دېڭىز ـ ئوكيانلاردىن يىراق تىكى ئىچكى قۇرۇقلۇق چوللىرىغا جايلاشقان رايونلاردا تۇنجى قېتىم پەيدا بولۇشى ھېسابلىنىدۇ. 1999 ـ يىلىغىچە، شىنجاڭدا ئالتە قېتىم تارقىلىپ، ئېپىدېمىيە جەنۇبىي ـ شىمالىي شىنجاڭدىكى توققۇز ئۆلكىيەت، ئوبلاست، شەھەرنىڭ 49 ناھىيە ـ شەھەر (رايون) گىچە كېڭەيىپ، جەمئىي 26662 نەپەر ئادەم كېسەل بولغان، 633 نەپەر ئادەم ئۆلگەن، جەمئىي كېسەل بولۇش نىسبىتى يۈز مىڭدە 42.203، ئوتتۇرىچە ئافرىقا ئۆلۈش نىسبىتى 2.37% بولغان. شىنجاڭدا خولېرانىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكلىرى: ① روشەن پەسىل خاراكتېرلىگە ئىگە (5 ـ 10 ـ ئايلار). ② ئىككى قېتىملىق تارقىلىش ئارىلىقىدا مەلۇم ۋاقىت بار، بۇ مەزگىلدە تارقالغان باكتېرىيە تۈپى ئادەملەر تۇپى ۋە تاشقى مۇھىتتىن يوقىلىپ كېتىدۇ. ھەر قېتىملىق تارقىلىشنىڭ داۋاملىشىش يىلى ئېشىپ بارىدۇ، ئەمما يىل ئارىلىقى قىسقىرايدۇ. ③ بىمارلار تارقاق ھالدا جايلىشىش بىلەن پارتلاپ تارقىلىش ئورتاق مەۋجۇت بولىسمۇ، بىر ئائىلىدە بىر بىمار ياكى بىر كەنتتە بىر بىمار بولۇشنى ئاساس قىلىدۇ. ④ ئېپىدېمىيە ئاساسلىقى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ، خوتەندىن ئىبارەت تۆت ۋىلايەت، ئوبلاستىدا يۈز بېرىدۇ. كېيىنكى ئىككى قېتىملىق تارقىلىش ئېپىدېمىيىسى شىمالىي شىنجاڭغىچە كېڭەيگەن. ⑤ تارقالغان باكتېرىيە تۈپى ئۆزگىچە بولۇپ، 1964 ـ يىلى 1 ـ قېتىم تارقالغان باكتېرىيە تۈپى شۇ يىلى مەملىكەتتە مەزدىكى كېسەل پەيدا بولغان ئۆلكە ـ شەھەرلەرنىڭكى بىلەن بىردەك بولغاندىن سىرت، 2 ـ قېتىم مەملىكەتتىمىزدە تارقىلىش توختاپ قالغان بولسىمۇ، شىنجاڭدا تارقالغان. قالغان بىرقانچە قېتىملىق تارقىلىشتا ئۇمۇتۇن تۈرغان باكتېرىيە تۈپى قان زەردابى تىپى، باكتېرىيە يۇتقۇچى تەنچە ـ بىئولوگىيىلىك تىپلارغا بۆلۈنۈش ۋە باكتېرىيە تۈپىنىڭ دورىغا كۆنۈكۈۋېلىشچانلىقى جەھەتتە مەملىكەتتىمىزدە ئەينى ۋاقىتتىكى تارقىلىشتا ئۇستۇن تۈرغان باكتېرىيە تۈپى بىلەن ئوخشاش بولمىغان. 1993 ـ يىلى، شىنجاڭدا مەملىكەتتىمىزدە تۇنجى قېتىم پەيدا بولغان 0139 توپ باكتېرىيە تۈپى تارقالغان. شۇڭا، شىنجاڭ مەملىكەتتىمىز بويىچە خولېرا تارقىلىدىغان بىر مۇستەقىل ئېپىدېمىيە رايونى بولۇشى مۇمكىن. ⑥ سۇ ئارقىلىق تارقىلىش تەسىرى كۈزۈنەرلىك، ھەر قېتىملىق تارقىلىشتا يەر ئۇستى سۇلىرىنىڭ بۇلغىنىشى ئېغىر، كېسەل بولۇش خام سۇ ئىچىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان. 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، شىنجاڭدا تارقىلىدىغان خولېرا تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى، كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى، مولېكۇلا بىئولوگىيىسى، ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەدبىرلىرى، كۆزىتىش، ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق جەھەتلەردە سىستېمىلىق تەكشۈرۈلۈپ تەتقىق قىلىـ

نسپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «پاراخولېرانى تار- قىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە كۆزىتىش»، «خولېرا كۆپ پەيدا بولغان ۋە تارقىلىپ كىرگەن جاي- لاردىكى تارقىلىش قانۇنىيىتى» دىن ئىبارەت مەملىكەت بويىچە ھەمكارلىشىش تۈرى ۋە «شىنجاڭدا ئېلىتو خولې- راسىنىڭ تارقىلىش قانۇنىيىتى ئۈستىدە ئىزدە- نىش»، «شىنجاڭدا خولېرانىڭ تارقىلىش قانۇنىيىتى ۋە ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەدبىرلىرى تەتقىقا- تى»، «شىنجاڭدا 0139 خولېراسى تارقىلىشچان كې- سەللىكلەر ئىلمى ۋە كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى تەت- قىقاتى» قاتارلىق نۆقتىلىق تېمىلار ئورۇندالدى. تار- قىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى، كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى، مولېكۇلا بىئولوگىيىسى، ئادەملەر توپىنىڭ ئىممۇنىت ئەھۋالى، ئۆرپ - ئادەت ئالاھىدىلىكى، كې- سەللىك سەۋەبچىسىنىڭ تىرىك قېلىپ قىشتىن ئۆتۈش ۋە ئۆزگىرىش يوزلىنىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىش تارقىلىق، شىنجاڭدا خولېرانىڭ تارقىلىش قانۇنىيىتى يەنمۇ ئىگىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىنىڭ ئىككىلەمچى يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەسىگە ئايلىنىش (يەنى كېسەللىك سەۋەبچىلىرى سىرتقى مۇھىتتا قىش- لىغان، كېلەركى يىلى يېڭىۋاشتىن تارقىلىپ كىرمە- گەن ئەھۋالدا، ئادەملەر توپى ئارىسىدا ئېپىدېمىيە دا- ۋاملىق پەيدا بولۇش) ئېھتىماللىقى بارلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ خولېرا سىنىڭ سىرتقى تارقىلىش خەۋپى بارلىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كې- سەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش تارماقلىرى ئۇزاق ۋاقىتلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئەمە- لىيىتى داۋاممدا نۇرغۇن تەجرىبىلەرنى توپلاپ، كېسەل- لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى ئۆزلۇكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈپ، خولېرانى كۆزىتىش، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمىتى سەۋىيىسىنى ئۆزلۇكسىز ئۈستۈردى.

بەزگەكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش بەزگەك بەزگەك پلازمودىيىسى ئانوفېلېس پاشىسىنىڭ چېقىشىدىن يۇقۇش كەلتۈرۈپ چې- قىرىدىغان، كىلىنىكىدا توڭلاپ تىترەش، قىزىتمىسى ئۆرلەش، كۆپ تەرلەش، تال يوغىناش ئالامەتلىرى كۆ- رۈلىدىغان پارازىت پلازمودىيىسى كېسىلى، جۈملىدە- كى بەش چوڭ پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرىنىڭ بىرى. شىنجاڭدا بەزگەك 50 - يىللىرى ھەر مىللەت خەلقى- نىڭ ساغلاملىقى ۋە ھاياتىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزىدىغان ئاساسلىق يۇقۇملۇق كېسەللىك بولۇپ، تارقىلىشى يۈ- قىرى پەللىگە يەتكەن يىللىرىدىكى كېسەل بولۇش نىس- بىتى شىنجاڭدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بويىچە 4- ئورۇندا تۇرغان. 1951 — 1999 - يىللىرى جەمئىي 87405 نەپەر ئادەمنىڭ كېسەل بولۇپ، 135 نەپەر ئادەمنىڭ ئۆلگەنلىكى دوكلات قىلىنغان. 1959 - يى- لىدىن بۇيان، بەزگەككە قارشى كۈچلۈك تەدبىرلەر ئۈزلۈكسىز تۈردە قوللىنىلىپ، بەزگەككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 50 - يىللاردىكى مىلگ 100/136.59 دىن 90 - يىللاردىكى مىلگ 100/0.05 كە تەدرىجىي تۆۋەنلىگەن؛ بەزگەك پەيدا بولىدىغان ناھىيە (شەھەر) لەرمۇ 50 - يىللاردىكى 50 دىن يەتتىگە ئازايغان. شىنجاڭدا بەزگەكنى تارقىتىدىغان پاشىلاردىن مېسىنا ئانوفېلېس پاشىسى، سافرورى ئانوفېلېس پاشىسى، خېك ئانوفېلېس پاشىسى ۋە كلاۋزۇلىگېرۇسلۇق ئانوفې- لېس پاشىسىدىن ئىبارەت تۆت خىلى بار. ئادەم بەدىنە- دە پارازىتلىنىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسىدىن كۇن ئا- رىلاپ تۆتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى، يامان سۈيەت- لىك بەزگەك پلازمودىيىسى، ئۇچ كۈندە بىر تۆتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسىدىن ئىبارەت ئۈچ خىلى بار. شۇ- نىڭدىن شىنجاڭدىكى بەزگەك كېسىلى رايونىدا يۇقۇش مەنبەسىنى تۈگىتىش ۋە دورا چېچىپ پاشا يوقىتىش ئاساس قىلىنغان ئۇنۇمۇبرسال تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، بەزگەكنىڭ تارقىلىشىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزۈپ تاشلىغىلى ۋە كونترول قىلغىلى بولىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەزگەك كېسىلى رايونىدا پرىماكۇئىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خاراكتېرىدە ئىچكۈزۈش ئاساس قىلى- نغان يۇقۇش مەنبەسىنى تۈگىتىش تەدبىرىنى قوللى- نىپ، بەزگەكنىڭ تارقىلىشىنى پۈتۈنلەي دېگىدەك ئۆ- زۈپ تاشلىغىلى بولىدۇ. نۆۋەتتە ئاپتونوم رايونىمىزدا «ئۈچ يىلدا (1999 - يىلىدىن 2001 - يىلىغىچە) شىنجاڭدا بەزگەكنى ئاساسىي جەھەتتىن يوقىتىش» تەت- قىقات تۈرى باشلاندى.

شىنجاڭ قاناشلىق قىزىتمىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش شىنجاڭ قاناشلىق قە- زىتمىسى سالجىنى ۋاستىچى قىلىدىغان قاناشلىق قە- زىتما دەپمۇ ئاتىلىدۇ، خەلقئارادا قىرىم - كونگو قا- ناشلىق قىزىتمىسى، دەپ ئېتىراپ قىلىنغان. جۈملىدە بۇ كېسەللىكنىڭ مەۋجۇتلۇقى 1965 - يىلى شىنجاڭ قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مارالبېشى ناھىيىسى چېگرىسى ئې-

جىدە بىر قېتىم پارتلاپ تارقالغاندا تۇنجى قېتىم ئىس-پاتلانغان. 1966- يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە-يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى بۇ كېسەللىكنى كلىنىكا، كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى ۋە تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى قاتارلىق جەھەت-لەردە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا باشلە-غان. 1983 - يىلى، مورفولوگىيىلىك تەتقىقات ۋە قان زەردابى ئىلمى بويىچە باھالاش ئارقىلىق، XHF ۋىرۇسىنىڭ bunya ۋىرۇسلىرى ئائىلىسىنىڭ Nairo ۋىرۇسى گۇرۇپپىسىغا تەۋە ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان. شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسىنىڭ تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەسى ئاساسلىق جەنۇبىي شىنجاڭدىكى زە-رەپشان دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنى ۋە تارىم دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى چۆل - باياۋانلارغا تارالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمىي تەكشۈرۈشى ۋە كېسەللىك سەۋەبچىسى ئىلمى تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ شەر-قىي - جەنۇبىي چېتى، تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي چېتى ۋە ئىلى دەرياسى ۋادىسىدىكى چۆللۈك جايلاردىمۇ يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەسى مەۋجۇت ئىكەن. بۇگۈن-كى كۈنگە قەدەر، يۇنناندىن، سىچۈەن، چىڭخەي، ئىچكى موڭغۇل ۋە خەنەن قاتارلىق ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار-دىكى ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ قان زەردابىدىن ئانتىتېلا تەك-شۈرۈپ تېپىلغان بولسىمۇ، بۇ جايلارنىڭ جۇغرافىيە-لىك مۇھىتى شىنجاڭنىڭ چۆل - باياۋانلىرىنىڭ ئېكو-لوگىيىلىك مۇھىتى بىلەن تامامەن ئوخشاشمايدۇ. شىنجاڭدىكى تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەلىرىدە قاتناش سالجا كۆپ، تارقىلىشى كەڭ بولۇپ، ئاسىيا كۆزەينەكلىك سالجىسى ئۇستۇن تۇرىدۇ. تەكشۈرۈش-تىن قارىغاندا، ئاسىيا كۆزەينەكلىك سالجىسى شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسى ۋىرۇسىنىڭ ۋاستىچىسى ھەم ماكان ئىگىسى بولۇپ، ئۇنىڭ پەسىللىك ئازىيىشى ۋە كۆپىيىشى بۇ كېسەللىكنىڭ تارقىلىش ئەگرى سىزىقى بىلەن ماس كېلىدىكەن. غاجىغوچى ياۋايى ھايۋانلار (مېرىدىئان قۇملۇق چاشقىنى، ئۇزۇن قۇلاقلىق يالماڭ-تاقتاق، ياۋا توشقان قاتارلىقلار) ۋاستىچى سالجىنىڭ لىچىنكا، يېڭى يېتىلگەن قۇرتلىرىنىڭ ماكان ئىگىسى بولسا، ئائىلە ھايۋانلىرىدىن قوي، تۆگە ۋە كالا قاتار-لىقلار ۋاستىچى سالجىنىڭ قان مەنبەسى. شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسىنىڭ پەيدا بولۇشى روشەن پەسىل خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، ئاساسلىقى 4 - 6 - ئايلاردا پەيدا بولىدۇ، ئوخشاشمىغان ياشتىكىلەر كېسەللىنە-

دۇ، ياش، ئوتتۇرا ياش دېھقان - چارۋىچىلارنى ئاساس قىلىدۇ. مارالبېشى ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنىڭ 55 - تۈەنى تۇرۇشلۇق جاي قاتارلىق رايونلاردا ھەر يىلى بىمار بارلىقى دوكلات قىلىنىپ تۇرىدۇ. سالجا چېقىش شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسى بىلەن يۇقۇملىنىشىنىڭ ئاساسلىق شەكلى بولۇپ، يوشۇ-رۇن دەۋرى 2 - 10 كۈن ئۆپچۆرىسىدە بولىدۇ، مۇت-لەق كۆپ ساندىكى بىمارلار ئۇشتۇمتوت كېسەللىنىدۇ. ئۇنىڭ كلىنىكىلىق ئىپادىسى پارتلاش تىپى، ئېغىر تىپى ۋە يېنىك تىپقا بۆلۈنىدۇ. كلىنىكىلىق كېسەل-لىك ئالامەتلىرى داۋاملىق قىزىش، يۆز، بويۇن ۋە كۆكرەك قىسىملىرىغا قان چۆشۈش، قىزىرىش، باش ئاغرىش، بەل ئاغرىش، پۈتۈن بەدەنلىك زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى كۆرۈلۈش، ھەزىم قىلىش يولى قاناشنى ئاساس قىلىش ھەم شوك قاتارلىقلار قوشۇلۇپ كېلىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسىنىڭ ئالاھىدە ئۇنۇملۇك داۋالاش ئۇسۇلى يوق، بەرداشلىق بەرگۈزۈپ داۋالاش ئۇسۇلىنى ئاساس قىلىشقا ئۇنۇپور-سال داۋالاش بىرلەشتۈرۈلىدۇ. لەنجۇ بىئولوگىيىلىك ياساملار ئورنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسى ئىممۇنىتېتلىق شار ئاقسىلىنىڭ XHF نى داۋالاش ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىكەرەك. شىنجاڭ قاناشلىق قىزتمىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇسۇللىرى: يۇقۇش مەنبەسى ۋە ۋاستىچى سالجا بىلەن ئۇچرىشىش-تىن ساقلىنىش؛ يۇقۇملۇق كېسەللىك مەنبەسىگە كە-رىپ كەلگۈ كۆلەملىك ئىشلەپچىقىرىش - بوز يەر ئې-چىش بىلەن شۇغۇللانغاندا، شەخسىي مۇداپىئەلىنىشنى كۈچەيتىش، سالجا يوقتىش ياساسلىرىنى مۇۋاپىق ئىشلىتىش؛ بىمارنىڭ قان، قۇسۇق، چىقىرىندىلىرىنى قاتتىق دېزىنفېكسىيە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىش؛ ئەتە-ياز پەسلىدە چارۋىلارنى دوردا يۇيۇندۇرۇش ياكى سالجا يوقتىش دورىلىرىنى چېچىش لازىم.

ماخاۋ كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ماخاۋ كېسىلى ماخاۋ تاياقچە باكتېرىيىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان سوزۇلما يۇقۇملۇق كېسەللىك بولۇپ، 20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن بۇرۇن، ماخاۋ كېسىلى «ساقايماس كېسەل» دەپ قارالغاچقا، كۆپ ساندىكى بىمارلار ئېغىر دەرىجىدە مېيىپ بولۇپ قالغان، بەزىلىرى كوچىلاردا سەرسان بولۇپ تىلەمچە-لىك قىلغان ياكى ھەيدەۋېتىلىپ، ئايرىۋېتىلىپ تۇيۇق يولغا كىرىپ قالغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ-

رۇلغاندىن كېيىن، ئىشلار ئىزىغا چۈشكەن ئەھۋالدا، ھۆكۈمەت ماخاۋ كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ئىشلىرىنى قول سېلىپ ئىشلىدى. سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ «پائال ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش، يۇقۇشنى تىزگىنلەش» فاكتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، شىنجاڭ ئۇلكىلىك سەھىيە نازارىتى تېخنىكا تايانچلىرى نى تەربىيىلەش ئاساسىدا، «بىر تەرەپتىن تەكشۈرۈش، بىر تەرەپتىن ئايرىش، بىر تەرەپتىن داۋالاش» فاكتىغا ئىنى يولغا قويدى ھەم خوتەن ۋىلايىتىنىڭ لوپ ناھىيە- سىدە شىنجاڭ بويىچە بىردىنبىر بولغان ماخاۋ كېسىلى دوختۇرخانىسى (كەنتى) نى قۇرۇپ چىقتى. 1952 ـ يىلىدىكى ئۇلكىلىك سەھىيە نازارىتىنىڭ دوكلاتىغا ئا- ساسلانغاندا، شۇ يىلى شىنجاڭ بويىچە 244 بىمار بار- قالغان؛ 15 ناھىيىدە ماخاۋ كېسىلى تارقالغان، بۇلار- نىڭ ئىچىدە 14 ناھىيە خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ ۋىلايىتـ- لىرىگە جايلاشقان، قالغان ناھىيە ـ شەھەرلەردە بىمار- لار تارقاق ھالدا پەيدا بولغان ياكى باشقا جايلاردىن كەلگەن. 1958 ـ يىلىدىن باشلاپ ماخاۋ كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش خىزمىتى كەڭ كۆلەمدە يولغا قويۇلۇپ، «تەشۋىق قىلىش، (بىمارلارنى) تەكشۈ- رۈش، (كەنت، دوختۇرخانىغا) يىغىۋېلىش، داۋالاش، باشقۇرۇش (ئايرىش)، تەنتەق قىلىش» تىن ئىبارەت ئۈنۈمۈرمال ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەدبىرلىرى تەد- رىجىي يولغا قويۇلۇپ، ماخاۋ كېسىلىنىڭ تارقىلىشى توسۇپ قېلىنغان. 1982 ـ يىلىغا كەلگەندە، داپسون بىلەن داۋالاش ئاساس قىلىنىپ، 2961 بىمار داۋالاپ ساقايتىلغان، يەنە 170 بىمار قالغان. 1982 ـ يىلى دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى (WHO) ماخاۋ كېسىلىنى بىرلەشمە خىمىيىلىك داۋالاش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى، شىنجاڭدا لوپ ناھىيىلىك ماخاۋ كېسىلى دوخ- تۇرخانىسى ئالدى بىلەن مىناق نۇقتىسى قىلىندى. 1986 ـ يىلىدىن باشلاپ تۆتىنى ئۆزگەرتىش تەدرىجىي ئەملگە ئاشۇرۇلۇپ، يەنى يەككە دورىلار بىلەن داۋالاش بىرلەشمە خىمىيىلىك داۋالاشقا، ئايرىپ داۋالاشنى ئا- ساس قىلىش ئىجتىمائىي ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاشقا، نوقۇل داۋالاش بىلەن سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش- نى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈشكە، كەسپىي قوشۇن ئۆز ئال- دىغا جەڭ قىلىشنى جەمئىيەتتىكى كۆچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ ماسلاشتۇرۇپ جەڭ قىلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، ما- خاۋ كېسىلىنى بالدۇر بايقاش نىسبىتى ۋە دەسلەپكى مەزگىلدە داۋالاش نىسبىتى ئۆزلۈكسىز ئۆستۈرۈلدى. 1952 ـ يىلىدىن 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپ- تونوم رايونىمىز بويىچە جەمئىي 3902 ماخاۋ كېسىلى بىمارى بايقىلىپ، 3690 ى داۋالاپ ساقايتىلغان، 212 بىمار ئۆلگەن ياكى باشقا سەۋەبلەردىن ئازايغان، 78 بىمار ساقايغان بولسىمۇ دوختۇرخانىدىن چىقمىغان، يەنە 64 بىمار قالغان، ماخاۋ كېسىلى بىلەن ئاغرىش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان 1952 ـ يىلىدىكى 4.88‰ دىن 1999 ـ يىلىدىكى 0.04‰ كە تۆۋەنلە- گەن، 81 ناھىيە (شەھەر) دۆلەت ئوتتۇرىغا قويغان ماخاۋ كېسىلىنى ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىتىش نىشانىغا يەتكەن.

جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش جىنسىي كېسەللىكلەر باكتېرىيە، ۋىرۇس، بۇرما تەنچە، خلامىدىيە، مىكرو پلازما كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بىرخىل يۇقۇملۇق كېسەللىك. شىنجاڭدا جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش خىزمىتى 1953 ـ يىلىدىن باشلاپ قانات يايدۇرۇلغان. 50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا، جىن- سىي كېسەللىكلەر ئېغىر ھالدا تارقالغان، تەكشۈرۈش- تىن قاچىغاندا، سىفىلىسقا گىرىپتار بولۇش نىسبىتى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن ئادەم سانىنىڭ 5% ئۆچچۈرىسىنى ئىگىلىگەن، بۇلارنىڭ ئىچىدە چارۋىچى- لىق رايونلىرىدىكىلەرنىڭ سىفىلىسقا گىرىپتار بولۇش نىسبىتى يۇقىرى بولغاندا 20%～34% كە يەتكەن، تەكشۈرۈلگەن 362 ئاھالىدىن 170 نىڭ پەرزەنتى يوق- لۇقى، بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى جىنسىي كېسەللىك كەل- تۈرۈپ چىقارغان تۇغماسلىق، بويىدىن ئاجراش، ئاي ـ كۈنى توشماي تۇغۇش، ئۆلۈپ كېتىش سەۋەب- لىدىن بولغانلىقى ئېنىقلانغان. 1952ـ يىلىدىن 1962ـ يىلىغىچە، 73 ناھىيىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، بىمارلارنى ئومۇمىيۈزلۈك داۋالاش ۋەزىپىسى ئورۇندە- لىپ، جەمئىي 2 مىليون 400 مىڭدىن ئارتۇق يېڭىغا يەتكەن ئاھالە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، 120 مىڭ جىنسىي كېسەللىك بىمارى داۋالىنىپ، جىنسىي كې- سەللىكلەرنىڭ تارقىلىشىنى تىزگىنلەشتە غايەت زور نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. جىنسىي كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاشتىن ئىلگىرىكى 34% دىن 1963 ـ يىلىدىكى 1.2% كە چۈشتى. 70ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن بۇگۈنكى كۈنگە- چە، ئاساسلىقى 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىن بۇيان، خەلقئارا بېرىش ـ كېلىشنىڭ كۈپىيىشى، سىيا- ھەت ئىشلىرىنىڭ ئۈچقاندەك راۋاجلىنىشى، خادىملار-

نىڭ كۆپلەپ يۇتكىلىشىگە ئەگىشىپ، غەرب ئەللىرى- نىڭ تۇرمۇش شەكلىگە ئۆچرىشىش قوشۇلۇپ، ئىچ- چەت - نومۇسىنى سېتىش، پاھىشۋازلىق قىلىشتەك شەرمەندىچىلىكلەر قايتىدىن پەيدا بولۇپ، جىنسىي كې- سەللىك بىمارلىرى ئۆچقاندەك كۆپەيىپ، كېسەللىك تۈرى ئېشىپلا قالماستىن، بەلكى يۇقۇش سۈرئىتى تېز- لەشتى، تارقىلىش دائىرىسى كېڭەيدى. 1986 - يىلى- دىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا سىفلىس، سۈزنەكتىن ئىبا- رەت ئىككى خىل كېسەللىك تۈرىلا بار ئىدى، 1987- يىلىدىن كېيىن سۈزنەك باكتېرىيىسىدىن بولىغان سۈيدۈك يولى يالليۇغى، ئۇچلۇق ھۆل سۈگەل، كۆپە- يىش ئەزاسى قاپارتقۇسى پەيدا بولدى. 1999 - يىلى، ھەر تۈرلۈك جىنسىي كېسەللىك بىمارلىرى 8687 گە يەتتى. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە دوكلات قىلىنغان كېسەل بولۇش نىسبىتى 1986 - يىلىدىكى مىلك 100 /4.73 دىن 1999 - يىلىدىكى مىلك 100/48.9 غا كۆپەيدى. بىمارلار ئاساسلىقى قاتناش لىنىيىسى، چوڭ- ئوتتۇرا شەھەرلەرگە تارالغان بولۇپ، شىمالىي شىنجاڭدا سۈزنەك ئاساس قىلىنغان، جەنۇبىي شىنجاڭ- دا سىفلىس كۆپرەك ئۇچرايدۇ. بىمارلار 20 ياشتىن 39 ياشقىچە بولغان ياش گۇرۇپپىسىدىكى جىنسىي ھە- ۋىسى كۆچەيگەن ئادەملەر توپىغا مەركەزلەشكەن. 65% دىن يۇقىرى بىمارلار يەككە تىجارەتچى، ئىش ئورنى يوقلار ياكى ئىش كۆتۈپ تۇرغانلار، سودا - سېتىقچىلار ۋە شوپۇر قاتارلىق كۆچمە خادىملار. 1987 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئولارنى داۋالاش، كۆزىتىش مەركىزى قۇ- رۇلدى. 1992 - يىلى «شىنجاڭنىڭ جىنسىي كېسەل- لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئولارنى داۋالاشنى باش- قۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلي پرىنسىپى»، 1993 - يىلى «شىنجاڭنىڭ جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئولارنى داۋالاش، كۆزىتىش لايىھە- سى» ۋە «جىنسىي كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش خىزمە- تىنى تەكشۈرۈش ئولچىمى» تۈزۈپ چىقىش بىلەن بىر ۋاقىتتا جىنسىي كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش نۇقتىسى قۇرۇلۇپ، جىنسىي كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش، تەك- شۈرۈپ داۋالاش ۋە ساغلاملىق تەربىيىسى خىزمىتى پىلانلىق ھالدا قانات يايدۇرۇلدى. ئونىڭدىن باشقا، يەن تەنەقسات خىزمىتى پائال قانات يايدۇرۇلۇپ، يەن تەنە- قات تېمىلىرى ئۇرۇنداشدى، بۇلارنىڭ ئىچىدە «سىف- لىس قان زەردابى ئىلمى يېشىگى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىپ قوللىنىش»، «سىفلىس بۇرمىسىمان تەنچىسىنى قان زەردابى ئىلمى بويىچە تەجرىبە قىلىش تەنەقسىاتى ۋە TP-EDHA سىناق دورا قۇتىسىنى تەنەق قىلىپ ياساش»، «سىفلىسقا قان زەردابى ئىلمى بويىچە دىئاگنوز قويۇش تەنەقسىاتى» ئاپتونوم رايونلۇق يەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. جىنسىي كې- سەللىكلەر ئېغىر ئىجتىمائىي - ئائىلىۋى گىگېنا مەسە- لىسى بولۇپ قالدى، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە، پۈ- تۈن جەمئىيەت بىرلىكتە تۇتۇپ، ئورتاق باشقۇرۇپ، كۆپ تارماقلار قاتنىشىپ، ۋاقىتلىق تىزگىنلەش بىلەن تۇپتىن تىزگىنلەشنى ئۇزۇتارا بىرلەشتۈرۈپ، ئومۇمىي جەھەتتىن تىزگىنلىگەندىلا، ياخشى ئۈنۈم قازانغىلى بولىدۇ.

تۇبېركۇلىيوز (سىل) نىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش تۇبېركۇلىيوز تۇبېركۇلىيوز تاياق- چە باكتېرىيىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئېغىر سو- زۇلما خاراكتېرلىك بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك. شىنجاڭ تۇبېركۇلىيوز يۇقىرى دەرىجىدە تارقىلىدىغان رايون. مەملىكەت بويىچە بىر تۇتاش تەشكىللەنگەن ئۇچ قېتىملىق تۇبېركۇلىيوزنى تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە ئارىلاپ تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن قارىغاندا، 1979 - يىلى شىنجاڭدا ھەربىرىدىن ئۇچە تۇبېر- كۇلىيوزنىغا گىرىپتار بولۇش نىسبىتى مىلك 1566/100، مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرىچە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى (مىلك 717/100) نىڭ ئىككى ھەسە- سىمىچىلىك بولۇپ، مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ئورۇن- دا تۇرغان. 1985 - يىلى شىنجاڭ بويىچە ھەربىرىدىن ئۇچە تۇبېركۇلىيوزنىغا گىرىپتار بولۇش نىسبىتى مىلك 1185/100، سۈزالما مۇسپى چىققان كېسەل بولۇش نىسبىتى مىلك 225/100، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 14.88% بولغان؛ 1979 - يىلىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، تۇبېركۇلىيوز ئېپىدىمىيىسىنىڭ تۆۋەنلىشى ئاستا، يىللىق تۆۋەنلەش نىسبىتى 4.5% بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن تەبىئىي تۆۋەنلەشكە يانغان، تۇبېركۇلىيوز بە- لەن ئۆلۈش نىسبىتى 1979 - يىلىدىكى مىلك 100/ 62.63 دىن 1985 - يىلىدىكى مىلك 100/65.09 گە ئۆرلىگەن. 1990 - يىلى، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەربىرىدىن ئۇچە تۇبېركۇلىيوزنىغا گىرىپتار بو- لۇش نىسبىتى مىلك 667/100؛ سۈزالما مۇسپى چىق- قان كېسەل بولۇش نىسبىتى مىلك 194/100 بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت سەۋىيىسى (مىلك 134/100) دىن روشەن ھالدا ئېشىپ، 3 - ئورۇندا تۇرغان؛ ئۆلۈش

نىسبىتى مىلك 55.3/100 بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەت ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىنىڭ (مىلك 19/100) ئۈچ ھەسسىسىگە توغرا كەلگەن. 1985 ـ يىلىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، سۈزۈلما مۇسپى چىققان كېسەل بولۇش نىسبىتى بەش يىل ئىچىدە 14.2% ، يىللىق ئوتتۇرىچە تۆۋەنلەش نىسبىتى 3% چە بولغان. ئۇنىڭ تارقىلىش ئالاھىدىلىكى: جەنۇبىي شىنجاڭدا تارقىلىش شىمالىي شىنجاڭدىكىدىن يۇقىرى، ياشانغانلار گۇرۇپپىسىدىكىلەردە باشقا ياش گۇرۇپپىسىدىكىلەرگە قارىغاندا يۇقىرى بولغان. شىنجاڭدا تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى 50 ـ يىللاردىلا قانات يايدۇرۇلۇپ، تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇق ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇلغان بولۇپ تۇرۇپ چىققان كېسەللەرنى باشقۇچىلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ 1985 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى، سەھىيە مىنىستىرلىقى شىنجاڭدا بىرلىكتە ئاچقان مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى مۇھىمەت يىغىنى شىنجاڭنىڭ تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇق ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۇرۇپ كېسەللەرنى باشقۇچىلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ تەدبىرلىرى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ چىققان كېسەللەرنى ھەم ئۇنى داۋالاشقا ئىشلەشتۈرۈلگەن. 1985 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى، سەھىيە مىنىستىرلىقى شىنجاڭدا بىرلىكتە ئاچقان مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى مۇھىمەت يىغىنى شىنجاڭنىڭ تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇق ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۇرۇپ كېسەللەرنى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ تەدبىرلىرى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ چىققان كېسەللەرنى ھەم ئۇنى داۋالاشقا ئىشلەشتۈرۈلگەن. 1985 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى، سەھىيە مىنىستىرلىقى شىنجاڭدا بىرلىكتە ئاچقان مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى مۇھىمەت يىغىنى شىنجاڭنىڭ تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇق ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۇرۇپ كېسەللەرنى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ تەدبىرلىرى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ چىققان كېسەللەرنى ھەم ئۇنى داۋالاشقا ئىشلەشتۈرۈلگەن. 1985 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى، سەھىيە مىنىستىرلىقى شىنجاڭدا بىرلىكتە ئاچقان مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدا تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى مۇھىمەت يىغىنى شىنجاڭنىڭ تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۇق ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۇرۇپ كېسەللەرنى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ تەدبىرلىرى باسقۇچلارغا بۆلۈپ تۇرۇپ چىققان كېسەللەرنى ھەم ئۇنى داۋالاشقا ئىشلەشتۈرۈلگەن.

تەدبىرلىرىنى تۈزۈش ھەم ئەملىيلەشتۈرۈش، سەھىيە مىنىستىرلىقى چوڭ‌شۇرگەن خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئو-رۇندىاش، تۇبېركۇلىوزنى داۋالاش ۋە باشقۇرۇش. 1992 ـ يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭدا دۇنيا بانكىسى بەرگەن قەرز پۇلىنى ئىشلىتىپ تۇبېركۇلىوزنى تىزگىنلەش تۈرى يولغا قويۇلدى، مۇددىتى 1992 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولۇپ، ئاساسلىق تېخنىكىلىق تەدبىرى «بىۋاستە نازارەت ئاستىدا قىسقا مۇددەت خىمىيىلىك دورىلار بىلەن داۋالاش» نى يولغا قويۇپ، «بايقاش نىسبىتى، داۋالاپ ساقايتىش نىسبىتى يۇقىرى بولۇش» نى ئەملگە ئاشۇرۇش؛ ئۇنىڭ نىشانى تۈر ئايغىلاشقاندا، سۈزۈلما مۇسپى چىققان كېسەل بو-لۇش نىسبىتىنى 60% چوڭ‌شۇرۇش. ئاپتونوم رايونلۇق ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر بۇ نىشانغا يېتىش تەدبىر-لىرىنى زور كۈچ بىلەن قوللىدى. كەڭ كەسپىي خادىم-لارنىڭ ئورتاق تىرىشىشى ئارقىلىق، 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈتكۈل تۇرده جەمئىي 351 مىڭ 697 گۇمانلىق بىمار ھەقسىز تەكشۈرۈلۈپ، 89549 ھەر-كەتچان ئۆپكە تۇبېركۇلىوزى بىمارى، بۇلارنىڭ ئىچىده 60684 يۇقۇملۇق ئۆپكە تۇبېركۇلىوزى بىمارى بايقـ-لىپ، تۇرنى باھالاشتا سۈزۈلما مۇسپى چىققان بې-مارلار ئومۇمىي سانىنىڭ 107.4% ى ئورۇندـ-لىپ، سۈزۈلما مۇسپى چىققان بىمارلارنىڭ تۇنجى قې-تىم قايتا داۋالاشتا ئوتتۇرىچە ساقىيىش نىسبىتى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 93.42% ۋە 89.06% كە يەتكۈ-زۈلۈپ، كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ھەممىسى سەھىيە مىنىس-تىرلىقىنىڭ تەلىپىگە يەتكۈزۈلدى. نۆۋەتتە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تۇبېركۇلىوزنى سەھىيە بويىچە باشقۇ-رۇش خىزمىتى دەسلەپكى قەدەمده قېلىپلاشتۇرۇلۇش، تۈزۈملەشتۈرۈلۈش ئىزىغا چۈشۈپ، گۇمانلىق بىمار-لارنى يۆتكەپ داۋالاش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك ئۆستۈرۈ-لۈپ، تۇرنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش ۋە بەلگىم تەك-شۈرۈش سۈپىتىنى تىزگىنلەش كۈچەيتىلىپ، ساقـ-يىش نىسبىتى سىجىل تۇرده بىرقەدەر يۇقىرى سەۋىيـ-ده ساقلاندى. 1996 ـ يىلى، سەھىيە مىنىستىرلىقى ئاپتونوم رايونىمىزغا تۇبېركۇلىوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ دەپ نام بەردى.

كېزىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش كېزىك كېزىك تاياقچە باكتېرىيىسى كەلتۈ-رۈپ چىقىرىدىغان، ئۈچەي يوللىرىدا بولىدىغان بىر

خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك. شىنجاڭدا 1955 ـ يىلى 1999 ـ يىلىغىچە بولغان 45 يىل ئىچىدە كېزىك ئۇچ قېتىم چوڭراق كۆلەمدە يۇقىرى پەللىدە تارقالغان. 1 ـ قېتىم 1962 ـ يىلى شىمالىي شىنجاڭدا تارقالغىنى يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، كېسەل بولۇش نىسبىتى مىڭ 100/54.84 بولغان. 2 ـ قېتىم 1978ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، كېسەل بولۇش نىسبىتى مىڭ 100/84.200 بولغان. 3 ـ قېتىم 1994 ـ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قىسمەن جايلىرىدا يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، كېسەل بولۇش نىسبىتى مىڭ 100/32.31 بولغان. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ياخشىلىنىپ، تازىلىق سەۋىيىسى ئۆسۈپ، سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئومۇمىي ئەھلىي كۈچى كۈچەيتىلگەن هەم كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن سۇ سۈپىتىنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلغانلىقتىن، شىنجاڭدا كېزىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك هالدا تۆۋەنلىدى. 1999 ـ يىلى، كېسەل بولۇش نىسبىتى مىڭ 100/54.18 گە چۈشكەن بولسىمۇ، مەملىكەت بويىچە ئونتۇرا سەۋىيىدىن 3 — 4 هەسسە يۇقىرى بولدى. بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلار شىنجاڭ بويىچە دوكلات قىلىنغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ىچىدىن ئاغرىغانلارنىڭ 10% نى ئىگىلىدى، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قىسمەن جايلىرىدا تۇرۇپ ـ تۇرۇپ پارتلاپ تارقىلىش ئەھۋالى يۈز بېرىپ تۇردى. تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى ئانالىزغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا كېزىك ياز، كۈز پەسلىدە تارقىلىدۇ، 9 ـ 10 ئايلاردا يۇقىرى پەللىگە چىقىدۇ؛ كېسەلگە گىرىپتار بولىدىغانلارنىڭ 80%ى 30 ياشتىن تۆۋەن ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر بولۇپ، پارتلاپ تارقالغاندا 7 — 16 ياشلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ كېسەلگە گىرىپتار بولۇشى 50%نى ئىگىلەيدۇ؛ سۇ مەنبەسى بۇلغىنىش ۋە زىچ ئۆچرىشىش ئاساسلىق تارقىلىش ئالىمىلى هېسابلىنىدۇ؛ تارقىلىش باكتېرىيە تىپى A ۋە E_1تىپلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. 1994 ـ يىلى پەيزىۋات ناهىيىسىدە دورىغا كۆنۈكۈۋالغان E_1تىپلىقى پارتلاپ تارقالغاندىن كېيىن، بۇ باكتېرىيە تۈپى ئىزچىل تۇرغۇزۇلايتىمىدە كېزىك پارتلاپ تارقىلىشتا ئۈستۈن تۇرغان باكتېرىيە تۈپى بولۇپ كەلدى. تارقالغان باكتېرىيە تۈپىنىڭ ئۆزگىرىشى هەم ئۇنىڭ كۈچ خىل ئانتىبىئوتىكلارغا كۆنۈكۈۋېلىشى كېزىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتىگە مۇئەييەن قىيىنچىلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. شىنجاڭنىڭ سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارماقلىرى كېزىك ئىنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئۇنى داۋالاش ئۈچۈن ئاساسلىق «كۈچ ئورۇنلۇق فېرمېنتنى ئېلېكتروفورېزلاش ئۇسۇلىنىڭ شىنجاڭنىڭ سالمونېللا باكتېرىيىسىنى تۈرگە ئايرىش ۋە پوپۇلياتسىيە ئېرسىيەت ئىلمى تەتقىقاتىدا قوللىنىلىشى»، «شىنجاڭدىكى قىسمەن سالمونېللا باكتېرىيىسىنىڭ 16S rRNA گېن تىپى» تەتقىقاتىنى ئىشلىدى. تەتقىقات ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ يەنىقى 10 يىللىق كېزىك سالمونېللا باكتېرىيىسى تۈرلىرى ئارىسىدىكى گېن تىپلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە باكتېرىيە توپلىرىنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى هەم كېلىش مەنبەسى كۆرسىتىلىپ، شىنجاڭدا كېزىكنى ئېپىدېمىئولوگىيىلىك تەھلىل قىلىش ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش خىزمىتى مۇهىم ئىلمىي ئاساسلار بىلەن تەمىن ئېتىلدى.

كالا ئازار كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش هەم ئۇنى داۋالاش كالا ئازار كېسىلى ئىچكى ئەزا لېشمانىيىسى دەپمۇ ئاتىلىدىغان، لېيشمان پلازمىدىيىسى ۋاسىتىچى هاشارات ـ كۆمۈنا چېبىش ئارقىلىق يۇقىدىغان بىر خىل پارازىت قۇرت كېسەللىكى بولۇپ، كۆپ يىل چوڭقۇر تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، شىنجاڭدا ئوخشاشمىغان تىپتىكى ئۇچ خىل كالا ئازار كېسىلى بارلىقى ئىسپاتلاندى: ① ئادەم مەنبەسى تىپلىق كالا ئازار كېسىلى. بۇ كېسەل قەشقەرنى مەركەز قىلغان بوستانلىق دېهقانچىلىق رايونلىرىغا تارالغان بولۇپ، بەزى مارلار بالىلار ۋە ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنى ئاساس قىلىدۇ، چوڭلارمۇ ئاغرىيدۇ. ۋاسىتىچىسى ئۆي كۆمۈتىلىرىنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك ئاق كۆمۈتىسى — بىمار بىرەۋنىڭ يۇقتۇرۇش مەنبەسى هېسابلىنىدۇ. ئاھالىلەر رايونىغا هاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چېچىپ، ئاق كۆمۈتىنى يوقىتىش ۋە بىمارلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش هەم داۋالاش ئارقىلىق، بۇ كېسەلنىڭ ئارقىلىشىنى كونترول قىلغىلى بولىدۇ. ② چۆل ـ باياۋان تىپلىق كالا ئازار كېسىلى. بۇ كېسەل تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئەتراپىدىكى چۆللۈك بەلۋاغلارغا تارقالغان بولۇپ، بىمارلار ئىككى ياشتىن كىچىك بوۋاقلارنى ئاساس قىلىدۇ. ۋاسىتىچىسى دالا كۆمۈتىلىرىنىڭ ۋۇشى ئاق كۆمۈتىسى. يۇقتۇرۇش مەنبەسى مەلۇم ياۋايى هايۋان بولۇپ، نۆۋەتتە ئۇنۇملۇك تىزگىنلەش چارىسى يوق. ③ شېغىللىق تىپلىق كالا ئازار كېسىلىكى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تۇرپان ۋادىسى، ئىلى ۋادىسى ۋە ئىرتىش دەريا ۋادىسىدا تارقالغان بولۇپ، ئاساسلىقى بالىلار ۋە ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنى ئاساس قىلىدۇ. ۋاسىتىچىسى قۇملۇق ئىتبېزى. ئۇنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى ئىت بولۇپ، ئىت ئارىسىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى ئادەتتە 10% ـ 20% ئەتراپىدا بولىدۇ. ئادەم ئاساسلىقى قۇملۇق ئىتبېزىغا كىرگەندە ئاندىن يۇقۇملىنىدۇ. ئادەم ئارىسىدا يۇقۇملىنىش ئەھۋالى ئاز كۆرۈلىدۇ. كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ئۈچۈن ئاساسلىق تەدبىر ئىت ئارىسىدىكى يۇقۇملىنىشنى ئازايتىش ۋە ئادەمنىڭ قۇملۇق ئىتبېزىغا كىرىشىنى ئازايتىشتىن ئىبارەت.

غۇبي ـ شىمالىي شىنجاڭنىڭ تاغ ئېتىكىدىكى شېغىل-لىق بەلۋاغا تارقالغان، بىمارلار بەش ياشتىن كىچىك بالىلارنى ئاساس قىلىدۇ، چوڭلارمۇ ئاغرىيدۇ. ۋاسـ-تىسى دالا كۆمۈتىلىرىنىڭ ئالبكساندىر چوڭ كۆمۈ-تىسى، يۇقتۇرۇش مەنبەسى مەلۇم ھايۋان بولۇشى مۇم-كىن. نۆۋەتتە ئۇنۇملۇك تىزگىنلەش چارىسى يوق. ئۇنىڭدىن باشقا، 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا قاراماي رايونىدا يەنە تۇنجى قېتىم تېرە لېيشمانىيىسىنىڭ مەۋ-جۇتلۇقى بايقالغان. كۆپ يىل تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، شۇ جايدىكى تېرە لېيشمانىيىسى ۋۇشى ئاق كۆمۈتىسـ-نىڭ بوۋاقلار لېيشمان پلازمىدىيىسىنى تارقىتىشىدىن كېلىپ چىققانلىقى بېكىتىلدى. ئېنزىم بىرلەشمە ئىسـ-مۇنىت يېپىشتۇرۇش تەجرىبىسى (ELISA)، ئىممۇ-نىت يالتىراق نۇر ئانتىتېلا تەجرىبىسى (IFA) قاتار-لىقلار بۇ كېسەللىكنى ئالاھىدە تەكشۈرۈشتە كۆپ ئىش-لىتىلىدۇ. دۆلىتىمىزدە ئىشلەپچىقىرىلغان ناترې ستىبو گلۇكونات ئەڭ ئۇنۇملۇك دورىسى بولۇپ، كې-سەلنى ساقايتىش نىسبىتى 97% كە يېتىدۇ. شىنجاڭـ-نىڭ كالا ئازار كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش خىزمىتى ئاساسلىق قەشقەر ئەتراپىدىكى رايوـ-لارغا مەركەزلەشكەن، بۇ يەرلەرمۇ جۇڭگو كالا ئازار كېسىلى ئاساسلىق تارقالغانلىغان رايون ھېسابلىنىدۇ. 20 ـ ئەسىرنىڭ 60ـ، 70 ـ يىللىرىدا ئۆيلەرگە دورا چېچىپ كۆمۈتا يوقىتىشنى ئاساس قىلىش، بىمارلارنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، داۋالاش تەدبىرلىرى قوللـ-نىلىپ، ياخشى ئۇنۇم قازىنىلدى. 1977 ـ يىلى، قەشقەر ئەتراپىدىكى جايلاردا ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئې-لىش ـ داۋالاش تەدبىرلىرى داۋاملىق تۇرغۇزۇلـ-لىپ، شۇ يىلى 117 بىمار داۋالاپ ساقايتىلدى. دورا چېچىپ كۆمۈتا يوقىتىش كۆلىمى 22 مىليون 770 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 1989ـ يىلى 11 لا بىمار بايقىلىپ، يەرلىكتە كالا ئازار كېسىلىنىڭ تارقىلىشى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى. 90 ـ يىللاردىن بۇيان، بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلار سەل كۆپەيىپ قالدى. 1978 ـ يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەتقىقات ئورنى سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن سەككىز ئۇلكە، ئاپتونوم رايوندا كالا ئازار كېسىلىگە قان زەردابى ئىلمى بويىچە دىئاگنوز قويۇش ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، قان زەردابى ئىلمى بويىچە دىئاگنوز قويۇش ئۇسۇلىنى كېڭەيتتى. 1979 ـ يىلى «كالا ئازار كېسىلىگە قان زەردابى ئىلمى بويىچە دىئاگنوز قويۇش ئۇسۇلى تەتقىقاتى» نەتىجىسى ئاپتونوم رايونىمىز قۇ-رۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىدا مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1986 ـ يىلى «شىنجاڭ كالا ئازار كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش تەتقىقاتى» نەتىجىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش يۇقۇملۇق كېسەل-لىكلەرنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ۋاكسىنا ئىشلىتىشنى، بالىلارغا پىلانلىق ھالدا ۋاكسىنا ئەملەپ (ئوكۇل قىلىپ ياكى ئىچكۈزۈپ) ئۇلارنىڭ ئىممۇنىت ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. شىنـ-جاڭدا 20 ـ ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرـ-دىن باشلاپ بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاندۇرۇش نۇقتىدا سىناق قىلىنغان. 1983 ـ يىلىدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ خىزمەت كېڭەيتىلگەن ۋە يولغا قويۇلغان. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە يۇقىرىدىن تۆۋەنـ-گىچە پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاشنى تەشكىللەپ باشقۇـ-رۇش، تېخنىكىلىق يېتەكچىلىك قىلىش ۋە زەنجىرسـ-مان سوغۇق ساقلاش سىستېمىسى بەرپا قىلىنىپ، ۋاكـ-سىنا ئەملەش نىسبىتى ئۇزلۇكسىز ئۆستۈرۈلدى ھەمدە 1988 ـ، 1990 ـ ۋە 1995 ـ يىللىرى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئۇلكە، ناھىيە ۋە يېزىنى بىرلىك قىلغان ھالدا بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش نىسبىتى 85% بولۇش نىشانى ئەملىگە ئاشۇرۇلۇپ، سەھىيە مىنىسـ-تىرلىقى، دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى ۋە بىرلەشكەن دۆـ-لەتلەر تەشكىلاتى بالىلار فوندى جەمئىيىتىنىڭ بىرلىكـ-تە باھالاپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆتتى. پىلانلىق ئىممۇـ-نىتېتلاش نىسبىتىنىڭ ئۇزلۇكسىز ئۆستۈرۈلۈشىگە ئە-گىشىپ، شۇ دائىرىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى تەدرىجىي تۆۋەنلىدى. پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش يولغا قويۇلغاندىن كېيىنكى 1984 ـ يىلىدىن 1988 ـ يىلىغىچە بولغان بەش يىلدا پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاشقا مۇناسىپ تۈت خىل يۇقۇملۇق كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا قىزىلىنىڭ مىڭ 70/100 . 50، كۆكيۆتەلنىڭ مىڭ 30 . 96/100، بوغمىنىڭ مىڭ 0 . 55/100، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالىلوغىنىڭ مىڭ 0 . 16/100 بو-لۇپ، پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاشتىن ئىلگىرىكى 1974 ـ يىلىدىن 1978 ـ يىلىغىچە بولغان بەش يىلدىكىگە سە-لىشتۇرغاندا، كېسەل بولۇش نىسبىتى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 77 . 50% ، 75 . 04% ، 87 . 75% ، 92 . 83% كە

چۈشۈپ، بۇ تۆت خىل كېسەل بىلەن جەمئىي 154942 ئادەم ئاز كېسەللەندى، 3433 ئادەم ئاز تۇلدى. 1998 - يىلىغىچە، قىزىلغا گىرىپتار بولۇش نىسبىتى مىلك 20.14/100 غا، كۆكيۆتەل بولۇش نىسبىتى مىلك 2.08/100غا، بوغما كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى مىلك 0.01/100غا تۆۋەنلىدى. 1993- يىلى 12 - ئايدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىز يەنە دۆلەتنىڭ بىر تۆتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايونىمىز مىقياسىدا يەتتە قېتىمدا 14 نۆۋەت بەش ياشتىن كىچىك بالىلارغا يۇلۇن سۇر ماددىسى يالىلۇغى ۋاكسىنىسىنى كۆچەيتىپ ئەملەش كۇنى پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى ھەم 1992 - يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ناھىيىلىكتىن يۇقىرى ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانىلاردا ئۆتكۈر، سۇزۇلما پالەچ (AFP) بىمارلىرىنى تەكشۈرۈش سىستېمىسى بەرپا قىلدى. 10 يىلغا يېقىن بوشاشماي تىرىشىش نەتىجىسىدە، شىنجاڭدا 1994 - يىلى 2 - ئايدىن بۇيان، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالىلۇغى ۋىرۇسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان پالەچ بىمار كۆرۈلمەي، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالىلۇغىنى تۈگىتىش نىشانى ئاساسىي جەھەتتىن ئەملگە ئاشتى.

رادىئو ئاكتىپلىقتىن ساقلىنىش سەھىيىسى

1964 - يىلى جۇڭگودا تۇنجى ئاتوم بومبىسى پارتلاش ھارپىسىدا، ئۇرۇمچى، قۇمۇل، قەشقەر ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، مۇھىت- نىڭ رادىئو ئاكتىپلىق بۇلغىنىشىنى كۆزىتىش پونكىتى (ھازىر بۇلۇنگە ئۆزگەرتىلدى) لىرى قۇرۇلۇپ، كەسپىي قوشۇنى رادىئو ئاكتىپتىن ساقلىنىش سەھىيىسى، رادىئو ئاكتىپ تەببىي پەن، رادىئو بىئولوگىيە، يادرو فىزىكا ۋە رادىئو خىمىيە قاتارلىق كەسىپ خادىملىرىدىن تەركىب تاپتى. نۆۋەتتە ئاپتونوم رايونىمىزدا 34 نەپەر رادىئو ئاكتىپتىن ساقلىنىش سەھىيىسى كەسپىي تېخنىكى بار. 1964 - يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە، ئۇلار ئاساسلىق مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئاتوموسفېرا قاتلىمىدىكى يادرو سىنىقىنىڭ شىنجاڭ رايونىنىڭ مۇھىتىنى رادىئو ئاكتىپلىق بۇلغىنىشىنى كۆزىتىش ۋە گىگېنىلىق باھالاش، يادرو پارتلىغان نەق مەيدانىدىكى رادىئو ئاكتىپ نۇرىنىڭ مىقدارى ھەم تەسىر مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىش، شىنجاڭنىڭ يادرو سىنىقى مەيدانى ئەتراپىدىكى ئاھالىلەر رايونىنىڭ رادىئو ئاكتىپلىق سەۋىيىسى ۋە ئاھالىلەرنىڭ ساغلاملىق ئەھۋالىنى، شىنجاڭنىڭ تەبىئىي رادىئو ئاكتىپلىق سەۋىيىسىنى تەكشۈرۈش، بۇيا كۆمۈر كېنىدىكى رادىئو ئونۇكلىدنى ئانالىز قىلىش ۋە ئېچىش - پايدىلىنىشقا يەتكۈزگەن تەسىرىنى باھالاش قاتارلىق خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى. يەر شارىدا ئاتموسفېرا قاتلىمى يادرو سىنىقىنىڭ ئايلىشىشى، يادرو تېخنىكىسىنىڭ ھەر- قايسى ساھەلەردە كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلىشىغا ئەگىشىپ، 1986 - يىلىدىن بۇيان، خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى رادىئو ئاكتىپ تەببىي پەن ۋە سەھىيە - مۇداپىئەلىنىش بويىچە نازارەت قىلىش، كۆزىتىش ۋە باشقۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى ھەم تېمىلار تەتقىق قىلىندى. 30 تۆر پەن تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا، بۇلار- نىڭ ئىچىدە تۆت تۆر (ھەمكارلىق تۆرى) دۆلەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 18 تۆر (توققۇزى ھەمكارلىق تۆرى) ئاپتونوم رايون ۋە سەھىيە سىنىستىرلىقى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا 100 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىنىدى، 80 پارچىدىن كۆپرەك كەسپىي پەن - تېخنىكا ماقالىسى تەرجىمە قىلىندى. «شىنجاڭنىڭ رادىئو ئاكتىپ تەببىي پېنى ھەم رادىئو ئاكتىپتىن مۇداپىئەلىنىش» دېگەن كىتاب تەھرىرلىنىپ نەشردىن چىقتى.

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكى

جۇڭگودىكى ئاساسلىق ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي نۇقتىسى ئىنسانزىرى: ئادەمنىڭ ھاياتى تەبىئەت دۇنياسىدىكى سۇ، ئوت، تۇپراق، ھاۋادىن ئىبارەت تۆت چوڭ ماددىدىن ھەم ئۇلارنىڭ زىددىيەتلىك ھەرىكىتىدىن ھاسىل بولىدۇ؛ تۆت چوڭ ماددا مىزاجنى پەيدا قىلىدۇ، مىزاج بەدەندىكى خىلتلارنى پەيدا قىلىدۇ، خىلتلار روھنى پەيدا قىلىدۇ، روھ كۆچنى پەيدا قىلىدۇ، كۆچ ئەزالار پائالىيىتىنى پەيدا قىلىدۇ دېگەنلەردىن ئىبارەت. پۈتكۈل نەزەرىيە سىستېمىسى ماددا تەلىماتى، مىزاج تەلىماتى، خىلىت تەلىماتى، ئەزا تەلىماتى، كۆچ تەلىماتى، تەبىئەت تەلىماتى، روھ تەلىماتى، ساقلىق تەلىماتى، كېسەللىك تەلىماتى، بوھران تەلىماتى، دىئاگنوز تەلىماتى ۋە داۋالاش تەلىماتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. داۋالاش ئۇسۇلى پەرۋىش قىلىپ داۋالاش، غىزا بىلەن داۋالاش، دورا بىلەن داۋالاش ۋە قول بىلەن داۋالاشتىن ئىبارەت تۆت خىلغا بۆلۈنىدۇ. كلىنىكىلىق پەنلىرىدىن ئىچكى كېسەللىكلەر، تاشقى

كېسەللىكلەر، ئايالار كېسەللىكلىرى، بالىلار كېسەللىكلىرى، بەش ئەزا كېسەللىكلىرى، روھىي كېسەللىكلەر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر قاتارلىقلار بار. ئىچكى بۆلۈمدە كېسەللەرنى كۆپىنچە دورا ئىچكۈزۈپ داۋالاش ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن سىرت، ھورداش، خام دورا ئىچكۈزۈش، قان ئېلىش، ئىسسىق - سوغۇق ئۆتكۈزۈش، كۆن نۇرىغا قاقلاش، ئارشاڭغا چۈشۈرۈش، قۇمغا كۆمۈشتەك داۋالاش ئۇسۇللىرىمۇ بار بولۇپ، ھەزىم قىلىش سىستېمىسى كېسەللىكلىرى، بەرەس (ئاق كېسەل)، قەنت سېيىش كېسەللىكى، قان تومۇرلار قېتىش مەنبەلىك يۈرەك كېسەللىكى قاتارلىقلارغا بولغان داۋالاش ئۇنۇمى يۇقىرىراق. تاشقى بۆلۈمدە دورا ئىچكۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا داغلاش، ئىسسىق ئۆتكۈزۈش، ھايۋان تېرىسىگە ئېلىش، بوغۇش، ئوپېراتسىيە قىلىش، يىڭنە سانجىش، ئۇۋۇلاش، قول بىلەن ئورنىغا چۈشۈرۈش قاتارلىق داۋالاش ئۇسۇللىرى كۆپ قوللىنىلىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە 1100 خىلدىن ئارتۇق كۆپ ئىشلىتىلىدىغان دورا، بۇلارنىڭ ئىچىدە 1000 خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈك دورا، 50 خىلدىن ئارتۇق ھايۋانات مەنبەلىك دورا، 80 خىلدىن ئارتۇق مەدەن دورا، 400 خىلدىن ئارتۇق تەييار دورا بار. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىگە يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بەردى. 1999-يىلىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك داۋالاش ئاپپاراتلىرى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى، بەزى ئۇنۇڭبۇرسال دوختۇرخانىلاردا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك بۆلۈملىرى تەسىس قىلىندى، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى بويىچە داۋالاش كارىۋىتىدىن 1465 ى، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك خادىمىدىن 1470 ى بار. شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئالىي تېخنىكومى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تەتقىقات ئورنى قۇرۇلدى. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تارىخىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا مەنبەلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، دورا ماتېرىيالىلىرىنى كىرگۈزۈش ۋە دورا ياساشنى ئىسلاھ قىلىش خىزمەتلىرى قاتار ياخشى ئىشلار ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىگە ئائىت كۆپلىگەن قىممەتلىك قەدىمكى كىتابلار ۋە خەلق رېتسىپلىرى يېغىپ رەتلەندى، «جۇڭگو تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك قامۇسىنىڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك تارماق تومى»، «قانۇنچە»، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى داۋالاش قوللانمىسى»، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك رېتسىپلىرى توپلىمى»، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ساۋاتلىرى»، «سۆڭەك يارىلىنىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئىلمى»، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان دورا ماتېرىيالىرى»، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ياسالمىلار» ھەم ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئالىي تېخنىكومىنىڭ بىرقاتار دەرسلىكلىرى قاتارلىق كىتابلار نەشر قىلدۇرۇلدى. ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ كلىنىكىلىق تەجرىبىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ كومپيۈتېردا دىئاگنوز قويۇش - داۋالاش سىستېمىسى تەتقىق قىلىنىپ ياساپ چىقىلدى. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك خادىملىرى ۋە تەتقىقات خادىملىرى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنىڭ ئاساسىي نەزەرىيىسى، كلىنىكىلىق داۋالاش ۋە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا ماتېرىيالىلىرىنى كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلدى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ھازىرقى زامان تېببىي پەن نەزەرىيىسى ۋە پەن - تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ؛ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى، جۈملىدىن تېبابەتچىلىكى، غەرب تېبابەتچىلىكىنى بىرلەشتۈرۈش تەتقىقاتىنى قانات يايدۇردى.

ئاق كېسەل (بەرەس) نى داۋالاش 1958 - يىلى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ داڭلىق تېۋىپلىرىدىن ئىسمايىلجان ئۆمەر بىلەن ئابدۇقادىر مۇھەممەت تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىگە ئائىت قەدىمكى كىتابلاردا خاتىرىلەنگەن ئاق كېسەلنى داۋالاشنىڭ ئۇنۇملۈك دورىسى «ئاترىلال»، يەنى كالىزىرىنى بايقىغان. ئۇلار پاكىتاندىن كالىزىرىنى كىرگۈزۈپ سىناپ تېرىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ھەم داۋالاشتا كەڭ كۆلەمدە ئىشلەتكەن. ئانالىز قىلىش ئارقىلىق، كالىزىرىنىڭ تەركىبىدىكى ئالكالوئىد، فلاۋون ئۇچۇچان مېيى، ياغ كىسلاتاسى، تانىك كىسلاتا، ئاقسىل قاتارلىقلارنىڭ ئاق داغنى تورمۇزلاش ۋە قارا پىگمېنت ھۈجەيرىلىرىنىڭ قايتا پەيدا بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتەك ئۇنۇملۈك تەركىبلىرىنى ئۇلچەپ بېكىتكەن. جايلاردىكى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىلىرى كالىزىرىنى ئاساسلىق تەركىب قىلىپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مۇرەككەپ ھەبىبۇلمۇلۇك سۈرگۈچى دورىسى كۆمىلىچى، ئاق كېسەل (بەرەس) كۆمىلىچى، ئاق كېسەل قىيامى، مۇ-

رەككەپ كالىزىرە مەلھىمى، كالىزىرە ئوكۇلى قاتارلىق كۆپ خىل دورىلارنى ياساپ چىقىپ، داۋالاشتا ئىشلەتىپ بىرقەدەر ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

قۇمغا كۆمۈلۈپ داۋالىنىش ئۇسۇلى

قۇم بىلەن داۋالاش قەدىمكى زامان تېببىي پەن ئەسەرلىرىدە «غەربىي دىيارىدا ئىسسىق قۇمغا كۆمۈلسە، يەل ـ ھۆللۈكنى ھەيدەپ، كۆپ خىل كېسەللىكنى ساقايتىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. بۇ ئەنئەنىۋى داۋالىنىش ئۇسۇلى تەجرىبىنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا، بولۇپمۇ تۇرپان ۋىلايىتىدە كەڭ تارقالغان. قۇمغا كۆمۈلۈپ داۋالىنىش بىرقەدەر كۆچلۈك پەسىللىنىشقا ئىگە بولۇپ، ئادەتتە كۈن نۇرى يېتەرلىك بولغان ياز، كۈز نىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرى تاللىنىدۇ. رېماتىزملىق بوغۇم ياللۇغى، رېماتوئىدلىق بوغۇم ياللۇغى، سوزۇلما بەل ـ پۇت ئاغرىقلىرى، تۆغۈتتىن قالغان نېرۋا ئاغرىش ۋە ئايالار كېسەللىكلىرى قاتارلىق كېسەللەردە داۋالاش ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولۇپ، 90% دىن كۆپرەككە يېتىدۇ. ئىلمىي تەتقىقاتتىن قارىغاندا، تۇرپان ئويمانلىقىغا كۈن نۇرىنىڭ چوشۇش ۋاقتى ئۇزۇن، چېچىلىشى كۈچلۈك، ئۇلترا قىزىل نۇر يېتەرلىك، قۇمنىڭ ئىسسىقلىقنى قوبۇل قىلىشى تېز، ئىسسىقلىقنى ساقلاش ئىقتىدارى كۈچلۈك، قۇمدىكى مىكرو مىقدارلىق ئېلېمېنتلاردىن فوسفور، تۆمۈر، مىس، سىنك، كالىي قاتارلىقلارنىڭ قويۇپ بېرىلىشىگە باب كېلىدىغانلىقى ئۈستىگە قۇمغا كۆمۈلگەندىن كېيىن پەيدا بولىدىغان مېخانىكىلىق بېسىم ۋە ئىسسىق گاز ئاتمۇسفېرا غىدىقلاپ، پۈتۈن بەدەندىكى قىل قان تومۇرلارنى كېڭەيتىپ، قاننىڭ ئېقىشىنى تېزلىتىپ، تەر بېزى تۆشۈكلىرىنى ئېچىپ، مىكرو ئېلېمېنتلارنىڭ شۇمۇرۇلۇشىنى تېزلەتكەچكە، ئورگانىزمنىڭ ماددا ئالماشقىنى كۈچەيتىپ، تورسىمان ئىچكى تېرە سىستېمىسى جانلىنىپ، نېرۋا سىستېمىسى قوزغىلىپ، داۋالىنىش مەقسىتىگە يېتىلىدۇ. نۆۋەتتە، تۇرپان، پىچان قاتارلىق جايلاردا قۇم بىلەن داۋالاش ساناتوريىلىرى بار بولۇپ، يىلىغا بىرقانچە مىڭ ئادەم بېرىپ قۇمغا كۆمۈلۈپ داۋالىنىدۇ. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 56 ـ بېتىگە قارالسۇن)

سۇنۇقنى تېڭىپ داۋالاش ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكىدە سۇنۇق ئالدى بىلەن ئىنچىكىلىك بىلەن ئۆڭشىلىنىپ، سۇنۇق ئەھۋالى ئىگىلىنىپ، تارتىپ ئۆڭلاشتۇرۇلۇپ، ئورنىغا چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، تۆت خۇم ئېقى ياكى سېرىقى، ياكى پۈتۈن تۇخۇمغا تۇز ئارىلاشتۇرۇلۇپ سۇرتۇلۇپ داكا، مانا بىلەن تېڭىلىدۇ. ئۇزۇن سۆڭەك سۇنۇقى ياكى مۇرەككەپ سۇنۇقلار تېڭىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن ئاختاپچىلار بىلەن مۇقىملاشتۇرۇلىدۇ. ئادەتتە تېڭىق 7، 10، 15 كۈندە بىر قېتىم ئالماشتۇرۇلىدۇ. سۇنۇقنىڭ ياخشى ئۆڭۈلىشى ئۈچۈن (ئورنىغا چۈشمىگەن) لىكى بايقالسا، داۋاملىق ئۆڭۈلىنىپ ئۆڭۈللاشتۇرۇلۇپ قايتا تېڭىلىپ مۇقىملاشتۇرىدۇ. بەزىلەر ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قانىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈنمۇ ئاشۇرۇپ، سۆڭەكنىڭ ئۆسۈشىنى تېزلىتىپ، تۇتۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، تۇخۇم، ئاش تۇرىدىن سىرت سالاجەت دەيدىغان دورىنى ئىشلىتىدۇ. ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكىدە سۇنۇقنى تېڭىپ داۋالاش ئۇزاق تارىخقا ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭدىن زامانىمىزنىڭ خانداللىقلاردا ئۆستا تېڭىقچىلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلگەن.

قازاق تېببابەتچىلىكى ـ دورىگەرلىكى قازاق مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى تېببابەتچىلىكى ـ دورىگەرلىكى ئۇنىڭ نەزەرىيە ئاساسلىرى ئالتە مەنبە تەلىماتى بولۇپ، ئۇ ھەممە مەۋجۇداتلار ۋە ئىنسانلار ھاياتلىقىنىڭ ئەڭ ئاساسىي كېلىش مەنبەيى ئاسمان، يەر، يورۇقلۇق، قاراڭغۇلۇق، سوغۇق، ئىسسىق قاتارلىق ئالتە چوڭ مەنبەگە تەئەللۇق، دەپ قارايدۇ ھەمدە ئادەم بەدىنىدىكى فىزىئولوگىك ھادىسە، پاتولوگىك ئۆزگىرىشلەرنى ئالتە مەنبە تەلىماتى ئارقىلىق چۈشەندۈرىدۇ. كېسەللەرگە دىئاگنوز قويۇش ھەم ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش، پەرۋىش قىلىش، كۆتۈنۈش قاتارلىقلار ھاۋا كەلىماتى، پەسىل، ۋاقىت، 12 مۇچەل، ئولتۇراق جايى مۇھىتى، ئىجتىمائىي مۇھىت قاتارلىقلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، دەپ قاراپ، ئادەم تېنى ئىچكى ـ تاشقى مۇھىتىنىڭ بىرەكلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. مۇشۇ ئاساستا يەنە مىجەز، ئىچكى ئەزا، تاشقى ئەزا، مەنپىيەلىك ۋە مۇسپىلىك، جىڭلو، خىلىت، ئۆزگىرىش، ھاۋا، ئاسترولوگىيە، كېسەل سەۋەبچىسى تەلىماتلىرىنى خۇلاسىلەيدۇ. ئاناتومىيە جەھەتتە، ئادەمنىڭ ئىچ

كى ئەزالىرى ۋە سەزگۈ ئەزالىرىنى ئادەتتىكى ئىچىدە ساقلىنىدىغان 12 ئەزا ۋە سىرتتىن كۆرۈنىدىغان 12 ئەزانى يەتتىلايدۇ. قازاق تېبابەتچىلىكىدە كۆرۈش، پۇراش، ئاڭلاش، سوراش، تۇتۇش، تومۇر تۇتۇش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق، بىمارنىڭ ئۆزىگە بىلىنىدىغان كېسەللىك ئالامەتلىرى بىلەن تېۋىپقا بىلىنىگەن كېسەللىك ئالامەتلىرى، بەدەن بەلگىلىرىنى تەكشۈرۈپ ھاۋارايى، جۇغرافىيە ۋە كېسەللىك پەيدا قىلىدىغان باشقا شارائىتلارنى تەھلىل قىلىپ ۋە ئومۇمىي جەھەتتىن ئېنىقلاپ، ئاساس تېپىپ چىقىپ كېسەلگە ھۆكۈم قىلىدۇ. ئاساسىي داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن ئۇۋۇلاپ داۋالاش، مۇجۇپ داۋالاش، ئېلىپ داۋالاش، تېشىپ داۋالاش، كېسىپ داۋالاش، لوڭقا قويۇش، قان ئېلىش، ئىسسىق، سوغۇق ئۆتكۈزۈش، تېرىگە ئېلىش، ئىسسىق سۇدا يۇيۇندۇرۇش، ئاپتاپقا قاقلاش قاتارلىقلار بار. قازاق تېبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان، ئاساسلىق ھايۋانات، ئۆسۈملۈك ۋە مىنېرال ماددىلاردىن ئېلىنغان 500 خىلدىن ئارتۇق قاينىتما دورا، دەملىمە دورا، كۆمىلاچ - تالقان دورا قاتارلىقلار بار بولۇپ، ئىچىلىدۇ ياكى سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ. جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ۋە سەھىيە مەمۇرىي تارمىقى قازاق تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك مىراسلىرىغا ۋاراسلىق قىلىش ھەم ئۇنى جارى قىلدۇرۇش خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، قازاقلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا ئۇچ قازاق تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى قۇرۇپ، 155 كېسەل كارىۋىتى، 133 نەپەر قازاق تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك خادىمى ئورۇنلاشتۇردى، زامانىۋى تېببىي ئەسلىھە ۋە داۋالاش سايمانلىرىنى سەپلەپ بەردى. قازاق تېبابەتچىلىكىنىڭ ئەنئەنىۋى دېئاگنوز قويۇش - داۋالاش تېخنىكىسى، دورا ياساش، يەككە رېتسېپلىق دورىلارنى قېزىش، يىغىش خىزمىتى ۋە ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك نەزەرىيىسى تەتقىقاتى خىزمىتىدە مۇئەييەن نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

موڭغۇل تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكى

موڭغۇللارنىڭ ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكى بولۇپ، شىنجاڭنىڭ موڭغۇل تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكى ئاساسلىق بورتالا ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا تارقالغان. شىنجاڭ موڭغۇل تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىك تېخنىكىسى موڭغۇل تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. ئۇ ئۇچ چوڭ تەلىماتنى، يەنى خېببىي، شىلا، باداگەن، قان، شىلا-ۋۇس، قۇرتنى كېسەل پەيدا قىلىش ئامىللىرىدىن ئىبا-رەت «ئالتە ئامىلنى پەرقلەندۈرۈش» تەلىماتى، «ئىسسىق - سوغۇق قارىمۇقارشىلىقىنىڭ بىرلىكى» تەلىماتى، ئەزا - جىڭلو دورىسى تەلىماتىنى ئاساس قىلىپ، ئەزا-رېسىسى قىلغان بولۇپ، داغلاپ داۋالاش، كومپىرىس قىلىپ (ئىسسىق ياكى سوغۇق ئۆتكۈزۈپ) داۋالاش، تېرىگە ئېلىپ داۋالاش، ئارشاڭغا چۈشۈرۈپ داۋالاش، يېڭنە سانجىپ قان ئېقىتىپ (قان ئېلىپ) داۋالاشتەك ئاساسلىق ئەنئەنىۋى داۋالاش ئۇسۇللىرى بار. داغلاپ داۋالاشتا ئۆششاق ئارپا بەدىيان كىگىزگە سۈرتىلىپ، مۇئەييەن پەللە بار ئورۇن ئورىلىدۇ، كېسەللىك ئەھۋالىغا قاراپ قوللىنىلىدۇ. كومپىرىس قىلىپ داۋالاش ئىسسىق ئۆتكۈزۈش ۋە سوغۇق ئۆتكۈزۈش، دەپ ئايرىلىدۇ، ھازىر خەلق ئارىسىدا قوللىنىلۇاتقان «ياغ پارچىسى بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزۈش»، «قىزىل تېرىق بىلەن ئىسسىق ئۆتكۈزۈش» كومپىرىس قىلىپ داۋالاش خىلى داۋاملىشىشىدىن كەلگەن. تېرىگە ئېلىپ داۋالاشتا ۋىروزنى چىقىرىپ تاشلاش ئۆچۈن، بىمار قوي، كالا قاتارلىق كۆشىگۈچى ھايۋانلارنىڭ توقۇز تونلۇقىغا ئولتۇرغۇزۇلىدۇ، ھازىر داۋالاش ئۇنۇمىنى ئاشۇرۇش ئۆچۈن، توقۇز تونلۇققا دورا قوشۇلىدۇ. ئارشاڭغا چۈشۈرۈپ داۋالاشتا ئىلگىرى بىمار تەبىئىي بۇلاق سۈيىدە يۇيۇندۇرۇلاتتى. ھازىر ئارشاڭدا ھورداق بار. يېڭنە سانجىپ قاننى ئېقىتىپ داۋالاشتا كېسەللىك ئەھۋالىغا قاراپ قان تومۇر پەللىسىگە يېڭنە سانجىلىپ قان ئېقىتىلىپ، ۋىروس قان بىلەن بەدەن سىرتىغا چىقىرىلىدۇ. شىنجاڭنىڭ موڭغۇل تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىدىكى سۆڭەك يارىلىنىش پەن - تېخنىكىسىدا يېڭى تەرەققىياتلار بولدى، ئورنىدىن قوزغىلىپ كېتىپ ئۆزلۈكسىدىن تۆتۈپ قالغان سۆنۈق دورا قويۇلۇپ ئاچىرىتىلىپ، قايتىدىن ئورنىغا چۈشۈرۈلۈپ تېڭىلىپ ساقايتىلىۋاتىدۇ. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تۆت موڭغۇل تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسى قۇرۇلۇپ، 160 كېسەل كارىۋىتى تەسىس قىلىندى، موڭغۇل تېبابەتچىلىك دورىگەرلىك خادىملىرى 135 نەپەرگە يەتتى. «موڭغۇل-زاڭزۇ بىرلەشمە تېببىي پېنى» ،—«تېببىي پەن قامۇسى» ، «تومۇر تۇتۇش پرىنسىپى» ، «دورىگەرلىك ئىلمى» ، «دورا ھەققىدە بەش دەستۇر» قاتارلىق موڭغۇل تېبابەتچىلىك ناللانما ئەسەرلىرى، «موڭغۇل تېبابەتچىلىكىدە تەجرىبىدىن ئۆتكەن رېتسېپلاردىن ناللانما» ، «موڭغۇل تېبابەتچىلىكىدە كۆپ قوللىنىلىدىغان دورىلار» يېزىپ چىقىلدى. موڭغۇل تېبابەتچىلىك دورا بايلىقى تەكشۈرۈلۈپ، «موڭغۇل تېبابەتچىلىك دورا بايلىقى تەكشۈرۈشتىن دوكلات» ، «موڭغۇل تېبابەتچىلىك دورىلىرى مۇندەرىجىسى» يېزىپ چىقىلىپ،

1300 خىلدىن كۆپرەك موڭغۇل تېبابەتچىلىك يەرلىك دورىسى ۋە 500 خىلدىن ئارتۇق كۆپ ئىشلىتىلىدىغان رېتسېپلىق دورا كىرگۈزۈلدى.

«جۇڭگو تېببىي قامۇسى تارماق تومى: ئۇيغۇر تېبابەت قامۇسى»

«جۇڭگو تېببىي قامۇسى تارماق تومى: ئۇيغۇر تېبابەت قامۇسى» كەسپىي قورال كىتاب (جەمئىي 7 قىسىم) بولۇپ، ئىسھاقجان مۇھەررىرلىك قىلىغان، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى 1988 ـ يىلى نەشر قىلغان. مەزمۇنى ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ قىسقىچە تارىخى، نەزەرىيە ئاساسلىرى، دىئاگنوز ئىلمى، ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمى، تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمى، تېرە كېسەللىكلىرى ئىلمى، سۈڭەك ـ يارىلىنىش كېسەللىكلىرى ئىلمى، ئەرلەر كېسەللىكلىرى ئىلمى، ئاياللار كېسەللىكلىرى ئىلمى، بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى، بەش ئەزا كېسەللىكلىرى ئىلمى، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورىگەرلىك ئىلمى، رېتسېپلىق دورا ئىلمى قاتارلىق ئاساس ۋە كلىنىكا ئىلملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تارماق شەكىلدە يېزىلىپ، پەنلەر بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇلارنى داۋالاش ئاساسىي گەۋدە قىلىنىپ، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ نەزەرىيە سىستېمىسى ۋە كلىنىكىلىق تەجرىبىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك بايان قىلىنغان. بۇ كىتابنىڭ 1 ـ قىسمى 1988 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇنەۋۋەر پەن تەتقىقات نەتىجە مۇكاپاتىغا، 2 ـ قىسمى 1992 ـ يىلى تۇنجى نۆۋەتلىك جۇڭگو مىللەتلەر مۇنەۋۋەر كىتابلىرى 1ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. خەنزۇچىسىنى ئاب-دۇرۇھىم قادىر قاتارلىقلار تەرجىمە قىلىپ تەھرىرلەگەن، شائخەي پەن ـ تېخنىكا نەشرىياتى نەشر قىلغان.

«ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورا تەزكىرىسى» ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورىلىرى مەخسۇس ئەسىرى بولۇپ، ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. 1 ـ قىسمى 300 مىلگ خەتلىك بولۇپ، باش مۇھەررىرلىرى لىيۇيۇڭمىن، ساۋۇت ھېكىم، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985 ـ يىلى نەشر قىلغان. 2 ـ قىسمى 1 مىليون 590 مىلگ خەتلىك بولۇپ، باش مۇھەررىرى لىيۇ يۈڭمىن، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا نەشر قىلغان. 1 ـ قىسمىغا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان 124 خىل (بۆلارنىڭ ئىچىدە 30 خىل ئىمپورت قىلىنغان) دورا ماتېرىيالى كىرگۈزۈلگەن؛ 2 ـ قىسمىغا ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان 195 خىل (بۆلارنىڭ ئىچىدە 33 خىل ئىمپورت قىلىنغان) دورا ماتېرىيالى ۋە خەلق ئارىسىدا ئىشلىتىلىدىغان يەر قىسىم دورا ماتېرىيالى كىرگۈزۈلگەن. پۈتۈن كىتابتا دورا ماتېرىياللىرىنىڭ ھايۋانات ـ ئۆسۈملۈك ماددىلىرى، دورا شەكلى، خۇسۇسىيىتى، ئۇلارنى مىكروسكوپتا بەرقلەندۈرۈش، قىمىزىكا ـ خىمىيىلىك ئۇسۇل بىلەن پەرقلەندۈرۈش، فارماكولوگىيىلىك تەسىرى، ئىقتىدارى ۋە ئاساسلىق داۋالايدىغان كېسەللىكلىرى، يېخىش ـ ساقلاش قاتارلىقلار تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلغان.

«ئېخىنوكوك كېسەللىكى» تېببىي ئەسەر، باش مۇھەررىرى شۇي مىڭجىيەن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1983ـ يىلى 10 ـ ئايدا نەشر قىلغان. 1984ـ يىلى شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى قازاقچە تەرجىمىسىنى نەشر قىلغان. شىنجاڭ ئېخىنوكوك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ئارقىلىق، ھەر مىللەت دېھقان ـ چارۋىچىلىرىنىڭ تەن ساغلاملىقىنى كاپالەتلەندۈرۈش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، ئاپتور شىنجاڭدا 30 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت تاشقى كېسەللىكلەر كلىنىكا خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئەمەلىيىتىگە ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ تەكشۈرۈش، تەجرىبە ـ تەتقىق قىلىش نەتىجىلىرىگە يېرلەشتۈرۈپ، ئېخىنوكوك كېسەللىكىنىڭ پاراڭزىت قۇرت ئىلمى، تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى، كېسەللىك پەيدا بولۇش ئەھۋالى، كلىنىكىلىق ئىپادىلىرى، ئەگەشمە كېسەللىكلىرى، تەجرىبىخانىدا تەكشۈرۈش، رېنتگېنده تەكشۈرۈش، دىئاگنوز ئاساسلىرى، داۋالاش ئۇسۇلى ۋە ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى ئەتراپلىق بايان قىلغان.

«شىنجاڭ رادىئو ئاكتىپ نۇر تېببىي پېنى ۋە سەھىيە مۇداپىئەسى» تېببىي پەن كەسپى ئو- مۇمىي بايانى بولۇپ، باش مۇھەررىرى جۇۋېنليالىق. 1994 ـ يىلى شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىيا- تى (W) نەشر قىلغان. بۇ كىتابتا شىنجاڭنىڭ رادىئو ئاكتىپ نۇر تېببىي پېنى ۋە سەھىيە مۇداپىئەسى خىز- مىتىنىڭ ئەملىي تەجرىبىلىرى ۋە پەن تەتقىقات نەتىجە- لىرى ئومۇميۈزلۈك، سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلغان. مەزمۇنى مۇھىتنى رادىئو ئاكتىپلىق نۇقتىسىدىن كۆ- زىتىش، رادىئو ئاكتىپتىن ساقلىنىش سەھىيىسى، را- دىئو ئاكتىپ نۇر تېببىي پېنى، رادىئو ئاكتىپتىن ساقلىنىش ئۇسۇلى تەتقىقاتى ۋە سۈپەتنى تىزگىنلەش، رادىئو ئاكتىپتىن ساقلىنىش سەھىيىسىنى باشقۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك نەزەرىيە ئاساس- لىرى» تېببىي پەن نەزەرىيىسى ئومۇمىي بايانى بو- لۇپ، باش مۇھەررىرى ئابلىمىت يۈسۈپ، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى 1988 ـ يىلى نەشر قىلغان. مەزمۇنى تۆت چوڭ ماددا تەلىماتى، مىزاج تەلىماتى، خىلىت تەلىماتى، ئەزا تەلىماتى، كۆچ تەلە- ماتى، تەبىئەت تەلىماتى، روھ تەلىماتى، ساقلىق تەلە- ماتى، پاتولوگىيە تەلىماتى، كېسەللىك بوھرانى تەلە- ماتى، يەنى ئون چوڭ تەلىمات ۋە يەتتە دىئاگنوز، يەتتە پروگراممۇ قاتارلىق «دىئاگنوز تەلىماتى»، داۋالاش پرىنسىپى، داۋالاش ئۇسۇللىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئى- چىگە ئالىدۇ. كىتابنىڭ كەينىگە ئۇيغۇرچە، ئەرەبچە، پارسچە، خەنزۇچە ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكىدە قوللىنىلىدە- غان ئاتالغۇلارنىڭ سېلىشتۇرمىسى قوشۇمچە قىلىنە- غان.

«شىنجاڭ غاجىغۇچى ھايۋانلار تەزكىرىسى» تەبىئىي جانلىقلار تەزكىرە كىتابى، ۋاڭ سىبو، ياڭ گەنيۇەن ئەسىرى، 1983 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرە- ياتى نەشر قىلغان، 350 مىڭ خەتلىك بولۇپ، شىن- جاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى 10 ئائىلە، 34 ئۇرۇقداش، 68 خىل غاجىغۇچى ھايۋان (غاجىغۇچى بىلەن توشقان شەكىلدىكى) لار بايان قىلىنغان. ئومۇمىي بايانىدا غا- جىغۇچى ھايۋانلارنىڭ تۈرگە بۆلۈنۈش ئۇرنى، شەكىل ئالاھىدىلىكى، جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى بىلەن رايونلاردا ۋۇجۇدقا كېلىشى، ئادەم ـ ھايۋانلار ئورتاق ئاغرىيدىغان ئېكولوگىيىلىك كېسەللىكلەر ۋە ئىقتىسا- دىي ئەھمىيىتى قاتارلىقلار تونۇشتۇرۇلغان. ھەربىر بايانىدا غاجىغۇچى ھايۋانلارنىڭ ئائىلە، كەنجى ئائىلە، ئۇرۇقداش ۋە خىللىرىنىڭ ئاساسلىق ئىدېئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكى تەسۋىرلەنگەندىن سىرت، غاجىغۇچى ھاي- ۋانلار خىللىرىنىڭ شەكلەن پەرقلەندۈرۈلۈش ئالاھىدە- لىكى، جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى، كەنجى تۈرىنىڭ بۆ- لۈنۈشى، ئېكولوگىيىسى (دەم ئالىدىغان جايى، ھەرە- كەتچانلىقى، ئوزۇقلىنىش خۇسۇسىيىتى، كۆپىيىشى، سان دىنامىكىسى)، تاشقى پارازىتلار ۋە ھايۋانلارنىڭ تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمىلىق ئەھمىيىتى، ئىق- تىسادىي ئەھمىيىتى ۋە ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش ئەھ- مىيىتى قاتارلىقلارمۇ ئومۇميۈزلۈك بايان قىلىنغان. 131 پارچە ھايۋانلار باش سۆڭەكنىڭ سۈرىتى، چىش- نىڭ سۈرىتى ۋە تاشقى شەكلىنىڭ سۈرىتى ھەم ئانوفە- لېس ئائىلىسى، كەنجى ئائىلىسى، ئۇرۇقداش، خىل- لىرىنىڭ ئوخشاشمىغان تۈرلىرىنى تېپىش جەدۋىلى ۋە ھايۋانلارنىڭ لاتىنچە نامى بىلەن خەنزۇچە نامىنى تە- پىش جەدۋىلى قوشۇمچە قىلىنغان.

«شىنجاڭ بۈرگە تۈرىدىكىلەر تەزكىرىسى» تەبىئىي پەن تەزكىرە كىتابى، يۈشەن، يې رۇيېۋ، شې شىڭجۇ ئەسىرى، 1990 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان، شىنجاڭ بويىچە تۈنجى بۈرگە تۈرىدىكىلەر ھەققىدىكى مەخسۇس ئەسەر بولۇپ، كىتاب- تا شىنجاڭ رايونىدا بايقالغان يەتتە ئائىلە، 40 ئۇرۇق- داش، 181 خىل ۋە كەنجى خىل بۈرگە تۈرىدىكىلەر بايان قىلىنغان ھەمدە ئالتە يېڭى خىل، كەنجى خىل ۋە 16 مەملىكەت ئىچىدىكى يېڭى خاتىرە ئېلان قىلىنە- غان. ئومۇمىي بايان قىسمىدا بۈرگە تەتقىقاتى تارىخى، تۈرلەرگە بۆلۈنۈش ئۇرنى، شەكىل قۇرۇلمىسى، بىئو- لوگىيىلىك، ئېكولوگىيىلىك، تېببىي ئىلمىلىك ئەھ- مىيىتى ۋە تەكشۈرۈش ئۇسۇلى قاتارلىقلار تونۇشتۇ- رۇلغان. ھەرقايسى بايانلىرىدا ئائىلە، ئۇرۇقداش، خىللىرىنى تېپىش جەدۋىلى بېرىلگەن، ھەربىر خىل- نىڭ شەكلى، ماكان ئىگىسى، جۇغراپىيىلىك تارقىلە- شى ھەم كېسەللىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قاتار- لىقلار بايان قىلىنغان. پۈتۈن كىتاب 800 نەچچە مىڭ خەتلىك بولۇپ، 549 پارچە مۇھىم شەكىل سۈرىتى، 10 پارچە يېڭى خىل ۋە لىچىنكا شەكلىگە ئائىت 10 پارچە سۈرەت بېرىلگەن. بۇ كىتاب ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ سالجا تۈرىدىكىلەر تەزكىرىسى» تەبىئىي پەن تەزكىرە كىتابى، يۈشەن، يې رۇيېۋ، گۇڭ جېڭدا ئەسىرى، 1997 ـ يىلى شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى نەشر قىلغان، ئومۇمىي با- يان ۋە بايانىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمىغا بۆلۈنگەن. ئومۇمىي بايان قىسمى بۈرگە تۈرىدىكىلەر تەتقىقاتىنىڭ

تارىخىي تەرەققىياتى، رايون مىستېمىسى، جۇغراپىيە-لىك تارقىلىشى، بۇرگە تۇرىدىكىلەر بىئولوگىيىسى ۋە ئېكولوگىيىسى، بۇرگە بىلەن كېسەللىكنىڭ مۇناسىۋە-تى، بۇرگە تۇرىدىكىلەرنى يىغىش، ساقلاش، بېقىش، ئېلېكترونلۇق مىكروسكوپ قاتارلىق يېڭى تېخنىكىلار-نىڭ قوللىنىلىشى ۋە بۇرگە تۇرىدىكىلەردىن مۇداپىئە-لىنىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەرقايسى بايانلار شىنجاڭدا بايقالغان ئىككى ئائىلە، توققۇز ئۇ-رۇقداش، 42 خىل بۇرگىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئائى-لە، ئۇرۇقداش، خىللارنى تېپىش جەدۋىلى بېرىلگەن. ھەر بىر خىلنىڭ ئالاھىدىلىكى، يىغىش ۋاقتى، ئورنى، ماكان ئىگىسى ۋە مۇناسىۋەتلىك سالجا-خىلنىڭ تېببىي ئىلمىلىك ئەھمىيىتى قاتارلىقلار تە-پسىلىي بايان قىلىنغان ھەمدە مۇھىم شەكىل سۈرىتى ۋە جۇغراپىيىلىك تارقىلىش سۈرەتلىرى قوشۇمچە قى-لىنغان. پۈتۈن كىتاب 300 مىڭ خەتلىك بولۇپ، 1998 - يىلى غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە (ئاپتونوم رايون) بويىچە نەشر قىلىنغان كىتابلار 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ تېببىي ئىلمى» ئۇنىۋېرسال ئىلمىي پەسىللىك ژۇرنال بولۇپ، 1971- يىلى 11 - ئايدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان. ئەسلىي نامى «شىنجاڭ داۋالا-ش، دورىگەرلىك خەۋەرلىرى» بولۇپ، 1980 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1986 - يىلىدىن باش-لاپ ئاشكارا تارقىتىلغان، 64 بەتلىك، پەسىللىك ژۇرنال، ھەر سانىنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى 3000 نۇسخا، تەھرىر بۆلۈمى ئۇرۇمچى شەھىرى بۇلاق بېشى كوچىسى 66 - قورۇدا، ژۇرنال چىقىرىش فاكـ-جېنى: «ئاساس بىلەن كلىنىكىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈ-رۈش، كلىنىكىنى ئاساس قىلىش؛ ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن ئۆستۈرۈشنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش، ئۆستۈ-رۈشنى ئاساس قىلىش؛ نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش، ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلىش» ، كەڭ تېببىي خادىملارغا پائال مۇلازىمەت قىلىپ، ئاپتو-نوم رايونىمىزنىڭ تېببىي پەن - تېخنىكا سەۋىيىسىنىڭ ئۆستۈرۈلۈشىنى ئىلگىرى سۈرۈش. ئاپتونوم رايونىمىز تېببىي پەن تەرەققىياتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە شۇ-جاڭدا كۆپ ئۇچرايدىغان، كۆپ پەيدا بولىدىغان كېسەل-لىكلەرنى داۋالاش تەجرىبىلىرىنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈلۈ-شىنى ئالاھىدىلىك قىلىش ئۇچۇن، ئىلمىي ئەسەر، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئومۇمىي بايان بىلەن لېكسە-يە، دورا بىلەن كلىنىكا، دوختۇرخانا باشقۇرۇش، كلىنىكىلىق پەرۋىش سەھىپىلىرى ئېچىلغان. بۇ ژۇر-نال ئىلمىي سەۋىيىگە ۋە تەھرىرلەش سۈپىتىگە ئەھمە-يەت بەرگەنلىكتىن، كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا پەسىللىك ژۇرنىلى بولۇپ باھالانغان.

«شىنجاڭ جۇڭيى تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكى» ژۇرنىلى

«شىنجاڭ جۇڭيى تېبابەتچىلىك - دورىگەر-لىكى» تەبىئىي پەن پەسىللىك ژۇرنىلى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى تېبابەتچىلىك، دورا-گەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. پەسىللىك ژۇرنال، 16 فورماتلىق، 64 بەت. 1981- يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان، 1984- يىلىدىن باشلاپ ئاشكارا تارقىتىلغان. تەھرىر بۆلۈمى ئۇرۇمچى شەھىرى بۇلاق بېشى كوچىسى 66 - قورۇدا.

ژۇرنال چىقىرىشتىن مەقسەت جۇڭيى تېبابەت-چىلىك - دورىگەرلىكى، مىللىي تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىگە ۋارىسلىق قىلىپ ھەم ئۇنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش مەزمۇنىدا كلىنىكىدا ئەمەلىي ئىشلىتىش ئاساس قىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ جۇڭيى - مىللىي تېبابەتچىلىك، دورىگەرلىكى، جۇڭيىچە داۋا-لاش بىلەن غەربچە داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش ئىلمىي نەتىجىلىرى ھەم ئاپتونوم رايونىمىز ئىچى - سىرتىدە-كىلەر بىلەن ئىلىم - پەن ئالماشتۇرۇش ئومۇميۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. نەزەرىيە تەتقىقاتى، كلىنىكىلىق خەۋەرلەر، يېڭە سانجىپ داۋالاش، مىللىي تېبابەتچە-لىك - دورىگەرلىك، جۇڭيىچە داۋالاش بىلەن غەربچە داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش، رېتسىپىلىق دورا تەتقىقاتى، داۋالىق پېشقەدەم جۇڭيى تېۋىپلىرىنىڭ تەجرىبىلىرى، جۇڭيى تېبابەتچىلىكى بويىچە پەرۋىش قىلىش، ماتېرە-يالالار ئومۇمىي بايانى، تەجرىبە تەتقىقاتى، جۇڭيى تېبا-بەتچىلىك ماتارىپى (ئوقۇتۇشى) قاتارلىق 18 سەھىپە ئېچىلغان. ھەر سانىنىڭ تارقىلىش مىقدارى 1600 نۇسخا.

«شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ داۋالىنى ئىلىش تېببىي ئىلمى» ئۇيغۇر يېزىقىدا چىقىرىلە-

دىغان تېببىي پەن - تېخنىكا پەسىللىك ژۇرنىلى بو- لۇپ، 1997 - يىلى 2 - ئايدىن باشلاپ ئەشر قىلىنـ- غان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك كې- سەللىكەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم داۋالاش ئەتىقات ئورنى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ، 16 فورماتلىق، مەملـ- كەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. ئەھرىر بۆلۈمى ئۇرۇمچى شەھىرى شورىۋلاق 1 - كو- چىسى 4 - قورۇدا، ئاساسلىق مەخسۇس سەھىپىلىرى- دىن ئەكشۈرۈش ۋە ئەتىقات، تەجرىبە ئەتىقاتى، ئالدى- نى ئېلىش - داۋالاش ۋە كۆزىتىش، سەھىيىنى باشقۇ- رۇش، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، ئايالار - بالىلار ساق- لىقىنى ساقلاش، ئومۇمىي بايان، پەرۋىش، ساقلىق ساقلاش ساۋاتلىرى، كلىنىكىلىق داۋالاش ۋە ئەملىل قىلىش قاتارلىقلار بار. ژۇرنال چىقىرىشتىن مەقسەت كېسەللىكەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش، تېببىي پەن ئەتىقاتى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش، كې- سەللىكەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش ۋە «ھەممە گوللەر ئەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئې- قىملار بەس - بەستە سايراش» فاڭجېنىدا چىڭ تۇ- رۇش. خەۋەرلەر دائىرىسى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر، يەرلىك كېسەللىكلەر، پارازىت قوزغ كېسەللىكلىرى، تېرە كېسەللىكلىرى، سوزۇلما كېسەللىكلەر، ئادەم ۋە ھايۋانلار ئورتاق ئاغرىيدىغان كېسەللىكلەر، ئەبئىي يۇقۇملۇق مەنبەلىك كېسەللىكلەر، سوزۇلما يۇقۇمسىز كېسەللىكلەر، يېمەكلىك تازىلىقى، مەكتەپ گىگېنـ- ىسى، ئەمگەك گىگېنىسى، سانائەت گىگېنىسى، مۇ- ھىت تازىلىقى، پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش، ئايالار ۋە بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئال- دىنى ئېلىش - داۋالاش، ئەتىقات ئىلمىي ماقالە - ئەسەرلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك - دورىگەرلىكى»

ئۇيغۇر يېزىقىدا نەشر قىلىنىدىغان، ئۇيغۇر تېببابەتچى- لىك - دورىگەرلىك مەخسۇس ژۇرنىلى، ئۇيغۇر تېببا- بەتچىلىك ئەتىقات ئورنى تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ، 1986 - يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان، 1995 - يىلىدىن باشلاپ مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردە ئاش- كارا تارقىتىلغان، 16 فورماتلىق، پەسىللىك ژۇرنال، يىللىق تارقىتىلىش مىقدارى 25 مىڭ. ئەھرىر بۆلۈمى ئۇرۇمچى شەھىرى يەنئەن يولى 36 - قورۇدا. ژۇرنال- نى چىقىرىشتىن مەقسەت پارتىيىنىڭ تېببابەتچىلىك - دورىگەرلىك سىياسەتلىرىنى ئەشۇنى قىلىپ، ئۇيغۇر تېببابەتچىلىكىنىڭ كلىنىكىلىق تەجرىبىلىرى، ئۇزۇنچە داۋالاش تېخنىكىسى، نەزەرىيىۋى بىلىم ۋە پەن ئەتىـ- قات نەتىجىلىرىنى نۇقتىلىق تونۇشتۇرۇپ، ئۇيغۇر تې- بابەتچىلىك - دورىگەرلىك ئىلمى ۋە داۋالاش سەۋىيە- سىنىڭ ئۆستۈرۈلۈشىنى ئىلگىرى سۈرۈش بىلەن بىر- گە ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك - دورىگەرلىك تارىخى، داڭلىق تېۋىپلارنىڭ تەرجىمھالىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇيغۇر تېببا- بەتچىلىك - دورىگەرلىك ساۋاتى، سەھىيە، ساقلىق ساقلاش ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، كەڭ خەلق ئام- مىسىنىڭ ساقلىق ساقلاش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ئۈ- چۈن مۇلازىمەت قىلىش. ئاساسلىق مەخسۇس سەھىپە- لىرىدىن تېببىي پەن نەزەرىيىسى ئەتىقاتى، كلىنىكـ- لىق تېببىي پەن، رېتسىپىلىق فورماتسىيە، قەدىمكى كىتابلار ئەتىقاتى، ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك تارىخى، ئەتىقـ- قات ۋە ئىزدىنىش، تەجرىبىدىن ئۆتكەن رېتسىپىلار، ئۇيغۇر تېببابەتچىلىك پەرۋىشى قاتارلىقلار بار. كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا پەسىللىك ژۇرناللىرىنى سىلىشتۇرۇپ باھالاشتا 1 -، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

تەنتەربىيە

تەنتەربىيە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرى ناھايىتى زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. ئاممىۋى تەنتەربىيە، ماھارەت تەنتەربىيىسى، مەيدان - ساراي ئەسلىمە-لىرى ۋە تەنتەربىيە ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش قاتارلىق جەھەتلەردە غايەت زور ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى.

تەنتەربىيە ئاپپاراتلىرىنىڭ تەسىس قىلىنىشى. ئىشى XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا، شىنجاڭدا تەنتەربىيە ئاپپاراتلىرى يوق ئىدى. 1955 - يىلى 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، 16 نەپەر مەخسۇس خىزمەتچى خادىم قويۇلدى. 1956 - يىلى بىر قىسىم ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە ۋە شەھەرلەرگە تەنتەربىيە خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر - ئىككى نەپەر مەخسۇس كادىر سەپلەندى. 1958 - يىلى مەملىكەتلىك 1 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنى كۈتۈۋېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن شىنجاڭدىكى كۆپلىگەن ناھىيىلەردە تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى. ھازىر شىنجاڭ تەنتەربىيە ئىدارىسى قارمىقىدا تەنتەربىيە مەشىق چوڭ ئەترىتىدىن ئىككىسى، باشقۇرۇش مەركىزىدىن ئىككىسى، تەنتەربىيە ماھارەت مەكتىپىدىن بىرى بار، خىزمەتچى خادىملار 1157 گە يېتىدۇ؛ پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھەممىسىدە تەنتەربىيە ئاپپاراتلىرى بار بولۇپ، ئومۇمىي خادىم سانى 4055 (قوشۇۋېتىلگەن ئاپپاراتلاردىكى بارلىق خادىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). 2000 - يىلىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تەنھەرىكەت كوماندىلىرىدىكى مۇنەۋۋەر تەنھەرىكەتچىلەر 288 ئادەم بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى بەش نەپەر، دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى 155 نەپەر؛ پۈتۈن شىنجاڭدىكى تربىنېرلار 621 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت دەرىجىلىك تربىنېر تۆت نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك تربىنېر 93 نەپەر، خەلقئارا دەرىجىلىك رېفېرى بەش نەپەر، دۆلەت دەرىجىلىك رېفېرى 101 نەپەر، 1 - دەرىجىلىك رېفېرى 1290 نەپەر. 1979 - يىلى شىنجاڭدا يەككە تۈرلەر تەنتەربىيە جەمئىيىتىدىن پەقەت 13ى بار ئىدى. ھازىر، شىنجاڭ تەنتەربىيە باش جەمئىيىتىنىڭ قارمىقىدا ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر دەرىجىلىك تەنتەربىيە باش جەمئىيىتىدىن 15 ى، يەككە تۈرلەر تەنتەربىيە جەمئىيىتىدىن 35ى، كەسىپىي تۈرلەر تەنتەربىيە جەمئىيىتىدىن 14ى بار، 200 مىڭغا يېقىن ئەزاغا ئىگە.

تەنتەربىيە مەيدان - ساراي ئەسلىمىلىرى 50 يىللاردا شىنجاڭدا ئارقا - ئارقىدىن ئۈرۈمچى شىنخۇا شىمالىي يولى تەنتەربىيە سارىيى، ئەنمىن تەنتەربىيە سارىيى قاتارلىق بىرقانچە تەنتەربىيە سارايلىرى قۇرۇلدى، تەنتەربىيە ئەسلىمىلىرى بىرئاز ئاددىي ئىدى. X X ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە پۈتۈن شىنجاڭدىكى تەنتەربىيە ئورۇنلىرى 14 مىڭ 839 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تەنتەربىيە مەيدانى 40، تەنتەربىيە سارىيى 11، سۇ ئۈزۈش سارىيى 44، كۆرۈش سۇپىسى ۋە چىرىغى بار توپ مەيدانى 189، تۈرلۈك تەنتەربىيە مەشىق ئۆيلىرى 136. بىر قىسىم ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەر دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بەلگىلىگەن «ئىككى مەيدان، بىر سۇ ئۈزۈش سارىيى، بىر مەشىق ئۆيى» ئۆلچىمىگە يەتتى. دۆلەتنىڭ شىنجاڭنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرىغا ئىشلەتكەن خىراجىتى 600 مىليون يۈەنگە يېقىنلاشتى. يېقىنقى 20 يىلدىن بۇيان، دۆلەت 46 مىليون 500 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، كۆلىمى بىرقەدەر چوڭ بىر قىسىم تەنتەربىيە مەيدانلىرىنى سالدى. ئالايلۇق، ئۈرۈمچى ئەنمىن تەنتەربىيە مەشىق ئۇنىۋېرسال سارىيى، ئۈرۈمچى ئۆچتاش تەنتەربىيە مەشىق بازىسى، قەشقەر تەنتەربىيە سارىيى، كۇيىتۇن شەھىرى تەنتەربىيە مەركىزى، ئۈرۈمچى قىزىلتاغ سۇ ئۈزۈش سارىيى ۋە شۇيشىگۇ تەبىئىي سۇ ئېيىلىش مەيدانى قاتارلىقلار. شاراىتى يار بېرىدىغان كارخانىلار سۇ بىر تۈركۈم تەنتەربىيە مەيدان - ساراي ئەسلىمىلىرىنى قۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ھەسسە قوشتى.

ئاممىۋى تەنتەربىيە ئاممىۋى تەنتەربىيىنىڭ تەرەققىياتى «ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق پىلانى» نىڭ يولغا

غا قويۇلۇشىغا شارائىت يارىتىپ بەردى. 50 يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىز تۆت قېتىم ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنى، بىر قېتىم شىمالىي دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى، ئىككى قېتىم شىنجاڭ مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنى، ئىككى قېتىم شىنجاڭ ياشانغانلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزدى. 1986 - يىلى شىنجاڭ تۇنجى قېتىم مەملىكەت خاراكتېرلىك چوڭ تېپتىكى ئۇنۇبرسال تەنھەرىكەت يىغىنى— مەملىكەتلىك 3 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونىمىز ھەر نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك شەھەرلەر تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت يىغىنى قاتارلىقلارغا ئۆمەك تەشكىللەپ قاتنىشىپ، جەمئىي 59 ئالتۇن مېدال، 58 كۈمۈش مېدال، 63 مىس مېدالغا ئېرىشتى. 2000 - يىلى مەملىكەتلىك تەنتەربىيە يىغىنىدا، شىنجاڭ ئالتە ئالتۇن مېدال، ئىككى كۈمۈش مېدال، ئۈچ مىس مېدال ئالدى. ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، تەنتەربىيە بىلەن چېنىقىشقا قاتناشقۇچىلار بارغانسېرى كۆپەيمەكتە، تەنتەربىيە بىلەن چېنىقىشقا دائىم قاتنىشىدىغانلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى 3%~4% تىن 35% كە يەتتى. شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك، ھەرقايسى مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلاردىن دۆلەتلىك تەنتەربىيە چېنىقىش ئۆلچىمىگە يەتكەنلەرنىڭ سانى يىلدىن - يىلغا كۆپەيىپ، ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 85% كە يەتتى. 1994 - يىلى، شىنجاڭدا «ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق پىلانى» رەھبەرلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، ھەرقايسى جايلاردا «ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق پىلانى تەشۋىقات ھەپتىسى، تەشۋىقات ئېيى» ، قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. دۆلەت، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، رايون، ناھىيە، مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى (پىزا - بازار) قاتارلىق بەش دەرىجىلىك ئورۇنلار 5 مىليون 150 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق پىلانى قۇرۇلۇش نۇقتىسىدىن 50 نى قۇردى، 122 كوچىغا ئومۇمىي خەلق چېنىقىش ئەسلىھەلىرىنى ئورناتتى، 15 چېنىقىش ئۆيى سالدى، 10 مىڭدىن ئارتۇق پائالىيەت نۇقتىسى تەسىس قىلدى؛ جەمئىيەت تەنتەربىيە بېتەكچىسىدىن 2888 نى تەربىيىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت دەرىجىلىك تەنتەربىيە بېتەكچىسى 49 نەپەر، 1 - دەرىجىلىك تەنتەربىيە بېتەكچىسى 413 نەپەر؛ 2000 قېتىمدىن ئارتۇق چېنىقىش پائالىيىتى تەشكىللىدى، بۇ پائالىيەتلەرگە 30 مىليون ئادەم قېتىم قاتناشتى. شىنجاڭ تۆت قېتىم «ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق تەشۋىقات ھەپتىلىكى پائالىيىتى مۇنەۋۋەر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى ھەمدە دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى تارقاتقان «1993~ 1997 يىللىق ئاممىۋى تەنتەربىيە تەرەققىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى، 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 19 ناھىيە مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دېگەن نامغا ئېرىشتى. 21 ناھىيە ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دېگەن نامغا ئېرىشتى.

ساغلاملىق تەنتەربىيىسى 50 يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدا جەمئىي توققۇز قېتىم شىنجاڭ تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە قاتناشقانلار جەمئىي 21 مىڭ 921 ئادەم قېتىمغا يەتتى، 80 كومانىدىدىن 375 ئادەم 870 قېتىم ئاپتونوم رايون رېكورتىنى بۇزدى. مەملىكەتلىك رەسمىي مۇسابىقىلەردە شىنجاڭ تەنھەرىكەتچىلىرى جەمئىي 306 ئالتۇن مېدال، 303 كۈمۈش مېدال، 286 مىس مېدال ئالدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 - ، 2 - ، 3 - ، 4 - ، 5 - ، 6 - ، 7 - ، 8 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىدا 38 قېتىم چېمپىيونلۇققا، 38 قېتىم ئىككىنچىلىككە، 41 قېتىم ئۈچىنچىلىككە ئېرىشتى، بىر كومانىدا، توققۇز ئادەم ئون قېتىم مەملىكەت رېكورتىنى بۇزدى، ئىككى ئادەم ئالتە قېتىم ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى رېكورتىنى بۇزدى ۋە تەڭلەشتى، بىر كومانىدا بىر قېتىم بىر تۈرلۈك دۇنيا رېكورتىدىن ھالقىدى؛ خەلقئارا رەسمىي مۇسابىقىلەرگە قاتناشقان شىنجاڭ تەنھەرىكەتچىلىرى 27 قېتىم چېمپىيونلۇققا، 18 قېتىم ئىككىنچىلىككە، 20 قېتىم ئۈچىنچىلىككە ئېرىشتى. ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى مۇسابىقىسىدە شىنجاڭ تەنھەرىكەتچىلىرى تۆت ئالتۇن مېدال، ئالتە كۈمۈش مېدال، توققۇز مىس مېدالغا ئېرىشتى. 50 يىلدىن بۇيان شىنجاڭدىن جەمئىي بىر ئادەم، بىر كومانىدا ئىككى قېتىم ئىككى تۈرلۈك دۇنيا رېكورتىنى ھالقىدى، بىر ئادەم بىر قېتىم بىر تۈرلۈك دۇنيا رېكورتىغا تەڭلەشتى، 18 ئادەم ئىككى قېتىم 15 تۈرلۈك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى رېكورتىنى بۇزدى (تەڭلەشتى)، 22 ئادەم 89

ئادەم قېتىم 39 تۈرلۈك مەملىكەت رېكورتىنى يۇزدى، 599 ئادەم قېتىم ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ چوڭلار رېكورتىنى يۇزدى.

تەنتەربىيە ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش 50~60 - يىللاردا شىنجاڭدا پەقەت بىر تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپى، مۇقىم ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپىدىن ئونى بار ئىدى، مەشىق قىلىدىغانلار 800 گە يېتەتتى. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا ماھارەت تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپىدىن بىرى، تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپىدىن بەشى، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر دەرىجىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىدىن 16 سى، ناھىيە دەرىجىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىدىن 24ى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تەنتەربىيە ئەنئەنىۋى تۈر مەكتىپىدىن 76سى، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ تەنتەربىيە ئەنئەنىۋى تۈر مەكتىپىدىن 228ى بار؛ يەنە چوڭلار تەنتەربىيە ئالىي تېخنىكۇم سىنىپىدىن ئىككىسى بار، مەشىققە قاتنىشۋاتقان ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىي سانى 2665 ئادەم. مەملىكەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر مۇسابىقىلىرىدە جەمئىي 51 ئالتۇن مېدال، 50 كۈمۈش مېدال، 41 مىس مېدال قولغا كەلتۈرۈلدى؛ جۇڭگو - ياپونىيە - كورىيە ئۈچ دۆلەت يېنىك ئاتلېتىكا قارشىلىشى مۇسابىقىسىدە بەش ئالتۇن مېدال، بەش كۈمۈش مېدال قولغا كەلتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونىمىز ماھىرلىرى يەتتە ئادەم قېتىم جۇڭگو ياشلار - ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسىغا تالاندى، 294 ئادەم كەسپىي تەنھەرىكەت كوماندىلىرىغا يەتكۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر ئادەم تەنتەربىيە ماھىرى دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى ئۆلچىمىگە يەتتى، 42 ئادەم بىرىنچى دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى ئۆلچىمىگە يەتتى. شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك تەنتەربىيە ھەربىكتى مەكتىپى ئايرىم - ئايرىم ھالدا دۆلەتلىك تەنتەربىيە باش ئىدارىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېرىلگەن دۆلەتلىك، ئۆلكە - مىنىستىر دەرىجىلىك يۇقىرى ماھارەتلىك تەنتەربىيە ئىقتىساس ئىگىلىرى بازىسى دېگەن شەرەپلىك نامغا نائىل بولدى.

تەنتەربىيە ئىگىلىكى تەنتەربىيە ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشى تەنتەربىيە ئىشلىرىنى يۇكسەلدۈرۈشتىكى كەسپىي خىراجەتنىڭ يېتەرسىزلىكىنى تولدۇردى. تەنتەربىيە ئىگىلىكى تاغقا چىقىش ساياھىتى، تەنتەربىيە لاتارىيە بېلىتى سېتىش، چېنىقىش ئارقىلىق بەدەننى گۈزەللەشتۈرۈش، تەنتەربىيە بۇيۇملىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يېڭىدىن گۈللەنگەن ئىگىلىكتۇر. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭ تاغقا چىقىش جەمئىيىتى، شىنجاڭ خەلقئارا تەنتەربىيە ساياھەتچىلەر باشقارمىسى 40 نەچچە دۆلەت ۋە رايوندىن كەلگەن تاغقا چىقىش، تەنتەربىيە ساياھەت ئۆمەكلىرىدىن 755 نى 7407 ئادەم قېتىم كۈتۈۋېلىپ، 44 مىليون 590 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى جەمئىي 453 ئۆمەك، 1914 ئادەم قېتىم چەت ئەللەرگە چىقاردى؛ چەت ئەللەرنىڭ ئۆمەكلىرىدىن 139 نى 1722 ئادەم قېتىم كۈتۈۋالدى. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تەنتەربىيە لاتارىيە بېلىتى سېتىش خىزمىتىدىمۇ خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى، جۇملىدىن 183 مىليون 690 مىڭ يۈەنلىك لاتارىيە بېلىتى سېتىلىپ، 55 مىليوندىن كۆپ جامائەت پاراۋانلىق فوندى توپلاندى (يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان ۋە قايتۇرۇلغان سوممىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، چوڭ تېپتىكى مۇسابىقىلەرنى ئۈيۈشتۈرۈش ياكى قاتنىشىش، تەنتەربىيە مەيدان - سارايلىرىنى سېلىش قاتارلىقلارنى مەلۇم مەبلەغ بىلەن تەمىنلىدى. نۆۋەتتە، تەنتەربىيە بىلەن چېنىقىش كەسپىگە مەبلەغ سېلىش قىزىق نۇقتىغا ئايلاندى. تولۇق بولمىغان ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا تەنتەربىيە ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار نەچچە مىڭغا، سالغان ئومۇمىي مەبلەغ سوممىسى 500 مىليون يۈەنگە يېتىدىكەن، مۇشۇ كەسىپتىكى خادىملار 500 دىن ئاشىدىكەن. قارىغا ئېتىش، ساياھەت، دوممىلاتما توپ (بوۋلىك توپى) قاتارلىق تۈرلەرنىڭ يىللىق كىرىمى 30 مىليونغا يەتتى. 1998 - يىلى شىنجاڭنىڭ تۇنجى قېتىم تەنتەربىيە بۇيۇملىرى كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى، كۆرگەزمىگە 1000 خىلدىن ئارتۇق بۇيۇم قويۇلدى، 8000 مىڭدىن ئارتۇق جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك سودىگەرلەر كۆرگەزمىنى كۆردى، پۈتۈشۈش سوممىسى 1 مىليون يۈەنگە يەتتى. تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىگە خېرىدار چاقىرىشتىن ئىبارەت شەكىلسىز مۇلۇك ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش تەدرىجىي ئاشماقتا. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 11 تۈرلۈك مۇسابىقە ۋە مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن بەش تۈرلۈك مۇسابىقىگە خېرىدار چاقىرىلدى. ھەرقايسى كارخانىلارنىڭ مۇسابىقىگە سالغان سېلىنمىسى 2 مىليون يۈەندىن ئاشتى.

تەنتەربىيە پەن تەتقىقاتى ۋە تەنتەربىيە تەشۋىقاتى

ئاپتونوم رايونىمىز ئايرىم - ئايرىم هالدا 1978 - يىلى ۋە 1979 - يىلى تەنتەربىيە پەن تەتقىقات ئورنى ۋە «شىنجاڭ تەنتەربىيىسى» ژۇرنىلىنى تەسىس قىلدى ھەمدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «شىنجاڭ تەنتەربىيە پەن - تېخنىكىسى»، «شىنجاڭ تەنتەربىيىسى» قاتارلىق ژۇرناللارنى چىقاردى. 1985 - يىلىنىڭ بېشىدا تەنتەربىيە ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «شىنجاڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەھەرىكەتچىلىرىنىڭ قىيابېتى، ئىقتىدارى، بەدىنىنىڭ ھازىرقى ھالىتى ۋە ئالاھىدىلىكى»، «شىنجاڭ چېلىشىش ماھىرلىرىنىڭ ئاساسىي قىيابېتى، ساپاسىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشتىن دوكلات»، «شىنجاڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بەدەن سۈپىتى، ساغلاملىقىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش»، «قازاق ياشلار - ئۆسمۈرلىرىنىڭ بەدەن سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ تەھلىل قىلىش» قاتارلىق پەن تەتقىقات تېمىلىرىنى، شۇنىڭدەك دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ «پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ تەنتەربىيىنى راۋاجلاندۇرۇش ئىستراتېگىيىسى ئۈستىدە تەتقىقات»، «غەربىي شىمال رايونىدىكى مۇنەۋۋەر تەھەرىكەتچىلەرنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئۈستىدە تەتقىقات» قاتارلىق پەن - تەتقىقات تېمىلىرىنى تاماملاپ، شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ئىدارىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرىغا مەسئۇل ئورگىنى، كەسپىي جەھەتتە دۆلەتلىك تەنتەربىيە باش ئىدارىسى بېتەكچىلىك قىلىدۇ. 1955 - يىلى 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ھەرىكىتى كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 2000 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە باش ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىدارىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىگە مۇناسىۋەتلىك پالچىن، سىياسەتلىرىنى ئەملىيلەشتۈرۈش، ئاپتونوم رايونىنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىنى بىرتۇتاش باشقۇرۇش، ماسلاشتۇرۇش ۋە نازارەت قىلىش، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تۈرلۈك ئامما‌ۋى تەنتەربىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ئىدارىسى قارمىقىدا ئىككى تەنتەربىيە مەشىق چوڭ ئەترىتى، چېلىشىش ۋە رۇداۋىچە چېلىشىش، بوكس، تاغقا چىقىش، پۇتبول، ئىجتىمائىي تەنتەربىيىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە تەنتەربىيە مۇسابىقىسى، تەنتەربىيە ئىگىلىكى، تەنتەربىيە لاتارىيە بېلىتى قاتارلىق يەتتە باشقۇرۇش مەركىزى شۇنداقلا شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسى ھەرىكىتى مەكتىپى، تەنتەربىيە ئىلمىي تەتقىقات ئورنى، «شىنجاڭ تەنتەربىيىسى» ژۇرنىلى، تەنتەربىيە مېھمانخانىسى، تەنتەربىيە مۇلازىمەت شىركىتى قاتارلىقلار بار، ئومۇمىي ئادەم سانى 1157 گە يېتىدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى ئامما‌ۋى خاراكتېرلىك تەنتەربىيە تەشكىلاتى. جۇڭخۇا مەملىكەتلىك تەنتەربىيە باش جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى، ئۇنىڭغا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ئىدارىسى رەھبەرلىك قىلىدۇ. باش نىشانى: ئېلىمىزنىڭ تەنتەربىيە ھەرىكىتىنى راۋاجلاندۇرۇش قانۇنى، سىياسەتلىرىگە ئاساسەن، تەنتەربىيىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ماسلاشتۇرىدۇ، باشقۇرىدۇ؛ ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە باش ئىدارىسىغا ۋاكالىتەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرىنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇش فۇنكسىيىسىنى ئادا قىلىدۇ؛ ئىجتىمائىي تەنتەربىيە مۇسابىقىسى خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ. 1953 - يىلىنىڭ بېشىدا، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇلكىلىك شۆبە جەمئىيىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى 4 - ئايدا، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبە جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پۇتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، يېنىك ئاتلېتىكا، گىمناستىكا، چامباشچىلىق، تىكتاك توپ، سۇ ئۇزۇش، چېلىشىش، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش، شاھمات تۈرلىرى، مۇز - قار تېپىلىش، قارىغا ئېتىش قاتارلىق 13 يەككە تۈر تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى. 1989 - يىلى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبە جەمئىيىتىنىڭ نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە باش جەمئىيىتىگە ئۆزگەرتىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە ھەرىكىتى

كومىتېتى بىلەن ئوخشاش بىر رەھبەرلىك بەنزىسى، ئوخشاش بىر رەھبەرلىك ئاپپاراتىغا ئىگە بولدى. 1993- يىلى چاقىرىلغان تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى- نىڭ ئىككىنچى قېتىملىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا، ئاپ- پاراتلار مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، باش نىشان ۋە ۋەزىپە ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. 2000 - يىلىغا قەدەر، شىنجاڭ بويىچە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر دەرىجىلىك تەنتەربە- يە باش جەمئىيەتلىرى 15 كە، يەككە تۈرلەر تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرى 35 كە، كەسىپلەشكەن تەنتەربىيە جەم- ئىيەتلىرى 14 كە، جەمئىيەت ئەزالىرى 200 مىڭغا يەتتى.

ئۇرۇمچى نەنمىن تەنتەربىيە مەيدانى تەنتەربىيە مەيدانى، تەنتەربىيە سارىيى، تەنتەربىيە ئۇ- نۇپرسال مەشىق سارىيىدىن تەشكىل تاپقان. ئادرىسى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق يولى 1 - نومۇر. تەنتەربىيە مەيدانى 1959 - يىلى قۇرۇلغانىدى، يەر كۆلىمى 39 مىڭ 130 كۋادرات مېتىر، مەيدان مەركىزى چىملىق پۇتبول مەيدانى، مەيدان ئەتراپى ئۈزۈنلۇقى 400 مې- تىرلىق ئالتە يۇگۇرۇش يولى بولۇپ، قۇرۇلۇش ئۈل- چىمى 8909 كۋادرات مېتىر، كۆرۈش سۇپىسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 5227 كۋادرات مېتىر، تاماشىبىن- لار ئورنى 30 مىڭ؛ كۆرۈش سۇپىسى ئاستىدىكى ئۆي- لەرنىڭ كۆلىمى 7375 كۋادرات مېتىر، تەنتەربىيە مەيدانى خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئومۇمىي سالغان مەبلەغ سوممىسى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەن. 1995 - يىلى دۆلەت 6 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، رەئىس سەھنىسىنى ئۆزگەرتتى ۋە يۇگۇرۇش يولىغا يېڭىدىن سۇلياۋ يانتۇزدى. مەزكۇر تەنتەربىيە مەيدانى شىنجاڭدىكى تۇنجى چوڭ تېپتىكى تەنتەربىيە پائالىيىتى مەيدانى ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭنىڭ 2-، 3- ۋە 9- نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنلىرى شۇنداقلا مەملىكەتلىك 3- نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرە- كەت يىغىنى قاتارلىق چوڭ تېپتىكى تەنتەربىيە مۇسا- بىقىلىرى مۇشۇ مەيداندا ئۆتكۈزۈلگەنىدى. تەنتەربىيە سارىيى تەنتەربىيە مەيدانىنىڭ شەرقىي شىمالىي تەرىپە- گە جايلاشقان بولۇپ، 1964 - يىلى قۇرۇلغان، يەر كۆلىمى 11 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر، مۇسابقە مەيدا- نى، مەشىق ئۆيى ۋە تاماشىبىنلار ئارام ئېلىش ئۆيى قاتارلىق ئۆچ قىسىمدىن تەركىب تاپقان. مۇسابقە مەي- دانىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 32 مېتىر، كەڭلىكى 22 مېتىر، تاماشىبىنلار ئورنى 2752 بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 780 كۋادرات مېتىر؛ مەشىق ئۆيىنىڭ قۇرۇلۇش كۆ- لىمى 640 كۋادرات مېتىر؛ تاماشىبىنلار دەم ئېلىش زالىنىڭ يەر كۆلىمى 971 كۋادرات مېتىر. خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق، ئاساسىي تورۇس قۇرۇلمىسىغا 36 مېتىرلىق قۇيما قوش ئۇگىلىك لىم، ئالتە مېتىر- لىق چوڭ تېپتىكى تورۇس قىستۇرما تاختا ئىشلىتىل- گەن، جەمئىي 2 مىليون 20 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنـ- غان، مەزكۇر تەنتەربىيە سارىيى شىنجاڭدىكى تۇنجى چوڭ تېپتىكى تەنتەربىيە سارىيى بولۇپ، مەملىكەت- لىك، ئاپتونوم رايونلۇق ۋالىبول، ۋاسكېتبول، تىك- تاك توپ، چېلىشىش، بوكس قاتارلىق مۇسابىقىلەر ۋە تۇرلۇك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈ- زۈلگەن. تەنتەربىيە مەشىق سارىيى تەنتەربىيە مەيدانـ- نىڭ غەربىي جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، 1982- يىلى پۈتكەن، جەمئىي 4 مىليون 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، مەشىق سارىيى يېنىك ئاتلېتـ- كا سارىيى، بوكس سارىيى، ۋاسكېتبول سارىيى، ۋا- لىبول سارىيى، گىمناستىكا سارىيى قاتارلىقلارغا ئاي- رىلغان بولۇپ، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 8400 كۋادرات مېتىر. يېنىك ئاتلېتىكا سارىيىغا ئۈزۈنلۇقى 108.4 مېتىر، كەڭلىكى 38 مېتىر، ئايلانمىسى 200 مېتىرلىق سۇلياۋ يانتۇزلىغان يۇگۇرۇش يولى، يۇگۇ- رۇش يولىنىڭ ئوتتۇرىسىغا باشقا تۈرلۈك يېنىك ئاتلې- تىكا مۇسابقە مەيدانلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، قۇرۇ- لۇش كۆلىمى 5000 مىڭ كۋادرات مېتىر. بوكس سارىيىنىڭ كۆلىمى 853 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئىك- كى بوكس مۇسابقە سۇپىسى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئون- دىن ئارتۇق قەۋم خالىتا ۋە تۈرلۈك مەشىق ئەسلىھەلىرى بار. ۋاسكېتبول ۋە ۋالىبول سارىيىنىڭ قۇرۇ- لۇش كۆلىمى ئوخشاش 22×30 مېتىر، گىمناس- تىكا سارىيىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 36 مېتىر، كەڭلىكى 22 مېتىر، بۇ جايدا كۆپ قېتىم مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق ۋە خەلقئارا يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى بەيگە مەيدانى ئۇرۇمچى شەھىرى ئۈچتاشنىڭ شەرقىدىن بىر كىلومېتىر نېرىغا جايلاش- قان. 1984 - يىلى 10 - ئايدا پۈتكەن، 1986 - يىلى كېڭەيتىپ قۇرۇلغان. پۈتۈش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليون 460 مىڭ يۈەن، بۇ تاماشىبىنلار كۆرۈش سۇپىسى، ئات بەيگىسى مەيدانى، ئاتخانا قاتارلىقلارنىڭ سوممىسىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تاماشىبىنلار كۆ- رۈش سۇپىسى بىلەن ئات بەيگىسى مەيدانىنىڭ كۆلىمى 150 مىڭ كۋادرات مېتىر، سېلىنغان مەبلەغ 2 مىليون

800 مىڭ يۈەن، كۆرۈش سۈپىسىغا تەخمىنەن 500 ئادەم سىغىدۇ. بەيگە مەيدانىنىڭ يۇگۇرۇش يولى 1500×2000 مېتىر ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، بىر ئايلانمىسى 1000 مېتىر ھېسابلىنىدۇ. ئاتخانا 1997 - يىلى رەسمىي قىستۇرما تاختا ئېشىلتىپ سې- لىنغان، مەيدانغا سېلىش سومىسى 840 مىڭ يۈەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 400 كۋادرات مېتىر، 40 تۇياق ئاتنى باققىلى بولىدۇ. 1986 - يىلى مەملىكەتلىك 3 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرە- كەت يىغىنى، 1986 - يىلى مەملىكەتلىك ئات ئويۇنى لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، 1997 - يىلى مەملىكەت- لىك توسالغۇلۇق ئات ئويۇنى مۇسابىقىسى قاتارلىق مۇ- سابىقىلەر مۇشۇ جايدا ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى گاز مىلتىق سارىيى ئۇرۇمچى شە- ھىرى ئۆچتاشنىڭ شەرقىدىن ئىككى كىلومېتىر نېرىغا جايلاشقان. 1989 - يىلى قۇرۇلۇش باشلىنىپ 1990 - يىلى پۈتكەن. 980 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنە- غان. رام قۇرۇلمىلىق بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1765 كۋادرات مېتىر، ئىشلىتىلىش كۆلىمى 1011.75 كۋادرات مېتىر، ئۈزۈنلۇقى 5462 مېتىر، كەڭلىگى 25 مېتىر. ئىككى قەۋەت. ئۈستۈنكى قەۋىتى گاز مىلتىق مۇسابىقىسى ۋە مەشىق مەيدانى بولۇپ، جەمئىي 30 قارىغا ئېتىش نىشان ئورنى بار، قارىغا ئېتىش ئورنىنىڭ كۆلىمى 25×35 مېتىر. مەزكۇر سارايدا مەملىكەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىنىڭ را- يونلارغا بۆلۈنگەن مۇسابىقىسى، غەربىي شىمال رايونى قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ يىللىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى قاتارلىق مۇھىم مۇسابىقىلەر ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى ئوقيا ئېتىش، چېلىشىش سارىيى ئۇرۇمچى شەھىرى ئۆچتاشنىڭ شەرقىدىن ئىككى كىلو- مېتىر نېرىغا جايلاشقان. 1987 - يىلى قۇرۇلغان. 1 مىليون 190 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. ساراي رام قۇرۇلمىلىق بولۇپ، بىر قارىغا ئېتىش سارىيى، ئىك- كى چېلىشىش سارىيى، بىر بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۆيى- دىن تەركىب تاپقان. قارىغا ئېتىش سارىيىنىڭ كۆلىمى 3335 كۋادرات مېتىر؛ چېلىشىش سارىيىنىڭ ئومۇ- مىي كۆلىمى 1166.4 كۋادرات مېتىر. بەدەن چېنىقتۇ- رۇش ئۆيىدە سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى قاتارلىق ئەسلىھەلەر بار. چېلىشىش سارىيى ىلەن بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۆيى ئاساسەن تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ مەشىق قىلىشى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەزكۇر سارايدا مەملىكەتلىك 3 - نۆ- ۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى ۋە باشقا قارىغا ئېتىش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى قارىغا ئېتىش مەيدانى بۇ 50 مېتىرلىق قارىغا ئېتىش مەيدانى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ- رۇمچى شەھىرى ئۆچتاشنىڭ شەرقىدىن 1000 مېتىر نېرىغا جايلاشقان. 1984 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇل- غان، پۈتۈش سومىسى 1 مىليون 100 مىڭ يۈەن. خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7000 كۋادرات مېتىر، ئۈزۈنلۇقى 94 مېتىر، كەڭ- لىكى 40 مېتىر، جەمئىي 64 قارىغا ئېتىش ئورنى بار. مەزكۇر مەيداندا مەملىكەتلىك قارىغا ئېتىش مۇسا- بىقىسىنىڭ رايونلارغا بۆلۈنگەن مۇسابىقىسى، غەربىي شىمال رايونى قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى ۋە شىنجاڭ ئىش- تىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرىنىڭ قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى قاتارلىقلار ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى شىمالىي شىنخۇا يولى تەنتەربىيە سارىيى بۇ ئۇرۇمچى شەھىرى تەنتەربىيە سارىيى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 1955 - يىلى قۇرۇلغان. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 5089 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1500 كۋادرات مېتىر، مۇسابىقە مەيدانىنىڭ ئۈزۈنلۇ- قى 30 مېتىر، كەڭلىكى 18 مېتىر. خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، 800 ئادەم سىغىدۇ. قوشۇمچە ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1220 كۋادرات مېتىر. سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 310 مىڭ يۈەن. مەزكۇر سارايدا مەملىكەت، ئاپتونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھە- رى ئويۇشتۇرغان ۋاسكېتبول، ۋالىبول، چېلىشىش، بوكس قاتارلىق مۇسابىقىلەر ۋە باشقا تۈرلۈك مەدەنە- يەت، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى شۇيشىگۇ مۇز تېيىلىش مەيدانى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا، يەنى شەھەر مەركىز- دىن 40 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى شۇيشىگۇ يېزىسىغا جايلاشقان. 1993 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. مەيدان ئومۇمىي كۆلىمى 90×200 مېتىر. بۇ جايدا يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، پۇتبول مەيدانى، مۇز مەيدانى قاتارلىقلارمۇ بار. يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى 86.24×186.64 مېتىر، پۇتبول مەيدانى 70×90 مېتىر، مۇز مەيدانى 66×180 مېتىر. قىش پەسلىدە

سۇ قۇيۇپ مۇز مەيدانى ھاسىل قىلىنىدۇ، ئومۇمىي مەبلەغ سومىسى 250 مىڭ يۈەن. 1995 ـ يىلـى، 1998ـ يىلى مەملىكەتلىك تېز تېپىلىش چېمپىيونلار مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك تېز تېپىلىش لەۋ-ھە تالىشىش مۇسابىقىسى شۇنداقلا ئاپتونوم رايونلۇق تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ تېز تېپىلىش مۇسابىقىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يىللىق مۇز تېپىلىش مۇسابىقىسى قاتارلىقلار ئۆتكۈزۈلگەن.

كۆيتۈن تەنتەربىيە مەركىزى كۆيتۈن شەھىرى ساۋەن يولى 288 ـ نومۇرغا جايلاشقان، شەھەر مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى بىر كىلومېتىرغا يەتمەيدۇ. 1990 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1995 ـ يىلى 4 ـ ئايدا 1 ـ قارارلىق قۇرۇلۇش تاماملانغان. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 100 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 31 مىڭ كۋادرات مېتىر، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 18 مىليون يۈەن. تەنتەربىيە مەيدانى، تەنتەربىيە سارىيى، قارىغا ئېتىش سارىيى، ئۈستى ئوچۇق سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى، سۇلياۋ يانقۇزۇلغان چويلا توپ مەيدانى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەنتەربىيە مەيدانىنىڭ كۆرۈش سۇپىسى ۋە رەئىس سەھنىسىنىڭ ئاستىغا يېنىك ئاتلېتىكا يۈگۈرۈش مەيدانى ۋە ئوقۇغۇچىلار ياتقى، سىنىپ قاتارلىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كۆرۈش سۇپىسىغا 15 مىڭ ئادەم سىغىدۇ. مەيدان مەركىزىنىڭ ئەتراپى ئۆلچەملىك سۇلياۋ يانقۇزۇلغان يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، مەيدان مەركىزى چىم يانقۇزۇلغان پۇتبول مەيدانى. تەنتەربىيە سارىيى تور كېمىر قۇرۇلمىلىق بولۇپ، 1400 تاماشىبىن ئورنى بار، چىراغ، ئاۋاز ياڭرىتقۇ، ئېلېكترونلۇق نومۇر تاختىسى قاتارلىق ئەسلىھەلىرى مۇكەممەل، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ قاتارلىق تۈرلەرنىڭ مۇسابىقە ۋە مەشىق مەيدانىدۇر. قارىغا ئېتىش سارىيى ئىككى قەۋەت رام خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، 1 ـ قەۋەتتە 20 قارىغا ئېتىش ئورنى، 2 ـ قەۋەتتە گاز مىلتىق قارىغا ئېتىش ئورنى بار. ئاپتونوم رايونلۇق 8 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى، ئاپتونوم رايونلۇق يىللىق تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك ج خ سىستېمىسىنىڭ قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى، «1 ـ ئاۋغۇست» ياشلار كوماندىسى بىلەن شىنجاڭ پۇتبول كوماندىسى دوستلۇق مۇسابىقىسى، خەلقئارا ۋاسكېتبول تەكلىپ مۇسابىقىسى قاتارلىق مۇھىم مۇسابىقىلەر ئۆتكۈزۈلگەن.

قاراماي تەنتەربىيە مەركىزى قاراماي شەھىرى تەڭرىتاغ يولى 92 ـ قۇرۇ. 1996 ـ يىلى 7 ـ ئاخىرى قۇرۇلۇش باشلىنىپ 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئاساسەن قۇرۇلۇش تاماملانغان. جەمئىي 20 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 95 مىڭ 473.5 كۋادرات مېتىر، سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى، ۋاسكېتبول مەيدانى، چويلا توپ مەيدانى، يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، چىملىق پۇتبول مەيدانى، قاپقا توپ مەيدانى، ئۈستى يېپىق قارىغا ئېتىش مەيدانى، يېنىك ئاتلېتىكا مەشىق مەيدانى، يەي توپ سارىيى، ئۈنۈمبرسال مەشىق سارىيى، بەدەن سۈپىتىنى تەكشۈرۈش ئۈنۈمبرسال سارىيى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى چوڭلار سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى، بالىلار سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى قاتارلىقلارغا ئايرىلغان بولۇپ، بېتون قۇرۇلمىلىق. 1997 ـ يىلى ئۈزگەرتىپ قۇرۇلۇپ، سۇنى پاكىزلاش قۇرۇلمىسى ئورنىتىلغان. ۋاسكېتبول مەيدانى ئىككى بولۇپ، بىرى كونىسى، بىرى يېڭىسى، بەر يۈزىگە ئاسفالت يانقۇزۇلغان. چويلاتوپ مەيدانى يەتتە بولۇپ، ئاسفالت ـ بېتون قۇرۇلمىلىق. مەيدان يۈزىگە سۇلياۋ يانقۇزۇلغان. يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى 1974 ـ يىلى 146 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرۇلغان، يۈگۈرۈش يولىغا داشقال ئۆۋۈندىسى يانقۇزۇلغان. پەي توپ سارىيى چوڭ چات ئارا خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق، 434 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 1982 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۈنۈمبرسال مەشىق سارىيى 1993 ـ يىلى قۇرۇلغان، بىر مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق. چويلاتوپ سارىيى ۋە بەدەن سۈپىتىنى تەكشۈرۈش ئۈنۈمبرسال سارىيى 1999 ـ يىلى پۈتكەن، رام قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم

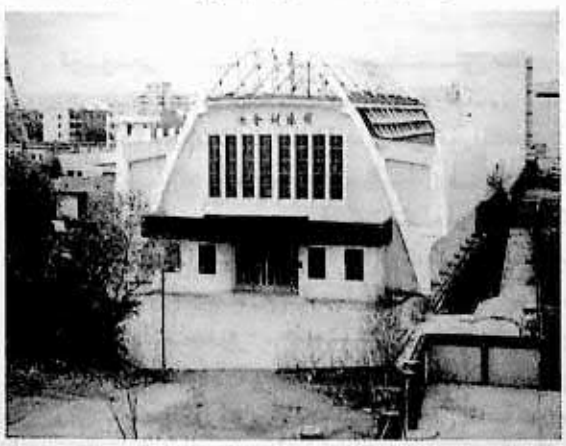

قاراماي تەنتەربىيە مەركىزى

ھالدا 5 مىليون يۈەن ۋە 2 مىليون 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. پۈتبول مەيدانىغا 400مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ 4355.56 كۋادرات مېتىر چىم يانتۇزۇلغان. ئاپتونوم رايونلۇق يىللىق مۇسابىقىنىڭ قارىغا ئېتىش، ۋاسكېتبول، پۈتبول، چېلىشىش تۈرلىرى ۋە قاراماي شەھرىنىڭ تۈرلۈك مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلگەن.

شىخەنزە تەنتەربىيە مەركىزى شىخەنزە شەھرىنىڭ غەربىي ئايلانما يولىغا جايلاشقان. ۋاسكېتبول، تىكتاك توپ، رۇداۋچە چېلىشىش قاتارلىق ئۈچ مەشىق زالى، تۆت ئۈستى ئوچۇق ۋاسكېتبول مەيدانى ۋە قارىغا ئېتىش مەيدانى، كىچىلىك ۋاسكېتبول مەيدانى، يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، جەمئىي 3 مىليون 650 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. چىرىغى بار ۋاسكېتبول مەيدانى 1980 ـ يىلى قۇرۇلغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3997.37 كۋادرات مېتىر، خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق. تىكتاك توپ، رۇداۋچە چېلىشىش مەشىق زالى 1980 ـ يىلى 3 ـ ئايدا پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 240 كۋادرات مېتىر، خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق. يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى، ۋاسكېتبول مەشىق زالى ۋە تۆت ئۈستى ئوچۇق ۋاسكېتبول مەيدانى 1983 ـ يىلى پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 25 مىڭ 6.890 كۋادرات مېتىر، 820 كۋادرات مېتىر ۋە 4500 كۋادرات مېتىر. يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىنىڭ كۆرۈش سۇپىسى خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئۇلچەملىك سەككىز يۈگۈرۈش يولى بار. ۋاسكېتبول مەشىق زالى خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق، ئۈستى ئوچۇق ۋاسكېتبول مەيدانىغا ئاسفالت يانتۇزۇلغان. قارىغا ئېتىش مەيدانى 1987 ـ يىلى پۈتكەن، قۇرۇلۇش كۆلىمى 986 كۋادرات مېتىر، خىش ـ بېتون قۇرۇلمىلىق. بۇ مەرىكەزدە 1986 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ 4 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنى، 1988 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرىنىڭ يىللىق قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى، 1991 ـ ۋە 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى ۋە 1995 ـ يىلى خەلقئارا ئەرلەر ۋاسكېتبول تەكلىپ مۇسابىقىسى، 1996 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ تۆنجى نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنى قاتارلىق زور مۇسابىقىلەر ئۆتكۈزۈلگەن.

قەشقەر تەنتەربىيە سارىيى قەشقەر جەنۇبىي ئازادلىق يولى 125 ـ قورۇ. 1985 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى قۇرۇلۇش باشلانغان، 1994 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قۇرۇلۇش تاماملانغان. تەنتەربىيە سارىيى ۋە قوشۇمچە مەيدان ئەسلىھەلىرىنىڭ ئومۇمىي لىگەن يەر كۆلىمى 15 مىڭ 984 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 5049 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 3038 كىشىلىك ئورۇندۇقى بار. ئۇلى بېتون بىلەن قۇيۇلغان توركېمىر قۇرۇلمىسىغا تەۋە. تەنتەربىيە سارىيىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 84 مېتىر، كەڭلىكى 30 مېتىر. سارايدا گىدراۋلىك گاز، ھەرىكەتچان ۋالىبول سېتىكىسى، ئېلېكترونلۇق نومۇر خاتىرىلەش ئېكرانى قاتارلىقلار بار. ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، زال ئىچى پۈتبولى، چېلىشىش، رۇداۋچە چېلىشىش، بوكس، پەي توپ، چويلا توپ، شاھمات تۈرلىرى، غالتەكلىك كانىكى، چامباشچىلىق، گىمناستىكا، ئۈسسۇل، تەيجىچۈەن گۈمپىسى قاتارلىق تۈرلەرنىڭ مۇسابىقىلىرى ۋە تۈرلۈك چوڭ تېپىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۆتكۈرەكلىرى، سېرىك ئويۇنلىرى، چوڭ تېپىتكى يىغىنلارنى ئۆتكۈزۈشكە بولىدۇ. ساراي قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە زامانىۋى ئىمارەتتۇر. قەشقەر تەنتەربىيە سارىيىدا 1990 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 2ـ نۆۋەتلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يىغىنى، 1999 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ رۇداۋچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەن. بۇنىڭدىن باشقا كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق يىللىق مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەن، شۇنداقلا كۆپ قېتىم مەركەزنىڭ ھال سوراش ئۆمىكى كۈتۈۋېلىنغان ۋە ۋىلايەتنىڭ چوڭ تېپىتكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئويۇنلىرى قويۇلغان.

كورلا تەنتەربىيە سارىيى كورلا شەھرى قۇرۇلۇش يولىغا جايلاشقان. ئەسلىدىكى چىراغلىق توپ مەيدانىنى ئۆزگەرتىش ئاساسىدا سېلىنغان. 1997 ـ يىلى پۈتكەن. 12 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. خىش ـ بېتون ۋە رام قۇرۇلمىلىق، يەر كۆلىمى 1743.9 كۋادرات مېتىر، ئىشلىتىلىش كۆلىمى 1220.7 كۋادرات مېتىر، 4000 تاماشىبىن سىغىدۇ. ساراي ئىچىدە ئۇلچەملىك بىر مەيدان بولۇپ، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، بوكس، چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەرنىڭ مۇسابىقىلىرىنى ئۆتكۈزۈشكە بولىدۇ. مەشىق سارىيىغا 600 ئادەم سىغىدۇ. 1998 ـ يىلى مەملىكەتلىك قوراللىق ساقچىلار تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ بوكس مۇسابىقىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ چېلىشىش مۇسابىقىسى، 1999 ـ يىلى خەلقئارا ئەرلەر

ۋاسكېتبول تەكلىپ مۇسابىقىسى، ئاپتونوم رايونلۇق 9- نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ ۋاسكېتبول ۋە تىكتاك توپ مۇسابىقىسى كورلا تەنتەربىيە ساريىدا ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى قىزىل تاغ سۇ ئۆزۈش ساريىسى ئۇرۇمچى شەھىرى شىمالىي ساي يولى 3 - قورۇ. 1996 - يىلى قۇرۇلۇش باشلىنىپ 1998 - يىلى 7- ئاينىڭ 1 - كۈنى پۈتكەن. جەمئىي 31 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 25 مىڭ 490 كۋادرات مېتىر. ساراي سۇ ئۆزۈش كۆلچىكى، ئوقيا ئېتىش ساريىسى، بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۆيى، شاھمات، قارتا ئويناش ئۆيى، زال قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. سۇ ئۆزۈش كۆلچىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 50 مېتىر، كەڭلىكى 21 مېتىر، سەككىز سۇ ئۆزۈش يولى بار. كۆلچەكنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1.4～1.8 مېتىر، 300 دىن كۆپ ئادەم قاتناشقان چوڭ، ئوتتۇرا تېمپېراتۇرا سۇ ئۆزۈش مۇسابىقىسى ۋە بەدەن چېنىقتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈشكە ماس كېلىدۇ. ئوقيا ئېتىش ساريىسى ۋە بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۆيىنىڭ كۆلىمى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 500 كۋادرات مېتىر ۋە 300 كۋادرات مېتىر بولۇپ، يۇرۇشلەشكەن تەنتەربىيە سايمانلىرى بار. شاھمات، قارتا ئويناش ئۆيىنىڭ كۆلىمى 160 كۋادرات مېتىر بولۇپ، چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان سەككىز ئېغىز ئۆيدىن تەركىب تاپقان. زالنىڭ كۆلىمى 661 كۋادرات مېتىر بولۇپ، تىكتاك توپ ئۇستىلى، بىلىيارت ئۇستىلى قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيىتى ئەسلىھەلىرى قويۇلغان. مەزكۇر

ئۇرۇمچى قىزىل تاغ سۇ ئۆزۈش ساريىسى

ساراي ئۆلچەملىك تەنتەربىيە مەشىق مەيدانى ۋە ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق مەيدانى ھېسابلىنىدۇ. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر قايسى ئورگان، ئورۇنلار ۋە ھەرقايسى كەسىپلەرنىڭ 20 قېتىمدىن ئارتۇق سۇ ئۆزۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەن.

ئۇرۇمچى تۆمۈرىيول ئىدارىسى سۇ ئۆزۈش مەشىق مەركىزى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ خېنەن يولىغا جايلاشقان. سۇ ئۆزۈش ساريىسى ۋە چويلا توپ ساريىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سۇ ئۆزۈش ساريىسى 1995 - يىلى 12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى پۈتكەن، جەمئىي 15 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 5000 كۋادرات مېتىر، خىش - بېتون ۋە تور قۇرۇلمىلىق بولۇپ، كېمە شەكلىدە لايىھىلەنگەن. ساراي ئىچىدە ئۆلچەملىك ئىككى سۇ ئۆزۈش كۆلچىكى بولۇپ، ئۆلچىمى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 21×50 مېتىر، 25×50 مېتىر. دۆلەت تەنتەربىيە باش ئىدارىسى ئېتىراپ قىلغان سۇ ئالماشتۇرۇش، دېزىنفېكسىيە قىلىش ئۈسكۈنىسى ئورنىتىلغان بولۇپ، سۇ سۈيىتى خەلقارا سۇ ئۆزۈش بىرلەشمىسى بەلگىلىگەن ئۆلچەمگە يەتكەن. قوشۇمچە ئۈسكۈنىلەر: دىن بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۆيى بار بولۇپ، كۆلىمى 121 كۋادرات مېتىر، 30 يۈرۈش بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۈسكۈنىسى بار. چويلا توپ ساريىسى 1997 - يىلى سېلىنىشقا باشلىنغان، 1998- يىلى 6 - ئايدا پۈتكەن بولۇپ 7 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتىر؛ چويلا توپ ساريىسىدا چويلا توپ، پەي توپ، تىكتاك توپ مەيدانى ۋە ئۈسكۈنىلىرى بار. بۇ مەركەزدە 1996 ～ 1999 - يىلىغىچە تۆمۈر يول ئىدارىسىنىڭ 1～5 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ سۇ ئۆزۈش مۇسابىقىسى، 1998 - يىللىق مەملىكەتلىك سۇ ئۆزۈش يۈرتى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىرگە تۆمۈرىيول مىنىستىرلىقىنىڭ سۇ ئۆزۈش كوماندىسىنىڭ مەشىقى مەزكۇر سارايدا ئېلىپ بېرىلغان. 1999 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 9 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ ئىشتىن سىرتقى گۈرۈپپىسىنىڭ سۇ ئۆزۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەن ھەم مۇنەۋۋەر مۇسابىقە رايونى بولۇپ باھالانغان.

ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتى سۇ ئۆزۈش مەشىق مەركىزى ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتى ئىچىگە جايلاشقان. 1998 - يىلى 8 - ئايدا پۈتكەن. 14 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 800 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6700 كۋادرات مېتىر، چوڭ چات ئارا

ئەگەر پولات تورلۇق قۇرۇلۇش. سارايدا ئىككى سۇ ئۇزۇش كۆلچىكى بولۇپ، بىرىنىڭ ئۇلچىمى 50×21 مېتىر، يەنە بىرىنىڭ ئۇلچىمى 50×25 مېتىر؛ بىر مېتىر ئېگىزلىكتىكى سەكرەش تاختىسىدىن ئىككىسى،

ئۇرومچى شەھەر ـ مىنتەقە باش رايونى سۇ ئۇزۇش مەشىق مەركىزى

ئۇچ مېتىر ئېگىزلىكتىكى سەكرەش تاختىسىدىن بىرى بار. شەھەر سىتادىنى ۋە باشقا ھەرقايسى ساھەدىكى سىلەرنىڭ سۇ ئۇزۇش مۇسابىقىسى شۇنداقلا 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئوسمۇرلەر گۈرۈپپىسىنىڭ سۇ ئۇزۇش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى مەزكۇر سارايدا ئۆتكۈزۈلگەن.

ئىلى تەنتەربىيە سارىيى غۇلجا شەھىرى ستالىن كوچىسى 1 ـ نومۇرلۇق قورۇ. 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان. تەخمىنەن 470 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى تەخمىنەن 9000 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1600 كۋادرات مېتىر. سارايىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 50 مېتىر، كەڭلىكى 40 مېتىر، ئېگىزلىكى توققۇز مېتىر، خىش ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق. سارايدا ئەسلىھەلىرى ئاددىي بولۇپ، كۆرۈش سۇپىسىدا ئورۇندۇق يوق، 1200 تاماشىبىن سىغىدۇ. سارايدا ۋالىبول، تېكىتاك توپ، گىمناستىكا، پەي توپ، چامباشچىلىق، چېلىشىش قاتارلىق تۈر مۇسابىقىلىرىنى ئۆتكۈزۈشكە بولىدۇ. ئاپتونوم رايونىنىڭ يىللىق يەككە تۈرلەر مۇسابىقىلىرى ۋە چوڭ تېپتىكى مەدەنىيەت، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلگەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى 1953 ـ يىلى 7ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 16 ـ كۈنگىچە جۇڭخۇا تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبە جەمئىيىتىنىڭ تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى شىنجاڭنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنى دەخۇا شەھىرىدە ئۆتكۈزگەن. تەنھەرىكەت يىغىنىدا يېنىك ئاتلېتىكا، ۋاسكېت-بول، ۋالىبول، پۇتبول، ئارغامچا تارتىش، چېلىشىش، گىمناستىكا قاتارلىق يەتتە مۇسابىقە تۈرى ۋە داۋازلىق، چامباشچىلىق قاتارلىق ئىككى ئويۇن كۆرسىتىش تۈرى تەسىس قىلىنغان. ئاقسۇ، يەكەن، خوتەن، قەشقەر، ئىلى، چۆچەك، ئالتاي، قاراشەھەر، قۇمۇل، دەخۇا (ئۈرۈمچى)، نېفىت شىركىتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى قاتارلىق 12 ۋەكىللەر كومانداسىدىن 447 نەپەر ماھىر مۇسابىقىگە قاتناشقان. تەنھەرىكەتچىلەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، شىبە قاتارلىق 11 مىللەتتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئىشچىلار، دېھقانلار، چارۋىچىلار ئەسكەرلەر، ئوقۇتقۇچىلار، ئوقۇغۇچىلار، ئورگان كادىرلىرى، شەھەر ئاھالىلىرى بار ئىدى. ئالتە كۈن داۋاملاشقان مۇسابىقىدە، ئوچ ئادەم ئوچ قېتىم ئوچ تۈرلۈك مەملىكەت رېكورتىنى يۇزغان. 10 ئادەم 11 قېتىم 11 تۈرلۈك غەربىي شىمال رايونى رېكورتىنى يۇزغان، تەنھەرىكەت يىغىنىدا تاللانغان 25 نەپەر مۇنەۋۋەر ماھىر شىنجاڭغا ۋاكالىتەن غەربىي شىمال رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 2 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشقان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى 1978ـ يىلى 8ـ ئاينىڭ 6ـ كۈنىدىن 10 ـ كۈنگىچە ئۈرۈمچى نەنمېن تەنتەربىيە مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلگەن. تەنھەرىكەت يىغىنىغا تەييارلىق مۇسابىقىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا تۈرپان، قۇمۇل، كۇيتۇن، سانجى، ئاقسۇ، چۆچەك، بورتالا، غۇلجا، شىخەنزە، كورلا، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن، ھەرقايسى تۈرلەرنىڭ ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىسى، يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى، غەربىي شىمال رايونى يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى بىرلا ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدىكى ئاساسىي مۇسابىقە مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلگەن. تەنھەرىكەت يىغىنىدا تىك-تاك توپ، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پۇتبول، جۇڭگوچە چېلىشىش، قارىغا ئېتىش، يېنىك ئاتلېتىكا قاتارلىق يەتتە مۇسابىقە تۈرى تەسىس قىلىنغان. ئۈرۈمچى، سانجى، شىخەنزە، كۇيتۇن، قاراماي، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، چۆچەك، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، ئالتاي، تۇرپان، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق 14 ۋەكىللەر كومانداسىدىن 3000 غا يېقىن ماھىر مۇسابىقىگە قاتناشقان. ئۈرۈمچى، ئاقسۇ، سانجى كومانداسىرى يە-

نىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ئالدىنقى ئۈچىلىككە ئېرىشكەن، چېلىشىش مۇسابىقىسىدە ئۈچىنچى، ئالتاي، چۆچەك كوماندىلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1 - ، 2 - ، 3 - لىككە ئېرىشكەن. بۇ قېتىمقى مۇسابىقىدە تۆت ۋەكىللەر كوماندىسىدىن 28 ئادەم 18 قېتىم 14 تۈرلۈك ئاپتونوم رايون رېكورتىنى يېڭىۋېتىپ تاشلىغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى كۆپ قېسىم تۈرلەرنىڭ مۇسابىقىسى 1982 - يىلى 2 - ئايدىن 8 - ئايغىچە ئۈرۈمچى، ئاقسۇ، قەشقەر، غۇلجا، ئالتاي، قاراماي، تۇرپان، شىخەنزە، قۇمۇل، خوتەن قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن. 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگە قەدەر ئېچىلىش مۇراسىمى ۋە بىر قېسىم مۇسابىقە تۈرلىرى ئۈرۈمچى ئەتىبارىيە مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلگەن. بۇ قېتىمقى تەنھەرىكەت يىغىنىدا يېنىك ئاتلېتىكا، پۇتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، تاشيول ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسى، چېلىشىش (جوڭگوچە، خەلقئارا) ، شاھمات تۈرلىرى (جوڭگوچە شاھمات، خەلقئارا شاھمات) ، قارىغا ئېتىش، ئاۋىئاتسىيە مودېلى، تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش قاتارلىق 11 مۇسابىقە تۈرى ۋە چامباشچىلىقتىن ئىبارەت بىر ئويۇن كۆرسىتىش تۈرى تەسىس قىلىنغان. پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر شۇنداقلا ئۈرۈمچى تۆمۈرىول تەنتەربىيە جەمئىيىتى، ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملار بولۇپ جەمئىي 17 ۋەكىللەر ئۆسكىنىڭ 2494 نەپەر ماھىرى تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشقان، جەمئىي 7 كوماندىدىن 10 ئادەم 18 قېتىم 13 تۈرلۈك ئاپتونوم رايون رېكورتىنى يېڭىۋېتىپ تاشلىغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 4 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى 1986- يىلى 8- ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە شىخەنزىدە ئۆتكۈزۈلگەن. كۆپ قېسىم تۈرلەرنىڭ مۇسابىقىسى 2 - ئايدىن باشلاپ ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئاقسۇ، قۇمۇل، ئالتاي، قەشقەر، تۇرپان، چۆچەك، قاراماي، غۇلجا، سانجى، كۇيتۇن، شىخەنزە قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن. تەنھەرىكەت يىغىنىدا يېنىك ئاتلېتىكا، پۇتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، قارىغا ئېتىش، ئاۋىئاتسىيە مودېلى، تاشيول ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسى، خەلقئاراچە چېلىشىش، جوڭگوچە چېلىشىش، شاھمات تۈرلىرى (جوڭگوچە شاھمات، خەلقئارا شاھمات، قورشاۋ شاھمات) ، تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش، رۇداۋچە چېلىشىش، تېز سۈرئەتلىك بەيگە قاتارلىق 14 تۈر تەسىس قىلىنغان. پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ۋە ئۈرۈمچى تۆمۈرىول تەنتەربىيە جەمئىيىتى قاتارلىق 17 ۋەكىللەر ئۆسكىنىڭ 1830 نەپەر تەنھەرىكەتچى، 238 نەپەر تەربىيىچى ۋە 516 نەپەر رېپېرى قاتناشقان. ئۈرۈمچى، ئالتاي، قەشقەر ۋەكىللەر ئۆمەكلىرى كوللېكتىپ ھالدا 1- ، 2- ، 3- لىككە ئېرىشكەن. بۇ قېتىمقى تەنھەرىكەت يىغىنىدا تۆت كوماندىدىن 13 ئادەم 22 قېتىم 14 تۈرلۈك ئاپتونوم رايون رېكورتىنى يېڭىۋېتىپ، ئىككى ئادەم تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، 23 ئادەم 1 - دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، 18 تەنھەرىكەت كوماندىسى، 203 نەپەر تەنھەرىكەتچى ۋە 38 نەپەر رېپېرى مەنسۇپ مەدەنىيەتلىك نامىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يىغىنى بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 5 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنى كۆرسىتىدۇ. 1988 - يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە غۇلجا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. 5 - ئايدىن تارتىپ ئايرىم - ئايرىم ھالدا تۇرپان، سانجى، بورتالا، كورلا، ئۈرۈمچى، غۇلجا قاتارلىق شەھەرلەردە يەكىكە تۈرلەر

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يىغىنى

مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلگەن. يېنىك ئاتلېتىكا، پۇتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، قارىغا ئېتىش، خەلقئارا چېلىشىش، تاشيول ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسى، رۇداۋچە چېلىشىش قاتارلىق توققۇز چوڭ تۈر، 134 كىچىك تۈر تەسىس قىلىنغان. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى

ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر ۋە شىنجاڭ نېفىت تەد-
تەربىيە جەمئىيىتى، ئۈرۈمچى تۆمۈرىول تەنتەربىيە
جەمئىيىتى قاتارلىق 17 ۋەكىللەر ئۆمىكىدىن 1722
نەپەر ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەتچىسى، 351 نەپەر
رېپىسى، 257 نەپەر خىزمەتچى خادىم تەنھەرىكەت يېغە-
لىسىغا قاتناشقان. ئۈرۈمچى، قەشقەر، چۆچەك كومانده-
لىرى كوللېكتىپ 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە ئېرىشكەن.
بىر ئادەم بىر قېتىم بىر تۈرلۈك ئاپتونوم رايون رە-
كورتىنى بۇزغان، ئالتە كوماندا 33 ئادەم 32 قېتىم
11 تۈرلۈك ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر A
گۇرۇپپا رېكورتىنى بۇزغان، تۆت ئادەم 1 ـ دەرىجىلىك
تەنھەرىكەتچى ئۇلچىمىگە، 144 ئادەم 2 ـ دەرىجىلىك
تەنھەرىكەتچى ئۇلچىمىگە، 552 ئادەم 3 ـ دەرىجىلىك
تەنھەرىكەتچى ئۇلچىمىگە يەتكەن، 15 كوماندا، 198
نەپەر تەنھەرىكەتچى، 37 نەپەر رېپىسى «تەنتەربىيە
ئەخلاقى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. تەنھەرىكەت يېغىندا
120 نەپەر تەنھەرىكەتچى تاللىنىپ مەملىكەتلىك 2 ـ
نۆۋەتلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يېغىنى يېغە-
لىنىپ مەشىق قىلىش كوماندىسىغا قاتناشتۇرۇلغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ
نۆۋەتلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يېغە-
نى بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 6 ـ نۆۋەت-
لىك تەنھەرىكەت يېغىنىنى كۆرسىتىدۇ. 1990 ـ يىلى
8 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 23ـ كۈنگىچە قەشقەر
شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. مۇسابىقە 1 ـ ئايدىن باشلاپ
باسقۇچلار ۋە تۈرلەر بويىچە قەشقەر، ئۈرۈمچى، تۇر-
پان، قاراماي، چاپچال، سانجى، كۇيتۇن قاتارلىق جاي-
لاردا ئۆتكۈزۈلگەن. تەنھەرىكەت يېغىندا يېنىك ئاتلە-
تىكا، پۇتبول، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، تىكتاك توپ،
خەلقئاراچە چېلىشىش، رۇداۋۇچە چېلىشىش، قارىغا ئې-
تىش، ئوقيا ئېتىش، تاشيول ژېلىسىپىت مۇسابىقە-
سى، بوكس، تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش، سۇ ئۈزۈش، ئاۋ-
ئاتسىيە مودېلى قاتارلىق 14 مۇسابىقە تۈرى تەسىس
قىلىنغان. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست،
شەھەر ۋە كەسىپىي تەنتەربىيە جەمئىيىتى قاتارلىق 17
ۋەكىللەر كوماندىسىدىن 2142 نەپەر ھەر مىللەت
ياش ـ ئۆسمۈر ماھىر مۇسابىقىگە قاتناشقان. ئۈرۈمە-
چى، قەشقەر، ئىلى ۋەكىللەر كوماندىلىرى 1ـ، 2ـ،
3ـ لىككە ئېرىشكەن. مۇسابىقىدە 25 كوماندىدىن 136
ئادەم 423 قېتىم 64 تۈرلۈك ئاپتونوم رايونلۇق چوڭ-
لار ۋە ئۆسمۈرلەر A، B گۇرۇپپىسىنىڭ رېكورتىنى
بۇزۇپ تاشلىغان، 27 ئادەم دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك
تەنھەرىكەتچى ئۇلچىمىگە يەتكەن، 23 كوماندا، 212
نەپەر تەنھەرىكەتچى، 51 نەپەر رېپىسى «تەنتەربىيە ئەخ-
لاقى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 8 ـ
نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنى 1995 ـ يىلى 8ـ
ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە كۇيتۇن شەھە-
رىدە ئۆتكۈزۈلگەن. ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە مۇ-
سابىقىسى تۈزۈلمىسى ئىسلاھات لايىھىسىدىكى بەلگىلە-
مىگە ئاساسەن، ئىلگىرى ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايون-
كوماندىدىن 12 ئادەم 19 قېتىم 12 تۈرلۈك ئاپتونوم
رايون ئۆسمۈرلەر A گۇرۇپپىسىنىڭ رېكورتىنى بۇز-
غان، يەنە ئادەم دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك تەنھەرىكەت-
چىسى ئۇلچىمىگە يەتكەن، 137 ئادەم دۆلەتلىك 2 ـ
دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچىسى ئۇلچىمىگە يەتكەن، 23
كوماندا، 246 نەپەر تەنھەرىكەتچى ۋە 42 نەپەر رېپىسى
«تەنتەربىيە ئەخلاقى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 3 ـ
نۆۋەتلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يېغە-
نى بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 7 ـ
نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنى كۆرسىتىدۇ. 1992 ـ
يىلى 8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنگىچە
ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. 1 ـ ئاينىڭ 24 ـ
كۈنى بارىكۆل ناھىيىسىدە تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش
مۇسابىقىسى باشلانغاندىن تارتىپ شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى
جايلىرىدا ھەرقايسى مۇسابىقە تۈرلىرى يەتتە ئاي ئېلىپ
بېرىلغاندىن كېيىن ھەل قىلغۇچ مۇسابىقە ئۈرۈمچىدە
ئۆتكۈزۈلگەن. تەنھەرىكەت يېغىندا پۇتبول، ۋاسكېت-
بول، ۋالىبول، تىكتاك توپ، يېنىك ئاتلېتىكا، خەلق-
ئاراچە چېلىشىش، رۇداۋۇچە چېلىشىش، بوكس، قارىغا
ئېتىش، ئوقيا ئېتىش، تاشيول ژېلىسىپىت مۇسابىقە-
سى، تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش، سۇ ئۈزۈش، ئاۋ-
ئاتسىيە مودېلى قاتارلىق 14 مۇسابىقە تۈرى تەسىس
قىلىنغان. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست،
شەھەر ۋە كەسىپىي تەنتەربىيە جەمئىيىتى قاتارلىق 17
ۋەكىللەر كوماندىسىدىن 2142 نەپەر ھەر مىللەت
ياش ـ ئۆسمۈر ماھىر مۇسابىقىگە قاتناشقان. ئۈرۈمە-
چى، قەشقەر، ئىلى ۋەكىللەر كوماندىلىرى 1ـ، 2ـ،
3ـ لىككە ئېرىشكەن. مۇسابىقىدە 25 كوماندىدىن 136
ئادەم 423 قېتىم 64 تۈرلۈك ئاپتونوم رايونلۇق چوڭ-
لار ۋە ئۆسمۈرلەر A، B گۇرۇپپىسىنىڭ رېكورتىنى
بۇزۇپ تاشلىغان، 27 ئادەم دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك
تەنھەرىكەتچى ئۇلچىمىگە يەتكەن، 23 كوماندا، 212
نەپەر تەنھەرىكەتچى، 51 نەپەر رېپىسى «تەنتەربىيە ئەخ-
لاقى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 8 ـ
نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنى 1995 ـ يىلى 8ـ
ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە كۇيتۇن شەھە-
رىدە ئۆتكۈزۈلگەن. ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە مۇ-
سابىقىسى تۈزۈلمىسى ئىسلاھات لايىھىسىدىكى بەلگىلە-
مىگە ئاساسەن، ئىلگىرى ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايون-

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى 1999 ـ يىلى 8ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 13 ـ كۈنىگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېلىپ بېرىلدى. يىغىنغا 14 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر گۇرۇپپىسى ۋە كەسپىي جەمئىيەتلەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىلغان، ئومۇمىي سانى 3000 دىن ئارتۇق تەنھەرىكەتچى، تەربىيىچى، ھاكىم، رېفېرى، خىزمەتچى قاتارلىق 1000 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان. ئۈرۈمچى، قەشقەر، كۇچا، تۇرپان ئوبلاست، ۋىلايەت، شەھەرلەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە، تۆمۈرىيول، پولات ـ تۆمۈر، نېفىت ـ خىمىيە كومانىدىلىرى كەسپىي جەمئىيەتلەر سىستېمىسى گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە ئېرىشكەن. بەش نەپەر ئادەم دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېتىلگەن. 25 كومانىدىدىن 103 ئادەم 251 قېتىم 77 تۈرلۈك ئايتونوم رايونلۇق چوڭلار، ئۇسۇرلەر رېكورتىنى يۇرغان.

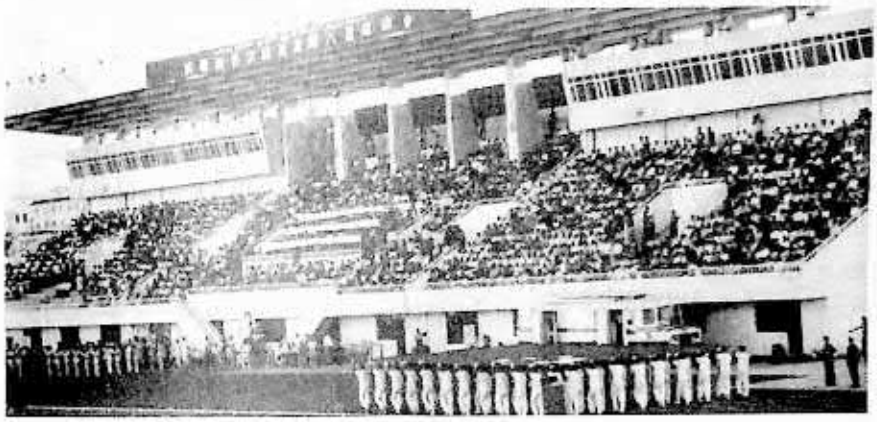

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 8 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى

كەسپىي جەمئىيەتلەر سىستېمىسىدىكى 29 ۋەكىللەر ئۆمىكىدىن 2176 نەپەر تەنھەرىكەتچى مۇسابىقىگە قاتناشقان. ئۈرۈمچى، قەشقەر، كۇچا تۇنلەر ئوبلاست، ۋىلايەت، شەھەرلەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە، تۆمۈرىيول، پولات ـ تۆمۈر، نېفىت ـ خىمىيە كومانىدىلىرى كەسپىي جەمئىيەتلەر سىستېمىسى گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە ئېرىشكەن. بەش نەپەر ئادەم دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېتىلگەن. 25 كومانىدىدىن 103 ئادەم 251 قېتىم 77 تۈرلۈك ئايتونوم رايونلۇق چوڭلار، ئۇسۇرلەر رېكورتىنى يۇرغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى 1999 ـ يىلى 8ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 13 ـ كۈنىگىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئېلىپ بېرىلدى. يىغىنغا 14 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر گۇرۇپپىسى ۋە كەسپىي جەمئىيەتلەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىلغان. ئۇلاردىن شەھەرلەر گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت 3000 دىن ئارتۇق تەنھەرىكەتچى، تەربىيىچى، ھاكىم، رېفېرى، خىزمەتچى قاتارلىق 1000 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان. ئۈرۈمچى، قەشقەر، كۇچا تۇنلەر ئوبلاست، ۋىلايەت، شەھەرلەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە، تۆمۈرىيول، پولات ـ تۆمۈر، نېفىت ـ خىمىيە كومانىدىلىرى كەسپىي جەمئىيەتلەر سىستېمىسى گۇرۇپپىسى بويىچە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە ئېرىشكەن. بەش نەپەر ئادەم دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېتىلگەن. 25 كومانىدىدىن 103 ئادەم 251 قېتىم 77 تۈرلۈك ئايتونوم رايونلۇق چوڭلار، ئۇسۇرلەر رېكورتىنى يۇرغان.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى — نەيزە ئېتىش مۇسابىقىسى

چە چېلىشىش، بوكس، تەيچىۋەن گۈمپىسى، قارىغا ئېتىش، ئوقيا ئېتىش، يەي توپ، سۇ ئۈزۈش، ساغلاملىق گىمناستىكىسى، چويلا توپ، شاھمات، خەلقئارا شاھمات، قورشاۋ شاھمات، قارتا، قاپقا توپ، مارا فونچە كۈچ ئۆلاپ يۈگۈرۈش قاتارلىق 13 چوڭ تۈر، 96 كىچىك تۈر تەسىس قىلىنغان. پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە 17 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ۋە 16 كەسپىي جەمئىيەتلەر سىستېمىسىدىكى 33 ۋەكىللەر ئۆمىكىدىن جەمئىي 6000 دىن ئارتۇق تەنھەرىكەتچى، تربىنىر، رېپېرى، خىزمەتچى خادىملار بۇ قېتىمقى تەنتەربىيە كاتتا مەرىكىسىگە قاتناشقان. ئۈرۈمچى، سانجى، قەشقەر ۋە تۆمۈرىيول، نېفىت، ئېلېكتر ئېنىرگىيىسى كومانىدىلىرى ئوبلاست، ۋىلايەت، شەھەرلەر گۇرۇپپىسى ۋە كەسپى جەمئىيەتلەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئومۇمىي نومۇردا 1ـ، 2ـ، 3ـ لىككە ئېرىشكەن. ئوچ ئادەم تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېتىلگەن، 15 كومانىدىدىن 52 ئادەم 72 قېتىم 38 تۈرلۈك

پۈتبۈل، تىكتاك توپ، خەلقئاراچە چېلىشىش، رۇداۋ-

ئاپتونوم رايون رېكورتىنى بۇزغان. (رەڭلىك قىستۇر-
ما ۋاراقنىڭ 31 - بېتىگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۆنجى نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەن-هەرىكەت يىغىنى 1985 - يىلى 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن. مىللىيچە چىلە-شىش، ئوغلاق تارتىشىش، ئات بەيگىسى، يورغا ئات بەيگىسى، تۆگە بەيگىسى قاتارلىق بەش مۇسابىقە تۈرى؛ ئات ئۇستىدە كوچ سىنىشىش، داۋازلىق، چاقپەلەك، پاپۇز، گەرەتكە، ئوقيا ئېتىش، چاپىشچىلىق، قىز قوۋار، ئات ئويۇنى، ئات ئۇستىدە تەڭگە ئېلىش قاتار-لىق ئون ئويۇن كۆرسىتىش تۈرى؛ جەمئىي 150 مېدال

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تۆنجى نۆۋەتلىك
ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى
تەنھەرىكەت يىغىنى

تەسىس قىلىنغان. ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شە-ھەرلەرنىڭ 14 ۋەكىللەر ئۆمىكىدىن 553 نەپەر تەنھە-رىكەتچى مۇسابىقىگە قاتناشقان. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، ئىلى ۋىلايىتى، چۆچەك ۋىلايىتى ئات بەيگە-سى مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ھالدا 1-، 2-، 3-لىككە ئېرىشكەن؛ قەشقەر، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، چۆچەك مىللىيچە چىلىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ھالدا 1-، 2-، 3-لىككە ئېرىشكەن؛ قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، قەشقەر، ئالـ-تايلار ئوغلاق تارتىشىش مۇسابىقىسىدە ئالدىنقى 3 - لىككە ئېرىشكەن. ئۇچ كومانداندىن 48 ئادەم «مەنۇى مەدەنىيلىك» مۇكاپاتىغا نامىغا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەن-هەرىكەت يىغىنى 1989 - يىلى 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 25- كۈنگىچە ئاتۇش شەھىرىدە ئۆتكۈ-زۈلگەن. تېز سۈرئەتلىك بەيگە، ئوغلاق تارتىشىش، مىللىيچە چىلىشىش، ئوقيا ئېتىش، ئىلەڭگۈچ، چا-ھاشچىلىق قاتارلىق بەش مۇسابىقە تۈرى؛ داۋازلىق، تۆگە بەيگىسى، قوچقار سوقۇشتۇرۇش، چاقپەلەك، مىللىيچە چىلىشىش، ئات ئۇستىدە تەڭگە ئېلىش قاتار-لىق ئالتە ماھارەت كۆرسىتىش تۈرى تەسىس قىلىن-غان. ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ 15 ۋەكىللەر ئۆمىكىدىن 486 نەپەر تەنھەرىكەتچى مۇسابە-قىگە قاتناشقان. ئۈرۈمچى، ئىلى ۋىلايىتى ئومۇمىي نومۇردا تەڭ 1 - لىككە، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى 2 - لىككە ئېرىشكەن. ئىككى كومانداندىن 36 نەپەر تەنھەرىكەتچى «تەنتەربىيە ئەخلاقى» مۇكاپاتـ-غا ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەن-هەرىكەت يىغىنى 1994 - يىلى 9 - ئاينىڭ 20- كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە قۇمۇل شەھىرىدە ئۆتكۈزۈل-گەن. تېز سۈرئەتلىك بەيگە، ئوغلاق تارتىشىش،

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك
ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت
يىغىنى — ئىلەڭگۈچ مۇسابىقىسى

تۆگە بەيگىسى، ئىلەڭگۈچ، مىللىيچە چېلىشىش، چاما-باشچىلىق، يورغا ئات بەيگىسى، خەلقئارا شاھمات قا-تارلىق سەككىز مۇسابىقە تۈرى؛ داۋازلىق، ئات ئۈس-تىدە كۈچ سىنىشىش، قوندىقلىق ئوقيا ئېتىش، قوش-قار سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش، خوراز سو-قۇشتۇرۇش، قوتاز بەيگىسى قاتارلىق يەتتە ماھارەت كۆرسىتىش تۈرى تەسىس قىلىنغان. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ئوبلاست، ئولايەت، شەھەرلەر ۋە ئىشلەپچە-قىرىش قورۇلۇش بىڭتۈەنلىرىدىن 600 نەپەر تەنھەر-كەتچى ۋە تەنتەربىيە خىزمەتچىسى تەنھەركەت يىغىنىغا قاتناشقان. ئىلى ئولايىتى ئومۇمىي نومۇردا 1 ـ لىك-كە، قۇمۇل ئولايىتى ۋە ئورۇمچى شەھىرى تەڭ 2ـ لىككە ئېرىشكەن.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 4 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەن-ھەرىكەت يىغىنى 1998 ـ يىلى 9 ـ ئايلىق 20 ـ كۈنىدىن 23ـ كۈنگىچە كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈ-زۈلگەن. ھەرقايسى ئولايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر ۋە ئىشلەپچىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنلىرىدىكى 17 ۋە كىللەر ئومىكىدىن 313 نەپەر تەنھەركەتچى مۇسابىقىگە قاتناشقان. تەنھەركەت يىغىنىدا تېز سۈرئەتلىك بەيگە، يورغا ئات بەيگىسى، تۆگە بەيگىسى، ئوغلاق تارتىش، مىللىيچە چېلىشىش، ئىلەڭگۈچ، چاماباشچى-لىق قاتارلىق يەتتە مۇسابىقە تۈرى ۋە داۋازلىق، قوچ-قار سوقۇشتۇرۇش، دومبىچىلەپ ئارغامچا تارتىش قا-تارلىق ئۈچ ماھارەت تۈرى تەسىس قىلىنغان. بايىنغو-لىن ئاپتونوم ئوبلاستى كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇردا 1 ـ لىككە، ئىلى ئولايىتى، قۇمۇل ئولايىتى كوللېك-تىپ ئومۇمىي نومۇردا تەڭ 2 ـ لىككە ئېرىشكەن.

مەملىكەتلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەركەت يىغىنى 1986ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ئورۇمچى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. بۇ شىن-جاڭدا ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى قېتىملىق مەملىكەت خاراك-تېرلىك چوڭ تىپتىكى ئۇنىۋېرسال تەنتەربىيە مۇساب-قىسى ھېسابلىنىدۇ. ئېچىلىش مۇراسىمىدا 5000 دىن ئارتۇق شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ياش ـ ئۆسمۈر-لەرى «تەڭرىتاغدىكى كاتتا مەرىكە» ناملىق چوڭ تىپ-تىكى كوللېكتىپ گىمناستىكىنى ئورۇندىغان، تىنچ-لىقنىڭ سىمۋولى بولغان 4000 دىن ئارتۇق كەپتەر كۆككە قويۇپ بېرىلگەن. تەنتەربىيە يىغىنىدا تېز سۈر-ئەتلىك بەيگە، گەرەتكە، ئىلەڭگۈچ، چېلىشىش، ئوغ-لاق تارتىشىش، ئوقيا ئېتىش، گۈللۈك پوچاقىزا تالە-شىش قاتارلىق يەتتە مۇسابىقە تۈرى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ 115 خىل ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرى ئويۇن كۆرسىتىش تۈرى قىلىنغان. پۈتۈن مەملىكەتتە-كى 29 ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، بىۋاسىتە قاراشلىق شەھەردىن كەلگەن 55 ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان 777 نەپەر ماھىر مۇسابىقىگە قاتناشقان. شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، يۈننەنلەر كوللېكتىپ ئومۇمىي تو-مۇردا 1ـ، 2ـ، 3ـ بولغان. ئالتە ئادەم توققۇز قېتىم ئالتە تۈرلۈك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئە-نىۋى تەنتەربىيە يىغىنى ئوقيا ئېتىش رېكورتىنى يۇز-غان. 35 ئاز سانلىق مىللەت رايونى دۆلەت تەنتەربىيە ئىشلىرى كومىتېتى، دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتە-نىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشكەن. 143 نەپەر تەنھەركەت-چى، 11 نەپەر تۈرنىر «مەنىۋى مەدەنىيىتىلىك» مۇكاپاتى-غا ئېرىشكەن. (رەڭلىك فىلىملىرىمىز وارافىنىڭ 31 ـ بېتىگە قارالسۇن)

يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەركىتى شىنجاڭ ما-ھارەت تەنتەربىيىسىدىكى نۇقتىلىق تەنھەركەت تۈرى. 1959 ـ يىلى شىنجاڭ يېنىك ئاتلېتىكا كومانىسى

يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەركىتى

قۇرۇلغان. 1 ~ 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەر-كەت يىغىنىغا قاتنىشىپ، 18 قېتىم نام تەرتىپىگە ئېرىشكەن. دەي جيەنخوا 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەركەت يىغىنىنىڭ ئايالار 100 مېتىرلىق توسۇق ئاتلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1953 ـ يىلى لى بىنجېك مەملىكەتلىك مۇسابىقىدە گرانات ئېتىش بويىچە مەملىكەت رېكورتىنى يۇزغان ھەم 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1973 ـ يىلى فۇجيەنلىق دۇنيا ئۇنتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوغۇللار يې-نىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن

ھەم مەملىكەتلىك ئۆسمۈرلەر رىكورتىنى يۈزغان. 1978 ـ يىلى دەي جيەنخۇا ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا شىنجاڭ ئۇچۇن تۇنجى يېنىك ئاتلېتىكا ئالتۇن مېدالى- نى قولغا كەلتۈرگەن. 1976 ـ يىلىدىن 1980ـ يىلى- غىچە دەي جيەنخۇا ئۇدا تۆت قېتىم مەملىكەت رىكورتى- نى يۈزغان. 1982 ـ يىلى لىيۇ گۈيخۇا 9 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا 59"42 ۋە 84"39'3 نەتىجە بىلەن 400 مېتىرغا توسۇقتىن ئاتلاپ يۈگۈرۈش ۋە 400×4 مېتىرغا كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى- دە، ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى رىكورتى ۋە مەملىكەت رىكورتىنى يۈزغان. 1986 ـ يىلى 10 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا، چېلك شۈگو 33"37'8 نەتىجە بىلەن 3000 مېتىرغا توسالغۇلۇق يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى ۋە مەملىكەت رىكورتىنى يۈزۈپ 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى خەلقئارا مۇسابىقىسىدە، لى ژېنكۈي ئەرلەر چو- يۇن توپ ئېتىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا، چاڭ شىنخۇاڭ ئايالار دىسكا ئېتىش مۇسابىقىسىدا چېمپە- يونلۇققا، شاڭ يۈگۈي ئايالار 5000 مېتىرغا يۈگۈ- رۈش مۇسابىقىسىدە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭ يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇسابىقىلەردە جەمئىي 40 ئالتۇن مېدال، 50 كۈمۈش مېدال، 31 مىس مېدال ئالغان، ئىككى ئادەم ئۇچ قېتىم ئۇچ تۈرلۈك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى رىكورتىنى، توققۇز ئادەم 20 قېتىم 10 تۈرلۈك مەملىكەت رىكورتىنى يۈزۈپ تاشلىغان.

ئوقيا ئېتىش تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسىدىكى نۆۋەتلىق تەنھەرىكەت تۈرى. شىن- جاڭ ئوقيا ئېتىش كوماندىسى 1 ~ 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشىپ، جەمئىي توققۇز ئالتۇن مېدال، ئالتە كۈمۈش مېدال، يەتتە مىس مېدال ئالغان. 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھە- رىكەت يېغىنىدا يەتتە تۈرە چېمپىيون بولغان بولۇپ، شىنجاڭ ماھىرلىرى شۇ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا قولغا كەلتۈرگەن ئالتۇن مېدالنىڭ 47% پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، شىنجاڭ ئەرلەر ئوقيا ئېتىش كوماندىسى ئولىمپىك شاللاش مۇسابىقىسى كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە دۇنيا رېكورتىنى يۈزغان، يۇ شىنجاڭ تەنھەرىكەت كوماندىسىنىڭ تۇنجى قېتىم دۇنيا رېكورتى- نى يۈزۈشى ئىدى. 1982 ـ يىلى 9 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا، رۇ گۈڭاڭ، گو مېيجېنلار مەيداشلىرى بىلەن بىرلىكتە ئەرلەر ۋە ئايالار ئوقيا ئېتىش كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى رېكورتىنى يۈزغان ھەمدە ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1993 ـ يىلى با يۈڭشەن مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر ئوقيا ئېتىش تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ يېنىپ مە- شقىلەندۈرۈلۈش مۇسابىقىسىدە ئولىمپىك شاللاش مۇ- سابىقىسى يەككىلەر تۈرىدە دۇنيا رېكورتىنى يۈزغان. با يۈڭشەن، رۇ گۈڭاڭ قاتارلىقلار خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرلىرى بولۇپ، دۆلىتىمىزگە ۋاكالە- تەن 23ـ، 24 ـ نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. شىنجاڭ ئوقيا ئېتىش كوماندىسى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى رەسمىي مۇسابىقىلەردە 50 ئالتۇن مېدال، 48 كۈمۈش مېدال، 51 مىس مېدال ئالغان، بىر كوماندىدىن بىر ئادەم بىر تۈرلۈك دۇنيا رېكورتىنى يۈزغان، بىر ئادەم بىر قېتىم بىر تۈرلۈك دۇنيا رېكورتى بىلەن تەڭلەشكەن، ئىككى ئادەم يەتتە قېتىم ئىككى تۈرلۈك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى رې- كورتىنى يۈزغان، تۆت ئادەم 30 قېتىم 12 تۈرلۈك مەملىكەت رېكورتىنى يۈزغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋا- راقنىڭ 32 ـ بېتىگە قارالسۇن)

قارىغا ئېتىش تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ماھا- رەت تەنتەربىيىسىدىكى نۆۋەتلىق تەنھەرىكەت تۈرى. شىنجاڭ قارىغا ئېتىش تەنھەرىكەت كوماندىسى 1~8ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنا- شىپ، جەمئىي بىر ئالتۇن مېدال، ئىككى كۈمۈش مېدال، ئۈچ مىس مېدال ئالغان. 1959 ـ يىلى خە- مىت تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا 10 ھالقىغا ئېتىشتا 87 ھالقىلىق نەتىجە بىلەن 83 ھالقىلىق كۆپ خىل شەكىللىك ئۇچار تەخسە مەملىكەت- لىك رېكورتىنى يۈزغان. 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، يۇ ژېپي ئايالار گاز تاپانچا تۈرىدە چېمپىيون بولغان، بۇ شىنجاڭ قارىغا ئېتىش تەنھەرە- كىتى تارىخىدىكى تۇنجى مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يې- غىنىنىڭ ئالتۇن مېدالى ئىدى؛ يۇ ژېپي، ژاڭ لىشا، ئادالەت قاتارلىقلار كوللېكتىپ 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ تەييارلىق مۇسابىقىسىدە، دۇ خۇا 1165 ھالقا نەتىجە بىلەن كىچىك كالىبىرلىق مونوپولكىدا 40×3 قارىغا ئېتىش تۈرى بويىچە ئاسىيا رېكورتىغا تەڭلەشكەن. 1900 ـ يىلى لى ژېنجيې مەملىكەتلىك قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە، 597 ھالقىلىق نەتىجە

بىلەن كىچىك كالىبىرلىق مونوپولكىدا 60 پاي ئوقنى يېتىپ ئېتىش تۈرى بويىچە ئاسىيا رېكورتىنى بۇزغان، مەملىكەت رېكورتى بىلەن تەڭلەشكەن. 1994 ـ يىلى لى ۋېنجيې 46 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە، ئۆزى تاللىغان مونوپولكىدا 60 پاي ئوقنى 50 مېتىر ئارىلىقتىن يېتىپ ئېتىش تۈرىدە چېمپىيون بولغان، بۇ شىنجاڭ تەنتەربىيە تارىخىدىكى تۇنجى دۇنياۋى مۇسابىقىنىڭ ئالتۇن مېدالى، شۇنداقلا جۇڭگو ئەر مونوپولكا ماھىرىنىڭ دۇنياۋى مۇسابىقىدە قولغا كەلتۈرگەن تۇنجى ئالتۇن مېدالى ئىدى. 1995 ـ يىلى لى ۋېنجيې مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدا يەنە بىر قېتىم مەملىكەت رېكورتى بىلەن تەڭلەشكەن. 12ـ، 13ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا لى ۋېنجيې بىر ئالتۇن مېدالى، بىر كۈمۈش مېدالى، بىر مىس مېدال ئالغان. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسى دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى رەسمىي مۇسابىقىلەردە جەمئىي 102 ئالتۇن مېدال، 91 كۈمۈش مېدال، 77 مىس مېدال ئالغان. 1959ـ يىلى سېرىك شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسى تارىخىدا تۇنجى قېتىم مەملىكەت بويىچە چېمپىيون بولغان. 1974 ـ يىلى بايىنگولىن شىنجاڭ چېلىشىش تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. 1982 ـ يىلى ئوچا دۇنيا ياشلار خەلقئاراچە چېلىشىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقىچە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1986 ـ يىلى ھاجى ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1990 ـ يىلى 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا، گۇ ماۋشېك، ئېلى باتۇر، ساۋ گومىنلار جۇڭگو كوماندىسىغا ۋاكالىتەن ئىككى كۈمۈش مېدال قولغا كەلتۈرگەن.

ئات ئويۇنى تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسىدىكى ئۇستۇنلۇككە ئىگە تەنھەرىكەت تۈرى. شىنجاڭ ئات ئويۇنى كوماندىسى 1ـ، 6ـ، 7ـ، 8ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا جەمئىي 16 مېدال ئالغان. 1ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا بىر ئالتۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدال، ئۈچ مىس مېدال ئالغان، جەمئىي شىنجاڭ تەنتەربىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا چېمپىيون بولغان. 7ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، شىنجاڭ ئات ئويۇنى كوماندىسى ئات ئويۇنى تۈرىدىكى تۇنجى ئالتۇن مېدالنىڭ ھەممىسىگە ئېرىشكەن. 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، بەش مېدالغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ ئات ئويۇنى كوماندىسى 1959 ـ يىلى قۇرۇلغاندىن بۇيان، دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى زور مۇسابىقىلەردە جەمئىي 34 قېتىم چېمپىيونلۇققا، 35 قېتىم 2 ـ لىككە، 25 قېتىم 3 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1960 ـ يىلى سىلانبو مەملىكەتلىك ئات ئويۇنى ـ ئات توپى

چېلىشىش تەنھەرىكىتى ـ 1964 ـ يىلى مەملىكەتلىك چېلىشىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىغا قاتناشقان شىنجاڭ ۋەكىللەر كوماندىسى

لۇھە تالىشش مۇسابىقىسىدە 14′31″6 ۋە 22′48″2 نەتىجە بىلەن تېز سۈرئەتلىك بەيگىدە ئايرىم - ئايرىم ھالدا 10 مىڭ مېتىر، 15 مىڭ مېتىرلىق مەملىكەت رېكورتىنى يۈزغان. 1989 - يىلى جېڭىس 6- نۆۋەتتە لىك ئاسىيا ئات ئويۇنى لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسىدە 2 - لىكنى قولغا كەلتۈرگەن. 1998 - يىلى جېڭىس، پەردىلەر جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى سۈپە- تىدە 13 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتـ ناشقان، يۇ شىنجاڭ ئات ئويۇنى تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىشى ئىدى. 1999 - يىلى جېڭىس سەپداشلىرى بىلەن ھەم- كارلىشىپ، شەرقىي ئاسىيا دۆلەتلىرى لوڭقىسى تو- سالغۇلۇق ئات ئويۇنى مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇ- سابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. (رەڭلىك قىسـ تۇرما ۋاراقنىڭ 32 - بېتىگە قارالسۇن)

بوكس تەنھەرىكىتى شىنجاڭدا تەشكىللىك بوكس ھەرىكىتى 1984 - يىلىدىن باشلاپ بولغا قويۇل- غان. 1987 - يىلى ئايبوبوم راۋنلۇق بوكسچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلغان. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى شىنجاڭ بوكس كوماندىسى قۇرۇلغان. شىنجاڭ بوكس كوماندىسى 7 -، 8 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك

بوكس تەنھەرىكىتى

تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. 8 - نۆۋەتلىك مەملـ كەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا بىر ئالتۇن مېدال، ئىكـ كى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1990~2000 - يىلىغا قەدەر شىنجاڭ بوكس كوماندىسى دۆلەت ئىچى - سىر- تىدىكى مۇسابىقىلەردە 16 قېتىم چېمپىيون، 13 قېتىم 2 -، 15 قېتىم 3 - لىكنى قولغا كەلتۈرگەن. 1996- يىلى شىنجاڭ بوكس ماھىرى ئابدۇشۈكۈر جۇڭگو بوكس پادىشاھلىقىنى تالىشش مۇسابىقىسىدە 90 كىلوگراملىقلار بويىچە بوكس پادىشاھى نامىغا مە- يەسسەر بولغان، بۇ شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى بوكس پادىشاھى ئىدى. 1998 - يىلى 8 - نۆۋەتلىك دۇنيا لوڭقىسى بوكس مۇسابىقىسىدە، ئابدۇشۈكۈر، ئەكرەم- لەر بىر كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدالغا ئېرىشىپ، بوكس تۈرىدە دۇنياۋى مۇسابىقىلەردە بۇمۇپ چىققان ھەم خەلقئارا تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇلچىمىگە يەتكەن. 1999- يىلى ئابدۇراخمان ئاسىيا بوكس لۇھە تالـ شىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشىپ، 2000 - يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىش سالاھىيىتىنى قولغا كەلتۈرگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 32 - بېتىگە قارالسۇن)

ۋېلىسىپىت تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسىدىكى نۇقتىلىق تەنھەرىكەت تۈرى. شىن- جاڭ ۋېلىسىپىت تەنھەرىكىتى كوماندىسى 3-، 4- نۆ- ۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدىن باشقا ھەر نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. 5 - نۆۋەت- لىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، بىر قېتىم 5 - لىككە، ئىككى قېتىم 6 - لىككە ئېرىشكەن. لىۋ خۇڭ، لىۋ تاۋۇ زېڭ بو، ئابدۇل قادىرلىقلار 6 - نۆۋەتلىك مەملە- كەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا ئەرلەر كوللېكتىپ 2 - لىككە ئېرىشكەن، دۆلەت ئىچى - سىرتىدىكى رەسمىي مۇسابىقىلەردە شىنجاڭ ۋېلىسىپىت تەنھەرىكىتى كومان- دىسى 16 مېدالغا ئېرىشكەن، بىر ئادەم ئۇچ قېتىم بىر تۈرلۈك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى رېكورتىنى يۈز- غان. زېڭ بو، لىۋ خۇڭلار ئىلگىرى جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە 23-، 24 - نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. 1990 - يىلى لىۋ خۇڭ سەپدىشى بىلەن ھەمكارلىشىپ 11 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىدا 2:04′55″58 نەتىجە بىلەن 100 كىلومېتىرلىق كوللېكتىپ ۋاقىت ھېسابلىنىدىغان مۇسابىقىدە ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى رېكورتىنى يۈزغان. 1991 - يىلى لىۋ خۇڭ 15 - نۆۋەتلىك ئاسىيا ۋېلىسىپىت لۇھە تالىشش مۇسابىقـ سىدە، 2:04′43″15 نەتىجە بىلەن تاشيول ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسىنىڭ 100 كىلومېتىرلىق كوللېكتىپ مۇ- سابىقە تۈرىدە ئاسىيا قىتئەسى بويىچە ئالغا ياخشى نەتىجە يارانقان.

رۇداۋچە چېلىشىش تەنھەرىكىتى 1980- شىنجاڭ ئەرلەر رۇداۋچە چېلىشىش كوماندىسى قۇرۇل- غان. 1987 - يىلى شىنجاڭ ئايالار رۇداۋچە چېلـ

شش كوماندىسى قۇرۇلغان. 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، ئاداق ئەرلەر رۇداۋچە چېلىشىش مۇسابىقىسىدە 87 كىلوگراملىقلار بويىچە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، چېمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسى قاتارلىق مۇسابىقىلەردە شىنجاڭ ئەر، ئاياللار رۇداۋچە چېلىشىش كوماندىسى 32 قېتىم نام تەرتىپىنى قولغا كەلتۈرگەن. 1984 ـ يىلى قاھار مەملىكەتلىك رۇداۋچە چېلىشىش چېمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ چېمپىيون بولغان، بۇ شىنجاڭ رۇداۋچە چېلىشىش تارىخىدىكى بىردىنبىر مەملىكەتلىك چېمپىيون ھېسابلىنىدۇ.

ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسىدىكى ئاڭ كەڭ ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە تەدھەرىكەت تۈرى ھېسابلىنىدۇ. 1958 ـ يىلى شىنجاڭ ئەرلەر، ئاياللار ۋاسكېتبول كوماندىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 ~ 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ تەييارلىق مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، ئەرلەر، ئاياللار ۋاسكېتبول كوماندىسى تەڭلا ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىگە كىرگەن. 1960 ـ يىلى شىنجاڭ ئاياللار ۋاسكېتبول كوماندىسى مەملىكەتلىك B دەرىجىلىكلەر بىرلەشمە مۇسابىقىسىدە 1 ـ لىككە ئېرىشىپ، A دەرىجىلىكلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. 1963 ـ يىلى شىنجاڭ ئاياللار ۋاسكېتبول كوماندىسى مەملىكەتلىك A دەرىجىلىكلەر بىرلەشمە مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان، بۇ شىنجاڭ كوماندىلىرىنىڭ توپ تۈرىدە بىرىنچى قېتىم مەملىكەت بويىچە چېمپىيون

ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتى — 1963 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە چېمپىيون بولغان شىنجاڭ ئاياللار ۋاسكېتبول كوماندىسى.

بولۇشى ئىدى. 1964 ـ يىلى ئەرلەر ۋاسكېتبول كوماندىسى مەملىكەتلىك A دەرىجىلىكلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. XX ئەسىرنىڭ 70 ~ 80 ـ يىللىرىدا شىنجاڭ ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىنىڭ سەۋىيىسى مەملەكەت بويىچە B دەرىجىلىك كوماندىلارنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدە تۇرۇپ كەلگەن. 1987 ـ يىلى ئامېرىكا چولپانلار كوماندىسى ئۇرۇمچىگە زىيارەتكە كېلىپ بىر مەيدان دوستلۇق مۇسابىقىسى ۋە بىر مەيدان ئارىلاشما كوماندا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ شىنجاڭدا زىلزىلە قوزغىغان. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ ئەرلەر، ئاياللار ۋاسكېتبول كوماندىسى لى زېمىن، جاڭ قېڭچې (ئايال)، ئادىلجان ئوچ ماھىرنى دۆلەت كوماندىسىغا يەتكۈزۈپ بەرگەن، يەتتە نەپەر تەنھەرىكەت ماھىرى يېتىشتۈرگەن، بەش نەپەر ئالىي دەرىجىلىك ترېنېرغا ئىگە بولغان. 1999 ـ يىلى شىنجاڭ گۇاڭخۇي ئەرلەر ۋاسكېتبول كۇلۇبى قۇرۇلغان. 2000ـ يىلى گۇاڭخۇي ئەرلەر ۋاسكېتبول كوماندىسى كۇچلۇك كوماندىلارنى يېڭىپ، مەملىكەتلىك A دەرىجىلىكلەر 2ـ گۇرۇپپىسىغا كىرگەن، بۇ 20 يىلدىن بۇيانقى شىنجاڭ ۋاسكېتبول تەنھەرىكىتىدىكى تارىخىي خاراكتېرلىك بۆسۈش ئىدى.

ۋالىبول تەنھەرىكىتى 1958 ـ يىلى شىنجاڭ ئەرلەر، ئاياللار ۋالىبول كوماندىسى قۇرۇلغان. 40 يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ۋالىبول كوماندىسى دۆلەت ۋالىبول كوماندىسىغا مالىك، سېلىمجان، ئابدۇۋەلى، زورىخان (ئايال)، ياڭ ۋېنجېن (ئايال) قاتارلىق بەش نەپەر مۇنەۋۋەر تەنھەرىكەتچىنى يەتكۈزۈپ بەرگەن 1 ~ 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. 1996 ـ يىلى شىنجاڭ سايازلىق ۋالىبول كوماندىسى قۇرۇلغان. 1998 ـ يىلى 8 ـ ئايدا فۇلىلى، لەن خۇڭ دۇنيا ئاياللار سايازلىق ۋالىبول ئاشكارا مۇسابىقىسىنىڭ دالىمەن بېكىتى مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 2 ـ لىككە ئېرىشكەن ھەم رەسمىي سالاھىيەتكە ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى ~ 2000 ـ يىلى ئۈدا ئىككى قېتىم مەملىكەتلىك سايازلىق ۋالىبول مۇسابىقىسى سەييارە مۇسابىقىسىدە ئومۇمىي نەتىجە بويىچە چېمپىيون بولغان، 2000 ـ يىلى ئاسىيا سايازلىق ۋالىبول لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. قىسقىغىنە بەش يىل ئىچىدە، شىنجاڭ ئاياللار سايازلىق ۋالىبول كوماندىسى بىر قېتىم ئاسىيا چېمپىيونى، ئىككى قېتىم مەملىكەت چېمپىيون ۋە بىر قېتىم 3 ـ بولۇشتەك ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشى-

كەن.

پۇتبول تەنھەرىكىتى 1951 ـ يىلى شىنجاڭ غەربىي شىمال رايونى پۇتبول مۇسابىقىسىگە كوماندا ئەۋەتىپ چېمپىيون بولغان ھەم ئالتە ماھىر غەربىي شىمال كوماندىسىغا تاللانغان. 1958 ـ يىلى شىنجاڭ پوتبول كوماندىسى قۇرۇلغان. 1976 ـ يىلى مەملەكەتلىك پۇتبول بىرلەشمە مۇسابىقىسىنىڭ 1 ـ باسقۇچ. لۇق مۇسابىقىسىدە مۇسابىقە رايونى بويىچە 2 ـ لىككە ئېرىشىپ، مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى 12 كوماندا قاتا. رىغا كىرىشنى تالىشىش سالاھىيىتىگە ئېرىشكەن. شىنجاڭ ئايالار پۇتبول كوماندىسى 1986 ـ يىلى قۇرۇلۇپ، 1989 ـ يىلى تارقىتىۋېتىلگەن. 1994 ـ يىلى 5 ـ ئايدا پۇتبول تەنھەرىكىتى كەسپىي يېرىم مۇبىستانسىيەلىك يەككە تۈر تەنھەرىكىتىنى باشقۇرۇش. تىن مۇبىستانسىيەلەشكەن ئېچىش خاراكتېرىدىكى ئە. گىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1998 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ پۇتبول باشقۇرۇش مەركىزى قۇرۇلغان، 10 ـ ئايدا شىنجاڭدىكى تۇنجى پۇتبول كۇلۇبى ـــ چېۋشى كۇلۇبى قۇرۇلغان.

ئاۋىئا مودېل تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ئاۋىئا. مودېل كوماندىسى 1ـ، 2ـ، 6ـ، 7ـ نۆۋەتلىك مەم. لىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان، مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى رەسمىي مۇسابىقىلەردە جەمئىي 51 مېدالغا ئېرىشكەن. 19959 ـ يىلى لېۋلىتيەن 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، 18.038 كىلومېتىرلىق نەتىجە بىلەن ماتورلۇق مودېل تىك ئۇ. چار ئايروپىلاندا ئۇدۇل ئۇچۇش دۇنيا رېكورتىدىن ئې. شىپ كەتكەن. 1991 ـ يىلى خەيجياڭ دۇنيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدال ئالغان. 1994 ~ 2000 ـ يىلىغىچە خەن شىنپىڭ دۇنياۋى مۇسابىقىلەردە جەمئىي 10 ئالتۇن مېدالنى قولغا كەلتۈرۈپ، دۇنياۋى مۇسابىقىلەردە ئەڭ كۆپ چېمپىيون بولغان شىنجاڭ تەنھەرىكەتچىسىگە ئاي. لانغان. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك تەنتەربىيە چوڭ يىغىنىدا، شىنجاڭ ئاۋىئا مودېل كوماندىسى جەمئىي تۆت ئالتۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدال، ئۈچ مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ ئاۋىئا مودېل ھەربىكتى كەسپىي يېرىم مۇبىستانسىيە. لىك يەككە تۈر تەنھەرىكىتىنى باشقۇرۇشتىن مۇبىستانـ سىيەلەشكەن ئېچىش خاراكتېرىدىكى ئىگىلىك باشقۇ. رۇش تۈزۈلمىسىگە ئۆزگەرتىلگەن، شىنجاڭ ئاۋىئا مو. دېل جەمئىيىتى ئالدى بىلەن قانۇنىي ئىگىلىك سالاھە. يىتىگە ئىگە كەسپىي مۇبىستانسىيەلىك جەمئىيەتكە ئۆزگىرىپ تەدرىجىي جەمئىيەتكە يۆزلەنگەن. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 31 ـ بېتىگە قارالسۇن)

موتسىكلىت تەنھەرىكىتى شىنجاڭ موتسىك. لىت كوماندىسى 1ـ، 2ـ، 6ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىسىگە قاتـ ناشقان. 2000 ـ يىلىغا قەدەر شىنجاڭ موتسىكلىت كوماندىسى دۆلەت ئىچىدىكى رەسمىي مۇسابىقىلەردە 17 قېتىم چېمپىيون، 31 قېتىم 2ـ، 10 قېتىم 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1989 ـ يىلى جى جېچياڭ ئىچكى موڭغۇلدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا موتسىكلىت دالا مۇسا. بىقىسىدە ئالتۇن مېدال ئالغان. 1990 ـ يىلى 6 ـ ئايدا تاتار تەنھەرىكەتچى ئەكىەن جۇڭگو ـ موڭغۇلىيە موتسىكلىت دالا دوستلۇق مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ كوللېكتىپ، شەخسلەر بويىچە ئىككى تۈردە چېمپىيون بولغان. 1994 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ موتسىكلىت ھەربىكتى كەسپىي يېرىم مۇبىستانسىيەلىك يەككە تۈر تەنھەرىكىتىنى باشقۇرۇشتىن مۇبىستانسىيەلەشكەن ئې. چىش خاراكتېرىدىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسـ. گە ئۆزگەرتىلگەن. شىنجاڭ موتسىكلىت جەمئىيىتى ئالدى بىلەن قانۇنىي ئىگىلىك سالاھىيىتىگە ئىگە كەسـ. پىي مۇبىستانسىيەلىك جەمئىيەتكە ئۆزگىرىپ كىرىم ـ چىقىمىغا ئۆزى مەسئۇل بولغان ۋە جەمئىيەتكە يۆزلەنگەن.

تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ماھارەت تەنتەربىيىسىدىكى نۇقتىلىق تەنھەرـ كەت تۈرى. شىنجاڭ تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش كو. ماندىسى 3ـ، 4ـ، 7ـ، 8ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىپ جەمئىي ئالتە مېدال ئالغان. 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغـ. نىدا يۇ شۆبىن ئۈزى بىر ئالتۇن مېدال، ئۈچ كۈمۈش مېدال ئالغان. 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا لىيۇ يەنبىي شىنجاڭ ۋەكىللەر كوماندىسى ئۈ. چۈن تۇنجى ئالتۇن مېدالنى قولغا كەلتۈرگەن. مەملـ. كەتلىك 6 ~ 8 ـ نۆۋەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت يېغـ. نىدا جەمئىي تۆت ئالتۇن مېدال، ئۈچ كۈمۈش مېدال، ئۈچ مىس مېدال ئالغان. جۈملىدىن 6 ـ نۆۋەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنىدا جەمئىي 34 نومۇر ئېلىپ، مەملىكەت بويىچە 3 ـ بولغان، لىيۇ يەنبىي 15~ 17 ـ نۆۋەتلىك قىشلىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا

قاتنىشىپ، ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا ئەڭ كۆپ قاتناشقان شىنجاڭ ماھىرى بولۇپ قالغان. 1992 ـ يىلى پروفېسسور چېن چاۋخۇا لىيۇ يەنفېي، دەي جۈن-لەرنى يېتەكلەپ فرانسىيىنىڭ ئالبېرتۋىل دېگەن يېرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 16 ـ نۆۋەتلىك قىشلىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. تۇنجى نۆۋەتلىك ئاسىيا لوگىسى تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش مۇسابىقىسىدە، جۇڭگو كوماندىسى تۆت ئالتۇن مېدال ئالغان بولۇپ، لىيۇ يەنفېي يالغۇز ئىككى ئالتۇن مېدالنى قولغا كەلـ-تۈرگەن. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش كوماندىسى دۆلەت ئىچى-

تېز سۈرئەتتە مۇز تېيىلىش تەنھەرىكىتى

سىرتىدىكى رەسمىي مۇسابىقىلەردە جەمئىي 106 مېدال ئالغان، يۇشۇبىن، لىيۇ يەنفېي، دەي جۈن، جاركىن، فۇ يۇڭ قاتارلىق بەش ماھىر ئىلگىرى ـ ئاخىرى بولۇپ 19 قېتىم 7 تۈرلۈك مەملىكەت رېكورتىنى يۈزغان.

فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش تەنھەرىكىتى شىنجاڭ فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش كوماندىسى 1976 ـ يىلى قۇرۇلغان، شۇنىڭدىن كېيىن مەملىكە-تلىك فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش مۇسابىقىسىدە جەمئىي ئالتە قېتىم 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. ئۇمۇرجان 1980 ~ 1982 ـ يىلى ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك مۇسابىقىدە ئىككى كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. چېن لىلىن، چىيۇ ژېنجۇنلەر ھەمكارلىشىپ 1986 ـ يىلى 5 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسا-بىقىسىدە قوش كىشىلىك قىسقا ئارىلىققا تېيىلىش، ئەركىن تېيىلىش ۋە ئومۇمىي نەتىجە تۇرى بويىچە ئۈچ تۇرده 2 ـ لىكنى قولغا كەلتۈرگەن. 1990 ـ يىلى شىنجاڭ فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش كومانـ-دىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

چاڭقا تېيىلىش تەنھەرىكىتى ~1957 1960 ـ يىللىرى شىنجاڭ كوماندا تەشكىللەپ مەملە-كەتلىك چاڭقا تېيىلىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئالتايدا ئىشتىن سىرتقى چاڭقا تېيىلىش كوماندىسى قۇرۇلغان. «مەدە-نىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۈزۈلۈپ قالغان، 1973 ـ يىلى ئەسلىگە كەلگەن. 1981 ـ يىلى ئالتاي چاڭقا تېيىلىش مەخسۇس كوماندىسى (شىنجاڭ چاڭقا تېيىلىش كوماندىسى) قۇرۇلغاندىن كېيىن، 6~9-نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىپ 14 قېتىم نام تەرتىپىگە ئېرىشكەن. 9 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنىدا، ئېرجان 1'36"46 لىك نەتىجە بىلەن ئېگىز تاغدا چاڭقا تېيىلىش چوڭ ئايلىنىشلىق مۇسابىقىدە چېمپىيون بول-غان، بۇ شىنجاڭ چاڭقا تېيىلىش تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنىدا تۇنجى قې-تىم چېمپىيون بولۇشى ئىدى. مەملىكەتلىك رەسمىي مۇسابىقىلەردە، شىنجاڭ چاڭقا تېيىلىش ماھىرلىرى جەمئىي 17 ئالتۇن مېدال، 20 كۈمۈش مېدال، 20

تاغدا چاڭقا تېيىلىش

مىس مېدال ئالغان. 1996 ـ يىلى دۇڭ جىجۇ جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە 3 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ سۈپىدىن سەك-رەپ چاڭقا تېيىلىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقان، بۇ شىنجاڭ چاڭقا تېيىلىش ماھىرلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم خەلقئارا چوڭ مۇسابىقىگە قاتنىشىشى ئىدى.

ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تەنھەرىكىتى شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش كوماندىسى 1 ~ 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتناشقان. 2 ـ نۆ-ۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا، چىيەن يۈ-كەي شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تارىخىدىكى تۇنجى

مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنى چېمپىيونىغا ئايلاندى. 1974 - يىلى چىن يۈكەي 7 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىدا بىر ئالتۇن مېدال، ئىككى كۈمۈش مېدالغا ئېرىشىپ، شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى چېمپىيونىغا ئايلانغان. مۇسابىقىدە ئۆ 180 كىلوگرام، 310 كىلوگراملىق نەتىجە بىلەن بىرقەدەر ئېغىر دەرىجىلىكلەر بويىچە كۆكرەك ئالدىغا ئېلىپ كۆتۈرۈش ۋە ئومۇمىي نەتىجە بويىچە ئىككى تۈرلۈك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى رېكورتىنى يۈزغان. 1976 - يىلى راھمان دۆلەت كوماندىسى بىلەن بىرگە چاۋشيەنگە زىيارەت مۇسابىقىسىگە بېرىپ بىر كۈمۈش مېدال ئالغان. 1974 - يىلى مەملىكەتلىك ئېغىرلىق كۆتۈرۈش يەككىلەر ئارا مۇسابىقىدە راھمان، تالىف شىنجۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا چېمپىيون ۋە 2- لىككە ئېرىشكەن. 1983 - يىلىغا قەدەر شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش كوماندىسىدىن جەمئىي بىر ئادەم ئۆچ قېتىم ئىككى تۈرلۈك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى رېكورتىنى، بىر ئادەم 16 قېتىم ئالتە تۈرلۈك مەملىكەت رېكورتىنى يۈزغان. 1984 - يىلى شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش كوماندىسى تارقىتىۋېتىلگەن.

تىكتاك توپ تەنھەرىكىتى شىنجاڭ تىكتاك توپ كوماندىسى 1~5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشقان. ئايالار تىكتاك توپ كوماندىسى 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىدا كوللېكتىپ ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىگە قاتنىشىش ھوقۇقىغا ئېرىشكەن، يۇ شىنجاڭ تارىخىدىكى بىرىنچى مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىسىگە قاتناشقان توپ تۈرىدىكى تەنھەرىكەت كوماندىسىدۇر. 1982 - يىلى تۆتىنچى لىيۇ بونىڭ يېتەكچىلىكىدە نېگىزىيدە ئۆتكۈزۈلگەن تىكتاك توپ ئاشكارا مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، يۇ لىلى كوللېكتىپ، جۇپ ئويناش تۈرىدە چېمپىيون ۋە يەككە، ئارىلاشما جۇپ ئويناش تۈرىدە 3 - لىككە ئېرىشكەن. 1983 - يىلى گاۋ خوڭجۇەن چىلىدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا تىكتاك توپ مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ يەككە ئويناش تۈرىدە كۈمۈش مېدال ئالغان. شىنجاڭ تىكتاك توپ كوماندىسىدىن ئىككى نەپەر دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى بېتىشىپ چىققان. دۆلەت كوماندىسىدىكى داڭلىق ماھىر چېن جىبىن ئىلگىرى شىنجاڭ كوماندىسىنىڭ مۇنەۋۋەر ماھىرى ئىدى. 1986 - يىلى شىنجاڭ تىكتاك توپ كوماندىسى تارقىتىۋېتىلگەن.

گىمناستىكا تەنھەرىكىتى شىنجاڭ گىمناستىكا كوماندىسى ئىلگىرى ئالتە قېتىم مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشقان، تۆت نەپەر دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى بېتىشىپ چىققان. ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ، دۆلەت كوماندىسىغا بەش نەپەر مۇنەۋۋەر تەنھەرىكەتچىنى يەتكۈزۈپ بەرگەن. 1974 - يىلى ئۇيغۇر تەنھەرىكەتچى پاتىگۈل تۇنجى نۆۋەتلىك دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت يىغىنى گىمناستىكا كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە ئومۇمىي ماھارەت، ياغاچ ئاتتىن سەكرەش، تۆز لىم قاتارلىق ئۈچ تۈردە 1 - لىككە، ئەركىن گىمناستىكىدا 2 - لىككە ۋە ئېگىز - پەس تورنىكتا 3- لىككە ئېرىشىپ، جۇڭگو كوماندىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىدە چېمپىيون بولۇشىغا كۈچ چىقارغان. 1984 - يىلى شىنجاڭ گىمناستىكا كوماندىسى ياپونىيىنىڭ چىبا ناھىيىسىگە زىيارەتكە چىقىپ، دوستلۇق مۇسابىقىسىدە 11 ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1985 - يىلى ياپونىيە-نىڭ چىبا ناھىيىسى گىمناستىكا ئۆمىكى شىنجاڭغا زىيارەتكە كەلگەن، شىنجاڭ كوماندىسى دوستلۇق مۇسابىقىسىدە 13 تۈردە 1 - لىككە ئېرىشكەن. 1985- يىلى ما ۋېنخۇا مەملىكەتلىك گىمناستىكا يەككىلەر ئارا چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابىقىگە قاتنىشىپ، ياغاچ ئاتتىن سەكرەشتە «ئالدىچلاپ تايىنىپ موللاق ئېتىپ، بەدەننى 360 گرادۇس ئايلاندۇرۇش ۋە شۇنىڭغا ئوخشاپلا ئالدىچلاپ تايانماي موللاق ئېتىش» ھەرىكىتىنى ئورۇندىغان 1- دەرىجىلىك يېڭىلىق يارىتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1986 - يىلى يۇ چياڭ مەملىكەتلىك ئۆسمۈرلەر گىمناستىكا مۇسابىقىسىدە تۆت تۈردە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن، ھالقىلىق ياغاچ ئات مۇسابىقىسىدە ئۆزگىچە بىر يۈرۈش ھەرىكەتنى ناھايىتى مۇۋاپىقلەشتۈرۈپ يەتلىك ئورۇنلاپ، 1 - دەرىجىلىك يېڭىلىق يارىتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 1993 - يىلى شىنجاڭ گىمناستىكا كوماندىسى تارقىتىۋېتىلگەن.

پلانېر تەنھەرىكىتى 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى پلانېر مەشىق بازىسى — ئورۇمچى ئاۋىئاتسىيە كوللېۋىنى قۇرۇشنى قارار قىلغان. 1959 - يىلى كوماندا تەشكىللەپ 1 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشتى، 1761.75 نومۇر بىلەن پلانېر B گۇرۇپپىسى بويىچە كوللېكتىپ 2 - لىككە ئېرىشكەن. 1961 - يىلى بۇ تەنھەرىكەت تۈرى توختىتىلغان. 1976 - يىلى شىنجاڭ ئىشتىن سىرتقى پلانېر مەكتىپى قۇرۇلۇشقا

باشلىغان، 1978 ـ يىلى ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان، 1983 ـ يىلى يىل ئاخىرىدا توختىتىلغان. 1988ـ يىلى ئۈرۈمچى ئاۋىئاتسىيە كوللۇبى قۇرۇلۇپ، ئىشتىن سىرت تاغ باغرىدىن پلانېردا ئۇچۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرغان. 1989 ـ يىلى 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك پلانېر لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقان، خەن لى، ۋاڭ شىنخۇىلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئايالارنىڭ بوشلۇقتا تۇرۇش ۋاقتى تۇرىدە 1ـ ۋە 2ـ لىككە ئېرىشكەن، خەن سۇڭگاڭ ئومۇمىي ماھارەت، ئارىلىق قالدۇرۇش تۇرىدە 2 ـ لىككە ۋە بوشلۇقتا تۇرۇش ۋاقتى تۇرىدە 3 ـ لىككە ئېرىشكەن.

تاغقا چىقىش تەنھەرىكىتى 1965 ـ يىلى دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى شىنجاڭ تاغقا چىقىش كومانداسىنى قورغان، ئىككى نەپەر تربىنېر، 14 نەپەر تەنھەرىكەتچى بار ئىدى. 1980 ـ يىلى شىنجاڭ تاغقا چىقىش جەمئىيىتى قۇرۇلغان. 1985 ـ يىلى 5 ـ ئايدا بەش مىللەتتىن تەركىب تاپقان شىنجاڭ تاغقا چىقىش كومانداسى قۇرۇلغان. شۇ يىلى 8 ـ ئايدا دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتىدىن تەستىقلىتىش ئارقىلىق جۇڭگو ـ ئامېرىكا مۇز تاغ چوققىسىغا چىقىش بىرلەشمە كومانداسى تەشكىللەنگەن. 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى شىنجاڭ تاغقا چىقىش كومانداسىدىن خۇ فېڭلىڭ، ما مۇت، جاڭ باۋخوا، ئاراداش، ۋۇچېيەنشاڭ قاتارلىق بەش ماھىر دېڭىز يۈزىدىن 695 مېتىر ئېگىز مۇزتاغ چوققىسىغا چىققان. بۇ شىنجاڭ تاغقا چىقىش تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم بەش يۈلتۇزلۇق قىزىل بايراقنى مۇز تاغ چوققىسىغا قادىشى بولۇپ، 1985 ـ يىلى مەملىكەت ئىچىدىكى 10 چوڭ تەنتەربىيە خەۋىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالغان. 1988 ـ يىلى شىنجاڭ تاغقا چىقىش تەنھەرىكەتچىلىرىدىن ۋاڭ يۈك، پازىللار جۇڭگو ـ ياپونىيە ـ نېپال ئۈچ دۆلەت بىرلىكتە ئۇتكۇزگەن جۇمۇلاڭما چوققىسىغا ئىككى تەرەپتىن چىقىش پائالىيىتىدە 7900 مېتىر ئېگىزلىككە چىقىپ، جۇڭگو تاغقا چىقىش جەمئىيىتىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشكەن. 1998ـ يىلى ئۈرۈمچى ئىشتىن سىرتقى تاغقا چىقىش كومانداسىنىڭ ئەزاسى ۋاڭ تېيىنەن، جاڭ دۈك قاتارلىق سەككىز كىشى دېڭىز يۈزىدىن 5445 مېتىر ئېگىز بوغدا چوققىسىغا مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىپ، جۇڭگولۇقلارنىڭ مەزكۇر چوققىغا چىقىپ باقمىغانلىق تارىخىغا خاتىمە بەرگەن.

مەكتەپ تەنتەربىيىسى 1954 ـ يىلى ئۇ-

رۇمچى شەھىرىدىكى 11 ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە «ئەمگەكنى سۆيۈش ۋە ۋەتەننى قوغداش» تەنتەربىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىغان، 24 باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۆسمۈرلەر رادىئو گىمناستىكىسى يولغا قويۇلغان ھەم تەدرىجىي ھالدا پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭەيتىلگەن. 1975 ~ 2000 ـ يىلىغىچە پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئالىي، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر «دۆلەتلىك تەنتەربىيە چېنىقىش ئۆلچىمى» نى ئاكتىپ يولغا قويغان. 2000 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭدىكى 4827 مەكتەپتە دۆلەت تەنتەربىيە ئۆلچىمى يولغا قويۇلغان بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى مەكتەپلەرنىڭ 73 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ لايىقەتلىك بولغان ئوقۇغۇچىلار 1 مىليون 987 مىڭ 409 نەپەر بولۇپ، ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 82% بولغان. 1990 ـ يىلى دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى «مەكتەپ تەنتەربىيە خىزمىتى نىزامى» نى تارقاتقان. ئاپتونوم رايون «مەكتەپ تەنتەربىيە خىزمىتىنى كۈچەيتىش پىكرى» ھەم نىزامىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي قائىدىسى ۋە ئۇسۇلىنى تۈزۈپ چىققان. پاتىگۈل، بو جېھەتۈبىلار 1 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا چېمپىيون ۋە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. شىنجاڭ كوماندا تەشكىللەپ 1 ~ 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت يىغىنىدا ئون مېدال ئالغان؛ 1ـ، 2ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ 15 مېدال ئالغان؛ 1 ~ 3 نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلىق ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر تەنھەرىكەت يىغىنىنى ئوتكۇزگەن، 5974 ئادەم قېتىم ياش ـ ئۆسمۈر تەنھەرىكەتچى مۇسابىقىگە قاتناشقان، 30 كوماندا 181 ئادەم قېتىم 478 قېتىم 90 تۈرلۈك ئاپتونوم رايون رېكورتىنى يۇزغان. 2000 ـ يىلىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىدىن 16 سى، ئەنئەنۋى تەنتەربىيە مەكتىپىدىن 76سى ۋە يەككە تۈر مەشىق بازىسىدىن يەتتىسى قۇرۇلغان، دائىملىق ئوقۇغۇچىسى 2665 كە يەتكەن.

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭدا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى تېز سۈرئەتتە قانات يايدۇرۇلغان. 1954 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە زاۋۇت، كان، كارخانىلاردا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر توپ كامانداسىدىن 188 قۇرۇلغان بو-

لۇپ، بايرام، دەم ئېلىش كۆنلىرى دوستلۇق مۇسابە-قىسى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر-نىڭ ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتقان، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ساغلاملىقىنى ياخشىلىغان. 70ـ يىللاردا گىمناستىكا، توپ، يۇگۇرۇش، تاغقا چىقىش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى، كۆپ خىل تەنتەر-بىيە پائالىيەتلىرى پۈتۈن شىنجاڭدىكى سانائەت كان ـ كارخانىلىرىدا ئومۇملاشتۇرۇلغان. 80 ~ 90 ـ يىل-لاردا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى تېخىمۇ جاد-لانغان، تۇرلۇك لوكىتا تالىشىش مۇسابىقىسى، تەكلىپ مۇسابىقىسى، قارشىلىشىش مۇسابىقىسى، دوستلۇق مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرغان. دائىم چېنىقىشقا قاتنىشىدىغانلارنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىدىكى نىسبىتى دەسلەپكى 3%~4% تىن 35% كە كۆپەيگەن. 1985 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشچى ـ خىزمەت-چىلەر تەنتەربىيە جەمئىيىتى قۇرۇلغان. ئاپتونوم را-يونلۇق 8 ~ 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يىغىندا، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 12 ۋە 15 ساھەلەر ۋەكىللەر ئۆسكىدىن 1235 ئادەم قېتىم مۇسابىقىگە قاتناشقان، بىر كومانda ئۈچ ئادەم تۆت قېتىم بەش تۇرلۇك ئاپتو-نوم رايون رېكورتىنى بۇزغان. ئېگىزگە سەكرەش تەن-ھەرىكەتچىسى ۋۇ شياۋخوي (پوچتا ـ ئېلېگراف سىس-تېمىسىدىن) ئاپتونوم رايونلۇق 9 ـ نۆۋەتلىك تەنھەر-كەت يىغىندا تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇلچىسىگە يەتكەن. 1996 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىن 100 دىن كۆپ تەنھەرىكەتچى 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تەنھەرىكەت يىغىندا توققۇز تۆر بويىچە مۇسابىقىگە قاتناشقان.

شەھەرلەردىكى مەھەللە تەنتەربىيىسى

شەھەر ـ بازارلاردىن مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورۇنلە-رىنىڭ باشچىلىق قىلىشى، ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ ئەملىيلەشتۈرۈشى بىلەن ئۆزىگە قاراشلىق رايونلارد-كى ھەرقايسى ئورۇنلارنى بىرلەشتۈرۈپ ئورتاق قانات يايدۇرغان رايون خاراكتېرلىك ئاممۇي تەنتەربىيە پائا-لىيىتىدۇر. 1994 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربە-يە كومىتېتى ئورۇمچى شەھىرىنىڭ يېگىشەھەر رايونە-دا سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، سىناق نۇقتىسى قە-لىنغان ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ تەجرىبىلىرىنى كېڭەيتە-كەن. شەھەر قۇرۇلۇشى قەدىمىنىڭ تېزلىشىشىگە ئە-گىشىپ شەھەرلەردىكى مەھەللە تەنتەربىيىسى جۇش ئۇ-رۇپ راۋاجلانغان. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزد-كى 122 مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ 60 پىر-سەنتىدە مەھەللە تەنتەربىيە تەشكىلاتى قۇرۇلغان. پۈ-تۈن شىنجاڭ بويىچە 10 مىڭدىن كۆپ پائالىيەت نۇقتە-سى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، مەھەللە تەنتەربىيە بې-تەكچىلىرى 2888 كىشىگە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت دەرىجىلىك يېتەكچى 49 نەپەر، 1 ـ دەرىجىلىك يېتەكچى 463 نەپەر، 2ـ دەرىجىلىك يېتەكچى 984 نەپەر، 3 ـ دەرىجىلىك يېتەكچى 1392 نەپەر؛ جەمئىي 1000 قېتىمدىن ئارتۇق پائالىيەت ئورۇنلاشتۇرغان. ئورۇمچى شەھىرى يېگىشەھەر رايونىنىڭ يىنبىن يولى مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى، ئېرگۈڭ مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى، تىيانشان رايونىنىڭ شىنخۇا شىمالىي يولى مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى، شىمالىي ئازادلىق يولى مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنى قاتارلىقلارغا دۆلەت تەنتەربىيە باش ئىدارىسى مەملىكەت بويىچە شەھەر تەن-تەربىيىسىدىكى ئىلغار مەھەللە دەپ نام بەرگەن. تۇق-قۇز مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنىغا ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر تەنتەربىيىسىدىكى ئىلغار مەھەللە دەپ نام بېرىلگەن. شىنجاڭ تەنھەرىكەتچىلىرى مەملىكەتلىك شەھەرلەر تەنھەرىكەت يىغىندا ئون مېدال ئالغان، قارىغا ئېتىش تەنھەرىكەتچىسى ما چۇنيۇ بىر تۇرلۇك مەملىكەتلىك ياشلار رېكورتىنى بۇزغان. ۋەن دوڭ ۋە چېن دۇڭلار ئىككى تۇردە ئاپتونوم رايونىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا رېكورتىنى بۇزغان.

دېھقان ـ چارۋىچىلار تەنتەربىيىسى

دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە تۇرمۇشىمۇ بېيە-غان، كەڭ دېھقان ـ چارۋىچىلار دېھقانچىلىقىنىڭ بو-شىغان مەزگىلى، بايرام ـ دەم ئېلىش كۈنلىرى، توي ـ تۆكۈن قاتارلىق خۇشاللىق پەيتلىرىدە، چېلىشىش، ئات بەيگىسى، ئوقيا ئېتىش، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش قا-تارلىق كۆلىمى چوڭ بولىغان كۆپ پائالىيەتلەرنى ئۆت-كۈزگەن. 1953 ـ يىلى شىنجاڭ 15 كىشىلىك ئۆمەك تەشكىللەپ، غەربىي شىمال رايونى مىللىي تەنتەربىيە ئويۇن كۆرسىتىش مۇسابىقە يىغىنىنىڭ چېلىشىش، چامباشچىلىق، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تۈرلىرىگە قاتناش-قان، بەش ئادەم غەربىي شىمال ۋەكىللەر ئۆمىكىگە تاللىنىپ مەملىكەتلىك مىللىي تەنتەربىيە يىغىنىغا قا-تناشقان، دارۋازلىق ئويۇن كۆرسىتىش تۈرىدە ئەڭ يۇ-قىرى نومۇرغا ئېرىشكەن. ئاپتونوم رايونىمىز بىر قە-تىم دېھقان ـ چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى (1988ـ يىلى)، تۆت قېتىم ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە يىغىنى ئۆتكۈزگەن، مۇسابىقىگە قاتناشقۇ-چىلار 2300 ئادەم قېتىمدىن ئاشقان؛ 1 ~ 6 ـ

نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ 38 قېتىم چېمپىيون، 29 قېتىم 2 ـ، 24 قېتىم 3 ـ بولغان؛ 1～4ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ سەككىز مېدال ئالغان. 2000 ـ يىلى خې خەي 23 .95 نومۇر بىلەن مەملىكەتلىك 4 ـ نۆۋەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ لەگلەك ئۇچۇرۇش تۈرىدە چوڭ تېپتىكى بېزەلگەن لەگلەك بويىچە چېمپىيون بولۇپ، ئالتۇن مېدال ئالالماسلىقتەك ھالەتكە خاتىمە بەرگەن. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭ- دىكى 37 يېزا ـ بازارغا مەملىكەت بويىچە «100 مىل- يون دېھقانلىق بەدەن چېنىقتۇرۇش پائالىيىتى» دە ئىلغار يېزا ـ بازار، 245 يېزا ـ بازارغا ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار يېزا ـ بازار دەپ نام بېرىلگەن.

ياشانغانلار تەنتەربىيىسى 1984 ـ يىلى ياشانغانلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى قۇرۇلغان. 80 ～ 90 ـ يىللاردا پۈتۈن شىنجاڭدا ياشانغانلار تەنتەربىيە

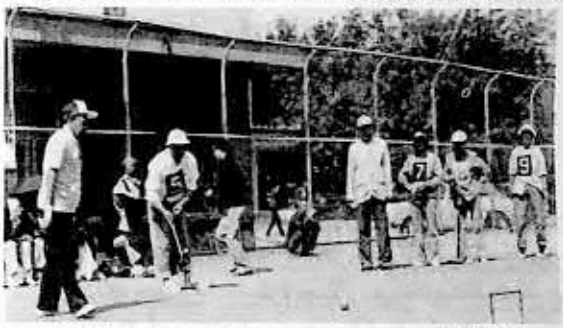

ياشانغانلار تەنتەربىيىسى — قاپقا توپ مۇسابىقىسى

پائالىيىتى جانلىنىپ كەتكەن. ھەر دەرىجىلىك ياشا- غانلار تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرىنىڭ ئاكتىپ تەشكىللە- شى بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۈرلۈك ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىلىرى 1000 قېتىمدىن ئارتۇق ئۆتكۈزۈلگەن، قاتناشقانلار 300 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئاشقان؛ كۆپ قېتىم كومانda تەشكىللەپ مەملىكەت، غەربىي شىمال رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يەككە تۈرلەر ياشانغانلار تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىگە قا- تناشقان؛ تۈرلۈك تەربىيەلەش كۇرسلىرىنى ئۆتكۈ- زۈپ، بەدەن چېنىقتۇرۇش يېتەكچىسى ۋە تەنتەربىيە تايانچلىرىدىن 5000 دىن كۆپرەك ئادەمنى تەربىيەلە- گەن. ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىلگىرى ئىككى قېتىم ياشانغانلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلگەن. ئۇنىڭ نۆ- ۋەتلىك ياشانغانلار تەنھەرىكەت يىغىنى 1992 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن، پۈتۈن شىنجاڭدىكى 21 ۋە- كىللەر ئۇمىكىدىن 700 دىن كۆپ تەنھەرىكەتچى ئالتە چوڭ تۈر، 15 كىچىك تۈر بويىچە مۇسابىقىگە قاتناش- قان. 2 ـ نۆۋەتلىك ياشانغانلار تەنھەرىكەت يىغىنى 1996 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن، پۈتۈن شىن- جاڭدىكى 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ۋە ھەربىي رايون، بىڭتۇەن، تۇمۇربۇل قاتارلىق 20 ۋەكىللەر ئۇمىكىدىن 800 دىن كۆپ تەنھەرىكەتچى سەككىز تۈر بويىچە مۇسابىقىگە قاتناشقان. 1994 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى، ياشانغانلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى مەملىكەتلىك 8 ـ نۆۋەتلىك ياشانغانلار قاپقا توپ مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزگەن، 12 ۋەكىللەر كومانda- سىدىن 100 دىن كۆپ ئادەم مۇسابىقىگە قاتناشقان. 1995 ـ يىلى تەيۋەن تاۋيۈەن ناھىيىسى قاپقا توپ ۋەكىللەر ئۇمىكىنى كۈتۈۋېلىپ، مۇھەت يىغىنى ۋە دوستلۇق مۇسابىقىسى ئۆتكۈزگەن. 2000 ـ يىلى 5ـ نۆۋەتلىك ساغلام ياشانغانلارنى باھالاش پائالىيىتىدە، 101 ياشلىق قازاق بوۋاي سادىق «ئەسىرلىك ساغلام بوۋاي» بولۇپ باھالانغان. (رەسىملىك قىسقۇرما ۋاراق- نىڭ 32 ـ بېتىگە قارالسۇن)

مېيىپ ـ مەجرۇھلار تەنتەربىيىسى XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدا، شەرەپلىك ھەربىيلەر دەم ئېلىش ئورنى قاتارلىق ئورۇنلار مېيىپ ـ مەجرۇھلانى يېنىك ئاتلېتىكا، توپ ئوي قاتارلىق قوربىي يېتىدە- غان تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەش- كىللىگەن. 60 ـ يىللاردا گاس ـ گاچىلار مەكتىپى قۇرۇلۇپ، يىلدا بىر قېتىم تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆت- كۈزگەن. 80 ～ 90 ـ يىللاردا ئاپتونوم رايونىمىز ئىككى قېتىم مېيىپ ـ مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزگەن. تۇنجى نۆۋەتلىك مېيىپ ـ مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يىغىنى 1984 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈ- زۈلگەن، 100 دىن ئارتۇق تەنھەرىكەتچى يېنىك ئاتلە- تىكا، تىكتاك توپ مۇسابىقىلىرىگە قاتناشقان. 2 ـ نۆۋەتلىك مېيىپ ـ مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يىغىنى 1999 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا ـ تېلېگراف مەكتىپى تەنتەربىيە سارىيىدا ئۆتكۈزۈلگەن، 14 ۋىلا- يەت، ئوبلاستتىن 125 نەپەر تەنھەرىكەتچى يېنىك ئاتلە- تىكا، تىكتاك توپ، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش قاتارلىق ئۈچ چوڭ تۈر، 27 كىچىك تۈر بويىچە مۇسابىقىگە قاتناش- قان. ئاپتونوم رايونىمىز 76 نەپەر تەنھەرىكەتچى ئەۋە- تىپ، 1 ～ 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مېيىپ ـ مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشقان، جەمئى

13 ئالتۇن مېدال، 17 كۈمۈش مېدال، 21 مىس مېدال ئالغان، ئۇچ قاتار تۆت قېتىم دۇنيا رېكورتىنى يۇزغان، ئالته قاتار سەككىز قېتىم مەملىكەتلىك مې- يىنچ - مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يېغىنى رېكورتىنى يۇز- غان. 1982 - يىلى شۇي شىنچاۋ شياڭگاڭغا بېرىپ، 3 - نۆۋەتلىك يېراق شەرق ۋە تىنچ ئوكيان رايونى مېيىنچ - مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىپ، تىكتاك توپ، يېراققا سەكرەشته ئىككى كۈمۈش مېدال- غا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى 6 - نۆۋەتلىك يېراق شەرق ۋە جەنۇبىي تىنچ ئوكيان رايونى مېيىنچ - مەج- رۇھلار تەنھەرىكەت يېغىنىدا، ۋاك يەنخوك (ئايال) ئۈچ كۈمۈش مېدال، جاك تەن، چۇ دېلۇنلەر مىس مېدال ئالغان. 1999 - يىلى ۋاك يەنخوك، جاك تەنلەر 7- نۆۋەتلىك يېراق شەرق ۋە جەنۇبىي تىنچ ئوكيان رايونى مېيىنچ - مەجرۇھلار تەنھەرىكەت يېغىنىدا ئىگە- كى قېتىم چېمپىيون بولغان. 2000 - يىلى خەن شۆچياۋ 6 - نۆۋەتلىك تاسىيا - تىنچ ئوكيان رايونى گاسلار تەنھەرىكەت يېغىنىدا يەر ئالتۇن مېدال، يەر كۈمۈش مېدال قولغا كەلتۈرگەن.

يېنىك ئاتلېتىكا يۈرتى 1990 - يىلى شەن- جاڭنىڭ شىخەنزە شەھرىگە دۆلەت تەنتەربىيە باش ئە- دارىسى مەملىكەتلىك «يېنىك ئاتلېتىكا يۈرتى» دەپ

يېنىك ئاتلېتىكا يۈرتى كۆيتۈندىكى يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى

نام بەرگەن. شىخەنزە شەھرى 80 - يىللاردا مەملە- كەتلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرىنىڭ را- يونلارغا بۆلۈنگەن مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك تەنتەر- بىيە ئەنئەنىسىگە ئىگە مەكتەپلەرنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا رايونلار مۇسابىقىسىدە جەمئىي بەش ئالتۇن مېدال، 12 كۈمۈش مېدال، توققۇز مىس مېدال ئالغان، 54 قاتار- ئايرىم - ئايرىم هالدا 49 تۈرلۈك ئاپتونوم رايون ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا رېكورتىنى يۇزغان، ئىككى قاتار 1 - دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى ئۆلچىمىگە يەتكەن، يەر تۈركۈم مۇنەۋۋەر يېنىك ئاتلېتىكا ئىقتىساس ئىگە- لىرى يېتىشىپ چىققان. يەن چۇن 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ يورغىلاپ مېڭىش مۇسابىقىسىدە 6- لىككە ئېرىشكەن، چېن دۇڭ 1990- يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئون تۈرلۈك ئۇمۇمىي ماھارەت كۆرسە- تىش تەنھەرىكىتى بويىچە 4 - لىككە ئېرىشكەن، لى ژېنكۇي 8- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنى- دا مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى، 1998- يىلى شىنجاڭنىڭ كۆيتۈن شەھرىگە ئىككى قېتىم مەم- لىكەتلىك «يېنىك ئاتلېتىكا يۈرتى» دەپ نام بېرىل- گەن. كۆيتۈندە يېنىك ئاتلېتىكا مەشقى ئۇمۇلاشقان، مۇئەسسەسىلىرى مۇكەممەل، تەتبىسى كۆرۈنەرلىك بولۇپ، يېنىك ئاتلېتىكا زاپاس كۆچلىرى كۆچلۈك، ھەرقايسى تەنھەرىكەت كوماندىلىرى ۋە تەنتەربىيە مەك- تەپلىرىنى يېنىك ئاتلېتىكا ئىقتىساسلىقلىرى بىلەن تەمىنلىگەن. 1999 - يىلى مەملىكەتلىك «يېنىك ئات- لېتىكا يۈرتلىرى» نىڭ يېنىك ئاتلېتىكا بويىچە ئىش- تىن سىرت چېنىقىش دەرىجە ئۆلچىمىگە يېتىش خەۋەر- لىشىش مۇسابىقىسىدە كۆيتۈن شەھرى كوللېكتىپ 2- لىككە ئېرىشىپ، دۆلەت تەنتەربىيە باش ئىدارىسى يېنىك ئاتلېتىكا باشقۇرۇش مەركىزىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشكەن. 2000 - يىلى مەملىكەت- لىك تەنتەربىيە مەكتەپلىرى يېنىك ئاتلېتىكا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك «يېنىك ئاتلېتىكا يۈرتى» ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى كۆي- تۈن شەھرىدە ئۆتكۈزۈلگەن، پۈتۈن مەملىكەتتىكى 28 تەنتەربىيە مەكتىپى ۋە 22 «يېنىك ئاتلېتىكا يۈر- تى» ۋەكىللەر ئۆمىكىدىن 496 نەپەر تەنھەرىكەتچى مۇ- سابىقىگە قاتناشقان.

مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەر-

بىيىدە ئىلغار ناھىيىلەر 1985 - يىلى دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى «مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىل- غار ناھىيىلەر ئۆلچىمىنىڭ تەپسىلىي قائىدىسى» (سە- ناق نۇسخىسى) نى ئېلان قىلغان. 1986 يىلى مارال- جېشى، قەشقەر يېڭىشەھەر، ئۇنسۇ، قورغاس، ئار- شاڭ، قاراشەھەر قاتارلىق ئالته ناھىيىگە تۇنجى تۇر- كۈمدە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە

دەپ نام بېرىلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە قورغاس، مارالبېشى، ئارىشاڭ ناھىيىلىرىگە تۇنجى تۈركۈمدە مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دەپ نام بېرىلگەن. 1987 ـ يىلى دۆربىلجىن، مەكىت، پەيزىۋات، بۇگۇر قاتارلىق تۆت ناھىيە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيىگە ئايلانغان. 1988 ـ يىلى دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتى دۆربىلجىن، قاراشەھەر، مەكىت، ئونسۇ، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىگە مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دەپ نام بەرگەن. 1990 ـ يىلى پەيزىۋات ناھىيىسى مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيىلەر قاتاردىن ئورۇن ئالغان، بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى، كۇنەس ناھىيىسى بولسا ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە بولغان. 1992 ـ يىلى كۇنەس ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 1996 ~ 2000ـ يىلى چاپچال، بۇرچىن، كۇچا، ساۋەن، مىجەن، ئۈچتۇرپان، خوشۇت ۋە جەمسار ناھىيىلىرى ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دېگەن نامغا ئېرىشكەن، شۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيىلەر 21 گە يەتكەن؛ چاپچال، بۇرۇلتوقاي، بۇرچىن، كۇچا، ساۋەن، ئۈچتۇرپان، خوشۇت ۋە جەمسار ناھىيىلىرىگە دۆلەت تەنتەربىيە باش ئىدارىسى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دەپ نام بەرگەندىن كېيىن مەملىكەتلىك تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە 19 غا يەتكەن.

تۆگە بەيگىسى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ھەرىكىتى تۈرى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، چارۋىچىلار ھازىرقى زامان تەنتەربىيىسى، مۇسابىقە ئۇسۇلىنى قوللىنىپ مۇسابىقە ئېلىپ بارىدىغان بولدى. مۇسابىقە قائىدىسى ئات بەيگە- سىنىڭ قائىدىسى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، كۆپ ھاللار- دا ئات بەيگىسى، ئات يورغىسى بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆتكۈزۈلىدۇ. مۇسابىقىگە قاتناشتۇرۇلىدىغان تۆگە ئې- گىز، پۇتى ئۇزۇن، مەشىقلەندۈرۈلگەن بولۇشى كېرەك. كىشىلەرنىڭ تۈرمۇشىنىڭ كۈنسېرى بايىشاتلىشىشىغا ئەگىشىپ، بۇ تەنھەرىكەت تۈرى كۈنسېرى ئومۇملاشماقتا. ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەر ئەڭ ياقتۇرىدىغان تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئالتاي ۋىلايىتى قاتارلىق جايلاردا يىلدا بىر قېتىم تۆگە بەيگىسى ئۆتكۈزۈلىدۇ. تۆگە بەيگىسى 1ـ، 3ـ، 4ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان.

ئات بەيگىسى قازاق، ئۇيغۇر، قىرغىز، ئۆزبەك، موڭغۇل تاتار قاتارلىق مىللەتلەر ياقتۇرىدىغان تەنتەربىيە ھەرىكىتى. 1 ~ 4 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان. شىنجاڭ «تۇلپار» يۈرتى، چارۋىچى مىللەتلەر ئاتتىن ئايرىلالمايدۇ. ئاتلارنى چاپتۇرۇپ يۈگۈرۈكلىرىنى تاللاش تەدرىجىي ھالدا ئات بەيگىسىگە ئايلانغان، بايرام ۋە خۇشاللىق كۈنلىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن. كونا جەمئىيەتتە ئات بەيگىسى قەبىلىلەر ئارا ئۇيۇشتۇرۇلاتتى، كۆلىمى كىچىك بولسا ئون نەچچە ئات، كۆلىمى چوڭ بولسا 400~500 ئات قاتناشتۇرۇلاتتى، دالىدىكى ئۇدۇل يول يا- كى ئايلانما مەيدانda ئۆتكۈزۈلەتتى. نۆۋەتتە ئات بەيگىسى كۆپىنچە ھاللار- دا مۇنتىزىم مەيدانلاردا

ئات بەيگىسى

كى يۈگۈرۈش بولىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى، ئا-
خىرقىسى پەللىگە بالدۇر يېتىپ بارغۇچى ھەلىبە قىلغۇ-
چى بولىدۇ. ئات بەيگىسى 1000 مېتىر، 2000 مې-
تىر، 3000 مېتىر، 5000 مېتىر، 10000 مېتىر
قاتارلىق تۈرلەر بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ. 1986 - يىلى
ئۆتكۈزۈلگەن 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق
مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىندا، شىنجاڭ تە-
ھەرىكەتچىلىرى جېڭىس، باتناسىن، يالقۇن، ناشىن،
دولقۇن قاتارلىق ئالتە ماھىر جەمئىي ئىككى ئالتۇن
مېدال، ئىككى كۈمۈش مېدال، تۆت مىس مېدال ئال-
غان. 1991 - يىلى قۇربانجان 4 - نۆۋەتلىك مەملە-
كەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت
يىغىنىنىڭ ئات بەيگىسى تۈرىدە چېمپىيون بولغان،
نۇردان، نۇربولاتلار 2 - لىككە ئېرىشكەن. 1995 -
يىلى 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر
ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىندا نۇردان ئات بەيگىسى
تۈرىدە چېمپىيون، تالغات، قابلانلار 2 - بولغان.
1999 - يىلى 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق
مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىندا، يېرىكبول
ئات بەيگىسى تۈرىدە بىر ئالتۇن، بىر مىس مېدال
ئالغان، رىجېپ كۈمۈش مېدال ئالغان.

ئات يورغىلىتىش مۇسابىقىسى مۇنداق بولۇ-
قازاق، قىرغىز، ئۇيغۇر، تاجىك قاتارلىق مىللەتلەر
ياخشى كۆرىدىغان تەنتەربىيە ھەرىكىتى، ئات يورغى-
نىڭ يۈمشاق يورغا، قوي يورغا، تۆگە يورغا، ئۇچ
ئاياق يورغا، تىراپاتتا بۆرە مېڭىش قاتارلىق تۈرلىرى
بار. مۇسابىقىدە ئات توپى ئۇچقاندەك يورغىلاپ بېرىپ،
چىلىكنى تالىشىدۇ. ئات مىنىش ماھارىتىنىڭ يۇقىرى
بولۇشىنى، ئاتنىڭ تېز، چىرايلىق يورغىلىشى ھەمدە
چېپىپ كەتمەسلىكى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئات يورغىسى
ھېيت - بايرام، توي - تۆكۈنلەردە ئۆتكۈزۈلىدۇ،
ئەر - ئاياللار ئوخشاشلا قاتناشسا بولىدۇ. مەزكۇر
ھەرىكەت ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ئىلگىرى ئات يورغىسى
دالىدا نەچچە مىڭ مېتىر ئارىلىققا ئۇدۇل يورغىلىتە-
لىپ مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلەتتى. ھازىر يېڭى قائىدە بوي-
چە، ئايلانما مەيدانلا 1000 مېتىر، 2000 مېتىر،
3000 مېتىر، 5000 مېتىر ۋە 10000 مېتىر قاتار-
لىق تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئېلىپ بېرىلىدۇ. 1995-
يىلى 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر
ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا، شىنجاڭ ماھىرى ئېر-
دەن 5000 مېتىر تۈرىدە 2 - لىككە ئېرىشكەن.
1999- يىلى سېرىكبول 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك
ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا
2000 مېتىر تۈرىدە چېمپىيون، 1000 مېتىر تۈرىدە
2 - لىككە ئېرىشكەن؛ ئايلىكىم 3000 مېتىر تۈرىدە
2 - لىككە ئېرىشكەن. ئات يورغىسى 1-، 3-، 4-
نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تە-
ھەرىكەت يىغىنىنىڭ مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان.

مىللىيچە چېلىشىش شىنجاڭدىكى ئاز سان-
لىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرى. 1 ~
4 - نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى
تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان. چې-
لىشىش جۈڭگودىكى ئەڭ قەدىمىي تەنھەرىكەت تۈرلىرە-
نىڭ بىرى، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى موڭغۇل، ئۇيغۇر،
قازاق، قىرغىز، ئۆزبەك، تاجىك قاتارلىق ئاز سانلىق
مىللەتلەر ياقتۇرىدىغان ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرى.
ئىلگىرى چارۋىچى قەبىلىلەر توقۇنۇشۇپ قالغاندا، كە-
شىلەر قۇرۇق قول ئېلىشىپ ئۇتتۇرغانىنى ئايرىيتتى. زامانىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، چېلە-
شىش بىر خىل كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىگە ئايلاندى.
ھېيت - بايرام، نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈن،
سۈننەت توي، دېھقانچىلىقنىڭ بوشىغان مەزگىلى، با-
زار قاتارلىق چاغلاردا چېلىشىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلە-
دى. چېلىشىش موڭغۇلچە چېلىشىش، ئۇيغۇرچە چې-
لىشىش، قازاقچە چېلىشىش قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنە-
دۇ. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومە-
تېتى بىرلىككە كەلگەن مىللىيچە چېلىشىش قائىدىسە-
نى تۈزۈپ چىققان. تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سا-
نلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدىن باشلاپ
قوللىنىلىشقا باشلىغان. مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىل-
لەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ مىللىيچە چې-
لىشىش تۈرى ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە، زاڭزۇ-
چە، خۇيزۇچە چېلىشىش قاتارلىق بەش تۈرنى ئۆز ئە-
چىگە ئالىدۇ. 1991 - يىلى شىنجاڭ ماھىرلىرىدىن
ئامان، ھاجى، تۇرسۇن قاتارلىقلار 4 - نۆۋەتلىك مەم-
لىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنھەرە-
كەت يىغىنىنىڭ مىللىيچە چېلىشىش تۈرىدە چېمپىيون
بولغان. 1995 - يىلى 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز
سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا
ئابلىكىم، تۇرسۇن مامۇتلار ئالتۇن مېدال ئالغان.
1999 - يىلى ھوشۇر، تۇرسۇن، مەمەت قارى 6 -
نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئە-
نىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا مىللىيچە چېلىشىش تۈرىدە
چېمپىيون بولغان.

ئوغلاق تارتىشىش قازاق، قىرغىز، تاجىك، ئۇيغۇر، موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەر ياقتۇرىدىغان ئەنئەنىۋى ئات ئۈستى تەنھەرىكىتە پائالىيىتى. 1 ~ 4 نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان. ئوغلاق تارتىشىش مىلادى 5 ـ ئەسىردىلا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، قارمۇ قارشىلىقى كۈچلۈك، كەسكىن تەنھەرىكەت تۈرى. ماھىرلار ھەم ئات مىنىشكە ماھىر بولۇشى، ھەم ئات بىلەن ياخشى ماسلىشىشى لازىم. مۇسابىقە گۇرۇپپىغا ئايرىلىپ ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئالدى بىلەن ئوغلاق مەيدانغا قويۇلىدۇ، باشلىنىش بۈيرۇقى بىلەن تەڭ ماھىرلار ئوغلاقنى تېتىلىدۇ، ئوغلاقنى ئالغۇچى ئوغلاقنى تېقىمغا بېسىپ ئالدىغا قاراپ چاپىدۇ، قارشى تەرەپ ماھىرلىرى توسۇپ ئوغلاقنى تارتىۋېلىشقا تىرىشىدۇ، ئوغلاقنى ئالغۇچى بولسا ھەمراھلىرىنىڭ قوغدىشى ۋە ماسلىشىشى بىلەن ئاخىرقى نۇقتىغا ئېتىلىدۇ. ھەر ئىككى تەرەپ ئوغلاقنى قولغا ئېلىشقا ئۇرۇنىدۇ. شىنجاڭدىكى ئوغلاق تارتىشىش ھەربىرى قازاقچە ئوغلاق تارتىشىش، قىرغىزچە ئوغلاق تارتىشىش، يەكمۇ-يەك ئوغلاق تارتىشىش دەپ ئۇچكە بۆلۈنىدۇ. ھازىر مۇسابىقە قائىدىسى تۆۋۈپ چىقىلدى، مۇسابىقە 1 ـ ۋە 2 ـ يېرىم مەيدانغا بۆلۈنىدۇ، ھەربىر كومانداىدا ئون ئەزا (ئات) بار، مەيدانغا بەش ياكى ئالتە ئەزا (ئات) چىقىشقا بولىدۇ، مەيدانغا چۈشكەن ئەزالار ئوغلاق تارتىشىش، ئۆز ئەزاسىنى قوغداش، ئوغلاق ئېلىش، قوغلاش، توسۇش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى ئورۇنلايدۇ. ئىككى ئەزاسى ئالماشقا مىنىپ يىغىلىش سىزىقىدا سەپ تۈزۈپ مەيدانغا قاراپ تۇرىدۇ، باشلىنىش بۈيرۇقى بىلەن تەڭ ھەرقايسى يۆنىلىشلەردىن ئوغلاق (ئۆلەتۇرۇلگەن) قويۇلغان ئورۇنغا يوپۇرۇلۇپ كېلىپ تالىشىدۇ، ھۇجۇمچى تەرەپ ئەزاسى مۇداپىئەچى تەرەپنىڭ سېپىنتىگە ئوغلاقنى تاشلىماي بىر نومۇر ئالدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى تەرەپ ئەزالىرى قايتىدىن مەيدانغا چۈشۈپ ئىلگىرىكىگە ئوخشاش داۋاملىق مۇسابىقىلىشىدۇ، كۆپ نومۇر ئالغان تەرەپ ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ.

ئوقيا ئېتىش موڭغۇل، شىبە قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرى. قەدىمكى زامانىدا ئوقيا ئوۋ ئوۋلاپ تىرىكچىلىك قىلىش ۋە دۈشمەنلەردىن مۇداپىئە كۆرۈش قورالى ئىدى. زامانىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئوقيا ئۆزىنىڭ ئېيتىدائىي ئىقتىدارىنى يوقىتىپ، تەنھەرىكەت پائالىيىتى تۈسىنى ئالغان، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ھېيت ـ بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرى ئوقيا ئېتىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرغان. «ئۇلانباي» دېگەن سۆز جۈڭغار تىلىدا «قىزىل قارىغا ئېتىش مەيدانى» دېگەن مەنىنى بولۇپ، دائىم مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلىدىغان جاي ئىدى. چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ «ئوقيا يۇرتى» دېگەن نامى بار، نۇرغۇن داڭلىق ئوقيا ئېتىش ماھىرلىرى يېتىشىپ چىققان. 1ـ، 2ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا، ئوقيا ئېتىش مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان. 1982 ـ يىلى 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا، شىنجاڭ ماھىرلىرى ئوقيا ئېتىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 11 ئالتۇن مېدال، بەش كۈمۈش مېدال ئالغان. 1986 ـ يىلى 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنى ئوقيا ئېتىش مۇسابىقىسىدە، شىنجاڭ ماھىرلىرى سەككىز ئالتۇن مېدال، ئالتە كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدال ئالغان ھەم ئالتە ئادەم توققۇز قېتىم ئالتە تۈرلۈك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنى ئوقيا ئېتىش تەكلىپ مۇسابىقىسى رېكورتىنى يۇزغان. شىبە مىللىتىدىن بولغان ئوقيا ئېتىش ماھىرلىرىدىن رۇ گۈاڭ، گو مېيجېن، با يۈڭشەن قاتارلىقلار دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى زور مۇسابىقىلەردە ئىلگىرى دۇنيا، ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى، مەملىكەتلىك ئوقيا ئېتىش رېكورتلىرىنى يۇزۇپ، شىنجاڭ ئوقيا ئېتىش تارىخىي سەھىپىسىدە شانلىق نەتىجىلەرنى ياراتقان.

ئىلەڭگۈچ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرى. 2 ~ 4 نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت-يىغىنىنىڭ مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان. شىنجاڭدىكى قىرغىز خەلقىنىڭ ئىلەڭگۈچ پائالىيىتىدە كۆپىنچە ئىككى ئادەم تۇچىدۇ. ئىككى دانە ئوچ بۇلۇڭلۇق جازا ئونتۇرىسىغا يەردىن 20 ~ 30 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە ئارغامچا تارتىلىدۇ. ئىككى ئادەم بىر ـ بىرىگە قارشى ئۇرە تۇرۇپ ئىككى غۇلىچىنى ئېچىپ ئارغامچىنى تۇتىدۇ، ئىككى كىشى پۇتىنى يەنە بىر ئارغامچىغا تەڭ قويىدۇ. ئالدى بىلەن بىر ئادەم پۇتىنى يەرگە تىرەپ كۆچەپ ئىلەڭگۈچنى ئۇچۇرىدۇ، ئارقىدىن ئىككى كىشى نۆۋەت بىلەن پۇتىنى يەرگە تىرەپ ئىلەڭگۈچنى بارغانسېرى ئېگىز ئۇچۇرىدۇ؛ بۇ چاغدا ئۇلار كارامىتىنى كۆرسىتىپ يەردىن نەرسە ئېلىش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى ئىشلەيدۇ. بۇ خىل مىللىي ئەنئەنىۋى ئويۇن

تۇرمۇشنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، نۆۋەتتە ئاز سانلىق مىللەت ئايالىرى ناھايىتى ياقتۇرىدىغان تەنتەربىيە ھەرىكىتىگە ئايلاندى. ھازىر ئىلەڭگۈچ مۇسابىقىسى ئېگىز ئۇجۇش ۋە قوڭغۇراققا تېگىش دەپ ئىككى

ئىلەڭگۈچ

خىلغا ئايرىلىدۇ. ئېگىز ئۇجۇش تۈرىدە ئېگىزلىك غەلبە قىلىش ئاساسى قىلىنىدۇ، قوڭغۇراققا تېگىشتە مەلۇم ئېگىزلىككە ئېسىلغان قوڭغۇراققا تېگىش قېتىم سانى غەلبە قىلىش ئاساسى قىلىنىدۇ. ئىلەڭگۈچ ئۇچۇش مۇسابىقىسى كوللېكتىپ مۇسابىقە، قوش كىشىلىك مۇسابىقە ۋە يالغۇز كىشىلىك مۇسابىقە تۈرلىرىگە بۆلۈنىدۇ. 1991 ـ يىلى 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا، شىنجاڭ كوماندىسى كوللېكتىپ مۇسابىقىدە كۈمۈش مېدال، قوش كىشىلىك ۋە يالغۇز كىشىلىك مۇسابىقىلىرىدە قوڭغۇراققا تېگىش تۈرىدە ئىككى مىس مېدال ئالغان. 1995 ـ يىلى 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا، شىنجاڭ كوماندىسى بىر ئالتۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدال، بىر مىس مېدال ئالغان.

چامباشچىلىق جۇڭگودىكى ئاز قەدىمىي ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرى، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ياقتۇرىدىغان ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرى. ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ئىنسانلار بىلەن ياۋا ھايۋانلار، تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش جەريانىدا بارلىققا كەلگەن. جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىش ۋە مىس، تۆمۈرنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ، چامباشچىلىق ھەرىكىتىدە ئىسۋاب ئىشلىتىشكە باشلىغان ھەمدە تەدرىجىي ھالدا يۇرۇشلەشكەن چامباشچىلىق ھەرىكىتى، كۆپ خىل ئۇسلۇبقا ئىگە مەزھەپلەر شەكىللەنگەن. كېيىن پەشۋا، مۇشت، يىقىتىش، تۇتۇش، پۇتلاش، زەربە بېرىش، تىقىش، چېپىش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى مەلۇم قانۇنىيەت بويىچە بىرىكتۈرۈپ، ئەسۋابسىز ۋە ئەسۋابلىق تۈرلۈك ھۇجۇم ـ مۇداپىئە گۇرۇپپىسى، يۇرۇشلۇك ماھارەتلەرنى مەشىق قىلغان. بۇ ھەرىكەت كەڭ ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە. 2 ~ 4 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىدا چامباشچىلىق مۇسابىقە تۈرى قىلىنغان. مۇشتۇزلىق (چاڭچۇەن ۋە نەنچۇەن قاتارلىقلار)، قىسقا ئەسۋاب (قىلىچ، شەمشەر قاتارلىقلار)، ئۇزۇن ئەسۋاب (نەيزە، كالتەك قاتارلىقلار)، قارىمۇ قارشى ھۇجۇم قىلىش مەشىقى (ئەسۋابلىق، ئەسۋابسىز) قاتارلىق تۈرلەر تەسىس قىلىنغان. شۇنىڭدەك ئىلگىرى 40 نەپەر تەنھەرىكەتچىنى 1 ~ 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشتۇرغان. مەملىكەتلىك چامباشچىلىق مۇسابىقىسىدە 20 نەچچە ئادەم قېتىم مۇنەۋۋەر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تەدرىلەشكە ئېرىشكەن. 1953 ـ يىلى ما ۋېنتەي، لىيۇ شىەن مەملىكەتلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ، خاتىرە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1986 ـ يىلى شىنجاڭ كومانىدىسى 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. شۇ يىلى ئۈرۈمچىدە مەملىكەتلىك چامباشچىلىق مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلغان.

چامباشچىلىق

خەلقئارا شاھمات ئۇيغۇر خەلقى ياقتۇرىدىغان ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرىنىڭ بىرى، شۇنداقلا سەنئەت بىلەن ماھارەتنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن تەنتەربىيە پائالىيىتى. خەلقئارا شاھمات قەدىمكى يىپەك يولى بىلەن شىنجاڭغا كىرگەن، قەدىمدىن تارتىپ دۆلەت ئەربابلىرىنىمۇ جەلپ قىلغان، يېقىنقى زاماندىكى بۇر-ھان شەھىدى، ئەخمەتجان قاسىملارمۇ خەلقئارا شاھمات تارىخىدا ئۆز ئىزىنى قالدۇرغان. 1994 ـ يىلى 3 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەن-بەرىكەت يېغىنىدا، خەلقئارا شاھمات مۇسابىقە تۈرى قىلىنىپ، خەلقئارا شاھماتنىڭ ئومۇملىشىشى ، تەرەق-قىياتىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرگەن. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭ خەلقئارا شاھماتچىلار جەم-ئىيىتىنىڭ تەشكىللىشى ۋە يېتەكچىلىكىدە شىنجاڭ ماھىرلىرى مەملىكەتلىك مۇسابىقىلەرگە قاتنىشىپ بىرقەدەر ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن.

تەنتەربىيە لاتارىيە بىلىتى 1994 ـ يىلى 10 ـ ئايدا تەنتەربىيە لاتارىيە بىلىتى باشقۇرۇش مەر-كىزى قۇرۇلغان. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭ تەنتەربىيە لاتارىيە بىلىتى سېتىش مۇلازىمىتى پۈتۈن شىنجاڭدىكى 44 ناھىيە (شەھەر) گە كېڭە-يىپ، جەمئىي 183 مىليون 690 مىڭ يۈەنلىك سې-تىش سوممىسىنى تاماملىغان، 55 مىليون يۈەن (يۈ-قىرىغا تاپشۇرغان ۋە قايتۇرغان قىسمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دىن كۆپرەك جامائەت پاراۋانلىق فوندى توپلان-غان. جامائەت پاراۋانلىق فوندى ئاساسەن شىنجاڭنىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق پىلانىنى يولغا قويۇش، ئاپتونوم رايون بويە-چە ئۇنىۋېرسال تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈش، تەنتەر-بىيە مەيدان ـ سارايلىرىنى سېلىش قاتارلىقلارغا ئىشـ-لىتىلگەن. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تېپتىكى ئۇنىۋېرسال مۇسابىقىلەرگە قاتنىشىش، ئۆتكۈزۈشكە 2 مىليون يۈەن قوشۇمچە ئىقتىسادىي ياردەم بېرىلگەن، «ئاپتونوم رايونىنىڭ ئومۇمىي خەلق ساغلاملىق پىلانى» نى يولغا قويۇشقا 1 مىليون 153 مىڭ 900 يۈەن چىقىم قىلىن-غان، تەنتەربىيە مەيدان ـ سارايلىرىنى ۋە تەنتەربىيە ئەسلىمىلىرىنى رېمونت قىلىشقا 1 مىليون 480 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىنغان، 3 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنى مۇسابىقە رايونىغا 3 مىليون يۈەن تاپشۇرۇلغان، 9 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت يېغىنى مۇسابىقە رايونىغا 800 مىڭ يۈەن تاپشۇرۇلغان. 1995 ～ 1998 ـ يىللىرى شىنجاڭ تەنتەربىيە لاتارىيە بىلىتى سېتىش مەركىزى ئۈدا تۆت يىل مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيە لاتارىيە بىلىتى سې-تىشتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

تاغقا چىقىش ساياھىتى 1980 ـ يىلىدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىز ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مۇزتاغ، قوڭۇر، بوغدا قاتارلىق 11 چوققىنى سىرتقا قارىتا ئېچىۋېتىلگەن. ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كو-مىتېتى تاغقا چىقىش مۇلازىمەت باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، تاغقا چىقىش ساياھىتى كەسپىنى يولغا قويغان. 1987ـ يىلى تاغقا چىقىش مۇلازىمەت باشقارمىسىنىڭ نامى شىنجاڭ خەلقئارا تەنتەربىيە ساياھەت كوپېراتىپىغا ئۆز-گەرتىلگەن، مەخسۇس تاغقا چىقىش ئېكسپېدىتسىيە-سى، تاغلار ئارا پىيادە يۈرۈش، دەريالاردا يۈرۈش، ئاپتوموبىل، موتسىكلىتتا ساياھەت قىلىش، ئات ـ تۆگە مىنىپ ساياھەت قىلىش، يىپەك يولىنى ساياھەت قىلىش، گاز شارىدا ئۇچۇش، دەم ئېلىش كۇنلىرى ساياھەت قىلىش قاتارلىق كەسىپلەرنى يولغا قويغان. 2000 ـ يىلىغا قەدەر ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ياپونى-يە، ئامېرىكا، ئاۋسترالىيە، ئىتالىيە، شۇېتسارىيە، شىاڭگاڭ، ئاۋمېن قاتارلىق 40 نەچچە دۆلەت ۋە رايون-لىق تاغقا چىقىش، تەنتەربىيە ساياھەت ئۆمەكلىرىدىن 755 نى 7407 ئادەم قېتىم كونتۇۋېلىپ 44 مىليون 590 مىڭ يۈەن كىرىم قىلغان. 1985 ـ يىلى ئامېرىكا تاغقا چىقىش كوماندىسىنى كونتۇۋالغان، مەزكۇر كوماـ-دا شىنجاڭ تاغقا چىقىش كوماندىسى بىلەن بىرلىكتە مۇزتاغ چوققىسىغا مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان. 1992 ـ يىلى ساياھەت كوپېراتىپى « پارىژ ـ موسكۋا ـ بېيجىڭ مارافونچە دالا ئاپتوموبىل مۇسابىقىسى» نى ئۇستىگە ئالغان. 1998 ـ يىلى ئىتالىيىلىك ئايال ئېكسپېدىتـ-سىيىچى كارا ھېچقانداق ياردەمسىز ئەھۋالدا تەكلىما-كان قۇملۇقىنى كېسىپ ئۆتكەن. 1999 ـ يىلى ئەنگـ-لىيىلىك تۆت نەپەر قىز ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسـ-ىنىڭ تۆگە مىنىپ يىپەك يولىنى بويلاپ مېڭىش سايا-ھىتىنىڭ جۇڭگودىكى بۆلىكى (قەشقەردىن شىنەنگچە) نى ئۇستىگە ئالغان، ئۇلار 5000 كىلومېتىر مۇساپىنى 161 كۈندە باسقان. 2000 ـ يىلى شىاڭگاڭ سىچۇ-ەن ئۆلكىسىنىڭ تۆنجى قېتىم يىپەك يولىنى 10 نەچچە كۈن زىيارەت قىلغان، ئۇلار يىپەك يولى بويىدىكى مىللەت-لەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتى، مەدەنىيەت يادىكارلىق ئىنزە-رىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغان ھەم ئۇمىد باشلانغۇچ مەكتىپىگە پۇل، بۇيۇم ئىئانە قىلغان.

جەمئىيەت

ئومۇمىي نوپۇس سانى مۇقىيىەن ۋاقىتتا ۋە مۇقىيىەن رايون دائىرىسىدە ھايات ياشاۋاتقان بارلىق شەخسلەرنىڭ يىغىندىسى. ئۇ ئوخشىمىغان جىنس ۋە ئوخشىمىغان ۋاقىتتا تۇغۇلغان كىشىلەردىن تەركىب تاپىدۇ. ئومۇمىي نوپۇس سانى نوپۇس ستاتىستىكىسى ئىچىدىكى ئەڭ تۈپ كۆرسەتكۈچ، نوپۇسنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە نوپۇسنىڭ تەكرار ئىشلەپچىقىرىلىشىنى ھېسابلاشتىكى كۆپ كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ئاساسى، شۇنداقلا بىر دۆلەت، بىر رايوننىڭ نوپۇس بايلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى مۇھىم كۆرسەتكۈچ. 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، 2000 - يىلى شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 18 مىليون 460 مىڭغا يېتىپ، 1949 - يىلىدىكى 4 مىليون 330 مىڭدىن 3.26 ھەسسە ئاشقان، يىللىق ئوتتۇرىچە ئۆسۈش نىسبىتى 2.88% بولغان، شىنجاڭ نوپۇسنىڭ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ نوپۇسى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 1949 - يىلىدىكى 0.8% تىن 2000 - يىلىدىكى 1.46% كە كۆتۈرۈلگەن. نوپۇسنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئۆسۈش نىسبىتىمۇ مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆسۈش نىسبىتىدىن 1.22 پوئىنت يۇقىرى بولغان.

شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر) لارنىڭ 2000 - يىللىق ئومۇمىي نوپۇسى ۋە شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى

رايون ئاپىرىسسى	نوپۇس سانى	نىسبىتى (%)
ئومۇمىي سان	18462572	100.00
ئۈرۈمچى شەھىرى	2081988	11.28
قاراماي شەھىرى	269611	1.46
شىخەنزە شەھىرى	590106	3.20
تۇرپان ۋىلايىتى	551 030	2.98
قۇمۇل ۋىلايىتى	492093	2.67
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	1503 547	8.14
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	3825511	20.72
كۇيتۇن شەھىرى	285357	1.55
ئىلى ۋىلايىتى	2086064	11.30
تارباغاتاي ۋىلايىتى	892420	4.83
ئالتاي ۋىلايىتى	561 670	3.04
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	423 660	2.30
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1056424	5.72
ئاقسۇ ۋىلايىتى	2141084	11.60
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	439650	2.38
قەشقەر ۋىلايىتى	3406342	18.45
خوتەن ۋىلايىتى	1681526	9.11

نوپۇس زىچلىقى مۇقىيىەن ۋاقىتتا بىرلىك يەر كۆلىمىدە ئولتۇراقلاشقان نوپۇس سانى. ئادەتتە ئۇ ھەر مىلك كۋادرات مېتىر يەردە دائىملىق ئولتۇراقلاشقان نوپۇس سانى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. شىنجاڭنىڭ نوپۇس زىچلىقى 1949 - يىلى 2.61 ئادەم، 1964 - يىلى 4.40 ئادەم، 1982 - يىلى 7.93 ئادەم، 1990 - يىلى 9.18 ئادەم ئىدى، 2000 - يىلى 11 ئادەمگە يەتتى. 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە پۈتۈن مەملىكەتنىڭ نوپۇس زىچلىقى 132 ئادەم بولغان.

2000 ـ يىلى شىنجاڭدىكى ھەرقايسى رايونلارنىڭ نوپۇس زىچلىقى

رايون ئايرىمىسى	نوپۇس سانى	نوپۇس زىچلىقى
ئومۇمىي سان	18462572	11
ئۈرۈمچى شەھىرى	2081988	182
قاراماي شەھىرى	269611	31
شىخەنزە شەھىرى	590106	546
تۇرپان ۋىلايىتى	551 030	8
قۇمۇل ۋىلايىتى	492093	3.6
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	1503 547	21
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	3825511	15
كۆيتۈن شەھىرى	285357	527
ئىلى ۋىلايىتى	2086064	36.6
تارباغاتاي ۋىلايىتى	892420	14
ئالتاي ۋىلايىتى	561 670	5
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	423 660	17
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1056424	3
ئاقسۇ ۋىلايىتى	2141084	16
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	439650	7
قەشقەر ۋىلايىتى	3406342	24
خوتەن ۋىلايىتى	1681526	7

نوپوسنىڭ رايونلار ئارا جايلىشىشى

مۇئەييەن ۋاقىتتا نوپۇسنىڭ جۇغراپىيىلىك ماكان (رايون) غا تارقىلىش ئەھۋالى. 2000 ـ يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭنىڭ نوپۇسى ئىچىدە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ نوپۇسى 3 مىليون 406 مىڭ 342 گە يېتىپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 18.45% نى ئىگىلىگەن؛ ئۇنىڭدىن قالسا ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ نوپۇسى كۆپ بولۇپ، 2 مىليون 141 مىڭ 84 كە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 11.60% نى ئىگىلىگەن؛ ئىلى ۋىلايىتى 3 ـ ئورۇندا تۇرغان، نوپۇسى 2 مىليون 86 مىڭ 64 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 11.28% نى ئىگىلىگەن؛ ئۈرۈمچى شەھىرى، خوتەن ۋىلايىتى ۋە سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى تۆتىنچىدىن ئالتىنچىگىچە ئورۇندا تۇرغان، نوپۇس سانى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 2 مىليون 81 مىڭ 988، 1 مىليون 681 مىڭ 526، 1 مىليون 503 مىڭ 547 بولۇپ، ئىگىلىگەن نىسبىتى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 11.28%، 9.11%، 8.14% بولغان. نوپۇسى ئەڭ ئاز رايون قاراماي شەھىرى بولۇپ، نوپۇس سانى 269 مىڭ 611، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 1.46% نى ئىگىلىگەن؛ بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ نوپۇسى 423 مىڭ 660 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 2.30% نى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ نوپۇسى 439 مىڭ 650 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 2.38% نى ئىگىلىگەن.

نوپۇسنىڭ مىللەتلەر بويىچە تارقىلىشى

مۇئەييەن ۋاقىتتا ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەر نوپۇسىنىڭ جۇغراپىيىلىك ماكان (رايون) غا تارقىلىش ئەھۋالى. شىنجاڭدا تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، تاجىك، شىبە، ماڭجۇ، ئۆزبېك، رۇس، داغۇر، تاتاردىن ئىبارەت 13 مىللەت ئولتۇراقلاشقان. ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاجىك، ئۆزبېك، تاتاردىن ئىبارەت 6 مىللەتنىڭ 97% تىن ئارتۇق نوپۇسى شىنجاڭدا ئولتۇراقلاشقان. 2000ـ يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭنىڭ نوپۇسى ئىچىدە، ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى ئەڭ كۆپ، يەنى 8 مىليون 256 مىڭ 700 بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 45.21% نى ئىگىلىگەن؛ ئۇنىڭدىن قالسا خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 7 مىليون 23 مىڭ 900 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 40.57% نى ئىگىلىگەن؛ ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى قازاق مىللىتى بولۇپ، نوپۇسى 1 مىليون 277 مىڭ 500، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 6.74% نى ئىگىلىگەن. نوپۇسى نىسبەتەن ئاز بولغان مىللەتلەر رۇس، داغۇر، تاتار، بۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ نوپۇسى 10 مىڭغا يەتمەيدۇ. شىنجاڭدىكى مىللەتلەر نوپۇسىنىڭ جايلىشىشى ناھايىتى روشەن رايون ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇرلار نىسبەتەن كەڭ دائىرىگە تارقالغان، لېكىن خەنزۇلار ـ

نىڭ شىمالىي شىنجاڭدا ئولتۇراقلاشقانلىرى كۆپ، ئۇيغۇرلارنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدا ئولتۇراقلاشقانلىرى كۆپ؛ قازاقلار ئاساسەن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئولتۇراقلاشقان؛ قىرغىزلار ئاساسەن قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىغا مەركەزلەشكەن؛ تاجىكلار بولسا قەشقەر ۋە لايىتىنىڭ تاشقۇرغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىدە ئولتۇراقلاشقان.

نوپۇسنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسى پۈتكۈل نوپۇسنىڭ مەدەنىيەت - ماارىپ سەۋىيىسى، ئادەتتە، ھەرخىل تەربىيىگە ئىگە بولغان نوپۇس سانىنىڭ ئومۇمي نوپۇس سانى ئىچىدە يېكى ئالاقىدار بولغان مەلۇم بىر قىسىم نوپۇس سانى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا باشلانغۇچ مەكتەپ يېكى ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە نوپۇس 15 مىليون 276 مىڭ 600 بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 82.76% نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 8 مىليون 57 مىڭ 100 نەپەر بولۇپ، مۇشۇ خىل مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكى نوپۇسنىڭ 52.74% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئاياللار 7 مىليون 219 مىڭ 500 نەپەر بولۇپ، مۇشۇ خىل مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكى نوپۇسنىڭ 47.26% نى ئىگىلەيدۇ. ھەرخىل مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكى نوپۇس ئىچىدە ئالىي مەكتەپ تولۇق كۆرسىتىن يۇقىرى سەۋىيىدىكىلەر 245 مىڭ 465 نەپەر بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 1.61% نى؛ ئالىي مەكتەپ مەخسۇس كۆرس سەۋىيىسىدىكىلەر 700 مىڭ 996 نەپەر بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 4.59% نى؛ ئوتتۇرا تېخنىكوم سەۋىيىسىدىكىلەر 832 مىڭ 556 نەپەر بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 5.45% نى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىدىكىلەر 1 مىليون 415 مىڭ 359 نەپەر بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 9.26% نى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىدىكىلەر 1 مىليون 36 مىڭ 800 نەپەر بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 5.62% نى ئىگىلەيدۇ (بۇ نىسبەت پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە بولغان 6.72% لىك سەۋىيىسىدىن تۆۋەن).

نوپۇسنىڭ قېرىلىشىش دەرىجىسى تىنچ ھالەتتىكى نوپۇس ياش قۇرۇلمىسىنىڭ مىقدار ئالاھىدىلىكى. ئادەتتە ياشانغانلار نىسبىتى (65 ياشتىن ئاشقان نوپۇسنىڭ ئومۇمي نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى)، ياشانغانلار بىلەن بالىلارنىڭ نىسبىتى (ئادەتتە ياشانغانلار كۆرسەتكۈچى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، يەنى 65 ياشتىن ئاشقان نوپۇس بىلەن 0~14 ياشلىق نوپۇسنىڭ نىسبىتى) ۋە يۇقىرى ياشلىقلار نىسبىتى (80 ياش ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرىلارنىڭ ياشانغانلار نوپۇسى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى) قاتارلىق كۆرسەتكۈچلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا 65 ياش ۋە ئۇنىڭدىن ئاشقان نوپۇس 862 مىڭ 522 بولۇپ، ئومۇمي نوپۇسنىڭ 4.67% نى ئىگىلەيدۇ؛ ياشانغانلار بىلەن بالىلارنىڭ نىسبىتى 17.14%. خەلقئارادا ئادەتتە 60 ياش ۋە ئۇنىڭدىن ئاشقان نوپۇسنىڭ ئومۇمي نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى 10% بولغان ياكى 10% تىن ئېشىپ كەتكەن مەزگىل قېرىلىشىش مەزگىلى دەپ ئاتىلىدۇ. 2000 - يىلى شىنجاڭدا 60 ياش ۋە 60 ياشتىن ئاشقان نوپۇسنىڭ ئومۇمي نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى 7.84% بولۇپ، 10% لىك ئۆلچەمدىن تۆۋەن بولغان.

مېيىپلار نوپۇسى ھەرخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، كۆرۈش ئىقتىدارى، ئاڭلاش ئىقتىدارى، ئەقلىي ئىقتىدارى، جىسمانىي ئىقتىدارى ۋە روھىي ئىقتىدارى قاتارلىقلار بىنورمال بولۇپ، نورمال تۇرمۇش كەچۈرۈشى ۋە باشقا پائالىيەتلىرى تەسىرگە ئۇچرىغان نوپۇس كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1987 - يىلىدىكى مەملىكەتلىك مېيىپلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا مېيىپلار سانى ئومۇمي نوپۇسنىڭ 3.85% نى ئىگىلىگەن. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەر مېيىپلار نوپۇسنىڭ 4.08% نى، ئايال مېيىپلار 3.61% نى ئىگىلىگەن. ئومۇمي مېيىپلار ئىچىدە ئەمالار 12.11% نى، گاس - گاچىلار 30.36% نى، ئەقلىي ئىقتىدارى ئاجىزلار 21.70% نى، جىسمانىي ئىقتىدارى ئاجىزلار 19.26% نى، روھىي كېسەللەر 4.12% نى، ئۇنىۋېرسال مېيىپلار (بىر ئادەمدە ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق مېيىپلىك ئالامىتى بارلارنى كۆرسىتىدۇ) 12.45% نى ئىگىلىگەن.

يېزا نوپۇسى 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، شىنجاڭنىڭ يېزا نوپۇسى 12 مىليون 769 مىڭ 600 بولۇپ، شىنجاڭ

ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 69.18% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا نوپۇسى كۆپ بولغان رايونلار: قەشقەر ۋىلايىتى، 2 مىليون 782 مىڭ 700 نەپەر بولۇپ، شىنجاڭ يېزا نوپۇسىنىڭ 21.79% نى ئىگىلەيدۇ. ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى ئاقسۇ ۋىلايىتى، 1 مىليون 686 مىڭ 600 نەپەر بولۇپ، شىنجاڭ يېزا نوپۇسىنىڭ 13.21% نى ئىگىلەيدۇ. ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى ئىلى ۋىلايىتى، 1 مىليون 542 مىڭ 300 نەپەر بولۇپ، شىنجاڭ يېزا نوپۇسىنىڭ 8.36% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا نوپۇسى ئەڭ ئاز بولغىنى قاراماي شەھىرى، 47 مىڭ 300 نەپەر بولۇپ، شىنجاڭ يېزا نوپۇسىنىڭ 0.26% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا نوپۇسىنىڭ شۇ رايوندىكى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان رايونلار: خوتەن ۋىلايىتى 84.4%، قەشقەر ۋىلايىتى 81.71%، ئاقسۇ ۋىلايىتى 78.75%.

غەيرىي يېزا نوپۇسى 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، شىنجاڭدا غەيرىي يېزا نوپۇسى 5 مىليون 537 مىڭ 900 غا يېتىپ، شىنجاڭ ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 30% نى ئىگىلىگەن. شىنجاڭدا غەيرىي يېزا نوپۇسى كۆپ بولغان رايون ئۈرۈمچى شەھىرى، 1 مىليون 446 مىڭ 600 نەپەر، شىنجاڭ غەيرىي يېزا نوپۇسىنىڭ 26.12% نى ئىگىلەيدۇ. ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى قەشقەر ۋىلايىتى، 597 مىڭ 400 نەپەر، شىنجاڭ غەيرىي يېزا نوپۇسىنىڭ 10.79% نى ئىگىلەيدۇ. ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى ئىلى ۋىلايىتى، 517 مىڭ نەپەر، شىنجاڭ غەيرىي يېزا نوپۇسىنىڭ 9.33% نى ئىگىلەيدۇ. غەيرىي يېزا نوپۇسى ئەڭ ئاز بولغان رايون قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، 91 مىڭ 100 نەپەر، شىنجاڭ غەيرىي يېزا نوپۇسىنىڭ 1.64% نى ئىگىلەيدۇ. ھەرقايسى رايونلار ئىچىدە، غەيرىي يېزا نوپۇسىنىڭ شۇ رايونىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى چوڭ-كىچىكلىكى بويىچە تۆۋەندىكىچە: قاراماي شەھىرى 82.05%، ئۈرۈمچى شەھىرى 69.49%، قۇمۇل ۋىلايىتى 46.92%.

شەھەر - بازار نوپۇسى دۆلەت تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان شەھەر - بازارلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسىدە بەلگىلەنگەن دائىرە ئىچىدىكى كوچا ۋە بازارلاردىكى مەھەللە كومىتېتلىرىدا دائىملىق ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ، قارمىقىدا رايون تەسىس قىلىنغان ۋە رايون تەسىس قىلىنمىغان شەھەرلەرنى تەۋەلىكىدىكى مەھەللە ئىش باشقارمىلىرى دائىرىسىدىكى ئاھالىلەر، ناھىيىگە قاراشلىق بازارلاردىكى مەھەللە كومىتېتلىرى دائىرىسىدىكى ئاھالىلەر ھەمدە يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان رايون دائىرىسىدىن كېڭەيگەن رايونلاردىكى ئاھالىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 2000-يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، شىنجاڭدىكى شەھەر - بازار نوپۇسى 6 مىليون 247 مىڭ 500 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 33.84% نى ئىگىلەيدۇ. ھەرقايسى رايونلاردىن قارىغاندا، شەھەر - بازار نوپۇسى ئەڭ كۆپ بولغىنى ئۈرۈمچى شەھىرى، 1 مىليون 738 مىڭ 900 نەپەر، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى مانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، 581 مىڭ 500 نەپەر، ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدىغىنى قەشقەر ۋىلايىتى، 560 مىڭ 700 نەپەر. شەھەر - بازار نوپۇسى ئەڭ ئاز بولغان رايونلارنى رەتكە تىزغاندا: قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، 74 مىڭ 100 نەپەر، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، 121 مىڭ 500 نەپەر، تۇرپان ۋىلايىتى، 208 مىڭ 400 نەپەر. شەھەر - بازار نوپۇسىنىڭ شۇ رايوننىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى چوڭ بولغان رايونلارنى رەتكە تىزغاندا: قاراماي شەھىرى 100%، ئۈرۈمچى شەھىرى 83.53%، قۇمۇل ۋىلايىتى 51.48%. شەھەر - بازار نوپۇسىنىڭ نىسبىتى تۆۋەن بولغان رايونلارنى رەتكە تىزغاندا: خوتەن ۋىلايىتى 14.42%، قەشقەر ۋىلايىتى 16.46%، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى 16.85%. پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىگە سېلىشتۇرغاندا، پۈتۈن مەملىكەتتىكى شەھەر - بازار نوپۇسىنىڭ پۈتۈن ئومۇمىي نوپۇسىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى 36.09%، شىنجاڭنىڭ شەھەر - بازار نوپۇسى نىسبىتى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ.

ئەمگەك يېشىدىكى نوپۇس قانۇندا بەلگىلەنگەن ئەمگەك يېشى ئىچىدىكى نوپۇس كۆزدە تۇتۇلىدۇ. جۇڭگونىڭ ھازىرقى ئەمگەك سۇغۇرتا نىزامىدا بەلگىلەنىشىچە، ئەمگەك يېشىنىڭ تۆۋەن چەكلىمىسى 16 ياش، يۇقىرى چەكلىمىسى ئەرلەر 60 ياش، ئاياللار 55 ياش. 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭنىڭ ئەمگەك

گەك يېشىدىكى نوپۇسى 11 مىليون 294 مىڭ 455 نەپەر، بۇ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 61.19% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 5 مىليون 986 مىڭ 957 نەپەر، بۇ سان ئەرلەر ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 53.01% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئاياللار 5 مىليون 307 مىڭ 498 نەپەر، بۇ سان ئاياللار ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 46.99% نى ئىگىلەيدۇ.

ئىشتىكى نوپۇسنىڭ ساھەلەر بويىچە جايلىشىشى ئىشتىكى نوپۇسنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرىدىكى نىسبەت قۇرۇلمىسىنى كۆرسىتىدۇ. 2000 - يىلدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى 10% لىك ماتېرىيالدا كۆرسىتىلىشىچە، شىنجاڭنىڭ ئىشتىكى نوپۇسنىڭ ساھەلەر بويىچە جايلىشىش ئەھۋالى تۆۋەندىكىدەك:

شىنجاڭنىڭ 2000 - يىلدىكى ئىشتىكى نوپۇسنىڭ ساھەلەر بويىچە جايلىشىشى

ساھە ئايرىمىسى	ئادەم سانى	نىسبىتى (%)
ئىشتىكى ئادەم سانى	982138	100
يېزا ئىگىلىك، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ساھەسى	603402	61.44
قازىچىلىق كەسپى	12205	1.24
ياساش سانائىتى	73621	7.50
ئېلېكتر كۈچى، كۆمۈر گازى، سۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش ساھەسى	10082	1.03
بىناكارلىق ساھەسى	31380	3.20
گېئولوگىيىلىك قىدىرىپ تەكشۈرۈش، سۇ ئىنشائاتى باشقۇرۇش ساھەسى	5536	0.56
قاتناش - ترانسپورت، ئىسكلاتنا ساقلاش ۋە پوچتا - تېلېگراف ئالاقىسى ساھەسى	30986	3.15
توپ - پارچە سېتىش سودىسى، يېمەك - ئىچمەك ساھەسى	77932	7.93
پۈل مۇئامىلە، ئىستراخوۋانىيە ساھەسى	7941	0.81
ئۇي - يەر، مۈلۈك ساھەسى	2198	0.22
ئىجتىمائىي مۇلازىمەت ساھەسى	28681	2.92
سەھىيە، تەنتەربىيە ۋە ئىجتىمائىي ھاراۋانلىق ساھەسى	14862	1.51
ماتارىپ، مەدەنىيەت، سەنئەت، رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە ساھەسى	37080	3.78
پەن - تېخنىكا تەتقىقاتى ۋە ئۇنىۋېرسال تېخنىكا مۇلازىمەت ساھەسى	2567	0.26
دۆلەت ئورگانلىرى، پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار	36725	3.74
باشقا ساھەلەر	6940	0.71

ئىشتىكى نوپۇسنىڭ كەسىپلەر بويىچە جايلىشىشى ھەرخىل كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان نوپۇسنىڭ ئىشتىكى نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى. 2000 - يىلدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى 10% لىك ماتېرىيالدا كۆرسىتىلىشىچە، شىنجاڭدا ئىشتىكى نوپۇس 982 مىڭ 138 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.18% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 561 مىڭ 798 نەپەر بولۇپ، ئىشتىكى نوپۇسنىڭ 57.20% نى؛ ئاياللار 420 مىڭ 340 نەپەر بولۇپ، ئىشتىكى نوپۇسنىڭ 42.80% نى ئىگىلەيدۇ.

شىنجاڭنىڭ 2000 - يىلدىكى ئىشتىكى نوپۇسنىڭ كەسىپلەر بويىچە جايلىشىشى

كەسىپ ئايرىمىسى	ئادەم سانى	نىسبىتى (%)
ئىشتىكى ئادەم سانى	982138	100.00
دۆلەت ئورگانلىرى، پارتىيە تەشكىلاتلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، كارخانا، كەسىپ ئورۇنلىرى نىڭ مەسئۇللىرى	22481	2.29
كەسىپ - تېخنىكا خادىملىرى	80145	8.16
ئىش بېجىرگۈچى خادىملار ۋە ئالاقىدار خادىملار	37948	3.86
سودا، مۇلازىمەت خادىملىرى	103858	10.57
يېزا ئىگىلىك، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇ ئىنشائاتى خادىملىرى	600069	61.10

ئىشلەپچىقىرىش، تراننسپورت ئەسۋابلىرى مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار، ھۆججەت خادىملار ۋە ئالاقە خادىملار	136605	13.91
تۈرگە ئايرىشلى بولماي دېگەن باشقا ئەمگەكچىلەر	1032	0.11

ئىشتا بولمىغان نوپۇس 15 ياشلىق ۋە 15 ياشتىن يۇقىرى بولغان نوپۇس ئىچىدىكى ئىجتىمائىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانمايدىغان نوپۇس كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ ئاساسەن، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار، ئائىلە ئىشلىرى بىلەن شوغۇللانغۇچىلار، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققانلار، ئەمگەك ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغانلار، تەكشۈرۈپ تىزىملىغاندا خىزمەت قىلىپ باقمىغان ياكى خىزمەتتىدىن ئايرىلىپ خىزمەت ئىزدەۋاتقان خادىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 2000- يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى10% لىك ماتېرىياللاردا كۆرسىتىلىشچە: شىنجاڭدىكى ئىشتا بولمىغان نوپۇس 408 مىڭ 131 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 21.27% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 154 مىڭ 526 نەپەر بولۇپ، ئىشتا بولمىغان نوپۇسنىڭ 37.86% نى، ئايالالار 253 مىڭ 605 نەپەر بولۇپ، ئىشتا بولمىغان نوپۇسنىڭ 62.14% نى ئىگىلەيدۇ؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئىشتا بولمىغان نوپۇسنىڭ 22.39% نى، ئائىلە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 32.15% نى، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقانلار 23.33% نى، ئەمگەك ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغانلار 7.62% نى، ئەزەلدىن خىزمەت قىلىپ باقمىغان بولۇپ، ئۆزىتە خىزمەت ئىزدەۋاتقانلار 6.32% نى، خىزمەتتىدىن ئايرىلىپ خىزمەت ئىزدەۋاتقانلار 3.59% نى، باشقىلار 4.59% نى ئىگىلەيدۇ.

100 ياشتىن ئاشقان بوۋاي - مومايلار شىنجاڭ مەملىكەت بويىچە تۇنجا ۋە ئاپتونوم رايونلار ئىچىدە 100 ياشتىن ئاشقان بوۋاي - مومايلار بىرقەدەر كۆپ بولغان رايونلارنىڭ بىرى. 1990 - يىلىدىكى تۆتىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە، شىنجاڭدا 100 ياشتىن ئاشقان بوۋاي - مومايدىن 630 ى بارلىقى ئېنىقلانغان. ئۇنىڭ ئارىسىدا، ئەرلەر 404 نەپەر بولۇپ، 100 ياشتىن ئاشقانلارنىڭ 64.13% نى، ئايالالار 226 نەپەر بولۇپ، 100 ياشتىن ئاشقانلارنىڭ 35.87% نى ئىگىلىگەن. جىنس سېلىشتۇرمىسى (ئايالالار=100) 178.76. شىنجاڭدا ھەر 100 مىڭ نوپۇس ئىچىدە 100 ياشتىن ئاشقانلار 4 كىشى، بۇ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر 100 مىڭ نوپۇس ئىچىدە 100 ياشتىن ئاشقانلار 0.6 كىشى بولۇشتەك سەۋىيىدىن يۇقىرى. شىنجاڭدىكى 100 ياشتىن ئاشقانلار سانى پۈتۈن مەملىكەتتىكى 100 ياشتىن ئاشقانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 9.43% نى ئىگىلەيدۇ. شىنجاڭدىكى 100 ياشتىن ئاشقانلار، ئاساسەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت - ئوبلاستتا ۋە تۇرپان ۋىلايىتىدە ئولتۇراقلاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە قەشقەر ۋىلايىتىدە ئەڭ كۆپ بولۇپ، 222 ئادەمگە يېتىدۇ، بۇ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى 100 ياشتىن ئاشقانلار سانىنىڭ 35.24% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا خوتەن ۋىلايىتىدە 100 ياشتىن ئاشقانلار 114 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي سانىنىڭ 18.10% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرپەندىن قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدا 100 ياشتىن ئاشقانلار 69 نەپەر بولۇپ، 10.95% نى ئىگىلەيدۇ. 100 ياشتىن ئاشقانلار بىرقەدەر ئاز بولغان رايونلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا: قاراماي شەھىرى 1 نەپەر، شىخەنزە شەھىرى 2 نەپەر، قۇمۇل ۋىلايىتى، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، تارغاباتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسىسىدا 5 نەپەر. ھەر 100 مىڭ نوپۇس ئارىسىدا 100 ياشتىن ئاشقانلار كۆپەك رايونلار: قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، 18 نەپەر؛ ئۇنىڭدىن قالسا تۇرپان ۋىلايىتى، 8.8 نەپەر؛ خوتەن ۋىلايىتى بىلەن قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھەر ئىككىسىدە 8 نەپەرگە يەتمەيدۇ، بۇلار ئۇچىنچى، تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەڭ ئاز بولغىنى شىخەنزە شەھىرى، قاراماي شەھىرى، ئۇرۇمچى شەھىرى.

بىرىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1953 - يىلىدىن بىرىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۇلۇغمەملىك ۋاقتى 1953 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سائەت 24 قىلىپ بەلگىلەندى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە جەمئىي 7 تۈر تەسىس قىلىندى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ نەتىجىسى مۇنداق بولدى: شىنجاڭدىكى ئائىلە ئومۇمىي سانى 1 مىليون 178 مىڭ 945، ئومۇمىي نوپۇس 4 مىليون 873 مىڭ 608 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە

دە، ئەرلەر 2 مىليون 597 مىڭ 769 نەپەر، ئاياللار 2 مىليون 275 مىڭ 839 نەپەر بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 53.30% نى ۋە 46.70% نى ئىگىلىدى. جىنس سېلىشتۇرمىسى (ئاياللار =100) 114.14 بولدى. خەنزۇلار 332 مىڭ 126 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 6.81% نى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر 4 مىليون 541 مىڭ 482 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 93.19% نى ئىگىلىدى. شەھەر - بازار نوپۇسى 728 مىڭ 930 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 14.96% نى؛ يېزا - كەنت نوپۇسى 4 مىليون 144 مىڭ 678 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 85.04% نى ئىگىلىدى.

ئىككىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىككىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1964 - يىلى ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۇلۇغلىنىڭ ۋاقتى 1964 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سائەت نۆل قېلىپ بەلگىلەندى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش نەتىجىسى مۇنداق بولدى: شىنجاڭدىكى ئائىلە ئومۇمىي سانى 1 مىليون 760 مىڭ 43، ئومۇمىي نوپۇس 7 مىليون 270 مىڭ 67 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 3 مىليون 894 مىڭ 740 نەپەر، ئاياللار 3 مىليون 375 مىڭ 327 نەپەر بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 53.57% نى ۋە 46.43% نى ئىگىلىدى. جىنس سېلىشتۇرمىسى (ئاياللار=100) 115.39 بولدى. خەنزۇلار 2 مىليون 321 مىڭ 216 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 31.93% نى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر 4 مىليون 948 مىڭ 851 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 68.07% نى ئىگىلىدى. شەھەر - بازار نوپۇسى 1 مىليون 353 مىڭ 966 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 18.62% نى؛ يېزا - كەنت نوپۇسى 5 مىليون 916 مىڭ 101 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 81.38% نى ئىگىلىدى.

ئۈچىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئۈچىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1982 - يىلى ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۇلۇغلىنىڭ ۋاقتى 1982 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سائەت نۆل قېلىپ بەلگىلەندى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ نەتىجىسى مۇنداق بولدى: شىنجاڭدىكى ئائىلە ئومۇمىي سانى 2 مىليون 938 مىڭ 353، ئومۇمىي نوپۇس 13 مىليون 81 مىڭ 633 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 6 مىليون 732 مىڭ 792 نەپەر، ئاياللار 6 مىليون 348 مىڭ 841 نەپەر بولۇپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.47% نى ۋە 48.53% نى ئىگىلىدى. جىنس سېلىشتۇرمىسى (ئاياللار =100) 106.05 بولدى. خەنزۇلار 5 مىليون 286 مىڭ 532 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 40.41% نى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر 7 مىليون 795 مىڭ 101 نەپەر بولۇپ ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 59.59% نى ئىگىلىدى. شەھەر - بازار نوپۇسى 3 مىليون 715 مىڭ 220 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 28.40% نى؛ يېزا - كەنت نوپۇسى 9 مىليون 366 مىڭ 413 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 71.06% نى ئىگىلىدى. ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە، مەخسۇس كۆرسىتىش يۆنىلىشى مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 82 مىڭ 929 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 0.63% نى ؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ (ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنى بۇنىڭ ئىچىدە) مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 841 مىڭ 673 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 6.43% نى؛ تولۇق ئەمەس ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 2 مىليون 289 مىڭ 281 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 17.50%نى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 4 مىليون 423 مىڭ 674 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 33.82% نى؛ خەت تونۇيدىغان ياكى تونۇيدىغان خەت سانى ئازلار 3 مىليون 576 مىڭ 192 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 27.34% نى؛ 12 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتسىز نوپۇس 2 مىليون 762 مىڭ 352 نەپەر بولۇپ، 12 ياشتىن يۇقىرى نوپۇسنىڭ 30.72% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 1 مىليون 182 مىڭ 292 نەپەر بولۇپ، 12 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتسىزلار نوپۇسنىڭ 42.80% نى؛ ئاياللار 1 مىليون 580 مىڭ 60 نەپەر بولۇپ، 12 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتسىزلار نوپۇسنىڭ 57.20% نى ئىگىلىدى.

تۆتىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش تۆتىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 1990 - يىلى ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۇلۇغلىنىڭ ۋاقتى 1990 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سائەت نۆل قېلىپ بەلگىلەندى. ئۇلۇغلىنىڭ تەكشۈرۈشنىڭ نەتىجىسى مۇنداق بولدى: شىنجاڭدىكى ئائىلە ئومۇمىي سانى 3 مىليون 374 مىڭ 83، ئومۇمىي نوپۇس 15

مىليون 156 مىڭ 883 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 7 مىليون 823 مىڭ 192 نەپەر، ئاياللار 7 مىليون 333 مىڭ 691 نەپەر بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم هالدا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.61% نى ۋە 48.39% نى ئىگىلىدى. جىنىس سېلىشتۇرمىسى (ئاياللار=100) 106.67 بولدى. خەنزۇلار 5 مىليون 695 مىڭ 409 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 37.58% نى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر 9 مىليون 461 مىڭ 474 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 62.42% نى ئىگىلىدى. شەھەر ـ بازار نوپۇسى 6 مىليون 737 مىڭ 331 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 44.45% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە، شەھەر نوپۇسى 4 مىليون 701 نەپەر، بازار نوپۇسى 1 مىليون 895 مىڭ 630 نەپەر بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم هالدا شەھەر ـ بازار نوپۇسىنىڭ 71.86% نى ۋە 28.14% نى ئىگىلىدى. يېزا ـ كەنت نوپۇسى 8 مىليون 419 مىڭ 552 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 55.55% نى ئىگىلىدى. ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە، مەخسۇس كۆرسىتىلگەن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 279 مىڭ 819 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 1.85% نى؛ تولۇق ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرى (ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنى بۇنىڭ ئىچىدە) مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 1 مىليون 574 مىڭ 194 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 10.39% نى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 3 مىليون 135 مىڭ 107 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 20.68% نى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 5 مىليون 525 مىڭ 504 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 36.46% نى؛ 15 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتسىزلار 1 مىليون 981 مىڭ 101 نەپەر بولۇپ، شىنجاڭدىكى 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇسنىڭ 19.52% نى ئىگىلىدى.

بەشىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 2000 ـ يىلى ئېلىپ بېرىلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى 2000 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سائەت نۆل قېلىپ بەلگىلەندى. ئۆلچەملىك تەكشۈرۈشنىڭ نەتىجىسى مۇنداق بولدى: شىنجاڭدىكى ئائىلە ئومۇمىي سانى 4 مىليون 950 مىڭ 865، ئومۇمىي نوپۇس سانى 18 مىليون 462 مىڭ 572 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 9 مىليون 554 مىڭ 875 نەپەر، ئاياللار 8 مىليون 907 مىڭ 697 نەپەر بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم هالدا ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.75% نى ۋە 48.26% نى ئىگىلىدى. جىنىس سېلىشتۇرمىسى (ئاياللار=100) 107.27 بولدى. خەنزۇلار 7 مىليون 23 مىڭ 910 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 38.04% نى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر 11 مىليون 438 مىڭ 662 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 61.96% نى ئىگىلىدى. شەھەر ـ بازار نوپۇسى 6 مىليون 247 مىڭ 473 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 33.75% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە، شەھەر نوپۇسى 4 مىليون 272 مىڭ 332 نەپەر، بازار نوپۇسى 1 مىليون 975 مىڭ 141 نەپەر بولۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم هالدا شەھەر ـ بازار نوپۇسىنىڭ 68.38% نى ۋە 31.62% نى ئىگىلىدى. يېزا نوپۇسىدىكىلەر 12 مىليون 769 مىڭ 631 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 69.18% نى ئىگىلىدى. ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە، ئالىي مەكتەپ تولۇق كۆرسىتىلگەن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 245 مىڭ 465 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 1.33% نى؛ مەخسۇس كۆرسىتىلگەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 700 مىڭ 996 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 3.80% نى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ (ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنى بۇنىڭ ئىچىدە) مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 2 مىليون 247 مىڭ 915 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 12.18% نى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 5 مىليون 85 مىڭ 908 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 27.55% نى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىكىلەر 6 مىليون 996 مىڭ 300 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 37.90% نى ئىگىلىدى. 15 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتسىزلار 1 مىليون 36 مىڭ 844 نەپەر بولۇپ، شىنجاڭدىكى 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇسنىڭ 7.72% نى ئىگىلىدى.

بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنى ئىلگىرىكى تۆت قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش بىلەن سېلىشتۇرغاندا، تىزىمغا ئالدۇرۇلغان ئۆلچەملىك ۋاقىت، تەكشۈرۈش ئوبيېكتلىرى تەسىنلىكەن ئەھۋال، تەكشۈرۈش تۈرلىرىنىڭ بېكىتىلىشى قاتارلىق جەھەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئوخشىماسلىق بار. بۇنىڭ ئىچىدە، ئىشتىكى نوپۇسنىڭ ساھەلەر بويىچە جايلىشىشى، ئىشتىكى نوپۇسنىڭ كەسىپلەر بويىچە جايلىشىشى، ئىشتا بولمىغان نوپۇس، توي قىلمىغان نوپۇس، توي قىلغان نوپۇس، نوپۇسنىڭ يۆتكىلىشى قاتارلىقلارغا ئائىت سانلىق مەلۇماتلار بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئو-

مۇمىيۇزلۇك تەكشۈرۈش ئىچىدىكى 10% كىشىدىن ئە-
لىنغان سانلىق مەلۇماتلارغا ئاساسەن جەملەپ چىقىل-
دى.

توي قىلىش يېشىدىكى نوپۇس مۇقىيەن را-
يون دائىرىسىدە، دۆلەتنىڭ قانۇنلۇق توي قىلىش يېشى-
غا يەتكەن مۇقىيەن نوپۇس سانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
جۇڭگونىڭ «نىكاھ قانۇنى» دا، توي قىلىش يېشى
ئەرلەرنىڭ 22 دىن، ئاياللارنىڭ 20 دىن بالدۇر بول-
ماسلىقى، ئاز سانلىق مىللەتلەردە بولسا، ئەرلەرنىڭ
20 دىن، ئاياللارنىڭ 18 دىن بالدۇر بولماسلىقى كې-
رەك دەپ بەلگىلەنگەن. 2000 - يىلىدىكى بەشىنچى
قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۇزلۇك تەكشۈ-
رۈش ماتېرىياللىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، شىنجاڭدا توي
قىلىش يېشىدىكى نوپۇس 11 مىليون 825 مىڭ نەپەر.
بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 5 مىليون 972 مىڭ 700 نەپەر،
ئاياللار 5 مىليون 852 مىڭ 300 نەپەر، جىنس
سېلىشتۇرمىسى (ئاياللار =100) 102.06. ئاز سان-
لىق مىللەتلەردىن توي قىلىش يېشىدىكى نوپۇس 6
مىليون 391 مىڭ 300 نەپەر بولۇپ، پۈتۈن شىنجاڭ-
دىكى توي قىلىش يېشىدىكى نوپۇسنىڭ 54.05% نى
ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر 3 مىليون 130
مىڭ 400 نەپەر، ئاياللار 3 مىليون 260 مىڭ 900
نەپەر، جىنس سېلىشتۇرمىسى 96. توي قىلىش يېشى-
دىكى نوپۇس ئىچىدە 25 ياشتىن 34 ياشقىچە بولغان
ئارىلىقتىكى نوپۇس ھەممىدىن كۆپ بولۇپ، 3 مىليون
921 مىڭ 500 نەپەر، بۇلار پۈتۈن شىنجاڭدىكى توي
قىلىش يېشىدىكى نوپۇسنىڭ 33.16% نى ئىگىلەيدۇ،
بۇ ھال نۆۋەتتە شىنجاڭنىڭ نوپۇس تەرەققىياتىنىڭ توي
قىلىپ بالىلىق بولۇش يۈقىرى پەللىسىدە تۇرۇۋاتقانلى-
قىنى كۆرسىتىدۇ.

نوپۇسنىڭ يۆتكىلىشى نوپۇسنىڭ مۇقىيەن
ماكان ئىچىدىكى يۆتكىلىشى، يەنى نوپۇسنىڭ بىر را-
يوندىن يەنە بىر رايونغا يۆتكىلىشى. ئادەتتە مۇقىم ئول-
تۇراق تۇرۇنىنى ئۆزگەرتىپ تۇرىدىغان نوپۇس كۆزدە
تۇتۇلىدۇ. 1949 - يىلىدىن بېرى، شىنجاڭدا نوپۇس-
نىڭ يۆتكىلىشى ئىككى قېتىملىق يۈقىرى پەللە مەز-
گىلىنى، يەنى 1949 - يىلىدىن 1961- يىلىغىچە بول-
غان يۈقىرى پەللە مەزگىلى ۋە1964- يىلىدىن 1980-
يىلىغىچە بولغان يۈقىرى پەللە مەزگىلىنى باشتىن كە-
چۈردى. بىرىنچى قېتىملىق يۈقىرى پەللە مەزگىلىدە،
شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كەلگەن ساپ نوپۇس 1 مىليون
877 مىڭ 200 نەپەر بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب
بىلەن 156 مىڭ 400 نەپەردىن توغرا كېلىدۇ. ئاشۇ
مەزگىلدە يۆتكىلىپ كەلگەن ساپ نوپۇسنىڭ شۇ ۋاقىت-
تىكى ئاشقان ساپ نوپۇستا ئىگىلىگەن نىسبىتى 67.
84% بولدى. ئىككىنچى قېتىملىق يۈقىرى پەللە مەز-
گىلىدە، شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كەلگەن ساپ نوپۇس 1
مىليون 499 مىڭ نەپەر بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب
بىلەن 88 مىڭ 200 نەپەردىن توغرا كېلىدۇ. بىرىنچى
قېتىملىق بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئىككىنچى قېتىمدا
يىللىق ئوتتۇرىچە يۆتكىلىپ كەلگەن ساپ نوپۇس تۆۋە-
لىگەن. 90 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن بېرى، شى-
جاڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگ-
شىپ، 80 - يىللاردىكى نوپۇس يۆتكىلىش جەھەتتىكى
مەنپىي كۆپىيىش ھالىتى بارا - بارا مۇسبەت كۆپىيىش
ھالىتىگە ئۆزگەردى. ئۆتكەن ئىككى قېتىملىق يۇقىرى
پەللە مەزگىلى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئومۇمىي سان
سەل تۆۋەنلىدى.

نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسى ھەرخىل ياشتىكى
(ياكى ھەرخىل ياش گۇرۇپپىسىدىكى) نوپۇسنىڭ ئو-
مۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى. ئادەتتە
يۇزلىك پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بىر ياش، بەش
گۇرۇپپا ياكى باشقا ئالاھىدە بەلگىلەنگەن ياش گۇرۇپپا
ئارىلىقلىرى ئارقىلىق نوپۇسنىڭ ياش قۇرۇلمىسىنى
ئىپادىلىگىلى بولىدۇ. ياش قۇرۇلمىسى ئارقىلىق ئوخ-
شاش بىر ۋاقىتتىكى ئوخشاش بولمىغان نوپۇسنىڭ يا-
كى ئوخشاش بىر نوپۇسنىڭ ئوخشاش بولمىغان ۋاقىت-
تىكى ئالاھىدىلىكى ياكى پەرقىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بې-
رىلىدۇ، نوپۇس تەرەققىياتىنىڭ تۇرى ۋە تەرەققىيات يۆ-
نىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرگىلى بولىدۇ. 2000 - يى-
لى، شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 18 مىليون 460
مىڭ نەپەر بولغان. بۇنىڭ ئىچىدە، 0～14ياشتىكى
ئۆسمۈر-بالىلار 5 مىليون 33 مىڭ 100 نەپەر بولۇپ،
ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 27.27% نى؛ 15～59 ياشتىكى
لەر 11 مىليون 978 مىڭ 400 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي
نوپۇسنىڭ 64.89% نى؛ 60 ياش ۋە ئۇنىڭدىن يۇقە-
رىلار 1 مىليون 448 مىڭ نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي
نوپۇسنىڭ 7.84% نى ئىگىلەيدۇ. 2000 - يىلىدىكى
بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۇز-
لۇك تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭ
نوپۇسنىڭ تەرەققىياتى ئېشىش ھالىتىدىن تۇراقلى-
شىش ھالىتىگە قاراپ ئۆزگىرىش باسقۇچىدا تۇرماقتا.

1982 ـ، 1990 ـ، 2000 ـ يىلىدىكى شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ ياش قۇرۇلمىسى (%)

ياش بەرقى	1982 ـ يىلى	1990 ـ يىلى	2000 ـ يىلى
جەمئىي	100.00	100.00	100.00
4~0	11.74	12.02	7.28
9~5	13.99	10.93	8.94
14~10	13.83	10.11	11.04
19~15	11.39	12.03	9.37
24~20	7.84	11.40	8.83
29~25	7.73	8.51	10.79
34~30	6.28	6.37	10.46
39~35	5.86	5.68	7.93
44~40	5.63	5.05	5.37
49~45	4.21	4.64	4.68
54~50	3.21	4.14	4.11
59~55	2.46	2.89	3.36
64~60	2.15	2.32	3.17
69~65	1.40	1.62	1.93
74~70	1.01	1.11	1.33
79~75	0.58	0.59	0.73
84~80	0.37	0.35	0.42
89~85	0.15	0.14	0.15
94~90	0.10	0.07	0.07
99~95	0.06	0.03	0.03
100 +	....	....	....

نوپۇسنىڭ جىنس قۇرۇلمىسى ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبەتى. جىنس قۇرۇلمىسى كۆرسەتكۈچىنى پۈتۈن نوپۇس ئارقىلىق ھېسابلىغىلىمۇ، ھەرخىل ياش گۇرۇپپىلىرىدىكى ئەر ـ ئايال نىسبىتى بىلەن ئايرىپ ھېسابلىغىلىمۇ بولىدۇ. ھەرخىل ياش گۇرۇپپىلىرىدىكى ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئۆز ئالدىغا نىسبىتى ئوخشىمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەرخىل ياش گۇرۇپپىلىرىنىڭ جىنس قۇرۇلمىسىمۇ ئوخشاش بولماي قالىدۇ. ئادەتتە، تۆۋەن ياش گۇرۇپپىلىرى نوپۇسىدا ئەرلەرنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى يۇقىرى، يۇقىرى ياش گۇرۇپپىلىرى نوپۇسىدا ئاياللارنىڭ ئىگىلىگەن نىسبەتى يۇقىرى بولىدۇ.

ھېسابلاش فورمۇلىسى مۇنداق بولىدۇ: ئەرلەر (ئاياللار) جىنس نىسبىتى

$$\frac{\text{ئەر (ئايال) جىنستىكىلەرنىڭ ئادەم سانى}}{\text{نوپۇس ئومۇمىي سانى}} \times 100\%$$

نوپۇسنىڭ جىنس قۇرۇلمىسىنى يەنە ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدىكى ئەرلەر سانى بىلەن ئاياللار سانىنىڭ نىسبىتى ئارقىلىقمۇ ئىپادىلىگىلى بولىدۇ. بۇمۇ جىنس نىسبىتى دەپ ئاتىلىدۇ. فورمۇلا ئارقىلىق ئىپادىلىگەندە:

$$\frac{\text{ئەرلەرنىڭ نوپۇس سانى}}{\text{ئاياللارنىڭ نوپۇس سانى}} \times 100\%$$

بەشىنچى قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ جىنس قۇرۇلمىسى

يىللار	نوپۇس سانى (بىرلىكى: ئادەم)			جىنس نىسبىتى		جىنس سىلىشتۇرمىسى (ئا. يال.=100)
	جەمئىي	ئەرلەر	ئاياللار	ئەرلەر	ئاياللار	
1953	4873608	2597769	2275819	53.30	46.70	114.4
1964	7270067	3894740	3375327	53.57	46.43	115.39
1982	13081538	6732231	6349307	51.46	48.54	106.03
1990	15156883	7823195	7333688	51.61	48.39	106.67
2000	18462572	9554875	8907697	51.75	48.25	107.27

توي قىلمىغان نوپۇس ستاتىستىكىدا، كۆپىنچە، مۇئەييەن ۋاقىتتا، مۇئەييەن رايون دائىرىسىدىكى 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدىكى توي قىلمىغان نوپۇس كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 2000 ـ يىلىدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى ماتېرىياللاردا كۆرسىتىلىشىچە، شىنجاڭدىكى توي قىلمىغان نوپۇس ئومۇمىي سانى 325 مىڭ نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 196 مىڭ نەپەر، ئاياللار 129 مىڭ نەپەر، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا توي قىلـ-

مىسقان نوپۇسنىڭ 60.30% نى ۋە 39.70% نى ئىگىلەيدۇ، جىنس سېلىشتۇرمىسى (ئايالىلار =100) 151.89. توي قىلمىغان نوپۇس ئىچىدە، 15～19 ياشتىكىلەر 52.91%نى، 20～24 ياشتىكىلەر 29.31% نى، 25～29 ياشتىكىلەر 12.96%نى، 30～34 ياشتىكىلەر 2.88%نى، 35 ياشتىن يۇقىرىلار 1.95% نى ئىگىلەيدۇ. 15～19 ياشتىكى قانۇنلۇق توي قىلىش يېشىغا يەتمىگەنلەرنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى ئېلىۋېتىلگەندە، شىنجاڭدىكى 20 ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدە توي قىلمىغان نوپۇس تەخمىنەن 12.63% نى ئىگىلەيدۇ، بىراق 35 ياشتىن كېيىنكىلەر بولسا ئاران 0.52% نى ئىگىلەيدۇ.

توي قىلغان نوپۇس مۇقىيىەن ۋاقىت، مۇقىيىەن رايون دائىرىسىدىكى 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇس ئىچىدىن توي قىلغان نوپۇس كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ جورىسىدىن ئايرىلغان ياكى ئاجراشقانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. 2000 - يىلدىكى بەشىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى 10% لىك ماتېرىيالدا كۆرسىتىلىشىچە، شىنجاڭدا توي قىلغان نوپۇس 976 مىڭ 400 نەپەر بولۇپ، 15 ياشتىن يۇقىرى نوپۇسنىڭ 70.23% نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە 20 ياشتىن تۆۋەن توي قىلغان نوپۇس شىنجاڭدىكى توي قىلغان نوپۇسنىڭ 0.63%نى، 60 ياشتىن يۇقىرى توي قىلغان نوپۇس شىنجاڭدىكى توي قىلغان نوپۇسنىڭ 5.28% نى ئىگىلەيدۇ.

نوپۇسنىڭ مۇلچەرلەنگەن ئوتتۇرىچە ئۆمرى ئوخشاش بىر مەزگىلدە تۇغۇلغان بىر تۈركۈم ئادەملەر ئىچىدىن ھازىر بار بولغانلىرىنىڭ ياش پەرقى بويىچە ئۆلۈش نىسبىتى ئاساسىدا ھېسابلانغان ئوتتۇرىچە ھايات كەچۈرۈش مەزگىلىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ نوپۇسنىڭ ئۆلۈم سەۋىيىسىنى ئۇنىۋېرسال كۆرسەتكۈچ، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئىگىلىك ئەھۋالىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان مۇھىم كۆرسەتكۈچ، ئۇنىۋېرسال ئەھمىيىتىگە ئىگە نوپۇس كۆرسەتكۈچلىرىدىن بىرى. ئىجتىمائىي ئىگىلىكنىڭ ئۆزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا، كىشىلىك ئاھالىلەرنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنىڭ ئۆزلۈكسىز ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، نوپۇسنىڭ مۇلچەرلەنگەن ئوتتۇرىچە ئۆمرىمۇ ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكتە. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭ نوپۇسنىڭ مۇلچەرلەنگەن ئوتتۇرىچە ئۆمرى 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىكى 60 ياشتىن تەرەققىي قىلىپ، ھازىر 65 ياشتىن يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى.

نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى مۇقىيىەن ۋاقىتتا تۇغۇلغان ئادەم سانىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى نوپۇس ئومۇمىي سانىدا تۇتقان نىسبىتى. بۇ يەنە ئومۇمىي تۇغۇلۇش نىسبىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ھال نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش سەۋىيىسىنى ئىپادىلەيدۇ، ئادەتتە مىڭلىق پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. 1999 - يىللىق ستاتىستىكا ماتېرىيالىرىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭ نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى 18.76% بولۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ 15.23% لىك سەۋىيىسىدىن 3.53 پروسىللى يۇقىرى. پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەرقايسى ئۆلكە (رايون) لەر ئىچىدە، پەقەت شىزاڭ ئاپتونوم رايونى، گۈيجۇ ئۆلكىسى، چىڭخەي ئۆلكىسى ۋە يۈننەن ئۆلكىسىدىنلا تۆۋەن بولۇپ، بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شىنجاڭ يەنىلا تۇغۇلۇش نىسبىتى بىرقەدەر يۇقىرى ئۆلكە (رايون) ھېسابلىنىدۇ.

نوپۇسنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى مۇقىيىەن ۋاقىت ئىچىدە (ئادەتتە بىر يىلدا) ئۆلگەن ئادەم سانىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ئوتتۇرىچە ئادەم سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى. ئۇ شۇ ۋاقىتتىكى نوپۇسنىڭ ئۆلۈم زىچلىقىنى ئىپادىلەيدۇ، ئادەتتە مىڭلىق پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ستاتىستىكا ماتېرىيالىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، 1949 - يىلىدىن بۇيان، شىنجاڭ نوپۇسنىڭ ئۆلۈش نىسبىتىدە كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەش ھالىتى كۆرۈلگەن. 1999 - يىلىدىكى ئۆلۈش نىسبىتى 6.96% بولۇپ، 1949 - يىلىدىكى 20.81% تىن 13.8 پروسىللى تۆۋەنلىگەن، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ شۇ چاغدىكى ئوتتۇرىچە سەۋىيىسى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، پەقەتلا 0.5 پروسىللى يۇقىرى. بۇنىڭ ئىچىدە، خەنزۇ نوپۇسنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى 4.99%، ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى 8.20% دۇر.

شىنجاڭ نوپۇسنىڭ ئوخشىمىغان مەزگىلدىكى ئۆلۈش نىسبىتى (‰)

يىللار	شىنجاڭ			پۈتۈن مەملىكەت
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە: خەنزۇلار	ئاز سانلىق مىللەتلەر	
1949	20.81			20.00
1955	14.40			12.28

25.43			15.67	1960
9.50			11.08	1965
7.60			8.17	1970
7.32			8.74	1975
6.34	11.09	2.72	7.62	1980
6.78	8.73	2.82	6.39	1985
6.70	9.87	4.53	7.81	1990
6.57	7.81	4.22	6.45	1995
6.50	8.16	4.95	6.93	1998
6.46	8.20	4.99	6.96	1999

نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى

نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش دەرىجىسىنى ئىپادىلەيدۇ. غان كۆرسەتكۈچ. يەنى، مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە بىر دۆلەت ياكى بىر رايون نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش سانى (تۇغۇلغان ئادەم سانىدىن ئۆلگەن ئادەم سانى ئېلىنمىغان) نىڭ شۇ دۆلەت ياكى شۇ رايونىنىڭ نوپۇس ئومۇمىي سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى. ئادەتتە بىر يىل بىر ھېسابلاش مەزگىلى قىلىنىپ، مىڭلىق پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ستاتىستىكا ماتېرىياللىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، 1999 - يىلى شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 11.80‰ بولۇپ، مەملىكەتنىڭ 8.77‰ لىك سەۋىيىسىدىن 3.03 پرومىللى يۇقىرى بولغان. شىنجاڭ پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەرقايسى ئۆلكە (رايون) لەر ئىچىدە، شىزاڭ ئاپتونوم رايونى (15.90‰)، چىڭخەي ئۆلكىسى (14.48‰)، گۇيجۇ ئۆلكىسى (14.28‰) ۋە نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى (13.08‰) دىن قالسىلا، بەشىنچى ئورۇندا بولۇپ، تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى بىرقەدەر يۇقىرى ئۆلكە (رايون) لەرنىڭ بىرى. 1949 - يىلىدىن بۇيان، شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 9.22‰ لىك بىرقەدەر تۆۋەن سەۋىيە ئاستىدا مۇقىم قەدەم بىلەن كۆتۈرۈلۈش دەۋرىنى باشتىن كەچۈرۈپ 30‰ كە يەتكەندىن كېيىن، پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنىڭ قانات يېيىشىغا ئەگىشىپ، يىلسېرى تۆۋەنلەش ھالىتىدە تۇرماقتا. نۆۋەتتە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپەيىش نىسبىتىنى ئەڭ يۇقىرى يىللاردىكى 31.05‰ بىلەن سېلىشتۇرغاندا، 19.25‰ پرومىللى تۆۋەنلىگەن.

1949~1999 - يىلىدىكى شىنجاڭ نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)

يىللار	شىنجاڭ	پۈتۈن مەملىكەت	يىللار	شىنجاڭ	پۈتۈن مەملىكەت
1949	9.22	16.00	1980	13.66	11.87
1955	16.27	20.32	1985	13.41	14.26
1960	12.46	-4.57	1990	18.60	14.39
1965	30.57	28.38	1995	12.45	10.55
1970	28.46	25.83	1998	12.81	9.53
1975	24.36	15.69	1999	11.80	8.717

خەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى

مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە (ئادەتتە بىر يىلدا) خەنزۇلار نوپۇسى تەبىئىي كۆپىيىش سانىنىڭ (تۇغۇلغان ئادەم سانىدىن ئۆلگەن ئادەم سانى ئېلىنمىغان) يىللىق ئوتتۇرىچە ئادەم سانىدا تۇتقان نىسبىتى. ئادەتتە مىڭلىق پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

1978~1999 - يىللىرى شىنجاڭدىكى خەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)

يىللار	خەنزۇلار نوپۇسى (مىڭ كىشى)	تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)	يىللار	خەنزۇلار نوپۇسى (مىڭ كىشى)	تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى (‰)
1978	512.90	13.85	1989	553.16	11.14
1979	521.76	13.65	1990	574.66	12.76
1980	531.06	10.56	1991	584.21	11.92
1981	534.99	10.04	1992	594.00	11.46
1982	532.33	10.21	1993	603.67	11.86

10.77	616.48	1994	6.78	537.14	1983
9.90	631.81	1995	7.14	534.63	1984
9.74	643.28	1996	6.50	534.92	1985
9.74	660.13	1997	8.68	538.63	1986
9.65	674.11	1998	9.79	542.98	1987
9.07	687.15	1999	9.43	547.01	1988

تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپەيىش نىسبىتى مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە (ئادەتتە بىر يىلدا) تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسى تەبىئىي كۆپەيىش سانىنىڭ (تۇغۇلغان ئادەم سانىدىن ئۆلگەن ئادەم سانى ئېلىۋېتىلىدۇ) يىللىق ئوتتۇرىچە ئادەم سانىدا تۇتقان نىسبىتى. ئادەتتە مىڭلىق پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

1978~1999 - يىللىرى شىنجاڭدىكى
تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ
تەبىئىي كۆپەيىش نىسبىتى (‰)

يىللار	تاز سان. لىق مىللەت. لەر نو. پۇسى (ئون مىڭ)	يىللار	تەبىئىي كۆپە. يىش نىسبىتى (‰)	تاز سان. لىق مىللەت. لەر نو. پۇسى (ئون مىڭ)	يىللار
1978	720.11	1989	15.55	901.00	17.99
1979	743.21	1990	14.61	954.50	22.16
1980	752.21	1991	15.85	970.36	19.42
1981	769.06	1992	16.14	986.63	17.09
1982	783.57	1993	17.46	1001.59	15.05
1983	796.16	1994	16.10	1016.22	14.98
1984	809.45	1995	17.43	1029.54	14.01
1985	826.22	1996	17.92	1046.01	14.49
1986	845.01	1997	18.09	1057.95	15.20
1987	863.35	1998	18.41	1073.24	14.78
1988	879.41	1999	16.42	1087.85	13.52

خەنزۇلار نوپۇسنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپەيىش نىسبىتى خەنزۇلار نوپۇسنىڭ بىر يۈلەك ۋاقىت ئىچىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپەيىش دەرىجىسىنى چۈشەندۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ، ئۇ، خەنزۇلار نوپۇسنىڭ بىرقەدەر ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپەيىش سۈرئىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئادەتتە يۈزلىك پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

1949 ~ 2000 - يىللىرى شىنجاڭدىكى
خەنزۇلار نوپۇسنىڭ يىللىق
ئوتتۇرىچە كۆپەيىش نىسبىتى (%)

يىللار	يىل ئا. خىرىدە. كى نو. پۇس سانى (ئون مىڭ)	يىللار	يىللىق كۆپە. يىش نىسبىتى (%)	يىل ئا. خىرىدە. كى نو. پۇس سانى (ئون مىڭ)	يىللار
1949	29.10	1975	—	478.01	4.36
1950	30.58	1980	5.09	531.03	2.13
1955	55.05	1985	12.48	534.92	0.15
1960	194.45	1990	28.71	574.66	1.44
1970	368.12	2000	6.96	702.39	3.46

تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپەيىش نىسبىتى تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ بىر يۈلەك ۋاقىت ئىچىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپەيىش دەرىجىسىنى چۈشەندۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ، ئۇ، تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ بىرقەدەر ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپەيىش سۈرئىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئادەتتە يۈزلىك پىرسەنت ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

1949 ~ 2000 - يىللىرى شىنجاڭدىكى
تاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسنىڭ يىللىق
ئوتتۇرىچە كۆپەيىش نىسبىتى (%)

يىللار	يىل ئا. خىرىدە. كى نو. پۇس سانى (ئون مىڭ)	يىللار	يىللىق كۆپە. يىش نىسبىتى (%)	يىل ئا. خىرىدە. كى نو. پۇس سانى (ئون مىڭ)	يىللار
1949	404.24	1975	—	676.52	2.76
1950	413.32	1980	2.25	752.21	2.14
1955	456.73	1985	2.02	826.22	1.89
1960	491.88	1990	1.49	954.50	2.93
1965	513.26	1995	0.85	1029.54	1.53
1970	590.46	2000	2.84	1143.87	1.28

شىنجاڭدىكى 13 ئاساسلىق تاز سانلىق مىللەت

ئىچىدە، مانجۇلار نوپۇسىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كۆپىيىش نىسبىتى ھەممىدىن يۇقىرى، ئۇنىڭدىن قالسا خۇيزۇ، داغۇر، شىبە، تاجىك قاتارلىق مىللەتلەردۇر.

نىكاھىدىن ئاجراشقان نوپۇس ھايات ياشاۋاتقان مەزگىلىدە نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئۈزگەن نوپۇس. 2000 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدا نىكاھتىن ئاجراش-قان نوپۇس 107 مىڭ 964 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارقىلىق كېڭىشىپ ئاجراشقانلار 54 مىڭ 604 نەپەر، سوت ئورۇنلىرى ئارقىلىق مۇ-رەسسە قىلىنغان ۋە ئاجرىشىشقا مۇكۇم قىلىنغانلار 53 مىڭ 360 نەپەر. يېقىنقى 20 يىلدىن بۇيان، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارقىلىق كېڭىشىپ ئاجرىشىدە-غانلار يىلسېرى ئازلىماقتا، مەسىلەن، 1979 - يىلى تەستىق ئارقىلىق ئاجرىشىشقا تىزىملاتقۇچىلار 95 مىڭ 774 كىشى بولۇپ، 1989 - يىلىغا كەلگەندە ئازىيىپ 75 مىڭ 448 گە چۈشۈپ قالغان. بۇنىڭ ئىچىدە تارماقلار تەرىپىدىن ئاجرىشىش رەسمىيەتىنى بېجىرگۈ-چىلەر 37 مىڭ 724 جۈپ. دېمەك، ئىقتىسادىي ماجە-را ۋە پەرزەنت ماجىرالىرى سەۋەبىدىن كېڭىشىپ ئاج-رىشىدىغانلار ئازلاپ، سوت ئورۇنلىرى ئارقىلىق ئەرز قىلىپ ئاجرىشىدىغانلار كۆپەيمەكتە. ئۇنىڭدىن باشقا، يېزىلاردا مەھسۇلاتقا باغلاپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلە-يىتى تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، يېزىلاردا ئاجرىشىدىغانلار يىلسېرى تۆۋەنلىمەكتە، شەھەرلەردە بولسا يۇقىرىلاپ بارماقتا. مەسىلەن، قەشقەر ۋىلايىتىدە 1990 - يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا بېرىپ ئاج-رىشىشقا تىزىملاتقۇچىلار 33 مىڭ 464 نەپەر بولغان بولسا، 2000 - يىلى 16 مىڭ 748 نەپەرگە تۆۋەنلە-گەن، بۇ سان 10 يىلنىڭ ئالدىدىكىدىن 59% ئازلىغان؛ ئۇرۇمچىدە بولسا 1990 - يىلى ئاجرىشىشقا تىزىملاتقۇچىلار 3754 نەپەر ئىدى، 2000 - يىلى 4674 نەپەرگە يېتىپ، 10 يىلنىڭ ئالدىدىكىدىن 41.1% يۇقىرىلىغان.

قايتا نىكاھلانغان نوپۇس نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئۈزگەندىن كېيىن، باشقا كىشى بىلەن قايتا نىكاھلانغان ياكى بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتى-نى ئەسلىگە كەلتۈرگەن نوپۇس. 2000 - يىلى ئاپتو-نوم رايونىمىزدا قايتا نىكاھلانغان نوپۇس 74 مىڭ 593 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلەر 3954 نە-پەر). قايتا نىكاھلانغان نوپۇس بىرقەدەر كۆپ رايونلار خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، تۇرپان، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 2000 - يىلى، خوتەن ۋىلايىتى بويىچە قايتا نىكاھلانغان نوپۇس 19 مىڭ 531 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلەر 652 نەپەر)، قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە قايتا نىكاھ-لانغان نوپۇس 23 مىڭ 249 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلەر 1459 نەپەر)، ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە قايتا نىكاھلانغان نوپۇس 11 مىڭ 578 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلەر 939 نەپەر)، تۇرپان ۋىلايىتى بويىچە قايتا نىكاھلانغان نوپۇس 1738 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلەر 47 نەپەر)، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى بويىچە قايتا نىكاھلانغان نوپۇس 2369 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە بۇرۇنقى جورىسى بىلەن بولغان نىكاھ مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلەر 83 نەپەر). قايتا نىكاھلا-نغان نوپۇس بىرقەدەر ئاز رايونلار: ئالتاي ۋىلايىتىدە 388 نەپەر، تارباغاتاي ۋىلايىتىدە 814 نەپەر، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا 429 نەپەر، قۇمۇل ۋىلا-يىتىدە 770 نەپەر، ئۈرۈمچى شەھىرىدە 4710 نەپەر.

تۆنجى قېتىم نىكاھلانغانلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە (ئادەتتە بىر يىلدا) تۇي قىلىشقا تىزىملاتقان نوپۇس ئىچىدىكى تۆنجى قېتىم نىكاھلانغانلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى»دا، تۇي قىلىش يېشى ئەرلەرنىڭ 22دىن، ئاياللارنىڭ 20 دىن تۆۋەن بولماس-لىقى كېرەك، دەپ بەلگىلەنگەن. «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى تولۇقلا-ما بەلگىلىمىسى»دە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇي قىلىش يېشى ئەرلەرنىڭ 20 دىن، ئاياللارنىڭ 18 دىن تۆۋەن بولماسلىقى كېرەك، دەپ بەلگىلەنگەن. يۇقىرى-دىكى قانۇنلۇق تۇي قىلىش يېشى بويىچە، 1999 - يىلى، ئاز سانلىق مىللەت ئەرلىرىنىڭ تۆنجى قېتىم نىكاھلىنىش يېشى 24 ياش (بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكى-لەرنىڭ 23.25 ياش، شەھەردىكىلەرنىڭ 24.75 ياش)؛ خەنزۇ ئەرلىرىنىڭ تۆنجى قېتىم نىكاھلىنىش يېشى 25 ياش (بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىلەرنىڭ 25.02 ياش، شەھەردىكىلەرنىڭ 26.63 ياش)؛ ئا-

يالارنىڭ 23.83 ياش (بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىلەرنىڭ 23.04 ياش، شەھەردىكىلەرنىڭ 24.64 ياش) بولۇ-غان. 1989 - يىلى، ئاز سانلىق مىللەت ئەرلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم نىكاھلىنىش يېشى 22.06 ياش؛ خەنزۇ ئەرلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم نىكاھلىنىش يېشى 24.65 ياش (بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىلەرنىڭ 23.88 ياش، شەھەردىكىلەرنىڭ 25.42 ياش)، ئايالالارنىڭ 23.28 ياش (بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىلەرنىڭ 22.15 ياش، شەھەردىكىلەرنىڭ 24.4 ياش) بولغان. مىل-لىشتۇرۇش ئارقىلىق شۇنى بىلىۋېلىشقا بولىدۇكى، تۇنجى قېتىم نىكاھلانغۇچىلارنىڭ 1999 - يىلىدىكى ئوتتۇرىچە يېشى 1989 - يىلىدىكىدىن بىر ياشتىن كۆپرەك يۇقىرى بولغان. چوڭ شەھەردىكىلەرنىڭ تۇن-جى قېتىم نىكاھلىنىش يېشى ئوتتۇراھال شەھەردىكـ-لەردىن، ئوتتۇراھال شەھەردىكىلەرنىڭ كىچىك شەھەر ھەم ناھىيە بازىرىدىكىلەردىن يۇقىرى بولغان (تۆۋەندە-كى جەدۋەلگە قارالسۇن).

قىسمەن شەھەر، ناھىيىلەردىكى 1999 - يىلى تۇنجى قېتىم نىكاھلانغۇچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

تۇرى / شەھەر، ناھىيە	ئاز سانلىق مىللەتلەر				خەنزۇ مىللىتى			
	ئەر		ئايال		ئەر		ئايال	
	يېزا	شەھەر	يېزا	شەھەر	يېزا	شەھەر	يېزا	شەھەر
ئۈرۈمچى		25.86		24.40		27.79		25.66
قەشقەر شەھىرى	22.54	23.00	20.00	21.52	27.25			25.00
يەكەن ناھىيىسى	23.50	22.50	19.17	20.26	26.46	26.78	22.36	22.96
چاپچال ناھىيىسى	22.58		21.06		24.08		23.89	
ئاقسۇ شەھىرى	23.46	26.14	20.07	26.71	26.68	26.82	24.11	26.42
ئالتاي شەھىرى	24.00	26.40	23.50	24.50	25.00	27.50	23.00	25.00
بورتالا شەھىرى	24.97	26.02	22.38	25.23	25.38	26.57	23.38	25.28
خوتەن شەھىرى	21.00	22.54	19.16	20.00	23.00	24.00	21.00	23.00
چۆچەك شەھىرى	24.13	23.13	21.80	24.67	24.67	27.25	22.05	23.71
شىخەنزە شەھىرى	22.72	27.16	22.17	24.22	25.7	27.10	24.19	24.49
جىلە ناھىيىسى	25.03	26.73	23.08	25.61	25.17	26.13	23.32	24.99
دۆربىلجىن ناھىيىسى	21.83	22.78	19.14	20.42	24.01	25.71	23.17	24.35
جەمئىي	23.25	24.75	21.05	23.40	25.02	26.63	23.04	24.62

نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئەر - ئايال ئىككى تەرەپ قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنىغا بىرىپ نىكاھ مۇناسىۋىتى ئورنىتىش ياكى ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى بىكار قىلىش ئۈچۈن بېجىرىدىغان قانۇنىي رەسمىيەت. 1950 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىشى بىلەن ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈ-مەتلەر نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى تەسىس

قىلدى، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى شۇنىڭ بىلەن باشلاندى. تولۇقسىز ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1954 - يىلى شىنجاڭدا نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 46 مىڭ 363 جۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە تۇنجى قېتىم نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 1443 جۈپ)، نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تىزىملاتقانلار 16 مىڭ 393 جۈپ؛ 1964 - يىلى نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 5417جۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە تۇنجى قېتىم نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 5045جۈپ)، نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تىزىملاتقانلار 31 مىڭ 133 جۈپ. 1968 - يىلى 12 ئايدا دۆلەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا دائىر ساندىق ئاساسلار خاتىرىلەنمىگەن. 1978 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى يېڭىدىن قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1979 - يىلى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى شىنجاڭدا نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 102مىڭ942جۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە قايتا نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار6857جۈپ)، نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تىزىملاتقانلار 47 مىڭ 887 جۈپ (سوتنىڭ ھۆكۈمى بىلەن ئاجراشقانلار بۇنىڭ سىرتىدا). 1989 - يىلى نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 54 مىڭ 910 جۈپ. 2000 - يىلى نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 180 مىڭ 242 جۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە قايتا نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 3734 جۈپ). نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تىزىملاتقانلار 53 مىڭ 982 جۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە سوتنىڭ ھۆكۈمى بىلەن ئاجراشقانلار 26 مىڭ 680 جۈپ). 1992 - يىلىدىن بۇرۇن، ئاپتونوم رايونىمىزدا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرى يېزا (بازار) لىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى، مەھەللە ئىش باشقارمىلىرى ھەمدە ناھىيە (شەھەر، رايون) لىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىدە تەسىس قىلىنغان. 1992 - يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئادەمنى مەركەزلەشكەن، قاتناش قولايلىق بولغان شەھەر ۋە يېزا (بازار) لاردا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، شارائىتى بار يېزا (بازار) لارنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى ناھىيە، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىدىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرى مەركەزلەشتۈرۈپ بېجىرىدىغان بولدى، ئەسلىدىكى شەھەرلەرنىڭ مەھەللە ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرى بېجىرىدىغان نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى شەھەر (رايون) لىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرى مەركەزلەشتۈرۈپ بېجىرىدىغان بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئۈرۈمچى قاتارلىق 51 ناھىيە (شەھەر، رايون) دە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ بېجىرىش يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانجى شەھىرى، ئۈرۈمچى شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى، ساۋ ۋەن ناھىيىسى قاتارلىق 27 ناھىيە (شەھەر، رايون) دە كومپيۇتېر ئارقىلىق نىكاھ ئىشلىرى كىنىشكىسىنى بېسىپ تارقىتىش، ئارخىپلارنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنىدىن 898ى، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى خادىمدىن 972 سى بار.

چەتكە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرى جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭ چەت ئەللىكلەر (چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) بىلەن نىكاھ مۇناسىۋىتى ئورنىتىشى ياكى نىكاھ مۇناسىۋىتىنى بىكار قىلىشى. 1983 - يىلىدىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا چەتكە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرى ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر) لىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەرىپىدىن بېجىرىلەتتى. 1993 - يىلى 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، ئۈرۈمچى، شىخەنزە، غۇلجا، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق بەش شەھەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنى چەتكە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورنى قىلىپ بېكىتتى. 1996 - يىلى 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئېلان قىلىنغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى باشقۇرۇش چارىسى» نىڭ 7 - ماددىسىدا، ئۈرۈمچى، شىخەنزە، غۇلجا، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق بەش شەھەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى تىزىملاش ئورگىنى بولىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. چەتكە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرى يىلمۇ يىل كۆپەيمەكتە. چەتكە چىقىشلىق نىكاھقا تىزىملاتقانلار 1980 - يىلى 1 جۈپ ئىدى، 1999 - يىلى 67 جۈپكە يەتتى. بۇنىڭغا چېتىلىدىغان دۆلەت ۋە رايونلار ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، ئەزەربەيجان، ئافغانىستان، پاكىستان، تۈركىيە، سەئۇدى ئەرەبىستانى، لىۋان، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، ياپونىيە، گېرمانىيە، ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيە، ئىسپانىيە، دانىيە، سىنگاپور، كورىيە، روسىيە، فرانسىيە، قازاقىستان، شۋېتسىيە، تاجىكىستان قاتارلىقلار. ئۈرۈمچى شەھىرىنى تەكشۈرۈش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، 1999- يىلى چەتكە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرى بويىچە تىزىملاتقانلار 41

جۇپ. چەتكە چىتىشلىق نىكاھ ئىشلىرى بويىچە تىزىم-لاتقانلار ئىچىدە، جۈملىدىن يۇقىرقى بولغان ئايالار 34 نەپەر بولۇپ، 83% نى، ئەرلەر 7 نەپەر بولۇپ، 17% نى ئىگىلەيدۇ. چەت ئەل پۇقراسى بولغان ئەرلەرنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 36 ياش، جۈملىدىن پۇقراسى بولغان ئايالارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 28 ياش بولۇپ، ياش پەر-قى 8 ياش. ياش پەرقى ئەڭ چوڭ بولغانلارنىڭ 19 ياش (ئەر 50 ياش، ئايال 31 ياش). چەتكە چىقىشلىق بولغان نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تىزىملاتقانلار كۆرۈلۈپ باقمىغان.

جۈملىدىن مۇھاجىرلارغا، شىياڭگاڭ، ئاۋ-مېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارغا ۋە چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارغا چىتىشلىق نىكاھ ئىشلىرى جۈملىدىن مۇھاجىرلار، شىياڭگاڭ، ئاۋ-مېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى پۇقرالار بىلەن نىكاھ مۇناسىۋىتى ئورنىتىشى ياكى نىكاھ مۇناسىۋىتى-نى بىكار قىلىشى. 1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭدا بۇ خىلدىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى شەھەر، ناھىيىدىن يۇقىرى بولغان خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بېجىرەتتى. 1993 - يىلى 12-ئاينىڭ 31 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئوقتۇرۇش تارقىتىپ، ئۈرۈمچى، شىخەنزە، غولجا، قەشقەر ۋە خوتەن قاتارلىق بەش شەھەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنى تىزىملاش ئورنى قىلىپ بېكىتتى. 1996 - يىلى 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئېلان قىلىنغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى باشقۇرۇش چا-رىسى» نىڭ 7 - ماددىسىدا، ئۈرۈمچى، شىخەنزە، قەشقەر ۋە غولجىدىن ئىبارەت تۆت شەھەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى تىزىملاش ئورگىنى بولىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. 1999 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز دائىر-سىدە بۇ خىلدىكى نىكاھ ئىشلىرى بويىچە تىزىملاتقانلار 79 جۈپ (بۇنىڭ ئىچىدە جۈملىدىن مۇھاجىرلارغا چې-تىشلىقى 31 جۈپ، شىياڭگاڭلىق ۋە ئاۋمېنلىق قېرىن-داشلارغا چىتىشلىقى 28 جۈپ، تەيۋەنلىك قېرىنداش-لارغا چىتىشلىقى 20 جۈپ) بولۇپ، 1990 - يىلىغا قارىغاندا 8 جۈپ ئاشقان. چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى ئايالار 79 نەپەر بولۇپ، 50% نى ئىگىلەيدۇ، ئايالارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 28 ياش، جۈملىدىن مۇھاجىرلار، شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك ئەر پۇقرالارنىڭ ئوتتۇ-رىچە يېشى 37 ياش.

قانۇنغا خىلاپ نىكاھ ئىشلىرى بۇ ئاستە ئالا-قىدار كىشىلەر دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك قانۇنلىرىغا خىلاپلىق قىلغان ھالدا بارلىققا كەلتۈرگەن نىكاھ قىل-مىشى. «جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇ-نى» دا، «نىكاھ ئىشلىرىنى ھۆددىگە ئېلىۋېلىش، نى-كاھ ئىشلىرىدا سودىلىشىش ۋە نىكاھ ئىشلىرىغا ئارىلى-شىش قىلمىشى مەنئىي قىلىنىدۇ. نىكاھ ئىشلىرىدىن پايدىلىنىپ پۇل ۋە مال - مۈلۈك ئۈندۈرۈۋېلىشقا، قوش نىكاھلىق بولۇشقا يول قويۇلمايدۇ. ئائىلە ئەزالە-رى ئارىسىدا خورلاش ۋە تاشلىۋېتىش قىلمىشىنى سا-قىت قىلىشقا يول قويۇلمايدۇ» دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن. لېكىن، رېئال تۇرمۇشتا ھەرخىل شەكىلدىكى قانۇنغا خىلاپ نىكاھ ئىشلىرى يەنىلا يۈز بەرمەكتە. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان قانۇنغا خىلاپ نىكاھ ئىشلىرىدىن سىرت، يەنە بالدۇر توي قىلىۋېلىش، قانۇنسىز ھالدا بىر ئۆيدە تۇرۇش، دىن نىكاھ ئىشلىرىغا ئارىلىشىش، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرىنى ئالداپ نىكاھ ئىشلىرىنى بېجىرىۋېلىش، شۇنداقلا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى خادىملار قانۇننى ئىجرا قىلىش جەريانىدا قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش، نىكاھ ئىشلىرىنى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش تەرتىپى بويىچە بېجىرمەسلىكتەك قىلمىشلارمۇ مەۋجۇت بولماقتا. ئاپتونوم رايونىمىزدا بىرقەدەر كۆپ يۈز بېرىدىغان قانۇنغا خىلاپ نىكاھ ئىش-لىرى نىكاھ ئىشلىرىنى ھۆددىگە ئېلىۋېلىش، نىكاھ ئىشلىرىدا سودىلىشىش ۋە نىكاھتىن پايدىلىنىپ پۇل، مال- مۈلۈك ئۈندۈرۈۋېلىش، بالدۇر توي قىلىش قا-تارلىق جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ. 1995 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىنىڭ بەشكېرەم يېزىسىدا قانۇنلۇق توي قىلىش پېشىغا توش-مىغان 15～17 ياشلىق 40 نەپەر قىز توي خېتى ئېلىۋالغان. 1998 - يىلى كورلا شەھىرىدە قانۇنسىز بىر ئۆيدە تۇرۇۋاتقانلاردىن 36 كىشى تەكشۈرۈپ ئېنىق-لانغان. 1998 - يىلى قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى-نىڭ قوغان يېزىسىدىكى بىر ئاخۇن ئىككى جۈپ ياشنى نىكاھلىنىشقا تىزىملاتمىغان ئەھۋال ئاستىدا دىنىي نى-كاھ بىلەنلا توي قىلىپ قويغان. يۇقىرىقىدەك قانۇنغا خىلاپ ھالدا نىكاھلانغان كىشىلەرنى يەرلىك ھۆكۈمەت ۋە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرى ھەمدە مۇنا-سىۋەتلىك تارماقلار ئۇلارنىڭ نىكاھ مۇناسىۋىتىنى بە-كار قىلىش، ئۇلارنى ئايرىلىپ تۇرۇشقا بويرۇش، ئا-خۇنۇمنىڭ ئىمامىلىق ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلاش، ئۇ-لارغا جەرىمانە قويۇش، نىكاھلىنىشقا تىزىملىتىش رەسمىيىتىنى تولۇقلاپ بېجىرگۈزۈشكە ئوخشاش ئۇ-

سۇللار بىلەن بىر تەرەپ قىلغان. تولۇقسىز ستاتىستىكا ئاساسلانغاندا، ئاپتونوم رايونىمىز 1998 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان نىكاھ قانۇنىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈش داۋامىدا، ھەرخىل قانۇنغا خىلاپ نىكاھتىن 448 نى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ ھەممىسىنى بىر تەرەپ قىلغان.

نىكاھ ئىشلىرى بويىچە مۇلازىمەت قىلىش ئاپپاراتى توي قىلىدىغان (قايتا توي قىلىدىغانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ياكى نىكاھتىن ئاجرىشىدىغانلارنى نىكاھ ئىشلىرى مەسلىھەتى، كوللېكتىپ توي مۇراسىمى، نىكاھقا تونۇشتۇرۇش، تويدىن بۇرۇنقى تەربىيە، تويىنى سىنتالغۇغا ئېلىش، توي مۇراسىمىدا ئىشلىتىدىغان ماشىنا، توي زىياپىتى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىك مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلەيدىغان ئورگان. كوللېكتىپ ئىگىلىك خاراكتېرىدىكى ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدە. 1992 - يىلىدىن باشلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى ناھىيە، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارقا - ئارقىدىن نىكاھ ئىشلىرى بويىچە مۇلازىمەت قىلىش ئاپپاراتى قۇردى، ئۇنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ نامى «توي زىياپىتى ئائىلە مۇلازىمەت مەركىزى» دەپ ئاتالىدى. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە نىكاھ ئىشلىرى مۇلازىمەت مەركىزىدىن 35 ى قۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى، ئاساسەن، تويدىن بۇرۇن تەربىيىلەش، توي كىنىشكىسى ئۈچۈن رەسىمگە تارتىش، توي ئۈچۈن ماشىنا ھازىرلاپ بېرىش، سىنتالغۇغا ئېلىش، توي كۆينىكى بىلەن رەسىمگە تارتىش، توي كۆينىكىنى ئىجارىگە بېرىش، تويلۇق بۇيۇملارنى سېتىش قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەزى ناھىيە، شەھەرلەر يەنە گىلەم، چەينەك، پىيالە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ توي مۇراسىمىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇملارنى ئىجارىگە بېرىش كەسپىنى قانات يايدۇردى. نىكاھقا تونۇشتۇرۇش مۇلازىمىتى كومپيۇتېر ئارقىلىق باشقۇرۇلدى. شىخەنزە شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى نىكاھقا تونۇشتۇرۇش يۇمشاق دېتالىنى ئىجاد قىلدى.

بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش قانۇنىي شەرتلەر ۋە تەرتىپلەرگە ئاساسەن، بېقىۋالغۇچى ۋە بېقىلغۇچى ئۇچۇن بېقىۋالغان ئاتا - ئانا ۋە بېقىۋېلىنغان قىز - ئوغۇللۇق مۇناسىۋىتى ئورنىتىلىدىغان قانۇنىي ھەرىكەت. 1992 - يىلى 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بېقىۋېلىش قانۇنى» يولغا قويۇلدى. 1998 - يىلى 11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بېقىۋېلىش قانۇنى» غا تۈزىتىش كىرگۈزۈش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە» نى ماقۇللىدى. 1992 - يىلى 6 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ پۈتۈن شىنجاڭدا بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى. تىزىملاش ئورگانلىرى ناھىيىلىك، شەھەرلىك (رايونلۇق) خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىدا تەسىس قىلىندى. 1992- يىلى 8 - ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ «بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش ئىشخانىسى» تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى دوكلاتىغا قوشۇلدى (ئۇ ئەسلىدىكى خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى بىلەن بىر ئورگان بولدى، ئەمما ئىككى ۋېۋىسكا ئېسىلدى). 1992- يىلى 8 - ئايدىن 2000 - يىلى 12 - ئايغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە جەمئىي 3634 قېتىم بېقىۋېلىشقا تىزىملاش ئىشى بېجىرىلدى. بېقىۋېلىنغانلار ئىچىدە جەمئىيەتتىكى تاشلىۋېتىلگەن بوۋاقلار، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورگانلىرى خەۋەر ئېلىۋاتقان تاشلىۋېتىلگەن بوۋاقلار، بالىلار ۋە يېتىم بالىلار بار.

چەتكە چىقىشلىق بولغان بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش چەت ئەللىكلەر (چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى چېگراسى ئىچىدە قانۇنىي شەرتلەر ۋە تەرتىپلەرگە ئاساسەن، باشقىلارنىڭ بالىسىنى ئۆز بالىسى قىلىپ بېقىۋالىدىغان ھەق - تەلەپ قانۇنىي قىلىمىشى. 1993 - يىلى 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى «چەت ئەللىكلەرنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدە بالا بېقىۋېلىشىنى يولغا قويۇش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. 1999-يىلى 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقى ئارقىلىق، شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى «چەت ئەللىكلەرنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدە بالا بېقىۋېلىشىنى تىزىملاش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش ئىشخانىسى 1992 - يىلى8- ئايدا قۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىدا تەسىس قىلىندى. 1996- يىلى 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، ئامېرىكا پۇقراسى ئاندېر-

لوس كورانىنگ ئالتاي شەھىرىدە تاشلۇپتىلگەن بوۋاق لى مەيجېننى بېقىۋېلىشى ئۈچۈن تۈنجى قېتىم چەتكە چىتىشلىق بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىش ئىشى بېجىرىلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، چەتكە چىتىشلىق بېقىۋېلىشقا تىزىملىتىشتىن 81 ى بېجىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە2000ـ يىلى 34 ى بېجىرىلگەن. بېقىۋېلىنغان بۇ بوۋاقلار ۋە بالىلار ئۈرۈمچى، شىخەنزە، سانجى، قاراماي، ئاقسۇ، كۇيتۇن ۋە ئالتاي شەھەرلىك بالىلار (ئىجتىمائىي) پاراۋانلىق ئورنىدىن بولۇپ، بۇلارنى ئامېرىكا، ئەنگلىيە، ئىسپانىيە، شۋېتسىيە، دانىيە-لەردىن كەلگەن كىشىلەر بېقىۋالغان. بېقىۋالغانلار ئە-چىدە ئامېرىكىلىقلار ئەڭ كۆپ بولۇپ، جەمئىي 46 ئائىلە شىنجاڭدىن بالا بېقىۋالغان. بېقىۋېلىنغان بالىلار ئىچىدە، ئەڭ چوڭى 13.5 ياش، ئەڭ كىچىكى 6 ئايلىق؛ ئوغۇللار 3، قىزلار 44، ساغلام ئۇسمۇرلەر 70، مېيىپ ئۇسمۇرلەر 11.

ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق توغۇت كومىتە-تى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پىلانلىق توغۇت ئىشلىرىنى ئاساسلىق باشقۇرىدىغان فۇنكسىيىلىك تارمىقى. ئۈرۈمچى شەھەر-لىك يۇقىرى ـ بىگى تېخنىكا تەرەققىيات رايونىنىڭ ئالماس شەھىرى بولى 52 ـ نومۇرغا جايلاشقان. ئا-ساسلىق ۋەزىپىسى: ① پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە ئالاقىدار قانۇنچىن، سىياسەت، قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش، مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنى ماسلاشتۇرۇپ، پە-لانلىق توغۇتقا ئائىت سىياسەتلەرنى تەتقىق قىلىش ۋە تۈزۈپ چىقىش، ئالاقىدار تارماقلارنى سەپەرۋەرلىك قە-لىپ نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە قارىتا ھەر تەرەپلىمە تۈزەشنى يولغا قويۇش؛ ② مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن بىرلىشىپ، ئاپتونوم را-يونىمىز نوپۇس تەرەققىياتىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مە-زگىللىك پىلانى ھەم يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقىش، پىلانلىق توغۇت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات پىلانىنى تۈ-زۈپ چىقىش ھەمدە ھەرقايسى رايونلارنىڭ نوپۇس ۋە پىلانلىق توغۇت خىزمەت مەسئۇلىيىتى ھەم خىزمەت نىشانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇ ھەقتە باھالاش ئېلىپ بېرىش، پىلانلىق توغۇت ئە-ھۋالىنى تەتقىق قىلىش، پىلانلىق توغۇت خىزمىتىنىڭ ھالىتىنى ئىگىلەپ تۇرۇش، پىلانلىق توغۇت ستاتىستە-كا خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نوپۇس ستاتىستىكىسىغا دائىر سانلىق ئاساسلارنى ئانالـ-ىز قىلىش ۋە تەتقىق قىلىشقا قاتنىشىش؛

ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق توغۇت كومىتېتى پىلانلىق توغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغارلارنى تەقدىرلىدى

③ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پىلانلىق توغۇت كەسپىي خىراجىتى، ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى خام چوتى ۋە تەق چوتىنى تۈزۈپ چىقىش، پىلانلىق توغۇت كەسپىي خىراجىتىنىڭ سېلىنىش، باشقۇرۇلۇش ۋە ئىشلىتىلە-شىگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئۈزىگە قاراشلىق ئورۇنلار-نىڭ مالىيە ئىشلىرى، دۆلەت مۇلكى ۋە دورا ئەسۋابلە-رىنىڭ ئىشلىتىلىش ۋە باشقۇرۇلۇش ئەھۋالىنى نازا-رەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈش؛ ④ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نوپۇس مەسلىسىگە ئالاقىدار بولغان ئۇنىۋېرسال، ئال-دىن كۆرەرلىككە ئىگە تەتقىقات ئىشىنى تەشكىللەش، پىلانلىق توغۇتقا دائىر پەن ـ تەتقىقاتنىڭ ئومۇمىي پىلانىنى بىرلىشىپ تۈزۈپ چىقىش، پىلانلىق توغۇتقا دائىر پەن ـ تەتقىقاتنىڭ مۇھىم نەتىجىلىرى ۋە يېڭى تېخنىكىلارنى باھالاپ بېكىتىش، كېڭەيتىش ۋە قول-لىنىشقا تەشكىللەش؛ ⑤ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نو-پۇس ۋە پىلانلىق توغۇتقا ئائىت تەشۋىقات، تەربىيە خىزمىتىنى تەشكىللەش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىل-ىش؛ ⑥ پىلانلىق توغۇت پەن ـ تېخنىكا مۇلا-زىمەت خىزمىتىنى ئۇنىۋېرسال باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش، پىلانلىق توغۇت مۇلازىمەت پونكتى خىزمىتە-نى تەكشۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش، مۇنا-سىۋەتلىك تارماقلار بىلەن بىرلىشىپ ئىلا سۇپەتلىك تۇغۇش، ئىلا سۇپەتلىك تەربىيىلەش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش؛ ⑦ پىلانلىق تۇغۇت سىستېمىسىنىڭ كادىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىش، پىلانلىق تۇغۇت كەسپىي تەربىيىسى ۋە كادىرلار تەربىيىسى خىز-مىتىنى تەشكىللەشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىچكى قىسمە-دا ئالتە فونكسىيىلىك باشقارما، ئىشخانا تەسىس قە-لىنغان.

ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق توغۇت تەشۋىقات - تەربىيە مەركىزى ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قارمىقىدىكى كەسىپىي ئورۇن بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك يۇقىرى - يېڭى تېخنىكا تەرەققىيات رايونىنىڭ ئالماس شەھىرى يولى 52 - نومۇرغا جايلاشقان. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى تەشۋىقات - تەربىيە باشقارمىسىغا ماسلىشىپ ئاپتونوم رايونىمىزدا پىلانلىق تۇغۇتقا دائىر تەشۋىقات - تەربىيىنى قانات يايدۇرۇش، پىلانلىق تۇغۇتقا دائىر تەشۋىقات بۇيۇملىرىنى ياساش ۋە تارقىتىش؛ پىلانلىق توغۇتقا ئائىت فاكتورلار - سىياسەتلەرنى تەشۋىق قىلىش، نوپۇس نەزەرىيىسى ۋە نىكاھ تەربىيىسى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىلىم - پەن بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش، پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار ۋە تىپىك ئىش ئىزلارنى تەشۋىق قىلىش؛ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ پىلانلىق توغۇت تەشۋىقات كەسپىگە بېتەكچىلىك قىلىش ھەمدە تەشۋىقات خادىملىرىنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش؛ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە يېزىقلاردىكى «شىنجاڭ نوپۇس گېزىتى» نى، «نوپۇس ۋە پىلانلىق توغۇت» ژۇرنىلىنى، شۇنداقلا «شىنجاڭ نوپۇس تام گېزىتى» نى تەھرىرلەش، نەشر قىلىش ۋە تارقىتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقات - تەربىيە مەركىزى ئامىسغا تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى تارقاتماقتا

ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق توغۇت پەن تەتقىقاتى ئورنى ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق توغۇت كومىتېتى قارمىقىدىكى كەسىپىي ئورۇن بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك يۇقىرى - يېڭى تېخنىكا تەرەققىيات رايونىنىڭ ئالماس شەھىرى 52 - نومۇرغا جايلاشقان. ئۇنىڭ ئېچىدە ئىشخانا، تۇغماسلىق كېسىلى تەتقىقاتى ئىشخانىسى، ئىلا سۇپەتلىك توغۇش ئىرسىيەت ئىشخانىسى، ئايالالار بۇلۇمى، ئەرلەر بۇلۇمى، مەركىزىي تەجرىبىخانا، ئالاھىدە تەكشۈرۈش بۇلۇمى، دورا - سايمانلار بۇلۇمى، سېستىرالار بۇلۇمى قاتارلىق توققۇز بۇلۇم، ئىشخانا تەسىس قىلىنغان. ئاساسلىق ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ پىلانلىق توغۇت تېخنىكا يېتەكچىلىكى ۋە پىلانلىق توغۇت پەن تەتقىقاتىغا مەسئۇل بولۇش، ئاپتونوم رايونىمىزدا نوپۇس نىشانىنىڭ ئەملىگە ئېشىشىنى تېخنىكىلىق مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلەش؛ پىلانلىق توغۇت، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش، ئىلا سۇپەتلىك توغۇش - ئىلا سۇپەتلىك تەربىيىلەش جەھەتتە مەسلىھەت بېرىش ھەمدە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن تەربىيىنى تەشۋىق قىلىش ۋە بۇ جەھەتتىكى تەربىيىنى قانات يايدۇرۇش؛ توغۇتتىن ساقلىنىش ۋە توغماسلىق ئوپېراتسىيىسى قىلىش، يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۇسۇللارنى تەتقىق قىلىش ۋە كېڭەيتىش؛ پىلانلىق توغۇت ئوپېراتسىيىسىگە ئەگىشىپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەر، توغۇت بېشىدىكى ئەر - ئاياللارنىڭ ھامىلدار بولالماسلىق ۋە توغماسلىق كېسىلىنى باھالاپ بېكىتىش ۋە داۋالاش؛ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاساسىي قاتلام پىلانلىق تۇغۇت مۇلازىمەت بونكىلىرىنىڭ كەسىپىي خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش، كەسىپىي تايانچىلارنى تەربىيىلەشتىن ئىبارەت.

نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت بويىچە نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى ئاپتونوم رايونىمىزدا نوپۇس پىلانىنىڭ ئورۇندىلىنىشىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان باشقۇرۇش مېخانىزمى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1991 - يىلىدىن بېرى، ھەرقايسى ۋىلايەت (ئوبلاست، شەھەر) لىك ھۆكۈمەت (مەمۇرىي مەھكىمە) لەرنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئۈدا 10 يىل نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت بويىچە نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيەتنامىسى ئىمزالاپ كەلدى ھەمدە ھەر يىلى نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت مەسئۇلىيەتنامىسىنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت مەسئۇلىيەت نىشانىنى ئەملىگە ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ۋىلايەت (ئوبلاست، شەھەر) لىك ھۆكۈمەت (مەمۇرىي مەھكىمە) لەر ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر بىلەن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر يېزا (بازار) لىق ھۆكۈمەتلەر بىلەن ھەر يىلى قاتلامۇ قاتلام نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت بويىچە نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيەتنامىسى ئىمزالاپ كەلدى. 1992 - يىلى ئاپتونوم رايون ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، پىلان كومىتې-

تى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى قاتارلىق ئورۇنلاردىن جەمئىي 34 بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ئىختىيارىي نوسخا ئېلىش، كەنتكە كىرىپ ئائىلىلەرگىچە تەكشۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، شىنجاڭ بويىچە 85 ناھىيە (شەھەر) نىڭ 170 يېزا، 170 كەنتنىڭ بىرىپ 120 مىڭ كىشى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونىمىزدا ۋەزىپە نىشانىنى ئورۇندىغان ئۇرۇمچى شەھىرى، قاراماي شەھىرى، شەخەنزە شەھىرى، تۇرپان ۋىلايىتى، قۇمۇل ۋىلايىتى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، بورتالا موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستى، بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، خوتەن ۋىلايىتى، قەشقەر ۋىلايىتى، كۇيتۇن شەھىرى، ئىلى ۋىلايىتى قاتارلىق 13 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش ۋە ئالاقىدار نازارەت، ئىدارىلەردىن بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ھەمدە قىسمەن ناھىيە، بازارلارغا قارىتا پىلانلىق تۇغۇت كاپالەت كۆرسەتكۈچى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. ئۇنىڭدىن سىرت، ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيە، يېزىلارغا قاراشلىق 300 كەنت (مەھەللە كومىتېتى) ئىچىدىكى 300 مىڭ كىشى ئۈستىدە ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرنىڭ ھەممىسى نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت ۋەزىپە نىشانىنى ئورۇنلاپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى. 1995- يىلدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تەكشۈرۈشى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تەشكىللەندى ھەمدە ۋىلايەت، ئوبلاست گۇرۇپپىسى ۋە شەھەر گۇرۇپپىسىغا بۆلۈنۈپ، ئىختىيارىي نوسخا ئېلىپ تەكشۈرۈلدى.

كۆچمە نوپۇسنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى

كۆچمە نوپۇس دېگىنىمىز، مەلۇم سەۋەب ياكى مەقسەت ئۈچۈن ئەسلىدىكى ئولتۇراق جايىدىن ئايرىلغان، لېكىن مۇقىم ئولتۇراق جايىنى ئۆزگەرتمىگەن نوپۇسنى كۆرسىتىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر يىللىق كۆچمە نوپۇس 700 مىڭغا يېتىدۇ. ئۇلار مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن بولۇپ، كۆپ قىسمى يېزا نوپوسىدۇر. كۆچمە نوپۇس ئىچىدىكى بەزى كىشىلەرنى ئەسلىي يۇرتى باشقۇرۇپ بولالمىغان، كۆچۈپ كىرگەن ئورنىمۇ باشقۇرالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ يوشۇرۇن تۇغۇپ، ئاشۇرۇپ تۇغۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز نوپۇس ئومۇمىي كونترول نىشانىنىڭ ئەملگە ئېشىشىغا قىيىنچىلىق تۇغدۇرىدۇ. 1992 - يىلى 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا كۆچمە نوپۇسلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇتىنى باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ ئېلان قىلدى. 1998- يىلى 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى «يولغا قويۇش چارىسى» نىڭ قىسمەن ماددىلىرىغا تۈزىتىش كىرگۈزدى، ئۇ 1999 - يىلى 11- ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن باشلاپ يولغا قويۇلدى. تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىنكى «يولغا قويۇش چارىسى» 26 ماددىغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا باشقۇرغۇچى ئورۇنلار ۋە ئولتۇراق رايونىدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار، ئادەم ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار، ئۆي ئىجارە بېرىگۈچىلەر، شۇنداقلا كۆچمە نوپۇسلارنىڭ دوست - بۇرادەرلىرىگە قارىتا كۆچمە نوپۇسنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئېنىق بەلگىلىمە ئونتۇرىغا قويۇلدى، كۆچمە نوپۇسنىڭ كۆرىدىغان پەرزەنت سانى كۆچمە نوپۇس دائىم تۇرۇشلۇق رايونىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئىجرا قىلىندى.

**تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى مۇئەييەن مەزگىل ئىچىدە (ئادەتتە بىر يىلدا) ھەرخىل ياش قاتلىمىدىكى ئايالىلار تۇغۇت نىسبىتىنىڭ يىغىندىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ، تۇغۇت ئالمىشىش سەۋىيىسىنى ئۆلچەيدىغان دائىملىق كۆرسەتكۈچ. تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى 2.1 ~ 2.3 ئارىلىقىدا بولغاندا، يەنى ھەربىر ئايال ئۆمرىدە ئونتۇرا ھېساب بىلەن 2.1 ~ 2.3 بالا تۇغقاندا، تۇغۇت نىسبىتى ئالمىشىش سەۋىيىسىگە يەتكەن بولىدۇ. نوپۇسنىڭ ئېشىشىنى كونترول قىلىشتا، ئاساسلىقى، ھەربىر ئايالنىڭ پۈتۈن ئۆمرىدە كۆرگەن پەرزەنت سانىنى كونترول قىلىش كېرەك. 1990 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى تۆتىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، ئاپتونوم رايونىمىز ئايالىرىنىڭ 1989 - يىلىدىكى تۇغۇت نىسبىتى يىغىن-

دىسى 3.22 بولۇپ، 1981 ـ يىلىدىكى ئۆچمىچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى 3.94 كە قارىغاندا 0.72 كېمەيگەن، ئەمما پۈتۈن مەملىكەت ئاياللىرى تۈغۇت نىسبىتى يىغىندىسى بولغان 2.25 كە قارىغاندا، 0.97 يۇقىرى بولغان. شىنجاڭدىكى خەنزۇ مىللىتىگە قارىتا پىلانلىق تۈغۇت 1975 ـ يىلىدىن باشلاپ يولغا قويۇلغان. شۇڭا، خەنزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاياللار-نىڭ تۈغۇت نىسبىتى يىغىندىسى ئاللىقاچان ئالمىشىش سەۋىيىسىگە يەتكەن. تۈغۇت نىسبىتى يىغىندىسى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولغان رايونلار ئۇرۇمچى شەھىرى، قارامای شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى، قۇمۇل ۋىلايىتى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، تارباغاتاي ۋىلايىتى، تۇرپان ۋىلايىتى ۋە ئىلى ۋىلايىتىدىن ئىبارەت. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى بولغان رايونلار بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئاقسۇ ۋىلايىتى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، قەشقەر ۋىلايىتى، خوتەن ۋىلايىتى ۋە ئالتاي ۋىلايىتىدىن ئىبارەت. بۇ رايونلار ئاز سانلىق مىللەتلەر بىرقەدەر مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان رايونلار. ئاپتونوم رايوننىڭ پىلانلىق تۈغۇت چارىسىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ئاز سانلىق مىللەتلەرگە «2، 3، 4 لىك سىياسەت» قوللىنىلىدۇ. شۇڭا، ئۇلارنىڭ تۈغۇت نىسبىتى يىغىندىسى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى بولسا بولىدۇ.

سۈپەتلىك تۈغۇش، سۈپەتلىك تەربىيىلەش

سۈپەتلىك تۈغۇش دېگىنىمىز، جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتە نورمال بالا تۈغۇش دېگەنلىكتۇر. بۇ جۈملىگە-نىڭ پىلانلىق تۈغۇت سىياسىتىدىكى «كېچىكسەپ توي قىلىش، كېچىكسەپ تۈغۇش، ئاز تۈغۇش، سۈپەتلىك تۈغۇش» تىن ئىبارەت تۆپ تەلەپلەرنىڭ بىرى، شۇنداق-لا بىر دۆلەت ۋە بىر مىللەتنىڭ نوپۇس سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتىكى مۇھىم تەدبىر. سۈپەتلىك تەر-بىيىلەش دېگىنىمىز، بالىنى ئېمىتىش، كۆتۈش، يە-مەكلىكلەرنى تەڭشەپ بېرىش، كىيىم ـ كېچەك، يوتقان ـ كۆرپىلەرنى پاكىز، رەتلىك تۈتۈش، روھىي تازلىق، ئەقلىي مەشىق، شۇنداقلا تەبىئىي ئېنېرگىيىدىن تولۇق پايدىلىنىش قاتارلىق جەھەتلەردە كۈچ سەرپ قىلىپ، بالىنى ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش دېگەنلىكتۇر. 1991 ـ يىلى، شىنجاڭ ئايالىرىنىڭ ئوتتۇرىچە تۇنجى نىكاھلىنىش يېشى 21.14 ياش بولۇپ، بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا بالدۇر توي قىلىش ئەھۋالى مەۋجۇت ئىدى. بالدۇر توي قىلسا بالدۇر تۈغۇش ئەھۋالى يۈز بېرىدۇ، بالدۇر تۈغۇش يەنە كۆپ پەرزەنت كۆرۈش-نى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بالدۇر توي قىلىش، بالدۇر تۈغۇشنى توسۇش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئومۇ-مىيۈزلۈك هالدا «نىكاھ قانۇنى» تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىل-دى ھەمدە بۇ تەشۋىقات قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇ-رۇشنىڭ مەزمۇنىغا كىرگۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن سىرت، كەڭ ئامما ئارىسىدا سۈپەتلىك تۈغۇش، سۈپەتلىك تەر-بىيىلەش، كېچىكسەپ توي قىلىش، كېچىكسەپ تۈغۇش تەشەببۇس قىلىندى، «ئاپتونوم رايوننىڭ پىلانلىق تۈ-غۇت چارىسى» دا بەلگىلەنگەن كېچىكسەپ توي قىلىش، كېچىكسەپ تۈغۇش ياش ئۇلچىمى بويىچە ئىش كۆرۈش تەلەپ قىلىندى. سەھىيە ئورۇنلىرى توي قىلىش ئالدى-دىكى تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇردى، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورۇنلىرى بولسا توي قىلىش ئالدىدىكى تەر-بىيىلەشنى قانات يايدۇردى.

ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۈغۇت خىزمىتى

شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۈغۇتنى يولغا قويۇش بىر تەدرىجىي تەرەققىيات جەريانىنى باشتىن كەچۈردى. 1981 ـ يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «پىلانلىق تۈ-غۇت خىزمىتىگە دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» سىدە: «ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا پىلانلىق تۈغۇت تەشۋىقاتى تەربىيىسى ئېلىپ بې-رىلىشى كېرەك، لېكىن بۇ ھەقتە قاتتىق بەلگىلىمە ئوتتۇرىغا قويۇلماسلىقى، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش تەلىپى بارلارغا يېتەكچىلىك قىلىنمىشى لازىم» دەپ بەل-گىلەندى. 1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆ-كۈمىتى بېسىپ تارقاتقان «ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۈغۇت خىزمىتى يېغىنىنىڭ خاتىرىسى» دە، ئاز سان-لىق مىللەتلەرگە قارىتا بىر جۈپ ئەر ـ ئايالنىڭ ئىككىلا پەرزەنتلىك بولۇشى تەشەببۇس قىلىنىدۇ، بەلگە-لەنگەن شەرتلەرگە ماس كەلگەن قىسمەن كىشىلەر تۇنجى پەرزەنتلىك بولسىمۇ بولىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. 1988ـ يىلى، «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۈغۇت خىزمىتى توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» سىدە، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان بىر جۈپ ئەر ـ ئايال ئىككى پەرزەنت-لىك بولسا بولىدۇ، شەرتكە ئۇيغۇن كېلىدىغانلار تەس-

تىقلىتىش ئارقىلىق يەنە بىر پەرزەنتلىك بولسا بولىدۇ؛ ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان دېھقان - چارۋىچى بىر جۈپ ئەر - ئايال ئۈچ پەرزەنتلىك بولسا بولىدۇ، شەرتكە ئۇيغۇن كېلىدىغانلار تەستىقلىتىش ئارقىلىق يەنە بىر پەرزەنتلىك بولسا بولىدۇ، دەپ ئېنىق بەلگىلەندى. بۇ بەلگىلىمىدە مىللەتلەرگە پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش، ئوخشاش بولمىغان تۇرلەرگە بۆلۈپ يېتەكچىلىك قىلىش پرىنسىپى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈلدى. كۆپ يىللىق ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، شىنجاڭدا ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان بىر تۈركۈم پىلانلىق تۇغۇت كادىرلىرى قوشۇنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلدى، كۆپ قاتلاملىق پىلانلىق تۇغۇت مۇلازىمەت توري شەكىللەندۈرۈلدى، ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش ئوپېراتسىيىسى ۋە جىنسىي تازىلىق، سۈيەتلىك تۇغۇش، سۈيەتلىك تەربىيىلەش مۇلازىمىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ئارقىلىق ھەر مىللەتنىڭ نوپۇس سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقى ئىلگىرى سۈرۈلدى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە پايدىلىق شارائىت ھازىرلاپ بېرىلدى.

ھەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى

شىنجاڭدا ھەنزۇ مىللىتىنىڭ پىلانلىق تۇغۇتى 20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدا باشلانغان. 1976 - يىلى ئالدى بىلەن ئاز ساندىكى بىرنەچچە شەھەر ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەندە يولغا قويۇلغان. جۈڭگو كومپارتىيىسىنىڭ 11- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىز شەھەر - يېزىلىرىدىكى ھەنزۇلار ئىچىدە ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلدى. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ چېگرا رايونغا جايلاشقانلىقى، زېمىنىنىڭ كەڭلىكىدەك ئالاھىدىلىكى ۋە شەھەر - يېزىلارنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، تۇرلەرگە ئايرىپ يېتەكچىلىك قىلىش يولغا قويۇلۇپ، شەھەرلەردە ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا بىر جۈپ ئەر ئايالىنىڭ بىرلا پەرزەنتلىك بولۇشى تەلەپ قىلىندى، تۇەن - مەيدانلاردا بىر جۈپ ئەر - ئايالىنىڭ بىر پەرزەنتلىك بولۇشى تەشەببۇس قىلىنىپ، بىر پەرزەنتلىك بولۇش نىسبىتى يىلمۇ يىل يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، ئاز ساندىكى ھەنزۇ نوپۇسى بىرقەدەر مەركەزلەشكەن ناھىيە، يېزىلاردا بىر پەرزەنتلىك بولۇش (ئوتتۇرىچە 1.5 پەرزەنتلىك بولۇش) تەلەپ قىلىنغاندىن سىرت، كەڭ يېزىلاردا پىلانلىق ھالدا ئىككى پەرزەنتلىك بولۇشقا يول قويۇلۇپ، تۇقتىلىق ھالدا كۆپ پەرزەنتلىك بولۇش چەكلەندى. 1981 - يىلى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» سىدە، شىنجاڭدا ئاساسلىقى ھەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلىدۇ، پىلانلىق تۇغۇتنىڭ ئاساسىي تەلىپى كېچىكىپ تۇغۇش، ئاز تۇغۇش، سۈپەتلىك تۇغۇش، 3 - پەرزەنتلىك بولۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، دەپ بەلگىلەندى. 1985 - يىلى، ئاپتونوم رايونىمىز مەركەزنىڭ يولىۋرۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، قېرىنداش ئۇلكە، شەھەرلەرنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئىچكىرى ئۇلكىلەردىن كەڭرەك بولۇش پرىنسىپى بويىچە تۇغۇت سىياسىتىنى مۇڭاپىق تەڭشەپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە تۇەن - مەيدانلاردىكى ھەنزۇلارغا قارىتا، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر جۈپ ئەر - ئايال 1.5 ئەترابىدا پەرزەنتلىك بولۇش، يەنى بىرىنچى پەرزەنتى قىز بولۇپ، ئىككىنچى پەرزەنتلىك بولۇشنى تەلەپ قىلغۇچىلارغا، پىلانلىق ھالدا ئىككى پەرزەنتلىك بولۇشقا يول قويۇش سىياسىتىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1992 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت چارىسى» دا ھەنزۇلارغا قارىتىلغان تۇغۇت سىياسىتى ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئايدىڭلاشتۇرۇلدى، يەنى شەھەر- بازارلاردا بىر جۈپ ھەنزۇ ئەر - ئايالىنىڭ پەقەت بىرلا پەرزەنتلىك بولۇشى، شەرتكە ماس كېلىدىغانلار، تەستىقلاتقاندىن كېيىن، يەنە بىر پەرزەنتلىك بولسا بولىدىغانلىقى؛ ھەنزۇ دېھقان - چارۋىچى بىر جۈپ ئەر - ئايالىنىڭ ئىككى پەرزەنتلىك بولۇشى، شەرتكە ئۇيغۇن كېلىدىغانلار، تەستىقلاتقاندىن كېيىن، يەنە بىر پەرزەنتلىك بولسا بولىدىغانلىقى بەلگىلەندى. 20 نەچچە يىل جەريانىدا، تەشۋىقات - تەربىيىنى قانات يايدۇرۇش، ئۇنۇملۈك بولغان ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش تېخنىكىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ھەمدە جىنسىي ساغلاملىق مۇلازىمەتنى ياخشىلاش ئارقىلىق، ھەنزۇلارنىڭ ئومۇمىي تۇغۇت نىسبىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى.

تۇغۇت نىسبىتىنىڭ رايونلار ئارا پەرقى

تۆتىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئىگىلەنگەن ماتېرىياللارغا ئاساسلاغاندا، 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا، شىنجاڭ ئايالىرىنىڭ ئادەتتىكى تۇغۇت نىسبىتى 99.78%، يېغىندا تۇغۇت نىسبىتى 3.22 ئىدى.

ئۇرۇمچى شەھىرى، قاراماي شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى، قۇمۇل ۋىلايىتى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، تارباغاتاي ۋىلايىتى نوپۇس ئالمىشىش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن تۇرغان ياكى ئۇنىڭغا يېقىنلاشقان؛ تۇرپان ۋىلايىتى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، ئىلى ۋىلايىتى ۋە ئالتاي ۋىلايىتى شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي تۇغۇت نىسبىتىدىن تۆتتۇرىچە سەۋىيىسىگە يېقىنلاشقان؛ ئاقسۇ ۋىلايىتى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، قەشقەر ۋىلايىتى ۋە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى 4 تەن يۇقىرى بولغان. ئۇنىڭ ئىچىدە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، 5.29 غا يەتكەن. تۆتىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرىدا كۆرسىتىلىشىچە، ئالىلارنىڭ تۇغۇت سەۋىيىسىنىڭ پەرقى شەھەر بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدا ئىنتايىن ئېنىق بولغان. 1989 - يىلى، شىنجاڭدىكى شەھەر ئاياللىرىنىڭ ئالدىتتىكى تۇغۇت نىسبىتى 48.57%، تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى 1.48؛ بازارلاردىكى ئايالالارنىڭ ئالدىتتىكى تۇغۇت نىسبىتى 84.29%، تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى 2.45؛ يېزا ئايالىرىنىڭ ئالدىتتىكى تۇغۇت نىسبىتى 126.20%، تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى 14.4 بولغان. شەھەر ئايالىرىنىڭ تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى نوپۇس ئالمىشىش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن تۇرغان، لېكىن يېزا ئايالىرىنىڭ تۇغۇت نىسبىتى يىغىندىسى شەھەرنىڭكىدىن 2.66 يۇقىرى بولغان.

شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى ۋە تەشكىلىي تۈزۈلۈشى 1949 - يىلى، شىنجاڭ ئۆلكىسىگە بىر شەھەر، ئون ۋىلايەت قارايتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن تارىخنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئۆزگەرتىش ئۆزگىرىش بولدى. 1955- يىلى 10- ئاينىڭ 1 - كۈنى، شىنجاڭ ئۆلكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا قاراشلىق ئورۇنلار ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە ئۇرۇمچى، قۇمۇل، كورلىدىن ئىبارەت ئۈچ ۋالىي مەھكىمىسى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى ۋە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىدىن ئىبارەت بولدى. قەشقەر شەھىرى، قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسى، يېڭىشەھەر ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى، مارالبېشى ناھىيىسى، يېڭىسار ناھىيىسى، يوپۇرغا ناھىيىسى، تاشقۇرغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى ھەمدە خوتەن، يەكەن، ئاقسۇدىن ئىبارەت ئۈچ ۋالىي مەھكىمىسى ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىگە قارايدىغان بولدى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋالىي مەھكىمىسى ۋە بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدىغان بولدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن بۇيان، 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىكى خەلق گۈڭشىلىشىش، 60 -، 70 - يىللاردىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ۋە 80 - يىللاردىكى ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشىنى ئايرىپ، يېزا تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش باسقۇچىنى بېشىدىن كەچۈردى. بازار ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئەگىشىپ، ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ۋە تەشكىلىي تۈزۈلۈش جەھەتتە يەنە ئۆزگىرەش ئېلىپ بېرىلدى. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ قارمىقىدا جەمئىي 2 ۋىلايەت دەرىجىلىك شەھەر، 8 ۋىلايەت، 5 ئاپتونوم ئوبلاست، 1 ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيە دەرىجىلىك شەھەر بار بولدى؛ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلار قارمىقىدا 16 شەھەر، 62 ناھىيە، 6 ئاپتونوم ناھىيە بار بولدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 1949 - يىلى 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، شىنجاڭ ئۇلۇكلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك مەمۇرىي رايون بولۇپ، غەربىي شىمالىي چوڭ رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى. 1949 - يىلىدىن 1951 - يىلىغىچە، شىنجاڭ ئۇلۇكسىگە دېخۇا شەھىرى ۋە دېخۇا، قۇمۇل، قاراشەھەر، خوتەن، يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ، ئىلى، تارباغاتاي، ئاشەن، قاتارلىق 10 ۋىلايەت، 78 ناھىيە، 2 مەركىزىي رايون قارايتتى.

1949 - يىلىدىكى شىنجاڭ ئۇلۇكسىنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

شەھەر، ۋىلايەت	قاراشلىق ناھىيىلەر
دېخۇا شەھىرى	

دىخۇا ۋىلايىتى (دىخۇا شەھەر سىگە جايلاش قان)	دىخۇا ناھىيىسى، ۋۇكالە ناھىيە. سى، سۈيلەي ناھىيىسى، مولبېغي ناھىيىسى، چېھندى ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، گۈمۈلە ناھىيە. سى، سانجى ناھىيىسى، تۇرپان نا. ھىيىسى، ۋۇيۈەن ناھىيىسى، جىڭخۇا ناھىيىسى، توقسۇن ناھە. يىسى
ئىلى ۋىلايىتى (ۋۇلجا ناھىيە. سىگە جايلاش قان)	ۋۇلجا ناھىيىسى، تىكەس ناھىيە. سى، سۈيدۈلە ناھىيىسى، گوڭما ناھىيىسى، مۇڭغۇلكۈرە ناھىيە. سى، بورتالا ناھىيىسى، كۈنەس ناھىيىسى، شىنىلە ناھىيە. سى، ئارىشالە ناھىيىسى، توققۇز. تارا ناھىيىسى، قورغاس ناھىيە. سى، جىلە ناھىيىسى
تاربامۇتاي ۋىلا. يىتى (چۆچەك ناھىيىسىگە جايلاشقان)	چۆچەك ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيە. سى، دۆربېلجىن ناھىيىسى، ش. خو ناھىيىسى، قوبۇقسار ناھىيە. سى، چاغانتۇقاي ناھىيىسى
ئاشەن ۋىلايىتى (چىڭخۇا ناھە. يىسىگە جايلاشقان)	چىڭخۇا ناھىيىسى، بۇرۇلتوقاي نا. ھىيىسى، جېمنەي ناھىيىسى، چىڭگىل ناھىيىسى، قابا ناھىيە. سى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، بۇر. چىن ناھىيىسى
قۇمۇل ۋىلايىتى (قۇمۇل ناھە. يىسىگە جايلا. شقان)	قۇمۇل ناھىيىسى، جېنشى ناھىيە. سى، تارا تۇرك ناھىيىسى
قاراشەھەر ۋىلا. يىتى (يەنجى ناھىيىسىگە جايلاشقان)	يەنجى ناھىيىسى، بۈگۈر ناھىيە. سى، چاغلىق ناھىيىسى، خېجىلە ناھىيىسى، كورلا ناھىيىسى، چەرچەن ناھىيىسى، خوشوت ناھە. يىسى، لوپنۇر ناھىيىسى
ئاقسۇ ۋىلايىتى (ئاقسۇ ناھىيە. سىگە جايلاش قان)	ئاقسۇ ناھىيىسى، ئاقچى ناھىيە. سى، كۈچا ناھىيىسى، شايار ناھە. يىسى، ئۈچتۇرپان ناھىيىسى، توقسۇ ناھىيىسى، ئاۋات ناھىيە. سى، ئونسۇ ناھىيىسى، كەلپىن ناھىيىسى، باي ناھىيىسى
قەشقەر ۋىلايە. تى (كوناشە. ھەر ناھىيىسە. گە جايلاشقان)	كونا شەھەر ناھىيىسى، پېكىشەھەر ناھىيىسى، ئۇلۇغچات ناھىيىسى، مارالبېشى ناھىيىسى، يېڭسار نا. ھىيىسى، ئاتۇش ناھىيىسى، يو. پۇرغا ناھىيىسى، ۋۇلى ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى
يەكەن ۋىلايىتى (يەكەن ناھە. يىسىگە جايلا. شقان)	يەكەن ناھىيىسى، پوسكام ناھىيە. سى، قاغىلىق ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى
خوتەن ۋىلايىتى (خوتەن ناھە. يىسىگە جايلاشقان)	خوتەن ناھىيىسى، چىرا ناھىيە. سى، گۇما ناھىيىسى، نىيە ناھە. يىسى، لوپ ناھىيىسى، كېرىيە ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى

يەرلىك ئەلگە يۇقىرى بىرىنچى دەرىجىلىك مەمۇرىي را. يون قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1952 ـ يىلى مەمۇ. رىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، غۇلجا ۋە قەشقەردىن ئىبارەت ۋىلايەتكە قاراشلىق ئىككى شەھەر تەسىس قىلىندى. 1953 ـ يىلى مەمۇرىي ئىشلار كې. ڭىشىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، تولى مەركىزىي رايونى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، تولى ناھىيىسى قۇرۇلدى. توققۇز ناھىيە (شەھەر) نىڭ ئىسمى ئۆزگەرتىلدى — دىخۇا شەھىرى ئۇرۇمچى شەھىرىگە، دىخۇا ناھىيىسى ئۇرۇمچى ناھىيىسىگە، چېيەندى ناھىيىسى مىچۈەن نا. ھىيىسىگە، ۋۇيۈەن ناھىيىسى جىمسار ناھىيىسىگە، سۈيلەي ناھىيىسى ماناس ناھىيىسىگە، جىڭخۇا ناھىيە. سى قۇتۇبى ناھىيىسىگە، چېڭخۇا ناھىيىسى ئالتاي نا. ھىيىسىگە، جېنشى ناھىيىسى باربكۆل ناھىيىسىگە، گۇڭخا ناھىيىسى نىلقا ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1954 ـ يىلى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇ. رۇلدى. بۇ مەھكىمە خوتەن، يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق 4 ۋىلايەتكە ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوب. لاستىغا رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. قاراشەھەر ۋىلا. يىتى كورلا ۋىلايىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئورنى كورلا ناھىيىسىدە بولدى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلە. قىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، چىجياڭجاڭ مەركىزىي را. يونى ئەملدىن قالدۇرۇلدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمە. تىنىڭ قارارى بىلەن ئاشەن ۋىلايىتى ئالتاي ۋىلايىتە. گە، دىخۇا ۋىلايىتى ئۇرۇمچى ۋىلايىتىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى، مەركەز تەستىقلىغان «شىنجاڭ ئۇلكىسىدە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش پىلانى» غا ئاساسەن، پۈتۈن ئۆلكىدە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 23 ئاپتونوم رايون (ئۇنىڭ ئىچىدە بىرسى ئۆلكە دەرىجىلىك، بىرسى مەمۇرىي مەھكىمە دەرىجىلىك، تۆ. تى ۋىلايەت دەرىجىلىك، ئالتىسى ناھىيە دەرىجىلىك) قۇرۇلدى. 1954 ـ يىلى «ئاساسىي قانۇن» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك ئاپتونوم رايونلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم نا. ھىيە، مىللىي يېزا قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1955ـ يىلى 10ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۇلكىسى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇل. دى. شۇ يىلى قەشقەر ۋىلايىتى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى 6 ناھىيە ۋە 1 ئاپتونوم ناھىيە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشـ. غا ئۆتكۈزۈلۈپ بېرىلدى؛ ئىلى ۋىلايىتى ئەملدىن قالدۇ. رۇلۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى 1 شەھەر، 8 ناھىيە ئىلى

1952 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، شىنجاڭ ئۇلكىسى

قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى؛ ئاقتۇ ناھىيىسى قۇرۇلدى؛ قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ قەشقەر شەھىرىگە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. غۇلجا ناھىيىسىنىڭ ئورنى غولجا شەھىرىدىن جىبلىلىيۇزىگە كۆچۈرۈلدى، ساۋەن ناھىيىسىنىڭ ئورنى كونا ساۋەندىن سەندوخوزىغا كۆچۈرۈلدى، قەشقەر ۋىلايىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئەسلىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىگە قاراشلىق 8 ناھىيە (شەھەر، ئاپتونوم ناھىيە) ۋە يەكەن ۋىلايىتىنىڭ 4 ناھىيىسى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈۋېتىلدى، ئەسلىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئاقسۇ ۋىلايىتى، خوتەن ۋىلايىتى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە قەشقەر ۋىلايىتى ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى.

خەلق گۇڭشېسى مەزگىلىدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى 1958 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى مەملىكىتىمىز بېزىلىرىدا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇشنى قارار قىلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلۇپ، بېزا، مىللىي بېزا ۋە بازارلارنىڭ ئورنىنى باستى. خەلق گۇڭشېسى ئادەتتە بىرقانچە بېزىنى بىرلىك قىلغان ھالدا قۇرۇلدى. خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، شىنجاڭدا جەمئىي رايون دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنىدىن 357 سى، بېزا ـ بازار دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنىدىن 135 ى بار ئىدى. 1959 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە خەلق گۇڭشېسى 457 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقان چىلىق رايونىدىكى خەلق گۇڭشېسى 392 گە، چارۋىچىلىق رايونىدىكى خەلق گۇڭشېسى 65 كە يەتتى. خەلق گۇڭشېسىدا ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن تۈزۈم يولغا قويۇلۇپ، گۇڭشې ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ۋە باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ قارمىقىدا چوڭ ئەترەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قۇرۇلدى، بەزى جايلاردا چوڭ ئەترەتنىڭ يۇقىرىسىدا يەنە بىرقانچە باشقۇرۇش رايونى تەسىس قىلىندى. بۇ مەزگىلدە، 1958 ـ يىلى ئۇرۇمچى ۋىلايىتى ئەملدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق گۇچۇڭ، فۇكاڭ، ماناس، جىمىسار، قۇتۇبىدىن ئىبارەت 5 ناھىيە ۋە مۇرى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئايرىپ بېرىلدى؛ تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرى ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى؛ ئۇنىڭ ناھىيىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاقسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ قاراماي شەھىرى تەسىس قىلىنىپ، ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى. 1959 ـ يىلى، ئۇرۇمچىگە قارايدىغان تياشان، سايباغ، يېڭىشەھەر، شۇيموگو، تۇدۇڭخابادىن ئىبارەت 5 رايون تەسىس قىلىندى. سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدىغان ئۇرۇمچى ناھىيىسى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1961 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، كورلا ۋىلايىتى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ تەۋەلىكىدىكى كورلا، لوپنۇر، بۈگۈر، چەرچەن، چاقىلىق ناھىيىلىرى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئۆتكۈزۈۋېتىلدى، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى يەنجىدىن كورلىغا يۆتكەلدى. 1961 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، قۇمۇل شەھىرى تەسىس قىلىندى. 1962 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، ئۇنىڭ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ قۇمۇل شەھىرى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، قۇمۇل ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1966 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، سۈيدۇڭ ناھىيىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، قورغاس ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. قورغاس ناھىيىسىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى ناھىيە بازىرىدىن سۈيدۇڭ بازىرىغا يۆتكەلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى 1968 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەتلەرنىڭ نامىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلدى. 70 ـ يىللارنىڭ بېشىدىن تارتىپ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرلاشقاندىن كېيىنكى ئىككى ـ ئۈچ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، گوۋۈيۈەننىڭ تەستىقى ئارقىلىق بولغان ئۆزگىرىش مۇنداق: 1970ـ يىلى 11 ـ ئايدا، لوپنۇر ناھىيىسى قۇرۇلۇپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدىغان بولدى؛ ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئەسەن كان رايونى قۇرۇلدى؛ ئەسلىدە ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قاراشلىق بولغان تۇرپان، توقسۇن ناھىيىلىرى ئۇرۇمچى شەھىرىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى؛ ئەسلىدە ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قاراشلىق بولغان پىچان ناھىيىسى قۇمۇل ۋىلايىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1975 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، تۇرپان ۋىلايىتى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدە ئۇرۇمچى شەھىرىگە قاراشلىق بولغان تۇرپان، توقسۇن ناھىيىلىرى ۋە ئەسلىدە قۇمۇل ۋىلايىتىگە قاراشلىق بولغان پىچان ناھىيە-

سىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى، ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئورنى تۇرپان ناھىيىسىدە بولدى. 1975 - يىلى ئىلى ۋىلايىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئىلى ۋىلايىتى ئەسلىدىكى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدىغان غۇلجا، قورغاس، نىلقا، كۈنەس، توققۇزتارا، تىكەس ۋە موڭغۇلكۈرەدىن ئىبارەت 7 ناھىيە، چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى ھەمدە غۇلجا شەھىرىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى، ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئورنى غۇلجا شەھىرىدە بولدى. 1975 - يىلى 8 - ئايدا، كۆيتۈن شەھىرى تەسىس قىلىنىپ، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بۇ‌ئاستە قارايدىغان شەھەر قىلىندى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا تەۋە قىلىندى، ئوبلاستنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى غۇلجا شەھىرىدىن كۆيتۈن شەھىرىگە يۆتكەلدى. 1976 - يىلى، شىخەنزە ۋىلايىتى ۋە شىخەنزە شەھىرى تەسىس قىلىندى، شىخەنزە ۋىلايىتى شىخەنزە شەھىرى ۋە تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ساۋەن ناھىيىسى شۇنداقلا سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ ماناس ناھىيىسىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى، ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئورنى شىخەنزە شەھىرىدە بولدى. 1977- يىلى قۇمۇل شەھىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. 1978- يىلى شىخەنزە ۋىلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارمىقىدىكى ساۋەن، ماناس ناھىيىلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا تارباغاتاي ۋىلايىتى ۋە سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شىخەنزە شەھىرى ئاپتونوم رايونىمىزغا بۇ‌ئاستە قارايدىغان شەھەر بولدى. 1979- يىلى 6 - ئايدا، كورلا شەھىرى تەسىس قىلىنىپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدىغان بولدى؛ ئىلى ۋىلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ تەۋەلىكىدىكى غۇلجا شەھىرى ۋە يەتتە ناھىيە ھەمدە چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بۇ‌ئاستە قارايدىغان بولدى؛ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ئاكالىتەن باشقۇرىدىغان بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ئاپتونوم رايونغا بۇ‌ئاستە قارايدىغان بولدى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى كۆيتۈندىن غۇلجىغا يۆتكەلدى.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش مەزگىلىدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئايرىلىشى جۇڭگو كومىتېتىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، تاۋار ئىگىلىكى تېز راۋاجلىنىپ، يېزىلاردىكى ئىشنىدا ئەمگەك كۈچلىرى غەيرىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ساھەلىرىگە تۇرکۈملەپ يۆتكەلدى، پۇتۇن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ئاپتونوم ئوبلاستلارنىڭ خەلق ھۆكۈمەتلىرى ۋە ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىلەر تۇرۇشلۇق شەھەر - بازارلارنىڭ كۆلىمى ۋە ئىقتىسادىي كۈچى بىرقەدەر زورايدى، شەھەر قۇرۇلۇشىنىڭ قەدىمى تېزلەشتى، يېزىلاردىكى كىچىك شەھەر - بازارلارمۇ قەدەممۇ قەدەم ئاۋاتلاشتى. 1978- يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئاپتونوم رايونغا بۇ‌ئاستە قارىشىلىق شەھەردىن ئۈچى، ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا قارىشىلىق شەھەردىن تۆتى، شەھەرگە قارىشىلىق رايوندىن ئالتىسى بار ئىدى. 1980 - يىلىدىن كېيىن گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقى ئارقىلىق، ئالتاي، تۇرپان، سانجى، فۇكاڭ، مىچۈەن، بورتالا، ئاقسۇ، ئاتۇش، شىخو، چۆچەك ناھىيىلىرى ناھىيىدىن شەھەرگە ئۆزگەرتىلدى. خوتەن شەھىرى يېڭىدىن قۇرۇلدى. كورلا بىلەن قۇمۇلنىڭ ناھىيە نامى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شەھەر بىلەن قوشۇۋېتىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ ھەممىسىدە شەھەر قۇرۇلدى، ئىقتىسادىي بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان ساجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدا 3 شەھەر بەرپا بولدى. 1983 - يىلى 10 - ئايدا، جۇڭگو كومىتېتىنىڭ پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى يېزا خەلق گۇڭشىلىرىنىڭ ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشىي بىرلەشكەن تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتىشنى قارار قىلغاندىن كېيىن، پۇتۇن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا گۇڭشىي ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن يېزا - بازارلارنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسىمۇ خېلى زور ئۆزگىرىش بولدى. 1990 - يىلىدىن باشلاپ، 61 يېزا بازارغا ئۆزگەرتىلدى، 13 يېزا (بازار) ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 19 يېزا (بازار) يېڭىدىن قۇرۇلدى، 3 يېزا - بازارنىڭ نامى ئۆزگەرتىلدى. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدا جەمئىي ۋىلايەت دەرىجىلىك شەھەردىن 2سى، ۋىلايەتتىن 8ى، ئاپتونوم ئوبلاستتىن 5شى، شەھەرگە قارىشىلىق رايوندىن 5شى، ناھىيە دەرىجىلىك شەھەردىن 17 سى، ناھىيىدىن 62 سى، ئاپتونوم ناھىيىدىن 6 سى، كوچا ئىش باشقۇرۇش ئورنىدىن 123 ى، بازاردىن 177 سى، يېزىدىن 630 ى، مىللىي يېزىدىن 42 سى، ئاھالىلەر كومىتېتىدىن 1497 سى، كەنت كومىتېتىدىن 8976 سى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانىدىن 185 ى

بار بولدى.

1999 ـ يىلدىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي رايون جەدۋىلى

ئوبلاست، ئىلا-يەت (شەھەر)	قاراشلىق ناھىيە (شەھەر، رايون)
ئۈرۈمچى شەھىرى	تىيانشان رايونى، سايباغ رايونى، تودۇقلىغا رايونى، شۇيمۇگۇ رايونى، نەنسەن كان رايونى، دۇقسەن رايونى، ئۈرۈمچى ناھىيىسى
قاراماي شەھىرى	مايباغ رايونى، قاراماي رايونى، جەرەنچۇلاق رايونى، ئورقۇ رايونى
ئۈرپان ۋىلايىتى	ئۈرپان شەھىرى، پىچان ناھىيىسى، توقسۇن ناھىيىسى
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	سانجى شەھىرى، مىچىن شەھىرى، فۇكاڭ شەھىرى، مۇرى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى، قۇتۇبى ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى، جىمسار ناھىيىسى
قۇمۇل ۋىلايىتى	قۇمۇل شەھىرى، باركۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى، ئارا ئۈرۈك ناھىيىسى
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	بورتالا شەھىرى، جىڭ ناھىيىسى، ئارىشاڭ ناھىيىسى
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	كورلا شەھىرى، يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى، بۈگۈر ناھىيىسى، لوپنۇر ناھىيىسى، چاقىلىق ناھىيىسى، چەرچەن ناھىيىسى، خېجىڭ ناھىيىسى، خوشۇت ناھىيىسى، باغراش ناھىيىسى
ئاقسۇ ۋىلايىتى	ئاقسۇ شەھىرى، ئونسۇ ناھىيىسى، كۈچا ناھىيىسى، شايار ناھىيىسى، توقسۇ ناھىيىسى، باي ناھىيىسى، ئۈچتۇرپان ناھىيىسى، ئاۋات ناھىيىسى، كەلپىن ناھىيىسى
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	ئاتۇش شەھىرى، ئاقچى ناھىيىسى، ئۈلۈغچات ناھىيىسى، ئاقتۇ ناھىيىسى
قەشقەر ۋىلايىتى	قەشقەر شەھىرى، كونائەھەر ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، يېڭىسار ناھىيىسى، پوسكام ناھىيىسى، يەكەن ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى، يوپۇرغا ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى، مارالبېشى ناھىيىسى، تاشقۇرغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى
خوتەن ۋىلايىتى	خوتەن شەھىرى، خوتەن ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى، گوما ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى، چىرا ناھىيىسى، كېرىيە ناھىيىسى، نىيە ناھىيىسى
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	ئوبلاستقا بېۋاستە قاراشلىق شەھەر — كۈيتۈن شەھىرى
	ئىلى ۋىلايىتى — ئۈلجا شەھىرى، ئۈلجا ناھىيىسى، قورغاس ناھىيىسى، توققۇزتارا ناھىيىسى، كۈنەس ناھىيىسى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى، نىلقا ناھىيىسى، ئېكەس ناھىيىسى، چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى
	تارباغاتاي ۋىلايىتى — چۆچەك شەھىرى، شىخو ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، تولى ناھىيىسى، چاغانتوقاي ناھىيىسى، دۇربىلجىن ناھىيىسى، قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى
	ئالتاي ۋىلايىتى — ئالتاي شەھىرى، بۈرچىنتوقاي ناھىيىسى، جىمنەي ناھىيىسى، چىڭگىل ناھىيىسى، قابا ناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، بۈرچىن ناھىيىسى
ئاپتونوم رايونغا بېۋاستە قاراشلىق شەھەر	شىخەنزە شەھىرى

يېزا ـ بازارلارنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى

شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئاساسىي قاتلامنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئەنئەنىۋى ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت تەشكىلىسىدىن پايدىلىنىپ باشقۇراتتى. گۇاڭشۈنىڭ 10 ـ يىلى (1884 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلدى، بۈنىڭ بىلەن ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا يېڭى ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ناھىيىنىڭ ئاستىدا يېزا تەسىس قىلىندى. 1937 ـ يىلى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت يېزىنى رايونغا ئۈزگەرتىش، كەنت باشلىقلىق (سۈنجاڭلىق) تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، رايوننىڭ ئاستىدا كەنت تەسىس قىلىشنى قارار قىلدى. 1944ـ يىلىدىن باشلاپ، پۈتۈن ئۇلكىدە يېڭى ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ناھىيىنىڭ ئاستىدا يېزا (بازار)، يېزا (بازار) نىڭ ئاستىدا باۋ، باۋنىڭ ئاستىدا جىيا (باۋجيا — 1949ـيىلىدىن ئىلگىرىكى جەمئىيەت ئاماد-لىقىنى ساقلاشقا مەسئۇل يەرلىك ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى) تەسىس قىلىندى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1949 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، پۈتۈن شىنجاڭدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ئىجارە كېمەيتىش، زومىگەرلىككە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى، رايون-لۇق، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى قۇرۇلۇپ، يېزا، كەنت باشلىقلىرى دېموكراتىك ئۇسۇلدا سايلاپ چىقىل-دى. 1958 ـ يىلى خەلق گۇڭشېلىشىش يولغا قويۇ-

لۇشتىن ئىلگىرى، جەمئىي رايون (مىللىي ئاپتونوم رايونلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دەرىجىلىك ھاكىمىيەتتىن يەتتىن 357 سى، يېزا (مىللىي ئاپتونوم يېزىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، بازار دەرىجىلىك ھاكىمىيەتتىن 2135 ى قۇرۇلدى. 1958 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ بېشىدىن 10 ـ ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنىگىچە، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 5887 دېھقانچىلىق ئالىي كوپېراتىپى ۋە 1069 يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق باشلانغۇچ كوپېراتىپ ئاساسىدا، 500 دىن ئارتۇق يېزا خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئارقىلىق، دېھقانلارغا قارىتا يۈكسەك مەركەزلەشكەن مەمۇرىي باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. جۈملىگو كومپۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشي ئايرىلىپ، ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا يېزا ـ بازار ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى بارلىققا كەلتۈرۈلدى. 1982ـ يىلى 12 ـ ئايدا، 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 5 ـ يىغىنىدا «يېزا خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشي بىرلەشتۈرۈلگەن تۈزۈلمىسى ئۈزگەرتىش» قارار قىلىندى. يىغىندا ماقۇللانغان يېڭى ئاساسىي قانۇندا: ناھىيە، ئاپتونوم ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ ئاساسىدا تەسىس قىلىنغان يېزا، مىللىي يېزا، بازار ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ كېلىدىغان خەلق قۇرۇلتىيى ھەم خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر قارارلىق ۋەزىپە ئۈتەش مۇددىتى ئۈچ يىل بولىدۇ دەپ بەلگىلەندى. بۇ بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونىمىز «گۈڭشى ئاساسىدا يېزا قۇرۇش» سىنىقى ئېلىپ باردى. 1983 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن يىل ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدا 704 يېزا (بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي يېزا 39، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق مەيدانلىرىدىن قۇرۇلغان يېزا 26)، 120 بازار قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزدا يەنە ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىش، يېزا ـ بازار ھاكىمىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قايتا قۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1999 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدا 42 ناھىيە، 177 بازار قۇرۇلدى.

مىللىي يېزا مەلۇم بىر ئاز سانلىق مىللەت ئاساسىي مىللەت قىلىنغان يېزا ئاساسىي قاتلام مەمۇرىي بىرلىكى. 1953 ـ يىلى دېموكراتىك ئاساستا ھاكىمىيەت قۇرۇش مەزگىلىدە، شىنجاڭدا يېزا دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونوم رايون قۇرۇش باشلانغان. 1954 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» دا ناھىيىنىڭ ئاستىدا مىللىي يېزا قۇرۇشقا بولىدىغانلىقى رەسمىي بەلگىلەنگەن. 1956 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئەسلىدكى ناھىيىگە قاراشلىق رايون ۋە يېزا مىللىي ئاپتونوم رايونلىرىنىڭ بەزىلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئاپتونوم ئوبلاست ياكى ئاپتونوم ناھىيە قىلىپ ئۈزگەرتىپ قۇرۇلدى، بەزىلىرى ناھىيىگە قاراشلىق رايون ياكى مىللىي يېزا قىلىپ ئۈزگەرتىپ قۇرۇلدى. 1958 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ بېشىدىن10ـ ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنىگىچە، «ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى بىرلەشتۈرۈش» تەلىپىگە ئاساسەن، ئەسلىدكى مىللىي يېزىلارنىڭ ھەممىسى خەلق گۈڭشېسىگە ئۈزگەرتىلدى. 1983 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، جۈملىگو كومپۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى بىلەن گوۋۇيۈەننىڭ «ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نىغا ئاساسەن، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا يېزىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قايتا قۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1999 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدا جەمئىي 42 مىللىي يېزا (ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ياكى قايتا قۇرۇلغانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) قۇرۇلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى مىللىي يېزىلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

قاراشلىق ناھىيە (ناھىيە دەرىجىلىك شەھەر)	مىللىي يېزىنىڭ نامى	قۇرۇلغان (ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ياكى قايتا قۇرۇلغان) ۋاقتى
قۇمۇل شەھىرى	دەۋەلدۇرۇك قازاق يېزىسى	8.6.1985
قۇمۇل شەھىرى	ئۇلاتاي قازاق يېزىسى	9.6.1984
ئارانئورۇك ناھىيىسى	ئىرىنكىر قازاق يېزىسى	8.4.1985
پىچان ناھىيىسى	دۇڭبازار ئويغۇر يېزىسى	24.11.1953 (10.12.1984)

سانجى شەھىرى	ئاشلى قازاق پېزىسى	5.10.1984
ۋۇكالا شەھىرى	سەنگۈلا قازاق پېزىسى	5.10.1984
ۋۇكالا شەھىرى	ئاققول قازاق پېزىسى	5.10.1984
مىجۇن شەھىرى	بەيياڭچې قازاق پېزىسى	5.10.1984
قۇتۇبىي ناھىيىسى	ئاشپەلەمبەي قازاق پېزىسى	5.10.1984
ماناس ناھىيىسى	چىنداۋزا قازاق پېزىسى	13.9.1984
ماناس ناھىيىسى	ناسىرقاي قازاق پېزىسى	13.9.1984
ماناس ناھىيىسى	خەنكاستاي قازاق پېزىسى	5.2.1990
گۇچۇڭ ناھىيىسى	ژۇماچاڭ قازاق پېزىسى	5.10.1984
گۇچۇڭ ناھىيىسى	چورىن قازاق پېزىسى	20.12.1984
گۇچۇڭ ناھىيىسى	داچۈەن تاتار پېزىسى	14.9.1988
مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	دانەنگو ئۇزىبەك پېزىسى	26.12.1986
خوشۇت ناھىيىسى	ئوششاقتال خۇيزۇ پېزىسى	28.1.1954 (24.7.1984)
ئۇنسۇ ناھىيىسى	بوزدۇڭ قىرغىز پېزىسى	16.6.1984
ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	يامانسۇ قىرغىز پېزىسى	16.6.1984
ئاقسۇ ناھىيىسى	نار تاجىك پېزىسى	11.10.1984
پوسكام ناھىيىسى	بۈيلۈق تاجىك پېزىسى	3.12.1984
يەكەن ناھىيىسى	زەرەپشات تاجىك پېزىسى	22.2.1954 (3.12.1984)
تاشقۇرغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى	كۆكيار قىرغىز پېزىسى	13.3.1985
گۇما ناھىيىسى	ناۋئايات تاجىك پېزىسى	18.3.1954 (15.9.1984)
گۇما ناھىيىسى	كەلقىر قىرغىز پېزىسى	18.9.1984
غۇلجا ناھىيىسى	ئۇچئون خۇيزۇ پېزىسى	13.1.1953 (18.9.1984)
چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى	مىلەڭجۇن خۇيزۇ پېزىسى	18.9.1984
قورغاس ناھىيىسى	ئىچىگاشەن شىبە پېزىسى	15.11.1953 (18.9.1984)
قورغاس ناھىيىسى	سەنگۈلا خۇيزۇ پېزىسى	18.9.1984
موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى	چاغان ئۈسۈ موڭغۇل پېزىسى	27.2.1954 (8.11.1984)
موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى	شات قىرغىز پېزىسى	20.12.1953 (8.11.1984)
مۇڭغۇلكۈرە ناھىيىسى	خوسۇمتۇخارسون موڭغۇل پېزىسى	11.4.1954 (12.6.1984)
تېكەس ناھىيىسى	خۇمىرتى موڭغۇل پېزىسى	11.4.1954 (12.6.1984)
تېكەس ناھىيىسى	كۆكتېرەك قىرغىز پېزىسى	19.2.1954 (12.6.1984)
نىلقا ناھىيىسى	كۆكخوتقور موڭغۇل پېزىسى	18.9.1984
چۆچەك شەھىرى	ئاشلى داغۇر پېزىسى	5.3.1954 (18.9.1984)
شىخو شەھىرى	جىرگىلتى گولىن موڭغۇل پېزىسى	10.12.1953 (10.12.1984)
شىخو شەھىرى	تابلىخات موڭغۇل پېزىسى	10.12.1954 (18.9.1984)
دۆربىلجىن ناھىيىسى	ئىمالغولىن موڭغۇل پېزىسى	15.7.1954 (1.11.1984)
دۆربىلجىن ناھىيىسى	خۇجىرتى موڭغۇل پېزىسى	15.7.1954 (1.11.1984)
ئالتاي شەھىرى	خاندىغاتى موڭغۇل پېزىسى	11.6.1954 (22.11.1984)
بۆرجىن ناھىيىسى	قۇمقاناس موڭغۇل پېزىسى	22.11.1984

ئاھالە كومىتېتى شەھەر ۋە يېزا، مىللى يېزا، بازارلار جايلاشقان جايدا تەسىس قىلىنىدىغان، ئاھالىلەر ئۆز ـ ئۆزىنى باشقۇرىدىغان، ئۆز ـ ئۆزىنى تەربىيىلەيدىغان، ئۆز ـ ئۆزىگە مۇلازىمەت قىلىدىغان ئامما ئۆي خاراكتېرلىك ئاساسىي قاتلام ئاپتونومىيە تەشكىلاتى. 1982 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى شەھەر ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلى قانۇنى» دا: ئاھالە كومىتېتى ئاھالىلەرنىڭ ئولتۇراق لىششى ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئاھالىلەر ئاپتونومىيىسىگە قۇلايلىق بولۇش پرىنسىپى بويىچە، ئادەتتە 100 ـ 700 ئائىلە دائىرىسىدە قۇرۇلىدۇ. ئاھالە كومىتېتى مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر ۋە ھەيئەتلەردىن بولۇپ جەمئىي 5~9 كىشىدىن تەركىب تاپىدۇ، كۆپ مىللەت بىرگە ئولتۇراقلاشقان جايلاردا سانى ئاز بولغان مىللەتلەردىنمۇ ھەيئەت بولۇشى كېرەك. ئاھالە كومىتېتى مەزكۇر ئولتۇراق رايونىدىكى سايلاش ھوقۇقىغا ئىگە بارلىق ئاھالىلەر ياكى ئۇلار ئەۋەتكەن ۋەكىللەرنىڭ سايلىشى ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كېلىدۇ، ئاھالە كومىتېتىنىڭ ھەر قېتىملىق ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى ئۇچ يىل بولىدۇ، ئۇنىڭ ھەيئەتلىرى داۋاملىق ۋەزىپە ئۆتىسىمۇ بولىدۇ. ئىدارە ـ ئورگان، ئىجتىمائىي تەشكىلات، قىسىم ۋە كارخانا ـ كەسىپي ئورۇنلارنىڭ خىزمەتچىلىرى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىيلەر ۋە ئۇ-

لارنىڭ ئائىلە تاۋابىتاتلىرى ئۆزلىرى ئولتۇراقلاشقان جايدىكى ئاھالە كومىتېتلىرىغا قاتنىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىتاتلىرى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايلار مۇستەقىل ئائىلە تاۋابىتاتلار كومىتېتى قۇرۇپ ئاھالە كومىتېتىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالىمۇ بولىدۇ، دەپ بەلگىلىگەن. ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى تۆۋەندىكىچە: ① ئاساسىي قانۇن، قانۇن، قانۇن - نىزام ۋە دۆلەتنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش، ئاھالىلەرنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش، ئاھالىلەرنىڭ قانۇن بويىچە ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشى توغرىسىدا تەربىيە ئېلىپ بېرىش، ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىنى ئاسراش، ھەرخىل شەكىلدىكى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتنى قۇرۇشقا پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش؛ ② مەزكۇر ئولتۇراق رايوندىكى ئاھالىلەرنىڭ جامائەت ئىشلىرى ۋە جامائەت پاراۋانلىقى ئىشلىرىنى بېجىرىش؛ ③ ئامما ئارىسىدىكى ماجىرالارنى ياراشتۇرۇش؛ ④ جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداشقا ھەمكارلىشىش؛ ⑤ خەلق ھۆكۈمىتى ياكى ئۇنىڭ ۋاكالەتچى ئورگانلىرىغا يارەملىشىپ، ئاھالىلەرنىڭ مەنپەئىتىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان ئاممىۋى تازىلىق، پىلانلىق تۇغۇت، نەپىقە بېرىش، قۇنتۇرۇش، ياش - ئۆسمۈرلەر تەربىيىسى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلەش؛ ⑥ خەلق ھۆكۈمىتى ياكى ئۇنىڭ ۋاكالەتچى ئورگانلىرىغا ئاھالىلەرنىڭ پىكىر - تەلەپ ۋە تەكلىپلىرىنى ئىنكاس قىلىش. شىنجاڭدا ئاھالە كومىتېتلىرى 20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىلا بارلىققا كەلگەن، 1997 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە شەھەر - بازارلاردا ئاھالە كومىتېتىدىن 1843 ى قۇرۇلدى (ئۇنىڭ ئىچىدە ئائىلە تاۋابىتاتلار كومىتېتى 375) ، ئاھالە كومىتېتى ھەيئەتلىرى 8335 كە يەتتى.

كەنت كومىتېتى يېزىلاردا كەنت ئاھالىلىرى ئۆز - ئۆزىنى باشقۇرىدىغان، ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلەيدىغان، ئۆز - ئۆزىگە مۇلازىمەت قىلىدىغان ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ كەنت كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلى قانۇنى» دا: كەنت كومىتېتلىرى كەنت ئاھالىسىنىڭ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى، نوپۇس سانىغا ئاساسەن، ئاممىۋى ئاپتونوميىگە قولايلىق بولۇش پرىنسىپى بويىچە تەسىس قىلىنىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەن. شىنجاڭدا 1982 - يىلى 10 - ئايدىن باشلاپ كەنت كومىتېتلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1997 - يىلىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە جەمئىي 8833 كەنت كومىتېتى قۇرۇلۇپ، كەنت كومىتېتى ھەيئەتلىرى 43 مىڭ 609 غا يەتتى. كەنت كومىتېتلىرى ئاساسەن ئەسلىدىكى خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش چولۇق ئەترىشىنى ئاساس قىلغان ھالدا تەسىس قىلىندى. ئۇ بىر نەپەر مودىر، بىر نەپەر مۇئاۋىن مودىر (ئايال) ، 5~7 نەپەر ھەيئەتنىن تەركىب تاپىدۇ. كەنت كومىتېتىنىڭ ھەيئەتلىرىنى كەنت ئاھالىلىرى نامىز بىلەت تاشلاش ياكى قول كۆتۈرۈپ ئاۋاز بېرىش ئارقىلىق بىۋاستە سايلايدۇ، ئۇنىڭ ھەر قېتىملىق ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى ئىككى يىل بولىدۇ. كەنت كومىتېتىنىڭ ئاسىتىدا خەلق مۇرەسسە كومىتېتى، ئامانلىق ساقلاش كومىتېتى، ئاممىۋى تازىلىق كومىتېتى قاتارلىقلار قۇرۇلىدۇ. كەنت ئاھالىلىرى گۇرۇپپىلىرى ئۇنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى ھېسابلىنىدۇ. كەنت كومىتېتىنىڭ ئاساسلىق خىزمىتى ۋەزىپىسى تۆۋەندىكىچە: ① پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرى ۋە قانۇنلارنى تەشۋىق قىلىش، يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىگە يارەملىشىپ خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇش؛ ② شۇ كەنتنىڭ نەپىقە بېرىش - ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي قۇنتۇرۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇش؛ ③ ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئامانلىق ساقلاش، قوغداش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش؛ ④ خەلق ئارىسىدىكى ماجىرالارنى ياراشتۇرۇش؛ ⑤ شۇ كەنتنىڭ ئاممىۋى تازىلىقىنى ساقلاش، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش؛ ⑥ كەنت قائىدە - تۈزۈملىرى ۋە جامائەت ئەھدىنامىلىرىنى تۈزۈش؛ ⑦ شۇ كەنتنىڭ كەنت ئىشلىرى ۋە جامائەت پاراۋانلىقى ئىشلىرىنى بېجىرىش؛ ⑧ كەنت ئاھالىلىرىنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىگە ئىنكاس قىلىش. كەنت كومىتېتى پۈتۈن كەنت خەلقى ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ، ھەر يېرىم يىلدا بىر قېتىم كەنت ئاھالىسى يىغىنىغا خىزمەتلىرىدىن دوكلات بېرىدۇ، كەنت ئاھالىلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلايدۇ. كەنت كومىتېتىنىڭ مودىر، مۇئاۋىن مودىرى مۇقىم ئىقتىسادىي يارەمدىن بەھرىمەن بولىدۇ، كەنت كومىتېتىنىڭ ھەيئەتلىرى ۋە كەنت ئاھالىلىرى گۇرۇپپىلىرى باشلىقلىرى ئائىلە ئەمگىكىگە تەسىر يەتكەن كۈنگە بېرىلىدىغان ئىقتىسادىي يارەمدىن بەھرىمەن بولىدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى كەنت كىرىمىدىن ياكى كوللېكتىپ ئىگىلىك كىرىمىدىن چەقىم قىلىنىپ، يىل ئاخىرىدا ئاممىغا ئېلان قىلىنىدۇ.

كەنت ئاھالىلىرى ئاپتونوميىسى يېزىلاردا

كەنت ئاھالىلىرىنىڭ دۆلەتنىڭ قانۇن - نىزاملىرىغا ئاساسەن ئۆز - ئۆزىنى باشقۇرۇشى، ئۆز - ئۆزىنى تەربىيىلىشى ۋە ئۆز - ئۆزىگە مۇلازىمەت قىلىشى. شىنجاڭدا كەنت ئاھالىلىرى ئاپتونومىيىسى 1988 - يىلى باشلانغان. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ كەنت كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى (سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدۇ)» نى ئىزچىللاشتۇرۇش جەريانىدا، ھەرقايسى جايلارنىڭ يېزىلىرىدا ئۇلۇغ كۆرسەتمىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، نۇقتا ئارقىلىق ئومۇمىي دائىرىنى يېتەكلەش ئاساسىدا كەنت ئاھالىلىرى ئاپتونومىيىسى يولغا قويۇلغان. بۇ پائالىيەت يەنجى ۋە ماناس ناھىيىلىرىدە بىرقەدەر ياخشى ئېلىپ بېرىلغان، ئاۋات ناھىيىسى، ئۈرۈمچى ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى ۋە شىخەنزە شەھىرى قاتارلىق جايلاردىمۇ خېلى ئۇنۇملۇك بولغان. ئۇنىڭ مەزمۇنى: كەنت كومىتېتىنىڭ نۆۋەت ئالمىشىش دېموكراتىك سايلىمىنى قانۇن بويىچە ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىش؛ كەنت ئاھالىلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ۋە كەنت ئاھالىلىرى يىغىنى تۈزۈمىنى يولغا قويۇش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش، كەنتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىدا كەنت ئاھالىلىرى دېموكراتىك ھالدا قارار چىقىرىش؛ مۇناسىۋەتلىك قانۇن - نىزاملارغا ئاساسەن، «كەنت ئاھالىلىرى ئاپتونومىيىسى نىزامى» ياكى كەنت ئاھالىلىرى ئەھدىنامىسىنى تۈزۈپ چىقىش، كەنت ئاھالىلىرىنىڭ كەنت ئىشلىرىنى دېموكراتىك باشقۇرۇشىنى يولغا قويۇش؛ كەنت ئىشلىرى ئاشكارا بولۇشىنى يولغا قويۇپ، كەنت ئاھالىلىرىنىڭ دېموكراتىك نازارەت قىلىشىنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كەنت ئاھالىلىرى ئاپتونومىيىسىدىكى ئۇلگىلىك ناھىيىدىن 6سى، ئۇلگىلىك يېزا (بازار) دىن 64ى، ئۇلگىلىك كەنتتىن 1050ى بار.

ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇش يارىدىمى تەبىئىي ئاپەتلىنىڭ خەلق ئاممىسىغا كەلتۈرگەن زىيىنىنى ئازايتىش ۋە خەلق ئاممىسىنى ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن دۆلەت ۋە ھۆكۈمەت قانات يايدۇرىدىغان يارىدەم بېرىش پائالىيىتى. شىنجاڭ ھەر يىلى قار ئاپىتى، تۆۋەن تېمپېراتۇرا، سوغۇق ئېقىم، بوران - چاپقۇن، قۇرغاقچىلىق، مۆلدۈر، كېسەللىك ئاپىتى ۋە ھاشارات زىياندا-شلىقى، كەلكۈن، يەر تەۋرەش قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ، بولۇپمۇ شىنجاڭدا قۇرغاقچىلىق، كەلكۈن، يەر تەۋرەش، بوران - چاپقۇن، كېسەللىك ئاپىتى ۋە ھاشارات زىياندا-شلىقى قاتارلىق ئاپەتلەر نىسبەتەن ئېغىر بولىدۇ. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىن مىنگو يىللىرىغىچە بولغان دەۋرلەردىمۇ، شىنجاڭ ھۆكۈمىتى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى كۆمۈش، ئاشلىقلارنى يارىدەم قىلغان ياكى دېھقانچىلىق بېجىنى كەچۈرۈم قىلغان، ئاشلىق ۋە ئوت - چۆپ غەللىلىرىنى ئازايتقان ياكى بىكار قىلغان، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا دائىر سىياسەتلەرنى يولغا قويغان، ساخاۋەت ساقلىرىنى تەسىس قىلغان. لېكىن، ئۇنىڭ ئۈنۈمى زور بولمىغان، ئاپەت يۈز بەرسىلا ئاچارچىلىق بولۇپ تۇرغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ خەلق ھۆكۈمىتى «ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇش،

ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش

تېجەشلىك بىلەن قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈۋېلىش، ئامما بىر - بىرىگە يارىدەم بېرىش، ئىش تېپىپ بېرىش يولى بىلەن قۇتقۇزۇش ھەمدە ئۇنىڭغا ھۆكۈمەتنىڭ زۆرۈر بولغان يارىدەمنى قوشۇمچە قىلىش» فاكتىسىنى ئىجرا قىلىپ كەلدى. 1983 - يىلىدىن باشلاپ، «ئامىغا تايىنىش، كوللېكتىپقا تايىنىش، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇش، ئۆزئارا يارەملىشىش ۋە ئۆزئارا قۇتقۇزۇش، ئۇنىڭغا دۆلەتنىڭ زۆرۈر بولغان يارىدەمنى قوشۇمچە قىلىش» فاكتىسىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋە ئاپەتنى ئازايتىش يولىدىكى قۇتقۇزۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. جىددىي قۇتقۇزۇش، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى يۆتكەپ ئورۇنلاشتۇرۇش، ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ ئۆزۈقلىنىش، كىيىنىش ۋە تۇرالغۇ جاي مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ھەمدە بۈزۈلغان ئۆيلەرنى قايتا ياساش قاتارلىق جەھەتلەردە دۆلەت ۋە ھۆكۈمەت زۆرۈر بولغان قۇتقۇزۇش يارەملىرىنى بەردى. 1995- يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭدا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى دەرىجە

جىگە بۆلۈپ ياشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ناھىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دە- رىجىلىك مالىيە قەدىمىۋ قەدەم تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇ- زۇش ئىشلىرى جىقسىمى ھېساباتنى تۇرغۇزدى. دۆلەت- مۇ شىنجاڭنىڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىگە مالىيە جەھەتتىن چوڭ ياردەم بېرىپ كەلدى. 1985 - يىل- دىن 1995 - يىلىغىچە، دۆلەت شىنجاڭنىڭ ئالاھىدە زور تەبىئىي ئاپەتلەردىن قۇتقۇزۇش جىقسىمىنى ھۆددىگە ئېلىپ، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 13 مىليوندىن ياردەم پۇلى بېرىپ تۇردى. 1996 - يىلىدىن كېيىن، دۆلەت ئاپەت ئەھۋالىغا ئاساسەن مەبلەغ ئورۇنلاشتۇر- دى. 1999 - يىلى دۆلەت شىنجاڭغا 82 مىليون 500 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتى ئاجرىتىپ بەردى.

ئاپەتتىن كېيىن قايتا قۇرۇش يەر تەۋرەش، كەلكۇن قاتارلىق ئالاھىدە زور تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلە- دىن ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەندە، دۆلەت ۋە يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئاپەتكە ئۇچ- رىغان خەلققە ياردەم قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆي - ماكانىنى قايتىدىن قۇرۇپ بېرىشى. 1985 - يىلى ئۇلۇغچات ناھىيىسى تەۋەلىكىدە 7.4 بال يەر تەۋرەپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرى ۋە ئاممىۋى مۇئەسسەسىلەرنىڭ 80% ى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىدى،

يەر تەۋرەش ئىستىراخوۋانىيىسى تۆلەم پۇلى ئەھلىلىشتۇرۇلمەكتە

بۇنىڭغا قارىتا دۆلەت 50 مىليون يۈەن قايتا قۇرۇش مەبلىغى ئاجرىتىپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغچات نا- ھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرى باشقا جايغا قاي- تىدىن سېلىندى. 1996 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە، پەيزاۋات ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردا ئۈدا 13 قېتىم 6 بالدىن يۇقىرى يەر تەۋرەش ئاپىتى يۈز بەردى، 1996 - يىلى ۋە 1999 - يىلى، شىنجاڭ خېلى چوڭ دائىرىلىك قاتتىق يامغۇردىن كېيىنكى كەلكۇن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرى ئۆ- رۈلۈپ كەتتى. بۇ چاغلاردا، دۆلەت يەر تەۋرەشتىن كېيىنكى قايتا قۇرۇشقا ۋە كەلكۇن ئاپىتىدىن قۇتقۇ- زۇشقا مەخسۇس پۇل ۋە ياردەم پۇللىرىنى ۋاقتىدا ئاج- رىتىپ بەردى. شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك يەرلىك مالىيىلەرمۇ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئىشلىرى جىقسىمى ئو- رۇنلاشتۇرۇپ، ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ كەتكەن خەلقنىڭ ئۆي - ماكانىنى قايتا قۇرۇشىغا ۋاقتىدا ياردەم قىلدى. ئاپەتتە ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان بىر قىسىم يېزا - كەنت مەكتەپلىرى ۋە يېزا (بازار) شېپاخانىلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە قايتا قۇرۇلدى. 1993 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە، خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ ۋىلايەتلە- رىنىڭ ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەلۇم مىقداردا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىش، يېزا- كەنت كوللېكتىپى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى غەملەش، كەنت ئاھالىلىرى ئەمگەك كۈچى چىقىرىش، جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە ياردەم قىلىش، يەرلىك مالىيە كۈچىنىڭ يېتىشچە ياردەم بېرىش ئارقىلىق، ئاپەت سەۋەبىدىن نامراتلە- شىپ كەتكەن 17 مىڭ 384 ئائىلىنىڭ يېڭىدىن 40 مىڭ 940 ئېغىز ئۆي سېلىپ بېرىلدى ياكى ئۇلارنىڭ ئۆيلە- رى يېڭىلاپ بېرىلدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 870 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ.

ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئىشانە توپلاش شىنجاڭ

ۋە قېرىنداش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ئالاھىدە زور تەبىئىي ئاپەتلەرگە ئۇچرىغاندا، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ھەر مىللەت ئاممىسىنى ۋە ھەر ساھەنى، شۇنداقلا كەڭ كادىرلار ھەم ئاممىنى خالىسانە ھالدا پۇل ۋە ماددىي نەرسە ئىشانە قىلىشقا قوزغاپ، ئاپەت رايونىغا ياردەم بېرىش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، يۇرت - ماكانىنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقىش. 1991 - يىلى شىمالىي جۇڭگو رايونى ئىنتايىن زور سۇ ئاپىتىگە دۇچ كەلگەندە، شىنجاڭ 38 مىليون 38 مىڭ يۈەن پۇل، 10 مىليون 40 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى ماددىي ئەشيا تەييارلاپ، سۇ ئاپىتىگە قارشى تۇرۇش خىزمىتىگە يار- دەم بەردى. 1996 - يىلى ۋە 1999- يىلى شىنجاڭدا زور ئاپەت يۈز بەردى، 1998- يىلى چاڭجىياڭ دەرياسى ۋادىسىدا زور كەلكۇن ئاپىتى يۈز بەردى. بۇ جەريانداا شىنجاڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئىشانە توپلاش پائالىيىتە- نى تەشكىللىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە، 1998 - يىلى چاڭجـ-

يىلى دەريامى ۋادىسىدا يۇز بەرگەن كەلكۈن ئاپىتىگە ياردەم قىلىش ئۈچۈن 43 مىليون 860 مىڭ يۈەن ئىئانە توپلاندى. 1999- يىلىدىكى ئاپىتونوم رايونىمىزدا يۇز بەرگەن كەلكۈن ئاپىتىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن 23 مىليون 508 مىڭ يۈەن پۇل، 4 مىليون 503 مىڭ يۈەن قىممەتتىكى نەرسە - كېرەك ئىئانە قىلىندى. 1996 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە، شەندۇڭ ئۆلكىسى شىنجاڭغا ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ياردەمى سۈپىتىدە 5 مىليون 262 مىڭ دانە كىيىم - كېچەك ئىئانە قىلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شەنجاڭ يەنە شياڭگاڭدىكى خەير - ساخاۋەت ئورگانلىرى ۋە خەلقئارادىكى دۆلەت تەۋەلىكىسىز دوختۇرلار تەشكىلاتى قاتارلىقلارنىڭ ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ياردىمىگە ئېرىشتى.

يېزىلاردىكى ھەمكارلىشىپ ئاشلىق ۋە مەبلەغ توپلاش ئۇيۇشمىسى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئاشلىق، مەبلەغ توپلاش ۋە ئۆزئارا ياردەم قىلىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنىڭ ئىشلەپ چىقىرىش ۋە تۇرمۇش جەھەتتىكى قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىدىغان ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي كاپالەت لەندۇرۇش تەشكىلاتى. بۇ تەشكىلات 1987 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1999 - يىلىغا قەدەر، شىنجاڭ- نىڭ يېزىلىرىدا ئاشلىقنى يىغىپ ساقلاش ئويۇشمىسى- دىن 830 ى قۇرۇلدى، ئويۇشمىغا قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 901 مىڭ 378 گە، يىغىلغان ئاشلىق 17 مىڭ 89. 778 تونىنغا، ھەر يىلى ئارىيەتكە بېرىلىۋاتقان ئاشلىق 15 مىڭ 26. 447 تونىنغا يەتتى. مەبلەغ توپلاش ئويۇشمىسىدىن 1692 سى قۇرۇلدى، قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 644 مىڭ 249 غا، توپلانغان مەبلەغ 38 مىليون 167 مىڭ 700 يۈەنگە، ھەر يىلى ئارىيەتكە بېرىلىۋاتقان پۇل 24 مىليون 316 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى. ھەر يىلى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 800 مىڭ دېھقان - چارۋىچى ئاشلىق ۋە مەبلەغ توپلاش ئويۇشمىسىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى ھۆكۈمەت شەھەرلەردىكى نامرات ئاھالىلەرگە ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى ئۇلچىمى بويىچە پەرقلىق ياردەم بېرىدىغان ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش تۈزۈمى. شىنجاڭدا غەيرىي يېزا نوپۇسىدىكى دائىم ئولتۇرۇشلۇق شەھەر ئاھالىلىرى (مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ كار- خانىلىرىدىكى دائىم ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەر ھەمدە ئا- ھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق شەھەر- بازار ئاھالىلە- رىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئىجتىمائى بىلله تۇرمۇش كەپۇرۇۋاتقان ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ئادەم بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئونتۇرىچە كىرىمى شۇ يەردىكى شەھەر (با- زار) ئاھالىلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى ئۆل- چىمىدىن تۆۋەن بولغانلىرى يەرلىك ھۆكۈمەت تەمىن- لەيدىغان ئاساسى تۇرمۇش مادديي ئەشيالىرى ياردەمى ۋە قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدۇ. بۇ، ئاساسلىقى، تۆۋەندىكىدەك ئۈچ خىل كىشىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالى- دۇ: ① تۇرمۇش مەنبەسى بولمىغان، ئەمگەك ئىقتىدا- رىدىن مەھرۇم بولغان، باقىدىغان ياكى قارايدىغان ئادە- مى يوق ئاھالىلەر؛ ② ئىشسىزلىق قوتقۇزۇشىنى ئې- لىش مەزگىلىدە ياكى ئىشسىزلىق قوتقۇزۇش مەزگىلى توشقاندىن كېيىنمۇ قايتىدىن ئىشقا ئورۇنلىشالمىغان، ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئونتۇرىچە كىرىمى ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى ئۆلچىمىدىن تۆ- ۋەن بولغان ئاھالىلەر؛ ③ خىزمەتتىكى خادىملار ۋە ئىش ئورنىدىن قالغان خادىملار ماتاش ئالغان ياكى ئەڭ تۆۋەن ماتاش ۋە ئاساسلىق تۇرمۇش پۇلى ئالغاندىن كېيىن، شۇنداقلا پېنسىيەگە چىققان خادىملار پېنسىيە پۇلى ئالغاندىن كېيىنمۇ ئۆلارنىڭ ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئونتۇرىچە كىرىمى يەنىلا ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى ئۆلچىمىدىن تۆۋەن بولغان ئاھالىلەر. شىنجاڭدا شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالىتى تۇزۇمى 1998 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ تۇركۈمگە بۆلۈپ يولغا قويۇلدى. 1999 - يىلى- نىڭ ئاخىرىغىچە، شىنجاڭدىكى 19 شەھەر، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت جايلاشقان 68 بازارنىڭ ھەممىسىدە بۇ تۇزۇم يولغا قويۇلۇپ، 72 مىڭ 625 كىشى ئەڭ تۆۋەن تۇر- مۇش كاپالىتى ياردىمىدىن بەھرىمەن بولۇۋاتىدۇ، بۇ- نىڭ ئۈچۈن ھەر ئايدا 6 مىليون 230 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىنىۋاتىدۇ.

يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى بېقىش ھۆكۈمەت ۋە كوللېكتىپ ئە- گەك ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقاتقان، تۇرمۇشتا نايانچىسى بولمىغان قېرى، ئاجىز، يېتىم، تۇل، مېيىپ كىشىلەر ھەمدە 15 ياشتىن تۆۋەن بولغان يېتىم بالىلارغا قارىتىلغان تاماق، كىيىم - كېچەك، تۇرالغۇ جاي، داۋالىنىش، دەپنە قىلىنىش (ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشى) تىن ئىبارەت «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش» سىياسىتى. بۇ دۆلىتىمىز-

نىڭ يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي كاپالەت تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشىدىكى مۇھىم مەزمۇنلارنىڭ بىرى. 1950 ـ يىلىدىن 1956 ـ يىلىغىچە، ھەرقايسى جايلاردىكى ھۆكۈمەتلەر بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى قەرەللىك ۋە نورمىلىق ئاساستا قونۇقۇزۇپ كەلگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن، كۆپ ساندىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر كوللېكتىپ تەرىپىدىن بەقىلدى، دۆلەت مۇۋاپىق قوشۇمچە يارىدەم بەردى. 1959ـ يىلى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كۆپ سانلىق ناھىيىلەردە ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلۇپ، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان بىر قىسىم ئائىلىلەرنى باقتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ياشانغانلار ساناتورىيىسىنىڭ كۆپ قىسمى تارقىتىۋېتىلدى، 1978ـ يىلى ئارقا ـ ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1998ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز يېزىلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش ئوبيېكتى 25 مىڭ 853 نەپەرگە، كوللېكتىپ باقىدىغان تارقاق ئولتۇراقلاشقان بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش ئوبيېكتى 21 مىڭ 789 نەپەرگە، يېزىلاردىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى 443 كە، ئۇنىڭ ئىچىدە «ئوندا ياخشى» ساناتورىيە 121 گە يەتتى. ساناتورىيىلەردىكى كارىۋات سانى 6139 غا، خىزمەتچى خادىم 915 كە يېتىپ، 4330 كىشى مەركەزلىك بېقىلمۇاتىدۇ.

1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز يېزىلىرىدىكى ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى

ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر)	ساناتورىيە ئوبۇ. مىسانى	كارىۋات سانى	خىزمەتچى سانى	بېقىلۋاتقان ئادەم سانى
ئىلى ۋىلايىتى	25	267	42	168
تارباغاتاي ۋىلايىتى	10	209	45	83
ئالتاي ۋىلايىتى	8	44	11	31
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	17	191	48	124
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	32	471	72	300
قوبۇل ۋىلايىتى	6	62	9	35
تۇرپان ۋىلايىتى	9	95	16	57
باينغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	39	468	46	241
ئاقسۇ ۋىلايىتى	63	864	124	765
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	15	93	20	65
قەشقەر ۋىلايىتى	133	1992	249	1374
خوتەن ۋىلايىتى	78	1259	212	1016
جەمئىي	443	6139	915	4330

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئويۇشتۇرغان ئۇنۇمۇرسال خاراكتېردىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئورنى. بېقىلىش ئوبيېكتى بولسا، شەھەر ـ بازارلاردىكى تايانچىسى يوق، ئائىلىسى يوق، تۇرمۇش مەنبەسى يوق بولغان قېرىلار، مېيىپلار، ھاكۇاقتى ـ دەۋەكلەر، روھىي كېسەللەر ۋە يېتىم ـ يېسىرلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى يەنە ئۆز خىراجىتى بىلەن ۋاكالىتەن بېقىپ بېرىش كەسپىنى قانات يايدۇرىدۇ، بۇنداقلار ئىر ـ خوتۇن ھەر ئىككىسى خىزمەت قىلىدىغان ئائىلىلەردىكى قاراشقا (ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا) مۇمكىن بولمىغان خادىملار ياكى ئۆز تۇرمۇشىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقىپ كېتەلمەيدىغان مېيىپلار، دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە كەسپىي ئورۇنلاردىن پېنسىيىگە چىققان خىزمەتچى خادىملار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە پاراۋانلىق ئورنى 9 غا، ئۇنىڭ خىزمەتچىسى 166 گە يەتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە تېببىي خادىملار 77 نەپەر. بېقىلىۋاتقانلار 368 كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قېرىلار 215، يېتىملار 102، روھىي كېسەللەر 51 نەپەر.

ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ياشانغانلار پاراۋانلىق ئورنى

ياشانغانلار ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى دۆلەت تەرىپىدىن قۇرۇلغان ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئورنى. ئۇنىڭدا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلىدىغان

ئوبيېكتىلار بولسا، شەھەر ـ بازارلاردىكى ئەمگەك ئىقتىدارىنى ئاساسەن يوقاتقان، تايانچىسى ۋە تۇرمۇش مەنبەسى بولمىغان 60 ياشقا توشقان ئەرلەر، 55 ياشقا توشقان ئاياللار ئىچىدىكى تەنها قېرى ـ چۆرىلەر ياكى 50 ياشقا توشقان مېيىپلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا، پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى قارىغۇچىسى بولمىغان يالغۇز ـ تۇل قېرىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، لېكىن بۇلار چىقىمنى ئۆزلىرى كۆتۈرىدۇ. پاراۋانلىق ئورۇنلىرى بېقىلىدىغان خادىملارنىڭ تورمۇشتا ئۆز ئىشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئىقتىدارىغا قاراپ، ئۇلارنى بىرىنچى دەرىجىلىك قارىلىدىغانلار ۋە ئىككىنچى دەرىجىلىك قارىلىدىغانلار دەپ ئايرىيدۇ. پاراۋانلىق ئورۇنلىرىدا سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇھىم بىر مەزمۇن قىلىنىپ، سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەشقى ئېلىپ بېرىلىدۇ، كىتاب ئوقۇش، گېزىت كۆرۈش، مەنۇي كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلىدۇ. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ياشانغانلار ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنىدىن 6 سى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇرغىنى 4، ناھىيە (شەھەر) لەر قۇرغىنى 2، كارىۋات سانى 582؛ كادىر ۋە خىزمەتچىلىرى جەمئىي 199 كىشى، ئۇنىڭ ئىچىدە تېببىي خادىملار 73 كىشى؛ بېقىلىۋاتقانلار 519 كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن بېقىلىۋاتقانلار 388 كىشى، ئۆز خىراجىتى بىلەن ۋاكالىتەن بېقىلىۋاتقانلار 131 كىشى.

بالىلار ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى شەھەر ـ بازارلاردا قۇرغان ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئورنى. بۇنىڭ بېقىش ئوبيېكتى، ئاساسەن، شەھەر ـ بازارلاردىكى ئائىلىسى يوق، تايانچىسى يوق، تۇرمۇش مەنبەسى يوق بولغان يېتىم بالىلار، تاشلىۋېتىلگەن بوۋاقلار ۋە مېيىپ بالىلاردىن ئىبارەت. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئائىلىسى بار، ئەمما ئائىلىسىدىكىلەر خىزمەت بىلەن بولۇپ قاراپ كېتەلمەيدىغان مېيىپ بوۋاق ۋە بالىلارمۇ قوبۇل قىلىنىپ ئۆز خىراجىتى بىلەن بېقىلىدۇ. بالىلار پاراۋانلىق ئورنىنىڭ فاكىچىنى: «بېقىش، داۋالاش، تەربىيىلەش» نى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش، يەنى بوۋاق ۋە ئۆسمۈرلەرگە قارىتا بېقىشنى ئاساس قىلىش، ياخشى بېقىش ئاساسىدا مەكتەپكە كىرىش ئالدىدىكى تەربىيىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، ئۇلارنى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش؛ ئەقلىي ئىقتىدارى تولۇق، لېكىن جىسمانىي ئىقتىدارى ئاجىز بولغان بوۋاق ۋە ئۆسمۈرلەرگە قارىتا «بېقىش، داۋالاش، تەربىيىلەش» نى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ھەمدە ھەرخىل شەكىلدىكى ساغلاملىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش، ئەقلىي ئىقتىدارى ئېغىر دەرىجىدە كەمچىل بولغانلارنى سوتسىيالىستىك ئىنسانپەرۋەرلىك روھى بويىچە ئوبدان بېقىشتىن ئىبارەت. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە بالىلار ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنىدىن 30 ى بارلىققا كەلدى، ئۇنىڭ خىزمەتچى خادىمى 374 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېببىي خادىملار 40 نەپەر. بېقىلىۋاتقان بالىلار 2042 نەپەر.

ئۇرۇمچى شەھەرىدىكى بالىلار پاراۋانلىق ئورنى

روھىي كېسەللەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇرغان ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئورنى. بۇ، ساھەسى سىستېمىسىدىكى روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرخانىلىرىغا ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ بېقىش ئوبيېكتى بولسا، جەمئىيەتتىكى ئائىلىسى يوق، تايانچىسى يوق، تۇرمۇش مەنبەسى يوق روھىي كېسەللەر ۋە ھەرىپي قىسىمدىن چېكىنگەن ھەربىيلەر ئىچىدىكى ئاستا خاراكتېرلىك روھىي كېسەلگە گىرىپتار بولغانلاردىن ئىبارەت. روھىي كېسەللەر پاراۋانلىق ئورۇنلىرى ئاز ساندىكى كېسەللىك ئالامىتى ئېنىق بولغانلارغا قارىتا دورا بىلەن كونترول قىلىش ۋە مۇۋاپىق چەكلىمە قويۇش ئۇسۇلىنى قوللانغاندىن سىرت، كۆپ ساندىكى كېسەللەرگە قويۇۋېتىپ باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە روھىي كېسەللەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنىدىن 6 سى (ئۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە بىۋاسىتە

قارايدىغىنى 1) بارلىققا كېلىپ، خىزمەتچى خادىم 429 غا يەتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە تېببىي خادىم 288 نەپەر، بېقىلىۋاتقان روھىي كېسەللەر 916 نەپەر، ئۇ- نىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن بېقىلىۋاتقانلار 614 نەپەر، ئۆز خىراجىتى بىلەن ۋاكالىتەن بېقىلىۋاتـ قانلار 302 نەپەر.

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كارخانىلىرى مېيىپ كىشىلەرنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق خاراكتېرىنى ئالغان ئالاھىدە كارخانىلار، قىسقارتىلىپ «پاراۋانلىق كارخانـ لىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. پاراۋانلىق كارخانىلـ رى ھازىرلاشقا تېگىشلىك شەرتلەر: ① ئورۇنلاشتۇرۇلغان مېيىپ كىشىلەر ئىشلەپچىقىرىش خادىملىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 35% ىدىن يۇقىرى بو- لۇش؛ ② ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەت تۈرى دۆلەتنىڭ سانائەت سىياسىتىگە ماس كېلىدىغان بولۇش ھەمدە مېيىپ كىشىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ۋە تىجا- رەت بىلەن شۇغۇللىنىشىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان بولۇش؛ ③ كارخانىدىكى ھەربىر مېيىپ خىزمەتچىنىڭ مۇۋاپىق خىزمەت ئورنى بولۇش؛ ④ زۆرۈر بولغان ھەمدە مې- يىپ كىشىلەرنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياجىغا مۇۋاپ- پىق كېلىدىغان بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ۋە ئەمگەك قوغداش تەدبىرلىرى بولۇش. دۆلەت ئىجتىما- ئىي پاراۋانلىق كارخانىلىرىغا قارىتا قوغداش ۋە يۆلەش سىياسىتىنى يولغا قويىدۇ. مەسىلەن، باجدا ئېتىبار بېرىش سىياسىتى يولغا قويۇلىدۇ ھەمدە ماددىي ئەشيا، مەبلەغ، تۇر، ئەمگەك سۇغۇرتىسى، سانائەت سىياسىتى قاتارلىق جەھەتلەردە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىلىدۇ. پارا- ۋانلىق كارخانىلىرى تەۋەلىك مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن، ناھىيە (رايون) دىن يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ئىشلـ رى تارماقلىرى قۇرغان پاراۋانلىق كارخانىلىرى، شە- ھەر- بازارلاردىكى كوچا (ئاھالىلار كومىتېتى) لار قۇرغان پاراۋانلىق كارخانىلىرى، زاۋۇت - كانلار قۇر- غان پاراۋانلىق كارخانىلىرى، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار قۇرغان پاراۋانلىق كارخانىلە- رى، يېزىلاردىكى يېزا، بازار، كەنتلەر قۇرغان پارا- ۋانلىق كارخانىلىرى قاتارلىقلارغا ئايرىلىدۇ. پاراۋان- لىق كارخانىلىرى ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىدىغان، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدە بولۇشى، قانۇنىي ئىگىلىك سالاھىيەتكە ئىگە بولۇشى كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۆلەتنىڭ قانۇن - پەرمانلە- رىغا قاتتىق ئەمەل قىلىشى، قانۇن بويىچە دۆلەت بەل- گىلىگەن باج ۋە مۇناسىۋەتلىك ھەقلەرنى تاپشۇرۇشى كېرەك. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، پاراۋانلىق كارخانىلىرىدا ھېرلىككە كەلگەن باج - پايدا كىرىمى يولغا قويۇلىدۇ، بۇ كىرىم ئاساس- لىقى تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كوللېكتىپ پاراۋانلىقى ئۈ- چۈن ئىشلىتىلىدۇ؛ شارائىتى بارلار بۇ كىرىمنىڭ بىر قىسمىنى پاراۋانلىق ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ، ئۇنى ھەرقانداق ئورۇن ياكى شەخس تەقسىملەشتىشكە ياكى يوتكەپ باشقا چە- ىمىلار ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. 1998 - يىلىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئىجتىمائىي پاراۋان- لىق كارخانىسىدىن 332 سى بارلىققا كەلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇرغىنى 228، جەمئىيەت قۇرغىنى 104، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلە- كىدىكىسى 64، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 164، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 9312 نەپەر. ئۇنىڭ ئىچىدە مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچى 4276 نەپەر، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 424 مىليون 90 مىڭ يۈەن؛ سېتىش كىرىمى 393 مىليون 380 مىڭ يۈەن؛ پايدا ئېلىۋاتقان كارخانا 187، يىللىق پايدا سوممىسى 22 مىليون 140 مىڭ يۈەن؛ زىيان تارتىۋاتقان كارخانا 125، يىللىق زىيان سوممىسى 16 مىليون 770 مىڭ يۈەن.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك پاراۋانلىق مۇھىت ئاسراش ئۇسكۇنىلىرى زاۋۇتى ئۇرۇمچى شەھەر- لىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىگە قارايدىغان كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى پاراۋانلىق كارخانىسى. ئۇرۇمچى شەھەرىنىڭ قارلىغاچلىق يولى 16 - قورۇغا جايلاش- قان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 40 مىڭ كۋادرات مې- تىر، 28 مىليون يۈەنلىك مۇلكى بار. 1979 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى زىيالىي ياشلار رېمونت ئويۇشمىسى ئاساسىدا قۇرۇلغان، 1987- يىلىدىن باشلاپ مۇھىت ئاسراش سانائىتى بۇ- يۇملىرىنى ياساش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەشكە ئۆتكەن. نورمال بېسىملىق ياتقۇزۇپ تېز قاچىلىنىدىغان پار قا- زىنى، ماي بېقىلغۇلۇق ۋە گاز بېقىلغۇلۇق پار قازىنى قاتارلىق 9 چوك تۈرگە ياتىدىغان 70 خىلدىن ئارتۇق ئۇلۇچەملىك مۇھىت ئاسراش مەھسۇلاتى بار، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى تۈرلۈك مەھسۇلات ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنا - ئېلېكتر «ئېنېرگىيە

ئاپتونوم رايونىمىز پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىنىڭ 1998 - يىلىدىكى ئەھۋالىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

ۋىلايەت، ئوبلاست	كارخانا سانى	خىزمەتچى سانى	مېيىپ خىزمەتچى	مەھسۇلات قىممىتى (ئون مىڭ يۈەن)	سېتىش كىرىمى (ئون مىڭ يۈەن)	دۆلەت پېيى (ئون مىڭ يۈەن)	زىيان تارتقان كارخانا سانى	تارتقان زىيىنى (ئون مىڭ يۈەن)
ئۈرۈمچى شەھىرى	92	2881	1429	13930.72	13624.68	2351.51	40	262.61
سانجى ئوبلاستى	57	1485	604	12538.6	11621.74	1332.78	16	168.88
شىخەنزە شەھىرى	10	294	143	1088.00	1033.70	173.50	4	51.00
ئىلى ئوبلاستى	4	184	67	1250.94	1172.90	205.20	2	13.50
ئىلى ۋىلايىتى	14	201	70	160.00	324.00	25.70	9	15.40
قاراماي شەھىرى	1	885	442	5681.71	4607.90	640.34	3	314.10
تارباغاتاي ۋىلايىتى	8	216	102	197.80	182.70	21.63	4	38.80
بورتالا ئوبلاستى	2	26	13	103.74	93.74	16.00	1	0.68
ئالتاي ۋىلايىتى	22	348	169	295.28	179.79	17.42	7	9.19
تۇرپان ۋىلايىتى	11	164	76	113.00	125.28	13.14	6	29.83
قۇمۇل ۋىلايىتى	11	193	90	412.00	375.00	34.00	3	9.00
بايىنغولىن ئوبلاستى	20	445	223	2311.00	2132.00	111.00	3	28.00
ئاقسۇ ۋىلايىتى	19	443	185	1229.80	1001.75	73.75	7	28.60
قەشقەر ۋىلايىتى	14	392	177	335.56	266.29	44.96	2	4.07
خوتەن ۋىلايىتى	9	266	124	93.60	59.74	19.52	1	0.50
قىزىلسۇ ئوبلاستى	8	44	20	22.20	21.00	5.00	2	0.90
خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە بېۋاستە قارا-شلىق كارخانىلار	9	653	259	1219.80	1334.53	101.31	7	646.04
ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى	12	192	83	1426.00	1223.47	86.77	8	56.54
جەمئىي	332	9312	4276	42409.75	39380.21	5273.56	125	1677.64

تېجەيدىغان يېڭى مەھسۇلات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن، يەنە ئىككى تۈرلۈك مەھسۇلات «ئۈرۈمچى شەھەرلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 4 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. بۇ زاۋۇتنىڭ 1998 ـ يىلىدىكى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 580 مىڭ يۈەن، سېتىش كىرىمى 8 مىليون 200 مىڭ يۈەن، يارانقان پايدا ـ بېجى 1 مىليون 480 مىڭ يۈەن، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ يىللىق ئونتۇرىچە كىرىمى 9312 يۈەن، پۈتۈن خادىملارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمدارلىقى 101 مىڭ يۈەن. ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە پاراۋانلىق كارخانىلىرىدىكى 500 كۆچلۈك كار-خانىنىڭ بىرى» ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەرىپىدىن «چولپان پاراۋانلىق كارخانىسى» ، ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئويۇشمىسى تەرىپىدىن «شىنجاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈشتىكى ئىلغار كار-خانا» ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي باھالاش مەركە-زى تەرىپىدىن «شىنجاڭنىڭ سانائەت ساھەسىدىكى 10 كۆچلۈك كارخانا» دېگەندەك شەرەپلىك نامىلارغا ئېرىش-كەن. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 106 گە يەتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە مېيىپ خىزمەتچى 58 نەپەر، پەن ـ تېخنىكا خادىمى 15 نەپەر.

شەھەر ئىجتىمائىي رايون مۇلازىمىتى مەلۇم قاتلامدىكى شەھەر ـ بازار ئىجتىمائىي رايونى ئىچىدە، ئىختىيارلىق، ئۆز ـ ئۆزىنى ئىدارە قىلىش، ئۆز ـ ئۆزىگە ياردەم بېرىش، ئۆزئارا ياردەم بېرىش ئاساسىدا قۇرۇلغان، پۈتكۈل ئىجتىمائىي رايون ئەزالىرىغا يۈز-لەنگەن، شۇنداقلا نۇقتىلىق ئوبيېكتى ۋە ئالاھىدە ئېھ-تىياجنى گەۋدىلەندۈرىدىغان پاراۋانلىق خاراكتېرىدىكى مۇلازىمەت. بۇنىڭدا نۇقتىلىق ئوبيېكتلار ۋە ئالاھىدە ئېھتىياجى بارلار ئۈلارنىڭ خىزمەت مەركىزى قىلىنە-دۇ. نۇقتىلىق ئوبيېكتلار دېيىلگەندە، ئالاھىدە قە-يىنچىلىقى بار كىشىلەر، مەسىلەن، قېرىلار، مېيىپ-لار ۋە قۇنقۇزۇلىدىغان ئائىلىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ئالا-ھىدە ئېھتىياجى بارلار دېيىلگەندە، جەمئىيەتكە ئالاھىدە تۆھپە قوشقان كىشىلەر، مەسىلەن، ئىنقىلابىي قۇربا-لارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، شەرەپلىك ھەربىيلەر ۋە ئەمگەك نەمۇنىچىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئىجتىمائىي رايون مۇلازىمىتىدە، ئاساسەن، ئىجتىمائىي رايوندىكى ئەزالارنىڭ ئىختىيارلىق بىلەن قاتنىشىشى ئاساس قە-لىنىدۇ. «مەن كىشىلەر ئۈچۈن ئىشلەيمەن، كىشىلەر مەن ئۈچۈن ئىشلەيدۇ» دېگەن روھ تەشەببۇس قىلىنە-دۇ. ئۇنىڭدا ھەقسىز مۇلازىمەتمۇ، تۆۋەن ھەقلىق مۇ-لازىمەتمۇ يولغا قويۇلىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا پايدا تېپىش مەقسەت قىلىنمىغان ئىجتىمائىي رايون مۇلازى-مىتى 1990 ـ يىلىدىن باشلانغان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ سانجى شەھىرى، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ يېڭىشە-ھەر رايونى ۋە كورلا شەھىرىدە سىناق قىلىنىپ، تەج-رىبىلەر يەكۈنلەنگەندىن كېيىن ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلغان. 1997 ـ يىلى، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ يېڭىشەھەر رايونى باشلامچى بولۇپ ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئىجتىمائىي رايون مۇلازىمىتى تۈسىنى ئالغان تۇنجى ئۈنۈمبرسال مۇئەسسەسە ـ يېڭىشەھەر رايونى ئىجتىمائىي مۇلازىمەت بىناسىنى سالدى. 1997 ـ يى-لىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، سانجى شەھىرى، چۆچەك شە-ھىرى، شىخەنزە شەھىرى، قۇتۇبى ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى، جىمسار ناھىيىسى ۋە پوسكام ناھىيىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان ھەرخىل ئىجتىمائىي مۇلازى-مەت مۇئەسسەسىلىرى بارلىققا كەلدى ھەمدە ياشانغان-لار، مېيىپلار، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابى-ئاتلىرى ۋە ئۇسسۇزلەر ئۈچۈن ھەقسىز ۋە تۆۋەن ھەق بىلەن مۇلازىمەت قىلىدىغان ھەرخىل شەكىلدىكى خەلق-قە قۇلايلىق بولغان مۇلازىمەتلەر قەدەممۇ قەدەم قانات يايدۇرۇلدى. سانجى شەھىرى، شىخەنزە شەھىرى ۋە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ يېڭىشەھەر رايونى قاتارلىق ئو-رۇنلاردا دەسلەپكى قەدەمدە ئىجتىمائىي رايون مۇلازى-مەتى تورى شەكىللەندۈرۈلدى. 1998 ـ يىلىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەرخىل مۇلازىمەت تور ـ نۇقتىلىرىدىن 527 سى قۇرۇلۇپ، 3359 ئادەم دائىم-لىق مۇلازىمەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى. ھەر-بىيلەر ئائىلىسى مۇلازىمەت مەركىزىدىن 3867 سى، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ـ ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلا-رىغا ئېتىبار بېرىش مۇلازىمەت گۇرۇپپىسىدىن 5000 دىن كۆپرەكى، ئەمالار ئۆۋۈلاش شىپاخانىسى، مېيىپ-لار پائالىيەت پونكىتى، گاسلار تىل مەشىقى مەركىزى قاتارلىق مېيىپلار مۇلازىمەت پونكىتىدىن 50 ى، توي ـ تۆكۈن، ئۇلۇم ـ يېتىم مۇلازىمەت تور ـ نۇقتىسى-دىن 2142 سى، ئۇيغۇر ئىشلىرى مۇلازىمەت مەركىزى، مەدەنىي پائالىيەت مەركىزى، بالىلار تاماق ئۈستىلى قاتارلىق ئىجتىمائىي مۇلازىمەت تور ـ نۇقتىسىدىن 9156 سى قۇرۇلدى.

يېزىلاردىكى ياشانغانلار ئىجتىمائىي سۇ-

غۇرتىسى يېزىلاردىكى شەھەر ـ بازار خادىمى بولىدۇ. غانلار (يېزا ـ بازار كارخانىلىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) مەلۇم مىقدارىدىكى ئەمگەك ناپاۋىتىنى تاپشۇرىدىغان، ئۇلار ئەمگەك ئىقتىدارىدىن ئايرىلغاندا، دۆلەت ۋە جەمئىيەتتىن ياردەم ئېلىپ، ياشانغانلارنى بېقىش پۇلىدىن بەھرىمەن بولىدىغان، شۇ ئارقىلىق ياشانغانلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك قاتارلىق ئاساسىي تۇرمۇش ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلىنىدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي سۇغۇرتا تۈزۈمى. ئۇنىڭ تۆۋەندىكىدەك ئاساسىي ئالاھىدىلىكى بار: ① ئىجتىمائىي سۇغۇرتا — ئۇنىڭغا قاتناشقان غانلار ئالاھىدە ئەھۋالدا ئەمگەك ئىقتىدارىدىن ئايرىلغان، كىرىمگە ئېرىشەلمىگەن چاغدا، ئۇلارنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش مەقسەت قىلىنغان ئىجتىمائىي كاپالەت تۈزۈمى. ياشانغانلار سۇغۇرتاسى، ئاساسلىقى، ياشانغانلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق ئاساسىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنى ھەل قىلىدۇ؛ ② ئىجتىمائىي سۇغۇرتا پايدا ئېلىشنى مەقسەت قىلمايدۇ، مەبلەغ توپلاشتا، شەخسلەر تاپشۇرغاندىن سىرت، كوللېكتىپ يەنە ياردەم قىلىدۇ، بەزى تۈرلەردە دۆلەت مالىيىسى بىۋاستە ئىقتىسادىي ياردەم بېرىدۇ. ئىجتىمائىي سۇغۇرتا فوندى (شەخسلەرنىڭ تاپشۇرغىنى، كوللېكتىپنىڭ ياردىمى ۋە دۆلەتنىڭ ياردىمى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئاشقان قىممىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) پرىنسىپ جەھەتتىن پۈتۈنلەي سۇغۇرتا پۇلىغا قارىتا باجنى كېمەيتىش ۋە كەچۈرۈم قىلىشتىن ئىبارەت ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى بەرگەندىن سىرت، يەنە تەدبىر قوللىنىپ، ئىجتىمائىي سۇغۇرتا فوندىنى ئىشلىتىشنىڭ بىخەتەرلىكىگە ۋە ئۇنىڭ قىممىتىنى ساقلاش ـ ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىدۇ؛ ③ ئىجتىمائىي سۇغۇرتا ئومۇملۇققا ئىگە. ئىجتىمائىي سۇغۇرتا سۇغۇرتا جەھەتتە مەلۇم بىر رايونغا ياكى مەلۇم بىر قىسىم جەمئىيەت ئەزالىرىغا قارىتىلغان ئەمەس، ئۇنىڭدا تۇرۇم دائىرىسىدىكى شارائىتقا ماس كېلىدىغان بارلىق جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ چوقۇم تۇرۇلمە دائىرىسىگە كىرىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ نۇقتا قانۇن تۈرغۇزۇش يولى بىلەن ئايدىڭلاشتۇرۇلىدۇ؛ ④ ئىجتىمائىي سۇغۇرتا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، يېزىلاردا ياشاۋاتقانلار ئىجتىمائىي سۇغۇرتا تۇرۇمىنى ئورنىتىش — دۆلەتنىڭ تۆپ ئىجتىمائىي سىياسىتى، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم فۇنكسىيىسى بولۇپ، دۆلەتنىڭ قانۇن تۈرغۇزۇشى ئارقىلىق يولغا قويۇلىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدا يېزىلارنىڭ ياشانغانلار ئىجتىمائىي سۇغۇرتىسى خىزمىتى 1994 ـ يىلى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلغان، 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، بۇ خىزمەت 12 ئۆلكە، شەھەر، ئوبلاست (شەھەر) نىڭ 49 ناھىيىسىدە قانات يايدى. ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئىش بېجىرىش ئورنىدىن 99 ى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلكە، ئوبلاست دەرىجىلىكى توقۇز، ناھىيە (شەھەر) دەرىجىلىكى 42، يېزا (بازار) دەرىجىلىكى 48. جەمئىي 128 مىڭ 885 ئادەم بۇ خىل سۇغۇرتىغا قاتناشتى.

جۇڭگو ئۇيغۇرچە SOS بالىلار كەنتى جۇڭگو ئۇيغۇرچىدە قۇرغان، ئائىلىنى بىرلىك قىلغان ھالدا يېتىم ـ يېسىر بالىلار بېقىلىدىغان پارۋانلىق ئىشلىرى ئورنى. 1998 ـ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقىنىڭ تەستىقى بىلەن، 1999 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلۇشقا باشلانغان، ئورنى ئۇيغۇرچى شەھىرى ئايلانما يولى 299 ـ نومۇرلۇق قورۇدا، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 33 مىڭ 904 كۋادرات مېتىر. بىرىنچى قارارلىق قۇرۇلۇشتا جەمئىي 22 بىنا سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئائىلىلىكلەر بىناسى 14، ئۇنىڭدىن سىرت، خىزمەت بىناسى، كەنت باشلىقلىرى تۇرالغۇسى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تۇرالغۇسى، ئاچىلار تۇرالغۇسى، قاراۋۇللار ئۆيى، ماشىنا ئىسكىلاتى قاتارلىقلار بار. ئىككىنچى قارارلىق قۇرۇلۇشتا بولسا، بالىلار كەنتى ياشلار ياتاقخانىسى، پائالىيەت مەركىزى قاتارلىقلار سېلىنىدۇ. پۈتۈن قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن، 14 نەپەر ئانا تەكلىپ قىلىنىپ، 112 نەپەر يېتىم بالا قوبۇل قىلىنىدۇ. قوبۇل قىلىنىش شەرتلىرى تۆۋەندىكىچە: ① ئاتا ـ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، باققۇچىسىنىڭ بەلگىلەش مۇمكىن بولمىغان ياكى قانۇنلۇق باققۇچىسىنىڭ بېقىش ئىقتىدارى بولمىغان يېتىم بالىلار؛ ② 6 ياشتىن تۆۋەن بولغان، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە ساغلام، يېتىلىشى نورمال بولغان، ئائىلە ئىرسىيەت كېسىلى بولمىغان بالىلار؛ ③ ئالاھىدە ئەھۋالدا سەۋەبىدىن، يۇقىرى دەرىجىلىك ئالاقىدار ئورگانلارنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشى ئارقىسىدا قوبۇل قىلىنغان يېتىم بالىلار. خەلقئارا SOS بالىلار كەنتى تەشكىلاتىنىڭ كەنت قۇرۇش مەقسىتى ۋە جۇڭگو SOS بالىلار كەنتىنىڭ خىزمەت قائىدىسىنى ئەملىيلەشتۈرۈش كەنت قۇرۇشنىڭ پرىنسىپى قىلىنىدۇ. مەزكۇر بالىلار كەنتى خەلقئارا SOS بالىلار كەنتى تەشكىلاتى جۇڭگودا قۇرغان سەككىزىنچى SOS

بالىلار كەنتى. بالىلار كەنتىنىڭ باشقۇرغۇچى خادىملىرى، ئاساسلىقى، كەنت باشلىقى، يارەمچى كەنت باشلىقى، ئانا، يارەمچى ئانا، ئوقۇتقۇچى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ. كەنتتە بالىلار باغچىسى ۋە پائالىيەت مەركىزى تەسىس قىلىنىدۇ. بۇ كەنت ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدۇ.

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە مۇكاپاتلىق ئىشانە توپلاش خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى، ياشانغانلار ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىدىغان بىر خىل ئىشانە توپلاش شەكلى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە مۇكاپاتلىق ئىشانە توپلاش كومىتېتى 1991 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان. ئۇ ئاپتونوم رايون خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق تەشكىلاتى بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدۇ ھەمدە جۇڭگو ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە مۇكاپاتلىق ئىشانە توپلاش كومىتېتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كەسپىي يېتەكچىلىكى ھەم نازارىتى، تەكشۈرۈشىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە مۇكاپاتلىق ئىشانە توپلاش كومىتېتىنىڭ ئاستىدا ئىشانا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بۇ ئىشخانا شۇ كومىتېتىنىڭ دائىملىق ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى ھېسابلىنىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 16 ئۆلكە، ئوبلاست (شەھەر) نىڭ ھەممىسىدە تارقىتىش ئاپپاراتى قۇرۇلغان. ناھىيە دەرىجىلىك تارقىتىش ئاپپاراتىدىن 95 ى بار، بۇنىڭ بىلەن، ئاپتونوم رايون، ئۆلكە، ناھىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك باشقۇرۇش، تارقىتىش، سېتىش تورى شەكىللەنگەن. 1991 ـ يىلى 30 مىليون 300 مىڭ يۈەنلىك لاتارىيە بىلىتى تارقىتىلغان، 1994ـ يىلىغا كەلگەندە شىددەت بىلەن كۆپەيمەي 127 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئونتۇرا ھېساب بىلەن كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان سېتىلىش مىقدارى مەملىكەت بويىچە 1 ـ ئورۇندا تۇرغان. 1995 ـ يىلى لاتارىيە بىلىتىنىڭ تارقىتىلىش سومىسى 274 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئونتۇرا ھېساب بىلەن كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان سېتىلىش مىقدارى مەملىكەت بويىچە 1 ـ ئورۇندا، سېتىلىش ئومۇمىي مىقدارى مەملىكەت بويىچە 3ـ ئورۇندا تۇرغان. 1999 ـ يىلى 10 ـ ئايغا كەلگەندە، پاراۋانلىق لاتارىيە بىلىتىدىن جەمئىي 800 مىليون يۈەنلىك تارقىتىلىپ، دۆلەت ئۈچۈن 24 مىليون يۈەن پاراۋانلىق مەبلىغى توپلاپ بېرىلدى. بۇ كومىتېت قۇرۇلغان سەككىز يىلدىن بۇيان، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن 115 مىليون يۈەن مەبلەغ سالدى، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ۋە نەپىقە بېرىش ئىشلىرى تۇرلىرىدىن 728 گە ياردەم قىلدى. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق تۇرلەر: خوتەن ۋىلايەتلىك روھىي كېسەللىكلەر پاراۋانلىق ئورنى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ياشانغانلار ۋە مېيىپلار پاراۋانلىق ئورنى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پاراۋانلىق 3 ـ ئورنىنىڭ سۇنى ئۈزگەرتىش قۇرۇلۇشى، بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك روھىي كېسەللىكلەر پاراۋانلىق ئورنى، ئۈرۈمچى شەھىرى بېگىشەمەر رايونلۇق ئىجتىمائىي مۇلازىمەت زىمەت مەركىزى، قۇمۇل ۋىلايەتلىك بالىلار پاراۋانلىق ئورنى، تارباغاتاي ۋىلايەتلىك ئىجتىمائىي مۇلازىمەت مەركىزى، تارباغاتاي ۋىلايەتلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنى، خوتەن ۋىلايەتلىك پاراۋانلىق ئورنى، جىمسار ناھىيىلىك شان ـ شەرەپ ئورنى، بورتالا شەھىرى چىنداپل يېزىلىق مىللەتلەر پاراۋانلىق ئورنى، ئىلى ۋىلايەتلىك روھىي كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسى، سانجى شەھەرلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق مەركىزى، قۇتۇبى شەرەپلىك ھەربىيلەر سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش دوختۇرخانىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

شىنجاڭ خەير ـ ساخاۋەت باش ئويۇشمىسى يېتىملار، ياشانغانلار، مېيىپلار، بالىلار ۋە تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بار كىشىلەرنىڭ پاراۋانلىقىنى كۆزلەيدىغان، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن مەبلەغ توپلايدىغان قانۇنلۇق ئىجتىمائىي تەشكىلات. 1996 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى قۇرۇلغان، 1999 ـ يىلى 4 ـ ئايغا قەدەر، جەمئىي 10 مىليون 175 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 مىليوندىن يۇقىرى پۇل ئىشانە قىلغان ئورۇندىن شىنجاڭ توقۇمچىلىق سانائىتى گۇرۇھى، 500 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى پۇل ئىشانە قىلغان ئورۇنلاردىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى قوتقۇزۇش باشقارمىسى، شىنجاڭ خۇالىڭ سودا ـ سانائەت چەكلىك شىركىتى، 100 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى پۇل ئىشانە قىلغان ئورۇنلاردىن ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتى، ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىشانە توپلاش كومىتېتى، شىنجاڭ خۇڭفۇ مېھمانسارىيى، شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېغىك دورا زاۋۇتى، گېئولوگىيە ـ قېزىلما بايلىق مىنىستىرلىقى

شىمالىي غەربىي شىمالىي نېفىت ـ گېئولوگىيە ئىدارىسى، شىياڭگالڭ يىدا گۇرۇھى، شىنجاڭ مېنجېلڭ ئاپتوموبىل سودا مەركىزى، رېخۇي كومپيۇتېرى (شاڭخەي) چەك-لىك شىركىتى، شىنلىيەن گۇرۇھى، ئاپتونوم رايونلۇق پاختا ـ كەندىر شىركىتى، شىنجاڭ خەيبۇ پەن ـ تېخنىكا ئەمەلىي تەتقىقات يۇرتى، دېلۇڭ خەلقئارا ئو-قەتچىلىك باش شىركىتى، گۇاڭخۇي كارخانا گۇرۇھى، شىنجاڭ مېيكى ئائىلە بىساتلىرى قاتارلىقلار بار؛ شەخسلەردىن 100 مىڭ يۈەندىن يۇقىرى پۇل ئىئانە قىلغانلاردىن كوڭ جيەن ئەپەندى بار. بۇ ئويۇشما 50 نەچچە قېتىم تەسىر كۆچىگە ئىگە پائالىيەت ئويۇشتۇر-دى، شىنجاڭدىكى ھەرقايسى چوڭ ئاخبارات ئورۇنلىرى-دا چوڭ تېپتىكى ئىئانە توپلاش پائالىيىتىگە ئائىت ماقالە، سىنئالغۇ ۋە پاراۋانلىق ئۇچۇرلىرىدىن 200 نەچ-چىنى ئېلان قىلدى. بولۇپمۇ 1998 ـ يىلى يازدا، چاڭجياڭ دەرياسى ۋادىسى، سۇڭخۇاجياڭ، نېنجياڭ دەريالىرىدا ئالاھىدە زور كەلكۈن ئاپىتى يۈز بەرگەندىن كېيىن، بۇ ئويۇشما باشلامچىلىق بىلەن «98 كەلكۈنگە قارشى تۇرۇپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە ياردەم بېرىش جىددىي ھەرىكىتى» نى قوزغاپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە ئىئانە توپلاش خىزمىتىگە ئا-لاندى، ئىككى ئايدا 5 مىليون 800 مىڭ يۈەن قىممەت-تىمدىكى پۇل ۋە ماددىي بويۇمنى توپلاپ، ئۇنى ئاپەت رايونىغا ئۆز ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بەردى. بۇ ئويۇشما جەمئىيەتتىن ئېلىپ، جەمئىيەتتىكى قىسىنچىلىقى بار-لارغا خىزمەت قىلىش روھى بويىچە، جەمئىيەتكە 6 مىليونغا يېقىن قۇنتۇزۇش راسخوتى بەردى، بۇ را-خوت يېتىملارغا، قىسىنچىلىقى بارلارغا، مېيىپلارغا، ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا، داۋالىنىش ئىشلىرىغا ياردەم بە-رىش ئۇچۇن ئىشلىتىلدى. 1999 ـ يىلى 3 ـ ئايدا بۇ ئويۇشما يەنە ئاكتىپلىق بىلەن شياڭگالڭ غەمخورلۇق ھەرىكىتى خىزمەت ئۇسكىنى جەلپ قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 100 دىن ئارتۇق مېيىپنى ھەقسىز ئو-پېراتسىيە قىلدۇرۇش ۋە داۋالىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش بۇ، دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىنىڭ دەپنە ئىشلىرىغا ئائىت قانۇن-نىزاملارنى تۇزۇپ چىقىش ۋە يولغا قويۇش ئارقىلىق، جەمئىيەتنىڭ دەپنە ئىشلىرى قارىشى، دەپنە ئىشلىرى قىلمىشى، دەپنە قىلىش ئادىتى قاتارلىقلارنى تەڭشە-شى، يېتەكلىشى، نازارەت قىلىشى ۋە ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. 1950 ـ يىلىدىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى قەدەممۇقەدەم قانات يايدۇرۇپ، ئارقا ـ ئارقىدىن ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست (شە-ھەر) لاردا دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنى قۇردى. ھەرقايسى جايلاردىكى دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇ-رۇش ئورنىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ، بىر قىسىم ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلەر-نىڭ تارىختا تەبىئىي شەكىللەنگەن قەبرىستانلىقلارغا قارىتا پىلانلاش، باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، خەنزۇلارنىڭ قەبرىستانلىقى بىلەن مىللىيلارنىڭ قەبرىستانلىقىنى ئايرىپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇشنى شەكىللەندۇردى. 1982 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، گوۋۇيۈەننىڭ تەلىپىگە ئاسا-سەن، ئاپتونوم رايونلۇق دەپنە ئىشلىرى ئىسلاھاتى سۆھبەت يىغىنىدا «كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىشنى سالماق قەدەم بىلەن راۋاجلاندۇرۇش، يەرگە دەپنە قىلىشنى پەيدىنپەي ياخشى باشقۇرۇش، دەپنە قىلىش ئادىتى ئىسلاھاتىنى پائال تەشەببۇس قىلىش» يۇنىلىشى ئوتتۇ-رىغا قويۇلدى، ئاپتونوم رايونىمىزدا يەرگە دەپنە قە-لىشنى ئاساس قىلىش، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىنى قۇرۇپ، شۇ جايىنىڭ دەپنە ئىشلىرى ئىسلاھا-تىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش ئېنىق كۆرسىتىپ ئۇتۇل-دى. 1983 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، شتات كومىتېتى، ئەمگەك ـ كادىرلار نازارىتى ۋە خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىر-لىكتە ھۆججەت تارقىتىپ، 16 ۋىلايەت، ئوبلاست تۇ-رۇشلۇق شەھەر، ناھىيىلەردىكى دەپنە ئىشلىرىنى باش-قۇرۇش ئورۇنلىرىغا يېڭىدىن 62 شتات قوشۇپ بە-دى. 1992 ـ يىلى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى «قەبرە باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى» نى ئېلان قىل-دى، ئۇنىڭدا قەبرە باشقۇرۇش يەنمۇ قېلىپلاشتۇرۇل-دى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايون-ىمىزدا دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىدىن 58 ى بارلىققا كېلىپ، دەپنە ئىشلىرى خىزمەتچىلىرى 477 گە يەتتى.

شىنجاڭدا كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىش بىرقەدەر كە-يىن باشلانغان. 1970 ـ يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىش مەيدانى ئىشقا كىرىشتى. ئۇ-نىڭدىن كېيىن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىخەنزە، كورلا، قۇمۇل، كۆيتۇن، ئاقسۇدىن ئىبارەت خەنزۇلار نوپۇسى بىرقەدەر مەركەزلەشكەن 5 شەھەردە كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىش مەيدانى ياسالدى. 1999 ـ يىلىغا قەدەر، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 6 كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىش مەي-دانىغا 82-B-2 تىپلىق يېقىلغۇ ماي ئۇچقىدىن 14 ى

ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 6 كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى مەركەز قىلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئايرىم - ئايرىم هالدا 6 كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونىغا ئايرىلدى. كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى 33 ناھىيە (شەھەر، رايون) نى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1996 - يىلى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك دەپنە ئىدارىسى دۆلەتلىك خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن دۆلەتلىك 2 - دەرىجىلىك دەپنە ئىدارىسى بولۇپ باھالاندى. 2000 - يىلى، ئاقسۇ دەپنە ئىدارىسى دۆلەتلىك خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن دۆلەتلىك ئىككىنچى دەرىجىلىك دەپنە ئىدارىسى بولۇپ باھالاندى.

قوش همايە قىلىشتىكى ئۇلگىلىك شەھەر (ناھىيە) دۆلەتلىك خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى بىلەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سىياسىي بۆلۈمى ئارمىيىنى همايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، هۆكۈمەتنى همايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش خىزمىتىدە نەتىجىسى گەۋدىلىك بولغان شەھەر ۋە رايونلارنى تەقدىرلەش ئۈچۈن تەسىس قىلغان شەرەپلىك نام. ئاپتونوم رايونىمىزدا 1990 - يىلى 12 - ئايدا قوش همايە قىلىش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە «قوش همايە قىلىشتىكى ئۇلگىلىك شەھەر (ناھىيە)» بەرپا قىلىش پائالىيىتى پەيدىنپەي قانات يايدۇرۇلدى. 1992 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە، ئۇرۇمچى شەھىرى، كورلا شەھىرى، ئاقسۇ شەھىرى، تۇرپان شەھىرى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، شىخەنزە شەھىرى، سانجى شەھىرى، قاراماي شەھىرى، موڭغۇلكۆرە ناھىيىسى، قەشقەر شەھىرى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، خوشوت ناھىيىسى، شىخو ناھىيىسى قاتارلىق 37 شەھەر (ناھىيە) گە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق هۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ هەربىي رايونى تەرىپىدىن «ئاپتونوم رايونلۇق قوش همايە قىلىشتىكى ئۇلگىلىك شەھەر (ناھىيە)» دەپ نام بېرىلدى.

ئارمىيىنى همايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى همايە قىلىش، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي هەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە ئىنقىلابىي يارىدار - مېيىپ هەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىشنىڭ قىسقارتىلىپ ئېيتىلىشى. ئارمىيىنى همايە قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش —هەربىي قىسىملار ئۇچۇن خىزمەت قىلىش، كادىر - جەڭچىلەرنى ئەندىشىدىن خالىي بولۇپ، دۆلەتنى قوغداش يولىدىكى خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇرۇپ، دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنى خاتىرجەم ئىشلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. شىنجاڭدا ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتى، هەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتى، ئىنقىلابىي يارىدار - مېيىپ هەربىيلەر، هەربىي قىسىمدىن چېكىنىپ يېزىدا تۇرۇۋاتقان پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، هەربىي قىسىمدىن چېكىنىپ يېزىدا تۇرۇۋاتقان خادىملار قاتارلىق ئېتىبار بېرىش ئوبيېكتىدىن 190 نەچچە مىڭى بار. ئېتىبار- نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىنى كاپالەتلەندۈرۈش ۋە قانۇنلۇق هوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش — ئېتىبار - نەپىقە بېرىش خىزمىتىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى هەر دەرىجىلىك پارتىيە - هۆكۈمەت رەھبەرلىرى بۇ خىزمەتكە ئەزەلدىن ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. بولۇپمۇ يېقىنقى يەش يىلدىن بېرى، مالىيە ئىنتايىن قىيىن بولۇۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، نۆۋەتلىق ئېتىبار - نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ نەپىقە ئۆلچىمى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ۋە يەرلىك هەر دەرىجىلىك مالىيەلەر ئېتىبار - نەپىقە خىراجىتى ئۈچۈن 625 مىليون مەبلەغ سالىدى. ئاپتونوم رايون مالىيىسى ۋە هەر دەرىجىلىك هۆكۈمەتلەر هەر يىلى سەرپ قىلىۋاتقان نەپىقە خىراجىتى ۋە پىدائىي ئەسكەرلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا بېرىلىدىغان ئېتىبار بېرىش سوممىسى 125 مىليون يۈەن بولۇپ، 1662 نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتى، 4949 نەپەر ئىنقىلابىي يارىدار - مېيىپ هەربىيلەر، 24 نەپەر هەربىي قىسىمدىن چېكىنىپ يېزىدا تۇرۇۋاتقان پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى ۋە 11 مىڭ 256 نەپەر هەربىي قىسىمدىن چېكىنىپ يېزىدا تۇرۇۋاتقان خادىم بۇ خىل نەپىقىدىن بەھرىمەن بولۇۋاتىدۇ. مېلىنمىنى كۆپەيتىش، هۆكۈمەتنىڭ كاپالەتلەندۈرۈش فۇنكسىيىسىنى كۈچەيتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، هەرقايسى جايلار يەنە ئامما ئېتىبار بېرىش ۋە ئارمىيىنى همايە قىلىش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش فوندى بەرپا قىلىش، پىدائىي ئەسكەرلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش سوممىسىنى پۈتۈن جەمئىيەت بىر تۇتاش غەملەشكە ئوخشاش ئۇسۇللارنى قوللانىدى، بۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 80% پىدائىي ئەسكەرلەر ئائىلە تاۋابئاتىنىڭ ئېتىبارغا ئېرىشىش سوممىسى شۇ يەرلىك ئاممىنىڭ ساپ كىرىم سەۋىيىسىگە، ئېتىبار بېرىش دائىرىسى 100% گە يەتكۈزۈلدى.

تى. ئېتىبار ـ نەپقە بېرىش ئوبيېكتلىرى يەنە داۋا-لىنىش، خىزمەتكە ئورۇنلىشىش، تۇرالغۇ جاي، ماتا-رىپ قاتارلىق جەھەتلەردە ئېتىبارلىق سىياسەتلەردىن بەھرىمەن بولدى؛ بەزى ئالاھىدە قىينىچىلىقى بارلار-نىڭ قىينىچىلىقى بىرقەدەر ياخشى ھەل قىلىندى. يې-قىنقى ئىككى يىلدىن بېرى، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە 15 مىڭدىن ئارتۇق ھەربىيلەر پەرزەنتىنىڭ مەكتەپكە ۋە يەسلىگە كىرىش مەسىلىسى ھەل قىلىپ بېرىلدى، 2500 دىن ئارتۇق ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ ئول-تۇراق ئۆيى تەڭشەپ بېرىلدى؛ 4800 دىن ئارتۇق ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ خىزمەت تۇرى ياكى ئىسمىنىسى تەڭشەپ بېرىلدى، ھەرخىل رايون ئاتلاپ ئوقۇش پۇلىدىن 2 مىليون يۈەندىن ئارتۇقراقى كەچۈ-رۈم قىلىندى.

نەپقە ئۆلچىمى دۆلەت تەرىپىدىن ئېتىبار ـ نەپقە بېرىش ئوبيېكتلىرى ئۈچۈن تۈزۈلگەن ياردەم بېرىش سىياسىتى. نەپقە ئۆلۈم نەپقىسى ۋە ياردار ـ مېيىپ نەپقىسى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. ئۆلۈم نەپقىسى يەنە بىر قېتىملىق نەپقە ۋە قەرەللىك نەپقە دەپ ئايرىلىدۇ. بىر قېتىملىق نەپقە ـ ئۇرۇش، خىزمەت ۋە كېسەللىك سەۋەبىدىن ئۆلۈپ كەتكەنلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلىدە-غان روھىي تەسەللىي ياكى ماددىي ياردەم بولۇپ، ھال سوراش خاراكتېرىگە ئىگە. قەرەللىك نەپقە ـ ئىنقىلا-بىي ئۇرۇش، ۋەتەننى قوغداش ۋە سوتسىيالىستىك قۇ-رۇلۇش ئىشلىرىدا ئۇرۇش ۋە خىزمەت سەۋەبىدىن يارە-دار ياكى مېيىپ بولغانلارغا دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلىدە-غان سىياسىي شان ـ شەرەپ ۋە ئىقتىسادىي تەمىنات. ياردەم پۇلى ۋاقىتلىق ياردەم پۇلى ۋە قەرەللىك ـ مىقدارلىق ياردەم پۇلى دەپ ئايرىلىدۇ. 20 ـ ئەسىر-نىڭ 80 ـ يىللىرىدا «دەرىجە بويىچە ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت مالىيە تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغاندىن كې-يىن، ئېتىبار ـ نەپقە پۇلى قەرەللىك ۋە مىقدارلىق ياردەم پۇلىغا ئۆزگەرتىلدى. ياردەم بېرىلىدىغان ئوبـ-يېكتلار بولسا، رەسمىي ھەربىيلەر (قوراللىق ساقچى قىسمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، ئىنقىلابىي ياردار ـ مېيىپ ھەربىيلەر، خەلق ساقچىلىرى، خەلق ئەسكەر-لىرى، خەلق ئىشچىلىرى، دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابە-ئاتى، ھادىسە بىلەن قۇربان بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائى-لە تاۋابىئاتى، ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ يېزىدا تۇرۇ-ۋاتقان پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى ۋە قىزىل ئارمىيىدىن ئايرىلىپ قالغان خادىملاردىن ئىبارەت بولـ-دى. دۆلەت بۇلارغا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىپ كەلدى. ئاپتونوم رايونىمىز 1979 ـ يىلى قەرەللىك ياردەم بېرىش خىراجىتىنى كۆپەيتىپ، ياردەم بېرىش ئۆلچىمىنى يۇقىرى كۆتۈر-دى. 1980 ـ يىلى ئىنقىلابىي ياردار ـ مېيىپ خادىـ-ملارغا بېرىلىدىغان ياردار ـ مېيىپلىق نەپقىسى مەركەز تەرىپىدىن بېكىتىلگەن مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەل-تۈرۈلگەن ئۆلچەم ئاساسىدا 30% يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1996ـ يىلى10ـ ئايدا، يەنە يېزىلاردىكى ھەربىي سەپـ-تىن قايتقان پىشقەدەم ھەربىيلەرگە بېرىلىدىغان قەرەل-لىك نەپقە ئۆلچىمى ئەسلىدىكى 33～35 يۈەندىن 90 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونىمىز ئۇدا ئۈچ يىل ئەسلىدىكى ياردەم سوممىسى ئاساسىدا، ھەر يىلى 8 مىليون 450 مىڭ يۈەندىن كۆپەيتىپ بەردى.

قوشۇمچە جەدۋەل

(1) يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي ياردار ـ مېيىپ خادىملارنىڭ نەپقە ئۆلچىمى

بىرلىكى: يىل/يۈەن

ياردار ـ مېيىپلىق دەرىجىسى	ياردار ـ مېيىپلىق خاراكتېرى	دۆلەتنىڭ ئۆلچىمى	ئاپتونوم رايونىنىڭ ئۆلچىمى
ئالاھىدە دەرىجە	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	5340	5842
	خىزمەت سەۋەبىدىن	5180	5650
بىرىنچى دەرىجە	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	4000	4415
	خىزمەت سەۋەبىدىن	3870	4260
	ئافىرىق سەۋەبىدىن	3740	4100
ئىككىنچى دەرىجە (A)	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	2120	2400
	خىزمەت سەۋەبىدىن	2010	2265
	ئافىرىق سەۋەبىدىن	1920	2160
ئىككىنچى دەرىجە (B)	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	1320	1509
	خىزمەت سەۋەبىدىن	1240	1509
	ئافىرىق سەۋەبىدىن	1200	1365
ئۈچىنچى دەرىجە (A)	ئۇرۇش سەۋەبىدىن	900	1020
	خىزمەت سەۋەبىدىن	880	994

ئۇمۇمىي دەرىجە (B)	ئۇرۇش سەۋەبىدىن خىزمەت سەۋەبىدىن	780 780	878 878

(2) ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، خىزمەت سەۋەبىدىن قۇربان بولغان ياكى كېسەللىك سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قەرەللىك بېرىلمىدىغان نەپقە ئۆلچىمى

(1999 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئىجرا قىلىنغان) بىرلىكى: ئاي/يۈەن

بىرىنچى، دۆلەتنىڭ ئۆلچىمى

ئۆلچىمى / ئوبيېكتى / تۇرۇشلۇق ئورنى	ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، خىزمەت سەۋەبىدىن قۇربان بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
بېيجىڭ	100~95	95~90
شەھەر، ناھىيە، بازار	110~105	105~100
ئورۇنجى شەھىرى	115~110	110~105

ئىككىنچى، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئۆلچىمى

ئۆلچىمى / ئوبيېكتى / تۇرۇشلۇق ئورنى	ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، خىزمەت سەۋەبىدىن قۇربان بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
بېيجىڭ	120~110	115~105
شەھەر، ناھىيە، بازار	125~115	120~110
ئورۇنجى شەھىرى	135~125	125~115

(3) يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، يېزىلاردىكى ھەربىي يۆنىلىش ئارمىيىسىدىن چېكىنگەن پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، قىزىل ئارمىيىدىن ئايرىلىپ قالغان خادىملارنىڭ تۇرمۇش يارىدەم پۇلى ئۆلچىمى (1999 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئىجرا قىلىنغان) بىرلىكى: ئاي/يۈەن

تۈرى	يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى	يېزىلاردىكى ھەربىي يۆنىلىش ئارمىيىسىدىن چېكىنگەن پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى	قىزىل ئارمىيىدىن ئايرىلىپ قالغان خادىملار
دۆلەتنىڭ ئۆلچىمى	450	330	90
ئاپتونوم رايونىنىڭ ئۆلچىمى	470	355	125

شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار شانلىق نامىنى ئىسىملار خاتىرىسى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، «ئىنقىلابىي قۇربانلىق گۇۋاھنامىسى» غا ئېرىشكۈچى تۇرۇشلۇق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى يىغىپ توپلىغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىسىملىك خاتىرىسى. بۇ خاتىرىنى توزۇشكە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىش ـ ئىزلىرىنى تۇزۇش ئىشخانىسى مەسئۇل بولىدۇ. 1978 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئېتىبار ۋە نەپقە ئوبيېكتلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈش ئاساسىدا، 1980 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن يىغىش، رەتلەش ئارقىلىق، 1984 ـ ، 1987 ـ يىللىرى مەزكۇر خاتىرىنىڭ ئىزىرىم ـ ئايرىم نەشرىدىن چىقتى. جەمئىي 2745 نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان تىزىملىككە كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 591 نەپەر، خەنزۇ 1027 نەپەر، قازاق 803 نەپەر، خۇيزۇ 55 نەپەر، قىرغىز 36 نەپەر، موڭغۇل 63 نەپەر، تاجىك 86 نەپەر، شىبە 38 نەپەر، ئۆزبېك 4 نەپەر، رۇس 126 نەپەر، داغور، دۇڭشياڭ، جۇاڭزۇ قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 9 نەپەر، تاتار 7 نەپەر. خاتىرىگە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى، جىنسى، مىللىتى، يۇرتى، تۇغۇلغان يىل، ئاي، كۈنى، ئىنقىلابقا قاتناشقان يىل، ئايلىرى، سىياسىي قىياپىتى، قۇربان بولغان يىل، ئايلىرى، قۇربان بولغان ئورنى، قۇربان بولۇش سەۋەبى، قۇربان بولۇش ئالدىدىكى تۇرۇشلۇق ئىدارىسى ھەم ۋەزىپىسى كىرگۈزۈلدى.

ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىنقىلابىي قۇرباناللار قەبرىستانلىقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى يايونغا قارشى ئۇرۇش مەز-گىلىدە شىنجاڭدا قۇربان بولغان، جۈملىگو كوممۇنىس-تىك پارتىيەسىنىڭ قۇرغۇچىلىرىدىن بىرى بولغان چېن تەنچيۇ شۇنداقلا ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇرباناللار ئۈچۈن قۇرغان خاتىرە باغچىسى. ئۇ ئۇرۇمچى شەھەرلىك قارلىغاچ ئۇۋىسى مەنزىرىلىك رايونىدا، كۆلىمى 470 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئۇ يەرنى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى باشقۇر-ىدۇ. قەبرىستانلىق قۇرۇلۇشى 1956 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى باشلىنىپ، 7ـ ئاينىڭ 25ـ كۈنى تاماملانغان. ئۈنىڭدىن كېيىن كۆپ قېتىم رېمونت قە-لىنغان. قەبرىستانلىققا چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇ، چياۋ گوجېن، ۋۇ ماۋلىن قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇرباناللار دەپنە قىلىنغان. ئىنقىلابىي قۇرباناللار قەبرە تېشى بېيجىڭ فاڭشەن ئاق قاشتېشى ۋە تەيشەن گرانت تېشىدا ياسالغان، قەبرە تېشىغا ئىنقىلابىي قۇرباناللارنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى ۋە ھايات پائالىيەتلىرى خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە قاتارلىق تۆت خىل يې-زىقتا ئويۇلغان. قەبرە ئالدىدا نەچچە مىڭ كىشىلىك تەزىيە پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىدىغان مەيدان بار. قەب-رىستانلىق ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇرباناللار ئىش ـ ئىزلە-رى كۆرگەزمىخانىسى، ئىنقىلابىي قۇربان چېن تەنچيۇ-نىڭ ھەيكىلى، دەم ئېلىش ئۆيى، جەسەت كۆلى ئۆيى قاتارلىقلار بار. بۇ جايىنىڭ مۇھىتى ياخشى، دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرىدۇ، مەنزىرىسى گۈزەل. 1986 ـ يىلى گوۋۈيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن، مەملىكەت بو-يىچە ئىنقىلابىي قۇرباناللار خاتىرە ئىمارەتلىرى ئىچىدە نۆۋەتلىك قوغدىلىدىغان ئورۇن قىلىپ بېكىتىلدى؛ 1995 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلە-قى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە بىرىنچى تۈركۈمدىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى؛ 1996 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، دۆلەتلىك ماتارىپ كومىتە-تى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقى، مەدەنىيەت مى-نىستىرلىقى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى سىياسىي بۆلۈمى تەرىپىدىن ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى؛ 1997 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، جۈملىگو كوممۇنىستىك پارتى-يىسى مەركىزىي كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمى تەرىپە-دىن ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىدىكى ئۈلگىلىك بازا قى-لىنىپ بېكىتىلدى.

شەرەپ بىلەن ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن مېيىپ ھەربىيلەر دوختۇرخانىسى ئىنقىلاب يولىدا يارلانغان، مېيىپ بولغان ھەربىيلەرنىڭ دەم ئېلىش ۋە سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ـ داۋالىنىش ئورنى بولۇپ، قۇتۇبى ناھىيىسى يۈەنخۇسۇن شىمالىي يولىغا جايلاشقان. 1963 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىرلىكتە ئورۇن تاللاپ قۇرۇلۇشقا كىرىشكەن، 1965ـ يىلى قۇرۇلۇش تاماملىنىپ، دەم ئېلىشقا كەل-گەنلەرنى قوبۇل قىلىش باشلانغان. بۇ دوختۇرخانىنىڭ يەر كۆلىمى 59 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 9210 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئامبۇلاتورىيە بىناسى ۋە ئىش بېجىرىش ئۈنۈمۈرسال بىناسى بار. دوختۇرخانىدا جۈملىگوچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى، غەربچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى، دورىخانا، ئوپېراتە-سىيە ئۆيى، رېنتگېن بۆلۈمى، B تېپلىق ئۇلتىرا ئاۋاز دولقۇنىدا تەكشۈرۈش، ئېلېكترو كاردىئوگراممۇ، قان ئېقىمى ئۆزگىرىشىنى تەكشۈرۈش، قاننى سۈيۈل-دۇرۇپ داۋالاش، خىمىيىلىك ئانالىز، لازىر نۇرى، جىددىي قۇتقۇزۇش، ئۈنۈمۈرسال داۋالاش قاتارلىق كلىنىكىسىز بۆلۈملەر تەسىس قىلىنغان. كېسەلخانا بىناسىدا 79 كىشىلىك كارىۋات، بىر كىشىلىك، ئىكە-كى كىشىلىك كېسەلخانا بار. كېسەللەر رايونىدا تاماق-خانا، مۇنچا ۋە پائالىيەت ئۆيى بار. دوختۇرخانا قورۇ-سى ياپيېشىل دەرەخلىك بولۇپ، مۇھىتى گۈزەل.

ھەربىي سەپتىن بوشىغان، كەسىپ ئالماش-تۇرغان، چېكىنگەن ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇ-رۇش سىياسىتى دۆلەتنىڭ ھەربىي سەپتىن بوشىغان ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماش-تۇرغان پىداكىي ئەسكەرلەرنىڭ يەرلىكنىڭ شە-ھەر ـ بازارلىرىدا خىزمەتكە ئورۇنلىشىشىغا قارىتا بې-كىتكەن سىياسىتى. ئاساسلىقلىرىدىن «جۈملىگو خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي خىزمەت قانۇنى»، «ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇستاپى»، «كەسىپ ئالماشتۇرغان پىداكىي ئەسكەرلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋاقتىلىق چارە-سى» قاتارلىق بەلگىلىمىلەر بار. ئۇلارنى مۇۋاپىق ئو-رۇنلاشتۇرۇش ھەر دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى. 20 ـ ئەسىر-نىڭ 80 ـ يىللىرى ئۇلار ئاساسىي جەھەتتىن «ھۆددىگە بېرىپ ئورۇنلاشتۇرۇش» ئۇسۇلى بويىچە ئىشقا ئورۇ-

لاشتۇرۇلغانىدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، ھۆكۈمەت كۆرسەتمىلىك ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن «ئىككى تەرەپ تاللاش» نى ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇش ئۇسۇلى يولغا قويۇلۇپ، «ئىككى تەرەپ تاللاش، ئىككى تەرەپ كۆرۈشۈش» دائىرىسى كېڭەيتىلدى. ئۆزى ئىش تېپىپ ئىشلەرگە يارىمى بېرىلىپ، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، باج، بانكا، يەر باشقۇرۇش، شەھەر قۇرۇلۇشى قاتارلىق تارماقلار ئېتىبار بېرىش سىياسىتى ئىسرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بەزى جايلار يەنە ۋەزىپىنى ھەقلىق ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى يولغا قويدى. 1995ـ يىلدىن 1999ـ يىلىغىچە، شىنجاڭدا ھەربىي مەپتىن چىقىنىڭەن 44 مىڭ خادىم ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىن كەلگەن مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەر 12 مىڭ نەپەر، شەھەر ـ بازاردىن كەلگەن مەجبۇرىيەت ئۆتىگۈچى ئەسكەر 29 مىڭ نەپەر، كەسىپ ئالماشتۇرغان پىدائىي ئەسكەر 3100 نەپەر. ھەربىيدىن بۇرۇن يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىختىساسلىق خادىملاردىن 5300ى يېتىشتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 3320 نەپەر ھەربىي مەپتىن چىقىنىڭەن ئەسكەر تاللاپ ئېلىپ قېلىندى.

ھەربىي قىسىمدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ دەم ئېلىشى 1958 ـ يىلىدىن باشلاپ، ھەربىي قىسىمدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلار يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا تاپشۇرۇلدى. شەھەر ـ بازارلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەربىي قىسىمدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلار ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق ناھىيە (شەھەر) دىكى رايون ياكى مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدى؛ يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرى ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق گۇڭشې ـ ئەتراپتىكى باشقۇرۇشىدا بولىدى، پېنسىيە پۇلىنى شۇ ئورۇنلار ۋاكالىتەن تارقاتتى. 1981 ـ يىلىدىن باشلاپ، دۆلەت خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا پېنسىيىگە چىققان كادىرلار ئۆچۈن تۇرالغۇ ئۆي سېلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپ، پەيدىنپەي مەركەزلەشتۇرۇپ ئولتۇراقلاشتۇرۇپ باشقۇرۇشنى ئەسلىگە ئاشۇردى. 1985 ـ يىلى 5 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەربىي قىسىمدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. مەزكۇر ئىشخانا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە قۇرۇلۇپ، مەخسۇس مۇشۇ خىزمەتكە مەسئۇل بولدى. ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىمۇ مۇشۇنداق ئىشخانىلار قۇرۇلدى. ھازىر ھەربىي قىسىمدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىردىن 484 نەپىرى، ھەربىي قىسىمدىن پېنسىيىگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىنگەن ئىشچى ـ خىزمەتچىدىن 1360 نەپىرى قوبۇل قىلىندى. 8 ساناتوريىە، 2 مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلۇپ، 190 نەپەر خىزمەتچى خادىم، 54 مۇلازىمەت ماشىنىسى ئاجرىتىلدى. 436 يۇرۇش ئولتۇراق ئۆي سېلىندى، ئومۇمىي كۆلىمى 4302 كۋادرات مېتىر. مۇلازىمەت ۋە باشقۇرۇش تۈزۈملەشتى، قېلىپلاشتى.

ئىجتىمائىي تەشكىلات جۇڭگو پۇقرالىرى ئۇيۇشمىسى خالاپ تەشكىللىگەن، ئەزالارنىڭ ئورتاق ئارزۇسىنى ئەملگە ئاشۇرۇش مەقسىتىدە، ئۇيۇشمىنىڭ بويىچە پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان، پايدا ئېلىش مۇددىئاسى بولمىغان ئىجتىمائىي تەشكىلات. ئۇ كەڭ ئاممىۋى ۋىلىققا، قويۇق خەلق خاراكتېرىگە، كۆچلۈك ئىجتىمائىيلىقتا، بەلگىلىك دائىرىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىگە، مۇئەييەن دائىرىدىكى مۇلازىمەت خاراكتېرىگە ئىگە. ئىجتىمائىي تەشكىلات خاراكتېرى ۋە ۋەزىپىسى جەھەتتىن ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئىلمىي تەشكىلات، ساھەلىك تەشكىلات، كەسىپىي تەشكىلات ۋە بىرلەشمە تەشكىلات قاتارلىقلارغا ئايرىلىدۇ. 1949 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇلۇغلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى شىنجاڭ ئۇلۇسى دائىرىسىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى قايتىدىن تىزىمغا ئالدى. دېخۇا شەھىرى 1936 ـ يىلى تىزىمغا ئالغان 51 ئىجتىمائىي تەشكىلات ئىچىدىن 43 تەشكىلات قايتىدىن تىزىمغا ئالدۇردى، 8 تەشكىلات ئۇزۇلۇپ كەتكەن تىزىملىكتىن ئۆچۈرۈلدى، 9 تەشكىلات يېڭىدىن تىزىمغا ئالدۇردى. 1950 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۇلۇسلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى «شىنجاڭ ئۇلۇسلۇق ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش ۋاقتىلىق چارىسى» نى تۈزۈپ ئېلان قىلدى. 1952 ـ يىلى يەنە «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىشقا دائىر ئۇقتۇرۇش» نى ئېلان قىلدى ھەم ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتىنى باشلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ھەرخىل ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ئىسلاھات، ئىشىكنى ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەم تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1990 - يىلى 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش باشقارمىسى تەسىس قىلدى، مەزكۇر باشقارما ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بارلىق ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش ھەمدە ئاپتونوم رايون خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1990 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «گوۋۇيۈەننىڭ «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش نىزامنامىسى» نى ئىزچىلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى ئېلان قىلدى. 1991 - يىلى 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش نىزامنامىسى» نى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپلىرى» نى ئېلان قىلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش خىزمىتىنى يېڭىۋاشتىن باشلىدى. 1998 - يىلى 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، گوۋۇيۈەن «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش - باشقۇرۇش نىزامنامىسى» نى يېڭىۋاشتىن ئېلان قىلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تىزىملىغان ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار 1810 غا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئىجتىمائىي تەشكىلات 371، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر دەرىجىلىك ئىجتىمائىي تەشكىلات 809، ئىلمىي ئىجتىمائىي تەشكىلات 573، ساھەلىك ئىجتىمائىي تەشكىلات 204، كەسپىي ئىجتىمائىي تەشكىلات 907، بىرلەشمە تەشكىلات 126، ئىجتىمائىي تەشكىلاتقا مەسئۇل خادىم 6433 نەپەر.

ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى

جۇڭگو مېيىپلار بىرلەشمىسىنىڭ يەرلىك تەشكىلاتى، ئاپتونوم رايون دائىرىسىدىكى مېيىپلار ئىشلىرى تەشكىلاتى. مەزكۇر بىرلەشمە 1983 - يىلى 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى قۇرۇلغان، ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى قارامايا غەربىي يولى 7 - نومۇر. بىرلەشمىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى: ئىنسانپەرۋەرلىكنى جارى قىلدۇرۇپ، مېيىپلار ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، مېيىپلارنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە باراۋەر قاتنىشىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئۇلارنى جەمئىيەتنىڭ ماددىي، مەدەنىيەت نەتىجىلىرىدىن ئورتاق بەھرىمەن قىلىشتىن ئىبارەت. مەزكۇر بىرلەشمە مېيىپلار ۋە مېيىپلار خىزمەتچىلىرىدىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، مېيىپلارنىڭ ئورتاق مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىش، مېيىپلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش؛ مېيىپلار بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈش، مېيىپلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش؛ ھۆكۈمەت تاپشۇرغان مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىش، مېيىپلار ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل فونكسىيىگە ئىگە. تەشكىلىي ئاپپاراتى: ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ۋە ھەيئەت رىياسىتى - زور فاكتور، ئومۇمىي پىلان، پىلانلارنى بەلگىلەيدۇ، رەھبەرلىك نامزاتلىرىنى ئونتۇرغا قويىدۇ ۋەھاكازا؛ ئىجرائىيە كېڭىشى - دائىمىي ئىش بېجىرىش ئورنى بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتىنىڭ كۈندىلىك خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالىدۇ؛ باھالاش كومىتېتى - ئىجرائىيە كېڭىشى ئۈستىدىن نازارەت قىلىش، مەسلىھەت بېرىش ھوقۇقىنى يۈزگۈزىدۇ. مەخسۇس جەمئىيەتلەردىن ئەمالار جەمئىيىتى، گاسلار جەمئىيىتى، پوت - قولى مېيىپلار جەمئىيىتى، مېيىپلار ئائىلە ئاۋابىتاتلىرى جەمئىيىتى بار. 1999 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مېيىپلار بىرلەشمىسىدىن 111ى بارلىققا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 16 سى ۋىلايەت، ئوبلاست دەرىجىلىك، 95 ى ناھىيە دەرىجىلىك. پۈتۈن ئاپتونوم رايون بويىچە 821 يېزا، مەھەللىدە مەخسۇس مېيىپلار خىزمىتىگە مەسئۇل خادىم ئاجرىتىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان، «ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئەھمىيەت بېرىپ، پۈختا ئاساس سېلىش، ئۆز كۈچىگە بېقىپ ئىش قىلىپ، سىجىل تەرەققىي قىلىش» خىزمەت پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، «ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلارنى كاپالەتلەندۈرۈش قانۇنىنى يولغا قويۇش، چارىسى»، «مېيىپلارنى نسبەت بويىچە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بەلگىلىمىسى»، «بەش يىللىق خىزمەت پروگراممىسى»، «مېيىپلار ئىشلىرى بويىچە <8 - بەش يىللىق>، <9 - بەش يىللىق> پىلان پروگراممىسى» نى بەلگىلەشكە قاتنىشىپ، «مېيىپلارنى كاپالەتلەندۈرۈش قانۇنى» نى ئىزچىللاشتۇردى؛ مېيىپلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەربىيلىنىش، ئىشقا ئورۇنلىشىش، نامراتلارنى يۆلەش، قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە قاتارلىق كەسىپلەرنى قانات يايدۇردى.

شىنجاڭ مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى شىنجاڭدىكى مېيىپلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان ئاپتونوم رايون خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق تەشكىلاتى. ئۇ 1984 - يىلى قۇرۇلغان. بۇ جەمئىيەت مېيىپلار پاراۋانلىق فوندىنى توپلاش، دۆلەت ئىچى - سىرتىدىن ياردەملەرنى قوبۇل قىلىپ كەلتۈرۈش، مېيىپلارنىڭ ھەرخىل پاراۋانلىق ئىشلىرىغا ئىقتىسادىي ياردەم بېرىشنى مەقسەت قىلغان. ئىدارە - ئورگان، كارخانا - كەسىپي ئورۇنلار، شۇنىڭدەك ئاپتونوم رايون ئىچى - سىرتىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار ۋە شەخسلەرنىڭ ئىئانىلىرى بۇ تەشكىلات مەبلىغىنىڭ ئاساسلىق كېلىش مەنبەسىدۇر. ئاپتونوم رايون سىرتىدا، ئاساسلىقى، شياڭگاڭ مىڭئەي گۈرۇھى، شياڭگاڭ فۇيۇ فوندى جەمئىيىتى، تەيۋەن ساۋ جەمەتى فوندى جەمئىيىتى قاتارلىق جەمئىيەت ب د ت بالىلار فوندى جەمئىيىتى ئىئانە قىلغان ماۋارىپ ئەسلىھەلىرى پۈلى، نامراتلارنى يۆلەش پۈلى، شۇنداقلا چاقلىق ئورۇندۇق قاتارلىق ئەسلىھەلەر 1 مىليون 400 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق خەلق پۇلىغا توغرا كېلىدۇ. مەبلەغ ئاساسلىقى شىنجاڭ مېيىپلار دوختۇرخانىسىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشى، شىنجاڭ مېيىپلار كەسىپي ئوتتۇرا تېخنىكومىنىڭ ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى، نى سېتىۋېلىش، تۇرپان، فۇكاڭ قاتارلىق جايلاردىكى ئاز سوممىلىق ئامانەت - قەرز قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدى. بۇنىڭدىن سىرت، ئىئانە بەرگۈچىلەر ئۆز ئارزۇسى بويىچە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھىرىدىكى ئۆز تارماقلىرىدىكى مېيىپلارغا ياردەم بەردى، بۇ جەمئىيى 1 مىليون 760 مىڭ يۈەن خەلق پۇلىغا توغرا كېلىدۇ.

مېيىپ بالىلار مەجبۇرىيەت ماۋارىپى بۇ خىل ماۋارىپ ئومۇمىي خەلق مەجبۇرىيەت ماۋارىپى لايىھىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، بىرتۇتاش يولغا قويۇلدى ۋە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر قول - پۈتى مېيىپ، يېنىك دەرىجىدىكى زېھنى ئاجىز، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىز، قۇلىقى ئېغىر بالىلارنى قوبۇل قىلىپ بېجىرىم بالىلار بىلەن ئوخشاش ئوقۇتتى، ھەرخىل مېيىپ بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى يىلمۇيىل ئاشتى. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى 7 ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان مېيىپ بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش ئەھۋالى ستاتىستىكىسىدىن قارىغاندا، قول - پۈتى مېيىپ 8661 نەپەر بالىدىن 7558 نەپىرى، زېھنىي ئاجىز 2363 نەپەر بالىدىن 1444 نەپىرى، ئەما 625 نەپەر بالىدىن 284 نەپىرى، گاس - گاچا 1472 نەپەر بالىدىن 660 نەپىرى مەكتەپكە كىرگەن. بۇنىڭدىن سىرت، يەنە ئادەتتىكى مەكتەپلەر قوشۇمچە تەسىس قىلغان ئالاھىدە مەكتەپتىن 25 ى بار، ئۇنىڭدا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى جەمئىي 1515 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە 35 نەپەر ئەما ئوقۇغۇچى، 113 نەپەر گاس - گاچا ئوقۇغۇچى، 1367 نەپەر زېھنىي ئاجىز ئوقۇغۇچى بار. شارائىتى بار جايلاردا يەنە ئالاھىدە تەربىيىلەش مەكتەپلىرىدىن 8ى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 300 نەپەر ئالاھىدە تەربىيىلەنگەن مەخسۇس ئوقۇتقۇچى بار، بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان گاس - گاچا، ئەما، زېھنىي ئاجىز ئوقۇغۇچى 873 نەپەر، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەمالار 249 نەپەر، گاس - گاچىلار 547 نەپەر، زېھنىي ئاجىزلار 77 نەپەر. نۆۋەتتە خەنزۇچە قوش پىنيىنلىق ئەمالار يېزىقىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ئىشلىتىش ئۇقۇشلۇق ئېلىپ بېرىلماقتا.

مېيىپلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشى ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە مېيىپلارنى مۇقىم كىرىسى بولغان خىزمەت ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش. 1987 - يىلىدىكى مېيىپلارنى تاللاپ تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە 15 ياشتىن يۇقىرى مېيىپلار 414 مىڭ 200 نەپەر، ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە مېيىپلار 337 مىڭ 600 نەپەر. ئۇلارنىڭ ئىچىدە شەھەر - بازاردىكىلىرى 87 مىڭ نەپەر، يېزا ئىگىلىك - چارۋىچىلىق رايونىدىكىلىرى 250 مىڭ 600 نەپەر. ئۇلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 89.43%، 15.68%. شەھەر - يېزىلاردىكى مېيىپلار ئاساسلىقى دۆلەت قۇرغان پاراۋانلىق كارخانىلىرىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. 1979 - يىلىدىن بۇرۇن، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدا پاراۋانلىق كارخانىلىرىدىن پەقەت بەشلا بار ئىدى. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كارخانىلىرىدىكى بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك مېيىپلار بىرلەشمىلىرى مېيىپلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشىغا مەسئۇلىيەت بېرىش مۇلازىمىتى ۋە خىزمەتكە تونۇشتۇرۇش پائالىيەتلىرىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇردى. 1991 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پاراۋانلىق كارخانىلىرى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلىپ 232 گە، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچى 4437 نەپەرگە يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى

رى، ئوتتۇرا- كىچىك تېپتىكى كارخانىلار، يېزا - بازار، مەھەللىلەرمۇ ئاز قىسىمدىكى مېيىپلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە مېيىپلار خۇسۇسىي ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشقا رىغبەتلەندۈرۈلدى. 1995 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «مېيىپلارنى نىسبەت بويىچە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بەلگىلىمىسى» نى ئېلان قىلدى، ھەرقايسى جايلارمۇ مۇناسىپ يولغا قويۇش لايىھىسى ۋە چارىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى، بۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت، ناھىيە دەرىجىلىك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مۇلازىمەت ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، مېيىپلارنىڭ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ خىل شەكىللىك ئىشقا ئورۇنلىشىش سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈلدى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى پاراۋانلىق كارخانىلىرى 360 قا يېتىپ، 4870 نەپەر مېيىپ مەركەزلەشتۈرۈپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 2000 - يىلىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز 43 مىڭ 200 نەپەر مېيىپنى تەربىيىلىدى. شەھەر - بازارلار 64 مىڭ 500 مېيىپنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى، يېزا ئىگىلىك - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە 220 مىڭ مېيىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللاندى. 32 مىڭ 500 نەپەر مېيىپ جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ئىدارىلاردا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىشچى - خىزمەتچى ئومۇمىي سانىنىڭ 1.09% نى ئىگىلەيدۇ.

مېيىپلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش

مېيىپلارنى مۇئەييەن نىسبەت بويىچە ئۇنۇمۇرسال تەكشۈرۈش. بۇ خىل تەكشۈرۈش مېيىپلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەش، مۇناسىۋەتلىك قانۇن - تۈزۈم، پرىنسىپ، سىياسەت ۋە خىزمەت لايىھىسىنى بەلگىلەشتە ئىشەنچىلىك ئاساسقا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلغان. 1987- يىلى 4 - ئايدىن 5 - ئايغىچە، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى، پىلان كومىتېتى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، مەمىيە نازارىتى قاتارلىق ئورۇنلار ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى تەشكىللەپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كۆرۈش قۇۋۋىتى، ئاڭلاش قۇۋۋىتى، ئەقلىي قابىلىيىتى، قول - پۇتى، نېرۋىسى ئاجىز مېيىپلار ۋە ئۇنۇمۇرسال مېيىپلارنىڭ سانى، رايونلارغا تارقىلىشى، مېيىپ بولۇش سەۋەبى، شۇنداقلا داۋالىنىش، ساقايىش، مەكتەپتە ئوقۇش، ئىشقا ئورۇنلىشىش، نىكاھ، ئائىلە ۋە جەمئىيەت تۇرمۇشىغا قاتنىشىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈشتە ئېھتىماللىق نىسبىتى بويىچە تاللاش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىك، سانائەت ۋە چارۋىچىلىق جەھەتتىكى ئوخشىماسلىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلارنى ئالتە بۆلەككە بۆلۈپ، ئۇنىڭدىن يەنە خالىغان ئوخشاش ئارىلىقتىكى 10 ناھىيە (شەھەر، رايون)، 39 يېزا (بازار، مەھەللە) دىن جەمئىي 64 تەكشۈرۈش ئورنى، ھەر ئورۇندىن ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 480 نەپەر ئادەم، جەمئىي 6720 ئائىلىدىن 30 مىڭ 896 ئادەم تاللاپ تەكشۈرۈلدى؛ تەكشۈرۈلگەن ئادەم سانى ئاپتونوم رايونىمىز ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 2.23% نى ئىگىلەيدۇ؛ تەكشۈرگۈچى خادىملار ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ 30 مىڭ 111 ئادەمنى تىزىملىدى، بۇ تەكشۈرۈش ئومۇمىي سانىنىڭ 97.54% نى ئىگىلەيدۇ. تەكشۈرۈش، قايتا تەكشۈرۈش خىزمىتىدىن كېيىن، «مۇپەت جەھەتتىن تاللاپ تەكشۈرۈشنى تىزىملاش تەپسىلىي پرىنسىپى» دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، خالىغان بىر تەكشۈرۈش ئورنىنى ئارىلاپ قايتىدىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. قايتا تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە، ئولتۇراق نوپۇسىنى تەكشۈرگەندىكى ئادەم سانى بىلەن مېيىپلار ساندا خاتالىق پەرقى كۆرۈلمىدى، بەلگىلەنگەن مۇپەت ئۆلچەمگە ئۇيغۇن كەلدى. تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولدىكى، ھەرخىل مېيىپلار 1190 كىشى بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي ئادەم سانىنىڭ 3.86% نى ئىگىلىدى، ھەر تۈرلۈك مېيىپلار سانى ھەم ئۇلارنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى تۆۋەندىكى جەدۋەلدە كۆرسىتىلدى.

1987 - يىلىدىكى مېيىپلارنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش نەتىجىسى

ۋە مۆلچەر سان

مېيىپ تۈرى	كار - گاپىلار	ئەقلىي قابىلىيىتى ئاجىزلار	پۈت - قولى مېيىپلار	ئەلار	نېرۋىسى ئاجىزلار	ئۇنۇمۇرسال مېيىپلار	جەمئىي
تەكشۈرۈلگەن (كىشى دانە)	361	259	229	145	49	147	1190

مۇلچەر سان (٪)	11.69	8.39	7.42	4.70	1.59	4.76	
نەتىجىسى (تۆمەن گۇ دەم)	16.20	11.60	10.30	6.50	2.20	6.60	33.40

ئەسكەرتىش: 1987 ـ يىلىدىن كېيىن مېيىپلار-نى ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلمىدى.

مېيىپلارنى داۋالاپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش

1988 ـ يىلى گوۋۇيۈەن «جۇڭگونىڭ مېيىپلار ئىشلىرى بويىچە بەش يىللىق خىزمەت پروگراممىسى» نى تەستىقلىدى، شۇنىڭدىن كېيىن، كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشكەنلەرنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، بالىلار پارالىچ كېسەللىكىنى داۋالاش ۋە گاس بالىلارنىڭ ئاڭلاش ـ سۆزلەش مەشقى قاتارلىقلار مېيىپلارنى داۋالاش خىزمىتىگە كىرگۈزۈلۈپ، قىسقارتىلىپ ئۇچ تۈرلۈك داۋالاش دەپ ئاتالدى. ئاپتونوم رايونىمىزدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى، پىلان كومىتېتى، مائارىپ كومىتېتى، سەھىيە نازارىتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ بۆلۈمى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىن تەشكىللەنگەن ئۇچ تۈرلۈك داۋالاش خىزمىتى ئىشخانىسى ۋە داۋالاش مۇتەخەسسىسلىرى تېخنىكا گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن «8ـبەش يىللىق»، «9 ـ بەش يىللىق» پىلان پروگراممىسى تۈزۈلدى ھەم يولغا قويۇلدى. ئەسلىدىكى ئۇچ تۈرلۈك داۋالاش ئاساسىدا، يەنە كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلارنى داۋالاش، روھىي كېسەللىكتىن مۇداپىئەلىنىش ۋە ئۇنى داۋالاش، ئەقلىي قابىلىيىتى ئاجىزلارنى داۋالاش، يودقا ئالاھىدە ئېھتىياجلىق ئادەملەرگە يود تولۇقلاش، مەھەللە مېيىپلار دوختۇرخانىسى ۋە مېيىپلارنى لازىملىق بۇيۇملار بىلەن تەمىنلەش مۇلازىمىتى قاتارلىق مەزمۇنلار كۆپەيتىلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدا مېيىپلارنى داۋالاش، مېيىپلار ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىش، كۆرسەتمە بېرىش ئورنىدىن 45 ى، گاس بالىلار سۆز مەشقى ئورنىدىن 8، كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈپ قالغانلارنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسى قىلىدىغان نۇقتىلىق دوختۇرخانىدىن 40ى، بالىلار پارالىچ كېسەللىكىنى داۋالاش نۇقتىلىق دوختۇرخانىسىدىن 35ى، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلارنى داۋالاش ئورنىدىن 14ى، ئەقلىي قۇۋۋىتى ئاجىز بالىلارنى داۋالاش ئورنىدىن 14ى، مەھەللە مېيىپلارنى داۋالاش پونكىتىدىن 87 سى قۇرۇلدى. 10 يىل ئىچىدە، ئاپتونوم رايونىمىزدا جەمئىي 78 مىڭ 154 نەپەر مېيىپ داۋالىنىپ، سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلدى. بۇ-نىڭ ئىچىدە، كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشكەن 49 مىڭ 579 كىشى يورۇقلۇققا ئېرىشتى؛ بالىلار پارالىچ كېسىلىگە گىرىپتار بولغان 10 مىڭ 705 نەپەر بالا داۋالىنىپ، بەدەن ئىقتىدارى ياخشىلاندى؛ 1234 نەپەر گاس بالا ۋە 274 نەپەر گاس بالىنىڭ تاتا ـ تانىلىرى تەربىيىلەندى؛ 1230 نەپەر ئەقلىي ئاجىز بالا مەشق قىلدۇرۇلۇش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ چۈشىنىش ئىقتىدارى ۋە تۇرمۇشتا ئۆز كۈچىگە تايىنىش ئىقتىدارى كۈچەيتىلدى؛ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىز 882 نەپەر بىمارغا كۆرۈشكە ياردەم بېرىندىغان ئاپپارات تارقىتىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى؛ پۈت ـ قولى ئىقتىدارىدىن قالغان 3769 مېيىپ سىستېمىلىق داۋالىنىلدى. مېيىپ بولۇپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، يېڭى توي قىلغان تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللار، ھامىلدار ئاياللار، نۇل ياشتىن ئىككى ياشقىچە بولغان بالىلاردىن بولۇپ جەمئىي 3 مىليون 920 مىڭ كىشىگە يود تولۇقلاندى. ئۇرۇمچى شەھىرى، يەكەن ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردا روھىي كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش سىناق ئورنى قۇرۇلۇپ، داۋالىنىۋاتقان 11 مىڭ 420 نەپەر روھىي كېسەلدىن 7602 نەپىرى ساقايدى، 900 نەپەر پۈت ـ قولى مېيىپ كىشىگە يالغان پۈت ـ قول سېلىندى، پۈت ـ قولى بىنورمال 2100 نەپەر كىشىگە شەكىل تۈزەش ئېپپاراتى تارقىتىلدى، شۇنداقلا مېيىپلارغا لازىملىق 57 مىڭ 531 دانە بۇيۇم تارقىتىلدى.

مېيىپلار سەنئەت ئۆمىكى مېيىپلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى ئويۇن كۆرسىتىش ئۆمىكى. ئۇنىڭ تەشكىللىي پرىنسىپى: تەشكىلاتنى تارقىتىۋەتمەسلىك، قاتناشقۇچىلارنى نۆۋەت بىلەن ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش، ئىشتىن سىرتقى پائالىيەتنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش، مەدەنىي تۇرمۇشنى جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ ئۆمەكنىڭ مەقسىتى ـ مېيىپلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، مېيىپلارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش. بۇ ئۆمەك ھەر قېتىملىق مەملىكەتلىك مېيىپلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشقاندىن بۇيان، ئۆزلۇكسىز تۇرده كونا نومۇرلارنى چىقىرىپ تاشلاپ، يېڭى نومۇرلارنى يارىتىپ، ھەم مېيىپلارغا خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە، ھەم شىنجاڭنىڭ يەر-

لىك ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىر تۈركۈم يېڭى نومۇرلارنى ئورۇنلاپ كەلدى. 2- نۆۋەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرسىتىش، شەخسلەر بويىچە 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 1 نەپەر، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 8 نەپەر، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 6 نەپەر بولدى، كوللېكتىپ بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 3 - نۆۋەتلىك كۆرەككە قاتناشقان بارلىق نومۇرلار مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 4 - نۆۋەتلىك كۆرەكتە شەخسلەر بويىچە 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 1 نەپەر، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 2 نەپەر، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلەر 2 نەپەر، مۇنەۋۋەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەنلەر 3 نەپەر، ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەنلەر 3 نەپەر بولدى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ جەمئىي 27 تۈرلۈك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 5 نەپەر ئارتىس تالالىغىچ، جۈڭگو مېيىپلار سەنئەت ئۆمىكى بىلەن بىللە جياڭسۇ، جېجياڭ، جياڭشى قاتارلىق ئۆلكىلەردە سەيياھەت ئويۇن قويدى، 8 نەپەر ئارتىس جۈڭگو مېيىپلار سەنئەت ئۆمىكىگە تاللىنىپ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى، ئاۋسترالىيە قاتارلىق 11 دۆلەت ۋە رايونغا بېرىپ زىيارەت قىلىپ ئويۇن قويدى. 1998 - يىلى، بۇ ئۆمەك تەيۋەن رايونى بىلەن ئۆز-ئارا ئارتىس ئەۋەتىشىپ سەنئەت ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بېرىپ، مېيىپلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش روھى ۋە سەنئەت تالانتىنى نامايان قىلدى.

كۆرۈش سەزگۈسى بىرىنچى — جۈڭگو ھەرىكىتى

خەلقئارا قىزىل كرېست جەمئىيىتى جۈڭگو بىلەن ھەمكارلاشقان تۇنجى كۆرۈشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسى ئارقىلىق، كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈپ قالغان بىمارلارنى قايتىدىن يورۇقلۇققا ئېرىشتۈرۈش. بۇ تۈرنى 10 يىل ئىچىدە تاماملاش پىلانلىنىپ، ئىككى باسقۇچقا ئايرىلدى. بىرىنچى باسقۇچ 1997 - يىلدىن 2001 - يىلىغىچە، بۇ باسقۇچتا دۆلەت ئىچىدىكى ئالاقىدار ئۆلكىلەردىن تاللىنىپ كەلگەن 10 تۈركۈم داۋالاش گۇرۇپپىسى كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشكەنلەرنىڭ قايتا كۆرۈشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسىدىن 36 مىڭ 400 قېتىملىق ئورۇندىدى، ناھىيە دەرىجىلىك دوختۇرخانىغا كۆز كېسەللىكى دوختۇرى ۋە ياردەمچى خادىملار تەربىيىلەپ بېرىلدى، كۆز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش سانلىق مەلۇمات ئامبىرى قۇرۇلدى، كۆز كېسەللىكىنى ئىلگىرى - كېيىن تەكشۈرۈش تەشۋىقات تەربىيىسى ۋە ئالدىنى ئېلىش - ساقلىقنى ساقلاش تەربىيىسى قاتارلىق خىزمەتلەر ئېلىپ بېرىلدى. ئىككىنچى باسقۇچ 2002 - يىلىدىن 2006 - يىلىغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتىكى ئاساسىي ۋەزىپە 90% ناھىيە دەرىجىلىك دوختۇرخانىلاردا كۆز كېسەللىكى بۆلۈمى قۇرۇش، شۇنداقلا ئۇنۇملۇك ھالدا كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈش تېخنىكىسىنى ئېلىپ بېرىدىغان تەمالقىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت. تۇر خىزمەت ئىشخانىسى ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، جۈڭگو مېيىپلار بىرلەشمىسى تۇر ئىشخانىسى، خەلقئارا قىزىل كرېست جەمئىيىتى شياڭگاڭ - ئاۋمېن 303 رايونى بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتقان، شۇنداقلا «كۆرۈش سەزگۈسى بىرىنچى - جۈڭگو ھەرىكىتى» تۇرىنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا كونكرېت مەسئۇل بولىدۇ. 2001 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز تەشكىللەپ ئەۋەتكەن 11 تۈركۈم كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشكۈچىلەرنىڭ قايتا كۆرۈشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسى ئېلىپ بېرىپ، مېيىپلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش روھى ۋە سەنئەت تالانتىنى نامايان قىلدى.

كۆرۈش سەزگۈسى بىرىنچى — جۈڭگو ھەرىكىتى خەلقئارا قىزىل كرېست جەمئىيىتى جۈڭگو بىلەن ھەمكارلاشقان تۇنجى كۆرۈشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسى ئارقىلىق، كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈپ قالغان بىمارلارنى قايتىدىن يورۇقلۇققا ئېرىشتۈرۈش. بۇ تۈرنى 10 يىل ئىچىدە تاماملاش پىلانلىنىپ، ئىككى باسقۇچقا ئايرىلدى. بىرىنچى باسقۇچ 1997 - يىلىدىن 2001 - يىلىغىچە، بۇ باسقۇچتا دۆلەت ئىچىدىكى ئالاقىدار ئۆلكىلەردىن تاللىنىپ كەلگەن 10 تۈركۈم داۋالاش گۇرۇپپىسى كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشكەنلەرنىڭ قايتا كۆرۈشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسىدىن 36 مىڭ 400 قېتىملىق ئوپېراتسىيە ئورۇندىدى، ناھىيە دەرىجىلىك دوختۇرخانىغا كۆز كېسەللىكى دوختۇرى ۋە ياردەمچى خادىملار تەربىيىلەپ بېرىلدى، كۆز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش سانلىق مەلۇمات ئامبىرى قۇرۇلدى، كۆز كېسەللىكىنى ئىلگىرى - كېيىن تەكشۈرۈش تەشۋىقات تەربىيىسى ۋە ئالدىنى ئېلىش - ساقلىقنى ساقلاش تەربىيىسى قاتارلىق خىزمەتلەر ئېلىپ بېرىلدى. ئىككىنچى باسقۇچ 2002 - يىلىدىن 2006 - يىلىغىچە بولۇپ، بۇ باسقۇچتىكى ئاساسىي ۋەزىپە 90% ناھىيە دەرىجىلىك دوختۇرخانىلاردا كۆز كېسەللىكى بۆلۈمى قۇرۇش، شۇنداقلا ئۇنۇملۇك ھالدا كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشۈش تېخنىكىسىنى ئېلىپ بېرىدىغان تەمالقىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت. تۇر خىزمەت ئىشخانىسى ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، جۈڭگو مېيىپلار بىرلەشمىسى تۇر ئىشخانىسى، خەلقئارا قىزىل كرېست جەمئىيىتى شياڭگاڭ - ئاۋمېن 303 رايونى بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتقان، شۇنداقلا «كۆرۈش سەزگۈسى بىرىنچى - جۈڭگو ھەرىكىتى» تۇرىنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىغا كونكرېت مەسئۇل بولىدۇ. 2001 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز تەشكىللەپ ئەۋەتكەن 11 تۈركۈم كۆز گۆھىرىگە ئاق چۈشكۈچىلەرنىڭ قايتا كۆرۈشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئوپېراتسىيىسى ئېلىپ بېرىپ، مېيىپلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەش روھى ۋە سەنئەت تالانتىنى نامايان قىلدى.

ئىشانە توپلاپ مېيىپلارغا ياردەم بېرىش

ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئايالىلار بىرلەشمىسى، جۈڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق 12 تەشكىلاتنىڭ تەشەببۇسى بىلەن، پۈتۈن جەمئىيەتتىكى كۆچلەرنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، مېيىپلار ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ئۇنى قوللاش يۇزىسىدىن، 1991- يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1992 - يىلىنىڭ بېشىدا ئاپتونوم رايونىمىز مەقىيانسىدا قانات يايدۇرۇلغان ئىشانە توپلاپ مېيىپلارغا ياردەم بېرىش ھەرىكىتى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىدارە - ئورگان، تەشكىلات، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر، كادىرلار، شەھەر - بازار ئاھالىلىرى، سودا - سانائەتچىلەر، دېھقان - چارۋىچىلار، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار ۋە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىمدىكى جەڭچىلەر بۇ پائالىيەتكە قىزغىن

ئاۋاز قوشۇپ، مەردلىك بىلەن ئىقتىسادىي ياردەم بە- رىپ، مېيىپلارغا ئىللىقلىق يەتكۈزدى. بۇ قېتىملىق ھەرىكەتكە قاتنىشىپ پۇل ئىئانە قىلغان ئادەم سانى ھەر تۈردىكى پىلانلانغان ئادەم سانىنىڭ 75% دىن يۇقىرى بولۇپ، جەمئىي 17 مىليون 90 مىڭ يۈەن يىغىلدى (ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ). يىغىلغان مەبلەغنىڭ 40% ى مېيىپلار كەسـ پىي مەكتىپىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلدى، قۇرۇلۇش ۋاقتى مۇلچەردىكى يەتتە يىلدىن ئىككى يىلغا قىسقاردى؛ 60%ى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مېيىپلار ئىشلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىشلىتىلدى. 2000 - يىلى 6 - ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونىمىز دائىرە- سىدە «مېيىپلارغا ئىللىقلىق يەتكۈزۈپ ياردەم بېرىش» مەخسۇس تۈرىدىكى ئىئانە توپلاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى. پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىز مىقياسىدا 41 مىليون 80 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلىنىپ، 2000 - يىلى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەرقايسى ئۇلۇكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار مېيىپلار بىرلەشمىلىرىنىڭ مەخسۇس تۈر بويىچە ئىئانە توپلاش پائالىيىتىدە ئالدىنـ قى ئورۇندا تۇردى. ئىئانە توپلاشقا تەشكىللەش خىزمـ تىگە ھەر دەرىجىلىك مېيىپلار ئىشلىرى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى رەھبەرلىك قىلدى، ھەر دەرىجىلىك مې- يىپلار بىرلەشمىلىرى كونكرېت ئۇسۇلغا ئالدى. ھەر- قايسى جايلاردا مېيىپلار ئۇچۇن بىر تۈركۈم پاراۋانلىق فوندى يىغىلىپ، مېيىپلارنىڭ ساقلىق تەربىيىسى، مېيىپلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ياخشىلىنىشىغا مۇئەييەن مەبلەغ كاپالىتى ھازىرلاندى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇھا- جىرلار ئىشلىرى ئىشخانىسى بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھاجىرلار ئىشلىرى خىزمەتلىرىنى ئاساسلىق باشقۇرىدىغان فۇنكـ سىيىلىك ئورۇن. ئۇرۇمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى 2 - نومۇرغا جايلاشقان بولۇپ، 1979 - يىلى 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسى 1962- يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلغان مۇھاجىرلار ئىشلىرى رەھبەر- لىك گۇرۇپپىسى ۋە 1978 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى مۇھاجىر- لار ئىشلىرى باشقارمىسىدۇر. 1996 - يىلى 12 - ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى بە- لەن قوشۇلۇپ، نامى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون- لۇق تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلگەن، لېكىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار ئىشلە- رى ئىشخانىسى دېگەن نامنۇ ساقلىنىپ قالغان. ئاساسـ لىق مەجبۇرىيىتى: دۆلەت ئىچى- سىرتىدىكى مۇھا- جىرلار ئىشلىرى خىزمەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، مۇھاجىرلار ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ تەرەققـ- يىات لايىھىسىنى تۈزۈش، ئالاقىدار ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا دائىر سىياسەت، قانۇن - نىزاملارنى تۈزۈش؛ مۇھاجىرلارغا دائىر قانۇن، سىياسەتلەرنىڭ ئەملىيلىشىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا ھەيـ- دەكچىلىك قىلىش؛ ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق - مەنپەئىتى ۋە جۇڭگولۇق مۇھاجىرلارنىڭ دۆلەت سىرتىدىكى يوللۇق ھوقۇقىنى قوغداش، ۋەتەنگە قايتـ قان مۇھاجىرلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىش، چەت ئەللەردىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، جۇڭگولۇقلارغا قارىتىلغان خىزمەتنى ۋە بىرلەشمە دوستلۇق تەشۇبقات خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش، چەت ئەل مەبلىغى، ئىخـ تىساس ئىگىلىرى، تېخنىكا ۋە ئەسۋابلارنى كىرگۈ- زۈش، جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، جۇڭگولۇقلار ۋە شىياڭـ گاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلارنىڭ ئېئانىلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە تەستىقلاش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىش؛ ئالا- قىدار ئورۇنلار بىلەن ماسلىشىپ، جۇڭگولۇق مۇھا- جىرلار، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنىڭ چېگرىدىن كىرىپ - چىقىش مەسـ- لىسىنى ۋە جۇڭگولۇق مۇھاجىرلارنىڭ دۆلەتكە قايتىپ ئولتۇراقلىشىش مەسلىسىنى ھەل قىلىش؛ تۆۋەن قاتـ لامدىكى مۇھاجىرلار ئىشلىرى ئىشخانىسىنىڭ كەسپىي خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش؛ شىنجاڭ جۇڭگو سايا- ھەت كوپېراتىپى، شىنجاڭ مۇھاجىرلار مېھمانخانىسى، شىنجاڭ مۇھاجىرلار سايامەت پېرېۋوتى مۇلازىمەت شىركىتى قاتارلىقلارنى باشقۇرۇش.

1996 ـ يىللىق ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، مۇھاجىرلارنىڭ بالا ـ چاقىلىرى، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلارنىڭ تۇغقانلىرى شۇنداقلا ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى تۇرگە ئايرىش ستاتىستىكا جەدۋىلى

تۇر قىرىسى / نوپۇسى سانىدا نىسبىتى (%)	جەمئىي	مۇھاجىرلارنىڭ بالا ـ چاقىلىرى شۇنداقلا چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلارنىڭ تۇغقانلىرى ۋە ئائىلە تاۋابىئاتلىرى		ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار	
		ئائىلە تاۋابىئاتلىرى سانى	ئادەم سانى	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى سانى	ئادەم سانى
ئۇيغۇر 44.5	66487	50108	11682	3900	851
خەنزۇ 21.01	31389	22197	4864	3573	755
قازاق 22.75	33999	26388	5665	1617	329
خۇيزۇ 2.00	2995	2103	515	296	81
موڭغۇل 0.49	736	548	110	67	11
باشقىلار 9.36	13989	9466	2460	1639	424
جەمئىي	149395	110810	25242	10892	2451

شىنجاڭ ـ چەت ئەل ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتى بۇ جەمئىيەت 1992 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، جۇڭگو ـ چەت ئەل ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتىنىڭ يەرلىك شۆبە جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون تەۋەلىكىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە كەسىپلىرىدىن تەركىب تاپقان ئاپتونوم رايون دائىرىلىك خەلق تەشكىلاتى. جەمئىيەت رەھبەرلىرى ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىشلار (مۇھاجىرلار ئىشلىرى) ئىشخانىسى، ئالاقىدار نازارەت ـ ئىدارىلەر، جەمئىيەتتىكى داڭلىق زاتلاردىن تەركىب تاپقان. ئىش بېجىرىش ئورنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار (مۇھاجىرلار ئىشلىرى) ئىشخانىسىدا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى جۇڭشەن يولى 2 ـ نومۇرغا جايلاشقان. ئاساسىي مەقسىتى: چەت ئەلدىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، جۇڭگولۇقلار، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تەشكىلاتلىرى بىلەن كەڭ كۆلەمدە ئالاقىلىشىش، چەت ئەلدىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، جۇڭگولۇقلار، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تەشكىلاتلىرى بىلەن بولغان دوستلۇقنى كۈچەيتىش، ھەمكارلىق ۋە ئالاقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش؛ دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى ئىقتىسادىي سودا، پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ـ مائارىپ، ئاخباراتچىلىق، سایاھەت ـ ئىكسكۇرسىيە، تەربىيە ـ سەھىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق قاتارلىق ساھەلەرنىڭ دوستانە بىرلىشىشى ۋە ئالاقىسىغا كۆچ چىقىرىپ، شىنجاڭنىڭ ھەر تۈرلۈك ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش؛ ئەقلىي ئىقتىدار، تېخنىكا، ئىقتىساسلىق خادىم، ئىقتىساد تۈرلىرى قاتارلىقلارنى كىرگۈزۈش جەھەتتىكى ۋاستىلىك خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش.

جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار جۇڭگونىڭ دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە، ئەمما چەت ئەلدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان جۇڭگو پۇقرالىرىنى كۆرسىتىدۇ. 1828 ـ يىلىدىن 1949 ـ يىلىغىچە، جەمئىيەتتىكى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى، سودا قىلىش، ئىشلەش، دىن سەۋەبىدىن، شۇنداقلا دۆلەت ئىچىدىكى سىياسىي، ئىقتىساد قاتارلىق سەۋەبلەردىن، ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەردىن 300 مىڭغا يېقىن كىشى چەت ئەلگە چىقىپ ئولتۇراقلاشقان. 1950 ـ يىلىدىن 1963 ـ يىلىغىچە، جۇڭگو ھۆكۈمىتى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ تەلىپى بويىچە، سوۋېت مۇھاجىرلىرى (قانۇنسىز كۆپەيگەن سوۋېت مۇھاجىرلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نى دۆلىتىگە قايتۇرۇۋېتىشكە ياردەملەشكەندە، ئۇلارنىڭ جۇڭگو تەۋەلىكىدىكى تۇغقانلىرىدىن 100 مىڭغا يېقىن ئادەم ئۇلار بىلەن تەڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئولتۇراقلاشقان. بۇنىڭدىن سىرت، ئۆز دۆلىتىگە قايتۇرۇلغان ئافغانىستان، پاكىستان مۇھاجىرلىرى بىلەن بىللە 30 مىڭغا يېقىن جۇڭگو پۇقرالىرى چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن. 1962ـ يىلى 4～5 ـ ئايلاردا، سىرتقى كۈچلەرنىڭ كۇشكۇرتىشى ئاستىدا، ئىلى، تارباغاتاي قاتارلىق جايلاردا چېگرا رايوندىكى پۇقرالارنىڭ سىرتقا قېچىش ۋەقەسى يۈز بەردى، بۇنىڭ ئىچىدىكى «ئىلى ـ تارباغاتاي ۋەقەسى» دە 60 مىڭ جۇڭگو پۇقراسى چېگرىدىن ئۆتۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ جۇڭگولۇق مۇھاجىر بولدى. 1964 ـ يىلىدىن 1998 ـ يىلىغىچە، تۇغقان يوقلاش، ھەج قىلىش، ئىكسكۇرسىيە قىلىش، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش ئۈچۈن شىنجاڭدىن چەت ئەلگە چىققاندىن كېيىن، خىلمۇخىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن چەت ئەلدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان جۇڭگولۇق پۇقرالار 4000 كىشىگە يەتتى. لېكىن،

ئولار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى يات مىللەتنىڭ كەمسىتىشىگە، سىقىم چىقىرىشىغا ئۇچرىماسلىق ئۈچۈن، شۇنداقلا تۇرمۇش سەۋەبىدىن، مۇتلەق كۆپ ساندىكىسى ئۆزى تۇرۇۋاتقان دۆلەتنىڭ دۆلەت تەۋەلىكىگە كىرىپ، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلار بولدى، بۇنىڭ بىلەن جۇڭگولۇق مۇھاجىرلارنىڭ سانى كۆپلەپ ئازايدى. 1998 - يىللىق مۇھاجىرلار ئەھۋالىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتىن مەلۇم بولۇشىچە، ئەسلىي يۇرتى شىنجاڭ، كېيىن چەت ئەللەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان مۇھاجىرلار پەقەت 5000 نەچچە كىشىدىن ئىبارەت بولغان.

چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلار

جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار ياكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىچىدىكى جۇڭگو قان سىستېمىسىگە ئىگە بولۇپ، ئۆزى ئولتۇراقلاشقان دۆلەتنىڭ دۆلەت تەۋەلىكىگە كىرگەن ياكى ئىگە بولغانلار قىسقارتىلىپ جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار دەپ ئاتىلىدۇ. شىنجاڭدىن چەت ئەلگە چىقىپ چەت ئەلدە ئولتۇراقلاشقان جۇڭگولۇقلار تەخمىنەن 350 مىڭ ئادەم بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر %85 نى ئىگىلەيدۇ، ئاساسلىقى ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، يەنە ئاز سانىدىكى خەنزۇ، ئۆزبېك، قىرغىز، تاجىك، موڭغۇل قاتارلىقلار بار. ئاساسلىقى قازاقىستان، قىرغىستان، ئۆزبېكىستان، سەئۇدىي ئەرەبىستانى، تۈركىيە، پاكىستان ۋە تاشقى موڭغۇلىيەگە ئورۇنلاشقان. ئاۋسترالىيە، غەربىي ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكا شۇنداقلا ئوتتۇرا شەرقتىكى باشقا بىر قىسىم دۆلەتلەرگىمۇ ئاز سانداً ئولتۇراقلاشقان. جۇڭگولۇقلار ۋە جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار ئۆزلىرى ئولتۇراقلاشقان دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ۋە پەن - مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا مۇئەييەن تۆھپە قوشتى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى يۇرتىنى، ۋەتەنىنى قىزغىن سۆيىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1978 - يىلى 12 - ئايدىكى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كەڭ مۇھاجىر قېرىنداشلار ۋەتەنگە تېخىمۇ تەلپۈنۈپ، ئارقا - ئارقىدىن يۇرتىغا، ۋەتىنىگە قايتىپ تۇغقان يوقلاپ، مەبلەغ سېلىپ زاۋۇت قۇرۇپ، مەكتەپ ئېچىشقا ئىئانە بېرىپ، تېببابەتچىلىك ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش ياكى جامائەت پاراۋانلىقى ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ۋەتەننى، يۇرتىنى سۆيۈشتىكى زور قىزغىنلىقىنى ئىپادىلىدى. لېكىن، يەنە ئاز سانىدىكى دۇشمەن ئۇنسۇرلار دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشتەك جىنايى پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار تولۇق ئاتلىشى

ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار. بۇ، ۋەتەنگە قايتىپ ئولتۇراقلاشقان جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار ۋە جۇڭگو تەۋەلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، جۇڭگوغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلارنى كۆرسىتىدۇ. مىنگو مەزگىلىدە، جۇڭگولۇق مۇھاجىرلاردىن 40 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ۋەتەنگە قايتىپ شىنجاڭدا ئولتۇراقلاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كىرگەن خەنزۇ جۇڭگولۇق مۇھاجىر تەخمىنەن 30 مىڭ كىشى، ئۇيغۇر جۇڭگولۇق مۇھاجىر تەخمىنەن 10 مىڭ كىشى، خۇيزۇ، قازاق، موڭغۇل جۇڭگولۇق مۇھاجىر تەخمىنەن بىر نەچچە مىڭ كىشى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگولۇق مۇھاجىرلاردىن ۋەتەنگە قايتقانلار ئاساسلىقى 1950 - يىلىدىن 1957 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا مەركەزلەشكەن، 969 نەپەر ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، خەنزۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن بولغان جۇڭگولۇق مۇھاجىر پاكىستان، ھىندىستان، تاشقى موڭغۇلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى قاتارلىق دۆلەتلەردىن شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، 1950 - يىلىدىن 1957 - يىلىغىچە پاكىستاندىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلاردىن 543 ئادەم ئۇچ تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ ۋەتەنگە قايتتى؛ 1955 - يىلىدىن 1956 - يىلىغىچە تاشقى موڭغۇلىيەدىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلاردىن 383 ئادەم تۆت تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ ۋەتەنگە قايتتى. 1950 - يىلىدىن 1953 - يىلىغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلاردىن 43 ئادەم ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ ۋەتەنگە قايتتى. 1981 - يىلىدىن 1996 - يىلىغىچە، 6 دۆلەتتىن كەلگەن جۇڭگولۇق مۇھاجىرلاردىن 48 ئائىلە جەمئىي 142 ئادەم ۋەتەنگە قايتىپ ئولتۇراقلاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن 24 ئائىلە 51 ئادەم، تاشقى موڭغۇلىيەدىن كەلگەن 6 ئائىلە 41 ئادەم، سەئۇدىي ئەرەبىستاندىن كەلگەن 6 ئائىلە 7 ئادەم، پاكىستاندىن كەلگەن 7 ئائىلە 7 ئادەم، تۈركىيەدىن كەلگەن 3 ئائىلە 13 ئادەم، ئاۋسترالىيەدىن كەلگەن 3 ئائىلە 3 ئادەم بار. 1950- يىلىدىن 1960 - يىلىغىچە، ئىچكىرى ئۆلكىدىن شىنجاڭغا كەلگەن ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىر 900 دىن ئارتۇق ئادەم، كۆپىنچىسىنىڭ ئەسلىي يۇرتى گۇاڭدۇڭ، فۇجيەن بولۇپ، كۆپ قىسمى ھىنـ

دونېزىيە، مالايسىيا، سىنگاپور قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەنلەر. 1996 - يىلىغىچە، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىر 2451 ئادەم، مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرى 10 مىڭ 892 ئادەم.

مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرى جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلارنىڭ دۆلەت ئىچىدە ئولتۇراقلاشقان، جۇڭگو دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە بالا - چاقىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ بالا چاقىلىرىنىڭ ھوقۇق- مەنپەئىتىنى قوغداش قانۇنى» دا بەلگىلەنگەن مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنىڭ چوقۇم جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار بىلەن نىكاھ، قانداشلىق ۋە بېقىۋېلىش مۇناسىۋىتىدە شەكىللەنگەن تۇغقاندارچىلىق مۇناسىۋىتى بولۇشى، چوقۇم جۇڭگولۇق مۇھاجىرلار، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار بىلەن قانۇنلۇق ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەت مۇناسىۋىتى بولۇشى كېرەك. شىنجاڭ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىي رايونىدىكى نۇقتىلىق مۇھاجىرلار يۇرتى، شىنجاڭنىڭ مۇھاجىرلار ئىشلىرى خىزمىتى غەربىي شىمالدا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. نۆۋەتتە، ئاپتونوم رايونىمىزدا مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرى 300 مىڭ ئادەمگە يېتىدۇ، بۇنىڭ 90% ى ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چىگرا رايون ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئولتۇراقلاشقان. ئۇلارنىڭ چەت ئەلدىكى تۇغقانلىرى 40 تىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايونلارغا تارقالغان، ئاساسلىقى ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىياغا ۋە جەنۇبىي ئاسىيادىكى پاكىستانغا، ئاز بىر قىسمى ئاۋسترالىيىگە، ياۋروپا ۋە ئامېرىكا قىتئەلىرىگە ئولتۇراقلاشقان.

ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ياشانغانلار خىزمىتىنى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان ئورگان. 1985 - يىلى 6 - ئايدا قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى ياشانغانلار مەسىلىسى كومىتېتى بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى دۇڭفېڭ يولى 10 - نومۇرغا جايلاشقان. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى: نوپۇسنىڭ قېرىلىشىغا يۇزلىنىشى ئېلىپ كەلگەن مەسىلىلەر ۋە ياشانغانلار ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ قانۇنىيىتى، سىياسەتلىرى قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ياشانغانلار ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە قارار چىقىرىشىنى ئاساس بىلەن تەمىنلەش؛ ياشانغانلار مەسىلىسى توغرۇلۇق ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش، مەسلىھەت سوراش مۇلازىمىتى ۋە سىرت بىلەن ئالاقىلىشىش قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى كەڭ قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭغا قاراشلىق كەسىپي ئورۇنلاردىن «شىنجاڭ ياشانغانلار ساغلاملىقى گېزىتى»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار فوندى جەمئىيىتى، شىنجاڭ دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقىش ئىختىساس ئىگىلىرى مىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات مەركىزى قاتارلىقلار بار. يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كېسىلكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش خىزمىتى كومىتېتى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 100 گە كىرگەن ياكى 100 دىن ئاشقانلار ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ياشانغانلارنىڭ كونۇنۇش كاپالىتى، ياشانغانلار ئىقتىسادىي كەۋدىسى، قېرىلىق ئەھۋالى يۇزلىنىشى قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ۋە ھەر نۇرلۇك ماقالە قوبۇل قىلىش، باھالاش - تەقدىرلەش، ئونتۇرا ياشلىق ۋە ياشانغانلار مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى قاتارلىق چوڭ تېمىتىكى پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلدى. 12 قىسىملىق تېلېۋىزىيە چاتما فىلىمى «كۆموش رەڭلىك دولقۇن» لېنتىغا ئېلىندى، «چىگرا رايوندىكى بىر ئەۋلاد كونا جەڭچىلەرنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىدىكى تۇرمۇش خاتىرىسى»، «باش كۆتۈرگەن ياشانغانلار ئىشلىرى» قاتارلىق كىتابلار نەشر قىلىندى.

ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ياشانغانلار خۇشال ئۇتتەكتە

ئاپتونوم رايونلۇق كېسىلكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش خىزمىتى كومىتېتى بىر تۈركۈم ياشانغان يولداشلار شۇنداقلا ئالاقىدار ئورۇن، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ مەسئۇللىرى ۋە مۇتەخەسسىس، ئالىملاردىن تەشكىللەنگەن ئاممىۋى خىزمەت تەشكىلاتى.

1990 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى دۇڭفېڭ يولى 10 ـ نومۇرغا جايلاشقان. مەر-كىزىي ۋەزىپىسى: دەم ئېلىشقا ۋە پېنسىيىگە چىققان ياشانغان يولداشلار ۋە خىزمەتتىكى ئالاقىدار خادىملارنى تەشكىللەپ، ھەر مىللەت ياش ـ ئۆسمۈرلىرىنىڭ ساغ-لام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، كۆپ خىل يول، كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق ياش ـ ئۆسمۈر-لەرنى تەربىيىلەپ، ئۇلارنى كومۇنىزم ئىشلىرىنىڭ ئىزباسارلىرى قىلىپ يېتىشتۈرۈپ چىقىشتىن ئىبا-رەت. بۇ كومىتېت شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتىغا قارايدۇ. كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ياشانغان يولداشلارنى تەشكىللەپ ياش ـ ئۆس-مۈرلەرگە ئىنقىلابىي ئەنئەنە تەربىيىسى ئېلىپ باردى، ئائىلە باشلىقلىرى مەكتىپىنى قۇردى، ئۆسمۈرلەر ھەربىي مەكتىپىنى تەسىس قىلدى، يولدىن ئادىشقان ياش ـ ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلەشكە ياردەملەشتى، ياش ئىشچىلارنى تەربىيىلىدى، ھەرخىل شەكىللەردىن پاي-دىلىنىپ ياش ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ روھىي ۋە جىسمانىي ساغلاملىقىغا پايدىلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇردى.

ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار فوندى جەم-ئىيىتى ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى ئاپتو-نوم رايونىمىزدىكى ياشانغانلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن مەبلەغ توپلايدىغان ئىجتىمائىي تەشكىلات. 1992 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى دۇڭفېڭ يولى 10 ـ نومۇرغا جايلاشقان. بۇ ئۆزى كىرىم قىلىپ، ئۆزى چىقىم قىلىدىغان كەسىپىي ئورۇن. ۋەزىپىسى: جەمئىيەت كۈچلىرى ئارىسىدا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارنى ياشانغانلارنىڭ پارا-ۋانلىق ئىشلىرىنى قوللاشقا، ئىقتىسادىي ياردەم بېرىش-كە ۋە پاراۋانلاندۇرۇشقا سەپەرۋەرلىك قىلىش، ياشانغان-لار مەسلىسىنى تەكشۈرۈش ۋە تەنقىد قىلىش، ياشان-غانلار پاراۋانلىق فوندىنى توپلاش، باشقۇرۇش ۋە ياخ-شى ئىشلىتىشتىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ مەبلىغى دۆلەت بەرگەن ياردەم ۋە جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى تەشكىلاتلار ھەم شەخسلەر قىلغان ئىئانىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار ئۇنىۋېرسى-تېتى 1986 ـ يىلى 9 ـ ئايدا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 107 ـ نومۇرغا جايلاشقان. كۆڭۈل ئېچىش ـ تەنتەربە-يە، خەتتاتلىق، مەدەنىيەت ـ تارىختىن ئىبارەت 3 فاكۇلتېت، 8 شۆبە مەكتەپ تەسىس قىلىنغان. ئوقۇش مۇددىتى: قىسقا مۇددەتلىكى يېرىم يىل، ئۇزۇن مۇد-دەتلىكى 2 ـ 3 يىل. مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار تەخمى-نەن 1200 ـ 1300 بولۇپ، ھازىرغىچە ئوقۇش پۈتۈر-گەن (ئوقۇشنى تاماملىغان) ئوقۇغۇچى 12 مىڭ ئادەم. ھازىر باشقۇرغۇچى خادىمدىن 12 سى بار بو-لۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە شتاتلىقى 6 ئادەم. 30 نەپەر رەسسام، مۇتەخەسسىس، پروفېسسور تەكلىپ بىلەن دەرس ئۆتىدۇ.

شىنجاڭ ياشانغانلار ياتىقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ياشانغانلار فوندى جەمئىيىتى بىرلىشىپ قۇرغان. ياشانغانلارنى تاماق ـ ياتاق، داۋالىنىش، كۆ-ڭۈل ئېچىش قاتارلىق ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلەيدۇ. 1999 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئىش باشلىغان بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھىرى قارلىغاچلىق يولى 76 ـ نومۇر شىنجاڭ 1 ـ ئىشچىلار ساناتورىيىسىگە جايلاش-قان. بۇ ياتاق ساناتورىيىنىڭ ئەسلىھەلىرىدىن پايدىلە-نىدۇ، ياشانغانلار كارىۋېتىدىن 60 ى بار.

ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى بۇ قۇرۇلۇشنى جۇڭگو ياشانغانلار ئۇيۇشمىسى، جۇڭگو يا-شانغانلار فوندى جەمئىيىتى باشلاپ بەرگەن. ئاپتونوم رايونلۇق «ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى» 1998 ـ يىلى 3 ـ ئايدا باشلانغان. مەزمۇنى: ياشانغان-لار ئىشلىرى تەشۋىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، «ياشانغان-لارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى» فوندىنى توپلاش؛ يا-شانغانلار ئىچىدىن ئىختىساس بايلىقىنى ئېچىپ، ياشان-غانلار پاراۋانلىق ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار ھەم چوڭ ياشلىق ياشانغانلارنىڭ دەر-دىگە دەرمان بولۇپ، قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بې-رىش؛ ياشانغانلارغا مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە ئىللىقلىق يەتكۈزۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش، ئالدىن ئېتىـ جار بېرىش مۇلازىمىتى بىلەن تەمىنلەش، ياشانغانلار-نىڭ مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇ-رۇشتىن ئىبارەت. ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومـ-ىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار فوندى جەمئىيىتى بىرلىشىپ ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلارغا ياردەم بې-رىش قۇرۇلۇشى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەسىس قىلـ-دى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئىشخانا قۇرۇلدى. 1999 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە، ئاپتونوم رايونىمىزدا قانات يايغان «ياشانغانلارغا يـاردەم بـېرىش قـۇرۇلۇشى» دىن تـۆ-ۋەندىكىلەر بار: ① ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش جاما-

ئەت پاراۋانلىق دوربىنىسى قۇرۇلدى. مەملىكەتلىك ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش ئىشخانىسى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى بىرلىكتە ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىدە ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش جامائەت پاراۋانلىق دوربىنىسى قۇردى، بۇ دوربىنا 1998 - يىلى 5 - ئايدا بۇرۇلتوقاي ناھىيىلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسىدا سىناق تەرىقىسىدە ئىش باشلىدى. بۇ «ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى» دورا زاۋۇتلىرى ئىشانە قىلغان دورىلارنى قوبۇل قىلىش ئاساسىدا، ھەرقايسى جايلاردىكى ياشانغانلار خىزمىتى ئورۇنلىرى ۋە دورا باشقۇرۇش ئورۇنلىرى بىلەن بىرلىشىپ، كونا ئازاد رايون، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى، چېگرا رايون، ئاپەت رايونلىرىدىكى نامرات ياشانغانلارنى قوغدۇرۇش خاراكتېرىدىكى مەدەتسىنا مۇلازىمىتى بىلەن تەمىنلەيدىغان جامائەت پاراۋانلىق ئىشلىرىدۇر. بۇ «قۇرۇلۇش» ھازىرغىچە مەملىكەتلىك ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى ئىشانە قىلغان 310 مىلىئ يۈەن قىممىتىدىكى دورىلارنى ۋە 10 مىلىئ يۈەن نەق پۇلنى قوبۇل قىلدى؛ ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتى، ياشانغانلار فوندى جەمئىيىتى، شۇنداقلا دوختۇرخانا، دورا شىركەتلىرى قاتارلىق ئورۇنلار ئىشانە قىلغان 90 مىلىئ يۈەن قىممىتىدىكى دورا، سايمان ۋە نەق پۇلنى قوبۇل قىلدى. ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار ياشانغانلارنى 100 مىلىئ يۈەندىن يۇقىرى قىممەتتىكى دورىلار بىلەن ھەقسىز تەمىنلىدى؛

② ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار 10 مىلىئ ياشانغان كىشىنى بېقىشقا ياردەملىشىلدى. 1999 - يىلى 5 - ئايدا، مەملىكەتلىك ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى ئىشخانىسى بىلەن خەلق گېزىتى، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قاتارلىق 20 ئاخبارات ئورنى بىرلىشىپ، 10 مىلىئ ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار ياشانغانلارنى بېقىشقا ياردەملىشىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، جەمئىيەتتىن مەبلەغ توپلاپ، ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار ياشانغانلارغا ھەر يىلى 500 يۈەنلىك ئۇلچەم بويىچە ياردەم بېرىشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇرۇمچى شەھىرى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى بۇ خىل بېقىشقا ياردەملىشىش ھەرىكىتىنى باشلىۋەتتى؛ ③ ئالدىن ئېتىبار بېرىش مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇرۇلدى. ئۇرۇمچى شەھىرى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، تۇرپان ۋىلايىتى، شىخەنزە، قاراماي، كورلا، ئاقسۇ، غۇلجا شەھىرى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 70 ياشتىن ئاشقان ياشانغانلار ۋە دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلارغا قارىتا جەمئىيەت ئالدىن ئېتىبار بېرىش مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى. ياشانغانلار ئېتىبار بېرىش كىنىشكىسى ياكى دەم ئېلىشقا چىققانلىق كىنىشكىسى بىلەن دوختۇرغا كۆرۈنۈش، ئاپتوبۇسقا چىقىش، باغچىغا، كىنو - تىياتىرغا، كۆنۈپخانىلارغا كىرىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئالدىن ئېتىبار بېرىش مۇلازىمىتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ.

مۇھىت ئاسراش

مۇھىت ئاسراش *مۇھىت ئاسراش تەشكىلىي ئاپپاراتىنىڭ قۇرۇلۇش* شىنجاڭنىڭ مۇھىت ئاسراش ئىشلىرى 1973 - يىلىدىكى تۇنجى قېتىملىق مەملە-كەتلىك مۇھىت ئاسراش يىغىنىدىن كېيىن تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. 1976 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ھەر دەرىجىلىك مۇھىت ئاسراشنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى، مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش ئاپپاراتلىرى، مۇھىت پەن تەتقىقاتى ئاپپاراتلىرى ۋە مۇھىتنى نازارەت قىلىش، باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، پۈتكۈل ئاپتونوم رايونىمىزدا مۇھىت ئاسراشنى باشقۇرۇش سىستېمىسى ۋە نازارەت قىلىش، ئۇلۇچەش سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى، بىر مۇھىت ئاسراش كەسپىي قوشۇنى يېتىشتۇرۇلدى. ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 15 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردە ۋە 41 ناھىيە (شەھەر، رايون) دە مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى؛ ھەر دەرىجىلىك مۇھىت نازارەت قىلىش، ئۇلۇچەش پونكىتىدىن 21، ھەر دەرىجىلىك مۇھىت نازارەت قىلىش، باشقۇرۇش پونكىتىدىن 56 سى قۇرۇلدى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى، مۇھىت ئاسراشنى تەشۋىق قىلىش مەركىزى، مۇھىت ئۇچۇرى مەركىزى قاتارلىقلار كەينىدىن قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە مۇھىت ئاسراش سىستېمىسىدا ئىشلەيدىغانلار 1965 كىشى، تۈرلۈك چوڭ تىپتىكى مۇھىت نازارەت قىلىش، ئۇلۇچەش ئۈسكۈنە - ئەسۋابلىرىدىن 140 نەچچە دانە (يۇرۇش) بار.

مۇھىت ئاسراش تەدبىرى ۋە نىشانى بېكىتىلىدى

«مۇھىت ئاسراش جۇڭگونىڭ تۇپ دۆلەت سىياسىتى» دېگەن يېتەكچى ئىدىيە بويىچە، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش-نى، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشىنى ۋە مۇھىت قۇرۇلۇ-شىنى ماس قەدەمدە پىلانلاش، ماس قەدەمدە ئىلىپ بېرىش، ماس قەدەمدە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئارقىلىق، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى، ئىجتىمائىي ئۈنۈمنى ۋە مۇھىت ئۈنۈمنى ئۈزلۈكسىز يەرلەشتۈرۈش دېگەن قائىدىنى ئىز-چىللاشتۇرۇپ ۋە ئەملىيلەشتۈرۈپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا سانائەتنىڭ بۇلغىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تۈزەش، شەھەرلەرنىڭ مۇھىتىنى ئومۇميۈزلۈك تۈزەش مۇھىم نۇقتا قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە قۇرۇلۇش تۈرلىرى مۇھىتىنى باشقۇرۇش، سانائەتنىڭ بۇلغاش مەنبەسىنى مۆھلەت بەلگىلەپ تۈزەش ۋە ئېكولوگىيە-لىك مۇھىتنى قوغداش تۈتۈلۈپ، سانائەتتىكى كېرەك-سىز ماددىلاردىن ئومۇميۈزلۈك پايدىلىنىش قانات يايـ-دۇرۇلدى. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن باشلاپ مۇھىت باشقۇرۇشنى چوڭقۇرلاشتۇرىدىغان تۈرلۈك تۈ-زۈملەر ۋە تەدبىرلەر ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت باشقۇرۇش خىزمىتى پەيدىنپەي ئىلمىيلىشىش ۋە تۈزۈملىشىش يولىغا قاراپ ماڭدى. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتـ-كوم بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «مۇ-ھىت ئاسراش خىزمىتىنى يەنمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نى ئېلان قىلىدى، ئاپتونوم رايـ-ـون بويىچە 3 - قېتىملىق مۇھىت ئاسراش يىغىنى ئېچىپ، قانۇن ئىجرا قىلىشنى تەكشۈرۈپ، سانائەتنىڭ بۇلغىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تۈزەش سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، پۈتكۈل ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئون چوڭ تەدبىر-نى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۈرۈشكە يېتەكچـ-لىك قىلىپ ۋە ئۇنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، مۇھىت بىلەن ئىقتىسادنىڭ ماس ۋە سىنچىل تەرەققىي قىلىشىنى ئىل-گىرى سۈرۈپ، يېڭى تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈردى. 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4 - قېتىملىق يىغىنى «ئاپتونوم رايون-نىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ 9 - بەش يىللىق، پىلانى ۋە 2010 - يىلىغىچە بولغان يىراق نىشان پروگراممىسى»نى تەستىقلاپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش نىشانىنى، يەنى 2000 - يىلىغا بارغاندا، ئاپتونوم رايونىنىڭ سانائەت بۇلغىش-ىنىڭ كېڭىيىش يۇزلىنىشىنى ئاساسىي جەھەتتىن تۈز-گىنىلەشكە ئىگە قىلىشنى؛ نۇقتىلىق شەھەرلەرنىڭ ۋە بىر قىسىم ۋىلايەتلەرنىڭ مۇھىت سۈپىتىنى مەلۇم دە-رىجىدە ياخشىلاش، تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك يامانلىشـ-ىنى مەلۇم دەرىجىدە ئاستىلىتىش، قىسمەن رايونلاردا توختىتىش، 2010 - يىلىغا بارغاندا، ئاپتونوم رايون-

نىڭ ئېكولوگىيىسىنىڭ يامانلىشىش ئەھۋالىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگەرتىش، مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ كېڭىيىش ئەھۋالىنى ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەپ، شەھەر مۇھىتىنىڭ سۈپىتىنى ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈرۈشنى ئونتۇرىغا قويدى. 1996 ـ يىلى ئاپتونوم رايون لۇق خەلق ھۆكۈمىتى «مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدىكى قارار»نى ئېلان قىلىدى، 1997 ـ يىلى «ئاپتونوم رايونىنىڭ 13211، مۇھىت ئاسراش ھەرىكىتى پىلانىنى يولغا قويۇش لايىھىسى»نى بېسىپ تارقاتتى. ئارقىدىنلا «ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراشتىكى 9 ـ بەش يىللىق پىلانى، بىلەن 2010 ـ يىلىغىچە بولغان يېراق نىشان پروگراممىسى» ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ سانائەتتىكى بۇلغاش مەنبەلىرىنىڭ قويۇپ بېرىلىشىنى 2000ـ يىلى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش پىلانى» تەستىقلاندى، «بۇلغىمىلارنىڭ قويۇپ بېرىلىش ئومۇمىي مىقدارىنى تىزگىنلەش ئۇسۇلى» ۋە «ئەسىر ھالقىغان يېشىللاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى پىلانى» دىن ئىبارەت ئىككى چوڭ تەدبىرنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا، «بىرىنى تىزگىنلەش، ئىككىنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش (ئاساسىي بۇلغىمىلارنىڭ قويۇپ بېرىلىش ئومۇمىي مىقدارىنى تىزگىنلەش، شەھەرلەرنىڭ ھاۋا، سۇ مۇھىتى سۈپىتىنى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا دۆلەت بەلگىلىگەن ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش، سانائەتتىكى بۇلغاش مەنبەلىرىنىڭ بۇلغىمىلارنى قويۇپ بېرىشىنى دۆلەت ياكى يەرلىك بەلگىلىگەن قويۇپ بېرىش ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈش) خىزمىتىنىڭ ئىلگىرى سۈرۈلۈشىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇھىت بۇلغىنىشىنى تۇزىتىش قەدىمى يەنىمۇ تېزلىتىلىپ، پۈتكۈل ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

مۇھىت ئاسراشتىكى قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلدى 1980 ـ يىلىدىن بۇيان، مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنىڭ ئومۇمىيلىقى ۋە ئىسى، چاڭ ـ توزانىنىڭ بۇلغىشى، بۇلغاش ھەققى ئېلىش، تەبىئىي قوغداش، قۇرۇلۇش تۇرلىرى مۇھىتىنى باشقۇرۇش، نېفىتلىكنى قىدىرىپ تەكشۈرۈش ۋە ئېچىشنى باشقۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە 20 نەچچە يەرلىك مۇھىت ئاسراش قانۇنى، قائىدىسى ۋە چارىلىرى تۈزۈپ چىقىلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى «ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش نىزامى»، «ئاپتونوم رايونىنىڭ تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى باشقۇرۇش نىزامى»، «باغراش كۆلى ئېقىنىنىڭ سۇ مۇھىتىنى قوغداش ۋە بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش نىزامى»نى ئېلان قىلدى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئاپتونوم رايونىنىڭ نېفىتنى قىدىرىپ تەكشۈرۈش ۋە ئېچىشتىكى مۇھىت باشقۇرۇش چارىسى» ھەمدە «ئالتۇن تاغ دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونىنى باشقۇرۇش چارىسى»نى ئېلان قىلدى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت قوغداش تارماقلىرى «ئاپتونوم رايوندىكى يېمەك ـ ئىچمەك، كۆڭۈل ئېچىش كارخانىلىرىنىڭ مۇھىتىنى باشقۇرۇش بەلگىلىمىسى» قاتارلىق نۇرغۇن قائىدىلەرنى ۋە قېلىپلاشتۇرۇش ھۆججەتلىرىنى ئېلان قىلىپ، پۈتكۈل ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنىڭ پەيدىنپەي قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇلۇش يولىغا مېڭىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

1993 ـ يىلىدىن 1995 ـ يىلىغىچە، پۈتكۈل ئاپتونوم رايون بويىچە مۇھىت ئاسراشتىكى قانۇن ئىجرا قىلىش كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈلۈپ، جەمئىي 74 ناھىيە (شەھەر) ، 965 كارخانا تەكشۈرۈلدى. قانۇنغا خىلاپ لىق قىلغان ئورۇنلاردىن 220 سى تەكشۈرۈپ چىقىپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇلارنىڭ 14ى تاقاشقا بۇيرۇلدى، 15ى كۆچۈرۈۋېتىلدى، 134ى مۆھلەت ئىچىدە تۈزەشكە بۇيرۇلدى، 127 سىگە جەرىمانە قويۇلدى. ياۋايى ھايۋانلارنى ئوۋلاش ۋەقەسىدىن 817 قېتىملىقى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ياۋايى ھايۋانلارنى ئوۋلىغانلاردىن 1191 كىشى بىر تەرەپ قىلىندى، 270 تال مىلتىق يىغىۋېلىندى. 1996 ـ يىلى «گۈزۈيۈەننىڭ مۇھىت ئاسراشقا ئائىت بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدىكى قارارى» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، قەغەز ياساش زاۋۇتى، كۆنچىلىك زاۋۇتى، ماي چەككىلەش زاۋۇتى، كوكس كۆيدۈرۈش زاۋۇتى، توك ئارقىلىق ھەل بېرىش زاۋۇتى قاتارلىق 15 تۈرلۈك بۇلغىنىشى ئېغىر بولغان ئۇششاق كارخانىلاردىن 320 سى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ۋە ناقەتلەشتۈرۈلۈپ، ناقەتلەشتۈرۈش نىسبىتى 88.6% بولدى.

مۇھىت ئاسراش تۈزۈمى قاتتىق ئىجرا قىلىندى ھەر دەرىجىلىك مۇھىت ئاسراش تارماقلىرى «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، ئالدىنى ئېلىش بىلەن تۈزەشنى بىرلەشتۈرۈش» قائىدىسىدا چىڭ تۇرۇپ، مۇھىت ئاسراش تۈزۈملىرىنى پائال يولغا قويۇپ، «ئاۋۋال بۇلغاپ، كېيىن تۈزەش» تەك كونا يولغا مېڭىشتىن ساقلاندى. قۇرۇلۇش تۇرلىرى مۇھىتىنى باشقۇرۇش جەھەتتە، مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتىشنى باھالاش تۈزۈمىنى ۋە « ئۈچنى بىللە ئېلىپ بېرىش» (قۇرۇلۇش تۇرلىرىنىڭ مۇھىت ئاسراش ئەسلىھەلىرىنى ئاساسىي قۇرۇلۇش بىلەن بىللە لايىھەلەش، بىللە ئىش باشلاش، بىللە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈش) تۈزۈمىنى قاتـ

تىق ئىجرا قىلدى. ھازىرغىچە، ئاپتونوم رايوندىكى قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىت قوغدىشىنى باھالاشنى ئىجرا قىلىش نىسبىتى 98.3%، «ئۈچىنى بىللە ئىلىپ بېرىش» بويىچە لايىھەتلىك بولۇش نىسبىتى 95.1% بولدى. 80 ـ يىللاردا سانائەتنىڭ بۇلغاش مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلىپ، جەمئىي 2466 سانائەت كارخانىسى تەكشۈرۈلدى، بۇ-لاردىن 356سى (چوڭ تىپتىكسىدىن 15ى، ئوتتۇرا تىپتىكسىدىن 65ى بار) تەپسىلىي تەكشۈرۈلدى؛ تەكـ-شۈرۈلگەن سانائەت كارخانىلىرىنىڭ يىللىق ئىشلەپچـ-قىرىش قىممىتى پۈتكۈل ئاپتونوم رايون سانائەت ئىش-لەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 88.94% نى ئە-گىلەيدۇ، پۈتكۈل ئاپتونوم رايوندىكى بۇلغاش نىسبىتە-نىڭ 85% نى ئىگىلەيدىغان — سانائەت كېرەكسىز سۇيى بىلەن بۇلغاش مەنبەسى پەيدا قىلىدىغان 26 كار-خانا، سانائەت كېرەكسىز گازى بىلەن بۇلغاش مەنبەسى پەيدا قىلىدىغان 234 كارخانا بېكىتىلدى، بۇلاردىن 72 سى دۆلەت بويىچە 3000 نۇقتىلىق بۇلغاش مەنبەسىگە كىرگۈزۈلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، « گۈۋۈيۈەن-نىڭ مۇھىت ئاسراشقا ئائىت بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدىكى قارارى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەمە-لىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن، سىجىل تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىستراتېگىيىسى يولغا قويۇلۇپ، پۈتكۈل ئاپتونوم را-يوندا بۇلغىمىلارنى قويۇپ بېرىش ئومۇمىي مىقدارىنى تىزگىنلەش پىلانى ۋە سانائەتنىڭ بۇلغاش مەنبەلىرىنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈپ قويۇپ بېرىش پىلانى يولغا قويۇ-لۇپ، 167 كارخانا مۇھىم بۇلغاش مەنبەسى قىلىپ بېكىتىلدى؛ «13211» مۇھىت ئاسراش ھەرىكىتى پە-لانى يولغا قويۇلۇپ، باسقۇچلۇق ئونۇم ھاسىل قىلىنـ-دى. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 630 مىليون يۈەندىن كۆپرەك بۇلغاش ھەققى يىغىلدى.

مۇھىت بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئونى تۈزەشتە زور ئىلگىرىلەش بولدى ئاپتونوم رايون سا-نائەتتىكى «ئۈچ كېرەكسىز» (كېرەكسىز سۇ، كې-رەكسىز گاز ۋە كېرەكسىز ئەخلەت) نىڭ بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئونى تۈزەشنى مۇھىت بۇلغىنىشنى تۈزەشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلدى، بولۇپمۇ ئاھالىسى ۋە سانائىتى بىر قەدەر زىچ، «ئۈچ كېرەكسىز» نىڭ قويۇپ بېرىلىش نىسبىي مەركەزلەشكەن شەھەرلەرنىڭ مۇھىتىنىڭ بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ۋە ئونى تۈزەشكە تېخمۇ كۆپ مالىيە كۈچى ۋە ماددىي كۈچ سەرپ قىلدى. كارخانىلارنىڭ تېخنىكا ئۆزگەرتىشىگە، سانائەتنىڭ بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ۋە ئونى تۈ-زەشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، بۇلغاش مەنبەلىرىنى چەكلىك مۇھلەت ئىچىدە تۈزەش يولغا قويۇلۇپ، بايلىق مەنبەلە-رىدىن ئومۇميۈزلۈك پايدىلىنىش قانات يايدۇرۇلدى؛ شەھەر مۇھىتىنى ئومۇميۈزلۈك تۈزەش يولغا قويۇ-لۇپ، ئاساس مۇئەسسەسىلەر قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلدى، سانائەتنىڭ بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ۋە ئونى تۈ-زەشكە سېلىنمىدىغان مەبلەغ كۆپەيتىلىپ، بۇلغاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئونى تۈزەش ئىقتىدارى ئۈستۈرۈل-دى. 2000ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايون بويىچە بۇلغىنىشنى تۈزەشكە سېلىنغان مەبلەغ 3 مىليارد 412 مىليون يۈەن، تۈزەلگەن تۈرلەر جەمئىي 3987، بۇ-نىڭ ئىچىدە 90 ـ يىللاردا سانائەتنىڭ بۇلغىنىنى تۈ-زەشكە ئىشلىتىلگەن مەبلەغ 2 مىليارد 770 مىليون يۈەن، تۈزەلگەن سانائەت تۈرى 2190.

90 ـ يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايون بويىچە كېرەكسىز گازنىڭ بۇلغىنىنى تۈزەش ئۈچۈن ئىشلە-تىلگەن مەبلەغ 620 مىليون يۈەن، ئورۇندالغان تۈ-زەش تۈرى 1232، سانائەتنىڭ كېرەكسىز گازىنى بىر تەرەپ قىلىش نىسبىتى 95.6% كە يەتتى. شەھەرلەر-دە نېفىت گازى، تەبىئىي گاز، گۈڭگۈرتنى تۇراقلاش-تۇرغۇچى كۆمۈرلەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىسسىق-لىق بىلەن مەركەزلىك تەمىنلەش، بۆلەكلەر بويىچە ئىسسىنىشنى يولغا قويۇپ، ئاتموسفېرانىڭ سۈپىتى ياخشىلاندى. شەھەرلەردە گاز ئىشلىتىشنىڭ ئومۇملە-شىشى 90.25% كە يەتتى. مەركەزلەشتۇرۇپ ئىسـ-سىقلىق بىلەن تەمىنلەش ۋە بۆلەكلەر بويىچە ئىسسـ-ىنىش كۆلىمى 51 مىليون 696 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى. شەھەرلەردە «ئىس ۋە چاڭ ـ توزانىنى تىزگىنـ-لەش رايونى» دىن 79ى قۇرۇلۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 292.3 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى. ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەرلەرنىڭ يېشىللىققا قاپلىنىش نىسـ-بىتى 29.1% كە يەتتى. قەغەزچىلىك، يۇڭ توقۇ-مىچىلىق، كۆنچىلىك، نېفىت چەككىلەش، نېفىت خىـ-مىيىسى سانائىتى، خىمىيىلىك ئوغۇت قاتارلىق نۇقتـ-لىق كەسىپلەردە يېڭى تېخنىكىلار قوللىنىلىپ، كې-رەكسىز سۇلارنىڭ بۇلغىنىنى تۈزەش قانات يايدۇرۇل-دى. يۇڭ توقۇمىچىلىق كەسپىدە، يۇڭ مېيىنى بېكىتـ-مە يول ئارقىلىق ئايلاندۇرۇپ سۈزۈش يېڭى تېخنىكـ-سى قوللىنىلدى، قەغەزچىلىك كەسپىدە ئىممىدو ئۇسۇـ-لى ئارقىلىق بوتقا ياساش ھۈنەر ـ سەنئىتى ۋە سۈزۈك سۇدىن قايتا پايدىلىنىش تېخنىكىسى يولغا قويۇلدى؛ كۆنچىلىك كەسپىدە كېرەكسىز سۇنى كاتالىز قىلىش،

ئوكسىدلاشتۇرۇش ۋە بىئوخىمىيىلىك ئۇسۇلدا بۆلۈپ ياخشىلاش تېخنىكىسى قوللىنىلدى؛ نېفىت چەككەلەش، نېفىت خىمىيىسى سانائىتى، بويۇقچىلىق قاتارلىق كەسىپلەردە ھەرخىل ئۇنۇملۇك تۈزەش تېخنىكىلىرى قوللىنىلدى ياكى ئەسلىدىكى تۈزەش قۇرۇلمىلىرى ئۆزگەرتىلدى. 90 ـ يىللاردا، كونا ساناەتلەرنىڭ بۆلۈغاش مەنبەسى بولغان كېرەكسىز سۇلارنىڭ بۆلغىشىنى تىزگىنلەشكە 695 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، تۈرلۈك كېرەكسىز سۇلارنى تىزگىنلەش ئەسلىھەلىرى دىن 430 يۈرۈش قۇرۇلغانىدى. ئاپتونوم رايون بويىچە كېرەكسىز سۇلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىش نىسبىتى 77.2% كە يېتىپ، ساناەتنىڭ كېرەكسىز سۇنى قويۇپ بېرىشتىكى ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 51.6% كە يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، شەھەرلەردىكى يۇندىلارنى تىزگىنلەش جايلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىشلەنىپ، شەھەرلەردىكى پاسكىنا سۇلارنى بايلىق مەنبەسىگە ئايلاندۇرۇپ ئىشلىتىش دەرىجىسى ئۆستۈرۈلۈپ، شەھەر (ناھىيە بازارلىرىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) لەردە بىرىنچى ياكى ئىككىنچى دەرىجىلىك تۇرمۇش پاسكىنا سۇلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتىدىن 30 نەچچىسى قۇرۇلۇپ، پاسكىنا سۇلارنىڭ قويۇپ بېرىلىشىدىن پەيدا بولىدىغان بۇلغىنىش يېنىكلىتىلدى.

كېرەكسىز قاتتىق جىسىملارنى تىزگىنلەپ، تۇرلۇك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كېرەكسىز نەرسىلەرنى بايلىق مەنبەسىگە ئايلاندۇرۇش ئىستايىدىل يولغا قويۇلۇپ، بايلىق مەنبەسىدىن ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلانغانلارغا ئېتىبار بېرىش سىياسىتى يۈرگۈزۈلدى. بايلىق مەنبەسىدىن ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلانغانلارنى مۇكاپاتلاش چارىسى بېكىتىلىپ، كارخانىلارنىڭ قاتتىق كېرەكسىز جىسىملاردىن ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلىنىشىغا ئىلھام بېرىلدى. مېتالچىلىق، ئېلېكتر كۆچى، خىمىيە ساناەتى، توقۇمىچىلىق، نېفىت چەككەلەش، نېفىت خىمىيىسى ساناەتى قاتارلىق كەسىپلەردە يوشۇرۇن كۈچ لەرنى قېزىش، ئۆزگەرتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، «ئۈچ كېرەكسىز» بايلىق مەنبەلىرىدىن قايتا پايدىلىنىش قانات يايدۇرۇلۇپ، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. ئاپتونوم رايون بويىچە ساناەت قاتتىق كېرەكسىز جىسىملىرىدىن ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلىنىش نىسبىتى 41.2% بولۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلىنىش مىقدارى 2 مىليون 919 مىڭ تونناغا يەتتى. «8 ـ بەش يىللىق» پىلانىدىن بۇيان، ئاپتونوم رايون بويىچە ساناەتتىكى «ئۈچ كېرەكسىز» دىن ئومۇمىيۈزلۈك پايدىلىنىلغان مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليارد 160 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 700 مىليون يۈەن پايدا ئەملگە ئاشۇرۇلدى.

شاۋقۇنىنىڭ بۇلغىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش جەھەتتە، خەلقئە ئېغىر دەرىجىدە دەخلى يەتكۈزىدىغان تۈرلۈك پار قازانلىرىنىڭ شاماللاتقۇچلىرىغا ۋە ناسوسلىرىغا ئاۋاز يوقىتىش چارىسى قوللىنىلىپ، شاۋقۇن تۇۋەنلىتىلدى، كونا پار قازانلىرى يېڭىلىنىپ، ئۆزگەرتىلىپ، ئۇلارغا ئاۋاز يوقاتقۇچ ئورنىتىلدى؛ قاتناش شاۋقۇنى، قۇرۇلۇشلاردىكى ئىش شاۋقۇنى ۋە تۇرمۇش شاۋقۇنلىرىنى باشقۇرۇش ۋە تىزگىنلەش كۈچەيتىلىپ، ئاھالە رايونلىرىدىكى ۋە مەمۇرىي ـ ماۋارىپ رايونلىرىدىكى مۇقىم شاۋقۇن مەنبەلىرى پىلانلىق ئازايتىلدى، غول قاتناش لىنىيىلىرىنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى شاۋقۇنلارنىڭ كاشىلىسى ئازايتىلدى، مۇھىت سەزگۈر رايونلاردا ۋە ئوقۇغۇچىلار ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىدىغان مەزگىللەردە قۇرۇلۇشلارنىڭ ۋە باشقا شاۋقۇن پەيدا قىلىدىغان مەشغۇلاتلارنىڭ ئېلىپ بېرىلىش ۋاقتىغا چەك قويۇلدى. شەھەرلەردە شاۋقۇننى تىزگىنلەشتە ئۆلچەمگە يەتكەن رايون قۇرۇش يولغا قويۇلدى. شاۋقۇن پەيدا قىلىش بويىچە ئۆلچەمگە يەتكەن رايوندىن 58ى قۇرۇلۇپ، كۆلىمى 193.41 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىپ، شەھەرلەردىكى شاۋقۇنىنىڭ مۇھىت بۇلغىنىشى ئېغىر بولۇشتەك ئەھۋال مەلۇم دەرىجىدە تىزگىنلەندى.

تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداشنى كۈچەيتىش. *مىيەت بېرىلدى ۋە ئۇ كۆچەيتىلدى* يېقىنقى 20 يىل ىدىن بۇيان، ئاپتونوم رايون ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداش، بايلىق مەنبەلىرىدىن مۇۋاپىق ئېچىپ پايدىلىنىش، تەبىئىي مۇھىتنىڭ ناچارلىشىپ كېتىشىنى چەكلەشتە ئىلگىرىلەشكە ئىگە بولدى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش تارماقلىرى كۆچ ئۈيۇشتۇرۇپ، تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئەتراپىدىكى بەش ۋىلايەت ۋە ئوبلاستنىڭ يەر ئەھۋالىنى، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى، بولۇپمۇ قۇم ـ بوران زىيان سالىدىغان ۋە شورلىشىپ كېتىشى ئېغىر بولغان رايونلارنى تەكشۈرۈپ چىقىپ، مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن بىرلىكتە تەتقىق قىلىپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ئاسراشنىڭ كونكرېت چارىلىرىنى تۈزۈپ چىقتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى يىراقتىن نازارەت قىلىش ۋە ئۇلچەش، سۈنئىي ھەمراھلىنىڭ يىراقتىن توپلىغان ماتېرىيالىلىرىغا ئاساسەن ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى. سۈنئىي ھەمراھلىنىڭ يىراق-

تىن تارتقان سۈرەتلىرىگە قاراپ قىلىنغان ھۆكۈمگە ۋە ئۇنى چۈشىنىشكە ئاساسلانغاندا، ئاپتونوم رايون بويىچە قۇملىشىپ كەتكەن تۇپراقنىڭ كۆلىمى 1 مىليون كۋادرات كىلومېتىرغا يەتكەن. يەرلەرنىڭ قۇملىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايون «قۇملىشىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش قانۇنۇنىڭ 10 يىللىق پىلانى» نى تۈزۈپ ۋە يولغا قويۇپ، 2000 - يىلىغا كەلگەندە، قۇملىشىپ كەتكەن يەرلەرنى ئومۇميۈزلۈك تۈزەپ ئېچىش كۆلىمىنى 1 مىليون 285 مىڭ 600 گېكتارغا يەتكۈزدى، بۇنىڭ 129 مىڭ 800 گېكتارىغا قۇمنى تىزگىنلەش ئورمىنى بەرپا قىلىندى، 927 مىڭ 100 گېكتارغا قۇمنى توسۇش ئورمىنى ۋە ئوتلىقى بەرپا قىلىندى، 470 مىڭ گېكتارىنىڭ شورى تىزگىنلەندى، ئاقما قۇمنى تىزگىنلەش تەتقىقات نەتىجىسىدىن پايدىلىنىپ، تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، يەرلەرنىڭ قۇملىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا زور ئۈنۈم قولغا كەلتۈرۈلۈپ، ب د ت نىڭ مۇھىت لايىھىلەش مەھكىمىسى تەرىپىدىن «پوتكۇل يەر شارىدىكى يەرلەرنىڭ چېكىنىپ كېتىشىنى ۋە قۇملىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەش نەتىجىسى مۇكاپاتى» غا ئېرىشىلدى. يەر بايلىق مەنبەسى قوغدىلىپ، بوز يەر، لەرنى قالايمىقان ئېچىش، تېرىلغۇ يەرلەرنى قالايمىقان ئېچىش ئەھۋاللىرى قاتتىق باشقۇرۇلۇپ، يەر، لەرنى قايتا ئېچىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشكە ئەھمىيەت بېرىلدى. بىئولوگىيىلىك يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، ئاساسىي ئېتىزلارنى قوغداش رايونى بەرپا قىلىنىپ، ئېكولوگىيە جەھەتتىن ئۇلۇغ كۆرسىتىش رايونى قۇرۇلۇشى سىناق قىلىش خىزمىتى ئىشلىنىپ، مۇھىم ئىلگىرىلەش قولغا كەلتۈرۈلدى.

ئورمان بايلىقى مەنبەسى ئەۋج-
الدى «قوغداش، پائال تەرەققىي قىلدۇ، رۇش، مۇۋاپىق پايدىلىنىشتا چىڭ تۇرۇش» فاكۇ، جېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئورمانلارنى كېسىش مىقدارى قاتتىق تىزگىنلىنىپ، ئېتىمداشي ئورمانلارنى كې، سىش توختىتىلىپ، تۈزلەڭلىكلەردىكى تەبىئىي ئورمانلار قوغدىلىپ ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، قۇملۇق يېپىنچىلىرى قوغدىلىپ، ئاپتونوم رايون بويىچە 3 مىليون 800 مىڭ گېكتار يەردىكى تەبىئىي ئورمانلىق قامال قىلىنىپ ئۆستۈرۈلمەكتە ۋە قوغدالماقتا. دەرەخ تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ۋە «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمانلىقى بەرپا قىلىش قانۇنۇشى ئارقىلىق، ئاپتونوم رايون بويىچە سۈنئىي ئورمان بەرپا قىلىش كۆ، لىمى 860 مىڭ گېكتارغا يېتىپ، 11 ۋىلايەت ۋە ئوبلاست، 806 ناھىيە (شەھەر) ۋە ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇش بىنكتۇەنتىنىڭ تۆت يېزا ئىگىلىك شىتى (ئىدارىسى)، 131 يېزا ئىگىلىك ۋە چارۋىچىلىق مەيدانى ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇردى. 45 ناھىيە (شەھەر) دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىدىكى تۈزلەڭلىكلەرنى يېشىللاشتۇرۇش ئۆلچىمىگە يەتتى، ئاپتونوم رايون بويىچە %85 ئېتىز- ئېرىق ئىھاتە ئورمانلىقىنىڭ ئۇنۇملۇك قوغدىشىغا ئېرىشىپ، تەبىئىي ئاپەتلەرگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچەيدى.

جانلىقلارنىڭ كۆپ خىللىقىنى قوغداش ۋە نازارەت قىلىشنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، تۈرلۈك تەبىئىي لىكى قوغدىلىدىغان رايوندىن 23 ى قۇرۇلدى، بۇنىڭ تولىسى دۆلەت دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان رايون بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 15 مىليون 945 مىڭ گېكتار، بۇ ئاپتونوم رايون ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن %11.9 نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ بىلەن بىر قىسىم قىممەتلىك ھايۋانلار ۋە ئۆسۈملۈكلەر قوغدىلىپ قالدى. ياۋا ئاتنى كۆپەيتىش دەسلەپتە كىرگۈزۈلگەن 15 تىن 105 كە يەتتى، ئاق قۇنى قوغداش رايونىدا، ئاق قۇلارنىڭ سانى 8000 دىن ئاشتى، قىممەتلىك تۇر، شنجاڭ سىبىرىيە سەمەندەرلىكى ۋە ئېيىنور كۆلى نەملىكى قاتارلىق جايلاردا قوغداش رايونى قۇرۇلۇپ، باشقا ياۋايى ھايۋانلارمۇ قوغدىلىپ قالدى.

شنجاڭنىڭ مۇھىت ئاسراش ئىشلىرىنىڭ باشلىنىشى كېيىنرەك بولۇپ، ۋەزىپە ئېغىر، كونا بۇلغانغان رايونلارنى تۈزەش سۈرئىتى ئاستا، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار بەك كۆپ. مۇھىم شەھەرلەرنىڭ ئاتموسفېرا مۇھىتى بىر قەدەر يۇقىرى بۇلغىنىش سەۋىيىسىدە تۇرماقتا، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ يامانلىشىش يۈزلىنىشى يەنىلا تەرەققىي قىلماقتا، بۇ ھال شنجاڭنىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىدە ۋەزىپىنىڭ ئېغىرلىقىنى، مۇساپىسىنىڭ يىراقلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىت ئاسراش كومىتېتى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى ماسلاشتۇرىدىغان ۋە شۇ ھەقتە تەدبىر بەلگىلەيدىغان ئاپپارات. 1984- يىلى قۇرۇلغان، ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر - يېزىلار قۇرۇلۇشى مۇھىتىنى ئاسراش نازارىتىدە تەسىس قىلىنغان. 1985- يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-

هىت ئاسراش ئىدارىسى مۇستەقىل بولۇپ قۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش كومىتېتىنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى بولدى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلىرى، تارماقلىرى ۋە ئو-رۇنلىرىنىڭ رەھبەرلىرىدىن تەركىب تاپقان. بۇ كومى-تېتنىڭ مۇدىرلىقىنى بىر نەپەر مۇئاۋىن رەئىس ئۈستى-گە ئالغان. مۇھىت ئاسراش كومىتېتىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسرىشىنى ئىل-تىماد بىلەن ماسلاشتۇرۇپ تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم فاكتورلىرىنى، تېخنىكىلىق سىياسەت ۋە تە-دبىرلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ ۋە قاراپ چىقىدۇ، مۇ-ھىت ئاسراشقا زور تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىقتىسادىي تەرەققىيات سىياسەتلىرىنى، پىلانلىرىنى ۋە مۇھىم ئې-چىش پىلانلىرىنى قاراپ چىقىدۇ ۋە بەلگىلەيدۇ، مۇھىم مۇھىت مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا يېتەكچىلىك قىل-ىدۇ ۋە ئۇلارنى ماسلاشتۇرىدۇ، پۈتكۈل ئاپتونوم رايو-نىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى تەشكىللەيدۇ، ماس-لاشتۇرىدۇ، تەكشۈرىدۇ ۋە ئىلگىرى سۈرىدۇ، مۇھىت ئاسراش قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرىدۇ ۋە ئىجرا قىلىدۇ، مۇھىت ئاسراش قانۇنلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى تەكشۈرىدۇ، مۇھىت ئاسراش پەن تەتقى-تىنى ئۈيۇشتۇرۇپ ۋە ماسلاشتۇرۇپ، مۇھىت ئاسراش كەسپىنىڭ تەرەققىياتىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ، تەبىئىي-لىكى قوغدىلىدىغان رايون بەرپا قىلىشنى مۇزاكىرە قىلىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئى-دارىسى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى ئاسا-لىق باشقۇرغۇچى فۇنكسىيىلىك تارمىقى. 1979 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بىرىنچى دەرىجىلىك ئىدارە. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراشقا رەھبەر-لىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئۇنىڭ ئىشخانىسى ئەمەل-دىن قالدۇرۇلۇپ، بۇ گۇرۇپپىنىڭ كەسپى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىل-دى. 1983 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر ـ يېزا قۇرۇلۇش مۇھىتىنى ئاسراش نازارىتى تەسىس قىل-ىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى ئۇنىڭغا قوشۇۋېتىلدى. 1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايو-نلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى يەنە بىر قېتىم مۇستە-قىل بولۇپ بۆلۈنۈپ چىقىپ، 1990 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق ئىككىنچى دەر-جىلىك ئىدارە بولدى، 1995 ـ يىلى بىۋاستە قاراش-لىق بىرىنچى دەرىجىلىك ئىدارە بولدى. ئۇنىڭ ئاسا-سىي ۋەزىپىسى: بىرىنچى، دۆلەتنىڭ مۇھىت ئاسراش ھەققىدىكى قانۇنى، سىياسەت، قانۇن ـ نىزاملىرىنى ئىزچىللاشتۇرىدۇ ۋە ئىجرا قىلىدۇ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش سىياسەتلىرىنىڭ ۋە قانۇن ـ نىزاملا-رىنىڭ لايىھىسىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ ۋە تۈزۈپ چىقى-دۇ، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى مۇھىم ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى باھا-لايدۇ. ئىككىنچى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش لايىھىسىنى ۋە پىلانىنى تۈزىدۇ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ستاتىستىكىسى ۋە ئۇچۇرى خىزمىتىنى باشقۇ-رىدۇ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئەھۋالىدىن ئاخبارات ئېلان قىلىدۇ. ئۈچىنچى، ئاپتونوم رايون دائىرىسىدە دۆلەتنىڭ مۇھىت ئاسراش ئۇلۇچمىنىڭ ئىجرا قىلىنى-شىنى نازارەت قىلىدۇ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش توغرىسىدىكى يەرلىك ئۇلۇچمىنى تۈزۈش ۋە ئۇنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى نازارەت قىلىدۇ. تۆتىنچى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى ۋە بۆل-غىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنى نازارەت قىلىشقا ۋە باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ، مۇھىتنى بۇلغىغان ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا بۇزغۇنچىلىق سالغان زور ۋە-قەلەرنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىدۇ. بەشىنچى، ئاپ-تونوم رايونىنىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى نازارەت قىلىشقا ۋە باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ، تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى ئايرىش ۋە لايىھىلەش خىزمە-تىگە مەسئۇل بولىدۇ؛ ئاپتونوم رايوندىكى جانلىقلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كۆپ خىللىقىنى قوغداشقا، ياۋايى ھايۋانلارنى ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى، قىممەتلىك ۋە يوقە-لىش خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان تۈرلەرنى قوغداش خىزمىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك ماسلاشتۇرۇشقا، نازارەت قىلىشقا، تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولىدۇ؛ ئېكولوگىيە-لىك يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ، ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا تە-سىر كۆرسىتىدىغان بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىش پائالە-يەتلىرىنى نازارەت قىلىدۇ. ئالتىنچى، ئاپتونوم رايو-نىڭ كېرەكسىز نەرسىلەرنى قويۇپ بېرىش دوكلاتىنى تەكشىلايدۇ، كېرەكسىز نەرسىلەرنى قويۇپ بېرىش ھەققى ئالىدۇ، مۇھىتقا كۆرسىتىلگەن تەسىرلەرنى با-ھالايدۇ، «ئۇچىنى تەك» يولغا قويۇشتەك مۇھىت باش-قۇرۇش خىزمىتىنى تەشكىللەيدۇ، باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسى ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان قۇرۇلۇش تۈرلە-رىنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرى توغرىسىدىكى

دوكلاتلارنى تەكشۈرۈپ تەستىقلايدۇ؛ ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر مۇھىتىنى ئومۇميۈزلۈك تۈزەش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ، شەھەرلەرنىڭ مۇھىتىنى ئومۇميۈزلۈك تۈزەش نورمىسىنى تەكشۈرۈشكە ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت قوغداش نىشانى مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى ئۈيۈشتۇرۇش ۋە ماسلاشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ. يەتتىنچى دۆلەتلىك مۇھىت ئاسراش تېخنىكىسىنى ۋە سىياسىتىنى ئىجرا قىلىدۇ، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت تېخنىكا تەتقىقاتى، ھەمكارلىقى ۋە مۇھىت ئاسراش ئوسكۇنىلىرىنىڭ سۈپىتىنى نازارەت قىلىش ۋە ئېتىراپ قىلىش خىزمەتلىرىنى ئۈيۈشتۈرىدۇ. سەككىزىنچى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئۆلچەش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ، ئاپتونوم رايون ئىچىدە مۇھىت ئۆلچەشنى تورلاشتۇرۇشنى ئۈيۈشتۈرىدۇ. توقۇزىنچى، ئاپتونوم رايوندىكى مۇھىت تەشۋىق - تەربىيە خىزمىتىگە ۋە مۇھىت ئاسراش قوشۇنى قۇرۇلۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ ۋە ئۇنى قانات يايدۇرىدۇ، ئاپتونوم رايوندىكى مۇھىت ئاسراش سىستېمىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئىش ئورنىدا تەربىيىلىنىشكە ۋە داۋاملىق تەربىيىلىنىشكە ئۈيۈشتۇرىدۇ. ئوننىچى، ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى خەلقئارالىق مۇھىت ئاسراشقا قىلىنغان ۋەدىلەرنى ئادا قىلىش پائالىيەتلىرىنى ۋە مۇھىت ئاسراش خىزمىتىدىكى تاشقى مەبلەغدىن پايدىلىنىش خىزمەتلىرىنى ئۈيۈشتۇرىدۇ ۋە ماسلاشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ قارمىقىدا سىياسەت، قانۇن، نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش، بۇلغىنىشنى تىزگىنلەش، تەبىئىيلىكنى قوغداش، پەن - تېخنىكىنى تەشۋىق قىلىش قاتارلىق باشقارمىلار بار.

ئاپتونوم رايونلۇق تەرەققىي قىلدۇرۇش - گۈللەندۈرۈش - مۇھىت ئاسراشنى تەكشۈرۈش كومىتېتى قىسقارتىلىپ «مۇھىتنى ئاسراشنى تەكشۈرۈش كومىتېتى» دېيىلىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق ئېچىش - قۇرۇلۇش قىلىش پائالىيىتىدىكى مۇھىت ئاسراش تەدبىرىنى بەلگىلەش ئاپپاراتى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، ھەرقايسى باشقارمىلارنىڭ باشلىقلىرىدىن تەشكىللەنگەن، كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىنى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئۈستىگە ئالغان. تەكشۈرۈش كومىتېتى ئايدا بىر قېتىم يىغىن ئېچىش تۈزۈمىنى يولغا قويغان. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈشكە تېگىشلىك قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرى توغرىسىدىكى دوكلاتنىڭ سالىدىغان تەسىرىنى پىكىرنى قاراپ چىقىپ بېكىتىدۇ؛ ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئىدارىسى قاراپ چىقىپ تەستىقلىغان قۇرۇلۇش تۈرلىرىدىكى مۇھىت ئاسراش ئەسلىھەلىرى پۈتكەندىن كېيىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش توغرىسىدىكى پىكرىنى بېكىتىدۇ؛ دۆلەتنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي كەسىپ سىياسىتىنىڭ ۋە دۆلەت مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تەلەپلىرىگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق تەرەققىي قىلدۇرۇش - گۈللەندۈرۈش پائالىيىتىنىڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش پىكرىنى تۈزۈپ چىقىدۇ؛ ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ۋەزىيىتى ۋە سەزگۈر رايونلىرىنىڭ مۇھىت مەسىلىسىگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق تەرەققىي قىلدۇرۇش - گۈللەندۈرۈش پائالىيىتى مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقىپ، يېڭىدىن بۇلغىنىشنى ۋە ئېكولوگىيەلىك بۇزغۇنچىلىقنى قاتتىق تىزگىنلەيدۇ.

شىنجاڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش مەركىزى پونكىتى بۇ ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قارمىقىدىكى ئىجتىمائىي جاما ئەت پاراۋانلىقى خاراكتېرلىك مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش پەن - تېخنىكا ئاپپاراتى، شىنجاڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش تورىنىڭ باش ئورنى. ئاپتونوم رايونلۇق ھەر دەرىجىلىك مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش پونكىتلىرىنىڭ ھاۋا سۈپىتىنى، يەر يۈزى ۋە يەر ئاستى سۈلىرىنى، شاۋقۇن مۇھىتى ۋە بۇلغىنىش مەنبەسىنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش خىزمىتىنى تەشكىللەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ، ئۇزۇنغا قاراشلىق رايونلۇق مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش تېخنىكا مەركىزى، سانلىق ئاساسلارنى ئومۇمىلاشتۇرۇش مەركىزى، نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش مەركىزى، نازارەت قىلىش ۋە ئۇلۇچەش خادىملىرىنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش مەركىزى قاتارلىقلارنى تەشكىللەشنى ئۈستىگە ئالىدۇ ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭدا ئۇلۇچەش - تەھلىل قىلىش ئىشخانىسى، چۆل ئېكولوگىيىسى ئىشخانىسى، تېخنىكا جەھەتتىن كاپالەتلەندۈرۈش ئىشخانىسى، مۇھىت قۇرۇلۇشى ئىشخانىسى، مۇھىتنى باھالاش ئىشخانىسى بار. بۇ مەركىزىي پونكىتنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: پۈتكۈل ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت سۈپىتى ئەھۋالىنى، ئۇلۇچەش تېخنىكىسىنى ۋە ئۇلۇچىگەن سانلىق مەلۇماتلىرى-

نى تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىش؛ پۈتكۈل ئاپتونوم رايون- نىڭ مۇھىت سۇپىتى، بۇلغاش مەنبەسىنى تەكشۈرۈش دوكلاتنامىسىنى قەرەللىك توزۇپ چىقىپ ئېلان قى- لىش؛ مۇھىتنى ئۇلچەشتىن ئېرىشىلگەن سانلىق ئا- ساسلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەكشۈرۈپ تەھلىل قىلىش، مۇھىت ئۇلچەش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىش؛ ئېكو- لوگىيىنى ئۇلچەشنى، كىسلاتالىق يامغۇر ئۇلچەشنى ۋە بۇلغاش مەنبەلىرىنى ئۇلچەش خىزمىتىنى ئۇستىگە ئې- لىپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىتنى قوغداش

شىنجاڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇلچەش مەركىزى پونكتى

ۋە باشقۇرۇش تارماقلىرىنىڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇشنى تېخنىكا بىلەن تەمىنلەشنى قوللاش ۋە ئۇنىڭغا تېخنىكا جەھەتتىن مۇلازىمەت قىلىشتىن ئىبا- رەت. بۇ مەركىزي پونكت ئاپتونوم رايون ۋە دۆلەت مۇھىت ئاسراش باش ئىدارىسىنىڭ 28 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئاپتونوم رايونلۇق رادىئاتسىيىلىك مۇھىتنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش پونكتى رادىئاتسىيىلىك مۇھىتنى باشقۇرۇپ نازا- رەت قىلىدىغان ھەم ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنى- دىغان جامائەت پاراۋانلىقى خاراكتېرىدىكى كەسپىي ئو- رۇن بولۇپ، 1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىلمىي تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندا، رادىئاتسە- يە تەتقىقات ئىشخانىسى تەسىس قىلىنغان. 1984 - يىلى بۇ ئىشخانا ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىتنى نازارەت قىلىش مەركىزي پونكتىغا قوشۇپ بېرىلىپ، ئىزىكا ئىشخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1986 - يىلى 9 - ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىدە رادىئوئاكتىپلىق تاشلاندۇقلارنى باشقۇرۇش باشقارمىسى قۇرۇلغان. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىتنى نازارەت قىلىش مەركىزى بىلەن بىرلىشىپ ئىش بە- جىرگەن. 1994 - يىلى ئۇنىڭ نامى ئاپتونوم رايونلۇق رادىئاتسىيىلىك مۇھىتنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش پونكتىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىتنى نازارەت قىلىش مەركىزي پونكتىنىڭ فىزىكا ئىشخانا- سى ئۇنىڭغا قوشۇپ بېرىلگەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزى- پىسى: ئىئونلىشىش رادىئاتسىيىسى ۋە ئېلېكتروماگ- نىت رادىئاتسىيىسى مۇھىتى ۋە بۇلغىنىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىش ھەم باھالاش خىزمىتىنى ئۇيۇ- شتۇرۇش؛ ئۆز قارمىقىدىكى رايوندىكى رادىئاتسە- يىلىك بۇلغىنىش مەنبەلىرىنى نازارەت قىلىپ باشقۇ- رۇشقا مەسئۇل بولۇش؛ رادىئاتسىيىلىك ناشلاندۇقلارنى يىغىۋېلىپ ساقلاش ۋە باشقۇرۇش؛ ئۆز تەۋەلىكىدىكى رادىئوئاكتىپلىق مۇھىت ۋە ئېلېكتروماگنىت رادىئا- تسىيىسى باشالىيەتلىرى ۋە بۇز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ مۇ- ھىتقا كۆرسەتكەن تەسىرىنى تەكشۈرۈپ نازارەت قە- لىپ، رادىئاتسىيە ۋەقەلىرىنى تەكشۈرۈش ۋە بىر تە- رەپ قىلىشقا قاتنىشىش؛ رادىئاتسىيىلىك تۈرلەرنىڭ مۇھىت ئاسراش ئەسلىھەلىرىنى «ئۈچ تۈر بويىچە تەڭلا تەكشۈرۈش» ھەم قۇرۇلۇش پۈتكەندە تەكشۈرۈپ ئۇتكۇ- زۇۋېلىشقا مەسئۇل بولۇش ياكى ئۇنىڭغا قاتنىشىش؛ ئۆز تەۋەلىكىدىكى رادىئوئاكتىپلىق ۋە ئېلېكتروماگ- نىتلىق مۇھىتنى قوغداشنى باشقۇرۇش قوشۇنىنى تېخ- نىكا بويىچە تەربىيەلەش، تېخنىكا جەھەتتە مەسلىھەت بېرىش ۋە يېتەكلەش؛ ئىئونلىشىش رادىئاتسىيىسى، ئېلېكتروماگنىت رادىئاتسىيىسى مۇھىتنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇشقا ئالاقىدار پەن - تېخنىكا تەتقى- قاتنى قانات يايدۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ كۆپ يوللۇق گامما سپېكترومېتىر، فىزىكىلىق ئۇلچەش، رادىئا- سىيىنى رادىئو خىمىيىلىك ئانالىز قىلىش، ئېلېكترو- ماگنىت رادىئاتسىيىسى قاتارلىق تەجرىبىخانىلىرى، را- دىئوئاكتىپلىق نازارەت قىلىش ۋە ئۇلچەش، ئېلېكترو- ماگنىت رادىئاتسىيىلىك نازارەت قىلىش قاتارلىق ھەر- خىل ئەسۋابلاردىن 50 تىن كۆپرەكى بار بولۇپ، نازا- رەت قىلىش، ئۇلچەش، ئانالىز قىلىش ۋە پەن - تەتقە- قات جەھەتتە بىر قەدەر كۆچلۈك ئىقتىدارنى شەكىل- لەندۈرگەن.

ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش پونكتى مۇھىت قانۇنىنى ئىجرا

قىلغۇچى ئورۇن بولۇپ، ئاساسىي ۋەزىپىسى: دۆلەت ۋە يەرلىكنىڭ مۇھىت ئاسراشقا دائىر قانۇن ـ قائىدە ۋە سىياسەت ـ بەلگىلىمىلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش؛ ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە، ئۆزىگە تەۋە ئورۇنلار ياكى شەخسلەرنىڭ مۇھىت ئاسراشقا ئالاقىدار قانۇن ـ بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نەق مەيداندا قانۇن بويىچە نازارەت قىلىپ تەكشۈرۈش ھەم بەلگىلىمە بويىچە بىر تەرەپ قىلىش؛ بۇلغانغان سۇ، كېرەكسىز گاز، قاتتىق تاشلاندۇق، شاۋقۇن، رادىئوئاكتىپلىق ماددا قاتارلىق ئۇلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن چىقىرىندىلاردىن ھەق ئېلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش؛ چىقىرىندى ھەققىنى مالىيە تۈزۈمى بويىچە باشقۇرۇش ھەم يىللىق چىقىرىندى ھەققى كىرىم ـ چىقىمى ۋە خام ـ نەق چوتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش؛ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ۋەقەلىرىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا قاتنىشىش؛ مۇھىتنى بۇلغاش ۋەقەلىرى ۋە ماجرالىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا قاتنىشىش؛ بۇلغىنىشنى تۈزەش توغرىسىدىكى يىللىق پىلانلارنى تۈزۈشكە قاتنىشىش، بۇ پىلانلارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىش؛ مۇھىتنى نازارەت قىلىپ باشقۇرغۇچى خادىملارنى كەسپىي جەھەتتە تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولۇش قاتارلىقلار.

شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئۇچۇرلىرى مەركىزى مۇھىت ئۇچۇرلىرىنى بىر تۈتاش يىغىپ ساقلاپ، ئۇنىۋېرسال بىر تەرەپ قىلىدىغان باشقۇرغۇچى ئاپپارات بولۇپ، 1996 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇھىت ئاسراش سىستېمىسىنىڭ مۇھىتنى ئۇچۇرلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى پىلانىنى تۈزۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇھىت ئۇچۇرلىرى تورى قۇرۇلۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىش؛ مۇھىت ئاسراش يۇمشاق دېتاللىرى، مۇھىتنى يېراقتىن سېزىش ھەم كومپيۇتېر ۋە جۇغراپىيىلىك ئۇچۇر سىستېمىلىرىنى ئەملىي ئېچىشنى زىممىسىگە ئېلىش؛ مۇھىت ئاسراش سىستېمىسىنىڭ ئۇچۇر تورلىرى ۋە قاتتىق دېتاللىرىنى ئاسراش ۋە باشقۇرۇش، كومپيۇتېر ۋە تور تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەش قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە مەسئۇل بولۇشتىن ئىبارەت. بۇ مەركەزنىڭ قاتتىق، يۇمشاق دېتاللىرى ۋە ئوسكونىلىرى دۇنيا بانكىسى قەرز بەرگەن 1 ـ Bتارماق تورى بويىچە بىر تۇتاش سەپلەپ قۇرۇلغان، ئاساسەن مۇلازىمەتچى، SGI گرافىكلىق خىزمەت پونكىتى، ARC/INFO جۇغراپىيىلىك ئۇچۇر سىستېمىسى، SYBASE سانلىق مەلۇمات ئامبىرى، SAS ستاتىستىكا ئانالىز يۇمشاق دېتالى قاتارلىقلار بولۇپ، مۇھىتنى ئۇچۇرلاشتۇرۇشقا ئالاقىدار نۇرغۇن ۋەزىپىلەرنى ئورۇندىدى. ئىچكى قىسىمدا كومپيۇتېر تورى قۇرۇپ، «مۇھىت ئاسراش توربىدا ئۇنىۋېرسال ئۇچۇرلار بويىچە تەكشۈرۈپ مەسلىھەت بېرىش سىستېمىسى»نى ئاچتى؛ «ئۇرۇمچى ئاتموسفېراسى بۇلغىنىشنى تۈزەش»، «يېزا ـ بازار كارخانىلىرىدىكى بۇلغىنىش مەنبەلىرىنى تەكشۈرۈش»، «ئاپتونوم رايونىمىزدىكى شەھەرلەرنىڭ مۇھىت ئىقتىدار رايونى پىلانى» خىزمەتلىگە قاتناشتى؛ جۇغراپىيىلىك ئۇچۇر سىستېمىسىدىن ئەملي پايدىلىنىش، مۇھىت سانلىق مەلۇمات ئامبىرى قۇرۇلۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە، مۇھىت باشقۇرۇش ۋە مۇھىت ئاسراش تەدبىرلىرىنى تۈزۈشنى مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلىدى. ئۇلار قۇرغان «شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى تور پونكىتى» دۆلىتىمىز بويىچە خەلقئارا ئالاقە توربىدا ئەڭ ئاۋۋال قۇرۇلغان مۇھىت ئاسراش كەسپىي تور پونكىتى بولۇپ، «9 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئۇچۇرلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىكى مۇنەۋۋەر نەتىجە» دەپ باھالاندى.

ئاپتونوم رايونلۇق كەسپىي مۇھىتنى نازارەت قىلىش ئاپپاراتى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى كەسپىي تارماقلاردا قۇرۇلغان كەسپىي مۇھىتنى نازارەت قىلىش پونكىتلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇھىت نازارەتچىلىكى سىستېمىسىنىڭ تەركىبىي قىسمى. XX ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى خىمىيە سانائىتى، يېنىك سانائەت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، كۆمۈر سانائىتى، پولات ـ تۆمۈر قاتارلىق يەتتە كەسپىي تارماقتا مۇھىت نازارەتچىلىكى ئاپپاراتى قۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ ئاساسىي فونكسىيىسى: ئۆز تارمىقىنىڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىش پىلانىنى تۈزۈش ۋە پىلانلاشقا قاتنىشىش؛ ئۆز تارمىقىنىڭ مۇھىت نازارەتچىلىكى خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش؛ ئۆز سىستېمە-

سىدىكى زور بۇلغىنىش ۋەقەلىرىنى تەكشۈرۈشكە قاتـ
نىشىش؛ ئۆزىگە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ مۇھىت توغـ
رىسىدىكى قانۇن ـ بەلگىلىمىلەر ۋە ئۇلۇچەمگە ئەمەل
قىلىش ئەھۋالىنى تەشكىللىك تەكشۈرۈش؛ ئۆز سىـ
ستېمىسى، ئۆز تارمىقىغا قاراشلىق كارخانا ۋە كەسىپي
ئورۇنلار بېكىدىن قۇرغان، ئۆزگەرتىپ قۇرغان، كې
كەيتىپ قۇرغان قۇرۇلۇشلارنىڭ مۇھىتقا بولغان تەسـ
رىگە باھا بېرىشكە قاتنىشىش؛ ئۆز تارمىقىنى كەسىپ
لەرنى نازارەت قىلىش تېخنىكىسى تەتقىقاتى بىلەن شۇ
غوللىنىشقا تەشكىللەپ، تېخنىكا خادىملىرىنى تەربىيـ
لەش ۋە تېخنىكا ئالماشتۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبا
رەت. بۇ مۇھىت نازارەتچىلىكى ئاپپاراتلىرى بۇلغىنىش
مەنبەلىرىنى نازارەت قىلىش، قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ
مۇھىتقا بولغان تەسىرىگە باھا بېرىش قاتارلىق جەھەت
لەردە مۇھىم رولىنى جارى قىلدۇرماقتا.

**ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ھاۋا مۇھىت بۇلغـ
نىش ئەھۋالى** ئۇرۇمچى شەھىرى شىنجاڭدىكى نو
پۇس ۋە سانائەت بىر قەدەر مەركەزلەشكەن، ھاۋا بۇلغـ
نىش ناھايىتى ئېغىر شەھەر بولۇپ، قىش پەسلىدە
شەھەرنى دائىم ئىس ـ تۈتەك قاپلاپ تۇرىدۇ.
2000 ـ يىلى يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا بۇلغىنىش كۆر
سەتكۈچى يەنىلا ئېغىر بۇلغىنىش دەرىجىسىدە بولدى.
ھاۋا سۈپىتى توغرىسىدىكى ھەپتىلىك دوكلاتقا قارىغان
دا، پۈتۈن يىللىق ھاۋا بولغىنىش كۆرسەتكۈچى 3 ـ
دەرىجىدىن ياخشى بولغان ۋاقىت 36 ھەپتە بو
لۇپ، 69.2% نى ئىگىلەيدۇ. 4 ـ دەرىجىدىن ناچار
بولغان ۋاقىت 16 ھەپتە بولۇپ، 30.8% نى ئىگىلەي
دۇ. ئىسسىنىش مەزگىلىدە، 45.8%لىك تەكرارلى
نىش دەرىجىسى 4ـ، 5ـ دەرىجىلىك بۇلغىنىش سەۋە
بىدىن تۈرغان، ھاۋا تەركىبىدىكى گۈڭگۇرت دىئوك
سىدى، ئازوت ئوكسىدى، ئومۇمىي لەيلىمە دانچىلار
نىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە مىقدارى پۈتۈنلەي دۆلەتنىڭ مۇ
ھىت ھاۋا سۈپىتى ئۆلچىمىدىن ئېشىپ كەتكەن بولۇپ،
ئۇ مەملىكەت بويىچە ھاۋا بۇلغىنىش ئاڭ ئېغىر شەھەر
لەرنىڭ بىرى. ھاۋانى بۇلغايدىغان ماددىلارنىڭ ئاساسـ
لىق كېلىش مەنبەسى ـــ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى،
ئاھالىلەر تۇرمۇشتا پېتىلغۇ قىلىدىغان كۆمۈردىن چىق
قان ئىس، چاڭ ـ توزان ۋە سانائەت تۈتەكلىرى،
شۇنداقلا ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى قويۇپ بېرىدى
غان گاز ۋە تەبىئىي چاڭ ـ توزانلاردىن ئىبارەت.
بۇلغىنىشنىڭ پەيدا بولۇشى قىسمەن رايونلارنىڭ
ھاۋا شارائىتى ۋە يەر شەكلى، شۇنداقلا ئاھالىنىڭ
ئىسسىنىش ئادىتى، ئىسسىنىش ۋاقتى ئۇزۇن بولۇش
قاتارلىق ئامىللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. بۇ شەھەرنىڭ
تەتۈر تېمپېراتۇرا قاتلىمى تۆۋەن، چاستوتىسى يۇقـ
رى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇچ تەرەپى تاغلار بىلەن ئورال
غاچقا، بۇلغىمىلار يەر يۈزىگە يېقىن ھاۋادا تار
قىلىپ كېتەلمەي ئۇزۇن ۋاقىت تۇرۇپ قالغاچـ
قا، كىشىلەرنىڭ تەن سالامەتلىكىگە زىيان يەتكۈ
زىدۇ.

**سانائەت كەرەكسىز سۈلىرىنى چىقىرىۋې
تىش مىقدارى** ھەرخىل سانائەت، كان ـ كارخانـ
لىرى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا پەيدا قىلغان ۋە چىقـ
ىرىۋەتكەن، تەركىبىدە مۇھىتقا زىيانلىق ئامىللار بول
غان بارلىق كەرەكسىز سۇ ۋە كەرەكسىز سۈيۇقلۇقلار
سۇ بۇلغىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مۇھىم سەۋە
تۈر. سانائەت كەسىپلىرى، كەرەكسىز سۇ تەركىبي،
ھۈنەر ـ سەنئەت جەريانى قاتارلىقلار ئوخشاش بولمىغاچـ
قا، سانائەت كەرەكسىز سۈلىرىنى ئوخشاش بولمىغان
تۈرلەر ۋە تەركىبىدە ئوخشاش بولمىغان زەھەرلىك ۋە
زىيانلىق ماددىلار بولغان كەرەكسىز سۈلارغا بۆلۈنۈشكە
بولىدۇ. شىنجاڭنىڭ يىللىق سانائەت كەرەكسىز سۈيى
چىقىرىش مىقدارى 154 مىليون تونىنا بولۇپ،
2131.84 تونىنا بۇلغىمىلار ئارىلاش نېفىت تۈرىدىكى
كەرەكسىز سۇ، 37 مىڭ تونىنا سۇسپېنزىيىلىك ماددا،
100 مىڭ 700 تونىنا خىمىيىلىك ئايروبىك،
244.12 تونىنا سۈلفىد، 100.7 تونىنا پارلىنىشچان
فېنول، 9.08 تونىنا سىئانىد قويۇپ بېرىدۇ. كەرەكـ
سىز سۈنى بىر قەدەر كۆپ قويۇپ بېرىدىغان سانائەت
كەسىپلىرى: قەغەزچىلىك كەسىپى، ئېلېكتر ئې
نېرگىيىسى، كۆمۈر گازى ۋە سۇ ئىشلەپچىقىرىش ـ
تەمىنلەش كەسىپى، يېمەكلىك، كۆك تاماكا
پىششىقلاپ ئىشلەش ھەم يېمەك ـ ئىچمەك يا
ساش، نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش، ھەم كوكس تاۋ
لاش ۋە كانچىلىق كەسىپلىرىدىن ئىبارەت.

شىنجاڭدىكى سانائەت كەسىپىنىڭ كېرەكسىز سۈلارنى چىقىرىۋېتىش مىقدارى

سانائەت كەسىپ- لىرىنىڭ نامى	كېرەكسىز سۇ چىقىرىش مىقدارى (ئون مىڭ تونا)	كېرەكسىز سۇنى بىر تەرەپ قىلىش مىقدارى (ئون مىڭ تونا)	چىقارغان كېرەكسىز سۇنىڭ ئۆزگىسىگە يېتىش مىقدارى (ئون مىڭ تونا)
قەغەز ۋە قەغەز بۇيۇملىرى كەسىپى	3132	1991	209
ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، كۆمۈر گازى ۋە سۇ ئىشلەپچىقىرىش هەم تەمىنلەش كەسىپى	1738	1275	1347
پەيسەكلىك، كۆك تاماكا هەم پەيسەك - ئىجەك ياساش كەسىپى	2056	1492	370
نېفىت پىششىقلاش ۋە كوكس تاۋلاش كەسىپى	2493	2876	2425
قارامېتال تاۋلاش ۋە پرېسلاش سانائىتى	1180	4267	786
توقۇمچىلىق كەسىپى	1352	436	1151
قازمچىلىق كەسىپى	1610	1556	328
باشقا كەسىپلەر	1804	898	1307

سانائەت كېرەكسىز گازى قويۇپ بېرىش مىقدارى تۈرلۈك سانائەت، كان - كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا پەيدا قىلغان هەم مۇھىت ۋە هاۋاغا سىڭىپ كىرگەن، تەركىبىدە مۇھىتقا زىيانلىق ماددىلار بولغان گازلارنىڭ مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا پېقىلغۇلارنىڭ كۆيۈشىدىن چىققان سانائەت كېرەكسىز گازلىرى ئاتموسفېرا ۋە مۇھىت بۇلغىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسىي سەۋەبتىن ئىبارەت. شىنجاڭدىكى سانائەت كەسىپلىرى يىلىغا 194 مىليارد 360 مىليون ئۆلچەملىك كۇب مېتىر كېرەكسىز گاز قويۇپ بېرىدىغان بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پېقىلغۇ كۆيدۈرۈش ئارقىلىق 138 مىليارد 910 مىليون ئۆلچەملىك كۇب مېتىر، ئىشلەپچىقىرىش هۆنەر - سەنئىتى سەۋەبىدىن 55 مىليارد 450 مىليون ئۆلچەملىك كۇب مېتىر كېرەكسىز گاز قويۇپ بېرىدۇ.

شىنجاڭدىكى سانائەت كەسىپىنىڭ كېرەكسىز گازلارنى چىقىرىۋېتىش مىقدارى

سانائەت كەسىپ- لىرىنىڭ نامى	كېرەكسىز سۇ چىقىرىش مىقدارى (يۈز مىليون ئۆلچەملىك كۇب مېتىر)	پېقىلغۇدىن چىقىرىدىغان كېرەكسىز گاز (يۈز مىليون ئۆلچەملىك كۇب مېتىر)	ئىشلەپچىقىرىش هۆنەر- سەنئىتىدىن چىقىدىغان كېرەكسىز گاز (يۈز مىليون ئۆلچەملىك كۇب مېتىر)
ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، كۆمۈر گازى هەم سۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش كەسىپلىرى	671	671	0
سېمونت ياساش كەسىپى	423	67	356
نېفىت پىششىقلاش ۋە كوكس كۆيدۈرۈش كەسىپى	251	207	44
قارامېتال تاۋلاش ۋە پرېسلاش سانائىتى	122	52	70
قازمچىلىق كەسىپى	209	176	33
پەيسەكلىك، كۆك تاماكا هەم پەيسەك - ئىجەك ياساش كەسىپى	73	57	16
باشقا كەسىپلەر	194	159	35

سانائەتنىڭ گۈنكۈرت(N) ئوكسىدى قويۇپ بېرىش مىقدارى سانائەت كېرەكسىز گازىدىكى بىر خىل بۇلغىما، تەمگە تەسىر قىلغۇچى رەڭسىز گازدىن ئىبارەت. تەركىبىدە گۈنكۈرت بولغان تاشقا ئايلانغان پېقىلغۇلار (كۆمۈر، نېفىت، بولۇپمۇ مازوت) نى كۆيدۈرۈش، كىسلاتا ئىشلەپچىقىرىش هەم مېتال تاۋلىغاندا پىرىت (سېرىق تۆمۈر رۇدىسى) كۆيدۈرۈش قاتارلىقلار ئادەم بەدىنى، ئۆسۈملۈكلەر، قۇرۇلۇش قاتارلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ. ئادەملەرنىڭ نەپەس سىستېمىسىنى غىدىقلاپ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماق تومۇرلىرىنى زىيانغا ئۇچرىتىپ، ئۆسۈشىگە تەسىر

كۆرسىتىدۇ. گۈڭگۇرت ئوكسىد ھاۋادا كىسلاتالىق تۇمان ۋە كىسلاتالىق تۇز گازىدا ئېرىيدىغان كوللوئىدقا ئۆزگىرەلەيدۇ ھەم ئوكسىدلىنىپ كىسلاتالىق يامغۇر شەكىللەندۈرۈپ، تۇپراق ۋە سۇنى كىسلاتالاشتۇرۇپ، مېتال ۋە قۇرۇلۇشلارنى چىرىتەلەيدۇ. شىنجاڭ سانائىتىدىن چىقىدىغان گۈڭگۇرت ئوكسىد نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە كوكس كۆيدۈرۈش كەسپى ئاساسەن يېقىلغۇلارنى كۆيدۈرۈشتىن چىقىدىغان بولۇپ، يىللىق قۇيۇپ بېرىش مىقدارى 187 مىڭ 700 تونىنا كېلىدۇ، ئۇنى قويۇپ بېرىش مەنبەسى ئاساسەن توك ئىشلەپچىقىرىش، سېمونت ياساش، قازمىچىلىق ۋە مېتال تاۋلاش تىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىچىدە يېقىلغۇلارنى كۆيدۈرۈش تىن قويۇپ بېرىلىدىغان گۈڭگۇرت ئوكسىد 158 مىڭ 800 تونىنا، ئىشلەپچىقىرىش ھونەر - سەنئىتىدىن قويۇپ بېرىلىدىغان گۈڭگۇرت ئوكسىد 28 مىڭ 900 تونىنا كېلىدۇ.

شىنجاڭدىكى سانائەت كەسپىنىڭ گۈڭگۇرت ئوكسىد قويۇپ بېرىش مىقدارى

سانائەت كارخانىلىرىنىڭ نامى	گۈڭگۇرت ئوكسىد گۈڭگۇرت چىقىرىش مىقدارى (تونىنا)	يېقىلغۇدىن گۈڭگۇرت ئوكسىد چىقىرىش مىقدارى (تونىنا)	ئىشلەپچىقىرىش ھونەر-سەنئىتى گۈڭگۇرت ئوكسىد چىقىرىش مىقدارى (تونىنا)
ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، كۆمۈر گازى ھەم سۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش كەسپىلىرى	90320	90320	0
مېتاللوئىدلار كان مەھسۇلاتلىرىنى ياساش كەسپى	20536	12387	8149
كانچىلىق كەسپى	17023	4561	12372
قارامېتال تاۋلاش ۋە پرېس لاش سانائىتى	10321	3135	7186
نېفىت پىششىقلاش ۋە كوكس كۆيدۈرۈش	19413	18513	900
باشقا كەسىپلەر	30075	29740	335

سانائەتتىن قويۇپ بېرىلىدىغان ئىس - تۈتەك مىقدارى بۇ ھەرقايسى سانائەت كان - كارخانىلىرى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا يېقىلغۇلارنى كۆيدۈرۈش سەۋەبىدىن قويۇپ بېرىدىغان ئىس - تۈتەك مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئىس - تۈتەك بىر خىل قالتىس گازدا ئېرىگۈچى كوللوئىد بولۇپ، دىئامېتىرى ئون مىكرومېتىردىن كىچىك بولغان، ھاۋادا لەيلەپ يۈرىدىغانلىرىنىڭ زىيىنى بىر قەدەر چوڭ بولىدۇ، ئۇلار ئاتموسفېرادا ئۇزۇن ۋاقىت لەيلەپ يۈرۈپ، ئۇزلۇكسىز توپلىنىدىغان بولغاچقا، بۇلغاش دەرىجىسى بارغانسېرى ئېغىرلىشىدۇ. ئىس - تۈتەكنىڭ تەركىبىي مۇرەككەپ بولۇپ، كۆپ خىل ئانئورگانىك ماددىلار، ئېغىر مېتاللار (سىماب، قوغۇشۇن، خروم، كادمىي، مانگان، تۆمۈر) ھەم باشقا خىمىيىلىك بىرىكمىلەر قاتارلىق زەھەرلىك ۋە زىيانلىق ماددىلار بار. شىنجاڭدىكى سانائەت ئىس - تۈتەكلىرى ئاساسەن كۆمۈرنى يېقىلغۇ قىلىدىغان ئېلېكتر ئىستانسىلىرى، سانائەت پار قازىنى ھەم مېتال تاۋلاش جەريانىدا يېقىلغۇ ئىشلىتىش تىن چىقىدىغان كېرەكسىز گازلار بولۇپ، يىللىق قويۇپ بېرىلىش مىقدارى 84 مىڭ تونىنغا يېتىدۇ. توك ئىشلەپچىقىرىش، مېتاللوئىدلىق رودا ياساش كەسپىلىرى ۋە نېفىت پىششىقلاش ھەم كوكس كۆيدۈرۈش قاتارلىقلارنىڭ قويۇپ بېرىش مىقدارى بىر قەدەر كۆپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئېلېكتر سانائىتىنىڭ ئىس - تۈتەك قويۇپ بېرىش مىقدارى يىللىق قويۇپ بېرىش ئومۇمىي مىقدارىنىڭ 45.24% نى ئىگىلەيدۇ.

شىنجاڭدىكى سانائەت كەسپىنىڭ ئىس - تۈتەك قويۇپ بېرىش مىقدارى

سانائەت كارخانىلىرىنىڭ نامى	ئىس - تۈتەك قويۇپ بېرىش (تونىنا)	ئىس - تۈتەك چىقىرىش مىقدارى (تونىنا)	ئىس - تۈتەك چىقىرىش نىسبىتى (%)
ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، كۆمۈرگا زى ھەم سۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش كەسپى	38000	549000	93.2
غەيرىي مېتال كان مەھسۇلاتلىرىنى ياساش	13000	12000	48.0
پىمەكلىك، تاماكا پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى	4000	21000	84.0

نېفت پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە كوكس كۆيدۈرۈش كەسپى	9000	208000	95.9
قازمچىلىق كەسپى	3000	10000	76.9
باشقىلار	17000	72000	82.7

سانائەتتىن چىقىدىغان چاك ـ توزان مىقدارى بۇ ھەرخىل سانائەت كان ـ كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ھۈنەر ـ سەنئىتى جەريانىدا چىققان دانچە ھالەتتىكى بۇلغىمىلارنىڭ مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ دېتالىتىرى 75 مىكرومېتردىن كىچىك بولۇپ، تەركىبىي ئىشلەپچىقىرىش خام ماتېرىياللىرى، ئىشلەپچىقىرىش ھۈنەر ـ سەنئىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. چاك ـ توزانىنىڭ كېلىش مەنبەسى بىر قەدەر كۆپ بولۇپ، ئادەتتە سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا فىزىكىلىق ئۇششاقلاش، تاسقاش، ئۇلاپ يەتكۈزۈش قاتارلىق مەشغۇلاتلاردا قويۇپ بېرىلىدۇ. شىنجاڭدىكى سانائەت چاك ـ توزانلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى مېتاللۇرگىيە سانائىتى چاك ـ توزانلىرىنىڭ يىللىق قويۇپ بېرىلىش مىقدارى 122 مىڭ 600 تونناغا، سېمونت ياساش كەسىپىدىن چىقىدىغان چاك ـ توزان 100 مىڭ 300 تونا بولۇپ، چاك ـ توزان ئومۇمىي مىقدارىنىڭ 89.13% نى ئىگىلەيدۇ.

سانائەتتىن چىقىدىغان قاتتىق تاشلاندۇق مىقدارى بۇ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدا پەيدا بولغان ھەم قويۇپ بېرىلگەن قاتتىق تاشلاندۇقلارنىڭ مىقدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ سانائەت داشقاللىرى، چاك ـ توزان ۋە تاشلاندۇق ئۆۋاق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ شەكىل ھالىتى بويىچە قاتتىق، يېرىم قاتتىق ھالەتتىكى تاشلاندۇقلار، سۈيۇق ھالەتتىكى تاشلاندۇقلار ۋە قاچىغا قاچىلانغان گاز ھالەتتىكى تاشلاندۇقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ تۈرلىرى ئاساسەن كۆمۈر تېشى، ئوچاق داشقىلى، مېتال تاۋلاشتىن چىقىرىلغان داشقاللار، كۆمۈر كۈلى، تاشلاندۇق قېزىلمىلار ۋە باشقا تاشلاندۇق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى كۆپىنچە دۆۋىلەپ قويۇشنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئۇ نىڭ پەيدا بولۇش مىقدارىنىڭ 80% تىن ئارتۇقىنى ئىگىلەيدۇ. مۇھىتقا تارقىلىش مىقدارى ئىگىلىگەن نىسبەت ناھايىتى ئاز. شىنجاڭ سانائىتىدىن چىقىرىلغان قاتتىق تاشلاندۇقلارنىڭ يىللىق مىقدارى 7 مىليون 182 مىڭ تونا بولۇپ، يىللىق ئۇنۇمۇرسال پايدىلىنىش مىقدارى 2 مىليون 960 مىڭ تونىدىن ئاشىدۇ، ئۇ نىڭ قويۇپ بېرىلىش مىقدارى 926 مىڭ تونا، قويۇپ بېرىلىش نىسبىتى 12.89%. ئۇ ئاساسەن قازمچىلىق كەسپى، ئېلېكتر سانائىتى، قارا مېتال تاۋلاش ھەم پرېسلاش كەسپى، كۆك تاماكا ۋە ئىچىملىك پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى ھەم نېفت پىششىقلاش ۋە كوكس كۆيدۈرۈش كەسپى قاتارلىقلاردىن قويۇپ بېرىلىدۇ.

شىنجاڭ سانائەت كەسپىنىڭ قاتتىق تاشلاندۇقلارنى قويۇپ بېرىش مىقدارى

سانائەت كارخانىلىرىنىڭ نامى	قاتتىق تاشلاندۇق لارنىڭ پەيدا بولۇش مىقدارى (ئون مىڭ تونا)	قاتتىق تاشلاندۇق لارنى قويۇپ بېرىش مىقدارى (ئون مىڭ تونا)	ئۇنۇمۇر سال پايدىلىنىش مىقدارى (ئون مىڭ تونا)
قازمچىلىق كەسپى	325.0	88.7	53.7
ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، كۆمۈر گازى، سۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش كەسپى	117.7	0.5	46.4
پىمەكلىك، تاماكا پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە پىمەك ـ ئىچىمەك ياساش كەسپى	77.6	2.1	71.1
قارا رەڭلىك مېتاللارنى تاۋلاش ۋە پىششىقلاش كەسپى	66.4	0.1	73.5
نېفت پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە كوكسچىلىق كەسپى	37.6	0.0	15.9
باشقىلار	93.8	113	35.6

ئىس ـ تۈتەك تىزگىنلىنىدىغان رايون ئۇ يەنە شەھەرلەردە ئىس ـ تۈتەك تىزگىنلىنىدىغان رايون دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ شەھەرلەردىكى مەلۇم رايوندا، كۆپ مۇرنى يېقىلغۇ قىلىدىغان ھەرخىل ئەسلىھەلەردىن قويۇپ بېرىلگەن ئىسنىڭ قارىلىق دەرىجىسى ۋە قويۇقلۇقى قىتى نورمىلىق تىزگىنلەپ، ئۇنى بەلگىلەنگەن ئۆلچەم-گە يەتكۈزۈشنى كۆزىتىدۇ. ئىس ـ تۈتەكتىن بۇلغا-نىشنىڭ زىيىنىنى تۈگىتىش ئۈچۈن، 1981 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 8 ـ يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىس ـ تۈتەك ۋە چاڭ ـ توزانلارنى يوقىتىشنى باشقۇرۇش نىزامى(سىناق تەرىقىسىدە يولـ غا قويۇلىدۇ)» ماقۇللىنىپ يولغا قويۇلدى. ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە ئالتاي شەھىرى ئەڭ ئاۋۋال «قارا ئىسنى تىزگىنلەش رايونى» قۇردى. 1987 ـ يىلىدىن بۇيان، دۆلەتنىڭ «شەھەرلەردىكى ئىس ـ تۈتەكلەرنى تىزگىـ نەش رايونلىرىنى باشقۇرۇش چارىسى» ئىزچىللاشتۇـ رۇلۇپ ئىجرا قىلىنىدى. «قارا ئىس تىزگىنلەش رايو-نى» «ئىس تۈتەك تىزگىنلەش رايونى» غا ئۆزگەرتىلدى. ئاپتونوم رايوندىكى 12 شەھەردە 106.9 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا «ئىس ـ تۈتەك تىز-گىنلىنىدىغان رايون» قۇرۇلدى. 1989ـ يىلىدىن باش-لاپ «ئىس ـ تۈتەك تىزگىنلىنىدىغان رايون» شەھەر مۇھىتىنى ئەتراپلىق تۈزەشنى نورمىلىق باھالاشقا كىر-گۈزۈلدى. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايون-مىزدىكى 14 شەھەردە ئىس ـ تۈتەك تىزگىنلىنىدىغان رايون قۇرۇلغان بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 292.39 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتتى.

مۇھىت شاۋقۇنى ئۆلچەمگە يەتـ-كەن رايون شەھەرلەردە قۇرۇلغان رايونلار ئىچىدە دۆلەتنىڭ «شەھەر رايونلىرىنىڭ مۇھىت شاۋقۇنى ئۆلـ-چىمى» نى تەدبىقلاش ئارقىلىق رايون ئايرىش ئاساسـ-دا، مۇھىت شاۋقۇنىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئارقـ-لىق، رايون ئىچىدىكى مۇھىت شاۋقۇنى سەۋىيىسى ۋە مۇھىت شاۋقۇنىنى باشقۇرۇش تەدبىرلىرىنى بەلگىلەـ-گەن ئۆلچەمگە يەتكۈزگەن رايونلارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ رايوندا، مۇھىت شاۋقۇنىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېكۇئىۋالېنتـ-لىق ئاۋاز دەرىجىسى بۇ رايون ئىجرا قىلىۋاتقان مۇھىت شاۋقۇن ئۆلچىمىگە يېتىدۇ؛ بۇ رايوندىكى 90% مۇقىم شاۋقۇن مەنبەسىنىڭ چېگرا شاۋقۇنى مەزكۇر رايون ئىجرا قىلىۋاتقان ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ؛ قويۇپ بېرىش ئۆلچىمىگە يەتمىگەن مۇقىم شاۋقۇن مەنـ-بەسىنىڭ چېگرا شاۋقۇنى 5dB دىن ئېشىپ كەتمە بولـ-مايدۇ؛ بۇ رايوندىكى قۇرۇلۇشلاردىن چىققان شاۋقۇن بەلگىلەنگەن شاۋقۇن چەكلىمىسىدىن ئېشىپ كەتمە بولمايدۇ. بۇ رايوننىڭ يول قاتناش شاۋقۇنلىرى، ئىجـ-تىمائىي تۇرمۇش شاۋقۇنلىرىنى تىزگىنلەش تەدبىرلـ-رى ۋە باشقۇرۇش بەلگىلىمىلىرى بار. شىنجاڭدا 1989 ـ يىلىدىن باشلاپ شەھەر مۇھىتىنى ئۇنىۋېرسال تۈزەشنى نورمىلىق تەكشۈرۈپ باھالاش يولغا قويۇلغان. دىن بۇيان، ئۇرۇمچى، قاراماي، غۇلجا، كورلا، قەش-قەر، سانجى قاتارلىق 13 شەھەر مۇھىت شاۋقۇنى ئۆل-چەمگە يەتكەن رايون قۇرۇش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتىنى يولغا قويدى، مۇھىت شاۋقۇنى ئۆلچەمگە يەتكەن رايون كۆلىمى 193.41 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى.

سانائەتتە بۇلغىنىشىنى تۈزەش ئەسلـ-ھەلىرى بۇ سانائەتتە بۇلغىنىش مەنبەلىرى قويۇپ بەرگەن يوندى، كېرەكسىز گاز، قاتتىق تاشلاندۇق، شاۋقۇن قاتارلىق زىيانلىق ماددىلارنى سۈنئىي كۈچەيـ-تىپ بىر تەرەپ قىلغان سورۇنلار، ئۈسكۈنىلەر ياكى قۇرۇلمىلارنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە ھەرخىل بۇلغىمـ-لارنىڭ خاراكتېرىگە ئاساسەن، مۇناسىپ ھالدا ئوخـ-شاش بولمىغان پاكىزلاش تەدبىرلىرى ياكى بىر تەرەپ قىلىش جەريانلىرى قوللىنىلىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 70ـ يىللىرىدىن باشلاپ، سانائەتتە بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تۈزەش جەريانىدا، مۇھىت بويىچە تۈزەش، كارخانا تېخنىكا ئۆزگەرتىشىگە بىرلەشتۈرۈش ئارقـ-لىق، ئاساسەن بۇلغىنىش مەنبەلىرىنى تارقاقلاشتۇرۇپ تۈزەش تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، قويۇپ بېرىش قويۇقـ-لۇق دەرىجىسى نۇقتىلىق تىزگىنلىنىپ، بۇلغىمىلارنى قويۇپ بېرىش مىقدارى ئازايتىلدى؛ «بىرنى تىزگىنـ-لەپ ئىككىنى ئۆلچەمگە يەتكۈزۈش» خىزمىتىنىڭ قا-نات يايدۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، سانائەتتە بۇلغىنىش مەنـ-بەلىرىنى تۈزەش مۇساپىسى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1990 ـ يىللاردىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئورۇنـ-دالغان سانائەتنى تۈزەش تۈرى 2190 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كېرەكسىز گازلارنى تۈزەش تۈرى 1232، 430 يۈرۈشتىن ئارتۇق پاسكىنا سۇنى بىر تەرەپ قىلىش ئەسلىھەسى قۇرۇلدى. قەغەز ياساش، يۇڭ توقۇمىچـ-لىق، كۆن ـ خورۇم، خىمىيىلىك ئوغۇت، نېفىت ئايرىش ھەم نېفىت خىمىيىسى سانائىتى قاتارلىق نۇقـ-تىلىق كەسىپلەردە بىر تۈركۈم بۇلغىنىشنى تۈزەش ئەسلىھەلىرى قۇرۇلدى.

سانائەتتە «ئۇچ تاشلاندۇق» تىن ئۇنۇمۇبرسال پايدىلىنىش كارخانىلار بۇلغىنىشنى تۇگىتىش ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا چىقىرىلغان كېرەكسىز سۇ، كېرەكسىز گاز، داشقال (قىسقىچە «ئۇچ تاشلاندۇق» دەپ ئاتىلىدۇ) قاتارلىقلاردىن كۆپ خىل نىشان، كۆپ خىل يوللار ئارقىلىق ئۇنۇمۇبرسال پايدىلىنىدۇ. مەسىلەن، قەغەز ياساش، كۆن - خۇرۇم ياساش، يۇڭ يۇيۇش، بويا‌قچىلىق، خىمىيە سانائىتى قاتارلىق سانائەت كارخانىلىرىدىن چىقىرىلغان كېرەكسىز سۇدىن پايدىلىنىش، پولات تاۋلاش ئوچىقى، تۆمۈر قېيىشمىسى، توك ئوچىقى، كوكس كۆيدۈرۈش ئوچىقىدىن چىققان كۆمۈر گازدىن پايدىلىنىش، نېفىت ئايرىش ۋە نېفىت خىمىيىسى سانائىتى ئىشلەپچىقىرىشىدىن چىقىرىۋېتىلگەن گاز، رەڭلىك مېتال تاۋلاش تىن چىقىرىۋېتىلگەن گاز قاتارلىقلارنى يىغىۋېلىپ پايدىلىنىپ ئىشلەپچىقارغان تۈرلۈك مەھسۇلاتلار، يېرىم تەييار مەھسۇلاتلار، كۆمۈر كۆلى، داشقال، كۆمۈر تېشى، يۇقىرى بېسىملىق ئوچاق داشقىلى، پولات داشقىلى، رەڭلىك مېتال داشقىلى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارنىڭ كەڭ ئىستېمال بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بىر قەدەر يۇقىرى ئىقتىسادىي قىممەت يارانقىلى بولىدۇ. شىنجاڭ سانائىتىتە بۇلغىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تۈزەشتە «ئۇچ تاشلاندۇق» تىن تەكرار پايدىلىنىشنى يولغا قويۇپ، بايلىق مەنبەلىرىدىن ئۇنۇمۇبرسال پايدىلىنىشنى قانات يايدۇرۇپ، «ئۇچ تاشلاندۇق» تىن پايدىلىنىپ ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلارغا نىسبەتەن ئېتىبار بېرىش ۋە مۇكاپاتلاش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن بۇيان، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سانائەت ساھەسىدە «ئۇچ تاشلاندۇق» تىن ئۇنۇمۇبرسال پايدىلىنىپ يارىتىلغان مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليارد 160 مىليون يۈەندىن ئېشىپ، 700 مىليون يۈەن پايدا يارىتىلدى.

شىنجاڭ مۇھىتىنىڭ تەبىئىي رادىئو ئاكتىپلىق سەۋىيىسى شىنجاڭنىڭ تەبىئىي مۇھىتىدا مەۋجۇت بولغان تەبىئىي نۇر ياكى ماددا ۋە ئورگانىزملار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان ئىئونلاش رادىئاتسىيىسىنىڭ قۇۋۋىتىنى كۆرسىتىدۇ. تەبىئەت دۇنياسىدا تۇرلۈك تەبىئىي نۇرلار بار. ئۇلارنىڭ رادىئاتسىيە مەنبەسى ئالەم نۇرلىرى ھەم تۇپراق، تاغ جىنسلىرى، سۇ ۋە ئاتموسفېرادىكى ئۇران - 238، تورىي - 232، رادىي - 226، كالىي - 40 ۋە ئۇلارنىڭ ئاجرالمىلىرى قاتارلىقلاردىن پەيدا بولغان تەبىئىي نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ نۇرلارنىڭ قوبۇل قىلىنىش مىقدارى، تەبىئىي رادىئو ئاكتىپلىقنىڭ ئاساسىي رادىئاتسىيە سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. 1984 - يىلىدىن 1990 - يىلىغىچە، شىنجاڭ مۇھىت ئاسراش سىستېمىسى ھەم تەشكىلاتلىرى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ تۇپراق تەركىبىدىكى يۇقىرىقى تۆت خىل تەبىئىي رادىئو ئاكتىپلىق نۇكلىد مىقدارى ۋە ئاساسلىق دەريا - ئېقىن، كۆللەر، سۇ ئامبارلىرى، قۇدۇق - بۇلاقلار ۋە تۈرۈبا سۇلىرىدىن ئىبارەت بەش خىل سۇنىڭ تەركىبىدىكى نۇكلىدلارنىڭ ئومۇمىي α، ئومۇمىي β لىق رادىئاتسىيىسىنىڭ ئاكتىپلىقىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، شىنجاڭ مۇھىتى تەبىئىي رادىئوئاكتىپلىقنىڭ ئاساسىي رادىئاتسىيە سەۋىيىسىنى ئۆلچەپ بېكىتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، دالا ۋە ئۆي ئىچىدىكى ئۆتۈشمە رادىئاتسىيىسىنىڭ (قۇرۇقلۇق تىكى گامما رادىئاتسىيىسى ۋە ئالەم نۇرلىرىنىڭ ئىئونلىشىش تەركىبلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ھاۋادا قوبۇل قىلىنىش مىقدارىنىڭ نىسبەت دائىرىسى: ($5.03\sim40.35(\times10^{-8}Gy.h^{-1})$ ۋە ($7.74\sim38.78(\times10^{-8}Gy.h_{-1})$. ئاھالىلەرگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا تۇغرا كېلىدىغان ئۇنۇملۇك ئۆتۈشمە رادىئاتسىيە مىقدارى 856μSv. تۇپراقتىكى تەبىئىي رادىئو ئاكتىپلىق نۇكلىد مىقدارىنىڭ دائىرىسى: ئۇران - 238 نىڭ مىقدارى ($5.17\sim153.71(Bq.Kg^{-1})$ ، تورىي - 232 نىڭ ($10.45\sim190.44(Bq.Kg^{-1})$ ، رادىي - 226 نىڭ ($10.93\sim203.45(Bq.Kg^{-1\cdot})$. ھەرخىل سۇلاردىكى تەبىئىي رادىئو ئاكتىپلىق نۇكلىد قويۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممەت دائىرىسىدە: ئۇران - 238 نىڭ 0.05~0.16μg/L، تورىي - 232 نىڭ 4.05~7.58μg/L، رادىي 226- نىڭ 1.72~2.24mBq/L، كالىي - 40 نىڭ ($1.05\sim4.58)\times10^{-1}Bq/L$) بولىدۇ. يۇقىرىدا ئۆلچەپ بېكىتىلگەن قىممەت شىنجاڭ مۇھىتىنىڭ تەبىئىي رادىئوكتىپلىقىنىڭ نورمال سەۋىيىدە ئىكەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىلىك بۇلغىنىش مەنبەسى ئېلېكترو ماگنىتلىق دولقۇن شەكلىدە ئەتراپتىكى مۇھىتقا ئېنېرگىيە قويۇپ بېرىدىغان، زىيانلىق تەسىر ياكى زىيانلىق ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى پەيدا قىلالايدىغان مەنبەلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تەبىئىي ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى مەنبەسى ۋە سۇنئىي ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيە مەنبەسىگە

بۆلۈندۇ. سۇنئىي ئۇسۇلدا ياسالغان ئۇسكۇنە ۋە سىستېمىلار ئايلىنىش جەريانىدا قويۇپ بەرگەن ئېلېكترو ماگنىت ئېنېرگىيىسى ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى دېيىلىدۇ. ئۇنىڭ بۆلۈنۈش دەرىجىسى ئاساسلىق ئۇبيېكتى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇھىت ئاسراش سىستېمىسى ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى بۆلۈنۈش مەنبەلىرىنى تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇردى. شنجاڭدىكى رادىئو، تېلېۋىزىيە، خەۋەرلىشىش سىستېمىسى ھەم سانائەت، پەن - تېخنىكا، تېببىي داۋالاش سىستېمىلىرىدا جەمئىي 2566 ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى ئۇسكۇنىسى بولۇپ، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 7609.5 كىلوۋاتقا يېتىدۇ؛ توك كۆچى سىستېمىسىدا توك بېسىمى 110 كىلوۋاتتىن يۇقىرى بولغان يۇقىرى بېسىملىق توك يولىدىن 100ى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4509 كىلومېتىر كېلىدۇ، توك بېسىمىنى ئۆزلىتىدىغان ياكى چۈشۈرىدىغان پونكىتتىن 193ى بولۇپ، ئومۇمىي قۇۋۋىتى ئوچ مىليون 147 مىڭ 300 كىلوۋاتقا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى بۆلۈنۈش مەنبەسى بولغان ئۇسكۇنىدىن 239ى، ئېلېكترو ماگنىت رادىئاتسىيىسى بۆلۈنۈش مەنبەسى بولغان ئۇسكۇنىدىن 93-9ى بار. رادىئو، خەۋەرلىشىش سىستېمىسىدىكى ئۇتۇراڭ قىسقا دولقۇنلۇق تارقىتىش ئۇسكۇنىلىرىدە بۆلۈنۈش بىر قەدەر ئېغىر. ئەمما، ئۇلارنىڭ مۇھىت ئېلېكتروماگنىت رادىئاتسىيىسى ئۇنۇمۇرسال مەيدانىنىڭ كۆچلۈكلىكى 80～100mv/m بولۇپ، دۆلەت بەلگىلىگەن مۇھىت ئاممىۋى رادىئاتسىيە قىممىتىدىن خېلىلا تۆۋەن، ئېلېكتروماگنىت رادىئاتسىيىسى بۆلۈنۈش بىر قەدەر تۆۋەن سەۋىيىدە تۇرماقتا.

رادىئو ئاكتىپلىق بۆلۈغاش مەنبەلىرى رادىئوئاكتىپلىق بۆلۈنمىلار پەيدا بولىدىغان مەنبەلەرنى كۆرسىتىدۇ. مۇھىتتا رادىئوئاكتىپلىق بۆلۈنۈش پەيدا قىلىدىغان ھەرخىل رادىئوئاكتىپلىق نۇكلىدلار ئۆزلۈكىدىن پارچىلىنىش خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، بەلگىلىك ئېنېرگىيىسى بولغان نۇر چىقىرىپ، مۇھىتتا رادىئو ئاكتىپلىق بۆلۈنۈش پەيدا قىلالايدۇ. بۇ رادىئوئاكتىپلىق بۆلۈنمىلارنى ئىنسانلار ئوخشاش بولمىغان بىلەن قويۇپ بەرگەن. شنجاڭنىڭ مۇھىتىدىكى رادىئوئاكتىپلىق بۆلۈنمىلارنىڭ كېلىش مەنبەسى كۆپ تەرەپلىمىلىك بولۇپ، يادرو سانائىتى كارخانىلىرىنىڭ چىقىرىندىلىرى، يەرلىك ئۇسۇلدا ئۇران ۋە ئېلىشتىن پەيدا بولغان تاشلاندۇقلار، ئۇران ۋە كۆمۈر كانلىرىدىن چىقىرىلغان كېرەكسىز داشقاللار، رادىئو ئاكتىپلىق ھەمراھ كانلارنى قېزىش، بولۇپمۇ رادىئو ئاكتىپلىق تۆمۈر كانلىرىدا رۇدا تاۋلاشتىن پەيدا بولغان، تەركىبىدە قوغۇشۇن بولغان داشقاللار، كەم ئۇچرايدىغان رۇدىلارنى قېزىش ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش جەريانىدا چىقىرىلغان قالدۇق قېزىلما داشقاللىرى ۋە ئۇران، كۆمۈر قېزىش ۋە ئىشلىتىش جەريانىدا پەيدا بولغان كۇل ۋە داشقاللار، رادىئوئاكتىپلىق ئىزوتوپلار-دىن پايدىلىنىش جەريانىدا كېلىپ چىققان كېرەكسىز رادىئوئاكتىپلىق مەنبەلەر، يادرو سىنىقىدىن پەيدا بولغان ۋە تارقالغان رادىئوئاكتىپلىق چۆكمىلەر ۋە رادىئو-ئاكتىپلىق پارچىلار، بولۇپمۇ رادىئاتسىيىلىك بۆلۈنۈش نىشقا ئۇچرىغان كېرەكسىز، كونا ماددىلارنىڭ سىرتقا ئېقىپ كېتىشى، رادىئوئاكتىپلىق مەرمەر تاش ماتېرىيالىرى، رادىئاكتىپ كۆمۈر داشقاللىرى ۋە كۆمۈر كېسىكى قاتارلىق قۇرۇلۇش ماتېرىيالىلىرىدىن پايدىلىنىشتىن ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، يۇقىرى تون دۇنياىدىكى يادرو سىناقلىرىدىن پەيدا بولغان رادىئو-ئاكتىپلىق چۆكمىلەر ھەم قوشنا دۆلەتلەرنىڭ يادرو تەجرىبە مەيدانلىرىدىكى كېرەكسىز، كونا ماددىي ئەشيالارنىڭ سىرتقا ئېقىپ كېتىشى كەلتۈرۈپ چىقارغان تەسىرى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان رايونلار مۇھىتىنىڭ رادىئاتسىيىلىك سەۋىيىسى تەبىئىي رادىئاتسىيە سەۋىيىسىدىن يۇقىرى. رادىئاتسىيىلىك بۆلۈنۈش مەنبەلىرىنىڭ مۇھىتقا ھەرخىل يوللار ئارقىلىق يېتىدۇ. كېلىپ ئادەم بەدىنىگە كىرىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ.

ئېكولوگىيىلىك ئۇلگە كۆرسىتىش رايونى قۇرۇلۇشى سىناق نۇقتىسى مەلۇم مەمۇرىي رايونىدا ئېكولوگىيىلىك ياخشى ئايلىنىش تەرەققىيات ئەندىزىسى بولغان سىناق نۇقتىسى رايونى قۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ. قۇرۇلۇش تۈرى: رايون ئېكولوگىيىلىك قۇرۇلۇشى ۋە بۆزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئېكولوگىيىنى تۈزەپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا بۆلۈنىدۇ. رايون ئېكولوگىيىلىك قۇرۇلۇشنى مىسالغا ئالساق، ئۇ تاق قۇرۇلۇش ۋە ئۇنۇمۇرسال قۇرۇلۇشقا بۆلۈنىدۇ. تاق قۇرۇلۇش: ئېكولوگىيىلىك يېزا ئىگىلىكى بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش رايونى قۇرۇلۇشى، ئېكولوگىيىلىك سايامەت بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش رايونى قۇرۇلۇشى، ئېكولوگىيىلىك شەھەرلەر بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش قۇرۇلۇشى، يېزا - بازارلارنى مۇۋاپىق پىلانلاش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش رايونى قۇرۇلۇشى قاتارلىقلارنى ئۆز

ئىچىگە ئالىدۇ. شىنجاڭدا XX ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدىن باشلاپ، ساۋەن، قۇتۇبى قاتارلىق جايلار ئېكولوگىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈردى. 1996 - يىلىدىن بۇيان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ساۋەن ناھىيىسى، قومۇل شەھىرى، فۇكاڭ شەھىرى، ئۈرۈمچى شەھىرى-نىڭ سايباغ رايونى، شىمىگو رايونى مەملىكەت بويىچە ئېكولوگىيىلىك ئۆلگە كۆرسىتىش رايونى قۇرۇلۇشى سىناق نۇقتىسى رايونى قىلىپ تەستىقلانغان بولۇپ، ئېكولوگىيىلىك ئۆلگە كۆرسىتىش رايونلىرىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 8 مىليون 690 مىڭ 800 گېكتارغا يەتتى.

تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى باشقۇرۇش شىنجاڭدىكى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى باشقۇرۇشتا، ئۇنىۋېرسال باشقۇرۇش بىلەن تارماقلارغا بۆلۈپ باشقۇرۇش ئۇزۇنىنى بىر-لەشتۈرۈلگەن باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغان. ئاپتونوم رايوندا شىنجاڭ تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان را-يونلارنى ئۇنىۋېرسال باشقۇرۇش ئىشخانىسى تەسىس قى-لىنغان بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى ئۇنىۋېرسال باشقۇرۇشقا مەس-ئۇل. ئاپتونوم رايون بويىچە 23 تەبىئىيلىكى قوغدىلى-دىغان رايون بولۇپ، قوغدىلىدىغان رايونلارنى باشقۇ-رۇش ئاپپاراتىدىن 22سى، 259 باشقۇرغۇچى خادىمى بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق سىستېمىسى باش-قۇرىدىغان قوغدىلىدىغان رايوندىن 16سى، مۇھىت ئاس-راش سىستېمىسى باشقۇرىدىغان قوغدىلىدىغان رايوندىن ئۈچى، چارۋىچىلىق تارماقلىرى باشقۇرىدىغىنىدىن ئۇ-چى، يېزا ئىگىلىك تارمىقى باشقۇرىدىغىنىدىن بىرى بار. تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى قوغدىلىدىغان رايونلارنى بىر تۇتاش باشقۇ-رىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: تەبىئىيلىكى قوغدى-لىدىغان رايونلارغا ئالاقىدار قانۇن - بەلگىلىمە ۋە فاك-جېن - سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇپ ئىجرا قىلىش؛ قوغدىلىدىغان رايونلارنىڭ قۇرۇلۇش تەرەققىيات پىلان-لىرىنى بولغا قويۇپ، تۈرلۈك باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى تۈزۈش ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ قوغدىلىدىغان رايوندى-كى تەبىئىي بايلىقلارنى تەكشۈرۈپ، تەبىئىي بايلىقلار ۋە تەبىئىي مۇھىتنى قوغداپ، قوغدىلىدىغان رايون بايە-لىقلىرى توغرىسىدا ئۇچۇر ئارخىپى تۈرغۇزۇش؛ تەبە-ئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايوندا ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىشنى قانات يايدۇرۇپ، تەشۋىق - تەربىيە ئېلىپ بېرىش؛ ئېكسكۇرسىيە، سايا‌ھەت، تاغقا چىقىش، ئېكسپېدىتسىيە قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇ-رۇشتىن ئىبارەت. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، شىنجاڭ «ئاپتونوم رايونلۇق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايوند-لارنى باشقۇرۇش نىزامى» ۋە «ئالتۇن تاغ دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونىنى باشقۇ-رۇش چارىسى» قاتارلىق يەرلىك قانۇن - بەلگىلىمە-لەرنى تۈزۈپ، تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايونلارنى قۇرۇش ۋە باشقۇرۇشنى قانۇن بويىچە كۈچەيتتى.

ئالتۇن تاغ تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون. ئۇ چاقلىق ۋە چەرچەن ناھىيىلىرىنىڭ قىسمەن رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، چىڭ-خەي ۋە شىزاڭ ئۆلكىلىرى بىلەن قوشنا، ئەتراپلىرىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئومۇمىيۈزلۈك شەرقىي كۆڭلۈن تېغى ئومۇمىي بۆلىكىنىڭ شىمالىي يانباغرىدىكى چوڭ تېپىتىكى ئۈزۈلمە ئېگىز تاغلىق ئويمانلىق بولۇپ، جۈڭگونىڭ ماكرو يەر قىياپىتى ئەندىزىسى ئىچىدە چىڭ-خەي - شىزاڭ ئېگىزلىكىنىڭ شىمالىي قاپتىلىدىكى تاغلىق رايونغا كىرىدۇ. يەر كۆلىمى 4 مىليون 500 مىڭ گېكتار، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4600 مېتىردىن ئاشىدۇ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى بولغان مۇزتاغ چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 6973 مېتىر، ئەڭ پەس نۇقتىسى بولغان ئايغۇم كۆلىنىڭ كۆل يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 3376 مېتىر ئېگىز. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن تەبىئىي-لىكى قوغدىلىدىغان رايون بولۇپ قۇرۇلدى، 1985 - يىلى گوۋۇيۈەن تەرىپىدىن دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىي-لىكى قوغدىلىدىغان رايون دەپ تەستىقلاندى. قوغداش ئوبيېكتىپلىرى — ئېتېتدائىي ئېگىزلىكىنىڭ چۆل ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى، ئېگىز تاغدىكى كۆللەر، ئېگىزلىكتىكى كارىست ۋە مۇزلۇق يەر شەكلى، ئې-گىزلىكتە يېيىلىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر ۋە ئېگىز-لىكتىكى ئاز ئۇچرايدىغان ئەتىۋارلىق ھايۋانلاردىن ئىبا-رەت. قوغدىلىدىغان ھايۋانلاردىن ياۋا قوتاز، تىبەت ياۋا ئېشىكى، تىبەت بۆكىنى، يىلپىز، قوڭۇر ئېيىق، ئار-قار، تاغ ئۆچكىسى، تورۇق تېكە، تاغ توخۇسى، تاز قارا، قۇماي قاتارلىقلار بار. قوغدىلىدىغان رايوندىكى ئېگىز ھەم سوغۇق چۆللەر، ئوتلاقلار، چىملىق ۋە ساسلىقلار ئوخشاش بولمىغان ئېكولوگىيىلىك سىستې-مىنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، 1475 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان كۆچمە قۇملۇق، 3. 1221 كۋادرات كىلو-

مېتىر كېلىدىغان ئېگىزلىك كۆللىرى، 1. 665 كۋاد. رات كىلومېتىرلىق مۇزلۇق، 3143 كۋادرات كىلومې. تىرلىق كارست يەر شەكلى بار. ئويمانلىقنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 1. 64 ℃، ئادەم ئاياغ باسمىغان جاي بولۇپ، دۇنيادىكى جانلىقلارنىڭ كۆپ خىللىقىنى قوغداش ۋە ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىشتا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. 1983 - يىلى ئۇ « بىرىتانىيە قامۇسى» غا كىرگۈزۈلدى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 23- بېتىگە قارالسۇن)

بايىنبۇلاق ئاق قۇ تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون خېجىڭ ناھىيىسىدىكى تەڭرى تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئوردوس ئويمانلىقىغا جايلاشقان، كۆلىمى 100 مىڭ گېكتار كېلىدۇ. ئۇ ئاق قۇ قاتارلىق ئەتىۋارلىق سۇ قۇشلىرى ھەم سازلىق ئېكولوگىيە مۇ. ھىتىنى قوغداشنى ئاساس قىلغان قوغدىلىدىغان رايون بولۇپ، 1980 - يىلى قۇرۇلغان، 1986 - يىلى دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون قە. لىپ بېكىتىلگەن. بايىنبۇلاق موڭغۇلچە «بايبۇلاق» دېگەن مەنىدە. ئويمانلىق ئەتراپىنى قارلىق تاغلار ئو. راپ تۇرىدىغان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2400 مېتىردىن 4500 مېتىرغىچە كېلىدۇ. بۇ جاي. نىڭ يازى پەسلى سالقىن ھەم قىسقا، قىش پەسلى سو. غۇق ھەم ئۇزۇن، قىرووسز مەزگىلى ناھايىتى قىسقا. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ئوت - چۆپنى ئاساس قىلىدۇ؛ 50 توپ، 260 خىلدىن ئارتۇق ئوت - چۆپ بولۇپ، ساسلىقى قوغاجاي، سۇ پايىسى، سۇ ئېيىق تاپىنىنى ئاساس قىلىدۇ. ئوتلاقلىرى سېلەۋ، تىپچاق، جۇگەرى قاتارلىق ئەلا سورتلۇق ئوت - چۆپلەرنى ئاساس قىلە. دۇ. 123 خىل قۇش، 18 خىل ئەمگۈچى ھايۋان، تۆت خىل يېلىق، قۇرۇقلۇق ۋە سۇدا ياشىيالايدىغان ئىككى خىل جانلىق بار. دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدىغان قۇش تۇرلىرىدىن قارا تۇرنا، چوڭ ئاق قۇ، كۈلرەڭ تۇرنا، قارامتۇل كۈلرەڭ تۇرنا، سار قاتارلىقلار بار. بۇ جاي. نىڭ مۇھىتى ساپ، مەنزىرىسى گۈزەل، ئويماڭ. لىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى قارا شەھەر دەرياسى خۇددى ئەگرى - بۈگرى بەلۋاغقا ئوخشايدۇ، كۆل ۋە ساسلىقلار كۆپ بولۇپ، ئېكولوگىيىلىك سايا ھەت، مىللىي ئۆرپ - ئادەت سايا ھەتنى قانات يايدۇرىدىغان ياخشى جاي، شۇنداقلا سۇ قۇشلىرى ھەم ساسلىقلارنىڭ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىدىغان ياخ. شى بازا. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 23- بېتىگە قارالسۇن)

قاناس تەبىئىي مەنزىرىسى قوغدىلىدىغان رايون دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىي مەنزىرىسى قوغدە. لىدىغان رايون بولۇپ، بۇرچىن ناھىيىسىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان، رۇسىيە ۋە موڭغۇلىيە بىلەن قوش. نا، كۆلىمى 220 مىڭ 162 گېكتار كېلىدۇ. ئۇ جۇڭگودىكى سىبىرىيە ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلىرى تار. قالغان ھەم ئېپتىدائىي تەبىئىي ھالىتى ئەڭ مۇكەممەل ساقلانغان بىردىنبىر رايون. سوغۇق مۇتىدىل بەلۋاغدە. كى يېڭنە يوپۇرماقلىق، كەڭ يوپۇرماقلىق ئارىلاش ئورمان ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى ھەم ئۇنىڭ تۈر. لىرى ۋە ئالتاي تاغ تەبىئىي مەنزىرىسى ئاساسلىق قوغ. دىلىدۇ. قوغدىلىدىغان رايون بۇرچىن دەريا سى ۋە قا. ناس دەريا ئېقىنىنىڭ باش ئېقىمىغا جايلاشقان، ئالتاي تېغىنىڭ ئاساسلىق چوققىلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرە. دۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4374. 50 مېتىر كېلىدىغان ئەڭ ئېگىز چوققا دوستلۇق چوققىسىدىن تارتىپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1370 مېتىر كە. لىدىغان قاناس كۆلىگىچە، تاغ ۋە سۇ تەبىئىي مەنزىرە. لىرىنىڭ تارقىلىشى ناھايىتى روشەن، مۇزلۇق يەر شەكلى ناھايىتى پېتىلگەن 210 مۇزلۇق بولۇپ، مۇز زاپىسى مىقدارى 13 مىليارد كۇب مېتىر كېلىدۇ. 200 دىن ئارتۇق چوڭ - كىچىك كۆل بار. ئۆسۈم. لۈك تۈرى 798 خىل بولۇپ، شىنجاڭدىكى يېڭنە يو. پۇرماقلىق دەرەخ تۈرى ئەڭ كۆپ تارقالغان رايون. ئاز ئۇچرايدىغان ئەتىۋارلىق قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن ئاق شەمشاد، شەمشاد، قىزىل قارىغاي، بۇزۇن، ئال. تاي مېھرىگىياھى قاتارلىقلار بار. 161 خىل ھايۋانات بار، ئەتىۋارلىق ئاز ئۇچرايدىغان قوغدىلىدىغان ھايۋان. لاردىن قانداغاي، بۇغا، يىلپىز، بۆرە بورسۇق، قارا بۆلغۇن، تاغ ئۆچكىسى، سۈلەيسۇن، سۇر تۇرنا قاتار. لىقلار بولۇپ، ئۇ ئالتاي تېغىدىكى جانلىقلارنىڭ كۆپ خىللىقىنىڭ گېن ئىسكىلاتى. قوغدىلىدىغان رايونى قا. ناس كۆلىنى مەركەز قىلغان، مەنزىرىسى ناھايىتى گۈ. زەل، ئۇ يەرشارىدىكى ئەڭ ئېپتىدائىي گۈزەل مەنزىر. لىك رايون بولۇپ، موڭغۇلچە « قاناس - يەنى گۈزەل ۋە سىرلىق جاي» دەپ ئاتالغان. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 47- بېتىگە قارالسۇن)

قارامايلى تېغى تۇياقلىق ھايۋانلار تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون جىمسار ناھىيىسى، گۈچۈڭ ناھىيىسىنىڭ شىمالىي قىسمى ۋە كۆكتوقاي ناھىيىسى، چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى چېگرالاشقان رايونغا جايلاشقان، كۆلىمى 1 مىليون

700 مىڭ گېكتار كېلىدۇ. 1982 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن قۇرۇلغان. ئاساسلىق قوغداش ئوبيېكتلىرى موڭغۇل ياۋا ئېتى، موڭغۇل ياۋا ئېشىكى، ئاق بوغۇز بۆكەن، قاڭشارلىق بۆكەن، ئارقار، يىلپىز، سۇلەيسۇن قاتارلىق تۈياقلىق ھايۋانلار، باشقا ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۆسۈملۈك-لەرنىڭ ياشاش مۇھىتىدىن ئىبارەت. قارا مايلى تېغى قازاقچە «قايقاراڭغۇ» تاغ دېگەن مەنىدە. ئوتتۇرا ھايات-لىق ئىراسى دەۋرىدىكى قارا رەڭلىك جىنسلاردىن تەر-كىب تاپقان پەس قالدۇق دۆڭلۈك رايون بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 800 مېتىردىن 1500 مېتىرغىچە كېلىدۇ، شىمالغا قاراپ تەدرىجىي تەكشىلىنىپ بارىدۇ. ئارىلىقتىكى ئويمان يەرلەردە شەكىللەنگەن سېرىق لاتېلىقلارغا ئەنسىز يەسلى قار ئېرىگەن مەزگىلدە ۋە يار، كۆزدىكى يامغۇر يېغىۋاتقان مۇددەتلىك پەسلىپ قې-لىپ، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئاساسلىق سۇ ئىچىش مەن-بەسى بولۇپ قالىدۇ. قوغداش رايونىنىڭ يەر شەكلى ھالىتى كۆپ خىل بولۇپ، غەربىي قىسمى يۇرا دەۋرى-دىكى يەر قاتلىمىدىن بەدىئ بولغان كۆيۈك تاغ. شەرقىي جەنۇبىي قىسمىدا چوڭ كۆلەمدە سىلىتسىيلاشقان ياغاچ ۋە يارداڭ يەر شەكلى تارقالغان بولۇپ، ئىلگىرى جۇڭ-غار دىنوزاۋۇر تاش قاتمىسى قېزىۋېلىنغان؛ جەنۇبىدىكى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1000 مېتىر كەلمەيدىغان رايون قۇملۇق ۋە توپا چۆللۈكىنى ئاساس قىلغان بو-لۇپ، چۆل ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ قاپلاش نىسبىتى

قاراماپلى تېغى تۈياقلىق ياۋايى ھايۋانلار تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون

10% تىن 30% كىچە كېلىدۇ؛ شىمالىي قىسمىدىكى يېرىم قۇملۇق ئوتلاق ۋە قۇرغان ئوتلاق يېپىنچا ئۆسۈم-لۈكلىرىنىڭ قاپلىنىش نىسبىتى 40% تىن 60% كە-چە كېلىدۇ. ھازىر تەخمىنەن 400 تۈياقتىن 500 تۈياقلىقچە موڭغۇل ياۋا ئېشىكى، 5000 دىن 10 مىڭغە-چە ئاق بوغۇز بۆكەن يەنە تازقارا، قۇماي، ئالا قۇيرۇق بۇركۈت، ئوتلاق بۇركۈتى قاتارلىق 30 خىلدىن ئارتۇق قوغدىلىدىغان ھايۋان بار. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 22- بېتىگە قارالسۇن)

قورغاس تۈت پەنجىلىك قۇرۇقلۇق تاشپاقا-سى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون ئىلى ۋىلايىتىدىكى قورغاس ناھىيىسىنىڭ شىما-لىدىكى لۇساۋگۈغا جايلاشقان، كۆلىمى 35 مىڭ گېكتار، 1983 - يىلى قۇرۇلغان. قوغدىلىدىغان ھايۋان تۈر ۋە تۈت پەنجىلىك قۇرۇقلۇق تاشپاقىسىنى يەرلىكلەر قۇرۇقلۇق تاشپاقىسى دەپ ئاتايدۇ، قوغدىلىدىغان را-يون تەڭرى تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئىلى دەريا جىلغىسى، ئاقتاش تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېدىرلىقى ئالدى تاغدىكى سېرىق توپىلىق ئېدىرلىق بەلۋاغقا جايلاشقان بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 مىللىمې-تىردىن 350 مىللىمېتىرغىچە، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 40% - 60%، ئەمەن ئۇ-رۇقدىشىدىن بولغان چۆللۈك ئوتلاق ئۆسۈملۈكلىرى تۈت پەنجىلىك قۇرۇقلۇق تاشپاقىسىنىڭ ئاساسلىق يې-مەكلىكى ھېسابلىنىدۇ. چوڭقۇر ھەم قېلىن سېرىق توپا قاتلىمى ۋە كۈنگەي، قۇرغاق كىلىمات تۈت پەنجە-لىك قۇرۇقلۇق تاشپاقىسىنى ئاساسىي تۈرمۇش شارائى-تى بىلەن تەمىنلىگەن. بۇ قوغدىلىدىغان رايوندا دۇنيا يادىكى ئۇچ خىل قۇرۇقلۇق تاشپاقىسىنىڭ بىر خىلى بولغاندىن سىرت، دائىم ئۇچرايدىغان قوغدىلىدىغان ھايۋانلاردىن يەنە توشقانسىمان سۇلەيسۇن، ئوتلاق بۇر-كۈتى، قىزىل لاچىن، ئۇۋ لاچىنى، سار قاتارلىقلار بار.

قورغاس تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايوندىكى تۈت پەنجىلىك قۇرۇقلۇق تاشپاقىسى

غەربىي تەڭرىتاغ تەڭرىتاغ شەمشادى تەبىئىي قوغدىلىدىغان رايون 1983 - يىلى قۇرۇلغان، 2000 - يىلى 2 - ئايدا گوۋۇيۈەن تەرىپىدىن دۆلەت دەرىجىلىك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون دەپ تەستىقلانغان. توققۇز تارا ناھىيىسىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، جەنۇبتىن شىمالغىچە ئۇزۇنلۇقى 28 كىلومېتىر، كەڭلىكى شەرقتىن غەربكىچە 14 كىلومېتىر، كۆلىمى 28 مىڭ گېكتار. ئاساسلىق قوغداش ئوبيېكتى قارلىق شەمشادى ھەم ئۇنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىدىن ئىبارەت. قوغدىلىدىغان رايوننىڭ يېغىن مىقدارى يېتەرلىك، كىلىماتى مۆتىدىل ھەم نەم، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 5℃—7℃ قىچە، ھۆل - يېغىن مىقدارى 600—1000 مىللىمېتىر، مۇكەممەل تىك تاغلىق تەبىئىي مەنزىرىسى بار. ئالىي دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەر 1000 خىلدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر 200 خىلدىن ئاشىدۇ؛ دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن شىنجاڭ ياۋا ئالمىسى، ياۋا ئۈزۈك، ھىڭ، ئەڭلىكئوت، قارلەيلەسى قاتارلىقلار بولۇپ ئون خىلدىن ئاشىدۇ. 146 خىل ھايۋانات بار، دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدىغان ھايۋاندىن 24 خىلى بار. قوغداش رايونىدىكى ئويمانلىق ئېتىزىدىلىقى ھالەتتە بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا ھەر گېكتار. نىڭ زاپاس مىقدارى 1200 كۇب مېتىردىن 2000 كۇب مېتىرغىچە كېلىدۇ، ھەربىر تۇپ دەرەخنىڭ ئېگىزلىكى 70 مېتىردىن ئاشىدۇ، غولىنىڭ دىيامېتىرى 7. 1 مېتىر، ھەر تۇپنىڭ ياغاچ ھەجمى 50 نەچچە كۇب مېتىر كېلىدۇ، بۇ دۆلىتىمىزدە ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ، ئۇ قارلىق شەمشاتى ئېتىزىدائىي تۇپىنى تەتقىق قىلىدىغان ياخشى گېن ئىسكىلاتى. (رەڭلىك قىستۇر- ما ۋاراقنىڭ 23- بېتىگە قارالسۇن)

بوغدا چوققىسى خەلقئارا ئادەم ۋە بىئوسفېرا قوغداش رايونى شىنجاڭدىكى فۇكاڭ شەھرىگە جايلاشقان، شەرقتە تەڭرى تېغىنىڭ تارماق تىزمىسى بولغان بوغدا تاغ تىزمىسىنىڭ شىمالىي ئېتىكى ھەم ئۇنىڭ تاغ ئالدى تۈزلەڭلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كۆلىمى 2 مىليون 507 مىڭ گېكتار كېلىدۇ. قوغداش ئوبيېكتلىرى تاغ ئورمىنى، ياۋايى ھايۋانلار، ئېگىز تاغ ھەم قۇملۇق ئۆسۈملۈكلىرى، ئېگىز تاغدىكى كۆل ۋە مۇزلۇقلار، تاغ ۋە چۆللۈك تەبىئىي مەنزىرىسىدىن ئىبارەت. يادرولۇق رايونى ئىككى قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، جەنۇبىي بوغدا تەبىئىي مەنزىرىسىنى قوغداش رايونى، شىمالىي سۆكسۆك ئورمانلىقىنى قوغداش رايونىدىن ئىبارەت. قوغداش رايونىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى قۇملۇقنىڭ بوغدا چوققىسى بىلەن بولغان ئارلىقى 80 كىلومېتىر بولۇپ، ئېگىزلىكى 5100 مېتىردىن ئارتۇق ئۇرلەيدۇ. ۋېرتىكال كىلىمات بەلۋېغىنىڭ تەسىرى ئاستىدا، تاغلىق رايون يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ توققۇز ۋېرتىكال تەبىئىي مەنزىرىلىك بەلۋاغقا بۆلۈنگەن، يەنى مەڭگۈلۈك مۇزلۇق يالتىراق جىنسلىق بەلۋاغ، ئېگىز تاغدىكى سوغۇقتا يېيىلىپ ئۆسىدىغان يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر، مۇڭ، لىشاينىك ~ ئېپتىدائىي تۈپراقلىق بەلۋاغ؛ ئېگىز تاغدىكى سوغۇق چىملىق ~ ئېگىز تاغدىكى چىملىق توپا بەلۋېغى؛ كەنجى ئېگىز تاغ سوغۇق چىملىقى ~ كەنجى ئېگىز تاغ چىملىق تۈپراق بەلۋېغى؛ تاغلىق جاي سوغۇق يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمىنى ~ كۆلرەڭ قارامتۇل ئورمان تۈپراق بەلۋېغى؛ تاغلىق جاي سوغۇق - مۆتىدىل چىملىقى~ چىلان تۈپراق بەلۋېغى؛ تاغلىق مۆتىدىل بەلۋاغ يېرىم چۆللۈك ئوتلىقى~ چىلان تۈپراق بەلۋېغى؛ تاغلىق مۆتىدىل بەلۋاغ چۆللۈك ئوتلىقى ~ كۆلرەڭ قۇم - تۈپراقلىق بەلۋاغا بۆلۈنىدۇ. تاغ ئالدى تۈزلەڭلىك يەلپۈگۈچسىمان كەلكۈن چۆكۈندىسى، يەلپۈگۈچسىمان ئېگىز چۆكۈندىسى مۆتىدىل بەلۋاغ چۆل ئوتلىقى ~ كۆلرەڭ قۇمساڭغۇ تۈپراق بەلۋېغى؛ ئېگىز چۆكۈندىسى تۈزلەڭلىك مۆتىدىل بەلۋاغ چىملىقى ساسلىقى، شورلۇق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ~ چىملىق، ساسلىق، شورلۇق تۈپراق بەلۋېغى قەدىمكى ئېگىز چۆكۈندىسى تۈزلەڭلىك مۆتىدىل بەلۋاغ چۆللۈك ئوتلىقى ~ قۇملۇق توپا بەلۋېغا بۆلۈنىدۇ. ئۆسۈملۈكلەردىن 369 خىلى بولۇپ، قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن توغراق، سۆكسۆك، ئاق سۆكسۆك، توشقان زەردىكى، قار لەيلىسى قاتارلىقلار بار. 150 خىل ئومۇرتقىلىق ھايۋان بولۇپ، 94 خىل قۇش، 37 خىل ھايۋان، ئالتە خىل قوش ماكانلىق ئۆسىمگۈچى ھايۋان، 13 خىل بېلىق بار. 25 خىل ھايۋان دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ. قوغداش رايونى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن 1990 - يىلى ب د ت پەن- مائارىپ - مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ تەستىقى بىلەن قوزۇلغان. ئۇ جۇڭگو ئېچىكى قوزۇقلۇقىدىكى چۆللۈك رايوندىكى ب د ت پەن - مائارىپ - مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ ئادەم ۋە بىئوسفېرا پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن بىرىنچى قوغدىلىدىغان رايون بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت بايلىقلىرىدىن مۇڭاپىق سىجىل پايدىلىنىشىنى تەتقىق قىلىش بىلەن بىللە، تەبىئىي بايلىقلار، ئۇلارنىڭ تۈرلىرى ھەم ئېكولوگىيىلىك مۇ-

ھېتنى ياخشى قوغداش جەھەتتە مۇھىم ئىلمىي قىممەت-كە ئىگە.

بوغدا كۆلى تەبىئىي مەنزىرىسى قوغدىلىدىغان رايون فۇكالك شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، بۇغدا چوققىسىنىڭ شىمالىدىكى تاغلار ئارىسىدا بولۇپ، كۆلىمى 38مىڭ 690 گېكتار كېلىدۇ. تاغلىق ئورمان ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى، ۋېرتىكال مەنزىرىلىك بەلۋاغ ۋە ياۋايى ھايۋانات ھەم ئۆسۈملۈكلەر ئاساسلىق قوغدىلىدۇ. قوغداش رايونىدىكى ئەڭ ئېگىز چوققا دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5445 مېتىر ئېگىز بولغان بوغدا چوققىسىدىن ئىبارەت. دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3500 مېتىردىن ئوشۇق كېلىدىغان تاغلىق بەلۋاغدا مۇزلۇق يەر شەكلى ناھايىتى يېتىلگەن. يىلىلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 0 200. ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 مىللىمېتىردىن 700 مىللىمېتىرغىچە. قوغدىلىدىغان رايونىدا ئۆسۈملۈك ۋېرتىكال بەلۋېغى تىپىك، جانلىقلارنىڭ تۈرى كۆپ ۋە مول. ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر 200 خىلدىن ئاشىدۇ، دەرەخ تۈرلىرىدىن تاغ شەمشادى، ياۋروپا تاغ تېرىكى، قويۇق يوپۇرماقلىق تېرەك قاتارلىقلار بار؛ چاتقال دەرەخلەر-دىن تەڭرىتاغ چېتىنى، تارغان قاتارلىقلار بار؛ ئوت - چۆپ تۈرلىرىدىن ئالوبىكۇرۇس، قانتېپەر، سېرىق كەتىرا، ئەڭلىك ئوت، گېنتسىانا، قىزىل چوغلۇق، قار لەيلىسى قاتارلىقلار بار. 24 خىل ھايۋان، 50 خىل قۇش، ئىككى خىل بېلىق، ئىككى خىل ئۆمىلە-گۈچى ھايۋان، بىر خىل قۇرۇقلۇق ھەم سۇدا ياشايدى-غان ھايۋان بار. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت تەرىپىدىن نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان ھايۋانلاردىن قوڭۇر ئېيىق، ئاق تۆش بۆلغۇن، سۇلەيسۇن، يىلپىز، تاغ ئۆچكىسى، بۇغا، ئارقار، ھىمالايا ئۇلارى قاتارلىقلار بار. قوغدىلىدىغان رايونى ئىچىگە جايلاشقان بۇغدا كۆلى دۆلىتى-مىزدىكى نۇقتىلىق مەنزىرىلىك رايون، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ئەڭ داڭلىق سايياھەت رايونى. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 47- بېتىگە قارالسۇن)

تۆمۈر چوققىسى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون ئاقسۇ ئونسۇ ناھىيىسى بىلەن موڭغۇلكۆرە ناھىيىسى چېگرالاشقان جايغا جايلاشقان، كۆلىمى 125 مىڭ 637 گېكتار. ئاساسلىق قوغداش ئوبىيېكتى تەڭ-رىتېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئې-گىز تاغ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى ھەم مەنزىرىسى-دىن ئىبارەت. تۆمۈر چوققىسىنىڭ دېگىز يۈزىدىن ئې-گىزلىكى 7435.3 مېتىر بولۇپ، ئۇ تەڭرى تېغىدىكى ئەڭ ئېگىز چوققا. ئەتراپىدا خانتەڭرى چوققىسى، قار لەيلىسى چوققىسى، تېرەك چوققىسى قاتارلىقلار بار. ئېگىزلىكى 6000 مېتىردىن ئاشىدىغان ئون نەچچە چوققا بولۇپ، يىلپۇيى قار - مۇز قاپلاپ تۇرىدۇ. تۆمۈر چوققىسى رايونىدا 629 مۇزلۇق بار، ئۇنىڭ ئۇچىسىن ئىككى قىسمى جۇڭگو چېگرىسى ئىچىدە. خان-تەڭرى مۇزلۇقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8.60 كىلومېتىر بو-لۇپ، دۇنيادىكى سەككىز چوڭ تاغ جىلغىسىدىكى مۇز-لۇقنىڭ بىرى، ئاقسۇ دەرياسى ئاساسەن بۇ مۇزلۇققا تايىنىپ ئۆزىنى تولۇقلايدۇ. قوغداش رايونىدا 346 خىل ئۆسۈملۈك، 54 خىل قۇش، 19 خىل ھايۋان، 213 خىل ھاشارەت بار. دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدى-غان ھايۋانلاردىن يىلپىز، تاغ ئۆچكىسى، شۇڭقار، بۇغا، ئارقار، قوڭۇر ئېيىق، ئاق تۆش بۆلغۇن قاتار-لىقلار بار. قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن يېرىم كۆز-لۈك گۈل، قار لەيلىسى، سوغا گۈل قاتارلىقلار بار. بۇ يەر تەڭرىتېغىدىكى جانلىقلارنىڭ كۆپ خىللىقىنى تەتقىق قىلىدىغان ھەم تاغقا چىقىش پائالىيىتى، ئىلمىي تەكشۈرۈش، ھەم سایاھەت ئېلىپ بارىدىغان كۆڭۈلدە-كىدەك جاي. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 9 - بېتى-گە قارالسۇن)

ئىلى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون غۇلجا ناھىيىسىدىكى قاش دەرياسىنىڭ سايلىقىغا جايلاشقان، كۆلىمى 400 گېكتار كېلىدۇ. ئاساسلىق قوغداش ئوبىيېكتى ئۆچىن-چى دەۋر مۆتىدىل بەلۋاغ يوپۇرماق تاشلايدىغان ئورمان-لىغا تەۋە قالدۇق دەرەخ تۈرى كىچىك يوپۇرماقلىق

ئىلى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون

ئەرمۇدۇن ھەم ئۇنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى بولۇپ،

ئۈششاق يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن دەريا جىلغىسى ئورمىنى قوغدايدىغان ۋە تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم - پەن بازىسى. بۇ جايىنىڭ كىلىماتى ئىللىق ۋە نەم بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.2℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 345.8 مىللىمېتىر، قىرو-سىز مەزگىلى 165 كۈن، بۇ كېچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇننىڭ ئۆسۈشى ۋە كۆپىيىشىگە پايدىلىق. قوغ-دىلىدىغان رايونىدىكى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقى دەريا ساھىلى دېلتىسىدىكى كىچىك يوپۇر-ماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقى؛ تاۋرال تېغى دەريا جىل-غىسى ئورمانلىقى؛ سايىلىقتىكى كىچىك يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن ئورمانلىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەر-كىب تاپىدۇ. قوغداش رايونىدا 193 خىل ئالىي دەرە-جىلىك ئۆسۈملۈك، 100 خىلغا يېقىن قۇش، ئون خىلدىن ئارتۇق ھايۋان بار. دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلى-دىغان ھايۋانلاردىن ئاساسەن ھەرخىل يىرتقۇچ قۇشلار، مەسىلەن: ئۇزۇن قۇلاق مۇشۇكياپىلاق، ئوتلاق بۈركۈ-تى، قۇرغۇي، سار قاتارلىقلار بار.

غەربىي تەڭرىتاغ دۆلەت دەرىجىلىك ياۋا يا-ڭاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون توققۇز تارا ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى كەرسىن تېغىغا جايلاشقان، كۆلىمى 1180 گېكتار. ئۇ 1983 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسەن ياۋا ياڭاق ئورمانلىقى ھەم ئوننىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى قوغدىلىدۇ. قوغداش رايونى-نىڭ جەنۇبىي ئېگىز، شىمالىي پەس، ئۇزۇنلۇقى جە-نۇبتىن شىمالغا يەتتە كىلومېتىر كېلىدۇ، كەڭلىكى شەرقتىن غەربكە 1 ~ 2 كىلومېتىر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 900 مېتىردىن 1800 مېتىرغىچە كېلىدۇ، ياۋا ياڭاقلار دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1300 مېتىردىن 1500 مېتىرغىچە كېلىدىغان تەسكەي ۋە يې-رىم تەسكەي يانباغرىغا تارقالغان ھەم ياۋا ئالما، ياۋا ئۈرۈكلەر بىلەن بىرلىشىپ ئەۋزەل ئورۇنلۇق يوپۇرما-قى تۆكۈلىدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق مېۋىلىك ئورمان توپىنى شەكىللەندۈرگەن. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېرا-تۇرىسى 7.8℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 580 مىللىمېتىر. ئورمانلىقتا قېلىن ۋە مۇنبەت بولغان قارا كالتەسىلىق توپا، 354 خىل ئۆسۈملۈك بار، دۆلەت تەرىپىدىن نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن ياۋا ياڭاق، ياۋا ئالما، ياۋا ئۈرۈك قاتارلىقلار بار. ھايۋا-ناتلار 100 خىلدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت تەرە-پىدىن قوغدىلىدىغان ھايۋاندىن ئون نەچچىسى بولۇپ، مۇلايسۇن، توشقانسىمان مۇلايسۇن، بۇغا، قىزىل لاچىن، سار قاتارلىقلار بار. ياۋا ياڭاق تۆتىنچى دەۋر-دىن قېپقالغان ئەتىۋارلىق دەرەخ تۈرى بولۇپ پەقەت جۇڭگودىلا بار، ئۇ شىنجاڭ ياڭىقىنىڭ ئەجدادى.

گەنجاخۇ سۈكسۈك ئورمىنى تەبىئىيلە-شتۈرۈش رايونى شىخۇ شەھىرى جەنۇ-بىي قوغدىلىدىغان ناھىيىسىنىڭ شىمالىي قىسمى تۈتاشقان جايغا جايلاش-قان، كۆلىمى 54 مىڭ 667 گېكتار كېلىدۇ. قوغداش ئوبيېكتى سۈكسۈك، ئاق سۈكسۈك ھەم چۆل ھايۋانلە-رى ۋە ئونىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى بولۇپ، 1983 - يىلى قۇرۇلغان. بۇ قوغداش رايونى قۇربان تۇغۇت قۇملۇقىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، كىلىماتى مۇ-تىدىل بەلۋاغ قۇرۇقلۇق خاراكتېرلىك قۇرغاق ئىقلىمغا تەۋە، سۈكسۈك بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 30%تىن ئارتۇق بولۇپ، قىسمەن جايلىرىدا 50% — 60% كە يېتىدۇ، سۈكسۈك ئورمىنى تۈرىدىكىلەردىن: جىگدە ~ ئاق سۈكسۈك، قارا باراق ئوتونى~ ئاقتىكەن~ سۈكسۈك ئورمىنى، ئاسان قۇ-رۇپ كېتىدىغان ئۆسۈملۈكلەر ~ سۈكسۈك ئورمىنى بار. ۋەكىللىك خاراكتېرلىگە ئىگە ئۆسۈملۈكلەردىن يەنە قارا قىز، يىلىم ئوت، سىراج، ئاق سېلەۋ، يۇلغۇن، قامغاق، يەر مەدىكى، توشقان زەردىكى قاتارلىقلار بار. ھايۋانلاردىن ئاق بوغۇز بۆكەن، قىزىل تۈلكە، قۇم تۈلكىسى، توشقانسىمان سۈلەيسۇن، ئوتلاق بۈركۈتى، سار قاتارلىقلار بار. ئۇ ئەتىۋارلىق ھەم ئاز ئۈچرايدى-غان ئۆسۈملۈك ئاق سۈكسۈك، سۈكسۈك، ھەم جۇڭ-غار ئويمانلىقى چۆللۈكىدىكى ھايۋانات، ئۆسۈملەكلەر، ھەم ئېكولوگىيە سىستېمىسىنى قوغدايدىغان ۋە تەتقىق قىلىدىغان مۇھىم بازا.

تارباغاتاي ياۋا بادام تەبىئىيلىكى قوغدىلى-دىغان رايون چاغانتوقاي ناھىيىسىنىڭ غەربىي جە-نۇبىدىكى بارلىق تېغىنىڭ دولاتى جىلغىسى ۋە بۈرغان دەريالىرى ئايرىپ تۇرىدىغان ئېدىر شەكىللىك تۆپىلەككە جايلاشقان، كۆلىمى 1500 گېكتار. ياۋا بادام ھەم ئونىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى ئاساسلىق قوغدا-لىدۇ. قوغدىلىدىغان رايونى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلە-كى 900 مېتىردىن 1200 مېتىرغىچە كېلىدىغان پەس تاغلىق ئېدىرلىققا جايلاشقان، قارا چىلان تۆپراقلىق بولۇپ، 100 خىلغا يېقىن ئۆسۈملۈك بار. ئاساسلىقى ياۋا بادام، ياپىلاق تىكەنلىك ئازغان، تىكەنلىك ئازغان، تار يوپۇرماقلىق پىرمە تۆلغىسى، كىچىك يوپۇرماق-لىق ئۆچقات، سېرىق چاي، سوغاگۈل، ياۋا ئالما قاتار-

لىقلار بار. ياۋا بادام بىلەن ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە

تاربافاناي ياۋا بادام تېشىلىكى قوغدىلىدىغان رايون

كىرىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ ئوچىچى دەۋردىن قېيقالىغان ئۆسۈملۈكلەرگە تەۋە. ئېگىزلىكى بىر مېتىردىن يەتتە مېتىرغىچە كېلىدۇ، بىۋاسى مۇھىم دورىلىق قىممەتكە ئىگە.

تاريم تۇغراق ئورمانى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون بۇگۇر ۋە لوپنۇر ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىگە جايلاشقان، كۆلىمى 387 مىڭ 900 گېكتار كېلىدۇ. ئۇ تاريم دەريالىسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى تىنىما ئورلەشلىككە جايلاشقان بولۇپ، ئاساسەن توغراقلىق ۋە كولۇك توغراقلىق ھەم ئونىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى قوغدىلىدۇ. بۇ جايىنىڭ يىل يۇزى توز، دەريا ئەگمىلىرى يېتىلگەن، ئىللىق مۇتىدىل بەلۋاغلىق قۇرغاق چۆل رايونىغا تەۋە، بۇ جاي قۇرغاق، ھۆل - يېغىن ئاز، نۇر ۋە ئىسسىقلىق بايلىقى مول. تۇپرىقى چۆللۈك ھەم شورلۇق، توغراق قۇرغاق جايلار. دىكى چۆللۈك رايونلاردىكى دەريا بويلىرىدا ئۆسىدىغان ئالاھىدە دەرەخ، ئۇ دۇنيادا پەقەت جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىي بىلەن ئوتتۇرا غەربىي ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ تۇزلەشكەن قۇرغاق چۆللۈك رايونلىرىغا تارقالغان بولۇپ، چۆلدىكى يېشىل سەددىچىن سېپىلى دەپ ئاتالغان. توغراق جۇڭگودىكى 3 - دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈك. ئۇ باشقا كۆپ خىل ئۆسۈملۈكلەر بىلەن بىرلىكتە: سايلىقتىكى توغراق ئورمانى؛ قومۇش ~ قىزىل يۇلغۇن ~ توغراق ئورمانى؛ يۇلغۇن ~ توغراق ئورمانى؛ ئوت - چۆپ ~ ياۋا كەندىر ~ قوڭغۇراق تىكەن ~ توغراق ئورمانىدىن ئىبارەت ئاساسلىق تۆت خىل ئورمان تىپىنى شەكىللەندۈرگەن. قوغداش رايونىدا 500 يىلدىن ئاشقان قېرى توغراق ئورمانلىقى بولۇپ، قويۇق ئۆسۈپ تۇرىدۇ. يەنە ياۋا تۆگە، تارىم بۇغىسى، قۇم تۈلكىسى، ياۋا چوشقا، ئاق قۇ، قىزىل ئۆردەك، ھالقا بويۇن قىرغاۋۇل قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار. بۇ جاي توغراق ھەم تارىم ئويمانلىقىدىكى توغراق ئويمانلىقىنىڭ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسىنى قوغداش ۋە تەتقىق قىلىش بازىسى، شۇنداقلا يەنە ئېكولوگىيىلىك سايامەتنى قانات يايدۇرۇشقا بولىدۇ.

تاشقورغان ئەتىۋارلىق ھايۋانلار تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون تاشقورغان ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى پامىر ئېگىزلىكىگە، يەكەن دەريالىسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان، كۆلىمى 1 مىليون 500 مىڭ گېكتار بولۇپ، 1984 - يىلى قۇرۇلغان. كۆچلۈك كەسمە يەر شەكلى سەۋەبىدىن، قوغداش رايونىدا ئېگىز تاغلار بىلەن جىلغىلار ئارىسىدىكى ئېگىزلىك پەرقى ناھايىتى چوڭ، كۆپىنچىسى 1000 مېتىردىن 2000 مېتىرغىچە كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4500 مېتىردىن ئاشىدۇ، جەنۇبىي قىسمىدا 7000 مېتىردىن ئاشىدىغان تاغ چوققىسىدىن ئون نەچچىسى بار، بۇلار ئارىسىدا چوگېر چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 8611 مېتىر كېلىدۇ. ئاساسەن پامىر ئېگىزلىكىدىكى ئاز ئۆچرايدىغان ئەتىۋارلىق ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر ھەم ئېگىز تاغ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى قوغدىلىدۇ. ۋېرتىكال كىلىمات بەلۋېغىنىڭ تەسىرىگە ئۆچرىغاچقا، قوغداش رايونى مۇكەممەل ۋېرتىكال تارقالغان تەبىئىي مەنزىرىلىك بەلۋاغقا ئىگە. مەڭگۈلۈك قار سىزىقىدىن يۇقىرىسى مەڭگۈلۈك قار-مۇزلۇق يالىڭاچ جىنس بەلۋېغى ، ئونىڭ ئۆۋۈنى، يەنى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4300 مېتىر كېلىدىغان جايلار ئېگىز تاغدىكى سوغۇقتا يېيىلىپ ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر ~ ئېگىز تاغدىكى چۆللۈك توپراق بەلۋېغىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن پەسسېپ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4100 مېتىر كېلىدىغان جايلار ئېگىز تاغدىكى سوغۇق ئوتلاق ~ ئوتلاق توپراق بەلۋېغى ۋە دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3500 مېتىر كېلىدىغان كەنجى ئېگىز تاغ سوغۇق قۇرغاق ئوتلاقلىرى ~ قۇرغاق ئوتلاق توپىرقى بەلۋېغى بولۇپ، ئېگىز تاغ ياۋايى ھايۋانات تەسىرىنى ياخشى ياشاش مۇھىتى بىلەن تەمىنلىگەن. قوغداش رايونىنىڭ كىلىماتى سوغۇق، قۇرغاق؛ ئۆسۈملۈكلەردىن چاكاندا، قۇملۇق سېلەۋى، ئېگىز ھەم سوغۇقتا ئۆسىدىغان تىكەنلىك پۇرچاق، تېبەت قار لەيلىسى قاتارلىقلار بار. ياۋايى ھايۋانلاردىن: 28 خىل

هايۋان، 89 خىل قۇش، قۇرۇقلۇق ۋە سۇدا ياشىيالايدىغان تۆت خىل ئۆسىملىكۈچى هايۋان، ئالتە خىل بېلىق بار. دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدىغان هايۋانلاردىن يىلپىز، سۇلەيسۇن، تىبەت ياۋا ئېشىكى، ئارقار، تورۇق تېكە، تاغ ئۆچكىسى، قوڭۇر ئېيىق، هىمالايا ئۇلارى، بازغالداق، تازقارا، قۇماي، بۇركۈت قاتارلىقلار بار. ئۇ ئېگىز تاغدىكى هايۋانلارنىڭ تۇرلىرىنى قوغداش ۋە تەتقىق قىلىشتا مۇهىم قىممەتكە ئىگە، شۇنداقلا خەلقئارا ئېگىز تاغ سايا‌هەتچىلىكىنى قانات يايدۇرىدىغان كۆڭۈلدىكىدەك رايون.

بۆلغىن قۇندۇز تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون چىڭگىل ناهىيىسى چېگرىسى ئىچىدىكى بۆلغىن دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى لاتېلىق دەريا جىلغىسىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1400 مېتىردىن 1900 مېتىرغىچە كېلىدۇ، كۆلىمى 5000 گېكتار. يىلىلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 3℃، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 130 مىللىمېتىر ئەتراپىدا. ئاساسەن قۇندۇز هەم ئۇنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇهىتى قوغدىلىدۇ. قۇندۇز ياشاۋاتقان بۆلغىن دەريا‌سىنىڭ يىللىق ئېقىن مىقدارى 381 مىليون كۇب مېتىر، ئىككى قىرغىقىدا بولۇق ئۆسكەن بېتۇلا قېيىن دەرىخى ۋە كۆپ خىل تېرەك، تال قاتارلىق كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخلەر بولۇپ، جۈملىدىن قوغدىلىدىغان ئاز ئۇچرايدىغان ئەتىۋارلىق هايۋان قۇندۇز بولغان بىر-دىنبىر رايون. قۇندۇزدىن باشقا يەنە تاغ ئۆچكىسى، بۆرە، قوم تۈلكىسى، سۇغۇر، ئاق سۇسەر، سېغىز-خان، سېرىق تۇمشۇق تۇرۇس قۇشى، ياۋا ئۆردەك، لاچىن قاتارلىقلار بار. قۇندۇز غاجىغۇچىلار ئائىلىسى-دىن بولۇپ، سۇ ئۆزۈشكە ماهىر، ئاساسەن تېرەك، تال يوپۇرماقلىرى هەم دەرەخ قوۋزاقلىرىنى يەيدۇ، كۆپىنچە كېچىدە هەرىكەت قىلىدۇ. قۇندۇزنىڭ قۇيرۇق قىسمىدا پۇراقلىق ماتېرىياللارنى ساقلايدىغان بېزى بولغاچقا كاستور دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي قىممىتى ۋە ئېكولوگىيىلىك قىممىتى ناهايىتى زور.

ئالتۇنتاغ ـ لوپنۇر ياۋا تۆگە تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون چاقىلىق ناهىيىسىنىڭ شەرقىي قىسمى، قۇمۇل شەهىرى، پىچان ناهىيىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى، ئالتۇنتاغنىڭ شەرقىي بۆلىكىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان. كۆلىمى 6 مىليون 700 مىڭ گېكتار بولۇپ، ئاساسەن قوش لوكىلىق ياۋا تۆگە هەم ئۇنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇهىتى قوغدىلىدۇ. بۇ جايىنىڭ هاۋاسى ئىللىق، قۇرغاق بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 5℃ـ8℃، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتىردىن 150 مىللىمېتىر-غىچە بولۇپ، ناهايىتى قۇرغاق، چۆللۈك رايونغا كىرىدۇ، ئۇ ئاسىيا ئوتتۇرا قىسمىنىڭ قۇرغاق مەركىزى دەپ ئاتالغان بولۇپ، تىپىك چۆللۈك يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى تارقالغان رايون. دۆلەت تەرىپىدىن 1 ـ دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان هايۋان ياۋا تۆگىدىن سىرت، يەنە ياۋا ئېشەك، يىلپىز، تاغ ئۆچكىسى بار، 2 ـ دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان هايۋانلاردىن ئاق بوغۇز بۆكەن، تىبەت يەرلىك بۆكسۈنى، ئارقار، تورۇق تېكە، سۇلەيسۇن، توشقانسىمان سۇلەيسۇن، تاغ مۇشۇكى، تارىم توشقىنى، چىلبۇرە قاتارلىقلار بار. هازىر 280 دىن 360 قىچە قوش لوكىلىق ياۋا تۆگە بولۇپ، دۇنيادىكى ياۋا تۆگە ئومۇمىي سانىنىڭ ئوچتىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ، شۇڭا ئۇ دۇنيادىكى ئاز ئۇچرايدىغان ئەتىۋارلىق هايۋان قوش لوكىلىق ياۋا تۆگىنى قوغدايدىغان ۋە تەتقىق قىلىدىغان مۇهىم بازا. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 19ـ بېتىگە قارالسۇن)

ئارىشاڭ شىنجاڭ سىبىرىيە سەمەندەرى تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون ئارىشاڭ ناهىيىسى چېگرىسى ئىچىدە بولۇپ، كۆلىمى 5.694 گېكتار، ئاساسەن شىنجاڭ سىبىرىيە سەمەندەرى ۋە ئۇنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇهىتى قوغدىلىدۇ. قوغداش رايونىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 5℃—2.8℃ قىچە. يىللىق يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىردىن 500 مىللىمېتىرغىچە، شىنجاڭ سىبىرىيە سەمەندەرى قوش ماكانلىق سەمەندەرلەر ئائىلىسىگە تەۋە بولۇپ، دۇنيادا پەقەتلا شىنجاڭدىكى ئارىشاڭ ۋە قوشنا دۆلەت قازاقىستان چېگرىسىدىكى تار رايوندىلا چېقىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 500 كۋادرات كىلومېتىر ئىچىدە بولۇپ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تارقالغان، سانى ناهايىتى ئاز، ئۇ تارىختىن قالغان هايۋان بولۇپ، شىنجاڭدىكى بىردىنبىر قۇيرۇقلۇق قوش ماكانلىق هايۋان. قوغداش رايونى ئۇسۇنبېكجىندىكى ۋە خۇرەبېكجىن تاغ جىلغىسىدىكى بۇلاق سۇيىدىن هاسىل بولغان سازلىققا جايلاشقان، ئۇسۇنبېكجىندىكى سەمەندەرلەرنىڭ تۇرمۇشىدىغان جايى 5.9 گېكتار كېلىدۇ، ئۇ ئالاتاۋ تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 2750 مېتىر ئېگىز بولغان تاغلىق ئوتلاق بەلۋېغى. خۇرەبېكجىن تاغ جىلغىسىدا ئىككى ماكانى بار، ئۇ تەڭرىتاغ تىزمىسىغا جايلاشقان، ئومۇمىي كۆلىمى 9.

12 گېكتار، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2000 مېتىر-دىن 2100 مېتىرغىچە كېلىدۇ. قوغداش رايونىنىڭ قۇرۇلغانلىقى شىنجاڭ سەھەندەرىنى قوغداش ۋە تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ناز ـ چۆلبت چىملىق تۈرىدىكى ئوتلاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون كۆنەس ناھىيە-سىدىكى جىرغالاڭ دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا، تەڭ-رى تېغىنىڭ ئوتتۇرا تارماق تىزمىسى بولغان نارات تېغىنىڭ شەرقىي شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان، كۆلە-مى 65 مىڭ 300 گېكتار. ئاساسەن كەنجى ئېگىز تاغ چىملىق ئوتلاقلىرى ۋە باشقا ھايۋانلار قوغدىلىدۇ. قوغداش رايونىنىڭ شىمالى، شەرقى ۋە جەنۇبىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ، ۋېرتىكال تۈپراق بەلۋېغى قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4032 مېتىر، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ پەس بولغان ئېدىرلىقلار: مەڭگۈلۈك قارلىق بەلۋاغ، ئېگىز تاغ ئېتېتىدائىي تۈپرىقى، ئېگىز تاغ چىملىق تۈپرىقى، كەنجى ئېگىز تاغ چىملىق تۈپرە-قى، كۆلەڭ، قوڭۇر ئورمان تۈپرىقى، تاغ چىلان تۈپرىقى ۋە چىلان تۈپراق بولۇپ، تاغ جىلغىسىنىڭ پەس يېرىدە چىملىق ساسلىق تۈپرىقى بار. قوغداش رايونىدا 210 خىلدىن ئارتۇق ئالىي دەرىجىلىك ئۆسۈ-لۈك بولۇپ، قارلىق تاغ شەمشادى، ياۋروپا تاغ تېرە-كى، قويۇق يوپۇرماقلىق تېرەك، تەڭرىتاغ قېيىنى، تەڭرىتاغ چېتىنى قاتارلىق دەرەخلەر كەڭ كۆلەمدە تار-قالغان. ئەتىۋارلىق ئۆسۈملۈك تۈرلىرىدىن ياۋا ئالما، ياۋا ئۈرۈك، قورچاقتولى، چىپار ئوت قاتارلىقلار بو-لۇپ، قوغدىلىدىغان رايونىنىڭ گۈزەل كەنجى ئېگىز تاغ، رەڭگا ـ رەڭ چىملىق ئوتلاق يېيىنچا ئۆسۈملۈك-لىرىنى شەكىللەندۈرگەن. قوغدىلىدىغان رايونلاردىن تاغ ئۈچكىسى، يىلپىز، ئالا قۇيرۇق بۈركۈت، قۇماي، بۈركۈت، سۇلەيسۇن، توشقانسىمان سۇلەيسۇن، قوڭۇر ئېيىق، تاز قارا، ئوتلاق بۈركۈتى، قارا تايغان بۇغا، ھىمالايا ئۇلارى، ئارقار قاتارلىقلار بار. تەڭرى تېغە-نىڭ تىپىك ئېگىز تاغ چىملىق ئوتلاق ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىشى مۇھىم ئىلمىي قىممەتكە ئىگە.

سىنتاش تاغلىق ئوتلاق تەبىئىيلىكى قوغدى-لىدىغان رايون بورۇلتوقاي ناھىيىسى ئالتاي تېغە-نىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان. كۆلىمى 57600 گېكتار، يەر شەكلى شىمالىي ئېگىز، جەنۇبىي پەس، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 960 مېتىردىن 2800 مې-تىرغىچە كېلىدۇ. ئاساسەن تاغلىق ئوتلاق ۋە ئونىڭ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى قوغدىلىدۇ. قارا ئېرتىش دەريا-سى، جولتى دەريا-سى، بالا ئېرتىش دەريا-سى ئېقىپ ئۆتىدۇ. تۈپرىقى ئېگىز تاغ ھەم ئېگىز تاغ چىملىق تۈپرىقى، كۆلەڭ، قوڭۇر ئورمان تۈپرىقى، تاغ چىلان تۈپرىقى بار. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1100 مېتىر-دىن تۆۋەن بولغان ھەقسقىي ئوتلاقلار تارقالغان رايون-نىڭ يېيىنچا ئۆسۈملۈكلەر بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 35% ـ 45% كېچە بولۇپ، ئاساسەن ئالتاي سىلو-سى، تىپچاق، ئالتاي قوغاجايى ۋە ئەمەن قاتارلىقلار بار. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1100 مېتىردىن 2300 مېتىرغىچە كېلىدىغان جايلار تاغلىق ئورمان ئوتلىقى ھەم چانقاللىق، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2300 مېتىردىن ئوشۇق كېلىدىغان جايلار ئېگىز تاغ ھەم كەنجى ئېگىز تاغ چىملىق ئوتلاقلىرىدىن ئىبارەت. قوغدىلىدىغان رايونلاردىن بۆرە بۇرسۇق، تاغ ئۈچكە-سى، قوڭۇر ئېيىق، قارا تايغان بۇغا، ئالتاي ئاق توشقىنى، بۈركۈت، ئاق مۇرە بۈركۈت، قارا لىرا قۇشى قاتارلىقلار بار. بۇ قوغدىلىدىغان رايوندا ئاجايىپ تاغلار، ئارىشاڭلار، مەنزىرلىك جايلار ھەم گۈزەل ئور-مانلىق ۋە كەڭ ئوتلاقلار بولۇپ، ئېكولوگىيىلىك سايا-ھەتنى ئېچىشتا يوشۇرۇن قىممەتكە ئىگە.

گۈچۈك چۆللۈك ۋە يېرىم چۆللۈك ئوتلاق تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون گۈچۈك ناھە-يىسىنىڭ شەرقىي شىمالىي قىسمىغا، تەڭرى تېغىنىڭ شەرقىدىكى تارماق تاغ تىزمىسى بولغان بوغدا تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى تاغ ئالدى سايىدىكى يەلپۈگۈچسىمان كەلكۈن چۆكۈندىسى يانتۇ تۈزلەڭلىك بىلەن يەلپۈگۈچ-سىمان ئېقىن چۆكۈندىسى تۈزلەڭلىكى تۇتاشقان جايغا جايلاشقان، قىسمەن يەلپۈگۈچسىمان جايلاردىكى بۇلاق-لاردىن سۇ چىقىپ تۇرىدۇ، كۆلىمى 38 مىڭ 600 گېكتار. 1986 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسەن چۆللۈك ئوتلاق ھەم ئونىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىت سىستېمىسى قوغدىلىدۇ. قوغداش رايونىدا زور مىقدار-دىكى مۇقىم ۋە يېرىم مۇقىم قۇم بارخانلىرى بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 650 مېتىردىن 740 مې-تىرغىچە كېلىدۇ. تۈپرىقى قۇملۇق توپا، شېغىللىق كۆلەڭ توپا، شورلۇق چىملىق توپا ۋە چىملىق ساز-لىق تۈپرىقىدىن ئىبارەت. كىلىماتى مۇتىدىل بەلۋاغ چۆللۈك قۇرغاق ئىقلىمغا تەۋە، يىللىق ئوتتۇرىچە تېم-پېراتۇرىسى 6℃، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 130 مىللىمېتىر. يېيىنچا ئۆسۈملۈكلىرى كۆپ خىل مۇتە-

دىل خاراكتېرلىك چۆل ئۆسۈملۈكلىرى ۋە پەس توز-لەڭلىك چىملىق ئۆسۈملۈكلىرىدىن تەركىب تاپقان، چىغىنى ئاساس قىلغان چىملىق ئوتلاقلار ناھايىتى تەرەق-قىي قىلغان، قۇملۇق چۆللۈك يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى قوغدىلىدىغان رايونىدا ئىگىلىگەن كۆلەم ئەڭ چوڭ. قوغدىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەردىن توشقان زەردىكى، جىگدە، سۆكسۆك، ئاق سۆكسۆك قاتارلىقلار بار. ئا-ساسلىق قوغدىلىدىغان ھايۋانلاردىن موڭغۇل ياۋا ئېشە-كى، ئاق بوغۇز بۆكەن، چوڭ دوغداق، چىپار دوغ-داق، قارا قورساق چىل قاتارلىقلار بار. (رەڭلىك قىستۇرما ۋاراقنىڭ 22 - بېتىگە قارالسۇن)

ئىلى قارا ھەرە تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون تەكرى تېغىنىڭ غەربىدىكى ئىلى ئويمانلىقى-دىكى كەڭ رايونغا جايلاشقان، يادرولۇق قوغدىلىدىغان كۆلىمى 11 مىڭ 600 گېكتار. ئۇ 1980 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسەن ئىلى قارا ھەرىسى بايلىقى ۋە ئونىڭ ياۋايى ئۆۋىلىرى قوغدىلىدۇ. قوغدىلىدىغان رايونى ئىلى دەريا جىلغىسى، كونەس دەريا جىلغىسى، قاش دەريا جىلغىسى، تېكەس دەريا جىلغىسى ۋە ھوڭ-غۇلكۆرە ئويمانلىقىدىن ئىبارەت بەش چوڭ يەر شەكلە-دىن تۈزۈلگەن. كىلىماتى ئىللىق ۋە نەم، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 3 C تىن 8 C غىچە، يىلـ-لىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 مىللىمېتىردىن

ئىلى قارا ھەرە تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون

900 مىللىمېتىرغىچە، قىروسىز مەزگىلى 70 كۈندىن 150 كۈنگىچە بولىدۇ. ئىلى ۋىلايىتىدە ھەسەل مەنبەسى ئۆسۈملۈكلىرى ناھايىتى مول بولۇپ، شىنجاڭدىكى مۇ-ھىم ھەرە بېقىش رايونى. يېتىشتۇرىلىدىغان ھەسەل مەنبەسى ئۆسۈملۈكلىرىدىن قىچا، جىگدە، بېدە، ئاپتاپپەرەس قاتارلىقلار بار؛ ياۋا ھەسەل مەنبە-سى ئۆسۈملۈكلىرىدىن ئۇچقۇلاق، قاشقا بېدە، يانتـ-ساق، ئېشەكتىكەن، قاقمىرا تۇمشۇق، قان تېـ-چەر، ئالتۇنتىياڭ قاتارلىقلار بولۇپ، قارا ھەرە چاقى يىغىدىغان ئاساسلىق ئوبيېكت.

تارىم دەريا سىنى ئەتراپلىق تۇزەش بۇ يەنە تارىم دەريا ۋادىسىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ئۇنۇملۇق ساقلاش ئۈچۈن دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ شىنجاڭنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى قوغداپ ۋە ياخشىلاپ، سە-جىل تەرەققىياتنى بولغا قويۇشنىڭ مۇھىم مۇھىت قۇرۇلۇشى. تارىم دەريا سىنى جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ ئېچـ-كى قۇرۇقلۇق دەريا سىنى بولۇپ، دەريا ۋادىسىدا بەش مىليون 600 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت خەلقى ياشايـ-دۇ. غول ئېقىمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1321 كىلومېتىر بولۇپ، باش ئېقىندىكى ئاقسۇ دەريا سى، يەكەن دەريـا-سى، خوتەن دەريا سىدىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ تارماق ئېقىنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن. تارىم دەريا بو-يىنىڭ ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى مۇشۇ دەريا غا تايـ-نىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. تۇبۇس ئۇزلۇكسىز كۆـ-پىيىپ، باش ئېقىندىكى سۇ، تۇبراق بايلىقىدىن نامۇۋا-پىق ئېچىپ پايدىلانغاچقا، ئۆزەن ئېقىندا 1972- يىلىدىن باشلاپ سۇ ئۇزۇلۇپ قېلىپ، غول ئېقىن 320 كىلومېتىر قىسقىراپ كەتتى؛ ئېتىزلىق-لاردىن قويۇپ بېرىلگەن سۇنۇ قوشۇلغاچقا، دەريا سۇيى 3 - ئايدىن 6 - ئايغىچە شورلۇشۇپ كېتىدۇ (مىنېرال-لىشىش دەرىجىسى 5 گىرام / لىتىر) ؛ دەريا ۋادىسىدە-كى تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈك بولغان توغراقلىقلار زور كۆلەمدە قۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، 50 - يىللاردىكىدىن 3 مىليون 780 مىڭ مو ئازىيىپ كەتـ-تى، ئۆزەن ئېقىمىنىڭ سۇ مىقدارى 1 مىليارد 70 مىليون كۇب مېتىر ئازىيىپ كەتتى. يېشىل كاربىدور-دىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر قۇرۇپ كەتتى، 11 مىڭ 500 گېكتار تېرىلغۇ يەر تاشلىنىپ قالدى. قۇرۇق ۋە تەكلىماكاندىن ئىبارەت ئىككى چوڭ قۇملۇق يېرلىشىش ھالىتى شەكىللەندى، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتى بەك نا-چارلىشىپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەرنىڭ دىققىتـ-نى قوزغىدى. 1992 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭدا تارىم دەريا ۋادىسىنى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا باشقۇرۇش ئىدارىلىرى قۇرۇلدى، كۆپ يىللاردىن بۇيان زور تۇركۇمدىكى مۇتەخەسسىس، ئا-لىملار ۋە ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى تارىم دەريا سىدا تەك-شۈرۈش، تەتقىق ئېلىپ بېرىپ، « تارىم دەريا ۋادىسـ-نى تۈزەش پىلانى» نى تۈزۈپ «ئېقىن مەنبەسىنى تىز-

گىنلەپ، باش ۋە ئوتتۇرا ئېقىنىنى تۈزەپ، ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىنىنى قۇنغۇرۇش» تەسەۋۋۇرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بايلىق مەنبەلىرىنى قوغداش ۋە ئۇلاردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش، قۇرۇلۇش تەدبىرى، ئېكولوگىيىلىك تەدبىر، تېرىش تەدبىرى ۋە باشقۇرۇش تەدبىرلىرىنى بىرلەشتۈرۈش، دەريا ۋادىسى ئېكولوگىيىلىك مۇھىت قۇرۇلۇشى بىلەن سىجىل تەرەققىياتنى ئۈزۈلمەي بىرلەشتۈرۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن، تارىم دەريا ۋادىسىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىدا مۇددەتكە بۆلۈپ سۇ تەڭشەش ۋە سۇ تەقسىملەش نىشانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، تارىم ۋادىسىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ئونۇمبرسال تۈزەشنى يولغا قويۇش لايىھىسىنى بېكىتتى. دۇنيا بانكىسى بەرگەن قەرز پۇلىدىن پايدىلىنىپ، تارىم بېزا - ئىگىلىكىنى سۇغۇرۇش - مۇھىتنى قوغداش بىرىنچى قارارلىق قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇپ، ئىككىنچى قارارلىق قۇرۇلۇش تۈرىنى باشلاپ، تەخمىنەن تۆۋەن ئېقىنغا يېقىن سۇدىن 50 كىلومېتىر تۆۋەنگىچە سۇ يەتكۈزدى. تارىم دەريالىرى يېقىنقى مەزگىلدە تۈزەش نىشانىنى بېكىتىپ، بۇقېرى ئېقىنىدا سۇ تېجەش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، ئوتتۇرا ئېقىنىدا دەريا سۈيى تېشىپ كېتىشىنى تۈزەپ، داشكۆل سۇ ئامبىرىنىڭ توغىنىدىن تۆۋەنگە 200 مىليون كۇب مېتىر ئېكولوگىيە سۈيى يەتكۈزۈشكە كاپالەتلىك قىلىپ، تۆۋەنكى ئېقىنداكى 148 كىلومېتىر دەريا يولىنىڭ سۈيىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى ئەمەلگە ئاشۇردى.

قۇملىشىشنى ئونۇمبرسال تۈزەش قۇم شىنجاڭدىكى بىر ئالاھىدە يەر شەكلى بولۇپ، كۆلىمى 430 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. قۇملىشىش تەبىئىي ئامىللار ۋە سۈنئىي ھەرىكەتلەردىن كېلىپ چىققان بىر خىل قۇملىشىش ھادىسىسى، شىنجاڭدا قۇملىشىش يىلىغا 350 كۋادرات كىلومېتىرلىق سۈرئەت بىلەن كېڭىيىپ، سانائەت ۋە يېزا - ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزدى. XX ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن باشلاپ، شىنجاڭ قۇملىشىشنى ئونۇمبرسال تۈزەشنى يولغا قويۇپ، قۇم بارخانلىرىنىڭ كۆچۈشى ۋە قۇملۇقلارنىڭ كېڭىيىشىنى ئالدىنى ئالدى. «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمانلىقى قۇرۇلۇشى ۋە بوستانلىقلاردىكى ئورمانلىقلارنى تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى نۆۋەتلىق يولغا قويۇلدى، ئون يىللىق (1991 - يىلدىن 2000 - يىلغىچە) قۇملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش قۇرۇلۇشى پىلانى تۈزۈلدى ۋە يولغا قويۇلدى، قۇملۇقلارنى تۈزەپ، ئورمان، ئېتىز بەرپا قىلىش، قۇملۇقلارنى تىزگىنلەپ، ئورمان ۋە ئوت - چۆپ يېتىشتۇرۇش ھەم كۆچمە قۇملۇقلارنى تۈزەش تەتقىقاتى قاتار يايدۇرۇلغاچقا، قۇملىشىشنى تىزگىنلەش، تۈزەش تېخنىكىسى ۋە تەجرىبىلىرى دۇنياغا ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. ب د ت ماۋارىپ، پەن - مەدەنىيەت تەشكىلاتى ئۆتكۈزگەن تۇنجى قۇملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تۈزەش بويىچە تەرىپىلەش كۇرسى شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان دىھقانچىلىق مەيدانىنى تەجرىبە نۇقتىسى قىلىپ تاللىدى. بۇ دىھقانچىلىق مەيدانى بوستانلىق قۇرۇلۇشىدا 20 مىڭدىن ئارتۇق قۇم بارخىنىنى ئۆزگەرتىپ، ئەتراپىغا چۆللۈك يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى قوغداش رايونى ۋە دەرەخ - قومۇش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈش غول ئورمان بەلۋېغىنى قۇرۇپ، بوستانلىقتىكى تورسىمان ئېتىز ئىھاتە ئورمانلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى قۇملۇقنى تۈزەش تىپى بولۇپ قالدى. چىرا، كېرىيە، نىيە، پەيزىۋات قاتارلىق تۆت ناھىيە چۆللۈكتە «شور-لۇق قۇملۇق يەرلەرگە كەلكۈن باشلاپ، يۇلغۇن ئورمانلىقلىرىنى زور كۆلەمدە ئەسلىگە كەلتۈرۈش تېخنىكىسى» نى يولغا قويغاچقا، كەلكۈن سۈيىدە سۇغىرىلىدىغان يۇلغۇنلار ئورمان تورىغا ئايلىنىپ، تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ئەسلىگە كەلدى؛ «چىرا كۆچمە قۇمنى تىزگىنلەش تەتقىقاتى» دا قۇمدىن ئونۇمبرسال مۇداپىئەلىنىش سىستېمىسى قۇرۇلۇپ، 150 مىڭ مو كۆچمە قۇملۇق تېرىلغۇ يەرگە ئۆزگەرتىلدى. بۇ ئىككى تۈرلۈك قۇم تىزگىنلەش نەتىجىسى ب د ت مۇھىت پىلان مەھكىمىسىنىڭ «پۈتۈن دۇنيادىكى يەرلەر ناچارلىشىش ۋە قۇملىشىشنى تىزگىنلەشتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك نەتىجىلەر مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. شىنجاڭ قۇملىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ۋادىلار پىلانىنى ياخشى

چىرا ناھىيىلىك قۇمنى تىزگىنلەش پونكىتى قۇملۇقنى مۇنبەت ئېتىزغا ئايلاندۇردى

تۆزۈش، سۇ بايلىقى ۋە يەر بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش، ئورمانلىق ۋە ئوتلاقلارنى قالايمىقان ئېچىشنى چەكلەش، چۆل يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداش، ئونۇپۈرسال ئالدىنى ئېلىش سىستېمىسى قۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، قۇملىشىشنىڭ خەۋپىنى تىزگىنلىدى.

تۆپراقنىڭ شورلىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەش تۆپراقنى شور بېسىپ كېتىش تۆپراق ئۈنۈمسىزلىشىشنىڭ بىر خىل ئالامىتى. ئۇ ھەرخىل ئېرىشچان تۇز تۇرىدىكىلەرنىڭ تۆپراق يۈزى ياكى تۆپراق قاتلىرىدىن ھەرخىل جۇغلىنىشىدىن كېلىپ چىقىدۇ. شىمال جاڭ قۇرغاق رايون بولۇپ، يەر ئاستى سۈيى، يەر ئاستى سۈيى تەركىبىدە خېلى مىقداردا ئېرىشچان تۇز بار. ناموۋاپىق سۇغىرىش ۋە يەرلەردىن ناموۋاپىق پايدىلىنىش سەۋەبىدىن، ئاپېتونوم رايونىمىز دىكى 50% تىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەردە ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە شورلىشىش ھادىسىسى بار. 1 مىليون 450 مىڭ گېكتار كېلىدىغان تۆپراق شورلىشىش كۆلىمىنىڭ 80% ى ئىككىلەمچى شورلاشقان. ئۇزۇن مۇددەت ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق، تۆپراق شورلىشىشنى تۆزەشتە نۇرغۇن ئۇنۇملۇك تەدبىرلەر قوللىنىلدى: سۇ سىڭمەس ئۆستەڭ ياسىلىپ، سۇغىرىش تېخنىكىسى ياخشىلىنىپ، سۇ تېجەش تېپىدىكى يېزا ئىگىلىكى راۋاجلاندۇرۇلدى؛ سۇ چىقىرىش ئۆسۈمۈلۈكلىرى قېزىلىپ، ماشىنىلاشقان قۇدۇقلار ياسالدى؛ تۆزلەڭلىكتە سۇ ئامبىرى قۇرۇش ۋە ئىشلىتىلىش توغرا تىكىلىپ، يەر ئاستى سۇ ئورنى تۆۋەنلىتىلدى؛ دەرەخ تىكىپ ئورمان بىنا قىلىنىپ، بىئولوگىيىلىك سۇ قوغۇلاش يولغا قويۇلدى؛ يەرلەردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىپ ۋە ئۆلارنى ياخشىلاپ، بېدە، يېشىل ئوغۇت تېرىش كېڭەيتىلدى؛ سۇلۇق ۋە قۇرغاق ئېتىزلارنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش ھەم ئوتلاقلاردىن نۆۋەتلەشتۈرۈپ رۇپ پايدىلىنىش يولغا قويۇلۇپ، ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرۈپ، شورلۇق يەرلەردىن مۇۋاپىق پايدىلانغاچقا، تۆزلەڭلىكلەردىكى بوستانلىقلارنىڭ شورلىشىش ھادىسىسى سەل پەسەيدى.

دۆلەت تەرىپىدىن تىزگىنلىنىدىغان، ھاۋا سۈپىتىنى نازارەت قىلىنىدىغان شەھەرلەر مۇھىت ۋە ھاۋا سۈپىتى دۆلەت تەرىپىدىن بىۋاستە نازارەت قىلىنىپ تىزگىنلىنىدىغان شەھەرلەرنى كۆرسىتىدۇ. دۆلەت مۇھىت، ھاۋا سۈپىتىنى نازارەت قىلىش توري ھاۋا سۈپىتىنى نازارەت قىلىشنى بىكىتكەن شەھەرلەر تەستىقلاپ بەلگىلەنگەن ھاۋا سۈپىتىنى نازارەت قىلىش ئورنى ۋە نازارەت قىلىش تېخنىكىسى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، نۆۋەتلىق ۋە قەرەللىك تەكشۈرۈپ نازارەت قىلىپ، سانلىق مەلۇماتلار بىلەن قەرەللىك تەمىنلەپ، تەكشۈرۈش ئۇچۇرلىرىنى جەمئىيەتكە قەرەللىك ئېلان قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار تەكشۈرىدىغان تۈرلەر: گۈڭگۇرت (Ⅳ) ئوكسىد (SO_2)، ئازوت ئوكسىد (NO_2) ۋە ئومۇمىي لەيلىمە دانچىلەر (TSP) دىن ئىبارەت. ئېلان قىلىدىغان ھاۋا سۈپىتى ئۇچۇرلىرىدىن ھەرخىل بۇلغىمىلارنىڭ بۇلغاش دەرىجىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بۇلغاش كۆرسەتكۈچى، بۇلغىنىش دەرىجىسى (1 ـ دەرىجىدىن 5 ـ دەرىجىگىچە) ھەم ئاساسلىق بۇلغىمىلار قاتارلىقلار بار. 1993 ـ يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭدا ھاۋا سۈپىتىنى نازارەت قىلىش، دۆلەت تەرىپىدىن تىزگىنلىنىدىغان شەھەرلەردىن ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە قۇمۇل شەھىرى ئۈدا تەكشۈرۈش ئىسۋاللىرىدىن پايدىلىنىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى. كۈندىلىك تەكشۈرۈش ۋاقتى 18 سائەتتىن، ئايلىق تەكشۈرۈش ۋاقتى 12 كۈندىن يۇقىرى بولدى ھەم قەرەللىك ھالدا ھاۋا سۈپىتىنى دوكلات قىلىپ تۇردى.

دۆلەت تەرىپىدىن تىزگىنلىنىدىغان يەر ئۈستى سۇ مەنبەلىرى بۇ دۆلەت سۇ مۇھىت سۈپىتىنى بىۋاستە نازارەت قىلىپ تىزگىنلەيدىغان يەر ئۈستى سۇ مەنبەلىرى بولۇپ، دەريا ـ ئېقىنلار، كۆل، سۇ ئامبىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ سۇ مۇھىت سۈپىتىنى نازارەت قىلىپ ئۆلچەش، دۆلەت يەر ئۈستى سۈيىنى نازارەت قىلىپ ئۆلچەش تورى بىكىتكەن كەسىمە يوزىنى كۆزىتىپ ئۆلچەش ۋە تېخنىكىلىق بەلگىلىمىلەر بويىچە نۆۋەتلىق ۋە قەرەللىك تەكشۈرۈلۈپ، سانلىق مەلۇماتلار بىلەن قەرەللىك تەمىنلىنىپ، ئۆلچەش ئۇچۇرلىرى جەمئىيەتكە قەرەللىك ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ نازارەت قىلىپ ئۆلچەيدىغان تۈرلەر: ئورگانىك بۇلغىنىش كۆرسەتكۈچى بولغان پېرمانگانىك كىسلاتالىق تۇز كۆرسەتكۈچى (CODmm) ۋە بىئوخىمىيىلىك ئوكسىگېن سەرپىياتى (BOD)، ئېرىتىش مىقدارى (DO)، ئاممىياك ئازوت (NH_3)، ئېغىر مېتاللاردىن بۇلغىنىش كۆرسەتكۈچى، سىئانوگېن (CN)، سىماب (Hg)، كادمىي (Cd)، ئالتە ۋالېنتلىق خروم Cr^{+6}، فېنول (Ar—OH) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تەسىلەيدىغان سۇ سۈپىتىنى نازارەت قىلىپ تۇلچەش تۈلچۈرلىرى: ئۇنىۋېرسال بۇلغىنىش كۆرسەتكۈچى، تۇلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن تۈرلەر، تۇلچەمدىن ئېشىپ كېتىش نىسبىتى ھەم سۇ سۈپىتى دەرىجىسى (1 ـ دەرىجىدىن 5 ـ دەرىجىگىچە) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1993 ـ يىلدىن باشلاپ شىنجاڭدىكى ئىلى دەرياسى، ئۈرۈمچى دەرياسى، ئېرتىش دەرياسى ۋە باغراش كۆلى يەر ئۈستى سۇ مەنبەسى دۆلەت تەرىپىدىن تىزگىنلىنىدىغان سۇ مەنبەلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. يۇقىرىقى يەر ئۈستى سۇ مەنبەلىرى يىلنامىدا ئالتە قېتىم تەكشۈرۈلىدۇ، سۇ مول مەزگىل، سۇ نورمال مەزگىل ۋە سۇ قۇرۇپ كەتكەن مەزگىلدە ئىككى قېتىمدىن تەكشۈرۈلۈپ، پەسىللىك ۋە يىللىق سۇ سۈپىتىنى تۇلچەش نەتىجىسى قەرەللىك ئېلان قىلىنىپ تۇرىدۇ.

شەھەر رايونىدىكى مۇھىت شاۋقۇنى شەھەر رايونىدىكى ھەرخىل شاۋقۇن مەنبەلىرى پەيدا قىلغان شاۋقۇنلارنىڭ رايون دائىرلىك ئاۋاز مۇھىتىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنىڭ ئۇنىۋېرسال تەسىرى ئېكۆئۇالېنتلىق ئاۋاز دەرىجىسى بويىچە ئىپادىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرلىكى دېتسىبېل (dB)، ئۇ شەھەر ئاۋاز مۇھىت سۈپىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئۇنىۋېرسال كۆرسەتكۈچ. شەھەرلەرنىڭ رايون مۇھىتىدا شاۋقۇن تەسىرى پەيدا قىلىدىغان ئامىللار: بىرىنچى، قاتناش شاۋقۇنى؛ ئىككىنچى، سانائەت شاۋقۇنى؛ ئۈچىنچى، قۇرۇلۇش ئىش ئورۇنلىرىنىڭ شاۋقۇنى؛ تۆتىنچى، جەمئىيەتتىكى تۇرمۇش شاۋقۇنى قاتارلىقلار. شەھەر رايونلىرىنىڭ مۇھىت شاۋقۇنىنى نازارەت قىلىپ تۇلچەشتە تۆۋەندىكى تۇلچەش چارىسى قوللىنىلىدۇ، يەنى ھەر بىر فۇنكسىيىلىك رايوندا بىر ياكى بىر نەچچە ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئىگە ئورۇن تۆۋەندىكى ۋە قەرەللىك تەكشۈرۈلىدۇ، ھەر قېتىمدا 24 سائەت داۋاملىشىدۇ، ھەر سائەتتە ئون مىنۇت تۇلچىنىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن باشلاپ، ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ مەركىزى شەھەرلىرى شەھەر فۇنكسىيىلىك رايونلاردىكى شاۋقۇنلارنى نازارەت قىلىپ تۇلچەشنى تەدرىجىي يولغا قويدى. كۆپ يىللىق تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 50% تىن ئارتۇق شەھەر ئاھالىسى كېچىسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك شاۋقۇندىن بۇلغىنىش سەۋىيىسىدە تۇرىدىكەن. بىر كۈن ئىچىدە شاۋقۇن سەۋىيىسى يۇقىرى بولغان مەزگىل چۈشتىن بۇرۇن سائەت 10 دىن چۈشتىن كېيىن سائەت 22 گىچە بولۇپ، كېچىسى سائەت 5 (بېيجىڭ ۋاقتى) ئەتراپىدا ئەڭ تۆۋەن بولىدىكەن.

بۇلغاش مەنبەلىرىنى نازارەت قىلىش خاراكتېرلىك تۇلچەپ تەكشۈرۈش بۇلغاش مەنبەلىرىنىڭ بۇلغىمىلارنى قويۇپ بېرىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىدىغان تۇلچەپ تەكشۈرۈش شەكلى. بۇلغاش مەنبەلىرى مۇھىت بۇلغىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بۇلغىمىلارنىڭ كېلىش مەنبەسى. بۇلغاش مەنبەلىرىنى نازارەت قىلىش خاراكتېرلىك تۇلچەپ تەكشۈرۈش ھۆججەتلىرىگە يەتكەندىمۇ، ئاساسلىق بۇلغاش مەنبەسى جەمئىيەتتىكى تۇرمۇش شاۋقۇنى ۋە قاتناش شاۋقۇنىدىن ئىبارەت.

كۆمەت بۇلغاش مەنبەلىرىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، مۇھىت باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، قانۇننى ئىلمىي ئىجرا قىلىش ئۈچۈن پىلانلىق ئېلىپ بارىدىغان بۇلغاش مەنبەلىرىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش پائالىيىتى بو-لۇپ، ئۇ يەنە بۇلغاش مەنبەلىرىنى دائىملىق تەكشۈرۈش دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ نۆقتىلىق بۇلغاش مەنبەلىرىنىڭ بۇلغىمىلارنى قويۇپ بېرىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە بۇلغاش مەنبەلىرىنى تۈزەش ئەسلىھەلىرىنىڭ پايدىلى-نىش ئەھۋالىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈشنى ئۆز ئىچىگە ئالى-دۇ. XX ئەسىرنىڭ 80- يىللىرىدىن بۇيان، شىنجاڭ 1000 دىن ئارتۇق بۇلغىنىش مەنبەسىنى ئۆلچەپ تەك-شۈردى. كېرەكسىز مۇنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش كۆرسەتكۈچلىرىدىن PH، مۇسپېنزىيىلىك ماددا-لار (SS)، خىمىيىلىك ئوكسىگېن سەرپىياتى (COD)، بىئوخىمىيىلىك ئوكسىگېن سەرپى-ياتى (BOD)، ئالتە ۋالېنتلىق خروم(Cr^{+6})، سى-ماب (Hg)، كادمىي (Cd)، پارلىنىشچان فېنول (Ar—OH)، ئېرىشچان ئوكسىگېن (DO)، سىئا-نوگېن (SN)، ئاممىياك ئازوت (NH_3) قا-تارلىقلار بولۇپ، زور مىقداردىكى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش سانلىق مەلۇماتلىرىغا ئېرىشىپ، ھەر دەرىجىلىك مۇ-ھىت ئاسراش تارماقلىرىنى ئىلمىي باشقۇرۇش ئاساسى بىلەن تەمىنلىدى.

چۆللۈكلەرنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش مۇھىتى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش-نىڭ بىر مۇھىم قىسمى. چۆللۈكلەرنىڭ ئېكولوگىيە-لىك مۇھىتى قۇرغاق، يېرىم قۇرغاق رايونلارنىڭ ئې-كولوگىيىلىك مۇھىتىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭ ئالاھە-دىلىكى شۇكى: يېغىن مىقدارى ئاز، پارلىنىش مىقدا-رى چوڭ، قۇم بوران كۆپ، يەرلەرنىڭ چۆللىشىشى ئېغىر، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرلىرى ناھايىتى ئاز، ئېكولوگىيىلىك سىستېمىسى ئاجىز؛ چۆل ئېكو-لوگىيىلىك مۇھىتىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش ئېكولوگە-يىلىك مۇھىتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە ئۆزگىرىش قا-نۇنىيىتىنى تەكشۈرۈپ، كەلگۈسى ئۆزگىرىش يۆزلە-نىشىنى ئالدىن مۆلچەرلەشنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئىلمىي كۆرسەتكۈچ سىستېمىسى بەرپا قىلىش ئارقە-لىق ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ئەھۋالى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگە-رىشىگە باھا بېرىدۇ. ئۆلچەپ تەكشۈرۈش ئۇسۇلى، ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئۇسۇلى ۋە يېراقتىن ئۆلچەپ تەك-شۈرۈش ئۇسۇلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر شارى ئورۇن بەلگىلەش سىستېمىسى، بايلىق سۇنۇشى ھەمراھ ماتېرىياللىرى ۋە جۇغراپىيىلىك ئۇچۇر سىستېمىلىرى-دىن پايدىلىنىپ چۆللۈكلەرنىڭ ئېكولوگىيىلىك ھالى-تىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى تەرەققىيات يۆزلىنىشى ھېسابلانماقتا. 1990 - يىلى شىنجاڭدا چۆل - باياۋان ئېكولوگىيىسىنى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش پونكتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىل-گىرى - كېيىن بولۇپ ساۋەن ۋە لوپنۇر ناھىيىلىرىدە، ئىككى ئېكولوگىيىلىك ئۆلچەپ تەكشۈرۈش پونكتى قۇرۇلۇپ، ئارىلاپ تەكشۈرۈش بىلەن مېتىئورولوگىيە مۇنئىي ھەمراھ ماتېرىياللىرىنى تەھلىل قىلىشنى ئۆز-ئارا بىرلەشتۈرۈش چارىسىنى قوللىنىش ئارقىلىق ئې-كولوگىيىلىك ئۆلچەپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، بىر يۈرۈش ئېكولوگىيىلىك ئۆلچەپ تەكشۈرۈش كۆر-سەتكۈچى سىستېمىسى تەدرىجىي شەكىللەندى.

يەر ئۈستى سۇيىنىڭ مۇھىمىت سۇيى- تى قۇرۇقلۇق يەر يۈزىدىكى سۇ مەنبەلىرى، يەنى دەريا - ئېقىنلار، كۆللەر، سۇ ئامبارلىرى قاتارلىقلار-نىڭ سۇ سۈپىتىنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇ ئەۋرىشكىلىرىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق يەر يۈزى سۇلىرىنىڭ سۈپەت ئەھۋالى ئەكس ئەتتۈرىلىدۇ. شۇ-نىڭدىكى يەر يۈزى سۇلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئۆلچەپ تەك-شۈرۈشنى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك يەر ئۈستى سۇيە-نى ئۆلچەپ تەكشۈرۈش تورى دۆلەتلىك قانۇن، بەلگە-لىمىلىرى، ئۆلچىمى ۋە ئۆلچەپ تەكشۈرۈش قائىدىسى بويىچە بىر تۇتاش تەشكىللىك يولغا قويىدى. ھازىر نازارەت قىلىپ تىزگىنلەيدىغان دەريا ئېقىنىدىن 20 سى، دەريا ۋە سۇ ئامبىرىدىن يەتتىسى بار. ئۆلچەپ تەكشۈرۈش تۈرلىرىدىن PH، مۇسپېنزىيىلىك ماددا، ئومۇمىي قاتتىقلىقى، پېرمانگانات كىسلاتالىق تۇز كۆرسەتكۈچى، بىئوخىمىيىلىك ئوكسىگېن سەرپىياتى، ئاممىياك ئازوت، تۇز نىترات‌لىق ئازوت، پارلىنىشچان فېنول، سىيانىد، مىشياك، سىماب قاتارلىق 18ى بار. كۆپ يىللىق ئۆلچەپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 80% ى دەريا - ئېقىنلارنىڭ سۈيى پاكىز ياكى بىر قەدەر پاكىز بولۇپ، پەقەت شىمگو دەرياسىدىلا بۇلغىنىش ئېغىر. ئاساسلىق بۇلغىمىلار ئاممى-ياك ئازوت (NH_3)، ئالتە ۋالېنتلىق خروم (Cr^{+6}) دىن ئىبارەت. كۆل ۋە سۇ ئامبارلىرى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ئورگانىك ماددىلار ۋە ئاممىياك ئازوت تەرىپىدىن بۇلغانغان، سۇ سۈپىتى بىر قەدەر پاكىز ياكى يېنىك دەرىجىدە بۇلغانغان، پەقەت موگۇ كۆلىنىڭلا سۇ سۈپىتى

ئوتتۇرا دەرىجىدە بۇلغانغان. ئاساسلىق بۇلغىمىلار پېرمانگانىك كىسلاتالىق تۇز كۆرسەتكۈچى ۋە بىئو-خىمىيىلىك ئوكسىگېن سەرپىياتىدىن ئىبارەت. شىنجاڭدىكى يەر ئۈستى سۇلىرىنىڭ تۇزلۇق خاراكتېرى شۇنداقلا قانتىقلىقى ئومۇمىيۈزلۈك هالدا سەل يۇقىرى.

شەھەرلەرنىڭ هاۋا مۇھىتى سۈپىتى شەھەرلەرنىڭ يەر يۈزىگە يېقىن هاۋا تەركىبىدىكى ئاتموسفېرا بۇلغىنىش كۆرسەتكۈچىنى ئۆلچەش نەتىجىسىگە ئاساسەن، شەھەر هاۋاسىنىڭ بۇلغىنىش ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. شىنجاڭدىكى شەھەرلەرنىڭ هاۋا سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆلچەشنى ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر هاۋا سۈپىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆلچەش تورى بىر تۇتاش تەشكىللىك يولغا قويىدۇ. ئۆلچەپ تەكشۈرۈش خىزمىتى XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا باشلانغان، هازىر تەكشۈرۈپ تىزگىنلەنگەن شەھەر 16 بولۇپ، ئاساسەن ئاپتونوم رايون ۋە ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىكى مەركىزىي شەھەرلەردىن ئىبارەت. كۆپ يىللىق ئۆلچەپ تەكشۈرۈش نەتىجىسىگە قارىغاندا، شىنجاڭدىكى شەھەرلەرنىڭ هاۋا بۇلغىنىشى XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىكى كۆمۈر ئىسنى ئاساس قىلىشتىن، چالا- توزان، كۆمۈر ئىسى ۋە ئاپتوموبىللاردىن قويۇپ بېرىلگەن گاز ئارىلاشمىسىدىن بۇلغىنىشقا ئۆزگەرگەن. ئاساسلىق بۇلغىمىلار لەيلىمە دانچىلار بولۇپ، ئۇنىڭ كېلىش مەنبەسى: جەنۇبىي شىنجاڭدا ئاساسەن تەبىئىي چالا - توزانلاردىن ئىبارەت، شىمالىي شىنجاڭدا تەبىئىي چالا- توزان بىلەن سانائەت ئىسى - تۈتەكلىرى ۋە چالا - توزانلارنىڭ ئارىلاشمىسى بولۇپ، 87.5% ى شەھەر ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەن هاۋا مۇھىتىدا تۇرىدۇ. شەھەرلەردىكى هاۋا بۇلغىنىشنىڭ پەسىللىك ئۆزگىرىش روشەن. ياز پەسلىدە ئاساسەن چالا - توزاندىن، قىش پەسلىدە ئىسى - تۈتەك ۋە چالا - توزاندىن بۇلغىنىدۇ. قىسمەن شەھەرلەردە ئاپتوموبىللاردىن قويۇپ بېرىلگەن گاز سەۋەبىدىن ئازوت ئوكسىدىتىن بۇلغىنىش ئېغىرلاشماقتا. ئۇرۇمچىدىن باشقا شەھەرلەرنىڭ گۈڭگۇرت دىئوكسىدىتىن بۇلغىنىش كۆرسەتكۈچى بىر قەدەر تۆۋەن.

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭدا بەرپا قىلغان ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - چېگرا رايونىنى قوغداش ئاپپاراتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. ئۇنىڭدا پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، كارخانا خاراكتېرى بىرلەشتۈرۈلگەن، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، سودا، مائارىپ بىر گەۋدە قىلىنغان. ئۇلارنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى كەسىپلەر بويىچە گوۋۇيۈەندىكى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ پىلانىغا كىرگۈزۈلىدۇ. ئۇلار ئۆز ئالدىغا پىلان تۈزۈپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىچكى مەمۇرىي، ئەدلىيە ئىشلىرىنى ئۆز ئالدىغا باشقۇرىدۇ. ئۇلار شىنجاڭنى ئېچىش، گۈللەندۈرۈش ۋە شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش ھەمدە چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىجتىمائىي گۇرۇھ، قىسقارتىپ، شىنجاڭ بىكىتۈەنى، دەپ ئاتىلىدۇ. ئومۇمىي نوپۇسى 2 مىليون 427 مىڭ 900 نەپەر، يەر كۆلىمى 6 مىليون 897 مىڭ 690 گېكتار. قارمىقىدا 13 يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش شىتى، بىر بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىتى، 174 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانى، 4 مىڭ 53 سانائەت كارخانىسى بار.

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. 1950 - يىلى شىنجاڭدا تۈرۈشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىكى ئاساس قىلىنغان چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەربىكتىنى قانات يايدۇردى. 1952 - يىلى رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەمزا قويغان بۇيرۇقتا: «سەلەر ھازىر جەڭگە يارايدىغان قورال - ياراغلارنى ساقلاپ قويۇپ، ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇشقا كېرەكلىك قوراللارنى قولۇڭلارغا ئېلىڭلار. ۋەتەن ئېھتىياجلىق بولۇپ سەلەرنى چاقىرغان چاغدا مەن سەلەرگە قورال - ياراغلارنى قايتىدىن قولۇڭلارغا ئېلىپ ۋەتەننى قوغداش توغرۇلۇق بۇيرۇق بېرىمەن» دېيىلگەن. 1953 - يىلى قىسىملاردا ئۆزگەرتىش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئېلىپ بېرىلىپ، شىنجاڭدا تۈرۈشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئارمىيىسى قىلىپ ئايرىلدى، شۇ چاغدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئارمىيىسى ھازىرقى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنىڭ ئۆلى. 1954 - يىلى 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - دالا ئۇرۇش ئارمىيىسى 1 - بىكىتۈەنىنىڭ 2 - ۋە 6 - جۇنلىرىنىڭ 4 شىسى، 22 - بىكىتۈەنىنىڭ ھەممىسى ۋە 5 - جۇنىنىڭ كۆپ قىسمى كوللېكتىپ كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنى تەشكىل قىلدى.

بىكىتۈەن ئىشنى سۈ ئىنشائاتلىرىنى ياساش، دېھقانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشتىن باشلاپ، بىر مىليون گېكتاردىن ئارتۇق بوز يەر ئېچىپ، پايانسىز چۆل - جەزىرە ۋە قوملۇقلاردا 100 دىن كۆپ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى ۋە كىچىك شەھەر - بازارلارنى بەرپا قىلدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ نەچچە ئون دەريا ئېقىنىنى تىزگىنلەپ، 200 دىن كۆپ بۆەك سۇ ئىنشائاتى سۇغىرىش - قۇرۇلۇش تۈرىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭدا يېڭى بوستانلىقلارنى شەكىللەندۈرۈپ، ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى قۇرغاق رايوندا ئۆزگىچە تۈسكە ئىگە يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىنى ھاسىل قىلدى.

بىكىتۈەن يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق ۋە يەمەك - ئىچمەك سانائىتى ئاساس قىلىنغان، پولات - تۆمۈر، كۆمۈر، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، ئېلېكتر كۈچى، خىمىيە سانائىتى ۋە ماشىنىسازلىق قاتارلىق كۆپ تۈرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سانائەت سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى. بىكىتۈەنىنىڭ سانائەت تورى شىنجاڭنىڭ جايلىرىغا - جايلىرىغا تارالغان، بىكىتۈەن بازارلارنى ئاۋاتلاشتۇرۇش، ئوبوروتنى جانلاندۇرۇش ۋە ئىگىلىك تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش داۋامىدا بارغانسېرى زور رول ئوينىماقتا. بىكىتۈەن يەنە 100 دىن ئارتۇق ئېكسپورت تاۋارلىرى ئىشلەپچىقىرىش بازىسىنى قۇرۇپ چىقىپ سىرتقا قارىتىلغان ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولدى. چەت ئەل مەبلىغىنى جەلپ قىلىش، ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى قانات يايدۇرۇش ۋە ناشقى

سودىنى راۋاجلاندۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە خېلى زور بۆسۈشلەرنى قولغا كەلتۈردى.

2000 - يىلى، بىڭتۇەن دۆلەت غەربىي رايونىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويغان پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، «بىڭتۇەننى تەرەققىي قىلدۇرۇپ رۇپ ۋە زورايتىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئامىمىسىنى بېيىتىش» نىشانى بويىچە كۆڭۈل قويۇپ تەشكىللەپ، ئەملىيلەشتۈرۈشنى مەھكەم تۇتۇپ، خەلق ئىگىلىكى ۋە تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئىشلاردا كۆرۈنەرلىك نەتىجە- لەرنى قازىنىپ، ئىسلاھات ۋە تەرەققىياتتا كۆزلىگەن نىشاننى ئەملگە ئاشۇردى.

2000 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇ- لۇش بىڭتۇەنىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 6 مىليون 897 مىڭ 690 گېكتارغا، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتارغا، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يايلاق كۆلىمى 2 مىليون 423 مىڭ 650 گېكتارغا، ئورمانلىق كۆلىمى 391 مىڭ 470 گېكتارغا يەتتى، سانائەت كارخانىسى 4 مىڭ 53 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىلكىدىكى ۋە دۆلەت پېيە- نى كونترول قىلىدىغان سانائەت كارخانىسى 1 مىڭ 38، شەھەر - يېزىلاردىكى يەككە سانائەت كارخانىسى 2 مىڭ 914، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سانائەت كار- خانىسى 113.

2000 - يىلى، بىڭتۇەن بويىچە ئىش ئۈستىدىكى خادىم 925 مىڭ 800 گە يەتتى. بىڭتۇەننىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18 مىليارد 68 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 11.7 پىرسەنت ئاشتى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقە- رىش ئومۇمىي قىممىتى 24 مىليارد 143 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقە- رىش ئومۇمىي قىممىتى 14 مىليارد 374 مىليون يۈەننى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 9 مىليارد 769 مىليون يۈەننى ئىگىلىدى. خىزمەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى ئومۇمىي سو- مىسى 5 مىليارد 169 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1996- يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە ھەر يىلى 5.5% تىن ئېشىپ باردى. خىزمەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر- نىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 6 مىڭ 763 يۈەنگە يېتىپ، ھەر يىلى 10.1% تىن ئېشىپ باردى. بىڭتۇەن پۈتۈن يىل بويىچە ئومۇمىي جەھەتتىن تەڭشەش - كونترول قىلىشنى ئەملگە ئاشۇردى.

بىڭتۇەننىڭ ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈ- رۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش ئىشلىرى يېرىم ئەسىر- نى بېسىپ ئۆتۈپ، ئاساسى سېلىش، تەرەققىي قىلىش، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراش، ئەسلىگە كېلىش، يەنە تە- رەققىي قىلىشتەك بىرنەچچە مەزگىلنى بېشىدىن كە- چۈردى.

بىڭتۇەننىڭ ئىشلىرىغا ئاساس سېلىش مەز- گىلى (10. 1949 ـــ 10. 1954) 1949 - يىلى، ۋاڭ جېن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - بىڭتۇەننىڭ 4 -، 6 - جۇنلىرىنى باشلاپ شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 22 - بىڭتۇەنى (تاۋسيۇنىڭ باشچىلىقىدا ھەقىقەتكە قايتقان ئەسلىدە- كى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن) ۋە 5 - كورپۇس (شىنجاڭ- دىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مىللىي ئارمىيىسى) بىلەن بىرلىكتە يەرلىك باندىتلارنى تازىلاش، يەرلىك ھاكىمە- يەتلەرنى ئورنىتىش، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداش ۋە شىزاڭغا يۈرۈش قىلىشقا ئوخشاش ۋەزىپىلەرنى ئۈس- تىگە ئالدى. 1950 - يىلى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ئىنقىلابىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ يولىيورۇقىغا بىنا- ەن، بىر قىسىم خادىملار دۆلەت مۇداپىئە ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەندىن سىرت، كۆپ سانىدىكى خادىملار ئىشلەپچە- قىرىش ھەرىكىتىگە ئاتلىنىپ، بىر تەرەپتىن بوز يەر ئېچىپ، بىر تەرەپتىن ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇل- لىنىپ، شۇ يىلىنىڭ ئۆزىدىلا ئاشلىق بىلەن يەتتە ئاي ئۆزىنى تەمىنلەش، گۆش بىلەن ئاساسەن ئۆزىنى تەمىن- لەش، ئوزۇقلۇق ماي ۋە كۆكتات بىلەن پۈتۈنلەي ئۆزە- نى تەمىنلەشنى ئىشقا ئاشۇردى. 1951 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭنى ئېچىش، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاج- لاندۇرۇشنىڭ ئۇچ يىللىق پىلانى ئىجرا قىلىنىشقا باش- لىدى. 1952 - يىلىغا كەلگەندە، ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانىدىن 27 سى، سانائەت كارخانىسىدىن 42 سى بارلىققا كەل- تۈرۈلدى. چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى نەتىجىسىدە، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭدا پۈت تىرەپ تۇرۇش ئە- كانىيىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماي، بەلكى سىياسىي جە- ھەتتە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە پۈتۈنلەي يېڭە- چە بولغان ئېسىل تەسىرلەرنى قالدۇردى. 1953 - يىلى 5 - ئايدا، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار ئايرىم - ئايرىم ھالدا دۆلەت مۇداپىئە قوشۇنى ۋە ئىش- لەپچىقىرىش قوشۇنى قىلىپ ئايرىلدى، ئىشلەپچىقە- رىش قوشۇنىغا ئايرىلغانلار تەخمىنەن 175 مىڭ كىشى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر 105 مىڭ

ھەربىلەر بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشنىڭ تۇنجى مەدىسى

كىشى. بۇ مەزگىلدە، ئىشلەپچىقىرىش قوشۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسى 2-قېتىملىق پارتىيە ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، بىر قىسىم تېرىلغۇ يەرلىرى ۋە زاۋۇتلىرىنى يەرلىككە ھەقسىز تاپشۇرۇپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىزمەت ئەترىتىلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇپ، زور تۈركۈمدىكى كادىرلارنى ئاجرىتىپ، يەرلىكنىڭ پارتىيە قۇرۇلۇشى، ھاكىمىيەت قۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ئىشلىرىغا ياردەم بەردى ۋە يەرلىكنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا يار - يۆلەكتە بولدى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇنتىزىملاشقان دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى قۇرۇش مەزگىلى (10. 1954 — 12. 1957) 1954 - يىلى 10- ئايدا، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى قۇرۇلدى. مەزكۇر بىڭتۇەن ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە تەمىنات تۇزۇمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كارخانا مالىيىسىنى يولغا قويۇپ، مۇنتىزىملاشقان دېھقانچىلىق مەيدانى يۆنىلىشىگە قاراپ يۈزلەندى. بىڭتۇەننىڭ ئىشلەپچىقىرىش پىلانى دۆلەتنىڭ ئىگىلىك پىلانى ئىچىگە كىرگۈزۈلۈپ، پىلانلىق باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. بىڭتۇەن ھەرقايسى شىلارغا قارىتا كىرىم - چىقىمنى بالانس قىلىش يولى بىلەن پۈل بۆيرۇپ بېرىش، پەرقلىق سوممىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى. ھەرقايسى شىلار تۆەن - مەيدانلارغا قارىتا پايدىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش، زىيانىنى تولۇقلاپ بېرىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى جەھەتتە، بىڭتۇەن شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا قارايدىغان بولۇپ، مەركەزدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش مىنىستىرلىقى بىلەن ئاپتونوم رايونىنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولىدىغان بولدى. ھەربىي شتاتتىكى خادىملارنىڭ ھەممىسى ھەربىي سەپتىن بوشىنىش، كەسىپ ئالماشتۇرۇش رەسمىيىتى ئۆتەپ ئارمىيە تەركىبىدىن ئايرىلدى. بۇ مەزگىلدە، بىڭتۇەن سالماق قەدەم بىلەن پائال تەرەققىي قىلىش فائىجىنىدا چىڭ تۇرۇپ، يېزا ئىگىلىكىنى مەركەز، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى باشلامچى، شىمالىي شىنجاڭ رايونىنى ئېچىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىپ، كونا مەيدانلارنى تولۇقلاپ ئېچىش پىلانى ۋە بېكى مەيدانلارنى تەكشۈرۈپ ئېچىش پىلانىنى پائال يولغا قويدى. 1957 - يىلغا كەلگەندە، پىلانلانغان دېھقانچىلىق مەيدانى 44 كە، پىلانلانغان كۆلەم 459 مىڭ 300 گېكتارغا يەتتى، شۇنداقلا پىلانلاپ قۇرۇلۇپ بولغان 36 دېھقانچىلىق مەيدانى تەڭ مەيدانلا تەكشۈرۈپ بېكىتىلدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇنتىزىملاشقان دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى تېرىشچى قۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا كۆپ خىل ئىگىلىك راۋاجلاندۇرۇلدى. سانائەت، قاتناش، سودا ئىشلىرى ۋە كارخانا قۇرۇش ئىشى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، مۇستەقىل ھالدىكى سانائەت كان- كارخانىلىرى 32 گە، تۆۋلەرگە قارايدىغان كارخانا 83 كە، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 146 مىليون يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا 11 مىليون 860 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلىش مەزگىلى (1. 1958 — 5. 1966) بىڭتۇەن بىرنەچچە يىللىق ئۇل خاراكتېرلىك قۇرۇلۇش ئارقىلىق مۇئەييەن ئېچىش ئىقتىسادى ۋە ئىقتىسادىي ئەمەلىي كۈچكە ئىگە بولدى، شۇنىڭ بىلەن 1958 - يىلىدىن باشلاپ، بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىش ۋە سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ كۆلەمدە شۇغۇللىنىشنىڭ يۇقىرى دولقۇنىنى قوزغىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تارىم دەريا، ياسى ۋادىسى بىلەن شىمالىي شىنجاڭدىكى مانا‌س دەريا، سى ۋادىسى ئېچىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىندى. 1960 - يىلى، بىڭتۇەننىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۆەن - مەيدانلىرى تېز كۆپەيىپ 166 گە، مۇستەقىل سانائەت كارخانىلىرى 129 غا، نوپۇسى 724 مىڭغا، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 250 مىڭ 900 تونناغا، ئۇنۇمبېرسال پايدىسى 232 مىليون يۈەنگە يەتتى، بىڭتۇەن ئىشلىرىنىڭ كۆلىمى ۋە ئەندىزىسى

ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندۈرۈلدى. 1962 - يىلى، بىكتۇەن ئۆز ئىگىلىكىگە قارىتا تەشەببۇس ئېلىپ باردى، 1964 - يىلىدىن باشلاپ، بىكتۇەننىڭ ئىگىلىكى ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندى. 1966 - يىلى 5 - ئاي («مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ھارپىسى) غا كەلگەندە، بىكتۇەننىڭ دېھقانچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى 158 گە، ئومۇمىي نوپۇسى 1 مىليون 485 مىڭغا، ئىشچى - خىزمەتچىسى 788 مىڭغا، تېرىلغۇ يەر كۆلەمى 808 مىڭ 600 گېكتارغا، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 720 مىڭ 300 تونناغا، ساپ پاختا مىقدارى 20 مىڭ 900 تونناغا، ماناتە، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 977 مىليون يۈەنگە يەتتى. ئىشلەپچىقىرىش راۋاجلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، پەن تەتقىقاتى ئىشلىرىمۇ بىرقەدەر تېز تەرەققىي قىلدى.

بۇزغۇنچىلىققا ۋە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراش مەزگىلى (5. 1966 ـــ 3. 1975) ئون يىل داۋام قىلغان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بىكتۇەننىڭ ئىشلىرىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى، ئىشلەپچىقىرىش يىلمۇيىل تۆۋەنلەپ كەتتى، مالىيەدە يىلمۇيىل زىيان كۆرۈلدى، ئىگىلىك ۋەيران بولۇش گىردابىغا بېرىپ قالدى. 1974 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1966 - يىلىدىكىدىن 34 مىڭ 800 گېكتار كېمەيمەي كەتتى، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 195 مىڭ 200 تونىنا، پاختا ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارى 9مىڭ 700 تونىنا ئازىيىپ كەتتى. بۇ مەزگىلدە، پۈتۈن بىكتۇەن بويىچە 17 مىڭ تونىنا ئاشلىقنى سىرتتىن سېتىۋېلىپ يېيىشكە توغرا كەلدى. كارخانا مالىيىسى پايدا ئېلىشتىن زىيان تارتىشقا ئۆزگىرىپ كەتتى، 1967 - يىلىدىن 1976 - يىلىغىچە كۆرۈلگەن زىيان 194 مىليون يۈەنگە يەتتى.

ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەننىڭ ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇشى ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشى (3. 1975 ـــ 12. 1981) 1975 - يىلى 3 - ئايدا بىكتۇەن ئەسلىدىن قالدۇرۇلدى. بىكتۇەننىڭ ئەسلىدىكى ساناقەت، قاتناش، سودا تارماقلىرى، قۇرۇلۇش كارخانىلىرى پۈتۈنلەي ئاپتونوم رايوننىڭ ئالا-قىدار نازارەت، ئىدارىلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى ئۆزى تۇرۇشلۇق ۋىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ رەھبەرلىكىگە تەۋە قىلىۋېتىلدى، شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئوتنى سىيىلىك ئورگىنى قىلىنىدى. 1981 - يىلى 6 - ئايدا، ۋاڭ جېن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەننى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 8 - ئايدا، دېڭ شياۋپىڭ ۋاڭ جېن، ۋاڭ رېنچۇڭلار بىلەن بىرگە شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرگەندە: «ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەننى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ناھايىتى زۆرۈر، ئۇنىڭ تەشكىلىي شەكلى ھەرىبىلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئوخشىمايدىغان بولسۇن، ۋەزىپىسى يەنىلا پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە خاراكتېرى بىرلەشتۈرۈلگەن بولسۇن» دەپ كۆرسەتتى. 1981 - يىلى 12 - ئايدا، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى ئەسلىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى ئاساسىدا تەشكىل قىلىنىدى، ھەرقايسى يېزا ئىگىلىك شىلىرى بولسا ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىلىرى ئاساسىدا تەشكىل قىلىنىدى. بىكتۇەننىڭ قارىمىقىدا 13 يېزا ئىگىلىك شىسى، بىر بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىسى، 174 دېھقان-چىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانى ۋە مۇستەقىل ھىسابات قىلىدىغان 721 ساناقەت، قاتناش، سودا، قۇرۇلۇش كارخانىسى بار بولدى.

2000 - يىلى، بىكتۇەن ئاشلىق، پاختا، گۆش، مايلىق زىرائەتلەردىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئىشلەپچىقىرىش بازىسىنى بەرپا قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پاختا ئوتۇرا ھىساب بىلەن كىشى بېشىغا 245 كىلوگرامدىن توغرا كېلىپ، مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلىدى. بىكتۇەن بويىچە ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپ ئىككىگە، چوڭلار ئالىي مەكتىپى ئۈچكە، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرى 30 غا، ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 294 كە، باشلانغۇچ مەكتەپ 463 كە، بالىلار باغچىسى 246 گە، داۋالاش - ساقلىق ساقلاش ئاپپاراتلىرى 665 كە، پەن تەتقىقات ئاپپاراتى 160 قا، قىدىرىپ تەكشۈرۈش - لايىھىلەش ئاپپاراتى 18 گە يەتتى. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 6 مىليون 897 مىڭ 690 گېكتارغا، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتارغا، ئومۇمىي نوپۇسى 2 مىليون 427 مىڭ 900 گە، ئىشچى - خىزمەتچى سانى 703 مىڭ 700گە يەتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، بىكتۇەننىڭ ئىچىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18 مىليارد 68 مىليون يۈەنگە يەتكۈزۈلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، بىكتۇەن كەڭ كۆلەمدە تەرەققىي قىلىشتەك يېڭى دەۋرگە قەدەم قويدى.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيانقى تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىشلەر 1978 - يىلىدىكى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات ۋە ئېچىۋېتىش ئىشلىرى بىكىتۈەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - چېگرا رايونىنى قوغداش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىش ۋە زوورىيىشىغا جانلىقلىق ۋە ھاياتىي كۈچ بەخش ئەتتى.

1979 - يىلىدىن باشلاپ، بىكتۈەن ئالدى بىلەن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا قاتلامۇقاتلام مالىيىنى كەڭ كۆلەمدە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدىكى «چوڭ قازانىنىڭ تامىقىنى يېيىش» مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، دۆلەت بىلەن كارخانىلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە راۋانلاشتۇرىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېزا ئىسلاھاتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئەينەك قىلىپ، «بىرىنى ئاساسىي گەۋدە، ئىككىنى قانات قىلىش» ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ئىسلاھاتنى، يەنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانىنى كۈللەندۈرۈشنى ئاساسىي گەۋدە، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھويلا - ئارام ئىگىلىكى ۋە ئېچىش خاراكتېرىدىكى ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانىنى راۋاجلاندۇرۇشنى ئىككى قانات قىلغان مەھىر جۇلانتا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش بويىچە كۆپ خىل مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئۆز نۆۋىتىدە يەنە سىياسەتنى كەڭ قويۇۋېتىپ، ئائىلە ھۆددىگەرلىك ئىگىلىكى، بىر تۈتاش باشقۇرۇش بىلەن ئايرىپ باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلاملىق ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئورناتتى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 14 - قۇرۇلتىيىدا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ نىشانى سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنى بەرپا قىلىش ئىكەنلىكى بەلگىلەندى. سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىگە ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، بىكتۈەن دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا «ئىككى خىراجەت (تۈرمۈش خىراجىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى) نى ئۆزى كۆتۈرۈش»، ئىجارىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ئىسلاھاتنى يولغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىنى ئورنىتىشنى سىناق قىلدى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 15 - قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، بىكتۈەن «دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىنىڭ ئىسلاھاتى ۋە تەرەققىياتىنى يەنىمۇ تېزلىتىش توغرىسىدىكى قارار» نى چىقىرىپ، دۆلەت ئىلكىدىكى ئىگىلىكىنى ئاساسىي ئورۇندا قويۇش، كۆپ خىل مۇلۇكچىلىكنىڭ ئىگىلىكىنى ئورتاق راۋاجلاندۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، دۆلەت ئىلكىدە بولمىغان ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا ئىلھام بېرىپ، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ كۆپ خىل شەكىللىرى ئۈستىدە تىرىشىپ ئىزدىنىپ، پاي ھەسسىدارلىق تۈزۈمى، پاي ھەمكارلىق تۈزۈمى ئىگىلىكىنى پائال راۋاجلاندۇرۇپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى ئىسلاھاتىنىڭ بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىشىگە تۈرتكە بولدى. يەرنى ئۇزاق مۇددەتكىچە مۇقىملاشتۇرۇش، «ئىككى خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرۈش» ۋە ئىجارىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش ھەرقايسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا ساقلىق قەدەم بىلەن يولغا قويۇلدى، تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، باغۋەنچىلىك ۋە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ساھەلىرىنىڭ ھەممىسىدە «ئىككى خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرۈش» ياكى ئىجارىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 2000 - يىلى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا بىر تۈتاش باشقۇرۇش بىلەن ئايرىپ باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلاملىق ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، ھۆددىگە ئالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ «ئىككى خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرۈش» نىسبىتى 60% كە، ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆزى كۆتۈرگەن سوممىسى 2 مىليارد يۈەنگە يەتتى؛ ئىجارىگە ئېلىپ ئىگىلىك باشقۇرغان خادىم 39 مىڭ 200 گە، ئىجارىگە ئېلىنغان تېرىلغۇ يەر 73 مىڭ 300 گېكتارغا يەتتى؛ كۆلەملىك ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى 5 مىڭ 328 گە، ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇلۇۋاتقان تېرىلغۇ يەر 61 مىڭ 300 گېكتارغا يەتتى؛ دېھقانچىلىق پاي ھەمكارلىق تۈزۈمىنى يولغا قويغان ئىقتىسادىي گەۋدىلەر 111 گە، پاي ئومۇمىي سوممىسى 169 مىليون يۈەنگە يەتتى. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ساھەسىدە مەبلەغ سېلىش ئوبيېكتلىرىنى كۆپ خىللاشتۇرۇش ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، پۈتۈن بىكتۈەن بويىچە 6 مىڭ 986 دانە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى (سايمانلىرى) باھا قويۇش يولى بىلەن ئۆتۈنۈپ بېرىلدى، ئۆتۈنۈپ بېرىش سوممىسى 54 مىليون 945 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، بۇنىڭدىن 45 مىليون 220 مىڭ يۈەن يىغىۋېلىنىدى.

1987 ـ يىلى، بىڭتۈەن بويىچە ئومۇميۈزلۈك هالدا «تۆپ سانىنى بېكىتىپ بېرىش، يۇقىرىغا تاپشۇرۇ-دىغان سانغا كاپالەتلىك قىلىش، ئاشۇرۇپ كىرىم قىل-سا ئۆزىگە كۆپ قالدۇرۇش، زىيان تارتسا تولۇقلاپ بەرمەسلىك» ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان هۆددىگە ئې-لىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويغان سانائەت، قاتناش، بىناكارلىق، سودا كارخانا-لىرىنىڭ ئىسلاهاتتىدا 260 كارخانا رىقابەت شەكلى ئار-قىلىق هۆددىگە ئالغۇچىنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇ سان خام چوت ئىچىدىكى كارخانىلار سانىنىڭ 75% نى ئىگىلەيدۇ. كارخانىلارنىڭ «ئۇچ تۈرلۈك تۈزۈم» ئىس-لاهاتى قەدەمىۋاقەدەم چوڭقۇرلاشتۇرۇلۇپ، تەقسىمات مۇناسىۋىتى تەڭشىلىپ، تەقسىمات جەهەتتە جاپالىق، ئادەمنى بەك چارچىتمىدىغان، شارائىتى ناچار ئىش تۈر-لىرىگە ئېتىبار بېرىش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، يېڭىچە رىغ-بەتلەندۈرۈش مېخانىزمى شەكىللەندۈرۈلدى. 1990 ـ يىلى، گوۋۇيۈەن بىڭتۈەنلىك خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىج-تىمائىي تەرەققىيات پىلانىنى دۆلەت ئايرىم پىلانغا ئې-لىشنى تەستىقلاپ، بىڭتۈەنلىك ئىگىلىك باشقۇرۇش هوقۇقى، ئاشقى سودا هوقۇقى ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش دائىرىسىنى كېڭەيتتى، مەبلەغ كېلىش يوللىرىنى كەڭ ئېچىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىڭتۈەنگە مۇئەييەن نىسبەتتە مەمۇرىي باشقۇرۇش هوقۇقى بېرىل-دى. 1993 ـ يىلىدىن كېيىن، كارخانا ئىسلاهاتىدا هوقۇقنى تۆۋەنگە چوشۇرۇپ پايدىنى ئۆتۈنۈپ بېرىشتەك سىياسەت خاراكتېرلىك تەڭشەشتىن تۈزۈم جەهەتتە يې-ڭىلىق يارىتىشقا بۇرۇلۇش ياسالدى. جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسى 14 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتې-تىنىڭ 3 ـ ئومۇمىي يىغىنى ۋە 15 ـ قۇرۇلتاي روهىنى ئىزچىللاشتۇرۇشنى چۆرىدىگەن هالدا، بىڭ-تۈەن بىرقاتار خىزمەت يىغىنلىرىنى چاقىرىپ، دېهقان-چىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدانلىرىدا ئىسلاهاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا دائىر «ئون تۈرلۈك بەلگىلىمە» ۋە زاماننۇى كارخانا تۈزۈمىنى بەرپا قىلىشقا دائىر مۇهىم سىياسەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭدا ئىسلاهاتنىڭ نىشانى دېهقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدانلىرىنى قانۇنىي ئىگىلىك ئەمەلىي گەۋدىگە ۋە بازار رىقابىتىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىگە ئايلاندۇرۇش، ئىسلاهاتنىڭ تۆپ پىكىر يولى بىڭتۈەنلىك دۆلەت ئىگىلىكىنى ئىگىلىكىنى جانلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى. «چوڭلىرىنى تۆ-تۈپ، كىچىكلىرىنى قويۇۋېتىش» ئارقىلىق، مۇلۇك تىجارىتى ئىگىلىرى سۇرۇلدى. بىڭتۈەنلىك مىقدارى ساقلىنىدىغان مۇلكى جانلاندۇرۇلدى، مىقدارى ئاشۇ-رۇلىدىغان مۇلكى جانلاندۇرۇلدى. مۇلۇكچىلىك شەك-لىنى ئۆزگەرتىش، قوشۇۋېتىش، پاينى كونترول قى-لىش، پايغا قاتنىشىش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق بىر تۈركۈم زامانۇى كارخانا گۈرۈهى ۋە بازارغا يۈز-لەنگەن شىركەتلەر تەشكىل قىلىندى، مەبلەغنى قايتا تەشكىللەشنىڭ تۈرلۈك يوللىرى ئارقىلىق بىر تۈركۈم ئوتتۇرا ـ كىچىك كارخانىلار قويۇۋېتىلدى ۋە جانلاندۇ-رۇلدى. يېزا ئىگىلىكىنى كەسىپلەشتۈرۈش قەدىمى زور كۆچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ئىقتىسادنىڭ يې-ڭىچە ئېشىش نۇقتىلىرى يېتىشتۇرۇلدى. جۇڭگو شىنجىياڭ گۈرۈهىنى تەشكىل قىلىش لايىهىسى دۆلەت تەرىپىدىن تەستىقلاندى، ئۇ هازىر ئىشقا ئاشۇرۇلۇش باسقۇچىدا تۇرماقتا. 1999 ـ يىلى، تۈرلۈك سىناق نۇقتىلىرى هەمدە ئەلا كارخانىلارنىڭ مۇلۇكچىلىك تۈ-زۈلمىسىنى ئۆزگەرتىپ بازارغا يۈزلەندۈرۈش خىزمە-تىدە خېلى زور ئىلگىرىلەشلەر قولغا كەلتۈرۈلدى، زامانۇى كارخانا تۈزۈمى ئىسلاهاتىنىڭ يۇرۇشۇشى ئوب-دان بولماقتا.

1996 ـ ۋە 1997 ـ يىللىرى جۇڭگو كومۇنىس-تىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنلىك خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا كەينى ـ كەينىدىن مۇهىم يولىيورۇقلارنى تارقىتىپ، بىڭتۈەنلىك ئورنى، خاراكتېرى ۋە رولىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى، بىڭ-تۈەننى بىر دەرىجىلىك مالىيە خام چوت بىرلىكى دەپ هېسابلاپ، بىڭتۈەنگە قارىتىلغان يارىدەم مالمىقىنى يە-نىمۇ زورايتتى. ئۆز ئالدىغا پىلان تۈزۈش نەتىجىسىدە، بىڭتۈەن تەرەققىياتىنىڭ سىرتقى مۇهىتى ياخشىلاندى، بىڭتۈەننىڭ دۆلەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى بىلەن بول-غان مۇناسىۋىتى راۋانلاشتۇرۇلدى، مەبلەغ سېلىش يوللىرى كەڭ ئېچىۋېتىلدى، بىڭتۈەننىڭ تەرەققىياتىغا يېڭى هاياتىي كۈچ ۋە جانلىقلىق بەخش ئېتىلدى.

ئىسلاهات ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈر-دى، بىڭتۈەننىڭ ئىقتىسادىي ئەمەلىي كۈچى ئۈزلۈك-سىز ئاشتى. 2000 ـ يىلى، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18 مىليارد 68 مىليون يۈەنگە يې-تىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 5.64 هەسسە ئېشىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش سۈرئىتى 8.99% بولدى؛ خىزمەتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇ-رىچە ئىش هەققى 763 يۈەنگە يېتىپ، 1978 ـ يىلىدىكىدىن 9.5 هەسسە ئېشىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش

سۈرئىتى 11.2% بولدى. ئىقتىسادىي ئەھلىي كۈچ- نىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، بىكتۆەننىڭ تۇرلۇك ئىشلەر سۇ خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئىگە بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق ئۈنۈمى ئېرسال يۈرۈشلەشكەن، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، ھەربىي ئىشلار، مائارىپ، سودا تەڭ تەرەققىي قىلدى، پەن - تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە، تەنتەربىيە ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇلغان بوز يەر ئۆز- لەشتۈرۈش رايونى شەكىللەندۈرۈلدى؛ ئۆز ئالدىغا مىستېما بولۇپ شەكىللەنگەن جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت، ئەدلىيە، رېۋىزىيە ئاپپاراتى ۋە قورال- لىق ساقچى قىسىم بار بولدى؛ تۇرلۇك تېپتىكى ئادەت- تىكى ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكوم، تېخنىك مەكتەپلىرى ۋە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر، شۇنداقلا داۋالاش، پەن - تەتقىقات، قىدىرىپ تەكشۈرۈش - لايىھەلەش ئاپپاراتلىرى ۋە مە- دەنىيەت - سەنئەت كەسىپي ئورۇنلىرى بارلىققا كەل- دى.

بىكتۆەننىڭ ئورنى ۋە رولى ئىشلەپچىقە- رىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تەركىبىي قىسمى. كۆپ يىللاردىن بۇيان، بىكتۆەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ۋە مەركىزي ھەربىي كومىتېت ئاپتونوم خىزمەت ئەترىتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ۋە جەڭگىۋار ئەترەت بولۇشتەك ئۆچ چوڭ ۋەزىپىنى سالماقتەنئىك بىلەن ئىجرا قىلىپ، پارتىيىنىڭ مىل- لەتلەر سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، جان - دىل بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، شىنجاڭدا ئىقتىسادىي قۇرۇ- لۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئىجتىمائىي مۇقىملىق ۋە چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەشتىكى مۇھىم كۈچكە ئايلاندى.

ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدىكى مۇھىم كۈچ 1949 - يىلىدىن 1952 - يىلىغىچە بولغان ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدە، بىكتۆەن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تارىم، جۇڭغار، قۇمۇل، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي رايونلىرىدا 108 مىڭ گېكتار بوز يەر ئاچتى، شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى ئون نەچچە دەريا ئېقىنىنى ئۆزگەرتتى، خۇڭيەنجى، 1 - ئاۋغۇست ۋە داخەيزى قاتارلىق چوڭ - ئوتتۇرا تېپتىكى سۇ ئامبارلىرى (ئومۇمىي سۇ سىغىمچانلىقى 74 مىل- يون كۇب مېتىر) نى قۇرۇپ چىقتى. 50 مىڭ مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەرنى سۇغىرالايدىغان ئۇرۇمچى ئىنچە- لىق ئۆستىكى، قاراشەھەر ئازادلىق 1 - ئۆستىكى قاتارلىق چوڭ - ئوتتۇرا تىپتىكى سۇ ئاشلاش قۇرۇلۇ- شىنى ياساپ پۈتتۈرۈپ، 222 دانە كارىز قېزىپ، سۇ- غىرىش كۆلىمىنى كېڭەيتتى. يۇقىرىدىكى ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆپىنچىسى بىكتۆەنمۇ، يەرلىكمۇ نەپكە ئېرىشكەن «ئىككىگە پايدا- لىق» قۇرۇلۇشلار.

XX ئەسىرنىڭ 50 - ، 60 - يىللىرىدا، بىكتۆەن- نىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئۈسۈلى، ئىلغار بولغان باشقۇرۇش تەجرىبىسى ۋە تېخنىكىسى، شۇنىڭدەك دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى «ياخشى سالا ئې- تىز، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ ۋە ياخشى ئاھالىلەر پونكىتى» دىن ئىبارەت قۇرۇلۇش تەجرىبىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىدا ئۈلگىلىك، باشلامچىلىق رول ئويناندى. بىكتۆەننىڭ يېزا ئىگىلە- كىنى ئېچىش، پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش جەھەتتە- كى تەجرىبىلىرىمۇ شىنجاڭدا پەن - تېخنىكا بويىچە ئۈلگە كۆرسىتىش رولىنى ئويناندى. بىكتۆەن ئاشلىق، پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇرۇپ، «جەنۇبنىڭ ئاشلىقىنى شىمالغا يۆتكەش» ۋەزىپىتىگە خاتىمە بە- رىپ، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي جايلىشىش ھالىتىنى ئۆزگەرتتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرى سە- ۋىيىسىنىڭ ئۆسۈش قەدىمىنى زور دەرىجىدە تېزلەتتى. 50 - يىللاردا، بىكتۆەن شىنجاڭدىكى يۇقىرى كەتلىك رايونلىرىدا كېۋەز تېرىشقا بولماسلىق تارىخىنى ئۆز- گەرتىپ، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىنى جۇڭگو ئې- گىزلىك كېۋەزى تېرىلىدىغان بازىغا ئايلاندۇردى. 60 - يىللاردا يەنە جەنۇبىي شىنجاڭنى ئۆزۈن تالالىق پاختا بازىسىغا ئايلاندۇردى. 80 - يىللاردا سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى ۋە ئىل- مىي باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتۇ- رۇپ، كېۋەزنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى زور ھەجمىدە ئۆستۈردى. بىكتۆەننىڭ كېۋەز تېرىش جەھەتتىكى پەن - تېخنىكىسى ئاپتونوم رايون- مىزنىڭ كەڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، شىنجاڭدا مەھسۇلات قۇرۇلمىسى- نىڭ ئىستراتېگىيىلىك تەڭشىلىشىگە تۈرتكە بولدى.

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭ-

تۇەنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى مۇھىم كۈچ

بۇ مەركەزنىڭ يەرلىككە، خەنزۇلارنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە، ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ چېگرا رايونلارغا ياردەم بېرىشىدىكى، شۇنداقلا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتىكى بىر خىل مۇۋەپپەقىيەتلىك ۋە ئۈنۈملۈك شەكىل. بىخىتۇەندىكى بارلىق ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر شىنجاڭغا كىرگەندىن باشلاپلا ماركسىزملىق مىللىي نەزەرىيە ۋە پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنى بوشاش-ماستىن ئۆگىنىپ ۋە تەشۋىق قىلىپ، ماۋ زېدۇڭنىڭ «ھەر مىللەت خەلقى ئۆچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىڭلار» دېگەن يولىيورۇقىنى بارلىق خىزمەت-لىرىنىڭ قىلبىنەماسى، قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ سىيا-سىي، ئىقتىساد، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت قاتارلىق ھەرقايسى تەرەپلەردە ئورتاق ئالغا بېسىشىغا ياردەم بە-رىشنى ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى قىلىپ، جان - دىلى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۆچۈن خىزمەت قىلىش مەقسىتىدە باشتىن - ئاخىر چىڭ تۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچى قاتارلىق تەرەپلەر-دىن ياردەم بېرىپ، ھەر مىللەت خەلقىگە كۆپلىگەن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بېرىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلى-قىنى ۋە بىخىتۇەن بىلەن يەرلىكنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، «خىزمەت ئەترىتى» لىك رولىنى پائال جارى قىلدۇردى. تولۇقسىز ستاتىستىكىغا ئا-ساسلانغاندا، بىخىتۇەن يەرلىككە 100 دىن ئارتۇق كۆۋ-رۈك ياساپ، قۇدۇق قېزىپ بەرگەن ياكى ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇپ بەرگەن؛ بىخىتۇەن بىلەن يەرلىك ئورتاق ھالدا 445 مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلغان؛ شى (ئىدارە)، تۇەن - مەيدانلار يەرلىك بىلەن بىرلىكتە كۆپ قاتلاملىق، كۆپ يوللۇق، كۆپ شەكىللىك بىر-لەشمە تىجارەت ۋە ھەمكارلىقنى قانات يايدۇرۇپ، ئىق-تىسادىي بىرلەشمە گەۋدىدىن 87 نى، بىرلەشمە تۇردىن 200 نەچچىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇ پائالىيەتلەر يەرلىكنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بولۇپلا قالماستىن، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە بىخىتۇەن بىلەن يەرلىكنىڭ مۇناسىۋىتىنى قويۇقلاشتۇردى.

ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىخىتۇەنى ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداش ۋە چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەشتىكى مۇھىم كۈچ

بىخىتۇەن باشتىن - ئاخىر ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغ-داش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، بارلىق بۆزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىشنىڭ ئالدى ئا-دىنقى سەپتىدە تۇرۇپ كەلدى، ئۇ شىنجاڭنىڭ مۇقىم-لىقىنى قوغداشتىكى ئىشەنچلىك مۇھىم كۈچ. بىخىتۇەن ئەسكەك بىلەن ھەربىي ئىشلارنى بىرلەشتۇرۇشتە چىڭ تۇرۇپ، زېمىنىمىزنى قوغداپ، چېگرا رايونىمىزنى ساقلاپ كەلدى، شىنجاڭدىكى ھەرقېتىملىق زور ھەربىي ۋە سىياسىي كۆرەشلەردە باشقىلار ئويۇنىيالماي-دىغان ئالاھىدە رولىنى جارى قىلدۇردى. خەتەردىن، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، قاچقۇن جىنايەتچىلەرنى قوغلاپ تۇتۇش، چارلاش ئېلىپ بېرىش، تۈيۇقسىز يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى تىنچىتىش، مالىسانچىلىقنى توسۇش، مىل-لىي بۆلگۈنچىلىك، تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش داۋامىدا ۋەزىپىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنداپ كەلدى.

مەركەزدىكى رەھبەرلەرنىڭ غەمخورلۇقى ۋە قوللىشى

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىخىتۇەنىنىڭ قۇرۇلۇشى، ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشى ۋە تەرەققىياتى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىدىكى ئۆچ ئەۋلاد رەھبەرلىك كوللېكتىپىنىڭ يۈكسەك كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە غەمخورلۇقىغا ئېرىشتى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ماۋ زېدۇڭ يادرولۇقى-دىكى بىرىنچى ئەۋلاد رەھبەرلىك كوللېكتىپى ئېگىزدە تۇرۇپ يىراقنى كۆرۈپ، بىخىتۇەن قۇرۇلۇشىنى تەستىقلە-دى؛ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ دېڭ شىياۋپىڭ يادرولۇقىدىكى ئىككىنچى ئەۋلاد رەھبەرلىك كوللېكتى-چى دانا تەدبىر قوللىنىپ، بىخىتۇەننى ئەسلىگە كەلتۈ-رۈشنى قارار قىلدى؛ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ جياڭ زېمىن يادرولۇقىدىكى ئۈچىنچى ئەۋلاد رەھبەر-لىك كوللېكتىپى بىخىتۇەننىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ۋە ئالاھىدە رولىنى يەنمۇ مۇئەييەنلەشتۇردى، بىخىتۇەن-نىڭ تەرەققىياتى ۋە زورىيىشىغا كۆڭۈل بۆلۈپ ۋە ئۇنى قوللاپ، بىخىتۇەننىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا قارىتا دۆلەتنىڭ ئايرىم پىلان تۈزۈشىنى تەستىقلىدى. 1954 - يىلىدىن بۇيان، دۆلەت بۈۋە جۇدەي، لىيۇ شاۋچى، جۇ ئېنلەي شۇنداقلا لى شىيەننە-يەن، چېن يى، خې لۇڭ قاتارلىقلار ئىلگىرى - كې-يىن بىخىتۇەنگە كېلىپ كۆزدىن كەچۈرۈش ئېلىپ بار-دى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كې-يىن، دېڭ شىياۋپىڭ، خۇ ياۋباڭ، خۇا گوفېڭ، جاۋ زىياڭ، پېڭ جېن، دېڭ يىڭچاۋ، لى شىيەننيەن، ۋاڭ جېن، ۋاڭ رېنچۇڭ قاتارلىقلار ئىلگىرى - كېيىن

بىكتۇەنگە كېلىپ كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە خىزمەتلەر-گە يېتەكچىلىك قىلدى. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسى 14 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، جياڭ زېمىن، لى پېڭ، جۇ رۇڭجى، چياۋ شى، لى رۇيخۇەن قاتارلىقلار ئىلگە-رى - كېيىن بىكتۇەنگە كېلىپ كۆزدىن كەچۈردى ۋە خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلدى. مەركىزىي كومى-تېتنىڭ غەمخورلۇقى ۋە يولىيورۇقلىرى بىكتۇەن ئىش-لىرىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولدى، بىكتۇەندىكى ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئازادلىق ئارمىيە-سىنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسىگە ۋە جاپاغا چىداپ ئىگىلىك يارىتىش، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەش روھىغا ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ سوتسى-يالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا شانلىق نەتىجىلەرنى يارىتىشىغا ئىلھام بولدى.

بىكتۇەن قۇرۇلغاندىن بۇيان، مەملىكەتنىڭ ھەر-قايسى جايلىرىدىن تۈركۈم - تۈركۈملەپ كەلگەن ھەر-بىي سەپتىن بوشىغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي-لەر، ياش ئوقۇغۇچىلار، چېگرا رايونغا ياردەم بەرگۈ-چى ياش - ئوتتۇرا ياشلىقلار بىكتۇەندىن ئىبارەت بۇ ئىنقىلاب ئوچىقىغا يۈكسەك ئىرادە، تولۇپ - تاشقان ئارزۇ بىلەن توپلىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش - چېگ-را رايونىنى قوغداش يولىدىكى ئۇلۇغۋار ئىشقا ئاتلا-نىپ، بىكتۇەنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا غايەت زور تۆھپىلەرنى قوشتى.

XXI ئەسىرگە قەدەم قويۇلغان پەيتتە، مەركەز-غەربىي رايونىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىش ئىستراتېگىيىسى-نى ئوتتۇرىغا قويدى. بىكتۇەن غەربىي رايونىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشنىڭ ئاۋانگارتلىرى سۈپىتىدە، ئۇزاق ۋاقىتلىق ئەملىيەت داۋامىدا ئۆزگىچە تەشكىلىي ئەۋ-زەللىكى، كۆلەم ئەۋزەللىكى ۋە پەن - تېخنىكا، ئىخ-تىساسلىق خادىملار ئەۋزەللىكىنى شەكىللەندۈردى. بىكتۇەن كەلگۈسىدە غەربىي رايونىنى كەڭ كۆلەمدە ئې-چىش ئىشىغا پائال ئاتلىنىپ، ئۇزلىرىنىڭ ئۇنۇمبرسال ئىقتىسادىي ئەھۋالى كۆچىنى تىرىشىپ ئاشۇرىدۇ؛ قەت-ئىي تەۋرەنمەستىن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداي-دۇ، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى ساقلايدۇ، ۋەتەنىمىزنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەپ، ۋەتەنىڭ بىرلە-كىنى قوغدايدۇ.

بىكتۇەننىڭ رەھبەرلىك ئاپپاراتى بىكتۇەن پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، كارخانا خاراكتېرى بىر-لەشتۈرۈلگەن ئالاھىدە تەشكىل بولۇپ، ھازىرغا قەدەر ئارمىيىچە تەشكىلىي شەكىلنى ساقلاپ كەلدى. بىڭ-تۇەننىڭ قارمىقىدا 14 شى (13 يېزا ئىگىلىك شىسى، بىر بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىسى) بار. شىلارنىڭ ئاس-تىدا تۇەن، يېڭ، لىيەنلەر تەسىس قىلىنغان. ئىشلار-نىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ۋە ئېھتىياجغا ئاساسەن، بولۇپمۇ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇ-يان، بىكتۇەن رەھبەرلىك ئاپپاراتىنى كۆپ قېتىم تەڭ-شىدى. ھازىرقى ئاپپاراتى بەش چوڭ سىستېمىغا بۆلۈ-نىدۇ: پارتكوم سىستېمىسىدا مەككىز تارماق تەسىس قىلىنغان، ئۇلار ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، بەن-گۈگىنىڭ، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىر-لىك سەپ بۆلۈمى، سىياسىي قانۇن كومىتېتى، سىيا-سەت تەتقىقات ئىشخانىسى ۋە بىكتۇەنگە بۇ‌ئاستە قاراش-لىق ئورۇنلار پارتىيە خىزمىتى كومىتېتىنى ئۆز ئېچە-گە ئالىدۇ؛ مەمۇرىي سىستېمىسىدا 29 تارماق تەسىس قىلىنغان، ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا بەنگۈگىنىڭ، پىلان كومىتېتى، ئىقتىساد - سودا كومىتېتى، مائا-رىپ كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، شتات كومىتېتى، مىللەت - دىن ئىشلىرى كومىتېتى، جاما-ئەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، رېۋىزىيە ئىدارىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، تۇرمە باشقۇرۇش ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت ئىدارىسى، قۇرۇلۇش ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، سۇ ئىشلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى، مەھىيە ئىدارىسى، دورا بۇيۇم-لىرىنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش ئىدارىسى، پىلان-لىق تۇغۇت كومىتېتى، ئىقتىسادىي تەپتىش ئىدارىسى، ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشخانىسى، يەر باشقۇرۇش ئە-دارىسى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، تاشقى ئىشلار ئىشخا-نىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، نامرات-لارنى يۆلەش تەرەققىيات ئىدارىسى؛ خەلق تەشكىلاتىدىن بەشى بار، ئۇلار ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، كومپارتىيە ياشلار ئىتتىپاقى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمە-سى، سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ۋە مېيىپلار بىرلەشمىسى؛ سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسى قاتارلىق سىياسىي - قانۇن سىستېمىسى بىكتۇەننىڭ تۆتىنچى سىستېمىسى؛ بەشىنچى سىستېما بىكتۇەن ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى ۋە قوراللىق ساقچى بىكتۇەن قوماندانلىق ئورنى. «سەرخىل بولۇش، يۇقىرى ئۈ-نۈملۈك بولۇش» پرىنسىپى بويىچە، يۇقىرىدىكى بىر-نەچچە چوڭ سىستېما ئىچىدە فۇنكسىيىسى گىرەلىشىپ كەتكەن تارماقلارغا قارىتا ئاپپارات بىر بولۇش، ئىككى

ۋۇسكا ئېسىش ئۇسۇلى بويىچە بىرلىشىپ ئىش بېجە-
رىش چارىسى قوللىنىلغان. بۇنداق تارماقلاردىن پارت-
كوم بەنگۇئتىڭى بىلەن بىكتۇەن بەنگۇئتىڭى، سىيا-
سىي تەتقىقات ئىشخانىسى بىلەن تۇزۇلمە ئىسلاھات كو-
مىتېتى، سىياسىي - قانۇن كومىتېتى بىلەن جەمئىيەت
ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۇزەش كومىتېتى، تەشۋىقات
بۆلۈمى بىلەن مەدەنىيەت ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزە-
يە ئىدارىسى بىلەن ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى،
بىرلىك سەپ بۆلۈمى بىلەن تەۋەن ئىشلىرى ئىشخانە-
سى، مۇھاجىرلار ئىشخانىسى بىلەن خەلق ئىشلىرى
ئىدارىسى، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى
بىلەن مېيىپلار بىرلەشمىسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش
كومىتېتى بىلەن رېۋىزىيە ئىدارىسى، تەشكىلات بۆلۈمى
بىلەن كادىرلار ئىدارىسى، ئىقتىسادىي كومىتېت بىلەن
سانائەت ئىدارىسى، قۇرۇلۇش ئىدارىسى بىلەن مۇھەت
ئاسراش ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچە-
لىق ئىدارىسى بىلەن چارۋىچىلىق ئىدارىسى، سودا ئى-
دارىسى بىلەن ئاشلىق ئىدارىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمە-
سى بىلەن تەنتەربىيە كومىتېتى، ئاياللار بىرلەشمە-
سى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىلەن پەن - تېخنىكا
جەمئىيىتى، تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى بىلەن سايامەت
ئىدارىسى قاتارلىقلار بار. بۇلاردىن سىرت، تارماقلار-
نىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە ئاپپاراتلاردىن توقۇزى تەسىس
قىلىنغان، ئۇلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەخپىيەتلىكنى
ساقلاش ئىدارىسى، مەخپىي ئىشلار ئىدارىسى، پارتىيە
تارىخى ئىشخانىسى (يەرلىك تەزكىرە ئىشخانىسى)،
ئارخىپ ئىدارىسى، قانۇنچىلىق ئىدارىسى، ئورگان
ئىشلىرى خوجىلىق ئىدارىسى، پېشقەدەم كادىرلار ئىدا-
رىسى، دۆلەت مال - مۈلكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى.

بىكتۇەننىڭ مۇستەقىل پىلان تۇزۇشى

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەننىڭ
خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى
1990 - يىلى ساھەلەر بويىچە گوۋۇيۈەننىڭ ئالاقىدار
تارماقلىرىنىڭ پىلانىغا كىرگۈزۈلۈپ، بىكتۇەن تۇز
ئالدىغا مۇستەقىل پىلان تۇزىدىغان بولدى، بىكتۇەنگە
ئۆلكە دەرىجىلىككە باراۋەر كېلىدىغان ئىگىلىك باشقۇ-
رۇش ھوقۇقى بېرىلدى. بىكتۇەننىڭ سانائەت، يېزا
ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتو-
نوم رايونىنىڭكىگە جىپسىلاشتۇرۇپ تەڭپۇڭلاشتۇرۇل-
غاندىن كېيىن، گوۋۇيۈەندىكى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ
پىلانىغا كىرگۈزۈلىدۇ، يەنى بىكتۇەننىڭ پىلانى شىنـ
جاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئومۇمىي پىلانى ئىچىدە
بولىدۇ ھەمدە «ئۇنىڭ ئىچىدە» دېگەن شەكىل بىلەن
ئايرىم ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ. دۆلەتنىڭ بۈيرۇق خاراك-
تېرلىك پىلانىدا ئېھتىياجلىق بولغان ئاساسلىق ماددىي
ئەشيالارنى ئىشلەپچىقىرىش پىلانىمۇ ئوخشاشلا ئالاقىدار
تارماقلارنىڭ ماددىي ئەشيالارنى تەقسىملەش پىلانى ئە-
چىگە كىرگۈزۈلۈپ، بىكتۇەنگە بېۋاستە چۈشۈرۈپ بە-
رىلىدۇ، بىكتۇەن بېۋاستە ھالدا مال زاكاز تىجارىتى
بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بىكتۇەنگە بىر تۇتاش سېتىۋې-
لىش، بىر تۇتاش سېتىپ بېرىش، تاشقى سودا، ئېكس-
پورت، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ نوپۇس، ئاشلىق
مۇناسىۋىتى، بايلىقلارنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلە-
نىش، دۆلەتنىڭ ئېتىبار بېرىش سىياسىتى، چېگرىدە-
كى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلۇشى قاتارلىق جە-
ھەتلەردىمۇ ئىنىق بەلگىلىمە ۋە باشقۇرۇش ھوقۇقى
بېرىلگەن.

يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى شى شتابى ئاقسۇ
شەھىرىدە. بۇ يەر ئۇزلەشتۇرۇش رايونى تارىم ئويمان-
لىقىنىڭ غەربىگە، ياۋروپا - ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقە-
نىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 2 مىڭ 943
كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 135 مىڭ
840 گېكتار. مەزكۇر شىنىڭ دەسلەپكى چاغلاردىكى
خادىملىرى يەر ئىنقىلابى دەۋرىدە جېجياڭ - جيانگشى
قىزىل ئارمىيىسى مۇستەقىل 1 - شى بولۇپ تەشكىل-
لەنگەن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە
8 - ئارمىيە 120 - شىنىڭ 359 - بريگادىسىغا
ئۆزگەرگەن، ئازادلىق ئۇرۇش داۋامىدا جۇڭگو خەلق
ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - دالا ئۇرۇش ئارمىيىسى 1 -
بىكتۇەنى 2 - جۇنىنىڭ پىيادە ئەسكەرلەر 5 - شىسى
قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن قىسىملاردىن تەركىب تاپقان. بۇ
شى 1953 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى
شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىگە
ئۆزگەرتىلىپ، 1954 - يىلى بىكتۇەنگە قارايدىغان
بولغان. نوپۇسى 267 مىڭ 600، 28 مىللەتتىن تەر-
كىب تاپقان بولۇپ، خەنزۇلار 94.6% نى، ئاز سانلىق
مىللەتلەر 5.4% نى ئىگىلەيدۇ. قارىمىقىدا دېھقانچە-
لىق - چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانىدىن 16 سى، مۇس-
تەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت، قاتناش، قۇرۇ-
لۇش، سودا كارخانىسىدىن 19 ى بار. 2000 - يىلى،
پۈتۈن شىنىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممە-
تى 2 مىليارد 235 مىليون 570 مىڭ يۈەنگە، يېزا
ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 2 مىليارد 390
مىليون 240 مىڭ يۈەنگە يەتتى. مەزكۇر بوز يەر

ئۆزلەشتۈرۈش رايونى دۆلەتنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاساسلىق ئۆزۈن تالالىق پاختا ئىشلەپچىقىرىدىغان بازىرىنىڭ بىرى. سانائەت تۈرلىرى تولۇق، ئىجتىمائىي ئىشلىرى ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلغان، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى ئالاھىدىلىكى يېڭىچە زامانىۋى شەھەر بولۇپ قالماقتا.

يېڭا ئىگىلىك 1 ـ شىنخۇا ئورگان بىناسى

يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شىخۇا شى شتابى كورلا شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى باينىغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ دائىرىسىدە بولۇپ، شىمال تەرەپتىن تەڭرىتېغىغا، جەنۇب تەرەپتىن ئالتۇن تاغقا تۇتىشىپ، ئىچكى قۇرۇقلۇققا سوزۇلغان. يەر مەيدانى 5 مىڭ 164 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 65 مىڭ 680 گېكتار. مەزكۇر شىنخۇا دەسلەپكى چاغلاردىكى خادىملىرى ئازادلىق ئۇرۇشى داۋامىدا شەندۇڭ بوخەي ھەربىي رايونىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە بريگادىسى بولۇپ تەشكىللەنگەن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ غەربىي شىمال دالا ئۇرۇش ئارمىيىسى 2 ـ كالوننا سىنىڭ مۇستەقىل لۇيى ۋە 1 ـ دالا ئۇرۇش ئارمىيىسى 2 ـ جۇنىنىڭ پىيادە ئەسكەرلەر 6 ـ شىخۇا قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن قىسىملاردىن تەركىب تاپقان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ شى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېڭا ئىگىلىك 2 ـ شىنخۇا ئۆزگەرتىلىپ، 1954 ـ يىلى بىكتۆۋەنگە قارايدىغان بولغان. نوپۇسى 195 مىڭ 500 نەپەر، خەنزۇلار 97% نى، ئاز سانلىق مىللەتلەر 3% نى ئىگىلەيدۇ. قارىمىقىدا دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈمەن ـ مەيدانى، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش، سودا كارخانىسىدىن 25 ى بار. 2000 ـ يىلى، پۈتۈن شىنخۇا ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليارد 466 مىليون 120 مىڭ يۈەنگە، غەيرىي ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئىگىلىكىنىڭ سالمىقى 15.3% كە يەتتى. پۈتۈن شىنخۇا ئىگىلىك ئاساس قىلىنغان بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ۋە بېلىقچىلىق ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇلغان. مەزكۇر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى شىنجاڭنىڭ نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، بۇ رايونىنىڭ بۇغىنىڭ بۇمران مۇڭگۈزى ۋە چوچۇكبۇيا مەلھىمى ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەت تۈرلىرى تولۇق، پەن ـ تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلغان.

يېڭا ئىگىلىك 3 ـ شىخۇا شى شتابى قەشقەر شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ غەربىدىكى زەرەپشان دەريا سى، قەشقەر دەريا سى ئېقىنلىرىغا جايلاشقان، شىمال، غەرب ۋە جەنۇب تەرەپلىرى ئېگىز تاغلار بىلەن ئورىلىپ تۇرىدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 4 مىڭ 115 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 68 مىڭ 520 گېكتار. 1953 ـ يىلى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئۆزگەرتىلىپ تەشكىللىنىپ، دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قىسىملىرىغا ئايرىلدى. 5 ـ جۇنىنىڭ 14 ـ شىخۇا دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1954 ـ يىلى، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى بىكتۆۋەنگە قارايدىغان بولدى. 1966 ـ يىلى يېڭا ئىگىلىك 3 ـ شىخۇا قۇرۇلدى. مەزكۇر شىنخۇا دەسلەپكى چاغلاردىكى گەۋدىسى يېڭا ئىگىلىك 1 ـ شىنخۇا 4 ـ باشقۇرۇش ئورنى (ئالغا 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ مەيدانلىرى ۋە كوتېنلون دېھقانچىلىق مەيدانىغا قارايتتى) ۋە چارۋىچىلىق ئىكسكىچى مەيدانى ئىدى، ئۇنىڭغا بىكتۆۋەنلىك ھەرقايسى شىلىرىدىكى قىسىملارغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن يېڭىدىن تەشكىللەنگەن ئالتە دېھقانچىلىق مەيدانى قوشۇلغان. ئۇنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسىدە كېيىنچە بىرنەچچە قېتىم ئۆزگىرىش بولدى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ يەرلىككە قارايدىغان بىرنەچچە دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق مەيدانى قوشۇپ بېرىلدى. ھازىر ئۇنىڭ قارىمىقىدا 18 دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈمەن ـ مەيدانى، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان 17 سانائەت، قاتناش، بىنا كارلىق، سودا كارخانىسى بار. ئومۇمى نوپۇسى 179 مىڭ، خەنزۇلار 50.4% نى، ئاز سانلىق مىللەتلەر

49.6% نى ئىگىلەيدۇ، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 850 مىليون 750 مىڭ يۈەن. پاختا، مېۋە - چېۋە، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا ناھايىتى زور تەرەققىياتلار قولغا كېلىپ، مەھسۇلات قىممىتى 994 مىليون 750 مىڭ يۈەنگە يەتتى. سانائەت، قاتناش، بىناكارلىق، سودا كارخانىلىرى مۇقىم تەرەققىي قىلماقتا، ئىلىم - پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولۇپ، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدىكى مۇھىم كۆچكە ئايلاندى.

يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى شى شتابى غۇلجا شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ئىلى دەريا-سى ۋادىسىغا جايلاشقان بولۇپ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن تۇتىشىدۇ، چېگرا ئۇزۇنلۇقى 420 كىلومېتىر. شىمال، شەرق، جەنۇب تەرەپى تاغ بىلەن ئورالغان، جىلغا غەربكە سوزۇلغان بولۇپ، تاغ جىلغىسىدىكى ئويمانلىق ھېسابلىنىدۇ. يەر مەيدانى 5 مىڭ 972.5 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ كۆلىمى 103 مىڭ 960 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 - جۇن (يەنى مىللىي ئارمىيە) 14 - شىسىنىڭ بىر قىسمى، 2 - جۇن 5 - شىسىنىڭ 13 - تۈەنى، 6 - جۇنىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ خەۋەرلىشىش تۈەنى، 6 - جۇن 17 - شىسىنىڭ 50 - تۈەندىن تەشكىللەنگەن 5 - جۇنىنىڭ 15 - شىسى. 1953 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى 4 - شىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن، 1954 - يىلى بىڭتۈەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. ئۇنىڭ قارىسىغىدا 21 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانى، ئۆز ئالدىغا ھېسابات قىلىدىغان 25 كارخانا بار. ئومۇمىي ئاھالىسى 214 مىڭ، ئاز سانلىق مىللەتلەر 17.8% نى، خەنزۇلار 82.2% نى ئىگىلەيدۇ. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليارد 495 مىليون 410 مىڭ يۈەن؛ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى قۇرۇلىسى بىرقەدەر تەڭپۇڭ بولۇپ، سانائەتنىڭ 41.3% نى، يېزا ئىگىلىكنىڭ 58.7% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇستقۇددۇس ئىشلەپچىقىرىش مەملىكەت بويىچە 90% نى ئىگىلەيدۇ، ئىلى ئالاھىدە ھارىقى، ئىلى تىندۇرما ئاق ھارىقى مەملىكەت بويىچە ئەلا سۈپەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

يېزا ئىگىلىك 5 - شىسى شى شتابى بورتالا شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى تەۋەسىگە جايلاشقان. يەر مەيدانى 3 مىڭ 93 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ كۆلىمى 49 مىڭ 540 گېكتار. ئۇنىڭ 11 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانى جۇڭگو - قازاقستان چېگرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، يېرىم ئايسىمان ھالەتتە. ئۇ قىزىل ئارمىيە مەزگىللىدىكى مەركىزىي قىزىل ئارمىيە 1 - يۆنىلىش ئارمىيىسى 1 - جۇنتۈەنىنىڭ بىر قىسمى ۋە قىزىل ئارمىيە 25 - جۇنىنىڭ بىر قىسمىدىن تەركىب تاپقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە 8 - ئارمىيىنىڭ 3 - يېڭى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن، داڭلىق پېڭشىڭگۇەن ئۇرۇشى ۋە 100 تۈەن ئۇرۇشىغا قاتناشقان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تەلىم - تەربىيە لۈيى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - بىڭتۈەن 6 - جۇنىنىڭ 16 - شىسى، 1 - بىڭتۈەن 6 - جۇنىنىڭ 16 - شىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك 5 - شىسى قىلىپ تەشكىللەنگەن، 1954 - يىلى بىڭتۈەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. 2000 - يىلى شىنىڭ ئاھالىسى 103 مىڭ 800 دىن ئاشتى، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 718 مىليون 800 مىڭ يۈەن بولدى.

يېزا ئىگىلىك 6 - شىسى شى شتابى ۋۇجيا-چۈيدە. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى بىلەن ئۇرۇمچى تەۋەسىگە تارقالغان. يەر مەيدانى 7 مىڭ 812 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ كۆلىمى 165 مىڭ 830 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى بۈيۈك ئىنقىلاب مەزگىلىدىكى خۇاڭ ما قوزغىلىڭىدىن كېيىن تەشكىللەنگەن گۇاڭشەن مۇستەقىل تۈەنى، كېيىن قىزىل ئارمىيە 31- جۇنىنىڭ 91 - شىسى بولۇپ تەشكىللەنگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە 8 - ئارمىيە 129 - شى 386 - لۇيىنىڭ 771 - تۈەنى بولۇپ تەشكىللەنگەن، شەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن رايونلىرىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ جەڭ قىلغان، بۈيرۇقنا بىنائەن شىمالىي شەنشىگە يۆتكەلگەندىن كېيىن يېڭى 4 - لۇي بولۇپ تەشكىللەنگەن. ئازادلىق ئۇرۇش جەريانىدا 2 - بىڭتۈەن پىيادە ئەسكەرلەر 6 - جۇنىنىڭ

17 ـ شىسى بولۇپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن، كېيىن 6 ـ جۇن بىلەن بىللە 1 ـ بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن يېزا ئىگىلىك 6 ـ شىسى بولۇپ تەشكىللەنگەن، 1954 ـ يىلى بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن، شىنىڭ ئاھالىسى 276 مىڭ 300، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇلار 252 مىڭ 200 بولۇپ، 93% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاھالىسى 18 مىڭ 900 بولۇپ، 7% نى ئىگىلەيدۇ. قارىمىقىدا 19 تۇەن ـ مەيدان، 528 سانائەت كارخانىسى ۋە سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئورنى بار. 2000 ـ يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليارد 723 مىليون 200 مىڭ يۇەن. سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ماس قەدەمدە تەرەققىي قىلغان، ئىجتىمائىي ئىشلار ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرى راۋاجلانغان. ئۇلار ئىشلەپ چىقارغان سۇ ئاستى پومپىسى ۋە تېرىغان قوغۇن ـ تاۋۇزلىرى غەربىي شىمالدا ناھايىتى داڭلىق. ۋۇجياچۇي شەھىرى ھازىر بايراۋاندا گۈللەنگەن بىر يېڭى شەھەرگە ئايلاندى.

يېزا ئىگىلىك 7 ـ شىسى شى شتابى كۆيتۇن شەھىرىدە. بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى جۇڭخار ئويمانلىقىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، جەنۇبى تەڭرىتاغ بىلەن، شىمالى قۇربان تۇڭغۇت قوملۇقى بىلەن تۇتۇشىدۇ. شىخەنزە شەھىرىنىڭ ھازىرقى نوپۇسى 530 مىڭ 900 بولۇپ، 32 مىللەتنىن تەركىب تاپقان. يەر مەيدانى 7 مىڭ 529 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ كۆلىمى 182 مىڭ 410 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 22 ـ بىكتۇەنلىك 26 ـ شىسى. 1950 ـ يىلى 2 ـ ئايدا بۇيرۇقفا بىنائەن شىخەنزىدە بۇز يەر ئاچقان، 1953 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسى بولۇپ تەشكىللەنگەن، 1954 ـ يىلى بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. بۇ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرى مەملىكەتلىك ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن چېگرا رايونغا يارىدەم بەرگۈچىلەر بىلەن بىرلىكتە گۈللەندۈرگەن، مەسۇلاتى مول يېزا ئىگىلىك بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى، قارىمىقىدا 18 دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۇەن ـ مەيدان، 258 چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تىپتىكى سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق، سودا كارخانىسى بار. سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى بىڭ تۇەن سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي قىممىتىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 ـ يىلىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليارد 301 مىليون 490 مىڭ يۇەن. ئىجتىمائىي ئىشلار تەرەققىي قىلغانلىقى، سانائەت تۈرى ۋە پەن ـ تېخنىكا كۆچى تولۇق بولغانلىقى ئۈچۈن، تەڭرىتاغ باغرىدىكى ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليارد 788 مىليون 120 مىڭ يۇەن بولۇپ، كۆيتۇن شەھەر مەۋرىيىتى قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي كۆچى، شىمالىي شىنجاڭدىكى مۇھىم ئاشلىق ـ پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ قالدى.

يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسى شى شتابى شىخەنزە شەھىرىدە. بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى جۇڭخار ئويمانلىقىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، جەنۇبى تەڭرىتاغ

يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسىنىڭ سانائەت تەرەققىيات رايونى

بىلەن، شىمالى قۇربان تۇڭغۇت قوملۇقى بىلەن تۇتۇشىدۇ. شىخەنزە شەھىرىنىڭ ھازىرقى نوپۇسى 530 مىڭ 900 بولۇپ، 32 مىللەتنىن تەركىب تاپقان. يەر مەيدانى 7 مىڭ 529 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ كۆلىمى 182 مىڭ 410 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 22 ـ بىكتۇەنلىك 26 ـ شىسى. 1950 ـ يىلى 2 ـ ئايدا بۇيرۇقفا بىنائەن شىخەنزىدە بۇز يەر ئاچقان، 1953 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسى بولۇپ تەشكىللەنگەن، 1954 ـ يىلى بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. بۇ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىسىملىرى مەملىكەتلىك ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن چېگرا رايونغا يارىدەم بەرگۈچىلەر بىلەن بىرلىكتە گۈللەندۈرگەن، مەسۇلاتى مول يېزا ئىگىلىك بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى، قارىمىقىدا 18 دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۇەن ـ مەيدان، 258 چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تىپتىكى سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق، سودا كارخانىسى بار. سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى بىڭ تۇەن سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي قىممىتىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 ـ يىلىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليارد 301 مىليون 490 مىڭ يۇەن. ئىجتىمائىي ئىشلار تەرەققىي قىلغانلىقى، سانائەت تۈرى ۋە پەن ـ تېخنىكا كۆچى تولۇق بولغانلىقى ئۈچۈن، تەڭرىتاغ باغرىدىكى كۆيتۇن شەھىرىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي كۆچى، شىمالىي شىنجاڭدىكى مۇھىم ئاشلىق ـ پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ قالدى.

يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسى شى شتابى شىخەنزە شەھىرىدە. بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى جۇڭخار ئويمانلىقىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، جەنۇبى تەڭرىتاغ

يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسىنىڭ سانائەت تەرەققىيات رايونى

«چولپان» دەپ تەرىپلەنمەكتە. يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى بىلەن شىخەنزە شەھىرىدە پارتىيە - ھۆكۈمەت بىللە ئىش بېجىرىش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغان. شىخەنزە شەھىرى ھازىر بېگدىن گۇللەنگەن شەھەرگە ئايلاندى.

يېزا ئىگىلىك 9 - شىسى شى شتابى دۆربىلجىن ناھىيىسىدە. بۇ يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى تارباغاتاي ۋىلايىتى تەۋەسىگە، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ غەربىدىكى چۆچەك - دۆربىلجىن ئويمانلىقى ئېتراپىغا جايلاشقان. غەربىي شىمال قىسمى قازاقستان بىلەن چېگرىلىنىدۇ، چېگرا ئۇزۇنلۇقى 380 كىلومېتىر. ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى 11 تۇەن - مەيدانىنىڭ سەككىزى چېگرىغا جايلاشقان بولۇپ، چېگرا دېھقانچىلىق مەيدانى زۇناسىنى شەكىللەندۈرگەن. بۈر مەيدانى 36 مىڭ 777 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ بۈر كۆلىمى 85 مىڭ 870

يېزا ئىگىلىك 9- شىسىنىڭ سانائەت رايونى

گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى گومىنداڭنىڭ «25 - سېنتەبىر» شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن قىسىملىرى بولۇپ، كېيىن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 22 - بىكتۇەن 9 - جۇنىنىڭ 227 - شىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن. 1953 - يىلى يېزا ئىگىلىك 9 - شىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1954 - يىلى بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. شىنىڭ ئاھالىسى 67 مىڭ 600، خەنزۇلار 96.2% نى، ئاز سانلىق مىللەتلەر 3.8% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى ئاساس، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق تەڭ تەرەققىي قىلغان، بولۇپمۇ چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى تېز. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 439 مىليون 40 مىڭ يۈەن.

يېزا ئىگىلىك 10 - شىسى شى شتابى بېيتۈن بازىرىدا، بۇ يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى شىنجاڭنىڭ ئەڭ شىمالىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى تۇەن - مەيدان، زاۋۇت، كانلار ئالتاي، تاربا‌غاتاي ۋىلايىتىگىچە بارىدۇ. يەر مەيدانى 3 مىڭ 820 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 47 مىڭ 470 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - بىكتۇەن 2 - جۇنىنىڭ مۇستەقىل يېگى ۋە گومىنداڭنىڭ «25 - سېنتەبىر» شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن قىسىملىرىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 22 - بىكتۇەن ئاتلىق ئەسكەرلەر 7 - شىسىنىڭ 19 - تۇەنى. 1953 - يىلى يېزا ئىگىلىك 10 - شىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىپ، سۈيلەي ناھىيىسىنىڭ لىجۇاڭ كەنتىگە ئورۇنلاشقان. 1954 - يىلى بىكتۇەنگە ئايرىپ بېرىلگەن ھەمدە ئىچكىرىدىن چىققان چېگرا رايونغا يارەدەم بەرگۈچى ياشلارنى قوبۇل قىلغان، 1962 - يىلى بېيتۈنگە كۆچكەن. ھازىر 11 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانى (بىر مۇستەقىل يېگىمۇ مۇشۇنىڭ ئىچىدە) بار. ئومۇمىي ئاھالىسى 72 مىڭ، خەنزۇلار 97.6% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاھالىسى 1 مىڭ 674. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 349 مىليون 980 مىڭ يۈەن. يېزا ئىگىلىك ئاساس قىلىنىپ، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق تەڭ تۇتۇلغان، كۆمۈر مەھسۇلاتى ۋە بېلىقچىلىق مەھسۇلاتى خېلى مول. ھازىر بېيتون مەركەز قىلىنغان سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەتى مۇكەممەللەشكەن يېگىدىن گۇللەنگەن شەھەر بارلىققا كەلدى.

قۇرۇلۇش - بىناكارلىق 1 - شىسى شى شتابى ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى شەرقىي باجيا‌خۇ بىلەن غەربىي باجيا‌خۇ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى قۇرۇلۇش ئورۇنلىرى ئاساسلىقى جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى شىخەنزە، ئىلى، كورلا، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. ئۇنىڭ تەكتى دۆلەت جەنۇبىي شىنجاڭنى تۆمۈريولىنى ياساش ئۈچۈن 1974 - يىلى تەشكىللىنىگەن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى تۆمۈريول قۇرۇلۇشى زۇڭدۇيىلىگىرى - كېيىن بولۇپ يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى، يېزا ئىگىلىك 3 - شىسى، يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى ۋە ئالتاي ۋىلايىتى قارىمىقىدىكى يەتتە قۇرۇلۇش تارماق ئەترىتى تۆمۈريول قۇرۇلۇشى زۇڭدۇيىگە ئايرىپ بېرىلگەن، نامى ۋە تەۋەلىك مۇناسىۋىتى بىرقانچە قېتىم ئۆزگىرىش ئارقىلىق، 1983 - يىلى بىكتۇەن قۇرۇلۇش - بىناكارلىق 1 -

شىنسىگە ئۆزگەرتىلگەن. ئۇنىڭ قارىمىقىدا سەككىز قۇ- رۇلۇش بىناكارلىق تۈەنى بار. ئۇلار يول ياساش ۋە پۇقرالار بىناكارلىقىنى ئاساس، سانائەت، قاتناش، سودا ۋە يېزا ئىگىلىكىنى قوشۇمچە قىلىدۇ. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 600 مىليون 310 مىڭ يۈەن. شىنىڭ ئاھالىسى 57 مىڭ 800، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاھالىسى 1 مىڭ 994 بولۇپ، 3.2% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ شى شىمالىي شىنجاڭ تۇمۇرىولى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تۇ- مۇرىولىنى ياساشقا قاتناشقان.

يېزا ئىگىلىك 12 - شىسى شى شتابى ئۆ- رۈمچى شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى ئۆ- رۈمچى شەھىرىنىڭ غەربىي شەھەر ئەتراپى بىلەن سانجى شەھىرىگە جايلاشقان. يەر مەيدانى 2 مىڭ 542 كۋاد- رات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 19 مىڭ 850 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى ئۆرۈمچى شەھەرلىك بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك 6 - شىسى- نىڭ 104 - تۈەنى ۋە ئۇيغۇر قۇشلىرى فېرمە- سى. 1982 - يىلى بىكتۈەنىڭ ياشقۇرۇشىغا ئۆتكۈ- زۈپ بېرىلگەن. 2000 - يىلى ئۇنىڭ نامى يېزا ئىگە- لىك 12 - شىسى دەپ بېكىتىلگەن. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئالتە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدان، 11 بۆاستە قاراشلىق كارخانا، كەسپىي ئورۇن بار. شە- نىڭ ئاھالىسى 58 مىڭ 600، خەنزۇلار 65.96% نى، ئاز سانلىق مىللەتلەر 34.04% نى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىم- مىتى 355 مىليون 390 مىڭ يۈەن. بۇ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى شەھەرگە تايىنىپ، سانائەت، يې- زا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، يېزا ئىگە- لىك ۋە قوشۇمچە كەسىپنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقىنى ئۆستۈردى. نەتىجىدە، ئۇرۇمچى شە- ھىرىنىڭ كۆكتاتچىلىق بازىسى ۋە چارۋىچىلىق با- زىسىغا ئايلىنىپ، شەھەرنىڭ «كۆكتات ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر قۇرۇلۇشى» دا مۇھىم ئورۇن تۇتتى.

يېزا ئىگىلىك 13 - شىسى شى شتابى قۇمۇل شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى قۇمۇل ئۆلا- يىتى تەۋەسىگە جايلاشقان. يەر مەيدانى 1 مىڭ 985 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 24 مىڭ 960 گېكتار. ئۇنىڭ تەكتى شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك 5 - شىسى. دەسلەپتە ئۇ ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسى 1 - يۈنلىش ئارمىيىسە- نىڭ بىر قىسمى ۋە خۇبېي - خېنەن - ئەنخۇي سوۋېت رايونى قىزىل ئارمىيىسى 15 - جۇنىنىڭ بىر قىسمە- دىن تەشكىل قىلىنغان. بايون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە 8 - ئارمىيە 115 - شىسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئىلىگىرى - كېيىن خېبېي - شەندۇڭ - خېنەن ھەربىي رايونىنىڭ غەربكە يۆرۈش قىلغۇچى ئارمىق ئەترىتىگە، شەنشى - گەنسۇ - نىڭشا - سەنشى - سۇيۈەن بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ ئەلىم - تەربىسە لوبىگە ئەۋەللۇق بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش جەريانىدا 1 - دالا ئارمىيىسى 2 - بىكتۈەن 6 - جۇنىنىڭ 16 - شىسى قىلىپ ئەشكىللەنگەن،

يېزا ئىگىلىك 13- شىسىنىڭ بارىكۆل بايلىقىدىكى قويلىرى

كېيىن 1 - بىكتۈەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن بىكتۈەنگە ئايرىپ بېرىلگەن. 1957 - يىلى بىر قىسمى بورتالا شەھىرىگە كۆچكەن، قېيقالغان قىسمىنىڭ تەۋەلىكى بىرقانچە قې- تىم ئۆزگىرىپ، بىكتۈەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، بىكتۈەن قۇمۇل دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. 2000 - يىلى نامى يېزا ئىگىلىك 13 - شىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر ئۇ- نىڭ ئاھالىسى 76 مىڭ 600، ئاز سانلىق مىللەتلەر 21.5% نى ئىگىلەيدۇ. قارىمىقىدا 12 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانى بار. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 439 مىل- يون 170 مىڭ يۈەن. بۇ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايو- نىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئىش- لىرىنىڭ تەرەققىياتى قۇمۇل ئۆلايىتىدە مۇ- ھىم ئورۇن تۇتىدۇ، قوغۇن، ئۈزۈم ۋە دادۇر كۆپ چىقىدۇ.

يېزا ئىگىلىك 14 - شىسى شى شتابى خو-تەن شەھىرىدە. بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى كوئېن-لون ئېتىكى بىلەن تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي ياقىسى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، قارىمىقىدىكى تۇەن - مەيدانلار خوتەن ۋىلايىتى تەۋەسىگە تارقالغان. يەر مەيدانى 583 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 4 مىڭ 80 گېكتار. ئۇنىڭ تەكشى

يېزا ئىگىلىك 14- شىسى 10 مىڭ بوۋاق ئېكولوگىيە ئورمى

خوتەن ۋىلايەتلىك بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسىگە قاراشلىق گۇما ناھىيىسىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 3 - شىسىنىڭ 47 - تۇەنى ۋە يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 1 - چارۇچىلىق فېرمىسى. 1983 - يىلى خوتەن ۋىلايەت-لىك بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسى بىكتۇەنگە ئۆتكۈ-زۈپ بېرىلگەندىن كېيىن ناملى خوتەن دېھقانچىلىق مەي-دانىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە، 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك 14 - شىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر ئۇنىڭ ئۈچ دېھقانچىلىق - چارۇچىلىق تۇەن - مەيدانى، ئۆز ئالدىغا ھېسابات قىلىدىغان يەتتە كارخانىسى بار. ئومۇ-مىي ئاھالىسى 24 مىڭ 600، ئاز سانلىق مىللەتلەر 84.9% نى، خەنزۇلار 15.1% نى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىي-مىتى 93 مىليون 351 مىڭ يۈەن.

بىكتۇەنىنىڭ سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتلىرى XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا قۇرۇلغان ئىككى دەرە-جىلىك سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتى. شىنجاڭ ھەربىي رايون ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنىدە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ھەربىي تەپتىش مەھكىمە-سى، ھەربىي سوت مەھكىمىسى ۋە ئەمگەك بىلەن تۇز-گەرتىشنى باشقۇرۇش خىزمىتى تارمىقى تەسىس قىلىن-غان، يېزا ئىگىلىك شىلىرى ۋە بىكتۇەنىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق بۇاستە قاراشلىق كارخانىلىرى بولغان سودا باشقارمىسى، ترانسپورت باشقارمىسى ۋە قۇرۇ-لۇش - بىناكارلىق شىركەتلىرى مۇناسىپ سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىنغان. بۇ ئاپپاراتلار بىكتۇەن دائىرىسى، جۇملىدىن ئۇرۇمچى قاتارلىق شەھەر - يا-زىلاردا تۇرۇشلۇق ئورۇنلاردا يۈز بەرگەن ئامانلىق دېلولىرى، جىنايى ئىشلار دېلولىرى، ھەق تەلەپ دېلو-لىرىنى ئۆز ئالدىغا بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئۇ يەنە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. 1975 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايون ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى تۈزۈلمىسى بە-كار قىلىنغاندا، سىياسىي - قانۇن خىزمىتى يەرلىككە قوشۇۋېتىلدى. 1983 - يىلى بىكتۇەن سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتلىرى بىكتۇەن تۈزۈلمىسىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ ئەسلىگە كەلدى. بىكتۇەندە پارتە-يە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ۋە كارخانا بىرلىشمىسىنى ئالا-ھىدە تۈزۈلمىگە بىنائەن، سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتلە-رى ئۈچ دەرىجە بويىچە تەسىس قىلىنغان، بىكتۇەندە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمە-سى، سوت مەھكىمىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، تۈرمە باشقۇرۇش ئىدارىسى ۋە ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، يېزا ئىگىلىك شىلىرى ۋە دېھقانچىلىق - چارۇچىلىق تۇەن - مەيدانلىرى نىسپىي توپلاشقان 25 بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايوندا مۇناسىپ سىياسىي - قانۇن ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىندى. ئۇلار ئاپتونوم رايون-ىمىزدىكى سىياسىي - قانۇن سىستېمىسىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇش سۈپىتى بىلەن مەركەزدىكى سىياسىي - قانۇن ئورگانلىرى ۋە ئاپتونوم رايوندىكى سىياسىي - قانۇن ئورگانلىرىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە نازارىتىدە بولە-دۇ.

بىكتۇەندىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئور-گانلىرى بىكتۇەننىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساق-لاش، جامائەت خەۋپسىزلىكىنى قوغداش فۇنكسىيەسى-نى ئۈستىگە ئالغان ھەر دەرىجىلىك مەخسۇس ئاپپارات-لار. 1954 - يىلى 8 - ئايدا ئارمىيە تۈزۈلمىسىگە بىنائەن، ھەر دەرىجىلىك سىياسىي تارماقلاردا قوغداش ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىندى. 1958 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى بىكتۇەندىكى ھەر دەرىجە-لىك قوغداش تارماقلىرىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئور-گىنىغا ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى، نەتىجىدە بىكتۇەن ۋە يېزا ئىگىلىك شىلىرى بىلەن قۇرۇلۇش - بىناكار-لىق شىركەتلىرى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، دېھقان-

چىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈمەن مەيدانلىرىدا جامائەت خەۋپ-سىزلىك ساقچىخانىسى تەسىس قىلىندى. بۇ مەزگىل-دە، بىڭتۈەندىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى 1964 ـ يىلىدىكى بىڭتۈەن دائىرىسىدىكى نوپۇس تەك-شۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى، ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت ۋە جىنايى ئىشلار جىنايەتلىرىگە زەربە بېرىش كۈرىشىنى پائال ئېلىپ باردى. 1984 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن كېيىن، بىڭتۈەندىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى دۆلەت مەمۇرىيىتىدىكى جامائەت خەۋپسىز-لىكى ئورگىنى قاتارىغا كىرىپ، شىنجاڭدىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئاپپاراتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالدى، بىڭتۈەن پارتكوم بىلەن ئاپتونوم رايون-لۇق پارتكومنىڭ قوش رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغان بولدى. بىڭتۈەن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى نازا-رەت دەرىجىلىك بولۇپ، قارىمىقىدا سىياسىي قوغداش، ئىچكى قوغداش، ئامانلىق ساقلاش، جىنايى ئىشلار رازۋېدكىسىغا ئوخشاش 18 تارماق تەسىس قىلىندى. 10 يېزا ئىگىلىك شىسىدا جامائەت خەۋپسىزلىكى باش-قارمىسى، 25 بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. ھازىر 149 جامائەت خەۋپسىزلىك ساقچىخانىسى، 44 كارخانىدا جامائەت خەۋپسىزلىك ئاپپاراتى بار.

بىڭتۈەندىكى تەپتىش ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ بىڭتۈەندىكى قانۇن نازارەتچىلىكى ئورگىنى. ئۇ ئالىي خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ رەھ-بەرلىكىدە بولىدۇ. 1958 ـ يىلى بىڭتۈەن، شى (ئە-دارە) دە ئىككى دەرىجىلىك تەپتىش ئورگانلىرى رەسمىي قۇرۇلدى. 1962 ـ يىلى 6 ـ ئايدا بىڭتۈەن ھەربىي تۈزۈلمىسىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، بىڭتۈەندە-كى تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ نامى ھەربىي تەپتىش مەھ-كىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1968 ـ يىلى ئەمەلدىن قال-دۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ھوقۇقىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى يۈرگۈزدى. 1975 ـ يىلى شىنجاڭ ئىش-لەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ئەمەلدىن قالدۇ-رۇلغاندىن كېيىن، بىڭتۈەننىڭ سىياسىي ـ قانۇن خىزمىتى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي ـ قانۇن ئاپپارا-تىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1983 ـ يىلى 9 ـ ئايدا مەركىزىي كومىتېت بىڭتۈەندىكى جامائەت خەۋپسىزلىك، تەپتىش، سوت، ئەمگەك بە-لەن ئۆزگەرتىش ئورگانلىرىغا ئوخشاش سىياسىي ـ قانۇن ئاپپاراتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىل-دى. 1984 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچى-قىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى، يېزا ئىگىلىك شىل-رى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدا ئۈچ دەرىجە-لىك تەپتىش ئورگانلىرى قايتا قۇرۇلدى ياكى تەسىس قىلىندى، 1998 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، 9 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 6 ـ يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىشلەپ-چىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىدە خەلق سوت مەھكە-مىلىرى ۋە خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرى تەسىس قىلىش توغرىسىدا قارار» چىقىرىلىپ، بىڭتۈەندىكى تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ قانۇنىي ئورنى تۇرغۇزۇلدى. تەپتىش مەھكىمىسىدە جىنايى ئىشلار تەپتىش باشقارمىسى، قا-نۇن ـ ئىنتىزام تەپتىش باشقارمىسى، تۇرمە ـ قاماقخا-نا تەپتىش باشقارمىسى، ئىقتىسادىي تەپتىش باشقارمە-سى (كېيىن خىيانەتچىلىككە، پارىخورلۇققا قار-شى تۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلگەن)، ئەرز ـ شە-كايەت باشقارمىسى، جىنايى ئىشلار تېخنىكا باشقارمە-سى، ھەق تەلەپ، مەمۇرىي دەۋا تەپتىش باشقارمىسى، سىياسەت ـ قانۇن تەتقىقات ئىشخانىسى قاتارلىق كەسىپىي ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى.

بىڭتۈەندىكى سوت ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ بىڭتۈەندىكى سوت ئورگىنى. 1954 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، ئارمىيە تۈزۈلمىسىگە بىنائەن بىڭتۈەن ھەربىي سوت باشقارمىسى تەسىس قىلىنغان. ئۇ شى دەرىجىلىك 13 ئورۇندا تەسىس قىلىنغان ھەربىي سوت باشقارمە-سىغا رەھبەرلىك قىلاتتى. 1956 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، بىڭتۈەندىكى ھەر دەرىجىلىك ھەربىي سوت باشقارمىلە-رى ھەربىي سوت مەھكىمىلىرىگە ئۆزگەرتىلىپ، شىد-جاڭ ھەربىي رايونى ھەربىي سوت مەھكىمىسىنىڭ رەھ-بەرلىكىدە بولىدىغان بولدى. 1975 ـ يىلىغا كەلگەن-دە، بىڭتۈەندىكى ھەر دەرىجىلىك ھەربىي سوت مەھكە-مىسى 21 گە، بىڭتۈەن ھەربىي سوت مەھكىمىسىنىڭ شۆبە كوللېگىيىسى ئۇچكە، شى (باشقارما) ھەربىي سوت مەھكىمىسىنىڭ شۆبە كوللېگىيىسى 10 غا يەتتى. 1975 ـ يىلى بىڭتۈەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كې-يىن، ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى سوت مەھكىمىلىرى يەر-لىككە قوشۇۋېتىلدى. 1981 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈمەن ـ مەيدانلىرى بىرقەدەر توپلاشقان ئالار، ئۇلۇغ، تۈمشۇق، ۋۇجياچۇي، موسۇۋەن، شيا-يىدى، بېيتۈن قاتارلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلە-رىدا ئاساسىي قاتلام خەلق سوت مەھكىمىلىرى تەسىس

قىلدى. 1984 - يىلى 2 - ئايدا بىڭتۇەن ھەر دەرىجە-لىك خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە قۇردى، بىڭتۇەندە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايو-نلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئىشلەپچىقى-رىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى شۇبىسى تەسىس قىلىندى، يېزا ئىگىلىك شىلىرىدا 10 ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكە-مىسى تەسىس قىلىندى، بۇنىڭدىن باشقا قۇمۇل قاتار-لىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدا 25 ئاساسىي قاتلام خەلق سوت مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى. بىڭ-تۇەن شۇبە سوت مەھكىمىسى ئاپتونوم رايونلۇق يۇقە-رى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ۋاكالەتەن ئاپپاراتى بو-لۇپ، يېزا ئىگىلىك شىلىرىدىكى ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىلىرى ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدىكى خەلق سوت مەھكىمىلىرىنىڭ سوت ئىشلىرىنى ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسىگە ۋاكالىتەن نازارەت قىلدى ۋە ئۇنىڭغا بېتەكچىلىك قىلدى. 1998- يىلى 12 - ئايدا ئېچىلغان 9 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 6 - يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىدە خەلق سوت مەھكىمىلىرى ۋە خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرى تەسىس قىلىش توغرىسىدا قارار» چىقىرىلىپ، بىڭتۇەندىكى ھەر دەرىجىلىك سوت ئورگانلىرىنىڭ قانۇنىي ئورنى تۇرغۇزۇلدى. ھەر دەرە-جىلىك سوت مەھكىمىلىرى مەھكىمە باشلىقى، مۇئاۋىن مەھكىمە باشلىقلىرى، كوللېگىيە باشلىقلىرى، مۇئا-ۋىن كوللېگىيە باشلىقلىرى ۋە بىرقانچە سوتچىدىن تە-كىب تاپتى ھەمدە سوت ھەيئىتى تەسىس قىلىندى. سوت مەھكىمىسىدە جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيە-سى، ھەق تەلەپ سوت كوللېگىيىسى، ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى، مەمۇرىي سوت كوللېگىيىسى، ئەرز - شىكايەت كوللېگىيىسى ۋە ئىجرا كوللېگىيىسە-گە ئوخشاش كەسىپىي ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى.

بىڭتۇەندىكى ئەدلىيە ئورگانلىرى

دۆلەتنىڭ ئەدلىيە ھوقۇقىنى بىڭتۇەندە يۈرگۈزىدىغان ئورگان. 1954 - يىلى بىڭتۇەننىڭ ئەدلىيە مەمۇرىي ئاپپاراتىدىن بىڭتۇەن قوغداش بۆلۈمى، ئەدلىيە باشقا-رمىسى ۋە ئەگەك بىلەن ئۆزگەرتىش خىزمىتى باشقا-رمىسى بار ئىدى. 1955 - يىلى 4 - ئايدا خەلق مۇرەسسە خىزمىتى، كادىرلارنى تەربىيىلەش خىزمىتى بىڭتۇەن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇ-شىغا ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1959 - يىلى سىياسىي - قانۇن خىزمىتى بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر تۇتاش رەھبەر-لىك قىلىنىدىغان بولدى، نەتىجىدە جامائەت خەۋپسىز-لىك، تەپتىش، ھەربىي سوت، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەر-تىش ئاپپاراتلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ بىڭتۇەن سىياسىي - قانۇن بۆلۈمىنى تەشكىل قىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىن-قىلابى» مەزگىلىدە، ئەدلىيە مەمۇرىي خىزمىتى ئەمەل-دىن قالدۇرۇلدى. 1980 - يىلى 12 - ئايدا، دېھقان-چىلىق - چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانلىرىنىڭ ئەدلىيە مەمۇرىي خىزمىتى ئەسلىگە كېلىپ، ئالار قانارلىق تۇەن - مەيدان توپلاشقان يەتتە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى 4 - ئايدا بىڭتۇەندە ئەدلىيە مەمۇرىي ئورگانلىرى رەسمىي قۇرۇلدى، بىڭتۇەن، شى، ئىدارە، بوز يەر ئۆزلەشتۈ-رۈش رايونلىرىدا ئەدلىيە ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، تۇەن - مەيدان (كارخانا) لاردا ئەدلىيە ياردەمچىلىرى قويۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بىڭ-تۇەن ئەدلىيە ئىدارىسى قارمىقىدا 13 شى دەرىجىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى، 13 بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ئەدلىيە ئىدارىسى، 232 ئەدلىيە بۆلۈمى (پونكىتى) تەسىس قىلىندى. بىڭتۇەندىكى ئەدلىيە ئورگانلىرى بارلىق ئەدلىيە مەمۇرىي كەسپىي خىزمەتلىرىنى ئۈستە-گە ئالغاندىن باشقا، يەنە ئۇچ تۈرمە، بىر سىياسىي - قانۇن كادىرلىرى مەكتىپى ۋە بىر ئالىي تېخنىكوم كادىرلىرىنى تەربىيىلەش مەركىزىنى باشقۇرىدۇ. 5 مىڭ 808 ئاساسىي قاتلام خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتىغا رەھبەرلىك ۋە يېتەكچىلىك قىلىدۇ ھەمدە بىڭتۇەن سىستېمىسىدىكى 26 ھۆكۈمەت گۇۋاھلىق ئورگىنىنى، 28 ئادۋوكاتلار ئورنىنى، ئۇچ قانۇن مۇلازىمىتى مەر-كىزى ۋە 23 قانۇن مۇلازىمىتى ئورنىنى باشقۇرىدۇ ھەمدە ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلىدۇ.

بىڭتۇەندىكى ئادۋوكاتلار ئاپپاراتلىرى

جەمئىيەتكە قانۇن مۇلازىمىتى قىلىدىغان بىڭتۇەندىكى ھەر دەرىجىلىك ئاپپاراتلار. 1981 - يىلى يەتتە قانۇن مەسلىھەت ئورنى قۇرۇلۇپ، تۇەن - مەيدان، كارخانە-لارنىڭ قانۇن مۇلازىمەت خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدا 1981 - يىلىدىن باشلاپ قۇرۇلغان ئادۋوكاتلىق كەسپىي ئاپپاراتلىرى ئو-مۇملاشتۇرۇلۇپ قانۇن مەسلىھەت ئورنى دەپ ئاتىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرى جايلاشقان ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىكى ئەدلىيە، مەمۇرىي تارماقلىرىنىڭ رەھ-بەرلىكى ۋە كەسپىي نازارەتچىلىكىدە بولدى. 1984 - يىلى بىڭتۇەن ئەدلىيە ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يۇقىرىقى يەتتە قانۇن مەسلىھەت ئورنى بىڭتۇەن ئەدلىيە

مەمۇرىي تارمىقىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۇنتكۇزۇپ بېرىلـ
دى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىكتۆەننىڭ شى،
ئىدارىلىرىدا قانۇن مەسلىھەت ئورۇنلىرى قـۇرۇلـ
دى. 1987 ـ يىلىغا كەلگەندە بىكتۆەندە 22 قانۇن
مەسلىھەت ئورنى قۇرۇلدى. 1988 ـ يىلى 10 ـ ئايدا
قانۇن مەسلىھەت ئورنىنىڭ نامى ئادۋوكاتلار ئورنى دەپ
ئۆزگەرتىلدى. 1994 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ۋە 1995 ـ
يىلى 10 ـ ئايدا، ئالار قاتارلىق يەتتە بوز يەر ئۆزلەشـ
تۇرۇش رايونىدا بىكتۆەن بويىچە بىرىنچى تۇركۈمدىكى
ھۆكۈمەت گۇۋاھلىق ئورگانلىرى تەسىس قىلىندى.
1994 ـ يىلى ئىككىنچى تۇركۈمدە 14 ھۆكۈمەت گۇـ
ۋاھلىقى ئورنى بېكىتىلىپ تەسىس قىلىندى. 1987 ـ
يىلى 6 ـ ئايدا، بىكتۆەن ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى
ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شى، ئىدارە ھۆكۈمەت گۇۋاھـ
لىقى ئورنىنىڭ نامى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى
ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى دەپ ئۆزگەرتىلدى ھەمدە
ئۆچ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى ھۆكۈمەت گۇۋاھلـ
ىق ئورنى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1988 ـ يىلى
4 ـ ئايدا، بىكتۆەن ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى ئەسـ
لىگە كەلتۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ نامى ئۇرۇمچى بوز يەر ئۆز ـ
لەشتۇرۇش رايونى ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى دەپ
ئۆزگەرتىلدى. بۇ ۋاقىتقا كەلگەندە بىكتۆەندە جەمئىي
26 ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورگىنى قۇرۇلۇپ، دۆلەت
ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى قاتارغا قانۇن بويىچە كىرگۈزۈلـ
دى. ئۇنىڭ ئاساسىي كەسپى مۇنداق بولدى: توختام
ئىجرا قىلىشنى ھاۋالە قىلىش، ۋەسىيەت، ۋارىسلىق
ھوقۇقىغا گۇۋاھلىق بېرىش؛ قەرزنى، ماددىي نەرسـ
لەرنى تۆلىتىۋېلىش ھۆججىتىدە گۇمان يوق دەپ قارا ـ
سا، شۇ ھۆججەتنىڭ مەجبۇرىي ئىجرا قىلدۇرۇش كۈـ
چىگە ئىگە ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىش؛ دەلىل ـ
ئىسپاتلار، ۋەسىيەت ياكى باشقا ھۆججەتلەرنى ئامان
ساقلاش؛ دەۋالاشقۇچىلارغا ۋاكالىتەن گۇۋاھلىق بې ـ
رىشنى ئىلتىماس قىلىش ھۆججىتىنى تەييارلاش؛ دەۋا ـ
لاشقۇچىلارنىڭ ئىلتىماسى ۋە خەلقئارا قائىدە ـ يوسۇنغا
بىنائەن، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقىغا دائىر باشقا ئىشلارنى
بېجىرىش.

بىكتۆەننىڭ سىياسىي خىزمەت رەھبىرىي كادىرلار تۈزۈلمىسى بىكتۆەندە ئارمىيىنىڭ ئىدە ـ
يۋى ـ سىياسىي خىزمەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ۋە
خىزمەت مېخانىزمى قوللىنىلدى. بىكتۆەن، شى، ئى ـ
دارىلەردىن تارتىپ تۆەن ـ مەيدانلارغىچە سىياسىي كو ـ
مىسسار قويۇلدى ۋە سىياسىي خىزمەت ئۇل
قىلىنىدى ھەمدە بىر يۈرۈش مۇكەممەل سىياسىي خىز ـ
مەت تۈزۈمى ئورنىتىلدى. بىكتۆەن، شىلاردا سىياسىي
بۆلۈم قۇرۇلدى، سانائەت، قاتناش، سودا، قۇرۇلۇش
ئورۇنلىرى ۋە ئالىي مەكتەپلەردىمۇ مۇناسىپ سىياسىي
ئاپپاراتلار قۇرۇلدى. لېەندۇي، سېخلاردا سىياسىي يې ـ
تەكچى، مەدەنىيەت ئوقۇتقۇچىسى قويۇلدى ھەمدە ئىش ـ
چى ـ خىزمەتچىلەر ھەيئىتى ۋە كۇلۇب قۇرۇلۇپ،
پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەت
يارەمچىسى بولدى. 1975 ـ يىلى بىكتۆەن تۈزۈلمىسى
ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1981 ـ يىلىدىن كېيىن، بىكـ
تۆەن تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا،
بىكتۆەن شى ۋە ئىدارە دەرىجىلىك سىياسىي خىزمەت
ئاپپاراتلىرىمۇ ئەسلىگە كەلدى، سىياسىي كادىرلار
سەپلەندى ۋە تولۇقلاندى، ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىز ـ
مەت پەيدىنپەي كۆچەيدى. 1985 ـ يىلى 6 ـ ئايدا،
بىكتۆەن پارتكومى بىكتۆەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن
تۇنجى قېتىم سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، سىيا ـ
سىي خىزمەت كادىرلىرى قوشۇنىنى كۆچەيتىپ، سىيا ـ
سىي خىزمەت كادىرلىرىنى «تۆتلەشتۇرۇش» تۆلچىمى
بويىچە سەپلەشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بىكتۆەن، شى دە ـ
رىجىلىك سىياسىي خىزمەت ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇش ۋە
مۇكەممەللىشىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق،
چارۋىچىلىق تۆەن ـ مەيدانلىرى، سانائەت، قاتناش
كارخانىلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت ئاپپاراتلىرىمۇ كۈـ
چەيدى. كۆپ ساندىكى لېەندۇيلەردە يەنە سىياسىي
خىزمەت خادىمى يېكى مەدەنىيەت ئوقۇتقۇچىسى
قويۇلدى.

بىكتۆەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۆەن ـ مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت نىزامى 7
باب، 30 ماددىلىق بۇ نىزام 1994 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ
4 ـ كۈنى تۈزۈلگەن. 1 ـ باب، دېھقانچىلىق ـ چارۋـ
چىلىق تۆەن ـ مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت ئاسا ـ
سىي پرىنسىپى؛ 2 ـ باب، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق
تۆەن ـ مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت ئا ـ
ساسىي ۋەزىپىسى؛ 3 ـ باب، دېھقانچىلىق ـ
چارۋىچىلىق تۆەن ـ مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت
ئاساسىي ئۇسۇلى؛ 4 ـ باب، دېھقانچىلىق ـ چارۋچە ـ
لىق تۆەن ـ مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت باشقۇ ـ
رۇش تۈزۈلمىسى؛ 5 ـ باب، دېھقانچىلىق ـ چارۋچە ـ
لىق تۆەن ـ مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت ئۇل
قۇرۇلۇشى؛ 6 ـ باب، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق
تۆەن ـ مەيدانلىرىدىكى ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ رولـ

نى تولۇق جارى قىلدۇرۇش؛ 7 - باب، دېھقانچىلىق- چارۋىچىلىق تۈرى - مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت قوشۇن قۇرۇلۇشى.

«بىڭتۇەندىكى لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت نىزامى» 10 ماددىلىق بۇ نىزام 1990 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۈزۈلدى. 1 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت ئاساسىي ۋەزىپىسى؛ 2 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت ئاساسىي پرىنسىپى؛ 3 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت ئاساسىي ۋەزىپىسى بويىچە كۈندىلىك پائالىيىتى؛ 4 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت ئاساسىي ئۇسۇلى؛ 5 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت ئۇل قۇرۇلۇشى؛ 6 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت قوشۇن قۇرۇلۇشى؛ 7 - ماددا، لېيەندۇيلەردىكى سىياسىي خىزمەت كادىرلىرىنىڭ ئاساسىي مەسئۇلىيىتى؛ 8 - ماددا، لېيەندۇيلەردىكى پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتكە رەھبەرلىك قىلىش ۋەزىپىسى؛ 9 - ماددا، لېيەندۇيلەردىكى ئامما ئىشلىرىنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتتىكى رولى؛ 10 - ماددا، لېيەندۇيلەرنىڭ ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش شەرتلىرى.

«بىڭتۇەندىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ خىزمەت نىزامى» 9 باب، 32 ماددىلىق بۇ نىزام 1990 - يىلى 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى تۈزۈلدى. 1 - باب، ئومۇمىي پرىنسىپ؛ 2 - باب، ياچېيكا پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى؛ 3 - باب، ياچېيكا ھەيئىتى؛ 4 - باب، پارتىيە گۇرۇپپىسى؛ 5 - باب، پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش ۋە باشقۇرۇش؛ 6 - باب، ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتكە بولغان رەھبەرلىك؛ 7 - باب، پارتىيە ياچېيكىسى بىلەن مەمۇرىي رەھبەرلىك؛ 8 - باب، پارتىيە ياچېيكىسى بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر يىغىنى، ئاممىۋى تەشكىلات؛ 9 - باب، قوشۇمچە پرىنسىپ. بۇ نىزام تارقىتىلغاندىن كېيىن، زاۋۇت، كان، سەھىيە ئورۇنلىرى ۋە باشقا كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىلىرىمۇ مۇشۇ نىزامدىن پايدىلانىدى.

«بىڭتۇەننىڭ تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئىدىيۋى خىزمەتنى ياخشىلاش، كۈچەيتىش توغرىسىدىكى قارارى» 1994 - يىلى 10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى تۈزۈلدى. ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: (1) يېڭى ۋەزىيەتتىكى تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئىدىيۋى خىزمەتنىڭ ئورنى ۋە رولى؛ (2) تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئىدىيۋى خىزمەتنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى ۋە ئاساسىي ۋەزىپىسى؛ (3) خىزمەت ئۇسۇلىنى تىرىشىپ ياخشىلاش، يېڭى پائالىيەت ئۇسۇلى ئوستىدە ئىزدىنىش؛ (4) ھەر دەرىجىلىك تەشۋىقات تارماقلىرىنىڭ فۇنكسىيىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، تەشۋىقات، ئىدىيۋى خىزمەت قوشۇنىنى تۇراقلاشتۇرۇش ۋە تولۇقلاش؛ (5) تەشۋىقات، جامائەت پىكرى ۋە مەدەنىيەت بازىلىرى قۇرۇلۇشى ھەم ئۇنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش؛ (6) ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار تەشۋىقات خىزمىتى ۋە ئىدىيۋى خىزمەتكە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش. بۇ «قارار» بىڭتۇەننىڭ تەشۋىقات، ئىدىيۋى خىزمەتلەرنى كۈچەيتىش ۋە ياخشىلاش، ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئاكتىپ رول ئويناندى.

«بىڭتۇەننىڭ سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش- بىناكارلىق، سودا كارخانىلىرىدىكى ئىدىيۋى- سىياسىي خىزمەتنى كۈچەيتىشكە دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدىكى پىكرى» 1996 - يىلى 1 - ئايدا تۈزۈلگەن بولۇپ، تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ: (1) سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، سودا كارخانىلىرىدا ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتنى كۈچەيتىشكە بۇرۇلۇش ياساشنى ئىشقا ئاشۇرۇش، كارخانىلارنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ جىددىي تەلىپى ۋە مۇھىم كاپالىتى؛ (2) سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، سودا كارخانىلىرىدىكى ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتتە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەريىسىنى تۇپ قىبلىنەما قىلىپ، خىزمەتنىڭ مەزمۇنىنى ئەمەلىيەتنى ئاساس قىلغان ھالدا كېڭەيتىش ۋە تولۇقلاش؛ (3) زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ۋە ھەرىكەت مېخانىزمىنى پەيدىنپەي ئورنىتىپ، خىزمەت ئۇسۇلىنى ئۆزلۇكسىز ياخشىلاش؛ (4) سانائەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، سودا كارخانىلىرىدىكى ئىدىيۋى - سىياسىي خىزمەتكە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش.

بىكتۇەن سىياسىي خىزمەت يىغىنى 1953- يىلى 12 - ئايدا، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش قىسىملىرىنىڭ سىياسىي خىزمەت يىغىنىنى ئېچىپ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش داۋامىدىكى سىياسىي خىزمەت مەسىلىسىنى مەخسۇس مۇھاكىمە قىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىن ئىشلەپچىقىرىش قىسىملىرى سىياسىي خىزمەت يېڭى تەرەققىياتىنىڭ نامايەندىسى. 1955 - يىلى 3 - ئايدا، بىكتۇەن تۇنجى سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئاچتى. يىغىندا سىياسىي خىزمەتنى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش فاكتورىنى داۋاملىق ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، مۇنتىزىملاشقان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى تېز قۇرۇپ چىقىشقا كاپالەتلىك قىلىشنى سىياسىي خىزمەتنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى قىلىش ھەمدە بىر يۈرۈش مۇكەممەل سىياسىي خىزمەت تۈزۈمى ۋە ئاپپاراتى ئورنىتىش كېرەكلىكى تەكىتلەندى. 1961 - يىلى 7 - ئاي ۋە 1964- يىلى 5 - ئايدا، بىكتۇەن ئىككى قېتىم سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئاچتى. 1985 - يىلى 6 - ئاينىڭ 28- كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنىگىچە بىكتۇەن پارتكومى بىكتۇەن تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىنكى تۇنجى سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئاچتى. يىغىندا ئىقتىسادي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ ساغلام راۋاجلىنىشىغا، «تۆتلەشتۈرۈش» قۇرۇلۇشىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، بىكتۇەن پارتكومى ئوتتۇرىغا قويغان ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، كىرىمنى قاتلاش، خەلقنى بېيىتىش نىشانى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 1991 - يىلى 9- ئايدا، 1992 - يىلى 11 - ئايدا، 1993 - يىلى 11 - ئايدا، 1994 - يىلى 8 - ئايدا، 1996 - يىلى 1 - ئايدا بىكتۇەن كۆپ قېتىم سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئاچتى. بۇ قېتىمقى يىغىن پارتىيىنىڭ لۇشەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىش، بىكتۇەن روھىنى جارى قىلدۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، تىنچ - ئىتتىپاق بولغان ياخشى ۋەزىيەتنى مۇستەھكەملەش، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش قەدىمىنى، بىكتۇەننىڭ ئىقتىسادي تەرەققىياتىنى تېزلىتىشتە ئاكتىپ رول ئوينىدى.

بىكتۇەننىڭ سىياسىي خىزمەت پائالىيىتى XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا بىكتۇەن 1 - بەش يىللىق پىلان بويىچە، سوتسىيالىزم تۈزۈمىنىڭ ئۇ- زۇللىكى ۋە يېزا ئىگىلىكى، قول سانائىتى، كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش توغرىسىدا، شىنجاڭنى سۆيۈش، بىكتۇەننى سۆيۈش ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ كەڭ كۆلەمدە توغرىسىدا، تەسىنات تۈزۈمىنى ماۋاش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىپ، ئىقتىسادي ھېسابات مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا، ئەمگەك ئىنتىزامىنى چىڭىتىپ، ئاڭلىق ئەمگەك قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇرغۇزۇشتىن ئىبارەت كوللېكتىۋىزملىق ئىدىيە توغرىسىدا تەشۋىق - تەربىيە ئېلىپ بارغان ھەمدە سوتسىيالىستىك ئەمگەك مۇسابىقىسىنى كەڭ قانات يايدۇرغانىدى. 60 - يىللاردا سىستېمىلىق ئېقىم مەسىلىلىرى، سىياسەت، ۋەزىپە ۋە ئىستىقبال تەربىيىسى، شۇنىڭدەك پارتىيىنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسى تەربىيىسى ۋە نەزەرىيىۋى تەربىيە ئېلىپ باردى، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش، «بەشتە ياخشى بولۇش» ۋە ئاز- ادلىق ئارمىيىدىن ئۆگىنىش، داچىگدىن، داجەيدىن ئۆگىنىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى. 1982 - يىلى بىكتۇەن تۈزۈلمىسىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ، سىياسىي خىزمەت پەيدىنپەي كۈچەيدى، تۈرلۈك پائالىيەتلەر ئىزغا چۈشتى. بۇنىڭدا ئاساسەن ۋەتەننى، شىنجاڭنى، بىكتۇەننى سۆيۈش تەشۋىق تەربىيە پائالىيىتى، مەدەنىي لېيەندۇي قۇرۇلۇشى پائالىيىتى، پارتىيىنىڭ لۇشەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرى ۋە ۋەزىيەت، ۋەزىپە توغرىسىدىكى تەربىيە پائالىيىتى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى پائالىيىتى، «ئۈچ قاراش» (كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، دۇنيا قاراش، قىممەت قارىشى)، «ئۈچ ئەخلاق» (كەسىپىي ئەخلاق، ئىجتىمائىي ئەخلاق، ئائىلە گۈزەل ئەخلاقى) تەربىيىسى پائالىيىتى، ئىدىيىدە ئازاد بولۇش، قاراشنى يېڭىلاش، بازارغا ئاتلىنىش، ھاللىق سەۋىيىگە ئاتلىنىش پائالىيىتى، تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىنكى پارتىيە يىغىلىشىنىڭ پائالىيىتى، ئىقتىسادي ساھەدىكى جەنىلەرگە زەربە بېرىش پائالىيىتىگە ئوخشاش پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلدى.

بىكتۇەننىڭ مەنىۋى مەدەنىيىلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتى 1983 - يىلى بىكتۇەن پارتكومى «سوتسىيالىستىك مەدەنىي لېيەندۇي قۇرۇلۇشى ۋە بەرلىكتىكى خەلق ئاممىسىنىڭ مەدەنىيلىك بەرپا قىلىشىغا يار- دەم بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. بىكتۇەن ۋە شى (ئىدارە) لەردە تارقا - تارقىدىن «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى

سۆيۈش» ھەيئىتى قۇرۇلۇپ ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، مەنىۋى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتى چىڭ تۇتۇلدى. بىكتۈەن «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئوچىنى سۆيۈش» ھەيئىتى ئارقىدىنلا «بىكتۈەن مەدەنىي ئورۇن قۇرۇلۇشى ۋە باھالاش پائالىيىتى ۋاقتىلىق نىزامى»، «بىكتۈەننىڭ مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش شەرتى ۋە باشقۇرۇش چارىسى» نى تۈزۈپ، 1981 - يىلىدىن بۇيان ئەۋج ئالغان مەدەنىي، ئەدەپلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى قېتىم-قېتىملاشتۇرۇپ ئورۇن بەرپا قىلىش ۋە بىكتۈەن، يەرلىك بىلەن ئارمىيە (ساقچى)، خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتىگە يېتەكلىدى. 1988 - يىلى بىكتۈەن پارتكومى «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئوچىنى سۆيۈش» ھەيئىتىنىڭ نامىنى بىكتۈەن مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى ھەيئىتى دەپ ئۆزگەرتتى. 1997 - يىلى ئۇنىڭ نامى يەنە بىكتۈەن مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىغا يېتەكچىلىك ھەيئىتى دەپ ئۆزگەرتىلىپ، ئۇنىڭ مۇدىرلىقىنى بىكتۈەن پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار ئۆزئۇستىگە ئالدى، ئەزالىرى 25 ئورگان، بۆلۈم، كومىتېتنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىدىن تەركىب تاپتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىدە بىكتۈەن مەدەنىيەتلىك ئىشخانىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى، بىكتۈەن پارتكومى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىشخانىنىڭ مۇدىرى بولدى. شى (ئىدارە) لەردە ئۇنىڭ نامى مۇناسىپ ھالدا ئۆزگەرتىلىپ ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى تەشكىلىي ئاپپاراتى توغرىلىنىپ، بىكتۈەن، شى، تۈەن - مەيدان دەرىجىلىك خىزمەت تورى شەكىللەندى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «7 - بەش يىللىق»، «8 - بەش يىللىق»، «9 - بەش يىللىق» ۋە 2000 - يىللىق بىكتۈەن مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىيات پىلانى ۋە خىزمەت نۇقتىسى تۈزۈپ چىقىلدى. مەدەنىي ئورۇن، ھاللىق لىيەندۇي، مەدەنىيەتلىك «كۆزنىكى»، «10 يۈلۈق تۈزلۇق» مەدەنىي ئائىلە قاتارلىق تۆت تۈرلۈك پائالىيەت ۋە بىكتۈەن، يەرلىك بىلەن ئارمىيە (ساقچى)، خەلق بىرلىكتە بەرپا قىلىش پائالىيىتى چىڭ تۇتۇلدى. مەدەنىي ئورۇن ۋە ھاللىق لىيەندۇيلەرنى باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىنى تۈتۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ۋە بەرپا قىلىش خىزمىتىنى تەكشۈرۈش تۈزۈمى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، «بىكتۈەن ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئەخلاق، ھەربىكەت قائىدىسى» يولغا قويۇلۇپ، بىكتۈەننە دەرىجە بويىچە بەرپا قىلىش، ھەربىكەت جان باشقۇرۇش، دوملىما راۋاجلىنىشتىن ئىبارەت بەرپا قىلىش خىزمەت قۇرۇلمىسى شەكىللەندى. 1999- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بىكتۈەن دەرىجىلىك 47 مەدەنىي ئورۇن، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك 75 مەدەنىي ئورۇن، شى (ئىدارە) دەرىجىلىك 740 مەدەنىي ئورۇن، 82 ھاللىق لىيەندۇي بارلىققا كەلدى. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىلىرىنىڭ 95%ى «10 يۈلتۈزلۇق» مەدەنىي ئائىلىلەرنى بەرپا قىلىش پائالىيىتىگە قاتناشتى، نەتىجىدە بىكتۈەندىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنىنىڭ ئۇنۇملۇك ساپاسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى.

بىكتۈەننىڭ قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى قانۇن بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى ئامىمۇى تەربىيە ھەربىكتى. 1985 - يىلى «1 - بەش يىللىق» قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، بىكتۈەن بويىچە ھەر دەرىجىلىك قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىن 2 مىڭ 245 ى قۇرۇلدى، مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى خادىمدىن 300 نەچچىسى قويۇلدى، 67 مىڭ تاياڭ تەربىيىلەندى، 1 مىليون 610 مىڭ قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش نىشانىدىن 1 مىليون 530 مىڭى قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۆگىنىشىگە قاتناشتى. كادىرلارنىڭ ئۆگىنىشكە قاتنىشىش نىسبىتى 94% تىن كۆپرەككە، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆگىنىشكە قاتنىشىش نىسبىتى 96% كە يەتتى، ئالىي مەكتەپ، ئوتتۇرا تېخنىكومىلاردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى قانۇن - تۈزۈم تەربىيىسىگە قاتناشتى. 1991 - يىلى «2 - بەش يىللىق» قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش باشلانغاندىن بۇيان، 12 قانۇن، بىر نىزام ئۆگىنىلدى، 1 مىليون 630 مىڭ كادىر ۋە ئىشچى - خىزمەتچى ئاساسىي قانۇن ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك نىزاملارنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆگەندى، 46 ساھە، سىستېمىدا كەسپىي قانۇن ئۆگىنىش پىلانى تۈزۈلدى، ئىككى شى شىنى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويدى، 60% تىن ئارتۇق ئورۇن ھەر خىل شەكىلدىكى قانۇن بويىچە ئىدارە قىلىش پائالىيىتىنى ئېلىپ باردى. 1996 - يىلى «3- بەش يىللىق» قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن، «3 - بەش يىللىق» قانۇن ساۋاتلى-

رىنى ئومۇملاشتۇرۇش مەزگىلىدىكى قانۇن بويىچە ئىـ داره قىلىش مەسئۇلىيەتنامىسىگە قاتلام بويىچە ئىمزا قويۇلدى، بىكتۇەن كادىرلىرىغا «3 ـ بەش يىللىق» قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىش تۇزۇمى بىر تۇتاش يولـ غا قويۇلدى. 1998 ـ يىلى ھەر دەرىجىلىك ھەر خىل كادىرلاردىن 200 مىڭى قانۇن ئىمتىھانىغا قاتناشتى. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، 300 قېتىمدىن ئارتۇق قانۇن ـ تۈزۈم لېكسىيىسى ئۆتكۈزۈلدى، 50 مىڭ ئادەم قېتىم لېكسىيىنى ئاڭلىدى، 40 مىڭدىن ئارتۇق قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تايانچىلىرى تەربىيىلەندى، 1 مىليون پارچىدىن ئارتۇق قانۇن سا ـ ۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش دەرسلىكى تارقىتىلدى.

بىكتۇەن جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپـ لىمە تۈزەش بىكتۇەن سىستېمىسىنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاشتىكى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش پائالىيـ تىنى كۆرسىتىدۇ. 1989 ـ يىلى 3 ـ ئايدا بىكتۇەندە جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش رەھبەر ـ لىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1991 ـ يىلى بۇ گۇرۇپـ پىنىڭ نامى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنى جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش كومىتېتى دەپ تۈزگەرتىلدى. شى (ئىدارە)، مەكـ تەپ، تۇەن ـ مەيدان (زاۋۇت، كان)، لىيەندۇي (سېخ) لەردىمۇ مۇناسىپ ھەر تەرەپلىمە تۈزەش ئاپپا ـ راتلىرى قۇرۇلدى. 1992 ـ يىلىدىن 1994 ـ يىلىغىـ چە، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش مەسـ ئۇلىيىتىنىڭ تۈنجى قېتىملىق ھۆددىگەرلىكى يولغا قو ـ يۇلدى، بىكتۇەننىڭ قوماندانى ۋە سىياسىي كومىسسارى شىلارنىڭ كوماندىرى، ئىدارە باشلىقى، سىياسىي كو ـ مىسسارى (شۇجىسى) بىلەن مەسئۇلىيەتنامە ئىمزالـ دى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش تەد ـ بىرى مەسئۇلىيەتنامە شەكلى ئارقىلىق ئاساسىي قائىلە ـ لارغىچە ئەملىيلەشتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىت ـ تا كۆرۈش ئېچىش، ئاساسىي قائىلارغا بىرىپ تەكشۈـ رۈش، يېتەكچىلىك قىلىش ۋە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، شۇنىڭدەك رەھبىرىي كادىرلار ئارىسىدا مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى، «بىر ئاۋاز بىلەن ئىنكار قىلىش ھوقۇقى» تۇيغۇسىنى يولغا قويۇش ئارقىلىق، ھەر تەرەپلىمە تۈـ زەش قوشۇننىڭ ساپاسى ۋە خىزمەت سەۋىيىسى ئۆسـ تى. 1995 ـ يىلىدىن باشلاپ جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەشنىڭ 2 ـ قېتىملىق مەسئۇلىيەت ھۆددىگەرلىكى يولغا قويۇلۇپ، ئاساسىي قاتلامنىڭ ئۆل خىزمىتى نۇقتا، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش يادرو قىلىنىپ، ھەر تەرەپلىمە تۈزەش خىزمىتى ئۈـ مۈيۈزلۈك ئالغا سىلجىتىلدى. بىكتۇەندىكى سىيا ـ سىي ـ قانۇن تارماقلىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلار جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش خىزمىتـ گە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئاساسىي قوشۇنلۇق رولىنى جارى قىلدۇردى. 1 ـ، 2 ـ قېتىملىق مەسئۇلىيەت ھۆددىگەرلىكى داۋامىدا، شى، ئىدارىلەر مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، مۇكاپاتلاش ـ جازالاش تەدبىرلىرىنى ئەمە ـ لىيلەشتۈرۈش ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەشكە دائىر تەشۋىقات خىزمىتى ۋە كەسپىي پائالىيەت ـ لەرگە ئىشلەتتى. بىكتۇەن پارتكومى 1994 ـ يىلى مەخسۇس ھۆججەت تارقىتىپ، ئاساسىي قاتلامنىڭ ھەر تەرەپلىمە تۈزەش مەخسۇس كادىرلىرىنى سەپلەپ كۈـ چەيتىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1997 ـ يىلىدىن باشلاپ، بىخەتەر، مەدەنىي رايون بەرپا قىلىش پائالىيـ تى ئېلىپ بېرىلىش ئارقىلىق، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش تەدبىرلىرىنىڭ ئەملىيلىشىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى، ئامانلىق مۇھىتى ياخشىلاندى. شى، ئىدارىلەردە جەمئىيەت ئامانلىقىدا پىداكارلىق كۆرسەتكەنلەرنى مۇكاپاتلاش فوندى جەمئىيىتى تەسىس قىلىنىپ، مەيدانغا كەلگەن ئىلغار شەخسلەر مۇكاپاتلان ـ دى. نۆۋەتتە بىكتۇەننىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەشكە دائىر 3ـ نۆۋەتلىك(2000 — 2004) ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەتنامىسىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى ياخشى.

بىكتۇەن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بىكـ تۇەندىكى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى، ئىتتىپاقلىقى ۋە ھەمكارلىقىنى قوغدايدىغان تەدبىر. بىكتۇەن ئىگىلىك تىكلەشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلـ قى تەربىيىسىنى كادىر ـ جەڭچىلەرنىڭ زۆرۈر دەرسى قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دائىملىق تەربىيىنى قانات يايدۇردى ھەمدە بىكتۇەن بويىچە كۆلەمى بىرقەدەر چوڭ بولغان ئىككى قېتىملىق مىللەتلەر نەزەرىيىسى، مىلـ لىي سىياسەت توغرىسىدىكى ئۆگىنىش، تەربىيە ھەرـ كىتىنى ئېلىپ باردى. 1983 ـ يىلىدىن بۇيان، ھەر يىلى 5 ـ ئايدا «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئۇدا 17 يىل ئېلىپ بېرىلدى. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن باشلاپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغارلارنى، نەمۇنىچىلارنى بارلىققا كەلتۈرۈش پائالىيىتى كەڭ قا ـ نات يايدۇرۇلدى. 1982 ـ يىلىدىن بۇيان، بىكـ

تۇەن سىستېمىسىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

تېخنىك خادىملار ئاز سانلىق مىللەت پاختكارلىرى بىلەن تېرىغچىلىق تېخنىكىسى ئوستىدە مەسلىھەتلەشمەكتە

بويىچە 23 ئىلغار، نەمۇنىچى ئورۇن ۋە 28 نەپەر نەمۇنىچى شەخس گووۋيۈەن، دۆلەت - مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى تەرىپىدىن تەقدىرلەندى، 178 نەمۇنىچى ئورۇن ۋە 277 نەپەر نەمۇنىچى شەخس ئاپتونوم رايون، بىڭتۇەن تەرىپىدىن تەقدىرلەندى. بىڭتۇەن ھەر خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئاز سانلىق مىللەت كادىر-لىرى قوشۇن قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتتى، نەتىجىدە 8 مىڭ 340 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت كادىرى يېتىشىپ چىقتى، سىياسىي، ئىقتىساد، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت، ماارىپ، داۋالاش - ساقلىقنى ساقلاش جەھەتتە-كى ئىختىساس ئىگىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاز سان-لىق مىللەت كادىرلىرى قوشۇنى پەيدىنپەي بارلىققا كەلدى. بىڭتۇەن، شى (ئىدارە)، تۇەن (مەيدان) مەبلەغ سېلىش سالمىقىنى ئاشۇرۇش، ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىنى تۈزۈش، نامراتلارنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق يۆلەشكە ئوخشاش كۆپ خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئىشلىرىنى تېز تەرەققىي قىلدۇردى، نەتىجىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاممىسىنىڭ تۈرمۇش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. بىڭتۇەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىل - يېزىقىنى ئىشلىتىشىگە ئەھمىيەت بېرىپ، 100 دىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر باشلانغۇچ مەكتىپى ۋە 50 تىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئۇيغۇر-چە، قازاقچە، موڭغۇلچە، قىرغىزچە ئوقۇتۇشنى يولغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن ئاز سانلىق مىللەت ئۆسمۈرلىرى-نىڭ توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت ماارىپ ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە تۈرى كۆپ مىللىي ماارىپ يولغا قويۇلۇپ، راسخوت سېلىنمىسى ئاشۇرۇلۇپ، مىللىي ئوقۇتقۇچى-لار زور كۈچ بىلەن يېتىشتۈرۈلدى ۋە ئۇلارنىڭ ئوقۇ-تۇش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر داۋالاش - ساقلىقنى ساقلاش تورى ئاساسەن مۇكەممەل-لەشتى. 80% تىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئاممىسى ئۆز تىلىدىكى رادىئو پروگ-رامملىرىنى ئاڭلىيالايدىغان، تېلېۋىزىيە پروگرامما-لىرىنى كۆرەلەيدىغان بولدى. بىڭتۇەندە ئىسلام دىنى، بۇددا دىنى، كاتولىك دىنى ۋە خرىستىئان دىنىغا ئېتە-قاد قىلىدىغان ئامما بار، ھەر دەرىجىلىك پارتكوم ۋە مىللەتلەر، دىن ئىشلىرى تارمىقى پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئەتراپلىق، توغرا ئىزچىللاشتۇرۇپ، دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى قانۇن بويىچە كۈچەيتتى. بىڭتۇەندىكى ھەرقايسى ئورۇنلار تە-شەببۇسكارلىق بىلەن يەرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھ-بەرلىرىدىن يولىورۇق سوراپ، ئۇلارغا خىزمەتتىن دوكلات بېرىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە بىڭتۇەن بە-لەن يەرلىكنىڭ مۇناسىۋېتىدىكى مۇناسىۋەتلىك مەسە-لىلەرنى يەرلىكتە كېڭىشىپ ھەل قىلدى. بىڭتۇەندە يەرلىكنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش مەخسۇس فوندى تەسىس قىلىنىپ، يەرلىك ھەر مىللەت خەلقى ئۆچۈن پائال تۇرمۇش ياخشى، ئەمەلىي ئىش قىلىپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىڭتۇەنمۇ يەرلىك ھەر دەرىجىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ۋە ھەر مىللەت خەلقى-نىڭ زور كۈچ بىلەن قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى ۋە ياردەمى-گە مۇيەسسەر بولدى.

بىڭتۇەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى بىڭتۇەندىكى كەڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتى. 1957 - يىلى بىڭتۇەندە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەيياr-لىق كومىتېتى قۇرۇلغاندى. 1958 - يىلى 2 - ئايدا، يېزا ئىگىلىك 1 -، 2 -، 3 -، 4 -، 5 -، 6 -، 7 -، 8 - شى ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش باشقارما-سى، سۇچىلىق باشقارمىسى، ترانسپورت باشقارمىسى، ھەمكارلىق باش كوپېراتىپى قاتارلىق ئورۇنلاردا، 127 تۇەن - مەيدان، زاۋۇت، كان، باشقارما ۋە 294 مەش-غۇلات پونكىتى (يىلغا) دا ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەش-كىلاتى قۇرۇلغاندى، 1958 - يىلى 9 - ئايدا بىڭتۇەن-دىكى ھەر دەرىجىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەشكىلات-لىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى خىزمىتى سىياسىي بۆلۈم قارىمىقىدىكى مۇناسىۋەتلىك

تارماقلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1982 - يىلى بىكتۆەن-دە ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەييارلىق گۇرۇپپىسى قايتا قۇرۇلدى. 1983 - يىلى 6 - ئايدا، بىكتۆەن پارتكومى «بىكتۆەندە ھەر دەرىجىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرىنى قۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى. شۇ يىلى 11 - ئايدا بىكتۆەن ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى بىكتۆەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن تۇنجى قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، تەشكىلات بۆلۈمى، ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، ئايالار خىزمىتى بۆلۈمى، تۇرمۇش سۇغۇرتە-سى بۆلۈمى، نەزەرىيە - سىياسەت تەتقىقات ئىشخانە-سى، ئىشخانا، ماتارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، تەنتەر-بىيە خىزمىتى بۆلۈمى تەسىس قىلدى. ھازىر بىكتۆەن-دىكى شىر، مەكتەپ، بىكتۆەنگە بىۋاستە قاراشلىق ئاپپاراتلاردىكى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى 28، ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى 639، ئىشچىلار ئۈيۈشمە-سى ئەزالىرى 647 مىڭ 754 بولۇپ، ئىشچى - خىز-مەتچىلەرنىڭ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىغا ئەزا بولۇش نىس-بىتى 97.27% كە يەتتى. مەخسۇس ئىشچىلار ئۈيۈش-مىسى كادىرلىرى 1 مىڭ 994 نەپەر.

جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى كومىتېتى بىكتۆەندىكى ئىلغار ياشلارنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتى. 1957 - يىلى 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، بىكتۆەن كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى 1 - قېتىم-لىق قۇرۇلتاي ئېچىپ ئىتتىپاق كومىتېتىنى رەسمىي قۇردى. 1982 - يىلى بىكتۆەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىمۇ ئەسلىگە كەلدى. 1994 - يىلى 1 - ئايدا 2 - قېتىملىق ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. ئىتتىپاق كومىتېتى ئورگىنىدا ئىشخانا، ئىتتىپاق ئىشلىرى بۆلۈمى، ئىش-لەپچىقىرىش بۆلۈمى، ياشلار - ئۆسمۈرلەر بۆلۈمى قاتارلىق ئۈچ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ھازىر شى دەرىجىلىك ئىتتىپاق كو-مىتېتىدىن 30 ى بار. بىكتۆەن قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە قانات يايدۇرۇلغان «10 مىڭ سەر ئالتۇن، مىڭ كۆرە ئاشلىق ئېلىش» پائالىيىتى ۋە كوممۇنىس-تىك ياشلار ئىتتىپاقى دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇش پائالىيىتى ئارقىلىق، بىكتۆەننىڭ ئىشلەپچىقىرىش تە-رەققىياتى كۆچلۈك ئىلگىرى سۈرۈلدى. XX ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا شاڭخەيلىك زىيالىي ياشلار ۋەكىللىكە-دىكى مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن 100 مىڭ ياش بىكتۆەننىڭ بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش

جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئىشلەپ-چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى كومىتېتى
وەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى
خىلە ئۇسۇلغا

ئىشلىرىغا ئالاھىدە. بىكتۆەننىڭ تەرەققىياتى ئۇچۇن تارىخىي تۆھپە قوشتى. ئىلغار ئېلىپ بېرىلغان، ئىشلەپچىقىرىشنى يۇقىرى، بىكتۆەندىكى ھەر دەرە-جىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى «ئومۇملۇق ئۇچۇن خىزمەت قىلىش، ئىقتىسادقا ئۇچۇن خىزمەت قىلىش، ياشلار - ئۆسمۈرلەر ئۇچۇن خىزمەت قىلىش» قاتارلىق چاقىرىق تۇرۇپ، ئەسىر ھالقىغان ياشلار مەدەنىيىتىنى قۇرۇلۇشى، ئىختىساسلىقلار قۇرۇلۇشى، ياشلارنىڭ پەن - تېخنىكا ئارقىلىق بېيىش، ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشى ئۇچۇن خىزمەت قىلىش ھەرىكىتى ۋە جۇڭگو ئۆسمۈرلىرى ھەرىكىتىنى يولغا قويۇپ، مەملىكەت ۋە شىنجاڭ بويىچە ئىلغار شەخسلەرنى بارلىققا كەلتۇردى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بىكتۆەندە 120 مىڭ كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى، 290 مىڭ پىئونېر بار بولدى.

بىكتۆەن ئايالار بىرلەشمىسى بىكتۆەندىكى ئايالارنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتى، 1992 - يىلى 3 - ئايدا قۇرۇلغان. ئۇ بىكتۆەن ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئە-چىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، كەسپىي خىزمىتىنى بىكتۆەن ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئايال ئىشچى - خىزمەت-چىلەر بۆلۈمى ئۈستىگە ئالغاندى. ھەر دەرىجىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ «ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر ھەيئە-تىنىڭ خىزمەت نىزامى» بويىچە ئايال ئىشچى - خىز-مەتچى 25 تىن ئاشقان كارخانا، كەسپىي ئورۇن، ئور-گانلاردا ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر ھەيئىتى قۇردى

ۋە ئۇنى مۇكەممەللەشتۈردى. بىڭتۈەن ئاھالىسىنىڭ 1 مىليون 130 مىڭى ئايالار، ئۇلارنىڭ 390 مىڭى ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر. ھازىر بىڭتۈەن، شى (ئىدارە)، تۈەن (زاۋۇت)، لىيەندۇي (سېخ) دەرىجىلىك ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر خىزمەت ئاپپاراتىدىن 8 مىڭ 3 ى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، بىڭتۈەن دەرىجىلىك بىر، شى دەرىجىلىك ۋە بىڭتۈەنگە بىۋاستە قارىشلىق ئاپپارات دەرىجىلىك 23، ئالىي مەكتەپ دەرىجىلىك بەش، تۈەن (زاۋۇت) دەرىجىلىك 550، لىيەندۇي (سېخ) دەرىجىلىك 7 مىڭ 424 ئايالار تەشكىلاتى بار. بىڭتۈەندىكى ھەر دەرىجىلىك ئايالار تەشكىلاتلىرى پارتىيىنىڭ ھەربىر مەزگىلدىكى مەركىزىي ۋەزىپە، چىسىنى يېقىندىن چۈرىدەپ، ئۆزىنىڭ ئۇستۇنلۇكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ئايالار تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا تۈرتكە بولۇش جەھەتتە تەڭداشسىز رول ئويناپ، پارتىيىنىڭ ئايالار بىلەن ئالاقە باغلىشىدا كۆۋرۈك ۋە ۋاستە بولدى.

بىڭتۈەن ئىگىلىكى بىڭتۈەن چېگرا رايونىنى ئېچىش، گۈللەندۈرۈش، بىر يەر ئۆزلەشتۈرۈش مۇساپىسىنى 1950 - يىلىدىن باشلىغان. 50 يىللىق تەرەققىيات ئارقىلىق، 2000 - يىلىغا كەلگەندە، 13 يېزا ئىگىلىك شىسى ۋە بىر قۇرۇلۇش - بىناكارلىق شىركى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 20 نەچچە بىر يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى، 174 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانى ۋە ئۆز ئالدىغا ھېسابات ئېلىپ بارىدىغان 721 ساناۋەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، سودا كارخانىسى مەيدانغا كەلدى. ھازىر ئۇ تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 64 مىڭ گېكتارغا، ئاھالە 2 مىليون 427 مىڭ 900 گە يەتكەن، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، ساناۋەت، يېزا ئىگىلىكى، سودا، ماۋارىپ ۋە ھەربىي ئىشلار تەڭ تۈتۈلغان، پەن - تېخنىكا، ماۋارىپ، مەدەنىيەت، ساھىيە، تەنتەربىيە ئىشلىرى ئەتراپلىق تەرەققىي قىلغان چوڭ بىر تەشكىلات بولۇپ قالدى. 50 - يىللاردا بىڭتۈەن يىرىك ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، سۇ ئىنشائاتى بىلەن پائال شۇغۇللىنىپ، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى قۇرۇپ، زامانىۋى ساناۋەتنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، شىنجاڭ 1 - ئىيۇل پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئوخشاش بىر تۈركۈم چوڭ كارخانىلارنى قۇرۇپ، ئوتتۇرا زامانىۋى ساناۋەتنى كارخانىلارنى قۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە زامانىۋى ساناۋەت تەرەققىياتى ئۈچۈن دەسلەپكى قەدەمدە ئاساس سالدى. بىڭتۈەننىڭ 1954 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى بەش باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ:

ئىگىلىك تىكلەش باسقۇچى (1954 ـــ 1957)

بۇ باسقۇچتا يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەركەز قىلىش، كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش، ساناۋەت، قاتناش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، سودا ئىشلىرى تەرەققىياتىنى تېزلىتىش فاكتورى يولغا قويۇلدى. سۇ ئىنشائاتى زور كۈچ بىلەن ئېلىپ بېرىلىپ، كەڭ كۆلەملىك ئېچىش قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلۇپ، ماشىنىلاشقان تېرىقچىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆلگە كۆرسىتىپ بېرىلدى. 1957 - يىلىغا كەلگەندە، تېرىلغۇ كۆلىمى 224 مىڭ 800 گېكتارغا، ئاشلىق مەھسۇلاتى 122 مىڭ 400 تونناغا، پاختا مەھسۇلاتى 10 مىڭ 900 تونناغا، ساناۋەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 229 مىليون يۈەنگە، پايدا 29 مىليون يۈەنگە يەتتى.

يىرىك تەرەققىيات باسقۇچى (1958 ـــ 1966)

بۇ مەزگىلدە نەچچە 100 مىڭ يا ئىشچىكىرىدىن بىڭتۈەنگە كېلىپ بىڭتۈەننىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ئادەتلاندى، نەتىجىدە بىڭتۈەننىڭ ئىقتىسادى تېز تەرەققىي قىلدى. 1960 - يىلىغا كەلگەندە، ئىگىرى - كېيىن بولۇپ تارىم، موسۇەن، شىياۋخەيزى قاتارلىق بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرى قۇرۇلۇپ، 868 مىڭ گېكتار بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈلدى، 124 دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسى، بېلىقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى قۇرۇلۇشى دەسلەپكى قەدەمدە كۆلەم بولۇپ شەكىللىنىپ، يېنىك ساناۋەتنى ئاساس قىلغان ساناۋەت ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسى بارلىققا كەلدى. ئىگىرى - كېيىن بولۇپ، 1 - ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى، 1 - ئاۋغۇست پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، 1 - ئاۋغۇست يۈك توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئوخشاش بىر تۈركۈم تايانچ كارخانىلار قۇرۇلدى. 1966 - يىلىغا كەلگەندە، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 808 مىڭ 600 گېكتارغا يەتتى. ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 720 مىڭ 300 تونىنا بولۇپ، ئاپتونوم رايون ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 21.7% نى تەشكىل قىلدى. پاختا مەھسۇلاتى 24 مىڭ 900 تونىنا بولدى. ساناۋەت، يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 977 مىليون يۈەنگە يېتىپ، ئاپتونوم رايون ساناۋەت، يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات

قىممىتىنىڭ 25.2% نى تەشكىل قىلدى، ئومۇمىي پايدىسى 113 مىليون يۈەن بولدى. بىڭتۈەن شىنجاڭ- نىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشلىرىدا ئالغا چوڭ زامانىۋى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كارخانىسى بولۇپ قالدى.

ئوخۇشسىزلىققا ئۇچراش باسقۇچى (1966 ــ 1976) «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت 10 يىللىق مالىمانچىلىق تۈپەيلىدىن، بىڭتۈەننىڭ ئىقتىسا- دى ئېغىر ئوخۇشسىزلىققا ئۇچراپ، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى پەيدىنپەي تارىيىپ كەتتى. 1974 ــ يىلىغا كەلگەندە، تېرىلغۇ يەر 1966 ــ يىلىدىكىدىن 34 مىڭ 800 گېكتار تارىيىپ كەتتى، ئاشلىق مەھسۇلاتى 195 مىڭ تونىنا، پاختا مەھسۇلاتى 9 مىڭ 700 تونىنا كېمە- يىپ كەتتى، كارخانىلار 194 مىليون يۈەن زىيان تارتتى، ئۆزىدىن ئېلىپ ئۆزنىگە سېتىپ بېرىلگەن ئاش- لىقتىن 17 مىڭ تونىنا ئىستېمال قىلىندى. 1975 ــ يىلى بىڭتۈەن تۈزۈلىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شۇ يىلى 5 ــ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈ- رۈش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

ئەسلىگە كېلىش باسقۇچى (1978 ــ 1981) جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 ــ نۆۋەتلىك مەر- كىزىي كومىتېتىنىڭ 3 ــ ئومۇمىي يىغىنى بىڭتۈەن ئىقتىسادىغا ئىجابىلىق ۋە ھاياتىي كۈچ ئېلىپ كەلدى. 1978 ــ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى دۆلەت بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مىنىس- تىرلىقىغا بىۋاسىتە قاراشلىق باش ئىدارە قىلىپ تەڭ- شەلدى، ئىشلەپچىقىرىش پەيدىنپەي يۇكسەلدى، ئىگە- لىكمۇ ياخشىلىنىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋا- قىتتا، كەسىپ، مەھسۇلات قۇرۇلمىسى پائال تەڭشە- لىپ، ئاشلىق مەھسۇلاتىنىڭ ئېشىشىغا كاپالەتلىك قە- لىش شەرتى ئاستىدا، كېڭەز ئىشلەپچىقىرىش ئۇستۇن- لۇكى تىرىشىپ جارى قىلدۇرۇلدى. سانائەتتە يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق، سېمونت، كۆمۈرچىلىك، قۇ- رۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتىدە تېخنىكا ئۆزگەرتىش نۇقتىلىق تۈتۈلدى. نەتىجىدە، ئىشلەپچىقىرىش يۇكسە- لىشكە باشلىدى. 1981 ــ يىلى سانائەت، يېزا ئىگىلە- كى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 840 مىل- يون يۈەن، تېرىلغۇ يەر 907 مىڭ گېكتار، ئاشلىق مەھسۇلاتى 923 مىڭ تونىنا، پاختا مەھسۇلاتى 52 مىڭ 500 تونىنا بولۇپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدىن ئېشىپ كەتتى. كارخانىلار ئۈدا 11 يىل زىيان تارتىش- تەڭ ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، 21 مىليون يۈەن پايدا ئالدى.

قايتا تەرەققىيات باسقۇچى (1982 ــ 2000) 1981 ــ يىلى 12 ــ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ــ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ئەسلىگە كەلدى. شۇنىڭدىن كې- يىنكى 20 يىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان، بىڭتۈەن ئىس- لاھات ــ ئېچىۋېتىشتە چىڭ تۇرۇپ خەلقنى بېيىتتى، ئىشلەپچىقىرىش مىسلى كۆرۈلمىگەن سۈرئەتتە يۇكسەل- دى. بولۇپمۇ 1990 ــ يىلى بىڭتۈەننىڭ دۆلەت پىلانى ئېچىدە ئايرىم پىلان تۈزۈشى ئىقتىسادىنىڭ تېخىمۇ را- ۋاجلىنىشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىپ بەر- دى، خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئىشلە- رى يېڭى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. 2000 ــ يىلى ئېچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18 مىليارد 68 مىليون، تېرىلغۇ كۆلىمى 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتار، ئاشلىق مەھسۇلاتى 1 مىليون 175 مىڭ 700 تونىنا، پاختا مەھسۇلاتى 693 مىڭ 900 تونىنا بولۇپ، «9 ــ بەش يىللىق» پىلانىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ئومۇمىي مەھسۇلات 10 مىليون دەن بولۇش نىشانى مۇددىتىدىن بۇرۇن ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى، بىرلىك مەھسۇ- لات ۋە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مەھسۇلات مىقدارى مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا ئۆتتى.

ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك ئېچىۋېتىلگەن 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، بىڭتۈەن ئىقتىسادىي قۇرۇ- لۇشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ئىككى تۈپ بۇرۇلۇشنى پائال ئىلگىرى سۈرۈپ، ئۈستۈنلۈكنى بايە- لىقا ئايلاندۇرۇش ئىستراتېگىيىسىنى زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇپ، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش دائىرىسىنى تىرىشىپ كېڭەيتىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخىي بۇرچىنى سادىقلىق بىلەن ئادا قىلىپ، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىدا غايەت زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. خەلق ئىگىلىكى سىجىل يۇكسەلدى، ئۈنۈمچىرسال ئىقتىسادىي كۈچ يەنمۇ ئاشتى. مەبلەغ سېلىش يولى ۋە ساھەسى ئۆزلۈكسىز كېڭىيىپ، دۆلەتنىڭ مۇھىم ئاشلىق، پاخ- تا، مايلىق دان، شېكەر بازىسىغا ئوخشاش بىر تۈركۈم نۇقتىلىق تۈرلىرىگە تۈتۇش قىلىندى. يېزا ئىگىلىك- نىڭ ئۇللۇق ئورنى تېخىمۇ كۈچەيدى، ئېچكى قۇرۇلما مۇۋاپىقلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. بايلىقنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى. سۇ ئىنشائاتى، نۇقتا قىلىنغان ئۆل ئەسلىمەلەر قۇرۇلۇشى كۈچەيدى، قاتناش، خەۋەرلىشىش شارائىتى كۆرۈنەر- لىك ياخشىلاندى. سانائەتتە توقۇمىچىلىق، يېمەكلىك، خىمىيە سانائىتى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىغا ئوخشاش تۆت چوڭ تۈۋرۈك كەسىپ بارلىققا كەلدى، ئاساسلىق

مەھسۇلات مىقدارى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ئاشـ
تى، ۋۇجىياچۇي سۇ پومپىسى، فاكتىلىك ماركىلىق ئىچ
كىيىم، ئىلى ئالاھىدە ھارىقىغا ئوخشاش بىر تۈركۈم
داڭلىق مەھسۇلاتلار مەيدانغا كەلدى. ئۇچىنچى كەسىپ
تىجارەت دائىرىسى ۋە تەرەققىيات ماكانىنى ئۈزلۈكسىز
كېڭەيتىپ، سەل قاراشقا بولمايدىغان ئىقتىسادىي كۈچ
بولۇپ قالدى. مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى يەنمۇ ئىلگە-
رىلىگەن ھالدا تەڭشىلىپ، پاي ھەمكارلىقى ئىگىلىكـ
نى تەرەققىي قىلدۇرۇش بۆسۈش ئېغىزى قىلىنىپ،
پەيدىنپەي ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك ئىگىلىكى ئاساسىي
گەۋدە قىلىنىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبلىرى ئور-
تاق تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. سودا، قاتناش - ترانس-
پورت قاتارلىق ساھەلەردىكى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكـ
ئىكىدىن باشقا ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى بىرقەدەر تېز
بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى
كۆرۈنەرلىك ئۆستى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان
يىللىق كىرىم 1980 - يىلىدىكى 831 يۈەندىن كۆپە-
يىپ 2000 - يىلىدىكى 6 مىڭ 763 يۈەنگە يەتتى.

بىكتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىكى تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 1979 - يىلى باشلانغان يېزا ئىگىلىكى تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى بەش باسقۇچنى باشتىن كەچۈر-دى: 1 - باسقۇچ (1979 ـــ 1982). بۇ باسقۇچتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈمەن - مەيدانلىرىدا «ئۆز ئالدىغا ھېسابات قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، پايدىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، زىيانىنى تولدۇ-رۇپ بەرمەسلىك» تەك مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، سودا باشقۇرۇش قۇرۇلمىسى تەڭشەلدى، تۈمەن - مەي-دانلاردا داشقازانلىنىڭ تامىقىنى يېيىش ئەھۋالى تۈزىتىل-دى. 2 - باسقۇچ (1983 ـــ 1987). بۇ باسقۇچتا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇش ئاساس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قورۇ ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئۆزى پۇل چىقى-رىپ بوز يەر ئېچىشتىن ئىبارەت مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈ-رۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇل-دى، بىر تۈتاش باشقۇرۇش بىلەن ئايرىپ باشقۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت قوش قاتلاملىق ئىگىلىك باشقۇرۇش يېڭى تۈزۈلمىسى پەيدىنپەي ئورنىتىل-دى. 3 - باسقۇچ (1988 ـــ 1992). بۇ باسقۇچتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈمەن - مەيدانلىرىدا تۈمەن - مەيدانلار ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈ-مىنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان ئىسلاھات يولغا قويۇ-لۇپ، كادىرلار ئاشقازانلىنىڭ تامىقىنى يېيىشتەك ئىللەت-لەر پەيدىنپەي تۈگىتىلدى. 4 - باسقۇچ (1993 ـــ 1997). بۇ باسقۇچتا «ئىككى خىراجەتنى ئۆزى ئۈس-تىگە ئېلىش» ئىجارىكەشلىك تىجارىتى ئاساسىي مەز-مۇن قىلىنغان ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلدى. 1993 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىكتۇەن ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكى بىر خىل ھۆددىگەرلىك تۈزۈمىدىن كۆپ خىل شەكىلگە قا-راپ ئۆزگىرىشكە باشلىدى. بىكتۇەن بويىچە 450 مىڭ يېزا ئىگىلىك ھۆددىگىرىنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى ئۆزى ئۈستىگە ئېلىش نىسبىتى 60% كە يېتىپ، تۈمەن - مەيدانلار، لەيەندۇي-لەر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئورتاق سېلىنما سالىدە-غان، خېيىمخەتەرنى ئورتاق ئۈستىگە ئالىدىغان ئىگە-لىك باشقۇرۇش قۇرۇلمىسى بارلىققا كەلدى. تۈمەن - مەيدانلار ۋە مەيدانلار قۇرغان كارخانىلاردا پاي تۈزۈمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. 5 - باسقۇچ 1998 - يىلى باشلىنىپ، مۇلۇك ھوقۇقى تۈزۈمىنى يادرو قىلغان كارخانا تۈزۈمىدە يېڭىلىق يارىتىش يولغا قويۇلدى. 1998 - يىلىنىڭ بېشىدا بىكتۇەن دۆلەت ئىقتىسادىنىڭ ئاساسىي گەۋدىلىك ئورنىدا چىڭ تۇرۇش، كوللېكتىپ ئىگىلىكنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش، دۆ-لەت ئىگىلىكىنىڭكىدىن باشقا ئىگىلىكنى تەرەققىي قىل-دۇرۇشقا ئىلھام بېرىش، ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىكنىڭ ئەمەلگە ئېشىش شەكلى ئۈستىدە پائال ئىزدىنىش، پاي تۈزۈمى، پاي ھەمكارلىقى تۈزۈمىدىكى ئىگىلىكنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئۇ-شاش چوڭ - چوڭ ئىسلاھات تەدبىرلىرىنى ئونتۇرىغا قويدى. 1999 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلە-لىرىنىڭ مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈش ھۆددىگەرلىكىنى يولغا قويغان ئورۇن 150 مىڭغا، ئائىلىگە بىرلەشتۈ-رۈلگەن ھۆددىگەرلىك 9 مىڭ 611 گە، پاي ھەمكارلىق ئىقتىسادىي گەۋدىسى 111 گە، ئىجارىكەشلىك تىجارىتى 268 گە، ئېچىش خاراكتېرلىك ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى 574 كە، باشقا تىجارەت شەكلى 6 مىڭ 756 گە يەتتى. بىر تۈتاش باشقۇرۇش بىلەن ئايرىپ باشقۇ-رۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلاملىق ئىگىلىك باشقۇ-رۇش تۈزۈلمىسى كۇنسايىن مۇكەممەللەشتى، ئەمگەك، ئادەم ئىشلىتىش، كادىرلار، ئىجتىمائىي كاپالەت ۋە باشقۇرۇش مېخانىزمغا ئوخشاش باشقا جەھەتلەردىكى بىر يۈرۈش ئىسلاھاتلارمۇ ئومۇمىيۈزلۈك ئېلىپ بېرىلـ دى ھەمدە نەتىجىگە ئېرىشتى.

بىكتۇەننىڭ سانائىتى، قاتناش، قۇرۇلۇش -

بىناكارلىق، سودا تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتى 1985- يىلى بېكتۈەن زاۋۇت باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى بىلەن ھۆددىگە ئېلىش ئاساس قىلىنغان ئىدى. ئىلگىرى باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى نۇقتىلىق يولغا قويۇپ، كارخانا تېپىدىكى قانۇنىي ئىگىلەرنىڭ ئىدى. ئىلگىرى باشقۇرۇش ئورنىنى تۇنجى قېتىم پۈتۈم شەكلى بىلەن بېكىتتى. 1993 - يىلى «ئومۇمىي خەلق مۇ- لۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش مېخانىزمىنى ئالماشتۇرۇش نىزامى» ئىز- چىللاشتۇرۇلۇپ، كارخانىلارنىڭ ئېچكى قىسمىدا «ئۇچ تۈرلۈك تۈزۈم» ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. جۇڭگو كومپارتىيىسى 14 - قۇرۇلتىيىدىن كې- يىن، زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىنى ئورنىتىش مەقسەت قىلىنىپ، كارخانىلار گۇرۇھىنى قۇرۇش، كارخانىلا- رنى بىرلەشتۈرۈش، قوشۇۋېتىش، ئىجارىگە بېرىش، كىمىلارتۇق قىلىپ سېتىش، ۋەيران بولۇشقا ئوخشاش ئىسلاھاتلار يولغا قويۇلدى. نەتىجىدە، «ئۇچ تۈزۈم» ئىسلاھاتى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتى. جۇڭگو كومپارتىيىسى 15 - قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، بېكتۈەندىكى چوڭ، ئوتتۇرا دەلەت كارخانىلىرىدا شىركەت تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىش ۋە كارخانىلار گۇرۇھىنى قۇرۇش، مۇلۇك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىت تۈزۈمى ئاساسىي شەكىل قە- لىندى، كىچىك كارخانىلاردا پاي ھەمكارلىقى، ھۆددە- گەرلىك، ئىجارىكەشلىك، قوشۇۋېتىش، كىمىلارتۇق قىلىپ سېتىش، ۋەيران بولۇش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلىپ ئىگىلىك جانلاندۇرۇلدى ھەمدە بازارغا سېلىنىپ يۇرۇشلەشتۈرۈلگەن مەبلەغدىن پائال پايدىلە- نىش، كاپىتال قۇرۇلمىسىنى مەرخىللاشتۇرۇش، قەرزنى پايغا ئۆزگەرتىش سىياسىتىگە ئوخشاش سىيا- سەتلەر ئارقىلىق ئىسلاھات سالمىقى ئاشۇرۇلدى. يا- زارغا سېلىنغان بەش شىركەت جەمئىي 1 مىليارد 763 مىليون يۈەن مەبلەغنى يۇرۇشلەشتۈرۈپ، كاپىتال قۇ- رۇلمىسىنى مەرخىللاشتۇرۇش سىياسىتى ئارقىلىق، بانكىنىڭ 1 مىليارددا يېقىن قېتىم قالغان ھېساباتنى تەكشۈرۈپ ھېساباتتىن كۆتۈرۈۋېتىشىدىن بەھرىمەن بولدى. بەش دەلەت كارخانىسى دەلەت تەرىپىدىن سو- دا، سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى بىر گەۋدىلەشتۈرۈش سىستېمىسى ئېلىپ بېرىلمىدىغان ئورۇن ۋە نۇقتىلىق ئالاقە- لىشىدىغان ئورۇن قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 32 چوڭ، ئوتتۇرا كارخانا مۇلۇك باشقۇرۇش مەسئۇلىيىت تۈزۈ- مىنى يولغا قويدى. سودا ئوبوروت كارخانىلىرى زەن- جىرسىمان تىجارەت، ۋاكالەتلىك تۈزۈمى، ماددىي ئەش- يالارنى تەقسىملەپ بېرىشكە ئوخشاش يېڭى سودا - سېتىق ئۇسۇللىرىنى پائال قوللاندى. 11 كارخانا گۇ- رۇھى، 10 چەكلىك پاي شىركىتى، 402 چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قۇرۇلدى، 66 كارخانا قوشۇۋې- تىلدى، 158 كىچىك كارخانا پاي ھەمكارلىق تۈزۈمى- دىكى كارخانىغا ئۆزگەرتىلدى، 29 كارخانا ۋەيران بول- دى، 66 كارخانا كىمىلارتۇق قىلىپ سېتىۋېتىلدى.

بېكتۈەن كارخانا گۇرۇھى قۇردى 1992 - يىلى بېكتۈەن ئۇستۇنلۇككە ئىگە كەسىپ، ئەلا سۈپەت- لىك مەھسۇلاتنى باشلامچى، مۇلۇككە باغلاشنى ۋاستە قىلىپ، قوشۇۋېتىش، بىرلەشتۈرۈش، قايتا تەشكىل- لەش، شۇنىڭدەك بەزى مەمۇرىي ئاپپاراتلارنى تەڭ- شەش، ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشكە ئوخشاش ئۇسۇللار ئارقىلىق 11 كارخانا گۇرۇھى قۇردى. كارخانا گۇرۇ- ھىدىن ئۇرۇمچى شەھىرىدە رويخەتكە ئالدۇرغان بېڭ- تۈەن قۇرۇلۇش - بىناكارلىق گۇرۇھى، سودا گۇرۇ- ھى، بايلىق ۋە مەھسۇلاتلار گۇرۇھى، شىنتىيەن خەلق- ئارا گۇرۇھى، لەييۈەن گۇرۇھى، ئۇرۇمچى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سودا مەھسۇلاتلىرى گۇرۇھى، جۇڭغار ماددىي ئەشيالار گۇرۇھى، كورلىدا رويخەتكە ئالدۇر- غان تارىم بۇغىچىلىق گۇرۇھى، شىخەنزىدە رويخەتكە ئالدۇرغان تېخنىكا گۇرۇھى، يەنە يېزا ئىگىلىك 10 - شىستىمىغا يۈنىمۇ گۇرۇھى ۋە ئېلېكتر كۇچى گۇرۇھى بار. بۈنىڭدىن باشقا 20 دىن ئارتۇق كارخانا گۇرۇھى قۇرۇشقا پائال تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتىدۇ. بۇ كارخانا گۇرۇھلىرىنىڭ تەشكىل قىلىنىشى نەتىجىسىدە زامانە- ۋى كارخانا تۈزۈمى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتى، كارخانىلارنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى ۋە كەسىپ قۇ- رۇلمىسى مەرخىللاشتى، تەڭشەلدى، ئىقتىسادىي بىر- لەشمە تەشكىلاتىنىڭ بىرىكىش ئۇنۇمى، كۆلەم ئۇنۇ- مى، ئومۇمىي ئۇنۇمى ۋە كېڭىيىش ئۇنۇمى تولۇق جارى قىلدۇرۇلدى، كارخانىلارنىڭ بازار ئۇزگىرىشىگە قاراپ ئىش تۇتۇش ئىقتىدارى ۋە يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى زور دەرىجىدە ئۆستى.

بېكتۈەن ئىقتىسادىنىڭ جايلىشىشى بېڭ- تۈەن بايلىققا تايىنىش، ئۇز جايىنىڭ شارائىتىغا يارىشا ئىش كۆرۈش، ئۇستۇنلۇكنى جارى قىلدۇرۇش، مۇ- ھىم نۇقتىنى كاپالەتلەندۈرۈش، ئىش تەقسىماتى بويىچە ھەمكارلىشىش پرىنسىپىغا ئاساسەن، ئوخشاش بولمە- غان رايونلار ئىقتىسادىنىڭ ئېشىش نۇقتىسىنى يېتىل- دۇردى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، بېكتۈەندە تۆت ئىقتىسادىي بەلۋاغ ۋە ئىشلەپچىقىرىش بازىسى مەيدانغا

كەلدى: (1) تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى ئىقتىسادىي بەلۋاغ. بۇ بەلۋاغقا يېزا ئىگىلىك 6 -، 7 -، 8 -، 12 - شىلىرى ۋە قۇرۇلۇش - بىناكارلىق 1 - شىسى جايلاشقان. «ئىككىدە يۇقىرى، بىردە ئەلا بولۇش» ۋە سۈ تېجەش، توقۇمىچىلىق، شېكەرچىلىق، يېمەكلىككە ئوخشاش تۈرۈك كەسىپلەر نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، قېزىلما بايلىقلاردىن پايدىلىنىپ كانچىلىق ئىشلەپ چىقىرىشى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. شەھەر ۋە نېفتلىك ئەتراپىغا جايلاشقان شىلار شەھەر ئەتراپى خاراكتېرلىك ئىگىلىكنى نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇپ، «كۆكتات ۋە قوشۇمچە يېمەكلىك» قۇرۇلۇشىنى يولغا قويدى ھەمدە ئۆزگىچە سايامەنچىلىكنى راۋاجلاندۇردى. شىخەنزە ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رايونى دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولۇپ، چوڭراق تەسىر كۆرسىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بىكتۈەن ئىقتىسادىي يادرو بەلۋېغى بارلىققا كەلدى. (2) تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدەكى ئىقتىسادىي بەلۋاغ. بۇ بەلۋاغقا يېزا ئىگىلىك 1 -، 2 -، 3 -، 14 - شىلىرى جايلاشقان. ئۇلار تارىم نېفتلىكىنى ئېچىش ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر-يولىنى ئۇزارتىش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، قۇياش نۇرى ئىسسىقلىقى، سۇ، يەر بايلىقىدىن تولۇق پايدىلىنىپ پاختىنى باشلامچى مەھسۇلات قىلغان يېزا ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئاشلىق، پاختا بازىسى ۋە نەشپۈتكە ئوخشاش ئەلا سۈپەتلىك مېۋە- چېۋە بازىسى، بۇغىچىلىق ۋە ئۇنىڭدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار بازىسىنى قۇرۇپ، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، توقۇمىچىلىق، يېمەكلىكلەر سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇردى. (3) تەڭرىتاغنىڭ شەرقىگە جايلاشقان يېزا ئىگىلىك 13 - شىسى تۇرپان - قۇمۇل نېفتلىكىنى ئېچىشقا تايىنىپ، بايلىق ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، ئۈزۈم، چىلان، ياڭاقتا ئوخشاش باغۋەنچىلىك ۋە كۆكتات ئىشلەپ چىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، نېفتلىكنىڭ ئىشەنچلىك ئارقا سەپ تەمىنات كاپالىتى بازىسى بولۇپ قالدى. (4) چېگرا ياقىسىدىكى ئالاھىدە ئىقتىسادىي بەلۋاغ. بۇ بەلۋاغقا يېزا ئىگىلىك 4 -، 5 -، 9 -، 10 - شىلىرى جايلاشقان. ئۇلار مول تەبىئىي بايلىق ۋە چېگرا بويلىرىنى ئېچىۋېتىش ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، چارۋىچىلىق ۋە ئالاھىدە باغ-چىلىقنى نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇردى، چېگرا سودىسىنى راۋاجلاندۇردى. بۇ رايوننىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئىگىلىك قۇرۇلۇشى ۋە شارائىتىنى ياخشىلاش، نامرات-لارغا يۆلەك بولۇش سالمىقىنى ئاشۇرۇش، مەركىزىي شىلار بىلەن بولغان پەرقىنى ئازايتىش.

بىكتۈەننىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى 1954 - يىلى بىكتۈەن قۇرۇلغاندىن بۇيان، كەسىپ قۇرۇلمىسىدا بىرقانچە قېتىملىق ئۆزگىرىش بولدى:

(1) 1950 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، بىرىنچى تۈركۈم زامانىۋى سانائەت كارخانىسى قۇرۇلدى. 1954 - يىلى بىكتۈەن قۇرۇلغان چاغدىكى ئۈچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 1:22.3:63.6:14. بولغانىدى. بىكتۈەن قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر تۈركۈم زامانىۋى زاۋۇتلارنى يەرلىك ھۆكۈمەتكە ھەمسەز ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، زېھنى توپلاپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللاندى، ماشىنىلاشقان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى قۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سانائەت، قاتناش - تىرانسپورت، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق كەسىپنى ئۈز جايىنىڭ شارائىتىغا قاراپ تەرەققىي قىلدۇردى. 1958 - يىلىغا كەلگەندە، ئۈچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 7:27.2:39.1:33. بولدى. (2) 1958 - يىلدىن 1966 - يىلىغىچە بولغان ۋاقىت بىكتۈەننىڭ زور تەرەققىيات مەزگىلى بولۇپ، بۇ چاغلاردا سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى ۋە قۇرۇلمىسى مۇۋاپىق بولۇشقا قاراپ يۈزلەندى. 1966 - يىلىغا كەلگەندە، ئۈچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 3:24.0:43.7:32. بولدى. (3) 1975 - يىلى بىكتۈەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر قىسىم تۈەن - مەيدانلارنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتلىرى قالدۇرۇپ قويۇلغاندىن باشقا، بارلىق سانائەت كارخانىلىرى يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، مەھسۇلات قۇرۇلمىسىدا بىرقەدەر زور ئۆزگىرىش بولدى، ئۈچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 5:19.5:22.0:58. بولدى. (4) 1981 - يىلى بىكتۈەن تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن كەسىپ قۇرۇلمىسىدا ئۆزگىرىش بولدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە، ئۈچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 4:20.4:39.2:40. بولدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنىڭ پەيدىنپەي چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، بىكتۈەن بايلىق ئۈستۈنلۈكىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، يېزا ئىگىلىكىگە سېلىنمىدىغان سېلىنمىنى ئاشۇرۇپ، دۆلەت دەرىجىلىك ئاشلىق، پاختا، مايلىق دان، شېكەر ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېزا ئىگىلىك ئىچكى قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ نىسبىتى تۆۋەنلەپ، ئىقتىسادىي

زىرائەتلەرنىڭ نىسبىتى ئۆرلىدى. بولۇپمۇ كېۋەز تېرىش رىقچىلىق كۆلىمى كېڭەيتىلىپ، كېۋەز تېرىش، پىشىقلاپ ئىشلەش، سېتىش يۇرۇشلەشكەن پاختا ئىشلەپچىقىرىش كەسپى شەكىللىنىپ، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەندۈرگۈچ ئامىل بولۇپ قالدى. ساناقەت ئىشلەپچىقىرىشىدا يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنىدى، تېخنىكا قالاق، مەھسۇلات قۇرۇلمىسىنىڭ دەرىجىسى تۆۋەن بولغانلىقتىن، ئۇنۇم يىلدىن - يىلغا تۆۋەنلەپ كەتتى. قاتناش- تىرانسپورتنىمۇ يىلدىن - يىلغا تۆۋەنلەش ھالىتى كۆرۈلۈپ چىقتى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، ئوچ كەسىپ قۇرۇلمىسى 33:28:39 بولدى.

بىكتۆەننىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى 1954 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە بىكتۆەن 1 - بەش يىللىق پىلانىدىن 9 - بەش يىللىق پىلانغىچە بولغان مەزگىلنى باشتىن كەچۈردى. بىكتۆەن قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى پىلاننىڭ يېتەكچى ئىدىيىسىدە ئاساسلىقى ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، تەمىنلەشنى كاپالەتلەندۈرۈش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ يۇكسىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارچە يەڭگىلىتىش، ئارمىيىنىڭ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ۋە قوشۇمچە مەھسۇلاتلارغا بولغان ئېھتىياجىنى تېزلىكتە ھەل قىلىپ، ئۇلارنىڭ بازار تەمىناتىغا بولغان يېمىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارچە پەسەيتىش دەۋرىي قىلىنغان، ئەينى ۋاقىتتىكى پىلان، ۋەزىپە ۋە نىشان تەمىنلەشنى چۆرىدىگەن ھالدا تۈزۈلگەنىدى.

«1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (كېيىنكى ئوچ يىل، 1954 — 1957) 1954 - يىلى بىكتۆەن قۇرۇلغاندا، دۆلەت دەل 1 - بەش يىللىق پىلانىنى يولغا قويۇۋاتاتتى. بىكتۆەننىڭ پىلانى دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي پىلانىغا تۈنجى قېتىم كىرگۈزۈلۈپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكە كەلگەن پىلان كۆرسەتكۈچى ئىجرا قىلىنىدى. يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەركەز، سۇ ئىنشائاتىنى باشلامچى، شىمالىي شىنجاڭنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش بەلگىلەندى. 1957 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 230 مىليون بولۇپ، پىلاندىكى ۋەزىپە 9% ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

«2 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1958 — 1962) بۇ مەزگىلدىكى مەركىزىي ۋەزىپە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا كاپالەتلىك قىلىش شەرتى ئاستىدا، پاختىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش، «يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ساناقەت بىلەن شۇغۇللىنىش، ساناقەت بىلەن ئوبدان شۇغۇللىنىش ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكىنى ئىلگىرى سۈرۈش» يېتەكچى فاكتورىنى يولغا قويۇش بولدى. 1962 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 410 مىليون بولۇپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتتا يۇقىرى سۈرئەت، يۇقىرى ئۈنۈم ھاسىل قىلىنىدى.

تەڭشەش مەزگىلى(1963 — 1965) ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىكتۆەن ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش شەرتى ئارقىسىدا، كېۋەز، مايلىق دانغا ئوخشاش ئىقتىسادىي زىرائەتلەر تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، تېخنىكا ئۆزگەرتىش ۋە يېنىك ساناقەت، توقۇمىچىلىق ساناقىتىنىڭ تەرەققىياتى، شۇنىڭدەك چېگرا دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن، ئېلېكتر كۈچى، كۆمۈرچىلىك، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ساناقەت ۋە قوشۇمچە مەھسۇلاتلارغا بولغان ئېھتىياجىنى تېزلىكتە ھەل قىلىپ، ئۇلارنىڭ بازار تەمىناتىغا بولغان يېمىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارچە پەسەيتىش دەۋرىي قىلىنغان، ئەينى ۋاقىتتىكى پىلان، ۋەزىپە ۋە نىشان تەمىنلەشنى چۆرىدىگەن ھالدا تۈزۈلگەنىدى.

«1 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (كېيىنكى ئوچ يىل، 1954 — 1957) 1954 - يىلى بىكتۆەن قۇرۇلغاندا، دۆلەت دەل 1 - بەش يىللىق پىلانىنى يولغا قويۇۋاتاتتى. بىكتۆەننىڭ پىلانى دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي پىلانىغا تۈنجى قېتىم كىرگۈزۈلۈپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكە كەلگەن پىلان كۆرسەتكۈچى ئىجرا قىلىنىدى. يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەركەز، سۇ ئىنشائاتىنى باشلامچى، شىمالىي شىنجاڭنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش بەلگىلەندى. 1957 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 230 مىليون بولۇپ، پىلاندىكى ۋەزىپە 9% ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

«2 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1958 — 1962) بۇ مەزگىلدىكى مەركىزىي ۋەزىپە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا كاپالەتلىك قىلىش شەرتى

يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 360 مىليون يۈەن بولدى.

«6 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1976 — 1980) بۇ مەزگىلدە بىكتۇەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

«6 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1981 — 1985) بىكتۇەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، يېتەكچى ئىدىيە ئىقتىسادىي خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈشنى مەركەز قىلىشقا يۆتكەپ، كەشكە قويۇلۇپ، قۇرۇلۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى شىمالىي شىنجاڭدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا يۆتكەلدى، ئەمەلىيەتكە بىرقەدەر ئۈيغۇن كېلىدىغان تەدبىرلەر تۈزۈلدى، پىلان مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنىدالدى، بىكتۇەن ئىقتىسادى مۇقىم ئېشىش مەزگىلىگە قەدەم قويدى. 1985-يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليارد 10 مىليون يۈەن بولدى.

«7 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1986 — 1990) بۇ مەزگىلدە كارخانىلارنى جانلاندۇرۇش مەركەز قىلىنغان ئىسلاھاتنى داۋاملىق ئورۇنداپ، تۈجۈپلەپ ئىگىلىك باشقۇرۇش يولىدا مېڭىپ، نۇقتىلىق تۈر قۇرۇلۇشى، پاختا بازىسى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، مالىيىدە تۆپتىن ياخشىلىنىشنى تىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈپ، كېيىنكى 10 يىللىق ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئۈچۈن مەبلەغ شارائىتى يارىتىپ بېرىلدى. 1990 - يىلى 3 - ئايدىن باشلاپ بىكتۇەنلىك خەلق ئىگىلىكى تەرەققىيات ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى ئايرىم تۈزۈلىدىغان بولدى. بۇ مەزگىلدە دۆلەت دەرىجىلىك تاۋار پاختىسى بازىسى پەيدىنپەي مەيدانغا كەلدى. 1990 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليارد 570 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 8% بولدى، پىلان 42% ئاشۇرۇپ ئورۇنىدالدى، ئاساسلىق ئۇنۇمۇبرسال كۆرسەتكۈچ مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنىدالدى.

«8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1991 — 1995) بۇ مەزگىلدىكى ئاساسىي نىشان XX ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى ئىككى يېرىم قاتلاش، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرا ھالدىن يۇقىرى سەۋىيىگە يەتكۈزۈش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ھاللىق سەۋىيىگە يەتكۈزۈش بولدى. دۆلەت دەرىجىلىك ئاشلىق، پاختا، شېكەر ماتېرىياللىرى، مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز، چارۋىچىلىق، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق ۋە يېمەكلىكلەر سانائىتى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى نۇقتىلىق قۇرۇلدى، 1995 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 12 مىليارد 160 مىليون يۈەنگە يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش نىسبىتى 7.5% بولدى، تۇرلۇك ژەنرىلەر ئورۇنىدالدى ۋە ئاشۇرۇپ ئورۇنىدالدى.

«9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى (1996 — 2000)

بۇ مەزگىلدىكى نىشان 2000 - يىلىغا بارغاندا 2 - ئىستراتېگىيىلىك نىشانىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئەملگە ئاشۇرۇپ، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 10 مىليارد 500 مىليون يۈەندىن 12 مىليارد 800 مىليون يۈەنگە يەتكۈزۈش بولدى. دۆلەت دەرىجىلىك ئاشلىق، پاختا، قىزىلچا، توقۇمىچىلىق، شېكەر ئىشلەپچىقىرىش بازىسى نۇقتىلىق قۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك گۆش، ئەلا سۈپەتلىك مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز، يېمەكلىك، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، كۆكتات ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر قۇرۇلۇش بازىسى قۇرۇلۇپ، بىكتۇەنلىك 21 - ئەسىردە تېز تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن پۈختا ئاساس سېلىندى. 2000 - يىلى بىكتۇەن ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى 18 مىليارد 68 مىليون يۈەنگە يەتكۈزدى.

بىكتۇەنلىك سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى

1950 - يىلى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 32 مىليون 210 مىڭ يۈەن ئىدى، 1974 - يىلى 696 مىليون يۈەنگە يەتكەن، 1975 - يىلى بىكتۇەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا 165 مىليون يۈەنگە چۈشۈپ قالغانىدى. 1983 - يىلى بىكتۇەن ئەسلىگە كەلگەندە، شۇ يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 67 مىليون يۈەنگە يەتتى، ئىقتىسادنىڭ ئۇزۇلۇكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، 1995 - يىلى 13 مىليارد 246 مىليون يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ 12 مىليارد 234 مىليون يۈەن بولۇپ، 92.4% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكىنىڭ 555 مىليون يۈەن بولۇپ، 4.2% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ يەككە ئىگىلىكنىڭ 128 مىليون بولۇپ، 1% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ بىرلەشمە تىجارەت پاي تۈزۈمى ۋە شىاڭگاڭلىق، تەيۋەنلىك، چەت ئەللىك سودىگەرلەر ئىگىلىكى 321 مىليون يۈەن بولۇپ، 2.4% نى تەشكىل قىلىدۇ. دۆلەت ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ

سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى ھېسابلاش يېڭى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، تەكشىلەشتىن كېيىنكى 1995 - يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليارد 93 مىليون يۈەن بولدى، 2000 - يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليارد 769 مىليون يۈەنگە يەتتى.

بىكتۆەننىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1950 - يىلى ھەربىي بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 11 مىليون 50 مىڭ يۈەن (شۇ يىللىق باھا بويىچە ھېسابلىغاندا) بولۇپ، ھەممىسى تېرىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتى ئىدى. 1954 - يىلى بىكتۆەن قۇرۇلغاندا يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 31 مىليون 530 مىڭ يۈەن بولۇپ، تېرىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 25 مىليون 210 مىڭ يۈەن، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 320 مىڭ يۈەن ئىدى. مەھسۇلات قىممىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان 1971 - يىلى 478 مىليون يۈەنگە يەتتى. 1978 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بىكتۆەننىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى يىلدىن - يىلغا ئەسلىگە كېلىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 981 مىليون يۈەنگە يەتتى. 1982- يىلى بىكتۆەن تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 2000 - يىلغا كەلگەندە، بىكتۆەننىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليارد 374 مىليون يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىقنىڭ 12 مىليارد 533 مىليون يۈەن، 87.2% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئورمانچىلىقنىڭ 130 مىليون يۈەن، 0.9% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ چارۋىچىلىقنىڭ 1 مىليارد 641 مىليون يۈەن، 11.4% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ بېلىقچىلىقنىڭ 70 مىليون يۈەن، 0.5% نى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 - يىللىق يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1950 - يىلدىكىنىڭ 1.301 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. 1950- يىلدىن 2000 - يىلغىچە بولغان يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش سۈرئىتى 12% بولدى.

بىكتۆەننىڭ ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى بىكتۆەننىڭ پۈتۈن جەمئىيەت ئىقتىسادىي ئومۇمىي گەۋدىسى مۇئەييەن بىر مەزگىل ئىچىدە ئىشلەپ چىقارغان ئەڭ ئاخىرقى مەھسۇلات ۋە تەمىن ئېتىلگەن مۇلازىمەت قىممىتىگە ئىگە. 1985 - يىلى بىكتۆەن ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى ھېسابلاپ، 1950 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە بولغان ھەر يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ۋە بىرىنچى كەسىپ، ئىككىنچى كەسىپ، ئۈچىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتىنى ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن توغرا ھېسابلاپ چىقتى، 1992 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە بولغان پەسىللىك ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ تارىخىي ماتېرىياللىرىنى تۈزۈپ چىقتى. 1998 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ، بىكتۆەن ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنى پەسىللىك مەلۇم قىلىشنى ئايدا مەلۇم قىلىپ مۇلچەر بويىچە ھېسابلاشقا ئۆزگەرتتى. 1994 - يىلىدىن باشلاپ، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پەيدىنپەي ئىچتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ۋە مىللىي دارامەت قاتارلىق كۆرسەتكۈچنىڭ ئورنىنى ئېلىپ، بىكتۆەننىڭ ئىقتىسادىي كۆلىمى ۋە تەرەققىيات ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئاساسىي كۆرسەتكۈچ بولۇپ قالدى. 1950 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 23 مىليون 510 مىڭ يۈەن ئىدى، بۇنىڭدىن بىرىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتى 5 مىليون 790 مىڭ يۈەن بولۇپ، 24.6% نى؛ ئىككىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتى 10 مىليون 180 مىڭ يۈەن بولۇپ، 43.3% نى؛ ئۈچىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتى 7 مىليارد 540 مىليون يۈەن بولۇپ، 32.1% نى تەشكىل قىلاتتى. 2000 - يىلى ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 18 مىليارد 68 مىليون يۈەن بولدى، بۇنىڭدىن بىرىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتى 7 مىليارد 163 مىليون بولۇپ، 39.7% نى، ئىككىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتى 5 مىليارد 134 مىليون يۈەن بولۇپ، 28.4% نى، ئۈچىنچى كەسىپنىڭ قوشۇلما قىممىتى 5 مىليارد 771 مىليون يۈەن بولۇپ، 31.9% نى تەشكىل قىلدى. 2000 - يىللىق ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 1950 - يىلدىكىنىڭ 769 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. 1950 - يىلدىن 2000 - يىلغىچە بولغان ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېشىش سۈرئىتى 11.3% بولدى.

بىكتۆەننىڭ يەر بايلىقى بىكتۆەندە سەككىز بىرىنچى دەرىجىلىك يەر (تېرىلغۇ يەر، باغ، ئورمانلىق، ئوتلاق، ئاھالىلەر ئولتۇراق يېرى ۋە زاۋۇت،

كانغا ئىشلىتىلگەن يەر، قاتناشقا ئىشلىتىلگەن يەر، سۇ دائىرىسىگە ئىشلىتىلگەن يەر ۋە ئىشلىتىلمىگەن يەر) ، 43 ئىككىنچى دەرىجىلىك يەر بار. ئىككىنچى دەرىجىلىك يەردە چايزارلىق، كاۋچۇكزارلىق ۋە پورت-پرىستانلار يوق. 2000 - يىلى 10 - ئايغا كەلگەندە، بىڭتۈەننىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 6 مىليون 897 مىڭ 690 گېكتار بولۇپ، كىشى بېشىغا 3.09 گېكتاردىن توغرا كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 14% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ باغ 36 مىڭ 950 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.56% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئورمانلىق 391 مىڭ 470 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 5.24% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئوتلاق 2 مىليون 423 مىڭ 650 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 32.51% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئاھالىلەر ئولتۇراق نوقتىسى ۋە زاۋۇت، كانغا ئىشلىتىلگەن يەر 106 مىڭ 730 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 1.42% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ قاتناشقا ئىشلىتىلگەن يەر 39 مىڭ 13. 486 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.53% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ سۇ دائىرىسى ئۆچۈن ئىشلىتىلگەن يەر 192 مىڭ 160 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 5.34% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئىشلىتىلمىگەن يەر 3 مىليون 3 مىڭ 168 گېكتار، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 40.4% نى تەشكىل قىلىدۇ.

بىڭتۈەننىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى تېرىلۇاتقان يەر، يېڭىدىن ئېچىلغان يوز يەر، ئاختارما يەر، نۆۋەت بىلەن دەم ئالدۇرۇلىدىغان يەر، ئوت - چۆپ بىلەن زىرائەت نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىلىدىغان يەر، زىرائەت ئالىسىغا مېۋىلىك دەرەخلەر، ئۈجمە ياكى باشقا دەرەخلەر تىكىلگەن يەر، تېرىلغىنىغا ئۇچ يىلدىن ئاشقان سايلىق يەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ كەڭلىكى ئىككى مېتىر كېلىدىغان جىرا، ئۆستەڭلەر، يول ۋە قىرلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىڭتۈەننىڭ تېرىلغۇ يېرى 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتار بولۇپ، شىنجاڭنىڭ تېرىلغۇ يەر ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدۇ. بىڭتۈەننىڭ تېرىلغۇ يېرى 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر تەۋەسىگە جايلاشقان. تېرىلغۇ يەرنىڭ تۈپرىقىدا ئاساسلىقى زىرائەت تېرىلىدىغان كۆل رەڭ قۇمسائىغۇ تۈپراق، زىرائەت تېرىلىدىغان چىملىق تۈپراق، زەي تۈپراق، زىرائەت تېرىلىدىغان، ئورمان ئۈستۈرۈلىدىغان چىملىق تۈپراق، زىرائەت تېرىلىدىغان كالتسىيلىق قوڭۇر تۈپراق، زىرائەت تېرىلىدىغان كۆل رەڭ قوڭۇر قۇمسائىغۇ تۈپراق، زىرائەت تېرىلىدىغان قارا چىلان تۈپراقتا ئوخشاش تۈپراقلار بار. بىڭتۈەننىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى مەملىكەت ۋە شىنجاڭنىڭكىدىن يۇقىرى. ئەمما، زاپاس تېرىلغۇ يەر بايلىقى كۆپ ئەمەس، سۇپىتى تۆۋەن، ئېچىش شارائىتى ناچار.

بىڭتۈەندىكى باغلىق يەرلەر مېۋىسى، يوڭۇرمىقى، يىلتىزى، غولىنى يېغۇزلىش ئاساس قىلىنغان، تۈجۈپىلەپ پەرۋىش قىلىنىدىغان كۆپ يىللىق ياغاچ غوللۇق ۋە سامان غوللۇق مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتزارلىقى، قاپلاش دائىرىسى 50% تىن ئارتۇق ياكى ھەر مو يەردىكى تۈپ سانى مۇڭاپىق تۈپ سانىنىڭ 70% ىدىن كۆپ بولغان يەرنى، جۈملىدىن مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتزارلىقىغا ئىشلىتىلگەن يەرنى كۆرسىتىدۇ. بىڭتۈەندە جەمئىي 41مىڭ 330.68 گېكتار باغ بولۇپ، بىڭتۈەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.56% نى تەشكىل قىلىدۇ. باغ تۈزلەڭ رايونغا جايلاشقان، تىك جايلاشمىش دائىرىسى كەڭ ئەمەس، ئەمما ئۇنىڭ گورىزونتال زونالىق جايلىشىش دائىرىسى بىرقەدەر كەڭ، جەنۇبتىن شىمالغىچە، شەرقتىن غەربكىچە بولغان جايلارنىڭ ھەممىسىگە جايلاشقان. مېۋىنىڭ تۈرىدىن قارىغاندا، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئەشپۇت، ئالما، ئۈزۈك، ياڭاق، شىمالىي شىنجاڭدا ئالما، ئۈزۈم ئاساس قىلىنغان، باشقا مېۋىلەر ئاز ئۆستۈرۈلگەن. بىڭتۈەندىكى باغ تۈرى مېۋىلىك باغ ۋە باشقا باغنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە مېۋىلىك باغ 34مىڭ 921.4 گېكتار، بىڭتۈەندىكى باغ كۆلىمىنىڭ 84.49% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۈجمىلىك 11.73 گېكتار بولۇپ، 0.03% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ باشقا باغلار 6397.4 گېكتار بولۇپ، 15.48% نى تەشكىل قىلىدۇ. مېۋىلىك باغ ئالما، ئەشپۇت، ئۈزۈم، ياڭاق قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان، باشقا باغلار ئاساسلىقى قۇلماقلىق.

بىڭتۈەندىكى ئورمان يەرلىرى بىڭتۈەن قارمىقىدىكى شى، تۈەن - مەيدانلاردىكى ئىھاتە ئورمانلىرى، ئىقتىسادىي ئورمانلار، دائىرە ئورمانلىرى ئىكولوگىيىلىك ئۇنۇم ئاساس قىلىنغان مال - مۈلۈك بايلىقىغا كىرىدۇ. بىڭتۈەندىكى ئورمانلىق كۆلىمى 390 مىڭ 470 گېكتار بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 5.24% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئورمانلىق كىلىمات زۇناسىغا، ئىككى چوڭ قۇملۇقنىڭ ياقىسىغا ۋە چېگرا لىنىيىسىگە جايلاشقان، رايون پەرقى چوڭ. ئورمانلىق-

لار ئىچىدىكى تەبىئىي ئورمانلىقلار ئاساسەن ئىلىدىكى يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسى، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى زەرەپشان دەريالىق ۋادىسىدىكى يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسى، تارىم دەريالىق ۋادىسىدىكى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىگە جايلاشقان. ئىلى رايونىدا ئاساسلىقى يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىككى دەريا ۋادىسىدا ئاساسلىقى توغراق ئىلىق بار. بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈۋەن ـ مەيدانلىرىدا كەڭ كۆلەملىك ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى، ئىقتىسادىي ئورمانلىق، يول مۇداپىئە ئورمىنى، ئېرىق ـ ئۆستەڭ مۇداپىئە ئورمىنى ۋە قىسمەن دائىرە ئورمانلىقلىرى بار. يەنە چېگرا ئورمىنى، قۇم مۇداپىئە تايانچ ئورمىنى، پاسىل ئورمانلىرىمۇ بار. ئۇلارنىڭ جايلىشىش ئالاھىدىلىكى مۇنداق: قۇم مۇداپىئە تايانچ ئورمىنىدىن توساق شەكىللەنگەن، چېگرا ئورمىنىدىن يېشىل شەكىللەنگەن، ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاتە ئورمىنىدىن تور شەكىللەنگەن.

بىكىتىۋەندىكى ئوتلاقلار بىكىتىۋەن قارمىقىدىكى رايونلاردىكى يايلاق ۋە تەبىئىي، مۇنئىي ئوتلاقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆلىمى 2 مىليون 423 مىڭ 650 گېكتار، بىكىتىۋەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 32.51% نى تەشكىل قىلىدۇ. تەبىئىي ئوتلاق، ئۆزگەرتىلگەن ئوتلاق، مۇنئىي ئوتلاق ئىككىنچى دەرىجىگە كىرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە تەبىئىي ئوتلاقنىڭ كۆلىمى ئەڭ چوڭ بولۇپ، ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 99.27% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئوتلاقلار مەركەزلىك هالدا يېزا ئىگىلىك 4 ـ، 6 ـ، 9 ـ، 13 ـ شىلىرىنىڭ بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىغا جايلاشقان، باشقا شىلارغىمۇ مەلۇم كۆلەمدە جايلاشقان. مۇنئىي ئوتلاق مەركەزلىك هالدا يېزا ئىگىلىك 4 ـ، 5 ـ، 9 ـ، 10 ـ شىلارنىڭ بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىغا جايلاشقان، باشقا شىلارغا ئاز مىقداردا جايلاشقان. ئۆزگەرتىلگەن ئوتلاقنىڭ كۆلىمى كىچىكرەك بولۇپ، مەركەزلىك هالدا يېزا ئىگىلىك 4 ـ، 8 ـ، 10 ـ شىلىرىنىڭ بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىغا جايلاشقان. يېزا ئىگىلىك 13 ـ شىسىدا ئوتلاق ئەڭ كۆپ، بىكىتىۋەندىكى ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 16.69% نى تەشكىل قىلىدۇ ۋە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسى بىلەن 9 ـ شىسىدىكى ئوتلاق بىكىتىۋەن ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 10.13% نى ۋە 10.09% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئىككىنچى، ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ جايلىشىش ئالاھىدىلىكى مۇنداق: تەبىئىي ئوتلاقنىڭ كۆلىمى چوڭ، ئەمما سۈپىتى ناچار، پايدىلىنىش ئۇنۇمى تۆۋەن. سۈنئىي ئوتلاقنىڭ كۆلىمى كىچىك، سۈپىتى ياخشى، پايدىلىنىش ئۇنۇمى يۇقىرى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئاساسى ياخشى بولغاچقا، پەسىل بويىچە چارۋا بېقىشتەك تەڭپۇڭسىزلىق تۈگىتىلىپ، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتىدىكى يەم ـ خەشەك بايلىقىدىن تولۇق پايدىلىنىلدى، ئۆزگەرتىلگەن ئوتلاقنىڭ كۆلىمى كىچىك، ئۇنۇمى ئاز بولدى.

بىكىتىۋەندىكى تۈرالغۇ ئۆيى ۋە زاۋۇت ـ كانلار ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەر بىكىتىۋەندىكى تۈرالغۇ ئۆيى ۋە زاۋۇت ـ كانلار ئۇچۇن 106 مىڭ 730 گېكتار يەر ئىشلىتىلگەن بولۇپ، بۇ بىكىتىۋەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 1.42% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئىككىنچى دەرىجىگە كىرىدىغان يەرلەر بەش، بۇلار بازار، يېزا ئالاھىلەر تۈرالغۇسى، مۇستەقىل زاۋۇت ـ كانلار، تۈز كاندۇكلىرى ۋە ئالاھىدە ئىشلار ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان يەرلەرنى كۆرسىتىدۇ. بىكىتىۋەندە بازار ئۇچۇن 14 مىڭ 103 گېكتار يەر ئىشلىتىلگەن بولۇپ، تۈرالغۇ ئۆيى ۋە زاۋۇت ـ كانلار ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەرنىڭ 13.32% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ كەنت ئاھالىلەر تۈرالغۇسى ئۇچۇن 68 مىڭ 513 گېكتار يەر ئىشلىتىلگەن بولۇپ، 64.72% نى تەشكىل قىلىدۇ. زاۋۇت ـ كانلار ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەر زاۋۇت رايونى ۋە كان ئېچىش رايونىدىن تەركىب تاپقان، كۆلىمى 14 مىڭ 350 گېكتار، بۇ يەرلەر 13.26% نى تەشكىل قىلىدۇ. زاۋۇت ـ كانلار ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەرلەر ئاساسلىقى شىلار جايلاشقان بازارغا مەركەزلەشكەن، رودا قازىمىچىلىقى تاغلىق رايونلارغا جايلاشقان. تۈز كاندۇكلىرىنىڭ كۆلىمى كىچىك بولۇپ، چەت، هاۋا كېلىماتى ناچار، قاتناش قولايسىز جايلارغا، تەكلىماكان قوملۇقىنىڭ چېتىگە جايلاشقان. ئاھالىلەر تۈرالغۇسى ۋە زاۋۇت ـ كانلار ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى شۆكى، شەھەر ـ بازارلار قۇرۇلۇشىنىڭ كۆلىمى كىچىكرەك بولسىمۇ، ئەمما كۆپىنچىسى رەسمىي پىلانلانغان، جايلىشىشى مۇۋاپىق، ئۆيى ـ ئىمارەتلەر رەتلىك، كۆكەرتىش بىرقەدەر ياخشى. يېزا ئاھالىلەر تۈرالغۇسى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى بويىچە شەكىللەنگەن بولۇپ، هەرقايسى تۈۋەن ـ مەيدانلارنىڭ لەيلەندۈيلىرىگە جايلاشقان. ئاھالىلەر تۈرالغۇسى رەتلىك، تۈرمۇش ئەسلىھەلىرى بىرقەدەر تولۇق.

بىكتۇەن سۇ دائىرىسى بىكتۇەننىڭ قۇرۇق-لۇقتىكى سۇ دائىرىسى ۋە سۇ ئىنشائاتى ئۈچۈن ئىشلە-تىلگەن يەر كەلكۈن توختىتىش رايونى ۋە ئۆزلەشتۈ-رۈلگىنىگە ئوچ يىلدىن ئاشقان ساي يەرلەرنى ئۆز ئىچە-گە ئالمايدۇ. بىكتۇەن سۇ دائىرىسىنىڭ ئومۇمىي كۆ-لىمى 192 مىڭ 160 گېكتار بولۇپ، ئىشلىتىلگەن ھەر خىل يەرلەر ئىچىدە ئۆتىنچە ئورۇندا تۇرىدۇ، كۆلىمى بىكتۇەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 5.34% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە دەريا ئېغىنى 22 مىڭ 672 گېكتار، كۆل 9 مىڭ 738 گېكتار، سۇ ئامبىرى 90 مىڭ 916 گېكتار، كىچىك كۆللەر 16 مىڭ 551 گېكتار، قومۇشلۇق 11 مىڭ 377 گېكتار، ساي 23 مىڭ 44 گېكتار، ئېرىق - ئۆستەڭ 154 مىڭ 60 گېكتار، سۇ ئۆستى ئىمارەتلىرى 2 مىڭ 8 گېكتار، مۇزلۇق ۋە مەڭگۈ ئېرىمەس قارلىقلار 66 مىڭ 828 گېكتار. سۇ مەنبەسىدىن ئونۇملۇك پايدىلىنىش ياكى مۇڭاپىق پايدىلىنىش نۇقتىسىدىن قارىغاندا، تاغ چوققە-لىرىدىكى قار - مۇزلار قۇرغاق جايلارنىڭ يېزا ئىگىلە-كىنى سۇ بىلەن تەمىنلەشتە ئاكتىپ رول ئويناپدۇ. بىر يىل ئىچىدىكى توپلىنىش ۋە ئېرىش ئەھۋالىدىن قارا-غاندا، كۆپ ۋاقىتتا توپلىنىپ، يازدا ئېرىپدۇ. بىكـ-تۇەن سۇ ساقلاش ۋە باشلاش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىپ، چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك سۇغىرىش رايونلىرىنى قۇر-دى، سۇ ئىنشائاتى ئەسلىھەلىرىنى مۇكەممەللەشتۈ-رۈپ، مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىگە ئىگە قىلدى.

بىكتۇەندىكى پايدىلىنىلمىغان يەرلەر ھازىرغىچە پايدىلىنىلمىغان يەرلەر پايدىلىنىش قىيىن بولغان يەرلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىكتۇەننىڭ پايدىلىنىلمىغان يەر كۆلىمى 3 مىليون 168 مىڭ گېكتار بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 40.4% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ يەرلەر بىكتۇەندىكى مەككىز بە-رىنچى دەرىجىلىك يەر ئىچىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرى-دۇ. شىلارنىڭ جايلىشىشىدىن ئېيتقاندا، يېزا ئىگىلىك 2 -، 3 -، 7 -، 8 -، 10 - شىسى ۋە 13 - شىسىنىڭ كۆلىمى چوڭراق، يېزا ئىگىلىك 1 -، 4 -، 6 - شىسى ئونىڭدىن كېيىنلا تۇرىدۇ، قۇرۇلۇش 1 - شىسىنىڭ كۆلىمى ئەڭ كىچىك. پايدە-لىنىلمىغان يەرلەرنىڭ ئىچىدە قاقاسلىق 1 مىليون 519 مىڭ 748 گېكتار، پايدىلىنىلمىغان يەر كۆلىمە-نىڭ 50.6% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ شورلۇق يەر 379 مىڭ 353 گېكتار، 12.63% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ سازلىق 6 مىڭ 574 گېكتار، 0.22% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ تاقىر تۇپراق 2 مىڭ 452 گېكتار، 0.08% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ تاشلىق يەر 472 مىڭ 313 گېكتار، 15.73% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئېتىز قىرىنىڭ جايلىشىش كۆلىمى ئەڭ كىچىك، 629 گېك-تار، 0.02% نى تەشكىل قىلىدۇ. پايدىلىنىلمىغان باشقا يەرلەر ئاساسلىقى جىلغا بولۇپ، كۆلىمى 8 مىڭ 302 گېكتار، 0.28% نى تەشكىل قىلىدۇ.

بىكتۇەننىڭ يەردىن پايدىلىنىش ئومۇمىي پىلانى 1997 - يىلى 7 - ئايدا، بىكتۇەندە يەردىن پايدىلىنىش ئومۇمىي پىلانى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئىشخانا بىكتۇەن يەر ئىدارىسىدا تەسىس قىلىندى. پىلانلاشقا بىكتۇەن تەكشۈرۈش - ئۆلچەش لايىھىلەش ئورنى، بىكتۇەن يەر ئىدارىسى، جۇڭگو پەن-لەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ جۇغرافىيە تەد-قىقات ئورنى مەسئۇل بولدى. پۈتۈن مەملىكەتتىكى بىر تۇتاش تەلەپ بويىچە، پىلانلاش ئاساسىي دەۋرى 1996-يىلى، پىلان مەزگىلى 1997 - يىلىدىن 2010 - يىلىغىچە بولدى ھەمدە 2030 - يىلىغىچە نىشانلاندى. پىلانلاشتىكى ئاساسىي سانلىق مەلۇماتلاردا بىكتۇەندىكى يەرنىڭ ئۆزگىرىگەن سانلىق مەلۇماتلىرى ۋە ئىجتىما-ئىي، ئىقتىسادىي ستاتىستىكىلىك سانلىق مەلۇماتلار قوللىنىلدى. پىلانلاش نەتىجىسىگە دائىر ئاساسىي ماتې-رىياللاردىن بىكتۇەن پىلان ھۆججىتى، پىلان ئىزاھا-تى، يەردىن پايدىلىنىش ئەھۋالى خەرىتىسى (1:1 مىليون)، پىلان خەرىتىسى (1:1 مىليون) بار، قوشۇمچە ماتېرىياللاردىن يەرلەردىن پايدىلىنىش ئەھـ-ۋاللىرىنىڭ تەھلىلى، يەرگە دائىر تەمىنلەش - ئېھتـ-ياج تەھلىلى، يېزا ئىگىلىكىنىڭكىدىن باشقا قۇرۇلۇش ئۇچۇن ئىگىلەنگەن تېرىلغۇ يەر كۆرسەتكۈچ تەھلىلى ۋە يېزا ئىگىلىكىنىڭكىدىن باشقا قۇرۇلۇش ئۇچۇن ئىشلە-تىلىدىغان يەر كۆلىمىنى كونترول قىلىش تەھلىلى بار. يەرگە مۇڭاپىق باھا قويۇش دوكلاتىدىن سۇ ۋە تۇپراقنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش تەتقىقاتى، پىلانلاش خىز-مىتى يەكۈنى قاتارلىقلار بار. پىلاننىڭ ئاساسىي كۆر-سەتكۈچى: تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 2010 - يىلى 1 مىل-يون 191 مىڭ 670 گېكتاردىن كەم بولماسلىق، يېزا ئىگىلىكىنىڭكىدىن باشقا قۇرۇلۇش ئۇچۇن ئىگىلىنىدە-غان تېرىلغۇ يەر كۆرسەتكۈچى 13 مىڭ 30 گېكتاردىن ئارتۇق بولماسلىق، پىلان مەزگىلىدىكى بوز يەر ئېچىش ئارقىلىق تولۇقلىنىدىغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 266 مىڭ 660 گېكتار بولۇش، تېرىلغۇ يەر ئورنىدا ئىشلە-تىۋاتقان يەرنى باشقا ئىشقا ئىشلىتىش كۆرسەتكۈچى 27

مىڭ 750 گېكتار بولۇش، بىكتۆەننىڭ ئاساسىي ئېـ تىز- ئېرىق كۆلىمىنى ساقلاپ قېلىش نىسبىتى 85% تىن ئارتۇق بولۇش. بىكتۆەننىڭ يەردىن پايدىلىنىش ئومۇمىي پىلانى گوۋۇيۈەن تەرىپىدىن تەستىقلانغاندىن كېيىن يولغا قويۇلىدۇ.

بىكتۆەننىڭ ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاـ پىزەت پىلانى بىكتۆەن، شى ۋە تۆەن - مەيدانلار ئايرىم - ئايرىم ھالدا يەردىن پايدىلىنىش ئومۇمىي پىلانىغا كىرگۈزۈلدى. تۆەن - مەيدانلاردا ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت پىلانى 1997 - يىلى ئورۇنـ دالدى، بىكتۆەن بويىچە 1995 - يىلى ئاساسلىق ئېـتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت كۆلىمى 854 مىڭ 400 گېكتار بولۇپ، مۇھاپىزەت قىلىش نىسبىتى 90.4% بولدى، بۇ يەرلەر جەمئىي 2 مىڭ 902 مۇھاپىزەت رايونىغا ئايرىلدى، 17 مىڭ 316 مۇھاپىزەت بەلگىسى ئورنىتىلدى ھەمدە يۇرۇشلەشكەن مۇھاپىزەت تۈزۈمى ئورنىتىلدى. بىكتۆەن 1999 - يىلى يېڭى «يەر باشقۇـ رۇش قانۇنى»، «ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت نىزامى» غا ۋە دۆلەت يەر بايلىقى مىنىستىرلىقىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، يەردىن پايدىلىنىش ئومۇمىي پىلانـ غا تۈزىتىش كىرگۈزگەندە ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت پىلانىغىمۇ تۈزىتىش كىرگۈزۈپ، ئاساسىي دەۋر يىلى بولغان 1996 - يىلىدىكى ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت كۆلىمىنى 822 مىڭ 220 گېكتار قىلىپ تەڭشىدى، 2010 - يىلى بىكتۆەننىڭ ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت كۆلىمىنى 1 مىلـ يون 13 مىڭ 513 گېكتار قىلىپ پىلانلىدى، مۇھاپـ زەت نىسبىتى 85% بولدى. ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت نىسبىتى «ئاساسىي ئېتىز - ئېرىق مۇھاپـ زەت نىزامى» ۋە «يۇتۇن مەملىكەتنىڭ يەردىن پايدىلـ ىنىش ئومۇمىي پىلانى» نىڭ شىنجاڭنىڭ ئاساسىي ئېـ تىز - ئېرىق مۇھاپىزەت نىسبىتى توغرىسىدىكى بەلگـ لىمىسىگە ئويغۇن كېلىدۇ.

بىكتۆەندىكى يەردىن پايدىلىنىشنىڭ رالـ يونلارغا ئايرىلىشى بىكتۆەندىكى يەرلەر شىنجاڭدـ كى 16 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، 69 ناھىيە (شەـ ھەر) تەۋەسىگە جايلاشقان بولۇپ، تەبىئىي بايلىقى ۋە كەسىپ تەرەققىياتى يەرلىكنىڭكىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ ۋە يەرلىكنىڭكى بىلەن باغلىنىشلىق. بىكتۆەندىكى يەرـ دىن پايدىلىنىش جەمئىي بەش رايونغا ئايرىلىدۇ: (1) تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى يېزا ئىگىلىكى، سانائەت پايدىلىنىش رايونى. بۇ رايون تەڭرىتاغنىڭ شىمالـ لىي ئېتىكى بىلەن جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايـ لاشقان بولۇپ، يېزا ئىگىلىك 6 -، 7 -، 8 - شىلىرىنى، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق 1 - شىسىنىڭ قىزىلبايراق دېھقانچىلىق مەيدانىنى، يېزا ئىگىلىك 12- شىسىنى ۋە بىكتۆەنگە بۇاستە قاراشلىق 22 - تۆەننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (2) شىمالىي شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمالىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پايدىلـ ىنىش رايونى. بۇ رايون ئىلى دەريا‌سى ۋادىسى ۋە جۇڭـ غار ئويمانلىقىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، چېگرا لىنىيىسىدىكى يېزا ئىگىلىك 4 -، 5 -، 9 -، 10 - شىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (3) شەر- قىي شىنجاڭدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەن- چىلىك پايدىلىنىش رايونى. بۇ رايون شىنجاڭنىڭ ئەڭ شەرقىگە جايلاشقان، ئاساسلىقى يېزا ئىگىلىك 13 - شىسىنى كۆرسىتىدۇ. (4) جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەر- بىي شىمالىدىكى يۇقىرى ئۇنۇملۇك يېزا ئىگىلىكى پاي- دىلىنىش رايونى. بۇ رايون تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئې- تىكى، تەكلىماكان ئويمانلىقىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، يېزا ئىگىلىك 14 - شىسىنىڭ قىسمەن دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (5) جەنۇبىي شىن- جاڭنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك پايدىلىنىش رايونى. بۇ رايون جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، يېزا ئىگىلىك 3 -، 14- شىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىكتۆەن يېزا ئىگىلىكى بىكتۆەننىڭ تۈزۈلۈك كەسپى. بىكتۆەن ئاھالىسىنىڭ 54%ى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا. يېنىك سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 96.7% ى، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى مەھسۇلات قىمـ مىتىنىڭ 84.9% ى بۇاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا يېزا ئىگىلىكىدىن كېلىدۇ. يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايـ لىقى ئىچىدىكى يەرنىڭ ئومۇمىي مەيدانى 6 مىليون 897 مىڭ 690 گېكتار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتار، ئورمان 391 مىڭ 470 گېكتار، يايلاق 2 مىليون 423 مىڭ 650 گېكتار. سۇ بايلىقىنىڭ يىللىق ئېقىن مىقدارى 8 مىليارد 860 مىليون كۇب مېتىر، يەر ئۈستى سۇ بايلىقى (باشلاپ كېلىنگىنى) 5 مىليارد 200 مىليون كۇب مېتىر. جانلىقلار بايلىقى مول ۋە كۆپ خىل. زىرائەتلەردىن ئاساسلىقى كېۋەز، بۇغداي، شال، مايـ لىق دان، ئاپتاپپەرەس، قىزىلچا، پەمىدۇر قاتارلىقلار بار. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن قۇلماق، يالپۇز، زا-

راڭلرا چېچىكى ناھايىتى داڭلىق. مېۋىلەردىن كىشمىش ئۈزۈم، ئەشپۈت ئالاھىدە مەھسۇلات ھېسابلىنىدۇ. چارۋىچىلىقتىكى جۈڭگو مېرىنوس قويى (شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ناملىق)، بۇغا ۋە شارول كالىسى ئاساسىي كۆپ، مۇپىتى ياخشى. 50 يىللىق تەرەققىيات جەريانىدا 178 دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق كارخانىسى قۇرۇلدى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتارغا، ئىش ئورنىدىكى كەسپىي خادىملار 440 مىڭغا يەتتى. 2000 - يىللىق يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليارد 374 مىليون يۈەن بولۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 59.5% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى بىڭتۇەن ئىقتىسادىنىڭ مۇھىم تۈۋرۈكى، شۇنداقلا بوز يەر ئېچىپ چېگرا رايون مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىشتىكى مۇھىم تەدبىر.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات ئەھۋالى بۇ جەمئىي ئالتە باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ:

ئاساس سېلىش مەزگىلى (1949.10 — 1954.10) 1950 - يىلى يېرىك ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى باشلىنىپ، 1954- يىلىغا كەلگەندە 77 مىڭ 300 گېكتار تېرىلغۇ يەر بارلىققا كەلدى. 1954 - يىلى ئاشلىق مەھسۇلاتى 71 مىڭ 800 تونىنا، پاختا مەھسۇلاتى 1 مىڭ 900 تونىنا، مايلىق دان مەھسۇلاتى 2 مىڭ 100 تونىنا بولدى، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ سانى 34 كە يەتتى.

مۇنتىزىم دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇش مەزگىلى (1954.10 — 1957.12) 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىڭتۇەندىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانلىرى 59 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق مەيدانى 44، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 224 مىڭ 800 گېكتار، تېرىقچىلىق كۆلىمى 147 مىڭ 580 گېكتار. 1957 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 122 مىڭ 400 تونىنا، پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى (ساپ پاختا) 10 مىڭ 900 تونىنا، چارۋىنىڭ قوتاندىكى يىللىق سانى 742 مىڭ 535 تۇياق بولدى.

يېرىم تەرەققىيات مەزگىلى (1958.1 — 1966.5) بۇ مەزگىلدە بوز يەر ئېچىپ 570 مىڭ گېكتار ئېتىز بەرپا قىلىندى، يېڭىدىن 18 سۇ ئامبىرى ياسالدى، ئامباردىكى سۇ سىغىمى 650 مىليون كۇب مېتىر كۆپەيدى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى كۆپەيىپ 690 مىڭ گېكتارغا، دېھقانچىلىق مەيدانى كۆپەيىپ 166 گە يېتىپ، ھازىرقى يېزا ئىگىلىك كۆلىمى ۋە ئىستراتېگىيىلىك جايلىشىش ئۈچۈن ئاساس سېلىندى. 1960- يىلىدىن 1961 - يىلىغىچە، مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، يۈكسەلدۈرۈش» تىن ئىبارەت تۆت سۆزلۈك فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، «يېزا ئىگىلىكى بىرىنچى، ئاشلىق بىرىنچى» دېگەن فاڭجېن يولغا قويۇلدى. يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى قىسمىدا باشقا زىرائەتلەر ئاشلىق زىرائەتلىرىگە يول بەردى، بوز يەر ئېچىش، كېۋەز تېرىش كۆلىمى تارايدى. 1965 - يىلى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 765 مىڭ 800 گېكتار، تېرىقچىلىق كۆلىمى 514 مىڭ 750 گېكتار بولۇپ، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 561 مىڭ 100 تونىنا، پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 28 مىڭ 100 تونىنا، مايلىق دان مەھسۇلاتى 11 مىڭ 800 تونىنا، شېكەر ماتېرىياللىرى مەھسۇلاتى 151 مىڭ 300 تونىنا، چارۋىنىڭ يىللىق قوتاندىكى سانى 2 مىليون 100 مىڭ 500 تۇياق، يىل ئاخىرىغىچە ئەھيا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 19 مىڭ 200 گېكتار، مېۋە - چېۋە مەھسۇلاتى 4مىڭ 374 تونىنا بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلى (1966.5 — 1975.3) 1966 - يىلى 113 مىليون يۈەن پايدا يارىتىلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، 1974 - يىلى 196 مىليون يۈەن زىيان بولدى.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى مەزگىلى (1975.3 — 1981.12) 1975 - يىلى 5 - ئايدا بىڭتۇەن تۈزۈلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارە شىنجاڭدىكى دۆلەت دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. ئەسلىي بىڭتۇەندىكى شى ئورگانلىرى ئۆزلىرى تۈرۈشلۇق ۋىلايەتلىك (ئوبلاست) ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا قوشۇۋېتىلىپ، ۋىلايەتلىك (ئوبلاستلىق) بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىلىرى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارىلەر ۋىلايەت (ئوبلاست) دائىرىسىدىكى دۆلەت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانلىرىنىڭ خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1978 - يىلى جۈڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسىدا بىر قاتار ئىسلاھاتلار ئېلىپ بېرىلىپ، يېزا ئىگىلىكى ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. 1981 - يىلى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 907 مىڭ گېكتار، چارۋىنىڭ يىللىق قوتاندا ساقلىنىش سانى 2 مىليون 715 مىڭ 400 تۇياق، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى

878 مىليون يۈەن بولۇپ، 1975 - يىلىدىكىدىن 76.19% ئاشتى، 184 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كارخانىلىرىدىن 79 ى پايدا ئالدى.

گۈللىنىش، تەرەققىي قىلىش مەزگىلى (1981.12 — 1998.12) 1981 - يىلى 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى «شىنجاڭنى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدا قارار» نى چىقاردى. ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىنكى بىكتۇەن قارمىقىدا 10 يېزا ئىگىلىك شىسى، بىر قۇرۇلۇش - بىناكارلىق شىسى، ئۈچ دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى بار بولدى. ئۇلارغا قاراشلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدان 174 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق مەيدانى 163، چارۋىچىلىق فېرمىسى 11. 1983 - يىلىدىن 1987 - يىلىغىچە بىكتۇەننىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە ئېلىشنى، ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇشنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان، قورۇ ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆزى پۇل چىقىرىپ بوز يەر ئېچىشنى مەزمۇن قىلغان ئىسلاھات ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇش بىلەن ئايرىپ باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن قوش قاتلاملىق ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى دەسلەپكى قەدەمدە ئورنىتىلدى. 1988 - يىلدىن 1992 - يىلىغىچە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 1993 - يىلدىن 1997 - يىلىغىچە، «ئىككى خىراجەتنى ئۆزى ئۈستىگە ئالغان» (ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى، تۇرمۇش ۋاستىلىرى خىراجىتى)، ئىجارىكەشلىك تىجارىتى ئاساسىي مەزمۇن قىلغان ئىسلاھات يولغا قويۇلدى ھەمدە زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى سىناق خىزمىتى ئىشلىنىپ كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. 1998 - يىلى مۇلۇكچىلىك ھوقۇقى تۈزۈمىنى يادرو قىلغان مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ۋە يېزا ئىگىلىك پاي تۈزۈمىنى ئۆزگەرتىش ئومۇميۈزلۈك ئالغا سىلجىتىلدى. 1998 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغانلار 17 مىڭ 753 كە يەتتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىنىڭ «ئىككى خىراجەتنى ئۆزى ئۈستىگە ئېلىش» كۆلەمىنى ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 70%نى تەشكىل قىلدى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى چىقىمى 2 مىليارد 600 مىليون يۈەن بولدى. پاي ھەمكارلىقى تۈزۈمىدىكى دېھقانچىلىق ئورنى 312 گە، ئېچىش خاراكتېرلىك دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسى 574 كە، ئىجارىكەشلىك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغانلار 12 مىڭ 284 كە يەتتى.

يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى 2000 - يىلى بىكتۇەندە 14 شى بار بولۇپ، بۇنىڭ 13 ى يېزا ئىگىلىك شىسى، بىرى قۇرۇلۇش - بىناكارلىق شىسى ئىدى. بۇ شىلارنىڭ قارمىقىدا جەمئىي 174 يېزا ئىگىلىك كارخانىسى بار. بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق مەيدانى 163، چارۋىچىلىق فېرمىسى 11، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتار، تېرىقچىلىق كۆلىمى 909 مىڭ 800 گېكتار. 2000 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 175 مىڭ 700 توننا، پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 693 مىڭ 900 توننا، مايلىق دان مەھسۇلاتى 149 مىڭ 700 توننا، شېكەر ماتېرىياللىرى مەھسۇلاتى 1 مىليون 60 مىڭ 700 توننا، چارۋىنىڭ ئومۇمىي تۇياق سانى 4 مىليون 770 مىڭ 100. چارۋا مەھسۇلاتلىرىدىن گۆش 125 مىڭ 200 توننا، قوي يۇڭى 9 مىڭ 600 توننا. 1998 - يىلىغا كەلگەندە ئەھىيا قىلىنغان ئىھاتە ئورمىنى 103 مىڭ 600 گېكتارغا يېتىپ، سۈنئىي ئورمان كۆلىمىنىڭ 65% نى تەشكىل قىلدى. تۈرلەشتۈرۈلگەن 161 تۈەن - مەيدانىنىڭ 134 ى ئېتىز - ئېرىقنى ئورمان بىلەن تورلاشتۈرۈش ئۈلچىمىگە يېتىپ، 700 مىڭ گېكتار ئېتىز - ئېرىق ئۈنۈملۈك مۇھاپىزەت قىلىندى. جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى شامالدىن مۇداپىئەلىنىپ قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش تايانچ ئورمان قۇرۇلۇشى، شىنجاڭنىڭ غەربىدىكى جۇڭگو - قازاقستان چېگرىسى ئورمان قۇرۇلۇشى ۋە تارىم ئويمانلىقىدىكى يېشىل كارىدورنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش قۇرۇلۇشىدا 5 مىڭ 670 گېكتار ئورمان ئەھىيا قىلىش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى، ئىقتىسادىي ئورمان كۆلىمى 36 مىڭ 900 گېكتارغا يەتتى. 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليارد 374 مىليون يۈەن بولدى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 6 مىڭ 763 يۈەندىن توغرا كەلدى.

2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 1 مىليون 800 مىليون كىلوۋاتقا

يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئۇنۇمۇبر-سال ماشىنىلىشىش دەرىجىسى 83% بولدى. يېزا ئىگە-لىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاۋىئاتسىيە چەكلىك مەسئۇلە-يىتى شىركىتىدە 33 ئايروپىلان بار بولۇپ، 6 مىڭ 6 سائەت يىللىق ئۇچۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى، دېھە-قانچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق ئۇچۇن 3 مىڭ 985 سائەت ئۇچۇپ، 342 مىڭ 670 گېكتار مەشغۇلات ۋەزىپىسىنى ئورۇندىدى. دېھقانچىلىق مەي-دانلىرى ئىشلەتكەن توك مىقدارى 1 مىليارد 78 مىل-يون كىلوۋات سائەتكە، توك ئۇلىنىش كۆلىمى 80% كە يەتتى. بىر يىلدا 291 مىڭ تونىا خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلدى. ئىشلىتىلگەن خىمىيىۋى ئوغۇتنى تەرىق-چىلىق بويىچە ھېسابلىغاندا، ھەر گېكتار يەر-گە 320 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. ھازىر بىكتۇەندە 105 مۇ ئامبىرى بار، مۇ سىغىمچانلىقى 2 مىليارد 963 مىليون 160 مىڭ كۇب مېتىر، ئۇنۇملۇك مۇغە-رىش كۆلىمى 999 مىڭ 450 گېكتار، ماشىنا بىلەن مۇ چىقىرىش، مۇغىرىش كۆلىمى 191 مىڭ 430 گېكتار، پۈركۈپ، تېمىتىپ مۇغىرىشقا ئوخشاش تە-جەشلىك مۇغىرىش كۆلىمى 38 مىڭ 700 گېكتار. دېھقانچىلىققا كېرەكلىك سۇلياۋ يوپۇقنىڭ ئىشلىتىلىش مىقدارى 37 مىڭ تونىا، يەرگە يېپىلىش كۆلىمى 472 مىڭ 170 گېكتار بولدى. دېھقانچىلىق دورىسى 7 مىڭ 503 تونىا ئىشلىتىلدى. تەمىنلەپ بېرىلگەن تاۋار ئاش-لىق 859 مىڭ 244 تونىا بولۇپ، تاۋار نىسبە-تى 64.38% بولدى. پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتى 693 مىڭ 900 تونىا بولۇپ، XX ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى تەرەققىيات نىشانى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. بىكتۇەن ئىش-لەپ چىقارغان پاختا دۆلەتنىڭ ئۇلكىلەر ئارا تەڭشەپ ئىشلىتىلىشىگە بېرىلدى. ئاشلىق بىلەن پاختىنىڭ كە-شى بېشىغا توغرا كېلىدىغان مىقدارى مەملىكەت بويىچە ئۇچىنچى ۋە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بىكتۇەن ئىش-لەپ چىقارغان قۇلماقنىڭ سۇپىتى ناھايىتى ياخشى بو-لۇپ، ياپونىيەگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ، مەملىكەت ئە-چىدىكى زاۋۇتلارمۇ ئىشلىتىدۇ. يالپۇز 770 گېكتار تېرىلىپ، 71.9 تونىا ياغ ئېلىنىپ، ئومۇمىي مەھسۇلا-ت مىقدارى پۈتۈن مەملىكەتتىكىنىڭ 80%نى تەشكىل قىلىدى، مەھسۇلاتى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا سېلىنە-دى. ئۇستەۋەدۇس 260 گېكتار تېرىلىپ، 6 تونىا ياغ ئېلىنىدى. قوتاندا ساقلانغان بۇغىنىڭ سانى 21 مىڭ 500 تۇياق، بۇغىنىڭ يىللىق يۇمران مۇڭگۈزى 18.5 تونىا، مەملىكەت بويىچە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كارخا-نىلىرى ئىشلەپ چىقارغان بۇغا مۇڭگۈزى مىقدارىنىڭ ئۇچتىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ ھازىر مە-لىكەت بويىچە ئالە چولۇق بۇغىچىلىق بازىسى بولۇپ قالدى. كورلا نەشپۈتىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 50 مىڭ تونىا، شىنجاڭ نەشپۈت مەھسۇلاتىنىڭ 60% نى تەشكىل قىلىدۇ، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ۋە شىمە-گالە، ئاۋىپن رايونلىرىغىچە سېتىلىدۇ.

بىكتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىكى تېخنىكىسى شىنجاڭ-نىڭ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىياتىدا ئۇلۇغلىك ۋە باشلا-چىلىق رول ئويناپدۇ. 1963 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پۈتۈن شىنجاڭغا بىكتۇەندىكى دېھقانچىلىق مەي-دانلىرىنىڭكىدەك ياخشى سالا ئېتىزى، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى يول، ياخشى كەنتتىن ئىبارەت سوتسىيالىستىك «بەشتە ياخشى» كەنت قۇرۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقاتى ۋە ئۇنى كېڭەيتىش خىزمىتىدە مىڭلىغان پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلە-رىنى قولغا كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ كۆپى رېئال ئىشلەپ-چىقىرىش كۈچىگە ئايلاندى.

بىكتۇەن تېرىقچىلىقى بىكتۇەن تېرىقچىلىقى كۆلىمى كەڭ، سالا ئېتىز پىلانى قىلىپلاشقان، يەرلەر تەكشى، ئورمان، ئېرىق - ئۆستەڭ ۋە يوللار يۇرۇش-لەشكەن، ئۇنۇمۇبرسال ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى يۇقە-رى بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. بىكتۇەندە ھەر 10 مىڭ ئىشچى - خىزمەتچىگە 1 مىڭ 750 تىن تېخنىك خادىم توغرا كېلىدۇ، ئۇنۇمۇبرسال ماشىنىلىشىش سە-ۋىيىسى 83% كە يەتتى. ئاساسىي تېرىقچىلىق تۈزۈمىدە رەسمىي تېرىش، تەكرار تېرىش، قۇر ئارىلاپ، ئار-لاشتۇرۇپ، يۇرۇشلەشتۇرۇپ تېرىش بىرلەشتۇرۇلگەن كۆپ خىل شەكىل يولغا قويۇلغان. ئاساسىي تېرىقچە-لىق تەدبىرى مۇنداق: كۈزدە تېرىپ قىشتا سۇغىرىش، يەرنى تېرىشتىن ئىلگىرى «رەتلىك، تەكشى، يۇمشاق، ئۇۋاق، پاكىز، نەم» بولۇش ئۇلچىمى بويىچە ئوبدان رەتلەپ، «قۇر تۆپتۈز، قۇر ئارىلىقى ئوخشاش، تېرىق-چىلىق مىقدارى توغرا، سىلىنغان ئۇرۇق تەڭ، چوڭ-قۇر - تېبىزلىقى مۇۋاپىق، ئوبدان كۆمۈلگەن، چاڭ باسۇرۇلغان بولۇش» تەك يەتتە قاتتىق تەلەپ بويىچە تېرىقچىلىق سۇپىتىگە كاپالەتلىك قىلىش. ئارا تېرىق-چىلىقتا «تېبىز، چوڭقۇر، تېبىز» بولۇش پرىنسىپ قىلىنىدۇ. پۈركۈپ سۇغىرىش، تېمىتىپ سۇغىرىش، ئېرىق بىلەن سۇغىرىش ۋە نەملەشتۇرۇپ سۇغىرىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، سۇ سەرپىياتى تۆۋەنلىتىلىدۇ. كېۋەز تېرىشتا «پاكار، قويۇق بولۇش، بالدۇر تە-

رىش، سۇلياۋ يوپۇق يېپىش، تەكشى بولۇش» تېخنىكىسى كېڭەيتىلدۇ. ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا «ئېر-سىل سورتلارنى تېرىش، ئىككىدە بالدۇر بولۇشنى يۇرۇشلەشتۇرۇش» تېخنىكىسى كېڭەيتىلدۇ. بېكتۇەن-نىڭ يىللىق خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىش مىقدارى 1 مىليون 500 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئازوتلۇق، فوسفور-لۇق ئوغۇتنىڭ نىسبىتى 1:0.45 بولدى. ئورگانىك ئوغۇت 666 مىڭ 700 گېكتار يەرگە ئىشلىتىلدى. ئورگانىك ئوغۇت مەھەللىۋى ئوغۇت، لانقا ئوغۇت، بېدە، يېشىل ئوغۇت، ئۆسۈملۈك غولى، گۈنجۇر قا-تارلىقلارنى مەنبە قىلىدۇ. ھاشارات ۋە ياۋا ئوت - چۆپنىڭ زىيىنىدىن ساقلىنىشتا ئالدىنى ئېلىش ئاساس قىلىندى، ئالدىنى ئېلىش نىسبىتى 100% كە يەتتى. 2000 - يىلى تېرىغىلى بولىدىغان يەر 1 مىليون 64 مىڭ 570 گېكتار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە سۇغىرىشقا بولىدىغىنى 914 مىڭ 300 گېكتار. ئاساسلىق زىرا-ئەتلەردىن بۇغداي (كۆزلۈك بۇغداي، يازلىق بۇغ-داي)، قوناق، شال، قارا ئاشلىق (گاۋلياڭ، ئارپا، دادۇر قاتارلىقلار)، كېۋەز، شېكەر ماتېرىياللىرى، مايلىق دان، گازىر قاتارلىقلار بار. زىرائەتلەرنىڭ سورتى ئېسىل بولۇپ، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىن 700 دىن ئارتۇق ئېقتىسادىي زىرائەت سورتى كىرگۈ-زۈلدى، 104 زىرائەت سورتى يېتىشتۇرۇلدى ياكى ھەمكارلىشىپ يېتىشتۇرۇلدى. نۆۋەتتە 500 مىڭ تون-لىق ئەلا سۈپەتلىك پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، تاۋار ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى ۋە ئالاھىدە ئىقتى-سادىي زىرائەت بازىسى بەرپا قىلىندى، كىشى بېشىغا پاختا 254 كىلوگرام، مايلىق دان 52 كىلوگرام، شېكەر ماتېرىيالى 951 كىلوگرام، ئاشلىق 756 كى-لوگرامدىن توغرا كېلىدۇ.

بېكتۇەن كېۋەز تېرىقچىلىقى بۇ بېكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي كەسپى. كېۋەز 1950-يىلىدىن باشلاپ تېرىلغان. 1952 - يىلى ئۇزۇن تالا-لىق پاختىنى سىناق قىلىپ تېرىش مۇۋەپپەقىيەتكە ئې-رىشكەن. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن كېيىن،

بېكتۇەن پاختىچىلىقى.

تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز تەڭشىلىشىگە ئەگىشىپ، يېڭى تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى كىرگۈ-زۈلدى، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش ئۇسۇلى-نى كېڭەيتىلدى، كېۋەز ئۇستۇرۇشتە «پاكار، قو-يۇق بولۇش، بالدۇر تېرىش، سۇلياۋ يوپۇق يېپىش، تەكشى بولۇش» تېخنىكىسى تاكامۇللاشتى، ھەربىي 1-نومۇرلۇق پاختا، يېڭى قۇرۇقلۇق بالدۇر سورتى يې-تىشتۇرۇلدى، پاختا تېرىقچىلىق كۆلىمى ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىلدى، بىرلىك مەسئۇلاتى مۇقىم ئاشتى. 1990-يىلى دۆلەت ئۇيۇشتۇرغان مۇنازىرىلىك مۇتە-خەسسىسلەرنىڭ باھالىشى نەتىجىسىدە، يېزا ئىگىلىك 3 - شى 45 - تۆۋەندىكى جاڭ دۆلەن تېرىغان 1.43 گېكتار پاختىنىڭ ھەر گېكتارىدىن ئوتتۇرا ھېساب بە-لەن 2 مىڭ 973 كىلوگرام پاختا ئېلىنغان (ئەملە-يەتتە بىر گېكتار يەردىن 3 مىڭ 12 كىلوگرام پاختا چىققان). يېزا ئىگىلىك 1 - شىمىنىڭ ئەسلىدىكى ئۇرۇقچىلىق مەيدانى تېرىغان 0.996 گېكتار يەرنىڭ ھەر گېكتارىدىن 2 مىڭ 466 كىلوگرام پاختا ئېلىنـ-غان. بۇ ئىككى تۈردە مەملىكەت بويىچە بىرلىك مەھ-سۇلاتنا ئىگە يۇقىرى رېكورد يارىتىلغان. بېكتۇەن ئا-

ساسلىقى قۇرۇقلۇق پاختىسى تېرىلىدىغان، شۇنداقلا جۇڭگو بويىچە ئالدى چوڭ، ئالدى مەركەزلەشكەن، مەھسۇلاتى ئالدى يۇقىرى بولغان ئۇزۇن تالالىق پاختا ئىشلەپ چىقىرىدىغان بازا بولۇپ قالدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان رەڭلىك پاختىنى سىناق قىلىپ تېرىش مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ، ھەر گېكتاردىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1 مىڭ 200 كىلوگرامدىن ئارتۇق ھوسۇل ئېلىندى، پاختىچىلىق رايونىنىڭ جايلىشىشى مۇنداق: جەنۇبىي شىنجاڭدىكى يىڭىزا ئىگىلىك 1 - ، 2 - ، 3 - ، 14 - شىلىرىنىڭ پاختا كۆلىمى 42% نى، شىمالىي شىنجاڭدىكى يىڭىزا ئىگىلىك 4- ، 5- ، 6- ، 7 - ، 8- شىلىرىنىڭ پاختا كۆلىمى 55% نى، شەرقىي شىنجاڭدىكى يىڭىزا ئىگىلىك 13 - شىسىنىڭ پاختا كۆلىمى 3% نى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 - يىلى بىڭتۈەندە تېرىلغان كېۋەزنىڭ كۆلىمى 410 مىڭ 720 گېكتار، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 693 مىڭ 900 تونىنا بولۇپ، مەملىكەت بويىچە پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 16% نى، شىنجاڭنىڭ پاختا ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 45.4% نى تەشكىل قىلىدۇ، كىشى بېشىغا 254 كىلوگرامدىن توغرا كېلىدۇ. شۇ يىلى پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن قىممىي مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇردى.

بىڭتۈەن شېكەر ماتېرىياللىرى زىرائىتى

قىزىلچا بىڭتۈەن تېرىقچىلىقىدىكى ئاساسلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ بىرى، 1951 - يىلى سىناق قىلىپ تېرىلغان. 1959 - يىلى شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن، شۇ-نىڭدىن باشلاپ قىزىلچا ئىشلەپچىقىرىشى يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويدى. XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن كېيىن، شېكەر زاۋۇتىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، بىڭتۈەننىڭ قىزىلچا تېرىقچىلىق كۆلىمى پەيدىنپەي كېڭەيدى. ھازىر بىڭتۈەندە ئالتە شېكەر زاۋۇتى بار، يىللىق پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 2 مىليون تونىدىن ئاشىدۇ. 90 - يىللاردىن بۇيان، سۇلياۋ يوپۇق بېپىپ ئۆستۈرۈش، يېڭى سورتلارنى كېڭەيتىشكە ئوخشاش يېڭى تېخنىكا، يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلەر كەلكۈ-لەمدە قوللىنىلغانلىقتىن، قىزىلچىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى ۋە ئومۇمىي مەھسۇلاتى زور دەرىجىدە ئاشتى. 1997 - يىلى يىڭىزا ئىگىلىك 8 - شىسىنىڭ 148 - تۈەنى تېرىغان 4.63 گېكتار قىزىلچىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى بىڭتۈەن ئۈيۇشتۇرغان مۇناسىۋەتلىك مۇتەخەسسىسلەرنىڭ باھالىشىغا قارىغاندا، 107 مىڭ 110.5 كىلوگرام بولغان. 2000 - يىلى بىڭتۈەن بويىچە تېرىلغان 18 مىڭ 550 گېكتار قىزىلچا ئاساسەن يىڭىزا ئىگىلىك 2 - ، 4 - ، 5 - ، 6 - ، 7 - ، 8 - ، 9 - ، 10 - شىلىرىغا جايلاشقان، ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 604 مىڭ تونىنا، ھەربىر گېكتار-غا توغرا كەلگەن بىرلىك مەھسۇلات 42 مىڭ 357 كىلوگرام.

بىڭتۈەن ئورمانچىلىقى 1950 - يىلىدىن 1954 - يىلىغىچە بىڭتۈەن قاقاس چۆللەردە ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا بىرلەشتۈرۈپ 71 گېكتار ئىھاتە ئورمىنى ئەھيا قىلدى. 1966 - يىلى ئىھاتە ئورمىنىڭ كۆلىمى 24 مىڭ گېكتارغا يەتتى. 1977 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە بولغان ۋاقىت ئورمانچىلىق زور تەرەققىي قىلغان مەزگىل ھېسابلىنىدۇ. 1977 - يىلى بىڭتۈەن ئورمانچىلىقى دۆلەت تەرىپىدىن ئىھاتە ئورمىنى سىستېمىسى كاتېگورىيىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، 1 - قارارلىق قۇرۇلۇشتا 41 مىڭ 285 گېكتار سۈنئىي ئورمان، 79 مىڭ 588 گېكتار قوۋم تىزگىنلەش ئورمىنى ئەھيا قىلىنىدى، بۇ 1977 - يىلىدىن ئىلگىرى ئەھيا قىلىنىپ ساقلاپ قېلىنغان ئورمان كۆلىمىنىڭ 2.37 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. سۈنئىي ئورمانىنىڭ تېرىلغۇ يەرنى قاپلاش نىسبىتى 1977 - يىلىدىكى 2.68% تىن 1984 - يىلىدىكى 4.48% گە كۆتۈرۈلدى. 2 - قارارلىق قۇرۇ-لۇش 1985 - يىلىدىن 1995 - يىلىغىچە ئېلىپ بېرىلىپ، 73 مىڭ 401 گېكتار سۈنئىي ئورمان، 85 مىڭ 532 گېكتار قوۋم تىزگىنلەش ئورمىنى ئەھيا قىلىنىدى. سۈنئىي ئورمان ئىچىدىكى ئىھاتە ئورمىنىڭ كۆلىمى 46 مىڭ 243 گېكتار بولۇپ، سۈنئىي ئورمان كۆلىمىنىڭ 63% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ماتېرىيال ئورمىنى سۈنئىي ئورمان كۆلىمىنىڭ 9% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئىقتىسادىي ئورمان كۆلىمى 20 مىڭ 270 گېكتار بولۇپ، سۈنئىي ئورمان كۆلىمىنىڭ 27% نى تەشكىل قىلىدۇ. تېرىلغۇ يەرنى قاپلاش نىسبىتى 1985 - يىلىدىكى 4.48% تىن 1995 - يىلىدىكى 9.8% كە كۆتۈرۈلدى. تۈزلەڭلىكتىكى 159 تۈەن - مەيداندىن 124 ى ئېتىز - ئېرىقنى ئورمانلاشتۇرۇپ بولدى. 1996 - يىلى باشلانغان ئىھاتە ئورمىنى سىستېمىسىنىڭ 3 - قارارلىق قۇرۇلۇشىدا گازار-مىنى كۆكەرتىش ئاساسىي خىزمەت، شى (ئىداره)، تۈەن (مەيدان) لەردىكى ناشىيول، تۈمۈرىيول، دەريا

ئېقىنى، ئاساسلىق ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر نۆقتا قىلىپ، بىر تۈركۈم «يېشىل قانال» قۇرۇلۇشى تۈتۈلىدى، ئېتىز ـ ئېرىقنى ئورمانلاشتۇرۇپ بولغان تۈمەن (مەيدان) لەر «يېڭىلاپ ئۆزگەرتىش» قۇرۇلۇشىنى تۈتتى. 1999 ـ يىلى تۈزلەڭلىك سۈنئىي ئورمىنى 1 مىليون 446 مىڭ 666 گېكتار. بۈنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 72 مىڭ 733 گېكتار بولۇپ، سۈنئىي ئورمان كۆلىمىنىڭ 50.2% نى تەشكىل قىلىدۇ. قۇمنى تىزگىنلەش مۇڭەپپەقىيەتلىك بولغان چۆل ئورمىنى 248 مىڭ گېكتار بولۇپ، قاپلىنىش نىسبىتى 5.6% بولدى. تۈزلەڭلىكتىكى 161 تۈمەن ـ مەيداندىن 133 ى ئېتىز ـ ئېرىقنى ئورمانلاشتۇرۇپ بولىدى، بۇ 82.6% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك 1 ـ، 2 ـ شىلىرىنى ئاساس قىلغان نەشپۈت ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ، 3 ـ شىلىرىنى ئاساس قىلغان داڭشەن قوۋم ئامۇتى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، يېزا ئىگىلىك 13 ـ شىسىنى ئاساس قىلغان ئۈزۈم ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ، 3 ـ، 4 ـ شىلىرىغا ئوخشاش بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىنى ئاساس قىلغان ئالما ئىشلەپچىقىرىش بازىسى پەيدىنپەي بارلىققا كەلدى. پەن تەتقىقاتى تۈرىدىن 25 ى تاماملاندى، ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكىدىن 16 سى كېڭەيتىلدى. 18 ى ھەر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

بىڭتۈەن باغۋەنچىلىكى 2000 ـ يىلى بىڭتۈەن باغۋەنچىلىك ئومۇمىي كۆلىمى 36 مىڭ 948 گېكتار، بۈنىڭ ئىچىدە تاۋۇز، قوغۇن، كۆكتاتلىق 4 مىڭ 980 گېكتار، قوغۇنلۇق 5 مىڭ 280 گېكتار، كۆكتاتلىق 15 مىڭ 500 گېكتار، مېۋىلىك دەرەخ 42 مىڭ گېكتار، گۈللۈك 700 گېكتار. شۇ يىلى باغۋەنچىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 450 مىليون يۈەن بولۇپ، بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 10.3% نى ئىگىلىدى، ئەمما باغۋەنچىلىك ئومۇمىي كۆلىمى بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 8.1% نى ئىگىلەيدۇ. باغۋەنچىلىك بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىكىدە غايەت زور رول ئوينايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىڭتۈەننىڭ مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىش ئۈزگىچە، ئەلا سۈپەتلىك، ئېسىل سورتلۇق بولۇش نىشانىغا قاراپ تەرەققىي قىلىپ، نەشپۈت، كىشمىش ئۈزۈم، قۇرۇق مېۋە، قوغۇندىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئۈزگىچە مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بارلىققا كەلدى، بۈنىڭ كۆلىمى 25 مىڭ 500 گېكتاردىن ئارتۇق، داڭلىق، ئەلا سۈپەتلىك ئۈزگىچە مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇزلارنىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 230 مىڭ تونىنا كېلىدۇ. كېسىلا نەشپۈتى،

بىڭتۈەن گۈلچىلىكى

گۈڭباۋ ناملىق نەشپۈت، بۇقام ناملىق ئاق كىشمىش 1999 ـ يىلى جۇڭگو خەلقئارا يېزا ئىگىلىك يەرمەنكىسىدە داڭلىق مەھسۇلات دەپ بېكىتىلدى. مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇز مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئەللىرىگە سېتىلىپ، بىڭتۈەنگە تاشقى پېرېۋوت پارىتىپ بېرىدىغان مۇھىم تاۋار لاردىن بولۇپ قالدى. ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆلچەملىك (ئەندىزىلىك) باشقۇرۇش تېخنىكىسى، زەھەرسىزلەندۈرۈپ تېز كۆپەيتىش تېخنىكىسى، بىئولوگىيىلىك تەدبىرلەر ئارقىلىق ئالدىنى ئېلىش ـ تىزگىنلەش تېخنىكىسى، تېجەشلىك بىلەن سۇغىرىش تېخنىكىسى قاتارلىق ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكىلار نۆقتىلىق كېڭەيتىلدى، بۇ تېخنىكىلارنىڭ قاپلاش نىسبىتى 80% تىن كۆپرەككە يەتتى، شۇڭا مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇزنىڭ مەھسۇلاتى، سۈپىتى زور دەرىجىدە ئۆستى. كۆكتاتچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا ئەسلىھەلەر بىلەن ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى نۆقتىلىق كېڭەيتىلدى. گۈلچىلىكنى كەسىپلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. بىڭتۈەن گۈلچىلىك جەمئىيىتى ـــ ئۇرۇمچى گۈلچىلىك تېخنىكىسى مۇلازىمەت مەركىزى تۈنجى تۈركۈمدىكى مەملىكەت بويىچە گۈل ئۆستۈرۈشتە ئۇلۇغ كۆرسەتكۈچ بازىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، گۈل سودىسى توري بەرپا قىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ كەم ئۇچرايدىغان ياۋا گۈل بايلىقىنى ئاچتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قۇرۇق گۈل ياساش تەتقىقاتى ۋە ئىشلەپچىقىرىشى راۋاجلاندۇرۇلدى. گۈلچىلىك پەيدىنپەي بىڭتۈەن باغۋەنچىلىكىنىڭ يەنە بىر مۇھىم تۈۋرۈكىسى بولۇپ

قالدى.

بىڭتۇەن چارۋىچىلىقى بىڭتۇەننىڭ تۈۋرۈك كەسىپلىرىنىڭ بىرى. چارۋىچىلىق تېرىقچىلىق بىلەن بىللە بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىكىدە بىر - بىرىگە بېقىندە. غان ئىككى چوڭ تۈۋرۈك بولۇپ قالدى. 1954 - يىلى بىڭتۇەن قۇرۇلغاندا، چارۋىنىڭ قوتاندىكى سانى 529 مىڭ 900 تۇياق، گۈش 3 مىڭ 174 تونا، قوي يۈڭى 438 تونا، سۈت 455 تونا ئىدى. 1978 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەر- كىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بىڭتۇەننىڭ چارۋىچىلىقى بىرقەدەر تېز تەرەققىي قىل- دى. 2000 - يىلى قوتاندىكى ھەر خىل چارۋىنىڭ سانى 4 مىليون 770 مىڭ 100 تۇياق بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 283 مىڭ 100 تۇياق، قوي 3 مىليون 883 مىڭ 200 تۇياق، چوشقا 603 مىڭ 800 تۇياق. چارۋا مەھسۇلاتلىرىدىن گۈشنىڭ ئومۇمىي مىق- دارى 125 مىڭ 157 تونا، قوي يۈڭى 9 مىڭ 592 تونا، سۈت 89 مىڭ 851 تونا، تۇخۇم 27 مىڭ 469 تونا. چارۋىچىلىق قوشۇلما قىممىتى 690 مىليون يۈەن. ئالاھىدە ئىقتىسادىي ھايۋان بۇغىنىڭ سانى ۋە ئۇنىڭدىن ئىشلەنگەن مەھسۇلات مىقدارى بىرقەدەر ئې- شىپ، سانى 16 مىڭ 500 تۇياققا، مەھسۇلاتى 12.04 تونىغا يەتتى. كۆمۈش رەڭ تۈلكىنىڭ سانى 2 مىڭدىن ئاشتى. بىڭتۇەندە 122 يەم - خەشەك زاۋۇتى بار، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 560 مىڭ تونا. بۇ زاۋۇتلار چارۋا ۋە ئۇي قوشلىرىغا ماس كېلىدىغان يەم- خەشەك ئىشلەپ چىقىرىپلا قالماي، يۇقىرى سۈپەتلىك ئارىلاشما يەم - خەشەك ۋە قويۇلدۇرۇلغان يەم- خە- شەكلەرنىمۇ ئىشلەپ چىقىرالايدۇ. 22 سۈت مەھسۇلاتى پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىسى بار، 1 مىڭ 979 تونا قۇرۇق سۈت مەھسۇلاتى ئىشلەپ چىقىرالايدۇ، دېزىن- فېكسىيىلەنگەن سۈت، قۇۇۋۇتلەندۈرگۈچ سۈت، سۈت پاراشوكى، قېتىق، سوغۇق ئىچىملىككە ئوخشاش ئالتە يۈرۈش مەھسۇلاتتىن 40 خىلىنى ئىشلەپ چىقىرالاي- دۇ. چارۋىچىلىقتا 50 تىن ئارتۇق چوڭ پەن تەتقىقاتى نەتىجىسى قولغا كەلتۈرۈلدى، بۇنىڭدىن جۇڭگونىڭ مېرىنوس قويى (شىنجاڭ ھەربىي بوز يەر ئۇزلەشتۈ- رۈش ناملىق) نى يېتىشتۈرۈش سىستېمىسىدىكى سانا- ئەت خاراكتېرلىك سىناق ئارقىلىق مەملىكەت ئىچىدە- كى ئالا سۈپەتلىك قوي يۈڭى جەھەتتىكى بوشلۇق تول- دۇرۇلۇپ، دۆلەت دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققە- ياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. نۆۋەتـ- تە يېڭى تېخنىكىنى كېڭەيتىپ قوللىنىش بىڭتۇەندىكى چوشقا ۋە ئۇي قۇشلىرىنى ئالا نەسىللەشتۈرۈش دەرە- جىسىنى 90% كە، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينى 80% تىن كۆپرەككە يەتكۈزدى. بىڭتۇەندە ھازىر 2 مىليون 423 مىڭ 650 گېكتار تەبىئىي ئوتلاق بار، پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق 1 مىليون 986 مىڭ 560 گېكتار، مال - چارۋا سىغىمچانلىقى 2 مىليون 106 مىڭ 700 تۇياق. يايلاقنى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋا- پىق پايدىلىنىش ئۈچۈن، 34 مىڭ گېكتار سۇنىشي ئوتلاق بەرپا قىلىندى، 226 مىڭ گېكتار ئوتلاق ياخ- شىلاندى. شەھەر ئەتراپى رايونى، تۈمۈرىول ۋە تاشيول بويلىرىنى نۇقتا قىلغان كۆلەملەشكەن، تۈجۈپىلەنگەن، كەسىپلەشكەن گۈش، تۇخۇم، سۈت تاۋار بازىسى بار- لىققا كەلدى.

بىڭتۇەن چارۋىچىلىقىدىكى ئالاھىدە باقىمـ چىلىق بىڭتۇەندە بېقىلىۋاتقان بۇغىنىڭ سانى 16 مىڭ 500 گە، ئۇنىڭدىن ئىشلەنگەن مەھسۇلات 12.04 تونىغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش رايونىدا بېقىلىۋاتـ قان بۇغىنىڭ سانى ۋە يۇمران بۇغا مۇڭگۈزىنىڭ سىقدا- رى بىڭتۇەندىكىنىڭ 85% نى ئىگىلىگەن بولۇپ، را- يون بويىچە جايلاشقان ۋە ئىشلەپچىقىرىش كۆلەملەش- كەن، تۈجۈپىلەنگەن، كەسىپلەشكەن قۇرۇلما شەكىل- لەندى. بىڭتۇەننىڭ كۆمۈش رەڭ تۈلكە باقىمچىلىقى يېزا ئىگىلىك 10 - شىسىنىڭ 190 - تۇەنگە مەركەز- لەشكەن، ئۇلار كۆكتوقاي بېلىقچىلىق مەيدانىدىكى پاي- دىلىق شارائىتقا تايىنىپ، نەسىللىك تۈلكىنى 2 مىڭغا يەتكۈزدى، يىلدا بۇ تۈلكىلەر 10 مىڭغا يېقىن كۆچۈك- لەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، قىرغاۋۇل، گۈش توشقىنى، گۈش كەپتىرى ۋە گۈش ئىتىنى بېقىش بەزى تۇەن - مەيدانلاردا ئەۋج ئالماقتا.

بىڭتۇەن چارۋىچىلىقىدىكى يېتىشتۈرۈش سىستېمىسى بىڭتۇەندىكى چوشقا، قويلارنى يېتىش- تۈرۈش، سەمرىتىش ۋە نەسلىنى ياخشىلاشقا ئوخشاش بازا قۇرۇلۇشىنى كۈرسىتىدۇ. 1984 - يىلى بىڭتۇەن «جۇڭگو مېرىنوس قويىنى يېتىشتۈرۈش سىستېمىسـ- نى بەرپا قىلىش» تۈر تەتقىقاتىنى ئۈستىگە ئالدى، بۇ تۈر دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق سانائەت خاراكتېرلىك سىناق قىلىش تۈرىگە كىرگۈزۈلدى. 1988 - يىلى شىخەنزە، كۇيتۇن قاتارلىق ئىككى چوڭ بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش رايونىدىكى 27 دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېر-

مىسىدىكى 400 مىڭ تۇياق ئىنچىكە يۇڭلۇق قويدىن مەركىزىي نەسىل يېتىشتۇرۇش فېرمىسى، كۆپەيتىش فېرمىسى، ئىشلەپچىقىرىش فېرمىسى سىتېمىسى بار. لىققا كەلدى، 78 مىڭ تۇياق ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي جۇڭگو مېرىنوس قويى ئۇلىچىمىگە يېتىپ، پىلان 156.07% ئورۇندالدى؛ ئۇتكۇنچى قوي

دۆلەت پىلان كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى مۇتەخەسسىسلەر بىڭتۇەندە ئىنچىكە قوي يۇڭى ئۆرۈشكىسىنى تەكشۈرمەكتە

156 مىڭ تۇياق بولۇپ، پىلان 104.42% ئورۇندالدى؛ ئىنچىكە، ئالاھىدە قوي يۇڭى مەھسۇلاتى 1 مىڭ 263 تونىنا بولۇپ، پىلان 126.31% ئورۇندالدى؛ ساپ يۇڭ نىسبىتى 7.5 پوئىنت ئۆسۈپ، 43.75% كە يەتتى؛ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئۈنۈم 100 مىليون 439 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى. زىنجۇەن نەسىللىك قوي فېرمىسى دۆلەت دەرىجىلىك نۆقتىلىق نەسىللىك قوي فېرمىسىنىڭ بىرى، شۇنداقلا جۇڭگو مېرىنوس قويى يېتىشتۇرۇلگەن ئەسلىي فېرما، ھازىر يىرىك يۇڭ، ئوتتۇرا ھال يۇڭ، ئىنچىكە يۇڭ، ئالاھىدە ئىنچىكە يۇڭ قاتارلىق تۆت خىل تالا ۋە كۆپ قوزىلايدىغان ئەلا سۈپەتلىك قويدىن 21 مىڭى بار.

بىڭتۇەن بۇغا باقمىچىلىقى ۋە ئۇنىڭدىن چىققان مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش

1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىمىسى 34 - تۇەنى بۇغا كۆندۈرۈشكە باشلىغاندى، 80 - يىللاردىن باشلاپ بۇغا باقمىچىلىقى تېز تەرەققىي قىلدى. 1998 - يىلى 16 مىڭ 464 بۇغا بېقىلدى، ئۇلاردىن يىلدا 12 مىڭ 39 كىلوگرام يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى ئېلىندى. يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىمىسى تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا بېقىلۇاتقان بۇغىنىڭ سانى ۋە ئېلىنىدىغان يۇمران بۇغا مۇڭگۈزىنىڭ مىقدارى بىڭتۇەندىكىنىڭ 85% نى تەشكىل قىلدى. بۇ جەھەتتە رايون بويىچە جايلىشىش ۋە ئىشلەپچىقىرىشى كۆلەملەشكەن، تۈجۈپىلەشكەن، كەسىپلەشكەن قۇرۇلما بار. لىققا كەلدى. بىڭتۇەنىنىڭ بۇغا بېقىش سەۋىيىسى يۇقىرى بولۇپ، بۇغا بوتلىقىنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى 80% تىن كۆپرەككە، ئايرىم تۇەن - مەيدانلاردا 100% كە يەتتى، 1995 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىمىسى 34 - تۇەنىدىكى 49 - نومۇرلۇق 14 باشلىق ئەركەك بۇغىدىن بىر كېسىمدىلا 22 كىلوگرام يۇمران مۇڭگۈز، 8.5 كىلوگرام قۇرۇق مۇڭگۈز ئېلىنىپ، مەملىكەت بويىچە 2 - تۇەنلىك يېزا ئىگىلىك يەرمەنكىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشىپ ۋە خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. 31 - تۇەنىدىكى 160 - نومۇرلۇق 11 باشلىق ئەركەك بۇغىدىن يىللىق ئىككى كېسىمدە جەمئىي 27.72 كىلوگرام يۇمران مۇڭگۈز ئېلىنىپ، مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بۇغا مەھسۇلاتلىرى تەتقىقات ئورنى بۇغا مۇڭگۈرى باراسوكى، ئوردا بۇغا قېنى ھارمىقى، بۇغا قېنى ئىچىملىكى، بۇغا ھەمرىسى سۈيۈقلۇقى، بۇغا تېرىسى يېلىمى، بۇغا سۆڭىكى يېلىمى قاتارلىق سالامەتلىككە پايدىلىق بۇيۇملارنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقتى. بۇنىڭدىن ئوردا بۇغا قېنى ھارمىقى، بۇغا قېنى ئىچىملىكى، بۇغا ھەمرىسى سۈيۈقلۇقى ئاپتونوم رايونلۇق دورا باھالاش ھەيئىتىنىڭ باھالىشىدىن،

بىڭتۇەندە بېقىلۇاتقان بۇغىلار

بىڭتۇەندە بېقىلۇاتقان بۇغىلار ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئۇچ چوڭ دوختۇرخانىنىڭ كلىنىكىلىق تەكشۈرۈشىدىن ئۆتتى. بۇنىڭدىن باشقا، بۇغىنىڭ چۈچىقى، بۆرىكى، قۇيرۇقى، سىگىرى قاتارلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلارنى تۇزەش، پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق، مەھسۇلاتلارنىڭ تاۋار قىممىتى ئۆستى.

بىكتۇەن بېلىقچىلىقى بىكتۇەن قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىغا تايىنىپ ئېلىپ بېرىلغاندى، XX ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، بېلىقچىلىق ئوسكۇنىسى ۋە تېخنىكىسىدا دەسلەپكى كۆلەم شەكىللەنىپ، يىللىق بېلىق مىقدارى 600 تونىنا بولدى. 1983 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بىكتۇەن بېلىقچىلىق قۇرۇلۇشى ئوچۇن 62 مىليون 290 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىپ، سۇ ئامبارلىرى، كۆل ۋە كۆل چەكلەردە توچوپىلەنگەن بېلىقچىلىق ئىشلەپلىرى قۇرۇلۇپ، مۇقىم ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى شەكىللەندى. بۇ مەزگىلدە بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.7% لىك سۈرئەت بىلەن ھەجىل يوكسەلدى. 2000 - يىلى بىكتۇەن بويىچە بېلىق بېقىلمۇاتقان كۆللەر 28 مىڭ 300 گېكتار، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچى - خىزمەتچى 1 مىڭ 812گە يەتتى، بېلىق مەھسۇلاتى 12 مىڭ 894 تونىنا بولدى. ھەرقايسى شىلاردا بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى يولغا قويۇلدى، بېلىق مەھسۇلاتى يۇقىرى بولغان ئورۇنلار بېزا ئىگىلىك 1 -، 2 -، 4 -، 6 -، 8 -، 10 - شىلار. بىكتۇەن بېلىقچىلىقى بىرقەدەر يۇقىرى پەن - تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە بولۇپ، جەمئىي 10 دىن ئارتۇق پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيىتى ئۇلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، بېقىنقى يىللاردىن بۇيان كۆمۈش بېلىق، دەريا قىسقۇچ پاقىسى، راللى كۆلچەك راكى، قارا بېلىق، چوڭ ئېغىز پىسېتتودېس بېلىقى، كالىفورنىيە ئالابۇغا بېلىقى، ئامېرىكا مىكسوتىسپىرىنۇس بېلىقى، يىراق شەرق تاشپاقىسى، ئامېرىكا پاقىسىغا ئوخشاش داڭلىق، ئەلا سۈپەتلىك سۇ مەھسۇلاتلىرى كۆچۈرۈپ كېلىندى، بۇنىڭ بىلەن بىكتۇەننىڭ سۇ مەھسۇلات تۈرى 20 نەچچىگە يەتتى. 1996 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىكتۇەنگە ئۆز تەۋەسىدىكى باقمچىلىق دائىرىسىدە بېلىقچىلىقنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش توغرىسىدا قانۇن بويىچە ھوقۇق بەردى.

بىكتۇەن بېلىقچىلىقىدىن بىر كۆرۈنۈش

بىكتۇەن يېزا - بازار كارخانىلىرى بىكتۇەندىكى تۇەن - مەيدان ئىشچى - خىزمەتچىلىرى قۇرغان، دۆلەت ئىلكىدە بولمىغان كارخانىلارنى كۆرسىتىدۇ. 1985 - يىلى 3 - ئايدا، بىكتۇەن «سانائەت ئىسلاھاتىنى تېزلىتىپ، يېزا - بازار (مەيدان) سانائىتىنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتىش توغرىسىدا يىرقانچە بەلگىلىمە» تۈزۈپ، تۇەن - مەيدان ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ يەككە سودا - سانائەت كارخانىسى ۋە خۇسۇسىي كارخانا قۇرۇشىغا مەدەت بەردى. 1988 - يىلى 4 - ئايدا، بىكتۇەن ۋە شى (ئىدارە)، تۇەن (مەيدان) لاردا يېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى تارقا - تارقىدىن قۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بىكتۇەندىكى يېزا - بازار كارخانىلىرى كۆپەيىپ 51 مىڭ 374 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ كارخانا 232، خۇسۇسىي كارخانا 26 يەككە كارخانا 50 مىڭ 616، كارخانا كەسىپكارلىرى 103 مىڭ 360 نەپەر. ئومۇمىي مۇلكى 4 مىليارد 6 مىليون يۇەن، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ كارخانىلىرىنىڭ مۇقىم مۇلكى 1 مىليارد 303 مىليون يۇەن، ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 320 مىليارد 700 مىليون يۇەن، قوشۇلما قىممەت 445 مىليون يۇەن، پايدا ۋە باج 480 مىليون يۇەن. 14 شىنىڭ ئون بىرىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 100 مىليون يۇەندىن ئېشىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 200 مىليون يۇەندىن ئېشىپ كەتكىنى يەتتە شى، 300 مىليون يۇەندىن ئېشىپ كەتكىنى تۆت شى. يىللىق تىجارەت كىرىمى 10 مىليون يۇەندىن ئېشىپ كەتكەن كارخانا 34، بۇنىڭ ئىچىدە 12 كارخانا دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا، چوڭ يېزا-بازار كارخانىلىرى تۈلچىمىگە يەتتى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ 230 مىڭ پاختا توقۇمىچىلىق ئۈرچۇقى، 40 مىڭ تونىنا يېمەكلىك ماي تارتىش، 40 مىڭ تونىنا پەمدۇر قىيامى ئىشلەش، 60 مىڭ تونىنا يەم - خەشەك پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى بار. بىكتۇەندىكى يېزا - بازار كارخانىلىرى كەسىپكارلىرىدىن ئالىي تېخنىكومىدىن يۇقىرى مەلۇماتلا ئىگە بولغانلار 1 مىڭ 83 نەپەر، تولۇق ئوتتۇرا ۋە تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە

بولغانلار 16 مىڭ 312 نەپەر، ئالىي تېخنىكا ئوقۇۋاتقانلار 32 نەپەر. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بەش كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر بېرىلغا - بازار كارخانە-چىسى، بىر كىشى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر بېرىلغا - بازار ياش كارخانچىسى، 13 كىشى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر بېرىلغا - بازار كارخانچىسى، 12 كىشى بېگتۈەن بويىچە مۇنەۋۋەر بېرىلغا - بازار كارخانچىسى بولۇپ باھالاندى.

بېگتۈەندىكى ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانى

بېگتۈەندىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلە بويىچە باش-قۇرۇشنى ئاساس قىلغان دېھقانچىلىق مەيدانىنى كۆر-سەتمەدۇ. 1983 - يىلى مەملىكەتلىك بوز يەر ئوزلەش-تۇرۇش «جەنجىياڭ يېغىنى» دا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى سىناق قىلىپ قۇرۇ-شىنى قارار قىلدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى يېزا ئىگىلىك 7 - شىنى 131 - تۈەننىڭ ئىشچىسى گېڭ چېەنلى بېگتۈەن بويىچە تۇنجى ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلە دېھ-قانچىلىق مەيدانى (دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋە-چىلىق، بېلىقچىلىق، باغۋەنچىلىك، كۆكتاتچىلىق قا-تارلىقلار) ئائىلىنى بىرلىك قىلغان، ئائىلە ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇش، يۇقىرىغا مەلۇم مىقدارداً پايدا تاپ-شۇرۇش ئۇسۇلى يولغا قويۇلغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان، نىسپىي مۇستەقىل بولغان ئىقتىسادىي گەۋدە بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەي-دانلىرىدىكى قوش قاتلاملىق ئىگىلىكنىڭ بىر قاتلىمى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ مەلۇم كۆلەم، مەلۇم مەبلەغ، مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش، ئىگىلىك باشقۇرۇش ئىقتىدارىغا ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇشتا نىسپىي مۇستەقىل ھالدا ئۆز ئال-دىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىغا ئىگە. ئىشچى - خىزمەت-چىلەر ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ تۈرى ئەمگەك تەشكىلاتى جەھەتتىن، بىر ئائىلە ياكى بىرقانچە ئائىلە بىرلىكتە قۇرغان، بويتاق ئىشچى - خىزمەتچىلەر شې-رىكلىشىپ قۇرغان دېھقانچىلىق مەيدانى؛ ئىگىلىك باشقۇرۇش شەكلى جەھەتتىن ھۆددىگەرلىك، ئىجارە-كەشلىك ۋە ئۆزى پۇل چىقىرىپ قۇرۇش دەپ ئايرىلى-دۇ. ھازىر بېگتۈەن بويىچە ئائىلىلەر ھۆددىگە ئالغان ھەر خىل شەكىلدىكى كىچىك دېھقانچىلىق مەيدانىدىن 220 مىڭ 547 سى، ئەمگەك كۆچىدىن 383 مىڭ 960 ى بار، ھۆددىگە ئالغان يەر كۆلىمى 850 مىڭ 360 گېكتار. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە دېھ-قانچىلىق مەيدانى بېگتۈەن يېزا ئىگىلىكى مىكرو ئاسا-سىنىڭ مۇھىم شەكلى بولۇپ قالدى.

بېگتۈەننىڭ سۇ تېجەش قۇرۇلۇشى

بۇ جە-ھەتتە ئاساسلىقى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى سۇ سىڭمەس قىلىش ۋە پۈركۈپ سۇغىرىش، مىكرو سۇغىرىشتەك سۇ تېجەش تەدبىرلىرى قوللىنىلدى. XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ تەج-رىبىسىنى ئۆگىنىش يۈزىسىدىن يۇمىلاق تاشنى تىزىپ قويۇرۇش ئارقىلىق ئۆستەڭنى سۇ سىڭمەس قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلغانىدى. 60 - يىللاردا چاسا تاش بوتقا بىلەن قويۇرۇلۇپ، قارىماي، ماي قەغەز، بېتون تاخ-تاي ئىشلىتىلدى؛ 70 - يىللاردا سۇلياۋ يوپۇق ئىشلە-تىش ئۇسۇلى قوللىنىلىشقا باشلىدى؛ 90 - يىللاردىن بۇيان بېگتۈەننىڭ سۇغىرىش رايونلىرىدىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى سۇ سىڭمەيدىغان قىلىشتا ئاساسلىقى بې-تون بىلەن سۇلياۋ يوپۇقنى قوشۇپ ئىشلىتىش قۇرۇل-مىسى قوللىنىلدى؛ 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەل-گەندە، بېگتۈەندىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 88 مىڭ 900 كىلومېتىر بولۇپ، 23 مىڭ كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئېرىق - ئۆستەڭ سۇ سىڭ-مەس قىلىندى. بۇ ئومۇمىي ئۆستەڭ ئۇزۇنلۇقىنىڭ 26% نى تەشكىل قىلىدۇ. پۈركۈپ سۇغىرىش، مىكرو سۇغىرىش تېخنىكىسى 70 - يىللارنىڭ دەسلەپىدىلا تەتقىق قىلىنىشقا ۋە كىرگۈزۈلۈشكە باشلىغانىدى، 20 نەچچە يىللىق ئىزدىنىش ئارقىلىق، سۇنى تېجەپ مەھ-سۇلاتنى ئاشۇرۇشتا ئوبدان ئونۇم ھاسىل قىلىندى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، پۈركۈپ سۇغىرىش، مىكرو سۇغىرىش كۆلىمى 91 مىڭ 900 گېكتارغا يەتتى، بۇنداق سۇغىرىش قۇرۇلمىسى يېزا ئىگىلىك

بېگتۈەننىڭ سۇ تېجەش قۇرۇلۇشى

شىلىرىنىڭ ھەممىسىدە بار. پۈركۈپ سۇغىرىش شەكلى كۆپ خىل، ئەمما يېرىم تۇراقلىق شەكلىدىكى پۈركۈپ سۇغىرىش ئاساس قىلىنغان، بۇ خىل سۇغىرىش ئومۇ-مىي كۆلەمنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن

قالسا گۈرۈپپىلىق ماشىنا (چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك پۈركۈش ماشىنىسى) بىلەن سۈغىرىش. مىكرو سۈغە- رىشتا ئاساسلىقى تېمىتىپ سۈغىرىش، ئېتىلدۈرۈپ سۈغىرىش شەكلى قوللىنىلىدۇ. 2000 - يىلى بىڭ- تۇەن بويىچە مىكرو سۈغىرىش كۆلىمى 16 مىڭ 700 گېكتارغا يەتتى.

بىكتۇەنلىك سۈغىرىش رايونى قۇرۇلۇشى

1950 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قىسىملىرى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى خەلقتىن سۇ، يەر تالاشماسلىق پرىنسىپى بويىچە، دەر- يانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنلىرىدىكى كەڭ كەتكەن بوز يەرلەردە سۇ باشلاش، ساقلاش، يەتكۈزۈش، تەقسىم قىلىش يۇرۇشلىشىكەن سۇ ئىنشائاتى بەرپا قىلدى ھەمدە نۇقتىلىق دەريا ئېقىنلىرى- نى تىزگىنلىدى.

بىكتۇەنىدىكى چوڭ سۇ ئامبارلىرى

لوڑۇن	سۇ ئامبىرى- نىڭ ئاتى	پۈتكەن يىلى	سۇ ئامبىرى يىلىغان جايى	مايالاشقان دەريا	ئامبار سىغىمى- چانلىقى (10 مىڭ كۇب مېتىر)	ئوسما ئېگىز- لىكى (مېتىر)	لايىھە- لەنگەن سۈغىرىش كۆلىمى (10 مىڭ مو)	سۈغىرىلىدىغان لوڑۇن
ھېزا ئىگىلىك 1 - شى	يۇنىرى ئېتىن سۇ ئامبىرى	1966	ئاۋات ناھىيىسى	ئارىس دەريالىرى	18000	7.6	155	ئارىس دەريا- سىنىڭ يۇنىرى ئېتىنى سۈغىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 1 - شى	ماللىسەيت سۇ ئامبىرى	1969	ئاۋات ناھىيىسى	ئارىس دەريالىرى	10800	7.5	148	ئارىس دەريا- سىنىڭ يۇنىرى ئېتىنى سۈغىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 1 - شى	دولان سۇ ئامبىرى	1965	ئاۋات ناھىيىسى	ئارىس دەريالىرى	12000	6.5	95	ئارىس دەريا- سىنىڭ يۇنىرى ئېتىنى سۈغىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 2 - شى	ئارئاسۇ ئامبىرى	1967	لوپنور ناھىيىسى	ئارىس دەريالىرى	13790	9	30	ئارىس دەريا- سىنىڭ يۇنىرى ئېتىنى سۈغىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 2 - شى	داشكۆل سۇ ئامبىرى	1972	لوپنور ناھىيىسى	ئارىس دەريالىرى	18600	9	30	ئارىس دەريا- سىنىڭ تۆۋەن ئېتىنى سۈغىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 3 - شى	شوركۆل سۇ ئامبىرى	1983	مارالبېشى ناھىيىسى	زەرەپشان دەريالىرى	50000	14	125	شوركۆل سۈغە- رىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 3 - شى	يۇقىنقا سۇ ئامبىرى	1983	مارالبېشى ناھىيىسى	زەرەپشان دەريالىرى	11000	7	1	شوركۆل سۈغە- رىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 7 - شى	لىۋگۈ سۇ ئامبىرى	1970	شەنو ناھىيىسى	كۆيتۈن دەريالىرى	10200	17.3	50	لىۋگۈ سۇ- نىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 8 - شى	ھېياغېزا سۇ ئامبىرى	1967	ماللىق ناھىيىسى	ماللىق دەريالىرى	10110	16.7	30	بوسۇلتۇن، شېل- بېدى سۈغىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 8 - شى	يۇمىن سۇ ئامبىرى	1967	ماللىق ناھىيىسى	ماللىق دەريالىرى	10970	13.19	328.6	بوسۇلتۇن سۇ- غىرىش رايونى
ھېزا ئىگىلىك 8 - شى	بوگونۇ سۇ ئامبىرى	1959	ماللىق ناھىيىسى	ماللىق دەريالىرى	18000	15.6	30	شېلېدى سۇ- غىرىش رايونى

2000 - يىلى، بىكتۇەندىكى 174 دېھقانچىلىق، چار- ۋىچىلىق تۇەن - مەيدان شىنجاڭدىكى 111 سۇ ئېقىنى- دىن سۇ باشلاش رايونىغا جايلىشىپ، 10 مىڭ مولۇق سۈغىرىش رايونىدىن 117 نى بەرپا قىلىپ، ئۇنۇملۇك سۈغىرىش ئومۇمىي كۆلىمىنى 868 گېكتارغا يەتكۈز- دى. بۇنىڭدىن 30 مىڭ گېكتاردىن ئارتۇق چوڭ سۈغە- رىش رايونىدىن ئالتىسى بولۇپ، ئۇنۇملۇك سۈغىرىش كۆلىمى 291 مىڭ گېكتار؛ 20 مىڭ گېكتاردىن 30 مىڭ گېكتارغىچە بولغان ئوتتۇرا سۈغىرىش رايونىدىن 13 ى بار بولۇپ، ئۇنۇملۇك سۈغىرىش كۆلىمى 297 مىڭ گېكتار؛ 20 مىڭ گېكتاردىن ئاز، 600 گېكتار- دىن ئارتۇق بولغان سۈغىرىش رايونىدىن 98 ى بار بولۇپ، كۆلىمى 280 مىڭ گېكتار. سۈغىرىش رايو- نىرىنى بەرپا قىلىش جەريانىدا، كەڭ كۆلەملىك يۇ- رۇشلەشتۇرۇپ ئۆزگەرتىش ۋە سۇ، توپراقنى ياخشىلاش ئىشى كۆپ قېتىم ئېلىپ بېرىلدى. بىرىنچىدىن، سالا ئېتىزلارنىڭ كەتكىلىكى ئەسلىدىكى 300 ـــ 500 مې- تىردىن 100 ـــ 250 مېتىرغا ئۆزگەرتىلىپ، ئا- خىرقى ئوستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى قىسقارتىلدى، نەتىجىدە سۇنىڭ بېشىدا زىيان بولۇش ۋە ئېتىز - ئېرىقلا سە- كىپ كېتىش ئەھۋالى ئازايدى. ئىككىنچىدىن، توپراق- نى شور ئېغىر بولغان رايونلاردا غول، تارماق زەيلىك چېپىلىپ، زېمىنى چىقىرىۋېتىش توري شەكىللەندى. ئۈچىنچىدىن، يەرلەر كەڭ كۆلەمدە تەكشىلىنىپ تۆپە- راق ياخشىلاندى. تۆتىنچىدىن، كۆچەت تىكىپ ئورمان ئەھيا قىلىش زور كۈچ بىلەن تۇتۇلۇپ، سالا ئېتىزلار ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇلۇپ، بوراندىن مۇداپىئەلە- نىپ قۇم تىزگىنلەندى، مۇھىت ياخشىلاندى. بەشىن- چىدىن، ئېرىق - ئوستەڭلەر سۇ سىغىمى قىلىنىپ، سىڭىپ كېتىش، ئېقىپ كېتىشتىن كەلگەن زىيان ئا- زايتىلىپ، سۈدىن پايدىلىنىش ئۈنۈمى ئۆستى.

بىكتۇەنلىك سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى XX

ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە بىكتۇەن توققۇز سۇ باشلاش تۇگۇنى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بارىدى، بۇنىڭ كۆپىنچىسى سۇ باشلاش ئۇنۇمى تۆۋە- رەك بولغان توسمىسىز قۇرۇلما ئىدى. 50 - يىللار- نىڭ ئاخىرلىرىدىن 60 - يىللارغىچە 30 غا يېقىن ھەر خىل سۇ باشلاش تۇگۇنى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى، بۇنىڭدا ئاساسلىقى ئۇدۇلدىن سۇ باشلاش، ياندىن قۇم چىقىرىشتەك ئەگىم ئوسۇل (فەرغانە ئوسۇلى) قوللا-

شىلدى. مەسىلەن، ماناس دەريا-سى، قورغاس دەريا-سى، كۆيتۈن دەريا-سى، گۈرت دەريا-سىدا ياسالغان سۇ باشلاش توگۈنى قۇرۇلۇشى مۇشۇنداق بولدى. 70 ـ يىللاردا 10 دىن ئارتۇق سۇ باشلاش توگۈنى قۇرۇلۇشى سېلىندى، كۆپىنچىسىدە دەريا چۈشۈرگىسى، توسما-سى ياسالدى. مەسىلەن، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى ياسىغان تارىم دەريا-سى چۈشۈرگىسى نۆۋەتتە بىكتۈەن بويىچە ئەڭ چوڭ سۇ باشلاش توگۈن قۇرۇلۇشى ھېسابلىنىدۇ. 80 ـ يىللاردىن بۇيان 20 دىن ئارتۇق سۇ باشلاش توگۈنى قۇرۇلۇشى سېلىندى. يۇقىرىقى ئۇچ خىل شەكىلدىن باشقا، يەنە دەريا قاشاسى شەكلىدىكى سۇ باشلاش توگۈنى قۇرۇلۇشى سېلىندى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ھەر خىل مەڭگۈلۈك سۇ باشلاش توگۈنى قۇرۇلۇشىدىن 105ى سېلىندى، ئومۇمىي سۇ باشلاش ئىقتىدارى 1 مىليارد 997 مىليون 90 مىڭ كۇب مېتىرغا يەتتى. سۇ چىقىرىۋېتىش غول ئۆستىگى 200 دىن ئارتۇق بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4 مىڭ كىلومېتىردىن ئاشىدۇ، ئومۇمىي سۇ چىقىرىۋېتىش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 3 مىڭ كۇب مېتىر.

بىكتۈەننىڭ سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدا بىكتۈەن 16 كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇردى. 60 ـ يىللاردا شەھەر-چوقان ئېلېكتر ئىستانسىسى، كورلا باشقۇرۇم ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاقسۇ غالىبىيەت ئۆستىگى ئېلېكتر ئىس-تانسىسىغا ئوخشاش بىر تۈركۈم ئونتۇرا، كىچىك سۇ

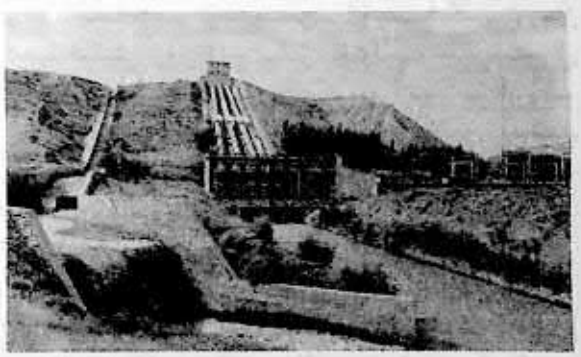

شەھەر 3 ـ دەرىجىلىك چوقان ئېلېكتر ئىستانسىسى

ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلۇپ، قۇراشتۇرۇلغان ئو-مۇمىي سىغىمچانلىقى 36 مىڭ كىلوۋات، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 88 مىليون كىلوۋات سائەت بولدى. 70 ـ يىللاردا داۋاملىق تۈتۈش قىلىنىۋاتقان تۈرلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشى ئاساسەن توختاپ قېلىش ھالىتىدە تۇردى. بىكتۈەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، قۇراشتۇرۇلغان سىغىمچانلىقى 6500×4 كىلوۋات كېلىدىغان يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى چوڭ كۆۋرۈك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى نۆۋەتتە لىق قۇرۇلدى، يەنە ناغلىق رايون ئېھتىياجلىرى ۋە مەيدان ئىچىدىكى سۇ چىقىرىۋېتىش غول ئۆستەڭلىرىدە زور بىر تۈركۈم ئونتۇرا، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستان-سىلىرى قۇرۇلدى. 1999 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، بىكتۈەندە جەمئىي 130 ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇل-دى. يۇنىڭدىن قۇراشتۇرۇلغان 500 كىلوۋاتتىن ئار-تۇق ئونتۇرا، كىچىك ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن 27 سى بولۇپ، قۇراشتۇرۇلغان ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 163 مىڭ كىلوۋات، يىللىق توك چىقىرىش مىقدارى 650 مىليون كىلوۋات سائەت. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونلىرىنىڭ شارائىتىغا ماسلا-شىپ ئېلېكتر تورى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، 35 كىلوۋولتتىن يۇقىرى 4318.8 كىلومېتىر يۇقىرى بېسىملىق سىم تارتىلدى، يۇنىڭدىن 110 كىلوۋولتلۇق سىم يولى 955.5 كىلومېتىر، 35 كىلوۋولتلۇق سىم يولى 3633.3 كىلومېتىر. ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 206 مىڭ كىلو-ۋولت ـ ئامپېر كېلىدىغان 110 كىلوۋولتلۇق ترانس-فورماتور، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 413 مىڭ كىلو-ۋولت ـ ئامپېر كېلىدىغان 35 كىلوۋولتلىق ترانسفور-ماتور بار. ھەرقايسى نۆۋەت ـ مەيدانلاردا 10 كىلوۋولت-تىن تۆۋەن توك تەقسىملەش تورى شەكىللىنىپ، توك ئۇلىنىش دائىرىسى 90% كە يېتىپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە ھەلقىنىڭ تۈرمۇشىغا كې-رەكلىك توكقا ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتلىك قىلىن-دى.

بىكتۈەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلاشتۇ-رۇلۇشى بىكتۈەن جۇڭگودا يېزا ئىگىلىكىدە ماشىنە-لاشتۇرۇشنى ئەڭ بالدۇر يولغا قويغان ئورۇنلارنىڭ بىرى. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىنىڭ دەسلىپىدە ماشىنىلاشتۇرۇشنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرگۈزگەن 35 ئات كۈچىگە ئىگە تراكتور ۋە بىر قىسىم يۇرۇش-لەشكەن دېھقانچىلىق ماشىنا سايمانلىرىدىن باشلىغاندىن كېيىن، دۆلىتىمىزدە ئىشلەڭگەن ماشىنا ـ سايمانلار ئاساس قىلىنغان 70 ـ يىللار، چەت ئەل ماشىنا ـ سايمانلىرى 50% نى ئىگىلىگەن 90 ـ يىللاردا چوڭ تىپتىكى تراكتورلارنىڭ ئونتۇرىچە قۇۋۋىتى 36 كىلو-ۋاتتىن 49 كىلوۋاتقا چىقتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلە-رىنىڭ يېڭى كۈچىففىتسېنتىمۇ 50% تىن 70% كىچە

كۆتۈرۈلدى. 1999 - يىلى بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى يېگىلاش ئۈچۈن 285 مىليون يۈەن مەبلەغ سالدى، نەتىجىدە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئېنېرگىيىسى 1 مىليون 690 مىڭ 500 كىلوۋاتقا يەتتى. دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان تراكتورىدىن 37 مىڭ 100 ى بار. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى تراكتور 16 مىڭ 400. ئاساسلىق دېھقانچىلىق سايمانلىرىدىن 52 مىڭ. تراكتور بىلەن ئاغدۇرۇش 100% كە، ماشىنا بىلەن ئۇرۇق سېلىش 98% كە، ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىش 43% كە، ئۇنۇملۇق ماشىنىلاشتۇرۇش سەۋىيىسى 82% كە يەتتى. بىرىنچى دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونتخانىسىدىن 86 سى، ئىككىنچى دەرىجىلىك رېمونتخانىسىدىن 52 سى، ئۈچىنچى دەرىجىلىك

بىكتۇەندىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ مەشغۇلاتى

رېمونتخانىدىن 38 ى بار بولۇپ، يىللىق رېمونتچىلىق ھەققى 100 مىليون يۈەندىن ئاشتى. 1960 - يىلى بىكتۇەن تۇنجى «ماشىنا - سايمانلار خىزمىتى قائىدە-سى» نى تۈزدى، كېيىن «ماشىنا- سايمانلار بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش قائىدىسى»، «يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلات تەرتىپى»، «تېخنىكىلىق ئاسراش قوللانمىسى»، «بىكتۇەندىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان مايىنى باشقۇرۇش خىزمىتى نىزامى»، «بىكتۇەندىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى باشقۇرۇشىنى ئۇلچەملەشتۈرۈش تەپسىلىي قائىدىسى» گە ئوخشاش بىرقاتار تېخنىكىلىق باشقۇرۇش ئۇلچەملىرىنى ئارقا - ئارقىدىن تۈزدى. 1998 - يىلى قانۇن - نىزام كۈچىگە ئىگە «بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش چارىسى» نى تۈزدى. بۇ بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئىشلىرىنىڭ قانۇن بويىچە باشقۇرۇش يولىغا سېلىنغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. 1999 - يىلى كەك سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش كۆلىمى 352 مىڭ گېكتارغا، كېرەكسىز سۇلياۋ يوپۇقنى يىغىۋېلىش كۆلىمى 406 مىڭ 800 گېكتارغا، ماشىنا بىلەن ئوغۇت بېرىش كۆلىمى 649 مىڭ 600 گېكتارغا، ئاز ئاغدۇرۇپ چوڭقۇر بوشاتىش كۆلىمى 190 مىڭ 900 گېكتارغا، تۇجۇپىلەپ، يېرىم تۇجۇپىلەپ ئۇرۇق سېلىش كۆلىمى 355 مىڭ 800 گېكتارغا، شاخ - شۇمبىنى ماشىنا بىلەن ئېتىزغا قايتۇرۇش كۆلىمى 500 مىڭ گېكتار-غا، بۇغداي، شال، ياغلىق دانىنى ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىش 100% كە، قوناقنى ماشىنا بىلەن يىغىۋېلىش 60% كە يەتتى. پاختىنى ماشىنا بىلەن تېرىشنى مە-ناق قىلىشتا دەسلەپكى قەدەمدە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىل-دى. 1999 - يىلى 9 ئاي، 129 تۈەن - مەيدان، 1 مىڭ 540 ماشىنىلاشقان لېيەندۇي، 11 مىڭ 91 ماشىنا گۇرۇپپىسى ئۇلۇچەمگە يەتتى. تۇجۇپىلەپ تېرىق-چىلىق قىلىش مەركىزىي مەزمۇن قىلىنغان يېزا ئىگە-لىك ماشىنىلىرىنى ئۇلۇچەملەشتۈرۈش ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكىدە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىندى، سۈپەت ئۆستى، يۇقىرى ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى ۋە تەننەرخ تۆۋەنلىدى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىغا ئىگىدارلىق قۇرۇلمىسىدا ئومۇم خەلق، كوللېكتىپ، يەككە، پاي ھەمكارلىقى، ئىجارىكەشلىك، ھۆددىگەرلىككە ئوخشاش كۆپ خىل مۇلۇكچىلىك بىللە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىغا مەبلەغ سې-لىش يولى يالغۇز دۆلەت مەبلەغ سېلىشتىن دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسلەر مەبلەغ سالىدىغان كۆپ مەنبە-لىشىشكە بۇرالدى. 1999 - يىلى بىكتۇەندىكى چوڭ تىپتىكى تراكتور ۋە كومبايىندىن دۆلەت ئىلكىدىكىسى 20% نى، خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكىسى 70% نى، پاي ھەمكارلىقى ۋە ئىجارىكەشلىك باشقۇرۇشىدىكىسى 10% نى تەشكىل قىلدى. كىچىك تراكتورلارنىڭ ھە-مىسى ئاساسەن خۇسۇسىيلارنىڭ ئىلكىدە بولدى. يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئايروپىلان 1983 - يىلى ئاۋىئاتسىيە ئەترىتى قۇرۇلغان چاغدىكى 10 دىن 2000- يىلىدىكى 33 كە كۆپەيدى، مەشغۇلات تۈرى شال، ئوت - چۆپ تېرىش، دېھقانچىلىق دورىسى چې-چىش، چېكەتكە ۋە چاشقان يوقىتىشقا ئوخشاش 10 نەچچە تۈرگە كېڭەيدى. 1992 - يىلى ئاۋىئاتسىيە ئەت-رىتى ئاساسىدا شىنجاڭ ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە شىركە-تى قۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز دېھقانچىلىق، چارۋە-چىلىقىدا ئۇرۇق چېچىش، ئوغۇت بېرىش، ئۆسۈملۈك-نى مۇھاپىزەت قىلىش، چېكەتكە يوقىتىش، ھاۋادىن سىنتالغۇغا ئېلىش، قىسقا مۇساپىلىق توشۇش، ئور-مانىنى كۆزىتىشكە ئوخشاش كۆپ خىل ھەممىباب ئاۋ-

ئاتىسىيە ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 2000 ـ يىلىغىچە جەمئىي 53 مىڭ 288 سائەت ئۇچتى، ئاۋئاتسىيە مەشغۇلات كۆلىمى 2 مىليون 864 مىڭ گېكتارغا يەتتى. 1991 ـ يىلى بېكتۇەندە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش شۆبە پونكتى، شى (ئىدارە) لەردە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، بېكتۇەن بويىچە 30 مىڭغا يېقىن ماشىنا، تراكتور، 35 مىڭ شوپۇر گۇۋاھنامە بويىچە باشقۇرۇش قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، 1996 ـ يىلى بېكتۇەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش باش پونكتى قۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى يېڭى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىدىغان، يولغا قويىدىغان مۇھىم تارماق بولۇپ قالدى.

بېكتۇەنلىك يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيە سى بېكتۇەندىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈرى ـ مەيدانلىرىنىڭ كىلىماتىنى ئۇچ خىلغا بۆلۈشكە بولىدۇ: ئوتتۇرا مۇتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونى، بۇنىڭغا يېزا ئىگىلىك 4 ـ، 9 ـ، 10 ـ شىلىرى كىرىدۇ؛ ئوتتۇرا مۇتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونى، بۇنىڭغا يېزا ئىگىلىك 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ، 8 ـ، 12 ـ شىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 10 ـ شىسىنىڭ كۆپ رايونلىرى، شۇنىڭدەك 222 ـ تۈرەن كىرىدۇ؛ جەنۇبىي مۇتىدىل قۇرغاق رايونى، بۇنىڭغا يېزا ئىگىلىك 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ 13 ـ، 14 ـ شىلىرى ۋە 221 ـ تۈرەن كىرىدۇ. ئاساسلىق كىلىمات ئالاھىدىلىكى مۇنداق: قىش سوغۇق، ياز ئىسسىق، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ؛ كۆپ ۋاقىتلاردا ھاۋا ئوچۇق، بۇلۇت ئاز، كۈن نۇرى تولۇق، ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى مول؛ ھۆل ـ يېغىن ئاز، يىللىق ھۆل ـ يېغىن تەكشى ئەمەس، يىللىق ئۆزگىرىش ئەھۋالى چوڭ، پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك، ھاۋاسى قۇرغاق، نىسپىي نەملىك تۆۋەن؛ ئاپەت خاراكتېرلىك ھاۋا رايى كۆپرەك، رايونلارنىڭ پەرقى چوڭ. قۇياشنىڭ بىر يىللىق ئومۇمىي رادىئاتسىيىسى 660KJ/cm² — 520 . بىر يىلدا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 2 مىڭ 200 سائەتتىن 3 مىڭ 400 سائەتكىچە بولۇپ، جۈگگو بويىچە كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى ئەڭ مول بولغان رايونلارنىڭ بىرى. 2000ـ يىلىغىچە بېكتۇەندە شى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى مەركىزىي مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسىدىن 43 ى بار، تۈرەن ـ مەيدانلار ئۆزى قۇرغان، ئۆزى باشقۇرىدىغان، ئۆزى ئىشلىتىدىغان مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسى (پونكتى) دىن 38 ى بار، مېتېئورولوگىيە تېخنىك خادىملىرى 240. بېكتۇەننىڭ ھاۋا رايىغا سۈنئىي تەسىر كۆرسىتىش خىزمىتى 70 ـ يىللاردا يەرلىك را-كېتا، يەرلىك زەمبىرەك ئارقىلىق مۆلدۈر ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىلەن باشلانغان بولۇپ، ھازىر ھاۋا رايىدىن مەلۇمات بېرىش، رادار بىلەن كۆزىتىش، راكېتا دىئو ئارقىلىق ئالاقىلىشىش ۋە «37» تېپلىق زېنىت (WR تېپلىق مۆلدۈردىن مۇداپىئەلىنىپ يامغۇرنى كۆپەيتىش راكېتاسى) مەشغۇلاتى بىر گەۋدە قىلىنغان يېزا ئىگىلىكىدە ئاپەتنى ئازايتىش جەھەتتىكى ھەر تەرەپلىمە مۇداپىئە سىستېمىسى بارلىققا كەلدى.

بېكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش بېكتۇەن 1979 ـ يىلىدىن 1985 ـ يىلىغىچە تەبىئىي بايلىقلارنى تەكشۈرۈش، تۇپراق تەكشۈرۈش، زاپاس بايلىقلارنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش خىزمىتىنى ئىشلىدى. بېكتۇەن شەرقىي ئۇزۇن لۇق 96°30′ ~ 73°30′ ، شىمالىي كەڭلىك 49°30′ ~ 34°10′ ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ كۆپ قىسمى تارىم ئويمانلىقى، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ قىرغىقىدىكى بوستانلىققا ۋە تەكلىماكان، ئالتاي تېغى، كوئېنلون تېغى ئېتىكىدىكى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شەرقىي شىنجاڭدىكى يېزا ئىگىلىك شىلىرى ئىللىق مۇتىدىل بەلۋاغقا جايلاشقان، يىلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 12°C—7، قىروسىز مەزگىل 180 كۈندىن ئارتۇق، كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى 3 مىڭ سائەتتىن ئاشىدۇ، يىللىق ھۆل يېغىن مىقدارى 79 مىللىمېتىردىن 144 مىللىمېتىر-غىچە، يىلدا پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1000 مىللىمېتىردىن 4337 مىللىمېتىرغىچە. قۇياش نۇرى تولۇق، ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى مول، كۈندۈز بىلەن كېچە-نىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ بولۇپ، ئاشلىق زىرائەتلىرى، كېۋەز، مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇزدىن سۈپەتلىك ۋە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشقا پايدىلىق. بۇ ئۇزۇن تالالىق پاختا، ئىلا سۈپەتلىك شال، داڭلىق مېۋە ـ چېۋە، قوغۇن ـ تاۋۇز چىقىدىغان مۇھىم رايون. شىمالىي شىنجاڭدىكى يېزا ئىگىلىك شىلىرى ئوتتۇرا مۇتىدىل بەلۋاغقا جايلاشقان، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 3°C 8. — 2. 4، قىروسىز مەزگىل 160 كۈن، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 2 مىڭ 500 سائەتتىن 3 مىڭ سائەتكىچە، يىللىق ھۆل يېغىن مىقدارى 91 مىللىمېتىردىن 291 مىللىمېتىر-

غىچە، يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1500 مىللىمېتىر غىردىن 3421 مىللىمېتىرغىچە، بۇغداي كۆمىسقوناق، كېۋەز، قىزىلچا، ياغلىق دان، تاۋۇز، قوغۇن، قۇلماق قاتارلىق زىرائەتلەرنى تېرىشقا باب. ئىلى دەريا ۋادىسى تۈزلەڭلىكى، جۇڭگو بىلەن مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى ئەللىرى چېگرىسىدىكى پەس جىرا، ئالتاي تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان يېزا ئىگىلىك شىلىرى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرچە تېمپېراتۇرىسى 9.2C—2.9، قىروسىز مەزگىل 140 كۈندىن ئارتۇق، كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى 2 مىڭ 400 سائەتتىن 3 مىڭ سائەتكىچە، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 200 مىللىمېتىردىن 800 مىللىمېتىر غىچە، يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 1 مىڭ 250 مىللىمېتىردىن 1 مىڭ 995 مىللىمېتىرغىچە. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى باشقا بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونلىرىدىن ئىنتايىن ئەمگۈش بولۇپ، بۇغداي، ياغلىق دان، ئاپتاپەرەس، كۆمىسقوناق، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ. تاغلىق رايونلاردىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا ئوت - چۆپ ناھايىتى مول بولۇپ، قوي، ئات، كالا پادىلىرى تېز كۆپىيىدۇ، بۇ جاي بىڭتۈەننىڭ ئاشلىق ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرى بازىسى.

بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي قىلدۇرۇلۇشى بۇ 1988 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئومۇمىي تۈرىنىڭ بىر قىسمى بولغانىدى. 1992 - يىلىدىن كېيىن تۈر دۆلەت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئوتتۇپ كەتتى. 1998 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەت يېزا ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىشخانىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 170 تۈر تۈرغۇزدى. 1988 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە بولغان 12 يىل ئىچىدە جەمئىي 2 مىليارد 684 مىليون 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. بۇنىڭدىن دۆلەت مالىيە-سى سالغان مەبلەغ 513 مىليون 400 مىڭ يۈەن (ھەق-سىز بېرىلگەن مەبلەغ 308 مىليون 40 مىڭ يۈەن)، بىڭتۈەننىڭ يۇرۇشلەشتۇرۇش مەبلىغى 259 مىليون 900 مىڭ يۈەن، يېزا ئىگىلىك بانكىسىدىن بېرىلگەن مەخسۇس قەرز 306 مىليون يۈەن، تۈەن - مەيدانلار ئۆزلىرى جۈغلىغان مەبلەغ 1 مىليارد 604 مىليون 500 مىڭ يۈەن. يۇقىرىقىدەك مەبلەغ سېلىش ئارقىلىق 169 مىڭ گېكتار تېرىلغۇ يەر كۆپەيدى. 241 مىڭ گېكتار ئوتتۇرا، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىز ئۆزگەرتىلدى، 11 مىڭ گېكتار ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى ئەھيا قىلىنىدى ھەمدە كۆپ خىل تىجارەت ۋە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش تۈرلىرى ئورۇندالدى، تۈر رايونلىرىنىڭ 380 مىڭ تونىنا ئاشلىقنى، 138 مىڭ تونىنا پاختىنى ئارتۇق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يېتىلدۇرۇلدى. يېزا ئىگىلىكىنى ھەر تەرەپلىمە تەرەققىي قىلدۇرۇش نەتىجىسىدە تۈر رايونىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىي شارائىتى ياخشىلاندى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تىجارەت كۆلىمى كېڭەيدى، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ زاپاس كۈچى ئاشتى.

بىڭتۈەننىڭ نامراتلارنى يۆلەش تەرەققىياتى 1991 - يىلى چېگرىغا جايلاشقان 42 نامرات تۆۋەن-مەيدان يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى بويىچە نامراتلارنى يۆلەش قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. بىڭتۈەن ئۆز ئىمكانىيىتىگە ئاساسەن مەركىزىي رايوندىن 20 نامرات تۆۋەن - مەيدانىنى تاللاپ ئىچكى قىسىمدىكى نامراتلارنى يۆلەش نىشانى قىلدى. دۆلەت ۋە بىڭتۈەن 62 نامرات تۆۋەن - مەيدانغا نامراتلارنى يۆلەش يۈزىسىدىن 808 مىليون 950 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى. توققۇز يىل نامراتلارنى يۆلەش ئارقىلىق، ئېچىلغان بوز يەر ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن تاشلۇبتىلگەن تېرىلغۇ يەر 29 مىڭ 500 گېكتارغا يەتتى، 41 مىڭ 660 گېكتار ئوتتۇرا، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزلار ئۆزگەرتىلدى، 1 مىڭ 917.4 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتىكى ئۆستەك سۇ سىڭىمى قىلىندى، 910 قۇدۇق قېزىلدى ۋە يېڭىلاندى، پۈركۈپ سۇغىرىش كۆلىمى 6 مىڭ 150 گېكتارغا يەتتى، 26 مىڭ 600 گېكتار ئوتلاق ياخشىلاندى، 212 مىڭ 100 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان قوتان سېلىندى ھەمدە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى ۋە جامائەت قۇرۇلۇشى تۈرلىرى ئورۇندالدى. نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغى سېلىنغاندىن كېيىن، نامرات تۆۋەن - مەيدانلارنىڭ ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش شارائىتى ياخشىلاندى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئۆستى، تۆۋەن - مەيدانلارنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرى ئۈچقاندەك تەرەققىي قىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يىلدىن - يىلغا ئۆستى. 1999 - يىلىغا كەلگەندە، 35 نامرات تۆۋەن - مەيدان ئاساسىي جەھەتتىن نامراتلىقتىن قۇتۇلدى.

بىكتۆەن ماناس دەريا‌سى ۋادىسىدىكى كېۋەز تېرىش چەكلەنگەن رايونى ئاچتى شىمالىي كەڭلىك 45°11′—44°19′ گە جايلاشقان ماناس دەريا‌سى ۋادىسى ئەتىنە جەھەتتە پاختا تېرىش چەكلەنگەن رايون دەپ قارىلاتتى. 1950 ـ يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيە‌سىنىڭ بىر قىسمى بۇ ۋادىدا بوز يەر ئېچىپ ئاشلىق زىرائەتلىرىنى تېرىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كېۋەزنى سىناق قىلىپ تېرىدى. ئۇدا ئۇچ يىل تېرىش ئارقىلىق ئاز ساندىكى كېۋەز چېچەكلەپ غوزىكى ئېچىلىدى، ھەربىر گېكتارغا توغرا كەلگەن ساپ پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 100 كىلوگرامدىن 200 كىلوگرامغىچە (مو بېشى مەھسۇلاتى 7 كىلوگرامدىن 14 كىلوگرامغىچە) بولدى. 1953 ـ يىلى شىنجاڭ ھەر‌بىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت قوماندانى ۋاڭ جېن ئىلغار پاختا تېرىقچىلىقى تېخنىكىسىنى قوللىنىپ، بۇ رايوندا 1 مىڭ 334 گېكتار (20 مىڭ مو) كېۋەز تېرىش، ھەر گېكتاردىن 1000 كىلوگرام (ھەر موسىدىن 66 كىلوگرام) ساپ پاختا ئېلىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىشچە، شۇ يىلى 1 مىڭ 828 گېكتار (27 مىڭ 400 مو) كېۋەز تېرىلغان، ھەر گېكتاردىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 847 كىلوگرام (ھەر موسىدىن 56.6 كىلوگرام) ساپ پاختا ئېلىنغان. بۇنىڭ ئىچىدىكى 1 مىڭ 300 گېكتار كېۋەزنىڭ ھەر گېكتاردىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1 مىڭ 5 كىلوگرام (ھەر موسىدىن 67 كىلوگرام) ساپ پاختا ئېلىنىپ، شۇ يىلى كەڭ كۆلەملىك ساپ پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىدا مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى ربكورت يارىتىلغان. ئەينى چاغدىكى 22 ـ بىكتۆەننىڭ قوماندانى تاۋ سىيۇ ئۇنى «شىمالىي شىنجاڭدىكى تۇنجى پاختىكارلىق» دەپ تەرىپلىگەن. دۆلەت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى تەكشۈرۈشكە ئارقا ـ ئارقىدىن مۇتەخەسسىس ئەۋەتكەن. مۇتەخەسسىسلەر قىسمەنكىلەرنى: «ۋەتەنىنىڭ ئەڭ غەربىي شىمالىدىكى پاختىكارلىق بازىسى، شۇنداقلا دۇنيا بويىچە كەڭلىكى ئەڭ ئېگىز بولغان پاختىكارلىق رايونىنى بەرپا قىپتۇ، بۇ كېۋەز تېرىقچىلىقى تارىخىدا ئېچىلغان ئىنتايىن پارلاق بىر سەھىپە» دەپ ماختاشقان. بۇ تارىخىي خاراكتېرلىك بۆسۈش كېۋەز تېرىش «چەكلەنگەن رايون» نى شىنجاڭنىڭ ئاساسلىق پاختىكارلىق رايونىغا ئايلاندۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى پاختا تېرىش «چەكلەنگەن رايون» غا بولغان تونۇشنى ئۆزگەرتتى، نەتىجىدە كېۋەز تېرىقچىلىقى سەۋىيىسى ئۆستى.

بىكتۆەن قورۇ ئىگىلىكى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدانلىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلىسىنى بىرلىك قىلىپ، ئۇزۇن مەبلەغ چىقىرىپ، ئۇزۇنغە قالدۇرۇلغان يەر ۋە ئۆي ئورنىدىن پايدىلىنىپ، ئۇز ئالدىغا، باشقىلار بىلەن بىرلىكتە شۇغۇللىنىدىغان ئىقتىسادىي پائالىيەتنىمۇ كۆرسىتىدۇ. قورۇ ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش بىكتۆەننىڭ ئىقتىسادىي تۇزۇلمە ئىسلاھاتىدىكى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىجادىيىتى. 1984 ـ يىلىدىن باشلاپ قورۇ ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى قىممىتى، ساپ كىرىمى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 15% لىك سۈرئەت بىلەن ئاشتى. 1999 ـ يىلى بىكتۆەن قورۇ ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليارد 953 مىليون يۈەن، ساپ كىرىم 1 مىليارد 101 مىليون يۈەن بولۇپ، ساپ كىرىم كىشى بېشىغا 1 مىڭ 61 يۈەندىن توغرا كەلدى. قورۇ ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئارقىلىق، 400 مىڭدىن ئارتۇق يېزا ئىگىلىك ئىشچى‌خىزمەتچىنىڭ كىرىمى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1 مىڭ 200 يۈەندىن ئاشتى، 60% تىن ئارتۇق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ قورۇ ئىگىلىكىدىن قىلغان كىرىمى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلدى. ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ قورۇ ئىگىلىكى بىكتۆەن ئىقتىسادىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ۋە يېڭى ئېشىش نۇقتىسى بولۇپ، دۆلەت ئىلكىدە بولمىغان ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش، «ئىللىقلىق يەتكۈزۈش قۇرۇلۇشى» ۋە «قايتا ئىشقا ئورۇنلىشىش قۇرۇلۇشى» نى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇش ۋە جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش جەھەتتە مۇھىم رول ئوينىدى.

بىكتۆەن سانائىتى بىكتۆەن ئىگىلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە بىكتۆەندىكى كەڭ كادىرلار، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر كېسىم ـ كېچەك ۋە يېمەك ـ ئىچمەكنى تېجەپ، جاپاغا چىداپ كۆرەش قىلىپ، بىر تۇركۈم زاۋۇت، كان ـ كارخانىلارنى قۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ زامانىۋى سانائەت تەرەققىياتى ئۈچۈن ئاساس سالدى. 60 ـ يىللاردا بىكتۆەن سانائىتىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى تەشكىل قىلدى.

ساناۋات كارخانىلىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى

2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بىكتۇەننىڭ ساناۋات كارخانىسى 4 مىڭ 53 كە يەتتى، كەسىپكارلار 160 مىڭ 300 بولۇپ، بىكتۇەندىكى كەسىپكارلار ئومۇمىي سانىنىڭ 16.6% نى تەشكىل قىلدى. بىكتۇەننىڭ ساناۋاتتىن پىزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنغان، ئېنېرگىيە ۋە ئۇل خام ئەشيا ماتېرىياللىرى ساناۋاتى يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن بولۇپ، بۇ، كۆمۈرچىلىك، ئېلېكتر قۇۋۋىتى، توقۇمىچىلىق، يېنىك ساناۋات، يېمەكلىك، قەغەزچىلىك، كۆن - خۇرۇمچىلىق، پولات - تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، خىمىيە ساناۋاتى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، دورىگەرلىك قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىگىلىك تۈرىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، دۆلەت كارخانىسى 1 مىڭ 38، كوللېكتىپ كارخانىسى 113، يەككە كارخانا 2 مىڭ 914، باشقا ئىگىلىكتىكىسى 74؛ كارخانىنىڭ كۆلىمىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، چوڭ تىپتىكى كارخانا 12، ئوتتۇرا تىپتىكى كارخانا 39، كىچىك تىپتىكى كارخانا 3 مىڭ 368؛ تەۋەلىك مۇناسىۋىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شى (ئىدارە) بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 305، تۈەن - مەيدانلاردىكى دۆلەت ساناۋات كارخانىسى 932.

ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ۋە مەھسۇلات قىممىتى

ئىشلەتمىگەن تاشكۆمۈرنىڭ يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 3 مىليون 359 مىڭ 203 تونىنا. توك چىقىرىش ئۇسكۇنىلىرىنىڭ قۇرۇلۇشتۇرۇلغان ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 490 مىڭ كىلوۋات، بۇنىڭدىن ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىنىكى 334 مىڭ 100 كىلوۋات. 110 كىلوۋولتلۇق ترانسفورماتور ئورنىدىن 13 ى بار، سىغىمچانلىقى 158 مىڭ كىلوۋولت - ئامپىر؛ 35 كىلوۋولتلۇق ترانسفورماتور ئورنىدىن 81 ى بار، سىغىمچانلىقى 408 مىڭ 900 كىلوۋولت - ئامپىر. پاختا توقۇمىچىلىق ئورچۇقى 606 مىڭ 600، ھاۋا ئېقىمى توقۇمىچىلىق ستانوكى 11 مىڭ 176، رەخت توقۇش ماشىنىسى 4 مىڭ 115، يۇڭ توقۇمىچىلىق ئورچۇقى 34 مىڭ 200. شېكىر ئىشلەپ چىقىرىشتا كۇنىگە 12 مىڭ تونا قىزىلچا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. يىلدا 10 مىڭ تونا تېتىتقۇ 478 مىڭ تونا ئۆسۈملۈك يېغى، 12 مىڭ تونا سۈت مەھسۇلاتلىرى، 91 مىڭ تونا كونسېرۋا (بۇنىڭدىن پەسىدۇر قىيامى 75 مىڭ تونا)، 114 مىڭ تونا ئىچىملىك، ھاراق (بۇنىڭدىن ئاق ھاراق 69 مىڭ تونا) ئىشلەپ چىقىرىلدى. 960 مىڭ 400 تونا ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەندى، 74 مىڭ تونا قەغەز ياسالدى، 455 مىڭ پارچە تېرە ئاشلاندى، 505 مىڭ كۋادرات مېتىر خۇرۇم ياسالدى. مۇلياۋدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار 144 مىڭ تونا بولۇپ، سۇلياۋ يوپۇق 95 مىڭ تونا. دورىگەرلىكتە جۈملىسىچە تەييار دورا 120 تونا، ئوكۇل سۈيۇقلۇقى 8 مىليون 400 مىڭ بوتۇلكا، سىمونت مەھسۇلاتى 2 مىليون 82 مىڭ تونا، تاشپاختا 42 مىڭ تونا، قارىماي قەغىزى 1 مىليون يۈگەم. گۈڭگۈرت كىسلاتا (100% لىك) 45 مىڭ تونا، تۇز كىسلاتا 20 مىڭ تونا، گۈڭگۈرتلەشكەن ئىشقار 38 مىڭ تونا. سۇ ئاستى پومپىسى 7 مىڭ 600، ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرۇلغان ئاپتوموبىل 5 مىڭ 13.

2000 - يىلى 3 مىليارد 329 مىليون ساناۋات قوشۇلما قىممىتى ئورۇندىلىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 10.8% ئاشتى. شۇ يىلى 9 مىليارد 93 مىليون يۈەن ئىجتىمائىي ساناۋات ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئورۇندىلىپ، 9% ئاشتى. بۇنىڭدىن يېنىك ساناۋاتتە 6 مىليارد 22 مىليون يۈەن ئورۇندىلىپ، 13% ئاشتى؛ ئېغىر ساناۋاتتە 3 مىليارد 71 مىليون يۈەن ئورۇندىلىپ، 1.4% ئاشتى؛ دۆلەت كارخانىلىرىدا 7 مىليارد 63 مىليون يۈەن ئورۇندىلىپ، 6.3% ئاشتى؛ كوللېكتىپ ساناۋاتتە 534 مىليون يۈەن ئورۇندىلىپ، 30.5% ئاشتى؛ باشقا ئىگىلىك تۈرىدىكى ساناۋاتتە 1 مىليارد 496 مىليون يۈەن ئورۇندىلىپ، 16.5% ئاشتى.

قېيىنچىلىقتىن قۇتۇلۇش خىزمىتى ئىسلاھ قىلىندى

1999 - يىلى دۆلەت ئىقتىساد - سودا كومىتېتى بېكىتكەن مەملىكەت بويىچە نامراتلىقتىن قۇتۇلغان 2 مىڭ 350 كارخانىدىن 25 ى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەندە. مەملىكەت بويىچە قېيىنچىلىقتىن قۇتۇلۇش بېكىتىلگەن 6 مىڭ 599 كارخانىدىن 38 نى بىكتۇەندىكىلەر ئىگىلىگەن (بۇنىڭدىن 28 ى قېيىنچىلىقتىن نۇقتىلىق قۇتۇلدۇرۇلغان كارخانا، 10 ى قېيىنچىلىقتىن قۇتۇلۇش نازارىتى قىلىندىغان كارخانا). بىكتۇەن، شى دەرىجىلىك ئالاقىدار تارماقلار ئون خىزمەت گۇرۇپپىسىنى بىرلىكتە ئۈيۈشتۇرۇپ، قېيىنچىلىقتىن نۇقتىلىق قۇتۇلدۇرۇلغان 10 كارخانىغا ئەۋەتتى. بىكتۇەن ئوچ شىدىكى قېيىنچىلىقتىن نۇقتىلىق قۇتۇلدۇرۇلغان كارخانىلارغا تەكشۈرگۈچى خاس ۋەكىل ئەۋەتتى. داگۇالىق يۇڭ - توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، كۇيتۇن ھاراق زاۋۇتى، كۇيتۇن شېكەر زاۋۇتى ۋەيران بولدى ۋە ئاقسۇ لىشىن پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، كۇيتۇن پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ۋە

شىنجاڭ مىللەن يېڭى تېپتىكى قۇرۇلۇش بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىلىپ دۆلەتنىڭ بىرىنچى تۆركۈم ۋە ئىككىنچى تۆركۈمدىكى ۋەيران بولغان كارخانىلارنى قوشۇۋېتىش پىلانى ئىسىملىكىگە كىرگۈزۈلدى. ئۇچ يىل قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش پىلانى بويىچە 1998 ـ يىلى ئۇچ كارخانا قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدى. 1999 ـ يىلى يەنە سەككىز كارخانا قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدى، بۇنىڭدىن تۆتى ۋەيران بولۇپ رويخەتتىن ئۆچۈرۈۋېتىلدى، بىرى قوشۇۋېتىلدى، ئۈچىنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. 2000 ـ يىلى توققۇز كارخانا ۋەيران بولۇش، قايتا تەشكىللىنىش، قەرزنى پايغا ئۆزگەرتىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىشكە ئوخشاش كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدى. ئۇچ يىللىق قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش نىشانى ئاساسەن ئورۇندالدى. تېخنىكا خىزمىتىنىڭ تالالار زاۋۇتى، شىخەنزە 1 ـ ئاۋغوست پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى دۆلەت ئىقتىساد ـ سودا كومىتېتى خەلق بانكىسىغا كۆرسەتكەن قەرزنى پايغا ئۆزگەرتىش تۈرى تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلدى. ئۇنىڭ ئومۇمىي مۇلكى 849 مىليون يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي قەرزى 806 مىليون يۈەن، ئۇزاقتىن بۇيان قېپقالغان قەرزى 465 مىليون يۈەن.

قۇرۇلمىنى تەڭشەش خىزمىتى توقۇمىچىلىق ئورچۇقلىرىنى ئازايتىش ۋە كىچىك سىمونت زاۋۇتلىرىنى، كىچىك ماي چەككىلەش زاۋۇتلىرىنى، كىچىك كۆمۈر كان قۇدۇقلىرىنى تاقاش، توختىتىش خىزمىتى ئىلىپبار

سېلىندى، بۇ ئالدىنقى يىلدىكىدىن 71.4% ئارتۇق. بىكتۈەن تېخنىكا ئۆزگەرتىش خىزمىتىنىڭ پۈتكۈل جەريانىغا بولغان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، «8- بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىن بۇيان تاماملانغان تېخنىكا ئۆزگەرتىش تۈرىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشنى ئۈيۈشتۈردى. دۆلەتنىڭ قىسىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش، تېخنىكا ئۆزگەرتىش مەخسۇس تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن ئۇچ تۈر ئۇچۇن جەمئىي 59 مىليون 750 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى؛ زاپاس ئارقىلىق تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئىلتىماس قىلىنغان ئالتە تۈر ئۇچۇن 1 مىليارد 510 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى؛ «ئىككى يۇقىرى، بىر ئەلا» تېخنىكا ئۆزگەرتىش تۈرى بويىچە ئىلتىماس قىلىنغان 23 تۈر ئۇچۇن جەمئىي 2 مىليارد 168 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى؛ تېخنىكا ئۆزگەرتىشتە يارەدەم ئۇسۇلۇك قەرز ئىلتىماس قىلىنغان ئالتە تۈر ئۇچۇن 120 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى؛ تېخنىكىنى يېڭىلاشقا دائىر تۆت تۈر دۆلەتنىڭ تېخنىكا يېڭىلاش پىلانىغا كىرگۈزۈلدى. «تېەنيې سۈخۋا گۇرۇھى» قاتارلىق بەش كارخانىنىڭ تېخنىكا مەركىزى ئاپتونوم رايون ۋە بىكتۈەن تەرىپىدىن كارخانا تېخنىكا مەركىزى دەپ بېكىتىلدى. ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرىنى ئىمپورت قىلىشنى باشقۇرۇش خىزمىتى ۋە ئۇسكۇنىلەرگە خېرىدار چاقىرىش ئىشى يەنمۇ كۈچەيتىلدى. 1 - ئاۋغۇست يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسى، 1 - ئاۋغۇست پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى ۋە ۋۇجياچۇي پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى تېخنىكا ئۆزگەرتىش تۈرى بويىچە ئۇسكۇنە ئىمپورت قىلىشتا خەلقئارا بويىچە خېرىدار چاقىرىپ، ناھايىتى ئوبدان ئۇنۇمگە ئېرىشتى ۋە 5 مىليون يۈەن مەبلەغنى تېجەپ قالدى.

بىكتۈەن توقۇمچىلىق سانائىتى

بىكتۈەندىكى پاختا، يۇڭ توقۇمچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەيدىغان سانائەتنى كۆرسىتىدۇ. 1958 - يىلى شەھەر 1 - ئاۋغۇست پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى، 1 - ئاۋغۇست يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىر تۈركۈم پاختا، يۇڭ توقۇمچىلىق ۋە ئىلمە توقۇمچىلىق، بويىاقچىلىق كارخانىلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 40 يىل جاپالىق ئىگىلىك يارىتىش ئارقىلىق پاختا، يۇڭ توقۇمچىلىق ۋە خىمىيىلىك تالالار، بويىاقچىلىق، ئىلمە توقۇمچىلىق، كىيىم - كېچەك قاتارلىق تۈرى بىر قەدەر تولۇق بولغان توقۇمچىلىق سانائىتى سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە بارلىققا كەلدى. 1958 - يىلى شەھەر يېڭى شەھەردە 54 مىڭ پاختا توقۇمچىلىق ئورچۇقى، 1 مىڭ 8 رەخت توقۇش ماشىنىسى بار بولغان ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمىگە ئىگە بىكتۈەن بويىچە تۇنجى پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. 1960 - يىلى 8 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، 1963 - يىلى رەسمىي پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، 1958- يىلى 9 - ئايدا بىكتۈەن شەھەرنىدە 5 مىڭ ئورچۇقلۇق كۆلەمگە ئىگە، يۇڭ پىلتىسى، يۇڭ يىپ، يۇڭ توقۇلما، بوياش، پاتلاشتىن ئىبارەت ئومۇمىي ئىقتىدارغا ئىگە شىنجاڭ بويىچە تۇنجى يۇڭ توقۇمچىلىق فابرىكىسىنى قۇردى. 1960 - يىلى بۇ فابرىكا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئىرىنچى تۈركۈم يۇڭ پىلتىسى، يۇڭ يىپ ئىشلەپ چىقىرىپ بەردى. 1963 - يىلى شىنجاڭ بويىچە 1 - تۈركۈم يۇڭ توقۇلما ئىشلەپ چىقاردى. بىكتۈەن بويىچە 829 مىڭ 620 تونا پاختا يىپ ئىگىرىلدى، 225 مىڭ 610 مېتىر پاختا رەخت توقۇلدى، 267 مىليون 740 مىڭ مېتىر رەخت بويالدى، 30 مىڭ 474 تونا يىپەك يىپ ئىگىرىلدى، 62 مىليون 590 مىڭ مېتىر يۇڭ توقۇلما ئىشلەپ چىقىرىلدى، 2 مىليون 228 مىڭ 300 مېتىر يۇڭ ئەدىيال توقۇلدى، 32 مىليون 250 مىڭ قۇر كىيىم تىكىلدى. 1958- يىلىدىن 1985 - يىلىغىچە بىكتۈەن توقۇمچىلىق سانائىتىگە 313 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ 1 مىليارد 156 مىليون يۈەن پايدا - باج ئەملگە ئاشۇرۇلدى، سېلىنما بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ نىسبىتى 1:3.7 بولدى. XX ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىكتۈەندىكى توقۇمچىلىق كارخانىلىرى پاختا يىپ، پاختا رەخت، ئىلمە توقۇلما، يۇڭ ئەدىيال، يۇڭ توقۇلما، ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرى ۋە گۇلۇك رەخت، كىيىم - كېچەكنى ئېكسپورت قىلىشقا باشلىدى. 90 - يىللارغا كەلگەندە يىلدا 20 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئارتۇق تاشقى پېرېۋوت يارىتىلدى، توقۇمچىلىق بۇيۇملىرىنىڭ ئېكسپورت قىممىتى 2 مىليارد يۈەن ئەتراپىدا بولدى. 1999 - يىلى بىكتۈەن توقۇمچىلىق سانائەت مەھسۇلات قىممىتى بىكتۈەن سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 27% نى تەشكىل قىلدى. توقۇمچىلىق سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى ماشىنىسازلىق، خىمىيە سانائىتى، ئېلېكتر كۈچى، كۆمۈرچىلىك قاتارلىق باشقا سانائەت تۈرلىرىنىڭ تەڭكەش راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. 2000- يىلى بىكتۈەن توقۇمچىلىق سانائىتىنىڭ ئومۇمىي مۆلكى 4 مىليارد 159 مىليون 40 مىڭ يۈەنگە،

ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى 38 مىڭ 869 نەپەرگە يەتتى. 236 مىليون 580 مىڭ يۈەن سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئىشقا ئاشۇرۇلدى، سودا- سېتىقتىن 1 مىليارد 366 مىليون 890 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىندى. 76 مىڭ 950 تونىا پاختا يىپ، 103 مىليون 780 مىڭ مېتىر پاختا رەخت، 2 مىليون 590 مىڭ مېتىر يۇڭ توقۇلما، 526 تونىا يۇڭ يىپ، 2 مىليون 86 مىڭ قۇر ئىلمە توقۇلما كىيىمى ئىشلەپ چىقىرىلدى. توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرى ئېكسپورت قىممىتى 206 مىليون يۈەن بولدى، 4 مىڭ 726 تونىا ساپ پاختا يىپ، 21 مىليون 910 مىڭ مېتىر پاختا رەخت ئېكسپورت قىلىندى.

شىنجاڭ شخەنزە 1 ـ ئاۋغوست يۇڭ توقۇ-مىچىلىق (گۈرۈھى) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىر-كىتى دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ تىپتىكى يۇڭ توقۇما-چىلىق كارخانا گۈرۈھى، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسىغا قارايدۇ، شخەنزە شەھىرىنىڭ غەربىي 3 ـ يولىغا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 867 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر (ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ئىگىلىگەن يەر 592 مىڭ 900 كۋادرات مېتىر) . 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان چاغدا 1 ـ ئاۋغوست يۇڭ توقۇمىچىلىق فابـ-رىكىسى دەپ ئاتالغان، مەملىكەت بويىچە نۇقتىدا سـ-ناق ئېلىپ بېرىلغان 120 كارخانىنىڭ بىرى بولغان. 40 نەچچە يىلدىن بۇيان، بۇ شىركەت 526 مىليون يۈەن پايدا ـ باجنى ئىشقا ئاشۇردى، بۇنىڭدىن دۆلەتكە تاپشۇرغىنى 509 مىليون يۈەن بولۇپ، فابرىكا قۇرۇش ئۈچۈن سالغان مەبلەغنىڭ 30 ھەسسىسىگە باراۋەر كە-لىدۇ. يېقىنقى 20 يىللىق تېخنىكا ئۆزگەرتىش ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇش ئارقىلىق ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىتالىيە، شۋېتسارىيە، گېرمانىيە، ياپونىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ 90 ـ يىللاردىكى خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى كىرگۈ-زۈلدى، كىرگۈزۈلگەن ئۈسكۈنىلەر ئۈمۈ-مىي سانىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە ئىنچىكە يۇڭ توقۇمىچىلىق ئورچۇقىدىن 24 مىڭ 72 سى، رەخت توقۇش ماشىنـ-سىدىن 252 سى، ئىلمە توقۇلما ماشىنىسىدىن 461 ى، كىيىم ـ كېچەك ئۈسكۈنىسىدىن 288 ى بار بول-دى. ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى جەھەتتە يىلىغا 3 مىل-يون 500 مىڭ مېتىر ئىنچىكە يۇڭ توقۇلما، 300 مىڭ مېتىر يىرىك يۇڭ توقۇلما، 400 تونىا يۇڭ يىپ، 500 تونىا ئىلمە توقۇلما يىپەك يىپ، 600 مىڭ قۇر يىپەك كۆڭلەك، 50 مىڭ پارچە يۇڭ ئەدىيال، 100 مىڭ قۇر كىيىم ـ كېچەك، 400 مىڭ دانە شىلەپە، 30 تونىا قوي يۇڭى يېغى ئىشلەپ چىقىرىلدى. تەۋەت يىپ، تەۋەت پوپايكىسىنىڭ 95% ى ئېكسپورت قىلىندى. مۇلۇك ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليارد 70 مىليون يۈەن-گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئومۇمىي سانى 7 مىڭغا يەتتى. شخەنزە 1 ـ ئاۋغوست يۇڭ توقۇمىچىلىق فابـ-رىكىسى جۇڭگو كارخانىلىرىنىڭ ئوبرازىنى بېكىتىش ھەيئىتى تەرىپىدىن جۇڭگو كارخانىلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوبرازىغا ئىگە AAA دەرىجىلىك ئۆلچەمگە يەتتى دەپ بېكىتىلىپ، جۇڭگو كارخانىلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ئوبـ-رازى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. 1999 ـ يىلى «قارلىق قارىغاي» ماركىلىق سىپتا تەۋەت رەخت تاۋار ماركىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، تاۋار ماركىسى جەمئىيىتى تەرىپىدىن شىنجاڭنىڭ داڭلىق تاۋار ماركـ-سى دەپ باھالاندى. دۆلەت دەرىجىلىك تېخنىكا ـ نازا-رەتچىلىك تارمىقىنىڭ كۆپ قېتىملىق ئارىلاپ تەكشۈ-رۈشى ئارقىلىق، 33 مەھسۇلات مەملىكەت، مىنىسـ-تىرلىق، ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ شخەنزە 1 ـ ئاۋغوست پاختا تو-قۇمىچىلىق (گۈرۈھى) شىركىتى دۆلەت ئىلكـ-ىدىكى چوڭ تىپتىكى پاختا توقۇمىچىلىق ۋە بويا‌قچىلىق بىرلەشمە كارخانا گۈرۈھى، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسىغا قارايدۇ، شىركەت شخەنزە شەھىرىگە جايلاشقان. 2000 ـ يىلىغىچە ھالقىسىمان ئورچۇقتىن 113 مىڭ 608 ى، سىم ئورچۇقتىن 6 مىڭ 80 ى، ھاۋا ئېقىمى ستانوكىدىن 2 مىڭ 136 سى، رەخت توقۇش ماشىنـ-سىدىن 2 مىڭ 546 سى، ئىلمە توقۇلما يۇمىلاق ماشىنىسىدىن 21 ى، 300 كىلوۋاتلىق گېنېراتور گۇ-رۇپپىسىدىن 2 سى، شۇنىڭدەك يىلدا 32 مىليون مە-تىر پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بويا‌قچىلىق ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى بار بولدى. «7 ـ بەش يىللىق»، «8 ـ بەش يىللىق»، «9 ـ بەش يىللىق» پىلان مەزگىلىدە ئۈسكۈنىلەرنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، 90 ـ يىللاردىكى ئىچكى ـ تاشقى ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنىڭ يېڭى كونتېنىتـ-سېنتى 0.83 كە يەتتى. بۇ 1999 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو ئېكسپورت ئىمپورت تاۋارلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئېتىراپ قىلىش مەركىزى (CQC) بىلەن ئەنگلىيە AOQC (مودى) خەلقئارا شىركىتى ISO9002 سۈپەت

سىستېمىسى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىندى. بۇ كارخانا- نىڭ مەھسۇلاتىدىن 14 ى مىنىستىرلىق بويىچە ئالا مەھسۇلات، بەشى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالا مەھسۇلات دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. شاڭخەي، تيەنجىن، گۇاڭجۇ، چېڭدۇ، شىئەن، شاۋشىڭ، چاڭشا قاتارلىق جايلاردا مال سېتىش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. بۇ كارخا- نىغا ئۆز ئالدىغا ئېكسپورت - ئىمپورت قىلىش ھوقۇقى بېرىلگەن بولۇپ، 26 خىل يىپ ۋە رەخت شياڭگاڭ، ياپونىيە، غەربىي ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكا، مۇستە- قىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى قاتارلىق 10 نەچچە دۆلەت ۋە رايونلارغا سېتىلىدۇ، بۇنىڭدىن قىلىنغان تاشقى پېرېۋوت كىرىمى 197 مىليون ئامېرىكا دوللە- رى. 1998 - يىلى جۇڭگو توقۇلما مالالار ئېكسپورت- ئىمپورت سودا جەمئىيىتى ستاتىستىكا قىلغان «ئىككى خىل يىپ، ئىككى خىل رەخت» ئېكسپورت قىلىدىغان كارخانىلار ئىچىدە 15 - ئورۇندا تۇردى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەملىكەت بويىچە «1 - مايى» ئەمگەك مۇكاپاتىغا، مەملىكەت بويىچە ئۈلگىلىك ئىشچى- ئىتا مۇنەۋۋەر ئورۇن، مەملىكەت بويىچە سۈپەت باشقۇ- رۇشتا ئىلغار ئورۇن، مەملىكەت بويىچە مەدەنىي ئو- رۇن، مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى ۋە مەملىكەت بويىچە ئىدېئوۋى، سىياسىي خىزمەت ئىشلەشتە مۇنەۋۋەر كارخانا دېگەنگە ئوخشاش شەرەپلىك نامىلارغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ ۋۇجياچۇ بىرلەشمە پاختا توقۇمە- چىلىق فابرىكىسى يېڭا ئىگىلىك 6 - شىسى بې- جىڭ بويىچىلىق زاۋۇتى بىلەن بىرلىكتە قۇرغان پاختا يىپ ئىگىرىش كارخانىسى. بۇ فابرىكىدا مۇددىرىيەت رەھبەرلىكىدىكى فابرىكا باشلىقى مەسئۇل بولۇش توزۇ- مى يولغا قويۇلغان. فابرىكا ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى- نىڭ شىمالىدىكى 35 كىلومېتىر كېلىدىغان ۋۇجياچۇي- گە جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 296 مىڭ كۋاد- رات مېتىر. دەسلەپتە 33 مىڭ 600 ئورچۇق بار ئىدى. 10 نەچچە يىللىق تەرەققىيات ئىلگىرىلىگەن، 50 مىڭ 400 ئورچۇق، 132 رەخت توقۇش ماشىنىسى بار بولغان، مال - مۈلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 159 مىليون يۈەن بولغان، 1 مىڭ 900 نەپەر ئىشچى خىز- مەتچىسى بار چوڭ كارخانىغا ئايلاندى. بۇ فابرىكىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى دۆلەت بەلگىلىگەن توقۇمچىلىق ئۈسكۈ- نىلىرىنى ياساش زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان، مەملىكەت ئىچىدىكى 80 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا، 90 - يىللار- نىڭ باشلىرىدىكى سەۋىيىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان يۈ- رۇشلۇكەن ئىگىرىش ئۈسكۈنىلىرى ئىدى. 1999 -

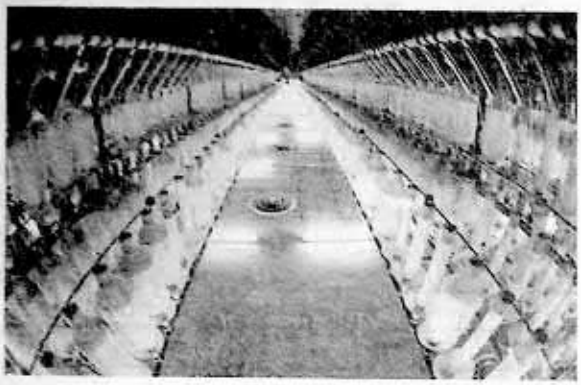

ۋۇجياچۇي بىرلەشمە پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى

يىلى بىرلەشمە فابرىكا 25 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ 10 مىڭ ئورچۇقلۇق تاراش ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى- نى تېخنىكىلىق ئۆزگەرتىش ئارقىلىق مەھسۇلات سۈ- پىتىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈردى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە جەمئىي تاپشۇرغان پايدا - باج 55 مىليون 640 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى (ئۆزگەرمەس باھا) 482 مىليون 555 مىڭ يۈەن بولدى. ئىشلەپچە- قىرىلغان «غەربىي چوققا» ماركىلىق پاختا يىپىنىڭ 95% ى شىنياڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ قاتارلىق جايلاردا سېتىلىدۇ.

ئۈرۈمچى يوڭخوڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكا- سى پاختا توقۇمچىلىق بىلەن ئىلمە توقۇلما بىر گەۋدە بولغان دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپتىكى توقۇ- مچىلىق كارخانىسى. بۇ فابرىكا ئۈرۈمچى شەھىرى تۈدۈن كوچىسىغا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 160 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئىشلەپچىقىرىشقا ئىشلىتە- لىدىغان قۇرۇلۇش كۆلىمى 22 مىڭ كۋادرات مېتىر. بۇ فابرىكا 1966 - يىلى قۇرۇلغان، ئومۇمىي مۇلۇك قىممىتى 170 مىليون يۈەن، 2 مىڭ 63 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى- دىن 280 نەچچە خىل ئىلمە توقۇلما ئىچ كىيىملىرى، 18 خىل يىرىك توقۇلما ۋە 16 خىل پاختا يىپ بار، مەھسۇلاتىنى «فاڭتىنگ» ماركىلىق تاۋار ماركىسى دەپ رويخەتكە ئالدۇرغان. ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىنىڭ 60% ى مەملىكەت ئىچىدىكى 90 - يىللاردىكى ئىلغار سەۋى- يىگە، 13% ى خەلقئارادىكى 90 - يىللاردىكى ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە. يىلدا 10 مىليون قۇر پاختا، ئىلمە توقۇلما بۇيۇمى، 800 تونىنا يىرىك توقۇلما ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. پاختا توقۇمچىلىق ئورچۇقى 35 مىڭ،

يىللىق پاختا يىپ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 8 مىڭ تونىنا، مەسئۇلاتى مىنىستىرلىق ئېلان قىلغان ئۆلچەم بويىچە ئىشلەپ چىقىرىلغان، تەننەرخى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئوتتۇرىچە سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولغاچقا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى ـ سىرتىدا ھەدەپ بازار تاپتى. بۇ فابرىكا ئۆز ئالدىغا ئېكسپورت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغاچقا، مەسئۇلاتى ياپونىيە، ئامېرىكا، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى ۋە شياڭگاڭ قاتارلىق 10 نەچچە دۆلەت ۋە رايونغا ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئېكسپورتتىن جەمئىي 18 مىليون 300 مىڭ ئامېرىكا دوللىرلىق تاشقى پېرېۋوت يارىتىلدى. «فاكتىك» مارىكىلىق ئىچ كىيىم 1996 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەسئۇلات دېگەن نامغا، 1998 ـ يىلى «شىنجاڭ بويىچە ئاتاقلىق تاۋار ماركىسى» دېگەن نامغا ئېرىشتى. تىجارەت سومىسى ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 103 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 2000 ـ يىلى 8 مىليون 500 مىڭ يۈەن پايدا ـ باجنى ئىشقا ئاشۇردى.

شىنجاڭ كۆيتۈن پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپلىق پاختا توقۇمىچىلىق كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 7 ـ شىسىغا قارايدۇ. فابرىكا كۆيتۈن شەھىرىگە جايلاشقان، 1963 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 281 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. جەمئىي 105 مىڭ ھالقىسىمان ئورچۇق بار، بۇنىڭدىن 33 مىڭى تاراش ئۇسكۇنىسى، 600 ى ھاۋا ئېقىمى ئورچۇقى، 520 سى توقۇش ماشىنىسى. 250 مىليون قىممەتلىك مۇقىم مۇلكى، 3 مىڭ 500 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار، ئالىي ئوتتۇرا تېخنىكوم پۈتتۈرگەنلەر ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 15% نى ئىگىلەيدۇ. يىلدا 18 مىڭ تونىنا پاختا يىپ، 15 مىليون مېتىر رەخت ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ، يىلدا 450 مىليون يۈەن كىرىم قىلىنىدۇ. مەھسۇلاتى گۈاڭدۇڭ، شەندۇڭ، جېجىياڭ، جياڭسۇ، خېبېي قاتارلىق ئۆلكە، رايونلارغا سېتىلىدۇ ھەمدە ياۋروپا، ئامېرىكا شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، ياپونىيە قاتارلىق جايلارغا بىۋاسىتە ياكى ۋاستىلىك ئېكسپورت قىلىنىدۇ. 1997 ـ يىلى 10 ـ ئايدا بۇ فابرىكا ئېكسپورت ـ ئىمپورت قىلىش ھوقۇقىغا ئېرىشتى. 1990 ـ يىلى پاختا ئارىلاشتۇرۇپ توقۇلغان گىرىپتىشىن ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا يېڭى مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى، «ياڭفەن» ماركىلىق 26×26 سىيامبۇ ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى، 27.8 نومۇرلۇق ساپ پاختا يىپ دۆلەت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1996 ـ يىلى، 1997 ـ يىلى ئۇدا ئىككى يىل ئاپتونوم رايون، پۈتۈن مەملىكەتتىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسى بويىچە «10 كۆچلۈك» ، «100 كۆچلۈك» كارخانا دېگەن نامغا ئېرىشتى، كۆپ يىللاردىن بۇيان كۆيتۈن شەھىرى، يېزا ئىگىلىك 7 ـ شىسى، بىڭتۈەن، ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىي ئورۇن دېگەن نامنى ساقلاپ كەلدى.

شىنجاڭ خۇگۇاڭ ئىلمە توقۇلما فابرىكىسى يىپ ئىگىرىش، رەخت توقۇش، ئىلمە توقۇلما بىر گەۋدە بولغان ئوتتۇرا تىپلىق ئۇنىۋېرسال توقۇمىچىلىق كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىغا قارايدۇ، فابرىكا كورلا شەھىرىگە جايلاشقان. ئۇ ئەسلىدىكى شاڭخەي «تۆگىدېچىلىك» بويالچىلىق زاۋۇتى بولۇپ، 1962ـ يىلى شىنجاڭغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن. 1963 ـ يىلى بېيجىڭ شەھىرى داشىلىق ناھىيىسىدىكى تەجرىبە پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى 1293 تىپلىق 12 ئىنچىكە يىپ ئىگىرىش ماشىنىسى (4 مىڭ 920 ئورچۇق) نى ھەقسىز بەرگەن. 1964 ـ يىلى يىللىق مەھسۇلاتى 100 مىڭ قۇر توقۇلما بۇيۇم ئىشلەپ چىقىرىدىغان سېغ قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇلغان، 1974 ـ يىلىنىڭ بېشىدا 30 مىڭ ئورچۇقلۇق قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇلغان. 1986 ـ يىلى رەخت توقۇش فابرىكىسى، ئىلمە توقۇلما شۆبە فابرىكىسى قىلىپ كېڭەيتىپ قۇرۇلغان. 1989ـ يىلى يەنە 15 مىڭ ئورچۇق ۋە 1 مىڭ 500 كىلوۋاتلىق ئارتۇقچە ئىسسىقلىق توك چىقىرىش قۇرۇلۇشى قىلىپ قۇرۇلدى. ھازىر يىپ ئىگىرىش ئورچۇقىدىن 47 مىڭ 600 ى، رەخت توقۇش ماشىنىسىدىن 501 ى بار، يىلدا 3 مىليون قۇر ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرى ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 540 كۋادرات مېتىر، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 2 مىڭ 960 نەپەر، مۇقىم مۇلكى 154 مىليون 864 مىڭ 800 يۈەن، يىللىق پاختا يىپ ئىگىرىش ئىقتىدارى 7 مىڭ تونىنا، پاختا رەخت 12 مىليون مېتىر، ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار 3 مىليون قۇر. 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە ئورۇندالغان سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 215 مىليون 358 مىڭ 400 يۈەن (ھازىرقى باھا) ، يۇقىرىغا تاپشۇرغان پايدا ـ باج 160 مىليون 931 مىڭ يۈەن.

بىڭتۈەننىڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائ

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى
لياۋ جۈيەن فوتوسى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانغا بارەدەم بېرىۋاتقان شاڭخەيلىك
ياشلار بىلەن كۆرۈشتى جياڭ جۇا فوتوسى

شىخەنزە ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مۇزېيى
لياۋ جۈيەن فوتوسى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانغا بارەدەم بېرىۋاتقان شاڭخەيلىك
ياشلار بىلەن كۆرۈشتى جياڭ جۇا فوتوسى

دېڭ شياۋپىڭ ، ۋاڭ جېنلار شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنى كۆزدىن كەچۈردى
ياڭ بىڭسەي فوتوسى

بىگتۈنىنىڭ ماشىنىلاشقان بوز يەر ئېچىپ ئېتىز
يەرنى قىلىش ئىشلىرى لياۋ جۇيەن فوتوسى

چېگرا رايونىغا بارىدىغان يەرگىلى كەلگەن شاڭخەيلىك
باشلارنى قارشى ئېلىش بىگتۈەن تەسىلىگەن

يېزا ئىگىلىك 8 - شىنىڭ سالا ئېتىزلىرى جياڭ خوا فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئاش ئېرىقى
لياۋ جۇيەن فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ يول - ئورمان
بەلۋېغى لياۋ جۇيەن فوتوسى

بىختۇەن ئايروپىلان بىلەن شال تېرىساقتا
لياۋ جۇيەن فوتوسى

يۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىدىكى سۇلياۋ يۇيۇق
بېيىپ تېرىغان كېۋىزى لياۋ جۇيەن فوتوسى

بىختۇەن ئايروپىلان بىلەن دېھقانچىلىق
دورىسى چاچماقتا لياۋ جۇيەن فوتوسى

يۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىدىكى تېجەشلىك
پۇركۇپ سۇغىرىش لياۋ جۇيەن فوتوسى

يۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىدا شالدىن مول ھوسۇل ئېلىنىدى جياڭ خۇا فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئىنچىكە
يۇڭلۇق قويلىرى لياۋ جۇيەن فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا زىلچىلار كۆلتىۋاتقىنىنى
قىلىنماق لياۋ جۇيەن فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ شارول گۈش
كالىلىرى لياۋ جۇيەن فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا بېقىلىۋاتقان
بۇغىلار لياۋ جۇيەن فوتوسى

پېرا ئىگىلىك 3 ـ شىنىڭ شياۋخەيزى
سۇ ئامبىرى لياۋ جۇيەن فوتوسى

تارىم دەريالىق ئۆگىنى لىيۇ دۇلۇ فوتوسى

شخەنزە «1 ـ ئاۋغۇست» پاختا توقۇمچىلىق
فابرىكىسى بىكئوەن ئىقتىساد ـ سودا
كومىتېتى تەسلىگەن

ۋۇجياچۇي سۇ ئاستى پومپىسى زاۋۇتىنىڭ
مەھسۇلاتلىرى لیاۇ شىڭ فوتوسى

ئىلى ھاراق باش زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتلىرى
چېن چاگچۇن فوتوسى

بېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ قەنت زاۋۇتى
لیاۇ جۇيەن فوتوسى

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ پەمدۇر قىيامى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى لیاۇ جۇيەن فوتوسى

بىگتۈەننىڭ يۈك ئاپتوموبىللىرى بىگتۈەن
قاتناش ئىدارىسى تەمىنلىگەن

بىگتۈەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى لەنجۇ ـ شىنجاڭ
ئۆمۈر يولىنىڭ قوش لىنىيە قۇرۇلۇشىغا قاتناشقى
لى يۈشۇ فوتوسى

شىخەنزە شەھىرى جىڭ خۇا فوتوسى

شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى جىڭ خۇا فوتوسى

شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى پېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ
ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرى تەجرىبە ئىشلىمەكتە
لياۋ جۈبىن فوتوسى

103 - تۆەتتىناق ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئېنىز بېشىدا كېڭەز تېرىش تېخنىكىسىنى ئۆگەنمەكتە
لياۋ جۆيەن فوتوسى

بېگتۆەن دوختۇرخانىسى لياۋ جۆيەن فوتوسى

بېگتۆەن ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ھويلىسى ما دېلياڭ فوتوسى

بور يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئۇرۇنبا سۈيى ئىچىش لياۋ جۆيەن فوتوسى

بېگتۆەن ئىشچى - خىزمەتچىلىرى «زېمىن قەلبىمدە»نى ئېيتماقتا لى شياۋجۈن فوتوسى

بېگتۈەن مەنئەت ئۆمىكى ناخشا ـ ئۇسسۇل ئورۇندىماقتا لياۋ جۈيەن فوتوسى

سېرىك — چىراغ ئويناتقۇچى لياۋ جۈيەن فوتوسى

«ئۆزۈن مەپەر ناخشىسى» لياۋ جۈيەن فوتوسى

پېزا ئىگىلىمك 4 ـ شىمى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى تەنھەرىكەت پەخسىنى لياۋ جۈيەن فوتوسى

بېگتۈەن خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشىق ئۆستىدە لياۋ جۈيەن فوتوسى

ئىنتى سېمونتنى ئاساس قىلغان، فارفور قۇرۇلۇش بۇيۇملىرى، سېمونتتىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار، قارىماي قەغەز قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەسىپنى كۆرسىتىدۇ. مېتالغا كىرمەيدىغان قېزىلما بايلىقلاردىن ئالاسلىقى چىرىمتال، تاشپاختا، تالك، پىروفىللىت، ژېرمىكولىت، بېنتونىت قاتارلىقلار بار. 1957 - يىلىدىن 1965 - يىلىغىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ھەر يىلى 15.84% لىك سۈرئەت بىلەن ئاشتى. 1965 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 32 مىليون 450 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، بىگۇتۇەن سانائىەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 7.02% نى ئىگىلىدى. 1978 - يىلىدىكى جۇڭگو كومپارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى مەھسۇلاتى بىرلا خىل خىش، ھاك، قۇم - شېغىلدىن تەرەققىي قىلىپ تام، پولغا ئىشلىتىدىغان بۇيۇملار، ئىسسىقلىق ساقلايدىغان، سۇ ئۆتمەيدىغان بۇيۇملار، بېزەكچىلىك، خىمىيە سانائىتى، سۇلياۋ، مېتالدىن ياسالغان بۇيۇملار قاتارلىق چوڭ توققۇز خىلغا يەتتى، ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ئۈزلۈكسىز كېڭەيدى، تېخنىكا، ئەسلىھەلەر سەۋىيىسى روشەن ئۆستى. 1998 - يىلى بىكتۇەندە سېمونت ئىشلەپ چىقىرىدىغان كارخانا 27 گە يېتىپ، سېمونت ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 1 مىليون 780 تونىنا بولدى، سېمونت مەھسۇلاتى 1959 - يىلىدىكى 4 مىڭ 200 تونىدىن تەرەققىي قىلىپ 1998 - يىلىدىكى 1 مىليون 362 مىڭ تونىغا يەتتى. يېزا ئىگىلىك 1 - شى پىشىل قارىغاي قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، خىمىيە سانائىتى، سېمونت زاۋۇتى، شىنجاڭ كازۇەن سېمونت زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان سېمونت ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن داڭلىق مەھسۇلات دەپ باھالاندى. بىكتۇەن قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتىدە ئاساسلىق مەھسۇلات سېمونتتىن باشقا يەنە يىلدا 40 مىڭ تونىنا تاشپاختا ئىشلەپ چىقىرىلىپ، ئىچكىرىدىكى ئۆلكە - رايونلارغا سېتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە يىلدا 1 مىليون يۈگەم قارىماي قەغەز، 300 مىڭ كۋادرات مېتىر سېمونتتىن ياسالغان بۇيۇملار، 8 مىڭ تونىنا ئوتقا چىداملىق ماتېريالدىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار، 27 مىڭ تونىنا ئەينەكتىن ئىشلەنگەن كۇندىلىك بۇيۇملار، 3 مىليون 200 مىڭ پارچە كۇندىلىك فارفور بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە.

شىنجاڭ بايىنغولىن تاشپاختا كېنى چوڭ تىپتىكى 2 - دەرىجىلىك تاشپاختا ئىشلەپچىقىرىش كارخانىسى بولۇپ، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قارايدۇ. كان چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ يېتىمبۇلاق تەۋسىدە، 1966 - يىلى 6 - ئايدا ئېچىلغان. ھازىر يىلدا 4 مىڭ تونىلىق رودا يېغىۋېلىش مەيدانىدىن 17 سى، تۇپا قېزىش ماشىنىسى، تۇپا ئىتتىرىش تراكتورى، قاچىلاش ماشىنىسى، بۇرغىلاش ماشىنىسى ۋە ئۆزى يۈك چۈشۈرىدىغان ئېغىر يۈك ئاپتوموبىلىدىن جەمئىي 73 ى بار. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 50 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 1 مىڭ 80 نەپەر، مال - مۈلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 99 مىليون 930 مىڭ يۈەن. 3 - دەرىجىلىكتىن 6 - دەرىجىلىك بولغان 12 خىل تاشپاختا ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. 2000 - يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 59 مىليون 500 مىڭ يۈەن. كان ئېچىلغان 33 يىلدىن بۇيان 485 مىڭ تونىنا تاشپاختا ئىشلەپ چىقىرىلدى، يۇقىرىغا 183 مىليون يۈەن پايدا باج تاپشۇرۇلدى.

شىنجاڭ بېيتۇن چىرىمتال قەغەز زاۋۇتى

شىنجاڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى ساھەسىدىكى نۇقتىلىق كارخانىلارنىڭ بىرى، يېزا ئىگىلىك 10 - شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت بېيتۇن بازىرىغا جايلاشقان، 1985 - يىلى قۇرۇلغان. زاۋۇت رايونىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 124 مىڭ كۋادرات مېتىر، 422 نەپەر ئىشچى-خىزمەتچى، 40 نەپەر كەسىپىي تېخنىك خادىم بار. مال- مۈلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 26 مىليون 800 مىڭ يۈەن. چىرىمتال قەغەز ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىدىن 3 ى، چىرىمتال تاختاي ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىدىن 2 سى بار. يىلدا ھەر خىل ستاندارتلىق چىرىمتال قەغەزدىن 1 مىڭ 200 تونىنا، ھەر خىل ستاندارتلىق چىرىمتال تاختايدىن 250 تونىنا ئىشلەپ چىقىرىدۇ. 2000 - يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون يۈەن، جەمئىي تاپشۇرغان پايدا - باج 9 مىليون 320 مىڭ يۈەن. ئاساسلىق مەھسۇلات سۈپىتى دۆلەت ئۆلچىمىگە يەتكەن بولۇپ، بۇنىڭدىن MP3—I.506 تىپلىق چوڭ - كىچىك تەڭلىك چىرىمتال قەغەز ۋە HP5 يۇقىرى ھارارەتكە چىداملىق چىرىمتال تاختاي ئاساسلىق ئېكسپورت مەھسۇلاتى بولۇپ قالدى. بىر قىسىم تۇرلەردە شياڭگاڭدىكى كارخانىلار بىلەن بىللە جۇڭگو - شياڭگاڭ شېرىكچىلىكىدىكى «شىنجاڭ تۇنىد چىرىمتال ماتېرىياللار چەكلىك شىركىتى» تەشكىل قىلىندى.

شىنجاڭ يېشىل قارىغاي قۇرۇلۇش ماتېرىيالىرى خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئونتۇرا تىپلىق سانائەت كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت ئاقسۇ شەھرىدىن 15 كىلومېتىر جەنۇبىدىكى غەربىي جەنۇبىدىكى 1 ـ نۇمۇرلۇق تاغدا جايلاشقان. باش زاۋۇت 12 ئىشلەپچىقىرىش ئورنى، 4 كەسپىي ئورۇن ۋە مۇلازىمەت ئورنىدىن تەركىب تاپقان، 3 مىڭ 594 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار. باش زاۋۇت قارىمىقىدا يىلدا 650 مىڭ تونىنا سېمونت ئىشلەپ چىقىرىدىغان سېمونت زاۋۇتى، يىلىغا 50 مىڭ تونىنا فوسفورلۇق ئوغۇت، 18 مىڭ تونىنا گۈڭگۇرت كىسلاتاسى ئىشلەپ چىقىرىدىغان فوسفورلۇق ئوغۇت زاۋۇتى، يىلىغا 100 مىڭ تونىنا كوكس، تاشكۆمۈر ئىشلەپ چىقىرىدىغان كۆمۈر كانى، يىلىغا 10 مىليون دانە بىرىكمە خالتا ئىشلەپ چىقىرىدىغان سۇلياۋ خىمىيە زاۋۇتى، يىلىغا مىڭ تونىنا كۆيدۈرگۈچى ئىشقار، 3 مىڭ تونىنا تۇز كىسلاتاسى ئىشلەپ چىقىرىدىغان كۆيدۈرگۈچى ئىشقار زاۋۇتى، توشۇش مىقدارى 60 مىڭ تونىنا/كىلومېتىر بولغان ترانسپورت شىركىتى، بىنا كارلىق قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق شىركىتى، قۇرۇلۇش ماشىنىسازلىق شىركىتى، سانائەت بولغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ستانوك، سلىسار لىق، قىرىش، رەندىلەش، قۇيمىچىلىق ئىقتىدارى تو لۇق بولغان ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، يىلىغا 4 مىڭ 800 تونىنا پاختا مەلھىمى ئىشلەپ چىقىرىدىغان مەلھەم خىمىيىلىك تالا زاۋۇتى بار. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىدىن سېمونت، فوسفورلۇق ئوغۇت، گۈڭگۇرت كىسلاتاسى، تاشكۆمۈر، كوكس، قۇيما پولات ماتېرىيالى، سانائەتكە ئىشلىتىلىدىغان ئوكسىگېن ۋە ئىچى كاۋاك پول ۋە سېمونت تۇرۇبا قاتارلىق سېمونتتىن ئىشلەنگەن بۇيۇملار بار. بۇنىڭدىن «يېشىل قارىغاي» ماركىلىق سېمونت ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تۇنجى تۇركۈمدىكى داڭلىق مەھسۇلات دەپ بېكىتىلدى.

شىنجاڭ شىخەنزە نەنسەن سېمونت زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئونتۇرا تىپلىق سېمونت ئىشلەپ چىقىرىدىغان كارخانا، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسىغا قارايدۇ. ئاپتونوم رايون ۋە بىڭتۈەن بويىچە قۇرۇلۇش ماتېرىيالىرىنى جەھەتتىكى تايانچ كارخانىلارنىڭ بىرى. زاۋۇت شىخەنزە شەھرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى 64 كىلومېتىر كېلىدىغان جەنۇبىي تاش كانىغا جايلاشقان. 1963 ـ يىلى 4 ـ ئايدا رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلگەن. هازىر 1 مىڭ 464 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، 90 مىليون 360 مىڭ يۈەن قىممىتىدە مال ـ مۇلكى بار. 325 ـ نۇمۇرلۇق ۋە 425 ـ نۇمۇرلۇق ئادەتتىكى سىلىكاتلىق سېمونت ۋە ۋولقان كۈلى 325 ـ نۇمۇرلۇق سېمونت ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن چىدىن ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات دەپ، 425 ـ نۇمۇرلۇق ئادەتتىكى سىلىكاتلىق سېمونت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات دەپ باھالاندى. 1993 ـ يىلىدىن بۇيان، بۇ زاۋۇت مەملىكەت بويىچە قۇرۇلۇش ماتېرىيالىرى سىستېمىسىدا 500 كۆچلۈك كارخانا، بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كارخانىلىرى ئىچىدە 200 كۆچلۈك كارخانا، شىنجاڭ بويىچە 100 كۆچلۈك كارخانا قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، مەملىكەت، ئاپتونوم رايون، بىڭتۈەن بويىچە ئىلغار ئورۇن دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى.

شىنجاڭ كازىۋەن سېمونت زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئونتۇرا تىپلىق سېمونت، قۇرۇلۇش ماتېرىيالىرى ئىشلەپ چىقىرىدىغان كارخانا، يېزا ئىگىلىك 6 ـ شىسىغا قارايدۇ، ئۈرۈمچى شەھرىنىڭ شىمالىي شەھەر ئەتراپى رايونى ئۈرۈمچى ـ گۇجىڭ تاشيولى بويىدىكى 16 ـ قورۇغا جايلاشقان. ئۇ 1951 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۈرۈمچى 2 ـ پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ماتېرىيال باش زاۋۇتى دەپ ئاتالغان. 1972 ـ يىلى بۇ زاۋۇت ئىككى ئورۇنغا بۆلۈنۈپ كەتكەن، هازىر بۇ زاۋۇتتا 2 مىڭ 241 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچى بار، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 1 مىليون 300 مىڭ كۋادرات مېتىر. دىئامېتىرى 2.51 مېتىر كېلىدىغان ئۇچ تىك خۇمدان ۋە دىئامېتىرى ئايرىم ـ ئايرىم هالدا 2.54 مېتىر ۋە 2.542 مېتىر كېلىدىغان ئايلانما خۇمدان ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى بار. ئاساسلىق مەھسۇلاتتىن 325 ـ ۋە 425 ـ نۇمۇرلۇق ئادەتتىكى سىلىكاتلىق سېمونت، يۇقىرى ئۆلچەملىك سېمونت ۋە ئالاھىدە سېمونت بار. «شىنگۇڭ» ماركىلىق سېمونت ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن داڭلىق مەھسۇلات دەپ باھالاندى. كۆيتۈن شەھىرىدە يىلىغا 100 مىڭ تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىدىغان فىنمو پوڭكىتى، ئىسسىقلىق ساقلاش ماتېرىيالىرىنى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى، شۇنىڭدەك ئاپتوموبىل ترانسپورت چىلىقى، ماشىنىسازلىق، قۇرۇلۇش قاتارلىق تارماقلار بار. مال ـ مۇلۇكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 260 مىليون يۈەن، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (هازىرقى باها) 76 مىليون 590 مىڭ يۈەن، كارخانا

يارالقان پايدا ـ باج 63 مىليون 620 مىڭ يۇەن. بۇ زاۋۇت ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ۋە بىكتۇەن تەرىپىدىن شىنـ جاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈشتە ئىلغار كارخانا ۋە بىكتۇەن بويىچە ئىلغار كارخانا دەپ باھالاندى.

بىكتۇەننىڭ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى سانائىـ تى بىكتۇەن قۇرغان ئوت ۋە سۇدىن توك چىقىرىش سانائىتىنى كۆرسىتىدۇ. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1952 ـ 1954 ـ يىلى ۋېيخۇلـ ياڭ ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە ئولانباي ئېلېكتر ئىستانـ سىسى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ۋە قۇرۇش خىزمىـ تىگە قاتناشتى. 1952 ـ يىلى ئورۇمچىدە 700 كىلو ۋاتلىق تۆنجى ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1954 ـ يىلى بىكتۇەن قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى ۋە كىچىك ئوت ئېلېكتر ئىسـ تانسىلىرى قۇرۇلدى. 1954 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىخەـ زىدە 400 كىلوۋاتلىق دىزېلماتورلۇق ئېلېكتر ئىستانـ سىسى قوراشتۇرۇلدى. 1956 ـ يىلى كۆيتوندا قۇراش. تۇرۇلغان سغىمچانلىقى 18×2 كىلوۋات كېلىدىغان سۇ ئېلېكتر ئەسلىھەلىرى قۇرۇلدى. 1959 ـ يىلى شىخەنزىدە چۇقان 5 ـ دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسـ سى، باش ئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، خۇشا ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، 1 ـ ئاۋغۇست شىكەر زاۋۇتى ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە كۆيتون ئوت ئېلېكتر ئىستانـ سىسى قۇرۇلدى. 1966 ـ يىلىدىن 1976 ـ يىلىغىچە بورتالا قىزىل يۇلتۇز 1 ـ دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى (قۇراشتۇرۇلغان سغىمچانلىقى 3×630 كىلوۋات)، قىزىل يۇلتۇز 2 ـ دەرىجىلىك سۇ ئې. لېكتر ئىستانسىسى (قۇراشتۇرۇلغان سغىمچا. لىقى 2×800 كىلوۋات)، قوشتولغاي كۆمۈر كېنى ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى (قۇراشتۇرۇلغان سغـ مچانلىقى 1×750 كىلوۋات) قاتارلىق 1 ـ تۈركۈم. دىكى ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلۇشى ۋە توك يەتكۈـ زۈش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى. 1981 ـ يىلى ئاقسۇ غەربىي كۆۋرۈك ئېلېكتر ئىستانسىسى (قۇراشتۇرۇل. غان سغىمچانلىقى 4×6500 كىلوۋات) نۇقتىلىق قۇـ رۇلدى. 1983 ـ يىلى ئاقسار 1 ـ دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى (قۇراشتۇرۇلغان سغىمچانلىقى 2×1000 كىلوۋات) ۋە 2 ـ دەرىجىلىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى (قۇراشتۇرۇلغان سغىمچانلىقى 2×800 كىلوۋات) قۇرۇلدى. ئارقىدىنلا شىخەنزە تېرموئې. لېكتر ئىستانسىسى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى تېرمو. ئېلېكتر ئىستانسىسى، يېزا ئىگىلىك 5 ـ شىسى تېر. موئېلېكتر ئىستانسىسى، قوشتولغاي ئېلېكتر ئىستان. سىسى، شۇنىگدەك 1 ـ ئاۋغۇست يۇلۇق توقۇمچىلىق فابرىكىسى، 1 ـ ئاۋغۇست پاختا توقۇمچىلىق فابرىكـ سى ۋە چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى ئالتە شىكەر زاۋۇتى بىلەن يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن ئوت ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەسلىدىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى بىلەن ئوت ئېلېكتر ئىستانسـ لىرى ئۇزگەرتىلدى ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇلدى. 2000 ـ يىلىغىچە بىكتۇەننىڭ ئېلېكتر كۈچ سانائىتى ئومۇمىي سغىمچانلىقى 4 مىڭ 918 كىلوۋات، سغىمچانلىقى 158 مىڭ كىلوۋولت ـ ئامپېر كېلىدىغان 110 ۋولت. لۇق ترانسفورماتور ئورنىدىن 13 ى، سغىمچانلىقى 408 مىڭ 900 كىلوۋولت ـ ئامپېر كېلىدىغان 35 كىلوۋولتلۇق ترانسفورماتور ئورنىدىن 81 ى بار. 110 كىلوۋولتلۇق توك يەتكۈزۈپ بېرىش سىم يولى 928 كىلومېتىر، 35 كىلوۋولتلۇق توك يەتكۈزۈپ بېرىش سىم يولى 2 مىڭ 500 كىلومېتىر، تۆۋەن بېسىملىق سىم يولى 7 مىڭ 500 كىلومېتىر. چوڭ سىتېپىملىق توك بىلەن تەمىنلەش تورىدىن 20 سى بار.

بىكتۇەن ماشىنىسازلىق سانائىتى بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش مەقسىتىدە قۇرۇلغان بىر تۈركۈم كىچىك تىپتىكى ماشىنىسازلىق سانائىتى كارخانىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدا ھەر خىل دېھقانچىلىق سايمانلىرى، تراكتور، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، ئاسراش ئاسا. سى قىلىنغان بولۇپ، كېيىن پەيدىنپەي تەرەققىي قىلىپ ئوتتۇرا، كىچىك تىپتىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى ۋە ئوسكۇنىلىرى، ئالايىلۇق يەم ـ خەشەك ئېزىش ماشىنىسى، ئوتاش ماشىنىسى قاتارلىقلارنى

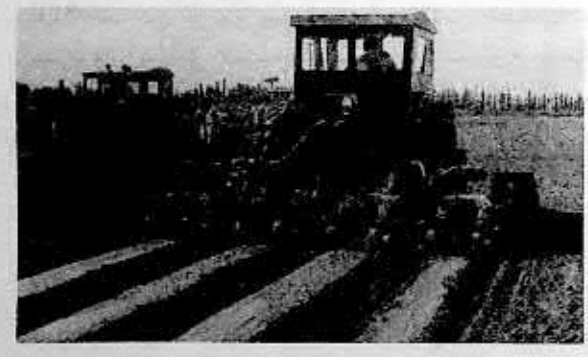

بىكتۇەن ياساپ چىققان سۈلياۋ يوپۇق بېيىش سىيالكىسى

ياسايدىغان بولدى. 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، بىكتۇەن ماشىنىسازلىق سانائىتى ئوتتۇرا، كىچىك تېـ تىكى ئۇسكۇنىلەرنى ياساش ئىقتىدارىغا ئىگە بولدى ھەمدە بىر تۈركۈم يېڭا ئىگىلىك ماشىنىسازلىق زاۋۇتـ لىرى ۋە يېڭا ئىگىلىك رېمونتچىلىق زاۋۇتلىرى تارقـ تارقىدىن قۇرۇلدى. 1981 ـ يىلىدىن باشلاپ ئاپتوموـ بىلنى ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرۇش، ئېقىش مىقدارى چوڭ بولغـان سـۇ ئاستـى پـومپىسىغـا ئـوخشاش 300 دىن ئارتۇق يېڭى مەھسۇلات يارىتىلدى، بۇنىڭدىن ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلا سۇيەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشكىنى 19. شىنجاڭ سۇ ئاستى پومپىسى زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان 40—250QJ80 سۇ ئاستى پومپىسى، شىنجاڭ مىكرو ئاپتوموبىل زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان CA—10B ئاپتوموبىل ئىسىمىلىق تارقاتقۇـ چىسى دۆلەت ماشىنىسازلىق ئېلېكترون سانائىتى مـە ـ نىستىرلىقى تەرىپىدىن ئىلا سۇيەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلىغىچە يېڭا ئىگىلىك ما ـ شىنىسازلىقى، ئاپتوموبىل سانائىتى، ئېلېكتر تېخنـ ـ كىسى، ئېلېكتر سايمان، نېفىت، خىمىيە سانائىتى، ھەممىباب ماشىنىسازلىق، ماشىنىسازلىق ئۇل زاپچاس ـ لىرى ۋە يۇقىرىالارغا كېرەكلىك ماشىنىسازلىق قاتارلىق ئالتە تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئوتتۇرا ھال 17 خىل، كىچىك 41 خىل، تۈرى 400 دىن ئارتۇق مەھسۇلات، ستاندارتى 3 مىڭ خىلدىن ئاشىدىغان مەھسۇلات ئىشـ لەپچىقىرىش سىستېمىسى بارلىققا كەلدى.

شىنجاڭ سۇ ئاستى پومپىسى زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپلىق كارخانا، يېڭا ئىگىلىك 6 ـ شىسىغا قارايدۇ، 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان. زاۋۇت ۋۇجىياچۈيگە جايلاشقان. مال ـ مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 50 مىليون يۈەنگە يېقىن. ھەر خىل تېپتىكى 300 خىلدىن ئارتۇق سۇ ئاستى پومپىسى ئىشلەپ چى ـ قىرىدۇ. يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 10 مىڭ يۈرۈش. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، قۇدۇقتىن سۇ چىقىرىش تۈرۈبىسى، توك تەقسىملەش ساندۇقى ۋە چوڭقۇر قۇدۇقتا ئىشلىتىلىدىغان قول پومپىسى، نې ـ فىت، خىمىيە سانائىتى پومپىسى، يۇندا چىقىرىش سۇ ئاستى پومپىسى، ۋېنتىلىق پومپا، بېلىقچىلىق مەيدانى ئىشلىتىدىغان ئوكسىگېن كۆپەيتىش پومپىسى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. بۇ زاۋۇت ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، مەملىكەتتىكى ماشىنىسازلىق ساھەسى بويىچە «مۇنەۋۋەر كارخانا» ۋە مەملىكەت بويىچە «ئې ـ نېرگىيە تېجەشتە ئىلغار كارخانا» دېگەن نامغا ئېرىشتى ھەمدە جۇڭگو ئېكسپورت ـ ئىمپورت تاۋارلىرى سۈپەت مەركىزى تارقاتقان ISO9002 خەلقئارا سۈپەت ئېتىراپ ـ نامىسىگە ئېرىشىپ، تاشقى سودىدا ئېكسپورت ـ ئىم ـ پورت ھوقۇقىغا ئىگە بولدى، ئۇدا 10 يىل مەملىكەت بويىچە سۇ پومپىسى ساھەسىدە «10 مۇنەۋۋەر كارخانا» دەپ باھالاندى. «ۋۇجىياچۈي» مارکىلىق سۇ ئاستى پومپىسى 1992 ـ يىلىدىن باشلاپ ئوتتۇرا ئاسىيا ئەل ـ لىرىگە ئېكسپورت قىلىندى، ئېكسپورت مىقدارى مەـ ـ لىكەت بويىچە كەسىپداشلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. 2000 ـ يىلىغىچە جەمئىي 30 مىليون يۈەن پايدا باج تاپشۇرۇلدى. مەھسۇلاتنىڭ شىنجاڭدا سېتىلىش مىقدا ـ رى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرغاچقا، «شىنجاڭ بويىچە بە ـ رىنچى سۇ پومپىسى» دەپ تەرىپلەندى.

شىنجاڭ كەپشەر چوكىسى زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى كەپشەر چوكىسى ئىشلەپ چىقىرىدىغان كار ـ خانا، شىخەنزە شەھىرىگە قارايدۇ، شىخەنزە شەھىرـ ـ نىڭ ئىقتىساد، تېخنىكا تەرەققىيات رايونىغا جايلاش ـ قان. 1974 ـ يىلى قۇرۇلغان، مال ـ مۇلكىنىڭ قىممىتى 53 مىليون 890 مىڭ يۈەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 47 مىڭ 252 كۋادرات مېتىر، زاۋۇت ئۆيى ۋە قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ 210 كۋادرات مېتىر. كەپشەر ماتېرىياللىرى ۋە سىنىك يالىتىلغان سىم قاتار ـ لىق ئىككى خىل مەھسۇلاتتىن 30 مىڭ تونىنا ئىشلەپ چىقىرىلىپ، شىنجاڭنىڭ ھەمىلا يېرىدە سېتىلىدۇ ھەمدە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى ئەللىرى، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى، پاكىستان، شىياڭگاڭ قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا ئېكسپورت قىلىنىدۇ. 2000 ـ يىلىغىچە جەمئىي 461 مىليون 740 مىڭ يۈەنلىك قىممەت يارىتىلدى، 42 مىليون 730 مىڭ يۈەن پايدا باج تاپشۇرۇلدى. 1992 ـ يىلى، بۇ زاۋۇت مەملىكەت بويىچە ئىلگى چوڭ كەپشەر چوكىسى ئىشلەپـ چىقىرىش كارخانىسى بولغان تېخنىكا شەھىرىدىكى كەپشەر چوكىسى شىركىتى بىلەن بىرلىشىپ تىجارەت قىلغاندىن كېيىن، كەپشەر چوكىسى ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 12 مىڭ تونىنا، مەھسۇلات قىممىتى 74 مىليون يۈەنگە يەتتى. ئاساسلىق ئىقتىسادىي كۆرسەتـ كۈچ مەملىكەت بويىچە كەسىپداشلىرى ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. «تەڭرىتاغ» مارکىلىق كەپشەر چوكـ ـ سى ئۇدا 10 يىل ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات، 1997 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1996 ـ يىلى «تەڭرىتاغ» تاۋار مارکىسى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق تاۋار مارکىسى

بولۇپ باھالاندى. 1999 - يىلى 8 - ئايدا ISO9002 خەلقئارا سۈپەت سىستېمىسى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىندى.

شىنجاڭ كىچىك ئاپتوموبىل زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپلىق كىچىك ئاپتوموبىل ئىشلەپ چىقىرىدىغان ئاپتونوم رايون بويىچە 2 - دەرىجىلىك كارخانا، يېزا ئىگىلىك 6 - شىركا قارايدۇ. زاۋۇت ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى ژوجياچۇيگە جايلاشقان، 1952 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇلغان. دۆلەت ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن شىنجاڭ ماشىنىسازلىق ساھەسىدىكى 12 نۆۋەتلىك كارخانىنىڭ بىرى دەپ بېكىتىلىپ، دۆلەت 2 - دەرىجىلىك ئۇلچەم لايىھەتىنامىسىگە ئېرىشكەن. ئىگىلىگەن يىر كۆلىمى 439 كۋادرات مېتىر، زاۋۇت ئۆيى ۋە قۇرۇلۇش كۆلىمى 45 مىڭ كۋادرات مېتىر. زاۋۇت رايونىنىڭ مۇھىتى گۈزەل بولغاچقا، «باغچا» ئورۇن دەپ باھالانغان. بۇ زاۋۇتتا 10 ئىشلەپچىقىرىش شۆبە زاۋۇتى، شتامپلاش، كەپشەرلەش، سىرلاش، مېتال پىششىقلاپ ئىشلەشكە ئوخشاش 458 يۇرۇش ئۇسكۇنە بار. ھازىر ئاساسلىقى قۇرۇلۇش بىناكارلىق مېتال قۇرۇلما زاپچاسلىرى، ئاپتوموبىل زاپچاسلىرى، ئوراش - قاچىلاش ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى (پۈركۈپ سۇغىرىش ئۇسكۇنىلىرى) قاتارلىق 108 خىل تۈر يۇرۇش مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتنىڭ ئۆلچەملىك چىكىتقۇچ، ئاپتوموبىل، تراكتور، دىنامىكىلىق سوۋۇتقۇچ، پولات ئىشىك - دېرىزە، چاق، پۈركۈپ سۇغىرىش ئۇسكۇنىلىرى بار. خېرىدارلار تەرىپىدىن «سۈپەتتە ئىشەنچلىك ئورۇن»، «توختامغا ئەمىيەت بېرىدىغان، لەۋزىدە تۇرىدىغان كارخانا» دەپ تەرىپلەنگەن.

شىنجاڭ 4 - ستانوك زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ماشىنىسازلىق كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 8 - شىركا قارايدۇ. زاۋۇت شىخەنزە شەھىرىنىڭ زېۋۇ يولىغا جايلاشقان. ئۇ ئەسلىدە گومىنداڭ قىسىملىرى 8 - ئاتلىق شى قارىمىقىدىكى قورال - ياراغ رېمونتخانىسى ئىدى، 1975 - يىلى شىنجاڭ 4 - ستانوك زاۋۇتى دەپ نام بېرىلگەن. ھازىر دۆلەت ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون سانائىتى مىنىستىرلىقىنىڭ نۆۋەتلىك كارخانىلىرىنىڭ بىرى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 184 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 58 مىڭ 500 مېتىر. مال - مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 52 مىليون 960 مىڭ يۈەن، ھەر خىل ماشىنا - ئۇسكۇنىسى 309 يۇرۇش. ئىشچى - خىزمەتچىسى 1 مىڭ 118 نەپەر. ئاساسلىق مەھسۇلاتتىن ھەر خىل ترانسپورت قوراللىرى ژاگونى، نېفىت شورىغۇچ ئاستىلاتقۇچىسى، چىگىت تېۋىتى ئايرىش ماشىنىسى، مۇرەككەپ ئاشلىق تازىلاش ماشىنىسى، مۇنارسىمان كران ۋە پوتۇك كەپ-شەر نەپىسى قاتارلىق 10 نەچچە خىلى بار. بۇنىڭدىن چىگىت تېۋىتى ئايرىش ماشىنىسى، مۇرەككەپ ئاشلىق تازىلاش ماشىنىسى پاتېنتلىق مەھسۇلات بولۇپ، مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك ترانسپورت قوراللىرى ژاگونى ئۆلكە، مىنىستىرلىق بويىچە ئەلا مەھسۇلات دېگەن نامغا شەرەپ بىلەن ئېرىشتى.

بىكتۇەن كۆمۈرچىلىك سانائىتى 1949 - يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇرۇمچى، يەنجى، ئۈلۇغچات، گۇما قاتارلىق جايلاردا كۆمۈر كانلىرىنى ئاچقان، 1950 - يىلى سانائەت خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. 1951 - يىلى ئۇرۇمچىنىڭ لېۋداۋان دېگەن يېرىدە شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئوچۇق كۆمۈركان ئېچىلغان. 1952 - يىلى 114 مىڭ 900 تونىا، 1953 - يىلى 89 مىڭ 100 تونىا ئىشلەتمىگەن تاشكۆمۈر ئىشلەپ چىقىرىلىپ، بىكتۇەننىڭ كۆمۈرچىلىك سانائىتى ئۈچۈن ئاساس سېلىندى. 1954 - يىلى بىكتۇەن قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر تۈركۈم كىچىك كۆمۈر كانلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلدى. 1965 - يىلغا كەلگەندە كان قۇدۇقى 32 گە يەتتى، ئىشلەتمىگەن تاشكۆمۈر مۇرىنىڭ مەھسۇلاتى 1965 - يىلى 1954 - يىلىدىكى 172 مىڭ 500 تونىدىن 2 مىليون 119 مىڭ 900 تونىغا كۆپەيدى. 1966 - يىلىدىن 1974 - يىلىغىچە بىكتۇەننىڭ كۆمۈر مەھسۇلاتى مۇقىم ئاشتى. 1974 - يىلى ئىشلەتمىگەن تاشكۆمۈرنىڭ مەھسۇلاتى 3 مىليون 947 مىڭ 700 تونىغا يېتىپ، ئاپتونوم رايون بويىچە شۇ يىللىق كۆمۈر ئومۇمىي مەھسۇلاتىنىڭ 62 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى. 1981 - يىلى بىكتۇەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، بىر تۈركۈم يېڭى تاياڭ كان قۇدۇقلىرىنى نۆۋەتلىق قۇرۇپ ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇپ، قىزىلتاغ كۆمۈر كانى، نەنسەن كۆمۈر كانى، قوشتول-غاي كۆمۈر كانى، داخۇاڭشەن كۆمۈر كانى، خامانگۇ كۆمۈر كانىغا ئوخشاش مەلۇم قېزىش كۆلىمىگە ئىگە، ئۇسكۇنە ۋە تېخنىكىسى بىرقەدەر ئىلغار بولغان بىر

تۈركۈم نۆقتىلىق كۆمۈر كان كارخانىلىرىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. بىكتۆرننىڭ كۆمۈرچىلىك سانائىتىدە تەسىلىغانغان يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 4 مىليون 60 مىڭ تونىنا بولۇپ، 2000 - يىلى ئەملىي ئىشلەپ چىقىرىلغان كۆمۈر 3 مىليون 359 مىڭ 200 تونىنا. بۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىجتىمائىي ئېھتىياج قانۇنلۇقلا قالماي، ھەر يىلى يەنە 100 نەچچە مىڭ تونىنا كۆمۈر ئېچىكىرىگە توشۇلۇپ، باشقا ئۆلكە، رايونلارنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىلمەكتە. كۆپ قۇرۇلۇقەن كوكس يەنە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى ئەللىرىگە سېتىپ بېرىلمەكتە.

شىخەنزە نەنسەن كۆمۈر كېنى دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ كۆمۈر كان كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىغا قارايدۇ. كان شىخەنزە شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى 62 كىلومېتىر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان. 1951 - يىلى 8 - ئايدا ئېچىلىشقا باشلاپ، 1952 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. كان رايونى ئىگىلىگەن يەرنىڭ كۆلىمى 16 مىليون 867 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر، ئومۇمىي كۆمۈر زاپىسى 98 مىليون 722 مىڭ 400 تونىنا. 1998 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئونىڭ قارىمىقىدا بەش ئىشلەپچىقىرىش ئىشلەنمىگەن ناشكۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش ئورنى ۋە تەمىنلەش، سېتىش، توشۇش، سودا - سېتىق، كۆپ خىل ئىگىلىكتىن ئىبارەت ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرىدىغان بەش تەرەققىيات شىركىتى قۇرۇلدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ سانى 1 مىڭ 866 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىك خادىملار 247 نەپەر، يىلدا 500 مىڭ تونىنىغا يېقىن ئىشلەنمىگەن ناشكۆمۈر ئىشلەپ چىقىرىدۇ. ئۇ يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى بىلەن شىخەنزە شەھىرىنىڭ ئېنىرگىيە ئىشلەپچىقىرىش بازىسى. 1994 - يىلى شىنجاڭ سانائەت ساھەسىدىكى 10 كۆچلۈك كارخانا بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، شىخەنزە ئېلېكتر كۆچى سانائىتى شىركىتى بىلەن قوشۇۋېتىلىپ، مۇلۇك بويىچە باشقۇرۇش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1998 - يىلى بۇ كارخانا 470 مىڭ تونىنا كۆمۈر ئىشلەپ چىقىرىپ، 380 مىڭ يۈەن پايدا تاپتى، جەمئىي 1 مىليون 673 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى. كارخانا مال - مۈلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 92 مىليون 698 مىڭ يۈەن. 1999 - يىلى تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە 36 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىندى.

داخۇاڭشەن كۆمۈر كېنى دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ تىپتىكى كۆمۈر كان كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 6 - شىسىغا قارايدۇ. كان رايونى تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىنىڭ شەرقىدىكى فۇكاڭ شەھىرى تەۋەسىگە جايلاشقان، ئۇرۇمچىگە 125 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇ 1958 - يىلى ئېچىلغان، بىكتۆرننىڭ ئېنېرگىيە تايانچ كارخانىسى. كان رايونى ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 3 كۋادرات كىلومېتىر. كۆمۈر قۇدۇقىدىن ئۆچى، 70 تېپلىق كوكسلاشتۇرۇش مېشىدىن بىرى، CD91—1 تېپلىق كوكس مېشىدىن ئۆچى، يەرلىك كوكس كۆيدۈرۈش ئورنىدىن 30 ى بار، يىلدا 40 مىڭ تونىنا ئىشلەنمىگەن ناشكۆمۈر، 120 مىڭ تونىنا كوكس ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ھازىر 37 مىليون 330 مىڭ يۈەن قىممىتىدە مۇقىم مۇلكى، قارىمىقىدا يەتتە شۆبە زاۋۇت (شىركەت) بار، ئىشچى - خىزمەتچىسى 2 مىڭ 446 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرۇش خادىمى 35 نەپەر، تېخنىك خادىم 50 نەپەر، ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكا ئۇنۋانىغا ئېرىشكەنلەر 57 نەپەر. بۇ كانىنىڭ كوكس كۆمۈر زاپىسى 120 مىليون تونىنا. 1995 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە دۆلەت كۆمۈرچىلىك نازارىتى تەرىپىدىن ئۈدا A دەرىجىلىك شامال ئۆتۈشىدىغان كان قۇدۇقى دەپ نام بېرىلدى. 1990 - يىلىدىن 2000-يىلىغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر كارخانا، بىكتۆرن بويىچە ئىلغار كارخانا، شىنجاڭ سانائىتى بويىچە 10 كۆچلۈك كارخانا، ئاپتونوم رايون بويىچە ئىشەنچلىك، توختامغا ئەھمىيەت بېرىدىغان كارخانا دېگەنگە ئوخشاش ناملارغا ئېرىشتى.

قوشتولغاي كۆمۈر كېنى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تېپتىكى كۆمۈر كان ئۇنۇبرسال كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 10 - شىسىغا قارايدۇ. كان رايونى شىنجاڭ قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى قوشتولغاي بازىرىغا جايلاشقان، 1955 - يىلى 4 - ئايدا ئېچىلغان. كان رايونى ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 17.5 كۋادرات كىلومېتىر. ھازىر مىڭ نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىرنەچچە نەپەر پېشقەدەم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭچىسى پارتىيىنىڭ چېگرا رايونىنى قوغداش ۋە گۈللەندۈرۈش چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئىشنى قۇرۇق قول باشلاپ، يەرلىك ئۇسۇل بىلەن بىر كىچىك كۆمۈر كان ئاچقان. بىرقانچە 10 يىللىق جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق تەرەققىي قىلىپ، 2000 - يىلىدىكى ماشىنا ئارقىلىق كۆمۈر قازىدىغان ئوتتۇرا تېپتىكى كۆمۈر كانىغا ئايلاندى ھەمدە كۆمۈر (يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 200 مىڭ

توننا)، ئوت ئېلېكتر (قۇراشتۇرۇلغان سىغىمچانلىقى 6 مىڭ كىلوۋات) ۋە سېمونت (يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 40 مىڭ توننا) ئاساس قىلىنغان، فارفور قاچا - قۇچىلار، كۆمۈركېسەك، سېمونت تاختاي قوشۇمچە قىلىنغان ئونئوبرسال كارخانا ۋۇجۇدقا كەلدى.

بىڭتۇەننىڭ خىمىيە سانائىتى بىڭتۇەندىكى خىمىيە سانائىتى كارخانىلىرى ئىشنى خىمىيە سانائىتى خام ئەشيالىرىنى قېزىشتىن باشلاپ، خام ئەشيالارنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئايرىش ئارقىلىق پەيدىنپەي تەرەققي قىلغان. XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ ئاخىرلىرىدا بىڭتۇەندە 22 خىمىيە سانائىتى كارخانىسى بار بولۇپ، ئاساسەن گۈڭگۈرت كىسلاتاسى، تۇز كىسلاتاسى، كۆيدۈرگۈچى ئىشقار، فوسفورلۇق ئوغۇت، گۈڭگۈرتلەشكەن ئىشقار، كالتسي كاربىد، سۇسىزلاندۇرۇلغان گلائوبېر تۇزى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقىراتتى، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 42 مىليون 592 مىڭ 500 يۈەن ئىدى، بىڭتۇەن سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 13.1% نى ئىگەلەيتتى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا خىمىيە سانائىتى كارخانىلىرى تەڭشەلدى، 1962 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خىمىيە سانائىتى مەھسۇلات مىقدارى ئاپتونوم رايون ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 50 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى، شۇ يىلى يېزا ئىگىلىكىنى مىڭ توننىدىن ئارتۇق خىمىيىۋى ئوغۇت، 450 توننا دېھقانچىلىق دورىسى بىلەن تەمىنلىدى. 70 - يىللاردا خىمىيە سانائىتى كارخانىسىدىن 11 ى قۇرۇلدى، بۇنىڭدىن ئاساسي خىمىيە سانائىتى كارخانىسى بەش، كاۋچۇك پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىسى تۆت، خىمىيىۋى ئوغۇت كارخانىسى بىر، تۇز كىسلاتاسى كارخانىسى بىر، ئاساسي خىمىيە خام ئەشياسى ياساش كارخانىسى بىر. 80 - يىللاردا بىڭتۇەن تۇرۇلمىسى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، خىمىيە سانائىتى تېز تەرەققي قىلدى. 1988 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 49 مىليون 936 مىڭ يۈەنگە (ئۆزگەرمەس باھا) يېتىپ، ئاپتونوم رايون خىمىيە سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ ئوندىن بىرىنى تەشكىل قىلدى. 90 - يىللاردا، شۇ ساھە بويىچە باشلامچىلىق رول ئوينايدىغان بىر تۈركۈم كارخانىلار مەيدانغا كەلدى. شىنجاڭ تېخنىكا پاي چەكلىك شىركىتى قارىمىقىدىكى شەخسنزە مۇلياۋ بۇيۇملار باش زاۋۇتى ۋە شەخسنزە خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى شىنجاڭنىڭ يىرىك يېزا ئىگىلىكى ۋە نېفىت ئېچىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا يۆزلەندى. ئۇلار ئاساسلىق سۇلياۋ بۇيۇملار، گۈڭگۈرت كىسلاتاسى، كۆيدۈرگۈچى ئىشقار، تۇز كىسلاتاسى، پولىئوننىل خلورىد دېئوىرقاي، كالتسي كاربىد، ئېرىتىلگەن ئاتسېتىلېن قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقاردى. شەخسنزە خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى بۇ شىركەتتىكى تايانچ كارخانا بولۇپ، 1958 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇ ھازىر شىنجاڭ بويىچە ئىككىنچى چوڭ خلورىد ئىشقار زاۋۇتى ۋە بىگ. تۈەن بويىچە ئەڭ چوڭ تۇز خىمىيە سانائىتىگە ئايلاندى. بۇ زاۋۇت ئىشلەپ چىقارغان «ياشى» ماركىلىق كۆيدۈرگۈچى ئىشقار، گۈڭگۈرت كىسلاتاسى، تۇز كىسلاتاسى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئاپتونوم رايون بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ قالدى. شەخسنزە جۇڭخار خىمىيە سانائىتى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى 1996 - يىلى قۇرۇلغان، پولىئوننىل خلورىد دېئوىرقاي ئىشلەپ چىقىرىشنى ئاساسلىق مەھسۇلات قىلغان كارخانا. ئۇ نىڭ مەھسۇلاتى ئاپتونوم رايوندىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇردى ھەمدە 1998 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 30 نەچچە يىللىق تەرەققىيات ئارقىلىق بۇ شىركەت 15 مىڭ توننا بىرىكمە سۇيۇق سوپۇن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئوتتۇرا تېپتىكى كارخانىغا ئايلاندى. ئۇ ئىشلەپ چىقارغان «ئەپەندى» ماركىلىق بىر يۈرۈش سوپۇن پاراشوكىغا كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون ۋە دۆلەت يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن ئالا سۇپەتلىك مەھسۇلات دەپ نام بېرىلدى.

شىنجاڭ تېخنىكا پاي چەكلىك شىركىتى (گۈرۈھى) دۆلەت ئىلكىدىكى چوڭ تېپتىكى خىمىيە سانائىتى كارخانا گۈرۈھى، يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىغا قارايدۇ. شىركەت شەخسنزە شەھىرىگە جايلاشقان، 1996 - يىلى 6 - ئاينىڭ 8 - كۈنى قۇرۇلغان. رويخەتكە ئالدۇرۇلغان كاپىتالى 105 مىليون 790 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلكى 1 مىليارد 28 مىليون يۈەن. ھازىر 11 مىڭ نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ھەر خىل كەسپىي تېخنىك خادىم مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شىركەتكە قاراشلىق كارخانىلار ئاساسلىقى سۇلياۋ بۇيۇملار، خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش - سېتىشتىن ئىبارەت تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، شېكەر، تېتىتقۇ، ھاراق ياساش، دورىگەرلىك، سودا، قۇرۇلۇش - بىنا كارلىق، ئۇي - زېمىن كەسپى، ترانسپورت قاتارلىقلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يىلىغا 26 مىڭ توننا يېزا ئىگە-

لىكىگە ئىشلىتىلىدىغان سۇلياۋ يوپۇق، 20 مىڭ تونىنا ھەر خىل سۇلياۋ تۇرۇبىلار ۋە باشقا سۇلياۋ ماتېرىيال-لار، 3 مىڭ تونىنا پولى ۋىنىل خلورىدلىق پېمەكلىكلەر ئۇرالمىسى، 20 مىڭ تونىنا كۆيدۈرگۈچى ئىشقار، 20 مىڭ تونىنا بىرىكمە تۇز كىسلاتاسى، 10 مىڭ تونىنا سانائەتكە ئىشلىتىلىدىغان گۈڭگۈرت كىسلاتاسى، 15 مىڭ تونىنا پولى ۋىنىل خلورىدلىق دېئېرقاي، 8 مىڭ تونىنا كالتسىي كاربىد، 60 مىڭ تونىنا شېكەر، 5 مىڭ تونىنا تېتىتقۇ، 5 مىڭ تونىنا ئاق ھاراق، 10 مىڭ تونىنا پەمىدۇر قىيامى ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، يىلىغا 55 مىڭ تونىنا ئاشلىق، 25 مىڭ تونىنا پاختا، 117 مىڭ تونىنا شېكەر ماتېرىياللىرى ئىشلەپ چىقىرى-لىدۇ، قوتاندىكى چارۋىنىڭ سانى 60 مىڭ تۇياق.

شىنجاڭ ۋۇتۇڭ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى

دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تېپتىكى خىمىيە سانائىتى كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 6 ـ شىسىغا قارايدۇ. زا-ۋۇت ۋۇجياچۇينىڭ ۋۇتۇڭ بازىرىغا جايلاشقان، 1959ـ يىلى 9 ـ ئايدا قۇرۇلغان. زاۋۇت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە كۇنىگە 30 تونىنا قىزىلچىنى بىر تەرەپ قىلا-دىغان كىچىك شېكەر زاۋۇتى ئىدى، 1993 ـ يىلى «شىنجاڭ سانائەت كارخانىلىرى بويىچە 100 كۆچلۈك كارخانا» ۋە «شىنجاڭ سانائىتى بويىچە 10 كۆچلۈك كارخانا» قاتارىغا كىردى. ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلە-مى 249 مىڭ 25 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش كۆلىمى 44 مىڭ 276 كۋادرات مېتىر. 560 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچى، 70 تىن كۆپرەك تېخنىك خادىم بار. يىلىغا 7 مىڭ 627 تونىنا سۇيۇق سوپۇن، 332 تونىنا سانائەت يارەمچىسى ماددىسى، 350 تونىنا نېفىت يارەمچى ماددىسى ۋە ئىئونسىز ئاك-تىپ دورا ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ئىشلەپ چىقىرىلغان مەھسۇلاتى 100 خىلدىن ئارتۇق، بۇنىڭدىن «ئەپەندى» ماركىلىق سوپۇن پاراشوكى كۆپ قېتىم دۆلەت يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقى بىلەن ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئىلا سۇپەتلىك مەھسۇلات دەپ باھالانغان. 1999 ـ يىلى 3 ـ ئايدا «ئەپەندى» ماركىلىق تاۋار ماركىسى ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن شىنجاڭ بويىچە تۇنجى 30 داڭلىق تاۋار ماركىسىنىڭ بىرى دەپ بېكىتىلدى. بۇ زاۋۇتنىڭ سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 39 مىليون 90 مىڭ يۈەن، تاپقان پايدىسى 2 مىليون 340 مىڭ يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج 2 مىليون 109 مىڭ يۈەن. ئومۇمىي مۇلكى 59 مىليون 500 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلكى 27 مىليون 630 مىڭ يۈەن، سانائەت قوشۇلما قىممىتى 9 مىليون 380 مىڭ يۈەن.

بېكىتۈەننىڭ قەغەزچىلىك سانائىتى

بېكىتۈەندە ھازىر قەغەز ئىشلەيدىغان ۋە قەغەز بۇيۇملىرى ئىشلەيدىغان كارخانىدىن 50ى (سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 290 مىليون يۈەن) بار، بۇنىڭدىن قەغەز ئىشلەيدىغان كارخانا 16، قەغەز بۇيۇملىرى ئىشلەيدى-غان كارخانا 34. بېكىتۈەننىڭ قەغەزچىلىك سانائىتى 1958 ـ يىلى باشلانغان. ئەينى ۋاقىتتا ئاساسلىقى يېزىقچىلىققا ۋە تۇرمۇشقا ئىشلىتىلىدىغان قەغەز ئىش-لەپ چىقىرىلاتتى. 1988 ـ يىلىغا كەلگەندە بېكىتۈەندە 19 قەغەز ياساش زاۋۇتى بارلىققا كېلىپ، 10 شى (ئىدارە) گە جايلاشتى. ئۇلار 20 نەچچە خىل مەھسۇ-لات ئىشلەپ چىقىرىدۇ. 40 يىللىق تەرەققىيات ئارقە-لىق بېكىتۈەننىڭ يىللىق قەغەز ۋە كاردون قەغەز ئىش-لەپچىقىرىش ئىقتىدارى 100 مىڭ تونىنىغا يېتىپ ئاپتو-نوم رايون قەغەز مەھسۇلات مىقدارىنىڭ ئوچتىن بىرىنى تەشكىل قىلدى، مەھسۇلات تۈرى 120 نەچچە خىلغا يەتتى. XX ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىدىن بۇيان بېگ-تۈەن سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، تېخنىكىنى يېڭىلاش ئارقىلىق ئىسلىدىكى قالاق قەغەز ياساش ماشىنا گۇرۇپپىسىنى شاللاپ چىقىرىۋېتىپ، مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئۈزۈن تور قەغەز ياساش ماشىنىسىنى كىرگۈزۈپ، ئۈزاقتىن بۇيان سۇپىتى تۆۋەن قەغەزنىلا ئىشلەپچىقىرىش ھالىتە-نى ئۆزگەرتىپ، مەھسۇلات سۇپىتى، تۈرى ۋە قۇرۇل-مىسىنى ياخشىلىدى، نەتىجىدە مەھسۇلات ئېچكىرى ئۆلكە ـ رايونلارغا ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ئەللىرىگە سېتىلىشقا باشلىدى.

شىنجاڭ شىخەنزە قەغەزچىلىك زاۋۇتى

دۆلەت ئىلكىدىكى قەغەز بوتقىسى، قەغەز ئىشلەش، باسما، قەغەز ئىشلەش ماشىنىسى ياساش بىر گەۋدە قىلىنىغان ئوتتۇرا تېپتىكى كارخانا، يېزا ئى-گىلىك 8 ـ شىسىغا قارايدۇ، زاۋۇت شىخەنزە شەھرى-گە جايلاشقان، 1958 ـ يىلى قۇرۇلغان، يىلىغا 36 مىڭ تونىنا قەغەز ئىشلىيەلەيدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتلا-رىدىن رېزىنكە باسما قەغىزى، نازۇك نوسخىلىغۇ قە-غىزى، رېزىنكە باسما خەت يېزىش قەغىزى، پولات قەغەز ۋە پىششىقلانمىغان قەغەز، ئېسىل تۈرمۇش قە-غىزى قاتارلىق 22 خىل مەھسۇلات بار. بېيجىڭ، شاڭخەي، شېنجېن، گۇاڭجۇ، نەنجىڭ، شىئەن، لەن-

جۇ، ۋۇخەن، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردا تىجارەت بۆ. لۈملىرى تەسىس قىلىنغان. 1996 ـ يىلى ئاپتونوم رايوندىكى يېنىك سانائەت بويىچە ئون كۆچلۈك كار. خانىنىڭ تۆتىنچىسى بولۇپ باھالانغان. شىنجاڭ

شىنجاڭ شەھەر، ھەرىلىك زاۋۇتى

بويىچە ئېنېرگىيە تېجەشتە ئىلغار ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشكەن بىردىنبىر كارخانا. ئۇ يەنە مەملىكەت بويىچە مۇھىم ئاسراشتا ئىلغار ئورۇن، دۆلەت بايلىقىدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىشتا ئىلغار كارخانا، ئاپتونوم رايون بويىچە قوش مەدەنىي ئورۇن دېگەن نامىلارغا ئېرىشتى. ئۇچ خىل مەسئۇلاتى مىنىستىرلىق بويىچە ئەلا مەسئۇ. لات، تۆت خىل مەسئۇلاتى ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا مەسئۇلات بولۇپ باھالاندى. «بوشۇ» ماركىلىق يېزىق. چىلىق قەغىزى ئاپتونوم رايون بويىچە شىنجاڭنىڭ داڭ. لىق مەسئۇلاتى بولدى ھەمدە رۇسىيە، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نەپىس بۇيۇملار مۇكاپاتىغا ئې. رىشىپ، خەلقئارا نەپىس بۇيۇملار توپ سېتىش مەركە. زى ۋە ياۋروپا ـ ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقى سودا كۆرگۈ. كىنىڭ ئۈچۈر تورىغا كىرگۈزۈلدى.

شىنجاڭ خۇگۇاڭ قەغەزچىلىك زاۋۇتى

دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپلىق كارخانا، يېزا ئىگە. لىك 2 ـ شىسىغا قارايدۇ، كورلا شەھىرىنىڭ تاشدىن دېگەن يېرىگە جايلاشقان، ئاپتونوم رايون بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك ئۆلچەم بىرلىكلىرى ۋە 4 ـ دەرىجىلىك ئۆلچەملىك ئورۇن. 1970 ـ يىلى شىخەنزە قەغەزچە. لىك زاۋۇتىدىن ئايرىپ كۆچۈرۈپ كېلىنگەن، 1972ـ يىلى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈل. گەن. ھازىر 15 مىڭ تونىنا قەغەز ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە.

بىڭتۇەن شەھەر سانائىتى XX ئەسىرنىڭ 50ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، بىڭتۇەن يەرلىك ئۇ. سۇل بىلەن شەھەر ئىشلەپ چىقىراتتى. 1959 ـ يىلى كۈنىگە تۆت تونىنا قىزىلچىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان 19 كىچىك شەھەر زاۋۇتى مەيدانغا كەلدى. 1959 ـ يىلە. نىڭ ئاخىرى غەربىي شىمال بويىچە كۆلىمى ئەڭ چوڭ تۈنجى زامانىۋى شەھەر زاۋۇتى، يەنى شىخەنزە 1ـ ئاۋ. غۇست شەھەر زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1970 ـ يىلدىن بۇ. يان، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ فاڭساۋخۇ شەھەر زاۋۇ. تى، خۇگۇاڭ شەھەر زاۋۇتى، قورغاس شەھەر زاۋۇتى، شىيۇ شەھەر زاۋۇتى، كۇيتۇن شەھەر زاۋۇتى قۇرۇل. دى. ھازىر چوڭ، ئوتتۇرا تېپتىكى زامانىۋى ئالتە شەھەر زاۋۇتى مەيدانغا كېلىپ كۈنىگە 12 مىڭ تونىنا قىزىلچىنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ، يىلىغا 202 مىڭ 200 تونىنا شەھەر ئىشلەپ چىقىرىدۇ. بۇ ئاپتونوم را. يوندىكى شەھەر مەھسۇلاتى مىقدارىنىڭ 50% دىن تەش. كىل قىلىدۇ. بايلىق ئۇستۇنلۇكىنىڭ ئىقتىسادىي ئۇستۇنلۇككە ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، كارخانا ئىسلاھاتى سالمىقىنى ئاشۇرۇش، باشقۇرۇشنى كۈچەي. تىش، سودا ـ سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى بىر گەۋدە قىلىپ باشقۇرۇشنى ئالغا سىلجىتىش ئۈچۈن، فاڭساۋ. خۇ شەھەر زاۋۇتىنىڭ قىزىلچىنى ئىنچىكە پىششىقلاپ ئىشلەپ، سودا ـ سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى بىر گەۋ. دىلەشتۈرۈشنى نۇقتىلىق ئالغا سىلجىتتى. خۇگۇاڭ شەھەر زاۋۇتى، قورغاس شەھەر زاۋۇتىمۇ قىزىلچا تې. رىدىغان تۈەن ـ مەيدانلار بىلەن بىرلىشىپ، خۇگۇاڭ شەھەر چەكلىك شىركىتى ۋە قورغاس يېزا ئىگىلىك سانائەت سودا باش شىركىتى قۇردى. شەھەر مەھسۇلاتى 1959 ـ يىلىدىكى بىرلا خىل ئاق شەھەردىن تەرەققي قىلىپ بۈگۈنكى كۈندىكى قارا شەھەر، ناۋات، چاقماق قەنت، يېمەكلىك ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىسپىرت، تېپتىقۇ، دېكستروزا، غەربىچە ئانگىدرىد پاراشوكى، دانلىق تىرىپ، يېڭى ئېچىتقۇ، قۇرۇق ئېچىتقۇ قاتار. لىق 10 خىلغا يەتتى. شىخەنزە 1 ـ ئاۋغۇست شەھەر زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «بوستان» ماركىلىق ئاق شەھەر، «تەڭرىتاغ» ماركىلىق تېپتىقۇ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا ئاپتونوم رايون، يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ـ بېلىقچىلىق مىنىستىرلە. قى تەرىپىدىن ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1982 ـ يىلى فاڭساۋخۇ شەھەر زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان ئاق شەھەر مەملىكەتتىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسى بويىچە بىرىنچى بولۇپ با. ھالاندى. 1988 ـ يىلى خۇگۇاڭ شەھەر زاۋۇتى ئىش.

لەپ چىقارغان «لۇيۈەن» ماركىلىق ئاق شېكەر ئاپتو- نوم رايون بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نام- غا، «بوستان»، «لۇيۈەن» ماركىلىق ئاق شېكەر ۋە «تەڭرىتاغ» ماركىلىق تېتىتقۇ ئاپتونوم رايون بويىچە داڭلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. بۇ مەھسۇلات شىمالىي جۇڭگو، شەرقىي جۇڭگو، غەربىي شىمال را- يونلىرىدا سېتىلىدى ھەمدە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەش- مە گەۋدىسى ئەللىرىگە ئېكسپورت قىلىندى.

شىنجاڭ شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست شېكەر چەكلىك شىركىتى دۆلەت ئىلكىدىكى شېكەر ئىش- لەيدىغان چوڭ كارخانا، يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىغا قارايدۇ. بۇ شىركەتنىڭ ئەسلىي نامى شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى، زاۋۇت شىخەنزە شەھىرىگە جايلاشقان، 1959 - يىلى 12 - ئايدا پۈتۈپ ئىشلەپ چىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 300 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 63 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر. ھازىر بار ئىشچى - خىز- مەتچىسى 2 مىڭ 244 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك خادىم 378 نەپەر. 1982 - ۋە 1998 - يىلى ئىككى قېتىملىق تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، كۈنىگە 3

شىنجاڭ شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست شېكەر چەكلىك شىركىتىنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەن مەھسۇلاتلىرى

مىڭ تونىنا قىزىلچا پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان ئىشلەپچە- قىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇپ، غەربىي شىمال رايونى ھەتتا پۈتۈن مەملىكەت بويىچە قىزىلچىدىن شېكەر ئىش- لەيدىغان ئەڭ چوڭ زاۋۇتلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. بۇ شىركەتنىڭ مۇقىم مۇلكىنىڭ ساپ قىممىتى 147 مىليون يۈەن، ئۈسكۈنىلىرىنىڭ تېخنىكا ئىقتىدارى XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرى- دىكى مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار سە- ۋىيىگە يەتتى، 1999 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو ئېتىراپ قىلىش ھەيئىتى ISO سۈپەت سىستە- مىسى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىندى. زاۋۇت قۇرۇلۇپ 2000 - يىلىغىچە دۆلەتكە جەمئىي 421 مىليون يۈەن پايدا - باج تاپشۇردى. ئېكسپورت - ئىمپورت سودا ھوقۇقى (جۈملىدىن چېگرا سودىسى ھوقۇقى) غا ئىگە بولدى. يېتەكچى مەھسۇلاتلاردىن ئاق شېكەر، چاقماق قەنت، يېمەكلىك ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىسپىرت، قىزىلچا دانلىق تېرىپى، تېتىتقۇ بار، بۇلارنىڭ ھەممە- سى ئاپتونوم رايون ۋە دۆلەت يېزا ئىگىلىك مىنىستىر- لىقى بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات. ئاق شېكەر بىلەن قىزىلچا دانلىق تېرىپى 5 - نۆۋەتلىك ئاسىيا ۋە ئۇلۇغ ئوكيان خەلقئارا سودا يەرمەنكىسىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئاق شېكەر 1996 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ، چاقماق قەنت ئاپتونوم را- يونلىك 4 - نۆۋەتلىك مىللىي يۈيۈلىرى بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. مەھسۇلاتى غەر- بىي ياۋروپا، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، ياپونىيە ۋە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى ئەللىرى قاتار- لىق جايلارغا سېتىلىدۇ. يىلدا يارىملىغان تاشقى پېرە- ۋوتى 1 مىليون 500 مىڭ دوللاردىن ئاشتى.

شىنجاڭ خۇگۇاڭ شېكەر زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپلىق شېكەر ئىشلەش كارخانە- سى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت خېجىلىك ناھىيىسىنىڭ سەيۋۈكۆل بازىرىغا جايلاشقان، 1987 - يىل 9 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈل- گەن. ئەسلىدە شېكەر ئىشلەش، ئېنېرگىيە، ئىسپىرت ئىشلەش سېخلىرى بار ئىدى، يېڭىدىن دانلىق تېرىپ سېخى، گلوتامىك كىسلاتا سېخى، سۈلياۋ توقۇلما شۆبە زاۋۇتى قۇرۇلدى. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 1 مىليون 10 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 46 مىڭ 344 كۋادرات مېتىر. ھازىر 1 مىڭ 100 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىك خادىم 180 نەپەر. بۇ زاۋۇتتا مەملىكەت ئىچ- ىدىكى ئىلغار شېكەر ياساش ھۈنەر - سەنئەت ئىشلەپچە- قىرىش لىنىيىسى بار، ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىدىن يە- لىغا 45 مىڭ تونىنا «لۇيۈەن» ماركىلىق ئاق شېكەر، 10 مىڭ تونىنا «لۇيۈەن» ماركىلىق قىزىلچا دانلىق تېرىپى، 4 مىڭ تونىنا «جىڭيۇي» ماركىلىق يېمەكلىك ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىسپىرت ئىشلەپ چىقىرىلە- دۇ. «لۇيۈەن» ماركىلىق ئاق شېكەر شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1997 - يىلى

ISO9002 سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش سىستېمىسى ۋە مەھسۇلات سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ قىلىندى.

شىنجاڭ قورغاس شېكەر زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپتىكى شېكەر ياساش كارخانىسى، يېڭا ئىگىلىك 4 - شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت قورغاس ناھىيىسىگە جايلاشقان، 1994 - يىلى 2 - ئايدا قۇرۇلغان، كۈنىگە 1 مىڭ 500 تونىنا قىزىلچىنى بىر تەرەپ قىلىدۇ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 49 مىڭ كۋادرات مېتىر. ھازىر 923 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا ئۇنۇۋانىغا ئېرىشكەنلەر 101 نەپەر. تۇرمۇش مۇلازىمىتى ۋە مەدەنىي پائالىيەت ئەسلىھەلىرى بىرقەدەر تولۇق.

شىنجاڭ شېكەر چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى دۆلەت ئىلكىدىكى ئوتتۇرا تىپلىق شېكەر ئىشلەش كارخانىسى، يېڭا ئىگىلىك 9 - شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت دۆربىلجىن ناھىيىسىگە جايلاشقان، 1995 - يىلى 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. ئەسلىي نامى شىنجاڭ شېكەر زاۋۇتى بولۇپ، 1996 - يىلى 8 - ئايدا ئۆزگەرتىلگەن. زاۋۇت رايونىمىزنىڭ كۆلىمى 289 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 53 مىڭ 242 كۋادرات مېتىر. ھازىر 888 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك خادىم 124 نەپەر.

شىنجاڭ كۇيتۇن يېشىل يوپۇرماق يېمەكلىكلەر شىركىتى چوڭ تىپتىكى يېمەكلىك سانائىتى كارخانىسى، يېڭا ئىگىلىك 7 - شىسىغا قارايدۇ. بۇ كارخانىدا ھازىر پاي تۈزۈمى سىناق قىلىنىۋاتىدۇ. شىركەت كۇيتۇن شەھىرىگە جايلاشقان، 1994 - يىلى قۇرۇلغان. ئىتالىيىنىڭ روشى شىركىتىدىن XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدا خەلقئارادا ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە پەمىدۇر قېيامى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنى تۈلەم سودىسى شەكلى بىلەن كىرگۈزۈپ، پەمىدۇر قېيامى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلغان. 1995 - يىلى يەنە دولانا مۇرابباسى زاۋۇتى قۇرۇلدى. ھازىر 142 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىك خادىم 56 نەپەر. ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات Y58 ياۋروپا، ئاسىيا، ئوكيانىيەدىكى 20 نەچچە دۆلەت ۋە رايونغا سېتىلىدۇ.

شىنجاڭ ئېينۇر بىرلەشمە گۆش پىششىقلاپ ئىشلەش باش زاۋۇتى دۆلەت ئىلكىدىكى كىچىك تىپتىكى گۆش پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىسى، يېڭا ئىگىلىك 5 - شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت بورتالا شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى يېنىك سانائەت رايونىغا جايلاشقان. يەر كۆلىمى 19 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 25 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر. ھازىر 192 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك خادىم 45 نەپەر. بۇ زاۋۇت دۇنيا سودا بانكىسىنىڭ قەرزى ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى يۇرۇشلەشتۇرۇش مەبلىغىدىن پايدىلىنىپ، يېڭا ئىگىلىكنى ھەر تەرەپلىمە ئېچىش تۈرى بويىچە يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن پىششىقلاپ ئىشلەش تۈرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يىلىغا 50 مىڭ تۇياق چوشقا سويۇلۇپ، 7 چوڭ تۈر بويىچە 60 نەچچە خىل مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ئاساسلىقى 3 مىڭ تونىنا سۇرلەنگەن، تۇزلانغان گۆش، 1 مىڭ 200 تونىنا كولباسا، 600 تونىنا چۇجۇق ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ھەر يىلى بۇ زاۋۇت يەنە 2 مىڭ 500 تۇياق چوشقا ئەسلىنى يېتىشتۈرىدۇ، توخۇ فېرمىسى 200 مىڭ چۈجە چىقىرىدۇ، يەم - خەشەك زاۋۇتى 12 مىڭ تونىنا يەم - خەشەك ئىشلەپ چىقىرىدۇ.

شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سۈت مەھسۇلاتلىرى گۇرۇھى دۆلەت ئىلكىدىكى كىچىك تىپتىكى سۈت بۇيۇملىرى كارخانىسى. شىركەت ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭى شەھەر رايونى بەيۇەن يولىدىكى قوشۇمچە 7 - نومۇرلۇق قورۇغا جايلاشقان. 1992-يىلى 12- ئايدا بەش سېنىر فېرمىسى ۋە بىر سۈت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىدىن تەشكىل تاپقان. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى سۈت مەھسۇلاتلىرى ساھەسىدە تۇنجى بولۇپ مەھسۇلات قىممىتى، پەن - تېخنىكا، سانائەت، سودىنى بىر گەۋدىلەشتۈرگەن دۆلەت كارخانىسى بولۇپ قالدى. ھازىر بۇ گۇرۇھ قارىمىقىدا سېنىر فېرمىسى، سۈت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، ھەسەل بۇيۇملىرى زاۋۇتى، سۈت تەتقىقات ئورنى قاتارلىق 11 ئورۇن بار. 628 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك خادىم 122 نەپەر. ھازىر 2 مىڭ تۇياق گولىتسىين سېيىرى بېقىلىۋاتىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتى بولغان دېزىنفېكسىيىلەنگەن سۈتتىن يىلىغا 10 مىڭ تونىنا، قېتىقتىن مىڭ تونىنا ئىشلەپ چىقىرىدۇ.

شخەنزە يېمەكلىكلەر زاۋۇتى دۆلەت ئىگە-لىكىدىكى ئونتۇرا تىپلىق يېمەكلىكلەر كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسىغا قارايدۇ. زاۋۇت شخەنزە شەھە-رىنىڭ جايلاشقان، 1952 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇ شىنجاڭ بويىچە ئالدۇر قۇرۇلغان يېمەكلىكلەر ئىشلەپچىقە-رىش كارخانىسى. ئۇنىڭ قەنت ـ گېزەك، تورت، ئىچىملىك، سوغۇق ئىچىملىك، پەمىدۇر قىيامى، كراخمال، شىرنە، سوت بۇيۇملىرى قاتارلىق سەككىز خىل ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى بار. بۇ زاۋۇتنىڭ قارە-مىقىدا ئالتە شۆبە زاۋۇت، بەش شىركەت، بىر شىپاخا-نا، 398 نەپەر ئىشچى ـ خىزمەتچى، 143 مىليون 870 مىڭ يۈەن قىممىتىگە ئىگە مال ـ مۈلۈك بار. 2000 ـ يىلى پەمىدۇر قىيامى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتى-دارى 800 مىڭ تونناغا يېتىپ 1 مىليون 520 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى

بىخىتۇەننىڭ ھاراقچىلىق سانائىتى XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇەن ـ مەي-دانلاردا پىششىقلاپ ئىشلەش قوشۇمچە كەسپى ئاساسىدا راۋاجلانغان. 80 ـ يىللاردىن بۇيان، ئىلى ھاراق زا-ۋۇتى، كۇيتۇن ھاراق زاۋۇتى، شىنئەن ھاراق زاۋۇتى، ۋۇۋۇ ھاراق زاۋۇتى، ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتى ۋە ساقا ھاراق زاۋۇتى كېڭەيتىلدى ۋە تېخنىكىسى ئۆزگەرتى-لىپ، داڭلىق، ياخشى ھاراق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدا-رى ئۆستۈرۈلدى. ئىلى ئۈزۈم ھاراق زاۋۇتى، شىنئەن مېۋە ھارىقى زاۋۇتى، يارغول ئۈزۈم ھاراق زاۋۇتلىرى-نىڭ تېخنىكىسىنى ئۆزگەرتىشگە مەدەت بېرىلدى. ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، كۆپلىگەن ھاراق زاۋۇتلىرى تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق تولۇق ئاپتوماتىك قاچا-لاشتىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش ھۈنەر ـ سەنئىتىنى قوللىنىدىغان بولۇپ، خام ئەشيا سېلىش، ئوربغا كىر-گۈزۈش، ئورىدىن چىقىرىش، ھاراق چىقىرىش، بو-تۇلكىغا قاچىلاش، بوتۇلكا ئاغزىنى ئېتىش، تايلاشقۇچە يېرىم ماشىنىلاشقان ياكى ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقە-رىشنى ئەملگە ئاشۇردى. ئىلى ھارىقى باش زاۋۇتى تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئېچىتقۇ ياساشنى كومپە-يۇتېردا تولۇق ئاپتوماتىك كونترول قىلىدىغان ئىشلەپ-چىقىرىش ھۈنەر ـ سەنئىتىنى قوللاندى. 1980 ـ يىلى «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى» ئەلا سۈپەتلىك ھاراق بولۇپ باھالانغاندى، 1982 ـ يىلى يەنە يېزا ئىگە-لىك چارۋىچىلىق ـ بېلىقچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك ھاراق دېگەن باھاسىغا ئېرىشتى ھەمدە شىنجاڭنىڭ يەرلىك داڭلىق ھارىقى بولۇپ باھالاندى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىلى ئالاھىدە ھارىقى ئاپتونوم را-يون، مەملىكەت بويىچە ھەتتا خەلقارادا ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ۋە ئالتۇن مېدالىلارغا كۆپ قېتىم ئېرىشتى. كۇيتۇن ھاراق زاۋۇتى، ۋۇۋۇ ھاراق زاۋۇ-تى، شىنئەن ھاراق زاۋۇتى، ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇ-تى، كىروران ھاراق زاۋۇتى، ئىلى ئۈزۈم ھارىقى زا-ۋۇتى قاتارلىق ھاراقچىلىق كارخانىلىرىمۇ ئاپتونوم را-يون ۋە مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان كۆپ قېتىم-لىق مەھسۇلات سۈپىتىنى باھالاشلاردا ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات، ئىشەنچلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ۋە ئال-تۇن مېدالىلارغا ئېرىشتى. يەنە بىر تەرەپتىن، «ئىلى ئالاھىدە ھارىقى» ۋە «ئاق تېرەك» سىستېمىسىدىكى ئاق ھاراقلار ئاپتونوم رايون بويىچە داڭلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشىپ، بىكتۇەن ھاراقچىلىقىنى سانائەت تەرەققىياتى داۋامىدا ئەڭ كۆپ شان ـ شەرەپكە ئېرىش-كەن كارخانىلارنىڭ بىرى بولۇپ قېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. شىنجاڭ ئىلى ھارىقى باش زاۋۇتىنىڭ ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 85 مىڭ تونىنا (ئونتۇرا ھېسابتا 65 گرادۇس) غا يېتىپ، شىنجاڭ ھاراقچىلە-قى بويىچە باشلامچى كارخانا بولۇپ قالدى.

شىنجاڭ ئىلى ھارىقى باش زاۋۇتى چوڭ تىپتىكى دۆلەت كارخانىسى، ئاق ھاراقچىلىقتا جۇڭگو-دىكى كۆچلۈك 100 كارخانىنىڭ بىرى. زاۋۇت

شىنجاڭ ئىلى ھاراق زاۋۇتى

شىنجاڭ كۆنەس ناھىيىسىنىڭ شوربۇلاق دېگەن يېرىدە، 1956 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 75 مىڭ 12 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 90 مىڭ 682 كۋادرات مېتىر. ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 2 مىڭ 366 نەپەر. يىلىغا 8 مىڭ 500 تونىنا ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىش، 10 مىڭ تونىنا ئېچىتقۇ ئېچىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ھاراقچىلىقنى ئاساس قىلغان، ھا-

راقچىلىق، پەن تەتقىقاتى، باسمىچىلىق، ئوراش - قا- چىلاش، مۇلازىمەت قاتارلىقلارنى بىر گەۋدىلەشتۈرگەن كارخانا. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 1 - دەرىجىلىك كارخانا بولۇپ باھالانغان. 1992 - يىلى چوڭ تىپتىكى دۆلەت كارخانىسى بولغان. 1994 - يىلى يۇرۇشلۇك «ئىلى ئالاھىدە ئاق ھاراقلىرى» ئاپتو- نوم رايون بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالىنىپ، مەملىكەت بويىچە 20 نەچچە ئۆلكە، ئاپتونوم رايوندا ۋە ئاۋسترالىيە، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمىسى قاتار- لىق دۆلەت ۋە رايونلاردا سېتىلىدىغان بولدى. 1998- يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو سۇپەت بەلگىسى گۇۋاھلىق بېرىش كومىتېتىنىڭ سۇپەت گۇۋاھلىقى ۋە مەھسۇلات گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكۈزۈلدى. 1999 - يىلى 10 - ئاي- دا، جۇڭگو ھاراق نازارەتچىلىك جەمئىيىتىنىڭ تەس- تىقلىشى بىلەن ۋېۋىسكا ئېسىپ پاي چېكىنى بازارغا سېلىپ، شىنجاڭدا ھاراق تۇرىدە پاي چېكىنى بازارغا سالغان تۇنجى شىركەت بولۇپ قالدى.

شىنجاڭ شىخەنزە ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتى ئىچىملىك، ھاراق ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەت يېمەك- لىك كارخانىسى. 1958 - يىلى قۇرۇلغان، ئەسلىي نامى شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست ھاراق زاۋۇتى ئىدى. زاۋۇتنىڭ ئورنى شىخەنزە شەھىرىدە. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 484 مىڭ 981 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 69 مىڭ 808 كۋادرات مېتىر. 645 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، تېخنىك خادىم 30 نەپەر. ئۇ ئەسلىدە شىخەنزە تىجارەت باشقارمىسىغا قاراشلىق چارۇچىلىق فېرمىسى ئىدى، 1968 - ۋە 1969 - يىللار ئارىلىقىدا شىخەنزە تەڭرىتاغ يېمەكلىك زاۋۇتىغا تەۋە قىلىنغان. 1970 - يىلى يىللىق ئاق ھاراق مەھ- سۇلاتى 700 تونناقا ھاراق زاۋۇتى قۇرۇلغان. 1983 - يىلى «1 - ئاۋغۇست ھاراق زاۋۇتى» دەپ رەسمىي نام بېرىلگەن، 1997 - يىلى نامى «ئاق تې- رەك» ھاراق زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1999 - يىلى 4 - ئايدا، يۇرۇشلۇك ئاق تېرەك ئالاھىدە ھاراقلىرى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالانغان. ئۇ يىلى 9 - ئايدا، ئاق تېرەك ئالاھىدە ھارىقى، ئاق تېرەك شاھى جۇڭگونىڭ خەلقئارالىق يېزا ئىگىلىكى يەرمەنكىسىدە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالانغان. 10- ئايدا ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتى ISO9002 خەلقئارا سۈپەت گۇۋاھلىقى تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكەن.

شىنجاڭ غەربىي يۇرت ھاراقچىلىق چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى جۇڭگو - چەت ئەل بىرلە- شىپ مەبلەغ سالغان پاي تۇزۇمىدىكى كارخانا. شىر- كەتنىڭ ئورنى شىخەنزە ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رايونىدا. 1997 - يىلى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن. 10 مىڭ مو كۆلەمدە ئۈزۈم ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بار. ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرى: قىزىل مەرۋايىت گەۋ- خۇڭ ھارىقى، غەربىي يۇرت قىزىل ھارىقى، قىزىل گۈھەر، غەربىي يۇرت شاپتۇل رەڭلىك قىزىل ھارىقى، لېپي قوماندان گەنبەي ھارىقى، ئاق مامۇق گەنبەي ھار- قى ۋە غەربىي يۇرت ئاق ئۈزۈم ھارىقى قاتارلىق يۇرۇش- لۇق ئۈزۈم ھاراقلىرى. زاۋۇت رايونىنىڭ كۆلىمى 42 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 10 مىڭ 910 كۋادرات مېتىر. ئىشچى - خىزمەتچىسى 67، تېخنىك خادىم 8 نەپەر. 1999 - يىللىق مەھسۇ- لات قىممىتى 11 مىللىيون 756 مىڭ 600 يۈەن (ھازىرقى باھا بويىچە)، ساپ مۇلۇك 34 مىل- لىيون 583 مىڭ 200 يۈەن، سانائەت ئاشۇرۇلما قىممە- تى 6 مىليون 362 مىڭ يۈەن. يىلىغا 3 مىڭ تونна ھاراق ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 1999 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو ھاراق تۇرىدىكى تاۋارلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن «جۇڭگودىكى داڭلىق ھاراق كارخانىسى» دەپ نام بې- رىلگەن. قىزىل مەرۋايىت ئۈزۈم ھارىقى ۋە لېپي قومان- دان گەنبەي ئۈزۈم ھارىقى جۇڭگو يېمەكلىك سانائىتى جەمئىيىتى تارقاتقان «مەملىكەت بويىچە ئۈزۈم ھارىقى سۈپىتىنى تەكشۈرۈش - باھالاش گۇۋاھنامىسى» گە ئېرىشكەن. شياڭگاڭدا ئۆتكۈزۈلگەن ئۈزۈم ھاراقلىرى- نى سېلىشتۇرۇپ باھالاش خەلقئارا يىغىندا بەيىۋ گەن- بەي ئۈزۈم ھارىقى رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا، مەرۋا- يىت قىزىل ئۈزۈم ھارىقى بىلەن لېپي قوماندان گەنبەي ئۈزۈم ھارىقى مىس مېدال مۇكاپاتىغا، شاڭخەيدە ئۆتكۈ- زۈلگەن ئۈزۈم ھاراقلىرىنى باھالاش خەلقئارا يىغىندا بەيىۋ گەنبەي ئۈزۈم ھارىقى رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتى- غا، لېپي قوماندان گەنبەي ئۈزۈم ھارىقى، مەرۋايىت گەنخۇڭ ئۈزۈم ھارىقى مىس مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىش- تى.

بىڭتۈەن بىناكارلىقى 1955 - يىلى باشلا- غان. 1999 - يىلى بۇ كەسىپتىكىلەر تەرەققىي قىلىپ 120 مىڭ ئادەمگە يەتتى. ھازىر تۇرلۇك قۇرۇلۇش كارخانىلىرىدىن 258ى بار. ئۇنىڭ ئىچىدە بىرىنچى دەرىجىلىك كارخانا يەتتە، ئىككىنچى دەرىجىلىك كار- خانا 21، ئۈچىنچى دەرىجىلىك كارخانا 32، تۆتىنچى دەرىجىلىك كارخانا 79، دەرىجىگە توشمايدىغان كارخانا

129. 2000 ـ يىلى بىناكارلىق قۇرۇلۇشىدا 5 مىلـ يارد 300 مىليون يۈەنلىك قىممەت يارانتى، ئاشۇرما قىممىتى 1 مىليارد 670 مىليون يۈەن بولدى، ھەربىر خادىم 54 مىڭ 650 يۈەنلىك ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى يارانتى. ئۇلارنىڭ 18مىڭ 979 ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلـ رى بار بولۇپ، قىممىتى 400 مىليون 40 مىڭ يۈەن، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 369 مىڭ 400 كىلوۋات، تېخنىكـ لىق جابدۇنۇشچانلىقى كىشى بېشىغا 5 مىڭ 326 يۈەنـ دىن توغرا كېلىدۇ، ھەربىرىتلەندۈرگۈچ كۈچ بىلەن جابدۇنۇشچانلىقى كىشى بېشىغا 9. 4 كىلوۋاتتىن توغرا كېلىدۇ.

بىكتۈەن تەكشۈرۈش ـ ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئاكادېمىيىسى دۆلەتلىك A دەرىجىلىك تەكشۈرۈشـ ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئورنى. قىدىرىپ تەكشۈرۈش، يېزا ئىگىلىكى، سۇ ئىنشائاتى بىلەن شۇغۇللىنىش، مۇھىت باھالاش، مەسلىھەت بېرىش، نازارەتچىلىك قىـ لىش، قۇرۇلۇشنى ئومۇملاشتۇرۇپ ھۆددىگە ئېلىش، سۇ ۋە تۇپراقنى ساقلاش لايىھىسىنى تۈزۈش قاتارلىق جەھەتلەردە دۆلەتلىك A دەرىجىلىك سالاھىيەت گۇۋاھـ نامىسىگە ئىگە. 1954 ـ يىلى قۇرۇلغان. ISO9001 خەلقئارا سۈپەت سىستېمىسى گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن. ئۇ مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىكى سىستېمىسىدا كۆـ لىمى ئەڭ زور، مەبلىغى بىرقەدەر كۆپ بولغان ھەمدە خەلقئارا ئىقتىساد، تېخنىكا ھەمكارلىق كەسپى بار ئۆـ نۈۋېرسال تەكشۈرۈش ـ ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئاكادېـ مىيىسى ھېسابلىنىدۇ. ھازىر بار ئىشچى ـ خىزمەتچـ ىسى 890 نەپەر، ئۇنىڭ ئىچىدە 558 نەپەر تېخنىك خادىم بار. تېخنىكىلىق ئۈسكۈنىلىرى 600، بۇنىڭ ئىچىدە كومپيۇتېر 162 دانە، كومپيۇتېرنىڭ يارىدىمى بىلەن لايىھىلىنىدىغان سخېما 90.7% نى ئىگىلەيدۇ. CSSi. CPS مۇنئىي ھەمراھىدىن ئۈچۈر قوبۇل قىلـ غۇچ، رەقەملەشكەن ئەسۋابلار، S—123 يەر تەۋرەشنى ئۆلچەش ئەسۋابى، تەكشۈرۈش ـ قىدىرىش ئەسۋابى قاتارلىق ئىلغار تېخنىكىلىق تەكشۈرۈش ئۈسكۈنىلىرى بار. ئاكادېمىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان، تۆۋەندىكى قۇرۇـ لۇش لايىھىلىرىنى ئورۇندىدى: مىليون مودىن ئارتۇق زور تىپلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ئومۇمىي يىرىك پىلانىدىن 18؛ دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدانى ۋە ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك يىرىك پىلانـ دىن 342؛ زور تىپلىق سۇغىرىش رايونى سۇ قۇرۇلۇـ شى لايىھىسىدىن سەككىز؛ سۇ ئامبىرى ۋە ئېلېكتر پونكىتى لايىھىسىدىن 40؛ چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى غول ئۆستەڭگە توك يەتكۈزۈش ـ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇـ شى لايىھىسىدىن 30؛ 80 دىن ئارتۇق سۇ ئامبىرى؛ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇشىنىڭ گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشى ۋە 14 چوڭ، ئوتتۇرا تىپتىكى سۇغىرىش رايونى؛ 24 دېھقانچىلىق مەيدانىغا كېلىدىغان سۇ مەنـ بەسىنىڭ سۇ رايىنى تەكشۈرۈش. ئۇنىڭدىن باشقا، ھۆكۈمەت ۋە خەلقئارا كېرەكلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش. لىرى بىلەن سانائەت زاۋۇت ئۆيلىرىدىن 2 مىڭ 468 تۈرنى لايىھىلىدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تەرەقـ قىي قىلدۇرۇش، كان قۇرۇلۇشى، سانائەت ۋە نېفىت قاتارلىق 106 تۈرنىڭ مۇھىتىنى باھالىدى. ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ سەككىز تۈردە دۆلەت دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 46 تۈردە ئۆلكە، مىنىسـ تىر دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا مۇكاپاتىغا، ژېيتنام، ئوتتۇرا ئافرىقا، تانزانىيە، پاكىستان، سرىلانكا، لىۋـ يە، سومالى، بۇرۇندى، سىسىر، كۇبا، مېكسىكا، ئۆزبېكىستان قاتارلىق 10 دىن ئارتۇق دۆلەتكە ئىقتىسا ـ دىي ھەمكارلىققا قاتنىشىش ياكى ھۆددىگە ئالىدىغان تۇرنى نەق مەيداندا تەكشۈرۈش، قۇرۇلۇش باھاسىنى مەلۇم قىلىش، سودا سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش، تەكشۈـ رۈش، لايىھىلەش، قۇرۇلۇش قىلىش قاتارلىق خىزـ مەتلەرگە مۇتەخەسسىس ئەۋەتتى.

بىكتۈەننىڭ ھەرقايسى شىلرىدىكى تەكشۈرۈش ـ ئۆلچەش ـ لايىھىلەش ئاكادېمىيىلىرى

ئورۇن	ئۆـ رۈشـ لۈق جايى	دەرـ جىـ سى	قۇـ رۇـ لغان يىلى	كومـ پيۇتېر ئەھـ ۋالى	ئىشـ چى ـ خىزـ مەتـ چى سانى	ئالىـ ئۇنۋانـ لىـ مىگـ لەر
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 1 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	ئاقسۇ شەھىرى	B	1956	69	142	16
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 2 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	كورلا شەھىرى	B	1956	66	95	16
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 3 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	قەشقەر شەھىرى	B	1966	32	30	5
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 4 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	ئۈرۈمچى شەھىرى	B	1956	22	33	6
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 5 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	بورتالا شەھىرى	B	1956	18	47	2
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 6 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	سانجى ئۇيغۇر ئاپتونوم ناھىيىسى	B	1954	26	66	10
يېزا ئىگىـ لىگ ـ 7 ـ ئى ئاكادېـ مىيىسى	كۇيىتۇن شەھىرى	B	1955	49	69	6

شەھەر قۇرۇلۇش، لايىھىلەش ئاكادېمىيەسى	شەھەر شەھىرى	B	1986	61	96	10
ھېزا ئىگە ئىگە 9 ـ شى ئاكادېمىيەسى	تارباغاتاي دۇربىلجىن	B	1969	15	38	8
ھېزا ئىگە ئىگە 10 ـ شى ئاكادېمىيەسى	ئالتاي بېيتۇن	B	1958	11	43	8
ھېزا ئىگە ئىگە 12 ـ شى ئاكادېمىيەسى	قۇمۇل شەھىرى	C	1979	12	41	2
ھېزا ئىگە ئىگە 2 ـ شى كۆزلە تاماق لايىھىلەش ئا. كادېمىيەسى	كورلا شەھىرى	C	1983	13	23	3
ساناقەت 1 ـ شى لايىھىلەش ئاكادېمىيەسى	ئورۇمچى شەھىرى	B	1983	38	46	7
شەھەر ئۇسۇپرىستېر شى قۇرۇلۇش لايىھىلەش ئاكادېمىيەسى	شەھەر شەھىرى	C	1983	11	15	2

بىكتۇەننىڭ بىناكارلىق قۇرۇلۇش نازارەتچىلىكى بىكتۇەندە بىناكارلىق قۇرۇلۇش نازارەتچىلىكى ئورنىدىن 19ى بار، ئۇنىڭ ئىچىدە A دەرىجىلىكتىن 1، B دەرىجىلىكتىن 6، C دەرىجىلىكتىن 12. بۇ كەسىپتىكىلەر جەمئىي 771 كىشى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا، ئالىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 555 نەپەر، بۇ كەسىپتىكىلەرنىڭ 72% نى تەشكىل قىلىدۇ. 1998 ـ يىلى قۇرۇلۇش نازارەتچىلىكى مەلۇمات توزۇمى ئورنىتىلغان. 1999ـ يىلى نازارەتچىلىكنى تەكشۈرۈپ باھالاش جەدۋىلى تۈزۈلگەن، بەزى نازارەتچىلىك ئورۇنلىرى بىرلىككە كەلگەن نازارەتچىلىك خىزمەت تەرتىپى ۋە نازارەتچىلىك تىن پايدىلىنىش جەدۋىلىنى تۈزگەن. 2000 ـ يىلى بىكتۇەن بىناكارلىق قۇرۇلۇشى نازارەتچىلىك ئورۇنلىرى جەمئىي 771 قۇرۇلۇشنى نازارەت قىلدى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3 مىليون 498 مىڭ كۋادرات مېتىر، سېلىنغان مەبلەغ 5 مىليارد 803 مىليون يۈەن. نازارەت قىلىنغان دائىرە بىكتۇەندە سېلىنمۇاتقان قۇرۇلۇشلارنىڭ 82% نى ئىگىلىدى، نازارەت قىلىنغان قۇرۇلۇشلارنىڭ ئەلالىق نىسبىتى 71.3% بولدى.

بىكتۇەن 1 ـ بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى بىنا سېلىش، ئۆسكۈنە قۇراشتۇرۇش، بېزەش، يۇمشاق گېئولوگىيىلىك بىر تەرەپ قىلىش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشنى بىر گەۋدىلەشتۈرگەن، دۆلەت قۇرۇلۇش مۇنىستىرلىقى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن دۆلەتلىك بىرىنچى دەرىجىلىك قۇرۇلۇش كارخانىسى. 1980 ـ يىلى قۇرۇلغان، مۇستەقىل قانۇنىي ئىگىلىك سالاھىيىتىگە ئىگە، ISO9002 سۈپەت سىستېمىسى بىلەن ئەنگلىيە يۈسكا سۈپەت سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىق بېرىشىدىن ئۆتكەن. تىزىملىتىلغان مەبلىغى 30 مىليون 133 مىڭ يۈەن، ھازىرقى مۇقىم مۇلكى 80 مىليون 179 مىڭ يۈەن، ھەرىكەتچان مەبلىغى 195 مىليون يۈەن. دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە قۇرۇلۇش قىلىش ماشىنىسىدىن 400 ى سەپلەپ بېرىلگەن. ھازىرقى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1 مىڭ 700 نەپەر، تۈرلۈك كەسپى تېخنىكا خادىملىرى ئۆچتىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا، ئالىي دەرىجىلىك كەسپى تېخنىكا تايانچىلىرى 150 نەپەر. يىللىق تىجارەت قىممىتى 400 مىليون يۈەن، پۈتتۈرۈلىدىغان يىللىق ئىمارەت كۆلىمى 300 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش لايىھەتلىك نىسبىتى 100%، قۇرۇلۇشنىڭ ئەلالىق نىسبىتى 59.8%. بۇ كارخانا قۇرۇلۇشنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى، پۈتتۈرگەن قۇرۇلۇش كۆلىمى، ئەلالىق دەرىجىسى قاتارلىق بىرقانچە كۆرسەتكۈچنىڭ ھەممىسىدە بىكتۇەندىكى ئۇخشاش ساھەدىكىلەرنىڭ ئالدىدىن ئورۇن ئالدى. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇنەۋۋەر قۇرۇلۇش قىلغۇچى كارخانا، 1999 ـ يىلى بىكتۇەن بويىچە قۇرۇلۇش سۈپىتى ئەلا كارخانا بولۇپ باھالاندى. يېقىنقى ئىككى يىلدا 100 دىن ئارتۇق ئەلا سۈپەتلىك قۇرۇلۇش سېلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش نازارىتى تەرىپىدىن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى قۇرۇلۇش ساھەسى بويىچە پەن ـ تېخنىكا خىزمىتىدە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. ئۇلار ئۇستىگە ئالغان شىنجاڭ تۈنجى سۇ مەھسۇلاتلىرى ساربىيى قۇرۇلۇشى دۆلەت قۇرۇلۇش مۇنىستىرلىقى تەرىپىدىن «يېڭى تېخنىكىنى كېڭەيتىش، ئىشلىتىشتە دۆلەتلىك ئۈرنەك قۇرۇلۇش كۆمۈش مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. 1999 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

جەنئەن ئالاھىدە ماشىنىلاشقان قۇرۇلۇش شىركىتى تاشيول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، تۆ-

مۇرىيول ياساش قاتارلىق چوڭ تېپتىكى قۇرۇلۇشلارنى ئېلىپ بارىدىغان كارخانا، 1995 - يىلى قۇرۇلغان. خىزمەتچىسى بار. ئۇلارنىڭ ئونتۇرىچە يېشى 28 ياش، ئالىي، ئونتۇرا تېخنىكوم پۈتتۈرگەنلەر 380 نەپەر، كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بارلار 227 نەپەر (ئالىي، ئونتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 69 نەپەر). شىركەت گېرمانىيە، كورىيە، ياپونىيىلەردىن كىرگۈزگەن دۇنياۋى ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە ئالاھىدە زور ماشىنا - ئۈسكۇنە 328 دانە (يۇرۇش)، ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرلىك مۇقىم مولكى 140 مىليون يۈەن، ئېنېرگىيە ئومۇمىي قۇۋۋىتى 22 مىڭ 376.7 كىلوۋات، سەپلەنگەن ئېنېرگىيە ئۈسكۇنىلىرىنىڭ ھەربىرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ بىلەن جابدۇنۇش نىسبىتى 34.59 مىڭ كىلوۋات، تېخنىكا سەپلىنىش نىسبىتى 190 مىڭ 200 يۈەن. بۇ شىركەت ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇرىيولىنىڭ غەربىكە سوزۇلغان قىسمىنىڭ ئۇلىنىش ياساش، بېكەت، مەيدان، كۆۋرۈك، تەشمە قۇرۇلۇشى، تۇرپان - ئۈرۈمچى- داخۇاڭشەن (تۇرپاندىن باشلىنىپ ئۈرۈمچى ئارقىلىق داخۇاڭشەنگە بارىدىغان) ئالىي دەرىجىلىك تاشيولى، ئۈرۈمچى - كۇيتۇن يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولى، لوپاڭ - رۇياڭ يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولى، ئۈرۈمچى شەھىرى شىخۇڭ يولى ئاسما كۆۋرۈكى ۋە قاراماي يولى، سۇجۇ يولى ئۆتۈشمە كۆۋرۈكلىرى قۇرۇلۇشىغا پۈختا ماشىنا - ئۈسكۇنە ۋە تېخنىكا كۇچى بىلەن قاتناشتى، غەربىي شىمال نېفىت ئىدارىسىنىڭ تارىم قۇملۇق تاشيولى، كورلا تاشىدىڭ بېتون يولى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارنى ھۆددىگە ئېلىپ ئىشلىدى. قۇرۇلۇش لايىھەتلىك نىسبىتى 100%، ئومۇمىيۈزلۈك ياخشى بولۇش نىسبىتى 85%. 1998 - يىلىدىن باشلاپ ئۇدا ئىككى يىل پايدىنى 10 مىليون يۈەندىن ئاشۇردى. 1999 - يىلىدىن ئېتىبارەن CBT/ISO9002 سۈپەت سىستېمىسى ئۆلچەمىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ، گۈۋاھلىقتىن ئوتكۈزۈلۈق ئۆتتى.

كوئېنلۇن نازارەتچىلىك شىركىتى دۆلەت نازارەتچىلىك كارخانىسى. شىركەتنىڭ ئۇرنى ئۈرۈمچىدە، 1985 - يىلى قۇرۇلغان. شىركەتتە 36 نەپەر ئالىي دەرىجىلىك ئىنژېنېر، ئىككى نەپەر ئالىي دەرىجىلىك بوغالتىر، ئىككى نەپەر ئالىي دەرىجىلىك سىياسىي خىزمەتچى بار. 10 نەچچە يىلدىن بۇيان، دۆلەت، ئاپتونوم رايون، بىكتۇەن مەبلەغ سالغان 250 تىن ئارتۇق چوڭ، ئونتۇرا قۇرۇلۇشنى نازارەت قىلىش ۋە زىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ ئىچىدە 40 تىن ئارتۇق بىرىنچى دەرىجىلىك سانائەت ۋە خەلق قۇرۇلۇشى تۈرى بار. سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 5 مىليارد يۈەندىن ئاشىدۇ. شىركەتكە 1995 - يىلى دۆلەت قۇرۇلۇش مىنىستىرلىقى «مەملىكەت بويىچە ئىلغار نازارەتچىلىك ئورنى» دەپ، 1998 - يىلى دۆلەت قۇرۇلۇش مىنىستىرلىقى «8 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە مەملىكەت بويىچە قۇرۇلۇش باشقۇرۇشتا ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى. بىكتۇەن قۇرۇلۇش ئىدارىسى 1995 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە ئۈدا ئالتە يىل «ئىلغار نازارەتچىلىك ئورنى» دەپ نام بەردى.

قۇرۇلۇش باھاسى بويىچە مەسلىھەت بېرىش مەركىزى 1998 - يىلى دۆلەت قۇرۇلۇش مىنىستىرلىقى تەستىقلىغان A دەرىجىلىك مەسلىھەت سوراش كارخانىسى، بىكتۇەن قۇرۇلۇش ئىدارىسىگە قارايدۇ، ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرىدە، 1994 - يىلى قۇرۇلغان. ھازىر 46 نەپەر قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىمى بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلىرى 16 نەپەر، دۆلەت تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلگەن باھا قويۇش ئۈستىسى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەنلەر 5 نەپەر، سۇچىلىق، سۇ ئېلېكتر، قوپۇرۇش، سۇ بىلەن ئىسسىتىش، توك تازىلىقى ۋە ئۈسكۇنە تېخنىك خادىملىرى تەل. ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ بىكتۇەن قۇرۇلۇش تۇرىدىن 61 ئورنىڭ ئاتچوتىنى تەكشۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان، قۇرۇلۇش ئومۇمىي كۆلىمى 151 مىڭ كۋادرات مېتىر، تەكشۈرۈش سومىسى 750 مىليون يۈەن، تەكشۈرۈپ كېمەيتىش دەرىجىسى 60 مىليون يۈەندىن ئارتۇق.

بىكتۇەن ئۇيغۇر - زېمىن كەسپى XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدىن بۇيان، بىكتۇەننىڭ ئۇيغۇر - زېمىن كەسپىنىڭ تەرەققىياتى تېز بولۇپ، مۇئەييەن كۆلەم شەكىللەندۈردى. ئاساسلىقى مۇنۇ جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ: (1) ئۇيغۇر - زېمىن كەسپىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى مۇكەممەللەشتى، قانۇن- نىزام قۇرۇلۇشى كۈچەيدى. شۇ، تۇەن - مەيدانلاردا ئارقا - ئارقىدىن ئۇيغۇر - زېمىن باشقۇرۇش ئىدارە (باشقارما) سىدىن 14 ى، ئۇيغۇر - زېمىن باشقۇرۇش پونكىتىدىن 186 سى قۇرۇلۇپ، باشقۇرۇش خىزمىتى توغرا يولغا چۈشتى. بىكتۇەن مۇناسىۋەتلىك 10 قانۇن - نىزامنىڭ تەپسىلىي پىرىنسىپىنى تۈزۈپ، قانۇن بويىچە مەمۇرىيەت يۈرگۈزۈشتىكى قانۇن ئىجرا قىلىش سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، ئۇيغۇر - زېمىن بازىرىنى تەدرىجىي قېلىپلاشتۇر-

دى؛ (2) ئۆي - زېمىن مۇلۈك ھوقۇقى كاپالەت سىستېمىسى ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللەشتى. ئۆي - زېمىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، رويخەتكە ئېلىش، ھوقۇقنى مۇقەييەنلەشتۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش، ئۆي - زېمىن ئارخىپى تۈرغۇزۇش خىزمەتلىرىدە ئۈزلۈكسىز باشقۇرۇلىدىغان ئۈزگىچە ئەندىزە شەكىللىنىپ، ئۆي - زېمىن مۇلۈك ئىگىلىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئەتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدى؛ (3) تۆرالغۇ قۇرۇلۇشىنىڭ قەدىمى تېزلىشىپ، ئۆي- زېمىن خوجىلىقىنى باشقۇرۇش تەدرىجىي شەكىللەندى؛ (4) ئۆي - زېمىن تەرەققىياتى، تىجارىتى مەلۇم تەرەققىياتقا ئېرىشتى. خەتەرلىك، كونا ئۆيلەرنى ئۈزگەرتىش، ئەرزان، ئىشلىتىشكە ئەپلىك تۇرالغۇدىن خاتىرجەم قىلىش قۇرۇلۇشلىرى ئالاقىدار كەسىپلەرنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرىلەتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئەرزان، ئىشلىتىشكە ئەپلىك تۇرالغۇ، خەتەرلىك، كونا ئۆيلەرنى ئۈزگەرتىش قۇرۇلۇشى كۆلىمى 9 مىليون 603 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭغا سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 5 مىليارد 215 مىليون يۈەن بولدى.

بىكتۇەنىنىڭ تۇرالغۇ ئۆي تۇرۇمى ئىسلاھاتى ۋە قۇرۇلۇشى 1992 - يىلى بىكتۇەندە ۋە ئۇنىڭ 14 شىددا (ئىدارىدە) تۇرالغۇ ئۆي ئىسلاھاتىغا ۋە قۇرۇلۇشىغا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئاستىدا ئىشخانا، تۇرالغۇ ئۆي مەبلىغىنى باشقۇرۇش مەركىزى تەسىس قىلىندى. 2000 - يىلى بىكتۇەن شەھەر - بازارلىرىدا ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا تۇرالغۇ ئۆي تۇرۇمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلۇپ، جەمئىي 161 مىڭ 400 يۈرۈش تۇرالغۇ ئۆي سېتىلدى، ئۇنىڭ كۆلىمى 9 مىليون 866 كۋادرات مېتىر، 1 مىليارد 798 مىليون يۈەن تۇرالغۇ ئۆي سېتىش پۇلى يىغىۋېلىندى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈشچىلىرىغا 67 مىڭ 800 يۈرۈش تۇرالغۇ ئۆي ھەل قىلىپ بېرىلدى.

تۇرالغۇ جامائەت فوندى تۇرۇمى ئورنىتىلىپ، جەمئىي 249 مىليون يۈەن مەبلەغ توپلاندى. 1996 — 2000 - يىللىرىغىچە بىكتۇەندىكى شەھەر-بازارلار دۆلەتنىڭ تېجەشلىك تۇرالغۇ قۇرۇلۇشى، شۇنداقلا مەبلەغ يىغىش قىلىپ تۇرالغۇ سېلىش ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى ئۈزكۈچىگە تايىنىپ تۇرالغۇ سېلىش، ھۆكۈمەت ياردەم بېرىش قاتارلىق كۆپ شەكىل، كۆپ قاتلاملىق تۇرالغۇ بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسىنى يولغا قويدى. بەش يىلدىن بۇيان سېلىنىپ پۈتتۈرۈلگەن تۇرالغۇ كۆلىمى جەمئىي 9 مىليون 673 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئۇنىڭغا سېلىنغان ئومۇمىي سېلىنما 5 مىليارد 215 مىليون يۈەن. بۇنىڭ بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە 112 مىڭ 300 يۈرۈش تۇرالغۇ ھەل قىلىپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۈەن - مەيدانلاردىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئۈزگەرتىلگەن خەتەرلىك، كونا تۇرالغۇ كۆلىمى 5 مىليون 684 مىڭ 200 كۋادرات مېتىر، سېلىنغان ئومۇمىي سېلىنما 2 مىليارد 823 مىليون 300 مىڭ يۈەن. بۇنىڭ بىلەن دېھقان - چارۋىچىلارغا 67 مىڭ 800 يۈرۈش تۇرالغۇ ھەل قىلىپ بېرىلدى.

بىكتۇەننىڭ داڭلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى

1994 - يىلى، ھەممىدىن ئاۋۋال شىخەنزە 1- ئاۋغۇست پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئىشلەپ چىقارغان «ئاق قار لەيلىسى» ماركىلىق ساپ پاختا رەخت، شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست يۈك توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئىشلەپ چىقارغان «قارلىق قارىغاي» ماركىلىق سىپتا تېنىلىك 1- شى يېشىل قارىغاي بىناكارلىق - خىمىيە سانائىتى سېمونت زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «يېشىل قارىغاي» ماركىلىق سېمونت، شىخەنزە تېمىتقۇ زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «تەڭرىتاغ» ماركىلىق تېمىتقۇ ۋە ئىلى باش ھاراق زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «ئىلى» ماركىلىق ساقلانغان ھاراق قاتارلىق بەش داڭلىق مەھسۇلات يارىتىلدى.

1995 - يىلى، شىنجاڭ خۇگۇاڭ شېكەر زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «لۇيىۋەن» ماركىلىق ئاق شېكەر، قۇمۇل قىزىلتاغ دېھقانچىلىق مەيدانى خىمىيىلىك بۇيۇملار زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «پۇلىي» ماركىلىق ناتىرى سۇلفات كىسلاتاسى، شىنجاڭ سۇ پومپىسى زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «ۋۇجياچۇي» ماركىلىق سۇ پومپىسى، شىنجاڭ ۋۇتۇڭ خىمىيىلىك بۇيۇملار زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «ئەپەندى» ماركىلىق سوپۇن پاراشوكى قاتارلىق تۆت داڭلىق مەھسۇلات يارىتىلدى.

1996- يىلى، شىخەنزە خىمىيىلىك بۇيۇملار زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «ياشى» ماركىلىق كۆيدۈرۈلگەن شۇلتا، قۇمۇل قىزىلىيۇلتۇز دېھقانچىلىق مەيدانى ئىشلەپ چىقارغان «چياۋگېلى» ماركىلىق سانائەت ناترى سۇلفاتى، شىنجاڭ يۇڭخۇڭ ئىلمە توقۇلما باش زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «فاڭتىك» ماركىلىق ساپ پاختا رەخت ئىچ كىيىمى، شىخەنزە قەغەز زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «بوشۇ» ماركىلىق قەغەز، شىخەنزە 1 -

ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «بوستان» ماركىلىق ئاق شېكەر قاتارلىق بەش خىل داڭلىق مەھسۇلات يارىتىلدى. 1997 ـ يىلى، شىنخۇا يېڭى كۆن-خۇرۇم شىركىتى ئىشلەپ چىقارغان «غەربىي شىمال بۆرىسى» ماركىلىق خۇرۇم كىيىملەر، شىنجاڭ خۇا-شىدەن دورا زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «خۇاشىدەن» ماركىلىق كالتسىي ئىچىملىكى، شىنجاڭ ئىلى سۈت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «ئىتتىپاق» ماركىلىق قايماقلىق سۈت پاراشوكى ۋە شىنجاڭ تەكرە-تاغ توك پايات چوكىسى زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «تەكرىتاغ» ماركىلىق توك پايات چوكىسى قاتارلىق تۆت داڭلىق مەھسۇلات يارىتىلدى. 1998 ـ يىلى يەنە شىنجاڭ تېخنىكا چەكلىك پاي شىركىتى ئىش-لەپ چىقارغان «غەربىي ئاسىيا» ماركىلىق پولۇننىل خلورىدلىق دېۋىرقاي، شىنجاڭ كازىۋەن سېمونت زاۋۇ-تى ئىشلەپ چىقارغان «شىنگۈك» ماركىلىق سېمونت ۋە شىخەنزە ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتى ئىشلەپ چىقارغان «ئاق تېرەك» ماركىلىق ئالاھىدە ئاق ھاراق قاتارلىق ئۈچ داڭلىق مەھسۇلات يارىتىلدى. شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلاتتىن جەمئىي 21ى يارىتىلدى.

«ئىلى» ماركىلىق ساقلانغان ۋە ئالاھىدە ئاق ھاراقلار ئۇقەتچىلىك چەكلىك پاي شىركىتى-نىڭ مەھسۇلاتى. ھاراقنىڭ رەڭگى سۈزۈك، خۇش پۇراق ھەم مەززىلىك، تەمى ئۇزاققىچە ئېغىزدىن كەت-مەيدۇ، شۇڭا ئۇ «شىنجاڭ ھاراقلىرىنىڭ تاجىسى» دەپ ئاتالدى. بۇ مەھسۇلاتلار سۈپەت نازارەتچىلىكى تارماقلىرى ئارىلاپ تەكشۈرگەندە ئۈدا 10 يىل 100% لايىقەتلىك بولدى ھەمدە سۈپەت سىستېمىسى گۇۋاھلى-قىدىن ئۆتتى. 1993 ـ يىلى چىقىرىلغان «ئىلى» ماركىلىق ئاق ھاراقلار جۈڭگو ئالا سۈپەتلىك ئاق ھا-راقلىرى ئىچىدىكى نادىر ھاراق بولۇپ، 1994 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە، جۈڭگو بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1995 ـ يىلى، ئىلى ئالاھىدە ھارىقى بىلەن ئالتۇن مېدال ئالغان ئىلى ئالا-ھىدە ھارىقى مەملىكەت بويىچە ھاراق تۈرلىرى ئىچىدە ئالاھىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى. ئىلى ئالاھىدە يۇ-رۇشلۇك ھاراقلىرى، ئىلى ساقلانغان ھاراقلىرى جۈڭ-گو بويىچە ئىستېمالچىلار ئىشىنىدىغان مەھسۇلات بو-لۇپ باھالاندى ھەمدە جۈڭگودىكى داڭلىق، ياخشى، ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنىڭ سەرخىلى دەپ قارىلىپ، ئال-تۇن مېدالغا ئېرىشتى. 1997 ـ يىلى، ئىلى ئالاھىدە يۇرۇشلۇك ھاراقلىرى جۈڭگو بازارلىرىدا، ئاساسا ئىچ-ىدە ئوبرازى ياخشى مەھسۇلات، دەپ قارىلىپ، جۈڭگو داڭلىق مەھسۇلاتلارنى تونۇشتۇرۇش كومىتېتى تەرىپى-دىن داڭلىق ناۋار بولۇپ باھالاندى. ئىلى ئالاھىدە ھارىقى، ئىلى ساقلانغان ھارىقى ئاپتونوم رايون بويىچە سۈپىتىنى نازارەت قىلىش كەچۈرۈم قىلىنغان مەھسۇلا-ت دەپ تەستىقلاندى. ئىلى ئالاھىدە ھارىقى 10 ـ نۆۋەت-لىك مەملىكەتلىك كەشپىيات يەرمەنكىسىدە يېڭى تېخ-نىكا، يېڭى مەھسۇلات ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشتى، ئىلى ئالاھىدە يۇرۇشلۇك ھاراقلىرى جۈڭگو ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىدىكى داڭلىق ھاراقلار دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1998 ـ يىلى ئىلى ماركىلىق ئاق ھاراقلار جۈڭگو يېزىلىرىدىكى بازارلاردا سېتىلىۋاتقان ئەڭ ياخشى مەھ-سۇلاتنىڭ ئونىنچىسى بولدى. 1999 ـ يىلى، ئىلى يۇرۇشلۇك ھاراقلىرى شىنجاڭدىكى مەشھۇر سودا مار-كىسى دەپ مۇئەييەنلەشتۇرۇلدى.

«ئاق تېرەك» ماركىلىق ئالاھىدە ھاراق شىنجاڭ شىخەنزە ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. «ئاق تېرەك» ماركىلىق ھاراق چوڭ ئۇچ يۇرۇش بولۇپ، مەھسۇلات تۈرى 30 دىن ئارتۇق. بۇ مەھسۇلاتلار رەڭسىز، سۈزۈك بولۇش، پۇراقلىق ھەم مەززىلىك بولۇش، شىرنىلىك، ئۇزاققىچە تەمى ئېغىز-دىن كەتمەسلىككە ئوخشاش ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. 1991 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىستېمالچىلار قار-شى ئالىدىغان مەھسۇلات دېگەن نامغا، ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا، 1997 ـ يىلى دۆلەت بېشىل يېمەكلىك تەرەققىيات مەركىزى تەرىپىدىن بېشىل يېمەكلىك ماركىسىغا ئېرىشتى. 1998 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىستېمالچىلار جەمئى-يىتى تونۇشتۇرغان مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1999 ـ يىلى شىنجاڭدىكى داڭلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. ھازىر خېنەن، تەنجىن، شەندۇڭ، خۇنەن، خۇبېي، شەنشى، گەنسۇ، چىڭخەي قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەرگە سېتىلماقتا.

«ۋۇجياچۇي» ماركىلىق سۇ ئاستى پومپىسى شىنجاڭ سۇ ئاستى پومپىسى زاۋۇتى ئىشلەپ چىقار-غان مەھسۇلات. ئالاھىدىلىكى: ھەجمى كىچىك، يې-نىك، ئېنېرگىيە سەرپىياتى تۆۋەن، ئۈنۈمى يۇقىرى، قۇرۇلمىسى ئاددىي، قۇراشتۇرۇپ ئىشلىتىشكە قۇلاي-لىق، رېمونت قىلىش، ئاسراشقا ئەپلىك، يۆتكەش ـ توشۇش بىخەتەر، ئىشەنچلىك. ISO9002 خەلقئارا سۈ-پەت سىستېمىسى گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكەن، 1995 ـ يىلى

شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەسئۇلاتى بولۇپ باھالاندى. 1998 - يىلى شىنجاڭنىڭ تۇنجى تۈركۈم مەشھۇر سودا ماركىسى دەپ بېكىتىلگەن. شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە، ئاسىيا ۋە ياۋروپادىكى ئەللەردە كەڭ سېتىلماقتا.

«قارلىق قارىغاي» ماركىلىق سېپتا تەۋەت رەخت شىنجاڭ شەھەرنى 1 - ئاۋغۇست يۈك توقۇلما گۈرۈھى شىركىتىنىڭ مەسئۇلاتى. رەڭگى ئوچۇق، پارقىراق، سىلىق، سېپتا، يۇلى تەكشى، ئېنىق، سەلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. 1994 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەسئۇلاتى بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلى دۆلەتنىڭ تۇقتىلىق يېڭى مەسئۇلات گۈۋاھنامىسىگە، 1998 - يىلى دۆلەت توقۇمىچىلىق سانائىتى ئىدارىسىنىڭ ئالا سۈپەتلىك مەسئۇلات مۇكاپاتىغا، 1999 - يىلى دۆلەتنىڭ «ۋېنىجىيا» يېڭى مەسئۇلات بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. مەزكۇر مەسئۇلات مەملىكەت ئىچىدىلا سېتىلىپ قالماي، ئامېرىكا، ياپونىيە قاتارلىق ئون نەچچە دۆلەت ۋە رايونلاردىمۇ سېتىلماقتا.

«ئاق قار لەيلىسى» ماركىلىق ساپ پاختا رەخت شىنجاڭ شەھەرنى 1 - ئاۋغۇست پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ مەسئۇلاتى. بوياش، گۈل بېسىش، ئاقارتىش ۋە بىزەشتە ئىشلىتىلىدۇ. رەختنىڭ يۈزى تەكشى، پارقىراق بولۇش، تېك تۇرۇش، سېپتا بولۇش، ئېلاستىكلىقى ياخشى بولۇش، قايتا پىششىقلاش، تۇزەشتە رەڭ ئىچىشى ياخشى بولۇش، رەڭگى بىقىملىق بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئاپتونوم رايون بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەسئۇلات مۇكاپاتىغا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ ئالتۇن كالا مۇكاپاتىغا، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ ئالا سۈپەتلىك مەسئۇلات مۇكاپاتىغا، بېيجىڭ 2 - نۆۋەتلىك يېڭى مەسئۇلات ئالتۇن مېدال مۇكاپاتىغا ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە داڭلىق مەسئۇلات دېگەن نامغا ئېرىشكەن. مەزكۇر مەسئۇلات دۆلەت ئىچىدە ھەرقايسى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردا سېتىلىدۇ ھەمدە چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق تېتىقۇ شىنجاڭ شەھەرنى تېتىقۇ زاۋۇتىنىڭ مەسئۇلاتى. 1994 - يىلى شىنجاڭنىڭ داڭلىق مەسئۇلاتى، 1995 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەسئۇلات، 1996 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەسئۇلات بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە سۈپىتى تەكشۈرۈلمەيدىغان تۇنجى تۈركۈم مەسئۇلات دەپ تەستىقلاندى. 1999 - يىلى شىنجاڭ بويىچە مەشھۇر سودا ماركىسى دەپ بېكىتىلدى. شىنجاڭدا سېتىلغاندىن تاشقىرى گەنسۇ، شەنشى، سىچۈەن، شاڭخەي، يۈننەن قاتارلىق جايلاردىمۇ سېتىلماقتا.

«تەڭرىتاغ» تېتىقۇلىرى

«لۇيىۋەن» ماركىلىق ئاق شېكەر شىنجاڭ خۇگۇاڭ شېكەر زاۋۇتىنىڭ مەسئۇلاتى. ئۇنىڭ دانسى تەكشى، ئاق ھەم سۈزۈك، فىزىكىلىق، خىمىيىلىك تۈرلۈك ئۆلچەملىرى خەلقئارا ئۆلچەمگە يەتكەن ياكى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن. ئاساسلىقى ناۋات ياساش، ئىچىملىك ۋە مېۋە كونسېرۋىسى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. 1990 - يىلى يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقى، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات، 1995 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەسئۇلات بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە سۈپىتى تەكشۈرۈلمەيدىغان تۇنجى تۈركۈم مەسئۇلات دەپ تەستىقلاندى ھەمدە «خەلقئارا ئۆلچەملىك مەسئۇلات» شەرىپىگە ئېرىشتى. مەزكۇر مەسئۇلات مەملىكەت بويىچە سېتىلماقتا.

«بوستان» ماركىلىق ئاق شېكەر شىنجاڭ شەھەرنى 1 - ئاۋغۇست شېكەرچىلىك چەكلىك شىركىتىنىڭ مەسئۇلاتى. ئۆزى ئاق، تەمى تاتلىق، سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ، يېمەكلىك، ئىچىملىك، دورىگەرلىك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالا سۈپەتلىك مەسئۇلات دېگەن نامغا، 1987 - يىلى يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقى بويىچە

ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا، 1988 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بويىچە ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1990 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ۋە مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك يېنىك سانائەت يەرمەنكىسىنىڭ ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشتى. 1991 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى بويىچە ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات ۋە ئىستېمالچىلار ياخشى كۆرىدىغان مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1996 - يىلى شنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە سۈپىتى تەكشۈرۈلمەيدىغان تۇنجى تۈركۈم مەھسۇلات، دەپ تەستىقلاندى. ھازىر مەملىكەتلىك ھەممە يېرىدە سېتىلماقتا.

«ئىتتىپاق» ماركىلىق ساپ سۇت پاراشوكى

شنجاڭ ئىلى سۇت مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئۇنىڭ خام ئەشياسى بۇلغانمىغان مۇھىتتىن ئېلىنغان بولۇپ، پۈراقلىق ھەم مەززىلىك، ساپ، شنجاڭدا سېتىلغاندىن تاشقىرى، ئىچكى ئۆلكىلەردىمۇ سېتىلىدۇ. 1991 - يىلى جۇڭگو ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئىستېمالچىلار ئىشەنچىگە ئېرىشكەنلىك دەپ باھالاندى. 1992 - يىلى دۆلەتنىڭ «ئېسىل يېمەكلىكلەر گۈلى» نامىلىق ئالتۇن لوگىتا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1995 - يىلى يېشىل يېمەكلىك بەلگىسىنى ئىشلىتىشى دۆلەت تەرىپىدىن تەستىقلاندى، 1997 - يىلى شنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى.

«ئەپەندى» ماركىلىق سوپۇن پاراشوكى

شنجاڭ ۋۇتۇڭ خىمىيىلىك بۇيۇملار زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئاق ياكى گۈلسۇرۇخ رەڭلىك، سوغۇق سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ، كۆپۈكى مول، كىر چىقىرىشى ياخشى، قولغا تەسىرى يوق، ھەر خىل داغلارنى پاكىز چىقىرىۋېتەلەيدۇ. ئاساسلىقى پاختا، كەندىر، خىمىيىلىك تالا توقۇلمىلىرىنى يۇيۇپ تازىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ، يۇڭ، يىپەك توقۇلمىلار ۋە باشقا كىيىم - كېچەكلەرنى يۇيۇشقىمۇ بولىدۇ. 1987 - يىلى يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقى بۇ مەھسۇلاتقا ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دەپ نام بەردى. شۇ يىلى يەنە ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت نازارىتىمۇ ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دەپ نام بەردى. 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. 1994 - يىلى مەملىكەتلىك داڭلىق، ياخشى ئاھالە تاۋارلىرى يەرمەنكىسىنىڭ كۈمۈش مېدالىغا ئېرىشتى. 1995 - يىلى شنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. 1997 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە سۈپىتى تەكشۈرۈلمەيدىغان تۇنجى تۈركۈم مەھسۇلات بولۇپ تەستىقلاندى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى تونۇشتۇرغان مەھسۇلاتلار قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1999 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت ئىدارىسى تەرىپىدىن شنجاڭنىڭ مەشھۇر سودا ماركىسى دەپ بېكىتىلدى. زاۋۇتنىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 5 مىڭ 244 تونىا، مەھسۇلاتى شنجاڭدا ھەمدە خۇبېي، ئىچكى موڭغۇل قاتارلىق جايلاردا سېتىلماقتا.

«فاڭتىك» ماركىلىق ساپ پاختا توقۇلما ئىچ كىيىملەر

شنجاڭ يۇڭخۇڭ ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار باش زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. يۇمشاق، يول، لۇق، گۇللۇك، ئىلاستىكلىقى ياخشى، مىنىستىرلىق ئىلان قىلغان دۆلەت ئۆلچىمى بويىچە ئىشلەنگەن. ئىشلىتىلىدىغان خام ئەشيا شنجاڭنىڭ ئىلا سۈپەتلىك پاختىسى. 1991 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1996 - يىلى جۇڭگو ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئىستېمالچىلار ئىشەنچىگە ئېرىشكەنلىك مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. شۇ يىلى يەنە شنجاڭنىڭ داڭلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى. 1999 - يىلى شنجاڭ بويىچە مەشھۇر سودا ماركىسى دەپ بېكىتىلدى. 1999 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە جۇڭگو ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى تونۇشتۇرغان مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. مەزكۇر مەھسۇلات مەملىكەت بويىچە 22 چوڭ شەھەردە سېتىلماقتا ھەم ئامېرىكا، رۇسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگىمۇ ئېكسپورت قىلىنماقتا.

«فاڭتىك» ماركىلىق ساپ پاختا توقۇلما ئىچ كىيىملەر

«تەڭرىتاغ» ماركىلىق كەپشەر چوكىسى

شىنجاڭ تەڭرىتاغ كەپشەر چوكىسى زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. كەپشەرلەش ئىقتىدارى ياخشى بولۇش، توك ئې- قىمى مۇقىم بولۇش، كەپشەر ئورنى چىرايلىق چە- مىش، ئۇچقۇن ئاز چىقىش، ئۆزگىرىشچان توكنىمۇ، تۇراقلىق توكنىمۇ ئىشلەتكىلى بولۇش، ھەرقانداق ئو- رۇننى كەپشەرلىگىلى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئە- گە. ئاساسلىقى تۆۋەن كاربونلۇق پولات، شۇنىڭدەك قۇرۇلمىسى ۋە كۆچلۈكلۈك دەرىجىسى تۆۋەن بولغان قېتىشما پولاتنى كەپشەرلەشكە ئىشلىتىلىدۇ. مەزكۇر مەھسۇلات بىرقانچە يىل ئۇدا ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپاتىغا، 1997 - يىلى ئاپتو- نوم رايون بويىچە داخلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىش- تى. 1999 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داخلىق سودا مار- كىسى، دەپ بېكىتىلدى. شىنجاڭ، سەنشى، گەنسۇ، خېنەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، شۇنداقلا مۇستەقىل دۆ- لەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى ئەللىرىدە، پاكىستان، موڭ- غۇلىيە، شىياڭگاڭ قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردا سېتىل- ماقتا.

«پۈلپى» ماركىلىق ناترىي سۇلفات

يېزا ئىگىلىك 13 - شى قىزىلتاغ خىمىيىلىك بۈيۈملار زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئاساسلىقى قەغەزچە- لىك، كۆن - خۇرۇم ياساش، توك چۈشۈرۈش، بوياش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئوخشاش بولمىغان كرىس- تاللىق سۈيى بار ئارىلاشما، نەملىكنى كۆرگەندە ئاسان پارچىلىنىدۇ، چىرىتىش خۇسۇسىيىتى بار، ھاۋادا ئا- سان ئوكسىدلىنىدۇ، كۆچلۈك گۈڭگۇرت كىسلاتاسى رېئاكسىيىسىدە ھىدروگېن سۇلفىد ھاسىل قىلىدۇ. سوغۇق سۇدىمۇ ئېرىيدۇ. قىزىق سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ، ئىسپىرتتا ئازراق ئېرىيدۇ. ساقلاش ئاسان، بۇلغىنە- شى ئاز، ئىشلىتىشكە قولايلىق. يىللىق ئىشلەپچىقە- رىش مىقدارى 23 مىڭ 415 تونىنا. 1995 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داخلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. مەملىكەت ئىچىدە 20 دىن ئارتۇق ئۆلكە (شەھەر)، ئاپتونوم رايونغا سېتىلغاندىن تاشقىرى، كورىيە، پا- كىستان، ياپونىيە، شىياڭگاڭ، ئاۋمېن قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردىمۇ سېتىلماقتا.

«ياشى» ماركىلىق كۆيدۈرۈلگەن شۆلتا

شىنجاڭ شەھەنزە خىمىيىلىك بۈيۈملار زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. ئاساسلىقى يېنىك سانائەت، خىمىيە سانائىتى، نېفىت ۋە مېتاللورگىيە قاتارلىق ساھەلەردە ئىشلىتىلىدۇ. مەھسۇلاتنىڭ تۈر- لۈك كۆرسەتكۈچلىرى دۆلەت ئۆلچىمىگە مۇۋاپىق كېلە- دۇ، سۈدا ئاسان ئېرىيدۇ ھەمدە بولۇق ئىئونلىشا- لايدۇ، چىرىتىش خاراكتېرى ئىنتايىن كۈچلۈك. 1996 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داخلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. شىنجاڭدىكى چوڭ شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە سېتىش تور ۋە نۇقتىلىرى بار.

«بوشۇ» ماركىلىق مەدەنىيەت قەغىزى

شىنجاڭ شەھەنزە قەغەز زاۋۇتىدا ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپا- تىغا، ئىستېمالچىلار ئەڭ ئالقىشلايدىغان يەرلىك مەھ- سۇلات مۇكاپاتىغا، مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك يې- نىك سانائەت يەرمەنكىسى مۇكاپاتىغا، يېنىك سانائەت مىنىستىرلىقىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپات- قا، رۇسىيە ۋە موڭغۇلىيىنىڭ خەلقئارا نادىر مەھسۇلا- ت مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1996 - يىلى ئاپتونوم رايون- مىز تەرىپىدىن شىنجاڭنىڭ داخلىق مەھسۇلاتى بولۇپ باھالاندى.

«خۇاشدەن» ماركىلىق كالتسىي ئۇچىملە- كى شىنجاڭ خۇاشدەن دورىگەرلىك چەكلىك شىر- كىتىنىڭ مەھسۇلاتى. قان ۋە كالتسىي تولۇقلاشقا ئىش- لىتىلىدۇ، كالتسىينىمۇ، قانىنىمۇ تەڭلا تولۇقلىيالا- يدىغان دورىلارنىڭ بىرى، دۆلەت دەرىجىلىك 3 - خىل يېڭى دورا. بالىلار دۈمچەكلىك كېسىلى، ياشانغانلار سۆڭەك كاۋاكلىشىش كېسىلى، ئاياللار قان ئازلىق كېسىلىگە كۆرۈنەرلىك شىپا قىلىدۇ. بۇ مەھسۇلات مەملىكەتلىك 11 - نۆۋەتلىك كەشپىيات يەرمەنكىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا، مۇنەۋۋەر يېڭى مەھسۇلات ئالتۇن لوڭقا مۇكاپاتىغا، خەلقئارا 4 - نۆۋەتلىك تېببىي دورا ساقلىق ساقلاش مەھسۇلاتلىرى يەرمەنكىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا، 1997 - يىلى ئۈرۈمچى ئىقتىسادىي سودا يەرمەنكىسىدە مۇنەۋۋەر يېڭى مەھسۇلات ئالتۇن مۇكاپا- تىغا ئېرىشتى. 1998 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داخلىق مەھسۇلات دېگەن نامغا ئېرىشتى. پۈتۈن شىنجاڭدا ۋە غەربىي شىمال، شىمالىي جۇڭگو، جەنۇبىي جۇڭگودىكى ھەرقايسى جايلاردا سېتىلىدۇ.

«غەربىي شىمال بۆرىسى» ماركىلىق خۇرۇم كېيىم - كېچەكلەر شىنجاڭ خۇاشىن خۇرۇم سانا- ئىتى بىرلەشمە شىركىتىنىڭ مەھسۇلاتى. يۇمران، سىلىق، سۈلەتلىك، پاسونى يېڭى، رەڭگى ئوچۇق،

ئىشلىنىشى سېپتا، كۆركەم ھەم راھەت. مەملىكەت بويىچە سېتىلىدۇ. مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خۇ- رۇم بۇيۇم يەرمەنكىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1994 — 1995 ـ يىللىرى جۇڭگو ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىنىڭ «مەملىكەتتىكى مىليونلىغان ئىستې- مالچى رازىلىق مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى. 1997 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى، 1999 ـ يىلى «99 ـ يىللىق ئۇرۇمچى ئىقتىسادىي سودا يەرمەنكىسى» دا ئالتۇن سۇپەتلىك ماركا بولۇپ باھالاندى.

«ياشى» ماركىلىق پولئېنىل خلورىد دې- ۋىرقاي شىنجاڭ تېخنىي چەكلىك پاي شىركىتى ئىشلەپ چىقارغان. ئۇ سانائەت دەرىجىلىك PVC، يې- مەكلىك تازىلىقى دەرىجىلىك PVC دەپ ئىككىگە ئايرى- لىدۇ، يىلىغا 15 مىڭ تونىنا ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. سانا- ئەت ئىشلەپچىقىرىشى ھەمدە يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋە پىششىقلاشتا كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. تۇرلۇك كۆرسەتـ كۈچلىرى دۆلەتنىڭ مەجبۇرلاش خاراكتېرىدىكى ئۆل- چەملىرىگە تامامەن مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئىسسىقلىقنى تۇ- راقلاشتۇرۇش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولۇش، ئاقلىق كۆرسەتكۈچ قىممىتى 85% تىن يۇقىرى بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. 1998 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالان- دى. شىنجاڭدا ۋە ئىچكىرىدىكى قىسمەن ئۆلكە، ئاپتو- نوم رايونلاردا سېتىلىدۇ.

«يېشىل قارىغاي» ماركىلىق سېمونت يېشىل قارىغاي بىناكارلىق خىمىيە سانائىتى سېمونت زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. تۇرلۇك ھەمسىباب سېمونت، 425R سىلىكات تۇزلۇق سېمونت، 425R ئادەتتىكى سىلىكات تۇزلۇق سېمونتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاسا- سەن سانائەت، خەلق بىناكارلىق ئىشلىرى ۋە يول، ئايرودروم، نېفىتلىك قۇرۇلۇشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە # 425 نومۇرلۇق سىلىكات تۇزلۇق شور تەركىبى تۆۋەن سېمونت، # 425 نومۇرلۇق ئالىيۇمىن تەركىبى تۆۋەن، سۇلفاتقا قارشىلىق كۆرسىتىش ئىقتى- دارى يۇقىرى سېمونتلارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىك بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى مۇڭاپىق، كېيىنكى مەز- گىلدىكى چىڭلىق دەرىجىسى يۇقىرى، ئاسان ئېرىمەي- دۇ، ئوكسىدلىق ماگنىي، ئىشقارلىق ئالىيۇمىن كالى- سىي مىقدارى تۆۋەن بولۇپ، سۇلفاتنىڭ چىرىتىشگە بىرقەدەر ياخشى قارشىلىق كۆرسىتىش ئىقتىدارىغا ئى- گە. 1989 ـ يىلى يېڭا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تەرە- پىدىن ئالا سۈپەتلىك مەھسۇلات، 1994 ـ يىلى شىن- جاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى.

«شىنگۈك» ماركىلىق سېمونت كازىۋېن سېمونت زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى. مۇرەككەپ قېتىشما 5، ھەمسىباب 425R، ھەمسىباب 525R دىن ئىبارەت يۇرۇشلۇق سېمونتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ھەمسىباب سېمونت (425R، 525R) نىڭ قېتىشى تېز، دەسلەپ- كى مەزگىلدىكى چىڭلىقى يۇقىرى، ئۇچ كۈنلۈك بې- سىمغا چىداملىقلىقى كۆرسەتكۈچتە كۆرسىتىلگىنىدىن 18% يۇقىرى، دەسلەپكى قېتىش ۋاقتى مۇۋاپىق، قې- تىش ۋاقتى بىرقەدەر قىسقا، سۇيىتى مۇقىم، كېيىن- كى چىڭلىقى ناھايىتى ياخشى. مۇرەككەپ قېتىشما سې- مونت (325) دەسلەپكى چىڭلىقى يۇقىرى بولۇش، ئۇچ كۈنلۈك بېسىمغا چىداملىقلىقى كۆرسەتكۈچتە كۆرسىتىلگىنىدىن 55% تىن يۇقىرى بولۇش، يۇمشاق- لىقى ياخشى بولۇش، چاپلىشىش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولۇش، سۇ ساقلىشى ياخشى بولۇش، قېتىش ۋاقتى مۇۋاپىق بولۇش، كېيىنكى چىڭلىقى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. 1998 ـ يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. ئاساسەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى چوڭ قۇرۇلۇش شىركەتلىرىگە، نې- فىت، نېفىت ـ خىمىيە، خەلق ئاۋىئاتسىيىسى قاتارلىق ساھەلەردىكى قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇنلارغا سېتىلە- دۇ.

بىكتۇەننىڭ قاتناش ئىشلىرى XX ئەسر- نىڭ 50 ـ يىللىرى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تىرانسپورت باشقارمىسى باش بولۇپ ئىككى ئاپتوموبىل تۈەنى، ئۇچ مۇستەقىل ئاپتوموبىل يىگى، 30 دىن ئارتۇق تىرانسپورت پونكىتى، بىر ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان بىكتۇەن ئاپتوموبىل تىرانسپورت قىسمى قۇرۇلغاندى. ئۇلار چېگرىنى قوغ- داش ۋە ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشتەك قوش ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان. 1990 ـ يىلى بىڭ- تۈەن ۋە ئۇنىڭ شى (ئىدارە) سىدە قاتناش ئىدارىسى (باشقارما) ۋە يول ئىشلىرى قوشۇنى قۇرۇلۇپ، بىڭ- تۈەننىڭ قاتناش ئىشلىرى ئاپتونوم رايونىمىز تاشيول تورىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ قالدى. ئاپتو- موبىل تىرانسپورتى كارخانىلىرىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بىرلا شەكىلدىن تەرەققي قىلىپ، دۆلەت ئىگىلىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىك، يەككە ئىگىلىك، بىرلەشمە تە-

جارەت قاتارلىق كۆپ خىل ئىقتىسادىي قۇرۇلما ئورناق راۋاجلانغان يېڭى ۋەزىيەت شەكىللەندى. 1999 - يىلى- غىچە ئاخىرىغىچە ئاپتوموبىل قاتنىيالايدىغان تاشيول مۇساپىسى 20 مىڭ 449 كىلومېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە دەرىجىلىك تاشيول 14 مىڭ 776 كىلومېتىر بولۇپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدان يوللىرىنى دۆلەت يولىغا، ئۇلكە يولىغا تۇتاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بىكـ تۇەنە بار بولغان ھەر خىل ئاپتوموبىل 42 مىڭ 934، يولۇچى توشۇش مىقدارى 42 مىليون ئادەم قېتىم، يولۇچى ئايلىنىش مىقدارى 2 مىليارد 40 مىليون ئادەم/كىلومېتىر، مال توشۇش مىقدارى 44 مىليون 800 مىڭ توننا، مال توشۇش ئايلىنىش مىقدا- رى 3 مىليارد 99 مىليون توننا/كىلومېتىر.

بىكتۇەنىنىڭ تاشيول قۇرۇلۇشى بىكتۇەن تاشيوللىرى شاخسىمان ھالەتتە بولۇپ، دۆلەت يولى ۋە ئۇلكە يولى بىلەن تۇتاشتۇرۇشنى بۆلەكچوك، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى غول لىنىيىسىنى ئاساس، تۇەن شتابىنى مەركەز قىلغان ھالدا سىرتقا قاراپ سوزۇل- غان. بۇنىڭدىن بىكتۇەن تاشيولىدا «ئوچ كۆپ، ئوچ ئاز» بولۇش ئالاھىدىلىكى شەكىللەنگەن: غول لىنىيە

بىكتۇەنىنىڭ تاشيول قۇرۇلۇشى

لىنىيە (ئۇلكە، ناھىيە دەرىجىلىك) ئاز، يېزا دەرىجە- لىك تاشيول كۆپ؛ ھەربىر يولنىڭ مۇساپىسى ئاز، يول شاخچىلىرى كۆپ؛ كېسىشكەن يول ئاز، ئۇزۇك يول كۆپ. بىكتۇەن تاشيول قۇرۇلۇشى مۇنداق ئوچ باسقۇچنى بېسىپ ئوتكەن: (1) بىكتۇەن قۇرۇلغاندىن «7 - بەش يىللىق پىلان» ئاخىرلاشقۇچە بولغان ئار- لىق دەسلەپكى باسقۇچ. بۇ مەزگىلدە ماشىنا ئارقىلىق تېرىقچىلىق قىلىدىغان يول ئاساس قىلىنغان بولۇپ، يول دەرىجىسى تۆۋەن، راۋاتلىقى ناچار ئىدى، قۇرۇ- لۇش مەبلىغىنى شى، تۇەنلەر ئۆزى غەملەيتتى؛ (2) «8 - بەش يىللىق» مەزگىلى قەدەم تاشلاش باسقۇچى بولدى. 1990 - يىلى بىكتۇەندە قاتناش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، بىكتۇەن تاشيول قاتنىشى بويىچە «8 - بەش يىللىق»، «9 - بەش يىللىق» تەرەققىيات پىلانى ۋە 2010 - يىلىغىچە بولغان ئۇزاق مۇددەتلىك يېرىك پىلان تۈزۈلۈپ، تاشيول قۇرۇلۇشى تونجى قېتىم بىگـ تۇەن پارتكومىنىڭ كۇنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى ھەمدە تاشيول قۇرۇلۇشىغا يىلىغا ئىش كۇنى ئارقىلىق ئىككى مىليون يۇەن قوشۇمچە ياردەم بېرىش قارار قىلىندى. «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدە ياسالغان تاشيول جەمئىي 470 كىلومېتىر، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 93 مىليون 310 مىڭ يۇەن. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 12 مىليون يۇەن، بىكتۇەنىنىڭ ئىش كۇنى ئارقىلىق سالغان مەبلىغى 8 مىليون 150 مىڭ يۇەن. قالغان قىسمىنى بىكتۇەندىكى شى (ئىدارە) لار ئۆزى غەملىدى؛ (3) «9 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلى ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىلغان مەزگىل. بۇ مەزگىلدە ياسالغان تاشيول جەمئىي 3 مىڭ 497 كىلو- مېتىر (3 - دەرىجىلىك)، بۇنىڭ ئىچىدە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى غول لىنىيىسى 13 بولۇپ، 1 مىڭ 410 كىلومېتىر، ناھىيە دەرىجىلىك تاشيول 500 كىلومېتىر، يېزا يولى 1 مىڭ 587 كىلومېتىر، سې- لىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 2 مىليارد 700 مىليون يۇەن. بۇنىڭ 500 مىليون يۇەننى دۆلەت سالغان. 2000 - يىلى بىكتۇەن تاشيولىنىڭ ئومۇمىي مۇساپىسى 20 مىڭ 477 كىلومېتىرغا يېتىپ، تاشيول قاتناش شارائىتى زور دەرىجىدە ياخشىلىنىپ، بىكتۇەن ئىقتىسادىي تە- رەققىياتىنى ئىلگىرىلەتتى.

بىكتۇەنىنىڭ ئاپتوموبىل تىرانسپورتى

1949 - يىلى 10 - ئاينىڭ 5 - كۇنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1 - بىكتۇەنىنىڭ «جيۇچۇەن — ئۇرۇمچى تىرانسپورت سىلكىنۇسى» ئاپتوموبىل قىسمى قۇرۇلغانىدى. ئىككى تونناملىقتىن يۇقىرى ھەر خىل ئاپتوموبىلدىن 470 ى بار ئىدى، ئۇلار ئازادلىق ئارمە- يىنى شىنجاڭغا توشۇش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلاتتى. ئۇ شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەن ئا- ئاپتوموبىل تىرانسپورت قوشۇنىنىڭ تونجى تىرانسپورت قو- شۇنى ئىدى. 1954 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇ- لۇش بىكتۇەنىنى قۇرۇلغان چاغدا، خەلق ئاپتوموبىلىدىن جەمئىي 2 مىڭ 194 ى بار بولدى. ئۇلار يىلىغا 1 مىليون 757 مىڭ 400 توننا مال توشۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇندايتتى، 91 مىڭ 900 ئادەم قېتىم يولۇچى تو-

شۇيىتتى، مال ئايلىنىش مىقدارى 190 مىليون 576 مىڭ 400 تونىنا / كىلومېتىر، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 125 مىليون 572 مىڭ ئادەم / كىلومېتىر ئىدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، خەلق ئاپتوموبىلى 33 مىڭ 500 (مال توشۇش ئاپتوموبىلى 26 مىڭ 932، ئومۇمىي تونناژى 137 مىڭ 470 تونىنا؛ يولۇچى ئاپتوموبىلى 6 مىڭ 568، ئورۇن ئومۇمىي سانى 88 مىڭ 513) گە يېتىپ، 1954 - يىلىدىكىدىن تەخمىنەن 12.8 ھەسسە كۆپەيدى؛ تاشيول - ترانسپورت خىزمىتى چىلىرى 51 مىڭ 527 كىشىگە يەتتى. ترانسپورت كارخانىلىرى ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇستەقىل كارخانىلاردىن تاشقىرى، يەنە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى قوشۇمچە ترانسپورت كارخانىلىرى ۋە يەككە تراسپورتچىلارمۇ بار بولدى. يولۇچىلار ترانسپورت پونكىتىدىن 27 سى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە 2 - دەرىجىلىك پونكىت تۇت، 3 - دەرىجىلىك پونكىت 9، 4 - دەرىجىلىك پونكىت 14. ئاپتوموبىل رېمونتخانىسى 1 مىڭ 557، ئونىڭدا ئىشلىگۈچىلەر 15 مىڭ 419 كىشى.

كۆيتۈن يولۇچىلار ترانسپورت بېكىتى 2- دەرىجىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاپتوموبىل يولۇچىلار پونكىتى. كۆيتۈن شەھىرىدىن ئۈرۈمچىگە بارىدىغان ئارا يولغا جايلاشقان. 1985 - يىلى قۇرۇلغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 800 كۋادرات مېتىر، ئاپتوموبىل توختىتىش مەيدانى 9 مىڭ كۋادرات مېتىر، يولۇچىلار ئاپتوموبىلىدىكى ئومۇمىي ئورۇن 2 مىڭ 400، كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 120 دىن ئارتۇق ئاپتوموبىل يولغا چىقىدۇ، يىللىق يولۇچى توشۇش مىقدارى 1 مىليون 70 مىڭ ئادەم قېتىم. 2000 - يىللىق ئومۇمىي كىرىمى 14 مىليون 160 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1 مىليون 100 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. يولۇچىلار پونكىتىدا 250 كارخانا مېھمانخانىسى تەسىس قىلىندى. ئوندىن باشقا، يېمەك - ئىچمەك سودا تور ۋە نۇقتىلار 20 دىن ئارتۇق. 1993 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە ئىگىلىرى - ئاخىر بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى تەرىپىدىن «ئاپتونوم رايون بويىچە قاتناش ساھەسىدىكى مەدەنىيەتلىك ئورۇن»، دۆلەت قاتناش مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «يولۇچى توشۇشتا مەدەنىي ئاپتوموبىل ئەترىتى» دېگەندەك نامىلار بېرىلدى.

بىكتۇەن 1 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى ئوتتۇرا تېپلىق دۆلەت ترانسپورت كارخانىسى. شىنجاڭ پايانسىز زېمىن تەرەققىيات باش شىركىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شىركەت ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى بەشيۈلتۇز شىمالىي كوچا 21 - قورۇدا. شىنجاڭ بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش باش ئىدارىسى ئاپتوموبىل ئەترىتى ئاساسىدا 1979 - يىلى 12 - ئايدا قۇرۇلغان. 1983- يىلى شىنجاڭ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى شىركىتى بىلەن بىرلەشكەن. ئاپتوموبىل ترانسپورتى، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى، توڭۇەن بېسىملىق ئېلېكتر سايمانلىرى، پولىئۇرېتان قاتتىق - يۇمشاق كۆپچۇكى

بىكتۇەن 1 - ئاپتوموبىل تراسپورت شىركىتىنىڭ ئاپتوموبىل ئەترىتى

ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە ئامبارداۋ ساقلاش قاتارلىق كۆپ خىل ساھەلەرنى بىر گەۋدە قىلغان ئۇنىۋېرسال كارخانا. 220 دىن ئارتۇق چوڭ تونىلىق تراسپورت ئاپتوموبىللىرى بار، ئاساسەن قازاقستان، قىرغىزستان، پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە مال توشۇيدۇ، شىنجاڭ ئىچكى چەت ئەلگە مال توشۇيدىغان ئاساسلىق كارخانىلار. نىڭ بىرى. ھازىر 820 دىن ئارتۇق ئىشچى - خىزمەتچىسى، 100 مىليون يۈەنلىك مۇقىم مۇلكى بار. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 116 مىڭ 280 كۋادرات مېتىر، زاۋۇت بىناسى، سېخ ۋە ئىشخانا بىنالىرىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 36 مىڭ 675 كۋادرات مېتىر. 1986- يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە بولغان 12 يىل ئىچىدە جەمئىي 30 مىليون يۈەن پايدا يارىتتى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 2 - دەرىجىلىك دۆلەت كارخانىسى، ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىي ئورۇن، «بىكتۇەن روھىنى جارى قىلدۇرۇش» تا قىزىل بايراقدار ئورۇن، بىكتۇەن بويىچە ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى بولۇپ باھالاندى، مەملىكەتلىك «1 - ماي» ئەمگەك تەقدىرىنى مىسىغا ئېرىشتى. 2000 - يىللىق مال ئوبوروت مىقدارى 90 مىليون 350 مىڭ تونىنا/كىلومېتىر، ئومۇمىي تىجارەت كىرىمى 55 مىليون 920 مىڭ يۈەن.

بىكتۇەن 2 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى تراسپورت، سانائەت ۋە سودىنى بىر گەۋدە

قىلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئۇنۇبرسال چوك تراىس- چورت كارخانىسى، شنجاك بىرلەشمە ئوقەتچىلىك باش شىركىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شىركەتنىك ئورنى شخەنزە شەھىرىدە. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 97.9 گىكتار. هازىر 2 مىك 249 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، 110 مىليون يۈەنلىك مۇقىم مۇلكى، 677 يوك ئاپتوموبىلى بار، ئۇنىك ئىچىدە 302 سى دىزىلنى يېقىلغۇ قىلغان ئاپتوموبىل. ئاساسەن نېفىت، تەبىئىي گاز، ئاسفالت تراىسپورتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يولۇچى ئاپتوموبىلى- دىن 29 ى، سۇرەتتىدىن 569 ى بار، 9 مىك تونىغا يېقىن يوك توشۇيالايدۇ، يولۇچى ئاپتوموبىللىرىدا جەم- ئىي 1 مىك 715 ئورۇن بار. ئۇنىڭدىن باشقا، 250 مىك قۇر يوك كىيىملەرنى تىكىپ چىقالايدىغان كىيىم تىكىش زاۋۇتى، 2 مىك 500 تونىا «تەبغۇ كولا» ئىشلەپچىقىرالايدىغان ئىچىملىك زاۋۇتى، دېھقانچىلىقتا سۇغىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان سۇلياۋ يالتىراق، PVC تۇرۇبا ماتېرىياللىرى، PE تۇرۇبا ماتېرىياللىرى ئىش- لەپچىقىرىدىغان ۋە سۇرەتمە، ماي باك ئىشلەپچىقىرىد- غان، يىلىغا 200 دىن ئارتۇق ئاپتوموبىلنى چوك رېمونت قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ماشىنىسازلىق زاۋۇت- لىرى بار. يەنە نېفىت بۇيۇملىرى، ئاپتوموبىل زاپچاس- لىرى، ئاشلىق، ياغ، دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلات- لىرى تىجارىتى، مېھمانخانا ئاراي قاتارلىق مۇلازىمەت تۈر- لىرى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. 2000 - يىللىق ئىشلەپ- چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 69 مىليون 789 مىك يۈەن بولدى.

شنجاك ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە شىركىتى

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوك تىپلىق ئاۋىئاتسىيە پاي شىركىتى. شىركەت شخەنزە شەھىرىنىك شەرقىي

شنجاك ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە شىركە- تىنىك ئايروپىلانلىرى

قىسمىدا. 1983 - يىلى 5 - ئايدا قۇرۇلغان. دۆلەت- نىك سابىق مۇئاۋىن رەئىسى ۋاك جېن ئۆز قولى بىلەن «ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچىلەر ئاۋىئاتسىيىسى» دېگەن يېغىشلىمىنى يېزىپ بەرگەن. 1992 - يىلى بىكتۇەن شنجاك ئاۋىئاتسىيە شىركىتى بىلەن «ھەممە- جاب ئاۋىئاتسىيىدىن بىرلىشىپ پايدىلىنىش كېلىشىم- مى» ئىمزالىدى. 1995 - يىلى 5 - ئايدا بىكتۇەن شنجاك ئاۋىئاتسىيە شىركىتى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ شنجاك ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى قۇردى. شنجاك ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىك ئايروپىلانلىرى بۇ شىركەت ئىككى مەم- تېمىدىكى تۆت خىل ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە ئايروپىلان- لىرىنى باشقۇرىدىغان بولدى، ئۇنىك ئىچىدە Y—11 بەلگىلىك ئايروپىلاندىن بەشى، Y—5 بەلگىلىك ئايرو- پىلاندىن 11ى، Y—5B بەلگىلىك ئايروپىلاندىن 15 ى، Y—12 بەلگىلىك ئايروپىلاندىن بەشى، 100 مىليون يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلكى بار. شخەنزە ھەممىباب ئاي- رودرومى 1996 - يىلى 8 - ئايدا رەسمىي ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. ئايروپىلاندا ئۇرۇق چېچىش، خىمە- يىلىك ئۇسۇلدا ئوت ئوتاش، خىمىيىۋى ئوغۇت پۈر- كۈش، زىياندات ھاشاراتلارنى يوقىتىش، كېسەللىكنى ئەلەش، زىرائەتنىك پىشىشىنى تېزلىتىش، ئايروپە- لاندا يوپۇرماق چۈشۈرۈش، ئورمان ئاسراش، ھاۋا يو- لىنى چارلاش، كېسەللىكنىك ئالدىنى ئېلىش، ھاۋادىن سۇرەتكە ئېلىش، ئۇلچەش، يەرلەرنى تەپسىلىي تەكشۈ- رۈش، يەر ئاستى بايلىقىنى تىترىتىپ تەكشۈرۈش، ئايروپىلاننى ئىجارىگە بېرىش يولى بىلەن سايامەتچىلىك- نى يولغا قويۇش، قىسقا مۇساپىلىك تراىسپورتنى يولغا قويۇش، جىددىي قۇتقۇزۇش، قۇرۇقلۇقتا نېفىت مۇلا- زىمىتىنى يولغا قويۇش قاتارلىق 20 نەچچە خىل ئاساس- لىق مۇلازىمەت ۋە تىجارەت تۈرى بار. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 5 مىك 500 سائەت ئۇچىدۇ، بۇ مەسلە- كەت بويىچە ھەممىباب ئاۋىئاتسىيە ۋاستىلىرى ئۇچۇش مىقدارىنىك 1/6 نى ئىگىلەيدۇ. شنجاڭنىك ھەرقايسى جايلىرى ۋە بىر قىسىم ئىچكى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار مەشغۇلىيەت دائىرىسى قىلىندى. 2000 - يىلىنىك ئاخىرىغىچە يېغىپ ھېسابلىغاندا، 53 مىك 800 سائەت ئۇچتى، ئۇچقان - قونغان ئايروپىلان قېتىم سانى 188 مىك 500 قېتىم بولدى. 43 مىليون 220 مىك مو كۆلەمدىكى يەرنى بىر تەرەپ قىلىپ، 280 مىليارد يۈەن ئىجتىمائىي ماكرو ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتتى. بۇ ئورۇنغا بىكتۇەن، ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىي ئو- رۇن دەپ نام بېرىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇلارغا يەنە

«بىڭتۈەندىكى ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەتتە مۇنەۋۋەر ئورۇن» ، «بىڭتۈەن بويىچە ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى» ، «ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى» دېگەندەك نامىلار بېرىلىدى.

يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى ياسىغان ھەيۋەتلىك تارىم كۆۋرۈكى ئارال بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ئىچىدە، 1982 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ ئاخىرى پۈتكەن. ئاتلانمىسى 1 مىڭ 600 مېتىر، شىنجاڭ دائىرىسىدىكى ئەڭ چوڭ ئاشيول كۆۋرۈكى. سوتكىلىق ئاپتوموبىل ئۆتۈشۈش مىقدارى (كىچىك تىپلىق يولۇچى ئاپتوموبىلى بويىچە ھېسابلىغاندا) 800 ئاپتوموبىل. ئۇ تارىم دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان قاتناش توگۈنى.

يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى ياسىغان تارىم كۆۋرۈكى

يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسى ياسىغان ھەيۋەتلىك زەرەپشان كۆۋرۈكى مەكىت ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىدە، 1994 ـ يىلى 4 ـ ئايدا پۈتكەن.

يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسى ياسىغان زەرەپشان كۆۋرۈكى

مەكىت بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى غول لىنىيىسىدىكى كۆۋرۈك. كۆۋرۈك يۇزىنىڭ كەڭلىكى 9 مېتىر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 278 مېتىر، 17 تۈشۈكلۈك، ئومۇمىي ئاتلانمىسى 272 مېتىر، ئومۇمىي پۈتۈش باھاسى 6 مىليون 700 مىڭ يۈەن. مەكىت بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىن شىمالغا قاراپ زەرەپشان دەرياسىدىن ئۆتۈپ دۆلەت يولى G314 لىنىيىسىگە بارغىلى بولىدىغان بىردىنبىر كۆۋرۈك. سوتكىلىق قاتناش مىقدارى 700 ئاپتوموبىل (چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك ئاپتوموبىللار) ، كۆۋرۈكنىڭ سىغىمىغا كەلگۈن ئۆتكۈزۈش مىقدارى 800 كۈب مېتىر، كەلگۈن ئەڭ شىددەتلىك بولغاندا سىغىمىغا مىڭ كۈب مېتىر ئۆتكۈزەلەيدۇ.

بىڭتۈەننىڭ ئۇچىنچى كەسىپى 1978 ـ يىلى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، بىڭتۈەندە ئۇچىنچى كەسىپ تېز تەرەققىي قىلدى. 1954ـ يىلى بىڭتۈەندە ئۇچىنچى كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 5 مىڭ 663 كىشى بولۇپ، بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۇچىنچىسى كەسىپتىكىسى بارلىق خادىملارنىڭ 4.2% نى ئىگىلەيتتى. ئېشىش قىممىتى 260 مىليون يۈەن (شۇ چاغدىكى باھا بويىچە) بولۇپ، بىڭتۈەن ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 22.1% نى ئىگىلەيتتى. 2000 ـ يىلى ئۇچىنچى كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 238 مىڭ 500 گە يېتىپ، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 5 مىليارد 771 مىليون يۈەن بولدى. بۇ كەسىپتىكىلەر ئىچىدە توپ ۋە پارچە سېتىش سودىسى، يىمەك ـ ئىچمەك سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار تەخمىنەن 63 مىڭ 623 ئادەم، 26.67% نى ئىگىلەيدۇ؛ ماتارىپ، مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 43 مىڭ 337 ئادەم (ماتارىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 41 مىڭ 237 ئادەم) ، 18.16% نى ئىگىلەيدۇ؛ سەھىيە، تەنتەربىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 28 مىڭ 706 ئادەم، 12.03% نى ئىگىلەيدۇ؛ قاتناش ـ تىرانسپورت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 27 مىڭ 135 ئادەم، 11.37% نى ئىگىلەيدۇ؛ پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلەر 17 مىڭ ئادەم، 7.52% نى ئىگىلەيدۇ؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق مۇلازىمەتكىلەر 16 مىڭ 613 ئادەم، 6.98% نى ئىگىلەيدۇ؛ باشقا كەسىپتىكىلەر 41 مىڭ 194 ئادەم، 17.27% نى ئىگىلەيدۇ.

بىكتۇەندىكى ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولۇ- مىغان ئىگىلىك XX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن بۇيان، بىكتۇەن ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئە- گىلىكنى زور دەرىجىدە راۋاجلاندۇردى. 1992 - يىلى 3 - ئايدا، بىكتۇەن «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش قەدىمىنى تېزلىتىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى تېزلىتىش توغرە- سىدا قارار» نى توزۇپ، يەككە ئىگىلىك تەرەققىياتىغا، تېرىقچىلىق يېرىنى كېڭەيتىش شارائىتى بار تۇەن - مەيدان ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ دېھقانچىلىق مە- داناللرىنى ئېچىشىغا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھويىلا - ئارام ئىگىلىكىنى ياخشى يولغا قويۇشىغا ئىلھام ۋە مەدەت بەردى ھەم ئۇلارنىڭ يەككە ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشىغا رۇخسەت قىلدى. 1992 - يىلى 12 - ئايدا، ج ك پ بىكتۇەن پارتكومىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك پارتكومىنىڭ 9 - قېتىملىق كېڭەيتىلگەن ئومۇمىي يىغىنىدا، «ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىش، باشقا ئىقتىسادىي تەركىبلەرنى قويۇپ بېرىپ تەرەققىي قىلدۇرۇش فاكتورىنىدا چىڭ تۇرۇپ ئومۇمىي خەلق ئىگىلىكى، كوللېكتىپ، خۇ- سۇسىي ئىگىلىك، ئوچ مەبلەغ ئىگىلىكى قاتارلىق كۆپ خىل ئىگىلىك تەركىبلىرىنى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇ- رۇش» يەنە بىر قېتىم تەكىتلەندى. 1994 - يىلى 2- ئاينىڭ 26 - كۈنى بىكتۇەن «ھويلا - ئارام ئىگىلىكى- نى زور كۆچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدا بىرقانە چە بەلگىلىمە» توزۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خۇسۇسىي ئىگىلىكنى، بىرلەشمە ئىگىلىكنى راۋاجلان- دۇرۇشىغا مەدەت بېرىپ، ئۇنى بىكتۇەن ئىگىلىكىنىڭ يېڭى ئېشىش نۇقتىسى قىلدى. 1998 - يىلى بىكتۇەندە ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىگىلىك بىلەن رەس- مىي شۇغۇللىنىۋاتقانلار 196 مىڭ 300 كىشىگە يە- تىپ، ھەر خىل كەسىپتىكى خادىملار سانىنىڭ 19.9% نى ئىگىلىدى. مۇقىم مۇلۇككە سېلىنغان مەب- لەغ 400 مىليون 558 مىڭ 800 يۇەنگە يېتىپ، پۈتكۈل ئىجتىمائىي مۇقىم مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغ- نىڭ 8.7% نى ئىگىلىدى. يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 281 مىليون يۇەنگە يېتىپ، پۈتكۈل بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكى ئومۇمىي مەھ- سۇلات قىممىتىنىڭ 9.1% نى ئىگىلىدى. سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 761 مىليون يۇەنگە يېتىپ، پۈتكۈل بىكتۇەن سانائەت ئومۇمىي مەھ- سۇلات قىممىتىنىڭ 12.2% نى ئىگىلىدى. بىناكار- لىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 224 مىليون 150 مىڭ يۇەنگە يېتىپ، بىكتۇەن بىناكارلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 5% نى ئىگىلىدى. مال ئوبو- روت مىقدارى 1 مىليارد 740 مىليون توننا / كىلومېتىر بولۇپ، بىكتۇەن مال ئوبوروت مىقدارىنىڭ 56.4% نى ئىگىلىدى. ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملە- رىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 2 مىليارد 544 مىليون 330 مىڭ يۇەنگە يېتىپ، بىكتۇەن ئىج- تىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرى پارچە سېتىلىش ئومۇ- مىي سوممىسىنىڭ 55.2% نى ئىگىلىدى. 2000 - يىلى بىكتۇەندە ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىگە- لىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 198 مىڭ كىشىگە يە- تىپ، پۈتكۈل كەسىپتىكىلەر سانىنىڭ 21% نى ئىگە- لىدى. ئومۇمىي مۇلۇكچىلىكتە بولمىغان ئىگىلىككە سېلىنغان مەبلەغ 804 مىليون يۇەن بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ سانىنىڭ 10.9% نى ئىگىلىدى.

بىكتۇەننىڭ دۆلەت ئىچى سودىسى

بىكتۇەننىڭ 14 شىنىڭ ھەممىسىدە سودا ئىدارىسى (ئاشلىق ئىدارىسى) قۇرۇلغان، ئۇلارنىڭ ئاستىدىكى 20 دىن ئارتۇق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونلىرىدىكى 174 دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانلىرىدا 380 ئىچكى سودا كارخانىلىرى بار، ئۇنىڭ ئىچىدە سودا كارخانىسى 360، ماددىي ئەشيا كارخانىسى 74. ئۇنىڭدىن باشقا، ھەر خىل ئاپپارات تور - نۇقتىلىرى 903، كەسپىي خادىملار 18 مىڭ 767 كىشى. دۆلەت- لىك ئاشلىق، ياغ ساقلاش ئامبىرى ئىككى. 2000 - يىلى دۆلەت بېكىتكەن سېتىۋېلىنىدىغان ئاشلىق 294 مىڭ 200 تونىنا ئورۇندالدى.

بىكتۇەن ئىچكى سودىسى تۆت باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى. بىرىنچى باسقۇچ: 1949 - يىلدىن 1958 - يىلىغىچە، بىكتۇەن ئىچكى سودا ئاپپاراتلىرى ۋە سودا قوشۇنلىرىنىڭ قۇرۇلۇش باسقۇچى. ئىككىنچى باسقۇچ: 1959 - يىلدىن 1966 - يىلىغىچە، بىكتۇەن ئىچكى سودىسىنىڭ زور دەرىجىدە راۋاجلانغان باسقۇچى. ئۈچىنچى باسقۇچ: 1967 - يىلدىن 1981- يىلىغىچە، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن تارتىپ بىكتۇەننىڭ ئىچكى سودا شتاتى ئەمەلدىن قالدۇ- رۇلغان باسقۇچ. تۆتىنچى باسقۇچ: 1982 - يىلدىن 1998 - يىلىغىچە، بىكتۇەن ئىچكى سودا شتاتى ئەسلە- گە كەلتۈرۈلۈپ، بىكتۇەننىڭ سودىسىدا غايەت زور ئۆزگىرىش بولغان باسقۇچ. 1991 - يىلدىن باش- لاپ، بىكتۇەن سودىسىغا قارىتا ئايرىم پىلان يولغا قو- يۇلۇپ، سودا ئوبوروت يولى ۋە تىجارەتتە ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش يەنمۇ كېڭەيتىلدى. 1996 - يىلى بىكـ

تۈەن سودا گۈرۈھى شىركىتى قۇرۇلدى. 1998 - يىلى بىكتۈەننىڭ ئىجتىمائىي تاۋارلارنى پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 707 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 1983 - يىلىدىكىسى 760 مىليون يۈەننىڭ 2.2 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى؛ سېتىش سوممىسى 1 مىليارد 130 مىليون يۈەن بولۇپ، 1983 - يىلىدىكىسى 830 مىليون يۈەننىڭ 2.4 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى. 1993 - يىلى تاۋار كىرگۈزۈش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليارد 600 مىليون يۈەن بولۇپ، 38 مىليون 130 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1998- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، بىكتۈەن بويىچە ئىچكى سودا ئاپپاراتى تور - نۇقتىلىرى 208 گە تەرەققىي قىلىپ، ئۈنىڭدا ئىشلەيدىغانلار 3 مىڭ 762 ئادەمگە، ئىچكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 65 مىليون 440 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي مال - مۇلۇك 1 مىليارد 401 مىليون يۈەنگە يەتتى.

بىكتۈەننىڭ سودا ئۇزۇلمە ئىسلاھاتى

2000 - يىلىغىچە بىكتۈەندە جەمئىي 656 سودا كارخانىسى بار بولۇپ، 1 مىليارد 650 مىليون يۈەنلىك ئومۇمىي مۇلكى، 101 مىڭ نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى، 21 مىڭ 784 تور- نۇقتىسى بار ئىدى، ئىجتىمائىي ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 5 مىليارد 400 مىليون يۈەنگە يەتتى. سودا ۋە خام ئەشيادا يىللىق كۆرۈلمىدىغان زىيان ئومۇمىي سوممىسى 49 مىليون 180 مىڭ يۈەن بولدى. بىكتۈەن سودا تارماقلىرى بوز يەر ئۇزلەشتۈرۈش رايونى ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈش ۋە بىكتۈەن ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، ئۇزۇنمىڭ بازار رىقابىتى ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇش مەقسىتىدە، تىجارەت ئۇسۇلىنى ئۇزلۇكسىز تەرتىپكە سېلىپ، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ تىجارەتنى ھۆددە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى، دۆلەت ئىلكىدىكى، خەلق ئىگىلىكىدىكى «ئۈچ تۈزۈم» (ئەمگەك، كادىرلار، تەقسىمات) ئىسلاھاتى، پاي تۈزۈم ئىسلاھاتى، گۇرۇھ-لاشقان تىجارەت ئىسلاھاتى، زەنجىرسىمان تىجارەت ئىسلاھاتى، مۇلۇك تىجارىتى ئىسلاھاتى قاتارلىق بىرقانچە تار ئىسلاھاتلارنى يولغا قويدى. 1998 - يىلىدىن كېيىن زامانىۋى كارخانا تۈزۈمىنى ئورنىتىش نىشان قىلىنغان تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىسلاھاتنى داۋاملىق چوڭقۇرلاشتۇرۇش، كارخانىلارنى زىيان تارتىشتىن پايدىنى كۆپەيتىشكىچە ئۈزگەرتىشنى چوڭقۇر قاتلامدىكى ئۈزگەرتىپ تەشكىللەش، ئۈزگەرتىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش بىلەن بىرلەشتۈردى. كارخانا مۇلۇك قۇرۇلمىسى، مۇلۇكنى ئىشقا سېلىش ئەھۋالىغا ۋە كارخانىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىگە ئاساسەن، ئىستراتېگىيىلىك ئۈزگەرتىپ تەشكىللەشنى يولغا قويۇپ، مۇلۇك ۋاسىتە، ئۇنۇم مەركەز، قوشۇۋېتىش ۋە قايتا تەشكىللەش قاتارلىق شەكىللەر ۋاسىتە، دۆلەت مۇلكى ئارقىلىق قىممەتنى ساقلاش، قىممەتنى ئاشۇرۇش ئالدىنقى شەرت، زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى ئورنىتىش نىشان قىلىنغان قايتا تەشكىللەش ۋە ئۈزگەرتىش ئېلىپ بېرىپ، قۇرۇلمىنى كۆپ خىللاشتۇرۇشنى ئەملگە ئاشۇردى. ساقلىنىۋاتقان مۇلۇكلەرنى ئۇنۇملۇك گۇرۇپلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈردى. بىكتۈەن سودىسى كۆپ يىللىق ئۇزلۇكسىز ئىسلاھات ئارقىلىق، 1954 - يىلىدىكى 130 تور - نۇقتىدىن 2000 - يىلىدىكىسى 20 مىڭدىن ئارتۇق تور - نۇقتىغا تەرەققىي قىلدى، سودىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۈي كۆلىمى 700 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى. ھەربىر تۈەن - مەيدانى 2 —3 قەۋەتلىك بىردىن سودا سارىيى بار، سېتىلىدىغان تاۋارلارنىڭ تۈرى كۆپ، مال سېتىۋېلىش مۇھىتى ياخشى.

بىكتۈەننىڭ ماددىي ئەشيا تۇزۇلمە ئىسلاھاتى

بىكتۈەندىكى ھەر دەرىجىلىك ماددىي ئەشيا تارماقلىرى «ئىشلەپچىقىرىشنى نەزەردە تۇتۇش، ئىشلەپچىقىرىشقا مۇلازىمەت قىلىش» فاكتورىنىڭ چىڭ تۇرۇپ، بىكتۈەننىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 1954 - يىلى 10 - ئايدا، بىكتۈەن ماددىي ئەشيا باشقارمىسى، ماددىي ئەشيا تەمىنات باشقارمىسى ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچى - سىرتىدا مۇناسىپ تارماق ئاپپاراتلار قۇرۇلغاندى. 1956 - يىلىغىچە بىكتۈەن يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى باشقارمىنى بىرلەشتۈرۈپ بىكتۈەن سىلىكۇ ماددىي ئەشيا تەمىنات باشقارمىسى قىلدى، شۇ (ئىدارە) لارمۇ ئۆز ئورنىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ، مۇناسىپ ماددىي تەمىنات باشقارمىلىرىنى قۇردى. دۆلەت پىلانلىق ئىگىلىكنى يولغا قويغان مەزگىلدە، بىكتۈەننىڭ ماددىي ئەشيا تەمىنات ئاپپاراتى بارلىققا كېلىش، تەرەققىي قىلىش، قۇرۇلۇش، تەمەلدىن قالدۇرۇلۇشتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈش، ئىسلاھ قىلىنىش، تەرەققىي قىلىشتەك ئەگرى - توقاي مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، بىكتۈەن، شى، تۈەنلەردە مەمۇرىيەت بىلەن كارخانا بىر گەۋدە قىلىنغان ئۇچ دەرىجە

بويىچە باشقۇرۇلىدىغان، ئىككى دەرىجە بويىچە ئامبار تەسىس قىلىنىدىغان باشقۇرۇش ئاپپاراتى شەكىللىنىپ، پۈتۈن مەملىكەت بىلەن بىكتۇەننى بىر بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان ماددىي ئەشيا سېتىش - سېتىۋېلىش تورى بولۇپ شەكىللەندى. 1994 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە بىكتۇەن ماددىي ئەشيا ساھەسىدە ئىسلاھات قەدىمى تېزلەشتۈرۈلۈپ، پاي شىركىتى، چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى ۋە ماددىي ئەشيا كۇرۇھ شىركىتى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. 1996 - يىلى 1- ئاينىڭ 28 - كۈنى بىكتۇەن ماددىي ئەشيا ئىدارىسى شۇ پېتىلا بىكتۇەن ماددىي ئەشيا كۇرۇھىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇ (ئىدارە) لەرنىڭ ماددىي ئەشيا باشقارمىلىرى، مۇ ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىدىغان، مۇستەقىل ھېسابات يۈرگۈزىدىغان ماددىي ئەشيا كۇرۇھ شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 15 - قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، مولوكچىلىك شەكلىدە كۆپ خىللىشىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى. بىكتۇەن ماددىي ئەشيا كارخانىلىرى «شىركەت قانۇنى» غا ۋە زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى ئورنىتىش تەلىپىگە ئاساسەن، ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، ئۆزگەرتىش، قوشۇۋېتىش، باشقۇرۇشنى ھاۋالە قىلىش قەدىمىنى تېزلەتتى، شىركەت تۈزۈملۈك پاي ھەمكارلىق تۈزۈمىنى، ئىجارە بېرىش، قوشۇۋېلىش، ئايرىۋېتىش قاتارلىق شەكىللەر ئۆزگەرتىلىپ، كۆپ خىل چارىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويدى. 2000 - يىلىغىچە بىكتۇەن، شى، تۇەندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر 10 مىڭ كىشىدىن ئېشىپ كەتتى، ئامبار ئەسلىھەلىرىنىڭ يەر مەيدانى 2 مىليون كۋادرات مېتىر، تۇرلۇك بىنالارنىڭ ھەجمى 200 مىڭ كۋادرات مېتىر بولدى، مەخسۇس تۇمۇرىيول لىنىيىسى 1 مىڭ 200 مېتىر، ئومۇمىي مۆلكى 1 مىليارد 500 مىليون يۈەن، يىلدا سېتىلىدىغان تۇرلۇك ماددىي ئەشيالار 2 مىليارد يۈەن. شەھەر-دىن يېزىغىچە، مەركىزىي جايلاردىن چىگرا بويىغىچە تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىنى قاپلىغان ماددىي ئەشيا ئايلىنىش تورلىرى شەكىللەندى.

بىكتۇەننىڭ ئاشلىقى بىكتۇەننىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى يېزا ئىگىلىك قىممىتىنىڭ تەخمىنەن 1/3 نى ئىگىلەيدۇ. يېقىنقى يىللاردا، بىكتۇەننىڭ ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1 مىليون 500 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا تۇراقلىنىپ، شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ئاشلىق مەھسۇلاتىنىڭ تەخمىنەن 1/5 نى ئىگىلىدى. بىكتۇەن ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆزىگە يېرىم يې-

تىش، تولۇق يېتىشتىن ئۆزىدىن ئېشىنىدىغان بولۇش

يېزا ئىگىلىك 4 - شىنىڭ چىڭخوزىدىكى دۆلەتلىك ئاشلىق ئامبىرىنىڭ قۇرۇلۇش ئورنى

جەريانىنى بېسىپ ئۆتۈپ، دۆلەتنىڭ ۋە شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ قالدى. 1997- يىلى بىكتۇەننىڭ ئومۇمىي ئاشلىق مەھسۇلاتى 1 مىل-يون 589 مىڭ 700 تونىنا بولۇپ، 1978 - يىلىدىكى-دىن 728 مىڭ 800 تونىنا ئاشتى، يەنى 83.4% ئاشتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاشلىق 673 كىلوگرام بولۇپ، 1978 - يىلىدىكىدىن 438 كىلوگ-رام، يەنى 53.7% ئاشتى، ئاشلىقنى يىل بويىچە تەڭ-چۈشلەشتۈرغاندا ئېھتىياجدىن ئاشقانلىقتىن 325 مىڭ تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىنىپ، يېمەكلىك ئۈچۈن 380 مىڭ تونىنا، ئۇرۇقلۇق ئۈچۈن 100 مىڭ تونىنا، بوغۇز ئۈچۈن 300 مىڭ تونىنا، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى ۋە سانائەت ئۈچۈن 200 مىڭ تونىنا قالدۇرۇل-دى. ئاشقىنى 300 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا بولدى. بىكتۇەن ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسىدا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى 480 ئاپپارات بار. ئۇلار بىكتۇەندە بىر، شىلارنىڭ 27، تۇەن - مەيدانلاردا 452، مۇستەقىل ھېسابات بىرلىكى بار ئورۇنلاردا 252. ئاشلىق - ياغ پىششىقلاش كارخانىسى 187، ئاشلىق ئامبىرى 72 (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئاشلىق ئامبىرى ئىككى، سغىمچانلىقى 150 مىڭ تونىنا)، ئاشلىق - ياغ دۇكىنى 144. پۈتۈن سىستېما بويىچە ئىشلەۋاتقان-لار 5 مىڭ 807 ئادەم، پىششىقلاپ ئىشلەش ئورنىدە-كىلەر 4 مىڭ 182 ئادەم. 2000 - يىلى بىكتۇەننىڭ ئومۇمىي ئاشلىق مەھسۇلاتى 1 مىليون 175 مىڭ 700 تونىنا، كىشى بېشىغا 485 كىلوگرامدىن توغرا كېلە-دۇ.

بىكتۇەننىڭ ئاشلىق ئوبوروت تۇرۇلمىسى ئىسلاھاتى 1954 - يىلى بىكتۇەن قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماددىي ئەشيا تەمىنات باشقارمىسى مەھسۇلات بىر تەرەپ قىلىش بۆلۈمى، ئاشلىق بۆلۈمى، شى،

تۆۋەندە مادده‌ي ئەشيا تەمىنات بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش - سېتىش سىياسىتى يولغا قويغاندى. 1960 - يىلى 8 - ئايدا، بىر تۆۋەندە ئاشلىق باشقارمىسى قۇرۇلدى (ماددي ئەشيا تەمىنات باشقارمىسى بىلەن بىللە ئىش بېجىرگەن)، شىلاردىمۇ مۇناسىپ ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلى 4 - ئايدا، بىكتۆەن ئارقا سەپ بۆلۈمى تەمىنات بۆلۈمىنىڭ تەمىنات بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، كېيىن شۇنىڭغا يۆتكىلىپ، شۇنىڭدىن ئاشلىق تەمىنات پونكىتى ۋە ئۇرۇمچى بىكتۆەن ئاشلىق شۆبە پونكىتى بولۇپ قۇرۇلدى. شىلارنىڭمۇ مۇناسىپ ئاپپاراتلىرى بار بولۇپ، ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش - ئاشلىق سېتىش ئىشىغا مەسئۇل ئىدى، 1974 - يىلى ھەممىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1975 - يىلىدىن 1981 - يىلىغىچە بىكتۆەنىنىڭ ئاشلىق ئاپپاراتى ئاپتونوم رايونىنىڭكىگە قوشۇلۇپ كەتتى. بىكتۆەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، سودا ئىدارىسىدە ئاشلىق - پاختا باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، كېيىن ئاشلىق باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1983 - يىلى بىكتۆەن سودا ئىدارىسىدە ئاشلىق باشقارمىسى قۇرۇلدى، شىلاردىمۇ مۇناسىپ ئاپپاراتلار قۇرۇلدى. 1985 - يىلى دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش بىر كار قىلىنىپ، توختام بويىچە نورمىلىق سېتىۋېلىش ۋە بازار ئارقىلىق سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت «قوش يول لۇق تۇزۇم» گە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى بىكتۆەن ئاشلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئاساسەن پۈتۈن بىكتۆەنىنىڭ ئاشلىق خىزمىتىگە، يۇرۇشلەشتۇرۇش كەسپىگە مەسئۇل بولدى. 1995 - يىلى بىكتۆەن ئاشلىق ئىدارىسى سودا ئىدارىسى بىلەن بىر ئاپپارات، ئىككى ۋىۋىسكا ئېسىپ، ئاشلىق ئوبوروت سامانىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1998 - يىلى گوۋۇيۈەن ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشنى قارار قىلىپ، «ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى توغرىسىدا قارار» ۋە «نۆۋەتتە ئاشلىق ئوبوروت تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ھەققىدە پىكىر» قاتارلىق بىر قاتار ھۆججەت ۋە ئالاقىدار سىياسەتلەرنى تۈزۈپ، «ئوچۇق سېتىۋېلىش، بازار باھاسىدا سېتىش، سېتىۋېلىش مەبلىغىنى قامال قىلىپ يۇرۇشلەشتۈرۈش» تىن ئىبارەت ئۈچ ئاساسىي سىياسەت ۋە «نۆتىنى ئايرىش، بىرنى مۇكەممەللەشتۈرۈش» (مەمۇرىيەت بىلەن كارخانىنى ئايرىش، زاپاس ساقلاش بىلەن تىجارەتنى ئايرىش، مەركەز بىلەن جايلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئايرىش، مالىيىدە ئېسىپ قويۇلغان كونا - يېڭى قەرزنى ئايرىش ۋە ئاشلىق باھا مېخانىزمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش) پرىنسىپىنى بېكىتىپ، ئاشلىق ئايلىنىش تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى ئومۇميۈزلۈك ئىلگىرىلىتىپ، زىيان قەرزىنى ئاشلىق مالىيىسىگە ئېسىپ قويۇش ھالىتىنى ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۆزگەرتىپ، ئاشلىق ئوبوروتىدا بازار ئىگىلىكىگە ئۆيغۇن ئۇن كېلىدىغان يېڭى تۈزۈلمە ئورنىتىش ۋە مۇكەممەللەشتۈردى.

بىكتۆەننىڭ ئاشلىق، ياغ زاپىسى XX ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاپتونوم رايون مەبلەغ سېلىپ بىكتۆەن شىمالىي شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا 45 مىڭ تونناللىق ماڭ سېلىشنى تەستىقلىدى. 70 -، 80 - يىللاردا، بىكتۆەننىڭ ئاساسلىق ئاشلىق چىقىدىغان بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدىكى شى (ئىدارە)، تۆەن - مەيدانلىرىدا ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 248 مىڭ تونناللىق ئاشلىق ساقلىرى سېلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىز ئاشلىق تارماقلىرى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى. 1994 - يىلىدىن باشلاپ بىكتۆەن مەركەزنىڭ ئاشلىق، ياغ زاپاس ساقلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، بۇ ئاشلىق، ياغلار 5 شى (ئىدارە) دىكى كارخانا، تۆەن - مەيدان (ساقلىرى) دا ساقلاندى. ساقلىغۇچى ئورۇنلار «بىر ئۈيغۇن، 3 مەخسۇس، 4 ئەمەلىيلىشىش» (ئەمەلىي مال ھېسابقا ئۇيغۇن بولۇش؛ مەخسۇس خادىم، مەخسۇس ئامبار، مەخسۇس ھېسابات بولۇش؛ مىقدارى، سۈپىتى، مەسئۇلىيەت تۇرى، ئورۇن ئەمەلىيلىشىش) تەلىپى بويىچە، مۇكەممەل باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورناتتى. بىكتۆەننىڭ ئاشلىق، ياغ زاپاس ساقلاشتىكى ئالاھىدىلىكى: مىقدارى ئاز، نۇقتا كۆپ، تارقاق، سەپ ئۇزۇن. ساقلىنىدىغان ئاساسلىق مەھسۇلات تۇرلىرى بۇغداي، كۆممىقوناق، زىغىر يېغى ۋە ئاپتاپېرەس يېغى. مەخسۇس ئاشلىق، ياغ زاپاس ساقلاشقا لازىملىق مەبلەغ، خىراجەت يارەملىك پۇلىنى مەركىزىي مالىيە مىنىستىرلىقى ئۈستىگە ئالغان. بىكتۆەن ئاشلىق ئىدارىسى، بىكتۆەن ئاشلىق، ياغ زاپاس ساقلاش باش پونكىتى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان ۋە دۆلەت ئاشلىق زاپاس ساقلاش ئىدارىسى ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ. 1998 - يىلى يېڭىدىن 50 مىليارد جىڭلىق ساقلارنى كۆپەيتىشنى قارار قىلدى. كەينىدىن، دۆلەت مەبلەغ سېلىپ، بىكتۆەندە شىخەنزە 100 مىڭ تونناللىق بىۋاسىتە قاراشلىق ئاشلىق، ياغ ئامبىرى ۋە ئىلى قورغاس چېگىسىخوزىدا 10 مىڭ تونناللىق زاپاس ئاشلىق ساقلى سالدى. بۇنىڭغا دۆلەت 83 مىل-

يون 150 مىڭ يۈەن، بىڭتۇەن 11 مىليون 500 مىڭ يۈەندىن مەبلەغ سالدى. 1999 - يىلى 9 - ئايدا پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

شىنجاڭ تېەنيې چەكلىك پاي شىركىتى سۇلياۋ بۇيۇملارنى ياساش، خىمىيىلىك مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىش، تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق قىلىش ۋە يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان سۇ ۋە يەر ئېچىش، دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى ئىنچىكە پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان پاي توزۇمىدىكى كارخانا، شىركەت ئورنى شىخەنزىدە. 1997 - يىلى 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى رەسمىي ئىشقا چۈشكەن. ئومۇمىي پاي دىرى 226 مىليون 800 مىڭ پاي، ئومۇمىي مۇلكى 1 مىليارد 317 مىليون يۈەن، ساپ مۇلكى 1 مىليارد 317 مىليون يۈەن. كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى 382 كىشى، شىركەتتىكى ئومۇمىي خادىم سانىنىڭ 30% نى ئىگىلەيدۇ. 1998 — 2000 - يىللىرى سۇلياۋ، خىمىيىلىك بۇيۇملار زاۋۇتى ئىلگىرى - ئاخىر ISO—9002 سۈپەت تەكشۈرۈش سىستېمىسىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتتى. ئۇنىڭ پېتەكچى مەھسۇلاتى بولغان «تېەنيې» ماركىلىق دېھقانچىلىق سۇلياۋ يوپۇقى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلاتى بولدى، PVC يېمەكلىك ئورۇسى بېيجىڭ يېڭى مەھسۇلات يەرمەنكىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «ياشى» ماركىلىق شۇلتا 1996 - يىلى شىنجاڭ بويىچە داڭلىق مەھسۇلات بولۇپ باھالاندى. سۇلياۋ ۋە خىمىيىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىچكى بازار ئېھتىياجىنى قاندۇرغاندىن سىرت، مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسىدىكى ئەللەرگىمۇ سېتىلماقتا. ھازىر بۇ شىركەتتە ئىشلەپچىقىرىش، ئۇچىنىش، تەتقىقات بىرلەشتۈرۈلگەن، سودا - سانائەت، دېھقانچىلىق بىر گەۋدە قىلىنغان تىجارەت ۋەزىيىتى شەكىللەندى.

شىنتېەن خەلقئارا ئىقتىساد - سودا چەكلىك پاي شىركىتى تاشقى سودا، خەلقئارا ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى، يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق تەرەققىي قىلدۇرۇش، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىنچىكە پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، پاي چېكى بازارغا سېلىنغان زور تىپتىكى پاي توزۇمىدىكى كارخانا. شىركەت ئورنى غۇلجا شەھىرىدە. 1999 - يىلى 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ۋېنۇسكا ئېمىسىپ پاي چېكىنى بازارغا سالدى. ئومۇمىي پاي دىرى 220 مىليون 500 پاي، ئومۇمىي مۇلكى 876 مىليون 500 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلكى 679 مىليون 500 مىڭ يۈەن. ئاساسلىق مەھسۇلاتى ئانا ئاق ھاراق، ئەلا سۈپەتلىك ئىلىرىدىن بىرى. شىركەت ئورنى ئۈرۈمچىدە. 1997- يىلى 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ۋېنۇسكا ئېمىسىپ پاي چېكىنى بازارغا سالغان. ئومۇمىي پاي دىرى 151 مىليون 360 مىڭ پاي، ئومۇمىي مۇلكى 705 مىليون يۈەن، ساپ مۇلكى 402 مىليون يۈەن. 347 نەپەر كەسپىي تېخنىكا خادىمى بار. ئۇلاردا خەلقئارالاشقان، ئوقەت تۇسىنى ئالغان، كۆپ مەنبەلەشكەن، گۇرۇھلاشقان تىجارەت ئىستراتېگىيىسى يولغا قويۇلغان بولۇپ، خەلقئارا ۋە دۆلەت ئىچىدە ئىناۋەتلى خېلى يۇقىرى. 1998 - يىلى شىركەتنىڭ تاشقى سودا كىرىمى ۋە پايدا ئومۇمىي سوممىسى بىڭتۇەن تاشقى ئىقتىساد- سودا ساھەسىدىكىلەر ئىچىدە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەپ، مەملىكەتلىك ئىلغار تاشقى ئىقتىساد- سودا كارخانىسى بولۇپ باھالاندى.

شىنجاڭ تارىم يېزا ئىگىلىكى ئۇنۇملۇق تەرەققىيات چەكلىك پاي شىركىتى بىڭتۇەن بويىچە يېزا ئىگىلىك تېرىقچىلىقىنى ئاساس قىلغان ھالدا بازارغا پاي چېكى سالغان تۇنجى شىركەت. شىركەت ئارال جەنۇبىي كىچىك بازىرىدا. 1999 - يىلى 4- ئاينىڭ 29 - كۈنى ۋېنۇسكا ئېمىسىپ بازارغا پاي چېكى سالغان. ئومۇمىي پاي دىرى 294 مىليون پاي، ئومۇمىي مۇلكى 1 مىليارد 280 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلكى 758 مىليون يۈەن. ئاساسلىقى پاختا، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ ھەمدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، سۇلياۋ بۇيۇملار ۋە ئالاقىدار باشقا مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

شىنجاڭ ئىلى ئالاھىدە ھارىقى ئوقەتچىلىك چەكلىك پاي شىركىتى ئاق ھاراق ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىش، يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇملۇق تەرەققىي قىلدۇرۇش، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىنچىكە پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، پاي چېكى بازارغا سېلىنغان زور تىپتىكى پاي توزۇمىدىكى كارخانا. شىركەت ئورنى غۇلجا شەھىرىدە. 1999 - يىلى 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ۋېنۇسكا ئېمىسىپ پاي چېكىنى بازارغا سالدى. ئومۇمىي پاي دىرى 220 مىليون 500 پاي، ئومۇمىي مۇلكى 876 مىليون 500 مىڭ يۈەن، ساپ مۇلكى 679 مىليون 500 مىڭ يۈەن. ئاساسلىق مەھسۇلاتى ئانا ئاق ھاراق، ئەلا سۈپەتلىك

هاراق قاتارلىقلار. شىركەتتە داڭلىق مەھسۇلات ئىستـ
راتېگىيىسى يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئەلا سۈپەتلىك
داڭلىق مەھسۇلاتلارنى ئۆزلۈكسىز ئوتتۇرىغا چىقىرىپ،
مەملىكەت ئىچىدە كەڭ سېتىش تورى ئورنىتتى. ئۇلار-
نىڭ مەھسۇلاتلىرى شىنجاڭ بازارلىرىدا مۇقىم هالدا
بىرىنچىلىكنى ئىگىلەپ كەلمەكتە.

شىنجاڭ جۇڭجى ئوقەتچىلىك چەكلىك پاي شىركىتى بىكتۇەنگە قاراشلىق تاشقى سودا كارخانـ
سى، 1994 ـ يىلى 6 ـ ئايدا قۇرۇلغان، 2000ـ
يىلى 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئۈسكا ئېسىپ پاي
چېكىنى بازارغا سالغان. شىركەت ئۈرۈمچى شەھىرى
بەشيۈلتۈز كوچىسى 17 ـ قورۇدا. ئومۇمىي مۇلكى
800 مىليون يۈەن. هازىر مەملىكەت ئىچىدە بەش شۆبە
شىركىتى بار: ئارىشاڭ دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق
شۆبە شىركىتى، خەلقئارا سودا شۆبە شىركىتى، شـ
خەنزە تەرەققىيات رايونى بىلوڭ بېمەكلىك تارماق شىر-
كىتى، تۇدۇڭخابا بېمەكلىك شۆبە شىركىتى، جۇڭجى
بېزەكچىلىك شۆبە شىركىتى. پاي چېكى كونترول قە-
لىنىدىغان ئالتە تارماق شىركىتى بار: ئالاتاغ ئېغىزى
جۇڭجى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىخەنزە تە-
رەققىيات رايونى جۇڭجى پەيدۇر مەھسۇلاتلىرى چەك-
لىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىنجاڭ شىنجەن
ئاشلىق، ياغ، بېمەكلىك ئىمپورت ـ ئېكسپورت
چەكلىك شىركىتى، شىخەنزە تەرەققىيات رايونى جۇڭت-
يەن بىئولوگىيە تېخنىكىسى چەكلىك مەسئۇلىيەت
شىركىتى، شاڭخەي كەيشىڭ ئىگىلىك يارىتىشقا چەك-
لىك مەبلەغ سېلىش شىركىتى، شىنجاڭ شىنجيەن
خەلقئارا چەكلىك خېرىدار چاقىرىش شىركىتى. پاي
قوشقان ئىككى تارماق شىركىتى بار: شىنجاڭ ياشىل
خەلقئارا ئىقتىساد ـ سودا چەكلىك پاي شىركىتى،
شىنجاڭ لەييۈەن ئىقتىساد ـ سودا مەبلەغ سېلىش
(گۇرۇھ) چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى. بېيجىڭ،
تيەنجىن، گۇاڭجۇ، چېڭدۇ قاتارلىق شەھەرلەردە ھەمدە
مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسىدىكى بىر قىسىم
دۆلەتلەرنىڭ موسكۋا، كېيىف، ئالمۇتا قاتارلىق پاي-
تەختە ۋە شەھەرلىرىدە ئىش بېجىرىش باشقارمىسى ۋە
ۋاكالەت ئورنى تەسىس قىلغان. 2000 ـ يىلى شىر-
كەت سېتىش سوممىسىنى 468 مىليون ئـو-
رۇندىدى، ئىمپورت ـ ئېكسپورت سوممىسى 71 مىل-
يون 900 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى، 44 مىليون
570 مىڭ يۈەن پايدا بېجى تاپشۇردى. ئۇ بىكتۇەندە
يىلمۇيىل پايدا ئېلىپ كېلىۋاتقان ۋە تاشقى پېرېۋوت
يارىتىۋاتقان چوڭ كارخانا. 1997 ـ يىلى جۇڭگو بېزا
ئىگىلىك بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسى ئۇنىڭغا AAA
دەرىجىلىك كارخانا دەپ نام بەردى، ئۈرۈمچى شەھىرى
تەرىپىدىن «10 چوڭ تۆھپىكار كارخانا» نىڭ بىرى
بولۇپ باهالاندى.

بەيخۇاسۇن مال سېتىۋېلىش مەركىزى مال سېتىۋېلىش، كۆڭۈل ئېچىش، ئارام ئېلىش بىر گەۋدە
قىلىنغان زامانىۋى سودا كارخانىسى. ئۈرۈمچى شەھە-
رى جۇڭشەن كوچىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا. 1997 ـ
يىلى 2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى تىجارەت باشلىغان.
ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 200 كۋادرات
مېتىر، يەر ئۈستى 5 قەۋەت، يەر ئاستى 1 قەۋەت.
ئاساسلىقى ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار، كىيىم ـ كېچەك،
گىرىم بۇيۇملىرى، تۇرلۇك ماللار، يېمەك ـ ئىچمەك،
ئائىلە سايمانلىرى قاتارلىق 20 مىڭ خىل بۇيۇم تىجار-
تى ئېلىپ بېرىلىدۇ. 250 نەپەر ئىشچى- خىزمەتچـ
ـى بار، تولۇق ئوتتۇرىدىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيـ
سىدىكىلەر 95% نى ئىگىلەيدۇ. «ئاپتونوم رايون بويـ
چە ئىشەنچلىك ئورۇن»، «باهاسىنى ئوچۇق بېزنىشتا
ئۈلگىلىك ئورۇن»، «جۇڭشەن يولىدىكى ساختا مال-
سىز بىر كوچىغا ئەزا ئورۇن» دېگەن ناملارغا ئېرىش-
كەن. 1998 ـ يىلى دۆلەت تاشقى ئىقتىساد ـ سودا
مىنىستىرلىقى قاتارلىق 6 مىنىستىرلىق، كومىتېت
تەرىپىدىن «مەملىكەت بويىچە 100 مەشھۇر سودا دۇكـ
ىنىڭ بىرى» دەپ نام بېرىلگەن.

لەييۈەن مېھمانسارىيى چەت ئەللىكلەرنى كۈتۈۋالىدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئوچ يۇلتۇزلۇق
مېھمانسارای. مېھمانسارای ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇ-
لۇش كوچىسى 3 ـ نومۇرلۇق قورۇدا. ئۇ ئەسلىدە
بىكتۇەننىڭ 60 ئېغىز ياتقى بار، شارائىتى ئاددىي
بۇرۇنقى مېھمانخانىسى ئىدى. 1990 ـ يىلى 5 ـ ئايدا
بۇ مېھمانخانىنىڭ ئورنىغا مۇشۇ مېھمانسارای سېلىنـ
دى. كۆلىمى 5 مىڭ 472 كۋادرات مېتىر، ياتاق
ئۆيلىرى 113 ئېغىز، 600 كىشى تاماقلىنىدىغان ئاشـ
خانىسى بار. قوشۇمچە سودا مۇلازىمىتى، مال سېتىۋـ
لىش ئورنى، تانسىخانا، چېنىقىش، هورداق، شاهماتـ
خانا، هۆسىن تۇزەش، چاچ ياساش، بېلەت مۇلازىمـ
تى، كىرا ئاپتوموبىلى قاتارلىق مۇلازىمەت تۈرلىرى
بار. 1997 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك هۆكۈمەت
تەرىپىدىن مەدەنىي مۇلازىمەت بويىچە ئۈلگىلىك رۇـ

جەك، دەپ بېكىتىلدى.

لەيۈەن مېھمانسارىيى

بەشيۇلتۇز ساريىي دۆلەت ساياھەت ئىدارىسى باھالاپ بېكىتكەن چەت ئەللىكلەرنى كۈتۈۋالىدىغان ئۇچ يۇلتۇزلۇق مېھمانساراي. ساراي ئۇرۈمچى شەھىرى بەشيۇلتۇز كوچىسى بىلەن ياشلار كوچىسىنىڭ كېسىشكەن يېرىدە. ئايتونوم رايون بويىچە چەت ئەللىكلەرنى كۈتۈۋېلىشقا بېكىتىلگەن ئورۇن. ئاساسىي بىناسى 28 قەۋەت، قۇرۇلۇش كۆلىمى 34 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئۆلچەملىك ياتاق ئۆيى 157 ئىغىز، ئۇچ كىشىلىك ياتاق ئۆيى 19 ئىغىز، قوش ئىغىزلىق ئۆيى 41 يۇرۇش، ئاددىي ئۆيى 102 ئىغىز. جۈڭگوچە، غەربچە ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرچە تاماق قىلىدىغان ئاشخانىلىرى بار. بەشيۇلتۇز تاماقلىنىش ئورنىدا بىرلا ۋاقىتتا 250 كىشى تاماقلىنالايدۇ، 24 سائەت مۇلازىمەت قىلىدۇ. 1 مىڭ 800 كۋادرات مېتىرلىق كۆڭۈل ئېچىش ئورنى بار، مېھمانلارنى KTV ئايرىمخانىلىرى، هورداق، تۇرلۇك شاھماتخانىلار، چېنىقىش ئۆيلىرى، قاۋاقخانىلار، يېغىن زاللىرى بىلەن تەمىنلىيەلەيدۇ. سارايدا يەنە ئۆزى تاللاپ مال سېتىۋېلىش مەركىزى، سودا ئىشلىرى مەركىزى، پوچتا - تېلېگراف، بانكا، داۋالاش قاتارلىق مۇلازىمەت ئەسلىمەلىرى بار.

خۇادۇ مېھمانسارىيى چەت ئەللىك مېھمانلار چۈشىسە بولىدىغان ئۇچ يۇلتۇزلۇق مېھمانساراي، بىگ-خۇەن تەمىنات - سودا بىرلەشمىسىگە تەۋە. مېھمانساراي ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 23-قورۇدا. 1997 - يىلى 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى پۈتۈپ تىجارەتكە كىرىشكەن. قۇرۇلۇش كۆلىمى 51 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئاساسىي بىنا 28 قەۋەت. بىر مەرتىۋىلىك قىلىش، بىر مەرتىۋىلىك تىزگىنلەش، ئۆزلۈكىدىن ئەۋال مەلۇم قىلىش سىستېمىلىرى ئورنىتىلغان. 16 ئىمپورت قىلىنغان لىفت سەپلەنگەن. بىنا سىرتىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان تاماشا لىفتى ئاساسىي بىنانىڭ ئەك ئۈستۈنكى

خۇادۇ مېھمانسارىيى

قەۋىتىگىچە چىقىدۇ، ئۈنىڭدىن ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ پۈتۈن مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ھەر خىل ياتاقلىرى 235 ئىغىز، ئىش بېجىرىش ئۆيلىرى 48 ئىغىز، كۆڭۈل ئېچىش، چېنىقىش، ھۆسىن تۇزەش، چاچ ياساش، هورداق، قاۋاقخانا، تانسىخانا قاتارلىق كۆپ خىل مۇلازىمەت تۈرلىرى بار. جۈڭگوچە، غەربچە، مۇسۇلمانچە تاماقخانىلىرى ۋە ئايرىمخانىلىرى بار، بىرلا ۋاقىتتا 300 ئادەم تاماقلىنالايدۇ. چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك مەجلىسخانىلاردىن سەككىزى ۋە يەر ئاستى ئاپتوموبىل تۇرغۇزۇش مەيدانى بار. ئاستى 4 قەۋەتتىدىكى خۇادۇ سودا ساريىي چوڭ تىپتىكى مال سېتىۋېلىش مەركىزى.

لىخۇا كاتتا مېھمانسارىيى ياتاق ئۆيى، يىمەك - ئىچمەك، كۆڭۈل ئېچىش، سەيلە - ساياھەت، سودا سۇھبىتى، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش بىر گەۋدە قىلىنغان، چەت ئەللىكلەر چۈشىدىغان بولىدىغان ئۇچ يۇلتۇزلۇق مېھمانساراي، بىگتۈەن تەمىنات - سودا بىرلەشمىسىگە تەۋە، شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرى غەربىي شىمال كوچىسى 65 - قورۇدا. 1997 - يىلى 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى پۈتكەن. قۇرۇلۇش ئومۇمىي كۆلىمى 215 مىڭ كۋادرات مېتىر، ئېگىزلىكى 21 قەۋەت. بىر مەرتىۋىدىن كونترول قىلىش، بىر مەر-

كەزدىن تىزگىنلەش، ئۆزلۈكىدىن ئەھۋال مەلۇم قىلىش سىستېمىلىرى بار. ئۆلچەملىك ياتاق، شېرىن ئاي ياتىقى، ھەشەمەتلىك يۇرۇشلۇك ياتاق، ئەرزىز مېھمانلارغا ئاتالغان يۇرۇشلۇك ياتاق قاتارلىق ھەر خىل ياتاقلاردىن 122 ئېغىز، چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك يىغىن زالى سەككىز، مۇسۇلمانچە، خەنزۇچە ئاشخانا ۋە ئايرىمخانىلىرىدا بىرلا ۋاقىتتا 250 ئادەم تاماقلىنالايدۇ. كېچىلىك بەزمىخانىنىڭ كۆلىمى 400 كۋادرات مېتىر، كارا OK زالى، دىسكو مەيدانى ۋە ئوخشاش بولمىغان خىلدىكى ھەشەمەتلىك KTV ئايرىمخانىسىدىن 13 ى بار. ھورداق بۆلۈمىدە ساغلاملىق، كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرى تولۇق، ساغلاملىق ئۆيى، ھوردا قىتا ئۇۋۇلاش مەركىزى، سودا ئىشلىرىدا ھارغانلار ھاردۇق چىقىرىش زالى، ھۆسن تۇزەش، چاچ ياساش مەركىزى قاتارلىق كۆپ خىل مۇلازىمەت تۈرلىرى بار. يىللىق تىجارەت سوممىسى تەخمىنەن 16 مىليون يۈەن.

لىخۇا كاتتا مېھمانخانىسى

بىكتۈەن مادديي ئەشيا ۋە مەھسۇلات گۈرۈھى شىركىتى ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش - توشۇش بىرلەشتۈرۈلگەن، پەن - سانائەت - سودا بىرلەشتۈرۈلگەن، تارماق، رايون، ساھە، مۇلۇكچىلىكتىن ھالقىغان، كۆپ ئىقتىدارلىق، زامانىۋىلاشقان، چەت ئەلگە يۈزلەنگەن، ئۇنىۋېرسال دۆلەت كارخانا گۈرۈھى. شىركەت ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش كوچىسى 12 - نومۇرلۇق قورۇدا. ئۇ ئەسلىدە بىكتۈەن مادديي ئەشيا ئىدارىسى ئىدى، 1996 - يىلى 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى. بۇ شىركەت بىكتۈەننى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن تەمىنلەش شىركىتى، بىكتۈەن چايچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ساتىلىق شىركىتى، توپ تارقىتىش، پارچە سېتىش، ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش - سېتىپ بېرىش، بىرلەشمە سېتىۋېلىش - سېتىش، ۋاكالىتەن يۈرۈشلەشتۈرۈپ يەتكۈزۈپ بېرىش، ۋاكالىتەن ساقلاپ بېرىش، ۋاكالىتەن توشۇپ بېرىش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەر ئارقىلىق كۆپ خىل ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۈرمۇش ۋاسىتىلىرى تىجارىتى ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىدا ئېلېكتر - مېخانىكا ئەسلىھەلىرى، مېتال، خىمىيە - يېنىك سانائەت، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئاپتومو-بىل سودىسى، قۇرۇلۇش ماتېرىيال - ئۇسكۇنىلىرى، دۆلەت سودىسى، مال ترانسپورتى، بايلىق سودىسى، بايلىق ئۇچۇرى، سانائەت - سودا ترانسپورتى قاتارلىق 16 مەخسۇس شىركەت بار. يەنە كورىيە دايۇ شىركىتى بىلەن بىرلىكتە مەبلەغ سېلىپ قۇرغان شىنجاڭ دايۇ ماشىنىسازلىق شىركىتى، شىنجاڭ تەنىپې شىركىتى بىلەن بىرلىكتە مەبلەغ سېلىپ قۇرغان شىنجاڭ تەنىپې خىمىيە - يېنىك سانائەت شىركىتى بار. بېيجىڭ، لىيەنيون پورتى، شەنزېن، ۋۇھەنلەردە مەخسۇس تىجارەت شىركەتلىرى بار ھەمدە بىر مادديي ئەشيا ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتىپى ھەمدە ئۇچ يۇلتۇزلۇق بىر مېھمانخانىسى بار. تىجارەت تور، نۇقتىلىرى پۈتۈن شىنجاڭنى قاپلىغان، چەت ئەللەردىمۇ تىجارەت نۇقتىلىرى بار. ھازىر 1 مىڭ 200 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە نۇرلۇك كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى 730 كىشى، يىللىق سېتىش سوممىسى 1 مىليارد يۈەن.

بىكتۈەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بىرلەشمىسى بىكتۈەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ساھەسىنى باشقۇرىدىغان ئاپپارات. 1991 - يىلى 5-ئاينىڭ 15 - كۈنى قۇرۇلغان. بىكتۈەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى باش شىركىتى بىلەن ئىككىسى ئىككى ژۇنۇسكا ئاسقان بىر ئاپپارات. بىرلەشمىنىڭ ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى غەربىي شىمال كوچىسى 65- قورۇدا. بىكتۈەننىڭ 14 شىتىنىڭ ھەممىسىدە تەمىنات - سودا شىركىتى (تەمىنات - سودا كوپېراتىپى) بار، مۇلازىمەت تور، نۇقتىسى 178، دۆلەت ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانغا ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان. يىللىق سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 20 مىليارد يۈەندىن ئاشىدۇ. بىۋاستە قاراشلىق كارخانىلاردىن بىكتۈەن پاختا - چىگە شىركىتى، بىكتۈەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىلەن تەمىنلەش شىركىتى، بىكتۈەن چايچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى

لىرى شىركىتى، بىڭتۇەن كۇندىلىك مىلىچ ماللار ماد- دىي ئىشياسىدىن قايتا پايدىلىنىش شىركىتى، بىڭتۇەن تەمىنات - سودا ئىقتىساد - سودا شىركىتى. بىڭتۇەن تەمىنات - سودا تىرانسپورت شىركىتى، بىڭتۇەن يەر- لىك مەھسۇلات، مېۋە - چېۋە شىركىتى، بىڭتۇەن تەمىنات - سودا سارىيى چەكلىك شىركىتى، بىڭتۇەن كۆيتۇن ساقلاش - توشۇش شىركىتى، شىنجاڭ گۈاڭشىيا ئۇيغۇر - زېمىن تەرەققىيات باش شىركىتى قا- تارلىق 10 مەخسۇس شىركىتى بار. قۇمۇل، ئۈرۈم- چى، كۆيتۇن، كورلا، ئاقسۇلاردا 31 مىڭ كۆادىرات مېتىرلىق يۇتكەش ئىسكىلاتى بار. ئىسكىلات رايونىدا 5 مىڭ مېتىر ئۇزۇنلۇقتا مەخسۇس تۆمۈرىيول لىنىيە- سى بار. بۇ ئىسكىلاتلاردا 356 مىڭ تونىا مال ساقلا- غىلى بولىدۇ. خۇادۇ، لىخۇادىن ئىبارەت ئۇچ يۇلتۇز- لۇق ئىككى مېھمانسارىيى ۋە تىجارەت كۆلىمى 15 مىڭ كۆادىرات مېتىرلىق خۇادۇ سودا سارىيى بار. تىجارەت تۈرلىرىدە پاختا، پېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاسە- تىلىرى، دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرى، يەر- لىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى ئاساس قىلغان، سانائەت بۇيۇملىرىنى توپ تارقىتىش، پارچە سېتىش، يېمەك- لىك - ئىچىملىك، مېھمانساراي، كۆڭۈل ئېچىش مۇ- لازىمىتى، بىناكارلىق قۇرۇلۇشى، تىرانسپورت، ئىس- كىلاتتا ساقلاش، تاشقى ئىقتىساد، چېگرا سودىسى قا- تارلىق تۈرلەرگىچە تەدرىجي كېڭەيتكەن. تىجارەت ئۇ- سۇلىدا بىرلىشىپ سېتىۋېلىپ، بۆلۈۋېلىپ سېتىش، بۆلۈپ سېتىۋېلىپ، بىرلىشىپ سېتىش، توپ تارقە- تىش بىلەن پارچە سېتىشنى تەڭ يولغا قويۇش ئۇنىۋېر- سال تىجارەت، كەسىپي تىجارەت، پاي قوشۇپ تىجارەت قىلىش، ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىش، ۋاكالىتەن باش- قۇرۇش، ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش - سېتىش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەرنى قوللانغان. مەۋقەنى «پېزا ئى- گىلىكى، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى، دېھقانچىلىق ئىش- چىلىرى» ئۇچۇن خىزمەت قىلىش، شەھەر - يېزىلار- نىڭ تاۋار ئالماشتۇرۇشى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشقا قويغان.

جۇڭگو پېزا ئىگىلىك بانكىسى شىنجاڭ بىڭتۇەن شۆبە بانكىسى 1992 - يىلى 7 - ئايدا قۇرۇلغان. 1997 - يىل 2 - ئايدا جۇڭگو پېزا ئىگە- لىك باش بانكىسىغا بېۋاستە قاراشلىق بانكا، 1998- يىلى 8 - ئايدا بىرىنچى دەرىجىلىك بانكا بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئامانەت قويۇلغان تۇر- لۇك پۇللارنىڭ ئېشىندىسى 17 مىليارد 350 مىليون يۈەن، قەرز بېرىلگەن تۇرلۇك پۇللارنىڭ ئېشىندىسى 11 مىليارد 770 مىليون يۈەن بولۇپ، 200 مىليون يۈەندىن ئارتۇق پايدا ياراتتى. باشقا تۇرلۇك كەسىپي كۆرسەتكۈچلەرمۇ ھەسسىلەپ ئاشتى. ھازىر جۇڭگو پې- زا ئىگىلىك بانكىسى شىنجاڭ بىڭتۇەن شۆبە بانكىسى ئاپپاراتىنىڭ تور، نۇقتىسى بىڭتۇەندىكى شىلار ۋە دېھە- قانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى ھەمدە ئاپ- تونوم رايونىمىزنىڭ 10 ۋىلايەت، ئوبلاستىغا ۋە ناھە- يە، يېزىلىرىغىچە تارقالدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخى- رىغىچە ئۇ ئىككىنچى دەرىجىلىك بانكىدىن ئىككىسى، ناھىيە دەرىجىلىك تارماق بانكىدىن 23ى، 242 تىجارەت پونكتى ۋە بۆلۈمچىسى، 4 مىڭ 57 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بانكا بولۇپ قالدى. كومپ- يۇتېرلىق تىجارەت تور، نۇقتىسى 320 بولۇپ، تىجا- رەت تور، نۇقتىلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 95% نى ئە- گىلەيدۇ. مەملىكەت بويىچە ئېچىۋېتىلگەن ئېلېكترون- لۇق پېرېۋوت تور، نۇقتىسى 48، ئېچىۋېتىلگەن ئۆل- كىگە قاراشلىق ئېلېكترونلۇق پېرېۋوت تور، نۇقتىسى 200.

بىڭتۇەن سۇغۇرتا شىركىتى بىڭتۇەنگە بۇ- ستە قارايدىغان رايون خاراكتېرلىك دۆلەت سودا سۇ- غۇرتا شىركىتى. 1986 - يىلى 7 - ئاينىڭ 15- كۈنى قۇرۇلغان. ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگە چېتىشلىق بولغان پېزا ئىگىلىكى سۇغۇرتىسى، مال - مۇلۇك سۇغۇرتىسى، جىسمانىي سۇغۇرتىغا ئوخشاش سىياسەت خاراكتېرلىك 100 خىل- دىن ئارتۇق سۇغۇرتا كەسپىنى يولغا قويدى. پۈتۈن شىنجاڭدىكى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا 14 شۆبە شىركە- تى، 158 تارماق شىركىتى، سەككىز ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىندى. 625 نەپەر سۇغۇرتا كەسپىي كادىرى، 2 مىڭدىن ئارتۇق ۋاكالەتچىسى بار. 2000- يىلى سۇغۇرتا كەسپى بويىچە 300 مىليون 800 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى.

بىڭتۇەننىڭ ئېكسپورت تاۋارلىرى بىڭتۇەننىڭ چەت ئەل (چېگرا سىرتىدىكى) لەرگە سە- تىلىدىغان تاۋارلىرى. 1985 - يىلى ئېكسپورت قە- لىنغان تاۋار ئاشلىق، ياغ، يېمەكلىك، يەرلىك مەھ- سۇلاتلار، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، بەش خىل مە- تال، رۇدا ۋە سانائەت بۇيۇملىرىدىن ئىبارەت تۆت چوڭ تۈر بويىچە 10 خىلدىن ئارتۇق مەھسۇلات ئىدى. 1999- يىلى تەرەققىي قىلىپ 41 چوڭ تۈر بويىچە 90 خىل مەھسۇلاتقا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 17 خىل سومما

مىقدارى بويىچە ئىجازەت كىنىشكىسى بىلەن باشقۇرۇ-لىدىغان تاۋار بار. 1999 - يىلى ئېكسپورت سومىسى 10 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشقان تاۋارلاردىن كېيىم- كېچەك ۋە پەمىدۇر قېيامىدىن ئىبارەت ئىككى خىل، ئېكسپورت سومىسى 5 مىليوندىن 10 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغىچە بولغان تاۋارلاردىن پاختا، پاختا يىپ، پاختا رەخت، كوكس، سۇلياۋ بۇيۇملاردىن بەش خىل. يۇقىرىدىكى يەتتە خىل تاۋارنىڭ ئېكسپورت سومىسى 64 مىليون 650 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولدى. ئېكسپورت بازىرىدا كۆپ مەنبەلىشىش ۋەزىيە-تى بارلىققا كەلدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاسىيا ئەللىرىگە 51 مىليون 977 مىڭ ئامېرىكا دوللە-رىلىق، ياۋروپا ئەللىرىگە 44 مىليون 359 مىڭ 200 ئامېرىكا دوللىرىلىق، شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسى ئەل-لىرىگە 5 مىليون 472 مىڭ 900 ئامېرىكا دوللىرە-لىق، ئافرىقا ئەللىرىگە 637 مىڭ 300 ئامېرىكا دول-لىرىلىق مال ئېكسپورت قىلدى. ئېكسپورت قىلىنغان تاۋار ئىچىدە سانائەت بۇيۇملىرى 66.5% نى، دەسلەپكى مەھسۇلات 33.5% نى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى 41.1% نى، تۇرمۇش ۋاستىلىرى 58.9% نى ئىگىلە-يدۇ. 2000- يىلى ئېكسپورت قىلىنغان تاۋار سومە-سى 450 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بولدى.

بىكتۆەننىڭ ئىمپورت تاۋارلىرى بىكتۆەن چەت ئەل (چېگرا سىرتىدىكىلەر) دىن سېتىۋېلىپ كىرگۈزىدىغان تاۋارلار. 1985 - يىلىدىن بۇرۇن، دۆلەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرىغا ۋە ئاپتونوم رايونغا ئىمپورت قىلىش پىلانىنى يوللاش ئارقىلىق ئېلىپ بې-رىلاتتى، 1985 - يىلىدىن كېيىن ئۆز ئالدىغا ئىم-پورت قىلىدىغان بولدى. XX ئەسىرنىڭ 50 - ، 60- يىللىرىدا بىكتۆەن ئىمپورت قىلىدىغان تاۋارلار ئاسا-سەن سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرە-دىن كىرگۈزۈلەتتى، كومبايىن، تراكتور قاتارلىق چوڭ تېپلىق دېھقانچىلىق ماشىنا سايمانلىرىنى ئاساس قىلاتتى. 70 - ، 80 - يىللاردا يېڭا ئىگىلىك ماشىنە-لىرى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، سانائەت ئۈسكۈنىلە-رى، پىكاپ قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ماددىي ئەشيالە-رى ۋە تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى ئاساس قىلىپ شياڭ-گاڭ، ياپونىيە، ياۋروپا، ئامېرىكا قاتارلىق بازارلاردىن ئىمپورت قىلىناتتى. 90 - يىللاردا خىمىيىۋى ئو-غۇت، پولات ماتېرىياللىرى قاتارلىق سانائەت مەھسۇلات-لىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا، ئاساسەن رۇسىيە، قازا-قىستان قاتارلىق ئەتراپىمىزدىكى دۆلەتلەردىن ئىمپورت قىلىنىدىغان بولدى. 1999 - يىلى ئىمپورت قىلىنغان تاۋار 80 خىلدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىش-لەپچىقىرىش ۋاستىلىرى 99% نى، تۇرمۇش ۋاستە-لىرى 1% نى ئىگىلىدى. خەلقئارا سودا ئۇلچىمى بويە-چە تۇرگە ئايرىغاندا، دەسلەپكى مەھسۇلات 4.7% نى، سانائەت مەھسۇلاتلىرى 95.3% نى ئىگىلىدى. ئىمپورت قىلىنغان ئاساسلىق تاۋارلار خىمىيىۋى ئو-غۇت، خىمىيىلىك سانائەت خام ئەشياسى، پولات ماتې-رىياللىرى، سۇلياۋ خام ئەشياسى، رەڭلىك مېتال، ئاخبارات قەغىزى، يۇرۇشلۇك مۇئەسسەسە قاتارلىق يەتتە خىل. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قەغەز بونقىسى، قە-غەز، خۇرۇم بۇيۇملىرى، ئۆسۈملۈك تالاسى، ھايۋانات تالاسى، رەڭلىك مېتال ماتېرىياللىرى ۋە پىششىق مەھ-سۇلاتلار، رەڭلىك مېتال رۇدىسى قاتارلىق مەككىز خىل مەھسۇلاتمۇ بار. ئاساسلىق ئىمپورت سودىسى قىلىنىدىغان دۆلەت ۋە رايونلار قازاقىستان، رۇسىيە، ئامېرىكا، شياڭگاڭ. 2000 - يىلى تاۋار ئىمپورت سومىسى 303 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى.

بىكتۆەننىڭ 1985 — 2000 - يىلىغىچە ئېكسپورت - ئىمپورت سودىسى ئومۇمىي قىممىتى(يىرلىكى: 10 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى)

يىل	ئىمپورت - ئېكسپورت ئومۇمىي قىممىتى	ئېكسپورت	ئىمپورت
1985	240	27	213
1986	147	24	123
1987	468	119	349
1988	344	238	106
1989	486	405	81
1990	2023	1299	723
1991	3853	3025	828
1992	7136.00	4179.00	2957.00
1993	13575.00	7555.00	6020.00
1994	14141.00	8138.00	6003.00
1995	18225.00	8040.00	10185.00
1996	20079.00	5359.00	14720.00
1997	24561.05	7046.53	17514.52
1998	28546.18	10246.12	18300.06

16657.67	24251.31	40908.98	1999
30300.00	45000.00	75300.00	2000

بىكتۇەننىڭ تاشقى سودا پىلانى ئايرىم تۈزۈلمىدىغان بولدى 1991 - يىلى بىكتۇەننىڭ تاشقى سودا پىلانى شنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتىنىڭ نامى بىلەن دۆلەت تاشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىقىنىڭ پىلانىدا تۇنجى قېتىم ئايرىم تۈزۈلدى ھەمدە پاختا، پاختا يىپ، پاختا رەخت قاتارلىق بىرىنچى تۈردىكى پىلاندا ئىسمى تىزىلغان تاۋارلارنى ئېكسپورت قىلىش تىجارەت ھوقۇقىغا تۇنجى قېتىم ئېرىشتى، شۇ يىلى تاشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىقى بىكتۇەنگە 18 مىليون 800 مىڭ ئامېرىكا دوللىرلىق ئېكسپورت پىلانى چۈشۈردى، پىلاندا پاختا 5 مىڭ تونىنا، پاختا يىپ 5مىڭ توپ، پاختا رەخت 2 مىليون 400 مىڭ مېتىر، ساماق 300 تونىنا، بۇغا مۇڭگۈزى 500 تونىنا، چۇچۇكبۇيا 150 تونىنا، سىلىق تۆمۈر 2 مىڭ تونىنا، نەشپۈت 1 مىڭ 500 تونىنا، ئامۇت 700 تونىنا، قوغۇن مىڭ تونىنا، زىلچا-گىلەم 10 مىڭ كۋادرات مېتىر. يەرلىك سودا پىلانىدا مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسى ۋە شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرىگە قارىتا 15 مىليون ئامېرىكا دوللىرلىق ئېكسپورت پىلان چۈشۈرۈلدى.

بىكتۇەننىڭ ئاساسلىق تاشقى ئىقتىساد - سودا كارخانىلىرى

كارخانا نامى	تۇرۇشلۇق جايى
شنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت چەكلىك پاي شىركىتى	شنجاڭ ئۈرۈمچى دېموكراتىيە كوچىسى 67 - نومۇر
شىنتيەن خەلقئارا تېخنىكا ھەمكارلىق شىركىتى (گۇرۇھ)	شنجاڭ ئۈرۈمچى قىزىل-تاغ كوچىسى 40 - نومۇر
شنجاڭ شنجيەن خەلقئارا سودا چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى	شنجاڭ ئۈرۈمچى دېموكراتىيە كوچىسى 67 - نومۇر
شنجاڭ شنجيەن ئاشلىق-ياغ يېمەكلىك ئىمپورت-ئېكسپورت چەكلىك شىركىتى	شنجاڭ ئۈرۈمچى شىمالىي شىنخۇا كوچىسى
شنجاڭ جۇڭجى ئوقەتچىلىك چەكلىك پاي شىركىتى	شنجاڭ ئۈرۈمچى يەشيۇل-تۈز كوچىسى 17 - نومۇر
شنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىساد - سودا ئوقەتچىلىك تەرەققىيات شىركىتى	شنجاڭ ئۈرۈمچى دېموكراتىيە كوچىسى 67 - نومۇر
شنجاڭ ئاقسۇ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	ئاقسۇ شەھىرى شەرقىي چولۇق كوچا 3 - نومۇر
شنجاڭ كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	كورلا شەھىرى غەربىي خەلق يولى
شنجاڭ قەشقەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	قەشقەر شەھىرى قىزىلدۆڭە 95 - نومۇر
شنجاڭ ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	غۇلجا شەھىرى ئازاتلىق يولى 219 - نومۇر
شنجاڭ بورتالا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	بورتالا شەھىرى قىزىلىۇل-تۈز كوچىسى
شنجاڭ ۋۇجياچۇ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	ۋۇجياچۇ گۈللىنىش كوچىسى
شنجاڭ كۇيتۇن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	كۇيتۇن شەھىرى غەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەيدانى 1 - نومۇر
شنجاڭ شىخەنزە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	شىخەنزە شەھىرى شىمالىي لىي 1 - كوچا
شنجاڭ دۆربىلجىن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت-ئېكسپورت شىركىتى	دۆربىلجىن ناھىيىسى چاۋيالاڭ رايونى

شىنجاڭ بېيتۈن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى	بېيتۈن بازىرى
شىنجاڭ ياشىن ئىمپورت- ئېكسپورت شىركىتى	ئۈرۈمچى شەھىرى بەش- يۈلتۈز كوچىسى 17 - نومۇر
شىنجاڭ قۇمۇل بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى	قۇمۇل شەھىرى غەربىي ئالغا كوچىسى

بىكتۆەننىڭ چېگرا سودىسى بىكتۆەننىڭ چېگرادىكى شى، تۆەن - مەيدانلىرى قوشنا دۆلەتلەر- نىڭ چېگرىسىدىكىلەر بىلەن ئۆچراشقاندا ئېلىپ بارىدە- غان چېگرا ئاھالىلىرىنىڭ ئۆزئارا سودىسى. بۇ چېگرا- دىكى ئاز سوممىلىق سودا ۋە يەرلىك سودىنى، ئاۋار ئالماشتۇرۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990 - يىلىنىڭ بېشىدا، دۆلەت بىكتۆەننىڭ مۇستەقىل دۆلەتلەر بىر- لەشمە گەۋدىسىدىكى دۆلەتلەر ۋە شەرقىي ياۋروپا دۆلە- لىرى بىلەن يەرلىك چېگرا سودىسى قىلىشنى تەستىق- لىغاندىن، شۇ يىلى ئۇلار 15 مىليون 560 مىڭ ئامې- رىكا دوللىرىلىق چېگرا سودىسى قىلدى. بۇ بىكتۆەن تاشقى ئىقتىساد - سودا ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 75.6% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئېكسپورت سوممىسى 8 مىليون 630 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى، ئىمپورت سوم- مىسى 6 مىليون 930 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولدى. 12 مىليون يۆەنلىك پايدا ئەلگە ئاشتى. 1992 - يىلى 3 - ئايدا بىكتۆەن تاشقى ئىقتىساد - سودا كومە- تېتى يەرلىك چېگرا سودا باشقۇرۇش باشقارمىسى قۇر- دى. 13 شى (ئىدارە) نىڭ ھەممىسىدە مۇناسىپ چېگرا سودا باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى تەسىس قىلىندى. بىكتۆەندە جەمئىي 45 چېگرا سودا شىركىتى، 129 ئاز سوممىلىق چېگرا سودىسى شىركەتلىرى بار. بۇ شىر- كەتلەرنىڭ ھەممىسىنى بىكتۆەن سىستېمىلار بويىچە بىر تۇتاش باشقۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ سودا پائالىيىتى دۆلە- تنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. 1990 - يىلدىن 1998 - يىلغىچە جەمئىي 850 مىليون ئامېرىكا دوللىرىلىق چېگرا سودىسى ئېلىپ بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئېكسپورت سوممىسى 580 مىليون ئامېرىكا دوللىرى، ئىمپورت سوممىسى 270 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بولدى. ئايرىم يىللارنى ھې- سابقا ئالمىغاندا، چېگرا سودىسى سوممىسى تاشقى سودا سوممىسىنىڭ 50% دىن ئاشتى. 2000 - يىللىق چېگرا سودا سوممىسى 176 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئېكسپورت سوممىسى 73 مىل- يون ئامېرىكا دوللىرى، ئىمپورت سوممىسى 103 مىل- يون ئامېرىكا دوللىرى بولدى. ئېكسپورت قىلىنغان ئاساسىي تاۋارلار سۇلياۋ بوياق، يوپۇق بېچىش ماشىنە- سى، ئاشلىق - ياغ ماشىنىسى، سۇ پومپىسى، كەپشەر چوكىسى، كىيىم - كېچەك، ئويۇنچۇق، ئائىلە - ئېلېكتر سايمانلىرى قاتارلىق 20 نەچچە خىلدىن ئاشە- دۇ. ئىمپورت تاۋارلىرى ئاساسەن بولات ماتېرىياللە- رى، خىمىيىۋى سانائەت خام ئەشيالىرى، رەڭلىك مې- تال، ئاخبارات قەغىرى، خىمىيىۋى ئوغۇت، يورۇش- لۇق مۇئەسسەسىلەر قاتارلىق 10 خىلدىن ئاشىدۇ.

شىخەنزە ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رل يونى 2000 - يىلى 6 - ئايمىڭ 18 - كۈنى دۆلەتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن قۇرۇلغان. 1996 - يىلى بۇ رايون ئىچىدە يۇقىرى، يېڭى تېخنىكا رايونى تەسىس قىلىنغاندى، ئۇنىڭ ئومۇمىي پىلانىدا كونترول قە- لىنغان يەر كۆلىمى 20.67 كۋادرات كىلومېتىر، بىرىنچى باسقۇچتا ئىچىلغىنى 5.3 كۋادرات كىلومېتىر بولدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تىزىمغا ئالدۇر- غان كارخانا 263، مەلۇم قىلىنغان كاپىتال 695 مىل- يون 500 مىڭ يۆەن؛ مۇقىم مۇلۇككە سېلىنغان مە- بلەغ 1 مىليارد 55 مىڭ يۆەن؛ تەرەققىيات رايونى

شىخەنزىنىڭ ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رايونى

قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئاشقىنى 978 مىل- يون يۆەن. پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى ئىقتىدارى 1 مىليارد 800 مىليون يۆەن. بۇلار يېمەكلىك، توقۇ- مىچىلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، دورىگەرلىك، نە- پىس - ئىنچىكە خىمىيە سانائىتى، يەم - بوغۇز قاتار- لىق سانائەت تۈرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يىغىپ ھېسابلىغاندا، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 927 مىليون يۆەن، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇ-

لات قىممىتىنىڭ يىللىق ئېشىش نىسبىتى 38.55%. ئاۋسترالىيە، ياپونىيە، ئىتالىيە، سىنگاپور، شىاڭگاڭ قاتارلىق 20 نەچچە دۆلەت ۋە رايونىڭ سودىگەرلىرى بۇ تەرەققىيات رايونىغا مەبلەغ سالماقتا.

بىكتۇەننىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى

1988- يىلى بىكتۇەننىڭ ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىكتۇەننىڭ ئىچكى قىسمىدا ناھايىتى تېزلا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تورى شەكىللىنىپ، ھەر دەرىجىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئورگانلىرى، نۆقتىلىق تۈەن - مەيدانلىرى، چوڭ، ئوتتۇرا كارخانىلار بىلەن باغلاندى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتتى. بىكتۇەننىڭ جايلاردا تورۇشلۇق ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى بىرلا ۋاقىتتا بىكتۇەن ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئىشخانىسىنىڭمۇ ئالاقىلىشىش ئورنى بولۇپ قالدى. 30 دىن ئارتۇق چەت ئەل دۆلەتلىرى، شىاڭگاڭ، ئاۋمېن ئالاھىدە رايونلىرى ۋە تەيۋەن بىلەنمۇ ئىقتىسادىي سودا ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. گەنسۇ - چىڭخەي - لەنجۇ - شىنجاڭ ئىقتىسادىي بەلۋېغى، خۇاڭخي ئىقتىسادىي ھەمكارلىق رايون (شەنشى، خېنەن، سەنشى، شەنشى، ئىچكى موڭغۇل، نىڭشيا، گەنسۇ، چىڭخەي، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى، خۇاڭخي سۇ ئىشائات كومىتېتى ۋە خۇاڭخي گۆرۋە شىركىتىدىن ئىبارەت 9 ئۆلكە، 11 تەرەپتىن تەشكىللەنگەن) لىرىنىڭ مەسئۇللىرى باش قوشۇش يىغىنىغا قاتناشتى. ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ بىكتۇەننىڭ كەسىپ سىياسىتى ۋە مەبلەغ سېلىش يۆنىلىشى، باشقا ئۆلكە (شەھەر) لەر بىلەن بىرلىشىپ پاختا بازىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، بەرپا قىلىش سىناق چارىسى قاتارلىقلارنى ئېلان قىلدى. بىكتۇەننىڭ سىرتقا ئېچىۋېتىشىنى كېڭەيتىش، چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ئېچىكى جەھەتتىن باغلىنىدىغان كارخانىلارغا مەبلەغ سېلىشى ۋە ئاشۇنداق كارخانىلارنى قۇرۇشىغا ئىلھام بېرىش توغرىسىدىكى بىرقانچە ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىنى تۈزدى ياكى تۈزۈشكە قاتناشتى. بىكتۇەننىڭ ئىقتىسادىي ھۆكۈمەتنىڭ ھۆكۈمەت مەمۇرىي يول بىلەن تۈرتكە بولۇشتىن كارخانىنىڭ تەشەببۇسكار ھالدا قاتنىشىشى بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ يېتەكلىشى، ئىلگىرى سۈرۈشى بىرلەشتۈرۈلگەن، بىرلا ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇشتىن مەبلەغ، پەن - تېخنىكا، ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇرۇشقا تەرەققىي قىلغان تولۇق، كۆپ قاتلاملىق، كەڭ ساھەلىك ئىچكى - تاشقى ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى ئۆزگەردى. 1998 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە بىرلەشمە ئىقتىسادىي تۈردىن 1 مىڭ 17 نى، تېخنىكا ھەمكارلىق تۈرىدىن 363 نى بېجىردى. ھەمكارلىق ئارقىلىق رايون سىرتىدىن 833 مىليون 600 مىڭ يۈەنلىك تۈر كىرگۈزدى. ئاپتونوم رايونىمىز ئىچىدە بېجىرگەن تۈرلىرىنىڭ سوممىسى 1 مىليارد 241 مىليون 540 مىڭ يۈەن بولدى. يېڭىدىن ئاشقان مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليارد 897 مىليون 180 مىڭ يۈەن، يېڭىدىن ئاشقان پايدا بېجى 485 مىليون 370 مىڭ يۈەن بولدى. 7 مىڭ 560 ئادەم قېتىم ئىختىساسلىقلارنى ئالماشتۇردى، زىيارەتكە كەلگەن ئىچكى - تاشقى سودىگەردىن 8 مىڭ 500 قېتىمدىن ئارتۇق كىشىنى كۈتۈۋالدى.

بىكتۇەننىڭ تاشقى ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقى

XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ ئاخىرى ۋېيتنامغا بېرىلگەن يېڭا ئىگىلىكى ياردەمىدىن باشلانغان. 1990 - يىلى 12 - ئايدىن بۇرۇن بىكتۇەننىڭ تاشقى ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق كەسپىنى بىكتۇەن تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى مەسئۇل بولۇپ بېرەتتى. 1990 - يىلى 12 - ئايدىن كېيىن، شىنجاڭ ئىقتىساد - سودا ھەمكارلىق (گۇرۇھ) شىركىتى قاتارلىق 10 تاشقى ئىقتىساد - سودا شىركىتى ئۈيۈشتۇرىدىغان بولدى. ۋېيتنام، تانزانىيە، سۇمالى، سىرىلانكا، ئافغانىستان، موڭغۇلىيە، رۇسىيە، كانادا، قازاقستان، قىرغىزىستان، كۇبا، مىكسىكا قاتارلىق 12 دۆلەت بىلەن قۇرۇلۇش ھۆددىگەرلىكى، ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقى، سىرتقا قارىتىلغان ياردەم قاتارلىق تاشقى ئىقتىساد تۈردىن 40 تىن ئارتۇقىنى ئىشلەدى. بۇ تۈرلەر يېڭا ئىگىلىك ئېكىنچىلىكى، يېڭا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، قۇرۇلۇش بېزەكچىلىكى، داۋالاش ۋە يېمەكلىك - ئىچىملىك مۇلازىمىتى قاتارلىقلار. چەت ئەلگە يەنە يېڭا ئىگىلىكى، يېڭا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سۇ ئىنشائاتى، بىناكارلىق قاتارلىق جەھەتلەردىكى مۇتەخەسسىس ۋە ئىشچى بولۇپ 20 مىڭ ئادەم (قېتىم) چىقاردى، توختام سوممىسى سانى 100 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشتى. بىكتۇەن چەت ئەللەردە 28 ئىشلەپچىقىرىش ۋە سودا ئەمەلىي گەۋدىسى تەسىس قىلدى. 1998 - يىلى ئوچ كارخانا چەت ئەلدە شىركەت قۇردى. ئۇلار: شىنتىيەن خەلقئارا ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق (گۇرۇھ) شىركىتى مېكسىكىدا قۇرغان، ئۈزگىرىشچان مەبلەغلىق چەكلىك پاي شىركىتى يېڭا

ئىگىلىك 4 ـ شىسى تەمىنات ـ سودا شىركىتى، قازاقىستاندا قۇرغان قۇياش نۇرى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى، شىخەنزە 1 ـ ئاۋغۇست توقۇمىچىلىق زاۋۇ- تى، تايلاندتا قۇرغان تايلاند ـ شىنجاڭ پاختا رەخت سودىسى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتى. بىكتۆەن يەنە 1999 ـ يىلى دۆلەتنىڭ تۈركمەنىستان، قىرغىزستانغا تېببىي دورا ۋە داۋالاش ماشىنا ـ سايمانلىرى يارىدەم بېرىش تۈرىنى ئۈستىگە ئالدى.

بىكتۆەننىڭ چەت ئەل مەبلىغىدىن پايدىلـ نىشى ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيان، بىكتۆەن جەمئىي 122 چەت ئەل مەبلىغى تۈرىدىن پايدىلاندى، ئەمەلىي پايدىلانغان چەت ئەل مەبلىغى 177 مىليون 26 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولدى. چەت ئەل مەبلىغى تۈرلىرى ئىچىدە خەلقئارا پۇل مۇئامىلە تەشكىلاتىدىن پايدىلىنىپ قەرز پۇل ئالغان تۈر ئالتە بولۇپ، ئومۇمىي سوممىسى 90 مىليون 645 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى؛ چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرىدىن پايدىلىنىپ قەرز پۇل ئالغـ نى ئۈچ تۈر بولۇپ، ئومۇمىي سوممىسى 9 مىليون 70 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى؛ چەت ئەل ھۆكۈمەتلىرىدىن پايدىلىنىپ ھەقسىز يارىدەم ئالغىنى ئىككى تۈر بولۇپ، ئومۇمىي سوممىسى 820 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى؛ چەت ئەل مەبلىغىدىن پايدىلانغان باشقا تۈرلەر 111 بولۇپ، ئومۇمىي سوممىسى 76 مىليون 491 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولدى. 1982 ـ يىلىدىن 1988 ـ يىلىغىچە چەت ئەلدىن كىرگۈزگەن توقۇمىچىلىق، يېنىك سانا- ئەت ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى 12 تۈركۈم بولۇپ، ئومۇمىي سوممىسى 14 مىليون 960 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 ـ ئاۋغۇست يۈڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى گېرمانىيە، ئىتالىيىدىن 26 خىل، 104 (يۈرۈش) ئىنچىكە يىپ ئىگىرىش ئۈسكۈ- نىسىنى كىرگۈزدى، 1 ـ ئاۋغۇست پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ياپونىيىدىن ئېلېكترونلۇق كونترول قىسـ مىدىغان تۈز تورلۇق رەختلىك گۈل بېسىش ماشىنىسى قاتارلىق ھالقىلىق ئۈسكۈنىلەردىن 12 يۈرۈش كىر- گۈزدى؛ خۇاشىن خۇرۇم شىركىتى فرانسىيىدىن خۇ- رۇم ئىشلەش ئۈسكۈنىلىرىنى كىرگۈزدى؛ شىخەنزە يېمەكلىك زاۋۇتى ئىتالىيىدىن پەمىدۇر قېيمىسى ئىشـ لەش ئۈسكۈنىلىرىنى كىرگۈزدى ۋە باشقىلار. ھازىر چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالغان كارخانىلار 30 غا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىرلىشىپ مەبلەغ سالغان كارخانا 24، ھەمكارلىق كارخانىسى بەش، چەت ئەل سودىگىرى مۇستەقىل مەبلەغ سالغان كارخانا بىر، چەت ئەل سودىگەرلىرى بىۋاستە سالغان مەبلەغ 28 مىليون 225 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى. چەت ئەل سودىگەرلىرى سالىدىغان مەبلەغ ئاساسەن شىياڭگاڭ، ياپونىيە، تاي- لاند، كورىيە، ئىسرائىلىيە، ئىتالىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە، فىنلاندىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردىن كېلىدۇ. چەت ئەل مەبلىغى تۈرلىرى توقۇمىچىلىق، يېنىك سانائەت، خىمىيە سانائىتى، يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇبرسال تەرەققىي قىلدۇرۇش، يېزا ئىگىلىكى ما- شىنىلىرى، ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش، پىششىقلاپ ئىش- لەش، ماتارىپ، ئېكسپورت پاختا بازىسى قۇرۇلۇشى، تۇرۇبا كۆمۈپ سۇ چىقىرۇبتىش، يېمەكلىك پىششىق- لاپ ئىشلەش، يەم ـ بوغۇز، ئۇي- زېمىن، كۆكئول ئېچىش ئورۇنلىرى قاتارلىق ساھەلەر. چەت ئەل سودە- گەرلىرىنىڭ مەبلەغ سېلىش قۇرۇلمىسى نىسبىتىدىن قارىغاندا، سانائەت تۈرلىرى 74% نى، يېزا ئىگىلىكى تۈرلىرى 14%نى، ئۇچمۇچى كەسىپكە دائىر تۈرلەر 12% نى ئىگىلىگەن. بىكتۆەن 30 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن تۆۋەن بولغان چەت ئەل سودىگەرلىرى مەب- لەغ سالىدىغان تۈرلەرنى تەستىقلاش ھوقۇقىغا ئىگە. 2000 ـ يىلى چەت ئەل سودىگەرلىرى مەبلەغ سالىدە- غان ئۈچ تۈر بېكىدىن تەستىقلاندى، 9 مىليون 250 مىڭ ئامېرىكا دوللىرلىق چەت ئەل مەبلىغىدىن پايدە- لىنىش توختامى تۈزۈلۈپ، مەبلەغ تولۇق ئەمەلىيلەش- تى.

بىكتۆەن سىرتتىن كىرگۈزگەن، مەملىكەت ئىچىدە بىرلەشكەن چوڭ تۈرلەر 1991 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە چەت ئەلدىن كىرگۈزگەن، مەملـ- كەت ئىچىدە بىرلەشكەن چوڭ تۈرلەر 18 خىل:

1) 1991 ـ يىلىدىن 1995 ـ يىلىغىچە ئىلگىرى- كېيىن بولۇپ شاڭخەي، تيەنجىن، سىچۈەن قاتارلىق 17 ئۆلكە (شەھەر) دىن 245 مىليون يۈەن پاختا بازە- سى قۇرۇلۇش مەبلىغى كىرگۈزۈپ، قارشى تەرەپكە 110 مىڭ تونىنا پاختا بەردى. پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بەرپا قىلدى ۋە 675 مىڭ مو ئونتۇرا، تۆۋەن ھوسۇللۇق پاختا ئېتىزىنى ئۆزگەرتتى.

2) 1992 ـ يىلى ئۇرۇمچى باشقۇرۇش ئىدارىسى تايلاند جېڭدا گۈرۈھى بىلەن بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىپ ئۇرۇمچى جېڭدا يەم ـ بوغۇز شىركىتىنى قۇردى.

3) 1994 ـ يىلىدىن 1995 ـ يىلىغىچە شاڭخەي، جيائىسۇ، شەندۇڭ قاتارلىق ئۆلكە (شەھەر) لەردىن 100 مىڭغا يېقىن ھالقىسىمان ئۇرچۇق، 2 مىڭ 136 دانە پار تۇربىنىلىق توقۇش ماشىنىسى كىرگۈزدى.

4) 1994 - يىلىدىن 1995 - يىلىغىچە يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى ئىسرائىلىيە بىلەن بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىپ، يىللىق مەھسۇلاتى 15 مىڭ تونناتلىق تالىي يېمەكلىك ياغ ئىشلەش تۈرىنى قۇردى، 3 مىل- يون 600 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى مەبلەغ كىرگۈزدى.

5) 1995 - يىلى 1 - ئاۋغۇست پاختا توقۇمىچى- لىق فابرىكىسى شياڭگاڭ رۇنشەن چەكلىك سودا شىر- كىتى، شىيەنتۇ شەرقىي گۈاڭدۇڭ چەكلىك توقۇمىچە- لىق شىركىتى بىلەن بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىپ، شىن- جاڭ شىنرۇن چەكلىك توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنى قۇردى، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 75 مىليون 950 مىڭ يۈەن. شۇبتسارىيە، گېرمانىيىدىن پار تۇرىبىنە- لىق توقۇش ماشىنىسى ئىشلەپ چىقىرىدىغان 1 مىڭ 296 دانە ئۇسكۇنە كىرگۈزدى.

6) 1995 - يىلىدىن 1996 - يىلىغىچە يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى جېجياڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىش- لەپچىقىرىش - ئۇگىنىش تەتقىقات تۈرىنى كىرگۈزۈپ، يىللىق مەھسۇلاتى 6 مىڭ تونناتلىق پولئېنىل خلورىد زاۋۇتى قۇردى.

7) 1996 - يىلى ياپونىيىلىك دوست ئەرباب شېننى لياڭيې ئەپەندى بىڭتۈەنگە ھەقسىز 200 مىليون ياپونىيە يېنى (13 مىليون يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ) ياردەم بېرىپ، شىنجاڭ شىننېيې يېزا ئىگىلىك تېخنە- كىسىنى كېڭەيتىش بويىچە تەربىيىلەش مەركىزى ۋە يېمەكلىك تەرەققىيات تەتقىقات مەركىزىنى قۇردى.

8) 1997 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە يېزا ئىگىلىك 13 - شىسىنىڭ 43 - تۈەنى شياڭگاڭ يىدا چەكلىك شىركىتى بىلەن بىرلىكتە 40 مىڭ مو ئۇزۇن تالالىق پاختا بازىسى تۈرىنى يولغا قويىدى، ئۇنىڭغا 15 مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئومۇمىي مەبلەغ سېلىنىپ، شىنجاڭ فېڭدا يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات شىركىتىنى قۇردى.

9) 1997 - يىلى يېزا ئىگىلىك 6 - شىسى ئاپتوموبىل ئۆزگەرتىش زاۋۇتى شياڭگاڭ ماشىنىساز- لىق - خىمىيىۋى بۇيۇملار سانائىتى چەكلىك شىركىتى بىلەن بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىپ، ئالاھىدە بېزەك ماتې- رىيالى ئىشلەپچىقىرىش تۈرىنى يولغا قويۇپ، ئۇنىڭغا 3 مىليون 700 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى مەبلەغ سالدى.

10) 1997 - يىلىدىن 1998 - يىلىغىچە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى، 5 - شىسى ئاۋستىرالىيىنىڭ ICT شىركىتىدىن زىرائەت سۇغىرىشىنى ئۇنىۋېرسال باشقۇرۇش سىستېمىسى كىرگۈزدى.

11) 1997 - يىلى يېزا ئىگىلىك 6 - شىسىنىڭ 102 - تۈەنى بىلەن شىنجاڭ مەنبالاق شىركىتى يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنىۋېرسال تەرەققىي قىلدۇرۇپ، جەمئىي 46 مىليون 640 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، 13 مىل- يون 990 مىڭ يۈەن مەبلەغ كىرگۈزۈپ، تاشلىنىپ قالغان 667 گېكتار تېرىلغۇ يەرنى، 333.3 گېكتار تېرىلغۇ يەرنى ئاچتى.

12) 1998 - يىلى شىخەنزە ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رايونى باشقۇرۇش كومىتېتى شىنجاڭ تاما- كىچىلىق تەرەققىيات چەكلىك شىركىتى بىلەن 300 مىڭ تونناتلىق كۆك تاماكا پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇش ھەققىدە كېلىشىم ھاسىل قىلدى، بۇنىڭغا جەمئىي 150 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى.

13) 1999 - يىلى شىخەنزە ئىقتىساد - تېخنىكا تەرەققىيات رايونى بىلەن شىنجاڭ تۈنخي گۈرۈھى ھەم- كارلىشىپ پەمىدۇر پىششىقلاش تۈرىنى كېڭەيتىپ قۇردى، كېڭەيتىپ قۇرۇلغان كۆلەم 30 مىڭ تونىنا، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 126 مىليون يۈەن بولدى.

14) 2000 - يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى مەنشى، جياڭسۇ قاتارلىق ئۆلكىلەر بىلەن 24 مىڭ تونىنا ئابدىمىلىك تېرىش ۋە سېتىۋېلىش - سېتىش توختامى تۈزدى.

15) 2000 - يىلى شىنتيەن خەلقارا ئىقتىساد- سودا چەكلىك پاي شىركىتى ئامېرىكا ۋېيمۇنت سۇغە- رىش گۈرۈھ شىركىتى بىلەن شىخەنزە تەرەققىيات را- يونى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن، چوڭ تىپلىق پۈركۈپ سۇغە- رىش ئۇسكۇنىسىنى ھەمكارلىشىپ مەبلەغ سېلىپ يا- ساش توغرىسىدا توختام تۈزدى، ئىككى تەرەپ سالغان ئومۇمىي مەبلەغ 10 مىليون ئامېرىكا دوللىرى بولدى.

16) 2000 - يىلى شىخەنزە جۇڭلىن پەمىدۇر قىيامى زاۋۇتى شىنجاڭ تۈنخي گۈرۈھىدىن 90 مىليون يۈەن كىرگۈزۈپ، يېڭىدىن 20 مىڭ تونىنا پەمىدۇر قىيامى ئىشلىيەلەيدىغان بولدى.

17) 2000 - يىلى شىخەنزە قەغەز زاۋۇتى، ئاق تېرەك ھاراق زاۋۇتى، شىنئەن ھاراق زاۋۇتى بىلەن شەنشى ئالتۇن يوپۇرماق چەكلىك پاي شىركىتى جەم- ئىي 20 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، شىنجاڭ شىخەن- زە تەرەققىيات رايونىدىن تېخنىكا تۆھت - يۇڭ توقۇ- مىچىلىق زاۋۇتىنىڭ 2 مىڭ 509 كۋادرات مېتىر يېر- ىنى ئىجارىگە ئېلىپ، يىلىغا 5 مىڭ تونىنا OE يىپ

ئىگىرىش قۇرۇلۇشى تۈرىنى قۇردى. بۇ تۈر 2000- يىلى 11 - ئايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

بېكتۇەننىڭ ۋېيتنامغا ياردەم بەرگەن «سەككىز مەيدان، بىر مەكتەپ» تۈرى 1959- يىلى ۋېيتنام دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى خۇجىمىن پارتىيە - ھۆكۈمەت ۋەكىللەر تۈركىنى باشلاپ كېلىپ شىخەنزىنى زىيارەت قىلغاندا بېكتۇەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تەجرىبىسىنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى. 1960 - يىلى 3 - ئايىنىڭ 28- كۈنى رەئىس خۇجىمىننىڭ تەلىپى بويىچە جۇڭگو - ۋېيتنام ھۆكۈمەتلىرى «28- مارت» ۋېيتنامغا ياردەم بېرىش كېلىشىمنامىسىنى ئىمزالىدى، دۆلەت بۇنىڭغا 40 مىليون يۈەن مەبلەغ سالماقچى بولدى، بۇ تۈرنى بېكتۇەن ئۈستىگە ئالدى. 1959- يىلىدىن 1964 - يىلىغىچە 38 مىڭ گېكتارلىق 8 دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە 600 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى سىغدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىكى تېخنىكا مەكتىپى، شۇنداقلا ئۇلارغا ماس كېلىدىغان ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، چىگىت ئايرىش زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى قاتارلىقلارنى بىنا قىلىپ مۇتەخەسسىس ئەۋەتىپ قۇرۇپ بەردى.

بېكتۇەن دېھقان ئىشچىلىرى چەت ئەلدە كۆكتات تېرىدى 1991 - يىل 4 - ئايدا، بېكتۇەن- دىكى 384 نەپەر دېھقان ئىشچى قازاقىستان بىلەكتىكى ئىشچى - دېھقان - سودىگەرلەر بىرلەشمە كارخانىسىغا بېرىپ ئەمگەك مۇلازىمىتى ھەمكارلىقىنى قانات يايدۇرۇپ، 175 گېكتار يەرگە كۆكتات تېرىدى. شۇ يىلى پەسىلدىن 3 مىڭ 193 توننا، تەرخەمەكتىن 582 توننا، كاپوستىدىن 1 مىڭ 279 توننا، پېدىگىدىن 77 توننا، تاتلىق يانچۇدىن 317 توننا ھوسۇل ئالدى. بۇ كۆكتاتلار بەدىلىگە بېكتۇەنگە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ئېھتىياجلىق خىمىيۋى ئوغۇت بېرىلدى.

بېكتۇەننىڭ تۆلەم سودىسى چەت ئەل مەبلەغىدىن پايدىلىنىشنىڭ تېخنىكا سودىسى، تاۋار سودىسى ۋە كرېدىت بىرلەشتۈرۈلگەن بىر خىل ئۇسۇل. 1979- يىلى بېكتۇەن يېزا ئىگىلىك 8 - شىتىنىڭ 148- تۈرىنى ئاۋسترالىيە، شىياڭگاڭ بىلەن پاختا تېرىش بويىچە ھەمكارلىقنى قانات يايدۇرۇپ، ئۆزلىرى ئىشلەپ چىقارغان پاختىنى تۆلەپ بېرىش يولى بىلەن 1 مىليون ئامېرىكا دوللىرى قىممىتىدىكى ئىلغار تېخنىكا ۋە ئۈسكۈنە كىرگۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ تۆلەم سودىسىغا بىرىنچى بولۇپ يول ئاچتى. ئۇنىڭدىن كېيىن، شىخەنزە 1 - ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى ياپونىيەدىن قىزىلچا تىرى- چى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنى كىرگۈزۈپ، ئۇنىڭ پۈلىنى شۇ يىللىق قىزىلچا تىرىپى بىلەن تۆلىدى. XX ئەسىرنىڭ 80- يىللىرىنىڭ ئاخىرىدىن 90 - يىللار- نىڭ بېشىغىچە بېكتۇەن ئىتالىيەدىن 10 دىن ئارتۇق پەسىدۇر قىيامى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنى كىرگۈز- دى. 2000- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بېكتۇەن جەمئىي تۆلەم سودىسى تۈرىدىن 21 نى تەستىقلىدى، توختام تۈزۈشكەن چەت ئەل مەبلىغى سوممىسى 31 مىليون 573 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى بولدى.

بېكتۇەننىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى 1995 - يىلى بېكتۇەن ساياھەتچىلىك ئىدارىسى قۇرۇل- دى. ھازىر ساياھەتچىلىك كوپىراتىپىدىن 28ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە خەلقئارا ساياھەتچىلىك كوپىراتىپى ئۈچ، بۇ ساھەدە 213 ئادەم ئىشلەيدۇ. 1998 - يىلى ھەرقايسى ساياھەتچىلىك كوپىراتىپلىرى 44 مىڭ 952 ئادەم قېتىم چەت ئەللىك ساياھەتچىنى كۈتۈۋېلىپ، 12 مىل- يون 300 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى كىرىم قىلدى. بۇ- نۇن يىلدا مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسىدىكى دۆلەتلەردىن كەلگەن مال سېتىۋېلىش ئۆمەكلىرىنى كۈ- تۈۋالدى، بۇ ئۆمەكلەر 51 مىڭ 293 توننا مال سېتە- ۋالدى (ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كۈنىگە 141 توننا). سېتىۋېلىنغان تاۋار قىممىتى 200 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ. ساياھەت ئۈچۈن كۆتۈرە ئېلىنغان ئايروپىلان 315 ئايروپىلان قېتىمغا، يىل بويى كۈتۈۋا- لىدىغان ئىچكى ساياھەتچى 104 مىڭ 903 ئادەم قېتىم- غا يەتتى. بېكتۇەننىڭ ساياھەتچىلىك كوپىراتىپلىرى تەخمىنەن شىنجاڭ ساياھەت كوپىراتىپلىرىنىڭ 1/10 گە توغرا كېلىدۇ، ساياھەت كىرىمى 1/5 نى ئىگىلەي- دۇ. بېكتۇەندە ھازىر بار ساياھەتچىلىك مېھمانسارىيى 29، بۇنىڭ ئىچىدە ئۈچ يۈلتۇز دەرىجىلىكى سەككىز، ئىككى يۈلتۇز دەرىجىلىكى 11، بىر يۈلتۇز دەرىجىلىكى بىر، چەت ئەللىكلەر چۈشە بولىدىغىنى توققۇز، ئو- مۇمىي ياتاق سانى 3 مىڭ 151 ئېغىز، كارىۋات سانى 7 مىڭ 381. بۇ مېھمانخانىلاردا جەمئىي 4 مىڭ 90 ئادەم ئىشلەيدۇ. 2000 - يىلى يۈلتۇز دەرىجىلىك مېھمانسارايلار بىلەن چەت ئەللىكلەر چۈشىدىغان مېھ- مانسارايلار ئورۇندىغان تىجارەت ئومۇمىي سوممىسى 147 مىليون يۈەن. ياتاقلاردىن ئوتتۇرا ھېساب بويىچە يىلىغا پايدىلىنىش نىسبىتى 48.7%. بۇنىڭ ئىچىدە پايدا تاپىدىغان مېھمانساراي 12، يۈلتۇز دەرىجىلىك ۋە

چەت ئەللىك مېھمانلار چۈشىدىغان مېھمانسارايلار ئومۇ-مىي سانىنىڭ 41.38% نى ئىگىلەيدۇ. زىيان تارتىدى-غان مېھمانساراي 17، بۇ يۇلتۇز دەرىجىلىك ۋە چەت ئەللىكلەر چۈشىدىغان مېھمانسارايلار ئومۇمىي سانىنىڭ 58.62% نى ئىگىلەيدۇ. بىكتۇەندىكى ھەرقايسى ساھە-لەرنىڭ ساياھەتچىلىككە سالغان جەمئىي مەبلىغى 426 مىليون 590 مىڭ يۇەن. بۇ مېھمانسارايلار جەمئىيەت-تىكى 4 مىڭ 493 ئادەمگە ئىشقا ئورۇنلىشىش شارائى-تى يارىتىپ بەردى. ساياھەت ئىدارىسى ساياھەت مېھ-مانسارايلىرىنىڭ يۇلتۇز دەرىجىسىنى باھالاپ بېكىتىش ئاپپاراتى قۇرۇپ، بىكتۇەن، شىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك ساياھەت مەۋرىي باشقۇرۇش تورىنى بەرپا قىلىپ، بىكتۇەن دائىرىسىدىكى ساياھەتچىلىك باشقۇ-رۇش خىزمىتىنى ئەتراپلىق قانات يايدۇردى.

شىخەنزە شەھىرى بىكتۇەن بەرپا قىلىپ گۈللەندۇرگەن يېڭى شەھەر. 1950 ـ يىلىنىڭ بېشى-دا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 22 ـ بىڭ-تۇەنى ماناس دەرياسى ۋادىسىغا كىرىپ ئولتۇراقلىشىپ بۇز يەر ئۆزلەشتۈردى. 1955 ـ يىلى ئېھتىياجغا ئاسا-سەن، بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ئەتراپىدىكى شى-خەنزە يېزىسى، 152 ـ تۇەن، شىخەنزە باش مەيدانى-نىڭ مەۋرىي رايونغا ئايرىلىشى تەڭشىلىپ، شەھەردە يېزا، يېزىدا شەھەر بولغان، شەھەر بىلەن يېزا ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدىغان ئەندىزە شەكىللەندى. 50 يىللىق قۇرۇلۇش داۋامىدا، شىخەنزە تەرەققىي قىلىپ، چوڭ يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس، يېنىك سانائەتنى ئاسا-سىي گەۋدە قىلغان، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكى بىرلەشتۈرۈلگەن، شەھەر بىلەن يېزا بىرلەشتۈرۈل-گەن، يېزا ئىگىلىكى، سانائەت ـ سودا ئۇنۇمۇبرسال باشقۇرۇلىدىغان، پەن ـ تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنە-يەت، سەھىيە ئىشلىرى ماس تەرەققىي قىلغان يېڭىچە شەھەر بولۇپ قالدى. ئۇنىڭغا قاراشلىق رايونلارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 7 مىڭ 529 كۋادرات كىلومېتىر، ئومۇمىي نوپۇسى 587 مىڭ 900. شەھەر رايونى كۆ-لىمى 460 كۋادرات كىلومېتىر، نوپۇسى 274 مىڭ 600. ئۇنىڭغا قاراشلىق 18 چوڭ، ئوتتۇرا تىپلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق تۇەن ـ مەيدانى، ئىككى سۇ باشقۇرۇش ئورنى ۋە 300 دىن ئارتۇق زا-ۋۇت، كان، كارخانا بار. 1ـ ئاۋغۇست يۇڭ توقۇمىچە-لىق فابرىكىسى، 1 ـ ئاۋغۇست پاختا توقۇمىچىلىق فابرىسى، 1 ـ ئاۋغۇست شېكەر زاۋۇتى قاتارلىق بىر تۈركۈم تايانچ كارخانىلار ۋەكىللىكىدىكى يېنىك سانا-ئەت رايونىدا شىخەنزە سانائىتىنىڭ ئاساسىي ئەندىزىسى شەكىللەنگەن. يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ نۇقتە-لىق مەكتىپى بولغان شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى بىكتۇەن-گە ۋە ئاپتونوم رايونغا زور تۆرکۈمدە ھەر خىل ئىختە-ساسلىقلارنى يېتىشتۈرۈپ بەردى. بىكتۇەن پەنلەر ئاكا-دېمىيىسى ۋە ھەرقايسى مەكتەپلەردىكى پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرىنى ئاساسىي گەۋدە قىلغان ھالدا بىرقەدەر ئەتراپلىق پەن تەتقىقات سىستېمىسى شەكىللەندى. شى-خەنزىنىڭ خەۋەرلىشىش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، پۈل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى مۇكەممەل، مۇلازىمەت ئە-لىمھەلىرى تولۇق، مۇھىتى گۈزەل، كۆكەرتىلىش نىس-بىتى 40%. مەركىزىي كۆكەرتىش كومىتېتى تەرىپە-دىن «باغ شەھەر»، «ئېكولوگىيە شەھىرى» دەپ باھا-لاندى. 1999 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە، «شەھەرنى كۆكەرتىشتىكى ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامغا ئېرىشتى. زۇڭلى جۇئىنلەيگە ئاتالغان خاتىرە مۇنارى، ژالڭ جېن-نىڭ مىس ھەيكىلى، بوز يەر ئاچقۇچىلار ئىشلەتكەن تۇنجى ساپاننىڭ ھەيكىلى ۋە ئەي چىڭ شېئىرلىرى خاتىرە سارىيى قاتارلىقلار بۇ شەھەرنى تېخىمۇ قويۇق ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەدەنىيەت پۈرىقىغا ئىگە قىلغان.

بىكتۇەننىڭ مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى بىكتۇەننىڭ مۇھىت ئاسراش خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان بىر تارمىقى، 1992 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۇ ئەسلىدە بىكتۇەن مۇھىت ئاسراش كومىتېتى ئىشخانىسى ئىدى. ئاساسىي ۋەزىپىسى، پۈتۈن بىكتۇەندىكى قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ مۇھىت ئاسراش ئىشلىرى، بولغىما مەنبە-سىنىڭ ئۆلچەمگە يەتكەن چىقىرىش ئەھۋالى، يېزا ئى-گىلىكىدە مۇھىت ئاسراش، مۇھىت ستاتىستىكا ئەھۋا-لى ۋە بۇ جەھەتتىكى تەشۋىق ـ تەربىيە قاتارلىق ئىشلار-نى باشقۇرۇش.

بىكتۇەننىڭ مۇھىتقا بولغان تەسىرىنى باھالاش مەركىزى 1988 ـ يىلى 10ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى قۇرۇلغان، بىكتۇەن مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىگە قارايدۇ. 1990 ـ يىلى دۆلەت مۇھىت ئاسراش ئىدارە-سى تارقاتقان مۇھىتقا بولغان تەسىرىنى باھالاش بويىچە A دەرىجىلىك گۇۋاھنامىگە ئېرىشتى. باھالاش مەركە-زى 150 دىن ئارتۇق تۈرنىڭ مۇھىتقا بولغان تەسىرىنى باھالاش خىزمىتىنى تاماملىدى. ئۇ ئىچىگە ئالغان ساھە-لەر: رايون تەرەققىياتى، سۇچىلىق، سۇ ئېلېكتىر، نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى، تېببىي دورىگەرلىك، قاتـ

ناش ـ تراڭسپورت، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، قازىمچىلىق، يېنىك سانائەت، توقۇمىچىلىق، خىمىيىۋى تالا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، رەڭلىك مېتال، بىناكارلىق، شەھەر بىناكارلىق قۇرۇلۇشى قاتارلىقلار. بۇنىڭ ئىچىدە «چەرچەن چاۋالدۇڭ رايونى ئۇنۇمۇبرسال تەرەققىيات تۈرىنىڭ مۇھىتقا بولغان تەسىرى توغرىسىدا دوكلات» ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇھىتقا بولغان تەسىر دوكلاتلىرى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «ئۇرۇمچى ـ چۆچەك ـ خىمىيە باش زاۋۇتىنىڭ يىلىغا 1 مىليون 200 مىڭ تونىنا ئېغىر ماي ئېرىتىش، پارچىلاش قۇرۇلمىسىنىڭ مۇھىتقا بولغان تەسىرى توغرىسىدا دوكلات» 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. باھالاش مەركىزىدە ھازىر 20 نەپەر خىزمەتچى بار، 11 نەپەر خىزمەتچىدە دۆلەت مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى تارقاتقان مۇھىت تەسىرىنى باھالاش ئىش ئورنى گۇۋاھنامىسى، توققۇز نەپەر خىزمەتچىدە ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى تارقاتقان ئۆلچەپ تەكشۈرۈش لايىقەت گۇۋاھنامىسى بار.

بىكتۆەن مۇھىت ئۆلچەپ تەكشۈرۈش مەركىزىي پونكىتى 1990 ـ يىلى بىكتۆەن تەكشۈرۈش، ئۆلچەش بويىچە لايىھىلەش يۇرتى ئانالىز ئىشخانىسى ئاساسىغا قۇرۇلغان. بىكتۆەن مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىگە قارايدۇ، 1992 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بىلەن ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئۆلچەپ تەكشۈرۈش تور سىستېمىسىغا كىرگەن. مەركىزىي پونكىت بىكتۆەن مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە تۆۋەندىكى فۇنكسىيىلەرنى ئادا قىلىدۇ: بىكتۆەندىكى شى، ئىدارە لەر تور پونكىتلىرىنىڭ كەسپىي تەربىيىسىگە، ئىش ئورنىغا چىقىش ئىمتىھانىغا بېتەكچىلىك قىلىش، بىكتۆەن تەستىقلىغان «ئۇچ بىردەك» (قۇرۇلۇش تۇرى، مۇھىت نازارەتچىلىكى، بۇلغىما چىقىرىش ھەققى ئېلىش) تۇرلىرىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش، نازارەت قىلىپ كۆزىتىش، ئۇنۇمۇبرسال مۇھىت تەكشۈرۈش ۋە مۇھىت بۇلغىنىش ماجىرالىرى ئوستىدە تېخنىكىلىق كېڭەش چىقىرىش، بىكتۆەنىڭ ئۈرۈمچى، ئۈجىياچۈي لەردە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرىنىڭ مۇھىتنى نازارەت قىلىپ ئۆلچەش، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ ھاۋا لىسسگە بىنائەن بىكتۆەن مىستېمىسىنىڭ يېشىل يېڭەكلىك مۇھىتنى نازارەت قىلىپ ئۆلچەش ۋە باھالاش، تۈپراق گېئولوگىيىسى، مۇھىتنى باھالاش قاتارلىق كەسپىلەر بويىچە ئانالىز قىلىش، ئۆلچەش ـ سىناش. بۇ مەركەز كۆپ قېتىم دۆلەت ۋە بىكتۆەن دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن.

بىكتۆەن مۇھىتنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش باش پونكىتى بىكتۆەنگە بۇ‌ئاستە قاراشلىق مۇھىت ئاسراش بويىچە قانۇن ئىجرا قىلىدىغان ئاپپاراتى. شى (ئىدارە) قۇرۇلۇش تۈرلىرى، مۇھىت نازارەتچىلىكى، بۇلغىما چىقىرىش ھەققى يىغىش، نەق مەيدانداً قانۇن ئىجرا قىلىش نازارەتچىلىكى، چوڭ ـ چوڭ بۇلغىنىش ھادىسىلىرى ماجىرالىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش ۋە بىكتۆەننىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرىدىن بۇلغىما چىقىرىش ھەققى يىغىش، بۇلغىنىشنى تىزگىنلەش قاتارلىق جەھەتلەردىكى خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل. 1996 ـ يىلى قۇرۇلغان، بىكتۆەن مۇھىت ئاسراش ئىدارىسىگە قارايدۇ. بۇ ئورۇن 1997 ـ يىلى بىكتۆەن يېزا ـ بازار سانائىتىنىڭ بۇلغاش مەنبەسىنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئورۇندىدى، ئون بەش كىچىك كارخانىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى ھەمدە ئۇلارنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا تېگىشلىكلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، تاقاشقا تېگىشلىكلىرىنى تاقىدى، ئىشتىن توختىتىشقا تېگىشلىكلىرىنى ئىشتىن توختاتتى. 1998 ـ يىلى بۇلغىما چىقىرىشنى مەلۇم قىلىش، تىزىملىتىش خىزمىتىنى تولۇق ئورۇندىدى. 1997 ـ يىلىدىن باشلاپ، مۇھىت نازارەتچىلىرى ۋە كارخانا مۇھىتىغا مەسئۇل خادىملار ئۆچۈن كۆپ قېتىم تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ قانۇن ئىجرا قىلىش سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى، كارخانىنىڭ مۇھىت ئاسراش ئېڭىنى ئاشۇردى. تۇرلۇك گۇۋاھنامىلەرنى تارقىتىش خىزمىتىنى ئۇمۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇپ، بۇلغىما چىقىرىش ئىجازەتنامىسى توزۇمىنى ئورنىتىشقا ئاساس سالدى. بىكتۆەننىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرىدىن بۇلغىما چىقىرىش ھەققى ئېلىشنى باشلىدى ھەمدە تۆۋەنگە دۆلەتنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسى بويىچە بۇلغىنىشنى تىزگىنلەش قوشۇمچە يارىدەم پۇلى تارقاتتى.

بىكتۆەننىڭ سانائەتتىكى ئۇچ تاشلاندۇقتىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىشى 1998 ـ يىلى بىكتۆەننىڭ شى (ئىدارە) لىرىدىكى تۆەندىن يۇقىرى دەرىجىلىك 10 سانائەت كارخانىسىنى تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، سانائەتتە چىقىرىۋېتىلىدىغان كېرەكسىز سۇنىڭ ئومۇمىي مىقدارى 12 مىليون 26 مىڭ 900 تونىنا، كېرەكسىز سۇنى قايتۇرۇپ كېلىش مىقدارى 3 مىليون

369 مىڭ 800 تونىنا، بىر تەرەپ قىلىپ پايدىلىنىش نىسبىتى 31.5% ، سانائەت كېرەكسىز گازىنىڭ قويۇپ بېرىلىش مىقدارى 106×1.58 تۇمەن كۇب مېتىر. ئۇنىڭ ئىچىدە توزۇندىنىڭ يىغۇپلىنىش مىقدارى 510 مىليون 550 مىڭ تونىنا، سانائەت قاتتىق تاشلاندۇق مىقدارى 1 مىليون 73 مىڭ تونىنا، ئۇنىڭدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىش مىقدارى 240 مىڭ تونىنا، ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىش نىسبىتى 22.4% بولغان. بىۋاسىتە ئۇچ تاشلاندۇقتىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىپ ھاسىل قىلغان مەھسۇلات ئومۇمىي قىممىتى 13 مىليون 437 مىڭ يۇەن، بۇنىڭ ئىچىدە غەيرىي مېتال كان جىنسلىرى ياسالمىسى سانائىتىدە ئۇچ تاشلاندۇقتىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىشتىن ھاسىل قىلىنغان مەھسۇلات قىممىتى 89.5% نى ئىگىلىگەن.

بىكتۇەننىڭ قۇملۇقنى ھەر تەرەپلىمە تىزگىنلىشى بىكتۇەننىڭ كۆپ ساندىكى تۇەن - مەيدان لىرى قۇملۇق، چۆللۈك، شورتاڭلىقلارنىڭ چېتىگە، ئېكىن سۇيىنىڭ تۇۋەن ئېقىمىغا جايلاشقان. 174 يېزا ئىگىلىك - چارۋىچىلىق تۇەن - مەيدانى ئىچىدە 88ى شىمالىي شىنجاڭ جۇڭغارىيە ئويمانلىقىنىڭ قۇربان توڭگۇس قۇملۇقى ۋە جەنۇبىي تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ چېتىگە جايلاشقان. بەزى تۇەن - مەيدانلار قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىسىدە، بەزى تۇەن - مەيدانلار ھەتتا ئېگىز - پەس كۆرۈنىدىغان قۇم بارخانلىرى ۋە بىپايان قۇملۇق بىلەن ئورىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئەھۋال قىسمەن تۇەن - مەيدانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا ئېغىر تەھدىت پەيدا قىلدى. بىكتۇەن قۇرۇلغان كۇندىن باشلاپلا بوراندىن مۇداپىئەلىنىش، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئېكولوگىيە قۇرۇلۇشىنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ كەلدى ھەمدە قاقاسلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرىنى پائال قوغداپ ۋە كېڭەيتىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىدا خىلى مۇكەممەل بوراندىن مۇداپىئەلىنىش، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش سىستېمىسى ھاسىل قىلدى. 1991 - يىلى بىكتۇەننىڭ پىلانى ئايرىم تۇزۇلىدىغان بولغاندىن بۇيان، بىكتۇەن قۇمنى تىزگىنلەش قۇرۇلۇشى يېرىك پىلانىنى تۇزدى. شۇندىن ئېتىبارەن قۇملۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قۇمنى تىزگىنلەش قۇرۇلۇشىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، بۇ جەھەتتىكى تەشۋىقات سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ قۇملۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قۇمنى تىزگىنلەش ئېڭىنى يەنمۇ ئۆستۈرىدى. رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىپ، كادىرلارنىڭ ۋەزىپە مۇددىتى نىشانلىق مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنى ئەمەلىيلەشتۈردى. رىقابەت مېخانىزمىنى كىرگۈزۈپ، مۇكاپات-جازالاش - جازالاش چارىسىنى تۇزۇپ، قۇملۇشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قۇمنى تىزگىنلەش خىزمىتىنى قىلىپ-لاشتۇردى، تۇزۇملەشتۈردى. پەن - تېخنىكىنى يەتكچى قىلىپ، ئىچكى يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىپ، قۇملۇشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قۇمنى تىزگىنلەش قۇرۇلۇشىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىلگىرىلەتتى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بىكتۇەننىڭ ئورمانلىق ئومۇمىي كۆلىمى 18 مىليون 830 مىڭ موغا يەتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە چۆللۈكتىكى چاتقاللىق 12 مىليون 130 مىڭ مو بولۇپ، ئۇنىڭ 3 مىليون 700 مىڭ موسى قاشالىنىپ ئۆستۇرۇلمەكتە. ھازىر توغراقلىق 1 مىليون مو، تۇزلەشكەن سۇنئىي پەيدا قىلىنغان ئورمانلىق 2 مىليون 170 مىڭ مو.

بىكتۇەننىڭ پەن - تېخنىكىلىق باشقۇرۇش سىستېمىسى بىكتۇەن پەن - تېخنىكا كومىتېتى ۋە 14 شىدكى پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىكتۇەن ۋە شىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا خىزمىتىنى ئۇنۇملۇك باشقۇرۇش تارمىقى. دۆلەتلىك پەن - تېخنىكا سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش، بىكتۇەننىڭ ۋە شى (ئىدارە) لەرنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىيات پىرىك پىلانىنى تۇزۇش، پەن - تېخنىكا تېمىلىرىنى تاللاپ بېكىتىش، پەن تەتقىقات خىراجىتىنى غەملەش ۋە تەقسىملەش، پەن - تېخنىكا ئۇتۇقلىرىغا ھۆجۇم قىلىشنى تەشكىللەش، نەتىجىلەرنى بېكىتىش، پەن - تېخنىكىنى ئۇرنەك قىلىش، كېڭەيتىش ۋە پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى مۇكاپاتلاش، پەن - تېخنىكا ئىختىساسلىقلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۇرۇش، پاتېنت ئىلتىماس قىلىش، پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ نامرات لارنى يۆلەش، پەن - تېخنىكا ئۇرۇنلىرىنى نەشر قىلىش، سىرت بىلەن بولغان پەن - تېخنىكا ھەمكارلىقى ۋە ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى يولغا قويۇش — ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى. بىكتۇەن يېزا ئىگىلىكىنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇش، دۆلەتنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۈللەندۇرۇش ئىستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇش داۋامىدا، پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ فۇنكسىيىسى تۇر باشقۇرۇشتىن سىياسەتكە تايىنىپ پەن - تېخنىكىغا يېتەكچىلىك قىلىشقا تەدرىجىي يۆتكەلدى. ئۇلار رىقابەت مېخانىزمىنى مۇھىم نۇقتا قىلغان پەن - تېخنىكىنى يۇرۇشتۇرۇش مېخانىزمى ئىسلاھاتى ئۇستىدە پائال ئىزدىنىپ، يېزا ئىگىلىكى پەن

تەتقىقات يۈرتى ۋە پونكىتلىرىدا باشلىقلار مەسئۇلىيىتى تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، قۇرۇلمىنى ياخشىلاپ، مۇڭلۇق تارقىتىپ، تۈرلەرگە خېرىدار چاقىرىپ، تەتقىقات تېمىلىرىنى ھۆددىگە بېرىپ، پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتىغا ۋە ھەقلىق مۇلازىمەتكە ئىلھام بېرىپ، شۇ ئارقىلىق پەن ـ تېخنىكا بايلىقىنى جانلاندۇرۇپ، پەن ـ تېخنىكىغا كۆپ تەرەپتىن مەبلەغ سېلىش مۇھىتىنى يارىتىش. ئالاقىدار تارماقلارنىڭ پەن ـ تېخنىكىغا بولغان قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، تېخنىكا كۈچى ۋە مەبلەغ ئۈستۈنلۈكىنىڭ توپلىشىشىنى ئىلگىرى سۈردى. «6ـ بەش يىللىق پىلان» يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، بىڭتۈەن جەمئىي 2 مىڭ 481 پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات تۈرى ۋە نەتىجىلەرنى كېڭەيتىش تۈرىنى يولغا قويۇپ، بىڭتۈەن، ئاپتونوم رايون، مەركەزدىكى مىنىستىرلىق، كومىتېت دەرىجىلىك ھەمدە دۆلەت دەرىجىلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 1 مىڭ 14 تۈر (قېتىم) دە مۇكاپاتلاندى. پەن ـ تېخنىكىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى تۆھپە نىسبىتى 1980 ـ يىلىدىكى 38% تىن ئۆرلەپ 42% كە يەتتى، 1999 ـ يىلى 48.7% كە كۆتۈرۈلدى.

شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىڭتۈەنگە بۇ‌ئاستە قاراشلىق پەن ـ تەتقىقات كەسىپىي ئورنى. ئۇ ئەسلىدە 1959 ـ يىلى قۇرۇلغان بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك پەن ـ تەتقىقات پوكىتى ئىدى. 1969 ـ يىلى تارقىتىۋېتىلىپ، 1979ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە نامى شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى رەسمىي نام بەردى. ئۇنىڭ ئىچىدە زىرائەت تەتقىقات پونكىتى، پاختا تەتقىقات پونكىتى، چارۋىچىلىق ـ مال دوختۇرلۇق تەتقىقات پونكىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تەتقىقات پونكىتى، ئالاھىدە مەھسۇلاتلار تەتقىقات پونكىتى، باغ تەتقىقات پونكىتى، سۇ‌ـ تۇپراق تەتقىقات پونكىتى، پەن ـ تېخنىكا ئۇچۇر تەتقىقات پونكىتىدىن ئىبارەت سەككىز كەسىپىي تەتقىقات پونكىتلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى ئېتىراپ قىلغان يېشىل يېڭىلىك سۇپىتىنى نازارەت قىلىپ ئۆلچەش مەركىزى تەسىس قىلىنىدى. 307 نەپەر تورلۇك پەن ـ تېخنىكا خادىمى بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە دۆلەت تەبىئىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكىدىن بىر، 13 نەپەر تەتقىقاتچى، 59 نەپەر كاندىدات تەتقىقاتچى بار. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 320 گېكتار، ئۇنىڭ ئىچىدە تەجرىبە يېرى 180 گېكتار. قۇرۇلۇش ئومۇمىي كۆلىمى 40 مىڭ 273 كۋادرات مېتىر. ھەربىرىنىڭ قىممىتى 10 مىڭ يۈەندىن ئاشىدىغان، ئىش ئۈنۈمى يۇقىرى 118 دانە (يۈرۈش) ھەر خىل ئۇلچەش ـ بېكىتىش ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلىرى بار. ئۇنىڭدا ھازىر 20 مىڭدىن ئارتۇق كىتاب ساقلانماقتا. بۇ ئاكادېمىيە يەنە «شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىلمى» ناملىق ژۇرنال چىقىرىدۇ، مەملىكەت بويىچە 900 دىن ئارتۇق پەن تەتقىقاتى ئورنى بىلەن پەن ـ تېخنىكا ژۇرنىلى ئالماشتۇرۇش مۇناسىۋىتى ئورناتقان. ئاكادېمىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان، دۆلەت پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى ۋە ئاپتونوم رايون، بىڭتۈەن دىن ئىبارەت ھەر دەرىجىلىكلەرنىڭ ھەر خىل تەتقىقات تېمىسىدىن 452 نى ئۈستىگە ئالدى، پەن‌ـ تېخنىكا نەتىجىسىدىن 270 نى بېكىتتى. دۆلەتلىك، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق، بىڭتۈەن لىك بولۇپ جەمئىي 189 خىل مۇكاپاتقا ئېرىشتى، ئۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەن ـ تېخنىكا نەرەققىياتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكايات ئوچ، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى بەش، ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى ئىككى، بىڭتۈەنلىك 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى 14. جۈملىگو تەبىئىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكى، سابىق ئاكادېمىيە باشلىقى، تەتقىقاتچى لىيۇ شۇرېن يېتەكچىلىكىدىكى مېرىنوس (شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تېپى) ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى ۋە يېقىندا تۈرەلمە يۇنكەش تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ يېتىشتۇرگەن U سىستېمىلىق قوي ئىلىنى جەزىدىكى 66 تارماقتىن ئارتۇق ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، خەلقئارالىق ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. بۇ ئاكادېمىيە يېتىشتۇرگەن يېڭى

بىڭتۈەن بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسى

سۇرت ياغلىق شالغۇت ئاپتاپپەرەستنىڭ مەھسۇلات مىقـ

داری ۋە سۇپىتى ئامبرىكىدىن ئىمپورت قىلىنغان C101 سورتىنى بىىسپ چوشۇپ، شىنجاڭدا تېرىلىدە- غان ئاساسلىق سورت بولۇپ قالدى. ئاكادېمىيە قۇرۇل- خاندىن بۇيان، دۆلەت، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى، بىڭتۇەن بۇ ئاكادېمىيىگە سالغان سېلىنما (پەن - تېخ- نىكا ئۈچ خىراجىتى، كەسپىي خىراجەت، ئاساسىي قۇرۇلۇش راسخوتى) جەمئىي 78 مىليون 933 مىڭ 200 يۈەن. قولغا كەلتۈرگەن پەن - تېخنىكا نەتىجىلە- رى بىڭتۇەنگە جەمئىي 3 مىليارد 219 مىليون يۈەن ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىپ بەردى، سېلىنما بىلەن تاپا- ۋەت نىسبىتى 1:37 بولدى.

بىڭتۇەننىڭ مال - چارۋىچىلىق تەتقىقاتى

شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسى- نىڭ چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق تەتقىقات پونكە- تى، زىنىچۈەن قوي ئۇرۇقلاندۇرۇش مەيدانى، قوي تەتقىقات پونكىتى ۋە بىر قىسىم تۈەن - مەيدانلار، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىكى ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىت- لىرى، مال دوختۇرلۇق پونكىتلىرى نۆۋەتلىق پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسى چارۋىچىلىق- مال دوختۇرلۇق تەتقىقات پونكىتى ئائىلە چارۋىلىرىنى كۆ- پەيتىش، قوي ئۇرۇقلاندۇرۇش، ھۈجەيرە قۇرۇلۇشى، كېسەللىك، قۇرت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەتقىقات، نەتىجىلەرنى كېڭەيتىش ۋەز- چىسىنى ئۈستىگە ئالغان. يېقىنقى 10 يىلدىن بۇيان 40 تىن ئارتۇق پەن - تەتقىقات نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈر- دى. بۇ نەتىجىلەر تۆۋەندىكىدەك: ئالتاي ئىنچىكە يۇڭ- لۇق گۆش قويىنى تاللاپ ئۆستۈرۈشتە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى؛ ھازىرقى زامان بىئولوگىيە تېخنىكىسىنى قوللىنىپ جۇڭگو مېرىنوس «U» سىتېمىسىدىكى يېڭى تۈرنى يېتىشتۈرۈشتە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى؛ قويىنى توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇ- رۇش سىنىقىنى ئېلىپ بېرىپ، قويىنىڭ كۆيلىگەن مەزگىلدىكى ئۇرۇقلىنىش نىسبىتىنى 50% تىن ئە- شىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى؛ شالغوتلاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ پايدىلىنىپ تاللاپ چىققان گۆشلۈك شالغوت چوشقىنىڭ ئۆسۈشى تېز، گۆش سۇپىتى ياخشى بولۇپ، قارا گۆش نىسبىتى 57.35% كە يەتتى؛ توڭ- لىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ ئادەتتىكى كالا بىلەن قوتاز- نى شالغوتلاشتۇرۇشتا مۇۋەپپەقىيەت قازاندى؛ شىنجاڭ- دا بىرقەدەر كەڭ تارالغان قوي تاسما قۇرت كېسەللە- كىنى تارقىلىش ئىلمى قانۇنىيىتى قاتارلىق جەھەتلەر- دىن چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، بۇ خىل كېسەللىك بىلەن يۇقۇملىنىشنى ئۈنۈملۈك تىزگىنلىدى؛ زىنىچۈەن قوي ئۇرۇقلاندۇرۇش مەيدانى قوي تەتقىقاتى ئورنى يېتىش- تۇرگەن جۇڭگو مېرىنوس قويى خەلقئارادىكى ئوخشاش ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىنىڭ ئىلغار سەۋىيىسىگە يەتتى. ئۈنىڭدىن باشقا يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى ئايغىر يېتىش- تۇرۇش مەيدانى يېتىشتۇرگەن ئىلى ئېتى، 150 - تۈەن يېتىشتۇرگەن «شىنجاڭ ئەلتەبىسى»، 4 - شە- نىڭ 2 - فېرمىسى يېتىشتۇرگەن «ئىلى ئاق چوشقە- سى»، 165 - تۈەن يېتىشتۇرگەن «ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچىلەر گۆش كالىسى»، 22 - تۈەن، 133 - تۈەن قاتارلىق ئورۇنلار يېتىشتۇرگەن «شىن- جاڭ قارا چوشقىسى» قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى شىن- جاڭنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا ئويغۇنلىشالايدىغان، كۆپە- يىش نىسبىتى يۇقىرى بولغان يېڭى سورتلار.

بىڭتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىكى تەتقىقاتى

شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن باشقا 14 يېزا ئىگىلىك شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات يۇرتى (يېزا ئىگىلىكى تەرەققىيات مەركىزى) نىڭ ھەممىسى يېزا ئىگىلىكى تەتقىقاتىنى مەركىزي ۋەزىپە قىلغان بولۇپ، ئۇرۇق كىرگۈزۈش، ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش، ئۆستۈرۈش، ياخشى ئۇرۇقلارنى كۆپەي- تىش، تۇپراقنى كۈچلەندۈرۈش، ئۆسۈملۈكلەرنى قوغ- داش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىشلىتىلىدىغان تېخنىكە- لارنى سىناق قىلىدۇ، تەتقىق قىلىدۇ ۋە كېڭەيتىدۇ. يېزا ئىگىلىكى پەن - تەتقىقات يۇرتلىرىدا جەم- ئىي 628.7 گېكتار (10 مىڭ 430 مو) تەجرىبە بازىسى بار، 1 مىڭ 500 دىن ئارتۇق ئىشچى - خىز- مەتچى بار، ئۇنىڭ ئىچىدە 548 نەپىرى ئوتتۇرا دەرىجە- لىك تېخنىك، 118 نەپىرى ئالىي ئۇنۋان ئالغانلار. ئۇلار ئۈستىگە ئالغان تەتقىقات تېمىسى 3 مىڭ 400 تۈردىن ئاشىدۇ. تەتقىقات ۋاستىسى ئۇزلۇكسىز ياخ- شىلانماقتا، ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرى، كىتاب - ماتې- رىياللىرى يىلدىن - يىلغا كۆپەيمەكتە. تۇرۇشلۇق جايىنىڭ تەبىئىي شارائىتى ۋە تېرىش، ئۆستۈرۈش، باشقۇرۇش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ھەربىر يېزا ئىگە- لىكى تەتقىقات يۇرتىنىڭ پەن - تەتقىقات پائالىيىتىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئېغىرلىق نۇقتىسى بار: يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى تەتقىقاتىنىڭ ئېغىرلىق نۇقتىسىنى دېڭىز ئارىلى پاختە- چىلىقى، شالچىلىق تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 2 -

شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئې-غىرلىق نۇقتىسىنى شال، پاختا، نەشپۈت تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى پاختا، كۆن نۇرى پارنىكى تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى بۇغداي، كۆكتات تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 5 ـ شى-سىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىر-لىق نۇقتىسىنى پاختا، سۇ تېجەپ سۇغىرىش تەتقىقات-لىرى؛ يېزا ئىگىلىك 6 ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلە-رى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى قوغۇن، تا-ۋۇز، كۆمىسقوناق تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 7 ـ شى-سىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىر-لىق نۇقتىسىنى پاختا، مېۋىلىك دەرەخ، بۇغداي تەتقى-قاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 8ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى پاختا، قىزىلچا، ئۇزۇم تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 9 ـ شىسى-نىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى قاتتىق دانلىق بۇغداي، ياغلىق زىرائەت تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 10ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگى-لىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى بۇغداي، ياغلىق زىرائەت تەتقىقاتىغا؛ يېزا ئىگىلىك 13ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى تەتقىقات يۇرتى ئېغىرلىق نۇقتىسىنى سۇڭپىياز، چىلان، بۇغداي تەتـ-قىقاتىغا، پارنىكتا كۆكتات ئۆستۈرۈش، قۇلماق تەتقـ-قاتىغا قاراتتى.

بىڭتۈەننىڭ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تەتـقىقاتى بىڭتۈەن قۇرۇلغان ئالدىنقى 20 يىلدا دېھقان-چىلىق ماشىنىلىرى تەتقىقاتى خىزمىتى ئاساسەن بۇز يەر ئېچىش، سۇ ئىنشائاتلىرىنى بەرپا قىلىش، چوڭ ئېتىزلاردا مەشغۇلات ئېلىپ بېرىشنى چۆرىدىگەن هالدا ئېلىپ بېرىلدى. بىر تەرەپتىن، ئىچكى- تاشقى ئىلغار دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى كىرگۈزۈپ سىناق قىلىپ تەپ تاللاش ئېلىپ بېرىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن، بىڭـ-تۈەننىڭ چوڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئېھـ-تىياجىغا ئاساسەن، يەر تۈزلەش ماشىنىسى، قىر سې-لىش ماشىنىسى، قۇر ئارىلاپ ئوغۇت بېرىش ماشىنـ-سى، پۈركۈش ماشىنىسى، خىمىيىۋى ئوغۇتنى چوڭـ-قۇر بېرىش ماشىنىسى، قاقلاپ قۇرۇتۇش ماشىنىسى قاتارلىق تراكتور بىلەن يۇرۇشلەشتۈرگىلى بولىدىغان دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تۈزگەرتىپ قۇراشتۇرۇلدى ۋە تەتقىق قىلىنىپ ياسالدى. كېيىنكى 20 يىللىق ئىسلاهات، ئېچىۋېتىش شارائىتىدا، دېھقانچىلىق پەن تەتقىقاتى خىزمىتىدە ئاساسلىقى دېھقانچىلىق ماشىنىلـ-رىنىڭ زامانىۋىلىشىش دەرىجىسى تۆۋەن بولۇش، مەش-غۇلات سۈپىتى ناچار بولۇشتەك ئاجىز هالقا هەل قـ-لىنىدى. بىر تەرەپتىن، ئىچكى- تاشقى ئىلغار ماشـ-ىنىلارنى كىرگۈزۈپ سىناق قىلىش ئارقىلىق تېپ تاللا-ندى، يەنە بىر تەرەپتىن، يېڭى تېپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى ئۆز ئالدىغا تەتقىق قىلىپ ياسىدى، تە-رەققىي قىلدۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇجۇپىلەپ ئۇرۇق سېلىش ماشىنىسى، كۆمىسقوناق چۆمەش ماشىنىسى، شال، بۇغداي ئورۇش ماشىنىسى، ئوت ئورۇش ماشـ-ىنىسى، يىلتىز- غولنى ئۇششاقلاش ماشىنىسى، يۇ-رۇشمە يەر تۈزلەش ماشىنىسى، يوپۇق پارچىلىرىنى يىغىۋېلىش ماشىنىسى قاتارلىقلار بار. بولۇپمۇ XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا بىڭتۈەن سۇلياۋ يوپۇقلۇق يەرگە كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى كىرگۈ-زۈپ، خەلقئارادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان سۇلياۋ يوپۇقلۇق يەرگە كېۋەز تېرىش ماشىنىسىنى هەمىدىن بۇرۇن تەتقىق قىلىپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ چىقتى. بۇ مۇۋەپپەقىيىتى دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

بىڭتۈەننىڭ سانائىتى، قاتناش تەتقىقاتى بىڭتۈەن 46 گرادۇسلۇق ئىلى ئاق هارىقى، ئىلى باها-رى، ئالتۇن مۇكاپات ئالغان ئىلى ئالاهىدە ئاق هارىقى قاتارلىق 5 يېڭى مەهسۇلاتنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىق-قاندىن كېيىن، يەنە ئىلى جىڭتېەن هارىقى، ئىلى هەسەل هارىقى قاتارلىق ئۇزۇقلۇق قىممىتىگە ئىگە، ساغلاملىققا پايدىلىق مەهسۇلاتلارنى بازارغا سېلىپ با-زارنى تېز ئىگىلىدى. بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مۇتەج-لىك تەتقىقات يۇرتى بىرنەچچە يىل ئىچىدىلا 22 خىل يېڭى مەهسۇلاتنى بازارغا سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇز سۈت بىلەن ئۇزاق ساقلىغىلى بولىدىغان سۈت 11 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك كەشپىيات كۆرگەزمىسىدە كۆ-مۈش مۇكاپاتقا ئېرىشتى، كۆچ ئۇرغۇتۇش سۈتى ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بىناكارلىق قۇرۇلۇش پەن تەتقىقات يۇرتى پەن تەتقىقات تېمىسىدىن 28 نى ئورۇندىدى، بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز تۈر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ياكى مەملىكەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى، شـ-ىخەنزە شەهەرلىك ج خ ئىدارىسى قاتناش باشقۇرۇش تەتقىقات يۇرتى جۇڭگو بويىچە تۇنجى «تاشيول قاتناش هادىسىلىرىنىڭ نەق مەيدانىنى تېز ئۇلچەش ـ سىزىش سىستېمىسى» نى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقتى. بۇ

تەتقىقات 1999 - يىللىق دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق بېكى مەسۇلاتلار قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 2000 - يى- لىنغىچە بىڭتۇەننىڭ سانائەت، قاتناش ساھەسىدە بىكى- تىشتىن ئۇتكەن پەن - تەتقىقات نەتىجىسى 152 گە يەتتى.

بىڭتۇەننىڭ ئۆزگىچىلىككە ئىگە تېرىقچى- لىق، باقمىچىلىق تەتقىقاتى 1960 - يىلى ئۇرۇم- چى شەھىرىنىڭ غەربىي چېتىدىكى 1 - ماي دېھقانچى- لىق مەيدانى قۇلماق ئۇرۇقى كىرگۈزۈپ سىناق قىلىپ تېرىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازاندى، كەينىدىنلا شىنخۇ يېزا ئىگىلىك مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 1 - ، 2 - ، 4 - ، 6- ، 7 - ، 8 - شىلىرى كېڭەيتىپ تېرىدى. 1957- يىلىغا كەلگەندە، بىڭتۇەندە قۇلماق تېرىلىدىغان يەر كۆلىمى 1 مىڭ 200 گېكتارغا يەتكەن، قۇرۇق قۇلماق گۈلىدىن 2 مىڭ تونىدىن ئارتۇق ئىشلەپچىقىرىپ، كۆلەم، مەھسۇلات مىقدارى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە 1 - ئورۇنغا ئۆتكەنىدى. ئەمما، تېرىلىدىغان سورتى بىر خىللا ئىدى. 1981 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ قۇلماق تەتقىقات يۇرتى غەربىي گېرمانىيەدىن قۇلماقنىڭ مەككىز يېگى سورتىنى كىرگۈزۈپ (پۇراقلىقى بەش، تەمى ئاچچى- لىقى ئوچ) ، ئۇنىڭدىن مول ھوسۇللۇق، قارشىلىق كۈرەستىش ھالىتى ياخشىلىرىنى تاللىۋېلىپ، يېشىل شېخىنى تىك سانجىش ۋە شاخنى يانقۇزۇپ كۆمۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، كۆچەتنىڭ يېتىلىشىنى تېزلەتتى ھەم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىنىڭ كېڭەيتىشىگە يەتكۈزۈپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە قۇلماق سورتى قۇرۇلمىسىنمۇ ياخشىلىدى. قۇلماقنى پىششىقلاش جەھەتتە دانىچىغا ئايلاندۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى ھەمدە قۇلماقنى قاقلاپ قۇرۇتۇشتا تېمپېراتۇرىنى ئۆز- لۈكسىز كونترول قىلىدىغان قۇرۇلمىنى تەتقىق قە- لىپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ياسىدى، شۇ ئارقىلىق مەھسۇ- لات سۇپىتىنى ئۆستۈردى. XX ئەسىرنىڭ 50 - يىل- لىرىنىڭ ئاخىرىدا، تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايو- نىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ياۋا بۇغا موزايلىرىنى قولغا كۆندۈرۈپ، «شىنجاڭدا بۇغا بېقىش تېخنىكىسى» دېگەن كىتابنى يېزىپ چىقتى. 1993 - يىلى شىنجاڭ بۇغا مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئونۇپۇرسال تەتقىقات يۇرتى قۇ- رۇلغاندىن كېيىن، بۇغىنىڭ كۆپىيىشى ۋە ئېي بولۇش نىسبىتى، مۇڭگۈز بېرىش مىقدارى ئۆستى ھەمدە «بۇغا تۆرەلمىسى جەۋھىرى» ، «بۇغا قېنى ئىچىملىكى» قا- تارلىق 10 نەچچە خىل مەھسۇلاتنى تەتقىق قىلىپ ياسە- دى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى 1997 - يىلىدىكى جۇڭگو بۇغىچىلىق مۇھاكىمە يىغىنىدا ۋە يەرمەنكىسىدە ئالتۇن مۇكاپاتقا ئېرىشتى، بەزىلىرى 11 - نۆۋەتلىك مەملە- كەتلىك كەشپىيات كۆرگەزمىسىدە مۇنەۋۋەر بېگى مەھ- سۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 2000- يىلىغا كەلگەندە، تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىلا دۆلەتلىك 24 بۇغا بېقىش مەيدانى بارلىققا كېلىپ، قوتاندىكى بۇغا سانى 20 مىڭغا يەتتى، يىللىق بۇغا مۇڭگۈزى مەھسۇلا- تى 17 مىڭ كىلوگرامدىن ئاشتى، نەتىجىدە بۇ مەيدانلار مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى چوڭ بۇغا بېقىش بازىسىغا ئايلاند- دى. شەھەرنى ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىلمان مۇدا بىلىق بېقىشنى تەتقىق قىلىپ، بىرمۇنچە بىلىق تۈرلىرىنى بېقىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

بىڭتۇەننىڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى بىڭتۇەنگە قاراشلىق ئاممۇي ئىجتىمائىي تەشكىلات. 1960 - يىلى قۇرۇلغان، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پائالىيىتى توختىغان، 1988 - يىلى ئەسلە- گە كەلتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: بىڭ- تۇەندىكى پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىگە پارتىيىنىڭ فاڭچېن - سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، پەن - تېخ- نىكىنىڭ ئىقتىساد بىلەن بىرلىشىشىنى ئىلگىرى سۈ- رۈش، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئىلىم ئالماشتۇرۇشىغا تەشكىلاتچىلىق قىلىپ ۋە مەدەت بېرىپ، پەن - تېخنە- كا بىلىملىرىنى كېڭەيتىش، ئىلمىي ئىدىيە ۋە ئۇسۇل- نى تارقىتىش؛ ئىلمىي دەللەلەش، مەسلىھەتچىلىك مۇلازىمىتىنى قانات يايدۇرۇش ۋە تېخنىكىدا ھەمكارلە- شىپ قىيىن ئۇتكەلگە ھۇجۇم قىلىش ھەرىكىتىنى ئۇ- يۇشتۇرۇش، خەلقئارادىكى ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەي- ۋەن رايونلىرىدىكى يەرلىك پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئالماشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش؛ مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنى تەقدىرلەش، مۇكاپات- لاش، مۇنەۋۋەر ئىلمىي ماقالىلەرنى ۋە پەننى ئومۇم- لاشتۇرۇشقا ئائىت ئەسەرلەرنى باھالاش؛ پەن - تېخنە- كا خىزمەتچىلىرىنىڭ پىكىر - تەلەپلىرىنى ئىنكاس قىلىش، پەن - تېخنىكا خىزمەتچىلىرىنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش؛ جەمئىيەت نىزامنامە- سى بويىچە، بىڭتۇەنگە قاراشلىق ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەت تەتقىقات ئۇيۇشمىسى قاتارلىقلارنى باشقۇ- رۇش، شى (ئىدارە) مەكتەپلەرگە كەسپىي يېتەكچە- لىك قىلىش. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىڭتۇەنگە قاراشلىق 24 ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەت تەتقىقات ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. جەمئىيەت ئۇز نەشر ئەپكارى «بوستان پەن ۋە سودا ئۇچۇرى» نى چىقىرىپ، كارخا-

نا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈرى ـ مەيدانلىرى ۋە يەن تەنقىقات ئاكادېمىيىسى، يۇرتلىرىنى يەن ـ تېخنىكا، سىياسەت، ئىقتىساد ـ سودا قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۇچۇر بىلەن تەمىنلەپ كەلمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئالاقىدار تارماق، ئورۇنلارنىڭ «ساپا قۇرۇلۇشى»، «يەن ـ تېخنىكىنىڭ قىشى» پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش ئىشلىرىنى كېلىشتۈرۈپ ۋە قوللاپ، ھەر خىل ئەھلى تېخنىكا يېتىشتۈرۈش كۇرسىدىن 3 مىڭ قارارداك ئېچىپ، 200 مىڭدىن ئارتۇق ھەر خىل خادىملارنى تەربىيىلىدى. يەنە «بىڭتۈەننىڭ ئۈچ چوڭ زىرائەتنى ماشىنىلاشقان ئۈسۈلدا يىغۇۋېلىش مەسلىسى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە يىغىنى»، «بىڭتۈەننىڭ قەزىلچىدىن سۈپەتلىك، يۇقىرى مەھسۇلات ئېلىش تېخنىكىسى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە يىغىنى»، «بىڭتۈەننىڭ پاختىدىن سۈپەتلىك، ئۇنۇملۇك يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە يىغىنى» نى ئاچتى، مۇھاكىمە يىغىنىدىكى ئىلمىي ماقالىلەردىن توپلام چىقاردى، «سۇلياۋ يوپۇقلۇق يەردىكى كېۋەزنى ئۈستۈرۈش تېخنىكىسى» دېگەن كىتابنى نەشر قىلدۇردى. ئامېرىكا، گېرمانىيە، كانادا، ئاۋسترالىيە، ئىسرائىلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئالاقىدار كارخانا ۋە شىركەتلىرى بىلەن زىرائەت ئۇرۇقى يېتىشتۈرۈش، سۇنى تېجەپ سۇغىرىش، چارۋا ئوتى تېرىش، دېھقانچىلىق قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش قاتارلىق جەھەتلەردە يەن ـ تېخنىكا تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇردى.

بىڭتۈەننىڭ ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسى تەنقىقات ئۇيۇشمىسى ماۋزېدۇڭنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسىنى تەتقىق قىلىدىغان ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات. 1997 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىدە قۇرۇلغان. 17 نەپەر دائىمىي مۇدىرىيەت ئەزاسى، 27 نەپەر مۇدىرىيەت ئەزاسى بار. 16 شى (ئىدارە)، مەكتەپتە ئارقا ـ ئارقىدىن تەنقىقات ئۇيۇشمىسى قۇرۇلىدى. تەنقىقات ئۇيۇشمىلىرى ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى ۋە دېڭ شياۋپىڭ نەزەرىيىسىنى يېتەكچى قىلىپ، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش، تارىخ بىلەن رېئاللىقنى بىرلەشتۈرۈشتە چىڭ تۇرۇپ، بىڭتۈەن ۋە شىلاردىكى نەزەرىيە خىزمەتچىلىرىنى ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسىنى تەتقىق قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى، تەشكىللىدى. تەتقىقات ئۇيۇشمىسى 1997 ـ يىلى 10ـ ئايدا تۇنجى قېتىم نەزەرىيە مۇھاكىمە يىغىنى ئاچتى، بىڭتۈەننىڭ ئىچى ـ سىرتىدىن 100 دىن ئارتۇق نەزەرىيە خىزمەتچىسى يىغىنغا قاتناشتى. دۆلەت تۈر قىلىپ تۇرغۇزغان «ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تەتقىقاتى» ناملىق تەتقىقات تېمىسى 2000 ـ يىلى ئورۇندىلىپ، ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسى تەتقىقاتىدىكى بۇ بوشلۇق تولدۇرۇلدى. 3 يىلدا نەشر قىلىنغان ماقالىلەر توپلىمى: «ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسى ۋە ئەمەلىيەت»، «ماۋ زېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسى تەتقىقاتىغا دائىر ماقالىلەر توپلىمى»، «شان-شەرەپ ۋە ئىزدىنىش»، «ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسىگە دائىر تەتقىقات ماتېرىياللىرىدىن تالانما» (1ـ توم)، «ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئېنسىكلوپېدىيىسى ۋە غەربىي قىسمىنى كەڭ ئېچىش» قاتارلىقلار. 1999 ـ يىلى 3 ـ ئايدا بۇ تەتقىقات ئۇيۇشمىسى جۇڭگو يەنشەن روھى تەتقىقات ئۇيۇشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى.

بىڭتۈەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئېنسىكلوپېدىيىسى سىياسىي خىزمىتى تەنقىقات ئۇيۇشمىسى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئېنسىكلوپېدىيە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاممىۋى ئىلمىي تەشكىلات. 1985 ـ يىلى 5 ـ ئايدا قۇرۇلغان، جۇڭگو ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئېنسىكلوپېدىيىسى ـ سىياسىي خىزمەت تەنقىقات ئۇيۇشمىسى، مەملىكەتلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئېنسىكلوپېدىيىسى ـ سىياسىي خىزمىتى تەنقىقات ئۇيۇشمىسى، ئاپتونوم رايون ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئېنسىكلوپېدىيىسى ـ سىياسىي خىزمىتى تەنقىقات جەمئىيىتىنىڭ كوللېكتىپ ئەزاسى. 21 شى (ئىدارە) دەرىجىلىك ئورۇندا، ئۈچ ئالىي مەكتەپتە، ئۈچ كەسپىي ساھەدە، 245 تۈەن دەرىجىلىك ئورۇندا بىڭتۈەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئېنسىكلوپېدىيىسى ـ سىياسىي خىزمىتى تەنقىقات ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى تارماق تەنقىقات ئۇيۇشمىلىرى بار. بىرمۇنچە ئورۇنلار يەنە ئاپتوموبىل ئەترىتى، سېغ تەنقىقات گۇرۇپپىلىرى ۋە ئۆگىنىش گۇرۇپپىلىرىنى قۇردى. نۆۋەتتە، بىڭتۈەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئېنسىكلوپېدىيىسى ـ سىياسىي خىزمىتى ئۇيۇشمىسىنىڭ 72 رەسمىي ئەزا ئورنى، ھەر دەرىجىلىك تەنقىقات ئۇيۇشمىلىرى پائالىيىتىگە قاتنىشىدىغان 7 مىڭدىن ئارتۇق ئاكتىپلىرى بار بولۇپ، ئۈچ دەرىجىلىك سىياسىي خىزمەت تەنقىقات ئۇيۇشمىسى ۋە تورى شەكىللەندى. 15 يىلدىن بۇيان، بىڭتۈەن سىياسىي خىزمەت تەنقىقات ئۇيۇشمىسى جەمئىي 14 مىڭ

800 پارچە ماقالە يازدى، ئۇنىڭ ئىچىدە 277 پارچىسى ئاپتونوم رايون، مەملىكەت ۋە بىڭتۈەن بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سىياسىي خىزمەت تەتقىقات ئۈيۈشمىسىنىڭ يىللىق يىغىنلىرىدا مۇكاپاتلاندى، ئىككى پارچىسى «خەلىق گېزىتى» نەزەرىيە بۆلۈمى بىلەن «ئىدىيە-ۋى ـ سىياسىي خىزمەت تەتقىقاتى» ژۇرنىلى بىرلىكتە ئۆتكۈزگەن «خۇاڭخې لوڭقىسى» يېڭى دەۋر ئىدىيۋى-سىياسىي خىزمىتى ئۈستىدە يېڭى ئىزدىنىش ھەققىدە ماقالە قوبۇل قىلىش پائالىيىتىدە مۇنەۋۋەر ماقالە مۇكاپاتلىنىپ ئېرىشتى، 736 پارچە تەتقىقات ماقالىلىرى بىلەن ئىدىيۋى ـ سىياسىي خىزمەت جەھەتتىكى ماقالىلەر ئۆلكە، مىنىستىرلىقتىن يۇقىرى دەرىجىلىك گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى. 1998 ـ يىلى بىڭتۈەن سىياسىي خىزمەت تەتقىقات ئۈيۈشمىسى مەملىكەتلىك دەرىجىلىك كارخانىلىرىنى گۈللەندۈرۈش بويىچە دوكلات بېرىش ئۈمىكىگە قاتنىشىشقا ئادەم ئەۋەتتى. ئۈمەك توقۇز ئۆلكە، شەھەرگە بىرىپ سەييارە دوكلات بەردى. 15 يىلدىن بۇيان، بىڭتۈەن بويىچە تۆت كارخانا مەملىكەت بويىچە ئىدىيۋى-سىياسىي خىزمەتتە «مۇنەۋۋەر كارخانا» دېگەن نامغا ئېرىشتى، 54 كارخانا، 59 شەخس پۈتۈن مەملىكەتتىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بويىچە، ساھە بويىچە، ئاپتونوم رايون بويىچە «مەملىكەتلىك ئىدىيۋى ـ سىياسىي خىزمەتتە مۇنەۋۋەر كارخانا» ، «مۇنەۋۋەر سىياسىي ـ ئىدىيۋى خىزمەت ئىشلىگۈچى» دېگەن نامىلارغا ئېرىشتى. تەتقىقات ئۈيۈشمىسى مەملىكەت بويىچە ئىككى قېتىم ئىدىيۋى، سىياسىي خىزمەت تەتقىقاتىدا ئىلغار ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشتى، ئىككى ئادەم مەملىكەت بويىچە ئىدىيۋى ـ سىياسىي خىزمەتتە يول ئېچىش مۇكاپاتىغا، ئىككى ئادەم مەملىكەت بويىچە ئىدىيۋى ـ سىياسىي خىزمەت تەتقىقاتىدا «ئىلغار شەخس» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

بىڭتۈەننىڭ پەن ـ تېخنىكا ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرى بىڭتۈەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تۇرلۇك مۇتەخەسسىسلەرنى تەكلىپ قىلىپ، يېزا ئىگىلىكى، ماشىنا ئىشلىرى، سۇ چىلىق، تۇپراق ئومۇمىي پىلانى تۈزۈش، چارۋىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش ۋە ئۇرۇقلاندۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۇلارنىڭ يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلىپ، بىر-مۇنچە يېڭىچە ئىلمىي قاراش ۋە تېخنىكا ئۇگىنىپ، پاختىنى مول ھوسۇللۇق ئۈستۈرۈش، ئىمارەت ئورمانلىقى قۇرۇلۇشى، دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرىنى ئىشلىتىش، سۇ قۇرۇلۇشى، قوي نەسلىنى ياخشىلاش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىلگىرى سۈرگەندى. كېيىن جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى، بېيجىڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى، نەنجىڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، جەنۇبىي جۇڭگو ئىسلام بەلۋاغ زىرائەتلىرى ئىنستىتۇتى ۋە كانادا GUELPH ئۇنىۋېرسىتېتى، گوللاندىيە سۇغىرىش ـ سۇ چىقىرىۋېتىش تارماقلىرى قاتارلىقلار بىلەن تېخنىكا ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتتى. ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر ئالىمى خوا لوگېڭ، جۇ گۇاڭجاۋ قاتارلىقلار بىڭتۈەنگە كېلىپ پەن تەتقىقاتى خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېخنىكا خادىملىرى، مۇتەخەسسىسلەر ۋە رەھبەرلىرى كادىرلارنى ياۋروپا ـ ئامېرىكىدىكى دۆلەتلەر ۋە ياپونىيە، يېڭى زېلاندىيە، ئاۋسترالىيەلەرگە تەكشۈرۈش، بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئارقا ـ ئارقىدىن ئەۋەتتى. شۇنداقلا دۆلەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ۋېيتنام، تانزانىيە، سۇرىيە، پاكىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە تېخنىكا ياردەمى بەردى. 1958 ـ يىلىدىن 1988 ـ يىلىغىچە، ئىلگىرى ـ كى ئاخىر 14 مىللەت 121 ئادەم (قېتىم) يېزا ئىگىلىكى ۋە قۇرۇلۇش خادىمى ئەۋەتىپ، يۇقىرىدىكى دۆلەتلەرنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى تەكشۈرۈپ ئۆلچىشىگە، لايىھىلىشىگە ياردەم بەردى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلدى. يەنە يىغىن شەكلى ئارقىلىق ئىلىم ئالماشتۇردى.

بىڭتۈەننىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى سورتىنى نالاپ يېتىشتۇرۇشى بۇ بىڭتۈەننىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش ۋە سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن قوللانغان مۇھىم تەدبىرى. بىڭتۈەن 2000 ـ يىلىغىچە، 207 يېڭى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ يېتىشتۇرۇدى، ئۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 54 خىل، پاختا (قۇرۇقلۇق، دېڭىز ئارىلى پاختىسى) 27 خىل، شال 12 خىل، كۆممىقوناق 24 خىل، قىزىلچا بەش خىل، قىچا بەش خىل، ياغلىق ئاپتاپپەرەس بەش خىل، مېۋە (نەشپۈت، ئالما، لىزى، ئۈزۈم) 27 خىل، كۆكتات (قىشلىق بەسەي، تۇرۇپ، مۇش، پېدىگەن) 18 خىل، قوغۇن ـ تاۋۇز 28 خىل، سويا پۇرچاق بىر خىل، بېدە بىر خىل. بۇلاردىن باشقا يەنە بىر قىسىم كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ئېتىراپ قىلىنغان سورتلارمۇ بار. بۇ سورت (سىستېما) لار يېزا ئىگىلىكى تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم رول ئوي-

شىدى. ئۇ مۇنداق ئىككى تەرەپتە ئىپادىلىنىدۇ: بىرى، شىنجاڭنىڭ كىلىمات ئېكولوگىيىسىگە بىرقەدەر ماسلىشالايدىغان سورتلارنى تاللاپ يېتىشتۇردى. مەسىلەن، بۇغدايدىن شىدۇڭ 1ـ نومۇر، يىنۇڭ 1 ـ نومۇر، ئاچۇن 1 ـ نومۇر، جۇندۇڭ 1 ـ نومۇر، خاچۇن 1 ـ نومۇر، كۆيدۇڭ 1 ـ نومۇر؛ شالدىن ھەمكارلىق 1 ـ نومۇر، باگبڭ 1 ـ نومۇر، ئاداۋ 1 ـ نومۇر. بۇلارنىڭ ھەممىسى نۆلنى بۆسۈش يولى بىلەن ئەسلىدە تېرىلىپ كېلىۋاتقان سورتلارنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلگەن. بولۇپمۇ يېڭى يېتىشتۇرۇلگەن قۇرۇقلۇق چىلىگە پاختا 1 ـ نومۇرلۇقنىڭ پۈتۈن ئۆسۈش مەزگىلى 116 كۈندىن 125 كۈنگىچە بولۇشىغا قارىماي، سۈپىتىمۇ خېلى ياخشى بولۇپ، شىمالىي شىنجاڭ پاختا رايونلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئۈيغۇن كېلىدۇ؛ ھەربىيلەر پاختىسى 1 ـ نومۇر ئارىلىق سورتى بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭ پاختا رايونلىرىنىڭ كىلىماتىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ. بۇ ئىككى سورت 70 ـ 80 ـ يىللاردا شىمالىي شىنجاڭ بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ پاختا رايونلىرىدا ئاساسلىق تېرىلىدىغان سورت بولۇپ، ئۇزاققىچە سەپتىن چۈشۈپ قالمىغان. ئۇنىڭدىن باشقا، جۇنخەي 1 ـ نومۇرلۇق غولىنىڭ دىقماق، پۈختىلىقى، بالدۇر پىشىدىغان، مول ھوسۇل بېرىدىغان ئالاھىدىلىكى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭدا تېرىلىدىغان 1 ـ ئورۇندىكى كېۋەز سورتى بولۇپ قالدى. مېۋىنگە كەلسەك، شىنجاڭ ئالمىسى 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نومۇر ۋە شىنلى 1 ـ نومۇر قاتارلىق سوغۇققا چىداملىق سورتلارنى شىمالىي شىنجاڭ تەڭرىتېغى قاپتاللىرىدا تەككىلى بولىدىغان بولىدى. بۇ ئەھۋال بۇرۇنقى يەر بېغىرلىتىپ ئۆستۈرۈپ، توپىغا كۆمۈپ قىشتىن چىقىرىدىغان ئۆسۈلنى ئۆزگەرتتى. يەنە بىرى، ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش ۋاستىسىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، يېتىشتۇرۇلگەن سورتلارنىڭ مول ھوسۇل بېرىش ھالىتى ۋە سۈپىتىدە يېڭى بۆسۈش بولدى. ھۆجەيرە قۇرۇلۇشىدىن پايدىلىنىپ يېتىشتۇرۇلگەن كۆيخوا 1 ـ نومۇرلۇق بۇغداي سورتىنىڭ غولىشى، ئۆسۈشى تەكشى، باشىقى تولۇق بولۇپ، رايون بويىچە سىناق قىلغاندا ھوسۇلى بىرىنچى بولدى ۋە شىنجاڭدا چوڭ ئېتىزلاردا ئارىلاش تېرىلىدىغان يېڭى سورتقا ئايلاندى. ئۇچ سىستېمىدىن پايدىلىنىپ يېتىشتۇرۇلگەن ياغلىق شالغۇت ئاپتاپېرەس يېڭى سورتىغا كەلسەك، يېكىتىش ئارقىلىق ئۇنىڭ مەھسۇلاتىنىڭ 15.1% تىن 28.1% كىچە ئاشقانلىقى ئىسپاتلاندى ھەمدە ئۇنىڭ پىشىشى بالدۇر بولۇپ، ئامبرىكەدىن ئىمپورت قىلىنغان C101 سورتىدىن ياخشى. 1996 ـ يىلىدىن بۇيان، شىنجاڭدا كېڭەيتىلىش، قاپلاش نىسبىتى 64.4% كە يەتتى.

بىكتۇەننىڭ تەبىئىي پەنگە ئائىت ئەسەرلىرى

بىكتۇەندىكى پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى. ئاساسلىق ئەسەرلەر: (1) تۇپراق-تىن پايدىلىنىش، تۇپراقنى ياخشىلاش بىلەن مۇناسىۋەتلىك زىج بولغان «بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى تۇپرىقى»، «شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونلىرىدىكى شورلۇقلارنى ئۆرگەرتىش توغرىسىدا» نى بىكتۇەن تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى بىلەن لو جياشۇك يازغان. ئالدىنقىسى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ماتېرىيالىرىنى ئاساس قىلغان، كېيىنكىسى سىناق ماتېرىيالىرىغا ئاساسلىنىپ يېزىلغان. ئۇلارنىڭ ھەربىرىدە ئايرىم مۇھىم نۇقتا بولۇپ، تۇپراق بايلىقى، ھەر دەرىجىلىك تۇپراقنىڭ تور بويىچە تارقىلىشى، شورلۇقنىڭ سەۋەبى ۋە خۇسۇسىيىتى، تۇپراقنى ياخشىلاش، مۇڭ-بىق تېرىش، يەرنى كوچىلەندۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەر شەرھىلەنگەن. (2) زىرائەت ئۆستۈرۈش، ئۇرۇق

بىكتۇەننىڭ تەبىئىي پەنگە ئائىت كىتابلىرى

يېتىشتۇرۇش بىلەن زىج مۇناسىۋەتلىك بولغانلىرى «زىرائەت ئۆستۈرۈش ئىلمى»، «شىنجاڭ زىرائەتلىرىدە كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەر» «كېۋەز ئۇرۇقىنى يېتىشتۇرۇش نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى» قاتارلىقلار. بۇلارنى ۋاڭ رۇڭدۇڭ، لى گويىڭ، شاڭ يانەن قاتارلىقلار يازغان بولۇپ، ئۇ ئەسەرلەردە زىرائەت ئۆستۈرۈشكە ئائىت ئاساسىي نەزەرىيە، ئەمەلىي تېخنىكا، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىكى كېسەللىك، ھاشارەت زىيانداشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخنىكىسى، كېۋەز

ئىرسىيتى، كېۋەز ئۆزگىرىشى ۋە ئۇرۇق سۈپىتى بايلىقىدىن پايدىلىنىش، يۇقىرى ھوسۇللۇق، سۈپەت- لىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش قاتارلىقلار سىستېمىلىق تو- نۇشتۇرۇلغان. (3) چارۋىچىلىقنى تەرەققي قىلدۇ- رۇش بىلەن مۇناسىۋەتلى زىج بولغانلىرى «قويچىلىق ئىلمى»، «جۇڭگو مېرىنوس قوينىڭ سىستېما بويىچە يېتىشتۇرۇلۇشى»، «قوي يۇڭى ۋە قوي يۇڭىنىڭ سۈ- پىتى». بۇلارنىڭ ھەممىسىنى لېيۇ شۇرېن، لۇي ژېپ- شۇڭلار يازغان بولۇپ، سورتىنى تۇرگە ئايرىش، كۆ- پەيتىش تېخنىكىسى، بورداپ بېقىش، باشقۇرۇش، قوي يۇڭى سۈپىتى، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتار- لىق جەھەتلەردىن سانى ئەڭ كۆپ، تارقىلىشى ئەڭ كەڭ بولغان قويلارنى بىرقەدەر ئەتراپلىق تونۇشتۇرغان ۋە شەرھلىگەن. (4) يەنە بىر تۈركۈم ئىلمىي ماقالە مەملىكەت ئىچى - سىرتىدىكى ژۇرنال ياكى ئىلمىي ماقالىلەر توپلاملىرىدا ئېلان قىلىنغان. مەسىلەن، راۋ رۇيفۇ يازغان «تارىم دەرياسىنى تۇزەشنى تېزلىتىپ، تارىم بوستانلىقىنى جىددىي قوتقۇزايلى» جۇڭگو بىلەن ئامېرىكا بىرلىكتە چىقارغان «تېخنىكا يېتەكچىسى گې- زىتى»دە ئېلان قىلىنىدى(1995- يىلى 6- سان)؛ قېنىك تىنىك يازغان «شورلۇقتا ياسالغان بېتون ئۆستەڭ- نىڭ توك كۆتۈرۈلۈپ بۇزۇلۇشى» دېگەن ئىلمىي ماقالە «خەلقئارا ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» غا كىرگۈزۈلدى ھەمدە 1988 - يىلى نورۇبگىيىدە ئېچىلغان 5- نۆۋەت- لىك خەلقئارا توك تۇيراق يىغىندا ئوقۇپ ئۆ- تۈلدى.

بىڭتۇەننىڭ سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تې- رىش تېخنىكىسىنىڭ كېڭەيتىلىشى بۇ بىڭتۇەن- نىڭ پاختا ھوسۇلىنى ئاشۇرۇش، سۈپىتىنى ئۆستۈ- رۇش ئۈچۈن قوللانغان مۇھىم تەدبىرى. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ پاختا تېرىش سىنىقى 1980 - يىلى باشلانغان. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش تېمپېراتۇرىنى ئاشۇ- رۇش، نەملىكنى ساقلاش، ئوزۇقلۇق ماددىلارنىڭ ئۆز- گىرىشىنى ياخشىلاش، كېۋەزنىڭ بالدۇر پىشىشىغا ۋە ھوسۇل بېرىشىگە تۈرتكە بولۇش رولىغا ئىگە. 1981 - يىلى 50 تۇەن - مەيدان جەمئىي 13 مىڭ 400 گېكتار سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىپ ھوسۇلنى ئومۇمىيۈزلۈك ئاشۇردى. 1982 - يىلى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز 31 مىڭ 70 گېكتارغا كېڭەيتى- لىپ، مەملىكەت بويىچە يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 85% نى ئىگىلىدى. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى پەن - تېخنىكا خادىملىرى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز تەرەققىياتىنى ئىلغار ئۇسكۇنە بىلەن قوراللاندۇرۇش مەقسىتىدە تېخنىكىدا دۇچ كەل- گەن قىيىنچىلىقلارنى بېڭىپ، ئىلگىرى - ئاخىر 12 خىل يوپۇق يېپىپ تېرىش ماشىنىسىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقىپ، ئوغۇتلاش، يوپۇق يېپىش، ئۇرۇق چې- چىش، توپا يۆلەش، چىڭداش، قىر سىلىش، توزلەش- تىن ئىبارەت يەتتە خىل مەشغۇلاتنى بىر قېتىمدىلا ئورۇندىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز تەرەققىياتىنى زور دەرىجىدە تېزلەتتى. 1988- يىلى بىڭتۇەن بويىچە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلغان كېۋەز تېرىش كۆلىمى 484 مىڭ 400 گېكتارغا يېتىپ، ھەر گېكتاردىن ئوتتۇرىچە 900 كىلوگ- رامدىن ھوسۇل ئېلىنىپ، سۇلياۋ يوپۇق ياپماي تېرىل- غان كېۋەزگە قارىغاندا 292.5 كىلوگرام ئاشتى، بۇ نەتىجە ئۇچۇن بىڭتۇەن دۆلەت پەن - تېخنىكا تەرەق- قىياتى مۇكاپاتى بويىچە 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىش- تى. 90 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، بىڭتۇەندە كېۋەزنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىلىدىغان بولدى. 2000- يىلىغا كەلگەندە پۈتۈنلەي دېگۈدەك يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى قوللىنىدىغان بولدى، ئۇنىڭدىن باشقا ھوسۇل ئاشۇ- رۇش ئىمىللىرى قوشۇلۇپ، پاختىنىڭ مۇ بېشى مە- ھسۇلاتى 1980 - يىلىدىكى 534.6 كىلوگرام/ گېكتاردىن 1 مىڭ 606 كىلوگرام/گېكتارغا كۆتۈ- رۇلدى.

جۇڭگو مېرىنوس قويى (شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش تىپى) نىڭ تاللاپ يېتىشتۇرۇلۇ- شى ۋە كۆپەيتىش سىستېمىسى 1955 - يىلى بىڭتۇەن زىنجۇەن ئەسلىلىك قوي فېرمىسى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى، شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ ھەمكارلىشىشى ۋە ئالاقىدار خادىملار- نىڭ ماسلىشىشى بىلەن ئالتاي ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىنى يەرلىك قازاق قويى بىلەن ئەۋلاد بويىچە شالغۇتلاشتۇ- رۇپ ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋە 2 -، 3 - ئەۋلاد شالغۇت ئەركەك - چىشىنى ئۆزئارا ئۇرۇقلاندۇرۇشنى مۇ- قىملاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى، كېيىن يەنە ئاۋۇت- رالىيە پولۇزارت قوشقىرىنىڭ قېنى ئارقىلىق شالغۇتلا- شتۇردى. 10 يىلدىن ئارتۇق سىناق قىلىش ئارقىلىق يۇڭىنىڭ ئۆزۈنلۇقى، ئىنچىكىلىكى، رەڭگى ئالاھىدە بولغان «ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچىلەر ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي» نىڭ بۇ سورتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يە- تىشتۇردى. بۇ قوي 1968 - يىلى بېيجىڭ يېزا ئىگە-

لىك مەمۇلاتلىرى كۆرگەزمە زالىدا كۆرگەزمىگە قويۇلدى. 1972 ـ يىلى دۆلەت ئاۋسترالىيە مېرىنوس قوشقىرىنى يەنە كىرگۈزۈپ، بىر تۈتاش سورت يېتىشتۈرۈش پىلانى تۈزۈپ، ئۈچ ئۈلكە، ئاپتونوم رايون (شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، جىلىن) دىكى تۆت قوشقار فېرمىسى (زىننچۈەن قوشقار فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) بىرلىكتە سورت يېتىشتۈرۈش تەدبىرىنى يولغا قويدى. «مەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچىلەر ئىنچىكە يۈڭلۈق ساغلىق» نى ئاۋسترالىيە مېرىنوس قوشقىرى بىلەن مۇرەككەپ شالغۇتلاشتۈردى ھەمدە سورت لىنىيىسى بويىچە كۆپەيتىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچىلەر A سورت لىنىيىسى، B سورت لىنىيىسى، يۇڭى چىداملىق سورت لىنىيىسىنى يولغا قويدى. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: ئىرسىيەت خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، تۆرىلىش ئىقتىدارى يۇقىرى، يۇڭى زىچ، يۇڭ ئىنىڭ ئۇزۇنلۇقى توققۇز سانتىمېتىردىن ئارتۇق، يۇڭ ئىنىڭ ئىنچىكىلىكى خەلقئارادىكى ئوخشاش قوي يۇڭىنىڭ ئىلغار سەۋىيىسىگە يەتتى. بۇ سورتنى 1985 ـ يىلى دۆلەت ئىقتىساد كومىتېتى تەكشۈرۈپ بېكىتتى ھەمدە ئۇنىڭغا جۇڭگو مېرىنوس قويى شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچىلەر تىپى، دەپ رەسمىي نام بەردى. 1987ـ يىلى پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە دۆلەت لىك 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1985ـ يىلى دۆلەت پىلان كومىتېتى بېكتۈەن يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىنىڭ جۇڭگو مېرىنوس قويى كۆپەيتىش سىستېمىسى تۈرىنى يولغا قويۇشنى تەستىقلىدى. 1989 ـ يىلىغا كەلگەندە دۆلەت پىلان كومىتېتى بېكتۈەننىڭ 27 دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدانلىرىدا ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينى 400 مىڭ تۇياقتا يەتكۈزۈپ، مەركىزىي ئۇرۇقلاندۇرۇش مەيدانى، كۆپەيتىش مەيدانى، تۇغدۇرۇش مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۈچ دەرىجىلىك كۆپەيتىش سىستېمىسىنى بەرپا قىلىشنى ھەمدە ئۇرۇق يېتىشتۈرۈش، كۆپەيتىش، بورداش، يۇڭنى رەتلىك ئۆستۈرۈش تەتقىقات خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئېلىمىزدە ئىلا سۈپەتلىك ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي بازىسى قۇرۇش ئۈچۈن تەجرىبە ھاسىل قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغانىدى. شۇندىن كېيىن 20 دىن ئارتۇق مەخسۇس تېمىدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىلىپ، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي 441 مىڭ تۇياقتا يەتتى، ئۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگو مېرىنوس سورتى تەلىپىگە توشقىنى 78 مىڭ تۇياق، بۇ، ئەسلىي پىلاندىكىسىنىڭ 156.07% گە تەڭ؛ ئىشلەپچىقىرىلغان 12 مىليون 631 مىڭ تونىنا ئىنچىكە، ئالاھىدە قوي يۇڭى ئەسلىي پىلاندىكىسىنىڭ 126.31% گە تەڭ. بۇ تۇر 1991 ـ يىلى دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. تەتقىقاتچى لىيۇ شۇرىن قوي ئەسلىنى يېتىشتۈرۈش ۋە ياخشى سورتلارنى كۆپەيتىش جەھەتتە گەۋدىلىك خىزمەت كۆرسەتتى. 1999 ـ يىلى جۇڭگو تەبىئىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكلىقىغا سايلاندى.

بىكتۈەن ئارال پاختىسى «ئارمىيە ـ دېڭىز 1 ـ نومۇر» نىڭ ئۇرۇقىنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش ۋە كېڭەيتىش ئارال پاختىسى ئۇزۇن تالالىق پاختا دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ تالاسى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن بولۇپ، ئالاھىدە توقۇمىچىلىق سانائىتى خام ئەشياسى. ئۇ ئۆسۈپ يېتىلىشتە قۇرۇقلۇق پاختىسىغا قارىغاندا كۆن نۇرىنى تېخىمۇ كۆپرەك تەلەپ قىلىدۇ، بۇرۇن جۇڭگو بويىچە يۇنناەن ۋە جەنۇبىي جۇڭگودىكى دېڭىز بويلىرىدىلا ئاز مىقداردا تېرىلاتتى، مەملىكەت ئىچىدە ئېھتىياجلىق بولغان ئۇزۇن تالالىق پاختىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئىمپورت قىلىناتتى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئارال پاختىسى سورتىنى كىرگۈزۈپ، تۇرپان ۋە ئاقسۇلاردا سىناپ تېرىدى. 1960ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى «غالىبىيەت 1 ـ نومۇر» نى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۈرۈپ چىقتى. ئۇ ئەسلىدىكى سورتقا قارىغاندا ياخشىلانغان بولسىمۇ، ئەمما تالا سۈپىتى يەنىلا دۆلەت ئۆلچىمىگە يەتمىگەچكە، ئىشلىتىلىش قىممىتى زور بولمىدى. 1968ـ يىلى غولى دىقماق، بۇرۇن پىشىدىغان، مول ھوسۇللۇق، تالا سۈپىتى خېلى ياخشى بولغان «ئارمىيە ـ دېڭىز 1 ـ نومۇر» مۇۋەپپەقىيەتلىك يېتىشتۈرۈلدى. شۇندىن ئېتىبارەن، ئارال پاختىسى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسىنىڭ ئاقسۇ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا تېز تەرەققىي قىلدى، 1979 ـ يىلى 30 مىڭ 700 گېكتار يەرگە تېرىلدى ھەمدە 2 ـ شى كورلا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا تېزدىن كېڭەيتىلىپ، ئۇ جايلاردىكى ئاساسلىق سورت بولۇپ قالدى. 80 ـ يىللاردىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ئارال پاختىسى مەھسۇلات مىقدارى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئارال پاختىسى ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ 90% نى ئىگىلەپ، مەملىكەت ئىچىدە ئالاھىدە توقۇمىچىلىق ئېھتىياجىنى قاندۇرغاندىن سىرت يىراقتىكى ياپونىيە، شەرقىي ياۋروپالارغىمۇ سېتىلىپ، ئارال پاختىسىنى ئىمپورت قىلىشقا تايىنىدىغان ۋەزىيەتنى تۈپتىن ئۆزگەرتتى، بۇ سورتنى يېتىشتۈرگەن چېن

شۇنلىگە مۇناسىۋەتلىك زىيالىي دەپ نام بېرىلدى، مۇكاپاتمۇ بېرىلدى.

بىكتۈەننىڭ شۇرلۇقلارنى ياخشىلىشى يامغۇر ئاز يېغىش، قۇرغاقچىلىق، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى زور بولۇش، تاغلار بىلەن ئورلىپ تۇرۇش، يەر تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ بولۇشلار شىنجاڭدا شورلۇق كۆلىمىنىڭ چوڭ، تارقىلىشىنىڭ كەڭ بولۇشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب. بىكتۈەن خەلقىنىڭ يەر تالاش-ماسلىق ۋە چېگرا رايونىنى ئېچىش، چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ئىستراتېگىيىسىنى نەزەردە تۇتۇپ، كۆپىرەك سۇنىڭ ئايلىق ئېقىمى، ئادەمزاتنىڭ يىراقتىكى قاقاس شورلۇقلارنى ئاچقانىدى. شورلۇقنى ياخشىلاش تەجرىبىسى ئۇستىدە ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى داۋاملىدا ئىزدىنىپ، ئىلمىي تەجرىبە قىلىشنى كەڭ ئېلىپ بېرىپ، ساجىگزا، قاراشەھەر، شىنپېدى قاتارلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىدا ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، سۇ، تۇپراقنى ياخشىلاش سىناق پونكىتىدىن 14 نى قۇردى. ئەمەلىي تەجرىبە ئارقىلىق «شورنى سۇ ئېلىپ كېلىدۇ ھەم ئۇنى ئېلىپ كېتىدۇ» غايىلىقتەك قانۇنىيەتنى تەدرىجىي تونۇپ يەتتى، سۇنى كۆپلەپ قۇيۇپ شورنى سىڭدۈرۈۋېتىش، شور سۇنى چىقىرىۋېتىش خەندەكنى چوڭقۇر كولاش، ئۇستەڭلەر-نى سۇ سىڭىمىس قىلىپ ياساش، سۇغىرىش مىقدارىنى تىزگىنلەش، سۇلۇق ئېتىز، قۇرغاق ئېتىزلارنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، تىك قۇدۇق قېزىپ سۇنى چىقىرىۋېتىش، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىش (سۇنى بىئولوگىيىلىك چىقىرىش)، سالا ئېتىزلارنى كېچىك-لىتىش، يەرنى تۈزلەش، ئوت بىلەن زىرائەتنى نۆۋەتلەشتۈرۈش، يەر ئاستى يولى ئارقىلىق سۇ تارتىش، ئېغىل قىغىنى كۆپ ئىشلىتىش، زىرائەت غولىنى ئېتىزدا قالدۇرۇش ياكى خىمىيىلىك ياخشىلاش دورىسى-نى ئىشلىتىش قاتارلىق بىرقاتار تەدبىرلەرنى شەكىللەندۈرۈپ، بىكتۈەندىكى نەچچە يۈز مىڭ گېكتار شور-لۇقنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ياخشىلىدى، بىر-مۇنچە يەرلەر يۇقىرى، مۇقىم ھوسۇللۇق ئېتىزلارغا ئايلاندى.

«بىكتۈەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - چېگرىنى قوغداش تارىخى» بىكتۈەن تارىخى بايان قىلىنغان چوڭ ئەسەر. باش مۇھەررىرى لى فۇشىڭ، 1997 - يىلى شىنجاڭ پەن - تېخنىكا نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، ئىككى تومluq، 1 مىليون 305 مىڭ خەتلىك. ئۇنىڭدا 1949 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ شىنجاڭدا بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەن، چېگرىنى قوغدىغان تارىخى ئومۇمىيۈزلۈك، سىستېمىلىق خاتىرىلەنگەن. ئۇنىڭدا ماۋزىدۇڭنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چېگرىنى قوغداش فاكتىجىنىڭ شىنجاڭدا ئېرىشكەن ئۇلۇغ غەلىبىسىگە مەدھىيە ئوقۇلغان. 1998 - يىلى 7 - ئايدا، مەملىكەت بويىچە پارتىيە مەكتەپ سىستېمىسى 2 - نۆۋەتلىك مۇناسىۋەتلىك پەن تەتقىقاتى نەتىجىلىرى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. شۇ يىلى 8 - ئايدا، 7 - نۆۋەتلىك جۇڭگو پەن - تېخنىكا نەشرىيات كوممىتېتى تارقاتقان جۇڭگونىڭ غەربىي جەنۇب، غەربىي شىمال رايونلىرى بويىچە مۇناسىۋەتلىك پەن - تېخنىكا كىتابلىرى 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شۇ يىلى 9 - ئايدا، 1998 - يىللىق شىنجاڭ بىكتۈەن تۇنجى نۆۋەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«يىپەك يولىدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تەتقىقاتى» تارىخىي ئەسەر، ئاپتورى جاۋ يۈجىڭ. 1996 - يىلى 11 - ئايدا، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، 430 مىڭ خەتلىك. ب د ت ماۋارىپ - پەن مەدەنىيەت تەشكىلاتىنىڭ يىپەك يولى-نى ھەمكارلىشىپ تەكشۈرۈش تۈرى «يىپەك يولى تەتقىقاتىغا دائىر كىتابلار» نىڭ توققۇزىنچىسى. بۇ كىتابتا غەربىي خەن دەۋرىدىن ھازىرغىچە شىنجاڭنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشىنىڭ مەنبەسى ۋە ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ئۇستىدە چوڭقۇر تەتقىقات ئېلىپ بېرىلغان. بۇ كىتابتا تۆت ئالاھىدىلىك بار: (1) تارىختىن بۈگۈنگىچە بولغان شىنجاڭدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيىتى يارقىن ۋە چوڭقۇر كۆرسىتىپ بېرىلگەن. (2) شىنجاڭنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخى كۆپ خىل پەن نۇقتىسىدىن تارىخىي ماتېرىياللارنى تەتقىق قىلىشقا ئارقىلىق تەتقىق قىلىنغان. (3) شىنجاڭدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخى ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلاردىكى بەزى زور مەسىلىلەرگە قارىتا تارىخىي ماتېرىياللار ئاساسىدا چوڭقۇر تەھلىل يۈرگۈزۈلگەن؛ (4) بىكتۈەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - چېگرىنى قوغداش تارىخى تۇنجى قېتىم شىنجاڭنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخى يۈكسەكلىكىدە تەتقىق قىلىنغان. بۇ كىتاب شىنجاڭدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئومۇمىي ئەھۋالىنى ئىگىلەپ، يىپەك يولى ۋە شىنجاڭدىكى بوز

يەر ئۆزلەشتۈرۈش (شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئۇستىدىكى تەتقىقاتنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئېلىپ بېرىش، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ـ چېگرىنى قوغداشتىن ئىبارەت ئىستراتېگىيىلىك تەدبىرىنى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ـ چېگرىنى قوغداش ئەملىيىتىنى تېخىمۇ ئوبدان چۈشىنىشتە چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ كىتاب 1999 ـ يىلى غەربىي شىمالىدىكى شەھەرلەر بويىچە پارتىيە تارىخى خىزمەت يىغىنىدا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ ئىسلاھات ۋە تەرەققىيات» مەخسۇس ئەسەر. بىڭتۈەن پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، سىياسىي خىزمەت تەتقىقات ئىشخانىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىرلىكتە يېزىپ چىققان. يالڭ فارېن، يالڭ جېنخۇالار باش تۈزگۈچى بولغان. 1995 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. 170 مىڭ خەتلىك بۇ كىتابتا بىڭتۈەننىڭ يېڭى ۋەزىيەتتىكى ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ۋە رولى، بىڭتۈەندىكى ئىسلاھات ۋە تەرەققىياتنىڭ ئاساسىي مەسىلىلەر سىستېمىلىق مۇھاكىمە قىلىنغان، بىڭتۈەندىكى ئىسلاھات ۋە تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ تەپەككۇر ئۇسۇللىرى، بىڭتۈەننىڭ تاشقى سىياسەت مۇھىتىنى ياخشىلاشنىڭ كونكرېت تەدبىر ـ تەكلىپلىرى، بىڭتۈەننىڭ ئىسلاھات، تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئۇ ھەم مۇئەيەن نەزەرىيە تۈسگە، ھەم كۆچلۈك ئەمەلىي ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ بىڭتۈەندىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ چوڭ ۋەزىيەتنى ئىگىلەپ، بىڭتۈەننىڭ ئىسلاھات، تەرەققىيات، مۇقىملىق خىزمىتىنى ئۇنۇملۇك ئىلگىرىلىتىشىدە يېتەكچى ئەھمىيىتى بار. بۇ كىتاب شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 4 ـ نۆۋەتلىك ئىجتىمائىي پەن بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجىلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ـ چېگرىنى قوغداش ۋە بازار ئىگىلىكى» 320 مىڭ خەتلىك مەخسۇس ئەسەر، يالڭ جېنخۇا باش تۈزگۈچى بولغان. 1997 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. كىتابتا ئىقتىساد بىلەن ئىجتىمائىي تەرەققىيات تەتقىقاتىنىڭ ئومۇمىي ئەندىزىسى بۇزۇپ تاشلىنىپ، «سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا بىڭتۈەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ـ چېگرىنى قوغداشتىن ئىبارەت تارىخىي رولىنى قانداق قىلىپ يەنمۇ ئوبدان جارى قىلدۇرغىلى بولىدۇ» دېگەن بۇ ئاساسىي تېمىنى چۆرىدىگەن ھالدا، بىڭتۈەننىڭ ئىسلاھات، تەرەققىيات، مۇقىملىقتىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ۋەزىپىسى غول لىنىيە ۋە بۆسۈش ئېغىزى قىلىنىپ، بىڭتۈەننىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، ئىجتىمائىي تەرەققىيات، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش قاتارلىق چوڭقۇر قاتلاملىق مەسىلىلىرى ئۈستىدە يېڭى، چوڭقۇر، سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ بېرىلغان. بۇ بىڭتۈەننىڭ سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى شارائىتىدىكى ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ۋە رولىنى تەملىل قىلىشتا نەزەرىيىدە يېڭىلىق يارىتىش ئەھمىيىتىگە ئىگە. بۇ كىتاب بىڭتۈەن مەنسۇى ـ مەدەنىيەت قۇرۇلۇش بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

«جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش توغرىسىدا ئومۇمىي مۇلاھىزە» بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ئائىت 260 مىڭ خەتلىك مەخسۇس ئەسەر. ئاپتورى ۋاڭ يۈنخۇا. 1997 ـ يىلى 8ـ ئايدا، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. كىتابتا «بىڭتۈەنشۇناسلىق» ئىدىيىسى ئىجادىي ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، خېلى كۆچلۈك نەزەرىيە تەتقىقاتى تۈسىنى ئالغان؛ تارىخ ۋە ئەملىيەتنىڭ بىرلىكى يۈكسەكلىكىدىن بىڭتۈەندە ساقلىنىۋاتقان تەرەققىياتنىڭ ئاساسىي خۇسۇسىيىتى ۋە قانۇنىيىتى ئوبيېكتىپ، توغرا، مۇكەممەل خۇلاسىلەنگەن ۋە كۆرسىتىپ بېرىلگەن. بىڭتۈەننىڭ ئۇنۇملۇقلىقى كەلگەن ۋە تەرەققىيات شارائىتى، قانۇنىيىتى، ماھىيەت تەۋەلىكى، ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ۋە رولى، ئىجتىمائىي تەشكىلات، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈۋەن ـ مەيدانلىرى، پارتىيە تەشكىلىنىڭ قۇرۇلۇشى، ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەت ۋە باشقىلار مۇھاكىمە قىلىنغان. بېرىلگەن تەرەپلەردە ئۆزىگە خاس قاراشقا ئىگە بولۇپ، كىشىلەرنىڭ بىڭتۈەننى تونۇش، تەتقىق قىلىشىدا نەزەر دائىرىسىنى ئاچىدۇ.

«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ ئاھالە يۈنكەش ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا تەتقىقات» نوپۇس مەسىلىسى ھەققى

قەدىكى 170 مىڭ خەتلىك مەخسۇس ئەسەر. ئاپتورى لىۋ كې، 1997 - يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. بۇ كىتابتا بىكتۈەندە ئوخشاش بولمىغان تارىخىي مەزگىلدە نوپۇس يۆتكەش مەسىداري، يۆزلىنىشى، يۆتكەلگۈچىلەرنىڭ تېپى، ئۇنىڭ سەۋەبى ۋە نەتىجىسى، ئاھالە يۆتكەشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە رولى، ئاھالە يۆتكەشنىڭ مۇۋاپىقلىك بولۇشىدىكى سەۋەبلەر ماركسىزملىق نوپۇز نەزەرىيىسى بويىچە تەھلىل قىلىنغان ۋە يەكۈنلەنگەن، شىنجاڭدا تارىختا ئۆتكەن ئاساسلىق ئاھالىلەر ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخىغا دائىر مۇھىم ئىشلار تونۇشتۇرۇلغان. شىنجاڭ نوپۇس تەرەققىياتىنىڭ شەكلى، نوپۇس تەدبىرى شۇنداق «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ھۆكۈمىتى ھەققىدە قىياسەن سۆزلەر» ۋە بىكتۈەننىڭ يېڭى تۈزۈلمىسى — شىنجاڭدىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەمۇرىي رايونى ھەققىدىكى ئۇزۇنگە خاس قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان. 1998 - يىلى، بىكتۈەن تۇنجى نۆۋەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇش بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

«جۇڭگو بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىسادىي شۇناسلىقى» لىۋ يىلىي يازغان 310 مىڭ خەتلىك ئىقتىسادشۇناسلىق ئەسىرى، 1992 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. بۇ كىتابتا نەزەرىيە شەرھلەش بىلەن ئەمەلىي دەلىللەشنى بىرلەشتۈرۈش ئاساسىي قائىدە قىلىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكىنىڭ يۇرۇشتۇرۇلۇش مېخانىزمى كۆرسىتىلگەن، جۇڭگو بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكى تەرەققىياتىدىكى ئىستراتېگىيىسى ۋە ئورنىتىشقا تېگىشلىك نىشان ئۆرنىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

«100 ناھىيە - شەھەر ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەكشۈرۈشكە دائىر جۇڭگونىڭ دۆلەت ئەھۋالى چۈشەندۈرۈلگەن كىتابلار — شىخەنزە تومى» شيا فېڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن، دۆلەت «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنگە دائىر نۇقتىلىق تېما. 1994 - يىلى 10 - ئايدا جۇڭگو ئېنسىكلوپېدىيىسى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. بۇ كىتابتا شىخەنزە شەھىرىنىڭ ئىقتىسادىي جەمئىيەت، مەدەنىيەت، سىياسىيغا ئائىت تارىخى ۋە ھازىرقى ھالىتى ئومۇميۈزلۈك كۆرسىتىپ بېرىلگەن. ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان بۇ شەھەردە يۈز بەرگەن تەرەققىيات، ئۆزگىرىشلەر گەۋدىلەندۈرۈلگەن. ئۇنىڭ تەرەققىيات ئەۋزەللىكى، ئېرىشكەن نەتىجىلىرى ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلىرى تولۇق، مۇۋاپىق باھالانغان. بۇ كىتاب 1996 - يىلى بىكتۈەندە «8 - بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات نەتىجىسى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

«شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەننىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىدا زامانىۋى كارخانا تۈزۈمى ئورنىتىش تەجرىبىسىدا ئىزدىنىش» لىۋ يىلىي يازغان 310 مىڭ خەتلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكىگە ئائىت مەخسۇس ئەسەر، 1992 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. كىتابتا نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىي دەلىللەشنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكىنىڭ يۇرۇشتۇرۇلۇش مېخانىزمى ئېچىپ بېرىلگەن، جۇڭگو بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ ئىستراتېگىيىسى ۋە ئورنىتىشقا تېگىشلىك نىشان ئۆرنىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

بىكتۈەن تەزكىرىسى شىنجاڭ بىكتۈەن تارىخى تەزكىرىسىنى يېزىش كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ ئىشخانىسى 1983 - يىلى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى بىرىنچى قېتىملىق تارىخ - تەزكىرە يىغىنى ئېچىلغان. شى (ئىدارە)، تۈەن - مەيدانلاردا مۇناسىپ ئاپپاراتلار قۇرۇلۇپ، بىكتۈەن، شى، تۈەندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجە بويىچە تارىخ تەزكىرىسىنى يېزىش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدى. 2000 - يىلىغا كەلگەندە، «بىكتۈەننىڭ تەرەققىيات تارىخى» دېگەن بىر كىتاب، «بىكتۈەن تارىخىي ماتېرىياللىرىدىن تاللانما» دېگەن 10 سان، «بىكتۈەننىڭ تەشكىلىي تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار» دېگەن 11 كىتاب، «بىكتۈەندىكى چوڭ ئىشلار» ۋە شى (ئىدارە) لەرنىڭ چوڭ ئىشلىرى توغرىسىدا 10 كىتاب، تۈەن - مەيدان تارىخىدىن بىر كىتاب يېزىلىپ بولدى. يېزىلغان ۋە نەشر قىلىنغان تەزكىرە كىتابلار

تۆۋەندىكىلەر: «بىڭتۈەن تەزكىرىسى» بىر كىتاب، كە- سىپلەر تەزكىرىسى 13 كىتاب، شى تەزكىرىسى بەش كىتاب، تۈەن تەزكىرىسى 105 كىتاب، يەر تۈزۈلۈش ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا ئۇچ كىتاب، شى، تۈەن يىلنامىسىدىن بەش كىتاب، ئوندىن باشقا تۈەن - مەي- داندىكى چوڭ ئىشلاردىن 13 كىتاب، ئەسلىمە ئون بىر كىتاب، سۈرەتلىك قوللانمىدىن بەش كىتاب، بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تەتقىقات نەتىجىسىدىن ئىككى كىتاب.

«بىڭتۈەن يىلنامىسى» چوڭ تېپتىكى ئۇنۇ- ۋېرسال ماتېرىيالغا دائىر قورال كىتاب، ھازىرغىچە چىققىنى 15 كىتاب، بۇ كىتابلار، شىنجاڭ خەلق نەشـ- رىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ مەملىكەت ئىچىدە ئاشكارا تارقىتىلدى. ئۇ چوڭ ئىشلار، ئالاھىدە خەۋەر- لەر، مەخسۇس مۇھاكىمە ماقالىلىرى، ئومۇمىي كۆرۈ- نۇش، سىياسىي، قانۇنچىلىق، پېزا ئىگىلىكى، سانا- ئەت، تىرانسپورت، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ئىچكى سودا، تاشقى ئىقتىساد - سودا، پىلان - مالىيە، مۇپەتتىش- لىك، ستاتىستىكا، پۇل مۇئامىلىسى، سۇغۇرتا، ماتا- رىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت، سەھىيە- تەتىبىقىي، ئىجتىمائىي خەلق ئىشلىرى، شى (ئىدارە)، شەخس- لەر، ستاتىستىكا ماتېرىياللىرى، قانۇن- نىزامغا دائىر ھۆججەتلەر قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

«بىڭتۈەننىڭ ستاتىستىكا يىلنامىسى» ستاتىستىكا قورال كىتابى. بىڭتۈەن سىستېمىسىنىڭ پېزا ئىگىلىكى، سانائەت، بىناكارلىق كەسپى، قاتـ- ناش- تىرانسپورت كەسپى، توپ ۋە پارچە سېتىش سو- دىسى، يېمەك - ئىچمەك كەسپى، مۇقىم مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش ۋە ئىلىم - پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە، تەتىقىقاتىي تەرەققىيات جەھەت- تىكى ستاتىستىكا مەلۇماتلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا ئومۇمىيۈزلۈك ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇنىڭغا يەنە بىڭـ- تۈەن تارىخىي ماتېرىياللىرى، بىڭتۈەننىڭ مەملىكەت بويىچە بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋە شىنجاڭ ئىقتىسادىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى ۋە ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەت- لىرى مىقدارىنىڭ مەملىكەت بويىچە ئىگىلىگەن رەت تەرتىپى قاتارلىقلار ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ماتېرىياللار كىرگۈزۈلگەن. يېقىنقى يىللاردىكى يىلنامىلەرگە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنگە ئالاقىدار ماتېرىياللار كىرگۈزۈلدى. بىڭتۈەن ستاتىستىكا يىلنامىسى 1989 - يىلىدىن ئىلگىرى ئىچكى ماتېرىيال ھېسابلىناتتى، 1990 - يىلى جۇڭگو ستاتىستىكا نەشرىياتىنىڭ مەملـ- كەت بويىچە ھەرقايسى ئۆلكە يىلنامىلىرى قاتارىغا كىر- گۈزۈلۈپ، ئاشكارا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلىدىغان بولـ- دى. 1991- يىلىدىن باشلاپ مەملىكەت ستاتىستىكا قامۇسىنىڭ B گۇرۇپپىسىغا كىرگۈزۈلدى (ئايرىم پە- لان چوشۇرۇلىدىغان شەھەرلەر ۋە ئۆلايەت، شەھەر گۇ- رۇپپىسى) 1990 —1991 - يىللىرى B گۇرۇپپا بويـ- چە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1992 - يىلى B گۇرۇپپا بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1993 — 1994 - يىللىرى ئۈدا ئىككى يىل B گۇرۇپپا بويىچە ئالاھىدە مۇكاپاتقا، 1995 - يىلى B گۇرۇپپا بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1996 - يىلى A گۇرۇپپىغا كىرگۈزۈلۈپ (ئۆلكە، ئۆلايەت، بىۋاستە قاراشلىق شەھەرلەر گۇرۇپپىسى) A گۇرۇپپا بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1997 - يىلى يىللىق يوللىغان سانلىق مەلۇمات ۋە قامۇس جەدۋىلـ- ىنىڭ غەلىبىلىك ئالماشتۇرۇلۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، نەشر قىلىش ۋاقتىنى بۇرۇنقى 8- ئاينىڭ 30- كۈنـ- دىن 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگە سۈردى. شۇ يىلى A گۇرۇپپا بويىچە باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ھەمدە ۋاقىت ئۈنۈمى مۇكاپاتىغا، زىننەتلەش - لايىھـ- لەش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1998 - يىلى يەنە A گۇرۇپپا بويىچە باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە ۋاقىت ئۈنۈمى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. شۇ يىلى نەشر قىلىش ۋاقتى 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگە سۈرۈلۈپ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى 100 قامۇسنىڭ ئالدىنقى قاتارىغا ئۆتتى. 1999 - يىلى ۋە 2000 - يىلى يەنە A گۇرۇپپا بويىچە باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ھەمدە ۋاقىت ئۈنۈمى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«شىنجاڭ بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەن - تېخنىكىسى» ئىلمىي تېخنىكا ژۇرنىلى. بىڭتۈەن پەن - تېخنىكا كومىتېتى مەسئۇل بولۇپ چىقىرى- دۇ. 1978 - يىلى 3 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 16 فورماتلىق، يىللىق تىراژى 130 مىڭ پارچە. 1982 - يىلى مەملىكەت ئىچىدە بىرلىككە كەلـ- گەن نومۇرغا ئېرىشكەن. 1983 - يىلى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئاشكارا تارقىتىلىشقا باشلىدى. مۇھىم سە- ھىپىلىرىدىن پەن - تېخنىكا مۇھاكىمىسى، ئۆسۈملۈك يېتىشتۈرۈش تېخنىكىسى، ئۆسۈملۈك قوغداش، مال دوختۇرلۇق، ئەلا سورتلارنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش، سۇ- چىلىق، يېڭى تېخنىكا كېڭەيتىش، پەن - تېخنىكا

دۇنياسى، ئىلىم كۆزنىكى، دېھقانچىلىققا دائىر تەسىللەر ۋە ئىلىم - پەن، تۇرمۇش ئىلمى، تاللانغان ئۇچۇرلار، ئېچىش دەستۇرى قاتارلىقلار بار. شىنجاڭدىكى ژۇرناللارنى باھالاشتا كۆپ قېتىم مۇنەۋۋەر پەن-تېخنىكا ژۇرنىلى بولۇپ باھالاندى.

«شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىسادى» يېزا ئىگىلىك ئىقتىساد ژۇرنىلى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى ۋە شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىساد جەمئىيىتى بىرلىكتە چىقىرىدۇ. 1981 - يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 16 فورماتلىق، قوش ئايلىق ژۇرنال، مەملىكەت ئىچىدە ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. پارتىيىنىڭ ئىلاھات، ئېچىۋېتىش ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىگىلىكىنىڭ فاكىچەن - سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدۇ. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونلىرىنىڭ يېڭى ئەھۋاللىرىنى، يېڭى مەسىلە ۋە يېڭى تەجرىبىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىسادىي نەزەرىيىسى ۋە ئەمەلىيىتى ئۈستىدە ئىزدىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى كارخانىلارنىڭ ئىلاھاتى ۋە تەرەققىياتى توغرىسىدىكى تەجرىبىلەرنى ئالماشتۇرىدۇ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئىقتىساد باشقۇرۇشقا دائىر ئىلىملەرنى تونۇشتۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك مەيدان ئىلاھاتى ۋە تەرەققىيات، ئۆزلۈكسىز راۋاجلىنىش، ئۈزگىچە كارخانا، تىجارەت باشقۇرۇش قاتارلىق مەخسۇس سەھىپىلەرنى تەسىس قىلغان. يىللىق تىراژى 12 مىڭ، تەيۋەندىن باشقا مەملىكەتتىكى ھەرقايسى ئۆلكە، شەھەر، رايونلارنى قاپلىغان. 1991 -، 1995 - يىلى دۆلەت يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى تۈرىدىكى ئاساسىي ژۇرنال بولۇپ باھالاندى.

«بىكتۇەن قۇرۇلۇشى» ئۇنىۋېرسال سىياسىي ژۇرنال، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى مەسئۇل بولۇپ چىقىرىدۇ. 1991 - يىلى 1 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 16 فورماتلىق ئايلىق ژۇرنال، مەملىكەت ئىچىدە ئومۇميۈزلۈك تارقىتىلىدۇ. پارتىيىنىڭ لۇشەن، فاكىچەن، سىياسەتلىرىنى، بىكتۇەن پارتكومىنىڭ قارارلىرىنى، بىكتۇەننىڭ ئىگىكى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى يېڭى نەتىجە، يېڭى تەجرىبىلىرىنى تەشۋىق قىلىدۇ. بىكتۇەننىڭ تۈرلۈك ئىشلىرى ژۇرنالنىڭ مەزمۇنى قىلىنغان. «بىكتۇەنگە نەزەر»، «مەركىزىي گۇرۇپپىدىكىلەر سورۇنى»، «بىكتۇەننى توغرىسىغا كېلىپ ئۆتۈش»، «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ھەققىدە تارىخىي پاراڭلار»، «قۇرۇلۇش مۇھاكىمە مۇنبىرى»، «قوم دېگىزىدىكى كولۇنىيالار»، «ئاتارلىق مەخسۇس سەھىپىلەرنى تەسىس قىلىخان. ئايلىق تىراژى 12 مىڭ.

«شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» تەبىئىي پەنلەر ئىلمىي ژۇرنىلى. شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى مەسئۇل بولۇپ چىقىرىدۇ. ئەسلىي نامى «شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1983 - يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1995 - يىلى مەملىكەت ئىچىدە ئاشكارا تارقىتىلىشقا باشلىغان. 16 فورماتلىق پەسىللىك ژۇرنال. 1996 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئاساسلىق ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، بىئولوگىيە ئىلمى ۋە تېخنىكىسى، ئۇسۇلۇك ئىلمى ۋە تېخنىكىسى، ھايۋانات ئىلمى ۋە تېخنىكىسى، باغۋەنچىلىك قۇرۇلۇشى، مۇچەلىق ۋە بىناكارلىق، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر قۇرۇلۇشى، يېمەكلىك ئىلمى ۋە تېخنىكىسى، كومپيۇتېر ئىلمى ۋە تېخنىكىسىغا ئائىت ئىلمىي ماقالىلەرنى ئېلان قىلىدۇ. يىللىق تىراژى 4000. 1996 — 1999 - يىللىرى «جۇڭگو ئىلمىي ژۇرنىلى (نۇرلۇق دىسكا قىسمى)» نىڭ جۇڭگو ژۇرناللار تور بېكىتىگە كىرگۈزۈلدى.

«تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» يېزا ئىگىلىك ئىلمىي ژۇرنىلى، تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى مەسئۇل بولۇپ چىقىرىدۇ، 1978 - يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئەسلىي نامى «تارىم يېزا ئىگىلىك پەن- تېخنىكىسى» ئىدى، 1984 - يىلى «تارىم يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى پەن - تېخنىكىسى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1989 - يىلى نامىنى يەنە ھازىرقىغا ئۆزگەرتكەن. 1999 - يىلى دۆلەت ئىچىدە ئاشكارا تارقىتىلىشقا باشلىغان. 16 فورماتلىق پەسىللىك ژۇرنال. يىللىق تىراژى 2 مىڭ 800 پارچە. «تەتقىقات قىسقا خەۋەرلىرى»، «ئەمەلىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكا»، «ماتېماتىكا»، ئوقۇتۇش تەتقىقاتى»، «مەسىلە ۋە مۇلاھىزە»، «ئىنىۋېرسىتېت بايان»، «تەرەققىيات ۋە تاقابىل تۇرۇش چارىلىرى» قاتارلىق مەخسۇس سەھىپىلىرى بار. جەنۇبىي شىنجاڭ يەر بايلىقى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىنغان قوللىنىلىش ئاساسىي تەتقىقاتى، پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى ھەمدە ئالىي يېزا ئىگىلىك ماتېرىيەل، ئوقۇتۇش قاتارلىق تەرەپلەردىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

«بىكتۆەن پارتىيە مەكتىپى ئىلمىي ژۇرنىلى» پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەنلەر ژۇرنىلى. ج ك پ شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى كو-مىتېتى پارتىيە مەكتىپى مەسئۇل بولۇپ چىقىرىدۇ. 1989 - يىلى 7 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئەسلىي نامى «بىكتۆەن تېببىي ماتېرىياللار توپلىمى»، 1976-يىلى نامى «شىخەنزە تېببىي ماتېرىياللار توپلىمى» غا ئۆزگەرتىلگەن. كېيىن نەشردىن توختىغان. 1979-يىلى قايتا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، نامى «شىخەنزە تېببىي ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1995 - يىلى پۈتۈن مەملىكەتكە ئاشكارا تارقىتىلغان. 1998 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 16 فورماتلىق قوش ئايلىق ژۇرنال. يىللىق تىراژى 20 مىڭ. پۈتۈن مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسىنىڭ تېببىي تەتقىقات، ئوقۇتۇش، داۋالاش قاتارلىق جەھەتلەردە مەيدانغا كەلگەن يېڭى نەتىجە، يېڭى تېخنىكا، يېڭى تەرەققىياتلارنى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مېدىتسىناسىغا دائىر ئەھۋاللارنى، چېگرا رايونىنىڭ تېببىي ئىلىم ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئاساسلىق تېببىي داۋالاش مەكتەپلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرى، كلىنىكا مېدىتسىناسى، ئالدىنقى ئېلىش مېدىتسىناسى، ئەنئەنىۋى مېدىتسىنا، دەسلەپكى سەھىيە ۋە ساغلاملىق، سەھىيە باشقۇرۇش قاتارلىق تەرەپلەردىكى ئىلمىي ماقالىلەرنى باسىدۇ.

«بىكتۆەن ئىشچىلار ھەرىكىتى» ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئۇنىۋېرسال ژۇرنىلى، سىياسىي ئىدىيە، ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەربىيىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى خىزمەت يېتەكچىسى، ئىشچىلار ھەرىكىتى نەزەرىيىسى تەتقىقاتى قاتارلىقلارنى مەزمۇن قىلغان. 1983 - يىلى 3 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1993 - يىلىدىن باشلاپ مەملىكەت ئىچىگە ئاشكارا تارقىتىشقا باشلىدى. 16 فورماتلىق ئايلىق ژۇرنال. ئوقۇرمەنلىرى ئاساسەن بىكتۆەندىكى كەڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئەزالىرى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى خىزمەتچىلىرى. «ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى كۇزنىكى» «ئىزدىنىش ۋە چوڭقان»، «كۇزىتىش قاراۋۇلى»، «سۆيگۈ راۋىقى»، «بوستانلىقنىڭ مەغرۇر ئوغلانى»، «يېرىم دۇنيا قىياپىتى»، «رەڭگارەڭ ھايات»، «قەلب دېڭىزى»، «ئاددىي كىشىلەر-نىڭ ئادەتتىكى ئىشلىرى»، «گېزىت - ژۇرنالدىن تەرسىلەر»، «بېيىش يولى»، «ئەگرى - توقاي تۇر-مۇش»، «ئايالار ۋە جەمئىيەت»، «ھەممە كەسپتىن ماھىر چىقىدۇ»، «كىشىلىك تۇرمۇش چوشەنچىلىرى»، «ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلار»، «قانۇن خەت ساندۇقى»، «تۇرمۇش دوستى»، «مەدەنىيەت سا-رىيى»، «ABC» قاتارلىق مەخسۇس سەھىپىلىرى بار. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 202 سان نەشر قىلىندى، تىراژى 15 مىڭ پارچىغا يەتتى.

«بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مېدىتسىناسى» ئۇنىۋېرسال تېببىي ئىلمىي ژۇرنال. شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى تېببىي ئىنستىتۇتى مەسئۇل بولۇپ چىقىرىدۇ. 1971 - يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئەسلىي نامى «بىكتۆەن تېببىي ماتېرىياللار توپلىمى»، 1976-يىلى نامى «شىخەنزە تېببىي ماتېرىياللار توپلىمى» غا ئۆزگەرتىلگەن. كېيىن نەشردىن توختىغان. 1979-يىلى قايتا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، نامى «شىخەنزە تېببىي ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1995 - يىلى پۈتۈن مەملىكەتكە ئاشكارا تارقىتىلغان. 1998 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 16 فورماتلىق قوش ئايلىق ژۇرنال. يىللىق تىراژى 20 مىڭ. پۈتۈن مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسىنىڭ تېببىي تەتقىقات، ئوقۇتۇش، داۋالاش قاتارلىق جەھەتلەردە مەيدانغا كەلگەن يېڭى نەتىجە، يېڭى تېخنىكا، يېڭى تەرەققىياتلارنى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مېدىتسىناسىغا دائىر ئەھۋاللارنى، چېگرا رايونىنىڭ تېببىي ئىلىم ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئاساسلىق تېببىي داۋالاش مەكتەپلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرى، كلىنىكا مېدىتسىناسى، ئالدىنقى ئېلىش مېدىتسىناسى، ئەنئەنىۋى مېدىتسىنا، دەسلەپكى سەھىيە ۋە ساغلاملىق، سەھىيە باشقۇرۇش قاتارلىق تەرەپلەردىكى ئىلمىي ماقالىلەرنى باسىدۇ.

«بىكتۆەن مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى» ئۇنىۋېرسال تەربىيىۋى ژۇرنال. بىكتۆەن مائارىپ ئىنستىتۇتى، شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى مەسئۇل بولۇپ چىقىرىدۇ. 1991 - يىلى 6 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. ئەسلىي نامى «بىكتۆەن مائارىپى ۋە تەتقىقاتى» ئىدى، كېيىن «يېپەك يولى ئىلمىي ژۇرنىلى»، «يېپەك يولى ئىلمىي مۇنبىرى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1999 - يىلى 1 - ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. پۈتۈن مەملىكەتكە ئاشكارا تارقىتىلىدۇ. 16 فورماتلىق پەسىللىك ژۇرنال. يىللىق تىراژى 8 مىڭ. ئاساسەن سىياسىي، ئىقتىساد، پەلسەپە، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىلمى، تىل-ئەدەبىيات، تارىخ، پېداگوگىكا پسىخىكىسى، ئالىي مائارىپ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپ ئوقۇتۇش تەتقىقاتى، شۇنداقلا تەبىئىي پەنلەر تەتقىقاتى قاتارلىق تەرەپلەردىكى ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرىنى باسىدۇ. يېپەك يولىنىڭ ئوتتۇشى ۋە بۈگۈنى، سىياسىي ئىقتىساد تەتقىقاتى، ئاساسىي نەزەرىيە تەتقىقاتى، پېداگوگىكا تەتقىقاتى،

خىزمەت تەقسىماتى، ئوتتۇرا مەكتەپلەر ماتارىپى ئوقۇ- تۇش تەقسىماتى قاتارلىق مەخسۇس مەھىپلىرى بار. پۈتۈن مەملىكەتتىكى 400 دىن ئارتۇق پېداگوگىكا مەكتەپلىرى ۋە بىكتۇەندىكى 200 دىن ئارتۇق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىلەن ئىلمىي تەتقىقات ئالماشتۇ- رۇش مۇناسىۋىتى ئورناتقان.

بىكتۇەن ماتارىپى 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرى- غىچە بىكتۇەندە ھەر دەرىجىلىك ھەر خىل مەكتەپلەر- دىن 793ى بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاددىتتىكى ئالىي مەكتەپ ئىككى، چوڭلار ئالىي مەكتىپى بەش (ئاددىتتى- كى ئالىي مەكتەپلەر ئاچقان ئىككى چوڭلار ماتارىپ ئىنستىتۇتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ، ئاددىتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىدىن سەككىز (ئوتتۇرا دەرىجىلىك پېداگوگىكا مەكتىپىدىن ئىككىسى بار) ، چوڭلار ئوت- تۇرا تېخنىكومىدىن 23 (10 ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇ- رۇش مەكتىپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ، ئاددىتتىكى ئوت- تۇرا مەكتەپتىن 294 (تولۇق، تولۇقسىزنى ئۆز ئىچە- گە ئالغان ئوتتۇرا مەكتەپتىن 84، تولۇق ئوتتۇرا مەك- تەپتىن توققۇز، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن 201 نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ، باشلانغۇچ مەكتەپتىن 461ى بار. جەمئىي ئوقۇتقۇچى ئىشچى - خىزمەتچى 37 مىڭ 793، بۇلارنىڭ ئىچىدە 26 مىڭ 3 نەپىرى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى، 449 مىڭ 845 نەپىرى ئوقۇغۇچى. 215 بالىلار باغچىسى بار، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچە- سى 3 مىڭ 395 نەپەر، باغچىدىكى ئۆسمۈرلەر 54 مىڭ 87 نەپەر. 9 يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئا- ساس، ئالىي مەكتەپ ماتارىپىنى باش قىلغان كەسىپي ماتارىپ بىلەن چوڭلار ماتارىپىنى ئورتاق راۋاجلاندۇرۇ- دىغان بىكتۇەنچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ماتارىپ ئاساسي ئەندىزىسى دەسلەپكى قەدەمدە تىكلەندى ۋە ئوقۇش تار- خى ئاساس قىلىنىدىغان ماتارىپ بىلەن ئوقۇش تارىخى ئاساس قىلىنمايدىغان ماتارىپ بىرلىكتە ئىلىپ بېرىلە- دىغان، خىزمەت ئالدىدىكى تەربىيە بىلەن خىزمەتكە چىققاندىن كېيىنكى تەربىيە بىرلەشتۇرۇلىدىغان، ئاددەت- تىكى ماتارىپ بىلەن كەسىپي ماتارىپ ئۆزئارا بىر - بىرىگە كىرىشتۇرۇلگەن تەرەققىيات شەكلى شەكىللە- نىشكە باشلىدى.

يېقىنقى بىرقانچە يىلدىن بۇيان، بىكتۇەننىڭ ھەر دەرىجىلىك، ھەر خىل ماتارىپ تەرەققىياتى كۆرۈنەر- لىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. 113 يېزا ئىگىلىك - چار- ۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرى (يېزا ئىگىلىك - چارۋە- چىلىق تۈەن - مەيدان ئومۇمىي سانىنىڭ 77.25% نى ئىگىلەيدۇ) 9 يىللىق مەجبۇرىي ماتارىپىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملاشتۇرۇشنى، ياش، ياشانغانلاردىكى ساۋاتسىزلىقنى ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىتىش نىشانىنى ئەملگە ئاشۇرۇپ، دۆلەت ماتارىپ مىنىستىرلىقى ھاۋا- لە قىلىپ تەشكىللىگەن ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتىن ئوقۇشلۇق ئۆتتى. ياش، ياشانغانلاردىكى ساۋاتلىقلار 95% گە يېتىپ، ساۋاتسىز- لىقنى تۈگىتىشنى مۇستەھكەملەش نىسبىتى 98% بولدى. باشلانغۇچ مەكتەپ پىشىدىكى ئۆسمۈرلەرنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 99.96%، تولۇقسىز ئوت- تۇرا مەكتەپ پىشىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كى- رىش نىسبىتى 83%، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ بىلە- لىرىنىڭ ئوقۇشتىن قېلىش نىسبىتى 0.34% بولدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەدەنىيەت تېخنىكا مەكتەپلىرە- نىڭ نىسبىتى 95% كە، تولۇق ئوتتۇرا باسقۇچىدىكى ماتارىپنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى 85% كە يەتتى. ئالىي ماتارىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، شىخەنزە ئۇنە- ۋېرسىتېتىنى قايتا تەشكىللەپ قۇردى. شىخەنزە ئۇنە- ۋېرسىتېتى بىلەن تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئۇنە- ۋېرسىتېتى يەنە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كەسىپ قۇرۇلمىلىرىنى تەڭشەپ، ئالىي ماتارىپقا مەنبەئە سەپ- لەشنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ياخشىلىدى. چوڭلار ماتارىپى، كەسىپي ماتارىپ پۈختا قەدەمدە راۋاجلاندى. تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتەپلىرىدىكى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇ- غۇچىلارنىڭ سانى 10 مىڭدىن ئاشتى. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى قۇرۇلۇشى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۈچەي- تىلىپ، باشلانغۇچ، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەك- تەپلەردىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇش تارىخىنىڭ ئۆلچىمىگە يېتىش نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 91.97%، 86.34%، 38.69% كە يەتتى.

بىكتۇەن ماتارىپ كومىتېتى بىكتۇەن ماتار- ىپىنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتى، 1954 - يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىدە بىكتۇەن كادىر باشقۇرۇش باشقار- مىسى ماتارىپ بۆلۈمى، كادىر تەربىيىلەش بۆلۈمى بو- لۇپ، كېيىن سىياسىي باشقارما، تەشۋىقات باشقارمىسى ماتارىپ بۆلۈمى، مەدەنىيەت، ماتارىپ بۆلۈمى دەپ ئاتالغان. 1965 - يىلى ماتارىپ باشقارمىسى قۇرۇلۇپ كېيىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. 1982 - يىلى بىكتۇەن ماتارىپ باشقارمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1988 - يىلى بىكتۇەن ماتارىپ كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلگەن. ئا- ساسىي مەسئۇلىيىتى: بىكتۇەننىڭ ئەمەلىيەتى بىلەن

بىرلەشتۈرۈپ مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلىق ماڭارىپ فاكۇلتېتى، سىياسەت، قانۇن ـ نىزاملىرىنى يولغا قو-يۇش پىكىرلىرىنى توزۇپ چىقىش ۋە ئەمەلىيلەشتىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش؛ بىكتۇەن ماڭارىپ ئىشلىرى تە-رەققىياتىنىڭ يىللىق پىلانى ۋە ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلا-نىنى توزۇپ چىقىش؛ ئوقۇتۇش پروگراممىسى، ئوقۇ-تۇش پىلانى ۋە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش؛ يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىغا ۋاكالىتەن ئالىي مەكتەپلەر خىزمىتىنى باشقۇرۇش؛ ئونتۇرا ـ باشلانغۇچ مەكتەپ، كەسپىي ئوتتۇرا تېخنە-كوم مەكتەپلىرى، چوڭلار ماڭارىپى مەكتەپلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلمىسىنى تەڭ-شەشنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ھەمدە ماڭارىپ ئوقۇتۇش سۈپىتىنى تەكشۈرۈش؛ ھەر دەرىجىلىك ھەر خىل مەك-تەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش خىزمىتىنى تەشـ-كىللەش؛ بىكتۇەنگە بىۋاستە قاراشلىق مەكتەپ ۋە بىۋاستە قاراشلىق كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ماڭارىپ خىز-مەتلىرىنى بىۋاستە باشقۇرۇش؛ ھەرقايسى شى، ئىدارە ماڭارىپ مەمۇرىي ئورۇنلىرىنىڭ خىزمىتىگە يېتەكچى-لىك قىلىش ۋە تەكشۈرۈش.

بىكتۇەنلىك بالىلار تەربىيىسى 1953 ـ يى-لى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى 22 ـ بىكتۇەندە (ئىشلەپچىقىرىش ئارمىيىسى) تۇنجى بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەرقايسى شىلاردا كەي-نى-نى كەينىدىن بالىلار باغچىسىدىن 12 سى قۇرۇلۇپ، بالىلار باغچىسىدىكى بالىلار سانى يەتتى. 1954 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنى قۇرۇلغاندىن كېيىن بالىلار ماڭارىپ ئىشلىرى تېز راۋاجلاندى. شۇ يىلى يېڭىدىن 55 بالىلار باغچىسى قۇرۇلۇپ، 3 مىڭ 877 بالا يېڭىدىن كۆپەيدى. 1957 ـ يىلى ھەر دەرىجىلىك بالىلار باغچىسى خادىملىرىنىڭ ئىستاژى بې-كىتىلدى. 1958 ـ يىلى «ئىقتىسادچانلىق بىلەن باغچا قۇرۇش، ئامما بالىلار باغچىسى قۇرۇش» فاكۇلتېتى

يېزا ئىگىلىك 1 ـ شى 2 ـ تۇەنلىك بالىلار يەلىسى

ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ھەرقايسى شى (ناھىيارما)، بىۋا-ستە قاراشلىق مەيدان (زاۋۇت)، كانلارنىڭ ھەممىسى بالىلار باغچىسى قۇردى ۋە كېڭەيتتى. يېزا ئىگىلىك-چارۋىچىلىق تۇەن ـ مەيدانلىرى، لىيەن ـ ئەترەتلەرنىڭ ھەممىسىدە بالىلار سىنىپلىرى (گۇرۇپپىلىرى) قۇ-رۇلدى. 1963 ـ يىلى بىكتۇەن ئورگان بالىلار باغچە-سى ئوقۇش ئالدىدا تەربىيىلەش سىنىپىنى سىناق قە-لىپ قۇرۇپ چىقتى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» مەزگە-لىدە بىر قىسىم بالىلار باغچىلىرى ئىشتىن توختىغان-دى. 1973 ـ يىلىدىن كېيىن بالىلار باغچىلىرى نور-مال خىزمىتىنى ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كەلتۈردى. 1981ـ يىلى 5 ـ ئايدا بۇ يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى بالىلار خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى. تۇەن ـ مەيدانىدىن يۇقىرى ئورۇنلاردا بالىلار خىزمەت ئىشخانىلىرى تەسىس قىلىنىپ، مەخسۇس (قوشۇمچە) كادىرلار سەپلىنىپ، بالىلار خىزمىتىنى كونكرېت باشقۇردى. 1982 ـ يىلى شەخسلەر ئاچقان بالىلار باغچىلىرى مەيدانغا كېلىپ ۋە راۋاجلىنىپ 42 گە يەتتى. 1983 ـ يىلى 12 ـ ئايدا بىكتۇەندە ياشلار-ئۆسمۈرلەر خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتى قۇ-رۇلدى. شى (ئىدارە)، تۇەن ـ مەيدانلاردىمۇ ياش ئۆسمۈرلەر خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتلىرى قۇرۇلدى. 1984 ـ يىلى بىكتۇەندە ھەمكارلىشىپ مەك-تەپ سىرتىدىكى بالىلار تەربىيە ئىشلىرىنى ئىلىپ بېرىش قىزغىنلىقى قوزغالدى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر پۈتۈن بىكتۇەندە 255 بالىلار باغچىسى مەيدانغا كەلدى، باغچە-دىكى بالىلار 57 مىڭ 603 كە، مەخسۇس بالىلار ئوقۇتقۇچىلىرى 2 مىڭ 169 غا يەتتى.

بىكتۇەن باشلانغۇچ مەكتەپ ماڭارىپى

بىكتۇەن قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش قىسمى ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەر پەر-زەنتلىرىنىڭ ئوقۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بىرقانچە باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرغانىدى. بىكتۇەن قۇرۇلغان ۋاقىتتا 24 باشلانغۇچ مەكتەپ بار بولۇپ، 5 مىڭ 387 نەپەر ئوقۇغۇچى، 345 نەپەر مەخسۇس ئوقۇتقۇچى بار ئىدى. 1957 ـ يىلىدىن باشلاپ تۇەن ـ مەيدان، يىڭـ لىيەنلەردە ئاددىي ھالدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر قۇرۇلۇپ پېرىم ئىشلەپ، پېرىم ئوقۇيدىغان ئارىلاشما ئوقۇتۇش يولغا قويۇلدى. 1961 ـ يىلىدىن 1966 ـ يىلىغىچە بولغان بەش يىل ئىچىدە بىكتۇەندىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر 212 دىن ئۇ-شۇپ 1 مىڭ 183 كە يەتتى. ئوقۇغۇچىلىرى 52 مىڭ 163 تىن 159 مىڭ 675 كە كۆپەيدى. «مەدەنىيەت

زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مەكتەپ يېشىدىكى بالىلار كۆپەيگەنلىكتىن باشلانغۇچ مەكتەپلەر يەنىلا ئېشىش ۋەـ زىيىتىدە بولدى. 1974 ـ يىلىغا كەلگەندە 2 مىڭ 7 باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلۇپ، ئوقۇغۇچى 387 مىڭ

شىخەنر ناھىيىلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىنالىرى

354 نەپەر بولدى. 1984 ـ يىلى دەرىجىگە ئايرىپ ئوقۇش نومۇرى بويىچە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. 1988 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىكتۈەن ئاساسىي ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇردى. 1995 ـ يىلى بىكتۈەن 9 يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋەياش، ياشانغانلاردىكى ساۋاتسىزلىقنى ئاساسىي جەھەتـ تىن توگىتىش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپ، «9 يىللىق مەجبۇرىيەت ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش» خىزمىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇردى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاـ خىرىغا كەلگەندە مەركەزلەشتۈرۈپ مەكتەپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلغانلىقتىن، بىكتۈەندىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئوقۇغۇچىلار سانى ئازايدى. جەمئىي 461 مەكتەپ بولۇپ، ئوقۇغۇچى 287 مىڭ 884 نەپەرگە، ئوقۇتقۇـ چى، ئىشچىـ خىزمەتچىلىرى 16 مىڭ 809 نەپەرگە چۈشتى. 113 يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدان (يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق تۈەن ـ مەيدانلىـ رىنىڭ 72.25% نى ئىگىلەيدىغان رايون) «ئىككى ئاساس» نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، باشلانغۇچ مەكـ تەپ يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتىنى 99.96% كە يەتكۈزدى.

بىكتۈەن 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئورنى ئۇرۇمـ چى شەھىرى شىمىن يولى سەھىيە كوچىسىدا، 1957ـ يىلى قۇرۇلغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ ھەربىي رايون ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۈەنى قوماندانلىق شتابى قارىمىقىدىكى پەرزەنتلەر مەكتىپى، مۇداپىئە ـ ئالاقە باشقارمىسى پەرزەنتلەر مەكتىپى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 26 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن نامىلاردا ئاتىلىپ كەلگەن. 1984 ـ يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلىپ، بىكتۈەن ماتارىپ كومىتېتىنىڭ قارىمـ قىغا ئوتكەن. 1994 ـ يىلى تولۇق، تولۇقسىز ئوتتۇـ رىدىن تولۇقسىز ئوتتۇرىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 23 مىڭ كۋادرات مېتىر، ياتاق قۇرۇلۇش كۆلىمى 14 مىڭ 917 كۋادرات مېتىر، ئوقۇغۇچىسى 1 مىڭ 687 نەپەر. ئوقۇتقۇچى ئىشچىـ خىزمەتچىسى 119 نەپەر. بۇلارنىڭ ئىچىدە 37 كىشـ نىڭ ئالىي ئۇنۋانى بار. 1992ـ يىلىدىن بۇيان مەكتەپ ئىچكى قىسمىدا باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ۋە مەكتەپ ئاـ ساسىي گەۋدە ئىسلاھاتى يولغا قويۇلۇپ، ساپا ماتارىپى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ئۇرۇمچىدىكى 1ـ دەرىجىلىك مەكتەپلەر قاتارىغا كىردى. پۈتۈن مەملـ كەت بويىچە ئېلېكترلىق ئوقۇتۇش سىناق مەكتىپى، ئۇرۇمچى شەھىرى ساپا ماتارىپى سىناق مەكتىپى، ئۇـ رۇمچى شەھىرى بويىچە مۇھىتى يېشىللاشقان مەكتەپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك سەنئەت مەكتەپلىرىنىڭ خور ئېيـ تىش بازىسى، تەنتەربىيە ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت تۈرلـ رى بازىلىرىنىڭ بىرى بولدى.

بىكتۈەن 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ مەكتەپ ئىچكى ئۇرۇمچى شەھىرى بەشيۈلتۈز يولىدا. 1951ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قۇرۇلغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ ھەربىي رايون قاتناش تراـ نسپورت باشقارمىسى پەرزەنتلەر مەكتىپى، بىكتۈەن

بىكتۈەن 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىنالىرى

ماشىنا قاتناش باشقارمىسى پەرزەنتلەر مەكتىپى، بىكـ تۈەن ئىشچىلار ھەرىكىتى بۆسى پەرزەنتلەر مەكتىپى، بىكتۈەن ئارقا سەپ بۆلۈمى قارىمىقىدىكى ئوتتۇرا مەكـ تەپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 27 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ دېگەن نامىلار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن. 1984ـ يىلى

هازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋا-قىتتا، بېگتۈەن نۇقتىلىق ئونتۇرا مەكتەپ دەپ باھالا-نغان، بېگتۈەن ماتارىپ كومىتېتىنىڭ قارىمىقىدا بول-غان. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 51 مىڭ كۋادرات مېتىر. مەكتەپ ياتاق قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ 127 كۋادرات مېتىر. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 214 نەپەر، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئوقۇتقۇچىدىن 46 سى بار. ئوقۇغۇچىسى 3 مىڭ 800 نەپەر. 1960 - يىلى گوۋۇيۈەن تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە «ماتارىپ ساھەسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن نامغا ئېرە-شىپ، ۋەكىل ئەۋەتىپ مەملىكەتلىك قەھرىمانلار يىغى-نىغا قاتناشتۇردى. 1986 - يىلى بېگتۈەن بويىچە مەدەنىيەتلىك مەكتەپ، 1989 - يىلى ئۈرۈمچى شەھە-رى بويىچە ماتارىپ ئىسلاھاتىدىكى ئىلغار مەكتەپ بو-لۇپ باھالاندى.

بېگتۈەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ماتارىپى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل - يېزىقىدا دەرس ئۆتۈشنى ئاساس قىلغان مەكتەپ ماتارىپى. بېگتۈەن ئاز - سان-لىق مىللەت ماتارىپى 1956 - يىلى 1 - ئايدا كۆكدالا يېزا ئىگىلىك مەيدانى (هازىرقى 64 - تۈەن) پەرزەنت-لەر مەكتىپىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن باشلانغان. ئۇز ۋاق-تىدا بۇ مەكتەپتە پەقەت تۆت نەپەر ئوقۇتقۇچى، 96 نەپەر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1 - سىنىپتىن 4-سىنىپقىچە تۆت سىنىپ ئېچىلىپ ئۇيغۇر تىلىدا دەرس سۆزلىنەتتى. 1958- يىلى 9 - ئايدا يېزا ئىگە-لىك 7 - شىسى شىيايبەدى 4 - مەيدانىدا (هازىرقى 133 - تۈەن 9 - لىيەن) ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ قۇردى. بۇ مەكتەپتە بىر ئوقۇتقۇچى، 18 نەپەر ئوقۇ-غۇچى بار ئىدى. كېيىن 1 - يىللىقتىن 3 - يىللىققىچە ئەسلىگە كەلتۈرۈش شەكلىدىكى 1 سىنىپ تەسىس قە-لىندى. بۇ مەكتەپ 1972 - يىلى تولۇقسىز ئونتۇرا سىنىپ، 1975 - يىلى تولۇق ئونتۇرا سىنىپ تەسىس قىلدى. 1962- يىلى 9 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى زىنىچۈەن ناھىيىلىك قوي فېرمىسى پەرزەنتلەر مەكتىپى ناھىيىلىك سىنىپ تەسىس قىلىپ، ئۇچ نەپەر قازاق ئوقۇتقۇچى ئۇيمۇتۇي يۈرۈپ دەرس ئۆتۈپ، «ئات ئۈستىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ» دەپ ئاتالدى. دەرس قازاق تىلىدا ئۆتۈلەتتى. بۇ مەكتەپ 1970 - يىلى مەيداندا مۇقىملىشىپ ياتاقلىق مەكتەپ بولدى. 1964- يىلغا كەلگەندە بېگتۈەندە جەمئىي 21 مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ بەرپا بولۇپ، ئوقۇغۇچىسى 4 مىڭ 168 نەپەر، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 295 نەپەر بولدى (بۇلارنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 204 نەپەر). كېيىن تۆت مىللىي ئونتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. ئوقۇغۇچىسى 809 نەپەر، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 56 نەپەر. 1982 - يىلى بېگ-تۈەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ئاپتونوم رايوندىكى بىر قىسىم يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى بېگتۈەنگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىپ، نەتىجىدە مىللىي ئىش-چى- خىزمەتچىلەرنىڭ سانى كۆپەيدى، بۇنىڭ بىلەن مىللىي ماتارىپ تېخىمۇ راۋاجلاندى. 1983 - يىلغا كەلگەندە بېگتۈەندە ئونتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپتىن 211ى بەرپا بولدى (بۇنىڭ ئىچىدە 177 باشلانغۇچ، 34 ئونتۇرا مەكتەپ بار)، ئوقۇغۇچىسى 42 مىڭ 433 كە يەتتى (باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 32 مىڭ 630 نەپەر، ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 9803 نەپەر)، ئاز سانلىق مىللەت تىل - يېزىقىدا دەرس ئاڭلايدىغان ئوقۇغۇچى جەمئىي 26 مىڭ 852 نەپەر (بۇنىڭ ئىچىدە 19 مىڭ 650ى ئۇيغۇر، 6460ى قا-زاق، 604ى موڭغۇل، 138ى قىرغىز ئوقۇغۇچى). كېيىن قەدەمنى تەڭشەش ۋە مەركەزلەشتۈرۈپ مەكتەپ باشقۇرۇشقا ئەگىشىپ مىللىي مەكتەپلەرنىڭ سانى بىر-ئاز ئازلاپ، مەكتەپ كۆلىمى كىچىكەيدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاز سانلىق مىللەت ماتارىپىغا سېلىنىدى-غان سېلىنما ئۇزلۇكسىز كۆپەيتىلىپ، مەكتەپ شارا-ئىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 2000 - يىلغا كەل-گەندە بېگتۈەندە مۇستەقىل قۇرۇلغان مىللىي مەكتەپ-تىن 126 سى بار بولدى، ئوقۇغۇچىسى 30 مىڭ 943 نەپەر؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلىرى 1 مىڭ 391 نەپەر، تولۇقسىز ئونتۇرا مەكتەپ مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلىرى 547 نەپەر، تولۇق ئونتۇرا مەكتەپ مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلىرى 109 نەپەر، ئۇلارنىڭ ئوقۇش تاربىيىسىنىڭ لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى ئايرىم - ئايرىم هالدا 90.96%، 84.15%، 41.45%. ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 97.13%، تولۇقسىز ئونتۇرا مەكتەپ پىشە-دىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 77.00%.

شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كەسپىي ئونتۇرا تېخنىكومى مەكتەپ ئورنى شىخەنزە شە-ھىرى شىمالىي بۇلاق بازىرىدا، 1976 - يىلى قۇرۇل-غان. 1978 - يىلى نامى شىخەنزە رايونلۇق يېزا ئىگە-لىكىنى ئاپتوماتلاشتۇرۇش مەكتىپى قىلىپ ئېكىتىل-گەن. 1984 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ بېگتۈەن

ماتارىپ كومىتېتىغا قارىغان. 1986 - يىلى 4 - ئايدا هازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 366 مىڭ 850 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 25 مىڭ 119 كۋادرات مېتىر. 160 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 58 نەپەر (18 نەپىرى ئالىي ئوقۇتقۇچى)، ئوقۇغۇچىسى 903 نەپەر. جەمئىي 3 مىڭ 582 نەپەر ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىسىنى تەربىيىلىگەن. بۇ مەكتەپتە شوپۇرلۇق، رېمونتچىلىق، ئەمەلىي قوللىنىلىدىغان كومپيۇتېر، ئېلېكترلەشكەن بوغالتىرلىق، يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش، يېزا ئىقتىسادىنى باشقۇرۇش، ماناۋەت ۋە ئاممىۋى بىناكارلىق، ئورتاق قوللىنىدىغان ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ئىشلىتىش تېخنىكىسى، تېرىلغۇ يەر سۈچىلىقى، يېزا ئىگىلىك ئىلمى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، كاتىبات-لىق قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان.

بىڭتۈەن ساقچى مەكتىپى مەكتەپ ئورنى ۋۇجياچۇي بازىرىدا، 1984 - يىلى 4 - ئايدا قۇرۇل-غان. بىڭتۈەن تۈرمە باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ قارا-مىقىدا. ئەسلىي نامى بىڭتۈەن ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش خىزمىتى كادىرلار مەكتىپى بولۇپ، 1987- يىلى 8- ئايدا بىڭتۈەن ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ساقچى مەكتە-پىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1988 - يىلى خىزمەتتىن ئايرى-لىپ ئوقۇيدىغان تېلېۋىزىيە ئالىي تېخنىكوم سىنىپى ئاچقان. 1992 - يىلى 2 - ئايدا نامى هازىرقىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1993 - يىلى 5 - ئايدا «بىڭتۈەن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەدلىيە مەكتىپى» «بىڭتۈەن سىياسىي - قانۇن كادىرلار تەربىيىلەش مەركىزى» دەپ يەنە ئىككى ۋېۋىسكا ئاستان. ئۇچ ۋېۋىسكا بىر بەنزە باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئادەتتىكى كەسىپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم ماتارىپىنى ئاساس قىلغان. چوڭلار ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم ماتارىپىنى بىر گەۋدە قىلغان. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 122 مىڭ 61 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 24 مىڭ 418 كۋادرات مېتىر. 129 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. ئالىي ئۇنۋانى بار ئوقۇتقۇچى ۋە سىرتتىن تەكلىپ قىلغان پروفېسسور، دوتسېنتتىن 20 سى بار. ئەنگە ئېلىنغان ئوقۇغۇچى 2 مىڭ 654، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى 1 مىڭ 200 ، ئوقۇش پوتتۇرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي سانى 4 مىڭ 500. 1996 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىڭتۈەن بويىچە نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم، 1998 - يىلى 7 - ئايدا دۆلەت ئەدلىيە مىنىستىرلىقى بويىچە نۇقتىلىق ئوتتۇرا تېخنىكوم بولۇپ باھالاندى. مەكتەپ هەربىيلەشكەن، پوتۇنلەي يېپىق هالەتتىكى باشقۇرۇشنى يولغا قويغان.

شىخەنزە سەھىيە مەكتىپى تېببىي ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتىپى، مەكتەپ ئورنى شىخەنزە شەھىرى-دە. 1958 - يىلى قۇرۇلغان. بىڭتۈەن يېزا - ئىگى-لىك 8 - شىستېمىسىدىكى قارىمىقىدا، مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 33 مىڭ 305 كۋادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 18 مىڭ 800 كۋادرات مېتىر. 110 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. بۇلارنىڭ ئى-چىدە 14 ى ئالىي ئۇنۋانلىغا ئىگە. 1 مىڭ 510 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 300 ى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى. جەمئىي 5 مىڭ 868 نەپەر ئوقۇغۇچىنى تەربىيىلىگەن. ئاساسلىقى بىڭتۈەننىڭ يې-زا ئىگىلىك، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىغا ئوتتۇرا، باش-لانغۇچ دەرىجىلىك مەھىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىدۇ. 1985 - يىلىدىن بۇيان مەملىكەت ئىچىدە ئالدى بىلەن «ساپا ئارقىلىق تەربىيىلەش» نى ئاساسىي مەقسەت قىلغان «سېستىرالار قېلىپلاشتۇرۇش تەربىيە-سى» ئىسلاهاتى يولغا قويۇلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، جەمئىيەت تەلىپىگە ۋە بازار قانۇنىيىتىگە ئاك-تىپ ماسلىشىپ، ئىچكىرىدىكى قېرىنداش مەكتەپلەر بىلەن بىرلىشىپ مەكتەپ باشقۇرۇپ 700 گە يېقىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى. 1986 - يىلى ئاپتونوم را-يون بويىچە 19 سەھىيە ئوتتۇرا تېخنىكومىنىڭ ئوقۇتۇ-شىنى باھالاشتا ئىككىنچى بولدى. 1987- يىلى ئاپتو-نوم رايون تەرىپىدىن مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ سەھىيە ئوتتۇرا تېخنىكوملىرىنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى باھالىشىدىن، 1997 - يىلى بىڭتۈەن بويىچە ئوتتۇرا تېخنىكوملارنىڭ ئوقۇتۇشىنى باھالىشىدىن ئۆتتى.

بىڭتۈەن مىللىي پېداگوگىكا مەكتىپى مەملىكەت بويىچە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش سىستېمىسىدىكى بىردىنبىر ئۇيغۇرچە، قازاقچە ئىككى خىل تىل - يېزىقتا ئوقۇتۇش ئېلىپ بارىدىغان ئوتتۇرا تېخنىكوم پېداگوگىكا مەكتىپى. مەكتەپ ئورنى ئۈ-رۈمچى شەھىرى قەشقەر شەرقىي كوچا 33- قورۇدا، 1986 - يىلى قۇرۇلغان. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 26 مىڭ 680 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 860 كۋادرات مېتىر. 105 ئوقۇتۇ-

چى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە 62 سى كەسپىي ئوقۇتقۇچى (ئالتە نەپەر ئالىي ئۇنۋانلىق ئوقۇتقۇچىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 800 نەپەر ئوقۇغۇچى بار. ئوقۇتقۇچى، يەسلى ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيەلەش، گۈزەل سەنئەت، مۇزىكا، تەنتەربىيە، خەنزۇ تىلى، تەبىئەت، كومپيۇتېر، بوغالتىرلىق قاتارلىق كەسىپلەر تەسىس قىلىنغان. مەكتەپ قۇرۇلغان 10

بىكتۆەن مىللىي پېداگوگىكا مەكتىپى

يىلدىن بۇيان جەمئىيەتكە ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىدىن 2 مىڭ 230 نى، چوڭلار ئوتتۇرا تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىدىن 357 نى، ھاۋالە قىلىپ ئوقۇتىدىغان بوغالتىرلىق كەسپىدىكى خادىملاردىن 132 نى، سىرتقا ئەۋەتىدىغان ئالىي تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىدىن 151 نى يېتىشتۈرۈپ بەردى. ئاز سانلىق مىللەت ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرى، ئىلمىي مۇدىرلىرى، ئوقۇتقۇچىلار بولۇپ جەمئىي 380 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تەربىيىلىدى. مەكتەپ ئىزچىل ھالدا ئىتتىپاقلىق، مۇقىملىقنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇپ، مەكتەپنى قاتتىق باشقۇردى، مەكتەپ ئىستىلى ۋە ئوقۇش ئىستىلى قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بەردى. 1997 ـ يىلى بىكتۆەن مائارىپ كومىتېتى ئاددىتتىكى ئوتتۇرا تېخنىكوملارنى باھالىغاندا مۇتەخەسسىسلەر گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن A دەرىجىلىك ئوتتۇرا تېخنىكوم بولۇپ باھالاندى.

شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى مەكتەپ ئورنى شىخەنزە شەھىرىدە. 1996 ـ يىلى 9 ـ ئايدا، سابىق شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتى، شىخەنزە تېببىي ئىنستىتوتى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۆەنى ئىقتىساد كەسپىي تېخنىكومى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۆەنى پېداگوگىكا كەسىپىي تېخنىكومىلىرىنىڭ بىرلىشىشى ئاساسىدا قۇرۇلغان. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 1 مىليون 640 مىڭ كۋادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 343 مىڭ 119 كۋادرات مېتىر. 2 مىڭ 9 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىسى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە 833 ى كەسپىي ئوقۇتقۇچى (400 گە يېقىن پروفېسسور، دوتسېنتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 11 مىڭ 159 نەپەر ئوقۇغۇچى بار. بۇنىڭ ئىچىدە 3 مىڭى چوڭلار ئالىي مائارىپ ئوقۇغۇچىلىرى. بۇ مەكتەپ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 700 دىن ئارتۇق دۆلەت، ئۇلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك نۇقتىلىق تەتقىقات تۈرى، تەبىئىي پەن ئىلمى فوندى تۈرلىرىنى ئوستىگە ئېلىپ، 400 نەچچە تۈر بويىچە تەتقىقات نەتىجىسىگە، 250 تىن ئارتۇق تۈر بويىچە ئۇلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمى ژۇرنىلى» نى نەشر قىلغان. قارىمىقىدا يېزا ئىگىلىك ئىلمى ئىنستىتوتى، تېببىي ئىنستىتوت، ماائارىپ ئىنستىتوتى، ئىقتىساد سودا ئىنستىتوتى، پېداگوگىكا ئىنستىتوتى، فىلولوگىيە ئىجتىمائىي پەنلەر ئىنستىتوتى، كەسىپىي تېخنىكا ئىنستىتوتى قاتارلىق 10 ئىنستىتوت ۋە ئۇچۇر قۇرۇلۇش فاكۇلتېتى، بىئولوگىيە قۇرۇلۇشى فاكۇلتېتى، تەتقىقاتچىسىە فاكۇلتېتى، 12 ماگىستىر ئۇنۋانى بېرىش ئۇقتىسى بار. 66 تولۇق كۇرس ۋە مەخسۇس كۇرس كەسىپلىرى تەسىس قىلىنغان. يېزا ئىگىلىك مىنىستىر دەرىجىلىك نۇقتىلىق پەن تۈرىدىن بىرى، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق پەن تۈرىدىن بىرى، بىگۆتۈن دەرىجىلىك نۇقتىلىق پەن تۈرىدىن سەككىزى، مەكتەپ دەرىجىلىك نۇقتىلىق پەن تۈرىدىن 11 ى ۋە تۆت نۇقتىلىق تەجرىبىخانا بار. تۆۋەندە يەنە شىنجاڭ زىرائەتلەردىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تەتقىقات مەركىزى، دورا تەتقىقات مەركىزى، مولېكولا بىئولوگىيە ئىلمى تەجرىبىخانىسى، ئىچكى ئۇرۇقلۇق تەتقىقات مەركىزى قاتارلىق 25 تەتقىقات ئاپپاراتى تەسىس قىلىنغان. 840 مىڭ پارچە كىتاب ساقلانغان، ب د ت ئاشلىق ۋە يېزا ئىگىلىك تەشكىلاتىنىڭ (FAO) كىتاب ساقلاش نۇقتىسى تەسىس قىلىنغان. ئۇ شىنجاڭدىكى تۈنجى تۈركۈمدىكى پەن ـ تېخنىكا يېڭىلىقلىرىنى تەكشۈرۈشتىكى نۇقتىلىق ئورۇن.

تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى مەكتەپ ئورنى ئاقسۇدا. 1958 ـ يىلى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۆەنىنىڭ قوماندانى ۋاڭ جېنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بىكتۆەن يېزا ئىگىلىك 1ـ شى سى شى كادىرلار قوشۇنىنى ئاساس قىلغان ھالدا قۇرۇلغان، نامى تارىم دەريالىق يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسى-

تېتى دەپ بېكىتىلگەن. 1962 - يىلى تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، سابىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىقى رەھبەرلىكىدە بولغان، بىكتۈەن ۋاكالىتەن باشقۇرغان. 1969 - يىلى تارقىتىۋېتىلىپ، 1976 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1978 - يىلى 12 - ئايدا، گوۋۇيۈەن باكالاۋرلىق ئۇنىۋانى بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە ئادەتتىكى ئالىي يېزا ئىگىلىك ئورمانچىلىق مەكتىپى قىلىپ تەستىقلىغان. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 3 مىليون 735 مىڭ 200 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 86 مىڭ 657 كۋادرات مېتىر. 566 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە 293 نەپەر كەسپىي ئوقۇتقۇچى (86 نەپەر پروفېسسور، دوتسېنتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، 3 مىڭ 48 ئوقۇغۇچى بار. جەمئىيەتكە 10 مىڭغا يېقىن تولۇق كۆرس، مەخسۇس كۆرس ئوقۇغۇچىلىرىنى تەربىيىلەپ بەرگەن. يولداش ۋالىڭ جىن بۇ مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئىرچىل كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن، 1962 - يىلىدىن باشلاپ ۋاپات بولغۇچە بۇ مەكتەپنىڭ يەخىرى مۇدىرى بولغان. بۇ مەكتەپ ئاساسلىقى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا يۇزلىنىپ شۇ رايونلاردىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدۇ. يۇقىرى دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكى ۋە باشقۇرغۇچى خادىملارنى تەربىيىلەيدۇ. مەكتەپ قۇرۇلۇغاندىن بۇيان جاپالىق كۆرەش قىلىپ، ئىقتىسادچانلىق

تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى

بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇپ، ھەر ساھەدە ئۇچقاندەك تەرەققىياتلارنى قولغا كەلتۈردى. تولۇق كۆرس ماتېرىيالى، مەخسۇس كۆرس، چوڭلار ماتېرىيالى، كەسپىي تېخنىكا ماتېرىيالىنى بىر گەۋدە قىلغان يېزا ئىگىلىك ماتېرىيال سىستېمىسى شەكىللەندى. قارىمىقىدا ئۇسۇملۇق تېخنىكا ئىنستىتۇتى، ھايۋانات تېخنىكا ئىنستىتۇتى، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇش ئىنستىتۇتى، چوڭلار ماتېرىيال ئىنستىتۇتى، كەسپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى، فىلولوگىيە ئىجتىمائىي پەنلەر ئىنستىتۇتى ۋە ئومۇمىي پەنلەر بۆلۈمى بار. يېزا ئىگىلىك ئىلمى، ئۇسۇملۇك ئاسراش، باغۋەنچىلىك، مېۋىلىك دەرەخ، ھايۋانات پەن- تېخنىكىسى، ھايۋانات مېدىتسىناسى، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ۋە ئاپتوماتلاشتۇرۇش، تېرىلغۇ يەر سۈچىلىقى قۇرۇلۇشى، يېزا - بازارلارنى لايىھىلەش ۋە قۇرۇش قاتارلىق 32 خىل تولۇق كۆرس ۋە مەخسۇس كۆرس كەسىپلىرى تەسىس قىلىنغان. تۆۋەندە مەركىزىي ئۆلچەش بۆلۈمى، 24 پەن گۇرۇپپىسى، كافېدرا ۋە ئالتە تەجرىبە مەيدانى (زاۋۇتى) تەسىس قىلىنغان. 230 مىڭ پارچە كىتاب ساقلانغان. «تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمى ژۇرنىلى»نى تۈزۈپ نەشر قىلغان. 48 خىل مەخسۇس ئەسەر ۋە ئوقۇتۇش ماتېرىيالىنى ئاشكارا نەشر قىلغان.

بىكتۈەن پارتىيە مەكتىپى مەكتەپ ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى ۋۇجىياچۈيدە. 1983 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 368 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر. قۇرۇلۇش كۆلىمى 40 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر. بىرقەدەر تولۇق بولغان ئوقۇتۇش ۋە تۇرمۇش ئەسلىھەلىرىگە ئىگە. مەسىلەن، تەربىيىلەش بىناسى، ئوقۇتۇش بىناسى، ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسى، كۈتۈپخانا قاتارلىقلارغا زامانىۋى ئالاقە سىستېمىسى ۋە ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرى سەپلەنگەن. مىڭ كىشى ئوقۇيالايدىغان ئوقۇتۇش شەرتىنى ھازىرلىغان، بىكتۈەن پارتىيە مەكتەپى «بىر مەكتەپ، بىر ئىنستىتۇت» (يەنى بىكتۈەن پارتىيە مەكتىپى، بىكتۈەن مەمۇرىي ئىنستىتۇتى) تىن ئىبارەت مەكتەپ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويغان. يەنە بىكتۈەن باشقۇرغۇچى كادىرلارنى تەربىيىلەش مەركىزى ۋە مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى سىرتتىن ئوقۇتۇش ئىنستىتۇتى بىكتۈەن تارمىقى دەپ ئىككى ۋەزىگە ئاسقان، تۇۋەندە ماۋزېدۇڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدىيىسى تەتقىقات ئورنى ۋە پەلسەپە، ئىگىلىك باشقۇرۇش، قانۇن، ئىجتىمائىي پەنلەر، پارتىيە تارىخى، پارتىيە قۇرۇلۇشى، سىياسىي ئىقتىساد، پەن - تېخنىكا، ئەدەبىيات، تارىخ قاتارلىق سەككىز كافېدرا تەسىس قىلغان. ئۇ بىكتۈەننىڭ نەزەرىيە تەتقىقاتى ئېلىپ بېرىش، تۈەن (باشقارما) دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيە، ھۆكۈمەت، كارخانا رەھبىرلىرى كادىرلىرى ۋە ئادەتتىكى مۇلكىي خادىملارنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تەربىيىلەش، بېتىشتۈرۈش مەيدانى. ھازىر 240 نەپەر ئوقۇتۇ-

قۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى، كەسپىي ۋە يارەمچى ئوقۇتقۇچىدىن 86 سى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە 30 نەپەر پروفېسسور ۋە دوتسېنت بار. ئاساسىي سىنىپ، مەخسۇس كۇرس سىنىپى، تولۇق كۇرس سىنىپى، ماگىستىر تەربىيىلەش سىنىپى قاتارلىق سىنىپلار تەسىس قىلىنغان. تىزىمغا ئالدۇرغان ئوقۇغۇچى 13 مىڭ. 28 مىڭ 536 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە 7 مىڭ ئاساسىي سىنىپ ئوقۇغۇچىسى، 12 مىڭ 188 مەخسۇس كۇرس ئوقۇغۇچىسى، 9 مىڭ 348 تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىسى بار. پارتىيە مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ۋە تامامлىغان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە 100 گە يېقىن كىشى شى، ئىدارە دەرىجىلىك، مىڭغا يېقىن كىشى تۇمەن، باشقارما دەرىجىلىك رەھبەر بولغان ۋە يۇقىرى ئۇنۋانغا ئېرىشكەن مەخسۇس ئىختىساس ئىگىلىرىگە ئايلانغان. بىكىتۇمەن پارتىيە مەكتىپى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ تۆت تۈرلۈك دەرىجىلىك تەقسىمات تېمىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى ۋە ئونىڭغا قاتناشتى. يەتتە ئىلمى ئەسەرنى نەشر قىلدى، 10 پارچە ئوقۇتۇش ماتېرىيالى تۈزدى. 600 گە يېقىن ئىلمى ماقالىسى ئۆلكە، مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىدى ياكى ئۆلكە، مىنىستىر دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا تالاندى.

بىكىتۇمەن رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى كۆپ قاتلاملىق ئوقۇتۇش ئېلىپ بېرىلىدىغان زامانىۋى ئۇزۇن يوللۇق ئوقۇتۇش ماتېرىيى شەكلىدىكى ئۇنىۋېرسىتېت. تولۇق كۇرس، مەخسۇس كۇرس، كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم ماتېرىيى، شۇنداقلا ئوقۇش تارىخى ئاساس قىلىنمايدىغان ماتېرىيە قاتارلىقلار تەسىس قىلىنغان. مەكتەپ ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى ئېرىداۋەن يولى 1 ـ كوچا 22 ـ نومۇرلۇق قورۇدا. 1983 ـ يىلى قۇرۇلغاندا شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى بىكىتۇمەن تارماق مەكتىپى ئىدى. 1993ـ يىلى ئايرىم ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، بىكىتۇمەن ماتېرىيە كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. ھازىر 12 شى (ئىدارە) دا تارماق مەكتەپ، 41 ئوقۇتۇش ئورنى ۋە نۇقتىسى بار. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 686 مىڭ 340 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 103 مىڭ 295 كۋادرات مېتىر. بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي مەكتەپ رايونىنىڭ يەر كۆلىمى 12 مىڭ 178 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 72. 927 كۋادرات مېتىر. 579 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە 84 كىشى ئالىي ئۇنۋان ئالغان. 18 مىڭ 45 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار. جەمئىي 16 مىڭ نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. مەكتەپ بىكىتۇمەندىكى يېزا ئىگىلىك ـ چارۋىچىلىق تۇمەن ـ مەيدانلىرى ۋە ئاساسىي قاتلام كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارغا يۇزلىنىپ مەكتەپ قۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ ئۆلچەملىك، كۆپ خىل شەكىلىلىك مەكتەپ باشقۇرۇشنى شەكىللەندۈردى. 1999 ـ يىلىدىن باشلاپ ئالىي ماتېرىپ ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش ئەندىزىسىنى ئىسلاھ قىلىپ ۋە ئوچۇق ماتېرىپ سىناق خىزمىتىنى يولغا قويۇپ دەسلەپكى تۈركۈمدە قانۇن، پېداگوگىكا، مەمۇرىي باشقۇرۇش قاتارلىق كەسىپلەرنى تەسىس قىلىپ، جەمئىي 300 گە يېقىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلدى.

بىكىتۇمەن يېزا ئىگىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە مەكتىپى چوڭلار كەسپىي ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپى، مەكتەپ ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى ياشلار كوچىسى 24 ـ قورۇدا، 1982 ـ يىلى 2 ـ ئايدا قۇرۇلغان. دەسلەپتە مەركىزىي يېزا ئىگىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە مەكتىپى بىكىتۇمەن تارمىقى دەپ ئاتالغان. 1986 ـ يىلى ئايرىم بولۇپ بىكىتۇمەن ماتېرىپ كومىتېتىنىڭ قارمىقىدا بولغان، 1989 ـ يىلى 10ـ ئايدا ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر 13 شى (ئىدارە) تارماق مەكتەپ، 115 تۇمەن ـ مەيدان تارماق مەكتىپى بار. مەكتەپنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 41 مىڭ 971 كۋادرات مېتىر. 1 مىڭ 355 نەپەر كەسپىي ۋە قوشۇمچە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بار ئوقۇتقۇچىلار 14% نى ئىگىلەيدۇ. 16 مىڭ 432 نەپەر ئوقۇغۇچى بار. بىكىتۇمەندىكى ھەرقايسى يېزا ئىگىلىك ـ چارۋىچىلىق تۇمەن ـ مەيدانلاردىكى ئاساسىي قاتلام لىيەن ـ ئەترەتلەرنىڭ كادىر، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنى ئاساسىي تەربىيىلەش ئوبيېكتى قىلىدۇ. ئوقۇتۇشتا مەركىزى يېزا ئىگىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە مەكتىپىنىڭ يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلىپ، ئاۋازلىق، سۈرەتلىك ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىدۇ. خىزمەتتىن تولۇق ئايرىلىپ ئوقۇش، خىزمەتتىن يېرىم ئايرىلىپ ئوقۇش، ئىشتىن سىرت ئوقۇشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەكىلدە ئوقۇتۇش ئېلىپ بېرىلىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلغان 18 يىلدىن بۇيان تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشى، ئىقتىساد ۋە باشقۇرۇشتىن ئىبارەت تۆت تۈر بويىچە 38 خىل كەسىپ تەسىس قىلىنغان. جەمئىي 72 مىڭ 555

ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا تېخنىكومنى پۈتتۈرگەنلەر 47 مىڭ 739 نەپەر. بۇ مەكتەپ يەنە يېزا ئىگىلىك يېڭى تېخنىكىلىرىنى كېڭەيتىش، ئىشلىتىش، نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان.

يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى كادىرلار باشقۇرۇش ئىنستىتۇتىنىڭ بىكتۈەن شۇبىسى 1997 ـ يىلى 7 ـ ئايدا قۇرۇلغان بىكتۈەن يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى چوڭلار ئالىي دەرىجىلىك يېزا ـ بازار كارخانىلىرى كادىرلىرى مەكتىپى بىلەن بىرلىكتە مەكتەپ باشقۇرىدۇ. مەكتەپ ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى لۈيۈەن كوچىسى 73 ـ نومۇرلۇق قورۇدا. 1997ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى قۇرۇلغان. 1998ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى يېزا ـ بازار كارخانىلىرى رەھبىرلىرى كادىرلىرىنى خىزمەت ئورنىدا تەربىيىلەش بازىسىغا ئايلانغان. 42 نەپەر كەسپىي ۋە تەكلىپلىك ئوقۇتقۇچىسى بار، بۇلار. نىڭ ئىچىدە يەتتە نەپەر پروفېسسور، 28 نەپەر دوتسېنت بار. ئېلېكترلەشكەن بوغالتىرلىق، سودا ـ سانائەت باشقۇرۇش، سانائەت ۋە ئاھالە بىنالىرى قۇرۇلۇشى قاتارلىق 16 خىل كەسىپ تەسىس قىلىنغان. ھازىر 870 نەپەر ئوقۇغۇچىسى بار. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئىككى قاتار رەھبىرىي كادىرلار خىزمەت ئورنىغا چىقىش سالاھىيىتى بويىچە تەربىيىلەش سىنىپىنى ئېچىپ، 120 نەپەر ئوقۇغۇچى تەربىيىلىدى.

بىكتۈەن مەدەنىيىتى «ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەدەنىيىتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ ، 60 ـ يىللىرىدا نەشر قىلىنغان «ئارمىيە قىزى» ھۆججەتلىك سەنئەت فىلىمى، «بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭ ناخشىسى»، ھېكايە فىلىم «ھايات ئۇچقۇنى»، ئەدەبىي ئاخبارات «تەڭرىتاغ ئوغلى» قاتارلىق ئەسەرلەر بىكتۈەن كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تەسىرلىك تەسۋىرلەپ بەرگەن ھەم پۈتۈن مەملىكەتتە زىلزىلە پەيدا قىلغان. 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى، 60 ـ يىللارنىڭ بېشىدا بىكتۈەن بەدىئىي تىياتىر ئۆمەكى قۇرۇلۇپ، جىڭجۇي، پىڭجۇي، چىنجۇي، يۈجۇي، دراما، سېرىك، ناخشا ـ ئۇسسۇل قاتارلىق تۈرلۈك تىياتىر ـ كونسېرتلارنى ئورۇنلاپ چىقتى. ئاممىۋى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشتى ۋە جانلىق ئېلىپ بېرىلدى. بىكتۈەن مەدەنىيىتى بىكتۈەن، شى، تۈەندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇلدى. بىكتۈەن مەدەنىيەت ئىدارىسى پۈتۈن بىكتۈەننىڭ كەسپىي مەدەنىيىتى، ئاممىۋى مەدەنىيەت، ئۇسسۇللار مەدەنىيىتى، كەسپىي ئۆمەكلەر، شۇنداقلا شەھەر سىرتىدىكى بىكتۈەنگە قاراشلىق رايونلارنىڭ مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. شى (ئىدارە) مەدەنىيەت ئىدارىسى ئۆزىگە قاراشلىق ئىدارە، تۈەن مەيدانلارنىڭ مەدەنىيەت خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. بىكتۈەنگە بۈۋاستە قاراشلىق مەدەنىيەت ـ سەنئەت ئورۇنلىرى بىكتۈەن ناخشا ـ ئۇسسۇل تىياتىر ئۆمكى، سېرىك ئۆمكى، جىڭجۇي ئۆمكى، يۈجۇ ئۆمكى، مەدەنىيەت مەركىزى قاتارلىقلار. 426 ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار. كەسپىي سەنئەت (تېخنىكا) خادىملىرى 95% نى ئىگىلەيدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە 10 نەپەر دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس، 49 نەپەر 2 ـ دەرىجىلىك ئارتىس بار.

1992 ـ يىلىدىن باشلاپ دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى قاتارلىق 18 مىنىستىر، كومىتېت، ئىشخانا بىرلىكتە قانات يايدۇرغان «مەدەنىيەت ئۈچ تۈر قۇرۇلۇشى» پائالىيىتىگە قاتنىشىپ ۋە ئۇنى كېڭەيتىپ، مەدەنىيەتتە ئىلغار ناھىيە (تۈەن ـ مەيدان) قۇرۇش، 10 مىڭ چاقىرىملىق چېگرا رايون مەدەنىيەت كارىدورى ۋە ماكاپ يېزا (مەيدان) ئۇسسۇللار مەدەنىيەت باغچىسى قۇرۇش جەھەتلەردە خۇشاللىنارلىق نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. شخەنزە ئاممىۋى مەدەنىيەت ساھەسى «مەملىكەت بويىچە مەدەنىيەت ئىلغار كوللېكتىپ» نامىغا ئېرىشتى. شخەنزە كۆتۈپخانىسى دۆلەت تەرىپىدىن 3 ـ دەرىجىلىك كۆتۈپخانا قىلىپ بېكىتىلدى. نۆۋەتتە بىكتۈەندە 443 ئىشتىن سىرت ئويۇن قويۇش كوللېكتىپى، 220 دىن ئارتۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيەت گۇرۇپپىسى بار. 3/2 قىسىم شى (ئىدارە)، تۈەن ـ مەيدان مەدەنىيەت ـ سەنئەت كۆرگەزمىلىرىنى ئۇيۇشتۇرىدى. 1989 ـ يىلى 8 ـ ئايدا بىكتۈەن 3 ـ نۆۋەتلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرت مەدەنىيەت ـ سەنئەت كۆرىكى ئېلىپ باردى، 1992 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇسسۇللار مەدەنىيەت ـ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى، قاتناشتۇرۇلغان 17 نومۇرنىڭ ھەممىسى نەتىجىگە ئېرىشىپ مۇكاپاتلاندى. 1997ـ يىلى 5 ـ ئايدا بىكتۈەن قار لەيلىسى ئۇسسۇللار سەنئەت ئۇمكى جۇڭگوغا ۋاكالىتەن تايلاندنىڭ باڭگوك شەھىرىدە ئۇتكۇزۇلگەن تۇنجى نۆۋەتلىك خەلقئارا ئۇسسۇللار سەنئەت بايرىمىغا قاتناشتى. 1996 ـ يىلى 10ـ ئايدا 4 ـ نۆۋەتلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىش

تىن سىرت سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزدى. بىگتۈەن چاتما ناخشىسى «ۋەتەن زېمىنى قەلبىمدە» 1997 ـ يىلى 9ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنگىچە بېيجىڭ باۋلى سارىيى تىياتىرخانىسىدا ئۇچ مەيدان قويۇلدى. پارتىيە دۆلەت رەھبەرلىرى ۋە پايتەخت تاماشىبىنلىرى بۇ ئو- يۇننى كۆردى. شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 10ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنگىچە بىگتۈەننىڭ 200 دىن ئارتۇق كىشىدىن تەشكىل تاپقان خور ئۆرۈمچى تىنچلىق سارىيىدا 12 مەيدان ئويۇن قويدى، تاماشىبىن 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشىگە يەتتى. 1998ـ يىلى 10ـ ئايدا بىگتۈەن ئىشتىن سىرت خور ئۆمىكى قۇرۇلۇپ كۆپ قېتىم بىگتۈەن ۋە ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن چوڭ تېتىكى ئويۇن قويۇش پائالىيەتلىرىگە قاتناشتى.

ئەدەبىي ئىجادىيەت جەھەتتە «دولان دەرياسى بويى- دا» ، «ئارمىيە قىزى» قاتارلىق 20 گە يېقىن روماـ نى، «شىكۆمبىنغا قايتا كېلىش» ، «توز ئۇنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلدى» قاتارلىق كۆپلىگەن پوۋېستلار توپلىمـ نى، «ئىللىق ئارالنىڭ هارپا كېچىسى» ، «قوماندان ئۇرۇشتا» قاتارلىق 10 دىن ئارتۇق ھېكايىلەر توپلىمـ نى، «سۆيگۈ سايامىتى» ، «تۇرنىلار قىسسىسى» قا- تارلىق 10 غا يېقىن نەسرىلەر توپلىمىنى، «يېشىل قۇياش» ، «تەڭرىتاغقا چىققان ئايال» ، «بوستان ئوغـ لى» ، «جاپا ۋە سەلتەنەت» قاتارلىق 50 كە يېقىن ئەدەبىي ئاخباراتنى، «ھەقسىزتكە باش ئېگىش» ، «بوسـ تانلىقنى ئىزدەش» قاتارلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئوبـ زورلىرىنى، «تىرىلگەن دېگىز» ، «قارا سانغۇن قا- قاسلىقى» قاتارلىق 50 تىن ئارتۇق شېئىرلار توپلىمـ نى نەشر قىلىپ تارقاتتى. «مەن بىر ياش» بىلەن «تىرىلگەن دېگىز» ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا جۇڭگو ياش شائىرلارنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا، 2 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو مۇنەۋۋەر شېئىرلار توپلىمى مۇكاپاتـ غا، بىگتۈەندىكى يازغۇچىلار يازغان ھېكايە فىلىم «بـ- ىرى كەم بولسا بولمايدۇ» 1998 ـ يىللىق «خۇابياۋ» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

بىگتۈەندە ھازىر كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىدىن توققۇزى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىگتۈەنگە بىۋاستە قا- راشلىق تىياتىر ئۆمىكى تۆت، شۇنىڭ قاراشلىق تىياتىر ئۆمىكى بەش. شۇنىڭ بىۋاستە قاراشلىق تىياتىر ئۆمەك- لىرىدىن يېزا ئىگىلىك 3 ـ شى سەنئەت ئۆمىكى، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى شەنەنزە ناخشا ـ ئۇسسۇل دراما ئۆمىكى، شەنەنزە يۇجۇ ئۆمىكى، يېزا ئىگىلىك 9 ـ شى يۇجۇ ئۆمىكى، يېزا ئىگىلىك 10ـ شى چىنجۇ ئۆمىكى. ئومۇمىي ئادەم سانى 755 نەپەر. ئۇلار ئىلگە- رى ـ كېيىن بولۇپ 55 يېڭى تىياتىر ۋە سەنئەت نومۇرلىرىنى ئىجاد قىلدى ۋە ئورۇنلاپ چىقتى. بۇلار- نىڭ ئىچىدە بىگتۈەن ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى ئورۇن- لىغان، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغانلىقىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان 4 پەردىلىك دراما «ئۇزۇن يىللار- دىكى تۇھپە ۋە گۈناھ» ، «ئەر ـ ئايال ئەشپۇتى» ، «بوران ـ چاپقۇنلۇق ئالى» ناملىق ئوپېرا، بىگتۈەن ۋە يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسى، يېزا ئىگىلىك 9 ـ شىسى يۇجۇ ئۆمىكى، بىگتۈەن چىنجۇ ئۆمىكى، شەنەنزە ناخـ شا ـ ئۇسسۇل ـ تىياتىر ئۆمىكى ئويناپ چىققان ھازىر- قى زامان تېمىسىدىكى «يايلاقتا مۇھەببەت» ، «غەربىي دىيار مۇھەببىتى» ، «ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مۇھەببىتى» ، «قوشنىلار مۇھەببىتى» ، «چېگرا رايون ئاغلىرى» ، «چېگرا شەھىرىدىكى ساقچى روھى» ، «بوران ـ چاپقۇن ئىچىدىكى يولغۇنلۇق» ، «جىگدە چېچىكى، ئاق تېرەك» ، «قېرى كالا» قاتارلىق چوڭ تېتىكى تىياتىر نومۇرلىرى بار. بۇ تىياتىر نومۇرلـ رىنىڭ بەزىلىرى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تارقاتقان ئالاھىدە مۇكاپاتقا، بەزىلىرى مەملىكەتلىك ئوخشاش تۈردىكى سەنئەت كۆرەكلىرىدە مۇنەۋۋەر تىياتىر مۇكاپا- تىغا ۋە ئولكە، ئاپتونوم رايونلۇق كۆرەكلەردە 1 ـ ، 2 ـ ، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. 1993ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە بىگتۈەن سېرىك ئۆمىكى ئورۇنلىغان «ئورۇندۇق تىرەش» ، «خادىغا جۇپ يا- شىش» ، «جۇپ رېزىنكە يېپى» ، «مۇز تېيىلىش» ، «ئوسسۇلدىكى بايراقچە» ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملـ كەتلىك مۇسابىقىلاردا كۇمۇش مېدال، مىس شىر مۇ- كاپاتى ۋە كۇمۇش شىر مۇكاپاتلىرىغا ئېرىشتى. 1996ـ يىلى بىگتۈەن پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، ئەدە- بىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى بىرلىشىپ لېنىنغا ئالغان تېلېۋىزىيە مەخسۇس فىلىمى «ئاخىرقى قاقاس- لىق» مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك «بەش بىر قۇرۇلۇ- شى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1997ـ يىلى، 1998 ـ يىلى «سۆيگۈگە تولغان ئىلى دەرياسى» ، «بىز ئەنە- ۋەندىن كەلگەن» ناملىق ناخشا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەتلىك 6 ـ ، 7 ـ نۆۋەتلىك «بەش بىر قۇرۇلۇ- شى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1998 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 24ـ كۈنى بىگتۈەن تۇنجى نۆۋەتلىك بىگتۈەن دەرىجە- لىك «بەش بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتى بويىچە تەقدىر- لەش يېغىنى ئاچتى، جەمئىي 15 خىل ئەسەر تەتجىگە ئېرىشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئالتە كىتاب ـ ژۇرنال، ئىگـ كى دراما، ئىككى رادىئو دراممىسى، بەش ناخشا بار.

بىگتۈەن سېرىك ئۆمىكى 1991 ـ يىلى

ئىسلگىرى - كېيىن بولۇپ قىرغىزستان قاتارلىق تۆت دۆلەتتە سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويدى. 6 ئاينىڭ ئىچىدە ئوينالغان 147 مەيدان ئويۇنىنىڭ تاماشىبىنى 1 مىليون 200 مىڭ كىشىگە يەتتى. 1993- يىلى يەنە ياپونىيىگە بېرىپ ئىككى يېرىم ئاي ئويۇن قويۇپ 100 مىڭ يۈەن خەلق پۇلى كىرىم قىلدى. 1997 - يىلى 2 - ئايدا رۇسىيىگە بېرىپ ئۈچ يېرىم ئاي سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويدى. ئالتە شەھەردە ئوينالغان 96 مەيدان ئويۇنىنىڭ تاماشىبىنى 150 مىڭ كىشىگە يەتتى، بۇنىڭدىن 120 مىڭ يۈەن خەلق پۇلى كىرىم قىلدى. شۇ يىلى 11 - ئايدا رۇسىيە قاتارلىق بەش دۆلەتتە سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويدى. قويغان ئويۇنى جەمئىي 91 مەيدان بولۇپ، 160 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. 1997 - يىلى 11 - ئايدا بىكتۇەن ناخشا - ئۇسۇل دراما ئۆمىكىدىن 14 كىشى فىلىپپىندا 15 مەيدان سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويدى. 1999 - يىلى 2 - ئاينىڭ بېشىدا بۇ ئۆمەك يەنە تەيۋەنگە بېرىپ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئويۇنى قويۇپ، شۇ يەردىكى خەلقنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى.

بىكتۇەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى بىكتۇەندىكى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ئۈيۇشمىلىرى، شى (ئىدارە)، مەكتەپ، ئەدەبىيات - سەنئەت سېپىدىكى بىرلەشمىلەردىن تەركىب تاپقان ئامما ۋى تەشكىلات. تولۇق نامى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى. ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇش كوچىسى 16 - قورۇدا، 1983 - يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان. ھازىر 25 كوللېكتىپ ئەزاسى بار، يەنى بىكتۇەندىكى 10 ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى (بۇنىڭ ئىچىدە يازغۇچىلار جەمئىيىتى، مۇزىكانتلار جەمئىيىتى، ئۇسۇلچىلار جەمئىيىتى، دراما چىلار جەمئىيىتى، سىركچىلەر جەمئىيىتى، تېلېۋىزىيە سەنئىتى بىرلەن شۇغۇللانغۇچىلار جەمئىيىتى قاتارلىقلار بار) ۋە 14 شى (ئىدارە) ئەدەبىيات- سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىكتۇەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كوللېكتىپ ئەزالار بىلەن ئالاقە باغلاش، يۇرۇشلەشتۇرۇش، مۇلازىمىلىق قىلىش، يېتەكچىلىك قىلىش مەسئۇلىيىتى بار ھەمدە كوللېكتىپ ئەزالارنىڭ كەسپىنى بىرلىكتە ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئالغان. ئۇنىڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئاپپاراتى بىكتۇەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلتىيى ۋە ئۇ سايلاپ چىققان كومىتېت. بىر رەئىس، بىرقانچە مۇئاۋىن رەئىستىن تەشكىل تاپقان رەئىسلەر رىياسىتى تەشكىل قىلىنغان. رەئىسلەر رىياسىتىنىڭ تۇڭەندە تەسىس قىلىنغان ئاپپاراتلىرى تەشكىلىي ئالاقىلىشىش بۆسى، ئىشخانا، ئىجتىمائىي خىزمەت بۆسى، سىرتقا قارىتا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش خىزمەت بۆسى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر ئىجادىيەت تەتقىقات بۆسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قارىمىقىدا يەنە ئىككى كەسپىي ئىدارە بار بولۇپ، ئۇلار بوستان ژۇرنىلى، ئەدەبىياتچىلار ئىجادىيەت گۇرۇپپىسى قاتارلىقلار. بۇلارنىڭ ۋەزىپىسى، بىكتۇەن پارتكومىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۈشىيەنگە ئەمەل قىلىپ، ئەدەبىيات - سەنئەتنى «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش» يۈنىلىشى ۋە «بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، بارچە ئېقىملار بەس - بەسته سايراش» فاكتورىنىڭ چىڭ تۇرۇش، ئاساسىي قانۇن ۋە قانۇنلارغا رىئايە قىلىپ، مەۋقەنى بىكتۇەنىنىڭ سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئىشلىرىغا قويۇش، ھەر خىل پائالىيەتلەرنى داۋاملىق قانات يايدۇرۇش، ئەدەبىيات- سەنئەتچىلەرنى تۇرلۇك ئۇگىنىش ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە تەشكىللەش. تۇرلۇك ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرەكلىرىنى ئۇتكۈزۈش، تۇرلۇك ئەدەبىيات - سەنئەت مۇلاھىزە يىغىنلىرى، سۆھبەت يىغىنى قاتارلىقلارنى ئېچىش، مۇكاپاتلاش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەرنىڭ تۇرلۇك ئەسەرلىرىنى تەھرىرلەپ مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىش. بىكتۇەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى چوڭ تېپتىكى ئەدەبىي ژۇرنال «بوستان» ژۇرنىلىنى چىقىرىدۇ. يېزا ئىگىلىك 8 - شى شىخەنزە شەھەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى يەنە شېئىرىيەت قوش ئايلىق ژۇرنىلى «يېشىل شامال» نى تەسىس قىلدى.

بىكتۇەن مەدەنىيەت پائالىيەت مەركىزى ئۇنىۋېرسال مەدەنىيەت كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى، يەنە تىنچلىق ساربىيى دەپنۇ ئاتىلىدۇ، 1992 - يىلى قۇرۇلغان. بۇ مەركەز ئۈرۈمچىدىكى قىزىلبايراق كوچىسى، دېموكراتىيە كوچىسى قاتارلىق 4 ئاساسىي شەھەر كوچىسىنىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان. پائالىيەت مەركىزى بىناسىنىڭ يەر ئۈستى يەتتە قەۋەت، يەر ئاستى ئىككى قەۋەت، ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 16 مىڭ كۋادرات مېتىر. ئىچىدە تىياتىرخانا، كىنوخانا،

سىن قويۇش ئورنى، كۆكئول ئېچىش ئورنى، ئۈسسۇل مەشىق ئورنى، ساغلاملىقنى ئاشۇرۇش مەشىق ئورنى، ئاشخانا، مېھمانخانا، ئەڭ ئىلغار قوش ستېرېئولۇق كىنو قويۇش ئاپپاراتى بار. 1997 - يىلىدىن 1999-يىلىغىچە ئۇدا ئۈچ يىل كىنو قويۇشتا شىنجاڭ بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى، ئاپتونوم رايوندا كىنو قويۇشتىكى ئىلغار ئورۇن دېگەن نامغا ئېرىشتى. مەدەنىيەت مەركىزى ھەر خىل چوڭ تېپتىكى يىغىن ۋە ئويۇنلارنى ئۆز ئۈستىگە ئالالايدۇ. ئۇ يەنە بىكتۆەن، شى (ئىدارە) ئەدەبىيات - سەنئەت تايانچىلىرىنى تەربىيىلەش بازىسى. 1998 - يىلى ئورۇمچى شەھىرى بويىچە مەدەنىيەتلىك ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

بىكتۆەن ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تىجارىتىنى باشقۇرۇش مەركىزى مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە كەسىپىي ئورۇن. ئورنى ئورۇمچى شەھىرى دېموكراتىيە يولى 65 - نومۇرلۇق قورۇدا. بىكتۆەن پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ (بىكتۆەن مەدەنىيەت ئىدارىسى، ئاخبارات نەشرىيات ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى) نىڭ قارىمىقىدا، 1996 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى قۇرۇلغان. ئەسلىي ئىسمى بىكتۆەن كىتاب، ئۈن - سىن بۇيۇملىرىنى تارقىتىش مۇلازىمەت مەركىزى. 1998 - يىلى 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى بۇ مەركەزدە بىكتۆەن مەدەنىيەت بازارلىرىنى تەكشۈرۈش ئەتىرىتى قۇرۇلدى. 1999 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نامىنى ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تىجارىتىنى باشقۇرۇش مەركىزىگە ئۆزگەرتتى. بۇ مەركەزنىڭ ۋەزىپىسى: دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ مەدەنىيەت بازارلىرىنى باشقۇرۇشقا دائىر قانۇن، نىزام، قائىدىلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، بىكتۆەن ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تىجارىتى تورى قۇرۇش ۋە تىجارەت ئورلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، بىكتۆەن ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپىي خادىملارنى تەربىيىلەش ھەمدە شەھەر سىرتىدىكى بىكتۆەن سىستېمىسىدىكى مەدەنىيەت بازارلىرىنى قۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، بىكتۆەن سىستېمىسىدىكى مەدەنىيەت بازارلىرىنى قانۇن بويىچە قېلىپلاشتۇرۇش ۋە تەكشۈرۈش.

بىكتۆەن ناخشا - ئۈسسۇل دراما ئۆمىكى ناخشا - ئۈسسۇلنى ئاساس قىلغان ئويۇن قويۇش كوللېكتىپى، 1949 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلغان. بۇرۇنقى ئاساسى 22 - بىكتۆەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ سەنئەت ئۆمىكى بولۇپ، گومىنداڭنىڭ ھەقتەكە قايتقان قىسمى شىنجاڭ گارنىزۇن باش سىلىكبۇسى ئويۇن قويۇش ئەترىتى (سابىق ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش تەشۋىقات 8 - ئەترىتى)، ھەربىي ئوركېستىر، كىنو قويۇش 3 - ئەترىتى ۋە 19 - ئەترەتتىن تەركىب تاپقان. شۇ مەزگىلدە دراما ئورۇندىشى ئاساس قىلاتتى. 1954 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى قۇرۇلغاندا ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆەنى سەنئەت ئۆمىكىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1973 - يىلى سابىق بىكتۆەن سېرىك ئۆمىكى جىڭجوي ئۆمىكىنى قوشۇۋېلىپ، ئىسمىنى سېرىك ئەتىرىتى، جىڭجوي ئەترىتىگە ئۆزگەرتكەن. 1975 - يىلى بىكتۆەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن سېرىك ئەتىرىتى، جىڭجوي ئەترىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئاپتونوم رايونلۇق سېرىك ئۆمىكى بىلەن جىڭجوي ئۆمىكىگە قوشۇۋېتىلگەن. سەنئەت ئۆمىكى مۇستەقىل ئويۇن قويۇش كوللېكتىپى بولۇش سۈپىتى بىلەن نامىنى شىنجاڭ سەنئەت ئۆمىكىگە ئۆزگەرتىپ، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت بازارىنىڭ قارىمىقىغا ئوتكەن. بىكتۆەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن سەنئەت ئۆمىكى بىكتۆەنگە قايتۇرۇلۇپ، بىكتۆەن سەنئەت ئۆمىكى دەپ ئاتالدى. 1985 - يىلى 7 - ئايدا نامىنى بىكتۆەن سىياسىي بۆلۈمىگە ناخشا - ئۈسسۇل دراما ئۆمىكىگە ئۆزگەرتتى. 1994-يىلى نامى بىكتۆەن ناخشا - ئۈسسۇل دراما ئۆمىكىگە ئۆزگەرتىلدى. ھازىر بۇ ئۆمەكنىڭ خەنزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، شىبە، رۇسلاردىن تەركىب

بىكتۆەن ناخشا - ئۈسسۇل ئۆمىكى ئورۇنلىغان ئۈسسۇل

تاپقان 197 نەپەر ئارتىس ۋە خىزمەتچىلىرى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە دۆلەتلىك 1 - دەرىجىلىك رېژىسسور، ئارتىستىن ئالتىسى، 2 - دەرىجىلىك رېژىسسور، ئارتىستىن 20 سى بار. بۇ ئۆمەك چوڭ تېپتىكى «5 قىزىل بۇلۇت»، «ئاق چاچلىق قىز»، «جىڭمېڭغا مەدھىيە»، «يايلاق ئوغۇل - قىزلىرى» قاتارلىق ناخشا - ئۈسسۇل، «قىزىل دېڭىز يوسۇنى»، «خۇڭخۇا-

دىكى قىزىل قوغدىغۇچىلار ئەترىتى» قاتارلىق چوڭ تېپتىكى ئوپېرا، «گۈلدۈرماسلىق يامغۇر»، «مىڭ يىللىق تۆھپە ۋە گۈناھ» قاتارلىق دراما-لارنى ئويناپ چىقتى. ئۇلار ئىجاد قىلىپ ئورۇندىغان «سىزگە بىر دەستە گۈل سوۋغا قىلدىم»، «چېگرا رايونىڭ ھەممە-لا يېرى جياڭنەن بىلەن بەسلەشمەكتە» قاتارلىق ناخ-شىلار مەملىكەتنىڭ ھەممىلا يېرىگە تارالدى. «ناغ ئە-چىدە بايلىق ئىزلەش» ئوپېراسى «دوبېرا ۋە گىتار» قاتارلىق 10 نەچچە ئەسەر مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى.

بىڭتۇەن سېرىك ئۇمىكى 1951 - يىلى قۇ-رۇلغان. ئەسلىدە 22 - بىڭتۇەن 9 - جۇن قارىسىغىدە-كى جىڭجۇي ئۇمىكىنىڭ سېرىك ئەترىتى ئىدى. 1953- يىلى 22 - بىڭتۇەن سەنئەت ئۇمىكىگە يۆتكەپ كېلىنىپ، سەنئەت ئۇمەك سېرىك ئەترىتى دەپ ئاتال-دى. 1956 - يىلى شىخەنزىدىن ئۇرۇمچىگە كۆچۈرۈ-لۈپ، سەنئەت ئۇمەكتىن ئايرىلىپ چىقىپ ئىشلەپچىقە-رىش- قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى سىياسىي بۆ سېرىك ئەترىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىلى نامى سېرىك ئۇمە-كىگە ئۆزگەرتىلدى. 1959 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا ۋاكالىتەن يۆتكۈن ئارمىيە 3- نۆۋەتلىك تەنھەر-كەت يغىنىغا قاتنىشىپ، ئومۇمىي نومۇر بويىچە 2 - دەرىجىگە، ئەرلەر كوللېكتىپ بويىچە 1 - دەرىجىگە، ئەر - ئايال ئارىلاشما 2 - دەرىجىگە، ئەرلەر جۇپ كىشىلىك بويىچە 2 - دەرىجىگە ئېرىشتى. 1965 - يىلى سېرىك ئۇمىكى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بىڭتۇەن سەنئەت ئۇمىكىگە قوشۇۋېتىلىپ، سېرىك ئەترىتى دەپ ئاتالدى. 1969 - يىلى سېرىك ئەترىتى ئەمەلدىن قال-دۇرۇلدى. 1973- يىلى قايتا قۇرۇلۇپ، بىڭتۇەن سەنئەت ئۇمىكىگە تەۋە قىلىنىپ، سېرىك ئەترىتى دەپ ئاتالدى. 1975- يىلى بىڭتۇەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان-دىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت ئۇمىكى سېرىك ئەترىتىگە قوشۇۋېتىلدى. 1983 - يىلى بىڭتۇەن ئە-لىگە كەلگەندىن كېيىن، 10 - ئايدا بىڭتۇەنگە قايتۇ-رۇلۇپ، بىڭتۇەن سېرىك ئۇمىكى دەپ ئاتالدى. ھازىر بۇ ئۇمەكتە 107 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى (83 نەپەر ئارتىس) بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە دۆلەتلىك 1 - دەرىجە-لىك ئارتىستىن بىرى، 2 - دەرىجىلىك ئارتىستىن توققۇزى بار. 1986- يىلى بۇ ئۇمەك تۇنجى قېتىم مەملىكەتلىك سېرىك مۇسابىقىسى غەربىي - شىمال را-يون مۇسابىقىسىگە قاتناشتى. مۇسابىقىگە قاتناشقان «قوش شوتىغا چىقىش»، «قوش قەۋەت تىرەش تېخنى-كىسى»، «قوش كىشىلىك تىرەش تېخنىكىسى»، «ئا-قار يۇلتۇز» قاتارلىق تۆت نومۇرنىڭ ھەممىسى نەتىجە-گە ئېرىشىپ مۇكاپاتلاندى. 1987 - يىلى مەملىكەتلىك

بىڭتۇەن سېرىك ئۇمىكىدىكىلەر ئورۇنلىغان سېرىك ئويۇنى

سېرىك مۇسابىقىسىدە «ئاقار يۇلتۇز» دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى مەملىكەت-لىك سېرىك مۇسابىقىلىرىدە ئىلگىرى - كېيىن بو-لۇپ، «خادىغا جۇپ يامىشىش»، «مۇز تېيىلىش» قا-تارلىق سەككىز نومۇر مۇكاپاتلاندى. بۇ ئۇمەك ھەر يىلى تۆۋەن - مەيدانلارغا چۈشۈپ 100 مەيدانغا يېقىن ئويۇن قويىدۇ. ئۇلار يەنە ياپونىيە، رۇسىيە، تەيۋەن قاتارلىق دۆلەت - رايونلارغا بېرىپ سودا خاراكتېرلىك ئويۇن قويدى ھەمدە مەدەنىيەت ئالماشتۇردى.

بىڭتۇەن مېڭجىن چىنجۇي تىياتىرى ئۇمە-كى 1940- يىلىنىڭ بېشىدا خېنەن ئۇلكىسى ساڭچى ناھىيىسىدە قۇرۇلۇپ، گومىنداڭنىڭ 17 - جۇنگە تەۋە بولغان. 1949 - يىلى كوللېكتىپ ھالدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1950 - يىلى ئارمىيىگە ئەگىشىپ شىنجاڭغا كىرىپ 6 - جۇن 17- شىسى سىياسىي بۆسۈنىڭ مېڭجىن چىنجۇي ئۇمىكى دەپ ئاتالدى. 1952 - يىلى ئارمىيە تەرتىپىگە سېلىنىپ قايتا تەشكىللەنگەندىن كېيىن، نامى يېڭا ئىگىلىك 6- شىسى مېڭجىن دراما ئۇمىكىگە ئۆزگەرتىلدى. بىڭتۇەن قۇرۇلغاندىن كېيىن بىڭتۇەن سىياسىي بۆ مېڭجىن درا-ما ئۇمىكى دەپ ئاتالدى. 1966- يىلى 5 - ئايدا، دراما ئۇمىكى بىڭتۇەن قۇرۇلۇش 1 - شىسىغا چۈشۈرۈلدى، 1970 - يىلى قۇرۇلۇش 1 - شىسى ئىشتىن سىرت تەشۋىقات ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى، 1973 - يىلى تار-قىتىۋېتىلدى. 1978 - يىلى 5 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۇ-

رۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش سەپلەش باش

مېڭجىن چىنجوي ئۆمىكىدىكىلەر ئويۇن قويۇۋاتىدۇ

شىركىتىنىڭ قارمىقىدا بولدى. 1984 - يىلى بىڭ-تۈەنگە قايتۇرۇلۇپ، بىڭتۈەن مېڭجىن چىنجوي ئۆمە-كى دەپ ئاتالدى. پۈتۈن ئۆمەكتە ھازىر 64 نەپەر ئارتىس، ئىشچى - خىزمەتچى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە دۆلەتلىك 1 - دەرىجىلىك ئارتىستىن بىرى، 2 - دەرىجىلىك ئارتىستىن توققۇزى بار. ئۇلار 251 مەيدان دراما ئورۇنداپ چىقتى. 1960 - يىلى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىنىپ مەبلە-كەتلىك قەھرىمانلار يىغىنىغا قاتناشتى. 1998 - يىلى بىڭتۈەن ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تېما قىلغان ھازىرقى زامان تىياتىرى «بوران - چاپقۇن ئىچىدىكى يۇلغۇن» نى ئورۇنداپ، بىڭتۈەن مەنسۇى - مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بويىچە «بەش بىر قۇرۇلۇش» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

بىڭتۈەن يۇجۇ تىياتىرى ئۆمىكى 1956 - يىلى 10- ئايدا، خېنەن ئۆلكىسىدىكى لويانڭ شەھىرى-نىڭ بەيما ئىبادەتخانىسىدا قۇرۇلغان. 1959 - يىلى 10 - ئايدا چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش يۈزىسىدىن ناھىيە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى سىياسىي بۇ بالىلار ئاۋازى يۇجۇ ئۆمىكىگە ئۆزگەرتكەن، 1965 - يىلى تارقىتىۋېتىلگەن. 1978 - يىلى ئەسلىگە كەل-تۈرۇلۇپ، سانجى خۇيزۇ ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدا-رىسىنىڭ قارمىقىدا بولغان. 1983 - يىلى 8 - ئايدا بىڭتۈەنگە قايتۇرۇلۇپ بىڭتۈەن بالىلار ئاۋازى يۇجۇ ئۆمىكى دەپ ئاتالغان. بۇ ئۆمەك ئىلگىرى - كېيىن 40 مەيدانغا يېقىن چوڭ تېپتىكى تىياتىرنى ئورۇندا-دى. بۇنىڭ ئىچىدە «ئوچ توزىنىڭ سۈمۈرۈغقا مۇراجە-ئەتى» ، «چىڭ شىاڭلىيەننىڭ كېيىنكىسى تەرجىمە-ھالى» ، «يايلاققا مۇھەببەت» ، «خەنگۈدىكى ئۇۋالچە-لىق» ، «رومانتىك ئۇلىما» ، «بوران - چاپقۇنلۇق ئوردا» قاتارلىقلار بىڭتۈەن بويىچە مۇنەۋۋەر تىياتىر ۋە يېڭى تىياتىر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1997 - يىلى جۇڭ-گو يۇجۇ تىياتىرى سەنئەت كۆرىكىدە ئورۇنلىغان «يايـ-لاققا مۇھەببەت» ناملىق تىياتىر مۇنەۋۋەر ئورۇنداش مۇكاپاتى ۋە مۇنەۋۋەر رېژىسسور، مۇزىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ ئۆمەكتە ھازىر 56 نەپەر ئارتىس ۋە ئىشچى - خىزمەتچى بار، بۇلارنىڭ ئىچىدە دۆلەتلىك 2 - دەرىجىلىك ئارتىستىن توققۇزى بار.

«ئارمىيە قىزى» دېگەن يۇ يازغان 200 مىڭ خەتلىك رومان. 1963 - يىلى جۇڭگو ياشلار - ئۆس-مۈرلەر نەشرىياتى، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشـ-رىياتى تەرىپىدىن بىرلا ۋاقىتتا نەشر قىلىنغان. بۇ رومانىدا بىڭتۈەننىڭ ئىگىلىك تىكلەۋاتقان دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭ-چىسى لىيۇ خەيسىڭنىڭ ھايا - مۇشەققەتتىن قورقماي تەبىئەت بىلەن كۈرەش قىلغان شانلىق ئوبرازى يارىتىل-غان.

«جەمەت سىرى» شۇ نېشانلىق يازغان 200 مىڭ خەتلىك رومان، 1990 - يىلى ئازادلىق ئارمىيە مەدە-نىيەت - سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. رومانىدا چېگرا رايوندىكى ياشلارنىڭ مۇھەببەت، بەخت، غايە، كەسىپكە بولغان ئىزدىنىشلىرى تەسۋىرلەنگەن. قۇرۇلمىسى يېڭى، مەزمۇنى مول، ئوبرازلار روشەن بولۇپ، كۆچلۈك رېئاللىققا ئىگە. شىنجاڭ ئىشلەپچە-قىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى بويىچە 2 - دەرىجىلىك ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«گېنېرال جەڭ مەيدانىدا» چاتما ھېكايىلەر توپلىمى، ئاپتورى ئەن جىڭ. 1982 - يىلى ئازادلىق ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. 150 مىڭ خەتلىك بۇ توپلامدا، نۇرغۇن ئۇرۇشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ كۆرۈنەرلىك تۆھپە-لەرنى ياراتقان گېنېرال باش پېرسونا-ژ قىلىنغان. نۇر-غۇن ئەسىرلىك ھېكايىلەر، ئالاھىدىلىككە ئىگە نۇرغۇن ئوبرازلىق كۆرۈنۈشلەر ئارقىلىق گېنېرالنىڭ ئېسىل پەزىلىتى، ھەيۋەتلىك قىياپىتى، ياخشى ئىستىلى، باشقىلارغا كەڭ قورساقلىق بىلەن ئادىل مۇئامىلە قە-لىش روھى ئېچىپ بېرىلگەن. ئوبرازى ئېنىق، يار-قىن، تىلى ئاددىي، ئېنىق، يېڭى، تۇرمۇش پۇرىقى كۈچلۈك. ئۇيغۇرچە، قازاقچە، ياپونچە، ئىنگلىزچە تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان. ئاپتونوم رايون بويىچە ھە-كايە باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك بولۇپ باھالانغان.

«تېرىلگەن دېھقىز» شىئىرلار توپلىمى، ئاپ-تورى ياڭ مۇ، 1983 - يىلى خەلق ئەدەبىيات نەشرىيا-

تى تەرىپىدىن ئەشر قىلىنغان. بۇنىڭغا ئاپتونۇملۇق 40 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى كىرگۈزۈلگەن، كۆپىنچىسى ئاپتور ئىسلاھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش مەزگىلىدىن بۇيان يازغان شېئىرلار. شېئىرلاردا ئاپتور كۆچلۈك ھېسسىيات بىلەن كىشىلىك تۇرمۇشقا بولغان قاراشلىرىنى ئىپادىلىگەن ۋە كىشىلەرنى تارىخ توغرىسىدا ئويلىنىشقا يېتەكلىگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە «مەن بىر ياش»، «مەن پەخىرلىنىمەن، چۈنكى مېنىڭ پايانسىز ئۇيغۇقۇم بار»، «تاغا، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ»، «تارىخ» قاتارلىق شېئىرلار مەزمۇننىڭ كەڭلىكى، مەنىسىنىڭ چوڭقۇر، كۆچلۈكلۈكى بىلەن كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئېرىشتى. بۇ شېئىرلار توپلىمى 1986 - يىلى 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر شېئىرلار توپلىمى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«تەڭرىتاغ جەڭ ناخشىسى» 400 مىڭ خەت-لىك ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەرلىرى توپلىمى، بىكتۈەن سىياسىي بۇ تەرىپىدىن تۈزۈلگەن، 1959 - يىلى بۇيۇر ئۆزلەشتۈرۈش نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. 1962 - يىلى يازغۇچىلار نەشرىياتى ئۈنىڭ تالانىما نۇمخىسىنى نەشر قىلدى. ئۇنىڭدىكى ئەسەرلەردە بىكتۈەننىڭ ئۇرۇش قىلىشتىن ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆتكۈچە بولغان ئارىلىقتا ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش سەپلىرىدە مەيدانغا كەلگەن قەھرىمان شەخسلەر مەدھىيىلەنگەن. بۇ بىكتۈەن قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەڭ بۇرۇن مەيدانغا كەلگەن ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەرلىرى توپلىمى.

«تەڭرىتاغ باغرىدا» 310 مىڭ خەتلىك ئەدەبىي ئاخبارات ئەسەرلىرى توپلىمى، پېلك شىلى تۈزگەن، 1986 - يىلى ئازادلىق ئارمىيە ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، تىراژى 18 مىڭ. توپلامدا ۋاڭ جېن ۋەكىللىكىدىكى بىرقانچە گېنېرال ۋە كەڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭچىلىرى، چېگرا رايونغا يارداەم بېرىشقا كەلگەن ياشلارنىڭ چېگرا رايونىنى ئېچىش، قۇرۇش ئۈچۈن ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن تەڭرىتاغ باغرىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى، ھەقىقىي تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ھەمدە كونا بىر ئۆلاد بوز يەر ئاچقۇچىلارنىڭ ئوتتەك قىزغىنلىقى، پولاتتەك ئىرادىسى تەسۋىرلىنىش بىلەن بىللە يېڭى بىر ئەۋلاد قۇرغۇچىلارنىڭ قەھرىمانلىق ئوبرازلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، شۇنداقلا شىنجاڭدەك كۆپ مىللەتلىك رايوننىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى ۋە ئۇرۇپ - ئادەتلىرى، 30 يىلدىن بۇيان مەيدانغا كەلگەن غايەت زور ئۆزگىرىشلەر تونۇشتۇرۇلغان.

«ھايات ئۇچقۇنى» كىنو، سىنارىيىلەشتۇرۇلۇچى داڭلىق يۈ، رېژىسسور دۇڭ فالىق، 1959 - يىلى ئىشلەن كىنو ستۇدىيىسى لېنتىغا ئالغان. بۇ فىلىمدە بىكتۈەننىڭ دەسلەپكى قۇرۇلۇش مەزگىلىدىكى جاپالىق تۇرمۇشى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان بولۇپ، ياش ھەرىبىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭچىسى لىيۇ خەيىڭنىڭ جاپالىق كۆرەش قىلغان شانلىق ئوبرازى يارىتىلغان.

«ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ناخشىسى» ھۆججەتلىك سەنئەت فىلىمى. چوڭەندۈرۈش سۈزىنى گۇ شياۋچۈەن يازغان. ناخشا تېكىستىنىڭ ئاپتورلىرى يۈەن يىلگ، خې جىڭجى، كومپوزىتور تىيەن گې. 1963 - يىلى 1 - ئاۋغۇست كىنو ستۇدىيىسى لېنتىغا ئالغان. فىلىمدە تولۇپ - تاشقان سىياسىي قىزغىنلىق ۋە گۈزەل، نازۇك سەنئەت شەكلى ئارقىلىق شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى قۇرۇلغان 10 يىلدىن بۇيان جاپالىق كۆرەشلەر ئارقىلىق، يېزا ئىگىلىك، سانائەت، پەن - تېخنىكا قاتارلىق ساھەلەردە قولغا كەلتۈرۈلگەن غايەت زور نەتىجىلەر تەسۋىرلەنگەن، نەچچە 100 مىڭ ياشىنىڭ چوڭ شەھەرلەردىن چىقىپ چېگرا رايونغا يارداەم بېرىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈۋې چېگرا رايونىنى قوغداشتەك ئۇلۇغۋار ئىشقا ئۆزىنى بېغىشلاشلىرىغا ئىلھام بېرىلگەن. فىلىمنىڭ قىستۇرما ناخشىسى «چېگرا رايوننىڭ ھەممىلا يېرى جىياڭنەن بىلەن بەسلەشمەكتە». ئۇ نەچچە ئۆلاد كىشىلەرنى چېگرا رايوندا يىلتىز تارتىشقا، چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈشكە، چېگرا رايونىنى قوغداشقا رىغبەتلەندۈرىدىغان ئېسىل ناخشىغا ئايلاندى.

«ئۇلار يەنە بىكتۈەندە قالدى» ئۇچ قىسىملىق تېلېۋىزىيە چاتما سىياسىي فىلىم. 1989 - يىلى بىكتۈەن تېلېۋىزىيە مەركىزى بىلەن مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىرلىكتە لېنتىغا ئالغان. بۇ فىلىمدە سىياسىي نەزەرىيە بىلەن بايان ئۇسۇلى بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىكتۈەنلىكلەرنىڭ نەچچە ئون يىلدىن بۇيان بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش ئىشلىرىدا ياراتقان شانلىق نەتىجىلىرى قىزغىن مەدھىيىلەنگەن. 1988 -، 1989 - يىللىرى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 -، 2 - قانالىلىرىدا ئايرىم - ئايرىم بېرىلدى. 1989 - يىلى دۆلەت بېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر تېلېۋىزىيە فىلىمى بولۇپ باھالاندى.

«بىكتۈەن چېگرىسىدىكى تۈەن - مەيدانلارغا سەپەر» بەش قىسىملىق تېلېۋىزىيە چاتما

مەخسۇس پروگراممىسى، 1989 ـ يىلى بېكتۇەن تېلې-ۋىزىيە مەركىزى لېنتىغا ئالغان. خاتىرىلەش ئۇسۇلى-نى قوللىنىپ، چېگرىدىكى بىر قىسىم تۇەن ـ مەيدان ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى خاتىرىلەش ئارقىلىق 40 يىلدىن بۇيان بېكتۇەن كىشىلىرىنىڭ چېگرىنى قوغداش، چېگرا رايونىنىڭ ئىقتىسادىنى را-ۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان جاپالىق كۈرەشلى-رى ۋە قوشقان خالىس تۆھپىلىرىنى ھەقىقىي ۋە تە-سىرلىك ھالدا تەسۋىرلەپ بەرگەن. بۇ فىلىم ئاپتونوم رايون بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە فىلىمى مۇكا-پاتىغا، مەملىكەت بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە ئىجتىمائىي چاتما فىلىم مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ، بېكتۇەن بويىچە تۇنجى بولۇپ مەملىكەتلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن تېلېۋىزىيە پروگراممىسى بولۇپ قالدى.

«قەدىمىي يىپەك يولىدا بوز يەر ئۆزلەشتۈ-رۈش» 10 قىسىملىق تېلېۋىزىيە چاتما مەخسۇس فى-لىمى، 1994 ـ يىلى بېكتۇەن تېلېۋىزىيە مەركىزى لېنتىغا ئالغان. بۇ فىلىم تارىخ، مەدەنىيەت، ئىنسان-شۇناسلىق، جۇغراپىيە قاتارلىق نۇرغۇن پاكىتلار ئار-قىلىق شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭگو زېمىنىنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە «بوز يەر ئېچىش گۇللەنسە غەربىي دىيار گۈللىنىدۇ» دېگەن ھەقىقەتنى سۆزلە-گەن. مەركىزي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 2ـ، 4ـ، 7 ـ قانالىلىرىدا ۋە شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسـ-سىدا قويۇلدى. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك 2 ـ دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە چاتما مەخسۇس پروگراما مۇكا-پاتىغا، ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە چاتما مەخسۇس پروگراما مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«ئاخىرقى قاقاسلىق» ئالتە قىسىملىق تېلې-ۋىزىيە چاتما مەخسۇس فىلىمى، بېكتۇەن پارتكوم تەش-ۋىقات بۆلۈمى، بېكتۇەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىر-لەشمىسى، مەركىزي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىرلىكتە لېنتىغا ئالغان. بۇ فىلىمدە نۇرغۇن تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق غەربىي دىياردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشنىڭ، چېگرا رايونىنى قوغداشنىڭ ئەزەلدىن مۇھىم ئەھمىيىتـ-لىك ئىكەنلىكى ئىسپاتلاپ بېرىلگەن، 40 يىلدىن ئار-تۇق ۋاقىتتىن بۇيان شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇ-لۇش بېكتۇەنلىرىنىڭ جاپا ـ مۇشەققەتلىك ئىگىلىك تىكـ-لەش، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش-تەك ئۇلۇغۋار ھەرىكەتلىرى مەدھىيىلەنگەن. بۇ فىلىم 1996 ـ يىلى 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلىش «بەش بىر قۇرۇلۇش» مۇ-كاپاتىغا ئېرىشتى.

«تەكرىتاغقا چىققان ئايال» ئالتە قىسىملىق چاتما تېلېۋىزىيە خاتىرە فىلىمى، 1998 ـ يىلى لېنتىغا ئېلىنغان. فىلىمدە بېكتۇەننىڭ نەچچە 10 يىلدىن بۇيان بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش، جاپا-لىق ئىگىلىك تىكلەش ئىش ـ ئىزلىرى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ، بېكتۇەننىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە كۆرەش قىلمۇاتقان ئايالالارنىڭ ئوبرازى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈل-گەن. 1998 ـ يىلى مەركىزي تېلېۋىزىيە ئىستانسـ-سىنىڭ 1ـ، 2ـ، 7 ـ قانالىلىرىدا قويۇلدى. 1998ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي تۈردىكى تېلې-ۋىزىيە پروگراممىلىرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، بېكتۇەن بويىچە ئىجتىمائىي پروگراممىلارنى باھالاشتا ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«ۋەتەن زېمىنى قەلبىمدە» چاتما ناخشىلار، ئاپتورى ئەن جىلگ، كومپوزىتورى تىيەن گې، 10 قىسىم 10 يۇرۇش ناخشىدىن تەركىب تاپقان. 1 ـ قىسىم «سەپەردە»، 2 ـ قىسىم «بىز نەننۇەندىن كەلگەن»، 3 ـ قىسىم «ئانا، ناخشامنى ئاڭلاڭ»، 4ـ قىسىم «ئاھ! ياش شەھەر»، 5 ـ قىسىم «پېشقەدەم بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچىنىڭ ئېيتقانلىرى»، 6 ـ قـ-سىم «چېگرا رايونىنىڭ ھەممىلا يېرى جىياڭنەن بىلەن بەسلەشمەكتە»، 7 ـ قىسىم «ياشلىق ئۆكۈنمەيدۇ»، 8 ـ قىسىم «بېكتۇەنلىكلەر ناخشىسى»، 9 ـ قىسىم «بېكتۇەن ۋالىسى»، 10 ـ قىسىم «بېكتۇەن شان-شەرىپىنى قايتا يارىتىش». بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 2 ـ قىسىم «بىز نەننۇەندىن كەلگەن» ناملىق مۇزىكا 1998 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش «بەش بىر قۇرۇلۇش» مۇكاپا-تىغا ئېرىشتى. 1997 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە جۇڭگو بالېت-ئوپېرا ئۆمـ-كى بېيجىڭ باۋلى ساريىدا كەينى ـ كەينىدىن ئۈچ مەيدان ئويۇن قويدى. شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىگىچە بېكتۇەن ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى، بېكتۇەن ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرت خور ئۆمىكىدىن تەركىب تاپقان 200 دىن ئارتۇق كىشى ئۇرۇمچى تىنچلىق ساريىدا 12 مەيدان ئويۇن قويدى، تاماشىبىنى 10 مىڭ كىشىگە يەتتى. مەركىزي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 3ـ، 7ـ قانالىلىرى پۈتۈن مەملىكەتكە ئالتە قېتىم تارقاتتى. چاڭ-جا ناخشىلار بېكتۇەن كىشىلىرىنىڭ جاپا ـ مۇشەققەت-لىك كۈرەشلىرىنى، شەخسىيەتسىز قوشقان تۆھپىلە-رىنى، چېگرا رايونىنى گۈللەندۇرۇش، چېگرا رايونىنى

قوغداشتەك قەھرىمانلىق ئىش - ئىزلىرىنى مەدھىيە-لەپ، پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ماختىشىغا ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. چاتما ناخشىلارنىڭ ھەممە تېكىستلىرى «ناخشا» ژۇرنىلىنىڭ 1997 - يىللىق 10 - سانىغا بېسىلدى.

«سىزگە تۆتتۇم بىر دەستە گۈل» ناخشا، سۆزى لى يورۇڭنىڭ، مۇزىكىسى ما خوينىڭ، 1964-يىلى ئىجاد قىلىنغان، «ناخشا» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان. ناخشىدا بىڭتۇەن كىشىلىرىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، چېگرا رايونىنى قوغداش، چېگرا رايونىنى كۆكەرتىش، گۈزەل ماكان بەرپا قىلىشتەك يۈكسەك روھى مەدھىيىلەنگەن. ناخشا مۇزىكىسى ئاممىباب، ئاددىي، قىزغىن، گۈزەل بولۇپ، ئېلان قىلىنىشى بىلەنلا مەملىكەتنىڭ ھەممە يېرىگە تارىلىپ تېزلا ئو-مۇملىشىپ كەتتى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شائىرە، ژۇرنالىست، بەستىكار 100 مىڭ پىدائىي ياش مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىپ شىنجاڭغا كېلىپ، بىڭتۇەننىڭ قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى.

«سۆيگۈگە تولغان ئىلى دەرياسى» ناخشا سۆزى ئەن جىڭنىڭ، مۇزىكىسى تىيەن گېنىڭ، «ناخشا» ژۇرنىلىنىڭ 1998 - يىللىق 6 - سانىدا ئېلان قىلىنغان. 1997 -يىلى 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش «بەش بىر قۇرۇلۇش» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ناخشىدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭچىلىرىنىڭ شىنجاڭنى قىزغىن سۆيۈش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش، شىنجاڭنى قوغداش روھى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ چېگرا رايونىنى قوغداش، چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا قوشقان تۆھپىلىرى مەدھىيىلەنگەن. بۇ ناخشا بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 4 - شىتىنىڭ شى ناخشىسىغا، ئىلى رايونىدىكى ئامما ياخشى كۆرۈپ ئېيتىدىغان ناخشىغا ئايلاندى.

«بۇركۈت نېيى سۆيگۈسى» ياڭ چىن رەتلەگەن، گوڭ جىبىڭ بىلەن ژوجۇن 1986 - يىلى گوڭ جىبىڭنىڭ «بالابان سۆيگۈسى» ناملىق مۇزىكىسىغا ئاساسەن ئۆزگەرتىپ ئىشلەنگەن چاتما مۇزىكا. «مۇز تاغ باغرىدا»، «ئايدىڭ كېچە»، «توي» قاتارلىق ئۇچ قىسمدىن تەركىب تاپقان، تاجىك مىللىتىنىڭ قەدىمكى خەلق ناخشىسى «گۈلبىكە» نىڭ ئاھانگى ئاساسىدا ئىجاد قىلىنغان. مۇز تاغ ھەمدە پامىر ئېگىزلىكىنىڭ كەڭ سىرلىق گۈزەل تەبىئىي مەنزىرىلىرى ۋە بىر جۈپ تاجىك ياشىنىڭ تەسىرلىك مۇھەببىتى تەسۋىرلەنگەن. 1986 - يىلى شىنجاڭ 3 - نۆۋەتلىك «تەڭرىتاغ سادا-سى» مۇزىكا كۆرىكىدە 2- دەرىجىلىك ئىجادىيەت مۇكا-پاتىغا ئېرىشتى. مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتۇتى، جۇڭ-گو مۇزىكا ئىنستىتۇتى، شائخەي مۇزىكا ئىنستىتۇتى، شۈئەن مۇزىكا ئىنستىتۇتى قاتارلىق 10 نەچچە ئالىي مەنئەت يۇرتلىرى ئۈنى مۇزىكا دەرسلىكى قىلدى.

«پامىردا باھار» نەي بىلەن ئورۇنلىنىدىغان يالغۇز كىشىلىك مۇزىكا، لىيو فۇرۇڭ 1970 - يىلى «گۈزەل تاشقورغان» ناملىق ناخشا ئاساسىدا ئۆزگەر-تىپ ئىشلىگەن. گۈزەل، شوخ ئاھاڭ ۋە تاجىك مىللەت-لىنىڭ مۇزىكا ئالاھىدىلىكى ئارقىلىق پامىر ئېگىزلەك-لىدىكى تاجىك خەلقىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى بىلەن گۈ-زەل ئانا ماكانىنى گۈللەندۈرگەنلىكىدەك ئېسىل مەزمۇن-لار تەسۋىرلەنگەن. مۇزىكىدا نەينىڭ چىلىنىش ئۇسۇلى بېيىتىلغان. 1971 - يىلى پۈتۈن ئارمىيە مەنئەت مۇسابىقىسىدە مۇنەۋۋەر ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا، 1993-يىلى مەملىكەتلىك مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار مۇسابىقە-سىدە ئالتۇن يۇقىرى مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1994 - يىلى بېيجىڭ مۇزىكا نەشرىياتى نەشر قىلغان «جۇڭگو قو-مۇش نەي تاللانمىلىرى ئوقۇشلۇقى» غا، 1999 - يىلى «جۇڭگو قومۇش نەي جەۋھەرلىرى» كىتابىغا تاللاندى.

«پامىر ئۇسمۇرلىرى» ئۇسمۇرلەر ئۇسۇ-لى. ئۇسۇلنى شۇ مېيخۇا، مۇزىكىسىنى لى داتۇڭ ئىشلىگەن، ئۇرۇمچى شەھەرلىك قىزىل گالستۇك باش-لانغۇچ مەكتىپى ئورۇندىغان. ئۇسۇل پامىر ئېگىزلە-كىدە ياشاۋاتقان تاجىك ئۇسمۇرلىرىنىڭ پارتىيىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا خۇددى قىران بۇركۈتتەك قانات قېقىپ ئۇچۇۋاتقانلىقى، ساغلام ئۇسۇپ يېتىلىۋاتقانلە-قىدەك يېڭى روھىي قىياپىتى تەسۋىرلەنگەن. 1994 - يىلى مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى «1 - ئىيۇن» ئۇسمۇرلەر تېلېۋىزىيە مەنئەت كېچىلىكىگە قاتناشتۇ-رۇلدى. 1996 -، 1997 - يىللىرى مەملىكەتلىك ئۇسمۇرلەر ئۇسۇل كۆرىكىگە قاتنىشىپ كۈمۈش مۇ-كاپاتقا ئېرىشتى.

«قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن» كوللېكتىپ ئۇسۇل، ئۇسۇلنى لى لىياڭۇەن ئىشلىگەن، كومپو-

زىتور جاڭ ۋېنيې بىلەن دىياۋجې. بىكتۆەن ناخشا ـ ئۈسسۇل تىياتىر ئۆمىكى ئورۇندىغان. سىمۇوللۇق ئۈسسۇللارنى قوللىنىپ قۇم بارخانلىرى بىلەن يېشىل دولقۇننىڭ ئېلىشىشلىرىنى، يېشىل دولقۇننىڭ ئاخىر قۇملۇقنى قاپلاپ بىكتۆەن كىشىلىرىنى بوز يەر ئۆز-لەشتۈرۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش، تەبىئەتنى ئۆز-گەرتىشكە ئىلهاملاندۇرغانلىقى ۋە ئاخىردا شانلىق نەتە-جىلەرنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن. 1992-يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى، باش سىياسىي بۆ-مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئورتاقلاشقان زور ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرغان «يېشىللىقنىڭ كېڭىيىشى» ناملىق سە-ئەت كېچىلىكىگە قاتناشىپ 1 ـ دەرىجىلىك ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

«تۇرمۇش مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ» كوللېكتىپ ئۈسسۇل، 1989 ـ يىلى ئىجاد قىلىنغان. ئۈسسۇلنى شۇ مېيخۇا بىلەن لۇ ياۋشىن ئىشلىگەن، كومپوزىتورى چىن چېيۇن، بىكتۆەن ناخشا ـ ئۈسسۇل تىياتىر ئۆمىكى ئورۇندىغان. ئۈسسۇلدا بىكتۆەتنىڭ ئىگىلىك تىكلەش دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى بىر جۇپ ياشنىڭ قاقاسلىقتا ئويلۇك ـ ئوچاقلىق بولۇپ ئىگىلىك تىكلىگەنلىكىنى سۆزلەش ئارقىلىق مەملىكەتنىڭ ھەممە جايلىرىدىن كەلگەن بىكتۆەن كىشىلىرىنىڭ چېگرا را-يوندا يىلتىز تارتىش، جاپالىق ئىگىلىك تىكلەش روھى ۋە مەردانە قىياپىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. 1990 ـ يىلى شىنجاڭ تۇنجى نۆۋەتلىك «يىپەك يولى گۈلى» ئۈسسۇل مۇسابىقىسىدە 2 ـ دەرىجىلىك ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا، 1995 ـ يىلى بىكتۆەندە 1989 —1994 ـ يىللىق مۇنەۋۋەر سەنئەت ئىجادىيىتىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجە-لىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

«مەرھۇملار روھىغا تەزىيە» فوتو سۈرەت ئەسىرى، ئاپتورى لۇ چېخەي، 1995 ـ يىلى تارتىل-غان. ئەسەردە 1994 ـ يىلى قارامايدا يۈز بەرگەن «8-دېكابىر» ئوت ئاپىتىدىن كېيىن قازا قىلغۇچىلارنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىنىڭ مەرھۇملار روھىغا تەزىيە بىلدۇرۇۋاتقان مەيدانىنى تەسۋىرلەپ، قازا قىلغۇچىلار ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇغقانلىرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنكى قايغۇ ـ ھەسرەتلىرى ۋە خىزمەتتە مەسئۇلە-يەتسىزلىك قىلغانلارغا بولغان غەزەپ ـ نەپرىتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. بۇ ئەسەر 1995 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك خەلقئارا بەدئىي سۈرەت كۆرگەزمىسى رەڭسىز سۈرەت-لەر گۇرۇپپىسى بويىچە ئالتۇن مېدالغا، خەلقئارا بەدە-ئىي سۈرەت سەنئەت ئۇيۇشمىسى تارقاتقان «FIAP» ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشتى.

«مەرھۇملار روھىغا تەزىيە»

«پاكلىق» فوتو سۈرەت ئەسىرى، ئاپتورى لياۋ جۈيەن. 1981 ـ يىلى تارتىلغان. سۈرەتتە يېڭىلا توختىغان قېلىن قاردىن كېيىن قاتار كەتكەن رەتلىك ئورۇندۇقلارنىڭ قارشى تەرەپتىن بېرىلگەن نۇر ئاستىدا كۆپ قاتلاملىق كۆرۈنۈش شەكىللەندۈرگەنلىكى ئىپادە-لەنگەن. ئاپتور سۈرەتتە ئارىلىقتىكى يانتۇ سىزىق ئار-قىلىق گورىزونتال سىزىقلىق تىزىلىش بىرىكمىسىنى بۇزۇپ تاشلاپ، گورىزونتال سىزىقلار ئارىسىدىكى ئا-رىلىقنى ئۇزۇن ـ قىسقىلىق ئۆزگىرىشچانلىققا ئىگە قىلىپ، كۆرۈنۈشتىكى سىزىقلارنى مەپتۇن قىلىش

«پاكلىق»

كۈچىگە ئىگە قىلىپلا قالماستىن، يەنە چەكسىز گۈزەل-

لىك تۈيغۇسى پەيدا قىلغان. 1982 - يىلى بۇ سۈرەت مەملىكەتلىك 20 - نۆۋەتلىك فوتو سۈرەت كۆرگەزمە-سىدە مىس مېدالغا ئېرىشتى. 1983 - يىلى ب د ت ماتارىپ، پەن - تېخنىكا تەشكىلاتى پاپونىيىدە تۈيۈش-تۇرغان «سۇ ۋە تۇرمۇش» تېمىسىدىكى كۆرگەزمىگە قاتناشتۇرۇلدى ھەمدە مەملىكەتلىك فوتو سۈرەت دەرس-لىكىگە كىرگۈزۈلدى.

«چۆل - جەزىرىدىكى يېڭى ناخشا» ئويما رەسىم، ئاپتورى خۇاڭ گېجيې. 1962 - يىلى ئىجاد قىلىنغان. ئۇزۇنچە رەسىم سىزىش ئۇسلۇبى، چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇن ئارقىلىق بىيابان چۆل - جەزىرىدە ئىشلەۋاتقان بىڭتۇەن كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ماھى-يەتلىك مەنىسىنى ئېچىپ بېرگەن. 1964 - يىلى «گۈزەل سەنئەت» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان. 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئويما رەسىم كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلغان. جاڭ ئەن گۈزەل سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «چۆل - جەزىرىدىكى يېڭى ناخشا» ناملىق گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن.

«يالقۇنتاغدا قونۇش» ئويما رەسىم، ئاپتو-رى خۇاڭ گېجيې. 1962 - يىلى ئىجاد قىلىنغان، مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمە-سىگە قويۇلغان، ھازىر جۇڭگونىڭ فرانسىيىدە تۇرۇش-لۇق باش ئەلچىخانىسى بىلەن تېمىجەن گۈزەل سەنئەت مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ. 1998 - يىلى سەنلىيەن كە-تابخانىسى توزگەن «ھازىرقى زامان جۇڭگو گۈزەل سەنئەت رەسىملىرى» ناملىق دىسكىغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە دۆلەت ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر تاشقى كومىتېتى تەشكىللىگەن جۇڭگو رەسىم كۆرگەز-مىسى بىلەن جۇڭگو ھازىرقى زامان ئويما رەسىملىرى قاتارىدا سۈرىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلاردىكى كۆر-گەزمىلەرگە قويۇلدى.

«يالقۇنتاغدا قونۇش»

جۇڭبىنلەي زۇڭلىنىڭ خاتىرە ھەيكىلى 1977 - يىلى 7 - ئايدا شىخەنزە باش مەيدانىدا قۇرۇل-غان، كۆلىمى 50 مو. ھەيكەل پولات چوڭقۇلۇق بېتون-دىن ياسالغان، ئېگىزلىكى 8.12 مېتىر، 1991 — 1994 - يىللىرى يەنە جۇڭبىنلەي زۇڭلى خاتىرە سارىيى ۋە باشقا قوشۇمچە ئىمارەتلەر سېلىنىپ كېڭەيتىلدى.

«ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مۇزېيى» مۇزېي ئورنى شىخەنزە شەھىرى سابىق 22 - بىڭ-تۈەن رەھبەرلىرىنىڭ ئىگىلىك تىكلىگەن كونا ئورنى-دا، 1992 - يىلى قۇرۇلغان. ۋاڭ جېن ئۆز قەلىمى بىلەن مۇزېي نامىنى يېزىپ بەرگەن. 1995 - يىلى كۆرگەزمە زالى رەسمىي سىرتقا ئېچىۋېتىلدى. ئومۇ-مىي كۆلىمى 2 مىڭ 800 كۋادرات مېتىر، كۆرگەزمە-

خانىنىڭ كۆلىمى 168 كۋادرات مېتىر، پۈتۈن مەملە-كەت بويىچە بىردىنبىر شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈ-رۈش، چېگرىنى قوغداش تارىخىنى ئاساسىي كۆرگەزمە مەزمۇنى قىلغان مۇزېي. 1999 - يىلى بۇ مۇزېي «ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تارىخىي بۇيۇملىرى» نى چىقاردى. كۆرگەزمە بۇيۇملىرى 300 خىلدىن ئار-تۇق. كۆرگەزمە بۇيۇملىرى شىخەنزىنىڭ مەيدانغا كې-لىش شانلىق تارىخىنى چوڭقۇر سۈرەتلەپ بەرگەن ۋە بىڭتۈەن ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشلىرىنىڭ يېغىنچاقلانغان ئىسپاتى.

ئەي چىڭ شېئىرلىرى خاتىرە سارىيى داڭلىق شائىر ئەي چىڭنى خاتىرىلەش ئۈچۈن سېلىنغان ساراي. ئەي چىڭ ئۆز ۋاقتىدا شىخەنزىدە 16 يىل-غا يېقىن تۇرغان. ئۇنىڭ شېئىر ئىجادىيىتىدىكى شانلىق نەتىجىلىرىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن، 1996- يىلى 5- ئايدا شىخەنزە شەھەر مەركىزىدىكى سايامەت دەم ئېلىش مەيدانىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا سېلىنغان. خاتىرە ساراي 1998 - يىلى 11 - ئايدا ئېچىلغان. ئومۇمىي كۆلىمى 6 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2 مىڭ 484 كۋادرات مېتىر. ئىچىدە تۆت كۆرگەزمە زالى، كۆپ ئىقتىدارلىق بىر ئىلمىي مۇھاكىمە زالى بار.

ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كىتابخانىسى كىتابخانا ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرى دوستلۇق جەنۇ-بىي كوچىسى 119 - قورۇ. 1997 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇلغان. بىڭتۈەن ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تىجارەت باشقۇرۇش مەركىزى قارىمىقىدا. ھەر خىل كىتاب، ژۇرنال، كالېندار قاتارلىقلارنى سېتىشنى ئاساس قىل-غان.

بىڭتۈەننىڭ چېگرا رايون مەدەنىيەت كارى-دورى قۇرۇلۇشى 1992 - يىلى دۆلەت 18 مىنىس-تىر، كومىتېت ۋە تەشكىلاتلار بىرلىكتە تەشەببۇس قىلغان «پۈتۈن مەملىكەت 10 مىڭ چاقىرىملىق چېگرا رايون مەدەنىيەت كارىدورى قۇرۇلۇشى» پىلانىغا ئاسا-سەن (چېگرا رايون مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە ئاممۇي مەدەنىيەت پائالىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى مەقسەت قىلغان مەخسۇس خىزمەت)، بىڭتۈەن 1995 - يىلى «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى 10 مىڭ چاقىرىملىق چېگرا رايون مەدەنىيەت كارىدورى قۇرۇش پىلانى» نى تۈزۈپ تارقاتتى ھەمدە بۇنى بىڭ-تۈەننىڭ «9 - بەش يىللىق» ئىقتىساد ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىغا كىرگۈزدى. 1992 - يىلىدىن بۇ-يان، «ئۈزۈن كارىدور» قۇرۇلۇشىغا سېلىنغان مەبلەغ 16 مىليون 640 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1995 - يىلى 9 - ئايدا، مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەش-تۈرۈش سىستېمىسىنىڭ مەدەنىيەت كارىدورى قۇرۇلۇ-شى نەق مەيدان يىغىنى بىڭتۈەندە ئېچىلدى. 1993 - يىلىدىن بۇيان ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ پۈتۈن مەملە-كەت بويىچە 10 مىڭ چاقىرىملىق چېگرا رايون مەدەنى-يەت كارىدورى قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھا-لانغانلار: 1993- يىلى يېزا ئىگىلىك 9- شىسى، 1994- يىلى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 66 - تۈەن، 1995- يىلى يېزا ئىگىلىك 10 - شى 185 - تۈەن، 1996- يىلى يېزا ئىگىلىك 3 - شى 45 - تۈەن، 1997 - يىلى يېزا ئىگىلىك 5 - شى 89 - تۈەن، 1998 - يىلى يېزا ئىگىلىك 9 - شى 162 - تۈەن قاتارلىقلار. 1998 - يىلى 7 - ئايدا بىڭتۈەن 45 - تۈەن، 66- تۈەن، 89 - تۈەن، 162 - تۈەن، 181- تۈەن، 185 - تۈەن، 186 - تۈەن قاتارلىق 7 ئورۇنغا «بىڭتۈەن چېگرا رايون مەدەنىيەت كارىدورى قۇرۇلۇ-شىدىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى.

بىڭتۈەننىڭ «مامكاپ پىلانى» نى يولغا قو-يۇشى 1992 - يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، دۆ-لەت ماتارىپ كومىتېتى، دۆلەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت - سەنئەت كومىتېتى قاتارلىق مىنىستىر، كومىتېتلار بىرلىكتە «مامكاپ پىلانى» نى تۈزۈپ چې-تى. بۇ پىلان 14 ياشتىن تۆۋەن ئۆسمۈرلەرگە ئېتراپ-لىق، ئوبرازلىق تەربىيە ئېلىپ بېرىشنى، شۇنداقلا ئاساسىي مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىنى يۈرۈشلەشتۈرۈشنى مەقسەت قىلغان مەخسۇس خىزمەتنى كۆرسەتمىدۇ. بىڭ-تۈەن 1993 - يىلىدىن باشلاپ بۇ پىلاننى يولغا قويۇشقا باشلىغان. ھازىر ئىككى ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت باغچە-سىغا مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «دۆلەت دە-رىجىلىك يېزا ئۆسمۈرلىرى مەدەنىيەت باغچىسى» دەپ نام بېرىلدى. ئۇلار يېزا ئىگىلىك 2 - شى 22 - تۈەن بەخت ساھىلى يېزا ئۆسمۈرلىرى مەدەنىيەت باغچىسى، 30 - تۈەن قوش مول ھوسۇل بازىرى يېزا ئۆسمۈرلە-رى مەدەنىيەت باغچىسى. 1996 - يىلى 9 - ئايدا، مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىدا «مامكاپ پىلانى» بويىچە نەزەرىيە ۋە يېزا ئۆسمۈرلىرى مەدەنىيەت باغچىسى نەق مەيدان مۇھاكىمە يىغىنى ئاچ-تى. شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شى 22 - تۈەن بەخت

ساھىلى ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت باغچىسىدىكى بالىلار مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى بىلەن مەملىكەتلىك ئايالالار بىرلەشمىسىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، مەملىكەتلىك يېزا ئۆسمۈرلىرى مەدەنىيەت باغچىلىرىنىڭ «سەھرالىق بالا» تېمىسىدىكى مۇسابىقىگە قاتنىشىپ پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشتى. 1998- يىلى 9 - ئايدا بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 1 - شى 1- تۈەن، 12 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 2 - شى 22- تۈەن، 30 - تۈەن، 32 - تۈەن، 33 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 5 - شى 89 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 8 - شى 121 - تۈەن قاتارلىق 8 تۈەن - مەيدان ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت باغچىسى بىڭتۈەن دەرىجىلىك ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت باغچىسى قىلىپ بېكىتىلدى.

بىڭتۈەننىڭ «مەدەنىيەتتە ئىلغار تۈەن - مەيدان» قۇرۇلۇشى 1988 - يىلى بىڭتۈەن پارتكومى «مەدەنىيەت خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى. 1991 - يىلى يەنە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا قارىتا كونكرېت تەلەپلەرنى قويدى. 1992 - يىلىدىن باشلاپ مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بىڭتۈەننىڭ «9- بەش يىللىق» ئىقتىساد ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىغا كىرگۈزۈلدى. شۇ يىلى 10 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ چېگرىدىكى 14 نامرات تۈەن - مەيدانىدا مەدەنىيەت مەركىزى قۇردى. 1991 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شى 10 - تۈەن، 1997 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شى 30 - تۈەن، 1998 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شى 1 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 2 - شى 29 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 6 - شى 103 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 7 - شى 123 - تۈەن، يېزا ئىگىلىك 8 - شى 148 - تۈەن، 1999 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شى 12 - تۈەنلەرگە مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى ئايرىم- ئايرىم ھالدا «مەدەنىيەتتە ئىلغار تۈەن - مەيدان» دەپ نام بەردى.

بىڭتۈەننىڭ ئاممىۋى مەدەنىيەت پائالىيىتى

1954 - يىلى 10 - ئايدا، بىڭتۈەن ئۆز قارمىقىدىكى قىسىملار ئىچىدە «ئەسكەر ئەسكەرنى يېزىش، ئەسكەر ئەسكەرنىڭ رولىنى ئىلىش، ئەسكەر ئەسكەرنى مەدھىيىلەش، ئەسكەر ئەسكەرنىڭ ئۆسۈلىنى ئۆگىنىش، ئەسكەر ئەسكەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش» پائالىيىتىنى ئارقا - ئارقىدىن قانات يايدۇرغان، 1955 - ۋە 1959 - يىللىرى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى تۈەن كوللېكتىپ ئىقتىسادىنى يېزىلىق ئىقتىسادىدىن ئايرىپ باشقۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقىرىلغاندىن كېيىن، ئاممىۋى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى ئۆزلۈكسىز چوڭقۇرلىشىپ، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەرەپلىمىلىك، يۇقىرى سۈپەتلىك بولۇشقا قاراپ تەرەققىي قىلدى. نۆۋەتتە، بىڭتۈەننىڭ 2/3 قىسىم تۈەن - مەيدانلىرىدا ئۆز ئالدىغا مەدەنىيەت، ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرت ئويۇن قويۇش ئەترەتلىرى بار بولدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تۆت قېتىم بىڭتۈەن بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرت سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلدى. 1989 - يىلى شىنجاڭ 2 - نۆۋەتلىك سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتۇرۇلغان گۇرۇپپا مۇنەۋۋەر تەشكىلەش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1997- يىلى 7 - ئايدا شياڭگاڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلگەندە بىڭتۈەن ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومىلار مەدەنىيەت - سەنئەت كۆرەكى ئۆيۈشتۇرۇپ ئون نەچچە مەيدان ئويۇن قويدى. 1999 - يىلى 6 - ئايدا، بىڭتۈەن بويىچە تۆنجى نۆۋەتلىك ئۆسمۈرلەر سەنئەت كۆرىكى ئۆيۈشتۇرۇلدى. 10 كۈنلۈك كۆرەككە 16 شى دەرىجىلىك ئورۇندىن كەلگەن 600 دىن ئارتۇق ئۆسمۈر قاتناشتى.

بىڭتۈەن ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت - سەنئەت پائالىيىتى

XX ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدا، بىڭتۈەن ئۆسمۈرلەر مەدەنىيەت - سەنئەت پائالىيەتلىرى جانلىنىشقا باشلىدى، 1991 - يىلى بىڭتۈەن بويىچە تۆنجى نۆۋەتلىك «چوجە بۈلبۈللار» نامىلىق ئۆسمۈرلەر ناخشا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. شۇ يىلى 8 - ئايدا ئەترەت تەشكىللەپ، مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى ئۆيۈشتۇرغان «كۈمۈش لوكا» چوجە بۈلبۈللار ناخشا مۇسا-

بىقىسىغا قاتنىشىپ، ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن ئىككىگە، ئۈچىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن ئۈچكە، مۇنەۋۋەر دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن تۆتكە ئېرىشتى، بىۋاسىتە مەدەنىيەت ئىدارىسى تەشكىللەش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1992 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئۆمەك تەشكىللەپ شىنجاڭ تۆنجى نۆۋەتلىك ئۆسمۈرلەر سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى، كۆرەككە قاتناشقان 17 نومۇرنىڭ ھەممىسى

سەنئەت نومۇرلىرىنى ئورۇنلاۋاتقان بىڭتۈەن ئۆسمۈرلىرى

مۇكاپاتقا ئېرىشتى. يېزا ئىگىلىك 8 ـ شەھەرنى مىللىي ياشلانغۇچ مەكتەپلەردىن مۇسابىقىغا قاتناشقان ئۇيغۇر مىللەتلەردىن بولغان مېيىپ ئۆسمۈر ناخشىچى زۇمرەت ئالاھىدە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. شۇ يىلى 8 ـ ئايدا، مەملىكەتلىك ئۆسمۈرلەر ھۆسنىخەت، رەسىم مۇسابىقىسىغا قاتناشقان ماھىرلار ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن ئىككىگە، ئۈچىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن ئۈچكە، مۇنەۋۋەر دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن توققۇزغا ئېرىشتى. 1993 ـ يىلى ئۆمەك تەشكىللەپ، مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئۆسمۈرلەر «جەنۇبىي دىيار لوغقەمىسى» بويىچە مۇنەۋۋەر، يېڭى ناخشىلار مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ، ئۇيغۇر مىللەتلەردىن بولغان مېيىپ ئۆسمۈر ناخشىچى زۇمرەت 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، 1994 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى ئۇيۇشتۇرغان تۆنجى نۆۋەتلىك جۇڭگو خەلقئارا ئۆسمۈرلەر سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى. 1996 ـ يىلى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ تەكلىپى بىلەن بىڭتۈەن ئۆمەك تەشكىلىلەپ، «بىرىنچى ئىيۇن خەلقئارا بالىلار بايرىمى» نى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن بېيجىڭغا باردى. جۇڭنەنخەي بىلەن خۇەيرىنتاڭغا كىرىپ مەركەزلىك رەھبەرلىرى ۋە مەركەزگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورگان كادىرلىرىغا ئويۇن قويۇپ بەردى. 1997 ـ يىلى، مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى 20 كىشىدىن تەركىب تاپقان بىڭتۈەن قار لەيلىسى ئۆسمۈرلەر سەنئەت ئۆمىكىنى تايلاندنىڭ باڭگوك شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن تۆنجى نۆۋەتلىك خەلقئارا ئۆسمۈرلەر سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتۇرىدى. 1999 ـ يىلى 8 ـ ئايدا بىڭتۈەن ئۆسمۈرلەر سەنئەت كۆرىكى ئۇيۇشتۇرۇپ، كوللېكتىپ مۇكاپات (ئۈنۈمبرسال سەنئەت مۇكاپاتى) تىن ئۇچىنى، ئالاھىدە مۇكاپاتتىن ئىككىنى، مۇنەۋۋەر نومۇر بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن سەككىزىنى، 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن 12 نى ۋە مۇنەۋۋەر تەشكىللەش مۇكاپاتى قاتارلىق يەككە تۈر مۇكاپاتلىرىدىن بىرقانچىنى باھالاپ چىقتى. 1999 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، بىڭتۈەن ئۆسمۈرلەر سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلۇپ، كۆپ قېتىم بىڭتۈەننىڭ چوڭ تېپتىكى تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ۋە سەنئەت ئويۇنلىرىغا قاتناشتى.

بىڭتۈەننىڭ چوڭ تېپتىكى مەدەنىيەت ـ سەنئەت پائالىيەتلىرى 1954 ـ يىلى بىڭتۈەن قۇرۇلغاندىن بۇيان، ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلار ئارمىيە، خەلق مەدەنىيەت خىزمىتى شەرىپىنى ئەتىۋىرلەپ قىلدۇرۇپ ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىپ، پەن ـ مەدەنىيەت قارشىنى تارقىتىش، ھەربىي بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈش، ئېسىل مەدەنىيەت مەھسۇلاتلىرىنى يارىتىش جەھەتلەردە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. 1952 ـ يىلى 2 ـ ئايدا، ئۇرۇمچىدە شىنجاڭ ھەربىي رايون بىلەن بىرلىكتە ئىشتىن سىرت مەدەنىيەت ـ سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈپ، 215 نومۇر ئورۇنلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 46 نومۇر ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1ـ، 2ـ، 3ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. شۇ يىلى 8 ـ ئايدا يەنە پۈتۈن ئارمىيە 2ـ نۆۋەتلىك مەدەنىيەت ـ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى. 1964 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، شەخەنزىدە بىڭتۈەن ئىشتىن سىرت مەدەنىيەت ـ سەنئەت كۆرىكى، تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۈيۇشتۇردى. 16 ئۆمەك 218 نومۇر ئورۇنلاپ، 43 نومۇر مۇكاپاتقا، 39 ئىجادىيەت مۇكاپاتقا، 68 مۇنەۋۋەر ئارتىس مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1971 ـ يىلى قەشقا، جەنۇبىي شىنجاڭ (ئاقسۇ) دا ۋە شىمالىي شىنجاڭ (ئۈرۈمچىچۇي) دا بىڭتۈەن بويىچە ئىشتىن سىرت سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلدى. 1972 ـ يىلى ئۆمەك تەشكىللەپ، پۈتۈن ئارمىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى (لەنجۇدا). 1987 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، يېزا ئىگىلىك 5 ـ شى 133 ـ تۈەننىڭ ئىشتىن سىرت ئويۇن قويۇش ئۆمىكىنى ئاساس قىلغان ھالدا، «بىڭتۈەن بوستان مىللىي ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى» تەشكىل قىلىنىپ، بىرىنچى نۆۋەتلىك جۇڭگو

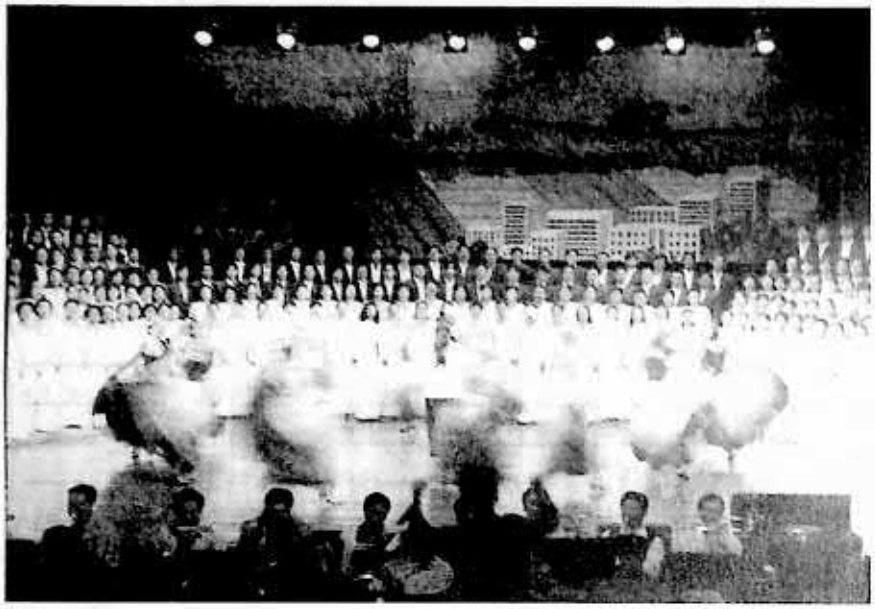

بىڭتۇەننىڭ چوڭ تېتىكى سەنئەت نومۇرى

سەنئەت كۆرىكى ـ «تەڭرىتاغدا كۆز» گە قاتناشتى. كۆرەكتە بۇ ئۈمەك ئالتۇن لوڭقىغا ئېرىشتى. 1988 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە «مەن بىڭتۇەننى سۆيىمەن» دېگەن تېمىدا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرت ناخشا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. 1989 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە بىڭتۇەن 3 ـ نۆۋەتلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرت سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلدى. 12 شى (ئىدارە) نىڭ ئۈمەكلىرىدىن 453 نەپەر ئارتىس ۋە خىزمەتچىلەر بۇ كۆرەككە قاتناشتى. شۇ يىلى، ئۈمەك تەشكىللەپ شىنجاڭ 2 ـ نۆۋەتلىك سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشىپ، مۇنەۋۋەر تەشكىللەش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1996 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، ئۇرۇمچىدە بىڭتۇەن 4 ـ نۆۋەتلىك ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرت سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلدى. كۆرەكتە 16 ئۈمەكتىن كەلگەن 617 نەپەر خادىم 197 نومۇر ئورۇنلىدى. كۆرەكتە، ئۇلار مەنىۋى مەدەنىيەت مۇكاپاتىدىن بەشكە، تەشكىللەش مۇكاپاتىدىن ئالتىگە، مۇنەۋۋەر كوللېكتىپ مۇكاپاتىدىن 11 گە، كوللېكتىپ مۇكاپاتىتىن تۆتكە، ئورۇنلاش مۇكاپاتىدىن بىرگە، مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىدىن 40 قا، مۇنەۋۋەر ئارتىس مۇكاپاتىدىن 62 گە ئېرىشتى. 1997 ـ يىلى 1 ـ ئىيۇلنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بىڭتۇەن ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرى سەنئەت كۆرىكى، شىنجاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلىشىنى تەبرىكلەش پائالىيىتى يەنە 10 نەچچە مەيدان چوڭ تېتىكى ئويۇن قويۇش ۋە بىڭتۇەن مىليون كىشى ئىسمزا قويۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئويۇشتۇردى. شۇ يىلى 9 ـ ئايدا يەنە «ۋەتەن تۇپرىقى قەلبىمدە» ناملىق خور ئېيتىش مۇسابىقىسىنى تەشكىللىدى. 1999 ـ يىلى 5 ـ ئايدا تۇنجى نۆۋەتلىك بىڭتۇەن ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنىڭ سەنئەت كۆرىكى ئويۇشتۇرۇلدى. تۆت ئالىي مەكتەپ، 14 ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتىپى ئىككى ئايلىق بۇ پائالىيەتكە قاتنىشىپ، بىڭتۇەن مەكتەپلىرى ئوقۇنقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ رەسىم سىزىش، ھۆسنخەت يېزىش، ئويىمچىلىق، ھۈنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرى ياساش ۋە ناخشا ـ ئۇسسۇل قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەتىجىلىرىنى ناماياں قىلدى. 1999 ـ يىلى 6 ـ ئايدا، بىڭتۇەن «ياشلىق لوڭقىسى» كارا OK مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. قاتلاممۇقاتلام تاللاش ۋە كۆرسىتىشلەر ئارقىلىق جەنۇب ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى شى (ئىدارە) لار-دىن كەلگەن 75 نەپەر ماھىر ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىگە قاتناشتى. 1999 ـ يىلى 8ـ ئايدا، ئۇرۇمچىدە بىڭتۇەن بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك ئۇسۇل مۇزىكىلىرى سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلۈپ، كوللېكتىپ مۇكاپاتىتىن ئۈچكە، ئالاھىدە مۇكاپاتتىن ئىككىگە، مۇنەۋۋەر نومۇرلار 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن سەككىزگە، 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن 12 گە، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتتىن 15 كە، شۇنداقلا مۇنەۋۋەر تەشكىللەش مۇكاپاتى، تەشكىللەش مۇكاپاتى قاتارلىق يەككە تۇرلەر مۇكاپاتىدىن بىرقانچىسىگە ئېرىشتى.

بىڭتۇەن مەتبەئەچىلىكى 1949 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايون باسما زاۋۇتى ۋە 1 ـ بىڭتۇەن 6 ـ جۇن 17 ـ شى باسما زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1955ـ يىلى ئىككى زاۋۇت بىرلەشتۇرۇلۇپ بىڭتۇەن ئورگان باسما زاۋۇتى قۇرۇلدى. زاۋۇتقا 1 ـ ماي باسما زاۋۇتى دەپ نام بېرىلدى. XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، يېزا ئىگىلىك شى باسما زاۋۇتلىرى قۇرۇلۇپ، ھەرقايسى شى (ئىدارە) لەر نەشر قىلغان گېزىت، ھۆججەت قاتارلىقلارنى بې-

سىشنى ئۇستىگە ئالدى. 1984 ـ يىلى بېكتۇەندە 1ـ سۇلياۋ باسما كەسپىي زاۋۇتى — يېڭا ئىگىلىك 6ـ شى 102 ـ تۇەن سۇلياۋ رەڭلىك باسما زاۋۇتى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، يەنە بىر تۇەن ئورگان باسما زاۋۇتى، شىخەنزە باسما زاۋۇتى، يېڭا ئىگىلىك 1 ـ شىسى باسما زاۋۇتى، يېڭا ئىگىلىك 4 ـ شىسى ئىلى يېڭىش رەڭلىك باسما زاۋۇتى، يېڭا ئىگىلىك 10 ـ شىسى باسما زاۋۇتى قاتارلىقلار كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلىرىنى يېڭىلاپ، تېخنىكىسىنى ئۆزگەرتىپ، لازىر نۇرلۇق بەت ياساش، ئېلېكترونلۇق رەڭ ئايرىش، رېزىنكە باسما ۋە رەڭلىك باسمىدىن ئىبارەت زامانىۋى ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، بېسىش ئىقتىدارى ۋە بېسىش سۈپىتىنى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈردى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر بېكتۇەندە 100 گە يېقىن دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسى ئىگىلىكىدىكى باسما زاۋۇتلار مەيدانغا كەلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى باسما زاۋۇتلىرىنىڭ مۇقىم مۇلكى 220 مىليوندىن، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى 1 مىڭ 300 كىشىدىن ئېشىپ كەتتى.

«بوستان» بېكتۇەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان قوش ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال. 1957 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئايلىق ژۇرنال بولۇپ نەشر قىلىنغان، كېيىن توختىتىلغان. 1959ـ يىلى 1 ـ ئايدا قايتا نەشر قىلىنىپ ئىككى يىلدىن كېيىن يەنە توختىتىلغان. 1984 ـ يىلى 1 ـ ئايدا چوڭ تىپتىكى قوش ئايلىق ژۇرنال قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ يەنە قايتىدىن نەشر قىلىنغان ھەمدە مەملىكەت ئىچى، سىرتىدا تارقىتىلغان، بۇ ژۇرنالنىڭ مەقسىتى: بېكتۇەن تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، بېكتۇەن ئىجادىيەت قۇرۇلۇشىغا تەرىبىيىلەش، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش. ژۇرنالدا ھېكايە، شېئىر، غەربىي جۇڭگو يازغۇچىلىرى، ياش نەسىرچىلەر، غەربىي جۇڭگو شائىرلىرى، ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرى، يېشىل شامال، جەمئىيەتتىكى چوڭ ئىشلار قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان.

«يېشىل شامال» قوش ئايلىق شېئىرىيەت ژۇرنىلى. يېڭا ئىگىلىك 8 ـ شىسى شىخەنزە شەھەرلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى تەرىپىدىن 1978ـ يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، مەملىكەتنىڭ ئىچى، سىرتىدا تارقىتىلىدۇ. مەقسىتى: شېئىر ۋە شېئىرىيەت ئوبزورلىرى قاتارلىق ئەسەرلەرنى ئېلان قىلىش، بېكتۇەن شېئىر ئىجادىيەت قوشۇنىنى يېتىشتۈرۈش، بېكتۇەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈش. ژۇرنالدا «غەربىي قىسىم شېئىرىيەت سەھنىسىگە نەزەر»، «بارچە ئېقىملار مۇنبىرى»، «ناخشىدەك ئۇتسۇن ھايات» قاتارلىق سەھىپىلەر تەسىس قىلىنغان.

بېكتۇەننىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى

رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئاپپاراتلىرى بېكتۇەن ۋە شى (ئىدارە) دىن ئىبارەت 2 دەرىجىگە بۆلۈنگەن، بېكتۇەن رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى ئۆز سىستېمىسى بويىچە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە تەشۋىقاتى، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە، كىنوچىلىق قۇرۇلۇشى، ساھە بويىچە باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش قاتارلىق فۇنكسىيىلەرنى يۈرگۈزىدۇ ھەمدە بېكتۇەن پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن بىر ئورۇندا خىزمەت قىلىدۇ. 2000 ـ يىلىغا قەدەر، بېكتۇەن بويىچە سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن بىرنى، شى (ئىدارە) دەرىجىلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدىن ئۈچنى، خەلق رادىئو ئىستانسىسىدىن ئىككىنى، سىملىق رادىئو ئىستانسىسىدىن 10نى، چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن تۇەن ـ مەيدان رادىئو ئىستانسىسىدىن 92 نى، سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پونكىتىدىن 188 نى، تېلېۋىزىيە نومۇرىنى ئۆلاپ تارقىتىش ئىستانسىسىدىن 104 نى قۇردى. رادىئونىڭ ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 87.1% كە، تېلېۋىزورنىڭ ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 90.9% كە يەتتى.

بېكتۇەن، شى (ئىدارە)، تۇەن ـ مەيداندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىلىرى (پونكىتلىرى) مەركەز ۋە شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 1 ـ يۆرۈش رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۆلاپ تارقىتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بېكتۇەن رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنى يېتەكچى قىلغان شى ۋە تۇەن ـ مەيدان تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىلىرى (پونكىتلىرى) نى تايانچ قىلغان بېكتۇەن ئالاھىدىلىكىگە ئىگە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە تەشۋىقات تورىنى شەكىللەندۈردى. 1998 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، يېڭا ئىگىلىك 8 ـ شىسى شىخەنزە سىملىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تۇنجى قېتىم ئۆچۈر يۇقىرى سۈرئەتلىك لىنىيىسى كەڭ بەلۋاغلىق تورغا چىقىش شەرتىنى ھازىرلىغان فىزىكىلىق سۈپىنى قۇرۇپ، سىملىق تېلېۋىزىيە تورى ئارقىلىق تورغا چىقىپ، شىنجاڭدىكى تۇنجى كۆپ ۋاستىلىك ئۇنۇمۇبرسال مۇلازىمەت تورىغا ئىگە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

بولۇپ قالدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملار 1 مىڭ 500 نەپەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۈنۈمگە ئىگە خادىملار دىن 186 سى بار، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر كۆرەلەيدىغان تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنىڭ سانى 50 يۇرۇشكە يەتتى (خەنزۇ ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر تىلىدىكى پروگراممىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

بىڭتۈەن سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 1994 ـ يىلى قۇرۇلغان، ئىستانسىنىڭ ئورنى ئۈرۈمچى شەھىرىدە. ئۇ مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلەر پروگراممىلىرى بىلەن دۆلەت ماتارىپ كومىتېتىنىڭ ئوقۇتۇش پروگراممىلىرىنى ئولاپ تارقاتقاندىن باشقا، يەنە ئۆزىنىڭ ىر يۇرۇش پروگراممىلىرىنى تارقىتىدۇ. 1997 ـ يىلى 5 ـ ئايدا بىڭتۈەن سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئاپتونوم رايونلۇق سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن ئوپتىك ـ تالالىق تورلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرغانلىقتىن كۆرۈرمەنلەرنىڭ سانى 600 مىڭغا يەتتى. «بىڭتۈەن خەۋەرلىرى»، «بىڭتۈەنگە نەزەر»، «رېستىم، مودا، جۇڭگو گۈزەللىكى»، «ئاخبارات قىزىق نۇقتىسى»، «كۈندىلىك ئۇچرىشىش»، «مالىيە تېز ئۇچۇرلىرى» قاتارلىق مەھسىلىرى بار. «بىڭتۈەنگە نەزەر» ۋە «بىڭتۈەن خەۋەرلىرى» پروگراممىلىرى بەلگىلىك ئىجتىمائىي تەسىر قوزغىدى.

بىڭتۈەننىڭ ھەرقايسى شى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىلىرى

تۇرۇشلۇق شىسى	ئاڭلىتىش ئاپپاراتلىرىنىڭ نامى
يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى	ئارال تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئارال سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئارال رادىئو ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 5 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 5 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 6 ـ شىسى	ۋۇجياچۇي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، ۋۇجياچۇي سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 7 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 7 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىسى	شىخەنزە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى شىخەنزە سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى شىخەنزە رادىئو ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 9 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 9 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 10 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 10 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى
يېزا ئىگىلىك 13 ـ شىسى	يېزا ئىگىلىك 13 ـ شىسى سىملىق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى

بىڭتۈەننىڭ ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىشلىرى

بىڭتۈەن ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىدارىسى 1995 ـ يىلى قۇرۇلغان، پۈتۈن بىڭتۈەننىڭ ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ ۋە ئۇنى باشقۇرىدۇ. بىڭتۈەن ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىشلىرىنىڭ تەرەققىيات پىلانى ۋە مۇناسىۋەتلىك قائىدە ـ نىزاملارنى تۈزۈش ۋە يولغا قويۇشقا مەسئۇل، پۈتۈن بىڭتۈەن ئاخبارات ـ نەشرىيات پائالىيىتىنى ماكرو جەھەتتىن تەكشىيدۇ، قۇرۇلۇش، تەرەققىيات نازارەتچىلىك ـ باشقۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزىدۇ، ئاخبارات، نەشرىيات خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشكە مەسئۇل. بىڭتۈەندە مەملىكەت بويىچە ئاشكارا تارقىتىلىدىغان گېزىتتىن 17سى، مەملىكەت بويىچە ئاشكارا تارقىتىلىدىغان ژۇرنالدىن 13 ى بار، يىللىق تىراژى 38 مىليون. 100 گە يېقىن دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخس ئىگىلىكىدىكى باسما زاۋۇتلار بار، مۇقىم مۇلكى 22 مىليون يۈەندىن ئاشىدۇ، ئىككىنچى دەرىجىلىك توپ تارقىتىش ۋە سېتىش مەركىزىدىن بىرى بار، كىتاب سېتىش نۇقتىلىرى ئاپتونوم رايوندىكى ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا تارقالغان. يەنە قىنقى يىللاردىن بۇيان، بىڭتۈەندە تۈزۈلۈپ نەشر قى-

لىنغان، تەسىرى بار كىتاب ۋە رەسىملىك ژۇرناللار- دىن 500 ى بار، تىراژى 2 مىليونغا يېتىدۇ. بىكتۈەن- دىكى ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانـ- غۇچىلار ئالتە مىڭدىن ئاشىدۇ.

«بىكتۈەن گېزىتى» شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىكتۈەن پارتكومىنىڭ ئورگان گېزىتى، ئۇيـ- غۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتا نەشر قىلىنىدۇ. ئەسلىدە ئۇ «شىنجاڭ ئازادلىق ئارمىيىسى» گېزىتىدىن ئايرىلىپ چىققان «ئىشلەپچىقىرىش سەپى» گېزىتى بو- لۇپ، 1953 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1966 ـ يىلى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىللىرىدە نەشر قىلىنمىشتىن توختىتىلـ- غان. 1969 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى قايتىدىن نەشر قىلىنىشقا باشلىغان ھەمدە نامى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1975 ـ يىلى بىكتۈەن ئەمەلدىن قالـ- دۇرۇلغاندا يەنە توختىتىلغان. 1983 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قايتا نەشر قىلىنىپ، نامى «شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش» كە ئۆزگەرتىلگەن. 1991 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نامى «شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلىپ، كېڭەيتىپ بېسىلغان. 1994 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنى كۈندە- لىك گېزىتكە ئۆزگەرتىلگەن. 1998 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نامى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن، شەنبىلىك سانى رەڭلىك نەشر قىلىنىدىغان بولغان. خەنزۇچىسى تۆت بەت، ئىككى فورمات، ھەپتىدە 6 سان؛ ئۇيغۇرچىسى تۆت فورمات، تۆت بەت، ھەپتىدە بىر سان چىقىرىلىدۇ. ھەر ئىككىسى مەملىكەت بويىچە تاشكارا تارقىتىلىدىغان گېزىت، يىللىق تىراژى 60 مىڭ پارچە (ئۇيغۇرچە گېزىتنىڭ تىراژى 6 مىڭ). بۇ گېزىت بىكتۈەندىكى ھەر مىللەت كادىر، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئاساسىي ئوبيېكت قىلغان، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى خەۋەرلەردىن باشقا، بىكتۈەنىنىڭ ھەرقايسى رايونلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنـ- يەت، ماارىپ، پەن ـ تېخنىكا، سەھىيە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى قاتارلىق تەرەپلەردىكى خەۋەرلىرىنى كۆپ- لەپ ئېلان قىلىپ، پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، بىكتۈەنىنىڭ ئىسلا- ھات، ئىشكىنى ئېچىۋېتىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھە- قىقىي ئەھۋاللىرىنى ئەكس ئەتتۈردى. موتسىيالىزم ئۇيغۇر خىزمەت قىلىش، خەلق ئۇيغۇر خىزمەت قىلىش فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، گېزىتنىڭ توغرا جامائەت پىكرىگە يېتەكچىلىك قىلىش رولىنى جارى قىلدۇ- رۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، ئىجتىمائىي مۇقىملىق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدى. 1985 ـ يىلىدىن 2000ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە ياخشى خەۋەرلەرنى باھالاشتا بىكتۈەن گە- زىتىنىڭ 14 پارچە خەۋىرى 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 22 پارچە خەۋىرى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بىكتۈەن بويىچە ياخشى خەۋەرلەرنى باھالاشتا جەمئىي 30 پارچە خەۋەر 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 36 پارچە خەۋەر 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، بەش پارچە قوشۇمچە بېتى مەملىكەت بويىچە 1 ـ، 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتـ- قا، يەتتە بېتى ئاپتونوم رايونلۇق قوشۇمچە بەت مۇكاپا- تىغا، ئۈچ پارچىسى جۇڭگو ئاخبارات مۇكاپاتىغا ئېرىش- تى. ئاخبارات سۈرەتلىرى مەملىكەت دەرىجىلىك سۈ- رەت باھالاشتا كۆمۈش ۋە مىس مېدالغا ئېرىشتى. كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون ۋە بىكتۈەن بويىچە 1ـ، 2ـ 3ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى.

بىكتۈەننىڭ ھەرقايسى شىلىرىنىڭ گېزىتلىرى

نامى	مەملىكەت بويىچە تارقىلىدىغان نومۇرى	يېزىلغان	نەشر قىلىنىش ۋاقتى	بەت سانى	مەسئۇل تەرجىمان	تىراژى	تارىخى
تارىم گېزىتى	CN65—0065	خەنزۇچە	سەيشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 1 ـ شى پارتكومى	11.000	ئالەمشۇمۇل يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قۇرۇلغان
يېشىل پايلاق گېزىتى	CN65—0077	خەنزۇچە	سەيشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 1 ـ شى پارتكومى	12.300	كورلا شەھىرى خەلق يولى
زەمزەم- شان گېزىتى	CN65—0091	خەنزۇچە	سەيشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 3 ـ شى پارتكومى	5000	ھەشەر شەھىرى ئاز مۇ- يولى ـ 9 نومۇر
قىلى يۇرت يېر ئۆزلەشتۇ- رۇش گېزىتى	CN65—0079	خەنزۇچە	چارشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 4 ـ شى پارتكومى	10.000	ئۇچتۇرپان شەھىرى تۇزلا- لىق يو- لى 219- قورۇ
بورتالا يۇرت يېر ئۆزلەشتۇ- رۇش گېزىتى	CN65—0088	خەنزۇچە	سەيشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 5 ـ شى پارتكومى	4000	بورتالا ناھىيىسى يولى
ۋۇيىما- يۇرت ئۆزلەشتۇ- رۇش گېزىتى	CN65—0070	خەنزۇچە	سەيشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 6 ـ شى پارتكومى	10.000	ۋۇيىما ناھىيىسى 1 ـ يېزا يولى
كۆيۇن شەھىرى ئۆزلەشتۇ- رۇش گېزىتى	CN65—0082	خەنزۇچە	سەيشەنبە	4 بەت	بىرلەشمە 7 ـ شى پارتكومى	7000	كۆيۇن شەھىرى ئۆزلەشتۇ- رۇش يولى 90- نومۇر

شىدەر، گىرىش	CN65—0007	چارىنە	4 ئى	بىر ئىگىلە 5 — ئى پارتكوم	15000	شىدەر، شىما، لىي، ئول
ئۇرسەل چىقىرىش ئاپپاراتى	CN65—0092	ئۇرسەل	4 ئى	بىر ئىگىلە 5 — ئى پارتكوم	5000	ئۇرسەل، چىقىرىش، ئاپپاراتى، ئول
شىنجاڭ پېنسۇن گىرىشى	CN65—0093	مەشىنە	4 ئى	بىر ئىگىلە 10 — ئى پارتكوم	6000	پېنسۇن، لىنتا، ياي، ئو، ئى
ھەرە، خام ئو، رۇلۇش گىرىشى	CN65—0094	ئۇششە	4 ئى	ئۇرۇل، ئۇش، 1 — ئى پارتكوم	5000	ئۇرۇە، ھەرە، شىما، لىي، ئول، 57، ئورۇ
قۇرۇل ئېچىش گىرىشى		مەشىنە	4 ئى	بىر ئىگىلە 13 — ئى پارتكوم	3200	قۇرۇل، ئېچىش، ماشىنا

بىكتۈەننىڭ تەنتەربىيە ئىشلىرى بىكتۈەن تەنتەربىيە كومىتېتىنى 1991 - يىلى 10 - ئايدا قۇرۇل-غان. ھازىر 18 ئى دەرىجىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، 655 تۈەن (مەيدان) ئاساسىي قاتلام تەنتەربىيە ياشقۇ-رۇش تەشكىلاتى، 411 تۈرلۈك تەنتەربىيە ئۇيۇشمىسى بار. مەخسۇس تەنتەربىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنى-دىغان كادىر 1 مىڭ 735 نەپەر. 1998 - يىلى دۆلەت تەنتەربىيە ئىدارىسى بىكتۈەن تەنتەربىيە كومىتېتىغا دۆلەتلىك بىرىنچى دەرىجىلىك ئىجتىمائىي تەنتەربىيە يېتەكچىسى، بىرىنچى دەرىجىلىك رېپىر، بىرىنچى دە-رىجىلىك تەنھەرىكەتچىلەرنى باھالاش ھوقۇقى بەرگەندىن بۇيان، بىكتۈەن ئۆز ئالدىغا كوماندا تەشكىللەپ، مە-ملىكەتلىك 9 - نۆۋەتلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسىگە قا-تناشتى. بىكتۈەن ئىككى نۆۋەتلىك دۆلەت بىرىنچى دە-رىجىلىك ئىجتىمائىي تەنتەربىيە يېتەكچىلىرىنى يېتىش-تۈرۈش كۇرسى ئاچتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى 84 نەپەر خادىم باھالاش ئارقىلىق مەملىكەتلىك 1 - دەرىجىلىك ئىجتىمائىي تەنتەربىيە يېتەكچىسى دېگەن نامغا ئېرىش-تى. توققۇز يىلدىن بۇيان ئىككى ئورۇنلۇق ئىشچىلە-رى مەملىكەتلىك ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتىدە مۇ-كاپاتلاندى. 1998 - يىلى بىكتۈەن تۇنجى تەنتەربىيە مەكتېپىنى تەسىس قىلدى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7 مىڭ كۋادرات مېتىر بولغان، 3 مىڭدىن ئارتۇق تاماشىبىن سىغدۇرالايدىغان، 10 نەچچە خىل تەنتەربىيە تۈرى بو-يىچە چېنىققىلى بولىدىغان ھەمدە مۇسابىقە ئۇيۇشتۇرا-لايدىغان تۇنجى ئۇنىۋېرسال تەنتەربىيە سارىيى سالدى.

1996 - يىلى 7 - ئايدا بۇ سارايدا بىكتۈەن تۇنجى نۆۋەتلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، بارلىق تۈر بويىچە مۇسابىقە ئېلىپ بېرىپ 98 ئالتۇن مېدال، 98 كۈمۈش مېدال، 99 مىس مېدال تارقاتتى. 1992- يىلى 8 - ئايدا، بىكتۈەن تەنھەرىكەتچىلىرى بېيجىڭدە ئۆتكۈزۈلگەن «پالۋان لوكقىسى» نى تالىشىش مۇساب-قىسىدە بىر ئالتۇن مېدال، بىر مىس مېدالغا ئېرىش-تى. 1995 - يىلى 11 - ئايدا، 5 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدە ئىككى ئال-تۇن مېدال، بىر كۈمۈش مېدالغا، 1997- يىلى 8- ئايدا، مەملىكەتلىك ياشلار بوكس لەۋھە تالىشىش مۇ-سابىقىسىگە قاتنىشىپ 71 كىلوگراملىقلار بويىچە 3 - لىككە ئېرىشتى. 1998 - يىلى 8 - ئايدا، مەملىكەت-لىك ياشلار چامباشچىلىق لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى-دە بىر ئالتۇن مېدالغا، 1999 - يىلى 7 - ئايدا، مەملىكەتلىك بوكس مۇسابىقىسىنىڭ ھەل قىلغۇچ مۇ-سابىقىسىدە بىكتۈەن ماھىرى 3 - لىككە ئېرىشتى. 1999 - يىلى 8-، 10 - ئايلاردا، بېيجىڭ بىلەن لاسادا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەنھەرىكەت يېغىنىدا بىكتۈەن تەنھەرە-كەتچىلىرى بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدال، ئىككى

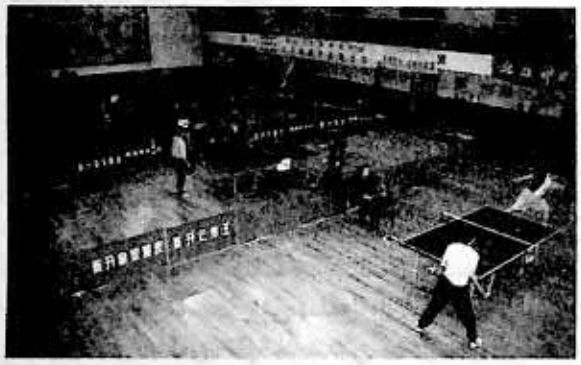

بىكتۈەن تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تىكتاك توپ مۇسابىقىسى

مىس مېدالغا ئېرىشتى. بىكتۈەن كوماندىسى يەنە تەن-تەربىيىدە مەدەنىيەتلىك ۋەكىللەر كوماندىسى دەپ باھا-لاندى. 2000 - يىلى 5 - ئايدا، بىكتۈەن مېيىپ تەنھەرىكەتچىلەر كوماندىسى شاڭخەيدە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك 5 - نۆۋەتلىك مېيىپ تەنھەرىكەتچىلەر مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، بىر ئالتۇن مېدالغا، ئىككى كۈمۈش مېدالغا، ئۈچ مىس مېدالغا ئېرىشتى. شۇ يىلى 7 -، 9 - ئايلاردا بىكتۈەن 2 - نۆۋەتلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 11 - كۈنىگىچە، بىكتۈەن تەنتەربىيە كومىتېتى «ئو-

لىمپىك تەنھەرىكەت ماھىرلىرى» نىڭ غەربىنى ئايلىنىش ۋەكىللەر كوماندىسىنى كۈتۈۋېلىشنى تەشكىللەپ، دۆ- لەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولدى.

بىكتۆەننىڭ سەھىيە ئىشلىرى بىكتۆەن سە- ھىيە ئىدارىسى بىكتۆەننىڭ سەھىيە ئىشلىرىنى قانۇن بويىچە مەمۇرىي جەھەتتىن باشقۇرىدۇ. ھەرقايسى شى، تۆەن ـ مەيدانلاردا سەھىيە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگان- لىرى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بىكتۆەن بويىچە ئىككى بىۋاستە قاراشلىق دوختۇرخانا، بىر ساقلىق ساقلاش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، بىر مەركىزىي قان پونكىتى، شى (ئىدارە) دەرىجىلىك دوختۇرخانا- لاردىن 16سى، ساقلىق ساقلاش، كېسەللىكنىڭ ئالدى- نى ئېلىش پونكىتلىرىدىن 14 ى بار. تۆەن ـ مەيدان دوختۇرخانىلىرىدىن 170 ى، سانائەت، قاتناش، قۇرۇ- لۇش، كارخانا ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى دوختۇرخانىلە- رىدىن 34، تۆەن ـ مەيدان دەرىجىلىك ساقلىق ساق- لاش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتلىرىدىن 161 ى، ئاساسىي قاتلام ئامبولاتورىيىلىرى، ساقلىق ساقلاش پونكىتلىرىدىن 220 سى، لېيەن ـ ئەترەت شىپاخانىلىرىدىن 2 مىڭ 443 ى بار. سەھىيە داۋالاش ئورگانلىرىنىڭ نوپۇسىنى قاپلاش نىسبىتى 90% تىن يۇقىرى. بىكتۆەندىكى داۋالاش ئورۇنلىرىدا 17 مىڭ 483 كارىۋات بار، سەھىيە خادىملىرى 27 مىڭ 398 نەپەر، ئۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىك خادىمى 22 مىڭ 71. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر مىڭ ئادەمگە كېسەل كارىۋىتى 3. 7، 17. 9 سەھىيە تېخنىك خادىمى، 4. 1 دوختۇر توغرا كېلىدۇ. بىكتۆەن ئىشچى ـ خىز- مەتچىلىرى ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن داۋالىنىش ۋە ئەمگەك سۇغۇرتىسى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولىدۇ. داۋالىنىش كاپالىتىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 80% تىن يۇقىرى. يېقىنقى 10 يىلدىن بېرى، بىكتۆەن سەھىيە خىزمىتىدە باشلانغۇچ سەھىيە ـ ساقلىق ساقلاشنى ئو- مۇملاشتۇرۇشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، دېھە- قانچىلىق مەيدانلىرى سەھىيە ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنى- شىنى ئىلگىرى سۈردى. 200 مىليون يۇەن مەبلەغ سېلىپ، 146 تۆەن ـ مەيدان دوختۇرخانىسىنى ئۆز- گەرتتى ۋە يېڭىدىن سالدى. 223 مىليون يۇەن مەبلەغ سېلىپ ئىچىملىك سۇنى ياخشىلاپ، 1 مىليون 515 مىڭ ئادەمنى ساپ سۇ بىلەن تەمىنلىدى. كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساقلىق ساقلاش خىزمىتى كۆچەيتىل- گەنلىكتىن 95% تۆەن ـ مەيدان دەسلەپكى ساقلىق ساقلاش لايىھەتلىك ئۆلچىمىگە يەتتى. بىكتۆەندە يۇقۇم- لۇق كېسەللىك بىلەن ئافرىش نىسبىتى 100 مىڭ ئادەم ئىچىدە 326. 26 گە تۆۋەنلىدى، ھۈاقلارنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى 15. 5% تۆۋەنلىدى، ھامىلىدارلارنىڭ تۇغۇنتتا ئۆلۈش نىسبىتى 100 مىڭ ئادەم ئىچىدە 38. 2 گە تۆۋەنلىدى. بىكتۆەنلىكلەرنىڭ سالامەتلىك ئەھۋالى مەملىكەت بويىچە ئوتتۇرا، يۇقىرى دەرىجىلىك سەۋىيىگە يەتتى. بىكتۆەننىڭ مېدىتسىنا ئىلمى سەۋىيە- سى ئۆزلۈكسىز ئۆستى. شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى تېب- بىي ئىنستىتۇت قارىمىقىدىكى 1 ـ دوختۇرخانا يۇرەك تاجسىمان قان تومۇرىغا كۆڭرۈك سېلىش، يۇرەك يۆت- كەش، مۇڭگۈز پەردىسىنى يۆتكەش قاتارلىق ئوپېرا- سىيىلەرنى قىلالايدىغان بولدى. 1997 ـ يىلى بىكتۆەن سەھىيە ئىدارىسىگە گوۋۇيۈەن ئىستىل تۇزەش ئىشخا- نىسى، مەملىكەت بويىچە ئىستىل تۇزەش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ، دەپ نام بەردى، 1999 ـ يىلى شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى تېببىي ئىنستىتۇتى قارىمىقـ- دىكى 1 ـ دوختۇرخانا مەملىكەت بويىچە «100 ياخشى دوختۇرخانا» نىڭ بىرى بولۇپ باھالاندى.

شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېببىي ئىنىس- تىتۇتى قارىمىقىدىكى 1 ـ دوختۇرخانا داۋالاش، ئوقۇتۇش، تەتقىقات، ئالدىنى ئېلىش، ساق- لىق ساقلاش بىر گەۋدە قىلىنغان A-3 دەرىجىلىك دوختۇرخانا، شىخەنزە شەھىرىدە. ئەسلىدە ئۇ ئازادلىق ئارمىيە 9 ـ جۇن دوختۇرخانىسى بولۇپ، 1949 ـ يىلى قۇرۇلغان. 22 ـ بىكتۆەن دوختۇرخانىسى، بىكـ- تۆەن تېببىي تېخنىكوم قارىمىقىدىكى دوختۇرخانا، شىخەنزە تېببىي ئوتتۇرا تېخنىكوم قارىمىقىدىكى دوخـ- تۇرخانا دېگەندەك نام بىلەن ئاتىلىپ، 1996 ـ يىلىغا كەلگەندە ھازىرقى نامى بىلەن ئاتالغان. دوختۇر- خانىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 240 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 98 مىڭ 320 كۋادرات مېتىر، 800 كارىۋىتى بار. دوختۇرخانا خادىملىرى 1 مىڭ 255 نەپەر (ئۇلارنىڭ ئىچىدە 156 نەپەر ئالىي كەسپىي تېخنىك خادىم بار). 32 كلىنىكىلىق داۋالاش بۆلۈ- مى، داۋالاش تېخنىكا ۋە باشقا بۆلۈملەردىن 14ى، كلىنىكىلىق داۋالاش كافېدراسىدىن 23 ى بار. يەنە مەركىزىي تەجرىبىخانا، كۆز بۆلۈمى تەتقىقات ئىشخانـ- سى، بالىلار بۆلۈمى تەتقىقات ئىشخانىسى، تېببىي پسىخولوگىيە تەتقىقات ئورنى، يۇرەك قوزغىتىش، دورا ياساش، ئۇسمىنى رادىئاكتىپىلىق داۋالاش، شۇن- داقلا كۆزگە چوشكەن ئاقنى داۋالاش مەركىزى قاتارلىق

مەركەزلەردىن 4ى بار. كۈندىلىك كېسەل كۆرۈش سانى 1 مىڭ 200 ئادەم قېتىمدىن ئارتۇق. MR، CT، تۆز سىزىقلىق تېزلەتكۈچ، ستېرېئولوق β نۇرى، ئاپتوماتىك بىئولوگىيىلىك ئوسكۇنىسى، چوڭ

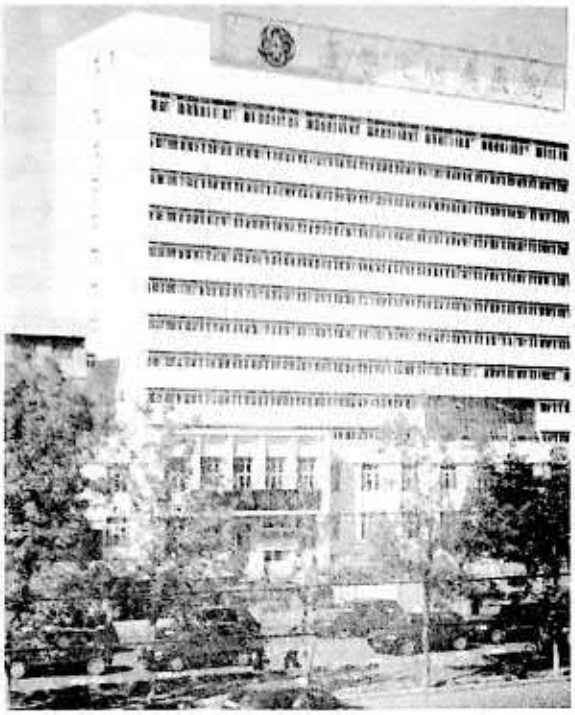

شخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تېببىي ئىنستىتۇتى قارمىقىدىكى 1 - دوختۇرخانا

تېپتىكى χ نۇرى ماشىنىسى قاتارلىق ئىلغار داۋالاش ئوسكۇنىلىرىگە ئىگە. مۇھىم بۆلۈملىرىدىن، يۇرەك قان تومۇر ئىچكى بۆلۈمى، ھەزىم قىلىش ئىچكى ئاچ-راتما بۆلۈمى، نېرۋا ئىچكى بۆلۈمى، ياشانغانلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، ئادەتتىكى ئاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، كۆكرەك - يۇرەك كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، سۆڭەك بۆلۈمى، ئاياللار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، جۆگىچە داۋالاش بۆلۈمى، كۆز كېسەللىكلىرى بۆلۈمى قاتارلىقلار بار. ھۆ-كۈمەتنىڭ ئالاھىدە راسخوتىدىن بەھرىمەن بولىدىغان بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىسلەر كېسەل كۆرىدۇ.

بىكتۈەن دوختۇرخانىسى داۋالاش، ئوقۇ-تۇش، تەتقىقات، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساق-لىق ساقلاش، سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى بىر گەۋدە قىلغان ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانا. ئورنى ئۇرۇمچى شەھىرى ياشلار يولى بىلەن بەشيۈلتۈز يولىنىڭ كې-سىشكەن ئېغىزىدا. ئەسلىدە ئۇ 1949 - يىلىدىكى ئازادلىق ئارمىيە مەلۇم قىسمىنىڭ ۋاقىتلىق دوختۇر-خانىسى بولۇپ، 1962 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى سانائەت، قاتـ-ناش ئارمىقىنىڭ دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1972 - يىلى نامى ئاپتونوم رايونلۇق ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر دوختۇرخانىسىغا، 1976 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش دوختۇرخانىسىغا، 1978 - يىلى ئاپ-تونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش دوختۇرخانىسـ-غا، 1982 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. دوختۇرخانىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 39 مىڭ كۋادرات مېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 42 مىڭ 300 كۋادرات مېتىر. 500 كارىۋات قويۇلغان. 600 نەپەر ئىشچى-خىزمەتچىسى بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تېببىي تېخنىك خادىملىرى 485 نەپەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۇنۋانغا ئې-رىشكەنلەر 70 نەپەر. كۈندىلىك كېسەل كۆرۈش سانى 500 ئادەم قېتىم. يىللىق بالىنتسىغا قوبۇل قىلىنىدە-غان كېسەللىكلەر 6 مىڭ 300 دىن ئاشىدۇ. 32 بۆلۈم تەسىس قىلىنغان، ئۇنىڭ ئىچىدىكى سۆڭەك بۆلۈمى، بالىلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى، نېرۋا كېسەللىكلىرى ئىچكى بۆلۈمى، سۈيدۈك تاشقى بۆلۈمىدىن ئىبارەت تۆت مۇھىم بۆلۈم بار. جۆگىگو پۈت - قولى مېيىپلارنى داۋالاش - ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزى، ئاپتونوم رايونلۇق بالىلار بىخەۋدلۇق كېسەلىنىڭ ئاسارەتلىرىنى ئوگۇشاش مەركىزى، ئاپتونوم رايونلۇق كۆرۈش قۇۋۋە-تىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزى، بىكتۈەن يالغان پۈت - قول سېلىش مەركىزى، بىكتۈەن بوغۇم كېسەل-لىكلىرىنى داۋالاش مەركىزى، بىكتۈەن كلىنىكىلىق داۋالاش مەركىزىدىن ئىبارەت ئالتە مەركەز تەسىس قە-لىنغان. ھازىر CT يادرو ماگنىت تىترىتىپ تەكشۈ-رۈش ماشىنىسى، رەقەملىك كىچىكلىتىپ كۆلەڭگە چۈشۈرۈش، ئاپتوماتىك بىئولوگىيە - خىمىيە ئەسۋابى قاتارلىق 1 مىڭ 10 دانە 25 مىليون يۈەن قىممەتتىكى زامانىۋى داۋالاش ئوسكۇنىلىرى ۋە ھەر خىل ئەسۋابلار بار.

بىكتۈەن ئۆسمە كېسەللىكلىرىنى رادىئو-ئاكتىپلىق داۋالاش مەركىزى ئۆسمە كېسەللىكـ-لىرىنى داۋالايدىغان مەخسۇس داۋالاش ئاپپاراتى. ئورنى شخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تېببىي ئىنستىتۇتى قار-مىقىدىكى 1 - دوختۇرخانىنىڭ رادىئوئاكتىپلىق داۋا-لاش بۆلۈمىدە، 1995 - يىلى 4 - ئايدا قۇرۇلغان. داۋالاش مەركىزىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 550 كۋاد-رات مېتىر، ئەملىي ئىشلىتىلىش كۆلىمى 360 كۋاد-

رات مېتىر. ھازىر WD—6/100 ئېلېكترونلۇق تۆز سىزىغلىق تېزلەتكۈچ، WD—HDR18 تىپلىق يېقىن ئارىلىقتىن كەينىگە ئورنىتىش ماشىنىسى، FM—I تىپلىق تەقلىدىي ئورۇن بەلگىلەش ماشىنىسى، سىكرو دولقۇنلۇق ئىسسىق ئۆتكۈزۈپ داۋالاش ماشىنىسى، ئىسسىق تالالىق كېسىش ماشىنىسى قاتارلىق ئىلغار رادىئوتاكتىپ داۋالاش ئەسۋابلىرى ھەمدە يۈرۈشلەشكەن ئۇسكۇنىلىرى بار. ھازىرغا قەدەر جەمئىي 3 مىڭغا يېقىن ھەر خىل راك، ئۆسمە كېسەللەرنى تەكشۈرۈپ، مىڭدىن ئارتۇق كېسەلنى ياتاقتا ئېلىپ داۋالىدى. رادىئوتاكتىپلىق داۋالانغۇچىلار 40 مىڭغا يېقىن. خىمىيىلىك داۋالاش، پاتولوگىيە، ئوپېراتسىيە، دورا بىلەن داۋالاش قاتارلىق شەكىلدىكى ئۈنۈمۈرسال سىستېما CT ، β نۇرى قاتارلىق ئەسۋابلارنىڭ ياردىمى بىلەن راك ئۆسمىسىنىڭ ئورنىنى توغرا تېپىش، دىئاگنوز قويۇش، داۋالاش قاتارلىق تەرەپلەردە بىرقەدەر ياخشى داۋالاش ئۇنۇمىگە ئېرىشتى.

بىخىتۈەننىڭ يۈرەككە قوزغاتقۇچ سىلىش مەركىزى يۈرەك كېسەللىكلىرىنى داۋالايدىغان مەخسۇس داۋالاش ئاپپاراتى، ئورنى شىخەنزە ئۈنۈمۈرسىتېتىنىڭ تېببىي ئىنىستىتۇتى قارىسىقىدىكى 1 ـ دوختۇرخانا يۈرەك ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە. 1995 ـ يىلى 4ـ ئايدا قۇرۇلغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 1 مىڭ 660 كۋادرات مېتىر، 56 كارىۋېتى بار. ھازىر يۈرەك كېسەللىكلىرى ئېلېكترونلۇق فىزىئولوگىيىلىك خاتىرىلەش ماشىنىسىدىن 12 سى، تىترەشنى يوقىتىش ماشىنىسى، يۈرەكنى ئېلېكترونلۇق كۆزىتىش ئۈسكۇنىسى، C تىپلىق x نۇرى ماشىنىسى قاتارلىق ئىلغار ئۈسكۇنىلىرى بار، كۈندە 40 تىن ئارتۇق كېسەل كۆرىدۇ. XX ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىلا دوختۇرخانا يۈرەك ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى قېينىچىلىقلارنى يېڭىپ، يۈرەك تاجسىمان قان تومۇرنى تاللاپ سۈرەتكە ئېلىش تېخنىكىسى (SCA) ، ئىككى قاناتلىق قاپاقنى شار شەكلىگە كەلتۈرۈش تېخنىكىسى (PBMV) ، مەڭگۈ لۈك يۈرەك قوزغاتقۇچ ئورنىتىش تېخنىكىسىنى يولغا قويدى. مەركەز قۇرۇلغاندىن كېيىن، تېرە تاجسىمان ئارتېرىيە تومۇرىنى شار شەكلىگە كەلتۈرۈش تېخنىكىسى (PTCA) ، تاجسىمان ئارتېرىيە ئارقىلىق تەرەك سېلىش تېخنىكىسى (STENT) ۋە رادىئو چاستوتىسى خىنى يوقىتىش تېخنىكىسى (RFAB-LATION) قاتارلىقلارنى ئارقا ـ ئارقىدىن يولغا قويدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە PTCA نىڭ خىزمىتى خەلقئارالىق ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى بار.

يىگە يەتتى. ھازىر ئۇلار جىددىي خاراكتېرلىك يۈرەك مۇسكۇلى تىقىلمىسىنى بىۋاسىتە PTCA قىلىش قاتارلىق يېڭى تېخنىكىلارنى ئاكتىپ يولغا قويماقتا.

بىخىتۈەننىڭ سەھىيە كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى تەتقىقات، تەربىيىلەش، تېخنىكىلىق يېتەكلەشنى بىر گەۋدە قىلغان سەھىيە كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قاتارلىق سەھىيە كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش (يۇقۇملۇق كېسەل، يەرلىك كېسەل، پىلانلىق ئىممۇنىتېت، يۇقۇملۇق بولمىغان ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر) ، تازىلىق (ئەمگەك تازىلىقى، يېمەكلىك تازىلىقى، مەكتەپ تازىلىقى، مۇھىت تازىلىقى) ، ئانا ـ بالىلار سالىق ساقلاش، ساغلاملىق تەربىيىسى، تەكشۈرۈش ۋە بىئولوگىيىلىك دورىلاردىن ئىبارەت ئالتە خىل كەسپىي بۆلۈم تەسىس قىلىنغان.

بىخىتۈەن مەركىزىي قان پونكىتى قان ئېلىش، قان بېرىش، ئوقۇتۇش، تەتقىقاتنى بىر گەۋدە قىلغان ئۈنۈمۈرسال داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتى، ئورنى ئۈرۈمچى شەھەر ئالغا كوچىسى 23 ـ قورۇدا، 1997ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى قۇرۇلغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 1 مىڭ 500 كۋادرات مېتىر. 3 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلەرنى كىرگۈزگەن. نۆۋەتتە ئاپتوماتىك ئەۋرىشكە ئېلىش ماشىنىسى، ئاپتوماتىك ئېنزىم ئۆلچىمىنى تەھلىل قىلىش ماشىنىسى، ئاپتوماتىك بىئولوگىيىلىك تەھلىل قىلىش ماشىنىسى، ئاپتوماتىك قان تەركىبىنى ئايرىش ماشىنىسى قاتارلىق بىر تۈركۈم خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى بار.

بىڭتۈەن تېببىي دوراخانىسى ئەسلىدە بىڭتۈەن دوراخانىسى، 1955 - يىلى قۇرۇلغان. 1960 - يىلى دوراخانا ماتېرىياللىرى باش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلگەن، 1971 - يىلى تېببىي دوراخانا پونكىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1975 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دوراخانىسىغا ئۆتكۈزۈلۈپ بېرىلگەن. 1983 - يىلى 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ تېببىي دوراخانىسى قۇرۇلغان. تىجارەت دائىرىسىگە خىمىيىلىك دورا، يېڭى ئالاھىدە دورىلار، جۇڭگوچە پىشىق دورىلار، جۇڭگوچە ئۆسۈملۈك دورىلار ھەمدە داۋالاشقا لازىملىق ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرىدىن ئىبارەت بەش تۈر بويىچە 3 مىڭغا يېقىن مەھسۇلات تۈرى كىرىدۇ. مەملىكەت ئىچىدىكى 500 دىن ئارتۇق زاۋۇت، سودىگەر بىلەن ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئورناتقان، شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدە 160 داۋالاش ئاپپاراتىدا دوراخانا بىلەن تەمىنلەش تور نۇقتىسى ئورناتقان. ئۇرۇمچى شەھىرىدە زەنجىرسىمان چوڭ دورا رېخانىدىن يەتتىنى قۇرغان. شىركەتتە GSP ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان 3 مىڭ 600 كۆادرات مېتىرلىق دوراخانا ئىسكىلاتى بار، 52 مىليون يۈەن قىممىتىدىكى ئومۇمىي مۇلۇككە ئىگە. 2000 - يىلىغا قەدەر 165 مىليون 15 مىڭ 300 يۈەن قىممىتىدە كىرىم قىلىپ، 13 مىليون 166 مىڭ يۈەن قىممىتىدە باج تاپشۇردى.

بىڭتۈەننىڭ داۋالاش - سەھىيە ساھەسىدە قولغا كەلتۈرگەن تەتقىقات نەتىجىلىرى 2000 - يىلىغا قەدەر ئۆلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك 40 قا يېقىن سەھىيە داۋالاش تەتقىقات نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈردى، 36 مەخسۇس كەسپىي كىتاب نەشر قىلىندى، چەت ئەلدىكى ژۇرناللاردا 85 پارچە ئىلمىي ماقالە، دۆلەت دەرىجىلىك ژۇرناللاردا 600 دىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىندى. بىر تۈركۈم يېڭى تېخنىكا، يېڭى داۋالاش ئۇسۇللىرى دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېببىي ئىنستىتۇتى 1 - دوختۇرخانا يېتەكچىلىك قىلغان خالتىلىق قۇرت تەسۋىر ئىلمى تەتقىقاتى ۋە كلىنىكىلىق دىئاگنوز قويۇش، داۋالاش سەۋىيىسى دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. تاجىسىمان يۈرەك قان تومۇرىغا كۆۋرۈك سېلىش تېخنىكىسى، ئىككى قاناتلىق قاپاقانى ئورنىتىش ۋە يۆتكەش تېخنىكىسى، داۋالاش قىيىن بولغان يۈرەك كېسەللىكلىرىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ داۋالاش، تاجىسىمان يۈرەك قان تومۇرىغا ئىچى دىن تىرەك سېلىش تېخنىكىسى، جىگەر ئوپېراتسىيىسى، سى، قىزىل ئۆڭگەچ كۆپمە تومۇرلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ بوغۇش تېخنىكىسى، ئەينەكلىك لازىر نۇرى بىلەن داۋالاش تېخنىكىسى، بۆرەك يۆتكەش، مۇڭگۈزسىمان پەردىنى ئالماشتۇرۇش، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى ئېلىش ۋە سۈنئىي كرىستال ئورنىتىشتىن ئىبارەت ئۈچ تېخنىكا، ئۇزۇلگەن قول بارماقلىرىنى ئۇلاش، باش بارماق ياساش تېخنىكىسى، سۆڭەك بوغۇملىرى تېخنىكىسى، سۈنئىي چىش سېلىش، شۇنداقلا ساقايتىش قىيىن بولغان ئايالار كېسەللىكلىرىنى جۇڭگوچە دورىلار بىلەن داۋالاش، ئەرلەرنىڭ پەرزەنت كۆرەلمەسلىك كېسەللىكلىرى، يۈرەك قان تومۇرى كېسەللىكلىرى، ئاستا خاراكتېرلىك جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ياشانغانلار كېسەللىكلىرىنى داۋالاش قاتارلىقلار دۆلەتنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىلغار سەۋىيىسىگە يەتتى. بىڭتۈەن دوختۇرخانىسى ئېلىپ بارغان بالىلار پالەچ كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئوپېراتسىيىسى، سۈيدۈك يولىنى توك بىلەن كېسىش، تىز بوغۇملىرىنى سېلىش ۋە يۆتكەش ئوپېراتسىيىسى، رادىئوئاكتىپلىق داۋالاش، ئۇلترا ئاۋاز ئارقىلىق كۆزدىكى ئاقنى ئېرىتىپ داۋالاش تېخنىكىسى قاتارلىقلار ئىچىدىكى بىر تۈر دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە، ئىككى تۈر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىلغار سەۋىيىگە يەتتى. 11 دوختۇرخانا ئۆچۈر ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ، ئۇزۇن مۇساپىلىق كېسەل كۆرۈشنى قانات يايدۇردى. بىڭتۈەن سەھىيە ئىدارىسى يېتەكچىلىك قىلغان شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېببىي ئىنستىتۇتى ستاتىستىكا كافېدراسى ئۆز ئۈستىگە ئالغان «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى سەھىيە مۇلازىمىتى ئۈستىدە تەكشۈرۈش» دېگەن تەتقىقات تېمىسى بىڭتۈەننىڭ بۇندىن كېيىنكى داۋالاش تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتىغا كېتىدىغان خىراجەتنى ھېسابلاپ چىقىش ۋە ئىسلاھات ئەندىزىسىنى بېكىتىش ئۈچۈن سانلىق مەلۇمات ھازىرلاپ بەردى.

بىڭتۈەننىڭ قوش ھىمايە قىلىش، نەپقە ئىشلىرى «ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش»، «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە - تاۋابىئاتلارغا ئېتىبار بېرىش» پائالىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. 1993- يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بىڭتۈەن جەمئىي 47 مىليون 555 مىڭ 400 يۈەن ئېتىبار سوممىسى ۋە 4 مىليون 900 مىڭ يۈەن قىممىتىدە ھال سوراش بۇيۇمى، 12 مىليون 45 مىڭ يۈەن نەپقە پۇلى تارقاتقان. ھەر يىلى يېڭى يىل، چاغان، بىرىنچى ئاۋغۇست ئارمىيە بايرىمى قاتارلىق چوڭ بايراملاردا بىڭتۈەننىڭ

ھەرقايسى شى (ئىدارە) ، تۈمەن ـ مەيدان، لىيەندۇيلىرى ھال سوراش ئۇسكى تەشكىللەپ نەپىقە بېرىش ئوبيېكتـ لىرىدىن ھال سوراپ كەلدى. ئالتە يىل ئىچىدە ھەر خىل ھال سوراش پائالىيەتلىرىدىن جەمئىي 520 قېتىم تەشكىللەپ، كونا قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن، يا- شانغان 8 ـ ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن، ئىنقىلابىي قۇربان- لار ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىدىن، مېيىپ ـ يارىدار ئەسـ كەرلەردىن، ھەربىي سەپتىن ئالماشقان ئەسكەرلەردىن بولۇپ، 22 مىڭ 900 تۇتۇندىن ھال سورىدى. ئاساـ سىي قاتلام ئورگانلىرىدىن 10 مىڭ قېتىمدىن ئارتۇق ھال سورىدى. 163 ئورۇندا ئارمىيە خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك بەرپا قىلدى. ھەر خىل ھال سوراش پائالـ يەتلىرىدىن 530 قېتىمدىن ئارتۇق ئېلىپ بېرىلدى. 680 قېتىمدىن ئارتۇق مۇھبەت يېغىنى، دوكلات يىغـ نى، تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنلىرى ئېچىلدى. دۆـ لەت مۇداپىئە تەربىيىسى بويىچە 194 مەيدان زېمىن سىناش مۇسابىقىسى ئېلىپ بېرىلدى.

بىكتۆەننىڭ ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇلغان ۋە چېكىنگەن ئەسكەرلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشـ لىرى 1960 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە، بىكـ تۆەن بېيجىڭ، شېنيالڭ، گۇاڭجۇ، ئەنجىڭ، چېڭدۇ ھەربىي رايونلىرىدىن كەسىپ ئالماشقان ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەردىن جەمئىي 69 مىڭ 580 كىشىنى ئورۇنـ لاشتۇردى. 1974 ـ يىلىغا قەدەر، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن جەمئىي 82 مىڭ 401 نەپەر ئەسكەرنى ئو- رۇنلاشتۇردى. 1975 ـ يىلى بىكتۆەن تۇزۇلمىسى بە- كار قىلىنغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇش باش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، جەمئىي 9 مىڭ 14 نەپەر كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1982 ـ يىلى، بىكتۆەن تۇزۇلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، تۆـ مۇرىول قىسمى 5 ـ شى ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەسكەر- لىرى 2 ـ تارماق ئەترىتىنىڭ كەسىپ ئالماشقان ئوفىتـ سېر ـ ئەسكەرلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن بىر ۋاـ قىتتا، ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى ھەربىي سەپتىن چې- كىنگەن 1 مىڭ 500 دىن ئارتۇق جەڭچىنى ئورۇنلاش- تۇردى. كېيىنكى بىرنەچچە يىل ئىچىدە، ھەر يىلى باشقا ئۇلكىلەرنىڭ شىنجاڭدا ھەربىي خىزمەت ئۇتەپ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ئەسكەرلىرىدىن جەمئىي 2 مىڭغا يېقىن كىشىنى ئورۇنلاشتۇردى. 1988 ـ يىلىغا قەدەر، ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇلغان ۋە چېكىنگەن ئەسكەرلەردىن جەمئىي 119 مىڭ 129 كىشىنى ئورۇنـ لاشتۇردى. 90 ـ يىللىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىگە كەلـ گەندە، ئاپتونوم رايوننىڭ سىرتىدىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەرنى قايتا ئورۇنلاشتۇرماي، بىكتۆەن ئىشـ چى- خىزمەتچىلىرىنىڭ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن پەرزەنتلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر 24 مىڭ 120 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بىكتۆەن ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئورۇنلاشتۇـ رۇش خىزمىتىدە «ئىككىگە ئېتىبار بېرىش» يەنى خىز- مەت كۆرسىتىپ تەقدىرلەنگەن ھەربىي سەپتىن چېكىنـ گۈچىلەرنى ئالدى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش، ئېگىزلىكـ تە، چەت ـ ياقا، چېگرا رايونلاردا ھەربىي خىزمەت ئۇتەپ چېكىنگەنلەرنى ئالدى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈردى.

بىكتۆەننىڭ ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇش، ئىئانە توپلاش ئىشلىرى 1990 ـ يىلى شىنجاڭ ۋە ئىچكى ئۇلكىلەردە ئېغىر كەلكۈن ئاپىتى يۈز بەرگەندە بىكتۆەن 11 مىليون يۈەن قىممىتىدىكى پۇل ۋە ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلدى. 1996 ـ يىلى بىكتۆەن يەر تەۋرەش، كەلكۈن ۋە مۇلدۇر ئاپىتى قاتارلىق ئاپەتلەرنىڭ ھۇجۇـ مىغا ئۇچراپ، ئىقتىسادىي زىيان 734 مىليون يۈەن بولدى. بۇ چاغدا بىكتۆەن دۆلەت يارىدەم قىلغان 1 مىليون 500 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بىلەن شەـ دۇڭنىڭ ۋېيفاڭ، دۇڭيىڭ قاتارلىق رايونلىرى ئىئانە قىلغان 6 مىڭ 500 بولاقتىن ئارتۇق كىيىم ـ كېچەك- لەرنى ۋاقتىدا ئاپەتكە ئۇچرىغان جايلارغا يەتكۈزۈپ بەر- دى. 1997 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسىنىڭ ئايرىم تۆەن ـ مەيدانلىرى بىرنەچچە قېتىم بەش بالدىن يۇقـ رى يەر تەۋرەش ئاپىتىگە ئۇچراپ، بىۋاستە ئىقتىسا- دىي زىيان 100 مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتتى. پۈتۈن بىكتۆەن يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىسىغا 4 مىليون 603 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى ھەمدە شەندۇڭ ئۇلكىسى ئىئانە قىلغان 30 تونىنا كىيىم ـ كېچەكنى ئاپەتكە ئۇچرىغان تۆەن ـ مەيدانلارغا تارقىتىپ بەردى. 1998 ـ يىلى بىكتۆەن، شى، تۆەندىن ئىبارەت ئۇچ دەرىجىلىك ئو- رۇننىڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئىشلەتكەن مەبلىغى 136 مىليون 630 مىڭ يۈەنگە يەتتى. يەنە ئىچكى ئۇلكىلەر- دىكى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىغان رايونلارغا 10 مىليون 490 مىڭ 200 يۈەن پۇل، 4 مىليون 764 مىڭ 500 يۈەن قىممىتىدىكى ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلدى. 1999ـ يىلى، بىكتۆەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى بالدۇر ئورۇنلاشتۇرۇپ، بالدۇر غەملەپ، ئاپەت ئەھۋالىدىن دوكلات قىلىش ۋە نۆۋەتچىلىك تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئۇچ قارار بويىچە تەربىيىلەش كۈر-

سى ئېچىپ، 170 نەپەر كىشىنى تەربىيىلىدى. يەنە كۆپ قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ ئاساسىي قاتلامدىكى ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈردى. شۇ يىلى، شەندۇڭ ئۆلكىسى ئىئانە قىلغان 1 مىليون يۈرۈش كىيىم ۋە يوتقان - كۆرپە، شياڭگاڭلىق شېن بىنلىڭ ئەپەندى ئىئانە قىلغان 250 مىڭ شياڭگاڭلىق پۇلى قىممىتىدىكى 5 مىڭ دانە پوپايكىنى قوبۇل قىلدى. بىڭتۈەن، شى، تۈەندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك ئورۇن جەمئىي 180 مىليون يۈەن قىممىتىدىكى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋە ئۆي- جايلارنى قايتىدىن قۇرۇش پۇلى غەملىدى. 2000- يىلى بىڭتۈەن، شى، تۈەندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك ئورۇن 145 مىليون يۈەن قىممىتىدىكى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە مادديي بۇيۇم توپلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە نەق پۇل 128 مىليون يۈەن، 16 مىليون 970 مىڭ يۈەن قىممىتىدىكى مادديي بۇيۇم بار. 14 شى، 4 بۆلۈستە قاراشلىق ئورۇنغا 8 مىليون 620 مىڭ 320 يۈەن ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت پۇلى تارقاتتى، 28 مىڭ 207 ئادەم تۇرمۇش كاپالىتىگە ئېرىشتى.

بىڭتۈەننىڭ پاراۋانلىق كارخانىلىرى

بىڭتۈەندە 102 پاراۋانلىق كارخانىسى، 2 مىڭ 200 دىن ئارتۇق ئىشچى - خىزمەتچىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەر 1 مىڭ 300 نەپەر. 1993 - يىلى تېخنىكا ئۆزگەرتىشنى بۆسۈش ئېغىزى قىلىپ، پاراۋانلىق كارخانىلىرىغا نىسبەتەن سۈپەتنى، تېخنىكا ئۆزگەرتىشنى، باشقۇرۇشنى نۇقتىلىق تۇتۇش فاكتورىنى تۇزۇپ چىقتى. 2000 - يىلىغا قەدەر تېخنىكا ئۆزگەرتىش تۈرى ئۆچۈن ئىلىنغان قەرز پۇل 27 مىليون يۈەن، قايتۇرۇلغان باج 96 مىليون يۈەن. 1994 - 1998 - يىللىرى، بىڭتۈەن خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئايرىم - ئايرىم هالدا ئىككى نۆۋەت ئىجتىمائي پاراۋانلىق كارخانىلىرى خىزمەت يىغىنى، بىڭتۈەن ئىجتىمائي پاراۋانلىق ئىشلىرى كارخانىلىرى ئۈيۈشمىسى ۋەكىللەر يىغىنى ئېچىپ، «بىڭتۈەن ئىجتىمائي پاراۋانلىق كارخانىلىرى ئۈيۈشمىسى نىزامنامىسى» نى تۇزۇپ چىقتى ۋە پاراۋانلىق كارخانىلىرى بويىچە 18 ئىلغار كوللېكتىپنى ۋە 33 نەپەر ئىلغار شەخسنى مۇكاپاتلىدى.

بىڭتۈەننىڭ تەۋەنگە قارىتىلغان خىزمەت ئاپپاراتى 1982 - يىلى 11 - ئايدا، بىڭتۈەن پارتكومى بىڭتۈەننىڭ سىرتقا ۋە تەۋەنگە قارىتىلغان خىزمەتلىرىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇردى. 1988 - يىلى 10 - ئايدا، بىڭتۈەن پارتكومى تەۋەنگە قارىتىلغان خىزمەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئايرىم تەسىس قىلدى. 1992 - يىلى 3 - ئايدا ناملىنى بىڭتۈەن پارتكومى تەۋەن ئىشلىرى ئىشخانىسى ۋە تەۋەن خىزمەت ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتتى. بىڭتۈەن تەۋەن ئىشلىرى ئىشخانىسى بىڭتۈەن پارتكومى ۋە بىڭتۈەننىڭ تەۋەن ئىشلىرىنى نۇقتىلىق باشقۇرىدىغان ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: بىڭتۈەننىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى ۋە ھەرقايسى شى (ئىدارە)، مەكتەپلەرنىڭ تەۋەن ئىشلىرىنى تەشكىللەش، باشقۇرۇش، تەكشەش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش؛ ھەرقايسى شى (ئىدارە)، مەكتەپلەرنىڭ، شۇنداقلا ھەرقايسى تارماقلارنىڭ مەركىزى كومىتېت، گوۋۇيۈەننىڭ تەۋەن ئىشلىرى فاكتورىنى، سىياسەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە ئىگىلەش، بىڭتۈەننىڭ تەۋەنگە قارىتان ئىقتىسادىي خىزمەتنىگە، ئۇزۇنارا ئالماشتۇرۇش ۋە باردى - كەلدى قىلىش خىزمەتنىگە، تەۋەنگە قارىتا تەشۋىقات خىزمەتنىگە (تەۋەنگە ئالاقىدار تەرەپنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، تەۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى كۆتۈۋېلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇش ۋە باشقىلار. 1989 - يىلى بىڭتۈەندە تەۋەن مەبلەغ سالغان تۈنجى كارخانا «شىنجاڭ جىڭشىن چارۇچىلىق مەيدانى» قۇرۇلدى. 1997 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە، بىڭتۈەن تەۋەن ئىشلىرى ئىشخانىسى ئۇدا ئۈچ نۆۋەت تەۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى يازلىق لاگېر پائالىيىتى ئورۇنلاشتۇردى. 1989 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ تەۋەن يېزا ئىگىلىك ساھەسىدىكى ئىقتىسادشۇناسلار زىيارەت قىلىش ئۈمىكى، تەۋەن يېزا ئىگىلىك ساھەسىدىكى يۇقىرى قاتلام ئەربابلار زىيارەت قىلىش ئۈمىكى، ئىككى قېرىغاق يېزا ئىگىلىك تەجرىبە ئالماشتۇرۇش ئۈيۈشمىسى چوڭ قۇرۇقلۇق زىيارەت ئۈمىكى، تەۋەن ئۆلكىسى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئېكسكۇرسىيە ئۈمىكى، تەۋەن لۇڭفاتاغدىكى شىكەي ھەزرەت قاتارلىق ئۈمەك ۋە شەخسلەر بىڭتۈەنگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى ۋە زىيارەتتە بولدى. 1998 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بىڭتۈەن شىنجاڭ غەربىي دېيار ناخشا - ئۇسسۇل ئۈمىكى، بىڭتۈەن سېرىك ئۈمىكى ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ تەۋەنگە بېرىپ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئېلىپ باردى. بىڭتۈەن يەنە 1993 - يىلى 2 - ئايدا تەۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىرلەشمىسى قۇردى.

بىكتۇەننىڭ مىللەت، دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇشى 1954 ـ يىلى بىكتۇەن دائىرىسىدىكى مىللەت، دىن ئىشلىرىنى بىكتۇەن ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمى باشقۇراتتى. 1988 ـ يىلى 3 ـ ئايدا بىكتۇەن ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمى بىرلىك سەپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1993 ـ يىلى بىكتۇەن مىللەت، دىن ئىشلىرى كومىتېتى قۇرۇلۇپ، بىكتۇەن بىرلىك سەپ بۆلۈمى بىلەن بىر يەردە ئىشلەيدىغان بولدى. 1995 ـ يىلى 5 ـ ئايدا بىكتۇەن مىللەت، دىن ئىشلىرى كومىتېتىنى ئايرىم قۇرۇپ چىقتى. بىكتۇەندە ھازىر ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 284 مىڭ 200 بولۇپ، 36 خىل مىللەتتىن تەركىب تاپقان. 33 ئاز سانلىق مىللەت تۇەن ـ مەيدانى بار. 400 دىن ئارتۇق دىنىي پائالىيەت سورۇنى، 500 دىن ئارتۇق دىنىي زات، 100 مىڭغا يېقىن دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئامما بار. بىكتۇەن مىللەت، دىن ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى: پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ مىللىي، دىنىي سىياسەتلىرىنى ئىزچىل ئەمەلىيلەشتۈرۈش؛ دۆلەتنىڭ مىللەت، دىن مەسىلىلىرىگە ئائىت قانۇن ـ نىزاملىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋە نازارەتچىلىك قىلىش، مىللەتلەرنىڭ قانۇنىي ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىپ، بىكتۇەننىڭ مىللەت، دىن ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش؛ بىكتۇەننىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى ۋە يەرلىك بىلەن بىكتۇەن ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش؛ دۆلەت مىللىي ئىشلار كومىتېتى مىللىي رايونلارغا چۈشۈرگەن مەخسۇس مەبلەغنى ئېلىش ۋە ئۇنى تارقىتىشنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش؛ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات خىزمىتى ۋە نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان تۇەن ـ مەيدانلارنىڭ مىللىي ماۋارىپى، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، سەھىيە قاتارلىق ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش؛ ئالاقىدار تارماقلارغا ماسلىشىپ ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تەربىيەلەش ۋە تاللاش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش؛ پارتىيە، دۆلەتنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ، دىنىي ئىشلارنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، سىياسىي ـ قانۇن ئورگانلىرىغا ماسلىشىپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە قانۇنسىز دىنىي پائالىيەتلەرنى پاش قىلىش ۋە ئۇنىڭغا زەربە بېرىش؛ بىكتۇەندىكى مەلۇم خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش. تەشۋىقات ـ تەربىيە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش. ھەرقايسى شى (ئىدارە)، مەكتەپلەرنىڭ مىللىي، دىنىي ئىشلارنى ياخشى ئىشلىشىگە يېتەكچىلىك قىلىش؛ دۆلەتنىڭ ئالاقىدار سىياسەت ۋە نىزاملىرىغا ئاساسەن دىنىي پائالىيەت ئورۇنلىرىنى قانۇن بويىچە تىزىملاش ھەمدە يىللىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش؛ يىلدا بىر قېتىم كېلىدىغان ھەج قىلىشنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى قەتئىي ياخشى ئىشلەش؛ دىنىي ساھەدە «بەشتە ياخشى دىنىي پائالىيەت سورۇنى»، «بەشتە ياخشى دىنىي زات» يارىتىشنى كەڭ قانات يايدۇرۇش.

بىكتۇەننىڭ ئاھالە قۇرۇلمىسى بىكتۇەننىڭ نوپۇسى دەسلەپكى قۇرۇلغان ۋاقىتتىكى 175 مىڭ كىشىدىن تەرەققىي قىلىپ 2000 ـ يىلىدىكى 2 مىليون 427 مىڭ 920 كىشىگە يەتتى. نوپۇسنىڭ قۇرۇلمىسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشلىرىنىڭ بىرىنچچە باسقۇچتىكى تەرەققىيات ۋە ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئۆزگىرىپ باردى.

بىرىنچى باسقۇچ (1954—1957)، بىكتۇەننىڭ دەسلەپكى قۇرۇلۇش باسقۇچى. 1954 ـ يىلىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە بىكتۇەننىڭ نوپۇسى جەمئىي 175 مىڭ 451 ئىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 132 مىڭ 684 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 75.6% نى ئىگىلەيتتى؛ ئاياللارنىڭ نوپۇسى 42 مىڭ 767 بولۇپ، ئەر ـ ئاياللار سېلىشتۇرمىسى 2.310 (100=ئاياللار) بولۇپ، ئەرلەرنى ئاساس قىلغان نوپۇس ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىدى. مىللەتلەر قۇرۇلمىسى جەھەتتىن خەنزۇلار 168 مىڭ 876 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 96.3% نى؛ ئۇيغۇرلار 3 مىڭ 17 نەپەر بولۇپ، 1.7% نى؛ قازاقلار 1 مىڭ 72 كىشى بولۇپ، 0.6% نى، خۇيزۇلار 2 مىڭ 486 كىشى بولۇپ 1.4% نى ئىگىلىگەن. زور بىر تۈركۈم چېگرا رايونىنى گۇللەندۈرۈشكە ياردەم بېرىدىغان ياشلارنىڭ بىكتۇەن قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىشىغا ۋە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، 1957 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بىكتۇەن نوپۇسى 311 مىڭ 500 كىشىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ نوپۇسى 231 مىڭ 874 كىشىگە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 74.4% نى ئىگىلىدى. نوپۇسنىڭ سېلىشتۇرمىسى 100:291.3 كىشى بولدى.

ئىككىنچى باسقۇچ (1958 — 1966)، بىكتۇەن ئىشلىرىنىڭ زور دەرىجىدە راۋاجلىنىش باسقۇچى. بۇ مەزگىلدە بىكتۇەن زور بىر تۈركۈم زىيالىي ياشلار ۋە ھەربىيدىن ئالماشقان ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرنى قوبۇل قىلدى، بىر قىسىم ئۆزلۈكىدىن چېگرا رايونلارغا يار-ياردەم بېرىشكە كەلگەن خادىملارنى ئورۇنلاشتۇردى.

1966 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بىكتۇەننىڭ نوپۇسى 1 مىليون 485 مىڭ 378 كىشىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 835 مىڭ 5 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 56.2% نى ئىگىلىدى. ئەر ـ ئاياللار نىسبىتى 100:128.4 گە يېتىپ، مۇڭاپىقلىشىشقا قاراپ يۇزلەندى.

ئۇچىنچى باسقۇچ (1966ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 1975 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغىچە)، بىكتۇەننىڭ نوپۇس تەرەققىياتى ئىقتىساد زور تەرەققىي قىلغان باسقۇچ بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئاستىراق بولىدۇ، بىراق يەنىلا ئىككىنچى تېز كۆپىيىش باسقۇچى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1974 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە نوپۇس 2 مىليون 257 مىڭ 86 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەر 1 مىليون 179 مىڭ 932 گە يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 52.3% نى ئىگىلىدى. جىنس نىسبىتى 100:109.5 گە يېتىپ، ئاساسىي جەھەتتىن تەڭپۇڭلاشتى.

ئۈچىنچى باسقۇچ (1966—1975)، بىكتۇەن ئەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بۇ يەر ئۈزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى. بۇ ۋاقىتتا ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىپ، ئىقتىسادىي ۋەزىيەت ياخشىلىنىشقا باشلىدى. ئومۇمىي نوپۇس 1975 ـ يىلىدىكى بىر مىليون 771 مىڭ 97 دىن 1981 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى 2 مىليون 210 مىڭ 183 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ نوپۇسى 1 مىليون 129 مىڭ 96 نەپەر بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.1% نى ئىگىلىدى، جىنس نىسبىتى 100:104.4 بولدى.

بەشىنچى باسقۇچ (2000—1982)، بىكتۇەن ھەر دەرىجىلىك ئورگانلىرىنىڭ ئاستا ـ ئاستا ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ ئىشلەپچىقىرىش تېز راۋاجلاندى، ئىقتىسادىي كىرىم ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بىكتۇەننىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 2 مىليون 427 مىڭ 920 كىشىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەرلەرنىڭ نوپۇسى 1 مىليون 279 مىڭ 719 غا يېتىپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 52.4% نى ئىگىلىدى، جىنس نىسبىتى 100:110.2 بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە يەنە خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 2 مىليون 143 مىڭ 676 نەپەر بولۇپ، 88.3%نى، ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 157 مىڭ 511 كىشى بولۇپ، 6.5%نى، قازاقلارنىڭ نوپۇسى 40 مىڭ 713 كىشى بولۇپ، 1.7%نى، خۇيزۇلارنىڭ نوپۇسى 62 مىڭ 175 كىشى بولۇپ، 2.6%نى، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر 0.9% نى ئىگىلىدى.

46 يىل ئىچىدە نوپۇسنىڭ ئېشىشى 15.2 ھەسسە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 14.1 ھەسسە، ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 35.7 ھەسسە، قازاقلارنىڭ نوپۇسى 24.9 ھەسسە، خۇيزۇلارنىڭ نوپۇسى 33.8 ھەسسە ئاشتى.

بىكتۇەنگە نوپۇس كۆچۈرۈش ئەھۋالى

بىكتۇەنگە نوپۇس كۆچۈرۈش ئەھۋالى دولقۇنسىمان بولۇپ، ئۇنى مۇنداق تۆت باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ.

(1) نوپۇس كۆچۈرۈپ كېلىشنىڭ بىرىنچى يۇقىرى پەللىسى (1954—1961). بۇ يەتتە يىل ئىچىدە 610 مىڭ 200 نوپۇس كۆچۈرۈپ كېلىنىپ 1954 ـ يىلىدىن بۇيان كۆچۈرۈلگەن نوپۇسنىڭ 71% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1959 ـ يىلى كۆچۈرۈپ كېلىنگەن نوپۇس 204 مىڭغا يەتتى. 1960 ـ يىلى ۋە 1961ـ يىلى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 103 مىڭ 900 كىشى ۋە 125 مىڭ 700 كىشى كۆچۈرۈپ كېلىندى. يەتتە يىل ئىچىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 87 مىڭ 200 نوپۇس كۆچۈرۈپ كېلىندى. بىرنەچچە قېتىملىق نوپۇس كۆچۈرۈپ كېلىش ئەھۋالى (يىل تەرتىپى بويىچە): 1954 ـ يىلى شەندۇڭلۇق ئايالالاردىن 6 مىڭ 531 ى كەلدى؛ 1955 ـ يىلى خېبەي، خەنەن، سىچۈەن، جياڭسۇ، شاڭخەي قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەردىن تولۇقسىز ئوتتۇرا، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋە جەمئىيەتتىكى ياشلاردىن 3 مىڭ 857 سى كەلدى. 1956 ـ يىلى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشكە خېنەندىن 45 مىڭ 436 نەپەر ياش كەلدى. سىچۈەن، گۇاڭدۇڭ، جياڭسۇ ئۆلكىلىرىدىن 4 مىڭ 894 نەپەر زىيالىي ياش كەلدى. يۇقىرىقى ئۈچ يىل ئىچىدە بىكتۇەن يەنە 92 مىڭ 190 نەپەر باشقا خادىم، 1 مىڭ 419 نەپەر كادىرنى يۆتكەپ كەلدى. 1957 ـ يىلى جازا مۇددىتى توشۇپ قويۇپ بېرىلگەن 1 مىڭ 47 نەپەر ئادەم تۈەن ـ مەيدانلارغا ئائىلىلىرى بىلەن ئورۇنلاشتى. 1958 ـ يىلى يەنە 60 مىڭ 700 نوپۇس كۆچۈپ كىردى. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئۈچ تۈركۈم زور كۆلەملىك چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، بىرىنچى تۈركۈمدە (1959ـ يىلىدىن 1960 ـ يىلىنىڭ بېشىغىچە) دۆلەتنىڭ پىلانىغا ئاساسەن جياڭسۇ، ئەنخۇي قاتارلىق ئۆلكىلەردىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشقا كەلگەن 100 مىڭدەك ياش ۋە ئۆلارنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى ئورۇنلاشتى؛ ئىككىنچى تۈركۈمدە ئۆزلۈكسىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىشقا كەلگەن 210 مىڭ كىشى ئورۇنلاش-

تى. يەنە 10 مىڭغا يېقىن گەنسۇ كۆچمەنلىرى قوبۇل قىلىنىدى. ئۆچىنچى تۈركۈمدە (1961 ـ يىلى) گەنسۇنىڭ ئاشلىق يېتىشمەسلىك ۋەزىيىتىنى پەسەيتىش ئۈچۈن، مەركەزنىڭ قارارىغا ئاساسەن، گەنسۇنىڭ خەشى ئەتراپىدىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن «ئۈچ خىل ئادەملەر» ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

(2) بىكتۈەنگە نوپۇس كۆچۈرۈشنىڭ 2 ـ باسقۇچى (1962—1969). 1962 ـ يىلى 33 مىڭ 100 نوپۇس كۆچۈپ چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئىككىنچى يىلى كۆچۈپ كىرگەنلەرنىڭ سانى يەنە يۇقىرى ئۆرلەشكە باشلىدى. بۇ مەزگىلدە 440 مىڭ 500 ئادەم كۆچۈرۈپ كېلىنگەن بولۇپ، ئونتۈرا ھېساب بىلەن يىلىغا 55 مىڭ 100 ئادەم كۆچۈپ كەلگەن بولدى. 1962ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە 100 مىڭ ئوقتىسىر، ئەسكەر كەسىپ ئالمىشىپ بىكتۈەنگە كەلدى. 1962 ـ يىلى دۆلەت ئىقتىسادىنى تەڭشەپ 20 مىڭ نەپەر ئىشچىنى ئىچكىرىگە قايتۇردى. 1963 ـ يىلى گەنسۇ ئۆلكىسىدە يېزا ئىگىلىك 11 ـ شىنى قۇرۇلغانلىقتىن، بىكتۈەن شى، تۈەن، يىڭ، لىيەن قاتارلىق ھەر دەرىجىلىك كادىرلاردىن 178 كىشىنى يۆتكىدى. 1964 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە نىڭشا، چىڭخەي، شەنشى ئۆلكىلىرىدە ئايرىم ـ ئايرىم 12ـ، 13ـ، 14ـ شى قۇرۇلۇپ، بىكتۈەندىن 272 نەپەر كادىر شۇ جايلارغا يۆتكەلدى. 1961 ـ يىلىدىن 1966 ـ يىلىغىچە شاڭخەي، بېيجىڭ، ژۇخەن، جېجىياڭ، جياڭسۇ، تىيەنجىن قاتارلىق ئالتە ئۆلكە ـ شەھەردىن كەلگەن 127 مىڭ 156 نەپەر زىيالىي ياش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە شاڭخەيلىك زىيالىي ياش 97 مىڭ 48 نەپەر. 1964 ـ يىلى بېيجىڭ، شېنيياڭ، گۇاڭجۇ، نەنجىڭ، چېڭدۇ ھەربىي رايونى ۋە دېڭىز ئارمىيىسىدىن كەسىپ ئالماشقان 1 مىڭ 305 نەپەر ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. جياڭسۇ پېداگوگىكا مەكتىپى ۋە سەھىيە مەكتەپلىرىنى پۈتتۈرگەن كەسىپى خادىملاردىن 430 نەپەر ئادەم قوبۇل قىلىنىدى. 1964 ـ يىلى 3 ـ ئاي ۋە 1965 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئىككى قېتىم ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەسىپ ئالماشقان ھەربىيلەردىن 33 مىڭ 700 گە يېقىن كىشى قوبۇل قىلىنىدى. 1965 ـ يىلى «خۇاڭخېنىڭ ئونتۈرا ئېقىمىدىكى سۇ ـ تۇپراقنى قوغداش بىكتۈەنى» گە ياردەم بېرىش ئۈچۈن شى، تۈەن، يىڭ دەرىجىلىك كادىرلاردىن 456 كىشى يۆتكەلدى. 1966ـ يىلىنىڭ بېشىدا بىر تۈەن تەشكىللەپ، 2 مىڭ 35 نەپەر ئادەم شىزاڭنىڭ يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلۇش شىسىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن شىزاڭغا باردى. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا 167 نەپەر كادىر ئاجرىتىپ، خىزمەتتىكى ھەربىيلەردىن قۇرۇلۇش شىسى تەشكىللەپ، جېۋچۈەن پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەردى.

(3) نوپۇس كۆچۈپ كېتىشنىڭ يۇقىرى پەللىسى (1970—1976). بۇ توققۇز يىلدا بىكتۈەن نوپۇس كۆچۈپ كېتىشى يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، 189 مىڭ 800 نەپەر ئادەم كۆچۈپ كەتتى. زور مىقداردا كۆچۈپ كېتىشنىڭ سەۋەبى، 1975 ـ، 1976 ـ يىللىرى بىكتۈەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ھەمدە زور بىر تۈركۈم بوز يەر ئۆزلەشتۇرگۈچىلەر يەرلىكتە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنىدى.

(4) نوپۇس كۆچۈپ كېتىشنىڭ كۆچۈپ كېلىشكە ئۆزگىرىش باسقۇچى (1979—1998). بۇ 20 يىلدا بىكتۈەننىڭ نوپۇسى «V» شەكىللىك ئۆزگىرىشنى شەكىللەندۈردى، يەنى 1979 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە نوپۇس 2 مىليون 195 مىڭ 200 دىن ھەر يىلى ئازلاپ 1989 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 2 مىليون 138 مىڭ 900 غا چۈشۈپ، «V» شەكىللىك ئۆزگىرىشنىڭ ئەڭ ئاستىنقى نۇقتىسىغا كېلىپ قالدى. بۇ مەزگىلدە 56 مىڭ 300 نوپۇس ئازايدى. 158 مىڭ 600 نوپۇس كۆچۈپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئۆرلەشكە باشلاپ، 1999 ـ يىلى نوپۇس 2 مىليون 420 مىڭ 900 گە يەتتى. 1990 ـ يىلىدىن 1999 ـ يىلىغىچە بىكتۈەنگە كۆچۈپ كەلگەن نوپۇس ئونتۈرا ھېساب بىلەن يىلىغا 156 مىڭ 300 بولۇپ، كۆچۈپ كېلىش مىقدارى كۆپ بولماي ئاساسەن تەڭپۇڭلاشتى. بىكتۈەندە مەملىكەتنىڭ ھەممە ئۆلكە ـ رايونلىرىدىن كەلگەن كىشىلەر بار، ئەمما ئومۇمىي گەۋدىدىن ئالغاندا خېنەنلىكلەر ئەڭ كۆپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 17.2% نى، ئۈنىڭدىن قالسا سىچۈەنلىكلەر بولۇپ، 16.76% نى ئىگىلەيدۇ. ئۆچىنچى ئورۇندىكىسى گەنسۇلۇقلار، 10.28% نى تەشكىل قىلىدۇ. يۇقىرىقى ئۈچ ئۆلكىدىن كەلگەنلەر ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 44.24% نى ئىگىلەيدۇ. جياڭسۇ، شەندۇڭ، شاڭخەي، شەنشى ۋە ئەنخۇي ئۆلكىلىرىدىن كەلگەنلەر ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 4ـ، 5ـ، 6ـ، 7ـ، 8ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. بېيجىڭ، جېجىياڭ، خۇنەن قاتارلىق ئۆلكىلەردىن كەلگەنلەر 9ـ، 10ـ، 11ـ ئورۇندا تۇرىدۇ.

چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياشلار

1954ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 1966 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بېيجىڭ، شاڭخەي، تىيەنجىن، سىچۈەن، شەندۇڭ، خۇبېي، خېنەن، جياڭسۇ قاتارلىق ئۆلكە ـ

شەھەرلەردىن شىنجاڭغا كېلىپ بىڭتۈەن قۇرۇلۇشىغا قاتناشقان تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەدەنىي سەۋىيىسىگە ئىگە زىيالىي ياشلارنى كۆرسىتىدۇ. 1954 - يىلىدىن 1959 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، بىڭ- تۈەن ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن 35 ياشتىن تۆۋەن ياشلاردىن جەمئىي 150 مىڭ كىشىنى قوبۇل قىلدى (تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگىلىرى 30 مىڭ كىشى). بۇنىڭ ئىچىدە خۇبېيدىن 43 مىڭ 400 نەپەر، شەندۇڭدىن 6 مىڭ 531 نەپەر، جيانگسۇدىن 12 مىڭ 300 نەپەر، ئەنخۇيدىن 12 مىڭ 200 نەپەر، خېنەندىن 55 مىڭ نەپەر ئادەم كەلدى. 1963 - ، 1966- يىللىرى شاڭخەي، تىيەنجىن، ژۇ- خەن قاتارلىق رايونلاردىن چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن بىڭتۈەنگە كەلگەن زىيالىي ياشلار 120 مىڭ كىشى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە شاڭخەيدىن 97 مىڭ نەپەر، تيەنجىندىن 7 مىڭ 900 نەپەر، ژۇ- خەندىن 7 مىڭ 900 نەپەر، جېجياڭدىن 4 مىڭ 800 نەپەر، جيانگسۇدىن 2 مىڭ 900 نەپەر، بېيجىڭدىن 4 مىڭ 400 نەپەر كىشى كەلدى. 90 مىڭدىن ئارتۇق شاڭخەيدىن چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياشلارنىڭ ئىچىدە بۈگۈنگە قەدەر 5 مىڭدىن كۆپرەكى خىزمەت كۆرسىتىپ مۇكاپاتلاندى، 2 مىڭدىن كۆپرەكى كومپارتىيىگە ئەزا بولدى، 20 مىڭدىن كۆپرەكى كومە- مۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولدى، 11 مىڭ كىشى كادىر بولدى، 55 كىشى تۈەندىن يۇقىرى دەرە- جىلىك رەھبىرىي كادىرلىققا ئۈستۈرۈلدى. بۇ زىيالىي ياشلار بىڭتۈەن قۇرۇلۇشىغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن شىن- جاڭغا كېلىپ چېنىقتى، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى خىز- مەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش قىيىن بولۇش مەسىلىسىنى يەڭگىللەتتى، چېگرا رايونغا يېڭى ئىدىيە، يېڭى تېخنە- كىلارنى ئېلىپ كېلىپ، چېگرا رايونىنى ئېچىش، چېگ- را رايونىنى گۈللەندۇرۇشكە تۆھپە قوشتى. شىنجاڭ ۋە بىڭتۈەننىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاش، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چېگرىنى قوغداش، مۇستەھكەملەشتە مۇھىم رول ئوينىدى. 1978 - يىلى 10 - ئايدىن كېيىن شاڭخەيلىك ياشلار ئۆز جايىغا قايتىشنى تەلەپ قىلدى. 80 - يىلىنىڭ باشلىرىدا بىر قىسىم دۆلەتنىڭ سىياسەت - بەلگىلىمىلىرىگە ئويغۇن كەلگەن شاڭخەيلىك ياشلار كەينى - كەينىدىن شاڭخەيگە يۆتكەلدى ۋە نوپۇسنى شاڭخەيگە ئورۇنلاشتۇردى ياكى شاڭخەي شەھىرىگە قاراشلىق دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1983 - يىلى نوپۇسنى شىنجاڭدىن يۆتكەپ كەتكەن زىيالىي ياشلاردىن 15 مىڭ كىشى شىن- جاڭغا قايتىپ كەلدى.

بىڭتۈەن ئىچكىرىدىن ئوقۇغۇچى كىرگۈزدى

1991 - يىلىدىن 2000 - يىلىغىچە بىڭتۈەن ئىچكە- رىدىن ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم پوتتۇرگەن 7 مىڭدىن كۆپ ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلدى. بۇلارنىڭ ئىشقا ئو- رۇنلىشىش نىسبىتى 85% بولدى. «ئىختىساس ئىگە- لىرى ئارقىلىق بىڭتۈەننى گۈللەندۈرۈش» پىتەكچى ئىدىيىسىگە ئاساسەن بىڭتۈەن كۆپ قېتىم ئۆمەك تەش- كىلەپ ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بېرىپ ئىختىساس ئىگە- لىرىنى قوبۇل قىلدى. 1997 - يىلى بىر باش ئۆمەك، ئۈچ تارماق ئۆمەك ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بېرىپ ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پوتتۇرگەن 1 مىڭ 6 نەپەر ئوقۇ- غۇچىنى قوبۇل قىلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە 884 نەپىرى ئەمەلىيلەشتى. بىڭتۈەن ۋە ھەرقايسى شى، ئىدارىلەر كۆپ خىل شەكىللەرنى قوللىنىپ ئىچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەر بىلەن ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش ۋە قوبۇل قىلىش جەھەتتە ئۆزۈن مۇددەتلىك، مۇقىم مۇ- ناسىۋەت ئورناتتى. ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكومنى پوت- تۇرگەن ئوقۇغۇچىلار كۆپىيىپ، بىڭتۈەن كادىرلار قو- شۇنىنى تولۇقلىدى، بىڭتۈەننىڭ ئىختىساسلىق خادىم- لار قۇرۇلمىسىنى ئۆزگەرتتى. بىڭتۈەننىڭ ئىككى مە- دەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈر- دى.

بىڭتۈەندىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر

بىڭتۈەندە ھازىر 36 ئاز سانلىق مىللەت بار. 2000- يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 284 مىڭ 244 بولۇپ، بىڭتۈەن ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 11.71% نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 157 مىڭ 511 بولۇپ، ئاساسلىقى يېزا ئىگىلىك 3-، 13-، 14- شىلارغا؛ خۇيزۇلار 62 مىڭ 175 نەپەر بولۇپ، يېزا ئىگىلىك 6-، 8-، ۋە 12- شىلارغا؛ قازاقلار 40 مىڭ 713 نەپەر بولۇپ، يېزا ئىگىلىك 4-، 6- ۋە 9 - شىلارغا؛ مۇڭغۇللار 5 مىڭ 941 نەپەر بولۇپ، ئاساس- لىقى 4-، 5- شىلارغا؛ قىرغىز، شىبە، تاجىك، ئۆزبېك، مانجۇ، داغۇر، تاتار، رۇس، جۇاڭزۇ، مە- ياۋزۇ، زاڭزۇ، چاۋشەنزۇ قاتارلىقلار 17 مىڭ 904 نەپەر بولۇپ، يېزا ئىگىلىك 4 -، 8 - شىلارغا جايلاشقان.

بىڭتۈەننىڭ پىلانلىق تۇغۇت ئىشلىرى

1975 - يىلى ئاپتونوم رايون خەنزۇ مىللىتى توپلا-

شىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا پىلانلىق تۇغۇت خىز-
مىتىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. 1979 - يىلى
بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت
كومىتېتى قۇرۇلۇپ، تۆۋەندە ئىشخانا تەسىس قىلە-
نىپ، پىلانلىق تۇغۇتنىڭ كونكرېت خىزمەتلىرىگە
مەسئۇل قىلىندى. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىدا
خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 90% نى ئىگىلىگەن بولۇپ، ئال-
دى بىلەن پىلانلىق تۇغۇتنى شۇ ئورۇندا يولغا قويدى
ۋە نوپۇسنىڭ ئۆسۈش سۈرئىتىنى بىرقەدەر تۆۋەن سە-
ۋىيىدە ساقلىدى. بىكتۆەن ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن،
1983 - يىلى 10 - ئايدا «پىلانلىق تۇغۇتنى كونكرېت
ئەمەلىيلەشتۈرۈش تولۇقلىما نىزامى» نى تۈزۈپ چىق-
تى. 1991 - يىلى 5 - ئايدا، بىكتۆەن پىلانلىق تۇغۇت
جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1993 - يىلى 1 - ئايدا «شىن-
جاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پىلانلىق تۇغۇتنى ئەمە-
لىيلەشتۈرۈش چارىسىنىڭ تەپسىلىي نىزامى» ئېلان
قىلىندى. شۇ يىلى 5 - ئايدا، پىلانلىق تۇغۇتقا رەھ-
بەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1995 - يىلى
بىكتۆەن نوپۇس پىلانى ئايرىم تۈزۈلۈپ يولغا قويۇلغان-
دىن كېيىن، نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى
بىكتۆەن ئىقتىساد - تەرەققىيات ئومۇمىي پىلانىغا كىر-
گۈزۈلدى. شۇ يىلى بىكتۆەن نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇت-
نى نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا
قويۇپ، بىكتۆەن سىلىكىيۇەنى بىلەن 14 شى (ئە-
دارە)، ئىككى بىۋاستە قاراشلىق تۆەن - مەيدان
نوپۇس ۋە پىلانلىق تۇغۇتنى نىشانلىق باشقۇرۇش مەس-
ئۇلىيەتنامىسىغا قول قويدى. شۇ يىلى 5 - ئايدا،
بىكتۆەن پىلانلىق تۇغۇت دورىلىرى ۋە ئەسۋابلىرىنى
باشقۇرۇش پونكىتى تەسىس قىلىنىپ، ئالتە ئىستاژ
بېكىتىلدى. 1996 - يىلى بىكتۆەن بىرلا قېتىمدا 350
مىك يۆەن مەبلەغ سېلىپ، ھاسىلدارلىقتىن ساقلىنىش
دورا - ئەسۋابلىرى بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەشنى ئىشقا
ئاشۇردى. شۇ يىلى 10 - ئايدا، بىكتۆەن «كۆچمە
نوپۇسنىڭ پىلانلىق تۇغۇتىنى باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش
چارىسى» نى بېكىتتى. 25 يىلدىن بېرى، بىكتۆەننىڭ
پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى «ئۆچىنى ئاساس قىلىش»
(تەشۋىق - تەربىيىنى ئاساس قىلىش، ھاسىلدارلىق-
تىنى ساقلىنىش، تۇغۇتقا چەك قويۇشنى ئاساس قە-
لىش، دائىملىق خىزمەتنى ئاساس قىلىش) نى ئەمە-
لىيلەشتۈرۈشنى مەركەز قىلىپ، دۆلەت چوڭ‌ئورگەن
نوپۇس پىلانىنى يىلمۇيىل ئورۇنداپ، ئاپتونوم رايون
نوپۇسنىڭ ھەددىدىن زىيادە تېز كۆپىيىشىنى تىزگىن-
لەشتە ئاكتىپ رول ئوينىدى. تۇغۇلۇش نىسبىتى
1974 - يىلىدىكى 33.80% تىن 1998 - يىلىدىكى
8.70% گە چۈشتى. تەبىئىي كۆپىيىش نىسبە-
تى 30.01% دىن 4.30% كە چۈشتى. پۈتۈن بىكتۆەن
ئاساسىي جەھەتتىن «ئۆچىنى ئاساس قىلىش» نى ئەمەل-
گە ئاشۇرۇپ، «ئاز تۇغۇش، ئۆلۈش نىسبىتى ئاز بو-
لۇش، كۆپىيىش ئاز بولۇش» تىن ئىبارەت زامان-
ئۆى نوپۇس ئەندىزىسىگە قەدەم قويدى.

بىكتۆەننىڭ ئىجتىمائىي سۇغۇرتىسى

ياشانغانلار سۇغۇرتىسى، ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسى،
خىزمەت ئۈستىدە يارىلىنىش، تۇغۇت سۇغۇرتىسى، دا-
ۋالىنىش سۇغۇرتىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
1986 - يىلىدىن بۇرۇن، بىكتۆەننىڭ ياشانغانلار سۇ-
غۇرتىسى كارخانا سۇغۇرتىسى ئىدى. 1986 - يىلى
ئەمگەك توختام تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، يېڭىدىن خىز-
مەتكە قويۇل قىلىنغان خادىملارنىڭ ياشانغانلار سۇغۇر-
تىسى ئىجتىمائىي سۇغۇرتىنى بېجىرىدىغان ئورۇنلارغا
ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شۇنداقلا شەخسىيلەرنىڭ ياشانغان-
لار سۇغۇرتىسى پۇلىنى تاپشۇرۇش چارىسى يولغا قو-
يۇلدى. 1992 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن
باشلاپ، مۇقىم ئىش ئورنى بار خىزمەتچىلەرنىڭ ياشان-
غانلار سۇغۇرتىسى پۇلىنى ئۆزى تاپشۇرۇش چارىسى
يولغا قويۇلدى. 1995 - يىلى بىكتۆەن بارلىق خادىملار
ئەمگەك توختامى تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، مۇقىم ئىش
ئورنى بار خادىملارنىڭ ياشانغانلار سۇغۇرتىسى پۇلىنى
تاپشۇرۇشى بىلەن توختاملىق ئىشچىلارنىڭ شەخسىي
پۇل تاپشۇرۇشىنى بىرلەشتۈردى. 1988 - يىلى پېن-
سىيە پۇلىنى شى (ئىدارە) جەمئىيەت بىر تۇتاش غەم-
لەش خىزمىتىنى يولغا قويدى. 1999 - يىلىغا قەدەر،
پۈتۈن بىكتۆەندىكى 14 شى (ئىدارە) ۋە بىكتۆەنگە
بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى شى (ئىدا-
رە) دەرىجىلىك پېنسىيە پۇلىنى بىر تۇتاش تارقىتىشنى
ئەمەلگە ئاشۇردى. 1998 - يىلى بىكتۆەن دەرىجىلىك
ئاساسىي ياشانغانلار سۇغۇرتىسىنى تەڭشەش چارىسىنى
يولغا قويدى. شۇ يىلى «شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش -
قۇرۇلۇش بىكتۆەنى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار
ياشانغانلار ئاساسىي سۇغۇرتىسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش
چارىسى» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جەمئىيەت بىر تۇتاش
غەملەش بىلەن شەخسىي ھېسابات بىرلەشتۈرۈلگەن ياـ
شانغانلار ئاساسىي سۇغۇرتىسى تۈزۈمىنى يولغا قويدى.
بىكتۆەن ياشانغانلار سۇغۇرتىسى 700 مىڭدىن ئارتۇق
كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە شەخسىي ھېسابات
ئېچىپ بەردى. نۆۋەتتە 12 شى (ئىدارە) كومپيۇتېر-

لارنى ئۆزئارا تورلاشتۇرۇشنى يولغا قويۇپ، تاپشۇرۇش، تارقىتىش، تىزىملاش، تەكشۈرۈش ۋە مۇلازىمەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. ياشانغانلار سۇغۇرتا پۇلىنى ئىجتىمائىيلاشتۇرۇپ تارقىتىش نىسبىتى 100% كە يەتتى، 2000 - يىلى 12 - ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر، پۈتۈن بىكتۇەن دائىرىسىنى قاپلىغان ياشانغانلار سۇغۇرتىسىنى باشقۇرۇش مۇلازىمەت سىستېمىسى ئورنىتىلدى. 1986 - يىلى توختاملىق ئىشچىلارنىڭ خىزمەت كۆتۈش سۇغۇرتىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1998 - يىلى ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسى ھەر قايسى كەسىپىي ئورۇنلارغىچە ئومۇملىشىپ، ئىشسىزلىق سۇغۇرتا پۇلىنى ئىشلەتكۈچى ئورۇن ۋە شەخسى ئىككى تەرەپ تاپشۇرۇدىغان بولدى. 2000 - يىلى 12- ئايغا قەدەر بىكتۇەندە 653 مىڭ نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسىغا قاتناشتى، شۇ يىلى 3 مىڭ 597 نەپەر ئادەم ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسىدىن بەھرىمەن بولدى. ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسى فوندىنىڭ ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاساسىي تۇرمۇش كاپالىتىگە ئاجرالغان پۇلى 34 مىليون 375 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 2000 - يىلى 12 - ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، 11 شى خىزمەت ئۇستىدە يارىلىنىش سۇغۇرتىسىنى شى (ئىدارە) دەرىجىلىك تۇتاش غەملەشنى ئەملگە ئاشۇردى، سۇغۇرتىغا قاتناشقان ئىشچى - خىزمەتچى 458 مىڭ 400 گە يەتتى. شۇ يىلى 3 مىليون 660 مىڭ ئادەم خىزمەت ئۇستىدە يارىلىنىش سۇغۇرتىسىدىن بەھرىمەن بولدى. 10 شى (ئىدارە) تۇغۇت سۇغۇرتىسىنى شى (ئىدارە) دەرىجىلىك بىر تۇتاش غەملەشنى ئىشقا ئاشۇردى. 387 مىڭ 700 كىشى سۇغۇرتىغا قاتنىشىپ، شۇ يىلى 7 مىڭ 10 نەپەر ئادەم تۇغۇت سۇغۇرتىسىدىن بەھرىمەن بولدى. نۆۋەتتە، يېزا - ئىگىلىك 1 - شىسى داۋالاش سۇغۇرتىسىنى قانات يايدۇردى. ئورگان كەسىپىي ئورۇنلار ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن داۋالىنىشتىن، كارخانىلار ئەمگەك سۇغۇرتىسى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولدى. داۋالاش سۇغۇرتىسىدا، بىكتۇەندىكى كارخانىلارنىڭ كۆپىنچىسى ئامبولاتورىيىدە كېسەل كۆرسىتىش پۇلىنى پۈتۈنلەي ئاتچوت قىلىش، بالىنىستا يېتىش پۇلىنى مەلۇم نىسبەتتە ئاتچوت قىلىش چارىسىنى يولغا قويدى.

بىكتۇەننىڭ قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى بىكتۇەن قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشنى 1995 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ يولغا قويدى. 1996 - يىلىدىن باشلاپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش بىلەن قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈپ، ئالاھىدە قىيىنچىلىقى بار كارخانىلارغا ھەر خىل ئېتىبار بېرىش سىياسەتلىرىنى قوللىنىپ، ئۇلارنىڭ قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلۇشىغا ياردەم بەردى ھەمدە كارخانىنىڭ ئارتۇق ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈردى. 1998 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئارتۇق خادىملىرىنى ئالدى بىلەن تارقاقلاشتۇرۇپ، كېيىن خىزمەت ئورنىدىن قالدۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويدى ھەمدە ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇلغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئاساسىدا قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈردى. ئىشتىن قالدۇرۇلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش كاپالەت مەبلىغىنى جۇغلاشتا «ئۈچ ئۈچ تۈزۈم» نى يەنى مالىيە 1/3 نى (بۇنى ئاساسلىقى مەركەز مالىيىسى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ)، كارخانا 1/3 نى، جەمئىيەت 1/3 نى ئۈستىگە ئېلىشنى (ئاساسلىقى ئىشسىزلىق سۇغۇرتىسى فوندى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ) يولغا قويدى. 2000 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئىشتىن قالدۇرۇلغان ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بىكتۇەن، شىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك تۇتاش قاراشلىق كارخانىدىن 389 ى بار بولدى، قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مەركىزىدىن 389 ى قۇرۇلدى. بۇلاردا ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇپ ئىش كۈتۈپ تۇرغان خىزمەتچى 94 مىڭ 229 نەپەر، ئاساسىي تۇرمۇش كاپالىتى ۋە قايتا ئىشقا ئورۇنلىشىش توختامى تۈزگەنلەر 93 مىڭ 482 نەپەر، تۇرمۇش پۇلىنى تولۇق ئالمىغانلار 81 مىڭ 42 نەپەر، ئۇلارغا تولۇق تارقىتىش نىسبىتى 86.7% . ئىشتىن قالدۇرۇلغان 43 مىڭ ئىشچى - خىزمەتچى قايتا تەربىيىلىنىپ، جەمئىي 48 مىڭ كىشى قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتى.

بىكتۇەننىڭ ئەمگەك كۈچلىرى بازىرى 1993 - يىلىدىن باشلاپ بىكتۇەن ئادەم ئىشلىتىشتە «دۆلەت ماكرولۇق تىزگىنلەيدىغان، شەھەر - يېزىلار ماس تەرەققىي قىلدۇرۇلىدىغان، كارخانىلار ئۆز ئالدىغا ئادەم ئىشلىتەلەيدىغان، شەخسلەر ئۆز مەيلىچە كەسىپ تاللىيالايدىغان، بازار ئارقىلىق تەڭپۇڭ ۋە تەمىنلەشنى تەڭشەيدىغان، جەمئىيەت مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلەيدىغان يېڭى مېخانىزم» نى تەدرىجىي يولغا قويدى. كارخانا ئىشلەپچىقىرىش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، قانۇن - نىزام بويىچە ئۆز ئالدىغا خىزمەتچى قوبۇل قىلىش (خادىملار-

نىڭ تەبىئىي ئازىيىشىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋاقتى، شەرتى، ئۇسۇلى ۋە سانىنى بېكىتىلەيدۇ. يۇقىرى ـ تۆۋەنلىك مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن، ئەمگەك مەمۇرىي تارماقلىرى تەكشۈرۈپ بېكىتكەندىن كېيىن، كارخانا ئوز ئالدىغا خىزمەتچى قوبۇل قىلىشنى تەشكىللەيدۇ. 1998 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، پۈتۈن بىڭتۈەندە. كى 14 شىدا تەدرىجىي هالدا خىزمەتكە تونۇشتۇرۇش ئورگانلىرى قۇرۇلۇپ، 10 ئەمگەك كۆچلىرى بازىرى شەكىللەندى. 176 ئەمگەك مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلۇپ، 90 مەخسۇس خادىم، 460 ياردەمچى خادىم سەپلىنىپ، ئەمگەك كۆچلىرى بازار توري دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. هەر يىلى ئىشسىزلار، ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇلغان ئىشچىلار ئەمگەك كۆچلىرى بازىرى ئارقىلىق خىزمەت تاپىدۇ، قايتا خىزمەتكە ئورۇنلاشقانلار 4 مىڭغا يېتىپ، 15 مىڭ نەپەر خەلق ئىشچىسى قوبۇل قىلىندى.

بىڭتۈەننىڭ كەسىپىي تېخنىكا تەربىيە ئىشلىرى 1995ـ يىلىدىن باشلاپ، بىڭتۈەن ۋە شىلاردا كەسىپىي تېخنىكا باھالاش مەركىزى كەينىدىن ـ كەينىدىن قۇرۇلۇپ، 50 پونكىت (نۇقتا)، 1 مىڭ 200 ئادەم. دىن تەركىب تاپقان باھالاش ئەترىتى قۇرۇلدى. پۈتۈن بىڭتۈەن 200 مىڭ ئادەم قېتىم خىزمەت ئورنىغا چىقىش لاياقەت تەربىيىسى تەشكىللەپ، 15 مىڭ ئىشتىن قالدۇرۇلغان ئىشچى ـ خىزمەتچىگە قارا تەملىقى بولغان ئىش ئورنى ۋە كەسىپ ئوزگەرتىش تەربىيىسى ئېلىپ بارىدى. جەمئىي 350 مىڭ ئادەم قېتىم ئاساسىي دەرىجىلىك ئىشچىنى، 310 مىڭ ئادەم قېتىم ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىشچىنى، 80 مىڭ ئادەم قېتىم يۇقىرى دەرىجىلىك ئىشچىنى تەربىيىلەپ باھالىدى. تېخنىك خادىمدىن 1 مىڭ 700 نى باھالىدى. مۇتەخەسسىسلەرنى 8 قىسىمدىن تۇزۇلگەن «يېزا ئىگىلىك تېخنىك ئىشچىلىرىنى تەربىيىلەش كىتابى» نى تۇزۇشكە تەشكىللىدى. ھەرقايسى كەسىپلەردە 20 نەچچە قېتىم كەسىپىي تېخنىكا بويىچە زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ۋە تېخنىكا مۇسابىقىسىنى تەشكىللىدى. بۇ مۇسابىقىلەرگە 100 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. تاللاش ئارقىلىق مىڭغا يېقىن خادىم ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئوتكۇزۇلگەن مۇسابىقىلەرگە قاتناشتى ۋە تەقدىرلەندى. ھالىدىن زىر 12 تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى، ئالتە تەربىيىلەش مەركىزى بار بولۇپ، كەسىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا سانائەت، يېزا ئىگىلىك، قاتناش ـ ترانسپورت كەسپى، سودا قاتارلىق ساھەلەردىكى نەچچە ئون خىل ئىش ئوردىگە چېتىلىدۇ. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا ۋە يۇقىرى ئوچ دەرىجىلىك تەربىيىلەش ئەندىزىسى تەدرىجىي شەكىللەندى. تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپىنىڭ 1 مىڭ 65 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى بار بولۇپ، هەر يىلى كارخانا ۋە جەمئىيەتنى 2 مىڭ 600 دىن ئارتۇق لاياقەتلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىشچى بىلەن تەمىنلەيدۇ. تەربىيىلەش مەركىزى هەر يىلى 12 مىڭ ئادەم قېتىم قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش ۋە يىللىق تەربىيىلەش ئېلىپ بارىدۇ.

بىڭتۈەننىڭ كەسىپىي تېخنىكا بېكىتىش ئىشلىرى 1996 ـ يىلىدىن باشلاپ، بىڭتۈەن هەر دەرىجىلىك ئىشچىلارنى باھالاش كومىتېتى ئاساسىدا تەدرىجىي هالدا هەر دەرىجىلىك كەسىپىي تېخنىكا سەۋىيىسىنى بېكىتىش ئاپپاراتلىرىنى قۇرۇپ چىقتى. نۆۋەتتە، بىڭتۈەن ۋە شى دەرىجىلىك كەسىپىي تېخنىكا سەۋىيە بېكىتىش ئاپپاراتىدىن 50 ى قۇرۇلۇپ، 1 مىڭ 500 گە يېقىن باھالاش بېكىتىش خادىمىنى تەربىيىلەپ چىقتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالىي دەرىجىلىك باھالىغۇچىدىن 720 كىشى بار، 60 خىل كەسىپنى باھالىيالايدۇ. 2000 ـ يىلى جەمئىي 15 مىڭ 500 ئادەمنى باھالاپ بېكىتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 13 مىڭ 874 كىشى مۇناسىپ كەسىپىي تېخنىكا سالاھىيەت گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى. 2000 ـ يىلى يەتتە خىل خىزمەت تۈرى بويىچە دۆلەتلىك بىر تۈتاش باھالاش بېكىتىش ئوقۇشلۇقىنى تۈزدى، بۇنىڭ ئىچىدە «تراكتور شوپۇرى» دېگەن كىتاب ئاخىرقى باھالاشتىن ئۆتتى. نۆۋەتتە بىڭتۈەن كەسىپىي تېخنىكا باھالاش مەركىزى 44 خىل خىزمەت تۈرى بويىچە مەملىكەتلىك سوئال ئامبىرىنى هاسىل قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە «يېزا ئىگىلىك هۈنەر سەنئەت ئىشچىسى» «يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ئىشچىسى» «توقۇمىچىلىق تالالىرىنى دەرىجىگە ئايرىش، پېرىيوم قىلىش ئىشچىسى» «توقۇمىچىلىق تالالىرىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتىنى پېرىيوم قىلىش ئىشچىسى» دىن ئىبارەت تۆت خىل خىزمەت تۈرىنىڭ مەملىكەتلىك سوئال ئامبىرىنى بىڭتۈەن كەسىپىي تېخنىكا سەۋىيىسىنى باھالاپ بېكىتىش مەركىزىنىڭ ئوزى تەقسىم قىلىپ ئاچتى.

بىڭتۈەننىڭ ئەمگەك نازارەتچىلىكى 1995 ـ يىلى بىڭتۈەندە بىڭتۈەن ۋە شى (ئىدارە) دەرىجىلىك ئەمگەك نازارەتچىلىك ئورگىنى قۇرۇلدى. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىڭتۈەننىڭ ئەمگەك ۋە

ئىجتىمائىي كاپالەت خىزمىتىدىكى ئىشقا ئورۇنلاشتۇ-رۇش، ماڭاش باشقۇرۇش، ئىشچى ئىشلىتىش، ئەمگەك توختامىنى باشقۇرۇش، ئىجتىمائىي سۇغۇرتا پۇلى يى-غىش، كەسىپ تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش، ئىش ئورنى تونۇشتۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرگە ماسلىشىپ نازا-رەتچىلىك قىلدى ۋە تەكشۈردى. 1995 ـ يىلىدىن 2000 ـ يىلىغىچە بىڭتۇەن ۋە شى (ئىدارە) لاردىكى 15 ئەمگەك نازارەتچىلىكى چوڭ ئەتراپتىكى مەخسۇس ئەمگەك نازارەتچىسىدىن 100 خادىم، يارىمچى ئەمگەك نازارەتچىسىدىن 85 خادىم سەپلەندى. ئەمگەك نازارەت-چىلىكى دېلوسىدىن جەمئىي 690 نى قوبۇل قىلىپ، 669 دېلونى پاس قىلدى. دېلو پاس قىلىش نىسبىتى 97% بولدى. 206 مىليون 820 مىڭ يۈەن ياشانغانلار سۇغۇرتا پۇلىنى، 22 مىليون يۈەن ئىشسىزلىق سۇ-غۇرتا پۇلىنى يىغدى. 782 مىڭ 400 خادىم قېتىم ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى تەكشۈردى. ئەمگەك نازارەت-چىلىكى ئارقىلىق خادىم ئىشلەتكۈچى ئورۇن ۋە ئە-گەكچىلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى، ھوقۇقى ۋە پايدىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئىككى تەرەپنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغدىدى.

بىڭتۇەننىڭ ياشانغانلار خىزمىتى ھازىر بىڭتۇەندە دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقىش ئىشچى ـ خىزمەتچى ۋە جەمئىيەتتىكى ياشانغان كىشىلەردىن 460 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بار. بۇنىڭ ئىچىدە دەم ئېلىشقا ۋە پېنسىيەگە چىققان ئىشچى ـ خىزمەتچى 380 مىڭ كىشى بولۇپ، بىڭتۇەندىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 42.2% نى ئىگىلەيدۇ. بىڭتۇەن پارتكومى ئىلگىرى ـ ئاخىرى بولۇپ ياشانغانلار خىز-مەت ئورگانلىرىنى قوردى ۋە تولۇقلىدى. ياشانغانلار تەتقىقاتچىلىرىنى ئۈيۈشمىسى، ياشانغانلار ھۆسنىخەت ـ رەسىم ئۈيۈشمىسى، ياشانغانلار چويلا توپ ئۈيۈشمىسى قاتار-لىق ئۈيۈشما ۋە ئۆمەكلەرنى قۇرۇپ چىقتى. خىزمەت-تىن ئايرىلغان ۋە پېنسىيەگە چىققان ئىشچى ـ خىزمەت-چىلەرنىڭ مائاشىنى تارقىتىشقا ۋە دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلارنىڭ داۋالىنىش راسخوتىنى ئاتچوت قىلىشقا كا-پالەتلىك قىلدى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ياشانغان كادىرلار دەم ئېلىش ئورنىدىن 17 نى، ياشانغانلارغا قاراش (بېقىش) ئورنىدىن 15 نى، ياشانغانلار ياتاق بىناسىدىن بىرنى رېمونت قىلدى ۋە سالدۇردى. نۆۋەتتە بۇ جايلاردا تۇرۇۋاتقانلار نەچچە مىڭ كىشىگە يېتىدۇ. ئىگە ـ چاقسىز مويىسپىت ۋە ئىقتىسادى جەھەتتە قىيىنچىلىقى بار ياشانغانلارغا بەلگىلىك ۋاقىتتا ياردەم بېرىپ تۇردى. ياشانغانلار ئۇنىۋېرسىتېتىدىن تۆتىنى قوردى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن، ئوقۇشنى تاماملىغان يا-شانغان ئوقۇغۇچىلار 10 مىڭغا يەتتى. دەم ئېلىشقا

بىڭتۇەندىكى 100 ياشتىن ئاشقان مومای (110 ياشقا كىرگەن ھاۋاخان)

ۋە پېنسىيەگە چىققان خادىملارنى داۋاملىق ھالدا رولـ-نى جارى قىلدۇرۇشقا چاقىردى ۋە تەشكىللىدى. ئۇ-لارنىڭ بەزىلىرى تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق بىلەن شۇ-غۇللاندى. بەزىلىرى دۇكان ئاچتى، زاۋۇت قوردى، مەكتەپ ئاچتى، بەزىلىرى ئوتتۇرىدا ئەقىل كۆرسە-تىش، چۈشەندۈرۈش مۇلازىملىقىنى قانات يايدۇردى. بەزىلىرى كېيىنكى ئەۋلادلارنى تەربىيىلەشكە كۆڭۈل بۆلۈپ، ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە ئىلغار ئەنئەنە دوكلاتى بەردى. بەزىلىرى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقـ-رىشىنىڭ بىرىنچى سېپىگە ياردەم بېرىپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ، ئۇرۇق سېلىش، يازلىق يىغىم، كۈزلۈك يىغىمغا قاتناشتى ياكى زاۋۇتلارغا بېرىپ سېخلاردا ئىش-لىدى. بەزىلىرى يېتەكەن، تاشلىۋېتىلگەن بۇيۇملارنى يىغىپ كېسىنى تولۇقلىدى. بەزىلىرى چارلاش نۆۋەتچە-لىكى قىلدى. ئوتتىن، ئوغرىدىن، بۇزغۇنچىلىقتىن مۇداپىئە قىلىشقا قاتنىشىپ جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغـ-دىدى. ياشانغانلارغا ئىقتىسادىي ئورۇندىن نەچچە 10 نى قۇرۇپ بەردى. ئۇلارنىڭ يارانقان يىللىق ئىقتىسادىي كىرىمى 100 مىليون يۈەنگە يەتتى. ياشانغانلارغا ياردەم بېرىش قۇرۇلۇشى ئىشخانىسى كارخانا ۋە كەسىپلىرى ئو-رۇنلار بىلەن بىرلىكتە ھەقسىز سالامەتلىك تەكشۈرۈش ۋە ھەقسىز دىئاگنوز قويۇشنى قانات يايدۇردى. 1999ـ يىلى ياشانغانلارنىڭ سالامەتلىكىنى ھەقسىز تەكشۈرۈپ، ياشانغانلارنىڭ 6 مىليون يۈەندىن ئارتۇق سالامەتلىك تەكشۈرۈش پۇلىنى تېجەپ بەردى. 300 دىن ئارتۇق ياشانغان خادىمغا 100 مىڭ يۈەن قىممەتـ-

دىكى كۆتۈنۈش ياردەم پۇلى، ساغلاملىق بۇيۇمى ۋە دورا تەقدىم قىلدى. نەچچە ئون قېتىم ياشانغانلارنى تەشكىللەپ شىنجاڭ رايونى، غەربىي رايون ھەتتا مەملىكەتلىك ھەر خىل تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگە قاتناشتۇردى، ئۇلار كوللېكتىپ ۋە شەخسىي ھالدا 300 دىن ئارتۇق ئالدىنقى 3 دەرىجىلىك مۇكاپات لوڭقىسىغا، تەقدىرنامە ۋە مۇكاپات لەۋھىسىگە ئېرىشتى. 1999 ـ يىلى دۇنيا ياشانغانلار يىلىدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ياشانغانلار ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش قانۇنى» ۋە ياشانغانلار ئېنسىكلوپېدىيە بىلىملىرىدىن زېھىن سىناش مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇردى. ئاپتونوم رايون ۋە بىڭتۈەندىن بولۇپ 16 مىللەتتىن تەشكىل تاپقان 100 نەپەر كىشى بۇ پائالىيەتكە قاتنىشىپ، ۋەكىل خاراكتېرلىك جاۋاب قەغىزىدىن 30 نەپىغا يېقىن قوبۇل قىلدى. مۇسابىقىگە قاتناشقانلار ئىچىدە يېشى ئەڭ چوڭ لۇ جىنخۇا بولۇپ، 86 ياش. 82 ياشلىق قىزىل ئارمىيە جەڭچىسى، بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى يالاڭ يۈسەي ئۇزۇپ چېقىپ بىرىنچى بولدى. بىڭتۈەن ياشانغانلار خىزمەت كومىتېتى 90 ياشتىن يۇقىرى ياشتىكىلەرنى تەكشۈرۈش ۋە ستاتىستىكا ئېلىپ باردى. 2000 ـ يىلىغا قەدەر بىڭتۈەندە 90 ياشتىن يۇقىرى 1 مىڭ 128 كىشى بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 100 ياشتىن ئارتۇق ياشىغانلار 12 كىشى.

بىڭتۈەن ياشانغانلار ئۇنىۋېرسىتېتى

ياشانغانلارنىڭ ئىشتىتىن سىرت قايتا ئۆگىنىش ئىپپارا-تى، 1990 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى قۇرۇلغان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت بىڭتۈەن ياشانغانلار خىزمەت كومىتېتىنىڭ قارىمىقىدا بولۇپ، جەمئىيەتتىكى كۆچلەرگە تايىنىپ مەكتەپ ياشقۇرىدۇ. مەكتەپ قۇرۇلۇپ 10 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئېچىلىش مەسىلىلىرى، ياشانغانلار ساقلىق ساقلاش بىلىملىرى، خەتتاتلىق، جۇڭگوچە رەسىم سىزىش، مۇزىكا، ئۇسسۇل، ئوتتۇرا ياش- ياشانغانلار مودا كىيىم كۆرسىتىش، تەيجى گۈمپىسى (قىلىچۋازلىق)، مۇلەن گۈمپىسى (قىلىچۋازلىق، يەلپۇگۈچ گۈمپىسى)، ياشانغانلارنىڭ ئۆزىنى قوغداش گۈمپىسى، جىڭجۇي تىياتىرى، تاماق ئېتىش تېخنىكىسى، ئائىلە سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، ھېسابايە سۆزلەش قاتارلىق 10 نەچچە خىل كەسپىي دەرس تەسىس قىلدى. خەلقئارا ۋە ئىچكى ۋەزىيەت، ساغلاملىق- ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش يولى، دورا بىلەن داۋالاش بىلىملىرى، غىزالىنىشتا بىلىشكە تېگىشلىك پەرھىز-لەر، جۇڭگوچە ئۇۋلاش، يېزىقچىلىق بىلىملىرى قاتار-لىق مەزمۇنلاردا دائىم دوكلات يىغىنلىرىنى ئۇيۇشتۇر-دى. بۇ دوكلاتلارغا جەمئىي 5 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قېتىم قاتنىشىپ، 4 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم قېتىم ياشانغان ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى ھەم ئوقۇش تاماملىدى.

بىڭتۈەندىكى 100 ياشلىق كىشىلەر

2000 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بىڭتۈەندە بۇنداقلار-دىن 12 كىشى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە يېشى بىرقەدەر چوڭلىرى: ھاۋاخان، ئايال، ئۇيغۇر، ھازىر 110 ياش، يېزا ئىگىلىك 3 ـ شى 50 ـ تۈەن 13 ـ لىيەندە ئولتۇرۇشلۇق؛ ياسىن، ئەر، ئۇيغۇر، ھازىر 107 ياش، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى شىخەنزە شەھەرلىك كونا بازاردا ئولتۇرۇشلۇق؛ جى يۈنفېڭ، ئايال، خەنزۇ، ھازىر 104 ياش، يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى 66 ـ تۈەن قۇرۇلۇش لىيەندە ئولتۇرۇشلۇق؛ چېڭ شيۇچىڭ، ئايال، خەنزۇ، 103 ياش، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى 121-تۈەندە ئولتۇرۇشلۇق؛ شىنشى، ئايال، خەنزۇ، ھازىر 102 ياش، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى شىخەنزە شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى ئائىلىلىكلەر قورۇسىدا ئولتۇرۇش-لۇق؛ جاۋزىشىن ئايال، خەنزۇ، ھازىر 102 ياش، يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى 149 ـ تۈەن رېمونت زاۋۇتىدا ئولتۇرۇشلۇق. ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن بۇ كىشىلەر ئاخىرقى ئۆمرىنى بەخت ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ.

زامانىمىز كىشىلىرى

ۋۇ كەيجاڭ (1905 — 1986) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ سابىق شۇجىسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى. شەنشى ئۆلكەسىنىڭ جياشيەن ناھىيىسىدىن. 1925 - يىلى 5-ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ۋۇ كەيجاڭ شەنشى ئۆلكىسى جياشيەن ناھىيىسى نەخبگو كەنتىنىڭ پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى، چاداۋپۇ رايونىنىڭ باشلىقى، شېنغۇ قىزىل ئارمىيە 3 - تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ شۇجىسى، تارماق ئەترەتنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شېنغۇ ئالاھىدە كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شېنغۇ ئالاھىدە كومىتېتى بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شېنغۇ شۆبە رايونى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە خېقاڭ سىلىكېبۇسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال بيۈروسى تەشكىلات بۆسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، بەنگۈڭ-تىنىڭ كاتىبات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، سۇيمېڭ رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي شىمال بيۈروسىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، قوشۇمچە بەنگۈڭتىنىڭ مۇدىرى، ئورگان پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۈروسىنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەپتىش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، شەنزى ئۆلكىلىك يېزا خىزمەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۆلكىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۆلكىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەندۇڭ ئۆلكىلىك پارتكوم پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شەندۇڭ ئۆلكىلىك مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 7 - قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى.

لۇ جيەنرېن (1908 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق شۇجىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چيەنجۇ (ھازىرقى چيەنشيەن) ناھىيىسىدىن. 1927 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتنىشىپ، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لۇ جيەنرېن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شەنشى خۇاشيەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1930 - يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئارمىيىسىدە ئەسكەر يۆتكەش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شەنشى ۋىلايىتىنىڭ شۇجىسى، شەنشى ئۆلكىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج ك پ باۋجى ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1952 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۈروسى بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1953 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۈروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 - يىلى شىجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق 1 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. كېيىن شەنشى ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شەنشى ئۆلكىلىك 4-، 5 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ رەئىسى بولغان. ئۇ ج ك پ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، مەملىكەتلىك 1 -، 2 -، 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى.

ۋاڭ فېڭ (1910 ~ 1998) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ سابىق بىرىنچى شۇجىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى ۋاڭ جۇنجى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ لەنتيەن ناھىيىسىدىن. 1926 - يىلى جۇڭگو

كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1927 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئاندىن مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ۋاقتى فېۋرال 1934 - يىلىدىن كېيىن، ج ك پ شەنشى ئۆلكىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قىزىل 26 - جۇننىڭ مۇزاكىرىلەت سىياسىي كومىتېتى، گومىنداڭ ئالاھىدە كومىتېتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە سىلكىنىشنى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى غەربىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن خادىمى، شەنشى ئۆلكىلىك پارتكوم ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، خۇبېي - خېنەن - شەنشى چېگرا رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى، چېگرا رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى، قوشۇمچە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال ھەربىي - سىياسىي كومىتېتى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، نېكىشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، غەربىي شىمال بيۇروسى شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، گەنسۇ ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ رەئىسى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئو ج ك پ 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 12 -، 13 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 2 -، 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى.

شۇ لىچىك (1910 ~ 1983) ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ سابىق ئىگ-

كىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ جىنجەي ناھىيىسىدىن. 1929 - يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان، 1930 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. شۇ لىچىك يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 1 - جۇن 32 - شى باشقا-ئۇرۇش باشقارمىسىنىڭ شۇجىسى، قىزىل 4 - ئارمىيە 11 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ تەشكىلات كادىرى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 32 - تۇمەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 12 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، غەربىي رايونغا ياردەم بېرىش ئارمىيىسى سىياسىي بۆسى ماڭا-رىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇرۇن سەپەرگە قاتناشقان. يانۋار باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيە 129 - شى ئالتىنچى ئەسكەرلەر تۇمەنى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 129 - شى سىياسىي بۆسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەرققە يۈرۈش قىلىش زۇڭداۋىينىڭ سىياسىي كومىسسارى، يەنەن مەركىزىي كومىتېت پارتىيە مەكتىپى ئىككىنچى گۇرۇپپا ئوقۇتۇش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەنشى - گەنسۇ - نىڭشيانى ساقلاشقا قالدۇرۇلغان بىكتۇمىنىڭ يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 4 - لۇيىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، شەنشى-گەنسۇ - نىڭشيا - سەنشى - سۇيۈەن بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 6 - زۇڭداۋىينىڭ سىياسىي كومىسسارى، 1- دالا ئارمىيىسى 2 - بىكتۇمىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 1 - بىكتۇمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 - بىكتۇمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى بولغان، كېيىن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش كادىرلار بۆسى-

نىڭ مۇئاۋىن بۇجاڭى، باش سىياسىي بۇنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جەنەن ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسـ ساري، چېڭدۇ ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيـ سى مەملىكەتلىك 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتايلىرـ نىڭ ۋەكىلى، 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، مەركىزىي مەسلىھەتچىلەر كومىتېـ تىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ، 4ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتـ لىك 3 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېـ تىنىڭ ئەزاسى. 1955 ـ يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئوـ ۋانى بېرىلگەن.

جاڭ باڭيىڭ (1910 ~) ج ك پ مەركـ ىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ سابىق ئۇچىنچى شۇجىسى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇيشيەن نا ـ ھىيىسىدىن. 1927 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پار ـ تىيىسىگە كىرگەن. 1932 ـ يىلى ئارمىيىگە قاتناش ـ قان. جاڭ باڭيىڭ شەنشى دېموكراتىيە ئوتتۇرا مەكتـ پى ج ك پ ئالاھىدە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، غەربىي شىمال ئارمىيىسى يالاق خۇجېلىق قىسمى ج ك پ گازارما كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، شەنشى خۇيشيەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شەنشى ـ گەنسۇ چېگرا رايونى پارتىزانلار ئەترىتى خۇيشيەن ناھىيىلىك 3 ـ تارماق ئەترىتىنىڭ پارتىيە ۋەكىلى، ج ك پ شەنشى ـ گەنسۇ چېگرا رايونلۇق ئالاھىدە كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمـ ىنىڭ باشلىقى، شەنشى ـ گەنسۇ چېگرا رايونى جەنۇبىي رايون كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ باش سىياسىي كومىسسارى، شەنشى ئۆلكىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، گۇەنجۇڭ ئالاھىدە رايو ـ نى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، گۇەنجۇڭ قىزىل ئارمىيە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا چېگرا رايونلۇق كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، غەربىي شىمال بيۇروسى تەشكـ ىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، يەنشۇ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە 120 ـ شى 359ـ لۇيىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى بىرىنچى بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، تۇنجـ چى بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شەنشى ـ سۇيۋەن شۇبە بيۇروسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، غەربىي شىمال بيۇرو ـ سىنىڭ باش كاتىپى، جەنۇبىي شەنشى رايونلۇق كومـ ىتېتىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، قوشۇمچە جەنـۇبىي شەنشـى ھەربىي رايونى ۋە 19 ـ جۇنتۇەنىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرـ يىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي شىمال ھەربىي ـ سىياسىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جەنۇبىي شەنشى مە ـ مۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرى، شەنشى ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئۆلكىنىڭ مۇئاۋىن رە ـ ئىسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇرو ـ سىنىڭ ئوچىنچى شۇجىسى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. كېيىن، غەربىي شىمال بيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلـ ىقى، قوشۇمچە يېزا خىزمىـت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى غەربىي شىمال رايونلۇق خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ج ك پ مەركـ ىزىي كومىتېتى ئىككىنچى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇ ـ دىرى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى قاتناش خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىمالىي جۇڭگو بيۇرو ـ سىنىڭ كاندىدات شۇجىسى، مەنشى ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرـ يىتى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مە ـ نىستىرى، مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومـ ىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 3 ـ، 4ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 3 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى.

لى چۇەن (1912 ~ 1968) ئاپتونوم رايونـ لۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ سابىق شۇجىسى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ جىئەن ناھىيىسىدىن. 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناش ـ قان. 1930 ـ جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقـ غا قاتنىشىپ، ئۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيـ سىگە كىرگەن. لى چۇەن يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەز ـ گىلىدە، قىزىل 2 ـ جۇن 173 ـ تۇەننىڭ لىيەن بېتەكچىسى، مۇستەقىل 1 ـ شى 1 ـ تۇەننىڭ ياچېيكا شۇجىسى، كادىرى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن ئالاھىدە ۋەزىپە تۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىيا ـ سىي كومىسسارى، 18 ـ شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، جۇنتۇەن سىياسىي بۆسى تەشۋىقات بۆلۈمـ نىڭ باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. يا ـ پون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇي 717 ـ، 718ـ تۇەنلىرىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 359 ـ لۇيىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى

بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - زوئىدوي ئازادلىق لۇيىنىڭ لۇيجا-ڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 22 - بىڭ-تۈەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، قىسمىنىڭ سىيا-سىي كومىسسارى، ئىلى رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجە-سى، ئىلى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىس-سارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسە-نىڭ شۇجىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 7-قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى. 1955 - يىلى شاۋجياڭ ھەر-بىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جۇ رېنشەن (1912 ~ 1984) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق شۇجىسى. گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ خۇاتىڭ ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1938 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جۇ رېنشەن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى غەربىي شە-مال خىزمەت كومىتېتى مىللەتلەر تەتقىقات ئىشخانىسى-نىڭ تەتقىقاتچىسى، «ئۇچ چېگرا» مەھكىمىسىدە مۇئا-ۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئىچكى موڭغۇل ئوتوگ خوشۇنلۇق خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، يىكجۇ ئايماقلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە يىكجۇ ئايماقلىق تارماق ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-يىن، چىڭخەي ئۆلكىلىك پارتكوم مىللەتلەر ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلى-قى، ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، چىڭ-خەي ئۆلكىلىك 2 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىزاڭ خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئا-ۋىن شۇجىسى، شىزاڭ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇۋەققەت بىرىنچى شۇجىسى، شىزاڭ ئاپتو-نوم رايونىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق 1 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم-نىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل شۇجىسى، ئىككىنچى شۇجىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى قانۇنچىلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى قانۇن كومىتېتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، مەملىكەتلىك 1 -، 2 -، 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى.

جاۋ شۇگۇاڭ (1912 ~ 12.1972) ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىۋروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا-سى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى. مەنشى ئۆلكىسە-نىڭ يۆنپىڭ ناھىيىسىدىن، 1935 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جاۋ شۇگۇاڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لىشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، شياڭجى ئالاھىدە پارتكومنىڭ شۇجىسى، شىمالىي بىۋرو تەشۋىقات بۆسى كادىرلار ماۋارىپى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەييۈ رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، گەنسۇ ئۆلكە-لىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىۋروسى دائىمىي كومە-تېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائە-مىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باش-لىقى، گوۋۈيۈەن مۇتەخەسسىسلەر ئىدارىسىنىڭ مۇئا-ۋىن باشلىقى، باشلىقى، گوۋۈيۈەننىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قو-شۇمچە ئورگان پارتكومنىڭ شۇجىسى، ج ك پ لوياڭ شەھەرلىك كومىتېتى شۇجىچۇنىڭ شۇجىسى، خېنەن ئۆلكىلىك پەن-تېخنىكا كومىتېتى پارتىيە يادرو گۇرۇپ-پىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى.

ۋۇ گۇاڭ (1912 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ سابىق شۇجىسى، ئاپتونوم را-يونىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن رەئىسى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى جاڭ چىڭيۈ. خېبەي ئۆلكىسىنىڭ شېنزى ناھە-يىسىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئە-گە. 1930 - يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1931 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتنىشىپ، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ۋۇ گۇاڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بېيپىڭ شەھەرلىك پارتكومنىڭ ئەزاسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى بېيپىڭ شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، گومىنداڭنىڭ بېيپىڭدىكى بىرىنچى تۈرمىسىگە قامال-غان سىياسىي مەھبۇسلار ئىچىدىكى جۇڭگو كوممۇنىس-تىك پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، غەربىي جەنۇبىي مەنشى شياڭجى ئالاھىدە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، يەن-ئەن ماركسىزم - لېنىنىزم ئىنستىتۇتى مارك-سىزم - لېنىنىزم تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقاتچە-

سى، ھېيپىڭ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجى. سى، ئونتۇرا سەنشى رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، چاڭشا ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جەنۇبىي جۇڭگو شۇبە بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، غەربىي گۋاڭدۇڭ رايونلۇق پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، غەربىي گۋاڭدۇڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، بېيجىڭ ئاۋىئاتسىيە ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچوڭسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، بېيجىڭ شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

ۋاڭ ئېنماۋ (1913 ـ 2001) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ سابىق بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈڭشىن ناھىيىسىدىن. 1928 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1930 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ۋاڭ ئېنماۋ يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، يۈڭشىن ناھىيىلىك سوۋېت ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ج ك پ يۈڭشىن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، ج ك پ خۇنەن ـ جياڭشى ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ كاتىپى، خۇنەن ـ خۇبېي ـ سىچۈەن ـ گۈيجۇ ئۆلكىلىك باش كاتىپى، سىچۈەن ـ يۈننەن ـ گۈيجۇ ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن سەياسىي بۆلۈمىنىڭ باش كاتىپى بولغان. ئۇزۇن سەپەر گە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيە 120 ـ شى 359 ـ لۇي تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ھەربىي ـ سىياسىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 8 ـ ئارمىيە جەنۇبقا يۆرۈش قىلىش تارماق ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي خۇنەن خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قوتقۇزۇش ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، خۇنەن ـ خۇبېي ـ جياڭشى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 359 ـ لۇينىڭ سىياسىي كومىسسارى، لۇيلياڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، سەنشى ـ سۇيۈەن ھەربىي رايونى دالا ئارمىيە 2 ـ زوڭدوي سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 1 ـ دالا ئارمىيە 2 ـ زوڭدوينىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ بىڭتۇەن 2 ـ جۇنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، قەشقەر ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، غەربىي شىمال ھەربىي ـ سىياسىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىمال بيۇروسى شۇجىچوڭسىنىڭ شۇجىسى، نەنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شېنياڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سلىڭيۈەنى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جىلىن ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، جىلىن ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. كېيىن، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 7 ـ، 8 ـ، 9 ـ، 11 ـ، 12 ـ، 13 ـ ۋە 14 ـ قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، 15 ـ قۇرۇلتايىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىلى، 8ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 9 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 11ـ، 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. مەملىكەتلىك 1 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى. 6 ـ، 7ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

1955 ـ يىلىى جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

زېڭ دى (1913 ~ 1971) ئاپتونوم رايون لۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ سابىق شۇجىسى. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ لىۋيۇاڭ ناھىيىسىدىن. 1930 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتنىشىپ، شۇ يىلى جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. زېڭ دى خۇنەن ـ جياڭشى سوۋېت رايونى پېڭشياڭ ناھىيىسى ئۇچىنچى رايون ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، فېنيى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ياش كوممۇنىزمچىلار شىمالىي يول ئالاھىدە كومىتېتىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقى، جياڭشى ئۆلكىلىك ياش كوممۇنىزمچىلار كومىتېتى بالىلار بيۇروسىنىڭ شۇجىسى، ئۆلكىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ئۆلكىلىك پاتكوم ئىشلەر خىزمەت تەكشۈرگۈچىسى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ساڭجى مۇستەقىل تۇەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، يەرلىك خىزمەت تۇەنلىڭ مۇدىرى، جۇنتۇەنگە بىۋاستە قاراشلىق سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 120 ـ شى 359 ـ لۇي خۇماتۇەنلىڭ تۇەنجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، 719 ـ تۇەنلىڭ سىياسىي كومىسسارى، يەنبېي ۋىلايەتلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، لۇي خەلق ترانسپورت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، جەنۇبقا يۆرۈش قىلىش ئەترىتى 3 ـ تارماق ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شياڭبېي ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، شىمالىي خۇبېي شۆبە رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەندۇڭ تەلىم ـ تەربىيە لۇيىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ جۇن 6 ـ شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا بىكتۇەنى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان.

گاۋ فېڭ (1915 ~ 1976) ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ سابىق باش كاتىپى، ئىلى رايونلۇق پارتكومنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چىڭجيەن ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. گاۋ فېڭ شەنشى ئۆلكىسى چىڭجيەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، «ئۇچ چېگرا» ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، غەربىي شىمال پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ باش كاتىپى، ئىلى رايونلۇق پارتكومنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى بولغان. كېيىن چىڭخەي ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، غەربىي شىمال بيۇروسى شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، جىلىن ئۆلكىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەلىكەتلىك 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى.

سەيپىدىن ئەزىزى (3 .1915 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق بىرىنچى شۇجىسى. شىنجاڭنىڭ ئاتوش شەھرىدىن، ئۇيغۇر. 1944 ـ يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1949 ـ يىلى 12ـ ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. سەيپىدىن ئەزىزى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا مەلىكەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ 1ـ نۆۋەتلىك 1 ـ يىغىنىغا قاتناشقان، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى، مەلىكەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەركىزىي سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ج ك پ مەركىزىي سىلكىنىۋەنى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ تۇنجى شۇجىسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى غەربىي شىمال بيۇروسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنىنىڭ بىرىنچى

چى سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇ 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 1 ـ نۆۋەتلىكتىن 7 ـ نۆۋەتلىككىچە بولغان مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ج ك پ مەملىكەتلىك 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 9 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 10 ـ، 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي بيۈروسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

دېڭ لىچۈن (1915 ~) ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۈروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، باش كاتىپى. خوتەن ئۇلكىسىنىڭ گۇيدۇڭ ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1935 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. دېڭ لىچۈن بېيپىڭ شەھەرلىك ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسىنىڭ ئىجرائىيە ھەيئىتى، خەلق ئاۋانگارتلار باش ئەترىتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇۋەققەت باشلىقى، ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئىنستىتۇتى ماتارىپ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، جىببي ژىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەرقىي شىمال مالىيە كومىتېتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، لياۋنىڭ ئۇلكىلىك پارتكوم سىياسەت تەتقىق قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۈروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىياسەت تەتقىق قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. كېيىن «قىزىل بايراق» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، گوۋۇيۈەن سىياسەت تەتقىق قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى بەنگۈتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەركىزىي كومىتېت شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، مەركىزىي كومىتېت تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇ ج ك پ 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

لى گۇاڭ (1915 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ ژۇشى ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن. 1937 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان، 1938 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1978 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن 1980 ـ يىلى 6 ـ ئايغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان.

لىۋ شىڭ (1915 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ شياۋشىيەن ناھىيىسىدىن (ھازىر ئەنخۇي ئۇلكىسىگە تەۋە). 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لىۋ شىڭ 8 ـ ئارمىيىنىڭ تۇمەن، تارماق ئەترەت، شۆبە ھەربىي رايونلىرىدا سىياسىي كومىسسار، ج ك پ خېبېي ـ شەندۇڭ ـ خېنەن رايونى ئۈچ ژىلايەتلىك، بەش ژىلايەتلىك پارتكوملارنىڭ شۇجىسى، 2 ـ دالا ئارمىيىسى، زۇڭدۇي ئارمىيىسىنىڭ سەنمۇجالىڭ بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي جەنۇب مەمۇرىي كومىتېتى مالىيە ـ ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دۆلەت قۇرۇلۇش كومىتېتى، دۆلەت پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 6 ـ ماشىنىسازلىق سانائەت مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. كېيىن سىچۈەن ئۇلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان.

لىن بومىن (1916 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ سابىق شۇجىسى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى لى ژۇيىڭ. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ جاۋيۈەن ناھىيىسىدىن. 1937 ـ يىلى پىداكارلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان. 1938 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لىن بومىن تەيخاڭ رايونى غەربىي خېبېي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قوتقۇزۇش بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، زەنخۇاڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، جياۋزۇ شەھىرىنىڭ باشلىقى، جەنۇبىي شەنشى رايونلۇق مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ باش كاتىپى بولغان. 1951 ـ يىلىدىن كېيىن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۈروسىنىڭ باش كاتىپى، ئاپتونوم

رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى بولغان. كېيىن جۇڭگو پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، مەسلىھەتچىسى بولغان.

خۇاڭ لوبىن (1916 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ پۈچمىڭ ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1932 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. خۇاڭ لوبىن ۋېيخې دەريالىسىنىڭ شىمالىدىكى سوۋېت رايونىدا پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ جەڭچىسى، ياۋېكا شۇجىسى، مۇۋەققەت سىياسىي يېتەكچى، قىزىل 26 ـ جۇن بىلەن بىللە يۈرىدىغان مەكتەپنىڭ بەنجاڭى، 1 ـ، 2 ـ پىشۇنېرلار لىيەنىنىڭ يېتەكچىسى، قىزىل 20 ـ جۇن 3 ـ تۇغىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، دىڭيۈيخېك پارتىزانلار رايونىنىڭ سىلىگىيۈەنى، باش قوماندان، شىمالىي شەنشى 2 ـ ئوروش قىلىش شۆبە رايونى، شەرقىي رايون پارتىزانلىرىنىڭ سىلىگىيۈەنى، قىزىل ئارمىيە 1 ـ تۇغىنىڭ تۇغىنجاڭى، شەرقىي رايون ئامانلىق ساقلاش سىلىگىيۈەنى، شېنگنۇ شۆبە رايونى ئامانلىق ساقلاش سىلىگىيۈەنى، قوشۇمچە دەريادىن مۇداپىئەلىنىش 1 ـ رايونىنىڭ سىلىگىيۈەنى، شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا چېگرا رايونى ئامانلىق ساقلاش سىلىگىيۈسىنىڭ سەمۇجاڭى، ساقچى قىسىم 3 ـ لۇيىنىڭ مۇئاۋىن لۇيجاڭى، قوشۇمچە 7 ـ تۇغىنىڭ تۇغىنجاڭى، 8 ـ ئارمىيە 358 ـ لۇيىنىڭ مۇئاۋىن لۇيجاڭى، ساقچى قىسىم 3 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، نىڭشيا ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىلىگىيۈەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، نىڭشيا ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، كۆمۈش زاۋۇتى پارتكومنىڭ شۇجىسى، دىرېكتورى، نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى، گەنسۇ ئۆلكىلىك خەلق كومىتېتى پارتكور ۋىپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، گەنسۇ ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، پارتكور ۋىپپىسىنىڭ شۇجىسى، ج ك پ گەنسۇ ئۆلكىلىك مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 7 ـ، 13 ـ قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

چى گو (1917 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى. سەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىنفېن ناھىيىسىدىن. 1936 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1937 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. چى گو 8 ـ ئارمىيە بەيجىن تارماق ئەترىتى تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ باشلىقى، سەنشى ئۆلكەسى جېبىشىۋ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ باش كاتىپى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، تەييۇ رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، چىنيۈەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، تەييۇ ئۇچ ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەييۇ ئىككى ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، خۇبېي شەنشى چېگرا رايونى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى. جەنۇبىي شەنشى رايونلۇق پارتكومنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، خەنجۇڭ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە 57 ـ شىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1952 ـ يىلىدىن كېيىن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق پارتكومنىڭ ئۆچىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سانائەت ـ قاتناش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، كاندىدات شۇجىسى، شۇجىسى، شىنجاڭ پىلان كومىتېتى پارتكور ۋىپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسى پارتكومنىڭ شۇجىسى، يېزا ئىگىلىك بۆسى چارۋىچىلىق باش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

لو رۇك (1917 ~) ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ سابىق ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈگشىن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لو رۇك 1970 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن

1971 ـ يىلى 5 ـ ئايغىچە ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى يادرو گۇرۇپ-پىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1971 ـ يىلى 5 ـ ئايدىن 1974 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ھەربىي رايو-نىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

بەي چېڭمىڭ (1918 ~ 1991) ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ سابىق مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى بەي يىمىڭ. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چېڭجېۋ ناھىيىسىدىن. 1934 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. بەي چېڭمىڭ چېڭجېۋ ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا ياشلار ئىتتىپاق كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سۈيۈەن ئۆلكىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەرقىي سۈيۈەن خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، سۈيمۇڭ رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، غەربىي سۈيۈەن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پىڭ ـ سۈي تۆمۈرىولى غەربىي ئۆچاس-تىكا باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، غەربىي شىمال پارتىيە مەكتىپى خەنچىڭ شۆبە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەنشى خەنـ-جۇڭ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شەنـ-شى رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، جۇڭگو ـ سوۋېت رەڭلىك، ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن باش دىرېكتورى، باش دىرېكتو-رى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ رەڭلىك مېتاللار شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، پارتكوم شۇجىسى، ئىغىر سانائەت نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتگۇرۇپپىسىنىڭ شۇ-جىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇ-ئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە ئىقتىساد كومـ-تېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچـ-لەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 7 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

خەن جىڭساۋ (1918 ~) ئاپتونوم رايون-لۇق پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى خەن فېڭرو، تەخەللۇسى جى فېڭ، ژېي رۇ-فېڭ. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ تاڭشېەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1939 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيـ-سىگە كىرگەن. خەن جىڭساۋ خېبېي ئۆلكىسى تاڭشېەن ناھىيىلىك ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھۆكۈ-مىتى مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ خادىمى، تاڭشېەن ناھىيـ-سىدىكى مەدەنىيەت ساھەسى بويىچە ياپون باسقۇنچىلـ-رىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتـ-تىنىڭ مۇدىرى، سەنشى ـ چاخار ـ خېبېي چېگرا رايونى ئۇچ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئورگان گېزىتى ـ «كۆرەش گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى، چېگرا رايون مەدەنىيەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتىنىڭ مۇ-دىرى، ئۇچ ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ كاتىپى، سەنشى ـ چاخار ـ خېبېي گېزىتى تەھرىر بۆلۈمى يەرلىك نەشرى-نىڭ باش مۇھەررىرى، رادىئو بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سەنشى ـ چاخار ـ خېبېي مەركىزي كومىتېت بيۇرو-سى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، غەربىي خېنەن را-يونلۇق پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بول-غان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-يىن، ج ك پ كەيفېڭ شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ ئىش-خانا مۇدىرى، خېنەن ئۆلكىلىك پارتكوم تەتقىقات ئىش-خانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ج ك پ مەركىزي كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، بەنگۈڭتىڭنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شاڭخەي شەھىرى يىمياۋ رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، جەنۇ-بىي شەھەر رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شاڭخەي شەھەرلىك پارتكومنىڭ ئەزاسى، شەنشى ئۆل-كىسى شەنياڭ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجـ-سى، ج ك پ مەركىزي كومىتېتى غەربىي شىمال

بيۇروسىنىڭ باش كاتىپى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشـ ۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شۇجىسى بولغان. كېيىن خېنەن ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن ئۆلـ كە باشلىقى، خېنەن ئۆلكىلىك پارتكوم مەسلىھەتچىلـەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 13 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

ياڭ كي (1919 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، باش كاتىپ. قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ئورگان پارتكومـ ىنىڭ شۇجىسى بولغان. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى ياڭ ژېنشىيۇ، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇشيەن ناھىيىسىدىن. 1937 ـ يىلى جۇڭگو كومموندىستىك پارتىيىسىگە كىرـ گەن. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ياڭ كي شىئەن پېداگوگىكا مەكتىپى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئىتى، شىئەن ئوقۇغۇچىلار شۆبە ئۈـ يۈشمىسى (شىئەن ئوقۇغۇچىلار ۋەتەننى قوتقۇزۇش بىرلەشمىسى) نىڭ پارتىيە، ئىتتىپاق شۇجىسى، ج ك پ شەنشى ئۆلكىلىك كومىتېتى ئورگان تەشكىلات بۆلۈـ مىنىڭ باشلىقى، جەنۇبىي شەنشى رايونى 5 ـ ۋىلايەتـ لىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، غەربىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيىسى 38 ـ جۇن تەلىم ـ تەربىيە تۈمىنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەـ نۇبىي شەنشى مۇستەقىل تۈمىنىنىڭ سىياسىي كومىسسا ـ رى، پارتكوم شۇجىسى، شياڭلۇ شۆبە ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جەنۇبىي شەنشى خىزمەت كومىتېتى ۋە شياڭلۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ ئەزاسى، جەنۇبىي شەنشى رايونلۇق پارتكوم ياشلار كو ـ مىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ياشلار ئىتتىپاقى كومـ ىتېتىنىڭ شۇجىسى، جەنۇبىي شەنشى رايونلۇق پارتكومـ ىنىڭ باش كاتىپى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي شىمال دالا ئارمـ ىيىسى شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ يەنجى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاۋـ ۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتـ لىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلا ـ بىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدـ رى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

لى يۈنخي (1922 ~) ئاپتونوم رايونلۇق ئەزاسى بولغان.

لى چۈەنچۈن (1919 ~) ئاپتونوم رايون ـ لۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ گۇاڭيـۈەن ناھىيىسىدىن. 1934 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ھەربىيگە قاتناشقان، 1937ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1968 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1974 ـ يىلى 12ـ ئايغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقـ لابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1970ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 1971 ـ يىلى 5 ـ ئايغىچە ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1971 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 1974 ـ يىلى 12 ـ ئايغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكو ـ مى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ۋاڭ جېنۇبىن (1919 ~) ئاپتونوم رايون ـ لۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇـ دىرى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چېپىڭ دېگەن يېـ رىدىن. 1938 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتـ يىسىگە كىرگەن. شۇ يىلى يەنئەندىكى ياپون باسقۇنچـ لىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا كىر ـ گەن. ۋاڭ جېنۇبىن سەنشى ـ سۇيۈەن ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى سەھىيە بۆلۈمىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، بىۋاستە قاراشلىق قوشۇن پارتىيە ياچېيـ كىسىنىڭ شۇجىسى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى جۇنتۈەنى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرـ يىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي شىمال دالا ئارمـ ىيىسى شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ يەنجى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاۋـ ۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتـ لىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلا ـ بىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدـ رى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

پارتكومىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى. مەنشى ئۆلكە-سىنىڭ دېڭشيالڭ ناھىيىسىدىن. 1936 - يىلى شەھەر-خۇيغا قاتناشقان. 1938 - يىلى جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لى يۈنخې غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىدە تۇرمۇشنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شى سە-ياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇن سىياسىي بۆ-لۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، سائائەت - قاتناش سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق قۇ-رۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. كېيىن نەگشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق 4 - ، 5 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 4 - ، 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

خۇ لياڭ (1921 ~ 1984) ئاپتونوم رايون-لۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇ-دىرى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇشيەن ناھىيىسىدىن. 1937 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭخۇا سىللەتلىرىنى ئازاد قىلىش ئاۋانگارتلار ئەترىتىگە قاتناشقان، 1938 - يىلى 2 - ئايدا جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. خۇلياڭ شەنشى - گەنسۇ - نەگشيا چېگرا رايونى قوغ-داش باشقارمىسىدا رازۋېدكىچى، گۇجاڭ، شۆبە ئەت-رەت باشلىقى، ئەترەت باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن، شەنشى ئۆلكىسى ۋېينەن جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقار-مىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىدە باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن نازىر، نازىر، پارتكومۇپپە-سىنىڭ شۇجىسى، قوراللىق قىسىم شىنجاڭ باش ئەت-رىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جامائەت خەۋپسىزلە-كى قىسمى شىنجاڭ باش ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىس-سارى، ئاپتونوم رايونلۇق چېگرا مۇداپىئە قوراللىق قىسىم باش ئەترىتىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسا-رى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇ-جىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتې-تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. كېيىن جۇڭگو سىياسىي قانۇن ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى بولغان.

ئەنۋەر جاكولىن (1921 ~ 1975) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ سابىق باشلى-قى. شىنجاڭنىڭ چۆچەك شەھىرىدىن. قازاق. 1945 - يىلى 8 - ئايدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناش-قان، 1949 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئەنۋەر جاكولىن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە، دۆربىلجىن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، چاغانتوقاي ناھە-يىسىنىڭ ھاكىمى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيە-تى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك چارۋىچە-لىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئىلى ۋالىي مەھكە-مىسىنىڭ ۋالىيسى، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش كو-مىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائە-مىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسىي قانۇن بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي قانۇن ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم را-يونلۇق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولغان.

خۇالڭ چېڭ (1922 ~ 1980) ئاپتونوم را-يونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ نىشيالڭ دېگەن يېرىدىن. 1938 - يىلى ئىنقىلابقا قاتنىشىپ، شۇ يىلى 1 - ئايدا جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. خۇالڭ چېڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈش سىنىپى چوڭ ئەترىتى، 120 - شىنىڭ 717 - تۇمەن، تەلىم - تەربىيە تۇمەنى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 7 - تارماق مەكتەپلىرىدە سىياسىي بېتەكچى بولغان. لۇيلياڭ ھەر-بىي رايونى 16 - تۇمەن 2 - يىگىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي بېتەكچىسى، تۇمەن تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، 11- تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، 359 - لۈي 9 - تۇمەن سىياسىي باشقارمىسە-نىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 2 - جۇن 5 - شى 15 - تۇمەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىس-سارى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خوتەن شۆبە ھەر-بىي رايونىنىڭ سىلىگىيۇەنى، قوشۇمچە سىياسىي كو-مىسسارى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇ-جىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان.

لى جيايۇ (1923 ~ 1993) ئاپتونوم رايون لۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى لى جەخي. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چىڭجىيەن ناھىيىسىدىن. 1942 ـ يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لى جيايۇ بۆلۈم ئەزاسى، يېزىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، رايونلۇق تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، يېڭىنىڭ سىياسىي خىزمەتچىسى، لەنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، يېڭىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي رەھبىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مىچۇەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئۇرۇمچى ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۇرۇمچى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى، تۇرپان مەركىزىي ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئۇرۇمچى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قومۇل ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە يېزا خىزمەتلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئو چ ك پ مەملىكەتلىك 12 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

چېن شىفۇ (1924 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ ئەنگو ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ھەربىيگە قاتناشقان، 1939 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. چېن شىفۇ 1939 ـ يىلى 3ـ ئايدا خېبېي مىللىي ئارمىيە 3 ـ يېڭىدا ياشلار خىزمىتىنى ئىشلىگەن، 8 ـ ئارمىيە 3 ـ زوڭدۇيىدە تەشۋىقاتچى بولغان. 1940 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيە گارنىزون يېڭى «يالقۇن» ئۆمىكىدە شۆبە ئەترىت باشلىقى، تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1943 ـ يىلى گارنىزون يېڭىدا تېلېگراممىا تەرجىمانى، گۇرۇپپا باشلىقى، بۆلۈمچە باشلىقى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى مەخپىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ بىيۇروسى مەخپىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، مەخپىي ئىشلار كاتىبات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1971 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىش ئاپتوموبىل تۈەنى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، تۈەنجاڭى، شىنجاڭ ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنىسازلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1987 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان، 1991ـ يىلى ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەسلەھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

شارشىبېك سىدىق (1925.8 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ تىكەس ناھىيىسىدىن، قىرغىز. شارشىبېك 1944 ـ يىلىدىن 1949ـ يىلىغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ مىللىي ئارمىيە 1 ـ، 2 ـ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، ئالتايىنى ئازاد قىلىش موتسىكلىست تۈەنى، تارباغاتاي پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنلىرىدە بەنجاڭ، مۇئاۋىن پەيجاڭ، پەيجاڭ، لەيەنجاڭ، سىياسىي رەھبەر، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، يېڭجاڭ قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1950ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1950 ـ يىلىدىن 1955 ـ يىلى 5 ـ ئايغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئالتاي مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، 5 ـ جۇن 14 ـ شى مۇستەقىل تۈەنى، ئىلى 42 ـ تۈەنلىرىدە، يېڭجاڭ، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ بولغان. 1955 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالاقە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1956 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر چارلاش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكوم ۋېپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1959 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولغان. 1967 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق گۇرۇپپىلىرىنىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولغان. 1969 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچە-

لىق- چارۋچىلىق ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1978 - يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، پارتكوم ئەزاسى بولغان. 1984 - يىلى 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتگۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ئىرغالى ئابۇلخايىر (1926 ~ 1982) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ تىكەس ناھىيىسىدىن، قازاق. 1944 - يىلى ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1950 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئىرغالى ئابۇلخايىر تىكەس ناھىيىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ كاتىپى، ناھىيىلىك شىنمىڭخۇي باشلار خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تىكەس ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىدە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، باشقارما باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيات - سەئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، باش كاتىپى، پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىلى ئوبلاستىنىڭ باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە مۇئاۋىن شۇجىسى، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى سىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

شى گېڭ (1926 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، قوشۇمچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ جىشيەن ناھىيىسىدىن. 1948 - يىلى 4- ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ش گېڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى مالىيە خىزمەت بۆلۈمىدە ئاسپىرانت، شىمالىي جۇڭگو مالىيە ئىنستىتۇتىدا سىنىپ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن، دۆلەت مەمۇرىي كېڭىشى مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى بەنگۇڭتىڭى مەمۇرىي باشقارمىسىنىڭ كاتىپى، گوۋۇيۈەن ئورگان ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم مالىيە- سودا بۆلۈمىنىڭ كادىرى، تەنقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى مالىيە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇل خادىمى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بەنگۇڭتىڭىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ساياھەتچىلەر ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، قوشۇمچە سىياسەت تەنقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان.

تۇمۇر داۋامەت (6. 1927 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق رەئىسى.

شىنجاڭنىڭ توقسۇن ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1952 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. تۇمۇر داۋامەت توقسۇن ناھىيىسى 2 - رايون 3 - يېزىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، توقسۇن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شۇجىسى، تۇرپان مەركىزىي ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1964 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان، 1969 - يىلى ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، داجەيدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، دېھقانچىلىق - چارۋچىلىق ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1978 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئا-

ۋىن مۇدىرى بولغان. 1979 ـ يىلىدىن كېيىن، ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى بولغان. 1993 ـ يىلى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئۇ ج ك پ 12 ـ، 13 ـ، 14 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 8 ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى.

لى شۇشەن (1929 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى. ئىچكى موڭغۇل ئۇلكىسىنىڭ دولۇن ناھىيىسىدىن. 1948 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لى شۇشەن چاخار ئۇلكىلىك شۆبە ھەربىي رايوندا خەۋەرچى، بەنجاڭ، ئاتلىق ئەسكەرلەر 3 ـ شىسىدا بەنجاڭ، مۇئاۋىن پەيجاڭ، مۇئاۋىن يېتەكچى، يېتەكچى، ياشلار گۇجاڭى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ شىسىدا تەشكىلات خادىمى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى چېگرا مۇداپىئە پوندىكتىدا مۇئاۋىن سىياسىي رەھبەر، سىياسىي رەھبەر، پىيادە ئەسكەرلەر 2 ـ تۈەنىدە مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسار بولۇپ ئىشلىگەن، قورغاس ناھىيىسىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك قوراللىق بۆسۈنۈك سىياسىي كوممىسارى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كوممىسارى، تارباغاتاي ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كوممىسارى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، شەھەرلىك قوراللىق بۆسۈنۈك سىياسىي كوممىسارى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 8 ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. ج ك پ مەملىكەتلىك 12 ـ، 13 ـ، 14 ـ قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، 12 ـ، 13 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى.

سۇڭ خەنلياڭ (1934 ~ 2000.11) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى. جەجيالڭ ئۇلكىسىنىڭ شاۋشىڭ ناھىيىسىدىن. 1960 ـ يىلى 6ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئالىي ئىنژېنېر. سۇڭ خەنلياڭ ئىلگىرى جۇڭگو ـ سوۋېت ھەمكارلىقىدىكى شىنجاڭ نېفىت شىركىتى، شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى دىدياۋ باشقارمىسىدا پراكتىكانت، ئەترەت باشلىقى بولغان، گېئولوگىيە تەتقىقاتى تەشۋىقات كەسپىنىڭ گۈرۈپپا باشلىقى، ئىلمىي تەتقىقات ئورنىدا گېئولوگ بولغان، قىدىرىپ تەكشۈرۈش تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى نېفىت رايونى تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇۋاپىقلاشت

بىي رايونى سىلىگبۇ ئىشخانىسى 1 ـ بۆلۈمىنىڭ مۇئا-
ۋىن باشلىقى، مەخپىي ئىشلار ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن
باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن باش
كاتىپى، بەنگۇئتىڭنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق
پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى
بولغان. كېيىن، نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق
پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، سەنشى ئۆلكىلىك پارتـ
كومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇ-
دىرى، سەنشى ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي
كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

قېيۇم باۋۇدۇن (1939 ~) ئاپتونوم را-
يونلۇق پارتكومىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى. شىنجاڭ-
نىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1962 ـ يىلى 5ـ
ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئا-
لىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. قېيۇم باۋۇ-
دۇن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۇبىسى فە-
زىكا تەتقىقات ئورنىنىڭ كادىرى، تەتقىقات ئورنىنىڭ
مۇئاۋىن باشلىقى، پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى،
ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئا-
ۋىن مۇدىرى، پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى،
شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتـ
كومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مەركىزىي كومۇنىستىك
ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە مەملىكەتلىك
ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم را-
يونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قو-
شۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇ-
دىرى، شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتـ
نىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى،
قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ كومىتېتىنىڭ مۇ-
دىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجە-
سى بولغان. ئۇ ج ك پ 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي
كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 13 ـ نۆۋەتلىك مەر-
كىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، مەركىزىي كو-
مىتېت ئەزاسى، 14 ـ، 15 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي
كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى بولغان.

جاڭ فۇسىن (1940 ~) ئاپتونوم رايون-
لۇق پارتكومىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى. بېيجىڭ
شەھىرىنىڭ شۇنيى ناھىيىسىدىن. 1958 ـ يىلى
10 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىر-
گەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە،
ئىنژېنېر. جاڭ فۇسىن 7 ـ ماشىنىسازلىق مىنىستىر-
لىقى 4 ـ ئاكادېمىيىسىدە تېخنىك، 1 ـ ئاكادېمىيىسىـ
دە پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، 2 ـ ئاكادېمىيىدە
تېخنىك، ئىنژېنېر بولۇپ ئىشلىگەن، كومۇنىستىك
ياشلار ئىتتىپاقى بېيجىڭ شەھەرلىك كومىتېتى ئالىي
مەكتەپلەر بۆلۈمىنىڭ مەسئۇل خادىمى، باشلىقى، شە-
ھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شەھەرلىك
ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى، بېيجىڭ
شەھىرى خەيدىيەن رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتـ
تېنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، بېيـ
جىڭ شەھەرلىك پارتكوم تاشقى ئىقتىساد ـ سودا خىز-
مەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، شەھەرلىك پارتكوم دائـ
مىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. كې-
يىن بېيجىڭ شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى
بولغان. ھازىر ئەدلىيە مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى
بولۇپ ئىشلىمەكتە. ئۇ ج ك پ 14 ـ، 15 ـ نۆۋەتلىك
مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ئابدۇرېھىم ھامۇت (1942~) ئاپتونوم
رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. قەشـ
قەرنىڭ كونا شەھـەر ناھىيىسىدىن، ئۇيغـۇر.
1965ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيـ
سىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە
ئىگە. ئابدۇرېھىم ھامۇت غۇلجا ناھىيىسىدە گۈڭشېنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، غۇلجا ناھىيىلىك ئىنقـ
لابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى، نىلقا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇ-
جىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى
تەشكىلات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايون دە-
رىجىلىك ئورگانلار پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى،
ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي
كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ئىسمائىل تىلىۋالدى (11.1944 ~)
ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا-
سى، سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى.
قەشقەرنىڭ كونا شەھەر ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. ئالىي
مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1967 ـ يىلى
خىزمەتكە قاتناشقان. ئىسمائىل تىلىۋالدى 1969 ـ
يىلىدىن باشلاپ كونا شەھەر ناھىيىسى سەمەن، تاشمـ
لىق گۈڭشېلىرىدا، ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدا تەر-

جىمان، كونا شەھەر ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆ-لۈمىنىڭ كادىرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1976 - يىلىدىن كېيىن، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمە-نىڭ كادىرى، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسى كادىرلار ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، قەش-قەر ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مەھكە-مىنىڭ ۋالىيسى بولغان. 1993 - يىلى ئاپتونوم رايون-لۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى، بەنگۈتتىڭ پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1995 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكو-مى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي قا-نۇن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

جۇشېڭتاۋ (1944 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى. جىياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ دۇڭتەي ناھىيىسىدىن. 1966 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كومموپنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئاسپىرانت ئو-قۇش تارىخىغا ئىگە. جۇشېڭتاۋ شىنجاڭ ئىشلەپچىقە-رىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 4 - شى 71 - تۈەن - مەيدانىدا ئىشچى - دېھقان پەرزەنتلەر مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، تۈەن سىياسىي باشقارمە-سىنىڭ كادىرى، ئىلى ئوبلاستلىق بوز يەر ئۇزلەشتۇ-رۇش ئىدارىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ كادىرى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ماۋا-ربپ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، بىڭ-تۈەن پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، بىڭ-تۈەن ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا-سى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بول-غان.

جاڭ ۋېنيۇ (1944 ~) ئاپتونوم رايون-لۇق پارتكومىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى. فۇجيەن ئۇلكىسىنىڭ پۇچياڭ ناھىيىسىدىن. 1965 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو كومموپنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئالىي ئىنژېنېر. جاڭ ۋېنيۇ سىچۈەن ئۇلكىسى گېئولوگ ئىدارىسى 101 - گېئولوگ ئەترىتىدە، گېئولوگ خادىمى، ئىنژېنېر، گېئولوگ گۇرۇپپىسىنىڭ باشلى-قى، شۇبە ئەترەتنىڭ تېخنىكىغا مەسئۇل خادىمى، شۇبە ئەترەت باشلىقى، چوڭ ئەترەت گېئولوگ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىچۈەن ئۇلكىسى گېئولوگ كان مەھسۇلات-لىرى ئىدارىسى غەربىي سىچۈەن شىمالىي گېئولوگ چوڭ ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، سىچۈەن ئۇلكىسى گېئولوگ كان مەھسۇلاتلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، گېئولوگ كان مەھسۇلات-لىرى مىنىستىرلىقى بەنگۈتتىڭىنىڭ مۇدىرى، قو-شۇمچە بىۋاستە فاراشلىق ئورگانلار پارتكومىنىڭ شۇ-جىسى، مىنىستىرلىق پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك كان مەھسۇلاتلىرى زاپىسى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دۆلەت كان مەھسۇلاتلىرى زاپىسىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، گېئولوگ كان مەھسۇلاتلىرى مىنىستىرلە-قىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سىلىگىيۈەنى، ئاپتونوم رايونىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. كېيىن، لياۋنىڭ ئۇلكىلىك پارتكوم-نىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ئو ج ك پ مەملىكەت-لىك 13 - ، 14 - ، 15 - قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، 15 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 14-نۆۋەتلىك مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتە-نىڭ ئەزاسى بولغان.

ۋاڭ لېچۈەن (1944 ~) ئاپتونوم رايون-لۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ شۇگۇاڭ ناھىيىسىدىن. 1966 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو كومموپنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئاسپىرانت ئوقۇش تارىخىغا ئىگە. ۋاڭ لېچۈەن شەندۇڭ ئۇلكىسى شۇگۇاڭ ناھىيىسى خۇ-جېن گۇڭشېڭىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىنقىلابىي كومە-تېت دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، گۇڭشې پارتكومىنىڭ ئەزاسى، دائىمىي كو-مىتېت ئەزاسى، چېڭگۈەن گۇڭشې پارتكومىنىڭ مۇئا-ۋىن شۇجىسى، داۋتېيەن گۇڭشې پارتكومىنىڭ شۇجە-

سى، شۇڭۋاڭ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجى-سى، شۇجىسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى شەندۇڭ ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، لياۋچېڭ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇۋەققەت شۇجىسى، شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى بولغان. ئۇ ج ك پ 14 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 15 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

خۇ جيايەن (1945 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى. ئايال، لياۋنىڭ ئۆلكەسىنىڭ لياۋجۇڭ شەھىرىدىن. 1977 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. خۇ جيايەن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك 6 - زاۋۇت پەرزەنتلەر مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پىلان كومىتېتىنىڭ كادىرى، قەشقەر ۋىلايەتلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىقتىساد - سودا تېخنىكا ھەمكارلىق شىركىتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، باش دىرېكتورى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

جۇ گوفۇ (1945 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. جېجياڭ ئۇلۇكسىنىڭ جۇجى ناھىيىسىدىن. 1972 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جۇ گوفۇ جېجياڭ ئۇلكىسى يۈۋ ناھىيىسى شۇسۈن گۇڭشى چېڭياڭ رايونلۇق دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىنىڭ تېخنىكى، جۇجى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى دېھقانچىلىق تېخنىكىسى بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇجى ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى، قوشۇمچە پەن-تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، شاۋشىڭ شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆ-لۈمىنىڭ باشلىقى، جېجياڭ ئۇلكىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، خۇجۇ شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتى-نىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان.

جاڭ شيۇمىڭ (1946 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي قا-نۇن كومىتېتىنىڭ شۇجىسى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ نىڭجىن ناھىيىسىدىن. 1975 - يىلى 2 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جاڭ شيۇمىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى كورلا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ سىرتتا ۋەزىپە ئۆتەيدىغان سىياسىي قوغدىغۇچىسى، كادىرلار كاتىبات بۆلۈمچە-سىنىڭ باشلىقى، كورلا ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانا-سىنىڭ كاتىپى، ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، كورلا شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى، ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قەشقەر ۋى-لايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقە-رىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 3 - شىركە-تىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ بى-رىنچى شۇجىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قەشقەر شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى پارت-كومىنىڭ شۇجىسى، نازىرى، قوراللىق ساقچى شىنجاڭ باش ئەترىتىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارت-كومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ قۇرۇلۇق ئار-مىيە زاپاس ئەسكەرلەر شىركىتىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سى-ياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

ئەسقەت كەرىمباي (1947 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن. قازاق. 1975 - يىلى 11 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئەسقەت كەرى-مباي غۇلجا ناھىيىلىك 1 - فېرما مەدەنىيەت - ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ كادىرى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم تەش-

كىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلى مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئىلى ئوبلاستىلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

ۋۇ دۇنفۇ (3.1945 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ جىشيەن ناھىيىسىدىن. ئاسپىرانت ئوقۇش تارىخىغا ئىگە. 1968 ـ يىلى 12 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان. 1980 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. 1968 ـ يىلى 12 ـ ئايدىن 1970ـ يىلى 4 ـ ئايغىچە 7971 ـ قېتىمدا «قايتا تەربىيە» ئالغان. 1970 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1971 ـ يىلى 3 ـ ئايغىچە قاغىلىق ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سانائەت ـ قاتناش گۇرۇپپىسىدا كادىر، 1971 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1980 ـ يىلى 3 ـ ئايغىچە قەشقەر خەمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتىدا تېخنىك، مۇئاۋىن ئىنژېنېر، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولغان. 1980 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 1985 ـ يىلى 9 ـ ئايغىچە قەشقەر توك بىلەن تەمىنلەش ئورنى ئىشلەپچىقىرىش ـ تېخنىكا بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قەشقەر توك بىلەن تەمىنلەش ئورنىنىڭ مەسئۇلى بولغان. 1983 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1985 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇغان. كېيىن قەشقەر ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1985 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1993 ـ يىلى 3 ـ ئايغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، خوتەن شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى بولغان. 1993 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1995 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان.

يالك گالك (1.1953 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ گاۋچېك ناھىيىسىدىن. ئاسپىرانت ئوقۇش تارىخىغا ئىگە. 1969 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقان، 1976 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. 1969 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى 150 ـ تۇەننىڭ كادىرى بولغان. 1974 ـ يىلى 12ـ ئايدا بىڭتۇەن 3 ـ تۇەننىڭ ئۇلچەش خادىمى، ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوغداش خادىمى بولغان. 1978 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان. 1982 ـ يىلى 8 ـ ئايدا بىڭتۇەن پارتكومى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، 1985 ـ يىلى 7 ـ ئايدا بىڭتۇەن ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1986 ـ يىلى9 ـ ئايدا مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئاسپىرانتلىق سىنىپىدا ئوقۇغان. 1991ـ يىلى 3 ـ ئايدا يېزا ئىگىلىك 8 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى بولغان. 1991 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى پارتكورۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1993 ـ يىلى 10ـ ئايدا تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1997 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە كادىرلار نازارىتى پارتكورۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1999 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان.

مەخسۇت تىيىپوف (1909 ~ 12.1991) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئۇرۇمچى شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1946 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى ۋە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قىسىم 6 ـ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1947 ـ يىلى شىنجاڭدىكى ئىلغار تەشكىلات «جاھاد» گېرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى»غا قاتناشقان. 1947 ـ يىلىدىن 1950 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ ترانسپورت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، قاتناش نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. 1955 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1959 ـ يىلىدىن 1961 ـ يىلىغىچە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان. 1974 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان. 1978 ـ يىلىدىن

1988 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1988ـ يىلى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ۋالى خېتىنى (1910.3 ~ 1996.11) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ جياڭيىن شەھىرىدىن. جۇڭگونىڭ ئېتنوز-ئېرىق سۇ ئىنشائاتلىرى مۇتەخەسسىسى، ئالىي ئىنژېنېر. پارتىيىسىز زات. ۋالى خېتىنى 1933 ـ يىلى بىرىنچى ئۆلاد خوجىيالى، شاۋبو، لىيۇلاۋ جىلغىسى لوكىنى پىلانلاش ۋە ياساشقا قاتناشقان. 1936 ـ يىلىدىن 1940 ـ يىلىغىچە جۇڭگولۇق ئىنژېنېر سالاھىيىتى بىلەن ھىندىستانغا بېرىپ، سۇغىرىش ئىنشائاتلىرىنى تەكشۈرگەن. 1942 ـ يىلى مىللىي ھۆكۈمەت مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ سۇ ئىشلىرى كومىتېتىغا يۆتكەلگەن. 1946 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك سۇ ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈتىگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى قۇرۇلۇش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە باش ئىنژېنېر، شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە باش ئىنژېنېر، شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، قوشۇمچە باش ئىنژېنېر، ئەشقەر زەرەپشان دەريالىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1964 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىقىغا، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلانغان. 1976 ـ يىلىدىن كېيىن، سۇ ئىشلىرى ـ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مەسلىھەتچىسى بولغان. 1978 ـ يىلى 2 ـ ئايدىن 1983ـ يىلى 4 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق 4 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1983ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋە مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان.

جالال قېنجى (1911 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى جالال دېھقان، شەنشى ئۇلكىسىنىڭ فۇپىڭ ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1935 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جالال قېنجى شەنشى گۇەنجۇڭ پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ جەڭچىسى، بەنجاڭى، ئەترەت باشلىقى، سىياسىي كومىسسارى، گۇەنجۇڭ ئالاھىدە كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1942 ـ يىلى مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇغان. كېيىن گۇەنجۇڭ ئۆلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەنشى شەرقىي ۋېيبېي يولى خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، گۇەنجۇڭ رايونىنىڭ ماۋاۋىن ۋالىيسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىمالىي شىنجاڭ ئۆلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ دىخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېت شىنجاڭ بىيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

مۇسايۇف سىدىق (12. 1914 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1948 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1950 ـ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. موسايۇف سىدىق ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مەركىزىي تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ تەپتىشى، كۆنەس ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە 13 ـ شى جەنۇبىي شىنجاڭ تەشۋىقات خىزمىتى ئۆمىكىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، يەكەن ناھىيىسىنىڭ ھەربىي ۋەكىلى، يەكەن ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، قوشۇمچە گېزىتخانىنىڭ باشلىقى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك كادىرلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي قانۇن ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1979 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق

قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 5- نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ، شۇنداقلا دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

رېن گېبەي (1916 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى رېن زىچياڭ، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىڭېنىڭ ناھىيىسىدىن. 1936 - يىلى 12 - ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1937- يىلى 2 - ئايدا جۇڭگو كومموندىستىك پارتىيىسىگە قاتناشقان. ئۇنتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. رېن گېبەي ج ك پ شەنشى ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ شىغۇ رايونىدا تۇرۇشلۇق كۆزەتچىسى، ئالاھىدە خادىمى، شىغۇ ئۆلكىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، خەنجۇڭ ئۆلكىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ياشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1940 - يىلى مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىگە بېرىپ ئوقۇغان، كېيىن شەنشى ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ كاتىپى، شىغۇ خىزمەت كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ باش كاتىپى، باۋجى ئۆلكىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، باۋجى شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئەزاسى بولغان. 1980 - يىلىدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئىدارە باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 8 - قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

قۇسايىن سىيابايوف (1917 ~ 1990.4) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدىن، قازاق. 1953 - يىلى جۇڭگو كومموندىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1937 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى قۇزۇبېكستان ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەدەنىيەت مۇزېي فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن، ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن، ئۇرۇمچى شەھەرلىك موڭغۇل - قازاق باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، مۇدىرى، ئىلى قازاقچە گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى بولغان. قۇسايىن سىيابايوف 1944 - يىلى 10 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەننىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى، ھاكىمى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ماتارىپ نازارىتى ئىشچى - دېھقانلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ماتارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، كۆيتۇن ئىنستىتۇتى (ھازىرقى شىخەنزە ئۇنىۋېرسىتېتى) نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە ماتارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى، تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1988 - يىلى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي كېڭەش مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

خۇالىڭ يۈچېن (11. 1917 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى خۇالىڭ ژېنيى. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ سۇنىڭ ناھىيىسىدىن. خۇالىڭ يۈچېن 1937 - يىلى 8 - ئايدا مەنشى ئۇلكىسىنىڭ خۇما شەھىرىدە ھەربىيگە قاتنىشىپ، 8 - ئارمىيە 359 - لۇيىنىڭ كادىرى بولغان. 1938 - يىلى جۇڭگو كومموندىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇ يەنبېي 5 - شۆبە رايونى فەنشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، 359 - لۇي 718 - تۈەن تىرانسپورت بۆلۈمچىسىنىڭ بۆلۈم باشلىقى، 1 - يېڭىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي رەھبىرى، تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 2 - جۇن 6 - شى 16 - تۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 2 - جۇن تەلىم - تەربىيە تۈەننىڭ مۇئاۋىن

سياسىي كومىسسارى، سياسىي كومىسسارى، لەنجۇ ھەربىي رايونى تېخنىكىۋي پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپى مۇ-ياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1955 - يىلىدىن 1975 - يىلىغىچە ئالتاي ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ شۆ-جىسى، قوشۇمچە شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سياسىي كو-مىسسارى، يېزا ئىگىلىك 10 - شىنىڭ سياسىي كو-مىسسارى، قۇراشتۇرۇش باش شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن شۆجىسى، مۇئاۋىن باش دىرېكتورى، پولات - تۆمۈر قوماندانلىق شتابى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۆجىسى، ما-شىنىسازلىق ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۆجىسى بولغان. 1980 - يىلى 2 - ئايدىن 1983 - يىلى 6-ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق سياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1983 - يىلى 6 - ئايدىن 1988 - يىلى 1 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى-نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان.

سەيدۇللا سەيپۇللايوف (1. 1918 ~)

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى-نىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ تۇرپان نا-ھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1944 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قاتناشقان. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ماۋارىپ نازارىتى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باش-لىقى، غۇلجا شەھەرلىك ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلى-قى. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ مۇئا-ۋىن رەئىسى، ئىلى ۋىلايەتلىك ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، چاپچال ناھىيىسىنىڭ مۇۋەققەت ھاكىمى بولغان. 1950 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. سەيدۇللا سەيپۇللايوف جەنۇبىي شىنجاڭ تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ باشلىقى، جەنۇبىي شىن-جاڭ ئارمىيە - ھۆكۈمەت كومىتېتى ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلى رايونلۇق پارتكوم-نىڭ مۇئاۋىن شۆجىسى، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى، ۋىلايەتلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1954 - يىلى 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتې-تىنىڭ ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلى-قى، قوشۇمچە كادىرلار نازارىتىنىڭ نازىرى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1956 - يىلى 7 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۆجىچۇسىنىڭ شۆجە-مى بولغان. 1958 - يىلى 6 - ئايدا قۇمۇل ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى بولغان. 1979 - يىلى 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق سياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1980 - يىلى 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتە-نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۆجىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ۋەتەنپەرۋەرلىك تارىلىق كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان.

تۇرسۇن ئاتاۋۇللا(10. 1918 ~ 1.1996)

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتە-نىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ قەشقەر شە-ھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1947 - يىلى 11 - ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيە مال دوختۇرلۇق بۆ-لۈمىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ چاۋچىلىق نازارىتىدە بۆ-لۈم باشلىقى بولغان. 1951 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. تۇرسۇن ئاتاۋۇللا ئىلى چارۋىچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە مۇ-دىر كاتىپى، ئىلى ئوبلاستلىق بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈ-مىتى 5 - ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۆجىسى، ئاپتو-نوم رايونلۇق يېزا خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1979 - يىلى 8 - ئايدىن 1983 - يىلى 9 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائى-مىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 1984 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇ-ئاۋىن سياسىي كومىسسارى، 1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بول-غان.

ئامانتۇر بايزاق (4. 1919 ~ 5. 1983)

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتە-نىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ تىكەس نا-ھىيىسىدىن، قىرغىز. 1944 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مىللىي ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1945 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ياشلار تەشكىلىگە قاتـ-ناشقان. 1948 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان. 1950 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئامانتۇر بايزاق ئالاقىچى، بۆلۈم باشلىقى، تۆمۈر سەنئوجاڭى، مۇۋەق-قەت تۆمۈنجاڭ بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدىن كېيىن، 5 - جۇن 13 - شى 37 - تۆمۈنىڭ تۆمۈنجاڭى

بولغان. 1953 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەييارلىق باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1954 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ قۇرۇلۇشىغا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى شىنجاڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە يادرو گۇرۇپپىسى ئەزاسى بولغان. 1978 ـ يىلى 3 ـ ئايدا نېنجىياڭ ئۇلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1980 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1980 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان.

ما مىڭلياڭ (1920.5 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. تەڭشىيا ئۇلكىسىنىڭ گۇيۇەن ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1945 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، تىكەس ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇش بۆلۈمى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي ياشلار ئىتتىپاقىدا باشقۇرغۇچى، بۆلۈم باشلىقى، سىياسىي يېتەكچى؛ غۇلجا شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ رازۋېدكا بۆلۈمىدە، غۇلجا شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ ساقچىخانىسىدا بۆلۈم ئەزاسى، ساقچىخانا باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى سىياسىي بۆسى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سانجى ئوبلاستلىق جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە تەپتىش باشلىقى، سانجى ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە ئوبلاست باشلىقى، ئىلى ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى پارتكوم ئورۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە سانجى شۇبە ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1988ـ يىلى 1 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، پارتكوم ئورۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1988 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

لىيۇ سىسۇڭ (1919.2 ~ 1996.1) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى لىيۇ شىسۇڭ. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ پېڭلەي ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان ھەمدە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لىيۇسىسۇڭ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ يەنئەن مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى، يەنئەن ماۋ زېدۇڭ ياش كادىرلار مەكتىپى، يەنئەن ئۇنىۋېرسىتېتى، يەنئەن تەبىئىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، جاڭجىياكۇ سانائەت تېخنىكىسىدا سىياسىي يېتەكچى، باش ياچېيكا شۇجىسى، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1948 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن 1949 ـ يىلى 6ـ ئايغىچە خېيلوڭجياڭ ئۇلكىسىنىڭ خۇاچۇەن ناھىيىسىدە رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ھاكىم، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1958 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە خېيلوڭجياڭ ئۇلكىلىك پارتىيە مەكتىپى، ئەمگەك ئىدارىسى، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بەنگۈتىنگى، ئۇلكىلىك كومىتېت ئورمانچىلىق بۆلۈملىرىدە مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1958 ـ يىلى 8 ـ ئايدا سۇيخۇا ئۇلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، بىرىنچى شۇجىسى بولغان. 1968 ـ يىلى 2 ـ ئايدا خېيلوڭجياڭ ئۇلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1978 ـ يىلى 3 ـ ئايدا نېنجىياڭ ئۇلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1980 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1980 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە ئۈرۈمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان.

رى بولغان.

جالال شاۋپېلاك (1920.6 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سا-بىق مۇئاۋىن مۇدىرى. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ شيۇڭشيەن ناھىيىسىدىن. 1938 - يىلى 5 - ئايدا ھەربىيگە قاتنا-شىپ، شۇ يىلى 11 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جالال شاۋپېلاك ياپون باسقۇنچىلا-رىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئوتتۇرا خېبېي ھەر-بىي رايونى ساقچى لۇيىنىڭ سىياسىي بۆلۈمىدە سىيا-سىي يېتەكچى، تەشكىلات كادىرى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال ھەربىي رايونى 2 - زوڭدوي 4 - لوي 12 - تۇەنلىك سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، مۇئا-ۋىن مۇدىر قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 2 - جۇن 4 - شى 12 - تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 2 - جۇن 4 - شى كادىرلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سىياسىي بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن مۇدە-رى، شىنجاڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سانائەت - قاتناش سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1970 - يىلى قۇمۇل ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى بولغان. 1976 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قو-شۇمچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدە-رى بولغان.

يۈ جەنلىن (1920. 9. ~ 12. 1986) ئاپ-تونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى-نىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيىتى سەۋىيىسىگە ئە-گە. 1946 - يىلى 4 - ئايدىن 1948 - يىلى 12 - ئايغىچە شىنجاڭ كومۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى تە-سىس قىلغان ئىلغار ژۇرنال — «كۆرەش» ژۇرنىلىدا تەشۋىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1949 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىر-گەن. يۈ جەنلىك شىنجاڭ ئۇلكىلىك جامائەت خەۋپ-سىزلىكى نازارىتىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى، ئۇرۇمچى شە-ھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شە-ھەرلىك ھەرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە «يېڭى ئىتتىپاقداشلار» كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ-رۇمچى شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى، ئوبلاست باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق تەپتىش مەھكە-مىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ھەرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1974 - يىلى 4 - ئايدىن 1979 - يىلى 9 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بول-غان. 1979 - يىلى 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

ئابلىز مۇھەممەت (1921 ~ 1988) ئاپتو-نوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ قورغاس ناھىيە-سىدىن، ئۇيغۇر. 1953 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ-رۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق بانكىسى-نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە جامائەت خەۋپسىزلە-كى نازارىتىنىڭ نازىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى باش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە ئۇرۇمچى گارنىزونى-نىڭ سىلكىۋەنى، ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىن-تىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، خوتەن ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيە-سى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كو-مىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن باش كاتىپى، مۇئاۋىن رەئىسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئا-ۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك خەلق قۇ-رۇلتىيى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ئابدۇرېھىم لەتىپ (1923.7 ~ 6. 2000) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائى-مىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭ-نىڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1947 - يىلى 7- ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئۇچ ۋىلايەت

جامائەت خەۋپسىزلىكى باش ئىدارىسىدە ئىشلىگەن، نىلقا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بولغان. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش ھەرىكىتى ئۆمىكىدە ئىشلىگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئابدۇرەھىم لىتىپ مارالۇبشى ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، قەشقەر شەھىرىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، خوتەن ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى، قوشۇمچە خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ يېنىك سانائەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، شىنجاڭ بىناكارلىق قۇراشتۇرۇش باش شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن باش دىرېكتورى (بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى) بولغان. 1979 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن 1982 ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، قوشۇمچە بەگۈڭتىگىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى بولغان. 1990 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

قۇربانئەلى ئوسمانوف (10. 1924 ~ 3. 1999) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. قازاق مىللىتىنىڭ شائىرى. شىنجاڭنىڭ نىلقا ناھىيىسىدىن، قازاق. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1943 ـ يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ نىلقا ناھىيىسىنىڭ تۆيسۇن باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. «ئىلى گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى، قازاق تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئىلى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى، ئىلى رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، پارتكوزۇپپە سىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پىرا خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، پارتكوزۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1991 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكوزۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

ماھمۇر قاسىم (8. 1929 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ قورغاس ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر، ئايال. 1947 ـ يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئۇچ ۋىلايەت قوماندانلىق شتابىدا كاتىپ، تىنچلىق ۋە دېموكراتىيىنى قوغداش تەشكىلاتىدا ئايالار كېڭەش مەجلىسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غۇلجا شەھىرىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە ئىلى ۋالىيەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1952 ـ يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ماھمۇر قاسىم شىنجاڭ ئۇلكىلىك ئايالار بىرلەشمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بەگۈڭتىگىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي

خوجائەخمەت ئابلايوف (5. 1927 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيەسىگە ئىنقىلابىغا قاتناشقان، سەيپىدىنىڭ كاتىپى بولۇش ساقلاھىيىتى بىلەن، 1949 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە تىيەنئەنمېن راۋنقىغا چىقىپ، دۆلىتىمىزنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمىغا قاتناشقان. خوجائەخمەت ئابلايوف قەشقەر ۋىلايەتلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، قەشقەر شەھىرىنىڭ باشلىقى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، پارتكوزۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، پارتكوزۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1991 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكوزۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

مىي ئەزاسى، ئوبلاستلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، ئوبلاستلىق ئايالLار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ئايالLار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1978 ـ يىلىدىن 1998 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئايالLار بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مەملىكەتلىك ئايالLار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 2 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ، 5ـ، 6 ـ، 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ، 8 ـ، 9ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 8ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

جاڭ سىشۇ (1929 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى، سەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇڭدۇڭ ناھىيىسىدىن 1944 ـ يىلى جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيىتى سەۋىيىسىگە ئىگە. جاڭ سىشۇ تەيۋۇ ژالىي مەھكىمىسى سەھىيە بۆلۈمىدە سىبىترا، تەيۋۇ رايونلۇق جىنيۇ، يۇبېي ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىلىرىنىڭ رەئىسى، تەيۋۇ 4 ـ زوڭدوي خەلق ترانسپورت خىزمىتى ئەترىتىنىڭ خىزمەتچىسى، خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، خىزمەت ئەترىتى شۆبە ئەترىتىنىڭ باشلىقى، خېنەن ئۆلكىسى ژۇياڭ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشكىلات خادىمى، ژۇياڭ ناھىيىسى جيۇچۇ بازىرى رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خېنەن ئۆلكىسى شۇچاڭ ۋىلايەتلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرگۈچىسى، خېنەن ئۆلكىسى لىنيىڭ ناھىيىسى دۇچۇ رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، جەنۇبىي جۇڭگو بيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ تەشكىلات خادىمى، گۇرۇپپا باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېت تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ خادىمى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ خادىمى، بۈۋاستە قاراشلىق زاۋۇتلار پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنىسازلىق ئىدارىسى ھەربىي ساناقت ئەترىتىنىڭ باشلىقى، دۆلەت مۇداپىئە ساناقتى ئىشخانىسى ئىشلەپچىقىرىش ـ تېخنىكا باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ماشىنىسازلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە ئىقتىساد بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

قېدىرباي (1930 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ جېمىنەي ناھىيىسىدىن، قازاق. 1951 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. قېدىرباي جېمىنەي ناھىيىسى 1 ـ رايونىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ناھىيىلىك پارتكوم دېھقان چىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئالتاي ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ۋىلايەتلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ۋىلايەتلىك ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

شۇ پېڭ(5. 1930 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ جۇرۇڭ ناھىيىسىدىن، 1955 ـ يىلى ئەنجىڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ چارۋىچىلىق ئوتلاقچىلىق كەسپىدە ئاسپىرانتلىقنى پۈتتۈرگەن. شۇي پېڭ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى (ھازىرقى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى) لىرىدا ئوقۇتقۇچى-

لىق قىلغان. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى- نىڭ پروفېسسورى، ئوتلاق ئىلمىي بويىچە دوكتور يېتەكچىسى، ئوتلاق بايلىقى مۇھىتىنى تەتقىق قىلىش ئورنىنىڭ باشلىقى، «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1985 ـ يىلىدىن 1991 ـ يىلىغىچە ئىنستىتۇت مۇدىرى بول- غان. ئۇ مەملىكەتلىك 7ـ، 8 ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق 7 ـ، 8ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتې- تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 4ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك رەئىسى بولغان.

تۇربايىر (6. 1932 ~) ئاپتونوم رايون- لۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭنىڭ دۇربىلجىن ناھىيىسى- دىن، موڭغۇل. 1950 ـ يىلى 6 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان. 1952 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتى- يىسىگە كىرگەن. تۇربايىر چۆچەك ئۆلكەتلىك پارتى- كومىتىنىڭ ياشلار خىزمىتى خادىمى، ج ك پ شىنجاڭ بىيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، كادىرلار باش- قارمىسىدا مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ج ك پ بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۆ- جىسى، قوشۇمچە ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ئورگان- لار پارتكومىنىڭ شۆجىسى، ئوبلاستلىق ئىشچىلار ئۆ- يۇشمىسىنىڭ رەئىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئا- ۋىن مۇدىرى، ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۆجىسى، ئىن- قىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايون- لۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دېھقانچە- لىق ـ چارۋىچىلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ نازارى، پارتكوم ۋې- چىسىنىڭ شۆجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق 7 ـ، 8ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇ- ئاۋىن مۇدىرى بولغان.

ھامۇدۇن نىياز (1932 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇ- دىرى. شىنجاڭنىڭ بۆگۈر ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1953 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىر- گەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھامۇدۇن نىياز بۆگۈر ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى تەشكە- لات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلى- قى، شۆجىسى، ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى تەشكە- لات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شۆجىسى. بۆگۈر ناھىيىلىك پارتكوم شۆجىچۆسىنىڭ شۆ-

جىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نا- زىرى، ئاپتونوم رايونلۇق تە- مىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى، شە- ھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتې- تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئا- ۋىن شۆجىسى، شۆجىسى، شەھەرلىك ئىنقىلابىي كو- مىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائە- مىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا- سى، قوشۇمچە سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ شۆجە- سى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۆجە- سى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كو- مىتېتىنىڭ مۇدىرى، مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ئامىنە غاپپار (10. 1933 ~) ئاپتونوم را- يونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ ئۈرۈمچى شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1951 ـ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك 2 ـ قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1955 ـ يىلە- دىن 1957 ـ يىلىغىچە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇ- تىدا ئوقۇغان. 1957 ـ يىلى شىنجاڭ مىللەتلەر تىل- يېزىق كومىتېتى مىللەتلەر تىل تەتقىقات ئىشخانىسى- نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1975 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، 1980 ـ يىلىدىن 1988 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلە- قى، باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىل- لەتلەر تىل ـ يېزىق خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1993 ـ يىلىدىن 1998 ـ يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇ- ئاۋىن مۇدىرى بولغان.

ما سۇنلىياك (12. 1933 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سا-بىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ ماناس ناھىيىسى-دىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1950 ـ يىلى 5 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان. ما سۇنلياك ئۇرۇمچى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مەخپىي ئىش-لار كاتىپى، مالىيە كومىتېتىنىڭ كاتىپى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى مالىيە كومىتېتىنىڭ كاتىپى، ستاتىستىكا بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پىلان ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دائىمىي ئەزاسى بولغان. 1983 ـ يىلى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكوم-ىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1993 ـ يىلى ئاپ-تونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى-نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

شىي فۇپىڭ (11. 1934 ~) ئاپتونوم رايون-لۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ گەنگۇ ناھى-يىسىدىن، 1949 ـ يىلى 8 ـ ئايدىن 1956 ـ يىلى 6 ـ ئايغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇن تەلىم ـ تەربىيە تۈمىنى، مەخپىي ئىشلار بويىچە تەربىيىلەش كۇرسلىرىدا ئوقۇ-غان، 2 ـ جۇن 5 ـ ئى 15 ـ تۈمەن ۋە 5 ـ ئى سىلكىنۇلىرىدا پراكتىكانت شىفىر تەرجىمانى، 5 ـ جۇن 15 ـ ئى ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇ-لۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 4 ـئى سىلكىنۇلىرىدا پراكتىكانت شىفىر تەرجىمانى، شىفىر تەرجىمانى بول-غان. 1955 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەگۈڭتىنىڭ مەخپىي ئىشلار كاتىپى، مە-جۇەن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇ-جىسى، سانجى ئوبلاستلىق ئىتتىپاق كومىتېتى ئىشخا-نىسىنىڭ مۇدىرى، ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، سانجى ئوبلاستلىق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، فۇكاك ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومە-تېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، سانجى ئوبلاستلىق پارت-كومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكوم-ىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ئۇرۇمچى شەھەر-لىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1993 ـ يىلى 1ـ ئايدىن 1998 ـ يىلى 1 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدە-رى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋە-كىلى، ج ك پ مەملىكەتلىك 14 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

شي خۇلك (3. 1935 ~) ئاپتونوم رايون-لۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى شي شىچ-ياۋ. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ كەيفىڭ شەھىرىدىن. پرو-فېسسور دەرىجىلىك ئالىي ئىنژېنېر. 1953 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1955 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىدە خىزمەتكە قاتناشقان. 1955 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى گېئولوگىك تەكشۈرۈش باشقارمىسىنىڭ گېئولوگىيە خادىمى، گې-ئولوگىك ئەترىتىنىڭ باشلىقى، مايتاغ كان ئىشلىرى ئىدارىسى گېئولوگىك بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۈچىنچى نېفىت ئېلىش زاۋۇتىنىڭ مۇدىر گېئولوگ، قوشۇمچە نېفىتلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىن-جاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇۋەققەت مۇئاۋىن باش گېئولوگى، نېفىتلىك تەتقىقات ئورنى ئىنقىلابىي كومىتېتى ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باش گېئولو-گى، قوشۇمچە گېئولوگىك باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باش-لىقى، پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىن-جاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ نېفىت ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1991 ـ يىلى 12 ـ ئايدا قاراماي شەھىرىنىڭ باشلىقى بولغان. 1993 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇ-ئاۋىن مۇدىرى بولغان.

يۈسۈپ مۇھەممىدى (4. 1934 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتې-تىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ چۆچەك شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1950 ـ يىلى يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان. 1954 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1954 ـ يىلى بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىئولوگىيە فا-كۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1954 ـ يىلىدىن 1960 ـ

يىلى 4- ئايغىچە بېيجىڭ رۇس تىلى ئىنستىتۇتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئوقۇش فاكۇلتېتى، سوۋېت ئىتتىپاقى ئودىسسا يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ چار- ژىچىلىق فاكۇلتېتى ۋە ئالماتا مال دوختۇرلۇق ئىنس- تىتۇتىنىڭ چارۋىچىلىق فاكۇلتېتلىرىدا ئوقۇغان. يۇ- قۇرغا مۇھەممەدى 1960 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى سىلىگىۋىسى پەن- تېخنىكا كومىتېتىنىڭ سەنئىسى، يېزا ئىگىلىك 4- شى مال دوختۇرلۇق پونكىتى چارۋىچىلىق ئىشخانە- سىنىڭ مۇدىرى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى ئىشلەپچىقە- رىش بۆلۈمىنىڭ سەنئىسى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئىلى جۇڭيى ئۆسۈملۈك دورىلىرىنى تەكشۈرۈش ۋە يېتىشتۈرۈش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، ئىلى قازاق ئاپتو- نوم ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىدارىسى- نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى چارۋىچىلىق باشقارمىسى- نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق 2- نۆۋەتلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭ- تۇەنى دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بول- غان. 1983 - يىلىدىن 1993 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، 1993 - يىلىدىن 1998- يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

سۇيى گۇاڭخۇا (6. 1935 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سا- بىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1957 - يىلى 8 - ئايدىن 1970 - يىلى 3 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك مەكتىپى، ئەسكەرلىك قىسىملىرى قاتارىدا، كورلا ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ يېزا ئى- گىلىك بۆلۈمى ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلا- ستلىق خەلق كومىتېتىنىڭ چارۋىچىلىق بۆلۈملىرىدە ئوقۇتقۇچى، تېخنىك، بۆلۈم خادىمى بولۇپ ئىشلىگەن. 1961 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1971 - يىلى 3 - ئايدىن 1990 - يىلىغىچە ئىلغىرى - كېيىن بولۇپ بايىنغولىن ئوبلا- ستلىق چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكوم- نىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى بولغان. 1993- يىلى 4 - ئايدا ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئى- سى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈتە- گەن. 1966 - يىلى 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 14 - قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق 3 -، 5 -، 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

خوجىخان ھاكىموف (1936 ~) ئاپتو- نوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرى- دىن، ئۇيغۇر. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، پروفېسسور. خوجىخان ھاكىموف شىنجاڭ ئۇنى- ۋېرسىتېتى ماشىنىسازلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى ماشىنىسازلىق فاكۇلتې- تىنىڭ ماشىنىسازلىق كافېدراسىدا ئوقۇتقۇچى، لېك- تور، مۇئاۋىن مۇدىرى، دوتسېنت، پروفېسسور بول- غان. شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدە- رى، مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

سۇلايمان نىيەنقابىل (1936 ~) ئاپتو- نوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ ئۇلۇغچات ناھە- يىسىدىن، قىرغىز. 1956 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا تېخنە- كوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. سۇلايمان شىنجاڭ ئۇلۇغچات ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، بوستانتېرەك گوڭشې پارتكومە- تىنىڭ شۇجىسى، ئۇلۇغچات ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كو- مىتېتىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن شۇجىسى، ھاكىم، قە- زىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلە- قى، باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجە- سى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

قادىس جانابىل (1936 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سا- بىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ ئالتاي شەھىرىدىن، قازاق. 1957 - يىلى 10 - ئايدا جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇا تېخنىكوم مەدەنىيەت سە- ۋىيىسىگە ئىگە. قادىس جانابىل ئالتاي ناھىيىلىك باد- كىنىڭ ھېسابات خاتىرىلىگۈچىسى، بۆلۈمچە باشلىقى، ئالتاي ۋىلايەتلىك بانكا يېزا ئىقتىسادى بۆلۈمىنىڭ باش-

لمقى، ۋىلايەتلىك مەركىزىي تارماق بانكىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئالتاي ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالتاي ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن ۋەن شۇجىسى، قوشۇمچە ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ۋالىيسى، خەلق قۇرۇلتىيى ئالتاي ۋىلايەتلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

مىجىت ناسىر (1938 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1984 ـ يىلى جۇڭگو كومپارتىيەسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيەسىگە ئىگە، مۇئاۋىن تەنقىداتچى. مىجىت ناسىر سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنت يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىنىڭ دېھقانچىلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان. ئۇ شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تېخنىكى، تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئىقتىسادىي زېرائەت ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، پارتكۇرۇپپا ئەزاسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

جاڭ خېڭ (1939 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ ئەنچىڭ شەھىرىدىن. 1976 ـ يىلى 11 ـ ئايدا جۇڭگو كومپارتىيەسىگە كىرگەن، ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيەسىگە ئىگە، ئالىي ئىقتىسادچى. جاڭ خېڭ شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۆمەنى سانائەت 1 ـ شى 12 ـ تۆمنده تېخنىك، لىيەنجاڭ، يېزا ئىگىلىك 9ـ شى 161 ـ تۆمن مەيدان سىلىكبۇسىدا ئىشلەپچىقىرىش مەسلىھەتچىسى بولغان. چۆچەك ۋىلايەتلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۆمەنى 165 ـ تۆمن مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن تۆمنجاڭى، يېزا ئىگىلىك 9 ـ شى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شجاڭى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۆمەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىۋەنى، پارتكوم دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

لى فېڭزى (1939 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ مىجى ناھىيىسىدىن. 1972 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيەسىگە ئىگە. لى فېڭزى چۆچەك ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، گېزىتخانىنىڭ ۋاقىتلىق مەسئۇلى، چۆچەك ناھىيىلىك پارتكوم دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ 1 ـ سىياسىي كومىسسارى، شۇجىسى، چۆچەك ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇۋەققەت شۇجىسى، شۇجىسى، چۆچەك شۆبە ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، يېزا ئىگىلىك 9 ـ شىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، بىرىنچى شۇجىسى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

ما جيەنگو (1943 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭنىڭ يەنجى ناھىيىسىدىن، خۇيزۇ. 1966 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيەسىگە ئىگە. ما جيەنگو شىنجاڭ كورلا ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتى، تراكتور پونكتلىرىدا مۇھاپىزەتچى، خەت ـ ئالاقىچى، ستاتىستىكا خادىمى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق نەسىللىك چارۋا مەيدانىدا ستاتىستىكا خادىمى، سىياسىي يېتەكچى، باغراش ناھىيىسىنىڭ مالچىلىق گۇرۇپپىسى، تەشكىلات گۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈملىرىدە كادىر بولـ

غان. «يۆجىن» گۈڭشي پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، بايىغولىن ئوبلاستلىق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى، مۇۋەققەت ئوبلاست باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجى، ئوبلاست باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

خەلچەم ئىسلام (1945 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. ئايال، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1982 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. خەلچەم ئىسلام توقسۇ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتىنىڭ كادىرى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتىنىڭ تېخنىكى، كاسسىرى، باشقۇرغۇچىسى، مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئايالlar بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

ئاسەنبەك تۇردى (10. 1945 ~) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. شىنجاڭنىڭ ئۇلۇغچات ناھىيىسىدىن، قىرغىز. 1974 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئاسەنبەك تۇردى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ـ ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ئۇلۇغچات ناھىيىلىك ماتارىپ بېزىسىنىڭ باشلىقى، ئۇلۇغچات ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئۇلۇغچات ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك ھاكىمى، قىزىلسۇ ئوبلاستلىق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قىزىلسۇ ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇۋەققەت باشلىقى، قىزىلسۇ ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 14 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 8 ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى.

بۇرھان شەئىدى (1894 ~ 1989) شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ سابىق رەئىسى. تاتا ـ بۇۋىسى شىنجاڭ ئاقسۇ شەھىرىدىن، ئۇزى رۇسىيىنىڭ قازان شەھىرى تېتارىس ناھىيىسىدە تۇغۇلغان، ئۇيغۇر. 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئىلگىرى دىخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) دا شاگىرت، مال سانقۇچى، تاموزنىدا چېگرا بېجى تەكشۈرگۈچى، دىخۇا ئاپتوموبىل ئىدارىسىنىڭ تۇنجى باشلىقى بولغان. XX ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك لايىھىلەش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى زايساندا تۇرۇشلۇق كونسۇلى بولغان. 1945 ـ يىلىدىن 1949 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ ئىنتىتۇتىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، دىخۇا ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغان. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئايدا گېنېرال تاۋ سىيۋىنلەن بىرلىكتە چاقماق تېزلىكىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسى، قوشۇمچە ئۇلكىلىك ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيوروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، غەربىي شىمال ھەربىي سىياسىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1953 ـ يىلىدىن كېيىن، مەملىكەتلىك 2 ـ، 3 ـ، 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى ۋە پەخرىي جەمئىيەت باشلىقى، مەملىكەتلىك 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ

ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

يالقۇن خېتىنىڭ (1910 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ ئەندىڭ (هازىرقى زىچاڭ) ناھىيىسىدىن. 1928 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرىپ، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە ئۆتكەن. يالقۇن خېتىنىڭ جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شېنفۇ ئالاھىدە كومىتېتى، سۇيدۇ ۋىلايەتلىك پارتكومىلارنىڭ شۇجىسى، سۇيدۇ ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج ك پ گەنسۇ ئۆلكىلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، خېبىلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شەنشى ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان.

لىۋ زىمو (1911 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ يەنچاڭ ناھىيىسىدىن، 1935 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لىۋ زىمو يەنچاڭ ناھىيىلىك، ئەنسەي ناھىيىلىك سودا ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقى، يەنچاڭ ناھىيىلىك نېفىت زاۋۇتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، يەنسەي ناھىيىلىك قەغەز زاۋۇتىنىڭ باشلىقى، سۇيدۇ ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلۇش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، يەنچۈەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا چېگرا رايونلۇق ھۆكۈمەت سانائەت ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىلىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، غەربىي شىمال ھەربىي كارلىقىغا يېتەكچىلىك قىلىش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، قوشۇمچە باش سودا شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكوم شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

گاۋ جىنچۈن (1912 ~) شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ مىجى ناھىيىسىدىن. 1928 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1930 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. گاۋ جىنچۈن قىزىل ئارمىيە 26 ـ جۇنتۇەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، 8 ـ ئارمىيە شەندۇڭ زوڭدوي تارماق ئەترىتىنىڭ سىلىگيۇەنى، ساقچى قىسىم 1 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، گۇەنجۇڭ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، گۇەنجۇڭ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىگيۇەنى، ئازادلىق ئارمىيە ھەربىي ـ سىياسىي كومىسسارلار كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن شۇجىسى، دۆلەت ئاشلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، گەنسۇ ئۆلكىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، گەنسۇ ئۆلكىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

شىن لەنتاڭ (1912 ~ 1965) ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چىڭجيەن ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. شىن لەنتاڭ شىمالىي شەنشى ئۆلكىلىك سوۋېت ھۆكۈمىتىدە يەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا چېگرا رايونلۇق ھۆكۈمەت خەلق ئىشلار نازارىتىدە بۆلۈم باشلىقى، يەنچۈەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، شەنشى ـ سۇيۈەن 3 ـ شۆبە رايونى تەپتىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 2 ـ شۆبە رايونىنىڭ ۋالىيسى، شەنشى ـ سۇيۈەن مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى، شەنشى ـ سۇيۈەن زوڭبىك پونكىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شەنشى مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى، لەنجۇنى ئازاد قىلىشتا ئارمىيە بىلەن بىللە ماڭىدىغان خىزمەت ئەترىتىنىڭ باشلىقى، لەنجۇ ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، گەنسۇ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ-

رۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ مالىيە كومىتېتىنىڭ مۇ-
ئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى،
ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا-
سى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە
پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان.

مەمتىمىن ئىمىنوف (1913 ~ 1970) ئاپ-
تونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ
غۇلجا شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. مەمتىمىن ئىمىنوف شىن-
جاڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىدا كا-
تىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتىدە مۇ
ئىشلىرى تېخنىكى، يارەمچى ئىنژېنېر بولغان.
1944- يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مىللىي ئارمە-
يىسىگە قاتنىشىپ، پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ پەيجاڭى،
لىيەنجاڭى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى دېھقانچە-
لىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇچ ۋىلايەت ئىن-
قىلابى مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى سىياسىي
بۆلۈم، ئۇرۇش قىلىش بۆلۈملىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلە-
قى، باشلىقى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيە
باش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، ئاد-
لىق ئەسكەرلەر تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا
خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق
ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىجاڭى، قوشۇمچە جەنۇبىي
شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى، جە-
نۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن
سىلكىيۇەنى، قوشۇمچە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھ-
كىمىسىنىڭ مۇدىرى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق پارت-
كومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم
دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇ-
ئاۋىن رەئىسى بولغان. 1955 ـ يىلى، ئۇنىڭغا شاۋ-
يالڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

سۇلۇك جىنجي (1915 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ
دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق مۇئاۋىن رەئىسى.
ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى سۇلۇك جىيى، خېنىي ئۇلكە-
سىنىڭ تاڭشيەن ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى ئىنقە-
لابقا قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك
پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋ-
يىسىگە ئىگە. سۇلۇك جىنجي تاڭشيەن ناھىيە چېڭگۈەن
رايونلۇق ئۇزىنى قوغداش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرى،
خوجۇلۇك (خەلق ئىشلار) بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ۋەنشـ-
يەن ناھىيىلىك خەلق ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى،
ناھىيىنىڭ ھاكىمى، ۋاڭدۇ ناھىيىسىنىڭ مۇۋەققەت
ھاكىمى، سەنشى ـ چاخار ـ خېبىي ۋالىي مەھكىمە-
سىنىڭ ۋالىيسى، چاخار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزا-
سى، قوشۇمچە باش كاتىپى، شىجياجۇاڭ شەھەرلىك
پارتكومنىڭ باش كاتىپى، خېنەن يۇشى مەمۇرىي مەھ-
كىمىسىنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە
باش كاتىپى، جېڭجۇ شەھىرىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك
پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، دۆلەت ماددىي ئەشيا
باشقۇرۇش مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى،
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجە-
سى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپ-
تونوم رايونىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن
رەئىسى، دۆلەت ماددىي ئەشيا مىنىستىرلىقىنىڭ مەس-
لىھەتچىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 8 ـ
قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 6 ـ، 7 ـ نۆ-
ۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان.

تىەن جۇڭ (1917 ~ 1984) ئاپتونوم رايون-
لۇق دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق مۇئاۋىن رەئى-
سى. بېيجىڭ شەھىرىنىڭ شۇنيى ناھىيىسىدىن.
1930 ـ يىلى يەنئەنگە بېرىپ شىمالىي شەنشى تەرىبيە-
لەش مەكتىپىگە كىرگەن، ئوقۇغۇچىلار باش ئۇيۇشمە-
سىنىڭ رەئىسى بولغان. كېيىن، 120 ـ شى خەلق
تىرانسپورت بۆلۈمىنىڭ تەشۋىقات خادىمى، يەنبېي ئالا-
ھىدە كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، باش
كاتىپى، يۈيۈي ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، يەن-
بېي ئۆلكەلىك پاتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى،
سۇيىمىڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىدە باشقارما باشلىقى،
چېڭشۇيخي ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، يەنبېي ئۆلكەلىك
پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 2 ـ جۇن ئالا-
قىلىشىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ
باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇل-
غاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قەش-
قەر ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى،
جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتې-
تىنىڭ ئەزاسى، جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمە-
سىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق
خەلق كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، مۇئاۋىن رەئىسى،
ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى،
ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى،
قوشۇمچە تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتو-
نوم رايونىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئە-
سى بولغان.

جالال سەمەك (1916 ~) ئاپتونوم رايون-
لىق سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، شەنشى ئۇلكىسىنىڭ
لىچۈەن ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو
كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، 1938 ـ يىلى
1 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان. 1978 ـ يىلى 2 ـ
ئايدىن 1979 ـ يىلى 8 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق
ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 1979 ـ
يىلى 9 ـ ئايدىن 1981 ـ يىلى 10 ـ ئايغىچە ئاپتونوم
رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئابلا زاكىروف (1918 ~ 1981) ئاپتونوم
رايونلۇق سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا
ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدا
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي
مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1938 ـ يىلى
چۆچەك گېزىتىدە مۇھەررىر بولغان. 1944 ـ يىلى
11ـ ئايدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقىلابىي
ھۆكۈمىتى غۇلجا شەھەرلىك 1 ـ رايون ساقچى ئىدارە-
سىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىنقىلابىي ياشلار ئىتتىپاقى
مەركىزىنىڭ باش كاتىپى، ئىلى ئۆلكىلىك ۋالىي مەھ-
كىمىسىنىڭ باش كاتىپى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقە-
لابى ھۆكۈمىتى ئىلى ئۆلكىلىك باج ئىدارىسىنىڭ مۇ-
ئاۋىن باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى
قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈ-
مىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، باش كاتىپى، ئاپتونوم
رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى،
ماۋارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، تىل ـ يېزىق كومىتېتى-
نىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى،
ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا-
سى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كو-
مىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 1 ـ نۆ-
ۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى.

ئەسقەت ئىسھاقوف (1921 ~ 1976) ئاپتو-
نوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ
دۇربىلجىن ناھىيىسىدىن، تاتار. 1944 ـ يىلى شىن-
جاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1949 ـ يىلى
12 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىر-
گەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە.
ئەسقەت ئىسھاقوف شىنجاڭ ئىلى پارتىزانلار قوماندا-
لىق شتابىدا كاتىپ، ئۇيغۇر ئۆلكىلىك ئاقتىلىق ھۆكۈمەت-
نىڭ ئىچكى ئىشلار نازارىتىدە تەرجىمان، مۇئاۋىن بۆ-
لۈم باشلىقى، غۇلجا گېزىتى ئىدارىسىدە مۇئاۋىن باش
مۇھەررىر، باش مۇھەررىر، مىللىي ئارمىيە قوماندا-
لىق شتابىدا بۆلۈم باشلىقى، سەنموجالڭ، ئىلى مەمۇ-
رىي مەھكىمىسىدە كاتىبات مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا
خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىلى ۋالىي
مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتە-
چاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايون-
لۇق پارتكومنىڭ ئەزاسى، دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا-
سى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم
رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 1 ـ نۆۋەتلىك
خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

ئىمىنوف خەمىت (8. 1924 ~) ئاپتو-
نوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق مەسلىھەتچە-
سى. شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. ئالىي
تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1946 ـ يىلى
شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1950 ـ
يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە
كىرگەن. 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدىن 1987 ـ يىلى
10 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ
مەسلىھەتچىسى بولغان.

پاتىخان سۈگۈربايوف (1927 ~) ئاپ-
تونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ
ئالتاي شەھىرىدىن، قازاق. 1944 ـ يىلى 7 ـ ئايدا
شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1950 ـ
يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە
كىرگەن. پاتىخان سۈگۈربايوف ئالتاي پارتىزانلار ئەتر-
يىنىڭ ئەزاسى، ئالتاي ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنىنىڭ
كاتىپى، خوجۇلۇق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئالتاي ۋالىي
مەھكىمىسى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئالتاي ۋە-
لايەتلىك «ئىنقىلابىي ياشلار» ئىتتىپاقىنىڭ باشلىقى،
«تىنچلىقنى قوغداش» ئىتتىپاقىنىڭ باش كاتىپى، ئال-
تاي ۋىلايەتلىك بانكىنىڭ باشلىقى، مالىيە باشقارمىسى-
نىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى
قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ
ئەزاسى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى، قو-
شۇمچە ئالتاي ۋىلايەتلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ
باشلىقى، ئالتاي ۋىلايەتلىك پارتكوم پارتكۇرۇپپىسىنىڭ
شۇجىسى، ئىلى ئوبلاستىنىڭ باشلىقى، ئوبلاستلىق
ھۆكۈمەت پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم را-
يونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم
دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق
پارتكوم سىياسىي قانۇن كومىتېتى رەھبەرلىك گۇرۇپ-

چىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مەملىكەتلىك 1 ـ نۆۋەتـ لىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ج ك پ مەملىكەتـ لىك 8 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

توختى سابىر (1933~) ئاپتونوم رايونـ لىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ كەلپىن ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1953 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنـ نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. توختى سابىر شىنجاڭ ئۇكتەبىر تراكتور زاۋۇتىدا سېخ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، زاۋۇت پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇـ جىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنىسازلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇـ ئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئىسمائىل ئەھمەد (1935 ~) ئاپتونوم رايوننىڭ سابىق رەئىسى.

شىنجاڭنىڭ چىرا ناھىيىسـ دىن، ئۇيغۇر. 1953 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتـ يىسىگە كىرگەن. ئىسمائىل ئەھمەد ياشلار ئىتتىپاقى چىرا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇـ ئاۋىن شۇجىسى، ج ك پ چې ـ را ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، چىرا نا ـ ھىيىسىنىڭ ھاكىمى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونـ لۇق پارتكوم مەدەنىيەت، ماارىپ، سىياسىي بۆلۈمـ لىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى، مەملىكـەتلىك 7 ـ نۆـ ۋەتلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ھازىر دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدەـ رى، دۆلەت كومېسسارى. ئۇ ج ك پ 10 ـ، 11 ـ، 12 ـ، 13 ـ، 14، ـ 15 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەـ ملىكەتلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى.

خوۋاڭ باۋجاڭ (1936 ~) ئاپتونوم رايـ يوننىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق مۇئاۋىن رەئـ ـىسى. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ ۋۇيى ناھىيىسىدىن. 1965ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئا ـ لىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. خوۋاڭ باۋ ـ جاڭ شىنجاڭ ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ ماددىي ئىشىيا، سانائەت ـ قاتناش، كادىرلار، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ئۇنىۋېرسال باشقارمىلىرىنىڭ كادىرى، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، باشقارما باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونـ لۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپـ تونوم رايوننىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ۋاڭ خۇەييۇ (1941 ~) ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۇلكىسىنىڭ سۇيدې ناھىيـ سىدىن. 1974 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىسـ تىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ۋاڭ خۇەييۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېـ تىنىڭ سىياسەت ھاكۇلتېتىدا ئاسسىستېنت، لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تەشـ ۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇـ جىسى، شۇجىسى، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ باش كاتىپى، مالىيە ـ ئىقتىساد ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇل ـ تىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

غوپۇر ئابدۇللا (1941 ~) ئاپتونوم را ـ يوننىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1974 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئاسپـ يرانت ئوقۇش تارىخىغا ئىگە، ئىنژېنېر. غوپۇر ئابدۇللا خوتەن ۋىلايەتلىك دۇۋا سېمونت زاۋۇتىنىڭ ھۇنەر ـ سەنئەت تېخنىكى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋە مۇدىرى، خوتەن ۋىلايەتلىك سانائەت قاتناش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە دۇۋا سې ـ مونت زاۋۇتىنىڭ باشلىقى، خوتەن ئىقتىساد كومىتېتى پارتكورزىپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن كومـ ـىتېت مۇدىرى، خوتەن مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇبا ـ ۋىن ۋالىيسى، ۋالىيسى، ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئا ـ ۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئابلەت ئابدۇرىشىت (1942~) ئاپتو ـ

نوم رايونلىق سابىق رەئىسى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا ناھە-
يىسىدىن، ئۇيغۇر. 1960 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگو
كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ
مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئالىي ئىنژېنېر. ئابلەت
ئابدۇرىشىت ئاپتونوم رايونلۇق بىناكارلىق تەكشۈ-
رۈش- لايىھىلەش ئاكادېمىيىسىدە تېخنىك، كەسپىي
گۇرۇپپىنىڭ باشلىقى، ئىن-
ژېنېر، ئىدارىلىك مۇئا-
ۋىن باشلىقى، ئاپتونوم را-
يونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ
مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكو-
رۇپپا ئەزاسى، پارتكورۇپپە-
سىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم
رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى،
مۇۋەققەت رەئىسى، رەئىسى،
ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم-
نىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

مەمتىمىن زاكىر (1943 ~) ئاپتو-
نوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ كۇچا نا-
ھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1966 - يىلى جۇڭگو كومپا-
رتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدە-
نىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئالىي ئىقتىسادچى. مەمتى-
مىن زاكىر كۇچا ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى
ئىدارىسى سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسىنىڭ كادىرى،
مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، كۇچا ناھىيىلىك پارتكوم
دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىنتىزامىي كومىتېتى-
نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، كۇچا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن
ھاكىمى، ھاكىمى، ئاقسۇ ئۆلكەلىك پارتكومنىڭ مۇئا-
ۋىن شۇجىسى، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى، ئۇ-
رۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شە-
ھەر باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى بول-
غان.

ئابدۇقادىر نەسىردىن (1944 ~) ئاپ-
تونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئۇرۇم-
چى شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1973 - يىلى 6 - ئايدا
جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئاسپى-
رانت ئوقۇش تاربىخىغا ئىگە. ئابدۇقادىر نەسىردىن پە-
زىۋاتى ناھىيىلىك ماارىپ ئىدارىسىنىڭ كادىرى، مۇئا-
ۋىن ئىدارە باشلىقى، ئىدارە باشلىقى، قەشقەر ئۆلكە-
لىك ماارىپ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلى-
قى، قەشقەر ئۆلكەلىك پارتكومنىڭ ئەزاسى، مەمۇرىي
مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، قەشقەر ئۆلكەلىك
پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-
ئاۋىن رەئىسى بولغان.

دەلىلقان مامىقان (1945 ~) ئاپتونوم
رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئالتاي شەھە-
رىدىن، قازاق. 1973 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو
كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ
مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. دەلىلقان مامىقان شىن-
جاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى خىمىيە
سانائىتى باش زاۋۇتى خىمىيۋى ئوغۇت شۆبە زاۋۇتى
بىرىكمە سېخىنلىق تېخنىكى، ئالتاي ۋىلايەتلىك پارتكوم
ئىشخانىسىنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى، ۋىلايەتلىك سانا-
ئەت - قاتناش ئىدارىسىنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى، ۋىلا-
يەتلىك سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ
ئىش بېجىرگۈچىسى، مەمۇرىي مەھكىمە كادىرلار باش-
قارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلى ئوبلاستلىق پىلان
كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكورۇپپىسىنىڭ
مۇئاۋىن شۇجىسى، ئوبلاستلىق ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن
باش كاتىپى، قوشۇمچە ئوبلاست ئىشخانىسىنىڭ مۇدە-
رى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد - سودا نازارىتىنىڭ
مۇئاۋىن نازىرى، پارتكورۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم
رايونلۇق تاشقى ئىقتىساد - سودا كومىتېتىنىڭ مۇئا-
ۋىن مۇدىرى، پارتكورۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم
رايونلۇق خىمىيە سانائىتى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتـ
گورۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق
خىمىيە سانائىتى نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكومنىڭ مۇ-
ئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى
بولغان.

شېۋكۈ خۇيىين (1945 ~) ئاپتونوم را-
يونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى. خۇيجى ئۇلكىسىنىڭ خۇاڭچې
(ھازىرقى ۋۇخەن شەھىرىنىڭ بىر رايونى) ناھىيىسە-
دىن. 1979 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە
كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋـ
يىسىگە ئىگە. شېۋكۈ خۇيىين مىچۇەن ناھىيىلىك 1 -
ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى،
مىچۇەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى،
مۇۋەققەت شۇجىسى، شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك
پارتكومنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ
باشلىقى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇـ
جىسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بول-
غان. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى.

جاڭ يۈەنچۈەن (1946 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ دۇڭياڭ ناھىيىسىدىن. 1973 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جاڭ يۈنچۈەن 6 ـ ماشىنىسازلىق مىنىستىرلىقىغا قاراشلىق 6214 ـ زاۋۇتتا تېخنىك، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، ئىشلەپچىقىرىش قوماندانى، زاۋۇت پارتكومىنىڭ ئەزاسى، جياڭشى ئۆلكىسى جيۇجياڭ شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى، گەنجۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى، جياڭشى ئۆلكە باشلىقىنىڭ ياردەمچىسى، قوشۇمچە ئۆلكىلىك ئىقتىساد كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ھازىر جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى.

جاڭ جۇ (1954 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ شىڭتاڭ ناھىيىسىدىن. 1985 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئىنژېنىر. جاڭ جۇ شنجاڭ قاغلىق يول ئاسراش باش ئوچاستىكىسىنىڭ ئىشچىسى، قەشقەر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتى فېرما باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ كادىرى، قۇتۇبى نەسىللىك كالا فېرمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق سودا ـ سانائەت باش شىركىتىنىڭ دىرېكتورى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

لىۋ يى (3. 1953 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ فەنشىيەن ناھىيىسىدىن. 1980 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئالىي ئىقتىسادچى. لىۋ يى خېنەن ئۆلكىسى شىنشياڭ شەھەرلىك ئۇنىۋېرسال ماشىنىسازلىق زاۋۇتىدا ئىشتېپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، سېخنىڭ يۆتكەشكە مەسئۇل خادىمى، مېتاللۇرگىيە مىنىستىرلىقىنىڭ بېيجىڭ مېتاللۇرگىيە ئەسۋاب لىرىنى تەتقىق قىلىش ئورنىدا كادىرلار بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ بۆلۈم دەرىجىلىك ئىنتىزام تەكشۈرگۈچىسى، ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە تەشكىلات ـ تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مېتاللۇرگىيە مىنىستىرلىقى بېيجىڭ مېتاللۇرگىيە ئەسۋابلىرىنى تەتقىق قىلىش ئاكادېمىيىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، شەندۇڭ ئۆلكىسى دېجۇ ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ ۋەزىپىگە ئىلىندۇرۇلغان مۇئاۋىن ۋالىيسى، دېجۇ شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، رەئىس ياردەمچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىقتىساد ـ سودا نازارىتىنىڭ پارتكۇرۇپپا شۇجىسى، نازىرى، جۇڭگو سودىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتى شنجاڭ شۆبىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئەركىن ئىمىرباقى (9. 1953 ~) ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شنجاڭنىڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1980 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئەركىن ئىمىرباقى ئۇرۇمچى شەھەرلىك فارفور زاۋۇتىنىڭ تېخنىكى، سېخ مۇدىرى، مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى، مۇۋەققەت زاۋۇت باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇرۇمچى شەھەر باشلىقىنىڭ ياردەمچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد ـ سودا كومىتېتىنىڭ پارتكۇرۇپپا ئەزاسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ماشىنىسازلىق ئېلېكترون سانائىتى نازارىتىنىڭ پارتكۇرۇپپا شۇجىسى، نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، باش كاتىپى، بەنگۆتۇنىڭ پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. ھازىر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

ئىمىن مەخسۇم (1889 ~ 1971) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شنجاڭنىڭ ئاتۇش شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1944 ـ يىلى شنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت (ئىلى، چۆچەك، ئالتاي) ئىنقىلابىغا قاتناشقان. ئىمىن مەخسۇم ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدە بۆلۈم

باشلىقى، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدە مۇئاۋىن ئوڭچالىق بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇ- ھاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق كېڭىشىش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ ئاپ- تونوم رايونلۇق 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش- ىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

يۈسۈپقان كۇنباي (1898 ~ 1986) ئاپتو- نوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رە- ئىسى. شىنجاڭنىڭ تىلغا ئاھىيىسىدىن، قازاق. 1945 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىلى ۋىلايىتىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈە- نىنىڭ تۈەنجاڭى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى باش شتابىنىڭ كادىرلار بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى دىخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) شۆبە ھەر- بىي رايونىنىڭ سىلىگۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 6 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوب- لاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستلىق سىياسىي كې- ڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي كې- ڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئابدۇرېھىم ھەسەنوف (1898 ~) ئاپ- تونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1944 ـ يىلى شىنجاڭ ئىلى، چۆچەك، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1950 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1964 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىن 1966 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ياقۇپ دامولا سادىر ھاجى (1906 ~ 1986) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئاتۇش شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. ياقۇپ دامولا سادىر ھاجى شىنجاڭ قەشقەر شەھەرلىك تۈرلۈك مالالار شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن دە- رىكتورى، شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شەھەرلىك سودا ـ ساناەتچىلەر بىرلەشمىسى- نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانا- ەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، مەملىكەتلىك سو- دا ـ ساناەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 3 ـ، 4 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بول- غان.

مەخمۇتجان مەخسۇم (1901 ~) ئاپتو- نوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رە- ئىسى، ئۇيغۇر. 1944 ـ يىلى شىنجاڭ ئىلى، چۆ- چەك، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1955ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 1959 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جاڭ شىگۇڭ (1906.7 ~ 1992) ئاپتو- نوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق رەئىسى. خۇبەي ئۆلكىسىنىڭ ماچىڭ ناھىيىسىدىن. 1926 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1931 ـ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جاڭ شىگۇڭ خۇبەي ئۆلكىسى ماچىڭ ناھىيە چېڭما رايونى يانجىياخ كەنت سوۋېتىنىڭ رەئىسى، دېھقانلار جەمئىيىتى ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قىزىل ئارمىيە 11 ـ شى 30 ـ تۈەن 3 ـ يېڭدا بەنجاڭ، قىزىل ئارمىيە 10 ـ شى 28 ـ تۈەن 2 ـ يېڭ 6ـ لىيەنىنىڭ كاتىپى، 28 ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسى- نىڭ شۇجىسى، 28 ـ تۈەن 6 ـ لىيەن 2 ـ پەيىنىڭ پەيجاڭى، قىزىل ئارمىيە 11 ـ شى سىياسىي بۆسى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، قىزىل ئارمىيە 10 ـ شى سىياسىي بۆسىنىڭ باش كاتىپى، قىزىل ئارمىيە 4 ـ شى سىياسىي بۆسىنىڭ تەشكىلات كادىرى، 8 ـ ئارمىيە 769 ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشكە- لات بۆلۈمچە باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، يېڭى 4 ـ لۈي سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدە- رى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 17 ـ شىنىڭ

مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى دېخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە دېخۇا شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 6 ـ جۇنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئىلى رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، قوشۇمچە ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى، مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 7 ـ ، 11 ـ قۇرۇلتاي لىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

خامى ئاسىلقان (1906 ~ 1975) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئالتاي شەھىرىدىن، قازاق. 1945 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆلكىسى (ئىلى، چۆچەك، ئالتاي) ئىنقىلابىغا قاتناشقان. خامى ئاسىلقان ئالتاي ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1954 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. شىنجاڭ ئۇلۇكجامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىدە باشقارما باشلىقى، ئۈرۈمچى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيىسى، ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ما پىڭلىن (1907 ~ 1981) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ سۇيەن ناھىيىسىدىن، خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىنىڭ 4 ـ قارارلىق ئوقۇغۇچىسى. شىمالغا يۈرۈش ئۈرۈشىغا قاتناشقان. گومىنداڭ ئارمىيىسىدە لەينجاڭ، يىڭجاڭ، تۆنجاڭ، لۇيجاڭ، مۇئاۋىن شجاڭ، قايتىدىن تەشكىل قىلىنغان لۇينىڭ لۇيجاڭى، قوشۇمچە قەشقەر گارنىزون سىلىڭبۇسىنىڭ سىلىڭى بولغان. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدە قوشۇن باشلاپ ھەقىقەتكە قايتقان. ئۇ شىنجاڭدىكى «25 ـ سېنتەبىر» تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلار قاتارىدا ئىسمى ئېلان قىلىنغانلارنىڭ بىرى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 22 ـ بىكتۇەن ئاتلىق ئەسكەرلەر 8ـ شىسىنىڭ شجاڭى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونى يەكەن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭيۈەنى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنى قۇرۇلۇش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىشخانا مۇدىرى، سانائەت 1 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

مۇھەممەت نىياز قارى (1908 ~ 1991) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئاتۇش شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1945 ـ يىلى ئىلى، چۆچەك، ئالتاي ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چۆچەك ۋىلايەتلىك سودا شىركىتى، تاشقى سودا ئىدارىلىرىدە ئىشلىگەن. مۇھەممەت نىياز قارى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمە سىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، ئىجرائىيە ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، دائىمىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەت چىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان.

خەن يۈژېن (1912 ~ 1998) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. تەخەللۇسى يۈنچىڭ، قۇرئان ئىسمى مۇھەممەت ھەبىبۇللاخان. چىڭخەي ئۇلكىسىنىڭ خۇالۇك ناھىيىسىدىن، سالا مىللىتىدىن. 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىغا قاتناشقان. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. خەن يۈژېن گومىنداڭ ئارمىيىسىدە خىزمەتكار، لىيەنجاڭ، مۇئاۋىن تۆنجاڭ، شىنىڭ ئىسلام دىنى ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئەترەت باشلىقى، چوڭ ئەترەت باشلىقى، باش ئەترەت باشلىقى، چىڭخەي ئۇلكىلىك ئامانلىق قوغداش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە باش كاتىپى، چىڭخەي ئۇلكىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ئاتلىق 5 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى، ۋاقىتلىق تەشكىل قىلىنغان 1 ـ شىنىڭ شجاڭى، چى (گۈچۈك)، فۇ (جىمسار)، مۇ (مۇرىي) ئۇچ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق قوغدىغۇچى قىسمىنىڭ سىلىڭى، شىنجاڭ گومىنداڭ ئارمىيىسى ئاتلىق 7 ـ لۇينىڭ لۇيجاڭى، ئاتلىق 1ـ شىنىڭ گېنېرال مايور دەرىجىلىك شجاڭى

بولغان. 1949 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى قوشۇن باشلاپ شىنجاڭنىڭ دىخۇا(هازىرقى ئۈرۈمچى) شەھـ
رىدە ھەقىقەتكە قايتقان، شىنجاڭدىكى تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا ئىمزا قويغان گېنېرالالارنىڭ بىرى.
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئاتلىق 7 ـ شىسىنىڭ شىجاڭى، ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇ
ئاۋىن سەنمۇجاڭى، بىڭتۈەن دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق
باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىشلەپچىقىرىش
ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىخەنزە بىڭتۈەنىگە
بېۋاستە قاراشلىق دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى،
يېزا ئىگىلىك 6 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى، ئاپتو
نوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ
ئەزاسى، مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ دېموكراتىك ئىن
قىلابى شىنجاڭ رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇدىر ھەيئە
تى، پەخرىي مۇدىر ھەيئىتى، دېموكراتىك ئىنقىلابى
6ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى،
مەركەزنىڭ مۇپەتتىش ھەيئىتى بولغان.

داشاپ (1912 ~ 1965) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىن
جاڭنىڭ دۆربىلجىن ناھىيىسىدىن، موڭغۇل.
1945 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناش
قان. 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كومىمۇنىستىك
پارتىيىسىگە كىرگەن. داشاپ «چۆچەك گېزىتى»،
«ئىلى گېزىتى» موڭغۇلچە نۇسخىلىرىنىڭ مۇھەررە
رى، چۆچەك ژالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ژالىيسى،
شىنجاڭ ئۆلكىلىك چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى،
شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق مەسلىھەت كومىتېتىنىڭ مۇ
ئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ
مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

لۇ شۆبىن (1913 ~) ئاپتونوم رايونلۇق
سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. جېجياڭ
ئۆلكىسىنىڭ سىشى ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى جۇڭ
گو كومىمۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لۇ شۆ
بىن ژەنجياڭ مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ باش كاتىپى، ژۇ
ژېي ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، 3 ـ دالا ئارمىيىسى باش
سىياسىي بۆسى خەلق تىرانسپورت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى،
غەربىي ئەنخۇي ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۆجىسى بول
غان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې
يىن، شىمالىي ئەنخۇي رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات
بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئەنخۇي ئۆلكىلىك پارتكوم تەشۋە
قات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ كاد
رلار شۆجىسى، ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلى
قى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ
كادىرلار شۆجىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بە
رىنچى مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي
كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق
قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى،
چ ك پ مەملىكەتلىك 8 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى
بولغان.

سىدىق مۇسايوف(1914 ~) ئاپتونوم را
يونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى.
شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1950 ـ
يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو كومىمۇنىستىك پارتىيىسىگە
كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئە
گە. سىدىق مۇسايوف ئوپال ئىپتىدائىي ئىلىم ـ ئېر
پان مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، مۇدىرى، ئۇيغۇر ئەدە
بىيات ـ سەنئىتىنى ئويغىتىش ئىلمىي جەمئىيىتى ئو
پال شۆبىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ يېڭىشەھەر ناھىيە
سىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى، «يېڭى ئىتتىپاق» تەشكىلا
تىنىڭ يېتەكچىسى، توققۇزتارا ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن
ھاكىمى، ناھىيىلىك «يېڭى ئىتتىپاق» تەشكىلاتىنىڭ
رەئىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇل
غاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ تەشۋىقات ـ تەكشۈ
رۈش ئۆمىكىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قەشقەر ھەربىي
ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى،
يەكەن ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ژالىيسى، قوشۇمچە گې
زىتخانىنىڭ باشلىقى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى،
ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازە
رى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيە نازارىتىنىڭ نازىرى،
پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۆجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق
ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۆ
جىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى سىياسىي
قانۇن ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايو
نلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپ
تونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتە
نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۆجىسى،
ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئە
سى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتە
تىنىڭ ئەزاسى بولغان.

فېڭ دا (1915 ~) ئاپتونوم رايونلۇق
سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. ئىلگىرى

قوللانغان ئىسمى فېلك شاڭشيەن. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇاشيەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. فېلك دا 359 ـ لۇيدە يېڭىنىڭ ماتارىپ بۆلۈمچە باشلىقى، خوتەن خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قوتقۇزۇش ئارمىيىسى ئالاقىلىشىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 359 ـ لۇي سىياسىي بۆسى خەلق ترانسپورت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى زۇڭدۇيى سىياسىي بۆسى خەلق ترانسپورت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، قەشقەر ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىككىنچى شۇجىسى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئەزاسى، بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ئىشخانىسى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جاڭ جۇڭتاۋ (1915 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى جاڭ يىجۇڭ، جۇڭتاۋ. شەنشى ئۆلكەسىنىڭ شىئەن شەھىرىدىن. 1938 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جاڭ جۇڭتاۋ شەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىنتۇڭ ناھىيىسىدە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ياچېيكا ھەيئىتى، مەركىزي ياچېيكا شۇجىسى، رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋە بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. كېيىن ج ك پ غەربىي شىمال بيۈروسى خەلق ترانسپورت بۆلۈمىنىڭ كادىرى، شەنشى ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ كادىرى، ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ ئالاقىچىسى، جىگيۈەن خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە سەنيۈەن ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قوراللىق خىزمەت ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، لىنتۇڭ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە ناھىيىنىڭ ھاكىمى، ۋېيبېي خىزمەت كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە ۋېيبېي پارتىزانلار باش ئەترىتىنىڭ 4 ـ تارماق ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سەنيۈەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ باش كاتىپى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى چوڭچەك ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى ۋە مۇئاۋىن ۋالىيسى، چوڭچەك شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئىلى رايونلۇق پارتكوم شۇجىچوڭىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىلى ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ بىرىنچى چى شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قەشقەر شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

مۇھەممەت ئەيسا ئايبولد (1916 ~ 1971) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئاقتۇ ناھىيىسىدىن، قىرغىز. 1945 ـ يىلى شىنجاڭ پۇلى(تاشقورغان) ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1954 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. مىللىي ئارمىيىدە تۇنجا جاڭ بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك قاتناش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

مېلك شۆلىن (1916 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇاخلىك ناھىيىسىدىن. 1937 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. مېلك شۆلىن ج ك پ يىجۇن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، چېڭچېك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، تەيەنشۇي ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ باش كاتىپى، قوشۇمچە بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەكەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتـ

كومىتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ ئەزاسى بولغان.

قەمبەرخان ئەمەت (1921 ~ 1994) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، ئايال. قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. قەمبەرخان ئەمەت ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۆزبېكىستان ئۆسۈل مەكتىپى، موسكۋا سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىدا ئوقۇغان ۋە بىلىم ئاشۇرغان. 1942 - يىلى ۋەتەنگە قايتىپ، چۆچەك ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئۆمىكىدە ئارتىس بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسەن مىللىي ئۇسۇل ئوقۇتۇشى ۋە تەتقىقاتى بىلەن شوغۇللانغان. ئۇ شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى مىللىي سەنئەت قاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ ئەزاسى بولغان.

ئىسمائىل ياسىنوف (1916 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ سابىق رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئاتوش شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1949 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئىسمائىل ياسىنوف ئۇرۇمچى لېيۇداۋاڭ كۆچەتزارلىقى، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانىنىڭ تېخنىك خادىمى، تېخنىكى، مەيدان باشلىقى، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ قوشۇمچە ئوقۇتقۇچىسى، ئىلى ئوتتۇرا تېخنىكومىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ئىلمىي مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق نازارىتى مۇئاۋىن نازىرى، ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ج ك پ شىنجاڭ بيۇروسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يېزا خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، پارتكوم مەملىكەتلىك 2 - ، 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ ئەزاسى.

ياڭ يىچىك (1917 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ ۋەنزەي ناھىيىسىدىن. 1929 - يىلى باللار ئۆمىكىگە قاتناشقان. 1933 - يىلى 1 - ئايدا پىئونېرلار ئەترىتىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1931 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1934 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياڭ يىچىك تەشۋىقاتچى، لېيەن، يىلىك، تۇمەن لەرنىك كاتىپى، 359 - لۇيدە لېيەننىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، يېڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمچە باشلىقى ۋە مۇدىرى، 717 - تۇمەننىڭ مۇئاۋىن تۇمەنجاڭى، تۇمەنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى ھەربىي سانائەت بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» پولات - تۆمۈر زاۋۇتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سانائەت - قاتناش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پىلانلاش ئىدارىسى پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاساسىي قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى.

ئەنۋەرخان بابا (1918 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. ئۇرۇمچىلىك، ئۇزبېك. 1949 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي

تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئەنۋەرخان باباۋ شىنجاڭ ئۇلكىلىك ئۇزبېك مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتىدە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۇلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتى، مالىيە نازارىتى ئالتۇن كان ئىدارىسى، ئالتاي ئالتۇن كان ئىدارىلىرىدە تېخنىك، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىدا تەرجىمان، غۇلجا ئۇزبېك باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، ئىلمىي مۇدىر، مەكتەپ مۇدىرى، ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ماارىپ نازارىتىدە مەكتەپ كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئوقۇتقۇچىلار ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ مۇدىرى، ئۇلكىلىك ماارىپ نازارىتىدە كاتىبات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئۇلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئۇرۇمچى مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، غۇلجا رايونلۇق ماارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى، مەدەنىيەت - ماارىپ كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ماارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئەزاسى، مەدەنىيەت - ماارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - ماارىپ ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت - ماارىپ كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 6 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى.

لى جىڭشۈەن (1918 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ شېنزى ناھىيىسىدىن. 1936 - يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1938 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لى جىڭشۈەن «خەلقنى تەربىيىلەش ئوممىكى»، «پىداكار ئىتتىپاقداشلار ئۈيۈشمىسى»، «جۇڭخۇا مىللەتلىرىنى ئازاد قىلىش ئاۋانگارتلار ئەترىتى» دە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنەۋۋەرلىكتىن قوتۇلدۇرۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 6 - شۆبە مەكتىپى ۋە باش مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، ئەترەت باشلىقى، سىياسىي رەھبەر، 6 - زۇڭدۇينىڭ تەلىم - تەربىيە چوڭ ئەترىتى، 6 - جۇنىڭ تەلىم - تەربىيە تۈەنى ۋە زاپاس ئەسكەرلەر تۈەنلىرىدە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سىياسىي كومىسسار بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ھەربىي - سىياسىي كادىرلار مەكتىپى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك كادىرلار مەكتىپى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، قوشۇمچە بىرىنچى مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ ياشانغانلار كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق كېيىنكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان.

فۇ ژېن (1921 ~) ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ دائىمىي ئەزاسى، پارتىيە تارىخىي خىزمەتى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى فۇ ژېنگېن. سەنشى ئۇلكىسىنىڭ پىڭلۇ ناھىيىسىدىن. 1938 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. فۇ ژېن ئىتتىپاق تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ ئەزاسى، «سەنشى - سۇيۈەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش گېزىتى» نىڭ مۇخبىرى، مۇھەررىرى، مۇخبىرلار گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شىنخۇا ئاگېنتلىقى لۇيلياڭ شۆبىسىنىڭ مەسئۇلى، «جەنۇبىي سەنشى گېزىتى» نىڭ تەھرىر ھەيئىتى، «يەرلىك خەۋەرلەر» نىڭ باش مۇھەررىرى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، «شەن گېزىتى» نىڭ باش مۇھەررىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، تەشۋىقات گۇرۇپپىلىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مەركەز تەشۋىقات مىنىستىرلىقى تەشۋىقات ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پارتىيە تارىخىي خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك تەزكىرە تۈزۈش كومىتېتىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سە-

ياسي كېڭەشنىڭ دائىمي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جاغدا بابارىكوف (1922 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ چۆچەك شەھىرىدىن، قازاق. 1945-يىلى 8 - ئايدا ئىلى، چۆچەك، ئالتاي ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1950 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. 1955 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جاۋ گەنچىڭ (1922 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ بوشىڭ ناھىيىسىدىن. 1945 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جاۋ گەنچىڭ شەندۇڭ ئۆلكىسى بوشىڭ ناھىيىسىدىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى دېموكراتىك كەنتنىڭ باشلىقى، 10 - رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ يار-دەمچى مال - مۈلۈك، ئاشلىق باشقۇرغۇچىسى، يەنىڭ رايونىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، بوخەي ھەربىي رايونى يېڭى ئەسكەرلەر تۈزۈمىنىڭ مۇئاۋىن سىياسي يېتەكچى-سى، تەلىم - تەربىيە لۈيى 1 - تۈزۈمنىڭ سىياسي يېتەكچىسى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - زوڭ-دۇي مۇستەقىل 6 - لۈي 16 - تۈزۈمنىڭ سىياسي يېتەكچىسى، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، 1 - دالا ئارمىيىسى 1 - بىرىگادىنىڭ 2 - جۇن 6 - شى 16 - تۈزۈمنىڭ سىياسي يېتەكچىسى، تۈزۈم سىياسي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پىيادە ئەسكەرلەر 6 - شىنى تەلىم - تەربىيە چوڭ ئەترىتىنىڭ سىياسي كومىسسا-رى، شى سىياسي بۆسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلى-قى، قوشۇمچە شىغا بېۋاستە قاراشلىق سىياسي باش-قارمىنىڭ مۇدىرى، شىغا بېۋاستە قاراشلىق پارتكوم-نىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ھەمكارلىق كوپېراتىپىنىڭ دىرېكتورى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇش 2 - شىنى تەمىنلەش باشقارمىسىنىڭ باشلى-قى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى يېزا ئىگىلىك بۆلۈمىنىڭ 3 - شى سىياسي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن كومىسسارى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇ-جىسى، شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسي كومىسسا-رى، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى سودا ئىدارىسىنىڭ باش-لىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى سىياسي بۆلۈ-مىنىڭ مۇدىرى، بىكتۈەن پارتكوم دائىمي كومىتېتى-نىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

مىرەخمەت ئىسمائىل (1922 ~ 1998) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ كورلا شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1950 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. مىرەخمەت ئىسمائىل شىنجاڭ كورلا ناھىيىسى ماۋارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ناھىيىلىك سىياسي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ناھىيىنىڭ ھا-كىمى، يەنجى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، قوشۇمچە بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ج ك پ بايىنغولىن رايونلۇق كومىتېتى دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رە-ئىسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايون-لۇق مۇپەتتىش نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئى-سى بولغان.

گاۋ ۋېنشياك (1923 ~) ئاپتونوم رايون-لۇق سىياسي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ دىخۇا (ھازىرقى ئۇرۇمچى) شەھىرىدىن، خۇيزۇ. 1954 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە-سىگە كىرگەن. گاۋ ۋېنشياك شىنجاڭ ھەربىي رايونى «1 - ئاۋغۇست» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باش تېخنىك يېتەكچىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى يېزا ئىگىلىك 6 - شىسى ماشىنىسازلىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى-نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازا-رىتى ئۇرۇمچى ترانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇ-ئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ترانسپورت ئىدارە-سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئېغىر سانائەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئېلېكتر تېخنىكا سانائىتى ئىدارىسى-نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى،

ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ھارۇنخان ھاجى (1923 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. ھارۇنخان ھاجى قەشقەر مەسچىتىنىڭ ئىمامى، قەشقەر شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ئەزاسى، شەھەرلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، مەملىكەتلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، قەشقەر شەھىرى ھېيتكا مەسچىتىنىڭ ئىمامى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

چېك خاۋ (1923 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ ۋەنيۈەن ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1935 ـ يىلىى ئۇزۇن سەپىرگە قاتناشقان. 1940 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. چېك خاۋ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى بەنگۇڭ تىكىنىڭ شىفىر تەرجىمانى بولغان. 1946 ـ يىلىدىن كېيىن، مەركەزنىڭ چۈڭچىڭ، نەنجىڭلەردە تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمەكلىرىنىڭ مەخپىي ئىشلار بۆلۈمىدە گۇرۇپپا باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى بىرلىك سەپ مىنىستىرلىقى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، مەركىزىي سوتسىيالىزم ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 12 ـ قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان.

جاڭ يى (1925 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. ئىچكى مۇڭغۇلنىڭ تومۇت ئۇلۇس خوشۇنىدىن. 1957 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي ئىنژېنىر. جاڭ يى قاراماي كان ئىشلىرى ئىدارىسى ئىشلەپچىقىرىش ـ تېخنىكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، نېفىت ئېلىش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى باش دىرېكتورى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قاراماي كان ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باش ئىنژېنېرى، ئالىي ئىنژېنېرى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، ئىدارە باشلىقى، شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قاراماي شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ۋاڭ شىجېن (1925 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، ئايال، شاڭخەي شەھىرىدىن.

ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، پروفېسسور. ۋاڭ شىجېن شاڭخەي 1 ـ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىغا قاراشلىق خوتۇن ـ بالىلار دوختۇرخانىلىرىنىڭ ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە بالىنىسا ۋراچى، مەسئۇل ۋراچ، لېكتور، شىنجاڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتىنىڭ ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە مۇئاۋىن مۇدىر ۋراچ، مۇدىر ۋراچ، دوتسېنت، پروفېسسور، ئاپتونوم رايونلۇق يۇرەك، قان تومۇر كېسەللىكلىرىنى تەتقىق قىلىش ئورنىنىڭ باشلىقى، جۇڭخۇا تېببىي پەن جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبە جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى بولغان. يۇرەك، قان تومۇر كېسەللىكلىرى ۋە يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكلىرىنى تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن ئۇزۇن مەزگىل شۇغۇللانىپ، نۇرغۇن تېببىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى قولغا كەلتۈرگەن. نۇرغۇن قېتىم ئاپتونوم رايوننىڭ پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ۋە سەھىيە نازارىتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 40 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي تەتقىقات ماقالىسى يازغان. ئۇ شىنجاڭنىڭ تۇنجى دوكتور يېتەكچىسى.

تاھىر مەمتىلى (1929 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭ ئاتوش شەھىرىدىن، قىرغىز. 1953 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. تاھىر مەمتىلى

شىنجاڭ پەيزىۋات ناھىيىسى بازار رايونىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 2 ـ رايونىنىڭ باشلىقى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئوبلاستلىق پارتكوم شۇجىچۇسىنىڭ كاندىدات شۇجىسى، ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئوبلاست باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 3ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئىدى.

فېڭ داجېن (1930 ～) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل سابىق مۇئاۋىن رەئىسى، خېنەن ئۇلكىسىنىڭ جېيۇەن ناھىيىسىدىن. 1949 ـ يىلى «جەڭگىۋارلار جەمئىيىتى» گە قاتناشقان، 1951 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. فېڭ داجېن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كادىرى. «شىنجاڭ قىزىل بايراق» تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇھەررىرى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈم ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسەت تەتقىقات قىلىش ئىشخانىسى 1 ـ گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، كاتىبات گۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت ـ ماارىپ ئىشخانىلىرى كاتىبات باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلى، مېڭۇەن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسەت خىزمەت ئەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى سىياسەت تەتقىق قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، بەنگۇئىتىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

بادەي (1930 ～) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ سابىق رەئىسى. شىنجاڭنىڭ خېجىڭ ناھىيىسىدىن، موڭغۇل، 1953 ـ يىلى جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. بادەي خېجىڭ ناھىيە بايىنبۇلاق رايونلۇق باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ناھىيىلىك يەر ئىسلاھاتى ئۈمىكىنىڭ تەرجىمانى، گۇرۇپپا باشلىقى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ج ك پ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئوبلاست باشلىقى، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 3 ـ، 4 ـ، 5 ـ، ـ 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ج ك پ مەملىكەتلىك 13 ـ، 14 ـ قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 7 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ ئەزاسى.

لۇ چېەنشۇن (1930 ～) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. سەنشى ئۇلكىسىنىڭ رۇيچېڭ ناھىيىسىدىن. 1947 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1948 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لۇ چېەنشۇن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ ز ۇڭ ـ دۈي سىياسىي بۆ تەشۋىقات بۆلۈمى ماتېرىيال بۆلۈمچىسىنىڭ ئەزاسى، بۆلۈمچە باشلىقى، ماارىپقا مەسئۇل كادىرى، «خەلق ئارمىيە گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى، 2 ـ جۇن سىياسىي بۆسى، سىلىڭبۆلىرىنىڭ كاتىپى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسى بەگۆڭتىڭىنىڭ كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەگۆڭتىڭىنىڭ كاتىپى، قاراقاش ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۇ ئىشخانىسىدا مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاساسىي قۇرۇلۇش كومىتېتى تۆمۈر يول باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، چۆچەك ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇۋەققەت شۇجىسى، شۇجىسى، چۆچەك شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي

سي كومىسسارى، بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 9-شىسىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، بىرىنچى شۇجىسى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇۋەققەت شۇجىسى، شۇجىسى، ج ك پ مەملىكەتلىك 16 - قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئىبراھىم روزى (1933 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ چىرا ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1954-يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئىبراھىم روزى شىنجاڭنىڭ چىرا ناھىيىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، چىرا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، تەشكىلات گۇرۇپپىلىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شتات كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك - كادىرلار نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

دىيار قۇماش (1933 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن، قازاق. 1954 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. دىيار قۇماش ئۇرۇمچى ناھىيىسىدە يېزا كاتىپى، رايون باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى، ئىلى ئوبلاستىنىڭ باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ۋۇ جياخي (1934 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ يۇنشياۋ ناھىيىسىدىن. 1956 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ۋۇ جياخي جەڭچى، بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى ئۆلچەش-لايىھەلەش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى، يېزا ئىگىلىك 4 - شى سىلىكىنوسى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىلى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق سۇ ئىلېكتر ئىدارىلىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، جۇڭگونىڭ سومالىدا تۇرۇشلۇق مۇتەخەسسىسلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شۇبە ھەربىي رايون پاتكومىنىڭ شۇجىسى، بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 8 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى.

مىجىت قۇربان (1934 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ توقسۇن ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1954 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، ئونتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. مىجىت قۇربان شىنجاڭ توقسۇن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ كادىرى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مۇۋەققەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇۋەققەتلىك پارتكوم مۇۋەققەتلىك كادىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇۋەققەتلىك نازارىتىنىڭ يارەمچى مۇۋەققەتلىشى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم مۇۋەققەتلىش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ تەپتىش - تەشۋىقات مەسئۇلى، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئورگانلار پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكۇرۇپپە-

سىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ياسىن ناسىر (1934 ~ 1993) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ كورلا شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1955 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ياسىن ناسىر شىنجاڭنىڭ يەنجى ناھىيىسىدە رايونلۇق پارتكومىنىڭ تەشۋىقات كادىرى، ياشلار كادىرى، تەشكىلات كادىرى، مۇئاۋىن بازار باشلىقى، گۇڭشې پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى، مۇئاۋىن پارتكوم شۇجىسى، ئوبلاستلىق بېرا ئىگىلىك تېخنىكومىنىڭ مۇدىرى، پارتكوم شۇجىسى، ئوبلاستلىق دېھقان چىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئوبلاستلىق ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بەنگۈتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىبى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جانابىل (1934 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى. شىنجاڭنىڭ قابا ناھىيەسىدىن، قازاق. 1953 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جانابىل قابا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ كادىرى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، چېگىگىل ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، چېگىگىل ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئالتاي مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى شىنجاڭ ئەزەربەيجان سىنىپى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى «ماۋزېدۇڭ تالالنما ئەسەرلىرى»نى ئۇيغۇرچە، قازاقچىغا تەرجىمە قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، پارتىيە ياچېيكىسى

سىنىڭ شۇجىسى، بۈرۈلتوقاي ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالتاي ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. قوشۇمچە ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى بولغان. ئو ج ك پ 10 ـ، 11 ـ، 12ـ، 13 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ كاندىدات ئەزاسى، ج ك پ مەملىكەتلىك 15 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

شامىك (1935 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا ناھىيەسىدىن، خۇيزۇ. 1953 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. شامىك غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا كادىر تەربىيىلەش سىنىپىنىڭ تەرجىمانى، تەرجىمە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تۆمۈرىول فاكۇلتېتى، تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتلىرى پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنستىتۇت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى مىللىي بۆلۈمىدە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ـ تېلېۋىزىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ۋاڭ يۈسەن (1935 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۆلكەسىنىڭ خەنچاڭ ناھىيەسىدىن. 1943 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئالىي ئىقتىسادچى. ۋاڭ يۈسەن شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خەنچاڭ، چاۋيى ناھىيىلىك سودا شىركىتى، دالى شۆبە ھەربىي رايونى ۋە غەربىي شىمال يەر ئىسلاھاتى ئەترىتىنىڭ كادىر بولۇپ ئىشلىگەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇ-

رىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق باج ئىدارىسىدە كادىر، جۈڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسىدە بۆلۈم ئەزاسى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن بانكا باشلىقى، بانكا باشلىقى، جۈڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ پارتكۇرۇپپا شۇجىسى، بانكا باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ماۋ دېخۇا (1935 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ تەيسالى ناھىيىسىدىن. 1956 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۈڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، تەتقىقاتچى، ماۋ دېخۇا جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئۇنىۋېرسال ئورنى گېئولوگىيىلىك جۇغراپىيە ئىشخانىسىنىڭ كاتىپى، يارداملىق تەتقىقاتچى، دالا تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. شىنجاڭ يەر تەۋرەشنى تەكشۈرۈش ئەترىتى دالا تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ جۇغراپىيە ئورنى شىنجاڭ بوز يەر بايلىقىنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇغراپىيە ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن تەتقىقاتچى، تەتقىقاتچى، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جۇ جېنجۇڭ (1937 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ نەنتۇڭ شەھىرىدىن. 1984 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۈڭگو دېموكراتىك ئىتتىپاقىغا كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، تەتقىقاتچى، جۇ جېنجۇڭ شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇشنى تەتقىق قىلىش ئورنىدا تېخنىك، ئىنژېنېر، مۇئاۋىن تەتقىقاتچى، تەتقىقاتچى، تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، دېموكراتىك ئىتتىپاق 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 4 ـ نۆۋەتلىك شىنجاڭ رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، 5 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 8ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ۋاڭ خەنرۇ (1938 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئىنىڭ گۇڭچۇڭ ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيىتىنى سەۋىيىسىگە ئىگە. 1954 ـ يىلى 3 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان، 1958 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۈڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ۋاڭ خەنرۇ گۇڭچۇڭ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئالاقىچىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايون ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ تۈەنلىك جەڭچىسى، كاتىپى، پەيجائى، خەنكۇ يۇقىرى دەرىجىلىك پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئىلى ھەربىي رايونى سىلىكبۇسى مەشىق قىلدۇرۇش باشقارمىسىنىڭ سەنمۇسى، شىنجاڭ ھەربىي رايون چېگرا مۇداپىئە 8 ـ تۈەن 1 ـ يېڭىلىك مۇئاۋىن يېڭجائى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايون تەلىم ـ تەربىيە چوڭ ئەترىتىنىڭ باشلىقى، ھەربىي ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايون مۇداپىئە قىسىم 2 ـ شىتىنىڭ سەنمۇجائى، شىجائى، ئالتاي شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، دۆلەت مۇداپىئە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجائى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېڭتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، بېڭتۇەن پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

يۈسۈپ ئەيسا (1939 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭ ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. 1958 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۈڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. يۈسۈپ ئەيسا شىنجاڭ پېجان ناھىيىلىك گۇللۇك داكا شىركىتىنىڭ قوغداش كادىرى، لەمجەن گۇڭشې ئىتتىپاق شۆبىسى، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۆبىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۆبىسى، شۆبىسى، پېجان ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۆبىسى، شۆبىسى، ئىنقىلابىي

كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە پېچان ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

پاشا ئىشان (1930 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئايال. شىنجاڭنىڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. پاشا ئىشان شىنجاڭ غۇلجا شەھەرلىك ئىتتىپاقداشلار ئۇيۇشمىسى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئارتىسى، شىنجاڭ سەنئەت ئۆمىكى، شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسۇل ئۆمىكىنىڭ ئارتىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئايالالار بىرلەشمىسىنىڭ ئىجرائىيە ھەيئىتى، مەملىكەتلىك مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان.

بېكمۇھەممەت مۇسا (1940 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ تېكەس ناھىيىسىدىن، قازاق. 1971 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. بېكمۇھەممەت مۇسا ئىلى رايونى سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتى ئەترىتىنىڭ ئەزاسى، ئىلى ئوبلاستلىق ساناقئات ئىدارىسىنىڭ كادىرى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، كۆيتون شەھىرىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلىمىيە ساناقئاتى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلىمىيە ساناقئاتى باش شىركىتىنىڭ باش دىرېكتورى، پارتكوم ئەزاسى، ئىلى ئوبلاستىنىڭ باشلىقى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ج ك پ مەملىكەتلىك 15ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

جاڭ گۇيتىڭ (1940 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ ھېيالڭ ناھىيىسىدىن، خۇيزۇ. 1973 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، ئاسپىرانت ئوقۇش تارىخىغا ئىگە. جاڭ گۇيتىڭ ئۇرۇمچى تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، ئىلى جۇلۇمنىڭ مۇدىرى، پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 25 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 27 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ماارىپ ئىدارىسى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات جۇلۇمنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ماارىپ، پەن ـ تېخنىكا جۇلۇمنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئالىي مەكتەپلەر خىزمەت كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ماارىپ كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

لى دۇڭخوي(1941 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ يەنتەي ناھىيىسىدىن. 1973 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لى دۇڭخوي ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قەشقەر شەھەرلىك سۇيەتلىك ئۇرۇق مەيدانىنىڭ تېخنىكى، قەشقەر شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىدا ئىشلەپچىقىرىش كادىرى، كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئىشخانىسىنىڭ كاتىپى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى مۇئاۋىن رەئىسى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى كادىرلار مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، ئالتاي ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

شي جىچياڭ (1941 ~) ئاپتونوم رايون-

لۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرىدىن. 1966 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالـي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، ئالـي ئىنـ ژېنبىر. شـي جىچياڭ شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدا-رىسى قۇدۇق قېزىش باشقارمىسىنىڭ گېئولوگ خادـمى، كاتىپى، قۇدۇق قېزىش باشقارمىسى مەمۇرىي ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، سىياسىي باشقارما كاتىبات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. قۇدۇق قېزىش باشقارمىسىنىڭ مۇئا-ۋىن باشلىقى، ئىدارە پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىدارە باشلىقى، قاراماي شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇ-جىسى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتـ-تېنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ نېفىت ئىنستىتوتى پارتكو-مىنىڭ شۇجىسى، تارىم نېفىت تەكشۈرۈش ـ ئېچىش قوماندانلىق شتابىنىڭ قوماندانى، پارتكومىنىڭ شۇجـ-ىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جاڭ يۈجۇڭ (10. 1941 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. جېجـ-يالىق ئۆلكىسىنىڭ يۈڭجيا ناھىيىسىدىن. 1960 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالـي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جاڭ يۈيجۇڭ ئاقسۇ ئۆلايەتلىك سودا ئىدارىسى سىياسىي باش-قارمىسىنىڭ كادىرى، ئاقسۇ ئۆلايەتلىك ئىنقىلابىي كو-مىتېتىنىڭ كادىرى، كاتىبات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاقسۇ مەمۇرىي مەھكىمە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدـ-رى، قوشۇمچە ئۆلايەتلىك «سەي سېۋىتى» قۇرۇلۇشى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، مەمۇرىي مەھكىمە ئىشخانىسـ-ىنىڭ مۇدىرى، ئاقسۇ ئۆلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەن-گۆكتېغىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

سەرجى (1942 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىيا-سىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. شىنجاڭنىڭ خوشۇت ناھىيىسىدىن، موڭغۇل. 1960 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. سەرجى شىن-جاڭ خوشۇت ناھىيە قىزىل بايراق گۈڭشېسى تاغارچى دادۇيىنىڭ كاسسىرى، قىزىل بايراق گۈڭشي ماشىنـ-سازلىق زاۋۇتىنىڭ بوغالتىرى، خوشۇت ناھىيىلىك تۆمۈرچىلىك ـ ياغاچچىلىق زاۋۇتىنىڭ بوغالتىرى، تراكتور پونكىتىنىڭ ستاتىستىكىچىسى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ـ ياساش زاۋۇتىنىڭ سېخ مۇدىرى، ئىنقىلابىي كومىتېتـ-ىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېـ-تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ناھىيىنىڭ ھاكىمى، بايىنـ-غولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى، ئوبلاست باشلىقى، ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇـ-ئاۋىن رەئىسى بولغان.

ئابدۇرېھىم ئىمىن ھاجى (1943 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئـ-سى. شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدىن، ئۇيغۇر. 1962ـ يىلى 8 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ئالـي بوغالـ-تىر. ئابدۇرېھىم ھاجى ئىمىن جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ خىزمەتچىسى، ھېسابات باشقارمـ-ىسى ئونىۋېرسال گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ھېسابات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، مۇئاۋىن باش بوغالتىرى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك مۇھاجىرلار بىر-لەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇـ-ھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، مۇھاجىر-لار ـ بىرلەشمىسىنىڭ پەخرىي رەئىسى، مەملىكەتلىك 8 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملـ-ىكەتلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەتچىلەر بىر-لەشمىسى (سودىگەرلەر جەمئىيىتى) نىڭ باشلىقى، جۇڭگو خەلق بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ باش بوغالـ-تىرى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بول-غان.

خۇاڭ چاڭيۈەن (9. 1950 ~) ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. 1971ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيـ-سىگە كىرگەن. ئاسپىرانت ئوقۇش تاربىخىغا ئىگە. خۇاڭ چاڭيۈەن ۋۇخەن ھاۋا ئارمىيە سىلىگىۋسى 407 ـ خەت ساندۇقى ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى، تۇرپان ئۆلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمـ-

نىڭ كادىرى، تۇرپان ناھىيە بەشيۇلتۇز گۇڭشىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك ئىنتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە باش كاتىپى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قۇمۇل ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايوندۇق خەلق ھۆكۈمىتى پارتكور ۋېپىسىنىڭ ئەزاسى، رەئىس ياردەمچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت نازارىتى پارتكور ۋېپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق قايتا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

تاۋ شيۇ (1892 ~ 1998) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، قوشۇمچە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنىنىڭ سىلىكىيۈەنى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، خوتەن ئۇلكىسىنىڭ نىكشياڭ ناھىيىسىدىن. 1911 - يىلى ۋۇچاڭ قوزغىلىڭغا قاتناشقاندىن كېيىن، ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىگە كىرگەن. 1916 - يىلى باۋدىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن. تاۋ شيۇ خوتەن ئارمىيىسىدە يىگىت، تۈنجاڭ بولغان. 1926 - يىلى شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشىپ، خەلق ئىنقىلابىي ئارمىيىسىدە تۈنجاڭ، مۇئاۋىن شىجاڭ، شىجاڭ بولغان. 1940 - يىلى گومىنداڭ 36-جۇنىنىڭ جۇنجاڭى، 38 - جىنتۈەنجۇنىنىڭ مۇئاۋىن باش سىلىكى(ۋەزىپىگە ئولتۇرمىغان)، 8 - ئۇرۇش رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1946 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ گارنىزون باش سىلىكىۋسىنىڭ مۇئاۋىن باش سىلىكى، قوشۇمچە جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ سىلىكى ۋە قايتىدىن تەشكىللەنگەن 42 - شىنىڭ شجاڭى بولغان. 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، تاۋ شيۇگە ياردەملىشىپ شىنجاڭدىكى تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش قوزغىلىڭىنى تەشكىللىگەن ۋە پىلانلىغان، كېيىن 22 - بىكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكى، قوشۇمچە 9 - جۇنىنىڭ جۇنجاڭى بولغان. 1950 - يىلى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگەن ياردەم بېرىشكە 180 سەر ئالتۇن ئىئانە قىلغان. 1954 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

جاۋ شىگۇاڭ (1901 ~ 1955) سابىق شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنىنىڭ سىلىكىيۈەنى، يۇنناندىن ئۇلكىسىنىڭ باۋشەن ناھىيىسىدىن. 1919 - يىلى يۇنناندىن ھەربىي تەلىم - تەربىيە مەكتىپىگە ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن. 1926 - يىلى شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، خەلق ئىنقىلابىي ئارمىيىسىدە تۈنجاڭ، مۇئاۋىن شىجاڭ، شىجاڭ بولغان. 1940 - يىلى گومىنداڭ 36-جۇنىنىڭ جۇنجاڭى، 38 - جىنتۈەنجۇنىنىڭ مۇئاۋىن باش سىلىكى(ۋەزىپىگە ئولتۇرمىغان)، 8 - ئۇرۇش رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1946 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ گارنىزون باش سىلىكىۋسىنىڭ مۇئاۋىن باش سىلىكى، قوشۇمچە جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ سىلىكى ۋە قايتىدىن تەشكىللەنگەن 42 - شىنىڭ شجاڭى بولغان. 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، تاۋ شيۇگە ياردەملىشىپ شىنجاڭدىكى تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش قوزغىلىڭىنى تەشكىللىگەن ۋە پىلانلىغان، كېيىن 22 - بىكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكى، قوشۇمچە 9 - جۇنىنىڭ جۇنجاڭى بولغان. 1950 - يىلى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگەن ياردەم بېرىشكە 180 سەر ئالتۇن ئىئانە قىلغان. 1954 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

چېن دېفا (1901 ~ 1975) شنجاڭ ھەر-بىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سەنمۇجائى، جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ جۇ-جى ناھىيىسىدىن. 1924 - يىلى گومىنداڭنىڭ گۇاڭ-جۇدىكى خۇاڭپۇ ئوفىتسېرلار مەكتىپىنىڭ 1 - قارار پىيادە ئەسكەرلەر بۆلۈمىگە ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن، مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شۇ مەكتەپتە پەيجاڭ بولغان. كېيىنچە خەلق ئىنقىلابىي ئارمىيىسى بىلەن شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، تەلىم - تەربىيە تۈەنىدە لىيەنجاڭ، شۆبە ئەترەت باشلىقى بولغان. 1927 - يىلى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ 20 - شىسىدا يىگجاڭ، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ بولغان. 1929 - يىلى جياڭسۇ ئۇلكىلىك مۇھاپىزەتچى تەربىيىلەش ئۇر-نىدا باش ئەترەت باشلىقى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە 80 - شى 478 - تۈەننىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭى، 476 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى بولغان. كېيىن، جياڭ جېيشىنى كۆتۈش ئىشخانىسىنىڭ فۇگۇەنسى، 1 - گۇرۇپپىنىڭ باشلىقى بولغان. 1935 - يىلى 80 - شى 477- تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، 37 - لۇينىڭ لۇيجاڭى بولغان. 1937 - يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، شاڭخەيگە بېرىپ سۈڭجياڭ - شاڭخەي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىغا قاتناشقان، 10 - ئايدا ئۆكتەبىردە 194 - شىنىڭ شىجاڭى بولغان، 1944 - يىلى گومىنداڭ 8 - ئۇرۇش رايونى بەنگۈئتىڭىنىڭ مۇدىرى، دىخۇا (ھازىرقى ئۇ-رۇمچى شەھىرى) گارنىزون سىلىكىۋىسىنىڭ سىلىكى بولغان. 1949 - يىلى تاۋ شىيۈنىڭ شىنجاڭدىكى تىنچلىق بىلەن ھەقتەكە قايتىش قوزغىلىڭىغا ماسلاش-قان. كېيىن 22 - بىكتۈەن 9 - جۇننىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى، 22 - بىكتۈەننىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى بول-غان. 1954 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچە-قىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەننىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى بولغان.

تاۋ جىنچۇ (1902 ~ 1976) شىنجاڭ ئىش-لەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىكىۋەنى، خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ نىڭشيانىڭ ناھىيىسىدىن. 1927 - يىلى خەلق ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنىڭ 40 - جۇن 3 - لۇيىدە ئىشلىگەن، كېيىن 40 - جۇنگە قوشۇۋېتىلگەن ئوفىتسېرلار كۇرسىدا ئوقۇغان. 1930 - يىلى ياپونىيە باش ئوفىتسېرلار مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەن. 1931 - يىلى «18 - سېنتەبىر» ۋەقەسىدىن كېيىن، ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، نەنجىڭ-دىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ 8 - شىسىدا سەنمۇ بول-غان. 1932 - يىلى 8 - ئايدا نەنجىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان. مەكتەپنى پۈتتۈر-گەندىن كېيىن، شۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، ئۇزۇن ئۆتمەي، 8 - شى سەنمۇ باشقارمىسىنىڭ باشلى-قى بولغان. 1937 - يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، سۈڭجياڭ - شاڭخەي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىغا قاتناش-قان. 1938 - يىلى تاۋ شىيۈنىڭ قوشۇنى بىلەن بىرگە خۇاڭخېنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان. 1940 - يىلى گومىنداڭ 9 - ئۇرۇش رايونىنىڭ گېنېرال يېتىشتۇرۇش كۇرسىدا ئارقا سەپ تەمىنات ئوقۇتقۇچىسى، 11 - جىتۈەنجۇن سىلىكىۋىسىدا ئالىي دەرىجىلىك ئوفىتسېر، ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق باش شتابىدا مۇئاۋىن سەنمۇجاڭ، سەنمۇجاڭ بولغان. 1944- يىلى گومىنداڭ بىلەن گۈڭچەڭداڭنىڭ چۈڭ-چىڭ سۆھبىتىدە كومىۋنىست چياڭ گۈەنخۇا بىلەن تو-نۇشقان. 1945 - يىلى 8 - ئايدا رەئىس ماۋزېدۇڭغا ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئىككى قېتىم خەت يېزىپ، جياڭ جېيشىنىڭ يالغاندىن تىنچلىق سۆھبىتى ئۇتكۈ-زۈپ، ئەمەلىيەتتە كومىۋنىستىك پارتىيىگە قارشى تۇ-رۇشتەك ئىچكى ئەھۋالىنى دوكلات قىلغان. «10 - ئۆكتەبىر كېلىشىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىن، 8 - ئارمىيىنىڭ چۈڭچىڭدىكى ئىش بېجىرىش ئورنىغا بې-رىپ، جۇ ئېنلەي بىلەن كۆرۈشكەن ۋە ئىنقىلاب قە-لىش ئۈچۈن يەنئەنگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتقان، 1948 - يىلى نەۋرە ئاكىسى تاۋ شىيۈنىڭ تەكلىپى بىلەن شىنجاڭ گارنىزون سىلىكىۋىسىنىڭ سەنمۇجائى بولغان. 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى تاۋ شىيۈگە يارەملىشىپ شىنجاڭدىكى تىنچلىق بىلەن ھە-قتەكە قايتىش قوزغىلىڭىنى پىلانلىغان ۋە تەشكىللە-گەن. كېيىن 22 - بىكتۈەننىڭ سەنمۇجائى بولغان. 1950 - يىلى جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسىگە كىر-گەن. 1954 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچە-قىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەننىڭ سەنمۇجائى، پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، بىكتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىۋەنى بولغان.

ياك زۇڭشىك (1906 ~ 1981) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەننىڭ سابىق مۇئا-ۋىن سىلىكىۋەنى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش-مىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ مىلو ناھە-

يىلىدىن. 1926 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1930ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يالاڭ زۇڭشىياڭ قىزىل ئارمىيىدە بەنجالاڭ، پەيجالاڭ، لىيەنجالاڭ، يېڭجالاڭ، تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، سوۋېت رايونى مالىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن تەمىنات بۆسى بوغالتىر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان، ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە 8 ـ ئارمىيە 359 ـ لۇي تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، گۇەنجۇڭ مەمۇرىي مەھكىمە مالىيە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، گۇەنجۇڭ ماد-دىي ئىشىيا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، جەنۇبقا يۆرۈش قىلىش تارماق ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شەرقىي خۇنەن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، لۇيلياڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، غەربىي شىمال ھەربىي رايونى ھەربىي لاۋازىمات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن، خې لۇڭنىڭ قوشۇنى بىلەن سىچۇەنگە بېرىپ، غەربىي جەنۇب ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىدا چېڭدۇ تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، تىرانسپورت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. كېيىنچە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش مالىيە بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى، ئات ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەننىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

جۇ جيۇيىن (1908 ~ 1979) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ شياڭيىن ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1931 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئۆتكەن. يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 3 ـ جۇن 9 ـ شى 25 ـ تۇەندە پەيجالاڭ، 7 ـ شىنىاڭ باشقۇرۇش ئورنىدا تەمىنات خادىمى، 20 ـ تۇەندە ھەربىي لاۋازىمات-چى، قىزىل 2 ـ يۆنلىش ئارمىيىسىنىڭ 4 ـ شى 12 ـ تۇەندە تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 358 ـ لۇيىنىڭ تەمىنات بۆلۈمىدە قورال ـ ياراغ بۆلۈمچىسىنىڭ بۆلۈمچە باشلىقى، شى، تەمىنات باشقارمىسىدا قورال ـ ياراغ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەنشى ـ سۇيۈەن ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىدا ئوزۇق ـ تۇلۇق ۋە يەم ـ خەشەك بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، قورال ـ ياراغ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتىنىڭ باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى ھەربىي لاۋازىمات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي جەنۇب ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىدا ھەربىي لاۋازىمات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ھەربىي لاۋازىماتلىقلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش باشلىقى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىدا ھەربىي لاۋازىماتلىقلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش باشقارمىسى غەربىي جەنۇب ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، ھەربىي لاۋازىماتلىقلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش مۇئاۋىن باشلىقى، ھەربىي لاۋازىمات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، زاۋۇت باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1968 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارلىقىغا تەينىلەنگەن. 1964 ـ يىلى ئۇنىڭغا شاۋجيالاڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لىۋ يىسۇن (1910 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئەنخۇي ئۇلكىسىنىڭ زۇڭيالاڭ ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 12ـ ئايدا يېڭى 4 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان، 4 ـ تارماق ئەترىتىنىڭ فرونت مۇلازىمەت ئۇمىكى، «فرونت خەۋەرى»، «چاڭجيالاڭ ـ خۇەيخې گېزىتى» لىرىدە مۇھەررىر، بۆلۈم باشلىقى بولغان. 1941 ـ يىلى شېياڭ رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1945 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىمالىي جياڭسۇ پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇغاندىن كېيىن، شەندۇڭنىڭ بوخەي دېڭىز رايونىدىكى شاڭخې ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنىپ، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، بوخەي تەلىم ـ تەربىيە لۇيى 3ـ تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1947ـ يىلى مۇستەقىل 6 ـ لۇي تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 1949 ـ يىلى 2 ـ جۇن 6 ـ شى

سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 22 ـ بېكتۈەن 9ـ جۇن 25ـ شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1954 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش باش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجىسى، دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1982 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنى پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان، 1983 ـ يىلى مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان.

گۇ جىمىڭ (1910 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. سىچۈەن ئوڭكىسىنىڭ باجۇڭ ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى خىزمەتكە قاتناشقان. 1935 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1971 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

چېڭ يۈچاڭ (1911 ~ 1961) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، بېكتۈەن پارتكومنىڭ ئۇچىنچى شۇجىسى. خۇبېي ئوڭكىسىنىڭ خۇڭئەن ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، جەڭچى، بەنجاڭ، پەيجاڭ، مۇئاۋىن لىيەنجاڭ، لىيەنجاڭ، ئىش بېجىرگۈچى، بۆلۈم باشلىقى بولغان، ئوزۇن سەپەرگە قاتناشقان. چېڭ يۈچاڭ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، دوختۇر-خانىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، تەمىنلەش بۆسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىدە سىياسىي بېتەكچى، ئوقۇنتۇچى، تۇەن سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، يېڭى 4 ـ لۇينىڭ سەنمۇجاڭى، مۇئاۋىن لۇيجاڭ، لۇيجاڭ، شىجاڭ بولغان. 1949 ـ يىلى 10ـ ئايدا 6 ـ جۇن 17 ـ شىنىڭ شىجاڭى، قوشۇمچە دىخۇا (ھازىرقى ئۇرۇمچى) شەھەرلىك گارنىزونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 6 ـ جۇننىڭ جۇنجاڭى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1954 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، بېكتۈەن پارتكومنىڭ ئۇچىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەمـ-لىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان.

سۇن يىندۇڭ (8. 1911 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاـ-ۋىن سىياسىي كومىسسارى، شەندۇڭ ئوڭكىسىدىن. 1937 ـ يىلى 12 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان. 1938 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1969 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

پېي جۇيۇ (1912 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىـ-قىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكتۈەنىنىڭ سابىق سىياسىي كو-مىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، خۇنەن ئوڭكىسىنىڭ پېڭجىياڭ ناھىيىسىدىن. 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشـ-چى-دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1931ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىر-گەن، 1932 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسـ-گە ئوتكەن. پېي جۇيۇ يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگـ-لىدە، قىزىل 3 ـ جۇنتۈەن 7 ـ شى 3 ـ تۇەندە پەيجاڭ، شى قوغداش ئىدارىسىنىڭ كادىرى، زاپاس شىنىڭ ئالاھىدە ئۇەتىلگەن خادىمى، تەلىم ـ تەربىيە شىسىنىڭ ئالاھىدە ئۇەتىلگەن خادىمى، قىزىل 28 ـ جۇننىڭ ئالاھىدە ئۇەتىلگەن خادىمى بولغان، ئوزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشـى ئۇـ-رۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 358 ـ لۇي 716 ـ تۇەننىڭ ئالاھىدە ئۇەتىلگەن خادىمى، لۇي سىياسىي بۆسـى قوغداش بۆلۈمىنىڭ باشلىقـى، شەنشى ـ سۇييۈەن ھەربىي رايونى قوغداش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەنشى ـ سۇييۈەن چېگرا رايونى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، يەنبېي مەمۇرىي مەھكىمە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلـ-قى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 8 ـ زوڭدوي سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 1 ـ دالا ئارمىيىسـى 8 ـ جۇن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، سۇييەن ھەر-

بىي رايون سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۈڭ-خۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 23 - بېكتۇەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، جۈڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرى بېكتۇەنى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇ-دىرى، جۇن سىياسىي كومىسسارى، ھېيجىڭ ھەربىي رايون سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1968- يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپ-چىقىرىش- قۇرۇلۇش بېكتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ئۆچىنچى شۇجىسى، ئۆچىنچى سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1955 - يىلى، ئۇنىڭغا شاۋجىياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن. ئۇ چ ك پ 9 -، 10 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى بول-غان.

لىن خەيچىڭ (1913 ~ 1993) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنىنىڭ سابىق مۇئا-ۋىن سىلىشتۇرۇلغۇچىسى، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ پىڭجىياڭ نا-ھىيىسىدىن. 1928 - يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1928 - يىلى جۈڭگو كومموۇنىستىك ياشلار ئىتتى-پاقىغا، 1932 - يىلى 6 - ئايدا جۈڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە قاتناشقان، 1930 - يىلى 6 - ئايدا جۈڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، قى-زىل 8 - ئارمىيىسىنىڭ 2 - شىمىدا جەڭچى، شۆبە مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى، قىزىل 5 - جۇن 2 - شى ئالاقىلىشىش بەنىنىڭ بەنجاڭى، خۇنەن - جياڭشى مۇستەقىل 2 - شىمىدا پەيجاڭ، قىزىل 6 - جۇنتۇەن 18 - شىدا لىيەنجاڭ، يېڭجاڭ بولغان، ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. لىن خەيچىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، خېبېي ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەش تۇە-نىدە يېڭجاڭ، تۇەنجاڭ، ئوتتۇرا خېبېي خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ئۇزۇنى قوغداش ئارمە-يىسى 2 - زۇڭدۇيىنىڭ زۇڭدۇيجاڭى، لۇيلياڭ ھەر-بىي رايونىنىڭ 8 - شۆبە رايون 2 - تارماق ئەترىتىدە ئەترەت باشلىقى، 359 - لۇي 719 - تۇەنىنىڭ تۇەنجا-ڭى بولغان. « يۇز تۇەن جېڭى» ۋە تازىلاشقا قارشى تۇرۇش قاتارلىق ئۇرۇشلاردا 8 - شۆبە رايون ئەر-چىدىن «ئۇرۇش قەھرىمانى» دېگەن نام بېرىلگەن. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 359 - لۇيدە تۇەنجاڭ، 2 - جۇن ئەلىم - ئەربىيە تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى بولغان. 1949 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايون ترانسپورت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 22 - بېكتۇەن تەمىنات بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايون يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشى 1 - شىنىڭ شجائى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1954 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنى 1 - شىنىڭ شجائى، پارتكومنىڭ شۇجە-سى، قوشۇمچە ئاقسۇ ئۆلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇ-جىسى بولغان. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇرىول قۇرۇلۇشى قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپ-تونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇ-دىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئا-ۋىن رەئىسى بولغان. 1982 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنىنىڭ مۇ-ئاۋىن سىلىشتۇرۇلغۇچىسى بولغان. 1983 - يىلى 4 - ئايدا بېكتۇەن مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشـ-لىقى بولغان.

زېڭ رۇچىڭ(1914 ~) شىنجاڭ ئىشلەپ-چىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ جىئەن ناھىيىسىدىن. 1931 - يىلى جۈڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۈڭگو كوم-مۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1932 - يىلى جۈڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە ئۆتكەن. زېڭ رۇ-چىڭ يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جۈڭخۇا سو-ۋېت ۋاقىتلىق مەركىزىي ھۆكۈمەت ماتارىپ مىنىستىر-لىقىنىڭ تەپتىشى، جەنۇبىي جياڭشى ئۆلكىلىك سوۋېت ھۆكۈمىتى ماتارىپ مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىس-تىرى، ج ك پ يۈيدۇ ناھىيىسى تەنتۇ رايونلۇق پارتـ-كومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە پارتىزانلار چوڭ ئەترىتـ-نىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان، ياپون باسقۇنچىلـ-رىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، يېڭى 4 - ئارمىيە سىياسىي بۆسى خەلق ترانسپورت ئىشلىرى باشقارمىسـ-ىدا تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى، شىمالىي جياڭسۇ قومان-دانلىق شتابى 1 - زۇڭدۇي 1 - تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، ئوتتۇرا جياڭسۇ ھەربىي رايونى 3 - شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ تەيجۇدىكى مۇستە-قىل تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىس-سارى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، يېڭى 4 - ئارمىيىنىڭ 1 - شى 1 - لۇي 1 - تۇەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئوتتۇرا جياڭسۇ ھەربىي رايونى تەلىم - تەربىيە 1 - لۇي سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، جىياڭسۇ - جېجياڭ ھەربىي رايونى 4 - زۇڭدۇي سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇ-شى مەزگىلىدە، شەرقىي جۈڭگو دالا ئارمىيىسى 1 -

زۇڭدۇي 1 ـ شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 3 ـ دالا ئارمىيىسى 20 ـ جۇن 58 ـ شىنىڭ شىجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 20 ـ جۇن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، جياڭسۇ ھەربىي رايونىنىڭ ئىككىنچى سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1955 ـ يىلى، ئۇنىڭغا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جېن زىمىڭ (1915 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. گۇاڭدۇڭ ئۇلكىسىنىڭ تەيشەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقان، شۇ يىلى 11 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1971 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

جاڭ جۇڭخەن (1915 ~ 1980) سابىق شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ ئىككىنچى سىياسىي كومىسسارى. بىڭتۇەن پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى. خەبىي ئۇلكىسىنىڭ شىيەنشىيەن ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، مۇنتەزىلىكتىن قۇتۇلۇش ھەرىكىتىگە قاتناشقان. 1933 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1937 ـ يىلى 8 ـ ئايدا خەبىي خەلق ئارمىيىسىنى قۇرۇپ، ئۇزۇن سىلىك ۋە بويى ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى بولغان. 1937 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جەنۇبىي خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ئۇزۇنسى قوغداش ئارمىيىسىنىڭ سىلىكى، 8 ـ ئارمىيە 359 ـ لۇي 719ـ ئۇەننىڭ ئۇەنجاڭى بولغان. 1944ـ يىلى 359ـ لۇيىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلغان تارماق ئەترىتىدە 3 ـ چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىقى، شىمالىي خۇبەي ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى بولغان. 1946 ـ يىلى 2ـ ئايدا «بېيپىڭ ھەربىي يۇتكەش باشقارمىسىنىڭ ئىجرائىيە بۆلۈمى» دە ئالىي دەرىجىلىك ئالاقىچى بولغان. 1947ـ يىلى 1 ـ ئايدا شەندۇڭغا بېرىپ « شەرقىي جۇڭگو بوخەي تەلىم ـ تەربىيە لۇيى » نى قۇرۇپ، ئۇزى لۇيجاڭ بولغان، ئۇكتەبىردە قوشۇن باشلاپ غەربكە يۈرۈش قىلىپ، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىگە قاراشلىق 2 ـ زۇڭدۇينى تەشكىللىگەن، ئۇزى 6 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدا 22 ـ بىڭتۇەن 9 ـ جۇننىڭ سىياسىي كومىسسارى، 22 ـ بىڭتۇەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە 9 ـ جۇننىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1954ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى بولغان. 1964 ـ يىلى بىڭتۇەننىڭ ئىككىنچى سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1965 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە بىڭتۇەننىڭ ئىككىنچى سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1975 ـ يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى توپچى قىسىملىرىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. ئۇ مەملىكەتلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

لى تىڭجى (9 .1916 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، ئىلگىرى قوللانغان ئىسمى لياڭ رۇشى، شەنشى ئۇلكىسىنىڭ شىشيەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئىنقىلابتا قاتناشقان، 1938 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لياڭ رۇشى شەنشى ـ چاخار ـ خەبەي چېگرا رايونى، يەنەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 2 ـ شۆبە مەكتىپى، شىمالىي راۋون بيۈروسىنىڭ پارتىيە مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان (ئىسمىنى لي تىڭجىغا ئۆزگەرتكەن) ، شەنشى ـ چاخار ـ خەبەي چېگرا رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى باش ئىدارىسى مۇھاپىزەت لىيەنىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، قوغداش كادىرى، ھەربىي رايون قوغداش باشقارمىسىنىڭ كادىرى، زاپاس لۇي قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى بولغان. 1947 ـ يىلى 10 ـ ئايدا تەلىم ـ تەربىيە لۇيى قوغداش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىق بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدا 22 ـ بىڭتۇەن 26 ـ شى 77 ـ تۇەن (ھازىرقى 143ـ تۇەن ـ مەيدان) سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. كېيىن «1 ـ ئاۋغۇست» شېكەر زاۋاڭتىغا تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، ماناس دەريا ـ سۇ قۇرۇلۇشى باشقارمىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شېكەر زاۋاڭتىنىڭ سىياسىي

سي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ شۇجىسى، بىگتۇەن تە-مىنات - سودا بۆلۈمىنىڭ سىياسي كومىسسارى، شۇ-جىسى، خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتىنىڭ سىياسي كومىسسارى، شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ مەسلىھەتچىسى، شىخەنزە رايود-لۇق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىخەنزە دېھقانچىلىق، سودا - سانائەت بىر-لەشمە كارخانىسىنىڭ باش دىرېكتورى، كارخانا كەسـ-پي ئىدارە پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىخەنزە شەھىرىنىڭ باشلىقى بولغان. 1982 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەنىنىڭ مۇ-ئاۋىن سىلىكىيۇەنى، پارتكوم دائىمي كومىتېتىنىڭ ئە-زاسى، قوشۇمچە يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىنىڭ شىجا-ڭى، شى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، بىگتۇەنىنىڭ مەسلىھەتچىسى، قوشۇمچە بىگتۇەن سودا ئىدارىسىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى بولغان.

خي جېنشىن (1916 ~ 12. 12. 1966) شىنجاڭ ھەربىي رايون ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسي كومىسسارى، جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۆشىن ناھىيىسىدىن. 1930 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىر-گەن، شۇ يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمـ-يىسىگە قاتناشقان. 1932 - يىلى جۇڭگو كومۇنىس-تىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1934 - يىلى قىزىل 6 - جۇنتۇەنىدە خەۋەرچى ، مۇئاۋىن پەيجاڭ، شۆبە ئەترەت باشلىقى، چوڭ ئەترەتنىڭ سىياسي كومىسسا-رى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. خي جېنشىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 359 - لۇي 717 - تۇەندە يىگىنىڭ سىياسي رەھبـ-رى، تۇەن سىياسي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، تارماق ئەترەتنىڭ سىياسي كومىسسارى بول-غان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 359 - لۇي سـ-ياسي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 2 - جۇن 5 - شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى بولغان. 1949 - يىلى 10-ئايدا 22 - بىگتۇەن 25 - شىنىڭ سىياسي كومىسسا-رى بولغان. 1956 - يىلىدىن كېيىن، خاربىن قۇرۇ-لۇش ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، نەنجىڭ زەمبـ-رەكچىلەر ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدە-رى، توپچى قىسىم پەن - تېخنىكا ئىنستىتۇتىنىڭ سىياسي كومىسسارى بولغان. 1965 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايون ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇ-لۇش بىگتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسي كومىسسارى بول-غان. 1955 - يىلى، ئۇنىڭغا شاۋجياڭلىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

ۋاڭ جېندۇڭ (1916 ~ 1986) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەنىنىڭ سابىق مۇئا-ۋىن سىلىكىيۇەنى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەش-مىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، خېبېي ئۆلكىسىنىڭ دېيالىك نا-ھىيىسىدىن. 1938 - يىلى 2 - ئايدا جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ۋاڭ جېندۇڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، ياپون باس-قۇنچىلىرىغا قارشى پارتىزانلار ئەترىتىدە ئەترەت باشلـ-قى، لىيەنجاڭ، تۇەنجاڭ، ھەربىي يۆتكەش باشقارمىسىدا سەنمۇ، شىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، تۇەنجاڭ قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1950 - يىلى جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرى 133 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن شىجا-ڭى، شىجاڭى بولغان. 1960 - يىلى 46 - جۇننىڭ سەنمۇجاڭى، مۇئاۋىن جۇنجاڭ بولغان. 1965 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سەنموجاڭى بولغان. 1968 - يىلى ئىيۇندا بىگتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى بولغان. 1975 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسي كېڭەش-مىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1963 - يىلى ئۇنىڭغا شاۋجياڭ ئۇنۋانى بېرىلگەن.

چېن شى (1916 ~ 1993) شىنجاڭ ئىشلەپ-چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىگتۇەنىنىڭ سابىق سىلىكىيۇە-نى، شەنسى ئۆلكىسىنىڭ تەيئەن شەھىرىدىن. 1938 - يىلى 4 - ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1940-يىلى 11 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. چېن شى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇ-رۇش مەزگىلىدە 8 - ئارمىيىنىڭ 120 - شى 359-لۇيىدە سەنمۇ بۆلۈمچە باشلىقى، جۇڭيۇەن ھەربىي رايو-نىدا ئۇرۇش قىلىش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ج ك پ نىڭ نەنجىڭدە تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ سەنمۇسى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە بوخەي تەلىم - تەربىيە لۇيى 3 - تۇەننىڭ تۇەنجاڭى، 2-زۇڭدۇي 6 - لۇي 18 - تۇەننىڭ تۇەنجاڭى، زۇڭدۇي سىلىكىبۇسى سەنمۇ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 2 - جۇن-ىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، جيۇدى ترانسپورت سىلىڭ-بۇسىنىڭ مۇۋەققەت سىلىكىيۇەنى، قوشۇمچە سىياسي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ترانسپورت بۆلۈ-

مىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، شنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭ- تۈەننىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، قوشۇمچە ئاپتونوم را- يونلۇق سۇ ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، بېڭتۈەننىڭ سەنمۇجاڭى، ئاپتونوم رايونلۇق سۇ - ئېلېكتر ئىدارە- سىنىڭ باشلىقى، بۇز يەر ئۆزلەشتۇرۇش باش ئىدارىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، دۆلەت سۇ ئىش- لىرى مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، قو- شۇمچە دەريا - دېڭىز كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1982 - يىلى شنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەننىڭ سىلىكۈەنى بولغان. 1987 - يىلى بېڭ- تۈەن مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان.

ۋاڭ جىلۇڭ (1917 ~ 1987) شنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى پارتكومىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شۇجىسى، تۆتىنچى شۇجىسى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ سۈيدې ناھىيىسىدىن. 1934 - يىلى ئىن- قىلابقا قاتناشقان، كەنت قىزىل قوغدىغۇچىلار ئەتىرى- نىڭ باشلىقى بولغان. شۇ يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1935 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ۋاڭ جىلۇڭ يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 28- جۇنتۈەن باش ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، تۈەننىڭ سىيا- سىي كومىسسارى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيىنىڭ 120 - شى 716- تۈەندە ئىش بېجىرگۈچى، يېڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، چوڭ ئەترەتنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سۈيدې شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكۈەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال دالا ئار- مىيىسى تەلىم - تەربىيە لۈي 2 - تۈەننىڭ تۈەنجا- ڭى، 65- جۇن 17 - شى 47 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدا 22 - بېڭتۈەن 26- شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1954 - يىلە- دىن كېيىن، شنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدە- رى، بېڭتۈەن پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، تۆتىن- چى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئەزاسى، شنجاڭ ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ ئەزاسى بولغان.

دۇخەيلىن (1917 ~ 1986) شنجاڭ ئىش- لەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكۈەنى، سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ گۇاڭيۈەن ناھىيە- سىدىن، 1933 - يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىس- تىك پاشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1934 - يىلى جۇڭ- گو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. دۇخەيلىن يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 4 - يۈنە- لىش ئارمىيىسىدە ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەنىڭ لىيەنجا- ڭى، مۇئاۋىن يېڭجاڭ بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناش- قان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيىدە لىيەنجاڭ، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، تۈەنجاڭ بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەنشى - خېبېي - شەندۇڭ - خېنەن دالا ئارمىيىسىنىڭ 1 - زوڭدۇيىدە يېڭغا ئەگىشىپ يۈرىدە- غان مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. 1 - يېڭىنىڭ سەنمۇ- جاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان- دىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، خەلق ئازاد- لىق ئارمىيىسىنىڭ 5 - بېڭتۈەندە مۇئاۋىن شنجاڭ، جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسمىدا شنجاڭ، مۇئاۋىن جۇن- جاڭ بولغان. 1967 - يىلى 7 - ئايدا شنجاڭ ئىشلەپ- چىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكۈ- ەنى بولغان.

جاڭ جىيېچېك (1917 ~) شنجاڭ ئىشلەپچە- قىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەننىڭ سابىق سىلىكۈەنى. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ خۇاڭئەن (ھازىرقى خۇئەن) ناھىيىسىدىن. 1931 - يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1932 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقىغا، 1933 - يىلى جۇڭ- گو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، جاڭ جىيې- چېك يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 25- جۇن شتابىدا قاتناش پەينىك پەيجاڭى، قىزىل 15- جۇن سىلىكۈسىدا ئۇرۇش مەسلىھەتچىسى بولغان. ئۇ- زۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيىنىڭ 115 - شى 344 - لۇي سىلىكۈسىدا مەسلىھەتچى، 689 - تۈەن- دە مۇۋەققەت يېڭجاڭ، تۈەن سەنمۇجاڭى، يېڭى 4- ئارمىيىنىڭ 2 - تارماق ئەترىتىدە 5 - تۈەننىڭ تۈەنجا- ڭى، 3 - شى مۇستەقىل 3 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەرقىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ 2- زوڭدۇي 6 - شى 18 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، مۇئاۋىن شنجاڭ، شنجاڭ بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان- دىن كېيىن، جۇڭگو پىدائىي قىسمىدا شنجاڭ، مۇئا- ۋىن جۇنجاڭ، قوشۇمچە سەنمۇجاڭ، مۇۋەققەت جۇنجاڭ

قاتارلىق ژۇرنىلەرنى تۈزگەن. 1968 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن باشلاپ شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇداپىئە سەلىگىيەنى، قوشۇمچە شىنجاڭ گۇشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىۋەتىنىڭ سىلىگىيەنى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇداپىئە سىلىگىيەنى ۋە مەسلىھەتچىسى بولغان. 1955 ـ يىلى، ئۇنىڭغا شاۋجيانگلىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

كۆك رۇيبۇن (1917 ~) شىنجاڭ گۇشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىۋەتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىگىيەنى، فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ شاڭكاك ناھىيەسىدىن، 1930 ـ يىلى جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بۈيۈك ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1931 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1932 ـ يىلى جۇڭگو گۇشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. كۆك رۇيبۇن يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 1 ـ جۇن 1 ـ شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشۋىقات ئەترىتىدە شۆبە ئەترىت باشلىقى، ئەترەت باشلىقى بولغان، ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيە 115 ـ شىنىڭ مۇستەقىل تۈەنىدە لىيەندۋىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، تۈەن كۆلۇبىنىڭ مۇدىرى، شەنشى ـ چاخار ـ خېبېي ھەربىي رايونىنىڭ 1 ـ شۆبە رايون 1 ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، پېكىشى ھەربىي رايونى 9 ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، تارماق ئەترەتنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 115 ـ شى تەلىم ـ تەربىيە 2 ـ لۇي مۇستەقىل تۈەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، رېلياۋ زۇڭدۇي 27 ـ لۇيىنىڭ مۇئاۋىن لۇيجاڭى، غەربىي لياۋنىڭ تارماق ئەترىتىنىڭ سىلىگىيەنى، شەرقىي شىمال دالا ئارمىيىسى 8 ـ زۇڭدۇي 24 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى، زۇڭدۇي ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 4 ـ دالا ئارمىيىسى 45 ـ جۇن ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن جۇننىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، باش سەنمۇبۇدا باشقارما باشلىقى، شىجاڭ، جۇن سەنمۇجاڭى، جەنەن ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن جۇنجاڭ قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۈتىگەن. 1967 ـ يىلى شىنجاڭ گۇشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىۋەتىنىڭ مۇئاۋىن سىلىگىيەنى بولغان. 1964 ـ يىلى ئۇنىڭغا شاۋجيانگلىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

خي جىڭنەن (7.1917 ~) شىنجاڭ گۇشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىۋەتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈگشىن ناھىيەسىدىن. 1932 ـ يىلى مايدا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1933 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتنىشىپ، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەنىدە جەڭچى، خەۋەرچى ، جۇنتۇەن سىلىگىبۇسىدا مۇھاپىزەتچى، پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان، ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. شىمالىي شەنشىگە بارغاندىن كېيىن، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇي 717 ـ تۈەنىدە گۇش بېجىرگۈچى، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇغۇچى، 718 ـ تۈەنىنىڭ ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن خادىمى، 719 ـ تۈەن قوغداش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1944 ـ يىلى جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش تارماق ئەترىتى بىلەن بىللە جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ شىمالغا قايتىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مۇھاسىرىسىنى يېرىپ ئۆتكەن. يەنىمۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، 717 ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، مۇۋەققەت سىياسىي كومىسسارى، 2 ـ جۇن 5 ـ شى 13 ـ تۈەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ كۆچار ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، 2 ـ جۇن 5ـ شىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ گۇشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىۋەتىنى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىگىيەنى، سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شى پارتكومسىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سودا نازارىتى پارتكومنىڭ شۇجىسى، نازىرى ، خەلق ھاۋا مۇداپىئە گۇشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مالىيە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1982 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ گۇشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتىۋەتىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

لىن يۈك (11.1918 ~ 1997) شىنجاڭ

ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكچىۈەنى، سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ خېچۈەن ناھىيىسىدىن. 1938 - يىلى 2 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لىن يۈك 8 - ئارمىيە يىنىڭ 120 - شى 359 - لۇي سىلىكچىۈسىدا رازۋېدكا سەنمۇسى، ئۇرۇش مەسلىھەتچىسى، رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 717 - تۈەن سىلىكچىۈسىنىڭ سەنمۇجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەرقىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيىسى مۇستەقىل 1 - لۇي 2 - تۈەننىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭى، 4 - دالا ئارمىيىسى 47 - جۇن سىلىكچىۈسى ئۇرۇش قىلىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 141 - شى سىلىكچىۈسىنىڭ سەنمۇجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇغاندىن كېيىن، جۇڭنەن ھەربىي رايونى ھاۋا ئارمىيە سىلىكچىۈسىنىڭ سەنمۇجاڭى، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ھاۋا ئارمىيە سىلىكچىۈسى ئۇرۇش قىلىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، نەنجىڭ ھەربىي ئىنستىتۇتى ھاۋا ئارمىيە قوماندانلىق فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، ھاۋا ئارمىيە ئاۋىئاتسىيە قىسىملىرى ئوقۇتۇش ئۈيۈشمىسىنىڭ مۇدىرى، ھاۋا ئارمىيە ئىنستىتۇتى ئوقۇتۇش- تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى سوۋېت ئىتتىپاقى، شەرقىي ياۋروپا مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، يۇننەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1983 - يىلى 4 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكچىۈەنى بولغان.

لى جىڭشەن (1918 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ شۇگۇاڭ ناھىيىسىدىن، 1937 - يىلى 11 - ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان. 1937 - يىلى 11 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1969 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكچىۈەنى بولغان.

ياڭ گۈەنجى (1919 ~ 1987) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، سەنمۇجاڭى. خەبېي ئۆلكىسىنىڭ فاڭشەن (ھازىرقى بېيجىڭنىڭ فاڭشەن رايونى) ناھىيىسىدىن. 1937 - يىلى 10 - ئايدا ھەربىيگە قاتناشقان، 1939 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ياڭ گۈەنجى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، فاڭشەن ناھىيىلىك پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، ئوتتۇرا خەبېي پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ سەنمۇجاڭى، 10 - شۆبە ھەربىي رايونى سىلىكچىۈسىدا بۆلۈم باشلىقى، 8 - ئارمىيە تەلىم - تەربىيە لۇيى 9 - تۈەن پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيە تەلىم - تەربىيە لۇي تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، لەنجۇ مۇستەقىل شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدا 6 - جۇن 17 - شىنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، 6 - جۇن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 22 - بىكىتۈەن 26 - شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 22 - بىكىتۈەن تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئىشلەپچىقىرىش - باشقۇرۇش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1954 - يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى، سەنمۇجاڭى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

ياڭ خۇەنشېڭ (1920 ~ 1985) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى. ئەسلىدىكى ئىسمى ئوۋياڭ خۇەنشېڭ. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈڭشەن ناھىيىسىدىن. 1933 - يىلى ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1935 - يىلى ئۇزۇن سەپەر جەريانىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ياڭ خۇەنشېڭ قىزىل 2 - جۇنتۈەن 52 - تۈەن سىياسىي باشقارمىسىدا ياشلار كادىرى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 359- لۇي ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان لىيەننىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، ناھىيىلىك پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، يەنبېي پارتىزانلار چوڭ ئەترىتى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، بوخەي تەلىم - تەربىيە لۇيى 3 - تۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مۇستەقىل 6 - لۇي 18 - تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدىن كېيىن، 2 - جۇن 6 - شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، كورلا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ سىياسىي

كومىسسارى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۆ-
جىسى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىرتىچى سىياسىي
كومىسسارى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش
بىڭتۈەنى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شە-
ھەنزە رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئىلى ئوبلاست-
لىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم
دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە بوز يەر ئۆز-
لەشتۈرۈش باش ئىدارىسى پارتكومىسسىنىڭ شۇجىسى
بولغان. 1982 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش -
قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارت-
كومىنىڭ شۇجىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك
11 -، 12 - قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

زېلىك جىغۇ (1920 ~) شىنجاڭ ئىشلەپ-
چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن
سىلىكىيۈەنى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ ژاڭسالىق ناھىيىسى-
دىن. 1934 - يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل
ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1938 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭ-
گو كومموپنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇزۇن سە-
پەرگە قاتناشقان. زېلىك جىغۇ خەۋەرچى، ئىش بېجىرگۈ-
چى، سىياسىي يېتەكچى، سىياسىي رەھبەر، شىنجاڭ
ھەربىي رايونى ئاتلىق 7 - شى 20 - تۈەنىنىڭ سىيا-
سىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى قۇرۇلۇش
باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئىشلەپچە-
قىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى قۇرۇلۇش باشقارمىسى-
نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، بىڭتۈەن سانائەت 1 - شىسە-
نىڭ شىجاڭى، بىڭتۈەن سىلىكىبۇسىنىڭ مۇئاۋىن سەن-
جۇجاڭى، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ
مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم را-
يونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، بىڭتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىك-
جۈەنى، قوشۇمچە سىلىكىبۇنىڭ سەنمۇجاڭى، بىڭتۈەن
مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان.

شېن شاۋشىك (1921.10 ~) شىنجاڭ
ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سابىق مۇئا-
ۋىن سىلىكىيۈەنى، خوتەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭشا شەھىرە-
دىن. 1938 - يىلى 2 - ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان،
1939 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومموپنىستىك پارتە-
يىسىگە كىرگەن. 1971 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭ
ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنە-
نىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

لىۋبىڭجىك (1922.2 ~) شىنجاڭ
ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سابىق مۇئا-
ۋىن سىياسىي كومىسسارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ
شىڭشيەن ناھىيىسىدىن. لىۋ بىڭجىك 1937 - يىلى
شەنشى پىداكارلار ۋەتەن قوتقۇزۇش ئۈيۈشمىسىغا قا-
تىشىپ، ناھىيىلىك قوغدىنىش ئەترىتىنىڭ سىياسىي
رەھبىرى بولغان. 1939 - يىلى ياپون باستۇنچىلىرىغا
قارشى ھەربىي - سىياسىي ئۇنۇۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان،
مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن مەكتەپتە قېلىپ، ئىش
بېجىرگۈچى بولغان. كېيىنچە، شەنشى - چاخار -
خېبېي ھەربىي رايونى سىلىكبۇسىغا يۆتكىلىپ، رادىئو
ماتېرىياللىرى باشقارمىسىنىڭ پارتىيە ياچېيكا شۇجە-
سى، ھەربىي رايون گارنىزون لىيەنىنىڭ مۇئاۋىن سىيا-
سىي يېتەكچىسى، ھەربىي رايون مۇستەقىل تۈەنىدە
بىڭنىڭ سىياسىي رەھبىرى، تەلىم - تەربىيە 2 -
لۇيىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، مۇئاۋىن سىياسىي
رەھبىرى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدا 22 -
بىڭتۈەن 9 - جۇن 26 - شىسىدا تۈەن سىياسىي
باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، شى
سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1954 -
يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇ-
لۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 10 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن
سىياسىي كومىسسارى، يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىنىڭ
مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ مەدەتسىنا
ئىنستىتوتى پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى،
يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى پارتكومىنىڭ مۇئا-
ۋىن شۇجىسى، شىخەنزە رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتە-
تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجە-
سى، شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسە-
نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.
1982 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش
بىڭتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان،
يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىنىڭ خىزمىتىگە رىياسەتچە-
لىك قىلغان، قوشۇمچە شىخەنزە شەھەرلىك پارتكوم-
نىڭ شۇجىسى بولغان.

شى جى (1922.5 ~ 1997.1) شىنجاڭ
ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومى دائە-
مىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي
كومىسسارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىيانىغېن ناھىيىسە-
دىن. 1937 - يىلى 10 - ئايدا ئىنقىلابقا قاتنىشىپ،
ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 8 - ئارمىيە 359 -
لۇي كۆرەش تېياتىرخانىسى، 719 - تۈەن تەشۋىقات
تېياتىرخانىلىرىنىڭ مۇدىرى، تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ
باشلىقى، تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى بول-

غان. 1942 ـ يىلى جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ شىمالغا قايتىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، ئونتۇرا تۈزلەڭلىك مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ ئۆتكەن. 1947 ـ يىلىدىن كېيىن، بوغداي تەلىم ـ تەربىيە لۇيىدە يىڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن كېيىن، 22 ـ بىڭتۇەن 25 ـ شى 74 ـ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ مۇداپىئە سىياسىي كومىسسارى، مۇداپىئە سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1982 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرىي رەئىسى بولغان.

جاۋ يۈجېڭ (1922.9 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومىنىڭ سابىق شۇجىسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چىنشىيەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى شەنشى ئۆلكىسىدىكى دۈشمەنگە قارشى پىدائىيلار ئەترىتىگە قاتنىشىپ، «يۇز تۇەن جېڭى» ۋە «تازىلاش» قا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشلىرىغا قاتناشقان. كېيىن تەيۋەن ھەربىي رايونىنىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئونتۇرا مەكتەپچىلىرىنىڭ يەنئەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي ـ سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 7 ـ شۆبە مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان. يېڭى 4 ـ لۇيىنىڭ لېيەندوي بېتەكچىسى، 6 ـ جۇن 17 ـ شى تەلىم ـ تەربىيە ئەترىتى سىياسىي رەھبەر تەربىيىلەش كۇرسىنىڭ ياچېيكا شۇجىسى بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدا 17ـ شى 49 ـ تۇەننىڭ تەشۋىقات ـ ماارىپ گۇجاڭى، سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، يېزا ئىگىلىك 6 ـ شى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ شۇجىسى، يېزا ئىگىلىك 7ـ شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇداپىئە مۇدىرى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە باش كاتىپى بولغان. 1983 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن كېيىن، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ھېئىتىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان.

شىي گاۋجۇڭ (1922 ~ 1995) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومىنىڭ سابىق شۇجىسى، بىرىنچى مۇئاۋىن سىلىگۇەنى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ گوشيەن ناھىيىسى (ھازىرقى پىڭيۈەن ناھىيىسى) دىن. 1937 ـ يىلى ئۆكتەبىردە 8 ـ ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1938 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. شىي گاۋجۇڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇي، 719ـ تۇەندە جەڭچى، مۇئاۋىن بەنجاك، بەنجاك، مۇئاۋىن لېيەنجاك، لېيەنجاك بولغان. نەنىۋەن چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەربىكىتىدە «ئەمگەك قەھرىمانى» دەپ نام بېرىلگەن. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، بوغداي تەلىم ـ تەربىيە لۇيى، مۇستەقىل 6 ـ لۇيلەردە يېڭجاك، 2 ـ جۇن 6 ـ شى 17 ـ تۇەندە سەنمۇجاك، مۇئاۋىن تۇەنجاك بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن كېيىن، 6 ـ شى 17 ـ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، تۇەنجاڭى، شىنجاك سەنمۇجاڭى بولغان. 1954 ـ يىلى شىنجاك ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى، شجاڭى بولغان. 1980 ـ يىلىدىن كېيىن يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ شجاڭى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش باش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1982 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، بىرىنچى مۇئاۋىن سىلىگۇەنى بولغان. 1987 ـ يىلى بىڭتۇەن مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان.

ۋاڭ شۇچېن (7. 1923 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىگۇەنى.

1938- يىلى 2 - ئايدا ئوتتۇرا خېبىي ھەربىي رايونى 9- شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەش چوڭ ئەترىتىدە جەڭچى، مۇھاپىزەتچى بولغان. 1939 - يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1942 - يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي - سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇغان. 1944 - يىلى تەلىم - تەربىيە لۇيى تەسىلەش بۆلۈمىنىڭ بوغالتىرى، بۆلۈم ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدىن كېيىن، 6 - جۇنىڭ 16- شىمىدا شىغا بېۋاستە قاراشلىق باش ياچېيكىنىڭ شۇ- جىسى، بېۋاستە خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلى- قى، شىنجاڭ ھەربىي رايون كادىرلار بۆسى تەشكىلات- بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى «1 - ئاۋغۇست» دېھقانچىلىق مەيدانى- نىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئىشلەپچى- قىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنى يېزا ئىگىلىك 6 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىجاڭى، شىخەنزە رايونلۇق پارتكومىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن شۇ- جىسى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجى- سى، ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسى- نىڭ باشلىقى، قوشۇمچە ئىدارە پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1982 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىۋېمنى، پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

پېك شۇچېك (8. 1923 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنى پارتكومى ئىنـ- تىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ سابىق شۇجىسى، خە- بېي ئۆلكىسىنىڭ جىنجۇ شەھىرىدىن. 1938 - يىلى 1 - ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان. شۇ يىلى سېنتەبىردە جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. پېك شۇ- چېك ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئوتتۇرا خېبىي خەلق قوغدىنىش ئارمىيىسى، 1 - شۆبە ھەربىي رايونى، 6- شۆبە ھەربىي رايونلىرىدا پىكۇنېرلار ئەترىتىنىڭ باشلى- قى، پارتىزانلار چوڭ ئەترىتىنىڭ ئىش بېجىرگۈچى- سى، چوڭ ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. كېيىن، تەيخاڭشەنگە بېرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي - سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 6 - شۆبە مەكتىپىدە ئوقۇغان. مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، غەربىي شىمال شۆبە ھەربىي رايونى 1 - تارماق ئەتر- ىتىنىڭ لىيەن يېتەكچىسى، تارماق ئەترەتنىڭ تەلىم - تەربىيە يېتەكچىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - زوڭدوي 4 - لۇي 14 - تۈەنىنىڭ تەلىم - تەربىيە يېتەكچىسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدىن كېيىن، 2 - جۇن تەلىم تەربىيە تۈەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسى ياشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنى سىياسىي ۋە- تەشكىلات بۆلۈملىرىنىڭ باشلىقى، يېزا ئىگىلىك 6 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، يېزا ئىگە- لىك 7 - شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئوبلا- ستلىق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قو- شۇمچە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايون- لۇق باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن پارتكۇرۇپ- پا شۇجىسى، مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1982 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنى پارتكو- مى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، بىڭ- تۈەنىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان.

ماۋ نەيشۇن (1924 ~) شىنجاڭ ئىشلەپ- چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىۋېمنى، خېبىي ئۆلكىسىنىڭ ئەنپىك ناھىيىسە- دىن. 1939 - يىلى 8 - ئايدا 8 - ئارمىيىگە قاتنە- شىپ، جەڭچى، مۇئاۋىن بەنجاڭ، كاتىپ، بوغالتىر ۋە بۆلۈم باشلىقى بولغان. 1942 - يىلى جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ شىمالغا قايتىپ ئۇرۇش قىلىش، ئوتتۇرا تۈز- لەڭلىك مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ ئۆتۈش، يەنئەننى قوغ- داش ئۇرۇشلىرىغا قاتنىشىپ، 2 - زوڭدۇيدە مۇپەت- تىش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1949 - يىلى 10 - ئايدىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى مۇپەتتىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ھەربىي رايون ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى پە- لانلاش بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، ھەربىي سانائەت بۆلۈمە- نىڭ باشلىقى، جەنۇبىي شىنجاڭ سېتىۋېلىش باشقارمە- سىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقە- رىش - قۇرۇلۇش بىكتۆمنى مالىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، پىلان - مالىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن شىجاڭ ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش باش

ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، يېزا خىزمەت كومىتې-تىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1982 ـ يىلى شىن-جاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ مۇئا-ۋىن سىلىكچىۇەنى، ئالىي ئىقتىسادچى بولغان.

لىۋ شۇاڭچۇەن (1928 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ سابىق سە-لىكچىۇەنى، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ نىڭجىن ناھىيىسە-دىن. 1945 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1949 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لىۋ شۇاڭچۇەن كەنت باشلىقى، خەلق ئەسكەرلىرى بىرلەشمە مۇداپىئە ئەترىتىنىڭ باشلە-قى، مۇئاۋىن پەيجاڭ، پە-جاڭ، مۇئاۋىن لىەنجاڭ، پە-يادە ئەسكەرلەر 6 ـ شىسى تەلىم ـ تەربىيە ئەترىتىنىڭ

ئوقۇغۇچىسى، پەيجاڭ بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن كېيىن، لىەنجاڭ، مۇئاۋىن يىڭجاڭ، تۇەن سە-لىكچىۇسى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى 5ـ تۇەن (ھازىرقى 21 ـ تۇەن) نىڭ مۇئاۋىن تۇەنجاڭى، تۇەنجاڭى، يېزا ئىگە-لىك 2 ـ شى 29 ـ تۇەننىڭ تۇەنجاڭى، بايىنغولىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسە-نىڭ باشلىقى، يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى بولغان. 1978 ـ يىلى 12ـ ئايدا سۇمالىغا ياردەم بېرىش مۇئەخەسسىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1985 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ مۇۋەققەت شجاڭى بولغان. 1987ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ سىلىكچىۇەنى بولغان.

لو چۇەنيۇەن (12. 1928 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ سابىق مۇئا-ۋىن سىلىكچىۇەنى، قوشۇمچە سەنمۇجاڭى، خوتەن ئۆل-كىسىنىڭ لىۋياڭ ناھىيىسىدىن. 1945 ـ يىلى 2 ـ ئايدا 8 ـ ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، 359 ـ لۇي جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش شۆبە ئەترىتىنىڭ جەڭچىسى بولغان، ئۇزۇن ئۆتمەي جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1945 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئارمىيە بىلەن بىللە يۈرىدىغان ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇغان. 1946 ـ يىلى 3 ـ ئايدا لۇي شتابىدا سىمىز خەۋەرلىشىشنى ئۆگە-نىپ، 1947 ـ يىلى 2 ـ زۇڭدۇي 5 ـ شى رادىئو ئىستانسىسىدا رادىستتى بولغان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن، 2 ـ جۇن 5 ـ شىنىڭ رادىئو ئىستانسىسىدا ئەترەت باشلىقى، رادىستلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بول-غان. 1950 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىلىكچىۇسىغا يۆتكىلىپ كېلىپ، سەنمۇ، يىڭجاڭ، مۇ-ئاۋىن تۇەنجاڭ، بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن بۇجاڭ، بۇ-جاڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكچىۇەنى، قوشۇمچە ئالىي چېكرا مۇداپىئە قۇرۇلۇ-شى شتابىنىڭ باش قوماندانى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1987 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقە-رىش- قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكچىۇەنى، قوشۇمچە سەنمۇجاڭى بولغان.

گو گاڭ (1930 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقە-رىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئىلگىرى قوللا-غان ئىسمى گو رۇيشياڭ. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ جۇجى ناھىيىسىدىن. 1949 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1950ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كوم-مۇنىستىك پارتىيىسىگە كىر-گەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مە-

دەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، گوگاڭ نىڭشيا يۇڭنىڭ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەشۋىقاتچىسى، كاتىپى، بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتو-نوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇ-دىرى، يېزا خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، سانجى شۆ-بە ھەربىي رايونى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق گۇرۇپپە-سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سانجى ناھىيىلىك پارتكوم-نىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، خەلق قوراللىق قىسمىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، بىرىنچى

شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، قەشقەر شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسارى، بىرىنچى شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. ئۇ ج ك پ مەملىكەتلىك 13-، 14 - قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 8 -، 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ ئەزاسى.

ئىسمائىل مەخسۇت (4. 1932 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئۇيغۇر. قەشقەر-نىڭ كونىشەھەر ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1950 - يىلى 2 - ئايدا خىزمەتكە قاتناشقان، 1953 - يىلى 10 - ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە كىرگەن. ئىسمائىل مەخسۇت 1950 - يىلى 2 - ئايدا قاغىلىق ناھىيىلىك ئونتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى، مەكتەپ مۇدىرى بولغان. 1958 - يىلى قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسى مەدەنىيەت - ماارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى بولغان. 1971 - يىلى قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1973 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت - ماارىپ ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ماارىپ ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1983 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1987 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننى پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

لى چى (10. 1932~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ فۇيانىڭ ناھىيىسىدىن. لى چى 1951 - يىلى خانجۇ ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ 6 - تەييارلىق باش ئەترىتىدە ئوقۇغاندىن كېيىن، شۇبە ئەترەت باشلىقى بولغان. 1951 - يىلى 10 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى «1-ئاۋغۇست» دېھقانچىلىق مەيدانىدا پەيدا، تېخنىك بولغان. 1954 - يىلى شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» پېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدا ئوقۇغان، مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن شۇ مەكتەپتە قېلىپ، ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. كېيىن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پېزا ئىگىلىك 6 - شىسى «1 - ئاۋغۇست» دېھقانچىلىق مەيدانىدا تېخنىك، سەنمۇ، مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقى، پېزا ئىگىلىك 6 - شى 102 - تۇەن دېھقانچىلىق مەيدانى 1 - بىڭتىنىڭ مۇئاۋىن بىڭجاڭى، بىڭجاڭى، پېزا ئىگىلىك 6 - شى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، پارتكومنىڭ شۇجىسى، پېزا ئىگىلىك 6 - شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى، پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1987 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى بولغان.

جىن يۇنخۇي (1933 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق سىلىكىيۇەنى. ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ تۇڭچىڭ ناھىيىسىدىن. 1956 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو كومموپارتىيىسىگە سەۋىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جىن يۇنخۇي شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلىمىيە سانائىتى ئىدارىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىلىرىدا كادىر، ئاپتونوم رايونلۇق سانائەت - قاتناش ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇل خادىمى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىقتىساد گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى-

سى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنـ
ىنىڭ سىلىكىيۈەنى بولغان.

لى شۈجۈەن (1. 1934 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق مۇئا-
ۋىن سىياسىي كومىسسارى، خەبىپى ئۇلۇكسىنىڭ چېنشىيەن ناھىيىسىدىن، 1948 ـ يىلى ھەربىيلىككە قاتناشقان. 1950 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتـ
يىسىگە كىرگەن. لى شۈجۈەن 1948 ـ يىلى 2 ـ جۇن 6 ـ شى 16 ـ تۈەننىڭ تەشكىلات كادىرى بولغان. 1953 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى قۇرۇلۇش باش-
قارمىسى مۇستەقىل 1 ـ تۈەننىڭ تەشكىلات كادىرى بولغان. 1955 ـ يىلى سانائەت 1 ـ شىسى 1 ـ تۈەن تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، سىياسىي باشقارمـ
ىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1959 ـ يىلى سانائەت 1 ـ شىسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1965 ـ يىلى سانائەت 1 ـ شىسى 1 ـ تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1971 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 2ـ شىسى 36 ـ تۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1973 ـ يىلى گۇاڭشى كۆمۈر كان لايىھەلەش ئاكادېمىيىسى پارتىيە باش ياچىيىكىسىنىڭ شۈجىسى، ئاكادېمىيىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1982 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى تەشكىلات بۆلۈـ
مىنىڭ باشلىقى بولغان. 1987 ـ يىلى بىكىتۈەن پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىيا-
سىي كومىسسارى بولغان.

ۋاڭ چۈەنيۇ (1. 1937 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق سىيا-
سىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۈجىسى، ئاپتونوم را-
يونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، خېنەن ئۇلۇكسىنىڭ گۇشى ناھىيىسىدىن. ۋاڭ چۈەنيۇ 1956ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ژۇخەن ھەربىي رايونى، ھاۋا ئارمىيىسى 2 ـ تەييارلىق مەكتىپى، 9ـ ئاۋىئاتسىيە مەكتىپى، ھاۋا ئارمىيە مۇستەقىل 5 ـ تۈەنى قاتارلىق ئورۇنلاردا جەڭچى، ئوقۇغۇچى، ئاۋىئاتـ
سىيە سۈرەتچىسى بولغان. 1958 ـ يىلىدىن كېيىن، جيۈچۈەن مۇنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرىش مەركىزىنىڭ تېخنىكى، مۇئاۋىن سىياسىي بېتەكچى، ئىتتىپاق يا-
چېيىكىسىنىڭ شۈجىسى، تۈەن سىياسىي باشقارمىسـ
ىنىڭ كادىرى، مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقى، تەلىم ـ تەربىيە بېتەكچىسى، سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1976 ـ يىلىدىن كېيىن، شىنجاڭ مۇنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرىش مەركىزىي سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۈ-
جىسى، خەۋەرلىشىش باش پونكىتىنىڭ سىياسىي كو-
مىسسارى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۈجىسى، بەيجىڭ ھەربىي قوراللارنى سىناق قىلىش مەركىزىنىڭ سىيا-
سىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۈجىسى، جيۈچۈەن مۇنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرىش مەركىزىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۈجىسى بولغان. 1978 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئازادلىق ئارمىيە سىياسىي ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان. 1994 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچـ
قىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۈجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكـوم دا-
ئىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1990 ـ يىلى ئۇنىڭغا شاۋجيائىلىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

دىلك ۋېنبىن (1937. 9~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. خۇبىي ئۇلۇكسىنىڭ خۇاڭپۇ (ھازىرقى ژۇخەن شەھىرى) دىن. 1952 ـ يىلىدىن كېيىن جياڭ-
ئەن پاراۋوز ـ ۋاگون زاۋۇتى، پىكىنگىشەن كۆمۈر كان تېخنىكومى، ج ك پ پىكىنگىشەن شەھەرلىك پارتكوم، خېنەن ئۇلۇكلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، مەركىزىي كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشلىگەن. بۇ جەريانداء ئۇ ئىتتىپاق باش ياچىيىكىسـ
ىنىڭ شۈجىسى، پارتكوم كاتىپى، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1977 ـ يە-
لى، باۋدىڭ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۈجىسى، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى، پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، قوراللىنىشقا سەپەرۋەرلىك قىلىش كومىتـ
ىتىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1989 ـ يىلى، چىڭخۇاداۋ شەھىرىنىڭ باشلىقى، شەھەرلىك پارتكومنىڭ شۈجىسى شۆبە ھەربىي رايوننىڭ بىرىنچى سىياسىي كومىسسا-
رى، شەھەرلىك پارتكوم پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1996 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

تالك يۈنفۇ (1937.12~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ دەنياڭ ناھىيىسىدىن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1956 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقان. 1960 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. تالك يۈنفۇ ئىلغىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم مەخپىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ تېلېگراممىا تەرجىمانى، ئىلى ئوبلاستلىق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قەشقەر يەكشەھەر ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قۇمۇل ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1999 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، سىياسىي كومىسسارى بولغان.

ۋاڭ جيەنجېن (1941.3~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىڭيۈەنى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ جياڭيىن ناھىيىسىدىن. 1963 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جياڭسۇ نەنجىڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ يېزا ئىگىلىك فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1973 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك تەتقىقات ئورنىدا ئىشلىگەن. ۋاڭ جيەنجېن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى 5 ـ تۈەنىدە كاتىپ، يەنجى باشقۇرۇش باشقارمىسىدا تېخنىك، 21 ـ تۈەن سىلىڭبۇسىدا سەنمۇ، سىياسىي بۆلۈمىنىڭ كادىرى، تەشكىلات گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى بولغان. 1973 ـ يىلدىن كېيىن، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ كاتىپى، ئوبلاستلىق پارتكوم يېزا خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، خوشۇت ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، بايىنغولىن ئوبلاستلىق يېزا خىزمەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى پارتكورۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1993 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2ـ

چېن دېمىن (1941.1~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، سىياسىي كومىسسارى. تېخنىكىنىڭ جىشيەن ناھىيىسىدىن. 1966 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقان، 1971 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. چېن دېمىن شىنجاڭ ساناقىدا ئىنتىتۇتى ماركسىزم ـ لېنىنىزم كافېدراسىدا ئوقۇتقۇچى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، تەشۋىقات گۇرۇپپىلىرىدا كادىر، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قەشقەر يەكشەھەر ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قۇمۇل ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، سانجى ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1999 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، سىياسىي كومىسسارى بولغان.

باتاي كۇپىك (1939.12~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىڭيۈەنى. قازاق، شىنجاڭنىڭ قۇمۇل ۋىلايىتىدىن. 1964 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1965 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنىدا ئىشلىگەن. كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىدا مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبە سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە خىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1987 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەن پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىڭيۈەنى بولغان.

شىسىنىڭ سىياسىي كومىتېت ئەزاسى، پارتكوم شۇجە- سى بولغان. 1995 - يىلى 11 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپ- چىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ پارتكومى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتە- تىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1988 - يىلى 4 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ مۇ- ئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

چېن جۇڭ (1941.12~) شىنجاڭ ئىش- لەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. خېبېلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ خاربىن شە- ھىرىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1965 - يىلى خىزمەتكە قاتناشقان، 1984 - يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1965 - يىلدىن كېيىن بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 5 - شىسىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆلچەش ئەترىتىدە تېخنىك، يېزا ئىگىلىك 5 - شىسىنىڭ خەيشىمۇ ئىشچىلار لىيەندە قۇرۇلۇش خادىمى، بورتالا موڭغول ئۆبلاستلىق پىلان كومىتېتى سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆلچەش ئەترە- تىدە تېخنىك، يېزا ئىگىلىك 5 - شىسىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش باشقارمىسىدا ئىنژېنىر، باش ئىنژېنىر بول- غان. چېن جۇڭ 1988 - يىلدىن كېيىن يېزا ئىگىلىك 5 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى، شىجاڭى بولغان. 1990 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

ساۋ گوچىن (1942.1~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئا- ۋىن سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى. ئايال. شاڭخەيلىك. ساۋ گوچىن 1967 - يىلى تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئۇنۇمۇرستېتىنى پۈتتۈر- گەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 12 - تۈەن، 5 - تۈەنلىرىدە «قايتا تەربىيە ئالغان» ، كېيىن 5 - تۈەندە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، تۈەننىڭ ئۆگىنىش كۇرسى بېتەكچىسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك دا- گۇاڭ يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ مۇئاۋىن پارت- كوم شۇجىسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ۋىلا- يەتلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ۋىلايەتلىك بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىدارىسىنىڭ سىيا- سىي باشقارمىسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، ۋىلايەتلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1982 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننى ئىتتە- چاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ساۋ گو- چىن 1983 - يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقى- رىش- قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن پارتكوم شۇجە- سى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

ۋاڭ گۇيجىن (1942.1~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ پارتكومنىڭ سابىق دائىمىي ھەيئىتى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسا- رى. لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ لياۋجوڭ ناھىيىسىدىن. ۋاڭ گۇيجىن 1966 - يىلى دالىيەن تەبىئىي پەنلەر ئۇنۇمۇرستېتى (سابىق دالىيەن تەبىئىي پەنلەر ئىنىستى- تۇتى) نى پۈتتۈرگەن. 1968 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپ- چىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەننى يېزا ئىگىلىك 4 - شە- ھىرلىك 71 - تۈەن دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئوقۇتقۇچى، كېيىن تۈەن ئوتتۇرا مەكتېپىنىڭ ئىلمىي باشقارمىسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى، مەكتەپ مۇدىرى، پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى بولغان. 1980 - يىلى 6 - ئايدىن كېيىن شىخەنزە، يېزا ئىگە- لىك ئىنستىتوتىدا ئوقۇتقۇچى، ئىتتېپاق باش ياچېيە- كىسىنىڭ شۇجىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئە- سى، كافېدرا پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى، مۇئاۋىن ئىنستىتوت مۇدىرى بولغان. 1988- يىلى 1 - ئايدا قۇرۇلۇش 1 - شىسىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، سىياسىي كومىسسارى، شىجاڭى بولغان. 1994 - يىلى يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى (شىخەنزە شەھىرى) پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شىجاڭى، مۇۋەققەت سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1995 - يىلى 1- ئايدا بىڭتۈەن پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى ۋە يېزا ئىگىلىك 8 - شى شىخەنزە شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، سىيا- سىي كومىسسارى بولغان. 1996 - يىلى 8- ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننى پارتكو- مىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

جاڭ لىبو (1942.8~) شىنجاڭ ئىش- لەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ فۇشىيەن ناھىيىسىدىن. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئە- گە. جاڭ لىبو 1958 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئىلگىرى - كې- يىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە پۈل مۇئامىلە مەكتېپىنىڭ تەشكىللەش بۆلۈمىدە خادىم، ئىلى شە- ھەرلىك جۇڭگو خەلق بانكىسى خەلق سۇغۇرتا بۆلۈمچە-

سىنىڭ خادىمى، ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ خادىمى، ئىلى ۋىلايەتلىك تەشكىلات بۆلۈمى تەشكىللەش بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى، تاربافاتاي ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، تاربافاتاي ۋىلايەتلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. جالال لىبو 1988-يىلى 1 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1995 - يىلى 11 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

خۇاشى (1942.8~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىڭىۋەنى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ ۋۇشى شەھىرىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. خۇاشى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 31 - تۈەن 4 - لىيەنيە تېخنىك، پەيجاڭ، 31 - تۈەنيە تېخنىك مەسلىھەتچىسى، مۇئاۋىن سەنمۇجاڭ، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، تۈەنجاڭ، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ شىجاڭى، يېزا ئىگىلىك 7 - شىسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىجاڭى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1988 - يىلى مايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى ۋە يېزا ئىگىلىك 7 - شىنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولغان. 1999 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىڭىۋەنى بولغان.

جۇ جيەنفەن (1943.7~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىڭىۋەنى. خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ چاڭدې ناھىيەسىدىن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جۇ جيەنفەن 1962 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ياشلار ئىتتىپاقىغا، 1972 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىگە كىرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىڭتۈەننىڭ يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئېنېرگىيە سېخىدا ئىشچى، سېخ مۇدىرى، سىياسىي رەھبەر، مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى بولغان. 1988 - يىلى يېزا ئىگىلىك 8 - شىسى ۋە شىخەنزە شەھەرلىك پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1990 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى سودا - مائارەت ئىدارىسىنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولغان. 1993 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىڭىۋەنى بولغان.

كالال كېجيەن (1944.3~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىڭىۋەنى. شەنشى ئۇلكىسىدىن. ئاسپىرانت مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. كالال كېجيەن 1973 - يىلى ئاقسۇ رېمونت زاۋۇتىدا سېلىسار، سېخ ئىشچىسى، تېخنىك بولغان. 1976 - يىلى ئاقسۇ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1983 - يىلى ئاقسۇ ناھىيىلىك كومىتېت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ناھىيىلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى بولغان. 1983 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى بولغان. 1984 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە سىياسىي قانۇن كومىتېتنىڭ شۇجىسى بولغان. 1987- يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1990 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتنىڭ شۇجىسى، يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى بولغان. كالال كېجيەن 1993 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشمىنىڭ رەئىسى بولغان. 1998 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىڭىۋەنى، سىياسىي قانۇن كومىتېتنىڭ شۇجىسى بولغان.

نى خاۋمېي (1944.5~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. ئايال، جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ شاۋشىڭ شەھىرىدىن. نى خاۋمېي 1963 - يىلى شاڭخەيدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، مەھەللە ئىش بېجىرىش ئورنىدا كومپارتىيىنىڭ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ياچېيكا شۇجىسى بولغان. 1964 - يىلى 5 - ئايدا جېگرا رايونغا يارىدەم بېرىش ئۇچۇن

شىنجاڭغا كەلگەن، 1965 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىتىنىڭ 10 ـ تۇەن دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىدارە خىزمىتى چىسى، تەشكىللەش بۆلۈمچىسىنىڭ خادىمى، لەيلەدۇي يېتەكچىسى، ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ شۇجى، ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى، پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىت ئەزاسى، مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسارى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىمى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1983ـ يىلى 9 ـ ئايدا شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1987 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسارى، پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. نى خاۋمېي جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسى 13 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. ھازىر مەملىكەتلىك ئىشچىلار باش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

مەمتىمىن ئابدۇرېھىم (1944.8 ~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ كۆچا ناھىيىسىدىن. 1980 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسنى پۈتتۈرگەن. مەمتىمىن ئابدۇرېھىم 1970 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئاقسۇ ئۆلايەتلىك تۇرلۇك ماللار شىركىتىدە تەرجىمان، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمىنىڭ خادىمى، قوشۇمچە كوممۇنىستلىك ياشلار ئىتتىپاقى باش ياچېيكىسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1980 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئاقسۇ ئۆلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىسىگە يۆتكىلىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ تەشكىلات بۆلۈم خادىمى، مەسئۇلى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كادىرلار ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ پارتكۇرۇپپا شۇجىسى، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1988 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ 1 ـ شىمى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسارى بولغان. 1993 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نازارىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، نازىرى بولغان. 1998 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسارى بولغان.

خۇ جاۋجاڭ (1946~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكچىسى. ئۇنىۋېرسىتېتنى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. خۇ جاۋجاڭ 1969 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقان، 1972 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىتىنىڭ 45 ـ تۇەننده «قايىتا تەربىيە ئالغان»، كېيىن 45 ـ تۇەننىڭ 2 ـ لەيەن ئۇچاستىكىسى، سىدا ستاتىستىكىچىسى، 45 ـ تۇەننىڭ 2 ـ يىگىدا سىياسىي ئىشلار خادىمى بولغان. 1973 ـ يىلى 2ـ يىگىنىڭ پارتكوم ئەزاسى بولغان. 1976 ـ يىلى 45ـ تۇەننىڭ ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىگە مەسئۇل بولۇپ، ئۇچاستىكىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، تۇەن ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1984 ـ يىلى 45 ـ تۇەن پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن تۇەنجاڭ، تۇەنجاڭ بولغان. 1988 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 3 ـ شىتىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى، شجاڭى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1993 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مۇئاۋىن سىلىكچىسى بولغان.

جياڭ شەن (1946.1~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسارى. ئايال، ئەنخوي ئۆلكىسىنىڭ خاۋجۇ شەھىرىدىن. ئۇنىۋېرسىتېتنى مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1968 ـ يىلى خىزمەتكە قاتناشقان. 1980 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1968 ـ يىلى بىڭتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىك 3ـ شىتى 42 ـ تۇەننىڭ تەجرىبە پونكىتىدا پراكتىكا قىلغان. 1971 ـ يىلدىن كېيىن يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىتى 72ـ تۇەننىڭ ئورمانچىلىق لەيەنده تېخنىك، شى ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 72 ـ تۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كوممىسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 72 ـ تۇەننىڭ سىياسىي كوممىسارى، يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1993 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1998 ـ يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى پارتكو-

مىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. جياڭ شەن 2001 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

خۇا شىفېي (1974.3~) شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. 1964 - يىلى چېگرا رايونغا يارەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن. 1970 - يىلى 12- ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 10 - شىركىتىنىڭ 184 - تۈەن پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىدا ئىشچى، تۈەن پەرزەنتلەر مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، تۈەن خەلق ئەسكەرلىرى لەينىڭ مۇئاۋىن لەينجاڭى، مۇئاۋىن شۇجىسى، تۈەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1983 - يىلى يېزا ئىگىلىك 10 - شىركىتى قوماندانلىق شتاب ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك 10- شىركىتى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1993 - يىلى بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 6 - شىركىتىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1988 - يىلى بىڭتۈەن پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. 2001 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان.

جاڭ چىڭلى (1951~) ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سىلىڭيۈەنى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ دوڭچىڭ ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1973 - يىلى 12 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جاڭ چىڭلى 1971 - يىلدىن كېيىن شەندۇڭ دوڭچىڭ خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتىدا ئىشچى، سېخ مۇدىرى، پارتىيە ياچېيىكىسىنىڭ شۇجىسى، زاۋۇت پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1976 - يىلدىن كېيىن ج ك پ

دوڭچىڭ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە سانائەت قاتناش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1979 - يىلى ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى ئىشچى - دېھقان ياشلار بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى بولغان. 1986 - يىلى شەندۇڭ دوڭچىڭ شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان. 1988- يىلى ج ك پ دوڭچىڭ شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شەھەر باشلىقى بولغان. 1993 - يىلدىن كېيىن ج ك پ شەندۇڭ ئۆلكىسى تەيئەن شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ شەندۇڭ ئۆلكىلىك كومىتېت تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان. 1988 - يىلى 3 - ئايدا گەنسۇ ئۆلكىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك پارتكوم دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1988- يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ سىلىڭيۈەنى بولغان.

پېك دېخۇەي (1898~1974) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىڭيۈەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى. ئەسلىدە قولالانغان ئىسمى پېك دېخۇا. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ شياڭتەن ناھىيىسىدىن. پېك دېخۇەي 1928 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1922 - يىلى خۇنەن قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئوفىتسېرلار جياڭۇتاڭغا ئىمتىھان بېرىپ ئۆتۈپ، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن خۇنەن ئارمىيىسىدە يېڭىچە، تۈەنجاڭ بولغان. شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۈرۈشىغا قاتناشقان. پېڭجياڭ قوزغىلىڭىغا رەھبەرلىك قىلغان. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جۇڭگو ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسى 5 - جۇننىڭ جۇنجاڭى، قىزىل 3 - جۇنتۈەننىڭ باش قوماندانى ۋە جۇنتۈەن ئالدىنقى سەپ كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، مەركىزىي ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شەرق ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى، شەنشى - گەنسۇ تارماق ئەترىتىنىڭ قوماندانى، قىزىل 1- يۈنلىش

ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى، جۇڭگو خەلق قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇاڭكارتلار قوشۇنىنىڭ قوماندانى، غەربىي شىمال پىدائىيلار قوشۇنىنىڭ قوماندانى ۋە سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى (كېيىن 18 ـ جۇنتۇەنجۇن دەپ ئۆزگەرتىلىپ شۇ ئارمىيىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى)، ج ك پ شىمالىي بيۇرونىڭ مۇۋەققەت شۇجىسى، مەركىزىي ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە باش شتاب باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، غەربىي شىمال پىدائىيلار قوشۇنىنىڭ سىلىكىيۇەنى، 1 ـ پىدائىيلار قوشۇنىنىڭ سىلىكىيۇەنى ۋە سىياسىي كومىسسارى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، ج ك پ غەربىي شىمال بيۇروسىنىڭ 1 ـ شۇجىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، غەربىي شىمال ئارمىيىسى سىياسىي كومىتېتىنىڭ رەئىسى، غەربىي شىمال ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، ج ك پ غەربىي شىمال بيۇروسىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسىنىڭ سىلىكىيۇەنى ۋە سىياسىي كومىسسارى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى گوۋۇيۇەنىنىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى، قوشۇمچە دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى بولغان. پۈتۈن دېخۇەي جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 6ـ، 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي سىياسىي بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1955 ـ يىلى مارشال ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لو جاڭ (1905～) شىنجاڭ ھەربىي رايون ھەربىي ئىشلار سوتىنىڭ سابىق باشلىقى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ ۋەنزەي ناھىيىسىدىن. لو جاڭ 1929ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ۋەنزەي ناھىيە ئەترابى رايونى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى، شياڭگەن ھەربىي رايونى مۇستەقىل 1 ـ شىسىدا لىيەن سىياسىي بېتەكچىسى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن 17 ـ شى 50 ـ تۇەن ئايروپىلان زەمبىرىكى لىيەننىڭ سىياسىي بېتەكچىسى، 51 ـ تۇەننىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا مۇسادىر قىلىش كومىتېتىنىڭ رەئىسى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن 17 ـ شى 51 ـ تۇەننىڭ مۇئاۋىن يېڭجاڭى، مۇۋەققەت يېڭجاڭى، جۇنتۇەن سىياسىي بۆلۈم قارىمىقىدىكى سىياسىي تەلىم ـ تەربىيە ئەترىتىنىڭ باشلىقى ۋە سىياسىي كومىسسارى، لوڭيولۇك مۇستەقىل تۇەننىڭ تۇەنجاڭى، قىزىل ئارمىيە تۇەنى سەھىيە بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئارمىيە قوغداش بيۇروسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيە 120 ـ شىنىڭ 359 ـ لۇي سىياسىي باشقارما جاسۇسلارنى تازىلاش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ھەربىي قانۇن باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 359 ـ لۇي تەمىنلەش باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، خۇبېي ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ كولوننا مۇداپىئە ۋە ئالاقە باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 1 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 1 ـ بىكتۇەنى مۇداپىئە ۋە ئالاقە باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش ئورنىدا مۇدىر، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ھەربىي سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

گەن زۇچاڭ (1905～1986) شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سابىق مۇدىرى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ لىيەنخۇا ناھىيىسىدىن. گەن زۇچاڭ 1926 ـ يىلى يېزا دېھقانلىرى كېڭىشىگە قاتناشقان. 1927 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1928 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ لىيەنخۇا ناھىيىلىك مۇستەقىل تۇەن ھەربىي لازىمەتلىكلەر باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، خوتەن، خۇبېي، سىچۇەن، گۈيجۇ ھەربىي زاۋۇتى خوجىلىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن ئىشچىلار لىيەننىڭ مۇئاۋىن لىيەنجاڭى، قوشۇمچە تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن تەمىنلەش باشقارمىسى ماتېرىيال بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى

ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شىسى 359 ـ لۇي تەمىنلەش باشقارمىسىدا ھەربىي لازىمەت-لىكلەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 359 ـ لۇي تەمىنلەش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، خۇنەن خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ دۆلەتنى قۇتقۇزۇش ئارمىيىسىدە تەمىنلەش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، سەنشى ھەربىي رايونى 359 ـ لۇي تەمىنلەش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ كولوننا ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ ئارمىيە ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 1 ـ بىكتۇەن ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇ-ئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە تەمىنلەش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مالىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باش-لىقى بولغان. 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بول-غان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 9 ـ نۆۋەتلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

گو پېڭ (1906～1977) شىنجاڭ ھەربىي را-يونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى. خۇنەن ئۆلكىسى-نىڭ لىلىڭ ناھىيىسىدىن. گوپېڭ 1927 ـ يىلى سەن-شى چېگرىسىدا كۇزلۇك يېغىم قوزغىلىڭىغا قاتناش-قان. 1929 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان.

1930 ـ يىلى جۇڭگو كوم-مۇنىستىك پارتىيىسىگە كىر-گەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 16 ـ جۇن 9 ـ تۈندە ئەترەت باشلىقى، پەي-جاڭ، لىيەنجاڭ، قىزىل 18ـ جۇن 52 ـ تۈەننىڭ يېڭجا-ڭى، قىزىل 6 ـ جۇنتۈەن 17 ـ شى 50 ـ تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، قىزىل 2 ـ جۇنتۈەن 6 ـ شىنىڭ شىجا-ڭى، قىزىل 32 ـ جۇننىڭ شتاب باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قار-شى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇيىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن لۇيجاڭ، سەنشى غەربىي شىمال ھەربىي رايونى 5 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، قوشۇمچەقوراللىق قىسمى-نىڭ باشلىقى، جىنسۇي ھەربىي رايونى سەيياھ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، 8 ـ ئارمى-يە جەنۇبىنىڭ تۆۋەن قىسمىغا يۈرۈش قىلىش 1 ـ تارماق ئەترىتى كادىرلار چوڭ ئەترىتىنىڭ باشلىقى، تارماق ئەترەتنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، خۇنەن ياپون باسقۇن-چىلىرىغا قارشى تۇرۇپ دۆلەتنى قۇتقۇزۇش ئارمىيە-سىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئونتۇرا تۈزلەڭلىك ھەربىي رايونى 359ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، جىنسۇي دالا ئارمىيىسى 2 ـ كو-لوننا 359 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ كولوننانىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، 1ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ جۇننىڭ جۇنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1ـ بىكتۈەن 2 ـ جۇننىڭ جۇنجاڭى، قەشقەر (جەنۇبىي شىنجاڭ) ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىيۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايو-نىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، مەسلىھەتچىسى بولغان. گو پېڭ 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى-نىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955 ـ يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

شيا ياۋتاڭ (1908～1972) شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سابىق سىيا-سىي كومىسسارى. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ شېشو ناھىيە-سىدىن. شيا ياۋتاڭ 1931 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان، 1932 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتى-يىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ھەربىي لازىمەتلىكلەر بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقىسى، ئو-زۇق ـ تۇلۇك ۋە يەم ـ خەشەك بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شى تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سە-پەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، تۆەن تەمىنات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، لۇي تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە 1 ـ بىكتۈەن ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمى-سىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭ-خۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي شىمال ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى-نىڭ باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي

ئۇنۇڭى بېرىلگەن.

ماۋ شياۋشيەن (1908~1983) جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق ئىككىنچى مۇئاۋىن سىلىكچىۋەنى. ئەسلىدىكى ئىسمى ماۋ شياۋشيەن. جياڭشى ئۇلكىسىنىڭ ئەنفۇ ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1930 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا، 1931 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 20 ـ ئارمىيىنىڭ پەيجاڭى، خۇنەن چېگرىسىدىكى ئىشچى ـ دېھقانلار دېموكراتىك ھۆكۈمىتى مۇھاپىزەتچىلەر ئەترىتىنىڭ باشلىقى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەندە لىيەنجاڭ، يىڭجاڭ بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇي 729 ـ تۇەندە لىيەنجاڭ، يىڭجاڭ، 120 ـ شى مۇستەقىل 2ـ تارماق ئەترىتىنىڭ تارماق ئەترىتى باشلىقى، تۇەنجاڭى، 8 ـ ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش تارماق قىسمىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا بۆلۈم باشلىقى، تۇەنجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، لۇيلياڭ ھەربىي رايونى 16 ـ تۇەننىڭ تۇەنجاڭى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 3 ـ جۇن ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى قورال ـ يارىغ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، گەنسۇ ھەربىي رايونى جىيۇچۈەن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكچىۋەنى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شنجاڭ ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابى قورال ـ يارىغ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىن سىلىكچىۋەنى بولغان. 1964 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۇڭى بېرىلگەن.

ۋاڭ جېن (1908~1993) ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ سابىق شۇجىسى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋاققەت سىلىكچىۋەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى. خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ لىيۈياڭ ناھىيىسىدىن. 1927ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا، شۇ يىلى مايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1929 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، گۇاڭدۇڭ ـ ۋۇخەن تۆمۈرىيول ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى چاك يۈن ئۇچاستىكىسى شۆبە ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىجرائىيە ئەزاسى، خۇنەن شەرقىي مۇستەقىل 1ـ شىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 8 ـ ئارمىيىنىڭ مۇۋاققەت سىياسىي كومىسسارى، خۇنەن ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋاققەت سىلىكچىۋەنى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 2 ـ جۇنتۇەنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، ج ك پ يەنئەن ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، يەنئەن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكچىۋەنى، گارنىزون رايونىنىڭ سىلىكچىۋەنى، 8 ـ ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش تارماق قىسمىنىڭ سىلىكچىۋەنى بولغان. 1941 ـ يىلى قوشۇنخى باشلاپ ئەنئۇەنگە كېلىپ بۇر يەر ئېچىپ، چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ھەربىي رايونىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن سىلىكچىۋەنى، قوشۇمچە باش شتاب باشلىقى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ كولونىنىڭ سىلىكچىۋەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 1 ـ بىكتۇەننىڭ سىلىكچىۋەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ شۇجىسى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ 1 ـ سىلىكچىۋەنى، مۇۋاققەت سىلىكچىۋەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، 22 ـ بىكتۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى (قوشۇمچە)، تۆمۈرىيول ئارمىيىسىنىڭ سىلىكچىۋەنى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش شتاب باشلىقى، گوۋۇيۇەن بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش مىنىستىرلىقىنىڭ مىنىستىرى، گوۋۇيۇەننىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مەركىزىي كومىتېت پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 7 ـ نۆۋەتلىك

مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 8 ـ، 9ـ، 10 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 11 ـ، 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۈروسىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1—7 ـ نۆۋەتلىك مەملـ-كەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955ـ يىلى شاڭجيانىڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

جالال شىچيەن (1910~1998) شىنجاڭ ھەر-بىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ دوڭسىڭ (ھازىر شەندۇڭغا تەۋە) ناھىيىسىدىن. جالال شىچيەن 1931 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1933 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇنىۋېر-سىتېت مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1930 ـ يىلى گومىنداڭ ئەنجىڭ ئوفىتسېرلار مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1933 ـ يىلى چاسۇي ئىتتىپاقداش ئارمىيىدە لەنجاڭ بولغان. 1936 ـ يىلدىن كېيىن شىئەن ياڭخۇ قەلئە-سىدىكى تەربىيىلەش سىنىپىدا زەمبىرەكچى ئەسكەر-لەرگە ئەترەت باشلىقى، ياڭخۇ شەھەرلىك مۇھاپىز-ەتچى-لەر يىغىدا لەنجاڭ، شەنشى فرونتى باش ھەربىكەتلە-دۇرۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىر مەسلىھەتچىسى، سەنشى غەربىي شىمال پارتىزانلار ئەترىتى 7 ـ تارماق ئەترە-تىنىڭ باشلىقى، ۋاقىتلىق تەشكىللەنگەن 1 ـ شىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن شجاڭ، سەنشى غەربىي شە-مال يېڭى ئارمىيىسى باش قوماندانلىق ئورنىنىڭ شتاب باشلىقى، جىنسۇي ھەربىي رايونى 8 ـ ئارمىيە شۆبە رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، لۈيلياڭ ھەربىي رايو-نىنىڭ شتاب باشلىقى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ كولوننانىڭ شتاب باشلىقى، 2 ـ ئارمىيىنىڭ شتاب باشلىقى، 1 ـ بىكتۈەننىڭ شتاب باشلىقى بول-غان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-يىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئا-ۋىن سىلكىيۈەن، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەربىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى فرونت نەزەرىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، ئەنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈە-نى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى بولغان. جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسى 8 ـ قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، 12ـ قۇرۇلتېيىنىڭ ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان ۋەكىلى بول-غان. 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش-مىنىڭ ئەزاسى بولغان. جالال شىچيەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار كومىتېتىنىڭ پەخرىي مۇ-دىرى، كېيىنكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش كومىتېتـ-

شىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاڭجيانىڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

لوك شۇجىن (1910~) شىنجاڭ ھەر-بىي رايونىنىڭ سابىق سىلكىيۈەنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ چالىڭ نا-ھىيىسىدىن. لوك شۇجىن 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگەقاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىر-گەن. 1932 ـ يىلىجۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 1 ـ جۇنتۇەن مۇھاپىزەتچىلەر لېيەنىنىڭ پەيجائى، لېيەن-جائى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باس-قۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيە 115 ـ شى 343ـ لۇي 685 ـ تۇەنىدە لېيەنجاڭ، يېڭجاڭ، تۇەنجاڭ؛ شەندۇڭ كولوننىسى شىمالىي شەن-دۇڭ تارماق ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 115 ـ شى يېتەكچى 6ـ لۇي 7 ـ تۇەنىنىڭ تۇەنجائى، خېبېي شەندۇڭ چېگرا رايونى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلكـ-جۇەنى، بوخەي ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەرقىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيە 7 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى، شەرقىي شىمال دالا ئارمىيىسى 17 ـ شىسـ-نىڭ شجاڭى، 4 ـ دالا ئارمىيىسى 43 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى، جۇنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇاڭدۇڭ ئۆلكـ-لىك ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىيۈەنى، خۇنەن ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىيۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايو-نىڭ سىلكىيۈەنى بولغان. لوك شۇجىن ئاپتونوم رايو-نلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، جۇڭگو كومموۇنىستىك پار-تىيىسى 9 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاڭجيانىڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىل-گەن.

لو يۈەنفا (1910.11~) جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 ـ جۇنىنىڭ سابىق جۇنجائى. فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ لوڭيەن ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لويۈەنفا 1926 ـ يىلى دېھقانلار كېڭىشىگە قاتناشقان، 1928ـ يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىر-گەن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسـ-گە كىرگەن، شۇ يىلى لوڭيەن قوزغىلىڭىغا ۋە جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشـ-

قان. 1930 ـ يىلى مىنشى قىزىل ئارمىيە مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن. يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگىلىدە، لوڭيەن قوزغىلىڭى قىزىل قوغدىغۇچىلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، لېنىن ياشلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، قىزىل 12 ـ جۇن جۇنبۇ ئالاھىدە لىيەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 13 ـ جۇن 14 ـ شى زەمبىرەكچىلەر لىيەنىنىڭ سىياسىي پېتەكچىسى، قىزىل 14 ـ جۇنگە بۆلۈنگەن قارشى قىزىل ئەترەتنىڭ باش ياچېيكا شۇجىسى، قىزىل 9 ـ جۇنتۈەن 14 ـ شى 42 ـ تۈەنلىك سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، جۇنتۈەن مۇھاپىزەتچىلەر ئىدارىسى ئىجرائىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. مەركىزىي سوۋېت رايونىدا 1 ـــ 5 ـ قېتىملىققىچە بولغان «قورشاپ يوقىتىش» قا قارشى ئۇرۇشتا ۋە ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. شەنشىنىڭ شىمالىي قىسمىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، تۈەنلىك سىياسىي كومىسسارى، شىنىڭ سىياسىي باشقارما مۇدىرى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، مۇستەقىل تۈەنلىك سىياسىي باشقارما مۇدىرى بولغان. پىك شىڭگۈەن ئۇرۇشىغا قاتناشقاندىن كېيىن، شى سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، سەنشى، چاخار، خېبېي ھەربىي رايونى 1 ـ شۆبە ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، يەنبېي تارماق ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ج ك پ يەنجبي ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، سەنشى بىرلەشمە مۇھاپىزەتچى ئارمىيىگە يېتەكچىلىك قىلغان، 2 ـ لۇينىڭ سىياسىي كومىسسارى، لۇيجا ئى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى بولغان، يەنئەننى قوغداش ئۇرۇشىغا قوماندانلىق قىلمىشقا قاتناشقان. كېيىن 1 ـ دالا ئارمىيە 6 ـ جۇننىڭ جۇنجاڭى، قوشۇمچە شىئەن گارنىزون قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن سەلمىگىۋەنى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6ـ جۇننىڭ جۇنجاڭى قوشۇمچە شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سلىگىۋەنى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېت شىنجاڭ بىيۇروسىنىڭ ئەزاسى، غەربىي شىمال ھاۋا ئارمىيىسى سلىگىۋەنى بولغان. 1954 ـ يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتىغا بېرىپ ئوقۇغان، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بېيجىڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سلىگىۋەنى، قوشۇمچە بېيجىڭ ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ سلىگىۋەنى، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن سلىگىۋەنى، قوشۇمچە دۆلەت مۇداپىئە ئىلمىي خىزمەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دۆلەت مۇداپىئە ئىلمى خىزمىتى كومىتېتى مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى بولغان. لو بۇەنفا 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 7 ـ قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، 9 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ كاندىدات ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭجېنىڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لياۋ مىڭ (1911 ~ 1988) شىنجاڭ ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سلىگىۋەنى. جياڭشى ئۇلكىسىنىڭ ئەنخۇ ناھىيىسىدىن. لياۋ مىڭ 1929 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1930 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، خۇنەن ئۇلكىلىك سىياسىي قوغداش ئەترىتىدە رازۋېدكىچى، ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى، قىزىل 6 ـ ئارمىيە 18 ـ شى سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، خۇنەن، خۇبېي، سىچۈەن ھەربىي رايونى لوڭساڭ تۈەنلىك سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 6 ـ جۇنتۈەن 16 ـ شى سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى، 18 ـ شى سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۇي سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات خادىمى، شىنىڭ تەشكىلات خادىمى، 120 ـ شى مۇستەقىل 1 ـ تارماق ئەترىتى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 359 ـ لۇي 717ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 8 ـ ئارمىيە جەنۇبقا يۈرۈش قىلغۇچى تارماق ئەترىتىنىڭ 4 ـ چوك ئەترىتىدە سىياسىي كومىسسار بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 359 ـ لۇي سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا

ئارمىيە 2 - جۇن 5 - شىنىاڭ مۇئاۋىن كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىغا ۋاستە قاراشلىق خىزمەتلەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ھەربىي رايونغا ۋاستە قاراشلىق سىياسىي باشقارمە-نىڭ مۇدىرى، ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىيا-سىي كومىسسارى، سىلىكىيۈەنى، 2- سىياسىي كومىسسارى، جېجياڭ ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. 1964 - يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوقۇۋانى بېرىلگەن.

جاڭ شىيەنيۇ (1911~) دېخۇا (ھازىر-قى ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. ئۇيغۇر ئۆلكە-سىنىڭ جىنجەي ناھىيىسە-دىن. جاڭ شىيەنيۇ 1929 - يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقان-لار قىزىل ئارمىيىسىگە قا-تناشقان، 1930 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتى-يىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقى-لابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 4 - ئارمىيە 12- شى 36 - تۇمەن خەۋەرلىشىش پەيدە بەنجاڭ، پەيجاڭ، قىزىل 4 - جۇن 11 - شى 31 - تۇمەن لىيەندە سىياسىي يېتەكچى، يەڭ سىياسىي رەھبىرى، قىزىل 4 - ئارمە-يە ھەربىي باشقارمىسىنىڭ خەۋەرلىشىش قىسمىدا ئىدى. 1 - ئۆمەت باشلىقى، 12 - شى 34 - تۇمەننىڭ مۇئاۋىن تۇمەنجاڭى، 12 - شىنىاڭ شىجاڭى، پارتكومچى غەربىي ئارمىيە يەڭ بىلەن بىللە تۇرغۇچى مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيە 129- شى يېتەكچى تۇمەننىڭ تۇمەنجاڭى، ئالدىن يۈرگۈچى تار-ماق ئەترەتنىڭ ئەترەت باشلىقى، تەيخاڭ ھەربىي رايونى ئىككىنچى ھەربىي تارماق ئەترىتىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 129 - شى كادىرلارنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش ئەتر-ىتىنىڭ چوڭ ئەترەت باشلىقى، يەنىمۇ ھەربىي سىياسىي ئىنستىتۇتى 3 - ئەترەتنىڭ ئەترەت باشلىقى، شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، سەنشى بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسى-نىڭ يېڭىدىن تەشكىللەنگەن تۆتىنچى لۇيىنىڭ مۇئاۋىن لۇيجاڭى، لۇيجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلە-دە، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 6 - كولونىنانىڭ سىلىكىيۈەنى، 1 - دالا ئارمىيىسى 6 - جۇنىنىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشقارما باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى مەركىزىي ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە ئاپتوموبىل، تراكتورلارنى باشقۇ-رۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، باش ئارقا سەپ تەمە-نات باشقارمىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. 6 - نۆ-ۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومە-تېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 - يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئوقۇۋانى بېرىلگەن.

راۋ جېڭشى (1911~) ج ك پ مەركە-زىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى. ئەسلىدە قوللانغان ئىسمى چۇڭ يۈەن. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ جۇڭشۈ ناھىيىسىدىن. راۋ جېڭ-شى 1930 - يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1932 - يىلى جۇڭگو كوم-مۇنىستىك پارتىيىسىگە كىر-گەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 3 - جۇنتۇەن 5 - جۇن دوختۇر-خانىسىدا دوختۇر، دوختۇرخانا باشلىقى، قىزىل 3 - جۇنتۇەن سەھىيە باشقارمىسىنىڭ داۋالاش ئىشلىرى مۇ-دىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇ-زۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، ھەربىي كومىتېت سەھىيە باشقار-مىسىنىڭ داۋالاش ئىشلىرى مۇدىرى، ھەربىي كوم-تېت سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قو-شۇمچە سەھىيە مەكتېپىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ھەربىي كومىتېت سىياسىي باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە جۇڭگو تېببىي پەنلەر ئۇنىۋېر-سىتېتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، سەنشى بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسى يېتەكچى لۇيىنىڭ مۇئا-ۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقار-ما مۇدىرى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 6 - جۇن-نىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىيا-سىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇم-

ھۆرىيىتى قوزغىلىڭىدىن كېيىن، دىخۇا (ھازىرقى ئۈرۈمچى) ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 22 ـ بىكتۆرۈنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ج ك پ ئۈرۈمچى شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، شەھەر باشلىقى، ج ك پ شىنجاڭ شۇنبە بيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش ئارقا سەپ باشقارمىسى سەھىيە باشقارما باشلىقى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، باش ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيىسىنىڭ 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

زو چى (1919~1998) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يوڭشىن ناھىيىسىدىن. زو چى 1929 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىنستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1932 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. يەر ئىسلاھاتى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يوڭشىن ناھىيىلىك كونا رايون مەدەنىيەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن 17 ـ جۇن 49 ـ تۇەندە لىيەننىڭ سىياسىي پېتەكچىسى، تۇەن كۇلۇبىنىڭ مۇدىرى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەننىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ جۇن 359 ـ لۇي قوماندانلىق شتابىدا ئۇرۇش قىلىش مەسلىھەتچىسى، رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 717 ـ تۇەننىڭ شتاب باشلىقى، پېتەكچى يىڭنىڭ سىياسىي كومىسسارى، لۇي سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى، 718ـ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش قىسمىنىڭ تارماق ئەترىتىدە ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، جىنسۇي ھەربىي رايونى 5 ـ شۇنبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىنجاڭ ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ كولوننىسىدا سىياسىي باشقارما مۇدىرى، 1 ـ دالا ئارمىيە 2ـ جۇنىدە سىياسىي باشقارما مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى بولغان. كېيىن جىنەن ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مەسلىھەتچىسى بولغان. ئۇ 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

ياڭ يۈڭ (1912~1983) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىكيۈەنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. خوتەن ئۆلكىسىنىڭ لىيۇياڭ ناھىيىسىدىن. ياڭ يۈڭ 1927 ـ يىلى جۇڭگو كومموئىنستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى ئىتتىپاق ئەزالىقتىن جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىقىغا ئۆتكەن. ئۇنىۋېرسىتېت مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. يەر ئىسلاھاتى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 8 ـ ئارمىيە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشۋىقات چوڭ ئەترىتىدە چوڭ ئەترەت باشلىقى، قىزىل ئوچىنچى جۇنتۇەن لىيەندە سىياسىي كومىسسار، يىڭنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 5 ـ شى 14 ـ تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 4 ـ شى 10 ـ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 1 ـ جۇنتۇەن 1 ـ، 4 ـ شىلار-نىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 115 ـ شى 343 ـ لۇي 686 ـ تۇەننىڭ مۇئاۋىن تۇەنجاڭى، تۇەنجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، مۇستەقىل لۇينىڭ لۇيجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، شەندۇڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكيۈەنى، قوشۇمچە 343 ـ لۇينىڭ لۇيجاڭى، شەندۇڭ غەربىي ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكيۈەنى، قو-

شۇمچە يېتەكچى 3 ـ لۇينىڭ لۇيجاڭى، يەنئەن ھەربىي ئىنستىتۇتى يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلار ئەترىتىنىڭ ئەترەت باشلىقى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، سەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن دالا ئارمىيىسىنىڭ 7 ـ كولونناسىدا سىلىكىيۈەن، 1 ـ كولوننا ئىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 2 ـ دالا ئارمىيىسى 5 ـ بىكتۈەنىڭ سىلىكىيۈەنى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇيجۇ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى، ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، باش شتاب ئالمي دەرىجىلىك پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 2 ـ ئالمي دەرىجىلىك پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىم 20 ـ بىكتۈەنىنىڭ سىلىكىيۈەنى، پىدائىي قىسمىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، سىلىكىيۈەنى، جۇڭگو ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش شتاب باشلىقى، قوشۇمچە بېيجىڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، شېنياڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن باش شتاب باشلىقى، ج ك پ مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت كاندىدات ئەزاسى، 10 ـ، 11 ـ، 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت ئەزاسى، مەركىزىي كومىتېت شۇجىچۇنىڭ شۇجىسى بولغان. 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 5 ـ نۆۋەتلىك مەملەكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاڭجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

دۇن شېڭيۇن (1912~1985) شىنجاڭ ئىلى ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ سابىق شۇجىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 ـ جۇن (مىللىي ئارمىيە) نىڭ سىياسىي كومىسسارى. ئەسلىدە قوللانغان ئىسمى دۇن شىنيىڭ. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ شېشو ناھىيىسىدىن. 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 6 ـ جۇن 46 ـ تۇغدە ئەترەت باشلىقى، قىزىل 3 ـ جۇن 23 ـ تۇغدە پەيجاڭ، لىيەنجاڭ، 7ـ شى 19 ـ تۇغدە لىيەنجاڭ، قىزىل 2ـ جۇنتۇغدىنىڭ قوماندانلىق باش شتابىدا ئۇرۇش قىلىش بۆلۈمىنىڭ ئەزاسى، 4 ـ شى 12ـ تۇغدە يىگجاڭ، قىزىل 2ـ جۇن 6 ـ شى 16 ـ تۇغدىنىڭ تۇغنجاڭى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 358ـ لۇي 715 ـ تۇغدىنىڭ مۇئاۋىن تۇغنجاڭى، 714ـ تۇغدىنىڭ تۇغنجاڭى، يەنئەن ھەربىي سىياسىي ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، قوشۇمچە رايونىنىڭ ئەترەت باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جەنۇبىي ھەربىي رايونى 8 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، جەنۇبىي ھەربىي رايونى مۇستەقىل 4 ـ لۇينىڭ لۇيجاڭى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 3 ـ كولوننا مۇستەقىل 4 ـ لۇينىڭ لۇيجاڭى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ جۇننىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 ـ بىكتۈەن ئارمىيىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئىلى ئۆلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، 5 ـ جۇن (مىللىي ئارمىيە) نىڭ سىياسىي كومىسسارى، دېڭىز ئارمىيە ئاۋئاتسىيە ئەسكەرلىرى قىسمىنىڭ سىلىكىيۈەنى، تانكا قىسمىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، مەسلىھەتچىسى بولغان. بەشىنچى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمي كومىتېت ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى جۇڭجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

ۋۇ كېخۇا (1913~1987) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىكىيۈەنى. جىياڭشى ئۆلكىسىنىڭ گېيىڭ ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 3 ـ جۇن

تۇەندە پەيجاڭ، ھەربىي سىياسىي باشقارمىسىنىڭ ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەش لىيەنىدە لىيەنجاڭ، جۇنبۇ ئالاھىدە ۋەزىپە ئۆتەش چوڭ ئەترىتىنىڭ چوڭ ئەترەت باشلىقى، قىزىل 7 ـ جۇنتۇەن، 20 ـ شى 60 ـ تۇەندە يىڭجاڭ، پىئونېرلار ئەترىتى مەركىزىي باش شتابىنىڭ شتاب باشلىقى، قىزىل 5 ـ جۇنتۇەن 13 ـ شىنىڭ 37 ـ تۇەندە تۇەنجاڭ بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ شەندۇڭ كولوننىسى 5 ـ تارماق 2 ـ ئەترىتىدە مۇئاۋىن سلىكىيۇەن، 2ـ تارماق 2ـ ئەترەت. نىڭ سلىكىيۇەنى، 5ـ لۇينىڭ لۇيجائى، شەندۇڭ ھەربىي رايونى 5 ـ شىنىڭ شجائى، جياۋدۇڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سلىكىيۇەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەرقىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيىنىڭ 4ـ كولوننىسىدا سلىكىيۇەن، لياۋدۇڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سلىكىيۇەنى، 4 ـ دالا ئارمىيىسى 41ـ جۇنىنىڭ جۇنجائى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 15 ـ بىگ. تۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سلىكىيۇەنى، خۇانەن ھەربىي رايونى. نىڭ شتاب باشلىقى، خەيئەن ھەربىي رايونىنىڭ سلىكىيۇەنى، جىنەن ھەربىي رايونىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن سلىكىيۇەنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى توپچى قىسمىنىڭ سلىكىيۇەنى، تۆمۈرىول قىسمىنىڭ سلىكىيۇەنى، چىڭدۇ ھەربىي رايونى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ۋە گۇاڭجۇ ھەربىي رايونىنىڭ سلىكىيۇەنى بولغان. 10 ـ نۆۋەتلىك دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 3 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، ج ك پ مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

گۇ جىڭشېڭ (1913~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىنچى ناھىيەسىدىن. ئۇنىۋېرسىتېت مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. گۇ جىڭشېڭ 1929 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقان. 1932ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1923 ـ يىلى بېيجىڭدا «سولچىلار» بىرلەشمىسىگە قاتنىشىپ، «يېڭى كۆتۈرۈلگەن قۇياش» نەشرىياتىنىڭ باشلىقى بولغان. 1933ـ يىلى خېبېي جاھانگىرلارغا قارشى چوڭ ئىتتىپاقداشلار ئورگان گېزىتى «جاھانگىرلارغا قارشى خەۋەرلەر» نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى، قوشۇمچە مۇخبىر بولغان. 1933 ـ يىلدىن كېيىن، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىتتىپاقداشلار قوشۇنىنىڭ 5 ـ شى سىياسىي باشقارمىسىدا تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقى، 5 ـ شى 1 ـ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، ياشلار ئىتتىپاقى بېيجىڭ شەھەرلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، بېيجىڭ سول قاناتلار مەدەنىيەت بىرلەشمىسىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە «سولچىلار بىرلەشمىسى» نىڭ شۇجىسى بولغان. شۇ جەريانىدا پېك ناۋ، جۇ شياۋەن قاتارلىق تەشكىلاتلاردا «12 ـ سېنتەبىر» ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلغان. 1940 ـ يىلدىن كېيىن، تەيخاڭ رايونىدا لۇق پارتكومىنىڭ كادىر تەربىيىلەش باشقارمىسىدا بۆلۈم باشلىقى، تەيخاڭنەن ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ ئەزاسى، شەھەر خىزمىتى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ھەل قىلغۇچ 9 ـ تۇەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ يەتتىنچى شۇجىسى، تەيخاڭ 7 ـ ھەربىي شۆبە رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1949 ـ يىلدىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 15ـ جۇنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1950 ـ يىلدىن كېيىن، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسى 15 ـ جۇنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، پارتكوم شۇجىسى، ھەربىي كومىتېت ھاۋادىن مۇداپىئەلىنىش ئارمىيىسىنىڭ ئىككىنچى شۇجىسى بولغان. 1980 ـ يىلدىن كېيىن، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 2 ـ شۇجىسى، قوشۇمچە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ 1ـ شۇجىسى، 1 ـ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ج ك پ مەملىكەتلىك 11 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، جۇشتۇەننىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

شيۇك خۇاڭ (1913~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ لىيۇياڭ ناھىيىسىدىن. شيۇك خۇاڭ 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە

كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، خوتەن مۇستەقىل شى لىيەندە مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچى، يېتەكچى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن 52 ـ تۇەننىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا كۆلۈب مۇدىرى بولغان. ئۇزۇن سە. پەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359ـ لۇي 717 ـ تۇەن سىياسىي باشقارمىسىدا تەشۋىقات تەربىيە گۇرۇپپىسىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى، 718 ـ تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مۇۋەققەت سىياسىي كومىسسارى، 8 ـ ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش تارماق 8 ـ ئەترىتى 4 ـ تارماق ئەترەتنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىاڭدۇڭ شۆبە ھەربىي رايوننىڭ سىلىكىيۇەنى، خوبېي شۆبە ھەربىي رايوننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، خۇادۇڭ يېتەكچى لۇيىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىدە لۇيىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا ئارمىيىسىدە شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق پىداكارلار ئارمىيىسىدە شىجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە مۇئاۋىن جۇنجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتى ھەربىي پەنلەر تەتقىقات باشقارمىسىدا باشقارما باشلىقى، ھەربىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئۇرۇش تارىخى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشقارما باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

خي شېڭگۇي (1914~) قەشقەر ھەربىي رايوننىڭ سابىق شتاب باشلىقى. جياڭشى ئوللىسىنىڭ يوڭشىن ناھىيىسىدىن. خي شېڭگۇي 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1949 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ئىككىنچى ئارمىيىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان. 1950 ـ يىلى 1 ـ ئايدا قەشقەر (جەنۇبىي شىنجاڭ) ھەربىي رايوننىڭ شتاب باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

شيي جېڭخاۋ (1914 ~ 1992) ئۇرۇمچى ھەربىي رايوننىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى. جياڭشى ئوللىسىنىڭ يۈيدۇ ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1932 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە قاتناشقا، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل ئارمىيە ئۇنۋېرسىتېتىدا مۇدىر ئورۇنتۇچىسى، قىزىل ئارمىيە ئۇنۋېرسىتېتىدا مۇدىر ئورۇنتۇچى بولغان. ئۇزۇن سە. پەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۇڭگو خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنۋېرسىتېتىدا ئوقتۇرا ئەترەت باشلىقى، كاڈىدا 1 ـ شۆبە مەكتىپىدە تارماق ئەترەت باشلىقى، تارماق ئەترەتنىڭ شتاب باشلىقى، مۇدىر ئورۇنتۇچى، كاڈىدا باش مەكتىپىدە ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، چوڭ ئەترەت باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، سەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن دالا ئارمىيىسىنىڭ 6 ـ كولونا 17 ـ لۇيىدە شتاب باشلىقى، 16 ـ لۇيىنىڭ شتاب باشلىقى، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك دالا ئارمىيىسى 6 ـ كولوننانىڭ 16 ـ لۇيىدە مۇئاۋىن لۇيجاڭ، 2 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 12 ـ جۇنىدە 34 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى، 35 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق پىداكارلار ئارمىيىسىدە شىجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە مۇئاۋىن جۇنجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتى ھەربىي پەنلەر تەتقىقات باشقارمىسىدا باشقارما باشلىقى، ھەربىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئۇرۇش تارىخى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشقارما باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لەي گۇاڭشۈن (1915 ~) شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى. فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ يوڭدىڭ ناھىيىسىدىن. لەي گۇاڭشۈن 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1932 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىزم چىلار ياشلار ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىدە ياشلار ئەترىتىنىڭ ئەترەت باشلىقى، قىزىل ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىق شتابىدا 1 ـ بىيۇرونىڭ ئۆلچەپ سىزىش بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى، قىزىل 4 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ قىزىل ئارمىيە ئۇنۋېرسىتېتىدا ئۆلچەپ سىزىش ئوقۇتقۇچىسى، قىزىل ئارمىيە ئۇنۋېرسىتېتىدا مۇدىر ئوقۇتقۇچى بولغان. ئۇزۇن سە. پەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۇڭگو خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنۋېرسىتېتىدا ئوقتۇرا ئەترەت باشلىقى، كاڈىدا 1 ـ شۆبە مەكتىپىدە تارماق ئەترەت باشلىقى، تارماق ئەترەتنىڭ شتاب باشلىقى، مۇدىر ئوقۇتقۇچى، كاڈىدا باش مەكتىپىدە ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، چوڭ ئەترەت باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، سەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن دالا ئارمىيىسىنىڭ 6 ـ كولونا 17 ـ لۇيىدە شتاب باشلىقى، 16 ـ لۇيىنىڭ شتاب باشلىقى، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك دالا ئارمىيىسى 6 ـ كولوننانىڭ 16 ـ لۇيىدە مۇئاۋىن لۇيجاڭ، 2 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 12 ـ جۇنىدە 34 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى، 35 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق پىداكارلار ئارمىيىسىدە شىجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە مۇئاۋىن جۇنجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتى ھەربىي پەنلەر تەتقىقات باشقارمىسىدا باشقارما باشلىقى، ھەربىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئۇرۇش تارىخى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشقارما باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

قىزىل 1 ـ جۇنتۆەن 3 ـ جۇن 9 ـ شىنىڭ 26 ـ تۆەندە پەيدا بولۇش، 1 ـ شىنىڭ 2 ـ تۆەندە ليەنجاڭ، قىزىل بىرىنچى جۇنتۆەنىنىڭ ھاۋادىن مۇداپىئەلىنىش چوڭ ئەترىتىدە مۇئاۋىن چوڭ ئەترەت باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 129 ـ شى باش شتابىدا ئۇرۇش جاكارلاش مەسلىھەتچىسى، رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئۇرۇش قىلىش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، سەنشى تىنچلاندۇرۇش بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 4 ـ لۇي قوماندانلىق شتابىنىڭ سەپەرۋەرلىك تەربىيىسى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، گومىنداڭ جۇڭخۇا ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابىدا مەشىق بۆلۈمىنىڭ بۆلۈم باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، سەنشى تىنچلاندۇرۇش بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 4 ـ لۇي 771 ـ تۆەنىنىڭ شتاب باشلىقى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 6 ـ كولونىنالىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا ئۇرۇش قىلىش بۆلۈمىنىڭ بۆلۈم باشلىقى، يېتەكچى لۇيىنىڭ شتاب باشلىقى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 6 ـ جۇن 16ـ شىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 6 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، قوشۇمچە دىخۇا (ھازىرقى ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، تۆمۈرىول ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىنىڭ شتاب باشلىقى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى دېڭىز ئارمىيە لۇيى تەربىيىلەش بازىسىنىڭ شتاب باشلىقى، بازىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى، دوڭخەي فلوتىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلىڭيۈەنى، سىلىڭيۈەنى بولغان. 6 ـ نۆۋەتلىك مەسلىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1961ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

گۇڭ شىڭيې (1914~1993) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. خۇبېي ئۇلكىسىنىڭ جىڭمېن ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1935 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل ئىككىنچى يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىلەر لىيەندە پەيجاڭ، لىيەنجاڭ بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 358ـ لۇيىدە 716 ـ تۆەندە ليەنجاڭ، يېڭجاڭ، جىنسۇي ھەربىي رايونىنىڭ 3 ـ شۆبە ھەربىي رايونى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ چوڭ ئەترەت باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جىنسۇي ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، 9 ـ تۆەنىنىڭ مۇئاۋىن تۆەنجاڭى، 24 ـ تۆەنىنىڭ تۆەنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گەنسۇ ھەربىي رايونى ۋۇۋېي شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭيۈەنى، غەربىي شىمال ھەربىي رايونىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى ئايتوموبىل باشقۇرۇش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانلىق شتابى قوراللاندۇرۇش پىلان باشقارمىسىنىڭ باشقارمىسى باشلىقى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ شىسىنىڭ شجاڭى، شىنجاڭ ئىلى ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭيۈەنى، شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭيۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، ھەربىي رايون قوماندانلىق شتابىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. 1964 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

ياڭ شيۇشەن (1922~) جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ جۇنىنىڭ سابىق مۇئاۋىن جۇنجاڭى، قوشۇمچە قەشقەر ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىڭيۈەنى. ئەسلىي ئىسمى ياڭ موسىن. خۇبېي ئۇلكىسىنىڭ مىەنياڭ ناھىيىسىدىن. ياڭ شيۇشەن 1929ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1934 ـ يىلى ئىتتىپاقتىن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 6 ـ جۇنتۆەنىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشۋىقاتچى، قىزىل 3ـ جۇن 7 ـ شىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ باشلىقى، 7 ـ شىنىڭ باش ياچېيكا شۇجىسى، قىزىل 2 ـ جۇنتۆەن 4 ـ شى 11 ـ تۆەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 4 ـ شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى

ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى ئاتلىق ئەسكەرلەر يېگىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 358 ـ شى 7 ـ تۈەنىڭ سىياسىي كومىسسارى، لوپنۇرنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جەنسۇي ھەربىي رايونى 4 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىگىيۈەنى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى ئىككىنچى كولوننا مۇستەقىل 4 ـ لۇينىڭ سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 4 ـ شىنىڭ شىجائى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، 2 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن شىجائى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 2 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن جۇنجائى، قوشۇمچە قەشقەر ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، ھەربىي ئىنستىتۇتى ئالىي فاكولتېتىدا سىنىپ مەسئۇلى، ھەربىي سىفەن مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيە-سى مەشىق قىلىش باش تەپتىش بۆلۈمىدە ئىنستىتۇت ۋە مەكتەپلەر باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باش قوماندانلىق شتابى ھەربىي مەكتەپلەر باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى سانا-ئەت كومىتېتىنىڭ سىياسىي باشقارما مۇدىرى، ۋۇخەن ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى سىياسىي ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئارقا سەپ ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى بولغان. 6ـ نۆۋەتلىك مەملە-كەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسى 7 ـ ، 12 ـ قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكە-لى، مەركىزىي مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بە-رىلگەن.

گو لىنشياڭ (1914.9 ~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق ئىككىنچى سىياسىي كومىسسا-رى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈشۈن ناھىيىسىدىن.

گو لىنشياڭ 1930 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1932 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1933ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭ-گو كومۇنىستىك پارتىيە-سىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلا-بى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، مەركىزىي سوۋېت رايونى بەش قېتىملىق «قورشاپ يوقىتىش» قا قارشى كۈرەشكە قاتناشقان، بەنجالڭ، يا-چېيكا شۇجىسى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ئۇزۇن سەپەر جەريانىدا، سىياسىي بېتەكچى، ئىتتىپاق باش ياچېيكا شۇجىسى، شىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئىتتىپاق سىياسىي كو-مىسسارى بولغان. ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، يەنئەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي ـ سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، قوشۇمچە ئوقۇغۇچى-لار ئەترىتىنىڭ ياچېيكا شۇجىسى، سىياسىي يارده-چى، تارماق ئەترەتنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن چوڭ ئەترەت باشلىقى، چوڭ ئەترەت باشلىقى، مەكتەپ 2ـ تۈەنـ-نىڭ تۈەنجائى بولغان. 1941ـ يىلى 8 ـ ئارمىيە باش شتابىدا تۈەن سىياسىي كومىسسارى، تەيخاڭ ھەربىي رايونىنىڭ 3 ـ شۆبە رايونىدا سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 6ـ شۆبە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، تارماق ئەترەتنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىس-سارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بول-غان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ھەربىي رايونىنىڭ 1ـ كولوننا 1 ـ لۇينىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمـ-نىڭ باشلىقى، شىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسا-رى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، خۇبېي دالا ئارمىيىسىنىڭ 13 ـ كولوننا سىياسىي باشقارمـ-نىڭ باشلىقى، جۇن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، جۇنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سـ-ياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 61 ـ جۇنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇر-يىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چۆنبېي ھەربىي رايونـ-نىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، غەربىي جەنۇب ھەربىي رايونى ئامانلىق ساقلاش قىسمىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجـ-سى، سىچۈەن غەربىي شىمال باندىتلارنى يوقىتىش قو-ماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، سىچۈەن ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ 2ـ سىياسىي كومىسسارى، چىڭدۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئا-ۋىن سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇ-جىسى بولغان. 1959 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن كېيىن، چىڭدۇ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سـ-چۈەن ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شۇجىچۇنىڭ شۇجىسى، غەربىي جەنۇب بيۇروسىنىڭ ئەزاسى، باش ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىيا-سىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ 2 ـ

سىياسىي كومىتېسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، مەركىزىي ھەربىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى، ئەنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىتېتى، مەركىزىي ھەربىي كومىتېتنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي ھەربىي كومىتېت ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە باش سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مەركىزىي مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي كومىتېت ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 3 ـ، 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك مەسلىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ج ك پ 8 ـ، 11 ـ، 12 ـ، 13 ـ قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن، 1988ـ يىلى ئۆستۇرۇلۇپ شائەجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

تەن كەيىۋن (1914～) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يوڭشىن ناھىيىسىدىن. تەن كەيىۋن 1929 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1930 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. قىزىل 3 ـ ئارمىيىنىڭ 8 ـ شى 22 ـ تۈەنىدە پەيجاڭ، لىيەنجاڭ، قىزىل 14 ـ جۇن 38 ـ شىنىڭ 1 ـ تۈەنىدە لىيەن بېتەكچىسى، شياۋگولۇڭ خەلقئارا شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى، قىزىل 1 ـ جۇنتۈەن 2 ـ شى 5 ـ تۈەنىنىڭ باش ياچېيكا شۇجىسى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. كېيىن شىمالىي شەنشى مۇستەقىل 2 ـ تۈەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتتا ئەترەت باشلىقى، 1 ـ شۆبە مەكتەپ تارماق ئەترەتتە سىياسىي كومىسسار، شەندۇڭ ئوتتۇرا شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا باشقارما باشلىقى، شەرقىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيىنىڭ 3 ـ كولونىنا 9 ـ شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، لياۋنىڭ غەربىي ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شەرقىي شىمال ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شېنياڭ ھەربىي رايونى كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شېنياڭ ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، لياۋنىڭ ئۆلكىسى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مەسلىھەتچىسى بولغان. 5 ـ نۆۋەتلىك مەسلىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي كومىتېت ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

خۇ خۇاجۇ (1914～1979) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ داشيەن ناھىيىسىدىن. خۇ خۇاجۇ 1933 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىزم چىلار ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابىي ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 31 ـ جۇن 91 ـ شىنىڭ 276 ـ تۈەنىدە پەيجاڭ بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 129 ـ شى 4 ـ پارتىزانلار تارماق ئەترىتىدە ئونتۇرا ئەترەتنىڭ سىياسىي بېتەكچىسى، تارماق ئەترەت سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 3 ـ چوڭ ئەترەتنىڭ مۇئەسسەسىياسىي كومىسسارى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن ھەربىي رايونىنىڭ بىكىدىن تەشكىللەنگەن 3 ـ لۇي 7ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 12 ـ تۈەنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، سەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، خېنەن ھەربىي رايونىنىڭ 1 ـ كولونىنا 3 ـ لۇي سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 5 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شەندۇڭ، خېنەن ھەربىي رايونى 11 ـ كولونىنا 32 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، 2 ـ دالا ئارمىيىسى 17 ـ ئارمىيە 50 ـ شىسىنىڭ شىجاڭى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇيجۇ ئۆلكىلىك ھەربىي رايونى جېنىۋەن شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، 8 ـ پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جىنەن ھەربىي رايونى تانكا قىسىملىرىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جىنەن ھەربىي رايونىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. مەسلىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ كومىتېت ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جۇ جياشىك (1914~) سابىق ئۇرۇمـ
چى ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلىيەتـ
چىسى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ لىيەنخۇا ناھىيىسـ
ىدىن. جۇ جياشىك 1929 ـ يىلى جۇڭگو كومسۇنىسـ
تىك پائالىيىتىگە قاتناشقا كىرگەن. 1932 ـ يىلى جۇڭـ
گو كومسۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، شۇ يىلى
جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشـ
قان. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جياڭشى ئۆل
كىسىنىڭ لىيەنخۇا ناھىيىلىك يېزا سوۋېتى ھۆكۈمىتـ
ىنىڭ كومىتېت ئەزاسى، رەئىسى، رايون سوۋېتى پىئو
نېرلار ئەترىتىنىڭ مۇدىر ئەزاسى، پارتىزانلار ئەترىتـ
ىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، مۇھاپىزەتچىلەر يىگىنىڭ
سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 8 ـ ئارمىيىنىڭ
24 ـ شى 71 ـ تۇەنىڭ تەشۋىقات جادىمى، سىياسىي
يېتەكچىسى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەنىڭ ئەمۇنىچى شى
سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تېخنىك شۇجىسى، جۇنتۇەن
سىياسىي باشقارمىسىنىڭ خوجىلىق باشقارما مۇدىرى
بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلـ
رىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ
120ـ شى 359 ـ لۇي يېتەكچى يىگىنىڭ سىياسىي
يېتەكچىسى، 718 ـ تۇەنىدە يىگىنىڭ سىياسىي رەھبـ
رى، 8 ـ ئارمىيىنىڭ جەنۇبقا يۇرۇش قىلىش قىسمـ
ىدىكى تارماق ئەترەتتە يىگىنىڭ سىياسىي كومىسسارى،
359 ـ لۇينىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈ
مىنىڭ باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە،
غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ كولونا سىيا
سىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى، 1 ـ بىڭـ
تۇەنىنىڭ تەشكىلات بۆلۈم باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا
خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ
ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆ
لۈم باشلىقى، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سە
ياسىي كومىسسارى، سىياسىي باشقارما كادىرلار بۆلۈ
مىنىڭ مۇۋەققەت بۆلۈم باشلىقى، جەنۇبىي شىنجاڭ
ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قو
شۇمچە سىياسىي باشقارما باشلىقى، سىياسىي كومىسـ
سارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي باشقارمـ
سىدا مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، ئۇرۇمچى ھەربىي را
يونىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا مەسئۇلىيەتچى
بولغان. 1961 ـ يىلى شىاۋجىياڭ ھەربىي ئۇنۋانى
بېرىلگەن.

شىڭ يۈەنلىك (1914~1985) سابىق ئۇ
رۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مەسئۇلىيەتچىسى. خوتەن ئۇل
كىسىنىڭ لىلىىن ناھىيىسىدىن. شىڭ يۈەنلىك
1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمـ
ىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك
پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگـ
لىدە، قىزىل 3 ـ ئارمىيىنىڭ 7 ـ شى 19 ـ تۇەنىدە
پەيجالىق، لىيەنجالىق، قىزىل 9 ـ جۇنتۇەنىنىڭ 22 ـ شى
64 ـ تۇەنىدە سىياسىي كومىسسار، تۇەنجالىق، 4 ـ
يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ سىياسىي بۆلۈملەر خوجىلىق
باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قا
تناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگـ
لىدە، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ياپون باس
قۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا
چوڭ ئەترەتنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، تارماق ئەترەتـ
ىنىڭ سىياسىي يارەمچىسى، جەنۇبقا ھەربىي رايونىنىڭ
يېتەكچى تۇەنىدە سىياسىي كومىسسار، 8 ـ ئارمىيە
ىنىڭ جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش تارماق ئەترىتىدە 3 ـ
تارماق ئەترەتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئازادلىق
ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئىدۇق ھەربىي رايونىنىڭ 9 ـ
تۇەنىدە تۇەنجالىق، يېڭى 4 ـ ئارمىيىنىڭ 5ـ شى 15ـ
لۇيىدە شتاب باشلىقى، شەنشى جەنۇبىي ھەربىي رايون
ىنىڭ 5 ـ شۆبە ھەربىي رايونىدا شتاب باشلىقى، خوتەن
ھەربىي رايونىنىڭ يېڭىڭ شۆبە ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن
سىلىكىيۈەن بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ
رۇلغاندىن كېيىن، خوتەن ئۆلكىلىك ھەربىي رايونى
شاۋياڭ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، ھاۋا ئار
مىيە 22 ـ شىنىڭ شىجاڭى، ئارقا سەپ تەمىنات ئىنـ
تىتۇتى ماركسىزم ـ لېنىنىزم باشقارمىسىنىڭ مۇدە
رى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئا
ۋىن سىلىكىيۈەنى، قوشۇمچە شىمالىي شىنجاڭ شۆبە
ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، ئۇرۇمچى ھەربىي را
يونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، مەسئۇلىيەتچىسى بولغان.
جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 6 ـ نۆۋەتـ
لىك مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 5 ـ نۆۋەتـ
لىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955 ـ
يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

چېن خەيخەن (1914~) دىخۇا (ئۇرۇمـ
چى) ھەربىي رايونىنىڭ سابىق شتاب باشلىقى. فۇجـ
يەن ئۆلكىسىنىڭ شاڭخاڭ ناھىيىسىدىن. چېن خەيخەن
1928 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان. 1930 ـ يىلى
جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1950 ـ
يىلى 6 ـ جۇنىنىڭ شتاب باشلىقى، دىخۇا (ئۇرۇمچى)
ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى

شياۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لىۋ جېن (1915~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىكىيۈەنى. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ شياۋگەن ناھىيىسىدىن. 1931 - يىلى جۇڭگو ئىشچى-دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1931 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇنىۋېرسىتېت مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لىۋ جېن قىزىل 25- جۇن 75 - شىنىڭ 225- تۈەندە لېيەن يېتەكچىلىكىدىكى، يېڭىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قىزىل 15 - جۇنتۈەن 75 - شى 225 - تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. كېيىن 8- ئارمىيىنىڭ 115 - شى 344 - لۇي 688 - تۈەننىڭ سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، تۈەن سىياسىي كومىسسارى، مۇستەقىل تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، 344 - لۇيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان. يېڭى قىزىل ئارمىيىنىڭ 4 - شى 10 - لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، 3 - شى 10 - لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، قوشۇمچە جۇنخەي ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 3 - شىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ج ك پ جېجياڭ ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە جېجياڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، سىياسىي كومىسسارى، شەرقىي شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيە 2 - زوڭدۇيىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 4 - دالا ئارمىيىسى 14 - بېكتۈەننىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، قوشۇمچە 39 - جۇننىڭ جۇنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭنەن ھەربىي رايونىدا ھاۋا ئارمىيە سىلىكىيۈەنى، شەرقىي شىمال ھەربىي رايونىدا ھاۋا ئارمىيە سىلىكىيۈەنى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ سىلىكىيۈەنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، قوشۇمچە ھاۋا ئارمىيىسى ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسارى، شېنياڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، ھەربىي پەنلەر ئىنىستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ج ك پ 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت كاندىدات ئەزاسى، 11 - ، 12 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت ئەزاسى، مەركىزىي مەسلىھەتچى-

لەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 - يىلى شاڭجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

شياۋ سىمىڭ (1915~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق 2 - سىياسىي كومىسسارى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈشىن ناھىيىسىدىن. 1930 - يىلى جۇڭگو ئىشچى - دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1931 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. شياۋ سىمىڭ قىزىل 3 - جۇن 9 - شىنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ ياشلار خىزمىتى خادىمى، قىزىل 1 - جۇنتۈەن 1 - شى 1 - تۈەننىڭ سەنۇسى، شتاب باشلىقى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 - ئارمىيە 115 - شى مۇستەقىل تۈەندە مۇئاۋىن بېكجاڭ، سەنشى، چاخار، خېبېي ھەربىي رايونىنىڭ مۇستەقىل 1 - شى 2 - تۈەننىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭى، 11 - تارماق ئەترەت 33 - چوك ئەترەتنىڭ ئەترەت باشلىقى، 7 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، 3 - شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، 1 - شۆبە ھەربىي رايونى 6 - تۈەننىڭ تۈەنجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، خېبېي، چاخار ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، چاخار ھەربىي رايونى پېكىشى شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، بېيپىڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، خۇبېي ھەربىي رايونى 206 - شىنىڭ شجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەنشى ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋاققەت سىلىكىيۈەنى، خۇبېي ھەربىي رايونى كادىرلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سىياسىي كومىسسارى، خېبېي ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 2 - سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ژوخەن ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. مەملىكەتلىك 5 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1955 - يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لۇ جىڭشۈەن (1915.3~) سابىق ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مەسلىھەتچىسى. جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ شىنيى ناھىيىسىدىن. 1939 - يىلى ھەربىيگە قاتناشقان، 1940 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. لۇ جىڭشۈەن 8 - ئارمىيە 115- شى يېتەكچى 5 - لۇي 15 - تۈەن 2 - يېڭىنىڭ

سياسي رەھبىرى، تۇمن خەلق تراڭسپورت ئىشلىرى بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، پىكىرەي شۆبە ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سياسىي كومىسسارى. ري، تۇمن سياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، تۇمەنلىك سياسىي كومىسسارى بولغان. 1950 ـ يىلى دۆلەتلىك مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى مالىيە كومىتېتىنىڭ كادىرلار باشقارمىسىدا مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، ژېيتنام ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى سياسىي مەسلىھەتچىسى بولغان. 1956 ـ يىلدىن كېيىن، ئارقا سەپ تەمىنات ئىستاتىستىكا ماي ماتېرىياللىرى فاكولتېتىنىڭ سياسىي كومىسسارى، پىكىرەي ـ شىزاڭ ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ سياسىي كومىسسارى، مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋەنى، قوشۇمچە شەرقىي شىمال ھەربىي رايونى قورۇلۇش قىسمىنىڭ سىلكىۋەنى، ئازادلىق ئارمىيە قورۇلۇش قىسمى مەكتەپلىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ ھەربىي كومىتېت قورۇلۇش قىسمىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلكىۋەن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋەنى، ئازادلىق ئارمىيە قورۇلۇش قىسمىنىڭ سىلكىۋەنى، ئورۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. مەملىكەتلىك 9ـ نۆۋەتلىك خەلق قورۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ج ك پ پارتىيىسى 11ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى شياۋجياڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

لىۋ فاشىۋ (1916ـ) ئورۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ يۈشۇن ناھىيىسىدىن. 1932 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى-دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1934ـ يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 8 ـ جۇنتۇەنلىك مۇھاپىز-تچىلەر ئىدارىسىدا ئالاقىچى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن 81 ـ شى 53 ـ تۇمن لېيەندە مۇئاۋىن سياسىي يېتەكچى، سياسىي يېتەكچى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359ـ لۇي 717ـ تۇمن لېيەندە سياسىي يېتەكچى، 718 ـ تۇمەنلىك سياسىي باشقارمىسى تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، يېڭىنىڭ سياسىي رەھبىرى تۇمن سياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشقارما باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئونتۇرا تۇزلەڭلىك ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سياسىي كومىسسارى، سياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 5 ـ شى 14 ـ تۇمەنلىك تۇمنجاڭى، قوشۇمچە ھەربىي رايونى مۇستەقىل لۇينىڭ مۇئاۋىن سياسىي كومىسسارى، ج ك پ ئىيۇيەن ژىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سياسىي كومىسسارى، 2 ـ دالا ئارمىيىسى مەخسۇس قىسىم زوڭدۇيېنىڭ مۇئاۋىن سياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قورۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى قورۇلۇش قىسىم زوڭدۇيېنىڭ سىلكىۋەنى، قوشۇمچە سياسىي كومىسسارى، شەرقىي شىمال ھەربىي رايونى قورۇلۇش قىسىمىنىڭ سىلكىۋەنى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسى قورۇلۇش قىسىم قوماندانلىق ئورنىدا قوماندان، قوشۇمچە شەرقىي شىمال ھەربىي رايونى قورۇلۇش قىسىمىنىڭ سىلكىۋەنى، ئازادلىق ئارمىيە ئالىي قورۇلۇش قىسىم مەكتەپلىنىڭ مۇدىرى، ج ك پ ھەربىي كومىتېت قورۇلۇش قىسىمىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلكىۋەن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋەنى، ئازادلىق ئارمىيە قورۇلۇش قىسىمىنىڭ سىلكىۋەنى، ئورۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. مەملىكەتلىك 9ـ نۆۋەتلىك خەلق قورۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ج ك پ پارتىيىسى 11ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ج ك پ مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر ئىدارىسىدا ئالاقىچى، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەن 81 ـ شى 53 ـ تۇمن لېيەندە مۇئاۋىن سياسىي يېتەكچى، سياسىي يېتەكچى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359ـ لۇي 717ـ تۇمن لېيەندە سياسىي يېتەكچى، 718 ـ تۇمەنلىك سياسىي باشقارمىسى تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، يېڭىنىڭ سياسىي رەھبىرى تۇمن سياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشقارما باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئونتۇرا تۇزلەڭلىك ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سياسىي كومىسسارى، سياسىي كومىسسارى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 5 ـ شى 14 ـ تۇمەنلىك تۇمنجاڭى، قوشۇمچە

سىياسىي كومىتسارى بولغان. جۈڭخۇا خەلق جۈمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 ـ بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن شجاڭى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى 4 ـ شىنىڭ شجاڭى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سەلىكىيۈەنى، سىلىكىيۈەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. ج ك پ 9 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1961 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

جياڭ سەنشياڭ (1916 ~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ شۆجياڭ ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان، 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومموپۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1975 ـ يىلى شىنجاڭ (ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان. 1955 ـ يىلى شياۋجياڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

شۇ گوشيەن (1916~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق بىرىنچى مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ لىيەنخۇا ناھىيىسىدىن. 1929 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 8 ـ ئارمىيىنىڭ 22 ـ شى باشقارمىسىدا ئالاقىچى بەننىڭ بەنجاڭى، قىزىل 6 ـ جۇنتۈەن 12 ـ شى 49 ـ تۈەننىڭ ئالاقىلىشىش پەيدە مۇئاۋىققەت پەيجاڭ، لىيەننىڭ سىياسىي بېتەكچىسى، يىڭجاڭ، نەمۇنچى شىدا يىڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359ـ لۇي 718 ـ تۈندە يىڭجاڭ، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، يەنبىي تارماق ئەترەتتە ئەترەت باشلىقى، پەۋقۇلئادە ۋەزىپە ئۈتەش تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش قىسمىدىكى تارماق ئەترەتتە 4 ـ چوڭ ئەترەتنىڭ باشلىقى، خۇنەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى 4 ـ تارماق ئەترەتنىڭ باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئوتتۇرا تۇزلەڭلىك ھەربىي رايونى 359 ـ لۇي 719 ـ تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، مۇئاۋىن لۇيجاڭ، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ زوڭدۇي 359 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ جۇن 5 ـ شىنىڭ شجاڭى، قوشۇمچە شىنجاڭ ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سەلىكىيۈەنى بولغان. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن جۇنجاڭى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، مۇۋەققەت جۇنجاڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلۇش قىسمىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان. 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ ئەزاسى، 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ج ك پ 12 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

شياۋ چۈەنلۇ (1916~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىكىيۈەنى. بۇرۇن قوللانغان ئىسمى شياۋ چۈەنلۇ. ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ جەنجەي ناھىيىسىدىن. 1930 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كومموپۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇنىۋېرسىتېت مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. شياۋ چۈەنلۇ شاڭچىڭ ناھىيىلىك شياۋگوك 2 ـ رايونىدا رايونلۇق كومىتېتىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمىدە چارلىغۇچى خادىم، قىزىل 4 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ باش شتابىدا تايانچ ئەسكەرلەر بەننىڭ بەنجاڭى، پەيجاڭ، ئالاقىلىشىش يىڭىنىڭ شتاب باشلىقى، مەركىزىي ھەربىي كومىتېت 2 ـ بيۈروسىدا بۆلۈم خادىمى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۈڭگو خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئەترەت بېتەكچىسى، تارماق ئەترەت باشلىقى، چوڭ ئەترەت باشلىقى، 2 ـ شۆبە مەكتەپتە ئەترەت باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، سەنشى، چاخار، خېبېي ھەربىي رايونى 2 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ بېتەكچى چوڭ ئەترىتىدە ئەترەت باشلىقى، 4 ـ رايوندا ئەترەت باشلىقى، جىرياۋ ھەربىي رايونى 17 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جەنۇبقا ھەربىي رايونى 13 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، مۇستەقىل 11 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، 4 ـ دالا ئارمىيىسى 46 ـ جۇن 137 ـ شىنىڭ شجاڭى بولغان. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خېنىياڭ گارنىزونىنىڭ سىلىكىيۈەنى، 12 ـ بىڭتۈەننىڭ مۇئاۋىن

جۇنجاڭى، جۇنجاڭى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيەسى 46 ـ جۇننىڭ جۇنجاڭى، شىنيالڭ ھەربىي رايونىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىڭ سىلىكىيۈەنى بولغان. ج ك پ 11 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتەيمىنىڭ ۋەكىلى، 12 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەركىزىي كومىتېت مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتەيمىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجىيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

يالڭ جي (1916～) شىنجاڭ ھەربىي رايونىڭ سابىق مۇئاۋىن شتات باشلىقى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ رۇيچېڭ ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ھەربىيگە قاتناشقان، 1938 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1953 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان.

رېن جېن (1916.3～) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى. ئەسلى ئىسمى يالڭ ژېن، زېبوشەن. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ لىڭباۋ شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيىتى سەۋىيىسىگە ئىگە. رېن جېن 1937 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ يەر ئاستى خىزمىتىگە قاتناشقان، شۇ يىلى نويابىردا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1937 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شەنشى ئۆلكىلىك «پىداكارلار ئىتتىپاقى» غا قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، دۇشمەن ئارقا سەپىدە پارتىزانلىق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان، لىيەنجالڭ، قوشۇمچە سىياسىي يېتەكچى، ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن يېڭجالڭ، يېڭجالڭ، تۇەنجالڭ، شىجالڭ بولغان. 1957ـ يىلى ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان.

جۇك گۇاڭگو (1916～1975) شىنجاڭ ھەربىي رايونىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى. خۇبەي ئۆلكىسىنىڭ خوڭئەن ناھىيىسىدىن. 1932 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان، 1937 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1969 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان.

فەن شىجىڭ (1916～1961) شىنجاڭ ھەربىي رايونى سابىق ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سەھىيە باشقارمىسى ئىنىڭ باشلىقى بولغان. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ ئىگىشىالڭ ناھىيىسىدىن. فەن شىجىڭ 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1932ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 3 ـ جۇنتۇەن ھەربىي ھەسىيە باشقارمىسىنىڭ داۋالاش ئەترىتىدە ئەترەت باشلىقى، قىزىل 6 ـ جۇڭتۇەن سەھىيە باشقارمىسىدا دوختۇر، 17 ـ شى دالا ئارمىيە دوختۇرخانىسىنىڭ داۋالاش بۆلۈمىدە بۆلۈم باشلىقى، جۇنتۇەن ئارقا سەپ دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى، جۇنتۇەن سەھىيە باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيە 120 ـ شى 359 ـ لۇي 718 ـ تۇەنىدە داۋالاش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، لۇي ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى سەھىيە باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، لۇي سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 1 ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ جۇن سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، 1 ـ بېكتۇەن سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1951 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ موسكۋا مەركىزىي ۋراچ تەربىيىلەش ئىنستىتۇتىدا ئوقۇپ، تېببىي پەنلەر بويىچە كاندىدات دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى كېرىلوف ھەربىي ئىشلار تېببىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئالاھىدە فاكولتېتىدا ئوقۇغان. 1965 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ھەربىي ئىشلار تېببىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجىيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

زېڭ گۇاڭمىڭ (1916～1985) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. جىياڭشى ئۆلكىسىنىڭ جىسۈەن ناھىيىسىدىن. 1930 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1931 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پاشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، 1932 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇ-

رۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 1 ـ جۇنتۇڭ 3 ـ جۇن 7 ـ شى 19 ـ تۇڭدە پەيجاڭ، لىيەننىڭ سىياسىي يېتەكچى، 1 ـ شىنىڭ 2 ـ تۇڭندە يېڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيەنىڭ مۇداپىئە ۋە ئالاقە بېكىتۇڭنى ساقچى قىسىم 4 ـ تۇڭننىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا گۇرۇپپا باشلىقى، 120 ـ شى 358 ـ لۇي 716 ـ تۇڭندە سىياسىي باشقارما مۇدىرى، جەنسۇي ھەربىي رايونى مۇستەقىل 4 ـ لۇي 13 ـ تۇڭننىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال دالا ئارمىيەسىنىڭ 2 ـ كولوننا مۇستەقىل 4 ـ لۇي سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، لۇيەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ دالا ئارمىيەسى 2 ـ جۇن 4 ـ شىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ شى سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ 1 ـ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سلىڭيۈەنى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنىۋانى بېرىلگەن.

خې خۇاجاڭ (1916~1989) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ باشقارمىسىنىڭ سابىق مەسئۇلى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ ژاڭشاڭ ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيەسىگە قاتناشقان. 1934 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيەنىڭ مەركىزىي ھەربىي بېكەت باشقارمىسىدا پەيجاڭ، مۇداپىئە ۋە ئالاقە تۇڭننىڭ سەھىيە باشقارمىسىدا ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن خادىم، دوختۇرخانىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچىسى، سىياسىي كېڭەش ھەيئىتى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، جەنسۇي دالا ئارمىيەسى مۇستەقىل لۇيەننىڭ سەھىيە باشقارمىسىدا سىياسىي كومىسسار، غەربىي شىمال دالا ئارمىيەسىنىڭ 2 ـ كولوننا مۇستەقىل 4 ـ شىدا سىياسىي كومىسسار بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پىيادە ئەسكەرلەر 4 ـ شىنىڭ تەمىنلەش باشقارمىسى، ئارقا سەپ باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مەسلىھەتچىسى بولغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك ھەيئىتى بولغان.

لى جاۋمىڭ (1917~1997) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىناتى 1 ـ باشقارمىسىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ دىڭشيالڭ ناھىيىسىدىن. لى جاۋمىڭ 1934 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. 1937 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىڭيۈ 2 ـ رايونى پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، خۇاڭجۇڭ خىزمەتچىلەر ئۆمىكىنىڭ گەنسۇ، نىڭشيا گۇرۇپپىسىنىڭ مۇدىرى، جەنەن ئۆزىنى قوغداش ئارمىيەسى قىسقا مىلتىقلىقلار ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تۇڭن تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، خۇنەن شەرقىي شىمال شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 2 ـ ئارمىيە سىياسىي باشقارمىسى ئالاقىلىشىش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەيەنشۇي ھەربىي ئىدارە قىلىش ئۇيۇشمىسى قاتناش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئىلى ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىمالىي شىنجاڭ شۆبە ھەربىي رايوننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى مەدەنىيەت ئىنقىلابى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ 1 ـ سىياسىي كومىسسارى، پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى بولغان. 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان.

ساۋ سىمىڭ (1917~) شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ شاڭچېڭ ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيەسىگە قاتناشقان، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە،

قىزىل 25 ـ جۇنئالف 74 ـ شى 224 ـ تۇنجى ئالاقچى، بەنجالف، قىزىل 1 ـ جۇنتۇەن 3 ـ ئارقا سەپ دوختۇرخانىسىنىڭ زاپچوزى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيە 115 ـ شى يېتەكچى چوڭ ئەترىتىدە رايونلۇق ئەترەت باشلىقى، سىياسىي يېتەكچى، چوڭ ئەترەتنىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شى سىياسىي باشقارمىسى بۆلۈمىنىڭ خىزمەتلەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1943 ـ يىلدىن كېيىن، بېڭخەي ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، بېڭخەي ھەربىي رايونى بېڭبې شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي بۆلۈمىدە مۇدىر، جياۋدۇڭ ھەربىي رايونى بېيخەي شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، يەنتەي شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى، سۇجۇ، نەنجىڭ ھەربىي رايونى سۇجۇ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جياۋدۇڭ ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، خۇادۇڭ ھەربىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، نەنجىڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، جۇنئالف سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت سىلىكىيۇەنى، سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 3 ـ شۇجىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئارقا سەپ تەمىنات ئىنستىتۇتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ج ك پ 10 ـ، 11 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ كاندىدات ئەزاسى، مەركىزىي كومىتېت ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجيالڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

خې جياچەن (1917~1977) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق شتاب باشلىقى. جياڭشى ئۆلكەسىنىڭ شاڭيۇ ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، خۇنەن ئۆلكىلىك مۇھاپىزەتچىلەر بىيۇروسىنىڭ رازۋېدكا بۆلۈمىدە خادىم، چارلىغۇچى، قىزىل 2 ـ جۇنتۇەن ئىنىڭ 6 ـ شى 18 ـ تۇەن يېڭىدا پۈتۈلۈشىدە ئۇيۇشتۇلگەن خادىم، قىزىل 6 ـ جۇنتۇەننىڭ 52 ـ تۇەن لېيەنىدە سىياسىي يېتەكچى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۈي 717 ـ تۇەن لېيەنىدە سىياسىي يېتەكچى، يېڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، تۇەننىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈمى چىسىنىڭ باشلىقى، يېڭجاڭ بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، 359 ـ لۈيىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ زۇڭدۇي 359 ـ لۈي 717 ـ تۇەننىڭ تۇەنجاڭى، 1ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ جۇن 5 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر شىمىدا شجاڭ، قوشۇمچە سىياسىي كومىسسارى، خوتەن ۋىلايەتلىك شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، مۇئاۋىن جۇنجاڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى، فۇجۇ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان. 1961 ـ يىلى شياۋجيالڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

لى فېڭيۇ (1917~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىلىكىيۇسىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. چياڭزۇ. سىچۇەن ئۆلكىسىنىڭ ماۋ شيەن ناھىيىسىدىن. 1934ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لى فېڭيۇ خەۋەرچى، مۇھاپىزەتچى، رازۋېدكىچى، لېيەنجاڭ، ئوقۇغۇچى، ئىشچىلار قوراللىق ئەترىتىنىڭ باشلىقى، يېڭجاڭ، مۇئاۋىن تۇەنجاڭ، تۇەنجاڭ، مۇئاۋىن شجاڭ، ئاۋئاتسىيە تەييارلىق مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، جائاۋت خەۋپسىزلىك باش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، مۇستەقىل شىنىڭ شجاڭى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىلىكىيۇسىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلىكىيۇەن، سىلىكىيۇەن، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىلىكىيۇسىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان.

لى چاڭلىن (1917~1999) ئۇرۇمچى ھەر-بىي رايونىنىڭ سابىق مەسئۇلىچىسى. سىچۈەن ئۆلكە-سىنىڭ چۈيشىيەن ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان، 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىس-تىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ئەسكەر، بايراقچى ئەسكەر بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇ-رۇش مەزگىلىدە، بەنجاڭ، پەيجاڭ، لىيەنجاڭ، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، يېڭجاڭ بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىل-ىدە، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، تۈەنجاڭ بول-غان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كې-يىن، پىدائىيلار ئارمىيىسىدە تۈەنجاڭ، مۇئاۋىن شە-جاڭ، مۇۋاققەت شجاڭ بولغان. كېيىن شجاڭ، مۇ-ئاۋىن جۇنجاڭ، شىنجاڭ (ئۇرۇمچى) ھەربىي رايون-ىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكچىلىرى، مەسئۇلىچىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئۇ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى-نىڭ كۇرەش قەھرىمانى.

جىن جۇڭفەن (1917~1989) شىنجاڭ ھەر-بىي رايونى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ سابىق مۇدىرى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ لياڭخۇا ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىر-گەن، 1932 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، 1933 ـ يىلى جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 6 ـ جۇنتۈەننىڭ 17 ـ شى 51-تۈەن لىيەندە سىياسىي يېتەكچى، تۈەن سىياسىي باش-قارمىسىنىڭ كۆلۇب مۇدىرى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەز-گىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شى 359 ـ لۈي 717 ـ تۈەن يېڭدا سىياسىي رەھبەر، 718 ـ تۈەننىڭ سىياسىي باشقارما مۇدىرى. 719 ـ تۈەننىڭ سىياسىي باشقارما مۇدىرى، 717 ـ تۈەننىڭ شتاب باشلىقى، جەنۇبقا يۈرۈش قىلىش قىسمى 1 ـ تارماق ئەترىت 1-چوك ئەترىتىنىڭ شتاب باشلىقى، خۇنەن خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قوتقۇ-زۇش جۇنى 5 ـ تارماق ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن تۈەنجاڭى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ زوڭدوي 6 ـ شى 17 ـ تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، 1 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 2-جۇن 6 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 ـ بېكتۈەننىڭ شجاڭى، 2 ـ ئالىي پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىدە چە-نىقتۇرۇش باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، چىڭدۇ ھەربىي رايونى سىيا-سىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، چىڭ-دۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، مەسئۇلىچىسى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەر-بىي ئۇنۇانى بېرىلگەن.

ما خۇڭشەن (1918~) جەنۇبىي شىن-جاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق 2 ـ سىياسىي كومىس-سارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ يەنچاڭ ناھىيىسىدىن. 1935 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن، شۇ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، يەنچاڭ ناھىيىسىدە شاۋگۇك رايونلۇق كو-مىتېتىنىڭ شۇجىسى، قىزىل 1 ـ جۇنتۈەن 1 ـ شى 1 ـ تۈەندە ئامىۋى ترانسپورت كادىرى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمى-يە 115 ـ شىسىنىڭ ھەربىي سوت باشقارمىسىدا سولاق-خانا باشلىقى، شى خەۋەرلىشىش يېڭدا پەۋقۇلئادە ئەۋەتىلگەن خادىم، شىغا بۇاسىتە قاراشلىق سىياسىي باشقارمىدا مۇئاۋىن مۇدىر، شى قوغداش بۇسى 1 ـ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن ئىشخانا باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپە-لەرنى ئۆتىگەن. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، شەن-شى- گەنسۇ ـ نىڭشيا جەنسۇي بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسى قوغداش باشقارمىسىنىڭ 1 ـ بۆلۈمىدە ئىش-خانا باشلىقى، يەنئەن شۇبە ھەربىي رايونى مۇستەقىل تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، غەر-بىي ـ شىمال دالا ئارمىيىسى 6 ـ زوڭدوي سىياسىي بۇسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۇجاڭى، 1-دالا ئارمىيىسى 6 ـ جۇن تەلىم ـ تەربىيە تۈەننىڭ سىيا-سىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1 ـ بېكتۈەندە شىنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەشكىلات بۆلۈ-مىنىڭ بۇجاڭى، ھەربىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش-لىقى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 2 ـ سىياسىي كومىسسارى، شەنشى ئۆل-كىنىڭ ھەربىي رايونىنىڭ مەسئۇلىچىسى بولغان. 1964 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۇانى بېرىلگەن.

جاڭ يېڭمىڭ (1918 ~ 1995) ئۇرۇمچى

ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سابىق بۆلۈمى. ئەسلىي ئىسمى جالاڭ ژۇ. سەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىڭشى ناھىيىسىدىن. 1936 ـ يىلى سەنشى پىدائىيلار دۆلەت قوغدۇش ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1937ـ يىلى سەنشى ياشلىرىنىڭ دۈشمەنگە قارشى كۈرەشچى گەترە. تىگە ئۆزگەرتىلگەن، 1940 ـ يىلى جۇڭگو كومموپىس. تىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قار. شى ئۇرۇش مەزگىلىدە، سەنشى 2 ـ كۈرەشچى زوڭدۇ. يىدە لىيەن سىياسىي يېتەكچىسى، مۇھاپىزەتچىلەر باش. قارمىمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن باشلىقى، جىنسۇي ھەربىي رايونى 8 ـ شۆبە ھەربىي رايونى قالدۇق ئىشلارنى بېجىرىش باشقارمىمىنىڭ مۇدىرى، جىنسۇي يېڭى ئارمىيىسى باش قوماندانلىق شتابى قال. دۇق ئىشلارنى بېجىرىش باشقارمىمىنىڭ مۇئاۋىن مۇ. دىرى، جىنخۇي ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي باشقارمە. سىدا خوجلىق بۆلۈم مۇدىرى، 8 ـ شۆبە ھەربىي رايونى تەمىنات باشقارمىمىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە مۇ. داپىئە ۋە ئالاقە ئىشلارنى بېجىرىش باشقارمىمىنىڭ مۇ. دىرى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، لۇيلياڭ ھەربىي رايونى تەمىنات بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈمى، غەربىي ـ شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ جۇن ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 1 ـ بىكتۈەن جۇچۈەندىن ئۇرۇمچىگە بولغان تىرانسپورت ئىشلىرى قو. ماندانلىق شتابىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى تەمە. نات بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەر. بىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ مۇئاۋىن سىيا. سىي كومىسسارى، قوشۇمچە مالىيە ھېسابات بۆلۈمە. نىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆسە. نىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ھەربىي رايون ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ بۆلۈمچى، ئۇرۇمچى ھەربىي را. يونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ بۆلۈمى بولغان. جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسىنىڭ 12 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1964 ـ يىلى شاۋجيالاڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جيالاڭ لىندۇك (1918 ~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسا. رى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇپىڭ ناھىيىسىدىن. 1931 ـ يىلى يەنئەندىكى شىمالىي شەنشى ھۆكۈمەت مەكتىپىگە ئوقۇشقا كىرگەن. 1938 ـ يىلى ھەربىيگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، شىمالىي شەنشى ھۆكۈمەت مەكتىپىدە ئەت. ىرەت يارەمچىسى، جۇڭگو كومموپىستىك پارتىيىسى خېنەن ئۆلكىسى لۇيى ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجە. سى، يېڭى 4 ـ ئارمىيە 6 ـ تارماق ئەترەت 2 ـ زوڭدۇي 4 ـ تۈەننىڭ يىلاق دەرىجىلىك سىياسىي كو. مىسسارى، زوڭدۇي سىياسىي بۆسىنىڭ ئاممىۋى تىرانسپورت بۆلۈمىدە مۇدىر، قوشۇمچە دۈشمەن ئارقا سەپى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، يېڭى 4 ـ ئارمىيە 4 ـ شى 9ـ لۇي 27ـ تۈەن سىياسىي باشقارمىمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىر بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، شەندۇڭ دالا ئارمىيىسى 2 ـ زوڭدۇي 6ـ شى 18 ـ تۈەندە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سىيا. سىي كومىسسار؛ 3 ـ دالا ئارمىيىسى 21 ـ جۇن 62ـ شىنىڭ سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە شىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كو. مىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، جۇن سىياسىي بۆ. سىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، سىياسىي كومىسسار، بېيە. جىڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدە. رى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىدا مۇدىر، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، قوشۇمچە سىياسىي بۆ. لىنىڭ مۇدىرى، گۇاڭجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سە. ياسىي كومىسسارى، مەسلىھەتچىسى بولغان. مەسلە. كەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1964 ـ يىلى شاۋجيالاڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

يەن جىنشىك (1918 ~ 1994) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسا. رى. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ چالىك ناھىيىسىدىن. 1930ـ يىلى جۇڭگو كومموپىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولغان. 1932 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومـ. موپىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇ. شى مەزگىلىدە، قىزىل 18 ـ شىنىڭ 53 ـ تۈەندە لىيەن سىياسىي يېتەكچىسى، قىزىل 2 ـ جۇن سىياسىي بۆسىدا ياشلار خىزمەتچىسى، قىزىل 2 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ سىياسىي بۆسى ياشلار بۆلۈمىنىڭ مۇئا. ۋىن بۆجاڭى بولغان. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمـ. يىنىڭ 120 ـ شى سىياسىي بۆسىدا تەشكىلات بۆلۈمـ.

ىنىڭ باشلىقى، 120 ـ شىنىڭ 358 ـ لۇي 716 ـ تۇنجى سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسار بولغان. ئازاد. لىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، غەربىي ـ شىمال دالا ئارمىيىسى 1ـ زۇڭدۇي 1 ـ لۇيىدە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، 1ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 1 ـ جۇن 2 ـ شىسدا سىياسىي كومىسسار بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، غەربىي ـ شىمال ھەربىي رايونى توپچى قىسىملىرىنىڭ سىلىكىيۈەنى، قو. شۇمچە سىياسىي كومىسسارى، جۇڭگو خەلق پىدائىي ئارمىيىسىدە جۇنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ۋۇخەن ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئا. ۋىن مىنىستىرى، شەنشى ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. مەملىكەتلىك 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لى شۇاڭشېڭ (1919~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىلىكىبۆسىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ يۈڭشۇن ناھىيىسىدىن. 1934 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان، 1935 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئا. لىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لى شۇاڭ. شېڭ جەڭچى، بەنجاڭ، پەيجاڭ، لىيەنجاڭ، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، تۇنجاڭ، ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتى ئاسا. سىي پەنلەر فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى، قوماندانى، مەسلىھەتچىسى؛ جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، سىلىكىيۈەنى، مەسلىھەتچىسى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ دائىسىي ھەيئىتى بولغان.

ما سېن (1919~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، مادېڭشېڭ، ماشېڭ دېگەن ئىسىملارنىمۇ قوللانغان. سەنشى ئۆلكەسىنىڭ شياۋيى ناھىيىسىدىن. 1937 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ھەربىيگە قاتناشقان، 1938 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. بېيجىڭ ئالىي ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 120 ـ شىسدا مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى، شەنشى گەنسۇ ـ نىڭشا جەنسۇي بىرلەشمە مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ سەنمۇسى، جەنسۇي دالا ئارمىيىسى 4ـ مۇستەقىل لۇيىدە مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان. ئا. زادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، غەربىي ـ شىمال دالا ئار. مىيىسىنىڭ 2 ـ زۇڭدۇي مۇستەقىل لۇيىدە شتاب باشلىقى، 1 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 2 ـ جۇن 4 ـ شىسدا شتاب باشلىقى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇ. رىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى؛ ئۇ. رۇمچى ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلىكىيۈەن بولغان.

ۋېي يۈجۇ (1919~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. شەن. شى ئۆلكىسىنىڭ لەيۈ ناھىيىسىدىن. 1935 ـ يىلى «9 ـ دېكابىر» ھەرىكىتىگە قاتناشقان. 1936 ـ يىلى جۇڭخۇا سىللەتلىرى ئازادلىقى ئاۋانگارت قوشۇنىغا قاتـ ناشقان. 1937 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيـ. سىگە كىرگەن. 1938 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناش. قان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جياڭسۇ شەندۇڭ چېگرا رايونى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پىدائىيلار ئەترىتىدە سىياسىي يېتەكچى، جياڭ. سۇ ـ شەندۇڭ ـ ئەنخۇي تارماق ئەترىتى 3 ـ پارتىزان. لار تارماق ئەترىتىنىڭ يىگىدا سىياسىي رەھبەت، يېڭى 4 ـ ئارمىيىنىڭ 3 ـ شى 7 ـ لۇي 20 ـ تۇەن سىياسىي باشقارمىسىدا مۇدىر، 19 ـ تۇەنىدە سىياسىي كومىسسار بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە شەر. قىي ـ شىمال دالا ئارمىيىسىنىڭ 6 ـ زۇڭدۇي 16ـ شى سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، 4 ـ دالا ئارمـ. يىسىنىڭ 34ـ جۇن 127 ـ شى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇل. غاندىن كېيىن، خەينەن ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسـ. ىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن مۇدىرى، گۇاڭجۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ بۆجاڭى، جۇنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي بۆ. نىڭ مۇدىرى، خەينەن ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىيا. سىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي بۆنىڭ مۇدىرى، 2ـ سىياسىي كومىسسارى، گۇاڭشى ھەربىي رايونىنىڭ 3 ـ سىياسىي كومىسسارى، گۇاڭجۇ ھەربىي رايونى

سىياسىي بۇسۇنلىق مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۇسۇنلىق مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي بۇنلىق مۇدىرى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. مەملىكەتلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1955ـ يىلى شاۋجيالىڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

زۇنۇن تېيىپوف (1919~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى. شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدىن، ئۇيغۇر، 1944 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1950 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولغان. 1950ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5ـ جۇنگە مۇئاۋىن سىلكىۋەنى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجيالىڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

ساۋدانوف زاھىر (1920.12~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. شىنجاڭ غۇلجىلىق، ئۇيغۇر. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1950 ـ يىلى 3ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1944 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ئەزاسى، لېيەن يىڭ-نىڭ كاتىپى، يىڭنىڭ شتاب باشلىقى، تۆۋەننىڭ شتاب باشلىقى، مىللىي ئارمىيە سىياسىي بۇسۇنلىق مۇدىرى بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 ـ جۇننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۇسۇنلىق مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1969 ـ يىلىدىن بۇيان ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. پارتىيە 12 ـ قۇرۇلتىيى مەركىزىي ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. مەملىكەتلىك 3ـ، 4ـ، 5ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7ـ، 8ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. 1955 ـ يىلى ئۈكتەبىردە شاۋجيالىڭ ھەربىي ئونۋانى بېرىلگەن.

خې لىنجاۋ (1921~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ شىخۇا ناھىيىسىدىن. خې لىنجاۋ 1938 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1940 ـ يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 4 ـ شۆبىسىدە ئوقۇغان. يېڭى 4 ـ ئارمىيىنىڭ 6 ـ شىددا لىيەننىڭ سىياسىي يېتەكچىسى، يېڭى 4 ـ ئارمىيىنىڭ 4 ـ شىسى ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنىدە ئالاھىدە ئۆتەتلىگەن خادىم، چوڭ ئەترەتنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شەرقىي جۇڭگو دالا ئارمىيىسىدە قوغداش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تۈەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 3 ـ دالا ئارمىيىدە تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى تېەتەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسىنىڭ تۈەن سىياسىي كومىسسارى، شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، شىنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، ئەنجاڭ ھەربىي رايونى قوغداش بۆلۈمىنىڭ بۇجاڭى، جۇن سىياسىي بۇسۇنلىق مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان.

كاك لىزې (1921.12~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىچۈەن ئۇلكىسىنىڭ جىنچۈەن ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1935ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولغان. 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، ئۇرۇمچىدە مەدەنىيەت ۋە ھەربىي ئىشلارنى ئۆگەنگەن، كېيىن مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى 2 ـ بيۇرو 1 ـ بۆلۈمىدە بۆلۈمچە باشلىقى، 2 ـ

سستېما 1 ـ گۈرۈپپىنىڭ باشلىقى، شەنشى ـ چاخار، خېبېي ھەربىي رايونى 2 ـ بيۈرو 2 ـ ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە 1 ـ بۆلۈمنىڭ مۇدىرى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، 4 ـ دالا ئارمىيىسى سىلكىۋىسىنىڭ 2 ـ بيۈرو 1 ـ باشقارمىسىدا سىياسىي كومىسسار بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى بىناكارلىق قۇرۇلۇش ئەسكەرلىرى مەكتىپى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇۋەققەت مۇدىرى، قوشۇمچە كادىرلارنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، پۈتۈن ئارمىيە تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ ئورۇنباسارلىق مۇدىرى، 1 ـ ھەربىي تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 7ـ ھەربىي تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 53 ـ تەتقىقات ئاكادېمىيىسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ھەربىي تېببىي ئاكادېمىيىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 4 ـ ھەربىي تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ھەربىي رايون پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، مۇئاۋىن شۇجىسى، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى بولغان. مەملىكەتلىك 6ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى.

رېن شۇتېيەن (1921 ~ 1999) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق شتاب باشلىقى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ جۇنشېيەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1939 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە تەشۋىقاتچى، يېتەكچى، سىياسىي رەھبەر، يېڭجاڭ، تۇرپان سىياسىي كومىسسارى، مۇئاۋىن شنجاڭ، شنجاڭ بولغان. 1962ـ يىلى ئىلى ھەربىي رايونىدا شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلكىۋىسى بولغان. 1978 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شنجاڭ ھەربىي رايونى پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئۇرۇمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1982 ـ يىلى شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان.

چى چېبەنزەي (1921~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىۋىسى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ لەيۋۇ ناھىيىسىدىن. 1939 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1939 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1968 ـ يىلى شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋىسى بولغان.

خۇاڭ رۇيشياڭ (1921~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ يېشەن ناھىيىسىدىن. 1940 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان، 1941 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. تولۇق سىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە تۇنجى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ خىزمەتچىسى، شى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تۇنجى سىياسىي كومىسسارى، شنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەسلىھەتچىسى بولغان.

جىاڭ جىۋېن (1921 ~ 1999) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چاڭئەن ناھىيىسىدىن. 1936 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە قاتناشقان. 1937 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. جىاڭ جىۋېن ھەربىي سەپتە تەشۋىقاتچى، تەلىم ـ تەربىيە تۇنجىلىك ئوقۇغۇچىسى، يېڭىلىك سىياسىي رەھبىرى، تۇنجاڭ، شنجاڭ ھەربىي رايونى ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىنىڭ بۇجاڭى، جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىۋىسى، شنجاڭ (ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەسلىھەتچىسى بولغان.

لۇ كېجيې (1921~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ جېنيۈەن ناھىيىسىدىن. 1938ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1940 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە ئۇزۇن قوغداش قىسمىدا يېڭجاڭ، خوجىلىق باشلىقى، يېڭدا سىياسىي رەھبەر، تۇنجى سىياسىي باشقارمىسى...

ىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، تۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كو- مىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شى كادىرلار بۆسە- ىنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتى ئاساسىي فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، شىنجاڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە سىياسىي بۆلۈك مۇ- دىرى، ھەربىي ئىشلار سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى مۇئاۋىن شتاب باشلى- قى، شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سىلكىيۈەنى، سىلكىيۈەنى مەسلىھەتچى- سى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ دائى- مىي ھەيئىتى بولغان.

لى شۈەنخۇا (1922 ~) ئۇرۇمچى ھەر- بىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ سابىق مۇدىرى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ چىشەن ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 10ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1939 ـ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1980 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈغا مۇدىر بولغان.

لىۋ خەيچىك (1922.4 ~) لەنجۇ ھەر- بىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىيۈەنى بولغان. مەسچىتتە ئوقۇغان. 1933 ـ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1936 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ھەربىي سەپتە قىزىل 4ـ، قىزىل 5 ـ يۇنىلىش ئارمىيىسىدە جەڭچى، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 115 ـ شى 685ـ تۇەن 5 ـ لىيەندە پەيجاڭ، 8 ـ ئارمىيىنىڭ شەندۇڭ تەلىم ـ تەربىيە 5 ـ لۇي قوماندانلىق شتابىدا مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، يىڭجاڭ، تۇەنجاڭ، شىجاڭ، جۇنجاڭ بولغان. خېبېي ئۆلكىسى باۋدىڭ ۋىلايىتىنىڭ 1 ـ شۇجىسى، خېبېي ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، بېيجىڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، ئۇ- رۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، لەنجۇ

ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۈەنى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىيۈەنى بولغان. مەسـ لىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7ـ، 8ـ نۆ- ۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، 12 ـ نۆ- ۋەتلىك پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ھەيـ ئىتى بولغان.

شۇ گۈاڭ (1922.8 ~ 1996.9) شىنجاڭ قوراللىق ساقچى قىسىملىرى باش ئەترىتىنىڭ سابىق 1 ـ سىياسىي كومىسسارى. 1937 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان. شىئەن شەھەرلىك لې- يۇ ئوتتۇرا مەكتىپىدە پېئونېرلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، يەنئەن ياپون باسقۇن- چىلىرىغا قارشى ھەربىي ـ سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتى 1 ـ چوڭ ئەترىتىدە كاتىپ، شەنشى ـ گەنسۇ ـ نىڭشيا چېگرا رايونى لۇڭدۇڭ ئاماتلىق ساقلاش باشقارمىسىدا بۆلۈمچە باشلىقى، گەنسۇ ئۆلكىلىك ج خ نازارىتىدە مۇدىر كاتىپ بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇ- رۇلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، گەنسۇ ئۆلكىسى جاڭيې ناھىيىسىدە مۇئاۋىن ھاكىم، قوشۇمچە ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، گەنسۇ ئۆلكىسى ۋۇ ۋۇي ۋىلايەتلىك ج خ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باش- لىقى، شىنجاڭ ج خ نازارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ج خ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ج خ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى (پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى)، ج خ نازارە- تىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى (پارتكۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى)، چېگرا مۇداپىئە باش ئەترىتىنىڭ باش ئەت- رەت باشلىقى، قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجاڭ باش ئەترىتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى. شىنجاڭ ج خ نازارىتىنىڭ نازىرى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجاڭ باش ئەترىتىنىڭ باش ئەترەت باشلىقى، قوشۇمچە 1 ـ سىياسىي كومىسـ سارى (مۇئاۋىن جۇن دەرىجىلىك)، ئاپتونوم را- يونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان.

ۋاڭ شۇرۇي (1922 ~ 1994) شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مەسلىھەتچىسى. سەنشى ئۆلكىسىنىڭ فېنياڭ ناھىيىسىدىن. 1937 ـ يىلى 5 ـ ئايدا سەنشىدە «شىمبۇخۇي»غا قاتناشقان، 1938ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان، 1940 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بولغان. ئالىي

تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، سىياسىي يېتەكچى، سىياسىي رەھبەر، تۆەن سىياسىي كومىسسارى، تۆەنجاڭ، مۇئاۋىن شىنجاڭ، شىنىاڭ سىياسىي كومىسسارى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ 2 ـ سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، مەسلىھەتچىسى بولغان.

ۋاڭ گۇاڭزېڭ (1922~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ سابىق مەخسۇس ۋەزىپىسىدىكى مۇئاۋىن شۇجىسى. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ بويې ناھىيىسىدىن. 1937 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان، 1939 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە تەشۋىقاتچى، سىياسىي رەھبەت، يېڭجاڭ، تۆەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى كادىرلار مەكتىپىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان.

لىۋ لىڭ (1922 ~ 1998) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ پېڭلەي ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى شەندۇڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش خەلق ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش مەزگىلىدە شەندۇڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى خەلق 3 ـ جۇن سىياسىي باشقارمىسىدا پۈتۈكچى، 8 ـ ئارمىيىدە پەينىك سىياسىي يېتەكچىسى، تۆەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ خىزمەتچىسى، لۇي سىياسىي باشقارمىسىنىڭ بۆلۈمچە باشلىقى، شۆبە ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ بۆلۈمچە باشلىقى، يېڭدا سىياسىي رەھبەت، تۆەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە، تۆەندە سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى، سىياسىي كومىسسار بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنىاڭ سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، شىدا مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سىياسىي كومىسسار، مۇئاۋىن جۇنجاڭ، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، ياۋسەي ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىيۇەنى، جۇننىڭ سىياسىي كومىسسارى، لەنجۇ ھەربىي رايونى ھەربىي ـ سىياسىي كادىرلىرى مەكتىپىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جۇنجاڭ، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 9 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى.

ۋاڭ فۇجى (1923~) ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى، يەنە بىر ئىسمى ۋاڭ شو. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ يەنئەن شەھىرىدىن. 1935 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان، شۇ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1936 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە پارتىيىلىقىغا كىرگەن. يەر ئىنقىلابى ئۇرۇشى مەزگىلىدە، قىزىل 15 ـ جۇنتۆەننىڭ 78 ـ شىمدا ئۆلچەپ سىزغۇچى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، 8 ـ ئارمىيىنىڭ 115ـ شى 344 ـ لۇي 687 ـ تۆەندە ئۆلچەش ـ سىزىش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، يېڭى 4 ـ ئارمىيىنىڭ 3 ـ شى 8 ـ لۇي 22 ـ تۆەندە خەۋەرلىشىش سەنمۇسى، مۇئاۋىن لىيەنجاڭ، شىنىاڭ قوماندانلىق خەۋەرلىشىش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە، شەرقىي ـ شىمال دېموكراتىك بىرلەشمە ئارمىيىسىدە يېڭجاڭ، 116 ـ شى قوماندانلىق شتابى جەڭ قىلىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شەرقىي ـ شىمال دالا ئارمىيىسى 2 ـ زوڭدوي 5 ـ شىسى 14 ـ تۆەننىڭ مۇئاۋىن تۆەنجاڭى، 4 ـ دالا ئارمىيىسىنىڭ 39 ـ جۇن 15 ـ شىسى 343 ـ تۆەنىڭ تۆەنجاڭى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسىدە مۇئاۋىن شجاڭ، شجاڭ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدە مۇئاۋىن جۇنجاڭ، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، ئازادلىق ئارمىيە باش شتابىنىڭ جەڭ قىلىش ئورنىدا مۇئاۋىن بۇجاڭ، بۇجاڭ، مەنشى ئۆلكىلىك ھەربىي رايوندا سىلكىيۇەنى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى بولغان. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 11ـ، 12ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى بولغان. 1964 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

گو شىڭ (1923~) شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلكىيۇەنى، خېنەن ئۆلكە-

سىنىڭ خۇيشيەن ناھىيىسىدىن. 1942 ـ يىلى ئىنقىلابىي ھىزمەتكە قاتناشقان. 1946 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1946 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. خۇبەي ناھىيىسىدە چ خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش ئەترىتىدە باشلىقى، رايونلۇق ھۆكۈمەتتە باشقارما باشلىقى، ناھىيىلىك قوراللىق ھىزمەت بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈمى، قوشۇمچە باشقارما باشلىقى، تۆھدە شتاب باشلىقى، جەنۇبىي رايونىدا ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈمى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى، سىلىكىيۈەنى بولغان.

مەرغۈپ ئىساقكوف (1923~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، تاتار. 1944 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدىن كېيىن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 5 ـ جۇنگە مۇئاۋىن جۇنجاڭ، قوشۇمچە شتاب باشلىقى، جۇنجاڭ بولغان. 1954 ـ يىلى 10ـ ئايدا ئىلى ھەربىي رايونىغا سىلىكىيۈەنى بولغان، 1960ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوقۇتقۇچى بېرىلگەن.

دۇەن شۇيگۇاڭ (1923~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى. ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ چەنشيەن ناھىيىسىدىن. 1941 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1941 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە خوجىلىق باشلىقى، مۇستەقىل چوڭ ئەترەتنىڭ پۈتۈكچىسى، يېڭىدا سىياسىي رەھبەر، شى ئارقا سەپ بۆسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى، جۇنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1978 ـ يىلى 5ـ ئايدا شىنجاڭ (ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1987 ـ يىلى 12ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئوقۇتقۇچى بېرىلگەن.

گاۋ خۇەنجاڭ (1924~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىكىيۈەنى. خۇبەي ئۆلكىسىنىڭ شېنشيەن ناھىيىسىدىن. 1940 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1942 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە رازۋېدچىك، بەنجاڭ، تۆھنىڭ قوماندانلىق ئورنىدا سەنمۇ، مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن شنجاڭ، شنجاڭ بولغان. 1978 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن باشلاپ جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، سىلىكىيۈەنى بولغان. 1987 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا سىلىكىيۈەنى بولغان. 1988ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئوقۇتقۇچى بېرىلگەن.

ئەزىزوف قاسىم (1924~) شىنجاڭ (ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى، شىنجاڭ غۇلجىلىق، ئۇيغۇر. 1946 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان، 1951 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيىسىدە جەڭچى، لەينجاڭ بولغان. 1953 ـ يىلدىن كېيىن تۆھنجاڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1975 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان. 1980 ـ يىلى ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان.

جاڭ چاڭكۇي (1925~) ئۇرۇمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى مەكتىپىنىڭ سابىق مۇدىرى، بېيجىڭ مېيىۋن ناھىيىسىدىن. 1941 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان، 1942 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، پەيجاڭ، لەينجاڭ، يۇننەن ھەربىي رايونى ئالاھىدە تېخنىكا مەكتىپىدە ھەربىي ئىشلار مۇئەللىمى، تۆھنجاڭ، شنجاڭ، ئۇرۇمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىدە مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر بولغان.

ۋاڭ تۆك (1925~) شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. سەنشى ئۆلكىسىنىڭ جياۋچېك ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان، 1942 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە

خەلق تىرانسپورت ئەترىتىنىڭ خادىمى، تەشۋىقاتچى، تۆمۈر سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمچىسىدە، بۆلۈمچە باشلىقى، شى سىياسىي باشقارمىسىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقى، سىياسىي باشقارما مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سىياسىي كومىسسار، بېيجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى بولغان.

ئابدۇۋاھىت ئۇلاتايوف (1925.7~)
شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. شنجاڭ تۇرپانلىق، ئۇيغۇر. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1947 ـ يىلى 7 ـ ئايدا شنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مىللىي ئارمىيە قاتناشقان، 1951 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە مىللىي ئارمىيە جەڭچىسى، بەنجاڭ، پەيجاڭ، مۇئاۋىن لىيەنجاڭ، لىيەنجاڭ، يېڭدا شتاب باشلىقى، سىياسىي رەھبەر، يېڭجاڭ، تۆمۈرنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسى تەشۋىقات بۆلۈمىدە مۇئاۋىن بۆلۈك، جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لىيۇ شۇسەي (1926~) ئۇرۇمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. خەبىي ئۇلكىسىنىڭ رېنچۇ ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يىلى 8 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان. 1939 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئوتتۇرا تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە تەشۋىقاتچى، مۇئاۋىن سىياسىي بېتەكچى، سىياسىي بېتەكچى، مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقى، سىياسىي رەھبەر، تۆمۈر سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، توپچى قىسىملار سىياسىي بۆسى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈكى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان.

جاڭ دېفۇ (1927~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ كۈنيۇ ناھىيىسىدىن. 1944 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1945 ـ يىلى 4 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1985 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شنجاڭ ھەربىي رايونىغا ماۋاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لى جېڭجۇڭ (1928.9~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى. لياۋىنىڭ ئۇلكىسىنىڭ گەيجۇ شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە.

1945 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە كىرگەن، 1947 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە پىيادە، ئەسكەرلەر 13 ـ لۆيدە تەشۋىقاتچى، بۆتۆكچى، شىمالىي چاخار شۆبە ھەربىي رايونى ئاتلىق ئەسكەرلەر 3 ـ شى قوماندانلىق ئورنىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىدە سەنمۇ، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ شىنىڭ ھەربىي ئىشلىرى بۆلۈمىدە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، تۆمۈرنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 1 ـ شىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن تۆمۈرجاڭ، قۇرۇقلۇق ئارمىيە 8 ـ شىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن شجاڭ، شنجاڭ ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابىنىڭ ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىدە مۇئاۋىن بۆجاڭ، بۆجاڭ، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى بولغان. 1988 ـ يىل 9 ـ ئايدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جىن يۈشۈەن (1928~) شنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى، شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ نىڭجىن ناھىيىسىدىن. 1946 ـ يىلى 5 ـ ئايدا پارتىيىگە كىرگەن. 1946 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1983 ـ يىلى جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1985 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىغا سىياسىي كومىسسار بولغان. 1987 ـ يىلى جەنۇبىي شنجاڭ ھەربىي رايونىدا سىياسىي كومىسسار بولغان.

1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئونۇانى بېرىلگەن.

ۋاڭ يۇ (1929 ~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ سابىق مەخسۇس ھەيئىتى، خىيبىي ئۆلكىسىنىڭ خېجيەن ناھىيىسىدىن، خۇيزۇ. 1945 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1946 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە كاتىپ، سىياسىي يېتەكچى، سىياسىي رەھبەر، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ ياشلار بۆلۈمىدە بۆلۈك، ھەربىي ـ سىياسىي كادىرلىرى مەكتىپى مەكتەپ ئىشلىرى بۆسۈنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ بۆلۈكى، سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ھەيئىتى بولغان. 1983 ـ يىلى ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1988ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئونۇانى بېرىلگەن.

تاڭ گۇاڭسەي (1929 ~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى، خەبىي ئۆلكىسىنىڭ گۇيۇەن ناھىيىسىدىن. 1947 ـ يىلى 6 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1948 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە چاخار ئۆلكىسى شىمالىي شۆبە ھەربىي رايونى ئاتلىق ئەسكەرلىرى 3 ـ چوڭ ئەترىتى ۋە شىمالىي جۇڭگو ئاتلىق ئەسكەرلىرى 1ـ، 3ـ، شىلىرىدا جەڭچى، كاتىپ، سىياسىي يېتەكچى، يار-دەمچى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، تۇمەن-لىك مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كو-مىسسارى، شى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايو-نى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، جە-نۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسا-رى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئونۇانى بېرىلگەن.

مامۇتوف تۇرسۇن (1929.12 ~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسى.

سىگە ئىگە. 1944 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئوچ ژىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، مىللىي ئارمىيىدە يارەمچى، ھەربىي دوختۇرلار كۇرسىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، مىللىي ئارمىيە شىخو دالا دوختۇرخانىسىنىڭ دوختۇرى، مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر يىگى شىپاخانىسى-نىڭ باشلىقى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 ـ تۇمەن ساقلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ ياشلار بۆلۈمىدە بۆلۈك، ھەربىي ـ سىياسىي كادىرلىرى مەكتىپى مەكتەپ ئىشلىرى بۆسۈنىڭ سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ بۆلۈكى، سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ھەيئىتى بولغان. 1983 ـ يىلى ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1988ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئونۇانى بېرىلگەن.

ئابدۇخالىق ئۆمەر (1930 ~ 1999) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، خوتەن ناھىيىسىدىن. 1945 ـ يىلى 9ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1947 ـ يىلى 1 ـ ئايدا

جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە جەڭچى، پەيجاڭ، لەنجاڭ، يىڭجاڭ، تۇەنجاڭ، مۇئاۋىن شجاڭ، شجاڭ بولغان. 1983 ـ يىلى ئايدىن كېيىن شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا سلىڭيۈەنى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا سلىڭيۈەنى بولغان. 1990 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا مۇئاۋىن قوماندان بولغان. 1988 ـ يىلى 9ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

ۋاڭ ئېنچاڭ (1930.12~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق شتاب باشلىقى، سەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىنشيەن ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1946 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1949 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1946 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن باشلاپ جەنسۇي 3 ـ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي بۆ تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ تەشۋىقاتچىسى، تەلىم ـ تەربىيە چوڭ ئەترىتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، تۇەن سىلىڭبۇسىدىكى پراكتىكانت سەنمۇ ۋە سەنمۇ بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پىيادە ئەسكەرلەر 19 ـ شى 55 ـ تۇەنىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا بۆلۈمچە باشلىقى، پىيادە ئەسكەرلەر ئالىي مەكتىپىدە ئوقۇغۇچى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابىنىڭ جەڭ قىلىش باشقارمىسىدا سەنمۇ، بۆلۈم باشلىقى؛ شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى جەڭ قىلىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى؛ شىنجاڭ (ئۈرۈمچى) ھەربىي رايونى قوماندانلىق شتابى جەڭ قىلىش بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، بۆجاڭى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

يۇ رۇيلىن (1931~) ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سابىق مۇدىرى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ لياڭشەن ناھىيىسىدىن 1946 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1947 ـ يىلى 2 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە تەشۋىقاتچى، خىزمەتچى، مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقى، سىياسىي يارەمچى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسىنىڭ شى سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، جەنەن ھەربىي رايونىنىڭ شى سىياسىي بۆسىنىڭ تەشكىلات بۆلۈمىدە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، تۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، شىنجاڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، لەنجۇ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىدا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىدىكى مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1988 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جاڭ مىڭرۇ (1931~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. سەنشى ئۆلكىسى لىنشيەن ناھىيىسىدىن. 1944 ـ يىلى ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان، 1946 ـ يىلى ھەربىي سەپكە كىرگەن. 1947 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. جەنسۇي چېگرا رايونى لىنشيەن ناھىيىلىك ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇيۇشمىسىنىڭ خىزمەتچىسى، جەنسۇي لۇيلياڭ ھەربىي رايونى 2 ـ زوڭدۇيىدە كاتىپ، بوغالتىر، تەشكىلات كادىرى بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 2 ـ جۇندە ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىدا پارتىيە باش ياچېيكا شۇجىسى، سىياسىي يارەمچى، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شى سىياسىي بۆسى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شى سىياسىي بۆسى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ بۆجاڭى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 3 ـ تۇەنىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جاڭ جېنتاڭ (1931.9~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق شتاب باشلىقى. گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ ۋۇ ۋېي شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1949 ـ يىلى 9ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1950 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستلىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 5 ـ شى 15ـ تۇەندە، 4 ـ شى 11 ـ تۇەندە، 6 ـ شى توپچىلار تۇەندە

جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا، شۇنداق قۇرۇقلۇق ئارمىيە قىسىملىرىنى ئۇرۇمچى تەلىم ـ تەربىيە چوڭ ئەترىتىدە ۋەزىپە ئۆتەپ، كاتىپ، شۇجى، سەنمۇ، لەينجاڭ، بۆلۈمچە باشلىقى، تۇەننىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن تۇەنجاڭ، تۇەن سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شتاب باشلىقى بولغان. 1988 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لى تۆك (1931~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئاقا سەپ تەمىنات بۆسۈنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ بىڭشىيەن ناھىيىسىدىن. 1947 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1948 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە ئوقۇغۇچى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1983 ـ يىلى 5 ـ ئايدا شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇدىرى، 1987 ـ يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1988ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

ۋاڭ كې (1931.8~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلكىنۇەنى، ئەنخۇي ئۇلكىسىنىڭ شاۋشيەن ناھىيىسىدىن. 1944 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1947 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە ئوتتۇرا جۇڭگو شىمالىي خۇەيخې ۋاقىسى شاۋتيەن قوراللىق خىزمەت ئەترىتىنىڭ تەشۋىقاتچىسى، شەرقىي جۇڭگو 9ـ زوڭدوي 151 ـ تۇەن 2 ـ لەيئەنە مەدەنىيەت مۇئەللىمى، 21 ـ جىتۇەنجۇن 62 ـ شىسىنىڭ جەڭ قىلىش بۆلۈمىدە سەنمۇ، 186 ـ تۇەننىڭ 2 ـ يېڭىدا شتاب باشلىقى، توپچىلار تۇەنىدە يېڭجاڭ، جۇننىڭ توپچى قىسىملىرى قوماندانلىق شتابىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈم باشلىقى، 21 ـ جۇننىڭ توپچى تۇەنىدە 1ـ مۇئاۋىن تۇەنجاڭ قوشۇمچە شتاب باشلىقى، شىنياڭ

توپچى قىسىملىرى ئالىي مەكتىپىدە ئوقۇغۇچى، بېيجىڭ توپچى قىسىملىرى مەكتىپى پەن تەتقىقات ئىشخانىسىدا مۇدىر، ژۇڭپې توپچى قىسىملىرى مەكتىپىدە ئىلمىي بۆلۈمنىڭ باشلىقى، تەلىم ـ تەربىيە بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، 19 ـ جۇننىڭ قوماندانلىق شتابىدا توپچى قىسىملىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، لەنجۇ ھەربىي رايونى مۇداپىئەلىنىش شىسىدا مۇئاۋىن شەجاڭ، سىياسىي كومىسسار، دۆلەت مۇداپىئە ئۇنۋېرسىتېتىنىڭ ھەربىي ئىشلار فاكۇلتېتىدا ئوقۇغۇچى، شىنجاڭ، جىتۇەنجۇننىڭ جۇنجاڭى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىنۇەنى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىنۇەنى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىنۇەنى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىنۇەنى، شېنياڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىنۇەنى بولغان. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 14ـ، 15 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ 14 ـ، 15 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك 9 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1988ـ يىلى جۇڭگېياڭلىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن، 1994ـ يىلى مايدا شاڭگېياڭلىققا ئۆستۈرۈلگەن.

جاڭ گۇاڭخۇي (1931~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىنۇەنى، بېيجىڭ شەھىرىنىڭ چاڭپىڭ ناھىيىسىدىن. 1946 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1948 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە جەڭچى، بەنجاڭ، پراكتىكانت كادىر، بۆلۈم باشلىقى، شىنجاڭ شتاب باشلىقى، شىجاڭ بولغان. 1983 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلكىنۇەنى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

پەن جاۋمىن (1932~) جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇاشيەن ناھىيىسىدىن 1949 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1954 ـ يىلى 11 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە جەڭچى، بەنجاڭ، مەدەنىيەت مۇئەللىمى، تۇەن تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ كادىرى، شى سى

ياسىي بۆسىدا ياشلار بۆلۈمى. ئاڭ ياردەمچىسى، تۆەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ ياردەمچىسى بولغان. 1958ـ يىلىدىن 1959 ـ يىلىغىچە چاڭچۈن 2 ـ سىياسىي مەكتىپىدە ئوقۇغان. مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ تۆەن سىياسىي باشقارمىسىدا كادىر، تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، يېڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، تۆەن سىياسىي باشقارمىسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، تۆەندە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، سىياسىي كومىسسار، شىنجاڭ سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا سىياسىي كومىسسار، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، لەنجۇ ھەربىي رايونى پارتكومىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. مەملەكەتلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى 14 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئوقۇتۇرۇلگەن.

تاۋ جى (1932~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىۋەنى. تاۋ دىيەنرېن دېگەن ئىسىملىمۇ ئىشلەتكەن. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ لۇەننەن ناھىيىسىدىن. 1948 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان. ئازادلىق ئارمىيىدە شىنجاڭ تەشۋىقات ئەترىتى ئەزاسى، مەدەنىيەت مۇئاللىمى، تۆەننىڭ سىياسىي باشقارمىسىدا كادىر، شىنجاڭ قوماندانلىق شتابىدا سەنمۇ، جامائەت خەۋپسىزلىك ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا سەنمۇ، باش سەنمۇبونىڭ جەڭ قىلىش بۆلۈمىدە سەنمۇ، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋەنى بولغان. 1988ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوقۇتۇرۇلگەن.

لۇ چۈنخي (1933.1~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى، شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ بىنگجۇ شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1949 ـ يىلى 10ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1947 ـ يىلى 8 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بوخەي تەلىم ـ تەربىيە لۇيىگە قاتناشقان. ھەربىي سەپتە كاتىپ، مۇئاللىم، شىنجاڭ سىياسىي بۆلۈمىدە كادىر، 2 ـ جۇن سىياسىي بۆسىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمىدە كادىر، 1 ـ بىنگتۈەن سىياسىي بۆسى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، سىياسىي خىزمەت تەتقىقاتى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ياشلار بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، تەشكىلات بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، تەشۋىقات بۆسىنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى توپچى قىسىملىرى 13 شىسىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسى تەشۋىقات بۆسىنىڭ بۆجاڭى، ئەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئوقۇتۇرۇلگەن.

ۋاڭ لىجۇڭ (1933~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى. خېبېي ئۇلكىسىنىڭ ئەنگۇ ناھىيىسىدىن. 1947 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1954 ـ يىلى 5 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە ئالاقىچى، مۇئاللىم، رادىست، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، مۇئاۋىن بۆجاڭ، بۆجاڭ بولغان. 1985 ـ يىلىدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىۋەنى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋەنى بولغان. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئوقۇتۇرۇلگەن.

چېن دېلىن (1935~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن شتاب باشلىقى. شەنشى ئۇلكىسىنىڭ چەنشېەن ناھىيىسىدىن. 1951 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1956 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، دۇيجاڭ، جۇڭدۇيجاڭ، لىيەنجاڭ، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى

قى، يېڭجاڭ، تۇەننىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن تۇەنجاڭ، شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىنوسىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، سىلىكىيۇەنى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا شتاب باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان. 1992 - يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

دۇەن شىكاڭ (1935~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ لىڭباۋ ناھىيىسىدىن. 1951 - يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1955 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە ئوقۇغۇچى، كۇرسانتلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، مۇئەللىم، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، شۇبە ھەربىي رايون سەپەرۋەر قىلىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، سىلىكىيۇەنى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى بولغان. 1988 - يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جاۋ شىجۇڭ (1937.10~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، شەنسى ئۇلكىسىنىڭ يەنتەي شەھىرىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1962 - يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1966 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭ (ئۇرۇمچى) ھەربىي رايونى ۋە لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا ھەربىي ئىشلار سەنمۇسى، بۆلۈم باشلىقى، بۆجاڭ بولغان. 1990 - يىلى 6 - ئايدىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلىكىيۇەن بولغان. 1993 - يىلى 2 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ جابدۇق تېخنىكا بۆسىغا بۆجاڭ بولغان. 1991 - يىلى 6 - ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

ياۋ تىيېشەن (1939~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. سەنشى ئۇلكىسى يۇشي ناھىيىسىدىن. 1963 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1958 - يىلى 10 - ئايدا ھەربىي سەپكە كىرگەندىن كېيىنبارەن جەڭچى، ئوقۇغۇچى، سەنمۇ، سىياسىي يېتەكچى، بۆلۈمچە باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پىيادە قىسىملار 8- شىمىدا سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇدىرى ۋە شىنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، چېڭدۇ ئۇلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. 1992 - يىلى 7 - ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لىن سەيۇېن (1939.11~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىكىيۇەنى، گۇاڭدۇڭ ئۇلكىسىنىڭ فىڭشۇن ناھىيىسىدىن. 1958 - يىلى 12- ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1960 - يىلى 7- ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يېيجاڭ، مۇئاۋىن لىيەنجاڭ، لىيەنجاڭ، يېڭجاڭ، مۇئاۋىن تۇەنجاڭ، تۇەنجاڭ، مۇئاۋىن شىجاڭ، شىجاڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۇەنى، سىلىكىيۇەنى، گۇاڭجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى بولغان. 1988 - يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

روزى ھوشۇر (1939.7~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، تەخەللۇسى دولان. شىنجاڭ مەكتىلىك، ئۇيغۇر. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1956- يىلى 7 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1957 - يىلى 1- ئايدا ھەربىي سەپكە قاتناشقان. شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئاتلىق ئەسكەرلەرى 3 - تۇەننده جەڭچى، بەنجاڭ، پېيجاڭ، مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچى، سىياسىي يېتەكچى بولغان. شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ پىيادە قىسىملار 6 - شىمىدا تۇەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، تۇەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايون ھەربىي مەمۇرىي كادىرلار مەكتىپى سىياسىي بۆسۈنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قوشۇمچە قەشقەر شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىدىكى شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ

9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى. 1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

فاڭ دېڭخۇا (1940~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭشۇ ناھىيىسىدىن. 1956 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1958 ـ يىلى جۇڭگو كومموپ نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، پەيجاڭ، مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچى، لەينجاڭ، بۆلۈمچە باشلىقى، مەسلىھەتچى، تۈەننىڭ شتاب باشلىقى، تۈەنجاڭ، شىجاڭ، جۇننىڭ شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن جۇنجاڭ، شەنشى ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، شىئەن قوزۇقلۇق ئارمىيە ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، چىڭخەي ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى بولغان. 1988 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

يەن چۈڭخۇ (1940~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ چەنشيەن ناھىيىسىدىن. 1957 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1959 ـ يىلى جۇڭگو كومموپ نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، مەخپىيەتلىكنى ساقلىغۇچى، مەسلىھەتچى، بۆلۈمچە باشلىقى، تۈەننىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن تۈەنجاڭ، تۈەننىڭ شتاب باشلىقى، شىجاڭ، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن شتاب باشلىقى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى بولغان. 1988 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

ۋاڭ ۋېيجېن (1940~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى. سەنشى ئۆلكىسىنىڭ يۈەنچىڭ ناھىيىسىدىن. 1958 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1959 ـ يىلى جۇڭگو كومموپ نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، خوجىلىق باشلىقى، كادىر، بۆلۈم باشلىقى، تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، جۇن سىياسىي بۆسىدا باشقارما باشلىقى، سىياسىي بۆلۈك مۇدىرى، شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جىنتۈەنجۇننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1994 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

جاڭ جىپېڭ (1940~) شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ چىدۇڭ ناھىيىسىدىن. 1959ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1960 ـ يىلى جۇڭگو كومموپ نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە ئوقۇغۇچى، پەيجاڭ، كادىر، كاتىپ، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، باشقارما باشلىقى، تۈەننىڭ سىياسىي كومىسسارى، شنجاڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، جۇن سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى، جىنتۈەنجۇننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1992 ـ يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇانى بېرىلگەن.

بو بىڭياۋ (1940.11~) لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، قوشۇمچە شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىگىيۈەنى. خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ بايەن ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1959 ـ يىلى 2 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان، 1961 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كومموپ نىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە شېنياڭ ھەربىي رايونىنىڭ 116 ـ شى 348 ـ تۈەندە جەڭچى، شىنىڭ مۇھاپىزەتچىلەر لېيەندە مۇئاۋىن بەنجاڭ، بەنجاڭ، پەيجاڭ، خەنكۇ پىيادە قىسىملار ئالىي مەكتەپىدە ئوقۇغۇچى، شى تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىدە سەنمۇ، 346 ـ تۈەندە لېيەنجاڭ، مۇئاۋىن يېڭجاڭ، شىنىڭ تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىدە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى، 347 ـ تۈەندە تۈەنجاڭ، مۇئاۋىن شىجاڭ، شنجاڭ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، 1 ـ مۇئاۋىن قوماندان، لەنجۇ ھەربىي رايونىدا مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى، قوشۇمچە شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىگىيۈەنى، چېڭدۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىگىيۈەنى بولغان. مەملىكەتلىك 7ـ، 8ـ نۆۋەتلىك

خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى. 1994 - يىلى ئىيۇلدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئوتۇزائى بېرىلگەن.

لىي يىنخەي (1940.11~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنۈڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ لوچۈەن ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1958 - يىلى 11 - ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان. 1960 - يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە پىيادە قىسىملار 11 - شىركىتىنىڭ 31 - تۈركۈمى جەڭچى، مۇئاۋىن بەنجاڭ، بەنجاڭ، مۇئاۋىن پەيجاڭ، پەيجاڭ، مۇئاۋىن سىياسىي بېتەكچى، تۈركۈم قوغدىش بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، يىگىنىڭ سىياسىي رەھبىرى، تۈركۈم سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، تۈركۈمنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، تۈركۈم سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى 30- تارماق بۆسۈنۈڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنۈڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنۈڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1994 - يىلى ئىيۇلدا شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇزائى بېرىلگەن.

جۇڭ فايۇ (1940.2~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنۈڭ سابىق مۇدىرى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ بەيشۇي ناھىيىسىدىن. 1956 - يىلى 2 - ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان. 1959- يىلى 2 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە جەڭچى، بەنجاڭ، پەيجاڭ؛ تۈركۈمنىڭ قوماندانلىق شتابىدا تەلىم - تەربىيە سەنمۇسى، سىياسىي باشقارما تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى، شى سىياسىي بۆسۈنۈڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، شىنجاڭ سىياسىي كومىسسارى، تارماق بۆلۈك سىياسىي كومىسسارى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسۈنۈڭ مۇدىرى، جىتۈەنجۇنلۈك سىياسىي كومىسسارى بولغان. مەملىكەتلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى. 1991 - يىلى شاۋجياڭ ھەربىي ئوتۇزائى بېرىلگەن.

چېن شۇ (1940.8~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنۈڭ سابىق مۇئاۋىن بۆجاڭى، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ چىگياك ناھىيىسىدىن. 1958 - يىلى 12 - ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان. 1961- يىلى 5 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە جەڭچى، كاتىپ، تەمىنلىگۈچى بولغان. 1962 - يىلى 8 - ئايدىن ئېتىبارەن خوجىلىق باشلىقى، مۇئاۋىن سىياسىي بېتەكچى، بۆلۈمچە باشلىقى، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي ئېھتىياجات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنۈڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى ۋە بۆجاڭى، مۇئاۋىن شىجاڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنۈڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىغا قاراشلىق ئورگانلار پارتكومىنىڭ شۇجىسى، لەنجۇ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنۈڭ مۇئاۋىن بۆجاڭى، بۆجاڭى، لەنجۇ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى بولغان. 1998 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭجياڭ ھەربىي ئوتۇزائى بېرىلگەن.

خەن گۇيلياك (1941.7~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ جۇجى ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1962 - يىلى ئىيۇندا ئارمىيىگە قاتناشقان. 1964 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە پىيادە قىسىملار 4 - شىركىتىنىڭ 10 - تۈركۈمى جەڭچى، مۇئاۋىن بەنجاڭ، بەنجاڭ، پەيجاڭ، سەنمۇ بۆلۈمچە باشلىقى، مۇئاۋىن تۈركۈمنجاڭ، تۈركۈمنجاڭ، ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى؛ پىيادە قىسىملار 4 - شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن شىجاڭ، شىجاڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى، شەنشى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى بولغان. 1994- يىلى 7 - ئايدا شياۋجياڭ ھەربىي ئوتۇزائى بېرىلگەن.

لى تىڭيۇەن (1941.5~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىلكىيۇەنى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خۇڭدۇك ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1965 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ھەربىي سەپتە شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسۈنۈڭ كادىرى، گازارما ئاساسىي قۇ-

رۇلۇش بۆلۈمىنىڭ يارەمچىسى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن بۇجاڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ بۇجاڭى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سەلمىگۈمنى بولغان. 1996 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شاۋجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لېي شىڭچىڭ (1942.3~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، خوتەن ئۆلكىسىنىڭ شاۋياڭ شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1961 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان. ھەربىي سەپتە توپچىلار لىيەنىدە جەڭچى، بەنجاڭ، پەيجاڭ؛ تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىدا تەشكىلات بۆلۈمچىسىنىڭ كادىرى، شى سىياسىي بۆسىدا تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، جۇن سىياسىي بۆسىدا تەشكىلات باشقارمىسىنىڭ كادىرى، لەنجۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىدا تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ كادىرى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئازادلىق ئارمىيە سىياسىي ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، لەنجۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىدا تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۇجاڭى، بۆجاڭى، لەنجۇ ھەربىي رايونى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن جۇن دەرىجىلىك مەخسۇس ۋەزىپىدىكى ھەيئىتى، لەنجۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىدا ئىنتىزام تەكشۈرۈش بۆسىنىڭ بۇجاڭى، شۇنداق قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئىنستىتۇتىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شەنشى ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1998 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شاۋجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

لېي گۇاڭيىن (1942.12~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى جابدۇق ـ تېخنىكا بۆسىنىڭ سابىق بۇجاڭى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ مىجى ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1961 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان، 1964 ـ يىلى 6 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن، ھەربىي سەپتە جەڭچى، بەنجاڭ، مۇئاۋىن پەيجاڭ، پەيجاڭ، قوماندانلىق شتابىدا سەنمۇ، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، تۇمەنلىك شتاب باشلىقى، مۇئاۋىن تۇمەنجاڭ، تۇمەنجاڭ، مۇئاۋىن شجاڭ، شجاڭ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى جابدۇق ـ تېخنىكا بۆسىنىڭ بۇجاڭى بولغان. 1998 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شاۋجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جۇ يۈڭشۇن (1942.2~) شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ يۈجۈڭ ناھىيىسىدىن. 1961 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان، 1964 ـ يىلى 3 ـ ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. لەنجۇ ھەربىي رايونى مۇستەقىل 2 ـ تۇمەندە جەڭچى، پىلىموت ـ توپچى لىيەندە كاتىپ، لەنجۇ ھەربىي رايونى ئاتلىق ئەسكەرلەر شىسى 6 ـ تۇمەن پىلىموت ـ توپچى لىيەندە مۇئاۋىن پەيجاڭ، ئاتلىق ئەسكەرلەر 2 ـ شى 6 ـ تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىدا پوتوكچى، كادىر، ئاتلىق ئەسكەرلەر 2 ـ شى سىياسىي بۆ كاتىبات بۆلۈمىنىڭ كاتىپى، 20 ـ شى 60 ـ تۇمەندە يىگىتلىك سىياسىي رەھبىرى، تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، 59ـ تۇمەنلىك سىياسىي كومىسسارى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە 201 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە 47 ـ جۇن سىياسىي بۆسىنىڭ مۇدىرى، جۇنلۇق سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ داۋىمىي ھەيئىتى. 1998 ـ يىلى جۇڭجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جاڭ يۈنليالڭ (1943~) شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سابىق سىياسىي كومىسسارى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ يانگۇ ناھىيىسىدىن. 1961 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان، 1964 ـ يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. ھەربىي سەپتە جەڭچى، پەيجاڭ، سىياسىي بېتەكچى، مۇئاۋىن سىياسىي رەھبەر، تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، سىياسىي كومىسسارى، شۇبە ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. 1995 ـ يىلى شاۋجيالڭ ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

چۈيەنخەن (1944.1~) جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سابىق سىلىگۈمنى. خوبىي

ئۇلكىسىنىڭ تەنىمىن شەھىرىدىن، ئالىي مەكتەپ مە-
دەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1960 - يىلى 7 - ئايدا
ئارمىيىگە قاتناشقان، 29 - شىدا جەڭچى، جۇڭگو
خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شېنيالىق پىيادە ئەسكەرلىرى
مەكتىپىدە ئوقۇغۇچى، مەخپىي ئىشلار بۆلۈمىدە شىفىر
تەرجىمانى، شىنىالىق تەلىم - تەربىيە بۆلۈمىدە سەنمۇ،
تۇەننىالىق تەلىم - تەربىيە بۆلۈمچە باشلىقى، يېڭجالىق،
تۇەننىالىق شتاب باشلىقى، جۇن تەلىم - تەربىيە باشقار-
مىسىنىالىق باشلىقى، ئازادلىق ئارمىيە ھەربىي ئىشلار
ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغۇچى، دۆلەت مۇداپىئە ئۇنىۋېرسى-
تېتى قوماندانلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇغۇچى، جەنۇبىي
شىنجالىق ھەربىي رايونىدا سىلىگىيۇەنى بولغان. ھازىر
شەنشى ئۆلكىلىك ھەربىي رايوننىڭ سىلىگىيۇەنى.
1998 - يىلى جۇڭجيالىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

چۇچۇەنشېڭ (1944.3 ~) جەنۇبىي
شىنجالىق ھەربىي رايوننىڭ سابىق سىياسىي كومىسسا-
رى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرىدىن. ئالىي
تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1962 - يىلى
6 - ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان، 1963 - يىلى 7 -
ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن.
ھەربىي سەپتە جەڭچى، مۇئاۋىن بەنجالىق، بەنجالىق، پە-
جالىق، كادىر، شىنجالىق ھەربىي رايونى قوماندانلىق
شتابى ئىشخانىسىنىڭ كاتىپى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى
سىياسىي بۆسىنىڭ سىياسىي خىزمەت تەقسىماتى ئىشخا-
نىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئا-
ۋىن بۆجالىقى، لەنجۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىنىڭ
تەشۋىقات بۆلۈمىدە بۆجالىق، تەشكىلات بۆلۈمىدە بۆجالىق،
شىنجالىق ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسىدا مۇئاۋىن مۇ-
دىر، جەنۇبىي شىنجالىق ھەربىي رايوننىڭ سىياسىي
كومىسسارى، باش سىياسىي بۆسىنىڭ تەشۋىقات بۆسە-
نىڭ بۆجالىقى، چېڭدۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسە-
نىڭ مۇدىرى بولغان. «يۇقىرى تېخنىكىلىق بىلىملەر-
نى ئومۇملاشتۇرۇش كىتابلىرى»، «جەڭچىلەرنىڭ سە-
ياسىي ساۋات ئوقۇشلۇقى»نى تۈزۈشكە رياسەتچىلىك
قىلغان. ئونىڭ «پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن
يۇكسەك بىردەكلىكنى ساقلاش شەرت»، «دېڭ شياۋ-
پىڭ نەزەرىيىسى ھازىرقى زامان جۇڭگودىكى مارك-
سىزم» قاتارلىق سىياسىي ئىلمىي ماقالىلىرى كۆپلە-
گەن گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. جۇڭگو
كومۇنىستىك پارتىيىسى 15 - قېتىملىق قۇرۇلتىيە-
نىڭ ۋەكىلى. مەملىكەتلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇ-
رۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى. 1993 - يىلى 7 - ئايدا شاۋ-
جيالىق ھەربىي ئۇنۋانى بېرىلگەن.

مېي شىڭرۇن (1945.8 ~) جۇڭگو
خەلق قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجالىق باش ئەترە-
تىنىڭ باش ئەترەت باشلىقى. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ
يىشۇي ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سە-
ۋىيىسىگە ئىگە. 1964 - يىلى 11 - ئايدا ئارمىيىگە
قاتناشقان، 1967 - يىلى 6 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىس-
تىك پارتىيىسىگە ئەزا بولغان. ھەربىي سەپتە بېيجىڭ
جامائەت خەۋپسىزلىكى باش ئەترىتىنىڭ 5 - تۇەنىدە
جەڭچى، بېيجىڭ گارنىزون رايونى 2 - شى 9 - تۇەندە
پەيجالىق، مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچى، بېيجىڭ گارنى-
زون رايونى 2 - شى قوماندانلىق شتابىدا سەنمۇ،
بېيجىڭ گارنىزون قوماندانلىق شتابىدا سەنمۇ، جۇڭگو
خەلق قوراللىق ساقچى قىسىملىرى قوماندانلىق شتابىدا
سەنمۇ، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى، مۇھاپىزەت-
چىلەر باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى،
جەلىك تەمىنات ئىشلىرى بۆسىدا بۆجالىق، قوراللىق ساق-
چى قىسىملىرى شىنجالىق باش ئەترىتىنىڭ باش ئەترەت
باشلىقى بولغان. 1998 - يىلى 7 - ئايدا شاۋجيالىق
ساقچى ئۇنۋانى بېرىلگەن.

خو يى (1946.1 ~) جۇڭگو خەلق
قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجالىق باش ئەترىتىنىڭ
باش ئەترەت باشلىقى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شە-
ھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئە-
گە. 1966 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك
پارتىيىسىگە كىرگەن. 1968 - يىلى 5 - ئايدا ئارمە-
يىگە قاتناشقان. چېڭخەي ئۆلكىلىك ھەربىي رايونى
مۇستەقىل شىنىالىق 4 - تۇەنىدە جەڭچى، شىنجالىق ھەر-
بىي رايونى مۇستەقىل 2 - تۇەنىدە كاتىپ، پەيجالىق،
سەنمۇ، لەنجالىق، مۇئاۋىن تۇەنجالىق، تۇەنجالىق؛ جۇڭگو
خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھەربىي ئىشلار ئىنستىتۇتە-
نىڭ ئالىي سىنىپىدا ئوقۇغۇچى، قوراللىق ساقچى قە-
سىملىرى شىنجالىق باش ئەترىتىنىڭ 2 - تارماق ئەتر-
تىدە تارماق ئەترەت باشلىقى، قوراللىق ساقچى قىسىم-
لىرى شىنجالىق باش ئەترىتىدە مۇئاۋىن شتاب باشلىقى،
مۇئاۋىن باش ئەترەت باشلىقى بولغان. 1996 - يىلى
7 - ئايدا شاۋجيالىق ساقچى ئۇنۋانى بېرىلگەن.

جاڭ ۋۇ (1947.2 ~) جۇڭگو خەلق
قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجالىق باش ئەترىتىنىڭ
سىياسىي كومىسسارى، شەنشى ئۆلكىسىنىڭ ۋۇگۇك

ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1964 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئارمىيىگە قاتناشقان. 1966 ـ يىلى 10 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجاڭ باش ئەترىتى موري ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەتتە جەڭچى، كاتىپ، توقسۇن ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەتتە مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچى، سىياسىي يېتەكچى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق چ خ نازارىتىگە بۇ‌ۋاستە قاراشلىق چوڭ ئەترەتتە مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسار، باش ئەترەت 4 ـ تارماق ئەترەتنىڭ 1 ـ چوڭ ئەترىتىدە سىياسىي رەھبەر، سىياسىي بۆسىنىڭ كادىرلار بۆلۈمى باشلىقى، كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، سىياسىي بۆلۈك مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە كادىرلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، باش ئەترەت ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىدىكى مۇئاۋىن شۇجىسى، باش ئەترەتنىڭ سىياسىي كومىسسارى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق چ خ نازارىتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى. 1996 ـ يىلى 7 ـ ئايدا شاۋجياڭ ساقچى ئۇنۋانى بېرىلگەن.

يۇ مىڭيۇ (1896.4 ~ 1962.11) مېتال‌لۇرگىيە مۇتەخەسسىسى. جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ جىڭخەي ناھىيىسىدىن. ئامېرىكىنىڭ كالىفورنىيە شتاتى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاسپىرانتلار ئاكادېمىيىسىنىڭ مېتاللۇرگىيە ماگىستىرى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى سانائەت بۆسى، شىنجاڭ 1ـ ئاۋغۇست پولات باش زاۋۇتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، دۆلەتلىك ئېغىر سانائەت بۆسى، بېيجىڭ پولات باش لايىھىلەش ئاكادېمىيىسى ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىقىدا 1 ـ دەرىجىلىك ئىنژېنېر، باش ئىنژېنېر، مىنىستىرلىقنىڭ پولات تاۋلاش مەسلىھەتچىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ۋاڭ جېننىڭ تەكلىپىگە بىنائەن 1951 ـ يىلى شىنجاڭغا خىزمەتكە كەلگەن. شىنجاڭ پولات سانائىتىنىڭ 1 ـ بەش يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىققان ھەمدە يۇقىرى فوسفورلۇق چويۇننى دۇمباق شەكىللىك شامالدۇرغۇچ بىلەن يان تەرىپىدىن پۈۋلەپ شورلۇق ئايلانما پېچ تاۋلاش ئۈسۈلىنى سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىغا تەتبىقلاپ قوللانغان. 1966 ـ يىلى دۆلەت پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى تەرىپىدىن كەشپىيات مۇكاپاتى بېرىلگەن. بىڭتۈەن پولات زاۋۇتىنىڭ يۇقىرى مانگانلىق پولاتنى تاۋلاش ۋە تراكتورنىڭ زەنجىر تاپىنىنى قويۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان. «بىسى پېچىدا پولات تاۋلاش ئۇسۇلى»، «ئالاھىدە پولات ـ تۆمۈر قۇيىمچىلىقى توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ئەسەرلەرنى يازغان.

تۇ جى (1901.8 ~ 1976.3) يېزا ئىگىلىك ئالىمى. خۇبېي ئۇلكىسىنىڭ خۇاڭپۇ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئامېرىكىنىڭ مىنىسوتا ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ دوكتورى. لىڭنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور. قوشۇمچە ئۇسۇلۇك كەسىللىكلىرى كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور، خېنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور، قوشۇمچە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، ۋۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، غەربىي ـ شىمال يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى، شىنجاڭ ئالىي يېزا ئىگىلىك مەكتىپىنىڭ ئىلمىي مۇدىرى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1949 ـ يىلى شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئەزاسى بولۇپ بېيجىڭغا بېرىپ مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ بىرىنچى نۆۋەتلىك يىغىنىغا قاتنىشىپ، ماۋ جۇشىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەيئىتى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ ھەيئەتى، شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسورى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ بىئولوگىيە ـ يەر شارى ئىلمى يۇرتىنىڭ ئەزاسى ۋە شىنجاڭ شۇبىسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلىرى ئاكادېمىيىسى ئىلمى ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو خەلق دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش ھەيئىتى شىنجاڭ شۇبىسىنىڭ رەئىسى، مەملىكەتلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 1ـ، 2ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىلىرىنىڭ ئەزاسى بولغان. پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن نەچچە يۈز مىڭ خەتلىك كىتابلارنى تەرجىمە قىلىپ ھەم ئۆزى يېزىپ نەشر قىلدۇرغان. «كېۋەز يىلتىزىنىڭ سىستېما كېتىش كېسىلىنىڭ ئال‌

دىنى ئېلىش ۋە ئۇنىي يوقىتىش توغرىسىدا» ، «چارۋىچىلىق ئوت - چۆپلىرى تېرىلىدىغان يەرلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش توزۇمىنى يولغا قويۇش مەسىلە-سى ھەققىدە» دېگەندەك ئوخشاش ئاساسلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان.

فەن جياجۇ (1911.6 ~) ماشىنا ۋە ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى مۇتەخەسسىسى، جياڭسۇ ئۇلكە-سىنىڭ سۇجۇ شەھىرىدىن. شاڭخەي قاتناش ئۇنىۋېر-سىتېتىنىڭ ماشىنىسازلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتىنىڭ مۇئاۋىن باش ئىنژېنېرى، شىنجاڭ ماشىنىسازلىق ئىل-مىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ مېتال-لۇرگىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئا-لىي ئىنژېنېر. ئاساسلىق ماشىنا ۋە ئېلېكتر ئۈسكۈنە-لىرى تېخنىكا خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن. تۆۋەندىكىدەك ئاساسلىق تۆھپىلەرنى يارىتقان: ئېلېكتر زاۋۇتلىرىنىڭ بىخەتەر ئىشلىشىگە كاپالەتلىك قىلىدە-غان زاپچاس سىستېمىسىنى تەسىس قىلغان؛ ئاپتومو-بىل زاپچاسلىرى ۋە ساپان - سوقما چىشلىرى جەھەتتە يېڭى مەھسۇلاتلارنى كەشىپ قىلغان، بۇ مەھسۇلاتلىرى ئىچىدىكى ئاپتوموبىل ئوق كۆزنىكى تروبىلا 1 - ئاۋ-غۇست پولات - تۆمۈر باش زاۋۇتىغا 2 مىليون يۈەندىن ئارتۇق پايدا يارىتىپ بەرگەن؛ تاۋلاش زاۋۇتىنىڭ 1 -، 2 -، 3 - شامالچىلىرىنىڭ مۇرئىتىنى 11% تېزلىتىپ، كۈنىگە 100 تونىنىدىن ئارتۇق چويۇن كۆپ ئىشلەپ چىقىرىشنى ئىشقا ئاشۇرغان.

جۇ ماۋشۇن (1915.3 ~) يېزا ئىگە-لىك ھەم ئوتلاقچىلىق مۇتەخەسسىسى، جياڭسۇ ئۇلكە-سىنىڭ ياڭجۇ ناھىيىسىدىن. جىنىنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ دېھقانچىلىق ۋە ئۆسۈم-لۈكلەر كەسپىنى پۈتتۈرگەن. ۋاڭ جېنىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن 1952 - يىلى شىنجاڭغا كېلىپ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى قۇرغان (شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاساسى) . كېيىن مەز-كۇر ئىنستىتۇتىنىڭ چارۋىچىلىق فاكۇلتېتىدا مۇدىرلىق قىلغان. جۇڭگو ئوتلاقچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، شىنجاڭ ئوتلاقچىلىق ئىلمىي جەمئى-يىتىنىڭ رەئىسى، پروفېسسور، جۇڭگو پەنلەر ئاكادې-مىيىسى شىنجاڭدىكى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ئىلمىي ئەترىتىنىڭ يېزا ئىگىلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان. «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكى» ، «چارۋىچىلىق چۆپلىرى» دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان. 250 پارچىدىن ئوشۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، جۈملىدىن «شىنـ جاڭ يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ھەققـ-دە تەتقىقات» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى جۇڭگو يېزا ئى-گىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش ھەيئىتىنىڭ 1 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. جۇ ماۋشۇن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭدىكى ئۇنـ-ۋېرسال تەكشۈرۈش ئىلمىي ئەترىتىدە زەرىبدارچى قـ-نزىل بايراقدار، دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

خۇ بىلىڭ (1916.12 ~) گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. سەنشى ئۇلكىسىنىڭ ۋۇنەي ناھىيىسـ-دىن. بېيپىڭ سانائەت ئىنستىتۇتىنىڭ مېتاللۇرگىيە تەتقىقات بۆسىنى پۈتتۈرگەن، ماگىستىر ئىلمىي ئۇنۋا-نىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىدارىسىدە مۇئا-ۋىن باش گېئولوگ، مۇئاۋىن باش ئىنژېنېر، باش ئىنژېنېر، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، شىنجاڭ گېئولو-گىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، ئاپتونوم رايو-نۇق پەن - تېخنىكا خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئالىي ئىنژېنېر. ئاساسلىق گېئولوگ كان مەھسۇلاتلىرىنى قىدىرىپ تەكشۈرۈش، تەتقىق قە-لىش ۋە تېخنىكا جەھەتتىن باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەپ كەلگەن. چوڭ قۇرۇلۇش تۈرلىرىدىن سەككىز تۈرگە رىياسەتچىلىك قىلغان. 16 پارچە ئەسەر نەشر قىلدۇرغان، 43 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

جاڭ شۇزۇ (1917.7 ~) ھاشاراتشۇ-ناس. خۇبېي ئۇلكىسى خۇاڭىبو ناھىيىسىدىن. خۇاجۇڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىئولوگىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈر-گەن، كېيىن ئامېرىكىنىڭ كاڭنېر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ھاشاراتچىلىك فاكۇلتېتىنىڭ ئاسپىرانتى بولغان. شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ ھاشاراتچىلىك كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، مەكتەپ مۇدە-رى، شىنجاڭ ئۇسۇملۇك ئاسراش ئىلمىي جەمئىيىتـ-نىڭ رەئىسى، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان، پروفېسسور. ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك ھاشارات ئىلمى بىلەن شۇ-غۇللانغان. «شىنجاڭدىكى ئاشلىق زىرائەتلىرىدە بولـ-غان ئاساسلىق زىيانلىق ھاشاراتلار ۋە ئۇلارنىڭ ئالدى-نى ئېلىپ يوقىتىش توغرىسىدا» ، «شىنجاڭدىكى مې-ۋىلىك دەرەخلەردە بولىدىغان زىيانلىق ھاشاراتلار ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىپ يوقىتىش توغرىسىدا» سەرلەۋ-

ھىلىك ئەسەرلەرنى يازغان. يۈز پارچىدىن ئوشۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. قارا ھوررەك ھەققىدە بىر-لىشىپ قازاغان پەن تەتقىقات نەتىجىسى ئاپتونوم رايون-لۇق 2 - دەرىجىلىك نادىر پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا، دۆلەتلىك 3 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

چېن شەنمىڭ (1917.8~) خەنىيە ئالىمى. شاڭخەيلىك. جېجياڭ ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئى-گىلىكى ۋە خەنىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ خەنىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇ-دىرى بولغان. تەتقىقاتچى. ئاساسلىق چارۋىچىلىققا دا-ئىر بىئو - خەنىيە تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللان-غان. 30 پارچىدىن ئوشۇق ئىلمىي ماقالە ئېلان قىل-غان، تۆت تۈردە ئىلمىي تەتقىقات تۈرىگە مەسئۇل بولغان ۋە تەتقىقاتنىڭ قاتناشقان. بۇلاردىن «قۇي يۇڭنىڭ قىزىكا - خەنىيىلىك خۇسۇسىيىتى تەتقىقاتى» نەزەرىيە ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردە خېلى ئوبدان ئۇنۇمگە ئېرىش-كەن. 1960 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار خىزمەتچى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

فېك جاۋكۇن (1918.7~) يېزا ئىگە-لىك مۇتەخەسسىسى. شىنجاڭ ئۇرۇمچىلىك. سۇڭبت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇدىرى، جۇڭ-گو يېزا ئىگىلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا خادىملىرى جەمئىيىتىنىڭ مۇ-ئاۋىن رەئىسى بولغان. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنى تەشكىللەپ باشقۇرۇش ۋە يېزا ئى-گىلىك، پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنى ماكرو جەھەتتىن تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن. بەش تۈر بويىچە تەتقىقات نەتىجىسى قازاغان، بۇلاردىن «شىن-جاڭنىڭ ئۇنىۋېرسال يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇ-رۇش»، «شىنجاڭ يېزا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ھەققىدە تەتقىقات» تۈرى ئاپتونوم را-يون بويىچە 2 - دەرىجىلىك نادىر پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 10 چوڭ پەن تەتقىقات تۈرى، جۈملىدىن تارىم ۋادىسىنى كۆپ ساھە بويىچە ئۇنىۋېرسال ئىلمىي تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولۇپ، 10 پارچە ئۇنىۋېرسال دوكلات، 45 پارچە مەخسۇس دوكلات ئىشلىگەن. «شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى» سەرلەۋھىلىك ئەسىرى بار. ئاپتونوم را-يونلۇق مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

ياۋ بىڭلى (1919.3~) تاشقى كېسەل-لىكلەر مۇتەخەسسىسى، جېنجياڭ ئۇلكىسىنىڭ خۇاجى ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1946 - يىلى 6 - ئايدا دۆلەتلىك جۇڭجياڭ تېببىي ئىنستىتوتىنى پۈتتۈرگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبا-رەن شاڭخەي جۇڭگو - ئامېرىكا دوختۇرخانىسى، شاڭ-خەي قىزىل كرېست جەمئىيىتى 1 - دوختۇرخانىسى ۋە شاڭخەي جۇڭيى ئىنستىتوتىنىڭ شۇگۇڭ دوختۇرخا-نىسىدا بالىنىست دوختۇرى، ۋراچ بولۇپ ئىشلىگەن. 1956 - يىلى شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتوتىنىڭ تاشقى كېسەللىكلەر كافېدراسىدا پروفېسسور، 1 - دوختۇر-خانىسىدا تاشقى كېسەللىكلىرى ۋراچى، تاشقى كېسەل-لىكلەر بۆلۈمى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، 1 - دوختۇرخانا پارتكومىسىنىڭ ھەيئىتى، جۇڭخۇا تېببابەتچە-لىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ تاشقى كېسەللىكلىرى جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قا-تارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. مەملىكەت ئىچى - سىر-تىدىكى كەسپىي ژۇرناللاردا 60 پارچىدىن ئوشۇق ئىل-مىي ماقالە ۋە ئەسەر ئېلان قىلغان. ئادەتتىكى تاشقى كېسەللىكلەرنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە خېلىلا كامالەت-كە يەتكەن، بولۇپمۇ شىنجاڭدا كۆپ يۈز بېرىدىغان قاپلىق قۇرت كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ داۋا-لاش تەتقىقاتى بويىچە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا مۇكا-پاتلارغا مۇيەسسەر بولغان. 1985 - يىلى ئىسپانىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق قاپلىق قۇرت كېسەللىكى ئىلمىي تەتقىقات يىغىنىدا سىگىلىنسو مۇكاپاتىغا ئېرىش-كەن. 1990 - يىلى ئەنگلىيە لوندوندا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق ئىلمىي تەتقىقات يىغىنىدا ئۇچ قېتىم سەھە-نىگە چىقىپ دوكلات بەرگەن، يىغىن بويىچە ئەڭ ياخ-شى كۆرگەزمە تاختىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئىلگە-رى - كېيىن بولۇپ 14 نەپەر ماگىستىر ئاسپىرانت يېتىشتۈرگەن، بەزىلىرى دوكتور بولۇپ يېتىشكەن، بەزىلىرى چەت ئەلگە بېلىم ئاشۇرۇشقا كەتكەن، بەزىلە-رى داۋالاش، ئوقۇتۇش، پەن تەتقىقات ساھەلەردىكى تايانچلارغا ئايلانغان. ئۇ، شىنجاڭنىڭ تېببابەتچىلىك ما-ئارىپى ۋە ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆز تۆھپىسىنى قوشقان.

لى خۇيزباك (1920.10~) گېئولوگ. خەنەن ئۇلكىسىنىڭ ئەنياك ناھىيىسىدىن. غەربىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ گېئولوگىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى بولغان. پروفېسسورى لى خۇيزباك ئاساسەن گېئولوگىيىلىك كان مەھسۇلاتلىرى ئوقۇتۇشى ۋە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ «بىي بېينىڭ گېئولوگىيىلىك تەزكىرىسى» قاتارلىق مەخسۇس ئۇچ ئەسىرى بار. 40 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالە يازغان. ئۇ «شىنجاڭدىكى كان مەھسۇلاتلىرى» ناملىق تارقىلىش قانۇنىيىتى» دېگەن پەن تەتقىقات تۈرىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ، شىمالىي شىنجاڭدا مىنېرالاش-قان 37 بەلۋاغ ۋە مىنېرالاشقان 36 مۇب زوننىنى ئايرىپ چىقىپ، بۇ رايوندىكى ئالە قىممەتلىك كان مەھسۇلاتلىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن ھەمدە ئۇنىڭ تارقىلىش قانۇنىيىتى ۋە كان تېپىلىدىغان ئاساسلىق ناھ-شانلارنى بايان قىلىپ بەرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇلگىلىك مۇنەۋۋەر ئو-قۇتقۇچى، ئىلغار پەن - تېخنىكا خادىمى، مۇنەۋۋەر مۇخەتەسسىس دېگەن نامларغا ئېرىشكەن.

لىۋ خېتيەن (1921.5~) بىناكارلىق مۇتەخەسسىسى. خوتەن ئۇلكىسىنىڭ شىياڭشياڭ ناھىيىسىدىن. چوڭچىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىناكارلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لىۋ خېتيەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇرىنى ئىشچىلار 1 - شى لايىھىلەش يۇرتىنىڭ مۇدىر ئىنژېنېرى، ئاپتونوم را-يونلۇق قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ باش ئىنژېنېرى، شىنجاڭ بىناكارلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى بولغان. ئالىي ئارخىتېكتور «شىنجاڭنىڭ يىپەك يولىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار» دېگەن كىتابنى تۈزۈپ چىققان. شىخەنزە، كۇيتۇن، ئارال قاتارلىق يېڭى شە-ھەرلەرنىڭ پىلان خەرىتىسىنىڭ لايىھىسىنى تۈزۈشكە مەسئۇل بولغان ھەمدە ئۇرۇمچى خەلق تىياتىرخانىسى، ئالىي مېھمانخانا قۇرۇلۇشلىرى قاتارلىق كۆپ خىل قۇرۇلۇشلارنى لايىھىلەشكە يېتەكچىلىك قىلغان. بۇ-نىڭ ئىچىدە خەلق تىياتىرخانىسىنىڭ لايىھىسىنى شە-خەنزە «1 - ئاۋغۇست» پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى-دا ئوتكۈزۈلگەن پولەكچە بىناكارلىق كۆرگەزمىسىدە كۆرگەزمە قىلغان. شىنجاڭ «1 - ئىيۇل» پاختا توقۇ-مىچىلىق فابرىكىسى قاتارلىق چوڭ تېپتىكى سانائەت تۈرلىرىنى لايىھىلەش ئىشىنى ئۈيۇشتۇرغان ۋە ئۇنىڭغا رىياسەتچىلىك قىلغان.

چياۋ رويۇ (1923.1~) سۆڭەك مۇتە-خەسسىسى. ئىچكى موڭغۇلنىڭ چىڭشۇيخې ناھىيىسى-دىن. شاڭخەي تېببىي ئىنستىتوتىنى پۈتتۈرگەن. چياۋرويۇ شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتوتى تاشقى كېسەل-لىكلەر بۆلۈمى كافېدراسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قو-شۇمچە سۆڭەك بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو مېدىتسىنا ئىلمىي جەمئىيىتى سۆڭەك بۆلۈمى ئىلمىي جەمئىيىت-لىك داۋمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ شۆبە جەمئىيە-تىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، جۇڭگو مۇزە يالليۇغى تەتقى-قات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى بولغان. پروفېسسور. ئۇ ئاساسەن سۆڭەك بۆلۈمىدە ئوقۇتۇش، داۋالاش ۋە پەن تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. جەمئىي 24 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. پەن تەتقىقات تۈرلىرىنى ئورۇنداشقا رىياسەتچىلىك قىلغان ھەمدە ئالتە تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجىسىنى قولغا كەل-تۈرگەن. بۇلار ئىچىدە «ئومۇرتقا تۇبېركۇلىيوزى كې-سەل ئوچىقىنى تازىلاش ھەمدە دۇمچەكنى تۇزەش تېخ-نىكىسى» 1978 - يىلى مەسلىكەتلىك ئىلىم - پەن يىغىندىدا مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى مۇكاپاتى-غا ئېرىشكەن. «ئالدىنقى ئىلھەك بوغۇمنى كېسۈۋېتىش ئارقىلىق بويۇن ئومۇرتقا كېسىلىنى داۋالاش» ۋە «ئو-مۇرتقا ئارقا گىرۋىكىدىكى سۆڭەك قىرىنى كېسۈۋېتىپ ئومۇرتقا تۇبېركۇلىيوزدىن بولىدىغان ئاخىرقى پالەچى-لىك داۋالاش» تېما ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجە-سى 1978 - يىلى مەملىكەتلىك تېببىي دوكلەرلىك، سەھىيە ئىلىم - پەن يىغىندىدا مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «توقۇز كۆز - يانپاش قىسمىدىكى بوغۇمنى ئوپېراتسىيە قىلىشنىڭ يېڭى يولى» 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1983 - يىلىدىن 1984 - يىلىغىچە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار خىزمەتچى ۋە مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەت رايونىدىكى ئىلغار خىزمەتچى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

چېيەن جۇڭشى (1923.10~) كۆكرەك تاشقى كېسەللىكلەر مۇتەخەسسىسى. جېجياڭ ئۇلكىسى-لىك دېچىك ناھىيىسىدىن. كومپارتىيە ئەزاسى. 1947- يىلى شاڭخەي تۇڭجى ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈر-گەن. ئىلگىرى - كېيىن شاڭخەي تېببىي ئۇنىۋېرسى-

تېتىنىڭ ئاسىستېنت، لېكتورى، جوڭشەن دوختۇرخانىسىنىڭ باش ئۇراچى ۋە مەسئۇل ئۇراچى بولغان. 1955 ـ يىلى 7 ـ ئايدا شنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى 1 ـ دوختۇرخانىسىدا پروفېسسور، كۆكىرەك تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىدە مەسئۇل ئۇراچ بولۇغان. كۆكىرەك تاشقى كېسەللىكلەر كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇ كۆكىرەك تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمىنىڭ ئاساسچىسى. «جۇڭگونىڭ چوڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى»، «خەلقئارا كۆكىرەك تاشقى كېسەللىكلەر ئەمەلىيىتى»، (خەنزۇچە ـ ئىنگلىزچە نەشرى) ۋە «كۆكىرەك تاشقى كېسەللىكلىرى ئوپېراتسىيىسى ئىلمى»، «تاشقى كېسەللىكلەر ئىكونوگرافىيىسى» قاتارلىق كىتابلارنى تۈزۈشكە قاتناشقان. 160 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. مەسىلەن، «Thoracic Hydatid Cysts»، «يۇرەك قاپىلىق قۇرت خالىتىلىق ئىشىقى»، «كۆكىرەك دىۋارى تۈپېركۇلىيوزى» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. كالتسىي، كالسىي، ماگنىي FAA ، Yc 93 تىپلىق ئىككى زور شار ئاقسىل كومپلېمېنت قاتارلىق سىرتقى ئايلانما نەزەريىسى ۋە ئۇنىڭ ئاساسىدىن ئىبارەت كۆپ خىل تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغان. 1984 ـ، 1986 ـ، 1988 ـ يىلى ئۇچ قېتىم دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. شنجاڭدىغا تۇنجە قوشقان مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس، مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا خادىمى دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

لى شىلىڭ (1925.4~) سۇچىلىق مۇتەخەسسىسى. سەنئى ئۇلكىسىنىڭ ژۇتەي ناھىيىسىدىن. غەربىي شىمال سانائەت ئىنستىتۇتىنىڭ سۇچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لى شىلىڭ شنجاڭ سۇ ئىشلىرى ئىدارىسى 1 ـ تەكشۈرۈپ ئۇلچەش، لايىھەلەش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ سۇچىلىق تەكشۈرۈش ـ ئۇلچەش، لايىھەلەش يۇرتى لايىھەلەش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، شنجاڭ سۇچىلىق ۋە سۇ ئېلېكتر تەكشۈرۈپ ئۇلچەش ـ لايىھەلەش يۇرتىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ سۇ ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، باش ئىنژېنېرى، قىزىل سۇ ئامبىرى ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا قوماندانلىق قىلىش شتابىنىڭ قوماندانى، شنجاڭ سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى، پەخرىي كېڭەش رەئىسى بولغان، سۇ قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش، تەكشۈرۈپ ئۇلچەش ۋە لايىھەلەش، دەريالاردىن سۇ باشلاش، ئۆستەڭ سىستېمىسىدىكى تارماق ئېقىنلارنى غول ئېقىنلارغا قوشۇۋېتىش ۋە قوشۇۋېتىلمىدىغان ئۆستەڭ بېشىنى تەكشۈرۈپ ئۇلچەش ـ لايىھەلەش ھەمدە بۇرۇنقى سۇغىرىش رايونلىرىنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش، ھەربىكەتچان ئۇزۇنلىمە قاتلاملاردىن ئاتلىتىپ توغان ياساش قاتارلىق چوڭ ـ چوڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى بىلەن ئۇزۇن مۇددەت شۇغۇللانغان. دۆلەت ئەسىرى بار. ئۇنىڭ 100 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان بولۇپ، ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە بولغانلىرىدىن «ئۆپكە قاپىلىق قۇرت كېسىلى»، «جىگەر قاپىلىق قۇرت كېسىلىگە دىئاگنوز قويۇش ۋە داۋالاش» («ئامېرىكا تاشقى كېسەللىكلەر ژۇرنىلى»غا بېسىلغان) قاتارلىقلار بار. ئالتە تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتلانغان، بۇلاردىن «قاپىلىق قۇرت كېسىلىگە دىئاگنوز قويۇش، داۋالاش ۋە ئالدىنى ئېلىش» ھەمدە «ئاشقازان ئاستى بېزى ۋە ئامپۇل قىسمى ئەتراپىدىكى راكقا دەسلەپكى دەۋرلىك دىئاگنوز قويۇش ۋە داۋالاش» تەتقىقات نەتىجىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە ئىلىم ـ پەن يىغىنىدا مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. قاپىلىق قۇرت كېسىلى كلىنىكىسى ۋە پەن تەتقىقات خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ ۋە ئۇنىڭغا قاتنىشىپ، قاپىلىق قۇرت كېسىلىنى كلىنىكىلىق تەتقىق قىلىپ دىئاگنوز قويۇش ۋە ساقايىش نىسبىتىنى خەلقئارا سەۋىيىگە يەتكۈزگەن. ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

لى شىلىڭ (1925.4~) سۇچىلىق مۇتەخەسسىسى. سەنئى ئۇلكىسىنىڭ ژۇتەي ناھىيىسىدىن. غەربىي شىمال سانائەت ئىنستىتۇتىنىڭ سۇچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لى شىلىڭ شنجاڭ سۇ ئىشلىرى ئىدارىسى 1 ـ تەكشۈرۈپ ئۇلچەش، لايىھەلەش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ سۇچىلىق تەكشۈرۈش ـ ئۇلچەش، لايىھەلەش يۇرتى لايىھەلەش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، شنجاڭ سۇچىلىق ۋە سۇ ئېلېكتر تەكشۈرۈپ ئۇلچەش ـ لايىھەلەش يۇرتىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ سۇ ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، باش ئىنژېنېرى، قىزىل سۇ ئامبىرى ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا قوماندانلىق قىلىش شتابىنىڭ قوماندانى، شنجاڭ سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى، پەخرىي كېڭەش رەئىسى بولغان، سۇ قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش، تەكشۈرۈپ ئۇلچەش ۋە لايىھەلەش، دەريالاردىن سۇ باشلاش، ئۆستەڭ سىستېمىسىدىكى تارماق ئېقىنلارنى غول ئېقىنلارغا قوشۇۋېتىش ۋە قوشۇۋېتىلمىدىغان ئۆستەڭ بېشىنى تەكشۈرۈپ ئۇلچەش ـ لايىھەلەش ھەمدە بۇرۇنقى سۇغىرىش رايونلىرىنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش، ھەربىكەتچان ئۇزۇنلىمە قاتلاملاردىن ئاتلىتىپ توغان ياساش قاتارلىق چوڭ ـ چوڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى بىلەن ئۇزۇن مۇددەت شۇغۇللانغان. دۆلەت

شۇ مىڭچېەن (1924~) قاپىلىق قۇرت كېسىلىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسسىس، مانجۇ. بېيجاڭ شەھىرىدىن. سەنئى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېببىي ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. شۇ مىڭچېەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، قاپىلىق قۇرت كېسىلى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، شنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى ئاسپىرانت ئوقۇتقۇچىسى، دۇنيا سەھىيە تەشكىلاتى قاپىلىق قۇرت كېسىلى تېببىي خىزمىتى كومىتېتىنىڭ جۇڭگولۇق ئەزاسى، خەلقئارا قاپىلىق قۇرت كېسىلى ئىلمىي بىرلەشمە جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى ۋە جۇڭگو شۆبە جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىپى، دۇنيا جىگەر، ئۆت، ئاشقازان ئاستى بېزى تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. مۇدىر ژۇراق، تەتقىقاتچى. «قاپىلىق قۇرت كېسىلى»، «ئادەملەرنىڭ قاپىلىق قۇرت كېسىلى كلىنىكىسى» دېگەن مەخسۇس

قۇرۇلۇش جەمئىيىتىنىڭ لۇبەن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

پېلك جيامۇ (1925. 6 ~1980. 6. 17) بىئو-خىمىيە ئالىمى. گۇاڭدۇڭ ئۇلكىسىنىڭ پەنيۈي ناھىيىسىدىن. ئەنجىڭ مەركىزىي ئۇنىۋېرسىتېتى يېنىدا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ ئاگرو - خىمىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شاڭخەي بىئوخىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئاساسلىق ئۇسۇملۇك ئېروسى ۋە ئېروس كېسىلى زىياندا-شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقاتى خىزمىتى بىلەن شۇغۇلـلانغان. 26 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە «قوغۇنىنىڭ ئالا يوپۇرماق كېسىلى ۋېروسى ئۇستىدە تەتقىقات» دېگەن ماقالىسى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. پەن تەتقىقات خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ قولغا كەلـتۈرگەن ئاساسلىق نەتىجىلىرى مۇنۇلار: مەملىكەت ئىچىدە ئەڭ بۇرۇن ئېلېكترون مىكروسكوپتا كۆزىتىش ۋە چېگرىلىنىش يۈزىدىكى ئېلېكتروفورېز ئانالىزىنى بىئوخىمىيە تەتقىقاتىدا قوللىنىش تېخنىكىسىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، كېسەللىك مەنبەسىنى تەكشۈرۈپ بېكـىتىش، ۋېروسنى ئاجرىتىۋېلىپ ساپلاشتۇرۇش جەھەتتە بۆسۈش خاراكتېرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن؛ 1977 - يىلى ۋە 1978 - يىلى ئىككى قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ ئۇسۇملۇك ۋېروسىغا دائىر تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇشىغا يېتەكچىلىك قىلغان، قوغۇن ۋېروسى پلازمىدىن ئاجرىتىپ ساپلاشتۇرۇش مەسىلـىسىنى دەسلەپكى قەدەمدە ھەل قىلغان؛ شىمالىي شىنـجاڭ رايونىدا قىسقا ساپلىق، قىلسىمان ۋە ئېلاستىكـلىق ئۇچ خىل ھالەتتىكى ئارپا خىلىدىكى ۋېروس پلاز-مىد بارلىقىنى بايقىغان، بۇ بايقاش شىنجاڭدا ئۇسۇملۇك ۋېروسىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئالدىنى ئېلىشتا مۇھىم تۈرتكىلىك رول ئويناغان؛ ئۇ 1980 - يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ لوپنۇرنى تەكشۈرۈش ئەترىتىنى باشلاپ، شورلۇقلارنى كېسىپ ئۆتۈپ، شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ قۇرۇپ كەتكەن كۆل ئويمانلىقىنى ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ لوپنۇرنىڭ سىرلىق دەرۋازىسىنى تونجى قېتىم ئاچقان. 1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى لوپنۇردا تەكشۈرۈش ئۇستىدە قازا قىلغان. ن. ئىلگېرى - كېيىن بولۇپ، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى بويىچە پەن تەتقىقات ئۇلگـىسى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى بويىچە ھەم قىزىل-لاشقان، ھەم ئىختىساسلاشقان ئىلغار خىزمەتچى دېگەن نامىلارغا ئېرىشكەن. 1981 - يىلى 10 - ئاينىڭ 13-كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپـتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئىنقىلابىي قۇربان بولداش پېلك جيامۇدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

چېن دېخۇالك (1925. 10 ~) ماتېما-تىك. سىچۈەن ئۇلكىسىنىڭ داجۇ ناھىيىسىدىن. سـىـچۈەن ئۇنىۋېرسىتېتى ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈر-گەن. چېن دېخۇالك شىنجاڭ ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا لېكتور، دوتسېنت، ماتېماتىكا فا-كۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو ماتېماتىكا ئىلمىي جەمـئىيىتىنىڭ كېڭەش ئەزاسى، شىنجاڭ ماتېماتىكا ئىل-مىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى بولغان. پروفېـسور. ئاساسلىقى ماتېماتىكا ئوقۇتۇش، مىللىي ياش ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش ۋە ئاسپىرانتلارنى تەربىيـلەش قاتارلىق خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇچ پارچە ماقالە ئېلان قىلغان. 1976 - يىلى شىنجاڭ ئۇچىنچى ئاپتوموبىل زاپچاسلىرى زاۋۇتى بىلەن ھەم-كارلىشىپ، تەكشىلىك ساھەسىدىكى فۇنكسىيە مەيدانى ھاسىلىسى نەزەرىيە ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ ئاپتوموبىل ئالدىنقى ئوقىنىڭ ئەۋزەل گېئومېترىيىلىك كەسمە يۈزىنى تەتقىق قىلىپ ۋە ھېسابلاپ چىقىپ، مۇۋاپىق نەتىجە ھاسىل قىلغان. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى 1978-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلىم - پەن يىغىندا مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ھەمدە دۆلەتنىڭ نۆۋەتلىق تېخنىكا تەدبىر تۈرلىرىنىڭ بىرى قىلىپ تاللانغان.

لياڭ كۇاڭيى (1927. 8 ~) ، گېئولو-گىيە تەتقىقاتچىسى. بېيجىڭ شەھىرىدىن. بېيجىڭ ئۇ-نىۋېرسىتېتىنىڭ گېئولوگىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن ھەمدە ماگىستىر ئىلمىي ئۇنۋانى ئالغان. لياڭ كۇاڭيى جۇڭگو - سوۋېت ئىتتىپاقى نېفىت شىركىتىنىڭ مۇدىر گېئولوگى. شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» يېنىزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى سۇچىلىق فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى، جۇڭـگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى، تەتقىقاتچى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، دائىمىي ھەيـئەت ئەزاسى، ماۋارىپ- پەن تەتقىقات كەسپىي كومىتېـتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئاساسلىقى گىدرولو-

گىيە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. مەخسۇس ئەسەردىن ۋە ھەمكارلىشىپ تۈزگەن ئەسەرلىرىدىن تۆتنى نەشر قىلدۇرغان، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

جۇ يۈچاۋ (1928.10 ~) گىدرولوگىيە مۇتەخەسسىسى. فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ فۇجۇ شەھىرىدىن. گۇاڭشى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ياغاچ ـ تاشچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جۇيۈچاۋ مۇ ئىشلىرى مىنىستىرلىقى سۇچىلىق بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، گىدرولوگىيە تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. 1961 ـ يىلى شنجاڭ گىدرولوگىيە باش پونكىتىغا يۆتكىلىپ كېلىپ، باش پونكىتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، 1 ـ باش ئىنژېنېر، ئالىي ئىنژېنېر، شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى گىدرولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى، جۇڭگو سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى گىدرولوگىيە كەسپىي ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. گىدرولوگىيە تەتقىقاتى بىلەن ئۇزاق مۇددەت شۇغۇللانغان، قۇرۇلۇش گىدرولوگىيىسىنى ئانالىز قىلىش ـ ھېسابلاش، سۇ بايلىقىغا باھا بېرىش ھەمدە تۇرلۇك گىدرولوگىيە تېخنىكىسىنى پۇختا ئىگىلىگەن. «تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدەكى ئىچكى دەريا قوشۇلما ئېقىنلىرىنىڭ قانۇنىيىتى ئۈستىدە تەتقىقات»، «يەكەن دەرياسىغا مۇزلۇق كۆلىدىن پەيدا بولغان كەلكۈن كېلىشى ئۈستىدە تەتقىقات» قا رىياسەتچىلىك قىلغان، شنجاڭنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرىدىن «سۇ بايلىقىنى تەكشۈرۈش يېتەكچى نەزەريىسى»، «شنجاڭنىڭ يەر ئۈستى سۇ بايلىقى»، «تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدەكى دەريا ئېقىنى سىرغىلىرى» قاتارلىقلار بار.

ۋاڭ ئېنبو (1928 ~) ئالدىنى ئېلىش تېببىي مۇتەخەسسىسى. لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ تەيەن ناھىيىسىدىن. خاربىن تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مېدىتسىنا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ۋاڭ ئېنبو شنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەتقىقات ئورنىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى، جۇڭگو چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش بازىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى، سەھىيە مىنىستىرلىقى يەرلىك كېسەللىكلەر مۇتەخەسسىسلىرى مەسلىھەتچىلەر ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، شنجاڭ ھايۋانات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى، «جۇڭگو تار-قىلمىشچان كېسەللىكلەر ئىلمىي ژۇرنىلى»، «جۇڭگو يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ژۇرنىلى» تەھرىر ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ۋاڭ ئېنبو ئاساسلىقى چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئاجىلىغۇچى ھايۋانلارنىڭ رايون سىستېمىسى ئېكولو-گىيىسى تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان تۆت پارچە مەخسۇس ئەسىرى نەشر قىلىنغان؛ 70 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئەسەرلىرىدىن «تەڭرىتېغ-خىدىكى سۇغۇر چوما تەبىئىي يۇقۇملۇق كېسىلى مەنبە-سىنىڭ خاراكتېرى ئۈستىدە دەسلەپكى تەتقىقات» دېگەن ماقالىسى 1978 ـ يىلى مەسلىكەتلىك داۋالاش ـ سەھىيە ئىلىم ـ پەن يىغىنىدا مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپا-تىغا ئېرىشكەن. «جۇڭگو چوما كېسىلىنى ئۆلچەپ تەك-شۈرۈش لايىھىسى»، «چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئې-لىش بەلگىلىمىسى» نى تۈزۈشكە ۋە «چوما كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قوللانمىسى» نى تۈزىتىش خىزمىتىگە قاتناشقان. 1984 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار پەن ـ تېخنىكا خادىمى دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

دۇ ۋېنخۇي (1928 ~) بالىلار كېسەل-لىكلىرى مۇتەخەسسىسى. ئايال. تيەنجىن شەھىرى-دىن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى مېدىتسىنا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۇ ۋېنخۇي شنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى-نىڭ ماگىستىر ئاسپىرانت ئوقۇتقۇچىسى، ئاپتونوم را-يونلۇق خەلق دوختۇرخانىسى بالىلار بۆلۈمىنىڭ مۇدى-رى، بالىلار كېسەللىكلىرى تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇدى-رى، جۇڭگو بالىلار تەرەققىيات مەركىزى مۇتەخەس-سىسلەر ھەيئىتىنىڭ مۇدىرىيىەت ئەزاسى. مۇدىر ۋراچ، تەتقىقاتچى. ئاساسلىقى بالىلار كېسەللىكلىرى كەسپىي خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. بالىلار تۇبېركۇلىوزى، تېببىي ئىلىم ۋىرۇسى، يېڭىدىن تۇغۇلغان بوۋاقلار ۋە تۇغۇت مەزگىلىدىكى ساقلىقنى ساقلاش جەھەتتە ئالاھى-دە ماھارەتكە ئىگە. 20 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئاپتونوم رايونىنىڭ «چوڭ ھۈجەيرىلىك ۋى-رۇستىن يۇقۇملىنىش ئۈستىدە كلىنىكىلىق تەتقىقات» ۋە سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ «TORCH يۇقۇملۇق ئېلىمېنتلىرىنىڭ ئانا ۋە بوۋاقلارغا بولغان تەسىرى» قاتارلىق تەتقىقات خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ، كلىنىكىلىق ۋىرۇسشۇناسلىقنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەت-تە، بولۇپمۇ تۇرەلمىدە غەيرىي يۇقۇملىنىشنى پەيدا

قىلىدىغان ئامىللارنى تەتقىق قىلىش جەھەتتە مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرۇپ، بالىلار كېسەللىكلىرى ئىشلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشقان. ئاپتونوم رايون بويىچە «8 ـ مارت» قىزىل بايراقدارى، سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى ۋە مۇنەۋۋەر بالىلار خىزمەتچىسى دېگەن نامىلارغا ئېرىشكەن.

تالك چىجاۋ (1929.12 ~) سۇچىلىق مۇتەخەسسىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ نەنجاڭ شەھىرىدىن. چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سۇچىلىق قۇرۇلۇش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. تالك چىجاۋ شىنجاڭ سۇ ئىشلىرى نازارىتىدە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن باش ئىنژېنېر، باش ئىنژېنېر، مۇئاۋىن نازىر، شىنجاڭ سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى-نىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى، كېڭەش رەئىسى، شىنجاڭ سۇچىلىق ئېلېكتر قۇرۇلۇشى ئىلمىي جەمئىيىتى-نىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مەملىكەتلىك سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى، مۇھىت ـ سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش ئەزاسى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى سۇچىلىق ئىنستىتۇتىنىڭ قوشۇمچە پروفېسسورى بولغان. قۇرغاق رايونلارنىڭ سۇ بايلىقىنى ئېچىپ پايدىلىنىش، ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداش ۋە ئىجتىمائىي ئىقتىسادنى سىجىل تەرەققىي قىلدۇرۇش مۇمكىنچىلىكى ئۈستىدە تەتقىقات ۋە سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش ـ لايىھىلەش بىلەن ئۇزاق مۇددەت شۇغۇللانغان. شىنجاڭدىكى ھەرقايسى چوڭ دەريا ۋادىلىرىدىكى زور سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشى، ۋادىلاردىن ئاتلىتىپ سۇ يوتكەش قۇرۇلۇشىنى پىلانلاپ لايىھىلەش ۋە ئۇنى يولغا قويۇش ئىشىغا قاتناشقان ھەمدە ئۇنىڭغا رياسەتچىلىك قىلغان.

ۋۇ مىڭجۇ (1930.1 ~) جۇڭگو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيەسىنىڭ ئالىمى. خۇبېي ئۇلكىسىنىڭ ۋۇخەن شەھىرىدىن. غەربىي جەنۇب يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ باغۋەنچىلىك فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ۋۇ مىڭجۇ ھازىر شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسى باغۋەنچىلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى. ئاساسلىقى قوغۇن ـ تاۋۇز سورتلىرىنى تاللاپ يېتىشتۈرۈش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شىنجاڭ بويىچە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك باھالاشتىن ئۆتكەن 26 خىل قوغۇن ـ تاۋۇز سورتىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشقا رياسەتچىلىك قىلغان. مەملىكەت ئىچىدە ئەڭ ئاۋۋال يېراق ئېكولوگىيىلىك، يېراق رايونلار ۋە كۆپ تۈغقانلار ئارا مۇرەككەپ چېتىشتۇرۇش، تەكرار چېتىشتۇرۇش ۋە رادىئاتسىيىلىك سورت يېتىشتۈرۈش قاتارلىق تېخنىكىلارنى قوللىنىپ، كېسەلگە چىداملىق بىر تۈركۈم سۇپەتلىك قوغۇن ـ تاۋۇزنىڭ يېڭى گېرمپلازما بايلىقىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ئېكولوگىيىلىك پەرقىتىن پايدىلىنىپ، ئۇزاق مۇددەت شىنجاڭ ۋە ۋۇخەندىن ئىبارەت ئىككى جايدا جەنۇب بىلەن شىمالدا تاللاپ يېتىشتۈرۈش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بىر يىلنىڭ ئۇچ پەسلىدە يۇقىرى سۈرئەت بىلەن سورت يېتىشتۈرۈشتەك مۇھىم تەتقىقاتلىق تەدبىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن؛ ئەڭ ئاۋۋال مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا كۆچۈرۈپ يېتىشتۈرۈلگەن تاق جىنسلىق گۈلنى نىسبىتى 100% بولغان چۈرۈك تىپ (قوغۇن تىپى) لىق ئۇرۇقدىن چاڭلاشتۇرۇلغان سۇپەتلىك لىنىيىنى ئىشلەپچىقىرىشتا قوللانغان. سەككىز پارچە مۇھىم ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلدۇرغان، باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ، «قوغۇننى سۇپەتلىك، يۇقىرى ھوسۇللۇق قىلىپ ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى»، «لاپاس پارنىكلىرىدا قوغۇن ـ تاۋۇز ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى»، «جۇڭگونىڭ قوغۇن ـ تاۋۇز ئۆزچىلىق ئىلمى» قاتارلىق كىتابلارنى تۈزۈپ چىققان. 1999 ـ يىلى «مەملىكەت بويىچە 10 مەشھۇر كەسپىي تېخنىكا ئىختىساس ئىگىسى» مېدالىغا ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايدا جۇڭگو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى بولۇپ سايلانغان. مەملىكەت بويىچە ئىلغار پەن ـ تېخنىكا خادىمى، مەملىكەت بويىچە ئىلغار خىزمەتچى، مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى ئىلغار پەن ـ تېخنىكا خادىمى قاتارلىق نامىلارغا ئېرىشكەن.

جياڭ مىڭيۇ (1930 ~) مېدىتسىنا ساھەسىدىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش مۇتەخەسسىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ ۋۇشى شەھىرىدىن. جۇڭگو تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ گىگىنا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جياڭ مىڭيۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى

ئېلىش پونكتى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، سەھىيە مىنىستىرلىقى مەدىتسىنا ئىلمى ئىنج سۇرۇش، ۋابا كېسىلى مەخسۇس جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. مۇدىر ۋراچ. ئاساسلىقى بەزگەك كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ۋە ۋابا كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەتقىقاتى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 19 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئىككى تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتلانغان. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەملىكەت بويىچە سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر كەسىپى تېخنىكا خادىمى ۋە مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچى دېگەن نام‌لارغا ئېرىشكەن.

خي بىڭشيەن (1931.1~) يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى مۇتەخەسسىسى. جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ لەنشى ناھىيىسىدىن. لەنجۇ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. خي بىڭشيەن شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى ئىچكى كېسەللىكلەر كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، 1 - دوختۇرخانا كادىرلار كېسەلخانىسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، «جۇڭخۇا يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى ژۇرنىلى» قاتارلىق مەملىكەت ئىچىدىكى سەككىز خىل ژۇرنالنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ تېببىي پەنلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تەتقىقاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى ھەمدە سەھىيە مىنىستىرلىقى يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى مۇتەخەسسىس مەسلەھەتچىلەر ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. مۇدىر ۋراچ، پروفېسسور. ئاساسلىقى يۇرەك قان تومۇر كېسەللىكلىرى، يۇرەك ئېلېكترو ئىلمىي بويىچە ئوقۇتۇش، داۋالاش، پەن تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ماگىستىر ئاسپىرانتلارغا يېتەكچىلىك قىلغان، دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك كۆپ خىل پەن تەتقىقات تېمىسىغا مەسئۇل بولغان. «كلىنىكىلىق ژېكتور كار- دىئوگرامما ئىلمى» قاتارلىق تۆت پارچە مەخسۇس ئەسەرنىڭ باش تۈزگۈچىسى بولغان. مەملىكەت خاراكتېرلىك ژۇرنالدا 80 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. بەش تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە «يۇرەك قېرىنچە- سى ئالدىنقى يەتكۈزۈپ بېرىش قىسمىنىڭ توسۇلۇپ قېلىشى ئۈستىدە تەتقىقات» ئاپتونوم رايونلىق پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتنىغا ئېرىشكەن. ياپونىيە ئۇنىۋېرسىتېتى تېببىي پەن بۆلۈمىنىڭ ئالتۇن مېدالىغا ۋە ئەنگلىيە خان جەمئىيىتى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ۋالك كۆنچېلك ماتارىپ فوندى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، شۇنداقلا دۇنيا تەبىئىي مېدىتسىنا جەمئىيىتى تەرىپىدىن پەخرىي جەمئىيەت ئەزاسى دېگەن نامغا ئېرىشكەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ مەملىكەتلىك تېببىي ئىلىم - پەن يىغىنى ھەمدە ئاپتونوم رايونلۇق ئىلىم - پەن يىغىنىدا ئىلغار شەخس مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر كەسىپى تېخنىكا خادىمى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شيا شى (1931.10~) خەنزۇ. خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ يۇشيەن ناھىيىسىدىن. بېيجىڭ سانائەت ئىنستىتۇتى خىمىيە سانائەت فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شيا شى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فىزىكا - خىمىيە كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، ئېلېكترو خىمىيە تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، خىمىيە فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو باتارىيە كەسىپى ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى، خەلقئارا باتارىيە ماتېرىياللىرى جەمئىيىتىنىڭ تەتقىقاتچى ئەزاسى، «باتارىيە» ژۇرنىلى تەھرىر ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. پروفېسسور. ماگىستىر - ئاسپىرانتلارنى تەربىيىلەش ھەمدە خىمىيىۋى ئېلېكتر مەنبەسىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 10 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئىككى پارچە تەرجىمە ئەسىرى بار «تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا سىناك ئىكى ئوكسىدلىق مانگاندىن باتارىيە ياساش تەتقىقاتى» (ھەمكارلىشىپ ئىشلىگەن) 1978 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىلىم - پەن تەتقىقاتى يىغىنىدا مۇنەۋۋەر تەتقىقات نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

يالك يىمىن (1932.2~) پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى مۇتەخەسسىس. فۇجيەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭپۇ ناھىيىسىدىن. خاربىن تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. يالك يىمىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىدا يېزا ئىگىلىك تېببىي باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇتەخەسسىس مەسلىھەتچىلەر ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ

دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. پەن ـ تېخنىكا ئىشـ لىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 10 پارچىگە يېقىن ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئۇ- نىڭ رياسەتچىلىكىدە تاماملانغان: «شىنجاڭدا پەن ـ تېخنىكىنى راۋاجلاندۇرۇشتا چوقۇم ئۆچنى ئاساس قىلىش، پرىنسىپىغا ئەمەل قىلىش تەتقىقاتى» 1988ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. شىنجاڭدىكى بوز يەرلەرنى تەكشۈرۈش، شورلۇق تۇپـ راقلارنى ياخشىلاش ۋە يۇمشاق پەن قاتارلىق نۇرغۇن نۇقتىلىق پەن ـ تەتقىقات تۈرلىرىنى ئۈيۈشتۇرغان ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغان، شىنجاڭنىڭ پەن ـ تېخنـ كا ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا دائىر پائالىيەن، سىياسەتلەرنى ۋە مۇھىم ھۆججەتلەرنى تۈزۈش خىزمـ تىگە رياسەتچىلىك قىلغان ۋە ئۇنىڭغا قاتناشقان. ئىلـ گىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار خىزمەتچى، مۇنەۋۋەر كەسپىي خادىم دېگەن نامغا ئې- رىشكەن.

چا چاۋجىك (1932.10 ~) فىزىك. جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ خاڭجۇ شەھىرىدىن. 1951 ـ يىلى جېجياڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتـ تۈرۈپ ئارمىيىگە قاتناشقان، 1958 ـ يىلى كەسىپ ئالمىشىپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىزىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى بولغان. چا چاۋجىك ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ پروفېسسور، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى نەزە- رىيە فىزىكا تەتقىقات ئورنىدا دوكتور ئوقۇغۇچىلارنىڭ كاندىدات يېتەكچى ئوقۇتقۇچىسى، جۈڭگو فىزىكا ئىلـ مىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش ئەزاسى بولغان. XI ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن باشلاپ مەيدان نەزەرىيە- سىنى تەتقىق قىلغان، 1986 ـ يىلى «فىزىكا تېز خەۋەرلىرى» دە «كوسمولوگىيىلىك كونستانت ۋە ئور- تاق شەكىللەرنىڭ ئۆزگەرمەس خۇسۇسىيىتى» دېگەن تېمىدا ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىپ «كوسمولوگىيىلىك كونستانتنىڭ سىرى» نى ئېچىپ بەرگەن، بۇنىڭ بىلەن ئىلىم ـ پەن ساھەسىدە ناھايىتى زور تەسىر پەيدا قىلـ غان. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يەنە ئىككى ئۆلچەملىك شەكىلداش مەيدان نەزەرىيىسىنى تەتقىق قىلىش جەريا- نىدا، يۇقىرى تەرتىپلىك شەكىلداش ئايلانما ئالگېبرا- نىڭ ئاممىباب ئىپادىلەش شەكلىنى بارلىققا كەلتۈر- گەن، بۇنىڭ شەكىل ئۆزگەرتكەندىن كېيىنمۇ بىرىكمە ئالگېبراسىنىڭ ئەھمىيىتى نەزەرىيە جەھەت- تىن ئىسپاتلاپ چىققان، بىرىككەن تارماق قىسمىنى كىرگۈزۈپ بىرىكتۈرگەندىن كېيىن، مەركىزىنى كې- لىمىش ئىسكالىيىتىگە ئىگە قىلغان ۋە قوش ئالگېبرافا ئىگە بولغان. بۇنىڭ بىلەن مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا بۇ جەھەتتە يۈز بەرگەن تالاش ـ تارتىشنى ھەل قىلغان ھەمدە كېڭەيمە شەكىلداش مەيدان نەزەرىيىسى ۋە توپو- لوگىيىلىك مەيدان نەزەرىيىسىنى تەتقىق قىلىش خىز- مىتىنى ماتېماتىكىلىق قورال بىلەن تەمىنلىگەن. يە- قىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان مەملىكەت ئىچى ۋە سىر- تىدىكى ژۇرناللاردا 20 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقا- لىسى ئېلان قىلىنغان. «كوسمولوگىيىلىك كونستانت مەسىلىسى» دېگەن ماقالىسى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك نادىر ئىلمىي ماقالىلەرنى تاللاشتا 1ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «1، U قېلىپلاشقان سىممېتـ رىيىلىك نۇللۇك كېرىلمە كۆچىنىڭ ئايلانما خوردىسـ نى كۆزانتلاشتۇرۇش» دېگەن ماقالىسى ئاپتونوم رايون بويىچە 2 ـ نۆۋەتلىك نادىر ئىلمىي ماقالىلەرنى تاللاشتا 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

چېن جېغۇ (1932.11 ~) گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ لىشېەن ناھىيـ سىدىن. شەرقىي شىمال گېئولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ گېئولوگىيىلىك قىدىرىش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. چېن جېغۇ گېئولوگىيە قېزىلما بايلىقلار مىنىسترلىقى 13 ـ ئەترىتىنىڭ ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى، شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىدارىسى 2 ـ رايون ئۇلچەش ئەترىتىنىڭ باش ئىنژېنېرى، ئىدارىنىڭ مۇئاۋىن باش ئىنژېنېرى، مۇۋەققەت ئىدارە باشلىقى، تۆمۈركان بىرلەشمە جېڭـ نىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى بولغان. ئالىي ئىنژېنېر. ئاساسلىقى گېئولوگىيە كەسپىنى باشقۇرۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ رياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن «شىنجاڭنىڭ قېزىلما بايلىقى ۋە ھاسىل بولغان كانلار- نى مۇلچەرلەشكە دائىر بىر يۈرۈش خەرىتە» دېگەن ئەسىرى ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا نەتىجىلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يەتتە خىل زور پەن تەتقىقات تۈرىگە رياسەتچىلىك قىلغان. ئاپتونوم رايون تەرىپە- دىن ئەمگەك نەمۇنچىسى، ئالاھىدە تۆھپە قوشقان مۇ- ئەۋۋەر مۇتەخەسسىس دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

چې ۋېنگوك (1932.12 ~) ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلىنى ياخشىلاش مۇتەخەسسىسى. گەن- سۇ ئۇلكىسىنىڭ شەندەن ناھىيىسىدىن. چې ۋېنگوك شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى (ھازىرقى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى) نىڭ

چارۋىچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى چارۋىچىلىق تەتقىقات ئۇرنىدا تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، تەتقىقاتچى، شىنجاڭ قويچىلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتى ۋە جۇڭگو مېرىنو قوي نەسلى جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبە جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى بولغان. شىنجاڭنىڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش، ئۇستۇرۇش، قويلارنى مېتسىلاشتۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىڭ يېڭى نەسلى، يېڭى تىپى ۋە يېڭى نەسلىنى يېتىشتۇرۇشكە دائىر دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلىق چوڭ ـ چوڭ پەن تەتقىقات تۈرىگە قاتناشقان ۋە ئۇنى تاماملىغان. ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىڭ نەسلىنى يېتىشتۇرۇشكە دائىر بىر يۈرۈش تېخنىكا قائىدىسى ۋە تېخنىكا تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىققان، نەچچە 10 پارچە ئىلمىي ماقالە يازغان. 1957 ـ يىلدىن 1971 ـ يىلغىچە شىنجاڭنىڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي نەسلىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇش، ئۇستۇرۇش ۋە قويلارنى مېتسىلاشتۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى 1978 ـ يىلى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەتلىك ئىلىم ـ پەن مۇھاكىمە يىغىنىدا مۇكاپاتلانغان ۋە مەملىكەت بويىچە تېخنىكا كېڭەيتىش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1985 ـ يىلدىن بۇيان، ئۇ تەتقىق قىلىشقا قاتناشقان ۋە رياسەتچىلىك قىلغان پەن تەتقىقات نەتىجىسى دۆلەتلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە بىر قېتىم 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئۈلكە ـ مىنىستىر دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە بىر قېتىم 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئوچ قېتىم 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

ۋاڭ گوچۈەن (1933.3 ~) مۇھەتشۇناسلىق مۇتەخەسسىسى. شاڭخەي شەھىرىدىن. شاڭخەي 1 ـ ئاكادېمىيە داۋالاش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ تېببىي ئىلمىي ئىنستىتۇتىنىڭ ئالدىنقى ئىلىش تېببىي فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋە مۇھەت ئاسراش كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ مۇھەت ئاسراش پەنلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى بولغان. پروفېسسور. ئاساسلىقى مۇھەت تازىلىقى كەسپىي خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 30 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ۋە مەخسۇس ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان. «تەبىئىي قۇدۇق سۇيى تەركىبىدە ئارسېنىك يوقىرى بولۇشىدىن پەيدا بولىدىغان ئارسېنىدىن زەھەرلىنىش» قاتارلىق ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرى بار. «شىنجاڭنىڭ كۆيتۇن رايونىدىكى يەرلىك خاراكتېرلىك فىتوردىن زەھەرلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۇستىدە تەتقىقات» دېگەن ماقالىسى 1984ـ يىلى ئاپتونوم رايونلىق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، «يەرلىك خاراكتېرلىك ئارسېنىدىن زەھەرلىنىش ئۇسۇلى تەدە تەتقىقات» دېگەن ماقالىسى 1987 ـ يىلى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. سېلىنىدىغان نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار ئۇستىدىكى مۇھەت تەسىرىگە باھا بەرگەن. 1984 ـ يىلىدىن 1985 ـ يىلىغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار پەن ـ تېخنىكا خادىمى ۋە مۇنەۋۋەر كەسپىي تېخنىكا خادىمى دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

لیۇ مىڭتىنىڭ (1933.4 ~) بوتانىكا مۇتەخەسسىسى. سەنئى ئۇلكىسىنىڭ ۋەنزۇك ناھىيىسىدىن. لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتى بىئولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ ئۇسۇملۇك كەسپىنى پۈتتۈرگەن. لیۇ مىڭتىنىڭ جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ بىئولوگىيە ـ تۇپراق، قۇملۇق تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى، ماگىستىر ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېتەكچىسى. قۇملۇقلارنى تىزگىنلەش تەتقىقاتى بىلەن ئۇزاق مۇددەت شۇغۇللىنىپ، يۇلغۇن ئورۇقدەشىنىڭ بەش خىل يېڭى تۈرىنى بايقىغان، بۇنىڭ بىلەن جۇڭگونىڭ يۇلغۇن ئۇسۇملۇكلىرىگە دائىر نۇرغۇن تەتقىقات تۈرلىرى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئوتكەن. كۆچمە قۇملۇق، ئېغىر شورلۇقلارغا كەلكۇن باشلاش ئارقىلىق يۇلغۇن چاتقاللىقلىرىنى كەڭ كۆلەمدە ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان. 10 يىل ئىچىدە يۇلغۇننى 1 مىليون مو يەرگە كېڭەيتىپ ناھايىتى كۆرۈنەرلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشكەن. 10 خىلدىن كۆپرەك تەتقىقات تۈرى دۆلەت ۋە ئۈلكە ـ مىنىستىر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، يۇنىڭ ئىچىدە «چىرىيە ناھىيىسىدە كۆچمە قۇمنى تىزگىنلەش تەجرىبە تەتقىقاتى» ۋە «كۆچمە قۇملۇق، شور لۇقلارغا كەلكۇن باشلاپ سۇغىرىش ئارقىلىق يۇلغۇن چاتقاللىقلىرىنى كەڭ كۆلەمدە راۋاجلاندۇرۇپ، ئورمان بىنا قىلىش تېخنىكىسى» بىرلا ۋاقىتتا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى مۇھىت پىلان ئۇمىكىنىڭ «يەر شارىدىكى يەرلەرنىڭ چېكىنىشى ۋە چۆللۈشۈشىنى تىزگىنلەشتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان شانلىق نەتىجە مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن ھەمدە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ جۇكېجېن دالا خىزمىتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 60

پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. «جۇڭگو چولۇق ئېنسىكلوپېدىيىسى» ، «جۇڭگو دەل ـ دەرەخ تەزكىرىسى» ، «شىنجاڭ ئورمانلىرى» ، «شىنجاڭ جاڭگىدىكى قۇملۇقلارنى ئۆزگەرتىپ پايدىلىنىش» قاتارلىق 10دىن كۆپرەك مەخسۇس ئەسەرنى تۈزۈش خىزمىتىگە قاتناشقان. جۇڭگودىكى يۇلغۇنغا دائىر تۇنجى مەخسۇس ئەسەر «يۇلغۇن ئۇرۇقدىشىدىكى ئۆسۈملۈك» لەر ئوستىدە ئۇنۇمۇپرسال تەتقىقات ۋە ئۇنى كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىپ قوللىنىش» نى يېزىپ چىققان.

ئوۋ يانجيا (1933.5~) سۆڭەك مۇتەخەسسىسى. خوتەن ئۆلكىسىنىڭ چاڭنىڭ ناھىيىسىدىن. كومپارتىيە ئەزاسى. 1956 ـ يىلى خوتەن تېبىي ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. ئوۋ يانجيا شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى 1 ـ دوختۇرخانىسىنىڭ سۆڭەك بۆلۈمىدە دوختۇر، مۇدىر ۋراچ، پروفېسسور بولغان. 1986 ـ يىلىدىن 1994 ـ يىلىغىچە 1 ـ دوختۇرخانىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ كلىنىكىلىق تەكشۈرۈش مەركىزىنىڭ مۇدىرى بولغان. ھازىر جۇڭخۇا سۆڭەك كېسەللىكلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، جۇڭگو ئومۇرتقا ـ يۇلۇن زەخمىلىنىش ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، بويۇن ـ بەل ئاغرىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، «جۇڭخۇا سۆڭەك كېسەللىكلىرى» ، «جۇڭگو ئومۇرتقا ـ بويۇن» ، «بويۇن ـ بەل ئاغرىقى» ، «ئامېرىكا shine ئومۇرتقىسى» قاتارلىق سەككىز خىل ژۇرنالنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى بولغان. ئۇنىڭ يۇلۇننى كۆچۈرۈش، ئومۇرتقا تۈپىركۈلىيوز كېسەل ئوچىقىنى تازىلاش ھەمدە دۇمچەك خى رۇسلاش، توقۇز كۆز ـ يانپاش بوغۇمنى بېكىچە ئوپېراتسىيە قىلىش يولى، ئومۇرتقا كېسىلى قاتارلىق كۆپ خىل ئوپېراتسىيە قىلىش ئۇسۇلى مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. XI ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرى خەلقئارادىكى يادرولۇق ژۇرنال «shine» دا «ئالدىنقى يولدىكى بېسىمنى كەڭ كۆلەمدە ئاجىزلاش، ئۇرۇپ، ئارىلاشما بويۇن ئومۇرتقا كېسىلىنى داۋالاش» دېگەن ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئۇ ئىجاد قىلغان داۋالاش ئۇسۇلى خەلقئارادىكى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ يۇكسەك باھاسىغا ئېرىشكەن ھەمدە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن «shine» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ باھالانغان. دۆلەتكە تېببىي پەن ساھەسىدىكى يۇقىرى قاتلام ئىختىساس ئىگىلىرىنى — 14 ماگىستىر- ئاسپىرانت، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان بىر ئاسپىرانتنى تەربىيىلەپ بەرگەن. كۆپ يىللاردىن بۇيان، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى كەسپىي يادرولۇق قەرەللىك ژۇرناللاردا 100 پارچىگە يېقىن ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئۇ شىنجاڭ بويىچە تۇنجى تۇرۇكۇمدىكى ئالاھىدە تۆھپە ياراتقان مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس، ئىلىمىزنىڭ چېگرا رايونىدىكى مۇنەۋۋەر پەن- تېخنىكا خادىمى، شىنجاڭ ماارىپ كومىتېتىدا نۆۋەتلىك باشقۇرۇلمىدىغان 10 پەننىڭ بىرى بولغان تېببىي پەننىڭ باشلامچىسى. ياپونىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، ئىتالىيە، گوللاندىيە، بېلگىيە، مىسىر، ئىئوردانىيە، شىياڭگاڭ قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا بېرىپ ئىلمىي پەن ئالماشتۇرغان ۋە زىيارەتتە بولغان.

جاڭ لياڭچېن (1934.1~) گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. خوتەن ئۆلكىسىنىڭ يۈەنلىك ناھىيىسىدىن. غەربىي شىمال گېئولوگىيە ئىنستىتۇتى گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جاڭ لياڭچېن گېئولوگىيە مىنىستىرلىقى 13ـ ئەترىتىنىڭ ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى، شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىلمىي تەتقىقات ئورنىنىڭ شۆبە ئەترەت باشلىقى، چوڭ ئەترەتنىڭ باش ئىنژېنېرى، ئىدارىنىڭ باش ئىنژېنېرى، دۆلەتنىڭ نۆقتىلىق پەن ـ تېخنىكا ئۆتكىلىگە ھۆجۇم قىلىش تۈرى بولغان «305» تەتقىقات تۈرى تېخنىكىسىنىڭ باش مەسئۇلى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا مەمۇرىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ گېئولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى بولغان، ئالىي ئىنژېنېر (پروفېسسور دەرىجىلىك) . ئاساسلىقى گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ۋە پەن ـ تېخنىكا باشقۇرۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 10 خىلدىن كۆپرەك مۇھىم گېئولوگىيىلىك پەن ـ تېخنىكا تۈرىگە رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە ئۇنىڭغا قاتناشقان. ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ئىشلەپ چىقارغۇچى، مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس دېگەن نامغا ھەمدە ئاپتونوم رايونلۇق ئىلىم ـ پەن يىغىندا مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا، دۆلەتنىڭ تەبىئىي پەنلىرى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە لى سىگۋاڭ گېئولوگىيە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

لىيۇ شۇرېن (1934~) جۇڭگو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكى. جىياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ جېڭجىياڭ شەھىرىدىن. نەنجىڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى چارۋىچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لىيۇ شۇرېن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈمىنى زىنىچۈەن قويچىلىق فېرمىسىنىڭ تېخنىكى، بۆلۈم

باشلىقى، مۇئاۋىن فېرما باشـ
لىقى، فېرما باشلىقى، ئالىي
چارۋىچىلىق تېخنىكى، يېزا
ئىگىلىك 8 ـ شىنىاڭ باش
چارۋىچىلىق تېخنىكى، بوز
يەر ئۆزلەشتۈرۈش پەنلەر ئا-
كادېمىيىسىنىڭ باشلىقى،
پەخرىي ئاكادېمىيە باشلىقى
بولغان. ھازىر شىنجاڭ ئۇي-
غۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ
تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي مۇئاۋىن رەئىسى،
يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى ھەر نۆۋەتلىك تېخنىكا
كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنـ
ىتىتۇتىنىڭ ئۆمۈرلۈك پروفېسسورى. ئۇ ئىككى خىل
قوي نەسلىنى، يەنى ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش
جەريانىدا يېتىشتۈرگەن ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي ۋە جۇڭـ
گو مېرىنو (ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەريانـ
دا يېتىشتۈرگەن) قويى، بەش خىل يېڭى لىنىيىنى،
يەنى جۇڭى چوڭ. يۇڭى جىق، يۇڭ سۈپىتى ياخشى،
يۇڭى ئۇزۇن، مۇڭگۈزسىز، كۆپ تۆرەلمىلىك قاتار-
لىق سۈپەتلىك نەسىللەرنى يېتىشتۈرۈپ چىقىشقا رىيا-
سەتچىلىك قىلىپ، جۇڭگونىڭ قوي نەسلى قۇرۇلمـ
ىسىنى بېيىتىشقا تۆھپە قوشقان، شۇنداقلا سۈپەتلىك
گېنى ئەك كۆپ خىللاشقان نەسىل پادىسىنى شەكىللەنـ
دۈرۈپ، قوي نەسلىنى يېتىشتۈرۈش نەزەرىيىسى ۋە
ئۇسۇلىنى بېيىتقان. قانداشلىق نەسىل يېتىشتۈرۈش
نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇلىنى بېيىتقان. قانداشلىق نەسىل
يېتىشتۈرۈش نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلىپ، بىر يۈرۈش
لىنىيىلىك كۆپەيتىش ئۇسۇلى ۋە نەسلى بىلەن لىنىيـ
ىنى رەتلىك يېتىشتۈرۈپ بىرگە ئىلگىرىلىتىش تېخنـ
يكىسىنى، خىمىيىلىك ئىقتىدارىنى تەتقىق قىلىش ئاسا-
سىدا، يۇڭ توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ ئەھلىي كۆر-
سەتكۈچىگە ئاساسەن ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يېتىشتۈـ
رۈشنىڭ ئەك ياخشى لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە
يۇڭ سۈپىتى بىلەن مىقدارىنى ئۆستۈرۈشنىڭ بىردەك
بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرغان. 40 پارچىدىن كۆپرەك
ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. «ھەربىيلەر بوز يەر
ئۆزلەشتۈرۈش جەريانىدا يېتىشتۈرگەن ئىنچىكە يۇڭـ
لۇق قوي»، «جۇڭگو مېرىنو قوينىنىڭ لىنىيىسىنى
كۆپەيتىپ يېتىشتۈرۈش» قاتارلىق تۆت مەخسۇس ئە-
سەرنى يېزىپ چىققان. ئۇ رىياسەتچىلىك قىلغان تېمـ
لار كۆپ قېتىم پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى نەتىجىسى
مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەتلىك ئـ
لىم ـ پەن يېغىنى مۇكاپاتىغا ىىر قېتىم، دۆلەتلىك
پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئىككى قېتىم،
مىنىستىر، ئۇلكە دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققـ
ىيات مۇكاپاتىغا سەككىز قېتىم ئېرىشكەن، يەتتە قېتىم
بىرىنچى بولغان. كۆپ قېتىم دۆلەت ئۇلكە، مىنىستىر
دەرىجىلىك پەخرىي ناملارغا ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى
جۇڭگو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكى بولۇپ
سايلانغان.

جاڭ يۈنشېڭ (1934.3 ~) پاختىچـ
لىق مۇتەخەسسىسى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ چىڭداۋ
شەھىرىدىن. شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك
ئىنىستىتۇتى ئاگرونومىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن.
جاڭ يۈنشېڭ شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيـ
سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ زىرائەت ئىلمىي
جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى، جۇڭگو پاختىچىلىق
ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى، كې-
ڭەش رەئىسى، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ
مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. تەتقىقاتچى. ئۇ ئاساسەن كې-
ۋەز سورتىنى يېتىشتۈرۈش، ئۇستۇرۇش ۋە يۇمشاق
پەن تەتقىقاتى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئالتە تۈر-
لۈك زور پەن تەتقىقات نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن.
تۆت تۈرلۈك پەن تەتقىقات تۈرىگە رىياسەتچىلىك قىلغان
ۋە ئۇنىڭغا قاتناشقان، بۇنىڭ ئىچىدە شىنجاڭنىڭ كېۋەز
سورتىنى يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت ئاچقۇچلۇق تېمىدا
يېتىشتۈرۈپ چىققان ۋە باھالاشتىن ئۆتكەن ئالتە خىل
يېڭى سورت كېڭەيتىپ قوللىنىلغان. ئۇ ئاپتونوم رايون
بويىچە مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

جۇ ۋېنجىن (1934.4 ~) كېۋەز سور-
تىنى يېتىشتۈرۈش مۇتەخەسسىسى. چوڭچىك شەھىرى-
دىن. شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنـ
ىتىتۇتى (ھازىرقى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسـ
ىتېتى) نىڭ ئاگرونومىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن.
شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىسادىي
زىرائەت تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى،
شىنجاڭ زىرائەت ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كې-
ڭەش رەئىسى، شىنجاڭ پاختىچىلىق ئىلمىي جەمئىيـ
ىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى بولغان. كېۋەز سور-
تىنى ئىرسىيەتلىك يېتىشتۈرۈش ۋە ئۇستۇرۇش تېخنـ
يكا تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، 16 تۈرلۈك پەن ـ
تېخنىكا نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ توققۇز تۈر بويىچە
دۆلەت، ئۇلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىش-

كەن. ۋۇنناق ئىچىدە مەملىكەت بويىچە كېڭەز سورتىنى يەرلەشتۈرۈش سىنىقى ۋە ئۇنناق دەتجىسىنى قوللا-نىش ئەتىقاتى 1985 - يىلى دۆلەتنناق پەن - تېخنىكا ئەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن؛ ئۇ رىياسەتچىلىك قىلغان قەشقەر رايونىدا بىر مىليون مو سۇپەتلىك كېڭەز ئۈستۈرۈش ئەتىقاتى 1989 - يىلى ئاپتونوم رايوننناق پەن - تېخنىكا ئەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1992 - يىلى دۆلەتنناق ئۇچقۇن پىلانى مۇكاپاتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن؛ مەكىت ناھىيە-سىنناق 100 جىلاق قوشلاپ ساپ پاختا ئىلىش تېخنىكە-سىنى كېڭەيتىشكە رىياسەتچىلىك قىلغان، 1991 - يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنناق مول ھوسۇل مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1993 - يىلى ئاپتونوم رايوننناق پەن - تېخنىكا ئەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 40 پارچىدىن كۆپرەك ئىلە-مىي ماقالىسى ۋە ئەرجىمە ماقالىسى ئېلان قىلىنغان ھەمدە «شىنجاڭنناق يېزا ئىگىلىك تېخنىكا قوللانما-سى» نى تۈزۈشكە قاتناشقان.

لى شۇگاك (1934.8~) تۇپراقنى ياخ-شىلاش مۇتەخەسسىسى. خۇيزۇ، بېيجىلىق شەھىرىدىن. بېيجىلىق يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنناق تۇپراق - دېھقانچىلىق خىمىيىسى كەسپىنى پۈتتۈرگەن. لى شۇ-گاك ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنناق دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە جۇڭگو تۇپراقچە-لىق ئىلمىي جەمئىيىتىنناق كېڭەش ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق تۇپراقچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنناق كېڭەش رەئىسى بولغان. ئۇ ئاساسەن قۇرغاق رايونلارنناق تۇپ-راقىنى ياخشىلاش، تۇپراق خىمىيىسى ۋە يېزا ئىگىلىك ئېكولوگىيىسىگە دائىر تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغان. ئىچكى ئۇلكە قۇرغاق رايونلاردىكى چۆللۈك ۋە شورلۇق تۇپراقلارنى تارماق پەنلەرگە ئايرىش تەتقىقات ساھەسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە تۇرغۇزغان. ۋاك جۇچيۇك بە-لەن بىرلىكتە شورلۇق تۇپراقتا دائىر يېڭى ئۇقۇمنى، يەنى ئىشقارلىق گىدرولىزلانغان تۇزلارنناق تەسىرىدە يېتىلگەنلىرى شورلۇق تۇپراق بولىدىغانلىقىنى شەرھ-لەپ بەرگەن، گىدرولىزلانغان ئىشقارلىق دەرىجىسىنى شورلۇق تۇپراقنى ئايرىشنناق كۆرسەتكۈچى قىلىشقا بو-لىدىغانلىقىدىن ئىبارەت يېڭى ئىجادىي چۈشەنچىنى ئوتـ-تۇرىغا قويغان. ۋاك جۇچيۇك بىلەن بىرلىشىپ «چۆل-لۈك شورلۇق تۇپرىقى» ، «چۆللۈك بوستانلىقلاردىكى دېھقانچىلىق ئېكولوگىيە سىستېمىسى» دېگەن مەخسۇس ئەسەرنى ئەشر قىلدۇرغان.

چەي جۇنجيې (1934.11~) تارقىلىش-چان كېسەللىكلەر مۇتەخەسسىسى. شىنجاڭنناق تۇرپان شەھىرىدىن. شىنجاڭ سەھىيە مەكتىپى داۋالاش كە-سپىنى پۈتتۈرگەن. چەي جۇنجيې شىنجاڭ ئۇلكىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنناق ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئەترىتىدە فېلدشېر، ئاپتونوم رايونلۇق يۇقۇملۇق كې-سەللىكلەرنناق ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنناق دوختۇرى، كاندىدات مۇدىر ژۇاچ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنناق ئال-دىنى ئېلىش پونكىتىنناق مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى، شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلەرنناق ئالدىنى ئېلىش تەتقىقات ئورنىنناق كاندىدات مۇدىر ژۇا-چى. مۇدىر ژۇاچ، تەتقىقات ئورنىنناق مۇئاۋىن باشلە-قى، جۇڭگو كېسەللىكنناق ئالدىنى ئېلىش تېببىي ئىلە-مىي جەمئىيىتىدە تېببىي پارازىت قوزغى ئىلمىي شۇبە جەمئىيىتىنناق دائىمىي ئەزاسى، شىنجاڭ مىكرو بىئو-لوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنناق مۇئاۋىن كېڭەش رەئە-سى، شىنجاڭ بىئولوگىيە تېخنىكىسى مەسلىھەتچىلەر ھەيئىتىنناق مۇئاۋىن مۇدىرىيەت ئەزاسى بولغان. ئۇ-نىڭ تەتقىقات تەتجىلىرىدىن «شىنجاڭدىكى قاناش قە-زىتما كېسىلى ئۈستىدە تەتقىقات» 1978 - يىلى مە-مىلىكەتلىك ئىلىم - پەن يىغىندا مۇكاپاتلانغان، «كالا ئازار كېسىلىگە دىئاگنوز قويۇش ئۇسۇلى ئۈستىدە تەت-قىقات» 1979- يىلى ئاپتونوم رايوننناق مۇنەۋۋەر پەن-تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «شىنجاڭدىكى كالا ئازار كېسىلىنناق ئالدە-نى ئېلىش - داۋالاش ئۇسۇلىدە تەتقىقات» 1986 - يىلى ئاپتونوم رايوننناق پەن - تېخنىكا ئەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «شىنجاڭدىكى قاپ-لىق قوزغ كېسىلىنناق ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئۇسـ-تىدە تەتقىقات» 1992 - يىلى ئاپتونوم رايونـنناق پەن - تېخنىكا ئەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 1 - دەرىجـ-لىك مۇكاپاتقا، «ھۇجەيرە دانىلىك ئېخنوكوك تاسما قوزغ تۇرنى تېپقا ئايرىش ۋە ئۇنناق تارقىلىش كېسـ-لىنناق خۇسۇسىيىتى ئۈستىدە تەتقىقات» 1995 - يىلى سەھىيە مىنىستىرلىقىنناق پەن - تېخنىكا ئەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

لىۋ جېنكۇن (1934.12~) ئورمان كېسىلى زىياندىشلىرىنى تەتقىق قىلغۇچى مۇتەخەسـ-سىس. ئايال. خۇنەن ئۇلكىسىنناق يۈياك شەھىرىدىن،

غەربىي شىمال يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۇ-
سۇلۇق ئاسراش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لېۋ جېن-
كۇن 1961 ـ يىلى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ
ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پراكتىكانت تە-
تقىقاتچىسى، ياردەمچى تەتقىقاتچى، ئورمان ئاسراش
ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، كاندىدات تەتقىقاتچى، تەتقىقات-
چى بولغان. نۆۋەتتىلىق ھالدا تاغلىق رايونلار، تۈزلەڭ-
لىك، چۆل ئورمانلىرىدىكى كېسەللىك زىيانداشلىرى-
نىڭ ئاساسىي نەزەرىيىسى ۋە ئۇنى قوللىنىش، كېڭەي-
تىش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلغان. قولغا كەلتۈرگەن
ئاساسلىق تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن «شىنجاڭدىكى ئور-
مانلارنىڭ كېسەللىك زىيانداشلىرىنى رايون سىستېما-
سى بويىچە تەكشۈرۈش» ، «داغال قارىغاي، ياڭاق،
قارا سۆكسۆك تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونلىرىنى تەكشۈ-
رۈش ۋە رايونلارغا ئايرىش» ، «تېرەكنىڭ چىرىش كې-
سىلى» ، «كۆمۈش تېرەكنىڭ ھال كېسىلى» ،
«شاپتۇل دەرىخىنىڭ چىرىش كېسىلى» قاتارلىق 15
خىل كېسەللىك زىيانداشلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تېخ-
نىكىسى بار. 11 تۈر بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.
ئۇنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئىگە «دەرەخلەردىكى
كېسەللىك زىيانداشلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش» ، «جۇڭ-
گو ئورمانلىرىدىكى كېسەللىك زىيانداشلىرى» ،
«جۇڭگو ئورمانلىرىدىكى كېسەللىك زىيانداشلىرى» قا-
تارلىق ئەسەرلىرى بار.

ئۆركىنبەك (1934~) گېئولوگىيە مۇ-
تەخەسسىسى. قازاق، شىنجاڭلىق. موسكۋا گېئولوگى-
يە ئىنستىتوتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمى-
يىسى شىنجاڭ ئېكولوگىيە ـ جۇغراپىيە تەتقىقات ئور-
نىنىڭ تەتقىقاتچىسى، جۇڭگو گېئولوگىيە جەمئىيىتى-
نىڭ ئەزاسى، جۇڭگو جۇغراپىيە جەمئىيىتىنىڭ ئەزا-
سى بولغان. سوۋېت ئىتتىپاقى زېيسان ئويمانلىقىنىڭ
جەنۇبىي چېتىدىكى رايونلارنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈ-
رۈش، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى خروم كېنىنى ئو-
مۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىي ئې-
تىكىدىكى يەر ئاستى سۇيىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈ-
رۈشكە قاتناشقان. «ئالتاي تۈگمەس خەزىنە» ، «ئال-
تاي تېغىنىڭ قىزىل يىمىرىلمە پوستى» دېگەن مەخ-
سۇس ئەسەرلىرى بار. ئۇنىڭ «بايىنغولىن موڭغۇل
ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ دۆلەت زېمىنىنى پىلانلاش» ،
«ئېرتىش دەرياسىنىڭ سۇ بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلە-
نىش ئۇسۇلى تەتقىقات» ، «ئالتۇنتاغ تەبىئىي مۇھاپە-
زەت رايونىنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش» قاتارلىق تېمە-
لىرىنىڭ نەتىجىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا جۇڭگو پەنلەر
ئاكادېمىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى
بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1991 ـ
يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ «7 ـ بەش يىل-
لىق» پىلان مەزگىلىدىكى ئالتۇن پەن ـ تېخنىكىسى
بويىچە ئىلغار شەخس بولۇپ باھالانغان.

ۋاڭ شۇجى (1935.1~) گېئولوگىيە
مۇتەخەسسىسى. گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ تەيئەن ناھىيىسە-
دىن. لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ گېئولوگىيە ـ جۇغرا-
پىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ۋاڭ شۇجى جۇڭگو پەن-
لەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغرافىيە تەتقىقات ئورنى-
نىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقى، تەت-
قىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ جۇغرافىيە تەتقىقات
ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش رەئىسى بولغان. ئاساس-
لىقى، رايونلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى بىلەن 4 ـ دەۋر
گېئولوگىيە تەتقىقاتى ھەمدە ھازىرقى زامان مۇزلۇقى
بىلەن قەدىمكى مۇزلۇق، يەر تەۋرەش گېئولوگىيىسى،
رايونلارنىڭ تۈزۈلۈشى بىلەن 4 ـ دەۋر گېئولوگىيىسى
يېڭى تۈزۈلمىسى، قۇرغاق رايونلارنىڭ جۇغرافىيىسى
قاتارلىق تەتقىقاتلار بىلەن شۇغۇللانغان. ۋەكىللىك خا-
راكتېرلىك ئىگە ئەسەرلىرىدىن «تەڭرىتاغ گەۋدىسىنىڭ
تەدرىجىي ئۆزگىرىشى» ، «ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا قىسمە-
نىڭ تەكشىلىكى ئۈستىدە تەتقىقات» دېگەن ئەسىرى
بىلەن 12 قېتىملىق ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى بار.
ئۇ رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە قاتناشقان سەككىز تۈرلۈك
پەن تەتقىقات تۈرى ئۆلكە، مىنىستىر دەرىجىلىك مۇكا-
پاتقا ئېرىشكەن. مەملىكەتلىك ئىلىم ـ پەن يىغىنىنىڭ
مۇكاپاتىغا، ئاپتونوم رايوننىڭ پەن تەتقىقات نەتىجىلە-
رى مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، جۇڭگو
پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات
مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن
ھەمدە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇنەۋۋەر ئاسپە-
رانت يېتەكچىسى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

جاڭ شۇۋېن (1935.2~) مېتېئورولو-
گىيە مۇتەخەسسىسى. خۇيزۇ. تېيەنجىن شەھىرىدىن.
بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فىزىكا فاكۇلتېتى مېتېئو-
رولوگىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. جاڭ شۇۋېن شىنجاڭ
ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىدارىسى-
نىڭ ئىنژېنېرى، مېتېئورولوگىيە پەن تەتقىقات ئور-
نىنىڭ باشلىقى بولغان. ئالىي ئىنژېنېر. ئاساسلىقى،
مېتېئورولوگىيىلىك ئالدىن مەلۇمات بېرىش تېخنىكا-

سىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە يەن تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. سەككىز ئىلمىي ئەسەر ئەشر قىلدۇرغان، 30 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. ئىككى تۈرە يەن تەتقىقات ئەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۇلكە مىنىستىر ئەرىجىلىك يەن - تېخنىكا ئەتىجىسى مۇكاپاتى بويىچە 3 - ئەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. مەملىكەت بويىچە ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى ئىلغار يەن - تېخنىكا خادىمى، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر كەسىپي تېخنىكا خادىمى دېگەن نامларغا ئېرىشكەن.

جاك جياباۋ (1935.2 ~) مېتېئورولوگىيە مۇتەخەسسىسى، جياڭسۇ ئۇلكىسىنىك ئەنجاك شەھىرىدىن. بېيجىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىك فىزىكا فاكۇلتېتى مېتېئورولوگىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. جاك جياباۋ شىنجاك ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسىنىك ئىشخانا مۇدىرى، مۇئاۋىن ئىستانسا باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىدارىسىنىك مۇئاۋىن باشلىقى، ئىدارە باشلىقى، «شىنجاك مېتېئورولوگىيىسى» ژۇرنىلىنىك مەسئۇل مۇھەررىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىك كېڭەش رەئىسى بولغان. ئالىي ئىنژېنېر. ئاساسلىقى، ھاۋارايى دىنامىكىسىنى تەھلىل قىلىش، ئالدىن مەلۇمات بېرىش، تەتقىق قىلىش ۋە مېتېئورولوگىيە كەسپىي تېخنىكىسىنى باشقۇرۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. بەش خىل زور يەن تەتقىقات تۈرىگە رىياسەتچىلىك قىلغان، قاتناشقان ۋە ئۇنى باشقۇرغان. 10 تۈرلۈك يەن تەتقىقات نەتىجىسىنى تاماملىغان ۋە ھەمكارلىشىپ تاماملىغان. بۇنىك ئىچىدە «شىنجاڭنىك چوك تېپتىكى ھاۋارايى جەريانىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە ئوستىدە تەتقىقات» دېگەن ماقالىسى 1978 - يىلى مەملىكەتلىك ئىسلىم - يەن يىغىنىدا مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئالتە ئىلمىي ئەسەر نەشر قىلدۇرغان. 40 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالە، تېخنىكا دوكلاتىنى ئېلان قىلدۇرغان. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر يەن تېخنىكا خادىمى دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

باقى يۈسۈپ (1935 ~) ئۇيغۇر تېبابەتچى مۇتەخەسسىسى. ئۇيغۇر. شىنجاڭنىك خوتەن شەھىرىدىن. باقى يۈسۈپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەت شىپاخانىسىنىك مۇدىر ۋراچى، شىنجاڭ مىللىي تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىك دائىمىي كېڭەش ئەزاسى، «شىنجاڭ تېبابەتى كېسەل تارىخىنىك ئۆلچىمى» ، «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ۋە دورىگەرلىكىنى كلىنىكىلىق ئانالىز قىلىش» قاتارلىق ئەسەرلەرنى رەتلەش، يېزىش ئىشىنى ئۈيۈشتۇرۇش، ئۇيغۇر تېبابەتىگە دائىر قەدىمىي ئەسەر، خەلق ئارىسىدىكى سىناقتىن ئۆتكەن قەدىمىي رېتسېپلارنى قېزىپ ۋە رەتلەش، ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ۋە دورىگەرلىك رېتسېپلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ قېلىپلاشتۇرۇش جەھەتتە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. 1992 - يىلىدىن 1994 - يىلىغىچە «زۇكام دورىسى» ، «باھىنى قۇۋۋەتلەش سۈيۇقلۇقى» ، «قىزىلگۈل قېيامى» ، «ئانار شەربىتى» ، «سىيادان مېيى» ۋە «ساغلاملىق چېيى» قاتارلىق دورا رېتسېپلىرىنى رەتلەش، دورا ماتېرىياللىرىنى ئانالىز قىلىش، كلىنىكىلىق تەكشۈرۈپ دەللىلەش قاتارلىق خىزمەتلەرنى تاماملىغان ھەمدە تېبىي دورىلارنى بازارغا سېلىپ كلىنىكىدا قوللانغان.

شېن باۋفەن (1935.7 ~) جۇڭچى مۇتەخەسسىسى. شاڭخەي شەھىرىدىن. 1960 - يىلى ساۋىق شاڭخەي 1 - تېببىي ئىنستىتۇتىنىك داۋالاش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، شۇ يىلى سەھىيە مىنىستىرلىقى ئاچقان مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك غەربچە داۋالاش جۇڭچى ئۆگىنىش كۇرسىدا خىزمەتتىن ئايرىلىپ ئوقۇغان. ھازىر شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىك ئوقۇتۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش ھەيئىتىنىك ئەزاسى، ماگىستىر - ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى، ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىك پروفېسسورى، جۇڭگوچە - غەربچە داۋالاش بىرلەشتۈرۈلگەن ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىك مۇدىر ۋراچى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. شېن باۋفەن «تېۋىپلارنىك كېسەللىك ئارخىپى بىلەن دوختۇرلۇق خاتىرىلىرىدىن تاللانما» دېگەن ئەسەرنى رەتلەپ نەشر قىلدۇرغان، جۇڭگو جۇڭچى دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىك ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمىي جەمئىيىتى ئۈيۈشتۇرغان «كلىنىكىلىق جۇڭچى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمىي» نى يېزىشقا قاتناشقان. بېيجىك جۇڭچى دورىگەرلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىك مېڭىكە قان چۇشۇش كېسىلى ئوستىدە كلىنىكىلىق تەتقىقاتىنىك «تومۇرنى راۋانلاشتۇرۇپ بەلغەم بوشتىش ئوسۇلى ئارقىلىق مېڭىكە قان چۇشۇش كېسىلىنى داۋالاش» قا قاتناشقان، سەھىيە مىنىستىرلىقىنىك 1986 - يىلى «ب» دەرىجىلىك زور يەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «جۇڭچى كلىنىكىسىنى قېلىپلاشتۇرۇپ ئوقۇتۇش» دېگەن ئەسەر (ئو 1 - ئاپتورى) ئەسەر

1989 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتۇش نەتىجىلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «بەلغەم بىلەن قان- شاك ئۈيۈپ قېلىشنى بىرلا ۋاقىتتا داۋالاش ئۈسۈلى ئارقىلىق مېڭىگە قان چۈشۈش كېسىلىنى داۋالاشقا دا- ئىر 160 مىسالنى كلىنىكىلىق ئانالىز قىلىش» تەتقىقا- تى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك مۇنەۋۋەر ئىلمىي ماقالىلەرنى مۇكاپاتلاشتا 2 ـ دەرىجىلىك مۇكا- پاتقا ئېرىشكەن. مىللىي دورا مېڭگەردىن پايدىلىنىپ سالامەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان غەربچە زاراڭزا سۈيۇقلۇقىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان. «سالامەت- لىكنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان غەربچە زاراڭزا سۈيۇقلۇ- قىنى كلىنىكىلىق كۆزىتىش ۋە تەجرىبە قىلىش تەتقىقا- تى» تۇنجى نۆۋەتلىك خەلقئارا مىللىي تېبابەتچىلىك ـ دورىگەرلىك مۇھاكىمە يىغىنىدا 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋ- ۋەر ئىلمىي ماقالە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1991ـ يىلى ۋە 1997 ـ يىلى ئىككى قېتىم ئاپتونوم رايون بويىچە ئالاھىدە تۆھپە قوشقان مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس بولۇپ باھالانغان. كادىرلار ئىشلىرى مىنىستىرلىقى، سەھىيە مىنىستىرلىقى، دۆلەت جۇڭيى دورىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەستىقى بىلەن ئىلمىي تەجرىبىلەرگە ۋا- رىسلىق قىلغان ئاتاقلىق پېشقەدەم جۇڭيى مۇتەخەسسە- سى بولۇپ باھالانغان. جۇڭگو ساقلىقنى ساقلاش پەن- تېخنىكا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئۆچۈر مەركىزى ئۇنىڭ داۋالاش تېخنىكىسى ئالاھىدىلىكىنى گوۋۇيۈەننىڭ توردا دوختۇر ۋە دورا ئىزدەيدىغان دۇنيادىكى داڭلىق دوخ- تۇرلارنىڭ سانلىق مەلۇمات ئامبىرىغا كىرگۈزۈپ ئەنگە ئالغان.

يەن روڭلياك (1935.12~) يادرو فى- زىكا مۇتەخەسسىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ ژۇشى شە- ھىرىدىن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تېخنىكا فىزىكا فا- كۇلتېتىنىڭ يادرو كەسپىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شنجاك فىزىكا تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقە- قاتچىسى. 1964 ـ يىلىدىن 1978 ـ يىلىغىچە رادىئو ئاكتىۋ ئىزوتوپنى قوللىنىش تەتقىقاتىغا مەسئۇل بول- غان. II ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باش- لاپ، پەن تەتقىقات خادىملىرىنى يېتەكلەپ ئالدى بىلەن قاتتىق جىسىم رادىئاتسىيە فىزىكىسى ۋە مىكرو ئې- لېكترونلۇق ئەسۋابلارنى رادىئاتسىيىگە بەرداشلىق بې- رەلەيدىغان قىلىپ مۇستەھكەملەش ساھەسىنى بارلىققا كەلتۈرۈش تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. جۇڭگودا MOS يېرىم ئۆتكۈزگۈچنىڭ ئىئونلىشىشتىن بولىدە- غان رادىئاتسىيىلىك زەخىملىنىش مېخانىزمىنى ئاك بالدۇر كۆرسىتىپ بەرگەن ھەمدە 1 ـ ئەۋلاد ۋە 2ـ ئەۋلاد CMOS دېتاللىرىنى يۇقىرى ئېلېكترر رادىئاتسە- يىسىگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان قىلىپ مۇستەھكەم- لەش ئۇسۇلىدىكى تەتقىقاتى شۇ خىلدىكى دېتاللارنى مۇستەھكەملەش بويىچە ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن. مەم- لىكەت ئىچىدە سۈنئىي ھەمراھنى ئىشلىتىلىدىغان رادە- ئاتسىيىگە چىداملىق CMOS توك يولىنى سىستېمىلىق تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىشنى تۇنجى قېتىم ئىشقا ئاشۇ- رۇپ، ئۈمرى ئۇزۇن شەرق قىزارىدى 3 ـ نومۇرلۇق سۈنئىي ھەمراھنى ياساش ئېھتىياجىنى قاندۇرغان. 90 ـ يىللاردا يۇقىرى سۈرئەتلىك، يۇقىرى دەرىجىدە توپلاشتۇرۇلغان توك يولى، SOI ، SOS قۇرۇلمىسىنىڭ رادىئاتسىيىلىك زەخىملىنىش مېخانىز- مى ۋە ئاز مىقدارداا ئارىلاشمىلار قوشۇلغان رادىئاتسىيە- گە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان يېڭى مۇھىت قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشقا ئۈيۇشتۇرغان. F سېتكىلىق مۇھىتنىڭ يۇقىرى دەرىجىدە ئىئونلىشىش رادىئاتسىيىسىگە بەر- داشلىق بېرىش مېخانىزمى ۋە يۇقىرى سۈرئەتلىك CMOS نى مۇستەھكەملەش قاتارلىق جەھەتلەردە نەتىجە قازانغان. 1985 ـ يىلدىن كېيىن مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى ژۇرناللاردا ۋە ئىلمىي يىغىنلاردا 70 پار- چىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. ئۇنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، تاماملانغان پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەق- قىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ ، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە ئالەم قانۇنىنى مىنىستىرلىقىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن.

كاك يۈجۇ (1936.3~) گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. لياۋنىڭ ئۇلكىسىنىڭ بېيچېن ناھىيە- سىدىن. چاڭچۈن گېئولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئومۇ- يۈزلۈك تەكشۈرۈش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. كاك يۈجۇ گېئولوگىيە ـ قېزىلما بايلىق مىنىستىرلىقى نە- غەت گېئولوگىيىسى ئۇنىۋېرسال تەتقىقات ئەترىتىنىڭ باشلىقى، غەربىي شىمال نېغەت گېئولوگىيە ئىدارە- سىنىڭ ئەترەت باشلىقى، تېخنىكا مەسئۇلى، ئىدارىنىڭ كاندىدات باش ئىنژېنېرى، ئىدارە پەن ـ تېخنىكا كو- مىتېتىنىڭ مۇدىرى، شىمالىي تارىم نېغەت بىرلەشمە- سىنىڭ قوماندانى، شنجاك گېئولوگىيە ئىلمىي جە- مئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش رەئىسى بولغان. ئالىي ئىنژېنېر. ئۇ نېغەت گېئولوگىيە خىزمىتى بىلەن ئىز- چىل شۇغۇللىنىپ كەلگەن بولۇپ، مەملىكەت ئىچىدە

40تىن كۆپرەك ئويمانلىقنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغان. يېزىپ چىققان ئاساسلىق نىزام، لايىھە، دوكلات ۋە ئىلمىي ماقالىلىرى 50 پارچىدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە «شىنجاڭنىڭ نېفىت گېئولوگىيىسى ئالاھىدىلىكى»، «تارىم ئويمانلىقىدىكى دېڭىز فاتسىيىلىك نېفىت ـ گازلىقىنىڭ بايقىلىشى» قاتارلىقلاردا تارىم ئويمانلىقىدىكى نېفىت ۋە گازنىڭ كەلگۈسى ئەھۋالى ئىلمىي ئاساستا ئالدىن مۆلچەرلەنگەن. تارىم ئويمانلىقىدىكى نېفىت ۋە گازنى تەكشۈرۈش پرىنسىپلىرى، ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە چوڭ ـ چوڭ كلىنىكىلىق تەدبىرلەرنى تۈزۈشكە رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە رىياسەتچىلىك قىلىشقا قاتناشقان، ياقىلا تۈزۈلمىسىدىكى يۇقىرى مەسئۇلاتلىق نېفىت ـ گاز قۇدۇقى شاسىن 2 ـ قۇدۇقىنى تېپىش ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقان. گېئولوگىيە-قېزىلما بايلىق مىنىستىرلىقىنىڭ گېئولوگىيىلىك كان تېپىش ئالاھىدە مۆكاپاتىغا ئېرىشكەن ھەمدە 1ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇناۋىر كەسىپىي تېخنىكا خادىمى مۆكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۆكاپاتقا ئېرىشكەن ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە مۇناۋىر مۇتەخەسسىس، ئالاھىدە تۆھپە قوشقان مۇتەخەسسىس قاتارلىق نامىلارغا ئېرىشكەن.

جىن خوڭيۈەن (1936.3 ~) بۆرەك، جىگەر كېسەللىكلىرى مۇتەخەسسىسى. جياڭسۇ ئۇلۇكسىنىڭ نەنجىڭ شەھىرىدىن. 1962 ـ يىلى چېڭدۇ جۇڭيى ئىنستىتۇتىنىڭ داۋالاش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، شۇ يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى دوختۇرخانىسىغا بېرىپ خىزمەت قىلغان. ھازىر شىنجاڭ جۇڭيى دوختۇرخانىسىنىڭ جەمئىيەت-خىلىق باشلىقى، جۇڭيى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمى بۆلىمىنىڭ پروفېسسور، مۇدىر ۋاراڭ بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. جىن خوڭيۈەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى، پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. 1970 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق دوختۇرخانىسىدا خىزمەت قىلغاچ بىلىم ئاشۇرغان، 1976 ـ يىلى بېيجىڭ مەملىكەتلىك جۇڭيى تەتقىقات كۇرسىغا قاتنىشىپ بىلىم ئاشۇرغان. جۇڭيى (جۇڭيىچە ـ غەربچە داۋالاش) كلىنىكىسى، ئوقۇتۇش، پەن تەتقىقات خىزمىتى بىلەن ئۇزاق مۇددەت شۇغۇللانغان. «جۇڭگو تال، ئاشقازان كېسەللىكلىرى ئىلمى»، «ھازىرقى زامان جۇڭيىچە داۋالاش ئىلمى» (مۇئاۋىن باش تۈزگۈچى) دېگەن كىتابنى يېزىشقا قاتناشقان. ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، سىجۇەن ئۇلكىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ھازىر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇناۋىر مۇئاۋىر، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مۇتەخەسسىس مەسلىھەتچىلەر ئومىكى سەھىيە گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك بۆرەك، جىگەر، تال، ئاشقازان كېسەللىكلىرى كەسىپىي ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

چېن ژېنخەي (1936.3 ~) خىمىك، تېخنىكا شەھىرىدىن. غەربىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتى خىمىيە فاكۇلتېتىنىڭ ئورگانىك خىمىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. چېن ژېنخەي جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى، ئىشخانا مۇدىرى، تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ خىمىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى بولغان. تەتقىقاتچى، ئاساسەن مىرتقى يۇز خىمىيىسى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان. 22 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. بەش تۈرلۈك تەتقىقات نەتىجىسىنى قولغا كەلتۈرگەن، بۇنىڭ ئىچىدە «AP 17 خام نېفىتنى ئېمۇلسىيىلىك بۇزۇش ئاگېنتى» تەتقىقاتى 1979 ـ يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا نەتىجىلىرى مۇكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، 1985 ـ يىلى يەنە دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن؛ «شىنجاڭ 2034 خام نېفىتىنى ئېمۇلسىيىلىك بۇزۇش ئاگېنتى» تەتقىقاتى 1988 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. چوڭ ـ چوڭ تۆت تۈرلۈك پەن تەتقىقات تۈرىگە قاتناشقان ۋە رىياسەتچىلىك قىلغان، دۆلەتنىڭ 7 ـ بەش يىللىق پىلانىدىكى بىر تۈرلۈك نۆقتىلىق پەن-تېخنىكا ئۆتكىلىگە ھۆجۇم قىلىش تۈرىنى تاماملاشقا رىياسەتچىلىك قىلغان، ئىككى تۈر بويىچە پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تەتقىق قىلىنغان «AP 17 خام نېفىتنى ئېمۇلسىيىلىك بۇزۇش ئاگېنتى» قوللىنىلغاندىن كېيىن، يىللىق ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئازكەم 2 مىليون 500 مىك يۇەنگە يېتكەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق ئىلىم ـ پەن يەغىنىدا مۇناۋىر پەن ـ تېخنىكا خادىمى، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇناۋىر كەسىپىي تېخنىكا خادىمى، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇناۋىر مۇتەخەسسىس دېگەن

ناملارغا ئېرىشكەن.

خۇاڭ ۋېنفاڭ (1936.4~) تارىخ جۇغراپىيە مۇتەخەسسىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ جياڭشۇي ناھىيىسىدىن. نەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنىڭ ئىقتىسادىي جۇغراپىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. خۇاڭ ۋېنفاڭ جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى بولغان. XI ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شىنجاڭنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ئەترىتى، ئىلى دەريا ۋادىسىنى تەكشۈرۈش ئەترىتىگە قاتناشقان. 80 ـ يىللىرى «لوپنۇرنى ئىلمىي تەكشۈرۈش»، «ئېرتىش دەرياسىنىڭ سۇ بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش مەخسۇس تېما تەتقىقاتى»، «ئالتاي رايونىنىڭ دۆلەت زېمىنىنى رەتلەش پىلانى»، «شىنجاڭدىكى خەلقئارالىق دەريادىن سۇ ئايرىش تەتقىقاتى» تۈرلىرىگە قاتناشقان ۋە ئۇنىڭغا رىياسەتچىلىك قىلغان. بىر تۈرە دۆلەتنىڭ تەبىئىي پەن مۇكاپاتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئىككى تۈرە ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىجتىمائىي پەن مۇكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، ئىككى تۈرە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

خۇ جۇشەن (1936.5~) گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. لياۋنىڭ ئۇلكىسىنىڭ خەيچېڭ ناھىيىسىدىن. شېنيالڭ رەڭلىك مېتال سانائەت مەكتىپىنىڭ رۇدا تاللاش كەسپى (شېنيالڭ تالتۇنچىلىق ئىنستىتۇتى) نى پۈتتۈرگەن. خۇ جۇشەن شىنجاڭ رەڭلىك مېتال تەتقىقات ئورنىنىڭ رۇدا تاللاش بويىچە ئالىي ئىنژېنېرى. تەتقىقات ئورنى ئىلمىي ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، رۇدا تاللاش كەسپىي پەنلىرى گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان. XI ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرى يېڭى تېپتىكى رۇدا تاللاش ئوسكۇنىسى ئايلانما بۇرمىلىق سىيرىلدۇرغۇچ ئوقۇرىنى تەتقىق قىلىپ ياساشتا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇنەۋۋەر پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى مۇكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، مېتاللۇرگىيە مىنىستىرلىقىنىڭ مۇنەۋۋەر پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1984 ـ يىلى دۆلەتنىڭ كەشپىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

لىۋ جياجىن (1936.8~) ئىقتىسادشۇناس. شەنشى ئۇلكىسىنىڭ ئەنكاڭ شەھىرىدىن. غەربىي شىمال مالىيە ئىنستىتۇتىنىڭ مالىيە ـ پۇل مۇئامىلە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لىۋ جياجىن شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئىقتىساد تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى بولغان. «شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئىستراتېگىيىسى ئۇستىدە تەتقىقات» (مۇئاۋىن باش تۈزگۈچى)، «شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى ئېچىش» (ئۇچ كىشى ھەمكارلىشىپ تۈزگەن)، «ئاسىيا ـ ياۋروپا 2 ـ چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى ئۇستىدە تەتقىقات» (تۆت كىشى ھەمكارلىشىپ تۈزگەن)، «بوستانلىق ئىقتىسادىي توغرىسىدا» (باش تۈزگۈچى) قاتارلىق توققۇز تۈرلۈك دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلىق نۇقتىلىق تۈرگە رىياسەتچىلىك قىلغان. 16 تۈرە دۆلەت، مىنىستىرلىق، كومىتېت ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

جاڭ شۇەنباڭ (1936.10~) جۇڭىي ئىلمى مۇتەخەسسىسى. جەجياڭ ئۇلكىسىنىڭ توڭشياڭ شەھىرىدىن. 1962 ـ يىلى شاڭخەي جۇڭىي ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر شىنجاڭ جۇڭىي دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي باشلىقى، جۇڭىي ئېچىكى كېسەللىكلىرى ئىلمى بويىچە پروفېسسور، مۇدىر ژۇرنال بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. جاڭ شۇەنباڭ شىنجاڭ جۇڭىي ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى بولغان. 1992 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە تۇنجى تۈركۈمدە پېشقەدەم جۇڭىي دورىگەرلىك مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ئىلمىگە ۋاپالىق قىلغۇچى 500 پېتەكچى ئوقۇتقۇچىنىڭ بىرى بولۇپ بېكىتىلگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قازاقىستان يۇرەك كېسەللىكلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي ئەزالىقىغا، فۇجيەن جۇڭىي ئىنستىتۇتىنىڭ پەخرىي پروفېسسورلۇقىغا، شاڭخەي جۇڭىي دورىگەرلىك ئۇنۋېرسىتېتى ئاسپىرانتلارنىڭ يېتەكچى ئوقۇتقۇچىلىقىغا، ئاۋمېن جۇڭىي دورىگەرلىك تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ پەخرىي باشلىقلىقىغا ۋە ئۇنىۋېرسال پروفېسسورلۇقىغا تەكلىپ قىلىنغان. ئۇ يەنە ئاسىيا جۇڭىي دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش ئەزالىقىغا، جۇڭگو جۇڭىي دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش ئەزالىقىغا، مەملىكەتلىك جۇڭىي دورىگەرلىكى ئالىي ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ كېڭەش ئەزالىقىغا، دائىمىي كېڭەش ئەزالىقىغا، مەملىكەتلىك جۇڭىي ئېچىكى كېسەللىكلىرى، جاللىل كېسەللىكلىرى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، مەملىكەتلىك قېرىشقا تاقابىل تۇرۇش

جۇڭيى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە، جۇڭگو ئەنئەنە جۇڭجاڭ تەلىماتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە سايلانغان. ئۇ شىنجاڭ جۇڭيى ئىلمىتەتقىقاتىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ جۇڭيى دوربىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى ۋە شىنجاڭ جۇڭيى ئېچكى كېسەللىكلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، پەخرىي مۇدىرىيەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ 6-، 7- نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان، ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرىدىن: «جۇڭجاڭ تەلىماتىنى تەتقىق قىلىشنىڭ تارىخىي تەجرىبىلىرى»، «جۇڭيى رېتسىپىلىرىنىڭ ئۆسۈلۈبى ۋە ئېستېتىكىلىق مەسىلىسى»، «ئېچكى بۆلۈمدىكى جاھىل كېسەللىكلەرنى پەرقلەندۈرۈپ داۋالاش»، «بارماق بىلەن تومۇر تۇتۇپ دىئاگنوز قويۇش ئۇسۇلى»، «ئۇنۇملۇك دىئاگنوز قويۇش ئۇسۇلى» ۋە «جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى تېبابەتچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە شىنجاڭنىڭ ئەۋزەللىكى» قاتارلىق نەچچە 10 پارچە ئىلمىي ماقالە-ئەسەرلىرى بار. ئۇ ئۆلكە دەرىجىلىك كۆپ خىل پەن تەتقىقات تېمىسىغا رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە يېتەكچىلىك قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە «جۇڭيى ئېچكى كېسەللىكلىرىنىڭ كلىنىكىلىق ئوقۇتۇش ئۆلچىمى» ئاپتونوم رايونىنىڭ ماۋارىپ سىستېمىسى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، «قار لەيلىسەدىن ئىشلەنگەن ھاياتلىقنى ساقلاش جەۋھىرى» ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ھەمدە جۇڭخۇا خەلقئارا ئىلىم - پەن ئالماشتۇرۇش ماۋارىپ فوندى تارقاتقان «لىن زوڭيىڭ مېدىتسىنا ماۋارىپ مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

ۋېن بىڭجاۋ (1936.12~) ئېچكى كېسەللىكلىرى مۇتەخەسسىسى. خېنەن ئۆلكىسىنىڭ يەنشى شەھىرىدىن. شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتىنىڭ داۋالاش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتى 1 - دوختۇرخانىسى ئېچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمىنىڭ مۇدىر ۋراچى، پروفېسسورى، ماگىستىر - ئاسپىرانتلارنىڭ يېتەكچىسى بولغان. 1979 - يىلىدىن باشلاپ ئاق قان كېسىلىنى نۇقتىلىق تەتقىق قىلغان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 40 پارچىدىن كۆپرەك ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. 1984 - يىلى تۇنجى ئۇرۇنلۇق قىلىنغان غەيرىي گېنلىق يىلتىكى كۆچۈرۈپ ئاق قان كېسىلىنى داۋالاشتا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

1986 - يىلى بىلدىن كېيىن ABO قان تىپىدىكى ماسلاشمىغان يىلتىكنى كۆچۈرۈش ۋە HLA يەككە ھەسسىلىك ئوخشاش يىلتىكنى كۆچۈرۈش جەھەتتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان، يىلتىك بىلەن تەمىنلىگۈچىلەرنىڭ مەنبەسىنى كېڭەيتكەن، مەملىكەت ئىچىدە ئالدى بىلەن قان پلازمىسىنى ئالماشتۇرۇش تېخنىكىسىنى قوللانغان، ئا-ساسلىق ABO قان تىپىدىكى ماسلاشمىغان يىلتىكنى كۆچۈرۈشتە قان ئېرىپ كېتىشتىن ساقلىنىشتەك ئاچقۇچلۇق تېخنىكىنى ھەل قىلغان، بۇ تەتقىقات نەتىجىسى 1989- يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 2 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

زۇ ۋېنلياڭ (1936.12~) رادىئولوگىيە مۇتەخەسسىسى. جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ فېڭچياڭ ناھىيىسىدىن. شاڭخەي 1 - تېببىي ئىنستىتۇتى تاماملىغان. ئۇي گىگېنا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. زۇ ۋېنلياڭ ئاپتونوم رايونلۇق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەردىن مۇداپىئەلىنىش پونكىتىنىڭ دوختۇرى، ئاساسلىق دوختۇرى، كاندىدات مۇدىر ۋراچ، مۇدىر ۋراچ، مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى، مۇدىرى بولغان. «ئۇرۇمچى رايونىنىڭ رادىئولوگىيە سەۋىيىسى ۋە ئاھالىلەرنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش تەتقىقاتى»، «ئوتخور ھايۋانلارنىڭ قالقان سىمان بەز تەركىبىدىكى رادىئوئاكتىپلىق سۇلفۇرنىڭ يادرو سىنىقى بىلەن بولغان كوررېلياتسىيىلىك خۇسۇسىيىتى»، «سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېرنوبىل يادرو ئىستانسىسىدا ۋەقە يۈز بېرىش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان رادىئوئاكتىپىنىڭ ئۇرۇمچىنى بۇلغىشى ئۈستىدە تەتقىقات ۋە گىگېنىكىلىق باھا بېرىش»، «شىنجاڭدىكى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدىغان رېنتگېن ئارقىلىق دىئاگنوز قويغۇچى خادىملارنىڭ رادىئاتسىيىلىنىشتىن ساقلىنىش ۋە ئۇنىڭ سالامەتلىكىگە بولغان تەسىرى ئۈستىدە تەتقىقات» قاتارلىق تېمىلارنى تەتقىق قىلىشقا رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە ئۇنى تاماملىغان. دۆلەت، ئاپتونوم رايون، مىنىستىرلىقىنىڭ پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى ۋە «شىنجاڭدىكى يادرو سىنىقى مەيدانى ئەتراپىدىكى ئاھالىلەر رايونىنىڭ رادىئوئاكتىپلىق سەۋىيىسى ۋە ئاھالىلەرنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش ئۈستىدە تەتقىقات» 1989 - يىلىي دۆلەتلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

رىشكەن. «رادىئاتسىيە مېدىتسىناسى ۋە گىگېنىلىق قوغدىنىش»نى تۈزۈشكە رىياسەتچىلىك قىلغان، 60 پارچىدىن كۆپرەك كەسپىي ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان.

جاڭ كۇن (1936~) يەرلىك كىشىلىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش مۇتەخەسسىسى. شىنجاڭنىڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. شىنجاڭ تېببىي مەكتىپىنىڭ تەكشۈرۈش سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. جاڭ كۇن شىنجاڭ يەرلىك كىشىلىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ داۋالاش تەتقىقات ئورنى 3 ـ تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، جۇڭخۇا ئالدىنى ئېلىش تېببىي پەنلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ تەكشۈرۈش ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرىدە ئەزاسى. XI ئەسىرنىڭ 50—70 ـ يىللىرى ھەر خىل سېرولوگىيىلىك سىناق ئۇسۇلىدە تاللاش ئېلىپ بېرىپ، شىنجاڭنىڭ شارائىتىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان «تېز سۈرئەتلىك تەجرىبە نەيچە ئۇسۇلى» ئاساس قىلىنغان تەجرىبە ئۇسۇلىنى بېكىتكەن ھەمدە داۋالاش ئۇنۇمىنى كۆزىتىشتە قىممەتكە ئىگە مىقدار تەجرىبىسىنى لايىھىلەپ چىقىپ ئۇنى يولغا قويغان. 90ـ 80 ـ يىللىرى سىفلىسقا سېرولوگىيىلىك دىئاگنوز قويۇشنىڭ يېڭى سىناق دورىسىنى كىرگۈزۈپ ۋە تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان، ئىلگىرى كېينىن بولۇپ، شىنجاڭدا RPR ، USR ، VDRL ، TP ، ELISA—، TPHA ، FTA—ABS، قاتارلىق ئىلغار دىئاگنوز قويۇش تېخنىكىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇنىڭ ئىچىدە USR بىلەن RPR دىن ئىبارەت ئىككى خىل سىناق دورىسى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 1988 ـ يىلى ۋە 1991 ـ يىلى ئىككى قېتىم مەملىكەت ئىچىدە كى باھالاپ سىلىشتۇرۇشتا بىرىنچىلىككە ئېرىشكەن. 1985 ـ يىلىدىن بۇيان، جىنسىي كېسەللىكى پەن تەتقىقات خىزمىتىدە ئىلگىرى ـ كېيىن ئىككى تۈرە ئاپتونوم رايون بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

لۇ چۈنخېك (1937.3 ~) كېۋەزچىلىك مۇتەخەسسىسى. خېنەن ۋىلكىسىدىن. خېنەن بەيچۈەن يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىنى پۈتتۈرگەن. لۇ چۈنخېك شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىقتىسادىي زىرائەت تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى. ئۇ ئاساسەن كېۋەز ئۇستۇرۇش تېخنىكىسىنى تەتقىق قىلىش ۋە كېيىنكى ئىشلەتمە ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، كېۋەزنى سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ (پاكارغوللۇق، قويۇق ئۇسىدىغان، بالدۇر ئېچىلىدىغان) قىلىپ ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى، كەلگەندىن سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىش تېخنىكىسى، كېۋەزنى يۇقىرى ھوسۇللۇق قىلىپ ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى مېخانىزمى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىش جەھەتتە زور بۆسۈش ھاسىل قىلغان. شىنجاڭ پاختىسىنىڭ تالا تەركىبىدىكى قەنت مىقدارى ۋە كۆچلۈكلۈكى تۆۋەن بولۇش ئەھۋالىنى ۋە مەۋجۇت تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، پاختا تالاسى تەركىبىدىكى قەنت مىقدارىنىڭ يۇقىرى بولۇش ۋە كۆچلۈكلۈكىنىڭ تۆۋەن بولۇش مېخانىزمىنى تېپىپ چىققان، تالا تەركىبىدىكى قەنت مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش ۋە كۆچلۈكلۈكىنى ئۇستۇرۇش تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان. مۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، ئۇنى شىنجاڭ بويىچە كېۋەزلىك كۆلىمىنىڭ 98%تىن كۆپرەكىگە كېڭەيتكەن؛ يېڭى سورت، يېڭى تېخنىكىلار ئومۇملاشتۇرۇلغان يەر كۆلىمىنى جەمئىي 467 مىڭ گېكتارغا يەتكۈزگەن. 15 پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان، «شىنجاڭنىڭ پاختا تېچىلىقى»، «كېۋەز ئۇستۇرۇش تېخنىكىسى»، «كېۋەز ئۇستۇرۇش ئەمەلىي تېخنىكىسى» قاتارلىق مەخسۇس ئەسەرلەرنى يازغان. دۆلەت پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات (ئومۇملاشتۇرۇش) مۇكاپاتى بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ مول ھوسۇل پىلانى مۇكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك باش تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزا ئىگىلىكىدە تەتبىقلاش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇكاپاتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

پېك چىلياك (1993.9~1937.10) يېزا ئىگىلىك مۇتەخەسسىسى. جياڭشى ۋۇلكىسىنىڭ پېگىياك ناھىيىسىدىن. كومپارتىيە ئەزاسى. بېيجىڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ زىرائەت سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش كەسپىنى پۈتتۈرگەن. پېك چىلياك شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى دانلىق زىرائەت تەتقىقات ئورنىنىڭ كاندىدات تەتقىقاتچىسى. «شىنجاڭ كۆزگىسى 13 ـ» قاتارلىق كۆزگى بۇغداينىڭ ئەلا سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. دۆلەتنىڭ 6 ـ بەش يىللىق پىلانىدىكى بۇغداي سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش ئۇتۇقلىنى بۆسۈپ ئۆ-

تۇش ۋە ئاپتونوم رايونلىق 1 ـ قېتىملىق بۇغداي سورتى لىرىنى يېتىشتۇرۇش ئۇتكىلىنى بۇسۇپ ئۇتۇش تۇرىكە قاتنىشىپ، دۆلەتلىك تۆت مىنىستىرلىق كومىتېتلىق تەقدىرلىشىگە ۋە ئاپتونوم رايونلىق 1 ـ دەرىجە لىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. چەت ئەللىك پۈڭا ياساشقا ئىشلىتىدىغان ئارپا سورتىنى كېڭەيتىش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، 1990 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقىنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1985 ـ يىلى موري قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىگە بېرىپ، پەن ـ تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىم بولغان، ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلدە، ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىك تەدبىرلىرىنى بەلگىلەش ئىشىغا ئاكتىپ قاتناشقان ھەمدە 250 قارارداىن كۆپرەك پەننى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر ھەر خىل لېكسىيە كۆرسىنى ئېچىپ، 20 مىڭ ئادەم قېتىم (ناھىيە بويىچە نوپۇسنىڭ تۆتتىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ) تەربىيىلىگەن، 500دىن كۆپرەك پەن ـ تېخنىكىغا تا يانغان ئۇلگىلىك ئائىلىنى يېتىشتۇرۇپ چىققان.

لىيۇ جېڭخۇا (1937.12 ~) قۇم تىز گىنلەش مۇتەخەسسىس. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ نەنياڭ شەھىرىدىن. بېيجىڭ ئورمانچىلىق ئىنستىتۇتى (ھازىرقى بېيجىڭ ئورمانچىلىق ئۇنىۋېرسىتېتى) سۇنى مۇھاپىزەت قىلىش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. لىيۇ جېڭخۇا شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىھاتە ئورمان تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، ئورمان بەرپا قىلىپ قۇم تىزگىنلەش تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى بولغان. «ئورمان بىلەن ئوت ـ چۆپنى بىرلەشتۈرۈپ، ئېتىز ـ ئېرىقلاردىكى بوران ـ قۇم ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش» ۋە «شىنجاڭنىڭ ئېتىز ـ ئېرىقلىرىدا ئىھاتە ئورمان بەرپا قىلىش ۋە ئۇنىڭ مۇھاپىزەت ئۇنۇمى» تەتقىقاتىغا قاتنىشىپ ۋە ئۇنىسى تامامالاپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىلىم ـ پەن يىغىندا مۇكاپاتلانغان. «ئورمان بەلۋېغى كېسىك، كاتەكچىلىرى كىچىك» ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاتە ئورمان قۇرۇلۇشى ئاساسىدا، تېخنىكا ئىلگىرلەپ، «ئورمان بەلۋېغى كېسىك، كاتەكچىلىرى كىچىك، غوللۇق دەرەخ، چاتقال، ئوت ـ چۆپ بىلەن تور، پارچىلار ۋە بەلۋاغىنى بىرلەشتۈرۈش» تىن ئىبارەت ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاتە ئورمان سىستېمىسى نەزەريىسىنى ئۇنتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى ئاپتونوم رايوندا ۋە جۇڭگو نىك «ئۇچ شىمالىي» رايونىدا كېڭ كۆلەمدە كېڭەيتىپ قوللانغان. ئۇنىڭ رياسەتچىلىكىدە تاماملانغان «جۇڭ خار ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى ئىھاتە ئورمان سىستېمىسى قۇرۇلۇشىدا چاتاللىق ئوت ـ چۆپ بەلۋېغىنى يېتىلدۈرۈش» ، «شىخەنزە شەھىرىنى كۆكەرتىش قۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ مۇھىتىنى ياخشىلاشتىكى رولى ئۇستىدە تەتقىقات» ، «خوتەن ۋىلايىتىدە دېھقانچىلىق بىلەن ئورمانچىلىقنى ئارىلاشتۇرۇپ يولغا قويۇش ئۇسۇلى تىدە تەتقىقات» قاتارلىق تېمىلىرى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلىق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. رياسەتچىلىك قىلغۇچىنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇزى تاماملىغان دۆلەتلىك 7 ـ بەش يىللىق پىلانىدىكى ئۇتكەلنى بۇسۇپ ئۇتۇش تېمىسى «شامال توسۇش ـــ قۇمنى تۇراقلاندۇرۇش تور ئورمىنىنى سىناق قىلىپ ئۇلگە كۆرسىتىش رايونىنى قۇرۇش ھەمدە ئۇنىڭ سەر خىل ئەندىزىسى ئۇستىدە تەتقىقات» ئورمانچىلىق مىنىستىرلىقىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. دۆلەتلىك 8 ـ بەش يىللىق پىلانىدىكى ئۇتكەلنى بۇسۇپ ئۇتۇش تۇرى «جەنۇبىي شىنجاڭدىكى چۆل بوستانلىقىدا ئېكولوگىيىلىك ئىقتىسادىي تېپتىكى ئىھاتە ئورمان سىستېمىسى قۇرۇش ئەندىزىسى» گە دائىر مەخسۇس تېما تەتقىقاتىغا رياسەتچىلىك قىلغان ۋە ئۇنى تاماملىغان.

فەن زىلى (1938.3 ~) تۇپراق ۋە يەر لەردىن پايدىلىنىش مۇتەخەسسىسى. شەنشى ئۇلكىسىنىڭ سەنيۇەن ناھىيىسىدىن. لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتى گېئولوگىيە ـ جۇغراپىيە فاكۇلتېتىنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. فەن زىلى ھازىر جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغراپىيىسى تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇ، تۇپراق ۋە يەرلەردىن پايدىلىنىش ھەمدە قۇرغاق رايونلارنىڭ بايلىقى ۋە مۇھىتى ئۇستىدىكى تەتقىقات بىلەن ئاساسلىق شۇغۇللانغان. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلەن ئاپتونوم رايونىنىڭ توققۇز تۇرلۇك چوڭ، نۇقتىلىق پەن تەتقىقات تۇرى، 9 ـ بەش يىللىق پىلانىدىكى ئۇتكەلنى بۇسۇپ ئۇتۇشكە دائىر مەخسۇس تېمىلارغا قاتناشقان ۋە ئۇنىڭغا رياسەتچىلىك قىلغان، ئۇنىڭ رياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن «تارىم دەريالىسىنىڭ بايلىق شارائىتى ۋە ئۇنى سىجىل تەرەققىي قىلدۇرۇش» ، «شىنجاڭدا يەر ئۆزلەشتۇرۇشنىڭ ئېكولوگىيە بىلەن

مۇھىتقا بولغان تەسىرى ۋە ئۇنىڭ تەدبىرى ئۇستىدە ئىلمىي تەتقىقات» تىن ئىبارەت مەخسۇس ئىككى ئەسىرى دۇنياغا كەلدى. ئىلىق 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ۋە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى. ئىلىق 1 ـ، 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ساۋ شۆيى (3 .1938~) مېدىتسىنا مۇتەخەسسىسى. تيەنجىن شەھىرىدىن. بېيجىڭ تېببىي ئىنستىتۇتىنىڭ گىگېنا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ساۋ شۆيى شىنجاڭ يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى، ئاپتونوم رايونلۇق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر دىن مۇداپىئەلىنىش پونكىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇدىر ۋراچى، پونكىت باشلىقى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. «شىنجاڭنىڭ خوتەن رايونىدىكى يەرلىك كرېتىنىزم كېسىلى ئۇستىدە ئۇنۇملۇق تەتقىقات» دېگەن ماقالىسى ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا، سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا، دۆلەتلىك 3 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، «ت» تىپلىق جىگەر يالۇغى ئېپىدېمىئولوگىيىسى ۋە كېسەل ئاتومى ئۇستىدە تەتقىقات» سەھىيە مىنىستىرلىقىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا، «ت» تىپلىق جىگەر يالۇغى ۋىرۇسىنىڭ جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى كېسەللىك مولېكۇلا بىئولوگىيىسى ئۇستىدە» ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شى يۈخۇ (3 .1938~) ئالاھىدە ئېكولوگىيە مىكروئورگانىزم مۇتەخەسسىسى. جياڭسۇ ئۇلۇكسىنىڭ رۇگاۋ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى مىكروبىئولوگىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شى يۈخۇ ھازىر شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىلمىي ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىكروبىئولوگىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچىسى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. ئالاھىدە ئېكولوگىيە مىكروئورگانىزم بايلىقى، ۋىرۇس بىئولوگىيىسى، مولېكۇلا بىئولوگىيىسى ۋە DNA مولېكۇلىلىق كلونىنى تەتقىق قىلىشقا ئۇزاق مۇددەت كۈچ سەرپ قىلغان، «شىنجاڭدىكى پۈرچاق ئائىلىسىدىكى ئۇسۇملۇكلەرنىڭ يىلتىز تۈگۈنچەك باكتېرىيىسىنىڭ مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ۋە تۈرلەرگە ئايرىش تەتقىقاتى» نى قانات يايدۇرۇشقا رىياسەتچىلىك قىلغان. 55 خىل ئۇسۇملۇك ئائىلىسىگە تەۋە بولغان ئۇسۇملۇك يىلتىز تۈگۈنچەك باكتېرىيىسى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ شتامما مۇندەرىجە ئامبىرىغا كىرگۈزۈلگەن؛ «شىنجاڭ بېدىسىنىڭ يىلتىز تۈگۈنچەك باكتېرىيە مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ۋە يۈرۈشلۈك تېخنىكىسىنى بارلىققا كەلتۈرۈش تەتقىقاتى» نى قانات يايدۇرغان؛ يەر يولۇسىنىڭ دانىچە تەنچە ۋىرۇسى ئۇستىدە رىياسەتچىلىك قىلىپ، مېتىئونىننى ماس ئاتسېتىللاشتۇرۇش ۋە راتسېمىزاتسىيىلەش يېڭى ھۇنەر ـ سەنئىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. راتسېمىزاتسىيىلەش خەلقئارا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن. دۆلەتلىك «863» تەتقىقات تېمىسى «XJT 9503 يۇقىرى ھارارەتلىك نېيترالىق ئاقسىل ئېنزىمى» تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇشقا رىياسەتچىلىك قىلغان، ھازىر سانائەت ۋە يېمەكلىككە ئىشلىتىلىدىغان ئېنزىم دورىلىرىنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىقتى؛ بەش پارچە ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. «شىنجاڭ بېدىسىنىڭ يىلتىز تۈگۈنچەك باكتېرىيىسىنى بارلىققا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنىڭ يۈرۈشلۈك تېخنىكىسى ئۇستىدە تەتقىقات» بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى TTPS جۇڭگونىڭ دۆلەتلىك شۆبە بۆلۈمى تارقاتقان كەشپىياتتا يېڭىلىق يارىتىش بويىچە پەن ـ تېخنىكا چولپىنى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. مەملىكەتلىك «جۇڭخۇا يېزا ئىگىلىك پەن ـ ماتارىپ تۆھپىكارلار مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. جياڭسۇ تېببىي پەن ۋە تېخنىكىلىق پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، ئەنجىك خىمىيە ماتائىتى ئىنستىتۇتى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەردىكى مىرتتىن تەكلىپ قىلىنغان دوكتور ۋە ماگىستىر ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېتەكچىسى بولغان.

خەمىت خاكىموف (10 .1938 ~) ئىرسىيەتشۇناس ۋە ئەسلىچىلىك مۇتەخەسسىسى. تاتار، شىنجاڭ قۇمۇلدىن. شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ چارۋىچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغۇست يېزا

ئىگىلىك ئىنستىتۇتىدا لېكتور، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ھايۋانات ئىرسىيەت ئىلمىنىڭ پروفېسسورى، دوكتور يېتەكچىسى بولغان. شىنجاڭ ئىرسىيەت ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى بولغان. ئۇزۇن مۇددەت ھايۋانات ئىرسىيەت ئىلمىي بويىچە ئوقۇتۇش ۋە تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئىلى ئېتى، شىنجاڭ قوڭۇر كالىسى، شىنجاڭ قويىنى يېتىشتۇرۇش خىزمىتىگە قاتناشقان. باشباي قويىنىڭ نەسلىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەتقىقاتى ۋە تۇنجى قېتىم پاقلان گۆشى ئىشلەپچىقىرىش تىپلىق قوي نەسلىنى يېتىشتۇرۇش تەتقىقاتىغا رىياسەتچىلىك قىلغان. 1999 - يىلى مەسلىكەتلىك «1 - ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن.

يەمن جىنجاڭ (11. 1938~) قىچا ئۇرۇقىنى يېتىشتۇرۇش مۇتەخەسسىسى. خوتەن ئۇلكىسى شەمىن شەھىرىدىن. شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى دېھقانچىلىق كەسپىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدا دوتسىنت، پروفېسسور، ماگىستىر ئاسپىرانت يېتەكچىسى بولغان. شىنجاڭ دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئۇرۇقچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو ئۇرۇقچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولغان. ئۇزۇن مۇددەت قىچا ئۇرۇقىنى تاللاشقا يېتەكچىلىك قىلىپ، يەتتە خىل يېڭى سورتنى يېتىشتۇرۇپ چىققان، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا قىچا ئۇرۇقىنى يېتىشتۇرۇشتە ئەلا سۈپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇشنى شالغۇتلاشتۇرۇپ ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش بىلەن مۇۋاپىقلىشىپ ھالدا بىرلەشتۈرۈش ئۇلگىسىنى يارىتقان. «شىنجاڭدا قىچا تېرىش» ، «شىنجاڭ زىرائەتلىرىنىڭ ئۇرۇقشۇناسلىقى» ، «ئۇرۇقشۇناسلىق (شىمال رايون)» قاتارلىق بەش ئەسىرنى يېزىپ چىققان.

كۆلادان سەكەنۇۋا (11. 1938~) ساپال ماتېرىياللىرى ۋە ئىسسىقلىق قارشىلىق مۇتەخەسسىسى. ئايال، قازاق، شىنجاڭ چۆچەكتىن. شىنجاڭ ئىنستىتۇتى (ھازىرقى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى) فىزىكا - ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ پەنلەر ئاكادېمىيەسى فىزىكا تەتقىقات ئورنىنىڭ ئالىي ئىنژېنېرى. NTC يېرىم ئۆتكۈزگۈچ ماتېرىياللىرى ۋە ئۈسكۈنىلىرىنى تەتقىق قىلىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، ئىسسىقلىق ماتېرىياللىرىنىڭ ھەرخىل تۈرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ۋە ئېلېكترچانلىقىنى سىناق قىلىش ۋە ئانالىز قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان. دۆلەتنىڭ «8 - بەش يىللىق» ئۆتكەلدىن ئۆتۈش تۈرى «ئالىي خۇسۇسىيەتلىك NTC تېرمىستور سىستېمىسىنى تەتقىق قىلىش» قا قاتناشقان. بۇ تەكشۈرۈش ئارقىلىق خەلقئارادىكى ئوخشاش تۈردىكى مەھسۇلاتلار ئىچىدە ئالدىنقى سەپتىكە يەتكەن. دۆلەتنىڭ ئىسسىقلىق قارشىلىقى كەسپىدە مىنىستىرلىق ئۆلچىمى، دۆلەت ئۆلچىمى، ئارمىيە ئۆلچىمىنى بېكىتىش خىزمىتىگە قاتناشقان. «A_1 ، A_2 تىپىدىكى تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق تېرمىستور» ، «چوڭقۇر سۇدىكى تېمپېراتۇرىنى ئۆلچەيدىغان تېرمىستور» ، «يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ساپال ماتېرىياللىرى ۋە ئۈسكۈنىلىرىنىڭ تەتقىق قىلىنىشى ھەم ئىشلىتىلىشى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. بۇنىڭ ئىچىدە «A_2 ، A_3 تىپتىكى تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق تېرمىستور» دېگەن ئەسىرى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «چوڭقۇر سۇدىكى تېمپېراتۇرىنى ئۆلچەيدىغان تېرمىستور» دېگەن ئەسىرى ئازادلىق ئارمىيە باش شىتابىنىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، «يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ساپال ماتېرىياللىرى ۋە ئۈسكۈنىلىرىنىڭ تەتقىق قىلىنىشى ھەم ئىشلىتىلىشى» دېگەن ئەسىرى دۆلەتنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، راكىتالارغا ئىشلىتىلىدىغان تېرمىستورلار ھەققىدىكى تەتقىقات ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

خي خوڭيىڭ (11. 1938~) يېزا ئىگىلىك مۇتەخەسسىسى، ئەنخۇي ئۇلكىسىنىڭ لۇجياڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تۇڭراق خىمىيىسى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى، ئاپتونوم رايونلۇق 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم

رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىـ
سى؛ يەنە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىقى پەن ـ تېخنىكا
كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك مۇتەخەسـ
سىلىرى مەسلىھەت بېرىش ئۇمىكىنىڭ مۇتەخەسـ
سى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىلـ
مىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك
زىرائەتلىرى تۈرلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش كومىتـ
تېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇتەخە
سىسلەر ئۇمىكى يېزا ئىگىلىك ـ ئورمانچىلىق گۇرۇپـ
پىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئىلمىي
جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى. پەن ـ تېخنىكا تەتقىقات تېمـ
لىرىنى ئىشلىگەن، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كې
ڭەيتىش خىزمىتىنى نۇقتىلىق تۇتقان. كۆممىقوناق تې
رىلىدىغان كۆلەمنى ئازايتىپ، پاختا تېرىش كۆلىمىنى
كېڭەيتىش، كۆممىقوناقنى قوشۇمچە تېرىپ ۋە باغۋەنـ
چىلىك كۇچەتلىرىنى تېكىش كۆلىمىنى زورايتىپ تې
كىش، تېرىش، قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش لايىھىسىنى
ئوتتۇرىغا قويغان. ئونۇېرسال تەدبىر قوللىنىپ، تۇپـ
راقنى ياخشىلاش، تۇپراقنىڭ ئوغۇت كۈچىنى كۈچەيـ
تىپ، قەشقەر رايونىدىكى 1 مىليون مودىن كۆپرەك
شورلۇق تۇپراقنى ياخشىلىغان. تۇپراق تەكشۈرگۈچى
خادىملارنى باشلاپ قەشقەر رايونىنىڭ 12 ناھىيە (شە
ھەر) لىرىدىكى 145 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتىرلىق
تۇپراقنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرگەن. سەككىز پارچە
ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. ئەسەرلىرىدىن «شىنجاڭ
قەشقەر رايونىنىڭ تۇپرىقى»، «قەشقەر رايونىنىڭ تۇپـ
راق مەنبەسىنىڭ رايونلارغا بۆلۈنۈشى» قاتارلىقلار
بار. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «مۇنەۋۋەر
كەسپىي تېخنىك خادىمى» 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا
ئېرىشكەن.

ماينىڭجۇن (1940.12 ~) ئېچىتقۇ قۇرۇـ
لۇشى مۇتەخەسسىسى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ دەشىەن
ناھىيىسىدىن. شەندۇڭ ئونۇېرسىتېتىنىڭ بىئولوگىيە
فاكۇلتېتى مىكرو بىئولوگىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن.
جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئا
ۋىن باشقارما باشلىقى، باشقارما باشلىقى، ئىلمىي كو
مىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا
سىياسەتلىرى تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى،
قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكىنى گۇللەن
دۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسىنىڭ مۇئا
ۋىن مۇدىرى بولغان. ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ
تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم را
يونلۇق دۆلەتلىك 305 تېمىسى ئىشخانىسىنىڭ مۇدى
رى، ئاپتونوم رايونلۇق كان مەھسۇلاتلىرى بايلىقلىرى
كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يۇمشاق پەنلەر تەتقى
قات جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن
باشلىقى. ئېچىتقۇ قۇرۇلۇشى تېمىسىدىن يەتتىنى تا
ماملىغان، بۇنىڭ ئىچىدە «نېفىت ئېچىتقۇ سۇيۇقلۇقـ
لىدىن ئېرىتمىنى ئايرىپ چىقىش تېخنىكىسى» قاتارلىق
تۆت تەتقىقات نەتىجىسى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە
ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «شىنجاڭ
2000 ـ يىللىق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىيات ئىستراتې
گىيىسى ۋە تاقابىل تۇرۇش ئۇستىدىكى تەتقىقات»،
«پەن ـ تېخنىكىنى گۈللەندۈرۈش ئىستراتېگىيىسى ۋە
تاقابىل تۇرۇش ئۇستىدىكى تەتقىقات» قاتارلىق تۆت
تۈرلۈك يۇمشاق پەن تەتقىقاتىغا رىياسەتچىلىك قىلىپ
تاماملىغان، «شىنجاڭ بايلىق مەنبەسىنى ئېچىش ۋە
ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇستىدىكى تەتقـ
قات» قاتارلىق بەش تۈرلۈك يۇمشاق پەن تەتقىقاتىغا
قاتناشقان. بۇنىڭ ئىچىدىكى سەككىز تۈر جۇڭگو پەنلەر
ئاكادېمىيىسى ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا
تەرەققىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

لىيۇ چىڭخۇا (1940.12 ~) دوراشۇناس،
لياۋنىڭ ئۇلكىسىدىن. شېنيانگ فارماتسىيە ئىنستىتۇـ
تىنىڭ دورىگەرلىك كەسپىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ دو
را تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى، شىنجاڭ
دورىگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى،
شىنجاڭ كۇندىلىك خىمىيىلىك بۇيۇملار جەمئىيىتىنىڭ
مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ كەشپىياتچىلار جەمئىيىتـ
تىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئوكسىگېننىڭ ئەركىن
رادىكالى نەزەريىسىنى ئىشلىتىپ، ئوسما قاش قەلـ
مىنى كەشىپ قىلغان ھەمدە جۇڭگو ـ ئامېرىكا شىرىكـ
چىلىكىدىكى كارخانىنى قۇرۇپ چىققان. 84 ـ نۆۋەتـ
لىك پارتىز خەلقئارا كەشپىيات يەرمەنكىسىنىڭ ئالتۇن
مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، 22 ـ نۆۋەتلىك جەنۋە خەلقئارا
كەشپىيات كۆرگۈزمە مۇكاپاتىغا، 7 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو
كەشپىيات مۇكاپاتىغا، ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنـ
كا تەرەققىياتى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ۋە دۆلەتلىك

پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتنىڭ ئېرىشكەن. قارلەيلىسى، سوغىقئول قاتارلىق شىنجاڭ- نىڭ مۇھىم دورا ماتېرىياللىرى مەنبەسى ئۈستىدىكى تەتقىقاتى زور نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن. 1978 ـ يىلى قارلەيلىسىدىن تۇنجى قېتىم ساپ ئېرىتمە ئېلىپ ئۇ- نىڭدا ئۇنۇمدارلىقى ئۈستۈن بولغان سۇزانىنىڭ بارلىقى- نى دەلىللەپ چىققان. سوغىقئولدىكى يېڭى بىئولوگىيە- لىك ئىشقارنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى ئۈستىدىكى تەت- قىقاتى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يىلىم، كىرپىك ئۈزارتىش مەلھىمى، قارلەيلىسى تېرە ئاسراش مېيى، قوغۇن يۇز يۇيۇش سۇيۇقلۇقى قاتارلىق بىر يۈرۈش بۇيۇملارنى تەتقىق قىلىپ چىقىپ، بازارغا سالغان.

جۇ لىڭرېن (3. 1941~) يەر تەۋرەش تەت- قىقاتچىسى، شاڭخەيلىك. خۇادۇك سۇ ئىشلىرى ئىنس- تىتۇتى قۇرۇقلۇق گىدروگرافىيە كەسپىنى پۈتتۈر- گەن. شىنجاڭ يەر تەۋرەش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، پارتكۇر ۋېپبىسىنىڭ شۇجىسى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو يەر تەۋرەش ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، جۇڭگو تەبىئىي ئاپەتتىن ساقلىنىش جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى. ئۇ رىياسەتچىلىك قىلغان يەر تەۋرەشتىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش تەتقىقات تۈرى ئۆلكە دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتىنىڭ بەش خىل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. بۇنىڭ ئىچىدە «قازاقىستان ئال- مۇتا رايونىنىڭ يەر تەۋرەش ئەھۋالىنى مۇقىيەنلەشتۈ- رۈش تەتقىقاتى» 1995ـ يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، «شىنجاڭ يەر تەۋرەش ئاپىتىنى ئازايتىش ئۈستىدىكى ئۇنۇمۇرسال تەتقىقات» تۈرى 1996 ـ يىل ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن- تېخنىكا تەرەققىياتى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «1997 ـ يىلى شىنجاڭ پەيزا- ۋاتتىكى ئوچ قېتىملىق يەر تەۋرەشتىن ئالدىن بېرىلگەن توغرا مەلۇمات» ئادەم ئۆلۈش ـ يارىلىنىشنى زور دەرە- جىدە ئازايتقان، بۇ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە دۆلەتنىڭ يەر تەۋرەش ئىدارىسىنىڭ ئىككى قېتىم- لىق تەقدىرلىشىگە سازاۋەر بولغان ھەمدە جۇڭگو يەر تەۋرەش ئىدارىسىنىڭ 1998 ـ يىللىق پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

سايىپ مۇسادىلىين (12. 1941~) كرېم- ئى ماتېرىيالىنى تەتقىق قىلىش مۇتەخەسسىسى. قا- زاق، شىنجاڭ بۇرچىن ناھىيىسىدىن. شىنجاڭ ئۇنى- ۋېرسىتېتىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. تەتقىقاتچى، ما- گىستىر ئاسپىرانت يېتەكچىسى. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو خى- مىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، شىن- جاڭ خىمىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ دوڭگەرلىك ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، شىنجاڭ خەلقئارا پەن ـ تېخنىكا ھەمكارلىق جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى. كرېمنىي ماتېرىيال- لىرىنى تەتقىقات قىلىش ياساش، ئاتالمىشنىڭ خىمىيە ۋە تەبىئىي ئورگانىك خىمىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى تەتقىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. «شىنجاڭ مىل- لىي تېبابەتچىلىك دورا ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى ھەققىدە تەتقىقات»، «مەددە قۇرت چۈشۈرگۈ- چى ئاتىرلان (ئۆسۈملۈك دورا) نىڭ خىمىيىلىك تەر- كىبى ھەققىدە تەتقىقات»، «شىنجاڭ باغۇەنچىلىكىدىكى ئاچىماق ئۆسمىگە قارشى خىمىيىلىك دورىنىڭ تەركىبى ھەققىدە تەتقىقات» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. 40 نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. شىنجاڭدىكى ئالا- چوڭ خەنزۇچە- قازاقچە لۇغەتنى تۈزۈش، تەكشۈرۈش ۋە كوررېكتورلۇق قىلىشقا قاتناشقان. بۇ لۇغەت ئاپتو- نوم رايونىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك پەلسەپە ـ ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات- قا ئېرىشكەن.

لى ۋېيچى (5. 1942~) بىئۇخىمىيە ئال- مى. ئايال. سىچۈەن ئۆلكىسى لىڭشۇي ناھىيىسىدىن. بېيجىڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئاگرانوم فاكۇل- تېتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىن- جاڭ خىمىيە تەتقىقات ئورنى مەركىزي تەجرىبىخانىسى- نىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ئېلېكتروسكوپ ئىلمىي جەم- ئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى. ئاساسلىقى ۋىروس بىئۇخىمىيە ۋە مىكرو تۈزۈلمە تەتقىقاتى بىلەن شوغۇللانغان. 50 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. ئوچ تۈرلۈك تەتقىقات تېمىسىغا قاتناشقان، بۇنىڭ ئى- چىدە «ئارپا يوپۇرمىقىدىكى يول ـ يول سىزىقلىق ۋى-

رۇس ئۇستىدىكى تەتقىقات» 1979 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلىق مۇنەۋۋەر پەن ـ تېخنىكا نەتىجىسى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «قوي گىسپېرمىسىنى توڭ-لىتىپ ساقلاش» 1982 ـ يىلى دېھقانچىلىق مىنىس-تىرلىقلىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 1 ـ دەرىجە-لىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇ چېتىم مەملىكەتلىك «8 ـ مارت قىزىل بايراقدارى» دېگەن نامغا ھەمدە مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن.

ھوشۇر ئىسلام (8 . 1942 ~) كومپيۇتېر مۇتەخەسسىسى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ چاپچال ناھىيىسى-دىن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فىزىكا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئېلېكترون ئۇ-چۇر ئىلمىي فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسسور، كومپيوتېر ئىشلىتىش ماگىستىر ئاسپىرانتلار يېتەك-چىسى، شىنجاڭ ئېلېكترون ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. 1984 ـ يىلدىن بۇيان دۆلەتلىك 863ى ئىقتىدارلىق ماشىنا تەتقىقاتى ، دۆلەتلىك «7-بەش يىللىق» ، «8 ـ بەش يىللىق» ئوتتۇرىسىدا ئۇتتۇش تۇرلىرىدىن توققۇز خىل تۈرگە رىياسەتچىلىك قىلىپ تاماملىغان. بۇنىڭ ئىچىدە بىر تۈر دۆلەتلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، بىر تۈر مەملىكەتلىك كومپيوتېر قوللىنىش نەتىجىسى بو-يىچە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، بىر تۈر ئاپتونوم رايو-نىڭ 2 ـ دەرىجىلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكا-پاتىغا ئېرىشكەن. دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا بولۇپ 30 پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان. مەككىز تۈرلۈك دەرسلىكنى يازغان، تۈزگەن ۋە تەرجىمە قىلغان. ئۇي-غۇرچە خەنزۇچە ـ ئىنگلىزچە ئېلېكترون لۇغىتىنى تۈزگەن. ISO خەلقئارا يىغىنغا قاتنىشىپ، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز يېزىقلىرىنىڭ خەلقئارالىق ئۇلىنىشى لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەم ISO خەلقئارا ئۇلى-نىشىغا كىرگۈزۈلگەن.

شۇ مېيخۇي (12 . 1942 ~) مېتېئورولو-گىيە ئالىمى. جەجيالىڭ ئۇلۇكسىنىڭ شاۋشىڭ شەھىر-لىدىن. ئەنجىڭ مېتېئورولوگىيە ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈر-گەن. بۇرۇن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جۇغرافىيە تەتقىقات ئورنىدا، قورغاس مېتېئورولوگىيە پونكىتىدا، ئىلى مېتېئورولوگىيە ئىستانسىسىدا، ئاپ-تونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىدارىسىدا ئىشلە-گەن. مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن باش ئىنژېنېر قوشۇمچە مېتېئورولوگىيە كە-چى مەركىزىنىڭ مۇدىرى، ئالىي مېتېئورولوگىيە ئىد-ژېنېرى، ئاپتونوم رايونلۇق مېتېئورولوگىيە ئىدارە-سىنىڭ باشلىقى، پارتكۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى بول-غان. ئۇزۇن مۇددەت گىدرولوگىيە، جۇغرافىيە، مې-تېئورولوگىيە قاتارلىق ساھەلەردە تەتقىقات، تېخنىكا ۋە باشقۇرۇش خىزمەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. «تەڭ-رىتاغدىكى دۆلەت مۇداپىئە تاشيوللىرىدا كۆچمە قار-دىن ساقلىنىش تەتقىقاتى» ، «تەڭرىتاغ ئەكسىن داۋىن-ىدىكى قار كۆچۈشىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئۇنىڭدىن ساق-لىنىش تەتقىقاتى» ، «سوغۇق ئېقىمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھاۋا رايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش ئۇسۇلى ۋە نەزەر-يە تەتقىقاتى» ، «شىنجاڭ ھاۋا رايىدىن ئالدىن بېرىل-گەن مەلۇماتىنىڭ ئوبيېكتىپ نورما ئۇلچىمىنىڭ ئاپتو-ماتىكلىشىشى ھەققىدىكى دەسلەپكى تەتقىقات» ، «شىن-جاڭ 300 ~ 500 يىللىق گىدرولوگىيە ۋە مېتېئورو-لوگىيە تەرتىپىنىڭ باشقىدىن تۈزۈلۈشى ھەم ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى» ، «غەربىي گۇللەندۈرۈش — شىنجاڭ مېتېئورولوگىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدىكى نەزەرىيىۋى ئويلار ۋە لايىھىلەر» قاتارلىق تەتقىقات تە-مىلىرىغا رىياسەتچىلىك قىلغان ۋە ئۇلارنى تاماملىغان. بۇنىڭ ئىچىدە بىر تۈر دۆلەتلىك پەن ـ تېخنىكا تەرەق-قىياتى مۇكاپاتىغا، ئىككى تۈر مەملىكەتلىك پەن ـ تېخنىكا يىغىنىنىڭ مۇنەۋۋەر نەتىجە مۇكاپاتىغا، ئۇچ تۈر ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇ-كاپاتىغا ئېرىشكەن.

جۇ جۇنلىن (3 . 1945 ~) كومپيۇتېر قول-لىنىش مۇتەخەسسىسى. ئەنخۇي ئۇلۇكسىنىڭ جاۋخۇ شەھىرىدىن. شىئەن قاتناش ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رادىئو قوزغۇلۇشى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. بۇرۇن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ فىزىكا تەتقىقات ئورنى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، تەتقىقاتچى، تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باش-لىقى، قوشۇمچە پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. ھازىر جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبەسىنىڭ باش-لىقى، قوشۇمچە شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى-

ىملىك مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ مۇتەخەسسىسلەر مەسـ
لىھەت بېرىش ئۇمىكى ئېلېكترونلۇق ئۇچۇر گۇرۇپپـ
سىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ كومپيۇتېر ئىلمىي جەمئىـ
يىتىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە بېيجىڭ سانائەت ئۇنىۋېر
سىتېتىنىڭ دوكتور يېتەكچىسى، قوشۇمچە شىنجاڭ
ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دوكتور يېتەكچىسى، ئاساسلىق
كومپيۇتېرنى قوللىنىش ساھەسىدىكى تەتقىقات بىلەن
شۇغۇللانغان، كومپيۇتېرنىڭ كونترول سىستېمىسى،
زېھىن ئۇسكۇنىلىرى، ئۇچۇر سىستېمىسى ۋە يۇمشاق
دېتال مۇھىتى ۋە ئەسۋابلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە
ئالىدۇ. چوڭ تېپتىكى ئۇچۇر سىستېمىسىنى ئانالىز
قىلىش، لايىھىلەش، ئېچىش ۋە سىستېمىلارنىڭ بىخە
تەرلىكى، سىستېمىنى توپلاشتۇرۇش جەھەتتە بىر يۈـ
رۇش ئىلغار ئۇسۇل، تېخنىكىنى تەتقىق قىلىپ چىققان
ۋە تەرەققىي قىلدۇرغان. كومپيۇتېر ۋە ئۇچۇر سىستېـ
مىسى جەھەتتىكى ئىككى دەرسلىكنىڭ باش تۈزگۈچـ
سى بولۇپ نەشر قىلدۇرغان. ئون نەچچە پەن ـ تەتقـ
قات تېمىسىغا رىياسەتچىلىك قىلىپ، جۇڭگو پەنلەر
ئاكادېمىيىسى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى،
شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى قاتارلىق
ئالتە خىل مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

لۇ چيۈجياڭ (10. 1956~) تەبىئىي پەنلەر
بويىچە بىئو-خىمىيە دوكتورى. جېجياڭ ئۇلۇكسىنىڭ
جياۋجياڭ شەھىرىدىن. جېجياڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنـ
ۋېرسىتېتى مال دوختۇرلۇق كەسپىنى پۈتتۈرگەن.
1982 ـ يىلى نەنجىڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىدا
يېزا ئىگىلىك ماگىستىرى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن.
1985ـ يىلدىن كېيىن، شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغۇست يېزا
ئىگىلىك ئىنستىتۇتى چارۋىچىلىق فاكۇلتېتى ئوزۇقلان
دۇرۇش كافېدراسىنىڭ لېكتورى، پروفېسسورى بول
غان. 1988 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئەنگلىيە ئابېردىن
ئۇنىۋېرسىتېتى تەبىئىي پەنلەر بويىچە بىئو ـ خىمىيە
دوكتورى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 1992 ـ يىلى 4 ـ ئايدا
ئەنگلىيە روۋىت تەتقىقات ئورنىدا دوكتور ئاشتى تەتقىقا
تى بىلەن شوغۇللانغان. 1993 ـ يىلى 10 ـ ئايدا
ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېر
سىتېتى چارۋىچىلىق فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن
مەكتەپ مۇدىرى، مەكتەپ مۇدىرى بولغان. «كۆشىگۈـ
چى ھايۋان تۇللىرىنىڭ ھەزىم قىلىش فىزىئولوگىيىسى
ھەققىدىكى تەتقىقات» ، «قوي سۈروتكىسىدىن
ICF—1 نى ئېلىش ۋە ئۇنىڭ ئىممۇنىتېت كۆچمىنى
ئۆلچەش ئۇسۇلىنى تېپىش تەتقىقاتى» ۋە «ئۇستۇرگۈـ
چى گورمۇنلارنىڭ ئانتىبودىسىنىڭ تەقلىدى ئىممۇنـ
تېت كۆچى ئارقىلىق قويلارنىڭ ئېغىرلىقىنىڭ قوشۇـ
لۇشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش تەتقىقاتى» ، «قويلارنى
ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمدارلىقىنىڭ يېڭى مودېلىنى تىك
لەش ۋە كېڭەيتىش تەتقىقاتى» قاتارلىق تەتقىقات تۈرلـ
رىگە رىياسەتچىلىك قىلغان.

خالمۇرات غوپۇر (3. 1960~) زىققا كې
سىلى مۇتەخەسسىسى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئۇرۇمچى شە
ھىرىدىن. دوكتۇر يېتەكچىسى. شىنجاڭ جۇڭيى
ئىنستىتۇتىنىڭ دوختۇرى، 1985 ـ يىلدىن 1988 ـ
يىلغىچە روسىيەدە سېنت ـ پېتېربۇرگ تېببىي ئۇنـ
ۋېرسىتېتىدا روسىيە دۆلەتلىك تېببىي پەنلەر دوكتورى
ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 1993ـ يىلدىن باشلاپ سېنت
پېتېربۇرگ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى دوكتور يېتەكچە
سى، شاڭخەي جۇڭيى دورىلىرى ئۇنىۋېرسىتېتى كاندە
دات دوكتۇر يېتەكچىسى، شىنجاڭ جۇڭيى ئىنستىتۇـ
تىنىڭ پروفېسسورى، خەلقئارا ئەنئەنىۋى مېدىتسىنا
جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ مىللىي تېبابەتچىلىك
ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. جۇڭـ
يىنىڭ «خەپرۇك بولمىسا دىمى سىغمايدۇ» ، ئۇيغۇر
تېبابىتىنىڭ «نەزلىلىك زىققىنى داۋالاش نەزەرىيىسى»
ۋە مېدىتسىنادىكى «نەپەس يولىدىكى ئاستا خاراكتېر
لىك كېسەللىكلەر نەزەرىيىسى» گە ئاساسلىنىپ «زىق
قىدىكى بىئولوگىيىلىك كەملىك نەزەرىيىسى» نى ئوتـ
تۇرىغا قويغان. بۇ نەزەرىيە ئاساسىدا زىققا 1 ـ نومۇر
لۇق دورىسىنى ياساپ چىقىپ، كلىنىكىدا داۋالاپ كۆـ
رۈنەرلىك ئۈنۈمگە ئېرىشكەن. چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقاندا
«جۇڭگو تېبابەتچىلىكىدىكى سىر» ، «جۇڭيى دورىلـ
رى ۋە كانايچىدىكى زىققا كېسىلى» قاتارلىق بەش پارچە
ئىسىر يازغان، بۈلار مۇستەقىل دۆلەتلەر گەۋدىسىدىكى
دۆلەتلەرنىڭ تېببىي ئالىي مەكتەپلىرىدە سىناق دەرسـ
لىكى قىلىنىپ قوللىنىلغان. دۆلەت ئىچىدە جۇڭيى،
ئۇيغۇر تېبابىتى، مېدىتسىنانى بىرلەشتۈرۈش نەزەرـ
يىسىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇپ، شىنجاڭدا ئۇچ
تەرەپنى بىرلەشتۈرگەن تەتقىقات ئورنى ۋە داۋالاش مەر
كىزىنى قۇرۇپ چىققان. بۇرۇن بىر نەچچە دۆلەت تەتـ

ئىقتىسادى تېمىسى بىلەن شۇغۇللانغان، روسىيە، گېرمانىيە بىلەن ھەمكارلىشىپ «ئامېرىكا زىققا» تەتقىقاتىنى ئېلىپ بارغان ھەمدە چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلىگەن.

خۇاڭ يى (4. 1913 ~ 4. 1981) يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادشۇناسلىقى پروفېسسورى، خۇنەن ئۇلكىسىنىڭ چاڭشا شەھىرىدىن، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، ئامېرىكا كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماگىستىرى، شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتىگە قاتناشقان. 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى فاكۇلتېتىنىڭ بۇغالتىرلىق كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، فاكۇلتېت مۇدىرى، پروفېسسورى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى ئىلمى جەمئىيىتىنىڭ تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ بوغالتىرىيە ھېساباتى» دېگەن ئەسىرى، «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ساناقەت ئىقتىسادىنىڭ ھېسابات تۈزۈمى»، «نوپۇسنىڭ كۆپىيىش مۇرئىتىنى تەرتىپگە سېلىش ۋە يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتىنىڭ نىسبەت مۇناسىۋىتى» قاتارلىق ئىلمىي ئەسەرلىرى بار.

جۇ شۇنيۇ (8. 1915 ~ 11. 1995) يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادشۇناسلىقى پروفېسسورى، ئەنخۇي ئۇلكىسىنىڭ جىڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. جىنلىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949 - يىلدىن كېيىن شەرقىي جۇڭگو دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمىدە ئىشلىگەن. 1952 - يىلى شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى فاكۇلتېتىنى قۇرۇش ۋە ئوقۇتۇش خىزمىتىلىرىگە قاتناشقان. شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ لېكتورى، دوتسېنتى، پروفېسسورى، كافېدرا مۇدىرى، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى ۋە باشقۇرۇش تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى ئەتىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادى ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئىستاتىستىكا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 3 -، 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. «يېزا ئىگىلىك تېخنىكا ئىقتىسادشۇناسلىقى دەرسلىكى»، «يېزا ئىگىلىك تېخنىكا ئىقتىسادشۇناسلىقى»، «يېزا ئىگىلىك تېخنىكا ئىقتىساد قوللانمىسى» (بۆلار مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك ئالىي مەكتەپلىرىنىڭ دەرسلىكى) قاتارلىق ئەسەرلەرنى تۈزۈشكە رىياسەتچىلىك قىلغان ھەمدە يېزىشقا قاتناشقان. مەملىكەتلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

گۇباۋ (9. 1916~) مىللەتشۇناس، گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ لەنجۇ شەھىرىدىن. ئەسلىي يۈرتى خۇنەن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي پەنلەر فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949 - يىلدىن كېيىن جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ شىنجاڭغا كەلگەن. جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسى تەتقىقات ئىشخانىسى ۋە يېزا خىزمەتلىرى بۆلۈمىنىڭ تەتقىقاتچىسى، گۇرۇپپا باشلىقى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۇبىسىگە تەيىارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاكادېمىيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە شىنجاڭ مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى بولغان. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنى قۇرۇشقا قاتناشقان ھەمدە ئاكادېمىيىنىڭ باشلىقى بولغان. جۇڭگو مىللەتلەر ئىلمى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ قوشۇمچە پروفېسسورى، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى جەمئىيەت، ئىنسانىيەتشۇناسلىق، مىللىي ئۇرۇپ - ئادەت پەنلىرى تەتقىقات ئورنىنىڭ ئۇمۇرلۇك ئىلمىي مەسلىھەتچىسى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى بەش يۈرۈش مەجمۇئەنى تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى قاتارلىق خىزمەتلەرنى قىلغان. مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 5 -، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىدىن 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىغىچە ئەزا، دائىمىي

مىي كومىتېت ئەزاسى، تارىخىي ماتېرىياللار تەتقىقات كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئاساسلىق ئە- سەرلىرىدىن «يېزىلارنىڭ ئەنئەنىۋى مەمۇرىيەت تۈزۈ- مى»، «قەدىمىي شىنجاڭنىڭ مۇزىكا، ئۇسسۇلى ۋە قەدىمكى جەمئىيەت»، «شىنجاڭ تارىخىدىن پاراڭ- لار»، «جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ كۆپ قۇتۇپ بىر گەۋ- دىلىك ھالىتى» قاتارلىق ئون نەچچە ئەسىرى بار. بېي- جىڭ شەھىرىنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر ئالاھىدە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

سۇ بېيخەي (1917.11 ~ 1999.5.7) تا- رىخشۇناس. بۇرۇنقى ئىسمى ژاڭ رېننەن، تەخەللۇسى جياڭجېجاڭ. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ ژۇشى شەھىرى- دىن. جياڭسۇ ئۇلكىلىك ماتارىپ ئىنستىتۇتىنى پۈتـ تۈرگەن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن جۇڭگو كومۇنىس- تىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسى تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقاتچىسى، شىن- جاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى، شىنجاڭ ئۇنـ- ۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ دوتسېنتى، پروفېس- سورى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومە- تېتى بەش يۇرۇش مەجمۇئىنى تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ ئە- زاسى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يەر نامىلىرى لۇغە- تى شىنجاڭ قامۇسىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. ئا- ساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قازاق مەدەنىيەت تارىخى»، «غەربىي رايوننىڭ تارىخ جۇغراپىيىسى»، «قازاق ئۇ- مۇمىي تارىخى»، «قۇمۇل، تۇرپان ئۇيغۇر ۋاڭلىرىنىڭ تارىخى» قاتارلىق ئون نەچچە ئەسىرى بار.

ئۇيغۇر سايىرانى (1918.12 ~) تارىخ تەتـ قىقاتچىسى. فۇئاد دەپمۇ ئىسمى بار. ئۇيغۇر، تۇرپان- لىق. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى ئەزاسى. قازا- قىستان دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنى پۈتـ تۈرگەن. شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسى، ئىلى گېزىتى ئىدارىسى، جۇڭگونىڭ قازاقىستان ئالمۇتادا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىدا خىزمەت قىلىپ، تەرجىمان، مۇھەر- رىر، مەسئۇل مۇھەررىر، گېزىتخانىنىڭ مۇئاۋىن باش- لىقى، باشلىقى، مۇئاۋىن باش كونسۇل قاتارلىق خىز- مەتلەرنى ئۆتىگەن. 1956 ـ يىلىدىن 1959 ـ يىلە- خىچە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۇبىسىنى قۇرۇش تەييارلىق كومىتېتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، جۇڭگو يەرلىك تەزكىرە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئاپـ تونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرىي ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق يەرلىك تەزكىرە تۈزۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ جۇڭـ گو كومپارتىيە تارىخى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق چەت ئەل تىلى تەرجىمانلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي باشلىقى بولغان. ئاپتونوم را- يونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرە- دىن «ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «خوتەن ئۇي- غۇرلىرىنىڭ ئۆرپ ئادەتى»، «تاشقورغان تاجىكلىرە- نىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»، «قاراقاش ناھىيىسى شاخلىق يېزىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى» قاتارلىقلار بار. ئاپتو- نوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە ئىككىنچى دەرە- جىلىك مۇنەۋۋەر ئىلمىي ماقالە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

چېن خۇا (1919.8 ~) مىللەتشۇناس، چېن مىڭچۇ دېگەن ئىسىمنىمۇ ئىشلەتكەن. خۇبېي ئۇلكىسە- دىن، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. نەنجىن ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. «جىنتو گېزە- تى» نىڭ مۇھەررىرى، «جەنۇبىي شەنشى گېزىتى» نىڭ مۇھەررىرى، دىخۇا خەلق رادىئو ئىستانسىسى (ھازىر- قى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى) نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، «شىنجاڭ گېزىتى» تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم نەزەرىيە ئېپكارى «شىنجاڭ قىزىل بايرىقى» تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇدە- رى، شىنجاڭ پەنلەر ئاكادېمىسى شىنجاڭ شۇبىسى فە- زىكا تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچىسى، ئاپـ تونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسىي نەزەرىيە تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ بۆلۈم مۇدىرى، شىنجاڭ مىللىي تەتقـ قىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، قوشۇمـ چە پارتكوم شۇجىسى، پەخرىي باشلىقى، ئاپتونوم را- يونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرىي ئە- زاسى بولغان. ئىلمىي ئەسەر «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (1 ـ تومدىن 3 ـ تومغىچە) نىڭ باش تۈزگۈ- چىسى بولغان ھەمدە ئۇنى يېزىشقا تەشكىللىگەن، «شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى»، «شىنجاڭنىڭ

ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئۈستىدە ئىستراتېگىيىلىك تەدقىقات»، «خوتەن بوستانلىقى ھەققىدە تەتقىقات»، «قۇملىشىش ۋە بوستانلىق» قاتارلىق ئون نەچچە ئەسەر بار.

ئىبراھىم مۇتىئى (1920.5~) ئۇيغۇر تىل تەتقىقاتچىسى، بۇرۇن مۇتىئللايوف دېگەن ئىسىم نامىمۇ ئىشلەتكەن. ئۇيغۇر، تۇرپانلىق. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتى مەمۇرىي قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949 ـ يىلدىن كېيىن مەركىزىي مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىگە قاتناشقان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ لېكتورلۇقىنى قوشۇمچە ئۈتىگەن. 1977 ـ يىلىدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق تىل ـ يېزىق كومىتېتىدا ئىشلىگەن، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى، قوشۇمچە جۇڭگو تۈركىي تىللار ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «قازاق تىلىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «قازاقلار نەسەبنامىسى»، «قازاق تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار.

ئابدۇرېھىم تىلەشوف ئۇتكۇر (1923.12~ 1995.10) مىللىي ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى، ئۇيغۇر. شىنجاڭ قۇمۇل شەھىرىدىن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇلكىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي قانۇن كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللىي ئەدەبىيات تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تارىخ مەدەنىيەت سارىيىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قۇتادغۇبىلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «ئىز» (رومان)، «تارىم دەرياسى بويىدا» (شېئىرلار توپلىمى) قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار. مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىجادىيىتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

ۋاڭ جىڭلىي (1925.8~) پەلسەپە پروفېسورى. جىياڭسۇ ئۇلكىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، شاڭخەي فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. بۇرۇن مەركىزىي جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرلار مەكتىپىدە تىل تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو تۈركىي تىللار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەسلىھەتچىسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «قازاق تىلىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «قازاقلار نەسەبنامىسى»، «قازاق تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار.

ئابدۇرېھىم تىلەشوف ئۇتكۇر (1923.12~ 1995.10) مىللىي ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسى، ئۇيغۇر. شىنجاڭ قۇمۇل شەھىرىدىن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇلكىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي قانۇن كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللىي ئەدەبىيات تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تارىخ مەدەنىيەت سارىيىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قۇتادغۇبىلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «ئىز» (رومان)، «تارىم دەرياسى بويىدا» (شېئىرلار توپلىمى) قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار. مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىجادىيىتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

ۋاڭ جىڭلىي (1925.8~) پەلسەپە پروفېسورى. جىياڭسۇ ئۇلكىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، شاڭخەي فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. بۇرۇن مەركىزىي جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرلار مەكتىپىدە

ئىبراھىم مۇتىئى (1920.5~) ئۇيغۇر تىل تەتقىقاتچىسى، بۇرۇن مۇتىئللايوف دېگەن ئىسىم نامىمۇ ئىشلەتكەن. ئۇيغۇر، تۇرپانلىق. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتى مەمۇرىي قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن مەركىزىي مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىگە قاتناشقان، شۇنىڭ بىلەن بىرگە بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ لېكتورلۇقىنى قوشۇمچە ئۈتىگەن. 1977 ـ يىلىدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق تىل ـ يېزىق كومىتېتىدا ئىشلىگەن، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى، قوشۇمچە جۇڭگو تۈركىي تىللار ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئۇيغۇر تىلى ئىملا سى»، «تۈركىي تىلىنىڭ تارقىلىشى»، «ئۇيغۇر تىلى مورفولوگىيىسى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسەر بار. «تۈركىي تىللار دىۋانى» (ئۇچ توم) نىڭ تەرجىمە، تەھرىرلەش، نەشر قىلىش خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە ئالاھىدە ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

نىغمەت مىڭجانى (1922.3 ~ 1993.6) تىل تەتقىقاتچىسى. قازاق، نىخۇادي دېگەن ئىسىمنامۇ بار. شىنجاڭ تولى ناھىيىسىدىن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە باشقارما باشلىقى، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى قازاق تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى

ئوقۇتقۇچى بولغان. 1952 ـ يىلىدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى سىياسىي قانۇن كادىر. لار مەكتىپى دەرىجىلىك كافېدراسىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى پەلسەپە كافېدراسىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ماركسىزم ـ لېنىنىزم تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى ۋە مەكتەپ ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى، دوتسېنت، «ھەقىقەتنى ئىزلەش» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، پروفېسسور بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «زىددىيەت توغرىسىدا» ناملىق چوشەندۈرمىسى»، «ماتېرىيالىزملىق تارىخىي قاراشنىڭ ھازىرقى جۇڭگودىكى يېڭى تەرەققىياتى»، «ئېتىكا، ئەخلاق، تەربىيىلىنىش»، «جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش پەلسەپىسى» قاتارلىقلار بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇ. ئەۋەر ئەتىبارلىق شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

گو يىڭلياڭ (1925.11~) تارىخ تەتقىقاتچىسى، ئەنخوي ئۇلكىسىنىڭ فەنچاڭ ناھىيىسىدىن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچى خادىمى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ، ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كاندىدات تەتقىقاتچى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو مىللەتلەر تارىخى جەمئىيىتى، جۇڭگو تالاق دەۋرى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسى 1 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق تارىخ مەدەنىيەت سارىيىنىڭ ئەزاسى. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ يازغان)، «قىرغىزلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» قاتارلىقلار بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجىلەر ئالاھىدە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئابدۇسالام ئابباس (1925~) ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتچىسى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاتوش شەھىرىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. دىخوا شەھەرلىك دارىلمۇئەللىمىن ئالىي سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن ئۇچتۇرپان ناھىيىسىدە رايون باشلىقى، مۇئاۋىن ھاكىم، جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ ۋىلايىتى بەنگۆلتىكى تەرجىمانلار ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەنگۆلىك ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق تىل ـ يېزىق ئۆزگەرتىش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللىي تىل ـ يېزىق خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە تىل تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو تەرجىمانلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ تەرجىمانلار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتېيى 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. تەرجىمە قىلغان، تەكشۈرۈپ بېكىتكەن ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «كومپارتىيە خىتابنامىسى»، «گوتا پروگراممىسىغا رەددىيە»، «دىۋرنىغا قارشى»، «ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، (1 ـ تومدىن 5 ـ تومغىچە)، «خەنزۇچە ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەت لۇغىتى» قاتارلىقلار بار.

فاڭ لى (1925.10~) قانۇن تەتقىقاتچىسى. شەنشى ئۇلكىسى شىنجاڭ ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. غەربىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1949ـ يىلىدىن كېيىن ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى غەربىي شىمال شۆبىسىنىڭ مۇدىر دەرىجىلىك خاتىرىلىگۈچىسى بولغان. 1951 ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ سودىيىمسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلار مەكتىپى سىياسىي قانۇن كافېدراسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، شىنجاڭ سىياسىي قانۇن كادىرلار مەكتىپى ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، قانۇن كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، سىياسەت كەسپى كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكوم شۇجىسى، شىنجاڭ سىياسىي قانۇن كادىرلار ئىنستىتۇتىنىڭ پارتكوم شۇجىسى، ئىنستىتۇت مۇدىرى، شىنجاڭ ئادۋوكاتلار جەمئىيىتى تەييارلىق كۆ-

رۇش باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، دائىمىي كومىتېت ئە-زاسى، جۇڭگو قانۇنچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ قانۇنچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە باش كاتىپى، ئاپتونوم را-يونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسى دائىمىي كومە-تېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار جە-مئىيىتى ياش ئۆلادلارغا ھەمخورلۇق قىلىش كومىتېتى-نىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتېيى 7 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قانۇنشۇناسلىق ئاساسىي نەزەرىيىسى»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە-نىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ئىلمى» قاتارلىقلار بار.

لیۇ گۈەنجاڭ (3. 1927~) ماركسىزم-لېنىنىزم پروفېسسورى. شەندۇڭ ئۇلۇكسىنىڭ ساۋشيەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومموننىستىك پارتە-يىسىنىڭ ئەزاسى. جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى ماركـ-سىزم - لېنىنىزم ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى خەلقئارا سىياسىي فاكۇل-تېتىدا ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى سىياسىي ماتارىپ فاكۇلتېتى ماركسىزم - لېنىنىزم كافېدراسە-نىڭ لېكتورى، دوتسېنتى، پروفېسسورى ۋە كافېدرا مۇدىرى، سىياسەت ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئە-زاسى، شىنجاڭ ماركسىزم - لېنىنىزم ئەسەرلىرى تەتقىقات جەمئىيىتى، ئىلمىي سوتسىيالىزم ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى تا-رىخى» (ئىككى تومлуق، باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ يا-زغان)، «ھازىرقى زامان خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتى تارىخى» (باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ يازغان)، «ماركسىنىڭ مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتى» (باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ يازغان)، «مىللىي مەسىلە توغرىسىدا يەشمە» (باشقىلار بىلەن ھەكارلىشىپ يازغان) قاتارلىقلار بار. ئاپتونوم رايو-نلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجىلەر 1 - دەرىجىلىك ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شۇسىيى (12. 1927~) تىلشۇناسلىق پرو-فېسسورى. سىچۇەن ئۇلۇكسىنىڭ يىلۇك ناھىيىسىـ-دىن. نەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتە-تىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ پىداگوگىكا ئىنستىتوتى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور، شىنجاڭ تىلشۇناس-لىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە خەنزۇ تىلى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى بولغان. مەملە-كەتلىك خەلق قۇرۇلتېيى 8 - ، 9 - نۆۋەتلىك كومە-تېتىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلە-ھەت كېڭىشى 5 - ، 6 - ، 7 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىپى، جۇڭگو دېموكراتلار بىرلەشمىسى 5 - ، 6 - ، 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ كاندىدات ئەزاسى، ئەزاسى، جۇڭگو دېموكراتلار بىرلەشمىسى شىنجاڭ را-يونى 1 - ، 2 - ، 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋە 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، جۇڭگو دېموكراتلار بىرلەشمىسى شىنجاڭ رايونى كومە-تېتىنىڭ پەخرىي مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «تەسۋىرىي گرامماتىكىسى ئۇسىتىدە دەس-لەپكى ئىزدىنىش»، «تىلشۇناسلىق نەزەرىيىسى»، «تىلشۇناسلىق دەرسلىكى» قاتارلىق 14 پارچە ئەسىرى بار.

لیۇ شىگەن (2. 1928~) مىللەتلەر ئىلمى پروفېسسورى. شەندۇڭ ئۇلۇكسىنىڭ يىڭيۈەن ناھىيە-سىدىن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماركسىزم - لې-نىنىزم ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتوتى، شىنجاڭ ئىنستىتوتى تارىخ - جۇغرافىيە ماتارىپ فاكۇلتېتىدا، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسە-تېتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىدا، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتە-نىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات ئورنىدا ئىشلىگەن، ئو-قۇتقۇچىلىق قىلغان، لېكتور، دوتسېنت، پروفېسـ-سور، كافېدرا مۇدىرى بولغان، شىنجاڭ تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، جۇڭگو دېموكراتلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ياچېيكىسىنىڭ مۇ-دىر ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە تارىخ كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئاساسـ-لىق ئەسەرلىرىدىن «شىنجاڭ قېرىنداش مىللەتلەر ئېتنوگرافىيىسى»، «كۇسەن قەدىمىي دۆلىتى تا-رىخى»، «تۈرك خانلىقى تارىخى»، «قەدىمىي غەربتە-

كى مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە سىياسىتى ئۈستىدە تەتقىقات» قاتارلىقلار بار.

ۋاھاب خېۋىر (6.1929~) ماركسىزم ـ لېنىنىزم پروفېسسورى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ قورغاس ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. مەركىزىي جامائەت خەۋپسىزلىك ئىشتىتۇتى. ئى پۈتتۈرگەن. 1945 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ماركسىزم ـ لېنىنىزم كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ بىرلىك سەپ تەتقىقات ئورنىنىڭ پراكتىكانت تەتقىقاتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى پەلسەپە كافېدراسىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، شىنجاڭ سائادەت ئىشتىتۇتى ماركسىزم ـ لېنىنىزم پەنلىرى ئوقۇتقۇچىسى، دوتسېنت، پروفېسسور، كافېدرا مۇدىرى بولغان. يەنە ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە باش كاتىپى، ئاپتونوم رايونلۇق «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 4 ـ، 5ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم» (تەرجىمە ئەسەر)، «جۇڭگو ئىنقىلابى تارىخى» (تەرجىمە ئەسەر)، «ماركسىزم پەلسەپەسىدىن لېكسىيە» (تۈزگەن ئەسەر)، «ماركسىزم پەلسەپەسىدىن سوئال ـ جاۋابلار» (تۈزگەن ئەسەر) قاتارلىقلار بار.

مىرسۇلتان ئوسمانوف (7.1929~) تىلشۇناس. ئۇيغۇر، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يار-كەنت شەھىرىدە تۇغۇلغان. مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1954 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. شىنجاڭ ئىنستىتۇتى تىل فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى، شىنجاڭ ئىنستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچى، لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور، پەن ـ تەتقىقات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىقتىساد تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، «شىنجاڭ مالىيىسى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ خام ئەشيا ئىقتىسادى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو دېموكراتلار ئىتتىپاقى تەتقىقات ئورنىدا كاندىدات تەتقىقاتچى، تەتقىقاتچى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ يەرلىك شېۋىسى»، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى لوپنۇر شېۋىسى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار. «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىش تەكشۈرۈش خىزمىتىگە قاتناشقان ۋە «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكا لۇغىتى» قاتارلىق بىر نەچچە لۇغەتنى تۈزۈش خىزمىتىگە قاتناشقان.

باۋۇدۇن توختى (11.1929~) پەلسەپە پروفېسسورى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ گۇما ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى شىنجاڭ نەزەرىيە ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ بىيۇروسى كادىرلار مەكتىپىدە رايون ئەترەت باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى پەلسەپە كافېدراسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھەر ئىجتىمائىي كەسپىي تېخنىك مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ماركسىزم پەلسەپەسىنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى»، «ماركسىزم پەلسەپە پروگراممىسىدىن لېكسىيىلەر» قاتارلىقلار بار.

جۇ جىنجى (11.1930 ~ 10.1991) ئىقتىسادى پەنلىرى پروفېسسورى. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ لىنياۋ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. خېنەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسەت فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئۇلكىلىك كادىرلار مەكتىپى، شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد مەكتىپى، شىنجاڭ مالىيە ـ ئىقتىساد ئىنستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچى، لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور، پەن ـ تەتقىقات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىقتىساد تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، «شىنجاڭ مالىيىسى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ خام ئەشيا ئىقتىسادى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو دېموكراتلار ئىتتىپاقى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. «كورلا، سانجى، غۇلجا ئۈچ شەھەرنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەرگە تەرەققىي قىلىشتىكى ئىقتىسادى، ئىجتىمائىي پەن ـ تېخنىكا تەدبىرلىرى»، «بوستانلىق يېزا ئىگىلىكى» قاتارلىق تېما ماقالىدىكى تەتقىقاتلارغا رىياسەتچىلىك قىلغان، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىقتىسادى تەرەققىياتىدىكى ئىستراتېگىيىلىك تەتقىقاتى بولغان «شەرق بىلەن ھەمكارلىشىپ غەربتىن چىقىش، غەربكە مايىللىشىش» ۋە «ئىككى يۆنىلىشلىك چوڭ ئايلىنىش» نەزەرىيىسىنىڭ ئاساسلىق تەشەببۇسكارلىرىنىڭ بىرى.

شەرىپىدىن ئۆمەر (10. 1932～) ئۇيغۇر تارىخ تەتقىقاتچىسى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ غۇلجىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنت ئوتتۇرا ئاسىيا ئىنستىتۇتىدا ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى، دوتسېنتى، پروفېسسورى بولغان، ئاپتونوم رايونلۇق «قۇتادغۇبىلىك» ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «XIX ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى» (3 توم)، «ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» (2 توم)، «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى»، «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى»، «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. بۇلارنىڭ ئىچىدىن «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى» سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنت شەرق ئىنستىتۇتىنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن.

خەمىت تۇمۇر (11. 1932～) تىلشۇناسلىق پروفېسسورى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ تۇرپاندىن. شىنجاڭ تېل ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئۇيغۇر تىلى ئوقۇتقۇچىسى، تېل فاكۇلتېتى 3 ـ ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ئالى مائارىپ مىللەتلەر تېل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسورى، گوۋۇيۈەن ئىلمىي ئۈنۈملۈك دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. «كورلا، سانجى، غۇلجا ئۈچ شەھەرنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك شەھەرگە تەرەققىي قىلىشتىكى ئىقتىسادى، ئىجتىمائىي پەن ـ تېخنىكا تەدبىرلىرى»، «بوستانلىق يېزا ئىگىلىكى» قاتارلىق تېما ماقالىدىكى تەتقىقاتلارغا رىياسەتچىلىك قىلغان، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىقتىسادى تەرەققىياتىدىكى ئىستراتېگىيىلىك تەتقىقاتى بولغان «شەرق بىلەن ھەمكارلىشىپ غەربتىن چىقىش، غەربكە مايىللىشىش» ۋە «ئىككى يۆنىلىشلىك چوڭ ئايلىنىش» نەزەرىيىسىنىڭ ئاساسلىق تەشەببۇسكارلىرىنىڭ بىرى.

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەدئىمىن (9. 1933 ～ 2. 1995) ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى پروفېسسورى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاتۇشتىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، غەربىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە پەنلىرى ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تېل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور بولغان، ئۇ ئاپتونوم رايونىمىزدا ئاز سانلىق مىللەتلەردىن چىققان تۇنجى پروفېسسور. جۇڭگو يېپىك يولى تەتقىقات مەركىزىنىڭ باش ئىش بېجىرگۈچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق غەربىي يۇرت سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئېتنىتېكا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ پەخرىي پروفېسسورى، «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر پەلسەپە تارىخى» نى يېزىش ھەيئىتىنىڭ باش تۈزگۈچىسى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقات ئورنىنىڭ قوشۇمچە تەتقىقاتچىسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقام توغرىسىدا»، «شىنجاڭ تالا دەۋرىدىكى مۇزىكا ئۇسۇل سەنئىتى»، «ئېستېتىكا ھەققىدە ئومۇمىي بايان»، «قاتلاملىق ئېستېتىكا»، «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى»، «شىنجاڭ تاش كېمىر سەنئىتى»، «ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى» قاتارلىق 20 نەچچە پارچە ئەسىرى بار.

نىزام ئىسمايىل (11. 1933～) ماركسىزم ـ لېنىنىزم پەنلىرى پروفېسسورى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ

دۆربىلجىن ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى شۆبە بيۈرو كادىرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن. يېتەكچى، ئو- قۇتقۇچى، مۇئاۋىن باشقارما دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈ- مىنىڭ مەسئۇلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى پەلسەپە پەنلىرى كافېدراسىنىڭ دوتسېنتى، مۇئاۋىن مۇدىر، مۇدىر، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسورى بولغان. ئاساسلىق ئە- سەرلىرىدىن «دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنى تونۇش توغ- رىسىدا»، «ماركسىزم ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش نەزەرىيىسى» (باش تۈزگۈچى)، «ماركـ- سىزم پەلسەپەسىدىن ئومۇمىي بايان» (تۈزۈشكە قاتـ- ناشقان)، «پەن ـ تېخنىكا ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىيا- تى» قاتارلىقلار بار.

ما جۇنمىن (7. 1934 ~) تىلشۇناسلىق پروفېسسورى. خۇيزۇ، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ لىنشا نا- ھىيىسىدىن. غەربىي شىمالىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتى تىل فاكۇلتېتىنىڭ ئۇيغۇر تىلى كەسپىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپى، شىنجاڭ تىل ئىنستىتۇتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، شىن- جاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتقۇچى، لېكتور، دوت- سېنت، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدا جۇڭگو تىلى فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسورى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «تەرجىمە نەزەرىيە- سى ۋە ئەمەلىيەت»، «تەرجىمە ۋە تەرجىمە ماھارىتى» قاتارلىقلار بار، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە لۇغەت»، «ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە لۇغەت» نى تۈزۈشكە قاتناشقان، ئاساسلىق تەرجىمە ئەسەرلىرىدىن «ئۇيغۇر مەسەللىرى- دىن تاللانمىلار»، لۇشۈننىڭ «ساختا ئەركىنلىكنامە» قاتارلىقلار بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئې- رىشكەن. «دۆلەت دەرىجىلىك ئالاھىدە تۆھپىسى بار مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ياك فارېن (11. 1934 ~) مىللەت نەزەرى- يىسى تەتقىقاتچىسى. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ ۋۇخەن شە- ھىرىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزا- سى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رايون دەرىجە- لىك ئورگانلار ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئېنى، تۇ- مۇن ناھىيىلىك قىزىل بايراق كومپارتىيىسى پارتكوم- نىڭ مۇئېنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسى بېزىقچىلىق گۇرۇپپىسىنىڭ مەس- ئۇلى، تەشۋىقات بۆلۈمى بېزىقچىلىق گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، نەزەرىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم لېكتورلار ئۆمىكـ- نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكـ- تىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى قوشۇمچە پارتكوم ئۇيغۇر، تەتقىقاتچىسى، قوشۇمچە ئاپتونوم رايونلۇق سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپ- تونوم رايونلۇق پارتكوم سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسـ- نىڭ ئالاھىدە تەكلىپلىك تەتقىقاتچىسى، ئاپتونوم رايون- لۇق مۇتەخەسسىسلەر مەسلىھەت بېرىش ئۆمىكىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ماركسىزملىق مىللەت قارىشىدا چىڭ تۇرۇش»، «دېڭ شياۋپىڭ مىللەت نەزەرىيىسىنىڭ ئامېباب ئو- قۇشلۇقى»، «دېڭ شياۋپىڭ مىللەت نەزەرىيىسى ۋە ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ئەمەلىيىتى»، «ئاسىيا- ياۋروپا ئىككىنچى چوڭ قۇرۇقلۇق كۆۋرۈكى تەتقىقاتى»، «ماركسىزملىق دىن قارىشى ئامېباب ئوقۇشلۇقى» قا- تارلىقلار بار، چوڭ ئىلمىي تەتقىقات تۈرى «پانتىسلا- مىزم پانتۈركىزمنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىش تەسىرى ۋە ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش تەتقىقاتى» غا رىياسەتچىلىك قىلغان. 15 قېتىم مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەر، ئىلمىي ماقالە مۇكاپاتىغا، بىر قېتىم مەملىكەتلىك «بەشتە بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئاۋۇت توختى (11. 1934 ~) مىللەت نەزە- رىيىسى تەتقىقاتچىسى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاقسۇ شەھـ- رىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيەمىزنىڭ ئەزاسى. مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىنىڭ مىللەت نەزەرىيىسى ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كې- يىن بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىدە ئو- قۇتقۇچى، كافېدرانىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جەمئىيەتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۆبىسى،

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇتەخەسسىسلەر مەسلىھەت يىغىنى ئومىكىنىڭ مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەرنى پىلانلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە پارتىيە تارىخى، پارتىيە قۇرۇلۇشى، مىللەت نەزەرىيىسى پەنلىرى گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ پارتىيە تارىخى ئىلمىي جەمئىيىتى، ھازىرقى زامان شىنجاڭ تارىخى ئىلمىي جەمئىيىتى، ئىلمىي سوتسىيالىزم ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللەت سىياسىتى توغرىسىدا لېكسىيە» (باشقىلار بىلەن ھەمكارلاشقان)، «ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش توغرىسىدىكى قىسقىچە ئوقۇشلۇق» (باشقىلار بىلەن ھەمكارلاشقان) قاتارلىقلار بار. مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى «بەشتە بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىنىڭ نامزاتلىققا ئېرىشكەن بىر ئەسىرى بار.

جى داچۇن (2.1935~) شىنجاڭ تارىخى تەتقىقاتچىسى. تەخەللۇسى رۇي مىڭدې. جېجىياڭ ئۇلۇكسىنىڭ جاڭجۇ شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. نەنكەي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبەسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئىشخانىسى، مىللەت تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقات خادىمى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقاتچىسى، كاندىدات تەتقىقاتچىسى، تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، شىنجاڭ جۇڭگو - ياپونىيە ئىقتىساد - مەدەنىيەت ھەمكارلىق ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇتەخەسسىسلەر مەسلىھەت يىغىنى ئومىكىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنىڭ قوشۇمچە پروفېسسورى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (2 - قىسىم) (باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ يازغان)، «شىنجاڭ تارىخ لۇغىتى»، «شىنجاڭ تارىخىدىن 100 سوئال» قاتارلىق ئون نەچچە ئەسىرى بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجىلەر مۇكاپاتىنىڭ ئالاھىدە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. دۆلەت كادىرلار مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «ئالاھىدە تۆھپىسى بار ياش - ئوتتۇرا ياش مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ۋاڭ بىڭخۇا (3.1935~) شىنجاڭ تارىخى ئۇلوگىيە تەتقىقاتچىسى. جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ نەنتۇڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تارىخ فاكۇلتېتى تارىخىئۇلوگىيە كەسپىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ تارىخى ئۇلوگىيە تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ تارىخ ئەتلەسلىرىنى تەتقىق قىلىش تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى. تاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «يېپەك يولى تارىخ ئەتلەسلىرىنى تەتقىق قىلىش»، «شىنجاڭ تەڭرىتاغدىكى جىنسىي ئەزالىغا چوقۇنۇش تاش سىزمىلىرى»، «تۇرپان قەدىمىي مەدەنىيىتى»، «شىنجاڭ تاش رەسىملىرى»، «ئۇسۇنلا ئۇستىدىكى تەتقىقات»، «تارىم ھاۋزا شىنجاڭ تارىخى» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار. تۇرپاندىكى تاستانە قەدىمىي مازارلارنى قېزىش ئىشىغا، تالغۇي قەدىمىي مازارنى ئېچىشقا، جۇڭگونىڭ ياپونىيە بىلەن بىرلىشىپ نىيە قەدىمىي شەھرىنى تەكشۈرۈپ ئېچىشقا، جۇڭگونىڭ فرانسىيە بىلەن بىرلىشىپ كېرىيە دەريا ئېقىنى ئاسار ئەتىقلەرنى تەكشۈرۈش ئىشىغا رىياسەتچىلىك قىلغان. «ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئالاھىدە تۆھپىسى بار مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ئابدۇشۈكۈر تۇردى (4.1935~) ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىسى، ئۇيغۇر، شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەھىرىدىن. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنت ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى «تارىم» ۋە «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىدا مۇھەررىر، ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقات خادىمى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەت تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، كاندىدات تەتقىقاتچى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچىسى، مەملىكەتلىك خەلق ئېغىز ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى،

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئۇيغۇر تارىخى ۋە مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى بولغان. رەتلەپ نەشر قىلغان ئەسەرلىرىدىن «نەسرىدىن ئەپەندى لەتىپىلىرى»، كلاسسىك ئەدەبىي ئەسەر «ئوغۇزنامە» قاتارلىقلار بار. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قۇتادغۇبلىك ئەسەرلىرى توپلىمى»، «ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىن ئومۇمىي بايان»، «خاتىرىلەر» قاتارلىقلار بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەر مۇكاپاتىغا، «ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئالاھىدە تۆھپىسى بار ياش ـ ئوتتۇرا ياش مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ۋە «ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

سەيي سەنجىن (1935.7 ~) پەلسەپە پروفېسسورى. فۇجيەن ئۇلكىسىنىڭ چۈەنجۇ شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەلسەپە فاكۇلتېتى ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي ماتارىپ فاكۇلتېتىدا لېكتور، دوتسېنت، سىياسىي فاكۇلتېت مۇدىرى، پروفېسسور، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسى 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، فۇجيەن چۈەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «لېنىننىڭ بىلىش نەزەرىيىسى ۋە ھازىرقى دەۋر»، «جەمئىيەتنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى دىئالېكتىكا ئۇستىدە تەتقىق»، «قۇتادغۇبلىك، نىك پەلسەپە ئىدىيىسى ئۇستىدىكى ئىزدىنىش» قاتارلىقلار بار. ئىككى قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئېردەنى (1935.12 ~) مۇڭغۇل تىلى پروفېسورى. بۇرۇن پاگبازاباۋ دېگەن ئىسىمنى ئىشلەتكەن، مۇڭغۇل. شىنجاڭ شىخۇ شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئىچكى مۇڭغۇل ئۇنىۋېرسىتېتى مۇڭغۇل تىل ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىچكى مۇڭغۇل ئۇنىۋېرسىتېتى مۇڭغۇل تىلى كافېدراسىنىڭ مۇدىرى، گەنسۇ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتى مۇڭغۇل تىلى كافېدراسىنىڭ مەسئۇلى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو تىلى فاكۇلتېتىدا، تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى، لېكتور، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى مۇڭغۇل تىل ـ ئەدەبىيات كەسپىنىڭ مەسئۇلى ۋە تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، شۇجىسى، دوتسېنت، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسور، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسى دائىمىي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئۆلكە مۇڭغۇل تىلى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق «جاڭخېر»، «گىسال» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى ۋە تەھرىر ھەيئىتى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «يېزىقنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە مىللەت مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتى»، «ۋىلاتى تارىخ ماتېرىياللىرى»، «جاڭخېرنىڭ سۆز ـ ئاتالغۇلىرىغا ئىزاھات» قاتارلىق توققۇز پارچە ئەسىرى ۋە ئۇچ پارچە تەرجىمە ئەسىرى بار. دۆلەت كادىرلار مەكتىپىنى تەرىپىدىن «ئالاھىدە تۆھپىسى بار ياش ـ ئوتتۇرا ياش مۇتەخەسسىس» ۋە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن «ئاپتونوم رايوندىكى مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

شۇ زۇڭجېك (1935.6 ~) تارىخ تەتقىقاتچىسى. تەخەللۇسى لۇ دەيچېك. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ جىنەن شەھىرى لىچېڭ ناھىيىسىدىن. بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخ فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ گۈچۈڭ ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ، گۈچۈڭ ناھىيىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى، سانجى پېداگوگىكا كەسپى مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنىدا يارىدەمچى تەتقىقاتچى، كاندىدات تەتقىقاتچى، تەتقىقاتچى، قەدىمى تارىخ تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ

مۇدىرى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسورى، ئاپتونوم رايونلۇق تارىخ ـ مەدەنىيەت سارىيىنىڭ ئەزاسى بولغان، ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «تۈرك تارىخى»، «ئەنشى ۋە بەشبالىق»، «تىبەت خانلىقىنىڭ گۈللىنىشى ۋە بەربات بولۇشى»، «غەربىي چېگرا رايونلارنىڭ نەزمىلىرى ئۈستىدە تەتقىقات» قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار.

لىيۇ جىشاۋ (1.1937 ~ 6.1999) ئۇيغۇر تارىخى تەتقىقاتچىسى. شىنجاڭ قورغاس ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتوتى تارىخ فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ جۇڭگو كومپارتىيىسى غۇلجا ناھىيىلىك كومىتېتىدا كاتىپ، كادىر، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلەر تەرجىمانى، مۇخبىر، مۇھەررىرى، خەلقئارا خەۋەرلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تارىخ تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كاندىدات تەتقىقاتچى، تەتقىقاتچى، جۇڭگو ئۇيغۇر تارىخى ۋە مەدەنىيىتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو شەرقىي ياۋروپا ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى قوشۇمچە ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق تارىخ ئىلمىي جەمئىيىتى، ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، «مۇقام» تەتقىقات جەمئىيىتى، «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئۇيغۇر تارىخى» (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە نۇسخىسى) 1 ـ قىسمى ۋە 2 ـ قىسمىنى تۈزگەن، «XII ئەسىرگە قەدەم قويغان شىنجاڭ مەدەنىيەت مەجمۇئەسى» ۋە «جۇڭگو ئۇيغۇر تارىخى ۋە مەدەنىيىتى تەتقىقاتى مەجمۇئەسى» دېگەن كىتابلارنى يېزىشقا قاتناشقان ۋە باش تۈزگۈچى بولغان. «چىڭگىزخان» دېگەن كىنو سىناريىسىنى ۋە «ئامانىنىساخان» دېگەن تېلېۋىزىيە تىياتىرى سىناريىسىنى يازغان.

باۋ دۇنچۈەن (11.1938 ~) ئىقتىسادشۇناسلىق پروفېسورى. ئەنخۇي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رۇئېچياڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شاڭخەي فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىقتىساد فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن، ئىقتىسادشۇناسلىق دوكتور لىرىنى تەربىيىلەش ئۈستازى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ سودا نازارىتى پارتكوم سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقات خادىمى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي ماۋارىپ فاكۇلتېتى، ئىگىلىك باشقۇرۇش فاكۇلتېتىدا لېكتور، دوتسېنت، فاكۇلتېت مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكوم شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، پروفېسسور، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، نوپۇس ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «تاۋار پۇل قىممەت قانۇنىيىتى توغرىسىدا»، «چەت رايونلارنىڭ گېرمانىيىلىشى ۋە شىنجاڭ ئىقتىسادى»، «ئىقتىسادىنىڭ يەرشارىلىشىشى ۋە XII ئەسىردىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادى» قاتارلىقلار بار. «مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر گۇقۇنچى» ۋە «شىنجاڭدىكى ئالاھىدە تۆھپىسى بار مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

سەي جىنسۇڭ (9.1939 ~) شىنجاڭ تارىخى تەتقىقاتچىسى. جياڭسۇ ئۇنىۋېرسىتېتىنى چاڭجۇ شەھىرىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شاڭخەي فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىقتىساد فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن، ئىقتىسادشۇناسلىق دوكتور لىرىنى تەربىيىلەش ئۈستازى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ سودا نازارىتى پارتكوم سىياسەت تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ تەتقىقات خادىمى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي ماۋارىپ فاكۇلتېتى، ئىگىلىك باشقۇرۇش فاكۇلتېتىدا لېكتور، دوتسېنت، فاكۇلتېت مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكوم شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، پروفېسسور، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، نوپۇس ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «تاۋار پۇل قىممەت قانۇنىيىتى توغرىسىدا»، «چەت رايونلارنىڭ گېرمانىيىلىشى ۋە شىنجاڭ ئىقتىسادى»، «ئىقتىسادىنىڭ يەرشارىلىشىشى ۋە XII ئەسىردىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئىقتىسادى» قاتارلىقلار بار. «مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر گۇقۇنچى» ۋە «شىنجاڭدىكى ئالاھىدە تۆھپىسى بار مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەرلەر مۇكاپاتىنىڭ ئالاھىدە مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئاپتونوم رايون بويىچە «ئالاھىدە تۆھپىسى بار ياش ـ ئوتتۇرا ياش مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

چېن خۇيشىياڭ (9. 1923～) شىنجاڭ تارىخى تەتقىقاتچىسى. خەببىي ئۇلكىسىنىڭ شىنخې ناھىيەسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومپارتىيەسى شىمالىي جۇڭگو بيۇروسى پارتىيە مەكتىپىدە، شىمالىي جۇڭگو خەلق ئىنقىلابى ئۇنىۋېرسىتېتىدا، ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئۇنىۋېرسىتېتىدا، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولغان، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى دىن تەتقىقات ئورنى، تارىخ تەتقىقات ئورنى، مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى بولغان، جۇڭگو جەنۇبىي ئاسىيا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، شىنجاڭ تارىخى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «شىنجاڭ تارىخى قىسقىچە تارىخى» (باشقىلار بىلەن ھەمكارلاشقان) . 2 ـ ، 3 ـ قىسمىنى يازغان، «مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭ تارىخى» (باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ يازغان) ، «جۇڭگو شىنجاڭ رايونىدىكى ئىسلام دىنى تارىخى» ، «ياڭ زېڭشىن ئۇستىدە تەتقىقات» قاتارلىقلار بار. بىر قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەر مۇكاپاتىنىڭ ئالاھىدە مۇكاپاتىغا، يەنە بىر قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئەۋبلقان قالى (10. 1939～) قازاق ئەدەبىياتى پروفېسسورى. تەخەللۇسى قارىلقاش قالى. قازاق. شىنجاڭ بۇرۇلتوقاي ناھىيەسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ تىل ئىنستىتۇتىنىڭ خەنزۇ تىلى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى، لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور، كافېدرانىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، فاكۇلتېت پارتىيە باش ياچەيكىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكوم ئەزاسى، مۇدىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى 2 ـ ، 3 ـ ، 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمىي ئەسەرلەر ئىشخانىسى قازاق ـ تاتار مۇتەخەسسىسلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «قازاق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» ، «ئاباي ئەسەرلىرى ئۇستىدە قىسقىچە تەھلىل» ، «جۇڭگو قازاق تارىخى» قاتارلىقلار بار. ئاساسلىق ئەدەبىي ئەسەرلىرى ۋە تەرجىمە ئەسەرلىرىدىن «مارجان» ، «ئالا كۆڭۈل توپلىمى» (لۇشۈن) ، «گوركىي ئەدەبىيات توغرىسىدا» (باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ تەرجىمە قىلغان) قاتارلىقلار بار، ئۇنىڭدىن باشقا «جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلىرى» نى يېزىشقا قاتناشقان. «ئاپتونوم رايونلۇق مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

ياقۇپ مىرزاقانوف (1940～) قازاق تارىخ تەتقىقاتچىسى. قازاق. شىنجاڭ بۇرۇلتوقاي ناھىيەسىدىن. مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى ئاسپىرانتلار سىنىپى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى تارىخ تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، يەنە شىنجاڭ خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتېيى 9 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «قازاقلار» ، «قازاق تارىخى ۋە ئۇرۇپ ـ ئادەتى» (2 توم) بار. دۆلەت دەرىجىلىك پەن ـ تەتقىقات تېمىسى «قازاق ئەدەبىيات تارىخى» (3 توم) ، «قازاق مىللىي مەدەنىيىتى» ، «قازاقلارنىڭ ئۇرۇپ ـ ئادەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى ئۈستىدە تەتقىقات» لارغا رىياسەتچىلىك قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە «قازاق تارىخى ۋە ئۇرۇپ ـ ئادەتى» ئاپتونوم رايون بويىچە پەلسەپە، ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك كىتاب مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئابدۇكېرىم راخمان (12. 1941 ~) ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات پروفېسسورى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ قەشقەر شەھىرىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئاز سانلىق مىللەت تىل ـ ئەدەبىيات دوكتورلىرىنى تەربىيىلەش ئۇستازى. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچى، لېكتور، دوتسېنت، پروفېسسور، فاكۇلتېت مۇدىرى، شىنجاڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» ، «ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتى ئاساسلىرى» ، «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى» قاتارلىق 20 نەچچە پارچە ئەسىرى بار. ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەرلىرى مۇكاپاتىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرى مۇكاپاتىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ۋە «ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

كاكەش قايىرجان (12. 1941 ~) ئالىي تەرجىمان، قازاق، شىنجاڭ چۆچەك ۋىلايىتى تولى ناھىيىسىدىن. شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەرجىمانلار باشقارمىسى قازاق تىلى بۆلۈمىنىڭ بۆلۈم باشلىقى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى قازاق تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قازاق تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو تەرجىمانلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، شىنجاڭ تەرجىمانلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، شىنجاڭ قازاق تىلى مەدەنىيەت ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. سىياسىي ماقالىلەرنى، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە خەۋەرلىرى قاتارلىقلارنىڭ تەرجىمىسىنى ۋە توزگەن تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئاساسلىق تەرجىمە ئەسەرلىرىدىن ئون نەچچىسى بار. بۇنىڭ ئىچىدە «قۇرئاندىكى قىسسىلەر» ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بويىچە مۇنەۋۋەر نەتىجە ئەسەرلىرى مۇكاپاتىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «تېلېۋىزور تىلى ۋە تەرجىمە پرىنسىپى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسى مەملىكەتلىك مىللىي تىل ـ يېزىق تەرجىمە ئىلمىي ماقالىلىرى 3ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، «خەۋەر تىلى مىللىي تىل مەدەنىيىتىنىڭ ئەينىكى» دېگەن ماقالىسى تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئۇيغۇرچە، قازاقچە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى «مەملىكەتلىك 100 نەپەر مۇنەۋۋەر ئاخبارات خادىمى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

نىمشېھىت (1906 ~ 1972) شائىر. بۇرۇنقى ئىسمى ئارمىيە دامۇللا ئىلى سايرامى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ باي ناھىيىسىدىن. 1933 ـ يىلى بىر قېتىملىق ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلارغا قارشى كۆرەشتە ئوق تېگىپ ئۆلمىگەن، شۇ سەۋەبتىن ئىسمىنى نېمشېھىتقا ئۆزگەرتكەن. 1945 ـ يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، سىياسىي كېڭەش ئەزاسى بولغان. نەشر قىلىنغان شېئىرلار توپلىمى «ۋەتەنگە مۇھەببەت» ، «داھىي ئالدىدا» ، «قەلبىمە ساداسى» قاتارلىقلار بار. يەنە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان «نىمشېھىت شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» بار.

ئەسقەر تاتاناي (1906 ~ 1994) يازغۇچى، قازاق، شىنجاڭ ئالتايدىن. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن ئالتاي ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى بولغان. «شەپەق نۇرى» ، «سالام، ئۇلۇغ پايتەخت» قاتارلىق شېئىرلارنى ئېلان قىلغان. ئەسەرلىرىدىن دراما «قەد كۆتۈرگەن قۇل» ، شېئىرلار توپلىمىدىن «ئۇچ دەۋر» ، رەتلىگەن خەلق ئېغىز داستانىدىن «قەھرىمان ئالقالىق» ، «كىگىز ئۆينىڭ ئالتۇن رەڭلىك تۇنكى» قاتارلىقلار بار. «قەد كۆتۈرگەن قۇل» دراممىسى ئاپتونوم رايونلۇق 30 يىللىق ئەسەرلەرنى باھالاشتا مۇنەۋۋەر ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئەسىرى دېگەن مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

قاسىمجان قەمبىرى (1910 ~ 3. 1956) شا-

ئىر، دراماتورگ. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاتوش شەھىرى. دىن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. بۇرۇن دادىسى بىلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا بې- رىپ، يەركەنت ۋە تاشكەنتلەردە ئوقۇغان. 1931 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ئىلمدا يېزىلاردا مەدەنىـ يەت پائالىيەتلىرى بىلەن شوغۇللانغان. بۇ جەريانداا نۇرغۇن شېئىر ۋە ئوپېرالارنى يازغان، «غېرىب ـ سەنەم» گە ئوخشاش چوڭ تېتىكى دراسلارغا رېژىـ سورلۇق قىلغان. ئۇ ئۇيغۇر هازىرقى زامان كومېدىيـ چىلىكىنىڭ پېشۋاسى بولۇپ هېسابلىنىدۇ. 1937 ـ يىلى شىنجاڭدىكى مىللىتارىستلار تەرىپىدىن قولغا ئې- لىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان. 1944 ـ يىلى تۇرمىدىن چىقىقاندىن كېيىن ئىنقىلابى هەرىكەتلەرگە قاتناشقان، ئۇچ ۋىلايەت هۆكۈمىتى سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە هۆكۈمەت قۇ- رۇلغاندىن كېيىن قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيـ سى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئۆيۈشمىسىنىڭ رەئىسى قاتارلىق خىزمەتلەردە بولغان. 1949 ـ يىلى 10 ـ ئايىنىڭ 11 ـ كۈنى هەرمىللەت ئەربابلىرىدىن تەشكىللەنگەن ئازادلىق ئارمىيەسىنى كۈتۈۋېلىش ئۆمىكىنى باشلاپ جۇچۇەنگە بېرىپ، شىنجاڭغا كىرىدىغان خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىدىن هال سورىغان. 1950 ـ يىلى 7 ـ ئايدا يەكەن ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى بولغان. 1954 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭ ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئا- ۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇيغۇر «12 مۇقامى» نى ۋە خەلق ئېغىز داستانلىرىنى توپلاپ رەتلىگەن.

ئەي چىڭ (1910 ~ 1995) شائىر. ئەسلىي ئىسمى جياڭ خەيدىك. جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ جىنخۇا ناهىيەسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1929 ـ يىلى فرانسىيەگە بېرىپ رەسىم سىزىشنى ئۆگەنگەن. 1932 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن جۇڭگو سولچىل رەسساملار بىرلەشـ مىسىگە قاتناشقان ۋە شۇ يىلى 7 ـ ئايدا قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان. تۇرمىدە ئۇزىنىڭ داڭلىق چىقارغان ئەسىرى «دايەنجي مېنىڭ ئانام» نى يازغان. ياپون باس- قۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە «مەن بۇ زېمىن- نى سۆيىمەن» ، «شىمال تەرەپ» ، «قۇياشقا باق- قاندا» ، «سىگنالچى» قاتارلىق داڭلىق ۋەتەنپەرۋەر شېئىرلىرىنى يازغان. 1949ـ يىلىدىن كېيىن «خەلق ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو قەلەمكەشلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1959 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى گېنېرال ژالڭ جىنـ مىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئائىلىسى بىلەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى شىخەنزە يېزا ئې- گىلىك 8 ـ دېۋىزىيىگە كېلىپ ماكانلاشقان. ئەدەبىي ئاخبارات «سۇ چاڭقۇنىڭ هېكايىسى» نى يېزىپ نەشر قىلدۇرغان، ئۇنىڭدىن باشقا «بوز كۆيدۇرۇش» ، «چې- دىر» ، «ياش شەھەر» ، «بوز يەر ئاچقۇچىلار ناخشـ سى» قاتارلىق هەربىي بوز يەر ئاچقۇچىلارنىڭ هاياتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان شېئىرلارنى ۋە «قايتىپ كەلگەن ناخشا» ، «ئاشقا ئايلانغان بېلىق» ، «يورۇقلۇقنىڭ مەدھىيە ناخشىسى» قاتارلىق تارىخىي ۋە پەلسەپىۋى چوڭقۇرلۇققا ئىگە بىر قىسىم شېئىرلارنى يازغان. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ دېھـ قانچىلىق مەيدانلىرىنى بەرپا قىلىش تارىخىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئەسەر «بوستانلىق خاتىرىسى» نى يازغان، ئۇ ئون نەچچە پارچە شېئىر توپلاملىرىنى نەشر قىلدۇر- غان. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىدىكى جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان شېئىر- لار توپلىمى «قار لەيلىسى» مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر شېئىرلار مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شىخەنزە شەھىرى ئەي چىڭ خاتىرە سارىيىنى ياسىغان.

زۇنۇن قادىر (6. 1912 ~ 9. 1989) يازغۇ- چى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ دۆربىلجىن ناهىيەسىدىن. 1944 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنـ شىپ، گېزىت مۇھەررىرى بولغان. 1949 ـ يىلى شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇ- ئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىر- لەشمىسىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتـ نىڭ هەيئىتى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن: هې- كايە، دراما توپلىمى «غۇنچەم» ، «ئۇيغۇر خەلق تەم- سىللىرى» ، نەسرىلەر توپلىمى «ئەسلىمىلەر» ، «مە- سەل ۋە چۆچەك» ، خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان هېكا- يىلەر توپلىمى «چېنىقىش» ، دراما «غۇنچەم» قاتارلىـ لار بار. دراما «توي» مەملىكەتلىك دراما باھالاشتا 3ـ دەرىجىلىك دراما ئەسىرى مۇكاپاتىغا، «چېنىقىش» هېكايىسى ئاپتونوم رايونلۇق 30 يىللىق ئەسەرلەرنى

باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئەسىرلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. زۇنۇن قادىر ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدە شىنجاڭنىڭ رېئال تۇرمۇشىنى ھازىر-قى زامان دراممىسى ۋە ھېكايە بىلەن ئەڭ بۇرۇن ئەكس ئەتتۈرگەن يازغۇچى.

لىيۇ شاۋۇۋۇ (1913~) يازغۇچى. بېيجىڭ-لىق. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتى ئىككىنچى شۆبە مەكتىپى سەنئەت ئۆمىكى سەنئەت گۇ-رۇپپىسىنىڭ باشلىقى، دۇش-مەنگە قارشى تۇرۇش درامـ-چىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ سىيا-سىي رەھبىرى، ھۆجۇمچىلاردراما ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى، 6 ـ جۇن سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ۋە مەدەنىيەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. بىر پەردىلىك دراما «كېچە»، كۆپ پەردىلىك دراما «مول- ھوسۇل»، «بىزنىڭ يېزا»، «ئىككى يىلدا»، «لى دېۋەنبىك» قاتارلىقلارنى يازغان ھەم بۇ دراسلار شۇ چاغدا ئوينالغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرى-يىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن جۇڭگو كومپارتىيىسى مەر-كىزى كومىتېتى شىنجاڭ بيۇروسى تەشۋىقات بۆلۈمى سەنئەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، پارت-كۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئەدە-بىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرىي رەئىسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن: ئوپېـرا «ۋېـ-گەن دەرياسى»، كىنو سىناريىسى «يېراقتىكى ئۇچـ-قۇنلار»، تارىخىي درامـا «خې يۇ مەلىكە»، نەسرىلەر توپلىمى «قاراماي نەسرلىرى»، «تەكرىتاغنىڭ باغرـ-دىن»، «نېفىت بۇژغۇنلىرى»، ھېكايە، نەسر، درامـا ئارىلاشما توپلام «ئۇيۇلتاش» قاتارلىقلار بار. تارىخىي درامـا «جې يۇ مەلىكە» مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ 2 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر درامـا ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، ئۇنىڭدىن باشقا جۇڭخۇا تۆمۇر ئادەم ئەدەبـ-ياتى فوندى دائىمىي ھەيئىتى تەرىپىدىن «جۇڭخۇا تۆ-مۇر ئادەم ئەدەبىيات مۇكاپاتى» دېگەن شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئابدۇشۇكۇر يالقۇن (1916 ~) دراما-تورگ، ئۇزبېك، ئۇزبېكستاندا تۇغۇلغان. ئالىي مەك-تەپتە ئوقۇغان، چۆچەك، قەشقەر، ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردا ئوقۇتقۇچى، مۇھەررىر، رۇس تىلى تەرجىما-نى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي ھەيئە-تى، شىنجاڭ ئۇزبېك تىل ـ ئەدەبىيات تەتقىقات جەم-ئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 19 پارچە دراما يازغان، بىر قەدەر تەسىرى بار ئەسەرلىرىدىن «ئالدام-چى»، «ۋەتەن نومۇسى»، «تىكەنلىك گۈل»، «شاڭ-خەي كېچىسى»، «باھار» قاتارلىقلار بار. «شاڭخەي كېچىسى» دراممىسى كۆپ قېتىم ئوينالغان ھەمدە ئاتاق-لىق دراماتورگ ماۋدۇنىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان، ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ دەرىجىلىك دراما مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. مەسىللىك شېئىرى «ئىشەك موللام» 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئە-جادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

دۇ پېڭچېڭ (1921 ~ 1992) يازغۇچى، شەن-شى ئۆلكىسىنىڭ خەنچىڭ ناھىيىسىدىن. 1938 ـ يە-لى يەنئەنگە كەلگەن. يەنئەندە «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھەربىي ـ سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتى»-نى پۈتتۈرۈپ، شەنشى، گەنسۇ، نىڭشا چېگرا رايونلـ-رىدا ئاساسىي قاتلام خىزمىتىنى قىلغان. 1946 ـ يىلى غەربىي شىمالىي شىنخۇا ئاگېنتلىقىغا مۇخبىرلىق-قا يۆتكەلگەندىن كېيىن، مۇھەررىر بولغان. 1947ـ يىلى غەربىي شىمالىي دالا ئارمىيىسىنىڭ مۇخبىرى بولغان. 1949 ـ يىلى ئارمىيە بىلەن شىنجاڭغا كىر-گەن. 1950 ـ يىلى شىنخۇا ئاگېنتلىقى شىنجاڭ شۆ-بىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن مۇخـ-بىرى بولغان. 1953 ـ يىلى شىنجاڭدىن يۆتكىلىپ، يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇ شەنشى ئۆلكىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شەنشى ئۆلكىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلىرىدىن «يەنئەن مۇداپىئەسى» دې-گەن رومانىدىن باشقا، «تىنچلىق كۈنلىرىدە»، «تارىخ-

ىنىڭ ئايلىق تەۋشى» دېگەن پوۋېستلىرى، «ياش دوستـ
لار» ، «ئاددىي ئايال» دېگەن ھېكايىلەر توپلىمى بار.

توختى باقى (1922~) ئەدەبىي تەرجىمان. ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاتوشتىن. شىنجاڭ گېزىتىدە تەرجـ
مان، شىنجاڭ ئىنستىتوتىدا لېكتور بولغان. 1949ـ يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ ئۇلكىلىك مەدەنىيەت ماتارىپ كومىتېتىنىڭ تەرجىمانى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىشلـ
رى كومىتېتىنىڭ تەرجىمانى، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشـ
رىياتى ۋە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ ئالىي تەرجىما
نى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ لۇشۈن تەتـ
قىقات جەمئىيىتىنىڭ 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ باشلىقىـ بولـغان. «چۆقـان» ، «تـ
ىمىرقاش» ، «يېڭى يېزىلغان كونا ھېكايە» ، «لۇشۈن ھېلىيەتونلىرى» قاتارلىق 22 پارچە لۇشۈن ئەسەرلىرـ
نى تەرجىمە قىلغان، ئۇ لۇشۈن ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇرـ چىگە تەرجىمە قىلىشتىكى تەرجىمە مۇتەخەسسىسى، ئۇـ
نىڭدىن باشقا «يېڭى باتۇرلار» ، «بوران ـ چاپقۇن» ، «تۇن نىسپىدە» ، «سۇ بويىدا» ، «قىزىل راۋاقتىكى چۆش» (ھەمكارلاشقان) قاتارلىق نۇرغۇن تەرجىمە ئەـ
سەرلىرى بار.

ئەلقەم ئەختەم (8. 1922 ~ 6. 1996) شائىر. ئۇيغۇر، شىنجاڭ غۇلجىدىن. 1944 ـ يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن ئىلى «يېڭى يول گېزىتى» نىڭ باشلىقى، جۇڭـ گو كومۇنىستىك پارتىيىسى ئىلى ۋىلايەتلىك كومىتـ
ېتى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزىق ئۆزگەرتىش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇـ
دىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبـ
سىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمـ
سىنىڭ مـۇئاۋىن رەئىسى بولـغان. «ئۆمىد دولقۇنلـ
رى» ، «كۆرەش دولقۇنلىرى» ، «يېڭىش دولقۇنلـ
رى» قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى بار. «بەردىم جاۋاب» دېگەن شېئىرى 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەسەرلىرىنى باھالاشتا ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

گو جىنەن (1.1923~) يازغۇچى. شەنبە، شىنجاڭ چاپچال ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1946 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، غۇلجا شەھىرىدىكى ئوتـ تۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى، ئىلى گېزىتى ئىدارىسىدە شەنبەچە گېزىتىنىڭ مۇھەررىرى بولغان. 1949 ـ يىـ لىدىن كېيىن چاپچال شەنبە ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىـ رى، چاپچال شەنبە ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى «ئەدەـ بىي تەرجىملەر» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، «مىللىي يازغۇچىلار» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. «قەلب ناخشىسى» ، «ئوقيا يۈرتىنىڭ ئەۋلادـ لىرى» ، «ئۇسۇنشەن تېغىدىكى ناخشا» قاتارلىق شېـ ئىرلار توپلىمى، «جۇڭغاردىكى يېڭى مەنزىرە» ناملىق ئەسەرلەر توپلىمى، «لىيۇفالق» ناملىق ئۇچ تومлۇق تارـ خى روماں قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. «رەڭدار گۈلچەمـ بىرەك» ناملىق گۇرۇپپىلىق شېئىر، «يۇلتۇزنى يۇـ لۇۋالغان ئادەم» ناملىق ئەسەرلەر توپلىمى، 3ـ، 4ـ قېتىملىق مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا، «لىيۇفالق» دېگەن روماں 2 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو مىللىي كىتابلار مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ۋېن جي (1923 ~ 1971) شائىر. ئەسلىي ئىسمى جاۋېۋېنجي، جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ دەنتۇ ناھىيىـ سىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. بۇرۇن شىنخۇا ئاگېنتلىقى غەربىي شىمال شۆبىسى مۇخبىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنخۇا ئاگېنتلىقى شىنجاڭ شۆبىسى مۇخبىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنخۇا ئاگېنتلىقى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ باشلىقى، «خەلق گېزىتى» نىڭ ئالاھىدە تەكلىپلىك مۇخبىرى، شاڭخەي شەھەرلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1955 ـ يىلى «خەلق گېزىتى» دە كەينى ـ كەينىدىن «تۇرپان مۇھەببەت ناخشىلىرى» ، «باغراش كۆلى بويىدا» ، «تەلكە قوشاقلىرى» دېگەن لىرىك شېئىرلارنى ۋە «قازاق چارۋىچىنىڭ دۆلدۈلنى ئەكىلىپ بېرىشى» ، «ئىنتىقام يالقۇنى» دېگەن بالىلار داستانىنى ئېلان قىلغان. 1956 ـ يىلى «تەڭرىتاغدىكى پادىچى ناخشىسى» دېگەن توپلامى نەشردىن چىققان، بۇ

جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدا شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرگەن تۇنجى شېئىرلار توپلىمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ۋاڭ يۈخۇ (1924~) يازغۇچى. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ ئەنگو ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە كۆپ پەردىلىك ئوپېرا «جۇگۇسەن تېغى»نى ئېلان قىلغان. 1949 ـ يىلدىن كېيىن جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيۇروسى ئەدەبىيات ـ سەنئەت باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت چىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە پارتكومۇچ چىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، 4 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتېيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي رەئىسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «يەنخي دەريا سىدىن تەڭرىتاغقىچە» دېگەن نەسرىلەر توپلىمى، «ۋاڭ يۈخۇ ھېكايە، نەسرىلىرىدىن تاللانما»، «شىمالدىكى ۋەقەلەر»، «بوستانلىق» ناملىق كىنو سىناريىلەر توپلىمى بار. يازغان كىنو سىناريىلىرىدىن فىلىم قىلىپ ئىشلەنگەنلىرىدىن «خەسەن ـ جەمىلە»، «قۇملۇقتىكى كۆرەش»، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن»، «ئەپەندى» قاتارلىقلار بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە «خەسەن ـ جەمىلە» مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن تارقاتقان 1949 ـ 1955 ـ يىللىق مۇنەۋۋەر كىنو ـ فىلىم مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە» دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىغا سوۋغا قىلىنغان نۆۋەتلىك فىلىم بولغان.

قاۋسىلقان قوزىبايوف (1924 ~ 1979) يازغۇچى. قازاق. شىنجاڭ ساۋەنلىك. «شۇغىلا» (قازاقچە) ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى بولغان. «باشلىنىش» ناملىق ھېكايىسى ئېلىمىزدىكى قازاق مىللىتىنىڭ پرولېتارچىلىقىدىكى باشلامچى ئەسەر دەپ قارىلىپ، خەنزۇچىگە، روسچىگە، ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلىنغان. ئەسەرلىرىدىن «قاۋسىلقان ئەسەرلىرى توپلىمى»، «قاۋسىلقان ھېكايە ـ نەسرىلىرىدىن تاللانما» (خەنزۇچە) قاتارلىقلار بار. ئۇ جۇڭگو قازاقلىرىنىڭ ھازىرقى پروزا ئىجادىيىتىنىڭ پېشۋالىرىنىڭ بىرى.

دېڭ پۇ (1924 ~ 1982) يازغۇچى. گۇاڭدوڭ ئۆلكىسىنىڭ دۇڭگۇەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى تەشۋىقات ـ ماۋارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسىنىڭ سىناريىستى بولغان. رومانى «ئارمىيە قىزى» شۇ ناملىق كىنو فىلىمى قىلىپ ئىشلەنگەن، بۇ شۇ چاغدا ياشلار ئارىسىدا زور ئىنكاس قوزغىغان. «يول باشلىغۇچى» دېگەن فىلىم مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ماغاز رازدان (1924 ~ 1998) يازغۇچى، قازاق. شىنجاڭ بۇرچىن ناھىيىسىدىن. «شۇغىلا» (قازاقچە) ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «داۋان ئاشقانلار لىرىكىسى»، «يىلىلارغا جاۋاب»، «ئالتۇن تاغ» قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى، «يۇز يىللىق تارىخ» ناملىق ماقالىلەر توپلىمى، «ئالتۇن بۇركۈتى» دېگەن رومانى بار. «ئالتۇن تاغ» 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىيات ئىجادىيەت مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئىمىن تۇرسۇن (10. 1925 ~) شائىر، تەرجىمەشۇناس. ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئۇرۇمچىلىك. 1949 ـ يىلدىن كېيىن شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۇيغۇر تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن نەشرىيات باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتېيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «ھەۋەس»، «سەپەر سەزگۈلىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى بار، «بۇلبۇل بىلەن تۇتى» ناملىق شېئىرى

مەسەل «شېئىرلار» ژۇرنىلى تۇزگەن «1979ـ 1980 ـ يىللىق شېئىرلاردىن تاللانمىلار» غا تاللاپ كىرگۈزگەن. «قىزىلبايراق شەجەرىسى» دېگەن رومانىنى تەرجىمە قىلغان ھەمدە كلاسسىك نادىر ئەسەر «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نىڭ تەرجىمىسىگە ۋە كوررېكتورلۇق قىغا قاتناشقان. «تۈركىي تىللار دىۋانى» نىڭ تەرجىمە ۋە تەكشۈرۈپ ېېكتىش خىزمىتىگە قاتناشقان. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى «زەلىلى دىۋانى» نى ئەشرگە تەييارلىغان.

ئابدۇكېرىم خوجا (11. 1928 ~ 3. 1988) شائىر، ئەدەبىي تەرجىمان. تولۇق ئىسمى ئابدۇكېرىم خوجايىق. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قۇمۇلدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن تەرجىمان، تەشۋىقات كادىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ باش كاتىپى، مەركىزىي مىللەتلەر تىل ـ يېزىق تەرجىمە ئىدارىسى ئۇيغۇر تىلى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە ئەدەبىي تەرجىمە ژۇرنىلى «كۆۋرۈك» (ھازىرقى «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلى) ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى ھەمدە دۆلەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيەت كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، «شېئىرلار» ژۇرنىلىنىڭ تەھرىر ھەيئىتى بولغان. «ماۋجۇشى شېئىرلىرى»، «جۇڭنەيىنىڭ ياش دەۋرىدىكى شېئىرلىرىدىن تاللانما» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشقا قاتناشقان. باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ «قىزىل قىيا»، «لى زىچىڭ» رومانلىرىنى تەرجىمە قىلغان. XX ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىدا «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشقا قاتناشقان. «ئوت باھار»، «باھار ناخشىسى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى، خەنزۇچە «كېرىم خوجا شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار»، «باھار بىلەن كەلگەن شېئىرلار»، «تۇپراق، باھار ۋە مەن» دېگەن شېئىرلار توپلاملىرى نەشر قىلىنغان. «تەسىراتلار»، «شارلار تېغى» ناملىق شېئىرلىرى 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك مەملەكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ېېرىشكەن.

جۇ دىلىك (1928~) يازغۇچى، جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ مۇنجىياڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىدە تەشۋىقات كادىرى، ژۇرنال مۇھەررىرى، شەخەنزە شەھەرلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 5ـ، 6ـ، 7ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى، خەلقئارا قەلەمكەشلەر جەمئىيىتى، ئامېرىكا ھەرب ئەدەبىياتى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. «ئىنژېنېر ئېيتىپ بەرگەن ھېكايە»، «مۇزلۇقتىكى قار لەيلىسى» دېگەن ھېكايىلىرى ئوتتۇرا مەكتەپ ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن. «قۇمۇشلۇق كۆلدىكى بوۋاي» قاتارلىق ھېكايىلىرى ماۋدۇنىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان. ئۇ ئىنگلىزچە تىل بىلىدۇ، ئامېرىكا، ياپونىيە، روسىيە، ئاۋسترالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە چىققان، بىر قىسىم چەت ئەل تېمىسىدىكى ھېكايىلەرنى يازغان. مەسىلەن، «كويياگى ئارىلىدىكى ھارپا كېچىسى» دېگەن ھېكايە. ئىنگلىزچە يازغان «يولداش بىلەن ئېپەندى» دېگەن ھېكايىسى بىر-لەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئۇيۇشتۇرغان دۇنيا ھېكايە مۇسابىقىسىدە 3 ـ بولۇپ مۇكاپاتلانغان.

جۇ فېي (1928 ~) يازغۇچى. گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ كاڭلې ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 1 ـ دېھقانچىلىق دۇنيىسىنىڭ مۇخبىر، مۇھەررىر، تەشۋىقات ـ ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ 3ـ نۆۋەتلىك مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «دولان دەرياسى بويىدا» رومانى، «جۇڭگو ئەدەبىياتى» (ئىنگلىزچە) قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا «توغراقلار شىلدىرلىماقتا» قاتارلىق نەچچە ئون پارچە ھېكايىلىرى بار.

چېن گاڭ (1929 ~) يازغۇچى. تەخەللۇسى بەي لىيەن. خۇيزۇ، شىنجاڭ غۇلجىدىن، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. ئازادلىق ئارمىيە قىسمىدا مەدەنىيەت ئوقۇتقۇچىسى، مۇخبىر، مۇھەررىر، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ

باشلىقى، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى دائىمىي ھەيئەتلەر كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ئەسەرلىرىدىن «قارا مودەنگۈل، ئاق مودەنگۈل» دېگەن ھېكايىلەر توپلىمى، «ياماتۇ» دېگەن كىنو سىنارىيىلەر توپلىمى بار، «دوست» دېگەن ھېكايىسى 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئەزىمقان تىشان (1929 ~ 1993) تەرجىمان. قازاق، شىنجاڭ قابا ناھىيىسىدىن. 1949 - يىلى شىنجاڭ تىل ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدا مۇھەررىر، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر بولغان. ئاساسلىق تەرجىمە ئەسەرلىرىدىن «ئوچ دۆلەت ھەققىدە قىسسە»، «سۇ بويىدا»، «قىزىل راۋاقتىكى چوش»، «ۋېي، جىن، جەنۇبىي - شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدىكى ئەدەبىيات»، «سۇي، تاڭ بەش دەۋرىدىكى ئەدەبىيات»، «سۇڭ لياۋ جىن يۈەن دەۋرىدىكى ئەدەبىيات» قاتارلىقلار بار. «ئەدەبىيات ماقالىلەر توپلىمى» دېگەن ماقالىلار توپلىمى بار.

تېيىپجان ئېلىيوف (4.1930 ~ 2.1989) شائىر، ئۇيغۇر، شىنجاڭ قورغاستىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1946 - يىلى ئۈچ ئىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ۋە جۇرئىتى دېگەن تەخەللۇسى بىلەن ئىلى گېزىتىدە شېئىر ئېلان قىلغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ باش كاتىبى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «شەرق ناخشىسى»، «تىنچلىق ناخشىسى»، «تۇغمەس ناخشا»، «ۋەتىنىمنى كۆيلەيمەن»، «زەپمۇ چىرايلىق كەلدى باھار» قاتارلىق شېئىرلار توپلاملىرى ۋە خەنزۇچە «تېيىپجان ئېلىيوف شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» دېگەن توپلام بار. نۇرغۇن شېئىرلىرى ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە، رۇسچىغا تەرجىمە قىلىنغان. لېرىكىلىك شېئىرى «مۇھەببەت»، «ۋەتەن ھەققىدە غەزەل» ئايرىم - ئايرىم 1 - ، 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئەن جىك (1930 ~) يازغۇچى، گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ تېيەنشۇي شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ ئىجادىيەتچىسى، بىڭتۈەن سەنئەت ئۇمىكىنىڭ ئىجادىيەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، «بوستان» (خەنزۇچە) ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، بىڭتۈەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. 1 - دەرىجىلىك ئىجادىيەتچى. ئەسەرلىرىدىن «قەدەھ كۆتۈرۈپ تەبرىكلەيلى»، «ئايشە» قاتارلىق ناخشا تېكىستى توپلاملىرى، «قۇياشقا تەلپۈنگەن تور» دېگەن دراممىلار توپلىمى، «گۈنبىرال راۋقىدىكى كوي» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى بار، ئۇ يازغان چوك تېپتىكى ئوبېرا «ئىناسىز كەنت» ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن كۆرەكتە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «گۈنبىرالنىڭ ھېكايىسى» ناملىق ھېكايىسى «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلى ئۆتكۈزگەن «دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىغا سوۋغا» ئەسەرلەرنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «ئىلىغا مۇھەببەت» دېگەن ناخشا تېكىستى، «ئانا زېمىن مېنىڭ قەلبىمدە» دېگەن گۇرۇپپىلىق ناخشىلار دۆلەتنىڭ «بەشتە بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئۈمەر غازى (1932 ~ 1997) يازغۇچى. قازاق، شىنجاڭ تولى ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. «شۇغىلا» (قازاقچە) ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «سامانيولى»، «پەسىل قۇشلىرى»، «تۆگە» قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى، «ئوۋچىنىڭ ھېكايىسى»، «تارازا» ناملىق رومانلىرى، «مەيىن شامال» دېگەن دراممىسى بار. لېرىكىلىك شېئىرى «خاتىرە مۇنارى»، «تارازا» دېگەن رومانى 1 - نۆۋەتلىك ۋە 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئە-

سەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

لېپى ماۋكوۋي (1934 ~) ئەدەبىي ئوبزۇرچى، شەنشى ئۇلكىسىنىڭ دالى ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ھازىر زامان ئەدەبىياتى ماگىستىر ئاسپىرانتلار بېتەكچىسى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى قىرائەتخانىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئىنستىتۇتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «ئەربىي را-يون ئەدەبىياتى توغرىسىدا»، «كىنو ـ دراما ئوبزور-چىلىقى»، «يېپەك يولىدىكى مىللەتلەرنىڭ خەلق ئې-غىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتى» قاتارلىقلار بار. باش تۇزگۇ-چى بولغان ياكى تۇزۇشكە قاتناشقان ئەسەرلىرىدىن «چېگرا رايون يېڭى شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار»، «جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخى» قاتارلىق 13 پارچە ئەسەر بار. نۇرغۇن قېتىم مەملىكەتلىك ئەد-رىيات ئورۇنلىرى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر بىر-لەشمىسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇنەۋ-ۋەر ماقالە، ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ۋاڭ مىڭ (1934 ~) يازغۇچى، خېبىي ئۇلكىسىنىڭ نەنپى ناھىيىسىدىن، ئۇزى بېيجىڭدا تۇ-غۇلغان. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. بۇرۇن بېيجىڭ 3 ـ رايون ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. 1963 ـ يىلىدىن 1979 ـ يىلغىچە شىنجاڭدا 16 يىل تۇرغان، بۇ جەريانداا غۇلجا بايانداي كوممۇنىسى (ھازىرقى يېزا) 2 ـ چوڭ ئەترەت-نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1979 ـ يىلى بېيجىڭغا قايتىپ بېرىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەدەنىيەت مىنىستىرى، «خەلق ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئا-ۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائە-مىي كومىتېت ئەزاسى بولغان. نۇرغۇن ھېكايە، نەسر، شېئىر، ئوبزۇر، ماقالىلىرىنى ئېلان قىلغان. ۋەكىل خاراكتېرلىك ھېكايىلىرىدىن «باھار تىنە-غى»، «دېڭىزنىڭ چۈشى»، «لەگلەك لىنتىسى» قا-تارلىقلار، پوۋېستلىرىدىن «كېپىنەك»، «چاتما ھېكا-يىلەردىن «ئىلىدا» قاتارلىقلار بار، ئۇنىڭدىن باشقا «ياشىسۇن ياشلىق»، «ھەربىكەت ئادەم شەكلىنى ئۆز-گەرتىدۇ»، دېگەن رومانلىرى، «مۇھەببەت پەسلى»، «ئەدەبسىزلىك پەسلى»، «ئارىسالدىلىق پەسلى» قاتار-لىق نەچچە ئون ئەدەبىي تەنقىدات ئەسەرلىرى بار. ئە-سەرلىرى ئىنگلىز، فرانسۇز، ئىتالىيان، نېمىس، يا-پون تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ئەسەرلىرى نۇرغۇن قېتىم دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئون تومۇلۇق «ۋاڭ مىڭ ئەسەرلىرى» بار.

مۇھەممەتجان سادىق (1934 ~) شائىر. ئۇيغۇر، شىنجاڭ غۇلجىدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈر-گەن. خوتەن، قەشقەرلەردە ئوتتۇرا مەكتەپتە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولغان، ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى-نىڭ پروفېسسورى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ئەدەبىيات ـ مەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رە-ئىسى، ئەسەرلىرىدىن «قېلىن قاردىكى ناخشا»، «ت-يانشان ناخشىسى»، «ۋاپا ۋە مەردلىك» قاتارلىق شې-ئىرلار توپلىمى، «ئىلى پەرزەنتلىرى» دېگەن شېئىرى رومانى قاتارلىقلار بار. لىرىكىلىق شېئىر «يېزا يول-دا» ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى مۇنا-سىۋىتى بىلەن ئۇنتۇلۇلگەن باھالاشتا ئاز سانلىق مىل-لەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، لىرە-كىلىك داستان «چىن مۇھەببەت» 1 ـ نۇۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

خاۋ گۈەنجۇڭ (1935 ~ 1994) ئەدەبىي تەر-جىمان. گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ ئۇۋېي شەھىرىدىن. جۇڭ-گو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئالىي مەك-تەپنى پۈتتۈرگەن. ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەد-ئەتچىلەر بىرلەشمىسى «مىللىي يازغۇچىلار» ژۇرنىلە-نىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، ئالىي تەرجىمان، ئاپ-تونوم رايونلۇق 5 ـ، 6 ـ، 7ـ نۇۋەتلىك سىياسىي كېڭەش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. ئاساسلىق ئەسەرلەر-دىن «ئوغۇزنامە»، «لۇتفى شېئىرلىرىدىن تالـلا-ىملار»، «ئېگىز قالپاقلىق يۇسۇپخان» ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك داستانى «قۇتادغۇبلىك» (باشقىلار بىلەن بىرلەشكەن) قاتارلىقلار بار. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش، كوررېكتورلۇق قىلىش خىزمەتلىرىگە قاتناشقان. باشقىلار بىلەن بىر-لىشىپ «لياۋجەي رىۋايەتلىرى»، «لى ساۋ» قاتارلىق جۇڭگو كلاسسىك نادىر ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەر-جىمە قىلغان. ئۇيغۇر شائىرلىرى تېيىپجان، ئابدۇكې-رىم خوجا قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان.

قەيۇم تۇردى (1. 1936 ~ 9. 1999) يازغۇچى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قەشقەردىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. يەكەن ناھىيىلىك گېزىتىنىڭ مۇخبىرى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، مۇدىرىيەت ئەزاسى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «قىزىلتاغ باتۇرلىرى» (خەنزۇچە كىتابنىڭ نامى «قىزىلتاغ ئېتىكىدە») رومانى، «كۆرەشچان يىللار» (3 تومлۇق) رومانى، «سۇزۇك ئاسمان»، «تىمتاس جۇڭغار» (3 تومлۇق) رومانلىرى بار، «بوغدا ئاتا» قاتارلىق ئون نەچچە پوۋېستى بار. «كۆرەشچان يىللار»، «بوغدا ئاتا»، «رەڭدار دۇنيا» ئايرىم ـ ئايرىم 1 ـ، 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

رەخىم قاسىم (1936 ~) شائىر ئەدەبىي تەرجىمان. ئۇيغۇر. شىنجاڭ غۇلجىدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. «تارىم» ژۇرنىلى، «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» ژۇرنىلىدا مۇھەررىر بولغان، ئالىي تەرجىمان. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. ئەسەرلىرىدىن «ئالۇ ناخشىلىرى»، «يېڭىش ئۇيغۇسى»، «يەر ـ ئۇلۇغ ئانا» قاتارلىق لىرىك شېئىرلار توپلىمى، داستان «چولپان» قاتارلىقلار بار. گومۇرۇ، ئەي چىلاق، گو شاۋچۈەن قاتارلىق خەنزۇ شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان. جاك جىمىننىڭ «دەسلەپكى مۇھەببەت»، «تىيانشانغا ئوخشاش بول» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى تەرجىمە قىلغان. «چولپان» داستانى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۇزىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا، «يەر ئۇلۇغ ئانا» ناملىق داستانى 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شاكەن ئوڭالباي (11. 1937 ~) شائىر. قازاق، شىنجاڭ ئالتايدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. 1 ـ ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتوتىدا ئوقۇتقۇچى، ئاپتونوم رايونلۇق تىل ـ يېزىق كومىتېتى يېزىق ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى قازاق تىلى تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، «شۇغىلا» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرىي رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەسلىھەت ـ تارىخ تەتقىقات سارىيىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «يىللار ناخشىسى»، «ئوۋ بۆركۈتى تۇتقان ئادەم»، «يېشىل زېمىن» قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى، «سەپەردە» ناملىق نەسرىلەر توپلىمى قاتارلىقلار بار. لىرىكىلىق شېئىرى «ئۇستاز» 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

زوردۇن سابىر (1937 ~ 1997) يازغۇچى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ غۇلجىدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ 4 ـ، 5 ـ قارارلىق مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. «ئابرال شامالى» رى»، «ئىزدىنىش»، «ئانا يۇرت» (3 تومлۇق) قاتارلىق رومانلىرى، «شەبنەم»، «ساداقەت»، «ئارچا ياپرىقى»، «جىگدىلەر پىچىرلايدۇ»، «زوردۇن سابىر ھېكايىلىرىدىن تاللانمىلار» (خەنزۇچە) قاتارلىق نۇرغۇن پوۋېست ـ ھېكايىلەر توپلىمى بار. «دولان ياشلىرى» ناملىق ھېكايىسى، «ئىزدىنىش» رومانى ئايرىم ـ ئايرىم 1 ـ نۆۋەتلىك، 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئورازقان ئەخمەت (1938 ~) يازغۇچى. قازاق، شىنجاڭ قورغاستىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. «ئىلى دەرياسى» (قازاقچە) ژۇرنىلىدا مۇھەررىر، باش مۇھەررىر، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ھەمدە كەسپىي يازغۇچى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «باھارنىڭ خىيالى»، «ئۆچمەس چىراغ» قاتارلىق ھېكايىلەر توپلىمى، «ئۆزگىرىش»، «يېشىل داۋان» قاتارلىق رومانلىرى بار. «ئۆزگىرىش» ناملىق رومانى، «ئىلھام بۇلىقى»

(خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغاندا «توي كېچىسى» دەپ گېلىنغان) ناملىق ھېكايىسى 1 ـ نۆۋەتلىك، 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

جۇماباي بىلال (1941 ~) يازغۇچى، قازاق. شىنجاڭ دۇربىلجىن ناھىيىسىدىن، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى. ئەسەرلىرىدىن «دادامنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى»، «ئەجدادلاردىن قالغان مىراس»، «غۇۋا كۆرۈنگەن تاغ» قاتارلىق ھېكايە ـ پوۋېستلار توپلىمى، «تاغ ـ ئېدىرنىڭ يېڭى قىياپىتى» قاتارلىق رومانلىرى بار. «تاغ ـ ئېدىرنىڭ يېڭى قىياپىتى» ناملىق رومانى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇتتۇزۇلگەن باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «ئەجدادلاردىن قالغان مىراس» ناملىق پوۋېستى 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا، «كۆك قار» ناملىق ھېكايىسى «مىللەتلەر ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ شەندەن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئىرىسبەك ئاۋغان (1942 ~ 1996) يازغۇچى. قىرغىز، شىنجاڭ موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. «شۇغىلا» (قازاقچە) ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، «قىرغىز ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، «ماناس» داستانىنى رەتلەش تەھرىرلەش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «ئاق بۈركۈت»، «ھايات»، «شېئىرى ھېسسىياتسىز كېچە» قاتارلىق ھېكايىلەر توپلىمى بار. «ھايات» ناملىق ھېكايىسى 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىي ئىجادىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

داۋۇنەندەي (1943 ~) يازغۇچى، موڭغۇل، شىنجاڭ خېجىڭ ناھىيىسىدىن. ئوتتۇرا مەكتەپتە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى مەدەنىيەت ئىدارىسى، ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، ئوبلاستلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى، «بايىنغولىن» (موڭغۇلچە) ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو موڭغۇل ئەدەبىيات تەنقىدات جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، قوشۇمچە باش كاتىپى، جۇڭگو جاڭخىر داستانى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. 200 پارچىدىن كۆپ شېئىر ئېلان قىلغان، 30 پارچىدىن كۆپ پوۋېست، ھېكايە يازغان. «قۇياش ۋە ھايات» ناملىق شېئىرلار توپلىمى، «قارلىق داۋان ناخشىسى» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى بار. «بۇرۇلۇش» ناملىق ھېكايىسى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇتتۇزۇلگەن باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن، «سېرىق بوۋاي» ناملىق ھېكايىسى ئوتتۇرا مەكتەپ موڭغۇلچە ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلگەن.

لۇ تىيەنمىڭ (1943 ~) يازغۇچى جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ نەنتۇڭ شەھىرىدىن. جۇڭگو كوممۇنىست پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىي يېزا ئىگىلىك 7 ـ شىنىڭ ئىشچىسى، بەنجاڭ، ھەربىي ئىشلار سەنئىسى، تەشۋىقات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى سەنئەت ئۇممىكىنىڭ ئىجادىيەتچىسى، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تېلېۋىزىيە تەسىياتىرى ئىشلەش مەركىزىي ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلىرىدىن «يەلكەن چىقىرىپ سەپەرگە چىقىش» ناملىق درامىسى، «ئاھ، ياۋا كەندىرگۈلى» ناملىق پوۋېست ـ ھېكايىلەر توپلىمى، «ساننا ئېگىزلىكىدىكى قۇياش» ناملىق رومانى، «ئوبۇقتىن چىقىش» ناملىق كىنو سىناريىسى، «خۇا لۇگىلى»، «لى كېنۇك» ناملىق تېلېۋىزىيە چاتما تىياتىرى بار. نۇرغۇن قېتىم رومان مۇكاپاتىغا ۋە «بەشتە بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىغا، فېيتيەن، ئالتۇن بۇركۈت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ياڭ مۇ (1944 ~) شائىر، سىچۇەن ئۇلكىسىنىڭ چۇشيەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىي يېزا ئىگىلىك 8 ـ شى مۇساۋىن دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشچىسى، تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات كادىرى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قوشۇمچە شەھەرلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى،

شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇ- ئاۋىن رەئىسى، سىچۈەن ئۇلكىلىك يازغۇچىلار جەمئى- يىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، پارتكۇرۇپېسىنىڭ مۇئا- ۋىن شۇجىسى، «يۇلتۇز» شېئىر ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى بولغان. غەربىي شىمالدىكى تۇنجى شېئىر ژۇرنىلى «يېشىل شامال» ژۇرنىلىنى تەسىس قىلغان ۋە چىقارغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «تېرىلگەن دې- ڭىز» ، «ياۋا ئەتىرگۈل» ، «باياۋان بىلەن خەنجەر — يالۇ مونىڭ چېگرا رايون شېئىرلىرى» ، «غەرب مۇزى- كىسى» قاتارلىق شېئىرلار توپلىمى، «غەربتىكى سەر- گەردانلىق خاتىرىسى» ناملىق تەرجىمھال خاراكتېر- لىك چوڭ ھەجىملىك ئەسىرى قاتارلىق ئون نەچچە ئەسىرى بار. ئۇ يېڭى چېگرا رايون شېئىرلىرىنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك شائىرلىرىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ داڭلىق ئەسىرى «مەن يىگىت» مەملىكەتلىك ئونتۇرا - ياش شائىرلار مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرى مۇكاپاتى- غا، شېئىرلار توپلىمى «تېرىلگەن دېڭىز» 2 - نۆۋەت- لىك مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر يېڭى شېئىر مۇكاپاتىغا، چوڭ ھەجىملىك تەرجىمھال خاراكتېرلىك ئەسىرى «ئاسمان بۆرىسى يۇلتۇزى ئاستىدا» مەملىكەتلىك راد- ئو سەنئىتى ھۆكۈمەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شېئىرلار توپلىمى «ياۋا ئەتىرگۈل» نى ئامېرىكا پارلامېنتى كۈ- تۈپخانىسى ساقلاشقا ئالغان. بەزى ئەسەرلىرى ئىنگلىز، فرانسۇز، رومىن، ئىتالىيان تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان.

مەمتىمىن ھوشۇر (1944 ~) يازغۇچى. ئۇيغۇر، شىنجاڭ غۇلجىدىن. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈر- گەن. «ئىلى دەريا‌سى» (ئۇيغۇرچە) ئەدەبىي ژۇرنىلىدا مۇھەررىر، باش مۇھەررىر، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوب- لاستى يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قو- شۇمچە كەسپىي يازغۇچى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئى- يىتىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى ئەزا- غان. ئەسەرلىرىدىن «نەي ئاۋازى» ، «بۇ چۈش ئە- مەس» ، «مەمتىمىن ھوشۇر ھېكايىلىرىدىن تاللا- ملار» ، «مەمتىمىن ھوشۇر پوۋېستلىرىدىن تاللانمە- لار» قاتارلىق ھېكايە - پوۋېستلار توپلىمى، «يىللار شۇنداق ئۆتكەن» ناملىق بىئوگرافىك قىسسە، «قۇمغا كۆمۈلگەن شەھەر» ناملىق رومانى قاتارلىق ئون نەچچە پارچە ئەسىرى بار. «ساۋاقداشلار» ناملىق پوۋېستى ئاپتونوم رايونلۇق يېڭى دەۋر ئەدەبىياتى مۇنەۋۋەر ئە- سەرلەر مۇكاپاتىغا، «بۇ چۈش ئەمەس» ناملىق ھېكايە- لەر توپلىمى 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىيىتى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مۇكا- پاتىغا ئېرىشكەن. 30 نەچچە پارچە ئەسىرى خەنزۇ، مۇڭغۇل، قازاق، ئۇزبېك يېزىقلىرىغا تەرجىمە قىلىنغان.

جاڭ دېيى (1945 ~) شائىر. جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ ئۇشاق ناھىيىسىدىن. شاڭخەيدە تۇغۇلغان. «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» (ھازىرقى «جۇڭگو غەر- بىي رايون ئەدەبىياتى») ژۇرنىلىدا مۇھەررىر، شىن- جاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئەسەرلىرىدىن «تەر ناخشىسى» ، «يېشىل تارىم» ، «قۇملۇق ۋە مەن» ، «ھايات» ، «قاراتاش» ، «غەربىي دىيار قۇياشى» قاتار- لىق ئون نەچچە شېئىرلار توپلىمى بار. «يېڭى چېگرا رايون شېئىرلىرى» ئىجادچىلىرى ئىچىدىكى ۋەكىل خاراكتېرلىك شائىرلارنىڭ بىرى. 1991 - يىلى جۇڭ- خۇا ئەدەبىيات فوندىنىڭ «جۇڭ جۇڭخۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. بىر قىسىم شېئىرلىرى ئىنگ- لىز، فرانسوز تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان.

جۇ تاۋ (1946 ~) شائىر، نەسرچى، شەن- شى ئۇلكىسىنىڭ يۇشى ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇ- نىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئالىي مەكتەپنى پۈتـ- تۈرگەن. لەنجۇ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈم ئىجاد- چەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەم- ئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتـ- نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچە- لەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئەسەر- لىرىدىن «ئاۋغۇستتىكى باغ» ، «پادىچى» ، «نەي» قا- تارلىق شېئىرلار توپلىمى، «ئەتىۋارلىق قۇش» ، «بە- چايان چۆل» ، «سەددىچىنگە ساياھەت» ، «جۇڭخۇا تال- لانما ئەسرلىرى، جۇتاۋ قىسمى» ، «غەربىي رايوننىڭ تومۇرى» قاتارلىق ئەسرلەر توپلىمى بولۇپ، 30 چە توپلىمى بار. «سىرلىق تاغ» 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتـ- لىك مۇنەۋۋەر، يېڭى شېئىرلار مۇكاپاتىغا، «جۇڭخۇا تاللانغان ئەسرلىرى، جۇتاۋ قىسمى» جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك لۇشۈن ئەدەبىيات مۇكا- پاتىغا ئېرىشكەن. جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدـ- كى «يېڭى چېگرا رايون شېئىرلىرى» ئىجادچىلىرى ئە- چىدىكى ۋەكىل خاراكتېرلىك شائىرلارنىڭ بىرى،

«غەربىي رايون ئەسىرلىرى» نامى تەشەببۇسچىسى ۋە ئە-جادىيەتچىسى.

يامى لىەن (1947 ~) يازغۇچى. ئەدەبىيات تەنقىدچىسى. لياۋنىڭ ئۇلكىسىنىڭ لياۋياڭ ناھىيە-سىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن. ئۇرۇمچى لېيۇداۋان كۆ-مۈركىنى ئىتتىپاق كومىتېتىدا ئىشلىگەن. جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى جۇڭگو كلاسسىك ئە-دەبىياتى تەتقىقاتچىسى. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئۇ-يۇقتا قاراپ ماڭغاندا» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى، «ئە-سىرلەر يوپى يېشىلمىگەن سىر» ناملىق رومانى، ئېكسپېدىتسىيە تېمىسىدىكى چوڭ ھەجىملىك نەسىر «چۆل - بايراۋاندىكى يالغۇز سەپەر»، «لوپنۇردىكى ئەڭ ئاخىرقى ئادەم» قاتارلىقلار بار. ئىلمىي ئەسەرلىرىدىن «يۇەن دەۋرىدىكى غەربىي دىيار شائىرلىرى ئۇستىدە تەتقىقات» قاتارلىقلار بار. «تالاس دەۋرى شېئىرلىرىدىكى كونا ھېكايەتلەر لۇغىتى»، «جۇڭگو ئەدەبىيات چوڭ لۇغىتى» قاتارلىق چوڭ ھەجىملىك قورال كىتابلارنى تۈزۈش ۋە تەھرىرلەش خىزمەتلىرىگە قاتناشقان. «غەر-بىي رايوندىكى ئېكسپېدىتسىيە تەكشۈرۈش مەجمۇئە-سى»، ئېكسپېدىتسىيە ۋە تېپىش» قاتارلىق ئىككى چوڭ مەجمۇئەنىڭ باش تۈزگۈچىسى بولغان، بۇلاردىن 16 خىل كىتابنى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلىپ چىقاردى. باش تۈزگۈچى بولغان «جۇگو ئەدەبىيات لۇ-غىتى، شېئىر - نەزمىلەر قىسمى» مەملىكەتلىك لۇ-غەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

جۇ جېڭباۋ (1948 ~) ئەدەبىي ئوبزورچى، جياڭسۇ ئۇلكىسىنىڭ جاڭشۇ شەھىرىدىن. بۇرۇن خو-تەن، قەشقەرلەردە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا ئىشچى، مۇخبىر، مۇھەررىر، ئورگان كادىرى بولغان. ئۇرۇم-چى ھەربىي رايونىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتچىسى، «1 - ئاۋغۇست» كىنو ستودىيەسى «جۇڭگو- چەت ئەل ھەربىي كىنو - فىلىملىرى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەر-رىرى بولغان. نەشر قىلىنغان ئەسەرلىرى ۋە ئوبزورلار توپلىمىدىن «ۋەن جى ناخشا تېكىستلىرىنىڭ سەز-گۈتى»، «ھېكايە ۋە شېئىرنىڭ سەنئىتى»، «ھەربىي ئىشلار ئەدەبىياتى توغرىسىدا»، «ھېكايە دۇنياسىنىڭ بىر بۇرجىكى»، «پانتاقلىق يول سەپىرى»، «جۇمۇ-رىيەت ئەدەبىياتىنىڭ 50 يىللىقى» قاتارلىق 15 دەك ئەسىرى بار. يەنە ئۇ باش تۈزگۈچى بولغان بىرقانچە ئەدەبىي ماقالىلەر ياكى ئەسەرلەر توپلىمى بار.

بەي يەن (2. 1912 ~ 8. 1989) فوتوگراف. ئەسلي ئىسمى شېن تولك، سۇن زىيىنىڭ دېگەن ئىسمىنـ مۇ ئىشلەتكەن، جېجيانىڭ ئۇلكىسىنىڭ جاشىنىڭ شەھىرـ-دىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1938 - يىلى يەنئەنگە بېرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھەربىي - سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىنا، يەنئەن مارکسىزم - لېنىنىزم ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇغان. 1949 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىدە مۇھەررىر، فوتو سۈرەت مۇخبىرى، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت گۈزۈپپېسىنىڭ باشلىقى، جۇڭگو فوتوگـ-رافچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى، جۇڭگو فوتوگرافچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، شىنـ-جاڭ فوتوگرافچىلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي رەئىسى بولغان. ئۇ شىنجاڭ فوتو سۈرەت ئىشلىرىنىڭ پېشۋا-سى ۋە ئاساس سالغۇچىلىرىنىڭ بىرى. دۆلەت قۇرۇل-غاندىن بۇيان شىنجاڭدا يۈز بەرگەن چوڭ تارىخىي ۋەقە-لەر ۋە قۇرۇلۇش نەتىجىلىرىنى سۈرەتكە ئالغان. بۇلار-نىڭ ئىچىدىكى نۇرغۇن فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى «خەلق گېزىتى»، «خەلق رەسىملىك ژۇرنىلى»، «مىللەتلەر رەسىملىك ژۇرنىلى» ئىشلەتكەن. نۇرغۇن قېتىم مەملىكەتلىك فوتو سۈرەت سەنئىتى كۆرگەزمـ-سىگە قاتناشقان.

ۋاڭ لوبىن (12. 1913 ~ 3. 1996) كومپو زىتور. بېيجىڭلىق، بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى سەنئەت فاكۇلتېتىنى پۈتتۈر-گەن. دۆلەتلىك 1 - دەرىجـ-لىك كومپوزىتور. 1937 - يىلى 11 - ئايدا شەنشى ئۆل-كىسىدە دىك لىك رەھبەرلـ-كىدىكى «غەربىي شىمال جەڭگاھ مۇلازىمەت ئۇمىكى» گە قاتناشقان. 1938 - يىلى 5 - ئايدا لەنجۇدا «غەربىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دراما ئۇمىكى» گە قاتنىشىپ، ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قوتقۇزۇش تەشۋىقاتىغا قاتناشقان. 1949 - يىلى 9 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشقان، كېيىن 1- دالا ئارمىيىسى 1 - بىكتۇەن سىياسىي بيۇروسى 1 - تەشۋىقات باشقارمىسى ئەدەبىيات - سەنئەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆسى ئەدەبىيات - سەنئەت

بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ مۇزىكا ئىجادىيەتچىسى ۋە سەنئەت مەسلىھەتچىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غالىبىيەت ئوردىنىڭ شەرەپ مېدالىغا ئېرىشكەن. غەربىي شىمالدىكى ئون نەچچە مىللەتنىڭ مىللىي ناخشىلىرىدىن 1000 دىن ئارتۇقىنى يىغقان، رەتلىگەن، ئۆزگەرتكەن، تەرجىمە قىلغان. ناخشا توپلىمىدىن سەككىزنى نەشر قىلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە «داۋانچىڭ قىزى»، «ئالمىخان» قاتارلىقلار دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدا ناھايىتى كەڭ تارقىلىپ ئېيتىلماقتا. «15 كۈنلۈك ئاي چىقتى»، «ئاشۇ يىراق يەردە» ناملىق ئىككى ناخشىسى «XX ئەسىر جۇڭگولۇقلار مۇزىكىسىدىكى نادىر ئەسەرلەر» قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. نۇرغۇن قېتىم ئامېرىكا، سىنگاپور قاتارلىق دۆلەت ۋە شىياڭگاڭ رايونىغا بېرىپ ئويۇن قويغان، ئۇنى «غەربىي رايوننىڭ ناخشا پادىشاھى» دەپ تەرىپلەشكەن.

لى بەنمۇ (4.1915 ～) خەنتات. گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ ئۇشەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن تېخنىكىۋىي ۋالىي مەھكىمىسى ماتارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، غەربىي شىمال تۆمۈرىيول قۇرۇلۇشى ئىدارىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ سىياسەت تەتقىقاتچىسى، «غەربىي شىمال تۆمۈرىيولى گېزىتى»نىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، «شىنجاڭ تۆمۈرىيول گېزىتى»نىڭ باش مۇھەررىرى، تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ خەلق قاتارلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، پەخرىي رەئىسى، جۇڭگو خەلقئارا جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، جۇڭخۇا شېئىر ـ نەزمە ئىلمىي جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ پەخرىي باشلىقى، ئامېرىكا نيويورك «چەت ئەل نەزمە ئۈيۈشمىسى»نىڭ پەخرىي مەسلىھەتچىسى بولغان. ئۇنىڭ نۇرغۇن ھۆسنىخەت ئەسەرلىرى ماۋجۇشى خاتىرە سارىيى، جۇڭنەلەي خاتىرە سارىيى، خان جەمەتى قەبرىستانلىقى مۇزىيى، شىئەن ئابىدىلەر سارىيى قاتارلىق جايلاردا ساقلاشقا، كۆرگەزمە قىلىشقا قويۇل قىلىنغان. ھۆسنىخەتلىرى تېخىمۇ سەددىچىن ئابىدە سارىيى، جىڭجۇ خۇاڭخې ئابىدە سارىيى، خاڭجۇ تۇڭلۇيەنزى قەبرىستانلىقى دىياۋتەي ئابىدە سارىيى، شېنجېن «گۈزەل جۇڭخۇا» ئابىدىلەر سارىيى قاتارلىق جايلاردا تاشقا ئويۇلۇپ تىكلەپ قويۇلغان.

يۈسۈپ ماماي (1918 ～) «ماناس» قوشاقچىسى (قىرغىزچە «ماناسچى»). قىرغىز. شىنجاڭ ئاقچى ناھىيىسىدىن. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا ماھىر ئالىمە. تۇغۇلغان. ئايىمى ۋە ھەدىسى، ئاكىسى ھەممىسى قوشاقچى. 16 ياش ۋاقتىدىلا پۈتۈن «ماناس» داستانىنى يادلىيالايدىغان بولغان ھەمدە بىر قىسمىنى نەسرى شەكلىدىن نەزمىگە ئايلاندۇرغان. شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1979ـ يىلى جۇڭگو خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن بېيجىڭغا بېرىپ «ماناس» داستانىنىڭ ئالدىنقى ئالتە بابىنى ئېيتىپ چىقان، كېيىن 7ـ، 8 ـ بابلىرىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭلۇغۇغا ئالدۇرغان. ئون نەچچە يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ «يۈسۈپ ماماي ئېيتقان «ماناس داستانى»» نى تاماملىغان. 1984 ـ يىلىدىن 1995 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى قىرغىزچە «ماناس داستانى»نى تولۇق نەشر قىلىپ بولغان. ئۇ سەككىز قىسىم 18 تۇم بولۇپ، 220 مىڭ مىسرا، 2 مىليون خەتتىن كۆپ. ئۇ ئېيتقان بۇ ئەسەر نۇرغۇن قېتىم مەسلىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا، جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ۋە جۇڭگو ئەلنەغمىچىلەر جەمئىيىتىنىڭ «جۇڭگو ئەلنەغمە تاغ گۈلى مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن. نۇرغۇن قېتىم تەكلىپكە بىنائەن خەلقئارادىكى، دۆلەت ئىچىدىكى مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتناشقان، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتچىلىرىنى «زامانىمىزنىڭ ھومېرى» دەپ تەرىپلەشكەن.

شۇ شۇجى (9.1922 ～) جۇڭگوچە رەسسامى، خېنەن ئۆلكىسىنىڭ گۇاڭشەن ناھىيىسىدىن. ئالىي تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك رەسسام، شىنجاڭ رەسساملار ئاكادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پەخرىي باشلىقى، شىنجاڭ رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شەنشى ئۆلكىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ

كەسپىي رەسسامى. ئۇ ئات سىزىش بىلەن داڭق چىقار-
غان. «غەربىي رايون مەنزىرىسىنى سىزىشتىكى يېڭى
ئۇسلۇبچىلار» نىڭ باشلامچىسى. ئۇ سىزغان «گەنتياز-
لىق تېرىلغۇ يۇرۇشلۇق رەسىملەر» مەملىكەتلىك ياش
رەسساملار كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت
مىنىستىرلىقىنىڭ «مەملىكەتلىك ياش رەسساملار كۆر-
گەزمىسى مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. «تۆگە قوغۇرىقى
تاغ - جىلغىلارنى ياڭراتتى» ناملىق رەسىمى شىنجاڭ
رەسىم كۆرگەزمىسىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىش-
كەن. «تەكرىتېغىنىڭ شىمال - جەنۇب رەسىملىرى
توپلىمى» ، «ئۇ شۇجى رەسىملىرى توپلىمى» قاتارلىق
رەسىملەر توپلىمى نەشر قىلىنغان. «ئۇ شۇجى رە-
سىملىرى توپلىمى» مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت كە-
تابلىرى بويىچە «خۇاڭخې ئالتۇن كالا 1 - دەرىجىلىك
مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. ئۇ نۇرغۇن قېتىم پايتەخت
خەلق ساربىيى، تېيەنئەنمېن راۋنقى، ماۋجۇشى خاتىرە
ساربىيى قاتارلىق مۇھىم سورۇنلاردا رەسىم سىزغان ۋە
ئۇ يەرلەردەر ساقلانغان. ئاۋسترالىيەگە بېرىپ ئۆزە-
نىڭ رەسىم كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزگەن.

سىراجىدىن زەپەر (7. 1923 ~ 3. 1993) دراماتورگ، پىداگوگ، ئۇيغۇر. شىنجاڭ تۇرپاندىن. شائخەي دراما ئىنستىتۇتى رېژىسسورلار تەربىيىلەش سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. جۈڭگو كومموئىستىك پارتىيە-
سىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 - دەرىجىلىك رېژىسسور. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ماۋ-
دۇن سىنىپ مەسئۇلى بولغان «شىنجاڭ مەدەنىيەت كا-
دىرلىرى تەربىيىلەش سىنىپى» دا ئوقۇغان. جاۋدەن قا-
تارلىق يولداشلار بىلەن بىللە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قار-
شى گەدەبىيات - سەنئەت تەشۋىقاتىغا قاتنىشىپ، «ئال-
دىنقى سەپكە يارىدەم بېرىش» ، «بىزنىڭ ۋەتىنىمىز»
قاتارلىق دراممىلارنى قويغان. 1946 - يىلى شىنجاڭدە-
كى ئوچ ئۆلكەيەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئوچ ئۆلكەيەت
سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى، قوشۇمچە رېژىسسورى
بولغان. 1949 - يىلدىن كېيىن تۇرپان ناھىيىسىنىڭ
ھاكىمى، ناھىيە پارتكومىنىڭ دائىمى ھەيئىتى، شىد-
جاڭ ناخشا ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ باشلىقى، باش رې-
ژىسسورى، شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن
مۇدىرى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ درا-
مىچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، جۈڭگو دراممىچىلار
جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى بولغان. «تۇرپان ناخشە-
سى» ، «غېرىب - سەنەم» ، «كۆرەش مۇساپىسى» ،
«يالقۇنتاغنىڭ غەزىپى» قاتارلىق دراممىلارغا رېژىسـ-
سۇرلۇق قىلغان.

ۋەن تۇڭشۇ (12. 1923 ~) كومپوزىتور. خۇبەي ئۇلكىسىنىڭ ۋۇخەن شەھىرىدىن. تەنجىڭ دۆ-
لەتلىك مۇزىكا ئىنستىتۇتى دەرىجىلىك مۇزىكا فاكۇلتېتـ-
نى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ گەدەبىيات - سەنئەتچىلەر
بىرلەشمىسىنىڭ كەسپىي كومپوزىتورى، تەتقىقاتچى،
جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى 4 - نۆۋەتلىك كومىتـ-
تېنىڭ ھەيئىتى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت مۇزىكـ-
سى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، شىنجاڭ
مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي رەئىسى، مىللىي
ناخشا «شانلىق بېيجىڭ» ، «ماۋ زېدوڭنى كۆيلەيمىز»
قاتارلىقلارنى نۇتىغا ئېلىپ، ناخشا تېكىستىنى تەرجىمە
قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدىكى «ماۋزېدوڭنى كۆيلەيمىز»
مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، جۇڭگو گەدەبىيات - سەنئەت-
چىلەر بىرلەشمىسىنىڭ «خەلق ناخشىلىرى» 1 - دەرە-
جىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «قول تۇتۇشۇپ» ،
«قوزا» ، «پادىچى ناخشىسى» قاتارلىق ناخشا مۇزىكـ-
لىرىنى ئىجاد قىلغان. «ئۇيغۇر 12 مۇقامى» (ئىككى
تومۇق) نى ئۇنىتالغۇغا ئېلىش، نۇتىلاشتۇرۇش، نەشر
قىلدۇرۇش خىزمەتلىرىگە قاتناشقان، «ئۇيغۇر چالغۇ
ئەسۋابلىرى» ناملىق كىتابنى يېزىپ نەشر قىلدۇرغان.
200 دىن ئارتۇق خەلق ناخشىلىرىنى، 32 دىن ئارتۇق
خەلق مۇزىكىلىرىنى رەتلەپ چىقىپ ئېلان قىلغان،
مىللىي مۇزىكىغا ئائىت 30 نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالە
يازغان. «مۇقام ھەققىدە چۈشەنچە» ناملىق ئەسىرى
«دۇنيا ئىلمىي ئەسەرلەر خەزىنىسى» گە كىرگۈزۈلگەن
ھەمدە «دۇنيا مەدەنىيەت تۆھپىسى مۇكاپاتى» غا ئېرىش-
كەن. مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى،
مەدەنىيەت مىنىستىرلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونلۇق ھۆكۈمەت تەرىپىدىن «مۇقام سەنئەتكارى» دە-
گەن نام بېرىلگەن.

ھۈسەنجان جامى (5. 1926 ~) مۇزە-
كانت. ئۇيغۇر. شىنجاڭ غۇلجىدىن. جۇڭگو كومىمۇ-
نىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى، دۆلەتلىك 1 - دەرىجە-
لىك مۇزىكانت، شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلىنىڭ مەسلە-
ھەتچىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى 8-
نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، شىنجاڭ
مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى. تەمبۇر ماھىرى.
«غۇنچەم» دراممىسى، «غېرىب - سەنەم» ئوپېراسى،
«خەلق گۈلشەنى ياخشى» ئوپېراسى، «قىزىل چە-
راغ» ئوپېراسى قاتارلىق دراما - ئوپېرالارنىڭ نۇتىلـ-

رىنى يازغان ۋە باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ يېزىپ چىققان. «ئازاد زامان» ، «ۋەتىنىم» قاتارلىق ناخشىلارنىڭ مۇزىكىسىنى ئىجاد قىلغان. «ئەجدەم» قاتارلىق 15 ناخشىنىڭ مۇزىكىسىنى چېلىپ لېنتىغا ئالدۇرغان. «ئازاد زامان» نامىلىق ناخشىلار توپلىمى نەشر قىلىنغان. 12 مۇقامنى رەتلەش، ئۇنىۋالغۇغا ئېلىش خىزمىتىگە قاتناشقان. چاۋشيەن، ئوتتۇرا ئاسىيا، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىگە، شياڭگاڭ رايونىغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

ئايشەم كېرىم (10. 1931 ~ 9. 1998) دراما ئارتىسى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ كورلىدىن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ مۇقام ئاناسامبىلىنىڭ ناخشا ئارتىسى، جۈڭگو دراماچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ دراماچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان. «غۇنچەم» دراماسى، «غېرىب سەنەم» ئوپېراسى، «يالقۇنتاغ غەزىپى» دراماسى، «كۆرەش مۇساپىسى» دراماسى، «قىزىل چىراغ» ئوپېراسى قاتارلىق 50 نەچچە دراما ـ ئوپېرالاردا مۇھىم رول ئالغان. «بوستانلىقتا تەنتەنە» كىنو فىلىمىدە ئايال باش قەھرىمانىنىڭ رولىنى ئالغان. 12 مۇقام ئىچىدىكى سەككىز مۇقامنى رەتلەش، ئۇنىۋالغۇغا ئېلىش، ئېيتىش خىزمىتىگە قاتناشقان.

ھاجى راخمان (1932 ~ 1982) ئۇسسۇلچى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاتۇشتىن. قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىدە ئۇسسۇلچى، شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبىلىنىڭ ئارتىسى، ئۇسسۇل رېژىسسورى، ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۈڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، شىنجاڭ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 47 خىل ئۇسسۇل ئەسىرىنى ئىجاد قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە 15 خىل ئەسەر ھەرخىل مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. ئۇ ئىشلىگەن «قوغۇنچىلىق ئۇسسۇلى» 4 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا ياشلار ئوقۇغۇچىلار تىنچلىق بايرىمىدا كۈمۈش مېدالىغا ئېرىشكەن، «ئۈزۈمچىلىك ئۇسسۇلى» 6 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا ياشلار ـ ئوقۇغۇچىلار تىنچلىق بايرىمىدا ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشكەن. «بالا تەربىيىچىسى» ئۇسسۇلى دۆلەت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىغا سۇۋغا تەييارلاش پائالىيىتىدە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «مېھنىڭ راۋابىم» ، «پىلە باققۇچى قىز» ئۇسسۇللىرى مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «ئۈزۈمچىلىك ئۇسسۇلى» ، «جۇڭگو مىللەتلىرىنىڭ 20 ـ ئەسىردىكى ئۇسسۇللىرىنىڭ كلاسسىك نەمۇنىسى ئالتۇن پىل مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 12 يۇرۇشلۇك ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنىڭ ئاساسىي ماھارەت دەرسلىكىنى يېزىپ چىققان. ئوتتۇرا ئاسىيا، ئوتتۇرا شەرق ۋە شىمالىي ئافرىقا قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

تېيەن گې (12. 1933 ~) كومپوزىتور. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ دەنشېيەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك كومپوزىتور. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 1ـ دالا ئارمىيىسى 2 ـ كالونна 4 ـ لۇي تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ مۇزىكانتى. 2 ـ جۇن 4 ـ شى تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ تەشۋىقاتچىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئىجادىيەتچىسى. مۇزىكا ئەترىتىنىڭ باشلىقى، ئىجادىيەت گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۆمەكنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، لەنجۇ ھەربىي رايونى ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ ئىجادىيەتچىسى، جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى بولغان. 1000 دىن ئارتۇق ناخشا مۇزىكىسىنى ئىجاد قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە «يايلاق كېچىسى» ، «بىزنىڭ چېگرا جيانگىنەدىن قېلىشمايدۇ» ، «غۇلجا دەريا‌سى مېھرى» ، «بىكتۇەن ناخشىلىرى — زېمىن بىزنىڭ قەلبىمىزدە» قاتارلىقلار ناھايىتى داڭق چىقارغان. «تېيەن گې ئىجادىيىتىدىكى ناخشىلار» دىن تۆت تومى نەشر قىلىنغان. «كۆكدالا ناخشىلىرى» نامىلىق تېيەن گې مۇزىكىلىرىنىڭ سەنئەتلىك فىلىمىنى ئىشلىگەن. بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇ، نەنجىڭ، ئۈرۈمچىلەردە «تېيەن گې مۇزىكا ئەسەرلىرى مۇزىكا كېچىلىكى» ئۆتكۈزگەن. «يايلاق كېچىسى» دېگەن مۇزىكىسى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ماۋارىپ، پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ئۇرگىنى تەرىپىدىن تاللىنىپ دەرسلىككە كىرگۈزۈلگەن. «غۇلجا دەريا‌سى مېھرى» ۋە «بىز نەنمۇەندىن كەلگەنلەر» نامىلىق مۇزىكىلىرى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەملىكەتلىك مەنۇى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدىكى «بەشتە بىر قۇرۇلۇشى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

غازى ئەمەت (1935 ~) رەسسام، ئۇيغۇر، شىنجاڭ قەشقەردىن. شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، پروفېسورى، شىنجاڭ رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى.

سى، شىنجاڭ گەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى-نىڭ رەئىسى، جۇڭگو رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ مۇئا-ۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى، جۇڭگو گەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئىتى، ئاپتونوم رايون-لۇق مەدەنىيەت تارىخ ماتېرىيىلىنىڭ پەخرىي باشلىقى بول-غان. ۋەكىل خاراكتېرلىك گەسەرلىرىدىن «جەنايى ھۆكۈم» جۇڭگو گۈزەل سەنئەت ماتېرىيى تەرىپىدىن ساقلاشقا تاللانغان، «مەھمۇد قەشقەرى» ناملىق گەس-رى جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر گۈزەل سەنئەت گە-سەرلىرى كۆرگەزمىسىنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا، «مۇقام» ناملىق گەسىرى 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت گەسەرلىرى كۆرگەزمىسىنىڭ كۆمۈش مېدالىغا، «مۇزىكا مەستانىلىرى» تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ئېسىل ماي بويۇق رەسىملىرى مۇسابىقە-سىنىڭ كۆمۈش مېدالىغا ئېرىشكەن. نەشر قىلىنغان «غازى ئەمەت رەسىملىرى توپلىمى»، «غازى ئەمەت ماي بۇياق رەسىملىرىدىن تاللانمىلار» بار. گېرمانىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئىتالىيە، تۈركىيە، ئىران قاتار-لىق دۆلەتلەرگە تەكشۈرۈش ـ تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، رەسىم كۆرگەزمىسى ئۇتكۈزۈش ئۇچۇن بارغان. نۇر-غۇن گەسەرلىرى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا ساقلاشقا تال-لانغان.

سۇن لىك (5.1935 ～) ئۇسۇلچى، ئايال. جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ نەنجىڭ شەھىرىدىن. ئالىي تېخ-نىكومنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيە-سىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1-دەرىجىلىك رېژىسسور. شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۇسكىنىڭ ئۇسۇل ئارتىسى، ئۇسۇل رېژىسسورى، جۇڭگو ئۇسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇسۇلچىلار جەمئى-يىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 50 نەچچە ئۇسۇل-نى ئىجاد قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە «ئامانكۇل»، «غە-زەپ» ناملىق ئۇسۇللۇق تىياتىر، چوڭ تېپتىكىلىق ئۇيۇپرا «شىنجاڭ ياخشى»، «قوشۇنىمىز قۇياشقا باقىدۇ»، كوللېكتىپ ئۇسۇل «رىغبەت»، «توي ئۇسۇلى»، يالغۇز، ئىككى كىشىلىك ئۇسۇل «شىنجاڭدا باھار» قاتارلىقلاربار. 12 قېتىم مەملىكە-تلىك ۋە پۈتۈن ئارمىيە بويىچە ئۇتكۈزۈلگەن كۆرەكلەردە 1-دەرىجىلىك، 2-دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. جۇڭگو ئازادلىق ئارمىيە سىياسىي بۆلۈم تەرىپىدىن «پۈتۈن ئارمىيە بويىچە مۇنەۋۋەر ئۇسۇل رېژىسسو-رى» مۇكاپاتىغا، شىنجاڭ ئۇسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ «شىنجاڭ مىللىي ئۇسۇل ئىجادىيىتىگە، ئورۇندىشىغا تۆھپە قوشقان» دېگەن شەرەپ گۇۋاھنامىسىگە ئېرىش-كەن.

يالىك زۇچۇەن (1935 ～) ئۇسۇلچى. ئا-يال. خوتەن ئۆلكىسىنىڭ ۋۇخەن شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئۇسۇل رېژىسسورى. شىنجاڭ ھەربىي را-يونى سەنئەت ئۇسكىنىڭ ئۇسۇل ئارتىسى، ئۇسۇل رېژىسسورى، ئىجادىيەت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، جۇڭگو ئۇسۇلچىلار جەمئىيىتى 4 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ھەيئىتى، شىنجاڭ ئۇسۇلچىلار جەمئى-يىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. «ئۇزۇم بارىڭى ئاستىدا»، «رىغبەت» قاتارلىق ئۇسۇللىرى ئارمىيە بويىچە ئۇتكۈزۈلگەن كۆرەككە قاتنىشىپ، ئىجادىيەت، ئورۇنداش بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك، 2 ـ دەرىجىلىك، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، چوڭ تېپتىكىلىق ئۇسۇل «ئانارگۈل»، «بەختلىك يايلاق» مەدەنىيەت مىنىستىر-لىقى تەرىپىدىن ئىجادىيەت، ئورۇنداش بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، چوڭ تېپتىكى مىللىيچە ئۇسۇل «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن ـ ھۈسەن» مەدەنىيەت مىنىس-تىرلىقىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك «مەدەنىيەتلىك يېڭى نومۇر مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. ئۇ يازغان «ئۇزۇم بارىڭى ئاس-تىدا» ناملىق ئۇسۇل كىتابى شاڭخەي خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. مىسىر، سودان، ئېفىئوپى-يە، سۇرىيە، لىۋان، ئافغانىستان قاتارلىق دۆلەتلەر-گەچېتىپ ئويۇن قويغان.

فەن دېڭدىك (5.1936 ～ 8.1999) رەس-سام. بېيجىڭدا تۇغۇلغان، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ نەن-خەي ناھىيىسىدىن. شىئەن گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتى ماي بويۇق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومۇ-نىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجە-لىك رەسسام. جۇڭگو رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ ئەزا-سى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى «غالىبىيەت گېزىتى» دە رەسسام بولغان. كېيىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ شىنجاڭ رەسساملار ئاكادېمىيىسى تام رەسىملىرى تەتقىقات ئىش-خانىسىدا ئىشلىگەن. ۋەكىللىك گەسەرلىرىدىن «تۇغ-قان يوقلاش»، «خوتەن بازىرى»، «يېپەك يولىدىكى نازىنىن»، «چۆل مەنزىرىسى» قاتارلىق سۇ بويۇق رە-سىملىرى بار. «كۆسەن تام رەسىملىرىنىڭ سىزىملە-رى توپلىمى» ناملىق كىتابى نەشر قىلىنغان. كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق، مەملىكەتلىك گۈزەل سەنئەت

كۆرگەزمىلىرىگە قاتناشقان.

ئامان مۇقان (11. 1930 ~) ماي بويىاق رەسسامى. قازاق. شىنجاڭ كۆنەس ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. بېيجىڭ مەركەزىي گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتى ماي بۇياق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك رەسسام. جۇڭگو رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. «ئوغلاق تارتىشىش» ناملىق ئەسىرى ئاپتونوم رايونلۇق رەسىم كۆرگەزمىسىگە قاتنىشىپ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «شىمالىي شىنجاڭنىڭ كۆز مەنزىرىسى» ناملىق ئەسىرى تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مىللىيچە بارچەگۈل-لەر رەسىم كۆرگەزمىسىنىڭ كۈمۈش مېدالىغا، «يايلاقنى قۇياش يورۇتتى» ناملىق ئەسىرى 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك مىللىيچە بارچە گۈللەر رەسىم كۆرگەزمىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. «قازاق رەسسامى ئامان رەسىملىرى توپلىمى» نەشر قىلىنغان. بىر قىسىم رەسىملىرى ئاۋسترالىيە، ئەنگلىيە، ياپونىيە، تۈركىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە شىاڭگاڭ، ئاۋمېن رايونلىرىدا، شۇنداقلا مەملىكەتلىك رەسىم كۆرگەزمىلىرىدە كۆرگەزمە قىلىنغان، بەزىلىرى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا ساقلاشقا تاللانغان.

گۈل جەنشىن (5. 1938 ~) جۇڭگوچە رەسسامەر رەسسامى. مانجۇ. شىنجاڭ ئۇرۇمچىدىن. بېيجىڭ مەركىزىي گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتى جۇڭگوچە رەسىملەر فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك رەسسام. شىنجاڭ رەسساملار ئاكادېمىيىسى جۇڭگوچە رەسىملەر ئىجادىيەت تەتقىقاتچىسى، تېخنىكىلىق ئۇنۇمبرىستېتى شەرق سەنئىتى فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى، 9 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، شىنجاڭ رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ـ تارىخ سارىيىنىڭ ئەزاسى. «تىنچ چاڭخۇ دەرياسى» ناملىق ئەسىرى مەملىكەتلىك چاتما رەسىملەر كۆرگەزمىسىدە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «يېراقتىن سوۋغا قىلىنغان قۇش» ناملىق ئەسىرى مەملىكەتلىك چاتما رەسىملەر كۆرگەزمىسىدە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «جەننەت» 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك رەسىم كۆرگەزمىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. ئۇرۇمچى خەلق مەيدانىدىكى «جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش خاتىرە مۇنۇمېنتى» نىڭ ئاستىدىكى قاپارتما ئويمىلارنىڭ ئىككىنچى لايىھىلەپ چىققان. «گۈل جەنشىن جۇڭگوچە رەسىملىرى توپلىمى»، «گۈل جەنشىننىڭ شىنجاڭدىكى ئادەم سىزمىلىرى»، «گۈل جەنشىننىڭ تىز سىزمىلار توپلىمى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. سان تومى ۋە پرىنسىپى، گانگو، زايىر قاتارلىق دۆلەتلەرگە چىقىپ رەسىم سىزغان ھەمدە شىاڭگاڭ، بېيجىڭ، گۇاڭجۇ قاتارلىق يەرلەردە ئۆزىنىڭ شەخسىي رەسىم كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزگەن.

خەمىت ئىسقاق (10. 1939 ~) ناخشىچى. قازاق. شىنجاڭ چۆچەكتىن. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ناخشىچىسى. جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ مىللىيچە ناخشا ـ مۇزىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. «پۈتۈن ئارمىيە ناخشىچىلار مۇزىكا كېچىلكى» يالغۇز كىشىلىك ناخشا، ماسلىشىش ناخشىسىدا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. جالغ بېگ-جېك بىلەن بىللە ئېيتقان «بىز ئوخشايمىز ئاكا ـ ئۇكىغا» ناملىق ناخشا يەتتە قېتىم پۈتۈن ئارمىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرەكلىرىدە ئالىي مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. بەش يۈرۈش VCD پىلاستىنكىسى چىقارغان. 200دىن ئارتۇق خەلق ناخشىسىنى يىغقان. شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا، ئوتتۇرا شەرق، شىمالىي ئافرىقا، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە غەربىي ياۋروپا رايونىدىكى ئون نەچچە دۆلەتكە ۋە شىاڭگاڭ رايونىغا زىيارەتكە چىققان. تۈركىيە ئىستانبول 10 ـ نۆۋەتلىك كالتال خەلقئارا سەنئەت بايرىمىغا قاتنىشىپ ناخشىدا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

خي مېڭداۋ (12. 1939 ~) ئۇسسۇلچى. ئايال. خوتەن ئۇلكىسىنىڭ چاڭشا شەھىرىدىن. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئۇسسۇل رېژىسسورى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئۇسسۇل ئارتىسى، مىللىيچە ئۇسسۇل ئوقۇتقۇچىسى، جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 4 ـ، 5 ـ، 6 ـ، 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى. 80دىن ئارتۇق ئۇسسۇلنى ئويناپ چىققان، «سۇت چاي ئۇسسۇلى»، «ئۇزۇم بارىغى

ئاستىدا»، «غەزەپ» قاتارلىق 30 نەچچەنومۇردا باش ئوسسۇلچى بولغان، يالغۇز كىشىلىك ئوسسۇلنى ئويناپ چىققان. پۈتۈن ئارمىيە ۋە يەرلىكنىڭ ھەر خىل چوڭ سەنئەت كۆرەكلىرىگە قاتنىشىپ 1 ـ ، 2 ـ ، 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ۋېتنامغا زىيارەتكە بېرىپ، ۋېتنامنىڭ 1 ـ دەرىجىلىك دوڭلەت بايرىقى ئوردىنىغا ئېرىشكەن. 57 يۇرۇشلۇك ئۇيغۇرچە، قازاقچە ئوسسۇلنىڭ دەرسلىكىنى توزۇپ چىققان. شۇنىڭ ھەررىنىڭ قەدىمقي مەدەنىيەت ـ سەنئەت بايرىمىنىڭ باشلىنىش مۇراسىمى ئۈچۈن چوڭ تېپتىكى ئوسسۇللۇق ناخشا «غەربىي دىياردىكى قۇملۇق بوران» نى ئىجاد قىلىپ بەرگەن، چوڭ تېپتىكى مىللىيچە ناخشا ئوسسۇللۇق مۇزىكا «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن ـ ھۈسەن» گە ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتىگە قاتناشقان، 10 نەچچە كىشىلىك سەنئەت نومۇرى «شەرەپ قۇچۇپ» نىڭ ئىجادىيىتىگە قاتناشقان.

ئايتىللا (1940.5 ~) ئوسسۇلچى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ كۇچا ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. دوڭلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سەنئەت ئوسكىنىڭ ئوسسۇل ئارتىسى، شىنجاڭ ناخشا ـ ئوسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئوسسۇل ئارتىسى، جۇڭگو شەرق ناخشا ـ ئوسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئوسسۇل ئارتىسى، ئوسسۇل رېژىسسورى، مىللىيچە ئوسسۇل تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، جۇڭگو ئوسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 6 ـ ، 7 ـ ، 8 ـ ، 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1959 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاۋسترىيىنىڭ ۋېنا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن دۇنيا ياشلىرى بايرىمىدا يالغۇز كىشىلىك ئوسسۇل «ئوزۇمچىلىك ئوسسۇلى» نى ئويناپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. «كۈسەندىكى سەھەر كۈيى» ناملىق ئوسسۇلنى ئورۇنداپ، مەملىكەتلىك ئوسسۇل مۇسابىقىسىدە ئىجادىيەت 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلەپ چىققان ھەم ئورۇندىغان ئوسسۇل «مېھمان كۈتۈش» مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىغا بېۋاستە قاراشلىق ئۇمەكلەرنىڭ نومۇرىنى باھالاشتا 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇيغۇرچە، تاجىكچە ئوسسۇللىرىدىن 12 يۇرۇشنى ئىشلەپ چىققان. «ئايتىللانىڭ سەنئەت ھاياتى» ناملىق رەسىملەر توپلىمى نەشردىن چىققان. شەرقىي ياۋروپا، غەربىي ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكا، ئوتتۇرا شەرق، شىمالىي ئافرىقىدىكى 40نەچچە دوڭلەتكە ۋە شىياڭگاڭ، تەيۋەن رايونىغا چىقىپ گويۇن قويغان.

جاۋ چېڭئەن (1940.9 ~) فوتوگراف. شەنشي ئۆلكىسىنىڭ ئەنكاك شەھىرىدىن. فاراماي شەھىرىدىكى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ كۆلۈبىدا ئۇزۇن مۇددەت تەشۋىقات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. «جۇڭگو نېفىت گىتولوگىيىسى جۇڭخار ئويمانلىقى»، «جۇڭگو نېفىت گىتولوگىيىسى تارىم ئويمانلىقى»، «فاراماي مەنزىرىلىرى» قاتارلىق فوتو سۈرەت توپلاملىرى نەشردىن چىققان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دوڭلەت ئىچى، سىرتىدا ئالاھىدە تەسىرى بار. 1992 ـ يىلى «جۇڭگو فوتوسۈرەت سەنئىتى ئالتۇن مۇكاپاتى» غا، «جۇڭگو ـ ياپونىيە تەبىئەت رەسىملىرى كۆرگەزمىسى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى «شىنجاڭدىكى جۇغراپىيىلىك فوتوگراف ـ جاۋچېڭئەن» دېگەن مەخسۇس تېمىلىق پروگراممىنى سۈرەتكە ئالغان ۋە قويغان. ياپونىيە فوشتۇڭ شىركىتى جاۋ چېڭئەننىڭ شەخسىي سىنئالغۇ پىلاستىنكىسى «زېمىن»، «شىنجاڭ» نى نەشر قىلىپ تارقاتقان. ئۇ «جۇڭگودىكى ئون نەپەر مەنزىرە فوتوگرافى» قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن، چەت ئەلدىكى «25نەپەر فوتوگرافنىڭ نادىر ئەسەرلىرى توپلىمى» غا ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن.

گۈلنار چۇنلەن (1940.12 ~) كىنو رېژىسسورى. ئايال. شەبە. شىنجاڭ غۇلجىدىن. بېيجىڭ كىنو ئىنىستىتۇتى رېژىسسورلۇق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دوڭلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك رېژىسسور. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيەسىنىڭ رېژىسسورى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىنىڭ دائىمي ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمي ھەيئىتى. «ئاپتونوم رايونلۇق ئالاھىدە تۆھپىسى بار مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس» دېگەن نام ئالغان، ئاپتونوم رايون بويىچە «ئەخلاقتا، مەنئەتتە قوش نەمۇنىچى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 18 ھېكايە كىنوغا رېژىسسورلۇق قىلغان، بۇنىڭ 15دە ئۇزى سىناريستلارنىڭ بىرى بولغان. «ئارتىس بولمايدىغان قىز» ناملىق كىنو مەدەنىيەت مىنىستىرلىقىنىڭ مۇنەۋۋەر فىلىم مۇكاپاتىغا ۋە تۈركىيە ئىستانبول خەلقئارا كىنو بايرىمىدا مۇنەۋۋەر كىنو مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «مەمەت ھەققىدە پاراڭ» ناملىق كىنو رادىئو ـ كىنو تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىقىنىڭ مۇنەۋۋەر كىنو مۇكاپاتىغا ۋە جۇڭگونىڭ «ئالتۇن خوراز» ئالاھىدە مۇكاپاتىغا، «ساھىبجامالىنىڭ ئۆلۈ-

مى» ناملىق فىلىم مىسىر خەلقىغا كىنو بايرىمىدا ئەڭ ئېسىل ھېكايە كىنو مۇكاپاتىغا، «يالقۇنتاغدىن كەلگەن كىچىك داپچى» ناملىق كىنو 42 - نۆۋەتلىك بېرلىن خەلقئارا كىنو بايرىمىدا بالىلار كىنوسى 1 - دەرىجە-لىك مۇكاپاتقا ۋە «ھۆكۈمەت مۇكاپاتى» غا، «خۇشال پەرىشتە» ناملىق كىنو «ھۆكۈمەت مۇكاپاتىغا» غا ۋە «موزاي مۇكاپاتى» غا، «ۋىجدان» ناملىق كىنو «ھۆكۈ-مەت مۇكاپاتى» غا ۋە مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى «بەشتە بىر قۇرۇلۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىش-كەن.

قۇرمانبېك (1.1941 ~) ئاقسۇ (قازاق قو-شاقچىسى. قازاق. شىنجاڭ چىڭگىل ناھىيىسىدىن. 1959 - يىلى چىڭگىل ناھىيىسىنىڭ ئارىل يېزىسى خاب كەنتىنىڭ بۇغالتىرى بولغان: 1962 - يىلى 9-ئايدا چىڭگىل ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كادىرى بولغان. 1984 - يىلى چىڭگىل ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئاقسۇ بولۇپ ناخشا ئېيتقان. خەلق ناخشىلىرىنى ئۆزى توقۇپ ئۆزى ئېيتىپ كېلىۋاتىدۇ. 1991 - يىلى قازاقىستانغا بېرىپ ئويۇن قويغان. 1992 - يىلى تۇر-كىيەدىكى كالتال سەنئەت بايرىمىدا ناخشا ئېيتىپ بە-رىنچى بولغان. 1999 - يىلى 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومېتىتى تەرىپىدىن مۇ-نەۋۋەر ئاقسۇ دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 2001- يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى تەرىپىدىن خىزمەت كۆر-سەتكەن ئاقسۇ دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

كېرىم ئابدۇگۇل (3.1941 ~) ناخشىچى. ئويغۇر. شىنجاڭ ئۇرۇمچىدىن. سەنئەتكار ئائىلىدە تو-غۇلغان. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 - دەرىجىلىك ئارتىس. جۇڭگو خەلق ئازاد-لىق ئارمىيىسى باش سىياسىي بۆسى ناخشا - ئۈسسۇل ئۆمىكىنىڭ ناخشىچىسى. جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيە-تىنىڭ ئەزاسى، 9 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. «قۇربان تاغا نەگە بارىسىز؟»، «تارىم دەرياسى»، «داۋانچىلىق قىزى»، «ماۋجۇشىنى ئەسلەيمىز» ۋە «ئەپەندىم ناخشىسى» قاتارلىق ناخشىلارنى ئېيتقان. مەملىكەتلىك، پۈتۈن ئارمىيە بويىچە ئۆتكۈ-زۈلگەن سەنئەت كۆرەكلىرىدە نۇرغۇن قېتىم مۇكاپاتلان-غان. شەرقىي ياۋروپا، غەربىي ياۋروپا، شەرقىي جەنۇ-بىي ئاسىيا، شەرقىي ئاسىيا قاتارلىق رايونلاردىكى نۇر-غۇن دۆلەتلەرگە ۋە شىاڭگاڭ ئاۋسترالىيە رايونىغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

تۇرسۇن يونۇس (6.1941 ~) دراماتورگ. ئويغۇر. شىنجاڭ قەشقەردىن. مەركىزىي دراما ئىنىس-تىتوتى ئورۇندىش فاكولتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 - دەرىجىلىك دراماتورگ. شىنجاڭ ئوپېرا ئۇسسى، تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيەسىنىڭ دراماتورگى. «شىنجاڭ-نى گۈللەندۈرۈش مېدالى» ئالغان ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە «ئەخلاقتا، سەنئەتتە قوش نەمۇنىچى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن. دراما ئەسىرى، كىنو سىناريىسى بولۇپ 19 پارچە ئەسەر ئېلان قىلغان. 300 مىڭ خەتتىن‌كۆپ ھېكايە - داستان ئېلان قىلغان. بەش ئەسىرى مىنىستىر دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، تۆت ئەسىرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. چوڭ تېپتىكى تارىخىي دراممىسى «قانلىق يىللار» مەملىكەت-لىك كۆمۈش مېدالغا، ئاپتونوم رايونىنىڭ 1 - دەرىجە-لىك مۇكاپاتىغا، چوڭ تېپتىكى ئۇيغۇر ئوپېراسى «مۇ-قام ئەجدادلىرى» مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەت تە-مىسىدىكى دراممىلارنى باھالاشتا «كۆمۈش مېدال» غا، «مۇنەۋۋەر سەھنە ئەسىرى» مۇكاپاتى قاتارلىق يەتتە تۈرلۈك مۇكاپاتقا، چوڭ تېپتىكى دراما «غەلبىتە توي» مەملىكەتلىك «ئىتتىپاقلىق» مۇكاپاتىغا، ئاپتونوم را-يونىنىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

شۇ چۈنگۈاڭ (1941 ~) جۇڭگوچە رەسسە-لەر رەسىمى. گەنسۇ تۆلكىسىنىڭ كاڭلى ناھىيىسە-دىن. غەربىي شىمالىي پىداگوگىكا ئونۇبرىستېتىنىڭ گۈزەل سەنئەت فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىدا ئوقۇتقۇچى، بېيجىڭ پىداگوگىكا ئونۇبرىستېتىنىڭ پروفېسسورى، شىنجاڭ يېپەك يو-لى رەسساملار سارىيىنىڭ باشلىقى بولغان. «چېگرا رايون مەنزىرىلىرى»، «شۇچۈنگۈاڭ ئەسەرلىرى رە-سىملىرى توپلىمى» قاتارلىق بىر قانچە ئەسىرى نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ رەسىملىرى ئامېرىكا، فرانسىيە، ياپونىيە، كورىيە، ئاۋسترالىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە ۋە شىاڭگاڭ، تەيۋەنلەردە كۆرگەزمە قىلىنغان. شۇنداقلا دۆلەت ئىچى سىرتىدىكى نۇرغۇنلىغان گۈزەل سەنئەت سارايلىرى ساقلاشقا ئالغان. يەنە ئاسىيا تەنتەربىيە مۇ-سابىقىسى، بېيجىڭ دۇنيا باغچىسى، تىنچلىق تېمى قاتارلىق يەرلەردە ئۇ سىزغان تام رەسىملىرى بار. ياپونىيە توكيودىكى دۇچەندىي گۈزەل سەنئەت سارىيىدا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق تاللاش كۆرگەزمىسىدە

«دۇنيا تىنچلىقى مەدەنىيەت مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ماۋارىپ، پەن ـ تېخنىكا، مەدەنىيەت ئورگىنى تەرىپىدىن «گۈزەل سەنئەت تەرىپىسىدىكى مۇنەۋۋەر خىزمەتچى ئالتۇن مېدالى» بېرىلگەن.

ما يۈمبىي (1. 1944 ~) ناخشىچى. ئايال. خۇيزۇ. شىنجاڭ ئۇرۇمچىدىن. مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ناخشا فاكۇلتېتى مىللىي سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ناخشىچىسى، ناخشىچىلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى، جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، شىنجاڭ مىللىيچە ناخشا مۇزىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. ئويغۇرچە، قازاقچە، شەنجە تىللارغا پوختا، شۇڭا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ناخشىلىرىنى ۋە غەربىي شىمال، شەرقىي شىمالنىڭ خەلق ناخشىلىرىنى ناھايىتى ئوبدان ئېيتالايدۇ. «قوملۇقتىكى يېشىل دولقۇن» قاتارلىق كىنو ـ فىلىملىرىنىڭ ناخشىلىرىنى، ناخشا ـ ئۇسسۇلۇق سەنئەت فىلىمى «رەڭگا رەڭ گۈللەر چېچەكلىگەندە» گە ئوچ ناخشا ئېيتىپ بەرگەن. ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسىدىكى 20نەچچە دۆلەتكە چىقىپ ئويۇن قويغان.

خەلچەم سىدىق (3. 1944 ~) ئۇسسۇلچى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قەشقەردىن. شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپىنىڭ ئۇسسۇل كەسپىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۇسكىنىڭ ئارتىسى، ئۇسسۇل رېژىسسورى. سەنئەت كار ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. شىنجاڭ تۇنجى نۆۋەتلىك مىللىي تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدە ئورۇندىغان ئۇسسۇلى كۆموش مېدالغا، «يىپەك زاۋۇتىدىكى ئاچا ـ سىڭىللار» ناملىق ئۇسسۇلى «مۇنەۋۋەر ئورۇنداش مۇكاپاتى» غا، ئويغۇرچە ئۇسسۇل «كېلىن ئەكېلىش» 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇ ئىشلىگەن كوللېكتىپ ئۇسسۇل «چىنە ئۇسسۇلى» مەملىكەتلىك «خېخۇا گۈلى» ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن.

پانتىخە مالىك (10. 1944 ~) دراما ئارتىسى. ئايال. قازاق. شىنجاڭ غۇلجىدىن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. مەركىزىي دراما ئىنستىتۇتىنىڭ دراما ئورۇندىش فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ ئوپېرا ئۇسكىنىڭ ئارتىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ دراماچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق «8 ـ مارت» قىزىل بايراقدارى. «مەملىكەتلىك چېگرا رايون ئوغۇل ـ قىزلىرىنىڭ مېدالى» نىڭ مىس مېدالىغا ئېرىشكەن. «تەڭرىتاغدىكى قىزىلگۈل» كىنوسىدا ئايگۈلنىڭ رولىنى، دراما «ياڭ كەيخۇي» دا ياڭ كەيخۇينىڭ رولىنى، كومېدىيە «ئىككى بايغا بىر مالاي» دا ئىتالىيان قىزىنىڭ رولىنى ئالغان. ئوپېرا «غېرىب ـ سەنەم»، كىنو «ئەمەن قاپلىغان كەڭ دالا» ۋە «جېڭ خېنىڭ ئاتلانتىك ئوكيانغا سەپىرى» لەردە ئاساسلىق رولنى ئالغان. قازاقستان، قىرغىزستانلارغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

ئابدېكېرىم نەسرىدىن (2. 1947~) ماي بۇياق رەسسامى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۇرۇمچىدىن. مەركىزىي گۈزەل ـ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ ماي بۇياق رەسىم ئاسپىرانتلار سىنىپىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك رەسسام. شىنجاڭ رەسساملار ئاكادېمىيەسىدە ئىجادىيەتچى، ئاكادېمىيەنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، باشلىقى، جۇڭگو رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئىتى، جۇڭگو ماي بۇياق رەسىم ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى بولغان. ماي بۇياق رەسىمى «قۇمۇلۇق مەشرەپى» 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك رەسىم كۆرگەزمىسىدە مىس مېدالغا، «ئەللەي ناخشىسى»، «پامىردىكى ياز»، «ئامانىنساخان» ناملىق ئەسىرى مەملىكەتلىك رەسىم كۆرگەزمىسىدە مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا، «شاتكۆل»، «بازار»، «ئارزۇ» ناملىق ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدا ئۆتكۈزۈلگەن رەسىم كۆرگەزمىسىدە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «ئابدۇكېرىم ماي بۇياق رەسىملىرى» دېگەن توپلامى نەشر قىلىنغان. بىر قىسىم ئەسەرلىرى فرانسىيە، ياپونىيە، ئىتالىيە، ئاۋسترالىيە، قازاقستان، قىرغىزستان قاتارلىق دۆلەتلەردە ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن رايونىدا كۆرگەزمە قىلىنغان ھەمدە نۇرغۇن گۈزەل ـ سەنئەت سارايلىرى ساقلىغان.

دىلبەر يۇنۇس (10. 1958 ~) ناخشىچى.

ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قەشقەردىن. مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوپېرا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ناخشا ماگىستىرى، فىنلاندىيە دۆلەتلىك ئوپېرا ئۆسكىدىكى بىردەنبىر چەت ئەللىك ئۆمۈرلۈك ناخشا ئارتىسى، گېرمانىيە بونىن دۆلەتلىك ئوپېرا ئۆسكىنىڭ ئوپېرا ئارتىسى. فىنلاندىيە خەلىسىنكى تۇنجى نۆۋەتلىك مەرىيام ھىرن خەلقئارا ناخشا مۇسابىقىسىدە 2- دەرىجەلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 20دەك ئوپېرادا ناخشا ئېيتقان ۋە باشقا نۇرغۇن ناخشىلارنى، خەلق ناخشىلىرىنى ئورۇندىغان. ۋېرىدىنىڭ ئوپېراسى «ئەمەلدارنى كولدىرلىتىش» دا ئايال باش قەھرىمان جېرتانىڭ رولىنى ئالغان، «نىقابلىق تانسا»، «مۇھەببەتنىڭ لەززىتى» قاتارلىق ئوپېرالاردا باش رول ئالغان. ياۋروپا، ئامېرىكا، ئوتتۇرا شەرق قاتارلىق رايونلاردىكى ئون نەچچە دۆلەتتە 150مەيداندىن ئارتۇق ئۆزىنىڭ يالغۇز كىشىلىك ناخشا كەچىلىكىنى ئۆتكۈزگەن.

باھارگۈل ئىمىن (9. 1963 ~) ناخشىچى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ خوتەندىن. ئازادلىق ئارمىيە سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ ناخشا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. خوتەن ۋىلايەتلىك قاشتېشى سەنئەت ئۆسكىنىڭ ئارتىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سەنئەت ئۆسكىنىڭ ناخشىچىسى. 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ياش ناخشىچىلارنىڭ تېلېۋىزىيەدىكى ناخشا مۇسابىقىسىدە «جەڭچى ناخشىچى باھارگۈل» نى ئېيتىپ كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. «يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ ئۈچۈن» ، «تەڭرىتاغ ئوغۇل- قىزلىرى» دېگەن ناخشىلىرى مەملىكەتلىك مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى «بەشتە بىر قۇرۇلۇش» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ «يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ گۈزەل» ، «قاپقارا قوي كۆزلۈكۈم» ، «باھارگۈل» ، «مودەنخان» قاتارلىق ناخشىلىرى شۇنچە ئۆزۈن ئېيتىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئالقىشلىنىپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە «لەيلىگۈل» ناملىق، خەنزۇچە «باھارگۈل» ، «يەنىلا بىزنىڭ شىنجاڭ گۈزەل» ناملىق VCD پىلاستىنكىلىرى نەشر قىلىنغان.

ئايتۇرسۇن (11. 1963 ~) ناخشىچى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۇچتۇرپاندىن. شىئەن مۇزىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ناخشا فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. غەربىي شىمال بەش ئۆلكە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن «باۋجى لوگۇسى» خەلقناخشىلىرىنى ئېيتىش مۇسابىقىسى كەسپىي گۇرۇپپا مۇكاپاتىغا، مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر «خېشەن لوگۇسى» ناخشا مۇسابىقىسىدە مىللىچە ئېيتىش بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ رايوندىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ «تولپار لوگۇسى» ناخشا مۇسابىقىسىدە مىللىچە ناخشا ئېيتىش بويىچە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. كۇبا پايتەختى ھاۋانادا ئۆتكۈزۈلگەن 14 ـ قېتىملىق دۇنيا ياشلىرى ۋە ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بايرىمىدا ناخشا ئورۇنداپ، «كۆزگە كۆرۈنگەن سەنئەتكارنىڭ ئالقىنىدا ئالىي مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ «تەڭرىتاغ بۇلبۇلى» دېگەن نامى بار.

تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان (5. 1964 ~) ئۇسسۇلچى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۇرۇمچىدىن. مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى سەنئەت فاكۇلتېتى ئۇسسۇل كەسپىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئۇسسۇلچىسى، جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، 9 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئەمگەك نەمۇنىسى. ئاپتونوم رايوندا ئۆتكۈزۈلگەن يەتتە يولى گۈللىرى ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ۋە «ئون مۇنەۋۋەر ئارتىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن، مەملىكەتلىك ئازسانلىق مىللەتلەر ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە «گۈل ئىشقىدا» ناملىق ئۇسسۇلنى ئويناپ 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1997 ـ يىلى 7 ـ ئايدا كۇبا پايتەختى ھاۋانادا ئۆتكۈزۈلگەن 14 ـ قېتىملىق دۇنيا ياشلىرى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى بايرىمىدا ئۇسسۇل ئويناپ «كۆزگە كۆرۈنگەن سەنئەتكارنىڭ ئالقىنىدا ئالىي مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. تەڭرىتاغ كىنو ستۇدىيىسى ئىشلىگەن «مەمەت ھەققىدە پاراللە» ، «ئامانىنساخان» قاتارلىق كىنولاردا ئاساسلىق رول ئالغان. ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى، شىمالىي ئامېرىكا ۋە ياۋروپا قاتارلىق رايونلاردىكى 20 نەچچە دۆلەتكە ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمىن، تەيۋەن قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

دىلنار ئابدۇللا (4. 1966 ~) ئۇسسۇلچى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۇرۇمچىدىن. مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتى ئۇسسۇل كەسپىنى پۈتتۈرگەن. دۆلەتلىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئۇسسۇلچىسى. ئۇ

سۇلچىسى، جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. 7 ـ نۆۋەتلىك جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى. نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك «ئەخلاقتا، سەنئەتتە قوش نەمۇنچى» سەنئەتكار، مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى نەمۇنچىسى، مەملىكەتلىك ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ ھەيئىتى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى. 1991 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئاز. سانلىق مىللەتلەر ئۇسسۇل مۇسابىقىسىدە «مۇز تاغدىكى گۈلخان» ئۇسسۇلىنى ئويناپ 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى چوڭ تىپتىكى مىللەتلەر ناخ. شا ـ ئۇسسۇل «تەڭرىتاغدىكى ھەسەن ـ ھۈسەن» دە باش ئۇسسۇلچى بولۇپ ئويناپ، مەدەنىيەت مىنىستىر. لىقىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك «ۋېنخۇا ئورۇندىش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1997 ـ يىلى ياپونىيىنىڭ ئوساكا شە. ھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «خەلقئارالىق سەنئەت بايرىمى» غا قاتنىشىپ ئۇسسۇل ئويناپ «ئەڭ ئالىي ئورۇندىش مۇ. كاپاتى» غا ئېرىشكەن. ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرە. كىسى، شىمالىي ئامېرىكا ۋە ياۋروپا قاتارلىق رايونلار. دىكى 20 نەچچە دۆلەتكە ھەم شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەن رايونىغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

ئادىل ھوشۇر (1971.7 ~) داڕۋاز ئارتە. سى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىن. دۆلەت. لىك 1 ـ دەرىجىلىك ئارتىس. داڕۋاز ئائىلىسىدە تو. غۇلغان بولۇپ، ئالتە ئەۋلاد داڕۋازچى. شىنجاڭ سە. رىك ئۇسسۇلى «داڕۋاز» ئارتىسى. 9 ـ ، 10 ـ نۆۋەت. لىك مەملىكەتلىك خەلق قوراللىنىسىنىڭ ۋەكىلى، جۇڭگو سىرىكچىلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. «پەلەك شاھى» «شىنجاڭدىكى ئون مۇنەۋۋەر ياش»، «ئەخلاقتا سەنئەتتە قوش نەمۇنچى» دېگەن نامىلارغا ۋە مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئې. رىشكەن، مەملىكەتلىك ئازسانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدە «داڕۋاز» لىق ماھارىتىنى كۆرسىتىپ، 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغان. 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىرىك مۇسابىقىسىدە «داڕۋاز» ماھارىتىنى كۆرسىتىپ، «ئالتۇن شىر مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 1997 ـ يىلى 6 ـ ئايدا 13 مىنۇت 79. 48 سېكۇنتلىق نەتىجە بىلەن چاڭجىياڭ دەريا. سىنىڭ سەنشىيا چوتاق قاپتىلىدىكى ئۇزۇنلۇقى 75. 640 مېتىر كېلىدىغان پۈلات ئارغامچىدىن مېڭىپ ئۆتۈپ، جىنىس دۇنيا رېكورتىنى يېڭىلىدى. 2000 ـ يىلى 10ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى 52 مىنۇت 13 سېكۇنتتا خېڭ. شەندىكى جۇرۇڭ چوققىسىدىن فۇرۇڭ چوققىسىغىچە تارتىلغان ئۇزۇنلىقى 6. 1399 مېتىر كېلىدىغان پۈلات ئارغامچىدىن مېڭىپ ئۆتۈپ جىنىس دۇنيا رېكورتىنى يەنە بىر قېتىم يېڭىلىدى. ئۇنىڭغا جۇڭگو سىرىكچىلەر جەمئىيىتى تەرىپىدىن «پەلەك پالۋانى» دەپ نام بېرىلە. دى.

گاۋلىيو (1920 ~) ئاخبارات مۇھەررىرى. ئەسلىي ئىسمى خې ۋېنچاۋ، تەخەللۇسى گاۋلىيو. جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ چاۋجو شەھىرىدىن. 1938 ـ يىلى جياڭشى ئۆلكىسىنىڭ شاڭراۋ «ئالدىنقى سەپ كۇن. دىلىك گېزىتى» دە ئىشلىگەن. 1940 ـ يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسى جېجياڭ غەربىي ئالاھىدە كومىتېتىنىڭ «جېجياڭ غەربىي گېزىتى» دە مۇھەررىر. «مىللىي ئا. گىنتىلىقى» نىڭ مۇخبىرلار مۇدىرى بولغان. 1946 ـ يىلى خاڭجۇدا «بۈگۈنكى ئاخبارات» گېزىتىنى چىقار. غان، شۇ يىلى 8 ـ ئايدا نەنجاڭ «داگاڭ گېزىتى» نىڭ مۇخبىرى، مۇخبىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى ۋە شاڭخەي «ئاممۇۋى كەچلىك گېزىتى» تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇدە. رى بولغان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن «ئازادلىق گە. زىتى» نىڭ مۇھەررىرى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستان. سىسى خەۋەرلەر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، تەھرىر بۆ. لۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ۋە مۇدىرى، باش مۇھەررىر ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستان. سىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىيا. سىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئاخباراتچىلار جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقى، بېيجىڭ رادىئو ئىنستىتۇتە. نىڭ قوشۇمچە پروفېسسورى بولغان. ياپون باسقۇنچە. لىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ناھايىتى نۇرغۇن جەڭگاھ خەۋەرلىرىنى يازغان. «تەنقىد ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى تەنقىد قىلىش توغرىسىدا» ناملىق ئاخبارات، ماقالىلەر توپلىمى نەشر قىلىنغان ھەمدە ھېكايە، نەسر قاتارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنىمۇ ئېلان قىلغان.

لىن فۇ (1922 ~) ئاخبارات مۇھەررىرى. ئەسلىي ئىسمى لى فۇلىن. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ لىن. شەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسە. نىڭ ئەزاسى. 1937 ـ يىلى شىمگېخۇي تەشكىلاتىغا قاتنىشىپ، شىنخۇا ئاگېنتلىقى لۇلياڭ شۆبىسىنىڭ مۇخبىرى، مۇھەررىرى بولغان. 1949 ـ يىلىدىن كې. يىن «لىنفېن خەلق گېزىتى» ئالاقە بۆلۈمىنىڭ باشلە. قى، «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ تەھرىرات ھەيئىتى بول. غان، شىنخۇا ئاگېنتلىقى شىنجاڭ شۆبىسىنى قۇرۇش

خىزمىتىگە قاتناشقان ھەمدە«شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پارتكوم شۇجىسى، شىنجاڭ رادىئو ئىشلىرى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باش لىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، شىنجاڭ ياشانغان ئاخباراتچىلار بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى بولغان.

ئابلىز نازىرى (4. 1925 ~ 12. 1994) مۇھەررىر. ئۇيغۇر. شىنجاڭ تۇرپاندىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1947 - يىلى شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئورگان گېزىتى ۋە «ئۇيغۇشما» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى بولغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن «شىنجاڭ گېزىتى» دە تەھرىر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 4-، 5-، 6-، 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ ھەيئىتى، دائىمىي ھەيئىتى ۋە پەن - تېخنىكا، ماۋارىپ - مەدەنىيەت، سەھىيە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. «چېچەك پەسلى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان. لىرىكىلىق شېئىرلىرى «قار ۋە مايسا»، «مەن ۋە نەۋرەم» ئاپتونوم رايون بويىچە ئازسانلىق مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ 30 يىلدىن بۇيانقى مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىنى باھالاشتا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

مياۋ فېڭ (12. 1925 ~ 8. 1984) ئاخباراتچى. ئەسلىي ئىسمى مياۋ شاڭجۇن. سەنشى ئۇلۇكسىدىنىڭ لىنغېن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئۇسمۇر ۋاقتىدىلا ياپونغا قارشى دراما ئۇمىكىگە قاتنىشىپ، ئارمىيە بىلەن بىللە ھەرقايسى جايلارغا بېرىپ ياپونغا قارشى تەشۋىقات ئىشلىپ بارغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ئاخبارات سېپىغا قاتناشقان. 1949- يىلىدىن كېيىن «جەنسۇي گېزىتى»، «جەنۇبىي شىنجاڭ گېزىتى»، «خەلق گېزىتى»، «شىنجاڭ گېزىتى» لىرىدە خىزمەت قىلىپ، مۇخبىر، مۇھەررىر، تەھرىر گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، گېزىتخانا باشلىقى قوشۇمچە باش مۇھەررىر قاتارلىق خىزمەتلەردە بولغان. خېلى تەسىر كۈچى بار ئاخبارات ۋە باش ماقالىلەرنى يازغان، بىر تۈركۈم مۇخبىرلارنى ۋە تايانچ خەۋەر يازغۇچىلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن.

جاڭ يېخەن (5. 1927 ~) نەشرىياتچى. خۇبېي ئۇلۇكسىنىڭ دەنجياڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن. جەنۇبىي شىنجاڭ پارتكومى كاتىبات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەكشۈرۈپ - تەنتەك قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، تەشۋىقات بۆلۈمى ئاخبارات - نەشرىيات ئىشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق نەشرىيات ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ باش مۇھەررىرى، شىنجاڭ نەشرىياتچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1955 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا يازغان«يېزا كادىرلىرىدا كوپېراتىپ قۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىش ئىقتىدارى بار» ناملىق ماقالىسى «جۇڭگو يېزىلىرىدىكى سوتسىيالىستىك دولقۇن» ناملىق كىتابقا تاللانغان ۋە ماۋزىدۇڭنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن. «مىللىي نەشرىياتچىلىق ھەققىدە» ناملىق ئىلمىي ئەسىرى بار. «جۇڭگو تاشكېمىر رەسىملىرى - شىنجاڭ قىسمى»، «شىنجاڭ نەشرىياتچىلىق ئىلمىي ماقالىلەر توپلىمى» قاتارلىق كىتابلارغا باش تۈزگۈچى بولغان. 300 پارچىدىن ئارتۇق ھەرخىل تۈردىكى كىتابلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن. 1990 - يىلى جۇڭگو نەشرىياتچىلىقىدىكى ئەڭ ئالىي مۇكاپات - 2 - نۆۋەتلىك تاۋفېن نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

ئابباس بۇرھان (10. 1932 ~) پەننى ئومۇمىلاشتۇرۇش يازغۇچىسى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاتۇشتىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تۈلۈق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىئولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ ئەزاسى، شەنخەنزە يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىنستىتۇتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇ-

جىسى، جەمئىيەتنىڭ رەئىسى بولغان، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە 2 - ، 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان، جۇڭگو پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاش- تۇرۇش يازغۇچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ 1 - ، 2 - ، 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى، جۇڭگو پەننى ئومۇملاشتۇرۇش يازغۇچىلىرى جەمئىيىتى ئاز- سانلىق مىللەتلەر رايونى خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇدە- رى، سىياسىي كېڭەش ئاپتونوم رايونلۇق 6 - ، 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، دائىمىي ھەيئىتى بولغان، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق مۇكۇمىتى- نىڭ مۇئەخەسسىس مەسلىھەتچىسى بولغان. ئۇ 11 پارچە مەخسۇس ئەسەر يازغان، 13 پارچە ئەسەر تەرجىمە قىل- غان، ئۇچ پارچە لۇغەتنى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن ۋە تۈز- گەن، يازغان ماقالە ۋە ئىلمىي ماقالىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 1993 - يىلى ئەمگەك - كادىرلار مىنىستىرلىقى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى ۋە جۇڭگو پەن- تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپە- دىن «مەملىكەتلىك ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچى- سى» دېگەن نام بېرىلگەن.

سائادەت ئىمىن (1940.6 ~) تەرجىمان. ئالىل. ئۇيغۇر. شىنجاڭ دۇربىلجىن ناھىيىسىدىن. چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئېلېكترو ماشىنا فاكۇلتې- تىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى، ئالىي تەرجىمانى بولغان. ھەرخىلدىكى دەرسلىكلەردىن 339 نى تۈزگەن ۋە تۈزۈشكە قاتناشقان، ئىككى پارچە رومان، ئون پارچە پوۋېست، 40پارچىدىن ئارتۇق ھېكايە، ئون پار- چە ئەدەبىي ئاخبارات تەرجىمە قىلغان. «ئاپتونوم رايون بويىچە ئالاھىدە تۆھپە قوشقان ياش مۇتەخەسسىس» دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 1995 - يىلى «ئاپتونوم رايون بويىچە تۆنجى ئون مەشھۇر ئالىل» دېگەن نامغا ۋە «مەملىكەت- لىك ئون مەشھۇر ئالىل» نىڭ نامزات مۇكاپاتىغا ئېرىش- كەن. مەملىكەتلىك نەشرىياتچىلار جەمئىيىتىنىڭ «4- نۆۋەتلىك جۇڭگو تاۋفېن نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

ئابلىز ئابدۇرېھىم (1952.6 ~) ئاخباراتچى، ئۇيغۇر. شىنجاڭ كورلىدىن. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن. شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرى، خەۋەرلەر بۆلۈمى مۇدىرى، خەۋەرلەر بۆلۈمى سىياسىي مەدە- نىيەت گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مىللىي مۇخ- بىرلار گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، خەۋەرلەر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىستانسا باشلىقىنىڭ ياردەمچىسى، شىنجاڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە نازارىتى نازىرىنىڭ يار- دەمچىسى، مۇئاۋىن نازىر، پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزا- سى بولغان. ھەرخىل ژانىردىكى ئاخبارات ئەسەرلىرى- دىن 2500پارچىدىن كۆپرەك يازغان، بۇلاردىن 20پار- چىسى مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ياخشى ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇ «رادىئو - تېلېۋى- زىيە خەۋەرلىرى ھەققىدە چۈشەنچە» ، «تېلېۋىزىيە خە- ۋەرلىرى ھەققىدە چۈشەنچە» ، «رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇخبىرلىق ئىلمىي» (ھەممىسى ئۇيغۇر ئاخباراتچى- ناسلىقىدا دەرسلىك قىلىنغان) قاتارلىق مەخسۇس ئە- سەرلەرنى يازغان. «بايلىق يارالقۇچىلار» ناملىق ئەدە- بىي ئاخبارات توپلىمى نەشر قىلىنغان. بۇ توپلام 2 - نۆۋەتلىك فەنچاڭجياڭ ئاخبارات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

غەيرەت ئابدۇللا (1952 ~) ئاخباراتچى. ئۇيغۇر. شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ شەھىرىدىن. ئاسپىرانتلىق- نى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇخبىرى، مۇھەررە- رى، گۇرۇپپا باشلىقى، بۆلۈم مۇدىرى، پارتىيە ياچەي- كىسىنىڭ شۇجىسى ۋە مۇدىر مۇخبىر، ئالىي مۇخبىر بولغان. تارىم چۆللۈكى بويىدىكى 42 ناھىيە، 72 يېزا - بازارنى زىيارەت قىلىپ، ھەرمىللەت دېھقانلىرى- نىڭ نامراتلىقتىن قوتۇلۇپ بېيىشقا قەدەم قويغانلىقى- نى، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇشنى ئەكس ئەت- تۈرىدىغان تېپىك خەۋەرلەردىن 106پارچە يازغان. دې- گىز يۈزىدىن 4000 مېتىر ئېگىز بولغان پامىر ئېگىز- لىكىنى زىيارەت قىلىپ «پەخىرلەن پامىر»، «پامىر- نىڭ پەخرى» قاتارلىق تەپسىلىي خەۋەرلەرنى يېزىپ، تاجىك، ئۇيغۇر ۋە قىرغىز چارۋىچىلىرىنىڭ ھازىرقى مەدەنىيەتكە بولغان ئىنتىلىشى ۋە تەلپۈنۈشىنى ئىپادە- لىگەن. 20دىن ئارتۇق ماقالىسى ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئاخبارات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇ- نىڭ «تەكلىمەكاندىكى پەرۋاز قىلغان قارلىغاچ» ، «5000 يىل ئەتراپىدا» ، «ياڭ كەيخوي ناخشىسى» قاتارلىق سەككىز پارچە رومان، شېئىرلار توپلىمى ۋە تەرجىمە ئەسىرى بار. ئۇ 2000 - يىلى فەن چاڭجياڭ ئاخبارات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

جاڭفەن (1908 ~ 1995.5) پېداگوگ. سەن- شى ئۇلكىسىنىڭ يېچېك ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوم- مۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. سەنشى ئۇلكىسى

تەييۇەن شەھەرلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مەركىزىي ماتارىپ مىنىستىرلىقى پېداگوگىكا مەمۇرىي ئىنستىتۇتىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى، قوشۇمچە پېداگوگىكا تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1957 ـ يىلىدىن كېيىن شنجاڭ ماتارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مەسلىھەتچىسى، ئىدارە باشلىقى، نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق تىل ـ يېزىق كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، رادىئو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شنجاڭ ماتارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، شنجاڭ ماتارىپ ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. جۇڭگو دېموكراتلار ئىتتىپاقى شنجاڭ رايونلۇق كومىتېتى 1ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، 2ـ، 3ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «شنجاڭنىڭ ماتارىپ ئىسلاھاتى ھەققىدە تەكلىپ»، «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدىكى كومۇنىستلارنىڭ شنجاڭدىكى تۆھپىسى»، «بۇران ـ چاپقۇن ئىچىدە تېز راۋاجلانغان شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ۋېن فېيرەن (1910.6 ~ 1986.7) پېداگوگ. يەنە بىر ئىسمى ۋېن چېڭجاڭ، لەقەبى. سەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ فىڭلەي ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1944 ـ يىلى شنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1948 ـ يىلى ئالىي ۋاڭگارتلار جەمئىيىتىگە قاتنىشىپ، تەشۋىقات ھەيئىتى، قوشۇمچە ئۇرۇمچى بىرىنچى دارىلمۇئەللىمىن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن ئۇرۇمچى بىرىنچى دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ مۇدىرى، شنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى، شنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي ياشقارمىسىنىڭ باشلىقى، شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ياشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ رېپ باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق لوگىكا جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، پەخرىي جەمئىيەت باشلىقى بولغان. ئۇرۇمچى شەھەرلىك 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 1ـ، 2ـ، 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «شنجاڭنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سېپىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە بۇزۇلۇشى»، «ئىشپىيون شېك شىەي كونترولللۇ-قىدىكى شنجاڭ» ۋە ئەچچە ئون پارچە ئىبارى بار.

جاڭ دۇڭيۇ (1915 ~) پېداگوگ. ئىلگىرىكى ئىسمى جاڭ شيەنيۇن. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ جياشيالىق ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى، شنجاڭ ئىنستىتۇتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەكتەپ قۇرۇش كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىلىك مۇئاۋىن مۇدىرى، مەكتەپ پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولغان. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى 5ـ، 6ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 5ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان.

مىك مېيشياك (1915.5 ~ 1990.10) پېداگوگ. خېيلي ئۇلكىسىنىڭ شىنۇ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن شنجاڭ مەدەنىي رايونى 5 ـ شىدا نۆۋەتلىك جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 ـ پىيادە ئەسكەرلەر مەكتىپى تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1952ـ يىلى شنجاڭ 1 ـ ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنى قۇرۇش تەييارلىقىغا قاتناشقان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 1ـ ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتى تەلىم ـ تەربىيە بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئىنستىتۇتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، مەكتەپ پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى، جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

گاۋ لىن (1917.11 ~ 1992.11) پېداگوگ. ئەسلىي ئىسمى گاۋگۈگۈۋ، يەنە بىر ئىسمى گاۋ شياۋۋېي. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ لۈجۇ شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1949 ـ يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن شنجاڭغا كەلگەن،

جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيۇروسى كادىرلار مەكتىپىنى قۇرۇشقا قاتنىشىپ باشقارما باشلىقى، ئىلمىي مۇدىر بولغان. كېيىن شىنجاڭ ئىنقىلابىي سىياسىي پېتەكچىلەر مۇدىرى، پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ رۇس تىلى مەكتەپ، تىل ئىنستىتۇتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە 2 - مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، قوشۇمچە مەكتەپ مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مۇئاۋىن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

ۋېن خۇخۇا (1919.6 ~) پېداگوگ. خۇيزۇ. سىچۈەن ئۇلكىسىنىڭ باشيەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسى غەربىي جەنۇب بىيۇروسى چۈەندۇ دېھقانلار ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ چۈڭچىگدا تۈرۈشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى، غەربىي جەنۇب بىيۇروسى يېزا خىزمىتى بۆلۈمى 1 - ، 5 - باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مەركىزىي تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كاتىپى، تەشۋىقات باشقارمىسى يېزا تەشۋىقاتى گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئىنستىتۇتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ 1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق مەسلەھەتچىلەر كومېتتېنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ كېيىنكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

نۇسرەت شەھىدى (1921.3 ~ 1997.5) پېداگوگ. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۇرۇمچىلىك. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1949 - يىلىنىڭ بېشىدا شىنجاڭ ئازسانلىق مىللەت ياشلىرىنىڭ ئىلغار تەشكىلاتى «شىنجاڭ دېموكراتلار ئۇيۇشمىسى»نى تەشكىللەشكە قاتناشقان ھەم مۇھىم مەسئۇللارنىڭ بىرى بولغان. شىنجاڭ تىنچلىق يولىدا ئازاد بولغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ «جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكىنى قارشى ئېلىش ئۇمىكى»نىڭ ئەزاسى قاتارىدا گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ جيۇچۈەنگە بېرىپ ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكىنى كۈتۈۋالغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ جۇڭگو - مۇۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ باش خادىمى، باش كاتىپ، مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى، جۇڭگو خەلق دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە كومىتېتى ۋە ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىلان كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى، پارتكومىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق كىيىنكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ ياشانغانلار ئۇنىۋېرسىتېتى، پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى، شىنجاڭ لوگىكا ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، مەسلىھەتچىسى، ئاپتونوم رايون 1 - ، 2 - ، 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 4 - ، 5 - ، 6 - ، نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان.

ھاكىم جاپپار (1925.9 ~) پېداگوگ. ئۇيغۇر. شىنجاڭ غۇلجىلىق. جۇڭگو كومموئىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1944 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابقا قاتنىشىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئورگان گېزىتى ۋە تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كاتىپى، ئىلى ۋالىي مەكتىپىنىڭ مائارىپ باشقارمىسىنىڭ كاتىپى، مۇپەتتىش بولغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن ئىلى ۋالىي مەكتىپىنىڭ ۋە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - مائارىپ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى مائارىپ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ ئىدارىسى (نازارىتى) نىڭ مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، نازىرى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت - مائارىپ كومىتېتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن

شۇجىسى، مۇئاۋىن مۇدىرى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبـ لاستىنىڭ مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى، شىنجاڭ پېداگو- گىكا ئىنستىتوتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇ- جىسى ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، مەكتەپ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزا- سى بولغان. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «كوممۇنىستىك ئەخلاق توغرىسىدا» ، «سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۈيغۇر- لار توغرىسىدا» ، «مەكتەپلەرنىڭ سىياسىي - ئىدېئۇ- ئەرىيە خىزمىتى توغرىسىدا» ، «يۇكسىلىۋاتقان شىن- جاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» قاتارلىق 30 پارچە ماقالىسى، 200 پارچىدىن كۆپ شېئىرى ۋە ئەدەبىيات - مەن- ئەت ئەسەرلىرى مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان.

جاڭ ياڭ (10. 1926 ~) پېداگوگ. ئىلمـ- ىي ئىسمى جاڭ ئەنياڭ. ھەربىي قىسىمدا ئەشۇنقات- ئەربىيە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە ئەشۇ- قات ئەترىتىنىڭ باشلىقى، 22 - بىگتۆەن 9 - جۇن 25 - ئى 74 - تۆەن سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شىنجاڭ ھەربىي رايو- نى رۇسچە مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 1952 - يىلى 8 - ئايدا مۇسكۋا ستالىن كانچىلىق ئىنستىتوتىنىڭ كان فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1959 - يىلى مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتىپ كېـ- لىپ، شىنجاڭ كانچىلىق ئىنستىتوتى، شىنجاڭ سانا- ئەت ئىنستىتوتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پارتكومىنىڭ ئە- زاسى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن مەكتەپ مۇدىرى، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن كومىتېت مۇدىرى، شىنجاڭ سۆۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايونلۇق دۇنيا تىلى جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق سىيا- سىي كېڭەش 5 - ، 6 - ، 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتـ- نىڭ ئەزاسى، دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان.

خۇ شۇجيې (11. 1933 ~) خەلقئارا ئېغىر- لىق كۆتۈرۈش رېپىرى. خۇيزۇ. خېنەن ئۇلۇكسىنىڭ شىگياڭ ناھىيىسىدىن. 1959 - يىلى 9 - ئايدا بېيـ- جىڭ تەتەربىيە ئىنستىتوتىنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتـ- تۈرۈپ، شۇ يىلى شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئەتر- تىنىڭ تربنېرلىقىغا تەينىلەنگەن. 1975 - يىلى ئې- غىرلىق كۆتۈرۈش بويىچە خەلقئارا ئىككىنچى دەرىجـ- لىك رېپىرىلىق گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشكەن. 1976 - يىلى جۇڭگو ئېغىرلىق كۆتۈرۈش جەمئىيىتى رېپىرىلار كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى بولغان. 1979 - يىلىدىن كې- يىن جۇڭگو - فرانسىيە ئېغىرلىق كۆتۈرۈش قارشىلـ- ىشى مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئۆلچىمىگە يېتىش مۇسابىقىسى، خەلقئارا ئېغىرلىق كۆتۈرۈش تەكلىپ مۇسابىقىسىنىڭ رېپىرىلىقىنى ئۈتە- گەن. 1982 - يىلى مەملىكەتلىك ئېغىرلىق كۆتۈرۈش چەمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسى باش رېپىرىلار كو- مىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان.

تۇرسۇن قالى (4. 1938 ~) مەملىكەتلىك تەنھەركەت مۇسابىقىسىدىكى چېلىشىش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەركەت ماھىرى. قازاق. شىن- جاڭ چۆچەكلىك. 1965 - يىلى مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك تەنھەركەت مۇسابىقىسىدىكى ئەركىن چېلە- شىش تۈرىدە يېرىم ئېغىرلىق دەرىجىلىكلەر بويىچە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. 1966 - يىلى ياپونىيە چې- لىشىش ئەترىتى جۇڭگوغا زىيارەتكە كەلگەندە ئۇنىڭ- زۇلگەن ئىككى مەيدان مۇسابىقىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن، بولۇپمۇ دۇنيا چېمپىيونى ئىدوخاركىنى يېڭىپ تەنتەربىيە ساھەسىنى زىلزىلىگە سالغان. 1985 - يىلى يېڭى جۇڭگو تەنتەربىيىسىنى بەرپا قىلغۇچىلار شەرەپ مېدالىغا، 1995 - يىلى جۇڭـ- خۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەنتەربىيىسىگە تۆھپە قوشقۇچىلار مېدالىغا ئېرىشكەن.

ساۋ شىدې (5. 1938 ~) دۆلەت دەرىجىلىك قارىغا ئېتىش تربنېرى. مانجۇ. لىياۋنىڭ ئۇلكىسى شىۋېەن ناھىيىسىدىن. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇر- سىنى پۈتتۈرگەن. 1985 - يىلى 4 - ئايدا جاڭـ- ئۇلكىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىدىن شىنجاڭ تەنتەربىيە كومىتېتىغا قارىغا ئېتىش تربنېرلىقىغا تەكلىپ بىلەن كەلگەن. ئۇ تەربىيىلىگەن تەنھەركەتچىلەر بىر قېتىم دۇنيا چېمپىيونلۇقىغا، بىر قېتىم ئاسىيا چېمپىيونلۇـ- قىغا، ئىككى قېتىم مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇققا ئې- رىشكەن. كۆپ قېتىم مەملىكەت رېكورتىنى يۇزۇپ تاشلىغان. ئۇ شىنجاڭنىڭ تەنتەربىيە تارىخىدىكى بە- رىنچى دۇنيا چېمپىيونى — لى ۋېنجېنى يېتىشتۇر- گەن. 1994 - يىلى 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا «ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنـ- چىسى» دەپ نام بەرگەن، دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتـ- تېتىنىڭ «تەنتەربىيە ھەرىكىتى شەرەپ مېدالى» غا ئې-

رىشكەن، شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا «مەملىكەت بويىچە ئون مۇنەۋۋەر تربىيەچى» نىڭ بىرى بولۇپ باھالانغان.

چىلاق خوجىيەن (2.1940 ~ 6.1977) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شۇنداق جاڭ چۆچەكلىك. 1959 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى قەدىمچە چېلىشىشتا يېرىم يېنىك ئېغىرلىق دەرىجىلىكلەرنىڭ ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىدە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1960 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە 20 ئورۇننىڭ ئەركىن ۋە قەدىمچە چېلىشىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1964 ـ يىلى ئون ئورۇندىنىڭ خەلقئاراچە چېلىشىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغاندىن كېيىن، يەنە ھىندونېزىيە چېلىشىش كوماندىسىنىڭ جۇڭگونى زىيارەت قىلىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1965 ـ يىلى 2 ـ قېتىملىق مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېلىشىش چېمپىيونى بولغان.

رازاق مۇھەممەت (4.1941 ~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى، تربىيەر. ئۇيغۇر. شىنجاڭ يەكەندىن. 1959ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1965ـ يىلى مەملىكەتلىك 2 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1966 ـ يىلى ياپونىيە چېلىشىش كوماندىسى جۇڭگونى زىيارەت قىلغاندا ئۇنتكۇزۇلگەن قارشىلىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1973ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىنىڭ تربىيەرى بولغان. 1978ـ يىلىدىن 1980ـ يىلىغىچە دۆلەتلىك چېلىشىش كوماندىسىدا تربىيەرلىق قىلغان. 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە شىنجاڭ كوماندىسىغا يېتەكچىلىك قىلىپ، بۇ كوماندىنى كوللېكتىپ ھالدا ئومۇمىي نومۇردا بىرىنچىلىككە ئېرىشتۇرگەن. ئۇ 1981 ـ يىلى دۆلەت دەرىجىلىك تربىيەر بولۇپ باھالانغان. ئۇ شىنجاڭدىن چىققان تۇنجى دۆلەت دەرىجىلىك تربىيەر.

جەي لەنچاۋ (12.1941 ~) مەملىكەتلىك «ئالاھىدە تۆھپە قوشقان ماگىستىر» مۇكاپاتى ۋە مەملىكەتلىك ئون تەنتەربىيە ماگىستىرى شەرەپ مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچى. خېبىي ئۆلكىسىدىن. بېيجىڭ تەنتەربىيە ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. 1972 ـ يىلى شىنجاڭ تەنتەربىيە كومىتېتى گىمناستىكا تربىيەرلىقىغا تەيىنلەنگەن. 1978 ـ يىلى 9 ـ ئايدا بېيجىڭ تەنتەربىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتلار بۆلۈمىدە ئوقۇغان. كېيىن تەنتەربىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، مەشىق باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 30 پارچىدىن كۆپ ئىلمىي ماقالە، تەرجىمە ئەسەر ئېلان قىلغان. «ھازىرقى زامان ماھارەت گىمناستىكىسىدىكى يارىلىنىش ۋە ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى توغرىسىدا تەتقىقات»، «يېڭىلىشىنىڭ مەۋجۇدلىرى ۋە ساۋاقلىرى»، «مەملىكەت بويىچە ئالىي، ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نېرۋا تىپىلىرى توغرىسىدا تەتقىقات»، «مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيە ئۇچۇرى تورى لايىھىسىنىڭ لايىھىلىنىشى توغرىسىدا»، «غەربىي شىمالىي رايونىنىڭ تەنتەربىيە تەرەققىياتى ۋە كەلگۈسى» دېگەن ئەسەرلىرى مەملىكەت بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

چېيەن يۈكەي (1942 ~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى ئېغىرلىق كۆتۈرۈش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. 1959 ـ يىلى شىنجاڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش كوماندىسىغا كىرگەن، شۇ يىلى دۆلەتلىك ئېغىرلىق كۆتۈرۈش كوماندىسىغا تاللانغان. 1965 ـ يىلى 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى بولغان ۋە ئومۇمىي نومۇرى مەملىكەت رېكورتىنى يېڭىۋەتكەن. 1974 ـ يىلى 7ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن، 180 كىلوگراملىق تەتبە بىلەن تىك كۆتۈرۈش بويىچە ئاسىيا رېكورتىنى يېڭىۋەتكەن، شىنجاڭ تەنتەربىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم ئاسىيا چېمپىيونى بولغان. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇسابىقىلەردە 17 قېتىم چېمپىيون بولۇپ، 16 قېتىم يەتتە تۈردە مەملىكەت رېكورتىنى يېڭىلىغان، بىر قېتىم بىر تۈر بويىچە ئاسىيا تەنھەرىكەت رېكورتىنى يېڭىۋەتكەن.

جەمىلە (1942 ~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەندازلىق چېمپىيونى. ئايال. قازاق. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. 1958 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى چەۋەندازلار كوماندىسىغا قوشۇلغان. 1978 ـ يىلى 9 ـ ئايدا بېيجىڭ تەنتەربىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئاسپىرانتلار بۆلۈمىدە ئوقۇغان. كېيىن تەنتەربىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، مەشىق باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. 30 پارچىدىن كۆپ ئىلمىي ماقالە، تەرجىمە ئەسەر ئېلان قىلغان. «ھازىرقى زامان ماھارەت گىمناستىكىسىدىكى يارىلىنىش ۋە ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرى توغرىسىدا تەتقىقات»، «يېڭىلىشىنىڭ مەۋجۇدلىرى ۋە ساۋاقلىرى»، «مەملىكەت بويىچە ئالىي، ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نېرۋا تىپىلىرى توغرىسىدا تەتقىقات»، «مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيە ئۇچۇرى تورى لايىھىسىنىڭ لايىھىلىنىشى توغرىسىدا»، «غەربىي شىمالىي رايونىنىڭ تەنتەربىيە تەرەققىياتى ۋە كەلگۈسى» دېگەن ئەسەرلىرى مەملىكەت بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

ەسىغا كىرگەن. 1959 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلىق كوماندىسىغا قوبۇل قىلىنغان. شۇ يىلى 8 ـ ئايدا 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئۇدا توسالغۇلۇق ئات بەيگىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشىپ، شىنجاڭ تەنتەربىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكۈچى بولغان.

لىۋ لىتيەن (1942 ~) ئايروپىلان مودېلى ئۈچۈرۈشتا دۇنيا رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغۈچى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شەندۇڭ ئۆلكەسىنىڭ خۇاڭشەن ناھىيىسىدىن. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. 1973 ـ يىلىدىن باشلاپ ئالتاي ۋىلايىتى، ناھىيىنىڭ ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ ئىشتىن سىرتقى تېز مۇز تېيىلىش تربىنېرى بولغان. 1980 ـ يىلى ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ رەسمىي تربىنېرلىققا تەيىنلەنگەن. 20 يىل ئىچىدە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ دۆلەت كوماندىسىغا ئىككى نەپەر، ئاپتونوم رايونلۇق كەسپىي كوماندىغا 11 نەپەر تەنھەرىكەتچى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە كى ئۈچ تەنھەرىكەتچى دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. ئۇ مەشغۇلاتچىلار مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇسابىقىلەردە جەمئىي 28 ئالتۇن مېدالغا، 18 كۈمۈش مېدالغا، 23 مىس مېدالغا ئېرىشكەن ۋە كۆپ قېتىم دۆلەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلاپ شىنجاڭ شۇنداقلا جۇڭگونىڭ تېز مۇز تېيىلىش ئىشلىرىغا ناھايىتى زور تۆھپە قوشقان. 1983 ـ يىلى دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئۇنىڭغا «مەملىكەتلىك ياش ـ ئۆسمۈرلەر ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرى ئىچىدىكى ئىلغار شەخس» دەپ نام بەرگەن. 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالغان. 1993 ـ يىلى 9 ـ ئايدا دۆلەت دەرىجىلىك تربىنېر بولۇپ باھالانغان. 1995 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالانغان.

يىلك خۇي (1946.8 ~) دۆلەت دەرىجىلىك قارىغا ئېتىش تربىنېرى. ئايال. شىبە. شىنجاڭ چاپ-چاللىق. 1974 ـ يىلى ئىشتىن سىرتقى مەشىق تربىنېرى بولغان، 1978 ـ يىلى 10 ـ ئايدا قارىغا ئېتىش تربىنېرى بولغان. 1980 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى شىنجاڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسىنىڭ تربىنېرى بولغان. بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر تەنھەرىكەتچىلەرنى يېتىشتۈرگەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككىسى خەلقئارالىق تەنھەرىكەت ماھىرى، سەككىزى دۆلەتلىك تەنھەرىكەت ماھىرى بولۇپ يېتىشىپ چىققان. ئۇ دۆلەتلىمىزگە ۋاكالىتەن كوماندىنى باشلاپ 23 ـ نۆ-ۋەتلىك، 24 ـ نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسا-كەت مۇسابىقىسىدە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالا-نغان.

چېن چاۋخۇا (1945.11 ~) تېز مۇز تېيىلىش خەلقئارا دەرىجىلىك تربىنېر. بېيجىڭ چاڭپىڭ ناھىيىسىدىن. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. 1973 ـ يىلىدىن باشلاپ ئالتاي ۋىلايىتى، ناھىيىنىڭ ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپىنىڭ ئىشتىن سىرتقى تېز مۇز تېيىلىش تربىنېرى بولغان. 1980 ـ يىلى ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ رەسمىي تربىنېرلىققا تەيىنلەنگەن. 20 يىل ئىچىدە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ دۆلەت كوماندىسىغا ئىككى نەپەر، ئاپتونوم رايونلۇق كەسپىي كوماندىغا 11 نەپەر تەنھەرىكەتچى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە كى ئۈچ تەنھەرىكەتچى دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. ئۇ مەشغۇلاتچىلار مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇسابىقىلەردە جەمئىي 28 ئالتۇن مېدالغا، 18 كۈمۈش مېدالغا، 23 مىس مېدالغا ئېرىشكەن ۋە كۆپ قېتىم دۆلەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلاپ شىنجاڭ شۇنداقلا جۇڭگونىڭ تېز مۇز تېيىلىش ئىشلىرىغا ناھايىتى زور تۆھپە قوشقان. 1983 ـ يىلى دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئۇنىڭغا «مەملىكەتلىك ياش ـ ئۆسمۈرلەر ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتەپلىرى ئىچىدىكى ئىلغار شەخس» دەپ نام بەرگەن. 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالغان. 1993 ـ يىلى 9 ـ ئايدا دۆلەت دەرىجىلىك تربىنېر بولۇپ باھالانغان. 1995 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالانغان.

بىقسىغا قاتناشقان. ئۇ يېتەكلىگەن كوماندا 9 ـ نۆۋەتـ لىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 2 ـ تۇر بويىچە ئاسىيا رېكورتىنى يۇزۇپ ئاشلىغان، خەلقئارا، دۆلەت ئىچىدىكى مۇسابىقىلەردە 100 دىن ئارتۇق مېدالغا ئې-رىشكەن، 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇ-سابىقىسىدە يەتتە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن، دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئۇنىڭ كوماندىسىغا «يۇقىرى پەل-لىگە ئۇرلەيدىغان كوماندا» دەپ نام بەرگەن. ئۇ باش ترېنېرلىق قىلغان ئەرلەر قارىغا ئېتىش كوماندىسى 1993 ـ يىلىدىكى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەر-كەت مۇسابىقىسىدە دۇنيا رېكورتىنى يۇزۇپ تاشلىغان، بۇ كوماندا شىنجاڭدا بىرىنچى قېتىم دۇنيا رېكورتىنى يۇزۇپ تاشلىغان كوماندا بولغاچقا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بۇ كوماندىغا «يۇقىرى پەللىگە ئۇرلە-يدىغان كوماندا» دەپ نام بەرگەن. دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۇنىڭغا 3 ـ دەرىجىلىك مېدالدىن تۆتنى بەرگەن. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۇنى ئىككى قېتىم 1ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى دەپ ئەنگە ئالغان.

جاڭ چۈەن (12.1950 ـ) خەلقئارا دەرىجە-لىك تىكتاك توپ رېپىرى. ئەنخۇي ئۇلكىسىنىڭ سۈ-سۈك ناھىيىسىدىن. 1976 ـ يىلى بېيجىڭ تەنتەربىيە ئىنستىتوتىنى پۈتتۈرگەن. 1988 ـ يىلى دۆلەت دەرە-جىلىك رېپىرى سالاھىيىتىگە ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى خەلقئارا تىكتاك توپ بىرلەشمىسىنىڭ تەستىقلـ-ىشى ئارقىلىق خەلقئارا دەرىجىلىك تىكتاك توپ رېپىرە-لىقىغا كۆتۈرۈلگەن. 5 ـ ، 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەت-لىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ رېپىرى ۋە 7 ـ ، 9 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق تەنھەرىكەت مۇسابىقـ-ىسىنىڭ رېپىرلار باشلىقى بولغان. 1985ـ يىلى مەم-لىكەتلىك ئىشچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ رېپە-رى، 1988 ـ يىلى مەملىكەتلىك تىكتاك توپ لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ رېپىرى، 1996 ـ يىلى «پەيناسونىك لوكىسى» جۇڭگو تىكتاك توپ مۇكاپاتلىق مۇسابىقىسىنىڭ رېپىرى ۋە تۆنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى تەنھەرىكەت مۇ-سابىقىسىنىڭ رېپىرلار باشلىقى بولغان.

ياڭ مىڭ (8.1951 ـ) خەلقئارا دەرىجىلىك رېپىرى. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. 1974 ـ يىلى شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەنتەربـ-يە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. 1988 ـ يىلى خەلقئارا دەرىجىلىك رېپىرى بولغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بول-ـۇپ، 1 ـ ، 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك شەھەرلەر تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى مەملىكەتلىك 3 ـ ، 4 ـ نۆۋەتلىك يېزا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى، 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى، 2 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ياشلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى، 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ۋە ئاپتونوم رايونلىق 2 ـ نۆۋەتلىكتىن 9 ـ نۆۋەتلىككىچە بولغان تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يىللىق مۇسابىقىلەرنىڭ رېپىرلار باشلىقى ھەم رېپىرى بول-غان. 1987 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر رېپىرى بولۇپ باھالانغان. 1989 ـ يىلى دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى تەرىپىدىن مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر رېپىرى بولۇپ باھالانغان.

گۈلەرەم مۇھەممەت (11.1952 ـ) خەلقئارا دەرىجىلىك تىكتاك توپ رېپىرى. ئايال. ئۇيغۇر. شىن-جاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەۋسى-مگە ئىگە. 1980 ـ يىلى 5 ـ ئايدا خەلقئارا تىكتاك توپ بىرلەشمىسى ئۇنى خەلقئارا دەرىجىلىك رېپىرى دەپ تەستىقلىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇ جۇڭگودىكى ئاز-سانلىق مىللەتتىن بولغان خەلقارا دەرىجىلىك تۇنجى ئايال رېپىرى بولۇپ قالغان. ئۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 8 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا لەۋھە تالىشىش مۇسابە-قىسى، 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقە-سىنىڭ تىكتاك توپ مۇسابىقىسى، 12 ـ قېتىملىق ئاسىيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، 12 ـ قېتىملىق ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى تىكتاك توپ مۇسابىقىسى ۋە 43 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا تىكتاك توپ مۇسابىقىسىنىڭ رېپىرى بولغان. 1985 ـ يىلى دۆلەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتى تەرىپىدىن مەملىكەتلىك مۇنەۋۋەر رېپىرى بولۇپ باھالانغان.

يۇ شۇبىن (4.1953 ـ) مەملىكەتلىك تەنھە-رىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تېز مۇز تېپىلىش چېمپىيونى. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەۋسى-مگە ئىگە. 1973 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىنجاڭ تېز مۇز تېپىلىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1975 ـ يىلى 3 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تېز مۇز تېپىلىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرە-شىپ شىنجاڭ كوماندىسىنىڭ شۇ قېتىمقى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا ئالتۇن ۋە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن

بىردىنبىر تەنھەرىكەتچى بولۇپ قالغان ۋە شىنجاڭ بويىچە تۇنجى بولۇپ مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تېز مۇز تېيلىش چېمپىيونى بولۇپ قالغان. 1976-يىلى «شىنجاڭ - جىلىن تېز مۇز تېيلىش دوستلۇق مۇسابىقىسى» دا 4′35″4 نەتىجە بىلەن 3000-مېتىرلىق مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان. بۇ شىنجاڭ تېز مۇز تېيلىش تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

جېڭ لىن (7.1953 ~) مەملىكەتلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ چۆچەكتىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئېگە. 1973 - يىلى 4 - ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 - يىلى 5 - ئايدا مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 8 - ئايدا 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1980 - يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان، 10 - ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3 - بولغان. 1983 - يىلى 4 - ئايدا مەملىكەتلىك قەدىمچە چېلىشىش مۇسابىقىسىدە كۆمۈش مېدالغا، 9 - ئايدا 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن.

رۇ گۇاڭ (3.1954 ~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ قارىغا ئېتىش مۇسابىقىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن، مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى، دۇنيا رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغۇچى. خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى، «1 - ماي ئەمگەكچىلەر» مېدالىغا ئېرىشكۈچى، مەملىكەتلىك ئىلغار خىزمەتچى. شىنجاڭ غۇلجىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1978 - يىلى 3 - ئايدا شىنجاڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979- يىلى 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئۈچ ئالتۇن، بىر كۆمۈش، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1980 - يىلى 2 - ئايدا ئاسىيا لوكقىسىنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن، شۇ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتە ئالتۇن، بىر كۆمۈش، ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1982 - يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتە ئالتۇن، بىر كۆمۈش، ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1983 - يىلى 4 - ئايدا 3 - نۆۋەتلىك ئاسىيا لوكقىسى قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ 3 - لىككە، 9 - ئايدا 5-نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، ئىككى كۆمۈش، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1984- يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسى، لەۋھەتالىشىش مۇسابىقىسىدە تۆت ئالتۇن، ئىككى كۆمۈش، ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1986- يىلى 3 - ئايدا 24 - نۆۋەتلىك دۇنيا قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوماندىدىكىلەر بىلەن ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ شاللاش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ 3 - لىككە ئېرىشىپ خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى ئۇنۋانىغا ئېگە بولغان، 11- ئايدا 6 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن، شۇ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئۈچ ئالتۇن، ئىككى كۆمۈش، ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1988- يىلى 10 - ئايدا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۆمۈش، ئۈچ مىس مېدالغا ئېرىشكەن، 1989 - يىلى مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە 3 - لىككە ئېرىشكەن. 1993 - يىلى 7 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوماندىدىكىلەر بىلەن بىللە ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ شاللاش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ 2 - لىككە ئېرىشكەن ھەمدە دۇنيا رېكورتىدىن ئېشىپ كېتىپ بىر ئالتۇن مېدال خاتىرىلەنگەن. ئۇ يارانقان مەملىكەت رېكورتى 17 يىل ساقلانغان.

ئابىلجان (3.1954 ~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دەرىجىلىك تەنھەرىكەتچى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ بورتالا دىن. 1973 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 - يىلى 5 - ئايدا مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن، 9 - ئايدا 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان.

گۇ مېيجېن (1954.8 ~) ئاسىيا تەنھەر-
كەت مۇسابىقىسى قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىدە مىس
مېدالغا ئېرىشكۈچى. مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابە-
قىسىنىڭ چېمپىيونى، دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت
ماھىرى. ئايال. شەنجاڭ. شەنجاڭ چاپچالدىن. ئالىي
تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1980 ـ يىل
3 ـ ئايدا شەنجاڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسىغا ئەزا
بولغان. 1979ـ يىلى 11 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك
تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە تۆت ئالتۇن، بىر كۈمۈش
مېدالغا ئېرىشكەن. 1980 ـ يىلى 2 ـ ئايدا 1 ـ
نۆۋەتلىك ئاسىيا لوكىسى تالىشىش قارىغا ئېتىش مۇ-
سابىقىسىگە قاتنىشىپ ئىككى ئالتۇن، ئۈچ كۈمۈش،
بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن، شۇ يىلى مەملىكەتلىك
لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، چېمپىيونلۇقنى تالىشىش
مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن، بىر مىس مېدالغا ئېرىش-
كەن. 1981 ـ يىلى 4 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيون-
لۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈ-
مۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1982 ـ يىلى 7 ـ ئايدا 1ـ
نۆۋەتلىك ئاسىيا تىنچ ئوكيان رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈل-
گەن قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كۈ-
مۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 11 ـ ئايدا كوماندىدىكىلەر
بىلەن ھەمكارلىشىپ 9 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت
مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە مىس مې-
دالغا ئېرىشكەن ھەمدە ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسـ
ـىنىڭ رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان؛ شۇ يىلى مەملىكەت-
لىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، چېمپىيونلۇقنى تا-
لىشىش مۇسابىقىسىدە تۆت تۈرده چېمپىيون، بىر تۈر-
ده 2 ـ ، بىر تۈرده 3ـ بولغان. 1983 ـ يىلى 4 ـ
ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقە-
سىدە 2 ـ بولغان؛ 9 ـ ئايدا 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەت-
لىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 2 ـ بولغان؛ 10 ـ
ئايدا كوماندىدىكىلەر بىلەن بىللە دۇنيا لەۋھە تالىشىش
مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ھالدا 5 ـ لىككە ئېرىش-
كەن؛ شۇ يىلى مەملىكەتلىك «8مارت» قىزىل بايراق-
دارى دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 1984 ـ يىلى مەملىكەت-
لىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2 ـ لىك-
كە ئېرىشكەن. 1985 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە
تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى
تالىشىش مۇسابىقىسىدا 3 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1981ـ
يىلى ئۇ ئۇزى يارانقان مەملىكەتلىك جۇپ ئايلىنىش 18
مېتىرلىق قارىغا ئېتىش دۆلەت رېكورتىنى
يېڭىغا قەدەر ساقلىغان.

گۇ جىڭلىن (1955.7 ~) مەملىكەتلىك
تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چىلىشىش چېمپىيونى،
مەملىكەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىبە،
شەنجاڭ چۇچەكلىك. 1975 ـ يىلى 7 ـ ئايدا شەنجاڭ
چىلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 ـ يىلى 3ـ
ئايدا ئۇتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك چىلىشىش مۇسابىقە-
سىدە 2 ـ بولغان. 9 ـ ئايدا 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەت-
لىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان.
1980 ـ يىلىدىن كېيىن كۆپ قېتىم مەملىكەتلىك
لەۋھە تالىشىش، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالە-
شىش، مەملىكەتلىك قەدىمچە چىلىشىش مۇسابىقىسى
ۋە 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقە-
سىدە چېمپىيون بولغان. 1983 ـ يىلى 4 ـ ئايدا
ئايرىم- ئايرىم ھالدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تا-
لىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك قەدىمچە چىلە-
شىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن.

بو جەنۇبىي (1957 ~) دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ
ئوقۇغۇچىلىرى يېنىك ئاتلېتكا لەۋھە تالىشىش مۇسابە-
قىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكۈچى. شەنجاڭ چۇچەك-
لىك. ئەرلەرنىڭ 110 مېتىرلىق باريېردىن ئاتلاپ يۈ-
گۈرۈش تەنھەرىكەتچىسى. 1973 ـ يىلى 6 ـ ئايدا
دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتـ
كا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، 3ـ لىك-
كە ئېرىشكەن ھەمدە «15"4 نەتىجە بىلەن 110 مېتىرلىق
باريېردىن (باريېرنىڭ ئېگىزلىكى 100 سانتىمېتىر)
ئاتلاپ يۈگۈرۈشتە مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلە-
خان؛ 9 ـ ئايدا مەملىكەتلىك ئۆسمۈرلەر يېنىك ئاتلېتـ
كا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 14"4 لىك نەتىجە بىلەن
110 مېتىرلىق بار يېرىدىن ئاتلاپ يۈگۈرۈشتە مەملە-
كەتلىك ئۆسمۈرلەرنىڭ ئا گۇرۇپپىسىنىڭ رېكورتىنى
بۇزۇپ تاشلىغان. 1974 ـ يىلى غەربىي گېرمانىيىدە
ئۇتكۈزۈلگەن دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ
تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن.

ياڭ شېڭنيەن (1958 ~) مەملىكەتلىك تەنھە-
رىكەت مۇسابىقىسىدە چىلىشىش مۇسابىقىسىنىڭ چېم-
پىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى،
«شەنجاڭ چۇچەكتىن . 1978 ـ يىلى 4 ـ ئايدا
شەنجاڭ تەنتەربىيە كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 ـ
يىلى 4ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقە-

سىدە چېمپىيون بولغان. 1980 ـ يىلى 3 ـ ئايدا 6ـ نۆۋەتلىك ئىبراھىم مۇستافا قەدىمچە چېلىشىش تەكلىپ مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 4ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2ـ بولغان.

نۇرلان (1958.4～1998.12) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى چېلىشىش مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى بولغان. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. قازاق. شىنجاڭ چۆچەكلىك. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1976 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1981 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشكەن. 1982 ـ يىلى 4 ـ ئايدا مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئاراچە چېلىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان؛ 10 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشكەن. 1983 ـ يىلى 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ 1 ـ مەيدان چېلىشىشىدىلا چېمپىيون بولغان. ئۇچ يىلدا بەش ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشكەن.

ماكەي (1958.8～) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىبە. شىنجاڭ چۆچەكلىك. 1978 ـ يىلى شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 ـ يىلى مايدا مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالىغا ئېرىشكەن، 9ـ ئايدا 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى بولغان.

دەي جيەنخۇا (1958.12～) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدىكى يېنىك ئاتلېتىكا چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئايال. ئالتايلىق. 1971 ـ يىلى 11 ـ ئايدا شىنجاڭ يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسىغا قاتناشقان. 1975 ـ يىلى3 ـ ئايدا دۆلەتلىك يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1976ـ يىلى بېيجىڭ رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 5ـ نۆۋەتلىك يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە 13"7 لىق نەتىجە بىلەن مەملىكەتلىك ئايالارنىڭ 100 مېتىرلىق بارىيىردىن ئاتلاپ يۈگۈرۈش رېكورتىنى يارىتقان. 1978 ـ يىلى 6 ـ ئايدا مەملىكەتلىك يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنىدا چېمپىيون بولغان. 12 ـ ئايدا 8 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا چېمپىيون بولغان. 1979ـ يىلى ئاسىيا يېنىك ئاتلېتىكا بىرلەشمىسى رەھبەرلار كومىتېتى تەرىپىدىن بىر پاي ئالتۇن ئاياغ بىلەن مۇكاپاتلانغان. «ئاسىيالىق ئۇچقۇر ئايال» دېگەن نامغا ئېرىشكەن، 5 ـ ئايدا ئاسىيا يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنىدا كۈمۈش مېدالىغا ئېرىشكەن؛ 9 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىدا چېمپىيون بولغان. 1980 ـ يىلى 2 ـ ئايدا 21 ـ نۆۋەتلىك سان ئانتونىئو تېغى كۇچ ئۆلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدە ئېلېكترونلۇق سائەت بىلەن ۋاقىت ھېسابلىغاندا مەملىكەت رېكورتىنى يۇزۇپ تاشلىغان. 1981ـ يىلى 4ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1982 ـ يىلى 7 ـ ئايدا خېلسىنكى 16 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنىدا چېمپىيون بولغان؛ 11 ـ ئايدا 9 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن؛ شۇ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ۋە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1976 ـ يىلىدىن باشلاپ ئۆزى يارىتقان ئايالارنىڭ 100 مېتىرلىق بارىيىردىن ئاتلاپ يۈگۈرۈش مەملىكەتلىك رېكورتىنى سەككىز يىل ساقلىغان.

ئالىمجان (1959.7～) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ بورتالادىن. 1978 ـ يىلى شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979ـ يىلى 5 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالىغا ئېرىشكەن؛ 9 ـ ئايدا 4 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن.

لىۋ گۇيخۇا (1959.8～) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە مىس مېدالىغا ئېرىشكۇچى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئايال. شىنجاڭ ئاقسۇلۇق. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. 1978 ـ يىلى شىنجاڭ يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 ـ يىلى دۆلەتلىك يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسىغا كىرگەن. 1982 ـ يىلى 11 ـ ئايدا 9 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئىككى مىس مېدالىغا ئېرىشكەن ھەمدە ئىككى تۈرده ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسا-

بەقسىنىڭ رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان. 1983 - يىلى بېيجىڭ رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن. 9 - نۆۋەتلىك پېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە 59"3 نەتىجە بىلەن 400 مېتىرلىق بارېيردىن ئاتلاپ يۈگۈرۈش رېكورتىنى (59"6) بۇزۇپ تاشلىغان. 1984 - يىلى مەملىكەتلىك پېنىك ئاتلېتىكا چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2- بولغان. 1986 - يىلى ۋە 1988 - يىلى 2-، 3- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك ستۇدېنتلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ ئىككى ئالتۇن، ئىككى كۈمۈش، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن ھەمدە ستۇدېنتلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان. 1982- يىلىدىن 1984 - يىلىغىچە ئۇنىڭ نەتىجىسى ئۈزدا ئۈچ يىل مەملىكەت بويىچە 1 - بولۇپ كەلگەن.

يۈۋېي (1959.9~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ قارىغا ئېتىش چېمپىيونى. ئايال. شىنجاڭ غۇلجىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1978 - يىلى 3 - ئايدا شىنجاڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1979 - يىلى 4 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇقنى ئېرىشىپ، شىنجاڭ قارىغا ئېتىش تارىخىدا 1 - بولۇپ مەملىكەت بويىچە چېمپىيون بولۇپ قالغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كوماندىدىكى ۋاقلىشا، ئادالەتلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ كوللېكتىپ مۇسابىقىدە 2- بولغان.

پانگۇل ھەسەن (1960.10~) دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ گىمناستىكا كوللېكتىپ مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. ئايال، ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1971- يىلى 3 - ئايدا شىنجاڭ گىمناستىكا كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1974 - يىلى 5 - ئايدا مەملىكەتلىك گىمناستىكا شەخسلەر ئارا مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، ئىككى كۈمۈش ۋە بىر مىس مېدالغا ئېرىشىپ، جۈڭگودىكى ئايالار گىمناستىكىسىنىڭ ياغاچ ئاتتىن سەكرەش تۈرىدە تۇنجى تايانماي موللاق ئېتىش ھەرىكىتىنى ئورۇنلىغان تۇنجى تەنھەرىكەتچى بولۇپ قالغان. 9 - ئايدا 1 - نۆۋەتلىك دۇنيا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، كوللېكتىپ مۇسابىقىدە ئومۇمىي ماھارەت كۆرسىتىش، ياغاچ ئاتتىن سەكرەش، تۇز لىمدا ماھارەت كۆرسىتىشتىن ئىبارەت ئۈچ تۈردە چېمپىيون بولغان، ئەركىن گىمناستىكىدا 2- لىككە، ئېگىز - پەس تورنىكتا 3- لىككە ئېرىشىپ، جۈڭگو كوماندىسى ئايالار كوللېكتىپ چېمپىيونلۇقىغا زور تۆھپە قوشقان.

چېڭ شۈگو (1960.12~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ پېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدە 2- بولغان. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ چۆچەكتىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1978 - يىلى 11 - ئايدا شىنجاڭ پېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1984 - يىلى نەنجىڭ خەلقئارا پېنىك ئاتلېتىكا تەكلىپ مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك پېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىنىدا كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1985 - يىلى 6- ئايدا مەملىكەتلىك تەكلىپ مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1986 - يىلى 9 - ئايدا 10 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 2 - بولغان ھەمدە 99"36'8لىق نەتىجە بىلەن 3000 مېتىرلىق توسالغۇدىن ئاتلاپ يۈگۈرۈشتە ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ رېكورتى (70"40'8) ۋە مەملىكەتلىك رېكورتىنى (86"39'8) بۇزۇپ تاشلىغان ۋە بۇ رېكورتىنى تۆت يىل ساقلىغان. شۇ يىلى 10 - ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان.

با يۈكشەن (1961.8~) دۇنيا قارىغا ئېتىش رېكورتىنى يېڭىلىغۇچى. خەلقئارالىق تەنھەرىكەت ماھىرى. شەنبە. شىنجاڭ ئىلىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1980—1984 يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە تۆت كۈمۈش، تۆت مىس مېدالغا ئېرىشكەن؛ 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوماندىدىكىلەر بىلەن بىللە كوللېكتىپ 2 - لىككە ئېرىشكەن. 1984- يىلى 4 - ئايدا نەنىڭ خەلقئارا قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1993 - يىلى 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوماندىدىكىلەر بىلەن بىللە ئولىمپىك تەنھەرىكەت شاللاش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن ھەمدە دۇنيا رېكورتىدىن ئېشىپ كەتكەچكە بىر ئالتۇن مېدال خاتىرىلەنگەن. شۇ يىلى 9 - ئايدا 37 - نۆۋەتلىك دۇنيا قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، شاللاش مۇسابىقىسىنىڭ شەخسلەر ئارا مۇ-

سابىقىسىدە 7 - بولغاچقا خەلقئارالىق تەنھەرىكەت ما-
ھىرى ئۆلچىمىگە يەتكەن. شۇ يىلى مەملىكەتلىك مۇ-
نەۋۋەر قارىغا ئېتىش تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تەكشۈرۈش
مۇسابىقىسىدە ئولىمپىك شاللاش مۇسابىقىسىنىڭ ر-
كورتى بىلەن تەڭلەشكەن. 1996 - يىلى مەملىكەتە-
مىزدە ئۆتكۈزۈلگەن لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە
ئىككى قېتىم چېمپىيون بولغان، بىر قېتىم 2 -
لىككە ئېرىشكەن.

گۇ ماۋشېڭ (1962.1~) ئاسىيا تەنھە-
رىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دۆلەت
دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ چۆ-
چەكلىك. 1984 - يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش
كوماندىسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى بولغان. شۇ يىلى سېد-
تەبىردە مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابە-
قىسىدە 2- بولغان. 1985 - يىلى 3 - ئايدا مەملىكەت-
لىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3-، 9 - ئايدا
مەملىكەت چېمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن
مېدالغا ئېرىشكەن. 1986 - يىلى مەملىكەتلىك چېم-
پىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك لەۋھە
تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئايرىم - ئايرىم ھالدا كۈمۈش
مېدال ۋە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1987 - يىلى
5 - ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە
چېمپىيونلۇققا، 11 - ئايدا 6 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت
مۇسابىقىسىدە 2 -لىككە ئېرىشكەن. 1988 - يىلى
مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3 - لىككە
ئېرىشكەن، 1989 - يىلى جۇڭگو قەدىمچە چېلىشىش
مۇسابىقىسىدە جۇڭگو چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسا-
بىقىسىنىڭ ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئالتۇن ۋە كۈمۈش
مېدالغا ئېرىشكەن. 1990 - يىلى 3 - ئايدا مەملىكەت-
لىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇق-
قا، 9 - ئايدا 11 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت
مۇسابىقىسىدە 2 - لىككە ئېرىشكەن.

ئەسقەر (1962.9~) مەملىكەتلىك تەن-
تەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دۆ-
لەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ
ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. 1978 - يىلى 12 - ئايدا شىن-
جاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا كىرگەن. 1979 - يىلى
مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا
ئېرىشكەن. 1980 - يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالە-
شىش مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇق تالە-
شىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن.
1981- يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقە-
سى، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابە-
قىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. 1982 - يىلى مە-
لىكەتلىك خەلقئاراچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملە-
كەتلىك چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن
مېدالغا ئېرىشكەن. 1983 - يىلى 5 - نۆۋەتلىك
مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا
ئېرىشكەن. 1984- يىلى مەملىكەتلىك ئەركىن چېلە-
شىش مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقىنى تا-
لىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن.
1985 - يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش
مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. بەش يىل
ئىچىدە مەملىكەت بويىچە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن قې-
تىم سانى توققۇز قېتىمدىن ئېشىپ كەتكەن.

ئۇچا (1962.10~) دۇنيا ياشلار خەلق-
ئارا چېلىشىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە مىس
مېدالغا ئېرىشكۈچى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنتەربىيە ما-
ھىرى. موڭغۇل. شىنجاڭ بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم
ئوبلاستىدىن. 1980 - يىلى شىنجاڭ چېلىشىش كو-
ماندىسىغا كىرگەن. 1982 - يىلى 8 - ئايدا دۇنيا
ياشلار خەلقئارا چېلىشىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقە-
دە مىس مېدالغا ئېرىشكەن؛ 10 - ئايدا مەملىكەتلىك
چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2 - لىككە
ئېرىشكەن. 1985 - يىلى 9 - نۆۋەتلىك ماكىرون
قاشتېشى لوڭقىسى خەلقئارا ئەركىن چېلىشىش تەكلىپ
مۇسابىقىسىدە 2- لىككە ئېرىشكەن.

چېن جىبىن (1962.10~) ئاسىيا تەن-
ھەرىكەت يېغىنىنىڭ تىكتاك توپ جۇپ ئويناش چېمپە-
يونى، خەلقئارالىق تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ سا-
ئ جىدىن. 1974 - يىلى شىنجاڭ تىكتاك توپ كوماند-
سىغا كىرگەن. 1986 - يىلى دۆلەتلىك يېغىپ مەشق
قىلدۇرۇش كوماندىسىغا تاللانغان. 1986 - يىلى 27-
نۆۋەتلىك يۇگوسلاۋىيە خەلقئارا تىكتاك توپ ئاشكارا
مۇسابىقىسىدە يەككە ئويناش چېمپىيونى بولغان.
1987- يىلى شۇبتسىيە تىكتاك توپ ئاشكارا مۇسابىقە-
سىگە قاتنىشىپ يەككە ئويناشتا ئالتۇن مېدالغا ئېرىش-
كەن. 1988 - يىلى ئامېرىكىدا ئۆتكۈزۈلگەن تىكتاك
توپ ئاشكارا مۇسابىقىسىدە ئارىلاشما جۇپ ئويناش ۋە
يەككە ئويناشتا 2- لىككە ئېرىشكەن. 1989 - يىلى
3 - ئايدا 40 - نۆۋەتلىك دۇنيا تىكتاك توپ لەۋھە
تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئارىلاشما جۇپ ئويناشتا 3-

لىككە ئېرىشكەن؛ 12 ـ ئايدا فىنلاندىيە تىكتاك توپ ئاشكارا مۇسابىقىسىدە يەككە ئويناش، جۈپ ئويناش ۋە ئارىلاشما جۈپ ئويناشتا ئۈچ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1990 ـ يىلى 3 ـ ئايدا 1 ـ نۆۋەتلىك دۇنيا لوڭقىسىنى تالىشىش تىكتاك توپ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن؛ 9 ـ ئايدا 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە جۈپ ئويناش بويىچە چېمپىيونلۇققا، ئارىلاشما جۈپ ئويناش بويىچە 3 ـ لىككە ئېرىشكەن.

ھاجى (1962.10~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش تۈرىدە مىس مېدالغا ئېرىشكۈچى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئۈيغۇر. شىنجاڭ ئاتۇشتىن. 1983 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1984ـ يىلى 3 ـ ئايدا مەملىكەتلىك مۇسابىقىدە چېمپىيون بولغان؛ 5 ـ ئايدا مىسىردا ئۆتكۈزۈلگەن 8 ـ نۆۋەتلىك ئىبراھىم مۇستاپا خەلقئارالىق قەدىمچە چېلىشىش تەكلىپ مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن؛ 9 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1985 ـ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ۋە مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1986 ـ يىلى 4 ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان؛ 6 ـ ئايدا يۇگوسلاۋىيە خەلقئارالىق قەدىمچە چېلىشىش مۇسابىقىسىدە 5ـ لىككە ئېرىشكەن؛ 9 ـ ئايدا 10 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1991 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن.

خەن شىنپىڭ (1963.6~) دۇنيا ئاۋىئاموديل چېمپىيونى. خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ شىخەنزىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1981 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شىنجاڭ ئاۋىئاموديل كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1989ـ 1993 ـ يىلىغىچە مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە تۆت كۈمۈش، ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1992 ـ يىلى دۇنيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ 2ـ لىككە، شەخسىي 4ـ لىككە ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى دۇنيا تىزگىنەك بىلەن باشقۇرۇلىدىغان ئاۋىئاموديل لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ۋە شەخسىي چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى، 1998 ـ يىلى ۋە 2000 ـ يىللىرى دۇنيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ، شەخسىي بولۇپ ئالتە قېتىم چېمپىيونلۇققا ئېرىشىپ، مۇشۇ تۈردە كوللېكتىپ، شەخسىي دۇنيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئۇدا تۆت قېتىم چېمپىيون بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرغان، بۇنىڭ بىلەن ئۇ جۇڭگونىڭ خەلقئارالىق چوڭ مۇسابىقىلەردە ئۇدا تۆت قېتىم چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن بىردىنبىر ئاۋىئاموديلى تەنھەرىكەتچىسى، شۇنداقلا شىنجاڭدا دۇنيا چېمپىيون چوڭقىغا ئېگە كۆپ ئېرىشكەن تەنھەرىكەتچى بولۇپ قالغان. ئۇ يەتتە يىل جەريانىدا ئون قېتىم دۇنيا چېمپىيونلۇقىغا ئېرىشكەن.

دەي جۈن (1966.3~) ئاسىيا لوڭقىسى تېز مۇز تېپىلىش تۈرىدە مىس مېدالغا ئېرىشكۈچى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ ساندجىدىن. ئالىي تېخنىكوم سەۋىيىسىگە ئىگە. 1981 ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ تېز مۇز تېپىلىش كوماندىسىغا كىرگەن. 1989 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. شۇ يىلى ئالمۇتىدا ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى قېتىملىق مۇسابىقىدە ئىككى تۈردە ئىككى قېتىم مەملىكەت رېكورتىنى يۈزۈپ تاشلىغان. 1990 ـ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3ـ بولغان. 1991 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئۈچ قېتىم 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1992 ـ يىلى 1 ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى كۈمۈش، ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن، 3 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1993 ـ يىلى 4 ـ ئايدا 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا مىس مېدالغا، 12 ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا، شۇ ئايدا 3 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا لوڭقىسى تېز مۇز تېپىلىش مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇق تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ بىرىدە چېمپىيون، بىرىدە 2ـ بولغان. 1995 ـ يىلى 2 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا، 12 ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە

ئېرىشكەن. 1996 - يىلى 8 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تاللاش مۇسابىقىسىنىڭ 100 مېتىرغا تېپىلىش تۈرىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1998 - يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2- لىككە ئېرىشكەن.

مامۇربېك (1963.5~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنتەربىيە ماھىرى. قازاق. شىنجاڭ ئالاتايدىن. 1980 - يىلى 11 - ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1981 - يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1982 - يىلى مەملىكەتلىك خەلقئاراچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە 3- بولغان. 1983 - يىلى 4 - ئايدا مەملىكەتلىك قەدىمچە چېلىشىش مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن، 9 - ئايدا 5 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1984 - يىلى مەملىكەتلىك چېلىشىش مۇسابىقىسىدە، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2- لىككە ئېرىشكەن. 1985 - يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3- لىككە ئېرىشكەن.

خې خەيجاڭ (1966.11~) دۇنيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ئاۋئىتامودېل تۈرىدە كوللېكتىپ 2 - بولغان. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ شخەنزىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت مەكتىپىگە ئېگە. 1984 - يىلى 4 - ئايدا شىنجاڭ ئاۋئىتامودېل كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1985- يىلى مەملىكەتلىك ئاۋئىتامودېلنى ئەركىن ئۇچۇرۇش مۇنەۋۋەر ماھىرلار مۇسابىقىسىدە 2- لىككە ئېرىشكەن. 1989 - يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوماندا بىلەن بىللە كوللېكتىپ چېمپىيون بولغان. 1990 - يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1991 - يىلى دۇنيا ئاۋئىتامودېلنى ئەركىن ئۇچۇرۇش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوماندا بىلەن بىرگە 11389 نومۇرلۇق نەتىجە بىلەن كوللېكتىپ ئۇنۋېرسال مۇسابىقىدە 2- بولغان. يەنە 3778 نومۇرلۇق نەتىجە بىلەن FIB كوللېكتىپ 3- لىككە ئېرىشكەن.

لىۋ يەنفېي (1967.2~) ئاسىيا لوڭقىسى تېز مۇز تېپىلىش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ ئالتايدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت مەكتىپىگە ئېگە. 1983 - يىلى 3- ئايدا شىنجاڭ تېز مۇز تېپىلىش كوماندىسىغا كىرگەن. 1986 - يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن مېدالغا، ئىككى كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1987 - يىلى 3 - ئايدا 6- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئىككى كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1988 - يىلى 2- ئايدا 15 - نۆۋەتلىك قىشلىق ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان، شۇ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە تۆت ئالتۇن، ئىككى كۈمۈش، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1989 - يىلى 3 - ئايدا دۇنيا لوڭقىسى تېز مۇز تېپىلىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 1'17"17 لىق نەتىجە بىلەن 1000 مېتىرغا تېپىلىش تۈرىدە مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان، 11 - ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئۈچ قېتىم چېمپىيون بولغان، بىر قېتىم 3- لىككە ئېرىشكەن. 1990 - يىلى 3 - ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1991 - يىلى 1 - ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن، ئىككى كۈمۈش، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن، 2 - ئايدا 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئىككى قېتىم چېمپىيون، بىر قېتىم 2-، ئىككى قېتىم 3 - بولغان، 3 - ئايدا 15- نۆۋەتلىك قىشلىق دۇنيا ستۇدېنتلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 5- لىككە ئېرىشكەن، 12 - ئايدا 1 - نۆۋەتلىك ئاسىيا لوڭقىسى تېز مۇز تېپىلىش مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن، چىنشىپ، جۇڭگو ئەرلەر تېز مۇز تېپىلىش تەنھەرىكەتچىلىرى ئىچىدە تۇنجى قېتىم ئاسىيا چوڭ مۇسابىقىسىدە ئىككى قېتىم چېمپىيونلۇققا ئېرىشكۈچى بولۇپ قالغان. 1992 - يىلى 12 - ئايدا 3 - نۆۋەتلىك ئاسىيا لوڭقىسى تېز مۇز تېپىلىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى 17 - نۆۋەتلىك قىشلىق ئولىمپىك مۇسابىقىسىغا قاتناشقان. 1995 - يىلى 1 - ئايدا 8- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قىشلىق تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان، 2 - ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش، ئىككى مىس مې-

دالغا ئېرىشكەن ھەمدە 12"59'1 لىق نەتىجە بىلەن ئۇ ئۇزى سەككىز يىل ساقلاپ كەلگەن 45"00'2 دە قول سائىتى بىلەن ھېسابلانغان 1500 مېتىرغا تېيىلىش مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان، 751 .171 نومۇر بىلەن قول سائىتىدە ھېسابلانغان 972 .171 نومۇرلۇق ماھارەت كۆرسىتىش بويىچە ئومۇمىي ماھارەت كۆرسىتىش رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان، 12- ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3- بولغان. 1996 - يىلى 3 - ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 12 - ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى قېتىم 2- لىككە، بىر قېتىم 3- لىككە ئېرىشكەن. 1997 - يىلى 8 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 6 - بولغان. 12 قېتىم بەش تۈر بويىچە مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان.

ئادىلجان (1967.8~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ۋاسكىتبول چېمپىيونى، ئاسىيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ خوتەندىن. 1980 - يىلى شىنجاڭ تەنتەربىيە مەكتىپىگە كىرگەن. 1983 - يىلى شىنجاڭ ياشلار كوماندىسىغا قوبۇل قىلىنغان. 1983 - يىلى بېيجىڭ تەنتەربىيە ئىنستىتوتى ماھارەتلىك مۇسابىقە تەنتەربىيە مەكتىپىگە ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن. 1984 - يىلى «1 - ئاۋغۇست» ياشلار كوماندىسىغا تاللانغان. 1989- يىلى دۆلەتلىك كوماندىغا كىرگەن. 1992 - يىلى 25 - نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. 1993 - يىلى 17 - نۆۋەتلىك ئاسىيا ئەرلەر ۋاسكىتبول لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1994 - يىلى 12 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. ئۇ شىنجاڭ تەنتەربىيە تارىخىدا 1- بولۇپ ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتناشقان تۇنجى ئۇيغۇر تەنھەرىكەتچىدۇر.

لى ۋېنجيې (1968.6~) دۇنيا قارىغا ئېتىش چېمپىيونى. ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنتەربىيە ماھىرى. جۇاڭزۇ. شىنجاڭ سانجىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1987 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1990- يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2 - بولغان ۋە 598 ھالقىلىق نەتىجە بىلەن مەملىكەت رېكورتىنى بۇزۇپ تاشلىغان. 1991 - يىلى 4 - ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1994 - يىلى 7- ئايدا مىلاندا ئۆتكۈزۈلگەن 46 - نۆۋەتلىك دۇنيا قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. بۇ شىنجاڭ تەنتەربىيە تارىخىدا تۇنجى قېتىم دۇنيا چېمپىيونلۇقنى قولغا كەلتۈرۈش، شۇنداق لا جۇڭگو مىللىتى ماھىرىنىڭ خەلقارالىق چوڭ مۇسابىقىسىدە تۇنجى بولۇپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ شۇ يىلى 10 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن 12 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوماندا بىلەن يەككە كوللېكتىپ مۇسابىقىدە ئالتۇن مېدالغا، شەخسىي مۇسابىقىدە كۆمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1995 - يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇقتا ئېرىشكەندىن كېيىن، 8- نۆۋەتلىك ئاسىيا قارىغا ئېتىش لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ كوللېكتىپ 2-لىككە، شەخسىي 3- لىككە ئېرىشكەن. 1997 - يىلى 8- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 3- لىككە ئېرىشكەن. 1998 - يىلى 13 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوماندا بىلەن بىرلىكتە كوللېكتىپ مۇسابىقىدە 1 مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 2000- يىلى مەملىكەتلىك قارىغا ئېتىش شەخسىي لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ۋە مەملىكەتلىك قارىغا ئېتىش چېمپىيونلۇقنى تالىشىش ئومۇمىي ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىسىدە ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن.

جېڭمىس (1968.7~) ئاسىيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەندازلىق تۈرىدە 2-، مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. قازاق. شىنجاڭ ئىلىدىن، ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1985 - يىلى 12 - ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلار كوماندىسىغا رەسمىي ئەزا بولغان. 1985 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە مەملىكەتلىك رەسمىي مۇسابىقىلەردە يەتتە قېتىم چېمپىيون، ئون قېتىم 2-، 5 قېتىم 3 - لىككە ئېرىشكەن. 1986 - يىلى خەلقئارا چەۋەندازلار بىرلەشمىسىنىڭ تاماق توسالغۇلۇق خەۋەرلىشىش مۇسابىقىسىدە 2- لىككە ئېرىشكەن ۋە خەلقئارا چەۋەندازلار بىرلەشمىسىنىڭ گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشكەن. 1989- يىلى 11 - ئايدا 6 - نۆۋەتلىك ئاسىيا چەۋەندازلار لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتـ

ىششپ 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى 3 ـ نۆۋەتلىك خەلقئارا چەۋەندازلار تەكلىپ مۇسابىقىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1998 ـ يىلى 9 ـ ئايدا باشقوكدا ئۆتكۈزۈلگەن 13 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ 6 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى شەرقىي ئاسىيا دۆلەتلىرى لوكئقسى چەۋەندازلىق توسالغۇلۇق مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك چەۋەندازلىق لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ مىس مېدالغا ئېرىشكەن.

ئېلى باتۇر (1968.9~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چېلىشىش چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قەزىلسۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدىن، ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1986 ـ يىلى 12 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلىشىش كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1986ـ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1990 ـ يىلى 3ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان، 9 ـ ئايدا 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1992ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى، مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن ۋە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1993 ـ يىلى 7ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 3ـ بولغان.

لىۋ خۇك (1969.5~) ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ۋېلىسىپىت تۇرنىرلىك كوللېكتىپ چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1987 ـ يىلى 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنى كوللېكتىپ مۇسابىقىدە 2 ـ بولغان. 1988 ـ يىلى 24 ـ نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. 1989ـ يىلى 14 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا ۋېلىسىپىت لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1990 ـ يىلى 11 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ چېمپىيون بولغان ھەمدە58″55′04.2 لىق نەتىجە بىلەن ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى رېكورتىنى يۇزۇپ تاشلىغان. 1991 ـ يىلى 15 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا ۋېلىسىپىت لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 15″43′04.2 لىق نەتىجە بىلەن تاشيول ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسىنىڭ 100 كىلومېتىرلىق كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە ئاسىيا بويىچە ئالدى ياخشى نەتىجە يارىتقان. 1992 ـ يىلى ياپونىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا تاشيول ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسىدە 4 ـ بولغان.

سۇن گۇاڭلياڭ (1969~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى چەۋەندازلىق كوللېكتىپ مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شىنجاڭ كۇيتوندىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1989 ـ يىلى 4 ـ ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلار كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1991ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2ـ بولغان. 1993 ـ يىلى كوماندا بىلەن بىرلىكتە 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇقتا، شەخسىەر ئارا مۇسابىقىدە 3 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى ئاۋغۇستتا 3 ـ نۆۋەتلىك خەلقئارا چەۋەندازلىق لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن، شۇ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇقتا، شەخسىەر ئارا مۇسابىقىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1997ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە 3ـ بولغان.

لىۋ جۇك (1970.1~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەندازلىق چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. خۇيزۇ. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1985 ـ يىلى 1 ـ ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلىق كوماندىسىغا كىرگەن. 1991 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1993 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇقتا، شەخسىەر ئارا مۇسابىقىدە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقە-

سىدە ئىككى قېتىم 1 ـ لىككە ئېرىشكەن. 1997ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنتەربىيە يېغىنىدا ئىككى تۈرە چېمپىيون بولغان. 1998 ـ يىلى مەملىكەتلىك چەۋەندازلار لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تاللاش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ كوللېكتىپ مۇسابىقىدە ئالتۇن مېدالغا، شەخسلەر ئارا مۇسابىقىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن.

پەرىدە (1971.2~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەنداز ئېچىپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئايال. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئۈرۈمچىدىن. 1989 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلىق كومانىدىسىغا ئەزا بولغان. 1993 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ، شەخسىي ئىككى تۈرە چېمپىيون بولغان. 1995 ـ يىلى خەلقئارالىق لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ۋە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1997ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا، شەخسلەر ئارا مۇسابىقىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1998 ـ يىلى 9 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چەۋەندازلار لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ تاللاش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. شەخسىي، ئىككى تۈرە چېمپىيون بولغان. 12 ـ ئايدا باڭكوكتا ئۆتكۈزۈلگەن 13 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك چەۋەندازلار لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە شەخسلەر ئارا مۇسابىقىدە چېمپىيونلۇققا، كوللېكتىپ مۇسابىقىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن.

ئابدۇشۈكۈر مىجىت (1971.9~) دۇنيا لوڭقىسى بوكس مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قورغاس ناھىيىسىدىن. ئالىي مەكتەپ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. 1994 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ بوكس كومانىدىسىغا كىرگەن، شۇ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ۋە مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1997 ـ يىلى 5 ـ ئايدا 2 ـ نۆۋەتلىك شەرقىي ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا 2 ـ لىككە ئېرىشكەن، 8 ـ ئايدا 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن، شۇ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3ـ بولغان. 1998 ـ يىلى 6 ـ ئايدا 8ـ نۆۋەتلىك دۇنيا لوڭقىسى بوكس مۇسابىقىسىدە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن، 9 ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن، 12 ـ ئايدا 13 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنى بوكس مۇسابىقىسىگە قاتناشقان، بۇ شىنجاڭ بوكس تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقنى تالىشىش مۇسابىقىسى ۋە مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن.

جى يۈك (1972.2~) دۇنيا قارىغا ئېتىش رېكورتىنى يارانقۇچى، مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ قارىغا ئېتىش تۈرىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكۈچى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. شەنبە. شىنجاڭ ئىلىدىن. 1991 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ قارىغا ئېتىش كومانىدىسىغا كىرگەن. 1992ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كوللېكتىپ كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1993 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كومانداغا بىلەن بىللە ئولىمپىك شاللاش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن ھەمدە دۇنيا رېكورتىدىن ئېشىپ كەتكەچكە بىر ئالتۇن مېدال خاتىرىلەنگەن. 1994 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەت ئىچىدە ئۆتكۈزۈلگەن لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە كومانىدىكىلەر بىلەن بىللە كوللېكتىپ مۇسابىقىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. شەخسلەر ئارا مۇسابىقىنىڭ 25 مېتىرلىق قارىغا ئېتىشتا مىس مېدالغا ئېرىشكەن.

دولقۇن (1972.5~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەندازلىق تۈرىدە كوللېكتىپ چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئىلىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. 1987ـ يىلى

3 ـ ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلار كوماندىسىغا ئەزا بولـ غان، 10 ـ ئايدا مەملىكەتلىك تېز سۈرئەتلىك ئات بەيگىسىدە ئىككى قېتىم چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. 1988 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقـ سىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1991 ـ يىلى مەملىكەتـ لىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئىككى كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن. 1993 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىدا كوماندىدىكىلەر بـ ىلەن بىللە كوللېكتىپ مۇسابىقىدە چېمپىيون بولغان. 1994 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقـ سىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقـ سىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئې ـ رىشكەن. 1996ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىدە 3ـ لىككە ئې ـ رىشكەن. 1997 ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك چەۋەندازلار لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكـ تىپ مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن.

نۇرزىيە (1974. 4 ~) مەملىكەتلىك تەنـ ھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەندازلىق تۈرىدە كوللېكـ تىپ چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. ئايال. قازاق. شىنـ جاڭ ئالتايدىن. 1991 ـ يىلى شىنجاڭ چەۋەندازلار كوماندىسىغا كىرگەن. 1993 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە كوماندىدىكىلەر بىلەن بىللە كوللېكتىپ مۇسابىقىدە چېمپىيون بول ـ غان. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە 1ـ لىككە ئېرىشكەن.

جانانگۇل (1975. 3 ~) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ چەۋەندازلىق تۈرىدە كوللېكتىپ چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. ئايال، ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئىلىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئە ـ گە. 1988 ـ يىلى شىنجاڭ چەۋەندازلار كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1993 ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتـ لىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابـ قىسىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى مەم ـ لىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1995 ـ يى ـ لى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ مەي ـ دانىدا توسالغۇلاردىن ئۆتۈش كوللېكتىپ مۇسابىقىسى ۋە پارات كىيىملىك تانسا قەدىمى بىلەن مېڭىش كول ـ لېكتىپ مۇسابىقىدە ئىككى ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقـ سىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1997 ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقـ سىدە 2 ـ لىككە ۋە 3 ـ لىككە ئېرىشكەن.

جېلىگېر (1994. 4 ~ 1975) مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ چەۋەندازلىق تۈرىدە كول ـ لېكتىپ چېمپىيونلىققا ئېرىشكەن. ئايال. موڭغۇل. شىنجاڭ بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىن. 1993ـ يىلى 7 ـ نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسـ ىنىڭ كوماندىدىكىلەر بىلەن بىللە كوللېكتىپ مۇسابـ قىدە چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن.

ئەكرەم ئىسھاق (1978. 12 ~) دۇنيا لوڭقىسى بوكس مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكۇ ـ چى. خەلقئارا دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئۇي ـ غۇر. شىنجاڭ قۇمۇلدىن. 1998 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ بوكس كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1996 ـ يىلى مەملىكەتلىك ياشلار بوكس لەۋھە تالىشىش مۇسا ـ بىقىسىدە چېمپىيون بولغان. 1997 ـ يىلى 4 ـ ئايدا 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت تەييارلىق مۇ ـ سابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن، 10 ـ ئايدا 8ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە مىس مېدالغا ئېرىشكەن. 1998 ـ يىلى 6 ـ ئايدا 8ـ نۆۋەتلىك دۇنيا لوڭقىسى بوكس مۇسابىقىسىگە قاتنـ ىشىپ 3ـ لىككە ئېرىشكەن، 7 ـ ئايدا مەملىكەتلىك لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان، 9ـ ئايدا مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش مۇسابـ قىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن، 12 ـ ئايدا 13ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ بوكس مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. بۇ قېتىمقىسى شىنجاڭ بوكس تەنھەرىكەتچىلىرىنىڭ تۇنجى قېتىم ئاسىيا تەنھە ـ رىكەت مۇسابىقىسىغا قاتنىشىشىدۇر. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك رەسمىي مۇسابىقىدە ئىككى قېتىم چېمپە ـ يونلۇققا ئېرىشكەن.

ئابدۇراخمان ئابلىكىم (1978~) ئا ـ

سىيا لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسىنىڭ بوكس چېمپىيو-
نى. ئۈيغۇر. شىنجاڭ ئالتايدىن. 1994 ـ يىلى 12ـ
ئايدا شىنجاڭ بوكس كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1996ـ
يىلى ئاسىيا لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە
ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى 20 ـ نۆۋەتلىك ئاسىيا
بوكس لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسى ۋە ئولىمپىك تەنھە-
ركەت مۇسابىقىسىنى تاللاش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مې-
دالغا ئېرىشىپ، 2000 ـ يىلى سىدنىدا ئۆتكۈزۈلگەن
ئولىمپىك تەنھەركەت مۇسابىقىسىگە قاتنىشىش پىلىتە-
گە ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى ئولىمپىك تەنھەركەت
مۇسابىقىسىگە قاتناشقان ۋە مەملىكەتلىك رەسمىي مۇ-
سابىقىدە بىر ئالتۇن، بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشكەن.

چېن دېشېڭ (1979.4~) مەملىكە-
لىك تەنھەركەت مۇسابىقىسى چەۋەندازلىق تۈرىدە كول-
لېكتىپ مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. شىنجاڭ غۇلجە-
دىن. 1996ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ چەۋەندازلار
كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1997 ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك
مەملىكەتلىك تەنھەركەت مۇسابىقىسىدە كوماندىكىلەر
بىلەن بىللە كوللېكتىپ مۇسابىقىدە چېمپىيونلۇققا ئې-
رىشكەن. 1998ـ يىلى مەملىكەتلىك چەۋەندازلىق لەۋ-
ھە تالىشش مۇسابىقىسى ۋە ئاسىيا تەنھەركەت مۇسابە-
قىسىنىڭ تاللاش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ كوللېكتىپ
مۇسابىقىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى
مەملىكەتلىك چەۋەندازلىق لەۋھە تالىشش مۇسابىقە-
سىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىش-
كەن.

لىۋ لىنا (1979.6~) مەملىكەتلىك تەن-
ھەركەت مۇسابىقىسى چەۋەندازلىق تۈرىدە كوللېكتىپ
چېمپىيونلىققا ئېرىشكەن. ئايال، رۇس. شىنجاڭ ئۇ-
رۇمچى شەھىرىدىن. 1997 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ
چەۋەندازلار كوماندىسىغا ئەزا بولغان، 9 ـ ئايدا 8 ـ
نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەركەت مۇسابىقىسىدە كو-
ماندىكىلەر بىلەن كوللېكتىپ مۇسابىقىدە چېمپىيون-
لۇققا ئېرىشكەن. 1998 ـ يىلى مەملىكەتلىك چەۋەن-
دازلىق لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسى ۋە ئاسىيا تەنھەر-
كەت مۇسابىقىسىدە تاللاش مۇسابىقىسىنىڭ كوللېكتىپ
مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن. 2000ـ يىلى
مەملىكەتلىك چەۋەندازلىق لەۋھە تالىشش مۇسابىقە-
سىنىڭ كوللېكتىپ مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىش-
كەن.

ئېلىنۇر (1979.7~) دۇنيا ياشلار چې-
لىشش مۇسابىقىسىدە 5ـ لىككە ئېرىشكەن، مەملە-
كەتلىك چېمپىيون. قازاق. شىنجاڭ ئىلىدىن.
1995ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئىلى تەنتەربىيە مەكتىپىنى
پۈتتۈرگەن. 1995 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ چېلە-
شش كوماندىسىغا ئەزا بولغان، شۇ يىلى مەملىكەتلىك
ياشلار لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسىدە چېمپىيونلۇققا
ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى 6 ـ ئايدا مەملىكەتلىك
ياشلار لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مېدالغا
ئېرىشكەن؛ 8 ـ ئايدا دۇنيا ياشلار چېلىشش لەۋھە
تالىشش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 5ـ لىككە ئېرىش-
كەن. 2000ـ يىلى مەملىكەتلىك چېمپىيونلۇق تالە-
شش مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن.

زېڭ بو (1963.9~) ئولىمپىك تەنھە-
ركەت مۇسابىقىسىغا قاتناشقۇچى. دۆلەت دەرىجىلىك
تەنھەركەت ماھىرى. شىنجاڭ شىخەنزىدىن. 1981 ـ
يىلى شىنجاڭ ۋېلىسىپىت كوماندىسىغا تاللانغان، مە-
لىكەتلىك تاشيول ۋېلىسىپىت لەۋھە تالىشش مۇسابە-
قىسىنىڭ 120 كىلومېتىرلىق شەخسلەر ئارا مۇسابىقە-
سىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1983 ـ يىلى مەملىكەت-
لىك ياشلار ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسىنىڭ 60 كىلومې-
تىرلىق مۇسابىقىسىدە 2ـ لىككە؛ 30 كىلومېتىر-
لىق، 120 كىلومېتىرلىق مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە
ئېرىشكەن. شۇ يىلى 5 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھە-
ركەت مۇسابىقىسىدە، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 180 كې-
لومېتىرلىق مۇسابىقىدە 6ـ لىككە ۋە 180 كىلومې-
تىرلىق، 100 كىلومېتىرلىق كوللېكتىپ مۇسابىقىدە
5ـ لىككە، 6ـ لىككە ئېرىشكەن. 1984 ـ يىلى
جۇڭگوغا ۋاكالىتەن 23 ـ نۆۋەتلىك ئولىمپىك تەنھەر-
كەت مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. 1985 ـ يىلى دۇنيا
لەۋھە تالىشش مۇسابىقىسىدە دۆلەت دەرىجىلىك تەنھە-
ركەت ماھىرى ئۇلۇچمىگە يەتكەن. 1986 ـ يىلى
شياڭگاڭدا ئۆتكۈزۈلگەن ئاسىيا تاللانغان ماھىرلار مۇ-
سابىقىسىدە 2ـ لىككە ئېرىشكەن. 1987ـ يىلى 6 ـ
نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەركەت مۇسابىقىسىدە كو-
ماندىكىلەر بىلەن 100 كىلومېتىرلىق كوللېكتىپ
مۇسابىقىدە 2 ـ لىككە ئېرىشكەن.

فۇلىخلى (1972.8~) ئاسىيا لەۋھە
تالىشش مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجە-
لىك تەنھەركەت ماھىرى. ئايال. شىنجاڭ قەشقەر-
دىن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە.

1991 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ ۋالىبول كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1998 ـ يىلى مەملىكەتلىك ساھىل ۋالىبول سەييارە مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى مەملىكەتلىك ساھىل ۋالىبول سەييارە مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان. ئاسىيا ساھىل سەييارە مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. تايلاندنىڭ دىخونبۇرىق ۋە باتىريادا ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىدە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 2 ـ لىككە، 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 2000 ـ يىلى مەملىكەتلىك ساھىل ۋالىبول سەييارە مۇسابىقىسىدە 1072 نومۇرلۇق نەتىجە بىلەن يەنە بىر قېتىم چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن. 8 ـ ئايدا ئاسىيا ساھىل ۋالىبول لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ بەش قېتىم تولۇق غەلبە قىلىشتەك نەتىجە بىلەن چېمپىيونلۇققا ئېرىشكەن.

لەن خۇڭ (1974.10~) ئاسىيا لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونى. دۆلەت دەرىجىلىك تەنھەرىكەت ماھىرى. ئايال. شىنجاڭ كورلىدىن. ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە. 1991 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ ۋالىبول كوماندىسىغا ئەزا بولغان. 1996 ـ يىلى فۇلىگلى بىلەن ھەمكارلىشىپ، ساھىل ۋالىبولىنىڭ مەخسۇس تۈرىدە مەشىق قىلغان ۋە مۇسابىقە ئېلىپ بارغان. 1997 ـ يىلى 8 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدە 8ـ لىككە ئېرىشكەن. 1998 ـ يىلى مەملىكەتلىك ساھىل ۋالىبول سەييارە مۇسابىقىسىدە 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 1999 ـ يىلى مەملىكەتلىك ساھىل ۋالىبولى سەييارە مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونلۇقىغا ئېرىشكەن. ئاسىيا ساھىل ۋالىبولى سەييارە مۇسابىقىسىگە قاتناشقان. تايلاندنىڭ دىخونبورىق ۋە باتىريادا ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىدە ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 2ـ لىككە، 3ـ لىككە ئېرىشكەن. 2000ـ يىلى يەنە بىر قېتىم مەملىكەتلىك ساھىل ۋالىبولى سەييارە مۇسابىقىسىنىڭ چېمپىيونلۇقىغا ئېرىشكەن، 8 ـ ئايدا تولۇق غەلبە قىلىشتەك نەتىجە بىلەن ئاسىيا ساھىل ۋالىبولى لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدە چېمپىيون بولغان.

تاۋ شۇشيەن (1908~) ئالىي ئاگرانوم. ئەمگەك نەمۇنچىسى. ئەنخوي ئۇلكىسىنىڭ چۈشىيەن ناھىيىسىدىن. 1936 ـ يىلى نەنجىڭ ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1950 ـ يىلى غەربىي شىمال ھەربىي ـ سىياسىي ئىشلار كومىتېتى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق بۆلۈمىنىڭ تېخنىكى بولغان. 1954 ـ يىلى شىنجاڭ دېھقانچىلىق نازارىتىگە يۆتكەلگەن. كېيىن شىنجاڭ توقسۇن ناھىيىسىنىڭ ئۇرۇقچىلىق پونكىتىدا ئاگرانوم، تەتقىقاتچى، ئالىي ئاگرانوم بولغان. مول مەھسۇلاتلىق، ئەلا سۈپەتلىك، چىداملىقى كۈچلۈك بولغان بۇغداي، كېۋەز، كۆممىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئەلا سورتلىرىنى يېتىشتۇرگەن. يېتىشتۇرگەن ئەتىيازلىق بۇغداي سورتى «توقسۇن 1 ـ نومۇر» بالدۇر پىشىش، سۈپەتلىك بولۇش، قۇرغاقچىلىققا، ئىسسىق شامالغا قارشى تۇرۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، شۇ جايدىكى ئىلگىرىكى سورتلارنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتىدىن 10% ئەتراپىدا يۇقىرى بولغاچقا جۇڭگو دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە ئەلا بۇغداي سورتى قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، ھەرقايسى جايلارغا كېڭەيتىلگەن. 1979 ـ يىلى يەنە سورتى تېخىمۇ ئەلا بولغان ئۇزۇن تالالىق پاختا چىما سورتىنى، يەنە بىر تۈركۈم بۇغداي نىڭ يېڭى سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇپ چىققان. 1978ـ يىلى مەملىكەتلىك ئىلىم ـ پەن يىغىندا ئىلغار شەخس بولۇپ باھالانغان. 1979 ـ يىلى مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك، مالىيە ـ سودا، ماۋارىپ، سەھىيە، پەن ـ تەتقىقات ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالانغان.

شاك دېيۈەن (1917~) ئەمگەك نەمۇنچىسى. شەنشى ئۇلكىسىنىڭ خۇڭدۇڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1937ـ يىلى 8 ـ ئارمىيەگە قاتناشقان. 1950 ـ يىلى شىنجاڭ ئاشلىق نازارىتىگە يۆتكىلىپ كېلىپ ئىلمىي تەتقىقات خادىمى بولغان. كېيىن گۇچۇڭ ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق دۇكىنىنىڭ مۇدىرى، ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولغان. ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىللەردە، ماشىنا بىلەن ئاشلىق، ماي يۆتكىگەن. نەچچە ئون يىلدا 1 مىليون 800 مىڭ جىڭدىن كۆپرەك يۈك توشۇپ، نۇرغۇن توشۇش خىراجىتىنى تېجەپ قالغان. 1978 ـ يىلى مەملىكەتلىك مالىيە ـ سودىدا داڭىڭدىن ئۆگىنىش. داڭىدىن ئۆگىنىش ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالانغان. 1979 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىك، مالىيە ـ سودا، ماۋارىپ، سەھىيە، پەن ـ تەتقىقات ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالانغان.

سۇ چاڭفۇ (1924~) ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ يېڭيالى شەھىرىدىن.

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنىنىڭ شوپۇرى. 1956 - يىلى 10 - ئايدا ئوقۇتۇش يولىنى ياساشقا ياردەم بەرگەندە، دائىم تىك قىيالىق تاغ يولىدىن قايتقاندا، بەزىدە ماشىنىنىڭ بىر چاقى يار لېۋىدىن چىقىپ كەتكەن، لېكىن ئۇ يۈكىنى مەسئۇلىيەتچانلىق ۋە پىشقان تېخنىكىسى بىلەن يۈك توشۇش ۋەزىپىسىنى باشتىن - ئاخىر ئۈزۈل-كېسىل ئورۇنداپ بېرەر قېتىمىمۇ ۋەقە تۇغدۇرمىغان. 1952 - يىلى 7 - ئايدىن 1959- يىلى 8 - ئايغىچە 500 مىڭ كىلومېتىرلىق مۇساپىنى ماشىنىنى بىر قېتىمىمۇ چوڭ رېمونت قىلدۇرماي بىخەتەر قاتناپ يېگى رېكورت يارىتىپ، يېگى تۇەندىكى 12 قېنىزىل بايراقدارنىڭ بىرى بولۇپ قالغان. 1959 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى بولۇپ باھالانغان.

ۋاڭ ۋېي (1925 ~ 1991) سۇچىلىق مۇتەخەسسىسى، گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ جېڭيۈەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئۇ 1951 - يىلى غەربىي شىمال يېزا ئىگىلىكى ئىنىستىتۇتى سۇچىلىق فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. ئۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىخەنزە 3 - ئەترىتى، مانىاس دەريا-سى سۇ ئىنشائاتىنى تەكشۈرۈش - ئۇلچەش، پىلانلاش ئەترىتىدە خىزمەت قىلغان. 1958 - يىلىدىن كېيىن خوتەن ۋىلايەتلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىدە ئىنژېنېر، بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، ۋىلايەتلىك سۇ ئىنشائاتى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى، ۋالىي مەھكىمە باش ئىنژېنېرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇ سىياسىي كېڭەش ئىپتونوم رايونلۇق 4 -، 5 -، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1952 -، 1953 - يىللىرى شىخەنزىدە خىزمەت قىلغاندا، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىر قېتىم 1- دەرىجىلىك، بىر قېتىم 2- دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن. 1983 - يىلى دۆلەتلىك خەلق ئىشلىرى كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار مىنىستىرلىقى، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ «ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ پەن - تېخنىكا ئىشلىرى ئۈچۈن كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن. ۋاڭ ۋېي 1987 - يىلى ئىپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى بولۇپ باھالانغان. 1988- يىلى «مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

دۇڭ فېڭمىڭ (1927~) ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى. يۇننەن ئۇلكىسىنىڭ كۇنمىڭ شەھىرىدىن. دۇڭ فېڭمىڭ 1973 - يىلى ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتىنىڭ قاتناش - ترانسپورت ئىدارىسىدە ئاپتوموبىل شوپۇرى بولغان. ئۇ شۇ يىللا ئاپتوموبىل مېيىنى تېجەش يېگى تەجرىبىسىنى يارالتقان ھەمدە ئاپتونوم رايون بويىچە شوپۇرلارغا باشچىلىق قىلىپ ماي تېجەش مۇسابىقىسى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرغان. 1958 - يىلى، ئۇ دىزېلىن مېيىنى يېقىلغۇ قىلىدىغان چوڭ تېپتىكى ئاپتوموبىلنى ھەيدەپ يىللىق يۈك توشۇش ۋەزىپىسىنى 47% ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ، بىر يىلدا 2903 كىلوگرام دىزېلىن تېجەپ، ئاپتونوم رايون بويىچە بىخەتەر، تېجەشلىك ئاپتوموبىل ھەيدەپ ئايلىق توشۇش مىقدارىنى تۇنجى بولۇپ 10 مىڭ تونناكىلومېتىردىن ئاشۇرۇپ «تۆمەن چاقىرىملىق قەھرىمان» بولۇپ قالغان. ئۇ يەنە بىر ئاپتوموبىلغا ئون پرىتسېپ چېتىش، 108 تونىنا يۈكنى بىر يولىلا توشۇشتەك يېگى رېكورت يارىتىپ، ئاپتوموبىلغا پرىتسېپ چېتىپ توشۇش جەھەتتە يېگى يول ئاچقان، «ئالماز» ماركىلىق ئاپتوموبىلنى رېمونت قىلىش جەھەتتە ئۇ مول تەجرىبە توپلىغان ھەمدە چاڭچۇن 1- ئاپتوموبىل زاۋۇتى تەرىپىدىن ئالاھىدە تەكلىپلىك لايىھىلىگۈچىلىككە تەكلىپ قىلىنغان. 1956 - يىلى ۋە 1959- يىلى ئىككى قېتىم ئۇنىڭغا «مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى» دېگەن شەرەپلىك نام بېرىلگەن.

جۇ جىچىن (1930.4~) ئەمگەك نەمۇنىچىسى. جېجياڭ ئۇلكىسىنىڭ ئەنجى ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئۇ شىنجاڭ ئاۋتۇناسىيە شىركىتى ئۇچقۇچىلار 9 - چوڭ ئەترىتى 1 - ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ ئايروپىلاندىكى مېخانىكى. ئۇ كۆپ قېتىم ئۇچقۇچىلارغا ماسلىشىپ كاشىلىخى توگىتىپ، ئۇچۇش بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلغان. بىر قېتىم، ئۇ ئايروپىلانغا كېرەكسىز ماي قاچىلانغانلىقىنى ۋاقتىدا بايقاپ قېلىپ، بىر قېتىملىق ئايروپىلان ھادىسىسىنىڭ ئالدىنى ئالغان. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا «3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن» دەپ ئەنگە ئېلىنغان. 30 نەچچە يىل ماھىيىنىدە، ئۇلارنىڭ گۇرۇپپىسى 16 مىڭ كىلومېتىر بىخەتەر ئۇچقان. ئۇ 1985 - يىلىدىن بۇيان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئاۋتۇناسىيە باش شىركىتى ئۇرۇمچى باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر خىزمەتچى بولۇپ باھالانغان،

ئۇ ئالاھىدە دەرىجىلىك بىخەتەر ئۇچۇش مۇكاپاتىغا ئې-
رىشكەن، ئىككى قېتىم 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆر-
سەتكەن. ئۇ 1987 - يىلى مەملىكەت بويىچە «1 -
ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» ۋە «مەملىكەت بويىچە تېخ-
نىكا ماھىرى» نامىغا ئېرىشكەن. 1989 - يىلى «مەم-
لىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنچىسى» بولۇپ باھالانغان.

دۇ يىنۋا (1932~) ئىلغار ئىشلەپ چې-
قارغۇچى. گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ ۋۇشەن ناھىيىسىدىن.
ئۇ 1953 - يىلى ئارمىيىدىن كەسىپ ئالمىشىپ ئې-
لىكتر ئىستانسىسىدا ئوت ياققۇچى بولۇپ ئىشلىگەن.
2 - يىلى ئۇنىڭ سەۋىيىسى 4 - دەرىجىلىك ئىشچىنىڭ
تېخنىكا سەۋىيىسىگە يەتكەن. ئۇ «كۆلنى پات - پات
تازىلاپ تۇرۇش، ئوتنى پات - پات چۆقىچىلاش، پات-
پات تەكشۈرۈش، ھەمىشە ئاسراش» تىن ئىبارەت مەش-
غۇلات ئۇسۇلىنى يەكۈنلەپ چىقىپ، پار بېسىمى، تېم-
پېراتۇرىنىڭ مۇقەملىقىغا كاپالەتلىك قىلغان. 1954-
يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە ئۇ توك تارقىتىش مەشغۇلا-
تىدا بىرەر قېتىممۇ ھادىسە سادىر قىلماي، ئۇدا 1800
كۈن بىخەتەر مەشغۇلات ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت يېڭى
زاۋۇت رېكورتىنى يارىتقان. ئۇ يەنە قېرىنداش ئىستا-
نسىلارنىڭ كۆمۈر تېجەش تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىپ،
ھەربىر ۋات توك چىقىرىشقا كېتىدىغان كۆمۈر سەرپە-
ياتىنى ئىلگىرىكى 1200 گرامدىن 550 گرامغا چۈشۈ-
رۈپ، ئەڭ تۆۋەن كۆمۈر سەرپىياتى يېڭى رېكورتى
يارىتقان. دۇ يىنۋا 1959 - يىلى «مەملىكەت بويىچە
ئىلغار ئىشلەپ چىقارغۇچى» بولۇپ باھالانغان. 1977-
يىلى «مەملىكەت بويىچە داڭىدىن ئۆگىنىش پائالىيە-
تىدىكى ئىلغار ئىشلەپ چىقارغۇچى» بولۇپ باھالانغان.

قۇربان يۈسۈپ (1936~) ئەمگەك نە-
مۇنچىسى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ كورلا شەھىرىدىن.
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئۇ
1977 - يىلى 4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئۆزى ئىشلەۋاتـ
قان كۆمۈر كاندا كۆمۈر گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، بىرنەچ-
چە ئىشچى ھەر خىل دەرىجىدە زەھەرلەنگەندە، قۇربان
يۈسۈپ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن، پارتىلىتىش ئەسۋا-
بى، پارتىلىتىش سىمىنى يۇدۇپ، خەتەرگە
قارىماي، كاندىن چىقىش ئۈچۈن قۇدۇق ئاغزىغا قاراپ
ئىلگىرىلىگەن. «قىزىل 5 - ماي» چوڭ ئىشلەپچىقـ
رىش جېڭىدە، ئۇ بېشىنىڭ ئېغىر يارىلىنىشىغا قا-
ماي، ئىش مەيدانىدىن قايتمىغان. ئۇ ھەمىشە سېمىنا
قوشۇپ ئىشلىگەن. ھەر كۈنى توققۇز — ئون سائەت
ئەمگەك قىلغان، دېھقانچىلىقنىڭ قاتتىلاق مەزگىللىرى-
دە يەنە ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ كۆ-
مۈر كان ئەتراپىدىكى دېھقانلارغا ياردەملەشكەن. ئۇ شۇ
جايدىكى دېھقانلارنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان. ئۇ
1979 - يىلى «مەملىكەت بويىچە سانائەت - قاتناش
ئاساسىي قۇرۇلۇشىدىكى ئەمگەك نەمۇنچىسى» دېگەن
شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

ۋاڭ زەيشىڭ (1936.2~) ئەمگەك نە-
مۇنچىسى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزا-
سى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ لۇڭكو ناھىيىسىدىن. ئا-
لىي مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە. ۋاڭ زەيشىڭ شىنجاڭ
سېمونتىنت زاۋۇتىنى كېڭەيتىپ سېلىش قۇرۇلۇشى
قوماندانلىق ئىشتابىنىڭ باشلىقى، ئالىي ئىنژېنېر. ئۇ
1983 - يىلى جۇڭگودىكى تۇنجى، كۈنىگە 700 تونىنا
پىششىق ماتېرىيال تاۋلاش خۇمدىنىنىڭ تاشقى ئاجرە-
تىش خۇمدىنى — شىنجاڭ سېمونت زاۋۇتىنىڭ 3 -
نومۇرلۇق خۇمدىنىنى لايىھىلەشكە باشچىلىق قىلغان.
بۇ قۇرۇلۇش دۆلەتلىك «6 - بەش يىللىق» پەن -
تېخنىكا ئۈتكىلىگە ھۆجۇم قىلىش مۇكاپاتى، ئاپتونوم
رايونلۇق پەن - تېخنىكا مۇكاپاتى، دۆلەت پەن -
تېخنىكا نەتىجىسى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى ۋە مەملە-
كەتلىك سېمونت پەن - تېخنىكا نەتىجىسى «لۇن
جياۋبياۋ» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. شۇنىڭدىن كېيىن،
ئۇ يەنە كۈنىگە 2000 تونىنا پىششىق ماتېرىيال، يىلىغا
700 مىڭ تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا
ئىگە زاماندىشى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسىنى قۇرۇشقا
مەسئۇل بولغان. ئۇ «ھەم لاياقەتلىك، ھەم تېجەشلىك
بولۇش» تىن ئىبارەت پۈتۈنلەي يېڭى ئىجادىيەت ئېڭى
بىلەن، شىنجاڭ سېمونت زاۋۇتى 4 - نومۇرلۇق خۇم-
دىنىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش قۇرۇلۇشىنى تەشكىللە-
گەن، بۇ قۇرۇلۇش تۈرى دۆلەتلىك تەكشۈرۈپ ئۆتكۈ-
زۈۋېلىشتىن لاياقەتلىك ئۆتكەن. «ھەم لاياقەتلىك،
ھەم تېجەشلىك بولۇش» يېڭى ئىجادىيەت ئېڭىنىڭ يې-
تەكچىلىكىدە، 4 - نومۇرلۇق خۇمدانىنىڭ پۈتۈپ ئىش-
لەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلۈشىگە پەقەت 10 مىليون
500 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى سەرپ قىلىنىپ، دۆلەت
ئۈچۈن 19 مىليون 500 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىلىق
تاشقى پىرىۋوت تېجەپ قېلىنغان. بۇ پۈلغا يەنە بىر
ھۈنەر - سەنئەت ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى قۇرۇشقا
بولىدۇ. 1985 - يىلى ۋاڭ زەيشىڭ مەملىكەت بويىچە
«1 - ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1995-
يىلى مەملىكەتلىك «ئەمگەك نەمۇنچىسى» بولۇپ باھا-

لانغان.

سۈن گوچباڭ (1937~) ئىلغار ئىشلەپ چىقارغۇچى. جياڭسۇ ئۆلكىسىدىن. ئالىي تېخنىكوم مەلۇماتىغا ئىگە. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ بىناكارلىق لايىھىلەش تەتقىقات ئورنىنىڭ باش ئىنژېنېرى. سۈن گوچباڭ XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىن باشلاپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى خىزمەت بىناسى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېي قاتارلىقلارنى لايىھىلىگەن. 70 ـ يىللاردا سۈن شيۇشەن بىلەن بىرلىكتە لايىھىلىگەن ۋە ئۇلارنىڭ باشچىلىقىدا سېلىنغان ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودروم بىناسى قۇرۇلۇش مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن 70 ـ يىللاردىكى مۇنەۋۋەر لايىھە بولۇپ باھالانغان ھەمدە ئەنگلىيىدە چىقىدىغان «دۇنيا بىناكارلىق تارىخى» غا كىرگۈزۈلگەن. 80 ـ يىللاردىن كېيىن، ئۇ خۇاڭ جۇڭبىڭ بىلەن بىرلىكتە لايىھىلىگەن شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سارىيى مەملىكەتلىك شەھەرـ يېزا قۇرۇلۇشى بويىچە مۇنەۋۋەر لايىھە 3 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ گاۋچىڭلىن بىلەن بىرلىشىپ لايىھىلىگەن شىنجاڭ خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىـ تېتىنىڭ خىزمەت بىناسى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەـ ۋەر لايىھە 2 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن؛ خەن شىدۇڭ، ۋاڭ شياۋدۇڭلار بىلەن ھەمكارلىشىپ لايىھـ لىگەن شىنجاڭ خەلق سارىيى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر لايىھە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتى ۋە جۇڭگو بىناكارلىق جەمئىيىتىنىڭ «مۇنەۋۋەر بىناكارلىق، ئـ جادىيەت مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. 90 ـ يىللاردىن بۇـ يان، ئۇ يەنە ئۈرۈمچى خەلقئارا ئايرودرومنى كېڭەيتىپ سېلىش قۇرۇلۇش تۈرلىرىدىن بىرى بولغان شىنجاڭ ئايرودروم بىناسى، شىنجاڭ ئونتۇرا ئاسىيا تەرەققىيات مەركىزى بىناسى، شىنجاڭ پۇل مۇئامىلە بىناسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى خىزمەت بىناسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلقئارا كۆرگەزمە مەركىزى قاتارـ لىق چوڭ ـ چوڭ قۇرۇلۇش تۈرلىرىنى لايىھىلەشكە رياسەتچىلىك قىلغان. 1978 ـ يىلى ئۇ مەملىكەتلىك ئىلىم ـ پەن يىغىنىدا ئىلغار شەخس بولۇپ باھالانغان. 1985 ـ يىلى شەرەپ بىلەن مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1995 ـ يىلى «مەملىكەت بويىچە ئىلغار خىزمەتچى» بولۇپ باھالانـ غان.

توختى مامۇت (1939.5~) ئەمگەك نەمۇنچىسى، ئۇيغۇر، شىنجاڭ ئاقسۇدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئۇ ئۈرۈمچى كان ئىشلىرى ئىدارىسى ژېيخۇلياڭ كۆمۈر كانى كۆمۈر قېزىش بىرىنچى رايونىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى. 1985ـ يىلى 3 ـ ئايدا، كونا كۆمۈر قۇدۇقىنىڭ ئۈستى گۈمبـ رۇلۇپ چۈشۈپ، ئىشلەپچىقىرىشقا ئېغىر تەسىر يەتـ كۈزگەندە، توختى مامۇت كېچىلىك سىمېنىدا ئىشلەـ دىغان بارلىق كومپارتىيە ئەزالىرىنى يېتەكلەپ نەچچە ئون سائەت جاپالىق ئىشلەپ، 714 تونىنا تاشكۆمۈر قېزىپ چىقىرىپ، شۇ كان تارىخىدا ئەڭ يۇقىرى رەـ كورت يارىتقان. 1986 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، ئۇ مۇئاۋىن رايون باشلىقى بولغاندىن كېيىن، تېخنىكا ئىسلاھاتىنى دادىل ئىلىپ بېرىپ، «تاش قاتلىمىنى بۇرغىلاپ تۆـ شۈك ئېچىش ـ جازىلاش ئۇسۇلى»، «يانتۇ توشۇش تاسمىسىغا كۆمۈر قاچىلاش ئۇسۇلى» ۋە «سىيرىلما جازىنى جازىلاپ كۆمۈر قېزىش ئۇسۇلى»نى سىناپ قوللىنىپ، ئېچىش ئۈنۈمىنى 50%تىن 70% كە كۆتۈـ رۈپ، دۆلەتلىك بىرىنچى دەرىجىلىك ئۆلچەمگە يەتكۈزـ گەن. 1989 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئىككى قېتىم قۇدۇققا چۈشۈپ خەتەرگە يولۇققان ئىشچىنى قۇتقۇزۇپ چـ قىپ، كۆمۈر قېزىش رايونىنىڭ 2400 كۈن بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، 1 مىليون 720 مىڭ تونىنا خام كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىشتا ۋەقە سادىر قىلماسلىق رېكورتىنى يارىتىپچا، بۇ كۆمۈر قېزىش رايونى كان ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە مەملىكەتلىك كۆـ مۈرچىلىك سېپىدە بىخەتەر ئىشلەپچىقارغۇچى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالانغان. 1983 ـ يىلىدىن 1984 ـ يىلىغىچە كان بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ئۈلگىسى بولۇپ باھالانغان. 1985 ـ يىلىدىن 1988 ـ يىلىغىچە ئۈدا تۆت قېتىم كان ۋە ئىدارە بويىچە ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالانغان. 1988 ـ يىلى مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1989 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالانغان.

لىۋ شىشيۇك (1939~) ئەمگەك نەـ مۇنچىسى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ سۇيدي ناھىيىسـ دىن. ئۈرۈمچى شەھەرلىك ترانسپورت شىركىتىنىڭ شوپۇرى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاـ سى. ئەترەت باشلىقى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئـ سى بولغان. كۆپ توشۇپ، تېز مېڭىش ئۈچۈن ئۆزى مەنبە تاپقان، يول ئەھۋالىنى تەكشۈرگەن، قاچىلاپ چۈشۈرۈشنى ئۆزى قىلغان. 1965 ـ يىلىدىن 1979ـ يىلىغىچە بولغان 13 يىلدا 22 يىلنىڭ ئىشىنى قىلىپ

49 تونىنا بېنزىن، 12 بالون تېجىگەن، 1 مىليون 40 مىڭ كىلومېتىر يولنى بىخەتەر مېڭىپ، يۇقىرىغا 220 مىڭ يۈەن پايدا تاپشۇرغان. 1977 ـ يىلى مەملىكەت- لىك سانائەتتە داڭچىقىدىن ئۆگىنىش ئىلغارى بولۇپ با- ھالانغان. 1999 ـ يىلى مەملىكەتلىك سانائەت ـ قات- ناش ئاساسى قۇرۇلۇش ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

ۋۇ دېڭيۈن (1940~) «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكۈچى. جياڭسۇ ئۇلكىسى- نىڭ گاۋيۇ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پار- تىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئۇلۇغچات ناھىيىلىك خەلق دوخ- تۇرخانىسىنىڭ باشلىقى. 1963 ـ يىلى جياڭسۇ ياڭجۇ تېببىي ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شىن- جاڭنىڭ يەر تۈزۈلۈشى ئېگىز، سوغۇق، ئوكسىگېن كەمچىل بولغان پامىر ئېگىزلىكىنىڭ ئۇلۇغچات ناھە- يىسىگە خىزمەتكە كەلگەن. 35 يىلدىن بۇيان ھەر يىلى دېگۈدەك تۆۋەنگە چۈشۈپ ئۇچ ئاي سەييارە كېسەل كۆرگەن. ئۇ بۇ جەرياندا 30دىن ئارتۇق مەھەللە ـ كەنت؛ 50 دىن ئارتۇق چارۋىچىلىق نۇقتىلىرىنى ئايلە- نىپ چىققان. خەتەرلىك كېسەللەرگە 30 قېتىمدىن ئارتۇق 7000 مىللىلېتىر ئەتراپىدا قان بەرگەن ھەمدە بەدىنىنىڭ تۆت يېرىدىن 13 پارچە تېرە كېسىپ ئې- لىپ، نۇرغۇن يەرلىرى كۆيۈپ كەتكەن قىرغىز بالا- سىغا كۆچۈرگەن. ئىقتىساد ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا پۈتۈن دوختۇرخانىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى ئې- رىق چېپىپ كۆچەت تىكىشكە، كېسەلخانىنى كېڭەي- تىپ قۇرۇشقا، دوختۇرخانىنى باغچىلاشقان ئورۇن قە- لىپ قۇرۇپ چىقىشقا يېتەكچىلىك قىلغان. ئۇ «ئون يىلدا ياراملىق ئادەم قىلىپ يېتىشتۈرۈپ چىقىش» پە- لانىنى يولغا قويۇپ، ئاز مانلىق مىللەتلەرنى ئاساس قىلغان ھەر داۋالاش ئەترىتىنى يېتىشتۈرۈپ چىققان. 1999 ـ يىلى شەرەپ بىلەن مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ۋە مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار شەخس، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى دېگەن نامغا ئېرىش- كەن.

لياڭ لۇڭجى (1943.10~) ئەمگەك نەمۇنىچىسى. سىچۈەن ئۇلكىسىنىڭ باشىەن ناھىيىسى- دىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. تارىم نېفتلىكىنى ئېچىش قوماندانلىق شتابىنىڭ قۇ- دۇق قېزىش ئىنژېنېرى. 1989 ـ يىلدىن بۇيان ئىل- گىرى- كېيىن بولۇپ 43600 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق قېزىشقا يېتەكچىلىك قىلغان. ئۇ قېزىشقا يې- تەكچىلىك قىلغان قۇدۇقلار ئىچىدە 7 ـ نومۇرلۇق قۇدۇقتىن يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نېفت چىققان. TZ~403 نومۇرلۇق قۇدۇقنى قېزىشنى تېزلىتىش ئۈچۈن 24 سائەت قۇدۇق بېشىدا ئىشلىگەن. ھەر قې- تىم ئىلىنغان ئەۋرىشكىنى ئۆزى تەكشۈرگەن. ئاخىر- دا TZ~402 قۇدۇقنى سىناق قىلىش تاماملىنىپ، بۇ قۇدۇقتىن زور مىقداردىكى گاز بايقالغان. كۈندىلىك نېفت مەھسۇلاتى 196.3 كۇپ مېتىر بولۇپ، كۈندە- لىك ئىشلەپچىقىرىلغان گاز 21950 كۇپ مېتىرغا يەت- كەن. TZ~6 نومۇرلۇق قۇدۇقنى قازغاندا تۇرلۇك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، قۇدۇق كولاش تەننەرخىنى تۆ- ۋەنلەتكەن، قۇدۇق قېزىلىپ بولغاندىن كېيىن تېجەپ قىلىنغان تەننەرخىنىڭ 6 مىليون 125 مىڭ يۈەن ئىكە- لىكى، بۇرغىلاپچى خىراجىتىدىن 618 مىڭ 900 يۈەن تېجەپ قىلىنغانلىقى، لاي ماتېرىياللىرى خىراجىتىدىن 426 مىڭ 100 يۈەن تېجەپ قىلىنغانلىقى مەلۇم بول- غان. يىل ئىچىدە ئۇنىڭ دۆلەت ئۈچۈن تېجەپ بەرگەن مەبلىغى 15 مىليوندىن ئاشقان. ئۇ 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

ئايىمخان خېلىل (1944.6~) ئەمگەك نەمۇنىچىسى. ئايال، ئۇيغۇر. شىنجاڭ قۇمۇلدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئۇرۇم- چى شەھەرلىك گەزلىمە شىركىتى ئازادلىق يولى سودا سارىيىنىڭ دىرېكتورى. ئۇ سەپنا، گۇرۇپپا باشلىقى بولغان. 12 يىلدىن بېرى، ئۇنىڭ سەپنىسى ۋە گۈ- رۇپپىسى تۇرلۇك ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرنى يىلمۇ- يىل ئورۇنلىغان ياكى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغان. 1986- يىلى 3 ـ ئايدا 350 مىڭ يۈەنلىك سېتىش سوممىسىنى ئورۇندىاپ بىر تېپىنمۇ مۇكاپات ئالمىغان. 1986- يە- لى 6 ـ ئايدا سودا سارىيىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورلۇقىغا تەكلىپ قىلىنغاندىن كېيىن مال مەنبەسىنى كۆڭۈل قويۇپ تەشكىللەپ، تەمىنلەش خىزمىتىنى ياخشى ئىش- لىگەن. 1988 ـ يىلىلا ئۆزى تەشكىللىگەن مال مەنبە- سى 1 مىليون يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن. ئۇ 1981 ـ يىلىدىن بۇيان ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ مەملىكەتلىك 8 ـ مارت قىزىل بايراقدارى، مەملىكەتلىك سودا سىستېمىسى، ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى شەھىرى بو- يىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى، ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى شەھىرى بويىچە مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى، ئۇرۇم- چى شەھىرى بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار

شەخس بولۇپ باھالانغان ۋە شەرەپ بىلەن مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1989ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىسى بولۇپ باھالانغان.

ئەن چىڭمىڭ (1944.9 ~) ئەمگەك نەمۇنىسى. ئايال. شىنجاڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، سوت شىركىتى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ رەئىسى. خىزمەتكە قاتناشقان 25 يىلدىن بۇيان ئۇ ئاددىي خىزمەت ئورنىدا كىشىلىك ھاياتىدىكى ئىنتىلىشنى، ياشلىق باھارىنى ۋە بارلىق مېھرى ـ مۇھەببىتىنى چەكسىز خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىغان. ئۇ كۈندە ئەتىگەن سائەت ئۈچتىن ئاشقاندا سوت دۇكىنىغا بېرىپ، 400 كىلوگرام سوت قاچىلانغان ئۈچ چاقلىق ھارۋىنى ھەيدەپ، ھەر بىر بوتۇلكا سۈتنى ئاھالىلەرنىڭ قولىغا تەگكۈزگەن، بوران ـ يامغۇر، قار ـ شۈبرغان ئۈنىڭ خىزمىتىگە تەسىر يەتكۈزەلمىگەن. ئۇ 1984 ـ يىلى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ رەئىسى بولغاندىن كېيىن ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىغاندىن باشقا خالىسانە سوت توشۇشنى يەنىلا داۋاملاشتۇرغان. بىر كۈندە ئون نەچچە سائەت ئىشلىگەن. 1984 ـ يىلىدىن بۇيان بەش قېتىم خالىسانە قان تەقدىم قىلغان ۋە ئوزۇقلىنىش خىراجىتىنىڭ ھەممىسىنى پارتىيە بەدەل ھەققىگە تاپشۇرغان. 1979 ـ يىلىدىن بۇيان مەملىكەتلىك، ئاپتونوم رايونلۇق، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەمگەك نەمۇنىسى بولۇپ باھالانغان، شەرەپ بىلەن «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ۋە ئاپتونوم رايونلۇق شىنجاڭنى ئېچىش ۋە قۇرۇش مېدالىغا ئېرىشكەن. 1989 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىسى بولۇپ باھالانغان.

سۈلتانالى (1944.9 ~) ئەمگەك نەمۇنىسى. قازاق. شىنجاڭ قورغاستىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 4 ـ شى 61 ـ مەيدان چارۋىچىلىق مەيدانىنىڭ چارۋىچىسى. 1984 ـ يىلى بېقىشنى كۆتۈرە ئالغان 289 تۇياق جۇڭگو مىرىنوس ئالاھىدە ساغلىقنىڭ بالىلىرىنى ئايرىۋەتكەندىن كېيىن، ھەربىرىنىڭ ئېغىرلىقى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 35 كىلوگرامدىن يۇقىرى بولغان، چوڭ قويلارنىڭ ھەربىرىدىن ئونتۇرا ھېساب بىلەن 5.2 كىلوگرام يۇڭ ئالغان. ساپلىق دەرىجىسى 61% بولۇپ، دۆلەت بەلگىلىگەن كۆرسەتكۈچتىن ئېشىپ كەتكەن. ئۇ 1984 — 1994 يىلىغىچە بولغان 10 يىلدا دۆلەتكە 2300 دىن ئارتۇق تۆل قوشقان، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي سورتلۇق قوشقار 300 تۇياقتىن كۆپ بولۇپ، كۆپىيىش نىسبىتى 119% بولغان، ئۇ دۆلەتكە ئالاھىدە ۋە 1 ـ دەرىجىلىك بولۇپ 13 تونىنا يۇڭ، 7.8 تونىنا گۆش مەھسۇلاتى تاپشۇرغان. 23 يىلدا دۆلەتكە 630 مىڭ يۇەن پايدا يەتكۈزگەن. 1984 ـ يىلى قىشتا 6000 يۇەندىن كۆپرەك پۇلغا 40 تۇياق ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي سېتىۋېلىپ ئون نەچچە نامرات ئائىلىگە تەقسىم قىلىپ بەرگەن. نەچچە يىلدىن بۇيان كوللېكتىپ ۋە نامرات ئائىلىلەرگە ئون نەچچە مىڭ يۇەن قىممىتىدىكى ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلغان. 1972 ـ يىلىدىن بېرى كۆپ قېتىم مەيدان بويىچە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى، شى، بېكىتۈەن دەرىجىلىك بېيىش نەمۇنىسى بولۇپ باھالانغان. 1990 ـ يىلى ئۈنىڭغا يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىنىڭ ئەمگەك نەمۇنىسى، بېكىتۈەن روھىنى جارى قىلدۇرغان نەمۇنىچى جەڭچى دېگەن نام بېرىلگەن. 1991 ـ يىلى «شىنجاڭنى ئېچىش، قۇرۇش» مېدالىغا ئېرىشكەن. 1992 ـ يىلى مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىسى بولۇپ باھالانغان.

دۇ شىيەندۇڭ (1945.12 ~) ئەمگەك نەمۇنىسى. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ توڭنەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 1ـشىسى قۇرۇلۇش تۈەنىنىڭ شوپۇرى. «يۇك ماشىنىغا قاچىلانغاندىن باشلاپ ئاخىرغىچە مەسئۇل بولۇش» تەك مەسئۇلىيەتچانلىق ۋە بىخەتەر، ئىشەنچلىك، تېز، قۇلايلىق بولۇشتىن ئىبارەت ئەلا مۇلازىمەتنى بىلەن مال ئىگىلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن. ئۇ قاتناش قائىدىسىگە رىئايە قىلىپ، ماشىنىغا نورمىدىن ئارتۇق يۇك باسمىغان. 13 يىلدا مەككىز پارچە ھۆددىگە ئېلىش توختامىنى ناھايىتى ياخشى ئورۇنلىغان، ھەر يىلى يېگى بۆسۈش ھاسىل قىلغان، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يىلدىن ـ يىلغا ياخشى بولغان. توشۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش مىقدارىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا 6 مىليون 573 مىڭ تونىنا بولۇپ، ياراتقان ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى 1 مىليون 490 مىڭ يۇەن بولغان، يۇقىرىغا 435 مىڭ يۇەن پايدا تاپشۇرغان، 19 مىڭ 500 كىلوگرام ماي ئىقتىساد قىلغان، 222 مىڭ 500 يۇەن

ئىقتىساد قىلغان، ئۆزى تاپقان مال مەنبەسى 6711.3 تونىنا بولۇپ، 1 مىليون 185 مىڭ كىلومېتىر يولنى بىخەتەر قاتنىغان، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 49 قېتىم تەقدىرلەنگەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى قېتىم ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ ئەمگەكچىلەر مېدالى ئالغان، بىر قېتىم ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولغان، بىر قېتىم مەملىكەتلىك «1 ـ ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1994 ـ يىلى جۇڭگو ئىسلاھاتىغا تۆھپە قوشقۇچى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1995ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

فەن شېڭگاۋ (1947.7~) ئەمگەك نەمۇنىچىسى. چوڭچىلىك شەھىرىنىڭ يوڭچۈەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. شىنجاڭ ئاقسۇ تاشيول باش ئوچاستىكىسى كۆۋرۈك قۇرۇلۇش ئېتىرىتىنىڭ ئەترەت باشلىقى. 1993 ـ يىلى 400 نەچچە كىشىلىك قۇرۇلۇش ئېتىرىتىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، 32 مىليون يۈەنلىك قىممەت يارىتقان. يەتتە يىلدىن بۇيان قۇرۇلۇش ئېتىرىتىنىڭ ئومۇمىي يا-سىغان تاش يولى 6000 كىلومېتىر بولغان، 70 كىلو-مېتىر يولغا قارامايدىغان، 420 كۆۋرۈك ياسىغان، قىلغان قۇرۇلۇشنىڭ لايىھەتلىك بولۇش نىسبىتى 100%كە، ئەلا سۈپەتلىك قۇرۇلۇش بولۇشى 80% كە يەتكەن. بۇ ئەترەتنىڭ مۇقىم مۇلكى 22 مىليون 890 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مەھسۇلات قىممىتىنى 96 مىليون يۈەندىن كۆپرەك ئاشۇرغان، يۇقىرىغا 5 مىل-يون يۈەندەك باج ۋە باشقۇرۇش ھەققى تاپشۇرغان. ئۇلاردا 140 دىن كۆپ ھەر خىل ئاپتوموبىل ـ ماشىنا بار بولغان. ئۇلار 1 مىليون 990 مىڭ يۈەن خەجلەپ سۈنئىي ھەمرادىن قوبۇل قىلىش پونكىتى، يېپىق يول-لۇق تېلېۋىزىر يولى، 36 يۇقىرى چاستوتىلىق تېلې-فون ئورناتقان. ئۇچ كورپۇس ئالىملىكلەر بىناسى سالى-غان، ماگىزىن، بالىلار باغچىسى، مونچا قاتارلىق پارا-ۋانلىق ئورۇنلىرىنى قۇرغان. يول ياساش، باغچا يا-ساش، ئۈمىد قۇرۇلۇشىغا ئىئانە قىلىش قاتارلىق جاما-ئەتكە پايدىلىق ئىشلار ئۈچۈن 2 مىليون 400 يۈەندەك پۇل خەجلىگەن. ئۇ 1995 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

ۋاڭ شۇجۇڭ (1947.8~) ئەمگەك نەمۇنىچىسى. شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ لىنخۇ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. گېئولوگىيە كان مەھسۇلاتلىرى مىنىستىرلىقى غەربىي شىمال نېفىت ـ گېئولوگىيە ئىدارىسى قۇدۇق ئاستىدا مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش ئېتىرىتىنىڭ مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى. 1979 ـ يىلى سايدام ئويمانلىقىدىن تەكلىما-كان چوڭ قۇملۇقىغا كېلىپ، نېفىت چارلاش بىرلەشمە جېڭىغا قاتناشقان. شاسەن 2 ـ قۇدۇقىدا كۆچلۈك ماي ئېتىلىپ چىققان خەتەرلىك پەيتتە، ھاياتىنىڭ خەۋپىگە ئۇچرىشىغا قارىماي ئىشچىلارنى باشلاپ قىزىق پاتقاقنى دەسسەپ ئۆتۈپ، ئوت كۆيۈۋاتقان مەيدانغا بۆسۈپ كى-رىپ، غايەت زور ئوتنى ئۆچۈرگەن. 1984 ـ يىلى 9 ـ ئايدا 6008 ـ بۇرغىلاش ئېتىرىتىنى باشلاپ شاسەن 2 ـ قۇدۇقىدىن يۇقىرى مەھسۇلاتلىق سانائەت ـ نېفىت گازىنى بۇرغىلاپ چىقىپ، جۇڭگونىڭ دېڭىزغا ئوخ-شاش يەر قاتلاملىرىدىن نېفىت، گاز ئىزدەپ تېپىشىدا تۆھپە قوشقان. 1985 ـ يىلى دۆلەتلىك گېئولوگىيە كان ئىشلىرى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن مەملىكەتلىك گېئولوگىيە سىستېمىسىدىكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى دې-گەن نامغا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپى-دىن ئەمگەك نەمۇنىچىسى دېگەن نامغا ئېرىشكەن. 1989 ـ يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

لى زۇڭتاڭ (1947.12~) ئەمگەك نەمۇنىچىسى، شەنشى ئۇلكىسىنىڭ بەيشۇي ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە. شىنجاڭ 4 ـ تىرانسپورت گۇرۇھىنىڭ شۇجىسى، باش دىرېكتو-رى. 1989 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باشلاپ 1 ـ نۆۋەت تۆت يىللىق مۇددەت بىلەن تىجارەتنى ھۆددىگە ئېلىپ ئاپتو-موبىللارنىڭ كونا بولۇشى، كۆچمە مەبلەغنىڭ كەمچىل بولۇشى قاتارلىق قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، شۇ يىللىق زىيانىنى پايدىغا ئايلاندۇرغان. 1988 ـ يىلىدىن 1994ـ يىلىغىچە بۇ شىركەت تاماملىغان ئومۇمىي توشۇش ئو-بورۇت مىقدارى 1 مىليارد 187 مىليون تونناغا يە-تىپ، ئومۇمىي كىرىمى 430 مىليون يۈەنگە يەتكەن. يارانقان باج قىممىتى 36 مىليون يۈەن، تاپشۇرغان يول ھەققى 42 مىليون 920 مىڭ يۈەن بولغان. ھەر خىل ئاپتوموبىللاردىن 408 نى يېڭىدىن سېتىۋالغان. 1607 نەپەر ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملارنى ئورۇنلاش-تۇرغان. يېڭىدىن 17 كورپۇس بىنا ئۇي، 27 كور-پۇس بىر قەۋەتلىك ئۇي سالغان، بۇلارنىڭ ھەجمى جەمئىي 11 مىڭ 569 كۋادرات مېتىر بولغان، مۇقىم مۇلۇكنىڭ ساپ ئېشىش قىممىتى 50 مىليون يۈەن

بولغان. ئىشچىلارنىڭ ماتاشىنى تۆت يېرىم دەرىجە تەڭ-شەپ ئۆستۈرگەن. بۇ شىركەت دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن كۆپ قېتىم تەقدىرلەنگەن. لى زوڭ-تالڭ 1993 - يىلى مەملىكەتلىك «1 - ماي ئەمگەكچى-لەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1995 - يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىسى بولۇپ باھالانغان.

ئا جىنشىڭ (1950.5~) ئەمگەك نەمۇ-نىسى. چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ لىدۇ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ پولات - تۆمۈر شىركىتى ماشىنىسازلىق زاۋۇتى ماشىنا رېمونت قىلىش سېخىنىڭ ئىشچىسى. 1979 - يىلى-دىن بۇيان مەسئۇلاتلىرىنىڭ لايىقەتلىك نىسبىتى ئىز-چىل 100% بولۇپ كەلگەن. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىسادىي كومىتېتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئې-رىشكەن. 1984 - يىلى ۋە 1985 - يىلى جەمئىي 19570.5 سائەتلىك خىزمەت مىقدارىنى تاماملاپ، 297 مىڭ يۈەنلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يارىتىپ، XXI ئەسىرگە ئالدىن بۇسۇپ كىرگەن. 1975 - يىلىدىن 1987 - يىلىغىچە ماشىنىسازلىق پولات - تۆمۈر شىر-كىتى تەرىپىدىن سۈپەت ئۇلگىسى ۋە ئەمگەك نەمۇنىچە-سى، مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى، مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى بولۇپ باھالانغان ھەم ئاپتونوم رايونلۇق شۇن-جاڭنى ئېچىش قۇرۇلۇشى مېدالى ۋە مەملىكەتلىك «1- ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1989 - يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

ۋاڭ شۇلى (1956~) ئەمگەك نەمۇنە-چىسى. ئايال. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇپىڭ ناھىيە-سىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيەسىنىڭ ئەزا-سى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئاممىۋى قاتناش باش شىر-كىتى 11- كالونىنىڭ بېلەتچىسى. 1987 - يىلىدىن بۇيان ئىزچىل ئىشقا تولۇق كەلگەن، ۋاقتىغا تولۇق رىئايە قىلىپ ئىشلىگەن. بىخەتەر مۇلازىمەت قىلىپ ۋەقە تۇغدۇرمىغان. 1985 - يىلىدىن 1994 - يىلىغە-چە بولغان ئون يىل ئىچىدە دۆلەتكە پىلاندىن سىرت 56 مىڭ 95 يۈەن كىرىم يارىتقان، پىلاندىن سىرت 494 كۈن ئىشلىگەن. مۇلازىمەت سۈپىتىنى باھالاشتا ئوتتۇ-رىچە نومۇرى 97.59 گە يەتكەن. ماشىنا ئېچىنىڭ تاز-لىقىنى باھالاشتا 98 نومۇر ئالغان. ئۇنىڭ تۇرتكىسىدە بارلىق ماشىنا گۇرۇپپىسى شىركەت تەرىپىدىن ئۇدا ئىلغار ماشىنا ئەترىتى ۋە ئەلا مۇلازىمەت قىلىشتا قې-لىپلاشقان ماشىنا ئەترىتى بولۇپ باھالانغان. كۆپ قې-تىم مەملىكەتلىك ئاممىۋى قاتناش سىستېمىسى بويىچە ئەلا مۇزىمەت قىلىش مۇسابىقىسىدە ئىلغار شەخس، ئەلا مۇلازىمەت نەمۇنىچىسى ۋە ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان. 1991 - يىلى «1 - ماي ئەمگەكچىلەر مېدالى» غا ئېرىشكەن. 1995 - يىلى مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالانغان.

ما لىياڭجۇن (1870~1957) ئاخۇن. تەخەل-لۇسى شەنتاڭ بولۇپ، دىنىي ئىسمى مۇھەممەد يۈ-سۈپ. مىللىتى خۇيزۇ. گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ چىڭشۇي ناھىيىسىدىن (ھازىرقى جياڭجاچۈەن خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى). ئىلگىرى ئۇ شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا قاتارلىق جايلاردا تەلىم ئالغان. 1913 - يىلى شىنجاڭ-نىڭ دىخۇا (ھازىرقى ئۇرۇمچى شەھىرى)، غۇلجا، تۆرپان قاتارلىق يەرلەردە تەكلىپ بىلەن مۇدەررىس بولغان. خەنزۇچە «ئىسلام دىنى تارىخى ئۇستىدە تەتقە-قات» قاتارلىق ئەسەرلىرى، ئەرەبچە ئەرەب تىلى گرام-ماتىكا كىتاب «تەھلىل» ۋە دىنى ئوقۇشلۇق «مەزھەب»، «تەلخىسى كەبىر»، «تەلخىسى سەغىر» قاتارلىقلار بار. 1945 - يىلى جامائەت تەرىپىدىن شىنجاڭدىكى خۇيزۇ مەسچىتلىرىنىڭ باش مۇدەررىسى قىلىپ بېكە-تىلگەن. 1949 - يىلى شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ئىشلىرىغا كۈچ قوشقان. 1953 - يىلە-دىن كېيىن جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ ھەي-ئەت ئەزاسى، دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى ھەمدە شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. جۇڭگو ئىسلام دىنىدىكى مەش-ھۇر ئاخۇن، دىنشۇناس.

ھامۇت (1901~1991) دامولا. ئۇيغۇر. شىنجاڭ كۇچادىن. 1922 - يىلىدىن 1929 - يىلىغە-چە ئىلگىرى - كېيىن كۇچا ناھىيىلىك دىنىي مەكتەپ ۋە خان مەدرىسىدە دىنىي تەلىم ئالغان. 1929 - يىلە-دىن 1934 - يىلىغىچە ھىندىستاندا ئوقۇپ، ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن ئىزچىل كۇچا ناھىيە بازىرىدىكى مەسچىتنىڭ ئىمامى بولغان. 1984 - يىلى جۇڭگو مۇسۇلمانلار ھەج قىلىش ئۇمىكىگە قاتنىشىپ مەككىگە ھەجگە بارغان. ئىلگىرى جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيە-تىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كې-ڭەشنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتە-نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيە-تىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، كۇچا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆ-

تىگەن. ئەرەب تىلى، پارس تىلى ۋە ئوردۇ تىللىرىغا كامىل بولغانلىقتىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى ئىچىدە خېلى نامى بار.

زەيدىن ئابدىن مەۋلەۋى (1908~1996) ئىسلام دىنى ئۆلىمالىرى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاتۇشلۇق. 1930- يىلىدىن 1940 - يىلىغىچە ھىندىستاندىكى دالى ئۆلىما ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان. ئوقۇش پۈتۈرگەندىن كېيىن ئاتۇش ھەزرەت سۇلتان مەدرىسىدە مۇدەررىس بولغان. 1952 - يىلىدىن 1958 - يىلىغىچە قەشقەر شەھەر خانلىق مەدرىسىدە مۇدەررىس بولغان. 1965 - يىلىدىن 1966 - يىلىغىچە ئاتۇش شەھەرلىك سۇلتان مەسچىتىدە ئىمام بولغان. جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 5 -، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، 7 - نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 4 -، 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

ماخوخېبىن (1910~1994) ئاخۇن. خۇيزۇ. شىنجاڭ كۇچادىن. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى قارىكۆلدە تۇغۇلغان. 1914 - يىلى دادىسىغا ئەگىشىپ ۋەتىنىگە قايتىپ كۇچادا ئولتۇراقلىشىپ قالغان. 1938 - يىلىدىن 1942 - يىلىغىچە ئالتاي قاتارلىق جايلاردا تىجارەت قىلغان. 1943 - يىلىدىن 1950 - يىلىغىچە داۋانچېڭدا ئاخۇن بولغان. 1950 - يىلى 12 - ئايدا ئىگىشىا جىنجىغا بېرىپ ماتەرىيەلىنى زىيارەت قىلغان. 1951 - يىلىدىن 1952 - يىلىغىچە ئۈرۈمچى ناھىيەسى داۋانچېڭدا ئاخۇن بولغان. 1952 - يىلى ماتەرىيەلىي مەزھىپى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى رەئىسى قىلىپ تەيىنلىگەن. 1959 - يىلىدىن 1994 - يىلىغىچە ئۈرۈمچى شەھىرى كېڭ كېڭ مەسچىتىدە ئاخۇن بولغان. 5 - نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 4 -، 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭدىكى خۇيزۇ خەلقى ئىچىدە تەسىرى چوڭ زاتلارنىڭ بىرى.

گەن جيې ( ) لاما. موڭغۇل. تۇغۇت قەبىلىسىدىكى ئايوچى خانىنىڭ ئىدىل دەريا‌سى (ۋولگا دەريا‌سى) بويىدا ئەڭ ئاۋۋال قۇرغان فېئودال كۆرەلىرىنىڭ بىرىدە رېياسەتچى گەنجيې لاما بولغان. ئۇ 7 - ئەۋلاد لوساڭدەنزىنڭ ۋارىسى قەبىلىسىنى باشلاپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ شەرقتە قايتقان ئالتە رەھبەرنىڭ بىرى. تىبەت بۇددا دىنىنىڭ گېلۇ مەزھىپى ھەمدە تۇرغۇت قەبىلىسى ئارىسىدا ناھايىتى يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە. ئۇ ۋارىسى بىلەن ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، كۈنەستە كۆرە قۇرغان. ھازىرغىچە 19 - ئەۋلاد داۋاملاشقان. ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە بارغان دەم بېرىش مەزگىلىدە گەنجيې كۆرەسى ئۆز ئىختىيارىي لىقى بىلەن 100 سەر ئالتۇن ئىئانە قىلغان.

ئابدۇغەنى (1914~1998) دامولا. ئۇيغۇر. شىنجاڭ چىرالىق. 1946 - يىلىدىن 1954- يىلىغىچە خوتەن، چىرادىكى دىنىي مەكتەپتە مۇدەررىس بولغان. 1960 - يىلىدىن 1965 - يىلىغىچە جۇڭگو ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان. 1965 - يىلىدىن 1997 - يىلىغىچە چىرا ناھىيە چوڭ مەسچىتىدە خاتىپ، ئىمام بولغان. جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 5 -، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 4 -، 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، چىرىيە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 2~8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىغچە مۇئاۋىن رەئىس بولغان.

ھۆسەيىن (1916~) ھاجى. قىرغىز. شىنجاڭ ئاقچىلىق. ئاقچى ناھىيىلىك قاراچى يېزىسىنىڭ مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، ئاقچى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق بۆلۈمىنىڭ كادىرى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستلىق مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ كادىرى، ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 5 -، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 4 -، 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان.

سەلەي (1916~1992) دامولا. ئۇيغۇر.

شىنجاڭ قەشقەرلىك. 1949 ـ يىلىدىن 1958 ـ يىلىغىچە قەشقەر دىنىي مەدرىسىدە مۇدەررىس قوشۇمچە مەسچىتىنىڭ خاتىپى بولغان. 1958 ـ يىلىدىن 1992ـ يىلىغىچە قەشقەر ھېيتكار مەسچىتىدە ئىمام بولغان. جۈڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 4 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 4ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قەشقەر شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. ئەرەب تىلى، پارس تىللىرىغا كامىل بولغانلىقتىن، شۇ يەرلىك ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنىڭ ئارىسىدا خېلى يۇقىرى ھۆرمەتكە ئىگە.

سەمەت مەخسۇم (1916~1996). ئىلگىرى ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قەشقەرلىك. 1943 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغىچە قەشقەر شەھەر شامالباغ مەسچىتىنىڭ ۋە يېڭىشەھەر ناھىيە بازار مەسچىتىنىڭ ئىمام، خاتىپ بولغان. يېڭىشەھەر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 4 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1982 ـ يىلى ۋە 1987 ـ يىلى پۈتۈن شىنجاڭ بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مۇكاپاتلاش چوڭ يىغىنىدا مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شېرىپجان (1917~) دامولا ھاجى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ توقسۇنلۇق. 1937 ـ يىلىدىن 1947ـ يىلىغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ توقسۇن ناھىيىلىك دىنىي مەكتەپ ۋە قەشقەر 2 ـ بۇخارا مەسچىتىدە دىنىي تەلىم ئالغان. 1948 ـ يىلىدىن 1982ـ يىلىغىچە توقسۇن ناھىيە چوڭ مەسچىتىدە ئىمام بولغان. 1982 ـ يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك ياڭخاق مەسچىتىدە ئىمام بولغان. ئىلگىرى ئۇرۇمچى شەھەرلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۈڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، 7 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 4 ـ، 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، سانجى ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، سانجى ئوبلاستلىق ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى بولغان.

ھارۇنخان (1923~) ھاجى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قەشقەرلىك. 1941 ـ يىلىدىن 1956 ـ يىلىغىچە قەشقەر بوز يەر مەدرىسىدە دىنىي تەلىم ئالغان. 1956 ـ يىلىدىن 1979 ـ يىلىغىچە قەشقەر ياپچان بازار مەسچىتىدە ئىمام بولغان. 1979 ـ يىلى قەشقەر ھېيتكار مەسچىتىدە ئىمام، خاتىپ بولغان. 1986 ـ يىلى مۇسۇلمانلار ھەج قىلىش ئۈچىكىگە قاتنىشىپ، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىگە زىيارەتكە چىققان ھەم ئەرەب تىلى تەرجىمانى بولغان. 7 ـ نۆۋەتلىك جۈڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولغان. شىنجاڭدىكى ئاتاقلىق ئىسلام دىنى ئۆلىمالىرىنىڭ بىرى.

ئابدۇللا (1923~) دامولا ھاجى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ قاراقاشلىق. قاراقاش ناھىيە چوڭ مەسچىتىنىڭ مەزىنى بولغان. قاراقاش ناھىيىلىك سەھىيە

بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 7 ـ، 8 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، 7 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى. شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 3 ـ، 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇزۇن مۇددەت دىنىي كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغان. ئەرەب، پارس تىللىرىغا پۇختا بولۇپ، خېلى يۇقىرى دىنىي سەۋىيىگە ئىگە. شىنجاڭدىكى دىنىي ساھەدە ۋە دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئامما ئارىسىدا يۇقىرى ھۆرمەتكە ئىگە.

ئابدۇۋەلى (1929～) داموللا. ئۇيغۇر. شىنجاڭ يەكەندىن. 1947 ـ يىلىدىن 1953 ـ يىلىغىچە يەكەن ناھىيە بوز يەر مەدرىسىدە دىنىي تەلىم ئالغان. 1953 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغىچە قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە دىنىي تەلىم ئالغان. 1980 ـ يىلى جۇڭگو ئىسلام دىنىي ئىنستىتۇتىدا يېرىم يىل ئوقۇغان. كېيىن يەكەن ناھىيە ئالتۇن مەسچىتىدە خاتىپ، ئىمام بولغان. جۇڭگو ئىسلام دىنىي جەمئىيىتىنىڭ 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى، 7 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، شىنجاڭ ئىسلام دىنىي جەمئىيىتىنىڭ 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

مائەنتەي (1931～) ئاخۇن. خۇيزۇ. شىنجاڭ قۇمۇلدىن. 1957 ـ يىلىدىن 1986 ـ يىلىغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن ئۈرۈمچى شەھىرى سۇجۇ مەسچىتى ۋە فىكشياڭ ناھىيىلىك شەنشى چوڭ مەسچىتىدە ئاخۇن بولغان. جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى، 7 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولغان.

يۇنۇس قۇربان (1932～) داموللا. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاقسۇدىن. ئاقسۇ شەھەر لەڭگەر مەسچىتى. ئايكۆل يېزا مەسچىتىدە ئىمام بولغان، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى، 9 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتى 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك، ئاقسۇ شەھەرلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى بولغان.

گۈلخمىك جىياڭباچورۇم (1932～1986) گەگەن. موڭغۇل. شىنجاڭ شىخولۇق. 1951 ـ يىلىدىن 1959 ـ يىلىغىچە بالغونتايدا باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى بولغان. 1959 ـ يىلىدىن 1961 ـ يىلىغىچە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان. مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو بۈددا دىنى جەمئىيىتى 1～4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىغچە دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ۋەكىلى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولغان.

مەمەت سەلەي (1936～) شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاتۇشتىن. 1960 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە جۇڭگو ئىسلام دىنى ئىنستىتۇتىدا ئوقۇغان. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللەتلەر دىن تەتقىقاتى ئورنىدا ئىشلىگەن. شىنجاڭ ئىسلام دىنىي ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 8 ـ، 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 6 ـ، 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ 5 ـ، 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولغان. ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەرەب تىللىرىدا ئىسلام دىنىغا ئائىت ئون نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلغان ھەم «قۇرئان كەرىم»، «سەھىھۇل بۇخارى ھەدىسلىرى» قاتارلىق ئىسلام دىنى كلاسسىك ئەسەرلىرىنى، شۇنداقلا «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمھالى» قاتارلىق داڭلىق ئەسەرلەرنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. كۆپ قېتىم

تەكلىپ بىلەن ئىران، مەراكەش قاتارلىق دۆلەتلەرگە زىيارەتكە بارغان ھەمدە لېكسىيە سۆزلەش پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان.

شيالىۋەن (1942~) گېگەن. شىنجاڭ بۇددا دىنى جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى. موڭغول. شىنجاڭ قۇبۇقسار موڭغول ئاپتونوم ناھىيىسىدىن. 1948- يىلى (ئالتە ياش ۋاقتىدا) 14 - ئۆزلاد شيالىۋەن گېگەن دەپ بېكىتىلگەن. 1957 - يىلىدىن 1959- يىلىغىچە چېڭخەيدىكى گېيىم ئىبادەتخانىسىدا دىنىي تەلىم ئالغان. 1960 - يىلىدىن 1964 - يىلىغىچە بېيجىڭدا مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا (ھازىرقى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى) دا ئوقۇغان. 1988 - يىلىدىن 1989 - يىلىغىچە بېيجىڭدىكى ئالىي بۇدا دىنى ئىنستىتۇتىدا (ھەزرەت بەنچەنلىك يېتەكچىلىكىدە) ئىككى يىل بىلىم ئاشۇرغان. مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو بۇددا دىنى جەمئىيىتى 5 - ، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 3~6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، شىنجاڭ بۇددا دىنى جەمئىيىتىنىڭ 3 - ، 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولغان. شىنجاڭدىكى تەبەت بۇددا دىنىنىڭ ۋەكىلى.

چېن جېنيا (1898~1941.6) ئىنقىلابىي قۇربان. خوتەن ئۇلۇكسىنىڭ شەمبن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1926- يىلى 5 - ئايدا شىمالغا يۈرۈش قىلىشقا قاتناشقان. 1928 - يىلى جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. قىزىل 5 - ئارمىيىدە ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى، چولۇق ئەترەت باشلىقى، شياڭگەن سوۋېت رايونى دوختۇرخانىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، دوختۇرخانا باشلىقى بولغان. 5 - قېتىملىق قورشاپ يوقىتىشقا قارشى كۈرەش مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، دالىدا ئۇرۇش قىلىش قىسمىغا يۆتكەلگەن. مەركىزىي سوۋېت رايونىدىن چېكىنىشتىكى بىر قېتىملىق جەڭدە سول پۇتى ئوزۇلۇپ دۈشمەن تەرىپىدىن ئەسىرگە چۈشكەن. كېيىللىككە قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن ھۈنەرۋەنلىك نىقابى بىلەن يوشۇرۇنغان، يەنە بىر تەرەپتىن مەخپىي تۈردە پارتىيە ئەزالىرىنى يېتىشتۇرۇپ پارتىزانلار ئەترىتى تەشكىللىگەن. 1937 - يىلى يەنىڭگەنگە كەلگەن ھەمدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى - سىياسىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان. 1938 - يىلى 8 - ئارمىيە 115 - شى ئارقا سەپ بازىسى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى، 8 - ئارمىيە پەخرىي ھەربىيلەر مەكتىپى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1938 - يىلى 8 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ داۋالىنىپ يالغان پۈت سالغۇزۇپ كېلىشكە ئەۋەتىشنى قارار قىلغان. ئۇ يەنىدىن شىنجاڭ ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىش سەپىرىدە ئۇرۇمچىدە كېلىپ جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ تەشۋىقات ھەيئەت ئەزاسى (سىرتقا قارىتا ئۇگىنىش كومىتېتى دەپ ئاتىلاتتى) قوشۇمچە گۇرۇپپا باشلىقى بولغان. 1941 - يىل 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ۋاپات بولغان.

چياۋگوجېن (1907.3~1945.7) ئىنقىلابىي قۇربان. شەنشى ئۇلۇكسىنىڭ جياشەن ناھىيىسىدىن، جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1926- يىلى گۇاڭجۇ دېھقانلار ھەرىكىتى ئۇگىنىش كۇرسىدا ئوقۇغان. شۇ يىلى 9 - ئايدا ئوقۇش پۈتتۈرۈپ جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسى شەنشى - گەنسۇ رايونلۇق دېھقانلار ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە شىمالىي ۋىيخي ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلى بولغان. 1927 - يىلى 6 - ئايدا قولغا ئېلىنىپ سەنيۈەن قۇرۇقلۇق ئارمىيە تۈرمىسىگە قامالغان. شۇ يىلى 11 - ئايدا قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئىسمىنى ۋاڭ جېڭمىنغا ئۆزگەرتىپ جەنۇبىي ۋىيخېغا بېرىپ، جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسى خۇاشىيەن، لوشيەن ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسىنىڭ كونتروللۇقىدىكى گاۋتاڭ بازىرى مىللىي تۈەنلىنىڭ «مەشقاۋزلى» بولغان. 1928 - يىلى 3 - ئايدا ۋېيخۇا قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ غەربىي شىمال ئىشچى - دېھقانلار ئىنقىلابىي ئارمىيىسىنى قۇرۇش يىغىنىغا ئىشتىراك بولغان. كېيىن ئىنقىلابىي ئوتتۇرا ئەترەت كوماندىرى قوشۇمچە ياچېيكا شۇجىسى، جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسى شىمالىي بېيۇرو ئىشچى - خىزمەتچىلەر ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى، تېەنجېن قىزىل ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى پارتىيە - ئىتتىپاق شۇجىسى، جۇڭگو كومموئىنستىك پارتىيەسىنىڭ ئالاھىدە خادىمى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. بۇ مەزگىلدە كۆپ قېتىم قولغا ئېلىنىپ جىسمانىي جەھەتتىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. 1938 - يىلى 3- ئايدا يەنەنگە كېلىپ، مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە تۇرۇپ داۋالانغان. 1939 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا

بېرىپ داۋالانغان. 1941 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىش جەريانىدا ئۈرۈمچىدىن ئۆتكەن. 1942ـ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە قوشۇن ئامبىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن نەزەربەنت قىلىنغان. 1943ـ يىلى 7 ـ قېتىم تۈرمىگە كىرگەن. 1945ـ يىلى 7 ـ ئايدا تۈرمىدە قەتئىي تىز پۈكمەي ۋاپات بولغان.

چى تيەنمېن (1910.8~1939.11) ئىنقىلابىي قۇربان. ئەسلىي ئىسمى چى يەنپېي. تەخەللۇسى پېي ساڭ. مانجۇ. شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ جىنەن شەھىرىدىن. 1933 ـ يىلى 8 ـ ئايدا چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتى گېئولوگىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى مەركىزىي تەتقىقات ئاكادېمىيىسى تارىخ ـ تىل تەتقىقات ئورنىدا ياردەمچى تەتقىقاتچىلىققا تەكلىپ قىلىنغان. جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى مەشھۇر يىنشۇ خارابىسىنى 10~12 قېتىمغىچە قېزىش ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتىگە قاتناشقان. 1937 ـ يىلى قىش تا يەنئەنگە بېرىپ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىرگەن. 1938 ـ يىل 3 ـ ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى تەرىپىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتىلىپ، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ كاتىپى، قوشۇمچە ماۋارىپ فاكۇلتېتى مۇدىرى بولۇپ لىن جىلوننىڭ خىزمىتىگە ئاكتىپ ماسلاشقان. 1939 ـ يىلى ئەتىيازدا قۇمۇل رايونى ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولغان. شۇ يىلى 11ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ھەددىدىن زىيادە جاپالىق ئىشلەپ چارچاپ كەتكەنلىكتىن خىزمەت ئۈستىدە قۇربان بولغان. شۇ چاغدا ئۇ 30 ياش ئىدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن «شەندۇڭ يىدۇ ناھىيىسى سوفۇتۇندىن قېزىلغان مىس قاچىلارنى تەكشۈرۈش خاتىرىسى»، «شەندۇڭ كۈن چۈشۈشنى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى»، «پامىر جۇغراپىيىسى» قاتارلىقلار بار.

ۋۇماۋلىن (1913 ~ 1944.10) ئىنقىلابىي قۇربان. ئەسلىي ئىسمى ۋۇ يەنجېەن. خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ شىيەننىڭ ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1931 ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى-دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، قىزىل 4ـ يۆنىلىش ئارمىيىسىدە بەنجاڭ ۋە پەيجاڭ بولغان. 1934 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئۇزۇن سەپەرگە قاتنىشىپ 1936 ـ يىلى يەنئەنگە كەلگەن. كېيىن پارتىيە تەشكىلىي ئۇنى شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتكەن. ئىشەن ۋەقەسىدىن كېيىن يەنئەنگە قايتىپ كېلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەربىي-سىياسىي مەكتىپىدە ئوقۇغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئۇنى شىنجاڭغا ئەۋەتكەن. 1938ـ يىلى 3ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىگە كېلىپ شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە قوشۇنى ئامبال مەھكىمىسى ئاۋىئاتسىيە ئەترىتى 2 ـ قارارلىق مېخانىكلار سىنىپىدا ئوقۇغان. ئۇرۇش جەريانىدا كۆپ قېتىم يارىلانغانلىقى ۋە ئاۋىئاتسىيە ئەترىتىدىكى جىددىي ئۆگىنىش تۈپەيلىدىن چارچاپ، كېسەلگە گىرىپتار بولغان. 1938 ـ يىلى يازدا جەنۇبىي جۇڭگو دوختۇرخانىسىغا داۋالىنىشقا ئەۋەتىلگەن. 1940 ـ يىلى يىل بېشىدا 8 ـ ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا دەم ئېلىپ داۋالىنىشقا ئالماشتۇرۇلغان. 1942 ـ يىلى 9ـ ئايدا شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە قوشۇنى ئامبىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن نەزەربەند قىلىنغان. 1944 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى تۈرمىدە ۋاپات بولغان.

لىۋ دېيەنيىڭ (1914.5 ~ 1956.6) ئىنقىلابىي قۇربان. ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ چىنسەي ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1929ـ يىلى جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيىسىگە قاتناشقان. يەر ئىنقىلابىي مەزگىلىدە قىزىل 4 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسى 10 ـ شى 29ـ تۈەن 1ـ يېڭىنىڭ سىياسىي كومىسسارى، 10 ـ شى سىياسىي بۆلۈم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، 29 ـ تۈەن مۇئاۋىن تۈەنجاڭى، 12 ـ شى 36 ـ تۈەن مۇئاۋىن تۈەنجاڭى، قىزىل 4 ـ جۇن رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە 1938 ـ يىلى 1 ـ ئايدا يەنئەندىكى «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇنىۋېرسىتېتى» نىڭ 4 ـ قارار 1 ـ چوڭ ئەترىتىنىڭ 1 ـ ئوتتۇرا ئەترىتىگە ئۆگىنىشكە كىرگەن. كېيىن يەنە ھەربىي ـ سىياسىي ئىنستىتۇتىنىڭ 3 ـ قارارىدا ئوقۇغان. 1941 ـ يىلى ھەربىي كومىتېت 3 ـ باشقارما 4 ـ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، چېگرا رايون ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ باشلىقى، گارنىزون 3 ـ لۇي 2 ـ بۆلۈمىنىڭ ۋە ئۇرۇش قىلىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. ئازاد لىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىلگىرى ـ كېيىن گارنىزون 3 ـ لۇي 10 ـ تۈەننىڭ تۈەنجاڭى، شەرقىي گەنسۇ شۆبە ھەربىي رايوننىڭ شتاب باشلىقى، شەرقىي گەنسۇ

سۇ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانى، ژۇدو شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانى بولغان. 1950 ـ يىلى 10 ـ ئايدا غەربىي شىمال ھەربىي رايون ھاۋا ئارمىيە قوماندانلىق شتابى ھاۋارايى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1955 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى شىنجاڭ ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن نازىرى بولغان. 1956 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى گۈچۈڭ ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇنسۇرلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

لوشاۋۇبي (1918 ~ 1950.4) ئىنقىلابىي قۇربان. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ خەنياڭ شەھىرىدىن. 1935ـ يىلى ياڭ خۇچىڭ ئارمىيىسىدىن ئايرىلىپ چەتئەل جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدە كى جەنۇبىي شەنشى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى 1 ـ ئارمىيىگە قاتناشقان. كېيىن بۇ ئارمىيە قىزىل 15 ـ ئارمىيىگە ئۆزگەرتىلگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە خېبەي ـ شەندۇڭ ـ خېنەندە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى قانات يايدۇرۇپ خېبەي ـ شەندۇڭ، خېنەن 6 ـ شۆبە رايون 11 ـ تۈەننىڭ تۈەنجاڭى بولغان. 1944 ـ يىلى خەبەي ـ شەندۇڭ ـ خېنەندىن شىمالىي شەنشىگە يۆتكىلىپ ئىلگىرى ـ كېيىن تەلىم ـ تەربىيە لۈيدە 1 ـ تۈەن 1 ـ يېگىمنىڭ يېگجاڭى، تۈەنجاڭ بولغان. ئازادلىق ئۇرۇشى مەزگىلىدە يەنئەننى قوغداش ئۇرۇشىغا قاتناشقان. 1949 ـ يىلى شىمالدىن ئازاد بولغاندىن كېيىن 6 ـ جۇن 16 ـ شىنىڭ مۇئاۋىن شجاڭى بولغان. 1950 ـ يىل 4 ـ ئايدا شىنجاڭدا باندىتلارنى تازىلاش ئۇرۇشىدا قۇمۇل يەتتە قورۇقنىڭ شەرقىدىكى چىگۈلۈچۈننىڭ ئەتراپىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

قاۋۇل توقا (1928 ~ 1996.4) ئىنقىلابىي قۇربان. ئۇيغۇر. شىنجاڭ كۆچالىق. 1962 ـ يىلىدىن 1987 ـ يىلىغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن كۈنەس 2 ـ، 3 ـ يېزىلىق پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شۇجىسى بولغان. 1987ـ يىلىدىن 1996ـ يىلىغىچە يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقتىن ئىككىنچى سەپكە چېكىنىپ 2 ـ يېزىلىق پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى بولغان. 1996 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلار تەرىپىدىن پاجىئەلىك ھالدا ئۆلتۈرۈلگەن. 1996 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق مۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەستىقلانغان.

جاڭ دەيرۇڭ (1930.9 ~ 1962.11) ئىنقىلابىي قۇربان. سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ گۈاڭئەن ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1949 ـ يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشقان. 1952 ـ يىلى جۇڭگو خەلق پىدائىي ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ چاۋشيەنگە بېرىپ ئۇرۇشقا قاتناشقان. ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن تەيئۇنىي پىيادا ئەسكەرلەر مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1957 ـ يىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايون چېگرا مۇداپىئەسى مەلۇم قىسمىنىڭ بەنجاڭى، پەيجاڭى بولغان. 1961 ـ يىلى 7 ـ ئىيەننىڭ مۇئاۋىن سىياسىي يېتەكچىسى بولغان. 1962 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، جۇڭگو ھىندىستان چېگرا مىسىدىكى ئۆزىنى قوغداپ قايتۇرما ھۇجۇم قىلىش جېڭىدە سەپدىشىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن مەردانىلەرچە قۇربان بولغان ۋە قىسىم پارتىيە كومىتېتى تەرىپىدىن «1 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن» دەپ ئەنگە ئېلىنغان. 1963 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «خەلقنى سۆيىدىغان نەمۇنىچى» دېگەن نام بېرىلگەن.

قادىر ھېزىم (1934.11 ~ 1965.7) ئىنقىلابىي قۇربان. ئۇيغۇر. شىنجاڭ پەيزاۋاتلىق. يەتتە يېشىدىن باشلاپ دادىسىغا ئەگىشىپ پومېشچىكلارغا ئىشلەمچى بولغان. ئازادلىقتىن كېيىن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ 2 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن، ئىلگىرى ـ كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سوتسىيالىزم قۇرغۇچى ئاكتىپلار يىغىنى ۋە ياشلار ئىتتىپاقى ۋەكىللەر يىغىنىغا قاتناشقان. 1965ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى 17 نەپەر ئەسكەرنى باشلاپ، يار ئېلىپ كەتكەن گۇڭەيزى سۇ ئامبىرىغا كېلىپ، يارنى توسۇش جەريانىدا كەلكۈن ئەكىرىپ كەتكەن ئاممىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قۇربان بولغان. 1965 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «خەلقنى سۆيىدىغان نەمۇنىچى» دېگەن نام بېرىلگەن.

ياڭ جېڭلۇ (1936.3 ~ 1958.9) ئىنقىلابىي قۇربان. گېنېرال ياڭ خۇچىڭنىڭ قىزى. شەنشى

ئۇلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1955 - يىلى دۆلەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، شەرقىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرۈپ شىنجاڭغا كەلگەن ھەمدە ئەڭ جەنۇبىي 4/55 دالا چارلاش ئەترىتىگە تەقسىم قىلىنىپ، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى يېڭى 3- سىستېمىلىق ئەنجىخەي گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشلەرنى چارلاشقا قاتناشقان. شۇ يىلى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى 1 - قېتىملىق پارتىيە ئەزالىرى ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا ۋەكىللىق بولۇپ سايلانغان. 1957 - يىلى يىل ئاخىرىدا 106 - نېفىت - گېئولوگىيە دالا چارلاش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولغان. 1958 - يىلى 9 - ئاي، 25 - كۈنى سەنتاڭنۇ ئويمانلىقىدا گېئولوگىيىلىك چارلاش ئېلىپ بېرىۋاتقاندا شۇرغاندا قېلىپ مەرداڭرچە قۇربان بولغان. 1959 - يىلى 6 - ئايدا جەسىدە كۆلى شىنجاڭدىن شىئەنگە توشۇلۇپ، شىئەن قەبرىستانلىقىغا قويۇلغان. ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا قويۇلغان. ئىنقىلابىي قۇربان ياڭ جېڭلۇنى خاتىرىلەش ئۈچۈن ئۇ ھايات ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغان گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشنى ئەر ئۇنىڭ نامى بىلەن «جېڭلو يانتۈلۈقى» دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭ تەسىرلىك ئىش - ئىزلىرى «چاقىرىق» دېگەن نامدا كىتاب ۋە «قۇملۇق قىزى» دېگەن نامدا ئۇسسۇللۇق تىياتىر قىلىپ ئىشلەنگەن.

دۇ خۇڭلياڭ (1936～1973.10) ئىنقىلابىي قۇربان. لياۋنىڭ ئۇلكىسىنىڭ شېنياڭ شەھىرىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1958- يىلى شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەت قىلغان. 1960 - يىلى 7 - ئايدا پامىر ئېگىزلىكى 706 - كاندا ئىشلىگەن ھەمدە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى ۋە ئاز سانلىق مىللەت دېھقان - چارۋىچىلارنى داۋالاپ دورا بېرىپ يەرلىك ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان. 1973 - يىلى 10- ئاينىڭ 8 - كۈنى تۈيۇقسىز يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ خىزمەت ئورنىدا ۋاپات بولغان. 1975 - يىلى 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇشى بىڭتۈەن كومىتېتى قارار چىقىرىپ ئۇنىڭغا نەمۇنىلىك پارتىيە ئەزاسى دەپ نام بەرگەن ھەمدە «1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى» دەپ ئەنگە ئالغان. شۇ يىلى 6- ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى «يولداش دۇ خۇڭلياڭغا نەمۇنىلىك پارتىيە ئەزاسى دەپ نام بېرىش ۋە يولداش دۇ خۇڭلياڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش» توغرىسىدا قارار چىقارغان.

لو گۇاڭشى (1941～1962.10) ئىنقىلابىي قۇربان. سىچۈەن ئۇلكىسىنىڭ لېجى ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1960- يىلى 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، ساپىيورلار لىيەنىڭ ئەسكىرى بولغان. «ماھىر تېخنىك»، «ئىلغار ئەسكەر» بولۇپ باھالانغان. 1962 - يىل 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى جۇڭگو-ھىندىستان چېگرا ئىسىدىكى ئۇزۇنى قوغداپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش جېڭىدە پىيادە ئەسكەرلەر لىيەنگە ماسلىشىپ دۈشمەنىنىڭ نۆۋەتلىق ئوت كۈچىنى بوقىتىشتا كۆكرىكى بىلەن مىنانى توسۇپ قىسىم ئۈچۈن ئالغا ئىلگىرىلەپ، يولنى ئېچىپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. قىسىم پارتىيە كومىتېتى ئۇنىڭ قەھرىمانلىق ئىش - ئىزلىرىغا ئاساسەن ئۇنى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى قىلىپ بېكىتىپ، «1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن» دەپ ئەنگە ئالغان. 1963 - يىلى 3 - ئايدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «كۆرەش قەھرىمانى» دېگەن نام بېرىلگەن.

ۋاڭ جۇڭدىيەن (1943.12 ～ 1962.11) ئىنقىلابىي قۇربان. خېنەن ئۇلكىسىنىڭ جاۋزو ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1961 - يىل 8 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ شىنجاڭ ھەربىي رايون مەلۇم قىسمىنىڭ 9 - لىيەنىدە ئەسكەر بولغان. «ئالاھىدە مەرگەن»، «مۇنەۋۋەر ئەسكەر» بولۇپ باھالانغان. 1962- يىلى 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى جۇڭگو - ھىندىستان چېگرا ئىسىدىكى ئۇزۇنى قوغداپ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش جېڭىدە ئۇدا دۈشمەنىنىڭ ئىككى ئىستىكامىنى پارتلاتقان. ئارقىدىن يەنە قىسىمغا يول ئېچىش ئۈچۈن كۆكرىكى بىلەن پارتلىتىش تۇرۇبىسىنى تۇتۇپ ۋېلىپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. شۇ چاغدا ئۇ 19 ياش ئىدى. قىسىم پارتىيە كومىتېتى ئۇنىڭ قەھرىمانلىق ئىش - ھەرىكەتلىرىنى تەقدىرلەش ئۈچۈن ئۇنى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيىسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى قىلىپ بېكىتكەن ۋە «1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن» دەپ ئەنگە ئالغان. 1963 - يىلى 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە

مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «كۆرەش قەھرىمانى» دېگەن نام بېرىلگەن.

شۇ شىنجىيەن (1955.5 ~ 1990.4) ئىنقىلابىي قۇربان. شىنجاڭ ئاقچىلىق. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1979 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئاقتۇ ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى چېگرا مۇداپىئە قىسمىدا ئىشلىگەن. 1980 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى قۇرۇلغاندا ھەربىي خىزمەت ئۆتەشكە ئالماشتۇرۇلغان. 1989 ـ يىلى 11 ـ ئايدا ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي رەھبىرى بولغان. 1990 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچى ئۈنسۇرلار ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپلاڭ كۆتۈرگەن. شۇ شىنجىيەن بۈيرۇققا بىنائەن بارىن يېزىسىدا ۋەزىيە ئىجرا قىلىۋاتقاندا توپلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 1990 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەتلىك قوراللىق ساقچى قىسىم باش شتابىدىن «چېگرا قوغدىغۇچىسى» دېگەن نام بېرىلگەن.

خې چاڭفۇ (1956.12 ~ 1980.3) ئىنقىلابىي قۇربان. خېبېي ئۆلكىسىنىڭ چاڭلى ناھىيىسىدىن. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1975ـ يىلى 12 ـ ئايدا جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرگەن. 1976 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 28ـ كۈنى تاڭشەن يەر تەۋرەش رايونىدا خىزمەت قىلىش جەريانىدا «يەر تەۋرەشنىڭ ئالدىنى ئېلىش نەمۇنىچىسى» بولۇپ باھالانغان. 1977 ـ يىلى 1 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىگە قاتنىشىپ ئۇرۇمچى ھەربىي قىسىم مەلۇم تۈەن 6 ـ لىيەنده مۇئاۋىن بەنجاڭ بولغان. ئۇچ يىل جەريانىدا ئۇچ قېتىم تەقدىرلىنىپ، ئالتە قېتىم ماددىي مۇكاپات ئېلىپ، پۈتۈن لىيەندىكى كادىر ۋە ئەسكەرلەر ئارىسىدا ياخشى ئەسكەرى دەپ تونۇلغان. 1980 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئۇ ئۇچ نەپەر ئەسكەر بىلەن بىللە قارا ماشىنىغا ئولتۇرۇپ سانجى ناھىيىلىك مەنگۈلۈك گۈڭشىبى قىزىلنۇر 3 ـ ئەترەت كۆمۈركانىدىن كۆمۈر ئېلىپ قايتىپ كېتىۋاتقاندا قازاق بالىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن قەھرىمانلارچە ھاياتىنى تەقدىم قىلغان. ھەربىي قىسىم پارتىيە كومىتېتى ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى قىلىپ بېكىتكەن. 1980 ـ يىلى 8ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، مەركىزىي ھەربىي كومىتېتى ئۇنىڭغا «خەلقنى سۆيىدىغان نەمۇنىچى» دەپ نام بەرگەن.

ما جيەنجۇن (1959.1 ~ 1994.3) ئىنقىلابىي قۇربان. خۇيزۇ. شىنجاڭ ماناسلىق. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1979 ـ يىلى 9ـ ئايدا ماناس بازارلىق ساقچىخانىسىغا تەقسىم قىلىنىپ نوپۇس تەكشۈرۈش ساقچىسى بولغان. كېيىن ئىلغار خىزمەتچى ھەمدە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى تەرىپىدىن «مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى» بولۇپ باھالانغان. 1979 ـ يىلى دۇڭدىشاڭ ساقچىخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان، 1992 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى تەرىپىدىن 1 ـ دەرىجىلىك ساقچى ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 1993 ـ يىلى 8 ـ ئايدا بازارلىق ساقچىخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1994 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئوغرىلار-نى تۇتۇشتا قۇربان بولغان. 1994 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «ئىنقىلابىي قۇربان» دەپ تەستىقلانغان. شۇ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «دۆلەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى سېپىدىكى 1 ـ دەرىجىلىك قەھرىمان نەمۇنىچى» دېگەن نام بېرىلگەن.

ئادىل ئىمىن (1960.5~1990.4) ئىنقىلابىي قۇربان. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاقتۇلۇق. 1979 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتناشقان. 1981 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ھەربىي مەپتىن چېكىنىپ ئاقتۇ ناھىيىلىك سۇ ئىلېكتر ئىدارىسى سۇ قۇرۇلۇشى ئەترىتىگە تەقسىم قىلىنغان. 1987 ـ يىلى 10 ـ ئايدا سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىگە تەرجىمانلىققا يۆتكەلگەن. 1988 ـ يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئىشخانىسىنىڭ كەسپىي تەرجىمانلىقىغا يۆتكەلگەن. 1990 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپلاڭ كۆتۈرگەن. ئادىل ئىمىن 1 ـ يول باشلىغۇچى گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەنگەن ھەمدە قورال-لىق ساقچى قىسمىنى باشلاپ توپلاڭنى تىنچىتىش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشقا ئاتلانغان. 4 ـ ئاينىڭ 9ـ كۈنى قالدۇق توپلاڭچىلارنى يوقىتىش كۈرىشىدە قۇربان بولغان. كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق

خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەستىقلانغان ھەمدە ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزاسى دەپ ئېتىراپ قىلغان.

چېن يۈشىن (1960.10 ~ 1995.6) ئىنقىلابىي قۇربان. شىنجاڭ شىخەنزىلىك. 1982 - يىلى ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ، بىڭتۈەن 2 - ترانسپورت شىركىتىگە تەقسىم قىلىنىپ شوپۇر بولغان. 1991 - يىلى شىخەنزە شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى جىنايى ئىشلار ساقچى چوڭ ئەترىتىگە يۆتكىلىگەن. 1995 - يىل 5 - ئايدا، بىر قېتىملىق بۇلاڭچىلىق قىلىپ ئادەم ئۆلتۈرۈش ئالاھىدە چوڭ دېلوسىنى پاش قىلىپ، 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكىلىكى تۆت جىنايى ئىشلار ساقچىلىقىغا رەسمىيلەشتۈرۈلگەن. 1995 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «414—96» ئوغرىلىق دېلوسىنى پاش قىلىش كۆرسىتىلىپ قۇربان بولغان. كېيىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەستىقلانغان. جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «پۈتۈن مەملىكەت جامائەت خەۋپسىزلىكى سىستېمىسىدىكى 1 - دەرىجىلىك قەھرىمان نەمۇنىچى» دەپ نام بېرىلگەن.

لۇ جىيەنخۇي (1963.3 ~ 1990.4) ئىنقىلابىي قۇربان. شىنجاڭ كورلىلىق. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1981 - يىلى 10 - ئايدا ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى قىسىم چېگرا مۇداپىئە بۆلۈكچۈل ساقچىخانىسىغا تەقسىم قىلىنىپ خوجىلىق بۆلۈم باشلىقى بولغان. 1986 - يىلى ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى قىسىم چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتىدە كاسسىر بولغان. 1990- يىلى 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرگەن. لۇ جىيەنخۇي بۇيرۇقتا بىنائەن بارىن يېزىسىغا بېرىپ ۋەزىپە ئىجرا قىلىۋاتقاندا توپىلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 1990 - يىلى 6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قوراللىق ساقچى قىسىم باش شتابى تەرىپىدىن «چېگرا قوغدىغۇچىسى» دېگەن نام بېرىلگەن.

سېرجان (1964.8 ~ 1994.9) ئىنقىلابىي قۇربان. قازاق. شىنجاڭ كۆكتوغايلىق. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1987 - يىلى خىزمەتكە قاتنىشىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىسى بولغان ھەمدە 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن. 1991 - يىلى تەشكىل ئۇنى ئاپتونوم رايونلۇق ساقچى مەكتېپىگە ئۆگىنىشكە ئەۋەتكەن. 1994 - يىلى 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى بىر نەپەر خەنزۇ كادىرنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن قارا نىيەتلەر بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشىپ قۇربان بولغان. شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن «مەملىكەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى سىستېمىسىدىكى 1 - دەرىجىلىك قەھرىمان نەمۇنىچى» دېگەن نام بېرىلگەن. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «خەلقنىڭ سادىق قوغدىغۇچىسى» دېگەن نام بېرىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يولداش سېرجاندىن ئۆگىنىش قارارنىمىسى چىقىرىپ، ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ۋە ئىنقىلابىي قۇربان دەپ بېكىتكەن.

گۇ شۇۋېن (1965.7 ~ 1990.4) ئىنقىلابىي قۇربان. شىنجاڭ بايلىق. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى. 1982 - يىلى 10 - ئايدا ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ ئاقتۇ ناھىيىلىك بۆلۈكچۈل، مۇجى

يېزىلىق چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسىنىڭ كاسسىرى بولغان. 1990 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرگەن. گوشۇڭبن بۆيرۈقتا بىنائەن بارىن يېزىسىغا كېلىپ ۋەزىيە ئىجرا قىلىش جەريانىدا توپىلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 1990 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قوراللىق ساقچى قىسىم باش شتابى تەرىپىدىن «چېگرا قوغدىغۇچىسى» دېگەن نام بېرىلگەن.

ۋۇ يۈك (1971. 1 ~ 1990. 4) ئىنقىلابىي قۇربان. نىڭشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى شىزۇشيەن ناھىيىسىدىن. 1989 ـ يىلى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ، شىنجاڭ قەشقەر قوراللىق ساقچى قىسىم 2 ـ چوڭ ئەترىتىنىڭ 6 ـ ئوتتۇرا ئەترىتىگە تەقسىم قىلىنغان. 1990 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئاقتۇ ناھىيىلىك بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرگەن. ۋۇ يۈك بۆيرۈقتا بىنائەن بارىن يېزىلىق ھۆكۈمەتكە مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى مەلۇم قىلغىلى ماڭغاندا، توپىلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 1990 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قوراللىق ساقچى قىسىم باش شتابى تەرىپىدىن «چېگرا قوغدىغۇچىسى» دېگەن نام بېرىلگەن ھەمدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى دەپ ئېتىراپ قىلىنغان.

رەھمەت موللامەت (1966. 1 ~ 1996. 2) ئىنقىلابىي قۇربان. ئۇيغۇر. شىنجاڭ ئاقسۇ كونا شەھەرلىك. 1996 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى سەھەردە، ئاقسۇ ۋىلايىتى كونا شەھەر ناھىيىسى بوز-دۆڭ ناغلىق رايونىدا مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ قوراللىق بۆلاڭچىلىق دېلوسى يۈز بەرگەن. رەھمەت موللامەت ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۆزى يالغۇز ماشىنا ھەيدەپ سەككىز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بوزدۆڭ چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسىغا خەۋەر قىلغان ھەمدە ساقچىلارنى باشلاپ قاتىلنى تۇتۇش جەريانىدا مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ قەستىگە ئۇچراپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 1996 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «ئىنقىلابىي قەھرىمان» دەپ تەستىقلانغان. شۇ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن «ھەققانىيەت يولىدىكى پىداكار قەھرىمان» دېگەن نام بېرىلگەن.

تېمەن چوڭقېك (1969. 6 ~ 1990. 4) ئىنقىلابىي قۇربان. شىنجاڭ ئۇرۇمچىلىك. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى. 1989 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ شىنجاڭ قەشقەر قوراللىق ساقچى قىسىم 2 ـ چوڭ ئەترىتىنىڭ 6 ـ ئوتتۇرا ئەترىتىگە تەقسىم قىلىنغان. شۇ يىلى 11 ـ ئايدا شەرەپ بىلەن جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىگە قوبۇل قىلىنىپ ئىككىنچى قېتىملىق پارتىيە ئەزالىقىغا كىرگەن. 1990 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرگەن. 6 ـ ئوتتۇرا ئەترەت دەرھال بارىن يېزىسىغا يېقىن بىر كەنتكە بېرىپ بۆيرۈق كۈتكەن. تېمەن چوڭقېك قاتارلىقلار بۆيرۈقتا بىنائەن بارىن يېزىسىغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن ماڭغاندا مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان. 1990 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قوراللىق ساقچى قىسىم باش شتابى تەرىپىدىن «چېگرا قوغدىغۇچىسى» دېگەن نام بېرىلگەن.

شىنجاڭدىكى چوڭ ئىشلار يىلنامىسى

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 6000 - يىلىدىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 4000 - يىلغىچە، شىنجاڭ تاش قورال دەۋرىگە كىردى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 2000 - يىلىدىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 1000 - يىلغىچە، شىنجاڭ مىس قورال دەۋرىگە كىردى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 1000 - يىلى شىنجاڭ تۆمۈر قوراللار دەۋرىگە كىرىشكە باشلىدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 475 - يىلىدىن، مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 221 - يىلغىچە، شىنجاڭ سىنچې جەمئىيەتكە ئۆتۈشكە باشلىدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 209 - يىلى (چىن I ، يەنى خۇخەي سەلتەنىتىنىڭ تۇنجى يىلى) ھۇنلارنىڭ يولباشچىسى باتۇر تەختكە چىقىپ تەڭرىقۇت بولۇپ، موڭغۇل دالىسىدىكى مىللەتلەرنى ۋە قەبىلىلەرنى بىرلىككە كەلتۈرۈشكە باشلىدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 201 - يىلى (خەن گاۋدى سەلتەنىتىنىڭ 6 - يىلى) ھۇنلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان توخرىلار (ياۋچىلار) دۇنخۇاڭ چىلىيەنشەن تېغى ئارىسىدىن ئىلى دەريا ۋادىسىغا كۆچۈپ بېرىپ، بۇ جايلاردىكى ساكلارنىڭ كۆپ قىسمىنى جەنۇبقا كۆچۈشكە مەجبۇر قىلدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 176 - يىلى (خەن ۋېندى سەلتەنىتىنىڭ 4 - يىلى) ھۇنلار توخرىلار (ياۋچىلار) غا غەربتىن زەربە بەردى، شۇنىڭ بىلەن توخرىلارنىڭ كۆپ قىسمى جەنۇبقا كۆچتى. ھۇنلار ھاكىمىيىتىنىڭ غەربىي يۇرتتىكى ھۆكۈمرانلىقى تىكلەندى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 138 - يىلى (خەن ۋۇدى سەلتەنىتى جيەنيۈەننىڭ 3 - يىلى) جاڭ چيەن تۇنجى قېتىم غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە بېرىپ، ئوتتۇرا يولدا ھۇنلار تەرىپىدىن تۇتۇپ قېلىنىدى. 10 يىلدىن كېيىن جاڭ چيەن ھۇنلارنىڭ قولىدىن قېچىپ توخرىلار (ياۋچىلار) نىڭ قېشىغا بېرىپ، توخرىلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ھۇنلارغا بىرلىكتە ھۇجۇم قىلماقچى بولدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 126 - يىلى (خەن ۋۇدى سەلتەنىتى يۈەنشۇنىڭ 3 - يىلى) جاڭ چيەن غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىك قىلىش سەپىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئوردىغا قايتىپ كېلىپ، كېڭەشمىگى بولدى، كېيىن بىلگىمەگلىكىگە قويۇلدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 119 - يىلى (خەن ۋۇدى سەلتەنىتى يۈەنفېڭنىڭ 4 - يىلى) جاڭ چيەن يەنە بىر قېتىم غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە بېرىپ، ھۇنلارغا ئوردا تاق ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا ئۇسۇنلار بىلەن ئىتتىپاق باغلىدى. يەنە ئورۇنباسار ئەلچىسى پەرغانە، كانجۇت (سوغدىيانا)، توخرىلار، توخار، ئارساك (بۇخارا)، ھىندۇ (ھىندىستان)، ئۇدۇن قاتارلىق ئەللەرگە ئەۋەتتى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 108 - يىلى (خەن ۋۇدى سەلتەنىتى يۈەنفېڭنىڭ 3 - يىلى) خەن سۇلالىسى ئەۋەتكەن سانغۇن جاۋپونۇ بىلەن ۋاڭ خۇينىڭ سەركەردىلىكىدىكى قوشۇن لەشكەرلىرى كروران خانىنى ئەسىرگە ئالدى ھەم قاڭقىللارنى ۋەيرانچىلىككە ئۇچراتتى. شۇنىڭ بىلەن جيۇچۈەندىن يۇمىنغىچە مۇداپىئە قورغانلىرى شەكىللەندى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 105 - يىلى (خەن ۋۇدى سەلتەنىتى يۈەنفېڭنىڭ 6 - يىلى) خەن سۇلالىسى جياڭدۇ ھۆكۈمرانى لىيۇ جيەنىڭ قىزى شى جۈننى مەلىكە سۈپىتىدە ئۇسۇن كۇنىبېگى مەرگەن جايمىرغا ياتلىق قىلدى. مەرگەن جايمىر ئۇنى ئۆزىگە ئوڭ قول خاتۇن قىلىۋالدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 104 - يىلى (خەن ۋۇدى سەلتەنىتى تەيچۈنىڭ تۇنجى يىلى) پەرغانىلىكلەر خەن سۇلالىسى ئەلچىسىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ مال - دۇنياسىنى ئېلىۋالدى. خەن سۇلالىسى ئىككى قوشۇن سانى غۇنى لى گۇاڭلىنى خانلىققا قاراشلىق 6 مىڭ ئاتلىق لەشكەر ۋە ئىناڭچىلار بىلەن پەرغانىگە جازا يۈرۈشى قىلىشقا ئەۋەتتى. يول يىراق، ئوزۇق - تۈلۈك كەمچىل بولغانلىقتىن مەغلۇبىيەت بىلەن چېكىنىپ، دۇنخۇاڭغا قايتتى. تەيچۈنىڭ 3 - يىلى مەھبۇسلار ۋە چېگرا مۇھاپىزەت ئاتلىق لەشكەرلىرىدىن 60 مىڭ كىشىلىك قوشۇن توپلاپ، پەرغانىگە يەنە بىر قېتىم يۈرۈش قىلىپ پەرغانىنى باش ئەگدۈردى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 101 - يىلى (تەيچۈنىڭ 4 - يىلى) خەن سۇلالىسى بۇگۈر، لوپنۇرلاردا

لەشكەرلەرنى ئىشقا سېلىپ بوز يەر ئېچىپ، قورۇقچى توپىيىشنى ئەلچىلىككە قويدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 92 - يىلى (خەن ژۇدى سەلتەنىتى جېڭخېنىڭ تۇنجى يىلى) ھۇن باتسىقانى چا. كارلار كاھىيگىنى غەربىي يۇرتقا بېرىپ، ئاگىنى (قارا شەھەر)، كورلا، لوپنۇر ئارىلىقىدا داۋاملىق تۇرۇپ، ئەتراپتىكى ئەللەردىن باج - سېلىق ئېلىپ، ئاگىنى (قارا شەھەر) نى تەمىنلەشكە ئورۇنلاشتۇردى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 77 - يىلى (خەن جاۋدى سەلتەنىتى يۈەنفېڭنىڭ 4 - يىلى) خەن سۇلالىسىنىڭ ئۇلۇغ سانغۇنى خوگۋاڭ پىڭلىنىڭ مۇپەتتىشىيگى فۇجيېزنى كروران خانىنى ئۇلتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىنىسى ژېتوگىتتى خان قىلىشقا ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن كروران دۆلىتىنىڭ نامى پىشامشان دۆلىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 72 - يىلى (خەن شۈەندى سەلتەنىتى بېنشىنىڭ 2 - يىلى) خەن سۇلالىسى بەش يول قوشۇن ئەۋەتىپ، ھۇنلارغا يول - يوللاردىن ھۇجۇم قىلدى، توپىيىشى چاڭ خوي ئۇسۇنلاردىن 50 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى سەپەرۋەر قىلىپ ماسلاشتى. تەڭرىقۇتنىڭ ئاتىسى، يەڭگىسى، تەڭرىقۇت جەمەتىدىكىلەر، تۇرىلەر، كاھىبەگ، مىڭبېشى، شۇنداقلا سەركەردىلەردىن تۆۋەنلەردىن بولۇپ، 39 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئەسىرگە چۈشتى. ئىككىنچى يىلى ھۇن تەڭرىقۇتى نەچچە ئون مىڭ كىشىلىك ئاتلىق قوشۇننى باشلاپ ئۇسۇنغا ھۇجۇم قىلدى، ئۇلار قاتتىق قار - يامغۇردا قېلىپ، لەشكەرلەر، مال - چارۋىلار توڭلاپ ئۆلدى. دىڭلىڭ (تۇرا) لار، ئوغانلار، ئۇسۇنلار بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ھۇنلارغا ھۇجۇم قىلدى. ھۇنلار قاتتىق زىيانغا ئۇچراپ، قىسمەن يىمىرىلدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 68 - يىلى (خەن شۈەندى سەلتەنىتى دىجيېنىڭ 2 - يىلى) خەن سۇلالىسى پەشامشانىنىڭ غەربىنى قوغدىغۇچى ئەلچى قويۇپ، جەنۇبىي ئۇلكىلەرنى قوغدىدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى (خەن شۈەندى سەلتەنىتى شېنجۇنىڭ 2 - يىلى) ھۇنلارنىڭ باتسىقانى بىلگە خەن سۇلالىسىگە ئەل بولدى. خەن سۇلالىسى جېڭ جىنى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگلىككە قويدى، غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى چېدىر (ئۈرلى) شەھىرىدە تەسىس قىلىندى. شۇنىڭدىن تارتىپ غەربىي يۇرت رەسمىي جۇڭگونىڭ زېمىنى بولۇپ قالدى. خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتقا قوشۇن يۆتكەشكە پەرمان چۈشۈردى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 53 - يىلى (خەن شۈەندى سەلتەنىتى گەنلۇنىڭ تۇنجى يىلى) ئۇسۇن ئېلىدە قالايمىقانچىلىق يۈز بەردى، خەن سۇلالىسى چاڭلېنىڭ بېگى چاڭ خۇيىنى ئۇچ توپىيىشنى باشلاپ قىزىل قورغان (ئىسسىقكۆل) غا بېرىپ بوز يەر ئىگىلەشكە ئەۋەتتى. ئۇسۇنلارنىڭ زېمىنى چوڭ كۇنبېگىنىڭ 60 مىڭ تۇتۇن، كىچىك كۇنبېگىنىڭ 40 مىڭ تۇتۇن بولۇپ ئايرىلدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 48 - يىلى (خەن يۈەندى سەلتەنىتى چۇ يۈەننىڭ تۇنجى يىلى) خەن سۇلالىسى ژۇجى توپىيىشنى قاڭقىل زېمىنىدا بوز يەر ئىگىلەشكە قويدى.

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 36 - يىلى (خەن يۈەندى سەلتەنىتى جيەنجاۋنىڭ 3 - يىلى) غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى گەن يەنشۇ، ئورۇنباسار توپىيىشى چېن تاڭ يارلىقىغا بىنائەن قوشۇن باشلاپ كانجۇت (سوغدىيانا) قا كىرىپ، قۇتىئۇش تەڭرىقۇت پەيدا قىلغان توپىلاڭنى تىنچىتتى.

مىلادىيە 13 - يىلى (ۋاڭ چېياۋ سەلتەنىتى شىجيەنگونىڭ 5 - يىلى) ۋاڭ چياۋنىڭ شەپقەتسىزلىكى ئارقىسىدا، غەربىي يۇرتتىكى ئەللەر ئاسىيلىق قىلدى. كىنگىتتە غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى دەن چىن ئۇلتۇرۇلدى.

مىلادىيە 29 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى گۇاڭۇۋدى سەلتەنىتى جيەنۇنىڭ 5 - يىلى) خېشى ئۇلۇغ سانغۇنى دۇرۇڭ يەركەن خانى شىنى خىزمەت كۆرسەتكەن پەزىلەتلىك ۋاڭ قىلىپ كۆتۈرۈپ، غەربىي يۇرتنىڭ كاھىبگىلىكىگە تەيىنلەپ، غەربىي يۇرت ئەلىلىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى.

مىلادىيە 45 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى گۇاڭۇۋدى سەلتەنىتى جيەنۇنىڭ 21 - يىلى) ئالدىنقى قاڭقىل، پىشامشان، كىنگىت قاتارلىق 18 بەگلىكنىڭ بەگلىرى يەركەن خانىغا ئېغىر ئالۋان - ياساق تۆلەشنى خالىماي، ئۇغۇللىرىنى ئوردىغا مەھرەملىككە ئەۋەتىپ، غەربىي يۇرتقا قورۇقچىبەگ تەيىنلەشنى سورىدى.

مىلادىيە 73 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى مىڭدى سەلتەنىتى يۈڭيېنىڭ 16 - يىلى) دۇگۇ، گېنىڭ چۇڭ تەڭرىتاغدىكى ھۇنلارنىڭ قۇيان خانىغا ھۇجۇم قىلىپ، باركۆلگىچە قوغلاپ بېرىپ، ئېۋرغولنى قولغا كەلتۈرۈپ، يى خېنى كاھىبەگلىككە قويدى.

مىلادىيە 74 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى مىڭدى سەلتەنىتى يۈڭيېنىڭ 17 - يىلى) شەرقىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتقا قايتىدىن قورۇقچىبەگ،

ۋۇجى توپىچىشى قويۇپ، غەربىي يۇرتنى بىر تۇتاش باشقۇردى.

مىلادىيە 76 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى جاڭدى سەلتەنىتى جيەنچۇنىڭ تۇنجى يىلى) ۋۇجى توپ-چىشى ۋە غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگى قاتارلىق مەنسەپ-دارلار پەرمان بىلەن مەنسەپتىن قالدۇرۇلدى. بەن چاۋ سۇلى (قەشقەر) دا تۇرۇپ قالدى.

مىلادىيە 83 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى جاڭدى سەلتەنىتى جيەنچۇنىڭ 8 - يىلى) بەن چاۋ سەركەردە - سەردۇزلارنىڭ دورغىپى بولدى، شۇگەن ئەمرلەشكەر بولدى.

مىلادىيە 91 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى خېدى سەلتەنىتى يۇڭيۇەننىڭ 3 - يىلى) خەن سۇلالە-سى غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگى، ۋۇجى توپىچىشى، غەربىي يۇرت دورغىپىنى قايتىدىن تەيىنلىدى، بەن چاۋ غەربىي يۇرتنىڭ قورۇقچىبېگى بولۇپ، كۇسەننىڭ تاۋ-قان شەھىرىدە تۇردى.

مىلادىيە 97 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى خېدى سەلتەنىتى يۇڭيۇننىڭ 9 - يىلى) بەن چاۋ گەن يىڭنى داكچىن، سۇرىيەلەرگە ئەۋەتتى. ئۇ ئارماك (بۇخارا) نىڭ غەربىي چېگرىسى، دېگىز بويىلىرىغىچە بېرىپ ياندى.

مىلادىيە 107 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى ئەندى سەلتەنىتى يۇڭچۇنىڭ تۇنجى يىلى) غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگى دۇەن شى تەرىپ - تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۇچراپ، خەتەرلىك ھالغا چۈشۈپ قالدى، تاقابىل تۇ-رۇش تەسكە توختىغاچقا، خەن سۇلالىسى قورۇقچىبەگنى يەنە بىر قېتىم ئەمەلدىن قالدۇردى.

مىلادىيە 124 - يىلى (شەرقىي خەن سۇلالىسى ئەندى سەلتەنىتى يەنگۇاڭنىڭ 3 - يىلى) بەن يۇڭ غەربىي يۇرتقا دورغاپ بولدى، ئۇ قوشۇن باشلاپ لۇك-چۇنگە كېلىپ، ئالدىنقى قاڭقىل خانىنىڭ ئوردىسىغچە بېرىپ، ھۇنلارنى قوغلىۋېتىپ، غەربىي يۇرتنى قايتە-دىن بويسۇندۇردى.

مىلادىيە 222 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى ۋېندى سەلتەنىتى خۇاڭچۇنىڭ 3 - يىلى) كىنگىت، ئۇدۇن، پىشامشان، كۇسەن ئەللىرى ۋېي سۇلالىسىگە ئەلچى ئەۋەتىپ ئىتائەت قىلدى، ۋېي سۇلالىسى ۋۇجى توپچە-شىنى قايتىدىن قويدى.

مىلادىيە 229 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى مىڭدى سەلتەنىتى تەيخېنىڭ 3 - يىلى) توخرىلارنىڭ خانى بودىياۋ ئەلچى ئەۋەتىپ ۋېي سۇلالىسىگە ئىتائەت قىل-دى، ۋېي پادىشاھى يارلىق چۈشۈرۈپ، بودىياۋنى ۋېي سۇلالىسىگە سادىق توخرى خانى قىلدى.

مىلادىيە 270 - يىلى (جىن سۇلالىسى ۋۇدى سەلتەنىتى چىنشىنىڭ 6 - يىلى) پەرغانە، كىنگىت ئەلچىلىرى جىن سۇلالىسىگە سوۋغا ئېلىپ باردى.

مىلادىيە 283 - يىلى (جىن سۇلالىسى ۋۇدى سەلتەنىتى تەيكاڭنىڭ 4 - يىلى) پىشامشان پادىشاھى ئوغلىنى ئوردىغا مەھرەملىككە ئەۋەتىپ، ئىتائىتىنى بىلدۈرۈپ، دىيانەتلىك بەگ بولدى.

مىلادىيە 301 - يىلى (جىن سۇلالىسى خۇيدى سەلتەنىتى يۇڭنىڭنىڭ تۇنجى يىلى) جاڭگۇي توپچىشى، لياڭجۇ ئايمىقىنىڭ ئايماقبېگى، غەربىي يۇرتنىڭ دور-غاپى بولدى، ۋۇجى توپچىشى ئۇنىڭغا تەۋە بولدى.

مىلادىيە 324 - يىلى (شەرقىي جىن سۇلالىسى مىڭدى سەلتەنىتى تەينىڭنىڭ 2 - يىلى) ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسىدە جاڭ ماۋ ئۇلۇپ، جاڭ جۇن ئۇنىڭغا ۋارىس-لىق قىلدى. ۋۇجى توپچىشى جاۋجېن ئاسىيلىق قىل-غاچقا، غەربىي يۇرت دورغاپى لى بەي قوشۇن يۈتكەپ زەربە بېرىشنى سورىدى.

مىلادىيە 327 - يىلى (شەرقىي جىن سۇلالىسى چېڭدى سەلتەنىتى شيەنخېنىڭ 2 - يىلى) جاڭ جۇن قۇچۇغا ھۇجۇم قوزغاپ، جاۋ جېننى تۇتۇپ، قۇچۇدا ئايلاق تەسىس قىلدى.

مىلادىيە 376 - يىلى (شەرقىي جىن سۇلالىسى شياۋۋۇدى سەلتەنىتى تەييۇەننىڭ تۇنجى يىلى) 9 - ئايدا، ئالدىنقى چىن سۇلالىسىدىكى فۇجيەن غەربىي يۇرتقا ئەلچى ئەۋەتتى.

مىلادىيە 378 - يىلى (شەرقىي جىن سۇلالىسى شياۋۋۇدى سەلتەنىتى تەييۇەننىڭ 3 - يىلى) 10 - ئايدا، غەربىي يۇرتتىكى 10 دىن ئارتۇق بەگلىك ئەلچى ئەۋەتىپ، جىن سۇلالىسىگە ئولپان تاپشۇردى، پەرغانە دۆلدۈل سۇيىتى ئارغىماقلارنى سوۋغا قىلدى، خۇجيەن-نىڭ «ئارغىماقلارنى رەت قىلىش (جىماشى)» دېگەن نەزمىنى يېزىشنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى.

مىلادىيە 383 - يىلى (شەرقىي جىن سۇلالىسى شياۋۋۇدى سەلتەنىتى تەييۇەننىڭ 8 - يىلى) ئالدىنقى جىن سۇلالىسى لۇ گۇاڭنى 150 مىڭ سەركەردە - لەشكەر، بەش مىڭ ئاتلىقنى باشلاپ بېرىپ، غەربىي يۇرتقا يۈرۈش قىلىشقا ئەۋەتتى. كېيىنكى يىلى 7 - ئايدا ئۇ كۇسەنگە كىرىپ، غەربىي يۇرتتىكى 30 دىن ئارتۇق بەگلىكنى بويسۇندۇردى.

مەشھۇر بۇددا راھىبى كومىراجىۋا ئوتتۇرا تۈزلەڭ-لىككە بېرىپ بۇددا دىنىنى تارقاتتى ھەم بۇددا نوملىرى-نى تەرجىمە قىلدى.

مىلادىيە 393 - يىلى (شەرقىي جىن سۇلالىسى شياۋ ۋۇدى سەلتەنىتى تەيىۋەننىڭ 18 - يىلى) كېيىن- كى لياڭ سۇلالىسىنىڭ قۇرغۇچىسى لۈگۈڭ ئوغلى لۈفۇنى خان پەرمانىنى ئالغان جېنشى (غەربىي تىنچىت- قۇچى) سانغۇنى، يۈمىن قوۋۇقىنىڭ غەربىدىكى ھەر- بىي ئىشلارنى باشقۇرغۇچى تۇتۇق، غەربىي يۇرتنىڭ ئالىي قورۇقچىبېگى قىلىپ بەلگىلەپ، قۇچۇنى ساق- لاشقا ئەۋەتتى.

مىلادىيە 420 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى ۋۇدى سەلتەنىتى يۈڭچۇنىڭ تۆنجى يىلى) پىشامشان خانى بە- لون ۋە غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىك ئەلچى ئەۋەتىپ گۈزاڭغا ئولپان تاپشۇردى.

مىلادىيە 435 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى تەيۋۇدى سەلتەنىتى تەيپەننىڭ تۆنجى يىلى، سۇڭ سۇلالىسى ۋېندى سەلتەنىتى يۈەنجيانىڭ 12 - يىلى) 6 - ئايدا، كۈسەن، سۇلى (قەشقەر)، ئۇيسۇن، ياپيان، كاۋاڭتا، پىشامشان، كىنگشت، قاڭگىل، سوغدى قاتارلىق خان- لىقلار شىمالىي ۋېي سۇلالىسىگە ئولپان تاپشۇردى. ۋېي سۇلالىسى ۋاڭ ئىنشىڭ، شۇي گاڭ قاتارلىق 12 كىشىنى غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە ئەۋەتتى.

مىلادىيە 437 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى تەيۋۇدى سەلتەنىتى تەيپەننىڭ 3 - يىلى، سۇڭ سۇلالىسى ۋېن- دى سەلتەنىتى چۈەنجيانىڭ 14 - يىلى) 4 - ئايدىن 6 - ئايغىچە غەربىي يۇرتتىكى بەگلىكلەر ۋېي سۇلالە- سىگە ئولپان تاپشۇردى، ۋېي سۇلالىسى دۆڭ ۋېن، گاۋمىڭ قاتارلىقلارنى غەربىي يۇرتقا ئەۋەتتى. ئۇسۇنغا بارغاندا، ئۇسۇن پادىشاھى يول باشلىغۇچى ۋە تىلماچ ئەۋەتىپ، دۆڭۋېننى پەرغانىگە يولغا سېلىپ قويدى، گاۋمىڭنى چاشقا يولغا سېلىپ قويدى.

مىلادىيە 442 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى تەيۋۇدى سەلتەنىتى تەيپىڭ جېنجۈننىڭ 3 - يىلى، سۇڭ سۇلا- لىسى ۋېندى سەلتەنىتى يۈەنجيانىڭ 19 - يىلى) 4 - ئايدا، شىمالىي لياڭ سۇلالىسىنىڭ قالدۇقلىرىدىن جۈچۈي (جۈرچى)، ۋۇخۇي 10 مىڭ تۈتۈندىن ئارتۇق ئاھالىنى باشلاپ، دۇنخۇاڭنى تاشلاپ غەربكە قاراپ مې- ڭىپ، كىنگىتتىن ئۆتۈپ، پىشامشاننى ئىگىلىدى. 10- ئايدا قۇچۇنى ھۇجۇم بىلەن ئاغدۇرۇپ، سۇڭ سۇلالىسىگە ئىتائەتىنى بىلدۈردى. سۇڭ سۇلالىسى يارلىق چۈشۈرۈپ ئۇنى تۇتۇق قىلىپ تەينەپ، لياڭ- جۇ، خېجۇ، شاجۇ ئايماقلىرىنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قويدى، شۇنداقلا غەربىي يۇرتنى بويسۇن- دۇرغۇچى ئۇلۇغ سانغۇن، لياڭجۇنىڭ ئايماقبېگى، خې- شىنىڭ خانى قىلىپ تەينىلىدى.

مىلادىيە 445 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى تەيۋۇدى سەلتەنىتى تەيپىڭ جېنجۈننىڭ 6 - يىلى، سۇڭ سۇلا- لىسى ۋېندى سەلتەنىتى يۈەنجيانىڭ 22 - يىلى) ئوردە- غا ئولپان توشۇيدىغان يوللار توسۇلۇپ قالغاچقا، ۋېي سۇلالىسى چەۋەندار مەھرەم ۋېن دۇگۈينى لياڭجۇنىڭ غەربىدىكى جايلارغا لەشكەر تارتىپ، پىشامشانغا ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى. پىشامشان خانى تەسلىم بولدى. تەي- پىڭ جېنجۈننىڭ 9 - يىلى ھىندىچىنى بېگى خەنبا (بىر ئەسەردە خەنۇ دېيىلگەن) پىشامشان خانى قىلە- نىپ، پىشامشاننى ساقلاشقا قويۇلدى، شۇنىڭدىن باش- لاپ «ئۇ يەردىكى خەلقتىنمۇ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئايە- ماق - ناھىيىلەرگە ئوخشاش باج - خىراج ئېلىنىدىغان بولدى.»

مىلادىيە 448 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى تەيۋۇدى سەلتەنىتى تەيپىڭ جېنجۈننىڭ 9 - يىلى، سۇڭ سۇلا- لىسى ۋېندى سەلتەنىتى يۈەنجيانىڭ 25 - يىلى) ۋېي سۇلالىسى ۋۇجۇ بېگى ۋېن دۇگۇي كىنگىتكە ھۇجۇم قىلىپ ئۇنى يوقاتتى. كىنگىت پادىشاھى ناگا كۈسې كۈسەنگە قاچتى. ۋېي سۇلالىسى كىنگىتتە قورغان قۇ- رۇپ، تاڭخېنى ئۇ يەرنى ساقلاشقا قويدى.

مىلادىيە 450 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى ۋۇدى سەل- تەنىتى تەيپىڭ جېنجۈننىڭ 11 - يىلى) ئالدىنقى قاڭ- گىل خانى چېيلو ۋېي سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا ئەگە- شىپ، كىنگىت، كۈسەنگە يۈرۈش قىلىپ، ئوغلى شىيېنى دۆلەتنى قوغداشقا قالدۇردى. جۈچۈي (جۈر- چى)، ئەنجۇ جۇجان قوشۇنلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا بەرداش- لىق بېرەلمىدى، شىي قوشۇننى باشلاپ كىنگىتقا قاچ- تى، ۋېي سۇلالىسى پادىشاھى تەيۋۇدى پەرمان چۈشۈ- رۈپ، كىنگىت ساڭلىرىنى ئېچىپ بېرىشنى بۇيرۇدى، جېڭچېنگنىڭ 2 - يىلى (452 - يىلى) چېيلو پايتەختكە (پىڭچېڭغا) بېرىپ، سانغۇنغا باش ئۇردى، ئالدىنقى قاڭگىل زاۋال تاپتى.

مىلادىيە 460 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى ۋېندى سەلتەنىتى خېپىڭنىڭ تۆنجى يىلى، سۇڭ سۇلالىسى شاۋۋۇدى سەلتەنىتى دامىڭنىڭ 4 - يىلى) جۈجانلار جۈچۈي (جۈرچى)، ئەنجۇنى يوقىتىپ، كەن بوجۇنى قۇچۇغا خان قىلدى، قۇچۇ خانلىقى تىكلەندى.

مىلادىيە 487 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى شياۋۋېندى سەلتەنىتى تەيخېنىڭ 11 - يىلى، چى سۇلالىسى ۋۇدى سەلتەنىتى يۈڭمىڭنىڭ 5 - يىلى) قاڭگىللارنىڭ پۈ- ۋۇرغۇر قەبىلىسى غەربكە كۆچۈپ بېرىپ، ئالدىنقى قاڭگىللىنىڭ غەربىي شىمالىدا دۆلەت قۇردى، ئۇلارنىڭ پادىشاھى ئاپۇرغۇر ئۆزىنى كۆل بىلگە دەپ ئاتىدى،

ئاپۇرغۇنىڭ ئىنسى چۈڭچى ئوزىنى نائىب دەپ ئاتا-
دى، ئىككىسى شىمال بىلەن جەنۇبنى ئايرىۋېلىپ،
دۆلەتلىرىنى ئۆز ئالدىغا ئىدارە قىلدى.

مىلادىيە 501 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى شۇەن ۋۇدى
سەلتەنىتى جېڭىمىڭنىڭ 2 - يىلى، چى سۇلالىسى خې-
دى سەلتەنىتى جۇڭشىڭنىڭ تۇنجى يىلى) جالۇ مېڭ-
سىڭ، ما رۇدىن كېيىن، جيا قۇچۇنىڭ خانلىق ئورنىغا
چىقىرىلدى.

مىلادىيە 508 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى شۇەن ۋۇدى
سەلتەنىتى يۇڭچېڭنىڭ تۇنجى يىلى، لياڭ سۇلالىسى
ۋۇدى سەلتەنىتى تيەنجيەننىڭ 7 - يىلى) شەندا قاڭ-
قىلغا ھۇجۇم قوزغاپ، چيوڭچىنى ئۆلتۈردى، ئۇنىڭ
ئورنىدا ئوغلى مىئوتۇ ئىش باشقۇردى. ئاپۇرغۇنى ئۆز
ئېلىدىكىلەر ئۆلتۈرۈۋېتىپ، بالىنيانىنى قاڭقىل خانى
قىلىپ تىكلىدى. شەندا مىئوتۇغا قاڭقىلغا جازا يۈرۈشى
قىلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. بۇ ئەلدىكىلەر
بالتيىاننىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتىپ، مىئوتۇنى خان قىلىۋال-
دى.

مىلادىيە 518 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى شياۋ مىڭ-
دى سەلتەنىتى شېنگۈينىڭ تۇنجى يىلى، لياڭ سۇلالىسى
ۋۇدى سەلتەنىتى تيەنجيەننىڭ 17 - يىلى) ۋېي سۇلالە-
سى ئەلچىسى سۇڭ يۈن بىلەن شرەمەن (راھىب) خۇي
شېڭ قاتارلىقلار غەربىي يۈرتقا نوم ئالغىلى باردى،
ئۇلارنىڭ بېرىپ كېلىشىگە تۆت يىل كەتتى، 170
پارچە بۇددا نومى ئېلىپ كېلىندى.

مىلادىيە 522 - يىلى (ۋېي سۇلالىسى شياۋ مىڭ-
دى سەلتەنىتى جېڭگۈاڭنىڭ 3 - يىلى، لياڭ سۇلالە-
سى ۋۇدى سەلتەنىتى پۈتۈڭنىڭ 3 - يىلى) شىمالىي
ۋېي سۇلالىسى ئېلىبەگنى غەربىي تىنچلاندۇرغوچى ساڭ-
خۇن، بالقاش كۆلى ئايمىقىنىڭ تۇنجى بېگى، قاڭقىل
خانى قىلىپ تەينىلىدى.

مىلادىيە 541 - يىلى (غەربىي ۋېي سۇلالىسى
ۋېندى سەلتەنىتى داتۇڭنىڭ 7 - يىلى، لياڭ سۇلالىسى
ۋۇدى سەلتەنىتى داتۇڭنىڭ 7 - يىلى) قاڭقىل ئېلى
جۇجانلار تەرىپىدىن يوقىتىلدى، ئۇلارنىڭ قالدۇقلىرى
شەرقىي ۋېي سۇلالىسىگە قاچتى. گاۋ خۇەن چۇ بىڭنى
قاڭقىل خانى، شىمالنى تىنچلاندۇرغوچى سانغۇن، سە-
جۇ دىيارىنىڭ سوراقچىبېگى قىلىپ تەينىلىدى.

مىلادىيە 545 - يىلى (غەربىي ۋېي سۇلالىسى
ۋېندى سەلتەنىتى داتۇڭنىڭ 11 - يىلى، لياڭ سۇلالە-
سى ۋۇدى سەلتەنىتى داتۇڭنىڭ 11 - يىلى) قۇچۇ خانى
دىجيەن لياڭ سۇلالىسىگە سامىران، زىلچا گىلەم، ئې-
سىل ئاتلارنى سوۋغا قىلدى.

مىلادىيە 550 - يىلى (غەربىي ۋېي سۇلالىسى
ۋېندى سەلتەنىتى داتۇڭنىڭ 16 - يىلى، لياڭ سۇلالە-
سى جيەنۇېندى سەلتەنىتى داباۋنىڭ تۇنجى يىلى) تۈرك
قەبىلە ئاقساقىلى تۇمەن تېلىلارنى يوقىتىپ، 50 مىڭ-
دىن ئارتۇق ئاھالىسىنى ئۆزىگە قوشۇۋالدى.

مىلادىيە 552 - يىلى (غەربىي ۋېي سۇلالىسى
قېيدى سەلتەنىتى يۈەنچىننىڭ تۇنجى يىلى، لياڭ سۇلا-
لىسى يۈەندى سەلتەنىتى چېڭشېڭنىڭ تۇنجى يىلى)
تۈرك قەبىلە ئاقساقىلى تۇمەن جۇجانلارنى قاتتىق مەغ-
لۇپ قىلىپ، جۇجان قاغانى ئافاغاينى ئۆلۈۋېلىشقا
مەجبۇر قىلدى، ئارقىدىن ئۆزىنى ئېل قاغان دەپ جا-
كارلاپ، تۈرك خانلىقىنى قۇردى.

مىلادىيە 566 - يىلى (جۇ سۇلالىسى ۋۇدى سەل-
تەنىتى تيەنخېنىڭ تۇنجى يىلى، چېن سۇلالىسى ۋېندى
سەلتەنىتى كاڭيۇەننىڭ تۇنجى يىلى) تۈرك خانى مۇقان
قاغان 100 مىڭ لەشكەر بىلەن غەربكە يۈرۈش قىلىپ،
شەندانى قاتتىق مەغلۇپ قىلدى. ئىنسى ئىستەمىنى بۇ
جاينى ساقلاشقا ئەۋەتىپ، كېيىن يارلىق چۈشۈرۈپ،
ئۇنى غەربىنىڭ قاغانى قىلدى.

مىلادىيە 568 - يىلى (شىمالىي جۇ سۇلالىسى
ۋۇدى سەلتەنىتى تيەنخېنىڭ 3 - يىلى، چېن سۇلالىسى
لىن خەيۋاڭ سەلتەنىتى گۇاڭدانىڭ 2 - يىلى) ئىستە-
مى شەرقىي رىمغا ئەلچى ئەۋەتتى. كېيىنكى يىلى شەر-
قىي رىم ئەلچىسى ئىستەمى قاغانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ
كۆرۈشتى، ئىككى تەرەپ پېرسىيىگە قارشى ئىتتىپاق
تۈزدى.

مىلادىيە 576 - يىلى (شىمالىي ۋېي سۇلالىسى
ۋۇدى سەلتەنىتى جيەندېنىڭ 5 - يىلى، چېن سۇلالە-
سى شۇەندى سەلتەنىتى تەيجيەننىڭ 8 - يىلى) ئىستە-
مىنىڭ دورغىسى، ئوغلى تېكىن تاردۇش تۈركلەرگە
قاغان بولۇپ، تاردۇش خاقان دەپ ئاتالدى.

مىلادىيە 585 - يىلى (سۇي سۇلالىسى ۋېندى
سەلتەنىتى كەيخۇاڭنىڭ 5 - يىلى) تۈركلەردىن بولغان
ئاپار خاقان، تاردۇش خاقان، ئىشبار خاقان دۆلەتنى
بۆلۈشۈۋالدى، تاردۇش خاقان غەربنى، ئاپار خاقان
شىمالنى ئالدى، جەنۇبتىكى زېمىنلا ئىشبار خاقانغا
قالدى.

مىلادىيە 605 - يىلى (سۇي سۇلالىسى ياڭدى
سەلتەنىتى دايېنىڭ تۇنجى يىلى) تېلى قەبىلىلىرى غەر-
بىي تۈرك خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغە-
لاڭ كۆتۈرۈپ، جابىرقا (چۈبە) قەبىلىسىنىڭ باشلىقى
قېيىئارغالىن (چۈبەغالىن) نى ئۇيۇش (ئىتتىمش) باغا
خاقان قىلىپ كۆتۈردى، تەڭرىتاغدا ئوردا تەسىس قە-

لىندى؛ سىر تاردۇش قەبىلىسىنىڭ باشلىقى ئىشبارا- يېتا كىچىك خاقان بولدى، ئوردىسى ئىلبار تېغىدا تە- سىس قىلىندى.

مىلادىيە 609 - يىلى (سۇي سۇلالىسى ياڭدى سەلتەنىتى دايېنىڭ 5 - يىلى) سۇي سۇلالىسى لىيۇ چۈننى ئېۋرغول (قۇمۇل) ۋىلايىتىگە بېرىپ، ئازار- لار تۇرۇشلۇق چىڭخەيگە مۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتىپ، پە- شامشان، چەرچەن، بالقاش كۆلى، خېيۇەن ئايماقلىرى- نى تەسىس قىلدى. كېيىنكى يىلى ئېۋرغول ئايمىقىنى تەسىس قىلدى.

مىلادىيە 612 - يىلى (سۇي سۇلالىسى ياڭدى سەلتەنىتى دايېنىڭ 8 - يىلى) سۇي سۇلالىسى پادىشاھ جەمەتىدىن مەلىكە خۇارۇڭ قۇچۇ پادىشاھى دىبويىغا ياتلىق قىلىندى.

مىلادىيە 619 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى گاۇزۇ سەلتەنىتى ۋۇدېنىڭ 2 - يىلى) غەربىي تۈرك خانى باش يابغۇ خاقان بىلەن قۇچۇ خانى تاڭ سۇلالىسىگە ئەلچى ئەۋەتتى.

مىلادىيە 622 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى گاۇزۇ سەلتەنىتى ۋۇدېنىڭ 5 - يىلى) غەربىي تۈرك خانلىقى تاڭ سۇلالىسىگە داڭلىق ئاتالارنى سوۋغا قىلىپ، قۇدا بولۇشۇپ، شەرقىي تۈركلەرگە جازا يۈرۈشى قىلىشنى سورىدى.

مىلادىيە 627 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ تۇنجى يىلى) شۇەنزاڭ بۇددا نومىلىرىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن غەربىي يۈرتتىن ئۈتۈپ ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق ھىندىستانغا باردى.

مىلادىيە 627 - يىلىدىن 649 - يىلىغىچە (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەننىڭ تۇنجى يىلىدىن 24 - يىلىغە- چە) تاڭ سۇلالىسى قۇچۇ ئايمىقىدا يەر تەڭشەش تۈزۈ- مىنى يولغا قويدى.

مىلادىيە 630 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 4 - يىلى) ئېۋرغول شەھىرىنىڭ ئاقساقلى شى ۋەننىيەن ئۆزىگە قاراشلىق يەتتە شەھەر بىلەن تەسلىم بولدى. تاڭ سۇلالىسى بۇ يەردە ئېۋرغول ئايمىقى تەسىس قىلدى.

مىلادىيە 632 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 6 - يىلى) كىنگىت خانى تۈركەش ئەلچى ئەۋە- تىپ، تاڭ سۇلالىسىگە ئولپان تاپشۇرۇپ، سەييا‌ھلارغا قۇلايلىق تۇغدۇرۇش ئۈچۈن، داچى يولىنى ئېچىشنى سورىدى.

مىلادىيە 639 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 13 - يىلى) چۇمۇل، چىگىل قەبىلىلىرى قۇچۇ بىلەن بىرلىشىپ لەشكەر چىقىرىپ، كىنگىتتىكى بەش شەھەرنى ھۇجۇم بىلەن ئالدى. تاڭ سۇلالىسى خانى تەيزۇڭ قۇچۇ خانى دۇنتەينى ئوردىغا چاقىرىپ يارلىق چۈشۈردى، لېكىن ئۇ كېسەل بولۇپ قالغىنىنى باھانە- داپ بارمىدى.

مىلادىيە 640 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 14 - يىلى) مەنسەپ - تۈتۈق پىرقىسى دۇئانبې- گى، چېن دەۋرىدىكى ئەركان بەگ خۇجۇنجى يارغول ۋىلايىتىگە يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنىنىڭ ئالىي باش بۇغى بولۇپ، قۇچۇنى تىنچىتىشقا قوشۇن باشلاپ بېرىپ، قۇچۇ ئېلىنى قۇچۇ ئايمىقى قىلىپ ئۆزگەرتتى ھەم غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى قۇچۇدا تەسىس قىلدى.

مىلادىيە 646 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 20 - يىلى) تاڭ سۇلالىسى سىر تاردۇش خانلى- قىنى تىنچىتتى، تېلى قەبىلىلىرى تەۋەلىك بىلدۈردى. تاڭ سۇلالىسى چۆللۈكنىڭ شىمالىدا قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى، تۈتۈق مەھكىمىسى، ئايماق تەسىس قىل- دى.

مىلادىيە 648 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 22 - يىلى) ئاشناشىر قارا قۇرۇم ۋىلايىتىگە يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنلارنىڭ ئالىي باش بۇغى بولۇپ، قوشۇن باشلاپ كېلىپ كۈسەن پادىشاھى سوۋانا خارد- پۇسبا توپىلىڭىنى تىنچىتتى. كۈسەن تۈتۈقبەگ مەھ- كىمىسى، كىنگىت تۈتۈقبەگ مەھكىمىسى تەسىس قى- لىندى.

مىلادىيە 649 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنگۇەن- نىڭ 23 - يىلى) تاڭ سۇلالىسى غەربىي تۈرك زېمىنى- دا ياۋچى (قاشتاش كۆل) تۈتۈق مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، ئۇنى غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە تەۋە قىلدى. غەربىي تۈرك ئاقساقلى ئاشنا قۇلى ياۋچى (قاشتاش كۆل) تۈتۈقى بولدى. شۇ يىلى قاغان بۈت شەھىرى بېشىغا ئايمىقى قىلىپ تەسىس قىلىندى.

مىلادىيە 657 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى شىيەنچېڭ- نىڭ 2 - يىلى) سۇدىڭفاڭ ئىلى ۋىلايىتىگە لەشكىرىي يۈرۈش قىلغۇچى ئالىي باش بۇغ بولۇپ، ئاشنا قۇلى توپىلىڭىنى تىنچىتتى. كېيىنكى يىلى بۇ يەردە ئايرىم - ئايرىم مېڭچى، كۇنلىك تۈتۈق مەھكىمىلىرى تەسىس قىلىندى.

مىلادىيە 658 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى شىيەنچېڭ- نىڭ 3 - يىلى) غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى كۈسەنگە كۆچۈرۈلۈپ، غەربىي تىنچلان-

دۇرغۇچى ئالىي قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قىلىپ دە- رىجىسى ئۆستۈرۈلدى. كۆسەن، سۇلى (قەشقەر)، ئۇ- دۇن، كىنگىتتىن ئىبارەت تۆت قورغان تەسىس قىل- دى.

مىلادىيە 659 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى شىيەنچىڭ- نىڭ 4 - يىلى) يارلىق چۈشۈرۈلۈپ، شى، مى، شى، دائەن، شياۋئەن، ساۋ، پەرغانە، ئابداللار، سۇلى، جۇجۇبەن قاتارلىق ئون بەگلىك 127 ئايماق، ناھىيە، يامۇل قىلىپ تەسىس قىلىندى.

مىلادىيە 661 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى لۇڭشۇنىڭ تۇنجى يىلى) تاڭ سۇلالىسى، پامىرنىڭ غەربىدىكى توخرى، پېرسىيە قاتارلىق 16 دۆلەتتە تۇتۇق مەھكىمە- سى تەسىس قىلىپ، ئۇلارنى غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە تەۋە قىلدى.

مىلادىيە 670 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭ- نىڭ تۇنجى يىلى) تۇبۇت (تىبەت) لەر غەربىي تىنچلان- دۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قاراشلىق تۆت قورغانغا، بارخان شەھرىگە ۋە غەربىي يۇرتتىكى 18 ئايماققا ھۇجۇم قوزغىدى. كۆسەن، ئۇدۇن، سۇلى، كىنگىتتىن ئىبارەت تۆت قورغاننى ئەمەلدىن قالدۇر- دى.

مىلادىيە 679 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى دىياۋلۇنىڭ تۇنجى يىلى) غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگ ۋاڭ فاڭيى سۇياب شەھرىنى بىنا قىلىپ، ئۇنى كىن- گىتىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىپ، غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى مەھكىمىگە قارايدىغان تۆت قورغاننى بېگىۋاشتىن قۇر- دى.

مىلادىيە 689 - يىلى (ۋۇجۇ سەلتەنىتى يۈڭچاڭ- نىڭ تۇنجى يىلى) ۋېي دەيجيا ئارسلاق (بۇخارا) ۋىلايە- تىگە لەشكىرىي يۈرۈش قىلغۇچى ئالىي باش بۇغ بولۇپ، تۇبۇتكە جازا يۈرۈشى قىلدى، قوشۇن يىن- شىجيا دەريالىسى بويىغچە يېتىپ باردى، لەشكىرىي ئوزۇق - تۇلۇق ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بېرىلمىگەنلىكتىن، تۇبۇتلەر بىلەن بولغان جەڭدە قاتتىق مەغلۇبىيەتكە ئۇچ- رىدى. غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگكە قاراش- لىق تۆت قورغان پۈتۈنلەي تۇگەشتى، غەربىي تىنچلان- دۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قۇچۇغا يۆتكەل- دى.

مىلادىيە 692 - يىلى (ۋۇجۇ سەلتەنىتى چاڭ شۇنىڭ تۇنجى يىلى) ۋاڭ شياۋجيې ۋۇ ۋېي ۋىلايىتىگە لەشكىرىي يۈرۈش قىلغۇچى باش بۇغ بولۇپ، تۇبۇتلەر- نى مەغلۇپ قىلىپ، كۆسەن، ئۇدۇن، سۇلىنى، سۇياب قورغانلىرى ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، غەربىي تىنچ- لاندۇرغۇچى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى كۆسەنگە قاي- تىدىن كۆچۈرۈپ كەلدى.

مىلادىيە 699 - يىلى (ۋۇجۇ سەلتەنىتى شېڭلە- نىڭ 2 - يىلى) يارلىق چۈشۈرۈلۈپ، تۇركەشلەرنىڭ باشلىقى ئۇزلىخ (ئۇجىل) چەنلۇ ئايمىقىنىڭ تۇتۇقلۇ- قى، ياۋچى (قاشتاش كۆل) نىڭ تۇتۇقلۇقىغا تەينىلە- دى، بارگاھى سۇياۋبا يۆتكەلدى.

مىلادىيە 703 - يىلى (ۋۇجۇ سەلتەنىتى چاڭشەن- نىڭ 2 - يىلى) بېشبالىقتا بېشبالىق قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى.

مىلادىيە 719 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى كەييۈەننىڭ 7 - يىلى) يارلىق چۈشۈرۈلۈپ، تۇركەشلەردىن سۇلۇ ئىتائەتمەن ئەركانبەگ، ساداقەتمەن خاقان قىلىپ تەيىن- لەندى، سۇياب تۇركەشلەرنىڭ ئوردىسى بولدى.

مىلادىيە 722 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى كەييۈەننىڭ 10 - يىلى) تۇبۇتلەر شياۋبولۇ دۆلىتىگە ھۇجۇم قىل- دى، بۇ ئەلنىڭ خانى بېشبالىقتا قېچىپ بېرىۋالدى. قورۇقچىبەگ جاڭ شياۋسۇڭ يارەمگە بېرىپ تۇبۇتلەر- نى يوقاتتى.

مىلادىيە 738 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى كەييۈەننىڭ 26 - يىلى) سۇلۇ ئۆلۈپ، تۇركەش ئىلى قالايمىقانلا- شىپ كەتتى. تاڭ سۇلالىسى ۋېي تەيجىنى تۇركەش ئىلىگە ئەۋەتتى.

مىلادىيە 742 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى تەيەنباۋنىڭ تۇنجى يىلى) ئۇيغۇرلارنىڭ يابغۇسى كۆل بىلگە ئەلچى ئەۋەتىپ ئوردىغا ئولپان تاپشۇردى، تاڭ سۇلالىسى ئۇ- نىڭغا ھەققانىيەتچى پادىشاھ دېگەن ئۇنۋانىنى بەردى، كېيىن سۇيىنگۈل خاقان دەپ ئاتالدى.

مىلادىيە 745 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى تەيەنباۋنىڭ 4 - يىلى) سۇيىنگۈل خاقان كېيىنكى تۇرك ئىلىنىڭ بولمىش خاقانىنى ئۆلتۈرۈپ، چۆللۈكنىڭ شىمالىدا ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇردى.

مىلادىيە 751 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى تەيەنباۋنىڭ 10 - يىلى) غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى مەھكىمىسىنىڭ ھىراۋۇلى گاۋشىيەنجى قوشۇن باشلاپ كېلىپ، ئالبا- سىيلارغا قارشى جەڭگە ئاتلاندى، ئىككى تەرەپ تالاستا جەڭ قىلغاندىن كېيىن، گاۋ شىيەنجى قاتتىق مەغلۇبە- يەتكە ئۇچرىدى.

مىلادىيە 755 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى تەيەنباۋنىڭ 14 - يىلى) «ئۆڭلۈك (ئەنلۇشەن)، سۇيگۇن (شە- سىمىڭ) توپىلىڭى» پارتلىدى، بېشبالىق، ئەنشىدە، تۇرۇشلۇق قوشۇنلار ھەم غەربىي يۇرتتىكى يەرلىك قو- شۇنلار ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە يۆتكىلىپ، توپىلاڭچىلار

باستۇرۇلدى.

مىلادىيە 788 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنيۇەن-نىڭ 4 - يىلى) ئۇيغۇرلار تاڭ سۇلالىسىگە ئەلچى ئەۋەتىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ خەنزۇچىدىكى ئاتىلمىشى 回纥 نىڭ ئورنىغا لاچىندەك باتۇر ھەم چەبدەس دېگەن مەنىنى بېرىدىغان خەتنى ئالماشتۇرۇپ 鹘回 دەپ ئاتاش-نى تەۋسىيە قىلدى.

مىلادىيە 790 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى جېنيۇەن-نىڭ 6 - يىلى) تۇبۇتلەر بېشبالىقنى بېسىۋالدى. ئۇيغۇر باش ۋەزىرى شىي يۈجياسى مەغلۇپ بولۇپ قۇ-چۇغا قاچتى. كېيىنكى يىلى بېشبالىق قورۇقچىبېگى يالۇ شىنگۇ ئۆلتۈرۈلدى.

مىلادىيە 840 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى كەيچېڭنىڭ 5 - يىلى) ئۇيغۇرلار خاككاسلار (قىرغىزلار) تەرىپى-دىن تارمار قىلىندى. پان تېكىن قاتارلىقلار 15 قەبى-لىنى باشلاپ، غەربكە قاراپ كۆچۈپ، قارلۇقلارنىڭ قېشىغا باردى. بىر قىسىم ئۇيغۇرلار تۇبۇت تەۋەلىكى-گە، بىر قىسىملار ئەنشى تەۋەلىكىگە ئۆتتى. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇيغۇرلارنىڭ مەركىزى غەربىي يۈرتقا يۆتكە-لىپ، ئاستا - ئاستا غەربىي يۈرتتىكى ئاساسىي مىللەت بولۇپ قالدى.

مىلادىيە 857 - يىلى (تاڭ سۇلالىسى داجۇڭنىڭ 11 - يىلى) تاڭ سۇلالىسى يارلىق چۈشۈرۈپ، ئەنشى ئۇيغۇرلىرىدىن پان تېكىنگە ئۇلۇغ تەڭرىدىن بولمىش كۈچلۈك بىلگە ئالىپ قاغان دەپ ئۇنۋان بەردى.

مىلادىيە 907 - يىلى (لياۋ سۇلالىسى تەيزۇ سەلتەنىتى ياللۇغ ئاباجىنىڭ تۇنجى يىلى) قارا قۇچۇ (يەنى قۇچۇ) ئۇيغۇرلىرى ئوردىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، لياۋ (قاراختايلار) سۇلالىسىگە ئولپان تاپشۇردى.

مىلادىيە 933 - يىلى (لياۋ سۇلالىسى تەيزۇڭ سەلتەنىتى دېگۈڭنىڭ 8 - يىلى) ئارسلان ئۇيغۇرلىرى ئوردىغا ئەلچى ئەۋەتىپ، لياۋ سۇلالىسىگە ئولپان تاپ-شۇردى.

مىلادىيە 938 - يىلى (لياۋ سۇلالىسى خۇيتۇڭ-نىڭ تۇنجى يىلى، كېيىنكى جىن سۇلالىسى تەيۇنۇنىڭ 3 - يىلى) ئۇدۇن خانى لى شېڭتىيەن (ۋىسارا تەڭرى-خان) ئەلچى ئەۋەتىپ، كېيىنكى جىن سۇلالىسىگە ئول-چان تاپشۇردى. كېيىنكى جىن سۇلالىسى جاڭ كۇاڭ-يى، گاۋجۇخۇيلارنى ئۇدۇنغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىپ، لى شېڭتىيەن (ۋىسارا تەڭرىخان) گە ئۇلۇغ ئاغىلىق ئۇدۇن خانى دەپ ئۇنۋان بېرىش يارلىقىنى چۈشۈردى.

مىلادىيە 943 - يىلى (لياۋ سۇلالىسى خۇيتۇڭ-نىڭ 6 - يىلى، كېيىنكى جىن سۇلالىسى تەيۇنۇنىڭ 8 - يىلى) قاراخانىيلار ئوردىسى قۇز ئوردۇدا قۇرۇل-دى، كېيىن بالا ساغۇن ۋە قەشقەرنى پايتەخت قىلدى. قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ بۈيۈك خاقانى بازىرنىڭ ئىك-كىنچى ئوغلى ساتۇق ئىسلام دىنىغا كىردى ھەم تاغ-ىسنى مەغلۇپ قىلىپ، قەشقەرنى ئىشغال قىلدى. تەخ-مىنەن شۇ يىلى ئۇزۇنى بۇغراخان دەپ جاكارلىدى.

مىلادىيە 951 - يىلى (لياۋ سۇلالىسى يىڭلىنىڭ تۇنجى يىلى، كېيىنكى جۇ سۇلالىسى گۇاڭشۇنىنىڭ تۇن-جى يىلى) قۇچۇ (ئىدىقۇت) ئۇيغۇرلىرى كېيىنكى جۇ سۇلالىسىگە تۇنۇق ئەۋەتىپ سۇۋۇغا تەقدىم قىلىپ، ئۇچ-كىرى ئۇلكىلەر بىلەن بولغان ئىقتىسادىي ئالاقىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. كېيىنكى جۇ سۇلالىسى ئۇلارنىڭ يۇقىرالار ئارا سودا قىلىشىغا يول قويدى.

مىلادىيە 981 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى تەيپىڭ-سەلتەنىتى شىڭگونىڭ 6 - يىلى، لياۋ سۇلالىسى چېڭ-خېڭنىڭ 3 - يىلى) قۇچۇ ئۇيغۇرلىرىنىڭ شىرخانى ئارسلانخان تۇنۇق مەنسۇرنى سۇڭ سۇلالىسىگە سۇۋۇغا تەقدىم قىلىشقا ئەۋەتتى. سۇڭ سۇلالىسى ۋالۇ يەندى، بەي شۇنلەرنى قۇچۇغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى.

مىلادىيە 1001 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شېنچۇڭ-نىڭ 4 - يىلى، لياۋ سۇلالىسى تۇڭخېنىڭ 19 - يىلى) ئۇزاق مەزگىللىك دىنىي ئۇرۇشتىن كېيىن، ئۇدۇن قاراخانىيلار سۇلالىسىگە قوشۇلۇپ كەتتى.

مىلادىيە 1063 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى جيا يۈنىڭ 8 - يىلى، لياۋ سۇلالىسى چىڭنىڭنىڭ 9 - يىلى) ئۇدۇن لوساۋبىنى تارتۇق بىلەن سۇڭ سۇلالىسى-گە ئەۋەتىپ، ئۇدۇن خانلىق نامىنى بېرىشنى سورىدى. سۇڭ سۇلالىسى ئۇدۇن خانىغا «ئالىي دەرىجىلىك سا-دىق، ئىتائەتمەن، سۈمۈرغ سۈپەت قاراخان» نامىنى بەردى.

مىلادىيە 1069 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شىنچۇ-نىڭ تۇنجى يىلى، لياۋ سۇلالىسى شېنىيۇڭنىڭ 5 - يىلى) بالا ساغۇنلۇق يۈسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبە-لىگ» داستانىنى يېزىپ تاماملىدى.

مىلادىيە 1974 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شىنچۇ-نىڭ 7 - يىلى، لياۋ سۇلالىسى شېنىيۇڭنىڭ 10 - يىلى) قەشقەرلىك مەھمۇد قەشقەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى تاماملىدى.

مىلادىيە 1124 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شۇەنخې-نىڭ 6 - يىلى، لياۋ سۇلالىسى باۋداناڭ 4 - يىلى) لياۋ سۇلالىسىدىن يوللىغ تاشىن قوۋمىنى باشلاپ غەربە-كە قاراپ مېڭىپ، قارا سۇ ئارقىلىق خاتۇن شەھىرىگە بېرىپ، يەتتە ئايماق، 18 قەبىلە قۇرۇلتىيىنى چاقى-

ىرىپ، غەربىي لياۋ (قارا خىتاي) سۇلالىسىنى قۇردى.

مىلادىيە 1130 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى جىيەنيەدە- نىڭ 4 - يىلى) لياۋ سۇلالىسىدىن يوللىغ تاشىن ئېمپىلغا بېرىپ، قەلئە بىنا قىلدى.

مىلادىيە 1131 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شاۋشىڭ- نىڭ تۇنجى يىلى، غەربىي لياۋ سۇلالىسى يەنچىڭنىڭ 8 - يىلى) يوللىغ تاشىن كېرماندا ئۆزىنى گورخان دەپ جاكارلاپ، بۇ يەرنى قۇزغوردۇ دەپ ئاتىدى، يىلنا- مىنى كاڭگو (سەمەرقەند) نىڭ تۇنجى يىلى دەپ ئۆز- گەرتتى.

مىلادىيە 1141 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شاۋشىڭ- نىڭ 11 - يىلى، غەربىي لياۋ سۇلالىسى كاڭگو (سە- مەرقەند، نىڭ 8 - يىلى) غەربىي لياۋ سۇلالىسى سەمەرقەندنىڭ شىمالىدىكى كاتۇان يايلىقىدا سالجۇق سۇلالىسى قوشۇنىنى قاتتىق مەغلۇپ قىلىپ، ماۋەرا- ئۇننەھر رايونىنى ئىشغال قىلدى. غەربىي قاراخانىيلار سۇلالىسى غەربىي لياۋ (قاراخىتاي) سۇلالىسىگە بېقىنـ- دى.

مىلادىيە 1206 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى كەيشـ- نىڭ 2 - يىلى، غەربىي لياۋ سۇلالىسى تېيەنشىنىڭ 29 - يىلى) تېمۇرچىن موڭغۇل ئەللىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، چىڭگىزخان دەپ ئاتالدى.

مىلادىيە 1209 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى جيادىڭ- نىڭ 2 - يىلى، يۈەن تەيزۇنىڭ 4 - يىلى) قۇچۇ ئۇيغۇر خانى ئىدىقۇت - بارچۇق ئارت تېكىن غەربىي لياۋ (قاراخىتاي) سۇلالىسى بۇ يەردە تۇرۇشقا ئۆتكەن «نائىب بەگ» نى ئۆلتۈرۈپ، كېيىنكى يىلى ئوردىغا چىڭگىزخانغا بەيئەت قىلىشقا ئەلچى ئەۋەتىپ، موڭغۇل- لارغا ئەل بولدى.

مىلادىيە 1211 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى جيادىڭ- نىڭ 4 - يىلى، يۈەن تەيزۇنىڭ 6 - يىلى) قايالىق، ئالمالىقتىكى قارلۇق قەبىلىلىرى غەربىي لياۋ (قاراخە- تاي) سۇلالىسىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشقا ئەۋەتكەن «نائىب بېگى» نى ئۆلتۈرۈپ، موڭغۇللارغا ئەل بولدى.

مىلادىيە 1218 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى جيادىڭ- نىڭ 11 - يىلى، يۈەن تەيزۇنىڭ 13 - يىلى) موڭغۇل- لار كۈچلۈكنى مەغلۇپ قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى بىرلىككە كەلتۈردى.

مىلادىيە 1225 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى باۋچىڭ- نىڭ تۇنجى يىلى، يۈەن تەيزۇنىڭ 20 - يىلى) چىڭ- گىزخان زېمىنىنى ئوغۇللىرىغا سۈيۈرغال قىلىپ بۆ- لۈپ بەردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككىنچى ئوغلى چاغا- تاي، ئۈچىنچى ئوغلى ئوگدايغا غەربىي يۇرتنىكى كەڭ رايونلار بۆلۈپ بېرىلدى. قۇچۇ ئۇيغۇر ئىدىقۇتى يەنىلا قۇچۇ رايونىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋەردى.

مىلادىيە 1251 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى چۇنيۇ- نىڭ 11 - يىلى، يۈەن شىيەنزۇڭنىڭ تۇنجى يىلى) موڭغوللار بېشىبالىقتا ۋاقىتلىق دىۋان ۋازارىتى تەسىس قىلىپ، بۈگۈنكى شىنجاڭ ھەمدە بالقاش كۆلىنىڭ شەرقىي ۋە جەنۇبىدىكى رايونلارنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا ئەمەلدار ئەۋەتتى.

مىلادىيە 1271 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شىيەنچۇ- نىڭ 7 - يىلى، يۈەن سۇلالىسى جيۈەننىڭ 8 - يىلى) قۇبلايخان خانىدانلىقىنى يۈەن سۇلالىسى دەپ ئۆزگەرتتى.

مىلادىيە 1274 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى شىيە- چۇننىڭ 10 - يىلى، يۈەن سۇلالىسى جيۈەننىڭ 11 - يىلى) ئۇدۇن، يەركەندە سۇ يولى ئۆتكىدىن 13 ى قۇرۇلۇپ، ئۇدۇندا قاشتېشى يەتتۇچىلارنى ھاشارغا سالىدىغان يايلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

مىلادىيە 1275 - يىلى (سۇڭ سۇلالىسى دېيۇنىڭ تۇنجى يىلى، يۈەن سۇلالىسى جيۈەننىڭ 12 - يىلى) قايدۇ، دۇۋالار ئىسيان كۆتۈرۈپ، 120 مىڭ لەشكەرنى باشلاپ قۇچۇ (ئىدىقۇت) نى قورشىۋالدى.

مىلادىيە 1280 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى جيۈەن- نىڭ 17 - يىلى) يۈەن سۇلالىسى ئۇيغۇر دىيارىدا قەغەز پۇل باشقۇرۇش مەھكىمىسى تەسىس قىلدى. كېيىن يەنە قەغەز پۇل خەزىنىسى تەسىس قىلىپ، يۈەن سۇلالىسى قەغەز پۇلى — جۇڭتۇڭ قەغەز پۇلى ۋە جيۈەن قەغەز پۇلىنى تارقاتتى.

مىلادىيە 1281 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى جيۈەن- نىڭ 18 - يىلى) ئۇيغۇر دىيارىدىكى ئىش باشقۇرۇش مەھكىمىسىنى بېشىبالىق قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىپ، ئۇيغۇر دىيارىدىكى ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇردى.

مىلادىيە 1283 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى جيۈەن- نىڭ 20 - يىلى) يۈەن سۇلالىسى بېشىبالىق، قۇچۇ قاتارلىق جايلاردا ئايغاقچى مەھكىمىسى تەسىس قىلدى.

مىلادىيە 1286 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى جيۈەن- نىڭ 23 - يىلى) يۈەن سۇلالىسى بېشىبالىقتا ئەمىر لەشكەر مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، لەشكەرلەر بوز يەر ئىگىلەش ئىشلىرىنى باشقۇردى.

مىلادىيە 1295 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى يۈەنچە- نىڭ تۇنجى يىلى) يۈەن سۇلالىسى بېشىبالىقتا باش ئەمىر لەشكەر مەھكىمىسى، كۈسەندە تارىم ئەمىرلەش- كەر مەھكىمىسىنى تەسىس قىلدى. يەنە يىگۈيچى، تاڭ-

ھېستىسن ئىبارەت ئىككى ياساۋۇلخانىنى قۇردى، غەربىي يۇرت ياساۋۇلخانىسى خاس لەشكەر باش بۇيۇرغا مەھكەمىسىنى قۇردى.

مىلادىيە 1308 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى جىداناق تۇنجى يىلى) چاغاتايدىن كېيىنكى خان يۈەن سۇلالىسىگە ئەلچى ئەۋەتىپ، سەمەرقەند، تالاس، تاشكەنت قاتارلىق جايلارنىڭ نوپۇس دەپتىرىنى يوللىدى.

مىلادىيە 1346 - يىلى (يۈەن سۇلالىسى جىچېڭ نىڭ 6 - يىلى) موڭغۇل دوغلات قەبىلىسىنىڭ باشلىقى ئاقسۇدا چاغاتاي ئەۋلادى تۇغلۇق تۆمۈرنى خانلىق تەختىگە چىقىرىپ، شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنى قۇردى.

مىلادىيە 1383 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى خۇڭۋۇ نىڭ 16 - يىلى) تۇغلۇق تۆمۈرنىڭ ئوغلى خىزىر خوجا شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنىڭ خانلىق تەختىگە چىقىپ، بېشىبالىقنى پايتەخت قىلدى.

مىلادىيە 1404 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى يۇڭلې نىڭ 2 - يىلى) مىڭ سۇلالىسى قۇمۇل خانى ئەنىق تۆمۈرگە ساداقەتمەن خان دېگەن مەرتىۋىنى بەردى ھەم ئالتۇن مۆھۈر ئىنئام قىلدى.

مىلادىيە 1406 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى يۇڭلې نىڭ 4 - يىلى) مىڭ سۇلالىسى قۇمۇل سەرۋازخانىسى تەسىس قىلىپ، توقتۇنى ساداقەتمەن خان قىلدى ھەم بۇيۇرغا، مىڭ بېگى، يۈز بېشى، دورغاپ قاتارلىق ئەمەلدارلارنى تەينەلەپ، قۇمۇل رايونىنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇردى.

مىلادىيە 1408 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى يۇڭلې نىڭ 6 - يىلى) مىڭ سۇلالىسى باتاي، لى دا قاتارلىق ئوردا ئەمەلدارلىرىنى بەدەخشان، قەشقەر قاتارلىق جايلارغا كارۋان يولىنى ئېچىشقا ئەۋەتىپ، ئەلچىلەر، سەيياھلارنىڭ يول يۈرۈشىگە قولايلىق يارىتىپ بېرىشى تەلەپ قىلىنغان.

مىلادىيە 1415 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى يۇڭلې نىڭ 13 - يىلى) لى دا، چېن چېڭلار غەربىي يۇرتقا ئەلچى لىككە بېرىپ قايتىپ كېلىپ، «غەربىي يۇرتقا ئەلچى لىككە بېرىش خاتىرىسى» ۋە «غەربىي يۇرتتىكى قارام ئاللەر تەزكىرىسى» دېگەن ئەسەرلىرىنى يازدى، بۇلاردا ئۇلار بارغان 17 ئەلنىڭ تاغ - دەريالىرى، ئۇرۇپ-ئادەتلىرى، چېقىدىغان بايلىقلىرى قاتارلىقلار خاتىرە لەنگەن.

مىلادىيە 1416 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى يۇڭلې نىڭ 14 - يىلى) بېشىبالىقتىن مىڭ سۇلالىسىگە ئەلچى كېلىپ، ئۇلارنىڭ خانى مەھمۇدنىڭ ئۆلگەنلىكىنى مەلۇم قىلدى، مىڭ سۇلالىسى نەزىر - چىراغ ئىشلىرىغا ئادەم ئەۋەتتى ھەم خانىنىڭ جىيەنى نەخشاھانىنى خانلىققا تەينىلەپ، گۇللۇك دارايىسى، ئوقيا - قىلىچ، سا-ۋۇت - دۇبۇلغىلارنى ئىنئام قىلدى.

مىلادىيە 1418 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى يۇڭلې نىڭ 16 - يىلى) نەخشاھان ئىنىسى ئۆۋەيسخان تەرەپ چىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ئۆۋەيسخان قەبىلىلىرىنى باشلاپ غەرب تەرەپكە كۆچۈپ، ئىلى دەريا ۋادىسىغا كېلىپ جايلاشتى ھەم بۇ يەرنىڭ نامىنى ئېلبالىققا ئۆزگەرتتى.

مىلادىيە 1429 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى شۈەندې نىڭ 4 - يىلى) ئېسەن بۇقا ئېلبالىقنىڭ خانلىق تەختىگە ئولتۇردى، جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا دوغلات قەبىلىسىدىن بولغان خۇدايدادنىڭ ئەۋلادلىرى خان بولۇشۇپ، ئۆز ئالدىغا زېمىن بۆلۈشۈپ، بىر - بىرىگە تەۋە بولمىغان نۇرغۇن كۆچلەرنى شەكىللەندۈردى.

مىلادىيە 1439 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى جېڭتۇڭ نىڭ 4 - يىلى) غەربىي موڭغۇللارنىڭ ئۈيغۇرات قەبىلىسى باش كۆتۈرۈپ، تەسىر كۆچىنى شىمالىي شىنجاڭ رايونلىرىغىچە كېڭەيتتى. ئۇلارنىڭ خانى ئېسەن ئۆزىنى خەلىپەت بەگ، خۇەيۋاڭ دەپ جاكارلاپ، قۇمۇلنى ئىشغال قىلىپ، قۇمۇل خانى ۋە خان ئائىلىسىنى قولغا چۈشۈردى.

مىلادىيە 1473 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى چېڭخۇا نىڭ 9 - يىلى) تۇرپان سۇلتانى ئەلى قۇمۇلغا ھۇجۇم قوزغاپ، قۇمۇل خانىنىڭ ئائىلىسىنى ھەم قۇمۇل خانىنىڭ ئالتۇن مۆھۈرىنى بۇلاپ كەتتى.

مىلادىيە 1488 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى خۇڭجې نىڭ تۇنجى يىلى) 2 - ئايدا، مىڭ سۇلالىسى قۇمۇلنى مۇھاپىزەت قىلغۇچى سول قانات تۇتۇق خەنشېنگە ساداقەتمەن خان دەپ نام بېرىپ، ئالتۇن مۆھۈر ھەم تاج، تون ئىنئام قىلدى.

11 - ئايدا، تۇرپان سۇلتانى ئەھمەد خەنشېنىنى ئېسىلزادىلەردىن ئەمەس، دەپ ئۇلتۇرۇۋېتىپ، ئۇنىڭ شەھىرىنى تارتىۋالدى.

مىلادىيە 1493 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى خۇڭجې نىڭ 6 - يىلى) ئەھمەد قۇمۇلنى 3 - قېتىم ئىشغال قىلىپ، ساداقەتمەن خان شانبانى تۇتۇپ كەتتى.

مىلادىيە 1504 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى خۇڭجې نىڭ 17 - يىلى) ئەھمەد ئۇلۇپ، ئوغلى مەنسۇر ئورنىغا سۇلتان بولۇپ، ئىنىلىرى بىلەن دۇشمەنلىشىپ قىرغىن قىلىشتى. ئۇنىڭ ئىنىسى سەئىد ئوتتۇرا ئاسىياغا قېچىپ كەتتى.

مىلادىيە 1514 - يىلى (مىڭ سۇلالىسى جېڭدې نىڭ 9 - يىلى) چاغاتايىنىڭ كېيىنكى خانلىرىدىن بولغان سەئىدخان ئوتتۇرا ئاسىيادىن قەشقەرگە كىرىپ،

بۇ جايىنىڭ ھۆكۈمرانى مىرزا ئابابەكرىنى مەغلۇپ قىلـ
دى. ئارقىدىنلا يەنە ئاتۇش، يېڭىسار، يەركەن، خوتەن
قاتارلىق تۆت شەھەرنى ئىشغال قىلىپ، يەركەننى پايـ
تەخت قىلىپ، يەركەن خانىدانلىقىنى قۇردى.

مىلادىيە 1516 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى جېڭدېـ
نىڭ 11 ـ يىلى) مەئىدخان بىلەن مەنسۇرخان (سۇلـ
تان) كۆچادا ئۇچراشتى. مەئىدخان ئاكىسى مەنسۇر
خانغا ئەل بولىدىغانلىقىنى جاكارلىدى، شۇنىڭ بىلەن
جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ بىرلىكى ئەسلىگە كەلدى.

مىلادىيە 1533 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى جياجىڭـ
نىڭ 12 ـ يىلى) مەئىدخان لاداق يۇرۇشىدە يولدا
كېسەل بولۇپ ئۆلدى، تەختكە ئوغلى ئابدۇرەشىدخان
ۋارىسلىق قىلدى.

مىلادىيە 1547 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى جياجىڭـ
نىڭ 26 ـ يىلى) قەشقەرلىك، موڭغۇل دوغلات قەبـ
ىلىسىدىن بولغان مىرزا ھەيدەر كەشمىردە «تارىخىي
رەشىدى» دېگەن ئەسەرنى پارس تىلىدا يېزىپ، چاغاتاي
خانلىقى زاۋال تاپقاندىن كېيىنكى دەۋردىن تارتىپ 16ـ
ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان تارىلىقتىكى ئوتتۇرا
ئاسىيا ۋە شىنجاڭ رايونىنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىشلىرىنى
بايان قىلدى.

مىلادىيە 1559 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى جياجىڭـ
نىڭ 38 ـ يىلى) ئابدۇرەشىدخان ئۆلۈپ، تەختكە
ئوغلى ئابدۇكېرىمخان ۋارىسلىق قىلدى. ئابدۇكېرىمـ
خان تۇرپانغا يۇرۇش قىلىپ، بۇ رايونىنى يەركەن خانلـ
ىقى زېمىنىغا قوشۇۋالدى.

مىلادىيە 1591 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى ۋەنلىنىڭ
19 ـ يىلى) ئابدۇكېرىمخان ئۆلۈپ، تەختكە ئىنىسى
مەھمۇد ۋارىسلىق قىلدى. ئىسلام دىنىدىكى خوجىلار
نىڭ تەسىر كۈچى يەركەنگە كىردى.

مىلادىيە 1604 ـ يىلىدىن 1610 ـ يىلىغىچە
(مىڭ سۇلالىسى ۋەنلىنىڭ 32 ـ ~ 38 ـ يىللـ
ىرى) مەھمۇدخان ئۆلۈپ، ئوغلى ئەھمەد تەختكە ۋارىسـ
لىق قىلدى. ئەھمەدخان خوجا ئىسھاقنى ئوردىغا ئېلىپ
كەلدى. شۇنىڭدىن تارتىپ خانلىق قالايمىقانچىلىق پاتـ
قىقىغا پېتىپ قالدى.

مىلادىيە 1618 ـ يىلىدىن 1619 ـ يىلىغىچە
(مىڭ سۇلالىسى ۋەنلىنىڭ 46 ـ ~ 47 ـ يىللـ
ىرى) ئەھمەد شىكارغا چىققاندا ئۆلتۈرۈلدى. ئۇنىڭ
ئوغلى ئابدۇلەتىپ قەشقەردە ئۆز ئالدىغا ھاكىمىيەت
تىكلىدى ھەم يەركەنگە لەشكىرىي يۇرۇش قىلىپ، ئا
سىي قوشۇنىنى يوقاتتى.

1630 ـ يىلى (چوڭجېنىنىڭ 3 ـ يىلى) ئىلگـ
رى ـ كېيىن بولۇپ، ئۇيىرات موڭغۇللىرىنىڭ تۈرغۇت
قەبىلىسىدىن 50 مىڭ چېدىرلىق كۆچمەن چارۋىچى
ئۇلۇغا دەريا ۋادىسىغا كۆچۈپ باردى.

مىلادىيە 1635 ـ يىلىـ (چوڭجېنىـنىڭ 8 ـ
يىلى) جۇڭغار قەبىلىسىنىڭ ئاقسۈڭلىلا ئۆـ
لۈپ، ئورنىغا ئۇنىڭ ئوغلى باتۇر قونتەيجى ئاقساڭال
بولدى.

مىلادىيە 1640 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى چوڭـ
جېنىنىڭ 13 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا، خالخا، ئۇيىرات
موڭغۇللىرىنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرىنىڭ ئاقساقاللـ
ىرى ئىتتىپاق تۈزۈپ، «موڭغۇل ـ ئۇيىرات ياساغى»
نى تۈزۈپ چىقتى.

مىلادىيە 1646 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى شۇنجـ
ىنىڭ 3 ـ يىلى) تۇرپان، يەركەن، خوتەن، ئاقسۇ
قاتارلىق جايلارنىڭ ھۆكۈمرانلىرى ئەلچى ئەۋەتىپ،
چىڭ سۇلالىسىگە ئولپان تاپشۇردى.

مىلادىيە 1665 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ
ىنىڭ 4 ـ يىلى) باتۇر قونتەيجى ئۆلدى. سىڭگا ئۇنىڭ
ئورنىغا چىقىپ، جۇڭغار ھاكىمىيىتىنى رەسمىي باشـ
قۇردى.

مىلادىيە 1670 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ
ىنىڭ 9 ـ يىلى) سىڭگا ئۆزىنىڭ ئانا باشقا قېرىنداشلـ
ىرى جۇرچىن، سوتبا باتۇر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى.

مىلادىيە 1671 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ
ىنىڭ 10 ـ يىلى) سىڭگانىڭ ئىنىسى غالدان شىرەڭ
(تىبەت) تىن جۇڭغارغا قايتىپ كېلىپ، جۇرچىننى
ئۆلتۈرۈۋەتتى. سوتبا باتۇر قاتارلىقلار چىڭخەيگە قېـ
چىپ كەتتى.

مىلادىيە 1679 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ
ىنىڭ 18 ـ يىلى) دالاي V غالدانغا «بوشۇقتۇ» خان
نامىنى بەردى.

مىلادىيە 1680 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ
ىنىڭ 19 ـ يىلى) جۇڭغارلارنىڭ ئاقساقلىق غالدان
جەنۇبىي شىنجاڭغا لەشكەر تارتىپ، قەشقەر، يەركەننى
ئىشغال قىلىپ، يەركەن خانلىقىنى مۇنقەرز قىلىپ،
ئىسمائىلخاننى ئىلىغا ئېلىپ كەتتى، شۇنداقلا ئاق تاغـ
لىق خوجىلارنىڭ باشلىقى ئاپاق خوجىنى جەنۇبىي شىنـ
جاڭ رايونىنىڭ ھۆكۈمرانى قىلدى.

مىلادىيە 1688 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ
ىنىڭ 27 ـ يىلى) جۇڭغار ئاقساقلىق غالدان قوشۇن
باشلاپ بېرىپ خالخا موڭغۇللىرىغا ھۇجۇم قىلدى، خال
خالارنىڭ قوشۇنى مەغلۇپ بولدى.

مىلادىيە 1690 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشـ

نىڭ 29 - يىلى) 6 - ئايدا، غالدان ئۇلۇخوي دەريا ۋادىسىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىردى، چىڭ سۇلالىسى قو- شۇنلىرى ئۇنىڭغا قارشى جەڭ قىلغان بولسىمۇ، جەڭدە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدى.

7 - ئايدا، پادىشاھ كاڭشى ئۆزى قوشۇن باشلاپ چىقىپ غالدانغا يۈرۈش قىلدى. 8 - ئايدا چىڭ سۇلالە- سى قوشۇنلىرى ئۇلانبۇتۇندا غالدانىنى قاتتىق مەغلۇپ قىلدى.

مىلادىيە 1696 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 35 - يىلى) 6 - ئايدا، كاڭشى خان يەنە بىر قېتىم ئۆزى قوشۇن باشلاپ غالدانغا يۈرۈش قىلىپ، غالدانىنى زونمۇددا مەغلۇپ قىلدى.

9 - ئايدا، قۇمۇل تارخان بېگى ئەبەيدۇللا ئەلچى ئەۋەتىپ ئىتائەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، چىڭ سۇلالىسى تەۋەلىكىگە ئۆتتى.

مىلادىيە 1697 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 36 - يىلى) 3 - ئايدا، پادىشاھ كاڭشى ئۆچىنچى قېتىم غالدانغا يۈرۈش قىلدى. كەبسە يىلى 3 - ئايدا غالدان ئاچاڭامىنتا ئۇلۇۋالدى. سېۋان ئاراپتان جۇڭ- غارلارغا باشلىق بولدى.

مىلادىيە 1698 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 37 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى قۇمۇلغا ئەلچى ئەۋەتىپ، قۇمۇلدا سومۇن تەشكىللەپ، ھەرقاي- سىسىغا زەنگى، مەسلىھەتچى چېرىكچى، ياردەمچى چې- رىكچى، چەۋەندار چېرىكچى قاتارلىق ئەمەلدارلارنى قويدى.

مىلادىيە 1700 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 39 - يىلى) سېۋان ئاراپتان جەنۇبىي شىنجاڭغا قوشۇن چىقىرىپ، قارا تاغلىق خوجىلارنىڭ باشلىقى دانىيال خوجىنى خانلىق ئورنىغا چىقىرىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى رايونىغا ھۆكۈمرانلىق قىلدى. ئۇلار ھەر يىلى جۇڭغارلارغا 100 مىڭ كۈمۈش تەڭگە ئولپان تاپشۇر- دى.

مىلادىيە 1712 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 51 - يىلى) سامىتان باشچىلىقىدىكى تۈرغۇت ئەل- چىلىرى ئۆمىكى بېيجىڭغا يېتىپ باردى. 5 - ئايدا، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تۇلىچېن ئەلچىلەر ئۆمىكە- نى ۋولگا دەريا ۋادىسىدىكى تۈرغۇت ياپلىقىغا ئەۋەتتى.

مىلادىيە 1715 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 54 - يىلى) 3 - ئايدا، تۇلىچېن ئەلچىلەر ئۆمىكى بېيجىڭغا قايتىپ كەلدى. سېۋان ئاراپتان قۇ- مۇلغا ھۇجۇم قوزغىدى. قۇمۇلدىكى پاششاپ پانجىشان بىلەن قۇمۇل بېگى ئىمىن لەشكەر باشلاپ چىقىپ ئۇنى مەغلۇپ قىلدى.

مىلادىيە 1718 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 57 - يىلى) چارروسىيە جۇڭغارىيە تەۋەلىكىدىكى سىبىبور ۋىتقا تاجاۋۇز قىلىپ، سىبىرالاتىنسكى قورغىنى- نى قوردى.

مىلادىيە 1720 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 59 - يىلى) 5 - ئايدا، چارروسىيىنىڭ يېراقتا يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇنى جۇڭغارىيە تەۋەسىدىكى زاي- سان كۆلى رايونىغا تاجاۋۇز قىلغاندىن كېيىن زەربىگە ئۇچراپ چېكىندى. قايتاشىدا جۇڭغارىيە تەۋەسىدىكى قىزغىر تۇرادا ئۇست - كامېنوگورسكى قورغىنىنى قوردى.

7 - ئايدا، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى تۇرپانغا كەل- دى. تۇرپاندىكى ئاق سۇلتان، باش بۇغ ساقجاباي ئاۋام- نى باشلاپ، چىڭ سۇلالىسى تەۋەلىكىگە ئۆتتى.

مىلادىيە 1722 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى كاڭشى- نىڭ 61 - يىلى) ئەتىيازدا، چارروسىيە سېۋان ئاراپ- تانىنىڭ قېشىغا ئادەم ئەۋەتىپ، جۇڭغارلارنىڭ ئۆزىگە ئىتائەت قىلىشىنى تەلەپ قىلدى. لېكىن، جۇڭغارلار بۇنى رەت قىلدى.

5 - ئايدا، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى روسىيە- نىڭ جۇڭغار قەبىلىسىگە ئادەم ئەۋەتكەنلىكى توغرىسىدا روسىيىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىسىگە ئېتىراز بىلدۈردى.

مىلادىيە 1726 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى يۇڭجېڭ- نىڭ 4 - يىلى) تۇرپاننىڭ ئاقساقاللىرىدىن توقتۇ، مامۇتلار جۇڭغارلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ۋە تالان - تاراج قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن 600 دىن ئارتۇق ئۆي- غۇرنى باشلاپ ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە كۆچۈپ باردى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۇلارنى شاجۇ، گۇاجۇ قاتار- لىق جايلارغا تېرىقچىلىق قىلىشقا ئورۇنلاشتۇردى، قال- غان ئۇيغۇرلار ئىمىن خوجىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بول- دى.

مىلادىيە 1727 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى يۇڭجېڭ- نىڭ 5 - يىلى) سېۋان ئاراپتان ئۇلۇپ، ئوغلى غالدان سېرىن تەختكە ۋارىسلىق قىلدى.

مىلادىيە 1731 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى يۇڭجېڭ- نىڭ 9 - يىلى) 2 - ئايدا، چىڭ سۇلالىسى مەنتەي باشچىلىقىدىكى ئەلچىلەر ئۆمىكىنى ۋولگا دەريا ۋادىسە- دىكى تۈرغۇت قەبىلىسىنىڭ ئوتلاقلىرىغا ئەۋەتتى.

مىلادىيە 1732 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى يۇڭجېڭ- نىڭ 10 - يىلى) ئىمىن خوجا يارلىققا بىنائەن لۇك- چۇن ئۇيغۇرلىرىنى باشلاپ، ئەنشىگە كۆچۈپ بېرىپ،

جاساق ياردەمچى ئەركانبەگ نامىنى ئالدى.

مىلادىيە 1739 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 4 - يىلى) جۇڭغارلار بىلەن خالخالار چارۇچىلىق قىلىدىغان يەرلىرىنىڭ چېگرىسىنى رەسمىي ئايرىدى.

قۇمۇلنىڭ جاساق بېزى ئىمىن كېسەل بولۇپ ئا- لەمدىن ئۆتتى.

مىلادىيە 1740 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىن- لۇڭنىڭ 5 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى غالدان سېرىنىڭ شىزاڭ (تىبەت) غا 300 ئادەم ئەۋەتىپ ئە- بادەتخانىغا سەدىقە بېرىشىگە، ھەر تۆت يىلدا بىر قېتىم بېيجىڭ ۋە سۇجۇدا سودا - سېتىق قىلىۋېلىشىغا، ئادەم سانىنىڭ 200 ۋە 100 بولۇشىغا قوشۇلدى.

مىلادىيە 1745 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 10 - يىلى) 1 - ئايدا، قۇمۇل شەھىرىنىڭ ئەركانبېگى يۈسۈپكە بېزى ئاتىقى بېرىلدى.

9 - ئايدا، غالدان سېرىن ئۆلۈپ، كىچىك ئوغلى سۇڭان دورجى نامجار تەختكە ۋارىسلىق قىلدى.

مىلادىيە 1749 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىن- لۇڭنىڭ 14 - يىلى) جۇڭغار قەبىلىسىدە ئىچكى نىزا كۆرۈلۈپ، سايىن بولىق سۇڭان دورجى نامجارنى ئۆل- تۈرۈۋەتتى.

مىلادىيە 1752 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 17 - يىلى) خوجا قەبىلىسىدىن ئامۇرسانا بىلەن جۇڭغار قەبىلىسىدىن داۋاجى بىرلىشىپ، لاما دارجانى ئۆلتۈردى، داۋاجى جۇڭغار قەبىلىسىنىڭ خاقانى بول- دى.

مىلادىيە 1755 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 20 - يىلى) ئەتىيازدا چىڭ سۇلالىسى ئىككى بولدىن جۇڭغارىيىگە لەشكەر تارتىپ، ئىلىغا بېسىپ كىردى. داۋاجى مەغلۇپ بولۇپ، جەنۇبىي يولغا قاچ- تى، ئۇچ (ئوچتۇرپان) نىڭ بېگى خوجىس ئۇنى ئە- سىرگە ئېلىپ، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىغا تاپشۇرۇپ بەردى. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى جۇڭغارىيىنى تىنچىت- تى.

مىلادىيە 1757 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 22 - يىلى) 7 - ئايدا، ئامۇرسانا چىڭ سۇلالە- سىگە قارشى ئىسيان كۆتۈرۈپ مەغلۇپ بولۇپ، روسە- يىگە قېچىپ باردى. 9 - ئايدا، ئامۇرسانا چېچەك چىقىپ ئۆلدى.

مىلادىيە 1758 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 23 - يىلى) شەرقىي بۈيرۈتلار چىڭ سۇلالىسىگە ئىتائەت قىلدى. قازاقلارنىڭ چوڭ يۈز، ئوتتۇرا يۈزلە- رى چىڭ سۇلالىسىگە بويسۇندى.

مىلادىيە 1759 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 24 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جەنۇبىي شىنجاڭغا لەشكەر تارتىپ، چولۇ - كىچىك خوجىلار توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، قەشقەر، يەركەنلەرگە ئىش بە- جىرگۈچى لەشكەر بېشى ئامبال قويدى.

غەربىي بۈيرۈتلارنىڭ 15 قەبىلىسى چىڭ سۇلالە- سىگە ئىتائەت قىلدى.

مىلادىيە 1762 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 27 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلىنى بىر تۇتاش ئىدارە قىلىدىغان جياڭجۈن (سانغۈن) قو- يۇپ، ئىلىنىڭ كۆرە شەھىرىدە تۇرغۇزۇپ، شىنجاڭ- نىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇر- دى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا باش بۇغ (تۇتۇق)، مەسلە- ھەتچى ئامبال، خان ئامبال، ئاغلاقچى ئامبال قويۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرغۇزدى.

مىلادىيە 1763 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 28 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى موڭغۇ- لىيە، شەرقىي شىمال رايونلىرىدىن ئارقا - ئارقىدىن ئۈيغۇرات، چاخار، سولۇن، شىبە كۆرەلىرىنىڭ سەركەر- دە - لەشكەرلىرىنى چېگرىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈ- چۈن شىنجاڭغا كىرگۈزدى.

مىلادىيە 1771 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 36 - يىلى) موڭغۇللارنىڭ تۇرغۇت قەبىلىسى ئاقسىقالى ئۇباشىنىڭ باشچىلىقىدا مىڭبىر مۇشەققەتلەر- نى باشتىن كەچۈرۈپ، ۋولگا دەريا ۋادىسىدىكى ئوتلاق- تىن ۋەتەنگە قايتىپ كەلدى. 9 - ئايدا، پادىشاھ چېغى- لوك چېچەكىدىكى يازلىق ئوردىسىدا تۇرغۇت قەبىلىسى- نىڭ ئاقسىقالى ئۇباش قاتارلىقلارنى داغدۇغىلىق كۈتۈ- ۋالدى.

مىلادىيە 1775 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 40 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تۇرغۇتلا- رنى شەرق، غەرب، جەنۇب، شىمال تۆت يولغا ئايرىپ، يېگانە ۋاشتىن تۇرۇنلاشتۇردى، ئايماق باشلىقلىرىنى تە- يىنلەپ، ئايماق باشلىقلىرىغا مۆھۈر تارقىتىپ بەردى.

مىلادىيە 1784 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى چېغىنلوڭ- نىڭ 49 - يىلى) ئۇرۇمچىدە باۋ - جيا قانۇنى يولغا قويۇلۇپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكىگە ئوخشاش باۋ - جيا تەسىس قىلىنىپ، تامغا بېگى، مەھەللە بېگى، بوجاق قويۇلۇپ، ئىشىك نومۇرى بويىچە دائىم تەكشۈ- رۈپ تۇرۇلىدىغان بولدى.

مىلادىيە 1808 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى جياچىڭ- نىڭ 13 - يىلى) شىبە لەشكەرلىرى ۋە ئاھالىلىرى «خان ئۆستىڭى» (خوڭچۇ)، «چاپچال چوڭ ئۆس-

ىنىڭى» نى چاپتى.

مىلادىيە 1820 - يىلىدىن 1828 - يىلىغىچە (چىڭ سۇلالىسى جىياچىڭنىڭ 25 - يىلىدىن داۋگۇاڭ. نىڭ 8 - يىلىغىچە) چوڭ خوجا بۇرھانىددىننىڭ نەۋرە. سى جاھانگىر خوجا توپىلاڭ كۆتۈردى ھەم يەركەن، قەشقەر قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلدى. 1826 - يىلى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى زور قوشۇن يۆتكەپ توپىلاڭنى باستۇرۇپ، 1828 - يىلىنىڭ بېشىدا جاھاڭگىر خوجىنى ئەسىرگە ئالدى.

مىلادىيە 1830 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 10 - يىلى) قوقانلىقلار جاھانگىر خوجىنىڭ ئاكىسى يۈسۈپنى قوللاپ جەنۇبىي شىنجاڭغا كىرگۈزدى، ئۇلار قەشقەر، يېڭىسارنى قورشاپ، يەركەنگە ھۇجۇم قىلىشقا قوشۇن ئەۋەتكەن بولسىمۇ، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى.

مىلادىيە 1840 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 20 - يىلى) شىنجاڭدا ئەيۇنىنى مەنسى قىلىش نىزامنامىسى تۈزۈلدى.

مىلادىيە 1842 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 22 - يىلى) لىن زېشۈ شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئەۋەتىلدى.

مىلادىيە 1845 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 25 - يىلى) قەشقەردىكى ئۇيغۇر، قىرغىز خەلقى ئىسيان كۆتۈردى. گۇچۇڭدىكى خوۋىزۇ، خەنزۇلار ھۆكۈمەتكە قارشى چىقتى.

لىن زېشۈنىڭ بېيجىڭغا قايتىشىغا رۇخسەت قىلىندى.

مىلادىيە 1846 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 26 - يىلى) قوقانلىقلار يەركەنگە ئادەم ئەۋەتىپ، يەتتە شەھەر بىلەن بولىدىغان سودا - سېتىق ئىشلىرىدا بەدەخشان، كەشمىر، تۆيىبوت قاتارلىق جايلارىدا ماللاردىن باج ئالىدىغانلىقى توغرىسىدا تەلەپ قويدى. يەركەنىڭ ھەمدەمچى ئامبىلى سەيشيالېتەي قاتمۇ قات دەلىل - ئىسپات كۆرسىتىپ رەت قىلدى.

مىلادىيە 1847 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 27 - يىلى) يەتتە خوجا توپىلىڭى بولدى.

چارروسىيە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەردىن ئىبارەت ئۈچ جايدا سودا قىلىش توغرىسىدا تەلەپ قويدى. ۋاسىللار مەھكىمىسى چاكىتۇدىن باشقا جايلاردا سودا قىلىشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى توغرىسىدا جاۋاب قايتۇردى. چارروسىيە جۇڭگو-نىڭ شىنجاڭ چېگرىسىدا قانۇنسىز ھالدا كوپال قورغىنى قۇردى.

مىلادىيە 1850 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى داۋگۇاڭنىڭ 30 - يىلى) داۋگۇاڭ خان قورقۇنچاقلىق قىلىپ، چارروسىيىنىڭ ئىلى، تارباغاتايدا سودا قىلىشىغا قوشۇلدى، ئىلى سانغۇنى (جياڭجۇنى) سايىگىتا بىلەن مەسلىھەتچى ئامبال يېشەننى ئۇلار بىلەن مۇزاپىق نىزامنامە تۈزۈشكە ئەۋەتتى.

مىلادىيە 1851 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ تۆنجى يىلى) چارروسىيە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنى «ئىلى، تارباغاتايلاردا سودا قىلىش نىزامنامىسى» نى ئىمزالاشقا مەجبۇرلىدى.

مىلادىيە 1852 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 2 - يىلى) چارروسىيە ئىلى، تارباغاتايلاردا كونسۇلخانا قۇردى. چارروسىيە جۇڭگونىڭ توۋۇچىسىبىك ۋە يار دېگەن يەرلىرىنى ئىگىلىۋالدى.

مىلادىيە 1854 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 4 - يىلى) قەشقەر خانىبرىق بېزىسىدىكى دېھقانلار قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

چارروسىيە جۇڭگونىڭ غۇربان ئالماتۇ دېگەن يېرىنى ئىگىلىۋالدى.

مىلادىيە 1855 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 5 - يىلى) چارروسىيىنىڭ تارباغاتايدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى جۇڭگونىڭ يارغۇت ئالتۇن كېنىدىكى 200 دىن ئارتۇق كان ئىشچىسىنى ئۇلتۇرۇۋەتتى. ئەن يۈشەن، شۇتىيەنياۋ باشچىلىقىدىكى تارباغاتاي كان ئىشچىلىرى يارغۇت ئالتۇن كېنىنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش يولىدا قوزغىلىپ، چارروسىيىنىڭ تارباغاتايدىكى سودا چەمبىرىكىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى.

مىلادىيە 1856 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 6 - يىلى) چارروسىيە خامىنتوۋ ھەربىي ئىشلار بويىچە يەر شەكلىنى ئۆلچەش ئۈچىكى جۇڭگو زېمىنى بولغان بالقاش كۆلىنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلاردا يەتتە يىلغىچە يەر شەكلىنى ئۆلچىدى. چارروسىيىلىك سەمەيونوف ئىككى يىل ئىچىدە ئىككى قېتىم جۇڭگو تەۋەسىدىكى تەڭرىتاغ، تېمۇرتۇنۇر (تېمۇرتۇكۆلى)، تېكەس دەرياسىنىڭ يۇقىرىقى ۋادىسىدىكى رايونلارغا ئۇيۇپ كىرىپ، تەكشۈردى ۋە ئاخبارات ئوغرىلىدى.

مىلادىيە 1857 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 7 - يىلى) ۋەلىخان خوجا جەنۇبىي شىنجاڭدا زور كۆلەملىك توپىلاڭ كۆتۈردى. چىڭ سۇلالىسى قوشۇن يۆتكەپ توپىلاڭنى باستۇردى.

مىلادىيە 1858 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 8 - يىلى) چارروسىيە ۋەلىخانوفنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي قىسمىغا ئاخبارات ۋە مەدەنىيەت

يادىكارلىقلىرىنى ئوغرىلاشقا كىرگۈزدى.

چارروسىيە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنى «تاربا-غاتاي تۆلەم شەرتنامىسى»نى ئىمزالاپ، روسىيە سودا-گەرلىرىنىڭ كۆيدۈرۈۋېتىلگەن مالىلىرىنى تۆلەپ بې-رىشكە مەجبۇرلىدى.

قەشقەرنىڭ ئاغلاقچى خان ئامبىلى خان ئامبالىلىقنا ئۆزگەرتىلدى.

مىلادىيە 1860 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شېنفېڭ-نىڭ 10 - يىلى) شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئىچكى تاموژنا بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى.

يەركەن خەلقى قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

چارروسىيە جۇڭگونىڭ توقماق ۋە پىشبېك دېگەن جايلىرىنى زورلۇق بىلەن ئىگىلىۋالدى. چارروسىيە چىڭ سۇلالىسىنى «جۇڭگو - روسىيە بېيجىڭ شەرتنا-مىسى»نى ئىمزالاشقا قىستىدى.

قوقان بېگى يەركەننىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلىغا مەكتۇپ يوللاپ، ئۆزئارا يارىشىپ، نورمال سودا - سېتىققا يول قويۇشنى ئۆتۈندى.

مىلادىيە 1862 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ تۇنجى يىلى) چارروسىيە قوشۇنلىرى جۇڭگو قو-شۇنلىرىنىڭ لەۋشۇ، زايسان كۆلى ئەتراپى ۋە تېمۇر تۇنۇر (تېمۇرتۇكۆلى) قاتارلىق چېگرىلاردا چارلىشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ غەربىي قىسىم چېگرا سۆھبىتى باشلاندى.

مىلادىيە 1863 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 2 - يىلى) ئىلىدىكى خۇيزۇلاردىن ياڭ سەنشاڭ، مائېر قاتارلىقلار قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

چارروسىيە جۇڭگونىڭ غەربىي شىمال رايونلىرىغا ئومۇمىيۈزلۈك قوراللىق تاجاۋۇز قىلىپ، جۇڭگونىڭ چېگرا رايونلىرىدىكى ئارمىيە ۋە خەلقنىڭ كۆچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىدى؛ جۇڭگونىڭ باش ۋەزىر يامۇلى چارروسىيىنىڭ بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسىگە نوتا يوللاپ، ئېتىراز بىلدۈردى.

مىلادىيە 1864 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 3 - يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلە-رىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرى قوزغىلاڭ كۆتۈردى، شما-لىي شىنجاڭدا ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردىكى خۇيزۇلار ۋە ئىلى رايونىدىكى دېھقانلار قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، چىڭ سۇلالىسىگە قارشى چىقتى.

چارروسىيە چىڭ سۇلالىسىنى «جۇڭگو - روسىيە غەربىي شىمال چېگرىسىنى تەكشۈرۈپ ئايرىش توختام خاتىرىسى»نى ئىمزالاشقا قىستىدى.

مىلادىيە 1865 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 4 - يىلى) قوقانلىق لەشكەر بېشى ياقۇپ بەگ جەنۇبىي شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ، قەشقەر، يېڭىسار-نى ئىشغال قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ باتۇرانە قارشىلىقىغا ئۇچرىدى.

مىلادىيە 1866 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 5 - يىلى) ئىلى سانغۇنى (جىيانجۇنى) نىڭ تۇ-رۇشلۇق جايى كۈرە ئىلى قوزغىلاڭچى قوشۇنلىرى تە-رىپىدىن ئىشغال قىلىندى.

چارروسىيە ياقۇپ بەگ بىلەن بىر - بىرىنىڭ ئىش-لىرىغا ئارىلاشماسلىق توغرىسىدا بىر رەسمىي كېلىشىم ھاسىل قىلدى. ياقۇپ بەگ يەركەن، خوتەننى ئىشغال قىلدى ھەمدە شەھەرە پۈقرالارنى قىرغىن قىلدى.

مىلادىيە 1867 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 6 - يىلى) ياقۇپ بەگنىڭ چوڭ ئوغلى خوجا قۇلى بەگنى كۈچا خەلقى ئۇلتۇرۇۋەتتى.

چارروسىيە قوقان دۆلىتىنىڭ شىمالىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، تاشكەنتتە تۈركىستان باش ۋالىيى-نى تۇرغۇزدى.

مىلادىيە 1868 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 7 - يىلى) چارروسىيىلىك كىرۇدوف، لاينتار قاتارلىقلار جەنۇبىي شىنجاڭغا كېلىپ، ياقۇپ بەگ بە-لەن تىل بىرىكتۈردى.

ئەنگلىيىلىك شاۋ جەنۇبىي شىنجاڭغا كېلىپ، يا-قۇپ بەگ بىلەن تىل بىرىكتۈردى. خايۋارد، روبېرت شاۋ قاتارلىقلار يەركەن ۋە قەشقەر قاتارلىق جايلاردا پائالىيەت قىلدى.

مىلادىيە 1869 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 8 - يىلى) بۇرۇلتوقايدىكى ئارمىيە ۋە خەلق چارروسىيە زورلۇق بىلەن قۇرغان زايسان قاراۋۇلخانە-سىغا ھۇجۇم قىلدى. چارروسىيىنىڭ مەجبۇرلىشى ئاستىدا جۇڭگو - روسىيە «قوبدۇ چېگرا شەرتنامىسى» ۋە «ئولاستاي چېگرا شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. چار-روسىيە قوشۇنلىرى ئىلىنىڭ قورغاس تەۋەلىكىگە تاجا-ۋۇز قىلىپ، قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ مال - چارۋىلىرى-نى تالان - تاراج قىلدى.

مىلادىيە 1870 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-نىڭ 9 - يىلى) چاروسىيە «ئۇڭچى»لىرى ئىلىنىڭ تېكەس تەۋەسىگە كىرىپ ئەسىرگە چۈشۈپ قالدى. چار-روسىيە ئەسكەر چىقىرىپ ئىلىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىدىغان مۇھىم يول مۇزارت داۋىنىنى زورلۇق بىلەن ئىگىلىۋېلىپ، جۇڭگو - روسىيە «تاربا-غاتاي چېگرا شەرتنامىسى»نى زورمۇزور ئىمزالاتتى.

مىلادىيە 1871 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە-

ىنىڭ 10 ـ يىلى) ئۇرۇمچىدىكى خۇيزۇلار خەلق تەشـ
كىلاتى (مىنتۇەن) دىكى شۇشۇگۇڭ بىلەن بىرلـ
شىپ، ياقۇپ بەگنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قايتۇرما زەربە
بەردى.

چارروسىيىگە قاراشلىق قازاقلارنىڭ ئاقسۇقىلى تا
جىببېك سىڭ ئائىلىلىكتىن ئارتۇق چارۋىچىنى باشلاپ،
جۇڭگونىڭ ئىلى تەۋەسىگە قېچىپ كىردى. چارروسىيە
قوشۇنى ئىلىنى زورلۇق بىلەن ئىگىلىۋالدى. چارروـ
سىيىلىك پىرۇشۋالسكى شىنجاڭغا كىردى ھەم جۇڭگو
نىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ ئاخبارات توپلىدى.

مىلادىيە 1872 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە
نىڭ 11 ـ يىلى) ئىلى سانغۇنى رۇڭ چۇەن بۇيرۇقىغا
بىنائەن روسىيىگە بېرىپ سۇھبەت ئۇتكۇزۇپ، ئىلىنى
قايتۇرۇۋېلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، بۇ ئىش
تىن ھېچ نەتىجە چىقمىدى، تارباغاتايدا بارگاھ قۇرۇل
دى. باش ۋەزىر يامۇلى روسىيە ئەلچىسى بىلەن ئىلىنى
قايتۇرۇۋېلىش ئىشىنى سۆزلەشتى.

چارروسىيىلىك كاۋلبارس قەشقەرگە كېلىپ، يا
قۇپ بەگ بىلەن قانۇنسىز ھالدا «روسىيە ـ ياقۇپ بەگ
(قەشقەرىيە) شەرتنامىسى»نى ئىمزالىدى.

چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى جىمىساردا خۇيزۇلارنى
قىرىپ، خۇيزۇ ـ خەنزۇ خەلقىنىڭ بىرلىشىپ ياقۇپ
بەگكە قارشى تۇرۇش كۆرىشىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى.

مىلادىيە 1873 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە
نىڭ 12 ـ يىلى) بەي يەنخۇ تۇرپانغا كېلىپ ياقۇپ
بەگكە تەسلىم بولدى.

ئەنگلىيىلىك فورىس 131 كىشىلىك سىياسىي
ئەلچىلەر ئۈمىكىنى باشلاپ ئىككىنچى قېتىم شىنجاڭغا
كىردى.

مىلادىيە 1874 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجە
نىڭ 13 ـ يىلى) فورىس ئەنگلىيىگە ۋاكالىتەن يا
قۇپ بەگ بىلەن قانۇنسىز ھالدا «ئەنگلىيە ـ ياقۇپ بەگ
(قەشقەرىيە) شەرتنامىسى»نى ئىمزالىدى.

مىلادىيە 1875 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ
نىڭ تۆنجى يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شەنشـ
گەنسۇنىڭ ھەربىي باش ۋالىيسى زو زۇڭتاڭنى خان
مۇپەتتىشلىككە تەينەلەپ، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلـ
رىنى باشقۇرۇشقا قويدى، جەن شۇننى ئۈرۈمچىنىڭ
تۆتۇقبەگلىككە تەينەلەپ، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلـ
رىغا ھەمدەمچىلىككە قويدى.

مىلادىيە 1876 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ
نىڭ 2 ـ يىلى) زو زۇڭتاڭ سۇجۇغا كېلىپ جايلـ
شىپ، لىۋجىنتاڭنى شىنجاڭغا لەشكىرى يۈرۈش قـ
لىشقا بۇيرۇدى. شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش جېڭى باش
لىنىپ، گۈمۈدى، ئۈرۈمچى، ماناس قاتارلىق شەھەر
لەر قايتۇرۇۋېلىنىپ، ياقۇپ بەگنىڭ شىمالىي شىنجاڭ
دىكى كۆچلىرى يوقىتىلدى.

ئەنگلىيە ئەلچىسى ۋېتتومان چىڭ سۇلالىسى ھۆ
كۈمىتى بىلەن ياقۇپ بەگنىڭ مۇناسىۋىتىنى «مۇزەسسە
قىلىش» قا ئۈرۈنۈپ، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ
شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىشىغا توسقۇنلۇق قىلماقچى بول
دى.

مىلادىيە 1877 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ
نىڭ 3 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى داۋانچىڭ،
تۇرپان، قاراشەھەر، كۆچا، قەشقەر، يەركەن قاتارلىق
شەھەرلەرنى تېزلىكتە قايتۇرۇۋالدى؛ باي، ئاقسۇ،
ئۇچتۇرپان خەلقى تاجاۋۇزچىلارنى قوغلاپ چىقىرىپ،
چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى قارشى
ئالدى. ياقۇپ بەگ كورلىدا جېنىدىن ئايرىلدى.

ئەنگلىيە چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ شىنجاڭنى
قايتۇرۇۋېلىشىغا داۋاملىق توسقۇنلۇق قىلىپ، دىپلوما
تىيە يولى بىلەن جۇڭگوغا ئۆچ تۈرلۈك يولسىز تەلەپنى
قويدى.

مىلادىيە 1878 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ
نىڭ 4 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى خوتەننى
قايتۇرۇۋالدى، شىنجاڭدىكى جەڭ غەلىبىلىك ئاخىرلـ
شىپ، زو زۇڭتاڭ تۆنجى قېتىم شىنجاڭنى ئۆلكە
قىلىپ قۇرۇپ چىقىش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

چىڭ سۇلالىسى چۈڭ خۇڭنى روسىيىگە ئىلىنى
قايتۇرۇۋېلىش ئىشى توغرىسىدا سۆزلىشىشكە ئەۋەتتى.
لىۋجىنتاڭ روسىيە تەرەپكە نوتا يوللاپ، بەي يەنخۇنى
تاپشۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

مىلادىيە 1879 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ
نىڭ 5 ـ يىلى) چۈڭ خۇڭ روسىيىدە ئۆز مەيلىچە
«ئىلىنى تاپشۇرۇۋېلىش شەرتنامىسى»نى ئىمزالاپ،
پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىنى قوزغىدى.

خوجا ئەۋلادى ھېكمىخان جەنۇبىي شىنجاڭ رايونـ
دا پاراكەندىچىلىك سالدى.

مىلادىيە 1880 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ
نىڭ 6 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى سىڭ
جىزبىنى روسىيىگە بېرىپ ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش ئىشـ
نى باشقىدىن سۆزلىشىشكە ئەۋەتتى.

لىۋجىنتاڭ خان مۇپەتتىشىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەر
بىي ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى ۋاقىتلىق زىمـ
مىسىگە ئالدى، زو زۇڭتاڭ بېيجىڭغا قايتتى.

مىلادىيە 1881 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ

نىڭ 7 ـ يىلى) سېڭ جىڭ روسىيە پېتىربورگدا «جۇڭگو ـ روسىيە ئىلى شەرتنامىسى» (قايتىدىن تۈزۈلگەن شەرتنامە) نى ئىمزالىدى.

لىۋجىنتاڭ شىنجاڭنى ئۆلكە قىلىپ قۇرۇش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

چارروسىيە قەشقەردە كونسۇلخانا قۇردى.

جىن شۇن ئىلىنى تاپشۇرۇۋېلىش ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتىلدى.

مىلادىيە 1882 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 8 ـ يىلى) ئىلى سانغۇنى جىن شۇن ئىلىغا كىرىپ جايلاشتى.

چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنى ئۆلكە قىلىشنى تەستىقلاپ، ئۇرۇمچىدە باش مۇپەتتىش تۇرغۇزۇپ، گەنسۇ باش ۋالىيسىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە قىلىدى؛ پەرمانبەردارلىقنى بىرنى قويدى، بارىكۆل ـ ئۈرۈمچى ۋىلايىتىگە تەپتىش ئەمەلدارلىرىنى سەپلەپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ جازا، ئۆتەك ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى.

جۇڭگو ـ روسىيە «ئىلى چېگرا شەرتنامىسى»، «قەشقەر چېگرا شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. چارروسىيە ئەۋەتكەن 700 ئەسكەر ئىككى قېتىم قاباغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ بارگاھ قۇردى.

مىلادىيە 1883 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 9 ـ يىلى) چارروسىيە تاجاۋۇزچى قوشۇنى ئىلىدىن چېكىندى. جۇڭگو ـ روسىيە «قوبدۇ ـ تارباغاتاي چېگرا شەرتنامىسى» (قوبدۇ چېگرا شەرتنامىسى)، «تارباغاتاينىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسىم چېگرا شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. يەنە «روسىيە تەۋەسىدىكى سودىگەرلەرنىڭ سودا ئورنىنى كېڭەيتىش بېكىتىش شەرتنامىسى» قاتارلىق شەرتنامىلەر ئىمزالاندى.

مىلادىيە 1884 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 10 ـ يىلى) شىنجاڭ رەسمىي ئۆلكە قىلىپ قۇرۇلدى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى لىۋجىنتاڭنى گەنسۇ ۋە شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشلىكىگە تەيىنلەپ، شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلدى؛ ۋېي گۇاڭداۋ گەنسۇ ـ شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری بولدى.

جۇڭگو ـ روسىيە «قەشقەر چېگرىسىنى داۋاملىق تەكشۈرۈش شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. چارروسىيە ئىككى يىل ئىچىدە ئىلىدىن 70 مىڭ جۇڭگو ئاھالىسىنى بۆلاپ كەتتى.

مىلادىيە 1885 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 11 ـ يىلى) لىۋ جىنتاڭ، ۋېي گۇاڭداۋلار شىنجاڭنىڭ ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىگە كېلىپ جايلاشتى. لىۋ جىنتاڭ دىخۇا بىۋاستە قاراشلىق ئايمىقىنى دىخۇا ۋىلايىتى قىلىش تەكلىپىنى بەردى.

مىلادىيە 1886 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 12 ـ يىلى) لىۋ جىنتاڭ ئىلى ـ تارباغاتاي ۋىلايىتى تەسىس قىلدى، ۋالىي ئىلىدا تۇرۇپ، تارباغاتاينىڭ ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇردى. دىخۇا (ئۈرۈمچى)، ئاقسۇ، قەشقەردىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتتە تېرىلغۇ يەر، لەرنى ئۆلچەش تاماملىنىپ، جەمئىي 11 مىليون 480 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر ئۆلچەپ چىقىلدى.

مىلادىيە 1887 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 13 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بەگلىك تۈزۈمىنى رەسمىي ئەمەلدىن قالدۇردى. لىۋ جىنتاڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدە باج باش ئىدارىسى ۋە شۇبە ئىدارىلىرىنى قۇردى.

چارروسىيە ئوفتسېرى گرۇم ـ گرژىمايلو قوشۇن باشلاپ جۇڭگونىڭ پامىر ئېگىزلىكى رايونىغا ئوغرىلىقچە كىردى.

مىلادىيە 1888 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 14 ـ يىلى) چارروسىيە ئوفتسېرى گرانبوچەۋسكى قوشۇن باشلاپ كېلىپ ئوغرىلىقچە پامىرغا كىردى.

مىلادىيە 1890 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 16 ـ يىلى) روسىيە ئوفتسېرى يانئوف قوشۇن باشلاپ كېلىپ پامىرغا تاجاۋۇز قىلدى. ئەنگلىيە ئوفتسېرى يوڭخوسباند يوشۇرۇنچە پامىرغا كىردى.

مىلادىيە 1891 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 17 ـ يىلى) تاۋمو گەنسۇ ـ شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى بولدى، راۋېڭچې گەنسۇ ـ شىنجاڭ پەرمانبەردارلىقىغا تەيىنلەندى.

يانئوف پامىردىن سومانتاش ـ چېەنلوك تۆھپە خاتىرە تېشىنى ئوغرىلاپ كەتتى. روسىيە ئوفتسېرى ئۇانوف قوشۇن باشلاپ كېلىپ پامىرغا تاجاۋۇز قىلدى. جۇڭگو ئەمەلدارى روسىيە تەرەپكە نوتا يوللاپ، چوك ـ كىچىك پامىر جۇڭگونىڭ زېمىنى، روسىيە تەرەپ باش ۋالىيسى چېگرا پاسلىغىچىلا بارسا بولىدۇ، دېدى.

مىلادىيە 1892 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ نىڭ 18 ـ يىلى) يانئوف ئىككىنچى قېتىم پامىرغا تاجاۋۇز قىلىپ، جۇڭگو قاراۋۇلخانىسىنى ئىشغال قىلىۋالدى. جۇڭگو بىلەن روسىيە پامىر چېگرا مەسىلىسى ئۈستىدە سۆھبەتلىشىشكە باشلىدى.

مىلادىيە 1893 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈ

نىڭ 19 - يىلى) جۇڭگو بىلەن روسىيە «بارلىق تېغى قايتۇرۇۋېلىش كېلىشىمنامىسى»نى ئىمزالىدى.

مىلادىيە 1894 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 20 - يىلى) «جۇڭگو - روسىيە قازاقستان تەۋەلىكىنى كېڭىشىپ بېكىتىش شەرتنامىسى» ئىمزالاندى. روسىيە تەرەپنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشى ئارقىسىدا، پامىر چېگرىسىنى ئايرىش مۇھىمىنى داۋاملاشتۇرۇشقا مۇمكىن بولمىدى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى روسىيە تەرەپكە نوتا يوللاپ تاكى رازى بولغۇدەك چۈشەنمىش ھاسىل قىلغانغا قەدەر 1884 - يىلدىكى كېلىشىمنى ئاساس قىلىش ھوقۇقىنى ساقلاپ قالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئەنگلىيە بىلەن روسىيە خۇپىيانە كېڭىشىپ پامىرنى بۆلۈشۈۋالدى.

شۆبېتسارىيىلىك سۈتن ھېدىن تۇنجى قېتىم شىنجاڭغا ئېكسپېدىتسىيە قىلىشقا كېلىپ، ئىككى يىلدىن كېيىن دۆلىتىگە قايتىپ كەتتى.

مىلادىيە 1895 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 21 - يىلى) روسىيە بىلەن ئەنگلىيە ھۆججەتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ، جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ ھالدا جۇڭگو زېمىنى پامىرنى خۇپىيانە بۆلۈشۈۋالدى.

چارروسىيە تۈرپاندا تۈرۈشلۇق كونسۇلخانىسىنى ئۈرۈمچىگە كۆچۈرۈپ كېلىپ، باش كونسۇلخانا دەپ ئاتىدى.

دىخۇادىن شىخۇ، ئىلى، تارباغاتايغىچە؛ تۈرپاندىن كۇچا، ئاقسۇ، قەشقەرغىچە بولغان جەنۇب - شىمال ئىككى يولنىڭ ئېلېكتر لىنىيىسى تولۇق قۇراشتۇرۇلۇپ بولۇندى.

راۋېگچى گەنسۇ، شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى بولدى، مەنسەپ نامى كېيىنكى يىلى بېرىلدى.

مىلادىيە 1896 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 22 - يىلى) جۇڭگو بىلەن روسىيە بىرلىكتە جۇڭگو - روسىيە «داۋشىك» بانكىسىنى قۇرۇش بويىچە «بانكا توختامى»نى ئىمزالىدى، شاڭخەيدە باش شۆبە بانكا قۇرۇلدى. كېيىن ئۈرۈمچى، ئىلى، قەشقەرلەردە شۆبە بانكىلار قۇرۇلدى.

«جۇڭگو - روسىيە مەخپىي كېلىشىمى» ئىمزالاندى.

بارىكۆل - ئۈرۈمچى ئېلايىتىنىڭ ۋالىيسى دىڭ جېندو گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ پەرمانبەردارلىقىغا ئۆستۈرۈلدى.

مىلادىيە 1897 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 23 - يىلى) بارىكۆل - ئۈرۈمچى ۋالىيسى، قوشۇمچە تەپتىش پەن شياۋسۇ مەنسەپكە ئولتۇرۇپ، جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ ئالاقە ئىشلىرىنى بېجىردى.

مىلادىيە 1898 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 24 - يىلى) جاۋئېرشۈن گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری بولدى.

مىلادىيە 1899 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 25 - يىلى) ۋېن گۈاڭ گەنسۇ - شىنجاڭغا پەرماندار بولدى.

شىنجاڭدا كانچىلىق باش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، روسىيىنىڭ شەمەي ئۆلكىسى بىلەن «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ بىرلىكتە ئالتۇن كانى قۇرۇش توختامى» تۈزۈلدى.

مىلادىيە 1900 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 26 - يىلى) يېخېتۈەن ھەربىكىتى پارتلىدى. تېخى جىن يېخېتۈەن تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى جىيۈڭ ئىلىغا كېلىپ پائالىيەتنى قانات يايدۇردى.

چارروسىيە ئىلى، ئالتاي چېگرا بويلىرىغا ئەسكەر توپلىدى ھەمدە ئىلىغا ئەسكەر كىرگۈزدى.

مىلادىيە 1902 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 28 - يىلى) ئىلىدا ھەربىي ئىشلار تېز يېتىشتۈرۈش مەكتىپى (شۈتاڭى) قۇرۇلدى. ئۈرۈمچى (دىخۇا) دە سىياسىي قانۇن مەكتىپى ۋە چارلىغۇچى ساقچى (مىرشاپ) مەكتىپى قۇرۇلدى.

پەن شياۋسۇ گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى بولدى. جۇخاۋ گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری بولدى. دىخۇا (ئۈرۈمچى) دا شىنجاڭ باج باش ئىدارىسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى شىنجاڭدا ئوچ مەكتەپ، بىر بۇاستە قاراشلىق ئايماق، بىر ئايماق تەسىس قىلىندى، تىڭدىن بىرى، ناھىيىدىن توققۇزى كۆپەيتىلدى، ئىككى ناھىيە ئايرىپ چىقىلدى. مەكتەپ (فۇ)، نازارەت، ئايماقلار تۆت ۋىلايەتكە قاراشلىق قىلىپ ئايرىلدى. گۈاڭشۈنىڭ 8 - يىلىدىن 28 - يىلىغىچە ۋىلايەت تۆت، مەكتەپ ئالتە، تىڭ 11، بۇاستە قاراشلىق ئايماق ئىككى، ئايماق بىر، ناھىيە تۆت، ئايرىپ چىقىلغان ناھىيە ئىككى بولدى.

ياپونىيىلىك داگۇ گۈاڭرۇي، دۇبىيەنجېشىن قاتارلىقلار، گېرمانىيىلىك سمون، گرۇنۇبدىل قاتارلىقلار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئوغرىلاش ئۈچۈن شىنجاڭغا كىردى.

مىلادىيە 1903 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ نىڭ 29 - يىلى) ۋۇ يىنشۈن گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری بولدى.

ئىلىدىن روسىيىنىڭ ئالمۇتىغا بېرىپ ئوقۇشقا ئو-
قۇغۇچى ئەۋەتىلىشكە باشلىدى.

مىلادىيە 1904 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ-
نىڭ 30 - يىلى) شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا يېڭى
ئەسكەر كۆپەيتىلىپ، مەشىق قىلدۇرۇلدى.

گېرمانىيىلىك لېكوك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى
ئوغرىلاش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلدى.

مىلادىيە 1905 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ-
نىڭ 31 - يىلى) لېەن كۇي گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ باش
مۇپەتتىشى بولۇپ تەينىلەندى، ئۇ كېلىپ ۋەزىپىگە
ئولتۇرۇشتىن ئىلگىرى ئىشلارنى ۋۇيىنسۇن بىر ياق-
لىق قىلىپ تۇردى.

دىخۇا (ئۇرۇمچى) دىكى سابىق بىلىم يۇرتى ئالىي
مەكتەپكە ئۆزگەرتىلىپ، چەت ئەل تىلى دەرسى ئۆتۈ-
لۈشكە باشلىدى.

مىلادىيە 1906 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭ-
شۈنىڭ 32 - يىلى) ۋاڭ شۇنەن گەنسۇ - شىن-
جاڭنىڭ پەرمانبەردارلىقىغا ئۆستۈرۈلدى.

جۇڭگو - روسىيە «داۋشېك» بانكىسى چېگرا تۈر-
غات تاغ ئېغىزىدىن قەشقەرغىچە بولغان يولنى ياساشقا
20 مىڭ رۇبلى قەرز پۇل بەردى.

ئەنگلىيىلىك باستىر دىخۇا (ئۇرۇمچى) دا خرىس-
تىئان (ئىسا) چېركاۋى قۇردى.

مىلادىيە 1907 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ-
نىڭ 33 - يىلى) دىخۇا (ئۇرۇمچى) دا ئادەتتىكى پېدا-
گوگىكا مىنىپى ئېچىلىپ، ئۇلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ
قۇرۇلدى.

چاڭ گېڭ «خۇيغېڭ» بانكىسىدىن بىر مىليون
سەر كۈمۈش قەرز ئېلىپ، ئىلى قوشۇنىنى ئۆزگەرتىپ
تەشكىللىدى.

جۇڭگو - روسىيە «تارباغاتاي تەۋەلىكىدىكى جۇڭ-
گو - روسىيە چېگرىلىنىدىغان جايلارنى تەكشۈرۈش ۋە
تاختاي تۇرغۇزۇش ھۆججىتى» ئىمزالاندى.

قۇمۇل دېھقانلىرى ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ئېكسپىلاتا-
سىيىسىگە قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

مىلادىيە 1908 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈ-
نىڭ 34 - يىلى) شىنجاڭدا ماۋارىپ ئىشلىرىنى باشقۇ-
رۇش ئورگىنى تەسىس قىلىنىپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ
ماۋارىپ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

ياڭ زۇڭشۇ خوبېيدىن 343 سەركەردە - لەشكەر
ئېلىپ، ئىلىغا يېتىپ كەلدى.

ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق سەييارە ئەمەل-
دارى مارگىيې كونسۇل دەپ ئاتالدى.

ياپونىيىلىك جۇرۇيچاۋ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى-
نى ئوغرىلاش ئۈچۈن شىنجاڭغا كىردى.

مىلادىيە 1909 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شۈەن-
تۇڭنىڭ تۇنجى يىلى) ئىلىدا قوشۇنلار يېڭىدىن ئايرى-
لىپ مەشىق قىلدۇرۇلدى.

مىلادىيە 1910 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شۈەنتۇڭ-
نىڭ 2 - يىلى) يۈەن داخۇا گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ باش
مۇپەتتىشى بولدى.

مىلادىيە 1911 - يىلى (چىڭ سۇلالىسى شۈەنتۇڭ-
نىڭ 3 - يىلى) چارروسىيە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمە-
تىگە ئالتە تۈرلۈك يولسىز تەلەپنى قويدى. چارروسىيە
موڭغۇل ئەكسىيەتچى بەگ - تۈرىلىرىنى مۇستەقىل
بولۇشقا قۇتراتتىپ، ئالتايغا قوشۇن باشلاپ كېلىپ تا-
جاۋۇز قىلدى. چارروسىيە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ
ھەرقايسى جايلىرىدا قانۇنسىز ھالدا روسىيە مۇھاجىر-
لىرىنى كۆپەيتىشنى تېزلەتتى.

جى رۇي ئىلى سانغۇنلۇقىغا يۆتكەلدى. چېن جە-
تاڭ گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری بولدى.

مىلادىيە 1912 - يىلى (مىنگونىڭ تۇنجى يىلى)
1 - ئايدا، شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئىلىدىكى قوزغىلىڭى
غەلبە قىلىپ، شىنجاڭ ئىلى باش تۇتۇق مەھكىمىسى
رەسمىي قۇرۇلدى.

2 - ئايدا، قۇمۇلدا تۇمۇر خەلىپە رەھبەرلىكىدە-
كى دېھقانلار قوزغىلىڭى پارتلىدى.

3 - ئايدا، شىنجاڭ باش مۇپەتتىشى تۇتۇق دەپ
ئاتىلىدىغان بولدى.

4 - ئايدا، شىنجاڭ، ئىلى ئىككى تەرەپ تارباغا-
تايدا سۇلھەلەشتى. يۈەن داخۇا ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا
بېرىپ شەرققە قايتتى، تۇتۇقلۇق ۋەزىپىسىنى يۈەن
خۇڭيۇ ئۇتكۈزۈۋالدى.

5 - ئايدا، چارروسىيە ئۆتكەن 200 دىن ئارتۇق
ئەسكەر ئىلىغا تاجاۋۇز قىلدى. ببيجىڭ ھۆكۈمىتى ياڭ
زېڭشىننى تۇتۇقلۇق ۋەزىپىسىگە، قوشۇمچە خەلق ئىش-
لىرى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلىدى.

6 - ئايدا، چارروسىيىنىڭ 840 كىشىلىك قوشۇ-
نى قەشقەرگە تاجاۋۇز قىلدى. چىرا يېزىسىدا روسىيىگە
قارشى ۋەقە يۈز بەردى.

7 - ئايدا، ئىلى تەرەپ شىنجاڭ، ئىلى 11 مادده-
لىق سۇلھەمىگە ئىمزا قويدى. شىنجاڭ ئىلى باش
تۇتۇق مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چېگرىنى
تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى.

مىلادىيە 1913 - يىلى (مىنگونىڭ 2 - يىلى)
2 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك كېڭىشى قۇرۇلۇپ،

كېڭەشنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى قويۇلدى.

6 ـ ئايدا، چارروسىيە موڭغۇل قوشۇنلىرىنى ئالـ تايغا تاجاۋۇز قىلىشقا كۈشكۈرتتى.

مىلادىيە 1914 ـ يىلى (مىنگونىڭ 3 ـ يىلى)

2 ـ ئايدا، يالڭ زېڭشىن بېيجىڭ ھۆكۈمىتىگە مەلۇمات يوللاپ، ئىلىنىڭ چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى باسقاقبـ گىنى مۇھاپىزەتچى باسقاقبېگىگە ئۈزگەرتىپ، شىنـ جاڭنىڭ بىر تۈتاش باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرگۈزـ دى.

مىلادىيە 1915 ـ يىلى (مىنگونىڭ 4 ـ يىلى)

1 ـ ئايدا، يالڭ زېڭشىن ھەرقايسى ۋالىيلارغا ئەپيۇن ئۆستۈرۈشنى چەكلەش كېرەكلىكى، ئۇنداق قىلمىسا قاتتىق بىر تەرەپ قىلىنىدىغانلىقى، ئەپيۇن تېرىغۇچـ لار ئىسىپ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقى توغرىسىدا مەخپىي پەرـ مان چۈشۈردى.

6 ـ ئايدا، جۇڭگو بىلەن روسىيە قورغاس دەريا ۋادىسىنى بۆلۈشۈۋېلىش توغرىسىدا سۆھبەتلەشتى، ئىككى تەرەپ «جۇڭگو ـ روسىيە قورغاس دەريالىق چېگرىسىنى ئايرىش كېلىشىمى»نى ئىمزالىدى.

7 ـ ئايدا، ئالتاينىڭ ئىش بېجىرگۈچى ئەمەلدارى لېۋچاڭبىڭ ئالتاينى شىنجاڭ تەۋەلىكىگە كىرگۈزۈشكە تۇتۇش قىلدى.

8 ـ ئايدا، ئەنگلىيە بىلەن روسىيە شىنجاڭدا قانۇنسىز ھالدا مۇھاجىرلارنى كۆپەيتتى، ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، روسىيە كۆپەيتكەن «روسىيە مۇھاجىرلـ رى» 10 مىڭدىن، ئەنگلىيە جەنۇبىي شىنجاڭدا كۆپەيتـ كەن «ئەنگلىيە مۇھاجىرلىرى» تۆت مىڭدىن ئاشقان.

شۇ يىلى، يۈەن شىكەي قۇمۇل ۋاڭى شامەخسۇنقا «قوش چىنۋالڭ» لىق ئاتىقىنى بېرىپ، ئىمتىيازىنى ساقلاپ قېلىشىغا ھەم ئەسلىدىكى زېمىنى ۋە ئاھالىسـ نى مىراس قالدۇرۇشىغا رۇخسەت قىلدى.

مىلادىيە 1916 ـ يىلى (مىنگونىڭ 5 ـ يىلى)

7 ـ ئايدا، يالڭ زېڭشىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ باشلىقى ۋە قوشۇمچە ھەربىي ۋالىسى بولدى.

11 ـ ئايدا، يالڭ زېڭشىن قاتارلىقلار كېڭىشىپ، تاربا‌غاتاي مەسلىھەتچى ئەمەلدارىنى ۋالىي بولۇشقا تەكـ لىپ قىلىپ، شىنجاڭنىڭ بىر تۈتاش باشقۇرۇش تەۋەـ لىكىگە كىرگۈزدى.

شۇ يىلى، روسىيىنىڭ قارا كۆل تەۋەسىدىكى قا‌ـ زاق، بۈيرۇت (قىرغىز) چارۋىچىلىرى چارروسىيە ھۆكۈمىتىنىڭ مەجبۇرىي ئەسكەرلىككە تۇتۇشىغا قارشى چىقىپ، ئارقا ـ ئارقىدىن جۇڭگو شىنجاڭنىڭ تارباغا‌ـ تاي، ئىلى، ئاقسۇ، قەشقەر قاتارلىق جايلىرىغا ئەخمـ

ئەن 300 مىڭدىن ئارتۇق كىشى قېچىپ كەلدى.

مىلادىيە 1917 ـ يىلى (مىنگونىڭ 6 ـ يىلى)

شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزىدە بىر پېداگوگىكا مەكـ تىپى قۇرۇلۇپ، ئوقۇغۇچىسى 40 قا يەتتى ھەم ئۇنىڭـ غا قوشۇمچە قىلىپ گومىن (ئاۋام) مەكتىپى تەسىس قىلىندى. ئۇلكە مەركىزىدىن باشقا جايلاردا ئالتە ئو‌ـ رۇندا ئالىي باشلانغۇچ مەكتەپ، 52 ئورۇندا گومىن (ئاۋام) مەكتىپى، ئۇچ ئورۇندا خۇسۇسىيلار ئاچقان گومىن (ئاۋام) مەكتىپى، بىر ئورۇندا ناھىيە قۇرغان پەرزەنتلەر گومىن (ئاۋام) مەكتىپى تەسىس قىلىندى. 32 ئورۇندا ئەنزۇچە مەكتەپ تەسىس قىلىندى. ئۇلـ كىلىك قىزلار ئوقۇتۇرا مەكتىپى قۇرۇلۇپ، بىر سـ ىنىپ ئېچىلىپ 30 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

مىلادىيە 1918 ـ يىلى (مىنگونىڭ 7 ـ يىلى)

5 ـ ئايدا، ئەنگلىيىنىڭ قۇترىتىشى بىلەن مەمتىلىخان كۇچادا توپىلاڭ كۆتۈردى. يالڭ زېڭشىن كۇچا ھاكىمى چېن زۇڭچى ۋە پاشاپ قادىرغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ توپىلاڭنى باستۇردى.

كۇز ۋە قىش پەسلىدە شىنجاڭغا قېچىپ چىققان روسىيە تەۋەلىكىدىكى قازاقلار ۋە بۇيرۇتلار ئارقا ـ ئارقىدىن روسىيىگە قايتتى.

مىلادىيە 1919 ـ يىلى (مىنگونىڭ 8 ـ يىلى)

7 ـ ئايدا، ئالتاي رەسمىي شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ باش‌ـ قۇرۇش تەۋەلىكىگە كىرگۈزۈلۈپ، ئالتاي ۋىلايىتى تە‌ـ سىس قىلىندى. چېگىخۇا (ئالتاي)، بۇرچىن، بۇرۇل‌ـ تۇقاي، قاباـ جىمنەي ناھىيىسىدىن ئىبارەت بەش ناھىيە ئۇنىڭغا قاراشلىق قىلىندى.

جۇڭگو ئەنگلىيىنىڭ ماكونى شىركىتىدىن 200 مىڭ فوند ستېرلىڭ قەرز پۇل ئېلىپ، لەنجۇ، دىخۇا (ئۈرۈمچى)، قەشقەر قاتارلىق جايلارغا 25 ۋاتلىق ياي نۇرلۇق سىمسىز تېلېگراممـا ئاپپاراتى ئورناتتى.

مىلادىيە 1920 ـ يىلى (مىنگونىڭ 9 ـ يىلى)

1 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە، روسىيە ئاق گۋاردىيىچىلىرـ ـ دىن دۇتوف، ئالېنكوف، باچېچ قاتارلىقلار ئارقا ـ ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ، جۇڭگونىڭ ئىلى، تارباغاتاي چېگرىسىغا قېچىپ كەلدى. جۇڭگو تەرەپ ئۇلارنىڭ قۇرالسىزلانغاندىن كېيىن چېگرىدىن كىرىشىگە قوشۇل‌ـ دى. ئالېنكوفنىڭ تەخمىنەن 4 مىڭ كىشىلىك قوشۇنى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىلىغا كەلدى. باچېچنىڭ تەخمىنەن 11 مىڭ كىشىلىك قوشۇنى تارباغاتايغا كەلـ دى. شىنجاڭ روسىيىنىڭ مەغلۇبىيەتچى قوشۇنلىرىنى نازارەت قىلىش توغرىسىدا 15 ماددىلىق نىزامنامە تۈـ زۈپ چىقتى.

شۇ يىلى قارا شەھەر، خوتەن ۋىلايەتلىرى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا ئۈرۈمچى (دىخوا)، قاراشەھەر، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت 8 ۋىلايەت، 59 ناھىيە بار بولدى. شىنجاڭ تاش يول ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئۈرۈمچى (دىخوا) دىن گۇچۇڭغىچە بولغان تاش يول ياسىلىشقا باشلىدى. پۈتۈن ئۇلىنىڭ تېلېگرامما لىنىيىسى 5407 كىلومېتىرغا يەتتى.

مىلادىيە 1921 - يىلى (مىنگونىڭ 10 - يىلى) 3 - ئايدا، ياڭ زېڭشىن قەشقەر ۋالىيسى جۇرۇيچىغا ئەنگلىيە كونسۇلىغا نوتا يوللاپ، 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئەنگلىيە سودىگەرلىرىنىڭ «ئەڭ مەنپەئەتدار دۆلەت مۇئامىلىسى» دىن بەھرىمەن بولۇشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا توشۇپ ساتقان مالىلىرىدىن بىردەك قائىدە بويىچە باج ئېلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى.

8 - ئايدا، ياڭ زېڭشىن موڭغۇلىيە ئەمەلدارىغا جاۋاب نوتا يوللاپ، جۇڭگو، روسىيە، موڭغۇلىيە تەرەپنىڭ كېلىشىمى بويىچە، ئۇرانقاي رايونىنىڭ تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ ئايتونومىيە دائىرىسىدە ئەمەس، بەلكى شىنجاڭنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىغا تەۋەلۈق ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى. شىنجاڭ قوشۇنلىرى يەنە بىر قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ، ئالتاي تاغلىرىغا قېچىپ بېرىۋالغان باچېچ باشچىلىقىدىكى ئاق گۇاردىيىچىلەرنى قورشاپ يوقاتتى.

9 - ئايدا، لېۋ شىسىڭ بىلەن ئى · پوگودىن تارباغاتايدا 11 ماددىلىق «روسىيە سوۋېت فېدېراتسىيىسى جۇمھۇرىيىتى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ جۇڭخوا مىنگو چېگرىسى ئىچىگە كىرىپ ئالتاي رايونىدىكى ئاقلار قوشۇنلىرىنى قورشاپ يوقىتىشى توغرىسىدا كېلىشىم» ئىمزالىدى.

12 - ئايدىكى ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، شىنجاڭدا «ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىلىپ، بوز يەرلەر ئېچىلىپ»، يەتتە يىلدا تېرىلغۇ يەر بىر مىليون مودىن ئاشقان. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياسالغان ئۆستەڭلەر بىر مىليون مودىن ئارتۇق يەرنى سۇغىرالايدىغان بولغان.

شۇ يىلى، شىنجاڭدىكى سەككىز ۋىلايەت (داۋ) سەككىز رايون (چۈ) قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، ۋالىيلار مەمۇرىي ئەمەلدارغا ئۆزگەرتىلدى.

مىلادىيە 1922 - يىلى (مىنگونىڭ 11 - يىلى) 3 - ئايدا، ياڭ زېڭشىن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىنگىلىزلار مەھەللىسى كېلىشىمىنى بىكار قىلىشنى قارار قىلدى.

4 - ئايدا، شىنجاڭ چېرىكلەرنىڭ ئالتاي تاغلىرىغا بېرىپ ئالتۇن قېزىشىغا ئالاقىدار سەككىز ماددىلىق نىزامنامىنى ئېلان قىلدى.

7 - ئايدا، ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى سكرىن ۋەزىپىگە ئولتۇردى.

8 - ئايدا، رۇسلار ئالتاي تېغىدىكى مۇداپىئە قاراۋۇلخانىسى بولغان ئايۇبايدا چېگرا ئاتلاپ ئەسكەر تۇرغۇزدى. ئالتاي ۋالىيسى بۇ ئىش تۇپەيلىدىن روسىيە چېگرا ئىشلىرى مەھكىمىسىگە نوتا تاپشۇردى.

بۇرھان شەھىدى قاتارلىقلار ياڭ زېڭشىنغا قارشى مەخپىي گۇرۇپپا قۇردى.

1923 - يىلى (مىنگونىڭ 12 - يىلى) شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودا سومىسى 18 مىليون 173 مىڭ رۇبلىغا يېتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا 4800 تونىنا قوي يۇڭى چىقىرىلدى.

1924 - يىلى (مىنگونىڭ 13 - يىلى) 5 - ئايدا، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى «جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ ھەل قىلىنمىغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش پروگراممىسى توغرىسىدىكى كېلىشىمى»نى ئىمزالىدى.

10 - ئايدا، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزئارا كونسۇل ئەۋەتىش كېلىشىمى ھاسىل قىلىپ، جۇڭگو تەرەپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى تاشكەنت، ئالمۇتا، شەمەي، زەيسان ۋە ئەنجاندا كونسۇلخانا تەسىس قىلىدىغان؛ سوۋېت تەرەپ ئۈرۈمچى، قەشقەر، غۇلجا، تارباغاتاي ۋە چېگخوا (ئالتاي) دا كونسۇلخانا تەسىس قىلىدىغان بولدى. ئىككى تەرەپ ئايرىم - ئايرىم دىخوا (ئۈرۈمچى) بىلەن شەمەي (كېيىن تاشكەنتكە ئۆزگەرتىلگەن) دە باش كونسۇلخانا تەسىس قىلىدىغان بولدى. كېيىنكى يىلى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى بۇ كېلىشىمنى تەستىقلىدى ھەم ئىجرا قىلىشقا رۇخسەت قىلىندى.

1925 - يىلى (مىنگونىڭ 14 - يىلى) 8 - ئايدا، دىخوا (ئۈرۈمچى)، قەشقەر بىلەن بېيجىڭنىڭ رادىئو خەۋەرلىشىش لىنىيىسى ئىشقا كىرىشتى.

شۇ يىلى شىنجاڭ ئاپتوموبىل شىركىتى قۇرۇلدى ھەم شوپۇر تەربىيىلەش مەكتىپى قۇرۇلۇپ، بۇرھان شەھىدى مەكتەپ مۇدىرى بولدى. «داۋشىڭ» بانكىسىنىڭ دىخوا (ئۈرۈمچى) شۆبىسى تاقالدى.

1926 - يىلى (مىنگونىڭ 15 - يىلى) 1 - ئايدا، بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مالىيە مىنىستىرلىقى ياڭ زېڭشىنغا مەخپىي پەرمان چۈشۈرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى قەغەز پۇلىنى ئوبوروت قىلىشنى چەك-

لىدى.

2 ـ ئايدا، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى سۇڭ ياۋ، بەي خەيپىڭ، سو زىشەنلەر شىنجاڭغا گومىنداڭ پىرقىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن كەلدى. بۇ چاغدا پۈتۈن شىنجاڭدا گومىنداڭ ئەزاسىدىن 198 كىشى بار ئىدى.

9 ـ ئايدا، جۇڭگو ـ روسىيە «داۋشېڭ» بانكىسى بىردەك تىجارەتتىن توختىتىلىپ، ھېسابى ئېنىقلاندى.

شۇ يىلى شىنجاڭدىكى ئاھالە 2 مىليون 683 مىڭ 305 كىشى ئىدى.

سوۋېت ـ شىنجاڭ سودا شىركىتى قۇرۇلدى. شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان ئېكسپورت سوممىسى 10 مىليون 331 مىڭ روبلى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا بولغان ئېكسپورت سودا سوممىسى 6 مىليون 92 مىڭ روبلى بولدى.

1927 ـ يىلى (مىنگونىڭ 16 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا، دىخوا (ئۈرۈمچى) ئاپتوموبىل تراڭسپورت باش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

10 ـ ئايدا، دىخوا (ئۈرۈمچى) دا ئاددىي ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى قۇرۇلدى.

دىخوا (ئۈرۈمچى) دا تېلېگراممىا ئىشلىرىنى باشقۇرۇش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى، ھەرقايسى جايلاردا 2 ـ دەرىجىلىك ئىدارىدىن سەككىزى، 3 ـ دەرىجىلىك ئىدارىدىن 11 ى، تېلېگراممىاخانىدىن ئالتىسى قۇرۇلدى.

1928 ـ يىلى (مىنگونىڭ 17 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا ياڭ زېڭشىن تېلېگراممىا يوللاپ، جياڭ جېيشىنى ھىمايە قىلىپ، شىنجاڭنىڭ «گومىن ھۆكۈمىتىگە بويسۇنۇش» غا قاتنىشىنى جاكارلىدى ھەمدە ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىدى.

7 ـ ئايدا، ياڭ زېڭشىن ئۇلكە رەئىسى، قوشۇمچە باش قوماندان بولدى. دىخوا (ئۈرۈمچى) دا «7 ـ ئىيۇل سىياسىي ئۆزگىرىشى» يۈز بېرىپ، تاشقى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى پەن ياۋنەن ياڭ زېڭشىننى ئېتىپ ئۆلتۈردى. جىن شۇرېن قوشۇن باشلاپ كېلىپ سىياسىي ئۆزگىرىشنى باستۇرۇپ، پەن ياۋنەن قاتارلىقلارنى ئۆلتۈردى.

11 ـ ئايدا، ئەنجىلىك ھۆكۈمىتى جىن شۇرېننى ئۇلكە رەئىسلىكىگە رەسمىي تەينىلەندى.

شۇ يىلى، «پۈشىن» توقۇمچىلىق چەكلىك شىركىتى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، ئېيىغا 10 جاڭ لىق پاختا رەختتىن 2000 توپ ئىشلەپچىقاردى. جىن شۇرېن ھەربىي مەكتەپ قۇردى ھەم ئۆزى مەكتەپ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىدى.

1929 ـ يىلى (مىنگونىڭ 18 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا، جىن شۇرېن گومىن ھۆكۈمىتىگە ھەمدە جياڭ جېيشىغا تېلېگراممىا يوللاپ: دىخوا (ئۈرۈمچى) دا تۈرۈشلۇق سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئاغزاكى كېڭەشكەنلىكىنى، ئىككى تەرەپنىڭ ئەسلىدىكى ھالەتنى ساقلاپ قېلىپ، ئۆزئارا كونسۇل تۈرغۇزۇپ، ئادەتتىكىدەك ئىش بېجىرىشنى ئېتىراپ قىلىپ، كونسۇللارنى قايتۇرمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

1930 ـ يىلى (مىنگونىڭ 19 ـ يىلى) 4 ـ ئايدا، دىخوا (ئۈرۈمچى) دا ئاھالىلەر تېلېفونى ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، تېلېفون ئىدارىسىدىن بىرى قۇرۇلۇپ، 12 تېلېفون قويۇلدى.

6 ـ ئايدا، قۇمۇل ۋاڭى شامەخسۇت كېسەل بىلەن ئۆلۈپ، قۇمۇلدا تۈرۈشلۇق قىسىملارنىڭ شجاڭى لېۋ شىيەڭ قاتارلىقلار ۋاڭلىق سۈيۈرغال تۇزۇمىنى بىكار قىلىپ، «يەرلىك تۇراقلىق ئەمەلدارلىقنى يۈتكىلىدىغان ئەمەلدارلىققا ئۆزگەرتىش» نى تەشەببۇس قىلدى.

شۇ يىلى، شىنجاڭدا دىخوا (ئۈرۈمچى) دىن گۇڭچۇڭخەچە، گۇچۇڭدىن قۇمۇل، شىڭشىڭشىياغچە بولغان تاش يول ياسىلىشقا باشلىدى.

1931 ـ يىلى (مىنگونىڭ 20 ـ يىلى) 2 ـ ئايدا، قۇمۇلنىڭ شوپۇل دېگەن يېرىدە يۈز بەرگەن ۋەقە دېھقانلار قوزغىلىڭىغا سەۋەبچى بولدى.

5 ـ ئايدا، ماجۇڭيىڭ تۇنجى قېتىم شىنجاڭغا كىردى.

6 ـ ئايدا، ئەنجىلىك ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسى جىن شۇرېننى چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىنى قوشۇمچە ئۇتەشكە تەينىلەپ، ھەربىي ئىشلارغا رىيا سەتچىلىك قىلدۇردى.

7 ـ ئايدا، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى جىن شۇرېن، جۇرۇچى، لۇ شياۋزۇ، گاۋ بىچىڭ، بەي يۈشيۇ، لى چيا، ساۋ چۇبىنلارنى شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ پارتىيە ئىشلىرى ئالاھىدە خادىملىقىغا تەينىلىدى.

8 ـ ئايىنىڭ 11 ـ كۈنى، ئۇلكە ئارمىيىسى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى بىلەن لياۋ دۇندە قاتتىق جەڭ قىلدى، ئۇلكە ئارمىيىسى مەغلۇپ بولۇپ چېكىندى.

10 ـ ئايدا، جىن شۇرېن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «شىنجاڭ ـ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى» ئىمزالىدى.

شۇ يىلى، ياۋروپا ـ ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتى شاڭخەي ـ شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىگە بىرىنچى قېتىم رەسمىي ئايروپىلان قاتناتقۇزدى.

1932 ـ يىلى (مىنگونىڭ 21 ـ يىلى) 2 ـ ئايدا، ئەنجىڭ ھەربىي سىياسىي بۆلۈمى ماجۇڭيىڭنى يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 36 ـ شىنىڭ شجاڭلىقىغا تەيىنلىدى.

ياز پەسلىدە، جىن شۇرېن شېڭ شىسەينى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قىلىپ تەيىنلىدى.

12 ـ ئايدا، گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى رەسمىي قۇرۇلدى.

1933 ـ يىلى (مىنگونىڭ 22 ـ يىلى) 2 ـ ئايدا، شەرقىي شىمال ياپونىيا قارشى پىدائىي قوشۇنىدىن 2500 كىشى مۇھەممەت لۇيجاڭ جېڭ رۇنچېڭنىڭ باشچىلىقىدا سوۋېت ئىتتىپاقى تېررىتورىيىسىدىكى ئومىسك ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلدى. شەرقىي شىمال قوشۇنىدىن تەخمىنەن 21 مىڭ 500 كىشى ئىلگىرى كېيىن بولۇپ شىنجاڭغا كېلىپ، تارباغاتاي، ئىلى، دىخۇا (ئۈرۈمچى) قاتارلىق جايلارغا جايلاشتى. ماجۇڭيىڭ ئىككىنچى قېتىم شىنجاڭغا كىردى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ماچۇەنلۇ ئۆلكە مەركىزىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلدى.

3 ـ ئايدا، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى جېڭ رۇنچېڭنىڭ قىسىملىرى دىخۇا (ئۈرۈمچى) گە كىردى.

4 ـ ئايدا، دىخۇا (ئۈرۈمچى) دا «12 ـ ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشى يۈز بەردى. شېڭ شىسەي ۋاقىتلىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ دۇبەنى بولدى. جىن شۇرېن خىزمەتتىدىن ئىستېپا بېرىدىغانلىقى توغرىسىدا تېلېگراممىا يوللىدى.

6 ـ ئايدا، خۇاڭ مۇسۇڭ گومىنداڭنىڭ ئەۋەتىشى بىلەن دىخۇا (ئۈرۈمچى) غا يېتىپ كەلدى. شېڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ قوشۇنلىرى زىنىچۇەندە ئۇرۇش قىلدى، ماجۇڭيىڭ ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولدى.

8 ـ ئايدا، ئەنجىڭ ھۆكۈمىتى لیۇ ژېنلۇڭ، شېڭ شىسەي، جاڭ پېيىۋەنلەرنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى دەپ جاكارلىدى. لیۇ ژېنلۇڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىنى، شېڭ شىسەي چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىنى، جاڭ پېيىۋەن ئىلىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش نازىرلىقى ۋە يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 8ـ شىنىڭ شجاڭلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

9 ـ ئايدا، شېڭ شىسەي بىلەن ما جۇڭيىڭ يەنە بىر قېتىم ئۇرۇش قىلدى.

11 ـ ئايدا، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قەپەستىن چىقتى.

1934 ـ يىلى (مىنگونىڭ 23 ـ يىلى) 2 ـ ئايدا، ماجۇڭيىڭ سوۋېت ئارمىيىسى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىندى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» يوقىتىلدى.

4 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «سەكىز مادداىلىق خىتابنامە»نى ئېلان قىلدى. تۆنجى قېتىملىق شىنجاڭ ئاۋام قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى.

5 ـ ئايدا، لى رۇڭجەن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى بولدى.

8 ـ ئايدا، شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بىرلەشمىسى («جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمە») قۇرۇلدى. شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە قوشۇنىغا جاھانگىرلىككە قارشى قوشۇن دەپ نام بېرىلدى.

10 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1935 ـ يىلى (مىنگونىڭ 24 ـ يىلى) 1 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى قۇرۇلغانلىقى رەسمىي جاكارلاندى. خې يۈجۇ ئىنىستىتۇتنىڭ باشلىقى بولدى.

5ـ ئايدا، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 5 مىليون روبلى قەرز ئېلىش توختامىغا ئىمزا قويدى.

7 ـ ئايدا، جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمە تۆنجى قېتىم ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى، شېڭ شىسەي بىرلەشمىنىڭ باشلىقى بولدى. سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى (جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى) يۇ شيۇسۇڭ باش كاتىپ بولدى.

1935 ـ يىلىدىن 1936 ـ يىلىغىچە يۇ شيۇسۇڭ قاتارلىق سوۋېت كومپارتىيىسىگە كىرگەن 20 دىن ئارتۇق جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەزالىرى شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنائەن سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتىلدى، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆچكە يول قويماسلىق پرىنسىپىنى، يەنى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ سالاھىيىتىنى ئاشكارىلاشقا يول قويماسلىق، پارتىيە تەشكىلىنى كېڭەيتىشكە يول قويماسلىق، كومۇنىزمنى تەرغىب قىلىشقا يول قويماسلىقنى ئوتتۇرىغا قويدى.

1936 ـ يىلى (مىنگونىڭ 25 ـ يىلى) 5 ـ ئايدا، ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش باش ئىدارىسى ئۆلكىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى، شېڭ شىسەي تەرەققىيپەرۋەر زاتلار ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەزالىرىنىڭ ياردىمىدە، «جاھاندىكىلەرنىڭ قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پاك- دىيانەتلىك بولۇش، تىنچلىقنى ساقلاش، قۇرۇلۇش قىلىش» تىن ئىبارەت ئالتە بۈيۈك سىياسەتنى تۈزىدى.

1937 - يىلى (مىنگونىڭ 26 - يىلى) 1 - ئايدا، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 2 مىليون 500 مىڭ رۇبلى قەرز ئېلىش توختامىغا ئىمزا قويدى.

4 - ئايدا، جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسى غەربىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ سول قانات تارماق ئەترىتىدىكى 400 دىن ئارتۇق كىشى شىڭشيانغا كەلدى. مامۇت، ماخۇسەنلەر جەنۇبىي شىنجاڭدا توپلىڭ كۆتۈردى.

5 - ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى تۇنجى ۋەكىلى چېن يۈن، تېڭ دەييۈەن قاتارلىقلار شەرقىي يۈنىلىش ئارمىيىسىنىڭ سول قانات تارماق ئەترىتىنىڭ دىخۇا (ئۈرۈمچى) غا كەلگەنلىكىنى كۈتۈۋالدى، جامائەتچىلىككە «يېڭى ئەسكەرلەر يېڭى» دەپ يىلدى.

10 - ئايدا، 8 - ئارمىيىنىڭ ۋەكىلى جۇ شياۋجۇ دىخۇا (ئۈرۈمچى) غا كەلدى، شىنجاڭ 8 - ئارمىيە ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى. مەركىزىي قاتناش كومىتېتى لەنجۇدا قۇرۇلدى، ئارقىدىنلا شىنجاڭدا شۇبە جەمئىيەت قۇرۇلدى.

11 - ئايدا، ۋاڭ مىڭ، كاك شېڭلار موسكۋادىن يەنئەنگە قايتىش يولىدا شىنجاڭغا چۈشتى.

12 - ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىرىدىن جۇ شياۋجۇ، لى شىەننەن، لى جاۋرەن، چېك شىسەي، تېڭ دەييۈەن قاتارلىقلار يەنئەنگە قايتتى.

1938 - يىلى (مىنگونىڭ 27 - يىلى) 1 - ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى دېڭ فانى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدا تۈرۈشلۇق ئىككىنچى ۋەكىلى قىلىپ تەينىلەپ، چېن يۈننىڭ ئورنىغا قويدى. خۇاڭ خوچىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بىرلەشمىسىنىڭ باش كاتىپى بولدى.

2 - ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ماۋ زېمىنىڭ شىنجاڭدا قېلىپ خىزمەت قىلىشىغا قوشۇلدى.

3 - ئايدا، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ قىزىل 8 - تۈەنى قۇمۇلغا كىرىپ جايلاشتى.

7 - ئايدا، جۇ ئېنلەي، دېڭ يىنچاۋلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ كېسىلىنى داۋالىتىش ئۈچۈن كېتىپ، ۋېتىپ، شىنجاڭدىن ئۆتۈشىدە ئەنلىياڭ مېھمانخانىسىغا چۈشتى.

9 - ئايدا، شېڭ شىسەي سالامەتلىكىنى تەكشۈرۈش نامى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ موسكۋاغا بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارمىيىسى ۋە ھۆكۈمىتىدىكى مۇھىم ئەربابلارنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

12 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتى 2 - قارارلىق ئۇچ يىللىق پىلان - لايىھىلەش كومىتېتىنى قۇردى، لى رۇڭ كومىتېتنىڭ باشلىقى، ماۋزېمىن قاتارلىقلار مۇئاۋىن باشلىقى بولدى.

شۇ يىلى، جۇڭگو كومپارتىيىسى كادىرلىرىدىن 160 نەپەر ئوشۇق كىشى شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنائەن تۇرپان - تۇرپان بولۇپ شىنجاڭغا خىزمەتكە كەلدى.

1939 - يىلى (مىنگونىڭ 28 - يىلى) 1 - ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك بانكىسى سودا بانكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. دۇ جۇڭيۈەن شىنجاڭ ئىستىتۇتىنىڭ مۇدىرلىقىغا باشلىقى بولدى.

2 - ئايدا، ماۋزېمىن شىنجاڭنىڭ پۇل تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، كونا پۇلنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، «يۈەن»، «مو»، «پۇڭ» بىرلىكىنى قوللىنىشنى يولغا قويدى.

3 - ئايدا، شېن يەنبىڭ (ماۋدۈن)، جاك جۇڭ- شىلار دۇ جۇڭيۈەننىڭ تەكلىپىگە بىنائەن شىنجاڭغا كېلىپ لېكسىيە سۆزلىدى ھەمدە شىنجاڭ ئىستىتۇتىدا ۋەزىپە ئۆتىدى.

6 - ئايدا، چېن تەنچيۇ دېڭ فانىڭ خىزمىتىنى ئۈتكۈزۈۋېلىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىككىنچى ۋەكىلى بولدى.

8 - ئايدا، شىنجاڭ ياپونغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىغا 10 دانە كۆرەشچى ئايروپىلان ئىئانە قىلىپ، بۇ ئايروپىلانلارغا «شىنجاڭ» دەپ نام بېرىپ، ياپونغا قارشى ئۇرۇش ئالدىنقى سەپتىكى جەڭگە قاتناشتۇرۇشقا ئەۋەتتى.

1940 - يىلى (مىنگونىڭ 29 - يىلى) 1 - ئايدا، «يېڭى ئەسكەرلەر يېڭى» (غەربىي يۈنىلىش قوشۇنىنىڭ سول قانات تارماق ئەترىتى) دىكى 329 كىشى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن شىنجاڭدىن ئايرىلىپ، 2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى يەنئەنگە قايتىپ باردى.

2 ـ ئايدا، ئالتاينىڭ كۆكتوقايدىكى چارۋىچىلار توپىلاڭ كۆتۈردى.

شۇ يىلى، شىنجاڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇش ئۈچۈن 2 مىليون 56 مىڭ 490 يۈەن 10 پۇڭ ئىئانە قىلدى، يەنە 20 دانىدىن ئارتۇق ئالتۇن ـ كۈمۈش زىبۇ زىننەت-لىرى ۋە كىيىم ـ كېچەك، تېرە قاتارلىقلارنى ئىئانە قىلدى.

1941 ـ يىلى (مىنگونىڭ 30 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا، شىنجاڭ مالىيە نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرى ماۋزېمىننى شېڭ شىسەي خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىغا يۆتكەۋەتتى.

8 ـ ئايدا، شېڭ شىسەي تۆتۈپ تۇرۇلغان جىنايەت-چىدىن 300 دىن ئارتۇق كىشىنى ئۇلتۇرۇۋەتتى.

1942 ـ يىلى (مىنگونىڭ 31 ـ يىلى) 3 ـ ئايدا، شېڭ شىسەينىڭ ئىنىسى شېڭ شىچى قەستلەپ ئۇلتۇرۇلدى. شېڭ شىسەي يەنە بىر تۇركۈم زاتلارنى قولغا ئالدى.

8 ـ ئايدا، شېڭ شىسەي جياڭ جېيشىغا مەكتۇپ يوللاپ، جياڭ جېيشىنى ھمايە قىلىپ، پىرقە دۆلەتكە سادىق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. جياڭ جېيشى مۇڭ مېيلىڭ، ۋۇجۇڭشىن، جۇ شياۋلياڭلارنى دەخۋا (ئۇ-رۇمچى) غا ئەۋەتىپ، شېڭ شىسەينى ئىتائەت قىلدۇر-دى.

9 ـ ئايدا، ئامېرىكا زۇڭتۇڭى روزۋېلتنىڭ پەۋ-قۇلئاددە ۋەكىلى ۋىلكىي دەخۋا(ئۈرۈمچى) غا يېتىپ كەلدى.

11 ـ ئايدا، شېڭ شىسەي 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوشۇمچە مۇئاۋىن قوماندانلىقىغا تەينىلەندى.

1943 ـ يىلى (مىنگونىڭ 32 ـ يىلى) 1 ـ ئايدا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىرقىسى قاي-تىدىن تەشكىللەپ قۇرۇلدى، چېگرا مۇداپىئە دۇبەن مەھكىمىسىدە پەۋقۇلئاددە پىرقە قۇرۇلدى. شېڭ شى-سەي جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيىنىڭ گومىن (ئا-ۋام) ئىنقىلابىي ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى جا-كارلىدى.

5 ـ ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىزىل 8 ـ تۇنى چېكىنىپ چىقىپ كەتتى.

6 ـ ئايدا، ئامېرىكا بىلەن ئەنگلىيە ئۈرۈمچى (دەخۋا) دە كونسۇلخانا قۇردى.

8 ـ ئايدا، شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بىرلەشمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

9 ـ ئايدا، چېن تېەنچىۋ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ-لار گومىنداڭ، شېڭ شىسەي تەرىپىدىن مەخپىي ئۇلتۇ-رۇلدى. گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ 18 ـ ئارمىلاشما لۈيى شىنجاڭغا كىرىپ جايلاشتى.

شۇ يىلى، گومىنداڭ شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ئاسا-سىي قاتلاملاردا پارتىيە ئىشلىرى ئاپپاراتى قۇردى.

1944 ـ يىلى (مىنگونىڭ 33 ـ يىلى) ئەتىيازدا گومىنداڭ 29 ـ ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانلىق شتا-بى شىنجاڭنىڭ قۇمۇلغا كىرىپ جايلاشتى.

10 ـ ئايدا، ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسى بولدى. نىلقىدىكى دېھقان ـ چارۋىچىلار شېڭ شىسەيگە، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈردى، بۇ قوزغىلاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەپ ئاتالدى.

11 ـ ئايدا، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غۇلجىدىكى قوزغىلىڭى پارتلىدى.

12 ـ ئايدا، ئۈچ ۋىلايەتتە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

1945 ـ يىلى (مىنگونىڭ 34 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى ئاتلىق 5 ـ جۇنىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈر-دى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مىللىي ئارمىيىسى جەنۇب، شىمال ۋە ئوتتۇرا لىنىيىدە جەڭ قىلىش پىلانىنى تۈز-دى.

10 ـ ئايدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى ئۈرۈمچى (دەخۋا) دە تىنچلىق سۆھبىتى ئۇنىكۈزۈشكە باشلىدى.

1946 ـ يىلى (مىنگونىڭ 35 ـ يىلى) 1 ـ ئايدا، «11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى» ۋە ئۇنىڭ قو-شۇمچە 1 ـ ھۆججىتى ئىمزالاندى.

3 ـ ئايدا، ۋۇجۇڭشىن ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بەردى، ئۇنىڭ خىزمىتىنى جاڭ جىجۇڭ ئۇنىكۈزۈۋالـ-دى.

6 ـ ئايدا، تىنچلىق بىتىمىنىڭ قوشۇمچە 2 ـ ھۆججىتى ئىمزالاندى. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيە-سىنىڭ قاماقتىكى 130 دىن ئارتۇق خادىمى شىنجاڭدىن كېتىپ، 7 ـ ئايىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يەنەنگە قايتىپ باردى.

7 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈ-مەت قۇرۇلدى. ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ماقۇللاندى.

شۇ يىلى، شىنجاڭنىڭ 18 نەپەر ۋەكىلى گومىن-داڭنىڭ «مىللىي قۇرۇلتىيى»غا قاتناشتى. ئابدۇكې-رىم ئابباسوف نەنجىڭدا جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مەس-ئۇللىرىدىن دۇڭ بىۋۈنى ئىزدەپ تاپتى. جۇڭگو كوم-

مۇنىستىك پارتىيىسى پىلان گورۇپپىسى بىر راتسىيە (تې-لېگرامما ئاپپاراتى) ئېلىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوق بى-لەن بىللە شىنجاڭغا بېرىپ ئىشلەشكە ئەۋەتتى.

1947 - يىلى (مىنگونىڭ 36 - يىلى) 5 - ئايدا، جاڭ جىجۇڭ ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا بەردى. مەسئۇد شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بولدى.

6 - ئايدا، «بەيتىك ۋەقەسى» پارتلىدى.

7 - ئايدا، تۇرپان، پىچان، توقسۇندا قۇراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى.

8 - ئايدا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈ-مەت تەركىبىدىكى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئىلغا قا-تىپ كەتتى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلە-نىپ كەتتى.

1948 - يىلى (مىنگونىڭ 37 - يىلى) 8 - ئايدا، شىنجاڭ تىنچلىق دېموكراتىيىنى قوغداش ئىت-تىپاقى («شىنجاڭ ئىتتىپاقى») قۇرۇلدى. سۇڭ-شىلىەن شىنجاڭدىن يۆتكىلىپ، تاۋ سيۈ شىنجاڭ گار-نىزونىنىڭ باش قوماندانى بولدى.

1949 - يىلى (مىنگونىڭ 38 - يىلى) 1 - ئايدا، بۇرھان شەھىدى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بولدى.

8 - ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئالاقىچىسى دېڭ لىچۈن ئىلغا كەلدى. ئەخمەتجان قاسىمى، ئىس-ھاقبېك مونونوف، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، دەلىلخان سۇگۇربايوف، لوجى قاتارلىقلار ماۋزېدۇڭنىڭ تەكلىپ-گە بىنائەن تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن يول-غا چىقتى. ئۇلار ئولتۇرغان ئايروپىلان سوۋېت ئىتتى-پاقى چېگرىسى ئىچىدە ھادىسىگە يولۇقۇپ، ئايروپىلا-نىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بەختسىزلىككە ئۇچرىدى.

1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - 26 - كۈنلىرى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ گارنىزون قوماندانى تاۋسيۈ، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى، قوشۇمچە شىنجاڭ ئامانلىق ساقلاش قوماندانى بۇرھان شەھىدى شىنجاڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت خادىملىرىنى باشلاپ ھەقە-قەتكە قايتقانلىقىنى بىلدۈرۈپ تېلېگراممىا يوللىدى، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى.

10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، بېيجىڭغا بېرىپ تۇنجى نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كې-ڭىشى يىغىنىغا قاتناشقان شىنجاڭ ۋەكىللىرى ئۈچ-كىنىڭ 2 - تۇركۈم ۋەكىللىرى شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى سەيپىدىن ئەزىزى ۋە دېموكرا-تىك تەرەققىيپەرۋەر زات ئالىمجان ھېكمىمايىق، تۇجى قاتارلىقلار شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلى-قىدىن خەۋەر تاپتى. يىغىن ئايافلاشقاندىن كېيىن، بېيجىڭدا مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئۆتكۈزۈل-دى.

10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۈرو-سى قۇرۇلۇپ، ۋاڭ جېن شۇجى بولدى.

10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 1 - بىڭتۈەن بىرونېۋىك يېڭى ئۇرۇمچى (دىخۇا) شەھىرىگە يېتىپ كەلدى.

12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، بۇرھان شەھىدى رەئىس، گاۋجىنجۇن، سەيپىدىن ئەزىزىلەر مۇئاۋىن رەئىس بول-دى. پىلان دېخۇەي شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ۋە بىرىنچى قېتىملىق ئومۇمىي ئەزا-لار يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلدى.

12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى قۇرۇلدى.

12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 5 - جۇنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. لېسكىن جۇنجاڭ، دۇن شىگۈن سىياسىي كومىسسار بولدى.

12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان ھەربىي قىسىملىرى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئار-مىيىسىنىڭ 22 - بىڭتۈەنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، تاۋ-سيۈ بىڭتۈەننىڭ قوماندانى، ۋاڭ جېن سىياسىي كو-مىسسارى بولدى.

1950 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 31- كۈنگىچە، جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ تۇنجى نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئۇرۇمچى (دىخۇا) دە ئې-چىلدى.

شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ باندىت تازىلاش قە-سىملىرى ئالدىنقى يېرىم يىلدا ئوسمان، جانسىقان، يولۋاسلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، قۇمۇل، ئاراتۈ-رۈك، بارىكۆل، موري، گۈچۈڭ، جىمسار، پۇكاك قاتارلىق جايلارنىڭ جەمئىيەت تەرتىپىنى تىنچلاندۇر-دى.

8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «سىلەرنىڭ ھەربىي يۇرۇش ۋەزىپەڭلار شىزاڭغا قوشۇن ئەۋەتىپ، شىزاڭنىڭ شىمالىنى ئازاد قىلىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، شىنجاڭ ھەربىي رايونى مۇستەقىل 1 - ئاتلىق شى 1 - تۇەننىڭ 1 - لىيەننى ئالدىن يۇرەر لىيەن قىلىپ، شىزاڭنىڭ

ئالىغا يۈرۈش قىلىشقا ئەۋەتتى.

1951 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، شىنجاڭ رايونىدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئۇرۇمچى (دىخۇا) دىكى 80 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرى خەلق مەيدانىدا ئوچۇق سوت يىغىنى ئۆتكۈزدى، توپلاڭچى باندىتلار- نىڭ كاتتىۋېشى ئوسمان ۋە شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش ئالدىدا ئۇرۇمچى (دىخۇا) دە جۇڭگو كوم- پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى چېن تىيەنچيۇ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، چياۋ گوجېنلارنى ئۆلتۈرگەن قاتىل لى يىڭچې، فۇ باۋلىيەن، جاڭ گۇاڭچىيەن، لىيۇ خەندۇڭ قاتارلىقلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى، جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۈرو- سى ئىجارە كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى توغرىسىدا يولىيورۇق بەردى. يىل ئاخىرىدا جەنۇبىي شىنجاڭدا ئىجارە كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇشنى سىناق نۇقتا ئاساسىدا ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇردى.

1952 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى شىنجاڭ- نىڭ يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتى باشلان- دى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قۇرغان «1 ـ ئاۋغۇست» پولات تۆمۈر زاۋۇتى، «1- ئىيۇل» پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، سېمونت زا- ۋۇتى، ماشىنا زاۋۇتى، ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى، ئېلېكتر ئىستانسىسى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئۇن زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈندىن 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنگىچە جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ 2 ـ قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، ۋاڭ ئېنماۋ جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتـ- يىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۈروسىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى بولدى.

8 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى، رەئىس ماۋزېدۇڭ قەشقەر كونىشەھەر ناھىيە پاختەكلى يېزىسىدىكى بار- لىق دېھقانلارغا جاۋاب خەت يېزىپ، ئۇلارنىڭ يەر ئىـ- لاھاتىدا قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىسىنى تەبرىكلىدى.

1953 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، شىنجاڭدا بىرىنچى بەش يىللىق پىلان ئىجرا قىلىنىشقا باشلىدى.

12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈندىن 15 ـ كۈنگىچە، جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ شۆبە بيۈرو- سى رايون ـ يېزا مىللىي تېررىتورىيىلىك جايلىرىدا ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش سىناق نۇقتا خىزمىتى يى- غىنىنى ئېچىپ، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە- نى پۈتۈن شىنجاڭدا يەنمۇ يولغا قويدى.

1954 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىسى «تارىختىن قالغان، ئاز سانلىق مىللەتلەرنى كەمسىتىش ياكى خورلاش مەنىسىنى بېرىدىغان بەزى يەر ناملىرىنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى رەسمىي تارقاتتى. مەسىلەن، دىخۇا دېگەن نام ئۇ- رۇمچى دەپ ئۆزگەرتىلدى ۋەھاكازا.

2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت 57 ناھىيە، ئوچ شەھەر، 1520 يېزىدىكى يەر ئىسلاھاتىنىڭ تاماملانغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، جۇڭگو كومىۋنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۈرو- سى «باش لۇشيەننى تەشۋىق قىلىشتىكى بىرقانچە مە- سىلە توغرىسىدا يولىيورۇق» نى چىقىرىپ، ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئاساس قىلىپ، پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى مەزگىلدىكى باش لۇشيەننى پارتىيىنىڭ مىللەتلەر خىزمىتى جەھەتتىكى باش ۋەزى- چىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، خىزمەتلەرنى باش لۇشيەن- نىڭ روھى بويىچە ئىلگىرى سۈرۈشنى تەلەپ قىلدى.

6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى، ئارقىدىنلا بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم رايونى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم رايونى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم رايونى، ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى. (كېيىن بۇلار ئاپتونوم ئوبلاستقا ئۆزگەرتىلدى)

10 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇنى قۇرۇلدى.

1955 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى. ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئۇلكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1956 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈندىن 12 ـ كۈنگىچە، ئۇرۇمچى، غۇلجا، قەشقەردىكى ھەرمىل- لەت، ھەر ساھە ئاممىسى يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، سوتـ- سىيالىستىك ئۆزگەرتىشنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلىدى.

1957 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، پۈتۈن شىنجاڭ رايونىدا يۇقىرى دەرىجىدىكى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشـ- تى.

1958 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى لەنجۇ ـ

شىنجاڭ تۆمۈر يولى شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىگىچە ياسىلىپ، 1962 - يىلى ئۈرۈمچىگە پويىز قاتنىدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش باش لۇشىيەنىنى تەشۋىق قىلىشنى داغدۇغا بىلەن قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا يوليورۇق» چىقاردى.

9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش توغرىسىدا جەددىي ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

1959 - يىلى 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «سوتسىيالىستىك تەرىبىنى قانات يايدۇرۇپ، خەلق گۈڭشېسىنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدا يوليورۇق» چۈشۈردى.

1960 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈندىن 30- كۈنگىچە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئۈرۈمچىدە ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، خەلق گۈڭشېسى ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يۈز بەرگەن «بىرنى تەڭشەپ، ئىككىنى يۆتكەش»، «كومپۇنىزم شامىلى» چىقىرىشتەك خاتالىقلار ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزدى ۋە ئۇنى تۈزەتتى.

1961 - يىلى 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «يېزا - بازارلىرىدىكى سودا - سېتىق ئەستايىدىل ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى.

2 - ئاينىڭ 2 - كۈندىن 10 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئېچىپ، «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» تىن ئىبارەت تۆت سۆزلۈك فائجىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى.

1963 - يىلى 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، رەئىس ماۋزېدۇڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى كېڭەيتىلگەن يىغىندا، شىنجاڭنى خىزمىتى توغرىسىدا مۇھىم يوليورۇق بېرىپ، شىنجاڭدا، بىرىنچىدىن ئىقتىسادىي خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش لازىم. يېزا ئىگىلىكى، چارۋىچىلىق، سانائەتنى يىلمۇ يىل تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىقتىسادنى يىلمۇ يىل گۈلەندۈرۈپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى يىلمۇ يىل ياخشىلاش لازىم. سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا جۇغلانما بولمىسا بولمايدۇ، لېكىن جۇغلانما بەك كۆپ بولۇپ كەتمەسلىكى كېرەك. ئاشلىق سېتىۋېلىنمىسا بولمايدۇ، لېكىن ۋەزىپىنى بەك ئېغىر قويماسلىق، سېتىۋېلىشنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك، خەلقنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش كېرەك، دەپ كۆرسىتىلدى. بۇ يولىيورۇق شىنجاڭنىڭ ئەينى چاغدىكى ۋە كېيىنكى خىزمەتلىرىگە نىسبەتەن مۇھىم يېتەكچىلىك رول ئويناندى.

1964 - يىلى 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ يېزا خەلق گۈڭشېسىغا نىسبەتەن «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇش توغرىسىدىكى تەلەپنى، يەنى بىرىنچىدىن، ئېتىزلارنى ياخشى سالالاشتۇرۇش؛ ئىككىنچىدىن، ئېرىق - ئۆستەڭلەر ياخشى بولۇش؛ ئۈچىنچىدىن، يولىلارنى ياخشى ياساش؛ تۆتىنچىدىن ئورمان بەلۋاغلىرىنى ياخشى بەرپا قىلىش؛ بەشىنچىدىن، كەنت، مەھەللە-لەرنى ياخشى قۇرۇش (كېيىن ئاھالىلەر ئولتۇراق نۇقتىلىرىنى ياخشى قۇرۇش دەپ ئۆزگەرتىلگەن) نى ئوتتۇرىغا قويدى.

1965 - يىلى 12 - ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش غەلىبىلىك ئاياغلىشىپ، ئومۇميۈزلۈك تەرەققىياتقا يۈزلەندى.

1966 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نى قانات يايدۇرۇش قارارىنى چىقاردى. شۇنىڭدىن تارتىپ شىنجاڭدا پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1967 - يىلى 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ئاممىسىدىن بولغان 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشى بېيجىڭ تەنتەربىيە مەيدانىغا يىغىلىپ، جۇڭگونىڭ تۇنجى ژۇدوروت بوممىسىنى مۇ-ۋەپپەقىيەتلىك پارتلاتقانلىقىنى تەبرىكلىدى.

1968 - يىلى 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، جۇڭگو ئۈزى لايىھىلەپ، ئۈزى ئاچقان ئاپتونوم رايون بويىچە چوڭ تىپتىكى زامانىۋى كۆمۈر قۇدۇقى — ئۈرۈمچى 1 - نومۇرلۇق تىك قۇدۇقى رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

1969 - يىلى 9 - ئايدا، جۇڭگو پاكىستانغا ياردەم بېرىپ ياساپ بەرگەن قارا قۇرۇم تېغى تاشيول قۇرۇلۇشى 1970 - يىلى 9 - ئايغا بارغاندا پۈتتى.

1970 - يىلى 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى غەربىي شىمالدىكى تۇنجى زامانىۋى چوڭ تىپتىكى ئۈستى ئوچۇق كۆمۈركان — شىنجاڭ قۇمۇل سەندائولىك ئۈستى ئوچۇق كۆمۈر كېنى ئېچىلىپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

1971 - يىلى 7 - ئاينىڭ 5 - كۈندىن 11 -

كۇنىگىچە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى چاقىرىلدى.

1974 - يىلى 1 - ئايدا، شىنجاڭدا جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يول قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 1979 - يىلى 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى كورلىغىچە رېلىس يانقۇزۇلۇپ بولۇندى. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 456.9 كىلومېتر.

9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى زامانىۋى خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى — شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈمنى خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

12 - ئايدا، ئۇرۇمچى ئايرودرومىنى كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى تاماملىنىپ، جۇڭگودىكى تۆت ئاساسلىق خەلقئارالىق ئايروپورتلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

1975 - يىلى 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شىنجاڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش باش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، قارامايدىن ئۇرۇمچىگىچە يانتۇزۇلغان 296 كىلومېتىرلىق ماي يەتكۈزۈش تورۇبىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

1977 - يىلى 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، جۇڭگو تاغقا چىقىش كومانداسى تۇنجى قېتىم تەكرىتاغدىكى ئەڭ ئېگىز چوققا تۆمۈر چوققىسىغا چىقىپ، تۆمۈر چوققىسىنىڭ ئەڭ ئۈستى تەرىپىگە بەش يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراق قادىدى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىدە قەدىمىي قەبرە قېزىلدى، قەبرىدىن چىققان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى پامىر رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قەدىمدىن تارتىپلا جۇڭخۇا مىللەتلىرى چوڭ ئائىلىسىنىڭ ئەزاسى ئىكەنلىكىنى، بۇ رايوننىڭ قەدىمدىن تارتىپلا جۇڭگو زېمىنىنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى.

1978 - يىلى 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، جۇڭگو پاكىستانغا ياردەم بېرىپ ياساپ بەرگەن قارا قۇرۇم تېغى تاشيولىنىڭ 2 - قارارلىق قۇرۇلۇشى پۈتۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. قارا قۇرۇم تېغى تاشيولىنىڭ پاكىستان چېگرىسى ئىچىدىكى بۆلىكى جۇڭگو چېگرىسىدىكى خونجىراپ تاغ ئېغىزىدىن پاكىستاننىڭ غەربىي چېگرىسىدىكى ئۆلكە تاكوتاغچە تۇتىشىدىغان بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 616 كىلومېتىر، بۇنىڭدا ئاساسلىقى جۇڭگونىڭ قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىملىرى قۇرۇلۇش قىلدى.

12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى چاقىرىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئاخباراتىنى ئۈگىنىپ ۋە مۇزاكىرە قىلىپ، خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكەشكە باشلىدى.

1979 - يىلى 1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «شىنجاڭدا ، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى، جەريانىدىكى ۋە تارىختىن قېپقالغان بەزى زور مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى قارار»نى چىقاردى.

1980 - يىلى 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، شىنخۇا ئاگېنتلىقى ئېلىمىزدىكى ئەڭ چوڭ چۆكۈندە جىنسلىق ئويمانلىق — شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى تارىم ئويمانلىقىدا، نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نېفىت - گاز قۇدۇقىدىن ئارقا - ئارقىدىن ئۇچنى قازغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

1981 - يىلى 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى جۇڭگو چەت ئەل شىركېچىلىكىدىكى كارخانا — شىنجاڭ «تەكرىتاغ» يۈك توقۇمىچىلىق فابرىكىسى رەسمىي ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈمنىڭ تۇزۇلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1982 - يىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، ئۇرۇمچى سۇنئىي ھەمراھ ئارقىلىق خەۋەرلىشىشنى سىناق قىلىش يېزا يۇزى پونكىتى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئىشخانىسى پۈتۈن مەملىكەتكە شىنجاڭ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ «پۈتۈن ئاپتونوم رايوندا پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»نى تارقاتتى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۇسى: شىنجاڭنىڭ قوللانغان ئۇسۇلى ۋە ئوتتۇرىغا قويغان تەلىپى توغرا، دەپ قارىدى.

10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى، تارىم دەرياسىدىكى تۇنجى تاشيول كۆۋرۈكى — ئارال تارىم دەريا كۆۋرۈكى ئۇمۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1600 مېتىر.

11 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنگىچە، ئاپتونوم رايون ئۈرۈمچىدە تۇنجى نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى يىغىنى ئېلىغار كوللېكتىپ، ئېلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.

1983 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، ئالتۇن بايلىقى مول بولغان شىنجاڭدا، تۇنجى ماشىنىلاشقان ئالتۇن كان ـــ خاتۇ ئالتۇن كېنى قۇرۇلدى، شۇنىڭ. دىن تارتىپ شىنجاڭدا ئادەم كۆچى ئارقىلىق ئالتۇن قېزىش تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، جۇڭگو كومپارتىيىسى شىنجاڭ ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كومىتېتىنىڭ «يېزىلاردا خەلق گۈزىشىنى تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىپ، ھۆكۈمەت بىلەن گۈزىشىنى ئايرىۋېتىپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى تەستىقلاپ تارقاتتى.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى، تەڭرىتاغنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان، ئۈمۈمىي ئۇزۇنلۇقى 562 كىلومېتىر كېلىدىغان مايتاغ ـ كۇچا تاشيولىدا، يول ياسىغۇچى ئىشچىلارنىڭ 10 يىل كۆرەش قىلىشى ئارقىسىدا پۈتۈن لىنىيە بويىچە قاتناش باشلاندى.

1984 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ ~ 40 ـ يىللىرى چىڭخەيگە مەجبۇرىي كۆچۈرۈۋېتىلگەن بىر قىسىم قازاق ئاممىسى شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ ئولتۇراقلىشىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى.

9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، شىنجاڭدا غەيرىي كېمىگە لايىسن بايقالدى، خەلقئارالىق گېمىگىلوبىن ئاخبارات تەتقىقات مەركىزىنىڭ دۇنيادىكى بىر خىل يېڭى تۈر دەپ جەزملەشتۈرۈشى بىلەن «گېمىگلوبىن ناشكەنت dig (AB$_1$)Alu — Giu» دەپ نام بېرىلدى. بۇ دۇنيا. نىڭ نۆۋەتتىكى گېمىگلوبىن تەتقىقاتىدىكى بىر تۈرلۈك بوشلۇقنى تولدۇردى، شۇنداقلا شىنجاڭنىڭ بىئوخىمىيىلىك ئانالىز تەتقىقاتىدىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇردى، بۇ مېدىتسىنا، ئىرسىيەت ئىلمى، مولېكۇلا رىبئولو. گىيىسى ۋە ئىنسانشۇناسلىق تەتقىقاتىدا مۇھىم قىممەتكە ئىگە.

1985 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، ئۈرۈمچى نېفىت خىمىيە سانائىتى زاۋۇتىنىڭ 300 مىڭ تونناللىق بىرىكمە ئاممىياك، 520 مىڭ تونناللىق ئورىيا زاۋۇتى ئۈمۈمىيۈزلۈك پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنگىچە، ئاپتونوم رايون ئۈرۈمچىدە تۇنجى نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنھەرىكەت يىغىنىنى ئۆتكۈزدى.

10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، گوۋۇيۈەن ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانىنى تەستىقلىدى. ئۈرۈمچى شەھىرىنى ئىقتىسادى گۈللەنگەن، پەن ـ تېخنىكا ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، تۈرمۇشقا قولايلىق، مۇھىتى گۈزەل، مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە زامانىۋى شەھەر قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى.

1986 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى، ئاپتونوم رايون پىراقتىن سېزىش تېخنىكىسىنى قوللىنىپ ئوتلاق بايلىقىنى تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇرۇپ، توغرا، تېز، تېجەشلىك بولۇشتەك ئۇنۇمنى قولغا كەلتۈردى. شىنجاڭنىڭ ئوتلاق كۆلىمى بىر مىليارد 200 مىڭ مو بولۇپ، پايدىلىنىشقا بولىدىغان كۆلىمى 700 مىليون مو.

12 ـ ئايدا، ئاپتونوم رايون سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 1978 ـ يىلىدىن 1986 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ، «يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيىنى يولغا قويۇش ھەرىكىتى» ، «ئوڭچىلىققا قارشى تۇرۇش» ، «ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش» ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىلگىرى بىر تەرەپ قىلىنغان بەزى كونا دېلولار جەمئىي 326 مىڭ بولغان.

1987 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، جۇڭگو. نىڭ «7 ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى نۇقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرىنىڭ بىرى بولغان ئۈرۈمچى مېتېئورولو. گىيە سۇنئىي ھەمراھ يەر يۈزى پونكىتى (711 ـ 3ـ 5 قۇرۇلۇشى) دۆلەتنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆتتى.

10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى، ياماللىق تېغىغا قۇرۇلغان ئۈرۈمچى ئېگىز تاغدا رادىئو ـ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۆلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى ئومۇمىيۈزلۈك پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

1988 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن «شىنجاڭدا پاختىچىلىق ۋە قەتئىچىلىك ئىشلەپچىقىرىش. نى تەرەققىي قىلدۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدىكى يىغىن خاتىرىسى»نى بېسىپ تارقىتىپ، 1995 ـ يىلىغا بارغاندا، شىنجاڭنى دۆلەت دەرىجىلىك پاختا، قىزىلچا تاۋار ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، دۆلەتنى ئۇزاق مەزگىلگىچە تاۋار پاختا ۋە قەنت ـ شېكەر بىلەن مۇقىم تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش

كېرەك، دەپ بېكىتتى.

1989 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، گوۋۇيۈەن مۇلجا شەھىرى، بورتالا شەھىرى، ئالتاي شەھىرى، قاراماي شەھىرى، چۆچەك شەھىرى، خوتەن شەھىرى، كۇيىتۈن شەھىرى، قورغاس ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، توقسۇن ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسىنى چەت ئەللىكلەرگە ئېچىۋېتىشنى تەستىقلىدى.

4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، تارىم نېفىت ئۆزلەشتۈرۈش ـ قىدىرىپ تەكشۈرۈش قوماندانلىق شتابى (سابىق شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى جەنۇبىي شىنجاڭ نېفىت قىدىرىپ تەكشۈرۈش شىركىتى) كورلا شەھىرىدە قۇرۇلدى.

1990 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 26ـ كۈنگىچە، ئاپتونوم رايون «تۇنجى نۆۋەتلىك جۇڭگو يىپەك يولى تۈرپان ئۈزۈم سەيلىسى»نى ئۇيۇشتۇردى. تۇنجى نۆۋەتلىك ئۈزۈم سەيلىسىدە ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، ھەمكارلىق، تەرەققىيات ئاساسىي تېما، مىللىي ئىگىلىكنى گۈللەندۈرۈپ، خەلقئارالىق ئالماشتۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش مەقسەت قىلىندى.

9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ غەربىي بۆلىكى ئۈرۈمچىنىڭ غەربىدىن جۇڭگو ـ سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىكى ئالاتاغ ئېغىزىغىچە تۇتاشتۇرۇلۇپ، پۈتۈن لىنىيىدە قاتناش باشلاندى. بۇ تۆمۈر يول 1985 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ياسىلىشقا باشلىغانىدى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 460 كىلومېتىر.

1991 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، تۈرپان قۇمۇل ئويمانلىقىدا چوڭ نېفىتلىك بايقالدى. نېفىت، گاز قۇرۇلمىلىق بەلۋاغدىن 10 ى تېپىلىپ، قېزىلغان 15 قۇدۇقنىڭ ھەممىسىدىن سانائەت نېفىت، گاز ئېقىمى ۋە ياخشى نېفىت، گاز چىقتى.

1992 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، ئاپتونوم رايوندا تۇنجى شىنجاڭ ئاكسىيە شىركىتى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ كىندىكىگە جايلاشقان ئوتتۇرا تارىم 4 ـ نومۇرلۇق قۇدۇقتىن يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نېفىت، گاز ئېقىمى چىقتى. 1989 ـ يىلى 10 ـ ئايدا، ئوتتۇرا تارىم 1ـ نومۇرلۇق قۇدۇقتىن يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نېفىت، گاز ئېقىمى چىققانىدى. بۇ جۇڭگونىڭ تەكلىماكان قۇملۇقىدا ئىككى قېتىم يۇقىرى مەھسۇلاتلىق نېفىت، گاز ئېقىمىغا ئېرىشىشى ئىدى.

6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنگىچە، قارا قۇرۇم ـــ كوئېنلۇن تېغى خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىدە ئېچىلدى، جۇڭگو، فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، روسىيە، ئىتالىيە، شۋېتسارىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن ۋە جۇڭگونىڭ تەيۋەن ئۆلكىسىدىن كەلگەن 160 قا يېقىن مۇتەخەسسىس، ئالىملار مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتى.

7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، سودا ـ سانائەت بانكىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى بېيجىڭ، شاڭخەي، ۋۇشى، شېنياڭ شەھەرلىرى ۋە شەنشى، گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشيادىن ئىبارەت تۆت ئۆلكە، ئاپتونوم رايوندىكى 21 پۈل ـ مۇئامىلە ئاپپاراتى بىلەن بىرلىكتە قۇرغان شىنجاڭ غەربىي يۇرت مەبلەغ بازىرى قۇرۇلدى.

1993 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى، شىنجاڭ تارىم ئويمانلىقى قۇملۇقىنىڭ كىندىكىدىن زاپىسى يۈز مىليون تونىدىن ئاشىدىغان نېفىتلىك بايقالدى.

2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، جۇڭگو نېفىت، تەبىئىي گاز باش شىركىتىنىڭ باش دىرېكتورى ۋاڭ تاۋ ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنىدا، تارىم ئويمانلىقىدا نېفىت چارلاشقا مەسئۇل خېرىدار چاقىرىلىدىغانلىقىنى، خېرىدار چاقىرىلىدىغان رايون ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا بولۇپ، بەش رايونغا ئايرىلىدىغانلىقىنى، ئومۇمىي كۆلىمى 72 مىڭ 2.727 كۋادرات كىلومېتىر ئىكەنلىكىنى جاكارلىدى.

3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، جۇڭگونىڭ نۆۋەتتىكى ئەڭ ئۇزۇن خەلقئارالىق تاشيول يولۇچى توشۇش لىنىيىسىدە، جۇڭگو شىنجاڭنىڭ ئۈرۈمچى شەھىرىدىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىگە بارىدىغان خەلقئارالىق يولۇچى توشۇش بىرلەشمە نۆۋەتچى ئاپتوبۇسى قاتناشقا باشلىدى.

11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىدىن غەربىگىچە توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ كۆلەمدە تەكشۈرىدىغان جۇڭگو ـ ئەنگلىيە بىرلەشمە قىدىرىپ تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ 89 ئەزاسى 60 كۈندە 1500 كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ، قۇملۇقنىڭ غەربىدىكى مەكىت ناھىيىسىدىن پىيادە يولغا چىقىپ شەرقىي قىسمىدىكى چاقىلىق ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدى، بۇ تارىختا تۇنجى قېتىم غەربتىن شەرققە قاراپ مېڭىپ «ھالاكەت دېڭىزى»نى كېسىپ ئۆتۈش ھېسابلىنىدۇ.

1994 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، ئوتتۇرا تارىم 4 ـ نومۇرلۇق نېفىتلىكىنى ئېچىش قۇرۇلۇشىنى باشلاش مۇراسىمى ۋە قۇملۇق تاش يولىغا لېنتا كېسىش

مۇراسىمى تارىم ئويمانلىقىنىڭ كىندىكىدە ئۆتكۈزۈلدى.

9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، شەرقتە ژۇڭبېيىنىڭ جەنۇبىدىن غەربتە ئۈرۈمچىنىڭ غەربىي ژوگزالىغىچە بولغان 1622 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى لەنجۇ ـ شىنجاڭ تۆمۈر يولى قوش لىنىيىسىدە رېلىس ياتقۇزۇلۇپ بولۇندى.

10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى، تۇنجى DK9032 تىپلىق رەقەملىك كونترول قىلىنىدىغان سىرتقى سەلىندىرلىق ئېلېكتر ئارقىلىق ئېرىتىپ پارتلىتىش ستانوكى دۆلەت دەرىجىلىك باھالاشتىن ئۆتتى.

12 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى ئۇلكە ھالقىغان، ساھە ھالقىغان، مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدىن ھالقىغان كارخانا گۈرۈھى ـــ شىنجاڭ مېتاللۇرگىيە قۇرۇلۇش گۈرۈھى قۇرۇلدى. شۇ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئۇچقۇن پىلانى تۈرى ـــ ۋاكسىنى. لۇق پەردە يالتىلغان ئەينەك ئىشلەپچىقىرىش لىنىيە. سى ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ باجياخۇ يېزا ئىگىلىك ـ سانائەت سودا باش شىركىتىدە قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىش. تۈرۈلدى، بۇ مەھسۇلات غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆل. كە، ئاپتونوم رايوندا ئالىي دەرىجىلىك پەردە يالتىلغان ئەينەك ئىشلەپچىقىرىشتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى.

1995 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، 20 ـ ئەسىرنىڭ 90 ـ يىللىرىدا خەلقئارادا ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن، جۇڭگو بويىچە تۇنجى مىليون تونناسلىق قۇ. لۇق نېفىتلىكى ـــ سەينەن نېفىتلىكى ئومۇميۈزلۈك پۈتتى.

8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، مايتاغ 140 مىڭ تونىنى. لىق ئېتىلىپ قۇرۇلمىسىغا ئوت يېقىش مۇۋەپپەقىيەت. لىك بولدى، بۇ شىنجاڭدا شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇزۇنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئايرىلغان سانائەت مەھسۇلاتى بول. غانلىقىدىن دېرەك بەردى.

11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، مايتاغ نېفىت خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. بۇ زاۋۇتنىڭ يىللىق خام نېفىتنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 6 مىليون تونناغا، نېفىت خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتى 500 خىلدىن ئارتۇقتا، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليارد يۈەندىن ئارتۇقتا بېتىپ، دۆلەت دەرىجىلىك چوڭ تىپتىكى نېفىت خىمىيە بازىسىغا ئاي. لاندى.

1996 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى، جۇڭگو قۇرۇقلۇقىدىكى تۇنجى لايىھىلەنگەن چوڭقۇرلۇقتى ئەڭ چوڭ، گورىزونتال قۇدۇق بۇلۇكى ئەڭ ئۇزۇن بولغان گورىزونتال قۇدۇق ـــ گورىزونتال 4 ـ قۇ. دۇق تارىم نېفىت چارلاش رايونىدا بۇرغىلاپ پۈتتۈرۈل. دى.

6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، مېتېئورولوگىيە سۈن. ئىي ھەمراھىنىڭ يېراقتىن سېزىش، نازارەت قىلىش، ئۇلچەش ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ، ئىنسانلار تۇنجى قېتىم جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ قۇملۇق ـــ تەكلىماكان قۇملۇقىدىكى «ئىككى پەسىل» ھادىسىسى مەۋجۇت ئە. كەنلىكىنى كۆردى. بۇ بايقاش بېيجىڭدا مۇتەخەسسە. لەرنىڭ جەزملەشتۈرۈشىگە ئېرىشتى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى تارىم ئويمانلىقىدا 706 مىليارد 200 مىليون كۇب مېتىرلىق تەبىئىي گاز زاپىسى تەكشۈرۈپ تېپىلدى. بۇ خەلقئارالىق ئۇلچەم بويىچە ئۇلچىگەندە دۇنيادىكى چوڭ تەبىئىي گازلىق قاتارىغا كىرىدۇ.

9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى، شەرقتە قۇربان تۇڭغۇت قۇملۇقىنىڭ كىندىكىدىكى سەينەن نېفىتلىكىدىن باش. لىنىپ، ئىشى قۇملۇق نېفىتلىكى ئارقىلىق قاراماي نېفىتلىكىگىچە بارىدىغان ئېلىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئەڭ ئۇزۇن قۇملۇقتا گاز يەتكۈزۈش تۇرۇبىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

11 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى، ئاپتونوم رايونىنىڭ «9ـ بەش يىللىق پىلان» مەزگىلىدىكى نۇقتىلىق قۇ. رۇلۇش تۈرى ـــ جەنۇبىي، شىمالىي شىنجاڭ نۇركا. بىل خەۋەرلىشىش غول لىنىيىسى قۇرۇلۇشى رەسمىي ئۇلىنىپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

1997 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، جۇڭغار ئويمانلىقىنىڭ كىندىكىگە جايلاشقان قۇربان تۇڭغۇت قۇملۇقىدىكى شىشى نېفىتلىكىدە ئىككى يىلدىن ئارتۇق ئېچىش ئارقىلىق مىليون تونناسلىق قۇملۇق نېفىتلىكى قۇرۇپ چىقىلدى. كۇنلۇك چىققان خام نېفىت 3000 تونىنىدىن ئېشىپ، يىل ئىچىدە خام نېفىت ئىشلەپچىقـ. رىش ئىقتىدارى بىر مىليون 100 مىڭ تونناغا يەتتى.

1998 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، داۋانچىڭ شامال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ «ئىككىنى ئا. شۇرۇش» قۇرۇلۇشى دۆلەتنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋې. لىشىدىن رەسمىي ئۆتتى. شۇنىڭ بىلەن داۋانچىڭ شا. مال كۈچى ئېلېكتر ئىستانسىسىدىكى ئومۇمىي گېنېرا. تور قۇرۇلمىسىنىڭ سىغىمى 63 مىڭ 600 كىلوۋاتقا يېتىپ، يەككە گېنېراتور سىغىمى ۋە ئومۇمىي گېنېرا. تور قۇرۇلمىسى سىغىمى جەھەتتە ئىزچىل مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى سەۋىيە ساقلاپ قېلىنىپ، بۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاسىيادىكى، شۇنداقلا دۇنيادە.

كى چوڭ تېپتىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارىغا ئۆتـ
تى.

8 ـ ئايدا، تۇرپان ـ ئۈرۈمچى ـ داخۇاڭسەن يۇقىرى دەرىجىلىك تاشيولى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

12 ـ ئايدا، شىنجاڭ 1 ـ ئاۋغۇست پولات ـ تۆمۈر چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ پولات مەھـ سۇلات مىقدارى بىر مىليون تونناندىن ئېشىپ كەتتى.

1999 ـ يىلى 2 ـ ئايدا، جەمئىي 5 مىليارد 300 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان ئۈرۈمچى نېفىت خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى پولى ئېستىر ۋە يۇرۇشلەشتۈرۈلـ گەن قۇرۇلۇش ھەم ئىككىنچى خىمىيىۋى ئوغۇت قۇـ رۇلۇشى دۆلەتنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆـ تۈپ، رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

5 ـ ئايدا، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولى شەرقتە تۇرپاندىن باشلاپ، غەربتە قەشقەرغىچە 1451 كىلومېـ تىر ئۇزۇنلۇقتا ياسىلىپ، رەسمىي پويىز قاتنىدى.

9 ـ ئايدا، دۆلىتىمىز بويىچە كالىبرى ئەڭ چوڭ بولغان 25 مېتىرلىق رادىئو ئاستروئونومىيە تېلېسكوپى ئۈرۈمچى نەنسەن مەنزىرىلىك رايونىدا قۇراشتۇرۇپ چىقىلدى.

10 ـ ئايدا، جۇڭگو بېكى يۇلتۇز نېفىت شىركىتى غەربىي شىمال نېفىت ئىدارىسى تارىم ئويمانلىقىدا 500 مىليون تونناملىق پەۋقۇلئاددە زور تېپتىكى نېفىت گاز لىقىنى تەكشۈرۈپ تاپتى.

12 ـ ئايدا، ئالىم ۋۇمىڭجۇ، لىيۇ شۇرېنلار جۇڭـ گو قۇرۇلۇش ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىيلىكىگە سايـ لاندى.

2000 ـ يىلى 1 ـ ئايدا، شىنجاڭ تەڭرىتاغ يۇلۇق توقۇمچىلىق پاي چەكلىك شىركىتى ئىشلەتكەن «تەڭـ رىتاغ» ماركىلىق تاۋار ماركىسى دۆلەت تەرىپىدىن «جۇڭگونىڭ داڭلىق تاۋار ماركىسى» دەپ ئېتىراپ قىلىنىدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا «جۇڭگونىڭ داڭلىق تاۋار ماركىسى» بولماسلىق تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى.

3 ـ ئايدا، دۆلەت «غەربنىڭ گازىنى شەرققە يۆتـ كەش» قۇرۇلۇشىنى يولغا قويۇپ، 4200 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا تۇرۇبا يانتۇزۇپ، تارىم ئويمانلىقىدىكى تە. بىئىي گازىنى شەرقتە يۆتكىدى، بۇ تۇرۇبا شىنجاڭ، گەنسۇ، شەنشى، سەنشى، خېنەن، ئەنخۇي، جياڭسۇ ئارقىلىق شاڭخەيگە تۇتىشىدىغان بولۇپ، يىللىق گاز يەتكۈزۈش مىقدارى بىر مىليارد 200 مىليون كۇب مېتىر. بىرىنچى قارارلىق قۇرۇلۇشقا 120 مىليارد يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى.

9 ـ ئايدا، شىنجاڭدىكى تەڭرىتاغنىڭ شەرقىگە جايلاشقان قۇمۇل ۋىلايىتىدە چوڭ تېپتىكى مىس كان بايقالدى، بايلىق زاپىسىنىڭ 10 مىليون تونناغا يېتـ شىدىن ئۈمىد بار.

11 ـ ئايدا، ئۈرۈمچى ـ كۇيتۇن يۇقىرى سۈرئەتـ لىك تاش يولىدا ئۇمۇمىي لىنىيە بويىچە قاتناش باشلاـ دى. بۇ تاش يولنىڭ ئۇمۇمىي ئۇزۇنلۇقى 265.5 كىلومېتىر بولۇپ، 5 مىليارد 127 مىليون يۈەن مەبـ لەغ سېلىنىدى.

شىنجاڭ تەتقىقاتىدا پايدىلانغان ئەسەرلەر

«مۇتىەنزى تەزكىرىسى»، پىڭجىن باسمىخا. نەسىنىڭ يۈرۈشلۈك باسما نۇسخىسى، 1937 ـ يىلى 12 ـ ئاي.

«تارىخىي خاتىرىلەر»، (خەن سۇلالىسى) سىما چىيەن يازغان، مىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 4~6ـ يىللىرى ژاڭ يەنجي ئويما نۇسخىسى.

«خەننامە»، (شەرقىي خەن سۇلالىسى) بەن گۇ يازغان، (تاڭ سۇلالىسى) يەن شىگۇ ئىزاھلىغان، جۇڭخۇا كىتابخانىسى، 1962 ـ يىلى 6 ـ ئاي.

«دەريا ـ ئېقىنلار قوزغى»، (شىمالىي ژېي سۇلالىسى) لى داۋيۈەن ئىزاھلىغان، ژۇيگدىيەن باسمىخانىسىنىڭ فاكسىملى.

«سۇڭ يۈننىڭ ساياھەتنامىسى»، (شىمالىي ژېي سۇلالىسى) سۇڭ يۈن يازغان، «لويانىدىكى ساڭ-رامىلار ھەققىدىكى خاتىرىلەرنىڭ شەرھى» گە قارالسۇن، شاڭخەي قەدىمكى ئەسەرلەر نەشرىياتى، 1978ـ يىلى نەشرى.

«كېيىنكى خەننامە»، (جەنۇبىي سۇلالىلەر دەۋرى، سۇڭ) فەن خۇا يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«ۋېينامە»، (شىمالىي چى سۇلالىسى) ۋېي شۇ يازغان، چىڭ سۇلالىسى چىيەنلوڭ 4 ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«غەربىي يۇرتنىڭ جۇغراپىيىلىك ئەھۋالىدىن خاتىرىلەر»، (سۇي سۇلالىسى) پەي جۈ يازغان، سۇي سۇلالىسىنىڭ دايې يىللىرى.

«ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت خاتىرىسى»، (تاڭ سۇلالىسى) شۈەن زاڭ يازغان، جۇڭخۇا كىتابخانىسى، 1985 ـ يىلى نەشرى.

«يۈەنخي يىللىرىدىكى ۋىلايەت ـ ناھىيىلەرنىڭ تەزكىرىسى»، (تاڭ سۇلالىسى) لى جىنۇ يازغان، جۇڭخۇا كىتابخانىسى، 1983 ـ يىلى نەشرى.

«ۋۇ كۇڭنىڭ ئەنەتكەككە قىلغان ساياھەت خاتىرىسى»، (تاڭ سۇلالىسى) ۋۇكوك يازغان، نىڭشيا خەلق نەشرىياتى، 1987 ـ يىلى نەشرى.

«ئۇلۇغ مىڭ ـ شەپەت ئىمپېراتورلۇقىنىڭ ئۇچ ئاغىنىق ئاچارىيانىنىڭ تەرجىمھالى»، (تاڭ سۇلالىسى) خۇي لەن، يەن زوڭخي يازغان، جۇڭخۇا كىتابخانىسى، 1983 ـ يىلى نەشرى.

«جۇنامە»، (تاڭ سۇلالىسى) لىڭخۇ دېڭبن يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4 ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«شىمالىي سۇلالىلەر تارىخى»، لى يەنشۇ يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4 ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«سۇينامە»، (تاڭ سۇلالىسى) ۋېي جېڭ يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4 ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«كونا تاڭنامە»، (كېيىنكى جىن سۇلالىسى) لىيۇ شۇ قاتارلىقلار يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4 ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«يېڭى تاڭنامە»، (سۇڭ سۇلالىسى) ئوۋياڭ شيۇ، سۇڭ چى يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4 ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«يېڭى بەش دەۋر تارىخى»، (سۇڭ سۇلالىسى) ئوۋياڭ شيۇ يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ 4ـ يىلىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۇقۇرنەكلەر»، (سۇڭ سۇلالىسى) سىما گۇاڭ يازغان، چىڭ سۇلالىسىدىكى پوياڭخۇ جەمەتى باسمىخانىسى يۈرۈشلۈك باسما نۇسخىسى.

«كۇنپېتىشتىكى ئەللەرگە ئەلچىلىككە بېرىش خاتىرىسى»، (يۈەن سۇلالىسى) لىيۇ يۈ يازغان، مىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 23 ـ يىلىدىكى يۇنشەن ئويما باسمىسى.

«سۇڭ سۇلالىسى تارىخى»، (يۈەن سۇلالىسى) تو تو قاتارلىقلار يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ يىللىرىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«لياۋ سۇلالىسى تارىخى»، (يۈەن سۇلالىسى) توتو قاتارلىقلار يازغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلوڭ يىللىرىدىكى ژۇيگدىيەن نۇسخىسى.

«كۇنپېتىشتىكى ئەللەرگە قىلىنغان ساياھەت خاتىرىسى»، يوللىغ چۈساي يازغان، جۇڭخۇا كىتابخانىسى، 1981 ـ يىلى نەشرى.

«ئەۋلىيا چيۇچۇجىنىڭ كۇنپېتىشقا سايا-
ھەت خاتىرىسى»، (يۇەن سۇلالىسى) چيۇ چۇجى، لى جىچاڭ يازغان، ۋاڭ گوۋېي ئىزاھلىغان نۇسخا، 1937- يىلى 6 - ئاي.

«يۇەن سۇلالىسى تارىخى»، (مىڭ سۇلالىسى) سۇڭ لىيەن، ۋاڭ خۇي يازغان، مىڭ سۇلالىسى خوڭۋۇ 3 - يىلىدىكى ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى نۇسخىسى ئاساسىدا جياجىڭ 9 - ۋە 10 - يىلى تۈزىتىپ بېسىلغان نۇسخا.

«مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئوردا خاتىرىلىرى»، لى گوشياڭ، ياڭ فۇ باش بولۇپ تۈزگەن، ۋۇخەن نەشرىياتى، 1992 - يىلى 7 - ئاي نەشرى.

«غەربىي يۇرتتىكى ۋاسسال ئەللەرنىڭ تەزكىرىسى»، (مىڭ سۇلالىسى) چېن چېڭ يازغان، «دۆلەتلىك بېيپىڭ كۇتۇپخانىسىدىكى كەم تېپىلىدىغان قولىيازمىلار» نىڭ فاكسىملى.

«ۋاسسالارنى تىنچىتىشنىڭ باش - ئاخىرى»، (مىڭ سۇلالىسى) شۇ جىن يازغان. ۋەنلى 45- يىلىدىكى چېن يۈتىڭ باسمىسىنىڭ 8 - قىسمى.

«غەربىي يۇرت سەپەرىدىن خاتىرىلەر»، (مىڭ سۇلالىسى) چېن چېڭ يازغان، «دۆلەتلىك بېيچىڭ كۇتۇپخانىسىدىكى كەم تېپىلىدىغان قولىيازمىلار» نىڭ فاكسىملى.

«تارىخىي رەشىدى»، (مىڭ سۇلالىسى) مىرزا مۇھەممەد ھەيدەر، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 - يىلى نەشرى.

«ئويرات موڭغوللىرىنىڭ جاساق قانۇنى»، (مىڭ سۇلالىسى) جاساقتۇخان سۇباد، باتۇر خۇنتەيجى تۈزگەن. 1640 - يىلى 9 - ئايدا تارباغاتايدا ئېچىلغان قالقا ۋە ئويراتلارنىڭ ئاساسلىق سەردارلىرى قۇرۇلتىيىدا تۈزۈپ چىقىلغان.

«چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى خارجى ئىشلارغا ئائىت مەنبەلەر»، (چىڭ سۇلالىسى) ۋاڭ يەنۇبي يازغان.

«غەربىي يۇرتتىكى دەريا - ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە»، (چىڭ سۇلالىسى) شۇ سۇڭ يازغان، گۇاڭشۇ يىللىرىدىكى شاڭخەي تاش باسما نۇسخىسى.

«غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىراتى»، (چىڭ سۇلالىسى) فۇ خېڭ قاتارلىقلار يازغان، 1893- يىلىدىكى تاش باسما نۇسخىسى.

«غەربىي يۇرتتا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىم»، (چىڭ سۇلالىسى) چۇن يۈەن چىشىيى يازغان، چېخۇلوك 42 - يىلى باسمىسى.

«ئۇچ ئايماقنى ئىدارە قىلىش خاتىرىلىرى»، (چىڭ سۇلالىسى) خې نىڭ يازغان، چىڭ سۇلالىسى- نىڭ ئاخىرلىرىدىكى نۇسخا، ھازىر بېيجىڭ كۇتۇپخانىسىدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»، (چىڭ) ۋاڭ شۈنەن يازغان، 1992 - يىلى شاڭخەي قەدىمكى ئەسەرلەر نەشرىياتىنىڭ كىچكىلتىلگەن فاكسىمىل نۇسخىسى.

«مۇسۇلمانلار يۇرتىنىڭ تەپسىلاتى»، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ۋاسسالار مەھكىمىسى تۈزگەن، 1988- يىلىدىكى مەملىكەتلىك كۇتۇپخانىلار ماتېرىياللىرىنى كىچكىلتىپ فاكسىملىغا ئېلىش مەركىزى ئىشلىگەن «موڭغوللار يۇرتىنىڭ تەپسىلاتى. مۇسۇلمانلار يۇرتىنىڭ تەپسىلاتى».

«موڭغول كۆچمەنلىرى ھەققىدە خاتىرىلەر»، (چىڭ سۇلالىسى) جاڭ مۇ يازغان، خې چيۇتاۋ تولۇقلاپ ئىزاھلىغان، گۇاڭشۇ يىللىرىدىكى تاش باسما نۇسخا.

«مەرىپەتلىك لىيۇ ھەزرەتنىڭ جانغا يوللىغان مەلۇماتلىرى»، (چىڭ سۇلالىسى) لىيۇ جىنتاڭ يازغان، 1898 - يىلى خوتەن چاڭشا باسمىسى.

«خانىدانلىقمىزدىكى ۋاسسالارنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى»، (چىڭ سۇلالىسى) چى يۈنشى يازغان، خېبېلوڭجياڭ ماۋارىپ نەشرىياتى، 1997 - يىلى نەشرى.

«ئەلنى ئىدارە قىلىشقا پايدىلىق ئومۇمىي ئۇرۇنكىلەر، نىڭ داۋامى»، (چىڭ سۇلالىسى) يى يۈەن يازغان، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى جېنىياڭخۇا جەمەتى باسمىسى.

«مىڭ سۇلالىسى تارىخى»، (چىڭ سۇلالىسى) جاڭ يەنيۇ قاتارلىقلار يازغان، چىڭ سۇلالىسى- نىڭ چېخۇلوك دەۋرىدىكى ۋۇيىڭدېيەن نۇسخىسى.

«جۇڭغارلارنى تىنچىتىش تەدبىرلىرى»، (چىڭ سۇلالىسى) فۇ خېڭ قاتارلىقلار يازغان، چېخۇلوك 37 - يىلىدىكى ۋۇيىڭدېيەن باسمىسى.

«مۇسۇلمانلار يۇرتىنى تىنچىتىش، ئاسىيلار ئەۋلادلىرىنى تازىلاش تەدبىرلىرى»، (چىڭ سۇلالىسى) ساۋ جېنفۇ قاتارلىقلار يازغان، ۋۇيىڭدېيەن باسمىسى.

«شەنشى، گەنسۇ، شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان قاراقچىلىرىنى تىنچىتىش تەدبىرلىرى»، يى شىن قاتارلىقلار يازغان، لەنجۇ قەدىمكى ئەسەرلەر كە-

تابخانىسى، 1990 ـ يىلى 10 ـ ئاي نەشرى.

«كۇنىپېتشىنى بويسۇندۇرۇش ھەققىدە قىسقىچە خاتىرە»، (چىلك سۇلالىسى) زېلك يۈيۈ يازغان.

«شىنجاڭنى تىنچىتىش خاتىرىسى»، (چىلك سۇلالىسى) ۋېي گۇاڭتاۋ يازغان، 1953 ـ يىلى جۇڭگو تارىخشۇناسلار جەمئىيىتى تۈزگەن «جۇڭگو يېقىنقى زامان تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار مەجمۇئەسى. مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭى».

«بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت»، (چىلك سۇلالىسى) چېيەنلوك دەۋرىدە تۈزىتىلگەن، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1957 ـ يىلىدىكى فاكسىمىل نۇسخا.

«تەزكىرەئى خوجىگان»، (چىلك سۇلالىسى) مۇھەممەد سىدىق قەشقەرى، «مىللەتلەر تارىخىغا دائىر تەتقىقات ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمىسى»، 8 ـ قىسىم.

«غەربىي چېگرىنى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار»، (چىلك سۇلالىسى) ژاك يەنكەي ۋە چى يۈنشى يازغان، جياچىلك ۋە داۋگۇاڭ يىللىرىدىكى باسما نۇسخا.

«شىنجاڭ ھەققىدە ئومۇمىي چۈشەنچە»، (چىلك سۇلالىسى) شۇ سوك يازغان، 1882 ـ يىلى باسما نۇسخىسى.

«مۇسۇلمانلار يۇرتلىرىنىڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى»، (چىلك سۇلالىسى) خې نىك يازغان، 1925 ـ يىلى نەشرى.

«ياقا يۇرت ھەققىدىكى خاتىرىلەر»، (چىلك سۇلالىسى) تۇلىشېن يازغان، يوڭجېڭ نۇسخىسى.

«غەربىي يۇرتتىكى ئوخشاش تىللىق ئاللەر تەزكىرىسى»، (چىلك سۇلالىسى) فۇ خېلك يازغان. چىلك سۇلالىسىنىڭ چېيەنلوك 28 ـ يىلى كىتاب بولۇپ پۈتكەن، 24 جىلد.

«24 تارىخ، تىكى غەربىي يۇرت تەزكىرىلىرى»، ژەسقىلەر نەشرىياتى، 1984 ـ يىلى.

«تارىخىي رەشىدى، زەيلى»، (چىلك سۇلالىسى) شاھ مەھمۇت جوراس.

«غەربىي يۇرتتا ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى»، (ئەنگلىيە) ئا. ستەيىن يازغان.

«تۇمشۇق»، (فرانسىيە) پ. پېللىئوت يازغان.

«شىنجاڭدىكى يەر ئاستىغا كۆمۈلگەن مەدەنىيەت جاۋاھىراتلىرى»، (گېرمانىيە) فۇن. لېكوك يازغان، 1928 ـ يىلى نەشرى.

«ئاسىيانىڭ مەركىزىگە قىلىنغان سەككىز يىللىق ئېكسپېدىتسىيە»، (ئۆتتىسىيە) سۈين ھېدىن يازغان، 1943 ـ يىلى نەشرى.

«يېڭى غەربىي يۇرت خاتىرىلىرى»، (ياپونىيە) ئوتانى يازغان.

«شىنجاڭدىكى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش خىزمىتىدىن خاتىرىلەر»، خۇاڭ ژېنبى، 1983ـ يىلى، خەنزۇچە نەشرى.

«غەربىي يۇرت مەدەنىيەت تارىخىدىن قىسقىچە بايان»، (ياپونىيە) خانېدا تورۇ يازغان، جېلك يۈەنفاڭ تەرجىمە قىلغان.

«ئاك دەۋرىدىكى ئۇيغۇرلار ھەققىدە تەتقىقات»، (ياپونىيە) خانېدا تورۇ يازغان، ژاك ئېنچىلك تەرجىمە قىلغان.

«بۇددىزم غەربىي يۇرتتا»، (ياپونىيە) خاتانى رىوتاي يازغان، خې چاڭچۈن تەرجىمە قىلغان.

«ياقۇببەگنىڭ تەرجىمھالى»، (ئەنگلىيە) چارلىز، بولگېر يازغان.

«قەشقەرىيە»، (روسىيە) ئا. ن. كروپاتكىن يازغان.

«جۇڭغارىيە خانلىقىنىڭ تارىخى»، (سوۋېت ئىتتىپاقى) ئا. زېلاتكىن.

«قەدىمكى تەڭرىتاغنىڭ تارىخىي جۇغرافىيىسى ھەققىدە تەتقىقات»، (ياپونىيە) ماتسودا خىسائو يازغان، چېن جۈنمۇ قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان.

«جاھانگىرلىككە قارشى فرونت»، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ نەشر ئەپكارى، ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپ ئىدارىسىدە ساقلىنىۋاتىدۇ، جەمئىي 55 سانى.

«دەشت دولقۇنى»، شىنجاڭ مەدەنىيەت ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ نەشر ئەپكارى، باش مۇھەررىرى ژاك يۈنجۇاك، ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپ ئىدارىسىدە ساقلىنىۋاتىدۇ.

«ئىتتىپاق»، شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش دېموكراتىيە ئىتتىپاقىنىڭ نەشر ئەپكارى، باش مۇھەررىرى ئەخمەتجان قاسىمى ۋە ئۇيغۇر سايرانى، ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپ ئىدارىسىدە ساقلىنىۋاتىدۇ.

«شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى»، شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى نازارىتى تۈزگەن. 1982ـ يىلى نەشرى.

«ئەتەبەتۈل ھەقايىق»، ئەھمەد يۈكنەكى يازغان، ۋېي سۇيى تەرجىمە قىلغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1981 ـ يىلى 6 ـ ئاي.

«دۇنخۇاڭ، تۇرپان ۋە توخرى تىلى تەتقىقاتىغا كىرىش»، جى شىيەنلىن.

«گۈەنتاڭ توپلىمى»، ۋاڭ گوۋېي يازغان، 1959 ـ يىلى 6ـ ئاي، جۇڭخۇا كىتابخانىسى فاكسىمىلى.

«قەدىمكى ئۇيغۇر تارىخى»، لى فۇتوك يازغان.

«قاراخانىيلار تارىخىدىن بايان»، ۋېي لياڭتاۋ يازغان.

«تۈرك تارىخى توپلىمى»، سېن جوڭمېيەن يازغان، جۇڭخۇا كىتابخانىسى، 1958 ـ يىلى نەشرى.

«قۇتادغۇبىلىك»، يۈسۈپ خاس ھاجىپ يازغان، جېك گۈەنجوك، جاڭ خوڭچاۋ، لىيۇبىڭ تەرجىمە قىلغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى.

«تۈركىي تىللار دىۋانى»، مەھمۇد قەشقەرى يازغان، چېن زوڭجېن تەرجىمە قىلغان، 13 ـ ئەسىر دىكى قولىيازما.

«تارىخىي ھەمىدى»، موللا مۇسا سايرامى يازغان.

«ئىستىغپار ھوجرىسىدىكى خاتىرىلەر»، ياڭ زېڭشىن يازغان.

«جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى ئىدارە قىلىش تارىخى» زېك ۋېنۇۋ يازغان، شاڭخەي شەرىياتىنىڭ 1936 ـ يىلىدىكى نەشرى.

«مەرىپەتلىك مەدەنىكار زوزۇڭتاڭ ھەزرەتلىرى غەربىي شىمالدا»، چېن خەنسەي يازغان، شاڭخەي شاڭۇ نەشرىياتى، 1947 ـ يىلى.

«شىنجاڭ سایاھەتىدىن خاتىرە»، ۋۇ خېچېن يازغان. شاڭخەي شاڭۇ نەشرىياتى، 1935 ـ يىلى 10ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ تارىخىي جۇغراپىيەسىدىن ئوچېرىكلار»، خوك تياۋچېن يازغان، نەنجىڭ جېڭجوك كىتابخانىسى، 1935 ـ يىلى 4 ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ ئون يىلى» جۇ دوڭجياۋ، 1948ـ يىلى لەنجۇ تىنچلىق كىتابخانىسى نەشرى.

«شىمالىي شىنجاڭغا ئايەت تېرىشى (ئىككىنچى قىسىم)»، جۇ دوڭجياۋ يازغان، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپ ئىدارىسىدە ساقلىنىۋاتقان قول يازما نۇسخا.

«چار روسىيىنىڭ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمالىي چېگرىسىغا تاجاۋۇز قىلىش تارىخى»، مەزكۇر كىتابنى يېزىش گۇرۇپپىسى يازغان.

«شىنجاڭدىكى ئەللىك يىلىم»، بۇرھان شەھىدى يازغان، ئەدەبىيات ۋە تارىخ ماتېرىياللىرى نەشرىياتى، 1983 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، جاڭ داجۇن يازغان.

«شىنجاڭ يىلنامىسى» ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000ـ يىلى نەشرى.

«زامانىمىزدىكى شىنجاڭ»، فۇ ۋېننىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن، بۈگۈنكى دەۋر جۇڭگو نەشرىياتى، 1991 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ دۆلەت زېمىنى بايلىقى»، شىنجاڭ دۆلەت زېمىنىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە يېزا ئىگىلىك رايونلىرىنى پىلانلاش ئىدارىسى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1986 ـ يىلى 11 ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ شانلىق ئەللىك يىلى» (1949ـ 1999)، لى دۇنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى 5 ـ ئاي نەشرى.

«جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، ج ك پ شىنجاڭ پارتىيە مەكتىپى ۋە شىنجاڭ پارتىيە تارىخى تەتقىقاتى ئىشخانىسى بىرلىشىپ تۈزگەن، شىنجاڭ ئۇيغۇرستېتى نەشرىياتى، 2001 ـ يىلى 6 ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭ مال دوختۇرلۇق تېخنىكىسى قوللانمىسى»، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1976ـ يىلى 1 ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى قوللانمىسى»، شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1976 ـ يىلى 4 ـ ئاي نەشرى.

«ش ئۇ ئا ر تاشيول سىخېمىلىرى توپلىمى»، سەي يىجىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن، بېيجىڭ خەلق قاتناش نەشرىياتى، 1997ـ يىلى 4 ـ ئاي نەشرى.

«ش ئۇ ئا ر قۇرۇلۇش سىخېمىلىرى توپلىمى»، لىيۇ دىڭلىڭنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن، بېيجىڭ خەلق گۇزەل سەنئەت نەشرىياتى،

1984 ـ يىلى 3 ـ ئاي نەشرى.

«جۇڭگو يىپەك يولى لۇغىتى»، شۇ جىيىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە، تۇزۇلگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1994 ـ يىلى 10 ـ ئاي نەشرى.

«تەكرىتاغ تاغ تىزمىسىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى»، ژاڭ شۇجى قاتارلىقلار يازغان، پەن ـ تېخنىكا نەشرىياتى، 1986 ـ يىلى 9 ـ ئاي نەشرى.

«ش ئۇ ئا ر جۇغراپىيىسى»، ياڭ لىپۇ تۇزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى 3ـ ئاي نەشرى.

«ش ئۇ ئا رنىڭ ئىقتىسادىي جۇغراپىيىسى»، شې شياڭفاڭنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۇزۇلگەن، شىنخۇا نەشرىياتى، 1991 ـ يىلى 8 ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ نۇقتىلىق رايونلىرىدىكى قاسلىقلاردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش»، شىنجاڭدىكى قاقاسلىقلارنى ئونۇپرسال تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تۇزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1985ـ يىلى 7 ـ ئاي نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىكىدىن ئومۇمىي بايان»، شىنجاڭ جۇغراپىيە جەمئىيىتى تۇزگەن، بېيجىڭ ھاۋا رايى نەشرىياتى، 1994ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭ جۇغراپىيىسى قوللانمىسى»، شىنجاڭ جۇغراپىيە جەمئىيىتى تۇزگەن، 1993 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭدىكى قۇملۇقلار ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش»، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ جانلىقلار ۋە تۇپراق تەتقىقات ئىنستىتوتى تۇزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1978 ـ يىلى نەشرى.

«قاقاس شورلۇقلار»، لى شۇگاڭ، ژاڭ جۇچىيۇنلۇق تۇزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1988 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ ئۇسۇملۇكلىرىنىڭ تەزكىرىسى»، مەزكۇر ئەسەرنى تۇزۇش گۇرۇپپىسى تۇزگەن، شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا سەھىيە نەشرىياتى، 1993ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئىنستىتوتى يازغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1980 ـ يىلى نەشرى.

«ئۇيغۇر تارىخى»، (1 ـ ۋە 2 ـ تومىلىرى) لىيۇ زىشياۋ يازغان، 1 ـ تومىنى مىللەتلەر نەشرىياتى 1985 ـ يىلى نەشر قىلغان، 2 ـ تومىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 1996 ـ يىلى نەشر قىلغان.

«شىنجاڭدىكى قەدىمكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى»، شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە ئىنستىتوتى تۇزگەن، دۆلەت مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نەشرىياتى، 1985 ـ يىلى نەشرى.

«ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى»، ژاڭ جىلەي يازغان، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1980 ـ يىلى نەشرى.

«ئۇسۇنلار ھەققىدە تەتقىقات»، ژاڭ مىڭجي ۋە ژاڭ بىڭخۇا يازغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 ـ يىلى نەشرى.

«ئۇيغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن «جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قىسقىچە تارىخى مەجمۇئەسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1989ـ يىلى نەشرى.

«قازاقلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن «جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قىسقىچە تارىخى مەجمۇئەسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1987ـ يىلى نەشرى.

«قىرغىزلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن «جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ قىسقىچە تارىخى مەجمۇئەسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1986ـ يىلى نەشرى.

«يىپەك يولىدىكى مۇزىكا مەدەنىيىتى»، جۇ جىڭياۋ يازغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1987ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭدىكى دىنلار»، لى تەييۇنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۇزۇلگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1988 ـ يىلى نەشرى.

«قازاق تارىخى ۋە فولكلورىدىن ئومۇمىي بايان»، جاقىپ سىرزىقان يازغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2000 ـ يىلى نەشرى.

«ئويرات موڭغۇللىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى» (1 ـ ۋە 2 ـ قىسىم)، لىيۇ زىشياۋ ۋە فېڭ شىششىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە تۇزۇلگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1992 ـ يىلى ۋە 1996 ـ يىلى نەشرى.

«شىبەلەر تارىخى»، خې لىڭ تۇزگەن، شىن-

جاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىلى نەشرى.

«ئوتتۇرا ئاسىيا قوقەند خانلىقى ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى شىنجاڭ»، فەن جىپىڭ تۈزگەن، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1991ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭ ـ سوۋېت ئىتتىپاقى (رۇسىيە) سودا تارىخى (1600～1990)»، لى شېڭ يازغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىلى نەشرى.

«سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن شىنجاڭنىڭ سودا ئېغىزلىرى»، ئابلەت ئابدۇرېشىت، خەن شۆچى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىلى نەشرى.

«جۇڭگو تاجىكلىرى»، شېرىن قۇربان، مەدەلىخان، دۇمەن شىيۇ تۈزگەن، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1994 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنىڭ بۈگۈنى ۋە كەلگۈسى»، خەن شۆچىنىڭ باش مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن، ئىگىلىك باشقۇرۇش نەشرىياتى، 1996 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ بازار ئىگىلىكى تەرەققىياتى ھەققىدە تەتقىقات» (1 ـ ۋە 2 ـ قىسىم)، ۋاڭ شۇەنچېەننىڭ باش مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995 ـ يىلى، 1996 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭدىكى دىنىي مەسىلىلەر ھەققىدە تەتقىقات»، ۋاڭ ۋېنخېڭ يازغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1985 ـ يىلى نەشرى.

«تۈرك تارىخى»، شۇ زوڭجېڭ يازغان، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1992 ـ يىلى نەشرى.

«تارىم ئويمانلىقىنىڭ نېفىت، تەبىئىي گاز بايلىقلىرىنى قىدىرىپ تەكشۈرۈش ۋە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى»، ۋۇ چېڭ قاتارلىقلار تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1988 ـ يىلى نەشرى.

«ياۋرو ـ ئاسىيا ئىككىنچى قۇرۇقلۇقى ھەققىدە تەتقىقات»، ياڭ فارېن، لۇ فاكېنىڭ باش مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت نەشرىياتى، 1994 ـ يىلى نەشرى.

«قازاق مەدەنىيەت تارىخى»، سۇ بېيخەي يازغان، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1989 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى (كەسىپلەر تەزكىرىسى)» 86 كىتاب، ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1992～2000 ـ يىللىرى نەشرى.

«شىنجاڭنىڭ ستاتىستىكىلىق يىللىقى»، شىنجاڭ ستاتىستىكا ئىدارىسى تۈزگەن، جۇڭگو ستاتىستىكا نەشرىياتى، 1989 ـ يىلىدىن تارتىپ يىلدا چىقىرىۋاتقان نۇسخا.

«شىنجاڭ ماائارىپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ستراتېگىيىسى ھەققىدە تەتقىقات»، شىنجاڭ ماائارىپ تەتقىقات ئورنى ۋە شىنجاڭ ماائارىپ فوندى جەمئىيىتى بىرلىكتە تۈزگەن، شىنجاڭ ماائارىپ نەشرىياتى، 1994ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭ ماائارىپ تارىخىنىڭ ئوچېركى»، ماۋ ۋېنخۇا يازغان، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1998 ـ يىلى نەشرى.

«ياش ـ ئۆسمۈرلەر ماائارىپى ھەققىدە تەتقىقات»، لى ۋېيشيا يازغان، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1993 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مىللەت بالىلىرىنىڭ ئەقلىي ساپاسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە ئالاقىدار تەدبىرلەر ھەققىدە تەتقىقات»، جى شېنىيىڭ يازغان، شىنجاڭ ماائارىپ نەشرىياتى، 1989ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭ ماائارىپ يىلنامىسى»، چېن شېڭيۈەن، ۋاڭ جيەنشىڭنىڭ باش مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن، شىنجاڭ ماائارىپ نەشرىياتى، 1999 ـ يىلى نەشرى.

«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن ئومۇمىي بايان»، لىيۇبىڭ، جاڭ خوڭجاۋنىڭ باش مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995ـ يىلى نەشرى.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»، ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتى ۋە ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى بىرلىشىپ تۈزگەن، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىلى نەشرى.

«شىنجاڭ تام رەسىملىرى توپلىمى»، شىنجاڭ تام رەسىملىرىنى توپلاش ھەيئىتى تۈزگەن، شىنجاڭ، تەيەنجىن، لياۋنىڭ گۈزەل سەنئەت نەشرىياتى، 1955 ـ يىلىدىن 1999 ـ يىلىغىچە بىرلىشىپ نەشر قىلغان نۇسخا.

«جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلى-

مى»، جالال شېكىليالال توزگەن، جۇڭخۇا كىتابخانا-سى، 1977 - يىلى نەشرى.

«شىنجالال بىكتۇەننىڭ يەر ئىگىلەش - ئىشلەپچىقىرىش تارىخى»، لى فۇشېڭنىڭ باش مۇھەررلىكىدە توزۇلگەن، شىنجالال پەن - تېخنىكا نەشرىياتى، 1997 - يىلى نەشرى.

«يىپەك يولىدىكى ھەربىيلەرنىڭ يەر ئىگە-لەش - ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى ھەققىدە نەتىقات»، جاۋ يۈجېڭ يازغان، شىنجالال خەلق نەشرىياتى، 1996 - يىلى نەشرى.

«جۇڭگونىڭ غەربىي قىسمىدىكى ھەربىي-لەرنىڭ يەر ئىگىلەش - ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋا-لىدىن ئومۇمىي بايان»، ژالال يۈنخۇا يازغان، شىن-جالال خەلق نەشرىياتى، 1997 - يىلى نەشرى.

«بىكتۇەن يىلنامىسى»، بىكتۇەن يىلنامىسى-نى توزۇش گۇرۇپپىسى توزگەن، شىنجالال خەلق نەش-رىياتى، 1986~2000 - يىلغىچە نەشرى.

«جۇڭگو ستاتىستىكا يىلنامىسى»، دۆلەتلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى توزگەن، جۇڭگو ستا-تىستىكا نەشرىياتى، 2001 - يىلى نەشرى.

«شىنجالال ستاتىستىكا يىلنامىسى»، شىنجالال ستاتىستىكا ئىدارىسى توزگەن، جۇڭگو ستا-تىستىكا نەشرىياتى، 2001 - يىلى نەشرى.

«جۇڭگو ئىنسىكلوپېدىيىسى»، جۇڭگو ئىنسىكلوپېدىيىسى نەشرىياتى تەھرىر بۆلۈمى توز-گەن، جۇڭگو ئىنسىكلوپېدىيىسى نەشرىياتى، 1998 - يىلى 2 - باسمىسى.

«شىنجالال»، شائخەي تىنچ ئوكيان كىتابخانا-سى، 1933 - يىلى نەشرى.

«شىنجالالىلىقلار»، جاۋفۇ، جيالال يۈەنچىن توز-گەن، شائخەي سودا نەشرىياتى، 1934 - يىلى نەش-رى.

«قەدىمكى ئۇيغۇرلار تارىخىنىڭ يىلنا-مىلىك بايانى»، فېلال جىۋېن، ژۇ پىڭنەن توزگەن، شىنجالال ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1992 - يىلى نەشرى.

«غەربىي يۈرت مەدەنىيەت تارىخى»، يۈ تەي-شەن يازغان، بېيجىڭ جۇڭگو دوستلۇق نەشرىيات شىركىتى، 1995 - يىلى نەشرى.

«شىنجالالدىكى ھەر قايسى يېزا - بازارلار تەزكىرىسىدىن 29 توپلام» لەنجۇ قەدىمكى ئەسەر-لەر كىتابخانىسى، 1990 - يىلى نەشرى.

«شىنجالالدىكى مەمۇرىي بىرلىكلەرنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى ۋە يەر نامىلىرى تەتقىقا-تى»، يۈ شيوڭچېڭ توزگەن، شىنجالال خەلق نەشرىيا-تى 1986 - يىلى نەشرى.

«ش ئۇ ئا ر نىڭ يەر نامىلىرى توپلا-مى»، ش ئۇ ئا ر يەر نامىلىرى ھەيئىتى ۋە مەملىكەت-لىك كارتوگرافىيە ئىدارىسى ئۆلچەش - سىزىش تەتقى-قات ئورنى بىرلىشىپ توزگەن، شىنجالال خەلق نەشر-ياتى، 1981 - يىلى نەشرى.

«قەشقەر تارىخى»، ژالال شىشيالال يازغان، شىنجالال خەلق نەشرىياتى، 1992 - يىلى نەشرى.

ئاخىرقى سۆز

«شىنجاڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى»نى تۈزۈش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ھەرقايسى باشقارما، كومىتېت، ئىشخانا، نازارەت، ئىدارىلەرنىڭ، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىنىڭ، ھەرقايسى ئالىي ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنىڭ ھەمدە شىنجاڭ ھەربىي رايونى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى قاتارلىق ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىشى ۋە ياردەمگە ئېرىشتى. پۈتكۈل ئەسەرنى تۈزۈش ۋە تەھرىرلەش جەريانىدا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۇرۇمچى ۋە بېيجىڭدا بىر نەچچە قېتىم ئاخىرقى ئورىگىنالنى بېكىتىش يىغىنى ئېچىلدى. بۇ يىغىنلارغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بەنگۆئېتىگى، تەشۋىقات بۆلۈمى، ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر، دىنىي ئىشلار كومىتېتى، مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىن كەلگەن نەچچە ئون ئالىم ۋە مۇتەخەسسىس قاتناشتى. يەنە جى داچۈن، خەن دېلىن، لىيەن جېنخۇا، يالاڭ فارېن، يالاڭ سۈمىن، ۋېي لىيوگېن، رېن باڭكۈن، چېن بەيجوڭ، ژالاڭ شەنچىيەن، شې مىن، يالاڭ جېنخۇا، چې ۋېنلى، يۈ روڭچۈن، جاۋ يۈجېڭ، مياۋ پۈشېڭ قاتارلىق يولداشلارمۇ ئورىگىنالنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە قاتناشتى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇلارغا ئۆز تەشەككۈرىمىزنى بىلدۈرىمىز.

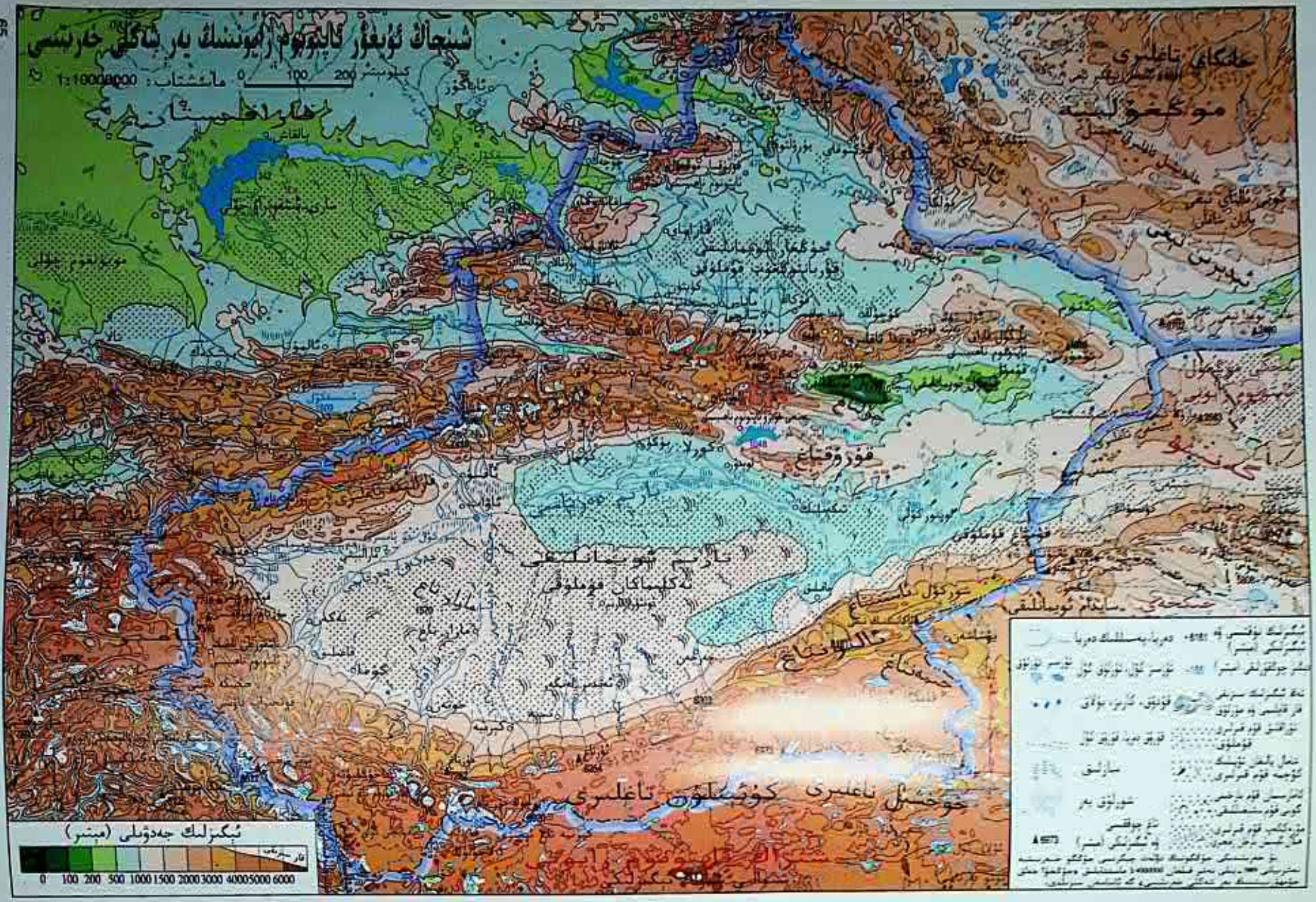
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يەر شەكلى خەرىتىسى
ماسشتاب: 1:10000000
0 100 200 كىلومېتر
ئېگىزلىك جەدۋىلى (مېتىر)
0 100 200 500 1000 1500 2000 3000 4000 5000 6000
موڭغۇلىيە
قازاقىستان
قىرغىزىستان
ھىندىستان
پاكىستان
ئافغانىستان
تاغلىرى
قاتارلىرى
ئويمانلىقى
ئېگىزلىكى
ئېقىنلىرى
كۆللىرى
دەريالىرى